ΧΧΙΙ

38

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

Δ 11
38

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ

δικηγόρου ἐν Ἀθήναις

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ «ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ»

ΙΩ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ

—

1897

E.Φ.
APA

Ἐὰν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ὑπογραφήν ἐ
ρεῖται κλοπιμαῖον.

ΤΗ ΣΥΖΥΓΩ ΜΟΥ

ΕΛΕΝΗ Ι. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ

ΕΙΣ ΣΕ, ΠΟΛΥΤΙΜΕ ΣΥΝΤΡΟΦΕ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΜΟΥ

ΤΟ ΠΡΟΪΟΝ ΤΟΥΤΟ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΩΝ ΚΟΠΩΝ ΜΟΥ

ΑΝΑΤΙΘΗΜΙ

ΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΣΕ ΑΓΑΠΗΣ

ΕΚΤΙΜΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗΣ ΜΟΥ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ παροῦσα συγγραφή μου σκοπὸν προέθετο νὰ γνωρίσῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην τὸν ὀργανισμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος ἐν πάσαις ταῖς λεπτομερείαις αὐτοῦ.

Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου δὲν ἀρκεῖ ἡ δογματικὴ ἑρμηνεία τῶν διαφόρων διατάξεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος, διότι τὸ Συνταγματικὸν Πολίτευμα δὲν εἶναι προϊὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τὸν λόγον, τὸν ὑπαγορεύσαντα ἑκάστην διάταξιν, ὀφείλει τις συχνὰ ν' ἀναζητῇ ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ ξένων λαῶν, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἀγγλίας, τῆς πατρίδος ταύτης τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος. Πολλάκις πρὸς ἐξοικονόμησιν στιγμιαίων ἀναγκῶν ἐγένετο χρῆσις προχείρων μέσων, ὧν ἡ ἐπιτυχία συνετέλεσεν εἰς τὴν παγίωσιν αὐτῶν, ἐκ ταύτης δ' ἐπῆλθον ῥιζικαὶ μεταβολαὶ εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος, καὶ πάλιν ἄλλοτε τυχαῖα γεγονότα καθιέρωσαν συνηθείας, μεταμορφωθείσας σὺν τῷ χρόνῳ εἰς ἀξιώματα τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, ὡς θὰ διδάξῃ ἡμᾶς ἡ ἱστορία ἑκάστου θεσμοῦ.

Ἐξ ἑτέρου ἡ συγκριτικὴ ἐξέτασις ἑκάστης διατάξεως τοῦ Συντάγματος ἡμῶν πρὸς τὰς σχετικὰς διατάξεις τῶν ξένων Συνταγμάτων, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ πόρισμα τῶν περὶ τοῦ πολιτεύματος ἰδεῶν καὶ τῆς ἐργασίας τῶν ἄλλων λαῶν, διδάσκει ἡμᾶς τὴν πρα-

κτικὴν ἀξίαν ἑκάστης διατάξεως, μάλιστα δ' ὅτα συγκριτικὴ αὕτη μελέτη παρακολουθῆται ὑπὸ ἱστ κῶν μελετῶν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐφηρμόσ καὶ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων, τὰ ὁποῖα παρήγα ἑκάστη διάταξις κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς.

Εἰς τοιαύτην ἱστορικὴν καὶ συγκριτικὴν μελέ τοῦ Ἑλληνικοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος ἀφ ρωσα τὰ ὡραιότερα ἔτη τοῦ βίου μου καὶ τὸ προϊὸν τ μελετῶν μου τούτων μετ' εὐσυνειδήτου ἐπιμελε ἐκτίθημι ἐν τῇ παρούσῃ συγγραφῇ.

Ἔσομαι εὐτυχής, ἂν ἡ συγγραφή μου αὕτη συν λέσῃ εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ πολιτεύματος τῆς: τρίδος μου καὶ ἀποβῇ ὠφέλιμος εἰς τοὺς συμπο τας μου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 29 Ὀκτωβρίου 1897.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1.

Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας[1]

Τὸ θετὸν δίκαιον παραλαμβάνει καὶ ἐξετάζει τὴν πολιτείαν

[1] Ἐν τῷ νεωτέρῳ δημοσίῳ δικαίῳ τῆς Ἑλλάδος γίνεται χρῆσις πλειοτέρων λέξεων πρὸς δήλωσιν ἐκείνου, τὸ ὁποῖον οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν «πόλιν»· ἤτοι

α'.) Τῆς λέξεως «πολιτεία» (πρβ. A. Z. Μάμουκα: Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος VI. 62, VII. 105, 109, 153, VIII. 43, 97, 101, 115, 148, 151. X. 6 ἐπ. XI. 172. Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος τῆς Ε'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἄρθρ. 291, 292. Ἀστικὸν Ἑλληνικὸν Νόμον τοῦ 1856 ἄρθρ. 4. 15. Σύνταγμα τοῦ 1864 ἄρθρ. 2.) Ἡ λέξις «πολιτεία» παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐσήμαινε τὸ πολίτευμα (πρβ. Ἀριστοτέλους Πολιτικὰ βιβλ. III. κεφ. 5: «ἐπεὶ δὲ πολιτεία μὲν καὶ πολίτευμα σημαίνει ταὐτόν»).

β'.) Τῆς λέξεως «κράτος» (πρβ. Μάμουκα X. 113, 114. XI. 59, 67, 76, 114, 151, 168, 1[illegible] 16, 546, 669, 789, 827, 828. Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος τῆς Ε'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἄρθρ. 13, 81, 101, 224, 228, 2[illegible]2, 249. Β. Διάταγμα τῆς 3/15 Ἀπριλίου 1833 περὶ σχηματισμοῦ τῶν γραμματειῶν ἄρθρ. 6 § γ'. Β. Διάταγμα τῆς 3/15 Ἀπριλίου 1833 περὶ τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς ἁρμοδιότητος τῆς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν γραμματείας, ἄρθρ. 2 § § β', γ', ιζ', ιη'. Νόμον τῆς 27 Δεκεμβρίου 1833 περὶ συστάσεως τῶν δήμων ἄρθρ. 3. Σύ[illegible]ος τοῦ 1844 ἄρθρ. 3, 7, 10, 11, 16, 25, 33, 36, 53, 57, 98 [illegible] Σύνταγμα τοῦ 1864 ἄρθρ. 3, 9, 11, 14, 16, 32, 43, 60, 64, [illegible] Τῆς λέξεως «κράτος» πρὸς δήλωσιν τῆς πολιτείας ἐγένετο

κατηρτισμένην ἤδη καὶ λειτουργοῦσαν. Ἑπομένως ἀποκ

κατὰ πρῶτον χρῆσις μετὰ τὴν κάθοδον τοῦ Κυβερνήτου. Ἡ λ
οὗτος κατέστη ἐπικρατέστερος τῶν ἄλλων καὶ συνηθέστερον
χρῆσις αὐτοῦ πρὸς δήλωσιν τῆς πολιτείας. Ἐν τῷ Πολιτικῷ
ματι τῆς Ἑλλάδος τῆς Ε'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἡ λέξις «
σημαίνει τὴν κυριαρχίαν (ἄρθρ. 53,54).

γ'.) Τῆς λέξεως «ἐπικράτεια» (πρβ. Μάμουκα II. 13, 1
129, 137, 139, 143, 144. X. 40, 106, 139, 143. XI. 57,
144, 168, 390, 401, 415, 465, 780 885. Πολιτικὸν Σύντα
Ἑλλάδος τῆς Ε'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἄρθρ. 52, 53, 91, 23
257, 294. Β. Διάταγμα τῆς $^{3}/_{15}$ Ἀπριλίου 1833 περὶ σχημ
τῶν γραμματειῶν ἄρθρ. 2, 6 § γ', 9. Β. Διάταγμα τῆς $^{3}/_{15}$
λίου 1833 περὶ τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς ἁρμοδιότητος τῆς
Βασιλικοῦ οἴκου καὶ τῶν ἐξωτερικῶν γραμματείας ἄρθρ. 3. Β. Δι
τῆς $^{3}/_{15}$ Ἀπριλίου 1833 περὶ τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῶν καθ
τῆς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν γραμματείας ἄρθρ. 2 § § η', ι', ια', ι
ιη'. Νόμον τῆς 21 Ἰουνίου 1837 περὶ διακρίσεως κτημάτων ἀ
Σύνταγμα τοῦ 1844 ἄρθρ. 102. Σύνταγμα τοῦ 1864 ἄρθρ. 4
108). Ἡ λέξις «ἐπικράτεια» σημαίνει καὶ τὴν «χώραν» 'π
σημ. 5 τῆς παρούσης §).

δ'.) Τῆς λέξεως «ἔθνος» (πρβ. Μάμουκα V. 135, VII. 105.
133, 134, 154, 160, 161. IX. 104. Πολιτικὸν Σύνταγμα τ
λάδος τῆς Ε'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἄρθρ. 15. Ἡ λέξις «ἔθν
μαίνει καὶ τὸν «λαὸν» ὡς θὰ μάθωμεν κατωτέρω ἐν τῇ σημει
τάρτῃ τῆς παρούσης παραγράφου.

ε'.) Τῆς λέξεως «χώρα». Κατ' ἐξοχὴν ἐν ταῖς μετὰ τῶν ξέν
λιτειῶν συμβάσεσιν ἐγένετο χρῆσις ἀπό τινων ἐτῶν τῆς λέξεως
πρὸς δήλωσιν τῆς πολιτείας (πρβ. τὴν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Γε
προξενικὴν σύμβασιν τῆς $^{14}/_{26}$ Νοεμβρίου 1881 ἄρθρ. 8, 9, 10,
τὴν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Σερβίας ἐμπορικὴν σύμβασιν τῆς 19
1882 ἄρθρ. 1, 3, 11, τὴν περὶ ἀνταλλαγῆς ταχυδρομικῶν ἐπ
διεθνῆ σύμβασιν τῆς 4 Ἰουνίου 1878, εἰς ἣν προσεχώρησεν ἡ
ἄρθρ. 2. § δ', 3. § α', 4. § α', 9, τὴν μεταξὺ Ἑλλάδος κα
γλίας ταχυδρομικὴν σύμβασιν τῆς $^{11}/_{23}$ Ἰουνίου 1881, τὴν περὶ
δρομικῶν δεμάτων σύμβασιν τῆς 3 Νοεμβρίου 1880, εἰς ἣν πρ
ρησεν ἡ Ἑλλάς, ἄρθρ. 12 ἐπ.). Ἡ λέξις «χώρα» ἔχει κ
σημασίαν, ἣν ἴδε ἐν σημ. 5 τῆς παρούσης §.

Περὶ τῶν λέξεων, ὧν ποιοῦνται χρῆσιν τὰ διάφορα ἔθνη τ

τοῦ κύκλου τῶν μελετῶν ἡμῶν ἡ ἔρευνα περὶ τῶν γενεσιουργῶν αἰτίων τῆς πολιτείας [2].

Ἐν τῇ ἐρεύνῃ ἡμῶν περὶ τῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας [3] εὑρίσκομεν, ὅτι ἔχομεν ἀνάγκην τῶν ἑπομένων στοιχείων, ὅπως ὁρίσωμεν αὐτήν.

Πρὸ παντὸς ἀπαιτεῖται δμὰς ἀνθρώπων ἐν κοινωνίᾳ βιούντων· ἡ δμὰς δ' αὕτη καλεῖται ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ «λαὸς» ἢ «ἔθνος» [4].

σιν τῆς πολιτείας πρβ. J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 24 Anm. 1.

[2] Πρβ. G. Jellinek Gesetz und Verordnung 192.

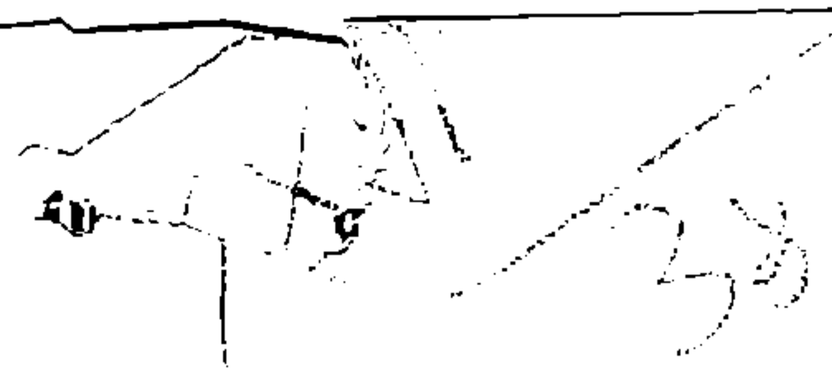
[3] Ὁ C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 23 Amn. 1 θεωρεῖ καὶ τὴν ἔρευναν περὶ τῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας μὴ ὑπαγομένην εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ δημοσίου δικαίου.

[4] Τὸ σύνολον τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἡνωμένων ἀνθρώπων καλεῖται ἐν τῷ ἑλληνικῷ δημοσίῳ δικαίῳ «λαὸς» ἢ «ἔθνος» ἀδιακρίτως πρβ. Μάμουκα II. 15, VI. 51, IX. 93, 128, 129, 134, 135. Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος τῆς Ε'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἄρθρ. 66, 71, 131, 134, 186, 231. Σύνταγμα τοῦ 1844 ἄρθρ. 45, 60. Σύνταγμα τοῦ 1864 ἄρθρ. 21, 67. Τῆς ἐν Ἀθήναις Β'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικὰ I. 357 ἐπ. (ἀγόρευσιν Κωνσταντοπούλου), 361 (ἀγόρευσιν Μίλησῃ), 373 ἐπ. (ἀγόρευσιν Σαριπόλου), II. 39 (ἀγόρευσιν Καλλιγᾶ), III, 563 (ἀγόρευσιν Μίλησῃ), 577 (ἀγόρευσιν Σαριπόλου), VI. 792 (ἀγόρευσιν Κουμουνδούρου). Ψήφισμα τῆς Β'. ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 15 Ἰουνίου 1863 περὶ ἐνηλικιότητος τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ III. Α'. 6'. 806 (ἀγόρευσιν Θ. Δηληγιάννη), IV. Α'. α'. 371 ἐπ. (ἀγόρευσιν Ἐπ. Δεληγεώργη), VII. Ἐκτάκτου Συνόδου (1877) 16 (ἀγόρευσιν Ἀθ. Πετιμεζᾶ), XIII. Β'. 672 (ἀγόρευσιν Μεσηνέζη). Ὁ Σαρίπολος, ὅστις ἐν ταῖς ἀνωτέρω παρατεθείσαις ἀγορεύσεσιν αὐτοῦ ἀδιακρίτως ποιεῖται χρῆσιν τῶν δύο ὅρων «λαὸς» καὶ «ἔθνος», ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ διακρίνει τούτους ὡς ἑξῆς: «ἔθνος σημαίνει ἕνα ἢ καὶ πλείονας λαοὺς ὑπὸ μίαν κοινὴν κυβερνητικὴν ἀρχὴν διατελοῦντας· λαὸς δὲ τὸ σύνολον τῶν ἐν κοινῇ ἐπικρατείᾳ βιούντων καὶ κοινὴν τὴν καταγωγὴν ἐχόντων ἀνεξαρτήτως τῆς κυβερνήσεως, ὑφ' ἣν διατελοῦσιν». (πρβ. Ν. Ι. Σαριπόλου: Τὰ τῶν ἐθνῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ νόμιμα σελ. 2. σημ. α'. καὶ Πραγματείαν Συνταγματικοῦ Δικαίου ἔκδ. Β'. §§

Εἶτα προσαπαιτεῖται ὡρισμένος χῶρος τῆς ὑδρογείου σφαίρας, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ ὁμὰς αὕτη τῶν ἀνθρώπων μονίμως βιοῖ-

---

55,56). Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁρίζει τὴν ἔννοιαν τῶν ὅρων «λαὸς» καὶ «ἔθνος» ὁ Α. Στούπης. Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου Ι. σελ. 35 ἐπ.). Ὁ Θ. Φλογαΐτης (Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου ἔκδ. Β'. § 6) ὀνομάζει «λαόν» τὸ σύνολον τῶν πολιτῶν ἀπέναντι τῆς ἐπικρατείας, «ἔθνος» δὲ αὐτὸ τοῦτο ἀπέναντι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἢ καὶ τμημάτων μόνον αὐτοῦ». Ὁ Α. Γλαράκης (Περὶ πολιτικῆς ἀποκεντρώσεως σελ. ϑ ἐπ. σημ. **) διδάσκει ὅτι «*λαὸς* δηλοῖ τὸ πλῆθος τῶν ἀρχομένων κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἄρχοντας»· εἶτα δὲ προστίθησι: «συνώνυμος δὲ σχεδὸν εἶναι καὶ ὁ ὅρος *ἔθνος*· ἀλλ' οὗτος, ἀναφερόμενος κυρίως εἰς τὴν καταγωγὴν λαοῦ τινος καὶ τὰς κοινὰς τῶν μελῶν αὐτοῦ ἰδιότητας κατὰ παραβολὴν πρὸς τοὺς λοιπούς, ἱστορικὴν μᾶλλον ἔχει ἔννοιαν πρὸς διαστολὴν τῶν διαφόρων λαῶν ἀπ' ἀλλήλων· ἔπειτα εἰς τὸ ἔθνος περιλαμβάνονται ἀδιακρίτως ἀρχόμενοί τε καὶ ἄρχοντες, πρὸς δ' ἔνεκεν ἐθνικῶν ἱστορικῶν λόγων δυνατὸν τὸ αὐτὸ ἔθνος ν' ἀποτελῇ πλείονας πολιτείας, καὶ τἀνάπαλιν ἡ αὐτὴ πολιτεία νὰ περιλαμβάνῃ πλείονα ἔθνη... ἄρα προτιμότερος πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς κυριάρχου ὁμάδος ὁ ὅρος «λαός». Ἐν ταῖς ξέναις νομοθεσίαις καὶ συγγραφαῖς μεγίστη ἐπικρατεῖ ἀσυμφωνία περὶ τὴν χρῆσιν τῶν λέξεων «ἔθνος» (nation) καὶ «λαὸς» (peuple, people, Volk). Πολλάκις γίνεται χρῆσις τῶν λέξεων τούτων ὡς συνωνύμων. Ἄλλοτε διὰ τῆς λέξεως nation δηλοῦται τὸ σύνολον τῶν τῆς πολιτείας μελῶν, ἐνῷ διὰ τῆς λέξεως peuple δηλοῦται ἡ κατωτέρα τάξις τούτων. Ἄλλοτε δὲ πάλιν διὰ μὲν τῆς λέξεως nation δηλοῦται τὸ σύνολον τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἡνωμένων καὶ ὑπὸ κοινὴν κυβέρνησιν βιούντων ἀνθρώπων, διὰ δὲ τῆς λέξεως peuple τὸ σύνολον τῶν κοινὴν τὴν καταγωγὴν ἐχόντων ἀνθρώπων ἀνεξαρτήτως τῆς κυβερνήσεως. Ἐν τούτοις ἐπικρατήσασα φαίνεται ἡ γνώμη, ὅτι ἡ λέξις nation, ὡς καὶ ἡ ἐκ τοῦ ῥήματος nasci παραγωγὴ αὐτῆς μαρτυρεῖ, χρησιμεύει πρὸς δήλωσιν τῆς κοινῆς καταγωγῆς τῶν ἀποτελούντων ταύτην μελῶν ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτείας, εἰς ἣν ταῦτα ἀνήκουσιν, αἱ δὲ λέξεις peuple, people, Volk δηλοῦσι τὸ σύνολον τῶν ἀποτελούντων τὴν πολιτείαν μελῶν. Ἑπομένως δύναται μία πολιτεία νὰ περιλαμβάνῃ πλειότερα ἔθνη, ὡς π. χ. ἡ **Αὐστρία**, καὶ τἀνάπαλιν ἓν ἔθνος ν' ἀνήκῃ εἰς πλείονας πολιτείας, ὡς π.χ. τὸ Ἑλληνικόν· εἷς ὅμως λαὸς δι' ἑκάστην πολιτείαν ὑπάρχει· (πρβ. περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ὅρων «nation» καὶ « peuple, people, Volk » M. Block Dictionnaire de la politique (nouvelle édition 1874) II. 370 suiv., τὸ ἄρθρον τοῦ Τ. Α.

ὁ χῶρος δ' οὗτος ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ καλεῖται «χώρα» ἢ «ἐπικράτεια» [5].

Hélie «nation, peuple», ἐν τῷ Dictionnaire politique publié par E. Duclerc et Pagnerre VII. édit. 379 τὸ ἄρθρον «État» p. 623 suiv., τὸ ἄρθρον « nation » τοῦ E. Regnault, p. 716 suiv., τὸ ἄρθρον « peuple » τοῦ E. Duclerc, Dalloz Répertoire ἐν λέξει «droit constitutionnel» n. 87, D. Serrigny : Traité du droit public des Français I. 19, Simonde de Sismondi : Études sur les constitutions des peuples libres 62 suiv, A. Giron : Le droit public de la Belgique p. 6 suiv. 93, J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 91 ff. καὶ τὸ ἄρθρον αὐτοῦ «Nation, Volk, Nationalitâtsprincip» ἐν τῷ Staatswörterbuch τῶν J. C. Bluntschli und K. Brater VII. 152 ff, τὸ ἄρθρον τοῦ K. Biedermann «Nation, Nationalität» ἐν τῷ Staatslexikon τῶν K. v. Rotteck und K. Welcker III. Aufl. X. 316 ff, R. v. Mohl Encyklopädie der Staatswissenshaften II. Aufl. § 18, J. Held System des Verfassungsrechts I. 109 ff, Rüttimann Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht I. § 56. Ἐν τῇ Βερείῳ Ἀμερικῇ ἠγέρθη τὸ ζήτημα «τίς εἶναι ὁ λαός ;». Τὰς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀναπτυχθείσας ἑκατέρωθεν γνώμας εὑρίσκει τις ἐκτεθειμένας ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ R. v. Mohl : Staatsrecht, Völkerrecht und Politik I. 524 ff.). Ἡ μεταξὺ τῶν ξένων δημοσιολόγων ἐπικρατεστέρα διάκρισις τῆς ἐννοίας τῶν ὅρων «ἔθνος» καὶ «λαὸς» φαίνεται ἡ ὀρθοτέρα· πολλάκις δὲ καὶ παρ' ἡμῖν διὰ τῶν λέξεων «ἑλληνικὸν ἔθνος» δηλοῦται τὸ σύνολον τῶν κοινὴν ἐχόντων τὴν καταγωγήν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν Ἑλλήνων ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτείας, εἰς ἣν ἀνήκουσιν οὗτοι. Ἀλλ' ὅμως πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς αὐτῆς ἐννοίας γίνεται παρ' ἡμῖν χρῆσις καὶ τῶν λέξεων «ἐθνικότης ἢ ἐθνότης» (πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικὰ II. 39 (ἀγόρευσιν Καλλιγᾶ), Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ Ι. Γ'. α'. 387 ἐπ. (ἀγόρευσιν Ἐπ. Δεληγεώργη), IX. Δ'. 592 (ἀγόρευσιν Ῥηγοπούλου), Φλογαΐτου Σύστ. Σύντ. Δικ. § 6 σημ. **). Ἐν τῇ Β'. ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῇ Συνελεύσει ὁ Ἰάλεμος ὑπέβαλε ψήφισμα περὶ ἑνότητος «τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς» (πρβ. Στενογρ. Πρ. Ι. 422). Ὁ Σαρίπολος (Πραγμ. Συντ. Δικ. § 57) ὡς ἐκ τῆς ἐννοίας, ἣν δίδωσιν εἰς τὴν λέξιν «ἔθνος», διάφορον δίδωσιν ἔννοιαν εἰς τὴν λέξιν «ἐθνότης», θεωρῶν ταύτην ταὐτόσημον τῇ κυριαρχίᾳ.

[5] Ἐν τῷ νεωτέρῳ δημοσίῳ δικαίῳ τῆς Ἑλλάδος γίνεται χρῆσις τῶν ὅρων «χώρα» καὶ «ἐπικράτεια», ἐνίοτε δὲ καὶ τῆς λέξεως «ἔδαφος», πρὸς δήλωσιν τοῦ ὑπὸ τῆς πολιτείας κατεχομένου χώρου τῆς ὑδρογείου

Ἐπὶ πλέον ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας ἡ ὕπαρξις μιᾶς θελήσεως, κανονιζούσης 1) τὰς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς πολιτείας σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὰ μέλη της καὶ τῶν μελῶν της

σφαίρας. Ὡς εἴδομεν ἐν τῇ πρώτῃ σημειώσει τῆς παρούσης παραγράφου, τῆς λέξεως «χώρα» γίνεται χρῆσις καὶ πρὸς δήλωσιν τῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας, τῆς δὲ λέξεως «ἐπικράτεια» συνηθέστερον γίνεται χρῆσις πρὸς δήλωσιν ἐπίσης τῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας. Πολλάκις τῆς λέξεως «ἐπικράτεια» γίνεται συγχρόνως χρῆσις πρὸς δήλωσιν τῆς τε χώρας καὶ τῆς πολιτείας (πρβ. Μάμουκα XI. 257. 377, Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος τῆς Ε'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἄρθρ. 1, 2, Σύνταγμα τοῦ 1844 ἄρθρ. 26, Συντάγμα τοῦ 1864 ἄρθρ. 33, Β. Διάταγμα περὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ Βασιλείου καὶ τῆς διοικήσεώς του ἄρθρ 1, Συμβάσεις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας περὶ καταδιώξεως τῆς λῃστείας τῆς $^{8}/_{20}$ Ἀπριλίου 1856 καὶ τῆς 29 Σεπτεμβρίου 1865 ἄρθρ. 1, 2, 6· μάλιστα δ' ἀξιοπαρατήρητον εἶναι τὸ πρῶτον ἄρθρον τῶν συμβάσεων τούτων διὰ τὴν ἄνευ διακρίσεως χρῆσιν τοῦ ὅρου «ἐπικράτεια» καὶ πρὸς δήλωσιν τῆς χώρας καὶ πρὸς δήλωσιν τῆς πολιτείας, ὡς τοῦτο σαφῶς προκύπτει ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ γαλλικοῦ κειμένου τῆς συμβάσεως πρὸς τὸ ἑλληνικόν.

Ἐπίσημον γαλλικὸν κείμενον

«Les deux Hautes Parties contractantes s'obligent à ne point laisser se former ni séjourner dans leurs *territoires* respectifs de bandes armées qui auraient pour but d'exercer le brigandage, soit dans l'un, soit dans l'autre *État*, et à employer tous leurs efforts pour faire poursuivre et arrêter, chacune dans son *territoire*, les brigands qui passeraient la frontière venant de l'autre État».

Ἐπίσημον ἑλληνικὸν κείμενον

«Τὰ δύο ὑψηλὰ συμβαλλόμενα μέρη ὑποχρεοῦνται νὰ μὴ ἀφίνωσι νὰ σχηματίζωνται, μήτε νὰ διαμένωσιν ἐντὸς τῶν σχετικῶν ἐπικρατειῶν των, συμμορίαι ἔνοπλοι, αἵτινες σκοπὸν ἤθελον ἔχει τὴν ἐξάσκησιν τῆς λῃστείας, εἴτε ἐν τῇ μιᾷ, εἴτε ἐν τῇ ἄλλῃ ἐπικρατείᾳ, καὶ νὰ καταβάλλωσι πᾶσαν προσπάθειαν, ἕκαστος ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ, πρὸς καταδίωξιν καὶ σύλληψιν τῶν λῃστῶν, οἵτινες ἤθελον διαβῇ τὰ μεθόρια ἐρχόμενοι ἐκ τοῦ ἄλλου Κράτους».

πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1856 ἀριθ. 23, καὶ τοῦ ἔτους 1866 ἀριθ. 18). Ἐν ταῖς ξέναις νομοθεσίαις καὶ συγγραφαῖς πρὸς δήλωσιν τῆς «χώρας» ἢ «ἐπικρατείας» γίνεται χρῆσις τῶν λέξεων territorium, territoire, Land, Staatsgebiet. Μεταξὺ τῶν

πρὸς ἄλληλα, καὶ 2) τὰς σχέσεις τῆς πολιτείας πρὸς τὰς ἐκτὸς αὐτῆς ὑπαρχούσας ἄλλας πολιτικὰς κοινωνίας.

Ὅπως ὑπάρξῃ ὅμως ἡ θέλησις αὕτη, προϋποτίθεται ἀναγκαίως ἡ ὕπαρξις προσώπου ἐν τῇ νομικῇ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ, διότι μόνα τὰ πρόσωπα ἔχουσιν ἐν τῷ δικαίῳ θέλησιν [6]. προ-

---

δημοσιολόγων δὲν τίθεται πλέον εἰς ἀμφισβήτησιν, ὅτι ἡ *χώρα ἤ ἐπικράτεια* ἀποτελεῖ ἀναγκαῖον στοιχεῖον διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας. «Ohne Land Kein Staat» =«Ἄνευ χώρας οὐδεμία πολιτεία» διδάσκει ὁ Bluntschli. Καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ λαὸς πολιτείας τινός, ἐξαναγκασθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἐγκαταλείψῃ τὴν παλαιὰν πατρίδα του καὶ δὲν εὐτυχήσῃ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς αὐτήν, ὡς ἐπανῆλθον οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, ἀπόλλυται ἡ μέχρι τοῦδε ὑπάρξασα πολιτεία· ἂν δ' οὗτος καταλάβῃ νέαν χώραν, ὡς οἱ Γότθοι ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ, δύναται νὰ ἱδρύσῃ νέαν πολιτείαν, δὲν δύναται ὅμως νὰ συνεχίσῃ τὴν παλαιὰν (πρβ. Bluntschli Allg. Staatslehre 15 ff, 270 ff, καὶ τὸ ἄρθρον αὐτοῦ « Land » ἐν τῷ Staatswörterbuch VI. 209 ff, τὸ ἄρθρον τοῦ Held «Territorium» ἐν τῷ Staatslexikon XIV. 100 ff, καὶ «Qrganisation» ἐν τῷ Staatslexikon XI. 43, R. v. Mohl Encyklopädie 129 ff, P. Laband Das Staatsrecht des deutschen Reiches III. Aufl. I. 164 ff, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts IV. Aufl. 9, P. Rossi Cours de droit constitutionnel IV. 290, A. Giron Le droit public de la Belgique p. 6,17, M Block Dictionnaire de la Politique τὸ ἄρθρον «Territoire» II. 1024 suiv).

[6] Πρόσωπον ἐν τῇ νομικῇ τῆς λέξεως σημασίᾳ οὐδόλως ταὐτίζεται μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνθρώπου. Πρόσωπον σημαίνει ὑποκείμενον δικαιωμάτων καὶ εἶναι κατασκεύασμα τοῦ δικαίου. Ἀληθὲς εἶναι, ὅτι κατὰ τὸ νεώτερον δίκαιον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀνθρώπου συνυπάρχει καὶ ἡ τοῦ προσώπου· ἐπίσης ὅμως εἶναι ἀληθές, ὅτι τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου εὑρίσκει τις ἐπεκτεινομένην καὶ πέραν τῆς περιωρισμένης σφαίρας τοῦ ἀτόμου ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ δικαίου κατεσκευασμένοις προσώποις, οἷα εἶναι τὰ καλούμενα *νομικὰ πρόσωπα*, καὶ ὅτι καθ' ὡρισμένας ἐποχὰς τῆς ἱστορίας τῶν ἐθνῶν δὲν συμπίπτει πάντοτε ἡ ἔννοια τοῦ προσώπου μετὰ τῆς τοῦ ἀνθρώπου (πρβ. Θεοφίλου Εἰσηγήσεις περὶ ἐπερωτήσεως δούλων βιβλ, III. τίτλ. 17, προοίμιον : «οἱ οἰκέται ἀπρόσωποι ὄντες, ἐκ τῶν προσώπων τῶν οἰκείων δεσποτῶν χαρακτηρίζονται»· πρὸς τούτοις δὲ G. Jellinek Gesetz und Verordnung 192 ff, καὶ System der subjektiven öffentlichen Rechte 26 ff, P. Laband

χειμένου δὲ περὶ τῆς πολιτείας, ἡ τοιαύτη θέλησις ἀνήκει εἰς τὸ νομικὸν πρόσωπον τῆς πολιτείας [7].

Das Staatsrecht etc. I. 85 ff. Anm. 1, J. C. Bluntschli Allg. Staaslehre 23. Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νομικοῦ προσώπου πρβ. τὸ περισπούδαστον ἄρθρον τοῦ O. Gierke «Juristische Person» ἐν τῷ Rechtslexikon τοῦ F. v. Holtzendorff III. Aufl. II. 418 ff., ἔνθα εὑρίσκει τις τὰς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου συζητήσεις καὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν. Ἐπίσης εὑρίσκει τις τὴν βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐν τῷ Συστήματι τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου τοῦ Α. Κρασσᾶ I. §§ 72,95.). Ἡ ἀνωτέρω ἀρχή, ὅτι ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει, ἐφ' ὅσον αὕτη ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ δικαίου, φαίνεται ἀντιφάσκουσα πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν νεωτέρων νομοθεσιῶν, ἥτις ἀναγνωρίζει φυσικὰ καὶ ἀναφαίρετα δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, ὡς θὰ μάθωμεν κατωτέρω. Ἀληθῶς ὑπάρχουσι δικαιώματά τινα συμφυῆ τρόπον τινὰ τῷ ἀνθρώπῳ, ἄνευ τῶν ὁποίων οὗτος εἶναι ἀνίκανος ν' ἀναπτύξῃ ὅ,τι ἡ Πρόνοια ἐνεφύσησεν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· τοιαῦτα δὲ δικαιώματα εἶναι π. χ. τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας, τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἄλλα. Ἐν τούτοις τὰ δικαιώματα ταῦτα, ἅτινα δυνάμει ἐνυπάρχουσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀναγνώρισις ἐπιβάλλεται εἰς τὴν πολιτείαν, ὅπως ἀνταποκριθῇ αὕτη εἰς τὸν προορισμόν της, καθίστανται ἐνεργὰ διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ θετοῦ δικαίου, καὶ μόνον ἀπὸ τῆς ἀναγνωρίσεως ταύτης ἀποτελοῦσι ταῦτα νομικὰς ἐννοίας καὶ μέρος τῆς ἐννόμου τάξεως τῆς πολιτείας. Ὀρθῶς ἐπομένως ἐλέχθη, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ προσώπου καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου δὲν συμπίπτουσι, καὶ ὅτι τὸ πρόσωπον εἶναι κατασκεύασμα τοῦ δικαίου.

[7] Ἡ πολιτεία ἀποτελεῖ νομικὸν πρόσωπον τοῦ δημοσίου δικαίου, ἔχον ἴδια δικαιώματα καὶ καθήκοντα καὶ ἰδίαν θέλησιν ἀνεξάρτητον τῆς θελήσεως τῶν μελῶν αὐτῆς· εἶναι δὲ τὸ ἐξοχώτατον νομικὸν πρόσωπον πάντων τῶν ἐν τῷ δικαίῳ ἀνεγνωρισμένων τοιούτων. Βεβαίως τὰ μέλη τῆς πολιτείας συντελοῦσιν ὡς ὄργανα πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως αὐτῆς· ἡ ἐκδηλουμένη ὅμως θέλησις αὕτη εἶναι αὐτοτελὴς θέλησις τῆς πολιτείας καὶ ἐντελῶς διάφορος τῆς θελήσεως τῶν ἰδίων αὐτῆς ὀργάνων. Ἡ νομικὴ προσωπικότης τῆς πολιτείας ἀποτελεῖ θεμελιώδη ἀρχὴν τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τὸ διεθνὲς δίκαιον, ὅπερ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὰς πολιτείας ὡς ὑποκείμενα δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων, ὡς νομικὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζουσιν ἀλλήλα, συμβάλλονται μεταξύ των, κηρύσσουσι μεταξύ των πόλεμον καὶ συνομολογοῦσιν εἰρήνην πρὸς κατάπαυσιν αὐτοῦ, καθ' ὅσον οἱ ἡγεμόνες καὶ αἱ

Ἡ θέλησις αὕτη τοῦ νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας ἀπο-

κυβερνήσεις τῶν πολιτειῶν θεωροῦνται ἀντιπρόσωποι καὶ ἐντολοδόχοι αὐτῶν ἐν τῷ διεθνεῖ δικαίῳ (πρβ. J. L. Klüber Europäisches Völkerrecht II. Aufl. §§ 1, 20, 21, Fr. v. Martens Völkerrecht (deutsche Ausgabe von Carl Bergbohm) I. §§ 53, 54, Bluntschli τὸ ἄρθρον αὐτοῦ «Staat» ἐν τῷ Staatswörterbuch IX. 618, Σαριπόλου τὰ τῶν ἐθνῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ νόμιμα § 1). Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ δημοσίῳ δικαίῳ ἡ νομικὴ προσωπικότης τῆς πολιτείας εἶναι ἀπαραίτητος, ὅπως ἀνυψωθῇ τις ἐκ τῆς χαμηλῆς σφαίρας τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, κατὰ τὸ ὁποῖον τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα, δι' ὧν περιβάλλονται τὰ ὄργανα τῆς πολιτείας πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν σκοπῶν αὐτῆς, λαμβάνουσι τὸν χαρακτῆρα ἰδιωτικῶν δικαιωμάτων καὶ μεταβάλλουσι τὴν πολιτείαν εἰς ἀντικείμενον ἰδιωτικῆς κτήσεως τῶν ἰδίων αὐτῆς ὀργάνων, ὡς διδάσκει τοὐλάχιστον ἡ ἱστορία τοῦ δημοσίου δικαίου κατὰ τὸ παρελθόν (πρβ. περὶ τούτου τὴν περίφημον καταστᾶσαν βιβλιοκρισίαν, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Albrecht περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Maurenbrecher (Grundsätze des heutigen deutschen Staatsrechts) ὑπὸ τὰ στοιχεῖα E. A. ἐν τῷ περιοδικῷ «Göttingische gelehrte Anzeigen» τοῦ ἔτους 1837 τόμος III. σελὶς 1489 ἑπόμ. 1508 ἑπόμ.). Ἡ ἀρχὴ τῆς νομικῆς προσωπικότητος τῆς πολιτείας δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς Ῥωμαίους, οἵτινες ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς δημοκρατίας ἀκόμη εἶχον ἰδέαν τῆς προσωπικότητος τῆς πολιτείας λέγοντες «populus Romanus», «respublica Romana». Οἱ δημοσιολόγοι τῆς 16, 17 καὶ 18 ἑκατονταετηρίδος, καίτοι ἐξ διαφόρων ἔκαστος ὡρμᾶτο ἀρχῶν, ἀνεγνώρισαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀρχῆς ταύτης (πρβ. Hugo Grotius : De jure belli ac pacis lib. I. cap. III. § 7 : «Subjectum ergo commune summae potestatis esto civitas, ita ut jam diximus intellecta». J. Bodin : De re publica I. 1, I. 8, Pufendorf : De iure naturae et gentium VII. c. II. 13, Hobbes De cive V. 9 : «Unio autem sic facta appellatur civitas sive societas civilis, nam cum una sit omnium voluntas pro una persona habenda est ; et nomine uno ab omnibus hominibus particularibus distinguenda et dignoscenda habens sua iura et res sibi proprias. Ita ut neque civis aliquis, neque omnes simul (si excipiamus eum cujus voluntas sit pro voluntate omnium) pro civitate censenda sit». J. J. Ronsseau Contrat social liv. I. ch. vi : «A l'instant au lieu de la personne particulière de chaque contractant, cet acte d'association produit un corps moral et collectif, composé d'autant de membres que l'assemblée a de voix, lequel reçoit de ce même acte son unité, son moi com-

mun, sa vie et sa volonté.Cette personne publique, qui se forme ainsi par l'union des toutes les autres, prenait autrefois le nom de cité»). Αφ' ἧς ὁ Albrecht διὰ τῆς περιφήμου βιβλιοκρισίας του, ἧς ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, κατέδειξεν, ὅτι ἡ νομικὴ προσωπικότης τῆς πολιτείας ἀποτελεῖ τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦ νεωτέρου δημοσίου δικαίου τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, ἡ ἀρχὴ αὕτη κατέστη ἡ ἐπικρατοῦσα μεταξὺ τῶν δημοσιολόγων (πρβ. πλὴν τῆς βιβλιοκρισίας τοῦ Albrecht, C. F. v. Gerber: Grundzüge des deutschen Staatsrechts III. Aufl. 1 ff, 222,225 ff, (Beilage II), Bluntschli τὸ ἄρθρον αὐτοῦ «Staat» ἐν τῷ Staatswörterbuch IX. 617 ff. καὶ Allg. Staatslehre 22, K. Welcker τὸ ἄρθρον αὐτοῦ «Staat» ἐν τῷ Staatslexikon XIII. 504,510, P. Laband: Das Staatsrecht etc. I. 52, 85 ff G. Jellinek Gesetz und Verordnung 192 ff, καὶ System d subj. öffentl. Rechte 26 ff, O. Gareis Allgemeines Staatsrecht 29, Bernatzik ἐν τῷ Archiv für öffentliches Recht V. 169 ff, O. Gierke, τὸ ἄρθρον «Juristische Person» ἐν τῷ Rechtslexikon II.422, Lorenz v. Stein: Handbuch der Verwaltungslehre II. Aufl. 12 ff, D. Serrigny Traité du droit public des Français I. 20, P. Rossi: Cours de droit constitutionnel I. 3 suiv, A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 1 suiv, Dictionnaire politique par E. Duclerc et Pagnerre 379 ἐν ἄρθρῳ. «État», Γ. Ἀγγελοπούλου Σύστημα Διοικ. Δικ. I. § 9, Χ. Ἀγγελάκη Μελέται περὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ διοικητικοῦ δικαίου § 3. σημ. 2. Τὴν νομικὴν προσωπικότητα τῆς πολιτείας ὑποστηρίζει διὰ μακρῶν καὶ ὁ Σ. Στρέϊτ ἐν ταῖς λιθογραφημέναις παραδόσεσιν αὐτοῦ). Ἀλλ' ὅμως δὲν ἐξέλιπον μεταξὺ τῶν δημοσιολόγων καὶ οἱ ἀρνούμενοι εἰς τὴν πολιτείαν τὴν ἰδιότητα νομικοῦ προσώπου, χαρακτηρίζοντες δὲ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν οὐχὶ δικαίωμα τῆς πολιτείας, ἀλλὰ προσωπικὸν δικαίωμα τοῦ ἡγεμόνος, ὡς ὁ Maurenbrecher (ἐν τῷ προμνησθέντι ἔργῳ αὐτοῦ Grundsätze des heutigen deutschen Staatsrechts), ὁ M. Seydel: Allgemeine Staatslehre 5 ff, 41 καὶ Annalen des deutschen Reiches (1876) 641 ff, ὁ Bornhak: Preussische Staatslehre I. 128.—Ἀνασκευὴν τῶν θεωριῶν τοῦ Maurenbrecher εὑρίσκει τις ἐν τῇ προμνησθείσῃ βιβλιοκρισίᾳ τοῦ Albrecht, τῶν δὲ θεωριῶν τοῦ Seydel ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Jellinek (Die rechtliche Natur der Staatenverträge 22 ff, Gesetz u. Verordnung 195 Amn. 6, System der subjektiven öffentlichen Rechte 33 ff.). Ἡ νομικὴ προσωπικότης τῆς πολιτείας, περὶ τῆς ὁποίας ἐνταῦθα γίνεται λόγος, ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ εἶναι διάφορος τῆς ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ νομικῆς προσωπικότητος, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐμφανίζεται ἡ πολιτεία ὡς «Δημόσιον» (fiscus), ὑποβαλλομένη, ὡς καὶ πᾶς ἄλλος ἰδιώτης ἢ καὶ πᾶν·

τελεῖ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ καλοῦμεν «πολιτικὴν ἐξουσίαν»[8].

Ἀλλ' ὅμως τὰ γνωρίσματα ταῦτα τῆς πολιτείας δυνάμεθα ν' ἀνεύρωμεν καὶ ἐν ἄλλαις πολιτικαῖς κοινωνίαις, αἵτινες ἐν τῇ πολιτείᾳ βιοῦσι καὶ μέρος αὐτῆς ἀποτελοῦσι. Τοιαύτη πολιτικὴ κοινωνία εἶναι π. χ. ὁ δῆμος, ὅστις ἐπίσης ἀπαρτίζεται ἐξ ὁμάδος ἀνθρώπων ἐν κοινωνίᾳ καὶ ἐν ὡρισμένῳ χώρῳ μονίμως βιούντων, ἀποτελεῖ νομικὸν πρόσωπον τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ ἀσκεῖ πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἧς τὰ ὅρια ἕνεκα λόγων τῆς πολιτικῆς ἱστορίας μιᾶς πολιτείας δύνανται νὰ ὦσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εὐρέα.

Ἔχομεν λοιπὸν ἀνάγκην καὶ ἄλλου γνωρίσματος, διακρίνοντος τὴν πολιτείαν ἀπὸ τῶν λοιπῶν πολιτικῶν κοινωνιῶν· τὸ γνώρισμα δὲ τοῦτο ἀνευρίσκομεν ἐν τῷ γεγονότι, ὅτι ἡ πολιτεία ἔχει καὶ ἐνασκεῖ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐξ ἰδίου δικαίου, ἐνῷ αἱ ἐν τῇ πολιτείᾳ βιοῦσαι ἄλλαι πολιτικαὶ κοινωνίαι δὲν ἔχουσιν, οὐδὲ ἀσκοῦσι τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐξ ἰδίου δικαίου, ἀλλ' ἔχουσι τοιαύτην δοτὴν, ἐνασκουμένην ἐν ὀνόματι καὶ κατ' ἐντολὴν τῆς πολιτείας[9].

ἄλλο νομικὸν πρόσωπον τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἀναφορικῶς πρὸς τὰς σχέσεις τῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας αὐτῆς εἰς τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους αὐτὴ αὕτη διέγραψεν (πρβ Bluntschli ἐν τῷ προμνησθέντι ἄρθρῳ αὐτοῦ «Staat» 619, C. F. v. Gerber Grundzüge etc. 21 Anm. 3).

[8] Πρβ. C. F. v. Gerber Grundzüge etc. 3, 226, Jellinek Gesetz und Verordnung 196. Περὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἴδε § 2.

[9] Τὰ σημεῖα, τὰ διακρίνοντα τὴν πολιτείαν ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῇ βιουσῶν ἄλλων πολιτικῶν κοινωνιῶν, μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἠναγκάσθησαν ν' ἀναζητήσωσιν ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας οἱ Γερμανοὶ δημοσιολόγοι, ὅπως καθορίσωσι τὴν θέσιν τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπέναντι ταύτης. Μερὶς σπουδαία τῶν Γερμανῶν δημοσιολόγων, προεξάρχοντος τοῦ ἐπιφανοῦς P. Laband, ὑποστηρίζει τὴν ἐν τῷ κειμένῳ γνώμην, ὅτι δηλονότι ἡ πολιτεία, ὅσον μικρὰ καὶ ἂν εἶναι, ἀσκεῖ πολιτικὴν ἐξουσίαν (Herrschaftsreche ἢ Hoheitsrechte) ἐξ ἰδίου δικαίου, ἐνῷ ἡ ὑπὸ τῶν ἄλλων πολιτικῶν κοινωνιῶν, ὅσον μεγάλαι καὶ ἂν ὦσιν αὗται,

Ἑπομένως ὁρίζοντες τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας λέγομεν·

«Πολιτεία ἐστὶ κοινωνία ἀνθρώπων ἐν ὡρισμένῳ χώρῳ μονίμως βιοῦσα, ἔχουσα νομικὴν προσωπικότητα καὶ ἀσκοῦσα πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐξ ἰδίου δικαίου».

Ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος ἀκόμη οἱ περὶ πολιτείας συγγράψαντες ἐπεχείρησαν νὰ διατυπώσωσι τὸν ὁρισμὸν τῆς πολιτείας [10]· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τοῦ Γάλλου J. Bo-

---

ἀσκουμένη πολιτικὴ ἐξουσία δὲν ἀνήκει εἰς αὐτὰς ἐξ ἰδίου δικαίου, ἀλλ' εἶναι δοτὴ καὶ ἀσκεῖται κατ' ἐντολὴν τῆς πολιτείας (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht etc. I. 59 ff, G. Jellinek Gesetz und Verordnung 201 ff, A. Merkel Juristische Encyklopädie (1885) 195, Liebe ἐν τῇ Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVIII 641 ff, E. Lingg Empirische Untersuchungen zur algemeinen Staatslehre (1890) 223,235, LoeningLehrbuch des deutschen Verwaltungsrechts 33 ff. Ὁ H. Rosin (Souveränetät, Staat, Gemeinde, Selbstverwaltung 12 ff.) ἐξετάζει διὰ μακρῶν τὴν ἔννοιαν τοῦ «ἰδίου δικαίου»). Ἄλλοι Γερμανοὶ δημοσιολόγοι ἐπεζήτησαν τὴν διάκρισιν μεταξὺ πολιτείας καὶ ἄλλων πολιτικῶν κοινωνιῶν ἐν τῷ σκοπῷ, ὃν ἑκάστη τούτων ἐπιδιώκει, δογματίσαντες, ὅτι ἡ μὲν πολιτεία σκοπεῖ τὴν πραγματοποίησιν ἐθνικῶν συμφερόντων, ὁ δὲ δῆμος τὴν ἱκανοποίησιν τοπικῶν συμφερόντων αὐτοῦ (πρβ. H. Rosin Souveränetät etc. 27 ff, 38, O. Mejer Einleitung in das deutsche Staatsrecht II. Aufl 27), ἢ ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς πολιτείας εἶναι καθολικὸς (allseitig) (πρβ. S. Brie Theorie der Staatenverbindungen 5 ff.). Ἄλλοι εὗρον τὴν τοιαύτην διάκρισιν ἐν τῷ γεγονότι, ὅτι αἱ πολιτεῖαι ἔχουσι προσωπικότητα ἐν τῷ διεθνεῖ δικαίῳ (πρβ. Stoeber ἐν τῷ Archiv fur öffentliches Recct I. 638 ff.). Καὶ πάλιν ἄλλοι ἐν τῷ γεγονότι, ὅτι ἡ μὲν ἐξουσία τῆς πολιτείας ἐπὶ τῶν ἐν αὐτῇ ὑπαρχουσῶν ἄλλων πολιτικῶν κοινωνιῶν εἶνα ἀπεριόριστος, ἐνῷ ἡ τῆς ὁμοσπονδιακῆς πολιτείας ἐπὶ τῶν ἀποτελουσῶν ταύτην κατὰ μέρος πολιτειῶν εἶναι περιωρισμένη, καὶ ὅτι αὗται ἔχουσι διττήν τινα αὐτοτέλειαν, ἧς ἐχε ναι στεροῦνται, ἤτοι τὴν ἱκανότητα νὰ ἐκπληρῶσιν ὡρισμένα πολιτικὰ καθήκοντα κατὰ νόμους ἰδίους καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ ῥυθμίζωσι τὸν ἴδιον ὀργανισμὸν δι' ἰδίων νόμων (πρβ. G. Meyer Lehrbuch etc. 7). Ἀνασκευὴν τῶν προεκτεθεισῶν γνωμῶν εὑρίσκει τις ἐν ταῖς μνημονευθείσαις συγγραφαῖς τοῦ P. Laband Das Staatsrecht I. 59 ff. καὶ τοῦ Meyer Lehrbuch etc. 6 ff.).

[10] Ὁ Ἀριστοτέλης ἐπανειλημμένως δίδωσι τὸν ὁρισμὸν τῆς πολι-

din [11] ἐπεκράτησε μεταξὺ τῶν δημοσιολόγων ἡ γνώμη, ὅτι

τείας ἐν τοῖς Πολιτικοῖς αὐτοῦ (I. 1 : «ἡ δ' ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινωνία τέλειος, πόλις, ἡ δὴ πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκείας, ὡς ἔπος μὲν εἰπεῖν. γινομένη οὖν τοῦ ζῆν ἕνεκεν, οὖσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν», III 4 : «ἡ δὲ πόλις κοινωνία τῶν ἐλευθέρων ἐστί«. III. 5 : «φανερὸν τοίνυν, ὅτι ἡ πόλις οὐκ ἔστι κοινωνία τόπου καὶ τοῦ μὴ ἀδικεῖν σφᾶς αὐτοὺς καὶ τῆς μεταδόσεως χάριν, ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν, εἴπερ ἔσται πόλις, οὐ μήν, οὐδ' ὑπαρχόντων τούτων ἁπάντων, ἤδη πόλις, ἀλλ' ἡ τοῦ εὖ ζῆν κοινωνία καὶ ταῖς οἰκίαις καὶ τοῖς γένεσι ζωῆς τελείας χάριν καὶ αὐτάρκους», καὶ ὀλίγον κατωτέρω : «πόλις δὲ γενῶν καὶ κωμῶν κοινωνία ζωῆς τελείας καί αὐτάρκους», VII. 7 : «ἡ δὲ πόλις κοινωνία τίς ἐστι τῶν ὁμοίων, ἕνεκεν δὲ ζωῆς τῆς ἐνδεχομένης ἀρίστης». Ἐπίσης ὁ Κικέρων δίδωσι τὸν ὁρισμὸν τῆς πολιτείας (De re publica I. 25 : «Est igitur, inquid Africanus, res publica res populi, populus autem non omnis hominum coetus quoquo modo congregatus, sed coetus multitudinis iuris consensu et utilitatis communione sociatus» καὶ Somn. Scip. cap III : «concilia coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur»). Ὁ Hugo Grotius (de iure belli ac pacis I. 1 § 14 ὁρίζει ἐπίσης τὴν πολιτείαν : «civitas est coetus perfectus liberorum hominum iuris fruendis et communis utilitatis causa sociatus». Ὁ τῆς πολιτείας ὁρισμὸς ἔχει κατὰ τὸν Thomas Hobbes (de cive V. 9) ὡς ἑξῆς : «Civitas ergo (ut eam definiamus) est persona una, cuius voluntas, ex pactis plurium hominum, pro voluntate habenda est ipsorum omnium, ut singulorum viribus et facultatibus uti possit, ad pacem et defensionem communem». Ὁ Pufendorf (ius nat. et gent. VII. § 14) ὁρίζει ὡς ἑξῆς τὴν πολιτείαν : «Civitas est persona moralis composita, cujus votuntas ex plurium pactis implicita et unita pro voluntate civium habetur, ut singulorum viribus et facultatibus ad pacem et securitatem uti possit» (πρβ. καὶ J. Held : System des Verfassungsrechts I. 3. H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht III. Aufl. I. 41).

[11] Ὁ J. Bodin (de re publica I. 1) περιέλαβεν ἐν τῷ ὁρισμῷ τῆς πολιτείας ὡς ἀναγκαῖον στοιχεῖον αὐτῆς *τὴν κυριαρχίαν* : «res publica est familiarum rerumque inter ipsas communium summa potestate ac ratione moderata multitudo», κατὰ τὴν γαλλικὴν ἔκδοσιν : «République est un droit gouvernement des plusieurs mesnages et de ce qui leur est commun *avec puissance souveraine*». Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς κυριαρχίας πρβ. κατωτέρω § 2.

ἀναγκαῖον στοιχεῖον διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας εἶναι ἡ *κυριαρχία* [12].

Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἐχρησίμευεν ὡς βάσις τῶν μελετῶν τοῦ δημοσίου δικαίου ἡ ἁπλῆ πολιτεία, ἡ γνώμη αὕτη, μολονότι ἐκ τοῦ περὶ πολιτείας ὁρισμοῦ της ἀπέκλειε τὰς μὴ κυριάρχους πολιτείας [13], ἐντούτοις δὲν προσέκρουε κατὰ προσκομμάτων ἀνυπερβλήτων· ἀφ' ἧς ὅμως ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ παρήχθη

---

[12] Μεταξὺ τῶν νεωτέρων δημοσιολόγων ἀπαιτοῦσιν ὡς ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς πολιτείας τὴν κυριαρχίαν οἱ H. A. Zachariä : Deutsches Staats =und Bundesrecht I. 41, H. Zoepfl: Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. §§ 5, 8, J. Held : System des Verfassungsrechts I. § 1, καὶ τὸ ἄρθρον αὐτοῦ «Souveränetät» ἐν τῷ Staatslexikon XIII 442, G. Waitz: Grundzüge der Politik 18, J. C. Bluntschli Allgem. Staatslehre 561 ff, καὶ τὸ ἄρθρον αὐτοῦ «Souveränetät» ἐν τῷ Staatswörterbuch IX. 553, H. v. Treitschke : «Bund und Reich» in den Preussischen Jahrbüchern XXX. 526, M. Seydel ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ «Der Bundesbegriff», δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXVIII. 190 καὶ Commentar zur Verfassungsurkunde für das deutsche Reich (1873) XI ff, Ph.. Zorn : Das Staatsrecht des deutschen Reiches II. Aufl. I. 61 ff, O. Gierke ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ: «Die Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Staatstheorien», δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXX, 304, A. Geyer : Philosophische Einleitung in die Rechtswissenschaften ἐν τῇ Encyklopädie der Rechtswissenschaft τοῦ F. v. Holtzendorff iv. Aufl. 84. K. Welcker τὸ ἄρθρον «Staat» ἐν τῷ Staatslexikon XIII. 504, E. Borel : Étude sur la souveraineté de l'État fédératif (1886) 75 suiv, D. Serrigny Traité du droit public des Français I. 19 suiv, A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 1 suiv., Dictionnaire politique par E.Duclerc et Pagnerre 738 τὸ ἄρθρον τοῦ E. Duclerc «pouvoir», A. Giron Le droit public de la Belgique 4. Μεταξὺ τῶν εἰρημένων δημοσιολόγων συγκαταλεκτέος τυγχάνει καὶ ὁ ἡμέτερος Σ. Στρέϊτ, ὁρίσας ἐν ταῖς λιθογραφημέναις παραδόσεσιν αὐτοῦ τὴν πολιτείαν ὡς ἑξῆς : «πολιτεία εἶναι λαὸς ὠργανωμένος ἐπὶ χώρας *εἰς κυρίαρχον* νομικὸν πρόσωπον».

[13] Ὁ Ph. Zorn : Das Staatsrecht etc. I. 65 ἀρνεῖται ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς πολιτείας τὴν μὴ κυρίαρχον Ἡγεμονίαν τῆς Βουλγαρίας,

ἡ νέα πολιτικὴ μορφὴ τῶν συνθέτων πολιτειῶν, τῆς καλουμένης *ὁμοσπονδιαχῆς πολιτείας* [14], καὶ ταύτην υἱοθέτησαν ἡ Ἑλβετία καὶ εἶτα ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία, ὁ ὁρισμὸς ἐκεῖνος, οὗτινος ἀναγκαῖον στοιχεῖον εἶναι ἡ κυριαρχία, ἀπεδείχθη ἀνεπαρκής, ὅπως συμπεριλάβῃ πάντα τὰ εἴδη τῶν πολιτειῶν.

Ὅσοι τῶν δημοσιολόγων ἐνέμειναν εἰς τὴν γνώμην, ὅτι ἡ κυριαρχία ἀποτελεῖ ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας, ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθῶσι μίαν τῶν ἑξῆς τριῶν ἐκδοχῶν. Ἢ ν' ἀρνηθῶσιν εἰς τὰς συνθέτους πολιτείας τὴν ἰδιότητα τῆς πολιτείας καὶ νὰ χαρακτηρίσωσι ταύτας ὡς κατασκευάσματα τοῦ διεθνοῦς δικαίου (πολιτικὰς ὁμοσπονδίας), ὅπως διασώσωσιν ὑπὲρ τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν τὴν κυριαρχίαν, καὶ ἑπομένως τὴν ἰδιότητα τῆς πολιτείας [15]. Ἢ ν' ἀναγνωρίσωσι τὰς συνθέτους πολιτείας κυριάρχους καὶ ν' ἀρνηθῶσιν ἑπομένως τὴν κυριαρχίαν καὶ τὴν ἰδιότητα τῆς πολιτείας εἰς τὰς κατὰ μέρος πολιτείας, ἀποτελούσας πλέον, οὕτως εἰπεῖν, διοικητικὰς περιφερείας τῆς ὁμοσπονδιακῆς πολιτείας καὶ ἐνασχούσας μέρος τῆς εἰς τὴν ὁμοσπονδιακὴν πολιτείαν ἀνηκούσης κυριαρχικῆς ἐξουσίας [16]. Ἢ τέλος νὰ δεχθῶσιν, ὅτι ἡ κυριαρχία εἶναι δεκτικὴ καταμερισμοῦ μεταξὺ τῆς ὁμοσπονδιακῆς πο-

---

τὴν Σερβίαν δὲ καὶ τὴν Ρουμανίαν πρὸ τῆς Βερολινείου συνθήκης. Ἐναντίον τῆς γνώμης ταύτης πρβ. P. Laband : \ Das Staatstrecht etc. I. 67, Liebe : Studien 31.

[14] Περὶ τῆς ὁμοσπονδιακῆς πολιτείας θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω ἐν τῇ εἰσαγωγῇ.

[15] Πρβ. M. Seydel Commentar zur Verfassungsurkunde für das deutsche Reich XIII. ff, καὶ τὴν διατριβήν του «Der Bundesbegriff» ἐν τῇ Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXVIII 185 ff.

[16] Πρβ. Ph. Zorn : Das Staatsrecht etc. I. 71 ff. καὶ G. Jellinek ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ : Die Lehre von den Staatenverbindungen. Ὁ Jellinek μετέβαλε βραδύτερον γνώμην, ὡς θὰ μάθωμεν κατωτέρω. Ἀνασκευὴν τῆς γνώμης τοῦ Zorn εὑρίσκει τις παρὰ τῷ P. Laband : Das Staatsrecht etc. I. 68 ff.

λιτείας καὶ τῶν ἀποτελουσῶν ταύτην κατὰ μέρος πολιτειῶν[17].

Αἱ δύο πρῶται γνῶμαι εἶναι πλημμελεῖς, εὑρισκόμεναι εἰς ἀντίφασιν καὶ πρὸς τὰ πολιτεύματα τῶν τοιούτων συνθέτων πολιτειῶν καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων[18], ἡ δὲ τελευ-

---

[17] Τοὺς ὀπαδοὺς τῆς γνώμης ταύτης ἴδε κατωτέρω § 2. σημ. 8.

[18] Πρβ. Τὸ Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς τοῦ 1787 art. IV. sect. 4, ἔνθα αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι ἐγγυῶνται εἰς ἑκάστην τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν δημοκρατικὸν πολίτευμα· ἐπίσης τὸ ἄρθρ. 10 τῶν ἀπὸ 15 Δεκεμβρίου 1791 Amendements, ὅπερ κατὰ τὸ ἄρθρον V. τοῦ Συντάγματος ἔχει τὴν αὐτὴν μὲ αὐτὸ ἰσχύν, ὁρίζει, ὅτι τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα τὸ Σύνταγμα δὲν μετεβίβασεν εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας ἢ δὲν ἀπηγόρευσεν εἰς τὰς κατὰ μέρος πολιτείας, ἐπεφυλάχθησαν εἰς τὰς τελευταίας· τὸ Σύνταγμα δὲ τῆς πολιτείας New Hampshire τοῦ ἔτους 1792 ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει αὐτοῦ, ἔνθα πραγματεύεται περὶ τῆς μορφῆς τῆς Κυβερνήσεως, λαλεῖ *περὶ ἐλευθέρας αὐτοτελοῦς καὶ ἀνεξαρτήτου πολιτείας New Hampshire*, ὡς πράττει καὶ τὸ Σύνταγμα τῆς πολιτείας Missouri τοῦ 1820, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ λαλοῦν περὶ μιᾶς ἐλευθέρας καὶ ἀνεξαρτήτου δημοκρατίας ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς πολιτείας Missouri. Ἐξ ἑτέρου πάλιν τὸ Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν λαλεῖ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ *περὶ τοῦ λαοῦ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν*, περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας αὐτῶν, ἐνασκουμένης ὑπὸ ἰδίων νομοθετικῶν σωμάτων, περὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ περὶ Προέδρου αὐτῶν, περὶ δικαστικῆς ἐξουσίας αὐτῶν κλπ. (ἄρθρ. I, II, III.). Ἀμφότερα τὰ Συντάγματα τῆς Ἑλβετίας τοῦ 1848 καὶ 1874 ἐν ἄρθρῳ 3 αὐτῶν ὁρίζουσιν, ὅτι τὰ Καντόνια εἶναι κυρίαρχα, ἐφ' ὅσον ἡ κυριαρχία αὐτῶν δὲν περιορίζεται διὰ τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Συντάγματος, καὶ ἀσκοῦσιν ὡς τοιαῦτα πάντα τὰ δικαιώματα, τὰ μὴ μεταβιβασθέντα εἰς τὴν ὁμοσπονδιακὴν ἐξουσίαν. Ἐπίσης τὸ Σύνταγμα τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ 1871 ἐν διαφόροις ἄρθροις αὐτοῦ ὁμιλεῖ ἀφ' ἑνὸς μὲν περὶ τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας, περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας αὐτῆς ἐφ' ἁπάσης τῆς ἐκ τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν συγκειμένης ἐπικρατείας τῆς Αὐτοκρατορίας κλπ., ἐξ ἑτέρου δὲ ἀναγνωρίζει τὰς κατὰ μέρος πολιτείας, τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν καὶ τὰς κυβερνήσεις αὐτῶν (πρβ. π. χ. ἄρθρ. 1, 2, 4, 21, 35, 36 42, 53, 78). Αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν κατὰ μέρος πολιτεῖαι, ἐφ' ὅσον ἡ πολιτικὴ ἐξουσία αὐτῶν δὲν περιωρίσθη διὰ τοῦ Συντάγματος τῆς Αὐτοκρατορίας, ἔχουσι πολικὴν ἐξουσίαν καὶ ἀσκοῦσιν αὐτὴν οὐχὶ ὡς ἐντολοδόχοι ἢ ὡς ὄργανα τῆς

ταία εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς κυριαρχίας [19].

Ἕνεκα τούτου μεγάλη μερὶς τῶν διαπρεπεστέρων δημοσιολόγων τῶν νεωτέρων χρόνων διδάσκει, ὅτι τὸ στοιχεῖον τῆς κυριαρχίας δὲν εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας [20].

Πολλοὶ τῶν δημοσιολόγων ἐν τῷ ὁρισμῷ τῆς πολιτείας περιέλαβον τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ πολιτεία ἀποτελεῖ *ὀργανισμὸν* παρεμφερῆ πρὸς τὸν φυσικὸν ὀργανισμὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ τοιαύτη παράστασις τῆς πολιτείας ὡς *ὀργανισμοῦ* οὐδὲν συνεισφέρει εἰς τὸν ὁρισμὸν τῆς νομικῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας, ἐνῷ ἐξ ἑτέρου δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς πεπλανημένας ἰδέας [21].

Αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ἐξ ἰδίου δικαίου· τοῦτο δὲ παρέχει εἰς αὐτὰς τὸν χαρακτῆρα τῆς πολιτείας, ὡς διδάσκει ὁ P. Laband Das Staatsrecht etc. I. 93 ff. (Πρβ. καὶ G. Meyer Lehrbuch etc, 5, 34 ff, H. v. Holst : Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Nordamerika 28, Rüttimann : Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht I. 49, Alois von Orelli : Das Staatstrecht der schweizerischen Eidgenossenschaft 25 ff.

[19] Πρβ. κατωτέρω § 2 σημ. 8.

[20] Πρβ. R. v. Mohl : Encyklopädie 86 ff, C. F. v. Gerber Grundzüge etc. 22 Anm. 5, P. Laband : Das Staatsrecht etc. I. 65 ff. Pözl : τὸ ἄρθρον αὐτοῦ «Bundesstaat und Staatenbund» ἐν τῷ Staatswörterbuch II. 285, G. Meyer Lehrbuch etc. 5 ff, Schulze Deutsches Staatsrecht I. 26, G. Jellinek Gesetz und Verordnung 201 ff, G. Liebe: Staatsrehtliche Studien ἐν τῇ Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVIII. 641, H Rosin : Souveränetät, Staat, Gemeinde, Selbstverwaltung 9 ff, 38 ff, S. Brie ἐν τῇ Zeitschrift für das Privat=und das öffentliche Recht der Gegenwart τοῦ Grünhut XI. 94 ff, O Mejer : Einleitung in das deutsche Staatsrecht II Aufl. 23 ff, Stoeber ἐν τῷ Archiv für öffentliches Recht I. 637 ff.

[21] Ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατοῦσα τάξις, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων μεταξὺ τῶν διαφόρων ὀργάνων τῆς πολιτείας, ἡ μεταξὺ τούτων ἀλληλουχία καὶ ἡ δρᾶσις πάντων τούτων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ παρήγαγον ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων περὶ τῆς πολιτείας τὴν ἐντύπωσιν αὐθυπάρκτου τινὸς ὀργανισμοῦ παρεμφεροῦς πρὸς τὸν φυσικὸν ὀργανισμὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ῥώμης εὑρίσκομεν τὸν μῦθον τοῦ Ἀγρίππα, στηριζόμενον

Ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (σημ. 10 τῆς § ταύτης), πολλοὶ τῶν περὶ πολιτείας συγγραψάντων περιέλαβον ἐν τῷ ὁρισμῷ τῆς πολιτείας καὶ τὸν *σκοπόν*, δι' ὃν αὕτη συνέστη. Βεβαίως ἡ πολιτεία, ὡς καὶ πᾶς ἄλλος ἀνθρώπινος θεσμός, ἔχει ἕνα σκοπόν·

ἐπὶ τοιαύτης ἀντιλήψεως περὶ τοῦ σώματος τῆς πολιτείας καὶ τῶν ὀργάνων αὐτοῦ. Καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ῥώμῃ οἱ περὶ πολιτείας συγγράψαντες, ὡς καὶ οἱ μεταγενέστεροι δημοσιολόγοι, οἱοῖοι οἱ Hugo Grotius καὶ Thomasius, ἐθεώρησαν τὴν πολιτείαν ὡς ἕνα ἄνθρωπον ἐν μεγεθύνσει· τἀνάπαλιν δὲ πολλάκις ὁ ἄνθρωπος ἐχαρακτηρίσθη ὡς πολιτεία ἐν σμικρῷ. Ἀλλ' ὅμως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους παρήχθη καὶ ἔσχε πολλοὺς καὶ ἐπιφανεῖς ὀπαδοὺς ἡ θεωρία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πολιτεία ἀποτελεῖ *ἐνιαῖον ὀργανισμὸν ζῶντα*, περιέχοντα ἐν ἑαυτῷ τὴν δύναμιν τῆς δράσεως καὶ ἐπιδεκτικὸν ἐξελίξεως διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὀργάνων πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Ἡ θεωρία αὕτη, ἥτις ἐνίοτε προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν τοιοῦτον ὀργανισμὸν ἰδιότητας προσιδιαζούσας μόνον εἰς τοὺς φυσικοὺς ὀργανισμούς, παρήχθη ἐξ ἀντιδράσεως κατὰ τῶν θεωριῶν, αἵτινες ἐζήτησαν νὰ παραστήσωσι τὴν πολιτείαν ὡς μηχανήν τινα, δεχομένην ἔξωθεν τὴν κινητήριον αὐτῆς δύναμιν, ἢ ὡς ἀσφαλιστικὴν ἑταιρείαν καὶ αὐθαίρετον κατασκεύασμα τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν ἀτόμων. Ἡ θεωρία αὕτη ἀληθῶς παρέσχεν ἐκδουλεύσεις εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην, ἐφ' ὅσον ἐχρησίμευσε πρὸς ἀναίρεσιν τῶν ἐσφαλμένων ἀντιθέτων θεωριῶν, ὧν ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω· διαφεύγει ὅμως τὰς ἐρεύνας τοῦ θετοῦ δημοσίου δικαίου καὶ ἡ περαιτέρω ἐξέτασις αὐτῆς ἀνήκει εἰς ἄλλον κλάδον τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων πολλοὶ τῶν δημοσιολόγων ἀπέφυγον νὰ περιλάβωσιν ἐν τῷ ὁρισμῷ τῆς πολιτείας τὴν τοιαύτην ἰδιότητα αὐτῆς ὡς ὀργανισμοῦ, χαρακτηρίσαντες ταύτην ἑστερημένην νομικῆς ἐννοίας καὶ δυναμένην νὰ ὁδηγήσῃ εἰς πεπλανημένας περὶ τῆς πολιτείας ἰδέας. Εἷς τῶν θερμοτέρων ὀπαδῶν τῆς θεωρίας ταύτης ὑπῆρξεν ὁ J. C. Bluntschli ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ: Psychologische Studien über Staat und Kirche. Zürich und Frauenfeld 1844, γενόμενος μετριώτερος βραδύτερον ἐν ταῖς μεταγενεστέραις συγγραφαῖς αὐτοῦ (πρβ. τὸ ἄρθρον αὐτοῦ «Staat» ἐν τῷ Staatswörterbuch IX. 615 ff. καὶ Allgemeine Staatslehre 18 ff, πρὸς τούτοις δὲ H. Ahrens: Die organische Staatslehre. Wien 1850 I. 1 ff., K. Welcker τὸ ἄρθρον «Staat» ἐν τῷ Staatslexikon XIII 507 ff καὶ I. S. XXXVII ff, G. Meyer Lehrbuch etc. 10, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 43, C. Gareis Algemei-

ἡ ἐξεύρεσις ὅμως τοῦ τοιούτου γενικωτέρου σκοποῦ τῆς πολιτείας ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τοῦ θετοῦ δημοσίου δικαίου καὶ ἀποτελεῖ ἀντικείμενον ἱστορικοφιλοσοφικῶν μελετῶν, ἀνήκει εἰς τὴν σφαῖραν τῆς Πολιτικῆς (Ἐπιστήμης)[22]. Τὸ σύνολον τῆς νομοθεσίας μιᾶς πολιτείας; ἀποτελεῖ τὴν ἔμπρακτον διατύπωσιν τῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἑκάστοτε ἐπεκράτησαν ἐν αὐτῇ περὶ τοῦ σκοποῦ της· ἡ ἱστορία δὲ τῶν νομοθεσιῶν τῶν διαφόρων πολιτειῶν διδάσκει, ὅτι κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς παγκοσμίου ἱστορίας αἱ διάφοροι πολιτεῖαι διάφορον ἔθεντο σκοπόν[23]. Ἐν τῇ ἐπικρατούσῃ μεγίστῃ διαφωνίᾳ μεταξὺ τῶν

---

nes Staatsrecht 33, G. Waitz: Grundzüge der Politik 5, A. Geyer Philosophische Einleitung in die Rechtswissenschaft ἐν τῇ Encyklopädie τοῦ Holtzendorff iv. Aufl. 84, 85, R. v. Mohl : Encyklopädie § 7.Anm 3, J. Held τὸ ἄρθρον «Organisation» ἐν τῷ Staatslexikon XI. 41 ff, G. Jellinek Gesetz und Verordnung 195, A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 161 καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ παρατιθεμένην γνώμην τοῦ Renan : Dialogues et fragments philosophiques 89, Σαριπόλου Πραγμ. Συντ. Δικ. §§ 48, 78. Ἄξιοι ἰδιαιτέρας συστάσεως ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτό εἰσιν ὁ C. F. v. Gerber Grundzüge etc. 1, 217 ff, (Beilage I) καὶ ὁ G. Jellinek : System der subjektiven öffentlichen Rechte 34 ff. Ἐναντίον τῆς θεωρίας ταύτης ἔγραψεν ὁ Albert Th. van. Krieken : Ueber die sogenannte organische Staatstheorie. Leipzig 1873· κατ' αὐτοῦ ὅμως ἀντεπεξῆλθεν ὁ Gierke ἐν τῇ Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXX. 231 ff.

[22] Πρβ. G. Jellinek : Gesetz und Verordnung 191 ff, G. Meyer: Lehrbuch etc. 12, C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 24 Anm. 2, P. Laband Das Staatsrecht etc I. 65.

[23] Πρβ. Montesquieu Esprit des lois liv. XI. chap. V, C. F. v. Gerber Grundzüge etc. 32 ff. Τινὲς μάλιστα πολιτεῖαι ῥητῶς ἐν ταῖς νομοθεσίαις αὐτῶν περιέλαβον τὸν σκοπόν· οὕτω π. χ. τὸ Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς τοῦ 1787 ἐν τῷ προοιμίῳ αὐτοῦ διαγράφει ὡς σκοπὸν τῆς ὁμοσπονδιακῆς ταύτης πολιτείας «τὴν ἐξασφάλισιν δικαιοσύνης καὶ ἐσωτερικῆς ἡσυχίας, τὴν φροντίδα περὶ κοινῆς ὑπερασπίσεως, τὴν προαγωγὴν τῆς γενικῆς εὐημερίας καὶ τὴν διατήρησιν τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐλευθερίας»· πρβ. ὡσαύτως τὸ Σύνταγμα τῆς Γαλλίας τοῦ 1791 (Déclaration des

διαφόρων μεταφυσικῶν θεωριῶν περὶ τοῦ γενικωτέρου σκοποῦ τῆς πολιτείας καὶ ἐν τῇ μεγίστῃ ποικιλίᾳ τῶν ἑκάστοτε ἐμπράκτως ὑπὸ τῶν διαφόρων πολιτειῶν ἐπιδιωχθέντων σκοπῶν εἶναι παρακεκινδυνευμένον νὰ περιλάβῃ τις ἐν τῷ ὁρισμῷ τῆς πολιτείας τὸν σκοπὸν αὐτῆς καὶ ἐκ τούτου νὰ συναγάγῃ πορίσματα πρὸς καθορισμὸν τῶν διαφόρων θεσμῶν τοῦ θετοῦ δικαίου [24].

---

droits de l'homme et du citoyen art. 2), τὸ Σύνταγμα τῆς Γαλλίας τοῦ 1793 (Déclaration des droits de l'honne et du citoyen art. 1), τὸ Σύνταγμα τῆς Γαλλίας τοῦ 1848 ἐν τῷ προοιμίῳ αὐτοῦ I, τὸ Σύνταγμα τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ 1871 ἐν τῷ προοιμίῳ αὐτοῦ, τὰ Συντάγματα τῆς Ἑλβετικῆς Ὁμοσπονδιακῆς πολιτείας τοῦ 1848 καὶ τοῦ 1874 ἐν τοῖς προοιμίοις αὐτῶν.

[24] Ὁ θέλων νὰ μάθῃ λεπτομερέστερον τὰς περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς πολιτείας διαφόρους θεωρίας ἂς μελετήσῃ τὴν περὶ τούτου εἰδικὴν πραγματείαν τοῦ Fr. Murhard: Der Zweck des Staates : eine propolitische Untersuchung im Lichte unsers Jahrhunderts. Göttingen 1832· πρὸς τούτοις δὲ R. v. Mohl : Encyklopädie §§ 12, 13, J. C. Bluntschli Allgem. Staatslehre 345 ff, καὶ τὸ ἄρθρον αὐτοῦ «Staat» ἐν τῷ Staatswörterbuch IX. 623 ff, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 45 ff, J. Held: System des Verfassungsrechts I. 277 ff, Baron Joseph Eötvös: Der Einfluss der herrschenden Jdeen des 19 Jahrhunderts auf den Staat II. 68 ff, K. Welcker τὸ ἄρθρον «Staat» ἐν τῷ Staatslexikon XIII. 509 καὶ I. S. XLVIII ff, F. v. Holtzendorff Die Principien der Politik II. Aufl. Buch III. Der Staatszweck als Princip der Politik. Παρ' ἡμῖν διὰ μακρῶν πραγματεύεται τ' ἀφορῶντα εἰς τὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας ὁ Σ. Στρέϊτ ἐν ταῖς λιθογραφηθείσαις παραδόσεσιν αὐτοῦ μερ. Α'. κεφ. γ'. Τινὲς ἀνευρίσκουσι τὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας ἐν τῇ ἀσφαλείᾳ, ἣν ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατοῦσα ἔννομος τάξις παρέχει εἰς τὰ μέλη τῆς πολιτείας. Ἕτεροι ἐχαρακτήρισαν ὡς σκοπὸν τῆς πολιτείας τὴν γενικὴν εὐημερίαν, τὸ εὖ ζῆν, ὅπερ μόνον ἐν τῇ πολιτείᾳ δύνανται νὰ ἐπιδιώξωσι τὰ μέλη αὐτῆς. Ἕτεροι πάλιν εὗρον τὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας ἐν τῇ προαγωγῇ τῶν ἠθικῶν δυνάμεων τῶν μελῶν αὐτῆς, χαρακτηρίσαντες τὴν πολιτείαν οἱονεὶ σχολεῖον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου. Ὑπῆρξαν δημοσιολόγοι, δεχθέντες, ὅτι δὲν ὑπάρχει γενικός τις σκοπός, ὃν ἐπιδιώκουσιν αἱ πολιτεῖαι, ἐνῷ ἐξ ἑτέρου ἄλλοι διδάσκουσιν, ὅτι ἡ πολιτεία δύναται νὰ ἐπιδιώκῃ πολλοὺς

§ 2.

Περὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας [1].

Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐμπεριέχεται τὸ δικαίωμα τῆς πολιτείας, ὅπως ἐπιτάσσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς ἀναγκαίων μέτρων καὶ ἐξαναγκάζῃ τὴν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτῆς ὑπακοήν [2]. ὅταν δὲ τὸ

συγχρόνως σκοπούς. Πολλάκις πάλιν αὐτὴ ἡ πολιτεία ἐθεωρήθη ὡς μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἐπιδιωκομένων σκοπῶν. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ποικιλίας ταύτης τῶν γνωμῶν εὐλόγως δύναταί τις νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι ἡ *αὐτοσυντήρησις* ἀποτελεῖ τὸν γενικὸν σκοπὸν πάσης πολιτείας, ἀφοῦ αὕτη εἶναι ὁ ἀπαραίτητος ὅρος πρὸς πλήρωσιν πάντων τῶν λοιπῶν σκοπῶν (πρβ. G. Jellinek : Gesetz und Verordnung 191, Montesquieu Esprit des lois livr. XI. ch. V.). Μεταξὺ τῶν ἡμετέρων δημοσιολόγων περιέλαβον ἐν τῷ ὁρισμῷ τῆς πολιτείας τὸν σκοπὸν αὐτῆς ὁ Σαρίπολος (Πραγμ. Συντ. Δικ. § 22 : «ὁριστέον δὲ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ὡς τὴν διαρκῆ τοῦ συνδιαιτᾶσθαι σχέσιν, καθ' ἣν ἐνδίκως πολλοὶ συνυποχρεοῦνται ἀμοιβαίως *πρὸς τὸ εὐδαιμόνως καὶ καλῶς συζῆν* ὑπὸ κοινοὺς νόμους καὶ κυβέρνησιν») καὶ ὁ Α. Γλαράκης (Περὶ πολιτικῆς ἀποκεντρώσεως σελ. 2 : «ἡ πολιτεία ἐστὶν ἀνθρωπίνη κοινωνία ὠργανισμένη σκοπὸν ἔχουσα τέλειον μὲν *τὴν κοινὴν εὐπραγίαν*, ἄμεσον δὲ *τὴν τοῦ δικαίου ἐξασφάλισιν*.» Ὁ Γ. Ἀγγελόπουλος περιλαμβάνει μὲν ἐν τῷ ὁρισμῷ τῆς πολιτείας τὸν σκοπὸν αὐτῆς, ἀλλὰ δὲν ὁρίζει τοῦτον (Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου I. § 9 : «Κράτος ἐστὶ σύνολον ἀνθρώπων ὀργανικῶς καὶ διαρκῶς συνηνωμένων εἰς ἠθικὴν προσωπικότητα ἐν ὡρισμένῃ χώρᾳ πρὸς πραγμάτωσιν κοινῶν σκοπῶν.»

[1] Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἐν τῷ Πολιτικῷ Συντάγματι τῆς Ἑλλάδος τῆς Ε'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (ἄρθρ. 53, 54) ὀνομάζεται «πολιτικὸν κράτος».

[2] Ἦθελεν εἶναι ἀδύνατος εἰς τὴν πολιτείαν ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς, ἂν αὕτη δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ διατάσσῃ τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαιοῦντα μέτρα καὶ νὰ ἐξαναγκάζῃ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Ὅπως παραλύσῃ πᾶσα ἀντίδρασις καὶ τεθῇ ἐκποδὼν πᾶν πρόσκομμα εἰς τὴν δρᾶσιν τῆς πολιτείας πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς, ἀπαιτεῖται μία δύναμις, ἥτις ὡς ἐκ τοῦ περιβάλλοντος ταύτην ἠθικοῦ

δικαίωμα τοῦτο τῆς πολιτείας εἰς οὐδένα ὑπόκειται περιορισμόν, τότε ἡ πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι τελεία, τότε ἡ θέλησις τοῦ νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας εἶναι κυρίαρχος.

Λέγοντες λοιπὸν κυριαρχίαν [3] ἐννοοῦμεν τὴν ἰδιότητα τῆς

κύρους καὶ ἐκ τῆς συμπαρομαρτούσης ταύτῃ ὑπεροχῆς ἐπιβάλλει τὸν σεβασμὸν εἰς τὰ μέλη τῆς πολιτείας καὶ ἐξαναγκάζει ταῦτα εἰς τὴν πρὸς αὐτὴν ὑπακοήν. Τοιαύτη δύναμις εἶναι ἡ θέλησις τοῦ νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας, εἶναι ἡ πολιτικὴ ἐξουσία. Ὁ Σαρίπολος ἐν τῇ Β΄. ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῇ Συνελεύσει (Στενογραφημένα Πρακτικὰ VI. 120) ἀπεκάλεσε τὴν ἐξουσίαν ἐν ἐλευθέρᾳ καὶ αὐτονόμῳ πολιτείᾳ «τὴν δέσμην τῆς ἐλευθέρας κοινῆς τοῦ ἔθνους θελήσεως», ὁ δὲ Μίλησης (αὐτόθι 126) ἐδογμάτισεν, ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία δὲν συμβιβάζεται ποτὲ μὲ ἀσθενῆ ἐξουσίαν (πρβ. καὶ R. v. Mohl: Encyklopädie 72 ff, C. F. v. Gerber: Grundzüge etc. 21 ff, P. Laband: Das Staatsrecht etc. I. 62 ff.). Λέγοντες ὅμως, ὅτι ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐμπεριέχεται τὸ δικαίωμα, ὅπως ἐπιτάσσῃ καὶ ἐξαναγκάζῃ τὴν εἰς τὰς ἐπιταγάς της ὑπακοήν, δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι ἡ πολιτεία μόνον δι' ἐπιταγῶν καὶ ἐξαναγκασμοῦ δύναται νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ της. Ὑπάρχουσι πλεῖσται περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ πολιτεία ἐκπληροῖ τοὺς ὑπ' αὐτῆς ἐπιδιωκομένους σκοποὺς ἄνευ τῆς χρήσεως ἐπιταγῶν καὶ ἐξαναγκασμοῦ. Τοιαῦται περιπτώσεις εἶναι π.χ. αἱ μετ' ἄλλων πολιτειῶν διεθνεῖς σχέσεις, ἡ φροντὶς περὶ τῶν προσώπων τῶν δεομένων προστασίας κλπ (πρβ. G. Meyer Lehrbuch etc. 12, P. Laband: Das Staatsrecht etc. I. 63, G. Jellinek Gesetz und Verordnung 190 Anm. 1, H. Rosin Souverānetāt, Staat, Gemeinde, Selbstverwaltung 32 ff.).

[3] Ἡ λέξις «*κυριαρχία*» (souveraineté) ἀποτελεῖ τεχνικὸν ὅρον τοῦ δημοσίου δικαίου, εἰς τὸν ὁποῖον διάφορος ἑκάστοτε ἀπεδόθη ἔννοια. Ἡ λέξις «souveraineté» εἶναι γαλλικῆς καταγωγῆς (souverain εἶναι ὁ ἀρχαῖος γαλλικὸς τύπος τῆς λατινικῆς λέξεως supernus, κατὰ τοὺς Ἱσπανοὺς soberano καὶ κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς sovrano) καὶ τὸ πάλαι ἐγένετο χρῆσις αὐτῆς ἐν Γαλλίᾳ οὐ μόνον πρὸς δήλωσιν τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ ὑπερτάτης ἐξουσίας, ἀλλὰ καὶ ὅταν ὁ λόγος ἦτο περὶ Ἀρχῶν ἐχουσῶν σχετικὴν ὑπεροχήν· οὕτω π. χ. ἐν Γαλλίᾳ τὸ πάλαι οἱ Βαρῶνοι ἐκαλοῦντο ἐπίσης souverains (πρβ Beaumanoir, Coutumes de Beauvoisis éd. Beugnot II. p. 22: «Porce, que noz parlons en cest livre, en plusors liex, du sovrain, et de ce qu'il pot et doit fere, li aucun pourroient entendre, porce que noz

πολιτικῆς ἐξουσίας ὡς τῆς ὑψίστης ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσίας, τῆς μὴ ἐξαρτωμένης ἐξ ἄλλης τινὸς θελήσεως, ὑπεράνω αὐτῆς

---

ne nommons ne duc ne conte, que ce fust du roy, mais en toz les liex que li rois n'est pas nommés, noz entendons de six que tiennent en baronnie, *car çascuns barons est sovrains en sa baronie.* Voirs est *que li rois est sovrains par desor tous*, et a, de son droit, le general garde de son roiame, par quoi il pot fere tex establissemens comme il li plest por le commun profit, et ce qu'il establist doit être tenu. Et ce n'i a nul si grant desous li qui ne puist estre trais en se cort par defaute de droit ou par faus jugement»· πρβ. πρὸς τούτοις G. Jellinek: System der subjektiven öffentlichen Rechte 73 Anm. 1). Τῆς λέξεως souveraineté ἐγένετο βραδύτερον χρῆσις ἐν Γαλλίᾳ ἀποκλειστικῶς διὰ τὸν Βασιλέα καί ἐσήμαινε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐξουσίας ἐκτὸς τῆς πολιτείας εὑρισκομένης (πρβ. Ed. Laboulaye: Questions constitutionnelles p. 410: «Le roi en France était souverain, ou, comme disaient nos pères, il était roi par la grâce de Dieu ; il ne tenait que de Dieu et de son épée. Toutes ces formules exprimaient ce fait certain que la France n'était pas vassale de l'empire, et que le roi de France ne reconnaissait la suprématie de personne). Ἀφ' ἧς ὅμως οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ὁσημέραι ἔβαινον εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, ἐγένετο χρῆσις τῆς λέξεως souveraineté διὰ τὰς ἐσωτερικὰς σχέσεις τῆς πολιτείας καὶ ἐσήμαινε τὴν ὑπερτάτην, τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τοῦ Βασιλέως ἀπέναντι τῶν ὑπηκόων του (πρβ. Bodin de republica I. 8 : Majestas (ἐν τῇ γαλλικῇ ἐκδόσει : souveraineté) est summa in cives legibusque soluta potestas.», G. Meyer Lehrbuch etc. 16, J. Held τὸ ἄρθρον «Souveränetät» ἐν τῷ Staatslexikon XIII. 439 ff, J. C. Bluntschli Allgem. Staatslehre 561 ff. καὶ τὸ ἄρθρον «Souveränetät» ἐν τῷ Staatswörterbuch IX 552 ff.). Ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα μόνον ὁ Αὐτοκράτωρ ἀνεγνωρίζετο ὡς κυρίαρχος, μόνος οὗτος εἶχε τὴν καλουμένην «Supremitas» (ἤτοι supremam potestatem) ἕνεκα τῆς ἐπικρατούσης τότε ἰδέας, ὅτι οὗτος ἐξεπροσώπει τὸν «*παγκόσμιον προστάτην τῆς χριστιανοσύνης*». Ἡ ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας γενομένη πρότασις, ὅπως ἐν τῇ συνθήκῃ περὶ τῆς εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας συμπεριληφθῇ ἐν ἄρθρῳ 8 : «Que tous les Princes et Estats, en général et en particulier, seront maintenus dans *tous les autres droits de souveraineté* qui leur appartiennent», δὲν ἐγένετο ἀποδεκτή. Οὐδόλως ὅμως ἡ Supremitas αὕτη ἐσήμαινεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ὑπη-

ἱσταμένης καὶ ἐπιτασσούσης αὐτὴν ὑποχρεωτικῶς. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ ἔννοια τῆς κυριαρχίας εἶναι ἀρνητική, σημαίνουσα,

---

κόους, ἀλλ' ἐδήλου ἁπλῶς, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ οὐδένα εἶχεν ὑπεράνω αὐτοῦ κύρτον. Μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας κατέστησαν κυρίαρχοι οἱ ἀποτελοῦντες πρότερον ταύτην Γερμανοὶ Ἡγεμόνες, ἀναγνωρισθείσης τῆς κυριαρχίας αὐτῶν πανηγυρικῶς διὰ τῆς καλουμένης Rheinbundesacte (ἄρθρ. 7: «Les Princes devront nécessairement être indépendans de toute Puissance étrangère». ἄρθρ. 8: «S'il arrivait qu'un des dits Princes voulût aliéner en tout ou en partie Sa souveraineté etc.»). Τινὲς τῶν Ἡγεμόνων τῆς Παραῤῥηνείου Ὁμοσπονδίας ἐπίστευσαν, ὅτι ἐντεῦθεν ἀπέκτησαν οὗτοι ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἀπέναντι τῶν τάξεων καὶ τῶν ὑπηκόων των, χορηγοῦσαν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ θέσωσιν ἐκποδὼν τὸ ὑφιστάμενον πολίτευμα καὶ ἀπαλλασσόμενοι τῆς συμπράξεως τῶν τάξεων νὰ κυβερνήσωσιν ὡς ἀπόλυτοι μονάρχαι· ἀλλ' ὅμως ἑτέρωθεν ἀπεδόθη ἡ ὀρθὴ ἔννοια εἰς τὴν λέξιν souverain διὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Ἀννοβέρου, ποιησαμένου κατὰ τὴν 21 Ὀκτωβρίου 1814 τὴν ἀξιοσημείωτον δήλωσιν, ὅτι «ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων δὲν ἐμπεριέχεται ἡ ἰδέα τῆς δεσποτείας.» Ἐν τῷ νόμῳ τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας τῆς 8 Ἰουνίου 1815 (Deutsche Bundes=Acte ἄρθρ. 1) ἐχαρακτηρίσθησαν κυρίαρχοι οἱ μετασχόντες τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας Ἡγεμόνες κατ' ἀπαίτησιν τῆς Βαυαρίας καὶ τῆς Σαξωνίας, ἀντιλεγούσης τῆς Πρωσσίας. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ εἰρημένου νόμου ἐπηκολούθησεν ἐν ἔτει 1820 ἕτερος, ὁ καλούμενος Wiener Schlussacte, ὅστις (ἄρθρ. 57) ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς τοιαύτης κυριαρχίας ἀνεῦρεν, ὅτι σύμπασα ἡ πολιτικὴ ἐξουσία συγκεντροῦται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἡγεμόνος, περιοριζομένου μόνον κατὰ τὴν ἐνάσκησιν ὡρισμένων δικαιωμάτων ἐκ τῆς συμπράξεως τῶν τάξεων (πρβ. H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 51 ff, Anm. 7, J. Held αὐτόθι, G. Meyer Lehrbuch etc. 4, 16; C. F. v. Gerber Grundzüge etc. 23). Κατὰ τῆς ἀπολυτόφρονος σημασίας, ἥτις ἀπεδόθη εἰς τὴν λέξιν souveraineté, ἀντετάχθη ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ (souveraineté du peuple), ἧς ἐξοχώτερος ἐν τῇ θεωρίᾳ ὑπέρμαχος ὑπῆρξεν ὁ J. J. Rousseau διὰ τῆς περιφήμου καταστάσης συγγραφῆς αὐτοῦ Du contrat social, ἐνθερμότεροι δὲ ὀπαδοὶ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ἡ Ἀμερικανικὴ καὶ ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις, ὡς θὰ μάθωμεν κατωτέρω.

ὅτι ὑπεράνω τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας δὲν ὑπάρχει ἄλλη τις ἐξουσία ἀνωτέρα αὐτῆς [4].

---

[4] Πρβ. P. Laband. Das Staatsrecht etc. I. 65 ff, C. F. v. Gerber Grundzüge etc. 22, G. Jellinek Gesetz und Verordnung 197, 200, J. Held τὸ ἄρθρον «Souveränetät» ἐν τῷ Staatslexikon XIII.442, H. Rosin Souveränetät, Staat, Gemeinde, Selbstverwaltung 4 ff, 8. Ἐν Ἑλλάδι ἐπανειλημμένως ἐγένετο λόγος περὶ κυριαρχίας, καὶ ἰδίως ἐν τῇ Β'. ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῇ Συνελεύσει· ἐχαρακτηρίσθη δὲ ἡ κυριαρχία ὡς ἡ συγκέντρωσις πάσης ἐξουσίας, καὶ κατ' ἐξοχὴν τῆς συνταχτικῆς ἐξουσίας, ἥτις ἄλλοτε μὲν ἐθεωρήθη περιλαμβάνουσα εἰ ἑαυτῇ τὰς τρεῖς ἐξουσίας, νομοθετικήν, ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικήν, ἄλλοτε δὲ διεκρίθη τούτων. Ὁ Καλλιγᾶς ἐπανειλημμένως ὡμίλησε περν κυριαρχίας, καὶ ὡμίλησε ἄλλοτε μὲν περὶ τῆς παντοδυναμίας τῆς κυριαρχίας (τῆς Β'. ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικὰ I. 243 : «ἡ συνέλευσις εἶναι ὁ μόνος κυρίαρχος, καὶ αὐτὸς ὁ μόνος κυρίαρχος εἰς οὐδένα ὑπόκειται δεσμὸν, εἰμὴ εἰς τὸν δεσμόν, εἰς τὸν ὁποῖον ὑποβάλλει τις αὐτὸς ἑαυτόν»), ἄλλοτε δὲ διέκρινε τὴν κυριαρχίαν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας (αὐτόθι I. 256 : «τὸ ἔθνος εἶναι κυριαρχία καὶ οὐχὶ ἐξουσία»), καὶ τέλος ἄλλοτε ἐθεώρησε ταύτην ἔχουσαν μᾶλλον νομοθετικὸν χαρακτῆρα (αὐτόθι I. 369 : «ἂν δὲν διακρίνωμεν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τὴν κυριαρχικήν, τὴν ὁποίαν ἔχομεν καὶ ἥτις εἶναι μᾶλλον χαρακτῆρος νομοθετικοῦ»). Ὁ Κωνσταντόπουλος ἐχαρακτήρισε ταύτην ὡς τὴν συγκέντρωσιν πασῶν τῶν ἐξουσιῶν (αὐτόθι I. 387 : «ἀντιπρόσωποι ἡμεῖς, Κύριοι, τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, περιβεβλημένοι μὲ τὴν παντοδυναμίαν τῆς Ἐθνικῆς κυριαρχίας, ἀποτελοῦμεν τὴν ἀνωτάτην, τὴν μόνην ἐν τῷ Κράτει ἐξουσίαν, ἢ μᾶλλον, Κύριοι, συγκεντροῦμεν ἐν ἑαυτοῖς ὅλας τὰς ἐξουσίας» καὶ III. 597 : «ἀντιπρόσωποι, Κύριοι, ἡμεῖς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀποτελοῦμεν τὴν ἀνωτάτην ἐν τῷ Κράτει ἐξουσίαν, συγκεντροῦμεν ἐν ἑαυτοῖς ὅλας τὰς ἐξουσίας, αἱ ὁποῖαι διηρημέναι ὑφίστανται εἰς τὰ συντεταγμένα πολιτεύματα, ἔχομεν καὶ τὴν συνταχτικὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν νομοθετικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικήν»). Ὁ Σαρίπολος ταυτίζει τὴν κυριαρχίαν μετὰ τῆς συνταχτικῆς ἐξουσίας (αὐτόθι I. 373 ἑπ : «ἡμεῖς εἴμεθα ἡ συνταχτικὴ ἐξουσία τοῦ Ἔθνους, ἡμεῖς ἐκπροσωποῦμεν τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἔθνους, ἐν ταύτῃ δ' ἔχομεν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας·» καὶ III. 575 : «ἐκπροσωπεῖται (ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία) δ' ὑφ' ἡμῶν, διότι ἡ κυριαρχία ἐνυπάρχει ἐν τῷ Ἔθνει καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἔθνους εἶναι ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις· αὕτη, ὡς τοιαύτη, ἀπερρόφησε

Ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία διαφέρει πάσης ἄλλης ἐξου-

πάσας τὰς πρὸ τῆς συνόδου της ἐξουσίας, αὕτη λοιπὸν ἔχουσα τὴν συντακτικὴν ἐξουσίαν περιέλαβεν ἐν ἑαυτῇ τὰς τρεῖς ἐξουσίας τῆς πολιτείας, τὴν νομοθετικὴν δηλαδή, τὴν ἐκτελεστικὴν καὶ τὴν δικαστικήν, αἵτινες συνυπάρχουσαι ἀποτελοῦσι τὸ ὅλον τῆς κυριαρχίας»). Ὁ Μαυρομαρᾶς ἐχαρακτήρισε τὴν κυριαρχίαν ὡς περιλαμβάνουσαν πάσας τὰς ἐξουσίας (αὐτόθι III. 579: «ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία, ἥτις περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ πάσας τὰς ἐξουσίας»). Ἐν ἔτει 1869 ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς Θ. Δηληγιάννης ἐθεώρησε τὴν κυριαρχίαν ταὐτόσημον πρὸς τὴν συντακτικὴν ἐξουσίαν (Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικά III. Α'. 6'. 806: «ἡ κυριαρχία τοῦ Ἔθνους, ὅταν κατεστάθησαν ὅλαι αἱ ἐξουσίαι ἐν τῇ πολιτείᾳ, ὑπνώττει· καὶ ἡ ἀπίδειξις τῆς προόδου τοῦ τόπου εἶναι ὁ παρατεταμένος ὕπνος *τῆς συνταχτικῆς ἐξουσίας, τῆς κυριαρχίας τοῦ Ἔθνους*»). Ὁ Σαρίπολος ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ (Πραγμ. Συντ. Δικ. § 48) ὁρίζει τὴν κυριαρχίαν ὡς ἑξῆς: «κυριαρχία ἐστὶν ἡ ὑπερτάτη κοινωνικὴ ἰσχύς, ὁ δικαίωμα τοὐτέστι τοῦ βούλεσθαι καὶ ἐπιτάττειν καὶ τὰ πρὸς τὸ ὑπακούεσθαι μέσα»· μετὰ δὲ τὸν ὁρισμὸν τοῦτον ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει ἀναπτυχθεῖσαν γνώμην του, διὰσχων, ὅτι ἐν τῇ συνταχτικῇ ἐξουσίᾳ συνενοῦνται αἱ τρεῖς ἐξουσίαι νομοθετική, ἐκτελεστικὴ καὶ δικαστική, καὶ ὅτι τὸ Κράτος, κατέχον πλήρη τὴν συνταχτικὴν ἐξουσίαν, «αὐτοκυριαρχεῖ». Ὁ Α. Στούπης (Σύστ. Συντ. Δικ. I. 39) ὁρίζει τὴν κυριαρχίαν ὡς: «τὸ ὕπατον καὶ ἀνεξέλεγκτον τοῦ Ἔθνους δικαίωμα περὶ τὸ ἐλλόγως βούλεσθαι καὶ ἐκβιάζειν τὸν πρὸς τὴν βούλησιν αὐτοῦ ὀφειλόμενον παρὰ τῶν μελῶν σεβασμόν». Καὶ λέγει μὲν οὗτος ἐν τῇ πρώτῃ ὑποσημειώσει τῆς αὐτῆς σελίδος, ὅτι «ἡ κυριαρχία ἔχει ἔννοιαν μᾶλλον ἀρνητικήν»· τὴν ἰδιότητα ὅμως ταύτην εὑρίσκει ἐν τῷ ὅτι αὕτη «ἀποκλείει πᾶσαν ἄλλην τῆς ἐξουσίας πηγήν, οἷον τὴν θείαν χάριν, τὴν εὐγένειαν, τὸν πλοῦτον, τὴν πολιτικὴν ἢ κοινωνικὴν τάξιν.» Ἰδιόρρυθμοί εἰσιν αἱ περὶ κυριαρχίας ἰδέαι τοῦ Ἀθ. Ῥοντήρη (πρβ. τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ: Ἡ κατὰ σύνταγμα ὀργάνωσις τοῦ Κράτους I. 159 ἐπ.). Ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Blackstone χαρακτηρίζει τὴν κυριαρχίαν ὡς συνώνυμον τῇ νομοθετικῇ ἐξουσίᾳ (Commentaires sur les lois anglaises I. 65. «La souveraineté et la législation sont en effet des termes synonymes; l'une ne peut subsister sans l'autre», καὶ I. 70. «On entend par la puissance souveraine, comme on l'a déjà observé, celle qui fait des lois»). Ἐν Γαλλίᾳ ὁρίζεται ἤδη ἡ κυριαρχία ὡς ἡ ὑψίστη ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσία (πρβ. F. Berriat-Saint-Prix: Théorie du droit constitutionnel français § 401: «La souveraineté est la puissance por-

σίας [5] κατὰ τοῦτο· ὅτι δηλαδὴ πᾶσα μὲν ἄλλη ἐξουσία ἀρύε-

---

tée au plus haut degré que l'esprit conçoive : c'est le pouvoir au-dessus duquel nul autre pouvoir n'est placé», Ed. Laboulaye: Questions constitutionnelles p. 410: «Le souverain est celui qui est au dessus des autres et qui n'a personne au dessus de lui». D. Serrigny : Traité du droit public des Français I. 19 suiv. «La souveraineté politique est le droit de commander en dernier ressort dans un État, ou de dire le dernier mot sur les grandes affaires qui l'interessent»). Ἐν Βελγίῳ ὁ A. Giron ὀνομάζει κυρίαρχον τὸν κατέχοντα ἐπαρκῆ δύναμιν πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ δικαίου (Le droit publique de la Belgique p. 29 suiv : «Le souverain est celui qui possède une force ou une puissance suffisante pour réaliser le droit. L'union du droit et de la force, telle est l'essence même de la souveraineté»)· ὁ δὲ J. J. Thonissen ὁρίζει τὴν κυριαρχίαν ὡς τὸ δικαίωμα τοῦ διατάσσειν καὶ ἐξαναγκάζειν εἰς ὑπακοήν (La Constitution Belge annotée III. éd. p. 110 : «Le droit de commander et de se faire obéir »). Ἐκ τῶν Συνταγμάτων γνωρίζομεν μόνον τὸ Σύνταγμα τῶν Κάτω Χωρῶν τῆς 23 Ἀπριλίου 1798, ὅπερ ἐν ἄρθρῳ 9 ἐπεχείρησε νὰ ὁρίσῃ τὴν κυριαρχίαν ὡς ἑξῆς : «Κυριαρχία ἐστὶ τὸ δικαίωμα ὁλοκλήρου τοῦ κοινωνικοῦ σώματος ἐφ' ἑκάστου τῶν μελῶν αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν ταῦτα κατοικοῦσι, καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἀντικειμένων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν εὐημερίαν αὐτῶν.» Ἐφ' ὅσον τις δὲν περιορίζεται εἰς τὸ νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν κυριαρχίαν ὡς ἀρνητικήν τινα ἰδιότητα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, τὴν ἰδιότητα τοὐτέστι τοῦ νὰ μὴ ἐξαρτᾶται αὕτη ἀπὸ ἄλλης τινὸς ἀνωτέρας ἐξουσίας, ἀλλ' ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῇ θετικήν τινα ἔννοιαν ἐξουσίας, τὴν τῆς συνταχτικῆς ἐξουσίας, ἢ καὶ τὴν τῆς συγκεντρώσεως τῆς νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς ἐξουσίας, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ὑποχρεοῦται κατὰ λογικὴν ἀνάγκην νὰ παραδεχθῇ ὑπάρχουσαν τὴν τοιαύτην κυριαρχίαν καὶ ἐκεῖ, ἔνθα δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ κυριαρχίας· καθ' ὅσον καὶ ἐν ταῖς μὴ κυριάρχοις πολιτείαις ἀνευρίσκει τις ὑπαρχούσας τήν τε συνταχτικὴν ἐξουσίαν καὶ τὰς ἄλλας ἐξουσίας, νομοθετικήν, ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικήν, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν ταῖς συνθέτοις πολιτείαις, π. χ. ἐν ταῖς πολιτείαις ταῖς ἀποτελούσαις τὴν Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, καὶ ἐν ταῖς ὑπὸ ξένην κυριαρχίαν διατελούσαις ἄλλαις πολιτείαις, ὁποία π. χ. ἡ Βουλγαρία (πρβ. τὸ Βουλγαρικὸν Σύνταγμα τῆς 16 Ἀπριλίου 1879 ἐν τῷ Annuaire de la Société de législation comparée 9e année καὶ G. Demombynes Constitutions Européennes (1881 I. 669 suiv.).

[5] Πρβ. G. Jellinek Gesetz und Verordnung 196 ff. Ὁ P. La-

ται τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς ἐκ τοῦ θετοῦ δικαίου, ὅπερ διαγράφει καὶ τὰ ὅρια αὐτῆς, ἐνῷ ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία τίθησιν αὐτὴ τὸ δίκαιον καὶ αὐτὴ προσδιορίζει τὰ ὅρια τῆς ἐνεργείας της πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐπιδιωκομένων σκοπῶν. Ἑπομένως δυνάμει ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι παντοδύναμος καὶ δὲν περιορίζεται εἰμὴ ὑπὸ τῶν ὁρίων, τὰ ὁποῖα αὐτὴ εἰς ἑαυτὴν διέγραψε, ἂν καὶ πράγματι ἡ ἔκτασις τῆς ἐνεργείας αὐτῆς περιορίζηται ἐκ τῶν σκοπῶν, τοὺς ὁποίους ἐπιδιώκει, καὶ ἐκ τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα δύναται νὰ διαθέσῃ [6]...

---

band (Das Staatsrecht etc. I. 62 ff.) εὑρίσκει τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν δικαιωμάτων ἐν τούτῳ, ὅτι ἐν μὲν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ ἡ ἐξουσία ἀσκεῖται ἐπὶ ἐλευθέρων προσώπων, ἐνῷ ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ μόνον ἐξουσία ἐπὶ πραγμάτων (μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καὶ οἱ δοῦλοι) δύναται νὰ ὑπάρξῃ, οὐδέποτε ὅμως καὶ ἐπὶ ἐλευθέρων προσώπων.

[6] Ἀφοῦ ὡς εἴρηται, ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι ἡ ὑψίστη ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσία, κατὰ λογικὴν ἀνάγκην εἰς αὐτὴν μόνον ἀνήκει τὸ δικαίωμα νὰ προσδιορίζῃ τὰ ὅρια τῆς ἰδίας ἁρμοδιότητος· καθ' ὅσον ἂν δεχθῇ τις, ὅτι ἄλλη τις ἐξουσία εἶναι διαπεπιστευμένη τὸν καθορισμὸν τῆς ἁρμοδιότητος τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, τότε ἐκείνη θέλει εἶναι ἡ ὑψίστη ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσία, καὶ διὰ τοῦτο ἡ κυρίαρχος. Ὀρθῶς λοιπὸν διδάσκεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων, ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦ προσδιορίζειν τὴν ἰδίαν ἁρμοδιότητα (Kompetenz-Kompetenz) ἀποτελεῖ ἀναγκαῖον γνώρισμα τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας (A. Hänel: Studien zum deutschen Staatsrecht I. 148 ff, Ph. Zorn ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ «Streitfragen des deutschen Staatsrechts», δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVII. 307 ff, καὶ Das Staatsrecht etc. I. 78 ff, P. Laband: Das Staatsrecht etc. I. 58 Anm. 1, G. Liebe Staatsrechtliche Studien I. 31 ff. Ἀντιδοξεῖ ὁ H. Rosin: Souveränetät, Staat, Gemeinde, Selbstverwaltung 8 ff.). Ὁ ἔχων ὅμως ἀπεριόριστον τὸ δικαίωμα τοῦ προσδιορίζειν τὰ ὅρια τῆς ἰδίας ἁρμοδιότητος εἶναι διὰ τοῦτο καὶ παντοδύναμος. Ἀλλ' ὅμως οὐδεμία πολιτεία ὑπάρχει μεμονωμένη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀλλὰ παρὰ τὸ πλευρὸν ἑκάστης πολιτείας ὑπάρχουσιν ἄλλαι πολιτεῖαι ἐπίσης ἀνεξάρτητοι καὶ παντοδύναμοι· ἀναγνωρίζουσα δὲ ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία τὴν ὕπαρξιν καὶ ἄλλων πολιτειῶν, τίθησιν αὐτὴ περιορισμὸν τῆς ἰδίας παντοδυναμίας ἐν τῷ σεβασμῷ τῶν ἀλλοτρίων δι-

Ὡς εἴρηται, ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι παντοδύναμος καὶ δύναται διὰ τοῦτο νὰ περιλάβῃ καὶ ὑποβάλῃ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς πᾶσαν διεύθυνσιν τοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ κοινωνικοῦ βίου, νὰ συγκεντρώσῃ δὲ εἰς ἑαυτὴν πᾶσαν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσίαν· ἐντεῦθεν ὅμως δὲν ἕπεται ἀναγκαίως καὶ ὅτι ἀληθῶς παν-

---

καίων. Ἐξ ἑτέρου ἀποτελεῖ μὲν ἡ πολιτεία νομικὴν προσωπικότητα, καὶ δὴ τὴν ὑπάτην ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ δικαίου· ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἄλλαι προσωπικότητες ὑποδεέστεραι τῆς πολιτείας καὶ ὑποτεταγμέναι εἰς αὐτήν, ὧν ἡ ἀναγνώρισις καὶ τὰ δικαιώματα ἐξαρτῶνται μὲν βεβαίως ἐκ τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας, ἐκ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ τοιαύτη ἀναγνώρισις εἶναι ἀναπόφευκτος πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν τῆς πολιτείας· ἀναγνωρίζουσα δὲ ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία τὰς τοιαύτας ὑποτεταγμένας αὐτῇ προσωπικότητας καὶ τὰ δικαιώματα τούτων, τίθησιν ἕτερον περιορισμὸν εἰς τὴν ἰδίαν παντοδυναμίαν. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἔχομεν μὲν βεβαιωμένην τὴν παντοδυναμίαν τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας, ἔχομεν ὅμως ἐξ ἑτέρου ἀνεγνωρισμένους περιορισμούς, τοὺς ὁποίους κατ' ἀνάγκην ἐπιβάλλει ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία εἰς ἑαυτὴν ὡς ἐκ τῶν σκοπῶν, τοὺς ὁποίους ἐπιδιώκει. Τοὺς περιορισμοὺς τούτους οὐδέποτε ὀφείλει νὰ παραγνωρίσῃ μία συνετὴ διαχείρισις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἂν καὶ ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ της δύναται νὰ περιφρονήσῃ τούτους. Ἡ τοιαύτη διάκρισις μεταξὺ τῆς (τυπικῆς) παντοδυναμίας τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ τῶν (οὐσιαστικῶν) περιορισμῶν αὐτῆς ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων (πρβ. G. Jellinek Gesetz und Verordnung 198 ff, G. Meyer Lehrbuch etc. 18, H. Schulze: Einleitung in das deutsche Staatsrecht Neue Ausgabe (1867) § 51. S. 163 ff καὶ Lehrbuch des deutschen Staatsrechts § 17, C. F. v. Gerber : Grundzüge etc. 31, Anm. 1, A. Merkel : Elemente der allgemeinen Rechtslehre ἐν τῇ Encyklopädie der Rechtswissenschaft τοῦ Holtzendorff V. Aufl. 26, P. Hinschius : Allgemeine Darstellung der Verhältnisse von Staat und Kirche ἐν τῷ τοῦ Marquardsen Handbuch des öffentlichen Rechts I Band. I. Halbband 233). Ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ παντοδυναμία τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας γενικῶς ἀναγνωρίζεται (πρβ. Thomas Smith Angliae descriptio 168: «In comitiis parlamentariis posita est omnis augustae absolutaeque potestatis vis» Blackstone Comm. I. 232 : «Le pouvoir et la juridiction du Parlement sont *sans bornes. Par son autorité souveraine et absolue* il peut confirmer, étendre, restreindre, abroger, révoquer, renouveller et expliquer les lois,

τοῦ καὶ πάντοτε λαμβάνει χώραν ἐν τῷ πραγματικῷ βίῳ ἡ ἀποῤῥοφητικὴ αὕτη συγκέντρωσις. Ἑκάστοτε ἀναλόγως τῶν ἰδιαιτέρων περιστάσεων, ἐν αἷς βιοῦσιν αἱ πολιτεῖαι, καὶ τῶν σκοπῶν, οὓς ἐπιδιώκουσιν, ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία χαράσσει εὐρύτερον ἢ στενώτερον τὰ ὅρια τῆς ἐνεργείας της καὶ ἀφίνει εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν τῶν μελῶν τῆς πολι-

---

concernant toutes les matières possibles, Ecclésiastiques, Temporelles, Civiles, Criminelles, Militaires et Maritimes. C'est en lui que la Constitution a placé *ce pouvoir despotique et absolu* qui, dans tous les gouvernemens, doit résider quelque part»). Ἀλλ' ὅμως ἐπιφανεῖς συγγραφεῖς καὶ ἀνώτατοι δικαστικοὶ λειτουργοί, οἷοι ὁ Ed. Coke ἀρχιδικαστής, ὁ λόρδος ἀρχιδικαστὴς Holt, ὁ λόρδος Hobart, θαῤῥαλέως ὑπεστήριξαν, ὅτι ἡ παντοδυναμία αὕτη τοῦ Κοινοβουλίου δὲν δύναται νὰ ποδοπατήσῃ καὶ αὐτὰ τὰ θεμελιώδη ἀξιώματα τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἠθικῆς, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ καταστῶσιν αἱ ἀποφάσεις του ἄκυροι· ἐ ἑτέρου δὲ πάλιν ὁ ἐπιφανὴς ἑρμηνευτὴς τοῦ Ἀγγλικοῦ δημοσίου δικαίου Thomas Erskine May (Das Englische Parlament übersetzt von O. G. Oppenheim aus der neunten Auflage (1888) 44,45 ff) διδάσκει, ὅτι τὰ ὅρια τῆς παντοδυναμίας τοῦ Κοινοβουλίου λήγουσιν ἐκεῖ, ἔνθα ἄρχεται τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως τοῦ λαοῦ, ὅτι δὲ καὶ τοὺς ἀδίκους καὶ παραλόγους νόμους μόνον τὸ Κοινοβούλιον ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διορθώσῃ, ἐπανορθοῦν οὕτω τὰς πλάνας του (πρβ. περὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ δικαίου καὶ Alpheus Todd Ueber die parlamentarische Regierung in England übersetzt von R. Assmann I. 212, Homersham Cox: Die Staatseinrichtungen Englands übersetzt von H. A. Kühne 7 ff, Eduard Fischel: Die Verfassung Englands II. Aufl. 413, 445 ff.). Ἐν Γαλλίᾳ ἐπίσης ἐχαρακτηρίσθη ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία παντοδύναμος, ἀπόλυτος· ἐγένετο ὅμως διάκρισις μεταξὺ «*κυριαρχίας ἀπολύτου*» (souveraineté absolue), σημαινούσης, ὅτι ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία ἀκολουθεῖ τὰς συμβουλὰς τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ «*κυριαρχίας αὐθαιρέτου*» (souveraineté arbitraire), σημαινούσης, ὅτι ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία δὲν συμβουλεύεται τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀλλ' ἔχει γνώμονα τῆς πολιτικῆς πορείας της μόνον τὰς ἰδιοτροπίας αὐτῆς. Τὰ θεμελιώδη ἀξιώματα τοῦ δικαίου, ὁ ὀρθὸς λόγος, τ' ἀτομικὰ δικαιώματα τῶν ἀποτελούντων τὴν πολιτείαν μελῶν ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς τὰ ὅρια πάσης κυριάρχου ἐξουσίας, καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ θετὸν δίκαιον παραγνωρίζῃ ταῦτα, ἔχον τὴν δύναμιν νὰ καθιερώσῃ ἀρχὰς ἀντιθέτους

τείας ὡρισμένους κλάδους τοῦ κοινωνικοῦ βίου· οὕτω π. χ. αἱ πολιτεῖαι πρότερον εἶχον διαπιστευθῆ τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν· ἄλλοτε αὗται ἀφῆκαν πλήρη ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας· ἄλλοτε δὲ πάλιν ὡρισμένα εἴδη ἐμπορίου ἢ βιομηχανίας ἐχαρακτήρισαν ὡς ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῆς πολιτείας. Κυρίαρχος λοιπὸν πολιτικὴ

πρὸς αὐτὰ (πρβ. Henri Baudrillard τὸ ἄρθρον «État» ἐν τῷ Dictionnaire Général de la Politique par M.Block (nouvelle édition 1873) I. 909, 914, D. Serrigny : Traité du droit public des Français I. 56 suiv, 75 suiv, 80, Benjamin Constant: Collection complète des ouvrages I. vol. I. partie p. 137 suiv. 191, A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 19 suiv, 363 suiv.). Τὰ αὐτὰ διδάσκουσι καὶ οἱ συγγραφεῖς τοῦ Βελγικοῦ δημοσίου δικαίου (πρβ. A. Giron Le droit public de la Belgique 29 suiv, J. J. Thonissen: La Constitution Belge annotée 110 suiv.). Ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Β΄. Ἐθνικῇ Συνελεύσει ὀρθῶς ὁ Καλλιγᾶς (Στενογραφημένα Πρακτικὰ I. 243) διετύπωσε τὸ δικαίωμα τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας, ὅπως ὁρίζῃ τὰ ὅρια τῆς ἰδίας ἁρμοδιότητος, εἰπών: «ἡ Συνέλευσις εἶναι ὁ μόνος κυρίαρχος, καὶ αὐτὸς ὁ μόνος κυρίαρχος εἰς οὐδένα ὑπόκειται δεσμόν, εἰμὴ εἰς τὸν δεσμόν, εἰς τὸν ὁποῖον ὑποβάλλει τις αὐτὸς ἑαυτόν»· ὅτε ὅμως βραδύτερον ὁ Καλλιγᾶς, ὡς Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, ὑπεστήριξε τὸ δικαίωμα τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ὅπως δικάσῃ ἀναπολογήτους τοὺς ὑπουργοὺς τοῦ αἵματος, εἰπών: «ἡ ἐξουσία τῆς Συνελεύσεως εἶναι πολὺ ἀνωτέρα παρὰ τὴν ἐξουσίαν δικαστηρίου, *εἶναι ἀπόλυτος*, ὥστε δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ κατηγορήσῃ καὶ νὰ καταδικάσῃ, νὰ εὕρῃ τι ἐπιλήψιμον, *ἐπειδὴ καὶ μόνον οὕτω θέλει καὶ βούλεται, προβαίνει εἰς οἱαρδήποτε ἀπόφασιν*» (αὐτόθι III. 495), τότε ὁ Μίλησης δι' εὐγλώττου ἀγορεύσεως, ἀκολουθῶν ἐν πολλοῖς τὰς γνώμας τοῦ Benjamin Constant, ὑπεστήριξε τὴν ἀρχήν, ὅτι ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία δὲν εἶναι ἀπόλυτος καὶ ὅτι τὰ ὅρια αὐτῆς διαγράφονται ὑπὸ τῆς ἠθικῆς, τῆς δικαιοσύνης, τοῦ λόγου (αὐτόθι III. 562 ἐπ.) : «Καὶ τωόντι», εἶπεν ὁ Μίλησις, «ὁποία τις εἶναι, Κύριοι, αὐτὴ ἡ κυριαρχία, τὴν ὁποίαν ὡς φοβερὸν φάσμα ἐπισείουν εἰς πᾶσαν στιγμήν; εἶναι ἆρά γε ἐξουσία ἀπόλυτος, ἄνευ ὁρίων, τοῦ ἐνεργεῖν αὐθαιρέτως καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν; καὶ δύναται ἆρα ἡ Συνέλευσις, διότι εἶναι κυρίαρχος, νὰ καταπατήσῃ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῆς τὰ αἰώνια ἀποφθέγματα τῆς ἠθικῆς, τὰς ἀναλλοιώτους ἀρχὰς τῆς δικαιοσύνης, τὰ ἔμφυτα δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου; Ὄχι Κύριοι· οὐδεμία ἀνθρωπίνη ἐξουσία δύναται νὰ εἶναι ἀπόλυτος, διότι οἱ ἄνθρωποι,

ἐξουσία δὲν σημαίνει συγκέντρωσιν πασῶν τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσιῶν, ἀλλὰ σημαίνει τὴν δύναμιν τοῦ συγκεντρώνειν ἐν ἑαυτῇ πάσας τὰς ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσίας [7].

Χαρακτηρίσαντες τὴν κυρίαρχον πολιτικὴν ἐξουσίαν ὡς τὴν ὑψίστην ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσίαν, κατὰ λογικὴν ἀνάγκην ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι αὕτη εἶναι ἀδιαίρετος. Ἡ ὕπαρξις πλειοτέρων ὑψίστων ἐξουσιῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀποτελεῖ ἔννοιαν ἀντιφατικὴν (contradictio in adjecto). Μὴ οὖσα δὲ ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία δεκτικὴ καταμερισμοῦ, δὲν εἶναι δεκτικὴ διὰ τοῦτο οὔτε περιορισμοῦ [8]. Ἑπομένως πολιτικὴ ἐξου-

---

ὡς καὶ ὁ κόσμος οὗτος, εἶναι ὄντα σχετικὰ καὶ πεπερασμένα. Καὶ ἡ κυριαρχία λοιπὸν ἔχει τὰ ὅριά της· τὰ ὅρια δὲ ταῦτα διαγράφουν ἡ ἠθική, ἡ δικαιοσύνη, ὁ λόγος. Ὁ κυρίαρχος, εἴτε αὐτοκράτωρ ὀνομάζεται, εἴτε συνέλευσις, δὲν δύναται οὔτε νὰ διατάξῃ, οὔτε νὰ νομιμοποιήσῃ πρᾶξιν κακοήθη· ἐπίσης δὲν δύναται νὰ παραβιάσῃ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν συνείδησιν, τὴν ἰδιοκτησίαν, καὶ ἐν γένει κανὲν τῶν ἐμφύτων ἐκείνων δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσι τὴν ἀξίαν καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ἀνθρώπου. Κυριαρχία ἀπόλυτος, ὅπως τὴν ἐννοοῦν οἱ Κύριοι ἐν τῇ πολιτείᾳ, εἶναι ἡ τερατώδης ἐξουσία. τὴν ὁποίαν ἐξήσκει ὁ Νέρων ἐν Ῥώμῃ, τὴν ὁποίαν ἐξασκοῦσιν, ἢ μᾶλλον ἐξήσκουν, οἱ Σουλτάνοι ἐν Βυζαντίῳ· εἶναι ὁ δεσποτισμὸς εἰς τὴν ἀνωτάτην του ἔκφρασιν, ἐξασκούμενος σήμερον ὑπὸ μιᾶς συνελεύσεως καὶ αὔριον ὑπὸ ἑνὸς ἀτόμου ὁποιουδήποτε. Μὴ ἀπατᾶσθε, Κύριοι! κυριαρχίαν ἀπόλυτον ἔχει μόνη ἡ ἀλήθεια, μόνον τὸ δίκαιον, μόνος ὁ λόγος» (πρβ. καὶ Σαριπόλου Πραγμ. Συντ. Δικ. §§ 46, 47, Α. Στούπη Σύστ. Συντ. Δικ. Ι. 39 ἐπ.).

[7] Πρβ. G. Jellinek Gesetz und Verordnung 199 ff. Ὁ M. Seydel (ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ «Der Bundestaatsbegriff: Eine staatsrechtliche Untersuchung», δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXVIII, 190 ff, καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ: Commentar zur Verfassungs=Urkunde für das deutsche Reich; Einleitung XII), καὶ ὁ J. C. Bluntschli (Allg. Staatslehre 564) ἀποχρώσουσι τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ ἀθροίσματος διαφόρων ἐξουσιῶν.

[8] Ὁ M. Seydel ἐν τῇ εἰρημένῃ ἀξιολόγῳ διατριβῇ αὐτοῦ «Der Bundesstaatsbegriff etc.» διὰ μακρῶν καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ εὐστοχίας προσεπάθησε ν' ἀποδείξῃ τὸ ἐνιαῖον καὶ ἀδιαίρετον τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας, ἐξετάσας καὶ τὰς περὶ τοῦ ζητήματος τού-

σία καὶ πολιτεία *ἡμικυρίαρχος* εἶναί τι σφαλερόν. Κυρίαρχος

του γνώμας πλείστων ἐπιφανῶν δημοσιολόγων, τὰ δὲ πορίσματα τῆς μελέτης του ταύτης περιέλαβε καὶ ἐν τῇ ἐπίσης εἰρημένῃ ἑτέρᾳ συγγραφῇ του Commentar etc. Einleitung XI ff. Ἡ γνώμη περὶ τοῦ ἐνιαίου καὶ ἀδιαιρέτου τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας ὑποστηρίζεται ἤδη καὶ ὑπὸ ἄλλων διαπρεπῶν δημοσιολόγων τῆς Γερμανίας (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht etc. I. 56 ff, 58 Anm. 2, 65 ff, G. Jellinck Gesetz und Verordnung 203, O. Mejèr Einleitung in das deutsche Staatsrecht II. Aufl. 25, J. Held ἄρθρον «Souveränetät» ἐν τῷ Staatslexikon XIII. 442, L. Gaupp Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg 16 ff, H. Rosin Souveränetät, Staat, Gemeinde, Selbstverwaltung 6.). Ἀλλ' ὅμως ὑπάρχουσιν ἐν Γερμανίᾳ καί δημοσιολόγοι, οἵτινες, ὅπως ἐξηγήσωσιν ἐν ταῖς συνθέτοις πολιτείαις τὴν σχέσιν τῆς ὁμοσπονδιακῆς πολιτείας πρὸς τὰς ἀποτελούσας αὐτὴν κατὰ μέρος πολιτείας, ἐδέχθησαν, ὅτι ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι δεκτικὴ καταμερισμοῦ καὶ ὅτι ἐν ταῖς συνθέτοις πολιτείαις ὑπάρχει διπλῆ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία, ἡ τῆς ὁμοσπονδιακῆς πολιτείας καὶ ἡ τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν (τῆς θεωρίας ταύτης ἀρχηγὸς ὑπῆρξεν ὁ G. Waitz Grundzüge der Politik 165 ff, πρβ. καὶ C. F. v. Gerber Grundzüge etc. 24 ff. Anm. 3, R. v. Mohl Encyklopädie etc. 119), ἢ ἐδέχθησαν τὸν καταμερισμὸν τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας ἐν ταῖς συνθέτοις πολιτείαις ὑπὸ ἄλλο ἔνδυμα, τὸ τοῦ περιορισμοῦ τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας (πρβ. C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 31, ὅστις οὐχ ἧττον ἀναγνωρίζει, ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὑποστηριζομένη ἀρχὴ ἀποτελεῖ θεωρητικῶς ἔννοιαν ἀντιφατικήν), ἢ τέλος ἐδίδαξαν, ὅτι ἐν ταῖς συνθέτοις πολιτείαις δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ σχετικῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας, τουτέστι τοιαύτης περιωρισμένης οὐχὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἔκτασιν (πρβ. J. C. Bluntschli Allgem. Staatslehre 564, 575 ff.). Ἐν Γαλλίᾳ δὲν τίθεται εἰς ἀμφισβήτησιν ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐνιαίου καὶ ἀδιαιρέτου τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας (πρβ. D. Serrigny Traité du droit public des Français I. 69 suiv.), δὶς δ' ἐν τοῖς πολιτεύμασιν αὐτῆς καθιερώθη τοῦτο καὶ νομοθετικῶς (πρβ. Γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ 1791 tit. III. art. 1: «La souveraineté est une, indivisible, inaliénable et imprescriptible» καὶ Acte constitutionnel de 24 juin 1793 et Déclaration des droits de l'homme et du citoyen art. 25: «La souveraineté réside dans le peuple; elle est une et indivisible, imprescriptible et inaliénable»)· προκειμένου ὅμως περὶ τῶν συνθέτων πολιτειῶν καὶ ἐν Γαλλίᾳ ὑπεστηρίχθη ἡ ἰδέα τοῦ καταμερισμοῦ τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας (πρβ. A. Esmein: Éléments

ἢ μὴ κυρίαρχος, μέσος δ' ὅρος δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ[9].

---

de droit constitutionnel 5 suiv.). Οἱ Βέλγοι δημοσιολόγοι διδάσκουσιν ἐπίσης τὸ ἐνιαῖον καὶ ἀδιαίρετον τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας (πρβ. A. Giron : Le droit public de la Belgique 29, 89). Τὸ ἀδιαίρετον καὶ ἐνιαῖον τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας καθιέρωσε καὶ τὸ Σύνταγμα τῶν Κάτω Χωρῶν τῆς 23 Ἀπριλίου 1798 (ἄρθρ. 9 : «ἡ κυριαρχία εἶναι μία, ἀδιαίρετος, ἀναπαλλοτρίωτος»). Ἄλλαι θεωρίαι ἐπεκράτησαν περὶ τοῦ διαιρετοῦ τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας ἐν ταῖς συνθέτοις πολιτείαις τῆς Ἑλβετίας καὶ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς. Τὰ δύο Ἑλβετικὰ Συντάγματα, τὸ τῆς 12 Σεπτεμβρίου 1848 καὶ τὸ τῆς 29 Μαΐου 1874, ἐν ἄρθρῳ 3 καθιεροῦσι τὴν ἀρχήν, ὅτι τὰ Καντόνια εἶναι κυρίαρχα, ἐφ' ὅσον ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία των δὲν περιορίζεται ὑπὸ τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Συντάγματος· ἕνεκα δὲ τούτου οἱ ἑρμηνευταὶ τοῦ Ἑλβετικοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου διδάσκουσιν, ὅτι ἡ κυριαρχία καταμερίζεται μεταξὺ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς πολιτείας καὶ τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν (Καντονίων) (πρβ. J. Morel : Handbuch des schweizerischen Bundesstaatsrechts 1. 176 ff, Allois Orelli : Das Staatsrecht der schweizerischen Eidgenossenschaft 25 ff.). Ἐν τῷ Συντάγματι τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς δὲν ἐγένετο λόγος οὔτε περὶ τῆς κυριαρχίας τῆς ὁμοσπονδιακῆς πολιτείας, οὔτε περὶ τῆς κυριαρχίας τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν, κατὰ τὸν Webster σκοπίμως, διότι ἡ λέξις «κυριαρχία» εἶναι δεκτικὴ διαφόρου ἑρμηνείας. Μεταξὺ τῶν ἑρμηνευτῶν τοῦ Ἀμερικανικοῦ Δικαίου ἐπικρατεῖ διαφωνία· ἄλλοι μὲν αὐτῶν διδάσκουσιν, ὅτι ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία καταμερίζεται μεταξὺ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς πολιτείας καὶ τῶν ἀποτελουσῶν ταύτην κατὰ μέρος πολιτειῶν (πρβ. Professor Rüttimann : Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht I §§ 32, 54, 59 ff, Webster : The works of Daniel Webster (Boston 1858) V. 389, Alexis de Tocqueville : De la démocratie en Amérique viii éd. tom. I. 198 : «La souveraineté, aux États-Unis, est divisée entre l'Union et les États, tandis que, parmi nous, elle est une et compacte»)· ἄλλοι δὲ πάλιν ἀποχρούουσι τὸν καταμερισμὸν τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας (πρβ. H. von Holst : Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika 29 ff, Calhoun : A. discourse on the Constitution and government of the United States (The works of John Colhoun I. 111. ἑπ.), White ἐν τῇ ἀγορεύσει αὐτοῦ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 11 Ἰανουαρίου 1865 ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Ἀντιπροσώπων). Τὰς ἐν Ἀμερικῇ συζητήσεις μεταξὺ τῶν Webster καὶ Calhoun ὡς πρὸς τὸ ἀνωτέρω ζήτημα καὶ κρίσεις ἐπὶ τούτων εὑρίσκει τις παρά τε τῷ Rüttimann

Ἀλλ' ὅμως ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἔν τινι πολιτείᾳ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία δὲν ἔχει τὴν ἰδιότητα τῆς κυριάρχου, δὲν ἕπεται,

---

(αὐτόθι §§ 66 ἑπ.) καὶ παρὰ τῷ M. Seydel (ἐν τῇ εἰρημένῃ διατριβῇ του «Der Bundesstaatsbegriff etc.»), τὴν ποικιλίαν δὲ τῶν γνωμῶν παρὰ τῷ G. Jellinek (Die Lehre von den Staatenverbindungen 17 ff). Ἐν τῇ Β'. ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῇ Συνελεύσει ὁ Σαρίπολος ἐδογμάτισε τὸ ἐνιαῖον καὶ ἀδιαίρετον τῆς κυριαρχίας (πρβ. Στενογραφημένα Πρακτικὰ III 576: «ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ κυριαρχία ἐνυπάρχει καὶ συνυπάρχει τῷ Ἔθνει καὶ ἐν μόνῳ τῷ Ἔθνει, εἶναι δὲ διὰ τοῦτο *ἀδιαίρετος*, ἀναπαλλοτρίωτος καὶ ἀπαράγραπτος»), τὴν αὐτὴν δ' ἀρχὴν ὑπεστήριξε καὶ ὁ Μίλησης (αὐτόθι 586: «ἡ κυριαρχία εἶναι μία καὶ ἀδιαίρετος, ὅπως μία καὶ ἀδιαίρετος εἶναι ἡ δικαιοσύνη, ἐφ' ἧς στηρίζεται»). Τὸ ἀδιαίρετον τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας διδάσκουσιν ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτῶν ὅ,τε Σαρίπολος (Πραγμ. Συντ. Δικ. §§ 59, 79). καὶ ὁ Α. Στούπης (Σύστημ. Συνταγ. Δικ. I. 42). Ἐκτὸς τῆς ἀντιφάσεως, ἣν ἐμπεριέχει λογικῶς ἡ ἰδέα περὶ συνυπάρξεως ἐν τῇ αὐτῇ πολιτείᾳ δύο ὑψίστων πολιτικῶν ἐξουσιῶν, αἵτινες οὔτε ἐξ ἀλλήλων ἐξαρτῶνται οὔτε ἀλλήλας περιορίζουσιν, ἡ ἐπὶ μακρὸν συνύπαρξις δύο τοιούτων ἐξουσιῶν εἶναι ἐπιζήμιος εἰς τὴν πολιτείαν, ἡ δὲ διάρκεια τῆς τοιαύτης συμβιώσεως ἀμφίβολος· καθ' ὅσον ἂν μὲν αἱ ἐξουσίαι αὗται ὦσιν ἰσόπαλοι, τότε συγχρουόμεναι θέλουσι διαταράσσει τὴν πρὸς ἐπιδίωξιν τῶν σκοπῶν τῆς πολιτείας ἀναγκαίαν ἁρμονίαν, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ὁ μέλλων ν' ἀποκαταστήσῃ ταύτην διαιτητής· ἂν δὲ πάλιν αὗται μὴ ὦσιν ἰσόπαλοι, τότε θέλει ἐπικρατήσει ἡ ἰσχυροτέρα, ὑποτάσσουσα τὴν ἀσθενεστέραν καὶ παραμένουσα οὕτως ἡ μόνη καὶ ἀδιαίρετος ἐν τῇ πολιτείᾳ ὑψίστη πολιτικὴ ἐξουσία (πρβ. Λ. Giron αὐτόθι, D. Serrigny αὐτόθι, R. v. Mohl αὐτόθι σελ. 118).

[9] Ἐν τῷ Διεθνεῖ Δικαίῳ γίνεται λόγος περὶ *ἡμικυριάρχου* πολιτείας (État mi-souverain»), ἂν καὶ οἱ τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου συγγραφεῖς ἄλλοτε μὲν *χαρακτηρίζωσι τὴν ἡμικυριαρχίαν* ὡς ἐστερημένην ἐννοίας (πρβ. F. v. Martens: Völkerrecht deutsche Ausgabe von Carl Bergbohm I. 60), ἄλλοτε δὲ ὡς ἔννοιαν ἀμφίβολον, ὡς ἔννοιαν ἀντιφατικὴν (πρβ. A. W. Heffter: Das Europäische Völkerrecht VII. Ausgabe von F. H. Geffcken § 19). Ὁ P. Laband (Das Staatsrecht etc. I. 66) διδάσκει: «Οὐδεμία κυριαρχία ὑπάρχει ἡμίσεια, διηρημένη, ἠλαττωμένη, ἐξηρτημένη, σχετική, ἀλλὰ μόνον ὑπάρχει κυριαρχία ἢ δὲν ὑπάρχει κυριαρχία». (Sondern nur Souveränität oder Nichtsouveränität») (πρβ. καὶ H. Rosin: Souveränetät, Staat, Gemeinde, Selbstverwaltung 6).

ὅτι δὲν δύναται καὶ νὰ ὑπάρξῃ πολιτεία μὴ κυρίαρχος, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω. Ὅταν ἡ πολιτεία ἔχῃ πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἔστω καὶ περιωρισμένην, καὶ ἐνασκῇ ταύτην ἐξ ἰδίου δικαίου καὶ οὐχὶ κατ' ἐντολὴν (par délégation), ἡ πολιτεία αὕτη δὲν εἶναι μὲν κυρίαρχος, ἀλλὰ δὲν παύει διὰ τοῦτο νὰ εἶναι πολιτεία [10].

Ἡ διάκρισις μεταξὺ *ἐσωτερικῆς κυριαρχίας* (κυριαρχίας τοῦ ἐσωτερικοῦ δημοσίου δικαίου) καὶ *ἐξωτερικῆς κυριαρχίας* (κυριαρχίας τοῦ διεθνοῦς δικαίου) δὲν σημαίνει, ὅτι ὑπάρχουσι δύο κυριαρχίαι, ἀφοῦ, ὡς εἴρηται, ἐν τῇ πολιτείᾳ μία μόνη κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ἀλλὰ χαρακτηρίζει μόνον δύο ὄψεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, οὐδόλως μεταβαλλούσας τὴν οὐσίαν αὐτοῦ [11].

§ 3.

Περὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Ἐμάθομεν ἤδη, ὅτι ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι μία, ἀνεπίδεκτος καταμερισμοῦ ἢ περιορισμοῦ.

Ἀλλ' ὅμως καὶ ἐν τῇ νηπιώδει ἀκόμη καταστάσει τῶν πολιτειῶν ἡ ἐνέργεια τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐκδηλοῦται ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ἀναλόγως τῶν σχέσεων, τὰς ὁποίας αὕτη πρόκειται νὰ κανονίσῃ· ἐφ' ὅσον δὲ αἱ πολιτεῖαι προάγονται εἰς τὸν πολιτισμόν, ἐπὶ τοσοῦτον παράγονται ποικίλαι νέαι σχέσεις, χρήζουσαι κανονισμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἐξ ἀναλογίας ποικίλλουσι καὶ αἱ λειτουργίαι τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Ἐν τῇ ποικιλίᾳ ταύτῃ τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὁ νομοθέτης καὶ ὁ περὶ δημοσίου δικαίου συγγράφων ἔχουσιν ἀνάγκην συστηματικῆς τινος κατατάξεως εἰς γενικω-

---

[10] Πρβ. ἀνωτέρω § 1.

[11] Τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἀντιθέτου γνώμης ἐπεχείρησεν ἐπιτυχῶς ὁ G. Jellinek : Die Lehre von den Staatenverbindungen 22 ff. (πρβ. πρὸς τούτοις G. Jellinek : Gesetz und Verordnung 197, G. Meyer Lehrbuch etc. 18, A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 1).

τέρας κατηγορίας· ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ πρὸς κανονισμὸν τῶν ποικίλων τούτων σχέσεων ἀπαιτουμένη γιγαντιαία ἐργασία ἐπιβάλλει τὸν καταμερισμὸν αὐτῆς εἰς διάφορα ὄργανα.

Ἡ κατανομὴ τῆς τοιαύτης ἐργασίας ἐν ταῖς διαφόροις πολιτείαις ποικίλλει ἀναλόγως τοῦ πολιτεύματος ἑκάστης· ἀφ' ἧς ὅμως ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναγκαίας συνεργασίας τοῦ λαοῦ διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας, ἐπῆλθε βαθμιαία τις καὶ συστηματικωτέρα κατανομὴ τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς διάφορα ὄργανα.

Ἡ τοιαύτη συστηματικὴ κατανομὴ ἔσχε δύο πλεονεκτήματα. Ἀφ' ἑνὸς προῆγεν ὁσημέραι τὴν ἐντελεστέραν ἐνάσκησιν τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας λόγῳ φώσεως εἰδικῶν δι' ἑκάστην ὀργάνων καὶ
τὴν ὑψηλὴν περιωπὴν τῆς Ἐπ
εἰς τὴν καλλιτέραν
ἐλευθεριῶν τ
πολ

Ἡ παραχθεῖσα, ὡς εἴρηται, θεωρία τῆς διακρίσεως διαφόρων αὐθυπάρκτων ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσιῶν ἀντίκειται εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας, ἥτις, ὡς ἐξετέθη ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ, εἶναι μία, καὶ δὲν εἶναι δεκτικὴ οὔτε καταμερισμοῦ, οὔτε περιορισμοῦ· ἐξ ἄλλου δὲ εἰσάγει εἰς τὸν διάκοσμον τῆς πολιτείας τὴν διαίρεσιν καὶ τὴν σύγκρουσιν, καθ' ὅσον ἑκάστη τούτων ἔχει τὸ συμφέρον νὰ τείνῃ εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἰδίας σφαίρας διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἄλλων, καὶ ἄφευκτον ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης συγκρούσεως ἔσται ἡ κατίσχυσις τῆς μιᾶς τῶν πολλῶν ἐξουσιῶν καὶ ἡ συγκέντρωσις ἁπασῶν τῶν ἐξουσιῶν εἰς τὰς χεῖρας ταύτης διὰ ποδουλώσεως τῶν λοιπῶν. Ἀλλ' ὅμως οἱαδήποτε τῶν τούτων ἤθελε κατισχύσει, ἡ τοιαύτη νίκη βεβαίως δικαιώματα καὶ τὰς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ, ἀναίρεσιν τῆς περιλαλήτου συγκεντρώσεως ὡς ἀνθρώπου

τῶν στηρίζουσιν εἰσέτι ἐπὶ τῆς θεωρίας τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, κατέληξαν εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ καλουμένου *κοινοβουλευτικοῦ συστήματος*, ὅπερ, ὡς θὰ μάθωμεν κατωτέρω, ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὴν ἀναίρεσιν τῆς εἰρημένης θεωρίας.

Οὐχὶ ἐν τῷ ἐντελεῖ χωρισμῷ τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἐν τῇ ἀνυψώσει αὐτῶν εἰς αὐτοτελεῖς καὶ ἀνεξαρτήτους ἐξουσίας κεῖται ἡ ἐξασφάλισις τῆς τάξεως ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ καταλλήλῳ κατανομῇ τῶν διαφόρων λειτουργιῶν εἰς τὰ διάφορα ὄργανα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ἐν τῇ ἁρμονικῇ συνεργασίᾳ τῶν διαφόρων ὀργάνων τούτων ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος.

Καὶ ἐν ταῖς νομοθεσίαις καὶ ἐν ταῖς περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου συγγραφαῖς διαφωνία ἐπικρατεῖ περὶ τὴν κατανομὴν τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Πάντες συμφωνοῦσιν, ὅτι ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία πρὸ παντὸς ὀφείλει νὰ θέσῃ ἐκ τῶν προτέρων τοὺς νομικοὺς κανόνας, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐν τῷ μέλλοντι θὰ ῥυθμίζωνται αἱ σχέσεις τῶν ἐν αὐτῇ βιούντων προσώπων πρός τε τὴν πολιτείαν καὶ πρὸς ἄλληλα· ἐν τῇ λειτουργίᾳ δὲ ταύτῃ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας γενικῶς ἀναγνωρίζεται *ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία τῆς πολιτείας*.

ὁ P. Laband (Das Staatsrecht etc. I. 493 Anm. 2) λέγει, ὅτι ἡ κριτικὴ ἀνασκευὴ τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, ἥτις καταστρέφει τὴν ἑνότητα τῆς πολιτείας καὶ οὔτε λογικῶς δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ, οὔτε πρακτικῶς νὰ πραγματοποιηθῇ, δύναται νὰ παραλειφθῇ, καθ' ὅσον ἡ Γερμανικὴ φιλολογία ἀπὸ μακροῦ χρόνου ὁμοφώνως ἐκήρυξεν ἀδόκιμον τὴν θεωρίαν ταύτην (πρβ. πρὸς τούτοις R. v. Mohl Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften I. 273 ff, 277 ff, καὶ Encyklopädie der Staatswissenschaften 121 ff Anm. 4, Baron Joseph Eötvös : Der Einfluss der herrschenden Jdeen etc. 131 ff, J. C. Bluntschli τὸ ἄρθρον «Staatsgewalten» ἐν τῷ «Staatswörterbuch IX. 727 ff. καὶ Allgem. Staatslehre 588 ff). Μεταξὺ τῶν νεωτέρων Γερμανῶν δημοσιολόγων ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ὁ Westerkamp (Ueber die Reichsverfassung 89 ff), ἀκολουθῶν τὴν θεωρίαν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν.

Πέραν ὅμως τοῦ σημείου τούτου μεγίστη ἐπικρατεῖ διαφωνία περὶ τὴν κατανομὴν τῶν λοιπῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Τινὲς διαιροῦσι τὰς λειτουργίας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς δύο γενικὰς κατηγορίας· *εἰς ἐξουσίαν νομοθετικήν*, ἥτις τίθησι τοὺς νόμους, *καὶ εἰς ἐξουσίαν ἐκτελεστικήν*, ἥτις ἐκτελεῖ αὐτούς. Τὴν πρώτην θεωροῦσιν ἀντιπροσωπεύουσαν τὴν θέλησιν τῆς πολιτείας, τὴν ἄλλην τὴν ἐνέργειαν, τὸν βραχίονα αὐτῆς. Οὗτοι θεωροῦσι τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ἁπλοῦν ἐξάρτημα ἢ ὑποδιαίρεσιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· ἀρνοῦνται δὲ εἰς αὐτὴν τὴν ἰδιότητα αὐτοτελοῦς ἐξουσίας, τῆς καλουμένης *δικαστικῆς*, καθ' ὅσον καὶ αὕτη τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων ἔχει ἔργον [3].

Ἕτεροι, προεξάρχοντος τοῦ Montesquieu, διακρίνουσι καὶ τρίτην ἐξουσίαν, τὴν καλουμένην *δικαστικήν*, ἧς ἔργον εἶναι, κατὰ τὸν Montesquieu, νὰ τιμωρῇ τ' ἀδικήματα, ἢ νὰ δικάζῃ τὰς διαφορὰς τῶν ἰδιωτῶν [4].

---

[3] Τὴν διάκρισιν ταύτην ἐποιήσαντο ἐν τῇ Συνταχτικῇ Συνελεύσει τῆς Γαλλίας ἐπιφανῆ μέλη αὐτῆς, ὁποῖοι οἱ Cazalès, Mirabeau, Mounier, Duport, Maury, Garat, παρεδέχθησαν δὲ καί τινα τῶν Γαλλικῶν Συνταγμάτων, ὡς θὰ μάθωμεν κατωτέρω (πρβ. καὶ A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 318 suiv.). Ἡ διάκρισις αὕτη ἀριθμεῖ καὶ ἤδη σπουδαίους ὀπαδοὺς ἐν Γαλλίᾳ, ὁποῖοι εἶναι π. χ. ὁ C. G. Hello (Du régime constitutionnel III. édition 25), ὁ M. Ducrocq (Cours de droit administratif sixième édition. I. nº 34) καὶ οἱ εἰδικῶς περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν συγγράψαντες M. Duguit. (De la séparation des pouvoirs 14 suiv.) καὶ A. Saint Girons (Essai sur la séparation des pouvoirs 1 suiv, 135 suiv.). Εἰς τὴν γνώμην ταύτην φαίνεται ἀποκλίνων καὶ ὁ Γ. Ἀγγελόπουλος (Σύστ. Διοικ. Δικ. I. 21), καὶ ἐκ τοιούτων γνωμῶν φαίνεται ἐπηρεαζόμενος ὁ Ἀθ. Πετιμεζᾶς, ὅτε ἐν τῇ Βουλῇ ἔλεγε: «Δύο ἐξουσίας περιλαμβάνει τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, τὴν ἐκτελεστικὴν ἀφ' ἑνὸς καὶ τὴν νομοθετικὴν ἀφ' ἑτέρου» (Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ III. Β'. α'. 194), ἂν καὶ εἰς ἄλλην περίστασιν οὗτος ἀναγνωρίζῃ τὰς τρεῖς ἐξουσίας, νομοθετικὴν, ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν (Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ III. Β'. 6'. 511).

[4] Πρβ. Montesquieu: Esprit des lois liv. XI. ch. vi. Ὁ Caza-

Καὶ πάλιν ἄλλοι συγγραφεῖς καὶ νομοθέται, ἀποδεχόμενοι τὸν χωρισμὸν τῶν ἐξουσιῶν καὶ ἀναγνωρίζοντες τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ἀρχῆς ἕνεκα τῆς ἀναποφεύκτου μεταξύ των συγκρούσεως, ἐπενόησαν καὶ τετάρτην τινὰ ἐξουσίαν, ἔρ-

---

lès ἔλεγεν ἐν τῇ Συνταχτικῇ Συνελεύσει τῆς Γαλλίας, ὅτι ὁ Montesquieu παρεσύρθη ἐκ τοῦ πνεύματος, ὅπερ παρήχθη ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν μακρὸν δικαστικόν του βίον, εἰς τὴν παραδοχὴν καὶ τρίτης ἐξουσίας, *τῆς δικαστικῆς*· τοῦτο δ' ἐπαναλαμβάνει περὶ αὐτοῦ καὶ ὁ Hello (αὐτόθι). Τὴν διάκρισιν ταύτην ἐζήτησάν τινες διαφόρως νὰ δικαιολογήσωσιν· ἤτοι ὁ μὲν Kant ἐξωμοίωσε τὰς ἐν τῇ πολιτείᾳ δρώσας ἐξουσίας πρὸς τὰ μέρη συλλογισμοῦ, μείζονα πρότασιν, ἐλάσσονα πρότασιν καὶ συμπέρασμα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνταποκρίνονται αἱ τρεῖς ἐξουσίαι, νομοθετικὴ, ἐκτελεστικὴ καὶ δικαστικὴ (πρβ. Jmmanuel Kant: Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre II. Aufl. § 195), καὶ τοῦτον φαίνεται ἀκολουθῶν καὶ ὁ ἡμέτερος Φλογαΐτης ('Εγχ. Συντ. Δικ. § 14)· ἕτεροι δὲ πάλιν εὗρον τὴν τριττὴν διάκρισιν τῶν ἐξουσιῶν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, βούλησιν, κρίσιν καὶ ἐνέργειαν, καὶ εἰς τὰς δυνάμεις ταύτας τῆς ψυχῆς ἀνταποκρινομένας τὴν νομοθετικὴν, τὴν δικαστικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν (πρβ. H. Ahrens: Die organische Staatslehre I. 174 καὶ Σαριπόλου Πραγμ. Συντ. Δικ. §§ 48, 78). Ἡ εἰς τρεῖς κατηγορίας διάκρισις τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τυγχάνει ἐπικρατεστέρα· καθ' ὅσον ἀπὸ τῆς συγγραφῆς τοῦ Montesquieu παρέλαβον ταύτην οἱ συγγραφεῖς τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς Ἀγγλίας καὶ δι' αὐτῶν ἐπολιτογραφήθη ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ, ἔνθα πάντα τὰ Συντάγματα καὶ πᾶσαι αἱ περὶ τοῦ Ἀμερικανικοῦ δημοσίου δικαίου συγγραφαὶ παρέλαβον αὐτὴν ὡς ἀναμφισβήτητον ἀρχήν· ἐξ Ἀμερικῆς δὲ πάλιν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς θεμελιώδης ἀρχὴ πολλῶν Γαλλικῶν Συνταγμάτων, μεταφυτευθεῖσα εἶτα ἐντεῦθεν εἰς τὰ πλεῖστα Συντάγματα τῆς Ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης. Τὴν τριττὴν ταύτην διάκρισιν τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας παρεδέχθησαν καὶ πάντα τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα, τά τε τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεως καὶ τὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Ἐν τοῖς Συντάγμασι τῆς Ἐπαναστάσεως ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ὀνομάζεται καὶ *Βουλευτικὴ* (πρβ. τὰ Συντάγματα τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως § πζ' καὶ τῆς ἐν Ἄστρει Β'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως § οα'), ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ὀνομάζεται καὶ *Νομοτελεστικὴ* (πρβ. τὰ Συντάγματα τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἄρθρ. 36 καὶ τῆς Ε'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (τῆς ἐν

γον ἔχουσαν τὴν ἄρσιν τῶν συγκρούσεων καὶ τὸν περιορισμὸν ἑκάστης τῶν τριῶν ἄλλων ἐξουσιῶν, ἀποκαθιστῶσαν δὲ τοιουτοτρόπως τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἀναγκαίαν ἁρμονίαν· ὠνόμασαν δ' αὐτὴν βασιλικὴν ἢ μετριαστικὴν ἐξουσίαν (pouvoir royal ou moderateur)[5].

Ἄρχει ἀρξαμένης) ἄρθρ. 54), καὶ τέλος ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ὀνομάζεται καὶ *Δικαστικὸν ἢ Δικανικὸν* (πρβ. τὰ Συντάγματα τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ᾗ πζ' καὶ τῆς ἐν Ἄστρει Β'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ᾗ οα'). Ἡ λέξις «*Βουλευτική*» πρὸς δήλωσιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ «*βουλευόμενον περὶ τῶν κοινῶν*» τῆς Ἀριστοτελικῆς διακρίσεως τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐπιτυχῶς σήμερον ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ οὕτως ἡ καλουμένη νομοθετικὴ ἐξουσία, ἀφοῦ τὸ ἔργον αὐτῆς ἐν τῷ νεωτέρῳ συνταγματικῷ πολιτεύματι δὲν περιορίζεται εἰς μόνον τὸ νομοθετεῖν, ἀλλὰ περιλαμβάνει καὶ ἄλλα ἐπίσης σπουδαῖα ἀντικείμενα, ὁποῖα εἶναι ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ κατηγορία τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ὁ καθ' ὑπόδειξιν αὐτῆς σχηματισμὸς τῶν ὑπουργείων κλπ. Τοιαύτην τινὰ ὀνομασίαν διὰ τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, εἰ καὶ δι' ἄλλους λόγους, συμβουλεύει καὶ ὁ λόρδος John Russel (Geschichte der englischen Regierung und Verfassung aus dem Englischen übersetzt von Dr. P. L. Kritz 111 ff.).

[5] Ὁ ἐπιφανὴς τῆς Γαλλίας δημοσιολόγος Benjamin Constant, λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν συγγραφῶν τοῦ Clermont-Tonnere, κατεσκεύασε τετάρτην ἐξουσίαν, ἣν ἐκάλεσεν «*βασιλικὴν ἐξουσίαν*» (pouvoir royal). Κατὰ τὸν Constant αἱ τρεῖς ἐξουσίαι, νομοθετικὴ, ἐκτελεστικὴ καὶ δικαστικὴ, ὀφείλουσι νὰ συνεργάζωνται, ἑκάστη ἐν τῇ ἑαυτῆς σφαίρᾳ, εἰς τὴν γενικὴν κίνησιν τῆς κυβερνητικῆς μηχανῆς· ἀλλ' ὅμως ὁσάκις αὗται ἐκτρεπόμεναι διασταυροῦνται, συγκρούονται καὶ παραχωλύονται ἀμοιβαίως, ἀπαιτεῖται μία δύναμις, ἥτις ἐπαναφέρει ταύτας εἰς τὴν θέσιν των· ἡ δύναμις δ' αὕτη δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ μιᾷ ἐξ αὐτῶν, καθ' ὅσον αὕτη ἤθελε χρησιμοποιήσει τὴν τοιαύτην δύναμιν, ὅπως καταστρέψῃ τὰς ἄλλας· πρέπει λοιπὸν ἡ δύναμις αὕτη νὰ εὑρίσκηται ἐκτὸς αὐτῶν, νὰ εἶναι ὑπό τινας ἐπόψεις οὐδετέρα, ὅπως δρᾷ πανταχοῦ, ἔνθα ὑπάρχει ἀνάγκη τῆς ἐνεργείας της, καὶ ὅπως ᾖ προληπτικὴ καὶ ἐπανορθωτικὴ, χωρὶς νὰ εἶναι καὶ ἐχθρά. Τὴν οὐδετέραν ταύτην ἐξουσίαν εὑρίσκει ὁ Constant ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Βασιλέως (πρβ. Benjamin Constant Collection complète des ouvrages I. vol. I. part. 13 suiv.). Τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ Constant ἀκολου-

Καὶ τέλος ἄλλοι ἐδέχθησαν τὴν ὕπαρξιν πλειοτέρων ἐξουσιῶν, φθάσαντες μέχρι τῶν ἀριθμῶν 7 καὶ 8 [6].

Ἡμεῖς θ' ἀκολουθήσωμεν τὴν τριττὴν διάκρισιν τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, εἰς νομοθετικήν, ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν, καθ' ὅσον καὶ ἐκ τοῦ πολιτεύματος ἡμῶν ὀφείλομεν νὰ πράξωμεν τοῦτο, καὶ ἡ τοιαύτη, διάκρισις, ἀποδεκτὴ γενομένη ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν τε νομοθετῶν καὶ τῶν συγγραφέων, παρέχει πλεονεκτήματα διὰ τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ὕλης [7].

θήσαντα τὰ Συντάγματα τῆς Βραζιλίας καὶ τῆς Πορτογαλίας ἀπεδέχθησαν καὶ τετάρτην ἐξουσίαν, ἣν ὠνόμασαν «*ἐξουσίαν μετριαστικήν*» (pouvoir modérateur), ὡς θὰ *μάθωμεν* κατωτέρω. Τὴν θεωρίαν τοῦ Constant ἀπαντῶμεν καὶ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ II. Γ'. 267 ἑπ. (ἀγόρευσιν τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης), III. Α'. 600, Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ V. Λ'. 6'. 228 ἑπ. (ἀγόρευσιν Μίλητη), 254 (ἀγόρευσιν Μαυρομιχάλη), XIII. Α'. 657 (ἀγόρευσιν Θ. Δηλιγιάννη).

[6] Πρβ. R. v. Mohl : Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften I. 273 Anm. 1, A. Saint Girons : Essai sur la séparation des pouvoirs 135. Ἐν ταῖς συγγραφαῖς ταύταις εὑρίσκει τις τὰς περὶ τούτου σχετικὰς πληροφορίας.

[7] Βεβαίως ὁ ὅρος *ἐκτελεστικὴ ἐξουσία* δὲν εἶναι ἀκριβής. Εἰς τὴν σφαῖραν αὐτῆς δὲν ὑπάγεται μόνον ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀποφάσεων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας· πολὺ δὲ μᾶλλον τὰ ὄργανα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑψηλοτέρων αὐτῶν καθηκόντων ἔχουσιν αὐτενέργειαν καὶ ἰδίαν θέλησιν. Ἐν τῇ νεωτέρᾳ Γερμανικῇ Ἐπιστήμῃ ἡ κατηγορία τῶν λειτουργιῶν τούτων καλεῖται «*διοίκησις*« (Verwaltung) ἐν τῇ γενικωτέρᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ (pouvoir administratif) (πρβ. P. Laband : Das Staatsrecht etc. I. 612 ff, G. Jellinek· Gesetz und Verordnung 218 ff.). Καὶ ὁ P. Rossi (Cours de droit constitutionnel III. 377 suiv.) τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ὀνομάζει «pouvoir exécutif et administratif». Δὲν φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἐπιτυχὴς ἡ διάκρισις τῶν ἐξουσιῶν, ἣν παραδέχεται ὁ Α. Στούπης (Σύστ. Συντ. Δικ I, 88 ἑπ.), εἰς ἐξουσίαν κυβερνητικήν, νομοθετικὴν καὶ ἐκτελεστικήν, ἥτις (ἐκτελεστικὴ) ὑποδιαιρεῖται πάλιν εἰς διοικητικὴν καὶ δικαστικήν. Αἱ τοιαῦται διακρίσεις φέρουσι σύγχυσιν περὶ τὴν κατάταξιν τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, παρασύ-

Ἀλλ' ὅμως καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ εἶναι δύσκολος ἡ ἀκριβὴς κατανομὴ τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς γενικὰς κατηγορίας καὶ ἐν τῇ πράξει ἀποβαίνει ἀπραγματοποίητος ἡ τοιαύτη ἀπόπειρα. Τὰ ὅρια, τὰ χωρίζοντα ἑκάστην τῶν κατηγοριῶν τούτων εἶναι τόσον δυσδιάκριτα, ὥστε πολλάκις ἡ θεωρία ἀδυνατεῖ ν' ἀποφανθῇ ὡρισμένως περὶ τῆς κατηγορίας, εἰς ἣν ὑπάγεται συγκεκριμένη τις ἐνέργεια [8]. Ἐξ ἑτέρου ἐν τῷ νέῳ συν-

---

ρουσι δὲ καὶ εἰς λάθη· οὕτω π. χ. εἰς τὴν σφαῖραν τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας κατατάσσει ὁ Στούπης καὶ «τὴν πρότασιν τῶν νόμων» (σελ. 98), ἐνῷ γενικῶς εἶναι παραδεδεγμένον, ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ὑπάγεται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἀπὸ τῆς ὁποίας αὐθαιρέτως καὶ ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου ἀποσπᾶται. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βουλῆς, λέγει τὸ ἄρθρον 22 τοῦ Συντάγματος ἡμῶν· συμμετέχει δὲ ὁ Βασιλεὺς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας διὰ τοῦ δικαιώματος τῆς προτάσεως τῶν νόμων καὶ διὰ τοῦ τῆς κυρώσεως αὐτῶν, ἅτινα χορηγοῦσιν εἰς αὐτὸν τὰ ἄρθρα 23 καὶ 36 τοῦ Συντάγματος. Τὴν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Συντάγματι ἀποδεκτὴν γενομένην διάκρισιν εἰς νομοθετικήν, ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν ἀκολουθοῦσι καὶ οἱ ἡμέτεροι ἑρμηνευταὶ τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου Σαρίπολος (Πραγμ. Συντ. Δικ. §§ 48, 78), Φλογαΐτης (Ἐγχ. Συντ. Δικ. 25, 27) καὶ Σ. Στρέϊτ, ὡς τοὐλάχιστον διαλαμβάνουσιν αἱ λιθογραφηθεῖσαι παραδόσεις αὐτοῦ §§ 39 ἐπ, τὴν ἐκτελεστικὴν μετονομάζων «*κυβερνητικήν*». Τὴν διάκρισιν εἰς κυβερνητικήν, νομοθετικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν εὑρίσκει τις ἐξενεχθεῖσαν καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Γερουσίᾳ (Γερουσίας Πρακτικὰ IV. Γ'. 16 ἐπ.).

[8] Δύο ἐκ τῶν Συνταγμάτων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἐπεχείρησαν νὰ ὁρίσωσι τὴν σφαῖραν τῆς δικαιοδοσίας ἑκάστης τῶν ἐξουσιῶν. Τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (ἐν ἄρθροις 37, 38, 39) ὁρίζει ὡς ἑξῆς τὴν δικαιοδοσίαν ἑκάστης ἐξουσίας: «ἡ νομοθετικὴ κατασκευάζει τοὺς νόμους· ἡ νομοτελεστικὴ ἐπικυρόνει αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐκτελεῖ· ἡ δικαστικὴ τοὺς προσαρμόζει»· τὸ δὲ Σύνταγμα τῆς Ε'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (ἐν ἄρθροις 55, 56 καὶ 57) ὁρίζει τὴν δικαιοδοσίαν ταύτην ὡς ἑξῆς: «ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία θέτει τοὺς νόμους· ἡ νομοτελεστικὴ τοὺς ἐπικυρόνει, τοὺς δημοσιεύει καὶ τοὺς ἐκτελεῖ· ἡ δικαστικὴ τοὺς ἐφαρμόζει ἰδίως εἰς ἑκάστου τὰς πράξεις καὶ τὰ δίκαια». Ἐν τοῖς Συντάγμασι τούτοις ἡ κύρωσις τῶν νόμων, ἥτις εἶναι ἐξόχως νομοθετικὴ πρᾶξις, κατατάσσεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τῆς ἐκτελε-

ταγματικῷ πολιτεύματι ὑπάρχουσιν ὡρισμένα ὄργανα δι' ἑκάστην κατηγορίαν τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ αἱ ὑπὸ τῶν ὀργάνων τούτων καθ' ὡρισμένας διατυπώσεις ἀσκούμεναι λειτουργίαι λαμβάνουσι κατὰ τύπους τὴν μορφὴν λει-

---

στικῆς λειτουργιῶν· πλὴν δὲ τούτου, ὁλόκληρος ἡ ἐνέργεια τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας περιορίζεται εἰς μόνην τὴν κύρωσιν, ἐκτέλεσιν καὶ ἐφαρμογὴν νόμων, ἐνῷ ὑπάρχουσι λειτουργίαι τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἐν αἷς οὔτε περὶ νομοθεσίας, οὔτε περὶ ἐκτελέσεως, οὔτε περὶ ἐφαρμογῆς νόμων δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Καὶ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς ἐγένετο ἀπόπειρα πρὸς καθορισμὸν τῶν λειτουργιῶν ἑκάστης κατηγορίας, τῆς νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς ἐξουσίας· οὕτω π. χ. ὁ γερουσιαστὴς Ἀντωνόπουλος διέγραψε τὰ ὅρια τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ὡς ἑξῆς : «ἡ νομοθετικὴ καὶ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἔχουσι δύο διακεχριμένα ἀπ' ἀλλήλων καθήκοντα· ἡ μὲν νὰ ψηφίζῃ νόμους γενικούς, σαφεῖς καὶ συντόμους· ἡ δὲ νὰ κανονίζῃ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν» (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ II. Α'. 917). Ἐπίσης ὁ βουλευτὴς Θ. Ζαΐμης ἐπεχείρησε νὰ ὁρίσῃ τὰ ὅρια τῶν τριῶν ἐξουσιῶν ὡς ἔπεται : «ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία καταρτίζει τὸν διατάσσοντα νόμον, ἡ ἐκτελεστικὴ δίδει τὴν ὤθησιν διὰ τῶν διαταγμάτων εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν νόμων, ἡ δικαστικὴ ἀποφασίζει ὁριστικῶς ἐν ὡρισμέναις περιστάσεσιν» (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ II. Α'. β'. 33 ἐπ.). Ὡσαύτως ὁ βουλευτὴς Μίλησης ἠθέλησε νὰ ὁρίσῃ τὴν σφαῖραν τῆς ἐνεργείας τῆς νομοθετικῆς καὶ δικαστικῆς ἐξουσίας, δογματίσας τὰ ἑξῆς : «Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἔργον ἢ καθῆκον ἔχει νὰ καθιεροῖ γενικὰς διατάξεις, κανονιζούσας τὰς ἐννόμους σχέσεις καὶ τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν καθόλου. Ὁ χαρακτὴρ λοιπὸν τῶν νομοθετικῶν πράξεων εἶναι κυρίως ἡ γενικότης. Βεβαίως οἱ νόμοι εἰς δεδομένας τινὰς περιστάσεις δὲν ἀφορῶσιν εἰς τὸ σύνολον τῶν πολιτῶν, ἀναφέρονται ὅμως πάντοτε εἰς τάξιν τινὰ αὐτῶν καὶ εἰς κατηγορίαν τινὰ πράξεων ἢ ἐννόμων σχέσεων· οὕτω δὲ διατηροῦσι πάντοτε τὸν ἀπαραίτητον τύπον τῆς γενικότητος, ἄνευ τοῦ ὁποίου τὸ ἴδιον συμφέρον ἢ πάθος ἤθελε παραφθείρει τὴν ἔννοιαν τῆς δικαιοσύνης, τὴν ὁποίαν οἱ νόμοι εἰσὶ κεκλημένοι νὰ ἐκφράζουν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Τῆς δὲ δικαστικῆς ἔργον ἢ καθῆκον εἶναι τὸ ἐφαρμόζειν τὰς γενικὰς ταύτας διατάξεις εἰς ἰδίαν ἑκάστοτε καὶ συγκεχριμένην περίστασιν, τὸ ἀπονέμειν ἑκάστῳ τὸ προσῆκον σύμφωνα μὲ τοὺς κειμένους νόμους, τὸ ἀναχηρύττειν ἑκάστοτε τί τὸ ἐμὸν καὶ τί τὸ σὸν κατὰ τοὺς νόμους τούτους», (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ III Β'. β'. 287). Ἐν ταῖς

τουργίας τῆς κατηγορίας, εἰς ἣν ὑπάγονται τὰ δρῶντα ὄργανα,

Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς ἐπίσης ἀνεγνωρίσθη τὸ δυσδιάκριτον τῶν ὁρίων, ἅτινα χωρίζουσι τὰς διαφόρους κατηγορίας τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας· οὕτω π. χ. ὁ ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης Α. Πετσάλης ὁμολογεῖ, ὅτι: «τὰ ὅρια μεταξὺ τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας δὲν εἶναι ἀκόμη καλῶς ὡρισμένα εἰς τὸν κόσμον, πολλάκις ὑπάρχουν πράγματα, τὰ ὁποῖα, αὐστηρῶς ἐξεταζόμενα, πρέπει νὰ ὑπάγωνται εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ὑπάγωνται εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῆς ἐκτελεστικῆς». (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ III. Α'. β'. 739), Βεβαίως εἰς τοὺς δοθέντας ὁρισμοὺς ὑπάρχει πολὺ τὸ ἀληθές· ἀλλ' ὅμως οὗτοι δὲν εἶναι πλήρεις, οὐδ' ἔχουσι πάντοτε ἐφαρμογήν. Οὕτως ἐν παραδείγματι τὰ ἔργα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀληθῶς ὀφείλει νὰ διακρίνῃ ἡ *γενικότης*· ἀλλ' ὅμως ἡ ἰδιότης αὕτη τῆς γενικότητος ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἐνεργείας τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψει ἓν διάταγμα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, κανονίζον τὰ καθήκοντα μιᾶς Ἀρχῆς, ἐν παραδείγματι τὸ ἡμέτερον Β. Διάταγμα τῆς 5 Δεκεμβρίου 1845 περὶ τῶν καθηκόντων τῶν νομαρχῶν καὶ τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν, εὑρίσκει ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ταύτῃ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐπίσης τὸν χαρακτῆρα *τῆς γενικότητος*, ὅστις διὰ τοῦτο δὲν δύναται ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἀποκλειστικὸν γνώρισμα τῶν νομοθετικῶν πράξεων· ἂν δὲ πάλιν ἐξεναντίας λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ἕνα νόμον περὶ παραχωρήσεως μεταλλείου ἢ σιδηροδρομικῆς γραμμῆς εἰς ἰδιώτην ἢ ἑταιρείαν, ἢ νόμον ἀπονέμοντα σύνταξιν εἰς ὡρισμένον πρόσωπον, ματαίως θ' ἀναζητήσῃ τὸ τοιοῦτον γνώρισμα *τῆς γενικότητος* διὰ τὴν νομοθετικὴν ταύτην ἐνέργειαν. Ἐπίσης διὰ τὰς δικαστικὰς πράξεις δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλὲς γνώρισμα ἡ ἀπόφασις περὶ τοῦ ἐμοῦ καὶ τοῦ σοῦ, ἡ ὑπαγωγὴ πραγματικῶν περιστατικῶν εἰς τὰς διατάξεις τοῦ νόμου καὶ ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐργασίας ταύτης ἔκδοσις ἀποφάσεως πρὸς ἀναγνώρισιν ἀμφισβητουμένων δικαιωμάτων, καθ' ὅσον ἡ ἐκουσία δικαιοδοσία ἀποτελεῖ ἐπίσης εὐρύτατον κύκλον ἐνεργείας, ἐν τῷ ὁποίῳ πολλάκις τις ἀναγνωρίζει τὸν χαρακτῆρα τῶν πράξεων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ὡς πάλιν ἐν πολλαῖς ἐνεργείαις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, π. χ. ἐν ταῖς ὑποθέσεσι τοῦ καλουμένου ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ, ἀναγνωρίζει τις τὸν χαρακτῆρα τῶν δικαστικῶν λειτουργιῶν. Ἕνεκα τῶν δυσκολιῶν τούτων ἐζητήθη πολλάκις ἡ ἐπικουρία τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος καὶ ὡρίσθησαν τὰ ὅρια τῶν ἐξουσιῶν ἐκ τῶν ὀργάνων, τὰ ὁποῖα ἑκάστοτε δρῶσιν· οὕτω π. χ. καὶ παρ' ἡμῖν ὁ Γ. Ἀγγελόπουλος διακρίνει τὰς πράξεις τῆς

ἐνῷ κατ' οὐσίαν ἀνήκουσιν εἰς ἑτέραν [9]. Οὕτως ἐπέρχεται σύγχυσις περὶ τὴν κατανομὴν τῶν διαφόρων λειτουργιῶν καὶ οἱ δημοσιολόγοι ἠναγκάσθησαν ἕνεκα τούτου νὰ διακρίνωσι μεταξὺ τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, αἵτινες κατ' οὐσίαν ὑπάγονται εἰς ὡρισμένην κατηγορίαν, καὶ ἐκείνων, αἵτινες κατὰ τύπους ὑπάγονται εἰς αὐτήν, ἂν καὶ κατ' οὐσίαν ὑπάγωνται εἰς ἄλλην· οὕτω π. χ. διακρίνουσι νόμους οὐσιαστικοὺς καὶ νόμους τυπικούς, διατάγματα οὐσιαστικὰ καὶ διατάγ-

---

νομοθετικῆς ἐξουσίας ἐκ τῶν ὀργάνων, τὰ ὁποῖα δρῶσι πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν (Σύστ. Διοικ. Δικ. I. 21: «Ἡ θέλησις τοῦ Κράτους καταρτίζεται ἐν ταῖς συνταγματικαῖς μοναρχίαις διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἀνωτάτης πολιτικῆς ἀρχῆς, ἤτοι τοῦ ἡγεμόνος. Ἡ τοιαύτη θέλησις, προσηκόντως ἐκπεφρασμένη καὶ δημοσιευομένη, καλεῖται νόμος»)· κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ὁρίζει τὸν νόμον ὁ Duranton (Cours de droit français I. ch. 2 nº 29: «une règle établie par une autorité à laquelle on est tenu d'obéir»), ὃν ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Dalloz (Répertoire ἐν λέξει «Lois» nº 1). Ἡ τοιαύτη ταχτικὴ ὅμως οὐδόλως διδάσκει τὰ ὄργανα ἑκάστης τῶν ἐξουσιῶν τούτων τὰς λειτουργίας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, αἵτινες κατ' οὐσίαν ὑπάγονται εἰς τὴν ἁρμοδιότητα αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο καθ' ἑκάστην ἐπέρχεται σύγχυσις ἐν τῇ διακρίσει τῶν ἐξουσιῶν. Ἄλλοι πάλιν ἐπεχείρησαν νὰ ὁρίσωσι τὰς λειτουργίας τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, καὶ μετὰ τὸν καθορισμὸν τούτων ὑπήγαγον πάσας τὰς λοιπὰς λειτουργίας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς μίαν γενικὴν κατηγορίαν, τὴν τῆς διοικήσεως ἢ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (πρβ. G. Jellinek Gesetz und Verordnung 213 ff, G. Meyer Lehrbuch. 554.)

[9] Ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει ἐμνημονεύσαμεν παραδείγματά τινα νομοθετικῶν πράξεων, ἤτοι τὴν παραχώρησιν μεταλλείου ἢ σιδηροδρομικῆς γραμμῆς εἰς ἰδιώτην ἢ ἑταιρείαν, τὴν χορήγησιν συντάξεως εἰς ὡρισμένον πρόσωπον διὰ νόμου, αἵτινες κατ' οὐσίαν ὑπάγονται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἐν γένει δὲ τὰ ὄργανα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας δύνανται νὰ δώσωσι τὴν μορφὴν νομοθετικῆς πράξεως εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν ὑπαγομένην κατ' οὐσίαν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ὡς θὰ μάθωμεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει. Ἐν Ἀγγλίᾳ λύονται ἀκόμη καὶ ἀμφισβητήσεις περὶ ἰδιωτικῶν δικαιωμάτων διὰ νομοθετικῶν πράξεων, συρόμεναι οὕτως εἰς τὴν σφαῖραν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἐνῷ κατ' οὐσίαν ὑπάγονται εἰς τὴν τῆς δικαστικῆς· τοιαῦται δὲ εἶναι αἱ καλούμεναι private bills, ὡς θὰ μάθωμεν κατωτέρω.

ματα τυπικὰ κλπ, ὡς θὰ μάθωμεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς [10].

Πῶς οἱ νομοθέται κατέταξαν τὰς διαφόρους λειτουργίας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, θὰ μάθωμεν κατὰ γενικὰς γραμμὰς ἀμέσως κατωτέρω ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ· τίνες δὲ εἶναι οἱ χαρακτῆρες ἑκάστης τῶν τριῶν κατηγοριῶν, νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς, καὶ τίνες λειτουργίαι ὑπάγονται εἰς ἑκάστην τούτων, θὰ μάθωμεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς.

Ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς περιλαλήτου ἀρχῆς τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν καὶ τῶν σχέσεων τῶν ἐξουσιῶν ταύτων πρὸς ἀλλήλας μεγάλως συντελεῖ εἰς τὴν κατανόησιν τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ συγχρόνως εἰσάγει τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸν μηχανισμὸν τοῦ νεωτέρου συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων ἐθεώρησα ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς παραγράφου ταύτης τὴν τοιαύτην ἱστορικὴν ἐκδρομήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀμέσως εἰσέρχομαι.

Πρῶτος ὁ δαιμόνιος νοῦς τοῦ Ἀριστοτέλους συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ταξινομήσεως τῶν ποικίλων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, τὰς ὁποίας ὑπήγαγεν εἰς τρεῖς γενικὰς κατηγορίας : *Τὸ βουλευόμενον περὶ τῶν κοινῶν, τὸ περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὸ δικάζον* [11].

---

[10] Πρβ. G. Jellinek Gesetz und Verordnung 226 ff, 366 ff, G. Meyer Lehrbuch etc. 482 ff, P. Laband Das Staatsrecht etc. I. 489 ff, 540 ff, II. 1000 ff. A.Hänel: Das Gesetz im formellen und materiellen Sinne Leipzig 1888.

[11] Πρβ. Ἀριστοτέλους Πολιτικὰ IV 11 «ἔστι δὴ τρία μόρια τῶν πολιτειῶν πασῶν, περὶ ὧν δεῖ θεωρεῖν τὸν σπουδαῖον νομοθέτην ἑκάστῃ τὸ συμφέρον· ὧν ἐχόντων καλῶς, ἀνάγκη τὴν πολιτείαν ἔχειν καλῶς, καὶ τὰς πολιτείας ἀλλήλων διαφέρειν ἐν τῷ διαφέρειν ἕκαστον τούτων. Ἔστι δὲ τῶν τριῶν τούτων ἓν μέν τι τὸ βουλευόμενον περὶ τῶν κοινῶν, δεύτερον δὲ τὸ περὶ τὰς ἀρχάς· τοῦτο δ' ἐστίν, ἃς δεῖ καὶ τίνων εἶναι κυρίας, καὶ ποίαν τινὰ δεῖ γενέσθαι τὴν αἵρεσιν αὐτῶν, τρίτον δὲ τί τὸ δικάζον. Κύριον δ' ἐστὶ τὸ βουλευόμενον περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ συμμαχίας καὶ διαλύσεως, καὶ περὶ νόμων καὶ περὶ θανάτου καὶ φυγῆς

Τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων δεκτὴν γενομένην τριττὴν κατάταξιν τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας φαίνεται ἀποδεχόμενος καὶ ὁ Κικέρων ἐν τῇ περὶ πολιτείας συγγραφῇ αὐτοῦ [12].

Τὴν εἰς γενικὰς κατηγορίας ταξινόμησιν τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εὑρίσκει τις καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν μεταγενέστερον περὶ πολιτείας συγγραψάντων, ὁποῖοι εἶ-

---

καὶ δημεύσεως καὶ τῶν εὐθυνῶν». Ἐπὶ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Ἀριστοτέλους στηριζόμενοι πολλοὶ τῶν δημοσιολόγων ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ἐντεῦθεν ὁ Montesquieu παρέλαβε τὴν περὶ τριττῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν θεωρίαν του, περὶ ἧς γενήσεται κατωτέρω λόγος (πρβ. R. v. Mohl: Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften I. 272, J. Held: System des Verfassungsrechts etc. I. 310, Homersam Cox 5, Barthélemy Saint-Hilaire: Préface de la Politique d'Aristote p. LXXXV, s., CII, CV. et p. 321-342, note 1). Ἀλλ' ὅμως πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης τὰ εἰρημένα τρία μόρια τῶν πολιτειῶν δὲν τίθησιν ἐν ἰσομοιρίᾳ, ἀλλ' ἀναγνωρίζει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ *βουλευομένου περὶ τῶν κοινῶν*, ὅπερ καλεῖ *κύριον τῆς πολιτείας* (Πολιτικὰ IV. 12: «Περὶ μὲν οὖν τοῦ βουλευομένου καὶ τοῦ κυρίου δὴ τῆς πολιτείας τοῦτον διωρίσθω τὸν τρόπον»), οὐδὲ θεωρεῖ ἀναγκαίαν τὴν ἐνάσκησιν τῶν διαφόρων λειτουργιῶν ὑπὸ διαφόρων ὀργάνων διορίζων ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον (Πολιτικὰ VII. 4: «ἄρχοντος δ' ἐπίταξις καὶ κρίσις ἔργον»). ἀμφισβητεῖται δὲ διὰ τοῦτο παρ' ἄλλων ἡ ὀρθότης τῆς γνώμης, ὅτι ὁ Montesquieu τὴν περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν θεωρίαν του παρέλαβεν ἐκ τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους (πρβ. A. Saint Girons: Essai sur la séparation des pouvoirs 17 note 4). Ὁ Ἀριστοτέλης διέκρινε μόνον κατ' οὐσίαν ἀπ' ἀλλήλων τὰς διαφόρους λειτουργίας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας (πρβ. καὶ G. Jellinek Gesetz und Verordnung 56 ff.).

[12] Cicero de republica l. 31. «sunt enim expertes imperii, consilii publici, judicii delectorum judicium» (πρβ. καὶ K. F. Hermann: Lehrbuch der griechischen Staatsalterthümer V. Aufl. Anm. 1, J. Christ. F. Bähr ἐν τῇ ὑποσημειώσει αὐτῶν εἰς τὸ ἀν. παρατεθὲν χωρίον τοῦ Κικέρωνος τῆς Γερμανικῆς μεταφράσεως (Marcus Tullius Cicero 's Werke. Sechs Bücher vom Staat übersetzt und erklärt von J. Christ. F. Bähr.). Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς παρατεθείσαις γραφαῖς ὑποστηρίζεται, ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο καθαρῶς διακρίνει τὰς ἐξουσίας τοῦ Montesquieu, ἐκτελεστικήν, νομοθετικὴν καὶ δικα-

ναι ὁ Jean Bodin [13], ὁ Sam. Puffendorf [14], ὁ Hugo Grotius [15].

Ἐπιφανῆ ἐν τῷ ἀπασχολοῦντι ἡμᾶς θέματι κατέχει θέσιν ὁ διαπρεπὴς τῆς Ἀγγλίας συγγραφεὺς John Locke. Οὗτος ἐδογμάτισε τὴν διάκρισιν τῶν ἐξουσιῶν νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς, καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐχαρακτήρισεν ἀναγκαίαν τὴν μὴ συνένωσιν αὐτῶν ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ [16]. Ὁ Locke δὲν δια-

---

[13] Ὁ J. Bodin (Les six livres de la République liv. I. ch. x.) ἀπαριθμεῖ ἓξ διαφόρους λειτουργίας τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κυριαρχικῆς ἐξουσίας (πρβ. περὶ τούτου καὶ J. C. Bluntschli : Geschichte des Allgemeinen Staatsrechts und der Politik 27, A. Esmein. Éléments de droit constitutionnel 280).

[14] Ὁ Sam. Puffendorf (De officio hominis et civis lib. II. cap. II) διακρίνει ἑπτὰ *partes potentiales* summi imperii (πρβ. περὶ τούτου καὶ J. C. Bluntschli : Geschichte etc. 124 ff, A. Esmein Éléents etc. 280).

[15] Ὁ Hugo Grotius (De iure belli ac pacis lib. I. cap. 3 § 6) διακρίνει δύο ἐξουσίας, τὴν *νομοθετικήν*, ἥτις ἀναφέρεται εἰς τὰς γενικὰς ὑποθέσεις τῆς πολιτείας (circa universalia), καὶ τὴν *ἐκτελεστικήν*, ἥτις ἀναφέρεται εἰς τὰς μερικὰς ὑποθέσεις τῆς πολιτείας (circa singularia) (πρβ. περὶ τούτου καὶ R. v. Mohl : Geschichte uud Literatur der Staatswissenschaften I. 272, H. A. Zachariä : Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 73, L. v. Rönne : Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie iv. Aufl. I. 345 Anm. 4).

[16] J. Locke : Traité du Gouvernement civil §§ 143, 144 : «Le pouvoir législatif est celui qui a le droit de déterminer comment la force de la République sera employée pour préserver la communauté et ses membres. Comme ces lois, qui doivent être constamment exécutées et dont la force doit être continue, peuvent être faites en peu de temps, il n'est pas nécessaire que le pouvoir législatif soit toujours en activité, n'ayant pas toujours de lois à accomplir. *D'autre part, pour la fragilité humaine, la tentation de porter la main sur le pouvoir serait trop grande pour les mêmes personnes qui ont le pouvoir de faire les lois d'avoir aussi entre leurs mains le pouvoir de les exécuter, car elles pourraient alors se dispenser d'obéir aux lois qu'elles font et accommoder la loi à leur avantage privé, en la faisant et en l'exécutant, et, par conséquent, avoir un intérêt distinct du reste de la communau-*

κρίνει ἐξουσίαν δικαστικήν· διακρίνει ὅμως τρίτην τινὰ ἐξουσίαν, ἀφορῶσαν εἰς τὸ δικαίωμα τοῦ κηρύσσειν πόλεμον, συνομολογεῖν εἰρήνην καὶ συνθηκολογεῖν, ἣν ὀνομάζει pouvoir fédératif [17].

Ὁ Γάλλος Montesquieu, συνδυάσας διαφόρους θεωρίας τῶν πρὸ αὐτοῦ περὶ πολιτείας φιλοσοφησάντων, διετύπωσεν ἴδιον σύστημα περὶ τῆς διακρίσεως τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὅπερ εὗρε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ μεταξὺ τῶν πολιτειολόγων καὶ μεταξὺ τῶν νομοθετῶν.

Καὶ πρῶτον ὁ Montesquieu παρέλαβεν ἐκ τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους τὴν εἰς τρεῖς γενικὰς κατηγορίας ταξινόμησιν τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, χαρακτηρίσας ταύτας ὡς τρεῖς διακεκριμένας ἐξουσίας, νομοθετικήν, ἐκτελε-

---

té, contraire à la fin de la société et du gouvernement. Par suite, dans toutes les républiques bien ordonnées où le bien public est envisagé comme il doit l'être, le pouvoir législatif est remis aux mains de diverses personnes, qui, dûment assemblées, ont par elles-mêmes, ou conjointement avec d'autres, le pouvoir de faire les lois: et, lorsqu'elles les ont faites, elles se séparent de nouveau et sont elles-mêmes soumises aux lois qu'elles ont faites : c'est un lien nouveau et étroit qui les retient et les rend soigneuses de faire les lois pour le bien public. Mais, comme les lois, qui sont faites une fois pour toutes et en peu de temps, ont une force constante et durable et demandent une exécution perpétuelle ou une surveillance à cet effet ; il est, par suite, nécessaire qu'il y ait un pouvoir toujours en activité qui veille à l'exécution des lois qui ont été faites et qui restent en vigueur. Et ainsi le pouvoir législatif et le pouvoir exécutif arrivent souvent à être séparés». Τὰ παρατεθέντα χωρία σαφῶς μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Locke τὴν θεωρίαν του ἤντλησεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς πατρίδος του· τὰ χωρία δὲ ταῦτα κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην ἐχρησίμευσαν ὡς ἀφετηρία τῆς περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν θεωρίας τοῦ Montesquieu, περὶ τῆς ὁποίας ἀμέσως γενήσεται λόγος (πρβ. πρὸς τούτοις A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 280 suiv, A. Saint Girons : Essai sur la séparation des pouvoirs 90 suiv, G. Jellinek : Gesetz und Verordnung 64 ff.).

[17] J. Locke : Traité du gouvernement civil § 146.

στικὴν καὶ δικαστικήν, ἂν καὶ ἐν μέρει μετέβαλε τὰς εἰς ἑκάστην τούτων ὑπαγομένας λειτουργίας.

Εἶτα ὁ Montesquieu παρέλαβε καὶ ἀνύψωσεν εἰς θεμελιώδη ἀρχὴν τὴν ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου Locke διατυπωθεῖσαν γνώμην, ὅτι ἡ νομοθετικὴ καὶ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία συμφέρει νὰ μὴ εὑρίσκωνται ἡνωμέναι εἰς τὰς αὐτὰς χεῖρας, ἀπαιτήσας αὐστηρῶς τὸν ἐντελῆ χωρισμὸν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διακρινομένων τριῶν ἐξουσιῶν ἀπ' ἀλλήλων καὶ τὴν ἐνάσκησιν ἑκάστης αὐτῶν ὑπὸ χωριστῶν προσώπων ἢ σωματείων πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας.

Τέλος παρέλαβεν ὁ Montesquieu ὡς ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τοῦ συστήματός του τὴν ἐν τῇ κλασικῇ ἀρχαιότητι διατυπωθεῖσαν θεωρίαν τῶν συγκεκερασμένων πολιτευμάτων [18], καὶ

---

[18] Τὴν περὶ τῶν συγκεκερασμένων πολιτευμάτων θεωρίαν εὑρίσκει τις παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις, ὧν τὰς περὶ τούτου γνώμας διέσωσεν ἡμῖν ὁ Στοβαῖος ἐν τῷ Ἀνθολογίῳ αὐτοῦ. Οὕτως ὁ Ἱππόδαμος (Στοβαίου ΜΓ' 92) διδάσκει τὰ ἑξῆς· «Ἐκ δὲ τῶν νόμων δεῖ τὰν ἀσφάλειαν οὕτως ἐπιφέρεν, εἰ καὶ σύνθετος ἁ πολιτεία ἢ καὶ συντεταγμένα ἐκ πασᾶν τᾶν ἄλλαν· λέγω δὲ οὐ παρὰ φύσιν, ἀλλὰ τῶν κατὰ φύσιν. Τυραννίδος γὰρ οὐδεμία χρεία ταῖς πόλεσιν, εἰ μή πω καὶ τὰς ὀλιγαρχίας ἐπὶ βραχύ Δεῖ τοίνυν βασιλείαν πράταν ἐντετάχθαι, καὶ δεύτερον, ἀριστοκρατίαν. Βασιλεία μὲν γὰρ θεομίμητον πρᾶγμα, καὶ δυσφύλακτον ὑπὸ ἀνθρωπίνας ψυχᾶς· ταχέως γὰρ ὑπὸ τρυφᾶς καὶ ὕβριος ἀλλάσσεται· διόπερ οὐ δεῖ κατὰ πᾶν αὐτᾷ χρέεσθαι, μέχρι δὲ τῶ δυνατῶ καὶ ποτὶ τὰν πολιτείαν χρησίμω· τὰν δ' ἀριστοκρατίαν ἐπιπλέον ἐμπλέκεν, τῷ πλείονας εἶμεν τὼς ἄρχοντας, καὶ φιλοζήλως διατίθεσθαι ποτ' αὐτούς, καὶ πολλάκις ἀντιμεταβάλλεσθαι τὰς ἀρχάς. Δαμοκρατίαν δὲ ἀναγκαῖον μὲν ἦμεν πάντως· δεῖ γὰρ τὸν πολίταν μέρος ὑπάρχοντα τᾶς συμπάσας πολιτείας φέρεσθαί τι ἀπ' αὐτᾶς γέρας· ἐπέχεσθαι δ' ἱκανῶς αὐτὰν δεῖ· θρασὺ γὰρ καὶ προπετὲς τὸ πολὺ πλῆθος». Ἐπίσης ὁ Ἀρχύτας (Στοβαίου ΜΓ'. 134) διδάσκει τὰ ἑξῆς. «Δεῖ δὲ τὸν νόμον τὸν χάρρονα καὶ τὰν πόλιν ἐκ πασᾶν σύνθετον εἶμεν τᾶν ἄλλαν πολιτειᾶν· καὶ ἔχεν τι δαμοκρατίας, ἔχεν τι ὀλιγαρχίας, ἔχεν τι βασιλείας, καὶ ἀριστοκρατίας· ὥσπερ καὶ ἐν τᾷ Λακεδαίμονι· τοὶ μὲν γὰρ βασιλέες, τᾶς μοναρχίας· τοὶ δὲ γέροντες, τᾶς ἀριστοκρατίας· τοὶ δὲ ἔφοροι, τᾶς ὀλιγαρχίας· ἱππαγρέται δὲ καὶ κόροι, τᾶς δαμοκρατίας. Δεῖ

ἀπήτησε τὴν συμμετοχὴν τῶν τριῶν στοιχείων, μοναρχικοῦ, ἀριστοκρατικοῦ καὶ δημοκρατικοῦ, εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος καθ' ὡρισμένους κανόνας [19].

τοίνυν τὸν νόμον μὴ μόνον ἀγαθὸν καὶ καλὸν εἶμεν, ἀλλὰ καὶ ἀντιπεπονθέναι τοῖς αὐτῶ μέρεσιν· οὗτος γὰρ ἰσχυρὸς καὶ βέβαιος· τὸ δ' ἀντιπεπονθέναι λέγω αὐτῶ, καὶ ἄρχεν καὶ ἄρχεσθαι τὰν αὐτὰν ἀρχάν, ὥσπερ καί ἐν τᾷ εὐνομωτάτᾳ Λακεδαίμονι. Τοῖς μὲν γὰρ βασιλεῦσιν τοὶ ἔφοροι ἀντικάθηνται, τούτοις δὲ τοὶ γέροντες, μέσοι δὲ τοὶ κόροι καὶ ἱππαγρέται· ἐφ' ὃ γὰρ ἂν ῥέψοντι τοὶ πλεονεκτέοντες τῶν ἀρχόντων, οὗτοι τοῖς ἄλλοις ὑποτίθενται». Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτικὰ II. 3) λαλῶν περὶ τῶν μικτῶν πολιτευμάτων ἐπιλέγει· «Βέλτιον οὖν λέγουσιν οἱ πλείους μιγνύντες· ἡ γὰρ ἐκ πλειόνων συγκειμένη πολιτεία βελτίων». Τὴν αὐτὴν γνώμην περὶ τῶν μικτῶν πολιτευμάτων ἔχει καὶ ὁ Πολύβιος (VI. 3)· «Συμβαίνει δὲ τοὺς πλείστους τῶν βουλομένων διδασκαλικῶς ἡμῖν ὑποδεικνύειν περὶ τῶν τοιούτων, τρία γένη λέγειν πολιτειῶν· ὧν τὸ μὲν καλοῦσι Βασιλείαν, τὸ δ' Ἀριστοκρατίαν, τὸ δὲ τρίτον Δημοκρατίαν. Δοκεῖ δέ μοι πάνυ τις εἰκότως ἂν ἐπαπορῆσαι πρὸς αὐτούς, πότερον ὡς μόνας ταύτας, ἢ καὶ νὴ Δι' ὡς ἀρίστας ἡμῖν εἰσηγοῦνται τῶν πολιτειῶν. Κατ' ἀμφότερα γὰρ ἀγνοεῖν μοι δοκοῦσι. Δῆλον γάρ, ὡς ἀρίστην μὲν ἡγητέον πολιτείαν τὴν ἐκ πάντων τῶν προειρημένων ἰδιωμάτων συνεστῶσαν. Τούτου γὰρ τοῦ μέρους οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλ' ἔργῳ πεῖραν εἰλήφαμεν, Λυκούργου συστήσαντος πρώτου κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τὸ Λακεδαιμονίων πολίτευμα». Τὴν περὶ τῶν μικτῶν πολιτευμάτων θεωρίαν παρέλαβε παρὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ Κικέρων, διδάξας ἐν τῇ περὶ πολιτείας συγγραφῇ αὐτοῦ (De re publica I. 45), ὅτι τὰ μικτὰ πολιτεύματα εἶναι τὰ ἄριστα.

[19] Ἡ ἔξοχος διάνοια τοῦ Montesquieu, ἐπιχειρήσασα νὰ καταδείξῃ τὰς θεμελιώδεις ἀρχάς, αἵτινες διέπουσι τὸ Ἀγγλικὸν πολίτευμα, δι' ὀλίγων σελίδων ἐν συγγραφῇ ἄλλον ἐχούσῃ σκοπὸν ἐγένετο ὁ δημιουργὸς τοῦ νέου συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Βεβαίως τὸ Ἀγγλικὸν πολίτευμα δὲν δύναταί τις νὰ σπουδάσῃ ἀσφαλῶς ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Montesquieu, ὅστις, μελετῶν τὰ τῆς Ἀγγλίας, εἶχε πάντοτε ἐστραμμένους τοὺς λογισμούς του εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ περιγράφων τὸ Ἀγγλικὸν πολίτευμα, διετύπου μόνον τὰς διὰ τὴν Γαλλίαν ἀναγκαίας μεταρρυθμίσεις πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας. Ὁ Montesquieu τοιουτοτρόπως διεκήρυξε τὰς μάλιστα ἐπαναστατικὰς ἀρχὰς κατὰ τῆς ἐν Γαλλίᾳ κρατούσης τότε ἀπολυταρχίας· παρέστησεν ὅμως ταύτας ὑπὸ τύπον ἀρεστὸν καὶ εἰς ἐκείνους ἀκόμη, καθ' ὧν αὗται ἀπηυθύνοντο.

Ἐπίσης ὁ Ἑλβετὸς J. J. Rousseau διδάσκει τὸν χωρισμὸν τῆς νομοθετικῆς ἀπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ τὴν ὑπὸ διαφόρων ὀργάνων ἐνάσκησιν ἑκατέρας τούτων. Διὰ τοῦ τοιούτου χωρισμοῦ ὁ Rousseau δὲν σκοπεῖ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, ὡς ὁ Montesquieu, ἀλλὰ καταλήγει εἰς τὰ πορίσματα ταῦτα ἕνεκα τῶν ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας διετύπωσεν οὗτος περὶ νόμου, νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς

Ὁ Montesquieu ἐστήριξε τὰς νέας θεωρίας του ἐπὶ ἀξιωμάτων ἐξαχριβωθέντων ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ περὶ πολιτείας συγγραψάντων· συνεδύασεν ὅμως ταῦτα καὶ συνεχώνευσε τοιουτοτρόπως, ὥστε τὸ πόρισμα τῆς τοιαύτης ἐργασίας του φέρει τὴν σφραγῖδα τῆς σοφῆς διανοίας του. Τὴν περὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος θεωρίαν διετύπωσεν ὁ Montesquieu ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ De l'Esprit des lois (liv. XI. ch. VI.) ὡς ἑξῆς. Ἐν ἑκάστῃ πολιτείᾳ ὑπάρχουσι τρεῖς ἐξουσίαι· ἡ νομοθετική, ἥτις τίθησι τοὺς νόμους καὶ διορθοῖ ἢ ἀκυροῖ τοὺς τεθειμένους· ἡ ἐκτελεστική, ἥτις κηρύσσει πόλεμον ἢ συνομολογεῖ εἰρήνην, ἀποστέλλει καὶ δέχεται πρεσβείας, ἀποκαθίστησι τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν καὶ προλαμβάνει τὰς ἐπιδρομάς· ἡ δικαστική, ἥτις τιμωρεῖ τ' ἀδικήματα καὶ δικάζει τὰς διαφορὰς τῶν ἰδιωτῶν. Ὅταν ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ ἢ ἐν τῇ αὐτῇ Ἀρχῇ ἑνωθῶσιν ἡ νομοθετικὴ καὶ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, δὲν δύναται πλέον νὰ ὑπάρξῃ ἐλευθερία· καθ' ὅσον ὑπάρχει φόβος, ὅτι ὁ αὐτὸς μονάρχης ἢ ἡ αὐτὴ γερουσία θὰ νομοθετήσῃ τυραννικοὺς νόμους, ὅπως ἐκτελέσῃ αὐτοὺς ἐπίσης τυραννικῶς. Ὡσαύτως δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία, ὅταν ἡ δικαστικὴ ἐξουσία δὲν εἶναι κεχωρισμένη τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἐὰν αὕτη ἦτο ἡνωμένη μετὰ τῆς νομοθετικῆς, τότε ἡ ἐξουσία ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν πολιτῶν ἤθελεν εἶναι αὐθαίρετος· καθ' ὅσον ὁ δικαστὴς ἤθελεν εἶναι καὶ νομοθέτης. Ἐὰν δ' αὕτη ἦτο ἡνωμένη μετὰ τῆς ἐκτελεστικῆς, ὁ δικαστὴς ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν τοῦ καταπιέζειν. Τὸ πᾶν δὲ ἤθελεν ἀπολεσθῇ, ἐὰν ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, ἢ τὸ αὐτὸ σωματεῖον τῶν μεγιστάνων, ἢ τῶν εὐγενῶν, ἢ τοῦ λαοῦ ἐνήσκουν καὶ τὰς τρεῖς ταύτας ἐξουσίας· ἤτοι τὴν ἐξουσίαν τοῦ νομοθετεῖν, τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐκτελεῖν τὰς δημοσίας ἀποφάσεις καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ δικάζειν τ' ἀδικήματα ἢ τὰς διαφορὰς τῶν ἰδιωτῶν. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖται ὁ Montesquieu εἰς τὸν τοιοῦτον χωρισμὸν τῶν τριῶν ἐξουσιῶν ἀπ' ἀλλήλων, διότι εὑρίσκει, ὅτι ἐν Βενετίᾳ, ἂν καὶ αἱ τρεῖς αὗται ἐξουσίαι ἦσαν διαπεπιστευμέναι εἰς διάφορα πρόσωπα, οὐχ ἧττον ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία δὲν διετέλει ἐν

ἐξουσίας, καὶ ἐκ λόγων σκοπιμότητος. Οὔτε θεωρεῖ ὁ Rousseau ἰσοτίμους τὰς δύο ἐξουσίας ταύτας, ἀλλὰ διδάσκει, ὅτι ἡ ἐκτελεστικὴ εἶναι ὑποτεταγμένη εἰς τὴν νομοθετικήν, ἀπὸ τῆς ὁποίας καὶ ἐξαρτᾶται. Ἂν καὶ δὲν διακρίνῃ τοὺς δικαστὰς ὁ Rousseau τῶν ἄλλων ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, οὐχ ἧττον θεωρεῖ ἀσυμβίβαστον τὴν ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ ἕνω-

---

ἀσφαλείᾳ· τὸν λόγον δὲ τοῦ φαινομένου τούτου εὑρίσκει ἐν τῷ γεγονότι, ὅτι πάντα τὰ πρόσωπα ταῦτα ἀνῆκον εἰς τὸ αὐτὸ σῶμα τῶν εὐγενῶν. Ἑπομένως διδάσκει ὁ Montesquieu, ὅτι ἡ δικαστικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ ἐνασκῆται ὑπὸ προσώπων, λαμβανομένων ἐκ τοῦ λαοῦ καθ' ὡρισμένας ἐποχὰς τοῦ ἔτους καὶ κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου διαγραφόμενον τρόπον καὶ συγκροτούντων δικαστήριον, οὗτινος ἡ διάρκεια κανονίζεται ἐκ τῆς ὑφισταμένης ἀνάγκης· ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ διαπιστευθῇ εἰς ἓν σῶμα, ἀπαρτιζόμενον ἐκ τῶν εὐγενῶν, καὶ εἰς ἕτερον σῶμα, ἀπαρτιζόμενον ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλεγομένων ἀντιπροσώπων του, ἑκάτερον δὲ τούτων συνερχόμενον καὶ ἀποφασίζον ἰδιαιτέρως καὶ ἔχον βλέψεις καὶ συμφέροντα χωριστά· ὅτι τέλος ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ διαπιστευθῇ εἰς τὰς χεῖρας ἑνὸς μονάρχου. Ὅπως μὴ ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία περιβληθῇ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ ἐξουδετερώσῃ τὰς δύο ἑτέρας ἐξουσίας, πρέπει νὰ χορηγηθῇ εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας κατὰ τῶν πράξεων τῆς νομοθετικῆς, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ τῆς προτάσεως τῶν νόμων. Ἐξ ἑτέρου πρέπει νὰ χορηγηθῇ εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐξετάζῃ, κατὰ τίνα τρόπον ἐξετελέσθησαν οἱ ὑπ' αὐτῆς τεθέντες νόμοι καὶ νὰ καταδιώκῃ τὰ ὄργανα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, πλὴν τοῦ μονάρχου, διὰ τὴν κακὴν διαχείρισιν αὐτῆς, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τῇ ἐπιτραπῇ οἱαδήποτε συμμετοχὴ εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, ἥτις ἀπόλλυται ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει· ἐπίσης δὲ πρέπει νὰ χορηγηθῇ εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν τὸ δικαίωμα τῆς ἐτησίας ἐπιψηφίσεως τῶν φόρων καὶ τοῦ ἐτησίου προσδιορισμοῦ τῆς στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως. Ἰδοὺ ἐπιλέγει ὁ Montesquieu αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος: τὸ νομοθετικὸν σῶμα συγκροτούμενον ἐκ δύο μερῶν δεσμευόντων ἄλληλα, καθ' ὅσον ἑκάτερον τούτων δύναται νὰ παραχωλύσῃ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἑτέρου, ἀμφότερα δὲ τὰ μέρη ταῦτα δεσμευόμενα ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἥτις ἐπίσης δεσμεύεται ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς. Αὐτὸ εἶναι κατὰ τὰς κυρίας γραμμὰς τὸ σύστημα, ὅπερ ὁ δαιμόνιος νοῦς τοῦ Montesquieu διετύπωσεν, ἐλαττωματικὸν καὶ ἀνακριβὲς ἐν πολλοῖς τυγχάνον,

σιν τῆς διοικήσεως τῶν ὑποθέσεων τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης [20].

Ματαίως ἤθελεν ἀναζητήσει τις τὴν περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν θεωρίαν τοῦ Montesquieu ἐν τῷ Ἀγγλικῷ πολι-

---

ἐμπεριέχον ὅμως τοὺς κυρίους χαρακτῆρας τοῦ ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος κρατήσαντος ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος. Αὐτὸς ὁ Montesquieu διέκρινε τὸ ἐλαττωματικὸν τοῦ συστήματός του, δι' οὗ καθιεροῦται ὡς θεμελιώδης ἀρχὴ ἡ ἀδράνεια τῶν ἐξουσιῶν· δογματίζει ὅμως ὅτι, ἀφοῦ ἕνεκα τῆς ἀναγκαίας κινήσεως τῶν πραγμάτων θὰ βιασθῶσιν αὗται νὰ βαδίσωσι, θὰ ὦσιν ἠναγκασμέναι νὰ βαδίσωσιν ἐν ἁρμονίᾳ. Ἐπίσης ὁ Montesquieu διέγνωσε τὴν ἀνακρίβειαν τῶν θεωριῶν του, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιλέγει, ὅτι δὲν εἶναι ἔργον αὐτοῦ νὰ ἐξετάσῃ, ἂν οἱ Ἄγγλοι ἀπολαύωσιν ἀληθῶς τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας, καὶ ἀρκεῖται νὰ εἴπῃ, ὅτι ταύτην καθιέρωσαν οἱ νόμοι των, χωρὶς νὰ ἐξετάζῃ τι πλέον. Εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Montesquieu ἐπανειλημμένως θὰ λάβωμεν ἀφορμὴν νὰ ἐπανέλθωμεν, καὶ κατ' ἐπανάληψιν θὰ ὑποβάλωμεν εἰς ἔλεγχον τὴν ὀρθότητα τῶν γνωμῶν τοῦ ἐνδόξου συγγραφέως. Πρβ. περὶ αὐτῆς καὶ R. v. Mohl Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften 1. 271 ff, Baron Joseph Eötvös : Der Einfluss der herrschenden Jdeen des 19 Jahrhunderts auf den Staat II. 131 ff, 134 ff, 136, 141, J. C. Bluntschli : Allgemeine Staatslehre 588 ff, 591 καὶ τὸ ἄρθρον «Staatsgewalten» ἐν τῷ Staatswörterbuch IX. 727 ff, Félix Berriat-Saint-Prix : Théorie du droit constitutionnel français 337, A. Saint Girons : Essai sur la séparation des pouvoirs 4, 17, 93 suiv, 227, A. Esmein : Éléments de droit constitutionnel 283 suiv, Νεοκλέους Καζάζη Φιλοσοφίαν τοῦ Δικαίου ἔκδ. Β'. τόμ. Ι. 275 ἐπ.

[20] Πρὶν ἢ μεταβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν διαφόρων νομοθεσιῶν ὡς πρὸς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς θέμα, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ μάθωμεν τὴν περὶ τούτου γνώμην τοῦ J. J. Rousseau, οὗτινος αἱ διδασκαλίαι ἀπετυπώθησαν κατ' ἐξοχὴν ἔν τισι πολιτεύμασι τῆς Γαλλίας καὶ ἐχρησίμευσαν ὡς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῶν Γαλλικῶν Ἐπαναστάσεων. Ὁ Rousseau διδάσκει ὅτι, ὅπως πρὸς παραγωγὴν πάσης ἐλευθέρας ἐνεργείας συντρέχουσι δύο τινά, ἡ θέλησις, ἥτις ὁρίζει τὴν ἐνέργειαν, καὶ ἡ δύναμις, ἥτις τὴν ἐκτελεῖ, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διακρίνει τις ἐν τῇ πολιτείᾳ τὴν θέλησιν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς *νομοθετικῆς ἐξουσίας* καὶ τὴν δύναμιν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς *ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας*, ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν ὁποίων οὐδὲν γίνεται, ἢ οὐδὲν ὀφείλει νὰ

τεύματι. Οὐδαμοῦ θ' ἀνεύρῃ ταύτην. Οὐδέποτε ἐν Ἀγγλίᾳ ἐτηρήθη ἡ ἀρχὴ τοῦ αὐστηροῦ χωρισμοῦ τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν, ἡ διατυπωθεῖσα ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Montesquieu, ὡς ἀκριβέστερον θὰ μάθωμεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς. Πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1688 ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ἐπανειλημμένως ἐνήσκησεν ἐν τῷ Ἀνακτοβουλίῳ

γίνῃ (Rousseau Contrat social III. 1). Τὴν διάκρισιν τῶν δύο ἐξουσιῶν νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐπαναλαμβάνει πολλάκις ὁ Rousseau (Contrat social III. 4, 16, 18, IV. 5)· ὀφείλομεν δ' ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι οὗτος ἐν ἄλλῳ χωρίῳ τῆς αὐτῆς συγγραφῆς (II. 2) κατακρίνει τοὺς διαιροῦντας τὴν κυριαρχίαν εἰς θέλησιν καὶ εἰς δύναμιν καὶ διακρίνοντας νομοθετικὴν καὶ ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, ἐκλαμβάνοντας δὲ ὡς μέρη τῆς κυριαρχίας ὅ,τι εἶναι ἁπλῶς ἀπόῤῥοια ταύτης. Ὁ Rousseau, ὡς εἴρηται ἐν τῷ κειμένῳ, διδάσκει ἐπίσης τὴν ἐνάσκησιν ἑκατέρας τῶν ἐξουσιῶν τούτων ὑπὸ χωριστῶν ὀργάνων, ὡς ὁ Montesquieu· καταλήγει ὅμως εἰς τοῦτο ἐξ ἄλλων ἀρχῶν ἀναχωρῶν. Ὁ Rousseau δηλονότι ἐν τῷ νόμῳ ἀναγνωρίζει τὴν ἔκφρασιν τῆς γενικῆς θελήσεως (volonté générale) περὶ τῶν γενικῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας, καὶ τὴν γενικὴν θέλησιν μόνον ὁ λαὸς ἀπ' εὐθείας δύναται νὰ ἐκφράσῃ, εἰς τὸν ὁποῖον ἑπομένως ἀποκλειστικῶς ἀνήκει διὰ τοῦτο ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία· ἐξεναντίας δὲ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, συνισταμένη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν μερικῶν ἐνεργειῶν, αἵτινες δὲν δύνανται ν' ἀνήκωσι διὰ τοῦτο εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, δὲν δύναται ν' ἀνήκῃ εἰς τὴν ὁλομέλειαν τοῦ λαοῦ καὶ ἔχει ἀνάγκην ὀργάνων ἰδίων, ἅτινα, χρησιμεύοντα ὡς μεσάζουσα δύναμις μεταξὺ τῶν ὑπηκόων καὶ τοῦ κυριάρχου διὰ τὴν ἀμοιβαίαν ἐπικοινωνίαν, εἰσὶν ἐπιφορτισμένα τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων καὶ τὴν διατήρησιν τῆς τε ἀστικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας (Contrat social III. 1). Ἂν καὶ, λέγει ὁ Rousseau, ὁ κατασκευάζων τὸν νόμον γνωρίζῃ καλλίτερον παντὸς ἄλλου, πῶς πρέπει ὁ νόμος οὗτος νὰ ἑρμηνευθῇ καὶ ἐκτελεσθῇ, ἑπομένως ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνηται ἄριστον πρᾶγμα ἡ συνένωσις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας μετὰ τῆς νομοθετικῆς, οὐχ ἧττον ὅμως ἡ τοιαύτη συνένωσις φέρει σύγχυσιν, καθιστῶσαν δυσδιάκριτον τὴν ὕπαρξιν τοῦ νόμου, καὶ παραδίδει τὸ πολιτικὸν σῶμα λείαν εἰς τὴν βίαν. Ἐξ ἑτέρου ἡ συνένωσις αὕτη στρέφει τὴν προσοχὴν τοῦ λαοῦ ἐκ τῶν γενικῶν εἰς τὰ μερικά· οὐδὲν δὲ εἶναι μᾶλλον ἐπικίνδυνον ἢ ἡ ἐπιῤῥοὴ ἰδιωτικῶν συμφερόντων ἐπὶ τῶν γενικῶν ὑποθέσεων, καὶ ἡ κατάχρησις τῶν νόμων ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως εἶναι μικρότερον κα-

αὐτοῦ (Privy Council) σὺν τῇ ἐκτελεστικῇ καὶ νομοθετικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν· εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ ποινικὴ δικαιοδοσία ἑνὸς τμήματος τοῦ Ἀναχτοβουλίου τούτου, φέροντος τὸ ὄνομα Star-chamber ἐκ τῶν ἀστέρων τῶν διακοσμούντων

κὸν ἢ ἡ διαφθορὰ τοῦ νομοθέτου, ἥτις εἶναι ἀλάνθαστον ἐπακολούθημα τῶν ἰδιωτικῶν βλέψεων (Contrat social III, 4, 16). Ἀλλ' ὅμως ἐκ τοῦ τοιούτου χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν οὐδόλως ἀπορρέει καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῆς νομοθετικῆς. Τοὐναντίον ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία εἶναι ὑπάλληλος τοῦ λαοῦ, ὅστις τὰ ὄργανά της δύναται νὰ ἐγκαταστήσῃ καὶ ἀπολύσῃ κατ' ἀρέσκειαν (Contrat social III. 18)· ὁλόκληρος δὲ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐξαφανίζεται καθ' ἣν στιγμὴν νομίμως συνέρχεται ὁ λαὸς ὡς σῶμα κυρίαρχον, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἀντιπροσώπου, ἀφοῦ ὁ ἀντιπροσωπευόμενος εἶναι παρών (Contrat social III. 14). Καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Rousseau ὁμιλεῖ περὶ τῆς σχέσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς, διδάσκων, ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία δὲν νομοθετεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ φροντίζει περὶ τῆς τηρήσεως τῶν ψηφιζομένων νόμων, ἔχουσα πρὸς τοῦτο τὴν *ἐποπτείαν* ἐπὶ τῆς ὑποτεταγμένης αὐτῇ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (Rousseau : Lettres écrites de la montagne Part. II. lettre 7). Καὶ παρὰ πάντα ταῦτα ὁ Rousseau εὑρίσκεται ἠναγκασμένος νὰ προβλέψῃ καὶ περὶ ἄλλης τινὸς Ἀρχῆς, ἣν ὀνομάζει tribunat καὶ ἥτις προώρισται νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ ἔργα τῶν Δημάρχων τῆς Ῥώμης, τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα τῆς Βενετίας καὶ τῶν Ἐφόρων τῆς Σπάρτης, καὶ νὰ διατηρῇ τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν. Ἡ Ἀρχὴ αὕτη, μὴ μετέχουσα τῆς νομοθετικῆς ἢ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, θέλει ἀσκεῖ μόνον δικαίωμα ἀρνησικυρίας κατὰ τῶν πράξεων τούτων. Ἀλλ' ὅμως ὁ Rousseau ὑποπτεύεται, ὅτι ἡ Ἀρχὴ αὕτη δύναται νὰ καταστῇ τυραννική, ἂν σφετερισθῇ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ μετριάζῃ, καὶ ἂν θελήσῃ νὰ ἐξαιρῇ περιπτώσεις τῆς ἐκτελέσεως τῶν νόμων, τοὺς ὁποίους ὀφείλει νὰ προστατεύῃ· συμβουλεύει δὲ πρὸς ἀποφυγὴν τούτου νὰ μὴ καταστῇ τὸ σῶμα τοῦτο διαρκές, ἀλλὰ ν' ἀργῇ κατὰ διαλείμματα (Contrat social IV. 5). Ὁ Rousseau τέλος διδάσκει, ὡς εἴρηται ἐν τῷ κειμένῳ, ὅτι ἡ διοίκησις τῶν ὑποθέσεων τῆς πολιτείας καὶ ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης πρέπει ν' ἀνατίθενται εἰς χωριστὰ ὄργανα, χαρακτηρίζων ἀσυμβίβαστον τὴν ἕνωσιν αὐτῶν ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ (Lettres écrites de la montagne Part. II. lettre 7). Περὶ τῶν θεωριῶν τοῦ

τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων αὐτοῦ [21]. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1688 μέχρι σήμερον ἡ θεωρία τοῦ Montesquieu δὲν ἔτυχεν ἐφαρμογῆς ἐν τῷ Ἀγγλικῷ πολιτεύματι, ὡς μαρτυροῦσιν ὀλίγα παραδείγματα, τὰ ὁποῖα παρατίθεμεν. Ὁ Βασιλεὺς ἀποτελεῖ μέρος τοῦ Ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου, καὶ δὴ σπουδαιότατον, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἀξίωμα τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ἄγγλων: «Rex est caput principium et finis tenendi parliament» [22]. Τὸ Ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον οὐδέποτε περιωρίσθη εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ μετ' αὐτῆς ἀσκεῖ καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν. Ἐπανειλημμέναι καταδίκαι διὰ νομοθετικῶν πράξεων τοῦ Κοινοβουλίου (bill of attainder καὶ bill of pains and penalties) ἐπηκολούθησαν, τελευταία δὲ πρότασις περὶ τοιαύτης καταδίκης εἰσήχθη εἰς τὸ Ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον ἐν ἔτει 1820 κατὰ τῆς Βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας Καρολίνας [23]. Ἐπανειλημμένως τὸ Ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον ἐνήσκησεν αὐθαίρετον ποινικὴν δικαιοδοσίαν πρὸς προστασίαν τῶν προνομίων του, ὧν τὴν

Rousseau πρβ. καὶ R. v. Mohl Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften I. 273. Anm. 1, J. C. Bluntschli: Geschichte des Allgemeinen Staatsrechts und der Politik 301 ff, A. Saint Girons Essai etc. 115 suiv. A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 287 suiv.

[21] Πρβ. Thomas Babington Macaulay: Die Geschichte Englands übersetzt von Prof. Friedrich Bülau I. 110 ff, Homersham Cox: Die Staatseinrichtungen Englands aus dem Englischen übersetzt von H. A. Kühne 19 ff, 209 ff, Ed. Fischel: Die Verfassung Englands II. Aufl. 147 ff, R. Gneist: Englische Verfassungsgeschichte 508 ff.

[22] Πρβ Blackstone Comm. I. 222 suiv, Ed. Fischel 372, Baron Joseph Eötvös: Der Einfluss der herrschenden Jdeen etc. 135.

[23] Πρβ. Macaulay X. 239 ff, 273 ff, Lord John Russell Geschichte der englischen Regierung etc. aus dem Englischen übersetzt von Dr. P. L. Kritz 143 ff, Cox 414 ff, Fischel 458 ff, Alpheus Todd Ueber die parlamentarische Regierung in England aus dem Englischen übersetzt von R. Assmann I. 54 ff, Sir Thomas Erskine May; Das Englische Parlament übersetzt von O. G. Oppenheim III. Aufl. 696.

ἔκτασιν αὐτὸ ἑκάστοτε αὐτοβούλως κατὰ τὴν δίκην προσδιώριζεν [24]. Ἐπίσης τὸ Ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον ἀσκεῖ δικαστικὴν ἐξουσίαν διὰ νομοθετικῶν πράξεων (private bills), κανονίζον σχέσεις ἀναφερομένας εἰς ἰδιωτικὰ συμφέροντα [25]. Ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων ἀκόμη καὶ σήμερον χρησιμεύει ὡς δεύτερος βαθμὸς δικαιοδοσίας καὶ ὡς Ἀκυρωτικὸν διὰ τὰς ἀποφάσεις τῶν κατωτέρων δικαστηρίων, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὡς δικαστήριον τῶν λόρδων [26]. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ἐν δεδομέναις τισὶ περιπτώσεσιν ἀσκεῖ νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ Κοινοβουλίου [27]. Ἡ ῥιζικωτέρα δὲ ἀναίρεσις τῆς περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν θεωρίας τοῦ Montesquieu ὑπῆρξεν *ὁ θεσμὸς τῆς κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως*, ὅστις ἀκριβῶς συντελεῖ εἰς τὴν συνένωσιν καὶ ἁρμονικὴν σύμπραξιν τῶν δύο ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς, ἐν τῷ αὐτῷ ὀργάνῳ, *ἐν τῷ Ὑπουργείῳ* (Cabinet) [28]

---

[24] Πρβ. May : Das Englische Parlament 104 ff, Cox 181 ff, Fischel 414 ff.

[25] Πρβ. May : Das Englische Parlament 699ff, Cox 150 ff, Todd II. 265 ff.

[26] Πρβ. Blackstone Comm. VI. 411, Cox 271, 421 ff, Fischel 252 ff, R. Gneist: Das Englische Verwaltungsrecht III. Aufl. 423. 963 ff, 1013, Ernest Glasson Histoire du droit et des institutions politiques, civiles et judiciaires de l'Angleterre VI. 508 suiv, A. Saint Girons: Essai etc. 503 suiv.

[27] Πρβ. Cox 23 ff, Fischel 446, Todd I. 249, Glasson VI. 48.

[28] Ἡ περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν θεωρία τοῦ Montesquieu περιεῖχε δύο πλεονεκτήματα διὰ τοὺς Ἄγγλους. Διὰ τῆς θεωρίας ταύτης ἐδημιουργεῖτο ἓν σύστημα ταξινομήσεως τῆς τέως ἀτακτοποιήτου πλουσίας ὕλης τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ἄγγλων. Ἐξ ἑτέρου τὸ Ἀγγλικὸν ἔθνος ὑπερήφανον ἐμάνθανεν ἐξ αὐτῆς, ὅτι τὸ πολίτευμα αὐτοῦ ἐστηρίζετο ἐπὶ σοφῆς διατάξεως τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ διαφόρων ἐξουσιῶν πρὸς προστασίαν τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, καὶ ὅτι ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον πολιτεύματος εἰς πάντας τοὺς πεπολιτισμένους λαούς. Ἐγένετο λοιπὸν ἐνθουσιωδῶς δεκτὴ διὰ τοῦτο ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ θεωρία τοῦ Montesquieu· παραληφθεῖσα δὲ καὶ ἀναπτυχθεῖσα ἐν ταῖς σοφαῖς συγγραφαῖς δύο τῶν ἐπιφανεστέρων ἑρμηνευτῶν τοῦ δημο-

Ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς Ἀμερικανικῆς ἀνεξαρτησίας ἤρ-

σίου δικαίου τῶν Ἄγγλων, τοῦ W. Blackstone (Commentaries on the laws of England) καὶ τοῦ De Lolme (Constitution d'Angleterre), κατέστη γνωστὴ εἰς ὁλόκληρον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον. Ἀλλ' ὅμως ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1688 οἱ Θεσμοὶ τῆς Ἀγγλίας ἀνεπαισθήτως προσελάμβανον, οὐχὶ δι' ἐπισήμου νομοθετικῆς πράξεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλομένης ἀνάγκης, νέον στοιχεῖον, ἐπενεγκὸν ἀληθῆ ἐπανάστασιν ἐν τῷ πολιτικῷ ὀργανισμῷ τῆς χώρας καὶ ῥιζικὴν μεταβολὴν τῶν ὅρων τῆς λειτουργίας τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος. Ἐν ἔτει 1693 ἤρξατο καὶ ἐν ἔτει 1696 συνεπληρώθη τὸ ἔργον τῆς τοιαύτης ἀναμορφώσεως, οὐχὶ δι' ἐφαρμογῆς ἀξιωμάτων τῆς Πολιτικῆς Ἐπιστήμης, ἀλλ' ἐκ λόγων πρακτικῶν, οἵτινες καθημερινὰς ἀνάγκας διὰ προχείρων μέσων θεραπεύουσι, χωρὶς οἱ συντελέσαντες εἰς τὸ ἔργον νὰ ἔχωσι συνείδησιν τῆς σπουδαιότητος καὶ τῶν ἐπακολουθημάτων αὐτοῦ. Κατὰ τὴν εἰρημένην ἐποχὴν ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμος Γ' τῇ συμβουλῇ τοῦ δουκὸς Sunderland ἐσχημάτισε τὸ πρῶτον ὁμογενὲς ὑπουργεῖον ἐκ τοῦ ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ πλειοψηφοῦντος πολιτικοῦ κόμματος τῶν Οὐίγγων (Whigs), καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης χρονολογεῖται *τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα*, τὸ σύστημα τῆς διὰ τοῦ *Ὑπουργείου* (Cabinet) κυβερνήσεως τῆς χώρας. Ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ σπουδαιότης τοῦ νέου τούτου παράγοντος τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἀγγλίας διέλαθε τὴν προσοχὴν σοφῶν ἀνδρῶν, οἱοῖοι ὁ Montesquieu, ὁ Blackstone, ὁ De Lolme, οἵτινες διὰ τοῦτο ἀτελῆ ἐσχημάτισαν ἰδέαν περὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος καὶ πλημμελῶς διετύπωσαν τὰς διεπούσας αὐτὸ ἀρχὰς ἐν ταῖς σοφαῖς συγγραφαῖς αὐτῶν. Τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα τῆς κυβερνήσεως, τὸ ὁποῖον ἐπανειλημμένως θὰ συναντήσωμεν καὶ λεπτομερῶς θὰ ἐξετάσωμεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς, περιέχει ἀκριβῶς τὴν ἀναίρεσιν τῆς θεωρίας τοῦ Montesquieu. Εἴδομεν ἐν τῇ ὑποσημειώσει 19 τῆς παρούσης παραγράφου τὴν θεωρίαν τοῦ Montesquieu: «ὅταν», λέγει οὗτος, «ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ ἢ ἐν τῇ αὐτῇ Ἀρχῇ ἑνωθῶσιν ἡ νομοθετικὴ καὶ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, δὲν δύναται πλέον νὰ ὑπάρξῃ ἐλευθερία· καθ' ὅσον ὑπάρχει φόβος, ὅτι ὁ αὐτὸς μονάρχης ἢ ἡ αὐτὴ γερουσία θὰ νομοθετήσῃ τυραννικοὺς νόμους, ὅπως ἐκτελέσῃ αὐτοὺς ἐπίσης τυραννικῶς». Ἀκριβῶς τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα εἰς τοῦτο κατέληξεν, εἰς τὴν συγκέντρωσιν πάσης τῆς δυνάμεως τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν τῷ ὑπουργείῳ, ὅπερ, προερχόμενον ἐκ τῆς πλειοψηφίας τοῦ Κοινοβουλίου, ἡγεῖται ταύτης ἐν τῇ ἐνασκήσει τῶν νομοθετικῶν καθηκόντων, ἐνῷ ἐξ ἑτέρου δι' αὐτοῦ τὸ

ξατο κυρουμένη νομοθετικῶς ἡ περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν θεωρία τοῦ Montesquieu[29] ἐν τοῖς Συνταγματικοῖς Χάρταις

Κοινοβούλιον ἀσκεῖ ἀπόλυτον ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τῆς χώρας. Διὰ τῆς τοιαύτης ἑνώσεως κατορθοῦται ἡ ἁρμονικὴ συνεργασία ἀμφοτέρων τῶν ἐξουσιῶν τούτων, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ κινδυνεύσῃ κατ' ἐλάχιστον ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία ἐν Ἀγγλίᾳ. Δυνάμεθα λοιπὸν ἄνευ δισταγμοῦ νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ οὐδέποτε ὑπῆρξαν κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων αἱ ἐξουσίαι, νομοθετική, ἐκτελεστικὴ καὶ δικαστική, καθ' ὃν τρόπον διαγράφει ἡ περὶ τούτου θεωρία τοῦ Montesquieu, καὶ ὅτι οὗτος ἀναχριβῶς παρέστησεν ἐν τῇ συγγραφῇ του, ὅτι τὴν θεωρίαν του ἤντλησεν ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος· τοῦτο δὲ κατ' ἐξοχὴν συνετέλεσεν, ὅπως αὕτη γένηται ἀποδεκτὴ καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων πεπολιτισμένων λαῶν (πρβ. Macaulay IX. 215 ff, 218 ff, XI. 136, Lord John Russell 110 ff, B. Bagehot : Τὸ Ἀγγλικὸν Σύνταγμα, μεταφρασθὲν ὑπὸ Γ. Γονίδου 2, 12 ἑπ, 18 ἑπ, Todd I. 1 ff, (ἔνθα εὑρίσκει τις παρατεθειμένην καὶ τὴν γνώμην τοῦ Grey : on Parl. Government 4), Fischel 491, R. Gneist : Englische Varfassungsgeschichte 684 ff, Glasson VI. 95 suiv, R. v. Mohl Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften I. 274 ff, G. Meyer Lehrbuch etc. 122, Ed. Laboulaye ; Histoire des États-Unis III. 289, 291, Λ. Saint Girons Essai etc. 94 suiv, 96 suiv, 297 suiv.).

[29] Ἡ περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν θεωρία τοῦ Montesquieu ὑπέστη ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ οὐσιώδεις μεταβολάς, ὡς θὰ μάθωμεν κατωτέρω. Μία τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ περὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος θεωρία τοῦ Montesquieu, εἶναι, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἡ ἀρχὴ τῶν συγκεκερασμένων πολιτευμάτων καὶ ἡ κατ' ἀκολουθίαν ταύτης εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος συμμετοχὴ τῶν τριῶν στοιχείων, μοναρχικοῦ, ἀριστοκρατικοῦ καὶ δημοκρατικοῦ. Ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἡ τοιαύτη ἀρχὴ ἐτέθη ἐκποδών· διότι περὶ μονάρχου δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος, ὡς τοῦτον ἀπαιτεῖ ὁ Montesquieu, ὁ δὲ θεσμὸς τῆς ἀριστοκρατίας, ἐκληφθεὶς ταὐτόσημος πρὸς τὴν εὐγένειαν τῶν σύλλων καὶ ἀντικείμενος εἰς τὸ ἐν Ἀμερικῇ κρατοῦν δημοκρατικὸν ῥεῦμα, ἀπεσκορακίσθη. Παρέμειναν ἑπομένως ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ Montesquieu ἡ ἀρχὴ τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς, καὶ ἡ ἑτέρα ἀρχή, καθ' ἣν ἑκάστη τῶν ἐξουσιῶν τούτων πρέπει νὰ εἶναι κεχωρισμένη τῶν ἄλλων καὶ διαπεπιστευμένη εἰς διάφορα ὄργανα, τροποποιηθεῖσα καὶ αὕτη ἐν πολλοῖς (πρβ. καὶ R. v. Mohl Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften I. 276 ff.)

τῶν πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς [30]. Τὸ ἐν ἔτει 1787 ψηφισθὲν Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς στηρίζεται ἐπίσης ἐπὶ τῆς διακρίσεως τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς [31]· ἔκτοτε δὲ ὁ θεσμὸς οὗτος συμπεριελήφθη εἰς πάντας τοὺς Συνταγματικοὺς Χάρτας τῶν πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς [32], καὶ πάντες οἱ Ἀμερικανοὶ δημοσιολόγοι ἐπὶ ταύτης ἐστήριξαν τὰς περὶ τοῦ

---

[30] Τὰ Συντάγματα τῶν Ἀμερικανικῶν πολιτειῶν Maryland τοῦ 1776 (ἐν τῇ διακηρύξει τῶν δικαιωμάτων § 6), Virginia τοῦ 1776 (ἐν τῇ διακηρύξει τῶν δικαιωμάτων § 5) καὶ North Carolina τοῦ 1776 (ἐν τῇ διακηρύξει τῶν δικαιωμάτων § 4) ὁρίζουσιν: «ὅτι ἡ νομοθετική, ἡ ἐκτελεστικὴ καὶ ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τῆς πολιτείας πρέπει νὰ ὦσι διακεκριμέναι καὶ κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων». Ἐπίσης τὸ Σύνταγμα τῆς πολιτείας Massachusetts 1779—1780 (μέρος πρῶτον, ἐν τῇ διακηρύξει τῶν δικαιωμάτων ἄρθρ. 30) διατάσσει τὸν χωρισμὸν τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς, καὶ ἀπαγορεύει εἰς ἑκάστην τούτων τὸν σφετερισμὸν καὶ τὴν ἐνάσκησιν καθηκόντων ἀνηκόντων εἰς τὰς ἑτέρας δύο: «*ὅπως οὕτω κυβερνῶσιν οἱ νόμοι καὶ οὐχὶ οἱ ἄνθρωποι*».

[31] Ἐν τῷ Συντάγματι τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς τὸ ἄρθρον I. ἐδάφ. 1 ὁρίζει, ὅτι σύμπασα ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία διαπιστεύεται εἰς ἓν Κοινοβούλιον (Congress) τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, συγκείμενον ἐκ μιᾶς Γερουσίας καὶ μιᾶς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων· τὸ δὲ ἄρθρον II. ἐδάφ. 1 ὁρίζει, ὅτι ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνατίθεται εἰς ἕνα Πρόεδρον τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν· καὶ τέλος τὸ ἄρθρον III. ἐδ. 1 ὁρίζει, ὅτι ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἀνατίθεται εἰς ἓν Ἀνώτατον Δικαστήριον (supreme court) καὶ εἰς ἄλλα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὑπὸ τοῦ Κοινοβουλίου ἐγκαθιστάμενα κατώτερα δικαστήρια.

[32] Αἱ διάφοροι πολιτεῖαι τῆς Βορείου Ἀμερικῆς κατὰ διάφορον τρόπον διέταξαν τὰ τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν ἐν τοῖς Συνταγματικοῖς Χάρταις αὐτῶν. Καὶ ἄλλαι μὲν ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τοῦ Συντάγματος τοῦ 1787 τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, διατάξασαι κεχωρισμένως τ' ἀφορῶντα εἰς ἑκάστην τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς, χωρὶς καὶ ν' ἀπαγγείλωσι πανηγυρικῶς τὴν διάκρισιν καὶ τὸν ἀπ' ἀλλήλων χωρισμὸν αὐτῶν. Τὸ σύστημα τοῦτο παρεδέχθησαν τὰ Συντάγματα τῶν πολιτειῶν Pennsylvania τοῦ 1790

Ἀμερικανικοῦ δημοσίου δικαίου μελέτας καὶ συγγραφὰς αὐτῶν[33].

(ἄρθρ. 1, 2, 3), South Carolina τοῦ 1790, τροποποιηθὲν κατὰ τὰ ἔτη 1808 καὶ 1816 (ἄρθρ. 1, 2, 3), Tenessee τοῦ 1796 (ἄρθρ. 1, 2 ἐπ, 5), Ohio τοῦ 1802 (ἄρθρ. 1, 2, 3), Delaware τοῦ 1831 (ἄρθ. 2, 3 ἐπ, 6). Τὰ Συντάγματα ἄλλων πολιτειῶν ἠκολούθησαν ἄλλο σύστημα· ἤτοι πανηγυρικῶς διέταξαν, ὅτι «αἱ ἐξουσίαι τῆς πολιτείας πρέπει νὰ διαιρεθῶσιν εἰς τρία χεχωρισμένα μέρη, τῶν ὁποίων ἕκαστον πρέπει νὰ διαπιστευθῇ εἰς ἰδιαιτέραν Ἀρχήν, δηλονότι εἰς τὸ νομοθετικόν, εἰς τὸ ἐκτελεστικὸν καὶ εἰς τὸ δικαστικὸν σῶμα· ὅτι δὲ οὔτε πρόσωπον οὔτε ὁμὰς προσώπων ἑνὸς τῶν μερῶν τούτων ἐπιτρέπεται ν' ἀσκῇ οἱανδήποτε ἐξουσίαν ἀνήκουσαν εἰς ἓν τῶν δύο ἄλλων μερῶν, ἐξαιρουμένων τῶν περιπτώσεων ἐκείνων, καθ' ἃς διὰ τοῦ Συντάγματος ῥητῶς διατάσσεται ἢ ἐπιτρέπεται τοῦτο». Τὸ σύστημα τοῦτο παρεδέχθησαν τὰ Συντάγματα τῶν πολιτειῶν Georgia τοῦ 1798 (ἄρθρ 1 § 1), Kentucky τοῦ 1799 (ἄρθρ. I. §§ 1, 2), Louisiana τοῦ 1812 (ἄρθρ. I. § § 1, 2), Jndiana τοῦ 1816 (ἄρθρ. 2), Mississipi τοῦ 1817 (ἄρθρ. 2 § § 1, 2), Jllino τοῦ 1818 (ἄρθρ. I. § § 1, 2), Alabama τοῦ 1819 (ἄρθρ. 2 § § 1, 2), Maine τοῦ 1819 (ἄρθρ III §§ 1, 2), Missouri τοῦ 1820 (ἄρθρ. 2). Τὸ Σύνταγμα τῆς πολιτείας Virginia τοῦ 1787, μεταῤῥυθμισθὲν ἐν ἔτει 1830, ἐν ἄρθρῳ 2 μίαν μόνην ἐξαίρεσιν εἰσάγει εἰς τὴν ἀρχήν, ὅτι τὰ ὄργανα τῆς μιᾶς ἐξουσίας δὲν δύνανται νὰ ἐνασκήσωσι καθήκοντα τῆς ἑτέρας τῶν δύο ἄλλων ἐξουσιῶν· ἐπιτρέπει δηλονότι τὴν ἐκλογὴν τῶν δικαστῶν ὡς μελῶν μιᾶς τῶν δύο βουλῶν. Τὸ Σύνταγμα τῆς πολιτείας New-Hampshire τοῦ 1792 (ἄρθρ. 37 τοῦ πρώτου μέρους) διατάσσει γενικῶς τὸν χωρισμὸν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν ἀπ' ἀλλήλων τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καί δικαστικῆς, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐπιτρέπει ἡ φύσις ἐλευθέρας κυβερνήσεως, καὶ ἐφ' ὅσον ἐντεῦθεν δὲν ἀπειλεῖται ἡ ἑνότης τῆς πολιτείας. Τέλος πολιτεῖαί τινες καθιέρωσαν τὴν ἀρχὴν τοῦ χωρισμοῦ τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς, καὶ τὴν ἐνέργειαν ἑκάστης τούτων ὑπὸ ἰδιαιτέρων ὀργάνων ἄνευ οἱουδήποτε περιορισμοῦ· τοιαῦτα δὲ Συντάγματα εἶναι τὰ τῶν πολιτειῶν Vermont τοῦ 1793 (κεφ II § 6), Connecticut τοῦ 1818 (ἄρθρ. 2).

[33] Ὁ θέλων λεπτομερέστερον νὰ μάθῃ τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ Ἀμερικανικοῦ δημοσίου δικαίου δύναται νὰ συμβουλευθῇ τὸν R. v. Mohl (Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften I. 278 Anm. 1, 542 ff), τὸν Proffessor Rüttimann (Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht I. S. XIV ff), τὸν H. v. Holst (Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika 3.).

Ἀλλ' ὅμως οὔτε τὸ Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν [34], οὔτε οἱ πρὸς καταρτισμὸν αὐτοῦ ἐργασθέντες [35], οὔτε οἱ μετὰ ταῦτα ἑρμηνεύσαντες αὐτὸ [36] ἠκολούθησαν αὐστηρῶς τὰς περὶ

---

[34] Ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1787 τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν δὲν ἐτηρήθη αὐστηρῶς ἡ ἀρχὴ τοῦ χωρισμοῦ τῶν τριῶν ἐξουσιῶν. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν Πρόεδρον τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν (ἄρθρ. 2, ἐδ. 1) καὶ ἡ Γερουσία εἶναι ἓν τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας (ἄρθρ. 1, ἐδ. 1)· καὶ ὅμως ἡ Ἀμερικανικὴ Γερουσία συμπράττει μετὰ τοῦ Προέδρου εἰς τὴν ἐνάσκησιν καθηκόντων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, διότι ὁ Πρόεδρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἔχει ἀνάγκην τῆς γνώμης καὶ τῆς συναινέσεως τῆς Γερουσίας, ὅπως συνομολογήσῃ συνθήκας καὶ διορίσῃ τοὺς πρεσβευτάς, τοὺς ὑπουργούς, τοὺς προξένους, τὰ μέλη τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου καὶ πάντας τοὺς λοιποὺς δημοσίους ὑπαλλήλους τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, περὶ τῶν ὁποίων δὲν διέταξεν ἄλλως τὸ Σύνταγμα, ἢ δὲν ὡρίσθη ἄλλο τι διὰ νόμου (ἄρθρ. 2, ἐδ. 2). Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸ Ἀνώτατον Δικαστήριον τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν καὶ εἰς τ' ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὑπὸ τοῦ Κοινοβουλίου ἐγκαθιστάμενα κατώτερα δικαστήρια (ἄρθρ. 3, ἐδ. 1)· καὶ ὅμως ἡ Γερουσία ἀσκεῖ δικαστικὴν ἐξουσίαν, δικάζουσα ἀποκλειστικῶς τὰ παραπτώματα τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων (ἄρθρ. 1, ἐδ. 3). Ἐν τῇ πρακτικῇ, ὡς διδάσκει ὁ Alexis de Tocqueville (De la démocratie en Amérique, huitième édition, I. 136 note 1), συνήθως ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ὀνομάζει καὶ εἰδικοὺς ὑπαλλήλους, ὅπως ἐποπτεύωσι τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεών της, ἐνῷ τοῦτο εἶναι ἔργον καθαρῶς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Δύναταί τις καὶ ἄλλα παραδείγματα νὰ φέρῃ ἐκ τοῦ Ἀμερικανικοῦ Συντάγματος.

[35] Πρβ. τὴν ἐν τῷ «Federalist» δημοσιευθεῖσαν γνώμην τοῦ Madison, ἣν εὑρίσκει τις παρατεθειμένην ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ A. Saint Girons: Essai sur la séparation des pouvoirs 99 suiv.

[36] Πρβ. J. Story (Commentaire sur la Constitution des États-Unis, traduit par Paul Odent, I. 237 suiv,), ὅστις διδάσκει τὰ ἑξῆς: «ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ χωρισμοῦ τῶν τριῶν μεγάλων ἐξουσιῶν καὶ ὅταν ὑποστηρίζωμεν, ὅτι ὁ χωρισμὸς οὗτος εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν, ἐννοοῦμεν τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἔν τινι περιωρισμένῃ ἐννοίᾳ· οὕτω δὲν θέλομεν νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι αὗται πρέπει ὁλοσχερῶς νὰ χωρισθῶσιν ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου δεσμοῦ συναφείας ἢ ἐξαρτήσεως τῆς μιᾶς ἀπὸ τῆς ἄλλης. Ἡ ἀληθὴς γνώμη ἡμῶν εἶναι, ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἐξουσιῶν μιᾶς τούτων δὲν πρέπει νὰ διαπιστευθῇ εἰς τὰς χεῖρας, τὰς

χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν διδασκαλίας τοῦ Montesquieu· ἐπικαλούμενοι δ' οὗτοι τὸ κῦρος τοῦ ὀνόματος τούτου, οὐσιωδῶς καὶ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο μετέβαλον τὴν θεωρίαν του καὶ ἀπέδωκαν εἰς αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, «ὅτι μόνον ἔνθα τὸ σύνολον μιᾶς τῶν ἐξουσιῶν τούτων ἀσκεῖται ὑπὸ τῶν χειρῶν, αἵτινες κατέχουσι τὸ σύνολον μιᾶς τῶν δύο ἄλλων ἐξουσιῶν, ἀνατρέπονται αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τοῦ ἐλευθέρου πολιτεύματος». Ἀλλ' ὅμως καὶ παρὰ πάσας τὰς τροποποιήσεις, τὰς ὁποίας ἐπήνεγκε τὸ Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τοῦ 1787 εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀπολύτου χωρισμοῦ τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ πολιτεύματος τούτου ἐγένοντο καταφανεῖς τάσεις τῶν δύο ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς, ὅπως ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προσεγγίσωσι πρὸς ἀλλήλας, καὶ παρήχθησαν ποικίλοι λανθάνοντες δεσμοί, ὑποβοηθοῦντες τὴν ἁρμονικὴν συνεργασίαν ἀμφοτέρων τῶν ἐξουσιῶν τούτων ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος [37].

κατεχούσας τὸ σύνολον τῶν ἐξουσιῶν μιᾶς τῶν δύο ἄλλων μεγάλων ἐξουσιῶν. Αὐτὴ ἡ σύγχυσις εἶναι ἐκείνη, ἥτις ἤθελεν ἀνατρέψει τὰς ἀρχὰς ἑνὸς ἐλευθέρου πολιτεύματος». Πρβ. καὶ τὴν γνώμην τοῦ Daniel Webster (The works IV. 122, 123) ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Rüttimann (Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht I. 81, 84) καὶ H. v. Holst (Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika 38).

[37] Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1787 τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἕνεκα τῆς ἀρχῆς τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπουργῶν ἐκ τοῦ μέσου τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, καθ' ὅσον ἄνευ ἐξαιρέσεως ἡ ἰδιότης τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου κηρύσσεται ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ βουλευτοῦ καὶ τοῦ γερουσιαστοῦ (ἄρθρ. 1, ἐδ. 6). Οὔτε ἔχουσιν οἱ ὑπουργοὶ εἴσοδον εἰς τὸ Κοινοβούλιον, οὔτε δύνανται διὰ τοῦτο νὰ γίνωνται αὐτοπροσώπως εἰσηγηταὶ τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα θεωροῦσιν ἀναγκαῖα διὰ τὰς ὑποθέσεις τῆς πολιτείας, ἢ νὰ ὑποστηρίξωσι ταῦτα ἐνώπιον τοῦ Κοινοβουλίου. Ἐπὶ τῆς προεδρείας τοῦ Οὐασιγκτῶνος ἐνεφανίσθησαν αὐτοπροσώπως ὑπουργοὶ ἐν τῇ Γερουσίᾳ, ὅπως χορηγήσωσι πληροφορίας· διὰ νόμου δὲ τῆς 2 Σεπτεμβρίου 1789 ὑπεχρεώθη ῥητῶς ὁ Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν ζητούμενος νὰ παρέχῃ ἐγγράφως ἢ προφορικῶς πληροφορίας εἰς ἑκατέραν τῶν Βουλῶν· κατὰ

Μετὰ τὴν Ἀμερικανικὴν Ἐπανάστασιν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανά-

τὴν συζήτησιν ὅμως τοῦ νόμου τούτου ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Ἀντιπροσώπων ἐπολεμήθη τὸ μέτρον τῆς αὐτοπροσώπου ἐμφανίσεως τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν καὶ ἐψηφίσθη ὁ νόμος οὗτος, ἀφοῦ ἀπεφασίσθη, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπικοινωνία μεταξὺ Κοινοβουλίου καὶ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν θὰ τελῆται μόνον ἐγγράφως. Ἔκτοτε ἐν τῇ πρακτικῇ ἐφηρμόσθη σταθερῶς τοῦτο (πρβ. Rüttimann Das nordamer. Bundesst. I. 319,321, A.Esmein Éléments de droit constitutionnel 295 suiv, καὶ τοὺς ὑπὸ τούτου παρατεθειμένους συγγραφεῖς Freeman Snow, Cabinet government in the United States ἐν ταῖς Publications of american Academy of political science ἀριθ. 60, σελ. 3, 4, καὶ Bryce: American Commonwealth t. I [1]. 183). Μόνον ὁ Πρόεδρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ὀφείλει δυνάμει τοῦ Συντάγματος (ἄρθρ, 2, ἐδ. 3) ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν διὰ διαγγελμάτων καὶ ἐκθέσεων νὰ παρέχῃ εἰς τὸ Κοινοβούλιον πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως τῆς πολιτείας καὶ νὰ συνιστᾷ εἰς αὐτὸ ὅσα μέτρα νομίζει ἀναγκαῖα καὶ ὠφέλιμα, χωρὶς νὰ ἔχῃ καὶ τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων εἴτε ἀπ' εὐθείας εἴτε διὰ τῶν ὑπουργῶν του (πρβ. H. v. Holst 63, Rüttimann I. 188 ff, Alexis de Tocqueville De la démocratie en Amérique I. 199, A. Esmein 300 suiv, Bryce t. I [1]. 53, t. I [2]. 172, 173). Ἐξ ἑτέρου οἱ ὑπουργοὶ οὐδεμίαν φέρουσι πολιτικὴν εὐθύνην ἀπέναντι τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, οὐδ' ἐπηρεάζεται ἡ θέσις αὐτῶν ἐκ τῆς ψήφου, ἣν ταῦτα ἤθελον ἐξενέγκῃ κατὰ τῶν ὑπουργῶν, ἐφ' ὅσον οὗτοι τυγχάνουσι τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Προέδρου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, καὶ μόνον ἡ ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων κατηγορία καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Γερουσίας καταδίκη αὐτῶν δύναται νὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ τῆς Ἀρχῆς (ἄρθρ. 1, ἐδ. 2, 3) (πρβ. καὶ A. Esmein 297 καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ παρατιθέμενον Gamaliel Bradford, Congress and the Cabinet ἐν ταῖς Publications of the american Academy of political science ἀριθ. 37 σελ. 6). Ἡ κατάστασις αὕτη τῆς νομοθεσίας φέρει ἀναγκαίως εἰς τὴν σύρραξιν τῶν δύο ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις· οὕτω π. χ. τῇ 28 Μαρτίου 1834 ἡ Γερουσία ἐψήφισε μομφὴν κατὰ τοῦ Προέδρου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν Jackson, ὡς σφετεριζομένου καθήκοντα, μὴ χορηγηθέντα αὐτῷ οὔτε διὰ τοῦ Συντάγματος οὔτε διὰ νόμου, ὁ δὲ Jackson διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως τῆς Γερουσίας, χαρακτηρίσας ταύτην ὡς ἐξερχομένην τῶν ὁρίων τῆς ἁρμοδιότητός της (πρβ. Rüttimann I. 258 ff.). Τῇ 16 Ἰανουαρίου 1865 ὁ γερουσια-

στασις, ἀκολουθοῦσα ἐν πολλοῖς τὰ ἴχνη τῆς πρώτης, ἐπεδίωξε

στὴς Trumbull παρετήρησεν ἐν τῇ Γερουσίᾳ, ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα δύο ἔτη ἐπανειλημμέναι προσκλήσεις γενόμεναι πρὸς τὰ ὑπουργεῖα, ὅπως χορηγήσωσι διαφόρους πληροφορίας, ἔμειναν ἄνευ ἀπαντήσεως (πρβ. Rüttimann I. 258). Πρὸς ἄρσιν τῆς ὑφισταμένης συγκρούσεως μεταξὺ τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας δὲν ὑπάρχει ἐν Ἀμερικῇ ἄλλο μέσον ἢ ἡ ψῆφος τοῦ λαοῦ, ἥτις εἰς τὴν μέλλουσαν ἐκλογὴν τοῦ Προέδρου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἢ τῶν μελῶν τοῦ Κοινοβουλίου θὰ κρίνῃ μεταξὺ τῶν διαμαχομένων μερῶν. Ἑπομένως ὀφείλει τις νὰ περιμένῃ τὴν λῆξιν τῆς διὰ τὴν ἐκλογὴν ἑκάστου ταχθείσης προθεσμίας ὑπὸ τοῦ Συντάγματος, ἀφοῦ ὁ Πρόεδρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν στερεῖται τοῦ δικαιώματος τοῦ διαλύειν τὰς βουλὰς (πρβ. Rüttimann I. 260, Λ Saint Girons Essai sur la séparation des pouvoirs 298). Ἐὰν ἐν Ἀμερικῇ δὲν ἠσθάνθησαν τὰ θλιβερὰ ἐπακολουθήματα τῆς τοιαύτης συρράξεως τῶν ἐξουσιῶν, τοῦτο προῆλθεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὡς ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων περιστάσεων τῆς ἐν Ἀμερικῇ ὁμοσπονδιακῆς πολιτείας ὁ Πρόεδρος αὐτῆς δὲν εἶναι ἐπιφορτισμένος νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ πολλαπλᾶ καὶ σπουδαῖα καθήκοντα τοῦ διαχειριζομένου τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἐν ταῖς ἁπλαῖς πολιτείαις. Ὁ Tocqueville (I. 204) λέγει περὶ τοῦ Προέδρου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τὰ ἑξῆς: «Ἐν Ἀμερικῇ ὁ Πρόεδρος δὲν δύναται νὰ παραχωλύσῃ τὴν δημιουργίαν τῶν νόμων, οὐδὲ δύναται ν' ἀποφύγῃ τὴν ὑποχρέωσιν πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Ἡ μετὰ ζήλου καὶ εἰλικρινείας συνδρομὴ αὐτοῦ εἶναι ἀναμφιβόλως ὠφέλιμος, ἀλλὰ δὲν εἶναι ποσῶς καὶ ἀναγκαία διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς Κυβερνήσεως. Διὰ πᾶν ὅ,τι πράττει οὐσιωδες ὑποβάλλεται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς τὴν ψῆφον τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας· ἔνθα δ' οὗτος εἶναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητος ταύτης, ἐκεῖ πρόκειται περὶ ἐπουσιωδῶν. Ἡ ἀδυναμία του λοιπόν, καὶ οὐχὶ ἡ δύναμίς του ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν ν' ἀντιπολιτεύηται τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν» (πρβ. καὶ A. Saint Girons Essai 270). Ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων ὡδήγησεν εἰς μέτρα ἄγνωστα καὶ εἰς τὸ Σύνταγμα καὶ εἰς τὴν νομοθεσίαν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, τείνοντα εἰς τὴν συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Κατὰ τοὺς Κανονισμοὺς τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων καὶ τῆς Γερουσίας σχηματίζονται ἐν αὐταῖς διάφοροι διαρκεῖς Ἐπιτροπαὶ περὶ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς διοικήσεως· ἐν αὐταῖς δὲ παρασκευάζεται πᾶσα ἡ εἰς τὴν ψῆφον τῶν βουλῶν ὑποβληθησομένη νομοθετικὴ ἐργασία καὶ ἡ ἐν ταῖς βουλαῖς συζήτησις καὶ ἐπιψήφισις τῶν νομοθετικῶν μέτρων καταντᾷ μᾶλλον τυπική. Οἱ ὑπουργοὶ κατορθοῦσι διὰ τῶν ἐπιτροπῶν

μετὰ μείζονος αὐστηρότητος τὸν ἀπ' ἀλλήλων χωρισμὸν τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς [38].

τούτων, μεθ' ὧν διατελοῦσιν εἰς διηνεκεῖς σχέσεις, τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἐπιψήφισιν τῶν εἰς τὸν κλάδον αὐτῶν ἀναγκαίων νομοθετημάτων. Ἐξ ἑτέρου δὲ πάλιν αἱ ἐπιτροπαὶ αὗται, ἔχουσαι τὸ δικαίωμα νὰ καλῶσιν ἐνώπιον αὐτῶν τοὺς ὑπουργούς, ὡς καὶ πάντας τοὺς λοιποὺς δημοσίους ὑπαλλήλους, ἐπερωτῶσιν αὐτοὺς περὶ τοῦ τρόπου τῆς διοικήσεώς των, καὶ τοιουτοτρόπως ἐμμέσως ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ὑπουργῶν ὑποβάλλεται εἰς ἔλεγχον καὶ διατελεῖ τρόπον τινὰ εἰς σχέσιν ἐξαρτήσεως ἀπὸ τῆς νομοθετικῆς (πρβ. Rüttimann I. 188, 197 καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ παρατιθέμενον Antony Trollope: North America III. 142, 143, Λ. Esmein 307 suiv, καὶ τοὺς ὑπὸ τούτου παρατιθεμένους Bryce t. I [1]. c. XV, Boutmy Études de droit constitutionnel 150 suiv, Woodrow Wilson: Congressional government 261). Ἡ τοιαύτη ἐκ τοῦ ἀφανοῦς ἀσκουμένη ἀλληλεπίδρασις, ἥτις ἔχει ὡς ἐπακολουθήματα πολλὰ ἄτοπα, ἀπήρεσεν εἰς πολλούς, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ [ἐν ἔτει 1866 ὑπεβλήθη ὑπὸ Ἐπιτροπῆς τοιαύτη πρότασις νόμου εἰς τὸ Κοινοβούλιον, ἥτις ὅμως δὲν ἐτελεσφόρησε πρβ. Rüttimann I. 320 ff,] καὶ μεταξὺ τῶν συγγραφέων [ὁ Rüttimann παρατίθησι γνώμην, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ North American Review τόμ. 49 σελ. 415, ὁ δὲ A. Esmein 309 παρατίθησι τὴν γνώμην τοῦ Bradford Congress and the Cabinet] ὑπεστηρίχθη ἡ ἰδέα νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς ὑπουργοὺς ἡ εἰς τὸ Κοινοβούλιον εἴσοδος καὶ νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς ὁ λόγος πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀναγκαίων εἰς τὸν κλάδον ἑκάστου μέτρων, νὰ χορηγηθῇ δὲ καὶ εἰς τὸ Κοινοβούλιον τὸ δικαίωμα τῆς ἐπερωτήσεως. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται καταφανές, ὅτι ἡ θεωρία τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, ἣν ἐπεδίωξε νὰ καθιερώσῃ τὸ Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, τυγχάνει ἀνεφάρμοστος, καὶ ὅτι τῶν ἀντιπροσωπικῶν πολιτευμάτων ἀναγκαῖον συμπλήρωμα εἶναι τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα, ὅπερ, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω, ἀποτελεῖ τὴν ἀναίρεσιν τῆς περιλαλήτου θεωρίας τοῦ Montesquieu.

[38] Μετὰ τὴν ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ γενομένην ἔμπρακτον ἐφαρμογὴν τοῦ δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις, ἐξερχομένη ἐκ τῆς συγχύσεως καὶ τῆς ἀβεβαιότητος, ἥτις ἐπεκράτει ἐν Γαλλίᾳ περὶ τῶν ὁρίων καὶ τῆς ἐκτάσεως ἑκάστης τῶν ἐξουσιῶν ἐν τῷ καταλυθέντι πολιτεύματι, καὶ ἐμφορουμένη τῶν ἰδεῶν, τὰς ὁποίας ἐνέπνεον αἱ θεωρίαι τοῦ Montesquieu καὶ τοῦ Rousseau ἀφ' ἑνός, καὶ τὰ ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ διαδραματισθέντα ἐξ ἑτέρου, ἐπεχείρησε

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1789 ἡ Συνταχτικὴ Συνέλευσις τῆς Γαλλίας, ψηφίζουσα τὴν διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώ-

---

μετ' αὐστηρότητος νὰ χωρίσῃ ἐντελῶς ἀπ' ἀλλήλων τὰς τρεῖς ἐξουσίας, νομοθετικήν, ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικήν. Κατὰ τὴν ὁμόφωνον μαρτυρίαν τῶν συγγραφέων πάσης ἀποχρώσεως πρὸ τοῦ 1789 οὐδὲν σαφὲς καὶ βέβαιον ὑπῆρχε περὶ τοῦ κρατοῦντος ἐν Γαλλίᾳ πολιτεύματος. Βασιλεύς, εὐγένεια, κλῆρος καὶ λαὸς ἐν πλήρει διετέλουν ἀγνοίᾳ καὶ συγχύσει περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῶν, μὴ γνωρίζοντες σαφῶς οὔτε τὰ ὅρια, οὔτε τὴν ἔκτασιν αὐτῶν (πρβ. Duvergier de Hauranne Histoire du gouvernement parlementaire en France I. 11 suiv, 55 suiv, ὅστις παρατίθησι τὰς περὶ τούτου γνώμας ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς διαφόρους ἀποχρώσεις, οἵοι οἱ Turgot, Mounier, Necker, Calonne, Montlosier, Mallet-Dupan, ὡς καὶ τὴν ἔκθεσιν, ἣν ὑπέβαλεν ὁ Mounier εἰς τὴν Συνταχτικὴν Συνέλευσιν τῇ 9 Ἰουλίου 1789). Ἐξ ἑτέρου πρὸ τοῦ 1789 αἱ περὶ πολιτείας θεωρίαι τοῦ Rousseau εἶχον ἐξαπλωθῆ οὐ μόνον μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων, ἀλλὰ προσέτι καὶ μεταξὺ τῶν μέσων καὶ τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ. Κατὰ τὸν Mallet-Dupan ὁ Rousseau εἶχεν ἐκατονταπλασίως πλείονας ἀναγνώστας ἢ ὁ Voltaire ἐν ταῖς μέσαις καὶ κατωτέραις τάξεσι τοῦ λαοῦ· αὐτὸς δὲ ὁ Mallet-Dupan βεβαιοῖ, ὅτι ἐν ἔτει 1788 εἶδε τὸν Marat ἀναγινώσκοντα καὶ ὑπομνηματίζοντα τὴν περὶ τοῦ Κοινωνικοῦ Συναλλάγματος (Contrat social) συγγραφὴν τοῦ Rousseau εἰς τοὺς δημοσίους περιπάτους ὑπὸ τὰς ἐπιδοκιμασίας ἐνθουσιώδους ἀκροατηρίου (πρβ. A. Saint Girons: Essai sur la séparation des pouvoirs 121, ἔνθα παρατίθεται τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Mallet-Dupan). Ἐν τῇ Συνταχτικῇ Συνελεύσει ἐπέδρων μεγάλως αἱ γνῶμαι τοῦ Montesquieu καὶ τοῦ Roussseau, ἐκ τῶν ὁποίων κατὰ διάφορον ἀναλογίαν ἐπηρεάζοντο οἱ προεξάρχοντες τῶν ἐν αὐτῇ διαφόρων πολιτικῶν κομμάτων, ἐπικαλούμενοι ἀναμίξ ἄλλοτε μὲν τὰς γνώμας τοῦ ἑνὸς καὶ ἄλλοτε τὰς γνώμας τοῦ ἑτέρου. Εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν ἐν τῇ Συνταχτικῇ Συνελεύσει διαστρουμένων γνωμῶν μεγάλως συνετέλεσε καὶ ἕτερος πραχτικὸς πλέον παράγων, ἡ ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ Ἐπανάστασις καὶ τὰ ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1787 τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς διατυπωθέντα πορίσματα αὐτῆς. Ἀλλ' ὅμως πάντων τῶν ἐν τῇ Συνταχτικῇ Συνελεύσει πολιτικῶν κομμάτων οἱ Ἀρχηγοὶ οὔτε πλῆρες καὶ σαφὲς σύστημα πολιτικῶν ἰδεῶν εἶχον εἰσέτι μορφώσει, οὔτε ἠδύναντο νὰ δεχθῶσι πλῆρες ἓν τῶν προειρημένων συστημάτων· Τὸ σύστημα τοῦ Montesquieu δὲν ἠδύναντο νὰ δεχθῶσι πλῆρες, διότι

που καὶ τοῦ πολίτου, ἀνεγνώρισε κατ' ἀρχὴν καὶ ἐψήφισεν ἄνευ

εἷς τῶν παραγόντων τοῦ φιλελευθέρου πολιτεύματος κατὰ τὸν Montesquieu εἶναι τὸ ἀριστοκρατικὸν στοιχεῖον, ὅπερ δὲν προσήρμοζεν εἰς τὰς ἐν Γαλλίᾳ κρατούσας τότε πολιτικὰς ἰδέας, ἀπαιτούσας τὸν ἐξοβελισμὸν τοῦ θεσμοῦ τῆς εὐγενείας μετὰ τῶν προνομίων καὶ τῶν καταχρήσεων αὐτῆς ἐκ τοῦ πολιτεύματος. Δὲν ἠδύναντο ν' ἀποδεχθῶσι πλῆρες τὸ σύστημα τοῦ Rousseau, διότι τοῦτο ἀπῄτει τὴν αὐτοπρόσωπον ἐνάσκησιν τῆς κυριαρχίας ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ ἡ θεμελιώδης αὕτη ἀρχὴ πρακτικῶς ἐν Γαλλίᾳ ἦτο ἀνεφάρμοστος, πάντες δ' ἀνεγνώριζον τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος ὡς τὴν μόνην ἐφαρμόσιμον. Δὲν ἠδύναντο ἐπίσης νὰ δεχθῶσι πλῆρες τὸ σύστημα τοῦ Συντάγματος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, διότι τοῦτο δὲν ἀνεγνώριζε τὸν θεσμὸν τῆς βασιλείας, τῆς ὁποίας τὴν χρησιμότητα κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως οὐδεὶς τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ Συνταχτικῇ Συνελεύσει ἠμφισβήτει, τὰ δὲ δικαιώματα καὶ τὴν εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν συμμετοχὴν ῥητῶς ἀνεγνώριζον αἱ ἐκδηλωθεῖσαι θελήσεις τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀντιπροσώπων διὰ τὴν Συνέλευσιν τῶν états-généraux, ἥτις μετετράπη εἰς Συνταχτικὴν Συνέλευσιν (Assemblée Constituante). Ὁ ἐν Παρισίοις διπλωματικὸς ἀντιπρόσωπος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς (ministre plénipotentiaire) Morris ἔγραφε τῇ 4 Ἰουλίου 1789 πρὸς τὸν Πρόεδρον τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν Washington, ὅτι «ἐν Γαλλίᾳ θέλουσιν ἓν Σύνταγμα Ἀμερικανικόν, ἔχον εἰς τὴν θέσιν τοῦ Προέδρου ἕνα Βασιλέα» (πρβ. Hauranne I. 21, 55 suiv. καὶ τὴν αὐτόθι παρατιθεμένην ἔκθεσιν, ἣν ὁ Mounier ὑπέβαλε τῇ 9 Ἰουλίου 1789 εἰς τὴν Συνταχτικὴν Συνέλευσιν, A. Saint Girons Essai etc. 129, 337 suiv.). Ἐδιχάσθησαν λοιπὸν ἐν τῇ Συνταχτικῇ Συνελεύσει αἱ γνῶμαι. Καὶ μέρος μὲν τῶν μελῶν τῆς Συνελεύσεως, ἔχον ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Sieyès, ἐφρόνει, ὅτι ἡ Γαλλία ὤφειλε νὰ ἐπιδιώξῃ τέλειον τύπον πολιτεύματος, κατὰ λογικοὺς καὶ ἐπιστημονικοὺς κανόνας συναρμοζομένου, καὶ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόδειγμα εἰς τ' ἄλλα ἔθνη, ἀντὶ ν' ἀπομιμῆται παλαιὰς προλήψεις καὶ ἀπηρχαιωμένας παραδόσεις ἄλλων ἐθνῶν. Ἄλλα δὲ πάλιν μέλη τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως, ἡγουμένων τῶν Mounier, Lally-Tollendal, Begasse, Clermont-Tonnerre, Malouet, ἐσκέπτοντο, ὅτι τὸ πολίτευμα δὲν εἶναι ἔργον καθαρῶς λογικὸν καὶ μηχανικὸν καὶ ὅτι ὁ νομοθέτης ὀφείλει νὰ συμβουλεύηται οὐ μόνον τὴν λογικήν, ἀλλὰ καὶ τὴν πεῖραν· ἐφρόνουν δ' οὗτοι, ὅτι ὤφειλον νὰ λάβωσιν ὡς ὑπόδειγμα τὸ πολίτευμα τῆς Ἀγγλίας καὶ νὰ τροποποιήσωσιν αὐτὸ ἐν μέρει συμ-

συζητήσεως τὸ δόγμα τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν ὡς θεμελιῶδες ἀξίωμα τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς Γαλλίας [39].

Ἡ Συνταχτικὴ Συνέλευσις, στερεῶς προσκεκολλημένη εἰς τὸ δόγμα τοῦτο, διὰ τῶν μεταγενεστέρων ψηφισμάτων αὐτῆς εἰργάσθη πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς θεμελιώδους ταύτης ἀρχῆς ἐν ταῖς λεπτομερείαις τοῦ πολιτεύματος, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ συνόλου τῶν διατάξεων τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1791 [40]. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀνατίθεται εἰς μίαν Ἐθνικὴν

φώνως πρὸς τὰ ἤθη καὶ τὰς ἕξεις τῶν Γάλλων. Τέλος τρίτη τις μερίς, εἰς τὴν ὁποίαν συγκαταριθμοῦνται ὁ Mirabeau, ὁ La Fayette, ὁ Barnave, ὁ Talleyrand καὶ ἄλλοι πολλοί, μὴ προσκολλωμένη οὔτε εἰς τὴν γνώμην τῶν πρώτων, οὔτε εἰς τὴν γνώμην τῶν τελευταίων, μίαν μόνην εἶχεν ἀπόφασιν, νὰ δώσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν ἐλεύθερον πολίτευμα (πρβ. Hauranne I. 39 suiv.). Ἓν μόνον σημεῖον ἑνωτικὸν διὰ πάσας τὰς ἀνωτέρω ὁμάδας ὑπῆρχε, *τὸ δόγμα τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν*, ἂν καὶ διάφορον ἕκαστος περὶ τοῦ δόγματος τούτου ἠκολούθει θεωρίαν, ὡς θὰ μάθωμεν ἀμέσως κατωτέρω.

[39]) Πρβ. Déclaration des droits de l'homme et du citoyen, τὴν προταχθεῖσαν τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1791 (ἄρθρ. 16: «Toute société dans laquelle la garantie des droits n'est pas assurée, ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de constitution». Ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἡ πρὸς καταρτισμὸν τοῦ πολιτεύματος ἐργασία τῆς Συνταχτικῆς Συνελεύσεως ἤρξατο ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1789 καὶ ἔληξε τὸν Μάρτιον τοῦ 1791, ἀποτελεῖται δ' ἐκ διαφόρων ψηφισμάτων (décrets), τὰ ὁποῖα ἡ ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπή, αὐξηθεῖσα καὶ διὰ προσθέτων μελῶν κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1791, συνηρμολόγησεν εἰς ἕν σύνολον καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὡς τοῦτο γνωρίζομεν ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ *Συντάγματος τοῦ 1791* (πρβ. Hauranne I 193 suiv. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Edmond Bouquet «Constitutions de la France» ἐν τῷ Dictionnaire général de la Politique τοῦ M. Block (nouvelle édition) I 494 suiv).

[40] Κατὰ τὰς ἐν τῇ Συνταχτικῇ Συνελεύσει γενομένας συζητήσεις ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν διεκρίθησαν δύο γνῶμαι. Ἡ γνώμη, ἡ θεωροῦσα τὴν νομοθετικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἐχθρὰς πρὸς ἀλλήλας, ζητοῦσα δὲ διὰ τῶν διαφόρων νομοθετημάτων νὰ χωρίσῃ ταύτας ἐντελῶς ἀπ' ἀλλήλων, ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ

Συνέλευσιν, συγκροτουμένην ἐξ ἀντιπροσώπων ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ εἰς τὸν Βασιλέα [41]· ἡ δ'ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν Βασιλέα, ἐνασκοῦντα ταύτην διὰ τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν [42]. Μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἡ Συνταχτικὴ Συνέλευσις ἀνεγνώρισε τὸν Βασιλέα ὡς ἕνα τῶν παραγόντων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας· καὶ τὴν τοιαύτην ὅμως συμμετοχὴν αὐτοῦ εἰς τὰ ἔργα τῆς νομοθετικῆς περιώρισεν ἐντὸς στενωτάτων ὁρίων, ἀναγνωρίσασα εἰς αὐτὸν μόνον τὸ δικαίωμα τῆς καλουμένης ἀναβλητικῆς ἀρνησικυρίας (veto suspensif) [43], μὴ ἐπιτρέψασα

Βασιλέως ἐκ δυσπιστίας πᾶσαν δύναμιν καὶ ν' ἀφήσῃ αὐτὸν ἕρμαιον εἰς τὴν διάκρισιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Καὶ ἡ ἑτέρα γνώμη, ἡ ζητοῦσα νὰ διακρίνῃ, χωρὶς καὶ νὰ χωρίσῃ ἐντελῶς ἀπ' ἀλλήλων τὰς τρεῖς ἐξουσίας, καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἁρμονικὴν σύμπραξιν Βασιλέως καὶ νομοθετικῆς ἐξουσίας διὰ τῆς διασώσεως τῶν πρὸς τοιαύτην σύμπραξιν ἀναγκαίων προνομιῶν τοῦ Βασιλέως. Ἐπανειλημμένως καὶ διαρκῶς αἱ δύο γνῶμαι εὑρίσκοντο ἀντιμέτωποι· κατίσχυσεν ὅμως ἐν τέλει ἡ εἰς τὸν αὐστηρὸν χωρισμὸν τῶν ἐξουσιῶν τείνουσα καὶ εἰς τὴν δημοκρατίαν ἄγουσα, ὑπέκυψε δὲ ἡ γνώμη, ἡ τὴν ἁρμονίαν τῶν ἐξουσιῶν ἐπιδιώκουσα καὶ εἰς τὴν ἀντιπροσωπικὴν μοναρχίαν ὁδηγοῦσα. Τὸ ὀλέθριον τοῦτο ἀποτέλεσμα ὀφείλεται εἰς τὴν ἰσχυρογνώμονα στάσιν, ἣν ἐν τῇ Συνταχτικῇ Συνελεύσει ἔλαβε τὸ μοναρχικὸν κόμμα, οὕτινος οἱ ὀπαδοὶ ἐπροτίμων νὰ ἴδωσι καταστρεφομένην τὴν μοναρχίαν, ἢ νὰ ἴδωσι ταύτην ὑποχωροῦσαν εἰς τὰς φιλελευθέρους ἰδέας τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ μεταμορφουμένην εἰς μοναρχίαν ἀντιπροσωπικήν. Περὶ τῶν ἐν τῇ Συνταχτικῇ Συνελεύσει κομμάτων καὶ περὶ τῆς δράσεως ἑκάστου τούτων πρὸς καταρτισμὸν τοῦ πολιτεύματος λαμπρὰς παρέχει πληροφορίας τὸ ἔξοχον ἔργον τοῦ Hauranne I. 1 suiv.

[41] Πρβ. titre III. art. 3.

[42] Πρβ. titre III. art. 4.

[43] Πρβ. titre III. art. 3, titre III, ch. III, sect. III, art. 3 suiv. Κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1789 δύο μέλη τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς ὑπέβαλον εἰς τὴν Συνταχτικὴν Συνέλευσιν τὰς ἐκθέσεις των περὶ τοῦ πολιτεύματος, ὁ Lally-Tollendal τῇ 19 Αὐγούστου καὶ ὁ Mounier τῇ 28 Αὐγούστου, ἐπὶ τῇ εἰσαγωγῇ δὲ τῶν ἐκθέσεων τούτων ἤρξαντο αἱ ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος συζητήσεις. Τὸ πρῶτον ζήτημα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐξετέθησαν αἱ περὶ τοῦ δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν γνῶμαι, ὑπῆρξεν ἡ συζήτησις περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἀρ-

δὲ εἰς αὐτὸν οὔτε τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νό-

νησικυρίας (veto). Ἀμφότερα τὰ μέλη ταῦτα τῆς Ἐπιτροπῆς ὑπεστήριξαν, ὅτι ὁ Βασιλεὺς πρέπει νὰ μετέχῃ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἀναγνωριζομένου εἰς αὐτὸν τοῦ δικαιώματος τῆς ἀρνησικυρίας. Κατὰ τὴν συζήτησιν ταύτην ὁ Mounier διετύπωσε τὴν περίφημον καταστᾶσαν θεωρίαν του περὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν ὡς ἑξῆς : «Πανταχοῦ, ἔνθα ὑπάρχει ἕνωσις ἢ σύγχυσις τῶν ἐξουσιῶν, ὑπάρχει δεσποτισμός. Εἰς τὴν ἕνωσιν ταύτην, εἰς τὴν σύγχυσιν ταύτην ὀφείλει τις λοιπὸν ν' ἀντιτάξῃ κωλύματα ἀνυπέρβλητα. Οὐδὲν ὅμως κώλυμα ἔσται ἀρκούντως ἀποτελεσματικόν, ἐὰν δὲν χορηγήσῃ τις εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἓν δικαίωμα, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ δύνηται αὕτη νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὴν κατὰ τῶν ἀντιποιήσεων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. «*Ὅπως ὦσιν αἱ ἐξουσίαι ἐσαεὶ διῃρημέναι, δὲν πρέπει νὰ ὦσιν ἐντελῶς κεχωρισμέναι*». Ἐπίσης ὁ Mirabeau, ὅστις εἰς προγενεστέραν ἐποχὴν (τῇ 18 Ἰουλίου 1789) εἶχεν ἐκφράσει γνώμην ἐναντίον τοῦ ἐντελοῦς χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν, ἀγορεύων ἤδη ὑπὲρ τῆς παραχωρήσεως εἰς τὸν Βασιλέα τοῦ δικαιώματος τῆς ἀρνησικυρίας, ἐκηρύχθη καὶ αὖθις ἐναντίον τοῦ ἐντελοῦς χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν. «Εἶναι ἀληθές», εἶπεν οὗτος, «ὅτι ὁ χωρισμὸς τῶν ἐξουσιῶν ἐγγυᾶται τὴν ἐλευθερίαν· δὲν δύνανται ὅμως αἱ ἐξούσιαι αὗται νὰ χωρισθῶσιν οὕτως, ὥστε οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἔθνους νὰ ὦσιν ἐντελῶς ξένοι εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ ὁ Βασιλεὺς ἐντελῶς ξένος εἰς τὴν νομοθεσίαν». Ἐξ ἑτέρου οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας τοῦ ἀπολύτου χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν ἀπέκρουον ὡς ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας. «Ἡ Συνέλευσις», ἔλεγεν ὁ Sieyès, «εἶναι ἡ κεφαλή, ὁ Βασιλεὺς εἶναι ὁ βραχίων, οὐδέποτε δὲ ἡ κεφαλὴ καλεῖ τὸν βραχίονα, ὅπως συναποφασίσῃ μετ' αὐτῆς». Ἠρνεῖτο ὁ Sieyès, ὅτι ἦτο δυνατὸν ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ν' ἀντιποιηθῇ δικαιώματα τῆς ἐκτελεστικῆς, ἀφοῦ τὸ Σύνταγμα, διαγράφον τὰ καθήκοντα ἑκάστης τῶν ἐξουσιῶν, ὁρίζει τὴν γραμμήν, τὴν χωρίζουσαν ταύτας, καὶ δὲν ἐπιτρέπει εἰς αὐτὰς νὰ μεταβάλωσί τι, νὰ νεωτερίσωσι κατά τι, καὶ ἑπομένως νὰ ἐπιχειρήσωσι τοιαύτην ἀντιποίησιν ἀλλοτρίων δικαιωμάτων. Μεταξὺ τῶν δύο γνωμῶν προέβαλε μέση τις ὑπὲρ τοῦ δικαιώματος τῆς ἀναβλητικῆς ἀρνησικυρίας (veto suspensif), ἥτις καὶ ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῆς Συνταχτικῆς Συνελεύσεως· ἀπεξενώθη ὅμως καὶ τοῦ δικαιώματος τούτου ὁ Βασιλεὺς ὡς πρὸς τοὺς φορολογικοὺς νόμους κατὰ τὸ ἑπόμενον ἄρθρον 8 (titre III, ch. III, sect. III.) (Πρβ. Hauranne I. 49, 69 suiv, 80 suiv, A. Saint Girons Essai sur la séparation des pouvoirs 142, 293, 337 suiv, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ αὐτοῦ ἔρ-

μων[44], οὔτε τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως τοῦ νομοθετικοῦ σώμα-

---

γου (p. ix) τὴν ἔκθεσιν τοῦ Léon Aucoc ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἠθικοπολιτικῶν Ἐπιστημῶν ἐπὶ τοῦ διαγωνίσματος περὶ τῆς Séparation des pouvoirs, A. Esmein Éléments etc. 303).

[44] Πρβ. titre III, ch. III, sect. I, art. 1. Κατὰ τὸ ἄρθρον τοῦτο τοῦ Συντάγματος τοῦ 1791 τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἔχει μόνον τὸ νομοθετικὸν σῶμα. Ὁ Βασιλεὺς δύναται μόνον νὰ προσκαλέσῃ τὸ νομοθετικὸν σῶμα, ὅπως λάβῃ ὑπ' ὄψιν ἀντικείμενόν τι· μόνον δὲ διὰ τὴν κήρυξιν πολέμου ἀπαιτεῖ τὸ ἑπόμενον ἄρθρον 2 ψήφισμα τοῦ νομοθετικοῦ σώματος ἐπὶ τῇ τυπικῇ καὶ ἀναγκαίᾳ προτάσει τοῦ Βασιλέως. Παραδόξως κατὰ τὴν συζήτησιν περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς προτάσεως τῶν νόμων δὲν ὑπῆρξεν ἀντίθετος γνώμη ἐν τῇ Συνταχτικῇ Συνελεύσει. Ἀμφότεραι αἱ διϊστάμεναι πρὸς ἀλλήλας μερίδες περὶ τῆς ἐννοίας καὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν ἐθεώρησαν, ὅτι τὸ δόγμα τοῦτο ἀποκλείει πᾶσαν συμμετοχὴν τοῦ Βασιλέως εἰς τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων. Φαίνεται, ὅτι κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς γνώμης ταύτης ἐπηρέασαν ἐν μέρει τὴν Συνταχτικὴν Συνέλευσιν αἱ περὶ τούτου ἀρχαὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος (πρβ. Hauranne I. 117 suiv, A. Saint Girons Essai etc. 303, A. Esmein Éléments etc. 299 suiv.). Ἀλλ' ὅμως συμπληρωθέντος τοῦ ἔργου τῆς Συνταχτικῆς Συνελεύσεως πρὸς καταρτισμὸν τοῦ πολιτεύματος, ἐγένετο καταφανὴς ἡ ἀνάγκη, ὅπως χορηγηθῇ εἰς τὸν Βασιλέα τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν φορολογικῶν νόμων, ἀφοῦ ἀπεκλείσθη ὡς πρὸς αὐτοὺς ἐντελῶς τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας. Ἕνεκα τούτου ὁ Beaumetz, ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῆς ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος Ἐπιτροπῆς, ὑπέβαλεν εἰς τὴν Συνταχτικὴν Συνέλευσιν κατὰ τὸν Αὔγουστον 1791 πρότασιν, ὅπως χορηγηθῇ εἰς τὸν Βασιλέα τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν φορολογικῶν νόμων, τὴν πρότασιν δὲ ταύτην ὑπεστήριξε καὶ ὁ Duport. Κατὰ τῆς προτάσεως ταύτης ἀντετάχθη ὁ Barrère, εἰπών: ἀναμφισβητήτως εἶναι ἐπιθυμητὸν νὰ βαδίζωσιν ἐκ συμφώνου αἱ δύο ἐξουσίαι νομοθετικὴ καὶ ἐκτελεστική, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον· ὀφείλει δὲ νὰ μάθῃ ἡ Συνέλευσις, ὅτι ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἔσται πάντοτε ἐχθρὰ τῆς νομοθετικῆς καὶ θὰ προξενῇ εἰς αὐτὴν ὅσα δύναται κακά· τέλος παρεκάλεσεν ὁ Barrère τοὺς ἀληθεῖς πατριώτας νὰ ἑνωθῶσι κατὰ τοῦ ἐπιβούλου συστήματος, τοῦ συγκεντροῦντος τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἔθνους εἰς χεῖρας τῶν ὑπουργῶν. Ἡ ἀγόρευσις τοῦ Barrère ἐγένετο δεκτὴ διὰ ζωηρῶν ἐπευφημιῶν, ἀπηγορεύθη ὁ λόγος εἰς τοὺς θέλοντας ν' ἀπαντήσωσι Beau-

τος[45], ἅτε ἀντικείμενα εἰς τὸ δόγμα τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, ὡς τοῦτο ἀντελαμβάνετο ἡ πλειοψηφία τῆς Συνταχτικῆς Συνελεύσεως. Ἐκ δυσπιστίας δὲ πρὸς τὸν Βασιλέα φερομένη ἡ Συνταχτικὴ Συνέλευσις, οὐ μόνον κατέστησε τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀσθενῆ καὶ ἀφήρεσε σχεδὸν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῆς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας[46], ἀλλὰ καὶ τὸ σπουδαιότατον πάντων ἔθηκε φραγμοὺς εἰς τὴν μεταξὺ νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐπικοινωνίαν καὶ εἰς τὴν ἁρμονικὴν συνεργασίαν τούτων ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος διὰ τῶν περιορισμῶν, τοὺς ὁποίους ἐπέβαλεν εἰς τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν τοὺς ὑπουργοὺς καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ νομοθετικῷ σώματι δρᾶσιν τούτων[47].

---

metz καὶ Desmeuniers καὶ ἡ πρότασις ἀπερρίφθη (πρβ. Hauranne I. 208 suiv, Esmein Éléments etc. 301).

[45] Πρβ. titre III, ch. I. art. 5. «Τὸ νομοθετικὸν σῶμα δὲν δύναται νὰ διαλυθῇ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως». Τὸ ἄρθρον τοῦτο, οὗτινος τ' ἀποτελέσματα εἶναι λίαν σοβαρὰ διὰ τὴν τύχην τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος, παραδόξως ἐγένετο δεκτὸν παμψηφεί· καὶ ἄνευ συζητήσεως ὑπὸ τῆς Συνταχτικῆς Συνελεύσεως (πρβ. Hauranne I. 187 suiv, A. Esmein Éléments etc. 303, A. Saint Girons Essai etc 345).

[46] Πρβ. titre III, ch. IV, sect. II, art. 1 suiv. Αἱ διατάξεις αὗται τοῦ Συντάγματος τοῦ 1791 ἀφήρεσαν ἀπὸ τοῦ Βασιλέως τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν καὶ παύειν τὰ ὄργανα τῆς διοικήσεως καὶ ἐξήρτησαν ταῦτα ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ λαοῦ καὶ ἐκ τῶν ἀποφάσεων τοῦ νομοθετικοῦ σώματος.

[47] Τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ 1791 (titre III, ch. II, sect. iv. art. 1) ἀναγνωρίζει τὸ δικαίωμα τοῦ Βασιλέως, ὅπως διορίζῃ καὶ παύῃ τοὺς ὑπουργούς· προσεπάθησεν ὅμως νὰ παραλύσῃ τοὺς μεταξὺ νομοθετικοῦ σώματος καὶ ὑπουργείου δεσμοὺς καὶ ματαιώσῃ τὴν ἐν τῷ ὑπουργείῳ συγκέντρωσιν τῆς ἐμπιστοσύνης ἀμφοτέρων τῶν παραγόντων τοῦ πολιτεύματος, νομοθετικοῦ σώματος καὶ Βασιλέως, ἥτις εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία διὰ τὴν εὔρυθμον λειτουργίαν τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος. Διὰ τοῦ ἀμέσως δ' ἑπομένου ἄρθρου (titre III, ch. II, sect. iv, art. 2) ἀπηγορεύθη εἴς τε τὰ μέλη τῆς Συνταχτικῆς Συνελεύσεως καὶ τὰ μέλη τῶν ἑπομένων Νομοθετικῶν Συνελεύσεων τὸ δικαίωμα νὰ ὀνομασθῶσιν ὑπουργοί, ἐφ' ὅσον διατελοῦσι μέλη τῶν Συνελεύσεων τούτων, καὶ ἐπὶ διετίαν εἰσέτι, ἀφ' ἧς ἔπαυσαν νὰ ὦσι τοιαῦτα. Ἐπέτρεψε μὲν τὸ Σύνταγμα τοῦ 1791 εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τὴν εἴσοδον εἰς

Τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν διέκρινεν ἡ Συνταχτικὴ Συνέλευσις ὡς ἰδίαν αὐτοτελῆ ἐξουσίαν καὶ ἀνέθηκεν αὐτὴν εἰς δικαστάς, ἐκλεγομένους ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ διοριζομένους ὑποχρεωτικῶς

τὴν Νομοθετικὴν Συνέλευσιν καὶ ἐχορήγησεν εἰς αὐτοὺς διακεκριμένην ἐν αὐτῇ θέσιν· τὸν λόγον ὅμως ἐπέτρεψεν αὐτοῖς, ὁσάκις ἤθελον ζητήσει τοῦτον, μόνον περὶ τῶν εἰς τὴν διοίκησίν των ἀναφερομένων ἀντικειμένων, ἢ ὁσάκις ἤθελον παρακληθῆ νὰ δώσωσι διασαφήσεις· μόνον δ' ὁσάκις ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευσις ἤθελε παραχωρήσει εἰς αὐτοὺς τὸν λόγον, εἶχον οὗτοι τὸ δικαίωμα νὰ ὁμιλήσωσι καὶ περὶ ἀντικειμένων ξένων τῆς διοικήσεώς των (titre III, ch. III, sect. iv, art. 10). Ἐν ἀρχῇ τῶν ἐργασιῶν της ἡ Συνταχτικὴ Συνέλευσις δὲν ἠκολούθησε τόσον αὐστηρὰς ἀρχάς· ἐπηρεαζομένη δ' ἐκ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ συμβαινόντων ἐδοκίμασε ν' ἀσκήσῃ κοινοβουλευτικὸν ἔλεγχον ἐπὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ διορίζειν καὶ παύειν τοὺς ὑπουργούς. Ὅτε κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1789 ὁ Βασιλεὺς ἀπέλυσε τὸ ὑπουργεῖον τοῦ Necker, τῇ προτάσει τοῦ Mounier τῇ 13 Ἰουλίου 1789 ἡ Συνταχτικὴ Συνέλευσις ἀπεφήνατο, «ὅτι ὁ Necker καὶ οἱ λοιποὶ ἀπολυθέντες ὑπουργοὶ ἀπολαύουσι τῆς ἐκτιμήσεως τῆς Συνελεύσεως, ἥτις λυπεῖται ἐπὶ τῇ ἀπολύσει αὐτῶν». Τῇ 16 Ἰουλίου 1789 ὁ Mirabeau ἐπρότεινεν εἰς τὴν Συνταχτικὴν Συνέλευσιν νὰ ψηφίσῃ πρότασιν περὶ ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ ἐπὶ τῆς προτάσεως ταύτης ἤρξατο συζήτησις, ἧς μετέσχον ὁ Mirabeau, ὁ Mounier, ὁ Barnave· καθ' ἣν στιγμὴν ὅμως ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ψηφοφορία ἐπὶ τῆς προτάσεως, ἀνηγγέλθη εἰς τὴν Συνέλευσιν ἐξ ὀνόματος τοῦ Βασιλέως, ὅτι ἀπελύθησαν οἱ ὑπουργοὶ καὶ ὅτι ἀνεκλήθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον ὁ Necker. Τῇ 4 Αὐγούστου 1789 ὁ Βασιλεὺς ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅτι ἐξελέξατο τοὺς ὑπουργοὺς ἐκ τοῦ μέσου αὐτῆς, προσθεὶς τὰ ἑξῆς· «αἱ ἐκλογαί, τὰς ὁποίας ποιοῦμαι ἐκ τοῦ μέσου τῆς Συνελεύσεως Ὑμῶν, καθιστῶσι φανερὰν τὴν ἐπιθυμίαν, ὅπως διατηρήσω τὴν σταθερωτέραν καὶ φιλικωτέραν ἁρμονίαν μετ' αὐτῆς». Τοιουτοτρόπως ὁ Βασιλεὺς ἀνεγνώριζεν, ὅτι οἱ ὑπουργοὶ ὤφειλον νὰ χαίρωσι τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Συνελεύσεως, καὶ τὸ δόγμα τῆς πολιτικῆς εὐθύνης ἐφηρμόζετο πρακτικῶς, πρὶν ἢ τοῦτο γένηται γνωστὸν καὶ καταληπτόν. Τὸ ζήτημα ἐπαρουσιάσθη ἐκ νέου ἐνώπιον τῆς Συνταχτικῆς Συνελεύσεως κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1790, ὅτε ὁ De Menou ὑπέβαλεν εἰς αὐτὴν πρότασιν περὶ ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸ ὑπουργεῖον. Τὴν πρότασιν ταύτην ἐπολέμησεν ὁ Cazalès ὑποστηρίξας τὰ ἑξῆς· «Ἐὰν τὸ νομοθετικὸν σῶμα σφετερισθῇ τὴν ἐξουσίαν τοῦ διορίζειν τοὺς ὑπουργούς, ἡ ἐκ-

πόρθησις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας θὰ συντελεσθῇ, αἱ δύο ἐξουσίαι θὰ συσσωρευθῶσι, καὶ ἡ Γαλλία θὰ στενάξῃ ὑπὸ τὸν πλέον ἀφόρητον δεσποτισμόν... Σὺν τῷ χρόνῳ αἱ εὐχαὶ τῶν λαῶν καθίστανται διαταγαὶ διὰ τοὺς Βασιλεῖς, πρέπει μόνον νὰ ὦσι καλῶς βεβαιωμέναι. *Ἀλλ' ὅμως αὗται δὲν βεβαιοῦνται, ἐφ' ὅσον δὲν ἐδόθη εἰς τὸν Βασιλέα τὸ δικαίωμα νὰ συμβουλευθῇ αὐτὸν τὸν λαόν*». Τὴν πρότασιν ἐπολέμησαν ἐπίσης ὁ Malouet καὶ ὁ Clermont-Tonnerre, χωρὶς καὶ ν' ἀρνηθῶσι κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν Συνέλευσιν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφράσῃ τὴν γνώμην αὐτῆς περὶ τῶν ὑπουργῶν. Ἡ πρότασις ἀπερρίφθη ἕνεκεν τῆς συνδρομῆς ἄλλων λόγων· κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ὅμως ἡ Συνέλευσις ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Chapelier ἐδήλωσεν ἐξαιρετικῶς διὰ τὸν ὑπουργὸν de Montmorin, ὅτι οὗτος δὲν ἀπώλεσε τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Συνελεύσεως. Κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1791 ὁ de Desmeuniers ὑπέβαλεν εἰς τὴν Συνταχτικὴν Συνέλευσιν πρότασιν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπετρέπετο εἰς τὸ νομοθετικὸν σῶμα νὰ ἐκφράζῃ πρὸς τὸν Βασιλέα τὴν γνώμην του περὶ τῶν ὑπουργῶν· μετὰ συζήτησιν δὲ ὁ Buzot ἐπρότεινε νὰ χορηγηθῇ εἰς τὸ νομοθετικὸν σῶμα τὸ δικαίωμα, ὅπως παρουσιάζῃ εἰς τὸν Βασιλέα: «οἱανδήποτε ρίνει κατάλληλον δήλωσιν περὶ τῆς διαγωγῆς τῶν ὑπουργῶν, δηλοῖ δὲ εἰς αὐτὸν προσέτι καὶ ὅτι οἱ ὑπουργοὶ ἀπώλεσαν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ "Εθνους». Κατὰ τῆς προτάσεως ταύτης ἀντετάχθη ὁ Cazalès διὰ τῶν αὐτῶν ἐπιχειρημάτων· ἡ Συνέλευσις ὅμως ἐπεψήφισε τὴν πρότασιν. Τὸ ψήφισμα τοῦτο δὲν συμπεριελήφθη ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1791, διότι, ὡς εἶπεν ὁ Thouret, ἐθεωρήθη ἐστερημένον πάσης πρακτικῆς ἀξίας, ἀφοῦ καὶ κατ' αὐτὸ τὸ ψήφισμα ὁ Βασιλεὺς δύναται νὰ διατηρήσῃ ἐν τῇ Ἀρχῇ τοὺς ὑπουργοὺς καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην δήλωσιν τοῦ νομοθετικοῦ σώματος (πρβ. Haurranne 1. 92 suiv, A. Esmein Éléments etc. 298 suiv, A. Saint Girons Essai etc. 315 suiv.). Ἐκεῖνος, ὅστις κατ' ἐξοχὴν ἀντελήφθη τὴν σπουδαιότητα, ἣν κέκτηται ἡ ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ συνένωσις τῆς ἰδιότητος τοῦ ὑπουργοῦ καὶ τῆς ἰδιότητος τοῦ μέλους τοῦ νομοθετικοῦ σώματος διὰ τὴν ἁρμονικὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος, ὑπῆρξεν ὁ Mirabeau. Οὗτος καὶ ἐν τῇ Συνταχτικῇ Συνελεύσει ἀγορεύων καὶ διὰ τῆς μετὰ τοῦ κόμητος Lamark ἀλληλογραφίας του τὰς συμβουλὰς αὐτοῦ εἰς τὸν Βασιλέα παρέχων, ὑπεστήριξε μετὰ δυνάμεως τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπάρξεως κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως. Ἀλλ' ὅμως τὸ αἴτιον τῆς ἀποτυχίας τῶν ἀγώνων του καὶ τῆς ὑπὸ τῆς Συνταχτικῆς Συνελεύσεως τῇ 7 Νοεμβρίου 1789 παραδοχῆς ἑτέρας προτάσεως τοῦ Lanjuinais, κατὰ τὴν ὁποίαν «οὐδὲν μέλος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἠδύνατο νὰ κληθῇ εἰς τὸ ὑπουργεῖον, διαρκούσης τῆς περιόδου αὐτῆς»,

ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, μὴ ἀπολυομένους δὲ ἄνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως [48].

ὑπῆρξεν ἐπίσης ὁ Mirabeau, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὁποίου οἱ ἐν τῇ Συντακτικῇ Συνελεύσει δὲν ἠθέλησαν νὰ ἴδωσιν ἡνωμένας τὰς δύο ταύτας ἰδιότητας ἐκ φόβου, μήπως οὗτος διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἐξουσίας καὶ τῶν προσωπικῶν αὐτοῦ ἀρετῶν δεσπόσῃ τῆς Συνελεύσεως. Αὐτὸς ὁ Mirabeau κατὰ τὴν συζήτησιν ἐκείνην ὑπέδειξε, κατὰ τίνος ἀπηυθύνετο ἡ πρότασις τοῦ Lanjuinais· ἐπρότεινε δὲ νὰ δεχθῇ ἡ Συνέλευσις τὴν πρότασίν του, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ μέλη τῆς Συνελεύσεως γενόμενα ὑπουργοὶ διατηροῦσι τὴν τοιαύτην ἰδιότητά των, *καὶ ν' ἀποκλείσῃ μόνον τὸν Mirabeau,* ὅπως πλεῖστα μέλη τῆς Συνελεύσεως ἄξια ὁλοκλήρου τῆς ἐμπιστοσύνης του καὶ ὁλοκλήρου τῆς ὑπολήψεώς του γίνωσιν οἱ ἔμπιστοι σύμβουλοι τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Βασιλέως, οὓς (Ἔθνος καὶ Βασιλέα) δὲν θὰ παύσῃ νὰ θεωρῇ ὡς τι ἀδιαίρετον (πρβ. Hauranne I. 100 suiv, 104 suiv, A. Saint Girons Essai etc. 314 suiv, 316, A. Esmein Éléments etc. 294 suiv. Ἐν ταῖς συγγραφαῖς ταύταις ὑπάρχουσι παρατεθειμένα καὶ τὰ σχετικὰ χωρία τῶν πρὸς τὸν κόμητα Lamark ἐπιστολῶν τοῦ Mirabeau· ὡς πρὸς δὲ τὰς ἐν τῇ Συντακτικῇ Συνελεύσει ἐπικρατούσας γνώμας περὶ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος πρβ. A. Esmein 121 suiv.).

[48] Ὡς ἐμάθομεν ἀνωτέρω, τὸ Σύνταγμα τοῦ 1791 ἀνέθηκε τὴν ἐνάσκησιν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας εἰς δικαστὰς ἐκλεγομένους ἐφ' ὡρισμένον χρόνον ὑπὸ τοῦ λαοῦ (titre III. art. 5.). Εἰδικώτερον τὰ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας διέταξε τὸ Σύνταγμα τοῦτο ἐν κεφαλαίῳ πέμπτῳ τοῦ τρίτου τίτλου. Αὐτόθι λοιπὸν εὑρίσκομεν ῥητὴν διάταξιν, κατὰ τὴν ὁποίαν «ἡ δικαστικὴ ἐξουσία δὲν δύναται ν' ἀσκηθῇ οὔτε ὑπὸ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος οὔτε ὑπὸ τοῦ Βασιλέως» (art. 1). Ἐπίσης εὑρίσκομεν ἑτέραν διάταξιν, κατὰ τὴν ὁποίαν «τὰ δικαστήρια δὲν δύνανται ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἢ ν' ἀναστείλωσι τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων, οὔτε νὰ ἐπιληφθῶσι καθηκόντων διοικητικῶν, οὔτε νὰ κλητεύσωσιν ἐνώπιον αὐτῶν τοὺς ὑπαλλήλους τῆς διοικήσεως διὰ τὰ ἔργα τῆς ὑπηρεσίας των» (art. 3). Ὡς πρὸς τὸν διορισμὸν καὶ τὴν παῦσιν τῶν δικαστῶν εὑρίσκομεν διάταξιν, κατὰ τὴν ὁποίαν «ἡ δικαιοσύνη παρέχεται δωρεὰν ὑπὸ δικαστῶν ἐκλεγομένων δι' ὡρισμένον χρόνον ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ διοριζομένων ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ὅστις δὲν δύναται ν' ἀρνηθῇ τὸν διορισμὸν αὐτῶν, μὴ ἀπολυομένων δὲ τῆς θέσεως αὐτῶν ἄνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως» (art. 2). Ἐν τῇ Συντακτικῇ Συνελεύσει ἐπανειλημμένως ἠμφισβητήθη ἡ ἰδιότης τῆς δικαστικῆς

Ὁ βίος τοῦ Συντάγματος τοῦ 1791 ὑπῆρξε βραχὺς [49] καὶ εἰς τὴν Συμβατικὴν Συνέλευσιν ὀφείλεται τὸ δεύτερον Σύνταγμα τῆς Γαλλίας τοῦ 1793 [50], ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπεκράτησαν αἱ θεωρίαι τοῦ J. J. Rousseau [51].

ἐξουσίας ὡς αὐτοτελοῦς, καὶ ἐπανειλημμένως ἐλέχθη, ὅτι δύο κυρίως ὑπάρχουσιν ἐξουσίαι, ἡ κατασκευάζουσα τοὺς νόμους καὶ ἡ ἐκτελοῦσα τοὺς νόμους, ὅτι δὲ ἡ καλουμένη δικαστικὴ ἐξουσία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ παράρτημα τῆς ἐκτελεστικῆς. Τὴν γνώμην ταύτην ὑπεστήριξαν ὁ Mirabeau (τῇ 18 Ἰουλίου 1789: «Ὁμιλεῖ τις περὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν. Θὰ ἔλθῃ ταχέως ἡ εὐκαιρία νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ὡραίαν ταύτην θεωρίαν. . . Θὰ ἴδωμεν τότε, πῶς δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν διακεκριμένην τῆς ἐκτελεστικῆς. . .»), ὁ Cazalès (τῇ 5 Μαΐου 1790: «Ἐν πάσῃ πολιτικῇ κοινωνίᾳ ὑπάρχουσι δύο μόνον ἐξουσίαι, ἡ νομοθετοῦσα καὶ ἡ ἐκτελοῦσα τοὺς νόμους. Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία δὲν εἶναι ποσῶς διακεκριμένη ἐξουσία. Αὕτη τυγχάνει οὖσα ἁπλῆ λειτουργία, καθ' ὅσον συνίσταται εἰς τὴν κατὰ γράμμα ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου. Ὁ Βασιλεὺς λοιπὸν ὀφείλει νὰ διορίζῃ τοὺς δικαστάς, ὡς διορίζει τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ»), καὶ ἄλλοι Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης ἀντετάχθησαν ἕτεροι, οἷοι ὁ Barnave, ὁ Roederer, ἐπικαλούμενοι καὶ τὸ κῦρος τῆς γνώμης τοῦ Montesquieu. Ἡ Συνταχτικὴ Συνέλευσις παρεδέχθη τὴν γνώμην τοῦ Montesquieu καὶ κατέστησε τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν διακεκριμένην καὶ ἀνεξάρτητον τῶν δύο ἄλλων, νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἀνωτέρω παρατεθεῖσαι διατάξεις τοῦ Συντάγματος τοῦ 1791 (πρβ. Hauranne I. 49, 141 suiv, A. Saint Girons Essai etc. 503 suiv, A. Esmein Éléments etc. 318 suiv.).

[49] Τὸ πολίτευμα, ὅπερ ἔδωκεν ἡ Συνταχτικὴ Συνέλευσις εἰς τὴν Γαλλίαν ἕνεκα τῶν ἐλαττωμάτων αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ εὐδοκιμήσῃ. Ἐν τῇ Νομοθετικῇ Συνελεύσει (Assemblée législative), ἥτις διεδέχθη τὴν Συνταχτικὴν Συνέλευσιν, κατέστη ἀδύνατος ἡ ἁρμονικὴ συνεργασία τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσιῶν, αἵτινες ἐπανειλημμένως ἦλθον εἰς σύγκρουσιν, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ μέσον πρὸς ἄρσιν τῶν συγκρούσεων καὶ ἀποκατάστασιν τῆς ἁρμονίας ἕνεκα τῶν ἐκτεθέντων λόγων. Εἰς τὰς ἐλλείψεις τοῦ Συντάγματος τοῦ 1791 ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ κατάργησις τοῦ θεσμοῦ τῆς Βασιλείας καὶ ἡ ταύτην ἐπακολουθήσασα αἱμοβόρος δικτατορία τῆς Συμβατικῆς Συνελεύσεως (πρβ. Hauranne I. 227 suiv, Ed. Laboulaye Histoire des États-Unis III. 292 suiv.).

[50] Ἐν τῇ Συμβατικῇ Συνελεύσει συνέστη τῇ 11 Ὀκτωβρίου 1792

Τὸ Σύνταγμα τοῦτο δὲν ὁμιλεῖ ῥητῶς περὶ χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν, ὡς πράττει τὸ Σύνταγμα τοῦ 1791, ἀλλ' ἀρκεῖται νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ἐὰν τὰ ὅρια τῶν δημοσίων λειτουργιῶν μὴ ὦσι σαφῶς καθωρισμένα ὑπὸ τοῦ νόμου [52], καὶ προβαίνει εἶτα εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν τοιούτων δημοσίων λειτουργιῶν. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν λαόν, μετέχοντα αὐτοπροσώπως εἰς τὴν ἐνάσκησιν αὐτῆς· ἀλλ' ὅμως ὡς ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων μέρος τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας ἀφέθη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλεγομένων ἀντιπροσώπων του, οἵτινες ἀπο-

---

Ἐπιτροπὴ πρὸς σύνταξιν σχεδίου τοῦ μέλλοντος Συντάγματος καὶ τῇ 16 Φεβρουαρίου 1793 ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη δι' ἑνὸς τῶν μελῶν της, τοῦ φιλοσόφου Condorcet, ἐπαρουσίασεν εἰς τὴν Συμβατικὴν Συνέλευσιν τὸ σχέδιον τοῦ Συντάγματος (πρβ. Hauranne I. 259 suiv, 266 suiv.). Ἀλλ' ὅμως μετὰ τὴν νίκην, ἣν κατήγαγε τὸ κόμμα τῶν Ὀρεινῶν (Montagnards) κατὰ τῶν Γιρονδίνων (Girondins), τὸ ἔργον ἐκεῖνο τῶν Γιρονδίνων δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ δεκτόν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ Συμβατικὴ Συνέλευσις τῇ 2 Ἰουνίου 1793 ἀνέθηκεν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κοινῆς Σωτηρίας (Comité de salut public) τὴν παρασκευὴν νέου σχεδίου Συντάγματος. Τῇ 10 Ἰουνίου 1793 ὁ Hérault-Séchelle ἐποιήσατο ἐν τῇ Συμβατικῇ Συνελεύσει τὴν εἰσήγησιν ἐπὶ τοῦ νέου σχεδίου καὶ τῇ 24 Ἰουνίου 1793 ἐψηφίσθη τὸ Σύνταγμα τοῦ 1793. Τὸ Σύνταγμα τοῦτο δὲν ἐφηρμόσθη ἐν Γαλλίᾳ κατ' ἀπόφασιν τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως (πρβ. Hauranne I. 291 suiv, 300 suiv, 320 suiv.).

[51] Ὁ Louis Blanc, οὗτινος τὸ σχετικὸν χωρίον παρατίθησιν ὁ A. Saint Girons (Essai etc. 121), λέγει τὰ ἑξῆς: «Αἱ συγγραφαὶ τοῦ Rousseau εὑρίσκοντο ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Κοινῆς Σωτηρίας... Αἱ παραδοξολογίαι του, τὰς ὁποίας ὁ αἰὼν αὐτοῦ ἐχαρακτήρισεν ὡς φιλολογικὰ ἀποτολμήματα (hardiesses), ὤφειλον ταχέως ν' ἀντηχήσωσιν ἐν ταῖς Ἐθνικαῖς Συνελεύσεσιν ὑπὸ τὸν τύπον δογματικῶν ἀληθειῶν». Περὶ τοῦ Συντάγματος τούτου πρβ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Edmond Bouquet «Constitutions de la France» ἐν τῷ Dictionnaire général de la politique τοῦ M. Block I. 497 suiv.).

[52] Πρβ. Τὸ ἄρθρον 24 τῆς διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, ἥτις προτάσσεται τοῦ Συντάγματος τοῦ 1793.

τελοῦσι τὸ *Νομοθετικὸν Σῶμα* (corps législatif)[53]. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐνασκεῖται ὑπὸ *Ἐκτελεστικοῦ Συμβουλίου* (conseil exécutif), ἐκλεγομένου ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἔχοντος λίαν περιωρισμένην δικαιοδοσίαν[54]. Δὲν ὑπάρχουσι δεσμοί, ἐξασφαλίζοντες τὴν ἀμοιβαίαν ἐπιρροὴν τῶν ἐξουσιῶν νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς, καὶ τὴν ἐκ παραλλήλου συνεργασίαν αὐτῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος[55]. Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία δὲν ἀναγνωρίζεται ῥητῶς ὡς διακεκριμένη ἐξουσία·

---

[53] Ἀφοῦ πρῶτον ἐν ἄρθρῳ 7 ὁρίζει τὸ Σύνταγμα τοῦ 1793, ὅτι «ὁ κυρίαρχος λαὸς εἶναι τὸ σύνολον τῶν Γάλλων πολιτῶν», ἐν ἄρθρῳ 10 ἀποφαίνεται, ὅτι «ὁ λαὸς βουλεύεται περὶ τῶν νόμων», καὶ ἐν ἄρθροις 19, 56 ἑπ. ὁρίζει τὸν τρόπον τῆς περὶ τὸν καταρτισμὸν τῶν νόμων μετοχῆς τοῦ λαοῦ. Ἡ τοιαύτη ἄμεσος συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ παρέχει πολλὰς δυσκολίας καὶ φέρει εἰς ἄτοπα. Τοῦτο κατενόησαν πολλὰ τῶν μελῶν τοῦ Ὀρεινοῦ κόμματος· δὲν ἠδύναντο ὅμως νὰ φανῶσιν ἐγκαταλείποντα τὰς θεωρίας των περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ αὐτοπροσώπου ἐνασκήσεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ὁ Robespierre πρὸ καιροῦ εἶχε χαρακτηρίσει τὸ ἀντιπροσωπικὸν πολίτευμα ὡς ἀναιροῦν τὸ δόγμα τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας καὶ ἡ εἰς αὐτὸ ἀνυπόστολος ἐπάνοδος αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ προδοτικὴ παλινῳδία. Πρὸς θεραπείαν λοιπὸν τοῦ κακοῦ ἐδιχάσθησαν τὰ ἔργα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας εἰς *νόμους* (lois) καὶ εἰς *ψηφίσματα* (décrets). Τοὺς μὲν νόμους προτείνει τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα καὶ ψηφίζει ὁ λαὸς ἐν ταῖς συνελεύσεσιν αὐτοῦ (assemblées primaires) (ἄρθρ. 10, 19, 53, 54, 58), ἐκτὸς ἂν οὗτοι γένωνται σιωπηρῶς ἀποδεκτοί, τὰ δὲ ψηφίσματά εἰσιν ἀπηλλαγμένα τῆς εἰς τὰς συνελεύσεις τοῦ λαοῦ ὑποβολῆς, καταρτιζόμενα ὑπὸ μόνου τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος (ἄρθρ. 53, 55).

[54] Κατὰ τὸ ἄρθρ. 62 τὸ Ἐκτελεστικὸν Συμβούλιον σύγκειται ἐξ εἴκοσι τεσσάρων μελῶν. Ἡ ἐκλογικὴ συνέλευσις ἑκάστου νομοῦ ἐκλέγει ἕνα ὑποψήφιον, τὸ δὲ Νομοθετικὸν Σῶμα ἐκ τοῦ γενικοῦ καταλόγου τῶν ὑποψηφίων ἐκλέγει τὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Συμβουλίου (ἄρθρ. 63). Κυρίως ἡ δικαιοδοσία τοῦ Συμβουλίου τούτου στρέφεται περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων καὶ τῶν ψηφισμάτων καὶ περὶ ἄλλα τινὰ καθήκοντα (ἄρθρ. 65 ἑπ.). Ἡ ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῆς χώρας ἐπιρροὴ αὐτοῦ σπουδαίως περιορίζεται διὰ τῆς ὑπάρξεως διαφόρων διοικητικῶν σωματείων, ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐν τοῖς δήμοις, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ ἐν τοῖς νομοῖς (ἄρθρ. 78 ἑπ.).

ἐξασφαλίζεται ὅμως ἡ ἀνεξαρτησία τῶν δικαστηρίων, πάντων τῶν δικαστῶν προερχομένων ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ λαοῦ [56].

Τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ 1793, ἀναθεωρηθὲν ὑπὸ τῆς Συμβατικῆς Συνελεύσεως μετὰ τὴν ἐπεξεργασίαν αὐτοῦ ὑπὸ Ἐπιτροπῆς, ἣν διώρισεν αὕτη, εἶναι γνωστὸν ὡς τὸ Σύνταγμα τοῦ 1795 [57].

---

[55] Οὔτε τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων, οὔτε τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας, οὔτε τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος ἔχει τὸ Ἐκτελεστικὸν Συμβούλιον. Καὶ ἔχει μὲν τοῦτο εἴσοδον εἰς τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα καὶ θέσιν χωριστὴν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν συνεδριάσεων αὐτοῦ· ἀκούεται ὅμως μόνον, ὁσάκις πρόκειται ν' ἀπολογηθῇ περί τινος (ἄρθρ. 75, 76). Ἔχει ἐξ ἑτέρου τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα τὸ δικαίωμα νὰ καλῇ ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ Ἐκτελεστικὸν Συμβούλιον (ἄρθρ. 77)· δὲν δύναται ὅμως ἐν περιπτώσει διαφωνίας πρὸς αὐτὸ διὰ μιᾶς ἀποφάσεώς του νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ προσώπων πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἀναγκαίας μεταξὺ τῶν δύο σωμάτων ἁρμονίας ἄλλως, εἰμὴ διὰ τῆς κατηγορίας καὶ τῆς καταδίκης αὐτῶν (ἄρθρ. 71). Μόνον ἐκ τῆς ἐκβάσεως τῶν νέων ἐκλογῶν ἐξαρτᾶται ἡ ἀποκατάστασις ἢ μὴ τῆς ἁρμονίας μεταξὺ τῶν δύο ἐξουσιῶν.

[56] Πρβ. ἄρθρ. 86 ἐπ. καὶ A. Esmein. Éléments etc. 331 suiv.

[57] Ἀφοῦ οἱ Ὀρεινοὶ (Montagnards) τῇ βοηθείᾳ τῆς λαιμητόμου ἀπηλλάγησαν ἰσχυρῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων, εἶδον ἐν τέλει κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πιπτούσας τὰς κεφαλὰς τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχηγῶν αὐτῶν, τοῦ Robespierre καὶ τῶν σπουδαιοτέρων μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Κοινῆς Σωτηρίας, τὸ δὲ ῥεῦμα τῆς ἀντιδράσεως ἀπειλοῦν τὴν ὕπαρξιν καὶ πάντων τῶν λοιπῶν συνεργατῶν τῆς αἱμοδιψοῦς Ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων μετέβαλε τὰ λείψανα τοῦ Ὀρεινοῦ κόμματος εἰς τοὺς ἐνθερμωτέρους ὑπερασπιστὰς τῆς ἰδέας, ὅτι ἔπρεπε νὰ παύσῃ τὸ κράτος τῆς Ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ μέχρι τῆς ὥρας ταύτης μήπω ἐφαρμοσθὲν Σύνταγμα τοῦ 1793. Ἡ Συμβατικὴ Συνέλευσις δὲν ἐτόλμησε ν' ἀπορρίψῃ ἀπολύτως τὴν τοιαύτην αἴτησιν· ἐθεώρησεν ὅμως τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Συντάγματος τούτου ἀχώριστον ἀπὸ τῶν ὀργανικῶν νόμων, πρὸς παρασκευὴν τῶν ὁποίων συνέστησεν Ἐπιτροπήν. Ὅτε εἰς τὴν Συμβατικὴν Συνέλευσιν ὑπεβλήθη ἡ ἠτιολογημένη ἔκθεσις τοῦ Pelet de la Lozère, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Ἐπιτροπὴ κατεδείκνυεν, ὅτι

Τὸ Σύνταγμα τοῦτο ἐπεδίωξε μετὰ μείζονος ἢ τ' ἄλλα αὐστηρότητος τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ δόγματος τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν, περιλαβὸν ῥητὴν περὶ τούτου διάταξιν [58], καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις δὲ τῆς ὀργανώσεως τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν πιστότερον προσκολληθὲν εἰς τὸ δόγμα τοῦτο. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς δύο βουλάς, εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Πεντακοσίων (conseil des cinq-cents) καὶ εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Γερόντων (conseil des anciens) [59], ἀμφοτέρας ἐκλεγομένας ὑπὸ

τὸ Σύνταγμα τοῦ 1793 δὲν ἔχρηζε μόνον συμπληρώσεως, ἀλλὰ καὶ ἀναθεωρήσεως, ἡ Συνέλευσις ηὔξησε τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἐχορήγησεν εἰς ταύτην τὴν ἐντολὴν νὰ ἐπενέγκῃ εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ 1793 τὰς ἀναγκαίας μεταβολάς. Ἡ οὕτως ἐπαυξηθεῖσα Ἐπιτροπὴ ὑπέβαλεν εἰς τὴν Συμβατικὴν Συνέλευσιν τὴν γενικὴν ἔκθεσίν της διὰ τοῦ μέλους αὐτῆς Boissy-d'Anglas καὶ ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως κατ' ἐλάχιστον τροποποιηθὲν τὸ σχέδιον τῆς Ἐπιτροπῆς, στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ χωρισμοῦ τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τῶν ὁρίων ἑκάστης, χωρὶς νὰ λαμβάνωνται μέτρα πρὸς ἄρσιν τῆς μεταξὺ τῶν ἐξουσιῶν τούτων συγκρούσεως καὶ πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς διαταραχθείσης ἁρμονίας. Ὁ Lakanal κατὰ τὴν συζήτησιν ὑπέδειξε τὸ ἐλάττωμα τοῦτο, ἀλλ' ἡ Συνέλευσις παρέδραμε τὴν γνώμην ταύτην, ἀφοῦ οὗτος δὲν κατέληξεν εἰς ὡρισμένην πρότασιν. Τοῦτο εἶναι τὸ Σύνταγμα τοῦ 1795. (Περὶ τῶν ἐπιτροπῶν, τῶν ἐκθέσεων καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ σχεδίου συζητήσεων πρβ. Hauranne I. 337 suiv, 373 suiv, Edmond Bouquet «Constitutions de la France» ἐν τῷ Dictionnaire général de la politique τοῦ M. Block I. 498 suiv.).

[58] Πρβ. Τὸ ἄρθρ 22 τῆς διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, ἥτις προτάσσεται τοῦ Συντάγματος τοῦ 1795: «La garantie sociale ne peut exister, si la division des pouvoirs n'est pas établie, si leurs limites ne sont pas fixées, et si la responsabilité des fonctionnaires publics n'est pas assurée».

[59] Εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Πεντακοσίων ἀνήκει ἀποκλειστικῶς τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων, αἱ δὲ περὶ τούτου ἀποφάσεις αὐτῆς καλοῦνται résolutions (ἄρθρ. 76, 79). Ἡ Βουλὴ τῶν Γερόντων ἔχει τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα ν' ἀποδέχηται ἢ ἀπορρίπτῃ τὰς ἀποφάσεις τῆς Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν, μὴ ἐπιτρεπομένης

τοῦ λαοῦ καὶ διαφερούσας ἀλλήλων κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὰ προσόντα τῶν μελῶν [60]. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς πενταμελὲς συμβούλιον, καλούμενον Διευθυντήριον (Directoire), ἐκλεγόμενον δὲ ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Γερόντων μεταξὺ δεκαπλοῦ ἀριθμοῦ ὑποψηφίων ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων [61] Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία, ῥητῶς ἀναγνωριζομένη ὡς διακεκριμένη τῶν ἄλλων καὶ αὐθύπαρκτος, ἐνασκεῖται ὑπὸ δικαστῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ μὴ ἀπολυομένων τῆς θέσεώς των ἄνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως [62]. Ὅπως τὸ δόγμα τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν παραμείνῃ ἀνόθευτον, τὸ Σύνταγ-

---

οὐδεμιᾶς τροποποιήσεως ἐκ μέρους αὐτῆς (ἄρθρ. 86, 95). Αἱ ἀποφάσεις τῆς Βουλῆς τῶν Πενταχοσίων, ἀποδεκταὶ γενόμεναι ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Γερόντων, ὀνομάζονται νόμοι (ἄρθρ. 92).

[60] Πρβ. ἄρθρ. 41, 73, 74, 82, 83.

[61] Πρβ. ἄρθρ. 132 ἐπ. Κατὰ τὴν ἐν τῇ Συμβατικῇ Συνελεύσει συζήτησιν ὁ Eschassériaux καὶ ὁ Saint-Martin ὑπεστήριξαν, ὅτι, ἐὰν τὰ ὄργανα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας διορίζωνται ὑπὸ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος, τότε ἡ ἐξουσία αὕτη θὰ στερῆται ἰδίας δυνάμεως, ἐνῷ ἡ διάκρισις τῶν ἐξουσιῶν δὲν ἐπιτρέπει τὴν ὑποταγὴν τῆς μιᾶς τούτων εἰς τὴν ἄλλην, ἀπῄτησαν δέ, ὅπως τὸ Διευθυντήριον ἐκλέγηται ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Εἰς τὴν πρότασιν ταύτην ἀντετάχθησαν ὁ Mailhe, ὁ Thibaudeau, ὁ Lanjuinais, ὑποστηρίξαντες τὸ σχέδιον τῆς Ἐπιτροπῆς, ὅπερ καὶ ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως. «Ἐὰν ἡ ἰδέα αὕτη ὑπερίσχυεν», εἶπεν ὁ Mailhe, «γνωρίζει τις, ποῦ ἤθελεν εἶναι ἡ ἐθνικὴ ἀντιπροσωπεία; δὲν εἶναι ἀληθὲς νὰ εἴπωμεν, ὅτι αὕτη ἤθελεν ἐκδηλοῦσθαι μᾶλλον ἐναργῶς καὶ μᾶλλον ἐμπράκτως ἐν τῇ ἐκτελεστικῇ ἐξουσίᾳ ἢ ἐν τῷ νομοθετικῷ σώματι; Ἐὰν εἰς ὅλα τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ χορηγήσῃ τις εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς, ἐνώσῃ καὶ τὸ γόητρον καὶ τὴν ἐπιῤῥοὴν τῆς ἐκ τοῦ λαοῦ ἀποῤῥεούσης ἐκλογῆς, ἡ ἐλευθερία ἀπόλλυται» (πρβ. Hauranne I. 355 suiv.).

[62] Πρβ. ἄρθρ. 41, 212, 216, 259, 206. Ἀλλ' ὅμως εἰς τὴν τεθεῖσαν ἀρχὴν δὲν ἔμεινε πιστὴ ἡ πρᾶξις· καθ' ὅσον μετὰ τὰς δικαστικὰς ἐκλογὰς τοῦ τετάρτου ἔτους τῆς Δημοκρατίας τὸ νομοθετικὸν σῶμα ἐξουσιοδότησε τὸ Διευθυντήριον, ὅπως διορίσῃ ἀπ' εὐθείας τοὺς δικαστάς, ἔνθα αἱ ἐκλογικαὶ συνελεύσεις δὲν ἐξέλεξαν αὐτοὺς ἐντὸς τῆς ὡρισμένης προθεσμίας, ἢ συμπληρώσῃ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὰς χη-

μα τοῦ 1795 περιέλαβε τὰς ἑξῆς διατάξεις. Ἀπαγορεύεται ρητῶς εἰς τὸ νομοθετικὸν σῶμα νὰ μεταβιβάσῃ εἰς ἓν ἢ πλειότερα τῶν ἑαυτοῦ μελῶν, εἴτε εἰς οἱονδήποτε ἄλλο πρόσωπον λειτουργίας ἐκ τῶν εἰς αὐτὸ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ἀπονεμηθεισῶν [65]. Ρητῶς ἐπίσης ἀπαγορεύεται εἰς τὸ νομοθετικὸν σῶμα νὰ ἐνασκήσῃ τὴν ἐκτελεστικὴν ἢ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, εἴτε αὐτὸ τοῦτο, εἴτε καὶ δι' ἐπιτρόπων [64]. Κηρύσσεται ἀσυμβίβαστος ἡ ἰδιότης μέλους τοῦ νομοθετικοῦ σώματος πρὸς πᾶσαν ἄλλην δημοσίαν λειτουργίαν [63]. Ἐξ ἑτέρου εἰς τὸ Διευθυντήριον δὲν ἐχορηγήθη οὔτε τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων [66], οὔτε τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας [67], οὔτε τὸ

ρευούσας δικαστικὰς θέσεις ἕνεκεν μὴ ἀποδοχῆς τῆς θέσεως ὑπὸ τῶν ἐκλεχθέντων ἢ ἕνεκεν ἀκυρώσεως τῶν ἐκλογῶν (loi du 25 brumaire an IV ; loi du 22 frimaire an IV ; loi du 29 nivôse an IV), ἂν καὶ ἡ συνταγματικότης τῶν νόμων τούτων εἶναι λίαν ἀμφίβολος (πρβ. A. Esmein Éléments etc. 339).

[63] Πρβ. ἄρθρον 45. Βεβαίως διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἐσκοπεῖτο καὶ ἡ ματαίωσις πάσης ἐν τῷ μέλλοντι ἀποπείρας πρὸς ἀνασύστασιν ἑτέρας τινὸς Ἐπιτροπῆς τῆς Κοινῆς Σωτηρίας.

[64] Πρβ. ἄρθρ. 46.

[65] Πρβ. ἄρθρ. 47. Μία καὶ μόνη ἐξαίρεσις καθιεροῦται ὑπὲρ τοῦ Ἀρχειοφύλακος τῆς Δημοκρατίας.

[66] Μόνον διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος κήρυξιν τοῦ πολέμου ἀπαιτεῖται ἀναγκαίως πρότασις τοῦ Διευθυντηρίου (πρβ. ἄρθρ. 326, 327). Τὴν ἔλλειψιν τοῦ τοιούτου δικαιώματος ἐζήτησε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1795 νὰ θεραπεύσῃ κατ' ἄλλον τρόπον· ἐπέτρεψε δηλονότι εἰς τὸ Διευθυντήριον νὰ προσκαλῇ ἐγγράφως κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τὴν Βουλὴν τῶν Πεντακοσίων, ὅπως λάβῃ ὑπὸ σκέψιν ἀντικείμενόν τι, καὶ νὰ προτείνῃ ἔτι εἰς αὐτὴν τὰ ληπτέα μέτρα, οὐδέποτε δὲ καὶ νὰ ὑποβάλλῃ ταῦτα ὑπὸ τὸν τύπον νομοσχεδίων (ἄρθρ. 163). Τὸ μέτρον ὅμως τοῦτο ἀπεδείχθη ἄστοχον κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν ὁμοίων διατάξεων τοῦ Συντάγματος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ὡς ἐμάθομεν ἀνωτέρω (πρβ. καὶ A. Esmein Éléments 301 suiv.).

[67] Ὡς πρὸς τὸ δικαίωμα τῆς κυρώσεως τῶν νόμων τὸ Σύνταγμα τοῦ 1795 ἐφήρμοσεν αὐστηρῶς τὴν ἀρχὴν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, ὡς οὐδὲν τῶν πρὸ αὐτοῦ Συνταγμάτων ἔπραξεν· ὑπεχρέωσε δὲ τὸ Διευθυντήριον νὰ σφραγίζῃ καὶ δημοσιεύῃ τοὺς ὑπὸ τοῦ νομοθετικοῦ σώμα-

δικαίωμα τῆς διαλύσεως τῶν βουλῶν. Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἐνάτου ἔτους τῆς Δημοκρατίας τὰ μέλη τοῦ Διευθυντηρίου ἐκλέγονται μόνον μεταξὺ τῶν ὑπαρξάντων μελῶν τοῦ νομοθετικοῦ σώματος ἢ ὑπουργῶν· ἀπὸ τῆς πρώτης ὅμως ἡμέρας τοῦ πέμπτου ἔτους τῆς Δημοκρατίας τὰ μέλη τοῦ νομοθετικοῦ σώματος δὲν δύνανται νὰ ἐκλεχθῶσι μέλη τοῦ Διευθυντηρίου ἢ ὑπουργοὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν νομοθετικῶν αὐτῶν καθηκόντων καὶ ἐντὸς τοῦ πρώτου ἔτους ἀπὸ τῆς λήξεως αὐτῶν [68]. Τὸ Διευθυντήριον διορίζει καὶ παύει τοὺς ὑπουργούς· οἱ ὑπουργοὶ ὅμως δὲν ἀποτελοῦσιν ὑπουργικὸν Συμβούλιον [69]. Μεταξὺ νομοθετικοῦ σώματος καὶ Διευθυντηρίου δὲν ὑπάρχει ἄμεσος ἐπικοινωνία, καὶ μόνον ἐγγράφως δύνανται νὰ συνεννοῶνται τὰ ὄργανα ταῦτα τῶν δύο ἐξουσιῶν [70]. Ἐξ ἑτέρου αἱ βουλαὶ οὔτε τὰ μέλη τοῦ Διευθυντηρίου οὔτε τοὺς ὑπουργοὺς δύνανται νὰ παύσωσιν ἀπ' εὐθείας, ἀλλ' οὔτε ἐμμέσως διὰ ψήφου ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης δύνανται νὰ προκαλέσωσι τὴν ἀλλαγὴν τῶν

τος ψηφιζομένους νόμους. (Πρβ. ἄρθρ. 128. 129, καὶ A. Esmein Éléments etc. 303).

[68] Πρβ. ἄρθρ. 135, 136. Ὁ A. Esmein (Éléments etc. 295) φρονεῖ, ὅτι εἰς τὰς ἀποφάσεις ταύτας προέβη ἡ Συμβατικὴ Συνέλευσις οὐ μόνον ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ φόβου, μήπως ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἤθελε δελεάσει καὶ ἀφοπλίσει τοὺς ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ καλλιτέρους προμάχους τῆς ἐλευθερίας, καλοῦσα αὐτοὺς εἰς τὸ ὑπουργεῖον.

[69] Πρβ. ἄρθρ. 148, 151.

[70] Πᾶσα ἀπολογία καὶ πᾶσα διασάφησις, ἣν ζητεῖ ἡ μία ἢ ἡ ἄλλη βουλὴ παρὰ τοῦ Διευθυντηρίου, παρέχεται ἐγγράφως (ἄρθρ. 161). Ἐγγράφως ἐπίσης ὑποχρεοῦται τὸ Διευθυντήριον νὰ ἐκθέτῃ ἐτησίως εἰς ἑκατέραν τῶν βουλῶν τὴν συγκεφαλαίωσιν τῶν δαπανῶν, τὴν κατάστασιν τῶν οἰκονομικῶν, τὴν κατάστασιν τῶν ὑπαρχουσῶν συντάξεων, ὡς καὶ τῶν συντάξεων, τὰς ὁποίας θεωρεῖ πρόσφορον νὰ χορηγήσῃ, καὶ πρὸς τούτοις τὰς καταχρήσεις, ὧν ἔλαβε γνῶσιν (ἄρθρ. 162). Σημειωτέον δ' ὅτι κατ' ἀνάγκην οὐδὲ οἱ ὑπουργοὶ ἔχουσιν εἴσοδον εἰς τὰς βουλάς, ἀφοῦ οὗτοί εἰσιν ἁπλῶς ὄργανα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (πρβ καὶ τὴν σημείωσιν 66 τῆς παρούσης §· πρὸς τούτοις δὲ A. Esmein Éléments etc. 296).

ὀργάνων τούτων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Τοιουτοτρόπως τὸ Σύνταγμα τοῦ 1795 ἐπεδίωξε τὸν ἐντελῆ χωρισμὸν τῶν δύο ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς, καὶ διὰ τοῦτο παρεκώλυσε πᾶσαν ἄμεσον ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῶν δύο ἐξουσιῶν καὶ πάντα δεσμόν, ὅστις ἠδύνατο ἐκ ταύτης νὰ παραχθῇ μεταξὺ τούτων, διευκολύνων τὴν ἁρμονικὴν συνεργασίαν αὐτῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος. Πᾶσα διαφωνία καὶ πᾶσα σύγκρουσις ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν σύρραξιν τῶν ἐξουσιῶν τούτων καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἀναγκαίας ἁρμονίας ἐξαρτᾶται εἴτ' ἐκ τυχαίων γεγονότων, εἴτ' ἐκ βιαίων μέτρων. Μόνον ἡ ἔκβασις τῶν μελλουσῶν ἐκλογῶν, διὰ τὰς ὁποίας ὅμως πρέπει τις νὰ περιμένῃ, ἢ ἡ ὑπὸ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος κατηγορία καὶ ἡ κατ' ἀκολουθίαν ταύτης καταδίκη τῶν μελῶν τοῦ Διευθυντηρίου δύνανται ν' ἀποκαταστήσωσι τὴν διαταραχθεῖσαν ἁρμονίαν μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας[71]. Ἐν τέλει τὸ Σύνταγμα τοῦ 1795 περιέλαβε διατάξεις ἐξασφαλιζούσας τὸν ἐντελῆ χωρισμὸν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Δικαστικὰ καθήκοντα δὲν δύνανται νὰ ἐνασκήσωσιν οὔτε ἡ νομοθετικὴ οὔτε ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία[72]. Οἱ δικασταὶ δὲν δύνανται ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, οὐδὲ ν' ἀποφανθῶσι κανονιστικῶς, οὐδὲ νὰ παρακωλύσωσιν ἢ ἀναστείλωσι τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων, οὐδὲ νὰ καλέσωσιν ἐνώπιον αὐτῶν τὰ ὄργανα τῆς διοικήσεως διὰ τὰ ἔργα τῶν ἑαυτῶν καθηκόντων[73].

Τὰ ἐλαττώματα τοῦ Συντάγματος τοῦ 1795 δὲν ἐβράδυναν νὰ φανῶσιν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ. Ἐπὶ μικρὸν διήρκεσεν ἡ μεταξὺ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος καὶ τοῦ Διευθυντηρίου ἁρμονία. Εὐθὺς δ' ὡς ἐπῆλθεν ἡ διαφωνία, ἡ σύγκρουσις μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ὑπῆρξε βιαία· ἐπει-

---

[71] Πρβ. ἄρθρ. 265 ἐπ. πρὸς τούτοις δὲ Hauranne I. 373 suiv, A. Esmein Éléments 297 suiv.

[72] Πρβ. ἄρθρ. 202.

[73] Πρβ. ἄρθρ. 203.

δὴ δ' ἐν τῷ πολιτεύματι δὲν ὑπῆρχον οἱ πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἁρμονίας ἀναγκαῖοι παράγοντες, ἑκάστοτε ἐκράτουν τὰ ὄργανα τῆς μιᾶς τῶν ἐξουσιῶν, συντριβομένης τῆς ἀντιστάσεως καὶ ὑποδουλουμένης τῆς ἑτέρας, μέχρις οὗ ὁ ἀνταγωνισμὸς κατέλιξεν εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1795, ὅπως τὴν θέσιν αὐτοῦ καταλάβῃ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1799 [74].

---

[74] Κατ' ἀρχὰς ὑπῆρξεν ἁρμονία μεταξὺ τῶν βουλῶν καὶ τοῦ Διευθυντηρίου. Ἀλλ' ὅμως κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ ἔτους 1796 ἡ πλειοψηφία ἐν ταῖς βουλαῖς μετεβλήθη· μὴ μεταβληθείσης δὲ καὶ τῆς πλειοψηφίας τοῦ Διευθυντηρίου κατὰ τὴν γενομένην κλήρωσιν πρὸς ἀνανέωσιν ἑνὸς μέλους αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς 20 Μαΐου 1797 εὑρίσκοντο δύο πλειοψηφίαι ἀντιμέτωποι, ἀφ' ἑνὸς ἡ πλειοψηφία τῶν βουλῶν, ἥτις ἤθελε ν' ἀποσπάσῃ τὴν ἐξουσίαν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Συμβατικῶν (conventionnels) καὶ νὰ καθαρίσῃ τὴν νομοθεσίαν ἐκ πάντων τῶν ἐπαναστατικῶν νόμων, ἐξ ἑτέρου ἡ πλειοψηφία τοῦ Διευθυντηρίου, ἥτις ἤθελε νὰ διατηρήσῃ τοὺς Συμβατικοὺς ἐν τῇ ἐξουσίᾳ καὶ ν' ἀφήσῃ ἰσχύοντας τοὺς ἐπαναστατικοὺς νόμους. Ὡς ἐμάθομεν ἀνωτέρω, κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1795 οὔτε τὸ Διευθυντήριον ἠδύνατο νὰ διαλύσῃ τὰς βουλάς, οὔτε αἱ βουλαὶ νὰ παύσωσι τὸ Διευθυντήριον. Ἡ ἐκ μέρους προσώπων τινῶν γενομένη ἀπόπειρα συμφιλιώσεως διὰ τοῦ διορισμοῦ ὑπουργῶν ἀρεστῶν ταῖς βουλαῖς ἀπεκρούσθη, καὶ τὸ Διευθυντήριον οὐ μόνον διετήρησε τοὺς ὑπουργούς, καθ' ὧν αἱ βουλαὶ ἦσαν δυσμενῶς διατεθειμέναι, ἀλλὰ καὶ ἀπέλυσε τοὺς ὑπουργοὺς τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν βουλῶν, ὁ δὲ ἀγὼν ἐξερράγη φανερῶς. Τὸ Διευθυντήριον ἐν τέλει προσέφυγεν εἰς βίαια μέτρα καὶ διὰ πραξικοπήματος ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε τὴν ὑποδούλωσιν τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Βοηθούμενον ὑπό τινων εὐτελῶν λειψάνων τῶν δύο βουλῶν καὶ ὑπὸ τοῦ φόβου, ὃν ἐνέπνευσεν, ἐπέτυχε τὸ Διευθυντήριον ὅ,τι ἠδύνατο νὰ ἐπιθυμήσῃ. Οὐχὶ πλέον διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἀλλὰ διὰ ψηφισμάτων προεγράφησαν δύο μέλη τοῦ Διευθυντηρίου ἀπαρέσκοντα εἰς τὴν πλειοψηφίαν αὐτοῦ, εἷς ὑπουργός, πεντήκοντα τρία μέλη τῶν βουλῶν, ἐν οἷς καὶ οἱ δύο πρόεδροι, δύο στρατηγοί, ἰδιοκτῆται, ἐκδόται καὶ συντάκται τεσσαράκοντα δύο ἐφημερίδων, καὶ ἄλλοι τινὲς εὐγενεῖς πολῖται, ὅσοι δ' ἐξ αὐτῶν δὲν ἠδυνήθησαν, ἢ δὲν ἠθέλησαν νὰ κρυβῶσιν, ἀπεστάλησαν εἰς Καϋέννην, ἔνθα πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εὗρον τὸν θάνατον, πρὸς τούτοις δὲ ἠκυρώθησαν αἱ ἐκλογαὶ τεσσαράκοντα ἐννέα νομῶν καὶ ἄλλα αὐθαίρετα μέτρα ἐλήφθησαν. Γενομένων μετὰ ταῦτα τῶν ἐκλογῶν

Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1799 δὲν ἠκολούθησε τὰς περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν ἀρχὰς τῶν πρὸ αὐτοῦ Γαλλικῶν Συνταγμάτων, ἀλλὰ διὰ ποικίλων περιστροφῶν κατέληξε κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῆς ἐξουσίας εἰς τὰς χεῖρας ἑνός, τοῦ πρώτου Ὑπάτου Ναπολέοντος Βοναπάρτου [75].

διά τε τὰς ἀκυρωθείσας ἐκλογὰς καὶ τὴν μερικὴν ἀνανέωσιν τῶν βουλῶν, τὸ Διευθυντήριον διὰ τῶν ἐκνόμων καὶ βιαίων μέσων, ἅτινα ἐφήρμοσε κατὰ τὰς ἐκλογὰς καὶ κατὰ τὴν ἐξέλεγξιν τῶν ἐκλογῶν, καὶ διὰ τοῦ φόβου, ὃν ἐνέπνευσε, κατώρθωσε νὰ ὑποδουλώσῃ τὰς βουλὰς καὶ νὰ καταστήσῃ βωβὸν τὸ βῆμα αὐτῶν, νὰ μεταβάλῃ δὲ ταύτας εἰς τυφλὰ ὄργανα τῶν βιαίων καὶ ἀντισυνταγματικῶν μέτρων του. Τὸ Διευθυντήριον κατήρτιζε τὰς ἐν ταῖς βουλαῖς πλειοψηφίας καὶ αὐτὸ ἐπλήρου τὰς δικαστικὰς θέσεις διὰ τῶν φίλων του. Ἡ κατάχρησις τῆς ἐξουσίας τοῦ Διευθυντηρίου ἔσχεν ὡς ἐπακολούθημα τὴν κατ' αὐτοῦ ἀρξαμένην ζωηρὰν ἀντίδρασιν καὶ κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ ἑβδόμου ἔτους τῆς Δημοκρατίας ἰσχυρὰ ἀντιπολίτευσις ἐσχηματίσθη ἐν ταῖς βουλαῖς. Ἡ ἀντιπολίτευσις αὕτη κατήργησε τοὺς ἀντισυνταγματικοὺς νόμους τοῦ Διευθυντηρίου καὶ ἠπείλει τὴν πλειοψηφίαν αὐτοῦ διὰ κατηγορίας καὶ καταστροφῆς· ἡ εἴσοδος ὅμως τοῦ Sieyès εἰς τὸ Διευθυντήριον καὶ ἡ διάσπασις τῆς πλειοψηφίας αὐτοῦ ἠνάγκασαν τὰ ἐν τῇ μειοψηφίᾳ πλέον εὑρεθέντα μέλη τοῦ Διευθυντηρίου Lareveille καὶ Merlin νὰ παραιτηθῶσι, καὶ οὕτω προὐλήφθη ἡ διὰ τῆς βίας λύσις τῆς μεταξὺ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος καὶ τοῦ Διευθυντηρίου ὑπαρχούσης διαφωνίας καὶ ἐχθρότητος. Ὁ Sieyès δὲν ἦτο ποσῶς ηὐχαριστημένος ἐκ τοῦ ἐν ἰσχύϊ Συντάγματος τοῦ 1795 καὶ δικαιῶς ἐπεθύμει νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς ἰδικάς του ἀρχὰς ἐν Γαλλίᾳ ὡς ἄλλος Λυκοῦργος· προσεταιρισθεὶς δὲ τὸν στρατηγὸν Bonaparte, πρὸς τὸν ὁποῖον οὐδεμίαν ἠσθάνετο φιλίαν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ ὁποίου ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ συμπράξῃ ἡ κοινὴ γνώμη καὶ ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων, συνετέλεσεν εἰς τὴν διὰ πραξικοπήματος κατάλυσιν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1795. Τὸν ἀνταγωνισμὸν μεταξὺ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος καὶ τοῦ Διευθυντηρίου μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ Συντάγματος τοῦ 1795 περιγράφει ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ὁ Hauranne I. 383 suiv.

[75] Εἰς τὸν Sieyès, τὸν Roger-Ducos καὶ τὸν Bonaparte ἀνετέθη ἡ ἐντολὴ νὰ κυβερνήσωσι καὶ νὰ παρασκευάσωσιν ἓν νέον Σύνταγμα, συνεργαζόμενοι μετὰ τῶν δύο Ἐπιτροπῶν τῶν βουλῶν, ὧν ἑκατέρα συνέκειτο ἐξ εἴκοσι πέντε μελῶν. Ἀλλ' ὅμως οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων ἦσαν

Κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1799 ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὴν Κυβέρνησιν (gouvernement) [76], εἰς ἕτερον σῶμα καλούμενον Tribunat [77] καὶ εἰς τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα (Corps

---

ἐστραμμένοι πρὸς τὸν Sieyès, ὃν ἐθεώρουν τὸν μόνον ἁρμόδιον πρὸς παρασκευὴν τοῦ νέου Συντάγματος. «Ὁ πολίτης Sieyès», ἔλεγεν ὁ Ναπολέων, «ἐμελέτησε ἐμβριθῶς καθ' ἅπαντα τὸν βίον του τὸν ὀργανισμὸν τῶν κυβερνήσεων· ἔχει μεγάλας γνώσεις καὶ εὐρείας πολιτικὰς ἰδέας. Τίποτε ἄλλο δὲν δύναταί τις νὰ πράξῃ καλλίτερον, ἢ νὰ υἱοθετήσῃ τὸ σχέδιον, ὅπερ θὰ συλλάβῃ οὗτος». Ὁ Sieyès κατὰ τὰς μελέτας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν προηγουμένων Συνταγμάτων τῆς Γαλλίας εἶχε καταλήξει εἰς τὸ ἑξῆς συμπέρασμα· «ἡ ἐμπιστοσύνη πρέπει νὰ ἔρχηται ἐκ τῶν κάτω, ἡ δὲ αὐθεντία ἐκ τῶν ἄνω». Τὸ πόρισμα τοῦτο τῶν μελετῶν του ἀνεβίβασεν ὁ Sieyès εἰς πολιτικὸν ἀξίωμα, καὶ ἐκ τούτου ἐξήρτησε κατὰ μέγα μέρος τὰς διατάξεις τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκπονηθέντος σχεδίου τοῦ Συντάγματος, ὄντος ἄλλως τε πολυπλόκου ἐν τῷ καθ' ὅλου ὀργανισμῷ αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως τὸ σχέδιον τοῦτο, ὅπερ ἐφαρμοζόμενον ἤθελεν ὁδηγήσει τὴν Γαλλίαν μοιραίως, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Thiers καὶ τοῦ Hauranne, εἰς ὀλιγαρχίαν παρεμφερῆ πρὸς τὴν τῆς Βενετίας, ἀπήρεσεν εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὅστις μετὰ πικρίας καὶ σκώμματος ὠμίλησε περὶ τοῦ «νέου Λυκούργου». Ἐν τέλει ἐξευρέθη διέξοδος πρὸς ἄρσιν τῆς μεταξὺ Sieyès καὶ Ναπολέοντος διαφωνίας· ἀνετέθη δηλονότι ἡ προπαρασκευαστικὴ ἐργασία διὰ τὰς ἀναγκαίας μεταρρυθμίσεις εἰς Ὑποεπιτροπήν, ἥτις εἶχε σχηματισθῇ ἐκ τῶν Ἐπιτροπῶν τῶν δύο βουλῶν, καὶ ἀπεφασίσθη, ὅπως μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐργασίας ταύτης ἐπακολουθήσῃ ἡ ἐξέτασις καὶ συζήτησις ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Ναπολέοντος ὑπὸ τῆς Γενικῆς Ἐπιτροπῆς. Τοιουτοτρόπως συνετάχθη ὁριστικῶς τὸ Σύνταγμα τοῦ 1799, οὗτινος τὰς διατάξεις θὰ μάθωμεν ἀμέσως (πρβ. Hauranne I. 443 suiv, Ed. Bouquet «Constitutions de la France» etc. 500 suiv.).

[76] Ἡ Κυβέρνησις εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων (ἄρθ. 25, 26, 43) καὶ τῆς συζητήσεως αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος διὰ ῥητόρων ὑπ' αὐτῆς ἐκλεγομένων μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, τῶν ὁποίων ὅμως ὁ ἀριθμὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερβῇ τοὺς τρεῖς (ἄρθρ. 34, 53), τὰ σχέδια δὲ τῶν νόμων συνέτασσε τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν Ὑπάτων (ἄρθ. 52). Τέλος ἡ δημοσίευσις τῶν νόμων ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὸν πρῶτον Ὕπατον (ἄρθρ. 37, 41).

[77] Ὁ Ἐ. Ἀ. Σῖμς ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ μεταφρασθείσῃ ἱστορίᾳ τῆς Γαλ-

législatif) [78]. Ἡ Κυβέρνησις εἶναι διαπεπιστευμένη εἰς τρεῖς Ὑπάτους (Consuls), μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος Ὕπατος συγκεντροῖ εἰς χεῖρας αὐτοῦ πᾶσαν σχεδὸν τὴν ἐξουσίαν [79]. Ἡ δικαιοσύνη δὲν ἀποτελεῖ ἰδίαν αὐτοτελῆ καὶ ἀνεξάρτητον ἐξουσίαν, ἀλλὰ μᾶλλον παρίσταται ὡς ἐξάρτημα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἀπονέμεται δὲ ὑπὸ δικαστῶν, οἵτινες πλήν τινων ἐξαι-

---

λικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Μιγιὲ μεταφράζει τὴν λέξιν «Tribunat» διὰ τῆς λέξεως «Δημοβούλιον» πρὸς ἀποφυγὴν τῆς λέξεως «Δημαρχία», εἰς τὴν ὁποίαν ἄλλη ἐδόθη παρ' ἡμῖν σημασία. Τὸ Tribunat εἶναι σῶμα νομοθετικόν. Συζητεῖ τὰ νομοσχέδια καὶ ψηφίζει ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς ἢ τῆς ἀπορρίψεως αὐτῶν. Μετὰ τοῦτο ἀποστέλλει ἐκ τοῦ μέσου αὐτοῦ τρεῖς ῥήτορας, διὰ τῶν ὁποίων ἐκτίθενται καὶ ὑποστηρίζονται ἐνώπιον τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος οἱ λόγοι τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐξενεχθείσης ἀποφάσεως ἐφ' ἑκάστου τῶν νομοσχεδίων (ἄρθρ. 28, 34). Τὸ σῶμα τοῦτο σύγκειται ἐξ ἑκατὸν μελῶν, ἀγόντων ἡλικίαν τοὐλάχιστον 25 ἐτῶν, ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς Γερουσίας ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Καταλόγου, ἀνανεουμένων ἐτησίως κατὰ τὸ ἓν πέμπτον καὶ ἐχόντων ἀπεριόριστον τὸ δικαίωμα τῆς ἐκ νέου ἐκλογῆς αὐτῶν (ἄρθρ. 20, 27). Ὁ Ἐθνικὸς Κατάλογος οὗτος (ὑποψηφίων) (liste nationale), ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκλέγονται δι' ὅλα τὰ δημόσια ἐθνικὰ ἀξιώματα, προέρχεται ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ λαοῦ, οὐχὶ τῆς ἀμέσου, ἀλλὰ τῆς διὰ τριῶν βαθμῶν διερχομένης (ἄρθρ 7 ἐπ.).

[78] Τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα, ἀκούων πρῶτον τὰς ἐπὶ τῶν νομοσχεδίων ἐνώπιον αὐτοῦ γενομένας συζητήσεις ὑπὸ τῶν ῥητόρων τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Tribunat, ἄνευ ἄλλης συζητήσεως ἐκ μέρους τῶν ἑαυτοῦ μελῶν καὶ διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἀποφαίνεται ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς ἢ τῆς ἀπορρίψεως τῶν νομοσχεδίων, τὰ δὲ ὑπ' αὐτοῦ δεκτὰ γενόμενα νομοσχέδια δημοσιεύονται ὑπὸ τοῦ πρώτου Ὑπάτου ὡς νόμοι (ἄρθρ, 34, 37). Τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα συγκροτεῖται ἐκ τριακοσίων μελῶν, ἀγόντων ἡλικίαν τοὐλάχιστον τριάκοντα ἐτῶν, ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς Γερουσίας ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Καταλόγου καὶ ἀνανεουμένων ἐτησίως κατὰ τὸ ἓν πέμπτον, μὴ δυναμένων δὲ νὰ ἐκλεγῶσιν ἐκ νέου πρὸ τῆς παρελεύσεως ἔτους ἀπὸ τῆς λήξεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν (ἄρθρ. 20, 31, 32).

[79] Ἡ Κυβέρνησις εἶναι διαπεπιστευμένη εἰς τρεῖς Ὑπάτους, ἐκλεγομένους ἐπὶ δεκαετίαν καὶ ἔχοντας ἀπεριόριστον τὸ δικαίωμα τῆς ἐκ νέου ἐκλογῆς. Οἱ Ὕπατοι ἐκλέγονται καθ' ὡρισμένην τάξιν· ἤτοι πρῶτος Ὕπατος (τοιοῦτον ὠνόμασε τὸ Σύνταγμα τὸν πολίτην Bonaparte),

ρέσεων διορίζονται ὑπὸ τοῦ πρώτου Ὑπάτου καὶ δὲν παύονται ἄνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἐφ' ὅσον τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐμπεριέχονται ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν ἐκλεξίμων [80]. Ἀλλ' ὅμως πλὴν τῶν ἄλλων νομοθετικῶν, ἐκτελεστικῶν καὶ δικαστικῶν ὀργάνων εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ 1799 εἰσήχθη καὶ ἕτερος παράγων, ἡ Συντηρητικὴ Γερουσία (Sénat conservateur) περιβεβλημένη μεγάλην δύναμιν. Ἡ Συντηρητικὴ Γερουσία, συγκροτηθεῖσα τὸ πρῶτον κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πρώτου Ὑπάτου Ναπολέοντος, ἐχρησίμευσεν εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖρας αὐτοῦ ὡς ἰσχυρότατος μοχλός, δι' οὗ οὗτος ἐκίνει κατὰ βούλησιν ὁλόκληρον τὸν πολιτικὸν ὀργανισμὸν τῆς Γαλλίας [81]. Ἀλλ'

δεύτερος Ὕπατος (τοιοῦτον ὠνόμασε τὸ Σύνταγμα τὸν πολίτην Cambacérès) καὶ τρίτος Ὕπατος (τοιοῦτον ὠνόμασε τὸ Σύνταγμα ἐξαιρετικῶς ἐπὶ μίαν πενταετίαν τὸν πολίτην Lebrun) (ἄρθρ. 39). Τοὺς Ὑπάτους ἐκλέγει ἡ Γερουσία ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Καταλόγου (ἄρθρ. 20). Ὁ πρῶτος Ὕπατος ἔχει ἰδιαίτερα καθήκοντα· ἤτοι δημοσιεύει τοὺς νόμους, διορίζει καὶ παύει κατὰ θέλησιν τοὺς ὑπουργούς, τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους, τοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, διορίζει τοὺς δικαστάς, πλὴν τῶν εἰρηνοδικῶν καὶ τῶν μελῶν τοῦ Ἀκυρωτικοῦ, χωρὶς νὰ ἔχῃ καὶ τὸ δικαίωμα τῆς παύσεως τῶν δικαστῶν (ἄρθρ. 40, 41)· εἰς τὰς ἄλλας δὲ πράξεις τῆς Κυβερνήσεως ὁ δεύτερος Ὕπατος καὶ ὁ τρίτος Ὕπατος ἔχουσι ψῆφον συμβουλευτικὴν ἁπλῶς (ἄρθρ. 42). Ἀλλ' ὅμως οὐδεμία πρᾶξις τῆς Κυβερνήσεως εἶναι ἰσχυρὰ ἄνευ τῆς προσυπογραφῆς ἑνὸς ὑπευθύνου ὑπουργοῦ (ἄρθρ. 55, 72 ἐπ.), τῶν Ὑπάτων χηρυχθέντων ἀνευθύνων διὰ τὰ ἔργα τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν (ἄρθρ. 69).

[80] Πρβ. ἄρθρ. 41, 68. Οἱ εἰρηνοδίκαι ἐκλέγονται ἐπὶ τριετίαν ἀμέσως ὑπὸ τῶν πολιτῶν (ἄρθρ. 41, 60, 68). Τὰ μέλη τοῦ Ἀκυρωτικοῦ ἐκλέγονται ὑπὸ τῆς Γερουσίας ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Καταλόγου (ἄρθρ. 20, 41, 68). Πρὸς τούτοις πρβ. A. Esmein Éléments etc. 332 καὶ E. H. Huyttens Discussions du Congrès National de Belgique IV. 68, ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἔκθεσιν τοῦ Raikem εἰσηγητοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς.

[81] Ἡ Συντηρητικὴ Γερουσία συγκροτεῖται ἐξ ὀγδοήκοντα μελῶν, ἰσοβίως ἐκλεγομένων καὶ ἀγόντων ἡλικίαν τοὐλάχιστον τεσσαράκοντα ἐτῶν. Πρὸς συγκρότησιν τῆς Γερουσίας θὰ ἐκλεχθῶσι τὸ πρῶτον ἑξήκοντα μέλη, κατ' ἔτος δὲ ἀπὸ τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς θὰ ἐκλέγωνται

ἐὰν ἡ Γερουσία ἐχρησίμευσεν ὡς πειθήνιον ὄργανον τοῦ Ναπολέοντος καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας εἰς χεῖρας αὐτοῦ ὑπὸ τὰ προσχήματα τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος, οὐχ ἧττον ὑπὸ ἄλλας περιστάσεις αἱ ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1799 καθεστηκυῖαι ἐξουσίαι ἠδύναντο νὰ φέρωσιν, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Hauranne, εἰς σύγκρουσιν τῶν διαφόρων ὀργάνων τοῦ πολιτεύματος, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἄλλη λύσις τῆς διαφωνίας, παρὰ πάντα τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς δικαιοδοσίας ἑκάστου τούτων, εἰμὴ ἡ διὰ πραξικοπήματος καὶ διὰ τῆς ἀναιρέσεως τῶν βάσεων αὐτοῦ τοῦ Συντάγματος [82].

δύο μέλη μέχρι τῆς συμπληρώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀγδοήκοντα μελῶν. Τοὺς γερουσιαστὰς ἐκλέγει ἡ Γερουσία μεταξὺ τριῶν ὑποψηφίων, ὑποβαλλομένων εἰς αὐτὴν ὡς ἑξῆς: τοῦ πρώτου ὑπὸ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, τοῦ δευτέρου ὑπὸ τοῦ Tribunat καὶ τοῦ τρίτου ὑπὸ τοῦ πρώτου Ὑπάτου· εἰσέρχονται δὲ εἰς τὴν Γερουσίαν αὐτοδικαίως καὶ οἱ Ὕπατοι μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀρχῆς αὐτῶν (ἄρθρ. 15, 16, 17). Ὁ γερουσιαστὴς οὐδέποτε δύναται νὰ ἐκλεχθῇ εἰς οἱονδήποτε ἄλλο δημόσιον ἀξίωμα (ἄρθρ. 18). Ἡ Γερουσία ἐκλέγει ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Καταλόγου τὰ μέλη τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, τὰ μέλη τοῦ Tribunat, τοὺς Ὑπάτους, τὰ μέλη τοῦ Ἀκυρωτικοῦ κλπ. (ἄρθρ. 20). Ἡ Γερουσία ἐπικυροῖ ἢ ἀκυροῖ πάσας τὰς πράξεις, τὰς ὁποίας εἰσάγουσιν ἐπὶ ἀντισυνταγματικότητι ἐνώπιόν της τὸ Tribunat ἢ ἡ Κυβέρνησις, μεταξὺ δὲ τῶν πράξεων τούτων συγκαταλέγονται καὶ οἱ κατάλογοι τῶν ἐκλεξίμων (ἄρθρ. 21). Ἡ πρώτη συγκρότησις τῆς Γερουσίας ἐγένετο κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον Οἱ πρώην Ὕπατοι Sieyès καὶ Roger-Ducos ὠνομάσθησαν γερουσιασταὶ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος. Οἱ δύο οὗτοι, ἑνωθέντες μετὰ τῶν νεωστὶ ἐκλεχθέντων Ὑπάτων δευτέρου καὶ τρίτου, ἐξέλεξαν τὴν πλειοψηφίαν τῆς Γερουσίας, αὕτη δ' εἶτα συνεπλήρωσεν ἑαυτὴν καὶ μετὰ τὴν ἑαυτῆς συμπλήρωσιν προέβη εἰς τὰς ἄλλας ἐκλογάς, τὰς ὁποίας κατὰ τὰ εἰρημένα ἀνέθηκεν εἰς αὐτὴν τὸ Σύνταγμα (ἄρθρ. 24). Ἡ συγκρότησις τῆς Γερουσίας ἐγένετο ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ πρώτου Ὑπάτου Ναπολέοντος καὶ ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις αὐτοῦ, ὅστις τοιουτοτρόπως ἐγένετο ὁ μόνος ἀληθὴς παράγων ὁλοκλήρου τῆς πολιτικῆς μηχανῆς, ἣν κατεσκεύασε διὰ τὴν Γαλλίαν τὸ Σύνταγμα τοῦ 1799 (πρβ. Hauranne I. 462 suiv.).

[82] Ὁ Hauranne (I. 470 suiv.) φέρει τὰς ἑπομένας ἀξιολόγους πα-

Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1799 ὑπῆρξε βραχύβιον, ῥιζικῶς μεταρρυθμισθὲν διὰ τοῦ Ὀργανικοῦ Δόγματος τῆς Γερουσίας τοῦ 1802 (Sénatus-consulte organique)[83]. Διὰ τῆς τοιαύτης

ρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1799. Τὸ Tribunat δὲν εἶχε ψῆφον περὶ τῶν νόμων· εἶχεν ὅμως τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθέρας συζητήσεως καὶ τῆς καταγγελίας τῶν ἀντισυνταγματικῶν πράξεων τῆς Κυβερνήσεως, διὰ τῆς ἐλευθέρας δὲ συζητήσεως ἠδύνατο νὰ συγκινῇ τὴν δημοσίαν γνώμην. Τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα δὲν συνεζήτει, ἀλλ' ἐψήφιζε τοὺς νόμους· ἀρνούμενον ὅμως νὰ ψηφίσῃ τοὺς οἰκονομικοὺς νόμους, ἠδύνατο νομίμως νὰ σταματήσῃ τὴν κυβερνητικὴν μηχανὴν καὶ διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ δεσπόσῃ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησίν του. Καὶ ὅμως οὔτε τὸ Tribunat, οὔτε τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα ἠδύναντο νὰ διαλυθῶσιν. Ἀληθῶς ἡ Γερουσία συνεκρότει τὰ σώματα ταῦτα καὶ ἠδύνατο νὰ τροποποιήσῃ αὐτὰ διὰ τῆς ἐτησίας ἀνανεώσεως τοῦ ἑνὸς πέμπτου αὐτῶν· ἂν ὑποτεθῇ ὅμως, ὅτι τὰ σώματα ταῦτα εἶχον ἀπόφασιν ν' ἀντιστῶσι, τὸ φάρμακον ἐνήργει βραδέως καὶ ἦτο ἀνωφελές. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ κίνδυνος τῶν τοιούτων συγκρούσεων ἐκ μέρους τῶν σωμάτων τούτων δὲν ἦτο σοβαρός, δὲν δύναται οὐχ ἧττον νὰ λεχθῇ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῶν συγκρούσεων μεταξὺ Κυβερνήσεως καὶ Γερουσίας. Καὶ ἡ Γερουσία καὶ ἡ Κυβέρνησις εὑρίσκοντο ἀντιμέτωποι καὶ ἀπολύτως ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ Γερουσία ἐδέσποζε τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἅτε καταρτίζουσα τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα καὶ τὸ Tribunat, ἠδύνατο δὲ διὰ τοῦτο ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ν' ἀντιπράττῃ καὶ παρακωλύῃ τὴν ἐνέργειαν τῆς Κυβερνήσεως. Ἔτι πλέον· ἠδύνατο ν' ἀκυρώσῃ ἐπὶ τῇ καταγγελίᾳ τοῦ Tribunat, τὸ ὁποῖον αὕτη κατήρτιζε, τὰς πράξεις τῆς Κυβερνήσεως ὡς ἀντισυνταγματικάς. Καὶ ὅμως οὔτε ὁ πρῶτος Ὕπατος ἠδύνατο νὰ διαλύσῃ ἢ ἀνανεώσῃ τὴν Γερουσίαν, οὔτε ἡ Γερουσία ἠδύνατο νὰ παύσῃ τὸν πρῶτον Ὕπατον. Εὐθὺς ὡς ἔπαυεν ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἁρμονία, ἀφοῦ δὲν ἠδύνατο αὕτη ν' ἀποκατασταθῇ διὰ τῆς παρεμβάσεως τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ, ἔπρεπεν ἡ κυβερνητικὴ μηχανὴ ἢ νὰ σταματήσῃ ἐντελῶς, ἢ νὰ συντριβῇ. Ἑπομένως τὸ Σύνταγμα τοῦ 1799 οὔτε τὴν ἐλευθερίαν οὔτε τὴν τάξιν ἐξησφάλιζεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὅπως λειτουργήσῃ μετά τινος κανονικότητος τὸ Σύνταγμα, ὤφειλεν ἡ μία τῶν δύο μεγάλων ἐξουσιῶν νὰ ὑποκύψῃ καὶ καταστῇ ταπεινὴ δούλη καὶ ὄργανον τῆς ἑτέρας. Ἐὰν τοῦτο ἔπραττεν ἡ Κυβέρνησις, ἡ Γαλλία μεθίστατο εἰς καθαρὰν ὀλιγαρχίαν· ἐὰν δ' ἔπραττε τοῦτο ἡ Γερουσία, ἡ Γαλλία ὑπέκυπτεν εἰς καθαρὸν δεσποτισμόν.

[83] Ὁ Ναπολέων εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του εἰς πρῶτον Ὕπατον

μεταῤῥυθμίσεως τοῦ Συντάγματος τοῦ 1799 ἐπεδιώχθη καὶ ἐπετεύχθη καὶ νόμῳ καὶ πράγματι ἡ συγκέντρωσις τῆς ἀπολύτου

ἐφάνη ἀπομαχρυνόμενος τῶν ἀποκεντρωτικῶν ἀρχῶν, ἃς ἐνεκαίνισεν ἐν Γαλλίᾳ ἡ Συνταχτικὴ Συνέλευσις. Διὰ δύο νόμων (28 brumaire an VIII, 28 pluviôse an VIII) εἰσήγαγε τὸ σύστημα τῆς συγκεντρώσεως ἐν τῇ διοικήσει· ὅ,τι δὲ οἱ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως Βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἐπεδίωκον βραδέως καὶ βαθμηδόν, ἐπέτυχεν οὗτος ἀμέσως, καταῤῥίψας δι' ἑνὸς κτυπήματος τάς τε τοπικὰς ἐλευθερίας καὶ τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν, συγκεντρώσας δὲ εἰς χεῖρας αὐτοῦ ὁλόκληρον τὴν διοίκησιν τῆς χώρας. Ἂν καὶ ὁ Ναπολέων ὡς ἐκ τῆς δυνάμεως, ἣν προσέδωκαν αὐτῷ ἐν Γαλλίᾳ τὰ στρατιωτικὰ ἀνδραγαθήματα αὐτοῦ, οὐδεμίαν εὗρισκεν ἐν τοῖς πολιτικοῖς σώμασι τοῦ Συντάγματος τοῦ 1799 σοβαρὰν ἀντίπραξιν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐν πολλοῖς αὐθαιρέτων μέτρων του, οὐχ ἧττον μεγάλως ἐστενοχώρουν αὐτὸν καὶ ἡ ἐν τῷ Tribunat δημοσία συζήτησις τῶν νομοθετικῶν μέτρων, ἥτις ἠδύνατο νὰ διατηρῇ ἀκοίμητον τὸ πῦρ τῆς ἀντιπολιτεύσεως παρὰ τῷ λαῷ καὶ τὰς ἀναμνήσεις τῶν προηγουμένων Ἐθνικῶν Συνελεύσεων, καὶ ἡ δύναμις τῆς Γερουσίας, ἥτις ἠδύνατο μίαν ἡμέραν νὰ στραφῇ ἐναντίον αὐτοῦ. Τῇ βοηθείᾳ λοιπὸν τῶν ἐν τῷ Συντάγματι πολιτικῶν σωμάτων παρεβίασεν ἐπανειλημμένως καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τοῦ Συντάγματος πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἑαυτοῦ ἀπολυτοφρόνων σκοπῶν. Δι' ἑνὸς νομοσχεδίου, οὗτινος τὴν ἐπιψήφισιν ἐπέτυχεν ὁ Ναπολέων, περιώρισε σπουδαίως τὸ δικαίωμα τοῦ Tribunat πρὸς συζήτησιν τῶν νομοσχεδίων. Εἰς τὸ ἑξῆς τὰ νομοσχέδια ὤφειλον νὰ μὴ εἰσάγωνται πρῶτον ἐνώπιον τοῦ Tribunat πρὸς συζήτησιν, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας ἐνώπιον τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος· ὤφειλε δὲ νὰ ὁρίζηται προθεσμία, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ῥήτορες τοῦ Tribunat, προσερχόμενοι ἐνώπιον τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, ἤθελον συζητεῖ τὰ νομοσχέδια κατὰ τὸ Σύνταγμα, καὶ ἐν περιπτώσει ἀπουσίας τούτων ἤθελε τεκμαίρεσθαι ἡ ἀποδοχὴ τῶν νομοσχεδίων ὑπὸ τοῦ Tribunat. Μετὰ τὸν περιορισμὸν τῆς δημοσίας συζητήσεως ἐνώπιον τοῦ Tribunat ὤφειλε νὰ περιορισθῇ καὶ ἡ ἐλευθέρα συζήτησις ἐν τῷ τύπῳ· μὴ ὑπαρχουσῶν δὲ τῶν ἀναγκαίων ἐγγυήσεων διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου ἐν τῷ Συντάγματι, ὁ πρῶτος Ὕπατος διὰ κυβερνητικῆς ἀποφάσεως ἀπηγόρευσε τὴν δημοσίευσιν πασῶν τῶν ἄλλων ἐφημερίδων πλὴν δέκα τριῶν, αἵτινες, ὡς ἐννοεῖται οἴκοθεν, ὑπέκειντο εἰς τὴν αὐτὴν τύχην, ἂν δὲν συνεμορφοῦντο πρὸς τὰς ἰδέας τῆς Κυβερνήσεως. Ἐπωφελούμενος ἀποπείρας τινὸς γενομένης κατὰ τῆς ζωῆς του, ἐπέτυχεν ὁ πρῶτος Ὕπατος παρὰ τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος νὰ

ἐξουσίας ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ πρώτου Ὑπάτου Ναπολέοντος· οὐδεὶς

καταργήσῃ τὰς ἐγγυήσεις τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, τῇ βοηθείᾳ δὲ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ τῇ ψήφῳ τῆς Γερουσίας νὰ ἐπιτραπῇ αὐτῷ ἡ διὰ κυβερνητικῆς ἀποφάσεως (arrêté) προγραφὴ καὶ ἐξορία 130 προσώπων. Διὰ νόμου ἐπανέφερε τὰ εἰδικὰ δικαστήρια· ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ Tribunat ὑπῆρξαν μέλη τινὰ μετὰ θάρρους συζητήσαντα καὶ καταχρίναντα τὸ μέτρον τοῦτο, τόσον δυσηρεστήθη, ὥστε περὶ αὐτῶν μὲν ἔλεγεν: «ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Tribunat 12 ἕως 15 μεταφυσικοὶ ἄξιοι νὰ ῥιφθῶσιν εἰς τὴν θάλασσαν», ὅτε δὲ μετὰ τὴν ἐν Lunéville συνθήκην ἐνεφανίσθησαν ἐνώπιον αὐτοῦ τὰ μεγάλα πολιτικὰ σώματα, ὅπως τὸν συγχαρῶσιν, εἰς τὰ μέλη τοῦ Tribunat ἀπηξίωσε νὰ εἴπῃ καὶ μίαν λέξιν. Ἐπίσης κατώρθωσεν ὁ Ναπολέων νὰ νομοθετῇ διὰ κυβερνητικῶν ἀποφάσεων λαμβανομένων ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐπικρατείας (arrêtés, règlements) ἕνεκα τῆς ἑξῆς αἰτίας. Ἐνώπιον τοῦ Tribunat ὑπεβλήθη πρότασις περὶ εἰσαγωγῆς μιᾶς ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας (arrêté) ἐνώπιον τῆς Γερουσίας ἐπὶ ἀντισυνταγματικότητι· τὸ Tribunat ὅμως ἠρνήθη νὰ ψηφίσῃ ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς τοιαύτης καταγγελίας ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας εἶναι διοικητικὸν δικαστήριον νομίμως συγκεκροτημένον, καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἀποφάσεις αὐτοῦ δὲν δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς πράξεις κυβερνητικαί. Ἐξ ἑτέρου κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰσήχθη ἐνώπιον τοῦ Ἀκυρωτικοῦ αἴτησις ἀναιρέσεως κατ' ἀποφάσεως ἑνὸς Ἐφετείου, ἐφαρμόσαντος ὁμοίαν ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας (arrêté) ὡς νόμον τοῦ κράτους· τὸ Ἀκυρωτικὸν ὅμως ἀπεφήνατο, ὅτι ἡ ἀπόφασις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας εἶναι πρᾶξις κυβερνητική, τὴν ὁποίαν μόνον ἡ Γερουσία δύναται ν' ἀκυρώσῃ ἐπὶ τῇ καταγγελίᾳ τοῦ Tribunat. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συγκρουομένης ταύτης νομολογίας τοῦ Tribunat καὶ τοῦ Ἀκυρωτικοῦ ὁ Ναπολέων διὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐξηκολούθει κατασκευάζων τοὺς ἀρέσκοντας αὐτῷ νόμους ἄνευ τῆς παρεμβάσεως τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ὅπως καταπνίξῃ ὁ Ναπολέων πᾶσαν ἀντιπολίτευσιν ἐν τῷ Tribunat καὶ ἐν τῷ Νομοθετικῷ Σώματι, ἐφήρμοσε τὸ ὑπὸ τοῦ δευτέρου Ὑπάτου Cambacérès ἐπινοηθὲν μέτρον, κατὰ τὸ ὁποῖον τὰ ἐτησίως ἀνανεούμενα μέλη τῶν σωμάτων τούτων ὡρίζοντο ὑπὸ τῆς Γερουσίας οὐχὶ διὰ κληρώσεως, ἀλλὰ διὰ ψηφοφορίας· διὰ τῆς ἐφαρμογῆς δὲ τοῦ μέτρου τούτου ἀπεβλήθησαν ἐκ τῶν σωμάτων τούτων τ' ἀπαρέσκοντα μέλη καὶ ὑπεδουλώθησαν τὰ ἐναπολειφθέντα διὰ τῆς ἐπικρεμαμένης ἀπειλῆς τῆς ἀποβολῆς των. Ἔκτοτε ἐξέλιπον καὶ τὰ τελευταῖα ἴχνη ἐλευθέρας

δὲ πλέον ἔκτοτε λόγος περὶ διακρίσεως καὶ ἀνεξαρτησίας τῶν ἐξουσιῶν ἀπ' ἀλλήλων [84].

συζητήσεως ἐν τῷ Tribunat καὶ πᾶσα ἀντιπολίτευσις ἐν τοῖς νομοθετικοῖς σώμασι. Τέλος ἐν ἔτει 1802 ὁ Ναπολέων παρὰ τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος προύκάλεσε δημοψήφισμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνηγορεύθη ἰσόβιος Ὕπατος, καὶ αὐθημερὸν ὑπέβαλεν εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας σχέδιον μεταρρυθμίσεως τοῦ Συντάγματος, ὅπερ ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου. Τὸ σχέδιον τοῦτο ἀνεκοινώθη εἰς τὴν Γερουσίαν, ἥτις, ἀκούσασα τὴν ἔκθεσιν τῆς ὑπ' αὐτῆς πρὸς τοῦτο συστηθείσης Ἐπιτροπῆς, ἐν ὁμοφωνίᾳ σχεδὸν μετέτρεψε τὸ σχέδιον τοῦτο εἰς Ὀργανικὸν Δόγμα, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ καλούμενον Sénatus-consulte organique de la constitution du 16 thermidor an X (4 Αὐγούστου 1802). Ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1799 τὰ νομοθετικὰ σώματα καὶ ἡ Γερουσία ὑπέκυψαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ κατέστησαν δοῦλα ὄργανα τῶν αὐθαιρέτων καὶ ἀντισυνταγματικῶν θελήσεων τοῦ πρώτου Ὑπάτου, ὅστις πράγματι δικτατορικῶς ἐκυβέρνα, μὴ τηρῶν αὐστηρῶς οὐδὲ τοὺς τύπους αὐτοὺς τοῦ Συντάγματος, ὡς ἐμάθομεν ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία δὲν δύναται νὰ βεβαιώσῃ σοβαρὰς συγκρούσεις μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Περὶ χωρισμοῦ καὶ ἀνεξαρτησίας τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν ἀπ' ἀλλήλων οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος· τοὐναντίον δὲ σύγχυσις ἐξουσιῶν, ἢ μᾶλλον συγκέντρωσις αὐτῶν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ πρώτου Ὑπάτου ἐπεκράτησεν. Περὶ τῆς περιόδου ταύτης λεπτομερεῖς πληροφορίας εὑρίσκει τις ἐν τῇ σοφῇ συγγραφῇ τοῦ Hauranne I. 467 suiv.

[84] Διὰ τοῦ Sénatus-consulte τοῦ 1802 μεταξὺ ἄλλων ἐπηνέχθησαν αἱ ἑπόμεναι οὐσιώδεις μεταρρυθμίσεις. Εἰς τὴν Γερουσίαν ἐχορηγήθησαν εὐρύτερα δικαιώματα· ἤτοι ἐχορηγήθη εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα, ὅπως δι' Ὀργανικῶν Δογμάτων (Sénatus-consultes organiques) κανονίζῃ: α') τὸ πολίτευμα τῶν Ἀποικιῶν, β') πᾶν ὅ,τι δὲν προεῖδε τὸ Σύνταγμα καὶ εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ, γ') ἑρμηνεύῃ τὰ ἄρθρα τοῦ Συντάγματος, τὰ δίδοντα ἀφορμὴν εἰς διαφόρους ἑρμηνείας (ἄρθρον 54)· πρὸς τούτοις ἐχορηγήθη εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα, ὅπως διὰ Δογμάτων (Sénatus-consultes): 1) ἀναστέλλῃ ἐπὶ πενταετίαν τὴν λειτουργίαν τῶν ὁρκωτῶν δικαστηρίων ἐν τοῖς νομοῖς ἐκείνοις, ἔνθα τὸ μέτρον τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον, 2) ἀναστέλλῃ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Συντάγματος ἐν τοῖς νομοῖς, ὁσάκις αἱ περιστάσεις ὑπαγορεύουσι τὸ μέτρον τοῦτο, 3) ὁρίζῃ τὸν χρόνον, καθ' ὃν πρέπει νὰ προσαχθῶσιν

Ταὐτὰ λεκτέον καὶ περὶ τοῦ 'Οργανικοῦ Δόγματος τῆς Γερουσίας τοῦ 1804, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Ναπολέων, γενόμενος

ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων οἱ δι' ἀποφάσεως τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὸ ἄρθρον 46 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1799 προφυλακισθέντες, ὁσάκις δὲν προσάγονται ἐντὸς δέκα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς προφυλακίσεώς των ἐνώπιον τῶν δικαστικῶν 'Αρχῶν, 4) ἀκυροῖ τὰς ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων, ὁσάκις αὗται ἀπειλοῦσι τὴν ἀσφάλειαν τῆς πολιτείας, 5) διαλύῃ τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα καὶ τὸ Tribunat, 6) ὀνομάζῃ τοὺς 'Υπάτους (ἄρθρ. 55). Τὰ σχέδια τῶν Δογμάτων τῆς Γερουσίας, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος, συζητοῦνται οὐχὶ ἐν τῷ Tribunat, ἢ ἐν τῷ Νομοθετικῷ Σώματι, ἢ ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς 'Επικρατείας, ἀλλ' ἐν ἰδιαιτέρῳ συμβουλίῳ (conseil privé), συγκροτουμένῳ ἐκ τῶν 'Υπάτων, δύο ὑπουργῶν, δύο γερουσιαστῶν, δύο συμβούλων τῆς 'Επικρατείας καὶ δύο ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τῆς Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς· ὁ πρῶτος δ' "Υπατος ὁρίζει δι' ἑκάστην περίοδον τὰ μέλη, ἐξ ὧν θὰ συγκροτηθῇ τὸ τοιοῦτον συμβούλιον (ἄρθρ. 57). 'Αλλ' ὅμως ἐνῷ τοιαῦτα δικαιώματα παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Γερουσίαν, ἐλήφθησαν ἐξ ἑτέρου μέτρα, ὅπως καταστήσωσι ταύτην ὑποχείριον τοῦ πρώτου 'Υπάτου· ἤτοι ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπιρροῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῶν Δογμάτων τῆς Γερουσίας διὰ τῆς συγκροτήσεως τοῦ conseil privé, οὗ ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, τὰ δικαιώματα αὐτῆς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνασκήσῃ ἡ Γερουσία ἄνευ τῆς θελήσεως τοῦ πρώτου 'Υπάτου, ὅστις μόνος εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν τοιούτων μέτρων (ἄρθρ. 56). 'Εδόθησαν ὡσαύτως εἰς τὸν πρῶτον "Υπατον πολλὰ δικαιώματα, δι' ὧν οὗτος ἐπέδρα μεγάλως εἰς τὴν συγκρότησιν τοῦ σώματος τῆς Γερουσίας, καὶ διὰ τοῦτο ἐμμέσως ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς διὰ τῶν εἰσαγομένων νέων μελῶν (ἄρθρ. 27, 31, 36, 38, 61, 62, 63). 'Επὶ πλέον ἡ προεδρεία τῆς Γερουσίας ἀνῆκεν εἰς τοὺς 'Υπάτους (ἄρθρ. 39). Τέλος ἐπετράπη εἰς τοὺς γερουσιαστάς, ὅπως γίνωνται "Υπατοι, ὑπουργοί, μέλη τῆς Λεγεῶνος τῆς τιμῆς, ἐπιθεωρηταὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, καὶ χρησιμοποιῶνται εἰς ἐκτάκτους καὶ προσωρινὰς ἀποστολάς (ἄρθρ. 64)· ὅπως μετάσχωσι δὲ τῶν τοιούτων ὑπουργημάτων καὶ τῶν ἐκ τούτων ὠφελημάτων, ἔπρεπεν' ἀπολαύωσι τῆς εὐνοίας τοῦ πρώτου 'Υπάτου, ἐν ἄλλαις λέξεσι νὰ ὦσι δουλεύοντα ὄργανα τῶν θελήσεων αὐτοῦ, ὅστις, ἰσόβιος "Υπατος τυγχάνων, διετέλει ἐν πλήρει ἀνεξαρτησίᾳ ἀπὸ τῆς Γερουσίας. Καὶ οὐ μόνον τῆς Γερουσίας ἐδέσποσεν ὁ πρῶτος "Υπατος διὰ τῶν προμνημονευθέντων μέτρων, ἀλλὰ καὶ τῶν δύο ἄλλων σωμάτων ἐγένετο οὗτος δεσπότης δι' ὅσων νεωτερισμῶν εἰσήγαγε τὸ 'Οργανικὸν Δόγμα τῆς Γε-

Αὐτοκράτωρ, μετερρύθμισε τὸ πολίτευμα τῆς Γαλλίας συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ νέου ἀξιώματος αὐτοῦ [85].

ρουσίας. Ἐπετράπη εἰς τὸν πρῶτον Ὕπατον ν' ἀσκῇ ἐπιρροὴν κατὰ τὴν συγκρότησιν τῶν ἐπαρχιακῶν καὶ νομαρχιακῶν ἐκλογικῶν συλλόγων, οἵτινες ἐπρότεινον τὰ ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν ὑποψηφίων συμπεριληφθησόμενα πρόσωπα διὰ τὰς ἐν τῷ Tribunat καὶ ἐν τῷ Νομοθετικῷ Σώματι κενουμένας θέσεις (ἄρθρ. 27, 29, 32, 36, 38), ἴσχει δὲ διὰ τοῦτο ὁ πρῶτος Ὕπατος ἐπιρροὴν εἰς τὴν συγκρότησιν τῶν σωμάτων τούτων. Περιωρίσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τοῦ Tribunat εἰς τὸ ἥμισυ καὶ διηρέθη τοῦτο εἰς τμήματα (ἄρθρ. 76). Ἐχορηγήθη εἰς τὸν πρῶτον Ὕπατον τὸ δικαίωμα, ὅπως συγκαλῇ τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα, ἀναβάλλῃ τὰς ἐργασίας αὐτοῦ καὶ κηρύσσῃ τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν του (ἄρθρ. 75). Τέλος ἐχορηγήθη, ὡς εἴδομεν, εἰς τὴν Γερουσίαν τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως καὶ τοῦ Tribunat καὶ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος (ἄρθρ. 55 § 5, 77), τὸ δὲ δικαίωμα τοῦτο ἡ Γερουσία ἐνήσχει κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ πρώτου Ὑπάτου. Καὶ τὴν δικαιοσύνην ὑπέταξεν εἰς τὰς θελήσεις του ὁ πρῶτος Ὕπατος: α') διὰ τῆς ἱεραρχικῆς πειθαρχικῆς ἐξουσίας, ἣν ἐνεκαίνισε τὸ Ὀργανικὸν Δόγμα τῆς Γερουσίας, β') διὰ τοῦ χορηγηθέντος εἰς αὐτὸν δικαιώματος, ὅπως τὰ μέλη τοῦ Ἀκυρωτικοῦ, ὅπερ ἐνήσχει καὶ τὴν ὑπερτάτην πειθαρχικὴν ἐξουσίαν, διορίζωνται ὑπὸ τῆς Γερουσίας τῇ προτάσει του, γ') διὰ τοῦ δικαιώματος, ὅπερ ἐχορηγήθη εἰς τὴν Γερουσίαν πρὸς ἀκύρωσιν τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων (ἄρθρ. 55 § 4, 78 ἐπ.). Ἑπομένως ὡς μετερρυθμίσθη τὸ Σύνταγμα τοῦ 1799 διὰ τοῦ Ὀργανικοῦ Δόγματος τῆς Γερουσίας τοῦ 1802, ἀποκλείει πᾶσαν συζήτησιν περὶ διακρίσεως καὶ ἀνεξαρτησίας τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν ἀπ' ἀλλήλων. Τοὐναντίον δὲ πλήρης ἐπεκράτησε σύγχυσις καὶ συγκέντρωσις αὐτῶν εἰς χεῖρας τοῦ πρώτου Ὑπάτου, εἴτε ἀμέσως, εἴτε ἐμμέσως συντελεσθεῖσα (πρβ. καὶ Hauranne I. 514 suiv).

[85] Μετὰ τὴν γενομένην συνωμοσίαν τοῦ Georges Cadoudal κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ἐξεδηλώθη πανταχόθεν ἐν Γαλλίᾳ ἡ ἐπιθυμία, τῇ ὑποκινήσει αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος, ὅπως ἀναγορευθῇ οὗτος κληρονομικὸς ἄρχων τῆς Γαλλίας καὶ ἐλευθερώσῃ τοιουτοτρόπως αὐτὴν τῶν τε ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, οἵτινες ὑπελόγιζον ἐπὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ἀκολουθοῦσα δὲ τὸ μορφωθὲν ῥεῦμα τῆς κοινῆς γνώμης σύμπασα ἡ Γαλλία, ἤτοι πολιτικὰ σώματα, στρατός, ναυτικόν, σύμπας ὁ λαός, ἐνθουσιωδῶς ἐχαιρέτισε τὸν Ναπολέοντα Βοναπάρτην Αὐτοκράτορα τῆς Γαλλίας, μόνου τοῦ Carnot παραμείναντος πιστοῦ εἰς τὰς

Ἀπὸ τῆς παλινορθώσεως τῆς δυναστείας τῶν Βουρβόνων ὁ

δημοκρατικὰς ἰδέας του καὶ μετὰ θάρρους ἀποκρούσαντος τὴν τοιαύτην πρότασιν ἐν τῷ Tribunat. Εἶναι ἀληθές, ὅτι σύμπασα ἡ Γαλλία ἐθεώρει τὴν κληρονομικότητα ἐν τῇ Ἀρχῇ ἀχωρίστως συνδεδεμένην μετὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν, καὶ διὰ τοῦτο πάντα τὰ ψηφίσματα, πᾶσαι αἱ προσφωνήσεις καὶ τὰ πανταχόθεν καταφθάνοντα συγχαρητήρια ἀνεξαιρέτως τὴν αὐτὴν διετύπουν ἰδέαν. Ἡ τοιαύτη ἐπιβλητικὴ ὁμοφωνία ἠνάγκασε τὸν Ναπολέοντα, κύπτοντα ὑπὸ τὴν πίεσιν ταύτης, ἐν ὁμοίῳ πνεύματι νὰ λαλήσῃ διὰ τοῦ διαγγέλματος αὐτοῦ τῆς 5 floréal, χωρὶς καὶ νὰ πρεσβεύῃ τὰς ἀρχὰς ταύτας, ὡς ἀπέδειξε τὸ Ὀργανικὸν Δόγμα τῆς Γερουσίας τοῦ 1804 (Sénatus-consulte organique du 28 floréal an XII (18 Μαΐου 1804), ὅπερ μετερρύθμισε τὸ πολίτευμα τῆς Γαλλίας. Διὰ τοῦ Ὀργανικοῦ Δόγματος τούτου εἰσήχθησαν μεταξὺ ἄλλων καὶ αἱ ἑπόμεναι μεταρρυθμίσεις. Ἡ συγκρότησις τῆς Γερουσίας ἀφέθη ἐντελῶς εἰς χεῖρας τοῦ Αὐτοκράτορος (ἄρθρ. 57, 58), κατέστη δ' αὕτη ἔτι μᾶλλον πειθήνιον ὄργανον τῶν θελήσεων αὐτοῦ διὰ τοῦτο, ἐνῷ ταὐτοχρόνως διετηρήθησαν ἐν ἰσχύϊ πάντα τὰ ὑπὸ τῶν προηγουμένων Συνταγματικῶν Νόμων χορηγηθέντα αὐτῇ δικαιώματα, δι' ὧν αὕτη ἠδύνατο νὰ παραλύῃ τὴν ἐνέργειαν πάσης ἄλλης ἐξουσίας καὶ πάσης ἄλλης Ἀρχῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ, τῇ προτάσει τοῦ Αὐτοκράτορος ἀκυροῦσα νόμους, ἀκυροῦσα δικαστικὰς ἀποφάσεις, συμπληροῦσα τὴν νομοθεσίαν, ἢ καὶ μεταρρυθμίζουσα τὸ πολίτευμα. Τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα ὑπεχρεώθη, ὅπως ἀποστέλλῃ εἰς τὴν Γερουσίαν αὐθημερὸν τὰ ὑπ' αὐτοῦ ψηφισθέντα νομοσχέδια, ἅτινα ἠδύνατο πᾶς γερουσιαστὴς νὰ προσβάλῃ δι' ὡρισμένους λόγους· μόνον δὲ μετὰ συζήτησιν γενομένην ἐνώπιον τῆς Γερουσίας καὶ μετὰ τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς, ἂν πρέπῃ ταῦτα νὰ δημοσιευθῶσιν ὡς νόμοι ἢ οὔ, ὁ Αὐτοκράτωρ, εἰς τὸν ὁποῖον ὑποβάλλεται ἡ ἀπόφασις τῆς Γερουσίας μετ' ἠτιολογημένης ἐκθέσεως, ἀκούων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἀποφαίνεται, ἂν πρέπῃ ταῦτα νὰ δημοσιευθῶσιν ὡς νόμοι ἢ οὔ (ἄρθρ. 69 ἐπ.). Εἰς τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα ἐπετράπη περιωρισμένον δικαίωμα συζητήσεως ἐπὶ τῶν νομοσχεδίων, ἡ δημοσία δὲ συζήτησις μόνον, ὅταν ἡ Κυβέρνησις διὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ζητήσῃ τοῦτο (ἄρθρ. 80 ἐπ.). Ἐξ ἐναντίας ἀπὸ τοῦ Tribunat ἀφῃρέθη τὸ δικαίωμα τοῦ συζητεῖν ἐν γενικῇ συνελεύσει τὰ νομοσχέδια (ἄρθρ. 97). Ἐξ ἄλλου οἱ ἐκλογικοὶ σύλλογοι ἐνισχύθησαν διὰ κυβερνητικῶν ὀργάνων ἐπηρεαζόντων τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν (ἄρθρ. 99). Ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ἐγίνετο ἐν ὀνόματι τοῦ Αὐτοκράτορος ὑπὸ δικαστῶν διοριζομένων ὑπ' αὐτοῦ (ἄρθρ. 1)· συνέστη δὲ Ἀνώτατον Αὐτοκρατορικὸν Δικαστήριον

Συνταγματικὸς Χάρτης τοῦ 1814 ἀντικατέστησε τὰ πρὸ αὐτοῦ ἰσχύσαντα Γαλλικὰ Συντάγματα [86]. Ἐν τῷ Συνταγματικῷ

(haute - cour impériale), συγκροτούμενον ἐκ πριγκήπων, ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, γερουσιαστῶν, συμβούλων τῆς Ἐπικρατείας καὶ μελῶν τοῦ Ἀκυρωτικοῦ, καὶ δικάζον προσωπικὰ ἀδικήματα τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἄλλων ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, γερουσιαστῶν κλπ., ἀδικήματα κατὰ τῆς ἀσφαλείας τῆς πολιτείας καὶ κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ Αὐτοκράτορος ἢ τοῦ διαδόχου, ἀδικήματα περὶ τὴν ἐνάσκησιν τῶν καθηκόντων τῶν ὑπουργῶν καὶ ἄλλων ἀνωτέρων ὑπαλλήλων (ἄρθρ. 101 ἐπ.). Εἶναι μάταιον νὰ παρακολουθήσῃ τις τὸ αὐτοκρατορικὸν πολίτευμα τῆς Γαλλίας κατὰ τὴν ἐφαρμογήν του. Δύναταί τις νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ περιοριζομένην εἰς τὸ περίφημον ἀπόφθεγμα τοῦ Λουδοβίκου XIV· «L' État c'est moi» (πρβ. καὶ P. Rossi Cours de droit constitutionnel III. 58 suiv, ὅστις, παραλληλίζων τὸν Λουδοβῖκον XIV καὶ τὸν Ναπολέοντα I, εὑρίσκει, ὅτι ἀμφότεροι ἐποιοῦντο χρῆσιν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας ὡς μέσου πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των). Πᾶσα ἡ ἐξουσία συνεκεντροῦτο εἰς χεῖρας τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅστις δίκην νευροσπάστων ἐκίνει τὰ διάφορα τῆς πολιτείας ὄργανα κατὰ τὴν ἀπεριόριστον θέλησίν του, καὶ μόνον μίαν ἠσθάνετο βαθεῖαν θλῖψιν, ἣν τῇ 3 Νοεμβρίου 1804 ἐξεδήλου εἰς τὸν ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν ὑπουργόν του Decrès, ὅτι δηλαδὴ αἱ πρόοδοι τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν λαῶν δὲν ἐπέτρεπον εἰς αὐτὸν «νὰ ὀνομασθῇ υἱὸς Θεοῦ». Ἐν τῇ σοφῇ συγγραφῇ τοῦ Hauranne (II 83 suiv.) εὑρίσκει τις τὴν βεβαίωσιν αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος, ὅτι «τὸ νεῦμά του ἀπετέλει διαταγὴν διὰ τὴν Γερουσίαν, ἥτις ἔπραττε πάντοτε πλειότερα ἢ ὅσα ἠδύνατό τις νὰ ἐπιθυμήσῃ ἐξ αὐτῆς». Περὶ διακρίσεως καὶ ἀνεξαρτησίας τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν ἀπ' ἀλλήλων οὐδὲ λόγος δύναται νὰ γίνῃ. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ σπουδάσῃ λεπτομερέστερον τὴν ἱστορίαν τῶν Γαλλικῶν θεσμῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἂς συμβουλευθῇ τὸν Hauranne I. 521 suiv.

[86] Μετὰ τὴν ἔκπτωσιν τῆς δυναστείας τοῦ Ναπολέοντος καὶ τὴν παλινόρθωσιν τῆς δυναστείας τῶν Βουρβόνων τῇ συνδρομῇ τῶν συμμαχικῶν στρατῶν, ὁ κληθεὶς εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας Βασιλεὺς Λουδοβῖκος XVIII δὲν ἀπεδέχθη τὸ ὑπὸ τῆς Γερουσίας πρὸς τοῦτο παρασκευασθὲν Σύνταγμα (πρβ. Hauranne II. 94 suiv· τὸ ὑπὸ τῆς Γερουσίας ψηφισθὲν Σύνταγμα τῆς 6 - 9 Ἀπριλίου 1814 εὑρίσκει τις ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Louis Tripier Constitutions qui ont régi la France depuis 1789 p. 229 suiv. note 1.), ἀλλὰ συνεχρότησεν Ἐπιτροπὴν ἐκ τριῶν

Χάρτῃ τούτῳ οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν[87]. Εὑρίσκομεν ἐν αὐτῷ διατάξεις κανονιζούσας τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἐκτελεστικῆς[88] καὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας[89].

βασιλικῶν ἐπιτρόπων, ἐννέα γερουσιαστῶν καὶ ἐννέα μελῶν τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνέθηκε τὴν σύνταξιν τοῦ νέου Συνταγματικοῦ Χάρτου. Εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ταύτην, τῆς ὁποίας ἡ ἐργασία ὤφειλε νὰ παραμείνῃ μυστικὴ καὶ τῆς ὁποίας ἡ συγκρότησις οὐδ' ἐσημειώθη κἂν ἐν τῷ Moniteur, ὀφείλεται ἡ συντέλεσις τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τῆς 4-10 Ἰουνίου 1814, ὃν ἔδωκεν ὁ Λουδοβῖκος XVIII εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ Χάρτης οὗτος, φέρων τοὺς κυριωτέρους χαρακτῆρας τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος καὶ συμπληρωθεὶς ἐν μέρει διὰ τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1830, ἐχρησίμευσεν ὡς πρώτη βάσις τῶν νεωτέρων Συνταγμάτων ἐν ταῖς πλείσταις εὐρωπαϊκαῖς πολιτείαις. Τὰς ἐπὶ τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1814 γενομένας μυστικὰς συζητήσεις ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ εὑρίσκει τις ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Hauranne (II. 156 suiv.), ἐρανισθεὶσας κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀνεκδότων σημειώσεων μελῶν τινων τῆς Ἐπιτροπῆς, σωζομένων παρὰ ταῖς οἰκογενείαις αὐτῶν (πρβ. καὶ Edmond Bouquet τὸ ἄρθρον «Constitutions de la France» etc. 506 suiv, Lanjuinais Constitutions de la nation française avec un Essai de traité historique et politique sur la Charte I. 62 suiv.).

[87] Ὁ Λουδοβῖκος XVIII ἐν αὐτῷ τῷ προοιμίῳ τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1814 διετύπωσεν ἰδέας ἐντελῶς ἀντιθέτους πρὸς τὸ δόγμα τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν· καθ' ὅσον θεωρεῖ οὗτος, ὅτι ὁλόκληρος ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἐν Γαλλίᾳ ἐδρεύει ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Βασιλέως καὶ ὅτι οὗτος ἑκουσίως καὶ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ἐνασκήσει τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας του ποιεῖται τὰς ἐν τῷ Συνταγματικῷ Χάρτῃ περιεχομένας παραχωρήσεις εἰς τοὺς ὑπηκόους του, συμβιβάζων οὕτω τὴν ἐνάσκησιν τῶν βασιλικῶν δικαιωμάτων του πρὸς τὰς εὐχὰς τοῦ Γαλλικοῦ Ἔθνους καὶ τὰς προσδοκίας τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης. Ἐννοεῖται λοιπὸν οἴκοθεν, ὅτι ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος περὶ διακρίσεως καὶ ἀνεξαρτησίας ἀπ' ἀλλήλων διαφόρων ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσιῶν (πρβ. τὸ προοίμιον τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1814 καὶ πρὸς τούτοις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Καγκελαρίου Dambray κατὰ τὴν 4 Ἰουνίου 1814, ἣν εὑρίσκει τις ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Hauranne II. 180 suiv.).

[88] Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς μόνον τὸν Βασιλέα, οὗτινος τὸ πρόσωπον εἶναι ἀπαραβίαστον καὶ ἱερόν, εὐθυνομένων μόνων τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ (ἄρθρ. 13).

περὶ τῆς δικαστικῆς ὅμως ἐξουσίας δὲν γίνεται λόγος, θεωρουμένης ὡς ἐξαρτήματος τῆς ἐκτελεστικῆς [90], ἂν καὶ λαμβάνωνται ἐγγυήσεις ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν δικαστηρίων [91]. Αἱ μεταξὺ τῆς νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας σχέσεις κανονίζονται κατὰ τρόπον ἐπιτρέποντα ἑκατέρᾳ τούτων κύκλον τινὰ ἐλευθέρας ἐνεργείας καὶ διευκολύνοντα τὴν συνεννόη-

---

[89] Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐνασκεῖται συνάμα ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, τῆς Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων καὶ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων (ἄρθρ. 15), τοῦ μὲν Βασιλέως ἔχοντος τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων (ἄρθρ. 16) καὶ τῆς ἀρνησικυρίας (ἄρθρ. 22), τῶν δὲ βουλῶν ἐχουσῶν τὸ δικαίωμα τῆς συζητήσεως καὶ τῆς ψηφίσεως τῶν νόμων (ἄρθρ. 18), καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ παρακαλεῖν τὸν Βασιλέα, ὅπως προτείνῃ νόμον τινά, ὑποδεικνυομένου καὶ τοῦ κατὰ τὴν κρίσιν τῶν βουλῶν καταλλήλου περιεχομένου τοῦ νόμου (ἄρθρ. 19 ἐπ.). Αἱ βουλαὶ ἐστεροῦντο καὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ τροποποιεῖν τὰ ἐνώπιον αὐτῶν εἰσαγόμενα νομοσχέδια, ἂν ἡ τροποποίησις δὲν ἐγίνετο τῇ προτάσει ἢ τῇ συναινέσει τοῦ Βασιλέως (ἄρθρ. 46). Τὰς ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ τοῦ Συντάγματος γενομένας συζητήσεις περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς προτάσεως τῶν νόμων θὰ μνημονεύσωμεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Τὸ δικαίωμα τῶν βουλῶν τοῦ τροποποιεῖν τὰ νομοσχέδια ἀνεγνωρίσθη βραδύτερον, ἅτε ἀναπόσπαστον τυγχάνον στοιχεῖον τῆς ἐλευθέρας συζητήσεως (πρβ. A. Saint Girons Essai etc. 304).

[90] Ἡ δικαιοσύνη πηγάζει ἀπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ ἀπονέμεται ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ὑπὸ δικαστῶν, τοὺς ὁποίους αὐτὸς διορίζει (ἄρθρ. 57· πρβ. καὶ A. Esmein Éléments etc. 332, Lanjuinais Constitutions de la nation française etc. I. 181 suiv.). Ἐχορηγήθη καὶ εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Ὁμοτίμων δικαστικὴ ἐξουσία πρὸς ἐκδίκασιν τοῦ ἀδικήματος τῆς ἐσχάτης προδοσίας, τῶν ἀδικημάτων κατὰ τῆς ἀσφαλείας τῆς πολιτείας (ἄρθρ. 33), τῶν ποινικῶν δικῶν κατὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς μελῶν (ἄρθρ. 34) καὶ τῶν κατηγοριῶν τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων κατὰ τῶν ὑπουργῶν (ἄρθρ. 55). Ἐχορηγήθη τέλος εἰς τὸν Βασιλέα τὸ δικαίωμα τοῦ χαρίζειν καὶ μεταβάλλειν τὰς ὑπὸ τῶν δικαστηρίων ἐπιβαλλομένας ποινάς (ἄρθρ. 67).

[91] Οἱ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως διοριζόμενοι δικασταὶ εἶναι ἰσόβιοι, ἐξαιρουμένων τῶν εἰρηνοδικῶν (ἄρθρ. 58, 61), διατηροῦνται τὰ ὁρκωτὰ δικαστήρια (ἄρθρ. 65) καὶ ἀπαγορεύεται ἡ σύστασις δικαστικῶν ἐπιτροπῶν καὶ ἐκτάκτων δικαστηρίων (ἄρθρ. 63).

σιν καὶ συνεργασίαν αὐτῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος[92].

Παροδικὴ καὶ βραχεῖα ὑπῆρξεν ἐν Γαλλίᾳ ἡ ἰσχὺς τοῦ Συν-

---

[92] Ἀφέθη εἰς τὸν Βασιλέα ἡ συγκρότησις τῆς Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων καὶ δὲν περιωρίσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν αὐτῆς, ἑπομένως δύναται οὗτος διὰ τοῦ διορισμοῦ νέων μελῶν νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐν τῇ βουλῇ ταύτῃ συστηματικὴν ἀντιπολίτευσιν κατὰ τῶν κυβερνητικῶν μέτρων· ἐξασφαλίζεται δ' ἐπίσης εἰς τὸν Βασιλέα ἐπιρροή τις ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων διὰ τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας καὶ τῶν πριγκήπων, οἵτινες αὐτοδικαίως εἶναι μέλη αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦ προέδρου τῆς αὐτῆς βουλῆς, ὅστις εἶναι ὁ Καγκελάριος, ἢ ἐν ἀπουσίᾳ τούτου ἓν τῶν μελῶν αὐτῆς, ὑπὸ τοῦ Βασιλέως διοριζόμενον. Ἐξ ἑτέρου ὅμως τὰ μέλη τῆς Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων κατέχουσι τὸ ἀξίωμά των κληρονομικῶς ἢ ἰσοβίως καὶ ἔχουσι διὰ τοῦτο ἀνεξαρτησίαν ἀπέναντι τῆς Κυβερνήσεως (ἄρθρ. 27 ἐπ.)· ἔχουσι δὲ καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφίζειν τοὺς φορολογικοὺς νόμους (ἄρθρ. 48 ἐπ.)· δι' οὗ ἀσκοῦσιν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς πορείας τῆς Κυβερνήσεως. Τὰ μέλη τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων ἐκλέγονται ἐπὶ πενταετίαν ὑπὸ τῶν ἐκλογικῶν συλλόγων, ὧν ὁ ὀργανισμὸς ὁρίζεται διὰ νόμου, ὁ δὲ πρόεδρος τῆς βουλῆς ταύτης διορίζεται ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῇ προτάσει αὐτῆς (ἄρθρ. 35 ἐπ.)· ἑπομένως ἡ βουλὴ αὕτη δύναται νὰ ἔχῃ ἀνεξαρτησίαν ἀπέναντι τῆς Κυβερνήσεως. Πρὸς τούτοις ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφίζειν τοὺς φορολογικοὺς νόμους ἄρθρ. 48 ἐπ.), καὶ ἀρνουμένη τούτους δύναται νὰ παραλύσῃ τὴν ἐνέργειαν τῆς Κυβερνήσεως, ἔχει δὲ καὶ τὸ δικαίωμα τῆς κατηγορίας τῶν ὑπουργῶν ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων, διὰ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ περιστείλῃ ὡρισμένας παρανομίας τῶν ὑπουργῶν (ἄρθρ. 55, 56). Ἐχορηγήθη ὅμως ἐξ ἑτέρου καὶ εἰς τὸν Βασιλέα τὸ δικαίωμα νὰ διαλύῃ τὴν Βουλὴν τῶν Ἀντιπροσώπων καὶ νὰ καλῇ τὸν λαόν, ὅπως διὰ νέων ἐκλογῶν δικάσῃ μεταξὺ τῆς διαλυθείσης Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων καὶ τῆς Κυβερνήσεως, αἴρων τοιουτοτρόπως τὴν σύγκρουσιν μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν (ἄρθρ. 50). Ἐν τέλει ἐλήφθη φροντὶς περὶ τῆς ἐπικοινωνίας τῶν ὀργάνων τῶν δύο ἐξουσιῶν καὶ τῆς δι' αὐτῆς ἐπερχομένης συνεννοήσεως καὶ συνεργασίας τούτων ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος· καθ' ὅσον τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπουργοῦ δὲν ἐθεωρήθη ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἰδιότητα μέλους μιᾶς τῶν δύο βουλῶν, ἐπετράπη δὲ εἰς τοὺς ὑπουργοὺς ἡ εἰς τὰς βουλὰς εἴσοδος, καὶ ὅταν ἀκόμη οὗτοι δὲν εἶναι μέλη αὐτῶν, καὶ ἐδόθη εἰς αὐτοὺς ἐν ταῖς βουλαῖς ὁ λόγος, ὁσάκις ζητήσωσι τοῦτον (ἄρθρ. 54).

ταγματικοῦ Νόμου τοῦ 1815 (acte additionnel), διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Ναπολέων μετερρύθμισε τοὺς προγενεστέρους συνταγματικοὺς νόμους τῆς Γαλλίας [93]. Ὁ Συνταγματικὸς Νόμος οὗτος, ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ θεωρούμενος, ἀποτελεῖ νέαν ἔκδοσιν τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1814 μετὰ βελτιώσεων. Καὶ ὁ Νόμος οὗτος οὐδὲν λέγει περὶ τοῦ δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν τριῶν ἐξουσιῶν· εὑρίσκομεν ὅμως ἐν αὐτῷ διατάξεις καὶ περὶ τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, ἀναγνωριζομένης τοιαύτης καὶ τῆς δικαστικῆς [94]. Αἱ μεταξὺ τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελε-

---

[93] Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Αὐτοκράτορος Ναπολέοντος εἰς τὴν Γαλλίαν διέκοψε τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1814 ἐπί τινας μῆνας καὶ παρέσχεν εἰς τὸν Ναπολέοντα τὴν εὐκαιρίαν νὰ εἰσαγάγῃ εἰς 67 ἄρθρα τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πολιτεύματος, τὰς ὁποίας οὗτος ἐθεώρησεν ἀναγκαίας εἰς τὸ νέον κυβερνητικὸν σύστημα τῆς Γαλλίας. Ὁ νέος οὗτος Συνταγματικὸς Χάρτης εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸν τίτλον: «Acte additionnel aux constitutions de l'empire du 22-23 avril 1815». Εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ Νόμου τούτου συνειργάσθη καὶ ὁ ἐπιφανὴς δημοσιολόγος τῆς Γαλλίας Benjamin Constant. Τὴν μετὰ τοῦ Constant συνδιάλεξιν τοῦ Ναπολέοντος, ὅπως πείσῃ αὐτὸν νὰ μετάσχῃ τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ πολιτεύματος, ἐμπεριέχουσαν τὰς περὶ τούτου γνώμας τοῦ Ναπολέοντος, καὶ τὰς ἐπακολουθησάσας συζητήσεις ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος προεδρευομένῃ Ἐπιτροπῇ ἐπὶ τῶν διαφόρων ἄρθρων τοῦ νέου Συνταγματικοῦ Νόμου, ἐκτίθησιν ἐν λεπτομερείᾳ ὁ Hauranne II. 493 suiv.

[94] Κατὰ τὸν Συνταγματικὸν Νόμον τοῦ 1815 ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τῶν δύο βουλῶν (ἄρθρ. 2), καὶ ἡ ἑρμηνεία τῶν νόμων, ὁσάκις ζητεῖ ταύτην τὸ Ἀκυρωτικόν, γίνεται εἰς τὸ ἑξῆς διὰ νόμου (ἄρθρ. 58). Ὁ Αὐτοκράτωρ ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων (ἄρθρ. 23) καὶ τὸ τῆς ἀρνησικυρίας κατὰ τοὺς προηγουμένους συνταγματικοὺς νόμους (ἄρθρ. 25). Αἱ βουλαὶ ἔχουσι τὸ δικαίωμα τῆς συζητήσεως καὶ ψηφίσεως τῶν νόμων (ἄρθρ. 23, 25). Ἔχουσιν ἐπίσης αἱ βουλαὶ τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τροποποιήσεων ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων νόμων· ὀφείλουσιν ὅμως νὰ ψηφίζωσιν ἐπὶ τῶν νομοσχεδίων, ὡς ἐπροτάθησαν, ἂν ἡ Κυβέρνησις δὲν υἱοθετήσῃ τὰς τροποποιήσεις. Τέλος διατηροῦσιν αἱ βουλαὶ τὸ δικαίωμα νὰ προσκαλῶσι τὴν Κυβέρνησιν, ὅπως εἰσαγάγῃ αὕτη νομοσχέδιον περὶ ὡρισμένου ἀντικειμένου, καὶ νὰ συντάσσωσι τὸ κείμενον τοῦ τοιούτου νόμου, ὡς

στικῆς ἐξουσίας σχέσεις κανονίζονται ἐπίσης κατὰ τρόπον ἐπιτρέποντα ἑκατέρᾳ τούτων κύκλον τινὰ ἐλευθέρας ἐνεργείας καὶ διευκολύνοντα τὴν συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν αὐτῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος [95].

θεωροῦσι τοῦτο κατάλληλον (ἄρθρ. 23, 24). Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἀναγνωρίζεται ὡς διακεχριμένη καὶ αὐτοτελὴς (πρβ. τὸν τίτλον V «du pouvoir judiciaire» τοῦ Νόμου) καὶ ἐξασφαλίζεται ἡ ἀνεξαρτησία τῶν δικαστηρίων διὰ τῆς ἰσοβιότητος καὶ τοῦ ἀμεταθέτου τῶν δικαστῶν, πλὴν τῶν εἰρηνοδικῶν καὶ τῶν ἐμποροδικῶν (ἄρθρ. 51), διὰ τῆς διατηρήσεως τῶν ὁρκωτῶν δικαστηρίων (ἄρθρ. 52), διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἁρμοδιότητος τῶν στρατιωτικῶν δικαστηρίων εἰς τὴν ἐκδίκασιν μόνον τῶν στρατιωτικῶν ἀδικημάτων (ἄρθρ. 54, 55) καὶ διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ Ἀνωτάτου Αὐτοκρατορικοῦ Δικαστηρίου (haute-cour impériale) (ἄρθρ. 56).

[95] Ἀφέθη εἰς τὸν Αὐτοκράτορα ἡ συγκρότησις τῆς Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων καὶ δὲν περιωρίσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν αὐτῆς, ἠδύνατο ἑπομένως οὗτος διὰ τοῦ διορισμοῦ νέων μελῶν νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐν τῇ βουλῇ ταύτῃ συστηματικὴν ἀντιπολίτευσιν κατὰ τῶν κυβερνητικῶν μέτρων· ἐξασφαλίζεται δ' ἐπίσης εἰς τὸν Αὐτοκράτορα ἐπιρροή τις ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων καὶ διά τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ὄντων αὐτοδικαίως μελῶν αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦ προέδρου, ὅστις εἶναι ὁ Καγκελάριος, ἢ ἓν μέλος τῆς αὐτῆς Βουλῆς, εἰδικῶς ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος διοριζόμενον. Ἐξ ἑτέρου ὅμως τὰ μέλη τῆς Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων κατέχουσι τὸ ἀξίωμα τοῦτο κληρονομικῶς καὶ ἔχουσι διὰ τοῦτο ἀνεξαρτησίαν ἀπέναντι τῆς Κυβερνήσεως (ἄρθρ. 3 ἐπ.)· ἔχουσι δὲ ταῦτα καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφίζειν ἐτησίως τοὺς φόρους, τὸν προϋπολογισμόν, τὸν ἀπολογισμὸν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου ἀσκοῦσιν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως (ἄρθρ. 34 ἐπ.). Τὰ μέλη τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων ἐκλέγονται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐπὶ πενταετίαν, ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐξελέγχειν τὰς ἰδίας ἐκλογὰς καὶ ἐκλέγουσι τὸν πρόεδρον αὐτῶν (ἄρθρ. 7, 9, 10, 13)· ἔχουσι δὲ ταῦτα ἐπίσης τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφίζειν ἐτησίως τοὺς φόρους, τὸν προϋπολογισμόν, τὸν ἀπολογισμὸν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ (ἄρθρ. 34 ἐπ.), καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ κατηγορεῖν ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων τοὺς ὑπουργούς, οἵτινες ἀναγκαίως συνυπογράφουσι πάσας τὰς πράξεις τῆς Κυβερνήσεως καὶ φέρουσι τὴν εὐθύνην διὰ ταύτας (ἄρθρ. 38 ἐπ.). Ἑπομένως καὶ ἀνεξαρτησίαν ἔχουσι τὰ μέλη τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων ἀπέναντι τῆς Κυβερνήσεως καὶ νὰ

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1815 μέχρι τοῦ 1830 ἴσχυσεν ἀδιακόπως πλέον ἐν Γαλλίᾳ ὁ Συνταγματικὸς Χάρτης τοῦ 1814, οὗτινος τὸ κράτος κατήργησεν ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1830 [96]· ἀπὸ τῆς

ἐπιβάλωσιν εἰς αὐτὴν τὴν γνώμην αὐτῶν δύνανται, ἀρνούμενα τοὺς φόρους, τὸν προϋπολογισμὸν κλπ. Ἔχει ὅμως ἐξ ἑτέρου καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ τὸ δικαίωμα νὰ διαλύῃ τὴν Βουλὴν τῶν Ἀντιπροσώπων (ἄρθρ. 21), ποιούμενος τοιουτοτρόπως ἔκκλησιν εἰς τὸν λαὸν πρὸς ἄρσιν τῆς μεταξὺ Κυβερνήσεως καὶ νομοθετικῶν σωμάτων ἐγερθείσης διαφωνίας. Ὀφείλομεν ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν, ὅτι τὴν ἀντιπροσωπείαν τοῦ λαοῦ ἐν τῇ βουλῇ ταύτῃ ἄλλαι διατάξεις ἐνόθευσαν ἐν μέρει· ἤτοι ἡ διάταξις, δι' ἧς ἐπετράπη ἡ εἴσοδος πάντων σχεδὸν τῶν ὑπαλλήλων εἰς τὴν βουλὴν ταύτην (ἄρθρ. 17), καὶ αἱ διατάξεις περὶ τῶν ἐκλογικῶν συλλόγων (ἄρθρ. 27 ἐπ.). Ἐν τέλει ἐλήφθη πρόνοια περὶ ἀποκαταστάσεως τῆς μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἀναγκαίας ἐπικοινωνίας καὶ τῆς ἐκ ταύτης προερχομένης συνεννοήσεως καὶ συνεργασίας αὐτῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος· καθ' ὅσον ὁ Αὐτοκράτωρ ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀποστέλλῃ εἰς ἀμφοτέρας τὰς βουλὰς τοὺς ὑπουργοὺς καὶ τοὺς συμβούλους τῆς Ἐπικρατείας, οἵτινες παρακάθηνται ἐν αὐταῖς καὶ μετέχουσι τῶν συζητήσεων, μὴ ἔχοντες ψῆφον, ὅταν δὲν εἶναι μέλη αὐτῶν· ὀφείλουσι δὲ οὗτοι νὰ δίδωσιν εἰς τὰς βουλὰς τὰς ζητουμένας διασαφήσεις, ὁσάκις τὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας δὲν παραβλάπτονται ἐκ τῆς δημοσιεύσεως αὐτῶν (ἄρθρ. 18, 19) (πρβ. καὶ A. Esmein Éléments 125). Πολυτίμους πληροφορίας περὶ τοῦ Συνταγματικοῦ Νόμου τοῦ 1815 καὶ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐφηρμόσθη οὗτος, παρέχει ὁ René Jacquelin ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ «Les cent-jours et le régime parlementaire», δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Revue du droit public et de la science politique en France et à l'Étranger τοῦ Ferdinand Larnaude, quatrième année, N° 2 p. 193 suiv.).

[96]. Οἱ Συνταγματικοὶ Νόμοι τῆς Αὐτοκρατορίας μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ Ναπολέοντος ἔπαυσαν ἰσχύοντες ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἡ ἐπάνοδος τοῦ Λουδοβίκου XVIII εἰς Παρισίους ἐπανέφερε τὸ κράτος τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1814. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης νέος πολιτικὸς βίος ἄρχεται ἐν Γαλλίᾳ καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος ὁσημέραι ῥιζοβολοῦσιν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ. Κατὰ τὴν πρώτην ἐφαρμογὴν τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1814 μεγάλη ἐπεκράτει ἐν τῷ Γαλλικῷ Κοινοβουλίῳ ἀπειρία περὶ τῶν ἀρχῶν, αἵτινες διέπουσι τὸ ἀντιπροσωπικὸν πολίτευμα, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἑξῆς γεγονός.

Ὅτε κατὰ τὸ 1815 συνῆλθεν ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «la chambre introuvable», τὰ μέλη αὐτῆς, αἰσθανόμενα ὅτι ὁ μηχανισμὸς τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος ἐπέβαλλεν εἰς αὐτὰ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συνταχθῶσι κατά τινα τάξιν, δὲν ἐγνώριζον, πῶς νὰ πράξωσι τοῦτο. Ἡ πρώτη ἰδέα, ἥτις ἦλθεν εἰς τὴν κεφαλὴν πολλῶν ἐξ αὐτῶν, ὑπῆρξε νὰ μὴ ἑνωθῶσι συμφώνως πρὸς τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας εἶχεν ἕκαστος, ἀλλὰ κατ' ἐπαρχίας, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Νορμανδίας π. χ. συνήρχοντο εἰς ὡρισμένην ἡμέραν, ὅπως συγγευματίσωσιν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ de Bouville. Ἀλλ' ὅμως αἱ τοιαῦται ὁμάδες ἤθελον παραμείνει ἄσημοι, καὶ διὰ τοῦτο οἱ καθαρῶς βασιλόφρονες ἀντιπρόσωποι συνῆλθον ἑσπέραν τινά, ὅπως ἐξεύρωσιν ὀργανισμὸν ἀληθῶς πολιτικόν· τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἀπειρία αὐτῶν περὶ τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ τοιούτου ὀργανισμοῦ, ὥστε νέος τις ἀντιπρόσωπος ἐπρότεινε νὰ ἐκλέξωσι τοὺς ἀρχηγούς των διὰ ψηφοφορίας, καὶ ἡ συνέλευσις ἤρξατο μετὰ σοβαρότητος συζητοῦσα τὴν ἰδέαν ταύτην, ὅτε ἓν τῶν διακεκριμένων μελῶν τῆς συνελεύσεως, ὁ de Villèle, παρετήρησεν, ὅτι ἐν τῷ ἀντιπροσωπικῷ πολιτεύματι οἱ ἀρχηγοὶ δὲν γίνονται διὰ ψηφοφορίας, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ βήματος (πρβ. περὶ τούτου Hauranne III. 267 suiv.). Δὲν ἐβράδυναν οὐχ ἧττον αἱ Γαλλικαὶ βουλαὶ νὰ διδαχθῶσι καὶ ἐφαρμόσωσι τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος ἐν ταῖς μεταξὺ νομοθετικῶν σωμάτων καὶ Κυβερνήσεως σχέσεσι. Πολὺ ἐνωρὶς ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων ὠνόμασεν Ἐπιτροπὴν ἐξεταστικὴν τῶν πραγμάτων καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη ἀπεφάσισε νὰ παρουσιάσῃ πρὸς τὸν Βασιλέα ἀναφοράν, διὰ τῆς ὁποίας νὰ εἴπῃ πρὸς αὐτόν, ὅτι «ὁ σφραγιδοφύλαξ καὶ ὁ ὑπουργὸς τῆς Ἀστυνομίας ἀπώλεσαν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Ἔθνους», ἀπετράπη δὲ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ μέτρου τούτου, ὅτε ὁ Λουδοβῖκος XVIII ἐδήλωσεν, ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἤθελεν αὐτὸς συμβουλευθῆ τὸ ἔθνος περὶ τούτου, ὑπαινισσόμενος τὴν διάλυσιν τῆς βουλῆς (πρβ. Hauranne III 317). Ἐπανειλημμένως ἀνεγνωρίσθη ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ, ὅτι οἱ ὑπουργοὶ δὲν δύνανται νὰ παραμένωσιν ἐν τῇ Ἀρχῇ, ἂν δὲν ἔχωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν πλειοψηφίαν τῶν βουλῶν. Τὴν ἀρχὴν ταύτην ὑπεστήριξαν ἐν τῷ Γαλλικῷ Κοινοβουλίῳ π. χ. ὁ βασιλόφρων de la Bourdonnaie (Hauranne III. 399), δὶς ὁ σφραγιδοφύλαξ Pasquier (Hauranne IV. 148 καὶ VI. 129), ὁ στρατηγὸς Sebastiani (Hauranne VI. 316), ὁλόκληρος ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων ἐν ἔτει 1822, εἰποῦσα εἰς τὸν ὑπουργὸν de Clermont-Tonnerre, ὅτι οἱ ὑπουργοὶ εἶναι ἐπίσης ὑπηρέται τῆς βουλῆς, ὡς εἶναι καὶ τοῦ Βασιλέως (Hauranne VII. 71), ὁ Royer-Collard (Hauranne VII. 84 suiv.) καὶ ἄλλοι. Εἶναι

ἐποχῆς δὲ ταύτης ἡ Γαλλία ἐκυβερνήθη κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1830 [97].

Ὁ Συνταγματικὸς Χάρτης τοῦ 1830 ἐπήνεγκε μόνον τροποποιήσεις τινὰς εἰς τὸν Συνταγματικὸν Χάρτην τοῦ 1814. Καὶ ὁ Χάρτης οὗτος οὐδὲν λέγει περὶ τοῦ δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν· παρελείφθη ὅμως ἐξ αὐτοῦ ὁλόκληρον

ἀληθές, ὅτι τὸ κράτος τοῦ *Κοινοβουλευτικοῦ Συστήματος* ἠμφισβήτησαν ἐν Γαλλίᾳ καὶ ὁ Λουδοβῖκος XVIII (πρβ. π. χ. τὴν μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ του Decazes συνδιάλεξιν αὐτοῦ ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Hauranne V. 26 suiv.), καὶ ὁ Κάρολος X. (Hauranne X. 69 suiv.), καὶ πολλοὶ τῶν ὑπουργῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁποῖοι π. χ. ὁ ὑπουργὸς Lainé (Hauranne IV. 359), ὁ σφραγιδοφύλαξ de Serre (Hauranne V. 16 καὶ VI. 235), ὁ ὑπουργὸς de Villèle (Hauranne VI. 127 suiv.). Εἶναι δ' ἐπίσης ἀληθές, ὅτι κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν ὑπουργείων ἐνίοτε ἡ εὔνοια τῶν εὐνοουμένων ἴσχυε πλειότερον ἢ ἡ πλειοψηφία τοῦ Κοινοβουλίου (πρβ. Hauranne VI. 492, ἔνθα παρατίθενται οἱ λόγοι, τοὺς ὁποίους ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος XVIII συχνάκις ἐπανελάμβανεν εἰς τὴν ἐρωμένην αὐτοῦ Madame du Cayla : «Vous êtes, mon enfant, au-dessus de tous les ministres ; tous peuvent changer ; mais vous restez mon amie jusqu'à la fin de ma vie»· ἡ Cayla δ' αὕτη μεγάλην ἤσκει ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς τύχης τῶν ὑπουργείων, ὡς ἀναφέρει ὁ Hauranne ἐν τῇ σοφῇ συγγραφῇ αὐτοῦ VII. 472 suiv, 493 suiv, 603 suiv. VIII 70 suiv.), καὶ ὅτι τὰ ὑπουργεῖα παρέμενον ἐν τῇ Ἀρχῇ, ἂν καὶ ἡ πλειοψηφία τοῦ Κοινοβουλίου ἀπέρριπτε τὰ νομοσχέδια αὐτῶν (τοῦτο συνέβη π. χ. εἰς τὸ ὑπουργεῖον τοῦ de Villèle· πρβ. Hauranne VIII 476 suiv, 496 suiv.). Ἀλλ' ὅμως εἶναι ἐπίσης ἀληθές, ὅτι καὶ οἱ Βασιλεῖς καὶ τὰ ὑπουργεῖα προσεπάθησαν πάντοτε νὰ ἔχωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν πλειοψηφίαν τοῦ Κοινοβουλίου, καὶ ὅτι ἐνίοτε αἱ πλειοψηφίαι ἐπέβαλλον τὴν γνώμην των, ὡς συνέβη ἐν ἔτει 1817 κατὰ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ὑπουργοῦ Dambray (Hauranne IV. 54 suiv.), ἐσεβάσθησαν δὲ πάντοτε τὸν Συνταγματικὸν Χάρτην καὶ τὰ δι' αὐτοῦ ἑκάστῃ τῶν ἐξουσιῶν χορηγηθέντα δικαιώματα. Ὅτε ὁ Κάρολος X ἤρξατο ἐκδηλῶν προθέσεις, ὅπως περιγράψῃ τὰ δικαιώματα τῶν νομοθετικῶν σωμάτων καὶ κυβερνήσῃ ὡς μονάρχης ἀπόλυτος, εὗρεν ἀντίστασιν καὶ ἐκ μέρους ὑπουργῶν αὐτοῦ (πρβ. τὸν διάλογον τοῦ Βασιλέως Καρόλου X μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Decaux ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Hauranne X. 285), καὶ ἐκ μέρους τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, ἅτινα ὑπέδειξαν εἰς αὐτόν, ὅτι ἡ Κυβέρνησίς του πρέπει νὰ συμπράττῃ ἐν

τὸ προοίμιον τοῦ Χάρτου τοῦ 1814, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁλόκληρος ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἐν Γαλλίᾳ ἑδρεύει ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Βασιλέως. Περιλαμβάνει καὶ ὁ Χάρτης οὗτος τοῦ 1830 διατάξεις κανονιζούσας τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἐκτελεστικῆς [98] καὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας [99], θεωρεῖ δὲ τὴν δικαιοσύνην ὡς ἁπλοῦν ἐξάρτημα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας [100], ἂν καὶ ἐξασφαλίζῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν δικαστηρίων ἀπαραλλάκτως, ὡς ἔπραξε καὶ

ἁρμονίᾳ μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας καὶ ν' ἀπολαύῃ τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτῆς (πρβ. τὴν πρὸς τὸν Βασιλέα ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων ἐν ἔτει 1830 ψηφισθεῖσαν ἀναφορὰν ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Hauranne X. 433 suiv.), καὶ ἐπὶ τέλους ἐκ μέρους ὁλοκλήρου τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους, ὅπερ ἐτερμάτισε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1830 (Hauranne X. 530 suiv.). Περὶ τῶν ἐν Γαλλίᾳ κοινοβουλευτικῶν ἰδεῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἴδε καὶ A. Esmein Éléments etc. 125 suiv.

[97] Λεπτομερεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν συνετάχθη καὶ ἐψηφίσθη ὁ Συνταγματικὸς Χάρτης τοῦ 1830, καὶ περὶ τῶν γενομένων συζητήσεων ἐπὶ τῶν μεταβολῶν, αἵτινες ἐπηνέχθησαν δι' αὐτοῦ εἰς τὸν Συνταγματικὸν Χάρτην τοῦ 1814 εὑρίσκει τις ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Hauranne X. 646 suiv.

[98] Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς μόνον τὸν Βασιλέα, οὗτινος τὸ πρόσωπον εἶναι ἀπαραβίαστον καὶ ἱερόν, εὐθυνομένων μόνων τῶν ὑπουργῶν του (ἄρθρ. 12).

[99] Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐνασκεῖται συνάμα ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, τῆς Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων καὶ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων (ἄρθρ. 14). Τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἀνήκει καὶ εἰς τὸν Βασιλέα καὶ εἰς τὰς βουλάς (ἄρθρ. 15), τὸ δὲ δικαίωμα τῆς κυρώσεως τῶν νόμων εἰς μόνον τὸν Βασιλέα (ἄρθρ. 18), τῶν βουλῶν ἐχουσῶν τὸ δικαίωμα τῆς συζητήσεως καὶ τῆς ψηφίσεως τῶν νόμων (ἄρθρ. 16).

[100] Ἡ δικαιοσύνη πηγάζει ἐκ τοῦ Βασιλέως καὶ ἀπονέμεται ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ὑπὸ δικαστῶν, τοὺς ὁποίους αὐτὸς διορίζει (ἄρθρ. 48). Ὁ Συνταγματικὸς Χάρτης τοῦ 1830 φαίνεται παραδεχόμενος δύο ἐξουσίας, ὡς καὶ ὁ τοῦ 1814, ἐκτελεστικὴν καὶ νομοθετικήν, τὴν δὲ ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης θεωρεῖ ὡς ἕνα κλάδον τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (πρβ. A. Esmein Éléments etc. 332, F. Berriat-Saint-Prix: Commentaire sur la Charte constitutionnelle 90, C. G. Hello: Du régime constitutionnel 232. Ἀντιστρόφως φρονεῖ ὁ P. Rossi [Cours

ὁ Χάρτης τοῦ 1814 [101]. Ἐπίσης καὶ ὁ Χάρτης οὗτος, μὴ ἀκολουθῶν τὰς περὶ χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν θεωρίας, ἐπιτρέπει τὴν συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος [102].

---

de droit constitutionnel III. 232 suiv, 240 suiv], ὅτι ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1830 διακρίνονται τρεῖς ἐξουσίαι. νομοθετική, ἐκτελεστικὴ καὶ δικαστική). Ἐδόθη καὶ εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Ὁμοτίμων δικαστικὴ ἐξουσία πρὸς ἐκδίκασιν τοῦ ἀδικήματος τῆς ἐσχάτης προδοσίας καὶ τῶν ἀδικημάτων κατὰ τῆς κοινῆς ἀσφαλείας (ἄρθρ. 28), πρὸς ἐκδίκασιν τῶν ποινικῶν δικῶν κατὰ μελῶν τῆς αὐτῆς βουλῆς (ἄρθρ. 29), καὶ τέλος πρὸς ἐκδίκασιν τῶν κατηγοριῶν, ἃς εἰσάγει ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων κατὰ τῶν ὑπουργῶν (ἄρθρ. 47). Εἰς τὸν Βασιλέα ἐχορηγήθη τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος καὶ τῆς μεταβολῆς τῶν ποινῶν, ἃς καταγινώσκουσι τὰ δικαστήρια (ἄρθρον 59).

101 Οἱ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως διοριζόμενοι δικασταί εἰσιν ἰσόβιοι, ἐξαιρουμένων τῶν εἰρηνοδικῶν (ἄρθρ. 19, 52), διατηροῦνται τὰ ὁρκωτὰ δικαστήρια (ἄρθρ. 56) καὶ ἀπαγορεύεται ἡ σύστασις δικαστικῶν ἐπιτροπῶν καὶ ἐκτάκτων δικαστηρίων (ἄρθρον 54).

102 Ὁ Βασιλεὺς διορίζει τὰ μέλη τῆς Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων μεταξὺ τῶν ἐχόντων τὰ ὑπὸ τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου διαγραφόμενα προσόντα καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν μένει ἀπροσδιόριστος (ἄρθρ. 23), δύναται δὲ διὰ τοῦ διορισμοῦ νέων μελῶν νὰ διασπάσῃ τὴν κατὰ τῆς Κυβερνήσεως συστηματικὴν ἀντιπολίτευσιν ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Ὁμοτίμων. Ἐπίσης δύναται νὰ ἐπηρεάζῃ τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς διὰ τῶν πριγκήπων, οἵτινές εἰσιν αὐτοδικαίως μέλη τῆς βουλῆς ταύτης (ἄρθρ. 26), καὶ τοῦ προέδρου, ὅστις εἶναι ὁ Καγκελάριος, καὶ ἐν ἀπουσίᾳ τούτου ἓν μέλος αὐτῆς, ὑπὸ τοῦ Βασιλέως διοριζόμενον (ἄρθρ. 25). Ἐξ ἑτέρου ὅμως τὰ μέλη τῆς Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων κατέχουσι τὸ ἀξίωμά των ἰσοβίως καὶ εἶναι ἀνεξάρτητα διὰ τοῦτο ἀπέναντι τῆς Κυβερνήσεως (ἄρθρ. 23 § 29), ἔχουσι δὲ καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφίζειν τοὺς φόρους καὶ τοὺς περὶ στρατολογίας καὶ ναυτολογίας νόμους (ἄρθρ. 40, 41, 11, 69 § 4) καὶ ἀσκοῦσι δι' αὐτοῦ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως. Τὰ μέλη τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων ἐκλέγονται ἐπὶ πενταετίαν ὑπὸ τῶν ἐκλογικῶν συλλόγων (ἄρθρ. 30 ἐπ.), ἐκλέγουσι τὸν ἴδιον πρόεδρον (ἄρθρ. 37), ἔχουσι τὸ δικαίωμα τῆς ψηφίσεως τῶν φόρων καὶ τῶν νόμων περὶ στρατολογίας καὶ ναυτολογίας (ἄρθρ. 40, 41, 11, 69 § 4)

Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1830 ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος Φίλιππος ἐτήρησεν ἀπαρεγκλίτως τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος καὶ ἡ μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἁρμονία οὐδέποτε διεταράχθη μέχρι τέλους τῆς βασιλείας αὐτοῦ [103]. Ἑπομένως περὶ χωρισμοῦ τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ διαφόρων

καὶ τὸ δικαίωμα τῆς κατηγορίας τῶν ὑπουργῶν ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τῶν Ὁμοτίμων (ἄρθρ. 47). Ἑπομένως τὰ μέλη τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων καὶ ἀνεξαρτησίαν ἀπέναντι τῆς Κυβερνήσεως ἔχουσι καὶ ἐπιῤῥοὴν ἐπ' αὐτῆς ἀσκοῦσιν. Ἔχει ὅμως ἐξ ἑτέρου καὶ ὁ Βασιλεὺς τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς ταύτης, διὰ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ προκαλέσῃ τὴν παρέμβασιν τοῦ λαοῦ πρὸς λύσιν τῆς ἐγερθείσης διαφωνίας μεταξὺ Κυβερνήσεως καὶ Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων (ἄρθρ. 42). Καὶ ὁ Συνταγματικὸς Χάρτης τοῦ 1830 διευκολύνει τὴν μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν νομοθετικῶν σωμάτων ἐπικοινωνίαν καὶ συνεννόησιν πρὸς συνεργασίαν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος. Οἱ ὑπουργοὶ δύνανται νὰ ὦσι μέλη ἑκατέρας τῶν βουλῶν· ἔχουσι δὲ πάντοτε εἴσοδον εἰς αὐτὰς καὶ ἀκούονται, ὁσάκις ζητήσωσι τὸν λόγον (ἄρθρ. 46).

[103] Ὁ Λουδοβῖκος Φίλιππος, πρὶν ἢ ἀναγορευθῇ ἀκόμη Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, ἐν τῇ προκηρύξει αὐτοῦ τῆς 31 Ἰουλίου 1830 ἔδιδεν εἰς τοὺς Γάλλους τὴν ἑπομένην ὑπόσχεσιν: «La Charte sera désormais une vérité» (πρβ. M. Guizot: Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps [nouvelle édition. Paris 1875] II. 22). Καὶ ἀληθῶς μέχρι τέλους τῆς βασιλείας του ἐτήρησεν οὗτος πιστῶς τὴν τοιαύτην ὑπόσχεσίν του, ἐφαρμόσας ἀπαρεγκλίτως ἐν τῇ κυβερνήσει τῆς χώρας τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος. Βασιλεύς, ὑπουργεῖα, βουλαὶ ἀνεγνώριζον ὡς ἀναμφισβήτητον τὸ κῦρος τῆς ἀρχῆς, ὅτι τὰ ὄργανα τῶν δύο ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς, μακρὰν τοῦ νὰ ὦσι κεχωρισμένα καὶ ξένα πρὸς ἄλληλα, ὀφείλουσιν ἐξ ἐναντίας νὰ διατελῶσι διαρκῶς ἐν ἁρμονίᾳ καὶ νὰ συνεργάζωνται ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος. Ὁ μεταξὺ τῶν δύο ἐξουσιῶν σύνδεσμος ὑπῆρξαν τὰ κοινοβουλευτικὰ ὑπουργεῖα, συνενοῦντα ἐν τῷ αὐτῷ ὀργάνῳ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας. Ἐπανειλημμένως ὑπουργεῖα, ἀπολέσαντα τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς ἐν ταῖς βουλαῖς πλειοψηφίας, ἀπεσύρθησαν· ἐνίοτε δὲ παρῃτήθησαν ὑπουργεῖα, μὴ ἀπολέσαντα τὴν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ πλειοψηφίαν, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ἡ ὑποστηρίζουσα αὐτὰ πλειοψηφία ἦτο ἀσθενής· οὕτω π. χ. ὁ πρωθυπουργὸς

ἐξουσιῶν, ὡς τὸ δόγμα τοῦτο διετύπωσεν ὁ Montesquieu καὶ προσεπάθησε νὰ ἐφαρμόσῃ ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις, οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος.

Casimir Périer ἐν ἔτει 1831 ὑπέδειξεν ὑποψήφιον διὰ τὴν θέσιν τοῦ προέδρου τῆς ἀρτίως ἐκλεχθείσης Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων τὸν Girod de l'Ain καὶ ἐχαρακτήρισε τὴν ὑποψηφιότητα τούτου ὡς ζήτημα ὑπουργικόν· ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἐπλειοψήφισε τοῦ ὑποψηφίου τῆς ἀντιπολιτεύσεως Laffitte κατὰ τέσσαρας ψήφους μόνον, ὁ Casimir Périer ἐδήλωσεν, ὅτι τοιαύτη πλειοψηφία εἶναι ἀνεπαρκὴς διὰ τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας καὶ ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του. Ἡ ἀγγελία αὕτη τῆς παραιτήσεως συνεκίνησε πάντας καὶ μέγισται κατεβλήθησαν προσπάθειαι, ὅπως πείσωσι τὸν Casimir Périer νὰ κρατήσῃ τὴν ἐξουσίαν· οὗτος ὅμως ἔμεινεν ἀμετάπειστος, καὶ μόνον τὸ ἀπροσδόκητον ἄγγελμα τῆς εἰσόδου τοῦ Ὁλλανδικοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Βέλγιον καὶ ὁ ἐντεῦθεν ἐπιχείμενος κίνδυνος ἠνάγκασαν αὐτὸν ν' ἀναλάβῃ τὴν Ἀρχὴν καὶ ν' ἀποστείλῃ τὰ Γαλλικὰ στρατεύματα εἰς βοήθειαν τοῦ Βελγίου (πρβ. M. Guizot: Mémoires II. 194). Τὰς διαφόρους ἄλλας περιπτώσεις, ἐκ τῶν ὁποίων μαρτυρεῖται ἡ ἀπαρέγκλιτος τήρησις τῆς τοιαύτης ἀρχῆς, θὰ μνημονεύσωμεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς, ἀρκούμενοι ἤδη νὰ παραπέμψωμεν τὸν ἐπιθυμοῦντα ἐκτενεστέρας πληροφορίας εἰς τὰς συγγραφὰς τοῦ M. Guizot, ἐπὶ μακρὰ ἔτη διατελέσαντος καὶ ὑπουργοῦ καὶ πρωθυπουργοῦ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1830 (πρβ. M. Guizot: Histoire Parlementaire de France II. 295 suiv, 348 suiv, III. 88 suiv, 251, IV. 533 suiv, V. 208; M. Guizot: Mémoires III. 235, 329, IV. 291 suiv, 302 suiv, 310 suiv, V. 12 suiv, 355 suiv, VII. 109 suiv, VIII. 39 suiv. Ἐν τοῖς παρατεθεῖσι χωρίοις τῶν συγγραφῶν τοῦ Guizot συναντᾷ τις ἐπανειλημμένας ὑπουργικὰς κρίσεις καὶ μεταβολὰς ὑπουργείων, ἐξαρτηθείσας ἐκ ζητημάτων ἐμπιστοσύνης ἐν τῷ Γαλλικῷ Κοινοβουλίῳ). Ἐνταῦθα δύναταί τις νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἑξῆς ἀπορίαν· πῶς ἐξηγεῖται ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1848, ἥτις ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, ἀφοῦ αἱ Κυβερνήσεις τῆς Γαλλίας ἀπήλαυον πάντοτε τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας καὶ δὲν ὑπῆρχε διὰ τοῦτο ἀφορμὴ διαιρούσης τὸν Βασιλέα ἀπὸ τοῦ Ἔθνους ἐν τῇ κυβερνήσει τῆς χώρας; Τὴν λύσιν τῆς ἀπορίας ταύτης παρέχει ὁ ἐπιφανὴς δημοσιολόγος τῆς Γαλλίας Prévost-Paradol ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ: La France Nouvelle (douzième édition. Paris 1875) p 320 suiv. Ὁ Βασιλεὺς ἠκολούθει ἐκ πεποιθήσεως εἰρηνικὴν πολιτικήν,

Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1848 κατήργησεν ἐν Γαλλίᾳ μετὰ τῆς δυναστείας τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου καὶ τὸν Συνταγματικὸν Χάρτην τοῦ 1830, ἡ δὲ πρὸς τοῦτο συγκροτηθεῖσα Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἔδωκεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ Σύνταγμα τοῦ 1848 [104].

Διὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1848 ἡ Γαλλία ἐπανῆλθεν εἰς τὴν δημοκρατίαν καὶ εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς τῶν Συνελεύσεων τῆς Ἐπαναστάσεως περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, ῥητῶς καθιερώσασα τὸν χωρισμὸν αὐτῶν [105], καὶ ἐν ταῖς λεπτομε-

---

ἣν ἐθεώρει ἐπιβαλλομένην εἰς τὴν Γαλλίαν ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων, οἱ δὲ ὑπουργοί του συνεμερίζοντο τὴν πολιτικὴν ταύτην, ὑποστηριζόμενοι καὶ ὑπὸ τῆς ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ πλειοψηφίας. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐν Γαλλίᾳ ἐξ ἐναντίας ἦτο κεκηρυγμένη ὑπὲρ τοῦ πολέμου καὶ ἀπηχθάνετο τὴν πολιτικὴν τῆς εἰρήνης· δὲν ἠδύνατο ὅμως αὕτη νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ καὶ ἐπιόρῶσα ἐπὶ τῆς τύχης τῶν ὑπουργῶν νὰ φέρῃ εἰς τὴν κυβέρνησιν τοὺς ἀσπαζομένους τὴν πολιτικὴν τοῦ ἔθνους, διότι ὁ ἐκλογικὸς νόμος ἦτο ἐλαττωματικὸς καὶ ἐπλήρου δημοσίων ὑπαλλήλων τὴν Βουλὴν τῶν Ἀντιπροσώπων, ἀπέκλειε δὲ μέγα μέρος τῶν πολιτῶν ἐκείνων, οἵτινες ἤθελον εἶναι οἱ ἀληθεῖς διερμηνεῖς τῆς γνώμης τοῦ ἔθνους. Λοιπὸν ἡ ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου ἐλαττωματικὴ λειτουργία τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος ὑπῆρξεν ἡ γενεσιουργὸς αἰτία τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848, οὐδόλως δ' ἐνέχεται εἰς αὐτὴν ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος, αἵτινες ἀποτελοῦσιν ἀκριβῶς τὸ ἀλεξιφάρμακον τῶν ἐπαναστάσεων (πρβ. καὶ R. v. Mohl: Staatsrecht, Völkerrecht und Politik I. 399 ff, A. Esmein Éléments etc. 128 suiv.).

[104] Περὶ τῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις ἐπεξειργάσθη τὸ Σύνταγμα τοῦ 1848. καὶ περὶ τῶν περιστάσεων, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἕνεκα τοῦ ἐπικρατοῦντος ἐπαναστατικοῦ ῥεύματος ἐψήφισεν αὐτό, πρβ. τὴν συγγραφὴν ἑνὸς τῶν μελῶν τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς M. Dupin: Constitution de la République française accompagnée de notes sommaires explicatives du texte (II. édition) p. 6 suiv, F. Berriat-Saint - Prix Théorie du droit constitutionnel français p. 78 suiv, Edmond Bouquet: Constitutions de la France etc. 510 suiv.

[105]. Ἄρθρ. 19. «La séparation des pouvoirs est la première condition d'un gouvernement libre». Περὶ τοῦ ἄρθρου τούτου πρβ. καὶ Dupin Constitution etc. 49 suiv, F. Berriat-Saint-Prix Théorie etc. 344 suiv.

ρείαις δ' ἐπιδιώξασα τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς ταύτης. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται ὑπὸ μιᾶς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως [106]. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται ὑφ' ἑνὸς Προέδρου τῆς Δημοκρατίας [107]. Ἀναγνωρίζεται ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ὡς διακεκριμένη καὶ αὐτοτελὴς ἐξουσία [108] καὶ ἐξασφαλίζεται ἡ ἀνεξαρτησία τῶν δικαστηρίων [109]. Καὶ δὲν ἀπηγορεύθη μὲν πᾶσα

---

106. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται ὑπὸ μιᾶς μοναδικῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, προερχομένης ἐκ τοῦ λαοῦ δι' ἀμέσου καθολικῆς καὶ μυστικῆς ψηφοφορίας (ἄρθρ. 20, 24) καὶ ἀνανεουμένης κατὰ τριετίαν (ἄρθρ. 31). Τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἀνήκει εἰς τὰ μέλη τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (ἄρθρ. 39) καὶ εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας, ἐνασκοῦντα τοῦτο διὰ τῶν ὑπουργῶν (ἄρθρ. 49). Ἀλλ' ὅμως ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας, ὑποχρεούμενος ἐντὸς ὡρισμένων προθεσμιῶν νὰ δημοσιεύῃ τοὺς ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ψηφιζομένους νόμους, οὓς ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει δημοσιεύει ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως· ἔχει δὲ μόνον ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας τὸ δικαίωμα, ὅπως δι' ἠτιολογημένου διαγγέλματος ζητήσῃ τὴν ἐκ νέου συζήτησιν τῶν ἅπαξ ψηφισθέντων νομοσχεδίων, ἅτινα, ψηφιζόμενα ἐκ νέου, δημοσιεύονται ὑποχρεωτικῶς (ἄρθρ. 56 ἑπ.).

107. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται ὑφ' ἑνὸς Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ἐκλεγομένου διὰ καθολικῆς ἀμέσου καὶ μυστικῆς ψηφοφορίας ὑπὸ πάντων τῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀλγερίᾳ ἐκλογέων ἐπὶ μίαν τετραετίαν καὶ μὴ ἔχοντος τὸ δικαίωμα τῆς ἐκ νέου ἐκλογῆς πρὸ τῆς παρελεύσεως τετραετίας ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀξιώματός του (ἄρθρ. 43 ἑπ.). Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν καὶ παύειν τοὺς ὑπουργούς, ὧν ἡ προσυπογραφὴ εἶναι ἀναγκαία διὰ τὸ κῦρος τῶν πράξεων αὐτοῦ, ἐξαιρουμένων ἐκείνων, δι' ὧν διορίζονται καὶ παύονται οἱ ὑπουργοί, συνεπάγουσα δι' αὐτοὺς τὴν εὐθύνην διὰ τὰς τοιαύτας πράξεις (ἄρθρ. 64, 67, 68).

108. Κεφάλαιον VIII. τοῦ Συντάγματος τοῦ 1848. Πρβ. καὶ M. Dupin Constitution etc. 85, F. Berriat-Saint-Prix Théorie etc. 588 suiv, A. Esmein Éléments etc. 331. Ἀλλ' ὅμως ἐχορηγήθη εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος, διὰ τοῦ ὁποίου δύναται ν' ἀναιρῇ τὰς ἀποφάσεις τῶν ἄλλων δικαστηρίων, πλὴν τῶν ἀποφάσεων τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου, ὡς πρὸς τὰς ὁποίας τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος ἀφέθη εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν (ἄρθρ. 55).

109. Οἱ πρωτοδίκαι, οἱ ἐφέται, τὰ μέλη τοῦ Ἀκυρωτικοῦ καὶ τὰ

ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἐν τῇ καθόλου ὅμως διαῤῥυθμίσει τῶν σχέσεων μεταξὺ αὐτῶν τὸ Σύνταγμα τοῦ 1848 ἐπεδίωξε τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν καὶ προσηνέχθη μετὰ δυσπιστίας πρὸς τὸ ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθὲν ἀξίωμα τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας [110], περιέλαβε δὲ διὰ τοῦτο ἐν ταῖς

μέλη τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου διορίζονται ἰσοβίως καὶ δὲν παύονται ἄνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως (ἄρθρ. 87)· πάντες ὅμως οἱ δικασταὶ καὶ οἱ εἰρηνοδίκαι διορίζονται ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας (ἄρθρ. 85). Ἓν Ἀνώτατον Δικαστήριον (haute-cour de justice), συγκείμενον ἐκ πέντε δικαστῶν, ἐκλεγομένων ἐτησίως ὑπὸ τοῦ Ἀκυρωτικοῦ μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτοῦ διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας καὶ ἀπολύτου πλειοψηφίας, καὶ ἐκ τριάκοντα ἓξ ἐνόρκων, λαμβανομένων ἐκ τῶν νομαρχιακῶν συμβουλίων διὰ κλήρου, δικάζει τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας καὶ τοὺς ὑπουργούς, ὡς καὶ τ' ἀδικήματα κατὰ τῆς ἀσφαλείας τῆς πολιτείας, τὰ παραπεμπόμενα ἐνώπιον αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (ἄρθρ. 91 ἐπ.). Τὰ ὀρκωτὰ δικαστήρια διατηροῦνται (ἄρθρ. 82, 83), ἡ δὲ σύστασις δικαστικῶν ἐπιτροπῶν καὶ ἐκτάκτων δικαστηρίων ἀπαγορεύεται (ἄρθρ. 4).

110. Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἔχει, ὡς εἴδομεν, τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων, ἀλλὰ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἔχουσι καὶ τὰ μέλη τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως· ἀφοῦ δὲ εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας δὲν ἐχορηγήθη τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας, ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δύναται, συστηματικῶς ἀντιπράττουσα κατὰ τῆς Κυβερνήσεως, νὰ μὴ δέχηται τὰ ὑπ' αὐτῆς προτεινόμενα μέτρα, νὰ νομοθετῇ δ' ἀκριβῶς τ' ἀντίθετα τῶν προτεινομένων. Ἐξ ἄλλου ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ψηφίσεως τῶν φόρων (ἄρθρ. 16), καὶ μὴ ψηφίζουσα τούτους δύναται νὰ σταματήσῃ τὴν κυβερνητικὴν μηχανήν. Τέλος ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δύναται νὰ παραπέμψῃ ἐνώπιον τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου καὶ τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας καὶ τοὺς ὑπουργούς, ὄντας πάντας ὑπευθύνους διὰ τὰ ἔργα τῆς ὑπηρεσίας των (ἄρθρ. 68). Διὰ τῶν μέτρων τούτων ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δύναται νὰ ἔχῃ ὑποχείριον τὴν Κυβέρνησιν. Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας τοὐναντίον οὐ μόνον δὲν δύναται νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἰσχὺν τῶν κατὰ τὴν χρίσιν του ψηφιζομένων ἐπιβλαβῶν νόμων, ἅτε στερούμενος τοῦ δικαιώματος τῆς ἀρνησικυρίας, ἀλλὰ καὶ ἐν περιπτώσει διαρκοῦς συστηματικῆς συγκρούσεως μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως δὲν ἔχει

διατάξεσιν αὐτοῦ τὰ στοιχεῖα τῆς συγκρούσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς, ἥτις ἐν ἔτει 1851 ἐπήνεγκε τὴν κατάργησιν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1848 διὰ πραξι-

---

τὸ μέσον νὰ ἄρῃ ταύτην, καθ' ὅσον οὔτε τὴν ἀνσβολήν, οὔτε τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως δικαιοῦται νὰ διατάξῃ, οὔτε τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως αὐτῆς ἔχει (ἄρθρ. 51)· ἂν δὲ τολμήσῃ νὰ παρεμβάλῃ τοιοῦτόν τι πρόσχομμα εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ὑποπίπτει εἰς τὸ ἀδίκημα τῆς ἐσχάτης προδοσίας, καθίσταται αὐτοδικαίως ἔκπτωτος τοῦ ἀξιώματός του, οἱ πολῖται προσκαλοῦνται ν' ἀρνηθῶσιν εἰς αὐτὸν ὑποταγήν, ὁλόκληρος ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία μεταβαίνει εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν καὶ τὸ Ἀνώτατον Δικαστήριον συνέρχεται ἀμέσως, ὅπως δικάσῃ τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας καὶ τοὺς συνενόχους αὐτῷ (ἄρθρ. 68). Τούτων οὕτως ἐχόντων, οὐδὲν ἀντιστάθμισμα σπουδαῖον παρέχουσι τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ὑπουργοὶ δύνανται νὰ λαμβάνωνται μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (ἄρθρ. 28 τοῦ Συντάγματος ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ νόμου τῆς 15 Μαρτίου 1849 ἄρθρ. 82 suiv.), οὐδὲ ἡ ἐπιτραπεῖσα εἴσοδος τῶν ὑπουργῶν ἢ τῶν ὑπ' αὐτῶν διοριζομένων ἐπιτρόπων εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν καὶ ὁ χορηγηθεὶς αὐτοῖς λόγος, ὁσάκις ζητήσωσι τοῦτον (ἄρθρ. 69), οὐδὲ ἡ διὰ τῆς παρουσίας αὐτῶν παραγομένη ἀμοιβαία σχέσις καὶ ἐπιρροὴ μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1848 ἀποτελεῖ ἀτυχῆ συνδυασμὸν διατάξεων τῶν Συνταγμάτων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Ἀμερικανικοῦ Συντάγματος. Ὁ F. Berriat - Saint - Prix (Théorie etc. 83) ἀντιστρόφως χαρακτηρίζει εὐτυχῆ τὸν συνδυασμὸν τοῦτον. Ἀλλ' ὅμως τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα ἀπέδειξαν, ὅτι τὸ σύνολον τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος τοῦ 1848 ὑπῆρξεν ἀτυχές, καὶ ὅτι οἱ ψηφίσαντες τὸ Σύνταγμα τοῦτο, ἐπιδιώξαντες τὸν χωρισμὸν τῶν ἐξουσιῶν, κατέστησαν ἀδύνατον τὴν ἁρμονικὴν συμβίωσιν τῶν δύο ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς, καὶ ὑπεβοήθησαν τὸ ἔργον τῆς ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ καταλύσεως τῆς Δημοκρατίας καὶ τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς. Τὰς κατὰ τὴν βραχεῖαν διάρκειαν τῆς Δημοκρατίας γενομένας συζητήσεις ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει περὶ τῆς θέσεως τῶν ὑπουργῶν καὶ περὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν εὐθύνης, τὴν ψηφισθεῖσαν ἐν ἔτει 1851 πρότασιν περὶ ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης κατὰ τοῦ ὑπουργείου καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν παραίτησιν τοῦ ὑπουργείου ἕνεκα ταύτης, ὡς καὶ τὰ διαγγέλματα τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1849 καὶ τῆς 24 Ἰανουαρίου 1851 τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας Ναπολέοντος, δι' ὧν οὗτος διεξεδίκει

κοπήματος τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ἵνα βεβαιωθῇ ἅπαξ ἔτι ἐμπράκτως ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων τοῦ Mounier : «Ὅπως ὦσιν αἱ ἐξουσίαι ἐσαεὶ διῃρημέναι, δὲν πρέπει νὰ ὦσιν ἐντελῶς κεχωρισμέναι» [111].

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1852 μέχρι τοῦ 1870 ἴσχυσεν ἐν Γαλλίᾳ τὸ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος Γ′ δοθὲν αὐτῇ Σύνταγμα τοῦ 1852 [112],

---

πλήρη ἐλευθερίαν περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπουργῶν του ἐκτὸς τῆς πλειοψηφίας τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, εὑρίσκει τις ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ A. Esmein Éléments etc. 130 suiv.

111. Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας Ναπολέων, δικαιολογῶν τὸ πολιτικὸν πραξικόπημά του ἐν τῇ ἀπὸ 2 Δεκεμβρίου 1851 προκηρύξει του πρὸς τὸν Γαλλικὸν λαόν, ἔλεγε τὰ ἑξῆς· «Σήμερον, ὅτε τὸ θεμελιῶδες συνάλλαγμα δὲν σέβονται πλέον ἐκεῖνοι, οἵτινες τὸ ἐπικαλοῦνται ἀδιακόπως, ὅτε οἱ ἄνθρωποι, οἵτινες ἀπώλεσαν δύο μοναρχίας, θέλουσι νὰ δέσωσι τὰς χεῖράς μου, ὅπως ἀνατρέψωσι τὴν Δημοκρατίαν, τὸ καθῆκόν μου εἶναι νὰ ματαιώσω τὰ προδοτικὰ σχέδια αὐτῶν, νὰ διατηρήσω τὴν Δημοκρατίαν καὶ νὰ σώσω τὴν χώραν, ἐπικαλούμενος τὴν ἀπόφασιν τοῦ μόνου κυριάρχου, τὸν ὁποῖον ἀναγνωρίζω ἐν Γαλλίᾳ, τοῦ *λαοῦ*» (πρβ. Edmond Bouquet : Constitutions de la France etc. 513, A. Saint Girons Essai etc. 300. Τὸν μεταξὺ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας καὶ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀνταγωνισμὸν μέχρι τῆς καταργήσεως τοῦ Συντάγματος τοῦ 1848 εὑρίσκει τις προσέτι καὶ ἐν τῷ ἄρθρῳ τοῦ Block ὑπὸ τὴν λέξιν «Frankreich», δημοσιευθέντι ἐν τῷ Staatswörterbuch III. 663 ff.).

112. Ὁ Πρόεδρος τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας Ναπολέων Βοναπάρτης διὰ τῆς ἐν τῇ προηγουμένῃ ὑποσημειώσει ἀναφερομένης προκηρύξεώς του ἀπὸ 2 Δεκεμβρίου 1851 προσεκάλεσε τὸν Γαλλικὸν λαὸν ν' ἀποφανθῇ διὰ *δημοψηφίσματος* «ὅτι θέλει νὰ διατηρήσῃ ἐν τῇ Ἀρχῇ τὸν Λουδοβῖκον Ναπολέοντα Βοναπάρτην καὶ χορηγεῖ αὐτῷ τὰς ἀναγκαίας ἐξουσίας, ὅπως συντάξῃ νέον Σύνταγμα ἐπὶ τῶν βάσεων τῶν διατυπωθεισῶν ἐν τῇ προκηρύξει αὐτοῦ τῆς 2 Δεκεμβρίου 1851». Αἱ βάσεις, τὰς ὁποίας διετύπωσεν ὁ Ναπολέων ἐν τῇ εἰρημένῃ προκηρύξει του, ἦσαν αἱ ἑξῆς : α′) εἷς ἀνώτατος ἄρχων ὑπεύθυνος, διοριζόμενος ἐπὶ δεκαετίαν· β′) ὑπουργοὶ ἐξαρτώμενοι μόνον ἐκ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· γ′) ἓν συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας, συγκροτούμενον ἐκ τῶν μᾶλλον διακεκριμένων ἀνδρῶν, παρασκευάζον δὲ τοὺς νόμους καὶ ὑποστηρίζον τὴν συζήτησιν αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ νομοθετικοῦ σώματος· δ′) ἓν νομοθε-

τροποποιηθὲν ἐν πολλοῖς οὐσιωδῶς διὰ μεταγενεστέρων νομοθετημάτων.

Ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1852 ἀναγνωρίζονται αἱ πολιτικαὶ ἀρχαί, τὰς ὁποίας προεκήρυξεν ἡ Συντακτικὴ Συνέλευσις τοῦ 1789, μεταξὺ δὲ τούτων συγκαταλέγεται ἀναμφισβητήτως καὶ ὁ χωρισμὸς τῶν ἐξουσιῶν [113]. Ἀλλ' ὅμως πράγματι ἐπαναφέρεται πλήρης ἡ ἰσχὺς τοῦ πολιτικοῦ συστήματος τῆς πρώτης Αὐτοκρατορίας, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιδιώκεται ἡ συγκέντρωσις πάσης ἐξουσίας εἰς τὰς χεῖρας ἑνός [114]. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία συγκεντροῦται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας [115]. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται συνάμα ὑπὸ τοῦ

τικὸν σῶμα, συζητοῦν καὶ ψηφίζον τοὺς νόμους, ἐκλεγόμενον δὲ διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας· ε') μία δευτέρα συνέλευσις, συγκροτουμένη ἐκ πάντων τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς Γαλλίας, χρησιμεύουσα δὲ ὡς ἐξουσία συντηρητικὴ τῆς ἰσορροπίας καὶ ὡς φύλαξ τοῦ θεμελιώδους συναλλάγματος καὶ τῶν δημοσίων ἐλευθεριῶν. Χορηγήσαντος τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ τὴν ζητηθεῖσαν ἐντολὴν διὰ δημοψηφίσματος, ὁ Ναπολέων προέβη εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντος Συντάγματος τῆς 14 Ἰανουαρίου 1852 (πρβ. Edmond Bouquet Constitutions de la France etc. 513 suiv, A. Esmein Éléments etc. 135, Louis Tripier: Constitutions qui ont régi la France depuis 1789 p. 386 suiv.).

[113] Ἄρθρον 1. «La Constitution reconnaît, confirme et garantit les grands principes proclamés en 1789, et qui sont la base du droit public des Français».

[114] Ὁ Ναπολέων ἐν τῷ προοιμίῳ, ὅπερ προέταξεν εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ 1852, ἀπροκαλύπτως ὁμολογεῖ, ὅτι ἠκολούθησε τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς τῆς Ὑπατείας καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, αἵτινες, ὡς λέγει οὗτος, ἂν καὶ ἀνετράπησαν διὰ τοῦ συνασπισμοῦ ὁλοκλήρου τῆς Εὐρώπης, ἐξηκολούθουν οὐχ ἧττον διοικητικῶς, στρατιωτικῶς, δικαστικῶς, θρησκευτικῶς καὶ οἰκονομικῶς νὰ κυβερνῶσι τὴν Γαλλίαν διὰ τῶν ὀργανισμῶν, τοὺς ὁποίους ἐκληροδότησαν εἰς αὐτήν, μαρτυροῦσαι οὕτω τὴν ἀντοχὴν καὶ τὴν πρακτικὴν ὠφελιμότητα αὐτῶν (πρβ. Louis Tripier Constitutions etc. 379 suiv.).

[115] Ἡ κυβέρνησις τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας διαπιστεύεται ἐπὶ δεκαετίαν εἰς χεῖρας τοῦ Λουδοβίκου Ναπολέοντος, ὅστις εἶναι ὁ ἀνώτατος Ἄρχων τῆς πολιτείας καὶ ἔχει τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν (ἄρθρ. 2, 3, 6).

Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, τῆς Γερουσίας καὶ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος [116]. Περὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ὡς αὐτοτελοῦς ἐξουσίας, οὐδεὶς γίνεται λόγος [117]. Ἐν τῇ διαῤῥυθμίσει τῶν

---

[116] Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀνήκει : α΄) εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας, μόνον ἔχοντα τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων (ἄρθρ. 8) καὶ τῆς κυρώσεως καὶ δημοσιεύσεως αὐτῶν (ἄρθρ. 10, 28)· β΄) εἰς τὴν Γερουσίαν, ἔχουσαν τὰ ἑξῆς δικαιώματα : 1) ν' ἀντιτίθεται εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν νόμων δι' ὡρισμένους λόγους (ἄρθρ. 25, 26), 2) νὰ κανονίζῃ διὰ δογμάτων αὐτῆς (Sénatus-consultes) τὸ πολίτευμα τῶν Ἀποικιῶν καὶ τῆς Ἀλγερίας καὶ πᾶν ὅ,τι δὲν προεῖδε τὸ Σύνταγμα καὶ εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ, νὰ ἑρμηνεύῃ δὲ τὴν ἔννοιαν τῶν ἄρθρων τοῦ Συντάγματος, ὅσα παρέχουσιν ἀφορμὴν εἰς διαφόρους ἑρμηνείας (ἄρθρ. 27, 28), 3) νὰ διατηρῇ ἐν ἰσχύϊ ἢ ἀκυροῖ πάσας τὰς ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐνώπιόν της εἰσαγομένας πράξεις ἐπὶ ἀντισυνταγματικότητι, ἢ ἐπὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ δι' ἀναφορῶν τῶν πολιτῶν καταγγελλομένας τοιαύτας (ἄρθρ. 29), 4) νὰ θέτῃ τὰς βάσεις νομοσχεδίων μεγάλου ἐθνικοῦ συμφέροντος ἐν ἐκθέσει αὐτῆς ἀπευθυνομένῃ πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας (ἄρθρ. 30), 5) νὰ προτείνῃ τροποποιήσεις τοῦ Συντάγματος, αἵτινες, δεκταὶ γενόμεναι ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, νομοθετοῦνται διὰ δόγματος τῆς Γερουσίας (ἄρθ. 31)· ὁσάκις δὲ πρόκειται περὶ τροποποιήσεως τῶν θεμελιωδῶν βάσεων τοῦ Συντάγματος, αἵτινες ἐτέθησαν ἐν τῇ προκηρύξει τῆς 2 Δεκεμβρίου καὶ ἐγένοντο δεκταὶ ὑπὸ τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ, αἱ τροποποιήσεις αὗται πρέπει νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας ἔγκρισιν (ἄρθρ. 32), καὶ 6) ἐν περιπτώσει διαλύσεως τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος καὶ μέχρι τῆς νέας συγκλήσεως αὐτοῦ νὰ διατάσσῃ τῇ προτάσει τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας διὰ μέτρων κατεπειγόντων πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς κυβερνήσεως (ἄρθρ. 33)· γ΄) εἰς τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα, τὸ ὁποῖον ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συζητῇ καὶ ψηφίζῃ τὰ νομοσχέδια καὶ τοὺς φόρους (ἄρθρ. 39)· πᾶσα ὅμως τροποποίησις, γενομένη δεκτὴ ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς ἐπιφορτισθείσης τὴν ἐξέτασιν τοῦ νομοσχεδίου, παραπέμπεται ἄνευ συζητήσεως εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, καὶ ἂν ἡ τροποποίησις δὲν γίνῃ ἀποδεκτὴ ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, δὲν δύναται πλέον νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν ψῆφον τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος (ἄρθρ. 40).

[117] Ἡ δικαιοσύνη ἀπονέμεται ἐν ὀνόματι τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας (ἄρθρ. 7), ὅστις ἔχει καὶ τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος (ἄρθρ. 9).

σχέσεων μεταξὺ τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ὁ Ναπολέων ἐπεδίωξε τὴν ἐντελῆ ἀνεξαρτησίαν τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῆς ἐπιῤῥοῆς τῶν βουλῶν, ἐνῷ ἐξ ἑτέρου περιώρισε τὰ δικαιώματα τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος καὶ ἐξησφάλισενὑπὲρ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας πολλὰ μέσα, δι' ὧν οὗτος ἠδύνατο εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως ν' ἀσκῇ ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῶν νομοθετικῶν σωμάτων [118].

Ἀναγνωρίζεται ὁ θεσμὸς τῆς ἰσοβιότητος τῶν δικαστῶν καὶ χορηγεῖται εἰς τὴν Γερουσίαν δικαίωμα ἀντιστάσεως κατὰ τῆς δημοσιεύσεως νόμων παραβιαζόντων αὐτὸν (ἄρθρ. 26). Τέλος συνιστᾶται Ἀνώτατον Δικαστήριον (haute cour de justice), δικάζον τοὺς ἐνώπιον αὐτοῦ παραπεμπομένους ἐπὶ ἀδικήματι κατὰ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ἢ κατὰ τῆς ἀσφαλείας τῆς πολιτείας (ἄρθρ. 54), ὡς καὶ τ' ἀδικήματα τῶν πριγκήπων, τῶν ὑπουργῶν καὶ ἄλλων ἀνωτέρων δημοσίων ὑπαλλήλων (ἄρθρ. 55 ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ δόγματος τῆς Γερουσίας τῆς 4—13 Ἰουνίου 1858). Ἀναχριβῶς διδάσκει ὁ A. Esmein (Éléments etc. 344), ὅτι ἡ ἰσοβιότης τῶν δικαστῶν μόνον ἐν τῷ προοιμίῳ, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄρθροις τοῦ Συντάγματος ἀναγνωρίζεται, καθ' ὅσον τὸ ἄρθρον 26 τοῦ Συντάγματος μαρτυρεῖ τὸ ἐναντίον. Ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1852 δὲν εὑρίσκει τις διατάξεις, ἀναγνωριζούσας τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ὡς αὐτοτελῆ. Τοὐναντίον δ' ἐκ τοῦ ἄρθρου 7 δύναταί τις νὰ συναγάγῃ, ὅτι αὕτη θεωρεῖται ὡς κλάδος τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἀλλ' ὅμως ὁ M. F. Laferrière (Cour de droit public et administratif V. édit. tom. I. p. 84) διδάσκει, ὅτι ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1852 ἀναγνωρίζεται ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ὡς αὐτοτελής, καὶ ὅτι τὸ Σύνταγμα τοῦτο στηρίζεται ἐπὶ τῆς διακρίσεως τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, ἐκτελεστικῆς, νομοθετικῆς καὶ δικαστικῆς.

[118] Ἐν τῇ προκηρύξει τῆς 2 Δεκεμβρίου 1851 ὁ Ναπολέων περιελάμβανε μεταξὺ τῶν θεμελιωδῶν βάσεων τοῦ μέλλοντος πολιτεύματος «τὴν εὐθύνην τοῦ Ἀνωτάτου Ἄρχοντος καὶ τὴν ἐξάρτησιν τῶν ὑπουργῶν ἀπὸ μόνης τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας». Συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας τὸ Σύνταγμα τοῦ 1852 ἐκήρυξε τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας ὑπεύθυνον ἐνώπιον τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ (ἄρθρ. 5) καὶ τοὺς ὑπουργούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων οὐδεμία ὑπάρχει ἀλληλεγγύη, ἐξαρτωμένους μόνον ἀπὸ τοῦ Ἀνωτάτου Ἄρχοντος (ἄρθρ. 13). Ἐξ ἑτέρου ἐκήρυξεν ἀσυμβίβαστον τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπουργοῦ πρὸς τὴν ἰδιότητα μέλους τοῦ No-

Ἀλλ' ὅμως τὸ ἔτος 1852 διέφερε τῶν ἐτῶν 1799, 1802 καὶ 1804. Ὁ Γαλλικὸς λαὸς εἶχε προσοικειωθῆ πλέον τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα ἐν τῇ κυβερνήσει καὶ ἦτο δύσκολον ν' ἀπομάθῃ τὰς παλαιὰς συνηθείας του. Ἐξ ἑτέρου ὁ Ναπολέων ἔβλεπεν, ὅτι διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν ὑπουργῶν ἐκ τῶν

μοθετικοῦ Σώματος (ἄρθρ. 44) καὶ ἔκλεισεν εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Γερουσίαν καὶ εἰς τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα, ἀναθέσαν τὴν συζήτησιν καὶ ὑποστήριξιν τῶν νομοσχεδίων ἐν ὀνόματι τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ὁριζόμενα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας (ἄρθρ, 51)· τοιουτοτρόπως δὲ κατέστησεν ἀδύνατον τὴν ὕπαρξιν πάσης ἐπιρροῆς, ἣν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπικοινωνίας ἠδύναντο ν' ἀποκτήσωσιν ἡ Γερουσία καὶ τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα ἐπὶ τῶν ὑπουργῶν. Τὸν διὰ τῶν διατάξεων τούτων ἐπιδιωχθέντα σκοπὸν διετύπωσεν ὁ Ναπολέων ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1852, εἰπὼν ὅτι, ἀφοῦ τὸ Σύνταγμα ἀναγνωρίζει αὐτὸν ὑπεύθυνον ἐνώπιον τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ, πρέπει νὰ ἔχῃ πλήρη ἐλευθερίαν ἐνεργείας, οἱ δὲ ὑπουργοί του νὰ ὦσι σεβαστὰ καὶ ἰσχυρὰ ὄργανα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν λογισμῶν του καὶ νὰ μὴ συνιστῶσιν ἓν συμβούλιον ὑπεύθυνον, συγχροτούμενον ἐκ μελῶν διατελούντων ἐν ἀλληλεγγύῃ καὶ ἀποτελοῦν τὴν ἔκφρασιν πολιτικῆς ἀπορρεούσης ἐκ τῶν βουλῶν, ἕνεκα δὲ τούτου ἐκτιθέμενον εἰς συχνὰς ἀλλαγάς, παρακωλυούσας τὴν ἐνιαίαν ἐφαρμογὴν ἑνὸς κανονικοῦ συστήματος. Τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα ἐκλέγεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας καὶ ἔχει διὰ τοῦτο ἀνεξαρτησίαν ἀπέναντι τῆς Κυβερνήσεως (ἄρθρ. 34)· ἐχορηγήθη δὲ εἰς αὐτὸ τὸ δικαίωμα τοῦ συζητεῖν καὶ ψηφίζειν τοὺς νόμους καὶ τοὺς φόρους (ἄρθρ. 39), καὶ ἠδύνατο ἀρνούμενον τὴν ἐπιψήφισιν τῶν φόρων ν' ἀσκήσῃ σπουδαίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἐχορηγήθη εἰς αὐτὸ τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων, οὐδὲ τὸ δικαίωμα τῆς τροποποιήσεως τῶν συζητουμένων νομοσχεδίων, οὐδὲ τέλος τὸ δικαίωμα τῆς κατηγορίας τῶν ὑπουργῶν, ὡς ἐμάθομεν ἀνωτέρω· τὸ δὲ δικαίωμα τῆς συζητήσεως καὶ ψηφίσεως τῶν νόμων καὶ τῶν φόρων ἀπέβαλλε τὴν σπουδαιότητα καὶ δύναμίν του ἕνεκα τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἠδύνατο καὶ ἀμέσως καὶ ἐμμέσως ν' ἀσκῇ ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος. Οὗτος ἦσκει ἄμεσον ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος διὰ τοῦ Προέδρου, ὃν αὐτὸς διώριζε μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ αὐτοῦ Σώματος (ἄρθρ. 43), διὰ τοῦ δικαιώματος, ὅπερ εἶχε νὰ συγκαλῇ τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα, ν' ἀναβάλλῃ καὶ διακόπτῃ τὰς ἐργασίας αὐτοῦ, καὶ τέλος διὰ τοῦ δικαιώμα-

βουλῶν ἡ πολιτικὴ τῆς Κυβερνήσεως ἦτο κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐκτεθειμένη εἰς ἐπιθέσεις, χωρὶς νὰ εἶναι εἰς θέσιν τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας νὰ ὑπερασπίζωνται προσηκόντως αὐτήν, ἂν καὶ ταῦτα ἦσαν ἄριστοι ὑπερασπισταὶ τῶν νομοσχεδίων τῆς Κυβερνήσεως. Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων ἀπὸ

τος, ὅπερ εἶχε νὰ παραλύῃ πᾶσαν κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσιν, διαλύων τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα (ἄρθρ. 46). Ἐμμέσως δὲ ἠδύνατο ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας νὰ παρακάμπτῃ καὶ παραλύῃ τὰς ἀποφάσεις τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος διὰ τῆς Γερουσίας, ἥτις, ὡς ἐμάθομεν ἀνωτέρω, εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας κατὰ τῶν ἀποφάσεων τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, ἥτις ἠδύνατο νὰ συμπληροῖ, ἑρμηνεύῃ καὶ τροποποιῇ τὸ Σύνταγμα, ἥτις εἶχε τὸ δικαίωμα ν' ἀκυροῖ πᾶσαν πρᾶξιν εἰσαγομένην ἐνώπιόν της ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ὡς ἀντισυνταγματικήν, ἢ καταγγελλομένην ἐπὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ δι' ἀναφορῶν τῶν πολιτῶν, ἥτις εἶχε τέλος τὸ δικαίωμα, διαλυομένου τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, νὰ λαμβάνῃ ἔκτακτα μέτρα μέχρι τῆς ἐκ νέου συγκλήσεως αὐτοῦ καὶ διατάσσῃ πᾶν ὅ,τι ἦτο ἀναγκαῖον εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς κυβερνήσεως. Σημειωθήτω δ' ὅτι ἡ Γερουσία ἦτο κατεσκευασμένη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ διατελῇ διαρκῶς ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας καὶ χρησιμεύῃ ὡς πειθήνιον ὄργανον αὐτοῦ ἕνεκα τῶν ἑπομένων λόγων. Ἡ Γερουσία συνεκροτεῖτο α') ἐκ τῶν καρδιναλίων, β') ἐκ τῶν στραταρχῶν, γ') ἐκ τῶν ναυάρχων καὶ δ') ἐκ πολιτῶν, κρινομένων ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας καταλλήλων ν' ἀνυψωθῶσιν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ γερουσιαστοῦ, τὰ δὲ μέλη αὐτῆς ἦσαν ἰσόβια (ἄρθρ. 20, 21)· ἑπομένως ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἀνεξαρτησίαν ἀπέναντι τῆς Κυβερνήσεως. Ἀλλ' ὅμως τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Γερουσίας ἐπηρεάζουσι τὰ ἑξῆς· 1) ἡ θέσις τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ὡς Ἀνωτάτου Ἄρχοντος καὶ Ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, ἀσκεῖ ἀναμφισβήτητον ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν καρδιναλίων, τῶν στραταρχῶν καὶ τῶν ναυάρχων· 2) τὸ δικαίωμα, ὅπερ ἔχει ὁ Πρόεδρος νὰ διορίζῃ τ' ἄλλα μέλη τῆς Γερουσίας μεταξὺ τῶν πολιτῶν κατ' ἐλευθέραν ἐκλογήν, παρέχει εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκλέγῃ ταῦτα μεταξὺ ἀνθρώπων τῆς ἐμπιστοσύνης του καὶ παράγει δεσμοὺς φιλίας καὶ εὐγνωμοσύνης τῶν ἐκλεγομένων πρὸς τὸν ἐκλέκτορα αὐτῶν· 3) ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς Γερουσίας δὲν δύναται μὲν νὰ ὑπερβῇ τοὺς 150, ὡρίσθη ὅμως διὰ τὸ πρῶτον ἔτος εἰς 80 μόνον καὶ ἀφέθη ἡ περαιτέρω συμπλήρωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 150 μελῶν εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας, ὅστις διὰ τοῦτο ἠδύνατο ἑκάστοτε νὰ διασπᾷ τὰς κατ' αὐτοῦ πλειοψηφίας τῆς Γερου-

τοῦ ἔτους 1852 μέχρι τοῦ 1870 ἐπηκολούθησαν ἀλλεπάλληλοι τροποποιήσεις εἰς τὸ κυβερνητικὸν σύστημα, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους ἐγκαθιδρύθη ἐν πλήρει ἰσχύϊ τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα, ὅπερ τοσοῦτον κατέκρινεν ὁ Ναπολέων ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1852 [119].

σίας διὰ τῆς εἰσαγωγῆς νέων γερουσιαστῶν τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης του (ἄρθρ. 19)· 4) τὰ καθήκοντα τοῦ γερουσιαστοῦ ἐκπληροῦνται ἄνευ ἀμοιβῆς, δύναται δ' ὅμως ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας νὰ χορηγῇ προσωπικὰς προικοδοτήσεις εἰς γερουσιαστὰς μὴ ὑπερβαινούσας ἐτησίως τὰς τριάκοντα χιλιάδας φράγκων, καὶ τὸ ἐλατήριον τοῦτο εἶναι ἰσχυρὸς δεσμὸς πρὸς τὸν δοτῆρα τοιούτων ἀγαθῶν (ἄρθρ. 22)· 5) ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας διορίζει ἐτησίως τὸν πρόεδρον τῆς Γερουσίας, ὅστις μισθοδοτεῖται, καὶ τοὺς ἀντιπροέδρους αὐτῆς, τὸ δικαίωμα δὲ τοῦτο ἐπαυξάνει τὴν ἐπὶ τῶν μελῶν τῆς Γερουσίας ἐπιρροήν· καὶ τέλος 6) ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας συγκαλεῖ τὴν Γερουσίαν καὶ διακόπτει τὰς ἐργασίας αὐτῆς (ἄρθρ. 24). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι ὁ Ναπολέων Γ' πιστῶς ἠκολούθησε τὰς ἀρχὰς τοῦ Ναπολέοντος Α', ἐγκαθίδρυσε τὸν ἐντελῆ χωρισμὸν μεταξὺ τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν νομοθετικῶν σωμάτων καὶ ἐματαίωσε πᾶσαν ἀπόπειραν πρὸς ἀμοιβαίαν συνεννόησιν καὶ σύμπραξιν· ἀνεύθυνος δ' οὗτος τυγχάνων ἀπέναντι τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, συνετέλεσε τὴν εἰς χεῖρας αὐτοῦ συγκέντρωσιν πάσης τῆς ἐξουσίας διὰ τῆς ἐνασχήσεως τῶν δικαιωμάτων, ἅτινα ἐχορήγησεν εἰς αὐτὸν τὸ Σύνταγμα, καὶ διὰ τῶν λανθανόντων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Γερουσίας δεσμῶν φιλίας καὶ ὑποταγῆς (πρβ. καὶ A. Esmein Éléments etc. 135 suiv.).

[119] Δι' ἐνὸς θεσπίσματος (décret) τῆς 22—27 Ἰανουαρίου 1852 ἐγκαθιδρύεται εἷς ὑπουργὸς τῆς Ἐπικρατείας, καὶ μεταξὺ τῶν καθηκόντων αὐτοῦ συγκαταλέγεται καὶ ἡ διεύθυνσις τῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως, τῆς Γερουσίας, τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος καὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας.—Δι' αὐτοκρατορικοῦ θεσπίσματος (décret impérial) τῆς 24 Νοεμβρίου—11 Δεκεμβρίου 1860 ὁρίζεται ὅτι ἡ Γερουσία καὶ τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα κατὰ τὴν ἔναρξιν ἑκάστης συνόδου ψηφίζουσιν ἀπάντησιν εἰς τὸν λόγον τοῦ Λυτοκράτορος, ὅτι δὲ ἡ ἐπὶ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης συζήτησις γίνεται παρουσίᾳ τῶν ἐπιτρόπων τῆς Κυβερνήσεως, οἵτινες χορηγοῦσιν εἰς τὰς βουλὰς πᾶσαν ἀναγκαίαν διασάφησιν περὶ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Αὐτοκρατορίας (ἄρθρ. 1, 2)· διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ θεσπίσματος δημιουργεῖται τὸ ἀξίωμα τῶν ἄνευ χαρτοφυλακίου ὑπουργῶν, οἵτινες ἔχουσι τὴν θέσιν

Φθάσας μέχρι τοῦ σημείου τούτου ὁ Ναπολέων Γ' κατέλῃξεν εἰς τὸ Σύνταγμα τῆς 21 Μαΐου 1870, ἐν τῷ ὁποίῳ οὐ μόνον περιέλαβε τὰς πρὸ αὐτοῦ γενομένας μεταρρυθμίσεις τοῦ

καὶ τὸν μισθὸν τῶν ἐν ἐνεργείᾳ ὑπουργῶν, ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ διορίζονται ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅπως ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ προέδρου καὶ τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ὑπερασπίζωνται τὰ νομοσχέδια τῆς Κυβερνήσεως ἐνώπιον τῶν βουλῶν (ἄρθρ. 5, 6).—Ἕτερον αὐτοκρατορικὸν θέσπισμα τῆς 19-31 Ἰανουαρίου 1867 ἐπιτρέπει εἰς τὰ μέλη τῆς Γερουσίας καὶ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος ν' ἀπευθύνωσιν ἐπερωτήσεις εἰς τὴν Κυβέρνησιν (ἄρθρ. 1) καὶ διατάσσει, ὅτι εἰς ἕκαστον τῶν ὑπουργῶν δύναται ν' ἀνατεθῇ δι' εἰδικῆς ἐντολῆς τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅπως, ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Ἐπικρατείας, τῶν προέδρων καὶ τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἀντιπροσωπεύῃ τὴν Κυβέρνησιν ἐν τῇ συζητήσει τῶν ὑποθέσεων τῆς Αὐτοκρατορίας ἢ τῶν νομοσχεδίων (ἄρθρ. 7), ἀκυρουμένων τῶν διατάξεων τῶν ἄρθρ. 1 καὶ 2 τοῦ εἰρημένου αὐτοκρατορικοῦ θεσπίσματος τῆς 24 Νοεμβρίου—11 Δεκεμβρίου 1860, τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὴν συζήτησιν καὶ ἐπιψήφισιν τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν λόγον (ἄρθρ. 8). Τέλος διὰ δόγματος τῆς Γερουσίας (Sénatus-consulte) τῆς 8—10 Σεπτεμβρίου 1869 γίνονται αἱ ἑπόμεναι τροποποιήσεις εἰς τὸ πρὸ αὐτοῦ πολίτευμα. Τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἔχουσιν εἰς τὸ ἑξῆς ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα (ἄρθρ. 1)· οἱ ὑπουργοὶ χηρύσσονται ὑπεύθυνοι, δυνάμενοι νὰ κατηγορηθῶσιν ὑπὸ μόνης τῆς Γερουσίας (ἄρθρ. 2)· οἱ ὑπουργοὶ δύνανται εἰς τὸ ἑξῆς νὰ ὦσι μέλη τῆς Γερουσίας ἢ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, ἔχουσιν εἴσοδον εἰς ἀμφοτέρας τὰς βουλὰς καὶ πρέπει ν' ἀκούωνται, ὁσάκις ζητήσωσι τὸν λόγον (ἄρθρ. 3)· ἡ Γερουσία δύναται, ὑποδεικνύουσα τὰς τροποποιήσεις, τῶν ὁποίων φαίνεται αὐτῇ δεκτικὸς νόμος τις, ν' ἀποφασίσῃ, ὅπως ἐπιστραφῇ οὗτος εἰς τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα πρὸς νέαν συζήτησιν, πάντοτε δὲ δύναται ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ νόμου, ὅστις ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν δύναται νὰ ὑποβληθῇ ἐκ νέου εἰς τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα ἐντὸς τῆς αὐτῆς συνόδου (ἄρθρ. 5). Τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα κατὰ τὴν ἔναρξιν ἑκάστης συνόδου ἐκλέγει τὸν πρόεδρον, τοὺς ἀντιπροέδρους καὶ τοὺς γραμματεῖς του (ἄρθρ. 6)· πᾶν μέλος τῆς Γερουσίας ἢ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀπευθύνῃ ἐπερωτήσεις εἰς τὴν Κυβέρνησιν, δύνανται δὲ νὰ γίνωσι δεκταὶ καὶ ἡμερήσιαι διατάξεις ἠτιολογημέναι (ἄρθρ. 7)· οὐδεμία τροποποίησις δύναται νὰ συζητηθῇ, ἂν μὴ ἀποσταλῇ εἰς τὴν Ἐπι-

Συντάγματος τοῦ 1852, ἀλλὰ καὶ πληρέστερον διετύπωσε τὰς ἀρχὰς τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ἐν τῇ κυβερνήσει τῆς χώρας [120]. Τοῦ νέου Συντάγματος τὴν ἐφαρμογὴν διέκοψεν ἀποτόμως ὁ ἐπελθὼν Γαλλογερμανικὸς πόλεμος καὶ ἡ τοῦτον

τροπήν, τὴν ἐπιφορτισθεῖσαν τὴν ἐξέτασιν τοῦ νομοσχεδίου, καὶ ἀνακοινωθῇ εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἐν διαφωνίᾳ δὲ μεταξὺ Κυβερνήσεως καὶ Ἐπιτροπῆς γνωμοδοτεῖ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας καὶ εἶτα ἀποφαίνεται τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα (ἄρθρ. 8)· ἡ Γερουσία καὶ τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ κάμωσι τοὺς κανονισμοὺς αὐτῶν (ἄρθρ. 11). Διὰ τῶν ἀνωτέρω τροποποιήσεων ὁ Αὐτοκράτωρ Ναπολέων Γ' κατέληξεν εἰς τὸ *κοινοβουλευτικὸν σύστημα* καὶ ἀποκατέστησε τοὺς πλείστους τῶν πρὸς λειτουργίαν αὐτοῦ ἀναγκαίων δεσμῶν μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας.—Ἄλλαι σπουδαῖαι μεταῤῥυθμίσεις ἐν τῷ ἀρχικῷ πολιτεύματι τοῦ 1852 ἐγένοντο αἱ ἑξῆς. Διὰ τοῦ δόγματος τῆς Γερουσίας τῆς 7—10 Νοεμβρίου 1852 ἀνακαινίζεται τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα καὶ ἀνακηρύσσεται Αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων ὁ Λουδοβῖκος Ναπολέων Βοναπάρτης. Διὰ τοῦ δόγματος τῆς Γερουσίας τῆς 25—30 Δεκεμβρίου 1852 διατάσσονται τὰ ἑπόμενα· ὁ Αὐτοκράτωρ ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀμνηστείας (ἄρθρ. 1)· ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ προεδρεύῃ τῆς Γερουσίας καὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ὁσάκις κρίνει τοῦτο συμφέρον (ἄρθρ. 2)· οἱ Γάλλοι πρίγκηπές εἰσιν αὐτοδικαίως μέλη τῆς Γερουσίας καὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἀλλὰ δὲν παρακάθηνται εἰς τὰ σώματα ταῦτα, εἰμὴ τῇ ἐγκρίσει τοῦ Αὐτοκράτορος (ἄρθρ. 7)· ὁ ἀριθμὸς τῶν γερουσιαστῶν, τῶν διοριζομένων ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος, δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τοὺς 150 (ἄρθρ. 10)· χορηγεῖται ἰσοβίως εἰς τοὺς γερουσιαστὰς ἐτησία προικοδότησις 30,000 φράγκων, τὰ δὲ μέλη τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος λαμβάνουσι μηνιαίαν ἀποζημίωσιν ἐκ 2,500 φράγκων κατὰ τὴν διάρκειαν πάσης τακτικῆς ἢ ἐκτάκτου συνόδου (ἄρθρ. 11, 14). —Τὰ θεσπίσματα καὶ τὰ δόγματα, δι' ὧν ἐπηνέχθησαν αἱ ἀνωτέρω μεταῤῥυθμίσεις εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ 1852 εὑρίσκει τις ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Louis Tripier : Constitutions qui ont régi la France depuis 1789 p. 398 suiv, 542 suiv. (πρβ. πρὸς τούτοις A. Saint Girons Essai etc. 320 suiv, A. Esmein Éléments etc. 137 suiv, Edmond Bouquet Constitutions de la France etc. 515 suiv).

[120] Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1870 διέταξε τὰ περὶ τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν καὶ τῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσεων τούτων ὡς ἑξῆς. Τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἔχει ὁ Αὐτοκράτωρ, ὅστις εἶναι ὑπεύθυνος ἀπέναντι τοῦ Γαλλικοῦ

ἐπακολουθήσασα ἔκπτωσις τῆς δυναστείας τοῦ Ναπολέοντος Γ' ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ θρόνου.

Ἡ μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς δυναστείας τοῦ Ναπολέοντος Γ' συνελθοῦσα ἐν Γαλλίᾳ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἀπεμακρύνθη τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας ἐπρέσβευσαν αἱ προηγούμεναι Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις τῆς Γαλλίας περὶ τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν καὶ προσεχώρησεν εἰς τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζονται οἱ διέποντες σήμερον τὴν Γαλλίαν Συνταγματικοὶ Νόμοι. Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, νομοθετοῦσα τὸ

λεσῶν (ἄρθρ. 10, 13, 14). Τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἐνασκεῖ ὁ Αὐτοκράτωρ συνάμα μετὰ τῆς Γερουσίας καὶ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος (ἄρθρ. 10, 11). Τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἀνήκει εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, εἰς τὴν Γερουσίαν καὶ εἰς τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα (ἄρθρ. 12). Τὸ δικαίωμα τῆς συζητήσεως καὶ ψηφίσεως τῶν νόμων ἀνήκει εἰς τὴν Γερουσίαν [μεταβληθεῖσαν πλέον εἰς νομοθετικὸν σῶμα καὶ στερηθεῖσαν τῆς συνταχτικῆς ἐξουσίας] καὶ εἰς τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα (ἄρθρ. 30, 33). Τὸ δικαίωμα τῆς κυρώσεως καὶ δημοσιεύσεως τῶν νόμων ἀνήκει εἰς τὸν Αὐτοκράτορα (ἄρθρ. 17). Ἡ δικαιοσύνη ἀπονέμεται ἐν ὀνόματι τοῦ Αὐτοκράτορος, ἔχοντος καὶ τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος καὶ ἀμνηστείας, διατηρεῖται δὲ ὁ θεσμὸς τῆς ἰσοβιότητος τῶν δικαστῶν (ἄρθρ. 15, 16). Ἡ Γερουσία ἐξακολουθεῖ συγκροτουμένη ἐκ τῶν καρδιναλίων, τῶν στρατηγῶν, τῶν ναυάρχων καὶ τῶν πολιτῶν, οὓς ὁ Αὐτοκράτωρ ἀνυψοῖ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ γερουσιαστοῦ (ἄρθρ. 23). Οἱ Γάλλοι πολῖται εἶναι αὐτοδικαίως γερουσιασταὶ ἀπὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ δεκάτου ἑβδόου ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν, παρασταθέντες ἐν τῇ Γερουσίᾳ μόνον τῇ ἐγκρίσει τοῦ Αὐτοκράτορος (ἄρθρ. 9). Οἱ γερουσιασταὶ διορίζονται ἰσοβίως (ἄρθρ. 25). Ὁ ἀριθμὸς τῶν γερουσιαστῶν δύναται νὰ φθάσῃ μέχρι τῶν δύο τρίτων τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, συμπεριλαμβανομένων εἰς αὐτὸν καὶ ξένων, οἵτινες αὐτοδικαίως εἶσι γερουσιασταί· δὲν δύναται ὅμως ὁ Αὐτοκράτωρ νὰ διορίσῃ ἑπτὰ πλέον τῶν εἴκοσι γερουσιαστῶν (ἄρθρ. 26). Ὁ Αὐτοκράτωρ διορίζει τῶν προέδρων καὶ τοὺς ἀντιπροέδρους τῆς Γερουσίας μεταξὺ τῶν γερουσιαστῶν ἐπὶ ἓν ἔτος (ἄρθρ. 27). Ὁ Αὐτοκράτωρ συγκαλεῖ τὴν Γερουσίαν καὶ κηρύσσει τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς (ἄρθρ. 28). Τὰ μέλη τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος ἐκλέγονται διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας (ἄρθρ. 31) καὶ ἐπὶ χρονικὸν διάστημα οὐχὶ βραχύτερον τῶν ἓξ ἐτῶν (ἄρθρ. 32). Τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα κατὰ τὴν ἔναρξιν

πρῶτον διὰ προσωρινῶν νόμων τὰς σχέσεις τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσιῶν [121], ἔθετο ὁριστικῶς τὰς βάσεις τοῦ κρατοῦντος ἤδη ἐν Γαλλίᾳ πολιτεύματος διὰ τριῶν Συνταγματικῶν Νόμων· ἤτοι τοῦ Νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875 (Loi du 25—28 février 1875, relative à l'organisation des pouvoirs

---

ἑκάστης συνόδου ἐκλέγει τὸ προεδρεῖον αὐτοῦ (ἄρθρ. 34). Ὁ Αὐτοκράτωρ συγκαλεῖ τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα, ἀναβάλλει καὶ διακόπτει τὰς ἐργασίας αὐτοῦ, καὶ διαλύει αὐτὸ (ἄρθρ. 35). Τέλος ὁ Αὐτοκράτωρ διορίζει καὶ παύει τοὺς ὑπουργούς, οἵτινες εἶναι ὑπεύθυνοι καὶ συσκέπτονται ἐν ὑπουργικῷ συμβουλίῳ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Αὐτοκράτορος (ἄρθρ. 19)· δύνανται δὲ οἱ ὑπουργοὶ νὰ ὦσι μέλη τῆς Γερουσίας ἢ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, ἔχουσιν εἴσοδον εἰς ἀμφοτέρας τὰς βουλὰς καὶ πρέπει ν' ἀκούωνται, ὁσάκις ζητήσωσι τὸν λόγον (ἄρθρ. 20) (πρβ. περὶ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1870 καὶ Edmond Bouquet Constitutions de la France etc. 518, A. Esmein Éléments 140 suiv.).

[121] Κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1870 δι' ἐπαναστάσεως κατηργήθη ἐν Παρισίοις ἡ δυναστεία τοῦ Ναπολέοντος Γ' καὶ ἀνεκηρύχθη ἡ Δημοκρατία (πρβ. τὴν ἀπὸ 4 Σεπτεμβρίου 1870 προκήρυξιν περὶ τούτου ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Louis Tripier: Les Codes Français (39e édition, Préliminaire I.). Τῇ 17 Φεβρουαρίου 1871 ἡ συνελθοῦσα Ἐθνικὴ Συνέλευσις διὰ ψηφίσματος αὐτῆς διώρισε τὸν Thiers Ἀρχηγὸν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, ἐνασκοῦντα τὰ καθήκοντα αὐτοῦ ὑπὸ τὴν αὐθεντίαν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ τῇ συνδρομῇ τῶν ὑπουργῶν, τοὺς ὁποίους αὐτὸς θὰ ἐκλέξῃ καὶ τῶν ὁποίων θὰ προεδρεύσῃ. Εἶτα ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις διὰ Νόμου τῆς 31 Αὐγούστου 3 Σεπτεμβρίου 1871 διέταξε τὰ ἑπόμενα. Ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας λαμβάνει τὸν τίτλον τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας (ἄρθρ. 1). Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας δημοσιεύει τοὺς εἰ αὐτὸν διαβιβαζομένους νόμους ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἐξασφαλίζει καὶ ἐπαγρυπνεῖ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν, ἀκούεται ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ὁσάκις νομίσῃ τοῦτο ἀναγκαῖον καὶ ἀφοῦ γνωστοποιήσῃ εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως τὴν περὶ τούτου πρόθεσίν του, διορίζει καὶ παύει τοὺς ὑπουργούς, καὶ εἶναι ὑπεύθυνος ἐνώπιον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (ἄρθρ. 2, 3). Τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον καὶ οἱ ὑπουργοὶ εἶναι ὑπεύθυνοι ἐνώπιον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, καὶ πᾶσα πρᾶξις τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας πρέπει νὰ εἶναι προσυπογεγραμμένη ὑφ' ἑνὸς ὑπουργοῦ (ἄρθρ. 2). Ὁ Νόμος οὗτος ἐτροποποιήθη διὰ μεταγενεστέρου Νόμου τῆς 13—

publics), τοῦ Νόμου τῆς 24 Φεβρουαρίου 1875 (Loi du 24-28 février 1875, relative à l'organisation du Sénat) καὶ τοῦ Νόμου τῆς 16-18 Ἰουλίου 1875 (Loi constitutionnelle du 16-18 juillet 1875 sur les rapports des pouvoirs publics)[12].

Οἱ Νόμοι οὗτοι τῆς Γαλλίας στρέφονται κυρίως περὶ τὸν κανονισμὸν τῶν καθηκόντων τῶν δύο ἐξουσιῶν νομοθετικῆς καὶ

---

19 Μαρτίου 1873 ὡς ἑξῆς. Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας συγκοινωνεῖ μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως διὰ διαγγελμάτων, ἅτινα, ἐξαιρέσει τῶν κηρυσσόντων τὴν ἔναρξιν τῶν συνόδων, ἀναγινώσκονται ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὑφ' ἑνὸς τῶν ὑπουργῶν, ἀκούεται δὲ ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν νόμων, ὁσάκις θεωρήσῃ τοῦτο ἀναγκαῖον (ἄρθρ. 1). Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας δημοσιεύει τοὺς νόμους, τοὺς μὲν κηρυχθέντας κατεπείγοντας ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν, τοὺς δὲ μὴ κηρυχθέντας τοιούτους ἐντὸς ἑνὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς ἐπιψηφίσεώς των. Ἐντὸς τῆς προθεσμίας τῶν τριῶν ἡμερῶν, ὅταν πρόκηται περὶ νόμου μὴ ὑποβληθέντος εἰς τρεῖς ἀναγνώσεις, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ διὰ διαγγέλματος ἠτιολογημένου τὴν ἐκ νέου συζήτησιν αὐτοῦ. Ὡς πρὸς τοὺς νόμους τοὺς ὑποβεβλημένους εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν τριῶν ἀναγνώσεων ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἔχει τὸ δικαίωμα μετὰ τὴν δευτέραν ἀνάγνωσιν νὰ ζητήσῃ, ὅπως τεθῇ τὸ νομοσχέδιον εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν διὰ τὴν τρίτην συζήτησιν μετὰ χρονικὸν διάστημα δύο μηνῶν (ἄρθρ. 2). Αἱ ἐπερωτήσεις ἀπευθύνονται μόνον πρὸς τοὺς ὑπουργούς, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας. Ὅταν αἱ πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς ἀπευθυνόμεναι ἐπερωτήσεις ἢ αἱ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἀποστελλόμεναι ἀναφοραὶ ἀναφέρωνται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀκουσθῇ. Ὅταν αἱ ἐπερωτήσεις ἢ αἱ ἀναφοραὶ αὗται σχετίζωνται μετὰ τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς, ἀπαντῶσιν οἱ ὑπουργοὶ μόνον διὰ τὰς ἀφορώσας εἰς αὐτοὺς πράξεις. Οὐχ ἧττον ὅμως ἐὰν δι' εἰδικῆς ἀποφάσεως, ἀνακοινουμένης εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς συζητήσεως ὑπὸ τοῦ Ἀντιπροέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον δηλοῖ, ὅτι τ' ἀνακινηθέντα ζητήματα συνδέονται μετὰ τῆς γενικῆς πολιτικῆς τῆς Κυβερνήσεως, καὶ διὰ τοῦτο συμπαρασύρουσι τὴν εὐθύνην τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀκουσθῇ κατὰ τὰς διατυπώσεις τοῦ πρώτου ἄρθρου (ἄρθ. 4).

ἐκτελεστικῆς καὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν ἐξουσιῶν τούτων. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Δημο-

---

122 Ἡ Δημοκρατία ἀνεγνωρίσθη ὁριστικῶς ὡς τὸ πολίτευμα τῆς Γαλλίας, μετὰ ἐπανειλημμένας περὶ τούτου ἀπορρίψεις προτάσεων ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει πολιτικῶν κομμάτων, διὰ τῆς πλειοψηφίας *μιᾶς ψήφου* κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 30 Ἰανουαρίου 1875, ὅτε ἐγένετο δεκτὴ ἡ τροποποίησις τοῦ Wallon, ἥτις συμπεριελήφθη ὡς ἄρθρον 2 ἐν τῷ Συνταγματικῷ Νόμῳ τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875, ἔχουσα ὡς ἑξῆς : «Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἐκλέγεται δι' ἀπολύτου πλειοψηφίας ὑπὸ τῆς Γερουσίας καὶ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων, ἡνωμένων εἰς Ἐθνικὴν Συνέλευσιν. Ἐκλέγεται ἐπὶ μίαν ἑπταετίαν καὶ δύναται νὰ ἐκλεχθῇ ἐκ νέου». Τῇ 23 Ἰουλίου 1874 ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις εἶχεν ἀπορρίψει διὰ ψήφων 374 κατὰ 333 πρότασιν τοῦ Casimir Périer περὶ ὁριστικῆς ἀναγνωρίσεως τῆς Δημοκρατίας, τῇ δὲ 29 Ἰανουαρίου 1875 εἶχεν ἐπίσης ἀπορρίψει διὰ ψήφων 359 κατὰ 336 τροποποίησιν τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ὑποστηριχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Laboulaye. Τὸ νέον πολίτευμα τῆς Γαλλίας ἀπετελέσθη διὰ συμβιβασμοῦ συντελεσθέντος μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῆς Συνταγματικῆς Μοναρχίας καὶ τῶν Δημοκρατικῶν (πρβ. τὴν ἔκθεσιν τοῦ Laboulaye ἐπὶ τοῦ Νόμου τῆς 16 Ἰουλίου 1875. Annales de l'Assemblée nationale t. XXXVIII. 223: «Ψηφίζοντες οἱ Δημοκρατικοὶ τὸ Σύνταγμα τῆς 25 Φεβρουαρίου ὡς συμβιβασμὸν μετὰ τῶν ὀπαδῶν τῆς Συνταγματικῆς Μοναρχίας, δὲν ἐπετέλεσαν μικροτέραν θυσίαν ἐκείνων· ἐπετέλεσαν δὲ τὴν θυσίαν ταύτην δι' ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα, ὅπως ὑπακούσωσιν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς ἑνότητος, ἥτις εἶναι ἡ ἐπιθυμία λαοῦ ἐξηντλημένου ἐκ τοῦ πολέμου καὶ κεκμηκότος ἐκ τῶν ἀπανα[illegible]στάσεων»). Ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου τὸ Δημοκρατικὸν Πολίτευμα τῆς Γαλλίας φέρει τοὺς κυριωτέρους χαρακτῆρας τοῦ Πολιτεύματος τῆς Συνταγματικῆς Μοναρχίας. Ὁ Laboulaye ἐν τῇ πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐκθέσει αὐτοῦ, ἧς ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, σαφῶς λέγει τοῦτο : «Τοιαῦται εἶναι αἱ κύριαι διατάξεις τοῦ Νόμου, οὗτινος τὴν παραδοχὴν προτείνομεν εἰς Ὑμᾶς. Αὗται δίδουσιν εἰς τὴν Δημοκρατίαν τὰς ἐγγυήσεις τῆς Συνταγματικῆς Μοναρχίας, ὡς ἡμεῖς ἐφημόσαμεν ταύτην ἐπὶ τριακονταετίαν καὶ πλέον. Ἡ μορφὴ αὕτη τοῦ πολιτεύματος παρέσχεν ἀρκοῦσαν ἀσφάλειαν καὶ εὐπραγίαν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὥστε ἡ χώρα δὲν ἐτήρησε κακὰς ἀναμνήσεις δι' αὐτήν. Ἐάν τινες τῶν Δημοκρατικῶν εὑρίσκωσιν, ὅτι ἔπρεπε νὰ προβῇ τις ἔτι περαιτέρω, θὰ πράξωσιν οὗτοι καλῶς νὰ σκεφθῶσιν,

κρατίας, τῆς Γερουσίας καὶ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων [122].

ὅτι ἡ Γαλλία, ἀφοῦ διήνυσε τὴν Αὐτοκρατορίαν, ἔχει ἀνάγκην ν' ἀναχτήσῃ τὴν ἕξιν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος». Ἐπίσης ὁ Louis Blanc ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 21 Ἰουνίου 1875 (Annales de l'Assemblée nationale t. XXXIX. 70, Louis Blanc Histoire le la Constitution du 25 février 1875 p. 276 suiv.) ἐξεφράσθη περὶ τοῦ νέου πολιτεύματος τῆς Γαλλίας ὡς ἑξῆς : «Ἐκ τοῦ ἀπονεμηθέντος εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας προνομίου τῆς ἐκ νέου ἐκλογῆς ἕπεται ὅτι, ἐν ᾗ περιπτώσει οὗτος ἤθελεν ἐκλεχθῇ ἐκ νέου δὶς διαδοχικῶς, ἡ προεδρεία τοῦ περιβληθέντος τὸ ἀξίωμα τοῦτο δύναται νὰ διαρκέσῃ εἴκοσι καὶ ἓν ἔτη, πλέον ἢ ὅσον διήρκεσεν ἡ πρώτη Αὐτοκρατορία, πλέον ἢ ὅσον διήρκεσαν αἱ βασιλεῖαι τοῦ Καρόλου X καὶ τοῦ Λουδοβίκου XVIII, πλέον ἢ ὅσον διήρκεσεν ἡ Βασιλεία τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, πλέον ἢ ὅσον διήρκεσεν ἡ δευτέρα Αὐτοκρατορία. Δυνάμει τοῦ Συντάγματος τούτου τῆς 25 Φεβρουαρίου ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας εἶναι ἀνεύθυνος ὡς Βασιλεύς· ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαλύῃ τὴν Βουλὴν τῶν Ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ ὡς Βασιλεύς· ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος ὡς Βασιλεύς· ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων, οὗτινος ἐστερεῖτο ὁ Λουδοβῖκος XVI· ἐδόθη εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα οὐ μόνον νὰ διαθέτῃ τὴν δημοσίαν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ νὰ διοικῇ αὐτὴν αὐτοπροσώπως· ἐν ὀλίγοις, Κύριοι, ἔχομεν Βασιλέα ἄνευ τῆς διαδοχῆς, ἡ δὲ διαφορὰ αὕτη, ἵνα ὁμιλήσωμεν πρακτικῶς, δὲν εἶναι ἀξία λόγου ἐν χώρᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀπὸ αἰῶνος δὲν ὑπάρχει οὔτε Αὐτοκράτωρ οὔτε Βασιλεύς, ὅστις ἀφῆκε τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του». (πρβ. καὶ A. Saint Girons Essai etc. 254 suiv.). Τὴν ἱστορίαν τοῦ προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Γαλλίας ἀπὸ τῆς 4 Σεπτεμβρίου 1870 μέχρι τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875, τὰς ἐπὶ τοῦ ὁριστικοῦ Πολιτεύματος συζητήσεις καὶ τὰς ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ διαστυρωθείσας περὶ τοῦ πολιτεύματος γνώμας μανθάνει τις ἐν λεπτομερείᾳ μελετῶν τὰς ἑπομένας ἀξιολόγους συγγραφάς· Louis Blanc : Histoire de la Constitution du 25 février 1875. A. Esmein Éléments etc. 431 suiv, La Grande Encyklopédie t. XII. 661 suiv. ὑπὸ τὴν λέξιν «Constitution», André Lebon Das Staatsrecht der französischen Republik 17 ff. Διὰ τοῦ Νόμου τῆς 14 Αὐγούστου 1884 (ἄρθρ. 2) ἀπηγορεύθη πᾶσα πρότασις περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος ὡς πρὸς τὴν *δημοκρατικὴν μορφὴν τῆς κυβερνήσεως*.

[123] Ἡ Γερουσία καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων ψηφίζουσι τοὺς νόμους (ἄρθρ. 1 τοῦ Νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875, ἄρθρ. 8 τοῦ Νόμου τῆς 24 Φεβρουαρίου 1875). Τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νό-

Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας [124]. Περὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ὡς αὐτοτελοῦς ἐξουσίας, ἢ περὶ ἄλλων ἐγγυήσεων πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν δικαστῶν οὐδεὶς γίνεται λόγος ἐν τοῖς Συνταγμα-

---

μων ἔχουσιν ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, ἡ Γερουσία καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων (ἄρθρ. 3 τοῦ Νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875 ἄρθρ. 8 τοῦ Νόμου τῆς 24 Φεβρουαρίου 1875). Τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἔχουσιν ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, ἡ Γερουσία καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων (ἄρθρ. 3 τοῦ Νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875, ἄρθρ. 8 τοῦ Νόμου τῆς 24 Φεβρουαρίου 1875). Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας δὲν ἔχει μὲν τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας, ἅτε ὀφείλων νὰ δημοσιεύῃ τοὺς ὑπὸ τῆς Γερουσίας καὶ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων ψηφιζομένους νόμους, ἔχει ὅμως τὸ ἑπόμενον δικαίωμα, ἀποτελοῦν ἓν εἶδος ἀναβλητικοῦ veto· ἤτοι ὑποχρεοῦται μὲν οὗτος νὰ δημοσιεύῃ τοὺς νόμους, οἵτινες ἐγένοντο ὁριστικῶς δεκτοί, ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς διαβιβάσεως αὐτῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἐντὸς δὲ τριῶν ἡμερῶν τοὺς ἐν τῇ μιᾷ καὶ τῇ ἑτέρᾳ βουλῇ κηρυχθέντας κατεπείγοντας διὰ ῥητῆς ψηφοφορίας, δύναται δ' ὅμως ἐντὸς τῆς ταχθείσης προθεσμίας διὰ τὴν δημοσίευσιν νὰ ζητήσῃ παρὰ τῶν βουλῶν δι' ἠτιολογημένης ἐκθέσεως τὴν ἐκ νέου συζήτησιν τοῦ νόμου, ἡ δ' αἴτησις αὕτη τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας δὲν δύναται ν' ἀποῤῥιφθῇ (ἄρθρ. 3 τοῦ Νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875, ἄρθρ. 7 τοῦ Νόμου τῆς 16 Ἰουλίου 1875).

[124] Ἄρθρ. 2, 3 τοῦ Νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875. Τὸ Σύνταγμα δὲν περιέχει πανηγυρικὴν περὶ τούτου διάταξιν· οὐχ ἧττον τοῦτο προκύπτει ἐξ αὐτοῦ τοῦ Συντάγματος. Ὁ λόγος τοῦ φαινομένου τούτου ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ Σύνταγμα πράγματι δὲν κατεσκεύασε τὸ ἀξίωμα τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ἀλλ' εὗρεν αὐτὸ ὑφιστάμενον δυνάμει τῶν προηγουμένων προσωρινῶν νόμων, οὓς ἐγνωρίσαμεν ἀνωτέρω, καὶ ἐπαγίωσεν αὐτό, γενόμενον ἀποδεκτὸν σχεδὸν ἄνευ συζητήσεως. Τὸ σχέδιον, ὅπερ τῇ 19 Μαΐου 1873 εἶχε καταθέσει εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ὁ Dufaure, ἔφερε ῥητῶς ἐκπεφρασμένην τὴν ἰδέαν ταύτην ἐν ἄρθρῳ 1: «Ἡ Κυβέρνησις τῆς Δημοκρατίας συγκροτεῖται ἐκ μιᾶς Γερουσίας, ἐκ μιᾶς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων καὶ ἐξ ἑνὸς Προέδρου, ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας»· (πρβ. A. Esmein Éléments etc. 467, André Lebon Das Staatsrecht der französischen Republik 45 ff, Eugène Pierre Traité de droit politique, électoral et parlementaire § 328).

τικοῖς Νόμοις τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας[125]. Αἱ μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας σχέσεις ῥυθμίζονται κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος. Τὰ ὄργανα ἀμφοτέρων τῶν ἐξουσιῶν διατελοῦσιν ἐν διηνεκεῖ ἐπικοινωνίᾳ καὶ ἐξασφαλίζεται ἡ ἁρμονικὴ συνεργασία αὐτῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος, παρεχομένων τῶν μέσων ὑπὸ τῶν Συνταγματικῶν Νόμων πρὸς ἄρσιν πάσης συγκρούσεως ἀπειλούσης τὴν διατάραξιν τῆς πολιτείας καὶ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς ἑτέρας τῶν δύο ἐξουσιῶν[126].

---

[125] Οἱ νέοι Συνταγματικοὶ Νόμοι τῆς Γαλλίας σιωπῶσιν ἐντελῶς περὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναταί τις σήμερον συνταγματικῶς νὰ δεχθῇ ὡς διακεκριμένην καὶ αὐτοτελῆ ἐξουσίαν τὴν δικαστικήν. Οὐδὲ περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν δικαστηρίων ἔλαβον οὗτοι φροντίδα, οὐδὲν εἰπόντες περὶ τῆς ἰσοβιότητος τῶν δικαστῶν, ἥτις διὰ τοῦτο ἐν ἔτει 1883 διὰ τοῦ Νόμου τῆς 30 Αὐγούστου (Loi du 30 août 1883 sur la réforme de l'organisation judiciaire) ἀνεστάλη προσωρινῶς. Ἀλλ' ὅμως, καίτοι ὁ θεσμὸς τῆς ἰσοβιότητος τῶν δικαστῶν δὲν ἀποτελεῖ πλέον θεμελιώδη διάταξιν τοῦ Συντάγματος καὶ δύναται ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία κατὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ καταργήσῃ αὐτόν, οὐχ ἧττον ὁ θεσμὸς οὗτος καὶ ἐν ταῖς πολιτικαῖς συνελεύσεσι καὶ μεταξὺ τῶν δημοσιολόγων ἐθεωρήθη πάντοτε ὡς ὑψηλοτέρα τις ἀρχὴ τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς Γαλλίας (πρβ. A. Esmein Éléments etc. 332, 344 suiv, 464, André Lebon Das Staatsrecht der französischen Republik 51). Δύο μόνον διατάξεις ἁπαντᾷ τις ἐν τοῖς Συνταγματικοῖς Νόμοις τῆς Δημοκρατίας σχετιζομένας πρὸς τὴν δικαιοσύνην, τὰς ἑξῆς. Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος (ἄρθρ. 3 τοῦ Νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875). Ἡ Γερουσία δικάζει τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας καὶ τοὺς ὑπουργούς, κατηγορουμένους ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων· δύναται δ' αὕτη νὰ μεταβληθῇ εἰς δικαστήριον διὰ θεσπίσματος τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ἐκδιδομένου ἐν ὑπουργικῷ συμβουλίῳ, ὅπως δικάσῃ πᾶν πρόσωπον κατηγορούμενον ἐπὶ ἀδικήματι διαπραχθέντι κατὰ τῆς ἀσφαλείας τῆς πολιτείας (ἄρθρ. 12 τοῦ Νόμου τῆς 16 Ἰουλίου 1875).

[126] Τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας ἐκλέγουσιν ἐπὶ ἑπταετίαν ἡ Γερουσία καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων, ἑνούμεναι εἰς Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, δι' ἀπολύτου πλειοψηφίας (ἄρθρ. 2 τοῦ Νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875). Ἀλλ' ὅμως τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν ἐκλο-

Ἡ θεωρία τοῦ Montesquieu δὲν ἔτυχεν ὁμοίας ὑποδοχῆς ἐν τοῖς πολιτεύμασι τῶν Γερμανικῶν πολιτειῶν. Θεμελιῶδες

γέων του ἐγγυῶνται καὶ ἡ ἑπταετὴς διάρκεια τῆς προεδρείας αὐτοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπανειλημμένως δύναται ν' ἀνανεωθῇ ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον θ' ἀνανεωθῇ ἡ Γερουσία, καὶ τὸ ἀνεύθυνον αὐτοῦ δι' ἄλλας πράξεις, πλὴν τῆς ἐσχάτης προδοσίας, δι' ἣν εὐθύνεται (ἄρθρ. 6 τοῦ Νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875). Ἐξ ἑτέρου ἡ Γερουσία ἔχει πλήρη ἀνεξαρτησίαν ἀπέναντι τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς· καθ' ὅσον ἐκ τῶν 300 μελῶν τῆς Γερουσίας 75 εἶναι ἰσόβια, ἐκλεχθέντα ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ἀναπληρούμενα ἐν περιπτώσει θανάτου, παραιτήσεως κλπ. διὰ γερουσιαστῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς Γερουσίας, τὰ δ' ἕτερα 225 μέλη ἐκλέγονται ὑπὸ τῶν ἐκλογέων τῶν Νομῶν καὶ τῶν Ἀποικιῶν ἐπὶ ἐννέα ἔτη, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἐντολὴν αὐτῶν διὰ τῆς διαλύσεως τυχὸν τῆς Γερουσίας (ἄρθρ. 1 ἐπ. τοῦ Νόμου τῆς 24 Φεβρουαρίου 1875 ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ Νόμου τῆς 2 Αὐγούστου 1875 (Loi organique du 2-13 août 1875 sur les élections des sénateurs). Ἡ Γερουσία δικάζει τὸ κῦρος τῆς ἐκλογῆς τῶν μελῶν αὐτῆς (ἄρθρ. 10 τοῦ Νόμου τῆς 16 Ἰουλίου 1875), καὶ αὐτὴ ἐτησίως ἐκλέγει τὸ προεδρεῖόν της διὰ τὴν διάρκειαν τῆς συνόδου καὶ διὰ πᾶσαν ἔκτακτον σύνοδον συγκληθησομένην πρὸ τῆς τακτικῆς συνόδου τοῦ ἑπομένου ἔτους (ἄρθρ. 11 τοῦ Νόμου τῆς 16 Ἰουλίου 1875). Τέλος ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων ἔχει ἐπίσης ἀνεξαρτησίαν ἀπέναντι τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας· καθ' ὅσον τὰ μέλη αὐτῆς ἐκλέγονται διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας ἐπὶ τετραετίαν (ἄρθρ. 1 τοῦ Νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875 ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ ἄρθρου 15 τοῦ Νόμου τῆς 30 Νοεμβρίου 1875 (Loi organique du 30 novembre—31 décembre 1875 sur l'élection des députés), καὶ δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἐκλογὴ μισθοδοτουμένων δημοσίων ὑπαλλήλων, πλὴν εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων (ἄρθρ. 7 ἐπ. τοῦ Νόμου τῆς 30 Νοεμβρίου 1875). Ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων δικάζει τὸ κῦρος τῆς ἐκλογῆς τῶν ἰδίων μελῶν (ἄρθρ. 10 τοῦ Νόμου τῆς 16 Ἰουλίου 1875) καὶ ἐκλέγει τὸ προεδρεῖον αὐτῆς ἀπαραλλάκτως, ὡς ἐκλέγει ἡ Γερουσία τὸ ἑαυτῆς (ἄρθρ. 11 τοῦ Νόμου τῆς 16 Ἰουλίου 1875). Καὶ ἡ Γερουσία καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων συνέρχονται αὐτοδικαίως ἐτησίως καθ' ὡρισμένην ἐποχήν, ἂν ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας δὲν συγκαλέσῃ αὐτὰς πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης· ἔχουσι δὲ τὸ δικαίωμα διὰ πλειοψηφίας τῶν ἀπαρτιζόντων ἑκατέραν τούτων μελῶν νὰ ζητήσωσι παρὰ τοῦ

ἀξίωμα τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Γερμανῶν ἀποτελεῖ ἡ καλουμένη «*ἀρχὴ μοναρχικὴ*» (Das monarchische Princip),

---

Προέδρου τῆς Δημοκρατίας τὴν σύγκλησιν ἐκτάκτου συνόδου (ἄρθρ. 1, 2 τοῦ Νόμου τῆς 16 Ἰουλίου 1875). Ἀλλ' ὅμως ἐνῷ ἵστανται τοιουτοτρόπως ἀνεξάρτητα ἀπέναντι ἀλλήλων τὰ ὄργανα τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, οὐχ ἧττον οἱ Συνταγματικοὶ Νόμοι τῆς Δημοκρατίας ἐπέτρεψαν τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἐπικοινωνίαν καὶ τὴν διὰ ταύτης ἀνάπτυξιν ἁμοιβαίων δεσμῶν φιλίας καὶ ἐμπιστοσύνης πρὸς ἁρμονικὴν συνεργασίαν· οὕτως ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας συγκοινωνεῖ μετὰ τῶν βουλῶν διὰ διαγγελμάτων ἀναγινωσκομένων ἀπὸ τοῦ βήματος ὑφ' ἑνὸς τῶν ὑπουργῶν, ἐνῷ συγχρόνως οἱ ὑπουργοὶ ἔχουσιν εἴσοδον εἰς ἀμφοτέρας τὰς βουλὰς καὶ ἀκούονται, ὁσάκις ζητήσωσι τὸν λόγον, δύνανται δὲ νὰ προσλαμβάνωσιν εἰς ἐπικουρίαν ἐπιτρόπους, διοριζομένους διὰ θεσπίσματος τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας πρὸς συζήτησιν ὡρισμένου νομοσχεδίου (ἄρθρ. 6 τοῦ Νόμου τῆς 16 Ἰουλίου 1875), καὶ νὰ ὦσι μέλη τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων (ἄρθρ. 8, 11 τοῦ Νόμου τῆς 30 Νοεμβρίου 1875). Ἐξ ἑτέρου τὸ Σύνταγμα τῆς Δημοκρατίας ἐχορήγησε τὰ μέσα εἰς τὰ ὄργανα τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ὅπως ὑπερασπίζωνται τὰ ἴδια δικαιώματα κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ὀργάνων τῆς ἑτέρας ἐξουσίας. Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας εἶναι ἀνεύθυνος διὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ, πλὴν τοῦ ἀδικήματος τῆς ἐσχάτης προδοσίας, δι' ὅ, ὡς εἴρηται, εὐθύνεται· οὐδεμία ὅμως πρᾶξις αὐτοῦ ἔχει ἰσχύν, ἂν αὕτη δὲν εἶναι προσυπογεγραμμένη ὑφ' ἑνὸς ὑπουργοῦ (ἄρθρ. 3 τοῦ Νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875), οἱ δὲ ὑπουργοὶ εἶναι ἀλληλεγγύως ὑπεύθυνοι ἀπέναντι τῶν βουλῶν διὰ τὴν γενικὴν πολιτικὴν τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἀτομικῶς διὰ τὰς προσωπικάς των πράξεις, καὶ κατηγοροῦνται διὰ τ' ἀδικήματα περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων ἐνώπιον τῆς Γερουσίας, ἥτις δικάζει αὐτούς (ἄρθρ. 6 τοῦ Νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875 ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ ἄρθρου 12 τοῦ Νόμου τῆς 16 Ἰουλίου 1875)· ἐπὶ πλέον δὲ αἱ βουλαὶ ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφίζειν καὶ τοὺς ἄλλους νόμους καὶ τοὺς φορολογικούς, οἵτινες ἀποτελοῦσι σπουδαῖον ὅπλον κατὰ τῆς Κυβερνήσεως (ἄρθρ. 8 τοῦ Νόμου τῆς 24 Φεβρουαρίου 1875). Ἀλλ' ὅμως καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἔχει τὰ δικαιώματά του καὶ δύναται ν' ἀναβάλλῃ τὰς ἐργασίας τῶν βουλῶν, ἂν καὶ ἡ ἀναβολὴ δὲν δύναται νὰ διαρκέσῃ πλέον τοῦ μηνός, οὐδὲ νὰ ἐπαναληφθῇ δὶς ἐντὸς τῆς αὐτῆς συνόδου (ἄρθρ. 2 τοῦ Νόμου τῆς 16 Ἰουλίου 1875)· ἔχει δὲ πρὸς τούτοις τὸ δικαίωμα, ὁμογνωμονούσης τῆς

ἤτις ἀντιστρόφως πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Montesquieu καθιεροῖ τὴν συγκέντρωσιν ὁλοκλήρου τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐν

Γερουσίας, νὰ διαλύῃ τὴν Βουλὴν τῶν Ἀντιπροσώπων πρὸ τῆς λήξεως τῆς ἐντολῆς αὐτῆς, προσκαλῶν οὕτω τὸν λαὸν ν' ἀποφασίσῃ ἐπὶ τῆς ἀναφυείσης συγκρούσεως μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (ἄρθρ. 5 τοῦ Νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875 ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ Νόμου τῆς 14 Αὐγούστου 1884 : Loi du 14 août 1884 portant révision partielle des lois constitutionnelles). Διὸ τὸ Σύνταγμα τῆς Δημοκρατίας ἐξήρτησε τὴν ἐνέργειαν τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ἐκ τῆς ἀποφάσεως τῆς Γερουσίας· ἤτοι κατὰ τὴν χρῆσιν τοῦ δικαιώματος πρὸς διάλυσιν τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων, περὶ ἧς ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος, καὶ κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τοῦ δικαιώματος πρὸς παῦσιν τῶν συμβούλων τῆς Ἐπικρατείας, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπίσης ἀπαιτεῖται ἀπόφασις τῆς Γερουσίας (ἄρθρ. 4 τοῦ Νόμου τῆς 25 Φεβρουαρίου 1875). Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ θέσις τῆς Γερουσίας δύναται νὰ καταστῇ ἀπειλητικὴ διὰ τὴν μεταξὺ τῶν παραγόντων τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος ἁρμονίαν· καθ' ὅσον ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ γερουσιασταὶ μένουσιν ἀκλόνητοι εἰς τὰς θέσεις των μέχρι τῆς λήξεως τοῦ ἀξιώματός των καὶ δύνανται ν' ἀντιπράττωσι συστηματικῶς κατὰ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων, ἐξ ἑτέρου δὲ δύνανται ν' ἀντιπράττωσι συστηματικῶς κατὰ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, μὴ ἐπιτρέποντες εἰς αὐτὸν οὐδὲ τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων. Ἀλλ' ὅμως οἱ κίνδυνοι οὗτοι δὲν εἶναι σοβαροὶ διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους· α') διότι τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα ἔχει τὴν εὐκολίαν διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ ὑπουργείου νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν διαταραχθεῖσαν ἁρμονίαν μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, καὶ β') διότι ἡ Γερουσία δὲν ἀνανεοῦται συγχρόνως, ἀλλὰ κατὰ τριετίαν ἀνανεοῦται τὸ τρίτον τῶν μελῶν αὐτῆς, τῶν προερχομένων ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῶν Νομῶν καὶ τῶν Ἀποικιῶν (ἄρθρ. 6 τοῦ Νόμου τῆς 24 Φεβρουαρίου 1875), παρέχεται δὲ διὰ τοῦτο ἡ εὐκαιρία εἰς τὸν λαὸν κατὰ τὴν τμηματικὴν ἐκλογὴν νὰ ἐκλέξῃ τοὺς καταλλήλους γερουσιαστὰς πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς διαταραχθείσης ἁρμονίας.—Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸ σύνολον τῶν Συνταγματικῶν Νόμων τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι, ἂν ἡ Συνταχτικὴ Συνέλευσις τοῦ 1789 δὲν ἠδυνήθη νὰ δώσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν βιώσιμον πολίτευμα ὅμοιον πρὸς τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ἔχον ἐπὶ κορυφῆς ἕνα Βασιλέα ἀντὶ τοῦ Προέδρου, ὡς ἐν ἔτει 1789 ἔγραφεν ὁ Morris πρὸς τὸν Πρόεδρον τῶν Ἡνωμένων Πο-

τῷ προσώπῳ τοῦ Ἡγεμόνος, περιοριζομένου μόνον κατὰ τὴν ἐνάσκησιν ὡρισμένων δικαιωμάτων ἐκ τῆς ψήφου τῶν τάξεων (Stände)[127].

λιτειῶν Washington, οὐχ ἧττον ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τοῦ 1871 ἔδωκεν εἰς τοὺς Γάλλους ἀναμφισβητήτως Πολίτευμα Συνταγματικῆς Μοναρχίας, ἔχον ἐπὶ κορυφῆς ἕνα Πρόεδρον τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ἀντὶ νὰ ἔχῃ ἕνα Συνταγματικὸν Βασιλέα.

[127] Ὅτε περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐξερράγη ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις, ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία εὑρίσκετο ἐν ἀποσυνθέσει, καθ' ὅσον οἱ ἀποτελοῦντες ταύτην Ἡγεμόνες, οἵτινες πρότερον ἦσαν ὑπάλληλοι τῆς Αὐτοκρατορίας, εἶχον συγκεντρώσει τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖράς των, ἡ δὲ φιλοδοξία αὐτῶν τοὺς ὤθει εἰς τὴν ἐντελῆ ἀνεξαρτησίαν καὶ ἀπὸ τῶν ἀσθενῶν δεσμῶν ἔτι, τοὺς ὁποίους ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ἀπολυτόφρονας σκοποὺς αὐτῶν ἡ νομοθεσία τῆς Αὐτοκρατορίας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως περιεπλάκη καὶ ἡ Αὐτοκρατορία εἰς τὸν κατὰ τῆς Γαλλίας πόλεμον, μετὰ δὲ τὰς ἐπανειλημμένας νίκας τῶν στρατῶν τῆς Γαλλίας κατὰ τῶν Γερμανικῶν στρατῶν αἱ διάφοροι Γερμανικαὶ πολιτεῖαι ἠναγκάσθησαν κεχωρισμένως πλέον καὶ δι' ἑαυτὴν ἑκάστη νὰ συνθηκολογήσωσι μετὰ τῆς Γαλλίας ἐναντίον τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς νομοθεσίας τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας (πρβ. H. A. Zachariä: Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 144). Ἡ κατὰ τὸν Φεβρουάριον 1801 ἐν Luneville συνομολογηθεῖσα εἰρήνη καὶ τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἐκ ταύτης ὑποχρεώσεων τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἐπακολουθήσαντα μέτρα ἐπέσπευσαν ἔτι μᾶλλον τὴν διάλυσιν τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας (πρβ. H. A. Zachariä αὐτόθι 144 ff.), καθ' ἣς τὸ τελευταῖον κτύπημα ἐπήνεγκεν ἡ τῇ 12 Ἰουλίου 1806 διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Talleyrand ἐν Παρισίοις συνομολογηθεῖσα μεταξὺ δέκα ἓξ Γερμανῶν Ἡγεμόνων Παραῤῥήνειος Ὁμοσπονδία (Rheinbund), ἥτις ἀνεγνώρισε προστάτην αὐτῆς (Protector) τὸν Αὐτοκράτορα Ναπολέοντα I, δηλώσαντα εἰς τὸν Ραϊχστάγ (Reichstag) τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας διὰ τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ Bacher μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς· «ὅτι δὲν ἀναγνωρίζει πλέον τὴν ὕπαρξιν τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος καὶ ὅτι ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ *Προστάτου τῆς Παραῤῥήνειου Ὁμοσπονδίας*». Μετὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φραγκίσκος II τῇ 6 Αὐγούστου τοῦ 1806 παρητήθη τοῦ Στέμματος τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας, διατηρήσας τὸ Αὐτοκρατορικὸν Στέμμα τῆς Αὐστρίας· ἀπήλλαξε δὲ κατὰ πρῶτον ἑαυτὸν καὶ τὰς ἑαυτοῦ χώρας καὶ εἶτα πάντα τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Γερ

Ἡ ἐν ἔτει 1848 συντελεσθεῖσα ἐν Γαλλίᾳ Ἐπανάστασις καὶ αἱ κατ' αὐτὴν ἐπικρατήσασαι δημοκρατικαὶ ἰδέαι ἔσχον τὸν

μανικῆς Αὐτοκρατορίας πάντων τῶν δυνάμει τοῦ Συντάγματος τῆς Αὐτοκρατορίας ἐπιβεβλημένων αὐτοῖς καθηκόντων πρὸς αὐτόν, ὡς τὸν ὀνομιμον Ἡγεμόνα τῆς Αὐτοκρατορίας (πρβ. H. A. Zachariä αὐτόθι 149 ff). Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Αὐτοκρατορίας πάντες οἱ Ἡγεμόνες τῶν Γερμανικῶν πολιτειῶν κατέστησαν κυρίαρχοι (souverains), μάλιστα δὲ οἱ ἀποτελέσαντες τὴν Ραραῤῥήνειον Ὁμοσπονδίαν ῥητῶς ἀνεγνωρίσθησαν τοιοῦτοι διὰ τῆς ἐν Παρισίοις περὶ τῆς συστάσεως αὐτῆς συνομολογηθείσης συμβάσεως (Rheinbundesacte), ὡς ἐμάθομεν ἀνωτέρω (§ 2 σημ. 3), καὶ ἐπεχείρησαν μάλιστα νὰ κυβερνήσωσιν ὡς ἀπόλυτοι Μονάρχαι (πρβ. περὶ τούτου H. A. Zachariä αὐτόθι 599 Anm. 5). Ἀλλ' ὅμως ὁ Γερμανικὸς λαὸς πανταχόθεν ἀπῄτει τὸν περιορισμὸν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας τῶν Ἡγεμόνων καὶ τὴν ἐξασφάλισιν ὡρισμένων ἐγγυήσεων ἐν τοῖς πολιτεύμασι τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν, ὁσημέραι δ' ἐνεργητικώτερον ἐξεδηλοῦτο ἡ τοιαύτη ἀπαίτησις, καὶ προϊὸν ταύτης ὑπῆρξεν ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρου 13 τοῦ Νόμου τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας τῆς 8 Ἰουνίου 1815 (Die deutsche Bundes=Acte), ἥτις ἐξησφάλιζεν εἰς πάσας τὰς πολιτείας τῆς Ὁμοσπονδίας ἀντιπροσωπικὸν πολίτευμα. («Ἐν πάσαις ταῖς πολιτείαις τῆς Ὁμοσπονδίας παραχωρηθήσεται ἀντιπροσωπικὸν πολίτευμα»=«Jn allen Bundesstaaten wird eine landständische Verfassung Statt finden». Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἐπιθέτου «landständische», ἂν δηλονότι δι' αὐτοῦ ὁ νομοθέτης ἠθέλησε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τ' ἀρχαῖα πολιτεύματα τῶν μεσαιωνικῶν τάξεων, ἢ ἂν τοὐναντίον, ὡς ἐγένετο δεκτόν, δι' αὐτοῦ δηλοῦται τὸ ἀντιπροσωπικὸν σύστημα, ὡς καὶ περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν δύο πολιτικῶν συστημάτων πρβ. H. A. Zachariä αὐτόθι 596 ff, J. Held System des Verfassungsrechts II. 427 ff, F. C. Dahlmann Die Politik II. Aufl. 116 ff.). Κατὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἄρθρου τούτου ἀντέστησαν ἡ Βαυαρία καὶ ἡ Βυρττεμβέργη, μὴ θέλουσαι νὰ ὑποβάλωσι τ' ἀπεριόριστα κυριαρχικὰ δικαιώματα αὐτῶν εἰς τὴν νομοθεσίαν τῆς Ὁμοσπονδίας καὶ ν' ἀναγνωρίσωσί τι ἐξερχόμενον τῶν ὁρίων, ἅτινα χαρακτηρίζουσι τὴν Πολιτικὴν Ὁμοσπονδίαν (Staatenbund)· ὑπεστήριξαν ὅμως αὐτὸ ἡ Αὐστρία, ἡ Πρωσσία καὶ τὸ Ἀννόβερον (πρβ. H. A. Zachariä αὐτόθι 601 ff). Ἀλλ' ὅμως περὶ τῆς ἐννοίας, ἥτις ἠδύνατο ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν διάταξιν ταύτην, καὶ περὶ τῆς ἐκτάσεως, ἣν ἠδύνατο νὰ λάβῃ αὕτη κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς, ἐγεννήθησαν φόβοι ἐν Γερμανίᾳ, καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς Κυβερνήσεις τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας·

ἀντίκτυπον αὐτῶν ἐν Γερμανίᾳ, προϊὸν δὲ τῆς τοιαύτης πολι-

ένεκα δὲ τούτου οἱ ὑπουργοὶ τῶν διαφόρων Γερμανικῶν πολιτειῶν συνῆλθον εἰς συνδιάσκεψιν τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος 1819 ἐν Karlsbad, καὶ εἶτα κατὰ τὸ ἔτος 1820 ἐν Βιέννῃ, ὅπως κυρίως μεταξὺ τῶν ἄλλων ἑρμηνεύσωσι τὸ ἄρθρον 13 τῆς εἰρημένης Bundesacte. Τὴν περὶ τούτου ἑρμηνείαν ἐμπεριέχει ὁ Νόμος τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας, τῆς 15 Μαΐου 1820, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸν τίτλον «*Wiener Schlussacte*», ἐν ἄρθρῳ 57, ἔχοντι ὡς ἑξῆς: «Ἐπειδὴ ἡ Γερμανικὴ Ὁμοσπονδία, ἐξαιρέσει τῶν ἐλευθέρων πόλεων, σύγκειται ἐξ Ἡγεμόνων *κυριάρχων*, πρέπει, συμφώνως πρὸς τὴν διὰ τούτου δοθεῖσαν θεμελιώδη ἔννοιαν, σύμπασα ἡ πολιτικὴ ἐξουσία νὰ παραμένῃ ἡνωμένη ἐν τῷ Ἡγεμόνι τῆς πολιτείας, καὶ ὁ Κυρίαρχος δύναται νὰ δεσμευθῇ μόνον κατὰ τὴν ἐνάσκησιν ὡρισμένων δικαιωμάτων ἐκ τῆς συμπράξεως τῶν τάξεων δι' ἑνὸς ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος». Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἀπεκλείσθη ἐκ τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Γερμανικῶν πολιτειῶν ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, ὅπερ ἐχαρακτηρίσθη ὡς *ἀρχὴ ἐπαναστατική*, καθιερώθη δὲ ἡ ὑπό τινας περιορισμοὺς συγκέντρωσις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Ἡγεμόνος, καὶ τοῦτο ἀπεκάλεσαν «*ἀρχὴν μοναρχικήν*» (Das monarchische Princip) (πρβ. H. A. Zachariä αὐτόθι 80 ff, J. Held τὸ ἄρθρον «Monarchie» ἐν τῷ Staatslexikon X. 180 ff, J. C. Bluntschli Allgem. Staatslehre 492 ff, L. v. Rönne Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie IV. Aufl. I. 134 ff. Anm. 6). Ἀξιοσημείωτος πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ ἀπὸ 15 Δεκεμβρίου 1819 ἐπιστολὴ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Αὐστρίας καὶ συντάκτου τῶν ἀπὸ 20 Σεπτεμβρίου 1819 ἀποφάσεων τῆς ἐν Karlsbad συνδιασκέψεως Friedrich von Gentz μετὰ τὴν ἐν Karlsbad συνδιάσκεψιν πρὸς τὸν Adam Müller, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Gentz τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐν Karlsbad ὑπὸ τῆς συνδιασκέψεως ἀπεκλείσθη ἐκ τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς Γερμανίας «*πᾶν ἀντιπροσωπικὸν σύστημα στηριζόμενον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν*», χαρακτηρίζει σπουδαιοτέραν ἢ τὴν τῆς Λειψίας καὶ τὴν τοῦ Βατερλὼ (τὴν ἐπιστολὴν ταύτην εὑρίσκει τις ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ H. A. Zachariä αὐτόθι 196 Anm. 11). Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διατάξεως ταύτης ἤρξαντο πολλαὶ τῶν πολιτειῶν τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας νὰ λαμβάνωσι Συντάγματα, πάντοτε μὲν ἐμπεριέχοντα διατάξεις περὶ συγκεντρώσεως συμπάσης τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἡγεμόνος, περιοριζομένου μόνον ἐκ τῆς συμπράξεως τῶν τάξεων κατὰ τὴν ἐνάσκησιν ὡρισμένων δικαιωμάτων (πρβ. π. χ. τὰ Συντάγματα Βαυαρίας (Bayern) (1818)

τικῆς κινήσεως ὑπῆρξεν ἡ ἐν τοῖς Συντάγμασι πολλῶν Γερμα-

τίτλ. II. § 1, Βάδης (Baden) (1818) § 5, Βυρττεμβέργης (Württemberg) (1819) § 4, M. Δουκάτου Ἔσσης (Grossherzogthum Hessen) (1820) § 4, Μαΐνιγκεν (Sachsen=Meiningen) (1829) § 3, Σαξωνίας (Sachsen) (1831) § 4, Ἀλτεμβούργου (Sachsen=Altenburg) (1831) § 4, Βρουνσβίκης (Braunschweig (1832) § 3, Ἀννοβέρου (Hannover) (1840) § 5), κατὰ τὸ πλεῖστον δ' ἔχοντα ὡς ὑπόδειγμα τὸν Συνταγματικὸν Χάρτην τῆς Γαλλίας τοῦ 1814, ὅστις ἐπὶ ὁμοίας ἐστηρίζετο ἀρχῆς (πρβ. σημείωσιν 87 τῆς § ταύτης). Ἀλλ' ὅμως καὶ παρὰ πάντας τοὺς περιορισμούς, εἰς τοὺς ὁποίους τὸ δημόσιον δίκαιον τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας ὑπέβαλε τὰ Συντάγματα τὰ εἰσαχθέντα εἰς τὰς διαφόρους πολιτείας τῆς Ὁμοσπονδίας, δὲν ἐξέλιπον οἱ φόβοι περὶ ἐπικρατήσεως ἀρχῶν μᾶλλον φιλελευθέρων, τεινουσῶν εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας τῶν Ἡγεμόνων, καὶ διὰ τοῦτο ἡ Γερμανικὴ Δίαιτα δὲν ἔπαυσε νὰ λαμβάνῃ ἐξακολουθητικῶς ἀποφάσεις περὶ ἀλωβήτου διατηρήσεως τῆς «*μοναρχικῆς ἀρχῆς*». Οὕτως ὁ Bundesbeschluss τῆς 16 Αὐγούστου 1824 (περὶ διατηρήσεως τῆς μοναρχικῆς ἀρχῆς ἐν ταῖς Γερμανικαῖς Ὁμοσπόνδοις πολιτείαις) ἐπιβάλλει εἰς πάσας τὰς Ὁμοσπόνδους πολιτείας, ἐν αἷς λειτουργοῦσιν ἀντιπροσωπικὰ πολιτεύματα, τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀγρυπνῶσιν αὐστηρῶς, ὅπως κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῶν διὰ τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος χορηγηθέντων εἰς τὰς τάξεις δικαιωμάτων παραμείνῃ ἀπρόσβλητος ἡ *μοναρχικὴ ἀρχή* (Das monarchische Princip), καὶ συνιστᾷ, ὅπως ληφθῶσι κατάλληλα μέτρα πρὸς παρακώλυσιν τῶν καταχρήσεων, αἵτινες δύνανται νὰ προκύψωσιν ἐκ τῆς δημοσιότητος τῶν συζητήσεων καὶ τῆς διὰ τοῦ τύπου δημοσιεύσεως τούτων. Ἐπίσης ὁ Bundesbeshluss τῆς 28 Ἰουνίου 1832 (ἀφορῶν εἰς μέτρα πρὸς διατήρησιν τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας τῶν Ὁμοσπόνδων πολιτειῶν) διαλαμβάνει ὅτι, ἀφοῦ κατὰ τὸ ἄρθρον 57 τῆς Wiener Schlussacte σύμπασα ἡ πολιτικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ παραμένῃ ἡνωμένη ἐν τῷ Ἡγεμόνι τῆς πολιτείας καὶ ὁ Κυρίαρχος δύνατσι δυνάμει ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος νὰ δεσμευθῇ ἐκ τῆς συμπράξεως τῶν τάξεων μόνον κατὰ τὴν ἐνάσκησιν ὡρισμένων δικαιωμάτων, προκύπτει κατ' ἀκολουθίαν ἐκ τοῦ σκοποῦ τῆς Ὁμοσπονδίας, ὅτι πᾶς Γερμανὸς Ἡγεμών, ὡς μέλος τῆς Ὁμοσπονδίας, οὐ μόνον δικαιοῦται ν' ἀποῤῥίψῃ πᾶσαν πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἀρχὴν ἀντικειμένην αἴτησιν τῶν τάξεων, ἀλλὰ καὶ ὑποχρεοῦται νὰ πράξῃ τοῦτο· ὅτι δ' ἐπίσης, ἀφοῦ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ εἰρημένου ἄρθρου 57 καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ ἀποῤῥέοντος συμπεράσματος, ὅπερ διατυποῦται ἐν ἄρθρῳ 58, δὲν

νικῶν πολιτειῶν καθιέρωσις ἀρχῶν ἀπομακρυνομένων τῆς μοναρχικῆς ἀρχῆς (des monarchischen Princips) καὶ ἀνα-

---

εἶναι συγκεχωρημένον εἰς τὴν Ἀντιπροσωπείαν τῆς χώρας ν' ἀρνηθῇ εἰς οὐδένα τῶν Γερμανῶν Ἡγεμόνων τὰ μέσα, ἅτινά εἰσιν ἀναγκαῖα εἰς αὐτόν, ὅπως κυβερνήσῃ συμφώνως πρὸς τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, ὡς μέλους τῆς Ὁμοσπονδίας, καὶ συμφώνως πρὸς τὸ Σύνταγμα τῆς χώρας, αἱ περιπτώσεις ἐκεῖναι, καθ' ἃς Συγκλεύσεις τῶν Ἀντιπροσώπων ἐξαρτῶσι τὴν ἐπιψήφισιν τῶν διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς κυβερνήσεως ἀναγκαίων φόρων ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐκ τῆς παραδοχῆς ἄλλων εὐχῶν καὶ προτάσεων, συγκαταριθμοῦνται μεταξὺ τῶν προβλεπομένων ὑπὸ τῶν ἄρθρων 25 καὶ 26 τῆς Wiener Schlussacte, τῶν διδόντων δηλονότι ἀφορμὴν εἰς τὴν παρέμβασιν τῆς Ὁμοσπονδίας πρὸς ὑποστήριξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἡγεμόνος. Σημειωθήτω δ' ὅτι ὁ Ὁμοσπονδιακὸς Νόμος οὗτος ἐδημοσιεύθη ἐν διαφόροις πολιτείαις τῆς Ὁμοσπονδίας μετὰ δηλώσεων πρὸς καθησύχασιν τῶν λαῶν, οἵτινες ἠδύναντο εὐλόγως νὰ χαρακτηρίσωσιν αὐτὸν ὡς ἀπειλὴν σοβαρὰν κατὰ τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος αὐτῶν. Τοῦτο ἔπραξαν αἱ Κυβερνήσεις τῶν πολιτειῶν Σαξωνίας, Βαυαρίας, Βυρτεμβέργης, Μ. Δουκάτου τῆς Ἔσσης, Μαΐνιγχεν, βεβαιώσασαι, ὅτι διὰ τοῦ Νόμου τούτου οὐδεμία μεταβολὴ ἐπέρχεται εἰς τὰς σχετικὰς διατάξεις τῶν ἑαυτῶν Συνταγμάτων. Ἐπίσης ἐν τοῖς μυστικοῖς ἄρθροις τοῦ ἀπὸ 12 Ἰουνίου 1834 πρωτοκόλλου τῶν ἐν ἔτει 1834 ἐν Βιέννῃ γενομένων διασκέψεων τῶν ὑπουργῶν τῶν Ὁμοσπόνδων πολιτειῶν μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐμπεριέχεται καὶ ἡ ἑπομένη διάταξις: Ἡ ἐν ἄρθρῳ 57 τῆς Wiener Schlussacte ἀναγνωρισθεῖσα θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας, κατὰ τὴν ὁποίαν σύμπασα ἡ πολιτικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ παραμείνῃ ἡνωμένη ἐν τῷ Ἡγεμόνι τῆς πολιτείας, ὁ δὲ Κυρίαρχος δύναται νὰ δεσμευθῇ ἐκ τῆς συμπράξεως τῶν τάξεων μόνον κατὰ τὴν ἐνάσκησιν ὡρισμένων δικαιωμάτων, πρέπει νὰ διατηρηθῇ ἀπρόσβλητος καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν αὐτῆς. Πᾶσα ἀξίωσις, ἀντιφάσκουσα πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην καὶ τείνουσα εἰς τὸν καταμερισμὸν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ δημόσιον δίκαιον τῶν ἐν τῇ Γερμανικῇ Ὁμοσπονδίᾳ ἡνωμένων πολιτειῶν καὶ ἐν οὐδενὶ Γερμανικῷ Συντάγματι δύναται νὰ ἔχῃ ἐφαρμογήν. Ὅθεν αἱ Κυβερνήσεις ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει θὰ συναινέσωσιν εἰς ἐπέκτασιν τῶν καθηκόντων τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα (Τὰς ἀνωτέρω εἰρημένας ἀποφάσεις τῆς Γερμανικῆς Διαίτης, τὰ πρωτόκολλα κλπ. εὑρίσκει τις ἐν τῇ συλλογῇ τῶν Γερμανικῶν Συνταγμάτων τοῦ

ωριζουσῶν τὰς περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσιῶν Γαλλικὰς ἰδέας [128].

H. A. Zachariä: Die deutschen Verfassungsgesetze der Gegenwart etc. 3 ff). Ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἐννοεῖ τις εὐχέλως, ὅτι τὸ δόγμα τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν οὐδεμίαν θέσιν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ἐν τῷ θετῷ δημοσίῳ δικαίῳ τῆς Γερμανίας, ἂν καὶ ἔτυχε πολλῶν καὶ σπουδαίων ὀπαδῶν καὶ μεταξὺ τῶν Γερμανῶν δημοσιολόγων καὶ μεταξὺ τῶν ἐν τοῖς Γερμανικοῖς Κοινοβουλίοις ῥητόρων.

[128] Τινὰ τῶν Συνταγμάτων τῶν Γερμανικῶν πολιτειῶν τῆς ἐποχῆς κείνης προέβησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐχαρακτήρισαν τὸ πολίτευμα ὡς «*δημοκρατικὴν μοναρχίαν*» (demokratisch=monarchische Regierungsform) (πρβ. Τὰ Συντάγματα τῶν πολιτειῶν Ἀγχάλτ—Δεσσάου (Anhalt=Dessau) (1848) § 4, Σβάρτζβουργ-Σονδερσχάουζεν (Schwarzburg=Sondershausen) (1849) § 4), καὶ ἀπροκαλύπτως καθιέρωσαν τὴν ἀρχήν, ὅτι «*πᾶσαι αἱ ἐξουσίαι ἀπορρέουσιν ἐκ τοῦ ἔθνους*» (πρβ. Σύνταγμα Ἀγχάλτ-Δεσσάου § 5). Τὰ Συντάγματα ταῦτα υἱοθέτησαν τὰς ἑξῆς ἀρχάς· ὅτι ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν Ἡγεμόνα, ἐνασκοῦντα ταύτην δι' ὑπευθύνων ὑπουργῶν, ὧν ἡ προσυπογραφὴ εἶναι ἀναγκαία διὰ τὸ κῦρος τῶν ἡγεμονικῶν πράξεων (πρβ. τὰ Συντάγματα Αὐστρίας (Oesterreich) (1849) §§ 18, 84, Σλέσβιχ-Ὁλστάϊν (Schleswig=Holstein) (1848) ἄρθρ 33, 36, Λουξεμβούργου (Luxemburg) (1848) ἄρθρ. 33, 46, Ἀγχάλτ-Δεσσάου (1848) §§ 66, 67, 70, Ὀλδεμβούργου (Oldenburg) (1849) ἄρθρ. 22, 23, Βάλδεκ καὶ Πύρμοντ (Waldeck und Pyrmont) (1849) §§ 73, 74, Γόθας (Gotha) (1849) §§ 13, 49, Δανίας (1849) §§ 2, 19, Μεκλεμβούργου-Σβέριν (Mecklemburg-Schwerin) (1849) §§ 116, 121, 130, Σβάρτζβουργ-Σονδερσχάουζεν (1849) §§ 61, 67, 71, Ἀγχάλτ-Βέρμβουργ (Anhalt-Bernburg) (1850) §§ 82, 83, Ρόϋς (Reuss J. L.) (1849) §§ 57, 59)· ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐνασκεῖται συνάμα ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας (πρβ. Συντάγματα Αὐστρίας (1848) § 10, (1849) § 37, Σλέσβιχ-Ὁλστάϊν (1848) ἄρθρ. 33, 70, Λουξεμβούργου (1848) ἄρθρ. 47, Ἀγχάλτ-Δεσσάου (1848) § 66, Ὀλδεμβούργου (1849) ἄρθρ. 22, Βάλδεκ καὶ Πύρμοντ (1849) §§ 43, 75, Γόθας (1849) § 41, Δανίας (1849) § 2, Μεκλεμβούργου-Σβέριν (1849) § 108, Σβάρτζβουργ-Σονδερσχάουζεν (1849) § 59, Ἀνχάλτ-Βέρμβουργ 50) § 83, Ῥόϋς (1849) §§ 70, 80)· ὅτι τέλος ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἐνασκεῖται ὑπὸ δικαστηρίων ἀνεξαρτήτων καὶ εἶναι κεχωρισμένη καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς διοικήσεως, οἱ δὲ δικασταὶ δὲν δύνανται νὰ

Ἀλλ' ὅμως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1851 ἤρξατο ἐν Γερμανίᾳ ἡ κατὰ τῶν τοιούτων νεωτερισμῶν ἀντίδρασις[128], μετὰ δὲ τὸ πολιτικὸν πραξικόπημα τοῦ Ναπολέοντος ἐν Γαλλίᾳ καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ δημοκρατικοῦ Συντάγματος τοῦ 1848 διὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1852 πᾶσαι αἱ ἀποσκιρτήσασαι Γερμανικαὶ πολιτεῖαι ἐπανῆλθον δι' ἀλλεπαλλήλων Συνταγματικῶν Νόμων εἰς τὸ παλαιὸν πολιτικὸν σύστημα, τὸ στηριζόμενον ἐπὶ τῆς συγκεντρώσεως ἁπάσης τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐν τῷ προ-

---

παυθῶσιν ἄνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως (πρβ. Συντάγματα Αὐστρίας (1848) §§ 14, 28, (1849) §§ 99 ἑπ., Σλέσβικ-Ὁλστάϊν (1848) ἄρθρ. 105, 108 ἑπ., Λουξεμβούργου (1848) ἄρθρ. 50, Ἀγχάλτ-Δεσσάου (1848) §§ 73, 78, Ὁλδεμβούργου (1849) ἄρθρ. 100, 101, 104, 122 ἑπ., Βάλδεκ καὶ Πύρμοντ (1849) §§ 101, 102, 104, 108, Γόθας (1849) §§ 50, 87, 88, Δανίας (1849) §§ 2, 74, 76, 78, Μεκλεμβούργου-Σβερὶν (1849) §§ 56, 145, 146, 151, 154, Σβάρτζβουργ-Σονδερσχάουζεν (1849) §§ 165 ἑπ., Ἀγχάλτ-Βέρμβουργ (1850) §§ 31, 33, Ῥόϋς (1849) §§ 44, 45, 47, 51). Ἐν τισι τῶν Συνταγμάτων τούτων ἐμφαντικώτερον διετυπώθησαν οἱ περιορισμοὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἡγεμόνος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν «μοναρχικὴν ἀρχὴν» (monarchisches Princip)· οὕτω π. χ. τὰ Συντάγματα Γόθας (1849) §§ 44-46, Μεκλεμβούργου-Σβερὶν (1849) §§ 110, 111 ὃὲν ἀναγνωρίζουσιν εἰς τὸν Ἡγεμόνα τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας ἀπόλυτον, ἀλλὰ μόνον τὴν καλουμένην ἀναβλητικὴν ἀρνησικυρίαν, τὰ δὲ Συντάγματα Λουξεμβούργου (1848) ἄρθρ. 45. Ῥόϋς (1849) § 92 καὶ Σβάρτζβουργ-Σονδερσχάουζεν (1849) § 49 ἀναγνωρίζουσιν εἰς τὸν Ἡγεμόνα μόνον ἐκεῖνα τὰ δικαιώματα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, τὰ ὁποῖα χορηγοῦσιν εἰς αὐτὸν τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ δυνάμει τοῦ Συντάγματος ἐκδοθέντες Νόμοι, ὑποχρεοῦσι δ' αὐτὸν νὰ ἐνασκῇ ταῦτα καθ' ὃν τρόπον διαγράφει τὸ Σύνταγμα.

[128] Ἐν ἔτει 1851 ἡ Γερμανικὴ Δίαιτα «δι' ἀποφάσεως τῆς 23 Αὐγούστου 1851 προσεκάλεσε τὰς Κυβερνήσεις τῶν πολιτειῶν τῆς Ὁμοσπονδίας νὰ ὑποβάλωσιν εἰς ἀναθεώρησιν τὰ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1848 ψηφισθέντα πολιτεύματα αὐτῶν καὶ ἀποκαταστήσωσι τὴν μεταξὺ τούτων καὶ τῶν θεμελιωδῶν Νόμων τῆς Ὁμοσπονδίας ἁρμονίαν διὰ τῆς καταργήσεως τῶν συγχρουομένων πρὸς τούτους διατάξεων. Τὸν Bundesbeschluss τῆς 23 Αὐγούστου 1851 καὶ τὰς προηγηθείσας αὐτοῦ συνδιασκέψεις ἐν Δρέσδῃ εὑρίσκει τις ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ H. A. Zachariä: Die deutschen Verfassungsgesetze etc. 43 ff.

σώπῳ τοῦ Ἡγεμόνος, περιοριζομένου μόνον κατὰ τὴν ἐνάσκησιν ὡρισμένων δικαιωμάτων ἐκ τῆς συμπράξεως τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας[130].

Ἤδη αἱ Γερμανικαὶ πολιτεῖαι ἀποτελοῦσιν Ὁμοσπονδιακὴν πολιτείαν (Bundesstaat), ἣν διέπει τὸ Σύνταγμα τοῦ ἔτους 1871[131], ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπίσης οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ

---

[130] Πρβ. π. χ. τὰ Συντάγματα τοῦ Ἐκλεκτοράτου τῆς Ἔσσης (Kurhessen) (1852) § 8, Βάλδεκ (1852) § 3, Ὀλδεμβούργου (1852) ἄρθρ. 4 § 2, Σβάρτζβουργ-Ῥούδολστατ (Schwarzburg=Rudolstadt) (1854) § 1, Δανίας (1855) § 9, Ῥόϋς (1856) § 5, τὸ περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος Διάταγμα τοῦ Λουξεμβούργου (1856) ἄρθρ. 2 § 10, Σβάρτζβουργ-Σονδερσχάουζεν Νόμον (1852) §§ 2, 12 καὶ Σύνταγμα (1857) § 8, Λιχτενστάϊν (Lichtenstein) (1862) § 2, Σχάμβουργ-Λίππε (Schamburg=Lippe) (1868) ἄρθρ. 5. Ἐν Αὐστρίᾳ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1849, ὅπερ οὐδέποτε ἔτυχεν ἐφαρμογῆς, ἠκυρώθη κατὰ τὸν Δεκέμβριον 1851· ἔκτοτε δὲ μέχρι τοῦ ἔτους 1860 ἡ Αὐστρία ἐκυβερνᾶτο ἀπολύτως, καὶ μόνον ἀπὸ τοῦ Μαρτίου 1860 ἤρξατο αὕτη μεταβαίνουσα εἰς τὴν χορείαν τῶν συνταγματικῶν πολιτειῶν διὰ τῆς ἐπιψηφίσεως διαφόρων Συνταγματικῶν Νόμων, μέχρις οὗ κατέληξεν εἰς τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα (πρβ. J. Ulbrich: Das Staatsrecht der österreichisch=ungarischen Monarchie 10 ff, F. R. Dareste Les constitutions modernes I. 328 suiv, 359 suiv, A. Esmein Éléments etc. 95, A. Saint Girons Essai etc. 253.

[131] Ἡ ἐξέλιξις τοῦ ζητήματος τῶν Δουκάτων Σλέσβικ-Ὁλστάϊν ἔφερεν ἐν ἔτει 1866 εἰς σύγκρουσιν τὰς δύο μεγάλας πολιτείας τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας, Αὐστρίαν καὶ Πρωσσίαν, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ ἀπὸ 23 Αὐγούστου 1866 Συνθήκη τῆς Πράγας, διὰ τῆς ὁποίας (ἄρθρ. IV ἡ Αὐστρία ἀνεγνώρισε τὴν διάλυσιν τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας, ἀνεγνώρισε καὶ συνήνεσεν εἰς νέαν διαμόρφωσιν τῆς Γερμανίας ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τῆς Αὐστριακῆς Αὐτοκρατορίας, ὑπεσχέθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν Ὁμοσπονδίαν, ἣν ἤθελεν ἱδρύσει ὁ Βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας πρὸς βορρᾶν τοῦ ποταμοῦ Main, καὶ συνήνεσεν, ὅπως αἱ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ κείμεναι Γερμανικαὶ πολιτεῖαι ἀποτελέσωσιν ἰδίαν ἕνωσιν, ἔχουσαν διεθνῆ καὶ ἀνεξάρτητον ὕπαρξιν, ἐπιφυλασσομένης τῆς περαιτέρω συνεννοήσεως περὶ τῶν ἐθνικῶν θεσμῶν ταύτης μετὰ τῆς Βορειογερμανικῆς Ὁμοσπονδίας. Δυνάμει τῆς Συνθήκης ταύτης ἡ Πρωσσία κατήρτισε πρὸς βορρᾶν τοῦ Main τὴν Βορειογερμανικὴν Ὁμοσπονδίαν, εἰς ἣν βραδύτερον καὶ κατὰ

διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, ἂν καὶ ἐν πολλοῖς ὡς βάσις τοῦ Συντάγματος τούτου ἐχρησίμευσε τὸ Πρωσσικὸν Σύνταγμα τοῦ 1850, ἐν ᾧ πάλιν καταφανὴς ὑπάρχει ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος τοῦ 1831 [132].

Καὶ παρὰ πᾶσαν ὅμως τὴν προσκόλλησιν τῶν Γερμανικῶν Συνταγμάτων εἰς τὴν «μοναρχικὴν ἀρχὴν» δὲν ἠδυνήθησαν οὐχ ἧττον ταῦτα 'ν' ἀποφύγωσιν ἐντελῶς τὴν ἐπίδρασιν τῆς περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν θεωρίας τοῦ Montesquieu, ἧς τὰ ἴχνη εἰσὶ καταφανῆ καὶ ἐν τῷ συστήματι, ὅπερ τὰ πλεῖστα τῶν Συνταγμάτων τούτων ἠκολούθησαν κατὰ τὴν κατάταξιν τῶν διαφόρων διατάξεων, καὶ κατ' οὐσίαν ἐν ταῖς διατάξεσιν αὐτῶν [133].

τὴν διάρκειαν τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου προσεχώρησαν αἱ μεσημβριναὶ πολιτεῖαι τῆς Γερμανίας· κατ' ἀκολουθίαν δὲ τῶν γεγονότων τούτων τῇ 18 Ἰανουαρίου 1871 ἐν Βερσαλλίαις ὁ Βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἀνεκηρύχθη Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Τῇ 21 Μαρτίου 1871 συνῆλθεν ἐν Βερολίνῳ ὁ πρῶτος Ραϊχστάγ (Reichstag) καὶ σήμερον ὑπεβλήθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Καγκελαρίου τῆς Ὁμοσπονδίας ἐν ὀνόματι τοῦ Αὐτοκράτορος τὸ σχέδιον τοῦ Συντάγματος, γενόμενον δεκτὸν ἀμεταβλήτως μετὰ τὴν ἀπόρριψιν πλειόνων τῶν περὶ τροποποιήσεως αὐτοῦ προτάσεων καὶ χρησιμεῦον μέχρι τοῦδε ὡς ὁ θεμελιώδης Νόμος τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Διὰ τοῦ Συντάγματος τούτου ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία μορφοῦται εἰς *Ὁμοσπονδιακὴν πολιτείαν* (Bundesstaat), ἔχουσαν τὴν κυρίαρχον πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἀποτελουσῶν ταύτην πολιτειῶν· διατηροῦσι δ' ὅμως αὗται τὴν ἰδιότητα τῆς πολιτείας καὶ ἀσκοῦσι πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐξ ἰδίου δικαίου, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (§ 1 σημ. 18) καὶ ὡς θὰ μάθωμεν κατωτέρω, ἐξετάζοντες τὰ δίκαια πολιτεύματα.

[132] Πρβ. A. Schulze: Das Staatsrecht des Kōnigreichs Preussen 27 ff. G. Meyer Lehrbuch etc. 126, G. Jellinek Gesetz und Verordnung 116 ff, 173 ff, 188. Τὸ Σύνταγμα τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας εὑρίσκεται εἰς ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Felix Stoerk: Handbuch der deutschen Verfassungen (1884) 6 ff.

[133] Ἐν πολλοῖς τῶν Γερμανικῶν Συνταγμάτων αἱ περὶ ἑκάστης τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς, διατάξεις κατετάχθησαν κεχωρισμένως κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τῆς Γαλλίας τοῦ 1814 καὶ τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος τοῦ 1831.

Αἱ ἐν Γαλλίᾳ μορφωθεῖσαι ἰδέαι περὶ τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, ἄλλοτε μὲν

συμπεριελήφθησαν δ' ἐν αὐτοῖς διατάξεις μὴ εὑρισκόμεναι ἐν ἁρμονίᾳ πλήρει πρὸς τὴν περίφημον *μοναρχικὴν ἀρχὴν* (das monarchische Princip). Καὶ ἐν τῇ πράξει ἀκόμη ἡ ὑπὸ τῶν πλείστων Γερμανῶν Ἡγεμόνων καταπολέμησις τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν ἐπιδιωχθεῖσα ἀνεξαρτησία ἀπὸ τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας κατὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν ἀλλαγὴν τῶν ὑπουργῶν, τῶν σπουδαιοτέρων τούτων ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, προσαρμόζουσι μᾶλλον εἰς τὰς περὶ χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν θεωρίας. Ἐν Γερμανίᾳ οἱ πλεῖστοι τῶν Ἡγεμόνων παρεγνώρισαν τὴν ἀξίαν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ἐν τοῖς ἀντιπροσωπικοῖς πολιτεύμασι καὶ ἠρνήθησαν νὰ ἐφαρμόσωσι τοῦτο (πρβ. περὶ τῆς Πρωσσίας π. χ. L. v. Rönne: Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie III. 75, Anm. 4, ἔνθα εὑρίσκει τις καὶ τὰς ἀγορεύσεις τοῦ Βίσμαρκ ἐν τῇ Πρωσσικῇ Βουλῇ τῶν Ἀντιπροσώπων καὶ ἐν τῷ Ραϊχστάγ τῆς Αὐτοκρατορίας, C. F. v. Gerber Grundzüge etc. 78 Anm. 1, 2). Ἕνεκα τούτου τὰ ὑπουργεῖα, μὴ προερχόμενα ἐκ τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας, μηδὲ ἀποτελούμενα ἐξ ὁμοειδῶν στοιχείων, ἀλλὰ συγκροτούμενα αὐθαιρέτως ὑπὸ τῶν Ἡγεμόνων ἐξ ἑτερογενῶν στοιχείων καὶ συντηρούμενα ἐν τῇ Ἀρχῇ συχνὰ πρὸς τὸ πεῖσμα τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας, διετέλουν ἐν διαρκεῖ ἀνταγωνισμῷ πρὸς αὐτήν, καὶ ἠναγκάζοντο νὰ κυβερνῶσιν εἴτε νοθεύοντα τὴν Ἐθνικὴν Ἀντιπροσωπείαν διὰ τῶν ἐκλογικῶν νόμων καὶ τῶν κυβερνητικῶν ἐπεμβάσεων κατὰ τὰς ἐκλογάς, εἴτε διαφθείροντα αὐτὴν διὰ κυβερνητικῶν παροχῶν καὶ τῶν ἄλλων μέσων, τὰ ὁποῖα διέθετον. Τὸ ἐν Γερμανίᾳ κρατῆσαν κυβερνητικὸν σύστημα τοῦτο καὶ τὰ σπουδαῖα ἐλαττώματα αὐτοῦ μετὰ δυνάμεως κατέδειξε καὶ μετὰ σφοδρότητος ἐπολέμησεν ὁ ἐπιφανὴς τῆς Γερμανίας δημοσιολόγος R. v. Mohl (Staatsrecht, Völkerrecht und Politik I. 49 ff. 392 ff.). Ἂν ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος τούτου καὶ ἡ μεταξὺ τῶν Ἡγεμόνων καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας σύγκρουσις δὲν ἔφερε τὰ λυπηρὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἐδοκίμασαν ἄλλοι λαοὶ καὶ θὰ δοκιμάζωσιν ἐν τῷ μέλλοντι εἰς ὁμοίας περιπτώσεις, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὄπισθεν τῶν Ἡγεμόνων τῶν Γερμανικῶν πολιτειῶν ἐκρύπτετο ἰσχυροτέρα τις δύναμις, πρότερον μὲν ἡ τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας, ἤδη δὲ ἡ τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἑτοίμη νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς Ἡγεμόνας καὶ νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς λαοὺς εἰς ὑποταγήν, ἐνῷ ἡ Αὐστριακὴ Αὐτοκρατορία, ἥτις ἦτο πρότερον ἡ μᾶλλον

ὑπὸ τὴν μίαν μορφὴν καὶ ἄλλοτε ὑπὸ τὴν ἄλλην, ἐκυκλοφόρησαν καὶ ἐν τοῖς Συντάγμασι τῆς λοιπῆς Ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης· π. χ. ἐν Ἰταλίᾳ [134], ἣν διέπει τὸ Σύνταγμα τῆς 4 Μαρ-

---

ἀπολυτόφρων, ἀποχωρισθεῖσα τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας καὶ μὴ ἀποτελέσασα μέρος τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα καὶ ἀνήκει ἤδη εἰς τὴν χορείαν τῶν κοινοβουλευτικῶς κυβερνωμένων πολιτειῶν, ὡς ἐμάθομεν ἀνωτέρω (σημ. 130 τῆς § ταύτης). Ἀλλ' ὅμως καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἀντιθέτου συστήματος πολλάκις ἀναγκάζονται νὰ ὁμολογήσωσιν, ὅτι ὁ διαρκὴς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας δὲν δύναται νὰ ἐξακολουθῇ ἄνευ μεγίστης βλάβης τῶν συμφερόντων τῆς πολιτείας, συμβουλεύουσι δὲ τοὺς Ἡγεμόνας, ὅπως ἐκλέγωσι τοὺς ὑπουργούς των μεταξὺ προσώπων ἀπολαυόντων τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας (πρβ. π. χ. C. v. Caltenborn : Einleitung in das constitutionelle Verfassungsrecht 40, 104).

[134] Ἐν Ἰταλίᾳ ἰσχύει τὸ Σύνταγμα (Statuto fondamentale), ὅπερ τῇ 4 Μαρτίου 1848 ἐδημοσίευσεν ὁ Βασιλεὺς τῆς Σαρδηνίας Κάρολος Ἀλβέρτος. Τὸ Σύνταγμα τοῦτο κατ' ἀπομίμησιν τῶν Γαλλικῶν Συνταγμάτων τῶν ἐτῶν 1814 καὶ 1830 ὁμιλεῖ περὶ δύο ἐξουσιῶν, τῆς ἐκτελεστικῆς, ἥτις ἀνήκει εἰς τὸν Βασιλέα (ἄρθρ. 5), καὶ τῆς νομοθετικῆς, ἥτις ἐνασκεῖται συνάμα ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν δύο βουλῶν, τῆς Γερουσίας καὶ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων (ἄρθρ. 3), περὶ δὲ τῆς δικαστικῆς, ὡς αὐτοτελοῦς ἐξουσίας, οὐδένα ποιεῖται λόγον, λαλοῦν « dell'ordine giudiciario » καὶ ὁρίζον, ὅτι ἡ δικαιοσύνη πηγάζει ἀπὸ τοῦ Βασιλέως, ἐνεργεῖται δ' ἐν ὀνόματί του ὑπὸ δικαστῶν, οὓς αὐτὸς διορίζει (ἄρθρ. 68). Ἕνεκα τούτου διαφωνία ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν δημοσιολόγων, ἂν ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἀναγνωρίζεται ὡς αὐτοτελής, ἢ ἂν αὕτη ἀποτελῇ ἁπλῶς ἐξάρτημα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· ἐπεκράτησεν ὅμως ἐν Ἰταλίᾳ ἡ γνώμη ὑπὲρ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ὡς διακεκριμένης τῶν ἄλλων καὶ αὐτοτελοῦς, στηριζομένη ἐπὶ ἄλλων διατάξεων τοῦ Συντάγματος, κατὰ τὰς ὁποίας ἀναγνωρίζεται ἡ ἰσοβιότης τῶν δικαστῶν καὶ ἄλλαι ἐγγυήσεις ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς δικαιοσύνης λαμβάνονται (ἄρθρ. 69-73) (πβρ. E. Brusa Das Staatsrecht des Kōnigreichs Italien 93 ff). Τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἀνήκει καὶ εἰς τὸν Βασιλέα καὶ εἰς ἑκατέραν τῶν δύο βουλῶν (ἄρθρ. 10). Αἱ βουλαὶ ἔχουσι τὸ δικαίωμα τῆς συζητήσεως καὶ ψηφίσεως τῶν νόμων (ἄρθρ. 52 ἐπ.), τῶν φόρων καὶ τοῦ

τίου 1848, ἐν Ἱσπανίᾳ [135], ἐν τῇ ὁποίᾳ μετ' ἐπανειλημμένας

προϋπολογισμοῦ (ἄρθρ. 10, 30), πρὸς δὲ τῆς κατηγορίας τῶν ὑπουργῶν (ἄρθρ. 47). Ἡ Γερουσία συγκροτεῖται ἐκ γερουσιαστῶν, διοριζομένων ἰσοβίως ὑπὸ τοῦ Βασιλέως μεταξὺ τῶν ἐχόντων τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος διαγραφόμενα προσόντα· ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν γερουσιαστῶν εἶναι ἀπεριόριστος (ἄρθρ. 33). Ἡ Βουλὴ συγκροτεῖται ἐκ βουλευτῶν ἐκλεγομένων κατὰ τὸν νόμον ὑπὸ τῶν ἐκλογικῶν συλλόγων ἐπὶ πενταετίαν (ἄρθρ. 39, 42). Ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας καὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν νόμων (ἄρθρ. 7)· διορίζει καὶ παύει τοὺς ὑπουργοὺς (ἄρθρ. 65), τῶν ὁποίων ἡ προσυπογραφὴ εἶναι ἀναγκαία διὰ τὸ κῦρος τῶν κυβερνητικῶν πράξεων, δι' ἃς φέρουσιν οὗτοι τὴν εὐθύνην (ἄρθρ. 67)· ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συγκαλῇ τὰς βουλάς, ν' ἀναβάλλῃ τὰς συνόδους αὐτῶν καὶ νὰ διαλύῃ τὴν Βουλὴν τῶν Ἀντιπροσώπων (ἄρθρ. 9). Οἱ ὑπουργοὶ ἔχουσιν εἴσοδον εἰς τὰς βουλάς, ἀκούονται, ὁσάκις ζητήσωσι τὸν λόγον, καὶ ψηφίζουσιν, ὅταν εἶναι μέλη τῶν βουλῶν (ἄρθρ. 66). Ἡ Ἰταλία κατατάσσεται μεταξὺ τῶν πολιτειῶν ἐκείνων, αἵτινες κυβερνῶνται κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, ἐν τῷ Συντάγματι δὲ αὐτῆς, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἐλήφθη πρόνοια, ὅπως ἐξασφαλισθῇ ἡ μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐπικοινωνία καὶ ἡ ἐκ ταύτης προερχομένη ἁρμονικὴ συνεργασία αὐτῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος· ἑπομένως αἱ περὶ χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν θεωρίαι κατὰ τὸ σύστημα τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἢ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως δὲν εὗρον ἐν Ἰταλίᾳ ἐφαρμογὴν (πρβ. E. Brusa αὐτόθι 95, 156 Anm. 2, 157 ff, A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 95). Ἐν Ἰταλίᾳ πρὸ τῆς ἑνώσεως τῶν διαφόρων πολιτειῶν αὐτῆς εἰς ἓν Βασίλειον ἴσχυσαν διάφορα Συντάγματα, ὧν τὰς διατάξεις ἐπανειλημμένως θ' ἀπαντήσωμεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς. Ὁ θέλων νὰ λάβῃ γνῶσιν τῆς ἐξελίξεως τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Ἰταλίας δύναται νὰ συμβουλευθῇ τὴν εἰρημένην λαμπρὰν συγγραφὴν τοῦ Brusa (5 ἐπ.), τὸ ἄρθρον τοῦ Gasp. Finali ὑπὸ τὸν τίτλον «Italie» ἐν τῷ Dictionnaire Général de la Politique τοῦ Block II. 125 suiv, La Grande Encyklopédie τὸ ἄρθρον τοῦ Félix Henneguy «Italie» XX. 1077 suiv.).

[135] Ἐν Ἱσπανίᾳ ἐγένοντο ἀποδεκταὶ αἱ περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν Γαλλικαὶ θεωρίαι καὶ ἐπὶ ταύτης στηρίζεται τὸ Ἱσπανικὸν Σύνταγμα τοῦ 1812. Κατὰ τοῦτο τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἔχουσιν αἱ Cortes (ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων τοῦ Ἔθνους) καὶ ὁ Βασιλεὺς (ἄρθρ. 15), τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἔχει ὁ Βασιλεύς, ἀσκῶν ταύτην

νας μεταβολὰς τοῦ πολιτεύματος ἰσχύει νῦν τὸ Σύνταγμα τοῦ

συμφώνως πρὸς τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς Νόμους (ἄρθρ. 16, 170), καὶ τέλος τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἔχουσι τὰ δικαστήρια, ἀσκοῦντα ταύτην ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως (ἄρθρ. 17, 242, 257), τῶν δικαστῶν μὴ ἀπολυομένων ἄλλως εἰμὴ δυνάμει δικαστικῆς ἀποφάσεως (ἄρθρ. 252). Τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἔχουσιν αἱ Cortes (ἄρθρ. 131, 132) καὶ ὁ Βασιλεύς (ἄρθρ. 171). Αἱ Cortes ἔχουσι τὸ δικαίωμα τῆς συζητήσεως καὶ ψηφίσεως τῶν νόμων, τῶν φόρων, τοῦ ἐτησίου προϋπολογισμοῦ καὶ τοῦ ἐτησίου προσδιορισμοῦ τῆς δυνάμεως τοῦ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν στρατοῦ, ὡς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς κατηγορίας τῶν ὑπουργῶν (ἄρθρ. 131 ἑπ, 228 ἑπ.). Ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀναβλητικῆς ἀρνησικυρίας, ὑποχρεούμενος νὰ κυρώσῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ δὶς ἀκυρωθέντα καὶ ὑπὸ τῶν Cortes ἐκ τρίτου ψηφισθέντα νόμον (ἄρθρ. 142 ἑπ.), ὡς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς δημοσιεύσεως τῶν νόμων (ἄρθρ. 154 ἑπ.). Δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὸν Βασιλέα ἐπ' οὐδεμιᾷ προφάσει νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῶν Cortes κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ὁριζόμενον χρόνον, οὐδὲ ν' ἀναβάλῃ τὰς ἐργασίας αὐτῶν, οὐδὲ νὰ διαλύσῃ αὐτάς, οὐδὲ νὰ παρεμβάλῃ οἱονδήποτε κώλυμα εἰς τὰς συνεδριάσεις καὶ συνδιασκέψεις αὐτῶν (ἄρθρ. 172 a). Ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν κατ' ἐλευθέραν ἐκλογὴν τοὺς ὑπουργοὺς (ἄρθρ. 171 q), ὧν ἡ προσυπογραφὴ εἶναι ἀναγκαία διὰ τὸ κῦρος τῶν πράξεων τοῦ Βασιλέως καὶ οἵτινες φέρουσι τὴν εὐθύνην δι' αὐτάς (ἄρθρ. 225 ἑπ.)· δὲν δύνανται ὅμως οἱ ὑπουργοὶ νὰ ἐκλεχθῶσιν Ἀντιπρόσωποι ἐν ταῖς Cortes (ἄρθρ. 95). Ἀπαγορεύεται εἰς τὰς Cortes καὶ εἰς τὸν Βασιλέα ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης (ἄρθρ. 172 l, 243) καὶ εἰς τὰ δικαστήρια ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰ καθήκοντα τῆς νομοθετικῆς ἢ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (ἄρθρ. 245, 246). Τὸ Σύνταγμα τοῦτο, ὅπερ στενώτερον προσεκολλήθη εἰς τὰς περὶ χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν θεωρίας τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐπανειλημμένως κατηργήθη καὶ ἐπανειλημμένως ἴσχυσεν ὡς θεμελιώδης νόμος ἐν Ἱσπανίᾳ. Ἤδη ἐν Ἱσπανίᾳ μετ' ἐπανειλημμένας μεταβολὰς τοῦ πολιτεύματος (τῶν Συνταγμάτων τῶν ἐτῶν 1834, 1837, 1845, 1869) ἰσχύει τὸ Σύνταγμα τοῦ 1876. Κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦτο ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀνήκει συνάμα εἰς τὰς Cortes (συνισταμένας ἐκ μιᾶς Γερουσίας καὶ μιᾶς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων) καὶ εἰς τὸν Βασιλέα (ἄρθρ. 18, 19). Τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἀνήκει εἰς τὸν Βασιλέα καὶ εἰς ἑκατέραν τῶν βουλῶν (ἄρθρ. 41). Αἱ βουλαὶ ψηφίζουσι τοὺς νόμους, τὸν ἐτήσιον προϋπολογισμὸν καὶ τὸν

1876, ἐν Βελγίῳ [136], ἔνθα ἰσχύει τὸ Σύνταγμα τοῦ 1831,

ἐτήσιον προσδιορισμὸν τῆς δυνάμεως τοῦ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν στρατοῦ, ἔχουσι δὲ καὶ τὸ δικαίωμα τῆς κατηγορίας τῶν ὑπουργῶν καὶ τῆς ἐκδικάσεως τούτων (ἄρθρ. 42, 43, 45 nº 3, 85, 88). Ἡ Γερουσία συγκροτεῖται 1) ἐκ γερουσιαστῶν, ὄντων αὐτοδικαίως τοιούτων, 2) ἐκ γερουσιαστῶν, διοριζομένων ἰσοβίως ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, καὶ 3) ἐκ γερουσιαστῶν, προερχομένων ἐκ τῆς ἐκλογῆς· ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν αὐτοδικαίως ὄντων γερουσιαστῶν καὶ τῶν διοριζομένων ἰσοβίως δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τοὺς ἀριθμοὺς 180 (ἄρθρ. 20 ἐπ.). Ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων συγκροτεῖται ἐκ βουλευτῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν ἐκλογικῶν συλλόγων ἐπὶ πενταετίαν (ἄρθρ. 27 ἐπ.). Ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας καὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν νόμων (ἄρθρ. 51). Ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συγκαλῇ τὰς Cortes, ν' ἀναβάλλῃ τὰς ἐργασίας αὐτῶν, νὰ κηρύσσῃ τὴν λῆξιν τῆς συνόδου αὐτῶν καὶ νὰ διαλύῃ, εἴτε συνάμα εἴτε καὶ κεχωρισμένως, τὸ ἐκ τῆς ἐκλογῆς προερχόμενον μέρος τῆς Γερουσίας καὶ τὴν Βουλὴν τῶν Ἀντιπροσώπων (ἄρθρ. 32). Ὁ Βασιλεὺς ἀσκεῖ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν τῇ προσυπογραφῇ τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν του, οὓς διορίζει καὶ παύει κατ' ἐλευθέραν θέλησιν (ἄρθρ. 49, 50, 54). Ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς ὑπουργοὺς νὰ ὦσι μέλη τῆς Γερουσίας ἢ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων· λαμβάνουσι δ' οὗτοι μέρος εἰς τὰς συζητήσεις ἀμφοτέρων τῶν βουλῶν, καὶ ψηφίζουσιν ἐν τῇ βουλῇ, τῆς ὁποίας εἰσὶ μέλη (ἄρθρ. 25, 31, 58). Ἡ δικαιοσύνη ἀπονέμεται ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως (ἄρθρ. 74) ὑπὸ δικαστῶν ἰσοβίων, ἀπολυομένων τῆς θέσεως αὐτῶν καθ' ὃν τρόπον ὁρίζει ὁ δικαστικὸς ὀργανισμὸς (ἄρθρ. 80) καὶ μὴ ἐχόντων τὸ δικαίωμα νὰ ἐξέλθωσι τοῦ κύκλου τῶν δικαστικῶν καθηκόντων αὐτῶν (ἄρθρ. 76). Τὸ Σύνταγμα τοῦτο τῆς Ἱσπανίας δὲν προσκολλᾶται αὐστηρῶς εἰς τὴν θεωρίαν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν καὶ ἐπιτρέπει τὴν συνεννόησιν καὶ ἁρμονικὴν συνεργασίαν τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος. Ἡ Ἱσπανία κυβερνᾶται διὰ τοῦτο κοινοβουλευτικῶς. Ὁ ἐπιθυμῶν λεπτομερεστέρας πληροφορίας περὶ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Ἱσπανίας ἂς συμβουλευθῇ τὰ ἑπόμενα ἔργα: Manuel Torres Campos: Das Staatsrecht des Königreichs Spanien 5 ff, F. R. Dareste: Les Constitutions modernes II. 1 suiv, F. W. Schubert: Die Verfassungsurkunden und Grundgesetze der Staaten Europas etc. II. 37 ff, A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 95, La Grande Encyklopédie: τὸ ἄρθρον «Espagne moderne» τοῦ G. Pawlowski XVI. 330 suiv.

[136] Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1831, ὅπερ ἡ ἐν ἔτει 1830 συνελθοῦσα Βελ-

περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, καὶ ἐν ἄλλαις πολιτείαις, ὧν ἡ ἀπαρίθμησις ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς παρούσης συγγραφῆς.

γικὴ Ἐθνοσυνέλευσις ἔδωκεν εἰς τὸ Βέλγιον, στηρίζεται ἐπὶ τῶν συνταγματικῶν ἀρχῶν, αἵτινες πρὸ αὐτοῦ εἶχον ἀναπτυχθῆ ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον πολιτεύματος εἰς τὰς πλείστας τῶν πολιτειῶν τῆς Ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης. Τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τὸ Βελγικὸν Σύνταγμα ἐκανόνισεν ὡς ἑξῆς. Ἀκολουθοῦσα ἡ Βελγικὴ Ἐθνοσυνέλευσις τὰ Γαλλικὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1791 καὶ 1795 ἀνεγνώρισε τὴν ὕπαρξιν τριῶν διακεκριμένων καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτήτων ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς. Ἡ θεωρία, καθ' ἣν δύο μόνον ὑπάρχουσιν ἐξουσίαι, ἡ νομοθετικὴ καὶ ἡ ἐκτελεστική, ἡ δὲ δικαστικὴ εἶναι ἁπλῶς ἐξάρτημα τῆς ἐκτελεστικῆς, μὴ ἀποτελοῦσα αὐθύπαρκτον καὶ ἀνεξάρτητον ἐξουσίαν, ὡς ἐδέχθη τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ 1799, ἐχαρακτηρίσθη πλημμελὴς καὶ συντελεστικὴ μόνον εἰς τὴν ὑποδούλωσιν τῆς δικαιοσύνης ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (πρβ. τὴν ἔκθεσιν τοῦ Raikem Εἰσηγητοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 23 Δεκεμβρίου 1830 παρὰ τῷ E. Huyttens: Discussions du Congrès National de Belgique IV. 68). Ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ ἐπροτάθη ἡ καθιέρωσις καὶ τετάρτης ἐξουσίας, ἀναφερομένης εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιακῶν καὶ δημοτικῶν συμφερόντων, καλουμένης δὲ «le pouvoir provincial et communal»· ἡ πρότασις ὅμως αὕτη δὲν ἐγένετο δεκτὴ (πρβ. τὴν αὐτὴν ἔκθεσιν τοῦ Εἰσηγητοῦ Raikem). Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται συνάμα ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων καὶ ὑπὸ τῆς Γερουσίας (ἄρθρον 26). Τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἔχουσιν ὁ Βασιλεὺς καὶ ἑκατέρα τῶν δύο βουλῶν (ἄρθρ. 27). Αἱ βουλαὶ ἔχουσι τὸ δικαίωμα τῆς συζητήσεως καὶ ψηφίσεως τῶν νόμων, τῶν φόρων, τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς δυνάμεως τοῦ στρατοῦ (ἄρθρ. 27, 38 ἐπ, 110 ἐπ, 118 ἐπ.), ὡς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς κατηγορίας τῶν ὑπουργῶν (ἄρθρ. 90), τῶν ἐπερωτήσεων καὶ τοῦ διορισμοῦ ἐπιτροπῶν ἐξεταστικῶν τῶν πραγμάτων (ἄρθρ. 40, 43). Κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1831 ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων συγχροτεῖται ἐκ βουλευτῶν ἐκλεγομένων ἀμέσως ὑπὸ τῶν πολιτῶν· ὅπως ἔχῃ τις ὅμως τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλογέως, πρέπει νὰ πληρώνῃ τὸν ὑπὸ τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου ὁριζόμενον φόρον, ὅστις δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὰ 100 φιορίνια, οὐδὲ νὰ εἶναι κατώτερος τῶν 20 (ἄρθρ. 47). Ἡ δὲ Γερουσία συγχροτεῖται ἐκ γερουσιαστῶν, οὓς ἐκλέγουσιν οἱ καὶ τοὺς βουλευτὰς ἐκλέγοντες ἐκλογεῖς (ἄρθρ.

Ἰδιαιτέρας μνείας χρήζουσι τὰ Συντάγματα τῆς Βραζιλίας τοῦ 1824 καὶ τῆς Πορτογαλίας τοῦ 1826, ἅτινα, ἀκολουθοῦντα τὴν θεωρίαν τοῦ Clermont-Tonnerre, ἣν παρέλαβε καὶ συστηματικῶς ἀνέπτυξεν ὁ ἐπιφανὴς τῆς Γαλλίας δημοσιολόγος Benjamin Constant, ὡς ἐμάθομεν ἀνωτέρω (σημ. 5 τῆς § ταύτης), παρεδέχθησαν ὑπαρχούσας τέσσαρας ἐξουσίας,

---

53) μεταξὺ τῶν ἐχόντων τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος διαγραφόμενα προσόντα (ἄρθρ. 56) ἐπὶ ὀκταετίαν, ἀνανεουμένης τῆς Γερουσίας κατὰ τὸ ἥμισυ ἑκάστην τετραετίαν (ἄρθρ. 55)· μόνος δὲ ὁ διάδοχος τοῦ Βελγικοῦ θρόνου εἶναι αὐτοδικαίως γερουσιαστὴς ἀπὸ τοῦ 18 ἔτους τῆς ἡλικίας του, ἔχων ψῆφον ἀπὸ τοῦ 25 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ (ἄρθρ. 58). Ἐν ἔτει 1893 γενομένης ἀναθεωρήσεως τοῦ ἄρθρου 47 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1831, ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἡ καθολικὴ ψηφοφορία ἐν Βελγίῳ· ἐχορηγήθη ὅμως τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου ἀπὸ τοῦ 25 ἔτους τῆς ἡλικίας, καὶ ὑπό τινας ὅρους ἐχορηγήθη εἰς τοὺς ἐκλογεῖς πολλαπλῆ ψῆφος, εἰς οὐδένα δ' ἐκλογέα ὑπὲρ τὰς τρεῖς ψήφους (πρβ. A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 219 suiv.). Ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας καὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν νόμων (ἄρθρ. 69). Ὁ Βασιλεὺς συγκαλεῖ ἐκτάκτως τὰς βουλάς, αἵτινες ἄλλως συνέρχονται κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ὁριζόμενον χρόνον, κηρύσσει τὴν λῆξιν τῆς συνόδου αὐτῶν, ἀναβάλλει ὑπό τινας περιορισμοὺς τὰς ἐργασίας αὐτῶν καὶ διαλύει ταύτας (ἄρθρ. 70 ἐπ.). Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, ὡς αὕτη ἐκανονίσθη ὑπὸ τοῦ Συντάγματος, ἀνήκει εἰς τὸν Βασιλέα (ἄρθρ. 29), ὅστις ἐνασκεῖ ταύτην τῇ προσυπογραφῇ τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν (ἄρθρ. 64), τοὺς ὁποίους αὐτὸς διορίζει καὶ παύει (ἄρθρ. 65). Οἱ ὑπουργοὶ δύνανται νὰ ὦσι μέλη τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἑτέρας τῶν βουλῶν, ὅτε καὶ ψηφίζουσιν ἐν αὐταῖς, ἔχουσι πάντοτε εἴσοδον εἰς τὰς βουλὰς καὶ ἀκούονται, ὁσάκις ζητήσωσι τὸν λόγον, ὑποχρεοῦνται δὲ νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐν ταῖς βουλαῖς, ὅταν αὗται ἀπαιτήσωσι τὴν παρουσίαν αὐτῶν (ἄρθρ. 88), καὶ ν' ἀπαντῶσιν εἰς τὰς ὑπὸ τῶν βουλῶν γενομένας ἐπερωτήσεις (ἄρθρ. 43) Ὁ Βασιλεὺς δὲν ἔχει ἄλλας ἐξουσίας, εἰμὴ τὰς ὑπὸ τοῦ Συντάγματος καὶ ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Συντάγματος ἐκδοθέντων νόμων χορηγουμένας εἰς αὐτὸν (ἄρθρ. 78). Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται ὑπὸ τῶν δικαστηρίων, αἱ δὲ δικαστικαὶ ἀποφάσεις ἐκτελοῦνται ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως (ἄρθρ. 30). Οἱ δικασταὶ εἶναι ἰσόβιοι καὶ δὲν δύνανται νὰ παυθῶσιν ἄλλως εἰμὴ διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως (ἄρθρ. 100)· λαμβάνονται δὲ καὶ ἄλλαι ἐγγυήσεις πρὸς ὀρθὴν καὶ ἀνεξάρτητον ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης (ἄρθρ. 86 ἐπ.). Κατὰ τὴν ἐν τῇ

νομοθετικήν, ἐκτελεστικήν, δικαστικὴν καὶ μετριαστικὴν (pouvoir modérateur), ἣν ὁ Constant καλεῖ βασιλικὴν (pouvoir royal). Τὴν τετάρτην ἐξουσίαν ἀνέθηκαν τὰ εἰρημένα Συντάγματα εἰς τὸν Ἡγεμόνα πρὸς διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας, τῆς ἰσορροπίας καὶ τῆς ἁρμονίας μεταξὺ τῶν τριῶν ἄλλων ἐξουσιῶν[137].

Βελγικῇ Ἐθνοσυνελεύσει συζήτησιν τοῦ ἄρθρου 26 τοῦ Συντάγματος τὸ μέλος αὐτῆς Seron ἐζήτησε νὰ μὴ χορηγηθῇ εἰς τὸν Ἡγεμόνα τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας, ἀλλ' ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ν' ἀσκῆται ὑπὸ τῶν δύο βουλῶν, προερχομένων ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ λαοῦ, χαρακτηρίσας τὴν συμμετοχὴν τοῦ Ἡγεμόνος εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ὡς ἀντικειμένην εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς κυριαρχίας τοῦ Ἔθνους καὶ ὁδηγοῦσαν εἰς τὸν δεσποτισμόν· ἡ πρότασις ὅμως αὕτη ἀπερρίφθη ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως (πρβ. E. Huyttens Discussions etc. II. 14 suiv.). Ἐν ἔτει 1892 ἐγένετο ἀπόπειρα εἰσαγωγῆς εἰς τὸ Βέλγιον θεσμοῦ τροποιοῦντος ἐν μέρει τὰς περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἀρνησικυρίας διατάξεις τοῦ Συντάγματος· ἤτοι τῇ 1 Φεβρουαρίου 1892 τὸ ὑπουργεῖον ὑπέβαλεν ἐν ὀνόματι τοῦ Στέμματος νομοσχέδιον περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐχορηγεῖτο εἰς τὸν Βασιλέα τὸ δικαίωμα νὰ συμβουλεύηται τὸν λαὸν (referendum), πρὶν ἢ ἀρνηθῇ τὴν κύρωσιν νόμου ψηφισθέντος ὑπὸ τῶν βουλῶν· ἡ πρότασις ὅμως αὕτη, τροποποιηθεῖσα τὸ πρῶτον, ἐγκατελείφθη ἐν τέλει (πρβ. A. Esmein Éléments etc. 265 suiv, Annuaire de législation étrangère 1893 p. 471). Ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ Βελγίου ἐγένετο μὲν δεκτὴ ἡ ἀρχὴ τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν καὶ ἡ ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτησία τούτων, δὲν ἐπεδιώχθη ὅμως τοῦτο διὰ τοῦ αὐστηροῦ χωρισμοῦ αὐτῶν, καὶ ἐλήφθη πᾶσα πρόνοια, ὅπως ἐξασφαλισθῶσιν ἡ μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν ἐπικοινωνία καὶ ἡ ἁρμονικὴ συνεργασία αὐτῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος. Τὸ Βέλγιον ἀνήκει διὰ τοῦτο εἰς τὴν χορείαν τῶν κοινοβουλευτικῶς κυβερνωμένων πολιτειῶν. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ λάβῃ λεπτομερεστέρας πληροφορίας περὶ τοῦ Βελγικοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ δύναται νὰ συμβουλευθῇ τὰ ἑπόμενα ἔργα: W. A. Arendt τὸ ἄρθρον «Belgien» ἐν τῷ Staatslexikon II. 485 ff, H. Ahrens τὸ ἄρθρον «Belgien seit 1840» ἐν τῷ αὐτῷ Staatslexikon II. 506 ff, F. W. Schubert τὸ ἄρθρον «Belgien» ἐν τῷ Staatswörterbuch II. 1 ff, J.-J. Thonissen La Constitution Belge annotée (troisième édition), A. Giron Le droit public de la Belgique p. 71 suiv, A. Esmein Éléments etc. 95, La Grande Encyklopédie ἐν ἄρθρῳ «Belgique» VI. 10 suiv.

[137] Πρβ. Σύνταγμα Βραζιλίας ἄρθρ. 10, 98, Σύνταγμα Πορτογα-

Ἤδη ἄγει ἡμᾶς ἡ σειρὰ νὰ ἐξετάσωμεν, πῶς ἐν τῇ Συνταγ-

λίας ἄρθρ. 11, 71. Ἡ ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν Γαλλικῶν Συνταγμάτων πεῖρα ἐδίδαξεν, ὅτι ὁ χωρισμὸς τῶν ἐξουσιῶν οὐ μόνον δὲν δύναται ν' ἀποτελέσῃ τὴν ἰδανικὴν μορφὴν τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον φέρει εἴτε εἰς τὴν ἀδράνειαν εἴτε εἰς τὴν σύγκρουσιν τῶν κεχωρισμένων ἐξουσιῶν καὶ εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς μιᾶς τούτων διὰ τῆς ὑποδουλώσεως τῶν λοιπῶν, ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τοιαύτης ἐπικρατήσεως ἔσται ἡ δικτατορία εἴτε τοῦ Ἡγεμόνος εἴτε τοῦ νομοθετικοῦ σώματος, ἐν ἑκατέρᾳ τῶν ἐκδοχῶν ἀπειλητικὴ οὖσα τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ λαοῦ. Ὁ λόγος οὗτος ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἀναζήτησιν ἐγγυήσεων, αἵτινες ἐξασφαλίζουσι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς, ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς, ἀπ' ἀλλήλων, καὶ μεσολαβοῦσιν εἰς τὴν ἁρμονικὴν συνεργασίαν αὐτῶν, ἂν καὶ αὗται εἶναι κεχωρισμέναι, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ ἐξασφάλισις τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ λαοῦ: «*La division et l'harmonie* des pouvoirs politiques est le principe conservateur des droits des citoyens et le plus sûr moyen de rendre effectives les garanties que leur assure la Constitution» (Σύνταγμα Βραζιλίας ἄρθρ. 9, Σύνταγμα Πορτογαλίας ἄρθρ. 10). Τὴν ἐγγύησιν ταύτην εὗρον τὰ εἰρημένα Συντάγματα ἐν τῇ κατασκευῇ τετάρτης ἐξουσίας, ἥτις ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἡγεμόνος ἐδρεύουσα χρησιμεύει ὡς τὸ ἑνωτικὸν σημεῖον καὶ ὁ ῥυθμιστὴς τῆς ἐνεργείας τῶν λοιπῶν τριῶν ἐξουσιῶν. Δυνάμει τῆς ἐξουσίας ταύτης ὁ Ἡγεμὼν διορίζει τοὺς γερουσιαστάς, συγκαλεῖ τὰς βουλάς, ἀναβάλλει τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν, διακόπτει τὰς ἐργασίας αὐτῶν, διαλύει τὴν Βουλὴν τῶν Ἀντιπροσώπων, ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας, διορίζει καὶ παύει τοὺς ὑπουργοὺς κατ' ἐλευθέραν θέλησιν, παύει προσωρινῶς τοὺς δικαστὰς κατὰ τὰς περὶ τούτου διατάξεις τοῦ Συντάγματος, ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀμνηστείας (πρβ. Σύνταγμα Βραζιλίας ἄρθρ. 101, Σύνταγμα Πορτογαλίας ἄρθρ. 74). Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ λάβῃ λεπτομερεστέρας πληροφορίας περὶ τῶν πολιτευμάτων τῆς Βραζιλίας καὶ τῆς Πορτογαλίας δύναται νὰ συμβουλευθῇ τὰ ἑπόμενα ἔργα: F. W. Schubert Die Verfassungsurkunden und Grundgesetze der Staaten Europas etc. II. 139 ff, F. R. Dareste: Les constitutions modernes II. 556 suiv, Ch. Reybaud τὸ ἄρθρον «Brésil» ἐν τῷ Dictionnaire général de la Politique τοῦ Block I. 253 suiv, Jacques des Boisjoslin τὸ ἄρθρον «Portugal» ἐν τῷ αὐτῷ Dictionnaire II. 607 suiv, Handelmann τὸ ἄρθρον «Brasilien» ἐν τῷ Staatswörterbuch II. 216 ff, Schubert τὸ ἄρθρον «Portugal» ἐν τῷ αὐτῷ Staatswörterbuch VIII. 158 ff, K. F. Neumann τὸ ἄρθρον

ματικῇ Ἑλλάδι ἐκανονίσθησαν τὰ τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας [138].

Τὸ Σύνταγμα, ὅπερ ἐψήφισεν ἐν ἔτει 1822 ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ὑπὸ τὸν τίτλον «Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος» στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν [139], ὡς καὶ τὸ ὑπὸ τῆς ἐν Ἄστρει Β' Ἐθνικῆς

«Brasilien» ἐν τῷ Staatslexikon III. 14 ff, F. Kunstmann τὸ ἄρθρον «Portugal» ἐν τῷ αὐτῷ Staatslexikon XI. 660 ff, La Grande Encyklopédie τὸ ἄρθρον «Brésil» τοῦ Baron d'Ourem VII. 1094 suiv.

[138] Τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν Συνταγμάτων θὰ μάθωμεν κατωτέρω ἐν ἰδίᾳ παραγράφῳ τῆς εἰσαγωγῆς.

[139] Τὸ Σύνταγμα τοῦτο καλεῖ τὰς ἐξουσίας «δυνάμεις», μεταφράζον οὕτω τὴν Γαλλικὴν λέξιν «pouvoir»· ἀναγνωρίζει δὲ τρεῖς ἐξουσίας, ἐκτελεστικήν, βουλευτικὴν καὶ δικαστικὴν (§ πζ'). Ἡ βουλευτική, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν κοινῶς καλουμένην «νομοθετικήν», εἶναι διαπεπιστευμένη εἰς τὸ *Βουλευτικὸν Σῶμα*, συγκροτούμενον ἐξ Ἀντιπροσώπων ἐκλεγομένων ἐνιαυσίως ὑπὸ τῶν διαφόρων μερῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ καλουμένων *Παραστατῶν* (§§ ι', ια', ιθ'). Ἡ ἐκτελεστικὴ εἶναι διαπεπιστευμένη εἰς τὸ *Ἐκτελεστικὸν Σῶμα*, ὅπερ συγκροτεῖται ἐκ πέντε μελῶν, ἐκλεγομένων ἐνιαυσίως ἐκτὸς τῶν μελῶν τοῦ Βουλευτικοῦ ὑπὸ Συνελεύσεως ἐπίτηδες ἀθροιζομένης κατὰ τὸν περὶ τούτου ἰδιαίτερον νόμον (§§ κ', κδ'), ἔχει Πρόεδρον καὶ Ἀντιπρόεδρον, ἐκλεγομένους καὶ τούτους ἐνιαυσίως κατὰ τὸν ἀνωτέρω νόμον (§ κα'), καὶ ἀποφασίζει κατὰ πλειοψηφίαν (§ οθ'), ὑπερισχυούσης τῆς ψήφου τοῦ Προέδρου, ἂν δι' ἔκπτωσιν ἢ ἀπουσίαν ἑνὸς τῶν μελῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καταστῇ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἄρτιος καὶ ἐπέλθῃ ἰσοψηφία κατὰ τὴν ψηφοφορίαν (§ πδ') (Τὸ πρῶτον Ἐκτελεστικὸν Σῶμα συνεκροτήθη δυνάμει τοῦ ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου 1822 θεσπίσματος τῆς αὐτῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ὅπερ εὑρίσκει τις παρὰ τῷ Μάμουκα II. 41). Τέλος τὸ *Δικαστικόν*, ὅπερ εἶναι ἀνεξάρτητον τῶν ἐξουσιῶν ἐκτελεστικῆς καὶ νομοθετικῆς, συγκροτεῖται ἐξ ἑνδεκα μελῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς Διοικήσεως καὶ ἐκλεγόντων τὸν Πρόεδρον αὐτῶν (§§ πζ', πη'). Τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἔχουσι καὶ τὰ μέλη τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ τὸ Ἐκτελεστικόν, ὅπερ διὰ τὴν ἐνώπιον τοῦ Βουλευτικοῦ συζήτησιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ (τοῦ Ἐκτελεστικοῦ) προτεινομένων νομοσχεδίων διορίζει ἕνα ἢ καὶ πλείονας ὑπουργούς, οἵτινες παρίστανται κατὰ ταύτην (§§ ι', λη', λθ', νη'). Τὸ Βουλευτικὸν Σῶμα συζητεῖ καὶ ψηφίζει τοὺς νόμους, τοὺς

Συνελεύσεως τροποποιηθὲν Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου ὑπὸ τὸν

φόρους (ßß η′, ι′, λγ′, λθ′) καὶ τὸν ἐτήσιον προϋπολογισμόν, καὶ ἀποφασίζει ἐπὶ τοῦ ἀπολογισμοῦ (ßß μα′, οη′)· πρὸς τούτοις δ' ἀπαιτεῖται ἡ συγκατάθεσις τοῦ Βουλευτικοῦ πρὸς κήρυξιν πολέμου καὶ πρὸς συνομολόγησιν εἰρήνης καὶ ἄλλων συμβάσεων, ἀπαγορευομένης τῆς ἐγκρίσεως οἱασδήποτε συνθήκης σκοπούσης τὴν κατάργησιν τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἔθνους ὑπάρξεως (ß ß μ′, με′), αὐτὸ δ' ἐγκρίνει τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ προβαλλομένους στρατιωτικοὺς προβιβασμοὺς (ß μβ′) καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κατηγορῇ τὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ τοὺς ὑπουργοὺς (ß ß νβ′, νγ′). Τὸ Ἐκτελεστικὸν ἔχει, πλὴν τοῦ εἰρημένου δικαιώματος τῆς προτάσεως τῶν νόμων, τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας, ἀφοῦ προηγουμένως ὑποβληθῶσιν εἰς τὸ Βουλευτικὸν οἱ λόγοι τῆς ἀρνήσεως ἢ τῶν τροποποιήσεων, ἃς τὸ Ἐκτελεστικὸν ἐπήνεγκεν εἰς τὸ ψηφισθὲν νομοσχέδιον, τὸ δὲ Βουλευτικὸν ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἀπόφασίν του (ß ß ι′, λγ′, λδ′, λθ′, νζ′). Τὸ Ἐκτελεστικὸν διορίζει καὶ παύει τοὺς ὑπουργοὺς (ß ß κβ′, ξε′, ξθ′), διὰ τῶν ὁποίων ἐνασκεῖ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, προσυπογραφομένων πασῶν τῶν πράξεων αὐτοῦ καὶ τῶν θεσπισμάτων ὑφ' ἑνὸς τῶν ὑπουργῶν (τοῦ Ἀρχιγραμματέως) (ßß κβ′, νθ′). Τὸ Ἐκτελεστικόν, ὁλικῶς θεωρούμενον, κηρύσσεται ἀπαραβίαστον· τὰ μέλη ὅμως αὐτοῦ εὐθύνονται διὰ τὰς πράξεις των ἐνώπιον τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ κηρύσσονται ἔκπτωτα τοῦ ἀξιώματός των, ἅμα τὸ Βουλευτικὸν διὰ πλειοψηφίας τῶν τεσσάρων πέμπτων δεχθῇ τὴν κατ' αὐτῶν κατηγορίαν, ἐπιφυλασσομένης τῆς περαιτέρω ποινικῆς καταδιώξεως εἰς τὰ δικαστήρια (ßß νδ′, νβ′, νε′, π′), χωρὶς διὰ τοῦτο ν' ἀπαλλάσσωνται τῆς εὐθύνης οἱ ὑπὸ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ διοριζόμενοι ὑπουργοί, οἵτινες ἐπίσης εὐθύνονται (ßß νγ′, ξς′). Τέλος τὸ Δικανικὸν ἐνεργεῖται διὰ τῶν Κριτηρίων, περὶ τῆς συστάσεως τῶν ὁποίων ὤφειλε νὰ ἐκδοθῇ νόμος (§ πθ′). Τοιουτοτρόπως ἐκανόνισε τὰς σχέσεις τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν τὸ πρῶτον Ἑλληνικὸν Σύνταγμα. Ἐν τῷ πολιτεύματι τούτῳ τὴν ὑπεροχὴν ἔχει τὸ Βουλευτικόν, ὅπερ οὐ μόνον δύναται νὰ παρακωλύῃ τὰς ἐνεργείας τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἀρνούμενον νὰ ψηφίσῃ τ' ἀναγκαῖα νομοθετήματα, τοὺς φόρους καὶ τὸν προϋπολογισμόν, ἀλλὰ καὶ δύναται νὰ θέσῃ ἐκποδὼν πάντα τ' ἀπαρέσκοντα αὐτῷ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, δεχόμενον οἱανδήποτε παρακεκινδυνευμένην κατηγορίαν κατ' αὐτῶν. Καὶ ἔχει μὲν τὸ Ἐκτελεστικὸν τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας, διὰ τοῦ ὁποίου καθίσταται ἀκίνδυνος ἡ ἐπιψήφισις νομοθετικῶν μέτρων κατ' αὐτοῦ ἀπευθυνομένων, στερεῖται ὅμως τοῦ δικαιώματος τοῦ διαλύειν τὸ Βουλευτικὸν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς μεταξὺ τῶν δύο σωμάτων ἁρμονίας.

τίτλον «Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου [140]». Ἐπίσης στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν τὸ ὑπὸ τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀναθεωρηθὲν καὶ τροποποιηθὲν Σύνταγμα ὑπὸ τὸν τίτλον «Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος [141]».

διὰ τῆς παρεμβάσεως τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ὅμως ὁ ἐντεῦθεν ἀπειλούμενος κίνδυνος τῆς συγκρούσεως τῶν δύο σωμάτων καὶ τῆς ὑποδουλώσεως τοῦ ἑτέρου προλαμβάνεται δι' ἄλλων διατάξεων τοῦ αὐτοῦ Συντάγματος· τοιαῦται δὲ διατάξεις εἰσὶν ἡ βραχεῖα διάρκεια τοῦ ἀξιώματος τῶν μελῶν ἑκατέρου τῶν σωμάτων τούτων, ἥτις, ἐνιαύσιος τυγχάνουσα, συχνὰ παρέχει τὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἄρσιν τῶν τοιούτων συγκρούσεων, καὶ ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν τεσσάρων πέμπτων τῶν μελῶν τοῦ Βουλευτικοῦ, ἥτις ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἐπιψήφισιν τῆς κατηγορίας κατὰ τῶν μελῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ.

140 Σπουδαιοτάτην μεταβολὴν ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῶν ἐξουσιῶν ἐπήνεγκεν ἡ ἐν Ἄστρει Β' Ἐθνικὴ Συνέλευσις εἰς τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου. Τὸ δικαίωμα τῆς ἀπολύτου ἀρνησικυρίας, ὅπερ εἶχε τὸ Ἐκτελεστικὸν κατὰ τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, μετέβαλεν ἡ ἐν Ἄστρει Β' Ἐθνικὴ Συνέλευσις εἰς δικαίωμα ἀναβλητικῆς ἀρνησικυρίας, ὁρίσασα, ὅτι τὸ Ἐκτελεστικὸν ὑποχρεοῦται νὰ κυρώσῃ τὸ δὶς ὑπ' αὐτοῦ μὴ κυρωθὲν νομοσχέδιον, ἐὰν τὸ Βουλευτικὸν καὶ ἐκ τρίτου ψηφίσῃ αὐτὸ (§ ιζ'). Ἡ τοιαύτη μεταῤῥύθμισις παραδίδωσιν ἄνευ ὅρων τὸ Ἐκτελεστικὸν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Βουλευτικοῦ, ὅπερ δύναται ἄνευ τῆς συμπράξεως καὶ ἐναντίον τῆς θελήσεως ἐκείνου νὰ ψηφίσῃ νόμους ἀναιροῦντας τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ὡς ἐπαρκῶς διδάσκει ἡ ἱστορία τῆς ἐν Γαλλίᾳ Συμβατικῆς Συνελεύσεως (Convention).

141 Τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐκανόνισε τὰ τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Ἡ κυριαρχία τοῦ Ἔθνους διαιρεῖται εἰς τρεῖς ἐξουσίας, νομοθετικήν, νομοτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν (ἄρθρ. 36). Ἡ νομοθετικὴ κατασκευάζει τοὺς νόμους καὶ ἀνήκει εἰς τὸ σῶμα τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, τὸ ὁποῖον καλεῖται Βουλὴ (ἄρθρ. 37, 40), ἔχοντος τοῦ Κυβερνήτου τὸ δικαίωμα τῆς ἀναβλητικῆς ἀρνησικυρίας (ἄρθρ. 38, 73), τοῦ δὲ δικαιώματος τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἀνήκοντος καὶ εἰς τὴν Βουλὴν καὶ εἰς τὸν Κυβερνήτην (ἄρθρ. 69, 75, 108). Ἡ Βουλή, ἥτις συγκροτεῖται ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων, οὓς ἐκλέγει ὁ λαὸς τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τριετίαν καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀντικατάστασις γίνεται ἐτησίως κατὰ τὸ τρίτον (ἄρθρ. 43 ἐπ, 57), ἔχει καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ψηφίζῃ τοὺς ἐτησίους φορολογικοὺς νόμους (ἄρθρ. 10, 79, 80) καὶ

Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ περὶ τοῦ Συντάγματος τῆς ἐν Ἄργει

τὸν ἐτήσιον προϋπολογισμόν, νὰ ἐλέγχῃ τὸν ἀπολογισμὸν (ἄρθρ. 76, 77), νὰ ψηφίζῃ τοὺς περὶ στρατολογίας νόμους (ἄρθρ. 87), νὰ χορηγῇ τὴν συγκατάθεσίν της εἰς τὴν Κυβέρνησιν πρὸς κήρυξιν πολέμου καὶ συνομολόγησιν συνθηκῶν (ἄρθρ. 95, 112), νὰ ἐπερωτᾷ τοὺς Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας (ἄρθ. 83, 128), νὰ κατηγορῇ καὶ διὰ κάζῃ αὐτοὺς μετασχηματιζομένη εἰς δικαστήριον (ἄρθρ. 131, 132). Ἡ νομοτελετικὴ ἐξουσία ἐπικυροῖ καὶ ἐκτελεῖ τοὺς νόμους (ἄρθρ. 38)· ἀνήκει δὲ εἰς τὸν Κυβερνήτην (ἄρθρ. 41, 102) ἐκλεγόμενον ἐπὶ ἑπταετίαν κατὰ τὸν ὑπὸ τῆς Βουλῆς ψηφισθησόμενον νόμον (ἄρθρ. 120, 121). Ὁ Κυβερνήτης εἶναι ἀπαραβίαστος (ἄρθρ. 103)· ἐνασκεῖ δὲ τὴν νομοτελεστικὴν ἐξουσίαν διὰ τῶν ὑπευθύνων Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας (ὑπουργῶν) (ἄρθρ. 41, 104, 105, 131, 132), τοὺς ὁποίους αὐτὸς διορίζει καὶ παύει (ἄρθρ. 110) καὶ τῶν ὁποίων ἡ προσυπογραφὴ εἶναι ἀναγκαία διὰ τὸ κῦρος τῶν πράξεων αὐτοῦ (ἄρθρ. 106. 127). Ὁ Κυβερνήτης ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ κυροῦν καὶ δημοσιεύειν τοὺς νόμους· ὑποχρεοῦται ὅμως νὰ κυρώσῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ δὶς μὴ κυρωθέντα νόμον, ἂν ἡ Βουλὴ καὶ ἐκ τρίτου ψηφίσῃ αὐτὸν (ἄρθρ. 38. 73, 123). Ὁ Κυβερνήτης ἔχει τέλος τὸ δικαίωμα τοῦ μεταβάλλειν τὴν κεφαλικὴν ποινὴν (ἄρθρ. 124). Ὁ Κυβερνήτης δὲν ἔχει εἴσοδον εἰς τὴν Βουλὴν ἄλλοτε, εἰμὴ κατὰ τὴν ἔναρξιν καὶ τὴν λῆξιν τῆς συνόδου (ἄρθρ. 118). Οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας ἔχουσιν ἐλευθέραν εἴσοδον εἰς πάσας τὰς συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς καὶ ἀκούονται, ὁσάκις ζητήσωσι τὸν λόγον (ἄρθρ. 129)· προσκαλούμενοι δὲ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ὀφείλουσι νὰ χορηγῶσι τὰς ἀναγκαίας πληροφορίας περὶ τῶν πραγμάτων, ἅτινα ἀνάγονται εἰς τὸν ἑαυτῶν κλάδον, μόνου τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας δυναμένου ν' ἀναβάλῃ τὴν κοινοποίησιν τῶν πραγμάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εἰσέτι δὲν συμφέρει νὰ κοινολογηθῶσιν (ἄρθρ. 128). Ὁ Κυβερνήτης προτείνων σχέδια νόμων εἰς τὴν Βουλὴν διορίζει ἕνα ἢ πλειοτέρους τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας, ὅπως παρευρεθῶσι κατὰ τὴν συζήτησιν τούτων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξάπαντος πρέπει νὰ παρευρίσκηται μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ἐκεῖνος ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας, εἰς τὸν κλάδον τοῦ ὁποίου ἀνήκει τὸ προτεινόμενον νομοσχέδιον (ἄρθρ. 108). Ἀλλ' ὅμως οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας δὲν δύνανται νὰ ὦσι ταὐτοχρόνως καὶ μέλη τῆς Βουλῆς, ἀφοῦ ἀπαγορεύεται εἰς τὰ μέλη ταύτης ἄνευ διακρίσεως νὰ δεχθῶσιν ἄλλο δημόσιον ὑπούργημα ἐπὶ ποινῇ ἐκπτώσεως (ἄρθρ. 63), τοῦτο δὲ προκύπτει καὶ ἐκ τῆς σιωπῆς τοῦ ἄρθρου 129,

ἀρξαμένης καὶ ἐν Ναυπλίῳ περατωσάσης τὸ ἔργον αὐτῆς Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως [142].

μὴ λαλοῦντος περὶ δικαιώματος ψήφου τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας ἐν τῇ Βουλῇ, ὅταν οὗτοι ὦσι μέλη ταύτης. Τέλος ἡ δικαστικὴ ἐξουσία προσαρμόζει τοὺς νόμους (ἄρθρ. 39) καὶ ἀνήκει εἰς τὰ διάφορα δικαστήρια (ἄρθρ. 42)· εἶναι δ' αὕτη ἀνεξάρτητος τῶν δύο ἄλλων ἐξουσιῶν εἰς τὰς ἀποφάσεις της, δικάζει κατὰ τοὺς γραπτοὺς νόμους τοῦ Ἔθνους (ἄρθρ. 133, 134) καὶ ἐνεργεῖται διὰ τῶν δικαστηρίων ἐν ὀνόματι τοῦ Ἔθνους (ἄρθρ. 135). Καὶ λαμβάνονται μὲν ἐγγυήσεις τινὲς πρὸς ὀρθὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, οὐδεμία ὅμως εἰδικὴ διάταξις περιλαμβάνεται ἐν τῷ Συντάγματι περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν δικαστῶν, ἀφεθείσης ἴσως τῆς διακανονίσεως τοῦ ζητήματος τούτου εἰς τὸν ἐκδοθησόμενον Νόμον περὶ Ὀργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων (ἄρθρ. 146). Τοιουτοτρόπως διέταξε τὰ τῶν ἐξουσιῶν τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Τὸ Σύνταγμα τοῦτο φαίνεται κατασκευασθὲν διὰ τὸν μέλλοντα Ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος· στηρίζεται ὅμως ἐντελῶς ἐπὶ δημοκρατικῶν ἀρχῶν καὶ ἐξασφαλίζει τὴν ὑπεροχὴν εἰς τὴν Βουλήν, ἀφοῦ ὁ Κυβερνήτης οὐ μόνον δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀπολύτου ἀρνησικυρίας καὶ ὑποχρεοῦται νὰ ὑποκύψῃ ἐντέλει εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Βουλῆς, ὡς ἐμάθομεν ἀνωτέρω, ἀλλὰ προσέτι δὲν ἔχει οὐδὲ τὸ δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὴν Βουλήν, ὅπως ποιούμενος ἔκκλησιν εἰς τὴν ψῆφον τοῦ λαοῦ ἄρῃ τὴν μεταξὺ τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας σύγκρουσιν, τὴν καθιστᾶσαν ἀδύνατον τὴν λειτουργίαν τῆς κυβερνητικῆς μηχανῆς. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ πολιτεύματος τούτου ἤθελε καταδείξει τὰ ῥιζικὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ.

[142] Τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Ἄργει ἀρξαμένης καὶ ἐν Ναυπλίῳ περατωσάσης τὸ ἔργον αὐτῆς Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἠκολούθησεν ἐπίσης τὴν ἀρχὴν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, ὡς καὶ τὰ προηγηθέντα αὐτοῦ Συντάγματα· ἐκανόνισεν ὅμως τὰς σχέσεις τῶν ἐξουσιῶν πρὸς ἀλλήλας οὕτως, ὥστε κατέστη δυνατὴ ἡ ἁρμονικὴ συνεργασία αὐτῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος κατὰ τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα, δι' ὃ καὶ δικαίως τὸ Σύνταγμα τοῦτο ἐν ἄρθρῳ 53 περιέλαβεν, ὅτι «ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπικράτεια εἶναι Ἡγεμονία διαδοχικὴ *Συνταγματικὴ καὶ Κοινοβουλευτική*, ἐνεργουμένου τοῦ πολιτικοῦ Κράτους ἀντιπροσωπικῶς ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους ὑπὸ διαφόρων Ἀρχῶν». Κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦτο τὸ πολιτικὸν Κράτος (ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία) διαιρεῖται εἰς τρεῖς ἐξουσίας, νομοθετικήν, νομοτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν (ἄρθρ. 54). Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία θέτει τοὺς νόμους (ἄρθρ. 55)· ἐνεργεῖται δὲ κοι-

Διερχόμενοι ἐπιτροχάδην τὰ εἰρημένα Συντάγματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ὧν τινα μὲν δὲν ἐφηρμόσθησαν παντάπασιν, ἄλλα δ' ἐφηρμόσθησαν ἐπὶ βραχὺ καὶ ἐν ἀνωμάλῳ καταστάσει πραγμάτων, μὴ ἐπιτρεπούσῃ τὴν κανονικὴν νῶς ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος, ὑπὸ τῆς Γερουσίας καὶ ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ (ἄρθρ. 58). Τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἀνήκει εἰς τὸν Ἡγεμόνα, ἐνασκοῦντα τοῦτο διὰ τῶν ὑπουργῶν (ἄρθρ. 83, 192, 194. 223)· ἔχουσιν ὅμως τὰ μέλη τῶν βουλῶν τὸ δικαίωμα νὰ προβάλλωσιν εἰς αὐτὰς προτάσεις περὶ νόμων (ἄρθρ. 108), καὶ ἂν μετ' ἀνάγνωσιν καὶ συζήτησιν τῆς προτάσεως εἰς τρεῖς κατὰ συνέχειαν συνεδριάσεις ἡ Βουλὴ ἢ ἡ Γερουσία ἐγκρίνωσι τὴν πρότασιν διὰ πλειοψηφίας, γίνεται ἀναφορὰ πρὸς τὸν Ἡγεμόνα, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖται οὗτος νὰ λάβῃ ὑπὸ σκέψιν τὴν πρότασιν καὶ ὑποβάλῃ τὸ περὶ ταύτης νομοσχέδιον, ἀλλ' ὅμως δὲν ὑποχρεοῦται οὗτος εἰς τοῦτο· ἂν δὲ τὸ αὐτὸ ζήτημα περὶ τῆς αὐτῆς προτάσεως ἐπαναληφθῇ κατὰ τὴν ἐπομένην σύνοδον ὑπὸ τῆς ἑτέρας τῶν βουλῶν, ὁ Ἡγεμὼν ὑποχρεοῦται κατὰ τὴν σύνοδον ἐκείνην νὰ ὑποβάλῃ τὸ σχετικὸν νομοσχέδιον (ἄρθρ. 85, 119, 120, 121). Ἡ συζήτησις καὶ ἐπιψήφισις τῶν νόμων γίνεται ὑπὸ τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας, αἵτινες ἔχουσι καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ τροποποιεῖν τὰ νομοσχέδια ἐν μέτρῳ τοιούτῳ, ὥστε νὰ μὴ ἀλλοιῶται ἐντελῶς ἡ ὑπόθεσις καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ νομοσχεδίου (ἄρθρ. 84, 192, 195 ἐπ, 205, 211). Ἡ κύρωσις καὶ ἡ δημοσίευσις τῶν νόμων ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ἡγεμόνα (ἄρθρ. 56, 83, 130, 192, 207, 208, 213, 215, 216, 223). Τὸ ἐκ τῶν δύο Βουλῶν συγκροτούμενον Νομοθετικὸν Σῶμα ἔχει ὡσαύτως τὸ δικαίωμα νὰ ψηφίζῃ ἐτησίως τοὺς φόρους (ἄρθρ. 31, 90, 246), νὰ ψηφίζῃ τὸν ἐτήσιον προϋπολογισμὸν καὶ νὰ ἐξελέγχῃ τὸν ἀπολογισμὸν (ἄρθρ. 89, 91, 164, 210), νὰ ψηφίζῃ τοὺς περὶ στρατολογίας τοῦ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν στρατοῦ νόμους καὶ νὰ προσδιορίζῃ τὴν δύναμιν αὐτῶν (ἄρθρ. 97), νὰ συγκατατίθεται εἰς τὴν κήρυξιν πολέμου (πλὴν τοῦ ἀμυντικοῦ) καὶ εἰς τὴν σύναψιν συμβάσεων (ἄρθρ. 101), νὰ ἐπερωτᾷ τοὺς ὑπουργοὺς (ἄρθρ. 112, 164) καὶ νὰ κατηγορῇ καὶ δικάζῃ αὐτοὺς (ἄρθρ. 164, 165, 184, 185, 258 ἐπ.). Ἡ Βουλὴ συγκροτεῖται ἐξ Ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, ἐκλεγομένων ἐπὶ πενταετίαν δι' ἐμμέσου ἐκλογῆς καὶ ἀνανεουμένων ἐτησίως κατὰ τὸ πεμπτημόριον (ἄρθρ. 66, 71 ἐπ, 131 ἐπ.). Ἡ Γερουσία συγκροτεῖται ἐκ γερουσιαστῶν, οἵτινες ἐκλέγονται ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος ἐπὶ τῇ βάσει προσόντων (ἄρθρ. 166, 167), εἶναι ἰσόβιοι (ἄρθρ. 174) καὶ δὲν

λειτουργίαν αὐτῶν, μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν δύο τελευταίων Συνταγμάτων τῆς Ἑλλάδος τῶν ἐτῶν 1844 καὶ 1864, ὅπως μάθωμεν, πῶς ταῦτα ἐκανόνισαν τὰ τῶν λειτουργιῶν τῆς

δύνανται νὰ ὦσιν οὐδὲ ἐλάσσονες τῶν 27, οὐδὲ πλείονες τῶν 35 (ἄρθρ. 168 ἐπ.)· ὁ Διάδοχος ὅμως τοῦ Ἡγεμόνος ἅμα τῇ συμπληρώσει τοῦ 18 ἔτους τῆς ἡλικίας του ἔχει ἕδραν, οὐχὶ δὲ καὶ ψῆφον ἐν τῇ Γερουσίᾳ (ἄρθρ. 176). Ἡ νομοτελεστικὴ ἐξουσία ἐπιχυροῖ τοὺς νόμους, τοὺς δημοσιεύει καὶ ἐκτελεῖ (ἄρθρ. 56)· ἀνήκει δὲ *ἀσυμμερίστως* εἰς τὸν Ἡγεμόνα, ὅστις ἐνεργεῖ ταύτην διὰ τῶν ὑπουργῶν (ἄρθρ. 59, 222, 224, 254), ὧν ἡ προσυπογραφὴ εἶναι ἀναγκαία διὰ τὸ κῦρος τῶν πράξεων αὐτοῦ (ἄρθρ. 233, 255) καὶ οἵτινές εἰσιν ὑπεύθυνοι διὰ τοῦτο ἀπέναντι τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας, ἐνῷ ὁ Ἡγεμὼν εἶναι ἀνεύθυνος καὶ ἀπαραβίαστος (ἄρθρ. 234, 256, 258 ἐπ.). Τοὺς ὑπουργοὺς διορίζει καὶ παύει ὁ Ἡγεμὼν (ἄρθρ. 225, 251)· ἔχουσι δὲ οὗτοι εἴσοδον εἰς τὰς βουλὰς (ἄρθρ. 112, 200) καὶ δύνανται ταὐτοχρόνως νὰ ὦσι μέλη τῆς Βουλῆς (ἄρθρ. 153). Ὁ Ἡγεμὼν δὲν ἔχει εἴσοδον εἰς τὰς βουλὰς ἄλλοτε εἰμὴ κατὰ τὴν ἔναρξιν καὶ λῆξιν τῆς συνόδου (ἄρθρ. 242, 247)· ἔχει ὅμως τὸ δικαίωμα νὰ συγκαλῇ τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα εἰς ταχτικὰς καὶ ἐκτάκτους Συνόδους, νὰ κηρύσσῃ τὴν λῆξιν τῶν συνόδων μετὰ τὴν παρέλευσιν τοῦ ὡρισμένου χρόνου, νὰ παρατείνῃ ἐν ἀνάγκῃ τὴν διάρκειαν αὐτῶν, ν' ἀναβάλλῃ τὰς συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς καὶ νὰ διαλύῃ τὴν Βουλὴν (ἄρθρ. 241, 243). Ὁ Ἡγεμὼν ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀμνηστείας (ἄρθρ. 244, 245). Τέλος ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἐφαρμόζει τοὺς νόμους ἰδίως εἰς ἑκάστου τὰς πράξεις καὶ τὰ δίκαια (ἄρθρ. 57), εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν ἄλλων δύο ἐξουσιῶν καὶ δικάζει κατὰ τοὺς γραπτοὺς νόμους τοῦ Ἔθνους (ἄρθρ. 264, 265), ἀπαγορευομένης πάσης ἀναμίξεως τοῦ Ἡγεμόνος ἢ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης (ἄρθρ. 267)· ἀνήκει δ' αὕτη εἰς τὰ διάφορα δικαστήρια καὶ ἐνεργεῖται ὑπὸ τῶν δικαστῶν ἐν ὀνόματι τοῦ Ἡγεμόνος (ἄρθρ. 60, 266). Τοὺς δικαστὰς διορίζει ὁ Ἡγεμών, καὶ μετὰ παρέλευσιν δεκαετίας ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Συντάγματος οἱ τιμίως διαχειρισθέντες τὴν δικαστικὴν Ἀρχὴν καὶ ἔχοντες τὰς ἀναγκαίας δικαστικὰς γνώσεις θέλουσι διορισθῇ διὰ βίου δικασταί (ἄρθρ. 230, 268). Καὶ ἄλλαι τινὲς διατάξεις πρὸς ἐξασφάλισιν ἀνεξαρτήτου καὶ καλῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης ὑπάρχουσιν. Ἐν τῷ Συντάγματι τούτῳ ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας δύο δικαιώματα, ἅτινα ἐκ τῶν προηγουμένων δύο Ἑλληνικῶν Συνταγμάτων ἔλειπον, ἤτοι τὸ δικαίωμα τῆς ἀπο-

πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ πῶς ἐφηρμόσθησαν αἱ περὶ τούτου διατάξεις αὐτῶν.

Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844 διακρίνει ἐπίσης τρεῖς ἐξουσίας, νομοθετικήν, ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικήν [143]. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐνεργεῖται συνάμα ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας [144]. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν Βασι-

---

λύτου ἀρνησικυρίας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων, καταστάσης οὕτω δυνατῆς τῆς ἁρμονικῆς συνεργασίας τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, καὶ τῆς ἄρσεως τῆς τυχὸν ἐπελευσομένης μεταξὺ αὐτῶν συγκρούσεως διὰ τῆς ἐκκλήσεως εἰς τὴν ψῆφον τοῦ λαοῦ.

[143] Πρβ. Τὴν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει ἀγόρευσιν τοῦ Εἰσηγητοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς Λ. Μελᾶ περὶ τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐπιτροπῆς: «Ἀκολούθως διεχώρισε τὴν ἐκτελεστικήν, νομοθετικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν ἀπ' ἀλλήλων, καθιερώσασα οὕτω τὴν ἀναγκαιοτάτην ταύτην διὰ τὴν τύχην τῶν ἐθνῶν διάκρισιν» (Πρακτικὰ τῆς Α' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως 110).

[144] Πρβ. ἄρθρ. 15, 69. Τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἀνήκει καὶ εἰς τὸν Βασιλέα καὶ εἰς ἑκατέραν τῶν δύο βουλῶν· αἱ προτάσεις ὅμως, αἱ ἀφορῶσαι εἰς αὔξησιν τῶν ἐξόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ, δὲν πηγάζουσιν ἐκ τῶν βουλῶν (ἄρθρ. 16, 17). Τὸ δικαίωμα τῆς συζητήσεως καὶ ψηφίσεως τῶν νόμων ἔχουσιν αἱ βουλαί. Ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς κυρώσεως καὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν νόμων (ἄρθρ. 29). Πρὸς τούτοις αἱ βουλαὶ ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ψηφίζωσι τοὺς φόρους (ἄρθρ. 52), νὰ ψηφίζωσι τὸν ἐτήσιον προϋπολογισμὸν καὶ ἀποφασίζωσιν ἐπὶ τοῦ ἀπολογισμοῦ (ἄρθρ. 53), νὰ ἐπερωτῶσι τοὺς ὑπουργοὺς (ἄρθρ. 50), καὶ προσέτι νὰ κατηγορῶσι καὶ δικάζωσιν αὐτοὺς (ἄρθρ. 83, 84). Ἡ Βουλὴ σύγκειται ἐκ βουλευτῶν ἐκλεγομένων κατὰ τριετίαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ (ἄρθρ. 59, 62)· διοριζόμενοι ὅμως οἱ Βουλευταὶ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως εἰς ἔμμισθον ὑπηρεσίαν καὶ δεχόμενοι αὐτήν, παύουσιν ἀμέσως τῶν βουλευτικῶν καθηκόντων, καὶ τότε μόνον ἀναλαμβάνουσιν αὐτά, ὅταν ἐκλεχθῶσιν ἐκ νέου (ἄρθρ. 64). Ἡ Γερουσία σύγκειται ἐκ Γερουσιαστῶν, οἵτινες διορίζονται ἰσοβίως ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἐπὶ τῇ βάσει προσόντων καὶ τῶν ὁποίων ὁ ἐλάχιστος ἀριθμὸς ὁρίζεται εἰς 27, δυναμένου τοῦ Βασιλέως ν' αὐξήσῃ αὐτὸν κατὰ τὰς ἀνάγκας μέχρι τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν, νὰ διορίσῃ δὲ πλείονας ταῦ ἀριθμοῦ τούτου μόνον τῇ συγκαταθέσει τῆς Βουλῆς

λέα, ἐνεργεῖται δὲ διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ διοριζομένων ὑπευθύνων ὑπουργῶν, ὧν ἡ προσυπογραφὴ εἶναι ἀναγκαία διὰ τὸ κῦρος τῶν πράξεων τοῦ Βασιλέως, συνεπάγουσα καὶ τὴν εὐθύνην αὐτῶν διὰ τὴν προσυπογεγραμμένην πρᾶξιν [145]. Τέλος ἡ δικαστικὴ

(ἄρθρ. 70 ἐπ.). Οἱ Βασιλόπαιδες καὶ ὁ ἐπίδοξος τοῦ θρόνου Διάδοχός εἰσιν αὐτοδικαίως γερουσιασταὶ ἀπὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ 18 ἔτους τῆς ἡλικίας των καὶ ἔχουσι δικαίωμα ψήφου μόνον μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ 25 ἔτους (ἄρθρ. 75).

[145] Πρβ. ἄρθρ. 20, 22, 23, 24, 82. Οἱ ὑπουργοὶ δύνανται νὰ ὦσι συγχρόνως μέλη τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας, ὅτε καὶ ψηφοφοροῦσιν ἐν αὐταῖς, ἔχουσι δὲ πάντοτε εἴσοδον εἰς τὰς βουλάς, ἀκούονται, ὁσάκις ζητήσωσι τὸν λόγον, καὶ τέλος ὑποχρεοῦνται νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐν ταῖς βουλαῖς, ὁσάκις αὗται ἀπαιτήσωσι τὴν παρουσίαν των (ἄρθρ. 81). Ὁ Βασιλεύς, πλὴν τοῦ δικαιώματος τῆς προτάσεως καὶ τῆς κυρώσεως τῶν νόμων, οὗτινος ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συγκαλῇ ἅπαξ τοῦ ἔτους τὴν Βουλὴν καὶ τὴν Γερουσίαν, ἐκτάκτως δέ, ὁσάκις τὸ κρίνει εὔλογον, νὰ κηρύττῃ τὴν ἔναρξιν καὶ τὴν λῆξιν ἑκάστης βουλευτικῆς συνόδου, ν' ἀναβάλλῃ τὴν ἔναρξιν ἢ νὰ διακόπτῃ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐτησίας βουλευτικῆς συνόδου, καὶ τέλος νὰ διαλύῃ τὴν Βουλήν· μόνον ὅμως τῇ συναινέσει τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας ἡ ἀναβολὴ ἢ ἡ διακοπὴ δύνανται νὰ διαρκέσωσιν ὑπὲρ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἢ ν' ἀνανεωθῶσιν ἐντὸς τῆς αὐτῆς βουλευτικῆς συνόδου (ἄρθρ. 30, 31, 47). Ἐπίσης ἔχει ὁ Βασιλεὺς τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀμνηστείας (ἄρθρ. 32). Ἀπαγορεύεται εἰς τὸν Βασιλέα ν' ἀναστείλῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων, ἢ νὰ ἐξαιρέσῃ τινὰ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν (ἄρθρ. 28).—Τὸ ἄρθρον 20 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν Βασιλέα· ἐνεργεῖται δὲ διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ διοριζομένων ὑπευθύνων ὑπουργῶν». Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐψηφίσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν Βασιλέα, ἐνεργουμένη διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ διοριζομένων ὑπευθύνων ὑπουργῶν». Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων διὰ τοῦ πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν διαγγέλματός του, τοῦ περιέχοντος τὰς ἐπὶ τοῦ ψηφισθέντος Συντάγματος παρατηρήσεις του, παρετήρησεν ἐπὶ τοῦ εἰρημένου ἄρθρου τὰ ἑξῆς: «Εἰς ἀποφυγὴν ἐνδεχομένης παρεξηγήσεως ὡς πρὸς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐν τῷ ἄρθρῳ 20 περιεχομένου βασιλικοῦ δικαιώματος ἔκρινα σκόπιμον νὰ συνταχθῇ αὐτὸ κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: «Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν Βασιλέα, ὅστις ἐνεργεῖ αὐτὴν διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ διοριζομένων ὑπουρ-

ἐξουσία ἐνεργεῖται διὰ τῶν δικαστηρίων, αἱ δὲ δικαστικαὶ ἀποφάσεις ἐκτελοῦνται ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως, ὅστις καὶ διορίζει τοὺς δικαστάς [146].

γῶν». Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ὅμως ἐτροποποίησε τὸ ἄρθρον, ὡς ἔχει ἐν τῷ Συντάγματι, ὁ δὲ Βασιλεὺς Ὄθων ἀπεδέχθη τὴν τροποποίησιν ταύτην (πρβ. Πρακτικὰ τῆς Α' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως σελ. 292, 569, 590, 592). Προφανῶς ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἠθέλησε νὰ προλάβῃ τὴν ἐκ τῆς ἀρχικῆς συντάξεως τοῦ ἄρθρου ἐνδεχομένην ἑρμηνείαν, ὅτι ἡ ἐνέργεια τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἀνήκει εἰς τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοτελῶς δυνάμει τοῦ Συντάγματος, διὰ δὲ τῆς ἰδικῆς του συντάξεως τοῦ ἄρθρου νὰ τονίσῃ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως, χαρακτηριζομένων τῶν ὑπουργῶν τρόπον τινὰ ὡς τυφλῶν ὀργάνων τῆς ἰδίας αὐτοῦ θελήσεως.

[146] Περὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας γίνεται λόγος ἐν δυσὶν ἄρθροις τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844· ἤτοι ἐν ἄρθρῳ 21, ἔχοντι ὡς ἑξῆς: «Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἐνεργεῖται διὰ τῶν δικαστηρίων, αἱ δὲ δικαστικαὶ ἀποφάσεις ἐκτελοῦνται ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως», καὶ ἐν ἄρθρῳ 86, ἔχοντι ὡς ἑξῆς: «Ἡ δικαιοσύνη πηγάζει ἀπὸ τοῦ Βασιλέως, ἐνεργεῖται δὲ διὰ δικαστῶν, ὑπ' αὐτοῦ διοριζομένων». Τὸ ἄρθρον 21 ἐψηφίσθη ἀρχικῶς, ὡς ἔχει ἐν τῷ Συντάγματι, τὸ δὲ ἄρθρον 86 ἐψηφίσθη ἀρχικῶς ὡς ἑξῆς: «Ἡ δικαιοσύνη ἐνεργεῖται διὰ δικαστῶν, ὑπὸ τοῦ Βασιλέως διοριζομένων». Ἐπὶ τοῦ πρώτου ἄρθρου 21 ὁ Βασιλεὺς Ὄθων διὰ τοῦ προμνημονευθέντος διαγγέλματός του παρετήρησε τὰ ἑξῆς: «Ἐπίσης ἔκρινα σκόπιμον νὰ τροποποιηθῇ τὸ 21 ἄρθρον, ὡς ἀνῆκον εἰς τὸ περὶ συντάξεως τῆς πολιτείας κεφάλαιον, οὕτως, ὥστε *τὰ ἐκφράζηται ἐν αὐτῷ ἡ συνάφεια τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν*, χωρὶς νὰ βλάπτηται ἐκ τούτου ποσῶς ἡ ἀνεξαρτησία τῶν δικαστηρίων. Ἡ τροποποίησις ἔχει ὡς ἀκολούθως. «Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία πηγάζει ἀπὸ τοῦ Βασιλέως, ἐνεργεῖται δὲ διὰ τῶν δικαστηρίων· αἱ δικαστικαὶ ἀποφάσεις ἐκτελοῦνται ἐν ὀνόματι αὐτοῦ». Ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων τούτων τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἀντιπαρετήρησε τὰ ἑξῆς: «Ἄρθρον 21. Ἔμεινε κατὰ τὸ σχέδιον· ἡ δὲ περὶ ἐκπηγάσεως τῆς δικαιοσύνης ἔννοια τοῦ Β. Διαγγέλματος μετεφέρθη εἰς τὸ ἄρθρον 86, γενόμενον οὕτως: «Ἡ δικαιοσύνη πηγάζει ἀπὸ τοῦ Βασιλέως, ἐνεργεῖται δὲ διὰ δικαστῶν, ὑπ' αὐτοῦ διοριζομένων». Τὴν γνώμην ταύτην τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀπεδέχθη ὁ Βασιλεὺς Ὄθων (πρβ· Πρακτικὰ τῆς Α' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως 292, 569, 590, 592). Διὰ τῆς συντάξεως τοῦ ἄρθρου 21, ὡς διετύπωσεν αὐτὴν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ἐπεδίωξεν οὗτος, ἀκολου-

Ἡ ἐν γένει διάταξις τῶν τριῶν ἐξουσιῶν ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1844, ὁπλίζουσα δι' ἰσχυρῶν μέσων τὰ ὄργανα τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἰδίας ἀνεξαρτησίας [147], παρεῖχε συγχρόνως εἰς αὐτὰς τὴν εὐ-

---

θῶν κατὰ τοῦτο τὰ Γαλλικὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1814 καὶ 1830, νὰ καταστήσῃ ἀμφίβολον τὴν ἰδιότητα τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας ὡς αὐτοτελοῦς καὶ ἀνεξαρτήτου ἐξουσίας, καὶ νὰ παραστήσῃ ταύτην τρόπον τινὰ ὡς ἐξάρτημα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀπόφασις τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ὅπως διατηρηθῇ ἀμετάβλητον τὸ ἄρθρον 21 ἐν τῷ περὶ συντάξεως τῆς πολιτείας κεφαλαίῳ, ἀποκλείει πᾶσαν περὶ τούτου συζήτησιν, τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας παρισταμένης ὡς αὐτοτελοῦς καὶ ἀνεξαρτήτου ἐξουσίας ἐν τῷ Συντάγματι. Ἐνταῦθα ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Γάλλοις δημοσιολόγοις ἐνίοτε ἄλλη ἀπεδόθη σημασία εἰς τὴν διάταξιν τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων Γαλλικῶν Συνταγμάτων: «Toute justice émane du Roi», ἡ σημασία δηλονότι, ὅτι ἐν τῇ συνταγματικῇ πολιτείᾳ δὲν ὑπάρχει ἄλλη δικαιοσύνη εἰμὴ ἡ δικαιοσύνη τῆς πολιτείας, καὶ ὅτι πᾶσαι αἱ ἄλλαι δικαιοδοσίαι, τὰς ὁποίας παρήγαγε τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα τοῦ μεσαίωνος, ἐξέλιπον τελείως (πρβ. P. Rossi Cours de droit constitutionnel IV. 346: «*Toute justice émane du Roi*, n'est évidemment qu'une phrase historique. Dire aujourd'hui: *Toute justice émane* du Roi veut dire: il n'y a de légitime dans la société que la justice publique, il n'y a de légitime que la justice sociale; les justices particulières, justices féodales, justices seigneuriales sont à jamais bannies du sol de la France, ce grand acte, l'administration de la justice, est un fait du pouvoir national». Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844 λαμβάνει πρόνοιαν καὶ περὶ τῆς ἰσοβιότητος τῶν δικαστῶν, τῆς ὁποίας ἡ ἔναρξις ἀφέθη νὰ προσδιορισθῇ διὰ νόμου (ἄρθρ. 87), μὴ ψηφισθέντος καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος.

[147] Εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐχορηγήθη τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας, ὅπως ματαιοῖ πᾶσαν κατὰ τῶν δικαιωμάτων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐπιβουλὴν τῶν βουλῶν καὶ πᾶν ἄλλο νομοθετικὸν μέτρον, ὅπερ οὗτος ἔκρινεν ἐπιβλαβές· πρὸς τούτοις δὲ τὸ δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὴν Βουλὴν καὶ τοῦ αὐξάνειν τὸν ἀριθμὸν τῶν γερουσιαστῶν, διὰ τοῦ ὁποίου ἠδύνατο νὰ διασπασθῇ πᾶσα συστηματικὴ ἀντιπολίτευσις κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐκ μέρους τῶν βουλῶν. Ἐξ ἑτέρου εἰς τὰς βουλὰς ἐδόθη τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφίζειν τοὺς νόμους,

κολίαν τῆς συνεννοήσεως καὶ συνεργασίας, αἵτινες ἦσαν ἀπολύτως ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ἁρμονικὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος[148]. Ἐκείνη ἡ ἐξουσία, ἥτις ὑστέρει τῶν ἄλλων ἐν τῷ Συντάγματι τούτῳ, ὑπῆρξεν ἡ δικαστική, ἥτις ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τοῦ εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς ἀπολύτως ἀναγκαίου θεσμοῦ τῆς ἰσοβιότητος τῶν δικαστῶν κατέστη ὑποχείριος εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν[149].

Ἀλλ' ὅμως ὁ Βασιλεὺς Ὄθων διάφορον εἶχεν ἰδέαν περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἐπεδίωξε τὴν εἰς χεῖράς του συγκέντρωσιν ἁπάσης τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τοὺς τύπους μὲν τοῦ Συντάγματος, ἀλλὰ διὰ μέτρων ἐκνόμων καὶ ἀντισυνταγματικῶν, ἅτινα ἐγένοντο καὶ ἡ αἰτία τῆς ἐκπτώσεως αὐτοῦ[150].

τοὺς φόρους καὶ τὸν προϋπολογισμόν, διὰ τῆς μὴ ψηφίσεως δὲ τούτων ἠδύνατο νὰ παραλύσῃ ἡ κίνησις τῆς κυβερνητικῆς μηχανῆς, καὶ πρὸς τούτοις τὸ δικαίωμα τοῦ κατηγορεῖν καὶ δικάζειν τοὺς ὑπουργούς, διὰ τοῦ ὁποίου ἠδύναντο αἱ βουλαὶ νὰ θέσωσιν ἐκποδὼν τοὺς ἀπαρέσκοντας αὐταῖς συμβούλους τοῦ Στέμματος. Ἐπὶ πλέον ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐκ μέρους τοῦ Βασιλέως ἀναστολῆς τῆς τῶν νόμων ἐνεργείας, καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐξαιρέσεως ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν νόμων ἀποτελοῦσιν ἐγγύησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας.

[148] Ἡ συνεννόησις καὶ συνεργασία τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας κατέστη δυνατὴ καὶ εὔκολος, ἀφοῦ ἐπετράπη εἰς τὸν Βασιλέα νὰ λαμβάνῃ τοὺς ὑπουργοὺς μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας, εἰς δὲ τοὺς ὑπουργοὺς ἡ εἴσοδος εἰς τὰς βουλὰς καὶ ὁ λόγος, καὶ ὅταν ἔτι δὲν εἶναι μέλη αὐτῶν. Ἠδύνατο δ' ἑπομένως ὁ Βασιλεύς, παραλαμβάνων ἑκάστοτε εἰς τὸ ὑπουργεῖον τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐν ταῖς βουλαῖς πλειοψηφιῶν, ἢ τοὺς ὑπὸ τούτων ὑποδεικνυομένους, νὰ διατηρῇ διαρκῶς τὴν μεταξὺ ὑπουργείου καὶ βουλῶν ἀναγκαιοτάτην ἁρμονίαν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος.

[149] Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ λάβῃ ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς ἐξαρτήσεως τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῶν διαταγῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἂς ἀναγνώσῃ τὰς ἐν τῇ Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῇ Συνελεύσει ἀγορεύσεις τῶν πληρεξουσίων Καλαμίδα, Πετσάλη, Βουδούρη, Ἀντωνοπούλου (πρβ. τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικὰ V. 467, VI. 19, 313 ἑπ, 316).

[150] Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἔθηκεν εἰς χρῆσιν πάντα τὰ μέσα ἐκεῖνα, τὰ

Καὶ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1864 δὲν ἀπεμακρύνθη τοῦ δόγματος

ὁποῖα μετεχειρίσθησαν οἱ Γερμανοὶ Ἡγεμόνες πρὸς περιγραφὴν τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν· ἔδρεψεν ὅμως οὗτος καὶ πάντας τοὺς καρπούς, οὓς ἠρίθμησεν εἰς τοὺς Γερμανοὺς Ἡγεμόνας ὁ ἐπιφανὴς τῆς Γερμανίας δημοσιολόγος Robert von Mohl ἐν τῇ εἰρημένῃ ἀνωτέρω συγγραφῇ του Staatsrecht, Völkerrecht und Politik I. 49 ff, 392 ff. Ἐπεδίωξε νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν δύναμιν τῆς Βουλῆς καὶ νὰ καταστήσῃ ταύτην πειθήνιον ὄργανον τῶν θελήσεών του, ἐπέτυχε δ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦτο μετὰ μεγάλης θυσίας τῆς δημοτικότητος αὐτοῦ. Αἱ εἰς τὰς ἐκλογὰς ἐπεμβάσεις ἐγίνοντο ἀπροκαλύπτως καὶ κατὰ τρόπον σκανδαλώδη ὑπὸ τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκλογῆς τοῦ 1844 ἐνεκαινίσθη ἡ τακτικὴ αὕτη καὶ ἐπεμβάσεις σκανδαλώδεις ἐγένοντο ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως· συγχρούσεις δὲ συνέβησαν καὶ αἱματοχυσίαι, καταδιώξεις καὶ φυλακίσεις ὑποψηφίων ἐγένοντο, π. χ. τοῦ Γρίβα, τοῦ Μαυρομμάτη κλπ, θάσεις ἐδόθησαν καὶ παράσημα καθ' ἑκατοντάδας διενεμήθησαν εἰς φίλους τῆς Κυβερνήσεως, εἰς τοὺς ὁποίους ἀκόμη καὶ διπλώματα παρασήμων ἐδόθησαν ἄνευ ὀνομάτων, ψηφοφόροι ἀπεκλείσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ πέμψωσιν εἰς τὴν Βουλὴν συμβόλαια περὶ τῆς ψήφου των θεωρηθέντα ἔγκυρα καὶ παραδεκτὰ ὑπὸ τῆς Βουλῆς κατὰ τὴν ἐξέλεγξιν τῶν ἐκλογῶν, διπλᾶ εἰσιτήρια βουλευτῶν ἐξεδόθησαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὑπὸ πολλῶν διοικητῶν κλπ. (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ I. Α'. α'. 22 ἑπ, 51 ἑπ, 59 ἑπ, 131, 132, 242, 258, 273, 313, 376 ἑπ, 388, 393 ἑπ, 399 ἑπ, 475, 482 ἑπ, 495, 503 ἑπ, 540, 721 ἑπ, 730 ἑπ, 773, I. Α'. 6'. 621 ἑπ. [illegible] Ἑρουσίας Πρακτικὰ I. Α'. 178 ἑπ.). Οὐχὶ ὀλιγώτερον [illegible] ἐκλογαὶ τῆς δευτέρας [illegible] βουλευτικῆς περιόδου, ἀποδείξασαι, ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ὀθ[illegible] [illegible]ministration [illegible]ῶν διέλυσε τὴν Βουλήν, ὅπως δι' ἐπεμβάσεων ἀποκλείσῃ τοὺς ἀντιπολιτευομένους, πλὴν διὰ τῶν ὀργάνων τῆς Κυβερνήσεως τὰς κάλπας τῶν κυβερνητικῶν ὑποψηφίων. Ὀλίγα παραδείγματα θ' ἀρκέσωσι πρὸς ἀπόδειξιν τούτου. Ἐν Λεβαδείᾳ π. χ. ὁ ὑποψήφιος τῆς Κυβερνήσεως Λουκᾶς Νάκος ἔλαβε ψήφους 2870 καὶ ὁ Α. Γεωργαντᾶς ἐπίσης κυβερνητικὸς ὑποψήφιος ψήφους 2868, οἱ δὲ ἀντιπολιτευόμενοι Φ. Ἰ. Φίλων καὶ Λ. Λαπουσιάδης ἀνὰ μίαν ψῆφον ἕκαστος. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Βονίτσης καὶ Ξηρομέρου οἱ κυβερνητικοὶ ὑποψήφιοι ἔλαβον: ὁ Π. Μοναστηριώτης ψήφους 3713, ὁ Σταῦρος Γρίβας 3712, ὁ Ἰ. Πετιμέζης 3683, οἱ δὲ ἀντιπολιτευόμενοι Θεόδωρος Γρίβας 84, Ν. Μαυρομμάτης καὶ Ν. Μαγγινόπουλος ἀνὰ 59 καὶ ὁ Ἰ. Μοναστηριώτης 5 Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Δωρίδος ἐψήφισαν ἐν συνόλῳ 3214 ψηφοφόροι, οἱ δὲ

τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, διακρίνει δὲ καὶ τοῦτο, ὡς τὸ

κυβερνητικοὶ ὑποψήφιοι Γ Κονδύλης καὶ Κ. Φασίτσας ἔλαβον ἀνὰ 3380 ψήφους, ἤτοι 166 πλέον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ψηφοφορησάντων. Ἐν τῷ δήμῳ Εὔας τῆς Μεσσήνης ὁ Ἀλέξανδρος Κουμουνδοῦρος εὑρέθη ἄνευ οὐδεμιᾶς ψήφου ἐν τῇ κάλπῃ αὐτοῦ. Πάσας τὰς παρανόμους ἐκλογάς, ὧν ἡ λεπτομερὴς ἀπαρίθμησις καταντᾷ ἄσκοπος, ἡ Βουλή, δοῦλον ὄργανον τοῦ ὑπουργείου γενομένη, ἐπεκύρωσεν ἄνευ συζητήσεως καὶ δι' ἀναστάσεως ὡς νομίμως γενομένας (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ II. Α'. α'. 17 ἐπ, 40, 144, 148 ἐπ, II. Α'. β'. 109). Ἡ κυβερνητικὴ ὑποψηφιότης ἰσοδυνάμει πρὸς διορισμὸν κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ γερουσιαστοῦ Χρηστίδου (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ V. Γ'. 929 «ὑποψήφιος βουλευτὴς τῆς Ἑλλάδος θὰ εἴπῃ διορισμὸς τοῦ βουλευτοῦ ἐκ μέρους τοῦ ὑπουργείου»). Διὰ τῶν τοιούτων ἐπεμβάσεων αἱ Κυβερνήσεις τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος εἰσῆγον εἰς τὴν Βουλὴν καὶ πολλοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους, ὅπως ἔχωσιν αὐτοὺς ὄργανά των· οὕτω π.χ. κατὰ τὴν δευτέραν βουλευτικὴν περίοδον εἰσήχθησαν εἰς τὴν Βουλὴν 22 δημόσιοι ὑπάλληλοι (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ II. Β'. 82). Καὶ ὅπως μὴ ἐξακολουθήσω βεβαιῶν διὰ παραδειγμάτων τὴν πολιτικὴν ταύτην τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ἀρκοῦμαι νὰ παραθέσω τὸν ἑπόμενον διάλογον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ του Α. Κουμουνδούρου, προσεπιβεβαιοῦντα αὐτήν: «Μεγαλειότατε», εἶπεν αὐτῷ ποτε ὁ Κουμουνδοῦρος, «πράττετε κακῶς ἀναλαμβάνοντες προσωπικῶς τὴν πάλην, ἐκτίθεσθε Σεῖς ἀμέσως κατὰ μέτωπον ἀπέναντι τῆς ἀντιπολιτεύσεως· ἡ ἀντιπολίτευσις θὰ διευθύνῃ καθ' Ὑμῶν τὰ βέλη της καὶ αἱ συνέπειαι θ' ἀφορῶσιν εἰς Ὑμᾶς αὐτόν. Δὲν νομίζω οὔτε συμφέρον, οὔτε νόμιμον νὰ ἐξακολουθήσητε τὸ σύστημα τοῦτο, νὰ ἐπεμβαίνητε εἰς τὰς ἐκλογάς». Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων τὰ ἑξῆς: «Ὄχι· ἐννοῶ τοὺς κινδύνους, ἐννοῶ τὰς συνεπείας, ἀλλὰ νομίζω, ὅτι οὕτω δύναται ὁ τόπος αὐτὸς νὰ διοικῆται, διότι τοιουτοτρόπως ἐμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ διοίκησις. Θέλω ν' ἀναλάβω λοιπὸν τὴν εὐθύνην ὁλόκληρον, ἀλλὰ τὴν ἀναλαμβάνω, διὰ νὰ ἐδραιώσω ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν τὴν διοίκησιν» (πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ VI. Α'. 145). Λεπτομερέστερον περὶ τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης θέλομεν ὁμιλήσει ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς. Καὶ οὐ μόνον κατὰ τὰς ἐκλογὰς ἐγένοντο ἐπεμβάσεις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐξέλεγξιν τῶν ἐκλογῶν ἐπενέβαινε προσωπικῶς ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ὡς διηγεῖται καὶ ὁ ἐν ἔτει 1859 ὑπουργὸς αὐτοῦ Θ. Ζαΐμης, ἀναφέρων μάλιστα ὡρισμένως τὴν στάσιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος κατὰ τὴν ἐξέλεγξιν τῆς ἐκλογῆς Σπετσῶν, ἕνεκα τῆς ὁποίας καὶ διε-

πρὸ αὐτοῦ, τρεῖς ἐξουσίας, νομοθετικήν, ἐκτελεστικὴν καὶ

φώνησεν οὗτος καὶ πρὸς τὸν Ὄθωνα καὶ πρὸς τοὺς ἐκτελοῦντας τὴν διαταγὴν τοῦ Ὄθωνος συνυπουργούς του (πρβ. Βουλῆς Στενογραφήμενα Πρακτικὰ ΙΙ. Α'. α'. 102). Καὶ μετὰ τὸν καταρτισμὸν τῆς Βουλῆς ὁ Βασιλεὺς Ὄθων δὲν ἔπαυε δρῶν ἀπ' εὐθείας ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ὑπουργῶν, οἵτινες ἦσαν προϊόντα τῆς πρωτοβουλίας του. Ὁ Θ. Ζαΐμης, ὅστις, ὡς εἴρηται, ὑπῆρξεν ὑπουργὸς ὑπὸ τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, βεβαιοῖ, ὅτι «ὁ Βασιλεὺς Ὄθων προέτρεπε, πολλάκις δὲ ἠπείλει τοὺς βουλευτὰς πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ὑπουργείων, τὰ ὁποῖα ἀνῆκον εἰς τὴν πρωτοβουλίαν του (πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ αὐτόθι)· ἀναφέρει δὲ ὁ αὐτὸς Ζαΐμης, ὅτι «ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ὅτε ἐπρόκειτο νὰ ἐκλεχθῇ πρόεδρος τῆς Βουλῆς αὐτὸς ὁ Ζαΐμης (ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως μετὰ τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ ὑπουργοῦ), ἐκάλεσεν ἐξήκοντα περίπου βουλευτάς, διὰ νὰ τοὺς ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς ὑπὲρ τοῦ Ζαΐμη ψηφοφορίας των, καὶ ἠπείλησε μάλιστα αὐτοὺς μὲ τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς (πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ ΙΙ. Α'. γ'. 269). Τοσοῦτον δὲ κατέστη συνήθης ἡ ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς Βουλῆς καὶ τῆς ἐν ταῖς βουλαῖς στάσεως τῶν πολιτικῶν χρωμάτων ἐπέμβασις τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ὥστε ἀπροκαλύπτως ἐν τῇ Βουλῇ ἐγένοντο τοιαῦται ὁμολογίαι· οὕτω π. χ. ὁ βουλευτὴς Λεβαδείας Γεωργαντᾶς ἐποιήσατο τοιαύτην ὁμολογίαν ἐν τῇ Βουλῇ, ὡς μαρτυροῦσι τὰ πρακτικὰ (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ IV. Γ'. α'. 44: «παρατηρεῖ ἐν πρώτοις ὅτι, ὡς πάντες γνωρίζουσιν, ὑπῆρξε φίλος τοῦ Κ. Μαυροκορδάτου καὶ πάντοτε διὰ τῆς ψήφου του ὑπεστήριξε τὴν παρελθοῦσαν κυβέρνησιν, *καθ' ὅσον καὶ ὁ Βασιλεὺς καὶ εἷς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς βουλευτάς, ὅσοι ἔλαβον τὴν τιμὴν νὰ παρουσιασθῶσιν ἐνώπιον τῆς Α.Μ.*, τοιαύτην ἔδωκεν ἐντολήν». Καὶ δι' ἄλλων δὲ μέσων ἐπεσιώχετο ἡ ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ ἐνίσχυσις τῶν τάξεων τῆς συμπολιτεύσεως· οὕτω π. χ. πρὸς ἄγραν βουλευτικῶν ψήφων ἐγένετο χρῆσις, κατὰ τὰς ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ κυκλοφορούσας τότε φήμας, χρημάτων, παραχωρήσεως ἐθνικῶν κτημάτων, βαθμολογιῶν κλπ. (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ Ι. Γ'. α'. 497, Ι. Γ'. δ'. 1378 ἐπ.). Ἐνίοτε ἐγίνετο χρῆσις ἀπειλῶν· οὕτω π. χ. προκειμένης ἐν τῇ Βουλῇ τῆς ἐκλογῆς τοῦ προέδρου αὐτῆς, ἐκυκλοφόρησαν ἀπειλητικαὶ ἐπιστολαί, ἀπευθυνόμεναι πρὸς βουλευτὰς καὶ σχετιζόμεναι πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ προέδρου, τὸ δὲ ὑπουργεῖον, προσκληθὲν νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις περὶ τοῦ γεγονότος τούτου, ἠρνήθη ν' ἀπαντήσῃ (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ Ι. Β'. α'. 7,795). Οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἐκλεγόμενοι βουλευταὶ καὶ μὴ ὑποστηρίζοντες τυ-

φλῶς τὴν Κυβέρνησιν ἐν ταῖς ψηφοφορίαις, ἀπελύοντο τῆς θέσεως αὐτῶν· οὕτω π. χ. ἀπελύθη ὁ βουλευτὴς καὶ δικαστὴς Καλαμαριώτης, διότι εἷς τι ἐκκλησιαστικὸν νομοσχέδιον δὲν ἐψήφισε κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Κυβερνήσεως· ἐπίσης ἀπελύθησαν οἱ βουλευταὶ καὶ δημόσιοι ὑπάλληλοι Δρόσος καὶ Δάρας, διότι ἤλεγξαν νομοσχέδιά τινα τῆς Κυβερνήσεως καὶ κατεψήφισαν αὐτῶν (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ Ι. Β'. α'. 92, 112), Ὡσαύτως ἀπελύθη ὁ βουλευτὴς καὶ δικαστὴς Βάρβογλης, διότι ἐψήφισε κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν Πονηροπούλου (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ Ι. Γ'. 6'. 1345, 1388). Καὶ καταδιώξεις κατὰ μελῶν τοῦ Κοινοβουλίου ἐγένοντο· οὕτω π. χ. ὁ γερουσιαστὴς Σ. Μήλιος ἕνεκα τῶν πολιτικῶν φρονημάτων αὐτοῦ κατεδιώχθη καὶ προὐφυλακίσθη ἄνευ ἀδείας τῆς Γερουσίας, ὑπεβλήθησαν δὲ κατόπιν εἰς τὴν Βουλὴν διάφορα ἔγγραφα πρὸς καταδίωξιν δῆθεν πράξεων, ἃς ἐνήργησεν, ὅτε ἦτο ὑπουργὸς (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ IV. Β'. 24 ἐπ, 32 ἐπ, Βουλῆς Πρακτικὰ IV. Β'. α'. 116 ἐπ, 278 ἐπ, 548 ἐπ, 614 ἐπ,)· ὁ δὲ γερουσιαστὴς Ἰ. Παλαμήδης, προσβαλὼν τὴν Κυβέρνησιν ἐν τῇ Γερουσίᾳ διὰ τὸ ὑπόμνημα τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ Ῥαγκαβῆ πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος Σ. Τρικούπην, διὰ τοῦ ὁποίου διεσύρετο συκοφαντικῶς ἡ ὑπόληψις τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι πολιτικῶν κομμάτων, καὶ ὑποχρεώσας τὸν εἰρημένον ὑπουργὸν νὰ δηλώσῃ, ὅτι ἀναλαλεῖ τὰς σχετικὰς παραγράφους τοῦ ὑπομνήματός του ἐκείνου, ἐπολιορκήθη ἐν τῇ οἰκίᾳ του ὑπὸ ἀστυνομικῶν ὀργάνων καὶ χωροφυλάκων ἐπὶ πολλὰς ὥρας καὶ προὐπηλακίσθη διὰ ψευδεῖς αἰτίας (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ V. Α'. 273, 288 ἐπ.). Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ἀντὶ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, προσέκρουσε κατὰ προσκομμάτων ἀνυπερβλήτων. Παρὰ πάντα τὰ ἔκνομα μέσα πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἐν ταῖς βουλαῖς πλειοψηφιῶν εὗρε συχνὰ ζωηροτάτην ἀντιπολίτευσιν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ, ἥτις, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ἤλεγχε μετὰ παῤῥησίας τὴν ἀντισυνταγματικὴν πορείαν τῆς Κυβερνήσεώς του, ἐξ ἑτέρου συνεκρούετο πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς καὶ ἐδυσχέραινε τὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος. Οὕτω π. χ. εὐθὺς κατὰ τὴν πρώτην σύνοδον τῆς πρώτης βουλευτικῆς περιόδου τὸ ὑπουργεῖον Κωλέττη περιῆλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν Γερουσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν προσκαλούμενον ἠρνεῖτο νὰ ἐμφανισθῇ ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι, καὶ πρὸς ἄρσιν τῆς συγκρούσεως ταύτης ἠναγκάσθη ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ν' αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν γερουσιαστῶν, ὅπως μεταβάλῃ τὴν ἐν τῇ Γερουσίᾳ σχηματισθεῖσαν πλειοψηφίαν κατὰ τοῦ ὑπουργείου Κωλέττη (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ Ι. Α'. 409 ἐπ, 453 ἐπ, 489). Κατὰ τὴν τρίτην σύνοδον τῆς πρώτης περιόδου τὸ ὑπουργεῖον Κωλέττη δὶς ἐμειο-

δικαστικήν. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ Βασι-

ψήφισεν ἐν τῇ Βουλῇ, ἠναγκάσθη δ' ἐν τέλει νὰ διαλύσῃ τὴν Βουλὴν (Βουλῆς Πρακτικὰ Ι. Γ'. 6'. 1376 ἐπ, 1437 ἐπ.). Καὶ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν νέων γερουσιαστῶν ταχέως ἡ Γερουσία ἔλαβεν ἐχθρικὴν στάσιν κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἕνεκα τῆς ἀσυστόλου ἐπεμβάσεως τοῦ ὑπουργείου Κωλέττη εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς, καὶ ἐψήφισεν ἀπάντησιν εἰς τὸν βασιλικὸν λόγον ἐλέγχουσαν τὴν τοιαύτην ἀντισυνταγματικὴν ἐνέργειαν (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ ΙΙ. Α'. 30 ἐπ, 101)· ἠναγκάσθη δὲ ὁ Βασιλεὺς νὰ δηλώσῃ εἰς τὴν Γερουσίαν διὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ, ὅτι δὲν ἐγκρίνει νὰ δεχθῇ τοιαύτην ἀπάντησιν, καὶ νὰ διορίσῃ ἐννέα νέους γερουσιαστὰς πρὸς μετασχηματισμὸν τῆς ἐν αὐτῇ πλειοψηφίας ὑπὲρ τοῦ ὑπουργείου (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ ΙΙ. Α'. 127 ἐπ.), ἀφοῦ πρότερον ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τῆς οὕτω σχηματισθείσης Βουλῆς τὸ δικαίωμα, ὅπως διορίσῃ, χρείας τυχούσης, γερουσιαστὰς μέχρι τῶν 35 πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν (Βουλῆς Πρακτικὰ ΙΙ. Α'. α'. 554 ἐπ, 649 ἐπ, 672 ἐπ.). Καὶ αὐτὴ ὅμως ἡ οὕτω κατασκευασθεῖσα Βουλὴ ἀκόμη περὶ τὸ τέλος τῆς πρώτης συνόδου ἔλαβε στάσιν ἀπειλητικὴν κατὰ τοῦ ὑπουργείου καὶ ἠνάγκασε τὸν Βασιλέα Ὄθωνα νὰ κηρύξῃ τὴν λῆξιν τῆς συνόδου, ἐνῷ ὑπῆρχον ἐκκρεμεῖς ἐργασίαι, πρὸς ἀποφυγὴν δυσμενῶν ψηφοφοριῶν κατὰ τοῦ ὑπουργείου (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ ΙΙ. Α'. γ'. 759 ἐπ, 827 ἐπ.). Καὶ κατὰ τὴν πρώτην σύνοδον τῆς τρίτης βουλευτικῆς περιόδου τὸ ὑπουργεῖον ἐμειοψήφισεν ἐν τῇ Γερουσίᾳ καὶ διέκοψε τὰς ἐργασίας τοῦ Κοινοβουλίου, ὅπως διὰ τῆς προσθήκης δέκα νέων γερουσιαστῶν μετασχηματίσῃ τὴν ἐν τῇ Γερουσίᾳ πλειοψηφίαν (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ ΙΙΙ. Α'. 237 ἐπ, 299, 320). Κατὰ τὴν δευτέραν σύνοδον τῆς ἕκτης βουλευτικῆς περιόδου ἡ Βουλὴ ἔλαβε στάσιν ἐχθρικὴν κατὰ τοῦ Ὑπουργείου καὶ ἐξελέξατο πρόεδρον αὐτῆς τὸν παραιτηθέντα ὑπουργὸν Θ. Ζαΐμην ἀντιπολιτευόμενον· ἠναγκάσθη δὲ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Προέδρου νὰ διαλύσῃ τὴν Βουλὴν (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ VI. Β'. 1 ἐπ.). Καὶ μετὰ τὴν διὰ παρανομιῶν ἐκλεγεῖσαν νέαν Βουλήν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπεκλείσθησαν πάντες οἱ ὑπὲρ τῆς προεδρείας τοῦ Ζαΐμη ψηφίσαντες, ὁ Βασιλεὺς Ὄθων εὑρέθη ἐνώπιον νέας συγκρούσεως τῶν ὑπουργῶν του πρὸς τὴν Γερουσίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ μετὰ σφοδρότητος ἐξηλέγχθη ἡ κατὰ τὰς ἐκλογὰς παράνομος ἐνέργεια τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐπανειλημμένως ἐμειοψήφισε τὸ ὑπουργεῖόν του, ἠναγκάσθη δὲ νὰ μετασχηματίσῃ αὖθις τὴν ἐν αὐτῇ πλειοψηφίαν διὰ τοῦ διορισμοῦ δέκα ὀκτὼ νέων γερουσιαστῶν (Γερουσίας Πρακτικὰ VII. Α'. 7 ἐπ.). Ἀλλ'

ἐνῷ ἐξ ἐνὸς ὁ Βασιλεὺς Ὄθων διηνεκῶς εὑρίσκετο ἐνώπιον συγκρούσεων μεταξὺ τῶν ὑπουργῶν του καὶ τῶν βουλῶν, αἵτινες παρενέβαλλον δυσκολίας εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἐξ ἑτέρου διὰ τῆς ἐκνόμου ἐπεμβάσεώς του εἰς τὰς ἐκλογὰς προὐκάλει στάσεις καὶ συνωμοσίας, ἀπειλούσας καὶ τὴν δυναστείαν καὶ τὴν ζωήν του. Οὕτω π. χ. αἱ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου Κωλέττη παρανόμως ἐνεργηθεῖσαι ἐκλογαὶ ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Γρίβα ἐν Ἀκαρνανίᾳ, τὴν τοῦ Φαρμάκη ἐν Ναυπακτίᾳ, τὴν τοῦ Κριεζώτου ἐν Εὐβοίᾳ, τὴν τοῦ Βελέντζα, τὴν τοῦ Βαλατσοῦ, τὴν τοῦ Παπαχώστα, τὴν τοῦ Κοντογιάννη, τὴν τῆς Κορίνθου, τὴν τῆς Μεσσηνίας (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ II. Α'. 6'. 720 ἐπ, 764 ἐπ, 804 ἐπ, 864 ἐπ, II. Α'. γ'. 35 ἐπ, 47 ἐπ, 145 ἐπ, 230 ἐπ, 324 ἐπ, 348 ἐπ, 361 ἐπ, 401 ἐπ, 444 ἐπ, 483, Γερουσίας Πρακτικὰ II. Α'. 50 ἐπ, 66 ἐπ, 508, 700 ἐπ, 715 ἐπ, 748). Ἐπίσης κατὰ τὴν δευτέραν σύνοδον τῆς τρίτης βουλευτικῆς περιόδου ἐγένετο συζήτησις περὶ στάσεως καὶ συνωμοσίας κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ III. Β'. α'. 452 ἐπ, 652 ἐπ, Γερουσίας Πρακτικὰ III. Β'. 430 ἐπ.). Τέλος, ἵνα συντάμω τὸν λόγον, ἡ Ναυπλιακὴ Ἐπανάστασις τοῦ 1862 καὶ ἡ ταύτην ἐπακολουθήσασα τῆς 11 Ὀκτωβρίου 1862, ἥτις ἐπήνεγκε καὶ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, κυρίως ἔσχον ἀφορμὴν τὴν ὑπ' αὐτοῦ νόθευσιν τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας διὰ τῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὰς ἐκλογὰς (πρβ. τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικὰ I. 112 (ἀγόρευσιν Μαυρομμάτη), Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ VII. Α'. 77 (ἀγόρευσιν Πετράκη). Καταφεύγων εἰς τοιαῦτα μέτρα ὁ Βασιλεὺς Ὄθων πρὸς πορισμὸν καὶ συντήρησιν τῆς ἐν ταῖς Βουλαῖς πλειοψηφίας, ἕνα προέθετο σκοπόν, νὰ καταστήσῃ τοὺς ὑπουργοὺς ἁπλοῦς ἐκτελεστὰς τῶν διαταγῶν του, μὴ ἐξαρτωμένους ἀπὸ τῶν βουλῶν, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀποτελοῦντας ὁμογενὲς καὶ συμπαγὲς ὑπουργεῖον. Ἂν καὶ ἠναγκάζετο ἐνίοτε νὰ προβαίνῃ εἰς τροποποιήσεις τῶν ὑπουργείων του ἕνεκα τῆς ἐν ταῖς βουλαῖς στάσεως τῶν κομμάτων, οὐδέποτε ὅμως ἐξήρτα τὴν τύχην τῶν ὑπουργῶν του ἐκ τῆς ψήφου ἐμπιστοσύνης τῶν βουλῶν. Τοιαῦτα παραδείγματα ἐμπεριέχει ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς δυναστείας τοῦ Ὄθωνος. Οὕτω π.χ. τὸ ὑπουργεῖον Κωλέττη δὶς εὑρέθη μειοψηφοῦν ἐν τῇ Βουλῇ, καὶ ὅμως ἐξηκολούθησε παραμένον ἐν τῇ Ἀρχῇ (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ I. Γ'. 6'. 1376 ἐπ, 1412). Ἐπίσης ἐμειοψήφισε τὸ ὑπουργεῖον ἐν τῇ Βουλῇ κατὰ τὴν δευτέραν σύνοδον τῆς ἕκτης βουλευτικῆς περιόδου. Ἐν τῇ Γερουσίᾳ δ' ἐπανειλημμένως ἐμειοψήφισαν τὰ ὑπουργεῖα, ἤτοι ἐν τῇ πρώτῃ συνόδῳ τῆς δευτέρας βουλευτικῆς περιόδου κατὰ τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν βασιλικὸν λόγον, ἧς ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, ἐν τῇ πρώτῃ συνόδῳ

τῆς τρίτης βουλευτικῆς περιόδου κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νομοσχεδίου περὶ οἰκονομικῶν ἐφορειῶν (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ III. Α'. 257 ἐπ.). ἐν τῇ πρώτῃ συνόδῳ τῆς πέμπτης βουλευτικῆς περιόδου κατὰ τὴν περίφημον συζήτησιν ἐπὶ τοῦ ὑπομνήματος τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ῥαγκαβῆ (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ V. Α'. 42 ἐπ, 147 ἐπ.), τέλος ἐν τῇ πρώτῃ συνόδῳ τῆς ἑβδόμης βουλευτικῆς περιόδου. Ἡ ἀρχὴ αὕτη πολλάκις ἐβεβαιώθη κατὰ τὰς συζητήσεις ἐν ταῖς βουλαῖς. Οὕτω π. χ. ἐν τῇ Γερουσίᾳ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν ἐδογμάτισε τὰ ἑξῆς: «παρ' ἡμῖν οἱ ὑπουργοὶ ἐκλέγονται ἀπὸ τὸν Βασιλέα, τὰ δὲ νομοθετικὰ σώματα δύνανται νὰ ἐπικρίνουν τούτους διὰ τὰς πολιτικὰς των πράξεις· *ἐνόσῳ ὅμως ἡ θέλησις τοῦ Βασιλέως ὑπάρχει ὑπὲρ αὐτῶν, ὀφείλουν νὰ τὴν σέβωνται*» (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ II. Β'. 392 ἐπ,). Ἐπίσης ἐν τῇ Γερουσίᾳ δύο ὑπουργοί, εἷς πρώην καὶ εἷς ἐν ἐνεργείᾳ, ὁμολογοῦσιν, ὅτι, καίπερ μειοψηφίσαντες ἐν τῇ Γερουσίᾳ, παρέμειναν ἐν τῇ Ἀρχῇ *κατὰ βασιλικὴν διαταγήν*, ὁ ἐν ἐνεργείᾳ μάλιστα, ἂν καὶ δὲν μετετράπη ἡ ἐν τῇ Γερουσίᾳ στάσις τῆς πλειοψηφίας διὰ τῆς χρήσεως τῆς βασιλικῆς προνομίας (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ V. Α'. 187 ἐπ.). Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι οἱ ὑπουργοὶ προύκάλουν ἐνίοτε ψηφοφορίαν ἐπὶ ζητημάτων ἐμπιστοσύνης (ὁσάκις ἦσαν ἀσφαλεῖς περὶ τοῦ ἀποτελέσματος) ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐν τῇ Γερουσίᾳ (πρβ. π. χ. Βουλῆς Πρακτικὰ II. Α'. α'. 676 ἐπ, III. Α'. γ'. 119 ἐπ, Γερουσίας Πρακτικὰ III. Γ'. 362 ἐπ.), καὶ ὅτι αἱ ἀληθεῖς βάσεις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ἐπανειλημμένως ἀνεπτύχθησαν ἐν ταῖς βουλαῖς καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων μελῶν καὶ ὑπὸ τῶν ὑπουργῶν (πρβ. π. χ. Βουλῆς Πρακτικὰ I. Α'. δ'. 298 ἐπ, I. Β'. α'. 792, II. Γ'. α'. 321 ἐπ, 335 ἐπ, 338 ἐπ, VI. Α'. α'. 481 ἐπ, Γερουσίας Πρακτικὰ II. Γ'. 267 ἐπ, III. Α'. 600, III. Β'. 436 ἐπ, VI. Α'. 799, VII. Α'. 127 ἐπ, 398 ἐπ, 404 ἐπ.)· εἶναι ὅμως ἐπίσης βεβαιωμένον, ὅτι οἱ ἐν ταῖς βουλαῖς μειοψηφοῦντες ὑπουργοὶ δὲν παρῃτοῦντο, ὡς ἐμάθομεν ἀνωτέρω (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ III. Β'. 436 ἐπ. ἔνθα ὁ γερουσιαστὴς Ψύλλας λέγει, ὅτι ἡ λέξις *παραίτησις* διὰ τοὺς μειοψηφοῦντας ὑπουργοὺς *εἶναι διαγεγραμμένη ἀπὸ τὸ πολιτικὸν λεξικόν μας*, καὶ VI. Α'. 799, ἔνθα ὁ γερουσιαστὴς Μαγγίνας βεβαιοῖ, ὅτι ἐνταῦθα *δὲν ἔχομεν παραδείγματα ὑπουργῶν πιπτόντων διὰ τῆς πλειοψηφίας*). Ὡς ἐμάθομεν ἀνωτέρω, ὁ Βασιλεὺς Ὄθων παρελάμβανε τοὺς ὑπουργοὺς ἀδιακρίτως μεταξὺ τῶν εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένων καὶ δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὸ ὁμογενὲς τῶν ὑπ' αὐτοῦ σχηματιζομένων ὑπουργείων. Ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου ἔλειπεν ἐκ τῶν ὑπουργείων τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος τὸ συμπαγὲς καὶ ἐκ τῆς Κυβερνήσεως ἡ ἑνότης τῆς ἐνεργείας· ἀπαντῶμεν δὲ διὰ τοῦτο ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὸ

λέως καὶ τῆς Βουλῆς[151]. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς

οἰκτρὸν θέαμα συγκρούσεων μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ αὐτοῦ ὑπουργείου καὶ ὑπονομεύσεων ἀκόμη κατ' ἀλλήλων. Οὕτως εὑρίσκομεν π. χ. τὸν ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν Κορφιωτάκην ἀντιπολιτευόμενον τὸν πρωθυπουργόν του Τζαβέλαν καὶ ματαιοῦντα τὰ μέτρα τούτου (πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ II. Α'. γ'. 309 (ἀγόρευσιν Δ. Δημητρακάκη). Ἐπίσης εὑρίσκομεν τὸν πρωθυπουργὸν Κριεζῆν, μὴ ταρασσόμενον διὰ τὴν ἐν τῇ Βουλῇ ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἄλλων συνυπουργῶν του καὶ ὁμιλοῦντα μετ' ἀδιαφορίας περὶ αὐτῶν: «ἂς ἀπέλθωσιν ὑπουργοὶ ὅσοι θέλουν· μένω ἐγὼ καὶ φέρω ἄλλους· τοῦτο δὲν βλάπτει», ἔλεγεν οὗτος πρὸς τὴν ἀντιπολίτευσιν (πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ IV. Α'. 339 (ἀγόρευσιν Κουμουνδούρου). Ὡσαύτως εὑρίσκομεν τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν ἀποκηρύσσοντα γνώμην ἐξενεχθεῖσαν προηγουμένως ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ II. Γ'. α'. 339). Εὑρίσκομεν τέλος τὸν ὑπουργὸν τῆς Παιδείας Θ. Ζαΐμην ὑπονομευόμενον ὑπὸ τῶν συνυπουργῶν του ἐν τῷ εἰσαχθέντι νομοσχεδίῳ του περὶ Ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου (πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ VI. Α'. 6'. 1473 ἐπ.). Καὶ ὁ γερουσιαστὴς Ῥήγας Παλαμήδης ἐν τῇ Γερουσίᾳ διεκήρυξεν, ὅτι ἡ κυρία αἰτία τῆς ἀθλίας καταστάσεως τοῦ τόπου ὑπῆρξεν ἡ ἔλλειψις κυβερνητικῆς ἑνότητος ἕνεκα τῆς μὴ συνταγματικῆς συστάσεως τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ τῆς ἐξ ἑτερογενῶν στοιχείων συγκροτήσεως αὐτοῦ (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ VII. Α'. 127 ἐπ.). Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ κυβερνητικὸν σύστημα τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ὅστις καὶ κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ὑπουργοῦ του Θ. Ζαΐμη «ἦτο Ἡγεμὼν χρηστὸς καὶ ἠγάπα περιπαθῶς τὸ Ἔθνος», προελθὸν βεβαίως ἐξ εὐγενῶν ἐλατηρίων τοῦ πατριώτου ἐκείνου Βασιλέως. Τὸ σύστημα τοῦτο κατέῤῥευσεν, ὡς ἦν ἐπόμενον, διὰ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐξεγέρσεως ὁλοκλήρου τοῦ Ἔθνους, συμπαρασύραν ἐν τῇ καταπτώσει αὐτοῦ καὶ αὐτὴν τὴν δυναστείαν τοῦ Ὄθωνος· ἀποτελεῖ ὅμως τὴν ἐπισφράγισιν τῆς ἀληθείας, ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ὄθων διετέλει ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ὅρων, ὑφ' οὓς μόνον δύναται νὰ λειτουργήσῃ πολίτευμα στηριζόμενον ἐπὶ τῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας, καὶ ὅτι ἡ λειτουργία τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος ἄνευ κοινοβουλευτικῆς Κυβερνήσεως φέρει κατ' ἀνάγκην εἴτε εἰς τὴν ἀδράνειαν εἴτε εἰς τὴν σύγκρουσιν τῶν διαφόρων ὀργάνων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, καὶ καταλήγει εἴτε εἰς τὴν κατάργησιν τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ λαοῦ, εἴτε εἰς τὴν Ἐπανάστασιν.

[151] Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βου-

τὸν Βασιλέα, ἐνεργεῖται δὲ διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ διοριζομένων ὑπευθύνων ὑπουργῶν [151]. Τέλος ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἐνεργεῖται·

λῆς (ἄρθρ. 22). Τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως τῶν νόμων ἀνήκει εἰς τὴν Βουλὴν καὶ εἰς τὸν Βασιλέα, ὅστις ἐνασχεῖ τοῦτο διὰ τῶν ὑπουργῶν του (ἄρθρ. 23), καὶ μόνον προτάσεις ἀφορῶσαι εἰς τὴν αὔξησιν τῶν ἐξόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ πρὸς ὄφελος προσώπων δὲν δύνανται νὰ πηγάσωσιν ἐκ τῆς Βουλῆς (ἄρθρ. 24). Τὸ δικαίωμα τῆς ψηφίσεως τῶν νόμων ἀνήκει εἰς τὴν Βουλὴν (ἄρθρ. 57). Τὸ δικαίωμα τῆς κυρώσεως καὶ δημοσιεύσεως τῶν νόμων ἀνήκει εἰς τὸν Βασιλέα (ἄρθρ. 36). Οἱ φόροι ἐπιβάλλονται διὰ νόμου (ἄρθρ. 59). Πρὸς τούτοις ἡ Βουλὴ ψηφίζει κατ' ἔτος τὸν προσδιορισμὸν τῆς στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως, τὴν στρατολογίαν καὶ τὴν ναυτολογίαν, καὶ τὸν προϋπολογισμόν, καὶ ἀποφασίζει ἐπὶ τοῦ ἀπολογισμοῦ (ἄρθρ. 60), ἔχει δὲ τὸ δικαίωμα τῶν ἐπερωτήσεων (ἄρθρ. 58) καὶ τῆς κατηγορίας τῶν ὑπουργῶν (ἄρθρ. 80, 81). Ἡ Βουλὴ σύγκειται ἐκ βουλευτῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν ἐχόντων δικαίωμα πρὸς τοῦτο πολιτῶν δι' ἀμέσου, καθολικῆς καὶ μυστικῆς διὰ σφαιριδίων ψηφοφορίας (ἄρθρ. 66) κατὰ τετραετίαν (ἄρθρ. 69), τῶν καθηκόντων τοῦ βουλευτοῦ κηρυχθέντων ἀσυμβιβάστων πρὸς τὰ τοῦ ἐμμίσθου δημοσίου ὑπαλλήλου καὶ τὰ τοῦ δημάρχου, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς τὰ τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ ἀξιωματικοῦ (ἄρθρ. 71, 72).

[152] Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν Βασιλέα, ἐνεργεῖται δὲ διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ διοριζομένων ὑπευθύνων ὑπουργῶν (ἄρθρ. 27, 31), ὧν ἡ προσυπογραφὴ εἶναι ἀναγκαία διὰ τὸ κῦρος πάσης πράξεως τοῦ Βασιλέως καὶ συνεπάγεται τὴν εὐθύνην τοῦ προσυπογράψαντος ὑπουργοῦ, τοῦ Βασιλέως ὄντος ἀνευθύνου (ἄρθρ. 29, 30). Οἱ ὑπουργοὶ δύνανται συγχρόνως νὰ ὦσι μέλη τῆς Βουλῆς, ἔχουσιν ἐλευθέραν εἴσοδον εἰς αὐτὴν καὶ ἀκούονται, ὁσάκις ζητήσωσι τὸν λόγον, ἔχουσι δὲ ψῆφον, ἐὰν ὦσι μέλη τῆς Βουλῆς, καὶ ὑποχρεοῦνται νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον τῆς Βουλῆς ἐπὶ τῇ αἰτήσει ταύτης (ἄρθρ. 78). Ἐξ ἑτέρου ὁ Βασιλεύς, πλὴν τοῦ δικαιώματος τῆς προτάσεως καὶ τῆς κυρώσεως τῶν νόμων, οὗτινος ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συγκαλῇ τακτικῶς ἅπαξ τοῦ ἔτους τὴν Βουλὴν καὶ ἐκτάκτως, ὁσάκις τὸ κρίνει εὔλογον, νὰ κηρύσσῃ τὴν ἔναρξιν καὶ τὴν λῆξιν τῆς συνόδου, ν' ἀναβάλλῃ τὴν ἔναρξιν ἢ νὰ διακόπτῃ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς βουλευτικῆς συνόδου οὐχὶ μακρότερον τῶν 40 ἡμερῶν, οὐδὲ κατ' ἐπανάληψιν ἐντὸς τῆς αὐτῆς συνόδου ἄνευ τῆς συναινέσεως τῆς Βουλῆς, καὶ τέλος νὰ διαλύῃ τὴν Βουλὴν (ἄρθρ. 37, 38). Ὁ Βασιλεὺς ἔχει ἐπίσης τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀμνηστείας, τὸ τελευταῖον μόνον ἐπὶ πολιτικῶν ἐγκλημά-

διὰ τῶν δικαστηρίων, αἱ δὲ δικαστικαὶ ἀποφάσεις ἐκτελοῦνται ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως [153].

Καὶ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1864 διέταξε τὰ τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε καὶ ἡ ἀνεξαρτησία ἑκάστης τούτων νὰ ἐξασφαλίζηται, καὶ ἡ συνεννόησις καὶ συνεργασία αὐτῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος μεγάλως νὰ διευκολύνηται [154].

Λαμβάνων τις ὑπ' ὄψιν ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς τὴν μέχρι τοῦδε ἐφαρμογὴν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864, δύναται ἀδιστάκτως

των καὶ ἐπὶ τῇ εὐθύνῃ τοῦ ὑπουργείου (ἄρθρ. 39). Δὲν ἔχει ὅμως ὁ Βασιλεὺς τὸ δικαίωμα ν' ἀναστείλῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων, ἢ νὰ ἐξαιρέσῃ τινὰ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ νόμου (ἄρθρ. 35), οὐδ' ἔχει ἄλλας ἐξουσίας εἰμὴ ὅσας τῷ ἀπονέμουσι ῥητῶς τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ συνάδοντες πρὸς αὐτὸ ἰδιαίτεροι νόμοι (ἄρθρ. 44).

[153] Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἐνεργεῖται διὰ τῶν δικαστηρίων, αἱ δὲ δικαστικαὶ ἀποφάσεις ἐκτελοῦνται ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως (ἄρθρ, 28). Ἡ δικαιοσύνη ἀπονέμεται ὑπὸ δικαστῶν διοριζομένων ὑπὸ τοῦ Βασιλέως (ἄρθρ. 87), καθισταμένων δὲ ἰσοβίων μετὰ παρέλευσιν τετραετίας ἀπὸ τοῦ Συντάγματος καὶ μὴ δυναμένων νὰ παυθῶσιν ἄνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως (ἄρθρ. 88). Καὶ ἄλλαι ἐγγυήσεις ὑπὲρ τῆς καλῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης λαμβάνονται ἐν τῷ Συντάγματι, ὡς θὰ μάθωμεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[154] Ὡς καὶ ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1844, οὕτω καὶ ἐν τῷ τοῦ 1864 ἐδόθη εἰς τὸν Βασιλέα τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας ἄνευ περιορισμοῦ καὶ τὸ τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς, εἰς δὲ τὴν Βουλὴν τὸ δικαίωμα νὰ συζητῇ καὶ ψηφίζῃ τοὺς νόμους, τοὺς φόρους, τὸν προϋπολογισμόν, τὸν προσδιορισμὸν τῆς στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως, τὴν στρατολογίαν καὶ ναυτολογίαν, καὶ πρὸς τούτοις τὸ δικαίωμα τῆς κατηγορίας τῶν ὑπουργῶν. Ἑπομένως ἑκατέρωθεν τὰ ὄργανα τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας κατέχουσι τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης ἀποπείρας, ἥτις ἤθελε τολμηθῇ πρὸς περιγραφὴν ἢ περιορισμὸν τῶν συνταγματικῶν δικαιωμάτων αὐτῶν. Ἐξ ἑτέρου ἐξησφαλίσθη ἡ διηνεκὴς ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν ὀργάνων ἀμφοτέρων τῶν ἐξουσιῶν τούτων (μεταξὺ τῆς Βουλῆς καὶ τῶν ὑπουργῶν), διευκολύνουσα τὴν ἀνάπτυξιν δεσμῶν ἀμοιβαίας ἐκτιμήσεως καὶ ἐμπιστοσύνης, ἄνευ τῶν ὁποίων καθίσταται ἀδύνατος ἡ ἁρμονικὴ συνεργασία αὐτῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος.

νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ἐξαιρουμένων τινῶν παραχρούσεων, ἐπολιτεύθη κοινοβουλευτικῶς, καὶ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐπανειλημμένως διὰ τῶν ἐξοχωτέρων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς χώρας ἐκδηλωθεῖσα θέλησις τοῦ Ἔθνους [155].

---

[155] Τὸ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 κυβερνητικὸν σύστημα τῆς Ἑλλάδος δύναταί τις νὰ διαιρέσῃ εἰς δύο περιόδους, εἰς τὴν πρὸ τοῦ 1875 καὶ εἰς τὴν μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο περίοδον. Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον παρουσιάζονται παραφωνίαι τινὲς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ Συντάγματος. Μία τῶν παραφωνιῶν τούτων ὑπῆρξεν ἡ ἀνάμιξις εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος παραγόντων μὴ ἀναγνωριζομένων ὑπὸ τούτου· δηλονότι ἡ ἀνάμιξις τῶν ἰδιαιτέρων συμβούλων τοῦ Βασιλέως, οἵτινες, κρυπτόμενοι ὄπισθεν τοῦ ἀνευθύνου τοῦ Ἡγεμόνος, διεσταύρουν τὰς ἐνεργείας τῶν ὑπευθύνων συμβούλων τοῦ Βασιλέως. Τοιαῦται παραφωνίαι ἐσημειώθησαν καὶ πρὸ τῆς ἰσχύος ἀκόμη τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864, διαρκούσης εἰσέτι τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Τῇ 6 Ἀπριλίου 1864 ἄρχεται ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει μακρὰ συζήτησις περὶ ἐκνόμου καὶ ἀντισυνταγματικῆς ἀναμίξεως τοῦ ἰδιαιτέρου συμβούλου τοῦ Βασιλέως, τοῦ κόμητος Σπόνεκ, καὶ τοῦ γραμματέως τοῦ Βασιλέως Τ. Φιλήμονος εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους, καὶ ἰδίως εἰς τὸ ζήτημα τῆς Ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου (π . τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικὰ IV. 1022 ἐπ.). Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 14 Αὐγούστου 1864 ἄρχεται ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει συζήτησις περὶ ἐπιστολῆς, ἣν ὁ πληρεξούσιος Πλαστήρας ἔγραψε πρὸς τὸν Βασιλέα Γεώργιον καὶ διὰ τῆς ὁποίας, ἀφοῦ ὑπέμνησεν αὐτόν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐξεδίωξε τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, ὅστις ἀτομικῶς ἐξετιμᾶτο ὡς ἀγαθός, διότι ἡ βασιλεία αὐτοῦ κατέστη φατριαστική, κατήγγελλε τὴν Αὐλὴν τοῦ Βασιλέως ὡς κατελθοῦσαν σύσσωμον εἰς τὴν πολιτικὴν παλαίστραν κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Προέδρου τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ποιησαμένην σκανδαλωδῶς χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Βασιλέως. Καὶ ἀπεδοκιμάσθη μὲν ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Πλαστήρα ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως, κατὰ τὴν συζήτησιν ὅμως ταύτην ἐλέχθη, ὅτι ὁ σύμβουλος τοῦ Βασιλέως (Σπόνεκ) ἦτο ἀρχηγὸς φατρίας, εἶχε πολιτικὸν κόμμα κλπ. (πρβ. τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικὰ VI. 23 ἐπ.). Καὶ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 4 Νοεμβρίου 1864 ἐγένετο πάλιν συζήτησις περὶ τῆς ἀντισυνταγματικῆς δράσεως τοῦ κόμητος Σπόνεκ (πρβ. τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικὰ VI. 995 ἐπ.). Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀντισυνταγματικὴ αὕτη δρᾶσις τῆς Αὐλῆς τοῦ Βασιλέως ἐν τῇ λειτουρ-

γίᾳ τοῦ πολιτεύματος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ γίνῃ ἀνεκτὴ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ ἀναχώρησις τοῦ κόμητος Σπόνεκ ἀνυψώθη εἰς πολιτικὸν πρόγραμμα αὐτῶν. Ὁ Δ. Βούλγαρης ἔθηκεν ὡς ὅρον τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ὑπουργικοῦ χαρτοφυλακίου τὴν ἀναχώρησιν τοῦ κόμητος Σπόνεκ, ὁ δ' Ἐπαμ. Δεληγεώργης ἐσχημάτισε τὸ ὑπουργεῖόν του ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς μετὰ τρεῖς μῆνας ἀναχωρήσεως τοῦ κόμητος Σπόνεκ (πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ I. Α'. 6'. 346 ἐπ.). Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον ταύτην ἕνεκα τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῇ Βουλῇ πολιτικῶν κομμάτων καὶ τῆς ἑκάστοτε συμπράξεως πλειοτέρων τούτων πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ Ὑπουργείου ὁ σχηματισμὸς μονίμου Κυβερνήσεως ἀπέβαινεν ἀδύνατος (πρβ. περὶ τῆς διαρκείας τῶν ὑπουργείων τῆς περιόδου ἐκείνης Γ. Ν. Φιλαρέτου : Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος 273 ἐπ.). Μόνον ὁ Ἀλ. Κουμουνδοῦρος κατώρθωσε κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1866 νὰ συμπήξῃ ἰσχυρὰν πλειοψηφίαν ἐν τῇ Βουλῇ· μετὰ ἓν ὅμως ἔτος περίπου ὁ Βασιλεὺς ἀφεῖλεν ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ Βουλῇ πλειοψηφοῦντος ὑπουργείου τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ ἠνάγκασε τὸ ὑπουργεῖον Κομμουνδούρου νὰ παραιτηθῇ (πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ II. Α'. 133 ἀγόρευσιν Λομβάρδου), ἐπανῆλθε δ' ἕνεκα τούτου ἐκ νέου ἡ προτέρα ἀστασία τῶν ὑπουργείων. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἄρχεται ἡ ἐπιδίωξις κυβερνητικῆς πλειοψηφίας διὰ τῆς νοθεύσεως τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας κατὰ τὰς ἐκλογὰς καὶ κατὰ τὴν ἐξέλεγξιν τῶν ἐκλογῶν. Κατὰ τὰς νέας ἐκλογὰς τὸ Ὑπουργεῖον Βούλγαρη δι' ἐπεμβάσεων καὶ καλπονοθεύσεων, κατὰ δὲ τὴν ἐξέλεγξιν τῶν ἐκλογῶν διὰ τῆς κακῆς χρήσεως τῆς ψήφου τῆς κυβερνητικῆς πλειοψηφίας ἀπέκλεισε καὶ τὸν Κουμουνδοῦρον καὶ τὸν συνυπουργόν του Λομβάρδον, ὡς καὶ τὸν ἀντιπολιτευόμενον Χρηστίδην ἐκ τῆς Βουλῆς, ἐπλήρωσε δὲ ταύτην φίλων τῆς Κυβερνήσεως (πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ. II. Α'. α'. 12, 18 ἐπ, 41 ἐπ, II. Α'. γ'. 114 ἐπ, 207 ἐπ, 270 ἐπ.). «Τὸ ἔτος 1868», ἔλεγεν ἐν τῇ Βουλῇ ὁ Μίλτσης, «δι' ἄνθρωπον ἀπροκατάληπτον εἶναι ἡ ἀπόπειρα τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς προσωπικῆς κυβερνήσεως μ' ὅλον της τὸ ἐπιτελεῖον» (πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ III. Α'. 6'. 75). Ἐπίσης ὁ Βούλγαρης, διαλύσας τὴν Βουλὴν τῆς τρίτης περιόδου, δι' ἐπεμβάσεων καὶ καλπονοθεύσεων καὶ τῶν ἄλλων ἐκνόμων μέσων ἐπεδίωξε τὸν σχηματισμὸν κυβερνητικῆς πλειοψηφίας (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ IV. Α'. α'. 41 ἐπ.). Τέλος τὸ σύστημα τοῦ σχηματισμοῦ κυβερνητικῶν πλειοψηφιῶν δι' ἐπεμβάσεων καὶ καλπονοθεύσεων καὶ διὰ φατριαστικῆς ἐξελέγξεως τῶν ἐκλογῶν εὗρε τὸ τέλος του ἐν τῇ τελευταίᾳ ἀποπείρᾳ τοῦ ὑπὸ τὸν Βούλγαρην ὑπουργείου κατὰ τὰς ἐκλογὰς διὰ τὴν ἕκτην περίοδον τῆς

Βουλῆς, ὅτε καὶ ἀπεκλείσθησαν παρανόμως καὶ ὁ Δελτηγεώργης καὶ ὁ Λομβάρδος (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. Α΄. 3 ἑπ, 22 ἑπ, 34 ἑπ, 180 ἑπ, 197 ἑπ, 290 ἑπ.). Ἡ νοθεία αὕτη τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας καὶ ἡ ὑπὸ τὰ προσχήματα τοῦ Συντάγματος ἐφαρμοζομένη ἀπολυταρχοσύνη, αἵτινες κατέρριψαν τὴν δυναστείαν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, προύκάλεσαν τὴν ἀντίδρασιν ὁλοκλήρου τοῦ Ἔθνους καὶ ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πολιτικὴν καταδίκην τοῦ ἄλλως ἐντίμου πολίτευτοῦ Βούλγαρη καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος. Καὶ ἄλλαι ἀκόμη παραφωνίαι κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ πολιτεύματος εὑρίσκονται ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ ταύτῃ. Πλὴν τῆς ἀποπομπῆς τοῦ ὑπὸ τὸν Κουμουνδοῦρον κοινοβουλευτικοῦ ὑπουργείου, ἧς ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτοῦ διὰ τοῦ ὑπὸ τὸν Μωραϊτίνην ἀχρόου ὑπουργείου, εἰς ὃ ἐδόθη καὶ ἡ ἐπὶ τεσσαρακονθήμερον διαχοπὴ τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς, ὅπως παρασκευασθῇ ἡ εἰς τὴν προωθυπουργίαν ἄνοδος τοῦ Βούλγαρη, εὑρίσκομεν καὶ ἄλλους σχηματισμοὺς ὑπουργείων ἐκ τῆς μειοψηφίας τῆς Βουλῆς. Τὸ μετὰ τὴν λῃστείαν τοῦ Δήλεσι πεσὸν ὑπουργεῖον Ζαΐμη διεδέχθη ἀπουσιαζούσης τῆς Βουλῆς τὸ μειοψηφοῦν ἐν τῇ Βουλῇ ὑπουργεῖον Δελτηγεώργη, ὅπερ, στερούμενον τῆς πλειοψηφίας, παρητήθη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς βουλευτικῆς συνόδου καὶ σφοδρῶς κατεκρίθη διὰ τοῦτο ἐν τῇ Βουλῇ, ὡς ἐλθὸν καὶ ἀπορρίψαν ἀντικοινοβουλευτικῶς (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ III. Β΄. ϛ΄. 61 ἑπ, 74 ἑπ, 76, ἑπ, 186 ἑπ.). Κατὰ τὴν πρώτην σύνοδον τῆς τεταρτης βουλευτικῆς περιόδου ὁ παραιτηθεὶς πρωθυπουργὸς Βούλγαρης, ἐπερωτώμενος περὶ τῆς παραιτήσεώς του, ἀπήντησεν, ὅτι ἡ παραίτησίς του δὲν εἶχε λόγους κοινοβουλευτικούς, ἀλλ' ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἐπέβαλε τὴν γνώμην του ὡς πρὸς τὸ Λαυριωτικὸν ζήτημα καὶ τὸ ὑπουργεῖον δὲν ἠδύνατο ἄνευ ἐλευθέρας ἐνεργείας νὰ ὑπέχῃ εὐθύνην (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ IV. Α΄. α΄. 439). Οὐ μόνον δ' ἔδωκεν ὁ Βασιλεὺς τὴν διάλυσιν εἰς τὸν Δελτηγεώργην, ἀλλὰ καὶ ὅτε οὗτος κατὰ τὴν ἐξέλεξιν τῶν ἐκλογῶν εὑρέθη ἐν μειοψηφίᾳ, ἔλαβε παρὰ τοῦ Βασιλέως πεσσαρακονθήμερον διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς πρὸς ψηφοθηρίαν. Ἡ τακτικὴ αὕτη, ἥτις βεβαίως δὲν προσέφερεν εἰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος, ἐχαρακτηρίσθη ἐν τῇ Βουλῇ ἀντικοινοβουλευτική· ἐζητήθη δὲ καὶ ὁ διορισμὸς ἀνακριτικῆς Ἐπιτροπῆς, ὅπως ἐξετάσῃ τὴν τοιαύτην διαγωγὴν τοῦ ὑπουργείου Δελτηγεώργη καὶ ὑποβάλῃ εἰς τὴν Βουλὴν τὸ πόρισμα τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, ἐνῷ ἐξ ἑτέρου ὁ Λομβάρδος ἀπήγγειλεν ἐν τῇ Βουλῇ τὴν περίφημον ἀγόρευσίν του, διὰ τῆς ὁποίας συνεβούλευε τὸν Βασιλέα νὰ ἴστασαι μακρὰν τῶν κομμάτων καὶ νὰ κε-

---

βεργῆ κοινοβουλευτικῶς, ἀφοῦ πρῶτον εἶπεν, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι δημοκρατικός, ἀγαπᾷ ὅμως τὴν Βασιλείαν, διότι ἀγαπᾷ τὴν ἰσότητα πλειότερον τῆς ἐλευθερίας, καὶ δὲν δύναται διὰ τοῦτο νὰ εὕρῃ τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ V. Α'. α'. 252, V, Α'. β'. 162 ἑπ, V. Β'. 19 ἑπ, 173 ἑπ.). Πλὴν τῶν *παραχρούσεων τούτων κατὰ τὰ λοιπὰ ἐφηρμόσθη ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ ταύτῃ τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα. Τὰ ὑπουργεῖα, μειοψηφοῦντα ἐν τῇ Βουλῇ, συνεμορφοῦντο πρὸς τὰ κοινοβουλευτικὰ ἔθιμα, παρῃτοῦντο δέ, ἢ διέλυον τὴν Βουλήν, ποιούμενα οὕτως ἔκκλησιν εἰς τὴν ψῆφον τοῦ λαοῦ· καὶ τὸ ὁμογενὲς δὲ τῶν ὑπουργείων ἐτηρεῖτο, ἐφ' ὅσον ἡ ἐν τῇ Βουλῇ στάσις τῶν κομμάτων δὲν ἐπέβαλλε τὴν συγχρότησιν συμμεικτῶν ὑπουργείων, τῶν ὁποίων ὁ σχηματισμὸς δὲν ἀποκλείεται ὑπὸ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος. Ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ἡ τάσις πρὸς τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα, ἥτις ἐξεδηλώθη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ὁ Λομβάρδος, ἐκλεγθεὶς πρόεδρος τῆς Βουλῆς σχεδὸν παμψηφεὶ κατὰ τὴν δευτέραν σύνοδον τῆς τρίτης βουλευτικῆς περιόδου, ἐν τῇ πρὸς τὴν Βουλὴν ὁμιλίᾳ του μετὰ τὴν ἐκλογήν του χαρακτηρίζει τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ὡς τὴν θέλησιν τοῦ τόπου, ὡς ἐπιβαλλομένην ὑπὸ τῶν θεσμῶν (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ III. Β'. α'. 4: «Ἐλπίζω, ὅτι ἐγένετο ἤδη εἰλικρινής, ἔντιμος ἔναρξις ἀναγνωρίσεως τῆς μεγάλης ἀρχῆς· ὅτι ὁ τόπος πρέπει νὰ κυβερνᾶται διὰ τοῦ τόπου. Αὐτὴ εἶναι ἡ θέλησίς του, αὐτὸ ἐπιβάλλουσιν οἱ θεσμοί του, τοὺς ὁποίους ὡρκίσθημεν καὶ νὰ τηρήσωμεν καὶ νὰ ὑπερασπισθῶμεν. Ἐλπίζω, ὅτι χάρις εἰς τὸν πεφωτισμένον πατριωτισμὸν τοῦ Ἡγεμόνος εἰσερχόμεθα ἤδη ὁριστικῶς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς λήξεως τοῦ συστήματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς παρελθούσης δυναστείας ἐδημιούργησε τοσαύτας καὶ τοιαύτας δεινὰς δυσκολίας εἰς τὸν τόπον καὶ εἰς τὸν θρόνον· ἐννοῶ τὸ σύστημα τὸ νὰ κυβερνᾶται ὁ τόπος ἄνευ ἀληθοῦς συμπράξεως, ἄνευ ἀληθοῦς ἐπιτηρήσεως, ἄνευ ἀληθοῦς ἐξελέγξεως τῆς ἀντιπροσωπείας του. Πέπεισμαι ἐπομένως, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχομένην σύνοδον ... ἅπαντες θὰ συνενώσωμεν ὅλην τὴν ἐνέργειάν μας, ὅπως καθιερωθῇ πλήρης καὶ σταθερὰ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον παράσιτα ἢ ξένα στοιχεῖα διαταράττωσι τὴν εἰλικρινῆ καὶ ἐγκάρδιον συνεργόησιν καὶ ἀπὸ κοινοῦ σύμπραξιν τῶν δύο ἀρωτάτων τοῦ Κράτους Ἀρχῶν, τοῦ Ἡγεμόνος καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας»). Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὁ πρωθυπουργὸς Κουμουνδοῦρος ἐν τῇ πρὸς τὴν Βουλὴν ὁμιλίᾳ του χαρακτηρίζει τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ὡς «τὸν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπιδιωκόμενον σκοπόν» (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ III. Β'. α'. 6).—Ἡ μετὰ τὸ ἔτος 1875 δευ-

τέρα περίοδος δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἡ ἀπαρέγκλιτος ἐφαρμογὴ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος. Ἡ ἑβδόμη περίοδος τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς ἐγκαινίζεται διὰ βασιλικοῦ λόγου ἀναχηρύσσοντος ὡς ἀπαραίτητον προσὸν τῶν καλουμένων ὑπὸ τοῦ Βασιλέως εἰς τὴν κυβέρνησιν *τὴν δεδηλωμένην πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην τῆς πλειοψηφίας τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἔθνους* (πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ VII. Α΄. α΄. 1 ἑπ: «Ὅπως πλήρης ὑπῆρξεν ὁ πρὸς τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν βουλευτῶν σεβασμὸς τῆς Κυβερνήσεώς μου», εἶπεν ὁ Βασιλεύς, «οὕτως ἐνδελεχὴς θέλει εἶσθαι ἡ παρ' ἐμοῦ ἀναγνώρισις τῶν ἐπὶ τοῦ γράμματος καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Συντάγματος στηριζομένων προνομίων τῶν ἐκλεκτῶν τοῦ Ἔθνους. Αἱ προνομίαι αὗται τῆς Βουλῆς ἀνταποκρίνονται πρὸς καθήκοντα ἐπιβαλλόμενα εἰς αὐτήν. *Ἀπαιτῶν ὡς ἀπαραίτητον προσὸν τῶν καλουμένων παρ' ἐμοῦ εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ τόπου τὴν δεδηλωμένην πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην τῆς πλειοψηφίας τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἔθνους, ἀπεκδέχομαι, ἵνα ἡ Βουλὴ καθιστᾷ ἐφικτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ προσόντος τούτου, οὗ ἄνευ ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ ἐναρμόνιος λειτουργία τοῦ πολιτεύματος... θὰ δώσητε τραγικὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας, εἰς ἣν ἀδιστάκτως πιστεύω, ὅτι ἔρεισμα τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς εὐημερίας καὶ προόδου τῆς χώρας εἶναι οἱ κοινοβουλευτικοὶ ἡμῶν θεσμοὶ εἰλικρινῶς ἐφαρμοζόμενοι*». Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα ἐν τῇ κυβερνήσει ἐφηρμόσθη ἀπροσκόπτως. Αἱ ἐκλογαὶ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἔθνους ἐνηργήθησαν ὑπὸ πασῶν τῶν Κυβερνήσεων μετὰ νομιμοφροσύνης, τὰ δὲ σχηματισθέντα ὑπουργεῖα προήρχοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς δεδηλωμένης ἐμπιστοσύνης τῆς πλειοψηφίας τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἔθνους καὶ ἐστηρίζοντο ἐπ' αὐτῆς. Σημειωτέον δ' ὅτι βραδύτερον ἡ συνταγματικὴ *ἀρχὴ τῆς δεδηλωμένης* ἀπεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀντιπολιτεύσεως Θ. Δηλιγιάννη ὡς ἀναιροῦσα τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα καὶ ἄγουσα εἰς τὴν τυραννίαν (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ XI. Δ΄. 709, 948 ἑπ. ἀγορεύσεις Θ. Δηλιγιάννη). Καὶ ὅτε ἀκόμη ἕνεκα τῶν ἰδιαιτέρων περιστάσεων τῆς πολιτικῆς ἡμῶν ἱστορίας τὸ δόγμα τῆς δεδηλωμένης ταύτης ἐμπιστοσύνης παρεκάμφθη κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν ὑπουργείων, τὰ ὑπουργεῖα ταῦτα ἐγκατέλιπον τὴν Ἀρχήν, ἅμα ἡ πλειοψηφία τῆς Βουλῆς ἐξέφραζεν ἐν ταῖς ψηφοφορίαις τὴν πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης. Ὑπῆρξαν ὑπουργεῖα, ἅτινα παρήτησαν τὸ χαρτοφυλάκιον μόλις ἐμφανισθέντα ἐν τῇ Βουλῇ διὰ τὴν ἔλλειψιν τοιαύτης ἐμπιστοσύνης· οὕτω π. χ. τῇ 27 Νοεμβρίου 1876, μόλις ἐνεφανίσθη τὸ ἀρτίως σχηματισθὲν ὑπὸ τὸν Δεληγεώργην ὑπουργεῖον καὶ ὁ πρωθυπουργὸς ἐξέθηκε τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ, ἀμέσως ὁ βουλευτὴς Εὐθυμιόπουλος ὑπέβαλε τὴν ἑξῆς πρότασιν: «Ἡ Βουλή, μὴ θεωροῦσα τὸ

ὑπουργεῖον πληροῦν τοὺς ὅρους κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως, δὲν δύναται νὰ παράσχῃ αὐτῷ τὴν ἑαυτῆς ὑποστήριξιν καὶ μεταβαίνει εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν»· ἡ πρότασις δ' αὕτη μετὰ συζήτησιν ἐψηφίσθη καὶ τὸ ὑπουργεῖον Δεληγεώργη παρῃτήθη ἀμέσως. Ἐπίσης τῇ 23 Ὀκτωβρίου 1878 ἐνεφανίσθη κατὰ πρῶτον ἐν τῇ Βουλῇ τὸ μόλις σχηματισθὲν συμμαχικὸν ὑπὸ τὸν Τρικούπην ὑπουργεῖον, συμπράττοντος καὶ τοῦ Θ. Ζαΐμη, αὐθημερὸν δ' ἐμειοψήφισεν εἰς ζήτημα ἐμπιστοσύνης καὶ ἀμέσως κατέθηκε τὸ χαρτοφυλάκιον. Ἐνίοτε μάλιστα παρῃτήθησαν ὑπουργεῖα μετὰ τὰς ἐκλογὰς καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς βουλευτικῆς συνόδου, διότι οἱ ὀπαδοὶ αὐτῶν ἐμειοψήφισαν ἐν ταῖς ἐκλογαῖς, ὡς ἔπραξαν τὰ ὑπὸ τὸν Τρικούπην δύο ὑπουργεῖα μετὰ τὰς ἐκλογὰς τῶν ἐτῶν 1885 καὶ 1891. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἔχομεν παραδείγματα ὑπουργείων ἀποχωρησάντων τῆς Ἀρχῆς ἕνεκεν ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης πρὸς αὐτὰ ἐκ μέρους τοῦ Βασιλέως, τοιαῦτα δὲ παραδείγματα παρέχουσιν αἱ ἐν ἔτεσι 1886 καὶ 1892 ἀντικαταστάσεις τῶν ὑπὸ τὸν Θ. Δηληγιάννην ὑπουργείων, αἱ ἐν ἔτεσι 1893 καὶ 1895 δύο παραιτήσεις τῶν ὑπὸ τὸν Τρικούπην ὑπουργείων· οὐδὲν ὅμως ὑπῆρξεν ὑπουργεῖον ἐπιχειρῆσαν νὰ ἐπανιδρύσῃ τὸ σύστημα τῆς προσωπικῆς κυβερνήσεως καὶ νὰ διαμείνῃ ἐν τῇ Ἀρχῇ ἐναντίον τῆς θελήσεως τοῦ Ἔθνους διὰ τῆς νοθεύσεως ταύτης. Ἐὰν δὲ πρὸ τοῦ ἔτους 1880 τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα δὲν ἀπεδείχθη ἱκανὸν νὰ δώσῃ μόνιμον κυβέρνησιν καὶ ῥαγδαῖαι ἐπήρχοντο αἱ ἀλλαγαὶ τῶν ὑπουργείων ἕνεκα τῆς κατατμήσεως τῆς Βουλῆς εἰς πλειότερα πολιτικὰ κόμματα, οἷα ἦσαν τὰ τοῦ Κουμουνδούρου, Δεληγεώργη, Ζαΐμη, Τρικούπη, ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1880 ὅμως, ἀποβιώσαντος καὶ τοῦ Ζαΐμη, εὑρέθησαν ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιμέτωπα δύο μεγάλα πολιτικὰ κόμματα, εἰς τὰ ὁποῖα συνετάχθησαν καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῶν δύο ἄλλων πολιτικῶν κομμάτων Δεληγεώργη καὶ Ζαΐμη μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἑαυτῶν ἀρχηγῶν, ἤτοι τὰ πολιτικὰ κόμματα Κουμουνδούρου καὶ Τρικούπη, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κουμουνδούρου, συμβάντα ἐν ἔτει 1883, τὰ πολιτικὰ κόμματα Τρικούπη καὶ Δηληγιάννη· ἔκτοτε δὲ τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα ἀπεδείχθη ἱκανὸν νὰ παραγάγῃ μονίμους κυβερνήσεις, καθ' ὅσον αἱ ἐκ τῶν ἐκλογῶν προερχόμεναι πλειοψηφίαι, ἔχουσαι κοινὴν τὴν καταγωγὴν πρὸς τὰ ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν λαμβανόμενα ὑπουργεῖα, παρεῖχον εἰς αὐτὰ τὴν ἑαυτῶν συνδρομὴν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βουλευτικῆς περιόδου. Οὕτω π. χ. τὰ ὑπὸ τὸν Τρικούπην δύο ὑπουργεῖα τῶν βουλευτικῶν περιόδων ἑνάτης καὶ ἑνδεκάτης ἐκυβέρνησαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν αὐτῶν. Ἐπίσης τὰ ὑπὸ τὸν Θ. Δηληγιάννην τρία ὑπουργεῖα τῶν βουλευτικῶν περιόδων δεκάτης, δωδεκάτης καὶ δεκάτης τετάρτης, καὶ τὸ ὑπὸ τὸν Τρικούπην ὑπουργεῖον

τῆς δεκάτης τρίτης βουλευτικῆς περιόδου ἤθελον ἐπίσης παραμείνῃ ἐν τῇ Ἀρχῇ καθ' ὅλην τὴν περίοδον, ὑποστηριζόμενα ὑπὸ συμπαγοῦς πλειοψηφίας, ἂν μὴ ἄλλαι περιστάσεις, ἐκτὸς τῆς Βουλῆς κείμεναι καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ἡμῶν ἱστορίαν ἀνήκουσαι, δὲν προϋκάλουν τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν. Κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν ὑπουργείων τῆς δευτέρας ταύτης περιόδου δὶς ὁ Βασιλεὺς ἐσχημάτισεν ὑπουργεῖα ἐκτὸς τῆς Βουλῆς, ἤτοι ἅπαξ ἐν ἔτει 1886 τὸ ὑπὸ τὸν Δ. Βάλβην παροδικὸν ὑπουργεῖον πρὸς ὑπογραφὴν τοῦ ἀφοπλισμοῦ, σχηματισθὲν ἐκτὸς τῆς Βουλῆς, ἀφοῦ πρότερον ἡ ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιπολίτευσις ἠρνήθη νὰ δεχθῇ ἀμέσως τὸ χαρτοφυλάκιον· δεύτερον δ' ἐν ἔτει 1895 τὸ ὑπὸ τὸν Ν. Π. Δεληγιάννην, οὗτινος τὸν σχηματισμὸν δικαίως δύναταί τις νὰ χαρακτηρίσῃ ἀντικοινοβουλευτικόν, μὴ συντρεχούσης ἄλλης τινὸς περιστάσεως δικαιολογούσης τὸν ἐκτὸς τῆς Βουλῆς σχηματισμὸν αὐτοῦ. Καὶ ὁ Δεληγεώργης ἐχαρακτήρισε τὸν σχηματισμὸν τοιούτων ὑπουργείων *ἀντικοινοβουλευτικόν* (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ III. Β'. α'. 189).—Περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Montesquieu ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος, ὡς εἴρηται ἐπανειλημμένως. Ἅπαξ μόνον τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη κατὰ τὴν πρώτην σύνοδον τῆς δευτέρας βουλευτικῆς περιόδου ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἀπαγγελθέντι λόγῳ ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς συνόδου ἐποιήσατο μνείαν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ II. Α'. α'. 4: «Χρῆσιν ποιούμενος δικαιώματος ἐμοῦ», εἶπεν ὁ Βασιλεύς, «συμφέρον ἐθεώρησα, ἵνα διὰ τῆς ἀνανεώσεως τῆς ἐκλογῆς πληροφορηθῶ ἀκριβέστερον περὶ τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ τόπου *καὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν*»). Ἡ ἐπὶ τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὸν βασιλικὸν λόγον Ἐπιτροπὴ εὑρέθη εἰς ἀπορίαν περὶ τῆς ἐννοίας τῆς φράσεως «*καὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν*», ἐγένετο δὲ πρότασις, ὅπως προσκληθῇ εἷς τῶν ὑπουργῶν νὰ ἐξηγήσῃ ταύτην· ἀλλ' ὅμως ἡ πλειοψηφία τῆς Ἐπιτροπῆς ἀπέρριψε τὴν πρότασιν καὶ τὸ συμπολιτευόμενον μέλος αὐτῆς, ὅστις ἦτο καὶ ὁ Εἰσηγητὴς τῆς Ἐπιτροπῆς, Νικολόπουλος εἶπε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ βουλευτοῦ Μεταξᾶ, ὅστις ἦτο ἐπίσης μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς, ὅτι: «ἡ ἔννοια τῆς φράσεως αὐτῆς, ἥτις ἀναγράφεται ἐν τῷ βασιλικῷ λόγῳ, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ὑπουργείου εἶναι, ὅτι ἐν τῇ παρελθούσῃ Κυβερνήσει ἐγένετο ἀνάμιξις καὶ σύγχυσις τῆς νομοθετικῆς μετὰ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, τοὐτέστιν ὅτι οἱ βουλευταὶ ἐκεῖνοι, ὅπως ὑποστηρίξωσι τὴν Κυβέρνησιν, ἀπῄτουν ἱκανοποιήσεις καὶ ἀμοιβὰς παρὰ τῶν ὑπουργῶν· τούτου ἕνεκα ἐτέθη αὐτὴ ἡ φράσις ἐν τῷ βασιλικῷ λόγῳ» (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ II. Α'. ϐ'. 25 ἐπ, 28, ἀγορεύσεις Μεταξᾶ).

Βεβαίως τοιαύτην ἀνόητον ἔννοιαν δὲν ἠδύνατο ν' ἀποδώσῃ τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη εἰς τὴν φράσιν ἐκείνην, καὶ ἴσως δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐκστομίσῃ κατὰ πρόσωπον τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἔθνους τὴν βαθυτέραν ἔννοιαν τῆς φράσεως· ἕνεκα δὲ τοῦ λόγου τούτου ὁ μὲν Νικολόπουλος ἠναγκάσθη ν' ἀναιρέσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ δοθεῖσαν ἐξήγησιν καὶ ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὴν δι' ἄλλης ἐπίσης ἀορίστου: «ὅτι πρέπει νὰ σεβασθῶμεν τὰ δικαιώματα ἀλλήλων» (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ II. Α'. 6'. 25, 28), ὁ δὲ Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν Σῖμος ἠναγκάσθη ἐπίσης νὰ δώσῃ πρόχειρόν τινα ἐξήγησιν, ὅπως ἐξαγάγῃ τὴν Κυβέρνησιν ἐκ τῆς δυσκόλου θέσεώς της, μὴ τολμώσης νὰ εἴπῃ τοὺς ἀληθεῖς λογισμούς της. Ἡ ἐξήγησις τοῦ Σίμου ἔχει ὡς ἑξῆς: «θέλετε νὰ τὴν ἐννοήσητε· ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ὑπάρχει σύγχυσις ἐξουσιῶν εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα μᾶς λέγετε· ἐνῷ χθὲς συνεζητεῖτο ὁ λόγος, συγχρόνως ἐγένοντο αἰτιάσεις κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ὅτι ἔκαμεν ἐπέμβασιν εἰς τὰς ἐκλογάς, ἐπέμβασιν ἀθέμιτον· καὶ τί ἦτο; ὅτι ἡ Κυβέρνησις μετεχειρίσθη τὰ δεῖνα καὶ δεῖνα ὄργανα· ἀλλὰ αὐτὰ εἶναι τὰ θεμιτὰ μέσα τῆς Κυβερνήσεως, τοῦτο εἶναι δικαίωμα τῆς Κυβερνήσεως νὰ μεταχειρισθῇ τὰ ὄργανα, τὰ ὁποῖα νομίζει κατάλληλα. Αὐτὴ εἶναι ἡ διάκρισις τῶν ἐξουσιῶν, τὴν ὁποίαν ἐνοήσαμεν καὶ τὴν ὁποίαν καὶ ὁ βασιλικὸς λόγος ἀναφέρει» (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ II. Α'. 6'. 29 ἐπ. ἀγόρευσιν Σίμου). Ὁ μόνος, ὅστις ἐξέφρασεν ἰδέας κατὰ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, συγχεχυμένας ὅμως καὶ πλημμελεῖς, καὶ ἐπεζήτησεν οὐχὶ τὴν ἁρμονίαν, ἀλλὰ τὴν σύγχρουσιν τῶν ἐξουσιῶν κατὰ παράδοξον τρόπον, ὑπῆρξεν ὁ βουλευτὴς Ῥοντήρης, δογματίσας ποτὲ ἐν τῇ Βουλῇ τὰ ἑξῆς: «Ὅταν συνταγματικὴ κυβέρνησις εἶναι καὶ κοινοβουλευτική, ὅταν ἔχωμεν καὶ τὰ δύο, τί ἔχομεν; οὐδέν· ἐὰν δὲ καὶ τὰ δύο συγκρούωνται, αὐτὸ εἶναι τὸ πολίτευμα, εἴμεθα ἐν αἰωνίᾳ συγκρούσει συνταγματικῆς καὶ κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως. Ἡ μὲν συνταγματικὴ Κυβέρνησις ποῦ ἀπολήγει; εἰς τὴν ἀπορρόφησιν τῆς Βουλῆς, διότι ὁσάκις ἡ Κυβέρνησις δὲν ἔχει τὴν πλειοψηφίαν τῆς Βουλῆς, ἀναγκάζεται διὰ παντὸς τρόπου ν' ἀπορροφήσῃ εἴτε διὰ βίας, εἴτε διὰ τῶν ἐκλογῶν, εἴτε δι' ἄλλων ὁποιωνδήποτε μέσων. Ἡ συνταγματικὴ λοιπὸν Κυβέρνησις λήγει εἰς τὴν σύγχυσιν τῶν δύο ἐξουσιῶν, ὅπερ φέρει τὴν κατάλυσιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ κοινοβουλευτικὴ Κυβέρνησις καὶ ἐν ἐλλείψει θεσμῶν τινων ἐκδίδει θεσμοὺς διὰ τὸ Κράτος καὶ ἐπάγει εἰς ἀπορρόφησιν πάντα τὰ ἄλλα στοιχεῖα, καὶ τῆς Βασιλείας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς μειοψηφίας ἀφ' ἑτέρου. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀξιοσύστατον. Κύριοι, ἐν τῇ κοινοβουλευτικῇ Κυβερνήσει ὁ πρωθυπουργὸς εἶναι δεσπότης, ἔχει τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Βασιλέως, καὶ ἀσκεῖ τὴν ἐξουσίαν, ἔχει τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς

Βουλῆς, καὶ ἀσκεῖ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς» (πρβ. Βουλῆς. Στενογραφ. Πρακτικὰ III. Β΄. α΄. 221). - Τὰς ἐλλείψεις τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 θὰ καταδείξωμεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς· ἂν δὲ ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ ὑπαινιχθῶμέν τινας τῶν ἐλλείψεων τούτων ἐν-

ταῦθα, ἠθέλομεν ὀνομάσει τὴν σπουδαιοτέραν πασῶν, τὴν *ἔλλειψιν δευτέρας Βουλῆς.*

§ 4.

Περὶ τῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας.

Ἱερὸς ἐκδήλωσιν τῆς ἑαυτῆς θελήσεως ἡ πολιτεία, ὡς καὶ πάντα τὰ λοιπὰ νομικὰ πρόσωπα, ἔχει ἀνάγκην ἐμψύχων ὀρ-

---

Βεβαίως τοιαύτην ἀνόητον ἔννοιαν δὲν ἠδύνατο ν' ἀποδώσῃ τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη εἰς τὴν φράσιν ἐκείνην, καὶ ἴσως δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐκστομίσῃ κατὰ πρόσωπον τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἔθνους τὴν βαθυτέραν ἔννοιαν τῆς φράσεως· ἕνεκα δὲ τοῦ λόγου τούτου ὁ μὲν Νικολόπουλος ἠναγκάσθη ν' ἀναιρέσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ δοθεῖσαν ἐξήγησιν καὶ ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὴν δι' ἄλλης ἐπίσης ἀορίστου : «ὅτι πρέπει νὰ σεβασθῶμεν τὰ δικαιώματα ἀλλήλων» (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ Π. Α'. β'. 25, 28), ὁ δὲ Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν Σῖμος ἠναγκάσθη ἐπίσης νὰ δώσῃ πρόχειρόν τινα ἐξήγησιν, ὅπως ἐξαγάγῃ τὴν Κυβέρνησιν ἐκ τῆς δυσκόλου θέσεώς της, μὴ τολμῶσαν νὰ εἴπῃ τοὺς ἀληθεῖς λογισμούς της. Ἡ ἐξήγησις τοῦ Σίμου ἔχει ὡς ἑξῆς : «θέλετε νὰ τὴν ἐννοήσητε· ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ὑπάρχει σύγχυσις ἐξουσιῶν εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα μᾶς λέγετε· ἐνῷ χθὲς συνεζητεῖτο ὁ λόγος, συγχρόνως ἐγένοντο αἰτιάσεις κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ὅτι ἔκαμεν ἐπέμβασιν εἰς τὰς ἐκλογάς, ἐπέμβασιν ἀθέμιτον· καὶ τί ἦτο; ὅτι ἡ Κυβέρνησις μετεχειρίσθη τὰ δεῖνα καὶ δεῖνα ὄργανα· ἀλλὰ αὐτὰ εἶναι τὰ θεμιτὰ μέσα τῆς Κυβερνήσεως, τοῦτο εἶναι δικαίωμα τῆς Κυβερνήσεως νὰ μεταχειρισθῇ τὰ ὄργανα, τὰ ὁποῖα νομίζει κατάλληλα. Λύτη εἶναι ἡ διάκρισις τῶν ἐξουσιῶν, τὴν ὁποίαν ἐνοήσαμεν καὶ τὴν ὁποίαν καὶ ὁ βασιλικὸς λόγος ἀναφέρει» (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ Π. Α'. β'. 29 ἐπ. ἀγόρευσιν Σίμου). Ὁ μόνος, ὅστις ἐξέφρασεν ἰδέας κατὰ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, συγκεχυμένας ὅμως καὶ πλημμελεῖς, καὶ ἐπεζήτησεν οὐχὶ τὴν ἁρμονίαν, ἀλλὰ τὴν σύγκρουσιν τῶν ἐξουσιῶν κατὰ παράδοξον τρόπον, ὑπῆρξεν ὁ βουλευτὴς Ῥοντήρης, δογματίσας ποτὲ ἐν τῇ Βουλῇ τὰ ἑξῆς : «Ὅταν συνταγματικὴ κυβέρνησις εἶναι καὶ κοινοβουλευτική, ὅταν ἔχωμεν καὶ τὰ δύο, τί ἔχομεν ; οὐδέν· ἐὰν δὲ καὶ τὰ δύο συγκρούωνται, αὐτὸ εἶναι τὸ πολίτευμα, εἴμεθα ἐν αἰωνίᾳ συγκρούσει συνταγματικῆς καὶ κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως. Ἡ μὲν συνταγματικὴ Κυβέρνησις ποῦ ἀπολήγει; εἰς τὴν ἀπορρόφησιν τῆς Βουλῆς, διότι ὁσάκις ἡ Κυβέρνησις δὲν ἔχει τὴν πλειονοψηφίαν τῆς Βουλῆς, ἀναγκάζεται διὰ παντὸς τρόπου ν' ἀπορροφήσῃ εἴτε διὰ βίας εἴτε διὰ τῶν ἐκλογῶν, εἴτε δι' ἄλλων ὁποιωνδήποτε μέσων. Ἡ συνταγματικὴ λοιπὸν Κυβέρνησις λήγει εἰς τὴν σύγχυσιν τῶν δύο ἐξουσιῶν, ὅπερ φέρει τὴν κατάλυσιν.

γάνων [1], ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ ἐκδήλωσις τοιαύτης θελήσεως ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ εἶναι ἀδύνατος [2].

Κατὰ φυσικὸν λόγον τὸ ὄργανον τοῦτο εὑρίσκει ἡ πολιτεία ἐν ἑαυτῇ, ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν ἀνθρώπων, ἐν τῷ λαῷ· ἡ ὑπὸ τοῦ λαοῦ δ' ἐκδηλουμένη θέλησις εἶναι ἡ θέλησις τοῦ νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας, διάφορος τῆς θελήσεως τῶν κατὰ μέρος ἀτόμων, τῶν ἀποτελούντων τὸν λαόν.

Ἀλλ' ὅμως ἡ χρῆσις τοῦ ὀργάνου τούτου πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας ἐν ἑκάστῃ συγκεκριμένῃ περιπτώσει εἶναι ἀδύνατος.

Ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως, ἣν ὁσημέραι λαμβάνουσιν αἱ πολιτεῖαι, καθίσταται ἀδύνατον, ὅπως ὁ λαὸς συνερχόμενος ἐν ἐκκλησίᾳ ἐκδηλοῖ τὴν θέλησιν τῆς πολιτείας. Ἐξ ἑτέρου ἐν τῇ πολιτείᾳ ὑπάρχουσι τόσαι σχέσεις δεόμεναι κανονισμοῦ, ὥστε οὐ μόνον εἰς ἑκάστην στιγμήν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν στι-

---

Ἀλλὰ καὶ ἡ κοινοβουλευτικὴ Κυβέρνησις καὶ ἐν ἐλλείψει θεσμῶν τινων ἐκδίδει θεσμοὺς διὰ τὸ Κράτος καὶ ἐπάγει εἰς ἀπορρόφησιν πάντα τὰ ἄλλα στοιχεῖα, καὶ τῆς Βασιλείας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς μειοψηφίας ἀφ' ἑτέρου. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀξιοσύστατον. Κύριοι, ἐν τῇ κοινοβουλευτικῇ Κυβερνήσει ὁ πρωθυπουργὸς εἶναι δεσπότης, ἔχει τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Βασιλέως, καὶ ἀσκεῖ τὴν ἐξουσίαν, ἔχει τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Βουλῆς, καὶ ἀσκεῖ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς» (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ III. Β'. α'. 221). Τὰς ἐλλείψεις τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 θὰ καταδείξωμεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς· ἂν δὲ ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ ὑπαινιχθῶμέν τινας τῶν ἐλλείψεων τούτων ἐνταῦθα, ἠθέλομεν ὀνομάσει τὴν σπουδαιοτέραν πασῶν, *τὴν ἔλλειψιν δευτέρας Βουλῆς.*

[1] Ἡ λέξις *ὄργανον* σημαίνει ἐργαλεῖον καὶ ταύτης ἐγένετο ἀρχικῶς χρῆσις ἐπὶ ἀψύχων, ἐπεξετάθη ὅμως εἶτα ἡ χρῆσις τῆς λέξεως καὶ ἐπὶ ἐμψύχων. Ὁ Ἀριστοτέλης (Ἠθικὰ Νικομαχεῖα (ἔκδοσις τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου) IX. 13. σελ. 1161 ὀνομάζει τὸ ὄργανον «*δοῦλον ἄψυχον*», τὸν δὲ δοῦλον «*ὄργανον ἔμψυχον*» (πρβ. καὶ G. Jellinek System der subjektiven öffentlichen Rechte 34 ff.).

[2] Ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (§ 1 σημ. 6, 7), ἡ πολιτεία ἀποτελεῖ νομικὸν πρόσωπον τοῦ δημοσίου δικαίου· ἀλλ' ὅμως τὸ τοιοῦτον νομικὸν πρόσωπον ἀδυνατεῖ νὰ ἐκδηλώσῃ οἱανδήποτε θέλησιν, ἢ νὰ ἐνερ-

γμὴν ἐν διαφόροις τόποις περὶ πολλῶν καὶ ποικίλων σχέσεων εἶναι ἀναγκαῖον νὰ γνωσθῇ ἡ θέλησις τῆς πολιτείας. Ἐπὶ πλέον ὑπάρχουσι σχέσεις ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν χρήζουσαι εἰδικῶν γνώσεων πρὸς κανονισμὸν αὐτῶν, ἢ δεόμεναι ταχίστης ἐνεργείας, ἀποκλείουσαι δὲ διὰ τοῦτο τὴν ἐνέργειαν ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας.

Καὶ οὐ μόνον ἀδύνατον καθίσταται νὰ συνέρχηται ὁ λαὸς ἑκάστοτε ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς ὄργανον πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ ἀσύμφορον ἀποβαίνει τοῦτο· καθ' ὅσον τὰ ἀποτελοῦντα τὸν λαὸν ἄτομα δὲν δύνανται νὰ συνέρχωνται συχνὰ ἄνευ παραμελήσεως τῶν ἑαυτῶν ἔργων.

Ἡ ἀνάγκη λοιπὸν ἐπιβάλλει εἰς τὴν πολιτείαν, ὅπως πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως αὐτῆς καταστήσῃ διάφορα ὄργανα καὶ διαγράψῃ εἰς ἕκαστον τούτων τὴν σφαῖραν τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ.

Καὶ δύναται μὲν ἡ πολιτεία ἀναλόγως τῆς ἐν τῷ πολιτισμῷ προόδου καὶ τῶν ἰδιαιτέρων περιστάσεων αὐτῆς νὰ δημιουργήσῃ διὰ τὰς διαφόρους λειτουργίας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας διάφορα ὄργανα, ὡς εἴρηται ἐν τῇ προηγουμένῃ § 3, καὶ

γήσῃ οἱανδήποτε πρᾶξιν ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως ἐμψύχων ὀργάνων, ἀνθρώπων, οὓς μόνον ἐπροίκισεν ἡ φύσις διὰ τοιαύτης δυνάμεως. Ἐπομένως ἡ ὕπαρξις τῆς πολιτείας εἶναι τόσον ἀναποσπάστως συνδεδεμένη μετὰ τῆς ὑπάρξεως τοιούτων ὀργάνων, ὥστε ἄνευ αὐτῶν οὐδὲ περὶ πολιτείας δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Σὺν τῇ προόδῳ τῆς πολιτείας ἐν τῷ πολιτισμῷ ἡ δημιουργία τοιούτων ὀργάνων ἀνήκει εἰς τὴν νομοθεσίαν αὐτῆς· ἀλλ' ὅμως καὶ εἰς τὰ κατώτατα στρώματα τοῦ πολιτισμοῦ ἡ δημιουργία τοιούτων ὀργάνων συντελεῖται ἐξ ἐνστίκτου τινός, πληροῦσα ἀναγκαῖον ὅρον τῆς ὑπάρξεως ἰμιᾶς πολιτείας (πρβ. C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 32, G. Jellinek Gesetz und Verordnung 205 ff, System d. subj öffentl. Rechte 213). Δὲν πρέπει νὰ συγχέῃ τις τὴν ἔννοιαν τοῦ *ὀργάνου* μετὰ τῆς τοῦ *ἀντιπροσώπου*· καθ' ὅσον τὸ μὲν ὄργανον ἀποτελεῖ μέρος τοῦ νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας καὶ δὲν διακρίνεται τούτου, ὁ δὲ ἀντιπρόσωπος ἀποτελεῖ προσωπικότητα αὐτοτελῆ καὶ διακεχριμένην τῆς προσωπικότητος τῆς πολιτείας (πρβ. G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 13, G. Jellinek System etc. 213).

νὰ τάξῃ ταῦτα εἰς σχέσιν ὑπαλληλίας πρὸς ἀποφυγὴν συγκρούσεων καὶ εὐρυθμοτέραν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀνατεθειμένων αὐτοῖς καθηκόντων· τὴν θέλησιν ὅμως τῆς πολιτείας δὲν ἐκδηλοῦσιν ὡρισμένα μόνον ὄργανα αὐτῆς, ἀλλ' ἕκαστον τῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας, ἐφ' ὅσον ἐνεργεῖ ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν καθηκόντων, ὃν διέγραψεν αὐτῷ ἡ πολιτεία, ἐκδηλοῖ ἐν τῇ συγκεκριμένῃ ταύτῃ περιπτώσει τὴν θέλησιν τοῦ νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας ὡς ὄργανον αὐτῆς [3].

Τίνα εἰσὶ τὰ ὄργανα τῆς πολιτείας πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως αὐτῆς ἐν ἑκάστῃ συγκεκριμένῃ περιπτώσει καὶ τίς ἡ μεταξὺ τῶν διαφόρων ὀργάνων σχέσις, διδάσκει ἡμᾶς ἡ νομοθεσία ἑκάστης πολιτείας.

Ἀλλ' ὅμως ἐν πάσῃ πολιτείᾳ ὑπάρχει ἀναγκαίως ἓν ὄργανον μονομελὲς ἢ πολυμελές, ἁπλοῦν ἢ σύνθετον, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν λοιπῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας ἱστάμενον καὶ προωρισμένον νὰ ἐκδηλοῖ ἀπεριορίστως τὴν θέλησιν τῆς πολιτείας. Εἰς τὸ τοιοῦτον ὄργανον ἐδόθη ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ ἡ ὀνομασία τοῦ *κυριάρχου*, οἱ δὲ νεώτεροι δημοσιολόγοι καλοῦσιν αὐτὸ *φορέα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας* (Träger der Staatsgewalt [4]).

---

[3] Εἶναι ἐσφαλμένη ἡ γνώμη, κατὰ τὴν ὁποίαν μόνον ἐν τῷ νόμῳ ἐκδηλοῦται ἡ θέλησις τῆς πολιτείας. Τὰ πρὸς ἐνάσκησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ὄργανα βεβαίως χρησιμεύουσι πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας ὡς πρὸς τὰ ἀνατεθέντα αὐτοῖς νομοθετικὰ καθήκοντα· ἀλλ' ὅμως ἐπίσης ἐκδηλοῦται ἡ θέλησις τῆς πολιτείας ἐν τῇ διαταγῇ, τῇ ἐκδιδομένῃ ὑπὸ τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐντὸς τῆς σφαίρας τῶν ἑαυτῶν καθηκόντων, καὶ ἐν τῇ ἀποφάσει, τῇ ἐκδιδομένῃ ὑπὸ τῶν ὀργάνων τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας ἐπὶ τῶν ὑποβαλλομένων εἰς αὐτὰ ὑποθέσεων (πρβ. G. Jellinek System etc. 212 ff.). Ἀντιδοξεῖ ὁ Gerber, ὅστις τὴν ἔννοιαν τῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας περιορίζει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε διὰ τὰς μοναρχουμένας πολιτείας τῆς Γερμανίας ἀναγνωρίζει δύο μόνον ὄργανα, τὸν μονάρχην καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀντιπροσωπείαν (πρβ. K. F. von Gerber Grundzüge des deutschen Staatsrechts 76 ff.).

[4] Τὸ ὄργανον τοῦτο δύναταί τις κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην νὰ ὀνομάσῃ τὸ *κύριον τῆς πολιτείας* (Ἀριστοτέλους Πολιτικὰ III. 5 : «Ἐπεὶ δὲ πο-

Οὕτως ἐν ταῖς ἀπολύτοις μοναρχίαις τοιοῦτον ὄργανον πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας εἶναι ὁ Ἡγεμών[5].

λιτεία μὲν καὶ πολίτευμα σημαίνει ταὐτόν, πολίτευμα δ' ἐστὶ τὸ κύριον τῶν πόλεων, ἀνάγκη δ' εἶναι κύριον ἢ ἕνα ἢ ὀλίγους ἢ τοὺς πολλούς»). Τὸ τοιοῦτον ὄργανον δύναται νὰ εἶναι μονομελὲς (εἷς ἡγεμών), ἢ πολυμελὲς (μία συνέλευσις), δύναται δ' ἐπίσης νὰ εἶναι ἁπλοῦν. ἢ σύνθετον ἐκ διαφόρων ὀργάνων ἀπαρτιζόμενον (τὸ Ἀγγλικὸν κοινοβούλιον). Τινὲς τῶν δημοσιολόγων δογματίζουσιν, ὅτι ὡς φορεὺς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἓν καὶ μόνον ὄργανον δύναται νὰ χρησιμεύσῃ (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht des deutschen Reiches I. 221. 493, Ph. Zorn Das Staatsrecht des deutschen Reiches Aufl. II. 412. Anm. 20), ἐνῷ ἕτεροι παραδέχονται, ὅτι καὶ πλειότερα ὄργανα δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς φορεὺς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας (πρβ. G. Meyer Lehrbuch etc. 14, G. Jellinek Gesetz und Verordung 208, A. Haenel in den Annalen des deutschen Reiches (1877) 91, A. Merkel Elemente der allgemeinen Rechtslehre ἐν τῇ Encyklopädie der Rechtswissenschaft τοῦ Holtzendorff Aufl. V. 22, H. Rosin in Schmoller's Jahrbuch VIII. 954). Ἡ ἀναγνώρισις τοιούτου ὀργάνου ἐν τῇ πολιτείᾳ δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς ὅσα εἴπομεν ἀνωτέρω περὶ τῆς νομικῆς προσωπικότητος τῆς πολιτείας, ὡς τῆς μόνης ἐχούσης τὴν θέλησιν, τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Ὁ φορεὺς οὗτος εἶναι τὸ ὄργανον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνσωματοῦται ἡ πολιτεία κατὰ τὰς ἐν ἑκάστῳ πολιτεύματι κρατούσας ἀρχὰς καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπορρέουσιν αἱ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσίαι. Τὰ ὄργανα τῆς πολιτείας καὶ ὁ φορεὺς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας δύνανται ἐπανειλημμένως νὰ μεταβληθῶσι καὶ ἀντικατασταθῶσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἡ εἰς τὸ νομικὸν ὅμως πρόσωπον τῆς πολιτείας ἀνήκουσα θέλησις, ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, παραμένει ἐνιαία καὶ ἀμετάβλητος (πρβ. G. Meyer Lehrbuch etc. 15 Anm. 10. C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 28 ff.).

[5] Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 19 Νοεμβρίου 1787 τοῦ Παρλαμέντου τῶν Παρισίων παρουσίᾳ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου XVI ὁ Σφραγιδοφύλαξ αὐτοῦ Lamoignon διετύπωσε τὴν τοιαύτην ἀρχὴν ὡς ἑξῆς. «Εἰς μόνον τὸν Βασιλέα ἀνήκει ἡ κυρίαρχος ἐξουσία ἐν τῷ βασιλείῳ του· μόνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ εἶναι οὗτος ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ὑπερτάτης ἐξουσίας . . . Ὁ Βασιλεὺς εἶναι κυρίαρχος Ἀρχηγὸς τοῦ Ἔθνους καὶ ταὐτίζεται μετ' αὐτοῦ». Πάντες γνωρίζομεν τὸ περίφημον πολιτικὸν ἀξίωμα τοῦ Λουδοβίκου XIV : «L'État c'est moi» (πρβ. André Lebon Das Staatsrecht der französischen Republik 10 καὶ τὴν ἐμὴν Πραγματείαν περὶ Εὐθύνης τῶν Ἡγεμό-

Κατ' ἀντίθεσιν τῶν πολιτειῶν τούτων ἄλλαι, ἀκολουθοῦσαι τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ [0], μόνον ἐν τῷ λαῷ ἀνε-

---

νων καὶ τῶν Ὑπουργῶν σελ. 41 ἐπ.). Τὴν αὐτὴν ἀρχὴν συνηντήσαμεν ἀνωτέρω ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τῆς Γαλλίας τοῦ 1814, ὃν ἔδωκεν εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ Λουδοβῖκος XVIII (πρβ. ἀνωτέρω § 3 σημ. 87). Ἐν Γερμανίᾳ μεταξὺ τῶν δημοσιολόγων κρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι τοιαύτην θέσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ κατέχουσιν οἱ Γερμανοὶ Ἡγεμόνες, δυνάμει τῆς ἐν τῷ Γερμανικῷ δημοσίῳ δικαίῳ κρατούσης *μοναρχικῆς ἀρχῆς* (πρβ. ἀνωτέρω § 3, σημ. 127), τὴν τοῦ φορέως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἐξαιρουμένων μόνων τῶν λειτουργιῶν ἐκείνων, ὡς πρὸς τὰς ὁποίας οὗτοι ἐδέσμευσαν ἑαυτοὺς ἐκουσίως διὰ τῆς συμπράξεως τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας (der Stände). Ἐντεῦθεν συνάγουσιν οὗτοι ὡς πόρισμα τῆς μοναρχικῆς ἀρχῆς των ταύτης (des monarchischen Princips), ὅτι οἱ Ἡγεμόνες ἔχουσι τὴν ἐνάσκησιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἐφ' ὅσον ῥητῶς δὲν ἀφῃρέθη αὕτη ἀπ' αὐτῶν, τοὐναντίον δὲ ἡ Ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπεία μόνον, ἐφ' ὅσον ἡ ἐνάσκησις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας παρεχωρήθη εἰς αὐτὴν (πρβ. G. Jellinek Gesetz und Verordnung 211 ff. G. Meyer Lehrbuch etc. 14).

[0] Ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς παρούσης συγγραφῆς ἡ ἔκθεσις τῆς ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ πράξει διὰ τῶν αἰώνων ἐξελίξεως τῶν δύο ἀντιμετώπων συστημάτων, τοῦ συστήματος *τῆς κυριαρχίας τῶν Ἡγεμόνων* καὶ τοῦ συστήματος *τῆς κυριαρχίας τοῦ Λαοῦ*. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ σπουδάσῃ τὰς περὶ τῶν δύο τούτων συστημάτων θεωρίας εὑρίσκει ἄριστον ὁδηγὸν τὸ κλασσικὸν ἔργον τοῦ Otto Gierke Untersuchungen zur deutschen Staats=und Rechtsgeschichte VII. Johannes Althusius und die Entwickelung der naturrechtlichen Staatstheorien 123 ff. (die Lehre von der Volkssouveränetät), καὶ τὸ ἀξιόλογον ἔργον τοῦ Friedrich Murhard Die Volkssouveränität im Gegensatz der sogenannten Legitimität. Kassel 1832.—Ὅτε ἐν ἔτει 1776 αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς ἐκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας, τὴν περὶ ταύτης διακήρυξιν ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ ἐστήριξαν (πρβ. τὴν ἀπὸ 4 Ἰουλίου 1776 διακήρυξιν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς: «Θεωροῦμεν τὰς ἑπομένας ἀληθείας σαφεῖς καὶ αὐταποδείκτους· ἤτοι: ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐγεννήθησαν ἴσοι, ὅτι οὗτοι ἐπροικίσθησαν ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ των διά τινων ἀναπαλλοτριώτων δικαιωμάτων, ὅτι μεταξὺ τῶν δικαιωμάτων τούτων ἀνήκουσιν ἡ ζωή, ἡ ἐλευθερία καὶ ὁ ἔρως τῆς εὐδαιμονίας, ὅτι πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν δικαιωμάτων τούτων ἐγκαθιδρύθησαν με-

γνώρισαν τὴν ἰδιότητα τοιούτου φορέως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

ταξὺ τῶν ἀνθρώπων κυβερνήσεις, τῶν ὁποίων αἱ ἐξουσίαι ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς συναινέσεως τῶν κυβερνωμένων, ὅτι ὁσάκις πολίτευμά τι ἐπιδρᾷ καταστρεπτικῶς ἐπὶ τοὺς εἰρημένους τελικοὺς σκοπούς, ὁ λαὸς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μεταβάλῃ ἢ καταργήσῃ αὐτό, νὰ ἐγκαθιδρύσῃ κυβέρνησιν, νὰ θεμελιώσῃ δὲ ταύτην ἐπὶ τοιούτων ἀξιωμάτων καὶ νὰ διατάξῃ τὰς ἐξουσίας αὐτῆς ὑπὸ τοιαύτην μορφήν, ὡς θεωρεῖ ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ εὐδαιμονίαν του . . . Ὅθεν ἡμεῖς οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, συνηγμένοι εἰς Γενικὴν Συνέλευσιν καὶ ἐπικαλούμενοι μάρτυρα τὸν Ὕπατον δικαστὴν τοῦ κόσμου περὶ τῆς καθαρότητος τῶν στοχασμῶν ἡμῶν, διακηρύττομεν πανηγυρικῶς καὶ δηλοῦμεν ἐν ὀνόματι καὶ ὡς ἐντολοδόχοι τοῦ ἀγαθοῦ λαοῦ τῶν Ἀποικιῶν τούτων, ὅτι αἱ Ἡνωμέναι αὗται Ἀποικίαι εἶναι ἐλεύθεραι καὶ ἀνεξάρτητοι πολιτεῖαι καὶ ὅτι ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ὦσι τοιαῦται...» Τὴν διακήρυξιν ταύτην εὑρίσκει τις παρὰ τῷ F. W. Schubert: Die Verfassungsurkunden und Grundgesetze der Staaten Europa's, der Nordamerikanischen Freistaaten und Brasiliens I. 268 ff.). Ἡ Ἀγγλία ἔσχε πολλοὺς ἐπιφανεῖς συγγραφεῖς ὑποστηρίζοντας τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, οἱοῖοι οἱ Milton, Sidney, Locke (πρβ. O. Gierke αὐτόθι 163 ff.), καὶ ἠδύναντο εὐκόλως οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐπαναστάσεως ν' ἀρυσθῶσιν ἐντεῦθεν ὅπλα πρὸς ὑποστήριξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἀμερικανικοῦ Λαοῦ, ἐνῷ ἐξ ἑτέρου αἱ ἰδιαίτεραι περιστάσεις τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ἡ διὰ τῆς διαῤῥήξεως τῶν μετὰ τῆς Ἀγγλίας δεσμῶν ἐπελθοῦσα ἐξαφάνισις τοῦ Μονάρχου καὶ τῆς Ἀριστοκρατίας, ὑπεχρέουν αὐτοὺς νὰ προσφύγωσιν εἰς τὸν Ἀμερικανικὸν Λαὸν καὶ ν' ἀναγνωρίσωσι τοῦτον ὡς τὸ ὕπατον ὄργανον πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς κυριάρχου θελήσεως ἐν τῇ Ἀμερικανικῇ πολιτείᾳ, ὡς τὸν φορέα τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ Συντάγματος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς τοῦ 1787 λαλεῖ καὶ διατάσσει *ὁ Λαὸς τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς* (We, the people of the United States). Καὶ πρὸ τοῦ Συντάγματος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν καὶ μετ' αὐτὸ ἐν τοῖς Συντάγμασι τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς πανηγυρικῶς ἀνεκηρύχθη ὁ λαὸς ὡς ἡ πηγὴ πάσης ἐξουσίας, καὶ εἰς αὐτὸν ἀνεγνωρίσθη τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφράζῃ ἀπεριορίστως τὴν κυρίαρχον θέλησιν τῆς πολιτείας, νὰ θέτῃ, βελτιοῖ, μεταβάλλῃ καὶ καταργῇ τὸ πολίτευμα αὐτῆς (πρβ. τὰ Συντάγματα τῶν Ἀμερικανικῶν πολιτειῶν Maryland τοῦ 1776 (ἐν τῇ διακηρύξει τῶν δικαιωμάτων §§ 1, 2),

Καὶ πάλιν αἱ πολιτεῖαι αὗται κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ δό-

Virginia τοῦ 1776 (ἐν τῇ διακηρύξει τῶν δικαιωμάτων §§ 2, 3). North Carolina τοῦ 1776 (ἐν τῇ διακηρύξει τῶν δικαιωμάτων ἄρθρ. 1), Massachusetts τοῦ 1779—1780 (μέρος I. ἄρθρ. 4, 5, 7), Pennsylvania τοῦ 1790 (προοίμιον καὶ ἄρθρ. X. § 2), South Carolina τοῦ 1790 (ἄρθρ. 9 § 1), New-Hampshire τοῦ 1792 (μέρος I. ἄρθρ. 1, 7, 8, 10), Vermont τοῦ 1793 (κεφ. I. ἄρθρ. 5 ἐπ.), Tenessee τοῦ 1796 (ἄρθρ. XI. § 1), Kentucky τοῦ 1799 (ἄρθρ. X. § 2), Ohio τοῦ 1802 (ἄρθρ. 8 § 1), Indiana τοῦ 1816 (ἄρθρ. I. § 2), Mississippi τοῦ 1817 (ἄρθρ. I. § 2), Connecticut τοῦ 1818 (προοίμιον καὶ ἄρθρ. I. § 2), Illinois τοῦ 1818 (ἄρθρ. 8 § 2), Maine τοῦ 1819 (προοίμιον καὶ ἄρθρ. I. § 2), Alabama τοῦ 1819 (ἄρθρ. I. § 2), Missouri τοῦ 1820 (ἄρθρ. XIII. § 1), New-York τοῦ 1821 (προοίμιον καὶ ἄρθ. 8), Texas τοῦ 1845 (ἄρθρ. I. § 1). Περὶ τοῦ Ἀμερικανικοῦ πολιτεύματος ὡς ἐξῆς ἐκφράζεται ὁ ἐπιφανὴς ἑρμηνευτὴς αὐτοῦ Alexis de Tocqueville (De la démocratie en Amérique II. 1). «Mais, au-dessus de toutes les institutions et en dehors de toutes les formes, réside un pouvoir souverain, celui du peuple, qui les détruit ou les modifie à son gré». Ἐν Γαλλίᾳ ἐνωρὶς εἶχον ἐκλαϊκευθῇ αἱ περὶ πολιτείας θεωρίαι τοῦ Rousseau (πρβ. ἀνωτέρω § 3 σημ. 38), ὅστις ὑπῆρξεν ὁ ἐξοχώτατος ὀπαδὸς τοῦ δόγματος τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ. Ἀναχωρῶν οὗτος ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ *κοινωνικοῦ συναλλάγματος* (Τὸ κοινωνικὸν συνάλλαγμα ὁρίζει ὁ Rousseau ὡς ἐξῆς: «Chacun de nous met en commun sa personne et toute sa puissance sous la suprême direction de la volonté générale; et nous recevons encore chaque membre comme partie indivisible du tout». Εἶτα δὲ προστίθησιν: «À l'instant, au lieu de la personne particulière de chaque contractant, cet acte d'association produit un corps moral et collectif, composé d'autant de membres que l'assemblée a de voix, lequel reçoit de ce même acte son unité, son *moi* commun, sa vie et sa volonté. Cette personne publique, qui se forme ainsi par l'union de toutes les autres, prenait autrefois le nom de cité, et prend maintenant celui de république ou de corps politique, lequel est appelé par ses membres Etat quand il est passif, *souverain* quand il est actif, puissance en le comparant à ses semblables. À l'égard des associés, ils prennent collectivement le nom *de peuple,* et s'appellent en particulier citoyens, *comme participant* a *l'autorité souveraine,* et sujets, comme soumis aux lois de l'État». Contrat social I. 6. Περὶ τῆς θεωρίας τοῦ κοινωνικοῦ συναλλάγματος

γματος τούτου διάφορα ἠκολούθησαν συστήματα. Τινὲς μὲν τού-

πρβ. O. Gierke αὐτόθι 76 ff.) καὶ δογματίζων, ὅτι ἡ γενικὴ θέλησις τῶν ἀποτελούντων τὴν πολιτείαν ἀτόμων (volonté générale) εἶναι κυρίαρχος, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ κυρίαρχος δὲν δύναται ν' ἀντιπροσωπευθῇ, καθ' ὅσον δύναται μὲν νὰ μεταβιβασθῇ εἰς ἄλλον ἡ ἐξουσία, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ θέλησις (Contrat social II. 1 : «Je dis donc que la souvervaineté, n'étant que l'exercice de la volonté générale, ne peut jamais s'aliéner, et que le souverain, qui n'est qu'un être collectif, ne peut être représenté que par lui-même : le pouvoir peut bien se transmettre, mais non pas la volonté»), ὅτι δὲ παύει λαός τις νὰ εἶναι πλέον ἐλεύθερος, ἅμα ἐκλέξῃ ἀντιπροσώπους (Contrat social III. 15). Κατὰ τὸν Rousseau ἐξαφανίζεται πᾶσα ἄλλη ἐξουσία καθ' ἣν στιγμὴν συνέρχεται νομίμως ὁ λαὸς ὡς κυρίαρχον σῶμα, διότι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀντιπρόσωπος, ἀφοῦ ὁ ἀντιπροσωπευόμενος εἶναι παρών (Contrat social III. 14). Οὐδὲ δύναται νά ὑπάρξῃ ὑποχρεωτικὸς διὰ τὸν κυρίαρχον λαὸν οἱοσδήποτε θεμελιώδης νόμος. ἀφοῦ ὁ κυρίαρχος δὲν δύναται νὰ συναλλαγῇ μεθ' ἑαυτοῦ (Contrat social I. 7 : «Jl faut remarquer encore que la délibération publique, qui peut obliger tous les sujets envers le souverain, à cause des deux différents rapports sous lesquels chacun d'eux est envisagé, ne peut, par la raison contraire obliger le souverain envers lui-même, et *que par conséquent il est contre la nature du corps politique que le sourerain s'impose une loi qu'il ne puisse enfeindre.* Ne pouvant se considérer que sous un seul et même rapport, il est alors dans le cas d'un particulier contractant avec soi-même ; par où l'on voit *qu'il n'y a ni ne peut y avoir nulle espèce de loi fondamentale obligatoire pour le corps du peuple,* pas même le contrat social». Περὶ τῶν θεωριῶν τούτων τοῦ Rousseau πλὴν τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ Contrat social πρβ. καὶ O. Gierke 115 ff, 200 ff, 222 ff, J. C. Bluntschli Geschichte des Allgemeinen Staatsrechts und der Politik 303 ff.). Ὅτε μετὰ τὴν Ἀμερικανικὴν Ἐπανάστασιν ἐπηκολούθησεν ἡ Γαλλική, αἱ ἐκεῖθεν τοῦ Ὠκεανοῦ ἐπικρατήσασαι πολιτικαὶ ἰδέαι περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ εὐκόλως μετεφυτεύθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν, τῆς ὁποίας τὸ ἔδαφος εἶχε παρασκευασθῇ πρὸς τοῦτο διὰ τῶν συγγραφῶν τοῦ Rousseau Ἐν τῇ διακηρύξει τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου τῆς 20—26 Αὐγούστου 1789 ἡ Συνταχτικὴ Συνέλευσις τῆς Γαλλίας ἀνεγνώρισεν ὡς θεμελιώδες ἀξίωμα τοῦ Γαλλικοῦ δημοσίου δικαίου τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ (ἄρθρ. 3 : «Le principe de toute souveraineté réside essentiellement dans la nation; nul corps, nul individu

των ἀπήτησαν, ὅπως τὴν κυρίαρχον θέλησιν τῆς πολιτείας ἐκ-

---

ne peut exercer d'autorité qui n'en émane expressément»· καὶ ἐν τῷ Συντάγματι δὲ τῆς Γαλλίας τοῦ 1801 περιελήφθησαν ῥηταὶ περὶ τούτου διατάξεις (titre III. art. 1. «La souveraineté est une, indivisible, inaliénable et inprescriptible ; elle appartient à la nation : aucune section du peuple ni aucun individu ne peut s'en attribuer l'exercice»· art 2. «La nation, de qui seul émanent tous les pouvoirs, ne peut les exercer que par délégation»). Ὅτε ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευσις τῆς Γαλλίας διὰ τοῦ ἀπὸ 10 Λυγούστου 1792 ψηφίσματός της συνεκάλει τὴν Συμβατικὴν Συνέλευσιν, ἐδικαιολόγει τὸ μέτρον τοῦτο λέγουσα, ὅτι οἱ κίνδυνοι τῆς πατρίδος ἠνάγκαζον αὐτὴν νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ (recourir à la souveraineté du peuple). Ἡ Συμβατικὴ Συνέλευσις τῆς Γαλλίας διετύπωσεν εὐρύτερον τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, κυρώσασα ἐν πολλοῖς τὰς θεωρίας τοῦ Rousseau, ἓν τε τῇ διακηρύζει τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου τῆς 24 Ἰουνίου 1793 ἄρθρ. 23. «La garantie sociale consiste dans l'action de tous pour assurer à chacun la jouissance et la conservation de ses droits : cette garantie repose sur la souveraineté nationale» ἄρθρ. 25 «La souveraineté réside dans le peuple ; elle est une et indivisible, imprescriptible et inaliénable»· ἄρθρ. 27. «Que tout individu qui usurperait la souveraineté, soit à l'instant mis à mort par les hommes libres»· art. 28. «Un peuple a toujours le droit de revoir, de réformer et de changer sa constitution. Une génération ne peut assujettir à ses lois les générations futures»)· καὶ ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1793 (ἄρθρ. 7 : «Le peuple souverain est l'universalité des citoyens francais»· art. 10. «Il (le peuple) délibère sur les lois»). Ἐν τῷ Γαλλικῷ Συντάγματι τοῦ 1795 εὑρίσκομεν ἐπίσης ἀναγνωριζόμενον τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ (διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου ἄρθρ. 17. «La souveraineté réside essentiellement dans l'universalité des citoyens»· ἄρθρ. 18. «Nul individu, nulle réunion partielle de citoyens ne peut s'attribuer la souveraineté». Σύνταγμα τοῦ 1795 ἄρθρ. 2. «L'universalité des citoyens français est le souverain»). Ἐν τῷ Γαλλικῷ Συντάγματι τοῦ 1799 δὲν εὑρίσκομεν ῥητῶς ἀναγεγραμμένον τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ· τὸ κράτος ὅμως αὐτοῦ σιωπηρῶς ἀναγνωρίζεται διὰ τοῦ ἄρθρου 95, ὑποβαλόντος τὸ Σύνταγμα τοῦτο εἰς τὴν ψῆφον τοῦ λαοῦ (ἄρθρ. 95. «La présente constitution sera offerte de suite à l'acceptation du peuple français»). Καὶ ὁ Ναπολέων ὁ I. ἐπὶ τῆς κυ-

δηλοῖ ὁ λαὸς ἀμέσως, εἴτε συνερχόμενος εἰς ἐκκλησίας, εἴτε

ριαρχίας τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ ἐρειδόμενος διὰ δημοψηφίσματος ἀνεκηρύχθη ἰσόβιος Ὕπατος καὶ εἶτα Λύτοκράτωρ (πρβ. ἀνωτέρω § 3 σημ. 83 καὶ Louis Tripier Constitutions qui ont régi la France etc. 139, 196 note 1,228 note 2. Ὀργανικὸν Δόγμα τῆς Γερουσίας τῆς 18 Μαΐου 1804 ἄρθρ. 142). Τὸ δόγμα τῆς κυριάρχίας τοῦ λαοῦ προσεπάθησε νὰ διασώσῃ ἡ Γαλλικὴ Γερουσία καὶ ἐν τῷ ὑπ' αὐτῆς συνταχθέντι Συντάγματι τῆς 6—9 Ἀπριλίου 1814 (ἀρθρ. 2. «*Le peuple français appelle librement* au trône de France Louis — Stanislas — Xavier de France, frère du dernier roi».)· ὁ Λουδοβῖκος ὅμως XVIII ἀπήντησεν ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1814, ὅτι «l'autorité tout entière réside dans la personne du roi» (πρβ. ἀνωτέρω § 3. σημ. 87). Τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ 1830 ἀνεγνώρισεν αὖθις τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ διὰ τῆς διαγραφῆς τοῦ Προοιμίου τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1814 (πρβ. τὴν ἔκθεσιν τοῦ Dupin περὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1814 ἐν τῷ Traité pratique de droit parlementaire τῶν Poudra et Pierre p. 3. note 2). Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1848 ἀνεκήρυξεν ὡς θεμελιώδη ἀρχὴν τοῦ Γαλλικοῦ δημοσίου δικαίου τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, ῥητὰς περὶ τούτου περιλαβοῦσα διατάξεις ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1848, ἐπανελθοῦσα δ' οὕτως εἰς τὰς περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ διατάξεις τοῦ Συντάγματος τοῦ 1791 (ἄρθρ. 1 «La souveraineté réside dans l'universalité des citoyens français. Elle est inaliénable et imprescriptible Aucun individu, aucune fraction du peuple ne peut s'en attribuer l'exercice» ἄρθρ. 18 «Tous les pouvoirs publics, quels qu'ils soient, émanent du peuple. Ils ne peuvent être délégués héréditairement»). Ἐν τῇ ἀπὸ 2 Δεκεμβρίου 1851 προκηρύξει του πρὸς τὸν Γαλλικὸν λαὸν ὁ Ναπολέων III ἀναγνωρίζει τὸν *λαὸν ὡς τὸν μόνον κυρίαρχον* ἐν Γαλλίᾳ καὶ διὰ δημοψηφισμάτων ἐπιδιώκει τὴν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἀνάβασίν του (πρβ. ἀνωτέρω § 3. σημ. 111 ἐπ.). Δυνάμει τοῦ δόγματος τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ ἐν ἔτει 1870 κατηργήθη ἡ δυναστεία Ναπολέοντος τοῦ III καὶ ἀνεκηρύχθη ἡ Δημοκρατία· ἐν ὀνόματι δὲ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ εἰργάσθη ἡ Ἐθνικὴ τῶν Γάλλων Συνέλευσις τοῦ 1871. Ἑπομένως ἐὰν ἐξαιρέσῃ τις τὴν ἐποχὴν τῆς Παλινορθώσεως, ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1789 μέχρι τῆς σήμερον τὸ μόνον ὄργανον πρὸς ἀπεριόριστον ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας ὑπῆρξεν ὁ λαός, (πρβ. περὶ τοῦ δόγματος τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ ἐν Γαλλίᾳ Poudra et Pierre Traité pratique de droit parlementaire 1 suiv. Eugène

Pierre Traité de droit politique, électoral et parlementaire §§ 110 suiv, A. Esmein Eléments de droit constitutionnel 168 suiv.). Ἐκ τῆς Γαλλίας τὸ δόγμα τοῦτο τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ μετεφυτεύθη καὶ εἰς τὰ Συντάγματα ἄλλων πολιτειῶν. Μεταξὺ τῶν Συνταγμάτων τούτων ἀξιοσημείωτον τυγχάνει δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τὸ Βελγικὸν τοῦ 1831, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐλήφθη τὸ ἄρθρον 21 τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος τοῦ 1864. Τὸ ἄρθρον 25 τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος ἔχει ὡς ἑξῆς: «Tous les pouvoirs émanent de la nation. Ils sont exercés de la manière établie par la Constitution». Ὁ Εἰσηγητὴς τῆς ἐπὶ τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς Raikem ἐν τῇ πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τοῦ Βελγίου ἐκθέσει του ἀναφέρει, ὅτι ἐν τοῖς Τμήμασιν ἐζητήθη νὰ λεχθῇ, ὅτι αἱ ἐξουσίαι, αἵτινες ἀπορρέουσιν ἐκ τοῦ λαοῦ, *εἶναι αἱ συνταγματικαὶ ἐξουσίαι*, ὅτι δὲ τὸ Κεντρικὸν Τμῆμα ἔκρινε τοῦτο περιττόν, καθ' ὅσον εἶναι φανερόν, ὅτι πρόκειται *περὶ τῶν συνταγματικῶν ἐξουσιῶν*. Κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ ἄρθρου τούτου, γενομένην ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 3 Ἰανουαρίου 1831 τῆς Βελγικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ὁ Abbé Van der Linden ἀντέστη ἐναντίον τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ καὶ προσεπάθησε ν' ἀποδείξῃ, ὅτι πᾶσα ἐξουσία ἀπορρέει ἐκ τοῦ Θεοῦ (omnis potestas à Deo). Ἐξ ἑτέρου ὁ Pirmez ὑπέβαλε τροποποίησιν τοῦ δευτέρου ἐδαφίου ἔχουσαν ὡς ἑξῆς: «Ils sont exercés de la manière établie par la constitution *et par les lois*», μὴ γενομένην δεκτήν· ἀπορριφθείσης δὲ καὶ τῆς προτάσεως τοῦ Le Grelle, καθ' ἣν «Tous les pouvoirs *constitutionnels* émanent de la nation», μετὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ κόμητος de Baillet, ὅτι καὶ σιωπηρῶς ἐννοεῖ τις *τὰς συνταγματικὰς ἐξουσίας*, ἀφοῦ τὸ ἄρθρον εὑρίσκεται ἐν τῷ Συντάγματι, τὸ ἄρθρον ἐγένετο δεκτὸν ἄνευ τροποποιήσεως (πρβ. E. Huyttens Discussions du Congrès National de Belgique IV. 68, 11. 14).— Τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ ἐγένετο ἀποδεκτὸν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ ἐλάλησαν αἱ συνελθοῦσαι διάφοροι Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις τῆς Ἐπαναστάσεως, ὡς ῥηθήσεται κατωτέρω. Ἐν τῷ Συντάγματι τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ῥητὴ γίνεται μνεία τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ (ἄρθρ. 5: «Ἡ Κυριαρχία ἐνυπάρχει εἰς τὸ Ἔθνος· πᾶσα ἐξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ καὶ ὑπάρχει ὑπὲρ αὐτοῦ»· πρβ. καὶ ἄρθρ. 36). Ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1844 ἐπικρατεῖ σιωπὴ περὶ τῆς τοῦ λαοῦ κυριαρχίας, ἐνῷ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1864 ἀνακηρύσσει ὡς πηγὴν πάσης ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσίας τὸν λαὸν κατ' ἀντιγραφὴν τῆς σχετικῆς διατάξεως τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος (ἄρθρ. 21: «Ἅπασαι αἱ ἐξουσίαι πηγάζουσιν ἐκ τοῦ Ἔθνους, ἐνεργοῦνται δὲ καθ' ὃν τρόπον ὁρίζει τὸ Σύνταγμα»).

καὶ διὰ δημοψηφισμάτων πράττων τοῦτο[7]· ἕτεραι δὲ πάλιν

---

[7] Ἐν οὐδεμιᾷ περιόδῳ τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ συναντᾷ τις *τὸ σύνολον τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ βιούντων ἀνθρώπων χρήσιμεῦον* ἐν ἑκάστῃ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ὡς ὄργανον πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας. Καὶ εἰς αὐτὰς τὰς μᾶλλον δημοκρατουμένας πολιτείας τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, ὧν τὰ ὅρια μόλις ἐξετείνοντο πέραν τῶν ὁρίων μιᾶς πόλεως, ἀπεκλείετο τῆς Ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ μέγα μέρος τῶν ἀποτελούντων τὴν πολιτείαν ἀνθρώπων, ὁποῖοι ἦσαν αἱ γυναῖκες, οἱ ἀνήλικοι, οἱ δοῦλοι. Εἰκόνα τοιούτων ἐκκλησιῶν τοῦ λαοῦ μιᾶς πολιτείας πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως αὐτῆς παρέχουσι σήμερον μικροπολιτεῖαί τινες (Καντόνια) τῆς Ἑλβετίας, ἐν αἷς καθ' ὡρισμένην ἐποχὴν τοῦ ἔτους συνέρχονται ἐν ὑπαίθρῳ πάντα τὰ ψῆφον ἔχοντα μέλη τῆς πολιτείας, ὅπως ἐκλέξωσι τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους, ἀποφασίσωσιν ἐπὶ τῶν ὑπαρχουσῶν προτάσεων νόμων καὶ δεχθῶσι τὸν ὅρκον τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ πάντων τῶν πολιτῶν. Τοιαῦται ἐκκλησίαι τοῦ λαοῦ συνέρχονται εἰσέτι ἐν τοῖς Ἑλβετικοῖς Καντονίοις Uri, ἀμφοτέροις τοῖς Unterwalden (nid und ob dem Wald), Glarus καὶ Appenzell (Jnner=Rhoden) (πρβ. Allois von Orelli: Das Staatsrecht der schweizerischen Eidgenossenschaft 107 ff.). Καὶ οὐ μόνον ἐν τοῖς εἰρημένοις Καντονίοις χρησιμεύει ὡς ὄργανον πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας ἐν ὡρισμέναις περιπτώσεσιν ὁ λαός, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πολιτείαις κατὰ διάφορον τρόπον καὶ ὑπὸ διαφόρους περιστάσεις ἐπεδιώχθη ἡ τοιαύτη ἐκδήλωσις τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας ἐφ' ὡρισμένων ἐπίσης περιπτώσεων. Οὕτω π. χ. εὑρίσκει τις ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλβετίᾳ τὸν θεσμὸν τὸν καλούμενον Referendum, ἐν τῇ νεωτέρᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑποβάλλεται εἰς τὴν ψῆφον ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ ἡ παραδοχὴ ἢ μὴ ἑνὸς νομοθετήματος. Τοιοῦτον θεσμὸν ὑποχρεωτικὸν ἔχουσι τὰ Ἑλβετικὰ Καντόνια Graubünden, Baselland, Thurgau, Zürich, Bern, Aargau, Solothurn, Schwyz· εἰς τὴν ψῆφον δὲ τοῦ Ἑλβετικοῦ λαοῦ ὑποβάλλονται καὶ αἱ ἀναθεωρήσεις τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Συντάγματος (πρβ. ἄρθρ. 118 ἐπ. τοῦ Ἑλβετικοῦ Συντάγματος τοῦ 1874 καὶ Allois von Orelli αὐτόθι 79 ff, 83, 104 ff.). Ἐπίσης ἔν τισι Συντάγμασι τῶν πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἐμπεριέχονται διατάξεις ὑποβάλλουσαι τὰς ἐπιχειρουμένας ἀναθεωρήσεις τοῦ Συντάγματος εἰς τὴν ψῆφον τοῦ λαοῦ (πρβ. π. χ. τὰ Συντάγματα τῶν πολιτειῶν Maine τοῦ 1819 (art. X. § 4), Connecticut τοῦ 1818 (art. XI.), New=York τοῦ 1821 (art. 8), Alabama τοῦ 1819 (art. VI.), πρὸς τούτοις δὲ Rüttimann: Das nordamerika-

ἐπέτρεψαν τὴν ἔμμεσον ἐκδήλωσιν τῆς τοιαύτης θελήσεως διὰ τῶν ἐκλεκτῶν τοῦ λαοῦ εἰς ἐθνικὴν συνέλευσιν συνηγμένων [8].

Καὶ τέλος ἄλλαι πολιτεῖαι ἔταξαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν λοιπῶν

---

nische Bundesstaatsrecht II. 1 §§ 413 ff, H von Holst : Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika 143). Ἐν Γαλλίᾳ ὡσαύτως ἐχρησίμευσε κατ' ἐπανάληψιν ὁ λαὸς ὡς ὄργανον πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας. Καὶ ἄλλοτε μὲν ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν ψῆφον αὐτοῦ τὰ Συντάγματα τῆς Γαλλίας, ὡς ἐγένετο διὰ τὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1793, 1795 καὶ 1799 (πρβ. André Lebon : Das Staatsrecht der französischen Republik 12 ff.), ἄλλοτε δ' ἐθεωρήθη ἀναγκαία ἡ ψῆφος τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ δι' ὡρισμένην κατηγορίαν νομοθετικῶν πράξεων, ὡς ἔπραξε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1793 (πρβ. ἀνωτέρω § 3 σημ. 53), καὶ τέλος ἄλλοτε ὑπὸ τὸν τύπον δημοψηφισμάτων (plébiscites) προσεκλήθη ὁ λαός, ὅπως ἀποφανθῇ περὶ τοῦ πολιτεύματος, ὡς συνέβη ὑπὸ τοὺς δύο Ναπολέοντας (περὶ τῶν δημοψηφισμάτων τῶν ἐτῶν 1802, 1804 καὶ 1851 πρβ. ἀνωτέρω § 3, σημ. 83 καὶ 112, καὶ Λ. Lebon αὐτόθι 15—17). Καὶ ἐν Ἑλλάδι ἔχομεν τοιαῦτα παραδείγματα, κατὰ τὰ ὁποῖα ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐχρησίμευσεν ὡς τὸ ἄμεσον ὄργανον πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας· ἤτοι α') τὸ ψήφισμα τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862, διὰ τοῦ ὁποίου κατηργήθη ἡ βασιλεία τοῦ Ὄθωνος καὶ ἡ ἀντιβασιλεία τῆς Ἀμαλίας, συνέστη προσωρινὴ Κυβέρνησις καὶ ἐκλήθη Ἐθνικὴ Συνέλευσις πρὸς σύνταξιν τῆς πολιτείας καὶ ἐκλογὴν ἡγεμόνος (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1862 σελ. 1 (νέας σειρᾶς) καὶ τὴν ἐν τῇ Β΄ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῇ Συνελεύσει (Στενογραφημένα Πρακτικὰ III. 577) ἀγόρευσιν τοῦ Σαριπόλου : «μὴ λησμονεῖτε ὅμως, ὅτι ὑπεράνω Ὑμῶν εἶναι ὁ λαός, ὁ λαός, ὅστις συνέγραψε τὸ ψήφισμα ἐκεῖνο»)· καὶ β') τὸ δημοψήφισμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ὁ Ἡγεμονόπαις Ἀλφρέδος δευτερότοκος υἱὸς τῆς Βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας (πρβ. τῆς Β΄ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικὰ I. 339 ἐπ.).

[8] Τοιαύτας Ἐθνικὰς Συνελεύσεις συναντῶμεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν ἐπαναστατικαῖς ἐποχαῖς. Τοιαύτας Ἐθνικὰς Συνελεύσεις ὑπὸ τὸ ὄνομα «Convention» εὑρίσκομεν ἐν Ἀγγλίᾳ συνελθούσας τὸ πρῶτον κατὰ τὴν παλινόρθωσιν τῶν Στουαρτῶν, ἕνα μῆνα πρὸ τῆς ἐπανόδου τοῦ Καρόλου II (ἐν ἔτει 1660), καὶ εἶτα ἐν ἔτει 1688 πρὸς κατάργησιν τῆς δυναστείας τοῦ Ἰακώβου II καὶ ἀνακήρυξιν τῶν Βασιλέων τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμου III καὶ Μαρίας (πρβ. Macaulay IV. 238 ff, Fischel 368, 372, Cox 26 ff, 63, Gneist Englische Verfassungs-

ὀργάνων σύνθετόν τι ὄργανον, διὰ τῆς συνδρομῆς διαφόρων ὀρ-

---

geschichte 582, 614). Ὅτε ἐν Ἀμερικῇ ἀπεφασίσθη ἡ ἀνακήρυξις τῆς ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας ἀνεξαρτησίας, συναντῶμεν ἐπίσης τοιαύτας Ἐθνικὰς Συνελεύσεις (Convention) πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῶν Ἀμερικανικῶν Πολιτειῶν, καὶ εἰς τοιαύτην Convention ὀφείλεται τὸ καὶ νῦν ἰσχύον ἐν Ἀμερικῇ Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τοῦ ἔτους 1787· συχνὰ δὲ συνέρχονται ἐν ταῖς διαφόροις Ἀμερικανικαῖς πολιτείαις τοιαῦται Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις (Convention) πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν. Καὶ ἐν Ἀμερικῇ ἠξίωσάν τινες τῶν Συνελεύσεων τούτων, ὅτι ἐξεπροσώπουν τὴν ἐθνικὴν κυριαρχίαν (Περὶ τῶν ἐν Ἀμερικῇ Ἐθνικῶν Συνελεύσεων καὶ περὶ τῆς διακρίσεως αὐτῶν εἰς revolutionary convention καὶ constitutional convention πρβ. H. non Holst Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika 142 ff, Ed. Laboulaye Histoire des États — Unis III 203 suiv, Rüttimann Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht I. § 44, τὸ ἄρθρον «Conventions aux États—Unis» τοῦ J. de Boisjolin ἐν τῷ Dictionnaire général de la Politique τοῦ M. Block I. 533 suiv.). Ἡ συνταγματικὴ θεωρία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πολιτικὴ ὀργάνωσις τῆς πολιτείας ἀνήκει εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, αἱ δὲ τοιαῦται Συνελεύσεις ἐκδηλοῦσι τὴν θέλησιν τῆς πολιτείας ἀπεριορίστως, εἶναι προϊὸν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐκ Γαλλίας δὲ μετεφυτεύθη καὶ εἰς ἄλλας συνταγματικὰς πολιτείας. Ἐν ἔτει 1792 ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευσις τῆς Γαλλίας (Assemblée législative), μιμουμένη τὰ ἐν Ἀμερικῇ γενόμενα, συνεκάλεσεν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν (Convention nationale) περιβεβλημένην πάσας τὰς ἐξουσίας. Τῇ 6 Δεκεμβρίου 1793 (16 frimaire an II) ἐδημοσιεύθη ψήφισμα κανονίζον τὴν λειτουργίαν τῆς Προσωρινῆς καὶ Ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως (gouvernement provisoire et révolutionnaire), οὗτινος τὸ πρῶτον ἄρθρον (section ?) εἶχεν ὡς ἑξῆς : «La Convention nationale est le centre unique de l'impulsion du gouvernement». Ἐπίσης ἐν ἔτει 1848 συνεκλήθη ἐν Γαλλίᾳ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ὅπως ψηφίσῃ τὸ Σύνταγμα τῆς ἐπαναστατησάσης Γαλλίας. Τέλος μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἔκβασιν τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς δυναστείας Ναπολέοντος τοῦ III συνῆλθεν ὡσαύτως ἐν ἔτει 1871 Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἥτις παρὰ τὰς γενομένας ἀντιρρήσεις περιεβλήθη κυριαρχικὴν ἐξουσίαν καὶ ἐχορήγησεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ νῦν ἐν ἰσχύϊ πολίτευμα. Ῥητῶς εὑρίσκει τις διατετυπωμένην τὴν κυριαρχικὴν ἐξουσίαν τῆς Γαλλικῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐν τῷ Νόμῳ τῆς 31 Αὐγούστου 1871: «L'Assemblée nationale con-

sidérant qu'elle a le droit d'user du Pouvoir constituant, attribut essentiel *de la souveraineté dont elle est investie . . . .* » Καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας Mac—Maon, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Νόμου τῆς 20 Νοεμβρίου 1873 ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει, ἀναγνωρίζει τὴν κυριαρχικὴν ἐξουσίαν ταύτης : «Les pouvoirs dont vous m'avez investi ont une durée fixe. Votre confiance les a rendus irrévocables, et, devançant le vote des lois constitutionnelles, vous avez voulu, en me les attribuant, enchaîner vous-même *votre souveraineté*» (πρβ. Eugène Pierre Traité de droit politique etc. §§ 1, ?, Poudra et Pierre Traité pratique de droit parlementaire §§ 2, 8, 18, Louis Blanc Histoire de la Constitution du 25 février 1875 p. 6 suiv).— Ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος ἐπανειλημμένως συνεκροτήθησαν Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις, ὅπως συντάξωσι τὰ διάφορα πολιτεύματα τῆς Ἐπαναστάσεως· πᾶσαι δὲ αἱ Συνελεύσεις αὗται ἠξίωσαν, ὅτι ἐξεπροσώπουν τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος καὶ ἐνήσκησαν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν. Τὸ προοίμιον τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ψηφισθέντος ὑπὸ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α΄ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, χαρακτηρίζει τὴν Συνέλευσιν ταύτην ὡς τὸ ἄμεσον ὄργανον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους : «*Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος... κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων Παραστατῶν του, εἰς Ἐθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν*». Τὰ αὐτὰ ὁ' ἐπαναλαμβάνει καὶ ἡ ἐν Τροιζῆνι Γ΄ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ ὑπ' αὐτῆς ψηφισθέντος Πολιτικοῦ Συντάγματος : «*Καὶ τρίτον ἤδη τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, εἰς Ἐθνικὴν Συνέλευσιν συναγμένον, κηρύττει διὰ τῶν νομίμων Πληρεξουσίων του ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν, καὶ συστατίνει τὰς ἑξῆς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ Πολιτεύματός του*». Ἡ ἐν ἔτει 1843 συνελθοῦσα Α΄ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἠκολούθησεν ἄλλας ἀρχάς. Ἡ αἰτία τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς ὡρισμένη. «*ἡ σύνταξις τοῦ Συντάγματος ἐν συμπραξει μετὰ τοῦ Βασιλέως*». Ἐν τῷ περὶ τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς Β. Διατάγματι τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843 ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἔλεγε τὰ ἑξῆς : «Ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἀπεφασίσαμεν τὰ ἀκόλουθα· ἄρθρ. 1, Θέλει συγκαλεσθῇ ἐντὸς τὸ πολὺ τριάκοντα ἡμερῶν Ἐθνικὴ Συνέλευσις *διὰ νὰ συντάξωμεν μετ' αὐτῆς τὸ Σύνταγμα τοῦ Κράτους*» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1843 σελ. 164)· κηρύσσων δὲ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀπήγγειλε τῇ 8 Νοεμβρίου 1843 λόγον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπίσης ἐλάλει περὶ τῆς συνεργασίας Βασιλέως καὶ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως : «Σχεδιάζοντες τὸ Σύνταγμα τῆς κοινῆς Ἡμῶν Πατρίδος, *ἂς μὴ φειδωλευώμεθα περὶ*

τὰς πρὸς ἀλλήλους παραχωρήσεις, ἀλλ' ἂς ἐμψυχώσῃ καὶ ὁδηγήσῃ Ἡμᾶς εἰς τὸ ἔργον τοῦτο μόνη ἡ κοινὴ ἐπιθυμία τοῦ νὰ προαγάγωμεν καὶ στερεώσωμεν τὴν εὐτυχίαν τοῦ Κράτους... *Ἂς συνομολογήσωμεν πρὸς ἀλλήλους συνθήκην*, τῆς ὁποίας ἡ σκοπιμότης νὰ φέρῃ τὰ ἐγγύα τῆς διαμονῆς αὐτῆς καὶ διαρκείας (πρβ. τῆς Λ'. ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Πρακτικὰ σελ. 4). Ἐν ὁμοίῳ πνεύματι ἐψήφισεν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν βασιλικὸν λόγον: «Θέλουσι (οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Ἔθνους) λοιπὸν ἐπιληφθῇ μὲ πληρεστάτην ἀφοσίωσιν τοῦ μεγάλου ἔργου, καὶ μὲ πνεῦμα εὐβούτητος καὶ πατριωτισμοῦ *προβαίνοντες συμφώνως μετὰ τῆς Υ. Μ. εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ὁριστικοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος*, θέλουσιν ἐπιμεληθῇ νὰ ἐπιθέσωσιν εἰς αὐτὸ τὴν σφραγῖδα τῆς διαρκείας καὶ μονιμότητος» (αὐτόθι σελ. 94 ἐπ.). Τὰς ἐν Γαλλίᾳ ἐπικρατησάσας ἰδέας περὶ τῆς θέσεως τῶν Ἐθνικῶν Συνελεύσεων ἐπανευρίσκομεν ἐν τῇ Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῇ Συνελεύσει, ἥτις ἐπανειλημμένως ἀνεκήρυξεν ἑαυτὴν τὸ ἄμεσον ὄργανον τῆς πολιτείας καὶ τὴν ἐκπροσώπησιν τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς. Ἀνωτέρω (§ 2, σημ. 4) εὑρίσκει τις παρατεθειμένας τὰς γνώμας διαφόρων μελῶν τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως περὶ τούτου. Ὁ Πρόεδρος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως Δ. Βούλγαρης, ἀποθέτων τὴν ἐξουσίαν κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 21 Ἰανουαρίου 1863, ἐν τῷ πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν λόγῳ αὐτοῦ εἶπε καὶ τὰ ἑξῆς: «Τὴν ἐξουσίαν ἀνελαμβάνομεν ὡς παρακαταθήκην, ἣν ἐμέλλομεν ν' ἀποδώσωμεν *εἰς χεῖρας τοῦ Ἔθνους, ἅμα συνήρχετο διὰ τῶν πληρεξουσίων αὐτοῦ . . .* Δι' ἐνδελεχῶν ἀγώνων ὡδηγήσαμεν τὴν Ἑλλάδα μέχρι τῆς ἐπισήμου στιγμῆς, *καθ' ἣν ἔρχεται ν' ἀποφασίσῃ περὶ αὐτῆς κυριαρχικῶς ἡ Συνέλευσις*» (τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ Ι. 327). Ὁ Κωνσταντόπουλος ἐχαρακτήρισε τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ὡς τὸ ἀναγκαῖον ὄργανον πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας, διότι τὸ Ἔθνος δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο αὐτοπροσώπως (Στενογραφ. Πρακτικὰ ΙΙΙ. 596: «Τὸ Ἔθνος, κύριοι, ἀνακτῆσαν διὰ τῆς ἐπαναστάσεως τὴν κυριαρχίαν του, καὶ μὴ δυνάμενον νὰ ἐνεργήσῃ αὐτὴν αὐτοπροσώπως, ἐξελέξατο ἡμᾶς καὶ μᾶς περιέβαλε διὰ τῆς παντοδυναμίας του...»). Ὅπως λάβῃ τις ἰδέαν τινὰ τῆς παντοδυναμίας τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ταύτης, σημειοῦμέν τινας τῶν πολλῶν ἀποφάσεων αὐτῆς. Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις κηρύσσει διὰ ψηφίσματός της τὸν Ἑλληνικὸν Θρόνον πράγματι καὶ δικαίῳ χηρεύοντα ἀπὸ τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862 (Στενογραφ. Πρακτικὰ Ι. 339)· ἀποφαίνεται περὶ τῆς μορφῆς τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐκλέγει τὰ μέλη αὐτῆς

γάνων ἀποτελούμενον καὶ ἔχον τὴν ἱκανότητα, ὅπως ἐκδηλοῖ ἀπεριορίστως τὴν θέλησιν τῆς πολιτείας [9].

αὐτῆς (Στενογραφ. Πρακτικὰ I. 353 ἐπ. 444 ἐπ. 481, 489 ἐπ.)· ἀναγορεύει τὸν Πρίγκηπα τῆς Δανίας Γεώργιον, Χριστιανόν, Γουλιέλμον, δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Πρίγκηπος Χριστιανοῦ τῆς Δανίας, Συνταγματικὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων (Στενογραφ. Πρακτικὰ II. 312 ἐπ.)· κηρύσσει ἑαυτὴν διαρκῆ (Στενογραφ. Πρακτικὰ II. 698 ἐπ.)· ψηφίζει τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα περὶ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας πρὸ τοῦ Συντάγματος (Στενογραφημένα Πρακτικὰ III. 575 ἐπ.)· ψηφίζει τὸ Σύνταγμα· ἀναλαμβάνει αὕτη καὶ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἐπανειλημμένως ἀναθέσασα ταύτην εἰς τὸν ἑαυτῆς Πρόεδρον (Στενογραφ. Πρακτικὰ I. 556 ἐπ. III. 315 ἐπ.)· ἐκλέγει τοὺς Ὑπουργοὺς (Στενογραφ. Πρακτικὰ I. 581 ἐπ. II. 371 ἐπ. 565 ἐπ. 570, III. 312 ἐπ. 315 ἐπ.)· διατάσσει τὴν Κυβέρνησιν νὰ κάμῃ χρῆσιν πάντων τῶν νομίμων μέσων κατὰ παντὸς ἀπειθήσαντος εἰς τὰς διαταγὰς αὐτῆς καὶ νὰ προβῇ εἰς τὴν αὐστηρὰν καταδίωξιν τῶν διαταραξάντων τὴν τάξιν ἐν τῷ ναυτικῷ (Στενογραφ. Πρακτικὰ II. 483 ἐπ. 525 ἐπ.)· ὅπως δὲ μὴ ὑστερήσῃ καὶ εἰς τὴν ἐνάσκησιν δικαστικῶν καθηκόντων, ἐπανειλημμένως ἐνήσκησε τοιαῦτα· ἤτοι ἐτιμώρησε διὰ διμήνου φυλακίσεως καὶ καθαιρέσεως τοῦ βαθμοῦ του ἀξιωματικὸν προσβάλοντα τὸν πληρεξούσιον Βατικιώτην (Στενογραφ. Πρακτικὰ II. 107 ἐπ.), βραδύτερον δ' ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν τὴν ποινὴν καὶ ἀποκατέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν βαθμόν του (Στενογραφ. Πρακτικὰ II. 231 ἐπ.)· κατεδίκασε διὰ ψηφίσματός της τοὺς ἀξιωματικοὺς Τσῆρον καὶ Χρυσοβέργην εἰς διαγραφὴν ἐκ τῶν ἐλέγχων τοῦ στρατοῦ ἕνεκα τῆς διαγωγῆς αὐτῶν κατὰ τὴν ἐν Κύθνῳ καταστροφὴν (Στενογραφ. Πρακτικὰ III. 451)· κατεδίκασε τὰ μέλη τοῦ Ὑπουργείου τοῦ αἵματος εἰς στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἐπὶ δεκαετίαν (Στενογραφ. Πρακτικὰ III. 559—572), ἐχάρισε δὲ τὴν ποινὴν βραδύτερον καὶ ἀποκατέστησεν αὐτὰ εἰς τὰ πολιτικὰ δικαιώματά των (Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. 743).

[9] Ἐν Ἀγγλίᾳ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (§ 2, σημ. 6), φορεὺς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἶναι τὸ Κοινοβούλιον· σύγκειται δὲ τοῦτο ἐκ τριῶν διακεκριμένων ὀργάνων, τοῦ Βασιλέως, τῆς Βουλῆς τῶν Λόρδων καὶ τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων (πρβ. Blackstone Comm. I. 222 : Les parties, qui constituent un Parlement, sont, le Roi et les trois États du Royaume; savoir, les Seigneurs spirituels et temporels, qui siègent avec le Roi dans la Chambre haute, et les Communes, lesquelles ont une Chambre à part, qu'on nomme la Chambre

Ὑπάρχουσί τινες τῶν δημοσιολόγων, οἵτινες τὸ δόγμα τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας, ὡς τοῦτο διετυπώθη ἐν τῷ ἄρθρῳ 25 τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος τοῦ 1831 καὶ ἐν τῷ ἄρθρῳ 21 τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος τοῦ 1864, χαρακτηρίζουσιν ὡς ἐστερημένον νομικῆς ἐννοίας, χρησιμεῦον δὲ μόνον εἰς ἀνάμνησιν, τρόπον τινά, τῆς ἐπαναστατικῆς καταγωγῆς τῶν διατάξεων τούτων. Οἱ τοιοῦτοι θεωροῦσι τὸν λαὸν ἐντελῶς ἀνίκανον νὰ ἐκφράσῃ θέλησιν, ἀναγνωρίζουσι δ' ἐν Βελγίῳ, ἑπομένως καὶ ἐν Ἑλλάδι, ὡς φορέα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τὸν Ἡγεμόνα [10].

Ἡ γνώμη αὕτη οὐ μόνον ἀντιφάσκει πρὸς τὸ σαφὲς γράμμα τοῦ σχετικοῦ ἄρθρου τῶν εἰρημένων Συνταγμάτων, ἀλλὰ καὶ

---

basse, Th. Ersk. May Parlament 4, Ed. Fishel: Die Verfassung Englands 357). Κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1842 γενομένην συζήτησιν τοῦ νομοσχεδίου περὶ ἀντιβασιλείας ἐν τῇ Γαλλικῇ Βουλῇ τῶν Ἀντιπροσώπων ὁ Guizot, ἀποκρούων τὴν ὑπὸ τοῦ Ledru-Rollin ὑποστηριχθεῖσαν γνώμην, καθ' ἣν ἡ ἐπιψήφισις τοιούτου νομοσχεδίου ἀνήκει εἰς τὴν συνταχτικὴν ἐξουσίαν καὶ ὤφειλε νὰ γίνῃ ἔκκλησις εἰς τὸν λαόν, ὑπεστήριξεν, ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος καθεστηκυῖαι ἐξουσίαι εἰσὶ τὰ μόνα νόμιμα καὶ κανονικὰ ὄργανα τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας (πρβ. Guizot Mémoires VII. 26 καὶ Histoire parlementaire de France III. 680 suiv. «Soyez tranquilles, messieurs: nous, les trois pouvoirs constitutionnels, nous sommes les seuls organes légitimes et réguliers de la souveraineté nationale. Hors de nous, il n'y a qu'usurpation ou révolution»). Καταφανὴς εἶναι ἡ πηγή, ἐξ' ἧς ὁ Guizot ἤντλησε τὴν τοιαύτην θεωρίαν του· αἱ ἀγγλικαὶ ὅμως αὗται θεωρίαι κατέπεσαν μετ' ὀλίγον εἰς ἐρείπια, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1848 ἐπανίδρυσε τὸ κράτος τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω.

[10] Τοιαύτην σημασίαν εἰς τὸ ἄρθρον 25 τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος ἀποδίδωσι π. χ. ὁ G. Jellinek Gesetz unt Verordumg 209 ff. Παρ' ἡμῖν ὁ Γ. Ἀγγελόπουλος (Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου Ι. σελ. 139 ἐπ.) διδάσκει τὰ ἑξῆς «Ἐν ταῖς συνταγματικαῖς μοναρχίαις *ὁ βασιλεὺς εἶναι ὁ ἀνώτατος ἄρχων καὶ κορυφὴ τοῦ Κράτους, ἡ ἔμψυχος παράστασις τῆς πολιτικῆς ἑνότητος τοῦ λαοῦ καὶ ἡ πηγὴ πασῶν τῶν ἐξουσιῶν* (Τὸ ἑλληνικὸν σύνταγμα ἀναγράφει ἐν ἄρθρῳ 21 τὸ Ἔθνος ὡς ἀνωτάτην πηγὴν τῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο μόνον ἐπαναστατικῷ τῷ τρόπῳ δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ. Φανερὸν δέ, ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἔχει τὰς ἐξουσίας ταύτας ἄνωθεν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ παρέ-

ἀναιρεῖται δι' ἄλλων διατάξεων αὐτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων σαφῶς προκύπτει, ὅτι καὶ ἐν Βελγίῳ καὶ ἐν Ἑλλάδι φορεὺς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἤτοι ὄργανον ἔχον τὴν ἀπεριόριστον ἱκανότητα, ὅπως ἐκφράζῃ τὴν θέλησιν τῆς πολιτείας, δὲν ὑπάρχει ἄλλο πλὴν τοῦ λαοῦ, ὅτι δὲ ὁ Βασιλεὺς εἶναι καὶ αὐτὸς ὄργανον τῆς πολιτείας, ἐξέχουσαν βεβαίως καὶ σπουδαιοτάτην κατέχον θέσιν ἐν τῷ διακόσμῳ αὐτῆς, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς, ἔχον ὅμως ἐπίσης περιωρισμένην σφαῖραν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα ἀνετέθησαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, τοῦ φορέως τούτου τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας κατὰ τὰ πολιτεύματα τῶν δύο πολιτειῶν [11].

λαβε παρὰ τοῦ λαοῦ)... Διὰ ταῦτα δὲ καλεῖται ὁ βασιλεὺς ἡγεμών, μονάρχης, κυρίαρχος, ἐντολοδόχος, θεματοφύλαξ καὶ ἐκτελεστὴς τῆς θελήσεως τοῦ Κράτους».

[11] Τὸ Βελγικὸν Σύνταγμα τοῦ 1831 πρὸς συμπλήρωσιν τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς, ἣν ἔθεσεν ἐν τῷ ἄρθρῳ 25 αὐτοῦ, περιέλαβε καὶ ἑτέραν διάταξιν τὴν τοῦ ἄρθρου 78, κατὰ τὴν ὁποίαν: «Le roi n'a d' autres pouvoirs que ceux que lui attribuent formellement la Constitution et les lois particulières portées en vertu de la Constitution même». Ἡ ὑπὸ τοῦ Raikem, εἰσηγητοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος ἐπιτροπῆς, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 7 Ἰανουαρίου 1831 τῆς Βελγικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως γενομένη ἔκθεσις αἰτιολογεῖ τὴν διάταξιν ταύτην ὡς ἑξῆς: «Αἱ ἐξουσίαι τοῦ Ἡγεμόνος δὲν εἶναι ἀπεριόριστοι. Ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος ἔχουσιν αὗται τὰ ὅριά των. Τὰ ὅρια ταῦτα εἶναι τὰ χαραχθέντα ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ἢ ὑπὸ τῶν συναδόντων τῷ Συντάγματι ἰδιαιτέρων νόμων. Ὁ Ἡγεμὼν δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὰ ὅρια ταῦτα» (πρβ. E. Huyttens: Discussions du Congrès National de Belgique IV. 85 suiv). Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐψηφίσθη κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 14 Ἰανουαρίου 1831 ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἄνευ ἀντιρρήσεως (πρβ. E. Huyttens αὐτόθι II. 156). Παρ' ἡμῖν εὐκρινέστερον διετυπώθη ἡ γνώμη, ὅτι τὸ μόνον ὄργανον, ὅπερ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐκφράζει ἀπεριορίστως τὴν θέλησιν αὐτῆς, εἶναι ὁ λαός, καὶ ὅτι ἑπομένως οὗτος εἶναι ὁ φορεὺς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1864 περιέλαβεν ἐπίσης τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 14, κατὰ τὴν ὁποίαν: «ὁ Βασιλεὺς δὲν ἔχει ἄλλας ἐξουσίας, εἰμὴ ὅσας τῷ ἀπονέμουσι ῥητῶς τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ συνάδοντες πρὸς αὐτὸ

ἰδιαίτεροι νόμοι». Ἐν τῇ ἐκθέσει, ἣν ὑπέβαλεν εἰς τὴν Β΄ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ὁ Σαρίπολος, εἰσηγητὴς τῆς ἐπὶ τοῦ Πολιτεύματος ἐπιτροπῆς, λέγονται περὶ τῆς ἐν τῷ ἄρθρῳ 21 τοῦ Συντάγματος διατυπωθείσης ἀρχῆς τὰ ἑξῆς: «Ἀδιαφιλονείκητος ἐπικρατεῖ ἡ ἀρχή, *ὅτι ἡ Κυριαρχία εἰς μόνην τὴν ἐθνικὴν ὁμάδα ἀνήκει, καὶ ὅτι ἀπ' αὐτῆς πᾶσα ἐκπορεύεται ἐξουσία καὶ δύναμις.* Καίτοι περιττὸν ἴσως τὴν ἐπιοῦσαν μιᾶς ἐπαναστάσεως (καθ' ἣν τρανῶς ἐξεδηλώθη ἡ θέλησις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡς ὑπερτέρα πάσης γραπτῆς συνθήκης) νὰ ἐγγραφῇ τὸ δόγμα τοῦτο ὡς κορωνὶς τοῦ περὶ συντάξεως τῆς πολιτείας κεφαλαίου, οὐχ ἧττον ὅμως συντελεστικὸν ἐκρίθη νὰ γίνῃ τούτου ῥητὴ ἐν τῷ συντάγματι μνεία, ὅπως ἔχωσιν ἀείποτε αἱ καθεστηκυῖαι ἐξουσίαι ὑπ' ὄψιν τὴν ἀέννααν καὶ θαλερὰν πηγήν, ἀφ' ἧς ἀρύονται πᾶσαι τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις, καὶ οἱονεὶ κατὰ πᾶσαν ἀναμιμνήσκονται στιγμήν, ὅτι τεταγμέναι εἰσίν, ὅπως κήδωνται τοῦ συμφέροντος τοῦ μόνου ἐντολέως των, ὅστις ἐν συνόλῳ μέν ἐστιν ὁ κυρίαρχος, κατ' ἄτομον δ' ἕκαστον τοῦ ἐνιαίου ὄντος μέρος γίνεται ὁ ὑπήκοος. Τὴν ἀναμφισβήτητον ταύτην ἀρχὴν τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας ἡ ἐπιτροπὴ ἡμῶν ἔκρινε καλὸν νὰ διατυπώσῃ ἐν τῷ ἄρθρῳ 21 τοῦ σχεδίου τοῦ πολιτεύματος. Ἡ μειονοψηφία ὅμως, καίπερ οὐδόλως πρὸς τὴν ἀρχὴν ἀντιλέγουσα, θεωρεῖ ὅμως περιττὴν τὴν ἐν τῷ πολιτεύματι ἀναγραφὴν αὐτῆς, καὶ ὅλως ἀπὸ σκοποῦ πρακτικοῦ, οἷος, κατ' αὐτήν, δέον νὰ ὑπάρχῃ ἐν ἁπάσαις ταῖς διατάξεσι τοῦ Συντάγματος». Περὶ δὲ τοῦ ἄρθρου 44 ἡ αὐτὴ ἔκθεσις λέγει τὰ ἑξῆς: «Τέλος δέ, Κύριοι, τὸ τελευταῖον ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἄρθρον, τὸ 44, ἔστι μὲν προσθήκη, κατ' οὐδὲν ὅμως νεωτερίζει, ἔδοξεν ὅμως τῇ ἐπιτροπῇ ὡς συντελεστικὴ ἡ προσθήκη αὕτη, *καθ' ὅσον συμπληροῖ τὴν ἐν τῷ ἄρθρῳ 21 ἐγγραφεῖσαν ἀρχὴν τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας*» (πρβ. τῆς Β΄ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ V. 37, 40). Ἐξ ἑτέρου ὁ Διομήδης Κυριακοῦ, ἀποτελῶν καὶ οὗτος μέρος τῆς ἐπὶ τοῦ Πολιτεύματος ἐπιτροπῆς, ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν: Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως σχεδίου τοῦ Συντάγματος (ταύτας εὑρίσκει τις ἐν τοῖς Στενογραφημένοις Πρακτικοῖς μετὰ τὴν σελίδα 304 τοῦ πέμπτου τόμου). Οὗτος παρατηρεῖ περὶ τοῦ ἄρθρου 21 τοῦ Συντάγματος τὰ ἑξῆς: «Ὀρθὴ ἡ προσθήκη τοῦ 21 ἄρθρου, ληφθεῖσα κατὰ γράμμα ἐκ τοῦ 25 ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος. ὡς ἐλήφθη καὶ ἡ τοῦ ἄρθρου 44 ἐκ τοῦ 78 τοῦ αὐτοῦ Συντάγματος. Μηδέποτε ἐπικρατήσαντος παρ' ἡμῖν τοῦ θείου δικαίου, ἀλλ' ἀείποτε διὰ συνταχτικῶν συνελεύσεων ῥυθμίσαντος τοῦ ἔθνους τὰ καθ' ἑαυτό, εἴπετο ἡ διατύπωσις τῶν ἀρχῶν, α΄)

ὅτι ἅπασαι τῆς πολιτείας αἱ ἐξουσίαι ἐκ τοῦ ἔθνους πηγάζουσι, μηδαμόθεν ἄλλοθεν δυνάμεναι ν' ἀναζητήσωσι τὴν ἑαυτῶν πηγὴν καὶ νομιμότητα· β') ὅτι τὸν τρόπον, ὅ ἐστι τὴν ἔκτασιν τῶν ἑαυτῆς δικαιωμάτων, ἑκάστη ἐξουσία ἐκ μόνου τοῦ γραπτοῦ τούτου συντάγματος πρέπει ν' ἀρύηται· γ') ὅτι ἰδίως τὰ τοῦ Βασιλέως δικαιώματα πηγὴν καὶ ὅριον ἔχουσι τὰς ῥητὰς περὶ αὐτοῦ διατάξεις τοῦ συντάγματος καὶ τοὺς συνάδοντας πρὸς αὐτὸ ἰδιαιτέρους νόμους»· (πρβ. σελ. 11 τῶν Παρατηρήσεων). Ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 21 τοῦ συντάγματος ὑπεβλήθη τροπολογία ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων Βάσου καὶ Μομφερράτου ἔχουσα ὡς ἑξῆς: «Ἡ κυριαρχία ἐνυπάρχει εἰς τὸ Ἔθνος, καὶ εἰς αὐτὸ μόνον ἀνήκει· πᾶσα ἐξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐνεργεῖται καθ' ὃν τρόπον ὁρίζει τὸ Σύνταγμα», χαρακτηρισθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ Μομφερράτου κατὰ τὴν συζήτησιν μᾶλλον ὡς διασάφησις τοῦ ἄρθρου· ἡ τροπολογία ὅμως αὕτη δὲν ἐγένετο δεκτὴ καὶ τὸ ἄρθρον ἄνευ ἄλλης συζητήσεως ἐψηφίσθη, ὡς εἶχεν ἐν τῷ σχεδίῳ (Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. 162, 320 ἐπ.). Ἄνευ συζητήσεως ἐψηφίσθη καὶ τὸ ἄρθρον 44 τοῦ Συντάγματος (Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. 426). Ἡ δοθεῖσα ἑρμηνεία εἰς τὰ εἰρημένα ἄρθρα 21 καὶ 44 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 ὑπὸ δύο μελῶν τῆς ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος ἐπιτροπῆς τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ καθηγητῶν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ ἀναιρεῖ τὴν ἀντίθετον γνώμην, κατὰ τὴν ὁποίαν φορεὺς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἶναι ὁ Βασιλεύς. Καὶ οὐ μόνον ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει ὑπὸ τοιοῦτο πνεῦμα ἐψηφίσθησαν τὰ δύο ἄρθρα 21 καὶ 44 τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος, ἀλλὰ καὶ μεταγενέστερον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ, ὁσάκις ἀνεζητήθη ἡ ἔννοια τῶν διατάξεων τούτων, πάντοτε τοιαύτη ἀπεδόθη εἰς αὐτὰ ἔννοια, ὁποίαν ἐγνωρίσαμεν ἀνωτέρω, ὡς πρὸς τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσιν τοῦ Βασιλέως. Τοιαύτην ἔννοιαν ἔδωκαν εἰς τὰς διατάξεις ταύτας ὁ βουλευτὴς Ἡλιόπουλος (Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ V. Α'. 6' 263: «ἀποκαλεῖτέ τινες τὴν Βουλὴν κυρίαρχον· ἀλλ' ἂς μοὶ συγχωρηθῇ νὰ εἴπω ὅτι λανθάνεσθε, ἴσως ἄλλην ἔννοιαν δίδετε εἰς τὴν λέξιν αὐτὴν τῆς κυριαρχίας. Κυρίαρχον εἶναι μόνον τὸ Ἔθνος, *μόνον ἀπὸ τὸ ἔθνος πηγάζουσιν ὅλαι αἱ ἐξουσίαι, ἡ δὲ Βουλὴ εἶναι καὶ αὐτὴ μία τῶν ἐξουσιῶν, ἥτις ἔχει ἴσα δικαιώματα πρὸς τὰς ἄλλας, ἰδίως μὲ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Βασιλέως, τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας*, καὶ ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ σέβηται πᾶσαν ἄλλην ἐξουσίαν συμφώνως πρὸς τὸ Σύνταγμα. Πάνυ καλῶς, κύριοι, ἐννοοῦμεν τὸ ὅτι ἡ Βουλὴ ἀντιπροσωπεύει τὸ Ἔθνος· ναί, εἴμεθα ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἔθνους, ἀλλὰ ὑπὸ τοὺς περιορισμούς, τοὺς ὁποίους ἔθεσεν αὐτὸ τὸ Σύνταγμα· ἐκτὸς τῶν ὁρίων τούτων δὲν εἴμεθα τίποτε»), ὁ βουλευτὴς Φιλήμων (Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ VIII.

§ 35.

Περὶ τῶν πολιτευμάτων.

Ἐν ἑκάστῃ πολιτείᾳ διαφόρως κανονίζεται ἡ ἐνάσκησις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, καθ' ὅσον μεγίστῃ ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν πολιτειῶν ποικιλία περὶ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας, δι' ὧν ἐκδηλοῦται ἡ θέλησις αὐτῆς.

Α'. β' 1065: «ἔκρινε (ὁ Μεσσηνέζης) τὴν ἀποδημίαν τοῦ Βασιλέως, τὴν προσωρινήν, ὡς μέγα δυστύχημα· διότι ἐχαρακτήρισε τὴν βασιλείαν ὡς τὴν κρηπῖδα τοῦ πολιτεύματος. Εἰς οἱονδήποτε ἄλλον ἢ εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἥτις συνέταξε τὸ Σύνταγμα, ἐπετρέπετο νὰ ἐκφέρῃ τοιαύτην γνώμην. Ὤφειλε νὰ μὴ λησμονήσῃ, ὅτι ὑπάρχει τὸ ἄρθρον 21, *ὅπερ ἀναγνωρίζει ὡς ἀρχὴν καὶ πηγὴν πάσης ἐξουσίας ἐν Ἑλλάδι, καὶ κρηπῖδα τοῦ πολιτεύματος, τὸ Ἔθνος. Ὁ Βασιλεὺς εἶναι ἓν μέρος τῶν θεμελίων τοῦ πολιτεύματος, δὲν εἶναι ἡ κρηπὶς τοῦ πολιτεύματος*, διότι δὲν δύναται νὰ ἐνασκήσῃ τὴν ἐξουσίαν μόνος του, ἀπαιτεῖται ἡ παρουσία τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας»), ὁ βουλευτὴς Σαράβας (Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ II. ἐκτάκτου συνόδου τοῦ 1868 σελ. 145, IV. Α'. α' 280), ὁ βουλευτὴς Χατζῖσκος (Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ IV. Α'. α' 161 ἐπ.), ὁ βουλευτὴς Κουμουνδοῦρος (Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ V. Β'. 132), ὁ βουλευτὴς Ἀθανάσιος Πετιμεζᾶς (Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ ἐκτάκτου συνόδου τοῦ 1877 σελ. 16), ὁ βουλευτὴς Μεσσηνέζης (Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ XIII. Β'. 672). Πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν γνώμην συμφωνεῖ καὶ ὁ G Meyer (Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 14 ff.), διδάσκων τὰ ἑξῆς: «Ἄλλα πολιτεύματα συνταγματικῶν μοναρχιῶν ἀναχωροῦσιν ἐκ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ· θεωροῦσι δὲ ταῦτα τὸν λαὸν ὡς τὴν πηγὴν καὶ τὴν ἀρχὴν πασῶν τῶν ἐξουσιῶν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπορρέουσι καὶ αἱ ἐξουσίαι τοῦ μονάρχου. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ μονάρχης *ἐμφανίζεται μὲν ὡς ὄργανον τῆς πολιτείας, οὐχὶ ὅμως καὶ ὡς φορεὺς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας*». Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν Συνταγμάτων τοῦ Βελγίου καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Γερμανικῶν Συνταγμάτων ἐξ ἑτέρου συνίσταται εἰς τοῦτο· ὅτι δηλονότι κατ' ἐκεῖνα μὲν ὁ Βασιλεὺς δὲν εἶναι ὁ φορεὺς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ἓν τῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας, ἔχον μόνον τὰς ἐξουσίας τὰς ὑπὸ τοῦ Συντάγματος καὶ τῶν συναδόντων τῷ Συντάγματι ἰδιαιτέρων νόμων ἀνατεθείσας αὐτῷ, κατὰ ταῦτα δὲ ὁ Βασιλεὺς εἶναι ὁ φορεὺς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ἔχει διὰ τοῦτο πᾶσαν ἐξουσίαν, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν περιωρίσθη ὑπὸ τοῦ Συντάγματος.

Τὸ σύνολον τῶν κανόνων τῶν ῥυθμιζόντων τὴν ἐνάσκησιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀποτελεῖ τὸ πολίτευμα μιᾶς πολιτείας ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ [1]· ἑκάστη δὲ πολιτεία διὰ τοῦτο ἔχει καὶ τὸ πολίτευμα αὐτῆς.

Ἐν τῇ ἀτελευτήτῳ ποικιλίᾳ τῶν διαφόρων πολιτευμάτων δύναταί τις ν' ἀνεύρῃ κοινοὺς χαρακτῆρας μεταξὺ αὐτῶν καὶ νὰ ὑπαγάγῃ αὐτὰ εἰς γενικὰς κατηγορίας.

Ὡς βάσις τῆς τοιαύτης διακρίσεως δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἡ συγκρότησις τοῦ ὀργάνου ἐκείνου τῆς πολιτείας, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνσωματοῦται οὕτως εἰπεῖν ἡ πολιτικὴ ἐξουσία καὶ τὸ ὁποῖον ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ ἐκαλέσαμεν *φορέα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας* (Träger der Staatsgewalt). Καὶ ἐὰν μὲν τὸ ὄργανον τοῦτο τῆς πολιτείας ἀποτελῆται ἐξ ἑνὸς ἀτόμου, τὸ πολίτευμα καλεῖται *μοναρχία*, ἂν δ' ἐκ πλειοτέρων ἀτόμων, *ὀλιγαρχία*, καί τέλος ἂν ὡς τοιοῦτον ὄργανον χρησιμεύῃ ὁ λαός, τὸ πολίτευμα καλεῖται *δημοκρατία*.

Ἡ διάκρισις αὕτη τῶν πολιτευμάτων εἰς μοναρχίαν, ὀλιγαρχίαν καὶ δημοκρατίαν εἶναι ἀρχαιοτάτη καὶ ὀφείλεται εἰς τοὺς Ἕλληνας [2].

---

[1] Πρβ. Ἀριστοτέλους Πολιτικὰ III. 4: «ἔστι δὲ πολιτεία πόλεως τάξις τῶν τε ἄλλων ἀρχῶν καὶ μάλιστα τῆς κυρίας πάντων». H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 75, J. Held System des Verfassungsrechts I. 340, L. v. Rönne Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 131, Ph. Zorn Das Staatsrecht des deutschen Reiches I. 33, Berriat Saint-Prix · Commentaire sur la Charte constitutionnelle 1, P. Rossi : Cour de droit constitutionnel I. 6, Ν. Ι. Σαριπόλου Πραγματεία Συνταγματικοῦ Δικαίου I. § 101. Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ *πολιτεύματος* πρβ. καὶ τὰς γνώμας τῶν ἡμετέρων Διομήδους Κυριακοῦ Συνταγματικὸν Δίκαιον σελ. ργ', Θ. Φλογαΐτου Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου 5, Α. Στούπη Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου I. 12 ἐπ. 52, Ἀθ. Χ. Ῥοντήρη Ἡ κατὰ σύνταγμα ὀργάνωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους I. 2, σημ. 2.

[2] Τὴν διάκρισιν τῶν πολιτευμάτων εἰς μοναρχίαν, ὀλιγαρχίαν καὶ δημοκρατίαν εὑρίσκομεν τὸ πρῶτον παρὰ τῷ Ἡροδότῳ (III. 80—82: «Ὀτάνης μὲν ἐκάλεσε ἐς μέσον Πέρσῃσι κατιθεῖναι τὰ πρήγματα,

Ταύτην ἠκολούθησε καὶ ὁ Κικέρων ἐν τῇ περὶ πολιτείας

λέγων τάδε. Ἐμοὶ δοκέει, ἕνα μὲν ἡμέων μούναρχον μηκέτι γενέσθαι· οὔτε γὰρ ἡδὺ οὔτε ἀγαθόν, εἴδετε μὲν γὰρ τὴν Καμβύσεω ὕβριν ἐπ' ὅσον ἐξῆλθε, μετεσχήκατε δὲ καὶ τῆς τοῦ μάγου ὕβριος· κῶς δ' ἂν εἴη χρῆμα κατηρτισμένον μουναρχίῃ, τῇ ἔξεστι ἀνευθύνῳ ποιέειν τὰ βούλεται; καὶ γὰρ ἂν τὸν ἄριστον ἀνδρῶν πάντων στάντα εἰς ταύτην τὴν ἀρχὴν ἐκτὸς τῶν ἐωθότων νοημάτων στήσειε· ἐγγίνεται μὲν γὰρ οἱ ὕβρις ὑπὸ τῶν παρεόντων ἀγαθῶν, φθόνος δὲ ἀρχῆθεν ἐμφύεται ἀνθρώπῳ· δύο δ' ἔχων ταῦτα ἔχει πᾶσαν κακότητα· τὰ μὲν γὰρ ὕβρι κεκορημένος ἔρδει πολλὰ καὶ ἀτάσθαλα, τὰ δὲ φθόνῳ· καίτοι ἄνδρα γε τύραννον ἄφθονον ἔδεε εἶναι, ἔχοντά γε πάντα τὰ ἀγαθά· τὸ δ' ὑπεναντίον τούτου εἰς τοὺς πολιήτας πέφυκε· φθονέει γὰρ τοῖσι ἀρίστοισι περιεοῦσί τε καὶ ζώουσι, χαίρει δὲ τοῖσι κακίστοισι τῶν ἀστῶν, διαβολὰς δὲ ῥῇστος ἐνδέκεσθαι· ἀναρμοστότατον δὲ πάντων· ἢν τε γὰρ αὐτὸν μετρίως θωμάζῃς, ἄχθεται ὅτι οὐ κάρτα θεραπεύεται, ἢν τε θεραπεύῃ τις κάρτα, ἄχθεται ἄτε θωπί· τὰ δὲ δὴ μέγιστα ἔρχομαι ἐρέων· νόμαιά τε κινέει πάτρια καὶ βιᾶται γυναῖκας κτείνει τε ἀκρίτους· πλῆθος δὲ ἄρχον πρῶτα μὲν οὔνομα πάντων κάλλιστον ἔχει, ἰσονομίην, δεύτερα δὲ τούτων τῶν ὁ μούναρχος ποιέει οὐδέν· πάλῳ μὲν ἀρχὰς ἄρχει, ὑπεύθυνον δὲ ἀρχὴν ἔχει, βουλεύματα δὲ πάντα ἐς τὸ κοινὸν ἀναφέρει· τίθεμαι ὦν γνώμην μετέντας ἡμέας μουναρχίην τὸ πλῆθος ἀέξειν· ἐν γὰρ τῷ πολλῷ ἔνι τὰ πάντα. Ὀτάνης μὲν δὴ ταύτην τὴν γνώμην ἐσέφερε, Μεγάβιζος δὲ ὀλιγαρχίῃ ἐκέλευε ἐπιτράπειν, λέγων τάδε. Τὰ μὲν Ὀτάνης εἶπε τυραννίδα παύων, λελέχθω κἀμοὶ ταῦτα, τὰ δ' ἐς τὸ πλῆθος ἄνωγε φέρειν τὸ κράτος, γνώμης τῆς ἀρίστης ἡμάρτηκε· ὁμίλου γὰρ ἀχρηίου οὐδέν ἐστι ἀσυνετώτερον οὐδὲ ὑβριστότερον· καί τοι τυράννου ὕβριν φεύγοντας ἄνδρας ἐς δῆμου ἀκολάστου ὕβριν πεσεῖν ἐστὶ οὐδαμῶς ἀνασχετόν· ὁ μὲν γὰρ εἴ τι ποιέει, γινώσκων ποιέει, τῷ δὲ οὐδὲ γινώσκειν ἔνι· κῶς γὰρ ἂν γινώσκοι ὃς οὐτ' ἐδιδάχθη οὔτε οἶδε καλὸν οὐδὲν οἰκήϊον, ὠθέει τε ἐμπεσὼν τὰ πρήγματα ἄνευ νόου, χειμάρρῳ ποταμῷ ἴκελος; δήμῳ μέν νυν, οἳ Πέρσῃσι κακὸν νοέουσι, οὗτοι χράσθων, ἡμεῖς δὲ ἀνδρῶν τῶν ἀρίστων ἐπιλέξαντες ὁμιλίην τούτοισι περιθέωμεν τὸ κράτος· ἐν γὰρ δὴ τούτοισι καὶ αὐτοὶ ἐνεσόμεθα, ἀρίστων δὲ ἀνδρῶν οἰκὸς ἄριστα βουλεύματα γίνεσθαι. Μεγάβιζος μὲν δὴ ταύτην γνώμην ἐσέφερε, τρίτος δὲ Δαρεῖος ἀπεδείκνυτο γνώμην, λέγων. Ἐμοὶ δὲ τὰ μὲν εἶπε Μεγάβιζος ἐς τὸ πλῆθος ἔχοντα δοκέει ὀρθῶς λέξαι, τὰ δ' ἐς ὀλιγαρχίην οὐκ ὀρθῶς· τριῶν γὰρ προκειμένων, καὶ πάντων τῶν λέγω ἀρίστων ἐόντων, δήμου τε ἀρίστου καὶ ὀλιγαρχίης καὶ μουνάρχου, πολλῷ

τοῦτο προέχειν λέγω· ἀνδρὸς γὰρ ἑνὸς τοῦ ἀρίστου οὐδὲν ἄμεινον ἂν φανείη· γνώμῃ γὰρ τοιαύτῃ χρεόμενος ἐπιτροπεύοι ἂν ἀμωμήτως τοῦ πλήθεος, σιγῶτό τε ἂν βουλεύματα τὰ ἐπὶ δυσμενέας ἄνδρας οὕτω μάλιστα· ἐν δὲ ὀλιγαρχίῃ πολλοῖσι ἀρετὴν ἐπασκέουσι ἐς τὸ κοινὸν ἔχθεα ἴδια ἰσχυρὰ φιλέει ἐγγίνεσθαι· αὐτὸς γὰρ ἕκαστος βουλόμενος κορυφαῖος εἶναι γνώμῃσί τε νικᾶν ἐς ἔχθεα μεγάλα ἀλλήλοισι ἀπιχνέονται, ἐξ ὧν στάσεις ἐγγίνονται, ἐκ δὲ τῶν στασίων φόνος, ἐκ δὲ τοῦ φόνου ἀπέβη ἐς μουναρχίην, καὶ ἐν τούτῳ διέδεξε ὅσῳ ἐστὶ τοῦτο ἄριστον· δήμου τε αὖ ἄρχοντος ἀδύνατα μὴ οὐ κακότητα ἐγγίνεσθαι· κακότητος τοίνυν ἐγγινομένης ἐς τὰ κοινὰ ἔχθεα μὲν οὐκ ἐγγίνεται τοῖσι κακοῖσι, φιλίαι δὲ ἰσχυραί· οἱ γὰρ κακοῦντες τὰ κοινὰ συγκύψαντες ποιεῦσι, ταὐτὸ δὲ τοιοῦτο γίνεται ἐς ὃ ἄν προστάς τις τοῦ δήμου τοὺς τοιούτους παύσῃ· ἐκ δὲ αὐτῶν θωμάζεται οὗτος δὴ ὑπὸ τοῦ δήμου, θωμαζόμενος δὲ ἂν ὢν ἐφάνη μούναρχος ἐών· καὶ ἐν τούτῳ δῆλοῖ καὶ οὗτος, ὡς ἡ μουναρχίη κράτιστον· ἑνὶ δὲ ἔπεϊ πάντα συλλαβόντα εἰπεῖν, κόθεν ἡμῖν ἡ ἐλευθερίη ἐγένετο, καὶ τεῦ δόντος; κότερα παρὰ δήμου ἢ ὀλιγαρχίης ἢ μουνάρχου; ἔγω τοίνυν γνώμην ἡμέας ἐλευθερωθέντας δι' ἕνα ἄνδρα τὸ τοιοῦτο περιστέλλειν, χωρίς τε τούτου πατρίους νόμους μὴ λύειν ἔχοντας εὖ· οὐ γὰρ ἄμεινον». Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσιν ὁ Ἡρόδοτος ἀναπαριστᾷ τὰς περὶ τῶν πολιτευμάτων ἐν Ἑλλάδι κρατούσας γνώμας (πρβ. K. F. Hermann Lehrbuch der griechischen Alterthümer V. Aufl. § 54 Anm. 2). εὑρίσκομεν δ' αὐτὴν καὶ παρὰ Πλάτωνι (Πολιτικὸς σελ. 291—292: «Ξε. Ἆρ' οὐ μοναρχία τῶν πολιτικῶν ἡμῖν ἀρχῶν ἐστὶ μία; Νε. Σω. Ναί.—Ξε. Καὶ μετὰ μοναρχίαν εἴποι τις ἄν, οἶμαι, τὴν ὑπὸ τῶν ὀλίγων δυναστείαν. Νε. Σω. Πῶς δ' οὔ;—Ξε. Τρίτον δὲ σχῆμα πολιτείας οὐχ ἡ τοῦ πλήθους ἀρχή, δημοκρατία τοὔνομα κληθεῖσα: Νε. Σω. Πάνυ γε»), καὶ παρὰ τῷ Ἰσοκράτει (Παναθηναϊκὸς § 132: «Ἐγὼ δὲ φημὶ τὰς μὲν ἰδέας τῶν πολιτειῶν τρεῖς εἶναι μόνας, ὀλιγαρχίαν, δημοκρατίαν, μοναρχίαν»), καὶ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ (περὶ μοναρχίας καὶ δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας σελ. 826: «Παρὰ πάντα ταῦτα λέγεται πολιτεία τάξις καὶ κατάστασις πόλεως διοικοῦσα τὰς πράξεις· καθά φασι τρεῖς εἶναι πολιτείας, μοναρχίαν καὶ ὀλιγαρχίαν καὶ δημοκρατίαν, ὧν καὶ Ἡρόδοτος ἐν τῇ τρίτῃ σύγκρισιν πεποίηται· καὶ δοκοῦσι γενικώταται εἶναι, τὰς γὰρ ἄλλας, ὥσπερ ἐν τοῖς μουσικοῖς διαγράμμασι τῶν πρώτων τρόπων ἀνιεμένων ἢ ἐπιτεινομένων συμβέβηκε παραχρούσεις καὶ διαφθορὰς καὶ ἔλλειψιν καὶ ὑπερβολὴν εἶναι»). Ὁ Ἀριστοτέλης ἐπεχείρησε διττήν τινα διάκρισιν τῶν πολιτευμάτων, λαβὼν ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς βάσιν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀτόμων τῶν ἀποτελούντων τὸ ὑπέρτατον ὄργανον τῆς πολιτείας (τὸν φορέα τῆς

πολιτικῆς ἐξουσίας), ἐξ ἑτέρου δὲ τὰ τὸ ὄργανον τοῦτο κινοῦντα ἐλατήρια· ἐπὶ τῆς διπλῆς δὲ ταύτης βάσεως ἐρειδόμενος, ἀναγνωρίζει μὲν ὅτι εἰς τρεῖς γενικὰς κατηγορίας δύνανται νὰ καταταγθῶσι τὰ πολιτεύματα, διδάσχει ὅμως, ὅτι τὰ ὄργανα τῆς πολιτείας ἐκτρέπονται τοῦ ἑαυτῶν καθήκοντος, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ἕκαστον πολίτευμα ὀρθὸν ἔχει καὶ τὴν ἀντίστοιχον παρέκβασιν αὐτοῦ (Ἀριστοτέλους Πολιτικὰ III. 4: «Φανερὸν τοίνυν ὡς ὅσαι μὲν πολιτεῖαι τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦσιν, αὗται μὲν ὀρθαὶ τυγχάνουσιν οὖσαι κατὰ τὸ ἁπλῶς δίκαιον· ὅσαι δὲ τὸ σφέτερον μόνον τῶν ἀρχόντων, ἡμαρτημέναι πᾶσαι, καὶ παρεκβάσεις τῶν ὀρθῶν πολιτειῶν· δεσποτικαὶ γάρ· ἡ δὲ πόλις κοινωνία τῶν ἐλευθέρων ἐστί»· καὶ III. 5. «Ἐπεὶ δὲ πολιτεία μὲν καὶ πολίτευμα σημαίνει ταὐτόν, πολίτευμα δ' ἐστὶ τὸ κύριον τῶν πόλεων, ἀνάγκη δ' εἶναι κύριον ἢ ἕνα ἢ ὀλίγους ἢ τοὺς πολλούς· ὅταν μὲν ὁ εἷς ἢ οἱ ὀλίγοι πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἄρχωσι, ταύτας μὲν ὀρθὰς ἀναγκαῖον εἶναι τὰς πολιτείας, τὰς δὲ πρὸς τὸ ἴδιον ἢ τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν ὀλίγων ἢ τοῦ πλήθους, παρεκβάσεις· ἢ γὰρ οὐ πολίτας φατέον εἶναι τοὺς μετέχοντας, ἢ δεῖ κοινωνεῖν τοῦ συμφέροντος. Καλεῖν δ' εἰώθαμεν τῶν μὲν μοναρχιῶν τὴν πρὸς τὸ κοινὸν ἀποβλέπουσαν συμφέρον, βασιλείαν, τὴν δὲ τῶν ὀλίγων μέν, πλειόνων δὲ ἑνὸς ἀριστοκρατίαν, ἢ διὰ τὸ τοὺς ἀρίστους ἄρχειν ἢ διὰ τὸ πρὸς τὸ ἄριστον τῇ πόλει καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν αὐτῆς. Ὅταν δὲ τὸ πλῆθος πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύηται συμφέρον, καλεῖται τὸ κοινὸν ὄνομα πασῶν τῶν πολιτειῶν, πολιτεία... Παρεκβάσεις δὲ τῶν εἰρημένων, τυραννὶς μὲν βασιλείας, ὀλιγαρχία δὲ ἀριστοκρατίας, δημοκρατία δὲ πολιτείας· Ἡ μὲν γὰρ τυραννίς ἐστι μοναρχία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τοῦ μοναρχοῦντος, ἡ δ' ὀλιγαρχία πρὸς τὸ τῶν εὐπόρων. ἡ δὲ δημοκρατία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τῶν ἀπόρων, πρὸς δὲ τὸ τῷ κοινῇ λυσιτελοῦν οὐδεμία αὐτῶν». Τὴν αὐτὴν διάκρισιν τῶν πολιτευμάτων καθιεροῖ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις αὐτοῦ (VIII. 10, ἔνθα τὸ ὄνομα *πολιτεία* τοῦ ἑνὸς τῶν ὀρθῶν πολιτευμάτων ἀντικαθίστησι διὰ τοῦ ὀνόματος *τιμοκρατία*: «τρίτη δ' ἡ ἀπὸ τιμημάτων, ἣν *τιμοκρατικὴν* λέγειν οἰκεῖον φαίνεται· *πολιτείαν* δ' αὐτὴν εἰώθασιν οἱ πλεῖστοι καλεῖν»)· ἐν δὲ τῇ ῥητορικῇ αὐτοῦ ἀριθμεῖ τέσσαρα πολιτεύματα (I. 8. «Εἰσὶ δὲ πολιτεῖαι τέσσαρες, δημοκρατία, ὀλιγαρχία, ἀριστοκρατία, μοναρχία· ὥστε τὸ μὲν κύριον καὶ τὸ κρῖνον, τούτων τι ἂν εἴη μόριον, ἢ ὅλον τούτων. Ἔστι δέ, δημοκρατία μέν, πολιτεία, ἐν ᾗ κλήρῳ διανέμονται τὰς ἀρχάς· ὀλιγαρχία δέ, ἐν ᾗ οἱ ἀπὸ τιμημάτων· ἀριστοκρατία δέ, ἐν ᾗ οἱ κατὰ παιδείαν· παιδείαν δὲ λέγω τὴν ὑπὸ τοῦ νόμου κειμένην· οἱ γὰρ ἐμμεμενηκότες ἐν τοῖς νομίμοις, ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ ἄρχουσιν· ἀνάγκη δὲ τούτους φαίνεσθαι ἀρίστους·

συγγραφῇ αὐτοῦ [3]· ἐξακολουθεῖ δ' αὕτη καὶ μέχρι τῆς σήμερον οὖσα ἡ ἐπικρατεστέρα μεταξὺ τῶν δημοσιολόγων [4].

Τ' ἀνωτέρω τρία πολιτεύματα δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ ἁμιγῆ ἢ ἄκρατα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ μικτὰ ἢ συγκεκερασμένα, περὶ ὧν κατωτέρω γενήσεται λόγος.

Ἀλλ' ὅμως ἡ συγκέντρωσις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς χεῖρας ἑνὸς ὀργάνου καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ διηνεκὴς ἐνάσκησις αὐτῆς ἄνευ τινὸς περιορισμοῦ ἔχουσιν ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα τὴν κατάχρησιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ἐξαναγκάζουσι τὰ μέλη

ὅθεν καὶ τοὔνομα εἴληφε τοῦτο. Μοναρχία δ' ἐστί, κατὰ τοὔνομα, ἐν ᾗ εἷς ἁπάντων κύριός ἐστι· τούτων δέ, ἡ μὲν κατὰ τάξιν τινά, βασιλεία· ἡ δ' ἀόριστος τυραννίς»). Τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους διάκρισιν τῶν πολιτευμάτων φαίνεται παραδεχόμενος καὶ ὁ Πολύβιος (VI 3 ἐπ. «Συμβαίνει δὴ τοὺς πλείστους τῶν βουλομένων διδασκαλικῶς ἡμῖν ὑποδεικνύειν περὶ τῶν τοιούτων τρία γένη λέγειν πολιτειῶν, ὧν τὸ μὲν καλοῦσι βασιλείαν, τὸ δ' ἀριστοκρατίαν, τὸ δὲ τρίτον δημοκρατίαν... διὸ καὶ γένη μὲν ἓξ εἶναι ῥητέον πολιτειῶν, τρία μὲν ἃ πάντες θρυλοῦσι καὶ νῦν προείρηται, τρία δὲ τὰ τούτοις συμφυῆ, λέγω δὲ μοναρχίαν ὀλιγαρχίαν καὶ ὀχλοκρατίαν»).

[3] Cicero de re publica I. 26 : «Deinde aut uni tribuendum est aut delectis quibusdam aut suscipiendum est multitudini atque omnibus. Quare cum penes unum est omnium summa rerum, regem illum unum vocamus et regnum eius rei publicae statum. Cum autem est penes delectos, tum illa civitas optimatium arbitrio regi dicitur. Illa autem est civitas popularis (sic enim appellant) in qua in populo sunt omnia».

[4] Πρβ. K. Welcker τὸ ἄρθρον «Staat» ἐν τῷ Staatslexikon XIII. 534, F. J. Stahl Die Philosophie des Rechts III. Aufl. II § 63, A. Merkel Elemente der allgemeinen Rechtslehre ἐν τῇ Encyklopädie τοῦ Holtzendorff V Aufl. 29. καὶ Juristische Encyklopädie 191 ff, W. Roscher Politik : Geschichtliche Naturlehre der Monarchie, Aristokratie und Demokratie 1 ff, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 25 Anm. 4, H. Schulze : Lehrbuch des deutschen Staatsrechts I. § § 19 ff, Blackstone : Commentaires I. 69 suiv., J. Story Commentaire etc. I. 235 suiv, A. Giron : Le droit public de la Belgique 36, A. Saint Girons Essai sur la séparation de pouvoirs 1 suiv., D. Serrigny : Traité du droit public des Français 1. suiv, Διομήδους Κυριακοῦ Συνταγματικὸν Δίκαιον σελ. ιϐ', ιδ' ἐπ.

τῆς πολιτείας νὰ προσφεύγωσιν εἰς βίαια μέτρα πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ· ἐντεῦθεν δ' ἐπέρχεται ἡ ἀπὸ τῆς μιᾶς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος εἰς τὴν ἄλλην μετάπτωσις, ἧς τὴν τροχιὰν ἐπεχείρησαν νὰ διαγράψωσιν οἱ περὶ πολιτείας συγγράψαντες ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων χρόνων [5].

---

[5] Εἴδομεν ἀνωτέρω (σημ. 2 τῆς § ταύτης) ἐν μέρει τὴν τοιαύτην μετάπτωσιν περιγραφομένην ὑπὸ τοῦ Δαρείου παρὰ τῷ Ἡροδότῳ. Ὁ Πολύβιος διαγράφει τὴν τροχιὰν τῆς τοιαύτης μεταβολῆς τῶν πολιτευμάτων ὡς ἑξῆς: «πρώτη μὲν οὖν ἀκατασκεύως καὶ φυσικῶς συνίσταται μοναρχία· ταύτῃ δ' ἕπεται καὶ ἐκ ταύτης γεννᾶται μετὰ κατασκευῆς καὶ διορθώσεως βασιλεία· μεταβαλλούσης δὲ ταύτης εἰς τὰ συμφυῆ κακά, λέγω δ' εἰς τυραννίδα, αὖθις ἐκ τῆς τούτων καταλύσεως ἀριστοκρατία φύεται· καὶ μὴν ταύτης εἰς ὀλιγαρχίαν ἐκτραπείσης κατὰ φύσιν, τοῦ δὲ πλήθους ὀργῇ μετελθόντος τὰς τῶν προεστώτων ἀδικίας, γεννᾶται δῆμος· ἐκ δὲ τῆς τούτου πάλιν ὕβρεως καὶ παρανομίας ἀποπληροῦται σὺν χρόνοις ὀχλοκρατία.... συνειθισμένον γὰρ τὸ πλῆθος ἐσθίειν τὰ ἀλλότρια καὶ τὰς ἐλπίδας ἔχειν τοῦ ζῆν ἐπὶ τοῖς τῶν πέλας, ὅταν λάβῃ προστάτην μεγαλόφρονα καὶ τολμηρόν, ἐκκλειόμενον δὲ διὰ πενίαν τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ τιμίων, τότε δὴ χειροκρατίαν ἀποτελεῖ, καὶ τότε συναθροιζόμενον ποιεῖ σφαγάς, φυγάς, γῆς ἀναδασμούς, ἕως ἂν ἀποτεθηριωμένον πάλιν εὕρῃ δεσπότην καὶ μόναρχον». Καταλήγει δ' ὁ Πολύβιος εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ πολιτεῖαι, μεταπίπτουσαι ἀπὸ πολιτεύματος εἰς πολίτευμα καὶ διατρέχουσαι τὸν κύκλον τῶν τοιούτων μεταβολῶν, καταντῶσιν εἰς τὰ πρῶτα: «Λύτη πολιτειῶν ἀνακύκλωσις, αὕτη φύσεως οἰκονομία, καθ' ἣν μεταβάλλει καὶ μεθίσταται καὶ πάλιν εἰς αὐτὰ καταντᾷ τὰ κατὰ τὰς πολιτείας». (πρβ. Πολυβίου VI. 4 ἐπ.). Ἐπίσης ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Πολιτικοῖς αὐτοῦ (III. 10) διαγράφει τὸν τρόπον τῆς ἀλληλοδιαδόχου μεταπτώσεως τῶν πολιτειῶν ἀπὸ πολιτεύματος εἰς πολίτευμα ὡς ἑξῆς: «Εἰ δὴ τὴν μὲν τῶν πλειόνων ἀρχήν, ἀγαθῶν δ' ἀνδρῶν πάντων ἀριστοκρατίαν θετέον, τὴν δὲ τοῦ ἑνὸς βασιλείαν, αἱρετώτερον ἂν εἴη ταῖς πόλεσιν ἀριστοκρατία βασιλείας, καὶ μετὰ δυνάμεως καὶ χωρὶς δυνάμεως οὔσης τῆς ἀρχῆς, ἂν ᾖ λαβεῖν πλείους ὁμοίους. Καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἐβασιλεύοντο πρότερον, ὅτι σπάνιον ἦν εὑρεῖν ἄνδρας πολὺ διαφέροντας κατ' ἀρετήν, ἄλλως τε καὶ τότε μικρὰς οἰκούντας πόλεις· ἔτι δ' ἀπ' εὐεργεσίας καθίστασιν τοὺς βασιλεῖς, ὅπερ ἐστὶν ἔργον τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν. Ἐπεὶ δὲ συνέβαινε γίνεσθαι πολλοὺς ὁμοίους πρὸς ἀρετήν, οὐκέτι ὑπέμενον, ἀλλ' ἐζήτουν κοινόν τι, καὶ πολιτείαν

Πρὸς περιστολὴν τῶν ἐπερχομένων καταχρήσεων ἐκ τῆς συγκεντρώσεως ὁλοκλήρου τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος κακῶν οἱ περὶ πολιτείας συγγράψαντες ἀπ' αὐτῶν τῶν χρόνων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος συνεβούλευσαν τὴν παραδοχὴν μικτῶν πολιτευμάτων, ἐμπεριεχόντων τὸ μοναρχικόν, ὀλιγαρχικὸν καὶ δημοκρατικὸν στοιχεῖον, ἐν ἄλλοις λόγοις συνεβούλευσαν τὴν ἐνάσκησιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὑπὸ πολλῶν ὀργάνων, ἀποκλειομένης τῆς συγκεντρώσεως αὐτῆς εἰς τὰς χεῖρας ἑνὸς ὀργάνου· ἐπεδαψίλευσαν δὲ διὰ τοῦτο πολλοὺς ἐπαίνους εἰς τὸ τῶν Λακεδαιμονίων πολίτευμα ὡς πρότυπον τοιούτου μικτοῦ πολιτεύματος [6].

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μικτῶν ἢ συγκεκερασμένων πο-

καθίστασαν. Ἐπεὶ δὲ χείρους γινόμενοι ἐχρηματίζοντο ἀπὸ τῶν κοινῶν, ἐντεῦθέν ποθεν εὔλογον γενέσθαι τὰς ὀλιγαρχίας· ἔντιμον γὰρ ἐποίησαν τὸν πλοῦτον. Ἐκ δὲ τούτων πρῶτον εἰς τυραννίδας μετέβαλλον, ἐκ δὲ τῶν τυραννίδων εἰς δημοκρατίαν· αἰεὶ γὰρ εἰς ἐλάττους ἄγοντες δι' αἰσχροκέρδειαν ἰσχυρότερον τὸ πλῆθος κατέστησαν, ὥστ' ἐπιθέσθαι καὶ γενέσθαι δημοκρατίας. Ἐπεὶ δὲ καὶ μείζους εἶναι συμβέβηκε τὰς πόλεις, ἴσως οὐδὲ ῥᾴδιον ἔτι γίνεσθαι πολιτείαν ἑτέραν παρὰ δημοκρατίαν»· πρβ. καὶ Διονύσιον Ἁλικαρνασσέα V. 74. Τὰς περὶ μεταβολῆς τῶν πολιτευμάτων γνώμας τοῦ Πολυβίου ἀκολουθῶν ὁ Κικέρων (de re publica I. 44) καὶ διαγράφων τὰς μεταπτώσεις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς πολιτεύματος εἰς τὸ ἄλλο καταλήγει εἰς τὸ ἑξῆς συμπέρασμα: «Sic tamquam pilam rapiunt inter se rei publicae statum tyranni ab regibus, ab iis autem principes aut populi, a quibus aut factiones aut tyranni, nec diutius umquam tenetur idem rei publicae modus»· πρβ. καὶ J. C. Bluntschli τὸ ἄρθρον «Staat» ἐν τῷ Staatswörterbuch IX. 628 ff, N. I. Σαριπόλου Πραγματεία Συνταγματικοῦ Δικαίου I. §§ 102 ἐπ.

[6] Περὶ τῶν μικτῶν ἢ συγκεκερασμένων πολιτευμάτων ἐγένετο καὶ ἀνωτέρω λόγος (§ 3, σημ. 18 καὶ 19). Περὶ τῆς τῶν Λακεδαιμονίων πολιτείας ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Πολιτικοῖς αὐτοῦ (II. 3) λέγει τὰ ἑξῆς: «Ἔνιοι μὲν οὖν λέγουσιν, ὡς δεῖ τὴν ἀρίστην πολιτείαν ἐξ ἁπασῶν εἶναι τῶν πολιτειῶν μεμιγμένην· διὸ καὶ τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἐπαινοῦσιν· ἔνιοι γὰρ αὐτὴν οἱ μὲν ἐξ ὀλιγαρχίας καὶ μοναρχίας καὶ δημοκρατίας φασί, λέγοντες τὴν μὲν βασιλείαν μοναρχίαν, τὴν δὲ τῶν γερόντων ἀρχὴν ὀλιγαρχίαν, δημοκρατεῖσθαι δὲ κατὰ τὴν τῶν

λιτευμάτων ὑπάγεται τὸ νεώτερον Συνταγματικὸν Πολίτευμα,

ἐφόρων ἀρχήν, διὰ τὸ ἐκ τοῦ δήμου εἶναι τοὺς ἐφόρους». Ἀκολουθῶν ὁ Κικέρων τὰς περὶ μικτῶν πολιτευμάτων θεωρίας τῶν Ἑλλήνων διδάσκει ἐπίσης, ὅτι ταῦτα πλεονεκτοῦσι τῶν ἁμιγῶν (de re publica I. 29: «Jtaque quartum quoddam genus rei publicae maxime probandum esse sentio, quod ex his, quae prima dixi, moderatum et permixtum tribus»· καὶ I. 45: «Quod ita cum sit, ex tribus primis generibus longe praestat mea sententia regium, regio autem ipsi praestabit id, quod erit aequatum et temperatum ex tribus optimis rerum publicarum modis. Placet enim esse quiddam in re publica praestans et regale, esse aliud auctoritati principum inpartitum ac tributum, esse quasdam res servatas iudicio voluntatique multitudinis». Καὶ μεταξὺ τῶν νεωτέρων δημοσιολόγων ἡ θεωρία τῶν μικτῶν πολιτευμάτων εὗρεν ὀπαδοὺς (πρβ. ἀνωτέρω § 3 σημ. 19 τὴν θεωρίαν τοῦ Montesquieu, πρὸς τούτοις δὲ Blackstone Commentaire I. 68 suiv, J. Story Commentaire I. 235 suiv, S. de Sismondi Études sur les constitutions des peuples libres 29 suiv, 167 suiv, 181 suiv, Wilson (πρβ. Laboulay L'histoire des États—Unis III. 28 suiv., D. Serrigny Traité etc. I. 98 suiv, A. Esmein Éléments etc. 4 suiv, A. Giron Le droit public de la Belgique 36 suiv, F. C. Dahlmann: Die Politik II. Aufl. 18 ff, H. A. Zachariä Deutshes Staats=und Bundesrecht I. 86 ff, N. Ι. Σαριπόλου Πραγματεία Συνταγματικοῦ Δικαίου I. §§ 112 ἐπ., Διομήδους Κυριακοῦ Συνταγματικὸν Δίκαιον σελ. ρλα' ἐπ.). Ἀλλ' ὅμως ἡ θεωρία τῶν μικτῶν πολιτευμάτων εὗρεν αὐστηρὸν ἐπικριτὴν ἐν τῷ Ταχίτῳ (Annal. IV. 33). Cunctas nationes et urbes populus aut primores aut singuli regunt: delecta ex his et consociata reipublicae forma laudari facilius quam evenire; vel si evenit haud diuturna esse potest». Καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων δημοσιολόγων ὑπάρχουσιν οἱ ἐπικρίνοντες τὸ εἶδος τοῦτο τῶν πολιτευμάτων· οὕτω π. χ. ὁ Tocqueville χαρακτηρίζει χιμαιρικὴν τὴν θεωρίαν τῶν μικτῶν πολιτευμάτων (A. Tocqueville De la démocratie en Amérique II. 137:«Le gouvernement qu'on appelle mixte m'a toujours semblé une chimère. Il n'y a pas, à vrai dire, de gouvernement mixte (dans le sens qu'on donne à ce mot), parce que,dans chaque société, on finit par découvrir un principe d'action qui domine tous les autres»), ὁ δὲ Hello ἀποδοκιμάζει ταύτην, ἅτε ἐγκαθιδρύουσαν τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἐν τοῖς κόλποις τῆς πολιτείας (C. G. Hello Du régime constitutionnel III. éd. 395 suiv.: «Constituer trois grands corps en état de surveillance, c'est-à-dire

ὡς τοῦτο διεμορφώθη ἐν Ἀγγλίᾳ [7], καὶ ὡς τοῦτο ἐγένετο δεκτὸν ἐν τοῖς πλείστοις τῶν πεπολιτισμένων Κρατῶν, εἴτε ὑπὸ

---

de défiance réciproque, leur donner pour première tâche la garde d'un dépôt nécessairement convoité par les autres, c'est organiser la guerre au sein de l'État»). Περὶ τῆς ἐννοίας, ἣν ἀποδίδουσιν εἰς τὰ μικτὰ πολιτεύματα οἱ J. C. Bluntschli καὶ R. v. Mohl πρβ. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 372 ff, Mohl Staatsrecht, Völkerrecht und Politik I. 495. ff.

[7] Ἐπανειλημμένως ἐλέχθη, ὅτι ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ τῆς Ἀγγλίας ἡ Βασίλισσα ἀντιπροσωπεύει τὴν μοναρχίαν, οἱ Λόρδοι τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ αἱ Κοινότητες τὴν δημοκρατίαν (πρβ. Blackstone Commentaires etc I. 68 suiv, Ed. Fischel Die Verfassung Englands 122). Τὸ Ἀγγλικὸν πολίτευμα δὲν συνετελέσθη ἐπὶ τῇ βάσει ἀξιωμάτων τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ συνετελέσθη βαθμηδὸν διὰ τῶν αἰώνων, λαμβανομένης ἑκάστοτε φροντίδος πρὸς ἄρσιν τῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ πολιτεύματος παρουσιαζομένων παραχρούσεων, ὁσάκις ἐντεῦθεν προσεβάλλοντο συμφέροντα· καὶ τότε ὅμως τὰ λαμβανόμενα μέτρα δὲν ἐξετείνοντο πέραν τοῦ δέοντος. Ἕνεκα τῆς ἐντελῶς πρακτικῆς μεθόδου ταύτης οὐδὲν τὸ συμμετρικὸν καὶ εὐμέθοδον ὑπάρχει ἐν τῷ Ἀγγλικῷ πολιτεύματι, οὐδὲ δύναταί τις ν' ἀνεύρῃ τὸ σύνολον αὐτοῦ ἔν τινι Συνταγματικῷ Χάρτῃ ἢ ἄλλῳ τινὶ νομοθετήματι (πρβ. Th B. Macaulay Die Geschichte Englands übersetzt von Fr. Bülau V. 105 ff, VIII. 56). Ἀλλ' ἀκριβῶς ἐν τῇ τοιαύτῃ βαθμιαίᾳ ἐξελίξει τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος ἔγκειται ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ· καθ' ὅσον τοῦτο εἶναι τὸ ἔργον πολλῶν γενεῶν διαδεχομένων ἀλλήλας καὶ περικλείει τὴν πεῖραν καὶ τὴν σοφίαν πολλῶν αἰώνων. Δικαίως ἄρα δύναταί τις νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος ὅ,τι ὁ Κικέρων εἶπε περὶ τῆς Ῥωμαίων πολιτείας (de republica II 1): « quod. . . . . nostra autem respublica non unius esset ingenio, sed multorum, nec una hominis vita, sed aliquot constituta saeculis et aetatibus. Nam neque ullum ingenium tantum extitisse dicebat, ut, quem res nulla fugeret, quisquam aliquando fuisset, neque cuncta ingenia conlata in unum tantum posse uno tempore providere, ut omnia complecterentur sine rerum usu ac vetustate». Τὸ Ἀγγλικὸν πολίτευμα, ἐρειδόμενον ἀρχῆθεν ἐπὶ τῆς μοναρχίας, συνετελέσθη διὰ τῶν περιορισμῶν, οἵτινες βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐτέθησαν εἰς τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τοῦ μονάρχου διὰ τῆς συνδρομῆς καὶ ἄλλων ὀργάνων, οἷα ἦσαν ἡ Ἀγγλικὴ εὐγένεια καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Κοινοτήτων, ἐν τῇ κυβερνήσει τῆς χώρας. Τοιουτοτρόπως τὸ Ἀγγλικὸν πολίτευμα ἀπὸ ἀμιγοῦς ἢ ἀκράτου μο-

τὸν τύπον τῆς Συνταγματικῆς Μοναρχίας, εἴτε ἀκόμη καὶ ὑπὸ τὸν τύπον τῆς Συνταγματικῆς Δημοκρατίας [θ].

Διακρίνοντες τὰ πολιτεύματα εἰς τὰς τρεῖς γενικὰς κατηγορίας τῶν ἀμιγῶν ἢ ἀκράτων πολιτευμάτων, εἰς μοναρχίαν, ὀλιγαρχίαν καὶ δημοκρατίαν, καὶ παρατάσσοντες ἀπέναντι αὐτῶν τὴν ἑτέραν κατηγορίαν τῶν μικτῶν ἢ συγκεκερασμένων πολιτευμάτων, παρέχομεν μὲν βεβαίως ἐν γενικαῖς γραμμαῖς εἰ-

---

ναρχίας κατήντησε μικτὸν ἢ συγκεκερασμένον, ἔχον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας σύνθετόν τι ὄργανον, τὸ Κοινοβούλιον, ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν διακεκριμένων ὀργάνων, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω, τοῦ Βασιλέως, τῆς Βουλῆς τῶν Λόρδων καὶ τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων, περιοριζόντων ἀμοιβαίως ἄλληλα καὶ παρεχόντων τὰς ἐν τοῖς μικτοῖς ἢ συγκεκερασμένοις πολιτεύμασιν ἐπιδιωκομένας ἐγγυήσεις.

[8] Τὸ Συνταγματικὸν πολίτευμα, ὡς τοῦτο εἰσήχθη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος εἰς διαφόρους πολιτείας, φέρει τὰ γνωρίσματα τῆς ἑνότητος καὶ τῆς συμμετρίας, διότι κατεσκευάσθη καθ' ὡρισμένα ἀξιώματα τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, ἅτινα ἐνόμισαν ὅτι ἀνεκάλυψαν ἐν τῷ περιλαλήτῳ Ἀγγλικῷ πολιτεύματι (πρβ. ἀνωτέρω § 3, σελ. 51 ἐπ.). Καὶ ὑπερτερεῖ μὲν τοῦτο τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος κατὰ τὴν μέθοδον καὶ τὴν συμμετρίαν, ὑστερεῖ ὅμως αὐτοῦ σπουδαίως κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν καὶ τὴν ἀντοχήν. Ἐν τῇ Ἠπειρωτικῇ Εὐρώπῃ κατὰ πρῶτον ἡ Συντακτικὴ Συνέλευσις τῆς Γαλλίας ἐπεχείρησε τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ Συνταγματικοῦ πολιτεύματος ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, χορηγήσασα εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ Σύνταγμα τοῦ 1791, ἐκ τῆς Γαλλίας δὲ τὸ Συνταγματικὸν πολίτευμα ἐπεχείρησε τὴν εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην περιοδείαν του. Ἐν τῇ διακηρύξει τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου (ἄρθρ. 16) ἡ Συνταχτικὴ Συνέλευσις διετύπωσε τὰς βάσεις τοῦ Συνταγματικοῦ πολιτεύματος ὡς ἑξῆς: «Toute société dans laquelle la garantie des droits n' est pas assurée, ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de constitution». Τοιουτοτρόπως ἀπεκλείσθη ἀπὸ τοῦ Συνταγματικοῦ πολιτεύματος ἡ συγκέντρωσις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς τὰς χεῖρας ἑνὸς ὀργάνου καὶ ἐδόθη εἰς αὐτὸ ἡ σφραγὶς τοῦ μικτοῦ ἢ συγκεκερασμένου πολιτεύματος. Τὸ γενικὸν γνώρισμα τοῦ Συνταγματικοῦ πολιτεύματος, ὅπερ ἀνευρίσκει τις ἐν τοῖς Συνταγματικοῖς Χάρταις πασῶν τῶν συνταγματικῶς κυβερνωμένων πολιτειῶν, ἀποτελεῖ ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ εἰς τὴν κυβέρνη-

κόνα τῶν ποικίλων μορφῶν τῶν πολιτευμάτων, οὐδόλως ὅμως διὰ τῆς διακρίσεως ταύτης ἐξαντλεῖται ἡ κατάταξις αὐτῶν·

σιν τῆς πολιτείας· ὅθεν καὶ τὸ Συνταγματικὸν πολίτευμα συχνὰ καλεῖται καὶ *ἀντιπροσωπικόν* πολίτευμα. Βεβαίως τὸ Συνταγματικὸν πολίτευμα ἕνεκα τῶν διαφόρων περιστάσεων ἑκάστης πολιτείας δὲν εἰσήχθη κατὰ τρόπον ὁμοιόμορφον εἰς πάσας τὰς πολιτείας. Ἐν ταῖς πολιτείαις ἐκείναις, ἐν αἷς ἡ μοναρχία εἶχε ρίζας βαθείας ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ καὶ δύναμιν ν' ἀντιστῇ πλειότερον κατὰ τοῦ φιλελευθέρου πνεύματος τοῦ αἰῶνος, ἀπώλεσε μὲν τὸ πολίτευμα τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀμιγοῦς ἢ ἀκράτου καὶ μετέστη εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μικτῶν ἢ συγκεκερασμένων διὰ τῆς συμμετοχῆς καὶ ἑτέρου ὀργάνου εἰς τὴν κυβέρνησιν, τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ λαοῦ, διετήρησεν ὅμως ὁ μονάρχης τὴν ἐν τῷ πολιτεύματι ὑπέροχον θέσιν του καὶ ἠξίωσεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν ἰδιότητα τοῦ φορέως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὑπὸ τὸν περιορισμὸν τῆς συμπράξεως τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐπεκράτησε π. χ. ἐν Γερμανίᾳ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω. Ἔνθα δὲ πάλιν τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα ἀνέτρεψε τοὺς θρόνους τῶν ἀπολύτων μοναρχῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς μοναρχίας ἀνίδρυσε πολιτεύματα στηριζόμενα ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, ἐκεῖ ὁ λαὸς διετήρησε μὲν τὴν ἰδιότητα τοῦ φορέως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀπέσχεν ὅμως τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀμέσου ἐνασχήσεως τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ κατένειμε ταύτας εἰς διάφορα ὄργανα, τῶν ὁποίων τὸν ἀριθμὸν καὶ τὰ καθήκοντα ἑκάστοτε δύναται οὗτος νὰ μεταβάλλῃ. Τοιαῦτα πολιτεύματα εἶναι μὲν κατ' ἀρχὴν ἀμιγῆ ἢ ἄκρατα, διότι ἡ ἀπεριόριστος ἐνάσκησις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀνήκει εἰς τὸν λαόν, ἀλλ' ὅμως, ἐφ' ὅσον τὸ ὄργανον τοῦτο, αὐτὸ ἑαυτὸ περιορίζον, ἀπέχει τῆς ἀμέσου ἐνασχήσεως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ ἐνάσκησις τῶν διαφόρων λειτουργιῶν αὐτῆς εἶναι ἀνατεθειμένη εἰς διάφορα ἄλλα ὄργανα, διαγεγραμμένην σφαῖραν καθηκόντων ἔχοντα, τὰ πολιτεύματα ταῦτα κατατάσσονται εἰς τὰ μικτὰ ἢ συγκεκερασμένα· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ ταῦτα φέρουσι τὸν χαρακτῆρα δημοκρατίας βασιλευομένης, οἷα εἶναι π. χ. τὸ Βέλγιον, ἡ Ἑλλὰς κλπ. Πολλάκις ἐλέχθη, ὅτι ἡ συνταγματικὴ μοναρχία ἀποτελεῖ χρᾶμα θεσμῶν μοναρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν. Ὁ de Wimpfen ὑπέβαλεν εἰς τὴν Συνταχτικὴν Συνέλευσιν τῆς Γαλλίας πρότασιν, ὅπως δοθῇ εἰς τὸ πολίτευμα τῆς Γαλλίας τὸ ὄνομα «démocratie royale» (πρβ. Duvergier de Hauranne: Histoire du gouvernement parlementaire en France I. 75)· εἴδομεν δ' ἀνωτέρω (§ 3, σημ. 128) καὶ Συντάγματα καλοῦντα τὸ τοιοῦτο πολίτευμα *δημο-*

καθ' ὅσον ἑκάστη τῶν εἰρημένων γενικῶν κατηγοριῶν περικλείει τοιαύτην καταπληκτικὴν ποικιλίαν τῶν εἰς αὐτὴν ὑπα-

κρατικομοναρχικόν. Τοιαῦται γνῶμαι ἐπεκράτησαν καὶ ἐν τῇ Β΄ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῇ Συνελεύσει καὶ ἐν ταῖς μετέπειτα Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτεύματος· ὅτι δηλονότι τοῦτο ἀποτελεῖ κρᾶμα δημοκρατίας καὶ μοναρχίας, ἢ μᾶλλον ὅτι φέρει τοὺς χαρακτῆρας δημοκρατίας ἐχούσης ἐπὶ τῆς κορυφῆς Βασιλέα ἀντὶ Προέδρου. Οὕτως ἐν τῇ Β΄ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῇ Συνελεύσει ὁ πληρεξούσιος Λόντος ἀπήτει πλήρη τὴν ἐνέργειαν τοῦ λαοῦ ἐν τῷ πολιτεύματι (Στενογραφημένα Πρακτικὰ Ι. 253: «Ἡμεῖς διατρέχομεν προσωρινῶς μίαν περίοδον δημοκρατικήν. Καὶ ὅταν λέγω περίοδον δημοκρατικήν, ἂς μὴ μὲ παρανοήσῃ κανείς, εἶμαι μοναρχικώτατος, θέλω τὴν μοναρχίαν, ἀλλὰ θέλω καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ λαοῦ, πλήρη, ἐντελῆ. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν μόνον εἶμαι μοναρχικός· θέλω ἐπιβλέποντα τὸν μονάρχην, βασιλεύοντα, ἀλλὰ θέλω τὸν λαὸν ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ καὶ ἐξασκήσει τῶν δικαιωμάτων του. Θέλω λοιπὸν τὴν εἴσοδον τοῦ δημοκρατικοῦ στοιχείου πλήρη»). Ὁ δὲ πληρεξούσιος Βαλτινὸς οὐδεμίαν εὑρίσκει διαφορὰν μεταξὺ συνταγματικῆς βασιλείας καὶ δημοκρατίας (Στενογραφημένα Πρακτικὰ Ι. 260). Ὁμοίως ὁ Ἐπ. Δελιγεώργης ἐχαρακτήρισεν ἐν τῇ Βουλῇ τὸ πολίτευμα ἡμῶν ὡς κρᾶμα δημοκρατίας καὶ μοναρχίας (Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ ΙΥ. Α΄. α΄ 371 ἐπ. «Τί εἶναι τὸ πολίτευμά μας: εἶναι κρᾶμα δημοκρατίας καὶ μοναρχίας. Οἱ ἐπινοήσαντες τοῦτο λαοὶ ὤφειλον ν' ἀνεύρωσι τὸ μέσον τοῦ συμβιβασμοῦ δύω ἀντιθέτων ἐξουσιῶν. Τὴν ἀντίθεσιν ταύτην ἤγαγον εἰς ὁμοφροσύνην καὶ ἐκ τούτου παρήγαγον οὐ μόνον τὸν τακτικὸν καὶ ὁμαλὸν βίον τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγίστην πρόοδον αὐτῶν, ἐπιβαλόντα περιορισμοὺς ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν μοναρχίαν, ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν δημοκρατίαν»). Ὁ Κουμουνδοῦρος εὗρεν ἐν τῷ Συνταγματικῷ πολιτεύματι ἡμῶν τὴν ἐμφάνισιν τῆς δημοκρατίας ὑπὸ βασιλείαν, τὴν δημοκρατικὴν ποικιλίαν καὶ τὴν μονιμότητα τῆς βασιλείας (Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ Ν΄. Β΄. 27: «Τὸ σύστημα τὸ συνταγματικὸν εἶναι ἀλήθεια τότε, ὅταν πραγματοποιῇ ἀληθῶς τὴν ἰδέαν τῆς αὐτοδιοικήσεως. Τὸ συνταγματικὸν σύστημα οὕτως εἶναι ἡ νεωτέρα ἐμφάνισις τῆς Δημοκρατίας ὑπὸ Βασιλείαν»· καὶ 180: «Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἐμπεριέχει τὴν δημοκρατικὴν ποικιλίαν, διὰ τῆς ἀδιακόπου ἀναβιβάσεως εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν συμφερόντων τοῦ τόπου, καὶ τὴν μονιμότητα διὰ τῆς βασιλείας. Ἡ βασιλεία ἀντιπροσωπεύει τὸ μόνιμον καὶ τὸ διαρκὲς εἰς

γομένων πολιτευμάτων, ὥστε ἕνεκα τῶν μεταξὺ αὐτῶν ὑφισταμένων παραλλαγῶν δύναταί τις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον

τὸ σύστημα τοῦτο, καὶ εἶναι ἡ βάσις ἡ ἀκράδαντος τῆς τηρήσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ἡσυχίας τοῦ τόπου. Ἀφαιρέσατε τὸ μόνιμον τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, τὸ πᾶν θέλει εἶσθαι αἰωνία μεταβολή, αἰωνία σύγχυσις, αἰωνία ταραχὴ καὶ ἀνατροπή. Ἀφαιρέσατε τὴν ποικιλίαν τὴν κάτωθεν ἐρχομένην, καὶ θέλετε ἔχει τὸν ἀπολυτισμόν»), καὶ ἐν τούτῳ εὑρίσκει τὸν συμβιβασμὸν πασῶν τῶν ἰδεῶν καὶ πάντων τῶν συμφερόντων οὕτως, ὥστε τὸ πολίτευμα τοῦτο οὐδένα δύναται νὰ ἔχῃ ἐχθρὸν (Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ VI. Λ΄. 150 : «Κατὰ τοῦτο διακρίνεται ἡ ἀληθὴς συνταγματικὴ πολιτεία· ἐν αὐτῇ *δὲν ὑπάρχουν ἐχθροὶ τῶν καθεστώτων, ἀλλὰ τρελλοί*, διότι ἐν τῇ συνταγματικῇ πολιτείᾳ ἕκαστος εὑρίσκει τὴν θέσιν του, πᾶσα ἰδέα ἔχει ποῦ νὰ σταθῇ· ἑπομένως δὲν ἔχει ἀνάγκην μέσων ἐχθρικῶν καὶ ἐπικινδύνων»). Ὁ Ἀθ. Πετιμεζᾶς ἐχαρακτήρισεν ἐπίσης τὸ πολίτευμα ἡμῶν ὡς δημοκρατικόν, ἔχον ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἕνα Βασιλέα (Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ VII. Λ΄. γ΄. 60 : «Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, ὅπως ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι, εἶναι μᾶλλον δημοκρατικὸν καὶ αὐτοῦ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος» καὶ VII. Ἐκτάκτου Συνόδου τοῦ 1877 σελ. 16 : «Δὲν εὑρίσκετε ὅτι, ὅταν ζῶμεν ὑπὸ πολίτευμα τόσον φιλελεύθερον, δημοκρατικὸν ἂν θέλητε, διότι εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ πολίτευμα εἶναι δημοκρατικόν, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι, ἀντὶ νὰ ἔχωμεν ἕνα πρόεδρον ἐκλεγόμενον κατὰ καιρόν, ἔχομεν βασιλέα διαδοχικόν...»). Καὶ οἱ ξένοι τὸ πολίτευμα ἡμῶν ἐχαρακτήρισαν σφόδρα δημοκρατικόν· οὕτω π. χ. ὁ Κλάρενδων ἔλεγε πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος Βράϊλαν, ὅτι «τὸ σφόδρα δημοκρατικὸν τοῦ Συντάγματος ἐμποδίζει τὴν καλὴν κυβέρνησιν τοῦ τόπου» (Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ III. Β΄. 6΄. 603). Ἀλλ' ὅμως ὑπῆρξαν καὶ γνῶμαι χαρακτηρίσασαι τὸ πολίτευμα ἡμῶν κρᾶμα τῶν κακιῶν τῶν ἄλλων πολιτευμάτων (πρβ. τὴν ἐν τῇ Βουλῇ ἀγόρευσιν τοῦ βουλευτοῦ Κολοκοτρώνη : «Ἐν Ἑλλάδι ἔχομεν ἀντὶ πολιτεύματος ἓν κρᾶμα ἐμπεριέχον τὴν αὐθαιρεσίαν τῆς μοναρχίας, τὸν φατριασμὸν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος καὶ τὸν τραμπουκισμὸν τῆς δημοκρατίας» Στενογραφημένα Πρακτικὰ τῆς Ἐκτάκτου Συνόδου τοῦ 1868 σελ. 2 ἐπ.). Ἀληθῶς ἡ βάσις τοῦ ἡμετέρου πολιτεύματος εἶναι, ὡς εἴρηται, δημοκρατική, ἀφοῦ ὁ φορεὺς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπορρέουσι πᾶσαι αἱ ἐξουσίαι, εἶναι ὁ λαὸς (πρβ. ἀνωτέρω § 4, σημ. 11)· κατὰ τὴν κατανομὴν ὅμως τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς διάφορα ὄργανα τῆς

νὰ εἴπῃ ἀσφαλῶς, ὅτι ὑπάρχουσι τοσαῦτα πολιτεύματα ὅσαι καὶ πολιτεῖαι [β]. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἐξακρίβωσις τῶν μερικωτέρων

πολιτείας ἐπεδιώχθη ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀρχῶν τῆς μοναρχίας καὶ τῆς δημοκρατίας, προσφυῶς δ' ἐλέχθη, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν Σύνταγμα τοῦ 1864 ἐγκαθιδρύει τὴν δημοκρατίαν ἔχουσαν ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἀνεύθυνον καὶ διαδοχικὸν Βασιλέα, ἀντὶ νὰ ἔχῃ μεταχλητὸν Πρόεδρον (πρβ. καὶ Ν. Ι. Σαριπόλου Πραγματεία Συνταγματικοῦ Δικαίου Ι. §§ 111, 173 ἑπ: «ἡ ἡμετέρα πολιτεία οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν εἰ μὴ οἵα τις πυραμὶς τὴν μὲν δημοκρατίαν κατὰ τὴν βάσιν ἔχουσα, ἐπὶ τὴν κορυφὴν δ' ἄρχοντα πολιτικὸν βασιλέα καλούμενον»). Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς δημοκρατικῆς μοναρχίας (πρβ. καὶ J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 375 Anmerkung, καὶ Guizot: Mémoires II. 26). Καὶ ἐν τῇ σημερινῇ δὲ μορφῇ τῶν δημοκρατικῶν πολιτευμάτων ἀποτυποῦται ὁ χαρακτὴρ τῶν μικτῶν ἢ συγκεκερασμένων πολιτευμάτων, διότι καὶ ἐν αὐτοῖς ἡ ἐνάσκησις τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἶναι ἀνατεθειμένη εἰς διακεκριμένα ὄργανα τῆς πολιτείας, ἐπεδιώχθη δὲ ὁ συνδυασμὸς μοναρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν ἀρχῶν κατὰ τρόπον παρεμφερῆ πρὸς τὰ πολιτεύματα τῶν συνταγματικῶν μοναρχιῶν. Περὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας εἴδομεν ἀνωτέρω (§ 3, σημ. 122) ὅτι τοῦτο προῆλθεν ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀρχῶν τῆς δημοκρατίας μετὰ τῶν τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας· ἐπανειλημμένως δ' ἐλέχθη ὅτι τὸ Ἀμερικανικὸν πολίτευμα ἀποτελεῖ ἐν πολλοῖς ἀπομίμησιν τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος. Ὁ Lord John Russell ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος (Geschichte der englischen Regierung und Verfassung übersetzt von P. L. Kritz 119 ff.), χαρακτηρίζων τὸ ἐν Ἀμερικῇ κρατοῦν πολίτευμα ὡς ἀπομίμησιν τοῦ Ἀγγλικοῦ, παρατίθησι τοὺς λόγους τοῦ Talleyrand: «Τὰ ὀνόματα δημοκρατία καὶ μοναρχία μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον χαρακτηρίζουσιν ἀμφότερα τὰ πολιτεύματα ὡς οὐσιωδῶς διαφέροντα ἀλλήλων· ἅμα τις ἀναλύσῃ ταῦτα, εὑρίσκει ὅτι ὑπάρχει τι τὸ δημοκρατικὸν ἐν τῷ ἀντιπροσωπικῷ συστήματι τῆς Ἀγγλίας, ὡς ὑπάρχει τι τὸ μοναρχικὸν ἐν τῇ ἐκτελεστικῇ ἐξουσίᾳ τῶν Ἀμερικανῶν». Περὶ τῶν κοινῶν χαρακτήρων τοῦ Ἀγγλικοῦ καὶ τοῦ Ἀμερικανικοῦ πολιτεύματος πρβ. καὶ Ed. Laboulaye Histoire des États-Unis III. 58 suiv, 175.

[β] Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Πολιτικοῖς αὐτοῦ παρέχει εἰς ἡμᾶς εἰκόνα τῶν ὑπαρχουσῶν παραλλαγῶν ἐν ἑκάστῃ τῶν γενικῶν κατηγοριῶν τῶν πολιτευμάτων. Οὕτω τῆς βασιλείας ἀριθμεῖ οὗτος πέντε εἴδη (Πολιτικὰ III. 10: «Βασιλείας μὲν οὖν εἴδη ταῦτα τέσσαρα τὸν ἀριθ-

χαρακτήρων ἑκάστου πολιτεύματος ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς παρούσης συγγραφῆς καὶ ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τῆς πολιτικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ δημοσίου δικαίου ἑκάστης πολιτείας.

μόν, μία μὲν ἡ περὶ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους· αὕτη δ' ἦν ἐκόντων μέν, ἐπὶ τισὶ δ' ὡρισμένων· στρατηγὸς γὰρ ἦν καὶ δικαστὴς ὁ βασιλεὺς καὶ τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς κύριος. Δευτέρα δὲ ἡ βαρβαρική· αὕτη δ' ἐστὶν ἐκ γένους ἀρχὴ δεσποτικὴ κατὰ νόμον. Τρίτη δέ, ἣν αἰσυμνητείαν προσαγορεύουσιν· αὕτη δ' ἐστὶν αἱρετὴ τυραννίς. Τετάρτη δ' ἡ Λακωνικὴ τούτων· αὕτη δ' ἐστίν, ὡς εἰπεῖν ἁπλῶς, στρατηγία κατὰ γένος ἀΐδιος. Λύται μὲν οὖν τοῦτον τὸν τρόπον διαφέρουσιν ἀλλήλων. Πέμπτον δ' εἶδος βασιλείας, ὅταν ᾖ πάντων κύριος εἷς ὤν, ὥσπερ ἕκαστον ἔθνος καὶ πόλις ἑκάστη τῶν κοινῶν, τεταγμένη κατὰ τὴν οἰκονομικήν. Ὥσπερ γὰρ ἡ οἰκονομικὴ βασιλεία τις οἰκίας ἐστίν, οὕτως ἡ βασιλεία πόλεως καὶ ἔθνους ἑνὸς ἢ πλείονος οἰκονομία. Σχεδὸν δὲ δύο ἐστὶν ὡς εἰπεῖν εἴδη βασιλείας, περὶ ὧν σκεπτέον· αὕτη τε καὶ ἡ Λακωνική· τῶν γὰρ ἄλλων αἱ πολλαὶ μεταξὺ τούτων εἰσίν· ἐλαττόνων μὲν γὰρ κύριοι τῆς παμβασιλείας, πλειόνων δ' εἰσὶ τῆς Λακωνικῆς»· πρβ. καὶ IV. 8)· τῆς δὲ ὀλιγαρχίας ἀριθμεῖ οὗτος τέσσαρα εἴδη (Πολιτικὰ IV. 5: «Ὀλιγαρχίας δὲ εἴδη ἓν μέν, τὸ ἀπὸ τιμημάτων εἶναι τὰς ἀρχὰς τηλικούτων, ὥστε τοὺς ἀπόρους μὴ μετέχειν πλείους ὄντας, ἐξεῖναι δὲ τῷ κτωμένῳ μετέχειν τῆς πολιτείας. Ἄλλο δέ, ὅταν ἀπὸ τιμημάτων μικρῶν ὦσιν αἱ ἀρχαί, καὶ αἱρῶνται αὐτοὶ τοὺς ἐλλείποντας. Ἂν μὲν ἐκ πάντων τοῦτο ποιῶσι, δοκεῖ τοῦτ' εἶναι μᾶλλον ἀριστοκρατικόν. ἐὰν δ' ἐκ τινῶν ἀφωρισμένων, ὀλιγαρχικόν. Ἕτερον εἶδος ὀλιγαρχίας, ὅταν παῖς ἀντὶ πατρὸς εἰσίῃ. Τέταρτον δ' ὅταν ὑπάρχῃ τό τε νῦν λεχθέν. καὶ ἄρχῃ μὴ ὁ νόμος, ἀλλ' οἱ ἄρχοντες· καὶ ἔστιν ἀντίστροφος αὕτη ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις, ὥσπερ ἡ τυραννὶς ἐν ταῖς μοναρχίαις, καὶ περὶ ἧς τελευταίας εἴπομεν δημοκρατίας ἐν δημοκρατίαις· καὶ καλοῦσι δή τὴν τοιαύτην ὀλιγαρχίαν δυναστείαν. Ὀλιγαρχίας μὲν οὖν εἴδη τοσαῦτα»)· τέλος δὲ ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει πέντε εἴδη δημοκρατίας (Πολιτικὰ IV. 4: «Δημοκρατία μὲν οὖν ἐστι πρώτη μὲν ἡ λεγομένη μάλιστα κατὰ τὸ ἴσον· ἴσον γάρ φησιν ὁ νόμος ὁ τῆς τοιαύτης δημοκρατίας, τὸ μηδὲν μᾶλλον ὑπάρχειν τοὺς ἀπόρους ἢ τοὺς εὐπόρους, μηδὲ κυρίους εἶναι ὁποτερουσοῦν, ἀλλ' ὁμοίους ἀμφοτέρους. Εἴπερ γὰρ ἐλευθερία μάλιστ' ἐστὶν ἐν δημοκρατίᾳ, καθάπερ ὑπολαμβάνουσί τινες, καὶ ἰσότης, οὕτως ἂν εἴη μάλιστα, κοινωνούντων ἁπάντων μάλιστα τῆς πολιτείας ὁμοίως. Ἐπεὶ δὲ πλείων ὁ δῆμος, κύριον δὲ τὸ δόξαν τοῖς πλείοσιν, ἀνάγκη δημοκρα-

Ὑπὸ τῶν δημοσιολόγων ἐγένοντο καὶ ἄλλαι διακρίσεις τῶν πολιτευμάτων ἀναλόγως τῆς ἀπόψεως, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἕκαστος ἐκείνων ἐπεσκόπει ταῦτα. Ἐκ τούτων πλειοτέρους ἀριθ-

---

τίαν εἶναι ταύτην. Ἓν μὲν εἶδος δημοκρατίας τοῦτο. Ἄλλο δὲ τὸ τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τιμημάτων εἶναι, βραχέων δὲ τούτων ὄντων· δεῖ δὲ τῷ κτωμένῳ ἐξουσίαν εἶναι μετέχειν καὶ τὸν ἀποβάλλοντα μὴ μετέχειν. Ἕτερον εἶδος δημοκρατίας, τὸ μετέχειν ἅπαντας τοὺς πολίτας, ὅσοι ἀνυπεύθυνοι, ἄρχειν δὲ τὸν νόμον. Ἕτερον δὲ εἶδος δημοκρατίας, τὸ πᾶσι μετεῖναι τῶν ἀρχῶν, ἐὰν μόνον ᾖ πολίτης, ἄρχειν δὲ τὸν νόμον. Ἕτερον δ' εἶδος δημοκρατίας, τἆλλα μὲν εἶναι ταὐτά, κύριον δ' εἶναι τὸ πλῆθος καὶ μὴ τὸν νόμον. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν τὰ ψηφίσματα κύρια ᾖ, ἀλλὰ μὴ ὁ νόμος· συμβαίνει δὲ τοῦτο διὰ τοὺς δημαγωγούς· ἐν μὲν γὰρ ταῖς κατὰ νόμον δημοκρατουμέναις οὐ γίνεται δημαγωγός, ἀλλ' οἱ βέλτιστοι τῶν πολιτῶν εἰσιν ἐν προεδρίᾳ· ὅπου δ' οἱ νόμοι μή εἰσι κύριοι, ἐνταῦθα γίνονται δημαγωγοί. Μόναρχος γὰρ ὁ δῆμος γίνεται σύνθετος εἷς ἐκ πολλῶν· οἱ γὰρ πολλοὶ κύριοί εἰσιν, οὐχ ὡς ἕκαστος, ἀλλὰ πάντες. Ὅμηρος δὲ ποίαν λέγει οὐκ ἀγαθὸν εἶναι πολυκοιρανίην, πότερον ταύτην, ἢ ὅταν πλείους ὦσιν οἱ ἄρχοντες, ὡς ἕκαστος, ἄδηλον. Ὁ δ' οὖν τοιοῦτος δῆμος, ἅτε μόναρχος ὤν, ζητεῖ μοναρχεῖν, διὰ τὸ μὴ ἄρχεσθαι ὑπὸ νόμου, καὶ γίνεται δεσποτικός· ὥστε οἱ κόλακες ἔντιμοι. Καὶ ἔστιν ὁ τοιοῦτος δῆμος ἀνάλογον τῶν μοναρχιῶν τῇ τυραννίδι· διὸ καὶ τὸ ἦθος τὸ αὐτό, καὶ ἄμφω δεσποτικὰ τῶν βελτιόνων»). Περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς τυραννίας (πρβ. Ἀριστοτέλους Πολιτικὰ IV. 8). Ὁ J. C. Bluntschli ἐν τῇ σοφῇ αὐτοῦ συγγραφῇ Allgemeine Staatslehre διακρίνει τὰ ἑξῆς εἴδη τῆς μοναρχίας· τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν ἀρχαίαν Γερμανικὴν βασιλείαν (404 ff.), τὴν ἀρχαίαν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν (410 ff.), τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν (515 ff.), τὴν Φραγκικὴν βασιλείαν (421 ff.), τὴν Τιμαριωτικὴν καὶ τὴν διὰ τῶν τάξεων περιοριζομένην μοναρχίαν (492 ff.), τὴν νεωτέραν ἀπόλυτον μοναρχίαν (440 ff.), καὶ τὴν Συνταγματικὴν μοναρχίαν (448 ff.). Ἐπίσης διακρίνει οὗτος δύο εἴδη ἀριστοκρατίας, τὴν Ἑλληνικὴν ἀριστοκρατίαν (τὴν τῆς Σπάρτης) (502 ff), καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀριστοκρατίαν (508 ff.). Τέλος διακρίνει ὁ Bluntschli δύο εἴδη δημοκρατίας, τὴν ἄμεσον (τὴν ἀρχαίαν) δημοκρατίαν (525 ff.), καὶ τὴν ἀντιπροσωπικὴν (τὴν νεωτέραν) δημοκρατίαν (537 ff.). (πρβ. πρὸς τούτοις καὶ τὰ ἐν τῷ Staatswörterbuch ἄρθρα τοῦ Bluntschli «Monarchie» VI. 704 ff, «Kaiserthum» V. 452 ff, «Aristokratie» I. 332 ff, «Demokratie» II. 696 ff., τὰ ἐν τῷ Staatslexikon ἄρθρα τοῦ J.

μεῖ ὀπαδοὺς ἡ διάκρισις τῶν πολιτευμάτων εἰς μοναρχικὰ καὶ πολυαρχικά. Ἐν τῇ κατηγορίᾳ τῶν πολυαρχικῶν δὲ περιλαμβάνονται καὶ τὰ ὀλιγαρχικὰ καὶ τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα [10].

Held «Monarchie» X. 174 ff, «Kaiser und König» VIII. 760 ff, τοῦ K. von Rotteck «Aristokratie» I. 674 ff, τῶν W. Schulz und J. Held «Oligarchie» XI. 1 ff, τοῦ K. Biedermann «Demokratie» IV. 344 ff, τὰ ἐν τῷ Dictionnaire général de la politique τοῦ Block ἄρθρα τοῦ Henri Baudrillard «Monarchie» II. 326 suiv, «Aristocratie» I. 92 suiv, «Démocratie» I. 633 suiv, «République» II. 822 suiv, τοῦ Jacques de Boisjoslin «Empereur» I. 835 suiv, «Oligarchie» II. 422 suiv, τὰ ἐν τῷ Dictionnaire politique τῶν E. Duclerc et Pagnerre ἄρθρα τοῦ Anselme Petetin «Monarchie» 603 suiv, τοῦ E. Duclerc «Aristocratie» 91 suiv, «Oligarchie» 648 suiv, «Démocratie» 310 suiv, τοῦ E. R. «République» 830).

[10] Ὁ Niccolò Machiavelli ἐν τῇ περιφήμῳ συγγραφῇ αὐτοῦ Il Principe (cap. 1) διακρίνει τὰ πολιτεύματα εἰς μοναρχικὰ καὶ πολυαρχικά: «Tutti gli Stati, tutti i dominii che hanno avuto, ed hanno imperio sopra gli uomini, *sono stati* e sono o Repubbliche o Principati». Ὁ Montesquieu εἶτα ἐν τῇ σοφῇ συγγραφῇ αὐτοῦ De l'esprit des lois διακρίνει τρία πολιτεύματα· ἤτοι τὸ *πολυαρχικόν* (gouvernement *républicain*), ἔνθα τὴν κυριαρχικὴν ἐξουσίαν ἔχει ὁ λαὸς ἐν σώματι, ἢ μόνον ἓν μέρος τοῦ λαοῦ· τὸ *μοναρχικόν*, ἔνθα κυβερνᾷ εἷς κατὰ νόμους θετοὺς καὶ σταθερούς· τὸ *δεσποτικόν*, ἔνθα εἷς μόνον ἄνευ νόμου καὶ ἄνευ κανόνος διαπράττει τὰ πάντα κατὰ τὴν θέλησίν του καὶ τὰς ἰδιοτροπίας του (De l'esprit des lois II. 1). Τὸ πολυαρχικὸν πολίτευμα (la république) ὑποδιαιρεῖ πάλιν ὁ Montesquieu εἰς *δημοκρατίαν*, ὅταν ὁ λαὸς ἐν σώματι ἔχῃ τὴν κυριαρχικὴν ἐξουσίαν, καὶ εἰς *ἀριστοκρατίαν*, ὅταν ἡ κυριαρχικὴ ἐξουσία εὑρίσκηται εἰς χεῖρας ἑνὸς μέρους μόνον τοῦ λαοῦ (De l'esprit des lois II. 2). Κατὰ τὸν Montesquieu δι' ἕκαστον τῶν εἰρημένων πολιτευμάτων ὑπάρχει ἀρχή τις (principe) διέπουσα τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ, διὰ τὴν δημοκρατίαν ἡ ἀρετή, διὰ τὴν ἀριστοκρατίαν ἡ μετριοπάθεια (modération), διὰ τὴν μοναρχίαν ἡ τιμή, καὶ διὰ τὴν δεσποτείαν ὁ φόβος (De l'esprit des lois III. 1 suiv.). Τὴν διάκρισιν τῶν πολιτευμάτων εἰς μοναρχικὰ καὶ πολυαρχικὰ ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι π. χ. H. A. Zachariä Deutsches Staats = und Bundesrecht I. 75 ff, J. Held System des Verfassungsrechts I. 340 ff, G. Waitz Politik 35 ff, 122 ff, C. von Kaltenborn Einleitung in das constitutionelle Verfassungsrecht 54, H. Zöpfl Grundsätze des

§ 6.

Πολιτειῶν Σύνδεσμοι.

Ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ λαλοῦντες περὶ πολιτευμάτων ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἁπλῆν πολιτείαν[1].

Ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ ὅμως δὲν εὑρίσκομεν πάντοτε μεμονωμένας τὰς πολιτείας, ἀλλὰ συχνὰ ἀπαντῶμεν συνθέτους πολιτικὰς μορφὰς προερχομένας ἐκ τῆς ἑνώσεως διαφόρων ἁπλῶν πολιτειῶν, ἥτις κατὰ διάφορον τρόπον συντελεῖται, δύναται δὲ νὰ ἔχῃ εὐρύτερα ἢ στενώτερα ὅρια καὶ νὰ φέρῃ χα-

---

allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 59, Θ. Φλογαΐτης: Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου 9 ἐπ., Λ. Στούπης: Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου I. 13. Ὁ J. C. Bluntschli (Allgemeine Staatslehre 371 ff) προστίθησιν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀριθμούμενα πολιτεύματα καὶ τέταρτον. Ὅταν ἔν τινι πολιτείᾳ, λέγει ὁ Bluntschli, δὲν ἀναγνωρίζηται ἀνθρωπίνη τις Ἀρχή, ἀλλὰ λατρεύηται ὡς ἀληθὴς καὶ κυρίως κυρίαρχος ὁ Θεός, ἢ ὑπεράνθρωπόν τι πνεῦμα, ἢ ἰδέα τις, οἱ δὲ διαχειριζόμενοι τὴν ἐξουσίαν ἄνθρωποι θεωρῶνται μόνον ὑπηρέται καὶ ἐπιστάται τοῦ ἀοράτου κυριάρχου, τότε τὸ τέταρτον τοῦτο πολίτευμα, ἂν ἀποβλέπῃ εἰς τὸ συμφέρον τῶν κυβερνωμένων, καλεῖται *ἰδεοκρατία* (θεοκρατία) Ideokratie (Theokratie), ἡ δὲ παρέκβασις ταύτης *εἰδωλοκρατία* (Idolokratie). Τὴν *θεοκρατίαν* ὡς ἰδιαιτέραν μορφὴν πολιτεύματος ὑποστηρίζει καὶ ὁ G. Waitz Politik 35 ff, 122 ff. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ σπουδάσῃ τὰς διαφόρους ἀποπείρας, αἵτινες ἐγένοντο ἀπὸ διαφόρων ἀπόψεων πρὸς κατάταξιν τῶν διαφόρων πολιτευμάτων εἰς διαφόρους γενικὰς κατηγορίας ἂς μελετήσῃ τὰς ἑπομένας συγγραφάς: R. v. Mohl Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften I 261 ff, καὶ Encyklopädie der Staatswissenschaften 106 ff, 301 ff, G. Waitz Politik 107 ff, K. Welcker τὸ ἄρθρον «Staat» ἐν τῷ Staatslexikon XIII. 534 ff, J. Held System des Verfassungsrechts I. 340 ff, N. Ι. Σαριπόλου Πραγματεία τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου I. § 104.

[1] Ὁ Διομήδης Κυριακοῦ τὴν ἁπλῆν πολιτείαν ὀνομάζει «*συμπαγὲς κράτος*» κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν «*ὁμιοσπονδίαν ἢ συμπολιτείαν*» (πρβ. τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικὰ V. 388).

ρακτῆρα θεσμοῦ τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἢ νὰ ὑπάγηται εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἐσωτερικοῦ δημοσίου δικαίου [2].

Ἡ σπουδαιοτέρα μορφὴ τῶν τοιούτων συνδέσμων τῶν πολιτειῶν (Staatenverbindungen) εἶναι ἡ τῆς *Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας* ἢ *Συμπολιτείας* (Bundesstaat, État fédéral) [3].

I. *Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία.* — Λέγοντες Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν ἐννοοῦμεν τὴν ἕνωσιν πλειοτέρων αὐθυπάρκτων πολιτειῶν εἰς νομικὴν προσωπικότητα τοῦ δημοσίου δικαίου [4], ἀσκοῦσαν ἐξ ἰδίου δικαίου κυρίαρχον πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐπί τε τῶν πολιτειῶν τούτων καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ αὐτῶν, ἐνῷ ταὐτοχρόνως αἱ ἀποτελοῦσαι ταύτην πολιτεῖαι ἐξακολουθοῦσιν ὑφισταμέναι καὶ ἀσκοῦσαι πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐξ ἰδίου δικαίου,

---

[1] Πρβ. P. Laband Das Staatsrecht des deutschen Reiches I. 50 ff, Pözl «Bundesstaat Staatenbund» ἐν τῷ Staatswörterbuch II. 287, Welcker «Bund» ἐν τῷ Staatslexikon III. 111, 132, II. A Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 97 ff, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 30 ff, G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 58. Ἑνώσεις διαφόρων μικροπολιτειῶν, κατὰ διάφορον τρόπον καὶ πρὸς διαφόρους σκοποὺς συντελεσθείσας, καλουμένας δὲ «κοινόν», «σύστημα», «συντέλειαν», «συμπολιτείαν», «ἀμφικτυονίαν» κλπ. εὑρίσκει τις καὶ ἐν τῇ κλασσικῇ ἀρχαιότητι. Μεταξὺ τούτων ἐντελεστέρα εἶναι ἡ πολιτικὴ μορφὴ τῆς «Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας», περὶ τῆς ὁποίας γενήσεται κατωτέρω λόγος. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ μελετήσῃ τὰς τοιαύτας ἑνώσεις πολιτειῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος δύναται νὰ συμβουλευθῇ τὴν σοφὴν συγγραφὴν τοῦ Karl Friedrich Hermann Lehrbuch der griechischen Staatsalterthümer (V. Auflage §§ 11 ff, 177 ff,) καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ παρατιθεμένην πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν.

[2] Ὁ Alexis Tocqueville (De la démocratie en Amérique I. 255) ὁρίζει τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν ὡς ἑξῆς: «une forme de société dans laquelle plusieurs peuples se fondent réellement en un seul quant à certains intérêts communs, et restent séparés et seulement confédérés pour tous les autres».

[3] Ἡ νομικὴ προσωπικότης τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας. ἀποτελοῦσα ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας (πρβ. ἀνωτέρω § 1, σημ. 7), ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht I. 51 ff, 80, G. Meyer Lehrbuch 35, Ph. Zorn

ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν εἰσέρχεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τῆς Ὁμοσπονδίας.

Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία διέπεται οὐχὶ ὑπὸ συμβάσεως ἐξαρτωμένης ἀπὸ τῆς θελήσεως τῶν ἀποτελουσῶν ταύτην πολιτειῶν καὶ παρεχούσης ἑκάστῃ τούτων τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθέρας ἀποχωρήσεως, ἀλλὰ διέπεται ὑπὸ θεμελιώδους νόμου, ὑπὸ Συντάγματος ὑποχρεωτικοῦ διά τε τὰς ὁμοσπόνδους πολιτείας καὶ διὰ τὸν ἀποτελοῦντα ταύτας λαόν, μὴ δυναμένου νὰ μεταβληθῇ ἄλλως εἰμὴ κατὰ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ διαγραφομένους ὅρους [5].

Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία ἀσκεῖ κυρίαρχον πολιτικὴν ἐξουσίαν ἀπ' εὐθείας καὶ ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν ἐπί τε τῶν πολιτειῶν τούτων καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ αὐτῶν. Οἱ νόμοι της, δημοσιευόμενοι ὑπ' αὐτῆς, ἰσχύουσι, καὶ διὰ τὸ κῦρος αὐτῶν δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν [6]. Ὁ λαὸς τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν ἐν

Das Staatsrecht des deutschen Reiches I. 69, C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 107, R. v. Mohl Encyklopädie der Staatswissenschaften 367, Welcker Bund ἐν τῷ Staatslexikon III. 131, H. Rosin Souveränetät, Staat, Gemeinde, Selbstverwaltung 38).

[5] Πρβ. G Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 254 ff, 294 ff, 297 ff, 301 ff. A. Haenel Studien zum deutschen Staatsrecht I. 33, Ph. Zorn Das Staatsrecht I. 69, 71 ff, J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 309, J. Story Commentaire sur la Constitution des États-Unis I. 178 suiv.

[6] Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία ἀσκεῖ ἐξ ἰδίου δικαίου κυρίαρχον πολιτικὴν ἐξουσίαν (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht I. 52, G. Meyer Lehrbuch 39, Ph. Zorn Das Staatsrecht I. 69 ff, J Held System des Verfassungsrechts I. 392 ff, G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 278, 291, 301 ff, Gesetz und Verordnung 201 ff. System der subjektiven öffentlichen Rechte 231, Pözl «Bundesstaat, Staatenbund» ἐν τῷ Staatswörterbuch II. 285). Τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἀσκεῖ ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία ἐπί τε τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἀπ' εὐθείας· χαρακτηρίζεται δὲ ὑπὸ πολλῶν συγγραφέων ὡς ἓν τῶν κυρίων γνωρισμάτων τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας ἡ ἄμεσος ὑπαγωγὴ τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ λαοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἐξουσίαν ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τῶν ὁμοσπόνδων

τῷ συνόλῳ αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὸν λαὸν τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας, αἱ δ' ἐπικράτειαι αὐτῶν συλλήβδην λαμβανόμεναι ἀποτελοῦσι τὴν ὁμοσπονδιακὴν ἐπικράτειαν. Δι' ἑκάστην τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν ὑπάρχει διακεκριμένος ὁ λαός της καὶ διακεκριμένη ἡ ἐπικράτειά της· ὅταν ὅμως ἡ πολιτικὴ ἐξουσία τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας λειτουργῇ ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἑαυτῆς δικαιοδοσίας, τότε αἱ διακρίσεις αὗται ἐξαφανίζονται καὶ αἱ ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι μεταμορφοῦνται εἰς διοικητικὰς περιφερείας, οὕτως εἰπεῖν, ὁ λόγος δὲ πλέον εἶναι περὶ ἑνὸς λαοῦ καὶ περὶ μιᾶς ἐπικρατείας τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας [7].

Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία διὰ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἑαυτῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἔχει ἴδια ὄργανα νομοθετικά, ἐκτελεστικὰ καὶ δικαστικά· δύναται ὅμως αὕτη νὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς ὄργανα αὐτῆς καὶ τὰς ὁμοσπόνδους πολιτείας καὶ τὰ ὄργανα τούτων [8].

πολιτειῶν (πρβ. G. Meyer Lehrbuch 35 ff, F. v. Martitz Betrachtungen über die Verfassung des norddeutschen Bundes 1, A. Haenel Deutsches Staatsrecht 1. 199 ff, 793 ff, S. Brie Theorie der Staatenverbindungen 113 ff, C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 108, G Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 282 ff, 291). Ἐξ ἑτέρου ὁ P. Laband (Das Staatsrecht I. 53 ff, 70 ff) διδάσκει ὅτι, ἐνῷ ἐν τῇ ἁπλῇ πολιτείᾳ χώρα καὶ λαὸς ὑπόκεινται ἀμέσως εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς πολιτείας, ἐν τῇ Ὁμοσπονδιακῇ Πολιτείᾳ ἄμεσον ἀντικείμενον τῆς ὁμοσπονδιακῆς ἐξουσίας εἰσὶν αἱ ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι, ἐμμέσως δὲ ὁ λαὸς καὶ ἡ ἐπικράτεια αὐτῶν εἰσι λαὸς καὶ ἐπικράτεια τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας· ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτος ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία ἀσκεῖ καὶ ἀπ' εὐθείας τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἐξουσίαν ἐν τῇ ὁμοσπονδιακῇ ἐπικρατείᾳ ἐπὶ τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ λαοῦ.

[7] Πρβ. C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 106 ff, J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 558 ff.

[8] Πρβ. G. Meyer Lehrbuch 35, 37, G Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 290, System der subjektiven öffentlichen Rechte 282 ff. Ὁ G. Waitz (Grundzüge der Politik 44 ff, 168 ff,) ἀπαιτεῖ καὶ διὰ τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν καὶ διὰ τὰς ἀποτελούσας αὐτὴν ὁμοσπόνδους πολιτείας διακεκριμένα ὄργανα πρὸς

Κατὰ κανόνα εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας μετέχουσι καὶ ὁ λαὸς τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ, οἵτινες ἐκπροσωποῦσι *τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα*, καὶ αἱ ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν, οἵτινες ἐκπροσωποῦσι τὰ *ὁμοσπονδιακὰ στοιχεῖα* [9].

Ἡ σφαῖρα τῆς δικαιοδοσίας τῆς ὁμοσπονδιακῆς πολιτικῆς ἐξουσίας παραλλάσσει ἑκάστοτε κατὰ τὸ Σύνταγμα ἑκάστης τούτων. Ἂν καὶ εἶναι δ' αὕτη κυρίαρχος καὶ δικαιοῦται νὰ προσδιορίζῃ τὰ ὅρια τῆς ἰδίας ἁρμοδιότητος, ἕπομένως καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ ταύτην συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ Συντάγματος, οὐχ ἧττον καταλείπει εὐρεῖαν σφαῖραν

ἐνάσκησιν τῆς ἐαυτῶν πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀκολουθῶν τὴν θεωρίαν του, κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία καὶ αἱ ἀποτελοῦσαι ταύτην ὁμόσπονδοι πολιτεῖαί εἰσι κυρίαρχοι καὶ δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ ἐξαρτῶνται ἀπ' ἀλλήλων ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἐαυτῶν ἐνεργείας. Τὴν γνώμην τοῦ Waitz ἀκολουθεῖ καὶ ὁ J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 559. Ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἐπεδιώχθη ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν ἐνάσκησις τῆς ὁμοσπονδιακῆς ἐξουσίας δι' ἰδίων ὀργάνων, ἐνῷ ἐν τῇ Ἑλβετικῇ Ὁμοσπονδίᾳ καὶ τῇ Γερμανικῇ Λυτοκρατορίᾳ αἱ πλεῖσται λειτουργίαι τῆς ὁμοσπονδιακῆς ἐξουσίας ἐκτελοῦνται διὰ τῶν ὀργάνων τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν.

[9] Ὡς πρὸς τὴν συμμετοχὴν τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας διίστανται αἱ γνῶμαι τῶν συγγραφέων. Τινὲς μὲν τούτων θεωροῦσιν ἀναγκαίαν τὴν τοιαύτην συμμετοχὴν (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht I. 54 ff, G. Jellinek System der subjektiven öffentlichen Rechte 281, 287 ff, C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 110, O. Mejer Einleitung in das deutsche Staatsrecht 23, S. Brie Theorie der Staatenverbindungen 8, 117, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 102 ff.)· ἄλλοι δὲ πάλιν διδάσκουσιν, ὅτι ἡ τοιαύτη συμμετοχὴ δὲν εἶναι ἀπαραίτητος (πρβ. G. Meyer Lehrbuch 37 ff, G Jellinek ἐν τῇ παλαιοτέρᾳ συγγραφῇ του Die Lehre von den Staatenverbindungen 283 ff, H. Schulze Lehrbuch des deutschen Staatsrechts I. 47, R. v. Mohl Encyklopädie 372, 373, 376 Anm. 8)· καὶ τέλος ἄλλοι χαρακτηρίζουσιν ἀσυμ-

ἐνεργείας εἰς τὰς ὁμοσπόνδους πολιτείας, ἐν τῇ ὁποίᾳ αὗται κινοῦνται ἐλευθέρως καὶ ἀσκοῦσι πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐξ ἰδίου δικαίου, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ ὦσι καὶ κυρίαρχοι [10].

Ἔχομεν λοιπὸν δύο πολιτικὰς ἐξουσίας ἐκ παραλλήλου ἀσκουμένας, τὴν κεντρικὴν τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας καὶ βέβαστον τὴν τοιαύτην σύμπραξιν πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας (πρβ. G. Waitz Grundzüge der Politik 173 ff.).

[10] Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἐν τῷ κειμένῳ διατυπουμένην γνώμην ὑπάρχουσι συγγραφεῖς ὑποστηρίζοντες, ὅτι αἱ ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι ἔχουσι τὴν κυριαρχίαν, ἐνῷ ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία οὔτε κυριαρχίαν, οὔτε τὴν ἰδιότητα τῆς πολιτείας ἔχει. Τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζει ὁ M. Seydel (Commentar zur Verfassungsurkunde für das deutsche Reich XIII. ff. καὶ «Der Bundesbegriff» ἐν τῇ Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXVIII 185 ff., ἀνασκευάζει δὲ ὁ P. Laband (Das Staatsrecht I. 58 ff.). Ἐξ ἑτέρου ὑπάρχουσιν ἄλλοι συγγραφεῖς ὑποστηρίζοντες, ὅτι τὴν κυριαρχίαν ἔχει ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία, ὅτι δὲ αἱ ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι οὔτε κυριαρχίαν οὔτε τὴν ἰδιότητα τῆς πολιτείας ἔχουσι πρβ. Ph. Zorn Das Staatsrecht I. 84, 85, J. Held System des Verfassungsrechts I. 395 ff. Καὶ τὴν γνώμην ταύτην ἀνασκευάζει ὁ P. Laband (Das Staatsrecht I. 68 ff.). Ἀμφότεραι αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι γνῶμαι ἀναγωροῦσιν ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἀναγκαῖον στοιχεῖον διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας εἶναι ἡ κυριαρχία, ἥτις εἶναι ἀνεπίδεκτος καταμερισμοῦ ἢ περιορισμοῦ. Ἄλλη πάλιν τάξις συγγραφέων παραδέχεται ὑπάρχουσαν τὴν κυριαρχίαν καὶ ἐν τῇ Ὁμοσπονδιακῇ Πολιτείᾳ καὶ ἐν ταῖς ὁμοσπόνδοις πολιτείαις (πρβ. G. Waitz Grundzüge der Potitik 44, 165 ff. C. F. v. Gerber Grundzüge des deutschen Staatsrechts 24 ff. Anm. 3, R. v. Mohl Encyklopädie I 19, 367, A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 5 suiv, Rüttimann Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht I. 49). Ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη μεταξὺ τῶν συγγραφέων εἶναι ἡ ἐν τῷ κειμένῳ διατυπουμένη· ὅτι δηλονότι ἡ κυριαρχία ὑπάρχει ἐν μόνῃ τῇ Ὁμοσπονδιακῇ Πολιτείᾳ, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν ταῖς ὁμοσπόνδοις πολιτείαις (πρβ. σημ. 6 τῆς § ταύτης)· διαστέλλουσι δ' οὗτοι τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν ἀπὸ τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ ἐν ἐκείνῃ μὲν ἡ κυριαρχία ὑπάρχει ἐν τῇ κεντρικῇ ἐξουσίᾳ, ἐν ταύτῃ δὲ ἡ κυριαρχία ὑπάρχει ἐν ταῖς ὁμοσπόνδοις πολιτείαις. Μεταξὺ τῶν συγγραφέων ἀναγνωρίζεται ὡς οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας ἡ ὕπαρξις αὐθυπάρκτων ὁμοσπόνδων πολιτειῶν, ἐχουσῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εὐρείαν τινα

τὴν τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν. Ἐν περιπτώσει συγχρούσεως τῶν ὀργάνων τῶν δύο πολιτικῶν ἐξουσιῶν τούτων εἰς τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν ἀνήκει ἡ ἄρσις τῆς τοιαύτης συγχρούσεως [11].

Ἡ τοιαύτη σύνθετος πολιτικὴ μορφὴ δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς

σφαῖραν ἐνεργείας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐλευθέρως κινοῦνται καὶ ἀσκοῦσι πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐξ ἰδίου δικαίου (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 291, Gesetz und Verordnung 201 ff, System der subjektiven öffentlichen Rechte 281 ff, G. Meyer Lehrbuch 37 ff, P. Laband Das Staatsrecht I. 53 ff, R. v. Mohl Encyklopädie 43, 367, C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 106 ff, J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 309, 558 ff, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I 107 ff, Pözl «Bundesstaat, Staatenbund» ἐν τῷ Staatswörterbuch II. 285, G. Waitz Grundzüge der Politik 164 ff, Rüttimann Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht I. 49, A. Esmein Eléments de droit constitutionnel 5 suiv.). Ἡ εἰς τὰς ὁμοσπόνδους πολιτείας ἑκάστοτε ὑπὸ τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ Συντάγματος καταλειπομένη σφαῖρα ἐλευθέρας ἐνεργείας παραλάσσει ἀναλόγως τῶν περιστάσεων ἑκάστης Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς εὐρυτέρας ἢ στενωτέρας περιφερείας αὐτῆς ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας ὡς τοιαύτης (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 289 ff, 306 ff. G. Meyer Lehrbuch 37. P. Laband Das Staatsrecht I. 54, R. v. Mohl Encyklopädie 368, G. Waitz Grundzüge der Politik 43, 161, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 103).

[11] Ὅταν τις παραδέχηται, ὅτι ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν, τότε κατ' ἀνάγκην ὀφείλει νὰ δεχθῇ, ὅτι εἰς αὐτὴν ἀνήκει καὶ τὸ δικαίωμα νὰ κανονίσῃ τὰ ὅρια τῆς ἑαυτῆς ἁρμοδιότητος. Ἂν ὑπῆρχεν ἄλλη τις ἀνωτέρα ἐξουσία ἐκτὸς τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας κειμένη καὶ ἔχουσα τὸ δικαίωμα νὰ κανονίζῃ τὴν ἁρμοδιότητα ταύτης, τότε αὐτὴ ἤθελεν εἶναι ἡ κυρίαρχος (πρβ. ἀνωτέρω § 2 σημ. 6). Οἱ συγγραφεῖς ἀναγνωρίζουσιν, ὅτι ἐν περιπτώσει συγχρούσεως τῶν ὀργάνων τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας πρὸς τὰ ὄργανα τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν ὁ κανονισμὸς τῆς ἁρμοδιότητος ἀνήκει εἰς τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν καὶ εἰς τὰ ὄργανα αὐτῆς, τὰ δὲ Συντάγματα τῶν ὁμοσπονδιακῶν πολιτειῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, προσεπικυροῦσι τοῦτο (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht I. 57 ff, A. Haenel Deutsches Staatsrecht I. 221,

τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα. Τοὺς κυριωτέρους χαρακτῆρας αὐτῆς εὑρίσκομεν ἐν τῇ τῶν Ἀχαιῶν Συμπολιτείᾳ [12].

O. Mejer Einleitung in das deutsche Staatsrecht 24, G Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 294, S. Brie Theorie der Staatenverbindungen 104 ff, Liebe Staatsrechtliche Studien 40).

[12] Παρὰ πᾶσαν τὴν ἐπιμεμελημένην περισυλλογὴν τῶν ἐν τοῖς ἔργοις τῶν ἀρχαίων ἐγκατεσπαρμένων πληροφοριῶν ὑπολείπονται πολλὰ κενὰ πρὸς ἀκριβῆ ἀναπαράστασιν τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας (ὁ ἐπιθυμῶν νὰ σπουδάσῃ λεπτομερέστερον τὰ τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας ἂς μελετήσῃ τὰ ἑπόμενα ἔργα: Freemann History of Federal government I. (History of the Greek Federations) London 1863, M. Dubois Les ligues Etolienne et Achéenne (1885), K. F. Hermann Lehrbuch der griechischen Staatsalterthümer V. Aufl §§ 185 ff, G Gilbert Handbuch der griechishen Staatsalterthümer II. 110 ff, Welcker «Achäischer Bund» ἐν τῷ Staatslexikon I. 113 ff, Toepffer «Achaia» ἐν τῇ τοῦ Pauly Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft, Neue Bearbeitung, 1 Lieferung, 156 ff, G. Humbert «Achaicum foedus» ἐν τῷ Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines τῶν Ch. Daremberg et Edm. Saglio, premier fascicule, 23 suiv, καὶ τὴν ἐν ταῖς συγγραφαῖς ταύταις παρατεθειμένην πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν)· δύναταί τις οὐχ ἧττον ἐκ τῶν περισωθέντων λειψάνων χρίνων ν' ἀνεύρῃ τοὺς κυριωτέρους χαρακτῆρας τῆς νεωτέρας Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας. Οἱ συγγραφεῖς ἀναγνωρίζουσιν, ὅτι ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία ὑπάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν Ὁμοσπονδιακῶν πολιτειῶν (πρβ. G. Waitz Grundzüge der Politik 174, Welcker « Achäischer Bund» 119, Toepffer «Achaia» 166). Ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία δὲν ἀπετέλει ἁπλῶς διεθνῆ τινα σχέσιν μεταξὺ τῶν ὁμοσπόνδων μικροπολιτειῶν, ἀλλ' ἔφερε πάντας τοὺς χαρακτῆρας ἀληθοῦς πολιτείας. Εἶχεν αὕτη τὸ ἑαυτῆς πολίτευμα (Πολυβίου XXIV. 15, 1: «ὁ δὲ Φιλοποίμην οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον ἔφη δεῖν ἀμαθίαν αὐτοῦ καταγινώσκειν ὥστε μὴ δύνασθαι μετρεῖν μήτε τὴν διαφορὰν τοῦ πολιτεύματος τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Ἀχαιῶν», IV. 1, 7: «τούτοις δ' ἑπομένως ἐδηλώσαμεν, τίνι τρόπῳ καὶ ποίᾳ προαιρέσει προσαγόμενοι τὰς πόλεις ἐπεβάλοντο Πελοποννησίους πάντας ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἄγειν ὀνομασίαν καὶ πολιτείαν»)· ἦσχει δ' αὕτη ἐξ ἰδίου δικαίου κυρίαρχον πολιτικὴν ἐξουσίαν ἀμέσως ἐπί τε τοῦ Ἀχαϊκοῦ λαοῦ καὶ ἐπὶ τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν (Πολυβίου IV. 7, 10, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ τῆς Συμπολιτείας στρατηγοῦ Ἀράτου: «τέλος δέ, πένθ' ἡμέραις πρότερον τοῦ καθήκοντος αὐτῷ χρόνου παραλαβὼν παρὰ τοῦ Τιμοθέου τὴν δημο-

Τοὐναντίον κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἕνεκα τῶν ἐπικρατησασῶν ἰδεῶν περὶ τῆς κυριαρχίας ὡς ἀναγκαίου στοιχείου διὰ τὴν

σίαν σφραγῖδα, πρός τε τὰς πόλεις ἔγραφε καὶ συνῆγε τοὺς ἐν ταῖς ἡλικίαις μετὰ τῶν ὅπλων εἰς τὴν Μεγάλην πόλιν», XVI. 36 : «Ὁ δὲ Φιλοποίμην ἐξελογίσατο τὰ διαστήματα τῶν Ἀχαϊκῶν πόλεων ἁπασῶν. καὶ ποῖαι δύνανται κατὰ τὰς ὁδοὺς εἰς τὴν Τεγέαν παραγίγνεσθαι· λοιπὸν ἐπιστολὰς ἔγραψε πρὸς πάσας τὰς πόλεις . . . . Ἐγέγραπτο δ' ἐν ταῖς πρώταις τοῖς ἀποτελείοις τοιαῦτα. Ὅταν κομίσησθε τὴν ἐπιστολήν, παραχρῆμα ποιήσασθε τοὺς ἐν ταῖς ἡλικίαις, ἔχοντας τὰ ὅπλα καὶ πενθ' ἡμερῶν ἐφόδια καὶ πέντ' ἀργυρίου, ἀθροίζεσθαι παραυτίκα πάντας εἰς τὴν ἀγοράν· ἐπειδὰν δὲ συλλεχθῶσιν οἱ παρόντες, ἀναλαβόντες αὐτούς, ἄγετε εἰς τὴν ἑξῆς πόλιν· ὅταν δ' ἐκεῖ παραγένησθε, τὴν ἐπιστολὴν ἀπόδοτε τὴν ἐπιγεγραμμένην τῷ παρ' ἐκείνων ἀποτελείῳ, καὶ πειθαρχεῖτε τοῖς ἐγγεγραμμένοις», XL. 2) δι' ἰδίων ὀργάνων, ὡς χαρακτηριστικώτατα περιγράφει ταύτην ὁ Πολύβιος (Πολυβίου II. 37. 10 ἐπ. «Τοιαύτην καὶ τηλικαύτην ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἔσχε προκοπὴν καὶ συντέλειαν τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε μὴ μόνον συμμαχικὴν καὶ φιλικὴν κοινωνίαν γεγονέναι πραγμάτων περὶ αὐτούς, ἀλλὰ καὶ νόμοις χρῆσθαι τοῖς αὐτοῖς, καὶ σταθμοῖς, καὶ μέτροις, καὶ νομίσμασι, πρὸς δὲ τούτοις ἄρχουσι, βουλευταῖς, δικασταῖς τοῖς αὐτοῖς· καθόλου δὲ τούτῳ μόνῳ διαλλάττειν τοῦ μὴ μιᾶς πόλεως διάθεσιν ἔχειν σχεδὸν τὴν σύμπασαν Πελοπόννησον, τῷ μὴ τὸν αὐτὸν περίβολον ὑπάρχειν τοὺς κατοικοῦντας αὐτήν· τἆλλα δ' εἶναι καὶ κοινῇ καὶ κατὰ πόλεις ἑκάστοις ταὐτὰ καὶ παραπλήσια». Λέγων ὁ Πολύβιος «ἄρχουσι βουλευταῖς δικασταῖς τοῖς αὐτοῖς» ἐννοεῖ ἄρχοντας, βουλευτάς, δικαστάς, οὓς ἡ Συμπολιτεία διὰ τὰς ἑαυτῆς ὑποθέσεις ὠνόμαζε (πρβ. Toepffer «Achaia» 169 (f. Gilbert Handbuch der griechischen Staatsalterthümer II. 122 Anm 2). Ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία εἶχε τὸ νομοθετικὸν ὄργανόν της, τὸ κοινοβούλιόν της (Στράβωνος VIII. 7, 3 : «καὶ κοινοβούλιον εἰς ἕνα τόπον συνήγετο αὐτοῖς, ἐκαλεῖτο δὲ Ἀρνάριον. ἐν ᾧ τὰ κοινὰ ἐχρημάτιζον καὶ οἱ Ἴωνες πρότερον), εἰς τὸ ὁποῖον συνήρχετο ὁλόκληρος ὁ λαὸς τῆς Συμπολιτείας δὶς τοῦ ἔτους ταχτικῶς, καὶ ἐκτάκτως, ὅταν τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον (Αἱ ταχτικαὶ συνελεύσεις συνήρχοντο δὶς τοῦ ἔτους. τὸ ἔαρ καὶ τὸ φθινόπωρον Πολυβίου IV. 37, 2, V. 1, 1. 30, 7, II. 54, 13, XXXVIII. 3, 5 : «ἐπανοίσειν δὲ τοῖς Ἀχαιοῖς εἰς τὴν ἑξῆς, ἔφη, σύνοδον, ἥτις ἔμελλε γενέσθαι μετὰ μῆνας ἕξ», αἱ ἔκτακτοι δὲ συνελεύσεις συνεκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, ὅταν τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον Πολυβίου V. 1, 6 : «ὁ δὲ βασιλεὺς Φίλιππος, ἐνδεὴς ὢν σίτου καὶ

ἔννοιαν τῆς πολιτείας οἱ πλεῖστοι συγγραφεῖς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συλλάβωσι τὴν ἔννοιαν τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας, αἱ

χρημάτων εἰς τὰς δυνάμεις, συνῆγε τοὺς Ἀχαιοὺς διὰ τῶν ἀρχόντων εἰς ἐκκλησίαν», Livius XXXI. 25, πρβ Welcker «Achäischer Bund» 117, Toepffer «Achaia» 167, K. F. Hermann § 186 Anm. 5, G. Gilbert Handbuch der griechischen Staatsalterthümer 116 ff), ἀποκλειομένων μόνον τῶν μήπω ὑπερβάντων τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας των (Πολυβίου XIX. 9. 6: «συγκλήτου συναχθείσης εἰς τὴν τῶν Σικυωνίων πόλιν, ἐν ᾗ συνέβαινε μὴ μόνον συμπορεύεσθαι τὴν βουλήν, ἀλλὰ πάντας τοὺς ἀπὸ τριάκοντα ἐτῶν», IV. 14. 1: «τὸ δὲ τῶν Ἀχαιῶν πλῆθος μετά τινας ἡμέρας ἀθροισθὲν εἰς τὴν καθήκουσαν σύνοδον», V. 1, 7: «ἀθροισθέντος δὲ τοῦ πλήθους εἰς Αἴγιον κατὰ τοὺς νόμους», XXXVIII. 4, 3: «καὶ γὰρ συνηθροίσθη πλῆθος ἐργαστηριακῶν καὶ βαναύσων ἀνθρώπων, ὅσον οὐδέποτε»). Ἐν τῷ Ἀχαϊκῷ κοινοβουλίῳ προετείνοντο καὶ ἐψηφίζοντο οἱ τῆς Συμπολιτείας νόμοι (Livius XXXVIII. 30: «hunc morem Philopoemen eo primum anno labefactare conatus, *legem parabat ferre*, ut in omnibus civitatibus, quae Achaici concilii essent, in vicem conventus agerentur», Πολυβίου XXXVIII. 11 «καὶ προσεμέτρησεν ἕτερον ψήφισμα παράνομον, ὥστε κυρίους εἶναι τοὺς ἀνθρώπους οὓς [ἂν] ἐπὶ στρατηγίαν αἱρήσονται· διὸ τρόπον τινὰ μοναρχικὴν ἀνέλαβεν ἐξουσίαν») καὶ ἐγίνοντο διάφοροι ἀποφάσεις περὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς Συμπολιτείας· οὕτω π. χ. ἐν αὐτῷ ἀπεφασίζοντο τὰ ζητήματα τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ πολέμου (Πολυβίου IV. 15: «ἦν δὲ τὰ δόξαντα τοῖς Ἀχαιοῖς ταῦτα . . . τὸν δὲ στρατηγὸν ἐπιλέξαι τῶν Ἀχαιῶν πεζοὺς μὲν πεντακισχιλίους ἱππεῖς δὲ πεντακοσίους, καὶ βοηθεῖν τοῖς Μεσσηνίοις, ἐὰν ἐπιβαίνωσιν Αἰτωλοὶ τῆς χώρας αὐτῶν», IV. 7: «οἱ δ' Ἀχαιοί, καθηκούσης αὐτοῖς ἐκ τῶν νόμων συνόδου κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον, ἦκον εἰς Αἴγιον· συνελθόντες δ' εἰς τὴν ἐκκλησίαν... ἐπὶ πᾶσι τούτοις παροξυνθέντες, ἐψηφίσαντο βοηθεῖν τοὺς Μεσσηνίους, καὶ συνάγειν τὸν στρατηγὸν τοὺς Ἀχαιοὺς ἐν τοῖς ὅπλοις· ὃ δ' ἂν τοῖς συνελθοῦσι βουλευομένοις δόξῃ, τοῦτ' εἶναι κύριον», XXXVIII. 11: «ὁ δὲ Κριτόλαος παροξύνας τοὺς ὄχλους διὰ τῆς τούτων κατηγορίας ἔπεισε τοὺς Ἀχαιοὺς πάλιν ψηφίσασθαι λόγῳ μὲν τὸν πρὸς Λακεδαιμονίους πόλεμον, ἔργῳ δὲ τὸν πρὸς Ῥωμαίους»), ἡ ἀποδοχὴ τῆς προσχωρήσεως ἄλλων πολιτειῶν εἰς τὴν Συμπολιτείαν (Πολυβίου XXV. 1), ἠχροᾶτο δὲ τοῦτο τῶν πρεσβευτῶν καὶ τῶν μετὰ τῆς Συμπολιτείας διαπραγματεύσεων (Πολυβίου VI. 7, XXIII. 7 ἐπ, XVIII. 7, XXXIII. 13, Livius XXXII. 19 ἐπ.), ἐν αὐτῷ ἀπεφασίζετο ἡ ἀποστολὴ πρεσβευτῶν διὰ τὰς ὑπο-

γνώμαι δ' αὐτῶν ἐκυμαίνοντο μεταξὺ τῆς ἐννοίας τῆς *Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας καὶ τῆς ἁπλῆς πολιτείας*. Ἡ Γερμανικὴ Αὐτο-

---

θέσεις τῆς Συμπολιτείας, ἐνῷ αἱ ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι ἐστεροῦντο τοῦ δικαιώματος τοῦ κατ' ἰδίαν πρεσβεύεσθαι (Παυσανίου VII. 9, 1: «Ἀχαιῶν μὲν γὰρ εἵρητο ἀπὸ τοῦ κοινοῦ παρὰ τὴν Ῥωμαίων βουλὴν ἀπιέναι πρέσβεις, ἰδίᾳ δὲ ἀπείρητο μὴ πρεσβεύεσθαι τὰς πόλεις ὅσαι συνεδρίου τοῦ Ἀχαιῶν μετεῖχον»), ἐν αὐτῷ ἀπενέμοντο τιμαί (Πολυβίου VIII. 14, XXVIII. 7, XL. 8), ἐν αὐτῷ ἐξελέγοντο αἱ Ἀρχαὶ τῆς Συμπολιτείας (Πολυβίου IV. 37, 82, Πλουτάρχου Ἄρατος 41), ἐν αὐτῷ ἐτιμωροῦντο τὰ ἀδικήματα τῶν ἀρχόντων τῆς Συμπολιτείας (Πολυβίου IV. 14, Παυσανίου VII. 9: 2: «Ἀχαιοὶ δὲ σφίσιν ἀπελθοῦσιν ἐπιβάλλουσιν ἐν τῷ συνεδρίῳ θάνατον ζημίαν»), ἐν αὐτῷ ἐψηφίζοντο αἱ δαπάναι (Πολυβίου V. 1 καὶ 2: «πεντήκοντα μὲν γὰρ ἔδοξε τάλαντα τοῖς Ἀχαιοῖς εἰς τὴν πρώτην ἀναγωγὴν αὐτῷ δοῦσι παραχρῆμα, τριμήνου μισθοδοτῆσαι τὴν δύναμιν, καὶ σίτου προσθεῖναι μυριάδα· τὸ δὲ λοιπόν, ἕως ἂν παρὼν ἐν Πελοποννήσῳ συμπολεμῇ, τάλαντα λαμβάνειν ἑκάστου μηνὸς παρὰ τῶν Ἀχαιῶν ἑπταικαίδεκα» πρβ. G. Gilbert Handbuch der griechischen Staatsalterthümer II. 119 ff, Toepffer «Achaia» 167 ff, Welcker «Achäischer Bund» 117). Ἐπίσης εἶχεν ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία ἰδίαν κυβέρνησιν ἔχουσαν δικαιοδοσίαν ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς ὁμοσπονδιακῆς ἐπικρατείας. Εἶχεν αὕτη τὸν ἑαυτῆς στρατηγὸν (τὸ πρῶτον ἐξελέγοντο δύο στρατηγοί) κατέχοντα καὶ τὴν σφραγῖδα τῆς Συμπολιτείας, εἶχε τὸν γραμματέα της, τὸν ἵππαρχόν της, τὸν ναύαρχόν της κλπ. (Πολυβίου II. 43: «εἴκοσι μὲν οὖν ἔτη τὰ πρῶτα καὶ πέντε συνεπολιτεύσαντο μεθ' ἑαυτῶν αἱ προειρημέναι πόλεις, γραμματέα κοινὸν ἐκ περιόδου προχειριζόμεναι, καὶ δύο στρατηγούς· μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν ἔδοξεν αὐτοῖς ἕνα καθιστάνειν, καὶ τούτῳ πιστεύειν ὑπὲρ τῶν ὅλων· καὶ πρῶτος ἔτυχε τῆς τιμῆς ταύτης Μάρκος ὁ Κερινεύς», Στράβωνος VIII. 7, 3: «εἴκοσι μὲν δὴ ἔτη διετέλεσαν γραμματέα κοινὸν ἔχοντες καὶ στρατηγοὺς δύο κατ' ἐνιαυτὸν οἱ Ἀχαιοί... εἶτα ἔδοξεν ἕνα χειροτονεῖσθαι στρατηγόν», Πολυβίου IV. 7, 10: «παραλαβὼν παρὰ τοῦ Τιμοθέου τὴν δημοσίαν σφραγῖδα, πρός τε τὰς πόλεις ἔγραφε», IV. 37, 2, V. 1. 1, XXVIII 6. «Διὸ καὶ τὸν μὲν Ἄρχωνα πρὸς τὴν στρατηγίαν ἐδοξεν αὐτοῖς εὐθέως προπορεύεσθαι· τὸν δὲ Πολύβιον πρὸς τὴν ἱππαρχίαν», V. 94: «Κατὰ δὲ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς ὁ τῶν Ἀχαιῶν ναύαρχος, ἐξοδεύσας εἰς Μολυχρίαν, ἦκεν ἔχων οὐ πολὺ λείποντα τῶν ἑκατὸν σωμάτων», V. 95: «Ἅμα δὲ τούτοις, ὁ ναύαρχος τῶν Ἀχαιῶν, ποιησάμενος ἀποβάσεις πλεονάκις εἴς τε τὴν Καλυδωνίαν καὶ Ναυπακτίαν, τήν

κρατορία παρεῖχεν αὐτοῖς δυσκολίας, καὶ πολλάκις ἐξελαμβά-

τε χώραν κατέσυρε, καὶ τὴν βοήθειαν αὐτῶν συνέτριψε δίς», Πλουτάρχου Ἄρατος XXXVIII: «οὕτω δὲ προπηλακισθεὶς ἐβουλεύσατο μὲν εὐθὺς ἀποθέσθαι τὴν σφραγῖδα καὶ τὴν στρατηγίαν ἀφεῖναι», Πλουτάρχου Φιλοποίμην VII: «κἀκεῖ συχνὸν χρόνον ἐγγυμνασάμενος ἀνδράσι μαχίμοις καὶ ποικίλοις μεταχειρίσασθαι πόλεμον, ἔτι δὲ σώφροσι καὶ κεκολασμένοις περὶ δίαιταν, ἐπανῆλθεν οὕτω λαμπρὸς εἰς τοὺς Ἀχαιούς, ὥστε εὐθὺς ἵππαρχος ἀποδειχθῆναι»). Ὁ στρατηγός, ὡς ὁ ἀνώτατος ἄρχων τῆς Συμπολιτείας, ἦτο ὁ διευθύνων τὴν τῆς Συμπολιτείας πολιτικὴν (πρβ. τὸ παρατεθὲν ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Πολυβίου II. 43: «μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν ἔδοξεν αὐτοῖς ἕνα καθιστάνειν καὶ τούτῳ πιστεύειν ὑπὲρ τῶν ὅλων»). συνεκάλει ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν δημιουργῶν, εἴτε καὶ μόνος, τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς συνελεύσεις, τῶν ὁποίων προΐστατο καὶ τῶν ὁποίων ἐξετέλει τὰς ἀποφάσεις (Πολυβίου V. 1, XXV. 1.: «εὐθέως ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν, μετὰ τὸ συντελέσαι τὰ κατὰ τὴν Μεσσήνην, συνῆγε τοὺς πολλοὺς εἰς τὴν τῶν Σικυωνίων πόλιν. Ἀθροισθέντων δὲ τῶν Ἀχαιῶν...», 5. 91: «οὐ μήν, ἀλλὰ παρακαλέσας τοὺς Ἀχαιούς. καὶ λαβὼν δόγμα περὶ τούτων, ἐνεργὸς ἐγίγνετο περὶ τὴν τοῦ πολέμου παρασκευήν». XXIV. 5: «ἐπεὶ δὲ καταπλεύσας εἰς Ναύπακτον ἔγραψε τῷ στρατηγῷ καὶ τοῖς δημιουργοῖς τῶν Ἀχαιῶν, κελεύων συνάγειν τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς ἐκκλησίαν», XXXIV. 12, Livius XXXII. 20 ἑπ, XXXVIII. 30). διεπραγματεύετο μετὰ ξένων πρεσβευτῶν ὡς ἐκπροσωπῶν τὴν Συμπολιτείαν (Πολυβίου XXIV. 12: «Ταχέως ἐπακολουθήσαντες ἐπὶ τὰς διαλύσεις οἱ Μεσσήνιοι, κατέστησαν πρεσβευτάς, καὶ τούτους ἐξέπεμψαν, δεόμενοι τυχεῖν συγγνώμης ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις. Ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν παραλαβὼν τοὺς συνάρχοντας, καὶ διακούσας τῶν παραγεγονότων, μίαν ἔφη Μεσσηνίοις πρὸς τὸ ἔθνος εἶναι διάλυσιν»), ἀνενέου τὰς μετὰ ξένων πολιτειῶν συμβάσεις (Πολυβίου XXIII. 9). καὶ εἶχε τὴν ἀρχηγίαν ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ τῆς Συμπολιτείας στρατοῦ, ὃν ἐκάλει εἰς τὰ ὅπλα (Πολυβίου IV. 7. XI. 2), ἔστιν ὅτε δὲ ἀνετίθετο αὐτῷ ἀπόλυτος ἐξουσία (Πολυβίου XXXVIII. 11: «καὶ προσεμέτρησεν ἕτερον ψήφισμα παράνομον, ὥστε *κυρίους εἶναι* τοὺς ἀνθρώπους οὓς [ἂν] ἐπὶ στρατηγίαν αἱρήσονται· *διὸ τρόπον τινὰ μοναρχικὴν ἀνέλαβεν ἐξουσίαν*»), ἔφερε δὲ πάντοτε τὴν εὐθύνην διὰ τὰς πράξεις του (Πολυβίου IV. 14, ἔνθα κατηγορούμενος ὁ Ἄρατος ἀπολογεῖται καὶ λογοδοτεῖ ἐν τῇ συνελεύσει τῶν Ἀχαιῶν, Παυσανίου 7. 12. 3, 13. 5). Περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ στρατηγοῦ (πρβ. Weinert Die achaeische Bundesverfassung 20 ff, Dubois Les ligues Étolienne et

νετο ὡς δυσεξήγητός τις ἀνωμαλία, ὁσάκις δὲν ἐχαρακτηρίζετο

Achéenne 150 suiv, Toepffer «Achaia» 168 ff, G. Gilbert Handbuch der griechischen Staatsalterthümer II. 112). Ἀλλὰ πλὴν τοῦ στρατηγοῦ ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία εἶχε καὶ ἄλλην Ἀρχήν, τοὺς δέκα δημιουργοὺς (δαμιουργοὺς) (ἐκαλοῦντο οὗτοι καὶ προεστῶτες, ἄρχοντες. συνάρχοντες, συναρχίαι), οἵτινες μετὰ τοῦ στρατηγοῦ συνεκάλουν, ὡς εἴρηται, τὸν Ἀχαϊκὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν, ἐβοήθουν τὸν στρατηγὸν κατὰ τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς καὶ παρεσκεύαζον τὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ὑποβληθησόμενα μέτρα, συνεκυβέρνων δὲ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ καὶ συναπεφάσιζον μετ' αὐτοῦ ἐν ἀπουσίᾳ τῆς ὁμοσπονδιακῆς συνελεύσεως περὶ τῶν ἐπειγουσῶν ὑποθέσεων (Livius XXXII. 22 : «et iam non singuli tantum sed populi universi inter se altercabantur· tum inter magistratus gentis—damiurgos vocant ; decem numero creantur—certamen nihilo segnius quam inter multitudinem esse· quinque relaturos de societate Romana se aiebant suffragiumque daturos; quinque lege cautum testabantur, ne quid, quod adversus Philippi societatem esset, aut referre magistratibus aut decernere concilio ius esset»· XXXVIII. 30: «et sub adventum consulis *damiurgis civitatium*, *qui summus est magistratus*, Aegium evocantibus, Philopoemen—praetor tum erat—Argos conventum edixit», Πολυβίου IV. 9 : «περὶ μὲν οὖν τῆς συμμαχίας οἱ προεστῶτες τῶν Ἀχαιῶν ἀπέλεγον, οὐ φάσκοντες δυνατὸν εἶναι, χωρὶς Φιλίππου καὶ τῶν συμμάχων, οὐδένα προσλαβεῖν», V. 1 : «ὁ δὲ βασιλεὺς Φίλιππος, ἐνδεὴς ὢν σίτου καὶ χρημάτων εἰς τὰς δυνάμεις, συνῆγε τοὺς Ἀχαιοὺς διὰ τῶν ἀρχόντων εἰς ἐκκλησίαν... Πείσας οὖν τοὺς ἄρχοντας μεταγαγεῖν τὴν ἐκκλησίαν εἰς Σικυῶνα», XXIII. 10 : «οἱ δὲ τῶν Ἀχαιῶν ἄρχοντες ἐκέλευον αὐτὸν δεῖξαι τὰς ἐντολάς, ἃς εἶχε παρὰ τῆς συγκλήτου περὶ τούτων· τοῦ δὲ παρασιωπῶντος, οὐκ ἔφασαν αὐτῷ συνάξειν τὴν ἐκκλησίαν· τοὺς γὰρ νόμους οὐκ ἐᾶν, ἐὰν μὴ φέρῃ τις ἔγγραπτα παρὰ τῆς συγκλήτου, περὶ ὧν οἴεται δεῖν συνάγειν», XXIV. 12 : «Ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν παραλαβὼν τοὺς συνάρχοντας, καὶ διακούσας τῶν παραγεγονότων, μίαν ἔφη Μεσσηνίοις πρὸς τὸ ἔθνος εἶναι διάλυσιν», XXIV. 5 : «Ἐπεὶ δὲ καταπλεύσας εἰς Ναύπακτον ἔγραψε τῷ στρατηγῷ καὶ τοῖς δημιουργοῖς τῶν Ἀχαιῶν, κελεύων συνάγειν τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς ἐκκλησίαν· ἀντέγραψαν αὐτῷ, διότι ποιήσουσιν. ἂν γράψῃ, περὶ τίνων βούλεται διαλεχθῆναι τοῖς Ἀχαιοῖς· τοὺς γὰρ νόμους ταῦτα τοῖς ἄρχουσιν ἐπιτάττειν», Πλουτάρχου Ἄρατος XLIII. «Τοῦ δ' Ἀντιγόνου προσιόντος ἤδη μετὰ τῆς δυνάμεως (ἦγε δὲ πεζοὺς δισμυρίους Μακεδόνας, ἱππεῖς δὲ χιλίους καὶ τριακοσίους) ἁπήντα

αὕτη ὡς ἁπλῆ πολιτεία. Εὐάριθμοι τῶν συγγραφέων τῆς ἐπο-

μετὰ τῶν δημιουργῶν ὁ Ἄρατος κὐτῷ κατὰ θάλατταν εἰς Πηγάς»). Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος χωρίου τοῦ Λιβίου «damiurgis civitatium, qui summus est magistratus» συνήγαγόν τινες τὸ πόρισμα. ὅτι διὰ τῆς συλλογικῆς ταύτης Ἀρχῆς μετεῖχον αἱ ὁμόσπονδοι μικροπολιτεῖαι τῆς κυβερνήσεως τῆς Συμπολιτείας, ἐκπροσωπουμένου ἐν κὐτῇ τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ στοιχείου. ὡς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Ἀχαϊκοῦ λαοῦ ἐξεπροσωπεῖτο ἡ ἐθνικὴ ἑνότης. Καὶ ὄντως κατ' ἀρχὰς οἱ δέκα δημιουργοὶ ἐξεπροσώπουν τὰς δέκα ὁμοσπόνδους πολιτείας καὶ ἐξελέγοντο ὑπ' κὐτῶν· πῶς ὅμως εἶχον τὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης βραδύτερον, ὅτε ἡ τῶν Ἀχαιῶν Συμπολιτεία διὰ τῆς προσχωρήσεως καὶ ἄλλων πολιτειῶν ἐπεξετάθη, δὲν εἶναι εἰσέτι ἀκριβῶς γνωστὸν (πρβ. G. Gilbert Handbuch der griechischen Staatsalterthümer II. 114 Anm. 1). Ὁ Welcker (Achäischer Bund 118 ff) ἐξομοιοῖ τὴν συλλογικὴν ταύτην Ἀρχὴν τῶν δημιουργῶν πρὸς τὴν Γερουσίαν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς. Πρὸς ταῦτα ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι εὐλόγως δύναταί τις νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἥ,τε ἐθνικὴ ἰδέα καὶ ἡ ὁμοσπονδιακὴ φύσις τῆς Συμπολιτείας ἐξεπροσωποῦντο καὶ ἐν κὐταῖς ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Ἀχαϊκοῦ λαοῦ, ἀφοῦ συνήρχετο μὲν εἰς τὰς ἐκκλησίας ὁλόκληρος ὁ Ἀχαϊκὸς λαός, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἡ ψηφοφορία ὅμως ἐπὶ τῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑποβαλλομένων ζητημάτων ἐγίνετο κατὰ πολιτείας, ἑκάστης ὁμοσπόνδου πολιτείας ἐχούσης μίαν ψῆφον (Livius XXXII. 22, 23, XXXVIII. 32). Ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία ἔχει ἐπίσης δικαστικὰ ὄργανα (Πολυβίου XL. 5 : «Ἐς δὲ τὴν ἐπαύριον καθίσαντες δικαστάς, τοῦ μὲν Σωσικράτους κατεδίκασαν θάνατον, καὶ δήσαντες καὶ στρεβλοῦντες προσεκαρτέρουν, ἕως διέφθειραν τὸν ἄνθρωπον, οὐδὲν εἰπόντα τῶν ἐκείνοις προσδοκωμένων· τὸν δὲ Λάγιον, καὶ τὸν Ἀνδρωνίδαν, καὶ τὸν Ἄρχιππον ἀφῆκαν»), εἴδομεν δ' ἀνωτέρω, ὅτι καὶ ὁ Ἀχαϊκὸς λαὸς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κὐτοῦ κατεγίνωσκε ποινὰς (πρβ. G. Gilbert Handbuch der griechischen Staatsalterthümer II. 121 ff.). Ἐὰν πλὴν τῶν εἰρημένων ὀργάνων ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία εἶχε καὶ **Βουλήν**, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος χωρίου τοῦ Πολυβίου II. 37 : «πρὸς δὲ τούτοις ἄρχουσι *βουλευταῖς*, δικασταῖς τοῖς κὐτοῖς», δὲν δύναταί τις μετ' ἀσφαλείας ν' ἀποφανθῇ ἕνεκα τῆς ἀνεπαρκείας τῶν περὶ ταύτης πληροφοριῶν τῶν συγγραφέων. Καὶ ἐν ἄλλοις χωρίοις τοῦ Πολυβίου γίνεται λόγος περὶ ***Βουλῆς***, ἀλλὰ διὰ τῆς ὀνομασίας ταύτης χαρακτηρίζεται ἡ συνέλευσις τῶν Ἀχαιῶν, ὡς παρατηρεῖ ὁ G. Gilbert Handbuch der griechischen Staatsalterthümer II. 114 Anm. 3 (πρβ. περὶ τῆς Βουλῆς καὶ Toepffer

«Achaia» 168, Hermann Lehrbuch der griechischen Staatsalterthümer § 186 Anm. 2, C. Humbert «Achaicum foedus» 24). Ἀλλ' ἐνῷ ἡ Ἀχαϊκὴ Συμποπολιτεία ἔφερε. κατὰ τὰ εἰρημένα. πάντας τοὺς χαρακτῆρας ἀληθοῦς πολιτείας. ἐξ ἑτέρου αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν Ἀχαϊκὴν Συμπολιτείαν μικροπολιτεῖαι ἐξηκολούθουν ὑπάρχουσαι ὡς πολιτεῖαι. ἑκάστη δὲ τούτων εἶχε τὸν λαόν της. τὴν ἐπικράτειάν της. τὰ ὄργανά της. καὶ ἦσκει ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ αὐτῆς πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐξ ἰδίου δικαίου. ἐφ' ὅσον ἡ σφαῖρα τῆς ἐνεργείας αὐτῆς δὲν περιωρίζετο ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τῆς Συμπολιτείας (Πλουτάρχου Ἄρατος XLIV: «Ἐκ τούτου τοῖς μὲν Ἀχαιοῖς πάλιν αἱ πόλεις ἅπασαι προσεχώρησαν. Ἀντίγονος δὲ τὸν Ἀκροκόρινθον παρέλαβεν, Ἄρατος δὲ στρατηγὸς αἱρεθεὶς ὑπ' Ἀργείων ἔπεισεν αὐτοὺς Ἀντιγόνῳ τά τε τῶν τυράννων καὶ τὰ τῶν προδοτῶν χρήματα δωρεὰν δοῦναι». Πλουτάρχου Φιλοποίμην XIII: «Ταῦτα μὲν οὖν καλὰ τοῦ Φιλοποίμενος· ἡ δ' εἰς Κρήτην αὖθις ἀποδημία Γορτυνίων δεηθέντων, ὡς χρήσαιντο πολεμοῦμενοι στρατηγῷ, διαβολὴν ἔσχεν, ὅτι τῆς πατρίδος αὐτοῦ πολεμουμένης ὑπὸ Νάβιδος ἀπῆν φυγομαχῶν ἢ φιλοτιμούμενος ἀχαίρως πρὸς ἑτέρους. Καίτοι συντόνως οὕτως ἐπολεμήθησαν Μεγαλοπολῖται κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον... Ἦσαν δέ τινες οἱ λέγοντες, ἑτέρους τῶν Ἀχαιῶν ἠρημένων ἄρχοντας, ἰδιώτην ὄντα τὸν Φιλοποίμενα χρῆσαι τὴν ἑαυτοῦ σχολὴν ἐφ' ἡγεμονίᾳ δεηθεῖσι τοῖς Γορτυνίοις. Χαλεπῶς δ' οὖν οἱ Μεγαλοπολῖται φέροντες ἐπὶ τούτῳ καὶ προδεδόσθαι νομίζοντες ἐπεχείρησαν ἀποξενοῦν αὐτόν», Livius XXXII. 22. 23, 25. XXXVIII. 32: «id ubi legati ad Achaeos rettulerunt, omnium civitatium quae eius concilii erant consensu bellum Lacedaemoniis indictum est», Πολυβίου II. 37, 11: «τἄλλα δ' εἶναι καὶ κοινῇ καὶ κατὰ πόλεις ἑκάστοις ταὐτὰ καὶ παραπλήσια». V. 93: «Ταῦτα δὲ ἁρμοσάμενος, διέλυε τοὺς Μεγαλοπολίτας πρὸς αὑτούς. κατὰ τὸ τῶν Ἀχαιῶν δόγμα... τοῖς μὲν γὰρ φρονήμασιν ἐμενον, ταῖς δὲ χορηγίαις καὶ κοινῇ καὶ κατ' ἰδίαν πρὸς πᾶν ἀδυνάτως εἶχον· διόπερ ἦν ἀμφισβητήτεως. φιλοτιμίας. ὀργῆς τῆς ἐν ἀλλήλοις. πάντα πλήρη... Πρῶτον μὲν ἠμφισβήτουν ὑπὲρ τοῦ τειχισμοῦ τῆς πόλεως... πρὸς δὲ τούτοις. εἰσφέρειν ᾤοντο δεῖν τοὺς κτηματικοὺς τὸ τρίτον μέρος τῆς γῆς εἰς τὴν τῶν προσλαμβανομένων οἰκητόρων ἀναπλήρωσιν· οἱ δὲ οὔτε τὴν πόλιν ἐλάττω ποιεῖν ὑπέμενον. οὔτε τὸ τρίτον τῶν κτήσεων εὐδόκουν εἰσφέρειν μέρος. Μάλιστά τε τῶν νόμων ὑπὸ Πρυτάνιδος γεγραμμένων πρὸς ἀλλήλους ἐφιλονείκουν. ὃν ἔδοχε μὲν αὐτοῖς νομοθέτην Ἀντίγονος. ἦν δὲ τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἐκ τοῦ Περιπάτου καὶ ταύτης τῆς αἱρέσεως». XXXVIII. 3: «Ὁ δὲ Κριτόλαος. χωρισθέντων τούτων. ἐπιπορευόμενος κατὰ τὸν χειμῶνα τὰς πόλεις, ἐκκλησίας

συνῆγε, προφάσει χρώμενος, ὅτι βούλεται τὰ ῥηθέντα πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ πρὸς τοὺς ἐν τῇ Τεγέᾳ διασαφεῖν αὐτοῖς· τῇ δ' ἀληθείᾳ, κατηγορίαν ποιούμενος Ῥωμαίων, καὶ πᾶν τὸ λεγόμενον ὑπ' ἐκείνων ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐκδεχόμενος. Ἐξ ὧν δυσμένειαν καὶ μῖσος ἐνειργάζετο τοῖς ὄχλοις. Ἅμα δὲ τούτοις παρήγγειλε τοῖς ἄρχουσι, μὴ πράττειν τοὺς ὀφειλέτας, μηδὲ παραδέχεσθαι τοὺς ἀπαγομένους εἰς φυλακὴν πρὸς τὰ χρέα. καὶ τοὺς ἐράνους ἐπιμόνους ποιεῖν, ἕως ἂν λάβῃ τὰ τοῦ πολέμου χρίσιν». XVI. 36 : «Λοιπὸν ἐπιστολὰς ἔγραψε πρὸς πάσας τὰς πόλεις... Ἐγέγραπτο δ' ἐν ταῖς πρώταις τοῖς ἀποτελείοις τοιαῦτα. Ὅταν κομίσησθε τὴν ἐπιστολήν...» Παυσανίου VII. 9, 4 : «Ἀχαιῶν μὲν γὰρ εἴρητο ἀπὸ τοῦ κοινοῦ παρὰ τὴν Ῥωμαίων βουλὴν ἀπιέναι πρέσβεις, ἰδίᾳ δὲ ἀπείρητο μὴ πρεσβεύεσθαι τὰς πόλεις ὅσαι συνεδρίου τῶν Ἀχαιῶν μετεῖχον». Καὶ ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν Ἑλληνικῶν Ἐπιγραφῶν τοῦ Dittenberger εὑρίσκει τις ἐπιγραφὰς μαρτυρούσας τὴν αὐθυπαρξίαν τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν: Guilelmus Dittenberger Sylloge inscriptionum Graecarum no 178 «---ραιν... /...μον πέμπ/η/ι εἴτε ἄρχων...]ιέσι εἴτε /ἰ/διώτας ψαφοφορέοι [---/ ὀφλέτω] τριάκοντ[α τά]λαντα ἱερὰ τοῦ Διὸ[ς τοῦ Ἀμαρίου, καὶ ἐξέστω τῶι βουλομένωι αὐ//τῶι δίκαν θ]ανάτου εἰσάγειν εἰς τὸ κοινὸν τ[ῶν Ἀχαιῶν---ὀμνυόντων τὸν/ὅρκον τὸν αὐ]τὸν οἱ Ὀρχομένιοι καὶ οἱ Ἀχαιοί, ἐμμ[ὲν Αἰγίωι οἱ σύνεδροι τῶν Ἀχαι/ῶν καὶ ὁ στρατ]αγὸς καὶ ἵππαρχος καὶ ναύαρχος, ἐν δ[ὲ Ὀρχομενῶι οἱ ἄρχοντες /τῶν Ὀρχομενίων]», no 242 : «Ἐπὶ Θεοκόλου Λέωνος, γραμματέ/ος τοῦ συνεδρίου Στρατοκλέος. Κόϊντος Φάβιος Κοΐντου Μάξιμος, ἀνθύπατος Ῥωμαίων, Δυμαί/ων τοῖς ἄρχουσι καὶ συνέδροις καὶ τῆι πόλει χαίρειν· τῶν περὶ/ Κυλλάνιον συνέδρων ἐμφανισάντων μοι περὶ τῶν συντελε/σθέντων παρ' ὑμῖν ἀδικημ/ά/των, λέγω δὲ περ/ὶ/ τῆς ἐμπρήσε/ως καὶ φθορᾶς τῶν ἀργ/εί/ων καὶ τῶν δημοσίων γραμμάτων, ὧν ἐγε/γόνει ἀρχηγὸς τῆς ὅλης συγχύσεως Σῶσος Ταυρομένεος ὁ/καὶ τοὺς νόμους γράψας ὑπεναντίους τῆι ἀποδοθείσηι τοῖς// [Ἀ]χαιοῖς ὑπὸ Ῥωμαίων πολιτ[εία]ι, περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος διή[λ]θ[ο/μεν ἐν Πά]τραις μετὰ τοῦ πα[ρ]όν[το]ς [σ]υνβουλίου· οὗν οἱ διαπρα/[ξά]μενοι ταῦτα ἐφαίνοντό μοι τῆς χειρίστης κα[τασ]τάσεως/[κα]ὶ ταραχῆς κα[τάπειράν] ποιούμενο[ι,---, οὐ μό[νον---] τῆς πρ[ὸς ἀ]λλή/λ/ου[ς] [α] συναλλ[αγῆς) καὶ χρε---//--ἀλλὰ καὶ [τ]ῆς ἀποδεδομένης κατὰ [κ]οινὸν τοῖς Ἕλλ[ησιν ἐ]λευθερίας ἀλλοτρία καὶ τῆ[ς] ἡμετέ[ρα]ς προαιρέσεως, ἐ[γώ, πα]/ρασχόμενων τῶν κατηγόρων ἀληθινὰς ἀποδείξεις, Σῶ/σον μέν, τὸν γεγονότα ἀρχηγὸν [τ]ῶν πραχθέντων καὶ νο/μογραφήσαντα ἐπὶ καταλύσει τῆς ἀποδοθείσης πολιτεί//[α]ς, κρίνας ἔνοχον εἶναι θανάτωι παρεχώρ/η/σα, ὁμοίως δὲ καὶ [Φορ]μίσκον Ἐχε-

χῆς ἐκείνης κατώρθωσαν νὰ συλλάβωσι τὴν ἔννοιάν τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας [13].

Αἱ ἰδιαίτεραι περιστάσεις τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ὡδήγησαν ταύτας εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1787, ὅπερ, ἐνῷ ἐξ ἑνὸς ἐσκόπει νὰ παρακάμψῃ τὰ ἐλαττώματα τοῦ πολιτεύματος τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας των, ὤφειλεν ἐξ ἑτέρου νὰ συμβιβάσῃ τὰ συγκρουόμενα συμφέροντα τῶν διαφόρων πολιτειῶν καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν γνωμῶν τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἀμερικῆς. Τοιουτοτρόπως ἐκ πρακτικῶν λόγων καὶ οὐχὶ πρὸς ἐφαρμογὴν θεωρητικῶν κανόνων αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Βορείου Ἀμερικῆς κατέληξαν εἰς τὴν Ὁμοσπονδιακὴν πολιτείαν [14].

σθένεος τῶν δαμιοργῶν τὸν συμπράξαντα [τοῖς] ἐμπρήσασι τὰ ἀρχεῖα καὶ τὰ δημόσια γράμματα, ἐπεὶ καὶ [αὐτὸς] ὡμολόγησεν. Τιμόθεον δὲ Νικία τὸμ μετὰ τοῦ Σώσου/ [γεγονό]τα νομογράφον, ἐπεὶ ἔλασσον ἐφαίνετο ἠδικηκώς, ἐ//[κέλευσα] προάγειν εἰς Ῥώμην...», no 316: «Ἐπὶ Θεοκόλου Ἀριστολαΐδα. /βουλάρχου Τιμοκράτεος, προστάτα Κυλ[λ]ιος, γραμματιστᾶ δαμοσι//οφυλάκων Μενάνδρου,/ τούς δε ἁ πόλις πολί/τας ἐποιήσατο συμπολε/μήσαντες τὸμ πόλεμον /καὶ τὰμ πόλιν συνδια/ σώισαντες, κρίνασα κα θ' ἕνα ἕκαστον» (πρβ. καὶ K. F. Hermann Lehrbuch der griechischen Staatsalterthümer § 186, Toepffer «Achaia» 169, G. Gilbert Handbuch der griechischen Staalsalterthümer II 123, Vischer Kleine Schriften I. 568 ff, Welcker «Ahäischer Bund» 118).

[13] Πολυτίμους πληροφορίας περὶ τῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐπικρατησάσῶν ἰδεῶν ὡς πρὸς τὰς ἑνώσεις τῶν πολιτειῶν παρέχει ὁ Otto Gierke ἐν τῇ σοφῇ αὐτοῦ συγγραφῇ: Untersuchungen zur deutschen Staats=und Rechtsgeschichte VII. Johannes Althusius fünftes Kapitel: Die Idee des Foederalismus 226 ff, καὶ ἰδίως 237 ff, ἔνθα εὑρίσκει τις τὰς θεωρίας τῶν διαφόρων συγγραφέων τοῦ μέσου αἰῶνος περὶ τῶν ἑνώσεων τῶν πολιτειῶν.

[14] Ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, κηρύξασαι τὴν ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ ἀναλαβοῦσαι ἀπὸ κοινοῦ τὸν κατὰ τῆς μητροπόλεως ἀγῶνα, συνέστησαν τὸ πρῶτον μεταξύ των Πολιτικὴν Ὁμοσπονδίαν, ἥτις καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἕνεκα τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ὑπῆρξεν ἀσθενής, καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρή-

Τὸ παράδειγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἠκολούθησε βραδύτερον ἡ Ἑλβετία, μεταβᾶσα ἀπὸ

νης κατεδείχθη ἀνίκανος νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ἁρμονίαν τῶν Ἀμερικανικῶν πολιτειῶν, καταφανεστάτη δὲ κατέστη ἡ ἀνεπάρκεια αὐτῆς κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1786 ἐκραγεῖσαν στάσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ Massachusetts. Ὁ ἐπερχόμενος κίνδυνος ἐγένετο καταφανὴς εἰς τοὺς μεγάλους Ἀμερικανοὺς πατριώτας, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ προλάβωσι τὰ ἐπικείμενα κακὰ διὰ καταλλήλου μεταρρυθμίσεως τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Τῇ προτάσει τῆς πολιτείας Virginia ἐν ἔτει 1786 συνῆλθεν ἐν τῇ μικρᾷ πόλει Annapolis τῆς πολιτείας Maryland Συνέλευσις (Convention) πρὸς διακανονισμὸν ἐμπορικῶν τινων ζητημάτων· ἡ Συνέλευσις ὅμως αὕτη ἀπεφάσισε νὰ καταλίπῃ ἀνεκπλήρωτον τὴν ἐντολὴν αὐτῆς καὶ ἐπρότεινε τὴν συγκρότησιν Γενικῆς Συνελεύσεως, ἥτις ὤφειλε νὰ συζητήσῃ τὴν θέσιν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν καὶ ἐξετάσῃ τὰς εἰς τὸ πολίτευμα ἐπενεκτέας μεταρρυθμίσεις, ὅπως τοῦτο ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Ἀμερικανικῆς ἑνώσεως (Union). Οὕτω τῇ 14 Μαΐου 1787 συνῆλθεν ἡ Γενικὴ Συνέλευσις αὕτη ἐν τῇ πόλει Philadelphia καὶ εἰς ταύτην ὀφείλεται τὸ Σύνταγμα τοῦ 1787, ὅπερ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἰσχύει ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Βορείου Ἀμερικῆς πρβ. H. v. Holst Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika 10 ff, Ed. Laboulaye Histoire des États-Unis III 181 suiv. Rüttimann Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht I 39 ff). Ἀλλ' ὅμως ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ καὶ αἱ περὶ τοῦ πολιτεύματος γνῶμαι τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐπαναστάσεως διίσταντο καὶ τὰ συμφέροντα τῶν Ἀμερικανικῶν πολιτειῶν συνεκρούοντο πρὸς ἄλληλα. Μία μερὶς τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἀμερικῆς, εἰς οὓς κατελέγετο ὁ εὐφραδέστερος τῶν ῥητόρων τῆς πολιτείας Virginia καὶ πρῶτος ἀπόστολος τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐπαναστάσεως Patrick Henry, ὁ Jefferson, ὁ George Mason, ὁ Monroë, ὁ Rufus King, ὅστις ὅμως μετὰ τὴν στάσιν τῆς πολιτείας Massachusetts μετέστη εἰς τὸ ἀντίθετον στρατόπεδον, καὶ ἄλλοι, ἀνθίστατο εἰς τὴν ἰδέαν τῆς Ἀμερικανικῆς ἑνότητος, ὑπερμαχοῦσα τῆς κυριαρχίας τῶν κατὰ μέρος Ἀμερικανικῶν πολιτειῶν. Δι' αὐτοὺς δὲν ὑπῆρχεν Ἀμερικανικὸς λαός, ἀλλ' ὑπῆρχον κυρίαρχοι Ἀμερικανικαὶ πολιτεῖαι, ἑκάστη τῶν ὁποίων εἶχε τὸν ἑαυτῆς λαόν. Ἀπῄτουν οὗτοι τὴν ἐξακολούθησιν τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας ἐπὶ τῇ βάσει συμβάσεως μεταξὺ τῶν Ἀμερικανικῶν πολιτειῶν, ἐχουσῶν τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ἐλευθερίαν ν' ἀποχωρήσωσι κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐκ τῆς τοιαύτης Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας.

τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας εἰς τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ Συντάγματος τοῦ 1848. Τὸ Ἑλβε-

---

Καὶ μετὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1787 ἐξηκολούθησε κρατοῦσα ἡ θεωρία αὕτη, ἠμφισβητεῖτο δὲ ἡ ἰδιότης τοῦ Συντάγματος τούτου ὡς θεμελιώδους νόμου ὑποχρεωτικοῦ διὰ τὰς κατὰ μέρος πολιτείας καὶ ἐχαρακτηρίζετο τοῦτο ἁπλῆ σύμβασις μεταξὺ τῶν διαφόρων πολιτειῶν, ὧν ἑκάστη διετήρησε τὸ δικαίωμα τῆς κατὰ βούλησιν ἀποχωρήσεως ἐκ τῆς τοιαύτης ὁμοσπονδίας· ἀπεκλείετο δὲ διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἰδέα τῆς ὑπάρξεως Ἀμερικανικοῦ λαοῦ. Ἡ θεωρία αὕτη γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Nullificationstheorie» ἔσχεν ὑπέρμαχον τὸν Calhoun, ἀπὸ δὲ τῆς ἐκβάσεως τοῦ Ἀμερικανικοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἔχει ἱστορικὴν πλέον ἀξίαν πρβ. Rüttimann I. 62 ff, H. v Holst 23 ff, G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 187 ff, 254, R. v. Mohl Die Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften I. 570 ff). Ἓξ ἑτέρου ἄλλη μερίς, ἔχουσα ἐπὶ κορυφῆς τὸν μέγαν πολίτην τῆς Ἀμερικῆς Washington καὶ ἀριθμοῦσα μεταξὺ τῶν ἄλλων μελῶν της τοὺς μεγάλους πολιτικοὺς ἄνδρας τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐπαναστάσεως Hamilton, Madison, Jay, Wilson, ἐπεδίωκε τὴν ἐγκαθίδρυσιν ἐνιαίας τινὸς ἐθνικῆς κυβερνήσεως, ἐχούσης εὐρεῖαν βάσιν τὸν Ἀμερικανικὸν λαὸν καὶ δύναμιν νὰ ἐπιβάλῃ ἀπ' εὐθείας εἰς αὐτὸν τὴν θέλησίν της. Ἡ μερὶς αὕτη εὑρίσκεται εἰς προφανῆ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Nullificationstheorie, ἧς τὴν ἀνασκευὴν μετ' ἐπιτυχίας διεξήγαγεν ἐν Ἀμερικῇ ὁ Webster (πρβ. Rüttimann I. 71 ff, G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 255). Καὶ πάλιν ἐνῷ αἱ μικραὶ πολιτεῖαι διέβλεπον τὴν ὑποδούλωσιν αὐτῶν ἐν τῇ συγκροτήσει τοῦ σώματος τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἀμερικανικοῦ λαοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πληθυσμοῦ ἑκάστης τῶν πολιτειῶν, αἱ μεγάλαι πολιτεῖαι δὲν κατεδέχοντο νὰ ἐξισωθῶσι πρὸς τὰς μικράς, δεχόμεναι ἄλλο σύστημα ἐκλογῆς παρέχον ἴσον ἀριθμὸν ἀντιπροσώπων εἰς πάσας τὰς πολιτείας. Αἱ συγκρουόμεναι γνῶμαι τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἀμερικῆς καὶ τὰ ἀντίθετα συμφέροντα τῶν Ἀμερικανικῶν πολιτειῶν ἔπρεπε νὰ συμβιβασθῶσι κατὰ τρόπον ἱκανοποιοῦντα πάντας, καὶ ὁ τρόπος οὗτος ἐξευρέθη ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1787. Ἐγένετο μὲν δεκτὴ ἡ εὐρεῖα βάσις τῆς ἀντιπροσωπείας ὁλοκλήρου τοῦ Ἀμερικανικοῦ λαοῦ καὶ ἐδημιουργήθη Ἐθνικὴ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνησις, ἀπεδόθη ὁηλονότι εἰς τὴν Ἀμερικανικὴν Συμπολιτείαν ἡ ἰδιότης τῆς πολιτείας, καὶ ἐπροικίσθη αὕτη διὰ τῶν ἀναγκαίων ὀργάνων πρὸς ἐνάσκησιν τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας, διετηρήθη ὅμως ἐξ ἑτέρου ἡ αὐτονομία τῶν ἀποτελουσῶν τὴν Ἀμερικανικὴν Συμπολιτείαν πολιτειῶν καὶ ἀφέθη

τικὸν Σύνταγμα τοῦτο μετὰ γενομένην ἐν ἔτει 1872 ματαίαν

εἰς αὐτὰς ἡ πρὸς ἐπιδίωξιν τοῦ ἑαυτῶν σκοποῦ ἀναγκαία πολιτικὴ ἐξουσία, ἣν αὗται ἀσκοῦσιν ἐξ ἰδίου δικαίου καὶ οὐχὶ κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας (par délégation). ἑπομένως ἐξακολουθοῦσιν αὗται οὖσαι αὐθύπαρκτοι πολιτεῖαι. Ἐχορηγήθη εἰς τὰς μεγάλας πολιτείας τὸ πλεονέκτημα. ὅπως ἀποστέλλωσιν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Ἀμερικανικὴν Βουλὴν ἀναλόγως τοῦ ἑαυτῶν πληθυσμοῦ καὶ ἐξησφαλίσθη εἰς αὐτὰς διὰ τοῦτο ἡ πλειοψηφία καὶ ἡ ἐπικράτησις ἐν τῇ Ἀμερικανικῇ Βουλῇ (Σύνταγμα τοῦ 1787 art. I. sect. 2). ἐξ ἑτέρου δ' ὅμως ἐχορηγήθησαν ἴσα δικαιώματα εἰς πάσας τὰς πολιτείας κατὰ τὴν ἐν τῇ Ἀμερικανικῇ Γερουσίᾳ ἀντιπροσώπευσιν αὐτῶν, διότι εἰς τὴν Γερουσίαν ἑκάστη τῶν πολιτειῶν ἀποστέλλει δύο γερουσιαστὰς ἐκλεγομένους ὑπὸ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος αὐτῆς (art. I. sect. 3). ἐξισώθησαν δ' οὕτως αἱ μικραὶ πολιτεῖαι πρὸς τὰς μεγάλας ἐν τῇ Γερουσίᾳ καὶ ἐξησφαλίσθησαν κατὰ παντὸς κινδύνου, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἀπειλήσῃ τὰς ἐλευθερίας των ἕνεκα τῆς ὑπεροχῆς τῶν μεγάλων πολιτειῶν (πρβ. H. v. Holst 12 ff, G Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 288 Anm. 49). Περὶ τοῦ Ἀμερικανικοῦ πολιτεύματος ἐπανειλημμένως ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω (πρβ. § 1 σημ. 18, § 3 σημ. 29 ἐπ.). Αἱ κύριαι γραμμαὶ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1787, αἱ δοῦσαι εἰς τὸ Ἀμερικανικὸν πολίτευμα τὴν μορφὴν τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας καὶ κανονίσασαι τὰς σχέσεις ταύτης πρὸς τὰς κατὰ μέρος πολιτείας, εἰσὶ περίπου αἱ ἑξῆς. Ἡ νέα πολιτικὴ μορφὴ τῆς Ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας δὲν στηρίζεται πλέον ἐπὶ συμβάσεως, ὡς ἐστηρίζετο ἡ προηγηθεῖσα ταύτης, ἡ τῆς Ἀμερικανικῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας τοῦ 1776, ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ Συντάγματος. Ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1787 ὁ Λαὸς τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν *διατάσσει* τὴν ἰσχὺν τοῦ Συντάγματος ὡς θεμελιώδους νόμου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ὑποχρεωτικοῦ, παρέχοντος διὰ τοῦτο κυβέρνησιν διαρκῆ καὶ ἐγκαθιδρύοντος ἐξουσίας ἀμεταχλήτους, μὴ δυναμένας νὰ περιορισθῶσιν ἢ ἀνακληθῶσι κατ' ἀρέσκειαν, ὡς συμβαίνει ἐν τῇ Πολιτικῇ Ὁμοσπονδίᾳ, ἥτις στηρίζεται ἐπὶ συμβάσεως μεταξὺ πολιτειῶν ἀνεξαρτήτων καὶ κυριάρχων, ἐπὶ τέλους μὴ δεσμευομένων ἐκ ταύτης, εἰμὴ ἐφ' ὅσον χρόνον ἀρέσκει τοῦτο εἰς ἑκάστην αὐτῶν. Ἡ Ἀμερικανικὴ συμπολιτεία ὑφίσταται δυνάμει τοῦ Συντάγματος τοῦ 1787, ἐφ' ὅσον ὁ Ἀμερικανικὸς λαὸς δὲν ἀποφασίζει τὴν διάλυσιν αὐτῆς, ὑποχρεωτικῶς διὰ τὰς ἀποτελούσας αὐτὴν πολιτείας, καὶ πᾶσα ἀπόπειρα τούτων πρὸς ἀποσχίρτησιν ἀπὸ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας προσδίδωσιν εἰς τὴν ἀποσχιρτήσασαν τὸν χαρακτῆρα ἐπαναστάτου καὶ χορηγεῖ εἰς τὰς

ἀπόπειραν μετερρυθμίσθη ἐν ἔτει 1874, καὶ σήμερον διέπει τὰ

Ἡνωμένας Πολιτείας τὸ κυριαρχικὸν δικαίωμα νὰ προσενεχθῶσι πρὸς αὐτὴν ὡς πρὸς ἐπαναστάτην καὶ προδότην (πρβ. J. Story Commentaire sur la Constitution des États-Unis I. 178 suiv, H. v. Holst 17, 25 ff.). Ἡ Ἀμερικανικὴ Συμπολιτεία, λαβοῦσα οὕτω τὴν μορφὴν πολιτείας, ἀσκεῖ πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐξ ἰδίου δικαίου ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ ἀποτελοῦντος ταύτην Ἀμερικανικοῦ λαοῦ δι' ἰδίων ὀργάνων, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνάγκην πρὸς τοῦτο τῆς μεσολαβήσεως τῶν ἀποτελουσῶν ταύτην πολιτειῶν. Λαὸς τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας ταύτης εἶναι ὁλόκληρος ὁ Ἀμερικανικὸς λαὸς καὶ Ἐπικράτεια αὐτῆς ὁλόκληρος ἡ Ἐπικράτεια τῶν ἀποτελουσῶν ταύτην πολιτειῶν (πρβ. Rüttimann I. 51 ff, 63 ff, Alexis de Tocqueville De la Démocratie en Amérique I. 254, Federalist No 15, 16, καὶ Ν. Σαριπόλου Τὰ τῶν Ἐθνῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ νόμιμα σελ. 46). Καὶ δὴ ἡ Ἀμερικανικὴ Συμπολιτεία ἀσκεῖ νομοθετικὴν ἐξουσίαν διὰ τοῦ Κοινοβουλίου της (Congress) (Σύνταγμα 1787 art. I. sect. 1) ἐφ' ὡρισμένων ἀντικειμένων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἰκονομικῶν καὶ στρατιωτικῶν, καὶ περιβάλλει τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν νομοθετικῶν μέτρων της ὄργανα διὰ τῆς πρὸς τοῦτο ἀναγκαίας δυνάμεως (art I. sect. 8, art. IV. sect. 1), ἐνῷ ἐξ ἑτέρου ὡρισμένα ἀντικείμενα εἶναι ἐξῃρημένα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν, καὶ ἄλλα πάλιν μόνον τῇ συναινέσει καὶ τῇ ἐποπτείᾳ τοῦ Κοινοβουλίου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν (art. I. sect. 10)· τὸ Σύνταγμα δὲ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν καὶ οἱ ἐπὶ τῇ βάσει τούτου ψηφισθέντες νόμοι ὑπὸ τοῦ Κοινοβουλίου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ὡς καὶ αἱ ὑπὸ τὴν αὐθεντίαν τῆς Ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας συνομολογηθεῖσαι συμβάσεις κατισχύουσι τοῦ Συντάγματος καὶ τῶν νόμων ἑκάστης τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν καὶ ἐφαρμόζονται ἐν περιπτώσει συγκρούσεως ὑπὸ τῶν δικαστηρίων καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν (art. IV.). Ἐπίσης ἀσκεῖ ἡ Ἀμερικανικὴ Συμπολιτεία ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν διὰ τοῦ Προέδρου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν (art. II. sect. 1), ἔχοντος ὡρισμένα καθήκοντα καὶ ἐνασκοῦντος ταῦτα ἀπ' εὐθείας ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς ἐπικρατείας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν (art. II. sect. 2). Τέλος ἀσκεῖ αὕτη δικαστικὴν ἐξουσίαν διὰ τῶν δικαστηρίων της (art. III. sect. 1) ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς ἐπικρατείας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, καὶ ἡ δικαιοδοσία αὐτῶν οὐ μόνον ἐπεκτείνεται ἐπὶ πάντων τῶν ἀντικειμένων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ Σύνταγμα, τοὺς νόμους, τὰς συμβάσεις καὶ εἰς τὰ ὄργανα τῆς

τῆς Ἑλβετικῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας τὸ Σύνταγμα τοῦ 1874 [15].

Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας. ἀλλὰ προσέτι καὶ εἰς τὰς διαφορὰς μεταξὺ τῶν διαφόρων πολιτειῶν τῶν ἀποτελουσῶν τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν, ὡς καὶ εἰς τὰς διαφορὰς μεταξὺ μιᾶς πολιτείας καὶ πολιτῶν ἑτέρας πολιτείας, ἢ εἰς τὰς διαφορὰς μεταξὺ πολιτῶν διαφόρων πολιτειῶν κλπ. (art III. sect. 2). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σαφῶς προκύπτει, ὅτι αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἀποτελοῦσιν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν ἢ Συμπολιτείαν, ἔχουσαν πάντα τὰ διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας ἀναγκαῖα στοιχεῖα· ἤτοι ἔχει αὕτη λαόν, ἐπικράτειαν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐξ ἰδίου δικαίου. Ἐξ ἑτέρου ὅμως ἐν τῇ συνθέτῳ ταύτῃ πολιτικῇ μορφῇ δὲν ἐξαφανίζονται αἱ ἀποτελοῦσαι ταύτην κατὰ μέρος πολιτεῖαι, οὐδὲ μεταβάλλονται αὗται εἰς ἁπλᾶς διοικητικὰς διαιρέσεις τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας. ἀλλ' ἐξακολουθοῦσιν ὑπάρχουσαι ὡς αὐτόνομοι πολιτεῖαι, ἔχουσαι ἑκάστη τὸν ἑαυτῆς λαόν, τὴν ἑαυτῆς ἐπικράτειαν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐξ ἰδίου δικαίου, ἐφ' ὅσον τὸ Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν δὲν περιώρισε ταύτην διὰ τῆς ἀναθέσεως ὡρισμένων λειτουργιῶν εἰς τὰ ὄργανα τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας. Ἀνωτέρω (§ 3. σημ. 30 ἐπ. ὡμιλήσαμεν περὶ τῶν Συνταγμάτων τῶν Ἀμερικανικῶν Πολιτειῶν καὶ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ταῦτα διατάσσουσι τὰ τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Αὐτὸ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1787 ἀναγνωρίζει τὴν ὕπαρξιν τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν καὶ διαρκῶς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ λαοῦ αὐτῶν, περὶ τῶν νομοθετικῶν σωμάτων αὐτῶν, περὶ τῆς ἐθνοφυλακῆς αὐτῶν, περὶ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος αὐτῶν κλπ. (art. I. sect. 2, 3, 4, 10, art. II. sect. 1, 2, art. IV. sect. 1, 4, art. V)· ἐν τοῖς Amendements δὲ (art. X.) ῥητῶς διατάσσεται, ὅτι τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα τὸ Σύνταγμα δὲν μεταβιβάζει εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας, ἢ δὲν ἀπαγορεύει εἰς τὰς κατὰ μέρος πολιτείας, ἀνήκουσιν εἰς τὰς κατὰ μέρος πολιτείας ἢ εἰς τὸν Λαὸν (πρβ. ἀνωτέρω § 1 σημ. 18, Ed. Laboulaye Histoire des États-Unis III. 49 suiv.). Τὰς τοῦ Ἀμερικανικοῦ πολιτεύματος γενικὰς γραμμὰς ἐκτίθησι καὶ ὁ N. I. Σαρίπολος ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ Τὰ τῶν Ἐθνῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ νόμιμα σελ. 47 ἐπ.

[15] Ἀφ' ἧς ἐν Ἑλβετίᾳ διὰ τῆς συμβάσεως τοῦ 1815 συνέστη ἡ Ἑλβετικὴ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία, ἡ Ἑλβετία δὲν ἐπαύσατο συνταρασσομένη ὑπὸ ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν, οὓς ὁ ὁμοσπονδιακὸς ὀργανισμὸς αὐτῆς ἠδυνάτει νὰ καταστείλῃ. Τὴν εἰρήνην καὶ τὴν πρόοδον αὐτῆς ἐπανεῦρεν ἡ Ἑλβετία διὰ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τῆς Πολιτικῆς

Ἡ Βορειογερμανικὴ Ὁμοσπονδία (Norddeutscher Bund) τὸ πρῶτον διὰ τοῦ Συντάγματος αὐτῆς τοῦ ἔτους 1867 καὶ

Ὁμοσπονδίας εἰς τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν, συντελεσθείσης διὰ τοῦ Ἑλβετικοῦ Συντάγματος τῆς 12 Σεπτεμβρίου 1848, ὅπερ ἐν πολλοῖς συνετάχθη κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Ἀμερικανικοῦ Συντάγματος τοῦ 1787. Ὁ Rüttimann (Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht I. 25) διδάσκει, ὅτι ἐν ἔτει 1848 ἡ εἰς τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν μετάβασις δὲν ἐγένετο ἕνεκα τοῦ παραδείγματος τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἢ ἕνεκα θεωρητικῶν λόγων, ἀλλ' ἕνεκα λόγων ἀνάγκης, ἡ δὲ ὁμοιότης κατὰ τὴν ἐξέλιξιν ἐξηγεῖται διὰ τοῦ ἀξιώματος, καθ' ὃ «αἱ αὐταὶ αἰτίαι παράγουσι τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα». Ἀπὸ τοῦ ἔτους ὅμως 1864 ἤρξατο σχηματιζόμενον ῥεῦμα μεταρρυθμιστικὸν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1848 μεταξὺ τοῦ Ἑλβετικοῦ Λαοῦ· ὅτε δὲ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1866 ἡ νίκη ἐστέψε τὰ Πρωσσικὰ ὅπλα, ἠὐξήσεν ἐν Ἑλβετίᾳ ἐπαισθητῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος, τῶν ἐπιδιωκόντων μείζονα συγκέντρωσιν καὶ ἐνίσχυσιν τῆς ὁμοσπονδιακῆς ἐξουσίας. Ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης κινήσεως κατωρθώθη, ὥστε ἐν ἔτει 1872 νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν ψῆφον τοῦ Ἑλβετικοῦ λαοῦ Σχέδιον Συντάγματος, ὅπερ ὅμως προσέκρουσεν εἰς ῥεῦμα ἀντιπολιτεύσεως, χαρακτηρισθὲν ἄγαν συγκεντρωτικόν, κατεψηφίσθη δὲ διὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας τοῦ Ἑλβετικοῦ λαοῦ καὶ ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν (Καντονίων). Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν ταύτην οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Ἑλβετικοῦ Συντάγματος τοῦ 1848 ἐξηκολούθησαν τὰς πρὸς ἀναθεώρησιν ἐνεργείας των καὶ κατώρθωσαν τὴν ἐν ἔτει 1874 διὰ μεγάλης πλειοψηφίας τοῦ Ἑλβετικοῦ λαοῦ καὶ τῶν Καντονίων ἐπιψήφισιν τοῦ νῦν ἰσχύοντος Ἑλβετικοῦ Συντάγματος τοῦ 1874, στηριζομένου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τοῦ ἀπορριφθέντος σχεδίου τοῦ 1872 μετά τινων τροποποιήσεων (πρβ. J. J. Blumer Handbuch des schweizerischen Bundesstaatsrechts, zweite Ausgabe von J. Morel, I. 140 ff, 160, Alois von Orelli: Das Staatsrecht der schweizerischen Eidgenossenschaft 22 ff, F. R. Dareste: Les Constitutions modernes, deuxième édition, I. 482 suiv.). Ὡς εἴρηται, διὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1848 ἡ Ἑλβετικὴ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία μετεβλήθη εἰς Ἑλβετικὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν. Ἔπαυσε πλέον αὕτη στηριζομένη εἰς σύμβασιν μεταξὺ τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν (Καντονίων), ἀπὸ τῆς ὁποίας ἑκάστη τούτων ἠδύνατο ἐπὶ τέλους ν' ἀποσυρθῇ, καὶ ἀπέκτησε Σύνταγμα, νόμον θεμελιώδη καὶ ὑποχρεωτικὸν διά τε τὰς κατὰ μέρος πολιτείας καὶ διὰ τὸν Ἑλβετικὸν λαόν, μὴ ἐπιδεκτικὸν

εἶτα, ὅτε διὰ τῆς προσχωρήσεως τῶν μεσημβρινῶν Γερμανικῶν

δὲ μεταβολῆς κατ' ἄλλον τρόπον ἢ κατὰ τὸν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου διαγραφόμενον διὰ τὴν ἀναθεώρησιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1848 καὶ εἶτα τοῦ 1874 ἡ νέα πολιτικὴ μορφὴ στηρίζεται ἐπὶ τῆς εὐρείας βάσεως τοῦ Ἑλβετικοῦ λαοῦ, ὅστις χρησιμεύει ὡς ὄργανον τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας (πρβ. ἄρθ. 121 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1874 καὶ ἄρθρ. 113, 114 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1848, ἔνθα ἀπαιτεῖται ἡ ψῆφος τοῦ Ἑλβετικοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος· ἐπίσης δὲ ὁ ὁμοσπονδιακὸς Νόμος τῆς 17 Ἰουνίου 1874 ὑποβάλλει εἰς τὴν ψῆφον τοῦ Ἑλβετικοῦ λαοῦ τοὺς ὁμοσπονδιακοὺς νόμους, ἂν ἡ περὶ τούτου αἴτησις ὑποστηρίζηται ὑπὸ 30,000 πολιτῶν, ἢ ὑπὸ 8 Καντονίων) καὶ ὑπόκειται εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν αὐτῆς ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν (Καντονίων). Ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία ἀπέκτησεν ἴδια ὄργανα πρὸς ἐνάσκησιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ἀπέκτησε πολιτικὴν ἐξουσίαν εὐρεῖαν, ἣν ἐνασκεῖ ἀμέσως διὰ τῶν ὀργάνων αὐτῆς ἐπὶ πάσης τῆς ἐπικρατείας τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας ἐξ ἰδίου δικαίου. Καὶ δὴ ἡ Ἑλβετικὴ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία ἔχει ἴδια ὄργανα νομοθετικά, τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Συνέλευσιν (Bundesversammlung, Assemblée fédérale), συγκειμένην ἐκ δύο σωμάτων, ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου (Nationalrath, Conseil national), ἐκλεγομένου ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Ἑλβετικοῦ λαοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἀντιπροσωπεύοντος τὸν Ἑλβετικὸν λαόν, καὶ ἐκ τοῦ Συμβουλίου τῶν Πολιτειῶν (τῶν τάξεων) (Ständerath, Conseil des États), συγκροτουμένου ἐκ δύο ἀντιπροσώπων ἑκάστου Καντονίου, ἐκλεγομένων κατὰ ποικίλον τρόπον ἐν τοῖς διαφόροις Καντονίοις, καὶ ἀντιπροσωπεύοντος τὰς κατὰ μέρος πολιτείας (πρβ. ἄρθρ. 71 ἐπ., 80 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1874, ἄρθρ. 60 ἐπ., 69 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1848 καὶ A. von Orelli 28 ff)· ἔχει δ' ἐπὶ πλέον ἴδιον νομοθετικὸν ὄργανον τὸν Ἑλβετικὸν λαόν, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω. Εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν νομοθετικῶν ὀργάνων τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας ὑπάγονται ἀποκλειστικῶς ὡρισμένοι κλάδοι τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ ἐξαιρεθέντες τῆς δικαιοδοσίας τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν, οἵτινες εἰσὶ π. χ. ὁ ὀργανισμὸς τῶν διαφόρων ὀργάνων τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας, τὸ δικαίωμα τοῦ πολέμου καὶ τῆς εἰρήνης, τῆς συνομολογήσεως συμμαχιῶν καὶ συμβάσεων μετ' ἄλλων πολιτειῶν, τὸ δικαίωμα τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῆς διαθέσεως τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ στρατοῦ, ἡ ἐπιψήφισις τοῦ ἐτησίου προϋπολογισμοῦ καὶ ὁ ἔλεγχος τοῦ ἀπολογισμοῦ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας, ἡ κατασκευὴ δημοσίων ἔργων ἐνδιαφερόντων τὴν Ἑλβετίαν ἢ σπουδαῖον μέρος αὐτῆς,

πολιτειῶν ἐπεξετάθη μετασχηματισθεῖσα εἰς Γερμανικὴν Αὐ-

ἡ κατασκευὴ καὶ ἐκμετάλλευσις τῶν σιδηροδρόμων, τὰ ταχυδρομεῖα καὶ οἱ τηλέγραφοι, τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν νομίσματα καὶ ὁρίζειν τὰ μέτρα καὶ σταθμά, τὸ μονοπώλιον τῆς πυρίτιδος, τ' ἀφορῶντα εἰς τὴν πολιτογράφησιν τῶν ἀλλοδαπῶν, τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιβολῆς φόρων, ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις κλπ. (πρβ. ἄρθρ. 8 ἐπ. 85 ἐπ. τοῦ Συντάγματος τοῦ 1874). Ἡ Ἑλβετικὴ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία ἔχει ἐπίσης ὄργανα ἐκτελεστικά, τὸ Ὁμοσπονδιακὸν Συμβούλιον (Bundesrath, Conseil fédéral), συγκείμενον ἐξ ἑπτὰ μελῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Συνελεύσεως (ἄρθρ. 95 ἐπ. τοῦ Συντάγματος τοῦ 1874, ἄρθρ. 83 ἐπ. τοῦ Συντάγματος τοῦ 1848) καὶ ἔχον εὐρὺν κύκλον καθηκόντων ἐφ' ἁπάσης τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας (ἄρθρ. 102 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1874). Ἔχει τέλος ἡ Ἑλβετικὴ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία Ὁμοσπονδιακὸν Δικαστήριον (Bundesgericht, Tribunal fédéral), ἔχον δικαιοδοσίαν καὶ ἐπὶ ἀστικῶν καὶ ἐπὶ ποινικῶν ὑποθέσεων, δικάζον τὰς διαφορὰς μεταξὺ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας καὶ τῶν Καντονίων, τὰς τῶν Καντονίων κατ' ἀλλήλων, τὰς μεταξὺ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας καὶ ἰδιωτῶν, τὰς μεταξὺ Καντονίων καὶ ἰδιωτῶν κλπ., καὶ ἀποφαινόμενον ἐπὶ συγκρούσεων μεταξὺ τῶν Ὁμοσπονδιακῶν Ἀρχῶν καὶ τῶν Ἀρχῶν τῶν Καντονίων (ἄρθρ. 106 ἐπ. τοῦ Συντάγματος τοῦ 1874), ἡ δὲ δικαιοδοσία αὐτοῦ δύναται νὰ ἐπεκταθῇ καὶ ἐπὶ ἄλλα ἀντικείμενα ὑπὸ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Συνελεύσεως (ἄρθρ. 114 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1874). Ἀλλ' ὅμως ἐνῷ ἔχομεν τὴν σύνθετον πολιτικὴν μορφὴν τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ, οὐδόλως ἐντεῦθεν ἀναιρεῖται ἡ αὐθυπαρξία τῶν ἀποτελουσῶν ταύτην πολιτειῶν (Καντονίων), αἵτινες ἐξακολουθοῦσιν ὑπάρχουσαι. Ἔχει δ' ἑκάστη τὸν λαόν της, τὴν ἐπικράτειάν της, καὶ ἀσκεῖ πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐξ ἰδίου δικαίου. Καὶ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1848 καὶ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1874 ἀναγνωρίζουσιν ἐν τοῖς Καντονίοις τὴν ἰδιότητα πολιτείας, καὶ μάλιστα χαρακτηρίζουσι τὰς πολιτείας ταύτας κυριάρχους, ἐφ' ὅσον ἡ κυριαρχία αὐτῶν δὲν περιορίζεται ὑπὸ τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Συντάγματος (ἄρθρ. 3 ἀμφοτέρων τῶν Συνταγμάτων: «Les Cantons sont souverains en tant que leur souveraineté n'est pas limitée par la Constitution fédérale, et, comme tels, ils exercent tous les droits qui ne sont pas délégués au pouvoir fédéral». Ἀνωτέρω § 2 ἐγένετο λόγος περὶ τῆς ἐννοίας τῆς κυριαρχίας, συμφώνως δὲ πρὸς τὰ περὶ ταύτης ἀναπτυχθέντα δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας τῶν Καντονίων,

ἀφοῦ ὑπεράνω τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας αὐτῶν ἵσταται ἡ πολιτικὴ ἐξουσία τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας, ἥτις ἐν περιπτώσει συγκρούσεως πρὸς τὴν τῶν Καντονίων ἔχει τὴν ὑπεροχήν, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν γνώμην τῶν ἑρμηνευτῶν τοῦ Ἑλβετικοῦ πολιτεύματος, τῶν παραδεχομένων τὴν διαίρεσιν τῆς κυριαρχίας μεταξὺ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας καὶ τῶν Καντονίων πρβ. A. von Orelli 25, 26, 97, Rüttimann Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht I. 49, ἀφοῦ ἐπὶ πλέον τὰς μεταξὺ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας καὶ τῶν Καντονίων συγκρούσεις αἴρει τὸ Ὁμοσπονδιακὸν Δικαστήριον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Συντάγματος καὶ τῶν Ὁμοσπονδιακῶν Νόμων, ὧν τὴν συνταγματικότητα δὲν ἔχουσι δικαίωμα νὰ ἐξελέγξωσι τὰ Καντόνια, τούτου δ' ἕνεκεν ἀπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τῆς Ὁμοσπονδίας ἐξαρτᾶται ἡ ἀνεξέλεγκτος διαχάραξις τῶν ὁρίων τῆς ὁμοσπονδιακῆς ἐξουσίας πρβ. ἄρθρ. 113 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1874, A. von Orelli 26 ff. ἀλλ' ὅμως ἂν δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ κυριαρχίας τῶν Καντονίων, καθ' ἣν ἐδώκαμεν ἔννοιαν εἰς αὐτήν, οὐχ ἧττον ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρου 3 τῶν Ἑλβετικῶν Συνταγμάτων ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς λοιπὰς διατάξεις αὐτῶν μαρτυρεῖ, ὅτι τὰ Καντόνια ἔχουσιν ἰδίαν πολιτικὴν ἐξουσίαν, καὶ ὅτι ταύτην, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν περιορίζεται ἐκ τῶν διατάξεων τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Συντάγματος, ἀσκοῦσιν ἐξ ἰδίου δικαίου, καὶ οὐχὶ ὡς ἐντολοδόχοι τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας, par délégation). Τὰ Ἑλβετικὰ Συντάγματα λαλοῦσι περὶ τοῦ πολιτεύματος καὶ περὶ τῆς ἐπικρατείας τῶν Καντονίων (ἄρθρ. 5 τῶν Συνταγμάτων τοῦ 1874 καὶ τοῦ 1848), περὶ συμβάσεων τῶν Καντονίων μετὰ ξένων Κρατῶν ἐν ὡρισμέναις περιπτώσεσι (ἄρθρ. 9 τῶν Συνταγμάτων τοῦ 1874 καὶ τοῦ 1848) κλπ. Ἐξ ἑτέρου τὰ Συντάγματα τῶν ἀποτελούντων τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν Καντονίων χαρακτηρίζουσι τὰ Καντόνια ὡς πολιτείας ἐλευθέρας καὶ ἀνεξαρτήτους (πρβ. π. χ. τὸ Σύνταγμα τοῦ 1876 τοῦ Καντονίου Appenzell [Rhodes extérieures] ἄρθρ. 1: «Le Canton d'Appenzell [Rhodes extérieures] constitue *un État libre démocratique et comme tel un membre indépendant* de la Confédération suisse.. ») καὶ λαλοῦσι περὶ τοῦ λαοῦ τῶν Καντονίων (πρβ. π. χ. τὰ Συντάγματα τῶν Καντονίων Berne (1846) ἄρθρ. 1, 2, Genève (1847) ἄρθρ. 1, Appenzell [Rhodes extérieures] (1876) ἄρθρ. 1). Τέλος τὰ Καντόνια ἀσκοῦσι δι' ἰδίων ὀργάνων νομοθετικὴν ἐξουσίαν (πρβ. π. χ. τὰ αὐτὰ Συντάγματα Berne ἄρθρ. 19 ἐπ. καὶ Νόμον τῆς 4 Ἰουλίου 1869, Genève ἄρθρ. 31 ἐπ. καὶ Συνταγματικὸν Νόμον τῆς 25 Μαΐου 1879, Appenzell ἄρθρ. 27), ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν (πρβ. π. χ. τὰ αὐτὰ Συντάγματα Berne ἄρθρ. 34 ἐπ., Genève

τοκρατορίαν [16], διὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1871 συνήνωσε τὰς Γερμανικὰς πολιτείας εἰς Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἑλβετικῆς Ὁμοσπονδίας [17].

ἄρθρ. 65 ἐπ. Appenzell ἀρθρ. 28 ἐπ.) καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν (πρβ. π. χ. τὰ αὐτὰ Συντάγματα Berne ἄρθρ. 50 ἐπ, Genève ἄρθρ. 94 ἐπ, Appenzell ἄρθρ. 30).

[16] Ἡ πλειονότης τῶν Γερμανῶν δημοσιολόγων ἀναγνωρίζει, ὅτι ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία ἀπετελέσθη ἐκ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς Βορειογερμανικῆς Ὁμοσπονδίας εἰς Αὐτοκρατορίαν διὰ τῆς προσχωρήσεως τῶν μεσημβρινῶν Γερμανικῶν πολιτειῶν (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 275, G. Meyer Lehrbuch 168, A. Haenel Deutsches Staatsrecht I. 51, P. Laband Das Staatsrecht I. 40 ff, O. Mejer Einleitung in das deutsche Staatsrecht 332, H. Schulze Lehrbuch des deutschen Staatsrechts I. 172).

[17] Πρβ. περὶ τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀνωτέρω § 3 σημ. 131. Ἡ πλειονότης τῶν ἑρμηνευτῶν τοῦ Γερμανικοῦ δημοσίου δικαίου ἀναγνωρίζει ἐν τῇ Γερμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ τὴν ἰδιότητα τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht des deutschen Reiches I. 70 ff, G Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 181 ff, A. Haenel Deutsches Staatsrecht I. 805, Ph. Zorn: Das Staatsrecht des deutschen Reiches I. 61 ff, G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 253 ff, S. Brie Theorie der Staatenverbindungen 98, καὶ τοὺς ἐν ταῖς συγγραφαῖς ταύταις παρατιθεμένους ἄλλους συγγραφεῖς). Ἀλλ' ὅμως ὑπάρχουσι καὶ Γερμανοὶ δημοσιολόγοι χαρακτηρίζοντες τὴν Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ὡς Πολιτικὴν Ὁμοσπονδίαν. Μεταξὺ τῶν συγγραφέων τούτων ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ὁ Max Seydel (Commentar zur Verfassungsurkunde für das deutsche Reich 3 ff.), ὅστις τὴν γνώμην του ταύτην συνάγει ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας ἀναγκαῖον στοιχεῖον εἶναι ἡ κυριαρχία, ὅτι ἡ κυριαρχία ἀναγκαίως ὑπάρχει εἰς τὰς Γερμανικὰς πολιτείας, ἀφοῦ ἀναγνωρίζεται εἰς αὐτὰς ἡ ἰδιότης τῆς πολιτείας, ἡ δὲ ὕπαρξις Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας ἀσκούσης κυριαρχικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ κυριάρχων πολιτειῶν τυγχάνει ἔννοια ἀκατάληπτος· ἐπὶ πλέον δὲ ὁ Seydel πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του ἀναφέρεται εἰς τὸν τρόπον τῆς διὰ συμβάσεως συστάσεως τῆς τε Βορειογερμανικῆς Ὁμοσπονδίας καὶ τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Seydel, ἣν ἀκολουθοῦσι καὶ ἄλλοι Γερμανοὶ δημοσιολόγοι, οἱοῖοι π. χ. οἱ F. v. Martitz (Betrach-

Αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ἡ Ἑλβε-

---

tungen über die Verfassung des norddeutschen Bundes 136), v. Müller (in der Kritischen Vierteljahresschrift XXIV. (1882) 593), Rehm (in Hirth's Annalen des deutschen Reiches 1885 S. 67), ἀνασκευάζει διὰ μακρῶν ὁ P. Laband (Das Staatsrecht etc. I 58 ff, 80 ff.). Ἀναμφισβητήτως ἐν τῇ Γερμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ ὀφείλει τις ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἰδιότητα τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας. Ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία δὲν στηρίζεται ἐπὶ συμβάσεως μεταξὺ τῶν ἀποτελουσῶν ταύτην ὁμοσπόνδων πολιτειῶν, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἑκάστη τούτων κατὰ τὸ δοκοῦν δύναται ν' ἀποχωρήσῃ, ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1871, ὅπερ ἀποτελεῖ θεμελιώδη νόμον ὑποχρεωτικὸν καθ' ὅλην τὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ διὰ τὸν Γερμανικὸν λαὸν ἐν γένει καὶ διὰ τὰς Γερμανικὰς πολιτείας, μὴ δυνάμενον δὲ νὰ μεταβληθῇ ἄλλως, ἢ ὡς αὐτὸ τοῦτο τὸ Σύνταγμα διαγράφει (πρβ. Λ. Haenel Studien zum deutschen Staatsrechte I. 31 ff, 68 ff, P. Laband Das Staatsrecht etc. I. 80 ff, Ph. Zorn Das Staatsrecht etc. I. 32 ff, 50, G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 270). Ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία ἐντὸς τῆς ἑαυτῆς ἐπικρατείας (ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία ἔχει τὴν ἑαυτῆς ἐπικράτειαν, das Bundesgebiet, ἧς τὰ ὅρια διαγράφει τὸ ἄρθρον 1 τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος. Ἡ ἐπικράτεια αὕτη συνίσταται ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἐπικρατειῶν τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν καὶ τῆς ὁμοσπονδιακῆς χώρας τῆς Ἀλσατίας καὶ Λωραίνης· κατὰ τὰς λειτουργίας ὅμως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἃς κατὰ τὸ Σύνταγμα ἀσκεῖ ἀμέσως ἡ Αὐτοκρατορία, ἐξαλείφεται πᾶσα διάκρισις τῆς ἐπικρατείας τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν καὶ ὑπάρχει μία καὶ ἐνιαία Γερμανικὴ ἐπικράτεια πρβ. P. Laband Das Staatsrecht I. 164 ff, Ph. Zorn Das Staatsrecht I. 101, G. Meyer Lehrbuch 191) ἀσκεῖ ἀπ' εὐθείας κυρίαρχον πολιτικὴν ἐξουσίαν καὶ ἐπὶ τοῦ Γερμανικοῦ λαοῦ καὶ ἐπὶ τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 282 ff, Ph. Zorn Das Staatsrecht I. 86, G. Meyer Lehrbuch 181 ff). Ὁ P. Laband (Das Staatsrecht I. 53 ff) διδάσκει, ὅτι αἱ ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι, ὡς νομικὰ πρόσωπα τοῦ δημοσίου δικαίου, εἰσὶ τὰ μέλη, οἱ ὑπήκοοι τῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ δὲ πολῖται τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν ἐμμέσως εἶναι μέλη αὐτῆς· οὐχ ἧττον καὶ οὗτος ἀναγνωρίζει, ὅτι ἔν τισι περιπτώσεσιν ἡ Αὐτοκρατορία ἀσκεῖ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν αὐτῆς ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῶν πολιτῶν ὁλοκλήρου τῆς Γερμανικῆς ἐπικρατείας. Τὸ Γερμανικὸν Σύνταγμα εὐθὺς ἐν τῷ προοιμίῳ αὐτοῦ λαλεῖ περὶ τοῦ Γερμανικοῦ λαοῦ,

τική Ὁμοσπονδία καὶ ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία παρέχουσιν

ἐν ἄρθρῳ δὲ 21 ὀνομάζει τὰ μέλη τῆς Βουλῆς (Reichstags) Vertreter des gesammten Volkes, *ἤτοι ἀντιπροσώπους ὁλοκλήρου τοῦ Γερμανικοῦ λαοῦ*, ἐν τῇ σφαίρᾳ δὲ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς (τὸ Γερμανικὸν Σύνταγμα τοῦ 1871 διὰ τοῦ ἄρθρου 4 αὐτοῦ ἐπεξέτεινε τὴν δικαιοδοσίαν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τῆς Αὐτοκρατορίας εἰς κύκλον εὐρύτατον· οὕτω π. χ. εἰς τὴν σφαῖραν αὐτῆς ὑπάγονται αἱ σπουδαιόταται λειτουργίαι τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τοὺς δασμοὺς καὶ τὸ ἐμπόριον, εἰς τοὺς σιδηροδρόμους, εἰς τὰ ταχυδρομεῖα καὶ τοὺς τηλεγράφους, εἰς τὴν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἐκπροσώπησιν, εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸ ναυτικὸν τῆς Αὐτοκρατορίας, εἰς σύμπασαν τὴν περὶ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τῆς δικονομίας νομοθεσίαν, κλπ.) οἱ νόμοι της κατισχύουσι τῆς νομοθεσίας τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν (ἄρθρ. 2 τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος· ἐπὶ πλέον δ' αὐτὴ ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἑαυτῆς δικαιοδοσίαν καὶ νὰ ὁρίζῃ τὰ ὅρια τῆς ἰδίας δικαιοδοσίας ἄρθρ. 78 Γερμανικοῦ Συντάγματος), ἔχει δηλονότι τὴν καλουμένην Kompetenz-Kompetenz, ἣν ἀνωτέρω (§ 2 τημ. ϛ) παρεδέχθημεν ὡς γνώρισμα τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht I. 82 ff, Ph. Zorn Das Staatsrecht I. 77 ff, A. Haenel Deutsches Staatsrecht I. 773 ff, II Schulze Lehrbuch des deutschen Staatsrechts II. 19). Πρὸς ἐνάσκησιν τῆς ἑαυτῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία ἔχει ἴδια ὄργανα. Ἔχει αὕτη ὄργανα νομοθετικὰ (ἄρθρ. 5 τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος) τὴν Βουλὴν τῶν Ἀντιπροσώπων τοῦ Γερμανικοῦ λαοῦ (Reichstag), συγκροτουμένην ἐξ ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ καθισταμένων διὰ γενικῆς ἀμέσου ἐκλογῆς καὶ μυστικῆς ψηφοφορίας (ἄρθρ. 20 Συντάγματος), καὶ τὸ Ὁμοσπονδιακὸν Συμβούλιον (Bundesrath), συγκροτούμενον ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν κατὰ διάφορον ἀναλογίαν (ἄρθρ. 6 Συντάγματος). Ἐπίσης ἔχει αὕτη ὄργανα ἐκτελεστικά, τὸ Ὁμοσπονδιακὸν Συμβούλιον (ἄρθρ. 7, 8), τὸν Αὐτοκράτορα (ἄρθρ. 11 ἐπ.) καὶ τὸν Ἀρχιγραμματέα τῆς Αὐτοκρατορίας (Reichskanzler) (ἄρθρον 17), ἅτινα ἔχουσιν εὐρεῖαν ἐξουσίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν νόμων αὐτῆς, πρὸς ἐκπροσώπησιν αὐτῆς, πρὸς κήρυξιν πολέμου, συνομολόγησιν εἰρήνης καὶ συμβάσεων μετὰ ξένων πολιτειῶν, πρὸς διορισμὸν καὶ παῦσιν τῶν ὑπαλλήλων τῆς Αὐτοκρατορίας, πρὸς ἐξαναγκασμὸν τῶν μελῶν τῆς Ὁμοσπονδίας εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν ὑπὸ τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος ἐπιβεβλημένων αὐτοῖς καθηκόντων, ὁσάκις ταῦτα δυστροποῦσι νὰ πράξωσι τοῦτο, κλπ. Ἔχει τέλος ἡ Αὐτοκρατορία δι' ὡρισμένας περιπτώσεις

εἰς ἡμᾶς τὸν τύπον τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας τό γε νῦν ἔχον [19].

ἴδιον δικαστικὸν ὄργανον, τὸ Ὁμοσπονδιακὸν Συμβούλιον (ἄρθρ. 76, 77), ἐνῷ διὰ τὰς λοιπὰς περιπτώσεις τὸ Γερμανικὸν Σύνταγμα (ἄρθρ. 74, 75) ἀνατίθησι τὴν ἐνέργειαν τῶν δικαστικῶν καθηκόντων εἰς τὰ δικαστήρια τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν (πρβ. περὶ τῶν ὀργάνων τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὴν διατριβὴν τοῦ δικηγόρου Λ. Ἰ. Σοφιανοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ γερμανικὸν ὁμοσπονδιακὸν συμβούλιον, ἡ βουλὴ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ» δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ Νομικῇ τόμ. II. φυλλ. 4 σελ. 242 ἐπ.). Ἀλλ' ὅμως ἐνῷ ἐν τῇ Γερμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ εὑρίσκομεν πάντα τὰ διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας ἀναγκαῖα στοιχεῖα, λαόν, ἐπικράτειαν καὶ κυρίαρχον πολιτικὴν ἐξουσίαν ἀσκουμένην ἐξ ἰδίου δικαίου, ἐξ ἑτέρου αἱ ἀποτελοῦσαι ταύτην ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι δὲν παύουσιν ὑφιστάμεναι. Ὁ Γερμανικὸν Σύνταγμα τοῦ 1871 ἐπανειλημμένως ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀποτελουσῶν τὴν Αὐτοκρατορίαν πολιτειῶν, περὶ τοῦ Συντάγματος, περὶ τῆς Νομοθεσίας, περὶ τῆς Κυβερνήσεως αὐτῶν (πρβ. π. χ. τὸ προοίμιον αὐτοῦ καὶ τὰ ἄρθρα 1, 2, 3, 6, 8, 21, 35, 36, 42, 56, 58, 76, 78). ἀναγκαίαν δὲ προϋπόθεσιν διὰ τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ ἀναγνώρισις τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν· οὕτω π. χ. ὅπως ἡ τις Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, ὀφείλει νὰ εἶναι Βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας· ὅπως συγκροτηθῇ τὸ Ὁμοσπονδιακὸν Συμβούλιον, εἶναι ἀναγκαῖον ν' ἀποστείλωσιν αἱ κυβερνήσεις τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν τοὺς ἀντιπροσώπους των κλπ. Ἑκάστη τῶν ἀποτελουσῶν τὴν Αὐτοκρατορίαν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν ἔχει ἴδιον λαόν, ἰδίαν ἐπικράτειαν καὶ ἰδίαν πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἣν ἀσκεῖ ἐξ ἰδίου δικαίου, ἐφ' ὅσον ἡ κεντρικὴ πολιτικὴ ἐξουσία τῆς Αὐτοκρατορίας δὲν ἐπεξέτεινε τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς ἐφ' ὡρισμένα ἀντικείμενα κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht. I. 93 ff, G. Meyer Lehrbuch etc. 182 ff). Ἔχουσι προσέτι αἱ ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι τὸ δικαίωμα τοῦ ἀποστέλλειν καὶ δέχεσθαι πρέσβεις καὶ συνάπτειν συμβάσεις· τὴν τοιαύτην δ' ἱκανότητα μόνον εἰς τὰς πολιτείας ἀναγνωρίζει τὸ διεθνὲς δίκαιον (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht etc II. 2 ff, G. Meyer Lehrbuch etc. 212, 599, 685). Εἰς τὰς ὁμοσπόνδους πολιτείας ἀρνεῖται ὁ Ph. Zorn (Das Staatsrecht I. 84, 85) τὴν ἰδιότητα τῆς πολιτείας, καθ' ὅσον οὗτος παραδέχεται, ὅτι ἀναγκαῖον στοιχεῖον διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας εἶναι ἡ κυριαρχία, καὶ ταύτην ἔχει μόνον ἡ Αὐτοκρατορία· τὴν γνώμην ὅμως ταύτην τοῦ Zorn ἀνασκευάζει ὁ P. Laband (Das Staatsrecht I. 68 ff).

[19] Πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindun-

II. *Ἡ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία.*—Λέγοντες Πολιτικὴν Ὁμοσπονδίαν (Staatenbund, Confédération d'États, Systema civitatum fœderatarum) [19] ἐννοοῦμεν τὴν δυνάμει συμβάσεως καταρτιζομένην καὶ τὰ αὐτῇ ἀναγκαιοῦντα ὄργανα ἔχουσαν διαρκῆ πολιτικὴν ἕνωσιν πλειοτέρων κυριάρχων πολιτειῶν πρὸς ἐπιδίωξιν ὡρισμένων σκοπῶν.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν ἡ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία ἀποτελεῖ καθαρῶς θεσμὸν τοῦ διεθνοῦς δικαίου [20] καὶ στηρίζεται ἐπὶ συμβάσεως [21], ἧς ἡ διάρκεια ἐπὶ

---

gen 253 ff, G. Meyer Lehrbuch 35. Τινὲς ἐπεχείρησαν νὰ κατατάξωσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας καὶ ἄλλας συνθέτους πολιτικὰς μορφάς, οἵαι αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τοῦ Καναδᾶ, τῆς Ἀργεντίνης, τοῦ Μεξικοῦ, τῆς Βενεζουέλας· ἀπεκρούσθη ὅμως ἡ ἀπόπειρα αὕτη (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 311 ff, G. Meyer Lehrbuch 35 Anm. 3, A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 6 suiv, Ν. Ἰ. Σαριπόλου Τὰ τῶν Ἐθνῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ νόμιμα I. 46). Ὁ J. C. Bluntschli (Allgemeine Staatslehre 309 ff) θεωρεῖ τὴν Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ἀποτελοῦσαν ἰδίαν κατηγορίαν καὶ μὴ ὑπαγομένην αὐστηρῶς εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας.

[19] Τὴν Πολιτικὴν Ὁμοσπονδίαν εὑρίσκομεν καὶ ἐν τῇ χλασσικῇ ἀρχαιότητι ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς «Ἡγεμονίας»· οὕτως ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, ἡ *ἡγεμονία* τῶν Ἀθηνῶν (πρβ. περὶ τούτων C. F. Hermann Lehrbuch der griechischen Staatsalterthümer § 11. σημ. 4, 34, 36, § 156 σημ. 9) ἀποτελοῦσι Πολιτικὰς Ὁμοσπονδίας (πρβ. J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 308, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 99 Anm. 1, G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 184 ff.).

[20] Ἡ ἐπικρατοῦσα μεταξὺ τῶν δημοσιολόγων γνώμη ἀναγνωρίζει, ὅτι ἡ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία ἀποτελεῖ θεσμὸν τοῦ διεθνοῦς δικαίου, μὴ φέρουσα τὰ διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας ἀναγκαῖα στοιχεῖα (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht etc. I. 52, G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 178 ff, System der subjektiven öffentlichen Rechte 292, R v. Mohl Encyklopädie der Staatswissenschaften 376 Anm. 9, 465, Ph. Zorn Das Staatsrecht etc. 69, 71, G. Waitz Grundzüge der Politik 155 ff, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 97, 98 ff, C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 114, Welcker «Bund» ἐν τῷ Staatslexikon III. 131, 132, 141 ff, Pözl «Bundesstaat, Staatenbund» ἐν τῷ Staats-

τέλους ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς θελήσεως τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν".

Ἡ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία δὲν ἀποτελεῖ νομικὸν πρόσωπον

---

wörterbuch II. 287)· ὑπάρχει ὅμως καὶ ἀντίθετος γνώμη ἀναγνωρίζουσα ἐν τῇ Πολιτικῇ Ὁμοσπονδίᾳ θεσμὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ δημοσίου δικαίου (πρβ. G. Meyer Lehrbuch etc. 33 καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ παραπιθεμένους συγγραφεῖς). Τὸν διεθνῆ χαρακτῆρα τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας ἀναγνωρίζει ῥητῶς ἡ νομοθεσία τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας (πρβ. Die Wiener Schluss=Acte τοῦ ἔτους 1820 Art. 1).

[11] Ὁμιλοῦντες ἀνωτέρω περὶ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας ἐχαρακτηρίσαμεν ταύτην ὡς βασιζομένην ἐπὶ θεμελιώδους νόμου, ἐπὶ Συντάγματος. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ταύτην βάσις τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας χρησιμεύει ἡ *σύμβασις* (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht I. 52, 53 Anm. 1, G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 172 ff, R. v. Mohl Encyklopädie 44, 465, Ph. Zorn Das Staatsrecht 69, 70, G. Waitz Grundzüge der Politik 156, C. Fr. v. Gerber Grundzüge des deutschen Staatsrechts 24. Anm. 3, C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 114, H. Rosin Souveränetät, Staat, Gemeinde, Selbstverwaltung 38, O. Mejer Einleitung in das deutsche Staatsrecht § 10, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 99, Pözl «Bundesstaat, Staatenbund» 285).

[12] Ἐνίοτε αἱ περὶ τῆς συστάσεως τῶν Πολιτικῶν Ὁμοσπονδιῶν συμβάσεις περιλαμβάνουσιν, ὅτι ἡ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία ἔσεται αἰωνία (πρβ. τὴν περὶ τῆς συστάσεως τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς σύμβασιν [Articles of Confederation and perpetual Union etc.] τῆς 9 Ἰουλίου 1778 ἄρθρ. XIII). Ἀλλ' ὅμως ἡ γνώμη, καθ' ἣν αἱ ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι στεροῦνται ἐντελῶς τοῦ δικαιώματος τῆς ἀποχωρήσεως ἀπὸ τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας, εὑρίσκεται εἰς προφανῆ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κυριαρχίαν τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν, ἥτις κατ' ἀνάγκην διατηρεῖ ταύτας ἀνεξαρτήτους ἀπὸ τῆς θελήσεως οἱασδήποτε ἄλλης ἐξουσίας καὶ θεωρεῖ ταύτας κυρίας νὰ κρίνωσι περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐπιτυχέστερον αὗται δύνανται νὰ ἐπιδιώξωσι τοὺς ἑαυτῶν σκοπούς (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 174 ff, Ph. Zorn Das Staatsrecht etc. I. 70 ff, P. A. Pfizer Ueber die Entwickelung des öffentlichen Rechts in Deutschland durch die Verfassung des Bundes 1835 S. 44, Welcker «Bund» 146 ff). Ἡ Πρωσσία, ἀντιστᾶσα εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας (Bundesbeschluss) τῆς 14 Ἰουνίου 1866, ὡς ἀντικειμένην εἰς τὸ ὁμοσπονδιακὸν δίκαιον, καὶ κηρύξασα διερρηγμένην τὴν περὶ τῆς Ὁμοσπονδίας σύμβασιν καὶ τὴν Ὁμοσπονδίαν διεσπασμένην (πρβ.

τοῦ δημοσίου δικαίου[22], οὐδὲ ἀσκεῖ κυρίαρχον πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐξ ἰδίου δικαίου ἐπὶ τῶν ἀποτελουσῶν ταύτην πολιτειῶν καὶ τοῦ λαοῦ αὐτῶν, τῆς κυριάρχου πολιτικῆς ἐξουσίας παρα-

---

P. Laband Das Staatsrecht I. 3 ff.), ἐποιήσατο χρῆσιν τοῦ δικαιώματος, ὅπερ αὐτή, ὡς κυρίαρχος, εἶχε νὰ κρίνῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς ἐπὶ τῆς συμβάσεως, δυνάμει τῆς ὁποίας ὑφίστατο ἡ Ὁμοσπονδία, ν' ἀποφασίσῃ ὁ ἐλευθέρως περὶ τῆς ἐξακολουθήσεως ἢ μὴ τῆς Ὁμοσπονδίας ταύτης. Ἐμάθομεν ἐπίσης ἀνωτέρω (πρβ. σημ. 14 τῆς § ταύτης), ὅτι τοιαύτην ἐπεθύμει Πολιτικὴν Ὁμοσπονδίαν μεγάλη μερὶς τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς διὰ τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας.

[23] Μεταξὺ τῶν συγγραφέων ἀμφισβητεῖται ἡ προσωπικότης τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας. Ἡ ἐν τῷ κειμένῳ γνώμη στηρίζεται ἐπὶ τῆς σκέψεως, ὅτι ἡ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία στερεῖται τῆς ἰδιότητος τῆς πολιτείας καὶ δὲν ἔχει ἰδίαν θέλησιν διάφορον τῆς θελήσεως τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν, δυναμένην νὰ διατάσσῃ ὑποχρεωτικῶς τὰς πολιτείας ταύτας, ἀλλ' ἡ θέλησις τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας εἶναι ἡ σύνθετος θέλησις τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν. Ὡς παρατηρεῖ ὁ G. Jellinek. κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας αἱ ἀποτελοῦσαι ταύτην πολιτεῖαι. Αὐστρία. Πρωσσία, Βαυαρία κλπ. ἐν τῇ ἰδιότητι αὐτῶν ὡς κυριάρχων οὐχὶ νομοθετικῶς, ἀλλὰ κατ' ἀκολουθίαν συνεννοήσεως μεταξύ των κατήρτιζον τὰς ἀποφάσεις τῆς Ὁμοσπονδίας, αἵτινες δὲν παρίστων ἀνωτέραν τινὰ θέλησιν, ἀλλὰ τὴν κοινὴν αὐτῶν θέλησιν (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht I. 51 ff, G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 178 ff, System der subj. öffentl. Rechte 293, Ph. Zorn Das Staatsrecht I. 69, 71, H Rosin Souveränetät, Staat, Gemeinde, Selbstverwaltung 38, R. v. Mohl Encyklopädie 44, 465, C. F. v. Gerber Grundzüge des deutschen Staatsrechts 24, Unger in Jhering's Jahrbüchern für die Dogmatik des römischen und deutschen Privatrechts XXII. S. 220 N. 30). Ἐξ ἑτέρου ὑπάρχει καὶ ἀντίθετος γνώμη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία ἔχει νομικὴν προσωπικότητα (πρβ. A. Haenel Studien zum deutschen Staatsrechte I. 40 ff, G. Meyer Lehrbuch etc. 33, C. Gareis Allgem. Staatsrecht 115, S. Brie Theorie der Staatenverbindungen 93 ff, F.v. Martitz Betrachtungen über die Verfassung des norddeutschen Bundes 1). Ἐν τῷ διεθνεῖ δικαίῳ ἡ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία χαρακτηρίζεται ὡς ἐνιαία τις ἀθρόα δύναμις («Gesammtmacht» κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς Wiener Schluss=Acte Art. 2), διακρινομένη κατὰ τοῦτο τῆς συμμαχίας,

μενούσης εἰς τὰς ὁμοσπόνδους πολιτείας[24]. Ἡ θέλησις τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας, ὅπως ἀποκτήσῃ κῦρος καὶ ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν διὰ τοὺς λαοὺς τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν, ἔχει ἀνάγκην τῆς μεσολαβήσεως τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν, αἵτινες, υἱοθετοῦσαι τὰς ἀποφάσεις τῶν ὀργάνων τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας, περιβάλλουσιν αὐτὰς τὸ κῦρος τῆς ἰδίας θελήσεως, ἥτις εἶναι ὑποχρεωτικὴ διὰ τὰ μέλη ἑκάστης, ἐν ἄλλαις λέξεσιν οἱ πολῖται ἑκάστης πολιτείας, ἐκτελοῦντες τὰς ἀποφάσεις τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας, ὑπακούουσιν εἰς τὴν θέλη-

---

ἐν τῇ ὁποίᾳ αἱ σύμμαχοι πολιτεῖαι παρίστανται καὶ ἐνεργοῦσι διακεχριμένως πρβ. G Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 181 ff.).

[24] Ἐν ταῖς συμβάσεσιν, αἵτινες ἐχρησίμευσαν πρὸς σύστασιν τῶν Πολιτικῶν Ὁμοσπονδιῶν, ῥητῶς ἀναφέρεται, ὅτι αἱ ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι διατηροῦσι τὴν ἑαυτῶν χυριαρχίαν (πρβ. διὰ τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Βορείου Ἀμερικῆς Articles of Confederation and perpetual Union etc. τῆς 9 Ἰουλίου 1878 Art. III, διὰ τὴν Ἑλβετικὴν Ὁμοσπονδίαν Bundesvertrag zwischen den 22 Cantonen der Schweiz τῆς 7 Αὐγούστου 1815 Art. 1, διὰ τὴν Γερμανικὴν Ὁμοσπονδίαν Die deutsche Bundes=Acte τῆς 8 Ἰουνίου 1815 Art. 2, Die Wiener Schluss=Acte 1820 Art. 1, 2, 57)· ἐπικρατεῖ δὲ παρὰ τοῖς συγγραφεῦσιν ἡ γνώμη, ὅτι ἐν τῇ Πολιτικῇ Ὁμοσπονδίᾳ ἡ χυριαρχία ἐνυπάρχει ἐν ταῖς ὁμοσπόνδοις πολιτείαις, καὶ ἐν τούτῳ εὑρίσκουσιν οὗτοι τὴν διάκρισιν ταύτης ἀπὸ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας, ἔνθα ἡ χυριαρχία ἀνήκει εἰς τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (πρβ. P. Laband Das Staatsrecht I. 52, G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 172 ff, 197, R. v. Mohl Encyklopädie 44, 465, Ph Zorn Das Staatsrecht I. 69 ff, C F. v. Gerber Grundzüge des deutschen Staatsrechts 25, H. Rosin Souveränetät, Staat, Gemeinde, Selbstverwaltung 38, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 98 ff, J. Held System des Verfassungsrechts I. 392, H. Zoepfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 64, J. L. Klüber Oeffentliches Recht des deutschen Bundes etc, dritte Auflage, I. § 104, Pözl «Bundesstaat, Staatenbund» 285, Welcker «Bund» 131, 141, 142 ff, A. Esmein Éléments de droit costitutionnel 7). Ἀντιδοξεῖ ὁ G. Meyer (Lehrbuch etc. 34).

σιν τῆς ἑαυτῶν πολιτείας [25]. Περὶ ὁμοσπονδιακοῦ λαοῦ λοιπὸν δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος.

Ἡ σφαῖρα τῆς ἐνεργείας τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας ἑκάστοτε δύναται νὰ εἶναι διάφορος ἀναλόγως τῶν σκοπῶν, τοὺς ὁποίους αὕτη ἐπιδιώκει [26].

Ἡ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία ἔχει ἴδια ὄργανα καὶ δύναται ἡ σφαῖρα τῆς ἐνεργείας τῶν ὀργάνων τούτων νὰ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εὐρεῖα [27]· ἀλλ' ὅμως τὰ ὄργανα ταῦτα τὴν

---

[25] Πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 185, System der subj. öffentl. Rechte 294, G. Meyer Lehrbuch 33 ff, R. v. Mohl Encyklopädie 376 Anm. 9, C. Garcis Allgem. Staatsrecht 114 ff, H. Zoepfl Grundsätze des allgem. und deutschen Staatsrechts I § 64. IX, Pözl «Bundesstaat, Staatenbund» 286, Welcker «Bund» 145, A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 7. Τὴν ἀρχὴν ταύτην εὑρίσκομεν ῥητῶς ἀναγεγραμμένην ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας (πρβ. Die Wiener Schluss=Acte τοῦ ἔτους 1820 ἄρθρ. 32, 53, 56).

[26] Ἡ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία δύναται νὰ ἔχῃ εὐρυτέραν ἢ στενωτέραν σφαῖραν ἐνεργείας, χωρὶς ἐντεῦθεν νὰ μεταβάλληται ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτῆς ὡς τοιαύτης. Δύναται αὕτη νὰ σκοπῇ ἁπλῶς τὴν ἕνωσιν τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν ἀπέναντι τῶν ξένων Δυνάμεων, δύναται προσέτι νὰ περιλάβῃ καὶ ἀντικείμενα τῆς ἐσωτερικῆς τῶν πολιτειῶν τάξεως· πάντως ὅμως εἷς τῶν ὑπὸ τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας ἐπιδιωκομένων σκοπῶν ὀφείλει νὰ εἶναι ἡ ἀμοιβαία καὶ κοινὴ προστασία τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν, ἄνευ τῆς ὁποίας ὁ μεταξὺ τούτων σύνδεσμος ἀπόλλυσι τὸν πολιτικὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 172 ff, R. v. Mohl Encyklopädie 44, 466 ff, G. Waitz Grundzüge der Politik 156, Welcker «Bund» 141 ff, A. Esmein Éléments etc. 7). Τὸν σκοπὸν τῆς ἀμοιβαίας καὶ κοινῆς προστασίας τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν εὑρίσκει τις διατετυπωμένον καὶ ἐν ταῖς περὶ τῆς συστάσεως τῶν τοιούτων Πολιτικῶν Ὁμοσπονδιῶν συμβάσεσιν (πρβ. διὰ τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Βορείου Ἀμερικῆς Articles of Confederation etc. τοῦ 1778 Art. III, διὰ τὴν Ἑλβετικὴν Ὁμοσπονδίαν Bundesvertrag τοῦ 1815 Art. 1, διὰ τὴν Γερμανικὴν Ὁμοσπονδίαν Die deutsche Bundes=Acte τοῦ 1815 Art. 2, Die Wiener Schluss=Acte τοῦ 1820 Art. 1).

[27] Ἡ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἔχῃ τὰ ὄργανά

ὑπ' αὐτῶν ἀσκουμένην ἐξουσίαν ἀσκοῦσι κατ' ἐντολὴν (par délégation) τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν [28].

Ἡ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία, ὡς διδάσκει τοὐλάχιστον ἡ ἱστορία, ἀποτελεῖ ἁπλοῦν σταθμόν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου οἱ ὁμόσπονδοι λαοὶ μεταβαίνουσιν εἰς τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν [29]. ἕνεκα

τῆς πρὸς ἐπιδίωξιν τῶν ἑαυτῆς σκοπῶν, διαφέρουσα κατὰ τοῦτο τῆς ἁπλῆς συμμαχίας, ἥτις δὲν ἔχει ἴδια ὄργανα (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 172, 174, R. v. Mohl Encyklopädie 465 ff, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht 1. 99 ff, Pözl «Bundesstaat, Staatenbund» 284 ff). Τοιαῦτα ὄργανα εὑρίσκομεν ἐν πάσαις ταῖς συμβάσεσι, δι' ὧν συνέστησαν Πολιτικαὶ Ὁμοσπονδίαι (πρβ. π. χ. διὰ τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Βορείου Ἀμερικῆς Articles of Confederation etc. τοῦ 1778 Art. V § 1, IX §§ 1, 5, 6, διὰ τὴν Ἑλβετικὴν Ὁμοσπονδίαν Bundesvertrag τοῦ 1815 Art. 8, 10, διὰ τὴν Γερμανικὴν Ὁμοσπονδίαν Die deutsche Bundes=Acte τοῦ 1815 Art 4, Die Wiener Schluss=Acte τοῦ 1820 Art. 7).

[28] Ῥητῶς ἀναφέρεται ἐν ταῖς περὶ τῶν Πολιτικῶν Ὁμοσπονδιῶν συμβάσεσιν, ὅτι τὸ ἐκδηλοῦν τὴν θέλησιν τῆς Ὁμοσπονδίας ὄργανον συγκροτεῖται ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν, μάλιστα δ' ἐν τῇ Ἑλβετικῇ καὶ τῇ Γερμανικῇ Ὁμοσπονδίᾳ ῥητῶς διαγράφεται, ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν ψηφίζουσι συμφώνως πρὸς τὰς χορηγουμένας αὐτοῖς ὁδηγίας (πρβ. διὰ τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Βορείου Ἀμερικῆς Articles of Confederation etc. τοῦ 1778 Art. V, διὰ τὴν Ἑλβετικὴν Ὁμοσπονδίαν Bundesvertrag τοῦ 1815 Art. 8, διὰ τὴν Γερμανικὴν Ὁμοσπονδίαν Die deutsche Bundes=Acte τοῦ 1815 Art. 4, Die Wiener Schluss-Acte τοῦ 1820 Art. 7. 8· πρὸς τούτοις δὲ πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 176, 185, Ph. Zorn Das Staatsrecht I. 71, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 99 ff, Welcker «Bund» 142).

[29] Ἡ ἱστορία τῶν νεωτέρων Πολιτικῶν Ὁμοσπονδιῶν προσεπιβεβαιοῖ τὴν ἐν τῷ κειμένῳ γνώμην. Ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Βορείου Ἀμερικῆς μετέστησαν εἰς τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν διὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1787, ἡ Ἑλβετικὴ Ὁμοσπονδία ἠκολούθησε τὸ παράδειγμα αὐτῶν διὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1848, καὶ τέλος ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία συγκαταριθμεῖται ἐπίσης σήμερον μεταξὺ τῶν Ὁμοσπονδιακῶν Πολιτειῶν, διεπομένη ὑπὸ τοῦ

δὲ τῆς ἐλλείψεως ἐνιαίας καὶ ἰσχυρᾶς ἐξουσίας κατεδείχθη αὕτη πάντοτε ἀνίκανος νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰ συμφέροντα τῶν ἀποτελουσῶν ταύτην πολιτειῶν καὶ ἐξασφαλίσῃ ἐπαρκῶς ταύτας κατὰ τῶν ἐσωτερικῶν διαιρέσεων καὶ τῶν ἔξωθεν κινδύνων [30].

III. *Ἡ Πραγματικὴ Ἕνωσις* (Realunion, Union réelle).

Πραγματικὴ Ἕνωσις ὑπάρχει, ὅταν δύο ἢ πλειότεραι μοναρχικῶς κυβερνώμεναι καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητοι πολιτεῖαι ἑνῶνται δυνάμει συμβάσεως πρὸς ἀμοιβαίαν καὶ κοινὴν ὑπεράσπισιν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἔχουσι κοινὸν τὸν Ἡγεμόνα, ἐν τῷ αὐτῷ φυσικῷ προσώπῳ ἐκπροσωποῦντα νομικῶς τόσας θελήσεις, ὅσαι εἶναι αἱ ἡνωμέναι πολιτεῖαι.

Συντάγματος τοῦ 1871 (πρβ. καὶ R. v. Mohl Encyklopädie 467, J. C. Bluntschli Allg. Staatslehre 538, A. Esmein Eléments etc. 8).

[30] Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐν τῷ κειμένῳ γνώμης. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς πολέμου ἐπαρκῶς ἐγένοντο καταφανῆ τὰ ἐλαττώματα τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας. κατὰ δὲ τὴν ἐν ἔτει 1786 ἐκραγεῖσαν στάσιν ἐν Μασσαχουσέτῃ κατεδείχθη αὕτη ἀνίκανος πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος τῶν Ἀμερικανῶν (πρβ. Ed. Laboulaye Histoire des États-Unis III. 69 suiv, 265, H. v. Holst Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika 9 ff, Rüttimann Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht I. 39 ff.). Ἐν Ἑλβετίᾳ ἡ Πολιτικὴ Ὁμοσπονδία ἀπὸ τῆς συστάσεώς της ὑπῆρξεν ἀσθενής, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1830, ὅτε, καταργηθείσης ἐν Γαλλίᾳ τῆς δυναστείας τοῦ Καρόλου X, ἡ Ἑλβετικὴ Ὁμοσπονδία συνεταράσσετο ἐκ τῶν ἐκραγεισῶν ἐσωτερικῶν στάσεων, κατεδείχθη ἀνίκανος νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἡσυχίαν καὶ τάξιν, ἃς ἐπανεῦρον οἱ Ἑλβετοὶ διὰ τῆς ἐν ἔτει 1848 μεταβάσεως αὐτῶν εἰς τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν (πρβ. Alois v. Orelli Das Staatsrecht der schweizerischen Eidgenossenschaft 21 ff.). Ἡ ἱστορία τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας εἶναι πλήρης ἀντιζηλιῶν τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν, αἵτινες ἐπὶ τέλους ἐπήνεγκον ἐν ἔτει 1866 καὶ τὴν διάλυσιν αὐτῆς. Ἡ Γερμανικὴ Ὁμοσπονδία κατεδείχθη ἀνεπαρκὴς πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν κατὰ τὴν σύστασιν αὐτῆς ἐπαγγελιῶν, ἀνίκανος πρὸς συγκράτησιν τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης καὶ τάξεως, καὶ ἀσθενὴς πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ὁμοσπονδιακῆς ἐπικρατείας κατὰ τῶν ἔξωθεν κινδύνων (πρβ. H. A. Zachariä Deut-

Ἡ Πραγματικὴ Ἕνωσις ἀποτελεῖ θεσμὸν τοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ στηρίζεται ἐπὶ συμβάσεως [31].

Αἱ τὴν Πραγματικὴν Ἕνωσιν ἀποτελοῦσαι πολιτεῖαι διατηροῦσι τὴν ἑαυτῶν κυριαρχίαν. Ἐάν τις ἤθελε δεχθῇ, ὅτι αὗται δὲν διασώζουσι τὴν κυριαρχίαν των, ἀλλ' ὅτι ὑπεράνω

sches Staats=und Bundesrecht I. 190 ff. P. Laband Das Staatsrecht I. 3 ff, G. Meyer Lehrbuch 140 ff.). Τὰ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας κατὰ τὰς γενικὰς γραμμὰς ἐκτίθησιν ὁ Ν. Ἰ. Σαρίπολος ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ: Τὰ τῶν ἐθνῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ νόμιμα σελ. 43 ἐπ.).

[31] Ἀπὸ τοῦ H. A Zachariä (Zur Schleswig-Holstein'schen Frage 1847 S. 23 ff, Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 105) ὁρίζει τις τὴν Πραγματικὴν Ἕνωσιν ὡς «τὴν δυνάμει θεμελιώδους νόμου ἕνωσιν πλειοτέρων πολιτειῶν ὑπὸ τὸν αὐτὸν Ἡγεμόνα». Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἀναγκαῖον στοιχεῖον διὰ τὴν τοιαύτην ἕνωσιν θεωρεῖται ἡ ὕπαρξις θεμελιώδους διατάξεως, ὁ θεσμὸς δέον διὰ τοῦτο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀνήκων οὐχὶ πλέον εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ διεθνοῦς δικαίου. ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ δημοσίου δικαίου. Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Zachariä ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς (πρβ. H. Zœpfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 65. II, J. Held System des Verfassungsrechts I. 395, 397, ὅστις ὅμως χαρακτηρίζει τὴν τοιαύτην ἕνωσιν ὡς θεσμὸν τοῦ διεθνοῦς δικαίου, O Mejer Einleitung in das deutsche Staatsrecht 6, Pözl «Union» ἐν τῷ Staatswörterbuch X. 671, 674, H. Schulze Einleitung in das deutsche Staatsrecht, Neue Ausgabe, 201, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 11, C Gareis Allgemeines Staatsrecht 105, J. Ulbrich Die rechtliche Natur der österreichish=ungarischen Monarchie (1879) 6, F. v. Juraschek Personal=und Realunion (1878) 34 ff), ἤλεγξεν ὅμως μετ' εὐστοχίας ὁ G. Jellinek ἐν τῇ σοφῇ αὐτοῦ συγγραφῇ: Die Lehre von den Staatenverbindungen (198 ff, 219), ἀνασκευάσας καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Zachariä ἐπικρατήσασαν θεωρίαν περὶ τῆς Πραγματικῆς Ἑνώσεως καὶ τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θεωρίας ταύτης ἐπέκτασιν τῆς ἐννοίας τῆς τοιαύτης ἑνώσεως, ἣν ἐπεχείρησεν ὁ F. v. Juraschek ἐν τῇ εἰρημένῃ συγγραφῇ αὐτοῦ (Personal=und Realunion 95), μὴ περιορίσας τὴν ἔννοιαν τῆς Πραγματικῆς Ἑνώσεως εἰς τὴν ὕπαρξιν κοινοῦ Ἡγεμόνος, ἀλλ' ἐπεκτείνας αὐτὴν καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην περίπτωσιν, καθ' ἣν δυνάμει θεμελιώδους νόμου ὑφίσταται κοινόν τι ὄργανον διὰ τὰς ἡνωμένας πολιτείας (πρβ. καὶ G. Meyer Lehrbuch 30

αὐτῶν ἵσταται ἀνωτέρα τις θέλησις διατάσσουσα αὐτὰς ὑποχρεωτικῶς, τότε ἢ θὰ ἔχωμεν ἁπλῆν πολιτείαν, ἢ θὰ ἔχωμεν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν [32].

Ἡ Πραγματικὴ Ἕνωσις δύναται νὰ ἔχῃ εὐρυτέραν ἢ στενωτέραν σφαῖραν ἐνεργείας. Πάντως εἷς τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐπιδιωκομένων σκοπῶν ὀφείλει νὰ εἶναι ἡ ἀμοιβαία καὶ κοινὴ ὑπεράσπισις ἀπέναντι ἐσωτερικῶν ταραχῶν σκοπουσῶν τὴν ἀλλοίωσιν τῶν ὅρων τῆς συμβάσεως, δυνάμει τῆς ὁποίας συνέστη ἡ Πραγματικὴ Ἕνωσις, καὶ κατὰ τῶν ἔξωθεν κινδύνων· δύναται ὅμως

---

ff. Anm. 1, ὅστις ἀποδοκιμάζει ἐπίσης τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Juraschek). Ὁ Jellinek καταδεικνύει τὸ ἀδύνατον τῆς δυνάμει νόμου, εἴτε θεμελιώδους εἴτε μή, ἑνώσεως πλειοτέρων κυριάρχων πολιτειῶν, καθ' ὅσον ὁ νόμος προϋποτίθησιν ἀνωτέραν τινὰ θέλησιν διατάσσουσαν τὰς ἡνωμένας πολιτείας ὑποχρεωτικῶς, ἐνῷ τοῦτο τυγχάνει ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν κυριαρχίαν τῶν πολιτειῶν τούτων· καταλήγει δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι μόνον δυνάμει συμβάσεως ῥητῆς ἢ σιωπηρᾶς τῶν κυριάρχων πολιτειῶν συντελεῖται ἡ τοιαύτη ἕνωσις, καὶ ὅταν ἀκόμη περὶ αὐτῆς ὑπάρχωσι ἰδιαίτεροι θεμελιώδεις νόμοι ἐν ἑκάστῃ τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν, διότι οἱ νόμοι οὗτοι καθ' ἑαυτοὺς δὲν εἶναι ὑποχρεωτικοὶ διὰ τὴν ἑτέραν πολιτείαν καὶ δύνανται μονομερῶς ν' ἀνακληθῶσιν ὑπὸ τῆς ψηφισάσης αὐτοὺς πολιτείας. ἐφ' ὅσον δὲν ἀποτελοῦσι τὴν ἐκτέλεσιν προηγηθείσης μεταξὺ τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν συμβάσεως, ἥτις μόνη δύναται νὰ ὑποχρεώσῃ τὰς κυριάρχους πολιτείας ἀπέναντι ἀλλήλων καὶ καθίστησιν ἀδύνατον τὴν μονομερῆ παράβασιν τῶν ὅρων αὐτῆς ἄνευ προσβολῆς τῶν κανόνων τοῦ διεθνοῦς δικαίου. Ἐκ τῆς συμβάσεως ἀναχωρῶν ὁ Jellinek χαρακτηρίζει τὴν Πραγματικὴν Ἕνωσιν ὡς καθαρὸν δεσμὸν τοῦ διεθνοῦς δικαίου.

[32] Καὶ ἐπὶ τῆς Πραγματικῆς Ἑνώσεως, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Πολιτικῆς Ὁμοσπονδίας, αἱ ἡνωμέναι πολιτεῖαι διατηροῦσι τὴν κυριαρχικὴν αὐτῶν ἐξουσίαν καὶ δὲν ὑπακούουσιν ἢ εἰς τὴν ἰδίαν θέλησιν. Ἡ ἐναντία ἐκδοχή, δημιουργοῦσα μίαν θέλησιν ὑπεράνω τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν ἱσταμένην καὶ διατάσσουσαν ταύτας ὑποχρεωτικῶς, ἄγει ἡμᾶς ἀναγκαίως εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἁπλῆς πολιτείας, μεταβαλλομένων τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν εἰς ἐπαρχίας τῆς αὐτῆς πολιτείας μὲ στενώτερον ἢ εὐρύτερον κύκλον ἐνεργείας, ὁποῖαι π. χ. εἰσὶν ἡ Κροατία καὶ Σλαβονία ὡς πρὸς τὴν Οὐγγρικὴν πολιτείαν, τὰ δουκᾶτα Κόβουργ καὶ Γόθας ὡς πρὸς τὴν πολιτείαν Κόβουργ-Γόθας, ἢ εἰς τὴν

ἡ σφαῖρα τῆς ἐνεργείας τῆς Πραγματικῆς Ἑνώσεως νὰ ἐπεκτείνηται καὶ εἰς ἐπιδίωξιν ἄλλων κοινῶν σκοπῶν [33].

Ἡ Πραγματικὴ Ἕνωσις προϋποτίθησιν ἀναγκαίως τὴν ὕπαρξιν κοινοῦ ὀργάνου, ἐκπροσωποῦντος ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ τὰς διακεκριμένας θελήσεις τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν, τοῦ Ἡγεμόνος, ὅστις ἐν τῇ φυσικῇ ἐνιαίᾳ προσωπικότητί του νομικῶς ἐκπροσωπεῖ διακεκριμένως τὴν θέλησιν ἑκάστης τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν [34].

Ἡ θέλησις τοῦ κοινοῦ Μονάρχου περιορίζεται ἐν ταῖς νεωτέραις Πραγματικαῖς Ἑνώσεσι διὰ τῆς συμπράξεως τῆς Ἀντιπροσωπείας ἑκάστης τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν ὡς πρὸς τὰς ὑποθέσεις τὰς ἀφορώσας εἰς ἑκάστην τῶν πολιτειῶν τούτων. Διὰ δὲ τὰς κοινὰς ὑποθέσεις δὲν ὑπάρχει ἰδιαιτέρα τις νομοθετικὴ ἐξουσία, ἀλλ' ἀπαιτεῖται ἡ ψήφισις ὁμοιομόρφων νόμων ὑφ' ἑκάστης τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν· καὶ ὅταν δ' ἀκόμη διὰ τὰς κοινὰς ὑποθέσεις ὑπάρχωσιν ὄργανα ἀπαρτιζόμενα ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν, ὁποῖα π. χ. αἱ Ἐπιτροπεῖαι ἐν Αὐστροουγγαρίᾳ, καὶ τότε αἱ ἀποφάσεις τῶν ὀργάνων τούτων ἔχουσι τὴν μορφὴν συμβιβαστικῶν συμφωνιῶν μεταξὺ τῶν ἡνωμένων κυριάρχων πολιτειῶν [35]. Ἐπὶ πλέον δύνανται νὰ ὑπάρχωσι διὰ τὰς κοινὰς ὑποθέσεις κοινὰ ὄργανα, φέροντα ἐπίσης τὴν ἰδιότητα ὀργάνων ἑκάστης τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν [36].

ἔννοιαν τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας, ἣν εἴδομεν ἀνωτέρω (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 76 Anm. 15, 203, 209, 213, 215).

[33] Πρβ. G. Jellinek · Die Lehre von den Staatenverbindungen 213 ff, C. Gareis Algemeines Staatsrecht 106.

[34] Πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 211 ff. Ὁ J. Held System des Verfassungsrechts I. 397) διδάσκει, ὅτι Πραγματικὴ Ἕνωσις δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ μεταξὺ μὴ μοναρχουμένων πολιτειῶν.

[35] Πρβ. G Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 211 , 219.

[36] Πρβ. G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 31,

Ἀπέναντι τῶν ξένων πολιτειῶν καὶ ἐν τῷ διεθνεῖ δικαίῳ ἡ Πραγματικὴ Ἕνωσις παρίστησιν ἐνιαίαν τινὰ ἀθρόαν δύναμιν (Gesammtmacht) [37].

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι ἡ Πραγματικὴ Ἕνωσις ἀποτελεῖ εἶδος τῶν Πολιτικῶν Ὁμοσπονδιῶν, διακρινομένη τούτων, καθ' ὅσον αἱ ἡνωμέναι πολιτεῖαι ἔχουσι κοινὸν τὸν Ἡγεμόνα καὶ εἶναι διὰ τοῦτο μᾶλλον στερεαὶ καὶ διαρκεῖς τῶν Πολιτικῶν Ὁμοσπονδιῶν [38], χωρὶς ὅμως ἕνεκα τούτου νὰ ὦσιν αὗται καὶ ἀδιάλυτοι, ἅτε δυνάμεναι νὰ διαλυθῶσιν ἐξ ὡρισμένων λόγων [39].

S. Brie Theorie der Staatenverbindungen 77 ff, F. v. Juraschek Personal=und Realunion 103 ff.

[37] Ἐν τῷ διεθνεῖ δικαίῳ ἡ Πραγματικὴ Ἕνωσις παρίσταται ὡς ἐνιαία τις ἀθρόα Δύναμις (Gesammtmacht). Ἀποστέλλει ὡς τοιαύτη πρεσβευτάς, δέχεται τοιούτους, καὶ συνομολογεῖ συμβάσεις. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἀπαγορεύεται καὶ εἰς τὰς ἡνωμένας πολιτείας νὰ ἔρχωνται εἰς διπλωματικὰς σχέσεις καὶ νὰ συνομολογῶσι συμβάσεις μετὰ ξένων πολιτειῶν, ἐφ' ὅσον τοῦτο δὲν ἀπηγορεύθη εἰς αὐτὰς διὰ τῆς συμβάσεως περὶ τῆς συστάσεως τῆς Πραγματικῆς Ἑνώσεως καὶ δὲν ἀντιστρατεύεται πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτῆς ἐπιδιωκομένους σκοπούς (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 219 ff.).

[38] Ἐνῷ ἐν ταῖς Πολιτικαῖς Ὁμοσπονδίαις οἱ φορεῖς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἶναι διακεκριμένα πρόσωπα καὶ ἕνεκα τούτου δὲν ἀποκλείονται αἱ ἀντιζηλίαι καὶ αἱ συγκρούσεις τῶν συμφερόντων τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν, ἐν τῇ Πραγματικῇ Ἑνώσει ὁ κοινὸς Ἡγεμὼν ἔχει τὸ συμφέρον νὰ συμβιβάζῃ καὶ καθησυχάζῃ πᾶσαν μεταξὺ τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν ἀναφυομένην διαφοράν. Ἐπὶ πλέον δὲ ἐλλείπουσιν ἡ φιλοδοξία καὶ ὁ ἐγωϊσμὸς τῶν πολλῶν Ἡγεμόνων, ἅτινα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γίνονται αἰτία ἐρίδων μεταξὺ τῶν διαφόρων ἡνωμένων πολιτειῶν ἐν τῇ Πολιτικῇ Ὁμοσπονδίᾳ (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 216 ff.).

[39] Ἡ Πραγματικὴ Ἕνωσις δύναται νὰ διαλυθῇ διὰ κοινῆς συναινέσεως τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν, δύναται δὲ καὶ ἐξ ἄλλων λόγων νὰ διαλυθῇ αὕτη· οὕτω δύναται π. χ. νὰ διαλυθῇ διὰ τῆς ἐκλείψεως τῆς Δυναστείας, ἂν ἡ Ἕνωσις ἐξ ἱστορικῶν λόγων συνέστη μόνον διὰ τὴν διάρκειαν ὡρισμένης Δυναστείας χρησιμευούσης ὡς συνεκτικοῦ δεσμοῦ τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν· ἐπίσης ἐν περιπτώσει ἀτυχοῦς πολέμου δύ-

Τῆς Προσωπικῆς Ἑνώσεως, περὶ ἧς γενήσεται ἀμέσως κατωτέρω λόγος, διαφέρει ἡ Πραγματικὴ Ἕνωσις, καθ' ὅσον ἐκείνη μὲν προέρχεται ἐκ τυχαίων γεγονότων περὶ τὴν διαδοχὴν τῶν θρόνων καὶ περιορίζεται εἰς τὸ ὅτι ὁ Ἡγεμὼν δύο ἢ πλειοτέρων πολιτειῶν εἶναι κοινός, ἐνῷ αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς θελήσεως αὐτῶν τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν καὶ ἀποτελεῖ ἕνωσιν αὐτῶν τῶν πολιτειῶν [40].

Ὡς ἐξοχώτεροι τύποι Πραγματικῶν Ἑνώσεων χρησιμεύουσι σήμερον ἐν Εὐρώπῃ[41] ἡ Πραγματικὴ Ἕνωσις τῆς Σουηδίας καὶ Νορβηγίας, συστᾶσα ἐν ἔτει 1815," καὶ ἡ τῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας, στηριζομένη εἰς τὸν ἐν ἔτει 1713 ψηφισθέντα

ναται νὰ χωρισθῇ μία τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν καὶ παραχωρηθῇ εἰς τὸν νικητήν· δύνανται αἱ ἐν Πραγματικῇ Ἑνώσει διατελοῦσαι πολιτεῖαι ν' ἀποτελέσωσιν ἐνιαίαν πολιτείαν· δύναται ἐπίσης νὰ ἐπέλθῃ ἡ διάλυσις ἕνεκα παραβάσεως τῶν ὅρων, ὑφ' οὓς συνέστη ἡ Πραγματικὴ Ἕνωσις, ἢ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐπαναστάσεως (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 215 ff, 218 ff.).

[40] Πρβ. G Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 212, 225.

[41] Ἄλλαι Πραγματικαὶ Ἑνώσεις εἰσὶν ἡ ἰδιόρρυθμος τῶν δύο δουκάτων τοῦ Μέκλεμβουργ. ἡ τῶν δουκάτων Σλέσβιχ-Ὁλστάϊν μέχρι τοῦ 1864, ἡ τῆς Πρωσσίας καὶ τοῦ δουκάτου Λαουεμβούργ (Lauenburg) μέχρι τοῦ 1876. Ὁ F. v. Juraschek κατατάσσει εἰς τὰς Πραγματικὰς Ἑνώσεις τὴν τῆς Ῥωσσίας καὶ Πολωνίας. τὴν τῶν δουκάτων Κόβουργ-Γόθας. ὁ δὲ F. H. Geffcken ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γενομένῃ ἐκδόσει τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Διεθνοῦς Δικαίου τοῦ A. W. Heffter (Das Europäische Völkerrecht der Gegenwart, VII Ausgabe, 49 Anm. 3) προστίθησι τὴν τῆς Ῥωσσίας καὶ Φινλανδίας· αὗται ὅμως δὲν δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν Πραγματικῶν Ἑνώσεων κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Jellinek, ἅτε μὴ φέρουσαι τὸν χαρακτῆρα ἑνώσεων πολιτειῶν ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτήτων καὶ κυριάρχων, ἀλλ' ἀποτελοῦσαι ἁπλῆν πολιτείαν (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 70 ff, 205 ff, 208 ff, 221 ff.).

[42] Ἐν ἔτει 1814 τὸ Βασίλειον τῆς Νορβηγίας παρεχωρήθη ὑπὸ τῆς Δανίας εἰς τὴν Σουηδίαν. Ἀλλ' ὅμως οἱ Νορβηγοὶ δὲν συνήνεσαν εἰς τὴν ἐκχώρησιν ταύτην, ἐξελέξαντο δὲ Βασιλέα αὐτῶν τὸν Πρίγκηπα

Νόμον (Pragmatische Sanktion) καὶ εἰς τοὺς ἐν ἔτει 1867

Χριστιανὸν Φρειδερῖκον καὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀντιστῶσι κατὰ τῶν Σουηδῶν. Διὰ τοῦ ἐν Eidswold τῇ 31 Μαΐου 1814 ψηφισθέντος Συντάγματος ἀνεκηρύχθη ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ Στέμματος τῆς Νορβηγίας. Οἱ Σουηδοὶ ὅμως εἰσέβαλον εἰς τὴν Νορβηγίαν καὶ ἡ ἐπιχείρησις αὐτῶν ἐστέφετο ὑπὸ ἐπιτυχίας, ὅτε τῇ 14 Αὐγούστου 1814 συνωμολογήθη ἀνακωχή, καὶ ἐν τῇ ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν συνομολογηθείσῃ συμβάσει ἐδήλωσεν ὁ Πρίγκηψ Χριστιανός, ὅτι θέλει συγκαλέσει τὴν Ἀντιπροσωπείαν τῆς Νορβηγίας, ὅπως προτείνῃ εἰς αὐτὴν τὴν μετὰ τῆς Σουηδίας Ἕνωσιν, ἐνῷ ταὐτοχρόνως ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας ἀνεγνώρισε τὸ ἐν Eidswold ψηφισθὲν Νορβηγικὸν Σύνταγμα μετὰ τῶν τροποποιήσεων, ἃς ἐπέβαλλεν ἀναγκαίως ἡ πραγματοποιηθεῖσα μεταξὺ Σουηδίας καὶ Νορβηγίας Πραγματικὴ Ἕνωσις (Τὸ Νορβηγικὸν Σύνταγμα τῆς 31 Μαΐου 1814 καὶ τὸ τροποποιηθὲν τῆς 4 Νοεμβρίου 1814 εὑρίσκει τις παρὰ τῷ H. L. Pölitz: Die europäischen Verfassungen seit dem Jahre 1789 etc. III. 92 ff, 101 ff.). Τῇ 4 Νοεμβρίου 1814 ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας ἀνεκηρύχθη Βασιλεὺς τῆς Νορβηγίας. Ἐν τῷ Νορβηγικῷ Συντάγματι συμπεριελήφθη ἡ διάταξις, καθ' ἣν ἡ Νορβηγία ἀναγνωρίζεται «*ἐλεύθερον, αὐτύπαρκτον, ἀδιαίρετον καὶ ἀνεξάρτητον Βασίλειον, ἡνωμένον δὲ μετὰ τῆς Σουηδίας ὑπὸ τὸν αὐτὸν Βασιλέα*» (πρβ. Νορβηγικὸν Σύνταγμα τῆς 4 Νοεμβρίου 1814 § 1, καὶ ἄρθρον 1 τῆς Νομοθετικῆς Πράξεως τῆς 6 Αὐγούστου 1815). Αἱ πρὸς τὴν μετὰ τῆς Σουηδίας ἕνωσιν σχετιζόμεναι διατάξεις ἐκυρώθησαν διὰ Νομοθετικῆς Πράξεως τῆς 31 Ἰουλίου καὶ 6 Αὐγούστου 1815, συζητηθείσης καὶ ψηφισθείσης ὑπὸ τῶν Κοινοβουλίων ἀμφοτέρων τῶν πολιτειῶν καὶ κυρωθείσης ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, δι' ἧς καὶ συνέστη ἡ μεταξὺ Σουηδίας καὶ Νορβηγίας Πραγματικὴ Ἕνωσις (τὴν Νομοθετικὴν Πρᾶξιν ταύτην εὑρίσκει τις παρὰ τῷ F. R. Dareste Les constitutions modernes, II édition, tom. II, p. 134 suiv.). Ἡ Ἕνωσις αὕτη στηρίζεται μόνον εἰς τὴν ἀναγνώρισιν κοινοῦ Βασιλέως, ἐν τῷ αὐτῷ φυσικῷ προσώπῳ νομικῶς ἐκπροσωποῦντος ἑκατέραν τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν. Οὔτε τὰ νομοθετικὰ ὄργανα, οὔτε ὁ στρατός, οὔτε αἱ διοικητικαὶ ἢ δικαστικαὶ Ἀρχαὶ εἶναι κοιναί. Εἷς Ὑπουργὸς καὶ δύο Σύμβουλοι τῆς Ἐπικρατείας τῆς Νορβηγίας ἔχουσιν ἕδραν καὶ ψῆφον ἐν τῷ Σουηδικῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐπικρατείας, ἐὰν ἐν αὐτῷ συζητῶνται ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως ζητήματα ἀφορῶντα εἰς ἀμφοτέρας τὰς πολιτείας· κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον τρία μέλη τοῦ Σουηδικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἔχουσιν ἕδραν καὶ ψῆφον ἐν τῷ Νορβηγικῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐπικρατείας,

ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἡνωμέναις πολιτείαις ψηφισθέντας Νόμους."

IV. *Ἡ Προσωπικὴ Ἕνωσις* (Personalunion, Union personnelle).

ὅταν ἐν αὐτῷ συζητῶνται ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως ζητήματα ἀφορῶντα εἰς ἀμφοτέρας τὰς πολιτείας (Σύνταγμα Νορβηγίας § 15, Νομοθετικὴ Πρᾶξις τῆς 6 Αὐγούστου 1815 ἄρθρ. 5). Κοινὴ ἐνέργεια ἀμφοτέρων τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν λαμβάνει χώραν ἐν περιπτώσει ἀνηλικότητος τοῦ Βασιλέως διὰ τὸν διορισμὸν τοῦ εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν κληθησομένου Ἐπιτρόπου, καὶ ἐν περιπτώσει ἐκλείψεως τῆς Δυναστείας πρὸς ἐκλογὴν νέου Βασιλέως (Σύνταγμα Νορβηγίας §§ 7, 8, Νομοθετικὴ Πρᾶξις τῆς 6 Αὐγούστου 1815 ἄρθρ. 3, 7 ἐπ.). Ἀπέναντι τῶν ἄλλων πολιτειῶν αἱ ἡνωμέναι πολιτεῖαι παρίστανται ὡς ἐνιαία ἀθρόα δύναμις. Ὁ κοινὸς Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ καλῇ τὰ στρατεύματα, νὰ κηρύσσῃ πόλεμον, νὰ συνομολογῇ εἰρήνην, νὰ συνομολογῇ καὶ καταργῇ συμβάσεις, ν' ἀποστέλλῃ πρέσβεις καὶ δέχηται τοιούτους. Ἐν περιπτώσει κηρύξεως πολέμου ὁ Βασιλεὺς ὑποχρεοῦται ν' ἀκούσῃ τὴν συμβουλευτικὴν γνώμην τῆς Νορβηγικῆς Κυβερνήσεως καὶ ἑνὸς Ἐκτάκτου Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας συγχροτουμένου ἐκ Νορβηγικῶν καὶ Σουηδικῶν μελῶν· ἡ περὶ τούτου ὅμως ὁριστικὴ ἀπόφασις ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν Βασιλέα (Σύνταγμα Νορβηγίας § 26, Νομοθετικὴ Πρᾶξις τῆς 6 Αὐγούστου 1815 ἄρθρ. 4, Σύνταγμα Σουηδίας § § 11–15, 32). Τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν δὲν εἶναι κοινή τις Σουηδονορβηγικὴ Ἀρχή, ἀλλ' εἶναι Σουηδικὴ Ἀρχή, διαπεπιστευμένη ἐκ μέρους τῆς Νορβηγίας τὴν διεξαγωγὴν τῶν Νορβηγικῶν Ὑποθέσεων. Οἱ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὅμως τὴν διεθνῆ ἑνότητα Σουηδίας καὶ Νορβηγίας ἐκπροσωποῦντες πρέσβεις φέρουσι τὸν χαρακτῆρα πρεσβευτοῦ καὶ τῆς Σουηδίας καὶ τῆς Νορβηγίας, ὡς καὶ οἱ τῶν ξένων δυνάμεων πρέσβεις εἰσὶ διαπεπιστευμένοι παρὰ τῷ Βασιλεῖ τῆς Σουηδίας καὶ Νορβηγίας. Ἡ ἀμοιβαία σχέσις τῆς Σουηδίας καὶ Νορβηγίας εἶναι ἡ σχέσις δύο κυριάρχων πολιτειῶν, ὑπεράνω δὲ τῶν δύο πολιτειῶν δὲν ἱδρύθη διὰ τῆς Ἑνώσεως κεντρική τις ἐξουσία. Δὲν ὑπάρχει διὰ τοῦτο κοινὸς λαὸς Σουηδονορβηγικός, ἀλλ' ὑπάρχει Σουηδικὴ ἰθαγένεια καὶ Νορβηγικὴ ἰθαγένεια (πρβ. περὶ τῆς Ἑνώσεως τῆς Σουηδίας καὶ Νορβηγίας T. H. Aschehoug Das Staatsrecht der Vereinigten Königreiche Schweden und Norwegen 10 ff, 16 ff, G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 223 ff, F. W Schubert Die Verfassungsurkunden und Grundgesetze der Staaten Europa's etc. II. 390 ff, 400 ff, Pözl «Union» 673).

[43] Τὸ πρῶτον ὁ Κάρολος VI ἐν ἔτει 1713 ἐδημοσίευσε πανηγυρι-

Λέγοντες Προσωπικὴν Ἕνωσιν ἐννοοῦμεν τὴν ἕνεκα ἱστορικῶν καὶ πολιτικῶν λόγων τυχαίαν ἕνωσιν δύο ἢ πλειοτέρων μοναρχικῶς κυβερνωμένων πολιτειῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον ἑνὸς

κῶς ἐνώπιον τῶν Ὑπουργῶν καὶ τῶν Μυστικοσυμβούλων του τὸν ἀπὸ 19 Ἀπριλίου 1713 νόμον (Hausgesetz), ὅστις, γενόμενος ἀποδεκτὸς ὑπὸ τῶν τάξεων τῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ Χωρῶν, κατέστη θεμελιώδης νόμος γνωστὸς ὑπὸ τὸν τίτλον «Die Pragmatische Sanktion v 19 April 1713». Διὰ τοῦ νόμου τούτου ὁ Κάρολος VI διέταξεν, ὅτι πάντα τὰ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ βασίλεια καὶ πᾶσαι αἱ χῶραι πρέπει νὰ διαμείνωσιν ἀδιαίρετοι ὑπὸ τοὺς νομίμους ἐξ ἀρρενογονίας κληρονόμους του κατὰ τὸ δίκαιον τῆς πρωτοτοκίας (jus primogenitiurae), ἐν ἐλλείψει δ' ἀρρένων νὰ περιέλθωσιν ἐπίσης ἀδιαιρέτως εἰς τὰς νομίμους θυγατέρας αὐτοῦ κατὰ σειρὰν καὶ δικαίωμα πρωτοτοκίας, ἐν ἐλλείψει δὲ καὶ θυγατέρων τοῦ Καρόλου VI τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα νὰ μεταβῇ εἰς τὰς θυγατέρας τοῦ Ἰωσήφ I πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Καρόλου VI) καὶ εἰς τοὺς κατιόντας αὐτῶν. Ἐν Οὐγγαρίᾳ ἠκολούθησεν ἡ ἀποδοχὴ τῆς Pragmatische Sanktion διὰ τῶν ἄρθρων I καὶ II τοῦ Νόμου, ὃν ἐψήφισεν ἡ Οὐγγρικὴ Ἀντιπροσωπεία κατὰ τὰ ἔτη 1722—1723 (τὸν Νόμον τοῦτον εὑρίσκει τις παρὰ τῷ A. Rauch Parlamentarisches Taschenbuch, zweite Ausgabe, X-XI. 191 ff.)· ἐν τῷ προλόγῳ δὲ τοῦ Νόμου τούτου αἰτιολογεῖται ἡ ἀποδοχὴ τῆς Pragmatische Sanktion, ὡς σκοποῦσα τὴν ἀποκατάστασιν μιᾶς δι' ὅλας τὰς περιπτώσεις, εἰδικώτερον δὲ καὶ κατὰ ξένης βίας, ἐπαρκούσης ἑνώσεως μετὰ τῶν γειτονικῶν βασιλείων καὶ χωρῶν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς ἐσωτερικῆς ἡσυχίας («pro stabilienda in omnem casum, etiam contra vim externam, cum vicinis Regnis et Provinciis Hereditariis Unione, et conservanda domestica tranquillitate»). Διὰ τῆς Pragmatische Sanktion συνέστη Πραγματικὴ Ἕνωσις μεταξὺ πασῶν τῶν Χωρῶν τῆς Μοναρχίας, δι' ἃς ἰσχύει τὸ αὐτὸ δίκαιον τῆς διαδοχῆς καὶ αἵτινες ὀφείλουσι νὰ διαμένωσιν ἀδιαιρέτως ἡνωμέναι. Ἀπὸ τῆς περιόδου ταύτης μέχρι τοῦ ἔτους 1867 πολλαὶ ἐγένοντο ἀπόπειραι, ὅπως αἱ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ οἴκου τῶν Ἀψβούργων βιοῦσαι πολιτεῖαι καὶ χῶραι συμπηχθῶσιν εἰς μίαν ἁπλῆν πολιτείαν. Ἐν ἔτει 1867 ἐπῆλθον ἡ συνεννόησις καὶ ὁ ὁριστικὸς τῶν σχέσεων μεταξὺ Οὐγγαρίας καὶ τῶν λοιπῶν Χωρῶν τῆς Αὐστριακῆς Αὐτοκρατορίας διακανονισμός, οὗτινος αἱ βάσεις ἐτέθησαν ἐν τοῖς XII ἄρθροις τοῦ Νόμου τοῦ 1867 τῆς Οὐγγαρίας, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον περιέλαβε καὶ ὁ ἐν Αὐστρίᾳ ψηφισθεὶς Νόμος τῆς 21 Δεκεμβρίου 1867 (πρβ. F. R. Dareste Les constitutions moder-

Ἡγεμόνος ἐκπροσωποῦντος ἐν τῷ ἑνιαίῳ φυσικῷ προσώπῳ αὐτοῦ νομικῶς τόσας προσωπικότητας, ὅσαι εἰσὶν αἱ ἡνωμέναι πολιτεῖαι.

---

nes I. 361 suiv.), διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Λύστροουγγρικῆς Μοναρχίας στηρίζεται ἐπὶ δύο οὐσιωδῶς ὁμοίων νόμων τῶν δύο τμημάτων τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ ὁμοιόμορφος αὕτη ἐκδήλωσις ἀμφοτέρων τῶν πολιτειῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ἔχει τὸν χαρακτῆρα συμβάσεως. καὶ διὰ τοῦτο οἱ δύο ὁμοιόμορφοι Νόμοι περὶ τῆς νομικῆς σχέσεως ἀμφοτέρων τῶν πολιτειῶν πρὸς ἀλλήλας ὡς ἐκ τοῦ συμβατικοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν δὲν δύνανται νὰ μεταβληθῶσι μονομερῶς (πρβ. J. Ulbrich Das Staatsrecht der österreichisch=ungarischen Monarchie 8 ff. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 234 ff.). Ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς Αὐστρο-Οὐγγαρίας ὡς Πραγματικῆς Ἑνώσεως ἠμφισβητήθη. Οὕτως ὁ Bidermann ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ Die rechtliche Natur der österreichisch=ungarischen Monarchie (1877) ὑποστηρίζει, ὅτι διὰ τῆς Pragmatische Sanktion καὶ διὰ τῶν Νόμων τοῦ 1867, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος, ἐδημιουργήθη Λύστροουγγρική τις πολιτικὴ ἐξουσία ἀνεξάρτητος τῆς ἐξουσίας τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας, καὶ διὰ τοῦτο καλεῖ οὗτος τὴν Αὐστρο-Οὐγγαρίαν Gesammtstaat. Ὁ Dantscher v. Kollesberg ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ Der monarchische Bundesstaat Oesterreich=Ungarn und der Berliner Vertrag 1880 καὶ in Grünhut's Zeitschrift für das Privat=und öffentliche Recht der Gegenwart VI. 481 ff. ἐπιχειρεῖ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ Αὐστρο-Οὐγγαρία ἀποτελεῖ Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν· ὁμοίως δὲ χαρακτηρίζει ταύτας ὡς Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν ὁ Schäffle Bau und Leben des socialen Körpers IV. 406. Τὰς γνώμας ταύτας ἀνασκευάζει διὰ μακρῶν ὁ G. Jellinek (Die Lehre von den Staatenverbindungen 226 ff), καταδεικνύων διὰ πολλῶν ἐπιχειρημάτων τὸ σφαλερὸν αὐτῶν. Ἡ Ἕνωσις μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας φέρει τὸν χαρακτῆρα τῆς Πραγματικῆς Ἑνώσεως δυνάμει συμβάσεως δύο πολιτειῶν ἐντελῶς ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτήτων. μὴ ὑποκειμένων εἰς ἀνωτέραν τινὰ πολιτικὴν ἐξουσίαν καὶ διὰ τοῦτο κυριάρχων, ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς κοινῆς Δυναστείας τῶν Ἁψβούργων. Ἧς ἐκλιπούσης. ἡ Οὐγγαρία ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθέρας ἐκλογῆς Βασιλέως (ἄρθρ. II. § 7. 11 τοῦ Νόμου τῶν ἐτῶν 1722—1723, καὶ ἄρθρ. II. § 4 τοῦ Οὐγγρικοῦ Νόμου τοῦ 1867) καὶ τοῦ χωρισμοῦ αὐτῆς ἀπὸ τῆς Αὐστρίας (πρβ. J. Ulbrich Das Staatsrecht der österreichisch=ungarischen Monarchie 12 ff, G. Jellinek Die Lehre

Ἡ Προσωπικὴ Ἕνωσις δὲν στηρίζεται εἰς σύμβασιν, οὐδὲ ἀποτελεῖ ἕνωσιν τῶν πολιτειῶν, ἀλλ' ὀφείλεται εἰς τὴν τυ-

---

von den Staatenverbindungen 234 ff.). Ἡ αὐθυπαρξία καὶ ἀνεξαρτησία τῆς Οὐγγαρίας ἐπανειλημμένως ἀναγνωρίζεται ἐν τοῖς διαφόροις νομοθετήμασι, καὶ ῥητότερον ἐν ἄρθρῳ X τοῦ Οὐγγρικοῦ Νόμου τοῦ 1790-91 : «Hungaria--cum Partibus annexis sit regnum liberum et relate ad totam legalem regiminis formam (huc intellectis quibusvis Dicasteriis suis) independens, id est nulli altero Regno aut populo obnoxium, sed propriam habens Consistentiam et Constitutionem, proinde a--Rege suo--propriis Legibus et Consuetudinibus, non vero ad normam aliarum Provinciarum--regendum et gubernandum») Ὁ Καισαροβασιλεὺς τῆς Αὐστρο-Οὐγγαρίας συνενοῖ ἐν τῷ ἐνιαίῳ φυσικῷ προσώπῳ του νομικῶς δύο προσωπικότητας παρατεταγμένας ἀλλήλαις, τὴν τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας καὶ τὴν τοῦ Βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, καὶ τὰ ἐν ἑκατέρᾳ τῶν πολιτειῶν τούτων δικαιώματα αὐτοῦ προσδιορίζει αὐτοτελῶς τὸ πολίτευμα ἑκάστης, μόνον δ' ἐν ταῖς κοιναῖς ὑποθέσεσι παρίσταται οὗτος ἐκπροσωπῶν τὰς ἡνωμένας θελήσεις ἀμφοτέρων τῶν πολιτειῶν (πρβ. J. Ulbrich Das Staatsrecht etc 17, G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 239 ff.). Αἱ εἰς ἀμφοτέρας τὰς πολιτείας ἀφορῶσαι κοιναὶ ὑποθέσεις ἀνάγονται εἰς τὴν ἀπέναντι τῶν ξένων Δυνάμεων θέσιν τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν. Κοιναί εἰσιν ἡ διοίκησις τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου, ἡ διπλωματικὴ ἀντιπροσώπευσις καὶ οἱ πρόξενοι, τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν, ὁ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικόν, τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν διὰ τὰς ἀπὸ κοινοῦ καταβλητέας δαπάνας. Τὸ δικαίωμα τοῦ πολέμου καὶ τῆς εἰρήνης δύναται ν' ἀσκηθῇ μόνον ἀπὸ κοινοῦ ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν πολιτειῶν. Ὡσαύτως εἶναι δικαίωμα τῆς ἐνιαίας ἀθρόας Δυνάμεως (Gesammtmacht) ἡ συνομολόγησις συμβάσεων, πλὴν ἐκείνων, τὰς ὁποίας συνομολογοῦσι πρὸς ἀλλήλας αἱ ἡνωμέναι πολιτεῖαι τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας· ἡ ἔγκρισις ὅμως τῶν συμβάσεων, ὅταν αὕτη εἶναι ἀναγκαία, ἀνήκει εἰς τὰ Κοινοβούλια ἀμφοτέρων τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν. Ἂν καὶ ἡ Αὐστροουγγρικὴ Ἕνωσις ἀπέναντι τῶν ξένων πολιτειῶν παρίσταται ὡς ἐνιαία διεθνὴς Δύναμις, ἐξαφανιζομένου τοῦ διφυοῦς αὐτῆς, οὐχ ἧττον ἐσωτερικῶς παραμένει διαρκῶς τὸ δισυπόστατον τῆς Ἑνώσεως ταύτης. Ὡς πρὸς τὸν στρατὸν οἱ στρατολογικοὶ καὶ οἱ λοιποὶ περὶ στρατοῦ νόμοι ψηφίζονται ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἑκατέρας τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν (Αὐστριακὸς νόμος τῆς 21 Δεκεμ-

χαίαν σύμπτωσιν, καθ' ἣν ἐν ὡρισμένῃ περιπτώσει οἱ περὶ διαδοχῆς νόμοι δύο ἢ πλειοτέρων μοναρχικῶς κυβερνωμένων πολι-

---

βρίου 1867 ἄρθρ. 1. b, καὶ Οὐγγρικὸς νόμος τοῦ 1867 ἄρθρ. XII. §§ 12—14). Ὡς πρὸς τὰ οἰκονομικὰ ἡ παρ' ἑκατέρας τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν εἰσφορὰ κανονίζεται διὰ συνεννοήσεως μεταξὺ αὐτῶν φερούσης τὸν χαρακτῆρα συμβάσεως. Δὲν ὑπάρχει ἰδία νομοθετικὴ ἐξουσία Αὐστροουγγρικὴ νομοθετοῦσα περὶ τῶν κοινῶν ὑποθέσεων. Ἓν Αὐστροουγγρικὸν Κοινοβούλιον, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Dantscher v. Kollesberg (Der monarchische Bundesstaat Oesterreich=Ungarn etc. 52 ff, 109, 117, 155 ff), ἀλλὰ πρὸς δικανονισμὸν ὡρισμένων κοινῶν ὑποθέσεων συνέρχονται αἱ *Ἐπιτροπεῖαι* (Delegationen) τοῦ Αὐστριακοῦ καὶ τοῦ Οὐγγρικοῦ Κοινοβουλίου, αἵτινες, μὴ δεσμευόμεναι δι' ὁδηγιῶν, χεχωρισμένως καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς οἰκείας πολιτείας συζητοῦσιν ἐλευθέρως καὶ ἀποφασίζουσι κατὰ πλειοψηφίαν περὶ τῶν κοινῶν ὑποθέσεων, μόνον δέ, ἂν μετὰ τριττὴν διαμοιβὴν ἐγγράφων δὲν κατορθωθῇ ἡ ὁμοφωνία τῶν δύο Ἐπιτροπειῶν περὶ τοῦ ὑπὸ συζήτησιν ἀντικειμένου, συνέρχονται αὗται ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατ' ἴσον ἀριθμόν, ὅπως ἄνευ συζητήσεως ψηφίσωσι κατὰ πλειοψηφίαν περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ ἐγείραντος τὴν μεταξὺ τῶν Ἐπιτροπειῶν διαφωνίαν. Ἡ κύρωσις καὶ δημοσίευσις τῶν ἀποφάσεων τῶν Ἐπιτροπειῶν λαμβάνει χώραν ἐν Αὐστρίᾳ καὶ Οὐγγαρίᾳ κατὰ τὰς ἐν ἑκατέρᾳ τῶν πολιτειῶν τούτων ἰσχυούσας διατυπώσεις. ἑπομένως ὑπὸ τὸν τύπον ὁμοιομόρφων κατὰ τὸ ἐμπεριεχόμενον διπλῶν νόμων. Διὰ τῶν Ἐπιτροπειῶν τούτων ἐξασφαλίζεται ἐμμέσως ἡ σύμπραξις τῶν νομοθετικῶν σωμάτων ἑκατέρας τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν ὑποθέσεων καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς διοικήσεως τούτων. Εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐνεργείας τῶν Ἐπιτροπειῶν ἀνάγεται ὁ προσδιορισμὸς τοῦ προϋπολογισμοῦ, μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ὁποίου ὑπὸ τοῦ κοινοῦ Μονάρχου ἑκάτερον τῶν Κοινοβουλίων τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν ψηφίζει τὴν ἀναλογίαν τὴν βαρύνουσαν τὴν οἰκείαν πολιτείαν· ὁ προσδιορισμὸς ὅμως τῆς ἀναλογίας τῆς ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τῶν κοινῶν ὑποθέσεων βαρυνούσης ἑκατέραν τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν δὲν ἀνήκει εἰς τὰς Ἐπιτροπείας, ἀλλ' ἡ ἀναλογία αὕτη προσδιορίζεται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν διὰ συμφωνίας ἀμφοτέρων τῶν Κοινοβουλίων τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν κυρουμένης ὑπὸ τοῦ κοινοῦ Μονάρχου ὑπὸ τὴν μορφὴν διπλοῦ νόμου, μόνον δ' ἐν ἀσυμφωνίᾳ τῶν δύο Κοινοβουλίων δύναται ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας καὶ Βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας νὰ προσδιορίσῃ τὴν τοιαύτην ἀναλογίαν διὰ τὴν διάρκειαν ἑνὸς ἔτους. Ἐπίσης ἀνάγεται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐνεργείας

τειῶν" καλοῦσιν εἰς τὸν θρόνον ἑκάστης τούτων τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ὅπερ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει παριστᾷ νομικῶς τόσας προσωπικότήτας, ὅσαι καὶ αἱ ὑπὸ τὸν αὐτὸν Ἡγεμόνα πολιτεῖαι[44].

τῶν Ἐπιτροπειῶν ἡ συνομολόγησις, χρῆσιμοποίησις καὶ πληρωμὴ τῶν κοινῶν δανείων, ἐὰν προηγουμένως αἱ νομοθετικαὶ ἐξουσίαι ἀμφοτέρων τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν δι' οὐσιωδῶς ὁμοίων νόμων ἀπεφήναντο κατ' ἀρχήν, ὅτι πρέπει νὰ συνομολογηθῇ τοιοῦτο δάνειον. Τέλος εἰς τὰς Ἐπιτροπείας ἀνήκει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐλέγχου τῆς διοικήσεως τῶν κοινῶν ὑποθέσεων. Ἑκατέρα τῶν Ἐπιτροπειῶν τούτων τοῦ Αὐστριακοῦ καὶ τοῦ Οὐγγρικοῦ Κοινοβουλίου συγκροτεῖται ἐτησίως ἐξ 60 μελῶν, ὧν τὸ τρίτον λαμβάνεται ἐκ τῶν μελῶν τῆς Γερουσίας, τὰ δὲ δύο τρίτα ἐκ τῶν μελῶν τῆς Βουλῆς ἑκατέρας τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν, ἐκλεγομένων ὑφ' ἑκατέρου τῶν Κοινοβουλίων καὶ ἀναπληρωματικῶν μελῶν ἐξ ἑκάστης Βουλῆς ἴσων πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τακτικῶν μελῶν κατὰ τὰς εἰρημένας ἀνωτέρω ἀναλογίας. Αἱ Ἐπιτροπεῖαι συγκαλοῦνται ἐτησίως καὶ ἐναλλὰξ εἰς Βιέννην καὶ εἰς Βουδαπέστην (Αὐστριακὸς Νόμος τῆς 21 Δεκεμβρίου 1867 ἄρθρ. 6 ἐπ, Οὐγγρικὸς Νόμος τοῦ 1867 ἄρθρ. XII.). Δὲν ὑπάρχει κοινὸς λαὸς Αὐστροουγγρικός, οὔτε ἰθαγένεια διὰ τοῦτο Αὐστροουγγρική, ἀλλ' ὑπάρχει λαὸς Αὐστριακὸς καὶ λαὸς Οὐγγρικός, τὰ τῆς ἰθαγενείας δ' ἑκατέρας τῶν πολιτειῶν τούτων κανονίζει ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία τῆς οἰκείας πολιτείας. Περὶ τῆς Πραγματικῆς Ἑνώσεως τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας πρβ. J. Ulbrich Das Staatsrecht der österreichisch=ungarischen Monarchie 17 ff, G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 227 ff, 234 ff).

[44] Προσωπικὴ Ἕνωσις εἶναι δυνατὴ μόνον μεταξὺ μοναρχουμένων πολιτειῶν (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 86, F. v. Juraschek Personal=und Realunion 70, οἵτινες παρατηροῦσιν, ὅτι διὰ τοῦτο δὲν ὑπῆρξε Προσωπικὴ Ἕνωσις ὑπὸ τὸν Γουλιέλμον III μεταξὺ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν. J. Held System des Verfassungsrechts I. 396).

[45] Πρβ. Hugo Grotius De jure belli ac pacis L. I. c. III. 7, 2 «Rursum accidit, ut plurium populorum idem sit caput, qui tamen populi singuli perfectum coetum constituunt : neque enim ut in naturali corpore non potest caput unum esse plurium corporum, ita in morali quoque corpore ; nam ibi eadem persona diversa ratione considerata caput potest esse plurium ac distinctorum corporum. Cujus rei certum indicium esse potest, quod

Ἡ πρὸς ἀλλήλας σχέσις τῶν προσωπικῶς ἡνωμένων πολιτειῶν εἶναι ἡ σχέσις κυριάρχων πολιτειῶν, αἵτινες οὐδεμίαν πρὸς ἀλλήλας φέρουσιν ὑποχρέωσιν. Ἑκάστη ἔχει πλήρη ἐλευθερίαν ἐνεργείας ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῶν ἄλλων, μόνον δὲ ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τῶν πραγμάτων καθίσταται πραγματικῶς ἀδύνατος ὁ μεταξὺ τῶν προσωπικῶς ἡνωμένων πολιτειῶν πόλεμος [46].

Ὁσάκις ὁ κοινὸς Ἡγεμὼν ἄρχει ἐν πάσαις ταῖς πολιτείαις ἀπολύτως, δύναται ἡ Προσωπικὴ Ἕνωσις ὡς πρὸς τὰς ὑποθέσεις, περὶ τῶν ὁποίων ὁ Ἡγεμὼν ἔχει προσωπικῶς τὸ δικαίωμα τῆς διακανονίσεως, νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὴν εὐρυτέραν πραγματικὴν κοινωνίαν, ἥτις δύναται μὲν νὰ ἐπεκταθῇ ἢ περιορισθῇ κατ' ἀρέσκειαν τοῦ Ἡγεμόνος, ἐξαφανίζεται ὅμως κατὰ φυσικὸν λόγον, ἅμα ἐκλείψει ἡ Προσωπικὴ Ἕνωσις. Ἀλλ' ὅταν αἱ ἡνωμέναι πολιτεῖαι κυβερνῶνται συνταγματικῶς, τότε ὡς ἐκ τῆς Προσωπικῆς Ἑνώσεως δύνανται νὰ ὦσι κοινοὶ τοιοῦτοι μόνον θεσμοί, οἵτινες ἀποκλειστικῶς ἐξυπηρετοῦσι τὸ πρόσωπον τοῦ Ἡγεμόνος, ὁποῖος π.χ. εἶναι ἡ Αὐλὴ τοῦ Ἡγεμόνος [47].

---

extincta domo regnatrice imperium ad quemque populum seorsim revertitur», G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 85, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 31, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 104 ff, H. Zoepfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I § 65, C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 104, J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 311 ff, Pözl «Union» ἐν τῷ Staatswörterbuch X. 671.

[46] Πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 87 ff, J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 312. Ἀντιδοξεῖ ὁ F v. Juraschek Personal=und Realunion 82. Ἀφοῦ ὁ Ἡγεμὼν ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ πολέμου καὶ τῆς εἰρήνης, εἶναι παράλογον νὰ δεχθῇ τις, ὅτι οὗτος, ὡς Ἡγεμὼν τῆς μιᾶς τῶν προσωπικῶς ἡνωμένων πολιτειῶν, θὰ κηρύξῃ πόλεμον καθ' ἑαυτοῦ, ὡς Ἡγεμόνος τῆς ἑτέρας τούτων. Ὁ λόγος οὗτος καθίστησι φυσικῶς ἀδύνατον τὸν πόλεμον μεταξὺ τῶν προσωπικῶς ἡνωμένων πολιτειῶν, καὶ ἂν ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ θεωρητικῶς.

[47] Πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 85 ff.

Ἡ Προσωπικὴ Ἕνωσις λύεται διὰ τῆς φυσικῆς ἢ νομικῆς ἀπωλείας τοῦ δικαιώματος ἐφ' ἑνὸς τῶν δύο Στεμμάτων, διὰ θανάτου, διὰ παραιτήσεως, δι' ἐκθρονίσεως, δι' ἐκλείψεως τῆς Δυναστείας [48].

Τοιαῦται Προσωπικαὶ Ἑνώσεις ὑπῆρξαν ἡ τῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ Ἀννοβέρου, ἡ τῆς Πρωσσίας καὶ τοῦ Neuenburg, ἡ τῆς Δανίας καὶ τῶν δουκάτων Σλέσβικ-Ὁλστάϊν, ἡ τῆς Σαξωνίας καὶ τῆς Πολωνίας, σήμερον δὲ ὑπάρχει τοιαύτη ἡ τῆς Ὁλλανδίας καὶ τοῦ Λουξεμβούργου [49].

Ὡς ἐκ τῆς ἑνώσεως πλειοτέρων Στεμμάτων ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἀσκεῖ ἐν ἑκάστῃ τῶν προσωπικῶς ἡνωμένων πολιτειῶν ὁ Ἡγεμών, ὑπέροχον ἐν τῇ πολιτείᾳ κατέχων θέσιν, ἡ μὲν Προσωπικὴ Ἕνωσις ἰσχυρῶν πολιτειῶν δύναται νὰ καταστῇ ἀπειλητικὴ κατὰ τῶν ξένων πολιτειῶν, ἡ δὲ Προσωπικὴ Ἕνωσις ἰσχυρῶν καὶ ἀσθενῶν πολι-

---

[48] Πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 85 ff, H. Zoepfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 65, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 105, J. C. Bluntschli Allgem. Staatslehre 311.

[49] Πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 87, 216, H. A. Zachariä Deutshes Staats=und Bundesrecht I. 105 Anm. 3, Pözl «Union» 673, 674. Τινὲς κατατάσσουσιν εἰς τὰς Προσωπικὰς Ἑνώσεις τὴν τῆς Ῥωσσίας καὶ Φινλανδίας (πρβ. Gothaer genealogisches Taschenbuch 1881 S. 915, Brachelli Statistische Skizze der Europäischen Staaten 1874 S. 115, Θ. Φλογαΐτου Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου σελ. 228 ἐν τῇ ὑποσημειώσει), ἐσφαλμένως πράττοντες τοῦτο, καθ' ὅσον ἡ Φινλανδία δὲν ἀποτελεῖ ἀνεξάρτητον καὶ διακεκριμένην πολιτείαν, ἀλλ' εἶναι προσηρτημένη εἰς τὴν Ῥωσσίαν καὶ ἀποτελεῖ Ἐπαρχίαν ταύτης ἀπολαύουσαν εὐρυτέρας αὐτονομίας καὶ αὐτοδιοικήσεως ἢ αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι τῆς Ῥωσσικῆς Αὐτοκρατορίας (πρβ. G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 70 ff.). Ἐπίσης ἐσφαλμένως κατατάσσουσιν ἄλλοι εἰς τὰς Προσωπικὰς Ἑνώσεις τὴν τῆς Σουηδίας καὶ Νορβηγίας (Charles Calvo Le Droit International théorique et pratique, II. édition, tom. I. § 34 p. 122, J. C. Bluntschli Allgem. Staatslehre 312, Ν. Ἰ. Σαριπόλου Τὰ τῶν Ἐθνῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ νόμιμα σελ. 50, Θ. Φλογαΐτου Ἐγχειρίδιον αὐτόθι).

τειῶν δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν τῶν τελευταίων καὶ νὰ καταστῇ ἐπιβλαβὴς εἰς τὰ συμφέροντα αὐτῶν. Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων πολλάκις ἐτέθησαν φραγμοὶ παραχωλύοντες τὴν ἕνωσιν πλειοτέρων Στεμμάτων ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς [50], καὶ τοιοῦτον φραγμὸν εὑρίσκει τις καὶ ἐν τοῖς

---

[50] Οὕτως ἀπηγορεύθη διὰ τῆς ἐν ἔτει 1725 συνθήκης (Utrechter und Wiener Friede) ἡ Προσωπικὴ Ἕνωσις τῶν δύο ἰσχυρῶν πολιτειῶν Γαλλίας καὶ Ἱσπανίας ἕνεκα τοῦ κινδύνου, ὅστις ἠδύνατο νὰ γεννηθῇ ἐκ τῆς τοιαύτης ἑνώσεως διὰ τὰ ἄλλα Κράτη. Ἐπίσης διάφορα Συντάγματα περιέχουσι περιορισμοὺς πρὸς τοιαύτην ἕνωσιν πλειοτέρων Στεμμάτων ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς. Καὶ δή τινα τούτων ἀπολύτως ἀπαγορεύουσι τὴν Προσωπικὴν Ἕνωσιν (πρβ. Συντάγματα τῶν Κάτω Χωρῶν (1815) ἄρθρ. 29, Σβάρτζβουργ-Σονδερσχάουζεν (1849) § 50, Ἱσπανίας (1808) ἄρθρ. 3, Πορτουγαλίας (1822) ἄρθρ. 136· τὴν αὐτὴν ἀρχὴν ἠκολούθησε καὶ τὸ Βελγικὸν Σχέδιον Συντάγματος τῆς 27 Ὀκτωβρίου 1830 ἐν ἄρθρῳ 45)· ἄλλα δ' ἐπέτρεψαν μόνον τὴν ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς ἕνωσιν ὡρισμένων Στεμμάτων (πρβ. Συντάγματα τῶν Κάτω Χωρῶν (1848) ἄρθρ. 26, (1887) ἄρθρ. 23 [ταῦτα ἐπιτρέπουσι τὴν ἕνωσιν τοῦ Στέμματος τῶν Κάτω Χωρῶν μετὰ τοῦ Στέμματος τοῦ Λουξεμβούργου]· ἄλλα δὲ πάλιν ἀπαγορεύουσι τὴν ἕνωσιν ὡρισμένων Στεμμάτων ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς (πρβ. Συντάγματα τῶν Κάτω Χωρῶν (τῆς 7 Αὐγούστου 1806) § 21 [τοῦτο ἀπαγορεύει τὴν ἕνωσιν τῶν Στεμμάτων τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ τῆς Γαλλίας], Κόβουργ-Γόθας (1852) §§ 9, 19 [τοῦτο ἐπιτρέπει ὑπὸ περιορισμοὺς τὴν μετὰ τοῦ Ἀγγλικοῦ Στέμματος ἕνωσιν, ἀπαγορεύει δὲ πᾶσαν ἄλλην ἕνωσιν μετ' ἄλλου μὴ Γερμανικοῦ Στέμματος], Ὀλδεμβούργου (1852) ἄρθρ. 15 § 1 [τοῦτο ἀπαγορεύει ἐπίσης τὴν ἕνωσιν μετ' ἄλλου μὴ Γερμανικοῦ Στέμματος])· καὶ πάλιν ἄλλα ἐπέτρεψαν τὴν τοιαύτην ἕνωσιν μετ' ἄλλου Στέμματος, ἂν εἰς τοῦτο συναινέσῃ ἡ Ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπεία (πρβ. Συντάγματα Πρωσσίας (1850) ἄρθρ. 55, Δανίας (1849) § 5, (1866) ἄρθρ. 4, Μέκλεμβουργ-Σβέριν (1849) § 59, Σερβίας (1888—1889) ἄρθρ. 55, Βελγίου (1831) ἄρθρ. 62, Ῥουμανίας (1866) ἄρθρ. 91· αἱ διατάξεις τῶν δύο τελευταίων Συνταγμάτων διὰ τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας ἀπαιτοῦσι τὴν παρουσίαν τῶν δύο τρίτων τῶν μελῶν ἑκατέρας τῶν Βουλῶν καὶ πλειοψηφίαν τῶν δύο τρίτων τῶν παρόντων μελῶν)· τέλος δὲ τὸ Βαυαρικὸν Σύνταγμα (1818) τίτλ. II. § 6 ἐπιτρέπει τὴν τοιαύτην ἕνωσιν τοῦ Βαυαρικοῦ Στέμματος μετ' ἄλλου Στέμματος

Συντάγμασι τῆς ἡμετέρας Πατρίδος τῶν ἐτῶν 1844 καὶ 1864, καὶ ἐν ταῖς Συνθήκαις, δι' ὧν ἐκανονίσθησαν τὰ τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι ἐν τῇ Συνθήκῃ, ἥτις συνωμολογήθη ἐν Λονδίνῳ τῇ 7 Μαΐου 1832 πρὸς ὁριστικὴν διαρρύθμισιν τῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐν τῇ Συνθήκῃ, ἥτις συνωμολογήθη ἐν Λονδίνῳ τῇ 30 Ἀπριλίου 1833 πρὸς ἑρμηνείαν καὶ συμπλήρωσιν τοῦ ἄρθρου VIII τῆς προηγηθείσης Συνθήκης τοῦ ἔτους 1832, ἧς ἐμνήσθημεν ἀρτίως, καὶ τέλος ἐν τῇ Συνθήκῃ, ἥτις συνωμολογήθη ἐν Λονδίνῳ τῇ $^{1}/_{13}$ Ἰουλίου 1863 περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου Α'. [51].

ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς διαμονῆς τοῦ κοινοῦ Βασιλέως ἐν τῷ Βασιλείῳ τῆς Βαυαρίας. (Πρβ. καὶ G. Jellinek Die Lehre von den Staatenverbindungen 86 ff, Pözl «Union» 672, R. v. Mohl Staatsrecht, Völkerrecht und Politik I 159 ff, J. J. Thonissen La Constitution Belge annotée, III. édition, § 261).

[51] Ἐν Ἑλλάδι ἐπανειλημμένως ἐλήφθη πρόνοια περὶ κανονισμοῦ τοῦ ζητήματος τῆς ἑνώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Στέμματος μετὰ τοῦ Στέμματος ἄλλης πολιτείας ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς. Καὶ πρῶτον προέβλεψε περὶ τούτου ἡ τῇ 7 Μαΐου 1832 ἐν Λονδίνῳ συνομολογηθεῖσα Συνθήκη, δι' ἧς ῥυθμίζονται ὁριστικῶς τὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Συνθήκη αὕτη ἐν ἄρθρῳ 8 ἀπαγορεύει τὴν ἕνωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στέμματος καὶ τοῦ Βαυαρικοῦ ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς. «Dans aucun cas, la couronne grecque et la couronne de Bavière ne pourront se trouver réunies sur la même tête». Εἶτα ἐπηκολούθησε τῇ 18/30 Ἀπριλίου 1833 τὸ ἐν Λονδίνῳ ἐπίσης συνομολογηθὲν «*Ἄρθρον ἑρμηνευτικὸν καὶ συμπληρωτικὸν* τοῦ ἄρθρου 8 τῆς ἀπὸ 7 Μαΐου 1832 Συνθήκης», οὗ ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω. Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἀπηγόρευσε γενικῶς τὴν ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς ἕνωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στέμματος μετὰ τοῦ Στέμματος ξένης πολιτείας: «Dans aucun cas, la couronne grecque ne pourra être réunie sur la même tête avec la couronne d'un pays étranger». Τὸ Ἑλληνικὸν Σύνταγμα τοῦ 1844 ἀπηγόρευσε τὴν ἕνωσιν τῶν Στεμμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Βαυαρίας ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς διὰ τοῦ ἄρθρου 41: «Οὐδέποτε τὰ στέμματα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Βαυαρίας δύνανται νὰ συνενωθῶσιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς»· τὸ ἄρθρον δὲ τοῦτο ἐγένετο δεκτὸν ἄνευ συζητήσεως καὶ ὁμοψήφως ὑπὸ τῆς Α' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (πρβ. Πρακτικὰ ταύτης σελ. 303). Ὁ Ν. Ἰ. Σαρίπολος, ἑρμηνεύων τὸ ἄρθρον τοῦτο (πρβ. Ν. Ἰ. Σαριπόλου Πραγματείαν

Διεξελθόντες τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν, τὴν Πολιτικὴν Ὁμοσπονδίαν, τὴν Πραγματικὴν Ἕνωσιν

Συνταγματικοῦ Δικαίου ἔκδ. Ι. τόμ. Ι, σελ. 182), διδάσκει, ὅτι ἡ διάταξις αὕτη εἶναι γενικὴ καὶ ἀπαγορεύει πᾶσαν τοιαύτην ἕνωσιν μεθ' οἱουδήποτε ἄλλου Στέμματος, ἐπικαλεῖται δὲ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του τὰς νομοθεσίας ἄλλων ἐθνῶν ἐξ ἀναλογίας. Ἡ ἑρμηνεία αὕτη προφανῶς ἀντίκειται εἰς τὸ σαφὲς γράμμα τοῦ εἰρημένου ἄρθρου 41· καὶ ἄνευ ὅμως τῆς ἑρμηνείας ταύτης ἡ ἕνωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Στέμματος μετὰ τοῦ Στέμματος οἱασδήποτε ἄλλης πολιτείας ὀὲν ἦτο δυνατὴ ἕνεκα τῆς Συνθήκης τῆς 18/30 Ἀπριλίου 1833, ἧς ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω. Διὰ τῆς ἐν Λονδίνῳ τῇ 1/13 Ἰουλίου 1863 συνομολογηθείσης Συνθήκης περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α΄ ἀπηγορεύθη ἡ ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς ἕνωσις τῶν Στεμμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Δανίας ἐν ἄρθρῳ 6: «Ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει τὰ στέμματα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Δανίας δύνανται νὰ ἑνωθῶσιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς». Τὸ Ἑλληνικὸν Σύνταγμα τοῦ 1864 ἐγενίκευσε τὴν τοιαύτην ἀπαγόρευσιν ἐν τῷ ἄρθρῳ 48: «Οὐδέποτε τὰ Στέμματα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἄλλης οἱασδήποτε Ἐπικρατείας δύνανται νὰ συνενωθῶσιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς». Ἡ ἔκθεσις τοῦ Σαριπόλου, Εἰσηγητοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ Σχεδίου τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς, λέγει περὶ τοῦ ἄρθρου τούτου τὰ ἑξῆς: «Τὸ ἄρθρον 48 ἐκφράζεται γενικώτερον ἢ ὅτι ἐξεφράζετο τὸ πάλαι ἄρθρον 41. Ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἑνώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Στέμματος μετὰ τοῦ οἱασδήποτε ἄλλης χώρας ἐστὶ μέτρον ἄκρως πολιτικόν, καθ' ὅσον δύο ἔθνη ὑπὸ τὸ αὐτὸ ἑνούμενα σκῆπτρον φύσει διαμάχονται ἀλλήλοις κατὰ τὰ συμφέροντα. Πρόδηλον ὅμως, ὅτι δύο ἔθνη λέγοντες δὲν ἐννοοῦμέν ποτε δύο τμήματα τοῦ αὐτοῦ ἔθνους τύχῃ καὶ φορᾷ πολιτικῶν περιπετειῶν διεσπασμένα, ἔχοντα ὅμως κοινότητα θρησκείας, γλώσσης καὶ ἱστορίας· ἡ τούτων ἕνωσίς ἐστιν ἀμφοτέροις ἀσπαστή, παράδειγμα δ' ἔστιν ἡ τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν πρώην Ἰόνιον πολιτείαν ἕνωσις» (πρβ. τῆς Β΄ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Συνεγραφ. Πρακτικὰ V. 41). Λαλῶν ὁ Σαρίπολος ἐν τῇ ἐκθέσει του περὶ ἑνώσεως τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Ἰονίου πολιτείας δὲν ἐννοεῖ Προσωπικὴν Ἕνωσιν, διότι δὲν πρόκειται περὶ τοιαύτης, ἀλλ' ἐννοεῖ τὴν συγχώνευσιν ἐν μιᾷ πολιτείᾳ, ὡς μαρτυροῦσιν ἥ,τε ἀγόρευσις αὐτοῦ ἐν τῇ Συνελεύσει κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ ἄρθρου καὶ ἡ ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ γνώμη του. Περὶ τοῦ αὐτοῦ ἄρθρου ὁ Διομήδης Κυριακοῦ διὰ τῶν εἰς τὴν Συνέλευσιν ὑποβληθεισῶν: Παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως σχεδίου Συντάγματος

καὶ τὴν Προσωπικὴν Ἕνωσιν, δὲν ἐξηντλήσαμεν τὰ περὶ τῶν συνδέσμων τῶν πολιτειῶν, καθ' ὅσον ἐν τῷ διεθνεῖ δικαίῳ ἐυ-

---

λέγει τὰ ἑξῆς : «Οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἡ διὰ τοῦ 48 ἄρθρου προτεινομένη ἀντικατάστασις τῶν λέξεων «τῆς Παυαρίας» διὰ τῆς γενικωτέρας φράσεως «καὶ ἄλλης οἱασδήποτε ἐπικρατείας» εἶναι, φρονοῦμεν, ἀπαραίτητος» (πρβ. σελ. 17 τῶν Παρατηρήσεων μετὰ τὴν σελ. 304 τοῦ πέμπτου τόμου τῶν Στενογραφ. Πρακτικῶν τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως). Κατὰ τὴν ἐνώπιον τῆς Β΄ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως συζήτησιν τοῦ εἰρημένου ἄρθρου ὁ Ὑπουργὸς Λόντος ὑπεστήριξεν, ὅτι πρέπει ν' ἀπαγορευθῇ μὲν ἡ ἕνωσις τῶν Στεμμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Δανίας ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς, νὰ μὴ ἐμποδισθῇ ὅμως καὶ ἡ ἕνωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Στέμματος μετὰ τοῦ Στέμματος ἄλλης πολιτείας, ὑπέβαλε δ' οὗτος τὴν ἑξῆς πρότασιν : «Οὐδέποτε τὸ Στέμμα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Δανίας ἠμποροῦν νὰ συνενωθῶσιν». Κατὰ τῆς προτάσεως ταύτης ἀντεπεξῆλθεν ὁ Σαρίπολος, ὑποστηρίξας, ὅτι αἱ τοιαῦται Προσωπικαὶ Ἑνώσεις ἔσχον πάντοτε ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα διὰ τὰς οὕτως ἡνωμένας πολιτείας, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία (πρβ. τῆς Β΄ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. σελ. 429 : «Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἱστορίας, καὶ ἡ ἐκ ταύτης πολύτιμος διδασκαλία, χρήσιμος ἀποβαίνει διὰ τοὺς λαούς· ἡ ἱστορία λοιπὸν διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ὁσάκις δύο στέμματα ἐτέθησαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς, ἀμφοτέρων τῶν ἐθνῶν, ἢ τοῦ ἑνὸς τοὐλάχιστον κράτους, καχῶς ἔσχον τὰ πράγματα, ἐδέησε δὲ πάντοτε, εἴτε ἐκουσίᾳ, εἴτε βίᾳ νὰ χωρισθῶσιν. Σᾶς φέρω ὡς παράδειγμα τὸ νῦν μὲν Βασίλειον, τὸ δὲ πρότερον ἐκλεκτοράτον τῆς Ἀνωβέρης, ὅπερ διετέλει ἡνωμένον ἐπὶ προσωπικῇ ἑνώσει πρὸς τὸ Στέμμα τῆς Ἀγγλίας, ὡς περιελθούσης τῆς διαδοχῆς ἐκ θηλυγονίας ἀπὸ Ἐλισάβετ τῆς θυγατρὸς Ἰακώβου τοῦ Α΄ ἐκ τῶν Στουάρτων εἰς τοὺς ἐκ τοῦ Ἀνωβερικοῦ, ἤτοι Βρουνσουϊκικοῦ οἴκου ἡγεμόνας. Τί δὲ συνέβη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως : Ὁ Ναπολέων, μὴ δυνάμενος νὰ τιμωρήσῃ τὴν Ἀγγλίαν, ἐξεδικήθη τὸν Βασιλέα αὐτῆς, τὸ μικρὸν ἐκλεκτοράτον τῆς Ἀνωβέρης συγχωνεύσας ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἱερωνύμου σχηματισθέντι βασιλείῳ τῆς Οὐεστφαλίας· ὥστε ἡ κατὰ τῆς Ἀγγλίας μῆνίς του ἐβάρυνεν ἐπὶ τοῦ λαοῦ τῆς Γερμανικῆς ταύτης ἡγεμονίας. καὶ τοῦτο, ὅπως ἐξ ἀνταναχλάσεως φθάσῃ ἡ προσβολὴ κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Καὶ ἄλλο παράδειγμα· ὅταν ὁ αὐτὸς Ναπολέων, Αὐτοκράτωρ ἤδη τῶν Γάλλων, ἀνηγορεύθη ὑπὸ προσωπικὴν ἕνωσιν καὶ Βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας, Empereur des Français et Roi d'Italie, τότε τί ἀπέγινεν ἡ βόρειος Ἰταλία ; ἁπλοῦν τιμάριον τῆς

ρίσχει τις καὶ ἄλλους τοιούτους, ὁποῖοι π.χ. ἡ Συμμαχία κλπ., ὧν ἡ ἐξέτασις ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς παρούσης συγγραφῆς.

Γαλλίας. Ἡ δὲ Βρασιλία δὲν ἐδέησε νὰ χωρισθῇ τῆς Πορτογαλλίας; Δὲν φέρω ἄλλα παραδείγματα, ἀρκοῦσι ταῦτα. Ἀλλά, Κύριοι, ὁ Κ. Ὑπουργὸς Λόντος προτείνει νὰ ἐγγράψητε ἐν τῷ Συντάγματι μόνον τὴν ἀπαγόρευσιν νὰ μὴ ἐνωθῇ ποτε τὸ Στέμμα τῆς Ἑλλάδος μετὰ τοῦ Δανικοῦ· ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι παρῃτήθη ἤδη ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν Γεώργιος παντὸς πρὸς τὸ Δανικὸν Στέμμα διαδοχικοῦ δικαιώματος αὐτοῦ, τὰ δύο ταῦτα Κράτη οὐδ' ἄλλως ἐσύμφερε νὰ ἐνωθῶσι, διότι εὑρίσκονται εἰς τοσαύτην ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ ὠφεληθῇ τὸ ἓν ἢ τὸ ἄλλο ἀπὸ τῆς ἑνώσεως αὐτῶν, τούναντίον μάλιστα, πολὺ ἑκάτερον αὐτῶν ἤθελε ζημιωθῇ, ὡς καὶ ἄλλα κράτη εὑρισκόμενα πλησιέστερον, καὶ ἔχοντα ἡγήτορας ἄνδρας, οἵους μὰ τὴν ἀλήθειαν ἀγνοῶ ἂν θέλει δώσῃ ποτὲ τοιούτους εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ τύχη, ὡς τὸν Γουλιέλμον Γ' ἐζημιώθησαν. Καὶ ὅμως ἐξετάσατε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀγγλίας, ἵνα ἴδητε, ὅτι ἡ ὅλως προσωρινὴ ἕνωσις τούτων ὑπῆρξεν ἀφορμὴ παντοτεινῆς ἐν Ἀγγλίᾳ δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἡγεμόνος, ὡς ὄντος καὶ staathouder τῆς Ὁλλανδίας, ἐπετίθεντο δὲ κατ' αὐτοῦ καὶ ἐγγράφως καὶ προφορικῶς καὶ διὰ τῶν ἐφημερίδων ὁσάκις ἀπεδήμει εἰς Ὁλλανδίαν. . . »). Ἡ Συνέλευσις ἀπέρριψε τὴν πρότασιν τοῦ Ὑπουργοῦ Λόντου, καὶ τὸ ἄρθρον 48 ἐψηφίσθη, ὡς εἶχεν ἐν τῷ Σχεδίῳ τοῦ Συντάγματος (πρβ. τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ αὐτόθι). Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων καὶ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος παρῃτήθησαν τῶν ἐπὶ τοῦ Στέμματος τῆς ἑαυτῶν πατρίδος δικαιωμάτων των (πρβ. τὴν παραίτησιν τοῦ Ὄθωνος ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Κώδιξι τοῦ Γ. Α. Ῥάλλη ἐκδ. Δ', τόμ. IV, σελ. 307 ἐπ., περὶ δὲ τῆς παραιτήσεως τοῦ Γεωργίου τὴν ἐφ' τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει ἀγόρευσιν τοῦ Σαριπόλου, ἧς ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, καὶ τὴν Πραγματείαν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου τοῦ ἰδίου ἔκδ. Β', τόμ. I. § 193). Ἐν ἔτει 1863 ἡ Ἀγγλία προέτεινεν εἰς τὰς Ἰονίους Νήσους νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος *προσωπικῶς* ὑπὸ τὸν Βασιλέα Γεώργιον· ἡ Ἰόνιος Βουλὴ ὅμως ὁμοψήφως ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν καὶ ἐκήρυξε τὴν Ἑπτάνησον ἡνωμένην μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐν μιᾷ πολιτείᾳ (πρβ. τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. 429). Περὶ τῆς Προσωπικῆς Ἑνώσεως πρβ. καὶ Ν. Ἰ. Σαριπόλου Πραγματεία Συνταγματικοῦ Δικαίου ἔκδ. II. τόμ. I. § 193, Θ. Φλογαΐτου Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου § 118, Ἀ. Στούπη Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου I § 115).

§ 7

Περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου.

Ἐν τῇ πρώτῃ παραγράφῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς εἴδομεν, ὅτι ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας σὺν τοῖς ἄλλοις εἶναι ἡ ὕπαρξις μιᾶς θελήσεως κανονιζούσης τὰς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς πολιτείας σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὰ μέλη της καὶ τῶν μελῶν της πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τούτοις τὰς σχέσεις τῆς πολιτείας πρὸς τὰς ἐκτὸς αὐτῆς ὑπαρχούσας ἄλλας πολιτικὰς κοινωνίας, ὅτι δὲ ἡ θέλησις αὕτη ἀνήκει εἰς τὸ νομικὸν πρόσωπον τῆς πολιτείας.

Τὸ σύνολον λοιπὸν τῶν νομικῶν κανόνων, τοὺς ὁποίους τίθησι τὸ νομικὸν πρόσωπον τῆς πολιτείας πρὸς κανονισμὸν τῶν εἰρημένων σχέσεων ἀποτελεῖ τὸ *θετὸν δίκαιον τῆς πολιτείας*.

Οἱ πρῶτοι νομικοὶ κανόνες, οἵτινες τίθενται ἐν πάσῃ πολιτείᾳ, ἀφορῶσιν εἰς τὸν κανονισμὸν τῶν σχέσεων τῆς πολιτείας, ὡς ἐνασκούσης τὴν ἑαυτῆς πολιτικὴν ἐξουσίαν, πρὸς τὰ μέλη αὐτῆς. Εἴδομεν ἀνωτέρω[1], ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ἐμφανίσει τῆς πολιτείας ἡ δημιουργία τῶν πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως αὐτῆς ὀργάνων συντελεῖται ἐξ ἐνστίκτου τινός, πληροῦσα οὕτως ἀναγκαῖον ὅρον τῆς ὑπάρξεως τῆς πολιτείας. Ἡ πρώτη ἀνάγκη ἐπιβάλλει νὰ ὁρισθῶσι τὰ ἐκδηλοῦντα τὴν θέλησιν τῆς πολιτείας ὄργανα καὶ ἡ σχέσις τῶν ὀργάνων τούτων πρὸς τὰ μέλη τῆς πολιτείας. Τὸ σύνολον λοιπὸν τῶν νομικῶν κανόνων τῶν ῥυθμιζόντων τὰς σχέσεις τῆς πολιτείας, ὡς ἐνασκούσης τὴν ἑαυτῆς πολιτικὴν ἐξουσίαν, πρὸς τὰ μέλη της ἀποτελεῖ *τὸ θετὸν δημόσιον δίκαιον* τῆς πολιτείας (ius publicum, droit public, öffentliches Recht)[2].

---

[1] Πρβ. § 4. σημ. 2. τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[2] Λέγοντες, ὅτι δημόσιον δίκαιον καλεῖται τὸ σύνολον τῶν κανόνων τῶν ῥυθμιζόντων τὰς σχέσεις τῆς πολιτείας πρὸς τὰ ἑαυτῆς μέ-

Μετὰ τὸν καταρτισμὸν τῆς πολιτείας παρίσταται ἀμέσως ἡ ἀνάγκη, ὅπως τεθῶσι νομικοὶ κανόνες πρὸς διαρρύθμισιν τῶν σχέσεων τῶν μελῶν τῆς πολιτείας πρὸς ἄλληλα. Τὸ σύ-

---

λη, ἐννοοῦμεν τὰς σχέσεις ἐκείνας, καθ' ἃς ἡ πολιτεία παρίσταται διατάσσουσα τὰ πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς ἀναγκαῖα μέτρα καὶ ἐξαναγκάζουσα τὴν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτῆς ὑπακοήν· ὅταν ὅμως ἡ πολιτεία, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (§ 1. σημ. 7 ἐν τέλει), ἐκουσίως περιβάλληται τὴν νομικὴν προσωπικότητα τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου καὶ παρίσταται ὡς *Δημόσιον* (fiscus) συναλλαττόμενον μετὰ τῶν ἰδιωτῶν, δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐνασκήσεως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, εἰς τὰς διαταγὰς τῆς ὁποίας ὑποχρεωτικῶς ὀφείλουσι νὰ ὑπακούωσιν οἱ μετὰ τοῦ Δημοσίου συμβαλλόμενοι ἰδιῶται, οἱ δὲ ῥυθμίζοντες τὰς σχέσεις ταύτας νομικοὶ κανόνες δὲν δύνανται πλέον νὰ καταταταχθῶσιν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ δημοσίου δικαίου. Τὴν γνώμην, ὅτι δημόσιον δίκαιον εἶναι τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων τῶν ἀφορώντων εἰς τὰς σχέσεις τῆς πολιτείας, ὡς ἐνασκούσης τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἐξουσίαν, πρὸς τὰ μέλη αὐτῆς, εὑρίσκει τις ὑποστηριζομένην καὶ ἐν τῇ παλαιοτέρᾳ καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐποχῇ ὡς τὴν μόνην δυναμένην νὰ καθορίσῃ ἀκριβέστερον τὴν σφαῖραν τοῦ δημοσίου δικαίου (πρβ. R. Maurenbrecher Grundsätze des heutigen deutschen Staatsrechts, zweiter Abdruck § 1, C. G. Wächter Handbuch des im Königreich Württemberg geltenden Privatrechts I. § 1, F. Regelsberger Pandekten 1. § 28, Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 4). Ἄλλοι συγγραφεῖς ἐπεχείρησαν νὰ ὁρίσωσι τὴν σφαῖραν τοῦ δημοσίου δικαίου ἐκ τῶν συμφερόντων, τὰ ὁποῖα τοῦτο ῥυθμίζει, δογματίσαντες ὅτι δημόσιον δίκαιον εἶναι τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων τῶν ἀναγνωριζόντων καὶ προστατευόντων τὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας (πρβ. C. v. Kaltenborn Einleitung in das constitutionelle Verfassungsrecht 10, C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 7). Καὶ πάλιν ἄλλοι συγγραφεῖς ὁρίζουσι τὸ δημόσιον δίκαιον ὡς τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων τῶν ἀναφερομένων ἐν γένει εἰς τὰ δικαιώματα, ἢ εἰς τὰς νομικὰς σχέσεις τῆς πολιτείας πρὸς τὰ μέλη της, εἴτε πρὸς τὰς ἄλλας πολιτείας (πρβ. J. L. Klüber Oeffentliches Recht des teutschen Bundes, dritte Auflage, erste Abtheilung, 6 ff, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 1, H. Zœpfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 18, L. v. Rönne Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 3, J. C. Bluntschli Allgemeines Staatsrecht 2, L. Arndts Juristische Encyklopädie und Methodologie, fün-

νολον τῶν νομικῶν κανόνων τῶν ῥυθμιζόντων τὰς σχέσεις τῶν μελῶν τῆς πολιτείας πρὸς ἄλληλα ἀποτελεῖ τὸ *θετὸν ἰδιωτικὸν δίκαιον τῆς πολιτείας* (ius privatum) [3].

Ὅταν ἡ πολιτεία καταρτισθεῖσα οὕτω λάβῃ τὴν πολιτικήν τῆς ὕπαρξιν καὶ θέσιν μεταξὺ τῶν ἐκτὸς αὐτῆς ὑπαρχουσῶν ἄλλων πολιτικῶν κοινωνιῶν, τότε παρίσταται ἡ ἀνάγκη, ὅπως

---

fte Auflage, § 46, F. C. v. Savigny System des heutigen Römischen Rechts I. 22, Γ. Ἀγγελοπούλου Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου I. § 6, Ν. Δημαρᾶ Ἱστορία τοῦ Δημοσίου Ρωμαϊκοῦ Δικαίου καὶ τῶν Πηγῶν, ἔκδ. III, § 3). Οὐδέτερος τῶν δύο τελευταίων ὁρισμῶν καθορίζει ἀσφαλῶς τὰ ὅρια τὰ χωρίζοντα τὸ δημόσιον δίκαιον ἀπὸ τοῦ ἰδιωτικοῦ· καθ' ὅσον ὑπάρχουσι συμφέροντα καὶ νομικαὶ σχέσεις ἀφορῶσαι εἰς τὴν πολιτείαν, καὶ ὅμως μὴ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ δημοσίου δικαίου· ὅταν π. χ. ἡ πολιτεία συμβάλληται μετά τινος ἰδιώτου περὶ ἐκμισθώσεως τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ὅταν ἡ πολιτεία δανείζηται, βεβαίως ὁ λόγος εἶναι περὶ συμφερόντων καὶ νομικῶν σχέσεων τῆς πολιτείας, ἡ ἐνέργεια ὅμως τῆς πολιτείας ἐνταῦθα ῥυθμίζεται οὐχὶ ὑπὸ τοῦ δημοσίου ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου (πρβ. C. G. Wächter αὐτόθι).

[3] Κατὰ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἐπικρατεῖ διαφωνία μεταξὺ τῶν συγγραφέων. Τινὲς ἐπεχείρησαν νὰ ὁρίσωσι τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ἀρνητικῶς, ὅπως ἀποφύγωσι τὰς δυσκολίας κατὰ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας αὐτοῦ. Οὗτοι ἠσχολήθησαν πρῶτον εἰς τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ δημοσίου δικαίου, εἶτα δὲ ὥρισαν ἀρνητικῶς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον «ὡς τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων τῶν μὴ ἀνηκόντων εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ δημοσίου δικαίου». Τὴν θεωρίαν ταύτην εὑρίσκει τις ἐν ταῖς συγγραφαῖς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἀκόμη· οὕτω π. χ. παρὰ τῷ Ch. F Glück (Ausführliche Erläuterung der Pandekten, zweite Ausgabe, Band I. 88) εὑρίσκει τις τὴν γνώμην ταύτην ἐξενεχθεῖσαν ἐν ἔτει 1797. Εἶτα ἠκολούθησαν τὴν γνώμην ταύτην καὶ νεώτεροι ἑρμηνευταὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, οἷοι π. χ. ὁ C. G. Wächter (Handbuch des im Königreich Württemberg geltenden Privatrechts I § 1), ὁ F. Regelsberger (Pandekten I. § 28), ὁ Α. Κρασσᾶς (Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 4). Ἕτεροι ὥρισαν τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ὡς τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων τῶν ἐξυπηρετούντων τὰ συμφέροντα τῶν ἀτόμων (πρβ. H. Zœpfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 18, C. v. Kaltenborn Einleitung in das constitutionelle Verfas-

κανονίσῃ αὕτη καὶ τὰς πρὸς τὰς τοιαύτας ἀνεξαρτήτους πολιτικὰς κοινωνίας σχέσεις αὐτῆς. Τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων τῶν ῥυθμιζόντων τὰς μεταξὺ τῶν διαφόρων ἀνεξαρτή-

---

sungsrecht 10, C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 7. 13). Ἑτέρα πάλιν τάξις συγγραφέων ὁρίζει τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ὡς τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων τῶν ῥυθμιζόντων τὰς σχέσεις τῶν μελῶν τῆς πολιτείας πρὸς ἄλληλα (πρβ. J. L. Klüber Oeffentliches Recht etc. I. § 10, R. Maurenbrecher Grundsätze des heutigen deutschen Staatsrechts § 1, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 42, 45, R. v. Mohl Encyklopädie der Staatswissenschaften 193, L. Arndts Juristische Encyklopädie und Methodologie § 46, M. Ducrocq Cours de droit administratif I. 1, N. I. Σαριπόλου Πραγματεία Συνταγματικοῦ Δικαίου I. § 85, Ἀ. Στούπη Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου I. § 20, Ν. Καζάζη Ἐγκυκλοπαιδεία καὶ Μεθοδολογία τοῦ Δικαίου 245, Γ. Ἀγγελοπούλου Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου (ὅστις εἰς τὰς σχέσεις προστίθησι καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ἀτόμων) I. § 6, Β. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα Ἀστυκοῦ Δικαίου I. § 1, Π. Καλλιγᾶ Σύστημα Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου I. § 4). Ὁ H. A. Zachariä (Deutsches Staats= und Bundesrecht I. 3) καὶ ὁ τοῦτον ἀκολουθῶν L. v. Rönne (Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 4) ὁρίζουσι τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον «ὡς τὸ σύνολον τῶν ἰδιωτικῶν σχέσεων, ἤτοι τῶν σχέσεων ἐκείνων, αἵτινες ἀνήκουσιν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν σφαῖραν τῶν δικαιωμάτων ὡρισμένων (φυσικῶν καὶ νομικῶν) προσώπων ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τὰς ὁποίας κανονίζει μὲν καὶ προστατεύει ἡ πολιτεία, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ διατάσσῃ ἐλευθέρως περὶ αὐτῶν». Ὁ Ν. Δημαρᾶς (Ἱστορία τοῦ Δημοσίου Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου καὶ τῶν Πηγῶν § 3) ὁρίζει τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ὡς ἑξῆς: «ἰδιωτικὸν δίκαιόν ἐστι τὸ περιέχον τοὺς κανόνας, δι' ὧν ῥυθμίζονται αἱ σχέσεις τῶν μελῶν τῆς πολιτείας αἱ ἀναγόμεναι εἰς τὴν περιουσίαν ἢ τὴν οἰκογένειαν καὶ αἱ τῆς πολιτείας αὐτῆς περιουσιακαὶ ὡς προσώπου (νομικοῦ) λαμβανομένης, ἐν ἄλλαις λέξεσι περιέχει τοὺς κανόνας, δι' ὧν ὁρίζεται, κατὰ πόσον ἡ βούλησις τοῦ ἑνὸς προσώπου ὀφείλει νὰ ὑποκύψῃ ἐμμέσως ἢ ἀμέσως τῇ τοῦ ἑτέρου». Ἕτεροι συγγραφεῖς πάλιν ἀνάγουσιν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου πᾶν ὅ,τι παράγει ἰδιωτικὴν ἀπαίτησιν δυναμένην νὰ ἐπιδιωχθῇ δι' ἀγωγῆς κατὰ τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν (πρβ. H Dernburg Pandekten I. § 21, Thon Rechtsnorm und subjektives Recht 131 ff.). Αἱ νομικαὶ σχέσεις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς πολιτείας αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν σφαῖραν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, τὰς περὶ τὴν περιουσίαν

των πολιτειῶν σχέσεις ἀποτελεῖ τὸ *δίκαιον τῶν ἐθνῶν· ἢ τὸ διεθνὲς δίκαιον* (ius gentium, droit des gens, droit international, Völkerrecht)[4].

καὶ τὰς περὶ τὴν οἰκογένειαν στρεφομένας, ὧν ἡ λεπτομερεστέρα ἀπαρίθμησις ἀνήκει εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀστυκοῦ Δικαίου κατὰ τὸ πλεῖστον. Ὁ Ν. Δημαρᾶς (αὐτόθι) ἀπέχει νὰ κατατάξῃ τὸ Ἐμπορικὸν Δίκαιον ἕνεκα τῆς ἐπικρατούσης φιλονεικίας περὶ τῆς κατατάξεως αὐτοῦ. Θεωροῦμεν ἀναμφισβήτητον τὴν θέσιν τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἀφοῦ ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ οὐδεμίαν δύναται τοῦτο νὰ ἔχῃ θέσιν. Καὶ τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον ἀφορᾷ εἰς τὰς μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς πολιτείας σχέσεις.

[4] Ἡ πολιτεία δὲν βιοῖ μεμονωμένη ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ παρ' αὐτὴν ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι πολιτεῖαι, αἵτινές εἰσιν ἐπίσης ἀνεξάρτητοι καὶ εἰς οὐδεμίαν ἀνωτέραν θέλησιν ὑπακούουσιν. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν καὶ αἱ πολιτεῖαι ὡς τοιαῦται καὶ τὰ μέλη αὐτῶν ἔρχονται εἰς καθημερινὰς σχέσεις πρός τε τὰς ἄλλας πολιτείας καὶ πρὸς τὰ μέλη τούτων. Ἐντεῦθεν ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τῶν πραγμάτων ἐπέρχονται συγχρούσεις δικαιωμάτων καὶ ἔριδες, πρὸς λύσιν τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχει δικαστής, καὶ αἱ πολιτεῖαι φέρονται μοιραίως εἰς τὴν αὐτοδικίαν καὶ εἰς τὸν πόλεμον, ἐν ᾧ τὴν θέσιν τοῦ δικαίου λαμβάνει ἡ ἰσχύς. Πρὸς διακανονισμὸν λοιπὸν τῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσεων καὶ ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τοῦ πολέμου κακῶν αἱ πολιτεῖαι ἀναγνωρίζουσι καὶ τηροῦσιν ἐκουσίως νομικούς τινας κανόνας, τῶν ὁποίων τὸ σύνολον ἀποτελεῖ τὸ καλούμενον *διεθνὲς δίκαιον*. Καὶ οὐ μόνον ὁ φόβος τοῦ πολέμου ἀναγκάζει τὰς πολιτείας νὰ ῥυθμίσωσι τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις αὐτῶν διὰ νομικῶν κανόνων, ἀλλὰ καὶ τὸ συμφέρον αὐτῶν, ὅπερ ἀπαιτεῖ τὴν συνεργασίαν αὐτῶν πρὸς ἐπιδίωξιν ὡρισμένων σκοπῶν, ἀφορώντων εἴτε εἰς τὰ ἰδιαίτερα συμφέροντα ὡρισμένων πολιτειῶν, εἴτε καὶ εἰς τὰ γενικώτερα τῆς ἀνθρωπότητος συμφέροντα (πρβ. R. v. Mohl Encyklopädie der Staatswissenschaften 402. 414). Τὸ τῶν Ῥωμαίων δίκαιον τῶν ἐθνῶν (ius gentium) ἐπὶ ὅλως διαφόρου βάσεως ἐστηρίζετο (πρβ. N. 9 Πανδεκτῶν de iustitia et iure 1. 1: «Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium civitatis est, vocaturque ius civile, quasi ius proprium ipsius civitatis; quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraeque custoditur, vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur», N. 1 § 4 Πανδ. αὐ-

Πρῶτοι οἱ Ῥωμαῖοι διήρεσαν τὸ δίκαιον εἰς δημόσιον καὶ ἰδιωτικόν [5].

τόθι : «ius gentium est, quo gentes humanae utuntur; quod a naturali recedere facile intelligere licet, quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit», § 1. Εἰσηγήσεων de iure naturali etc. 1. 2)· μᾶλλον δὲ εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ σημερινοῦ διεθνοῦς δικαίου ἀνήκει τὸ τῶν Ῥωμαίων ius feciale (πρβ. Livius lib. I. cap. 32: «ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae caerimoniae proderentur, nec gererentur solum sed etiam indicerentur bella aliquo ritu, ius ab antiqua gente Aequiculis, quod nunc fetiales habent, descripsit, quo res repetuntur», lib. IX. cap. 9: «nam quod deditione nostra negant exsolvi religione populum, id istos magis, ne dedantur, quam quia ita se res habeat, dicere, quis adeo iuris fetialium expers est, qui ignoret? nequo ego infitias eo, patres conscripti, tam sponsiones quam foedera sancta esse apud eos homines, apud quos iuxta divinas religiones fides humana colitur; sed iniussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat.»). Περὶ τοῦ ius gentium καὶ τοῦ ius feciale τῶν Ῥωμαίων πρβ. F. Walter Geschichte des Römischen Rechts, zweite Auflage, I. 77 ff, Th. Mommsen Römisches Staatsrecht, zweite Auflage, I. 237 ff, II 656 ff, 669 ff, G. Puchta Institutionen I. 201 ff, F. C. v. Savigny System des heutigen Römischen Rechts I. 33. 109 ff, 413 ff, N. Δημαρᾶ Ἱστορία τοῦ Δημοσίου Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου 72. 170 ἐπ., N. Ἰ. Σαριπόλου Τὰ τῶν ἐθνῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ νόμιμα σελ. 3 σημ. α. Ὁ J. Held (System des Verfassungsrechts I. 9) παρατηρεῖ ὅτι ἡ ὕπαρξις διεθνοῦς δικαίου ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐννοίᾳ ἦτό τι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰς κοσμοκρατορικὰς ἰδέας τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Τὸ σημερινὸν διεθνὲς δίκαιον ὁρίζεται ὡς ἐν τῷ κειμένῳ· ἤτοι ὡς τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων τῶν ῥυθμιζόντων τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις ἀνεξαρτήτων πολιτειῶν (πρβ. J. L Klüber Oeffentliches Recht des teutschen Bundes I. §§ 5. 8, Europäisches Völkerrecht, zweite Auflage, § 1, R. Maurenbrecher Grundsätze des heutigen deutschen Staatsrechts 1, J. Held System des Verfassungsrects I. 9. Anm. 1, H. Zoepfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 21, L. v. Rönne Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 3, R. v. Mohl Encyklopädie der Staatswissenschaften 414, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 43, P. Rossi Cours de droit constitutionnel I. p. LVIII).

[5] Πρβ. § 4 Εἰσηγήσεων de iustitia et iure 1. 1: «Huius stu-

Τὴν γενικὴν ταύτην διαίρεσιν τοῦ δικαίου εἰς δημόσιον δίκαιον καὶ εἰς ἰδιωτικὸν παραδέχεται καὶ σήμερον ἡ πλειονότης τῶν συγγραφέων, συμπεριλαμβάνουσα εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον καὶ τὸ διεθνὲς δίκαιον [6]. ἐν τῇ διαιρέσει δὲ ταύτῃ τὸ διεθνὲς δίκαιον χαρακτηρίζεται ὡς τὸ ἐξωτερικὸν δημόσιον

---

dii duae sunt positiones, publicum et privatum. Publicum ius est, quod ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem pertinet», N. 1 § 2 Πανδεκτῶν de iustitia et iure 1. 1: «Huius studii duae sunt positiones, publicum et privatum. Publicum jus est, quod ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem; sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim», N. 1 Βασιλικῶν περὶ δικαιοσύνης καὶ νόμου 2. 1: «διαιρεῖται δὲ εἰς δημόσιον καὶ ἰδιωτικόν· καὶ τὸ μὲν δημόσιον εἰς τὴν πολιτείαν ὁρᾷ καὶ συνίσταται ἐν ἱερεῦσι καὶ ἄρχουσι· τὸ δὲ ἰδιωτικὸν πρὸς τὸ ἑκάστῳ χρήσιμον». Τὴν διαίρεσιν ταύτην χαρακτηρίζουσί τινες ὡς ἀνεπαρκῆ, ὅπως περιλάβῃ ἐν ἑαυτῇ καὶ τὸ διεθνὲς δίκαιον (πρβ. J. Held System des Verfassungsrechts I. 9, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 42), ἐνῷ ἕτεροι, οἱ ἐκ τῶν προστατευομένων συμφερόντων διακρίνοντες τὸ δίκαιον, χαρακτηρίζουσι ταύτην ὡς ἐπιτυχεστάτην (πρβ. H. Zœpfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 18, C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 7, 12). Ὁ F. Regelsberger (Pandekten I. § 28) χαρακτηρίζει τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων γενομένην διάκρισιν τοῦ δικαίου ὡς δεδικαιολογημένην μὲν διὰ τὰς περιστάσεις τῶν Ῥωμαίων, ὡς ἀνίκανον ὅμως σήμερον νὰ καθορίσῃ ἀσφαλῶς τὰ ὅρια τὰ χωρίζοντα τὸ δημόσιον δίκαιον ἀπὸ τοῦ ἰδιωτικοῦ ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης μεταβολῆς τῶν πραγμάτων, καθ' ὅσον πολλαὶ σχέσεις, τὰς ὁποίας οἱ Ῥωμαῖοι ὑπήγαγον εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, σήμερον ἀποτελοῦσι θεσμοὺς τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διαιρέσεως τοῦ δικαίου εἰς δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν πρβ. καὶ Ch. F. Glück Ausführliche Erläuterung der Pandekten, zweite Ausgabe, I. 89 ff.

[6] Οἱ ὁρίζοντες τὸ δημόσιον δίκαιον ὡς τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων, δι' ὧν ῥυθμίζονται τὰ συμφέροντα ἢ αἱ σχέσεις τῆς πολιτείας, οὐδεμίαν ἔχουσι δυσκολίαν, ὅπως χαρακτηρίσωσι τὸ διεθνὲς δίκαιον ὡς κλάδον τοῦ δημοσίου δικαίου, καθ' ὅσον καὶ οἱ νομικοὶ κανόνες, δι' ὧν ῥυθμίζονται τὰ συμφέροντα καὶ αἱ σχέσεις τῆς πολιτείας ἀπέναντι τῶν ἄλλων ἀνεξαρτήτων πολιτειῶν, ἐπίσης εἰς τὸ νομικὸν πρόσωπον τῆς πολιτείας ἀναφέρονται. Δυσκολίαν παρέχει ἡ τοιαύτη διαίρεσις τοῦ δικαίου εἰς τοὺς ὁρίζοντας τὸ δημόσιον δίκαιον ὡς τὸ σύνο-

δίκαιον τῆς πολιτείας (ius publicum externum) κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς λοιποὺς κλάδους τοῦ δημοσίου δικαίου, οἵτι-

---

λον τῶν νομικῶν κανόνων, δι' ὧν ῥυθμίζονται αἱ σχέσεις τῆς πολιτείας, ὡς ἐνασχούσης τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἐξουσίαν· καθ' ὅσον ἡ πολιτεία ἐν ταῖς πρὸς τὰς ἄλλας πολιτείας σχέσεσιν αὐτῆς δὲν παρίσταται ὡς ἐνασχοῦσα τὴν ἑαυτῆς πολιτικὴν ἐξουσίαν, οὐδὲ δύναται νὰ διατάσσῃ αὕτη τὰ πρὸς διακανονισμὸν τῶν τοιούτων σχέσεων μέτρα, ἢ ν' ἀπαιτῇ τὴν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτῆς ὑπακοήν. Ἐν τῷ διακανονισμῷ τῶν διεθνῶν σχέσεων παρίστανται πᾶσαι αἱ πολιτεῖαι ὡς ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων καὶ οὐδεμία ὑπάρχει ἀνωτέρα θέλησις, δυναμένη νὰ διατάσσῃ ταύτας ὑποχρεωτικῶς. Τοὺς νομικοὺς κανόνας πρὸς διαρρύθμισιν τῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσεων τίθησιν ἡ ἀμοιβαία θέλησις αὐτῶν εἴτε ὑπὸ τὸν τύπον διεθνῶν συμβάσεων, εἴτε καὶ ὑπὸ τὸν τύπον διεθνῶς ἀνεγνωρισμένων ἐθίμων. Ἕνεκα τούτου πολλοὶ τῶν συγγραφέων τὸν κανονισμὸν τῶν σχέσεων μεταξὺ ἀνεξαρτήτων πολιτειῶν χαρακτηρίζουσιν ὡς μετέχοντα ἐν πολλοῖς τῆς φύσεως τῶν ἰδιωτικῶν δικαίων (πρβ. J. Held System des Verfassungsrechts I. 9 ff, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 1 ff, L. v. Rönne Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 3. Anm. 3). Οὐχὶ σπανίως τὸ διεθνὲς δίκαιον χαρακτηρίζεται ὡς αὐτοτελὴς κλάδος τοῦ δικαίου (πρβ. R. Maurenbrecher Grundsätze des heutigen deutschen Staatsrechts 1, J. Held System etc. I. 9 ff, F. C v. Savigny System des heutigen Römischen Rechts I. § 11). Ἀλλ' ὅμως καὶ ἂν ἡ πολιτεία ἐν ταῖς πρὸς ἄλλας πολιτείας σχέσεσιν αὐτῆς δὲν ἀσκῇ τὴν ἑαυτῆς πολιτικὴν ἐξουσίαν, ὡς πράττει αὕτη ἐπὶ τοῦ διακανονισμοῦ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὰ μέλη της, οὐχ ἧττον καὶ πάλιν ἐν ταῖς πρὸς τὰς ἄλλας πολιτείας σχέσεσιν αὐτῆς παρίσταται ὡς νομικὸν πρόσωπον τοῦ δημοσίου δικαίου, ἔχον τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὰ μέλη του τὴν ὑπακοὴν εἰς τοὺς νομικοὺς κανόνας, οὓς τοῦτο ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν ἄλλων ἀνεξαρτήτων πολιτειῶν τίθησι πρὸς διαρρύθμισιν τῶν διεθνῶν σχέσεών του. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἐξεταζόμενον τὸ διεθνὲς δίκαιον ἀνήκει εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ ἀποτελεῖ ἕνα τῶν κλάδων αὐτοῦ. Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ διεθνοῦς δικαίου ὡς κλάδου τοῦ δημοσίου δικαίου ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν συγγραφέων (πρβ. J. L. Klüber Oeffentliches Recht des teutschen Bundes I. § 5, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 1 ff, H. Zœpfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 18, C. v. Kaltenborn Einleitung in das constitutionelle Verfassungsrecht 30, L. v. Rönne Das Sta-

νες συλλήβδην χαρακτηρίζονται ὡς τὸ *ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον* τῆς πολιτείας (ius publicum internum) [7].

Τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον τῆς πολιτείας εἶναι πολυσχιδές, ὡς πολλαπλαῖ εἰσι καὶ αἱ νομικαὶ σχέσεις, τὰς ὁποίας τοῦτο σκοπεῖ νὰ κανονίσῃ.

Τὸ *συνταγματικὸν δίκαιον* (droit constitutionnel, Verfassungsrecht) ἀποτελεῖ τὸν σπουδαιότερον κλάδον τοῦ ἐσωτερικοῦ δημοσίου δικαίου καὶ ἐμπεριέχει τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων τῶν ἀναγκαιούντων πρὸς σύνταξιν τῆς πολιτείας.

---

atsrecht der Preussischen Monarchie I. 3, J. C. Bluntschli Allgemeines Staatsrecht 5, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 44, L. Arndts Juristische Encyklopädie und Methodologie § 91, N. Falck Juristische Encyklopädie, fünfte Ausgabe von R. Jhering, § 40, R. v. Mohl Encyklopädie der Staatswissenschaften 468, F. Regelsberger Pandekten I. § 28, P. Rossi Cours de droit constitutionnel I. p. LVIII. 9, M. Ducrocq Cours de droit administratif I. 1 suiv, N. Ἰ. Σαριπόλου Πραγματεία Συνταγματικοῦ Δικαίου I. § 85, Γ. Ἀγγελοπούλου Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου I. § 6, Ἀ. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 4, N. Δημαρᾶ Ἱστορία τοῦ Δημοσίου Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου § 4).

[7] Οἱ παραδεχόμενοι τὴν γενικὴν διαίρεσιν τοῦ δικαίου εἰς δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν ὑποδιαιροῦσι τὸ δημόσιον δίκαιον εἰς *ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον*, τὸ κανονίζον τὰς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ σχέσεις τῆς πολιτείας πρὸς τὰ μέλη της, καὶ εἰς *ἐξωτερικὸν δημόσιον δίκαιον* ἢ *διεθνὲς δίκαιον*, τὸ κανονίζον τὰς πρὸς τὰς ἄλλας ἀνεξαρτήτους πολιτείας σχέσεις αὐτῆς (πρβ. J. L. Klüber Oeffentliches Recht des teutschen Bundes I. 7, C. v. Kaltenborn Einleitung in das constitutionelle Verfassungsrecht 30, L. v. Rönne Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 3, P. Rossi Cours de droit constitutionnel I. 9, M. Ducrocq Cours de droit administratif I. 1 suiv, G. de Bourge «droit public. droit constitutionnel» ἐν τῷ Dictionnaire de la Politique par M. Block I. 733, N. I. Σαριπόλου Πραγματείᾳ Συνταγματικοῦ Δικαίου I. § 85, Λ. Στούπη Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου I. § 20). Ἀλλ' ὅμως ἕτεροι ἄλλην ἀποδίδουσιν ἔννοιαν εἰς τὴν τοιαύτην διαίρεσιν, διδάσκοντες, ὅτι τὸ *ἐξωτερικὸν δημόσιον δίκαιον* εἶναί τι διάφορον τοῦ *διεθνοῦς δικαίου*. Οὗτοι ὀνομάζουσιν ἐξωτερικὸν δημόσιον δίκαιον τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων, οὓς τίθησι πολιτεία τις πρὸς διαῤῥύθμισιν τῶν ἐξωτε-

Τὸ συνταγματικὸν δίκαιον περιλαμβάνει τοὺς νομικοὺς κανόνας, δι' ὧν ὁρίζονται τὰ πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας ὄργανα καὶ κατανέμονται μεταξὺ τῶν ὀργάνων τούτων αἱ διάφοροι λειτουργίαι τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας συμφώνως πρὸς τοὺς ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐπιδιωκομένους σκοπούς, κανονίζονται δὲ αἱ πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὰ μέλη τῆς πολιτείας σχέσεις τῶν αὐτῶν ὀργάνων· ἐν ἄλλαις λεξεσι περιλαμβάνει τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων τῶν ἀποτελούντων τὸ πολίτευμα τῆς πολιτείας [8].

ρικῶν σχέσεων αὐτῆς (πρβ. J. Held System des Verfassungsrechts I. 9. Anm. 1, 26, II. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 4, II. Zœpfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 21, L. Arndts Juristische Encyklopädie und Methodologie § 91, G. Puchta Institutionen I. 42)· διαχρίνουσι δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦ διεθνοῦς δικαίου, καθ' ὅσον τὸ τελευταῖον ἐμπεριέχει νομικοὺς κανόνας ἰσχύοντας διὰ τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις πολιτειῶν ἀνεξαρτήτων, ἐνῷ τὸ πρῶτον διαγράφει τοὺς νομικοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους τίθησι πολιτεία τις πρὸς διακανονισμὸν τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεών της, ὑποχρεοῦντας μὲν ἀμέσως τοὺς ἑαυτῆς ὑπηκόους, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰς ξένας πολιτείας ἄνευ τῆς συναινέσεως αὐτῶν. Κατὰ τῆς τοιαύτης διακρίσεως ἀντεπεξέρχεται ὁ R. v. Mohl, μήτε σκόπιμον, μήτε λογικὴν θεωρῶν αὐτήν, χαρακτηρίζων δὲ τοὺς τοιούτους νομικοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους πολιτεία τις τίθησι πρὸς διακανονισμὸν τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων αὐτῆς ὡς ἀνήκοντας εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἐσωτερικοῦ δημοσίου δικαίου τῆς πολιτείας καὶ μὴ ἀποτελοῦντας ἰδιαίτερον κλάδον τοῦ δικαίου (πρβ. R. v. Mohl Encyklopädie der Staatswissenschaften 176 ff, 199). Τοιοῦτοι νομικοὶ κανόνες εἰσὶ π. χ. οἱ ὁρίζοντες τὰ ὄργανα τῆς πολιτείας τὰ χρήσιμεύοντα πρὸς ἐκπροσώπησιν αὐτῆς ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς σχέσεσιν, οἱ νομικοὶ κανόνες περὶ τῆς κυρώσεως τῶν μετ' ἄλλων ἀνεξαρτήτων πολιτειῶν συνομολογουμένων διεθνῶν συμβάσεων κλπ.

[8] Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου πρβ. J. L. Klüber Oeffentliches Recht des teutschen Bundes I. § 98, J. Held System des Verfassungsrechts I. 26 ff, II. Zœpfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 21, L. v. Rönne Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 4, R. v. Mohl Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg II. 3, A. Esmein Éléments de droit constitutionnel 1, M. Ducrocq Cours de droit

Ἀπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς καὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐπεκράτησε μεταξὺ τῶν εὐνομουμένων πολιτειῶν ἡ συνήθεια, ὅπως οἱ ἀποτελοῦντες τὸ πολίτευμα τῆς πολιτείας νομικοὶ κανόνες συγκεντρῶνται ἐν ἐνιαίῳ νομοθετήματι, συνταξομένῳ ἐγγράφως [9] καὶ ὑποβαλλομένῳ κατὰ κανόνα εἰς μείζονας ἢ οἱ λοιποὶ

---

administratif I. 3. suiv, G. de Bourge «droit public. droit constitutionnel» ἐν τῷ Dictionnaire de la Politique par M. Blok I. 733, Γ. Ἀγγελοπούλου Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου I. § 16, Ἀ. Στούπη Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου I. § 20, Θ. Φλογαΐτου Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου 28.

[9] Τὸ σύστημα τῆς ἐγγράφου συντάξεως τῶν θεμελιωδῶν διατάξεων τοῦ πολιτεύματος παρέχει φανερὰ πλεονεκτήματα· τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι νέον καὶ εὑρίσκει τις αὐτὸ ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῶν νεωτέρων πολιτειῶν εἰς ἐποχὰς προγενεστέρας καὶ τῆς Ἀμερικανικῆς καὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐν Πορτουγαλίᾳ π. χ. εὑρίσκομεν τοιαύτην ἔγγραφον σύνταξιν τῶν θεμελιωδῶν διατάξεων τοῦ πολιτεύματος τοῦ ἔτους 1143 (πρβ. Leges Lamecenses de regni Lusitanici successione et juribus. Α. 1143 παρὰ τῷ F. W. Schubert Die Verfassungsurkunden und Grundgesetze der Staaten Europa's II. 124 ff.). Ἐν Ἀγγλίᾳ εὑρίσκομεν ἐπίσης εἰς παλαιοτάτην ἐποχὴν τὴν περίφημον Magna charta libertatum τῆς 15 Ἰουνίου 1215 (ἰδὲ ταύτην παρὰ τῷ F. W. Schubert Die Verfassungsurkunden etc. I. 32 ff.). Ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ πρὸ τῆς Ἀμερικανικῆς ἐπαναστάσεως εἶχον παραχωρηθῆ τοιαῦτα πολιτεύματα εἰς τὰς διαφόρους πολιτείας, καί τινα τούτων ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς χρησιμεύοντα ὡς ἡ βάσις τῶν νεωτέρων πολιτευμάτων τῶν Ἀμερικανικῶν πολιτειῶν (πρβ. J. Story Commentaire sur la Constitution des États-Unis I. 11 suiv.)· μεταξὺ δὲ τῶν πρὸ τῆς Ἀμερικανικῆς ἐπαναστάσεως ἰσχυσάντων ἐν Ἀμερικῇ πολιτευμάτων συγκαταριθμεῖται καὶ τὸ πολίτευμα, ὅπερ συνέταξεν ὁ ἐπιφανὴς τῆς Ἀγγλίας φιλόσοφος καὶ πολιτειολόγος Locke διὰ τὴν ἀποικίαν Carolina ἐν ἔτει 1669 (πρβ. J. Story Commentaire I. 80 suiv, Ed. Laboulaye Histoire des États-Unis I. 338 suiv.). Ἐν Γαλλίᾳ εὑρίσκει τις ἐπίσης τοὺς Χάρτας (Chartes), δι' ὧν οἱ ἡγεμόνες παρεχώρουν ἐλευθερίας εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν (πρβ. M. Block Dictionnaire de la Politique I. 315 ἐν ἄρθρῳ «Charte», Dalloz Répertoire ἐν λέξει «Charte» καὶ ἐν λέξει «Archives» nº 7). Καὶ ἐν Γερμανίᾳ δὲ χαρακτηρί-

νομικοὶ κανόνες διατυπώσεις διὰ τὴν ἑρμηνείαν, μεταβολὴν καὶ κατάργησιν αὐτοῦ· τοῦτο δὲ ὠνομάσθη κυριολεκτικώτερον *σύνταγμα* (Constitution [10], Verfassung), περιοριζόμενον κατὰ κανόνα εἰς γενικὰς καὶ θεμελιώδεις διατάξεις περὶ τοῦ πολιτεύματος [11]. Ἐντεῦθεν ἐπεκράτησε καὶ ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ

ζονται τὰ γραπτὰ πολιτεύματα ὡς παναρχαία Γερμανικὴ συνήθεια (πρβ. J. Held System des Verfassungsrechts II 57 Anm. 2).

[10] Ἡ λέξις «Constitution», ἧς ἐποιήσαντο χρῆσιν ἐν τῇ νεωτέρᾳ σημασίᾳ αὐτῆς αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Βορείου Ἀμερικῆς διὰ τὸ Σύνταγμα αὐτῶν τοῦ ἔτους 1787, εἶτα δὲ ἡ Γαλλία ἀπὸ τοῦ ἔτους 1791 καὶ ἐφεξῆς διὰ τὰ Συντάγματα αὐτῆς, πλὴν τῶν Συνταγμάτων τοῦ 1814 καὶ τοῦ 1830, καὶ ἥτις ἐγένετο κοινῶς δεκτὴ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην, παράγεται ἐκ τοῦ λατινικοῦ ῥήματος constituere, ὅπερ σημαίνει καθιστάνειν, συντάσσειν. Καὶ παρὰ Ρωμαίοις ἐγένετο χρῆσις τοῦ ῥήματος constituere καὶ τοῦ ἐκ τούτου παραγομένου οὐσιαστικοῦ constitutio πρὸς δήλωσιν τοῦ πολιτεύματος (πρβ. Cicero de re publica I. 26 : «omnis civitas, quae est constitutio populi», 42: «Sin per se populus interfecit aut eiecit tyrannum... laetatur tuerique vult per se constitutam rem publicam», 45; «Haec constitutio (τὸ μικτὸν πολίτευμα) primum habet aequabilitatem quandam magnam», 49 «nullam omnium rerum publicarum aut constitutione aut discriptione aut disciplina conferendam esse cum ea, quam patres nostri . . . reliquerunt», II 21. «Nunc fit illud Catonis certius, nec temporis unius nec hominis esse constitutionem rei publicae», 23: «Statu esse optimo constitutam rem publicam, quae ex tribus generibus illis, regali et optumati et populari, confusa modice nec puniendo inritet immanem ac ferum», 31: «Itaque illa praeclara constitutio Romuli cum ducentos annos et viginti fere firma mansisset . . .», 38, III. 4. 23: «debet enim constituta sic esse civitas, ut aeterna sit». πρβ. καὶ II. 1. 17). Ἐν Γαλλίᾳ ὥρισαν νομοθετικῶς τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως Constitution ἐν τῇ Διακηρύξει τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, ἥτις προτάσσεται τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1791 (ἄρθρ. 16), ὡς ἑξῆς: «Toute société dans laquelle la garantie des droits n'est pas assurée, ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de constitution». Παρ' ἡμῖν τὸ Σύνταγμα ὡρίσθη ὡς «συμβόλαιον μεταξὺ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Ἔθνους»· περὶ τούτου ὅμως θὰ πραγματευθῶμεν βραδύτερον ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[11] Πολλάκις ἐν τοῖς Συντάγμασι συμπεριελήφθησαν καὶ διατάξεις

καὶ ἐν τῇ καθημερινῇ χρήσει τῆς γλώσσης, ὅπως καλῆται *συνταγματικὸν πολίτευμα* τὸ ἐμπεριεχόμενον ἐν τοιούτῳ γραπτῷ συντάγματι [12]. Ἂν καὶ οὔτε ἡ ἔγγραφος σύνταξις τοῦ νομοθετήματος, οὔτε τὸ ἐνιαῖον αὐτοῦ ἀποτελῶσιν ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος (ἐν τῇ στενωτέρᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ [13]), οὗτινος τοὺς χαρακτῆρας ἐν

πρὸς κανονισμὸν μεριχωτέρων σχέσεων δεομένων μείζονος προστασίας ὡς ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων περιστάσεων τῆς πολιτείας· οὕτω π. χ. πολλάκις συμπεριελήφθησαν δικονομικαὶ διατάξεις (πρβ. ἐν παραδείγματι τὰ ἄρθρα 6. 14 τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος τοῦ 1864) κλπ. Τὸ σύστημα τοῦ νὰ μὴ περιορίζηται τὸ Σύνταγμα εἰς τὴν καθιέρωσιν τῶν θεμελιωδῶν διατάξεων τοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ νὰ εἰσέρχηται εἰς τὰς ἐσχάτας λεπτομερείας καὶ νὰ περιλαμβάνῃ ὀργανικοὺς νόμους καὶ ἄλλας διατάξεις, εἶναι ἐπιβλαβὲς καὶ κατεκρίθη, ἐπανειλημμένως δὲ περὶ τούτου καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐγένετο λόγος (πρβ. τῆς Β΄. ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικὰ VI. 565 ἐπ, 774 ἐπ. ἀγορεύσεις Μίλησῃ, Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ X. Β΄. 61 ἀγόρευσιν Τρικούπῃ : «Δὲν ἔχομεν σύνταγμα ὀλιγόλογον. Εἶναι ἓν τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ συντάγματος ἡμῶν, ὅτι κατῆλθεν εἰς τὰς ἐσχάτας λεπτομερείας»).

[12] Οἱ ὅροι *Σύνταγμα* καὶ *Πολίτευμα* εἶναι καθ' ἑαυτοὺς ταὐτόσημοι, ἑπομένως λέγων τις *συνταγματικὸν πολίτευμα* ταὐτολογεῖ.

[13] Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ τῇ μητρὶ ταύτῃ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος δὲν ὑπάρχει ἐνιαῖόν τι γραπτὸν Σύνταγμα, ὡς ὑπάρχει π. χ. παρ' ἡμῖν. Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα τῆς Ἀγγλίας στηρίζεται κυρίως ἐπὶ τριῶν νομοθετημάτων, ἐπὶ τῆς περιλαλήτου Magna Charta, ἐπὶ τῆς Petition and bill of rights τοῦ ἔτους 1688 καὶ ἐπὶ τῆς Act of settlement etc. τοῦ ἔτους 1701, μέγα δὲ μέρος αὐτοῦ εἶναι ἄγραφον. Ἐπίσης εἴδομεν ἀνωτέρω (πρβ. § 3. σελ. 129 ἐπ. τῆς παρούσης συγγραφῆς), ὅτι τὸ πολίτευμα τῆς νεωτέρας Γαλλικῆς Δημοκρατίας στηρίζεται ἐπὶ πλειοτέρων συνταγματικῶν νόμων. Οἱ συγγραφεῖς συμφωνοῦσιν, ὅτι τὸ Σύνταγμα δύναται νὰ εἶναι γραπτὸν ἢ ἄγραφον, ν' ἀπαρτίζηται δὲ ἐξ ἑνὸς νομοθετήματος ἢ καὶ ἐκ πλειοτέρων (πρβ. E. Glasson Histoire du droit et des institutions politiques, civiles et judiciaires de l'Angleterre V. 360, L. v. Rönne Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 131 ff, J. Held System des Verfassungsrechts II. 57 ff, M. Ducrocq Cours de droit administratif I. 3 suiv, G. de Bourge «droit pu-

γενικαῖς γραμμαῖς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, ἐν λεπτομερείᾳ δὲ θὰ ἐξετάσωμεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς, ἡ συνήθεια αὕτη οὐχ ἧττον διευκόλυνε τὴν ἀπὸ τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου διάκρισιν ἑτέρου ἐπίσης σπουδαίου κλάδου τοῦ δημοσίου δικαίου, εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὁποίου ἀμέσως μεταβαίνομεν.

Τὸ συνταγματικὸν δίκαιον περιλαμβάνει, ὡς εἴρηται, τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων τῶν ἀποτελούντων τὸ πολίτευμα τῆς πολιτείας. Οἱ νομικοὶ κανόνες οὗτοι ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τῶν πραγμάτων εἶναι γενικοί, ἐμπεριέχοντες μόνον θεμελιώδεις ἀρχάς. Ἀλλ' ὅμως αἱ ἐν τῇ πολιτείᾳ καθημερινῶς γεννώμεναι ἀπειράριθμοι σχέσεις δὲν δύνανται νὰ κανονισθῶσι διὰ τῶν γενικῶν διατάξεων τοῦ πολιτεύματος, δι' ἑκάστην δὲ τούτων ἀπαιτεῖται ἰδιαιτέρα μέριμνα καὶ ἰδιαιτέρα ἐνέργεια τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ὡς ἐκ τῆς ἀενάου ταύτης ἀνάγκης πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ πολιτεύματος εἰς τὰς πολυχυμάντους καὶ ἀπειραρίθμους λεπτομερείας τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ παραγομένων ποικίλων σχέσεων παρίσταται ἡ ἀνάγκη, ὅπως δημιουργηθῶσι νέα ὄργανα καὶ νέοι νομικοὶ κανόνες πρὸς διαρρύθμισιν αὐτῶν. Τὸ σύνολον λοιπὸν τῶν νομικῶν κανόνων τῶν χρησιμευόντων πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν γενικῶν διατάξεων τοῦ πολιτεύματος ἐν ταῖς λεπτομερείαις τῶν καθημερινῶς παραγομένων σχέσεων ἀποτελεῖ τὸ καλούμενον *διοικητικὸν δίκαιον τῆς πολιτείας* (droit adiministratif, Verwaltungsrecht)[44].

---

blic. droit constitutionnel» ἐν τῷ Dictionnaire de la Politique par M. Block I. 733, Berriat Saint-Prix Commentaire sur la Charte constitutionnelle 1, Διομήδους Κυριακοῦ Συνταγματικὸν Δίκαιον ργ΄).

[44] Ιρϐ. R. v. Mohl Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg II. 3 ff, Encyklopädie der Staatswissenschaften 136 ff, L. v. Rönne Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 5. 131 ff, J. Held System des Verfassungsrechts I. 27, P. Rossi Cours de droit constitutionnel I. p LVIII, G. de Bourge «droit administratif» ἐν τῷ Dictionnaire de la Politique par M. Block I. 719, Γ. Ἀγγελοπούλου Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου I. § 16, Λ.

Τὸ διοικητικὸν δίκαιον, σκοποῦν τὴν ἐφαρμογὴν τῶν γενικῶν διατάξεων τοῦ πολιτεύματος ἐν ταῖς λεπτομερείαις τῶν καθημερινῶν σχέσεων, δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ διὰ τοῦτο τῶν ὁρίων, τὰ ὁποῖα διαγράφει αὐτῷ τὸ πολίτευμα [15], καὶ διατελεῖ εἰς ἄμεσον καὶ στενὴν σχέσιν πρὸς τὸ συνταγματικὸν δίκαιον [16], ἀπὸ τοῦ ὁποίου οὐχὶ πρὸ μακροῦ χρόνου ἀπεσπάσθη, ὅπως ἀποτελέσῃ ἴδιον κλάδον τοῦ δημοσίου δικαίου [17].

Στούπη Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου I. § 20. Ὁ καθηγητὴς τοῦ διοικητικοῦ δικαίου Ἐμμ. Κόκκινος ἔλεγεν ἐν τῇ Β΄ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῇ Συνελεύσει: «ἡ διοίκησις ἔρχεται εἰς τὰς λεπτομερείας, εἰς τὰς μεριχότητας· ὅπου δὲν ὑπάρχει λεπτομέρεια, διοίκησις δὲν ὑπάρχει» (πρβ. Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικὰ II. 172).

[15] Πρβ. R. v. Mohl Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg II. 4, J. Held System des Verfassungsrechts I. 27, II. Zoepfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 21, L. v. Rönne Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 132.

[16] Ὁ R. v. Mohl (Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg II. 4) χαραχτηρίζει τὴν σχέσιν τῆς διοικήσεως πρὸς τὸ πολίτευμα ὁμοίαν πρὸς τὴν σχέσιν τῆς ἐκτελέσεως πρὸς τὴν βούλησιν, ὁμοίαν πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ μέσου πρὸς τὸν σκοπόν. Ὁ P. Rossi (Cours de droit constitutionnel I. p. LVIII) τὴν σχέσιν ταύτην χαραχτηρίζει ὡς ἀνάλογον πρὸς τὴν σχέσιν τῆς δικονομίας πρὸς τὸ οὐσιαστικὸν δίκαιον: «Le droit constitutionnel et le droit administratif se tiennent par un rapport assez analogue à celui qui existe entre le droit proprement dit et la loi de procédure». πρβ. καὶ Ν. Ἰ. Σαριπόλου Πραγματεία Συνταγματικοῦ Δικαίου III § 585, Λ. Στούπη Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου I. § 20.

[17] Πρότερον τὸ διοικητικὸν δίκαιον ἐθεωρεῖτο ὡς παράρτημα, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου καὶ ἐδιδάσκετο μετὰ τούτου ὡς ἀναπόσπαστον μέρος αὐτοῦ, μὴ ἀναγνωριζομένης εἰς αὐτὸ τῆς ἰδιότητος αὐτοτελοῦς κλάδου τοῦ δημοσίου δικαίου. Παραθέτομεν τὴν περὶ τούτου γνώμην ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων ἑρμηνευτῶν τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς Γαλλίας, τοῦ Lafferrière (Cours de droit public et administratif I. p. VIII): «En contemplant le Droit administratif dans sa propre nature, et en présence de ses nombreuses ramifications, nous nous sommes demandé s'il ne pouvait pas être exposé isolément; si, par lui-même et abstraction

Κλάδοι τινὲς τοῦ ἐσωτερικοῦ δημοσίου δικαίου ἔτυχον τοιαύτης ἀναπτύξεως, ὥστε ἀνῆλθον εἰς τὴν περιωπὴν ἰδιαιτέρων ἐπιστημῶν καὶ ἀπετέλεσαν αὐτοτελῆ σύνολα διεπόμενα ὑπὸ ἰδίων νομικῶν κανόνων [18]. Τοιοῦτοι κλάδοι τοῦ δημοσίου δικαίου εἶναι τὸ ποινικὸν δίκαιον, ἡ ποινικὴ δικονομία, ἡ πολιτικὴ δικονομία [19], τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἢ κανονικὸν δίκαιον

---

faite de tout autre élément, il ne pourrait pas constituer une science ou du moins une branche vivante de la science et de l'enseignement du Droit: mais nous nous sommes convaincu, d'abord, *que séparer le Droit administratif du Droit public national ou constitutionnel, ce serait lui enlever sa raison d'existence et la base législative*». Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη δὲν ἐπεκράτησε, καὶ ἡ ἐν Γαλλίᾳ ἐπεξεργασία τοῦ διοικητικοῦ δικαίου ὡς αὐτοτελοῦς κλάδου τοῦ δημοσίου δικαίου ἐποιήσατο μεγάλας προόδους. Καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἠμφισβήτησε τὴν ἰδιότητα τοῦ διοικητικοῦ δικαίου ὡς αὐτοτελοῦς κλάδου τοῦ δημοσίου δικαίου ὁ ἐπιφανὴς Γερμανὸς δημοσιολόγος C. F. von Gerber (Grundzüge des deutschen Staatsrechts § 2 Anm. 3. S. 235 ff. Beilage III.). Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης τοῦ Gerber ἀντεπεξῆλθεν ὁ R. v. Mohl (Aegidis Zeitschrift für das Staatsrecht Band I. H. 3. S. 370 ff). Ἡ αὐτοτελὴς ἐπεξεργασία τοῦ διοικητικοῦ δικαίου ὡς διακεχριμένου κλάδου τοῦ δημοσίου δικαίου ἐποιήσατο οὐχ' ἧττον ἐπίσης μεγάλας προόδους ἐν Γερμανίᾳ, καὶ τοῦτο ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ καὶ αὐτὸς ὁ Gerber ἐν τῇ τρίτῃ ἐκδόσει τῆς εἰρημένης συγγραφῆς του (πρβ. σελ. 243 σημ. 2). Πρβ. καὶ Γ. Ἀγγελοπούλου Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου I. § 16.

[18] Τὸ ποινικὸν δίκαιον, ἡ ποινικὴ δικονομία καὶ ἡ πολιτικὴ δικονομία ἐνωρὶς ἀνεπτύχθησαν εἰς αὐτοτελεῖς κλάδους τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ ἀπετέλεσαν ἰδίας ἐπιστήμας, τὸ μὲν διότι οἱ κλάδοι οὗτοι εὑρίσκονται εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, τὸ δὲ διότι καὶ ἐκτεταμένοι καὶ σπουδαῖοι ἀρκούντως εἶναι, ὅπως τύχωσιν ἰδιαιτέρας πραγματείας (πρβ. J. C. Bluntschli Allgemeines Staatsrecht 7, R. v. Mohl Encyklopädie der Staatswissenschaften 196 ff.).

[19] Τῆς πολιτικῆς δικονομίας ἡ κατάταξις ἀμφισβητεῖται. Ἡ ἐπικρατεστέρα γνώμη κατατάσσει ταύτην εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον. Ἀντικείμενον τῆς πολιτικῆς δικονομίας εἶναι βεβαίως μόνον ἀμφισβητούμενα ἰδιωτικὰ δίκαια· τοῦτο ὅμως δὲν ἀσκεῖ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς οὐσίας τῆς πολιτικῆς δικονομίας, ἥτις συνίσταται εἰς τὸ νὰ παρέχῃ ἰσχὺν ἐν ἀνάγκῃ διὰ τῆς βίας εἰς ἀμφισβητουμένας νομικὰς σχέσεις. Τὰ πολιτικὰ

(ius ecclesiasticum, ius canonicum, droit canonique ou ecclésiastique, Kanonisches Recht, Kirchenrecht)[20].

δικαστήρια καὶ ἡ πολιτικὴ δικονομία ἐτάχθησαν ὑπὸ τῆς πολιτείας. ὅπως ἀποκλεισθῇ ἡ ἄλλως ἀναπόφευκτος καὶ πάντοτε ἐπικίνδυνος διὰ τὴν πολιτείαν αὐτοδικία, εἶναι δὲ θεσμοὶ τεθέντες πρὸς τὸ συμφέρον τῆς καθόλου ἐννόμου τάξεως. Οἱ δικονομικοὶ τύποι χρησιμεύουσι πρὸς μόρφωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας, τῆς κανονιζούσης ἑκάστοτε τὴν ἀμφισβητουμένην ἔννομον σχέσιν. Τὸ κύριον δὲν εἶναι οἱ δικονομικοὶ τύποι, ἀλλ' ἡ ἐξ αὐτῶν προερχομένη ἀπόφασις, ἥτις, ἐκφράζουσα τὴν θέλησιν τῆς πολιτείας, διατάσσει καὶ ἐξαναγκάζει εἰς ὑπακοήν. Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων ἡ πολιτικὴ δικονομία φέρει τὸν χαρακτῆρα θεσμοῦ τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ εἰς αὐτὸ κατατάσσεται ἐν τῇ γενικῇ διαιρέσει τοῦ δικαίου (πρβ. J. Held System des Verfassungsrechts I. 19, F. C. v. Savigny System des heutigen Römischen Rechts I. 25 ff, Achilles Renaud Lehrbuch des gemeinen deutschen Civilprocessrechts § 7, A. Ch. J. Schmid Handbuch des gemeinen deutschen Civilprocesses § 4, Chr. Martin Lehrbuch des deutschen gemeinen bürgerlichen Processes § 11, A. Stabel Vorträge über den bürgerlichen Process 103 ff, A. W. Heffter System des römischen und deutschen Civil=Processrechts § 1, F. Regelsberger Pandekten I. § 23, Rudolph Sohm Institutionen, VII Auflage, § 7, B. Οἰκονομίδου Ἐγχειρίδιον τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας ἔκδ. Δ'. § 5, Ἀ Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 4, Ν. Δημαρᾶ Ἱστορίαν τοῦ Δημοσίου Δικαίου τῶν Ῥωμαίων § 4). Ἐξ ἑτέρου ὑπάρχουσι συγγραφεῖς κατατάσσοντες τὴν πολιτικὴν δικονομίαν εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον (πρβ. Wening Encyklopädie §§ 152. 163, N Falck Juristische Encyklopädie, III Auflage, § 92). Καὶ τέλος ὑπάρχει τρίτη σειρὰ συγγραφέων χαρακτηρίζουσα τὴν πολιτικὴν δικονομίαν ὡς μικτόν τινα θεσμόν, μετέχοντα καὶ τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου (πρβ. M. Rauter Cours de procédure civile français§ 2: «Le droit de procédure civile est un droit mixte, en ce sens qu'il appartient à la fois *au droit public* et *au droit privé:* il appartient au premier, en ce que l'administration de la justice fait partie *des pouvoirs publics* ; il appartient au second, en ce qu'il concerne directement les *droits privés*», J. T. B. von Linde Lehrbuch des deutschen gemeinen Civilprocesses, VI Auflage, § 39, Morstadt Materialkritik zu Martin 364 ff, Franke Der gemeine deutsche und Schleswig=Holsteinische Civilprocess § 19, Γ. Φέδερ : Τὰς περὶ Πολιτικῆς Δικονομίας Παραδόσεις τόμ. I. 10 ἐπ.).

[20] Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Μελέτιος Σακελλαρόπουλος ἐν τῇ ἀρτίως

Ἐξετάζοντες εἰδικώτερον τὴν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ θέσιν τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου εὑρίσκομεν, ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ μέρος τῶν *νομικῶν ἐπιστημῶν*, καθ' ὅσον ἐμπεριέχει τὸ σύνολον τῶν

δημοσιευθείσῃ συγγραφῇ αὐτοῦ (Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας σελ 27) ὁρίζει τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον ὡς ἑξῆς : «ἀντικείμενον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου εἶνε τὸ σύνολον τῶν νόμων καὶ κανόνων, καθ' οὓς διέπεται ἡ ἐξωτερικὴ σχέσις τῆς ἐκκλησίας καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ ῥυθμίζεται ὁ ἐξωτερικὸς βίος τῶν μελῶν αὐτῆς, καθ' ὅσον ἐξ ἀμφοτέρων τούτων παράγονται νομικὰ ἀποτελέσματα». Παρὰ τοῖς Ρωμαίοις τὸ ius sacrum ἀπετέλει μέρος τοῦ δημοσίου δικαίου (πρβ. N. 1 § 2 Πανδεκτῶν de iustitia et iure 1.1: «Publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit». Ἡ κατάταξις τοῦ σημερινοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἢ κανονικοῦ δικαίου ἀμφισβητεῖται. Τινὲς κατατάσσουσι τοῦτο εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον (πρβ. Aim. L. Richter Lehrbuch des Katholischen und evangelischen Kirchenrechts, VII Auflage von R. W. Dove, § 3 ἐν τέλει : «Das Recht der Kirche ist in ihr selbst und für ihre Glieder schlechthin offentliches Recht», G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 44, F Regelsberger Pandekten I. § 28, R. Sohm Institutionen § 7, Laferrière Cours de droit public et administratif I. p. IX. 40, Ἀ. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 4, N. Καζάζη Ἐγκυκλοπαιδείαν καὶ Μεθοδολογίαν τοῦ Δικαίου § 159). Ἄλλοι δὲ πάλιν χαρακτηρίζουσιν αὐτὸ ὡς διακεκριμένον κλάδον τοῦ δικαίου καὶ παρατάσσουσι τοῦτον εἰς τοὺς δύο ἄλλους κλάδους αὐτοῦ, τὸ δημόσιον καὶ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον (πρβ. P Hinschius Allgemeine Darstellung der Verhältnisse von Staat und Kirche, ἐν τῷ τοῦ H. Marquardsen Handbuch des öffentlichen Rechts, 257, Otto Mejer Institutionen des gemeinen deutschen Kirchenrechts, II. Auflage, § 9, F. C. v. Savigny System des heutigen Römischen Rechts I. 27 ff, G. Puchta Institutionen I. 32. 43, II Λ. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 2, L. Arndts Juristische Encyklopädie und Methodologie § 95. Τὴν γνώμην ταύτην ἀκολουθῶν καὶ ὁ Μελέτιος Σακελλαρόπουλος (Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον κλπ. σελ. 31) διδάσκει τὰ ἑξῆς : «ὡς παρετηρήσαμεν πραγματευόμενοι τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως ἐκκλησίας καὶ πολιτείας, ἡ ἐκκλησία δὲν ἀποτελεῖ νομικὸν πρόσωπον οὔτε τοῦ δημοσίου, οὔτε τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἀλλ' εἶναι αὐτοτελὴς ὀργανικὴ κοινωνία μετὰ ἰδίας ἐξουσίας, ἐνεργεῖ δὲ δι' ἰδίων νόμων ἐντὸς τῆς πολιτείας διακεκριμένως. Ὥστε καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τὸ

νομικῶν κανόνων περὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς πολιτείας [11]. ἐγνωρίσαμεν δὲ ἀνωτέρω τὴν ἐν τῷ θετῷ δικαίῳ θέσιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως τὸ συνταγματικὸν δίκαιον ἔχει ὡς ἀντικείμενον

ἐξετάζον τοὺς νόμους καὶ τὰς σχέσεις τῆς ἐκκλησίας ὡς αὐτοτελῶς ἐνεργούσης δέον νὰ ἀποτελῇ ἰδίαν ἐπιστήμην μὴ ἀναγομένην ἀποκλειστικῶς οὔτε εἰς τὴν θεολογίαν, οὔτε εἰς τὴν νομικήν, ἀλλ' ἔχουσαν μόνον σχέσιν πρὸς ἀμφοτέρας τοιαύτην, ὁποίαν ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία. Ἐν ἄλλαις λέξεσι τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον ἐφάπτεται καὶ τῆς θεολογίας καὶ τῆς νομικῆς καὶ λαμβάνει ἀμφοτέρας ὡς βοηθητικὰς ἐπιστήμας». Ἀλλ' ὅμως καὶ οἱ ἀναγνωρίζοντες ἐν τῷ κανονικῷ δικαίῳ τρίτον διακεκριμένον καὶ αὐθύπαρκτον κλάδον τοῦ δικαίου ἀναγνωρίζουσιν ἐπίσης, ὅτι ἐκεῖνοι οἱ νομικοὶ κανόνες, οἵτινες ῥυθμίζουσι τὰς σχέσεις τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν πολιτείαν, ἀνήκουσιν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ δημοσίου δικαίου (πρβ H. A. Zachariä αὐτόθι, G. Puchta Institutionen I. 42, L. Arndts Juristische Encyklopädie etc. § 96, J. C. Bluntschli Allgemeines Staatsrecht 6). Σημειωτέον τέλος, ὅτι οἱ συγγραφεῖς διακρίνουσι τὸ κανονικὸν δίκαιον ἀπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου· περὶ τῆς διακρίσεως δὲ ταύτης πρβ. Aem. L Richter Lehrbuch etc. § 4, Otto Mejer Institutionen etc. § 9, N. Falck Juristische Encyklopädie § 93. Ὁ Μελέτιος Σακελλαρόπουλος (Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον κλπ. σελ. 27 ἐπ.) περὶ τῆς διακρίσεως ταύτης ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ διδάσκει τὰ ἑξῆς: «Ἡ διάκρισις αὕτη ἐν τῇ Ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ αὐστηρῶς. *Κανονικὸν δίκαιον* λέγοντες ἐννοοῦμεν τοὺς κανόνας, οἵτινες ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐν γένει εἴτε ὑπὸ συνόδων εἴτε ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν πατέρων. Οἱ κανόνες ὅμως οὗτοι δὲν προβλέπουσι πάντα τὰ ἀντικείμενα τὰ ἀναφερόμενα εἰς πάσας τὰς σχέσεις τῆς ἐκκλησίας. Ὅ,τι δὲ ὑπὸ τῶν κανόνων δὲν προβλέπεται, ἀνεπληρώθη ὑπὸ τῶν νόμων τῆς πολιτείας· διὰ τοῦτο ἡ ὀνομασία *κανονικὸν δίκαιον* εἶναι μερικὴ περιωρισμένη. Τὸ *ἐκκλησιαστικὸν* ὅμως *δίκαιον* εἶναι γενικώτερον τοῦ *κανονικοῦ*, διότι περιλαμβάνει πάντας τοὺς νόμους καὶ κανόνας τοὺς ὑπό τε τῆς ἐκκλησίας καὶ πολιτείας κριθέντας». Τὰς περὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν πολιτείαν γνώμας ἡμῶν θέλομεν πραγματευθῆ ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[11] Πρβ. R. Maurenbrecher Grundsätze des heutigen deutchen Staatsrechts 1, II. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 2. G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 42.

τῶν ἐρευνῶν του τὴν πολιτείαν, ἀποτελεῖ δὲ διὰ τοῦτο καὶ μέρος τῶν *πολιτικῶν ἐπιστημῶν*[22].

Ἐν τῷ κύκλῳ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν[23] ὡς συγγενὴς καὶ συνεπίκουρος τοῦ θετοῦ συνταγματικοῦ δικαίου χαρακτηρίζεται ἡ *πολιτικὴ* ἐν τῇ σημερινῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως[24]. Ἔργον τῆς πολιτικῆς εἶναι νὰ διδάσκῃ τοὺς λόγους τῆς σκο-

---

[22] Πρβ. J. L. Klüber Oeffentliches Recht des teutschen Bundes § 3, H. Zœpfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 16. C. v. Kaltenborn Einleitung in das constitutionelle Verfassungsrecht 35, L. v. Rönne Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 3. Anm. 2, J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 2 ff, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 41, R. v. Mohl Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften I. 126.

[23] Λέγοντες *πολιτικὰς ἐπιστήμας* ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ ἐννοοῦμεν πάσας τὰς ἐπιστήμας ἐκείνας, αἵτινες ὡς ἀντικείμενον τῶν ἑαυτῶν ἐρευνῶν ἔχουσι τὴν πολιτείαν. Τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν ὁ προσδιορισμὸς καὶ ἡ κατάταξις ποικίλλει μεταξὺ τῶν συγγραφέων (πρβ. R. v. Mohl Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften I. 126, Encyklopädie der Staatswissenschaften §§ 9. 10, C. v. Kaltenborn Einleitung in das constitutionelle Verfassungsrecht 35, L. v. Rönne Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 3. Anm. 2, J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 1 ff, καὶ τὸ ἄρθρον «Staatswissenschaft» ἐν τῷ Staatswörterbuch X. 152 ff, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 41, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 15, J. Held «Staatswissenschaften» ἐν τῷ Staatslexikon XIII. 649 ff, Paul Janet «Politique» ἐν τῷ Dictionnaire de la Politique par M. Block II. 576 suiv, Γ. Ἀγγελοπούλου Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου I. § 17 : «ἡ σφαῖρα τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν εἶναι πολλῷ εὐρυτέρα τῆς τοῦ δημοσίου δικαίου, διότι περιλαμβάνει αὕτη, ἐκτὸς τῆς συνταγματικῆς, τῆς διοικητικῆς ἐπιστήμης κλπ., καὶ τὴν δημοσιονομίαν, τὴν στατιστικήν, τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν, τὴν πολιτικήν, τὴν οἰκονομίαν καὶ ἐν γένει τὴν κατ' Ἀριστοτέλη πολιτικήν»).

[24] Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ λέξις *πολιτικὴ* εἶχεν εὐρυτάτην σημασίαν καὶ περιελάμβανεν ὁλόκληρον τὸν κύκλον τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν (πρβ. J. Held System des Verfassungsrechts I. 10 ff, II. Zœpfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 16, ὅστις ὅμως τὴν πολιτικὴν ἐν τῇ τοιαύτῃ εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ καλεῖ *μεταπολιτικήν*, κατὰ τὸ φαινόμενον ἐξ ἀναλογίας τῆς λέξεως *μεταφυ-*

πιμότητος ἑκάστου θεσμοῦ τοῦ θετοῦ συνταγματικοῦ δικαίου καὶ νὰ ὑποδεικνύῃ τὸν τρόπον τῆς σκοπιμωτέρας ἐφαρμογῆς τῶν διαφόρων θεσμῶν. Ἡ πολιτικὴ εἶναι διὰ τοῦτο καθαρῶς πρακτικὴ ἐπιστήμη καὶ χαρακτηρίζεται μᾶλλον ὡς *πολιτικὴ τέχνη* [25].

Οἱ συγγραφεῖς διακρίνουσι τὸ *γενικὸν συνταγματικὸν δίκαιον* καὶ τὸ *μερικὸν ἢ θετὸν συνταγματικὸν δίκαιον*.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ τελευταίου ὑπάρχει ὁμοφωνία, ὅτι δηλαδὴ τοῦτο περιλαμβάνει τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων τῶν ἀποτελούντων τὸ θετὸν συνταγματικὸν δίκαιον ὡρισμένης τινὸς πολιτείας [26]· περὶ τῆς ἐννοίας ὅμως τοῦ γενικοῦ συνταγματικοῦ δικαίου ἐπικρατεῖ διαφωνία μεταξὺ τῶν συγγραφέων. Τινὲς

σικήν, ἢ προπολιτικήν, L. v. Rönne Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 4, J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 2, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 42. Ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ταύτῃ σημασίᾳ γίνεται καὶ σήμερον ἀκόμη χρῆσις τῆς λέξεως *πολιτικὴ* (πρβ. π. χ. G. Waitz Grundzüge der Politik, F. C. Dahlmann Die Politik, R. v. Mohl Encyklopädie der Staatswissenschaften § 89).

[25] Περὶ τῆς νεωτέρας ἐννοίας τῆς *πολιτικῆς* καὶ περὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸ δημόσιον δίκαιον πρβ. F. Schmitthener Grundlinien des allgemeinen oder idealen Staatsrechts § 6, J. Held System des Verfassungsrechts I. 11 ff, R. Maurenbrecher Grundsätze des heutigen deutschen Staatsrechts 2 ff, C. v. Kaltenborn Einleitung in das constitutionelle Verfassungsrecht 35 ff, J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 2 ff, L. v. Rönne Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 3 ff, H. Zœpfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 16, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 41 ff, C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 17 ff, N. Καζάζη Ἐγκυκλοπαιδείαν καὶ Μεθοδολογίαν τοῦ Δικαίου 336 ἐπ.

[26] Πρβ. R. Maurenbrecher Grundsätze des heutigen deutschen Staatsrechts 4, H. A. Zachariä Deutsches Staats=und Bundesrecht I. 4, H. Zœpfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 21, C. v. Kaltenborn Einleitung in das constitutionelle Verfassungsrecht 31 ff, L. v. Rönne Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 4, J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 11, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 45 ff, R. v. Mohl Encyklopädie der Staatswissenschaften § 51.

λέγοντες γενικὸν συνταγματικὸν δίκαιον ἐννοοῦσι τὸ ἀποῤῥέον ἐκ τῆς λογικῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας, τὸ ἰδεῶδες συνταγματικὸν δίκαιον τῆς πολιτείας, τὸ φιλοσοφικὸν δίκαιον [27]. Ἄλλοι δὲ πάλιν, ἀποκρούοντες τὴν τοιαύτην ἐπέκτασιν τῆς ἐννοίας τοῦ γενικοῦ συνταγματικοῦ δικαίου, ὁρίζουσι τοῦτο ὡς τὸ δίκαιον τὸ συναγόμενον ἐκ τοῦ συνόλου τῶν θετῶν συνταγματικῶν δικαίων ὡρισμένης περιόδου, ἢ ὡρισμένης οἰκογενείας πολιτειῶν [28].

§ 8

Περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πολιτευμάτων.

I. *Ἡ ἐποχὴ τῆς Ἐπαναστάσεως.*—Ἡ ἱστορία τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἄρχεται κυρίως ἀπὸ τῆς ἐπιψηφίσεως τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

Οἱ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης λαβόντες ὕπαρξιν συνταγματικοὶ νόμοι, ὁποῖοι εἶναι ὁ περὶ τῆς συστάσεως τῆς Μεσσηνιακῆς Γε-

---

[27] Πρβ. J. L. Klüber Oeffentliches Recht I. 7, R. Maurenbrecher Grundsätze des heutigen deutschen Staatsrechts 4, H. A. Zachariä «Deutsches Staats und Bundesrecht I. 4, H. Zœpfl Grundsätze des allgemeinen und deutschen Staatsrechts I. § 21, C. v. Kaltenborn Einleitung in das constitutionelle Verfassungsrecht 32, L. v. Rönne Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 4, R. v. Mohl Encyklopädie der Staatswissenschaften § 23. Ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ μάλιστα τοῦ δημοσίου δικαίου εὑρίσκομεν καὶ συγγραφὰς ἐπαγγελλομένας τὴν διδασκαλίαν τοῦ τοιούτου φιλοσοφικοῦ, ἰδεώδους δικαίου· τοιαῦται π. χ. εἶναι ἡ τοῦ Friedrich Schmitthener: Grundlinien des allgemeinen oder idealen Staatsrechtes, ἡ τοῦ Carl von Rotteck: Lehrbuch des Vernunftrechts und der Staatswissenschaften.

[28] Πρβ. J. C. Bluntschli Allgemeine Staatslehre 11 ff, G. Meyer Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 46, H. Schulze Einleitung in das deutsche Staatsrecht § 6, C. Gareis Allgemeines Staatsrecht 10 ff.

ρουσίας τῆς 25 Μαρτίου 1821 [1], τὸ Ψήφισμα τῆς 26 Μαΐου 1821 τῆς ἐν Καλτεζαῖς συνελθούσης Συνελεύσεως [2], ὁ Ὀργανισμὸς τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος τῆς 9 Νοεμβρίου

---

[1] Ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, κυριεύσας τὰς Καλάμας τῇ 23 Μαρτίου 1821, ἔσπευσε τῇ 25 Μαρτίου 1821 νὰ συστήσῃ ἐν Καλάμαις μετὰ τῶν προεστώτων τὴν καλουμένην *Μεσσηνιακὴν Γερουσίαν*, καὶ τῇ 28 Μαρτίου 1821 ἐξέδοτο διακήρυξιν πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς Αὐλάς, ὑπογραφεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ὡς Ἀρχιστρατήγου καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς Γερουτίας ταύτης. Ἡ Μεσσηνιακὴ Γερουσία ἔφερε τὸν χαρακτῆρα τοπικῆς Ἀρχῆς (πρβ. Σπυρίδωνος Τρικούπη Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἔκδ. II. τόμ. I. σελ. 301 ἐπ., Ἰωάννου Φιλήμονος Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως I. 27 ἐπ. [ὁ Φιλήμων χρονολογεῖ τὴν διακήρυξιν ἀπὸ 25 Μαρτίου 1821], Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἔκδ. II. τόμ. V. σελ. 728, Γεωργίου Ν. Φιλαρέτου Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος 19 ἐπ, Anton Freiherr von Prokesch-Osten Geschichte des Abfalls der Griechen vom türkischen Reiche im Jahre 1821 etc. I. 42. III. 70).

[2] Γενικώτερον χαρακτῆρα ἔχει τὸ Ψήφισμα τῆς ἐν τῇ Μονῇ τῶν Καλτεζῶν συνελθούσης Συνελεύσεως, ἣν συνεκρότησαν 28 προύχοντες τῆς Πελοποννήσου, ὁ Ἐπίσκοπος Ἕλους Ἄνθιμος καὶ ὁ Πρωτοσύγγελος Ἀμβρόσιος τοῦ Ἁγίου Χριστιανουπόλεως, «*ἔχοντες καὶ τὴν γνώμην καὶ ὅλων τῶν ἀπόντων μελῶν*». Ἡ Συνέλευσις αὕτη ἐψήφισε τὸ Ψήφισμα τῆς 26 Μαΐου 1821. Δυνάμει αὐτοῦ ἡ Συνέλευσις ἐξελέξατο τὸν Ἅγιον Βρεσθένης Θεοδώρητον, Σωτήριον Χαραλάμπην, Ἀθανάσιον Καναχάρην, Ἀναγνώστην Παπαγιαννόπουλον, Θεοχαράχην Ρέντην καὶ Νικόλαον Πονηρόπουλον πρὸς τὸν ἑπόμενον σκοπόν: «τοὺς διορίζομεν διὰ νὰ παρευρίσκωνται μετὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου κοινοῦ Ἀρχιστρατήγου μας Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, καὶ πάντες οἱ ἄνωθεν *ἐπέχοντες τὴν Γερουσίαν ὅλου τοῦ Δήμου τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου*, προηγουμένου τῆς ἐνδοξότητός του, νὰ συσκέπτωνται προβλέπωσι καὶ διοικῶσι. καὶ κατὰ τὸ μερικὸν καὶ κατὰ τὸ γενικόν, ἁπάσας τὰς ὑποθέσεις, διαφοράς, καὶ πᾶν ὅ,τι συντείνει εἰς τὴν κοινὴν εὐταξίαν, ἁρμονίαν, ἐξοικονομίαν τε καὶ εὐκολίαν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνός μας καθ' ὅποιον τρόπον ἡ θεία Πρόνοια τοὺς φωτίσει καὶ γνωρίσωσιν ὠφέλιμον, ἔχοντες κατὰ τοῦτο κάθε πληρεξουσιότητα, χωρὶς νὰ ἐμπορῇ τινὰς ν' ἀντιτείνῃ ἢ νὰ παρακούσῃ εἰς τὰ νεύματα καὶ διαταγάς των· *καὶ τοῦτο τὸ ὑπούργημά των καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκλογὴ θέλει διατρέξει καὶ θέλει ἔχει τὸ κῦρος μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ δευτέρας κοινῆς σκέψεως*».

1821 [3], ἡ Νομικὴ Διάταξις τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος (ἢ ὁ Ὀργανισμὸς τοῦ Ἀρείου Πάγου, Γερουσίας τῆς Ἀνα-

---

(πρβ. Ἀνδρέου Ζ. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος I. 3 ἑπ, Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν II. 302 ἑπ., Ἰ. Φιλήμονος Δοκίμιον Ἱστορικὸν I. 289 ἑπ, Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορίαν V. 728 ἑπ, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 20, A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte I. 51 ff. III. 80, Karl Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands von der Eroberung Konstantinopels durch die Türken im Jahre 1453 bis auf unsere Tage I. 222 ff).

[3] Τῇ 4 Νοεμβρίου 1821 συνεκροτήθη ἐν Μεσολογγίῳ ἡ *Συνέλευσις τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος* ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, ἥτις καὶ ἐπεράτωσε τὸ ἔργον αὐτῆς τῇ 9 Νοεμβρίου 1821, ψηφίσασα τὸν *Ὀργανισμὸν τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος* τῆς 9 Νοεμβρίου 1821, διὰ τοῦ ὁποίου ὠργανώθη *προσωρινὴ διοίκησις, ὁρισθείσης τῆς διαρκείας αὐτῆς μέχρι τοῦ ὀργανισμοῦ σταθερᾶς διοικήσεως*. Ὁ Ὀργανισμὸς τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος σύγκειται ἐκ πέντε κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα πάλιν ὑποδιαιροῦνται εἰς ἄρθρα, ἔπονται δ' ἐν τέλει δύο ψηφίσματα τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως διαιρούμενα εἰς παραγράφους. Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ ψηφίσματι ἐμπεριέχονται διατάξεις περὶ τῆς συγκροτήσεως καὶ τῆς δικαιοδοσίας τῆς Γερουσίας. «Οἱ ἔφοροι τῶν πόλεων καὶ Τμημάτων (Ναχεγέδων) μετὰ τῶν Καπιτάνων, συνηγμένοι, ἐκλέγουσι τὰ μέλη τῆς Τοπικῆς Διοικήσεως τῶν Ἐπαρχιῶν, ἥτις ὀνομάζεται *Γερουσία*». Τὰ μέλη τῆς Γερουσίας ἐκλέγονται δι' ἓν ἔτος, ἐκτὸς ἐὰν ὑποπέσωσιν εἰς ἔγκλημα ἀπαιτοῦν τὴν ἔξωσίν των, ἢ νόμιμον ποινὴν παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Βουλῆς (κεφ. α'. ἄρθρ. 22, Ψήφισμα I. § Στ'. Η'.). Τὰ μέλη τῆς Γερουσίας εἶναι δέκα, αὐξάνει δὲ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν διὰ τῆς προσελεύσεως νέων μελῶν τῶν ἀπελευθερουμένων Τμημάτων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος (Ψήφισμα I §§. Α'. Δ'. Ε'.). Ἡ Γερουσία ἐκλέγει τὸν πρόεδρόν της, ἕνα ἀντιπρόεδρον, ἀναπληροῦντα τὸν πρόεδρον ἀπόντα ἢ κωλυόμενον, ἕνα ἀρχιγραμματέα καὶ τοὺς λοιποὺς ὑπογραμματεῖς (κεφ. α'. ἄρθρ. 12, Ψήφισμα I. § § Β'. Γ'. Ζ'.). Ἡ Γερουσία συγκεντροῖ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς πάσας τὰς ἐξουσίας· διορίζει καὶ παύει τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους· ἔχει τὴν φροντίδα τῶν κοινῶν ὑποθέσεων· φροντίζει περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀσφαλείας· διατάσσει τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ὑπαλλήλους· παραλαμβάνει τοὺς λογαριασμοὺς τῶν κοινῶν εἰσοδημάτων κατὰ μῆνα, περὶ τῶν ὁποίων λογοδοτεῖ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βουλήν· χορηγεῖ μισθοὺς καὶ ἀμοιβὰς διὰ τὰς πρὸς τὴν Πατρίδα ἐκδουλεύσεις· ἀποστέλλει Ἁρμοστὴν εἰς τὰ ἄλλα

τολικῆς Ἑλλάδος) τῆς 15 Νοεμβρίου 1821[4], καὶ ὁ Ὀργανι-

ἀπελευθερούμενα μέρη τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος καὶ φροντίζει περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῶν (κεφ α΄. ἄρθρ. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 17. 18. 21, κεφ. δ΄. ἄρθρ. 6)· ὑπό τινας περιορισμοὺς λαμβάνει δάνεια εἰς βάρος τοῦ Κοινοῦ καὶ συνομολογεῖ συνθήκας μετὰ τῶν ἐν τῇ Πατρίδι ἐχθρῶν (κεφ. α΄. ἄρθρ. 13. 14)· νομοθετεῖ προσωρινῶς περὶ τῆς διεξαγωγῆς τῶν πολιτικῶν καὶ ἐγκληματικῶν δικῶν μέχρι τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ταχτικῶν Κριτηρίων (κεφ. α΄. ἄρθρ. 20)· δικάζει ὡς *Μέγα Κριτήριον* τὰ ἐγκλήματα τῶν ἐπιβουλῶν ἐναντίον τῆς Πατρίδος (κεφ. α΄. ἄρθρ. 16). Αἱ ἀποφάσεις τῆς Γερουσίας λαμβάνονται κατὰ πλειοψηφίαν, ἐν ἰσοψηφίᾳ δὲ ἀποφασίζει ἡ ψῆφος τοῦ Προέδρου (κεφ. α΄. ἄρθρ. 12. 13). Ἀλλ' ὅμως ἡ Γερουσία, ἂν καὶ συγκεντροῖ εἰς χεῖρας αὐτῆς πάσας τὰς ἐξουσίας, ὑποτάσσεται οὐχ ἧττον εἰς ὅλας τὰς ἐπιταγὰς τῆς *Ἐθνικῆς Βουλῆς* (κεφ. α΄. ἄρθρ. 11). Τὸ δεύτερον κεφάλαιον πραγματεύεται περὶ τῆς διοικούσης τὰ Τμήματα (Ναχεγέδες) Ἀρχῆς, ἥτις σύγκειται ἐκ τριῶν ἐφόρων ἐκλεγομένων κατὰ πλειοψηφίαν ὑπὸ τῶν προεστώτων τῶν χωρίων, καὶ περὶ τῶν καθηκόντων αὐτῆς. Τὸ τρίτον κεφάλαιον ὁρίζει, ὅτι ἑκάστη τῶν δύο πόλεων Μεσολογγίου καὶ Ἀνατολικοῦ λογίζεται ἓν Τμῆμα (Ναχεγές), καὶ καθορίζει τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα τῶν ἐφόρων αὐτῶν. Τὸ τέταρτον κεφάλαιον ὁρίζει τὰ καθήκοντα καὶ δικαιώματα τοῦ Καπετάνου ἑκάστου Τμήματος (Ναχεγέ), ἤτοι ὁρίζει τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν στρατόν. Τὸ πέμπτον κεφάλαιον πραγματεύεται περὶ ἀρχόντων καὶ τῆς διοικήσεως τῶν Κοινοτήτων. Τὸ δεύτερον ψήφισμα ἀποφαίνεται τὴν διάλυσιν τῆς Συνελεύσεως καὶ ὁρίζει, ὅτι αὕτη θέλει προσκληθῆ τὸ ἀκόλουθον ἔτος. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ διατάξεις τοῦ Ὀργανισμοῦ τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος Ι. 21 ἐπ, Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν ΙΙ. 114 ἐπ, Ι. Φιλήμονος Δοκίμιον Ἱστορικὸν IV. 336 ἐπ, Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορίαν V. 735, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 20 ἐπ., A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte I. 110 ff, K. Mendelssohn Bartholdy, Geschichte I. 243 ff.

[4] Ἡ ἐν Σαλώνοις τῆς Φωκίδος συνελθοῦσα ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Θεοδώρου Νέγρη *Συνέλευσις τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος* ἐψήφισε τὴν *Νομικὴν Διάταξιν τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος* (ἢ Ὀργανισμὸν τοῦ Ἀρείου Πάγου, Γερουσίας τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος) τῆς 15 Νοεμβρίου 1815, συνταχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Νέγρη. Ἡ Νομικὴ Διάταξις αὕτη εἶναι διεξοδική, διαιρουμένη εἰς ἓξ τμήματα, ὑποδιαιρούμενα εἰς κεφάλαια, καὶ ταῦτα εἰς ἄρθρα, περι-

λαμβάνει δ' ἐν τέλει καὶ *ἀποπλήρωμα*. Ἡ Νομικὴ Διάταξις περιλαμβάνει καὶ συνταγματικὰς καὶ ὀργανικὰς διατάξεις. Τὸ πρῶτον τμῆμα διαιρεῖται εἰς τρία κεφάλαια. Τὸ πρῶτον κεφάλαιον περιλαμβάνει τὰ «*Πολιτικὰ*» καὶ ἐν ἄρθροις 21 ὁρίζει τὰ τῆς ἰθαγενείας, διακρίνον τρεῖς τάξεις ἀνθρώπων : τοὺς Ἕλληνας, τοὺς μετοίκους καὶ τοὺς ξένους. Ἕλληνές εἰσιν ὅσοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν· ἡ Ἑλληνικὴ ἰθαγένεια δὲ ἀποκτᾶται διὰ τῆς γεννήσεως ἢ διὰ πολιτογραφήσεως κατὰ τὰ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ λεπτομερέστερον διατασσόμενα. Μέτοικοί εἰσιν ὅσοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος δὲν πιστεύουσιν εἰς Χριστόν. Ξένοι τέλος εἰσὶν ὅσοι χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἔχουσιν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος ξένα ὑπουργήματα καὶ ξένην ὑπεράσπισιν. Ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ ὁρίζονται τὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων, τῶν μετοίκων καὶ τῶν ξένων. Ὀφείλομεν ὅμως νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι κατὰ τὸ ἄρθρον 4 τοῦ ἀποπληρώματος αἱ περὶ μετοίκων καὶ ξένων διατάξεις τότε μόνον θὰ λάβωσιν ἰσχὺν νόμου, ὅταν ἀποδεχθῇ ταύτας ἡ Ἐθνικὴ Βουλή. Ἐν τέλει ἀναγνωρίζεται ὡς ἐπικρατοῦσα μὲν θρησκεία ἡ τῆς Ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὡς ἐπικρατοῦσα δὲ γλῶσσα ἡ «*σημερινὴ γλῶσσα*» προστίθεται ὅμως, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δέχεται πάσας τὰς θρησκείας καὶ γλώσσας καὶ δὲν ἐμποδίζει κατ' οὐδένα τρόπον τὰς τελετὰς καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Τὸ δεύτερον κεφάλαιον περιέχει «*Διακήρυξιν δικαιωμάτων καὶ χρεῶν τοῦ Ἕλληνος*» κατ' ἀπομίμησιν τῆς Γαλλικῆς Διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, ἥτις προτάσσεται τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1795. Τὸ τρίτον κεφάλαιον πραγματεύεται τὸν «*Πολιτικὸν Ὀργανισμόν*». Ὁ Ὀργανισμὸς οὗτος ἀναγνωρίζει τριῶν εἰδῶν Ἀρχάς : α') τὴν *Ἐθνικὴν Βουλήν*, ἥτις ἀντιπροσωπεύει ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, β') τὸν *Ἄρειον Πάγον* ὡς τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, καὶ γ') τὴν *Διοίκησιν* ἑκάστης ἐπαρχίας. Τὸ δεύτερον τμῆμα διαιρεῖται εἰς τρία κεφάλαια. Τὸ πρῶτον κεφάλαιον ἐν ἄρθροις 13 πραγματεύεται «*Περὶ Ἐθνικῆς Βουλῆς*», εἰς τὴν ὁποίαν ἀνατίθεται ἡ διεύθυνσις τῶν γενικῶν ἐθνικῶν συμφερόντων, καὶ διαγράφει τὰ καθήκοντα αὐτῆς, παραδόξως ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην οἰκειοποιουμένης τῆς Συνελεύσεως τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος δικαιώματα ἀνήκοντα εἰς Συνέλευσιν τῆς ὅλης Ἑλλάδος· ἐν τῷ ἀποπληρώματι ὅμως ῥητῶς διατάσσεται, ὅτι τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βουλὴν τότε μόνον λαμβάνουσιν ἰσχὺν νόμου, ὅταν ἀποδεχθῇ ταῦτα ἡ Ἐθνικὴ Βουλή, καὶ ὅτι εἶναι δεκταὶ αἱ ὑπ' αὐτῆς γενησόμεναι προσθαφαιρέσεις (ἀποπληρώματος ἀρθρ. 4). Τὸ δεύτερον κεφάλαιον πραγματεύεται ἐν ἄρθροις 30 «*Περὶ Ἀρείου Πάγου*». Ὁ

Ἄρειος Πάγος συγχροτεῖται ἐκ δώδεκα μελῶν ἐκλεγομένων δι' ἓν ἔτος ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος. Ὁ Ἄρειος Πάγος διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα: α') εἰς *τὸν Ἄρειον Πάγον*, συγχροτούμενον ἐκ μελῶν ἓξ ὑπὸ πρόεδρον λαμβανόμενον ἔξωθεν καὶ ἀποτελοῦντα τὸ *πολιτικὸν κέντρον* τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος. β') εἰς τὸ *Κριτήριον τοῦ Ἀρείου Πάγου*, συγχροτούμενον ἐκ μελῶν ἓξ ὑπὸ πρόεδρον λαμβανόμενον ἔξωθεν καὶ ἀποτελοῦν τὸ *Ἀνέκκλητον Κριτήριον* τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος (ἄρθρ. 1). Εἰς σπουδαιοτέρας περιπτώσεις ὁ Ἄρειος Πάγος συνέρχεται καὶ ἀποφασίζει ἐν ὁλομελείᾳ (ἄρθρ. 2. 3). Ὁ Ἄρειος Πάγος ἀποφασίζει κατὰ πλειοψηφίαν, ὑπερισχυούσης τῆς ψήφου τοῦ προέδρου ἐν ἰσοψηφίᾳ (ἄρθρ. 29). Ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ τὸ Κριτήριον τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐκλέγουσιν ἀνὰ ἕνα ἀρχιγραμματέα καὶ ἄλλους γραμματεῖς (ἄρθρ. 5. 6). Τῶν γενικωτέρων πραγμάτων ἡ διεύθυνσις ἀφέθη εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βουλήν, ὁ δὲ Ἄρειος Πάγος συγκεντροῖ εἰς τὰς χεῖράς του καθήκοντα τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Ὁ Ἄρειος Πάγος εἶναι τὸ μόνον μέσον τῆς ἑνώσεως ἑκάστης ἐπαρχίας μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Βουλῆς, καὶ αὐτὸς φροντίζει περὶ τῶν ἀφορώντων ἰδιαιτέρως εἰς τὰς ἐπαρχίας τὰς ἀποτελούσας τὴν Ἀνατολικὴν Χέρσον Ἑλλάδα· φροντίζει περὶ τῆς ἐξοικονομήσεως τῶν χρηματικῶν ἀναγκῶν αὐτῶν· φροντίζει περὶ τῶν ἀφορώντων εἰς τὸν γενικὸν πόλεμον ὡς πρὸς τὴν περιφέρειάν του· δέχεται τοὺς λογαριασμοὺς ἑκάστης ἐπαρχίας· διατάσσει τὰ τῆς Ἀστυνομίας· ἐπαναφέρει εἰς τὴν τάξιν τὰς παρεκτρεπομένας ἢ ἀποσκιρτώσας ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος· ἔχει τὴν ἐπιστασίαν τῶν φρουρίων τῆς περιφερείας του· φροντίζει περὶ σχολείων, ὀρφανοτροφείων, νοσοκομείων κλπ· λαμβάνει ὑγειονομικὰ μέτρα· ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς πολιτογραφήσεως· ἔχει τὸ δικαίωμα τῶν διακηρύξεων ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος· ἀποφασίζει περὶ τοῦ κύρους τῆς ἐκλογῆς τῶν Παραστατῶν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βουλὴν (ἄρθρ. 7 ἐπ. 20. 22 ἐπ. 30). Τὸ Κριτήριον τοῦ Ἀρείου Πάγου δικάζει πολιτικὰς διαφορὰς καὶ ποινικὰς ὑποθέσεις, καὶ ἐπὶ τῇ κατηγορίᾳ τοῦ Ἀρείου Πάγου τὰ ἐγκλήματα τῆς ἐσχάτης προδοσίας (ἄρθρ. 2. 18. 21)· ὁσάκις δὲ προκύπτει διαφορὰ μεταξὺ δύο ἐπαρχιῶν, ὁ Ἄρειος Πάγος διορίζει *Κριτῶν Ἐπιτροπὴν* (*Κομίσιαν*) συνισταμένην ἀπὸ τρεῖς ἐπαρχίας, ὅπως κρίνῃ καὶ ἀποφασίσῃ (ἄρθρ. 19). Τὸ τρίτον κεφάλαιον πραγματεύεται ἐν ἄρθροις 25 «*περὶ ἐσωτερικῆς διοικήσεως ἑκάστης τῶν ἐπαρχιῶν*». Τὸ τρίτον τμῆμα περιλαμβάνει ἐν ἑνὶ καὶ μόνῳ κεφαλαίῳ τὰ «*κτιρωτικά*», ἤτοι τὰ ἀφορῶντα εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ ἰσχύσωσιν ἀστυκοὺς νόμους. Τὸ τέταρτον τμῆμα σύγκειται ἐκ δύο κεφαλαίων, ὧν τὸ μὲν πρῶτον

σμὸς τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας τῆς 27 Δεκεμβρίου 1821[5], σκοποῦντες νὰ εἰσαγάγωσι τὴν ἔννομον τάξιν εἰς τμήματα μόνον τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος καὶ φέροντες διὰ τοῦτο τοπικὸν καὶ προσωρινὸν χαρακτῆρα, παρέχουσι μὲν βεβαίως σπουδαῖον ὑλικὸν πρὸς συγγραφὴν τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, δὲν φέρουσιν ὅμως τὸν γενικὸν χαρακτῆρα Συνταγματικοῦ Νόμου συμπάσης τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος. Τοιοῦτον γενικὸν χαρακτῆρα Συνταγματικοῦ Νόμου τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος φέρουσι τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, οὗτινος ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, καὶ οἱ ἐπακολουθήσαντες ἄλλοι Συνταγματικοὶ Νόμοι, οἱ μετ' αὐτὸ ψηφισθέντες, οὓς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

πραγματεύεται «*περὶ δοσιμάτων*», τὸ δὲ δεύτερον «*περὶ χιτοδημιάτων*». Τὸ πέμπτον τμῆμα ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς κεφαλαίου περιλαμβάνοντος τὰ «*στρατιωτικά*». Τὸ ἕκτον τμῆμα ἀποτελεῖται ἐπίσης ἐξ ἑνὸς κεφαλαίου περιλαμβάνοντος τὰ «*δικαστικά, κοδιαστικά, ἀγροκομικά, θαλάσσια καὶ ἐμπορικά*». Τέλος τὸ ἀποπλήρωμα περιλαμβάνει γενικὰς διατάξεις. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ Νομικὴ Διάταξις τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, ἣν ὁ μὲν Σ. Τρικούπης καλεῖ «*πολιτικὸν παρδέκτην*», ὁ δὲ Ι. Φιλήμων «*χλαμύδα ἀνδρικήν, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Νέγρης περιέβαλε παιδίον μοιροετές*», τῆς ὁποίας ἡ λεπτομερὴς ἀνάλυσις ὅμως καὶ ὁ ἔλεγχος ὑπερβαίνουσι τὰ ὅρια τῆς παρούσης συγγραφῆς (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος Ι. 39 ἑπ, Σ Τρικούπη Ἱστορίαν ΙΙ. 115 ἑπ, Ι. Φιλήμονος Δοκίμιον Ἱστορικὸν IV. 336 ἑπ., Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορίαν V. 735, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 21 ἑπ., A. Fr v. Prokesch-Osten Geschichte I. 111, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte I. 243 ff.).

[5] Ἡ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου ἐν Ἄργει τῇ 1 Δεκεμβρίου 1821 συνελθοῦσα τὸ πρῶτον καὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ τῇ 27 Δεκεμβρίου 1821 περατώσασα τὸ ἑαυτῆς ἔργον Συνέλευσις τῆς Πελοποννήσου ἐψήφισε τὸν Ὀργανισμὸν τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας τῆς 27 Δεκεμβρίου 1821, μέλλοντα νὰ ἰσχύσῃ προσωρινῶς, μέχρις οὗ τὸ ἔθνος συστήσῃ τελειοτέραν διοίκησιν. Ὁ Ὀργανισμὸς τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας διαιρεῖται εἰς πέντε κεφάλαια, ὑποδιαιρούμενα πάλιν εἰς ἄρθρα. Τὸ πρῶτον κεφάλαιον πραγματεύεται περὶ τῆς διοικήσεως τῶν χωρίων, ἤτοι περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐφόρων τῶν χωρίων καὶ τῶν καθηκόντων τούτων. Τὸ δεύτερον κεφάλαιον πραγ-

Τὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἱεροῦ ἀγῶνος ὑπὸ τῶν Ἐθνικῶν Συνελεύσεων ψηφισθέντα Ἑλληνικὰ Συντάγματα εἴδομεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἀνωτέρω, πραγματευόμενοι περὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας [6], θὰ λάβωμεν δ' ἐπανειλημμένως ἀφορμὴν καὶ ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς νὰ ἐξετάσωμεν τὰς κατὰ μέρος διατάξεις αὐτῶν.

Ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ τῇ 20 Δεκεμβρίου 1821 ὑπὸ τὴν προε-

ματεύεται περὶ τῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν, ἤτοι περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐφόρων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν καθηκόντων αὐτῶν. Τὸ τρίτον κεφάλαιον πραγματεύεται περὶ τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας. Ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία συγκροτεῖται ἐξ ἀντιπροσώπων ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν ἐπαρχιῶν δι' ἓν ἔτος, ἐκτὸς ἂν ὑποπέσωσιν οὗτοι εἰς ἔγκλημα ἀπαιτοῦν τὴν νόμιμον τιμωρίαν των ἢ τὴν ἔξωσίν των, καὶ ἀγόντων ἡλικίαν οὐχὶ μικροτέραν τῶν 25 ἐτῶν (πρβ. τὴν ἀρχὴν τοῦ τρίτου κεφαλαίου καὶ τὰ ἄρθρα 29. 30)· ἐκλέγει δὲ αὕτη ἕνα πρόεδρον καὶ ἕνα ἀντιπρόεδρον ἐκ τῶν μελῶν της καὶ ἕνα ἀρχιγραμματέα ἔχοντα ὑπ' αὐτὸν τοὺς ἀναγκαίους ὑπογραμματεῖς (ἄρθρ. 1. 2. 3.). Τὰ καθήκοντα τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας καὶ ὁ τρόπος τοῦ καταρτισμοῦ τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Ὀργανισμοῦ τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος μετ' ἐλαχίστων παραλλαγῶν, ὧν μία τῶν σπουδαιοτέρων εἶναι ἡ τοῦ ἄρθρου 26, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ συνελεύσεις τῆς Γερουσίας εἰσὶ πλήρεις καὶ ταχτικαί, ὁσάκις εἰσὶ παρόντα τὰ δύο τρίτα τῶν μελῶν αὐτῆς. Τὸ τέταρτον κεφάλαιον πραγματεύεται «*περὶ τῶν στρατηγῶν καὶ καπιτάνων*», ἤτοι περὶ τοῦ στρατοῦ· τοὺς στρατηγοὺς ἐκλέγει ἡ Γερουσία, τοὺς δὲ καπιτάνους ἑκάστη ἐπαρχία· ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν προσδιορίζεται ἑκάστοτε ὑπὸ τῆς Γερουσίας· τὸν ἀρχιστράτηγον ἐκλέγει ἐν καιρῷ πολέμου καὶ ἐκστρατείας ἡ Γερουσία μετὰ τῶν στρατηγῶν καὶ καπιτάνων, ἐπικυροῖ δὲ ἡ Ἐθνικὴ Βουλή· ὁ γενικὸς στρατιωτικὸς Ὀργανισμὸς θέλει ἀποφασισθῆ ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Βουλῆς. Τέλος ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ ὁρίζονται εἴκοσι μέλη, τὰ ὁποῖα ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία ἐξελέξατο ὡς ἀντιπροσώπους τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν συγκροτηθησομένην Ἐθνικὴν Βουλήν (πρβ. Λ. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος I. 107 ἑπ., Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν II. 116 ἑπ., Ι. Φιλήμονος Δοκίμιον Ἱστορικὸν IV. 341 ἑπ., Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορίαν V. 735 ἑπ., Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 22).

[6] Πρβ. § 3 σελ. 156 ἑπ. τῆς παρούσης συγγραφῆς.

δρείαν τοῦ Α. Μαυροχορδάτου συνελθοῦσα Α' Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἀφοῦ πρῶτον διεκήρυξε τὴν Πολιτικὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν[7], ἐψήφισε τὸ *Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος*[8], διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἀγωνιζομένη Ἑλλὰς παρέστη ὡς ἑνιαῖον καὶ συντεταγμένον Κράτος, ὑπετάγησαν δὲ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐξουσίαν αἱ κατὰ μέρος ἱδρυθεῖσαι πρότερον τοπικαὶ ἐξουσίαι, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, ἂν καὶ ἡ διατήρησις τῶν τοπικῶν τούτων Ὀργανισμῶν ἔφερεν ἐν πολλοῖς εἰς σύγχρουσιν τὰς διατάξεις αὐτῶν πρὸς τὰς δια-

---

[7] Ἡ διακήρυξις αὕτη τῆς 1 Ἰανουαρίου 1822 ἔχει ὡς ἑξῆς: «Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη Ὀθωμανικὴν δυναστείαν, μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτατον καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας, καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων Παραστατῶν του, εἰς Ἐθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, «*τὴν Πολιτικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν*» (πρβ. Ἀ. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος II. 15, Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν II. 134 ἐπ., Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 23 ἐπ.).

[8] Ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' Ἐθνικὴ Συνέλευσις, συνελθοῦσα ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Α. Μαυροχορδάτου τῇ 20 Δεκεμβρίου 1821 ἐξελέξατο δωδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν πρὸς σύνταξιν Ὀργανικοῦ Νόμου ἐπὶ τῇ βάσει συστήματος δημοκρατικοῦ. Εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος συνετέλεσε μεγάλως ὁ Ἰταλὸς Βικέντιος Γαλλίνας· ἐπὶ τῶν οὐσιωδῶν ὅμως διατάξεων ἐπέδρασεν ἡ γνώμη τοῦ Μαυροχορδάτου, τοῦ Νέγρη καὶ τῶν προεστώτων, ἰδίως τῶν τῆς Πελοποννήσου. Τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα ἐψηφίσθη τῇ 1 Ἰανουαρίου 1822. Εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ βεβαιώσωμεν μετὰ σύγκρισιν τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος πρὸς πάντα τὰ μέχρι τῆς ἐπιψηφίσεως αὐτοῦ γνωστὰ Συντάγματα τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ὅτι τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα δὲν ἀποτελεῖ ἀντιγραφὴν ἄλλου γνωστοῦ Συντάγματος, ἀλλ' ὅτι τοῦτο, ἀκολουθοῦν βεβαίως τὰς περὶ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος διδασκαλίας, φέρει ἴδιον τύπον διάφορον ἐν πολλοῖς τῶν λοιπῶν Συνταγμάτων (πρβ. Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν II. 127 ἐπ, 134 ἐπ, Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορίαν V. 736, Νικολάου Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις ἔκδ. II. τόμ. I. σελ. 10 ἐπ, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 22 ἐπ, A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte I 111 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte I. 245 ff.).

τάξεις τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος καὶ προὐκάλει ἀσυμφωνίαν καὶ σύγχυσιν, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ καὶ ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος [9].

Τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος διαιρεῖται εἰς πέντε τίτλους, ὑποδιαιρουμένους εἰς τμήματα, ἅτινα πάλιν ὑποδιαιροῦνται εἰς παραγράφους, περιλαμβάνει δ' ἐν τέλει καὶ γενικὰς διατάξεις ὑπὸ τὸ ὄνομα *Παραρτήματα* [10]. Ὡς εἴρηται, ἐπραγματεύθημεν ἀνωτέρω ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος τούτου, ἐξετάσαντες τὰ ὄργανα καὶ τὰ καθήκοντα τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, νομοθετικῆς (βουλευτι-

---

[9] Πρβ. Προσωρινοῦ Πολιτεύματος Παραρτήματα § ρά: «Αἱ Γερουσίαι καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος, καὶ πᾶσα κατὰ μέρος κεντρικὴ τῆς Ἑλλάδος Διοίκησις, ὀργανωθεῖσα πρὸ τῆς παρούσης Γενικῆς τοῦ Ἔθνους Συνελεύσεως, ὑπόκεινται ἐξίσου ἐντελῶς εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Διοικήσεως», καὶ Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορίαν V. 733 ἐπ.

[10] Ὁ πρῶτος τίτλος τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον πραγματεύεται «περὶ θρησκείας», τὸ δὲ δεύτερον «περὶ τῶν γενικῶν δικαιωμάτων τῶν κατοίκων τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος», ἢ κατὰ τὴν φρασεολογίαν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 «περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ἑλλήνων». Ὁ δεύτερος τίτλος ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς τμήματος πραγματευομένου «περὶ σχηματισμοῦ Διοικήσεως», ἢ κατὰ τὴν φρασεολογίαν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 «περὶ συντάξεως τῆς πολιτείας» Ὁ τρίτος τίτλος διαιρεῖται εἰς τρία τμήματα· ἐκ τούτων δὲ τὸ μὲν πρῶτον τμῆμα πραγματεύεται «περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος», τὸ δὲ δεύτερον «περὶ τῶν καθηκόντων τῶν δύο γραμματέων τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος», καὶ τέλος τὸ τρίτον «περὶ κατηγορίας ἐπὶ πολιτικῷ ἐγκλήματι κατὰ μελῶν τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος, τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος, ἢ καθ' Ὑπουργῶν». Ὁ τέταρτος τίτλος διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον πραγματεύεται «περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος», τὸ δὲ δεύτερον «περὶ τῆς κατηγορίας μελῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος ἢ Ὑπουργῶν, καὶ περὶ τῆς ἐκδικάσεως τῶν ἐγκλημάτων προδοσίας κατὰ τῆς Πατρίδος ὑπὸ ἰδιαιτέρας ἐκτάκτου ἐπιτροπῆς». Ὁ πέμπτος τίτλος ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς τμήματος πραγματευομένου «περὶ τοῦ δικαστικοῦ». Τέλος τὰ «*Παραρτήματα*» ἐμπεριέχουσιν, ὡς εἴρηται, γενικὰς διατάξεις. (Περὶ τοῦ

κῆς), ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς, ὡς ταῦτα διατάσσονται ὑπ' αὐτοῦ ". Ἄξιαι σημειώσεως τυγχάνουσι καὶ αἱ ἑπόμεναι διατάξεις τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος : ἐπικρατοῦσα θρησκεία κηρύσσεται ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἀνεκτὴ δὲ πᾶσα ἄλλη θρησκεία· οἱ Ἕλληνες κηρύσσονται ἴσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου πᾶσαι αἱ εἰσπράξεις διανέμονται δικαίως εἰς ὅλας τὰς τάξεις καὶ κλάσεις τῶν κατοίκων· τὰ βασανιστήρια καὶ ἡ ποινὴ τῆς δημεύσεως καταργοῦνται διὰ παντός· τὰ χρώματα κυανοῦν καὶ λευκὸν ὁρίζονται ὡς τὰ χρώματα τοῦ Ἐθνικοῦ σημείου καὶ τῶν σημαιῶν [12].

Τῇ 29 Μαρτίου 1823 συνεκροτήθη ἐν Ἄστρει ἡ Β' Ἐθνικὴ Συνέλευσις. Ἡ Συνέλευσις αὕτη διώρισεν ἐπταμελῆ Ἐπιτροπὴν πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἐπιδαύρου, ὅπερ καὶ ἐπεκύρωσε μετά τινων προσθηκῶν καὶ ἀφαιρέσεων ὑπὸ τὸν τίτλον «*Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου*» [13], ἀφοῦ προηγουμένως διὰ ψηφίσματος τῆς 30 Μαρτίου 1823 κατήργησε τὰς μερικὰς διοικήσεις, τὰς Γερουσίας, τὸν Ἄρειον Πάγον κλπ., συντελέσασα οὕτω τὴν παγιωτέραν συνένωσιν τῆς ἀγωνιζομέ-

---

Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος πρβ. καὶ Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος II. 15 ἐπ., Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν II. 135 ἐπ., Georg. Ludw. von Maurer Interessante Neugriechische Urkunden, Gesetze und Verordnungen, Heidelberg (1835), S. 13 ff, Λ. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte I. 112. III. 249 ff.).

[11] Πρβ § 3, σημ. 139 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[12] Πρβ. Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος §§ α', γ', ϛθ'. ρδ'

[13] Τῇ 29 Μαρτίου 1823 συνεκροτήθη ἐν Ἄστρει ἡ Β' Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἥτις αὐθημερὸν ἀπεφάσισε τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν ἑξῆς ὅρον : «Ἡ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος θέλει σύγκειται ἀπὸ δύο σώματα, Βουλευτικὸν καὶ Ἐκτελεστικόν, κατὰ τὸν Ὀργανικὸν Νόμον τῆς Ἐπιδαύρου, τοῦ ὁποίου ὅλαι αἱ θεμελιώδεις ἀρχαί, ὡς ἀποδεδειγμέναι λαοσῶοι, νὰ φυλαχθῶσιν ἀμετάτρεπτοι, καὶ ἀμεταχίνητοι· ὅθεν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις θέλει μόνον διορίσει ἐπιτροπήν, εἰς τὸ νὰ θεωρήσῃ καὶ ἐπεξεργασθῇ τοὺς ἄλλους παραγράφους αὐτοῦ τοῦ νόμου τῆς Ἐπιδαύρου, ἄν τινες χρήζωσιν ἐν μέρει προσθαφαιρέσεως· θέλει δ' ὀνομάζε-

νης Ἑλλάδος εἰς ἐνιαῖον Κράτος διὰ τῆς ἄρσεως τῶν τοιούτων προσκομμάτων καὶ ἀνωμαλιῶν [14].

Τὸ ὑπὸ τῆς ἐν Ἄστρει Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀναθεωρηθὲν Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι ὁ Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου, μετέβαλε τὴν διαίρεσιν τοῦ ἀρχικοῦ πολιτεύματος. Ὁ Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου διηρέθη εἰς ἑπτὰ τμήματα, ὑποδιαιρούμενα εἰς κεφάλαια, ἅτινα πάλιν ὑποδιαιροῦνται εἰς

ται πάντοτε, Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου». Τῇ 30 Μαρτίου 1823 ἡ ἐν Ἄστρει Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐξελέξατο πρόεδρον αὐτῆς τὸν Πετρόμπεην Μαυρομιχάλην καὶ τῇ 1 Ἀπριλίου 1823 συνέστησεν ἐπταμελῆ Ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν ἑξῆς μελῶν: τοῦ Ἐπισκόπου Ἀνδρούσης, Γ. Δικαίου, Κωνσταντίνου Μεταξᾶ, Ἀναγνώστου Μοναρχίδου, Γεωργίου Καλαρᾶ, Ἐμμανουὴλ Ἀντωνιάδου καὶ Θ. Νέγρη. Τῇ 12 Ἀπριλίου 1823 ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὴν ἐργασίαν της, «*αὐθημερὸν δὲ ἀνεγνώσθη, ἐνεκρίθη, καὶ ἐπεδιορθώθη*» τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, τῇ δὲ 13 Ἀπριλίου 1823 ἀνεγνώσθη ἐκ δευτέρου, καὶ μετά τινας προσθήκας καὶ ἀφαιρέσεις ἐπεκυρώθη διὰ Ψηφίσματος. Κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Α. Μάμουκα τὸ ἔργον τῆς ἐπὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος Ἐπιτροπῆς, πρὶν ἢ ὑποβληθῇ εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, παρεδόθη πρὸς ἐπιθεώρησιν εἰς ἑτέραν Ἐπιτροπήν, τῆς ὁποίας μέλη ἦσαν ὁ ἰατρὸς Στέφανος Κανέλλος, ὁ Γ. Γλαράκης καὶ ὁ Λ. Μαυροκορδάτος, ὑπεβλήθη δὲ εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς Συνελεύσεως, ἀφοῦ ἐπεθεωρήθη ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος II. 59. 60. 64. 75. 76. 85. 103 ἐπ. 117. 147 ἐπ., Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν III 33 ἐπ., Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις I. 19 ἐπ., Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 26 ἐπ., A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte I. 231 ff., K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte I. 310 ff.).

[14]) Τῇ 30 Μαρτίου 1823 ἡ ἐν Ἄστρει Β' Ἐθνικὴ Συνέλευσις κατήργησε τὰς Γερουσίας τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος καὶ τὸν Ἄρειον Πάγον τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος διὰ τοῦ ἑπομένου ψηφίσματος: «Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις θεωρήσασα τὴν ὕπαρξιν τῶν μερικῶν ὑπαλλήλων Διοικήσεων, οἷον Γερουσιῶν, Ἀρείου Πάγου κ.τ.λ. ἐπιβλαβῆ διὰ τὸ μέγα προερχόμενον ἐμπόδιον εἰς τὴν πρόοδον τῆς Δημοσίου Οἰκονομίας, καὶ θεωρήσασα πρόσφορον τὴν παροῦσαν περίστασιν εἰς τὴν κατάλυσιν αὐτῶν, ἐψηφίσατο τάδε· § α'. Ὅλαι αἱ μερικαὶ Διοικήσεις τῶν Τμημάτων τῆς Ἐπικρατείας νὰ

παραγράφους [15]. Ἐν τῷ Συντάγματι τούτῳ τοῦ Ἄστρους πλὴν τῶν γενομένων μεταβολῶν περὶ τὴν κατάταξιν τῶν διατάξεων τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἐπιδαύρου καὶ τῶν ἐπιχειρηθεισῶν ἀσημάντων προσθηκῶν καὶ ἀφαιρέσεων ἐπηνέχθησαν αἱ ἑπόμεναι ἀξιοσημείωτοι μεταβολαί. Σπουδαιοτάτη ὑπῆρξεν ἡ μεταβολὴ ὡς πρὸς τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος, ἧς ἐμνήσθημεν προηγουμένως [16]. Ἐπίσης σπουδαῖαι προσθῆκαι ἐγένοντο ἐν τῷ κεφαλαίῳ «*περὶ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν Ἑλλήνων*»· ἤτοι ὡρίσθη, ὅτι νόμος περὶ εἰσπράξεως δὲν ἐκδίδεται, εἰμὴ δι' ἓν καὶ μόνον ἔτος· καθιερώθη ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου· κατηργήθη ἡ δουλεία,

---

καταλυθῶσιν εἰς τὸ ἑξῆς, καὶ ἀμέσως ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴν Διοίκησιν νὰ ἐξαρτῶνται οἱ διάφοροι λαοὶ τῆς Ἑλλάδος» (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος II. 61 ἐπ. 98, Σ Τρικούπη Ἱστορίαν III. 36, Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορίαν V. 737 ἐπ, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 27).

15) Τοῦ Συντάγματος τῆς ἐν Ἄστρει Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τὸ πρῶτον τμῆμα περιλαμβάνει ἓν κεφάλαιον πραγματευόμενον «περὶ θρησκείας». Τὸ δεύτερον τμῆμα περιέχει ἐπίσης ἓν κεφάλαιον πραγματευόμενον «περὶ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν Ἑλλήνων». Τὸ τρίτον τμῆμα περιέχει ὡσαύτως ἓν κεφάλαιον πραγματευόμενον «περὶ σχηματισμοῦ διοικήσεως». Τὸ τέταρτον τμῆμα σύγκειται ἐκ δύο κεφαλαίων, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον πραγματεύεται «περὶ καθηκόντων τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος», τὸ δὲ δεύτερον «περὶ καθηκόντων τῶν δύο γραμματέων τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος». Τὸ πέμπτον τμῆμα περιλαμβάνει ἓν κεφάλαιον πραγματευόμενον «περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος». Τὸ ἕκτον τμῆμα σύγκειται ἐκ δύο κεφαλαίων, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον πραγματεύεται περὶ τῶν κατηγοριῶν καὶ τῆς ἐπὶ τούτων διαδικασίας κατὰ μελῶν τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος ἢ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος καὶ κατὰ τῶν Ὑπουργῶν, τὸ δὲ δεύτερον ὁρίζει τὰ ἀδικήματα, διὰ τὰ ὁποῖα εὐθύνονται οἱ Ὑπουργοὶ καὶ ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Τέλος τὸ ἕβδομον τμῆμα σύγκειται ἐπίσης ἐκ δύο κεφαλαίων, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον πραγματεύεται «περὶ τοῦ Δικανικοῦ», τὸ δὲ δεύτερον περιέχει γενικὰς διατάξεις (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος II. 127 ἐπ.).

16) Πρβ. § 3 σημ. 140 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

ἀπαγορευθείσης τῆς ἀγοραπωλησίας ἀνθρώπων καὶ ἀνακηρυχθείσης τῆς ἐλευθερίας παντὸς πατοῦντος τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος· ἀνεγνωρίσθη τὸ δικαίωμα τοῦ ἀναφέρεσθαι [17]. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ὡσαύτως ὁ καθορισμὸς τῶν ἀδικημάτων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν εὐθύνην τῶν Ὑπουργῶν καὶ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Ἐκτελεστικοῦ [18]. Σπουδαῖαί εἰσι τέλος καὶ αἱ πρὸς τὴν ἐνάσκησιν τῆς δικαιοσύνης σχετιζόμεναι διατάξεις· ἤτοι ἡ καθιέρωσις τῆς δημοσιότητος τῆς διαδικασίας· ἡ διάταξις, καθ' ἣν οὐδεὶς δύναται νὰ μείνῃ ἐν τῇ φυλακῇ πλέον τῶν 24 ὡρῶν, χωρὶς νὰ μάθῃ ἐπισήμως τὴν αἰτίαν τῆς φυλακίσεώς του, καὶ πλέον τῶν τριῶν ἡμερῶν, χωρὶς ν' ἀρχίσῃ ἡ διαδικασία του· ἡ διάταξις, καθ' ἣν οὐδεὶς φυλακίζεται ἐπὶ ἐγκλήματι ἄνευ ἐγγράφου διαταγῆς τοῦ ἁρμοδίου δικαστηρίου, ἐξαιρουμένου τοῦ αὐτοφώρου ἐγκλήματος· ἡ διάταξις, καθ' ἣν ἐπιβάλλεται εἰς τὴν Διοίκησιν ἡ φροντὶς πρὸς ἔκδοσιν νόμου περὶ ἐνόρκων [19].

Τῇ 13 Ἀπριλίου 1823 ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ Νόμου τῆς Ἐπιδαύρου ἡ ἐν Ἄστρει Β' Ἐθνικὴ Συνέλευσις διὰ μυστικοῦ ψηφίσματος αὐτῆς, οὗτινος τὴν καταχώρησιν εἰς τὰ Πρακτικά της ἀπηγόρευσεν αὕτη, ἐτροποποίησε τὰς §§ κστ' καὶ νε' τοῦ Νόμου τῆς Ἐπιδαύρου, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ Ἐκτελεστικὸν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ καὶ παύῃ τοὺς ὑπαλλήλους τῆς Διοικήσεως, καὶ διέταξεν, ὅπως τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐνασκῆται ὑπὸ τῶν δύο σωμάτων, τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Τὸ ψήφισμα τοῦτο δικαίως καταχρίνει καὶ ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος, διότι ἀληθῶς παραλύει τὸν ἔλεγχον, ὃν ὀφείλει νὰ ἐνασκῇ ἡ Ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπεία ἐπὶ τῆς διοικήσεως [20].

---

[17]) Πρβ. Νόμον τῆς Ἐπιδαύρου §§ ζ'. η'. ια'.

[18]) Πρβ. Νόμον τῆς Ἐπιδαύρου § ο'.

[19]) Πρβ. Νόμον τῆς Ἐπιδαύρου §§ οη'. πβ'. πγ'. ϟστ'.

[20]) Τὸ Ψήφισμα τῆς 13 Νοεμβρίου 1823 τῆς ἐν Ἄστρει Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, θεωρήσασα τοὺς §§ κστ' καὶ νε' τοῦ σήμερον ἐπικυρωθέντος Νόμου τῆς

Πρὸς ἐκτέλεσιν ἀποφάσεως τῆς ἐν Ἄστρει Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, διαταξάσης τὴν συγκρότησιν Ἐθνικῆς Συνελεύσεως μετὰ διετίαν πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ Πολιτεύματος, καὶ ἕνεκα τῶν σοβαρῶν περιστάσεων, ἐν ταῖς ὁποίαις διετέλει ἡ ἀγωνιζομένη Ἑλλάς, συνεκλήθη ἐπανειλημμένως Ἐθνικὴ Συνέλευσις, καὶ ἐπὶ τέλους συνεκροτήθη τῇ 6 Ἀπριλίου 1826 ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις [21], ἥτις, ἀναβαλοῦσα μετ' ὀλίγας

Ἐπιδαύρου· θεωρήσασα ἁρμόδιον μὲν τοιουτρόπως νὰ ἐμπεριέχωνται αὐτοὶ εἰς τὸν νόμον, ἀναγκαῖον ὅμως καὶ τὰ δύο σώματα τῆς διοικήσεως ἐξ ἴσου νὰ μετέχωσι τοῦ δικαιώματος τῶν εἰρημένων §§, ἀποφασίζει. § α'. Εἰς τὸ διάστημα τῆς Β' περιόδου τῆς διοικήσεως ὅλοι οἱ ἔπαρχοι τῆς ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐκλέγωνται ἀπὸ τὰ δύο σώματα, Βουλευτικὸν καὶ Ἐκτελεστικόν. § β'. Νὰ μὴ ἀποβάλλεται κανένας τῶν ἐπάρχων εἰμὴ συναινέσει τῶν δύο εἰρημένων σωμάτων. § γ'. Τόσον ἡ ἐκλογὴ καὶ ὁ διορισμὸς ὅσον ἡ ἀποβολὴ τῶν ἐπάρχων, προβάλλονται ἑκατέρωθεν, πάντοτε ὅμως ἐγγράφως. § δ'. Τὸ παρὸν *μυστικὸν* ἔγγραφον τῆς συνελεύσεως θέλει διατηρηθῇ εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ βουλευτικοῦ σώματος καὶ θέλει ἐνεργηθῇ μὲ ὅλην τὴν ἀπαιτουμένην ἀκρίβειαν, *δὲν θέλει ὅμως καταχωρισθῇ εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς συνελεύσεως*» (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος III. 7, Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορίαν V. 738.).

[21]) Ἡ ἐν Ἄστρει Β' Ἐθνικὴ Συνέλευσις κατὰ τὴν τελευταίαν συνεδρίασιν τῆς 18 Ἀπριλίου 1823 ἀπεφάσισεν, ὅπως μετὰ διετίαν ὁλόκληρον ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης συνέλθῃ Ἐθνικὴ Συνέλευσις πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ Πολιτεύματος, ἂν αἱ περιστάσεις δὲν ἤθελον καταστήσει ἀναγκαίαν τὴν ταχυτέραν συγκρότησιν αὐτῆς (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος II. 83 ἐπ.). Πρὸς ἐκτέλεσιν λοιπὸν τῆς ἀποφάσεως ταύτης καὶ ἕνεκα τῶν δεινῶν περιστάσεων τοῦ ἀγωνιζομένου Ἔθνους τὸ Ἐκτελεστικὸν διὰ διακηρύξεώς του τῆς 25 Σεπτεμβρίου 1825 προσεκάλεσε τοὺς πληρεξουσίους τῶν Ἐπαρχιῶν, ὅπως συνέλθωσιν εἰς τὴν ἐν Ναυπλίῳ συγκροτηθησομένην τῇ 25 Δεκεμβρίου 1825 Ἐθνικὴν Συνέλευσιν. Μὴ συνελθόντων τῶν πληρεξουσίων κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν ἡμέραν, τὸ Ἐκτελεστικὸν διὰ νέας προκηρύξεως τῆς 12 Ἰανουαρίου 1826 προσεκάλεσεν ἐκ νέου τοὺς πληρεξουσίους πρὸς συγκρότησιν Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐν Μεγάροις (πρβ. Λ. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος IV. 36 ἐπ.). Ἀλλ' ὅμως οἱ πληρεξούσιοι συνῆλθον εἰς τὴν Ἐπίδαυρον καὶ αὐτόθι συνεκροτήθη τῇ 6 Ἀπριλίου 1826 ἡ Γ' Ἐθνικὴ

ἡμέρας τὰς ἐργασίας αὐτῆς[22], ἀνέθεσεν ὁλόκληρον τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς ὑπ' αὐτῆς ἐκλεχθείσας ἐπιτροπάς· ἤτοι συνέστησεν ἑνδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος*», εἰς τὴν ὁποίαν ἐνεπιστεύθη προσωρινῶς «*τὴν ὁλικὴν κυβέρνησιν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων*»[23], καὶ ἑτέραν ἐπιτροπὴν ἐκ δέκα τριῶν μελῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Ἐπιτροπὴ τῆς Συνελεύσεως*», εἰς τὴν ὁποίαν ἐνεπιστεύθη τὴν διαπραγμάτευσιν τῆς εἰρήνης μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ τῆς Ὀθωμα-

---

Συνέλευσις ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Πανούτσου Νοταρᾶ (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος IV. 41 ἐπ. 120, Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν IV. 4 ἐπ, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 32 ἐπ.). Τῇ 8 Ἀπριλίου 1826 ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἀπεφάσισεν, ὅπως ἡ ἐπὶ τοῦ *σχηματισμοῦ τῆς Διοικήσεως Ἐπιτροπὴ ἔχῃ ὡς βάσιν τὸ Ἀντιπροσωπικὸν Σύστημα* καὶ ἐπὶ τῆς τοιαύτης βάσεως ἐρειδομένη ἐπιδιορθώσῃ τὸ ὑπάρχον Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος· ἐγένετο δὲ καὶ πρότασις *περὶ σχηματισμοῦ σταθερᾶς Συνταγματικῆς Διοικήσεως*, ἀλλ' αὕτη ἔμεινεν ὑπὸ σκέψιν (πρβ. Λ. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος IV. 64).

[22]) Δυσμενὴς ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ τύχη πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ μεγάλα δεινὰ ἠπείλουν τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα. Ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις, εὑρεθεῖσα ἐνώπιον τῶν κινδύνων, ἀνέβαλε τὰς ἐργασίας αὐτῆς μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου 1826 διὰ Ψηφίσματος τῆς 12 Ἀπριλίου 1826 (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος IV. 68. 74. 91 ἐπ.).

[23]) Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος συνέστη διὰ τοῦ Ψηφίσματος τῆς 12 Ἀπριλίου 1826 τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, συνεκροτήθη δὲ ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ἐκλεχθέντων μελῶν Π. Μαυρομιχάλη, Α. Ζαΐμη, Λ. Παπαγιαννοπούλου, Γ. Σισίνη, Δ. Τσαμαδοῦ, Α. Χατζῆ Ἀναργύρου, Α. Μοναρχίδου, Σ. Τρικούπη, Α. Ἴσκου, Π. Δ Δημητρακοπούλου καὶ Ι. Βλάχου. Αἱ περὶ τῆς συστάσεως τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος διατάξεις τοῦ Ψηφίσματός εἰσιν αἱ ἑξῆς : «Α') Ἡ ὁλικὴ δύναμις τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων ἐμπιστεύεται προσωρινῶς εἰς ἑνδεκαμελῆ Ἐτιτροπήν, ὑπὸ τὸ ὄνομα *Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος*. Β') Ἡ καθεστῶσα προσωρινὴ Διοίκησις, καὶ αἱ ὑπάλληλοι αὐτῆς ἀρχαὶ παύουν τὰς ἐργασίας των, ἅμα διακηρύξῃ ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τὴν σύστασιν τῆς ἑνδεκαμελοῦς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς. Γ') Ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη θέλει ἀναγνωρισθῇ ἀπ' ὅλον τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ὡς Προσω-

νικῆς Πόρτας, καὶ τὴν σύγκλησιν τῶν Πληρεξουσίων περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1826 εἰς Ἐθνικὴν Συνέλευσιν [21].

Ἡ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐπανέλαβε τὰς ἐργασίας αὐτῆς ἐν

ρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος, καὶ αἱ διαταγαὶ αὐτῆς θέλουν ἐνεργεῖσθαι καθ' ὅλην τὴν Ἐπικράτειαν, καὶ τὰ θεσπίσματά της θέλουν ἔχει ἰσχὺν νόμου καθ' ὅλην τὴν διάρκειάν της. Δ') Ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη ἔχει τὴν πληρεξουσιότητα νὰ μεταχειρισθῇ ὅλα τὰ συντελεστικὰ μέσα, πρὸς συντήρησιν τῆς ἐσωτερικῆς ἀσφαλείας καὶ ἀντίκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Ε') Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ θέλει διευθύνειν προσωρινῶς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, ἕως νὰ συνέλθωσιν οἱ Πληρεξούσιοι τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως εἰς τὴν διωρισμένην ἐποχὴν κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. Ε' ψήφισμα τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Στ') Ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ἀπαιτοῦνται ἀναγκαίως παρόντα, ἐκτὸς ἀσθενείας· αἱ δὲ ἀποφάσεις της γίνονται διὰ τῆς ψήφου τῶν πλειόνων· τὴν δὲ ἔλλειψιν ἑνὸς ἢ πλειόνων μελῶν ἀναπληροῖ ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Συνελεύσεως ἐκτὸς τῶν μελῶν της. Ζ') Τὰ καθήκοντα τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς διορίζονται μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. Θ' ἔγγραφον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Η') Θέλει δώσει λόγον τῶν πράξεών της ἐν καιρῷ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν». (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος IV. 68 ἐπ. 74 ἐπ. 79. 103 ἐπ., ἔνθα εὑρίσκει τις καὶ τὸ Ψήφισμα καὶ τὰς Ὁδηγίας, Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις I. 24 ἐπ., Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 33 ἐπ., Λ. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 50 ff).

[21] Ἡ *Ἐπιτροπὴ τῆς Συνελεύσεως* συνέστη διὰ τοῦ Ψηφίσματος τῆς 12 Ἀπριλίου 1826 τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ συνεκροτήθη ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐκλεχθέντων δέκα τριῶν μελῶν, ἤτοι ἐκ τοῦ Π. Πατρῶν Γερμανοῦ, τοῦ Ἄρτης Πορφυρίου, Π. Νοταρᾶ, Β. Μπουντούρη, Λ. Κοπανίτζα, Λ. Λόντου, Γ. Μπούκουρη, Γ. Δαρειώτου, Ἐμμ. Ξένου, Γ. Αἰνιάν, Σ. Καλογεροπούλου, Ν. Ρενιέρη, Ν. Κ. Βελισσαρίου. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη ὤφειλε νὰ διεξαγάγῃ τὰς περὶ τῆς εἰρήνης διαπραγματεύσεις ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Μεγάλης Βρεττανίας Κάνιγγος καὶ «νὰ συγκαλέσῃ εἰς Ἐθνικὴν Συνέλευσιν περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου τοὺς διορισθέντας εἰς Γ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν πληρεξουσίους, διὰ νὰ ἀναλάβουν τὴν σειρὰν τῶν ἐργασιῶν των· ὅταν ὅμως αἱ περιστάσεις συγχωρήσωσι, νὰ τοὺς συγκαλέσωσι καὶ πρότερον». Τὰ καθήκοντα τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως ἐκανονίσθησαν διὰ δύο Ψηφισμάτων τῆς 12 Ἀπριλίου 1826 τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἦτο τὸ φανερὸν καὶ τὸ ἕτερον τὸ *μυστικόν*, καὶ εἰς τὰς ὑπὸ τὴν αὐτὴν

Ἑρμιόνη, καὶ εἶτα ἐξηκολούθησε ταύτας ἐν Τροιζῆνι[25]. Ἀκολουθήσασα ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις αὕτη τὴν γνώμην τοῦ λόρδου Κόχραν, ἀπεφάσισε «*τὰ συστηθῇ Κυβέρνησις ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ νόμου τῆς Ἐπιδαύρου, ἤτοι τοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος· ἡ δὲ Νομοτελεστικὴ δύναμις τὰ παραδοθῇ εἰς ἕνα καὶ μόνον*», καὶ ἐδέχθη δημοφώνως πρότασιν περὶ ἐκλογῆς τοῦ κό-

---

χρονολογίαν Ὁδηγίας τῆς Συνελεύσεως πρὸς τὴν Ἐπιτροπήν (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος VI. 68 ἐπ. 74 ἐπ. 79 ἐπ. 92 ἐπ., Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις I. 24 ἐπ., Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 33 ἐπ., A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 50 ff.).

[25] Συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀποφασισθέντα ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Συνελεύσεως διὰ προκηρύξεως τῆς 2 Αὐγούστου 1826 προσεκάλεσε τοὺς πληρεξουσίους νὰ προσέλθωσι τῇ 1 Σεπτεμβρίου 1826 εἰς Ἱόρον, ὅπως ἐπαναλάβωσι τὰς διακοπείσας ἐργασίας τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Μὴ προσελθόντων τῶν πληρεξουσίων, ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Συνελεύσεως ἐπανέλαβε τὴν πρόσκλησιν διὰ νέας προκηρύξεως τῆς 21 Σεπτεμβρίου 1826. Μὴ προσελθόντων καὶ πάλιν τῶν πληρεξουσίων, ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Συνελεύσεως διὰ τρίτης προκηρύξεως τῆς 1 Νοεμβρίου 1826 προσεκάλεσε τοὺς πληρεξουσίους νὰ συνέλθωσιν εἰς Αἴγιναν τῇ 15 Νοεμβρίου 1826 πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπόν. Τὰς προκηρύξεις ταύτας ἠκολούθησαν καὶ ἄλλαι· ἀλλ' ὅμως οἱ πληρεξούσιοι δὲν προσήρχοντο πάντες εἰς Αἴγιναν (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος V. 123 ἐπ.). Ἀντὶ τούτου προσῆλθον πολλοὶ πληρεξούσιοι εἰς Ἑρμιόνην, καὶ θεωρήσαντες ἑαυτοὺς ὡς ἀντιπροσωπεύοντας τὸ Ἔθνος ἐξηκολούθησαν ἀπὸ τῆς 18 Ἰανουαρίου 1827 ἐν Ἑρμιόνῃ τὰς διακοπείσας ἐργασίας τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ ἀρξαμένης Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Γ. Σισίνη (πρβ. Λ. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος VI. 13 ἐπ.). Τὰ πράγματα ἐξετραχύνοντο καὶ μοιραίως ἔφερον εἰς σύγχρουσιν, ἥτις ὅμως προὐλήφθη διὰ τοῦ ἐπελθόντος συμβιβασμοῦ τῶν ἀντιφερομένων τότε πολιτικῶν κομμάτων τῇ μεσολαβήσει τοῦ λόρδου Κόχραν, καὶ ἡ ἐν Ἄστρει Συνέλευσις διὰ Ψηφίσματος τῆς 16 Μαρτίου 1827 ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Τροιζῆνα ἕνεκα τῶν περιστάσεων καὶ τῶν γενικῶν συμφερόντων τῆς Πατρίδος, πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος VII. 51. 53. 71, IX. 95 ἐπ.), καὶ τῇ 19 Μαρτίου 1827 ἐξηκολούθησαν αἱ ἐργασίαι τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως

μητος Ἰωάννου Καποδίστρια Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος[26]. ὥρισε δ' ἐπίσης ὁμοφώνως ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τὸν τίτλον του «*Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος*» καὶ τὴν διάρκειαν τῆς διδομένης αὐτῷ ἐξουσίας «*ἑπταετῆ*», κατὰ τὴν ὁποίαν «*θέλει κυβερνήσει τὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς καθεστῶτας Νόμους, ὅ ἐστι κατὰ τὸν Νόμον τῆς Ἐπιδαύρου, ἐπιδιορθωμένον ὑπὸ τῆς πρὸς τοῦτο Ἐπιτροπῆς*»[27]. Πρὸς τούτοις ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἀπεφάσισε νὰ συστήσῃ τριμελῆ ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Ἡ Ἀντικυβερνητικὴ τῆς Ἑλλάδος Ἐπιτροπή*», ἥτις θέλει διευθύνει τὰ πράγματα κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Κυβερνήτου, οὖσα ὑπεύθυνος διὰ τὰς δημοσίας πράξεις αὐτῆς καὶ ἀποφασίζουσα κατὰ πλειοψηφίαν[28]. Τῇ 1 Μαΐου 1827 ἐψηφίσθη τὸ Σύνταγμα

ἐν Τροιζῆνι ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Γ. Σισίνη, λήξασαι τῇ 5 Μαΐου 1827 (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος VI. 68 ἑπ., IX. 81. 83, Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν IV. 114 ἑπ., Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις I. 32 ἑπ., Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 34 ἑπ., A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 102 ff. 121 ff., K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte I. 439 ff.).

[26] Πρβ. Λ. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος VII. 79 ἑπ. 88.

[27] Πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος VII. 104 ἑπ. 132 ἑπ., VIII. 5, 41, 42, IX. 49. Τὸ ΣΤ΄ Ψήφισμα τῆς 3 Ἀπριλίου 1827 τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ΄ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως εὑρίσκεται παρὰ τῷ Α. Μάμουκᾳ IX. 97 ἑπ., ἔχει δὲ τοῦτο ὡς ἑξῆς: «Ἡ Ἐθνικὴ Τρίτη τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. . . Ψηφίζει Α΄). Ὁ κόμης Ἰωάννης Καποδίστριας ἐκλέγεται παρὰ τῆς Συνελεύσεως ταύτης ἐν Ὀνόματι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, *Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος*, καὶ ἐμπιστεύεται τὴν Νομοτελεστικὴν αὐτῆς δύναμιν. Β΄) Ὡς τοιοῦτος θέλει κυβερνήσει τὴν Ἑλληνικὴν Πολιτείαν κατὰ τοὺς καθεστῶτας Νόμους. Γ΄) Ἡ διάρκεια τῆς ἐπιτραπείσης τοῦ Ἔθνους εἰς αὐτὸν ἐξουσίας προσδιορίζεται δι' ἑπτὰ χρόνους, ἀρχομένους ἀπὸ τῆς σήμερον. . .» (πρβ. καὶ Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν IV. 121 ἑπ., Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις I. 46 ἑπ., Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 36, A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 123 ff.).

[28] Πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος VII. 110. 135 ἑπ.. 145 ἑπ. 156, VIII. 134 ἑπ. Ἡ σύστασις τῆς *Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς* ἀπεφασίσθη διὰ τοῦ αὐτοῦ ΣΤ΄ Ψηφίσματος

τῆς 3 Ἀπριλίου 1827 τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. ὅπερ ἐν ἄρθρῳ Ε' διατάσσει τὰ ἑξῆς: «Διορίζεται Τριμελὴς Ἐπιτροπή, γνωριζομένη ὑπὸ τὸ ὄνομα ἡ «Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπή», διὰ νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ἑλλάδα ἐν ἀπουσίᾳ του, καὶ θέλει παύσει, ἅμα φθάσει ὁ Κυβερνήτης εἰς τὴν Πατρίδα». Εἶτα ἐπηκολούθησε τὸ περὶ τῆς συστάσεως τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς ὑπ' ἀριθ. Θ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1827 Ψήφισμα, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Ἡ Ἐθνικὴ Τρίτη τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Θεωροῦσα τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συστηθῇ Κυβέρνησις διὰ νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ἑλληνικὴν Πολιτείαν εἰς ἀπουσίαν τοῦ Κυβερνήτου, κατὰ συνέπειαν τοῦ Ψηφίσματος ὑπ' ἀριθ. ΣΤ' ψηφίζει: Α') Διορίζεται Ἐπιτροπή, συγκειμένη ἀπὸ τοὺς Κυρίους Γ. Μαυρομιχάλην, Ἰω. Μαρκῆν Μηλαΐτην, καὶ Ἰω. Νάκον, ἥτις ὑπὸ τὸ ὄνομα, ἡ *Ἀντικυβερνητικὴ τῆς Ἑλλάδος Ἐπιτροπή*, ἐμπεπιστευμένη τὴν νομοτελεστικὴν δύναμιν, θέλει κυβερνήσει τὸ Ἔθνος κατὰ τοὺς καθεστῶτας Νόμους. Β') Ἡ διάρκεια τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς προσδιορίζεται ἄχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου, ὅτε ἡ Ἐπιτροπὴ παύει. Γ') Ἐὰν τυχὸν δὲν ἔλθῃ ὁ Κυβερνήτης Ἰω. Καποδίστριας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἅμα λάβῃ πληροφορίαν τὸ Βουλευτικὸν Σῶμα ὅτι δὲν ἔρχεται, ὀφείλει νὰ συγκαλέσῃ τὸ Ἔθνος εἰς Συνέλευσιν, καὶ τότε θέλει προσκληθῆ ἀντ' αὐτοῦ ἄλλος Κυβερνήτης ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος». Ἐν τέλει ἡ ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις καθώρισε τὰ καθήκοντα τῆς Ἀντικυβερνητικῆς τῆς Ἑλλάδος Ἐπιτροπῆς διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. ΙΣΤ' τῆς 1 Μαΐου 1827 Ψηφίσματος, οὗτινος αἱ περὶ τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς διατάξεις εἶναι αἱ ἑξῆς: «Α') Ἡ Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ οἱ Γραμματεῖς αὐτῆς, εἶναι ὑπεύθυνοι διὰ τὰς δημοσίας πράξεις των· κατηγοροῦνται δὲ καὶ κρίνονται κατὰ τὸ ἄρθρον *** τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος, ἀλλὰ μόνον τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ἐξελέγχονται διὰ τῶν δύο τρίτων τῶν παρόντων μελῶν τῆς Βουλῆς. Β') Αἱ ἀποφάσεις τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς γίνονται διὰ τῶν πλειόνων ψήφων. Γ') Τὰ διατάγματα αὐτῆς ὑπογράφονται ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη της, προσυπογράφονται ἀπὸ τὸν Γραμματέα εἰς τοῦ ὁποίου τὸν κλάδον ἀνήκουσι, καὶ σφραγίζονται μὲ τὴν σφραγῖδα τοῦ αὐτοῦ κλάδου. Δ') Ὅταν ἓν μέλος τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς δὲν ὁμογνωμονῇ διὰ λόγους ἰσχυροὺς μὲ τ' ἄλλα δύο, καταχωρεῖ αἰτιολογοῦν τὴν γνώμην του εἰς τὰ πρακτικὰ αὐτῆς· πλὴν ὑπογράφεται. Ε') Εἰς τὰ προβουλεύματα, καὶ νομοσχέδια φυλάττονται οἱ αὐτοὶ τύποι, κατὰ τὸ ἄρθρ. *** τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος, ὑποχρεοῦται ὅμως ἡ Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ ν' ἀποκρίνεται εἰς πᾶσαν παραπομπὴν ἐντὸς ἑπτὰ ἡμερῶν. ΣΤ') Ἡ

'Αντικυβερνητικὴ 'Επιτροπὴ ὀφείλει νὰ καθυποβάλλῃ εἰς τὴν ἐπίκρισιν τῆς Βουλῆς τοὺς προβαλλομένους εἰς τὴν παρὰ τοῦ 'Αρχιστρατήγου καὶ τοῦ Α΄ Στολάρχου βαθμούς. Οἱ δὲ Διοικηταὶ τῶν Θεμάτων, καὶ οἱ 'Αρχιφύλακες τῶν Φρουρίων, προβάλλονται παρὰ τῆς 'Αντικυβερνητικῆς 'Επιτροπῆς πρὸς τὴν Βουλήν πλὴν δὲν ἀποφασίζονται παρὰ μὲ τὴν συγκατάθεσιν τῆς δευτέρας. Ζ΄) 'Η πολιτογράφησις γίνεται διὰ τῆς ἀμοιβαίας συγκαταθέσεως τῆς 'Αντικυβερνητικῆς 'Επιτροπῆς καὶ τῆς Βουλῆς. Η΄) Αἱ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεις τῆς 'Ελλάδος θὰ διευθύνωνται κατὰ τὰ Ψηφίσματα Ε΄ καὶ Ζ΄ τῆς 'Εθνικῆς Γ΄ Συνελεύσεως, ἕως οὗ φθάσει ὁ Κυβερνήτης. Θ΄) Τὰ εἰς καταδρομήν, ἢ ἄλλας πολεμικὰς ὑπηρεσίας ἀναγκαῖα πλοῖα προσδιορίζονται ἀπὸ τὸν Α΄ Στόλαρχον. Ι΄) Τὸ δίκαιον τῆς χάριτος ἀποταμιεύεται εἰς μόνον τὸν Κυβερνήτην. ΙΑ΄) Ἂν κανὲν ἀπὸ τὰ μέλη τῆς 'Αντικυβερνητικῆς 'Επιτροπῆς ἀποθάνῃ, ἢ παραιτηθῇ, ἢ καταντήσῃ εἰς φυσικὴν ἀνικανότητα, ἡ Βουλὴ ἐκλέγει καὶ ἀντικαταστα ίνει ἄλλο, ἐκτὸς τοῦ Σώματος αὐτῆς, διὰ τῶν πλειόνων ψήφων. ΙΒ΄) Τὸ περὶ Κλήρου ἄρθρον τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος θὰ λάβῃ τὸ κῦρός του μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου ΙΓ΄) 'Απαιτεῖται καὶ τῆς Βουλῆς ἡ συναίνεσις διὰ τοὺς ὅσοι διορίζονται ἀπὸ τὴν 'Αντικυβερνητικὴν 'Επιτροπὴν εἰς σημαντικὸν ὑπούργημα ἐκτὸς τῆς 'Ελλάδος. . . ΙΕ΄) 'Η 'Αντικυβερνητικὴ 'Επιτροπή, ἢ ἓν τῶν μελῶν της, ἔχει εἴσοδον εἰς τὴν Βουλήν . . . ΙΘ΄) Τὰ μέλη τῆς 'Αντικυβερνητικῆς 'Επιτροπῆς ὀφείλουν νὰ παρευρίσκωνται, καὶ νὰ συνυπογράφουν ὅλα τὰ ἐκδιδόμενα ἔγγραφα, ἐκτὸς ἂν κανὲν ἐξ αὐτῶν ἀσθενῆσαν δὲν δύναται νὰ παρευρίσκηται, ἢ νὰ τὰ ὑπογράφῃ. Κ΄) 'Η 'Αντικυβερνητικὴ 'Επιτροπή, στέλλουσα ἐκτελεστικὴν δύναμιν εἰς τὰς ἐπαρχίας δι' ὑπηρεσίαν αὐτῶν, προβάλλει εἰς τὸν 'Αρχιστράτηγον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀναγκαίων στρατιωτῶν, ὁ δὲ 'Αρχιστράτηγος τοὺς ἀποστέλλει διορίζων ἐπὶ κεφαλῆς των ὁποιον ἐγκρίνει 'Αρχηγόν». 'Οφείλομεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι διὰ τοῦ αὐτοῦ Ψηφίσματος ἡ 'Εθνικὴ Συνέλευσις πλὴν τῆς 'Αντικυβερνητικῆς 'Επιτροπῆς συνέστησε καὶ *Συμβούλιον*, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνετέθησαν αἱ περὶ τοῦ συμβιβασμοῦ διαπραγματεύσεις. Τὰ περὶ τούτου ἄρθρα τοῦ Ψηφίσματος ἔχουσιν ὡς ἑξῆς: «ΙΔ΄) Ἡ Βουλὴ ὀφείλει νὰ συγκροτηθῇ ἀμέσως, καὶ νὰ μὴ διαλυθῇ πρὶν ἢ ἔλθῃ ὁ Κυβερνήτης. Λογίζεται δὲ πλήρης ὁσάκις παρευρίσκονται τεσσαράκοντα πέντε μέλη. ΙΣΤ΄) Συγκροτεῖται *Συμβούλιον*, συγκείμενον ἀπὸ τὸν Πρόεδρον τῆς Βουλῆς, ἀπὸ πέντε μέλη αὐτῆς, καὶ ἀπὸ τὸν Γραμματέα τῶν 'Εξωτερικῶν, διὰ νὰ ἐνασχολῆται εἰς τὰ περὶ τοῦ συμβιβασμοῦ. Τὸ Συμβούλιον τοῦτο ὀφείλει νὰ κατα-

τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὑπὸ τὸν τίτλον «*Πολιτικὲν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος* [29].

Τὰς περὶ τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος πληροφορίας ἁπλῶς θὰ συμπληρώσωμεν νῦν, καθ' ὅσον τοῦτο περ-

---

γράφῃ ἀκριβῶς τὰ πρακτικά του, τὰ ὁποῖα θὰ ὑπογράφωνται ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη του. Ἡ δὲ περὶ τοῦ συμβιβασμοῦ ἀλληλογραφία θὰ ὑπογράφεται ἀπὸ μόνον τὸν Πρόεδρον, θὰ προσυπογράφεται ἀπὸ τὸν Γραμματέα τῶν Ἐξωτερικῶν, καὶ θὰ σφραγίζεται μὲ τὴν σφραγῖδα αὐτοῦ, ὑπογραφομένων προηγουμένως ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῶν ἐξερχομένων ἐγγράφων, καὶ καταχωριζομένων εἰς τὰ πρακτικά του. ΙΖ') Τὰ συγχροτοῦντα τὸ Συμβούλιον πέντε μέλη τῆς Βουλῆς, ἐκλέγονται παρ' αὐτῆς. ΙΗ') Τὰ δύο τρίτα τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου, ἀπαρτίζουν τὸ Συμβούλιον. Ἐὰν δὲ συμβῇ ν' ἀσθενήσῃ κανὲν ἐκ τῶν μελῶν, ἡ Βουλὴ ἐκλέγει καὶ ἀντικαταστaίνει ἄλλο εἰς τὸν τόπον του». (πρβ. Λ. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος IX. 97 ἐπ. 100 ἐπ. 107 ἐπ, Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν IV. 124 ἐπ., Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις I. 51 ἐπ., Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 36, Λ. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 125.

[29] Ἡ ἐν Ἑρμιόνῃ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις εἶχεν ἐπιληφθῆ τῶν πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ Πολιτεύματος προκαταρκτικῶν ἐργασιῶν. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 25 Φεβρουαρίου 1827 ὑπεβλήθη καὶ ἀνεγνώσθη ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει ἀναφορὰ τοῦ Χρ. Ματαχίδου, ὅπως διορισθῇ Ἐπιτροπὴ περὶ τοῦ Πολιτεύματος· ὡς πρὸς τὸ μέλλον Πολίτευμα δὲ ἐπρότεινεν ὁ Ματαχίδης τὰ ἑξῆς: «Ἡ Κυβέρνησις, ἐκτὸς τοῦ Δικανικοῦ νὰ σύγκειται ἀπὸ δύο Δυνάμεις, Νομοδοτικὴν καὶ Νομοτελεστικήν· αὕτη ὅμως νὰ παραδοθῇ εἰς ἕνα Κυβερνήτην». Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 27 Φεβρουαρίου 1827 ἀπεφάσισεν ἡ Συνέλευσις, ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη ὤφειλε νὰ συγχροτηθῇ ἐκ μελῶν ἐννέα κατὰ τὴν συνεδρίασιν ὅμως τῆς 3 Μαρτίου 1827 ἡ ἐν Ἑρμιόνῃ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ηὔξησε τὸν ἀριθμὸν τῆς ἐπὶ τοῦ Πολιτεύματος Ἐπιτροπῆς εἰς 12, ἐξελέξατο δὲ πρὸς τοῦτο τοὺς ἑξῆς: Ν. Πονηρόπουλον, Ῥήγαν Παλαμίδην, Δ. Ταγκόπουλον, Γ. Μαυρομάτην, Δ. Ἱερομνήμονος, Γ. Σταύρου, Λ. Οἰκονόμου, Ι. Μακρῆν, Χ. Ματακίδην Γκίκαν Καρακατζάνην, Ἐμ. Ἀντωνιάδην καὶ Ν. Σπηλιάδην· κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ συνεδρίασιν, γενομένης συζητήσεως περὶ τῆς βάσεως τοῦ Πολιτεύματος, ἀπεφασίσθη νὰ εἶναι Κοινοβουλευτική· ἡ δ' Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θέλει σύγκεισθαι ἀπὸ Τρεῖς Δυνάμεις. Νομοδοτικήν, Νομοτελεστικὴν καὶ Δικαστικήν· τὸ Δικανικὸν θέλει εἶσθαι ἀ-

νεξάρτητον». Μεταβάσης εἶτα τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως εἰς Τροιζῆνα, ἡ ἐν Τροιζῆνι Ἐθνικὴ Συνέλευσις κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 30 Μαρτίου 1827 ἠύξησε τὰ μέλη τῆς ἐπὶ τοῦ Πολιτεύματος δωδεκαμελοῦς Ἐπιτροπῆς διὰ τῆς προσθήκης τῶν ὁμοφώνως ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ἐκλεχθέντων νέων μελῶν, Ἰω. Κωλέττου, Κ. Ζωγράφου, Σ. Τρικούπη, Γ. Γλαράκη, Πολυζωΐδου καὶ Η. Σ. Ὁμηρίδου. Τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἐκλογῆς ταύτης ἡμέραν ὁ Κ. Ζωγράφος ὑπέβαλεν ἐγγράφως τὴν παραίτησίν του. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 2 Ἀπριλίου 1827, γενομένου λόγου περὶ τοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος, καθ' ὃ μέλλει νὰ κυβερνήσῃ ὁ Κυβερνήτης, ὑπεβλήθη νέα πρότασις νὰ διορισθῇ ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως «Ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἀπὸ ἀξίους ἄνδρας ἐκλεγομένους ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν μελῶν της διὰ νὰ συντάξῃ Πολίτευμα κατάλληλον εἰς τὸ Ἔθνος καὶ νὰ τὸ καθυποβάλῃ εἰς τὴν ἐπίκρισιν τῆς Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως»· ἡ πρότασις ὅμως αὕτη ἔμεινεν ὑπὸ σκέψιν. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 6 Ἀπριλίου ἡ ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις παρήγγειλε εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Πολιτεύματος Ἐπιτροπὴν νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἐργασίαν της· παρητήθησαν ὅμως, πλὴν τοῦ ἐκ τῶν νέων μελῶν Κ. Ζωγράφου, καὶ ἐκ τῶν παλαιῶν μελῶν τῆς ἐπὶ τοῦ Πολιτεύματος Ἐπιτροπῆς οἱ Λ. Οἰκονόμου, Γ. Καρακατζάνης, Γ. Σταύρου καὶ Χ. Ματακίδης· κατὰ δὲ τὴν συνεδρίασιν τῆς 8 Ἀπριλίου 1827 ἀνεγνώσθη ἐν τῇ Συνελεύσει ἀναφορὰ τῶν μελῶν τῆς ἐπὶ τοῦ Πολιτεύματος Ἐπιτροπῆς Τρικούπη, Πολυζωΐδου, Ἀντωνιάδου καὶ Ὁμηρίδου περὶ παραιτήσεως καὶ τούτων, ἥτις δὲν ἐνεκρίθη. Κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίασιν τῆς 8 Ἀπριλίου 1827, γενομένης συζητήσεως, «ἂν πρέπῃ νὰ γίνῃ Συνέλευσις ἐλθόντος τοῦ Κυβερνήτου, ἀπεφασίσθη νὰ γενοῦν αἱ ἀναγκαῖαι προσθαφαιρέσεις εἰς τὸ Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, καθ' ὃ θέλει κυβερνήσει ὁ Κυβερνήτης· ἐρχομένου δὲ τοῦ Κυβερνήτου, καὶ συμβουλευομένου μὲ τὸ Βουλευτικὸν Σῶμα, ἂν κριθῇ ἀναγκαῖον, τότε νὰ συγκαλῆται τὸ Ἔθνος εἰς Συνέλευσιν· αἱ δὲ πρασθαφαιρέσεις τοῦ Πολιτεύματος νὰ γενοῦν ἐντὸς ὀκτὼ ἡμερῶν». Ἡ ἐπὶ τοῦ Πολιτεύματος Ἐπιτροπή, συγκειμένη ἐν τέλει ἐκ τῶν μελῶν Ἰωάννου Κωλέττη, Δρόσου Μανσόλα, Σ. Τρικούπη, Ῥήγα Παλαμίδη, Α. Πολυζωΐδου, Π. Σκυλίτση Ὁμηρίδου, Γ. Σταύρου, Χ. Κλονάρη, Γρηγορίου Σούτσου, Δημάκη Ἱερομνήμονος, Ν. Χρυσογέλου, Γεωργίου Γενναδίου, Ἰωάννου Θεοτόκη, Νικολάου Σκούφου, Νικολάου Πονηροπούλου, Δημητρίου Ταγκοπούλου, Ἐμ. Ἀντωνιάδου, Γ. Μαυρομάτη καὶ Ν. Σπηλιάδου, ὑπέβαλε κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 29 Ἀπριλίου 1827 τὴν ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν ἀναφορὰν μετὰ τῆς ἐργασίας αὐ-

ριεγράψαμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἀνωτέρω [30]. Καὶ τὸ Σύνταγμα τοῦτο ἄρχεται διὰ διακηρύξεως *τῆς πολιτικῆς ὑπάρξεως καὶ ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*· διαιρεῖται δὲ εἰς κεφάλαια, ὑποδιαιρούμενα εἰς ἄρθρα [31]. Ἐν τῷ Συντάγματι τούτῳ εὑρίσκομεν καθιερουμένας τὰς ἑπομένας ἀρχάς, αἵτινες ἔλειπον ἐκ τῶν προηγουμένων Συνταγμάτων. Τὸ δόγμα τῆς *ἐθνικῆς κυριαρχίας* καθιεροῦται διὰ ῥητῆς διατάξεως: «Ἡ κυριαρχία ἐνυπάρχει εἰς τὸ Ἔθνος· πᾶσα ἐξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ καὶ ὑπάρχει ὑπὲρ αὐτοῦ»· προστατεύεται τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας, ἐπιτρεπομένης τῆς ἀπαλλοτριώσεως διὰ δημοσίαν ἀνάγκην μετὰ προηγουμένην ἀποζημίωσιν· ἀπαγορεύεται ἡ ὀπισθενεργὸς δύναμις τῶν νόμων· ἀναγνωρίζεται ἡ ἐλευ-

---

τῆς περὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Πολιτεύματος. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν δὲ τῆς 1 Μαΐου 1827 ἐψηφίσθη τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὑπὸ τὸν τίτλον «*Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος*». Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ Πολιτεύματος Ἐπιτροπὴ καὶ πρὸ τῆς ὑποβολῆς τοῦ συνόλου τῆς ἐργασίας αὐτῆς ὑπέβαλε τμηματικῶς εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἥτις ἐπέσπευδε τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ Συντάγματος, τὴν ἑτοίμην ἐργασίαν της, διότι καὶ κατὰ προηγουμένας συνεδριάσεις, οἵαι ἡ τῆς 26, ἡ τῆς 27 καὶ ἡ τῆς 28 Ἀπριλίου 1827, ἐψηφίσθησαν μέρη τοῦ εἰρημένου Συντάγματος (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος VI. 119 ἑπ. 128 ἑπ, VII. 13 ἑπ. 20. 108 ἑπ. 133, VIII. 5 ἑπ. 41 ἑπ. 89. 103. 114. 133 ἑπ. 138, IX. 106 ἑπ.).

[30] Πρβ. § 3. σημ. 141 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[31] Τὸ Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως διαιρεῖται εἰς ἐννέα κεφαλαια, ὑποδιαιρούμενα εἰς ἄρθρα, καὶ ἐν τέλει περιλαμβάνει *παράρτημα* σύγκειται δ' ἐν συνόλῳ ἐξ ἄρθρων 150. Τὸ πρῶτον κεφάλαιον πραγματεύεται «περὶ θρησκείας», τὸ δεύτερον «περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας», τὸ τρίτον «περὶ δημοσίου δικαίου τῶν Ἑλλήνων», τὸ τέταρτον «περὶ πολιτογραφήσεως», τὸ πέμπτον «περὶ συντάξεως τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας», τὸ ἕκτον «περὶ τῆς Βουλῆς», τὸ ἕβδομον «περὶ Κυβερνήτου», τὸ ὄγδοον «περὶ τῶν γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας» καὶ τὸ ἔνατον «περὶ δικαστηρίων». Τέλος τὸ παράρτημα περιλαμβάνει γενικὰς διατάξεις (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος IX. 128 ἑπ, ἔνθα εὑρίσκει τις τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, Ν.

θερία τῆς διδασκαλίας· ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ μὴ στερῆταί τις τοῦ παρὰ τοῦ νόμου ὁρισμένου εἰς αὐτὸν δικαστοῦ, ἀπαγορεύεται δὲ ἡ σύστασις δικαστικῶν ἐπιτροπῶν ἢ δικαστηρίων ἐκτάκτων· αἱ ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων γίονται πάντοτε δημοσίως· καταργεῖται πᾶς τίτλος εὐγενείας [31].

Τὸν Ἰανουάριον 1828 ἀφίκετο εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Κυβερνήτης καὶ ἡ Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ κατέθηκεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν τῇ 12 Ἰανουαρίου 1828. Τῇ 18 Ἰανουαρίου 1828 ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων τῇ προτάσει τοῦ Κυβερνήτου ἀνέστειλε τὴν ἰσχὺν τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζῆνος καὶ ἐψήφισε τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα, κατὰ τὸ ὁποῖον ὤφειλε νὰ κυβερνηθῇ ἡ Ἑλλὰς μέχρι τῆς συγκροτήσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, γενησομένης ἐντὸς τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου 1828. Ἓν Συμβούλιον, ὀνομαζόμενον *Πανελλήνιον*, «μετέχει μετὰ τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος τῶν ἔργων καὶ τοῦ ὑπευθύνου τῆς Κυβερνήσεως, ἕως τῆς συγκροτήσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἥτις θέλει συνέλθη ἐντὸς τοῦ Ἀπριλίου 1828» [32].

Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις I. 42 ἑπ, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 36 ἑπ, A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 139 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte I. 457 ff.)

[31] Πρβ. Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος ἄρθρ. 5.17.19.20.22. 27. 28. 138. 141.

[32] Τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα, ὅπερ τῇ 18 Ἰανουαρίου 1828 ἐψήφισεν ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων τῇ προτάσει τοῦ Κυβερνήτου, ἔχει ὡς ἑξῆς: Α΄) Ὁ Κυβερνήτης μετὰ τῆς Βουλῆς συγκαλοῦσι τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν εἰς Ἐθνικὴν Συνέλευσιν κατὰ τὸν § δ΄ τῆς κστ΄ Συνεδριάσεως τῆς ἐν Τροιζῆνι Τρίτης Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Β΄) Ἡ προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἐπικρατείας κανονίζεται κατὰ τὰ ἑφεξῆς ἄρθρα: 1) Ἓν Συμβούλιον συγκείμενον ἀπὸ μέλη (27) καὶ ὀνομαζόμενον *Πανελλήνιον*, μετέχει μετὰ τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος τῶν ἔργων καὶ τοῦ ὑπευθύνου τῆς Κυβερνήσεως, ἕως τῆς συγκροτήσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἥτις θέλει συνέλθει ἐντὸς τοῦ Ἀπριλίου μηνὸς 1828. 2) Τὸ Πανελλήνιον διαιρεῖται εἰς τρία Τμήματα. Τὸ α΄) ἔχει ἀντικείμενον τὴν Οἰκογομίαν. Τὸ β΄) τὴν Διοίκησιν τῶν Ἐσωτερικῶν καθ' ὅλους αὐτῶν τοὺς Κλάδους. τὸ γ΄) τὴν ὡπλισμένην δύ-

Ἡ Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις μετ' ἐπανειλημμένας ἀναβολὰς συνεκροτήθη ἐν Ἄργει τῇ 11 Ἰουλίου 1829 ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Γ. Σισίνη[34]. Ἡ ἐν Ἄργει Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις

ναμὶν ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. 3) Ἕκαστον Τμῆμα προεδρεύεται παρ' ἑνὸς τῶν μελῶν του, ὀνομαζομένου *Προβούλου*. Δύο ἄλλα μέλη εἶναι ἐπιφορτισμένα εἰς ἕκαστον Τμῆμα τὴν σύνταξιν τῶν πράξεών του, φέροντα τὸν τίτλον τοῦ Α΄ καὶ Β΄ Γραμματέως. 4) Ὁ Πρόβουλος τοῦ Τμήματος τῆς Οἰκονομίας ὁμοῦ μὲ τοὺς Προβούλους τῶν δύο ἄλλων Τμημάτων, προεδρεύει τὸ Πανελλήνιον εἰς τὰς γενικάς του συνεδριάσεις· ὁ δὲ Γραμματεὺς τοῦ Τμήματος τοῦ κινοῦντος τὰς ὑποθέσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐνασχολεῖται τὸ Πανελλήνιον, ἐνεργεῖ τὰ χρέη τοῦ Γραμματέως ταύτης τῆς συνελεύσεως. 5) Ἓν Διάταγμα κανονίζει μερικώτερον τὸν Ὀργανισμὸν τοῦ Πανελληνίου ὡς καὶ τῶν Τμημάτων του, καὶ ὁρίζει τὰ προσήκοντα καθήκοντα αὐτῶν.. 7) Τὰ ψηφίσματα τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος θέλουν εἶσθαι θεμελιωμένα ἐπάνω εἰς τὰς ἐγγράφους ἀναφορὰς τοῦ Πανελληνίου ἢ τῶν Τμημάτων αὐτοῦ, καθόσον τὸ ἀντικείμενον τοῦ ψηφίσματος κινεῖται ἀπὸ τὴν Διοίκησιν, ἢ καὶ ἀπὸ τὴν Νομοθεσίαν. 8) Τὰ ἀντικείμενα εἶναι Διοικητικά, ἐὰν αἱ πράξεις τῆς ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσεως ἐπρονόησαν περὶ αὐτῶν, ὥστε δὲν πρόκειται ἄλλο, εἰμὴ νὰ ἐκτελεσθῇ ὁ Νόμος. Εἶναι δὲ Νομοθετικά, ὅταν ὁ Νόμος δὲν ἐπρονόησε περὶ αὐτῶν. Τὰ ψηφίσματα ταῦτα γίνονται ἐπάνω εἰς τὰς ἀναφορὰς τοῦ Πανελληνίου· τὰ δὲ ἄλλα ἐπάνω εἰς τὰς τῶν Τμημάτων. 9) Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ἔχει πλησίον του ἕνα Γενικὸν Γραμματέα, φέροντα τίτλον τοῦ *Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας*. ὅστις προσυπογράφεται εἰς τὰ ψηφίσματα καὶ εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν. 10) Θέλουν συσταθῇ Ἐπιτροπαὶ Εἰδικαὶ ἐκτὸς τῶν κόλπων τοῦ Πανελληνίου, καθόσον ἀπαιτοῦσι τοῦτο αἱ χρεῖαι τῆς Διοικήσεως καὶ αἱ ἐργασίαι, αἵτινες εἶναι κατεπείγον νὰ προετοιμασθοῦν διὰ τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν. Γ΄) Ἀποτίθεται ἡ Βουλὴ τὸ ὁποῖον ἀνέλαβε χρέος τῆς Νομοδοτικῆς ἐξουσίας». Ἡ πρᾶξις αὕτη τῆς Βουλῆς ἐπεκυρώθη βραδύτερον διὰ ψηφίσματος τῆς ἐν Ἄργει Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 22 Ἰουλίου 1829, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος Χ. 33 ἑπ., XI. 144, Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν IV. 238 ἑπ, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 38 ἑπ, A Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 234 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 18 ff.).

[34] Ἡ συγκρότησις τῆς Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἥτις κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Βουλῆς τῆς 18 Ἰανουαρίου 1828 ὤφειλε νὰ συντελεσθῇ ἐντὸς τοῦ Ἀπριλίου 1828, ἀνεβλήθη ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου, καὶ μόλις

ἐπεκύρωσε διὰ Ψηφίσματος τῆς 22 Ἰουλίου 1829 τὴν πρᾶξιν τῆς Βουλῆς τῆς 18 Ἰανουαρίου 1828, ἧς ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, καὶ ἀντικατέστησε τὸ *ἐκλιπὸν Πανελλήνιον* δι' ἑτέρου Συμβουλίου, συγκειμένου ὡσαύτως ἐκ μελῶν εἴκοσι καὶ ἑπτά, καὶ φέροντος τὸ ὄνομα «*Γερουσία*», ἔχοντος δὲ χαρακτῆρα *συμβουλευτικοῦ σώματος*, πλὴν εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων, καὶ συγχροτουμένου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Κυβερνήτου [35]. Ἡ ἐν Ἄργει Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ψηφίσασα

διὰ τοῦ ἀπὸ 4 Μαρτίου 1829 Ψηφίσματος τοῦ Κυβερνήτου ὡρίσθη ἡ 15 Μαΐου 1829 πρὸς συγχρότησιν αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνεβλήθη ἡ συγχρότησις τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, καὶ διὰ τοῦ ἀπὸ 16 Μαΐου 1829 Ψηφίσματός του ὁ Κυβερνήτης συνεκάλεσε ταύτην νὰ συνέλθῃ εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ἄργους τῇ 25 Ἰουνίου 1829. Τέλος συνεχροτήθη αὕτη ἐν Ἄργει τῇ 11 Ἰουλίου 1829 ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Γ. Σισίνη (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος X. 47 ἐπ. 90 ἐπ. 114 ἐπ. 123 ἐπ., XI. 1 ἐπ., Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν IV. 328 ἐπ. 346 ἐπ., Γ. Φιλαρέτου 39 ἐπ., A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 299. 361 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 131 ff.).

[35] Τὸ νέον Προσωρινὸν Πολίτευμα, ὅπερ κατέστησεν ἡ ἐν Ἄργει Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις διὰ τοῦ Ψηφίσματος ὑπ' ἀριθ. Β' τῆς 22 Ἰουλίου 1829 ἔχει ὡς ἑξῆς: «Α') Ἡ πρᾶξις τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος ἐκδοθεῖσα ἐν Αἰγίνῃ, τὴν δεκάτην ὀγδόην Ἰανουαρίου, τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ εἰκοστοῦ ὀγδόου ἔτους, ἐπικυροῦται, τροποποιουμένη ἤδη ὡς ἀκολούθως. Β') Ἐπειδὴ κατὰ τὸ ἄρθρον 1 τοῦ καταστατικοῦ τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως ψηφίσματος, ἐκδοθέντος τὴν εἰκοστὴν Ἰανουαρίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ εἰκοστοῦ ὀγδόου ἔτους, τὸ Πανελλήνιον ἔπαυσε τὰς ἐργασίας του, τὸ Συμβούλιον τοῦτο ἀντικαθίσταται παρ' ἑτέρου, συγκειμένου ὡσαύτως ἀπὸ εἰκοσιεπτὰ μέλη, καὶ φέροντος τὸ ὄνομα *Γερουσία*. Γ') Εἴκοσι καὶ ἓν ἐκ τῶν μελῶν τῆς Γερουσίας θέλουν ἐκλεχθῆ ἀπὸ τὸν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος, ληφθέντα ἐξ ἑνὸς καταλόγου ἑξήκοντα τριῶν ὑποψηφίων, τὸν ὁποῖον θέλει προβάλει εἰς τὴν Α. Ε. ἡ Συνέλευσις. Ἡ ἐκλογὴ δὲ τῶν λοιπῶν ἓξ μελῶν ἀνατίθεται εἰς τὸν Κυβερνήτην. Δ') Τὰ μέλη τῆς Γερουσίας, τὰ ὁποῖα ἤθελε γείνει χρεία ν' ἀντικατασταθῶσι παρ' ἄλλων, ἐὰν συμβῇ θάνατος ἢ παραίτησις, θέλουν ἐκλέγεσθαι παρὰ τοῦ Κυβερνήτου κατὰ τὸ προηγούμενον ἄρθρον. Ε') Ἡ Γερουσία θέλει γνωμοδοτεῖ εἰς ὅλα τὰ ψηφίσματα, ὅσα δὲν ἤθελον εἶσθαι ὅλως δι'

τὸ νέον Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀναθέσασα εἰς τὴν Κυβέρνησιν, λαμβάνουσαν καὶ τὰς γνώμας τῆς Γερουσίας περὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν Συνταγμάτων, τὴν σύνταξιν ὅλου Διοικητικά, καὶ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἡ Κυβέρνησις θέλει τὰ κοινοποιεῖ εἰς τὴν Γερουσίαν πρὶν τά δημοσιεύσῃ· αὐτὰ δὲ τὰ ψηφίσματα προσωρινῶς θέλουν ἔχει δύναμιν νόμου. ΣΓ') Καθ' ἣν περίστασιν ἡ Γερουσία δὲν ἤθελεν εἶσθαι τῆς αὐτῆς γνώμης μὲ τὴν Κυβέρνησιν, τὸ Ψήφισμα θέλει ἐνεργεῖσθαι ἐπίσης, ἀλλ' ἡ περὶ τούτου εὐθύνη θέλει εἶσθαι ὅλη εἰς βάρος τῆς Κυβερνήσεως, ἐνώπιον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. ΖΊ) Ἐξαιρεῖται τοῦ προηγουμένου ἄρθρου πᾶσα περίστασις, καθ' ἣν θέλει πρόκεισθαι λόγος περὶ διαθέσεως ἐθνικῶν κτημάτων, ἢ ὁποιουδήποτε ἄλλου μέτρου σχέσιν ἔχοντος μὲ τὴν ἰδιοκτησίαν ἢ τοὺς οἰκονομικοὺς πόρους τοῦ Κράτους. Κανὲν δὲ ψήφισμα περὶ αὐτῶν τῶν ἀντικειμένων δὲν θέλει ἐνεργεῖσθαι, ἐὰν ἡ Γερουσία δὲν συγκατατεθῇ προηγουμένως. ΗΊ) Ἡ Δικαστικὴ τάξις θέλει διατηρεῖσθαι προσωρινῶς κατὰ τὸ ἐνεστὼς σύστημα, προστιθεμένων τῶν τροπολογιῶν, τὰς ὁποίας ἡ πεῖρα ἤθελεν ὑπαγορεύσει. Θέλει δὲ φροντίσει ἡ Κυβέρνησις ἐν δέοντι, ὥστε οἱ δικασταὶ νὰ μένωσιν ἀμετακίνητοι ἐφ' ὅρου ζωῆς, καὶ νὰ ὀργανισθῇ ἡ Δικαστικὴ δημόσιος Ὑπηρεσία. ΘΊ) Ὅλοι οἱ ἄλλοι κλάδοι τῆς ἐσωτερικῆς Διοικήσεως τοῦ Κράτους, περὶ ὧν οὐδὲν διορίζουσι τὰ ἀνωτέρω κεφάλαια, θέλουν μείνει προσωρινῶς εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκονται τάξιν· ἀλλὰ θέλουν γείνει καὶ περὶ τούτους αἱ τροπολογίαι, ὅσας ἡ πεῖρα ἤθελεν ἀπαιτήσει. ΙΊ) Ὁ Κυβερνήτης ἔχει τὴν πληρεξουσιότητα νὰ διοργανίσῃ τὰ Ὑπουργεῖα καὶ τὴν Γερουσίαν, καθ' ὃν τρόπον ἤθελε κρίνει ἐπιτηδειότερον, ὥστε νὰ ταχύνῃ τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν τὸ Ἔθνος θέλει κυβερνᾶσθαι διὰ συνταγματικῶν καὶ ὁριστικῶν νόμων. ΙΑ') Ἡ Κυβέρνησις θέλει λάβει τὰς γνώμας τῆς Γερουσίας περὶ τὴν ἀναθεώρησιν τῶν Συνταγμάτων, καὶ περὶ τὴν σύνταξιν τοῦ σχεδίου Θεμελιώδους Νόμου, καὶ Κωδήκων. ΙΒ') Ἡ Κυβέρνησις θέλει προχωρήσει εἰς αὐτὰς τὰς ἐργασίας, θεμελιουμένη ἐπὶ τῶν Βάσεων τῶν ἐπισυναπτομένων εἰς τὸ ψήφισμα τοῦτο, καὶ θέλει συγκαλέσει τὴν ἐνεστῶσαν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἅμα ἀποπερατώσῃ ταύτας τὰς ἐργασίας της. ΙΓ') Ἐὰν (ὃ μὴ γένοιτο !) ἤθελε συμβῇ ἀποβίωσις τοῦ Κυβερνήτου πρὶν ἢ συγκαλεσθῇ ἡ Συνέλευσις, αὕτη θέλει συγκροτηθῇ ἀμέσως κατὰ πρόσκλησιν μιᾶς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Κυβερνήτης θέλει συστήσει εἰς τὴν τοιαύτην περίστασιν, παραχωρῶν εἰς αὐτὴν τὴν ἐξουσίαν του, δυνάμει μιᾶς πράξεως γεγραμμένης καὶ ὑπογεγραμμένης ἰδιοχείρως, καὶ σφραγισμένης μὲ τὴν ἰδίαν του σφραγῖδα· δύο δὲ ἔγγραφα ἀπα-

τοῦ σχεδίου Θεμελιώδους Νόμου, ὥρισε καὶ τὰς βάσεις τῆς τοιαύτης ἐργασίας διὰ τοῦ αὐτοῦ Ψηφίσματος τῆς 22 Ἰουλίου 1829[36].

ράλλακτα τῆς αὐτῆς πράξεως, ἀμφότερα ἠσφαλισμένα διὰ τῆς ἰδίας του σφραγῖδος, ὀφείλει νὰ παρακαταθέσῃ τὸ μὲν εἰς χεῖρας τοῦ Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, τὸ δὲ εἰς τὴν Γερουσίαν». (πρβ. Λ. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος XI. 144 ἐπ., Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν IV. 351, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 41 ἐπ., Georg Ludw. von Maurer Interessante Neugriechische Urkunden, Gesetze und Verordnungen S. 27 ff, A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 367. VI. 122 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 53 ff, 157 ff.).

[36] Αἱ ὑπὸ τῆς ἐν Ἄργει Δ΄ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ Πολιτε ιατος τεθεῖσαι βάσεις ἐν τῷ Ψηφίσματι τῆς 22 Ἰουλίου 1829 εἰσὶν αἱ ἑξῆς: Α΄) Ἡ Κυβέρνησις εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τῶν Συνταγμάτων θέλει συμμορφωθῆ μὲ τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας παρεδέχθησαν αἱ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἐν Ἄστρει καὶ ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσεις. Β΄) Οἱ ὅροι καὶ τύποι τῆς πολιτογραφήσεως, τόσον διὰ τοὺς μὴ αὐτόχθονας Ἕλληνας, ὅσον καὶ διὰ τοὺς ξένους, θέλουν ὁρισθῆ θετικῶς. Γ΄) Τὰ ἀπαιτούμενα χαρακτηριστικὰ τῶν πολιτῶν διὰ νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου, ὡσαύτως καὶ οἱ τύποι, καθ' οὓς θέλουν ἐνεργεῖ τὸ δικαίωμα τοῦτο, θέλουν κανονισθῆ ὁριστικῶς καὶ ὁμοιομόρφως. Δ΄) Μία Γερουσία, μερισμένη εἰς δύο Βουλευτήρια θέλει ἐνεργεῖ τὰς Νομοθετικὰς Δυνάμεις ὁμοῦ μὲ τὸ Νομοτελεστικόν· ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν Γερουσιαστῶν, ὁ τρόπος καθ' ὃν αἱ ἐπαρχίαι θέλουν συντρέχει εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν, ὁ διοργανισμὸς τῶν δύο Βουλευτηρίων, καὶ τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον ἕκαστον τῶν Βουλευτηρίων θέλει ἔχει μετὰ τῆς Ἐκτελεστικῆς Δυνάμεως εἰς τὴν σύνταξιν τῶν νόμων, θέλει προσδιορισθῆ διακεκριμένως. Ε΄) Ὁ Δικαστικὸς κλάδος θέλει ὀργανισθῆ ὁριστικῶς, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς πείρας, τὴν ὁποίαν θέλει χορηγήσει τὸ ἐνεστὼς προσωρινὸν σύστημα· θέλει δὲ ὀργανισθῆ ἐπίσης καὶ ἡ Δημόσιος δικαστικὴ Ὑπηρεσία, τῆς ὁποίας οἱ ὑπουργοὶ θέλουν εἶσθαι μεταθέσιμοι· οἱ δὲ δικασταὶ θέλουν διορίζεσθαι διὰ βίου. ΣΤ΄) Ἡ νομοτελεστικὴ δύναμις θέλει κατασταθῆ κατὰ τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ὑπηγόρευσε τὰς ἐν Τροιζῆνι πράξεις, μὲ ὅσας τροπολογίας οἱ Πληρεξούσιοι τοῦ Ἔθνους ἤθελον νομίσει ἀναγκαῖον νὰ παραδεχθῶσι, κατὰ συνέπειαν τῶν συμβιβασμῶν, οἱ ὁποῖοι θέλουν ἀναφέρεσθαι εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐν Λονδίνῳ Συνθήκης». (Πρβ. Λ. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος XI. 147 ἐπ, Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν IV. 351 ἐπ, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 42, Λ. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte. VI. 123 ff.).

Τῇ 6 Αὐγούστου 1829 ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις διέκοψε τὰς ἐργασίας αὐτῆς [37].

Τῇ 27 Σεπτεμβρίου 1831 ὁ Κυβερνήτης ἐφονεύθη ἐν Ναυπλίῳ [38]. Αὐθημερὸν συνῆλθεν ἡ Γερουσία, ἥτις διὰ Ψηφίσματος τῆς 27 Σεπτεμβρίου 1831 διώρισε τριμελῆ *Διοικητικὴν Ἐπιτροπήν*, ὅπως αὕτη ἀναλάβῃ προσωρινῶς τὰ χρέη τῆς Κυβερνήσεως [39].

---

[37] Ἡ ἐν Ἄργει Δ΄ Ἐθνικὴ Συνέλευσις διὰ Ψηφίσματος τῆς 2 Αὐγούστου 1829 ἀνέβαλε τὰς ἐργασίας αὐτῆς καὶ τῇ 6 Αὐγούστου 1829 ἔπαυσεν ἐργαζομένη, ὅπως ἐπαναλάβῃ τὰς ἐργασίας της συγκαλουμένη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ὅταν αὕτη ἀποπερατώσῃ τὰς πρὸς σύνταξιν τοῦ σχεδίου Θεμελιώδους Νόμου ἐργασίας της, ἢ ὅταν τοῦτο ἀπαιτήσωσι περιστάσεις σχετιζόμεναι πρὸς τὴν ἐν Λονδίνῳ Συνθήκην (πρβ. Α. Μάμουκα Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος XI. 111 ἐπ. 125 ἐπ. 197 ἐπ, Σ. Τρικούπη Ἱστορίαν IV. 354 ἐπ, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 43.).

[38] Πρβ. Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις I. 253 ἐπ, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 44, A. Fr v. Prokesch-Osten Geschichte II 434 ff. 454 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 274 ff.

[39] Τὸ Ψήφισμα τῆς Γερουσίας τῆς 27 Σεπτεμβρίου 1831, δι' οὗ συνέστη ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις, ἔχει ὡς ἑξῆς : «Ἡ Γερουσία τῆς Ἑλλάδος. Ἐπειδὴ κατὰ δυστυχίαν τῆς πατρίδος, ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννης Α. Καποδίστριας δὲν ὑπάρχει ἤδη. Ἐπειδὴ ἡ Γερουσία, ὡς σῶμα Κυβερνητικόν, χρεωστεῖ νὰ λάβῃ πρόνοιαν χωρὶς μικρᾶς ἀναβολῆς περὶ τῆς κοινῆς ἀσφαλείας καὶ ἡσυχίας, καὶ περὶ τῆς ἀντικαταστάσεως Κυβερνητικῆς Ἀρχῆς. Ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὸν § ΙΓ΄ τοῦ ὑπ' Ἀρ. Β΄ ψηφίσματος τῆς ἐν Ἄργει Δ΄ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, εἰς ἔκτακτον συνεδρίασιν παρόντων καὶ τῶν Γραμματέων τῆς Κυβερνήσεως. Ψηφίζει Α΄) Μία τριμελὴς Ἐπιτροπὴ θέλει ἀναλάβει τὰ χρέη τῆς Κυβερνήσεως προσωρινῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Διοικητικὴ Ἐπιτροπή*. Β΄) Μέλη αὐτῆς τῆς Ἐπιτροπῆς διορίζονται οἱ Κύριοι Αὐγουστῖνος Α. Καποδίστριας, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καὶ Ἰωάννης Κωλέττης. Γ΄) Ὁ Κύριος Αὐγουστῖνος Α. Καποδίστριας ὀνομάζεται Πρόεδρος αὐτῆς τῆς Ἐπιτροπῆς. Δ΄) Ἡ Γερουσία δι' ἐπίτηδες διορισθείσης Ἐπιτροπῆς θέλει καταγίνει εἰς τὴν ταχεῖαν σύνταξιν τῶν καθηκόντων αὐτῆς. Ἐν τοσούτῳ ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ ἀναλαμβάνει εὐθὺς τὰ ὑψηλὰ χρέη της, καὶ καταγίνεται εἰς τὴν ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν τῆς Ἐπικρατείας καὶ εἰς τὴν ταχεῖαν συγκάλεσιν τῆς Ἐθνικῆς

Τῇ 5 Δεκεμβρίου 1831 ἐγένετο ἐν Ἄργει ἔναρξις τῆς Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν κατέθηκε τὴν ἐξουσίαν ἡ **Διοικητικὴ Ἐπιτροπή** [40].

Συνελεύσεως» (πρβ. Γενικὴν Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος ἔτους Στ'. ἀριθμ. 75 τῆς 30 Σεπτεμβρίου 1831 σελ. 478, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 45 ἐπ.). Τὰ καθήκοντα τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς διέγραψεν ἡ Γερουσία διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 277 τῆς 20 Ὀκτωβρίου 1831 Ψηφίσματος αὐτῆς, κατὰ τὸ ὁποῖον: «Εἰς τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν ἐμπιστεύεται μέχρι τῆς συγκροτήσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἡ διοίκησις τοῦ Κράτους, καὶ ἡ φροντὶς πρὸ πάντων περὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ ἀσφαλείας καὶ ἡσυχίας, κατὰ τὰς βάσεις τῶν Ψηφισμάτων καὶ πράξεων τῆς ἐν Ἄργει Δ΄ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως· ἀλλὰ μὲ τὰς ἀκολούθους ἐξαιρέσεις .... Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ θέλει συμπράξει μετὰ τῆς Γερουσίας διὰ τὴν ἐκπεραίωσιν τῆς συντάξεως τοῦ σχεδίου θεμελιώδους νόμου τοῦ Κράτους μέχρι τῆς συγκροτήσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Τὰ μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ὀφείλουσι νὰ συνυπογράφωσι πάντα τὰ ἐκδιδόμενα παρ' αὐτῆς διατάγματα καὶ λοιπὰ ἔγγραφα, προσυπογραφομένου εἰς ταῦτα καὶ τοῦ Γραμματέως, εἰς τοῦ ὁποίου τὸν κλάδον ἀνήκουσιν τὸ διαφωνοῦν μέλος καταχωρεῖ ἠτιολογημένην τὴν γνώμην του εἰς τὰ πρακτικά, πλὴν ὑπογράφει. Τὰ μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς θέλουν ἀποδώσει εὐθύνας τῶν πράξεών των ἐνώπιον τῆς συγκροτηθησομένης Συνελεύσεως τοῦ Ἔθνους (πρβ. Γενικὴν Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1831 ἀριθ. 86—87. σελ. 545 ἐπ, ἔνθα εὑρίσκει τις τὸ Ψήφισμα τῆς Γερουσίας, L. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 460 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 281 ff.).

[40] Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ ἀπὸ 28 Σεπτεμβρίου 1831 ἐγγράφου αὐτῆς πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Ἐπικράτειαν Ἐκτάκτους Ἐπιτρόπους, Διοικητὰς καὶ Τοποτηρητὰς ἐπέστησε τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς «ἀποστολῆς τῶν Πληρεξουσίων, οἱ ὁποῖοι θέλουν σκεφθῆ καὶ λάβει τ' ἀναγκαῖα μέτρα, ὅσα δυνατά, διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἔθνους εἰς αὐτὴν τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῶν πραγμάτων μας» (πρβ. Γενικὴν Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1831 ἀριθ. 75. σελ. 479). Τῇ 5 Δεκεμβρίου 1831 ἐγένετο ἔναρξις τῆς ἐν Ἄργει Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Δ. Τσαμαδοῦ, τῇ δὲ 7 Δεκεμβρίου 1831 ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ κατέθηκε τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας τῆς Συνελεύσεως (πρβ. Γενικὴν Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1831. ἀριθ. 94. σελ. 597 ἐπ, καὶ τοῦ ἔτους 1832 ἀριθ.

Ἡ ἐν Ἄργει Ε' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις τῇ 8 Δεκεμβρίου 1831 διὰ Ψηφίσματος αὐτῆς ἐνεπιστεύθη τὴν νομοτελεστικὴν ἐξουσίαν τοῦ Κράτους εἰς τὸν Αὐγουστῖνον Α. Καποδίστριαν ὑπὸ τὸν τίτλον «*Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως*»[41]. Εἶτα μεταβᾶσα ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις εἰς Ναύπλιον ἕνεκα τῶν ἀρξαμένων ἐν Ἄργει τῇ 9 Δεκεμβρίου 1831 ταραχῶν ἐξηκολούθησεν ἐν Ναυπλίῳ τὰς συνεδριάσεις αὐτῆς καὶ ἐψήφισε τὸ Σύνταγμα τοῦ ἔτους 1832[42]. Ἀλλ' ὅμως

---

2. σελ. 9 ἐπ. 15, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 45 ἐπ., K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 310 ff.).

[41] Τὸ Ψήφισμα τῆς ἐν Ἄργει Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 8 Δεκεμβρίου 1831 ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ψηφίζει 1) Τὸ κατὰ τὴν εἰκοστὴν ἑβδόμην Σεπτεμβρίου 1831 ὑπ' ἀριθ. 258 Ψήφισμα τῆς Γερουσίας ἐγκρινόμενον καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ἐπικυροῦται. 2) Τὰ δύο μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς παύουν ἀπὸ τὴν σήμερον τῶν Κυβερνητικῶν χρεῶν των, *καὶ ἡ νομοτελεστικὴ ἐξουσία τοῦ Κράτους ἐμπιστεύεται εἰς μόνον* τὸν Πρόεδρον αὐτῆς τὸν Κύριον Α. Α. Καποδίστριαν ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως*». 3) Καθήκοντα αὐτοῦ εἶναι τὰ αὐτά, τὰ παρὰ τῆς Γερουσίας δοθέντα εἰς τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπήν. Κατ' αὐτὰ θέλει κυβερνᾷ, μέχρις ὅτου τὸ Σύνταγμα κανονίσῃ τὴν δύναμιν τῆς νομοτελεστικῆς ἐξουσίας» (πρβ. Γενικὴν Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1831 ἀριθ. 95. σελ. 605, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 45 ἐπ., A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II 468 ff., K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 317).

[42] Τὸ Ψήφισμα τῆς 8 Δεκεμβρίου 1831 τῆς ἐν Ἄργει Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, περὶ οὗ ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει ὁ λόγος, ἀπήρεσεν εἰς τοὺς ἀντιπολιτευομένους καὶ τῇ 9 Δεκεμβρίου 1831 ἤρξαντο ἐν Ἄργει ταραχαί, διαρκέσασαι μέχρι τῆς 11 Δεκεμβρίου 1831 καὶ ἀποδοθεῖσαι εἰς τὸν Ἰωάννην Κωλέττην, Θεόδωρον Γρίβαν, καὶ Πανοῦτσον Νοταρᾶν. Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, θεωρήσασα ἑαυτὴν ἕνεκα τούτου μὴ εὑρισκομένην ἐν ἀσφαλείᾳ, μετέβη εἰς Ναύπλιον, ἔνθα τῇ 15 Δεκεμβρίου 1831 ἐπανέλαβε τὰς συνεδριάσεις αὐτῆς (πρβ. Γενικὴν Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1831 σελ. 613 ἐπ., τοῦ ἔτους 1832 σελ. 16 ἐπ. 22. 27. 58 ἐπ., Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 46, A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 470 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 317 ff.). Κατὰ τὴν ἐν Ἄργει γενομένην συνεδρίασιν τῆς 8 Δεκεμβρίου 1831 τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀπεφασίσθη νὰ διορισθῇ ἡ ἐπὶ τῆς Ἀναθεωρήσεως τοῦ

πρὸ τῆς λήξεως τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς ἡ ἐν Ναυπλίῳ Ε' Ἐθνικὴ Συνέλευσις διὰ Ψηφίσματος ὑπ' ἀριθ. ΚΒ' τῆς 15 Μαρτίου 1831 κατέστησε Προσωρινὴν Κυβέρνησιν μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ ἀναμενομένου Βασιλέως, ἐμπιστευθεῖσα τὴν *Νομοτελεστικὴν ἐξουσίαν τοῦ Κράτους* προσωρινῶς εἰς τὸν Προέδρον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως Α. Α. Καποδίστριαν ὑπὸ

Συντάγματος Ἐπιτροπὴ καὶ νὰ ἐπιφορτισθῇ ἡ ἰδία, ὅπως ζητήσῃ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τὸ σχέδιον τῆς Γερουσίας καὶ ὅσας σημειώσεις περὶ τούτου κατέλιπεν ὁ ἀείμνηστος Κυβερνήτης, τῇ δὲ 15 Δεκεμβρίου 1831 ἐν Ναυπλίῳ ὥρισεν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τὴν ἐπὶ τῆς ἀναθεωρήσεως Ἐπιτροπὴν ἐννεαμελῆ, καὶ τέλος τῇ 16 Δεκεμβρίου 1831 ἐξελέγησαν παμψηφεὶ ὡς μέλη τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς οἱ ἑξῆς: Α. Μεταξᾶς, Δ. Περρούκας, Ν. Σπηλιάδης, Α. Παπαδόπωλος, Γ. Αἰνιάν, Κ. Ψωμάκης, Α. Τσακάλοφ, Γ. Γλαράκης, καὶ Ἰάκωβος Παξιμάδης (πρβ. Γενικὴν Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1832 σελ. 15. 22. 26, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 46 ἐπ.). Ἐπροτάθη ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει ἐπανειλημμένως νὰ ὁρισθῶσιν αἱ βάσεις, αἵτινες θὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Συντάγματος, ἀπεφασίσθη δὲ νὰ μὴ γίνῃ περὶ τούτου Ψήφισμα, ἀλλὰ νὰ γίνῃ πρᾶξις· τῇ δὲ 18 Δεκεμβρίου 1831 ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 11 πράξεως αὐτῆς ἐδέχθη τὴν πρότασιν καὶ ἀπεφάσισεν: «ὅτι αἱ ἀσφαλίζουσαι τὰ δίκαια τοῦ πολίτου ἀρχαὶ νὰ ἦναι αἱ βάσεις αἱ παραδεδεγμέναι ἀπὸ τὰς ἐν Ἐπιδαύρῳ, ἐν Ἄστρει, ἐν Τροιζῆνι καὶ ἐν Ἄργει Ἐθνικὰς Συνελεύσεις. Νὰ κανονισθῶσι δὲ ὁριστικῶς τὰ περὶ τῆς νομοτελεστικῆς ἐξουσίας, κατὰ τὰς μοναρχικὰς Συνταγματικὰς βάσεις, καὶ νὰ τροπολογηθῶσι τὰ τῆς νομοθετικῆς ὡς πρὸς τὸ μοναρχικὸν σύστημα, κατὰ τὰς ὁποίας ἔθεσε βάσεις ἡ ἐν Ἄργει Συνέλευσις διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Β' Ψηφίσματος. Νὰ λάβῃ ὡσαύτως ἡ Ἐπιτροπὴ ὑπ' ὄψιν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ σχεδίου τούτου τὰς ἀμοιβαίας διακοινώσεις τῶν Συμμάχων Αὐλῶν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, τὰς ὁποίας θέλει παρουσιάσει εἰς τὴν Συνέλευσιν ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Γραμματεύς· καὶ τὰς ἀναφερομένας εἰς αὐτὰς πράξεις τῆς Γερουσίας, τὰς παρατηρήσεις τῶν ἐπιτρόπων αὐτῆς περὶ τὴν σύνταξιν σχεδίου Συντάγματος, καὶ ὅσας σημειώσεις περὶ τούτου κατέλιπεν ὁ ἀείμνηστος Κυβερνήτης» (πρβ. Γενικὴν Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1832 σελ. 26. 27. 28, Γ. Φιλαρέτου σελ. 47). Τῇ 2 Ἰανουαρίου 1832 ἡ ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπὴ ἀνεκοίνωσε πρὸς τὴν ἐν Ναυπλίῳ Ε' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν,

τὸν τίτλον *Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος*, τὴ δὲ Νομοθετικὴν Ἐξουσίαν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν Γερουσίαν, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ εἰς αὐτὸν μόνον, *κατὰ μίμησιν* ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῶν διατάξεων, ἃς ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων ἐψήφισε τῇ 18 Ἰανουαρίου 1828 διὰ τὸ τότε Προσωρινὸν Πολίτευμα, ὅπερ ἐξετέθη ἀνωτέρω [48].

ὅτι ἐντὸς εἴκοσι πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης θέλει δυνηθῇ νὰ παρουσιάσῃ τὸ σχέδιον τοῦ Συντάγματος· κατὰ τὴν συνεδρίασιν δὲ τῆς 28 Ἰανουαρίου 1832 ὑπεβλήθη εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ὑπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ σχεδίου τοῦ Συντάγματος ἄρθρ. 1—51, καὶ ἀμέσως ἤρξατο ἐπ' αὐτοῦ ἡ συζήτησις, ἐξακολουθήσασα μέχρι τῆς ἐπιψηφίσεως αὐτοῦ. Τῇ 16 Μαρτίου 1832 ἐπεράτωσε τὰς ἑαυτῆς ἐργασίας ἡ ἐν Ναυπλίῳ Ε' Ἐθνικὴ Συνέλευσις καὶ τὴν ἑπομένην ἔληξαν αἱ συνεδριάσεις αὐτῆς (πρβ. Γενικὴν Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1832 σελ. 43. 113 ἐπ. 122. 129 ἐπ. 134 ἐπ.).

[43] Κατὰ τὸ Ψήφισμα ΚΒ' τῆς 15 Μαρτίου 1832 τῆς ἐν Ναυπλίῳ Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ὀργανοῦται ὡς ἑξῆς: «Α') Ἡ Νομοτελεστικὴ Ἐξουσία τοῦ Κράτους ἐμπιστεύεται προσωρινῶς εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως Κύριον Α. Α. Καποδίστριαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος*, ὅστις θέλει κυβερνήσει μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυριάρχου Ἡγεμόνος. Β') Ἡ Νομοθετικὴ Δύναμις θέλει ἐνεργεῖσθαι προσωρινῶς παρὰ μιᾶς Γερουσίας, συγκροτουμένης ἀπὸ 27 μέλη, καὶ τῆς Νομοτελεστικῆς Ἐξουσίας. Γ') Τὰ μέλη τῆς Γερουσίας, ἥτις θέλει διαδεχθῇ τὴν ἐνεστῶσαν, θέλουν ἐκλεχθῇ ἀναλόγως ἀπὸ τῶν Τμημάτων, τὰ μὲν 21 ἐξ ἑνὸς ὀνομαστικοῦ καταλόγου, τὸν ὁποῖον θέλει παρουσιάσει ἡ Συνέλευσις, τὰ δὲ λοιπὰ ὁ θέλει ἐκλέξει κατ' εὐθεῖαν ὁ Κυβερνήτης . . . Ε') Ἡ Νομοτελεστικὴ Ἐξουσία θέλει ἐνεργεῖ κατὰ τὰ ἄρθρα 222. 224. 225. 227—231. 233. 235 καὶ 245 τοῦ Συντάγματος, ἐκτελοῦσα τὰ Ψηφίσματα καὶ τοὺς παραδεχθέντας νόμους τοῦ ἔθνους· τὸ δὲ περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου ὁρίζον μέρος τοῦ Συντάγματος, καθὼς καὶ τὰ περὶ τοῦ δικανικοῦ, ἐννοοῦνται ἀπὸ τῆς σήμερον εἰς πλήρη ἐνέργειαν. Στ') Ὁ Κυβερνήτης θέλει ἐνεργεῖ τὴν Νομοθετικὴν Ἐξουσίαν μετὰ τῆς Γερουσίας, κοινοποιῶν εἰς αὐτὴν τὰ σχέδια τῶν Ψηφισμάτων, τὰ ὁποῖα ἡ χρεία ἤθελεν ἀπαιτήσει νὰ γείνωσιν· αὕτη δὲ γνωμοδοτεῖ περὶ τούτων. Ζ') Καθ' ἣν περίστασιν ἡ Γερουσία δὲν ἤθελεν εἶσθαι τῆς αὐτῆς γνώμης, ὁ Κυβερνήτης θέλει ἐνεργεῖ τὸ

Περὶ τοῦ Συντάγματος τῆς ἐν Ἄργει ἀρξαμένης καὶ ἐν Ναυπλίῳ περατωσάσης τὰς ἐργασίας αὐτῆς Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐπραγματεύθημεν ἀνωτέρω [44]. Τὸ Σύνταγμα τοῦτο διαιρεῖται εἰς ἑπτὰ κεφάλαια, ὑποδιαιρούμενα εἰς παραγράφους, ὑποδιαιρουμένας πάλιν καὶ ταύτας εἰς ἄρθρα, περιέχει δὲ πρὸς τούτοις *Προσθήκην καὶ τὰ Ἐπισυναπτόμενα εἰς τὸ Σύνταγμα* [45]. Ἐν τῷ Συντάγματι τούτῳ ἀναγνωρίζονται κατὰ

περὶ οὗ ὁ λόγος Ψήφισμα, ἀναλαμβάνων ὁ ἴδιος τὴν εὐθύνην. Ἐὰν δὲ ἀφορᾷ οἰκονομικὰ πράγματα, δὲν δύναται νὰ ἐνεργήσῃ τὸ Ψήφισμα χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τῆς Γερουσίας. Η') Τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος Ψηφίσματα θέλουν ἐνεργεῖσθαι προσωρινῶς, ἰσχὺν δὲ νόμου θέλουν ἔχει, ὅταν συζητηθῶσιν ἐν καιρῷ, καὶ παραδεχθῶσι καὶ παρὰ τῆς Βουλῆς. Θ') Ἐὰν συμπέσωσι σπουδαῖαι ἐξωτερικαὶ ὑποθέσεις, ἡ Κυβέρνησις θέλει λαμβάνει τὴν γνώμην τῆς Γερουσίας. Ι') Θέλει φροντίσει νὰ γείνωσι χωρὶς ἀναβολῆς αἱ προπαρασκευαστικαὶ πράξεις κατὰ τὰ ἄρθρα 240 καὶ 241 τοῦ Συντάγματος, νὰ ἐκλεχθῶσι καὶ συνέλθωσιν ἐγκαίρως οἱ ἀντιπρόσωποι τὴν α' Ἰουλίου . . . . ΙΓ') Ὁ Κυβερνήτης εἶναι ἀνεύθυνος, οἱ δὲ Ὑπουργοὶ Γραμματεῖς ὑπεύθυνοι διὰ τὰς δημοσίας πράξεις των, καὶ δίδουν λόγον ἐνώπιον τῆς Γερουσίας . . .» Τὸ ἄρθρον ΙΓ' περὶ τοῦ ἀνευθύνου τοῦ Κυβερνήτου προφανῶς εὑρίσκεται εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸ ἄρθρον Ζ', ὅπερ καθιεροῖ τὴν εὐθύνην τοῦ Κυβερνήτου (πρβ. Γενικὴν Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1832 σελ. 131 ἐπ, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 48).

[44] Πρβ. § 3. σημ. 142 τῆς παρούσης συγγραφῆς. Τὸ Σύνταγμα τοῦτο, φέρον τὸν τίτλον «Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος», ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Α. Μάμουκα ὑπὸ τὸν τίτλον «Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος Κατὰ τὴν Ε' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν» ἐν Ἀθήναις 1843.

[45] Τὸ Σύνταγμα τῆς Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως διαιρεῖται εἰς ἑπτὰ κεφάλαια, ὑποδιαιρούμενα εἰς παραγράφους, αἵτινες ὑποδιαιροῦνται πάλιν εἰς ἄρθρα, καὶ ἐν τέλει περιέχει *Προσθήκην* καὶ τὰ *Ἐπισυναπτόμενα εἰς τὸ Σύνταγμα*· σύγκειται δ' ἐν συνόλῳ ἐξ ἄρθρων 294, ἐν οἷς δὲν συμπεριλαμβάνονται τὰ Ἐπισυναπτόμενα εἰς τὸ Σύνταγμα. Τὸ πρῶτον κεφάλαιον περιλαμβάνει μίαν παράγραφον πραγματευομένην «περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας». Τὸ δεύτερον κεφάλαιον περιλαμβάνει τὸ «Δημόσιον ἢ κοινὸν δίκαιον τῶν Ἑλλήνων» καὶ διαιρεῖται εἰς τέσσαρας παραγράφους, τῶν ὁποίων ἡ πρώτη πραγματεύεται «περὶ θρησκείας», ἡ δευτέρα «περὶ Ἕλληνος καὶ πολίτου», ἡ τρίτη «περὶ πατριογραφήσεως καὶ πολιτογραφήσεως», καὶ ἡ τετάρτη «περὶ

πρῶτον αἱ ἑξῆς θεμελιώδεις ἀρχαί : ἀναγνωρίζονται τὸ ἄσυλον τῆς κατοικίας, ἀπαγορεύεται ἡ λογοκρισία, ἐξασφαλίζεται ἡ πνευματικὴ ἰδιοκτησία, περὶ τῶν ὁποίων δὲν προέβλεπον τὰ προηγούμενα Συντάγματα [46].

Ἡ ἐν Ἄργει τὸ πρῶτον ἐκραγεῖσα κατὰ Δεκέμβριον 1831 Ἐπανάστασις κατὰ τῆς Κυβερνήσεως κατέληξεν ἐν τέλει εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ι. Κωλέττη ἐπαναστατῶν καὶ ὑπεχρέωσε τὸν Α. Α. Καποδίστριαν νὰ καταθέσῃ τῇ 28 Μαρτίου 1832 τὴν ἐξουσίαν ἐν Ναυπλίῳ εἰς χεῖρας τῆς Γερουσίας καὶ ν' ἀπέλθῃ τῆς Ἑλλάδος [47]· μετὰ μακρὰς

χοινῶν δικαίων καὶ χρεῶν τῶν Ἑλλήνων». Τὸ τρίτον κεφάλαιον ἀπαρτίζεται ἐκ μιᾶς παραγράφου πραγματευομένης «περὶ συντάξεως τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας». Τὸ τέταρτον κεφάλαιον ὁμιλεῖ «περὶ τῶν ἐκλεγόντων καὶ ἐκλεγομένων» καὶ διαιρεῖται εἰς τέσσαρας παραγράφους, ὧν ἡ πρώτη πραγματεύεται «περὶ ἀρχῶν, ὑπουργημάτων καὶ ἀξιωμάτων», ἡ δευτέρα «περὶ ἐκλεγόντων, περὶ πρώτων ἐκλογέων», ἡ τρίτη «περὶ ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ Λαοῦ Α' περὶ δευτεροεκλογέων. Β' περὶ ἀντιπροσώπων», καὶ ἡ τετάρτη «περὶ ἐκλογῆς». Τὸ πέμπτον κεφάλαιον πραγματεύεται «περὶ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος» καὶ διαιρεῖται εἰς τέσσαρας παραγράφους, τῶν ὁποίων ἡ πρώτη πραγματεύεται «περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ Νομοθετικοῦ ἐν γένει», ἡ δευτέρα «περὶ τῆς Βουλῆς», ἡ τρίτη «περὶ Γερουσίας», καὶ ἡ τετάρτη «περὶ προτάσεως, συζητήσεως, κυρώσεως τῶν προβουλευμάτων, καὶ ἐπικυρώσεως τῶν νόμων». Τὸ ἕκτον κεφάλαιον πραγματεύεται «περὶ τοῦ Νομοτελεστικοῦ» καὶ διαιρεῖται εἰς τρεῖς παραγράφους, τῶν ὁποίων ἡ πρώτη πραγματεύεται «περὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἡγεμόνος», ἡ δευτέρα «περὶ Ὑπουργῶν Γραμματέων», καὶ ἡ τρίτη «περὶ ἐκτελέσεως τῆς εὐθύνης τῶν Ὑπουργῶν Γραμματέων καὶ τῶν λοιπῶν Ὑπαλλήλων». Τὸ ἕβδομον κεφάλαιον πραγματεύεται «περὶ τοῦ Δικαστικοῦ» καὶ διαιρεῖται εἰς δύο παραγράφους, τῶν ὁποίων ἡ πρώτη πραγματεύεται «περὶ Δικαστῶν», ἡ δὲ δευτέρα «περὶ Δικαστηρίων». Ἡ Προσθήκη περιλαμβάνει γενικὰς διατάξεις. Τέλος τὰ Ἐπισυναπτόμενα εἰς τὸ Σύνταγμα περιέχουσι τὸν «Ὅρκον τοῦ Ἕλληνος», τὸν «Ὅρκον τοῦ Πολίτου», τὸν «Ὅρκον τοῦ Ἀντιπροσώπου», καὶ τὸν «Ὅρκον τοῦ Γερουσιαστοῦ»· (πρβ. καὶ Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 47 ἐπ.).

[46] Πρβ. τοῦ Συντάγματος τῆς Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἄρθρα 46. 50. 100.

[47] Πρβ. Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 48 ἐπ, Frédéric Thiersch De

δὲ διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν διαμαχομένων πολιτικῶν κομμάτων, πρὸς συμβιβασμὸν τῶν ὁποίων ἐνεργὸν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ ἀρτίως ἐκ Μονάχου ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα καθηγητὴς Friedrich Thiersch (Εἰρηναῖος Θείρσιος), διὰ Ψηφίσματος τῆς Γερουσίας συνέστη ἑπταμελὴς «*Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος*», εἰς τὴν ὁποίαν ἀνετέθησαν τὰ καθήκοντα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἡγεμόνος, ἢ τοῦ Ἀντιπροσώπου αὐτοῦ, ἢ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως [48].

---

l'état actuel de la Grèce (Leipzig 1333) I. 107 suiv. 357 suiv, A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 479 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 353ff.).

[48] Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος συνέστη διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 330 Ψηφίσματος τῆς Γερουσίας, τοῦτο δὲ ἐπηκολούθησε τὸ ὑπ' ἀριθ. 337 τῆς 7 Ἀπριλίου 1832 Ψήφισμα τῆς Γερουσίας, διὰ τοῦ ὁποίου κανονίζονται τὰ καθήκοντα τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος ὡς ἑξῆς: «Α') Εἰς τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν ἐμπιστεύεται ἡ διοίκησις τοῦ κράτους μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἡγεμόνος Κυριάρχου ἢ τοῦ Ἀντιπροσώπου αὐτοῦ, ἢ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, καὶ ἡ φροντὶς πρὸ πάντων περὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ ἀσφαλείας καὶ ἡσυχίας, κατὰ τὰς βάσεις τῶν ψηφισμάτων καὶ πράξεων τῆς ἐν Ἄργει Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, καὶ τῶν ἐπὶ ταῦτα θεμελιωμένων ψηφισμάτων τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ μὲ τὰς ἀκολούθους ἐξαιρέσεις, φυλαττομένων ὁμοίως ἀκεραίων τῶν περὶ προσωπικῶν ἀσφαλειῶν τοῦ πολίτου κατὰ τὸ ἄρθρον 10 τῶν πρακτικῶν τῆς Ι' συνεδριάσεως τῆς Δ' ἐν Ἄργει Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Β') Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ ἔχει τὸ δικαίωμα, δυνάμει τῶν ἄρθρων γ' καὶ δ' τοῦ Β' Ψηφίσματος τῆς ἐν Ἄργει Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ τοῦ 13 παραγράφου τῶν πρακτικῶν τῆς ΙΓ' συνεδριάσεως τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως, νὰ ἀναπληρώσῃ ἅπαξ καὶ ἄνευ ἀναβολῆς τὰ ἐλλείποντα μέλη τῆς Γερουσίας εἰς συμπλήρωσιν τοῦ ὅλου τῶν μελῶν αὐτῆς ἀριθμοῦ κατὰ τὸ β' ἄρθρον τοῦ αὐτοῦ ψηφίσματος, προσκαλοῦσα καὶ τοὺς ἀπόντας Γερουσιαστὰς εἰς τὰ χρέη των. Γ') Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις θέλει συγκαλεσθῇ παρὰ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς κατὰ τὸ ιβ' ἄρθρον τοῦ αὐτοῦ Ψηφίσματος (β' τῆς ἐν Ἄργει Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως)· ἀλλ' οἱ περὶ τῶν ἐκλογῶν τύποι θέλουν διατάττεσθαι μὲ τὴν σύμπραξιν τῆς Γερουσίας. Δ') Τὰ μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ὀφείλουν νὰ παρευρίσκωνται καὶ νὰ συνυπογράφουν εἰς ὅλα τὰ ἐκδιδόμενα παρ' αὐτῆς

Κατὰ πρόσκλησιν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος συνῆλθεν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις εἰς Ἄργος τῇ 11 Ἰουνίου 1832, ἥτις ἔλαβε τὸν τίτλον «*Ἡ κατὰ συνέχειαν Δ' Ἐθνικὴ*

διατάγματα καὶ λοιπὰ ἔγγραφα, προσυπογραφομένου εἰς ταῦτα καὶ τοῦ Ὑπουργοῦ, εἰς τοῦ ὁποίου τὸν χλάδον ἀνήκουσιν. Ἐν ἀνάγκῃ δὲ ἀπουσίας τινὸς τῶν μελῶν αὐτῆς, τὰ πέντε παρόντα ἀπαρτίζουσι τὸν ἀπαιτούμενον ἀριθμόν. Ε') Αἱ ἀποφάσεις τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς γίνονται διὰ τῆς ψήφου τῶν πλειόνων· καὶ ὅταν ἓν μέλος αὐτῆς δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς γνώμης μὲ τὰ ἄλλα, καταχωρεῖ αἰτιολογημένην τὴν γνώμην του εἰς τὰ πρακτικά της, πλὴν ὑπογράφει. Ζ') Τὰ μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς θέλουν δώσει λόγον διὰ τὰς δημοσίας πράξεις των εἰς τὸν Ἡγεμόνα, ἢ εἰς τὸν Ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ, ἢ εἰς τὴν Συνέλευσιν· οἱ δὲ Ὑπουργοὶ εἶναι ὑπεύθυνοι διὰ τὰς δημοσίας πράξεις των, καὶ κατηγοροῦνται μὲν ἐνώπιον τῆς Γερουσίας διὰ προδοσίαν, κατάχρησιν δημοσίων χρημάτων καὶ δι' ὑπογραφὴν των εἰς δημόσιον ἔγγραφον ἀντιβαῖνον εἰς τὰς βάσεις τῶν ψηφισμάτων καὶ πράξεων τῆς Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ τῶν ἐπὶ ταῦτα θεμελιωμένων ψηφισμάτων τῆς Κυβερνήσεως καὶ εἰς τὰς ἐν τῷ παρόντι Ψηφίσματι ἐξαιρέσεις. Κρίνονται δὲ κατὰ τὰ ἄρθρα 131 καὶ 132 τοῦ πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζῆνος, συνισταμένης τῆς προεξεταστικῆς ἐπιτροπῆς ἀπὸ τρεῖς μόνον Γερουσιαστάς, καὶ ἐξελεγμένων τῶν κατηγορουμένων διὰ τῶν δύο τρίτων, καὶ μετὰ τὴν ἐξέλεγξιν ἐνεργεῖται ἡ ἐκ τοῦ ὑπουργήματός των ἔκπτωσις, ἡ δὲ περαιτέρω κατὰ νόμους ἀπαιτουμένη καταδίωξις καὶ ποινὴ ἐναπόκειται εἰς τὸν Ἡγεμόνα, ἢ τὸν Ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ, ἢ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν (πρβ. Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 10 Σεπτεμβρίου 1832 σελ. 227). Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος συνεκροτήθη ἐκ τῶν ἑξῆς μελῶν: Γεωργίου Κουντουριώτου, Δημητρίου Ὑψηλάντου, Ἀνδρέου Ζαΐμη, Ἀνδρέου Μεταξᾶ, Ἰωάννου Κωλέττη, Δημητρίου Πλαπούτα (Κολιοπούλου), καὶ Κωνσταντίνου Βότσαρη. Τῇ 14 Ἀπριλίου 1832 ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος ἐξέδωκε τὸν ἀκόλουθον κανονισμὸν τῶν ἐργασιῶν της: «Α') Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ προεδρεύεται κατὰ μῆνα ἐξ ἑνὸς τῶν μελῶν της. Β') Ὁ Πρόεδρος ἀνοίγει καὶ διαλύει τὰς συνεδριάσεις, συγκαλεῖ τὰ μέλη εἰς ἔκτακτον συνεδρίασιν, ὁσάκις αἱ περιστάσεις τὸ ὑπαγορεύσωσι. Γ') Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ συνεδριάζει δὶς τῆς ἡμέρας. . . Δ') Εἰς τὴν δευτέραν συνεδρίασιν συγκροτεῖται τὸ συμβούλιον τῶν Γραμματέων· εἰς αὐτὴν ἀναγινώσκονται καὶ ἀποφασίζονται αἱ ὑποθέσεις τῶν διαφόρων χλάδων κατὰ τάξιν· εἶναι δεκτοὶ καὶ εἰς τὴν πρώτην συνεδρίασιν οἱ Γραμματεῖς. . . Στ') Ὁ Γραμμα-

τῶν *Ἑλλήνων Συνέλευσις*» [49]. Ἡ Συνέλευσις αὕτη, τὸ μὲν ὅπως ἀποφύγῃ τοὺς ἐκ τῶν ἐμφυλίων διχονοιῶν κινδύνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἐξετίθετο συνεδριάζουσα ἐν Ἄργει, τὸ δὲ ὅπως ἐποπτεύῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἑλλάδος, μετέβη εἰς Ναύπλιον· μετ' ὀλίγας ὅμως ἡμέρας κατ' ἀπαίτησιν τῶν Ἀντιπρέσβεων τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας

τεὺς τῆς Ἐπικρατείας κρατεῖ συνοπτικὴν ἔκθεσιν τῶν καθημερινῶν πράξεων τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς· ἡ ἔκθεσις ὑπογράφεται ἀπὸ τὸ σῶμα. . .».—Πρῶτος ἤρξατο προεδρεύων τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος ὁ Γ. Κουντουριώτης· ἀνεγνωρίσθη δ' αὕτη καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Ναυπλίῳ Ἀντιπρέσβεων τῶν Συμμάχων Δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας (πρβ Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 18 Ἀπριλίου 1832. σελ. 2, καὶ τῆς 27 Ἀπριλίου 1832 σελ. 13, Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 49). Τὰς περιπετειώδεις διαπραγματεύσεις πρὸς συμβιβασμὸν τῶν διαμαχομένων μερῶν καὶ πρὸς συγχρότησιν τῆς Ἐπιτροπῆς περιγράφουσιν ὁ Fr. Thiersch De l'état actuel de la Grèce et des moyens d'arriver à sa Restauration. I. 107 suiv, ὁ A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 183 ff, καὶ ὁ K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 367 ff.).

[49] Τῇ 18 Ἀπριλίου 1832 ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος προσεκάλεσε τὸν λαὸν τῶν ἐπαρχιῶν ν' ἀποστείλῃ ὡς τάχιστα τοὺς πληρεξουσίους του εἰς Ἄργος, ὅπως ἀρχίσωσιν ἀμέσως αἱ ἐργασίαι τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως· τὴν πρόσκλησιν δὲ ταύτην ἐπανέλαβε καὶ τῇ 6 Μαΐου 1832 ἕνεκα τῆς μὴ ταχείας προσελεύσεως τῶν πληρεξουσίων. Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις συνῆλθεν εἰς Ἄργος τῇ 11 Ἰουνίου 1832 καὶ ἐξελέξατο προσωρινὸν πρόεδρον αὐτῆς τὸν Πανοῦτσον Νοταρᾶν (πρβ. Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 22 Ἀπριλίου 1832 σελ. 5, τῆς 7 Μαΐου 1832 σελ. 33, τῆς 11 Ἰουνίου 1832 σελ. 85, A Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 488 ff. VI. 303 ff. . Τὰ μεταξὺ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Γερουσίας διαμειφθέντα ἔγγραφα διὰ τὴν σύγκλησιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως πρβ. ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἐφημερίδι τῆς 10 Σεπτεμβρίου 1832 σελ. 227 ἐπ. Ἡ Συνέλευσις αὕτη, μὴ ἀναγνωρίζουσα τὴν νομιμότητα τῆς ἐν Ναυπλίῳ Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, περὶ τῆς ὁποίας ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, ἐθεώρησεν ἑαυτὴν ὡς συνέχειαν τῆς ἐν Ἄργει Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ἐτιτλοφορήθη ὡς «*Ἡ κατὰ συνέχειαν Δ' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις*». Περὶ τῆς Συνελεύσεως ταύτης πρβ. καὶ F. Thiersch De l'état actuel de la Grèce I. 13; suiv.

καὶ Ρωσσίας ἀνεχώρησεν ἐκ Ναυπλίου καὶ μετέβη εἰς Πρόνοιαν (προάστειον τοῦ Ναυπλίου), ἔνθα καὶ ἐξηκολούθησε τὰς ἑαυτῆς συνεδριάσεις[50].

Ἡ ἐν Προνοίᾳ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος[51]. ἡ πρὸς αὐτὴν ὅμως δυσμένεια τῶν Ἀντιπρέσβεων τῆς Συμμαχίας καὶ ἡ κατ' αὐτῆς συστηματικὴ

[50] Ἡ κατὰ συνέχειαν Δ' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις, ὅπως ἀποφύγῃ τοὺς ἐπαπειλοῦντας αὐτὴν ἐν Ἄργει κινδύνους ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων διχονοιῶν, καὶ ὅπως ἐποπτεύῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἐνέργειαν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Ναύπλιον, ὡς εἴρηται ἐν τῷ κειμένῳ, ἤρξατο δ' αὐτόθι ἐκ νέου τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς· ἀλλ' ὅμως οἱ ἐν Ναυπλίῳ Ἀντιπρέσβεις τῶν τριῶν Συμμάχων Δυνάμεων ἐθεώρησαν ἀσύμφορον τὴν συγχρότησιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, φοβούμενοι τὴν ὑφισταμένην διάστασιν τῶν κομμάτων, καὶ ἀπηγόρευσαν διὰ τοῦτο εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν νὰ ἐξακολουθήσῃ συνεδριάζουσα ἐν Ναυπλίῳ. Ἕνεκα τούτου ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ὥρισε τόπον τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς τὴν Πρόνοιαν (πρβ. Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 16 Ἰουλίου 1832 σελ. 145 ἐπ., ἔνθα εὑρίσκει τις καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν τριῶν ἐν Ναυπλίῳ συνεδριάσεων τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 9, 11 καὶ 13 Ἰουλίου 1832, F. Thiersch De l'état actuel de la Grèce I. 160 suiv, A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 492 ff. 497 ff., K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 392 ff. 394 ff.), ἔνθα καὶ ἐξηκολούθησε τὰς ἑαυτῆς συνεδριάσεις τῇ 14 Ἰουλίου 1832, ἐκλέξασα ὁριστικὸν πρόεδρον αὐτῆς τὸν Πανοῦτσον Νοταρᾶν (πρβ. Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 23 Ἰουλίου 1832 σελ. 149).

[51] Ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 16 Ἰουλίου 1832 τῆς ἐν Προνοίᾳ Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τοῦ Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ Γραμματεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως Σ. Τρικούπης μετὰ ἔκθεσιν τῶν περὶ τῆς Ἑλλάδος ἀποφασισθέντων ὑπὸ τῶν Δυνάμεων προσεκάλεσε τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ὅπως ὁμοφώνως ἐπικυρώσῃ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, εἰπών· «Ἀποδοχὴ λοιπόν, ἀδελφοί, ὁμόφωνος ἀποδοχὴ τῆς ἐκλογῆς, καὶ ταχεῖα πρόσκλησις τοῦ "Ἀναχτός μας» (πρβ. Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 23 Ἰουλίου 1832 σελ. 152 ἐπ., A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 498. VI. 304 ff). Ἡ ἐν Προνοίᾳ Ἐθνικὴ Συνέλευσις διὰ Ψηφίσματος ὑπ' ἀριθ. Β' τῆς 27 Ἰουλίου 1832 ἀνεγνώρισε καὶ ἐπεκύρωσεν ὁμοφώνως τὴν ἐκλογὴν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος. Τὸ Ψήφισμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

ἀντενέργεια ἐκ μέρους πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπήνεγκε τὴν βιαίαν διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, αἵτινες οὐδέποτε πλέον ἐπανελήφθησαν [52].

«Ἡ κατὰ συνέχειαν Δ' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις . . . ψηφίζει τὰ ἑξῆς· 1) Οἱ πληρεξούσιοι ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀναγνωρίζουσι καὶ ἐπικυροῦσι τὴν ἐκλογὴν τῆς Λ. Β. Υ. τοῦ δευτεροτόκου Βασιλόπαιδος τῆς Βαυαρίας Ὄθωνος, ἀναγορευομένου Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. . . » (πρβ. Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 30 Ἰουλίου 1832 σελ. 161, καὶ τῆς 3 Αὐγούστου 1832 σελ. 165, Γ. Α. Ράλλη: Ἑλληνικοὺς Κώδικας ἔκδ. Δ' τόμ. IV. σελ. 205 ἐπ., Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 49 ἐπ., Georg Ludw. von Maurer Interessante Neugriechische Urkunden, Gesetze und Verordnungen S. 182 ff., A. Fr. v Prokesch-Osten Geschichte II. 500. VI. 309 ff., K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 400). Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Ψηφίσματος τούτου ἡ Γερουσία διὰ τοῦ ἀπὸ 13)25 Ἀπριλίου 1832 ἐγγράφου της πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας ἐδήλωσεν, ὅτι *μετὰ ζωηρᾶς ἀγαλλιάσεως σύμπαν τὸ Ἔθνος ἀπεδέχθη* τὴν ἐκλογὴν τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Βασιλόπαιδος Ὄθωνος εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑλλάδος (πρβ. Γ. Α. Ράλλη Ἑλληνικοὺς Κώδικας IV. 182 ἐπ., Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 49).

[52] Ἡ ἐν Προνοίᾳ Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις καὶ ἡ Γερουσία ὑφίσταντο καὶ ἐλειτούργουν ταὐτοχρόνως, ἡ μὲν ἐν Προνοίᾳ, ἡ δ' ἐν Ναυπλίῳ, δύο σώματα ἀντίπαλα πρὸς ἄλληλα, τῶν ὁποίων ἑκάτερον ἠρνεῖτο τὴν νόμιμον ὕπαρξιν τοῦ ἑτέρου. Ἡ Γερουσία ἠρνεῖτο ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν νόμιμον συγχρότησιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἡ δ' ἐν Προνοίᾳ Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις διὰ Ψηφίσματος τῆς 27 Ἰουλίου 1832 κατήργησε τὴν Γερουσίαν. Τὸ Ψήφισμα ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἡ κατὰ συνέχειαν Δ' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. . . Ψηφίζει τὰ ἑξῆς: Ἄρθρον 1. Τὸ Συμβούλιον τῆς Γερουσίας παύει τῶν ἔργων του ἀπὸ τῆς σήμερον. 2) Ὁ Πρόεδρος καὶ ὁ Γραμματεὺς τῆς Γερουσίας θέλουν παραδώσει τὰ ἀρχεῖα καὶ τὴν σφραγῖδα τοῦ συμβουλίου τούτου εἰς τὴν Γραμματείαν τῆς Ἐπικρατείας ἀμέσως» (πρβ. Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 30 Ἰουλίου 1832 σελ. 162, καὶ τῆς 3 Αὐγούστου 1832 σελ. 165) Ἡ Γερουσία ἠρνεῖτο νὰ ὑπακούσῃ καὶ καταθέσῃ τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, μέχρις οὗ πρωΐαν τινὰ στρατιῶται σταλέντες ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον παρὰ τοῦ Προεδρείου τῆς Γερουσίας τὸ ἀρχεῖον καὶ τὴν σφραγῖδα (πρβ. περὶ τούτου τὰ λεχθέντα ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 28 Ἰουλίου 1832 ἐν τῇ

Ἐκλιπούσης τῆς ἐν Προνοίᾳ Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐπανέκτησε τὸ κῦρος αὐτῆς ἡ Γερουσία ἐν Ναυπλίῳ, ἥτις μετὰ

Ἐθνικῇ Ἐφημερίδι τῆς 6 Αὐγούστου 1832 σελ. 173, A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II 500). Ἀλλ' ὅμως, ὡς εἴρηται, οἱ Ἀντιπρέσβεις τῶν τριῶν Συμμάχων Δυνάμεων διέκειντο δυσμενῶς κατὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ἐπεθύμουν διὰ παντὸς τρόπου νὰ διατηρήσωσι τὸ κῦρος τῆς Γερουσίας· ἕνεκα δὲ τούτου μετὰ τὸ περὶ τῆς καταργήσεως τῆς Γερουσίας Ψήφισμα οἱ Ἀντιπρέσβεις τῆς Συμμαχίας ἀπηύθυναν Διακοίνωσιν πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Γραμματέα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ὑπὸ χρονολογίαν τῆς 29 Ἰουλίου (10 Αὐγούστου) 1832, ἀναγνωσθεῖσαν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 1 Αὐγούστου 1832. Ἐν τῇ Διακοινώσει ταύτῃ οἱ Ἀντιπρέσβεις, ἀφοῦ πρῶτον κατακρίνουσι τὴν Κυβέρνησιν, διότι παρὰ τὴν συμβουλὴν αὐτῶν ἐπετάχυνε τὴν σύγκλησιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, κοινοποιοῦσιν εἶτα εἰς αὐτὴν τὰς ἀποφάσεις τοῦ ἐν Λονδίνῳ Συμβουλίου τῆς Συμμαχίας, ληφθείσας πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος, αἵτινες ἦσαν αἱ ἑξῆς : «Α') Ὅτι ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις, ὁποία ὑπῆρχε, νὰ διατηρηθῇ καθ' ὅλην της τὴν ὁλομέλειαν μέχρι τῆς ἀφίξεως τῆς ἀντιβασιλείας. Β') ὅτι ἐν τοσούτῳ δὲν ἔπρεπε νὰ γένῃ καμμία πώλησις ἐθνικῶν γαιῶν, οὔτε κανένα μέτρον νὰ παραδεχθῇ, ρέπον εἰς τὸ νὰ προξενήσῃ εἰς τὸ νέον Κράτος οἰκονομικὰς ἀμηχανίας. καὶ Γ') ὅτι ἡ συζήτησις ἢ στερέωσις ἑνὸς συντάγματος ὁριστικοῦ, ἢ νόμων θεμελιωδῶν, δὲν ἠμποροῦσαν πλέον νὰ λάβουν χώραν χωρὶς τῆς συνδρομῆς τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, διότι τὸ τοιοῦτον ἤθελεν εἶσθαι εἰς φανερὰν ἀντίφασιν μὲ τὴν πρᾶξιν, διὰ τῆς ὁποίας τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐνεπιστεύθη εἰς τὰς τρεῖς Αὐλὰς τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἐκλέξωσι δι' αὐτὸ ἕνα Ἡγεμόνα». Κατακρίνουσα μετὰ τοῦτο ἡ Διακοίνωσις τὴν ἀντίθετον ἐνέργειαν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, προστίθησιν : «*Ἡ Συνέλευσις αὕτη ἁρπάζουσα τὴν συνταχτικὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν διαφιλονικεῖ τὸ ἔθνος, καὶ ἡ ὁποία δὲν δύναται πλέον σήμερον νὰ ὑπάρξῃ παρὰ διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας*, ἐκήρυξεν ὄχι μόνον τὴν ἀπόφασίν της νὰ βάλῃ τὰς βάσεις ὁριστικοῦ Συντάγματος τοῦ Κράτους, καὶ νὰ ἐνεργήσῃ τὰ περὶ τῆς διανομῆς τῶν ἐθνικῶν γαιῶν, ἀλλ' ἔδοσεν ἐσχάτως τὸ μέτρον τῶν σκοπῶν της καὶ τῶν τελευταίων σχεδίων της, *ψηφίζουσα τὴν καταργησιν τῆς Γερουσίας, σώματος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον μέρος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ὕπαρξις, ἐπισφραγισθεῖσα ἀπὸ τὸν καιρόν, εἶναι σήμερον ὑπὲρ ἄλλοτε ἀναγκαία*, διὰ νὰ σταματήσῃ τὸ ξεχείλημα τῶν παθῶν, καὶ νὰ φέρῃ τὴν ἕνωσιν

τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος ἔμελλε νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ἑλλάδα μέχρι τῆς ἀφίξεως τῆς Ἀντιβασιλείας.

καὶ τὴν συγχώνευσιν τῶν χομμάτων πρὶν τῆς ἀφίξεως τῆς ἀντιβασιλείας. Ἡ ἄνομος καὶ αὐθαίρετος αὕτη πρᾶξις εἰς τὴν ἀρχήν της, καὶ ἀντιπολιτικὴ εἰς τὰ ἀποτελέσματά της, θέλει φέρει ἐξ ἀνάγκης καὶ ἄλλας παρομοίως ἀσυμβιβάστους μὲ ὅσα ἀπεφασίσθησαν διὰ τὴν μέλλουσαν τύχην τῆς Ἑλλάδος. Σᾶς παρακαλοῦμεν, Κύριε, νὰ γνωστοποιήσετε εἰς ὅποιον ἀνήκει τὸ περιεχόμενον τῆς παρούσης μας, *καὶ νὰ διατρανώσετε ὅτι ἀπαιτοῦμεν τὴν αὐστηρὰν διατήρησίν του, καὶ ὅτι θέλομεν ὑποστηρίξει τὸ ἀπαραβίαστον τῶν ἐν αὐτῇ διὰ τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν μας·* ὅτι κατὰ συνέπειαν διαμαρτυρούμεθα ἐναντίον πάσης παραβάσεως γενομένης, ἢ δυναμένης νὰ γένῃ ἀκολούθως, *καὶ τέλος πάντων δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὡς προσωρινὴν Κυβέρνησιν παρὰ ἐκείνην, ἡ ὁποία εὑρέθη συστημένη πρὶν τῆς συγκαλέσεως τῆς ἐν Προνοίᾳ Συνελεύσεως,* ἐξαιρουμένων τῶν τροποποιήσεων, τὰς ὁποίας ἀπρονόητοι καὶ κατεπείγουσαι περιστάσεις *δύνανται νὰ ὑποχρεώσωσι τὴν Γερουσίαν νὰ κάμῃ* κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 7 Μαρτίου, καὶ ἕως οὗ φθάσῃ ἡ ἀντιβασιλεία» (πρβ. Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 17 Αὐγούστου 1832 σελ. 185 ἐπ, καὶ τῆς 24 Αὐγούστου 1832 σελ. 197). Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις διώρισεν αὐθημερὸν πενταμελῆ Ἐπιτροπὴν διὰ τὸ σχέδιον τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὴν εἰρημένην διακοίνωσιν, ἡ δὲ γενομένη ἀπάντησις ὑπὸ χρονολογίαν 5 Αὐγούστου 1832 μεταξὺ ἄλλων ἐμπεριέχει τὰ ἑξῆς ἀξιοσημείωτα μέρη: «Ἡ Συνέλευσις προχηρύξασα ὅτι θέλει ἀσχοληθῇ εἰς τὰ περὶ τοῦ Συντάγματος, δὲν ἐννόησε ποτὲ ὅτι θέλει βάλει ὁριστικῶς εἰς ἐνέργειαν αὐτό, ἄνευ καὶ τῆς ἀνηκούσης συνδρομῆς τοῦ Βασιλέως ἡμῶν ἢ τῆς ἀντιπροσωπευούσης αὐτὸν Ἐπιτροπῆς μετὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔλευσίν των· ἀλλ' ἐνόμισε καὶ νομίζει χρέος της νὰ προετοιμάσῃ τὸ μέγα τοῦτο ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶναι τοσοῦτον ἀναγκαῖον διὰ τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τοῦ ἄρχοντος καὶ τῶν ἀρχομένων... Τὴν Γερουσίαν ἔπαυσεν ὁ νόμος αὐτός. Τὸ Β΄ Ψήφισμα τῆς ἐν Ἄργει Δ΄ Συνελεύσεως, τὸ ὁποῖον κατέστησε τὴν Γερουσίαν, εἶναι ἁπλοῦν συμπλήρωμα τῆς ἀπὸ 18 Ἰανουαρίου 1828 πράξεως τοῦ βουλευτικοῦ σώματος, τὴν ὁποίαν ἐπικυρώνει ῥητῶς εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον του. Τὸ συμπληρωτικὸν τοῦτο ψήφισμα φέρει ὅτι, ὅσα αὐτὸ δὲν τροπολογεῖ, κανονίζονται ἀπὸ τὴν πρᾶξιν ἐκείνην τῆς βουλῆς. Καὶ ἐπειδὴ περὶ τῆς διαρκείας τῆς Γερουσίας δὲν ἀναφέρει τίποτε, ἡ δὲ ῥηθεῖσα πρᾶξις τοῦ βουλευτικοῦ σώματος δὲν παρατείνει τὸ τῆς Κυβερνήσεως συμβούλιον εἰμὴ μέχρι τῆς συγχροτήσεως τῆς Συνελεύσεως, γίνεται

Ἀλλ' ὅμως ἐκτὸς τοῦ Ναυπλίου ἐξηκολούθει ὁ ἐμφύλιος πόλεμος εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς Πελοποννήσου, καὶ διὰ τοῦτο

φανερὸν ὅτι ὁ νόμος εἶχε παύσει τὴν Γερουσίαν ἀπὸ τὴν 14 τοῦ παρελθόντος μηνός, ὅτε ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι τῆς Συνελεύσεως. Καὶ ὁ Κυβερνήτης ἀνοίγων κατὰ τὴν 11 Ἰουλίου 1829 τὴν ἐν Ἄργει Συνέλευσιν ἐχήρυξεν εἰς τὸν λόγον του, ὅτι ὅλαι αἱ Ἀρχαί, ὅσας ἡ Συνέλευσις ἐκείνη ἔμελλε νὰ ψηφίσῃ, δὲν ἔπρεπε νὰ διαρκέσουν εἰμὴ μόνον μέχρι τῆς συγκαλέσεως τῆς παρούσης Συνελεύσεως. Ἡ Συνέλευσις μάλιστα σκοπὸν ἔχει ν' ἀντικαταστήσῃ εἰς τόπον τοῦ συμβουλίου τούτου, σῶμα ἀληθῶς συντελεστικὸν εἰς τὰ γενικὰ συμφέροντα καὶ εἰς τὴν κοινὴν ἕνωσιν. . . Περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς Συνελεύσεως, ὡς συνταχτικῆς συνόδου, πῶς εἰμπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ παραμικρὰ ἀμφιβολία; καὶ τὸ κοινὸν δίκαιον, καὶ ὅλα τὰ προδιατρέξαντα εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὸ ἐπικυροῦν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν· καὶ ὁ Κυβερνήτης αὐτὸς ἐγνώρισε πάντοτε τὴν κυριαρχικὴν τῆς Συνελεύσεως δύναμιν. Εἶναι ἀναντίῤῥητον, ὅτι μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Βασιλέως ἡ δύναμις αὕτη τροπολογεῖται δι' ὅσα ἀφορᾷ τοὺς θεμελιώδεις νόμους, διὰ τὸ κῦρος τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖται, ὡς προεῤῥέθη, καὶ ἡ ἀνήκουσα συνδρομὴ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας μετὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔλευσίν της. Ἀλλ' εἶναι καὶ δίκαιον, καὶ χρέος τῆς Συνελεύσεως νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν προσωρινὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Βασιλέως ἢ τῶν Ἐπιτρόπων του. Ποτὲ ἡ Γερουσία δὲν εἶχε καταστατικὴν δύναμιν· ἂν τὸ ὄνομά της φαίνεται ὅτι τὴν δίδει βουλευτικὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ τὸ Β' ψήφισμα τῆς ἐν Ἄργει Δ' Συνελεύσεως τὸ καταστατικὸν αὐτῆς δὲν τὴν ἀπονέμει εἰμὴ συμβουλευτικὴν ψῆφον· καὶ ἡ Κυβέρνησις ἐδύνατο νὰ δεχθῇ ἢ νὰ ἀποῤῥίψῃ τὴν γνώμην της κατ' ἀρέσκειαν. Τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ὁ νόμος ὥρισε δι' αὐτήν, ἀποδεικνύουν φανερά, ὅτι ἦτο *ψιλὸν συμβούλιον ἐπικρατείας*. Ἂν ἀξιολύπητος ἀνάγκη περιστάσεων τὴν ἔκαμεν ἐκτάκτως νὰ λάβῃ παρὰ νόμον μίαν στιγμὴν ἔργα, τὰ ὁποῖα δὲν ἀνήκουν εἰς αὐτήν, ἡ ἀνάγκη ἐκείνη παρῆλθε, καὶ ἡ Συνέλευσις συγκροτηθεῖσα ἀνέλαβε τὴν οἰκείαν εἰς αὐτὴν καταστατικὴν δύναμιν. Οἱ Πληρεξούσιοι Ἀντιπρόσωποι αἰσθάνονται βαθέως ὅ,τι ὀφείλουν πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς Ὑψηλῆς Συμμαχίας καὶ πρὸς τὰς συμβουλὰς τῶν Ἀντιπροσώπων της. Αἱ πράξεις θέλουν ἀποδείξει πόσον σέβονται ἐκείνας, καὶ πόσον ἐκτιμοῦν ταύτας. *Ἀλλ' ὄχι ὀλιγώτερον αἰσθάνονται καὶ τὰ ὁποῖα ἐπεφορτίσθησαν παρὰ τῶν λαῶν ὑψηλὰ τῆς ἀντιπροσωπείας χρέη, οὐδὲ τολμοῦν νὰ καταστήσουν ἑαυτοὺς ὑπευθύνους μὴ ἐκπληροῦντες αὐτά*» (πρβ. Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 17 Αὐγούστου 1832 σελ. 186 ἐπ.). Ἡ ἀπάν-

ἡ ἰσχὺς τῆς ἐν Ναυπλίῳ Κυβερνήσεως δὲν ἐξετείνετο πέραν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πό-

---

τησις αὕτη, ἀπευθυνθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως πρὸς τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἀπεστάλη ὑπὸ ταύτης πρὸς τοὺς Ἀντιπρέσβεις τῆς Συμμαχίας (πρβ. τὸ ἀπὸ 11 Αὐγούστου 1832 ἔγγραφον τοῦ Γ. Κουντουριώτου μέλους τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τὸν Γραμματέα τῶν Ἐξωτερικῶν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἐφημερίδι τῆς 7 Σεπτεμβρίου 1832 σελ. 222, καὶ τὴν Διακήρυξιν τοῦ Προέδρου καὶ 62 μελῶν τῆς ἐν Προνοίᾳ Συνελεύσεως πρὸς τὸ Πανελλήνιον τῆς 22 Αὐγούστου 1832 ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἐφημερίδι τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1832 σελ. 217 ἐπ.). Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει ὑπῆρξεν Ἀντιπολίτευσις ἀντιλέγουσα εἰς τὴν τοιαύτην ἀπάντησιν τῆς Συνελεύσεως καὶ ἀπαιτοῦσα ὑπακοὴν εἰς τὴν Διακοίνωσιν τῶν Ἀντιπρέσβεων τῆς Συμμαχίας. Οἱ πληρεξούσιοι Σ. Τρικούπης, Λ. Λόντος, Α. Μαυροκορδάτος, Κ. Ζωγράφος, Χ. Κλονάρης, Χ. Παπαπολίτης, Κ. Χαλκιώτης, Στ. Στάϊκος, Γ. Λέλης, Χ. Βλάσης, Γιαν. Στάϊκος, Ν. Καλογερόπουλος, Κανελέτιος, Β. Μπουντούρης, Τ. Μαγκίνας, Α. Μιαούλης, Ε. Ξένος, Ν. Γκίκας καὶ Γ. Τρομάρας τῇ 10 Αὐγούστου 1832 ἐπαρουσίασαν καὶ ἀνέγνωσαν εἰς τὴν Συνέλευσιν ἔγγραφον διαμαρτύρησιν κατὰ τῆς ἀπαντήσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ μεταξὺ ἄλλων συμβουλεύουσι καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἡ Συνέλευσις νὰ ἐξηγηθῇ θετικῶς περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς συνδρομῆς τοῦ Βασιλέως εἰς τὴν νομοθεσίαν ἐν γένει καὶ εἰς αὐτὸ τὸ Σύνταγμα· νὰ ἐπικυρώσῃ διὰ ψηφίσματος τὴν ἐνεστῶσαν Κυβέρνησιν μέχρι τῆς ἀφίξεως τῆς Ἀντιβασιλείας· νὰ μορφώσῃ τὴν Γερουσίαν κατὰ τὸ 6' ψήφισμα τῆς ἐν Ἄργει Συνελεύσεως, προσδιορίζουσα τὴν διάρκειαν αὐτῆς μέχρι τῆς ἀφίξεως τῆς Ἀντιβασιλείας» (πρβ. Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 24 Αὐγούστου 1832 σελ. 198 ἐπ.). Ἡ ἐχθρικὴ αὕτη στάσις πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τῶν ἐν αὐτῇ μειοψηφούντων πολιτικῶν ἀνδρῶν μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς ἀπὸ 28 Σεπτεμβρίου 1832 ἐπιστολῆς τοῦ Α. Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς ἐν Προνοίᾳ Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Π. Νοταρᾶν, διαμαρτυρομένου, διότι φέρεται ἡ ὑπογραφή του εἰς προκηρύξεις καὶ ψηφίσματα τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, τὰ ὁποῖα αὐτὸς δὲν ὑπέγραψεν (πρβ. Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 28 Σεπτεμβρίου 1832 σελ. 246). Ἂν καὶ ὑπὸ τοιαύτας δυσμενεῖς περιστάσεις διετέλει ἡ ἐν Προνοίᾳ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἐξηκολούθησεν οὐχ ἧττον αὕτη τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἑαυτῆς προγράμματος (πρβ. τὴν Προκήρυξιν τῆς ἐν Προνοίᾳ κατὰ συνέχειαν Δ' Ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως τῆς 20

λεως τοῦ Ναυπλίου ἐξηκολούθει ἐν τῇ Διοικητικῇ Ἐπιτροπῇ τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐπικρατῇ ὁ ἀνταγωνισμός, αἱ σχέσεις δὲ

Ἰουλίου 1832 ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἐφημερίδι τῆς 23 Ἰουλίου 1832 σελ. 149, καὶ τῆς 30 Ἰουλίου 1832 σελ. 162). Τῇ 30 Ἰουλίου 1832 ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐξελέξατο τὴν ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπήν, ἣν ἀπετέλεσαν τὰ ἑξῆς 17 μέλη: Ἐμ. Ἀντωνιάδης, Σ. Βαλέτας, Λ. Μοναρχίδης, Γ. Καρακατζάνης, Δ. Κριεζῆς, Φ. Μαῦρος, Χ. Κλονάρης, Γ. Λέλης, Ν. Καλογερόπουλος, Ν. Παπαλεξόπουλος, Κ. Ζωγράφος, Λ. Μαυροκορδάτος, Λ. Πολυζωΐδης, Δ. Μανσόλας, Ἐμμ Μελετόπουλος, Α. Δηλιγιάννης καὶ Μ. Τροχάνης (πρβ. Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 13 Λὐγούστου 1832 σελ. 177 ἐπ.)· τῇ δὲ 10 Λὐγούστου 1832 συνεδριάσασα αὕτη ἐπὶ 8 συνεχεῖς ὥρας ἀπεφάσισε τὰ ἑξῆς: «Τὴν σύστασιν μιᾶς ἑπταμελοῦς διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, τὴν ἐκλογὴν τῶν μελῶν αὐτῆς μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῆς ἀντιβασιλείας, καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς Γερουσίας διά τινος βουλευτικῆς ἐπιτροπῆς ἐκ τοῦ σώματος τῶν Πληρεξουσίων, διωρισμένης νὰ διαρκέσῃ ἕως ὅτου αἱ ἐπαρχίαι ἀποστείλωσι τοὺς κατὰ τὸν 17 περὶ ἐκλογῆς νόμον ἐκλεχθησομένους ἀντιπροσώπους. Τὸ δὲ τῆς Τροιζῆνος Σύνταγμα τροπολογούμενον καταλλήλως ἐνεκρίθη νὰ ἔχῃ κῦρος ἄχρις ὅτου φθάσῃ εὐτυχῶς εἰς Ἑλλάδα ἡ περιμενομένη νέα Ἀρχή, ὅτε ἀναγκαίως θέλει πραγματοποιηθῇ τὸ σταθερὸν μοναρχικὸν σύνταγμα» (πρβ. τὴν προμνημονευθεῖσαν Διακήρυξιν τοῦ Προέδρου καὶ 62 μελῶν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως πρὸς τὸ Πανελλήνιον τῆς 22 Αὐγούστου 1832 ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἐφημερίδι τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1832 σελ. 217 ἐπ.). Εἶχε διαλυθῇ ἡ συνεδρίασις τῆς Συνελεύσεως καὶ οἱ Πληρεξούσιοι ἤρχισαν νὰ ἐξέρχωνται, ὅτε ἀπόσπασμα στρατιωτῶν λειποτακτησάντων ἐκ τοῦ ὑπὸ τὸν Ἀρχηγὸν Νικόλαον Κριεζώτην στρατιωτικοῦ σώματος. συμπραττόντων καὶ τῶν ὑπὸ τὸν Ν. Ζέρβαν στρατιωτῶν, τῶν ἀποτελούντων τὴν φρουρὰν τῆς Συνελεύσεως, εἰσέβαλον εἰς τὴν Συνέλευσιν, διεσκόρπισαν δι' ἀπειλῶν τὰ μέλη τῆς Συνελεύσεως καὶ ἀπήγαγον αἰχμαλώτους τὸν Πρόεδρον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Πανοῦτσον Νοταρᾶν καὶ τοὺς πληρεξουσίους Α. Δηλιγιάννην, Α. Φωτίλαν, Ι. Χ. Πέτρου, Γ. Δαρειώτην, Σ. Σπηλιωτόπουλον, Ν. Μπότασην, Δ. Μελετόπουλον καὶ Δ. Κριεζῆν, οὓς ἀπέλυσαν μετὰ ταῦτα λαβόντες λύτρα. Τὸ πραξικόπημα τοῦτο ἀπεδόθη εἰς προμεμελετημένην πολιτικὴν σκευωρίαν. σκοποῦσαν τὴν διάλυσιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Ἐν τῇ Διακηρύξει, ἧς ἐμνήσθημεν ἀρτίως, ῥητῶς λέγεται τοῦτο: «Οἱ στρατιῶται, καὶ στρατιῶται μιγάδες, μηδεμίαν τάξιν γνωρίζοντες, εἶναι μηχαναὶ

τοῦ σώματος τούτου πρὸς τὴν Γερουσίαν ὁσημέραι ἐντεινόμεναι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κατέληξαν εἰς ἐντελῆ ρῆξιν, καὶ ἡ Ἑλλάς, πλέουσα ἐν τῷ πελάγει τῆς ἀναρχίας, ἀνέμενεν ἀνυπομόνως τὴν ἄφιξιν τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Ἀντιβασιλείας

ἁπλαῖ, ὄργανα ὑλικά, οὐδὲ κινοῦνται εἰμὴ ἀλλαχόθεν. . . Πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ διδόμενα μολοντοῦτο, τὰ ὁποῖα ὁ καιρὸς θέλει διευκρινίσει, μαρτυροῦν ὅτι τὸ γεγονὸς ἦτο προμεμελετημένη καταχθόνιος σκευωρία, σκοπὸν κύριον ἔχουσα τὴν διάλυσιν τῆς Συνελεύσεως» (πρβ. Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1832 σελ. 220, καὶ τῆς 17 Αὐγούστου 1832, Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ ΙΧ. Γ′ 762, ΙΧ. Δ′ 35. ἀγορεύσεις Δ. Δημητρακάκη). Ἕνεκα τῶν προεκτεθέντων αἰτίων ἡ ἐν Προνοίᾳ Δ′ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἠναγκάσθη ν' ἀναβάλῃ τὰς ἐργασίας αὐτῆς μέχρι «τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐλεύσεως τῆς νέας Ἀρχῆς» (πρβ. τὴν περὶ τούτου Διακήρυξιν τοῦ Προέδρου τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 20 Αὐγούστου 1832 ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἐφημερίδι τῆς 31 Αὐγούστου 1832 σελ. 209). Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις αὕτη δὲν ἐπανῆλθε πλέον μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Βασιλέως, καὶ μετ' αὐτῆς δὲν ἐπανῆλθε πλέον καὶ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, ὅπερ ἐκυρίευεν ἐν τῷ πολιτικῷ προγράμματι τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος, ἀπεκατεστάθη δὲ πάλιν διὰ μιᾶς νέας ἀναιμάκτου πλέον Ἐπαναστάσεως ἐν ἔτει 1843, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Πρὶν ἢ δώσω πέρας εἰς τὰ περὶ τῆς ἐν Προνοίᾳ Δ′ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ὀφείλω νὰ σημειώσω, ὅτι αὕτη ἀμετάτρεπτον εἶχε σκοπὸν ν' ἀκυρώσῃ πάσας τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Ναυπλίῳ Ε′ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἣν ἐθεώρει παράνομον· πρὸς τοῦτο δὲ ὑπεβλήθη πρότασις κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 27 Ἰουλίου 1832, κατὰ δὲ τὴν συνεδρίασιν τῆς 28 Ἰουλίου 1832 ἀπεφασίσθη ἡ ἀκύρωσις τῶν Πρακτικῶν τῆς ἐν Ναυπλίῳ Ε′ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἥτις χαρακτηρίζεται ὡς «παρανόμως συγκροτηθεῖσα εἰς Ναύπλιον μερικὴ συνάθροισις, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ε′ Ἐθνικὴ Συνέλευσις», ἀνεβλήθη ὅμως ἡ σύνταξις τοῦ Ψηφίσματος τῆς ἀκυρώσεως μέχρι τῆς παρουσιάσεως τῆς ἐκθέσεως τοῦ Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας περὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ Κράτους, καὶ τέλος αἱ τελευταῖαι συζητήσεις τῆς τελευταίας συνεδριάσεως τῆς Συνελεύσεως ἀφιερώθησαν εἰς τὴν συζήτησιν καὶ ἀπόφασιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς προτάσεως (πρβ. Ἐθνικὴν Ἐφημερίδα τῆς 3 Αὐγούστου 1832 σελ. 165 ἐπ., τῆς 6 Αὐγούστου 1832 σελ. 173, καὶ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1832 σελ. 217 ἐπ.). Περὶ τῆς ἐν Προνοίᾳ Δ′ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως πρβ. καὶ Γ. Φιλαρέτου Σύνταγμα 49 ἐπ., F. Thiersch De l' état actuel de la Grèce I. 161 suiv. 407 suiv, A. Fr. v. Pro-

μέχρι τῆς 18 Ἰανουαρίου 1833, ὅτε ἀνέτειλε διὰ τοὺς Ἕλληνας ἡ προσδοκωμένη εὐτυχὴς ἡμέρα, καθ' ἣν εἶδον οὗτοι ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν τὸν Βασιλέα, ἐπανερχομένην δὲ τὴν εὐνομίαν καὶ τὴν τάξιν [53].

---

kesch-Osten Geschichte II. 500 ff. 504 ff., K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 402, ff., 404 ff.

[53] Μετὰ τὴν εἰς Βαυαρίαν ἀναχώρησιν τῶν δύο μελῶν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος, Πλαπούτα καὶ Βότσαρη, ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ ἔμεινε τετραμελής, διῃρημένη εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα, μὴ δυνάμενα νὰ ἔλθωσιν εἰς συνεννόησιν (περὶ τῆς ἐν τῇ Διοικητικῇ Ἐπιτροπῇ ἐπικρατούσης διαφωνίας καὶ δυσπιστίας παρέχουσιν εἰκόνα τινὰ τὰ μεταξὺ αὐτῶν ἀνταλλαγέντα ἔγγραφα τῆς 25 καὶ 26 Αὐγούστου 1832 ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἐφημερίδι τῆς 7 Σεπτεμβρίου 1832 σελ. 222 ἐπ.)· ἀποσυρθέντος δὲ καὶ ἑτέρου μέλους αὐτῆς τοῦ Κουντουριώτου εἰς Ὕδραν, παρέμεινεν αὕτη τριμελής, συγκειμένη ἐκ τοῦ Κωλέττη, Μεταξᾶ καὶ Ζαΐμη. Ἡ ἀπόφασις τῆς ἐν Προνοίᾳ Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως περὶ καταργήσεως τῆς Γερουσίας ἐτέθη ἐκποδών. Τῇ 21 Σεπτεμβρίου (3 Ὀκτωβρίου) 1832 ἡ Γερουσία διὰ Ψηφίσματός της περιέβαλε τὰ τρία μέλη μὲ τὴν δύναμιν τῶν ἑπτά, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑπεροχὴν τῶν δύο Ζαΐμη καὶ Μεταξᾶ κατὰ τοῦ Κωλέττη. Ἕνεκα τούτου ἔλαβον χώραν ταραχαὶ καὶ βιαιοπραγίαι τῶν Γάλλων στρατιωτῶν, οἵτινες κατὰ τὸν Ὀκτώβριον 1832 καὶ αὐτὸν τὸν Πρόεδρον τῆς Γερουσίας ἐφυλάκισαν ἐπί τινας ὥρας δι' ἀσήμαντον αἰτίαν. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ὡς ἐκ τῶν ἀναφυεισῶν διαφωνιῶν τῆς Γερουσίας πρὸς τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἑλλάδος οἱ Γερουσιασταὶ Δ. Περρούκας, Λ. Σ. Χαραλάμπης, Γ. Αἰνιάν, Ἰω. Γενοβέλης, Μ. Μαυρομμάτης, Ἰωάννης Καράπαυλος καὶ Γ. Μ. Ἀντωνόπουλος τῇ προτροπῇ καὶ συνδρομῇ τῶν ἐν Ναυπλίῳ πρακτόρων τῆς Ῥωσσίας ἀνεχώρησαν λάθρα τὴν νύκτα τῆς 8 Νοεμβρίου 1832 εἰς Ἄστρος, ἔνθα εἶχεν ἔλθει καὶ ὁ Ἀρχηγὸς Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ἐξηκολούθησαν δ' ἐν Ἄστρει τὸν κατὰ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος πόλεμον. Ἐνῷ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐταξείδευεν ἐρχόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ Γερουσία ἐν Ἄστρει διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 391 τῆς 21 Νοεμβρίου 1832 Ψηφίσματός της (πρβ. τὴν τότε δημοσιευομένην ἐφημερίδα «Καθρέπτης» ἐν τοῖς ἀριθμοῖς 20 καὶ 21, ἔνθα ἐδημοσιεύθη τὸ Ψήφισμα τῆς Γερουσίας) ἐκήρυσσε παράνομον ὁλόκληρον τὴν ἐνέργειαν τῆς Κυβερνήσεως, ἐνῷ ἐξ ἑτέρου οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας ἠρνοῦντο τὸ δικαίωμα τῆς Γερουσίας πρὸς τοιοῦτον ψήφισμα, γενόμενον καθ' ὑπέρβασιν τῶν ὁρίων

τῆς δικαιοδοσίας αὐτῆς, ἅτε φερούσης χαρακτῆρα συμβουλευτικοῦ σώματος (πρβ. τὸ ἔγγραφον τῶν Γραμματέων τῆς Κυβερνήσεως τῆς 10 Δεκεμβρίου 1832 πρὸς τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἐφημερίδι τῆς 24 Δεκεμβρίου 1832 σελ. 323 ἐπ.). Περὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης πρβ. καὶ F. Thiersch De l'état actuel de la Grèce I. 173 suiv, 431 suiv, A. Fr. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 509 ff, VI. 313 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 566 ff.

μέχρι τῆς 18 Ἰανουαρίου 1833, ὅτε ἀνέτειλε διὰ τοὺς Ἕλληνας ἡ προσδοκωμένη εὐτυχὴς ἡμέρα, καθ' ἣν εἶδον οὗτοι ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν τὸν Βασιλέα, ἐπανερχομένας δὲ τὴν εὐνομίαν καὶ τὴν τάξιν [53].

---

kesch-Osten Geschichte II. 500 ff. 504 ff., K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 402 ff. 404 ff.

[53] Μετὰ τὴν εἰς Βαυαρίαν ἀναχώρησιν τῶν δύο μελῶν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος, Πλαπούτα καὶ Βότσαρη, ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ ἔμεινε τετραμελής, διηρημένη εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα, μὴ δυνάμενα νὰ ἔλθωσιν εἰς συνεννόησιν (περὶ τῆς ἐν τῇ Διοικητικῇ Ἐπιτροπῇ ἐπικρατούσης διαφωνίας καὶ δυσπιστίας παρέχουσιν εἰκόνα τινὰ τὰ μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς ἀνταλλαγέντα ἔγγραφα τῆς 25 καὶ 26 Αὐγούστου 1832 ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἐφημερίδι τῆς 7 Σεπτεμβρίου 1832 σελ. 222 ἐπ.)· ἀποσυρθέντος δὲ καὶ ἑτέρου μέλους αὐτῆς τοῦ Κουντουριώτου εἰς Ὕδραν, παρέμεινεν αὕτη τριμελής, συγκειμένη ἐκ τοῦ Κωλέττη, Μεταξᾶ καὶ Ζαΐμη. Ἡ ἀπόψασις τῆς ἐν Προνοίᾳ Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως περὶ καταργήσεως τῆς Γερουσίας ἐτέθη ἐκποδών. Τῇ 21 Σεπτεμβρίου (3 Ὀκτωβρίου) 1832 ἡ Γερουσία διὰ Ψηφίσματός της περιέβαλε τὰ τρία μέλη μὲ τὴν δύναμιν τῶν ἑπτά, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑπεροχὴν τῶν δύο Ζαΐμη καὶ Μεταξᾶ κατὰ τοῦ Κωλέττη. Ἕνεκα τούτου ἔλαβον χώραν ταραχαὶ καὶ βιαιοπραγίαι τῶν Γάλλων στρατιωτῶν, οἵτινες κατὰ τὸν Ὀκτώβριον 1832 καὶ αὐτὸν τὸν Πρόεδρον τῆς Γερουσίας ἐφυλάκισαν ἐπί τινας ὥρας δι' ἀσήμαντον αἰτίαν. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ὡς ἐκ τῶν ἀναφυεισῶν διαφωνιῶν τῆς Γερουσίας πρὸς τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἑλλάδος οἱ Γερουσιασταὶ Δ. Περρούκας, Α. Σ. Χαραλάμπης, Γ. Αἰνιάν, Ἰω. Γενοβέλης, Μ. Μαυρομμάτης, Ἰωάννης Καράπαυλος καὶ Γ. Μ. Ἀντωνόπουλος τῇ προτροπῇ καὶ συνδρομῇ τῶν ἐν Ναυπλίῳ πρακτόρων τῆς Ῥωσσίας ἀνεχώρησαν λάθρα τὴν νύκτα τῆς 8 Νοεμβρίου 1832 εἰς Ἄστρος, ἔνθα εἶχεν ἔλθει καὶ ὁ Ἀρχηγὸς Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ἐξηκολούθησαν δ' ἐν Ἄστρει τὸν κατὰ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος πόλεμον. Ἐνῷ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐταξείδευεν ἐρχόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ Γερουσία ἐν Ἄστρει διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 391 τῆς 21 Νοεμβρίου 1832 Ψηφίσματός της (πρβ. τὴν τότε δημοσιευομένην ἐφημερίδα «Καθρέπτης» ἐν τοῖς ἀριθμοῖς 20 καὶ 21, ἔνθα ἐδημοσιεύθη τὸ Ψήφισμα τῆς Γερουσίας) ἐκήρυσσε παράνομον ὁλόκληρον τὴν ἐνέργειαν τῆς Κυβερνήσεως, ἐνῷ ἐξ ἑτέρου οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας ἠρνοῦντο τὸ δικαίωμα τῆς Γερουσίας πρὸς τοιοῦτον Ψήφισμα, γενόμενον καθ'

II. *Ἡ ἐτοιμὴ τῆς Ἀντιβασιλείας.* — Διὰ τοῦ ἐν Λονδίνῳ συνταχθέντος Πρωτοκόλλου τῆς 1/13 Φεβρουαρίου 1832 μεταξὺ τῶν πληρεξουσίων τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας προσηνέχθη τὸ Στέμμα τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν Πρίγκηπα Φρειδερῖκον Ὄθωνα δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας[54].

Ἕνεκα τῆς ἀνηλικότητος τοῦ Πρίγκηπος Ὄθωνος ἤρξατο διαπραγμάτευσις μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λουδοβίκου Βασιλέως τῆς Βαυαρίας διὰ τοῦ ἐν Λονδίνῳ πρεσβευτοῦ τῆς Βαυαρίας Freiherrn von Cetto, ἥτις κατέληξεν εἰς τὴν ἐν Λονδίνῳ ὑπογραφεῖσαν Συνθήκην τῆς 25 Ἀπριλίου (7 Μαΐου) 1832 μεταξὺ Γαλλίας, Ἀγγλίας, Ῥωσσίας καὶ Βαυαρίας, δι' ἧς ἐκανονίσθησαν ὁριστικῶς τὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος [55].

ὑπέρβασιν τῶν ὁρίων τῆς δικαιοδοσίας αὐτῆς, ἅτε φερούσης χαρακτῆρα συμβουλευτικοῦ σώματος (πρβ. τὸ ἔγγραφον τῶν Γραμματέων τῆς Κυβερνήσεως τῆς 10 Δεκεμβρίου 1832 πρὸς τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ Ἐθνικῇ Ἐφημερίδι τῆς 24 Δεκεμβρίου 1832 σελ. 323 ἑπ.). Περὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης πρβ. καὶ F. Thiersch De l'état actuel de la Grèce I. 173 suiv. 431 suiv, A. v. Prokesch-Osten Geschichte II. 509. ff. VI. 313 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte II. 566 ff.

[54] Τὸ ἐν Λονδίνῳ Πρωτόκολλον τῆς $^1/_{13}$ Φεβρουαρίου 1832 εὑρίσκεται παρὰ τῷ Γ. Α. Ῥάλλῃ (οἱ Ἑλληνικοὶ Κώδικες ἔκδ. Δ'. τόμος IV σελ. 175 ἑπ.

[55] Ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος ἐξήρτησε τὴν ὑπὲρ τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ του Ὄθωνος ἀποδοχὴν τοῦ στέμματος τῆς Ἑλλάδος σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τῶν ἑπομένων ὅρων· ἤτοι ἀπήτησεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸν τίτλον τοῦ *Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος*, τὴν συναίνεσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν Δυνάμεων, καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων, ἐριζομένης γραμμῆς ἀπὸ Ἄρτης εἰς Βῶλον (συμπεριλαμβανόμενον καὶ τοῦτον ἐντὸς τῶν ὁρίων) καὶ περιλαμβανομένης τῆς νήσου Κρήτης ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Βασιλείου. Αἱ προτάσεις αὗται συνεζητήθησαν τῇ $^{11}/_{26}$ Ἀπριλίου 1832 ἐν τῇ Συνδιασκέψει τοῦ Λονδίνου (πρβ. Moniteur universel τοῦ 1833 p. 961 et 1409) καὶ αἱ ληφθεῖσαι ἀποφάσεις περιελήφθησαν ἐν τῇ Συνθήκῃ τῆς 25 Ἀπριλίου (7 Μαΐου) 1832. Τῇ $^{15}/_{27}$ Μαΐου 1832 ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος ἐνέκρινε τὴν Συνθήκην καὶ τῇ 30 Ἰουνίου 1832

Διὰ τῆς Συνθήκης ταύτης προσφέρεται εἰς τὸν Πρίγκηπα Ὄθωνα τὸ στέμμα καὶ ὁ τίτλος τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ἀποτελούσης πολιτείαν μοναρχικὴν ἀνεξάρτητον ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν τριῶν Δυνάμεων Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας[56]. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἦτο ἀνήλικος, ἡ Συνθήκη προβλέπει περὶ τῆς ἐνηλικότητος αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς ἐνασκήσεως τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνηλικότητος ὑπὸ Ἀντιβασιλείας συγκροτηθησομένης ἐκ τριῶν μελῶν δοθησομένων αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας[57].

ἀντηλλάγησαν ἐν Λονδίνῳ αἱ ἐγκρίσεις αὐτῆς. Ἡ Συνθήκη αὕτη μετὰ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας ἐδημοσιεύθη Γερμανιστὶ καὶ Γαλλιστὶ ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τῆς Βαυαρίας (πρβ. Regierungsblatt für das Königreich Bayern vom 6 October 1832. Num. 37. S. 613 ff.) καὶ Γαλλιστὶ ἐν τῷ Moniteur universel du 27 Octobre 1833 n. 300, ἐν τῷ Recueil des traités,actes et pièces concernans la fondation de la Royauté en Grèce et le tracé de ses limites. p. 48 suiv, ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ A. Fr. von Prokesch-Osten Geschichte etc. VI 316 ff. καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Georg Ludwig v. Maurer Interessante neugriechische Urkunden, Gesetze und Verordnungen 177 ff., εὑρίσκει δέ τις ταύτην Γαλλιστὶ καὶ Ἑλληνιστὶ παρὰ τῷ Γ. Α. Ῥάλλῃ (Οἱ Ἑλληνικοὶ Κώδικες IV. 187 ἑπ.). Πρβ. Johann Ludwig Klüber Pragmatische Geschichte der nationalen und politischen Wiedergeburt Griechenlands bis zu dem Regierungsantritt des Königs Otto 481 ff.,G F.Hertzberg Geschichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens bis zur Gegenwart IV. 571 ff.

[56] Πρβ. Τὴν Συνθήκην τῆς 25 Ἀπριλίου (7 Μαΐου) 1832 : «Art. 1. Les Cours de France, de la Grande Bretagne et de Russie, dûment autorisées à cet acte par la nation grecque, offrent la Souveraineté héréditaire de la Grèce au Prince Frédéric Othon de Bavière, fils puiné de S. M. le Roi de Bavière.» Art. 2. «S. M. le Roi de Bavière, agissant au nom de Son dit fils, encore mineur, accepte pour lui la Souveraineté héréditaire de la Grèce aux conditions déterminées ci-dessus.» Art. 3. «Le Prince Othon de Bavière portera le titre de Roi de la Grèce.» Art. 4. «La Grèce, sous la Souveraineté du Prince Othon de Bavière et la garantie des trois Cours, formera un État monarchique indépendant . . .»

[57] Πρβ. τὴν Συνθήκην τῆς 25 Ἀπριλίου (7 Μαΐου) 1832. Art. 9.

Ἡ Συνθήκη αὕτη ἐμπεριέχει καὶ ἄλλας τινὰς διατάξεις σχετιζομένας πρὸς τὴν τοῦ θρόνου διαδοχὴν καὶ πρὸς τὴν προσωπικὴν ἕνωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στέμματος μετ' ἄλλου στέμμα-

---

«La majorité du Prince Othon de Bavière, en sa qualité de Roi de la Grèce, est fixée à vingt ans révolus, c'est-à-dire au 1 juin 1835.» Art. 10. «Pendant la minorité du Prince Othon de Bavière, Roi de la Grèce, ses droits de souveraineté seront exercés en Grèce, dans toute leur plénitude, par une Régence, composée de trois conseillers, qui lui seront adjoints par S. M. le Roi de Bavière.» Art. 16. «Aussitôt que faire se pourra, après la signature de la présente convention, les trois conseillers qui doivent être adjoints à S.M. le Prince Othon par S. M. le Roi de Bavière, pour composer la Régence de la Grèce, y entreront dans l'exercice du pouvoir de la dite Régence et y prépareront toutes les mesures dont sera accompagnée la réception du Souverain, lequel de son côté, se rendra en Grèce dans le plus bref délai possible.» Art. 17. «Les trois Cours annonceront à la nation grecque, par une déclaration commune, le choix qu' elles ont fait de S. A. R. le Prince Othon de Bavière pour Roi de la Grèce, et prêteront à la Régence tout l'appui qui pourra dépendre d'elles.». Ὄντως ἡ ἐν Λονδίνῳ Συνδιάσκεψις συνέταξε τὴν ἀπὸ $^{18}/_{30}$ Αὐγούστου 1832 προκήρυξιν, δι' ἧς ἐγνωστοποιεῖτο εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἀνεκηρύχθη Βασίλειον καὶ ὅτι Βασιλεὺς αὐτῆς ἐξελέγη ὁ Πρίγκηψ τῆς Βαυαρίας Ὄθων. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐδίδετο ἐν τῇ προκηρύξει ταύτῃ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἡ συμβουλὴ νὰ ὑποστηρίξωσι τὸν Βασιλέα ἐν ταῖς προσπαθείαις αὐτοῦ, ὅπως δώσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁριστικὸν πολίτευμα. Τὴν προκήρυξιν ταύτην εὑρίσκει τις ἐν τῷ Recueil des traités, actes, et pièces concernans la fondation de la Royauté en Grèce etc. p. 82 suiv, ἐν τῇ ἐφημερίδι Journal des Débats du 16 Octobre 1832, ἐν τῇ ἐφημερίδι Allgemeine Zeitung τοῦ 1832. Num. 294. Beilage, καὶ ἐν τῷ Moniteur grec du 20 août 1832 no 7. «Hellènes ! livrez-vous à ces sentimens avec confiance. Entourez votre nouveau Souverain de votre reconnaissance et de votre affection. Sujets fidèles ! ralliez-vous tous autour de son trône; *aidez-le avec un juste dévouement dans la tâche de donner à l' État une Constitution définitive* et de lui assurer le double bienfait de la paix au dehors, de la tranquillité, du règne des lois, et de l' ordre au dedans.» Πρβ. καὶ J. L. Klüber Pragmatische Geschichte etc. 487 ff.

τος ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς (καθ' ἃς ἐν μέρει βραδύτερον ἐτροποποιήθη[58] διὰ τῆς Συμπληρωτικῆς Συνθήκης τῆς 18)30 Ἀπρι-

---

[58] Περὶ τῆς προσωπικῆς ἑνώσεως τοῦ στέμματος τῆς Ἑλλάδος μετὰ τοῦ στέμματος ἄλλης πολιτείας καὶ περὶ τῶν σχετικῶν διατάξεων τῶν Συνθηκῶν τῆς 7 Μαΐου 1832 καὶ τῆς 30 Ἀπριλίου 1833 ἐπραγματεύθημεν ἀνωτέρω (πρβ. § 6 σημ. 51 τῆς παρούσης συγγραφῆς). Περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου πραγματεύεται πλὴν τῶν ἄρθρων 1 καὶ 2 τῆς Συνθήκης τῆς 25 Ἀπριλίου (7 Μαΐου) 1832, ἅτινα εἴδομεν ἀνωτέρω (πρβ σημ. 56 τῆς παρούσης παραγράφου), καὶ τὸ ἄρθρον 8 αὐτῆς, ἔχον ὡς ἑξῆς : «La couronne et la dignité Royales, devant être héréditaires en Grèce, passeront aux descendans et héritiers directs et légitimes du Prince Othon de Bavière, par ordre de primogéniture. Si le Prince Othon de Bavière venait à décéder sans postérité directe et légitime, la couronne grecque passera à son frère puiné et à ses descendans et héritiers directs et légitimes, par ordre de primogéniture. Si ce dernier venait à décéder également sans postérité directe et légitime, la couronne grecque passera au frère puiné de celui-ci, et à ses descendans et héritiers directs et légitimes, par ordre de primogéniture». Ἀλλ' ὅμως οὐδεμία ἐν τῇ διατάξει ταύτῃ ἐγένετο διάκρισις μεταξὺ κατιόντων καὶ κληρονόμων ἀρρένων καὶ θηλέων, ἕνεκα δὲ τούτου βραδύτερον τῇ ὑποδείξει τῆς Ἀντιβασιλείας (πρβ. Georg Ludwig von Maurer Das griechische Volk in öffentlicher, kirchlicher und privatrechtlicher Beziehung vor und nach dem Freiheitskampfe bis zum 31 Juli 1834 II. 5 ff.) ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον νὰ συμπληρωθῇ ἡ Συνθήκη τῆς 25 Ἀπριλίου (7 Μαΐου)1832, καὶ πρὸς τοῦτο συνωμολογήθη ἐν Λονδίνῳ ἡ Συνθήκη τῆς 18)30 Ἀπριλίου 1833. Ταύτην εὑρίσκει τις ἐν τῷ Recueil des traités, actes et pièces concernans la fondation de la Royauté en Grèce etc. p. 84 suiv, καὶ παρὰ τῷ Γ. Α. Ράλλῃ (Οἱ Ἑλληνικοὶ Κώδικες IV. 202 ἐπ.),ἐπίσης δ'ἐν τῷ Moniteur universel τοῦ 1833 n. 300 καὶ τῇ Βαυαρικῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως Regierungsblatt vom 7 November 1833, ἔνθα εὑρίσκει τις τήν τε Συνθήκην ταύτην Γαλλιστὶ καὶ Γερμανιστὶ καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας κύρωσιν αὐτῆς. Ἡ Συνθήκη αὕτη περιέχει μοναδικὸν ἄρθρον ἑρμηνευτικὸν καὶ συμπληρωτικὸν τοῦ προειρημένου ἄρθρου 8 τῆς Συνθήκης τοῦ 1832, ἔχον ὡς ἑξῆς : «La succession à la couronne et à la dignité Royales en Grèce, dans la branche du Prince Othon de Bavière, Roi de la Grèce, comme dans les branches de

λίου 1833), πρὸς τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων τοῦ Βασιλείου [59] κλπ.

---

ses frères puinés, les Princes Luitpold et Adalberd de Bavière, lesquelles ont été éventuellement substituées à la branche du dit Prince Othon de Bavière par l' art. VIII de la convention de Londres du 7 mai 1832, aura lieu de mâle en mâle par ordre de primogéniture. Les femmes ne seront habiles à succéder à la couronne grecque que dans le cas de l'extinction totale des héritiers légitimes mâles dans toutes les trois branches de la maison de Bavière ci-dessus désignées, et il est entendu que, dans ce cas, la couronne et la dignité Royales en Grèce passeront à la Princesse ou aux descendans légitimes de la Princesse, qui, dans l'ordre de la succession, se trouvera être la plus rapprochée au dernier Roi de la Grèce. Si la couronne grecque vient à passer sur la tête d' une femme, les descendans légitimes mâles de celle-ci obtiendront, à leur tour, la préférence sur les femmes et monteront sur le trône de la Grèce par ordre de primogéniture». Καὶ τὴν συμπλήρωσιν ταύτην τῶν περὶ διαδοχῆς διατάξεων εὑρίσκει λίαν ἀτελῆ ὁ Klüber, εἰς τὸν ὁποῖον παραπέμπομεν τὸν βουλόμενον, ἐπιφυλασσόμενοι νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς (πρβ. J. L. Klüber Pragmatische Geschichte etc. 388 ff).

[59] Πρβ. τὸ ἄρθρον 5 τῆς Συνθήκης τῆς 25 Ἀπριλίου (7 Μαΐου) 1832 : «Les limites définitives du territoire grec seront telles qu'elles résulteront des négociations que les Cours de France, de la Grande-Bretagne, et de Russie viennent d' ouvrir avec la Porte Ottomane, en exécution du protocole du 26 Septembre 1831». Τὰ ὅρια τοῦ ἀρτισυστάτου Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος προσδιωρίσθησαν εἶτα διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνθήκης τῆς 27 Ἰουνίου (9 Ἰουλίου) 1832 καὶ τοῦ ἐν Λονδίνῳ ὑπογραφέντος Πρωτοκόλλου τῆς 18/30 Αὐγούστου 1832 ὡς ἑξῆς : «Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρὸς ἀνατολὰς ὁροθέτησιν; τὸ ἄκρον σημεῖον τῆς διαχωρίσεως τῶν δύο ἐπικρατειῶν (τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ τῆς ἀνεξαρτήτου Ἑλλάδος) θέλει προσδιορισθῆ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ παρὰ τὸ χωρίον Γραδίτζαν ῥέοντος ποταμίου Τὸ ὅριον θέλει ἀνατρέχει μέχρι τῶν πηγῶν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ἔπειτα τὴν σειρὰν τοῦ ὄρους Ὄθρυος, ἀφιεμένης εἰς τὴν Ἑλλάδα τῆς διόδου τοῦ Χλωμοῦ, χωρὶς νὰ ὑπερβαίνῃ τὴν ῥάχιν τῆς σειρᾶς ταύτης. Ἐκεῖθεν θέλει ἀκολουθήσει πρὸς δυσμὰς τὴν ῥάχιν τῆς αὐτῆς σειρᾶς καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν, ἰδίως ἕως εἰς τὸ Βαρυμπόπι, διὰ νὰ φθάσῃ οὕτως εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Τυμφρηστοῦ (Βελούχι),

Ἀλλ' ὅμως ἐν τῇ εἰρημένῃ Συνθήκῃ τῆς 25 Ἀπριλίου (7 Μαΐου) 1832 ἄκρα ἐπικρατεῖ σιωπὴ περὶ τοῦ μέλλοντος πολιτεύματος τοῦ ἀρτισυστάτου Βασιλείου [60]. Οὕτως ὁ Βασι-

---

ἐξ ἧς διακλαδοῦνται αἱ τρεῖς μεγάλαι σειραὶ τῶν ὀρέων τοῦ τόπου. Ἐκ τῆς κορυφῆς ταύτης ἡ γραμμὴ θέλει ἐκτείνεσθαι, ὅσον ἔνεστι, συμφώνως μὲ τὰς φυσικὰς τοῦ τόπου ἐξοχάς, ἀναμέσον τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀχελώου ἕως τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, καὶ λήγει μεταξὺ Κοπραίνης καὶ Μενιδίου ἐπὶ τοῦ κόλπου τούτου, εἰς τρόπον ὥστε, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ γέφυρα Γατάρνης καὶ ἡ ὁδὸς τοῦ πύργου τοῦ Μακρυνόρους θέλουσι περιλαμβάνεσθαι ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ γέφυρα τοῦ Κόρακος καὶ αἱ ἁλυκαὶ Κοπραίνης θέλουσι μείνει εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν Πύλην. Τριουτοτρόπως ἡ παραλία τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου πρὸς ἄρκτον καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ σημείου, ὅπου τὸ ὅριον βρέχεται ὑπὸ τῶν ὑδάτων αὐτοῦ, θέλει μείνει εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν Κράτος, ἡ δὲ παραλία τοῦ κόλπου τούτου πρὸς μεσημβρίαν καὶ πρὸς δυσμὰς τῆς γραμμῆς προσδιορίζεται εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, ἐκτὸς τοῦ φρουρίου Ἀκτίου, ὅπερ θέλει καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἀνήκει εἰς τὴν Πύλην μὲ περιφέρειαν οὔτε ἐλάσσονα ἡμισείας, οὔτε μείζονα μιᾶς ὥρας». Τὴν Συνθήκην τῆς 9)21 Ἰουλίου 1832 καὶ τὸ Πρωτόκολλον τῆς 18)30 Αὐγούστου 1832 πρβ. ἐν τῷ Recueil des traités, actes et pièces concernans la fondation de la Royauté en Grèce et le tracé de ses limites p. 64 suiv, παρὰ τῷ Γ. Α. Ῥάλλῃ Οἱ Ἑλληνικοὶ Κώδικες IV. 220 ἐπ., G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 574.

[60] Ἡ σιωπὴ αὕτη τῆς Συνθήκης καὶ ἑπομένως ἡ ἀβεβαιότης περὶ τοῦ μέλλοντος πολιτεύματος τοῦ ἀρτισυστάτου Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἐγένετο ἀφορμὴ συζητήσεως καὶ κατεκρίθη μετ' αὐστηρότητος καὶ ἐν τῷ Ἀγγλικῷ Κοινοβουλίῳ (πρβ. Jóhann Wilhelm Zinkeisen Geschichte der griechischen Revolution II. 785) καὶ ἐν ταῖς Γαλλικαῖς Βουλαῖς. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 4 Ἀπριλίου 1833 τῆς Γαλλικῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων ὁ ἐπὶ τοῦ νομοσχεδίου περὶ τῆς ἐγγυήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ δανείου Εἰσηγητὴς M. le colonel Paixhans ἐξέθηκεν, ὅτι ἡ ἐν τῇ Συνθήκῃ σιωπὴ περὶ τοῦ πολιτεύματος τοῦ ἀρτισυστάτου Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ὀφείλεται εἰς ἀβρότητα πρὸς τὴν ἀπολύτως κυβερνωμένην Ῥωσσίαν, ἥτις ὑπῆρξε συμβαλλόμενον μέρος (πρβ. Moniteur universel τοῦ ἔτους 1833 p. 960 suiv: «on se plaint de ne rien entendre d'une constitution dans le traité. Mais on oublie que la Russie était pour un tiers dans les négociations; et les amis de la liberté verront sans doute avec plus de confiance la question remise à un homme jadis disgracié par son

λεὺς τῆς Βαυαρίας ὑπεσχέθη, ὅτι τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας ἤθελον ἐκλεχθῆ μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τῶν ἐχόντων φρονήματα μετριοπαθῆ μέν, ἀλλὰ συνταγματικά [61], ὁ δ' ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς τῆς Βαυαρίας Baron von Gise, διαβιβάζων πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Γραμματέα τῆς Ἑλλάδος Σ. Τρικούπην τὰς πρὸς τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ πρὸς τὴν Γερουσίαν ἀπαντήσεις τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, ἐν τῷ περὶ τούτου ἐγγράφῳ αὐτοῦ τῆς 19/31 Ἰουλίου 1832 προανήγγειλεν, ὅτι ἡ Ἀντιβασιλεία μετὰ τῆς συγκληθησομένης Ἐθνικῆς Συνελεύσεως θέλει προπαρασκευάσει τὸ ὁριστικὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος [62]. ἀλλ' ὅμως αἱ

---

opposition au pouvoir absolu, qu' à une constitution faite ou voulue par une conférence où était la Russie»). Ἡ δήλωσις ὅμως αὕτη ἐχαρακτηρίσθη ἀνεπαρκὴς πρὸς δικαιολόγησιν τῆς τοιαύτης σιωπῆς τῆς Συνθήκης καὶ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Γαλλικῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων τῆς 18 Μαΐου 1833 ὁ βουλευτὴς M. Salverte, ἀφοῦ πρῶτον ὑπεστήριξεν, ὅτι ἡ Γαλλία, ἀποτελοῦσα ἐπίσης συμβαλλόμενον μέρος ἐν τῇ Συνθήκῃ, συνεισενεγκοῦσα δὲ καὶ χρήματα καὶ στρατὸν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, εἶχε δικαίωμα ν' ἀπαιτήσῃ, ὅπως ἐν τῇ Συνθήκῃ ληφθῇ πρόνοια περὶ τοῦ πολιτεύματος αὐτοῦ, παρετήρησεν ἐν τέλει, ὅτι ἕνεκα τοιαύτης αἰτίας δὲν ἐπετρέπετο νὰ συντριβῇ ἡ ἐλευθερία ἐν χώρᾳ πλήρει ἀναμνήσεων μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας (πρβ. Moniteur universel τοῦ ἔτους 1833. p. 1408 : «Et par ce qu'une puissance absolue est parti du traité, il faut que la liberté soit écrasée dans la Grèce, où tous les souvenirs reposent sur des martyrs de la liberté, sur des défenseurs qui ont mieux aimé périr, que de laisser tomber le pays dans l' esclavage, et surtout dans l' esclavage étranger?»). Πρβ. πρὸς τούτοις J. L. Klüber Pragmatische Geschichte 521.

[61] Πρβ. K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II. 431, Νικολάου Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II. 6. Καὶ ὁ Εἰσηγητὴς τῆς Γαλλικῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων Paixhans κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 4 Ἀπριλίου 1833, περὶ ἧς ἐν τῇ ἀμέσως προηγουμένῃ σημειώσει ἐγένετο λόγος, ἐχαρακτήρισε τὴν Ἀντιβασιλείαν ὡς συγκεκροτημένην ἐξ ἀνδρῶν ἐχόντων φρονήματα συνταγματικά.

[62] Ἐν τῷ ἐγγράφῳ αὐτοῦ τῆς 19/31 Ἰουλίου 1832 ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς τῆς Βαυαρίας ἔγραφε τὰ ἑξῆς : «Ce sera un des premiers soins de la Régence Royale, nommée pour vaquer pen

ἐπαγγελίαι αὗται δὲν ἐπραγματοποιήθησαν καὶ ἡ Ἑλλὰς τὸ πρῶτον ἐκυβερνήθη ἀπολύτως [63].

---

dant la minorité du Roi à l' administration du Royaume, de convoquer une assemblée générale de la nation pour recevoir le Monarque, Lui offrir l' hommage du dévouement de la Grèce et cimenter son union avec le Prince qui va présider à ses destinées. *Cette assemblée sera chargée de travailler avec la Régence à préparer la constitution définitive de l'État,* qui, réglée de la sorte avec le libre concours de la nation et de son Roi, au milieu d' une tranquillité profonde, lorsque les limites de la Grèce se trouveront fixées, lorsque ses ressources seront mieux connues, répondra sans nul doute à ses besoins, à ses vœux et à ses intérêts.» Τὸ ἔγγραφον τοῦτο εὑρίσκει τις ἐν τῷ Recueil des traités, actes et pièces concernans la fondation de la Royauté en Grèce etc. p. 62 suiv, παρὰ τῷ Γ. Α. Ῥάλλῃ Οἱ Ἑλληνικοὶ Κώδικες IV. 213 ἐπ., πρβ. πρὸς τούτοις καὶ Georg Ludwig von Maurer Das griechische Volk in öffentlicher, kirchlicher und privatrechtlicher Beziehung vor und nach dem Freiheitskampfe bis zum 31 Juli 1834. II. 87. Anm. 69, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II. 438, N. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II. 6.

[63] Ὁ K. Mendelssohn Bartholdy (Geschichte Griechenlands II. 438 ff) ἀποδίδωσι τὴν μὴ πραγματοποίησιν τῶν τοιούτων ἐπαγγελιῶν εἰς τὴν ἐπιρροήν, ἣν ὡς πρὸς τοῦτο ἐνήσκησεν ἡ Ῥωσσικὴ πολιτικὴ ἐν τῇ Βαυαρικῇ Αὐλῇ. Ἀληθῶς ἐκ τῶν δημοσιευθέντων ἐγγράφων μεταξὺ τῶν διαφόρων διπλωματικῶν ὀργάνων τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Ῥωσσικῆς Κυβερνήσεως βεβαιοῦται, ὅτι ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας ὑπεστηρίχθη ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐγκαθίδρυσις τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας· οὕτω π. χ. ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς τῆς Ῥωσσίας Nesselrode ἔγραφε τῇ 24 Νοεμβρίου (6 Δεκεμβρίου) 1832 πρὸς τὸν Rukmann, ἀφοῦ πρῶτον ἐξέφραζε χαρὰν ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ τῶν γενομένων προσπαθειῶν ἐν Ἑλλάδι πρὸς ἐπεξεργασίαν Συντάγματος, τὰ ἑξῆς : «ὅτι τὸ αὐτοκρατορικὸν Ὑπουργεῖον δύναται καὶ θέλει ἀναγνωρίσει μόνον μίαν καὶ μόνην νόμιμον ἐξουσίαν, τὴν Ἀντιβασιλείαν, καὶ ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ὄθων εἶναι ἡ μοναδικὴ πηγὴ πάσης νομίμου ἐξουσίας ἐν Ἑλλάδι»· εἶτα δ' ἐβεβαίου αὐτόν, ὅτι ἤθελον γίνῃ τὰ ἀναγκαῖα διαβήματα ἐν τῇ Αὐλῇ τοῦ Μονάχου, ἵνα ἀποκατασταθῇ ἐν Ἑλλάδι ἡ τάξις καὶ τεθῶσιν αἱ ἀρχαὶ καλλιτέρου μέλλοντος. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο εὑρίσκει τις παρὰ τῷ K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II. 563 ff, ἔνθα εὑρίσκει τις καὶ ἕτερον ἔγγραφον τῆς $^{12}/_{24}$

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς ἐν Προνοίᾳ Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀναγνώρισιν καὶ ἐπικύρωσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος [84] ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκος, δυνάμει τῆς χορηγηθείσης αὐτῷ ἐξουσίας διὰ τοῦ ἄρθρου 10 τῆς Συνθήκης τῆς 25 Ἀπριλίου (7 Μαΐου) 1832, ὡς συμβαλλόμενον μέρος καὶ

Νοεμβρίου 1833 τοῦ Pozzo di Borgo πρὸς τὸν αὐτὸν Rukmann. Ἐκ τῆς διαμειφθείσης ἀλληλογραφίας μεταξὺ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου καὶ τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος Ὄθωνος, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς μανθάνομεν τὸ συμφέρον, ὅπερ εἶχεν ἐκεῖνος, ὡς Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, νὰ μὴ διατελῇ ἐν ἐχθρότητι πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας (πρβ. τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τὸν Ὄθωνα τῆς 23 Μαΐου 1833 παρὰ τῷ Ludwig Trost: König Ludwig I von Bayern in seinen Briefen an seinen Sohn den König Otto von Griechenland σελ. 39), ἐξ ἑτέρου βεβαιοῦται θετικώτερον ἡ ἀντιπάθεια τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Νικολάου πρὸς τὴν ἰδέαν παραχωρήσεως Συντάγματος εἰς τοὺς Ἕλληνας (πρβ. τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τὸν Ὄθωνα τῆς 24 Αὐγούστου 1838, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Αὐτοκράτωρ Νικόλαος ὑπέσχετο τὴν καταβολὴν τῆς τρίτης δόσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ δανείου, ἂν ὁ Ὄθων διεβεβαίου ἐπὶ λόγῳ τιμῆς, ὅτι οὐδέποτε θὰ χορηγήσῃ Σύνταγμα εἰς τοὺς Ἕλληνας, παρὰ τῷ Ludwig Trost König Ludwig I von Bayern etc. 52 ff.). Καὶ οὐ μόνον ἡ Ῥωσσία, ἀλλὰ καὶ ἡ Αὐστρία δυσμενῶς διέκειτο πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς παραχωρήσεως Συντάγματος εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὡς μανθάνομεν ἐκ τῆς ἀπὸ 5 Ἀπριλίου 1835 καὶ τῆς προμνημονευθείσης ἀπὸ 24 Αὐγούστου 1838 ἐπιστολῆς τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τὸν Ὄθωνα (πρβ. Ludwig Trost König Ludwig von Bayern etc. 130), ὡς καὶ ἐκ τῆς δημοσιευθείσης ἀλληλογραφίας τοῦ Ἀρχιδουκὸς Ἰωάννου πρὸς τὸν Prokesch-Osten καὶ τοῦ μετ' αὐτῆς δημοσιευθέντος ἡμερολογίου τοῦ πρώτου, ἐξ ὧν προκύπτει, ὅτι τὰ ὄργανα τῆς Αὐστριακῆς πολιτικῆς μετὰ φορτικότητος συνεβούλευσαν τὸν Βασιλέα Ὄθωνα νὰ μὴ χορηγήσῃ ἀντιπροσωπικὸν πολίτευμα εἰς τοὺς Ἕλληνας (πρβ. Anton Schlossar Briefwechsel zwischen Erzherzog Johann Baptist von Oesterreich und Anton Graf von Prokesch-Osten σελ. 280 ff. 312. 316). Δύναταί τις οὐχ ἧττον νὰ συμπεράνῃ εὐλόγως, ὅτι εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ διορισθείσης Ἀντιβασιλείας συνετέλεσε κατὰ μέγα μέρος καὶ ἡ μέχρι τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφίξεως τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ἐπακολουθήσασα κατάστασις διχονοίας καὶ ἀναρχίας, ὁποία ἐξετέθη ἀνωτέρω.

[84] Πρβ. τὴν σημείωσιν 51 τῆς παραγράφου ταύτης.

ὡς πατὴρ τοῦ ἀνηλίκου Βασιλέως Ὄθωνος, κατήρτισε προσωρινῶς τῇ 18/30 Σεπτεμβρίου 1832, ἐπετείῳ τοῦ ὀνόματος τοῦ Βασιλέως Ὀθωνος, τὴν Ἀντιβασιλείαν, ἧς ἡ ὁριστικὴ συγχρότησις ἐγένετο τῇ 19 Σεπτεμβρίου (1 Ὀκτωβρίου) 1832, ἐκ τοῦ κόμητος Joseph Ludwig von Armansperg, τοῦ καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Μονάχῳ Πανεπιστημίου Georg Ludwig von Maurer, καὶ τοῦ φιλέλληνος στρατηγοῦ Karl Wilhelm von Heideck.[65] Πλὴν δὲ τῶν εἰρημένων τριῶν μελῶν τῶν ἀποτελούντων τὴν Ἀντιβασιλείαν ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας διώρισε καὶ ὑποκατάστατον τὸν Ἱππότην Karl von Abel, ὅπως ἔρχηται εἰς ἐπικουρίαν τῆς Ἀντιβασιλείας ἐν περιπτώσει κωλύματός τινος τῶν μελῶν της ἀναπληρῶν αὐτό[66]. Σὺν τῷ Abel προσελήφθη καὶ ὁ Greiner. Τὸ ἔργον τῆς διοργανώσεως καὶ κυβερνήσεως τοῦ ἀρτισυστάτου Βασιλείου κατενεμήθη μεταξὺ τῶν εἰρημένων πέντε προσώπων, χωρηγηθέντος εἰς τοὺς δύο τελευταίους Abel καὶ Greiner, κατ' ἀπόφασιν ληφθεῖσαν ἐν Μονάχῳ ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας, τοῦ δικαιώματος νὰ ἔχωσιν εἴσοδον εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς Ἀν-

---

[65] Τὸ περὶ τοῦ διορισμοῦ τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας τῆς Ἑλλάδος Διάταγμα τῆς 23 Σεπτεμβρίου (5 Ὀκτωβρίου) 1832 ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Βαυαρικῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως (Regierungsblatt τῆς 24 Σεπτεμβρίου (6 Ὀκτωβρίου 1832. Ὡς προκύπτει ἐκ τῶν δημοσιευθέντων πρακτικῶν τῆς ἐν Λονδίνῳ Συνδιασκέψεως, πρὸ τῆς καταρτίσεως τῆς ἐν Λονδίνῳ Συνθήκης εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν ἐγένοντο γνωστὰ ὑπὸ τῆς Βαυαρικῆς Κυβερνήσεως τὰ πρὸς τοῦτο ὁρισθέντα μέλη, μεθ' ὧν ὅμως εἰσέτι οὐδεμία εἶχεν ἐπέλθη συνεννόησις. Περὶ τοῦ διορισμοῦ τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ περὶ τῶν προσόντων ἑκάστου τούτων πρβ. J. L. Klüber Pragmatische Geschichte etc. 501 ff, G. L. v. Maurer Das griechische Volk etc. II 7, G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV 581 ff, W. F. Carl Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland nebst einem Rückblick auf die Vorgeschichte 80 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II 431 ff.

[66] Πρβ. J. L. Klüber Pragmatische Geschichte etc. 501 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II. 432.

τιβασιλείας καὶ ψῆφον συμβουλευτικήν [67]. Ἂν καὶ εἰς τὸν Armansperg ἐδόθη ὁ τίτλος τοῦ Προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας, οὐχ ἧττον ἡ ἰδιότης του αὕτη δὲν προσεδίδου αὐτῷ οὐσιώδη δικαιώματα, καὶ αἱ ἀποφάσεις τῆς Ἀντιβασιλείας περὶ πάσης κυβερνητικῆς πράξεως κατηρτίζοντο διὰ τῆς ψήφου τῶν πλειόνων [68].

[67] Αἱ ὑποθέσεις τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος κατενεμήθησαν μεταξὺ τῶν τριῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ τῶν δύο ἐπικουρικῶν προσώπων κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον· ὁ Armansperg ἀνέλαβε τὴν λεγομένην παράστασιν καὶ τὰ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου (μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Greiner καὶ τὰ οἰκονομικά)· ὁ Maurer τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν· ὁ Heideck τὸν στρατὸν καὶ τὸ ναυτικόν· ὁ Abel τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν καὶ τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις· τέλος ὁ Greiner τὰ οἰκονομικά. Πρβ. G. L. v. Maurer Das griechische Volk II 92, Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II. 7 ἐπ.

[68] Ὁ Maurer, λέγων ὅτι ὁ τίτλος τοῦ Προέδρου, ὃν ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας μετὰ δυσκολίας συνήνεσε ν' ἀναγνωρίσῃ εἰς τὸν Armansperg, δὲν προσεδίδου αὐτῷ πλείονα δικαιώματα, ἀναφέρει, ὅτι τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐγνωστοποιήθη διὰ τῆς Βαυαρικῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῇ στήλῃ τῶν τυπογραφικῶν παραραιμμάτων (πρβ. Regierungsblatt vom 27 October 1832 Nr 40. S. 688, G. L. v. Maurer Das griechische Volk II. 90, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II. 434 ff). Αἱ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας ἐκδοθεῖσαι ἀπὸ 11)23 Ἰουλίου 1832 Ὁδηγίαι περὶ τοῦ κανονισμοῦ τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἀντιβασιλείας διαγράφουσιν εἰς αὐτὴν τὰ ἑξῆς: «§ 5 Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας θ' ἀποφασίζῃ εἰς πάσας τὰς κυβερνητικὰς ὑποθέσεις κατὰ πλειοψηφίαν καὶ αἱ ἀποφάσεις του θὰ ἐκδίδωνται ὑπογεγραμμέναι ὑπὸ πάντων τῶν μελῶν. Ἐν περιπτώσει ἀποχωρήσεως ἑνὸς μέλους θὰ λάβωμεν πρόνοιαν περὶ ὑποκαταστάτου.» § 6. «Τὸ μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας, τὸ ὁποῖον ἡμεῖς θὰ περιβάλωμεν τὴν προεδρίαν, θὰ διευθύνῃ τὰς διασκέψεις καὶ θὰ φυλάττῃ τὴν σφραγῖδα τοῦ Κράτους. Ὡσαύτως ὁ Πρόεδρος ἀντιπροσωπεύει τὴν Ἀντιβασιλείαν εἰς τὰς μετὰ τῶν παρ' αὐτῇ διαπεπιστευμένων ἀντιπροσώπων τῶν ξένων Αὐλῶν σχέσεις καὶ διεξάγει τὰς πρὸς αὐτοὺς προφορικὰς διαπραγματεύσεις, ἐπιφυλασσομένου ὅμως τοῦ ἀποκλειστικοῦ δικαιώματος, ὅπερ ἔχει τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας, ὅπως ἀποφασίζῃ ἐν ὁλομελείᾳ κατὰ τὴν § 5. Ἐν περιπτώσει κωλύματος ἢ

Τῇ 18)30 Ἰανουαρίου 1833 κατέπλευσεν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων μετὰ τῆς Ἀντιβασιλείας εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυπλίου καὶ τῇ 25 Ἰανουρίου (6 Φεβρουαρίου) 1833 ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν ξηράν, ἔνθα ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος ὑπεδέχθη αὐτὸν καὶ κατέθηκεν εἰς χεῖράς του τὴν ἐξουσίαν [69].

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς εἰς Ναύπλιον εἰσόδου τοῦ Βασιλέως Ὄθωνός ἡ Ἀντιβασιλεία ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἐξέδωκε τὴν ἀπὸ 25 Ἰανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1833 πρὸς τοὺς Ἕλληνας Διακήρυξιν, ἐν τῇ ὁποίᾳ οὐδὲν περὶ Ἐθνικῆς Συνελεύ-

---

θανάτου τοῦ Προέδρου τὴν θέσιν αὐτοῦ λαμβάνει τὸ ἀμέσως ἑπόμενον μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας κατὰ τὴν παρ' ἡμῶν ἐν τοῖς τοῦ διορισμοῦ Διατάγμασι ὁρισθεῖσαν τάξιν.» (πρβ. G. L. v. Maurer Das griechische Volk II. 90 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II. 435). Σημειωτέον δ' ὅτι τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας διοριζόμενα εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀπηλλάσσοντο κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὑπηρεσίας των τῶν πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας ἰδιαιτέρων καθηκόντων αὐτῶν ὡς δημοσίων ὑπαλλήλων (πρβ. G.L.v. Maurer Das griechische Volk II. 89 καὶ τὸ παρατιθέμενον αὐτόθι Königliches Rescript vom 21 August 1832).

[69] Καθ' ἣν ὥραν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀπέβη εἰς τὴν ἀκτὴν εὗρε τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἑλλάδος, ἥτις κατέθηκεν εἰς χεῖρας τοῦ Βασιλέως τὴν ἐξουσίαν καὶ διὰ τοῦ Προέδρου αὐτῆς εἶπε τὰ ἑξῆς, ἅτινα ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Γραμματεὺς Σ. Τρικούπης μετέφραζεν εἰς τὴν Γαλλικήν: «Τὴν προστασίαν τοῦ θρόνου θεωροῦσι πάντες οἱ Ἕλληνες ὡς τὴν ἄγκυραν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Ναί, Βασιλεῦ, ἡ μακρὰ καὶ πλήρης παθημάτων πεῖρα ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ὅτι ὁ θρόνος εἶναι τὸ μόνον ἔρεισμα τῆς πολιτικῆς ὑπάρξεως ἡμῶν καὶ ἡ ἀσφαλεστάτη ἐγγύησις τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν εὐδαιμονίας» (πρβ. J. L. Klüber Pragmatische Geschichte 516, Christian August Brandis Mittheilungen über Griechenland III 262, ὅστις ἐσφαλμένως ἀποδίδωσι τὴν τοιαύτην προσφώνησιν εἰς τὸν ναύαρχον Μιαούλην, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II. 426 ff., G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 585 ff. Ἐκτενῆ περιγραφὴν τῆς ἀποβιβάσεως καὶ τῆς εἰσόδου τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος εἰς Ναύπλιον εὑρίσκει τις ἐν τῇ Allgemeinen Zeitung τῆς 19 καὶ τῆς 20 Μαΐου 1833 ἐν ταῖς ausserordentlichen Beilagen).

σεως καὶ οὐδὲν περὶ Συντάγματος ὑπάρχει [70]· ἀπὸ τῆς ἡμέρας δὲ ταύτης ἡ Ἀντιβασιλεία, συγκεντρώσασα εἰς χεῖρας

---

[70] Ἡ Διακήρυξις αὕτη τῆς 25 Ἰανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1833 ἄρχεται διὰ τῆς φράσεως: «*Ὄθων ἐλέῳ Θεοῦ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος*» καὶ περιέχει τὰς ἐξῆς ὑποσχέσεις τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος πρὸς τοὺς Ἕλληνας: «Ἀναβαίνων τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος, δίδω τὴν πάνδημον βεβαίωσιν τοῦ νὰ προστατεύσω εὐσυνειδότως τὴν θρησκείαν σας, νὰ διατηρῶ πιστῶς τοὺς νόμους, νὰ διανέμεται ἡ δικαιοσύνη πρὸς ἕνα ἕκαστον, καὶ νὰ διαφυλάττω ἀκέραια διὰ τῆς θείας βοηθείας ἐναντίον ὁποιουδήποτε τὴν ἀνεξαρτησίαν σας, τὰς ἐλευθερίας σας καὶ τὰ δικαιώματά σας». Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ πρὶν ἢ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀποβιβασθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀκτήν, ἡ Ἀντιβασιλεία ἐξεδήλωσε τὴν ἀπόφασίν της, ὅπως μὴ συγκαλέσῃ τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἀρνηθεῖσα νὰ δεχθῇ τὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (πρβ. G. L. v. Maurer Das griechische Volk II. 69 ff.). Ὁ Maurer ἀφηγεῖται, ὅτι καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κόμματος τῶν Συνταγματικῶν ἀνεγνώριζον, ὅτι ὑπὸ τὰς περιστάσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας διετέλει ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δὲν ὤφειλε νὰ συγκληθῇ Ἐθνικὴ Συνέλευσις. Τινὲς τούτων ἐνόμιζον ὅτι ὤφειλε νὰ συγκληθῇ αὕτη ἐπί τινας ἡμέρας, ὅπως ἐξουσιοδοτήσῃ τὴν Ἀντιβασιλείαν πρὸς ἐνέργειαν πάντων τῶν κυβερνητικῶν μέτρων. ὡς ἐγένετο καὶ ἐπὶ Καποδιστρίου. Τοῦτο ὅμως ἡ Ἀντιβασιλεία ἐθεώρησε καὶ μὴ ἀναγκαῖον καὶ ἀνάξιον βασιλικῆς Κυβερνήσεως (πρβ. G. L. v. Maurer Das griechische Volk II. 71 ff.). Ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Μαυροκορδάτου, ἣν παρατίθησιν ὁ Ν. Δραγούμης ἐν ταῖς Ἱστορικαῖς Ἀναμνήσεσιν αὐτοῦ (II. 23 ἐπ.), ὑπῆρχον καὶ μεταξὺ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος οἱ θεωροῦντες τοὺς Ἕλληνας μήπω ὡριμάσαντας πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος καὶ ἀναγκαίαν πρὸ τούτου τὴν παρασκευὴν τοῦ τόπου πρὸς τοιοῦτον κυβερνητικὸν σύστημα διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀναγκαίων νομοθετημάτων. Ὁ K. Mendelssohn Bartholdy (Geschichte Griechenlands II. 547) δημοσιεύει ἐκ τῶν Ἀρχείων τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργείου τῆς Αὐστρίας ἔκθεσιν τοῦ Prokesch-Osten χρονολογουμένην ἀπὸ 8 Αὐγούστου 1833, ἐν ᾗ οὗτος ἐπιδοκιμάζει μὲν τὸ ἀπόλυτον κυβερνητικὸν σύστημα τῆς Ἀντιβασιλείας, προστίθησιν ὅμως, ὅτι τοῦτο ἤθελεν ἀποτύχῃ ἄνευ τῆς παρουσίας τοῦ Βασιλέως: «La Régence a débuté par une démarche nécessaire et correcte en repoussant la prétention de la Souveraineté du peuple comme source de l' autorité Royale; sans la présence du Roi la Régence aurait échoué dans cette entreprise courageuse;».

αὐτῆς τήν τε νομοθετικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, ἐκυβέρνησεν ἀπολύτως καὶ ἀνευθύνως [71].

Τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἐνήσκει ἡ Ἀντιβασιλεία διὰ νόμων καὶ διαταγμάτων [72], περὶ τῶν ὁποίων ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 3)15 Ἀπριλίου 1833 περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν Γραμματειῶν ἐλάμβανε κατὰ κανόνα ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου [73].

---

[71] Ὁ J. W. Zinkeisen (Geschichte der griechischen Revolution II. 811 ff.) εὑρίσκει ὅτι ἕνεκα τῆς γενικότητος τῆς ἐντολῆς, ἣν ἐχορήγησεν εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν ἡ ἐν Λονδίνῳ συνομολογηθεῖσα Συνθήκη τῆς 25 Ἀπριλίου (7 Μαΐου) 1832, ἡ διαπιστευθεῖσα εἰς αὐτὴν ἐξουσία δὲν ὑπέκειτο εἰς περιορισμούς. Οὕτως αἱ περὶ Ἀντιβασιλείας διατάξεις τῆς Συνθήκης ἀορίστως καὶ ἀπεριορίστως χορηγοῦσιν εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐνασκήσῃ τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ Βασιλέως ἐν ὅλῃ τῇ ἐκτάσει αὐτῶν : «ses droits de souveraineté seront exercés en Grèce, *dans toute leur plénitude*, par une Régence» (πρβ. τὴν σημείωσιν 57 τῆς παρούσης παραγράφου, ἔνθα ὑπάρχει τὸ ἄρθρον 10 τῆς Συνθήκης). Πολλοὶ κατέκριναν τὸ ἀπόλυτον κυβερνητικὸν σύστημα, ὅπερ ἡ Ἀντιβασιλεία εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐγκαθίδρυσε, λέγοντες : «Ὁ νέος Βασιλεὺς χαιρετίζει τὴν κλασσικὴν γῆν τῆς ἐλευθερίας ὡς αὐτοκράτωρ» (πρβ. J. L. Klüber Pragmatische Geschichte 520 ff).

[72] Οὐδεμία ἐγένετο διάκρισις νόμων καὶ νομοθετικῶν διαταγμάτων ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας, ἕνεκα δὲ τούτου εἰς τὴν διαφορὰν τοῦ τίτλου οὐδεμίαν νομικὴν ἀξίαν ὀφείλει τις νὰ δώσῃ. Πολλάκις ἡ Ἀντιβασιλεία ἐξεδίδου τοιαῦτα διατάγματα ὑπὸ τὸν τίτλον «*Verordnung*» (*διάταγμα*), ἐν τῷ σώματι δὲ αὐτῶν ἀπεκάλει ταῦτα «*νόμους*» (πρβ. π. χ. Β. Διάταγμα τῆς 23 Φεβρουαρίου (7 Μαρτίου) 1835 περὶ πολιτικοῦ δικαίου ἄρθρ. 2, Β. Διάταγμα τῆς 27 Μαρτίου (8 Ἀπριλίου) 1835 περὶ πειρατείας ἄρθρ. 6, Β. Διάταγμα τῆς 31 Μαρτίου (12 Ἀπριλίου) 1835 περὶ ἀναπληρωτικῶν ἄρθρων τοῦ περὶ δήμων Νόμου ἄρθρ. 3. 4, Β. Διάταγμα τῆς 19 Ἀπριλίου (1 Μαΐου) 1835 περὶ Ἐμπορικοῦ Νόμου ἄρθρ. 2. 3., Β. Διάταγμα τῆς 23 Ἀπριλίου (5 Μαΐου) 1835 περὶ σημειώσεως ὑποθηκῶν ἄρθρ. 7).

[73] Τὰ πρῶτα νομοθετικὰ διατάγματα ἡ Ἀντιβασιλεία ἐξεδίδου, χωρὶς ν' ἀκούῃ κατὰ κανόνα τὴν γνώμην τῶν Ὑπουργῶν, τῇ προσυπογραφῇ τοῦ Ὑπουργοῦ ἢ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, εἰς οὓς ἀνετίθετο ἡ ἐκτέ-

Ἡ Ἀντιβασιλεία τὸ πρῶτον ἠρχέσθη ν' ἀναγνωρίσῃ τοὺς ὑπάρχοντας Γραμματεῖς τῆς Κυβερνήσεως [71] καὶ ἐξηκολούθησε

λεσις αὐτοῦ (πρβ. π. χ. τὸ ἀπὸ $^1/_{13}$ Φεβρουαρίου 1833 Β. Διάταγμα περὶ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, τὸ ἀπὸ 26 Ἰανουαρίου (7 Φεβρουαρίου) 1833 Β. Διάταγμα περὶ τῶν Βασιλικῶν Παρασήμων καὶ τῆς Σφραγῖδος τῆς Ἐπικρατείας, τὸ ἀπὸ 30 Ἰανουαρίου (11 Φεβρουαρίου) 1833 Β Διάταγμα περὶ τοῦ ὅρκου τῶν Ἑλλήνων, τὸ ἀπὸ 22 Φεβρουαρίου (6 Μαρτίου) 1833 Β. Διάταγμα περὶ τῆς δικαιοδοσίας καὶ διαδικασίας τῶν ἐν Ναυπλίῳ, Μεσολογγίῳ καὶ Θήβαις συστηθησομένων δικαστηρίων, τὸ ἀπὸ $^6/_{18}$ Μαρτίου 1833 Β. Διάταγμα περὶ τῶν ποινῶν τῶν ἀστυνομικῶν παραβάσεων ὡς πρὸς τὴν δημοσίαν καθαριότητα κλπ.)· ἐνίοτε ὅμως ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν ἡ Ἀντιβασιλεία καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ ἢ καὶ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου (πρβ. τὸ Β. Διάταγμα τῆς $^9/_{21}$ Φεβρουαρίου 1833 περὶ τιμωρίας τῶν κατὰ τῆς κοινῆς ἀσφαλείας ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας ἐγκλημάτων καὶ σφαλμάτων, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 25 Φεβρουαρίου (9 Μαρτίου) 1833 περὶ διοργανισμοῦ τοῦ Στρατιωτικοῦ, τὸ Β. Διάταγμα τῆς $^3/_{15}$ Ἀπριλίου 1833 περὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ Βασιλείου καὶ τῆς διοικήσεώς του, τὸ Β. Διάταγμα τῆς $^3/_{15}$ Ἀπριλίου 1833 περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν Γραμματειῶν). Τὸ Β. Διάταγμα τῆς $^2/_{15}$ Ἀπριλίου 1833 περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν Γραμματειῶν (ἄρθρ. 6) ὑπέβαλεν εἰς τὴν προηγουμένην συζήτησιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου τὰ ἀντικείμενα τῆς νομοθεσίας, καὶ διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ νόμοι καὶ τὰ νομοθετικὰ διατάγματα ἐκδίδονται, ἀφοῦ προηγουμένως ἀκουσθῇ ἡ γνώμη τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Ἀλλ' ὅμως ἡ γνώμη τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἠκούετο καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις, καθ' ἃς δὲν ἐπρόκειτο περὶ νομοθετικῆς ἐργασίας, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὅτι πρὸς ἔκδοσιν Β. Διατάγματος ἠκούσθη ἡ γνώμη τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου δὲν εἶναι ἀλάνθαστον γνώρισμα τῶν νομοθετικῶν διαταγμάτων.

[71] Διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 25 Ἰανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1833 ἡ Ἀντιβασιλεία διέταξε τοὺς ὑπάρχοντας ἑπτὰ Γραμματεῖς τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐπιτετραμμένων αὐτοῖς Ὑπουργείων, φέροντες τὸν τίτλον «*Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας*». Διὰ τοῦ αὐτοῦ Β. Διατάγματος διετάχθη ὅτι «ἡ προεδρία, καθ' ὅλας τὰς κοινὰς συνεδριάσεις τῶν Ὑπουργῶν διὰ τὰς ἀνηκούσας εἰς αὐτοὺς ὑποθέσεις, ἐπιτρέπεται ἐν τοσούτῳ εἰς τὸν Γραμματέα τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τοῦ Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ

μετ' αὐτῶν, ὡς ὀργάνων της, κυβερνῶσα, μέχρις οὗ διὰ τοῦ ἀπὸ 3)15 Ἀπριλίου 1833 Β Διατάγματος περὶ σχηματισμοῦ τῶν Γραμματειῶν καὶ τῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν ἐκδοθέντων εἰδικῶν Β. Διαταγμάτων περὶ τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς ἁρμοδιότητος ἑκάστης τῶν Γραμματειῶν διέταξε συστηματικώτερον τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ ὄργανα, ἅτινα ἐχρησίμευον εἰς αὐτὴν διὰ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Κράτους [73] Βραδύτερον ἡ

Κ. Σ. Τρικούπην». Αἱ ἑπτὰ Γραμματεῖαι, αἵτινες ἐν τῷ αὐτῷ Διατάγματι καλοῦνται καὶ Ὑπουργεῖα, ἦσαν αἱ ἑξῆς : ἡ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τοῦ Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ, ἡ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης, ἡ τῆς Ἐπικρατείας [Ἐσωτερικῶν], ἡ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως, ἡ τῆς Οἰκονομίας, ἡ τῶν Στρατιωτικῶν, ἡ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1833 σελ. 5).

[73] Τῇ 3/15 Ἀπριλίου 1833 ἡ Ἀντιβασιλεία διὰ Β. Διαταγμάτων, ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν ἐκδοθέντων, τὸν τέως Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τοῦ Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ Σ. Τρικούπην διώρισε Πρόεδρον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐπήνεγκε δὲ μεταβολὰς εἰς τὸ λοιπὸν προσωπικὸν τοῦ Ὑπουργείου καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν Γραμματείαν τῆς Ἐπικρατείας τὸ ὄνομα «*Γραμματείας ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν*» (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1833 σελ. 73 ἐπ.) Μετὰ τὸν μετασχηματισμὸν τοῦτον τοῦ Ὑπουργείου ἐν τῷ ἑπομένῳ φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως ἐδημοσιεύθη τὸ Β. Διάταγμα τῆς 3/15 Ἀπριλίου 1833 περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν Γραμματειῶν, οὗτινος αἱ κυριώτεραι διατάξεις εἶναι αἱ ἑξῆς: Ἄρθρον 1 : «Θέλουν ὑπάρχει ἑπτὰ Γραμματεῖαι Α'. Ἡ ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου καὶ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Β'. Ἡ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης. Γ' Ἡ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν. Δ' Ἡ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως. Ε'. Ἡ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν. ΣΤ'. Ἡ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν. Ζ'. Ἡ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν.» Ἄρθρ. 2 «Πάσης Γραμματείας προΐσταται εἷς Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας· οὗτος δύναται νὰ διευθύνῃ συγχρόνως καὶ πλειοτέρας Γραμματείας. Ἐὰν ὁ προϊστάμενος μιᾶς Γραμματείας Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἐμποδίζηται τοῦ νὰ τὴν διευθύνῃ εἴτε δι' ἀσθένειαν, εἴτε δι' ἀπουσίαν, θέλει γίνεσθαι φροντὶς περὶ τῆς προσωρινῆς αὐτῆς διευθύνσεως δι' ἰδιαιτέρου διορισμοῦ Ὑποστηρητοῦ.» ἄρθρ. 3. «Ὅλοι οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας εἶναι ἰσό-

Αντιβασιλεία συνεπλήρωσε τὰ νομοθετήματα ταῦτα διὰ τοῦ

βαθμοὶ· φυλάττουν δὲ τὴν σειρὰν τῆς ἀρχαιότητος τῆς ὑπηρεσίας, ἐξαιρουμένου τοῦ κατὰ καιρὸν Προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὅστις προεδρεύει·» ἄρθρ. 5. «Ἡ ὁλομέλεια τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας σχηματίζει τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, τοῦ ὁποίου ὁ Πρόεδρος ὀνομάζεται ἰδιαιτέρως ἀπὸ τὸν Βασιλέα.» ἄρθρον 6. «Εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον θέλουν ὑποβάλλεσθαι καὶ συζητεῖσθαι α'.) Ὅλαι αἱ περὶ Κυβερνητικοῦ συστήματος ὑποθέσεις. β'.) Ὅλοι οἱ ἐκδοθησόμενοι ὁρισμοὶ περὶ τοῦ διοργανισμοῦ τῶν διαφόρων Ἀρχῶν, καὶ περὶ τῆς διαιρέσεως τῆς Ἐπικρατείας. γ'.) Ὅλα τὰ ἀντικείμενα τῆς νομοθεσίας, καὶ ὅλα τὰ ἐκδοθησόμενα περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν νόμων καὶ τῆς ταχτοποιήσεως τῆς διοικήσεως τοῦ Κράτους γενικὰ διατάγματα, κατ' ἐξοχὴν δὲ ὅλοι οἱ νέοι ὁρισμοὶ περὶ τῆς σχέσεως τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Ἐπικράτειαν, καὶ τῶν κατὰ μέρος Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας, καὶ ὅσαι ἤθελον συμπέσει ἀπορίαι περὶ τῆς ἐξηγήσεως τῶν νόμων καὶ διαταγμάτων. δ'.) Αἱ μὲ ἄλλας ἐπικρατείας συνθῆκαι, καὶ αἱ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἐκδοθησόμεναι ὁδηγίαι, καθ' ὅσον ἡ ἰδιαιτέρα φύσις τῶν σχέσεων δὲν ἤθελεν ἀπαιτήσει ἐξαίρεσιν. ε'.) Ὅλα τὰ ὑπαγόμενα εἰς τὴν ἁρμοδιότητα διαφόρων Γραμματειῶν ἀντικείμενα, καθ' ὅσον οἱ Γραμματεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκει ἡ αὐτὴ ὑπόθεσις, δὲν δύνανται νὰ συμβιβασθοῦν περὶ αὐτῆς. ς'.) Αἱ περὶ ἁρμοδιότητος τῶν διαφόρων Γραμματειῶν ἀμφισβητήσεις. ζ'.) Ὁ κατ' ἔτος ἐκδοθησόμενος οἰκονομικὸς νόμος, καὶ ὁ ὑποβληθησόμενος περὶ τῆς δημοσίου οἰκονομίας καθ' ἕκαστον ἔτος λογαριασμός. η'.) Ὅλα τὰ ἀντικείμενα, τὴν περὶ τῶν ὁποίων σύσκεψιν ὁ Βασιλεὺς ἤθελεν ἀναθέσει ἰδιαιτέρως εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ἢ ἤθελον προσδιορίσει εἰδικῶς οἱ διάφοροι νόμοι ἢ διατάγματα. Ἡ περὶ τούτων ἔκθεσις γίνεται ἀπὸ τὸν ἁρμόδιον Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἐγχειρίζεται κατὰ τάξιν ἐγγράφως εἰς τὸν Πρόεδρον τοῦ Συμβουλίου πρὸ τῆς συνεδριάσεως». ἄρθρ. 7. «Τὸ πρωτόκολλον τῶν συνεδριάσεων τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου θέλει συντάττεσθαι παρ' ἑνὸς τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας, τῶν ὁποίων ἡ κατὰ τοῦτο σειρὰ θέλει προσδιορίζεσθαι ἀπὸ τὸν Πρόεδρον τοῦ Συμβουλίου. Τὸ πρωτόκολλον τοῦτο θέλει περιέχει ἐν συντόμῳ ὄχι μόνον τὰς γενομένας ἀποφάσεις καὶ τὴν αἰτιολόγησιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὰς τυχὸν διαφόρους ἐναντίας γνώμας ἑνὸς ἢ πλειοτέρων τῶν μελῶν, καὶ θέλει ὑποβάλλεσθαι εὐθὺς εἰς τὸν Βασιλέα διὰ νὰ ἐκδώσῃ τὰς ἀποφάσεις του». ἄρθρ. 8. «Ἕκαστος Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας εἶναι, ἐντὸς τῆς ἁρμοδιότητος τῆς ἐμπιστευθείσης εἰς αὐτὸν Γραμματείας, τὸ μόνον καὶ ἄμεσον ὄργανον

Β. Διατάγματος τῆς 3)15 Ἀπριλίου 1835 περὶ τῶν συζητή-

τοῦ Βασιλέως πρὸς ἐκτέλεσιν ὅλων τῶν Κυβερνητικῶν πράξεων· ἑπομένως ἀπαιτεῖται νὰ προσυπογράφεται ὁ ἁρμόδιος Γραμματεὺς εἰς πάντα νόμον, πᾶν διάταγμα, καὶ πᾶσαν δημοσίαν πρᾶξιν ἀφορῶσαν τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις, καθὼς καὶ εἰς πᾶσαν ἀπόφασιν περὶ διοικητικῶν ὑποθέσεων, ἐκδιδομένην μὲ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Βασιλέως πρὸς τὰς διαφόρους εἰς τὰς Γραμματείας ὑπαγομένας Ἀρχάς». ἄρθρ. 9. «Ἕκαστος Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας εἶνε εἰς ὅλας τὰς εἰς αὐτὸν ἀναγομένας ὑποθέσεις ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν ὑπαρχόντων νόμων καὶ διαταγμάτων, διὰ τὴν κατὰ συνείδησιν διαφύλαξιν τῶν συμφερόντων τῆς Ἐπικρατείας, καὶ διὰ τὴν πιστὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων καὶ τῆς ἐμπιστευθείσης εἰς αὐτὸν ἰδιοκτησίας τῆς Ἐπικρατείας. Ἡ εὐθύνη αὕτη θεωρεῖται πρὸ πάντων εἰς ὅλας τὰς φερούσας τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας Κυβερνητικὰς πράξεις. Δι' ἰδιαιτέρου νόμου θέλει ὁρισθῆ τίνι τρόπῳ πρέπει νὰ καταδιώκηται καὶ νὰ παιδεύηται πᾶσα κατὰ τοῦτο παράβασις». ἄρθρ. 10. «Ἕκαστος Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας διοικεῖ ὡς ἀνώτατος διευθυντὴς τὰ εἰς τὴν Γραμματείαν του ἀναγόμενα, ὀφείλει νὰ διατάττῃ τὰ δέοντα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπαρχόντων νόμων καὶ διαταγμάτων, καὶ νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὴν ἀκριβῆ αὐτῶν διαφύλαξιν· νὰ προβάλλῃ τοὺς κατὰ τὴν γνώμην του ἀναγκαίους νέους νόμους, διασαφήσεις νόμων καὶ διατάγματα, καὶ νὰ καθυποβάλλῃ τὴν περὶ τούτων ἔκθεσίν του εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον». ἄρθρ. 12. «. . . Εἰς αὐτὸν (τὸν Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας) ἀπόκειται νὰ προβάλλῃ περὶ διορισμοῦ, προβιβασμοῦ, μεταθέσεως καὶ παύσεως τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν Γραμματείαν του . . . . Οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ δέχωνται ἢ νὰ ἀποβάλλουν δημοσίους ὑπηρέτας ἄνευ ἀδείας τοῦ Βασιλέως, εἰμὴ μόνον καθ' ὅσον τὰ ὑπάρχοντα διατάγματα τοῖς τὸ ἐπιτρέπουσι ῥητῶς» ἄρθρ. 13. «Εἰς τὸ τέλος παντὸς διοικητικοῦ ἔτους ἕκαστος Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας χρεωστεῖ νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὸν Βασιλέα περιεκτικὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν τῆς ὑπηρεσίας του, περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἐμπιστευθέντος εἰς αὐτὸν κλάδου, καὶ νὰ δώσῃ λογαριασμὸν περὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν ποσοτήτων, αἵτινες εἶχαν τεθῆ εἰς τὴν διάθεσίν του» (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1833 σελ. 81 ἐπ., Γ. Α. Γάλλη Ἑλληνικοὺς Κώδικας III. 233 ἐπ.). Τὸ Β. Διάταγμα τοῦτο ἠκολούθησαν τὸ ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν Β. Διάταγμα περὶ τῆς ὑπηρεσίας εἰς τὰς Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας καὶ τὰ ἐπίσης ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν ἐκδοθέντα Β.

σεων τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου [76]. Τὰ μόνα καὶ ἄμεσα λοιπὸν ὄργανα, δι' ὧν ἡ Ἀντιβασιλεία ἐκυβέρνα τὴν Ἑλλάδα,

---

Διατάγματα περὶ τοῦ σχήματισμοῦ καὶ τῆς ἁρμοδιότητος ἑκάστης τῶν Γραμματειῶν τῆς Ἐπικρατείας (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1833 σελ. 84 ἐπ., Γ. Α. Ράλλη Ἑλληνικοὺς Κώδικας III. 237 ἐπ.). Σχετικὰς διατάξεις περὶ τῶν ὀργάνων, δι' ὧν ἡ Ἀντιβασιλεία ἐκυβέρνα, εὑρίσκομεν καὶ ἐν τῷ ἀπὸ 3/15 Ἀπριλίου 1833 Β. Διατάγματι περὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ Βασιλείου καὶ τῆς διοικήσεώς του, ἤτοι ἐν ἄρθρῳ 14. «Τὰ πρώτιστα τῆς διοικήσεως τῆς Ἐπικρατείας ὄργανα εἶναι αἱ Γραμματεῖαι» καὶ ἐν ἄρθρῳ 15. «Πρὸς συζήτησιν τῶν σπουδαιοτέρων τοῦ Κράτους ὑποθέσεων καὶ λύσιν διοικητικῶν ἀμφισβητήσεων θέλει συστηθῇ «*Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας*» (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1833 σελ. 80). Ἡ σύστασις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἕνεκα τῆς ἐνσκηψάσης εἰς τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας διχονοίας ἀνεβλήθη καὶ ἐπραγματοποιήθη μετὰ τὴν ἐνηλικότητα τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω (πρβ. καὶ G. L. v. Maurer Das griechische Volk II. 99).

[76] Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἄρθρων 5 καὶ 6 τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 3/15 Ἀπριλίου 1833 περὶ σχηματισμοῦ τῶν Γραμματειῶν, ὅπερ εἴδομεν ἐν τῇ ἀμέσως προηγουμένῃ σημειώσει τῆς παραγράφου ταύτης, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 3/15 Ἀπριλίου 1835 περὶ τῶν συζητήσεων τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου διέταξε τὰ ἑπόμενα· ἄρθρ. 1 «Δύνανται νὰ παρευρεθῶσι καὶ συμπαραληφθῶσι καὶ ἄλλα ἄτομα εἰς τὰς συζητήσεις, διὰ τὰς ὁποίας συγκαλεῖται τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον κατὰ τὸ ἄρθρον 6 τοῦ ῥηθέντος Διατάγματος, ἐκτὸς τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας τῶν εἰς τὸ 5 ἄρθρον τοῦ αὐτοῦ Διατάγματος διαλαμβανομένων». ἄρθρ. ?. «Ἡ παρεύρεσις αὐτῶν δὲν ἠμπορεῖ νὰ λάβῃ χώραν εἰμὴ κατὰ προηγουμένην ἄμεσον Ἡμῶν διάταξιν, ἢ καθ' Ἡμετέραν ἔγκρισιν». ἄρθρ. 3. «Εἰς τὰς περὶ τούτου ἐκδοθησομένας Ἡμετέρας ἀποφάσεις θέλουν ἀναφέρεσθαι τ' ἀντικείμενα, διὰ τὴν συζήτησιν τῶν ὁποίων τ' ἄτομα ταῦτα συμπαραλαμβάνονται, ἢ αἱ ἰδιαίτεραι συνεδριάσεις, διὰ τὰς ὁποίας θέλουν συγκαλεῖσθαι». ἄρθρ. 4. «Αἱ ψῆφοι τῶν παρέδρων τούτων δὲν δύνανται νὰ ἦναι εἰμὴ συμβουλητικαὶ (consultatives)· σημειόνονται ὅμως ξεχωρισταὶ αἱ γνῶμαί των πάντοτε εἰς τὸ πρωτόκολλον, καὶ ἐὰν αὐταὶ ἀπέχωσι τῆς πλειοψηφίας, θέλουν τότε σημειοῦσθαι καὶ αἱ αἰτιολογήσεις». ἄρθρ. 5. «Ἐὰν ἐπιτραπῇ εἰς τοιαῦτα ἄτομα τὸ νὰ ἀναφέρωσι (le référat), τότε ἡ ἁρμόδιος Γραμματεία, εἰς τῆς ὁποίας τὸν κλάδον ὑπάγεται ἡ ὑπόθεσις, πρέπει πάντοτε

ἦσαν οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας, ἀποτελοῦντες τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον καὶ ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Πρόεδρον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου [77].

Ἐκ τῆς λοιπῆς νομοθετικῆς ἐργασίας τῆς Ἀντιβασιλείας ἰδιαιτέρας σημειώσεως ἐνταῦθα χρήζουσι ἔργα τινὰ ταύτης σχετιζόμενα πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος.

Ἓν τῶν πρώτων νομοθετημάτων τῆς Ἀντιβασιλείας ὑπῆρξεν ἡ δημιούργησις τοῦ ὀργάνου, δι' οὗ ὤφειλον νὰ γίνωνται γνωσταὶ αἱ ἀποφάσεις αὐτῆς, καὶ ὡς τοιοῦτον ὄργανον ἐδημιούργησε τὴν «*Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος*», ἐν ᾗ ὤφειλον νὰ δημοσιεύωνται οἱ νόμοι, τὰ διατάγματα κλπ. [78].

νὰ συναναφέρῃ (le corrélérat)» (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1835 σελ. 83 ἐπ.).

[77] Σημειωτέον ὅτι ὁ διορισμὸς Προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου δὲν ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας ἀπολύτως ἀναγκαῖος, ὑπάρχουσι δὲ παραδείγματα ὑπουργείων ἄνευ Προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀνατιθεμένης τῆς διευθύνσεως τῶν συνεδριάσεων τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου εἰς ἕνα τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας· οὕτω π. χ. διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 31 Μαΐου (12 Ἰουνίου) 1834 ὁ τέως Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου Μαυροκορδάτος ἀπελύθη τῆς θέσεώς του καὶ ἡ θέσις τοῦ Προέδρου ἔμεινε κενή: ἄρθρ. 3 «Ἡ θέσις τοῦ Προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου μένει πρὸς τὸ παρὸν κενή. Ἡ διεύθυνσις τῶν συνεδριάσεων τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἀνατίθεται εἰς τὸν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας Κ. Κωλέττην, ὡς ἀρχαιότερον». (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1834 σελ. 159). Ὁ Νικόλαος Δραγούμης (Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις II. σελ. 2) διηγεῖται, ὅτι οἱ Ἀντιβασιλεῖς ἐνήργουν αὐτοὶ ὡς Ὑπουργοί, φερόμενοι πρὸς τοὺς ἀληθεῖς Ὑπουργοὺς ὡς πρὸς ὑπαλλήλους ἐλαχίστης σημασίας, ἐνίοτε μάλιστα καὶ ἐξυβρίζοντες αὐτοὺς δι' ἐπισήμων ἐγγράφων·

[78] Τὰ δύο πρῶτα ἄρθρα τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 1/13 Φεβρουαρίου 1833 ἔχουσιν ὡς ἑξῆς· ἄρθρ. 1: «Ὅλοι οἱ φέροντες τὴν ἡμετέραν ὑπογραφὴν νόμοι καὶ διατάγματα, ὅλαι αἱ δημοσιότητος χρήζουσαι διατάξεις καὶ διακηρύξεις τῶν ἡμετέρων ὑπουργείων, ἔτι δὲ αἱ περὶ διορισμῶν καὶ προβιβασμῶν εἰς τὰς δημοσίους ὑπηρεσίας, καὶ αἱ περὶ παραιτήσεων

Ὡς ἕνα τῶν ἀπαραιτήτων ὅρων τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἀρτιπαγοῦς Ἑλληνικοῦ Βασιλείου καὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἑδραιώσεως τῆς Μοναρχίας ἐθεώρησεν ἡ Ἀντιβασιλεία *τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας*, ἣν καὶ ἀνεκήρυξεν αὕτη διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 23 Ἰουλίου (4 Αὐγούστου) 1833. [79].

εἰδοποιήσεις, θέλουν δημοσιεύεσθαι τοῦ λοιποῦ διὰ μιᾶς ἐπισήμου ἐφημερίδος, ἥτις θέλει φέρει τὸ ὄνομα «*Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος*» καὶ ἐκδίδεσθαι ὑπὸ τὴν ἐφορίαν τοῦ ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας». Ἄρθρ. 2. «Ἡ Ἐφημερὶς αὕτη τῆς Κυβερνήσεως θέλει εἶσθαι τοῦ λοιποῦ τὸ μόνον ὄργανον, διὰ τοῦ ὁποίου θέλουν γνωστοποιεῖσθαι ὅλοι οἱ νόμοι, διατάγματα καὶ διακηρύξεις, ὡς τὸ ἄρθρον 1. Ταῦτα πάντα θέλουν ἔχει ὑποχρεωτικὴν δύναμιν δι' ὅλους τοὺς κατοίκους μιᾶς ἐπαρχίας, ἀφ' ἧς ἡμέρας γνωστοποιηθῶσιν εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς εἰρημένης «Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως» (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1833 σελ. 3 ἐπ.).

[79] Διὰ Β. Διατάγματος τῆς 15/27 Μαρτίου 1833 συνέστη Ἐπιτροπή, ὅπως ἐξακριβώσῃ τὴν στάσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Μοναστηρίων καὶ προτείνῃ τὰ μέσα πρὸς βελτίωσιν τῆς θέσεως τῆς Ἐκκλησίας ταύτης. Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς διωρίσθησαν οἱ ἐξῆς· Πανοῦτσος Νοταρᾶς, Ἰγνάτιος Ἐπίσκοπος Ἀρδαμηρίου, Παΐσιος Ἐπίσκοπος Ἐλαίας καὶ Ὑποστηρητὴς Μεσσηνίας, Θεόκλητος Φαρμακίδης Ἱερεὺς καὶ Ἔφορος τῶν ἐν Αἰγίνῃ Καταστημάτων, Σκαρλάτος Δ. Βυζάντιος καὶ Κωνσταντῖνος Δ. Σχινᾶς. Τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης ἤθελε προεδρεύει ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἐν ἐλλείψει τούτου ὁ Πανοῦτσος Νοταρᾶς (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1833 σελ. 72). Λαβοῦσα ἡ Ἀντιβασιλεία τὴν γνώμην τῆς εἰρημένης Ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, συνεκάλεσε τῇ 1/13 Ἰουλίου 1833 τοὺς Μητροπολίτας, Ἀρχιεπισκόπους καὶ Ἐπισκόπους τοῦ Κράτους, οἵτινες ἐν Ναυπλίῳ συνερχόμενοι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διορισθείσης Ἐπιτροπῆς, συγκειμένης ἐκ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας Σ. Τρικούπη καὶ τῶν δύο Ὑπουργικῶν Συμβούλων τῆς αὐτῆς Γραμματείας Κωνσταντίνου Δ. Σχινᾶ καὶ Σκαρλάτου Δ. Βυζαντίου, ὤφειλον νὰ συσκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσι περὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἡ Σύνοδος αὕτη ἔσχε τέσσαρας συνεδριάσεις, καθ' ἃς παρευρέθησαν βαθμηδὸν 36 ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ Βασιλείου Κλη-

Τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου περιώρισεν ἡ Ἀντιβασιλεία, θεω-

ρικῶν. Τῇ 15 Ἰουλίου 1833 ἡ προμνημονευθεῖσα Ἐπιτροπὴ ἀνέπτυξεν εἰς τοὺς συνελθόντας Κληρικοὺς τὸν σκοπὸν τῆς τοιαύτης προσκλήσεώς των ὡς ἑξῆς: «ὅτι δηλαδὴ ἡ Κυβέρνησις ἔχει κατὰ νοῦν νὰ βελτιώσῃ καθ' ὅλους τοὺς λόγους τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ τὴν ἀσφαλίσῃ διὰ πάντα· ὅτι ἡ Κυβέρνησις προσπαθεῖ πρὸ πάντων νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν ἀφεύκτως ἀναγκαίαν ἐξωτερικὴν ἀξιοπρέπειαν, τὴν ὁποίαν εἶχε κατὰ τοὺς πρὸ τῆς καταχτήσεως χρόνους, καὶ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἐπαναλάβῃ αὕτη πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἰδίας θρησκείας, καὶ ὅτι τὰ κυριώτερα μέσα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου τούτου σκοποῦ εἶναι τὰ δύο ταῦτα, 1) ἡ ἐπίσημος καὶ ὁριστικὴ διαχήρυξις τῆς πραγματικῶς ἤδη ὑπαρχούσης ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ πάσης ξένης ἐξουσίας, καθ' ὅσον ἀποβλέπει τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς θέσιν (φυλαττομένης ἀπαραχαράκτου τῆς δογματικῆς ἑνότητος κατὰ τὰ παρὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ δόγματος ἀνέκαθεν πρεσβευόμενα). 2) Ἡ σύστασις διαρκοῦς Συνόδου διοριζομένης παρὰ τοῦ Βασιλέως καὶ θεωρουμένης ὡς Ὑπερτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Ῥωσσικῆς Ἐκκλησίας. Ἂν δὲ καὶ ἡ ἀπὸ 15/27 Μαρτίου πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας διορισθεῖσα Ἐπιτροπή, καθὼς καὶ τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ἐνέκρινεν ἤδη τὰ ἐνταῦθα ἐκτεθέντα, ἔχει μ' ὅλον τοῦτο σκοπὸν ἡ Κυβέρνησις νὰ μὴ κάμῃ κανὲν ὁριστικὸν κίνημα περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, πρὶν ζητήσῃ προηγουμένως καὶ πληροφορηθῇ τὴν περὶ τῶν δύο τούτων προτάσεων ἀτομικὴν γνώμην τῶν ἐντὸς τοῦ Βασιλείου Σεβασμιωτάτων Ἀρχιερέων, ὡς προεχόντων καὶ προϊσταμένων τοῦ Κλήρου τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας· καὶ πρὸς τοῦτο μόνον ἀποβλέπει ἡ συγκάλεσις καὶ πρόσκλησις τῆς Σεβασμιότητός των». Εἶτα ἀποχωρησάσης τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκ τοῦ δωματίου τῶν συνδιασκέψεων, οἱ συνελθόντες ἱεράρχαι, συζητήσαντες καὶ συσκεφθέντες μόνοι, κατέληξαν εἰς τὴν ἑπομένην ἀπόφασιν, περιληφθεῖσαν ἐν τῷ πρὸς τοῦτο συνταχθέντι πρωτοκόλλῳ τῆς 15 Ἰουλίου 1833: «ὅτι ἡ ἐνδόμυχος πεποίθησίς των εἶναι καθ' ὅλα σύμφωνος μὲ τὰς γενομένας προτάσεις· ἑπομένως ἐπιθυμοῦν ἐξ ὅλης καρδίας, πρῶτον νὰ διακηρυχθῇ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, ὅτι ἡ ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἐν πνεύματι μὴ ἀναγνωρίζουσα ἄλλην κεφαλήν, εἰμὴ τὸν ἀρχηγὸν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, εἶναι αὐτοκέφαλος καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐξουσίας, φυλατ-

ρήσασα ἐπικίνδυνον ταύτην καὶ ἀποδοῦσα εἰς τὴν τοιαύτην

τομένης ἀπαραχαράκτου τῆς δογματικῆς ἑνότητος, κατὰ τὰ παρὰ πασῶν τῶν ὀρθοδόξων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν ἀνέκαθεν πρεσβευόμενα· κατὰ δὲ τὸ εἰς τὸν Βασιλικὸν Θρόνον ἀνῆκον διοικητικὸν τῆς Ἐκκλησίας μέρος, μὴ ἀντιβαῖνον εἰς τοὺς ἱεροὺς κανόνας, γνωρίζει ἀρχηγὸν τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος. Δεύτερον νὰ συσταθῇ διαρκὴς Σύνοδος συγκειμένη ἀπὸ μόνους Ἀρχιερεῖς, καθισταμένη παρὰ τοῦ Βασιλέως, καὶ θεωρουμένη ὡς Ὑπερτάτη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχή, διευθύνουσα τὰ τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τοὺς Ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας.» (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1833 σελ. 174 ἐπ. 268). Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἡ Ἀντιβασιλεία προέβη εἰς τὴν διακήρυξιν περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 23 Ἰουλίου (4 Αὐγούστου) 1833. Κατὰ τὸ ἄρθρον 1 τοῦ Διατάγματος τούτου «Ἡ ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἐν Πνεύματι μὴ ἀναγνωρίζουσα ἄλλην κεφαλήν, παρὰ τὸν Θεμελιωτὴν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, κατὰ δὲ τὸ διοικητικὸν μέρος ἔχουσα ἀρχηγὸν τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, εἶναι αὐτοκέφαλος καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐξουσίας, φυλαττομένης ἀπαραχαράκτου τῆς δογματικῆς ἑνότητος, κατὰ τὰ παρὰ πασῶν τῶν ὀρθοδόξων Ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν ἀνέκαθεν πρεσβευόμενα»· κατὰ δὲ τὸ ἄρθρον 2 τοῦ αὐτοῦ Διατάγματος «Ἡ ὑπερτάτη Ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία ἐναπόκειται, ὑπὸ τὴν τοῦ Βασιλέως κυριαρχίαν, εἰς χεῖρας Συνόδου διαρκοῦς, φερούσης τὸ ὄνομα «*Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος*» (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1833 σελ. 169 ἐπ.). Τὴν διακήρυξιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐπεδίωξεν ἡ Ἀντιβασιλεία ὡς ἀναποσπάστως συνδεδεμένην μετὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας καὶ ὡς ἀναγκαῖον ὅρον τῆς ὑπάρξεως τῆς Μοναρχίας, κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Maurer, ὅστις εἶχεν ἀναλάβει, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω (πρβ. τὴν σημείωσιν 67 τῆς παραγράφου ταύτης), τὴν διεύθυνσιν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ὑποθέσεων (πρβ. G. L.v. Maurer Das griechische Volk II.45 ff. 153 ff.). Περὶ τῆς διακηρύξεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τῆς σχέσεως τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησιῶν τῶν διαφόρων θρησκευμάτων πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ περὶ τῶν κατὰ τῆς διακηρύξεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ῥᾳδιουργιῶν πρβ. πρὸς τῷ παρατεθέντι ἔργῳ τοῦ Maurer καὶ τὰ ἑξῆς ἔργα: J. L. Klüber Pragmatische Geschichte etc. 542 ff, J. W. Zink-

ἐλευθερίαν κατὰ μέγα μέρος τὴν αἰτίαν τῶν ἐκραγεισῶν τότε ἐσωτερικῶν ταραχῶν. Πρὸς τοῦτο ἡ Ἀντιβασιλεία ἐδημοσίευσε τὸ Β. Διάταγμα τῆς 11/23 Σεπτεμβρίου 1833 περὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ μετέρχεσθαι τὴν τυπογραφίαν, λιθογραφίαν ἢ βιβλιοπωλίαν, τὸν νόμον τῆς 11/23 Σεπτεμβρίου 1833 περὶ τῆς ἀστυνομίας τοῦ τύπου, καὶ τὸν νόμον τῆς 6/18 Σεπτεμβρίου 1833 περὶ ἐγκλημάτων ἐκ τῆς καταχρήσεως τοῦ τύπου. [80].

---

eisen Geschichte der griechischen Revolution II. 331 ff, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 86 ff, K. Mendelssohn Barthold y Geschichte Griechenlands II. 457 ff. 547 ff. G. F. Herlzberg Geschichte Griechenlands IV 613. ff. Ἐν Αὐστρίᾳ ἡ διακήρυξις τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἀπήρεσε καὶ κατεκρίθη, ὡς διαρρήξασα τοὺς μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων καὶ τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν βιούντων ὁμοφύλων δεσμοὺς καὶ παραδοῦσα τὸν Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ ὑπ' αὐτὸν ποίμνιον εἰς τὴν ἀπόλυτον ἐπιρροὴν τῆς ὁμοθρήσκου Ῥωσσίας, ἐνῷ τὴν θέσιν ταύτην ὤφειλε νὰ ἔχῃ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς, ἧς ἡ ἀνεξαρτησία οὐδόλως ἠδύνατο νὰ παραβλαβῇ ἐκ τοῦ δικαιώματος τοῦ Σουλτάνου πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ Πατριάρχου (πρβ. τὴν ὁμόφωνον περὶ τούτου γνώμην τοῦ Ἀρχιδουκὸς Ἰωάννου καὶ τοῦ Prokesch—Osten παρὰ τῷ Anton Schlossar Briefwechsel etc. σελ. 281. 305. 308 ff).

[80] Διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 11/23 Σεπτεμβρίου 1833 ὡρίσθη, ὅτι «ὁ θέλων νὰ μετέρχηται τὴν λιθογραφίαν ἢ τυπογραφίαν, διὰ νὰ ἐκδίδῃ ἔγγραφα ἢ εἰκονικὰς παραστάσεις ὁι' ἄλλους, ἢ διὰ νὰ ἐξοδεύῃ καθ' ὁποιονδήποτε τρόπον ὁ ἴδιος τὰ ἐκδοθησόμενα, ἔχει χρέος νὰ ζητῇ *τὴν ἄδειαν* τῆς Ἀρχῆς· τὸ αὐτὸ δὲ χρέος ἔχει καὶ ὁ ἐπιθυμῶν νὰ μετέρχηται ὁποιονδήποτε κλάδον τῆς βιβλιοπωλίας». Τὸ δικαίωμα τοῦ χορηγεῖν τοιαύτην ἄδειαν ἀνήκει εἰς τὸν Νομάρχην, ἡ δὲ χορήγησις ἀδείας προϋποτίθησιν ὡρισμένα προσόντα καὶ ἡ ἄδεια ὑπόκειται εἰς ἀνάκλησιν δι' ὡρισμένους λόγους (πρβ. τὸ Β. Διάταγμα ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1833 σελ. 213 ἐπ.). Τὸν σπουδαιότερον περιορισμὸν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου ἐπήνεγκεν ὁ Νόμος τῆς 11/23 Σεπτεμβρίου 1833 περὶ τῆς Ἀστυνομίας τοῦ τύπου, ὅστις σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπήτησε διὰ τὴν ἔκδοσιν ἐφημερίδος ἢ περιοδικοῦ συγγράμματος ὑπεύθυνον συντάκτην καὶ ἐγγύησιν πενταχισχιλίων δραχμῶν εἰς μετρητά, ἐξ ἧς λαμβάνονται τὰ πρόστιμα, τὰ ἔξοδα

Ὡς πρὸς τὴν δικαιοσύνην ἡ Ἀντιβασιλεία ἀπεδέξατο μὲν

καὶ αἱ ἀποζημιώσεις τῶν προσβληθέντων ἀτόμων, εἰς ἃς ἤθελε καταδικασθῇ ὁ ὑπεύθυνος συντάκτης, καὶ ἥτις πρέπει ν' ἀνανεωθῇ ἐντελῶς καὶ εὐθύς, ἅμα ἐξαντληθῇ ἡ καταβληθεῖσα ποσότης (πρβ. τὸν Νόμον ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1833 σελ. 214 ἑπ.). Τέλος ὁ Νόμος τῆς 6/18 Σεπτεμβρίου 1833 ὥρισε τὰ ἀδικήματα τοῦ τύπου, τὰς ἐπιβαλλομένας ἑκάστῳ ποινὰς καὶ τὰ εὐθυνόμενα πρόσωπα διὰ τὰ ἐν τοῖς συγγράμμασι καὶ ἐν ταῖς ἐφημερίσιν ἀξιόποινα δημοσιεύματα (πρβ. τὸν Νόμον ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1833 σελ. 217 ἑπ.). Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς Ἀντιβασιλείας ὑπῆρξε πλήρης ἐλευθερία τοῦ τύπου ἐν Ἑλλάδι καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἐλευθεροτυπίας ταύτης ἔλαβον γένεσιν δημοσιογραφικά τινα ὄργανα, ἀναλαβόντα τὴν κατὰ τῆς Ἀντιβασιλείας ἀντιπολίτευσιν καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῆς ἀνάγκης συνταγματικῶν θεσμῶν. Τοιαῦτα δημοσιογραφικὰ ὄργανα ὑπῆρξαν ἡ ἐφημερὶς «Ἀθηνᾶ» τοῦ Κρητὸς Ἀντωνιάδου, ἡ ἐφημερὶς «Χρόνος», ἥτις ἦτο συνέχεια τῆς προϋπαρξάσης ἐφημερίδος «Καθρέπτης» τοῦ κόμματος τοῦ Καποδιστρίου. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἰουλίου 1833 ἤρξατο δημοσιευομένη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀντιβασιλείας ἡ ἐφημερὶς «Ἥλιος», ἧς τὴν σύνταξιν ἀνέλαβον οἱ ἀδελφοὶ Παναγιώτης καὶ Ἀλέξανδρος Σοῦτσοι· ταχέως ὅμως αὕτη ἔλαβε τὸν τόνον τῆς εἰρωνείας καὶ τοῦ σαρκασμοῦ, καὶ παρὰ πᾶσαν τὴν ἐπιφυλακτικότητά της ἀπέναντι τῆς Ἀντιβασιλείας ὑπέβαλλεν εἰς αὐστηρὰν κριτικὴν τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων των. Βεβαίως οὔτε διάδοσιν εὐρεῖαν εἶχον τότε παρὰ τῷ λαῷ τὰ δημοσιογραφικὰ ταῦτα ὄργανα, οὔτε προὐκάλουν τὰ γραφόμενά των ἀπείθειαν καὶ στάσεις· οὐχ ἧττον ὅμως ἐπέδρων ἐπὶ τὴν τύχην τῶν Ὑπουργῶν καὶ τῶν ἄλλων δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἠνώχλει τὴν Ἀντιβασιλείαν, ἥτις παρὰ τὰς γενομένας ὑπ' αὐτῆς δαπάνας πρὸς ἐξευμένισιν τῆς κοινῆς γνώμης εἶχε ταύτην ἐναντίαν. Ὡς φαίνεται, πρὸ καιροῦ ἡ Ἀντιβασιλεία ἐμελέτα τὸν περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας τοῦ τύπου καὶ παρεσκευάζετο εἰς τοῦτο· εὗρε δὲ κατάλληλον πρόφασιν τὴν κατ' αὐτῆς τεκταινομένην ὅθεν ἐπανάστασιν τῶν περὶ τὸν Κολοκοτρώνην, ἣν ἐχαρακτήρισεν ὡς προελθοῦσαν κατὰ μέγα μέρος καὶ ἐκ τῆς στάσεως τοῦ ἀντιπολιτευομένου τύπου, ὅπως δημοσιεύσῃ τὰ προειρημένα περὶ τύπου νομοθετήματα. Ἄμεσον ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διατάξεως περὶ ὑπευθύνου συντάκτου καὶ περὶ ἐγγυοδοσίας δραχμῶν πενταχισχιλίων διὰ τὴν ἔκδοσιν ἐφημερίδος ἢ περιοδικοῦ συγγράμματος· καθ' ὅσον ἡ «Ἀθηνᾶ», ὁ «Χρόνος» καὶ ὁ «Ἥ-

θεσμούς τινας προϋπάρχοντας ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐξασφαλίζοντας τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν, ὁποῖοι εἶναι π. χ. ἡ δημοσιότης τῆς διαδικασίας, [81] τὸ ὁρκωτικὸν σύστημα πρὸς ἐκδίκασιν τῶν ἐγκληματικῶν πράξεων· [82] ἀλλ' ὅμως περιέλαβεν ἐν τῷ συστήματι αὐτῆς *τὴν στρατιωτικὴν δίκην* [83], ἐγκατέλιπεν ἔκ-

---

λιος» ἔπαυσαν ἀμέσως δημοσιευόμεναι (πρβ. G. L. v. Maurer Das griechische Volk II. 498. 501, J. L. Klüber Pragmatische Geschichte etc. 578, J. W. Zinkeisen Geschichte der griechischen Revolution II. 843 850 ff, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 88. 95, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II. 457, G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 623.

[81] Πρβ. π. χ. τὰ ἄρθρα 77. 78. 407 § 5. 458 § 8 τῆς Ποινικῆς Δικονομίας.

[82] Πρβ. ἄρθρα 415. 419 ἐπ. τῆς Ποινικῆς Δικονομίας καὶ ἄρθρα 45 ἐπ. τοῦ Ὀργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων. Ὁ Maurer λέγει, ὅτι τὸ ζήτημα, ἂν ἔπρεπεν ἐν γένει νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ σύστημα τῶν ἐνόρκων δικαστῶν πρὸς ἐκδίκασιν τοῦ πραγματικοῦ, ὑπῆρξεν ἓν τῶν δυσκολωτάτων ζητημάτων, καὶ ὅτι αὐτὸς ἀντέλεξεν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ὁρκωτικοῦ συστήματος (πρβ. G. L. v. Maurer Das griechische Volk II. 355).

[83] Τὰ περὶ τῆς Ἐκτάκτου Στρατιωτικῆς Δίκης διέταξε τὸ πρῶτον ὁ Νόμος τῆς 5/17 Σεπτεμβρίου 1833 περὶ ἐκτάκτου Στρατιωτικῆς Δίκης (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1833 σελ 205 ἐπ.), καὶ εἶτα ἡ Ποινικὴ Δικονομία ἐν ἄρθροις 511 ἐπ. Τὸ ἔκτακτον Στρατιωτικὸν Δικαστήριον ἐπανειλημμένως ἐλειτούργησεν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀντιβασιλείας· ἤτοι ἐν Τήνῳ δυνάμει τῆς ἀπὸ 7/19 Σεπτεμβρίου 1833 ἀποφάσεως τῆς Ἀντιβασιλείας (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1833 σελ. 210 ἐπ.), ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Δωρίδος καὶ Φθιώτιδος δυνάμει τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 19/31 Μαΐου 1834 (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1834 σελ. 160 ἐπ.), ἐν τῷ νομῷ Μεσσηνίας καὶ τῇ ἐπαρχίᾳ Καρυταίνης δυνάμει τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 9/21 Αὐγούστου 1834 (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1834 σελ. 227 ἐπ. 262), ἐν τῷ νομῷ Ἀχαρνανίας καὶ Αἰτωλίας δυνάμει τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 13/25 Ἰουλίου 1834 (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1834 σελ. 230). Πρβ. καὶ G. L. v. Maurer Das griechische Volk II. 328 ff., J. W. Zinkeisen Geschichte der griechischen Revolution II. 849 ff., W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 117.

θετον τὸν πολίτην εἰς τὰς βιαιοπραγίας τῶν ὀργάνων τῆς διοικήσεως, ἀπαγορεύσασα τὴν καταδίωξιν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἄνευ προηγουμένης ἀδείας τῆς Κυβερνήσεως,[84] καὶ ἐνέγραψεν ἐν τῷ Ποινικῷ Νόμῳ *τὸν πολιτικὸν θάνατον*.[85]

Περὶ τὸ τέλος τῆς διαρκείας της ἡ Ἀντιβασιλεία ἐδημοσίευσε τὸν περὶ Ἑλληνικῆς ἰθαγενείας νόμον τῆς 15/27 Μαΐου 1835, ἐν ᾧ ὥρισε τὸν τρόπον, καθ' ὃν κτᾶται καὶ ἀποβάλλεται ἡ Ἑλληνικὴ ἰθαγένεια, παρέπεμψε δὲ ὡς πρὸς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν περὶ τούτου ἐν καιρῷ ἐκδοθησόμενον εἰδικὸν νόμον, μέχρι τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ὁποίου ἤθελον ἰσχύει οἱ προϋπάρχοντες καὶ μήπω καταργηθέντες νόμοι.[86]

Ἐνῷ εἰσέτι τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας ἐταξείδευον κατερχόμενα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἤρξατο μεταξὺ αὐτῶν γεννωμένη ἡ ζηλοτυπία καὶ ἡ παρακολουθοῦσα ταύτην διχόνοια, εἰς τὴν πρόῤῥιζον τῶν ὁποίων οὐχὶ ὀλίγον συνετέλεσαν αἱ γυναῖκες καὶ οἱ ἐν Ναυπλίῳ διπλωματικοὶ ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων. Ὁ λόγος οὗτος παρήγαγε τὸν ἀνταγωνισμὸν καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα δυσπιστίαν τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας, διήρεσεν

---

[84] Πρβ. τὸ ἄρθρον 28 τῆς Ποινικῆς Δικονομίας: «Ἄνευ ἀδείας τῆς κυβερνήσεως κανεὶς τῶν διοικητικῶν ὑπαλλήλων δὲν εἰσάγεται εἰς δίκην ἕνεκα πλημμελήματος ἢ κακουργήματος, ἀφορῶντος τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ.»

[85] Πρβ. τὸ ἄρθρον 7 τοῦ Ποινικοῦ Νόμου: «Ἀφ' ἧς στιγμῆς κοινοποιηθῇ ἡ τελεσίδικος ἀπόφασις, ὁ καταδικασθεὶς εἰς δεσμὰ διὰ βίου εἶναι νεκρὸς πολιτικῶς. Ὅθεν ἡ μὲν περιουσία του ἀνήκει εἰς τοὺς κληρονόμους του, αὐτὸς δὲ καθίσταται ἀνίκανος νὰ διαθέσῃ καὶ πᾶσα πρᾶξις, ἀφορῶσα συμβόλαιόν τι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ζώντων, εἶναι ἄκυρος. Δὲν δύναται πλέον νὰ διεκδικήσῃ τι ἢ ν' ἀποκτᾷ· οὔτε ὡς ἐνάγων, οὔτε ὡς ἐναγόμενος νὰ ἐμφανίζηται ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, οὔτε μάρτυς νὰ ἦναι εἰς δικαστικὰς ἢ ἐξωδίκους πράξεις· προσέτι καθίσταται ἀνίκανος τελέσεως νομίμου γάμου, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ προϋπάρχων γάμος του διαλύεται πολιτικῶς, ὡς διὰ φυσικοῦ θανάτου».

[86] Πρβ. τὸν Νόμον τῆς 15/27 Μαΐου 1835 περὶ Ἑλληνικῆς Ἰθαγενείας ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1835 σελ. 142 ἐπ.

αὐτὰ εἰς δύο στρατόπεδα, ὧν τὸ ἓν ἀπετέλει ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀντιβασιλείας Κόμης Armansperg, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας Dawkins, τὸ δ' ἕτερον ἀπετέλουν τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας Maurer καὶ Heideck καὶ ὁ Abel, ἔχοντες συνεπίκουρον τὸν ἐν Ναυπλίῳ διπλωματικὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Βαυαρίας von Gaser, καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν περίφημον καταδίκην τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Δημητρίου Πλαπούτα (Κολιοπούλου). Ἐν τέλει κατίσχυσεν ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀντιβασιλείας Κόμης Armansperg, ὁ Maurer καὶ ὁ Abel ἀνεκλήθησαν κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1834 ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, καὶ εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Maurer διωρίσθη ὁ von Kobell, ἐξηκολούθησε δ' ἔκτοτε ἡ Ἀντιβασιλεία μέχρι τοῦ τέρματος αὐτῆς συγκειμένη ἐκ τοῦ Προέδρου αὐτῆς Κόμητος Armansperg καὶ τῶν μελῶν Heideck καὶ Kobell [87].

---

[87] Ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τῆς 21 Ἰουλίου (2 Αὐγούστου) 1834 ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν Β. Διάταγμα, ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας Armansperg, Maurer καὶ Heideck, διὰ τοῦ ὁποίου ἐγνωστοποιεῖτο εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, «ὅτι ὁ Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας Κύριος Μάουρερ παύει τοῦ νὰ ἦναι μέλος τῆς Ἀντιβασιλείας, καὶ ἀντικαθίσταται ὁ Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας Κύριος Κόβελ». Ὁ Maurer διηγεῖται, ὅτι αὐτὸς καὶ ὁ Abel ἔλαβον τὴν ἀνάκλησίν των τῇ 19/31 Ἰουλίου 1834, ἧς εἶχον λάβει γνῶσιν πρὸ πολλῶν ἡμερῶν. Τὰ τῆς διαιρέσεως καὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας, τὰ τῆς δίκης καὶ καταδίκης τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη καὶ Δ. Πλαπούτα καὶ τῶν μετ' αὐτὴν ἐσωτερικῶν ταραχῶν, ὡς καὶ τὰ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Maurer καὶ τοῦ Abel περιγράφει διὰ μακρῶν ὁ G. L. v. Maurer ἐν τῇ κατ' ἐπανάληψιν παρατεθείσῃ συγγραφῇ του Das griechische Volk I. Vorrede, II. 15 ff. 46 ff. 49 ff. 56 ff. 93 ff. 495 ff. 505 ff. 509 ff. (Πρβ. περὶ τούτων πρὸς τούτοις Christian August Brandis Mittheilugen über Griechenland III. 271 ff, J. L. Klüber Pragmatische Geschichte etc. 577 ff, J. W. Zinkeisen Geschichte der griechischen Revolution II. 818 ff. 866 ff, W. F C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 85. 87 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II. 469 ff. 472 ff. 491 ff. 570 ff. 572. 573 ff. G. F. Hertzberg Geschichte Griechen-

III. Ἡ ἐποχὴ τῆς Ἀπολύτου Μοναρχίας. — Καὶ πρὸ τῆς ἐνηλικότητος αὐτοῦ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἤρξατο μελετῶν τὰ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου καὶ παρασκευάζων τὸ μέλλον κυβερνητικὸν σύστημα αὐτοῦ. Κατὰ Δεκέμβριον τοῦ ἔτους 1834 ὁ Βασιλεὺς Ὄθων καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία ἐγκατέστησαν ἐν Ἀθήναις, τῇ νέᾳ πρωτευούσῃ τοῦ Βασιλείου, καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐλάμβανεν αὐτοπροσώπως μέρος εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς Ἀντιβασιλείας.[88] Εἶναι δὲ βεβαιωμένον ἐξ ἑτέρου, ὅτι ἀπὸ τοῦ μηνὸς Μαρτίου τοῦ ἔτους 1835 ὁ Βασιλεὺς Ὄθων συνεζήτει καὶ καθώριζε

---

lands IV. 617 ff. 626 ff. N. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II. 7 ἑπ.). Ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκος ἐν τῇ πρὸς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ἐπιστολῇ του τῆς 13 Σεπτεμβρίου 1834 δικαιολογεῖ τὴν περὶ ἀνακλήσεως τοῦ Maurer καὶ τοῦ Abel ἀπόφασίν του ὡς ἑξῆς: «Τὸ καλὸν τῆς Ἑλλάδος μὲ παρεκίνησεν εἰς τὴν τοιαύτην μεταβολήν, ἥτις ἔτυχε τῆς ἐπιδοκιμασίας οὐ μόνον τῶν πλείστων Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν Δυνάμεων καὶ τῶν Τραπεζιτικῶν Οἴκων. Ἡ ἀποχώρησις τοῦ Armansperg ἤθελε καταστρέψει τὴν πίστιν τῆς Ἑλλάδος». Ἐν ἑτέρᾳ δὲ ἐπιστολῇ του τῆς 17 Ἰανουαρίου 1835 ὁ Λουδοβῖκος καταχρίνει τὴν ὑπάρξασαν τότε πλειοψηφίαν τῆς Ἀντιβασιλείας, ἥτις ἐπειράθη νὰ ἐκγερμανίσῃ ἢ καὶ νὰ ἐκγαλλίσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἀντὶ νὰ ἐφαρμόσῃ ἁπλούστερον καὶ μᾶλλον προσαρμόζον εἰς τὰς περιστάσεις τῆς Ἑλλάδος κυβερνητικὸν σύστημα (πρβ. Ludwig Trost: König Ludwig I. von Bayern etc. 43 ff. 45 ff).

[88] Τῇ 13/25 Δεκεμβρίου 1834 ὁ Βασιλεὺς Ὄθων καὶ τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας ἐγκατέστησαν ἐν Ἀθήναις, ἔκτοτε δὲ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων μετεῖχεν αὐτοπροσώπως τῶν συνεδριάσεων τῆς Ἀντιβασιλείας, ἐξοικειούμενος τοιουτοτρόπως πρὸς τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους, οὗτινος τὰς ἡνίας ἔμελλεν ἐντὸς μικροῦ χρόνου ν' ἀναλάβῃ αὐτὸς (πρβ. Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1834 σελ. 266, ἔνθα εὑρίσκει τις τὸ Β. Διάταγμα τῆς 18/30 Σεπτεμβρίου 1834 περὶ μεταθέσεως τῆς Βασιλικῆς Καθέδρας εἰς Ἀθήνας, οὗτινος τὸ πρῶτον ἄρθρον ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἡ Καθέδρα ἡμῶν μετατίθεται κατὰ τὴν 1 Δεκεμβρίου τ. ε. ἐκ Ναυπλίου εἰς Ἀθήνας.», J. W. Zinkeisen Geschichte der griechischen Revolution II. 885, G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 639. 640, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 93).

μετὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Αὐστρίας Prokesch—Osten τὰς βάσεις τοῦ μέλλοντος κυβερνητικοῦ συστήματος τῆς Ἑλλάδος [89].

---

[89] Ὁ K. Mendelssohn Bartholdy ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ: Geschcihte Griechenlands II. 505 ff. περιέλαβε τὸ πόρισμα δύο συνδιαλέξεων, αἵτινες ἐγένοντο τῇ 7)19 Μαρτίου 1835 μεταξὺ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Αὐστρίας Prokesch-Osten διαρκέσασαι σχεδὸν ἑπτάωρον, καὶ καθ' ἃς συνεζητήθη διὰ μακρῶν τὸ μέλλον κυβερνητικὸν σύστημα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις αὐτοῦ. Αἱ βάσεις τοῦ κατὰ τὰς συνδιαλέξεις ταύτας ἀποφασισθέντος Ἐθνικοῦ προγράμματος ἦσαν αἱ ἑξῆς: «Ἐμπιστοσύνη εἰς τὴν τάξιν τῶν Στρατιωτικῶν, τιμὴ πρὸς τοὺς ἐπιφανεῖς τῆς Χώρας, λύσις τοῦ ζητήματος τῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς, ὅτι οὐχὶ τὸ ἀδρανὲς ἀλλὰ τὸ καλλιεργούμενον ἔδαφος εἶναι ὠφέλιμον εἰς τὴν πολιτείαν, ἀρωγὴ πρὸς τοὺς ἀπόρους διὰ προκαταβολῶν». Κατὰ τὰς αὐτὰς συνδιαλέξεις ὡρίσθησαν καὶ τὰ ὄργανα, ἅτινα ἤθελον χρησιμεύσει εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ Κράτους. Ἡ ἀνωτάτη διοίκησις ὤφειλε νὰ συνίσταται ἐξ ἑνὸς Ἀνακτοβουλίου, ἐξ ἑνὸς Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἐκ τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας. Ἐν τῷ Ἀνακτοβουλίῳ, ὅπερ ἤθελε χρησιμεύει ὡς διάμεσον ὄργανον συνδέον τὸν Βασιλέα μετὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἤθελον ἐργάζεσθαι εἰδικοὶ ἄνδρες, εἰς οὓς ὁ Κόμης Ἀρμανσπεργ ἤθελε κατανέμει τὰς ὑποθέσεις. Πρὸς τούτοις τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, εἰς ὃ μόνον ἀληθῶς ἐπιφανεῖς ὤφειλον νὰ ἔχωσιν εἴσοδον καὶ ψῆφον, ὤφειλε νὰ σκέπτηται καὶ γνωμοδοτῇ περὶ πάντων τῶν ὀργανικῶν ζητημάτων καὶ περὶ πάντων τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα ὁ Βασιλεὺς ἤθελεν ὑποβάλλῃ εἰς αὐτό. Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας, ἐκτὸς τοῦ Greiner, ὤφειλον νὰ διορίζωνται μόνον Ἕλληνες, μεθ' ὧν ὁ Βασιλεὺς ἤθελε συνεργάζεσθαι, ὁσάκις ἔκρινε τοῦτο καλόν, καὶ οὓς ὁ Βασιλεὺς ἤθελεν ἀλλάσσει κατ' ἀρέσκειαν, ὅπως γνωρίσῃ νέους ἀνθρώπους· ἐσκέπτοντο δ' ὅτι οὕτω παραλύει ὁ φθόνος τῶν κομμάτων, ἀφοῦ εἰς ἕκαστον τούτων ἀνεζωπυρεῖτο ἡ ἐλπὶς νὰ ἴδῃ ἐπίσης τοὺς ἀρχηγούς του ἐρχομένους εἰς τὴν ἐξουσίαν (πρβ. καὶ G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 641 ff.). Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων οὐ μόνον κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ μεταγενέστερον διετέλει ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἐν Βιέννῃ Κυβερνήσεως, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Ἐν τῇ δημοσιευθείσῃ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ Ἀρχιδουκὸς Ἰωάννου μετὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Αὐστρίας Prokesch-Osten ἐπανειλημμένως εὑρίσκει τις μαρτυρίας περὶ τούτου (πρβ. Anton Schlossar Briefwechsel

Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ὑπῆρξε πιστὸς ὀπαδὸς τῆς *μοναρχικῆς ἀρχῆς* (des monarchischen Princips) [90]. Τὸ κυβερνητικὸν σύστημά του ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς συγκεντρώσεως ὁλοκλήρου τῆς ἐξουσίας εἰς χεῖρας τοῦ Βασιλέως· καθίστατο δ' ἔτι ἀπολυτότερον καὶ συγκεντρωτικώτερον ὡς ἐκ τοῦ προσώπου τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, κατεχομένου ὑπὸ ἄκρας δυσπιστίας καὶ ἀναποφασιστικότητος, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐλάμβανε γνῶσιν καὶ ἐξέφραζε γνώμην καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων λεπτομερειῶν τῆς διοικήσεως [91].

---

zwischen Erzherzog Johann Baptist von Oesterreich und Anton Graf von Prokesch-Osten 37. 55. 59. 67. 76. 280 ff, πρὸς τούτοις δὲ Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II. 32 ἑπ.).

[90] Τῇ 25 Φεβρουαρίου (9 Μαρτίου) 1835 ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Αὐστρίας Prokesch-Osten ἔγραφε πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του, ὅτι τὴν προτεραίαν ἔτυχεν ἰδιαιτέρας συνεντεύξεως μετὰ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ὅστις ἐξέφρασε πρὸς αὐτὸν τὸν μέγιστον σεβασμόν του πρὸς τὴν «*μοναρχικὴν ἀρχήν*» (das monarchische Princip) (πρβ. K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II. 505). Τὴν αὐτὴν δὲ πληροφορίαν περὶ τῶν ἀπολυτοφρόνων φρονημάτων τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ἐπιβεβαιοῖ ὁ Prokesch-Osten καὶ ἐν μεταγενεστέρᾳ ἐκθέσει του τῆς 23 Ἀπριλίου (5 Μαΐου) 1835 πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του (πρβ. K. Mendelssohn Bartholdy etc. II. 508), καὶ ἐν τῇ μετὰ τοῦ Ἀρχιδουκὸς Ἰωάννου ἀλληλογραφίᾳ του, παριστῶν τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ὡς πάσχοντα *συνταγματοφοβίαν* (πρβ. Anton Schlossar Briefwechsel etc 48. 121 ff. 126 ff. 314). Περὶ τῶν ἀπολυτοφρόνων ἀρχῶν τοῦ Ὄθωνος πρβ. καὶ G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands Iv. 656 ff, Guizot Mémoires VII. 271.

[91] Ὁμοφώνως ὡμολογημένον ὑπάρχει, ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ὄθων κατείχετο ὑπὸ δυσπιστίας πρὸς πάντας, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ πρὸς ἑαυτόν, ὅτι ἦτο βραδὺς περὶ τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν ἀπόφασιν, ἂν καὶ ἀναγνωρίζωσιν εἰς αὐτὸν ὀρθότητα κρίσεως, ὅτι τέλος ἠσχολεῖτο εἰς πλῆθος λεπτομερειῶν τῆς διοικήσεως καὶ ἐξήρτα τὴν ἐπὶ τοιούτων ὑποθέσεων ἐνέργειαν ἀπὸ τῆς ἀποφάσεώς του. Ἱσουτοτρόπως ἐνῷ ὑπεβιβάζετο ἀπὸ Κυβερνήτου εἰς κατώτερον ὄργανον τῆς διοικήσεως καὶ ἠμέλει τῶν ἀληθῶς βασιλικῶν αὐτοῦ καθηκόντων χάριν ἐπουσιωδῶν ζητημάτων, κατεδεικνύετο καὶ ἀνίκανος, παρὰ πᾶσαν τὴν πανθομολογουμένην ἐπιμέλειάν του, νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς κολοσ-

Τῇ 20 Μαΐου (1 Ἰουνίου) 1835 ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐγένετο ἐνήλικος [92] καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐνάσκησιν τῆς Βασιλικῆς

σιαίας ἐργασίας, ἧς τὸ βάρος ἀτόπως ἀνελάμβανε, καὶ παρέλυε τὴν κίνησιν τῆς διοικητικῆς μηχανῆς ὡς ἐκ τῆς περὶ τὰς ἀποφάσεις βραδύτητός του, ἥτις κατέστη τότε παροιμιώδης καὶ ἐν τοῖς διπλωματικοῖς καὶ ἐν τοῖς πολιτικοῖς καὶ ἐν τοῖς λαϊκοῖς ἀκόμη κύκλοις τῶν Ἀθηνῶν καὶ συμπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ κατεῖχετο ὑπὸ τοῦ τοιούτου ἐλαττώματος καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ὀσημέραι ἡ ἐντεῦθεν ἐπερχομένη παράλυσις τῆς διοικήσεως καθίστατο καταφανεστέρα, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ πρεσβευτὴς τῆς Αὐστρίας Prokesch-Osten, ὅστις ἐπανειλημμένως ἐξύμνει τὴν καθαρότητα τῶν μοναρχικῶν ἰδεῶν τοῦ Ὄθωνος καὶ παρεθάρρυνεν αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἐμμένῃ ἐν τῇ *μοναρχικῇ ἀρχῇ* (dem monarchischen Princip) καὶ καταπολεμῇ πᾶσαν ἀπόπειραν πρὸς εἰσαγωγὴν συνταγματικοῦ πολιτεύματος, ἀποβαλὼν ἐν τέλει τὴν ἐλπίδα τῆς βελτιώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων ἕνεκα τῶν προειρημένων ἐλαττωμάτων τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ἐχαρακτήρισε τὴν εἰσαγωγὴν ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος ὡς τὸ μόνον ἐπιτήδειον φάρμακον πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων. Ἐν ἐπιστολῇ, ἣν εὑρίσκει τις παρὰ τῷ Guizot (Mémoires VII. 275 suiv.), ὁ Prokesch - Osten ἔγραφε πρός τινα ἐν Γαλλίᾳ φίλον του σὺν τοῖς ἄλλοις τὰ ἑξῆς : «Le roi est toujours ce que vous savez. Pour ma part, je ne crois pas au très-grand danger du pays se mêlant de ses affaires ; je le redoute moins que le pays ne le redoute lui-même, et je ne sais à la situation qu' une solution constitutionnelle». Πρβ. πρὸς τούτοις K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II 505, G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV 654. 655 ff, Guizot Mémoires VI. 259. 261. 453 suiv. VII. 271 suiv, Anton Schlossar Briefwechsel etc. 34 ff. 40. 48 55. 59. 61. 76. 120 ff. 150, Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II. 67 ἐπ. Τῶν τοιούτων ψυχικῶν ἐλαττωμάτων τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος διετέλει ἐν γνώσει ὁ πατὴρ αὐτοῦ Λουδοβῖκος καὶ ἐπανειλημμένως ἐνουθέτει αὐτόν, ὅπως ἀπομακρυνθῇ τῆς τοιαύτης τακτικῆς του, ἥτις καθιστᾷ δυσχερὲς τὸ ἔργον τοῦ Κυβερνήτου, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ πρὸς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ἐπιστολαί του τῆς 20 Νοεμβρίου 1833, τῆς 20 Δεκεμβρίου 1833, τῆς 13 Σεπτεμβρίου 1834, τῆς 9 Ἀπριλίου 1837, τῆς 12 Μαρτίου 1838 (πρβ. Ludwig Trost König Ludwig I. von Bayern etc. 35, 36, 37).

[92] Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐνηλικιότητος τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος προεῖδε τὸ ἄρθρον 9 τῆς ἐν Λονδίνῳ Συνθήκης τῆς 25 Ἀπριλίου (7 Μαΐου) 1832, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (πρβ. σημείωσιν 57 τῆς § ταύτης).

ἐξουσίας, μηδὲν περὶ συνταγματικοῦ πολιτεύματος διαλαβὼν ἐν τῇ ταὐτοχρόνῳ προκηρύξει του πρὸς τοὺς Ἕλληνας [93].

Αὐθημερὸν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐξέδοτο δύο Β. Διατάγματα. ἤτοι πρῶτον τὸ Β. Διάταγμα τῆς 20 Μαΐου (1 Ἰουνίου) 1835 περὶ διορισμοῦ τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, δι' οὗ διωρίσθη Ἀρχιγραμματεὺς ὁ Κόμης Armansperg, εἰς ὃν ἀνετέθη καὶ ἡ διαφύλαξις τῆς Σφραγῖδος τῆς Ἐπικρατείας, καὶ δεύτερον τὸ Β. Διάταγμα τῆς 20 Μαΐου (1 Ἰουνίου) 1835 περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τοῦ βαθμοῦ τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας. Διὰ τοῦ τελευταίου Β. Διατάγματος ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας εἶναι Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ πρὸς τούτοις ὁ ἐγγύτατος Βούλαρχος τοῦ Βασιλέως ἐν τῷ Βασιλικῷ Βουλευτηρίῳ (Ἀνακτο-

---

[93] Ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἕλληνας Προκηρύξει του τῆς 20 Μαΐου (1 Ἰουνίου) 1835 ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἔλεγε τὰ ἑξῆς: «Σήμερον, καθ' ἣν ἡμέραν ἀναλαμβάνω ἐγὼ αὐτὸς τὰς ἡνίας τῆς Κυβερνήσεως καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν, σᾶς ὑπόσχομαι κατ' ἐπανάληψιν νὰ ὑπερασπίζω πάντοτε τὴν ἱερὰν θρησκείαν τῶν ὑπηκόων Μου, καὶ νὰ ἦμαι στερεὸν στήριγμα τῆς ἁγίας αὐτῶν ἐκκλησίας· ν' ἀπονέμω εἰς πάντας δικαιοσύνην· νὰ διατηρῶ πιστῶς τοὺς νόμους· νὰ διασώζω μὲ τὴν θείαν ἀντίληψιν κατὰ παντὸς ἐναντίου τὰς ἐλευθερίας σας, τὰ δικαιώματά σας, τὴν ἀνεξαρτησίαν σας, καὶ δι' ὅλης τῆς Κυβερνήσεώς Μου νὰ ἔχω πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν εὐτυχίαν, εὐδαιμονίαν καὶ δόξαν Ὑμῶν». Ταύτας τὰς ὑποσχέσεις ἔδωκεν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀναλαμβάνων τὰς ἡνίας τῆς Κυβερνήσεως, ἐν αὐταῖς δὲ οὐδὲν περὶ συνταγματικοῦ πολιτεύματος ὑπάρχει πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1835 σελ. 1 ἑπ.). Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκος ἐν τῷ πρὸς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ἐγγράφῳ του τῆς 5 Ἀπριλίου 1835 καὶ μεταγενέστερον, ἐκφράζων τὴν γνώμην του περὶ τοῦ ἁρμόζοντος εἰς τὴν Ἑλλάδα κυβερνητικοῦ συστήματος μετὰ τὴν ἐνηλικότητα τοῦ Ὄθωνος, κηρύσσεται κατὰ τῆς παραχωρήσεως Συντάγματος εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ χαρακτηρίζει τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ πολιτεύματος ὡς πρόωρον καὶ ἐπιβλαβὲς εἰς τὴν πρόοδον τῆς Ἑλλάδος (πρβ. Ludwig Trost König Ludwig I. von Bayern etc. 46 ff. 55).

βουλίῳ), τῷ νέῳ τούτῳ ὀργάνῳ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου [91].

---

[91] Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων διέκειτο δυσμενῶς πρὸς τὸν Κόμητα Armansperg καὶ ἐτήρει ἐπιμελῶς σιγὴν περὶ τοῦ προσώπου, εἰς ὃ ἀναλαμβάνων τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως ἤθελεν ἀναθέσει τὴν κυβέρνησιν. Συμβουλαὶ ἐκ Βαυαρίας καὶ αἱ παρατηρήσεις τοῦ ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Αὐστρίας Prokesch - Osten ἔπεισαν τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ν' ἀναθέσῃ τὴν διεύθυνσιν τῆς κυβερνήσεως εἰς τὸν Κόμητα Armansperg, διότι οὗτος καὶ πεῖραν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων εἶχεν ἀποκτήσει, ὑπερτερῶν κατὰ τοῦτο πάντα ἄλλον μεταχλιηθησόμενον ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, καὶ ἄλλων προσόντων κάτοχος ἦτο, ὧν ἕνεκα κατεδεικνύετο ἐπιτήδειος πρὸς τοιοῦτον ἔργον. Ἐξ ἑτέρου ἐθεωρήθη ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῆς πολιτικῆς φρονήσεως, ὅπως μὴ ἀναλάβῃ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀμέσως τὴν κυβέρνησιν ὑπὸ τὰς δυσμενεῖς συνθήκας, ὑφ' ἃς διετέλει ἡ Ἑλλὰς ἕνεκα τῆς μὴ λίαν λελογισμένης πορείας τῆς Ἀντιβασιλείας· καθ' ὅσον καταδεικνύμενος ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τῶν πραγμάτων ἀνίκανος νὰ θεραπεύσῃ διὰ μαγικῆς οὕτως εἰπεῖν δυνάμεως πάντα τὰ κακὰ καὶ διαψεύδων τὰς παραλόγους ἐλπίδας, ἃς οἱ Ἕλληνες συνέδεον μετὰ τῆς ἐνηλικότητος αὐτοῦ, ἤθελεν ἀπολέσει τὴν ἀγάπην τῶν Ἑλλήνων, ἧς ἀμερίστως ἀπέλαυε, καὶ καταπέσει ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ του. Τὰς περὶ τούτου σκέψεις εὑρίσκει τις ἐν ταῖς προμνημονευθείσαις δυσὶ συνδιαλέξεσιν, ἃς ἔσχεν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων μετὰ τοῦ Prokesch-Osten τῇ 7 Μαρτίου 1835 (πρβ. K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II 504· πρὸς τούτοις δὲ πρβ. καὶ Ludwig Trost König Ludwig I. von Bayern etc. 43. Anm. 1). Ἀλλ' ὅμως ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ἀναλαμβάνων τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως καὶ διαπιστευόμενος τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς εἰς τὸν Κόμητα Armansperg, σὺν δόλῳ ἐπεθύμει καὶ νὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τούτου, ὅστις ὤφειλε νὰ κυβερνᾷ ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν διεύθυνσιν τοῦ Βασιλέως. Τοιαύτη δὲ συμβουλὴ ἐδόθη εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα καὶ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου διὰ τῆς ἐπιστολῆς τῆς 5 Ἀπριλίου 1835 (πρβ. Ludwig Trost König Ludwig I. von Bayern etc. 46 ff.). Τὴν θέσιν τοῦ Κόμητος Armansperg ἐν τῷ κυβερνητικῷ συστήματι τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καθώρισαν δύο Β. Διατάγματα· ἤτοι 1) τὸ Β Διάταγμα τῆς 20 Μαΐου (1 Ἰουνίου) 1835 περὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, οὗτινος τὸ περιεχόμενον ἔχει ὡς ἑξῆς: «Θεωροῦντες τὰς πολυειδεῖς γνώσεις καὶ τὴν πολυπειρίαν τοῦ ἄχρι τοῦδε Προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας Κόμητος Ἀρμανσπέργου καὶ ἀναγνωρίζοντες τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀγά-

Ὀλίγους μῆνας ὕστερον ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐξέδωκε τὸ Β.

πην του, παρωρμήθημεν νὰ προσκαλέσωμεν αὐτὸν νὰ διατρίψῃ τοὐλάχιστον ἔτι μικρὸν καιρὸν ἐν τῷ Ἡμετέρῳ Βασιλείῳ, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ λάβωμεν τὴν πολύτιμόν του συμβουλὴν ὡς πρὸς τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῆς Ἡμετέρας εὐλογίστου ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς δικαίας ἀναγνωρίσεως τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ ἀξίας ὡς πρὸς τὸ Ἡμέτερον Πρόσωπον καὶ τὸ Βασίλειόν Μας, ἀνεθέσαμεν ἤδη αὐτῷ τὴν διαφύλαξιν τῆς Ἡμετέρας σφραγῖδος τῆς Ἐπικρατείας. Τὰ δὲ καθήκοντα τοῦ Ἡμετέρου Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας θέλουν κοινοποιηθῆ δι' ἰδιαιτέρας ἀποφάσεως.» (πρβ. τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1835 σελ 2)· 2) τὸ Β. Διάταγμα τῆς 20 Μαΐου (1 Ἰουνίου) 1835 περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τοῦ βαθμοῦ τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας. διὰ τοῦ Διατάγματος δὲ τούτου ὁρίζονται τὰ καθήκοντα καὶ ὁ βαθμὸς τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας ὡς ἑξῆς: «Ἄρθρον 1. «Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας εἶναι Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου». ἄρθρ. 2 «Ἑπομένως καθῆκον αὐτοῦ πρώτιστον εἶναι, νὰ συνεννοῆται ἀμέσως μετὰ τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας, διὰ νὰ διατηρῇ εἰς πλήρη ἁρμονίαν τὰς ὑποθέσεις τῶν διαφόρων Ὑπουργείων, νὰ παραλαμβάνῃ καὶ ἐξομαλύνῃ τὰς μεταξὺ αὐτῶν συγκρούσεις καὶ νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς ὁμοιομόρφου διανύσεως τοῦ παρ' Ἡμῶν ὡρισμένου Κυβερνητικοῦ συστήματος κατὰ τὰς Ἡμετέρας διαταγάς.» ἄρθρ. 3. «Ὁσάκις Ἡμεῖς δὲν παρευρισκόμεθα αὐτοπροσώπως εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας διευθύνει συνήθως τὰς συνεδριάσεις αὐτοῦ· κοινοποιῶν Ἡμῖν προσωπικῶς τὰ πρακτικὰ αὐτῶν, ἐκθέτει προφορικῶς τὰ περὶ τούτων καὶ λαμβάνει τὰς διαταγὰς Ἡμῶν. Εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων δὲν λαμβάνει καμμίαν μετοχήν, ἐκτὸς ἐὰν ἀναθέσωμεν ταύτην εἰς αὐτὸν δι' ἰδιαιτέρας διαταγῆς ἢ πληρεξουσιότητος.» ἄρθρ 4. «Ἡμῶν παρόντων ἐν τῷ Ὑπουργικῷ Συμβουλίῳ, ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἐνεργεῖ πάντοτε κατὰ τὰς Ἡμετέρας προσωπικὰς διαταγάς.» ἄρθρ. 5. «Ὅταν παρευρισκόμενοι ἐν τῷ Ὑπουργικῷ Συμβουλίῳ δὲν ἀποφαινώμεθα τὰς Ἡμετέρας διαταγὰς καὶ ἀποφάσεις περὶ τῶν ἀντικειμένων, ὅσα ἐν αὐτῷ ἐξετέθησαν καὶ ἐσυζητήθησαν, αὗται ἐκδίδονται ἀπὸ τὸ Ἡμέτερον Βουλευτήριον » ἄρθρ. 6. «Ἄλλως, ἅπασαι αἱ ὑποθέσεις τοῦ Κράτους, ὅσαι χρήζουσι τῆς Ἡμετέρας ἐγκρίσεως καὶ ἀποφάσεως, ἰδίως δὲ αἱ περὶ τούτου προτάσεις καὶ ἀναφοραὶ θέλουν ὑποβάλλεσθαι ἀπ' εὐθείας εἰς Ἡμᾶς ὑπὸ τῶν Ἡμετέρων Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας πρὸς ἰδίαν Ἡμῶν ἀνάπτυξιν. Ἡμεῖς

Διάταγμα τῆς 18/30 Σεπτεμβρίου 1835 περὶ συστάσεως τοῦ

δὲ ἢ θέλομεν διατάττει περὶ τοῦ πρακτέου παραχρῆμα, ἢ θέλομεν παραπέμπει τὰ ὑποβληθέντα εἰς τὸν Ἀρχιγραμματέα τῆς Ἐπικρατείας, διὰ νὰ ὑποβάλῃ ἔκθεσιν καὶ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν περαιτέρω αὐτῶν κατεργασίαν ἐν τῷ Ἡμετέρῳ Βουλευτηρίῳ (καβινέτῳ).» ἄρθρ. 7. «Ἐν τῷ Ἡμετέρῳ Βουλευτηρίῳ ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας εἶναι ὁ ἐγγύτατος Ἡμῶν Βούλαρχος, καὶ ὡς τοιοῦτος ἀναφέρεται πάντοτε ἀμέσως εἰς Ἡμᾶς. Καὶ οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας καὶ ὁ Ἡμέτερος Σύμβουλος δύνανται ν' ἀναφέρωνται ἀμέσως εἰς Ἡμᾶς, ὅμως τότε μόνον, ὅταν ῥητῶς παρ' Ἡμῶν προσκληθῶσιν». ἀρθρ. 8 «Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας διευθύνει ἐν τῷ Ἡμετέρῳ Βουλευτηρίῳ κατὰ τὰς ἰδιαιτέρας Ἡμῶν διαταγάς, ὅλας τὰς ὑποθέσεις, ὅσαι ἀφορῶσι τὰ τῆς Ἐπικρατείας, καὶ φροντίζει, ὥστε νὰ συνθέτωνται αἱ ἀποφάσεις συμφώνως μ. τὴν θέλησίν Μας.» ἄρθρ. 9. «Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας φυλάττει τὴν μεγάλην τοῦ Βασιλείου σφραγῖδα, φροντίζει νὰ μὴ ἐπιτίθεται αὕτη, εἰμὴ εἰς ἐκεῖνα μόνα τὰ ἔγγραφα, ὅσα καθ' Ἡμετέραν Βασιλικὴν θέλησιν συνετέθησαν καὶ παρ' Ἡμῶν αὐτογείρως ὑπεγράφησαν, ἐπαγρυπνεῖ ὥστε νὰ μὴ γίνῃ ὑπὸ τρίτου τινὸς κατάχρησις τῆς σφραγῖδος τοῦ Βασιλείου, καὶ ἕνεκα τούτου προσεπιθέτει τὸ ὄνομά του εἰς πᾶσαν αὐτῆς ἐκτύπωσιν καὶ προσυπογράφει ἑπομένως τὰ παρ' Ἡμῶν ἐγκεκριμένα ἔγγραφα. Ἐκτὸς τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας προσυπογράφουσι τὰ ἔγγραφα καὶ οἱ ἁρμόδιοι Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας, οἵτινες καὶ ἀναλαμβάνουσιν οὕτω τὴν τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν εὐθύνην» ἄρθρ. 10. «Οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας διευθύνουν μὲ ἀνεξαρτησίαν τοὺς εἰς αὐτοὺς ἐμπιστευθέντας κλάδους τῆς διοικήσεως, ὄντες ἀμέσως ὡς πρὸς Ἡμᾶς αὐτοὺς ὑπεύθυνοι· ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας δὲ ἔχει ὑπὸ τὰς διαταγάς Μας τὴν ἀνωτάτην ἐπιτήρησιν καὶ τὸν ἔλεγχον παντὸς κλάδου τῆς διοικήσεως ἀνεξαιρέτως· διὸ καὶ δύναται νὰ ζητῇ λόγον καὶ διασάφησιν περὶ παντὸς ἀντικειμένου καὶ νὰ διατάττῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν Μας.» ἄρθρ. 11. «Παρέχομεν πρὸς τούτοις αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐμποδίζῃ προσωρινῶς τὴν ἐκτέλεσιν μέτρων καὶ διαταγμάτων τῶν Κυβερνητικῶν Ἀρχῶν, διὰ νὰ ζητῇ περὶ τούτων τὰς Ἡμετέρας διαταγάς, ἢ νὰ ἐπιφέρῃ, συνεννοούμενος μετὰ τοῦ ἁρμοδίου Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, τὴν ἐπὶ τὸ νόμιμον καὶ πρὸς τὸ κοινὸν καλὸν μεταρρύθμισιν». ἄρθρ. 12 «Εἰς ἐκτάκτους καὶ κατεπειγούσας περιπτώσεις δύναται νὰ ἐκδίδῃ διαταγάς, ὁσάκις ῥητῶς τὸ ἐπιτρέψωμεν εἰς αὐτόν· περὶ δὲ τούτου θέλομεν πάντοτε εἰδοποιεῖ τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον. Αἱ μὲν

Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, εἰς ὃ ἐδόθη συμβουλευτικὴ ψῆφος ἐπὶ τῶν σπουδαιοτέρων ζητημάτων τῆς διοικήσεως, ἐπὶ τῶν νομοθετημάτων καὶ ἐπὶ τῆς φορολογίας, ἀνετέθη δὲ αὐτῷ καὶ ἡ ἐκδίκασις τῶν ὑποθέσεων τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ. Τὸ περὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας Β. Διάταγμα ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν τῇ 28 Ὀκτωβρίου (9 Νοεμβρίου) 1835, ὅτε καὶ καθιδρύθη τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, συνεπληρώθη δὲ ὡς πρὸς τὴν λειτουργίαν τοῦ σώματος τούτου διὰ τοῦ Ἐσωτερικοῦ Κανονισμοῦ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας τῆς 30 Νοεμβρίου (12 Δεκεμβρίου) 1835 [93].

Ἀρχαὶ ὀφείλουν νὰ ὑπακούωσιν εἰς αὐτὰς τὰς διαταγάς, ὁ δὲ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας χρεωστεῖ νὰ γνωστοποιῇ αὐτὰς Ἡμῖν, καὶ εἶναι ὑπεύθυνος περὶ τούτου ἐνώπιόν Μας.» ἄρθρ. 13. «Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας συνεννοούμενος ἀμέσως μετὰ τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας θέλει φροντίζει περὶ ὀργανισμοῦ καὶ ἐντελοῦς προπαρασκευῆς τῶν νόμων, διαταγμάτων, κανονισμῶν καὶ ἄλλων εἰς τὴν Ἡμετέραν ἔγκρισιν ὑποβλητέων ἀντικειμένων.» ἄρθρ. 14 «Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἔχει τὸν πρῶτον μεταξὺ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Βασιλείου βαθμὸν καὶ προηγεῖται ἑπομένως ἁπάντων.» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1835 σελ. 3 ἐπ.). Περὶ τῆς θέσεως ταύτης τοῦ Κόμητος Armansperg πρβ καὶ Christian August Brandis Mittheilungen über Griechenland III. 273, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II. 504 ff, G. F. Hertzberg: Geschichte Griechenlands IV. 641 ff, Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Μελέτας II. 15 ἐπ

[93] Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, οὗτινος τὴν σύστασιν προανήγγειλεν ἡ Ἀντιβασιλεία, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (σημ. 75 τῆς § ταύτης), μέλλον νὰ συγκεντρώσῃ τοὺς ἐξόχους ἄνδρας τοῦ Βασιλείου καὶ καταστήσῃ αὐτοὺς ἐν μέτρῳ μετόχους τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ, ὤφειλε νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς ἀντιστάθμισμα τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, ὅπερ ὁ μὲν Ἑλληνικὸς λαὸς δικαίως ἐπόθει καὶ ἐπεζήτει, ὁ δὲ Βασιλεὺς Ὄθων καὶ οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ ἐθεώρουν ὡς πρόωρον καὶ καταστρεπτικὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐν τῷ περὶ συστάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας Διατάγματι προοιμιαζόμενος ὁ Βασιλεὺς Ὄθων λέγει: «Σκοπὸν ἔχοντες νὰ περιστοιχίσωμεν τὸν Ἡμέτερον Θρόνον ἀπὸ ἄνδρας ἐξόχους, καὶ νὰ κάμωμεν χρησίμους εἰς τὸ Κράτος τὰς γνώσεις καὶ τὴν πολυπειρίαν των.» (πρβ. καὶ Ch. Aug Brandis

Ἐν ἔτει 1836 ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀπεδήμησεν εἰς Γερμα-

Mittheilungen über Griechenland III 273 ff, K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II 507, G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 641, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 96, τὸ περὶ τῆς Συστάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας Β. Διάταγμα). Καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκος ἐν τῷ πρὸς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ἐγγράφῳ του τῆς 5 Ἀπριλίου 1835 συμβουλεύει τὴν σύστασιν Γερουσίας ἐχούσης συμβουλευτικὴν ψῆφον καὶ συγκροτουμένης ἐκ μελῶν ἀμίσθων διοριζομένων ὑπὸ τοῦ Βασιλέως (πρβ. Ludwig Trost: König Ludwig I. von Bayern etc. 47). Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας συνέστη διὰ τοῦ Ὀργανικοῦ Διατάγματος τῆς 18|30 Σεπτεμβρίου 1835, ὅπερ περιλαμβάνει ἐν συνόλῳ 76 παραγράφους καὶ διαιρεῖται εἰς τέσσαρα κεφάλαια· τούτων δὲ τὸ πρῶτον πραγματεύεται τὸν σχηματισμὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, τὸ δεύτερον τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, τὸ τρίτον τὸν κανονισμὸν τῆς ὑπηρεσίας του, καὶ τέλος τὸ τέταρτον περιέχει *τελειωτικοὺς ὁρισμούς*. Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας εἶναι *ἡ ἀνωτάτη συμβουλευτικὴ Ἀρχή*, ἐντὸς τῆς ὁποίας καὶ μεθ' ἧς ὁ Βασιλεὺς συζητεῖ τὰς σπουδαιοτέρας ὑποθέσεις τοῦ Κράτους, συγχρόνως δὲ εἶναι *ἀνωτάτη ἀποφασίζουσα Ἀρχή* περὶ ἄλλων τινῶν ἀντικειμένων, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω (§§ 1. 2. τοῦ Διατάγματος). Οἱ εἰς τὴν ταχτικὴν ὑπηρεσίαν Σύμβουλοι τῆς Ἐπικρατείας εἰσὶ τοὐλάχιστον εἴκοσι τὸν ἀριθμόν, διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Βασιλέως «*ἀπὸ τοὺς ἐξοχωτέρους τῶν ἐν ὑπουργήμασι καὶ ἀπὸ ἄλλους ἔχοντας ἐξαίρετον ἰκανότητα πολίτας*,» ἔχοντας δὲ τὸ δικαίωμα τῆς ἰθαγενείας καὶ 30 ἐτῶν ἡλικίαν (§§ 3. 4. 11. 12. τοῦ Διατάγματος). Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἔχει ἕνα Πρόεδρον, ἕνα ἢ περισσοτέρους Ἀντιπροέδρους, ἕνα Γενικὸν Γραμματέα καὶ ἀριθμόν τινα Εἰσηγητῶν ἀνάλογον πρὸς τὰς ἀνάγκας του, μὴ ὑπερβαίνοντα τοὺς ἕξ, πάντας διοριζομένους καὶ παυομένους ὑπὸ τοῦ Βασιλέως (§§ 8. 9. 10. τοῦ Διατάγματος). Οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας μετέχουσι τῶν συνεδριάσεων τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἐδρεύουσι δὲ εἰς ἰδιαιτέραν θέσιν, ὅθεν δύνανται νὰ ὁμιλῶσι πρὸς ὅλην τὴν συνέλευσιν· εἰς τὰς συνεδριάσεις ὅμως τοῦ Τμήματος τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ παρουσιάζονται ἁπλῶς, ὅπως χορηγήσωσι πληροφορίας (§§ 6. 63. τοῦ Διατάγματος). Ὁ Βασιλεὺς ἔχει εἴς τινας περιστάσεις τὸ δικαίωμα νὰ προσκαλῇ εἰς τὰς συσκέψεις τοῦ Συμβουλίου καὶ ἄλλα πρόσωπα (§ 21 τοῦ Διατάγματος). Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας συνέρχεται εἰς γενικὴν συνέλευσιν

νίαν, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του δ' ἐξέδωκε τὸ Β. Διάταγμα

πρὸς τελειωτικὴν σύσκεψιν· δι' ὅλας ὅμως τὰς εἰς τὸ Ὀργανικὸν Διάταγμα ἰδίως προσδιοριζομένας περιπτώσεις διαιρεῖται εἰς Τμήματα, εἴτε προπαρασκευάζοντα τὰ τῆς τελειωτικῆς συσκέψεως, εἴτε ἀποφαίζοντα περὶ τῶν ἀντικειμένων, ὅσα πρὸς τοῦτο τοῖς διευθύνονται. Τὰ Τμήματα ταῦτα εἶναι· α') τὸ διὰ τὴν Πολιτικὴν καὶ Ποινικὴν Νομοθεσίαν, β') τὸ διὰ τὰ Οἰκονομικά, γ') τὸ διὰ τὴν λοιπὴν διοίκησιν, δ') τὸ πρὸς ἐκδίκασιν τῶν ἀμφισβητουμένων διοικητικῶν ὑποθέσεων καὶ τῶν ἐκκλήσεων κατὰ τῶν ἀποφάσεων τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου (§§. 17. 18. τοῦ Διατάγματος). Τὰ ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ διαγραφόμενα καθήκοντα τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας εἶναι τὰ ἑξῆς : §. 29. «Ὅλα τὰ ἀντικείμενα τῆς Πολιτικῆς καὶ Ποινικῆς Νομοθεσίας, τὰ ἀφορῶντα προτάσεις εἴτε περὶ εἰσάξεως γενικῶν νέων νόμων, εἴτε περὶ καταργήσεως ἢ τροποποιήσεως ὑφισταμένων, ἢ περὶ ἐπισήμου ἑρμηνείας αὐτῶν, θέλουν συζητεῖσθαι τοῦ λοιποῦ εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, τοῦ ὁποίου θέλει πρὸς τοῦτο ἐρωτᾶσθαι ἡ γνώμη. Τοῦ Συμβουλίου ἡ γνωμοδότησις θέλει ζητεῖσθαι πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν τοιούτων νόμων, ἐξαιρουμένων ἰδίως κατεπειγουσῶν περιστάσεων, ἢ μὴ ἐπιδεχομένων ἀναβολήν· ἀλλὰ καὶ εἰς ταύτας τὰς περιστάσεις θέλουν κοινοποιεῖσθαι εἰς τὸ Συμβούλιον ἀμέσως μετὰ τὴν δημοσίευσιν πρὸς ἐπιθεώρησιν καὶ γνωμοδότησιν» § 30. «Εἰς τὰ καθήκοντα τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἀνήκει ἡ συζήτησις καὶ γνωμοδότησις περὶ τῶν θεμελιωδῶν νόμων» §. 31. «Ὁμοίως καὶ ἡ περὶ τῶν νόμων τῶν ἀφορώντων τὰς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Κράτος.» § 32. «Οὐδεὶς δημόσιος φόρος θέλει εἰσάγεσθαι ἢ τροποποιεῖσθαι ἄνευ προηγουμένης γνωμοδοτήσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἐξαιρουμένων τῶν ἀνεπιδέκτων ἀναβολῆς καὶ κατεπειγουσῶν περιστάσεων, περὶ ὧν γίνεται λόγος εἰς τὸν § 29, καὶ ἐπιφυλαττομένης τῆς μετὰ ταῦτα ἀναθεωρήσεως.» § 33. «Ὁ προϋπολογισμὸς ἑκάστου διοικητικοῦ ἔτους θέλει καθυποβάλλεσθαι εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, διὰ νὰ τὸν ἐξετάζῃ, νὰ τὸν συζητῇ καὶ νὰ κάμῃ τὰς ἀναγκαίας παρατηρήσεις)· ὁμοίως θέλει τῷ καθυποβάλλεσθαι καὶ ὁ μετὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ συναφθησόμενος οἰκονομικὸς νόμος.» § 34. «Οἱ νόμοι καὶ τὸ σχέδιον περὶ ἀποσβέσεως τοῦ δημοσίου χρέους καὶ περὶ πληρωμῆς τῶν τόκων αὐτοῦ, πρὶν ἀποφασισθοῦν καὶ δημοσιευθοῦν, θέλουν καθυποβάλλεσθαι εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ συζήτησιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας· ἄνευ τῆς γνωμοδοτήσεως αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ τροπολογηθῇ τὸ ἅπαξ ἀποφασισθὲν σχέδιον». § 35. «Οἱ νομικοὶ ὁρισμοὶ περὶ ἐκποιήσεως ἐθνικῶν

τῆς 23 Ἀπριλίου (5 Μαΐου) 1836 περὶ τῶν κυβερνητικῶν

κτημάτων καὶ τὰ περὶ τούτου ἐκδοτέα γενικὰ διατάγματα θέλουν συζητεῖσθαι εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας.» §. 36. «Ὁσάκις ἠκούσθη κατὰ τὰ διατεταγμένα ἡ γνώμη τοῦ Συμβουλίου περὶ νόμων καὶ διαταγμάτων πρὶν τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν, θέλει ἀναφέρεσθαι ῥητῶς ἡ περίστασις αὕτη κατὰ τὴν δημοσίευσίν των » § 37. «Εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας θέλει καθυποβάλλεσθαι ὁ γενικὸς οἰκονομικὸς ἰσολογισμὸς ἑκάστου ἔτους, διὰ νὰ λαμβάνῃ γνῶσιν αὐτοῦ καὶ ἀναφέρῃ.» § 38. «Θέλει καθυποβάλλεσθαι ὡσαύτως καὶ ὁ ἐτήσιος προσδιορισμὸς τῶν διὰ τὴν χρεωλυσίαν ἀναγκαίων εἰσοδημάτων.» § 39. «Μεταξὺ τῶν Συμβούλων τῆς Ἐπικρατείας ἐκλέγει ὁ Βασιλεὺς κατ' ἔτος τοὺς δύο Ἐφόρους τῆς χρεωλυσίας διὰ τὸν ἐν § 21. ἐδ. ε'. τοῦ ἀπὸ 6/18 Φεβρουαρίου π ε. περὶ διοργανισμοῦ τῶν Ταμείων Διατάγματος ἀναφερόμενον σκοπόν. Οἱ Ἔφοροι οὗτοι θέλουν δίδει τὴν γνώμην των εἰς τὰς συζητήσεις τοῦ Συμβουλίου, τὰς ἀφορώσας τὸν εἰς τὸν προηγούμενον παράγραφον ἀναφερόμενον προσδιορισμὸν εἰσοδημάτων.» § 40. «Περὶ τῶν γενικῶν ἐκθέσεων, τὰς ὁποίας οἱ Ὑπουργοὶ χρεωστοῦν νὰ καθυποβάλλωσι κατὰ τὸ ἄρθρον 13 τοῦ ἀπὸ 3/15 Ἀπριλίου 1833 Διατάγματος, θέλει ἀναφέρει τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, ὁσάκις ὁ Βασιλεὺς ζητεῖ τὴν γνωμοδότησίν του περὶ μερῶν τινων ἢ περὶ τοῦ ὅλου.» § 41. «Εἰς τὰ καθήκοντα τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ὑπάγεται ἡ θεώρησις τῶν εἰς τὸν Βασιλέα καὶ εἰς τὸ Ἀνακτοβούλιον διδομένων ἀναφορῶν κατὰ δημοσίων πράξεων τῶν Ὑπουργείων, αἱ ὁποῖαι προσέβαλον δῆθεν τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν, καὶ αἱ ὁποῖαι οὔτε εἰς τὰ τακτικὰ δικαστήρια δύνανται νὰ καταδιωχθῶσι κατὰ τοὺς ὑπάρχοντας νόμους, οὔτε εἶναι τῆς ἁρμοδιότητος τοῦ ἐπὶ τῶν ἀμφισβητουμένων διοικητικῶν ὑποθέσεων Τμήματος. Τοῦτο δὲ λαμβάνει χώραν εἰς τὴν περίστασιν, καθ' ἣν ὁ Βασιλεύς, ἐρωτήσας τὸ ἀνῆκον Ὑπουργεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνάγεται ἡ ὑπόθεσις, καὶ ἀκούσας τὴν γνώμην τριμελοῦς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν ἀναφορῶν, διοριζομένης ἀπὸ Συμβούλους τῆς Ἐπικρατείας κατ' ἐπιταγήν του, ζητήσῃ τὴν γνώμην τοῦ Συμβουλίου περὶ τοῦ ἂν τὰ ἀναφερόμενα παράπονα ἔχουν τινὰ βάσιν κατὰ τοὺς ὑπάρχοντας νόμους καὶ τὰ διατάγματα, καὶ κατὰ ποῖον τρόπον δύναται νὰ γίνῃ διόρθωσις. Ἐπιφυλάττεται εἰς τὸν Βασιλέα τὸ δικαίωμα νὰ διευθύνῃ τὰς τοιαύτας ἀναφορὰς εἰς τὸ Συμβούλιον καὶ πρὸς ὁριστικὴν ἀπόφασιν.» § 42. «Ψηφίσματα πολιτογραφήσεως δὲν ἐκδίδονται, πρὶν περὶ αὐτῶν γνωμοδοτήσῃ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας. Περὶ τῆς γνωμοδοτήσεως ταύτης θέλει γίνεσθαι μνεία εἰς τὸ ψήφισμα.» § 43.

ἐργασιῶν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀπουσίας τῆς Α. Μ. τοῦ Βα-

«Τὸ Συμβούλιον θέλει γνωμοδοτεῖ κατὰ πρόσκλησιν, περὶ τοῦ ἂν πρέπῃ νὰ εἰσάγωνται εἰς δίκην οἱ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι διὰ κακουργήματα ἢ πλημμελήματα ἀφορῶντα τὴν ὑπηρεσίαν των εἰς τὴν περίστασιν τοῦ ἄρθρου 28 τῆς Ποινικῆς Δικονομίας, καθ' ἣν ἡ Κυβέρνησις ἐπεφυλάχθη εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ δίδῃ ἄδειαν τῆς εἰς δίκην εἰσαγωγῆς αὐτῶν.» § 44. «Τὸ Συμβούλιον γνωμοδοτεῖ ἐπὶ τῶν περὶ ἀποκαταστάσεως αἰτήσεων, ἀφοῦ ἐκπληρωθῶσι προηγουμένως οἱ κατὰ τὰ ἄρθρα 565—568 τῆς Ποινικῆς Δικονομίας ἀπαιτούμενοι τύποι.» § 45 «Εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ὑπάγονται καὶ ὅσα ἄλλα, ἐκτὸς τῶν εἰς τοὺς προλαβόντας παραγράφους ἀπαριθμηθέντων, σπουδαῖα ἀντικείμενα ἀποφασίζει ὁ Βασιλεὺς νὰ διακοινώνῃ εἰς αὐτὸ ζητῶν τὴν γνώμην του.» § 46. «Διὰ τὴν περὶ τῶν ἐκτεθέντων ἀντικειμένων σύσκεψιν καὶ γνωμοδότησιν ἐπιφυλάττεται ὁ Βασιλεὺς τὸ δικαίωμα τῆς εἰσαγωγῆς τῆς προτάσεως (initiative) εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἐνεργεῖ αὐτὸ ἢ διὰ Διαταγμάτων, ἢ διὰ τοῦ Προέδρου τοῦ Ὑπουργείου, δι' ἑνὸς τῶν Ὑπουργῶν, ἢ ἁπλῶς ὑπὸ τὴν σφραγῖδα τοῦ Ἀναχτοβουλίου. Αἱ περὶ τῶν προτάσεων τούτων συζητήσεις γίνονται εἰς γενικὰς συνεδριάσεις, συγκαλουμένας ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Συμβουλίου ἢ τοῦ τοποτηρητοῦ του, λαμβάνοντος τὴν ἄδειαν τοῦ Βασιλέως ἢ ἐνεργοῦντος κατὰ δοθεῖσαν εἰς αὐτὸν περὶ τούτου διαταγήν. Εἰς τὴν γενικὴν συνεδρίασιν ἔχουν εἴσοδον μόνον τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ὁ Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργείου, οἱ Β. Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας, οἱ εἰς τοὺς §§ 7 καὶ 21 σημειούμενοι (εἰς τὰς ῥητῶς προσδιοριζομένας περιστάσεις), καὶ οἱ διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ἀναγκαῖοι ὑπάλληλοι. Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν συζητήσεων θέλει κοινοποιεῖσθαι εἰς τὸν Βασιλέα, καθυποβαλλομένων τῶν πρωτοκόλλων ὑπ' ὄψιν Του. Ὁ Βασιλεὺς δίδει τὰς ἐπ' αὐτῶν ἀποφάσεις Του, εἴτε δι' ἐπικυρώσεως τῶν ἀνηκόντων νόμων, διαταγμάτων ἢ κανονισμῶν, εἴτε διὰ ψηφισμάτων καὶ διαταγῶν, εἴτε διὰ κοινοποιήσεων γενομένων διὰ τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας, εἴτε ἁπλῶς ὑπὸ τὴν σφραγῖδα τοῦ Ἀναχτοβουλίου, κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὴν διάφορον τῆς ὑποθέσεως σπουδαιότητα. Εἰς τοιαύτας κοινοποιήσεις οἱ Ὑπουργοὶ θέλουν ἀναφέρει τὴν δοθεῖσαν εἰς αὐτοὺς Β. ἄδειαν.» § 47. «Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἀποφασίζει ἀνεκκλήτως περὶ παραπόνων ἀφορώντων τὴν παράβασιν δημοτικῶν δικαιωμάτων ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν ἐπαρχιακῶν καὶ νομαρχιακῶν Συμβούλων Αἱ περὶ τοιούτων ἀναφοραὶ θέλουν δίδεσθαι εἰς τὸ ἀνῆκον Ἐπαρχεῖον καὶ διὰ τῆς συνήθους ὁδοῦ τῆς ὑπηρεσίας θέλουν παραδίδε-

σιλέως, δι' οὗ ἀνετέθη ἡ διαχείρισις τῶν κυβερνητικῶν ὑποθέ-

σθαι ἀπὸ τὴν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Γραμματείαν εἰς τὸ Ἀναχτοβούλιον, ὅθεν θέλουν πέμπεσθαι ὑπὸ τὴν σφραγῖδα τοῦ Γραφείου τούτου εἰς τὴν γενικὴν Γραμματείαν τοῦ Συμβουλίου. Ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀποφάσεως ἀνήκει εἰς τὸν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Γραμματέα, εἰς τὸν ὁποῖον θέλει κοινοποιεῖσθαι πρὸς τοῦτο ἡ ἀπόφασις ἀπὸ τὸν Γενικὸν Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου.» § 48. «Εἰς τὰ καθήκοντα τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ὑπάγεται κατὰ τὸ ἄρθρον 9 τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας καὶ ἡ περὶ συγκρούσεως τῆς ἁρμοδιότητος μεταξὺ δικαστικῶν καὶ διοικητικῶν Ἀρχῶν ἀπόφασις. Περὶ τῶν ἀντικειμένων τῶν μὴ ὑπαγομένων εἰς τὰ δικαστήρια, θεωρουμένων δὲ ὑπὸ τῶν διοικητικῶν Ἀρχῶν, ὑπάρχουν ἰδιαίτεροι νόμοι καὶ διατάγματα, καὶ θέλουν ἐκδοθῇ καὶ ἕτερα εἰς τὸ μέλλον ὁρίζοντα περὶ αὐτῶν ἔτι ἀκριβέστερα. Εἰς τὰς περὶ συγκρούσεως ἁρμοδιότητος ἀποφάσεις του θέλει ἔχει τὸ Συμβούλιον ὑπ' ὄψιν τὴν ἀρχήν, ὅτι εἰς τὴν σφαῖραν τῶν Δικαστηρίων ὑπάγονται τὰ ἀντικείμενα μόνα, ὅσα ἀνατίθενται εἰς αὐτὰ διὰ τῶν γενικῶν Πολιτικῶν ἢ Ποινικῶν Νόμων, ἢ δι' ἰδιαιτέρων τινῶν νομοθετικῶν προσδιορισμῶν. Τὰ πρακτικὰ περὶ τῶν τοιούτων συγκρούσεων στέλλονται εἰς τὸ Συμβούλιον κλειστὰ ὑπὸ τὴν σφραγῖδα τοῦ Ἀναχτοβουλίου. Ἡ περὶ αὐτῶν συζήτησις καὶ ἀπόφασις γίνεται εἰς τὴν γενικὴν συνέλευσιν, ἀφοῦ προηγουμένως γίνῃ προσυζήτησις εἰς τὸ Τμῆμα τῶν ἀμφισβητουμένων διοικητικῶν ὑποθέσεων, ζητηθῇ ἡ γνώμη τοῦ ἀνήκοντος Ὑπουργοῦ, καὶ καθυποβληθῇ ἡ τοῦ Τμήματος. Ἡ εὐθύνη τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἀποφάσεων ἀνατίθεται εἰς τοὺς ἀνήκοντας Ὑπουργούς, εἰς τοὺς ὁποίους αἱ ἀποφάσεις διευθύνονται παρὰ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου διὰ τοῦ Ἀναχτοβουλίου.» § 49. «Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἀποφασίζει ἀνεκκλήτως, ἂν εἶναι ἀναγκαία ἡ παραχώρησις ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας πρὸς δημόσιον σκοπόν. Ἡ συζήτησις καὶ ἀπόφασις γίνεται εἰς τὴν γενικὴν συνεδρίασιν.» § 50. «Τὸ Συμβούλιον εἶναι ἡ ἀνωτάτη ἀνέκκλητος δικαστικὴ Ἀρχὴ ὡς πρὸς τὰς ἀγωγὰς κατὰ τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου συμφώνως μὲ τὸ Διάταγμα τῆς 27 Σεπτεμβρίου (9 Ὀκτωβρίου) 1833. Ἡ συζήτησις καὶ ἀπόφασις τῶν τοιούτων ὑποθέσεων ἀνήκει εἰς τὸ Τμῆμα τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ. Ἡ διαδικασία πρὸς τὸ παρὸν θέλει εἶσθαι προσωρινῶς ὁμοιόμορφος μὲ τὴν τῶν Ἐφετῶν τοῦ Κράτους, ἐκτὸς ὅτι αἱ συζητήσεις δὲν εἶναι δημόσιοι· ἐπιτρέπεται ὅμως ἡ εἴσοδος εἰς τὸν ἐνάγοντα, ὁμοίως καὶ εἰς τὸν ἀντίπρόσωπον τοῦ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμματέως, ὁσάκις δὲν ἀντιπροσωπεῖ ὁ ἴδιος τὸ δημόσιον. Τοῦ Εἰσαγγελέως τὰ χρέη ἐκπληροῖ ὁ παρὰ

σεων καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀπουσίας τοῦ Βασιλέως εἰς

τῷ Ἐλεγκτικῷ Συνεδρίῳ Ἐπίτροπος τῆς Ἐπικρατείας.» § 51. «Τὸ Συμβούλιον ἀποφασίζει ἀνεκκλήτως περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων διοικητικῶν ὑποθέσεων, συζητουμένων καὶ ἀποφασιζομένων εἰς τὸ Τμῆμα τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ. Αἱ συζητήσεις γίνονται δημοσίως, καὶ πρὸς τὸ παρὸν προσωρινῶς ὁμοιομόρφως μὲ τοὺς περὶ Πολιτικῆς Δικονομίας ὁρισμοὺς καὶ ἰδίως τοὺς περὶ δικαστηρίων τῶν Ἐφετῶν. Τὰ τοῦ Εἰσαγγελέως ἐκπληροῖ ὁ παρὰ τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ Εἰσαγγελεύς.» § 52. «Ἐπίσης ἀποφασίζει τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας καὶ περὶ ὅλων τῶν ἀντικειμένων, ὅσα δι' ἰδιαιτέρων νόμων καὶ διαταγμάτων ἐκηρύχθησαν τῆς ἁρμοδιότητός του ἢ θέλουν κηρυχθῆ εἰς τὸ μέλλον. Ἡ περὶ αὐτῶν συζήτησις καὶ ἀπόφασις γίνεται εἰς τὸ Τμῆμα τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ. Ἐξαιροῦνται δὲ αἱ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ περὶ προικοδοτήσεως τῶν Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν Νόμου ἐκδοθησόμεναι ἀποφάσεις, αἵτινες θέλουν γίνεσθαι ἐπὶ γενικῶν συνελεύσεων, ὡς καὶ ὅσαι διὰ νόμων ἤθελον ῥητῶς διευθύνεσθαι εἰς τὰς συνεδριάσεις ταύτας» § 53. «Δι' ὅλα τὰ ἀντικείμενα, ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας εἶναι Ἀρχὴ ἀποφασίζουσα, θέλει συνοδεύει τὰς ἀποφάσεις του μετ' αἰτιολογίας.» § 54. «Περὶ ἀντικειμένων μὴ κηρυττομένων τῆς ἁρμοδιότητος τοῦ Συμβουλίου διὰ τοῦ παρόντος Διατάγματος ἢ δι' ἰδιαιτέρων νόμων, διαταγμάτων καὶ Β. ἀποφάσεων, δὲν δύναται οὔτε νὰ σκεφθῇ, οὔτε ν' ἀποφασίσῃ». Ἐκ τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ Ὀργανικοῦ Διατάγματος τοῦ πραγματευομένου τὸν κανονισμὸν τῆς ὑπηρεσίας σημειοῦμεν μόνον τινὰς τῶν διατάξεων αὐτοῦ· ἤτοι ὁ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας προσδιορίζει τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸν χρόνον τῶν συνεδριάσεων, διευθύνει τὰς συνεδριάσεις τῆς γενικῆς συνελεύσεως καὶ τῶν Τμημάτων, ἀκολουθῶν τὰς διαταγὰς τοῦ Βασιλέως, ὁσάκις οὗτος τιμᾷ τὴν γενικὴν συνέλευσιν διὰ τῆς παρουσίας του, καὶ ἐν περιπτώσει συγχρόνου συνεδριάσεως πλειοτέρων Τμημάτων προεδρεύει τοῦ Τμήματος τῶν διαφιλονεικουμένων διοικητικῶν ὑποθέσεων, τῆς προεδρείας τῶν λοιπῶν ἀνηκούσης ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἰς τοὺς Ἀντιπροέδρους, τηρεῖ τὴν εὐταξίαν ἐν τῷ Συμβουλίῳ, ἐπιτρέπει τὸν λόγον, προτείνει τὰς ἐρωτήσεις, κηρύττει τὴν ἀπόφασιν τῆς συνελεύσεως καὶ φέρει τὸν λόγον ἐν ὀνόματι τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, κηρύττει τὴν ἔναρξιν καὶ λῆξιν τῶν συνεδριάσεων, ὁρίζων κατὰ τὸ τέλος ἑκάστης συνεδριάσεως τὰ κατὰ τὴν ἑπομένην συζητητέα ἀντικείμενα (§§ 55. 57. 68. 69 τοῦ Διατάγματος). Ὅπως αἱ συνεδριάσεις θεωρῶνται πλήρεις, ἀπαιτεῖται εἰς μὲν τὰς γενικὰς συν-

τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀρχι-

ελεύσεις νὰ εἶναι δώδεκα, εἰς τὰς τοῦ Τμήματος τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ ἑπτά, καὶ εἰς τὰς τῶν λοιπῶν Τμημάτων πέντε Σύμβουλοι τῆς Ἐπικρατείας παρόντες, αἱ δὲ ἀποφάσεις καταρτίζονται κατὰ πλειοψηφίαν, ἐν ἰσοψηφίᾳ νικώσης τῆς ψήφου τοῦ Προέδρου τοῦ Συμβουλίου, τῆς δὲ ψήφου τῶν Ὑπουργῶν μὴ ἰσχυούσης, ἀλλ' ἀναφερομένης ἑκάστοτε ἐν τοῖς πρωτοκόλλοις (πρβ §§ 58. 59. 60 τοῦ Διατάγματος). Τέλος *οἱ τελειωτικοὶ ὁρισμοὶ* τοῦ Διατάγματος ἐμπεριέχουσι τὴν διάταξιν, καθ' ἣν «Διὰ τῶν ἄνω ὁρισμῶν τροπολογοῦνται τὰ παρὰ τῶν στοιχείων α'. β' γ'. ζ'. τοῦ 6 ἄρθρου τοῦ Διατάγματος περὶ σχηματισμοῦ τῶν Γραμματειῶν ἀπὸ 3/15 Ἀπριλίου 1833 διαταττόμενα τοιουτοτρόπως, ὥστε ἠμπορεῖ μὲν νὰ ἐρωτηθῇ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἀκόμη περὶ τῶν ἐκεῖ ἀναφερομένων ἀντικειμένων τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ἀλλ' ἡ γνωμοδότησίς του δὲν εἶναι ἐπιτεταγμένη.» (§ 74 τοῦ Διατάγματος). Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ Ὀργανικὸν Διάταγμα περὶ συστάσεως Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1835 σελ. 29 ἐπ.)· συμφώνως δὲ πρὸς τὴν § 75 αὐτοῦ, καθ' ἣν ἡ ἰσχὺς τοῦ Διατάγματος ἄρχεται ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν θέλει δημοσιευθῇ τοῦ Συμβουλίου ἡ καθίδρυσις, διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 30 Σεπτεμβρίου (12 Ὀκτωβρίου) 1835 περὶ τῆς καθιδρύσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἡμέρα καθιδρύσεως αὐτοῦ ὡρίσθη ἡ 16/28 Ὀκτωβρίου 1835 (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1835 σελ. 59)· μετ' ὀλίγον δ' ἐδημοσιεύθη καὶ ὁ Ἐσωτερικὸς Κανονισμὸς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας τῆς 30 Νοεμβρίου (12 Δεκεμβρίου) 1835 (πρβ. τὸ Παράρτημα τοῦ ἀριθμοῦ 21 τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1835). Περὶ τῶν διορισθέντων Συμβούλων τῆς Ἐπικρατείας πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1835 σελ. 64 ἐπ., G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 642. Ἐν ἔτει 1839 ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Αὐστρίας Prokesch-Osten καλεῖ τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, διότι δὲν εἰσήκουσε τῆς συμβουλῆς αὐτοῦ, ὅπως ὑποχρεώσῃ τὸ συμβουλευτικὸν τοῦτο σῶμα νὰ αἰτιολογῇ τὰς ἀποφάσεις του, καὶ ἐπαναγάγῃ αὐτὸ εἰς τὸ καθῆκόν του, ἀπὸ τοῦ ὁποίου παρεξετράπη καταψηφίσαν τὰ εἰς αὐτὸ ὑποβληθέντα μέτρα· ἀλλ' ὅμως ἐν ἔτει 1841 αὐτὸς οὗτος ὁ Prokesch-Osten ἀναγνωρίζει ὡς ἓν τῶν μέσων πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς κακῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας εἰς τὰ δικαιώματά του (πρβ A. Schlossar Briefwechsel etc. 88 ff. 121 ff), ὁ δὲ Guizot ἔγραφε πρὸς τοὺς ἐν Λονδίνῳ, Βιέννῃ,

γραμματέως κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ αὐτοῦ Διατάγματος [96].

Βερολίνῳ καὶ Πετρουπόλει διπλωματικοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Γαλλίας, ὅτι οὐχὶ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἠδύνατο ν' ἀνορθωθῇ ἡ δισίκησις καὶ περιορισθῶσιν αἱ καταχρήσεις ἐν Ἑλλάδι : «Au lieu d'exposer la Grèce et sa monarchie naissante à ce nouveau péril, le gouvernement du roi pense qu'il n'est pas impossible de trouver, dans les institutions déjà existantes et déjà accréditées en Grèce, des moyens de donner à l'administration du roi Othon le point d'appui, la régularité, l'activité qui lui manquent, de réprimer ainsi les abus dont on se plaint et de pré. parer à la Grèce un meilleur avenir. Il suffirait peut-être, pour atteindre à ce but, d'étendre les attributions et d'assurer l'action efficace du conseil d'État qui siège maintenant auprès du roi, et de rattacher cette institution à celle des conseils municipaux et provinciaux dont la base, empruntée à d'antiques établissements, était enracinée dans les moeurs nationales, même à l'époque de la domination turque» (πρβ. Guizot, Mémoires VI 454.).

[96] Τὸ Β. Διάταγμα τῆς 23 Ἀπριλίου (5 Μαΐου) 1836 περὶ τῶν κυβερνητικῶν ἐργασιῶν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀπουσίας τῆς Α Μ. τοῦ Βασιλέως κανονίζει ὡς ἑξῆς τὴν ἐνάσκησιν τῆς τοιαύτης ἐξουσίας : Ἄρθρον 1. «Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον ὑπὸ τὴν Προεδρείαν τοῦ Ἀρχιγραμματέως ἐπιφορτίζεται ἐν ὀνόματί Μας καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀπουσίας Μας τὴν διαχείρισιν τῶν κυβερνητικῶν ὑποθέσεων.» ἄρθρ. 2. «Ἐπὶ τούτῳ δίδομεν τὴν πληρεξουσιότητα εἰς τὸ Ὑπουργικόν Μας . Συμβούλιον εἰς τὸ διάστημα τοῦτο νὰ ἐνεργῇ ὅλα τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν ἐνεστῶτα κανονισμὸν ἔπρεπε νὰ καθυποβάλλωνται εἰς τὴν ἄμεσον ἀπόφασιν καὶ ἔγκρισίν Μας, καὶ τὰ ὁποῖα δὲν ἐξαιροῦνται ῥητῶς παρ' Ἡμῶν. Ὅθεν εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τὴν ἐν καιρῷ τῆς προσωρινῆς ἀπουσίας Μας, ἀνάγονται αἱ ἀκόλουθοι ὑποθέσεις, ἐξαιρουμένων τῶν ὅσων προσδιορίζονται καὶ τροποποιοῦνται εἰς τὰ ἑπόμενα ἄρθρα. 1) Ἡ ἐπικύρωσις ὅλων τῶν ἀντικειμένων τῆς νομοθεσίας, καὶ τὰ ἐκδοθησόμενα γενικὰ διατάγματα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν νόμων καὶ τῆς διοικητικῆς τάξεως. 2) Οἱ νεοεκδοθησόμενοι ἢ μεταβληθησόμενοι ὁρισμοὶ περὶ ὀργανισμοῦ τῶν πολιτικῶν Ἀρχῶν καὶ περὶ διαιρέσεως τῆς Ἐπικρατείας. 3) Ἡ ἐπικύρωσις συνθηκῶν μὲ ξένας ἐπικρατείας καὶ ἡ ἀλληλογραφία μὲ ξένους Ἡγεμόνας. 4) Οἱ διορισμοὶ εἰς τὰς θέσεις τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, τῶν ἀξιωματικῶν τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, τῶν

Ἐπανακάμψαντος εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος

ὑπαλλήλων, ὅσων ὁ μηνιαῖος μισθὸς εἶναι 200 ἢ καὶ περισσοτέρων δραχμῶν. Προσέτι οἱ διορισμοὶ τῶν δικαστικῶν Παρέδρων τοῦ Ἀρειοπάγου, τοῦ Ἐφετείου καὶ τῶν Πρωτοδικείων, καὶ ἡ ἄφεσις καὶ μετάθεσις τῶν αὐτῶν. 5) Οἱ διορισμοὶ Δημάρχων τῶν κοινοτήτων πρώτης τάξεως καὶ αἱ ἐνδεχόμεναι ἀφέσεις αὐτῶν. 6) Αἱ ἀπονομαὶ τῶν παρασήμων. 7) Ἡ συγχώρησις τῶν καταδίκων. 8) Ἡ ἀποκατάστασις αὐτῶν. 9) Ἡ ἐπικύρωσις ὅλων τῶν παρὰ τοῦ Βασιλέως ἐπιφυλαττομένων εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰ διατάγματα ἐξαιρέσεων καὶ ἐγκρίσεων, ἐκτὸς τῆς ἀνακηρύξεως τῶν ἐνηλίκων, τῆς ἐγκρίσεως περὶ ἀλλαγῆς τῶν ὀνομάτων, καὶ τῆς ἀδείας περὶ συγγενείας μεταξὺ τοῦ προσωπικοῦ τῶν δικαστηρίων. 10) Ὁ προσδιορισμὸς τοῦ προϋπολογισμοῦ. 11) Ἡ ἄνοιξις τῶν εἰδικῶν πιστώσεων παρὰ τῷ Γενικῷ Ταμείῳ. 12) Ἡ ἔγκρισις ἐκτάκτων καὶ εἰς τοὺς ἐγκριθέντας ὑπολογισμοὺς καὶ πιστώσεις μὴ σημειωθέντων, καὶ τοὺς γενικοὺς ὁρισμοὺς ὑπερβαινόντων ἐξόδων. 13) Τὸ κλείσιμον συνθήκης περὶ δημοσίου χρέους. 14) Ὁ προσδιορισμὸς τῆς δυνάμεως τῶν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν στρατευμάτων. 15) Ἡ ἔγκρισις τῶν μεταβολῶν τῆς περιουσίας τοῦ Κράτους, ἡ σημείωσις τῶν εἰς αὐτὴν ἀνηκόντων πραγμάτων, καθόσον περὶ τούτου ἔγκρισις δὲν ὑπάρχει εἰς τοὺς ἐνεστῶτας νόμους, τὰς διατάξεις καὶ τὰς πληρεξουσιότητας, ἢ καθόσον δὲν πρόκειται περὶ διανομῆς τῶν γαιῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ προικοδοτήσεως νόμου, ἢ περὶ ἐκποιήσεως οἰκοπέδων κατὰ τοὺς δήμους, συμφώνως μὲ προϋπάρχοντα διατάγματα» ἄρθρ. 3. «Ἐξαιροῦνται ἀπὸ τὰ ὡρισμένα ἐν ἄρθρῳ 2. α') Ὅλα τὰ εἰς τὸ ἄρθρον 3 τοῦ διατάγματος τῶν 3/15 Ἀπριλίου 1833 περὶ ἁρμοδιότητος τῆς Γραμματείας τοῦ Βασ. Οἴκου καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπὸ στοιχ. **α** ἕως **ια** (αὐτοῦ μὴ συμπεριλαμβανομένου) καὶ τὰ ὑπὸ στοιχ. **λ** διαλαμβανόμενα, τῶν ὁποίων τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν ἀναθέτομεν εἰς τὸν Ἀρχιγραμματέα Μας, χωρὶς ν' ἀφαιρέσωμέν τι ἀπὸ τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ ἐπιφορτισμένου τὰ χρέη ταῦτα Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας. Ἐπιφυλαττόμεθα δὲ Ἡμεῖς αὐτοὶ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν συνθηκῶν μὲ τὰς ξένας Ἐπικρατείας. β') Παρομοίως καὶ τὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Γραμματέως τῶν Στρατιωτικῶν, κατὰ τὸ περὶ τούτου διάταγμα, τὸ ἐκδοθὲν τὴν 3/15 Ἀπριλίου 1833. γ'.) Αἱ Αὐλικαὶ ὑποθέσεις, περὶ τῶν ὁποίων ἐπιφυλαττόμεθα ν' ἀποφασίσωμεν Ἡμεῖς πλὴν θέλουν ἐνεργῶνται εἰς ἀναποφεύκτους περιπτώσεις παρὰ τοῦ Ἀρχιγραμματέως, ἀφοῦ ἀκούσῃ τὴν γνώμην τῶν ἐπιφορτισμένων τὴν ἄμεσον φροντίδα αὐτῶν. δ'.) Συγχώρησιν ἐναντίον δικαστικῶν ἀποφάσεων·

μετὰ τὸν γάμον του, ὃν ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς

πλὴν ἔχει ἐξουσίαν τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον νὰ ἀναβάλλῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν τοιούτων ἀποφάσεων. ε΄) Νομοθετικὰ ἀντικείμενα, μετὰ ὥριμον ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν ἀνήκουσαν συνεννόησιν μετὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, πρέπει νὰ προετοιμασθῶσι διὰ τὴν ἀπόφασίν Μας. Ἀνίσως τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον κρίνῃ ὠφέλιμον διὰ τὸ Κράτος τὸ νὰ ἔμβουν εἰς ταχεῖαν ἐνέργειαν τὰ ἐκμελετηθέντα σχέδια, τότε (ἐκτὸς ὁλοκλήρου νομοθεσίας) εἰμποροῦν αὐτὰ νὰ δημοσιεύωνται προσωρινῶς ὡς ὁδηγητικαὶ διατάξεις ἔχουσαι δύναμιν νόμων, καὶ νὰ ἐφαρμόζωνται. Εἰμποροῦν δὲ αὐτὰ μὲ τὸν καιρὸν νὰ κατασταθῶσι καὶ τέλειοι νόμοι διὰ μόνης τῆς Ἡμετέρας ἐπικυρώσεως, ἀλλὰ παρελθόντων τριῶν μηνῶν μετὰ τὴν ἐπιστροφήν Μας, παύωσι νὰ ἔχουν πλέον κῦρος, ἀνίσως Ἡμεῖς ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ δὲν ἐπεκυρώσαμεν ἢ παρετείναμεν προσωρινῶς τὸ κῦρός των. ζ΄) Διορισμοί, προβιβασμοί, ἀφέσεις καὶ παύσεις εἰμποροῦν νὰ γίνωσι προσωρινῶς, ἐπιφυλαττομένης τῆς ἐπικυρώσεως Ἡμῶν. Ἐξαιροῦνται τούτου θέσεις τοιαῦται, τῶν ὁποίων ὁ διορισμὸς ἀπόκειται ἤδη εἰς τὰς διαφόρους Ἀρχὰς τοῦ Βασιλείου. Εἰς τὰς θέσεις Συμβούλων καὶ Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας, τοῦ Προέδρου καὶ τῶν μελῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τοῦ Προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, προσέτι τῶν ἐπιτελῶν καὶ τῶν ἰσοβάθμων αὐτοῖς στρατιωτικῶν θέσεων δὲν εἰμποροῦν μήτε προσωρινοὶ διορισμοὶ νὰ γίνωσιν ἄνευ τῆς Ἡμετέρας ἐγκρίσεως. Θεωρεῖται δὲ ὡς χρέος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν ἀνεμπόδιστον πρόοδον τῆς ὑπηρεσίας καθ' ὅλους τοὺς κλάδους της. η΄) Ἡ ἀπονομὴ τοῦ σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος.» ἄρθρ 4. «Ἡ μὲν συζήτησις τῶν εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἀναγομένων ὑποθέσεων ὀφείλει νὰ γίνεται προεδρεύοντος τοῦ Ἀρχιγραμματέως εἰς ταχτικὰς συνεδριάσεις, ἡ δὲ ἀπόφασις διὰ πλειοψηφίας. Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς θέλει δίδει τὴν ψῆφόν του τελευταῖος· προκυπτούσης δ' ἐκ ταύτης ἰσοψηφίας, θέλει ἀποφασίζει αὐτός. Διετάχθη οὗτος καὶ ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν εἰς σπουδαιοτάτας ὑποθέσεις νὰ δύναται νὰ συγκαλῇ εἰς συνεδριάσεις τοὺς Ἀντιπροέδρους τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας μὲ δικαίωμα ψήφου. Ἀνίσως εἰς τὴν γνωμοδότησιν ἤθελε προκύψει πλειοψηφία ἐναντίον τῆς γνώμης τοῦ Ἀρχιγραμματέως, τότε πρέπει νὰ φυλαχθῇ τὸ συζητηθὲν διὰ τὴν Ἡμετέραν ἔγκρισιν. Ἡ σύνταξις τοῦ πρωτοκόλλου τῶν συνεδριάσεων τοῦ Συμβουλίου κανονίζεται κατὰ τὸ ἄρθρον 7 τοῦ διατάγματος τῆς 3/15 Ἀπριλίου 1833 τοῦ περὶ σχηματισμοῦ τῶν Γραμματειῶν. Ἐπιφυλάττεται ὅμως τὸ δι-

χαίωμα εἰς τὸν Πρόεδρον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, νὰ προσδιορίσῃ ἄλλον ὑπάλληλον πρὸς σύνταξιν αὐτοῦ, ἀνίσως ἤθελεν ἀπαιτήσει τοῦτο ἡ ταχύτης τῆς ὑπηρεσίας, καὶ ἡ ἐπισώρευσις τῶν ἐργασιῶν τῶν Γραμματειῶν τῆς Ἐπικρατείας.» ἄρθρ. 5. «Ὅλα τὰ ἔγγραφα, ὅσα κατὰ τοὺς ἐνεστῶτας κανονισμοὺς πρέπει νὰ καθυποβάλλωνται εἰς τὴν Ἡμετέραν Ὑψηλὴν ἐπικύρωσιν καὶ ὑπογραφήν, θέλει συντάττονται κατὰ τοὺς ἄχρι τοῦδε τύπους, καὶ προστιθεμένου τοῦ «*Ἐν ὀνόματι καὶ κατ' ἰδιαιτέραν διαταγὴν τῆς Α. Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον*», ὑπογραφομένων τῶν σχεδίων καὶ τῶν ἀντιγράφων παρὰ τοῦ Ἀρχιγραμματέως καὶ ὅλων τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας. Τὸ πρωτόκολλον δὲ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου θέλει συνυπογράφηται παρ' ὅλων τῶν παρευρεθέντων.» ἄρθρ. 6. «Ὁ Ἡμέτερος Ἀρχιγραμματεύς, χάριν τῆς ἁρμονίας καὶ εὐστασίας τῶν κυβερνητικῶν ἐργασιῶν, θέλει διαφυλάττει καὶ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ Μας τὰ χρέη, ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὰ ἄρθρα 2. 8. 9. 10. 11. 13 τοῦ διατάγματος τῶν 20 Μαΐου (1 Ἰουνίου) 1835 περὶ ἁρμοδιότητος τοῦ Ἀρχιγραμματέως. Ἡ πρὸς τοῦτο σύμπραξις τοῦ παρ' αὐτοῦ προεδρευομένου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου προσδιορίζεται καὶ ἐν τῷ ἄρθρῳ 2 τοῦ παρόντος διατάγματος.» ἄρθρ. 7. «Ἐννοεῖται ὅτι ὅλαι αἱ ὑποθέσεις, τῶν ὁποίων ἡ ἐκτέλεσις ἐξήρτητο μέχρι τοῦδε ἀπὸ τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ Ἀρχιγραμματέως ἢ τῶν Γραμματειῶν, εἰμποροῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ ἐνεργῶνται παρὰ τῶν ἰδίων, καὶ ἐλπίζομεν ὅτι πᾶσα ἀργοπορία, δυσκολεύουσα τὴν πρόοδον τῆς ὑπηρεσίας, καθὼς καὶ πᾶσα αὐθαίρετος παράβασις ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς ἁρμοδιότητος θέλει ἀποφεύγηται μετ' ἐπιμελείας.» ἄρθρ. 8. «Τὰ εἰς τὸ Ἡμέτερον Ἀνακτοβούλιον διευθυνόμενα ἔγγραφα ἀνοίγονται ἀπὸ τὸν Ἀρχιγραμματέα, καὶ καταχωριζόμενα διανέμονται καθ' ἡμέραν παρ' αὐτοῦ εἰς τὰ ἀνήκοντα Ὑπουργεῖα.» ἄρθρ. 9. «Ἀνίσως παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἤθελε παρεμποδισθῇ ὁ Ἀρχιγραμματεὺς ἐπὶ πολύ, ἀνατίθενται αἱ δοθεῖσαι εἰς αὐτὸν ὁδηγίαι καὶ πληρεξουσιότητες εἰς τὸν ἐν ὑπηρεσίᾳ εὑρισκόμενον ἀρχαιότερον Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας. Εἰς τοιαύτην περίστασιν ὅμως οἱ Ἀντιπρόεδροι τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας πρέπει νὰ παρευρίσκωνται ταχτικῶς εἰς τὰς συνεδριάσεις τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου . . .» ἄρθρ. 12. «Καὶ ὁ Ἀρχιγραμματεὺς καὶ τὸ Ὑπουργικόν Μας Συμβούλιον θέλουν γνωστοποιεῖ εἰς Ἡμᾶς ἀκριβῶς διὰ συνεχῶν ἀναφορῶν τὴν πρόοδον τῶν ὑποθέσεων, καὶ πᾶν ἄλλο σημαντικὸν συμβάν.» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1836 σελ. 73 ἐπ.). Τοιουτοτρόπως ἐκανόνισε τὰ τῆς διαχειρίσεως τῆς Βασιλικῆς ἐξουσίας του ὁ Βασιλεὺς Ὄθων κατὰ τὴν ἀπουσίαν του. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐδημοσιεύθη πλῆθος νόμων καὶ

πρὸς αὐτοὺς Προκηρύξεώς του τῆς 2/14 Φεβρουαρίου 1837 [97], διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 2/14 Φεβρουαρίου 1837 ἀνεκλήθη ἡ εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον χορηγηθεῖσα ἐξουσίακαὶ ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως ὁ Βασιλεύς [98]· αὐθημερὸν δὲ διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 2/14 Φεβρουαρίου 1837 ἀπελύθη ὁ Ἀρμανσπεργ τῆς θέσεως τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας [99] καὶ δι' ἑτέρου Β. Διατάγματος τῆς 2/14

διαταγμάτων, δι' ὧν συνεπληρώθησαν πολλὰ κενὰ τῆς νομοθεσίας καὶ ὠργανώθησαν πολλοὶ κλάδοι τῆς διοικήσεως τοῦ Κράτους, περιποιεῖ δὲ τιμὴν εἰς τὸν Ἀρχιγραμματέα καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ συνεργασθέντας Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας ἡ τοιαύτη ἐνέργεια αὐτῶν, ἣν δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐπανακάμψας ὁ Βασιλεὺς Ὄθων εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ Β Διατάγματος τῆς 23 Ἀπριλίου (5 Μαΐου) 1837 ἐπεκύρωσεν ὁλόκληρον τὴν κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας του γενομένην νομοθετικὴν ἐνέργειαν πλὴν εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1837 σελ. 70). Περὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης πρβ. καὶ Chr. Aug. Brandis Mittheilungen über Griechenland III. 273 ff, G.F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 645 ff, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 97, Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II. 18.

[97] Ἐν τῇ προκηρύξει τῆς 2/14 Φεβρουαρίου 1837 πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἔλεγεν αὐτοῖς: «Σᾶς ἔφερα Βασίλισσαν, νέον ἐνέχυρον τῆς πρὸς τὸν λαόν Μου ἀγάπης Μου, νέον ἐγγύησιν μέλλοντος λαμπροῦ καὶ εὐδαίμονος.» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1837 σελ. 21 ἑπ.). Δυστυχῶς ὁ γάμος οὗτος ὑπῆρξεν ἄνευ τέκνων, καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὴν μὴ παγίωσιν τῆς δυναστείας τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. (πρβ. καὶ G.F.Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 649.655 ff, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 96 ff. 99, Anton Schlossar Briefwechsel etc. 107).

[98] Πρβ Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1837 σελ. 13, ἔνθα εὑρίσκει τις τὸ Β. Διάταγμα τῆς 2/14 Φεβρουαρίου 1837, διὰ τοῦ ὁποίου ἀκυροῦται τὸ Β. Διάταγμα τῆς 23 Ἀπριλίου (5 Μαΐου) 1836 περὶ τῶν κυβερνητικῶν ἐργασιῶν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀπουσίας τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως

[99] Πρὶν ἢ ἀκόμη ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶ-

χεν ἀποφασισθῇ ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Κόμητος Ἀρμανσπεργ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ὑπηρεσίας. Ὁ Ἀρμανσπεργ, ἐπιθυμῶν διὰ παντὸς τρόπου νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν θέσιν του, τὸ μὲν ἐγένετο τυφλὸν ὄργανον τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς καὶ εἰργάζετο παρασκευάζων τὴν εἰσαγωγὴν ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὸ δὲ προσεπάθει νὰ μειώσῃ τὴν περὶ ἱκανότητος τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ἰδέαν καὶ παραστήσῃ τοῦτον μὲν ἀνίκανον νὰ βασιλεύσῃ, ἑαυτὸν δὲ ἀναγκαῖον ὄργανον διὰ τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος· μάλιστα δὲ προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε προὐκάλεσε γνωμοδότησιν ἰατρικοῦ συμβουλίου, ἣν προϋπέγραψαν αὐτὸς καὶ ὁ Saporta, ἐπιβεβαιοῦσαν τὴν τοιαύτην ἀνικανότητα τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, καὶ ἀπέστειλε ταύτην εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκον καὶ εἰς Λονδῖνον. Τὸ γεγονὸς τοῦτο προὐκάλεσε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ κόμητος Ἀρμανσπεργ (πρβ. Anton Schlossar Briefwechsel etc. 307 ff.). Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐπανερχόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν μέλλοντα ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν Ἀρμανσπεργ, τὸν Ἱππότην Rudhardt Βαυαρὸν Σύμβουλον καὶ Ὑπουργὸν τοῦ Κράτους· τὴν ἑσπέραν δὲ τῆς παραμονῆς τῆς ἀποβιβάσεώς του ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐν Πειραιεῖ καὶ ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ Portland, ἔνθα κατὰ πρῶτον συνηντήθη μετὰ τοῦ κόμητος Ἀρμανσπεργ, ἐδήλωσεν εἰς αὐτόν, ὅτι ηὐδόκησε νὰ δεχθῇ τὴν ἐπανειλημμένως ὑποβληθεῖσαν παραίτησίν του ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας, καὶ συμφώνως πρὸς τὴν δήλωσιν ταύτην ἐξέδοτο τὸ Β. Διάταγμα τῆς 2/14 Φεβρουαρίου 1837 περὶ ἀπολύσεως τοῦ Κ. Κόμητος Ἀρμανσπεργ ἐκ τῆς θέσεως τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Συγκατανεύομεν εἰς τὰς ἐπανειλημμένας αἰτήσεις τοῦ Ἡμετέρου Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἐκφράζομεν πρὸς αὐτὸν εἰς ταύτην τὴν περίστασιν τὴν Ἡμετέραν εὐαρέσκειαν περὶ τοῦ ἀποδεδειγμένου ζήλου, τῆς ἀόκνου ἐπιμονῆς του καὶ τῶν καλῶν ἐκδουλεύσεων, τὰς ὁποίας διαρκούσης τῆς ἐν τῇ Ἑλλάδι διαμονῆς του ἀφιέρωσεν εἰς Ἡμᾶς καὶ εἰς τὸ Κράτος Μας, καὶ προσθέτομεν εὐχαρίστως εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς Ἡμετέρας πρὸς αὐτὸν Βασιλικῆς εὐμενείας» (πρβ. Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1837 σελ. 14). Ἡ ἀπόλυσις αὕτη τοῦ κόμητος Ἀρμανσπεργ ἀπετέλει ἦτταν τῆς ὑποστηριζούσης αὐτὸν ἐν Ἑλλάδι Ἀγγλικῆς διπλωματίας, καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας Sir Edmund Lyons ἐν ἀγανακτήσει καὶ ἐν ἀνεπισήμῳ στολῇ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ἐπὶ τοῦ ἐν Πειραιεῖ ἀτμοπλοίου Portland προσεπάθησε νὰ μεταπείσῃ τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, ἀπειλήσας αὐτὸν μὲ ἐπανάστασιν ἐν περιπτώσει ἀπολύσεως τοῦ κό-

Φεβρουᾱρίου 1837 κατηργήθη ἡ θέσις τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας [100].

Δι' ἑτέρων δύο Β. Διαταγμάτων τῆς 2/14 Φεβρουαρίου 1837 διωρίσθη Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τοῦ Β. Οἴκου καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ὁ Rudhardt, ὃν ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ Βαυαρίας, ὡς εἴρηται, ὁ Βασιλεὺς Ὄθων [101].

μητος Ἀρμανσπεργ· ὁ Ὄθων ὅμως ἔμεινεν ἀνένδοτος, δοὺς εἰς τὸν πρέσβυν τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ Lyons μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1849 ἐπανόδου του εἰς Ἀγγλίαν ὑπῆρξεν ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Αὐλῆς καὶ τῶν Ἑλλήνων Ὑπουργῶν τῶν μὴ ἀνηκόντων εἰς τὸ Ἀγγλικὸν κόμμα. Πρβ. καὶ Chr. Aug. Brandis Mittheilungen über Griechenland III. 278; G. F. Hertzberg, Geschichte Griechenlands IV. 649. 651, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 97 ff, Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II. 18. 32.

[100] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1837 σελ 14, ἔνθα εὑρίσκει τις τὸ Β. Διάταγμα τῆς 2/14 Φεβρουαρίου 1837 περὶ καταργήσεως τῆς θέσεως τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Διὰ νὰ καταστήσωμεν ἁπλουστέραν τὴν διεύθυνσιν τῶν ὑποθέσεων ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάττομεν τὰ ἑφεξῆς: 1) Ἡ θέσις τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας καταργεῖται 2) Τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον θέλει μᾶς καθυποβάλλει ἄνευ ἀναβολῆς τὰς προτάσεις του περὶ ἐπεκτάσεως τῆς ἁρμοδιότητος τῶν Γραμματειῶν τῆς Ἐπικρατείας καὶ πασῶν τῶν εἰς τὴν ἁρμοδιότητα αὐτῶν ὑπαγομένων ἀρχῶν.»

[101] Τὸ ὄνομα τοῦ Rudhardt καὶ ἄλλοτε ἐρρίφθη εἰς τὸ μέσον, ὅτε περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου τῆς Ἀντιβασιλείας ἐγένετο σκέψις περὶ ἐξευρέσεως τοῦ προσώπου, εἰς ὃ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἤθελεν ἀναθέσει τὴν διεύθυνσιν τῆς κυβερνήσεως. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Maurer καὶ ὁ Abel συνέστησαν τὸν Rudhardt εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ὡς τὸν καταλληλότερον πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπόν, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθησαν (πρβ. K. Mendelssohn Bartholdy Geschichte Griechenlands II. 505, G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV 649). Ὡς εἴδομεν ἐν τῷ κειμένῳ, ἡ θέσις τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας κατηργήθη καὶ ὁ Rudhardt εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπηρεσίαν ἔχων μᾶλλον περιωρισμένην σφαῖραν καθηκόντων τῆς τοῦ Ἀρχιγραμματέως Armansperg. Πρὸς τοῦτο ἐξεδόθησαν δύο Β. Διατάγματα·

Τὴν μεταβολὴν ταύτην τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος ἐπηκολούθησε τὸ Β. Διάταγμα τῆς 11/23 Μαρτίου 1837 περὶ τῆς ἁρμοδιότητος τῶν Γραμματειῶν, τροποποιοῦν ἐν μέρει τὰ περὶ τῶν Γραμματειῶν διατεταγμένα καὶ ἐπιτρέπον πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς αὐτάς, ὅπως εἰς τὸ ἑξῆς ἐνεργῶσιν ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς ἁρμοδιότητός των, χωρὶς νὰ ἐρωτῶσιν, ἐπιφυλαττομένου εἰς τὸν Βασιλέα τοῦ δικαιώματος νὰ ἐπιτηρῇ τὰς πράξεις των καί, χρείας καλούσης, νὰ μεταβάλλῃ αὐτάς [102].

ἤτοι τὸ Β. Διάταγμα τῆς 2/14 Φεβρουαρίου 1837 περὶ παραδόσεως τῆς ἐπὶ τοῦ Β. Οἴκου καὶ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Γραμματείας κλπ., ἔχον ὡς ἑξῆς: «Ἀπεφασίσαμεν ν' ἀναθέσωμεν τὴν Ἡμετέραν ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου καὶ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Γραμματείαν, τῆς ὁποίας ἡ διεύθυνσις ἐμπιστεύθη μέχρι τοῦδε εἰς τὸν Ἡμέτερον Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας Κύριον Ι. Ῥίζον, εἰς τὸν Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας καὶ Πρόεδρον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου Κ. Ἱππότην δὲ Ῥουδάρτ.», καὶ δεύτερον τὸ Β. Διάταγμα τῆς 2/14 Φεβρουαρίου 1837 περὶ μεταβάσεως τοῦ Βαυαρικοῦ Συμβούλου καὶ Γραμματέως τοῦ Κράτους Ἱππότου δὲ Ῥουδὰρτ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπηρεσίαν, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Ἀπεφασίσαμεν καὶ διορίζομεν τὸν Βαυαρὸν Σύμβουλον καὶ Ὑπουργὸν τοῦ Κράτους, κύριον Ἱππότην δὲ Ῥουδὰρτ ἐξ ἰδιαιτέρας ἐμπιστοσύνης εἰς τὰς πολυειδεῖς γνώσεις του Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας τῆς ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου καὶ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Γραμματείας, μὲ τὸν τακτικὸν μισθόν. Πρὸς τούτοις τὸν διορίζομεν Πρόεδρον τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἐπιφορτίζοντες αὐτὸν καὶ τὴν προεδρείαν ἐν αὐτῷ, καὶ ἐπιφυλαττόμεθα τὴν συνεργασίαν του εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ Ἀναχτοβουλίου Μας.» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1837 τελ. 14 ἐπ.). Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ Βασιλεὺς Ὄθων διηύθυνε πλέον προσωπικῶς τοὺς κυριωτέρους κλάδους τῶν δημοσίων ὑποθέσεων (πρβ. Chr. Aug. Brandis Mittheilungen über Griechenland III. 278).

[101] Ἡ κατάργησις τῆς θέσεως τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐπελθοῦσα μεταβολὴ εἰς τὸν τρόπον τῆς κυβερνήσεως τοῦ Κράτους ἐπέβαλλον τὴν τροποποίησιν τῶν περὶ τῆς ἁρμοδιότητος τῶν Γραμματειῶν τῆς Ἐπικρατείας ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ προγενεστέρου συστήματος διατεταγμένων· τοῦτο δ' ἐγένετο διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 11/23 Μαρτίου 1837, ἔχοντος ὡς ἑξῆς: «Ἄρθρον 1. Αἱ Ἡμέτεραι Γραμματεῖαι φυλάττουσιν ἀπαρασαλεύτως τὴν ἁρμοδιό-

Ἀλλ' ὅμως ὁ Ἱππότης Rudhardt, τὸ μὲν διότι δὲν κατώρθωσε νὰ κερδήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, τὸ δὲ διότι δὲν ἠδύνατο πλέον ν' ἀντιπαλαίσῃ εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον τῆς διπλωματίας καὶ εἰς τὰς κατ' αὐτοῦ ἐπιθέσεις τῶν πολιτικῶν κομμάτων καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου, ὑπέβαλε

τητα, τὴν ὑποδειχθεῖσαν εἰς αὐτάς, γενικώτερον μὲν διὰ τοῦ Διατάγματος τῆς 3/15 Ἀπριλίου 1833, ἀκριβέστερον δὲ διὰ τῶν ἑπομένως ἐκδοθέντων νόμων, διαταγμάτων καὶ εἰδικῶν ἀποφάσεων.» ἄρθρ. 2. «Ὥστε Αἱ Γραμματεῖαι εἰς τὸ ἑξῆς θέλουν ἐνεργεῖ ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς ἁρμοδιότητός των, χωρὶς νὰ ἐρωτῶσιν, ἐπιφυλαττομένου τοῦ δικαιώματος Ἡμῶν εἰς τὸ νὰ ἐπιτηρῶμεν τὰς πράξεις των, καί, χρείας καλούσης, νὰ μεταβάλλωμεν αὐτάς· πλὴν πρέπει νὰ προσέχωσιν ἐν ταὐτῷ καὶ εἰς τὸ νὰ μὴ ὑπερπηδῶσι τὰ ὅρια τῆς ἁρμοδιότητός των, καὶ ν' ἀποφεύγωσι τὰς περιττὰς ἀναφοράς, καὶ μάλιστα περὶ ὑποθέσεων, διὰ τὰς ὁποίας ἁρμόζει εἰς αὐτὰς νὰ ἀποφασίσωσιν, ἐξαιρουμένων τῶν ἐκτάκτων καὶ σημαντικῶν περιπτώσεων.» ἄρθρ. 3. «Δὲν χρειάζεται νὰ ζητῶσι τὴν ἔγκρισίν Μας διὰ τὴν μεταχείρισιν τῶν ποσοτήτων, αἵτινες ἀπεφασίσθησαν διὰ τὰς γραφικὰς χρείας των ὡς ὁ ἀνώτατος ὅρος τῶν ἐξόδων, παρομοίως καὶ ὅταν πρόκηται δι' ἄλλα τινὰ ἄρθρα τοῦ προϋπολογισμοῦ των, τὰ ὁποῖα ἔλαβον ἤδη τὴν ἔγκρισίν Μας, προϋποτιθεμένου, ὅτι τὰ ἄρθρα αὐτὰ ἀνήκουσι μεταξὺ ἐκείνων, τῶν ὁποίων ἡ ἀπόφασις ἐπιφυλάττεται εἰς αὐτάς· ἡ δὲ εἰδικὴ ἔγκρισις Ἡμῶν θέλει ζητεῖται τότε, ὁσάκις εἶναι χρεία νὰ γίνῃ ὑπέρβασις εἰς τὴν ἅπαξ προσδιορισθεῖσαν ποσότητα διὰ τίτλον τινὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἢ νὰ γίνῃ μεταφορὰ αὐτῆς ἀπὸ ἕνα τίτλον εἰς ἄλλον Ἀπαράλλακτα, ὡς μέχρι τοῦδε ἐγένετο, θέλουν καθυποβάλλεσθαι εἰς Ἡμᾶς οἱ μηνιαῖοι ὑπολογισμοὶ τῶν ἐξόδων, καὶ θέλει δίδεσθαι ἀκριβὴς λογαριασμὸς διὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἐγκριθεισῶν πιστώσεων.» ἄρθρ. 4. «Δὲν χρειάζεται νὰ ζητηθῇ ἡ ἔγκρισίς Μας διὰ τὴν ἄδειαν ἀπουσίας τριῶν μηνῶν, τὴν διδομένην εἰς τοὺς πολιτικοὺς ὑπαλλήλους...» ἄρθρ. 5. «Ἀφίνομεν προσέτι εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῶν Ἡμετέρων Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας νὰ ἐγκρίνωσι τὰς ἐναλλαγὰς τῶν ὀνομάτων, νὰ διορίζωσι, μεταθέτωσι καὶ παύωσι τοὺς τροφοδότας, τοὺς κλητῆρας τῶν Ὑπουργείων, τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῶν Γυμνασίων, ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς δεσμοφύλακας..» ἄρθρ. 6. «Ὅλαι αἱ προλαβοῦσαι διατάξεις καὶ τὰ διατάγματα, τὰ ἀντιβαίνοντα εἰς τὸ παρὸν ἀκυροῦνται διὰ τούτου.» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1837 σελ. 45 ἐπ.).

μετ' ὀλίγον τὴν ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας παραίτησίν του, ἥτις καὶ ἐγένετο δεκτὴ διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 8/20 Δεκεμβρίου 1837 [103], δι' ἑτέρου δὲ Β. Διατάγματος τῆς 8/20 Δεκεμ-

---

[103]) Ὁ Rudhardt δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον, ὅπερ ἀνέλαβεν. Χαρακτηρισθεὶς ἐξ ἀρχῆς ὡς ὄργανον τῆς Αὐστρίας καὶ ὡς λαβὼν κατὰ τὴν διὰ Βιέννης διέλευσίν του τὰς διαταγὰς τοῦ Μέττερνιχ περὶ τῆς μελλούσης πορείας του, ἐξετέθη εἰς τὰς σφοδρὰς ἐπιθέσεις τοῦ ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας Sir Edmund Lyons καὶ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως, οἵτινες ἀναφανδὸν διεξῆγον τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον. Ἐξ ἑτέρου ὁ Rudhardt δὲν ἠδυνήθη νὰ κερδήσῃ τὰς συμπαθείας καὶ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν παντελεῖ διατελῶν ἀγνοίᾳ καὶ τῶν προσώπων καὶ τῶν πραγμάτων. Αἱ ῥαδιουργίαι τῶν ἐν Ἀθήναις ξένων διπλωματῶν, οἵτινες παρίστανον τὸν Rudhardt ὡς ὀπαδὸν μισελευθέρων καὶ δεσποτικῶν ἀρχῶν, τὸ ὀσημέραι ἀναπτυσσόμενον μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ ξενικοῦ στοιχείου, καὶ ἰδίᾳ κατὰ τῶν Βαυαρῶν, οἵτινες οὐχὶ σπανίως παρεξετρέποντο εἰς παντοίας καταχρήσεις τῆς ὑπ' αὐτῶν διαχειριζομένης ἐξουσίας, ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν πολιτικῶν κομμάτων, καὶ ὁ πόλεμος, ὃν κατὰ τοῦ Rudhardt διεξῆγε μετὰ σφοδρότητος ὁ τύπος, κατέστησαν ἀδύνατον τὴν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ παραμονὴν τοῦ Rudhardt καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ αἰτήσῃ τὴν ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ἄφεσίν του ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1837, ἧς καὶ ἔτυχε διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 8/20 Δεκεμβρίου 1837 περὶ παραιτήσεως τοῦ Ἱππότου Κυρίου Ῥουδχάρτ, Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τοῦ Β. Οἴκου καὶ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1837 σελ. 168). Κρίσεις περὶ τοῦ Rudhardt καὶ πληροφορίας περὶ τῆς πολιτικῆς πορείας αὐτοῦ καὶ περὶ τοῦ κατ' αὐτοῦ διεξαχθέντος διπλωματικοῦ καὶ δημοσιογραφικοῦ πολέμου δύναταί τις νὰ εὕρῃ ἐν ταῖς ἑπομέναις συγγραφαῖς : Chr. Aug. Brandis Mittheilungen über Griechenland III. 278 ff, G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 649 ff, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 98, Anton Schlossar Briefwechsel etc. 25 ff. 32 ff. 33 ff. 37. 60 ff, Ν. Δραγούμη Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις II. 18. 32 ἑπ. Ὁ Ἀρχιδοὺξ Ἰωάννης τῆς Αὐστρίας ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ αὐτοῦ ἀναφέρει, ὅτι ὁ Rudhardt ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ συχνάκις ἤρχετο εἰς ἔριδας πρὸς τὴν Βασίλισσαν Ἀμαλίαν καὶ εἶχε πέριπέσει εἰς τὴν δυσμένειαν αὐτῆς, συνετέλεσε δὲ τοῦτο οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀπομάκρυνσίν του. Ὁ Rudhardt ἐξ ἑτέρου ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἀρχιδοῦκα Ἰωάννην ἐπιστολῇ του τῆς 15/27 Νοεμβρίου 1837 βεβαιοῖ

βρίου 1837 διωρίσθη Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τοῦ Β. Οἴκου καὶ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὁ τέως πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος ἐν Κωνσταντινουπόλει Ζωγράφος [101]. Δι' ἑτέρου Β. Διατάγματος τῆς 8/20 Δεκεμβρίου 1837 ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐδήλωσε τὸν σκοπόν του νὰ προεδρεύῃ ὁ ἴδιος συνήθως τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, καὶ ἐν περιπτώσει ἀπουσίας αὐτοῦ διέταξε νὰ προεδρεύῃ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ὁ Γ. Κουντουριώτης Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, καὶ κωλυομένου τούτου, ὁ Α. Ζαΐμης ἐπίσης Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας [103].

Ὡς πρὸς τὰς Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας ἐν ἔτει 1839 ἐπῆλθεν ἡ ἑπομένη μεταβολή. Διὰ Β. Διατάγματος τῆς 16/28 Ὀκτωβρίου 1839 ἀντὶ τοῦ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμμα-

---

αὐτόν, ὅτι αἰτία τῆς ἀποχωρήσεώς του δὲν ὑπῆρξαν αἱ διπλωματικαὶ μηχανορράφιαι ἢ ἄλλο τι, ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ὅστις εἶχε καταδικάσει αὐτὸν εἰς ἀδράνειαν, καὶ ἑπομένως καταστήσει αὐτὸν ὑπεύθυνον διὰ τὴν στασιμότητα καὶ πιθανῶς τὴν καταστροφὴν ὁλοκλήρου ἔθνους (πρβ. Anton Schlossar Briefwechsel etc. 285. 298. 352 ff).

[101] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1837 σελ. 168. Τὸ Ὑπουργεῖον τοῦτο τοῦ Ζωγράφου ὠνομάσθη *ἐθνικὸν* (πρβ. καὶ G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 653 ff, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 99. 121).

[103] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1837 σελ. 169, ἔνθα εὑρίσκει τις τὸ Β. Διάταγμα τῆς 8/20 Δεκεμβρίου 1837 περὶ προεδρείας εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Ἔχομεν σκοπὸν νὰ προεδρεύωμεν συνήθως Ἡμεῖς οἱ ἴδιοι τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον· εἰς δὲ ἐκείνας τὰς συνεδριάσεις, εἰς τὰς ὁποίας δὲν παρευρισκόμεθα, ἀναθέτομεν διὰ τοῦ παρόντος τὴν προεδρείαν εἰς τὸν Ἡμέτερον ἀντιπρόεδρον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας Κ. Γ. Κουντουριώτην, καὶ κωλυομένου τούτου, εἰς τὸν ἀντιπρόεδρον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας Κ Α. Ζαΐμην.». Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὑποθέσεων ἵσταται ὁ Βασιλεὺς μετὰ τοῦ Ἀναχτοβουλίου, τὰ δὲ Ὑπουργεῖα εἶναι εἰσέτι πλήρη γραμματέων καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων Βαυαρῶν, καὶ πᾶσα ἡ εὐθύνη περὶ τῆς πορείας τῆς κυβερνήσεως ἔκτοτε ἤρξατο ἀναγομένη εἰς αὐτὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως (πρβ. καὶ G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 654 ff, Anton Schlossar Briefwechsel etc. 121).

τέως τῆς Ἐπικρατείας ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμματείας εἷς Διευθυντής, εἰς ὃν ἀνετέθησαν πάντα τὰ καθήκοντα Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, ἐξαιρουμένων τῶν δι' ἰδιαιτέρου Β. Διατάγματος ῥητῶς ὁρισθησομένων περιπτώσεων, καθ' ἃς οὗτος δὲν δύναται νὰ ἐνεργῇ, εἰμὴ διὰ συμπράξεως ἰδιαιτέρου Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου· δι' ἑτέρου δὲ Β. Διατάγματος τῆς 16/28 Ὀκτωβρίου 1839 ὡρίσθησαν ἡ ἁρμοδιότης καὶ ὁ τρόπος τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ἰδιαιτέρου Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου.[105]

---

[105]. Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1839 σελ. 101 ἐπ., ἔνθα εὑρίσκει τις τὸ Β. Διάταγμα τῆς 16/28 Ὀκτωβρίου 1839 περὶ διευθύνσεως τῆς Γραμματείας τῶν Οἰκονομικῶν καὶ περὶ συστάσεως ἰδιαιτέρου Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Σκοπὸν ἔχοντες νὰ τελειοποιήσωμεν τὸν ὀργανισμὸν διαφόρων κλάδων τῆς Οἰκονομικῆς ὑπηρεσίας καὶ θεωροῦντες κατάλληλον νὰ συστήσωμεν παρὰ τῷ προϊσταμένῳ τῆς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμματείας ἰδιαίτερον Συμβούλιον διὰ τὴν συζήτησιν διαφόρων σπουδαίων οἰκονομικῶν ἀντικειμένων, ἀκούσαντες τὴν γνώμην τοῦ Ἡμετέρου Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάττομεν τὰ ἑξῆς: «Ἄρθρον 1. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμματείας διορίζεται ἐπὶ τοῦ παρόντος εἷς Διευθυντής, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνατίθενται ὅλα τὰ καθήκοντα Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, ἐξαιρουμένων τῶν δι' ἰδιαιτέρου Ἡμῶν Διατάγματος ῥητῶς ὁρισθησομένων περιπτώσεων, καθ' ἃς δὲν δύναται νὰ ἐνεργῇ, εἰμὴ διὰ συμπράξεως ἑνὸς ἰδιαιτέρου Συμβουλίου, συγκειμένου ἐκ δύο τῶν ἀνωτέρων Ὑπαλλήλων τῆς Γραμματείας, τοὐτέστιν Ὑπουργικῶν Συμβούλων ἢ Παρέδρων, ἐκλελεγμένων παρ' Ἡμῶν. Ὁ Διευθυντὴς ἔχει τὸν βαθμὸν καὶ μισθὸν τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, θέλει δὲ προηγεῖσθαι αὐτοῦ.» Ἄρθρ. 2. «Καθ' ὅλα τὰ εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ ἰδιαιτέρου Συμβουλίου ἀπαραιτήτως ὑποβληθησόμενα ἀντικείμενα, ἡ συγκατάθεσις ἑνὸς τῶν μελῶν αὐτοῦ εἰς τὴν γνώμην τοῦ Διευθυντοῦ ἀρκεῖ, διὰ νὰ καταστήσῃ ταύτην ἰσχύουσαν. Ἐν δὲ τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει, καὶ καθ' ὅσον αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα εἶναι ἐξ ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων, κατὰ τοὺς ὑπάρχοντας Νόμους ἢ Διατάγματα, ἡ Γραμματεία τῆς Ἐπικρατείας δύναται ν' ἀποφασίσῃ οἴκοθεν, ἐκτελεῖται ἀμέσως ἡ γνώμη τοῦ Διευθυντοῦ κατὰ παραγγελίαν αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ εὐθύνην, ὁσάκις ἐπίκειται κίνδυνος ἐκ τῆς ἀναβολῆς. Πρέπει δὲ πάντοτε νὰ μᾶς ὑποβάλλεται ἄνευ ἀναβολῆς ἀπὸ κοι-

βρίου 1837 διωρίσθη Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τοῦ Β. Οἴκου καὶ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὁ τέως πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος ἐν Κωνσταντινουπόλει Ζωγράφος [101]. Δι' ἑτέρου Β. Διατάγματος τῆς 8/20 Δεκεμβρίου 1837 ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐδήλωσε τὸν σκοπόν του νὰ προεδρεύῃ ὁ ἴδιος συνήθως τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, καὶ ἐν περιπτώσει ἀπουσίας αὐτοῦ διέταξε νὰ προεδρεύῃ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ὁ Γ. Κουντουριώτης Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, καὶ κωλυομένου τούτου, ὁ Α. Ζαΐμης ἐπίσης Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας [103].

Ὡς πρὸς τὰς Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας ἐν ἔτει 1839 ἐπῆλθεν ἡ ἑπομένη μεταβολή. Διὰ Β. Διατάγματος τῆς 16/28 Ὀκτωβρίου 1839 ἀντὶ τοῦ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμμα-

---

αὐτόν, ὅτι αἰτία τῆς ἀποχωρήσεώς του δὲν ὑπῆρξαν αἱ διπλωματικαὶ μηχανορράφιαι ἢ ἄλλο τι, ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ὅστις εἶχε καταδικάσει αὐτὸν εἰς ἀδράνειαν, καὶ ἑπομένως καταστήσει αὐτὸν ὑπεύθυνον διὰ τὴν στασιμότητα καὶ πιθανῶς τὴν καταστροφὴν ὁλοκλήρου ἔθνους (πρβ. Anton Schlossar Briefwechsel etc. 285. 298. 352 ff).

[101] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1837 σελ. 168. Τὸ Ὑπουργεῖον τοῦτο τοῦ Ζωγράφου ὠνομάσθη *ἐθνικὸν* (πρβ. καὶ G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 653 ff, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 99. 121).

[103] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1837 σελ. 169, ἔνθα εὑρίσκει τις τὸ Β. Διάταγμα τῆς 8/20 Δεκεμβρίου 1837 περὶ προεδρείας εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Ἔχομεν σκοπὸν νὰ προεδρεύωμεν συνήθως Ἡμεῖς οἱ ἴδιοι τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον· εἰς δὲ ἐκείνας τὰς συνεδριάσεις, εἰς τὰς ὁποίας δὲν παρευρισκόμεθα, ἀναθέτομεν διὰ τοῦ παρόντος τὴν προεδρείαν εἰς τὸν Ἡμέτερον ἀντιπρόεδρον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας Κ. Γ. Κουντουριώτην, καὶ κωλυομένου τούτου, εἰς τὸν ἀντιπρόεδρον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας Κ Α. Ζαΐμην.». Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὑποθέσεων ἵσταται ὁ Βασιλεὺς μετὰ τοῦ Ἀναχτοβουλίου, τὰ δὲ Ὑπουργεῖα εἶναι εἰσέτι πλήρη γραμματέων καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων Βαυαρῶν, καὶ πᾶσα ἡ εὐθύνη περὶ τῆς πορείας τῆς κυβερνήσεως ἔκτοτε ἤρξατο ἀναγομένη εἰς αὐτὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως (πρβ. καὶ G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 654 ff, Anton Schlossar Briefwechsel etc. 121).

τέως τῆς Ἐπικρατείας ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμματείας εἷς Διευθυντής, εἰς ὃν ἀνετέθησαν πάντα τὰ καθήκοντα Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, ἐξαιρουμένων τῶν δι' ἰδιαιτέρου Β. Διατάγματος ῥητῶς ὁρισθησομένων περιπτώσεων, καθ' ἃς οὗτος δὲν δύναται νὰ ἐνεργῇ, εἰμὴ διὰ συμπράξεως ἰδιαιτέρου Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου· δι' ἑτέρου δὲ Β. Διατάγματος τῆς 16/28 Ὀκτωβρίου 1839 ὡρίσθησαν ἡ ἁρμοδιότης καὶ ὁ τρόπος τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ἰδιαιτέρου Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου.[100]

---

[100]. Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1839 σελ. 101 ἐπ., ἔνθα εὑρίσκει τις τὸ Β. Διάταγμα τῆς 16/28 Ὀκτωβρίου 1839 περὶ διευθύνσεως τῆς Γραμματείας τῶν Οἰκονομικῶν καὶ περὶ συστάσεως ἰδιαιτέρου Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Σκοπὸν ἔχοντες νὰ τελειοποιήσωμεν τὸν ὀργανισμὸν διαφόρων κλάδων τῆς Οἰκονομικῆς ὑπηρεσίας καὶ θεωροῦντες κατάλληλον νὰ συστήσωμεν παρὰ τῷ προϊσταμένῳ τῆς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμματείας ἰδιαίτερον Συμβούλιον διὰ τὴν συζήτησιν διαφόρων σπουδαίων οἰκονομικῶν ἀντικειμένων, ἀκούσαντες τὴν γνώμην τοῦ Ἡμετέρου Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάττομεν τὰ ἑξῆς: «Ἄρθρον 1. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμματείας διορίζεται ἐπὶ τοῦ παρόντος εἷς Διευθυντής, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνατίθενται ὅλα τὰ καθήκοντα Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, ἐξαιρουμένων τῶν δι' ἰδιαιτέρου Ἡμῶν Διατάγματος ῥητῶς ὁρισθησομένων περιπτώσεων, καθ' ἃς δὲν δύναται νὰ ἐνεργῇ, εἰμὴ διὰ συμπράξεως ἑνὸς ἰδιαιτέρου Συμβουλίου, συγκειμένου ἐκ δύο τῶν ἀνωτέρων Ὑπαλλήλων τῆς Γραμματείας, τουτέστιν Ὑπουργικῶν Συμβούλων ἢ Προέδρων, ἐκλελεγμένων παρ' Ἡμῶν. Ὁ Διευθυντὴς ἔχει τὸν βαθμὸν καὶ μισθὸν τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, θέλει δὲ προηγεῖσθαι αὐτοῦ.» Ἄρθρ. 2. «Καθ' ὅλα τὰ εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ ἰδιαιτέρου Συμβουλίου ἀπαραιτήτως ὑποβληθησόμενα ἀντικείμενα, ἡ συγκατάθεσις ἑνὸς τῶν μελῶν αὐτοῦ εἰς τὴν γνώμην τοῦ Διευθυντοῦ ἀρκεῖ, διὰ νὰ καταστήσῃ ταύτην ἰσχύουσαν. Ἐν δὲ τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει, καὶ καθ' ὅσον αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα εἶναι ἐξ ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων, κατὰ τοὺς ὑπάρχοντας Νόμους ἢ Διατάγματα, ἡ Γραμματεία τῆς Ἐπικρατείας δύναται ν' ἀποφασίσῃ οἴκοθεν, ἐκτελεῖται ἀμέσως ἡ γνώμη τοῦ Διευθυντοῦ κατὰ παραγγελίαν αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ εὐθύνην, ὁσάκις ἐπίκειται κίνδυνος ἐκ τῆς ἀναβολῆς. Πρέπει δὲ πάντοτε νὰ μᾶς ὑποβάλλεται ἄνευ ἀναβολῆς ἀπὸ κοι-

Ἐν ἔτει 1841 ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, στενοχωρηθεὶς ἐκ τοῦ πολέμου, ὃν διεξῆγε κατ' αὐτοῦ ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία, καὶ ἰδίως ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας Lyons, ἀπεφάσισε νὰ καλέσῃ εἰς τὴν κυβέρνησιν τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον καὶ νὰ δεχθῇ τὴν ἐφαρμογὴν νέου κυβερνητικοῦ συστήματος, καθ' ὃ ὁ Μαυροκορδάτος, χωρὶς νὰ κινήσῃ τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα, ἤθελεν εἰσαγάγῃ μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν κυβέρνησιν ἱκανὰς νὰ θεραπεύσωσι τὰ ὑπάρχοντα κακὰ καὶ νὰ θέσωσι τὰς βάσεις εὐτυχεστέρου μέλλοντος. Εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τούτου ἡ μὲν Ἀγγλία οὐδὲν παρενέβαλε πρόσκομμα, ἡ δὲ Γαλλία ὑπε-

---

νοῦ ἀναφορά, διὰ νὰ ἀποφασίζωμεν τὰ περαιτέρω. Παρομοίως καθ'ὅσον τὰ ἀντικείμενα εἶναι ἐξ ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων ἡ Γραμματεία δὲν ἔχει τὴν ἁρμοδιότητα νὰ διατάξῃ ποτὲ ἄνευ τῆς ἐγκρίσεώς Μας. Ἡ πρὸς Ἡμᾶς ἀναφορὰ θέλει περιέχει, πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Διευθυντοῦ, τότε μόνον ἰδίως καὶ τὴν γνώμην ἑνὸς ἑκάστου τῶν μελῶν, ὁσάκις αἱ γνῶμαι αὐτῶν εἶναι ἀντίθετοι εἰς τὴν τοῦ Διευθυντοῦ. Ὁ Διευθυντὴς εἶναι ὑπεύθυνος δι' ὅλας τὰς πράξεις, εἰς ὅσας θέτει τὴν ὑπογραφήν αὐτοῦ.». Τὸ Β. Διάταγμα τοῦτο συνεπληρώθη διὰ δύο ἑτέρων· ἤτοι διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 16)28 Ὀκτωβρίου 1839 περὶ τῆς ἁρμοδιότητος καὶ τοῦ τρόπου τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ἰδιαιτέρου Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου, καὶ δεύτερον διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 15)27 Δεκεμβρίου 1839 περὶ ἀπουσίας τῶν μελῶν τοῦ Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1839 σελ. 102. 117). Ὁ θεσμὸς ὅμως οὗτος καταργήθη καὶ ἐπανῆλθε τὸ πρώην καθεστὼς διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 9/21 Νοεμβρίου 1842 περὶ καταργήσεως τοῦ Διευθυντηρίου τῆς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμματείας, ἔχοντος ὡς ἑξῆς: «Ἄρθρον 1. Τὸ ἀπὸ 16)28 Ὀκτωβρίου 1839 προσωρινὸν ὀργανικὸν Διάταγμα τῆς Διευθύνσεως τῆς Γραμματείας τῶν Οἰκονομικῶν καὶ περὶ συστάσεως ἰδιαιτέρου Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου ἀκυροῦται.» ἄρθρ. 2. «Τῆς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμματείας θέλει προΐστασθαι εἷς Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας, ὅστις θέλει ἐνεργεῖ κατὰ τὰς περὶ σχηματισμοῦ καὶ ἁρμοδιότητος τῶν Γραμματειῶν καὶ περὶ τῆς ἐντὸς αὐτῶν ὑπηρεσίας ἰσχυούσας διατάξεις τοῦ ἀπὸ 3)15 Ἀπριλίου 1833 Ἡμετέρου Διατάγματος καὶ τῶν ἑπομένως ἐκδοθέντων Νόμων καὶ Διαταγμάτων» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1842 σελ. 164).

σχέθη τὴν ὑποστήριξιν αὐτῆς, καὶ τέλος οἱ ἐν Ἀθήναις διπλωματικοὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Αὐστρίας (Prokesch-Osten) καὶ τῆς Ῥωσσίας (Katacazy) παρέσχον τὴν συνδρομὴν αὐτῶν· Διορισθεὶς τὸ πρῶτον ὁ Α. Μαυροκορδάτος Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τοῦ Β. Οἴκου καὶ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐπιτετραμμένος καὶ τὴν προεδρίαν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὁσάκις ὁ Βασιλεὺς δὲν παρευρίσκετο ἐν αὐτῷ, τῇ 24 Ἰουνίου 1841 ἀπελύθη τῆς θέσεως ταύτης καὶ διωρίσθη Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν, ἐπιτετραμμένος καὶ τὴν προεδρίαν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὁσάκις ὁ Βασιλεὺς δὲν παρευρίσκεται ἐν αὐτῷ. Ἀλλ' ὅμως ὁ Μαυροκορδάτος, μὴ ἀπολαύων τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Βασιλέως, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ κυβερνητικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα. Κατώρθωσε δὲ μόνον ν' ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματείας τὸν Ὑποστράτηγον Σμάλτς καὶ ἐπὶ τῆς ὑπουργείας του ἐδημοσιεύθη τὸ Β. Διάταγμα τῆς 28 Ἰουνίου (10 Ἰουλίου) 1841 περὶ συνεδριάσεων τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, δι' οὗ ἐπετράπη εἰς τὸν προεδρεύοντα τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου νὰ συγκαλῇ αὐτὸ εἴτε αὐθορμήτως, εἴτε κατ' αἴτησιν ἑνὸς ἢ πλειόνων τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας. Διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 10/22 Αὐγούστου 1841 ἐγένετο δεκτὴ ἡ ἐκ τῆς θέσεως παραίτησις τοῦ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου [107].

---

[107] Ἡ ἐν Ἑλλάδι ὁσημέραι αὐξανομένη οἰκονομικὴ δυσπραγία καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἐν Ἑλλάδι διπλωματικοὺς ἀντιπροσώπους, καὶ ἰδίως πρὸς τὸν τῆς Ἀγγλίας Lyons, διαμάχη τῆς Αὐλῆς τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ἦγον τὴν Ἑλλάδα εἰς πολιτικὴν κρίσιν, ἧς τὴν ἔκρηξιν ἐπέσπευδον τὰ ἐν Ἑλλάδι πολιτικὰ κόμματα καὶ ὁ Ἑλληνικὸς τύπος, μετὰ σφοδρότητος καταπολεμῶν πᾶν τὸ ξενικὸν καὶ ἀπαιτῶν τὴν σύγκλησιν Ἐθνικῆς Συνελεύσεως πρὸς θεραπείαν τῶν κακῶς ἐχόντων. Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων ἠνάγκασε τὰς Εὐρωπαϊκὰς Κυβερνήσεις, ὅπως ἀνταλλάξωσι σκέψεις καὶ ὑποστηρίξωσιν ἀπὸ κοινοῦ ἐνέργειάν τινα ἐν Ἑλλάδι πρὸς βελτίωσιν τῆς ὁσημέραι δεινουμένης καταστάσεως. Κατ' ἀκολουθίαν τούτου ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐκάλεσεν εἰς τὴν κυβέρνη-

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Διατάγματος περὶ τῆς ἀποδο-

σιν τὸν Α. Μαυροκορδάτον, ὅστις καὶ ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Ἑλλάδι Ἀγγλικοῦ κόμματος ἦτο καὶ ἐν τῷ πολιτικῷ αὐτοῦ προγράμματι ὑπέσχετο βελτίωσιν τῆς διοικήσεως ἐν γένει διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μέτρων τοῦ προγράμματός του, χωρὶς καὶ νὰ περιλαμβάνῃ ἐν τῷ προγράμματι αὐτοῦ τὴν σύγκλησιν Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος, πρὸς ὃ δὲν εὕρισκεν οὗτος εἰσέτι παρεσκευασμένον τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Μετὰ τοῦ προγράμματος τούτου τοῦ Μαυροκορδάτου συνέπιπτον καὶ αἱ ἰδέαι τοῦ διευθύνοντος τότε τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας Guizot, ὅστις ἐν Παρισίοις ὑπεσχέθη εἰς τὸν Μαυροκορδάτον πλήρη τὴν ὑποστήριξιν τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως, ἀποστείλας μάλιστα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὡς αὐτὸς ἔλεγεν ἐν ταῖς Γαλλικαῖς Βουλαῖς, τὸν Piscatory μὲ ῥητὰς ὁδηγίας. Ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ὑπεσχέθη ὡσαύτως τὴν ὑποστήριξιν αὐτῆς καὶ παρήγγειλε τῷ ἐν Ἀθήναις πρέσβει τῆς Ἀγγλίας Lyons νὰ μὴ παρεμβάλῃ προσκόμματα εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κυβερνητικοῦ προγράμματος τοῦ Μαυροκορδάτου, καίτοι αἱ ἰδέαι τοῦ τε πρέσβεως τούτου καὶ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἦσαν ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Αὐστρίας Prokesch-Osten ὑπεστήριζεν ἐνθέρμως τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματος τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ὁ τῆς Ρωσσίας Καταζάζης παρέσχεν ἐπίσης τὴν συνδρομήν του εἰς αὐτόν. Τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Μαυροκορδάτου ἐμπεριεῖχε τὰ ἑξῆς : «Α'.) Νὰ δοθῇ εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ψῆφος ὁριστικὴ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἰδίως τῶν φορολογικῶν διατάξεων. Β'.) Νὰ διαλυθῇ τὸ Ἀνακτοβούλιον. Γ'.) Νὰ ἐνεργῶσιν ἀνεξαρτήτως οἱ Ὑπουργοὶ καὶ νὰ ὑπόκηνται εἰς εὐθύνας. Δ'.) Νὰ ἔχῃ ταχτικὸν Πρόεδρον τὸ Ὑπουργεῖον. Ε'.) Νὰ διορισθῇ Ἕλλην ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν. ΣΤ'.) Ν' ἀναχωρήσωσι βαθμηδὸν οἱ Βαυαροί.». Ἐπὶ μακρὸν διήρκεσαν αἱ μεταξὺ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου διαπραγματεύσεις ἐν συνεντεύξεσι, καθ' ἃς συνεζητήθη τὸ πρόγραμμα τοῦ Μαυροκορδάτου, καὶ μετὰ πολλὰς περιπετείας τῶν διαπραγματεύσεων τούτων ἕνεκα τῆς ἐπικρατούσης δυσπιστίας πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον ἀνετέθη ἐν τέλει εἰς αὐτὸν ἡ κυβέρνησις ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ἐφαρμογῆς τοῦ πολιτικοῦ προγράμματός του. Διὰ Β. Διατάγματος τῆς 10|22 Φεβρουαρίου 1841 διωρίσθη οὗτος Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου καὶ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἔχων καὶ τὴν προεδρίαν ἐν τῷ Ὑπουργικῷ Συμβουλίῳ, ὁσάκις ὁ Βασιλεὺς δὲν παρευρίσκεται ἐν αὐτῷ, δι' ἑτέρων δὲ δύο Β. Διαταγμάτων τῆς

χῆς τῆς παραιτήσεως τοῦ Λ. Μαυροκορδάτου ἐξεδόθησαν δύο

12/24 Ἰουνίου 1841 ἠκυρώθη τὸ πρῶτον Β. Διάταγμα καὶ διωρίσθη ὁ Μαυροκορδάτος Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν, ἔχων ἐπίσης καὶ τὴν προεδρίαν ἐν τῷ Ὑπουργικῷ Συμβουλίῳ, ὁσάκις ὁ Βασιλεὺς δὲν παρευρίσκεται (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1841 σελ. 9.89.90). Ἀναλαβόντος τοῦ Μαυροκορδάτου τὴν κυβέρνησιν, ἀνετέθη τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν εἰς τὸν Α. Μεταξᾶν, τὸν πρῶτον Ἕλληνα Ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν, διὰ τοῦ Β Διατάγματος τῆς 2)14 Ἰουλίου 1841, γενομένης δεκτῆς τῆς παραιτήσεως ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ τέως τοιούτου ὑποστρατήγου Χριστιὰν δὲ Σμάλτς διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 30 Ἰουνίου (12 Ἰουλίου) 1841 (πρβ Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1841 σελ. 93. 94). Πρὸς τούτοις ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Μαυροκορδάτου ἐδημοσιεύθη τὸ Β. Διάταγμα τῆς 28 Ἰουνίου (10 Ἰουλίου) 1841 περὶ συνεδριάσεων τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Ἐπιθυμοῦντες νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἀναγκαία ἑνότης εἰς τὰς ἐργασίας τῶν Γραμματειῶν τῆς Ἐπικρατείας καὶ νὰ συζητῶνται ὡρίμως τὰ οὐσιώδη ἀντικείμενα, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάττομεν » Ἄρθρον 1. «Ὅλα τὰ σπουδαῖα ἀντικείμενα, ὅσα ἐκ τῆς φύσεώς των ἀνάγονται εἰς τὴν σύσκεψιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, θέλουν συζητεῖσθαι ἐντὸς αὐτοῦ. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐπιφορτίζομεν τὸν προεδρεύοντα τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας νὰ συγκαλῇ αὐτὸ εἴτε αὐθορμήτως, ἢ κατ' αἴτησιν ἑνὸς ἢ πλειόνων τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας, ὀφείλοντα ὅμως νὰ προειδοποιῇ Ἡμᾶς ἀμέσως περὶ πάσης μελλούσης συνεδριάσεως Τὰ πρακτικὰ τῶν γενομένων συνεδριάσεων θέλουν ὑποβάλλεσθαι εἰς Ἡμᾶς ὅσον τάχιστα. Ἡ ἁρμοδιότης τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου διατηρεῖται, ὡς εἶναι ὡρισμένη διὰ τοῦ ἀπὸ 3/15 Ἀπριλίου 1833 ὀργανικοῦ Διατάγματος.» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1841 σελ. 93 ἐπ.). Αἱ λοιπαὶ μεταρρυθμίσεις τοῦ Μαυροκορδάτου ἔμειναν ἀνεκτέλεστοι. Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀπήτησε παρὰ τοῦ Μαυροκορδάτου νὰ συγκαλέσῃ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, οὗτινος προήδρευσεν αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς καὶ ἐν ᾧ συνεζητήθησαν τὰ γενικὰ τοῦ συστήματος τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἡ Ἔκθεσις τῶν γενικῶν ἀρχῶν τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος τοῦ Μαυροκορδάτου, ἥτις ἐγένετο δεκτὴ παρὰ πάντων τῶν συναδέλφων του, κατεχωρίσθη ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας τῆς 27 Ἰουλίου 1841 καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἡ κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος εἶναι μοναρχικὴ συγκεκερασμένη. Εἰς τὴν συγκεκερασμένην μοναρχίαν ἡ

Β. Διατάγματα σχετιζόμενα πρὸς τὸ κυβερνητικὸν σύστημα

ἰσχὺς τῶν νόμων πρέπει νὰ εἶναι πλήρης, οὐδὲ δύναται νὰ ὑπάρξῃ δύναμις ὁποιαδήποτε παραβιάζουσα αὐτούς. Διὰ νὰ μὴ δύναται ἡ ἐξουσία νὰ παραβιάσῃ τοὺς νόμους, ἀπαιτεῖται πραγματικὴ εὐθύνη τῶν Ὑπουργῶν, διότι τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε ἱερὸν καὶ ἀνεύθυνον. Διὰ νὰ ἠμπορῇ δικαίως νὰ ἐπιβληθῇ εὐθύνη πραγματικὴ εἰς τοὺς Ὑπουργούς, ἀπαιτεῖται αἱ πράξεις ὅλαι τῆς κυβερνήσεως ἢ νὰ πηγάζωσιν ἐκ τῶν προτάσεων τῶν Ὑπουργῶν, ἢ νὰ γνωρίζωνται καὶ γίνωνται δεκταὶ ἀπὸ αὐτοὺς διὰ τῆς συγκαταθέσεως καὶ προσυπογραφῆς αὐτῶν. Καὶ εἰς τὴν μίαν δὲ καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίστασιν νὰ ἐνεργῶνται δι' αὐτῶν μόνον. Ἐκ τούτου πηγάζει ὅτι μεταξὺ Ὑπουργείου καὶ Βασιλείας δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ μεσότοιχόν τι, ὅτι τὰ ἀρχεῖα τῶν Ὑπουργείων εἶναι τὰ ἀρχεῖα τοῦ Βασιλέως καὶ ὅτι ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ Βασιλέως πρὸς τοὺς Ὑπουργούς του πρέπει νὰ εἶναι πλήρης. Ἂν ὁ Βασιλεὺς δὲν ἔχῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ ὅλον τοῦ Ὑπουργείου ἢ εἰς μέρος τῶν Ὑπουργῶν, ἀντικαταστήνει αὐτοὺς δι' ἄλλων τῆς ἐμπιστοσύνης του. Ἂν ὅλον τὸ Ὑπουργεῖον ἢ ἓν ἢ περισσότερα ἄτομα ἐκ τῶν Ὑπουργῶν δὲν νομίζωσιν ὅτι ἠμποροῦν ν' ἀναδεχθῶσιν ἐν συνειδήσει τὴν εὐθύνην πράξεως ἢ πράξεων τῆς κυβερνήσεως, παραιτοῦνται. Παρὰ τὴν πραγματικὴν εὐθύνην τῶν Ὑπουργῶν ἡ μοναρχικὴ ἐξουσία εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι συγκεκερασμένη κυριώτερον διὰ τῶν ἀκολούθων. Διὰ τῆς πραγματικῆς καὶ ἐντελοῦς ἀνεξαρτησίας τῶν δικαστηρίων καὶ διὰ τοῦ συστήματος τῶν ὁρκωτῶν. Διὰ τοῦ δημοτικοῦ συστήματος καὶ τῶν περὶ δήμων καὶ ἐπαρχιακῶν συμβουλίων νόμων. Διὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας τροπολογουμένου ἀνηκόντως τοῦ καταστατικοῦ τοῦ Συμβουλίου τούτου ὀργανικοῦ διατάγματος. Καὶ τέλος διὰ τῶν λοιπῶν ὀργανικῶν νόμων καὶ διαταγμάτων. Ἡ σέβας πρὸς τοὺς καθεστῶτας νόμους ἐκ μέρους τῆς ἐξουσίας· ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἀκριβὴς προσαρμογὴ αὐτῶν τῶν νόμων· ἡ ἐξασφάλισις τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας τῶν πολιτῶν εἶναι τὰ πρώτιστα συστατικὰ τῆς συγκεκερασμένης μοναρχίας. Ἡ κυβέρνησις διὰ νὰ εἶναι ἰσχυρά, πρέπει νὰ εἶναι ἐθνική. Ὁ θρόνος πρέπει νὰ περιστοιχίζεται, νὰ ἀγαπᾶται, νὰ εὐλογῆται καὶ νὰ ὑποστηρίζηται ἀπὸ τὸ ὅλον ἢ ἀπὸ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἔθνους. Εἰς τοῦτο πρέπει νὰ συντρέξωσιν ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀχώριστος σύντροφος αὐτῆς ἀμεροληψία ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως. Ἡ κυβέρνησις οὔτε ἀρχηγὸς κόμματος ἠμπορεῖ νὰ εἶναι, χωρὶς νὰ βλάψῃ αὐτὴ ἑαυτήν, οὔτε εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων ἔχει νὰ ἐμβατεύσῃ· ἐξετάζει τὰς πρά-

τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος· ἤτοι τὸ Β. Διάταγμα τῆς 10/22 Αὐγούστου 1841 περὶ προεδρείας τοῦ ἀρχαιοτέρου Γραμματέως

ξεις, προτιμᾷ τὴν ἱκανότητα καὶ τιμιότητα, προσέχει ν' ἀποφεύγῃ ὅ,τι δύναται νὰ προξενήσῃ δίκαια ἐθνικὰ παράπονα. Ἡ κυβέρνησις πρέπει νὰ στήσῃ κυρίως τὴν προσοχήν της εἰς τὰ τῆς θρησκείας καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως· ἀλλὰ περὶ τούτου θέλουν ἐκτεθῆ τὰ δέοντα ἀπὸ τὸν ἁρμόδιον γραμματέα κτλ.». Οὕτω διετύπωσε τὰς γενικὰς ἀρχὰς τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματός του ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ὁ Μαυροκορδάτος. Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ὅμως τὴν ἐπιοῦσαν κατὰ τὴν δευτέραν συνεδρίασιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πρακτικῶν, ὅπως ἀναγνώσῃ ταῦτα ἐν ἡσυχίᾳ καὶ τὰ ὑπογράψῃ, ἀνέβαλλε δὲ ἀπὸ συνεδριάσεως εἰς συνεδρίασιν νὰ πράξῃ τοῦτο, μέχρις οὗ ἔπαυσαν αἱ συνεδριάσεις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, χωρὶς νὰ φθάσωσιν εἰς ἀποτέλεσμα. Αἰσθανόμενος ὁ Μαυροκορδάτος, ὅτι ἐστερεῖτο τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ἧς ἄνευ οὐδὲν ἠδύνατο νὰ κατορθωθῇ, ὑπέβαλε τῇ 8 Αὐγούστου 1841 τὴν ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας παραίτησίν του ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης ἐκ μέρους τοῦ Βασιλέως, ἥτις ἐγένετο δεκτὴ διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 10/22 Αὐγούστου 1841 ἐπὶ τῇ ψευδεῖ αἰτίᾳ τῆς πασχούσης ὑγείας του, δι' ὃ καὶ διεμαρτυρήθη ὁ Μαυροκορδάτος (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1841 σελ. 103). Εἰς τὴν ἔλλειψιν τῆς πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον ἐμπιστοσύνης τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος συνετέλεσαν οὐ μόνον τὸ γεγονός, ὅτι οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὸ Ἀγγλικὸν κόμμα, ὅπερ ἀναφανδὸν εἶχε κηρυχθῇ ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος, ἀλλὰ καὶ αἱ ῥᾳδιουργίαι τῶν ἐν Ἑλλάδι Βαυαρῶν, οἵτινες παρέστησαν τῷ Βασιλεῖ, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος διερχόμενος διὰ Παρισίων συνεννοήθη καὶ μετὰ τοῦ Guizot, ὅπως περιορίσῃ τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος· φαίνεται δ' ὅτι τῶν τοιούτων ῥᾳδιουγιῶν δὲν ὑπῆρξεν ἀμέτοχος καὶ ὁ Piscatory. Περὶ τῆς ἐχθρικῆς στάσεως τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, τῆς προσκλήσεως τοῦ Μαυροκορδάτου εἰς τὴν κυβέρνησιν, περὶ τῶν πρὸς τοῦτο συνεννοήσεων τῶν ξένων Κυβερνήσεων, περὶ τοῦ κυβερνητικοῦ προγράμματος τοῦ Μαυροκορδάτου, περὶ τῶν μετὰ τοῦ Ὄθωνος διαπραγματεύσεων αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν αἰτίων τῆς παραιτήσεώς του εὑρίσκει τις πληροφορίας ἐν ταῖς ἑπομέναις συγγραφαῖς: Guizot Mémoires VI. 259 suiv. 455 suiv. VII. 268 suiv., Anton Schlossar Briefwechsel etc. 87 ff. 126 ff. 129 ff, καὶ ἰδίως ἐν ταις τοῦ Ν. Δραγούμη Ἱστορικαῖς Ἀναμνήσεσιν II. 39 ἑπ, ἔνθα σὺν τοῖς

τῆς Ἐπικρατείας παρὰ τῷ Ὑπουργικῷ Συμβουλίῳ[108], καὶ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 10/22 Αὐγούστου 1841 περὶ καταργήσεως τοῦ Ἀναχτοβουλίου, δι' οὗ ἐπετράπη εἰς τοὺς Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας ἡ ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ Βασιλέως συνεννόησις, ἀνετέθησαν δὲ κατὰ μέγα μέρος τὰ καθήκοντα τοῦ Ἀναχτοβουλίου εἰς τὸ Ἰδιαίτερον Γραφεῖον τοῦ Βασιλέως [109]. Ὀλίγον δὲ μετὰ

ἄλλοις εὑρίσχει τις καὶ ἐπιστολὴν τοῦ Α. Μαυροχορδάτου πρὸς τὸν Σ. Τριχούπη, τῆς 17/29 Σεπτεμβρίου 1841 ἀφηγουμένην ἐν λεπτομερείᾳ τὰ χατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συμβάντα.

[108] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1841 σελ. 104, ἔνθα εὑρίσχει τις τὸ Β. Διάταγμα τῆς 10/22 Αὐγούστου 1841 περὶ προεδρείας τοῦ ἀρχαιοτέρου Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας παρὰ τῷ Ὑπουργικῷ Συμβουλίῳ, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Ἀπεφασίσαμεν νὰ διατάξωμεν καὶ διατάττομεν Ὁ κατὰ τὴν ὑπηρεσίαν ἀρχαιότερος Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας θέλει ἔχει τὴν προεδρείαν ἐν τῷ Ἡμετέρῳ Ὑπουργικῷ Συμβουλίῳ, ὁσάχις Ἡμεῖς δὲν παρευρισχόμεθα ἐν αὐτῷ. Ὁ αὐτὸς θέλει ἐχπληροῖ ἐπομένως καὶ τὰ ἐν τῷ ἀπὸ 28 Ἰουνίου (10 Ἰουλίου) 1841 Ἡμετέρῳ ὀργανιχῷ διατάγματι περὶ συνεδριάσεων τοῦ Ὑπουργιχοῦ Συμβουλίου ἐνδιαλαμβανόμενα καθήχοντα.».

[109] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1841 σελ. 105, ἔνθα εὑρίσχει τις τὸ Β Διάταγμα τῆς 10)22 Αὐγούστου 1841 περὶ χαταργήσεως τοῦ Ἀναχτοβουλίου, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Θέλοντες νὰ παρέξωμεν περισσοτέραν ἁπλότητα καὶ ταχύτητα εἰς τὰς μεθ' Ἡμῶν σχέσεις τῶν Ἡμετέρων Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάττομεν τὰ ἑξῆς·» Ἄρθρον 1. «Τὸ Ἀναχτοβούλιον χαταργεῖται.» Ἄρθρ. 2. «Οἱ Ἡμέτεροι Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας θέλουν στέλλει ἢ παραδίδει χατ' εὐθεῖαν πρὸς Ἡμᾶς τὰς προτάσεις καὶ λοιπὰς ἐκθέσεις των, δύνανται ἐπίσης νὰ δίδωσιν εἰς Ἡμᾶς καὶ προφορικῶς τὰς ἀναγχαίας ἐξηγήσεις.» Ἄρθρ. 3. «Ἡ χαταχώρησις τῶν ὁποίων λαμβάνομεν ἀναφορῶν καὶ ἡ διεχπεραίωσις τῶν Ἡμετέρων ἀποφάσεων καὶ λοιπῶν ἐχ μέρους Μας ἐγγράφων θέλουν ἐνεργεῖσθαι τοῦ λοιποῦ διὰ τοῦ ἰδιαιτέρου Ἡμῶν γραφείου, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν θέλει ἔχει συμβουλευτιχὰ καθήχοντα.» Ἄρθρ. 4. «Οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας παραγγέλλονται νὰ ὑποβάλλωσιν εἰς Ἡμᾶς τὰς ἀναγχαίας προτάσεις περὶ τροποποιήσεως ἐχείνων τῶν νόμων χαὶ διαταγμάτων, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὸ Ἀναχτοβούλιον χαὶ ἀναθέτουσιν εἰς αὐτὸ τὴν ἐχπλήρωσιν δημοσίου τινὸς χαθήχοντος.». Σχετιχῶς πρὸς τὴν χατάργησιν τοῦ Ἀνα-

τοῦτο, ἐπιθυμῶν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων νὰ ἐπισκεφθῇ νήσους τινὰς τοῦ Βασιλείου, ἐξέδωκε τὸ Β. Διάταγμα τῆς 4/16 Σεπτεμβρίου 1841, δι' οὗ ἀνετέθη ἡ προσωρινὴ ἐνάσκησις τῶν Βασιλικῶν δικαιωμάτων εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον [110].

κτοβουλίου ὁ Ν. Δραγούμης (Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις II. 66 ἐπ.) λέγει σὺν τοῖς ἄλλοις τὰ ἑξῆς: «Ἐξερράγη δὲ σφοδροτέρα ἡ κατὰ τῶν Βαυαρῶν καὶ ἰδίως ἡ κατὰ τοῦ *Ἀναχτοβουλίου* ἢ τῆς *καμαριλλας* ὀργή, διότι εἰς αὐτοὺς ἀπεδίδετο ἡ ἀποτυχία (τοῦ Μαυροκορδάτου). Τοῦτο πρὸ πάντων, τὸ Ἀναχτοβούλιον, ἐμισεῖτο ἀδυσωπήτως, διότι, παρεμβαῖνον αὐθαδῶς μεταξὺ Ὑπουργείου καὶ Ἡγεμόνος, διέστρεφε τὰ ὀρθὰ καὶ δίκαια καὶ ἐξηυτέλιζε τοὺς Ἕλληνας. Ἀποτελούμενον, ὡς εἶπον, ἐκ ξένων ἀμαθῶν, ἀφυῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐχθρῶν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἱκανότητος, ἐχρησίμευεν ἀντὶ συμβουλίου πρὸς τὸν Βασιλέα, ὅστις δι' αὐτοῦ καὶ ἔβλεπε καὶ ἤκουεν. Αὐτοὶ ἠρμήνευον κατὰ τὸ δοκοῦν τὰς ἐκθέσεις τῶν Ὑπουργῶν καὶ αὐτοὶ ἐνέκρινον ἢ ἀπεδοκίμαζον κατὰ προαίρεσιν τὰς προτάσεις. Οὐδεμία δὲ ὑπόθεσις ἐκ τῶν προσωπικῶν μάλιστα, καὶ παρ' ὁλοκλήρου τοῦ Ὑπουργείου ἂν ὑπεστηρίζετο, ἐπεκυροῦτο ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως αὐτοῦ . . .». Βεβαίως διὰ τῆς ὑποκαταστάσεως τοῦ Ἀναχτορικοῦ Γραφείου εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἀναχτοβουλίου δὲν ἐπῆλθε θεραπεία, οὐδὲ οὐσιώδης μεταβολή, ὡς ὀρθῶς παρατηροῦσιν ὁ Ν. Δραγούμης καὶ ὁ Α. Μαυροκορδάτος (πρβ. Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II. 63. 71)· σφάλλεται ὅμως ὁ Ν. Δραγούμης, κακίζων τοὺς ὑπογράψαντας τὸ προειρημένον Β. Διάταγμα Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας, δι' οὗ «κατηργεῖτο ὡς ἐπίσημος Ἀρχὴ συνονθύλευμά τι γραφίσκων, οὐδέποτε οὔτε διὰ νόμου οὔτε διὰ διατάγματος, οὐδὲ δι' ἁπλοῦ κἂν ἐγγράφου κατασταθέν». Τὸ Ἀναχτοβούλιον ἐπανειλημμένως ἀναγνωρίσθη ὡς ἐπίσημος Ἀρχὴ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπανειλημμένως ἐγένετο ἐν αὐτῇ λόγος περὶ τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (πρβ. ἄρθρα 5. 6. 7. 8. τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 20 Μαΐου (1 Ἰουνίου) 1835 περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τοῦ βαθμοῦ τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, §§ 41. 46. 47. 48 τοῦ Ὀργανικοῦ Διατάγματος τῆς 18/30 Σεπτεμβρίου 1835 περὶ συστάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἄρθρ. 8 τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 23 Ἀπριλίου (5 Μαΐου) 1836 περὶ τῶν κυβερνητικῶν ἐργασιῶν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀπουσίας τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως. Τὸ Β. Διάταγμα τῆς 2/14 Φεβρουαρίου 1837 περὶ μεταβάσεως τοῦ Ῥουδὰρτ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπηρεσίαν).

[110] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1841 σελ. 112,

Ἐφ' ὅσον προέβαινεν ὁ χρόνος, ἐπὶ τοσοῦτον ἐξετραχύνοντο αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν ξένων Κυβερνήσεων καὶ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Ὄθωνος, οἱ δὲ ξένοι διπλωματικοὶ ὑπάλληλοι ἐν Ἀθήναις ἀναφανδὸν ἐχρησίμευον ὡς τὰ κέντρα πολιτικῶν κομμάτων, ἐχθρικῶς διακειμένων πρὸς τὸ καθεστὼς καὶ ἀπαιτούντων τὴν σύγκλησιν Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν εἰσαγωγὴν Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος, ἐχόντων δὲ ἰσχυρὸν σύμμαχον τὸν Ἑλληνικὸν τύπον, ὅστις εἶχε κηρυχθῇ ἀνυποστόλως ὑπὲρ τῶν συνταγματικῶν ἰδεῶν [111]. Ἀλλ' ὅμως τὸ τελευταῖον κτύπημα κατὰ τοῦ συστήματος τῆς ἀπολύτου μοναρχίας κατήνεγκον αἱ οἰκονομικαὶ στενοχωρίαι, εἰς ἃς περιῆλθεν ἡ Κυβέρνησις τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ πρὸς θεραπείαν τῶν ὁποίων ἐγένετο χρῆσις μέσων ἀγαγόντων εἰς τὴν τρίτην Σεπτεμβρίου

· ἔνθα εὑρίσκει τις τὸ Β. Διάταγμα τῆς 4/16 Σεπτεμβρίου 1841, ἔχον ὡς ἑξῆς : «Ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐπισκεφθῶμεν νήσους τινὰς τοῦ Ἡμετέρου Βασιλείου, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάττομεν § 1. Τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, συνερχόμενον κατὰ τὸ ἀπὸ 10/22 Αὐγούστου τ. ε. Ἡμέτερον Διάταγμα, θέλει ἀποφασίζει προσωρινῶς κατὰ τὸ διάστημα τῆς Ἡμετέρας ἀπουσίας περὶ ὅλων τῶν ὑποθέσεων, τῶν ὁποίων ἡ ἀναβολὴ ἤθελεν εἶναι ἐπιζήμιος, ἐπιφυλαττομένης τῆς ἐπικυρώσεως Ἡμῶν. § 2. Εἰς τὰς συνεδριάσεις τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἰσχύει ἡ πλειοψηφία, ἰσοψηφίας δὲ οὔσης, ὑπερισχύει ἡ γνώμη, ὑπὲρ τῆς ὁποίας δίδει ὁ προεδρεύων τὴν ψῆφόν του § 3. Τὸ πρωτόκολλον τῶν συνεδριάσεων τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου θέλει συντάττεσθαι κατὰ τὸ ἄρθρον 7 τοῦ ἀπὸ 3/15 Ἀπριλίου 1833 περὶ σχηματισμοῦ τῶν Γραμματειῶν Ἡμετέρου Διατάγματος, ἀλλ' ἐπιφυλάττεται εἰς τὸν προεδρεύοντα τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον νὰ προσδιορίσῃ ἰδιαίτερον ὑπάλληλον πρὸς σύνταξιν αὐτοῦ. Τὸ πρωτόκολλον τῶν συνεδριάσεων θέλει ὑποβληθῇ εἰς Ἡμᾶς μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν Ἡμῶν.»

[111]. Πρβ. Chr. Aug. Brandis Mittheilungen über Griechenland III. 283, G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 659. 667 ff. 669 ff, W. F. C. Schneidler Geschichte des Königreichs Griechenland 121 ff. 125 ff, Guizot Mémoires. VI. 259 suiv. VII. 271 suiv., Anton Schlossar Briefwechsel. etc. 145 .155. 168 ff, Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II. 65 ἑπ.

1843 [112], καθ' ἣν ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαὸς δι' ἀναιμάκτου ἐπα-

---

[112] Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1842 ἤρξάντο ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον διεξάγουσαι τὸν κατὰ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος πόλεμον αἱ Κυβερνήσεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ῥωσσίας, ἀπαιτήσασαι ἀπειλητικῶς τὴν πληρωμὴν τῶν τόκων καὶ τοῦ χρεωλυσίου τοῦ Ἑλληνικοῦ δανείου. Εἰς τὴν τοιαύτην ἀπαίτησιν δὲν ἠδύνατο ν' ἀνταποκριθῇ ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, οὐδὲ ἦτο δυνατὴ ἡ θεραπεία τῆς ἀνάγκης ταύτης διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν φόρων. Εὑρέθη λοιπὸν εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην ὁ Βασιλεὺς Ὄθων νὰ ποιήσηται χρῆσιν μέτρων, ἅτινα καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς Κυβερνήσεως κατέρριπτον καὶ δυσαρεσκείας ἀπείρους ἐγέννησαν ἐν ταῖς τάξεσι τῆς ὑπαλληλίας τοῦ Κράτους· καθ' ὅσον ἐγένοντο κρατήσεις ἐκ τῶν μισθῶν καὶ τῶν συντάξεων τῶν ὑπαλλήλων, κατηργήθησαν θέσεις, καὶ αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς Ὄθων συνεισήνεγκεν ἐκ τῆς Βασιλικῆς ἐπιχορηγήσεώς του μέρος πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν τόκων καὶ τοῦ χρεωλυσίου τοῦ δανείου, χωρὶς κἂν νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπός. Διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 25 Μαρτίου (6 Ἀπριλίου) 1843 περὶ τῆς ἀπαιτουμένης ἰσορροπίας τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ Κράτους ἐγένοντο τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐφαρμογῆς τῶν τοιούτων οἰκονομικῶν μέτρων. Τὸ περιεχόμενον τοῦ Β. Διατάγματος τούτου ἔχει ὡς ἑξῆς : «Θεωροῦντες ὅτι τὰ δημόσια εἰσοδήματα δὲν ἰσορροποῦσιν εἰσέτι πρὸς τὰ ἀναγκαῖα ἔξοδα καὶ ὅτι διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων ἰσορροπία, χωρὶς τῆς ὁποίας δὲν δύναται νὰ εὐτυχήσῃ τὸ Κράτος, καὶ τὴν ὁποίαν ἕνεκα τούτου ἔχομεν σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ εἰσαγάγωμεν, νὰ προφυλαχθῶσι δὲ κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ οἱ ἀγαπητοὶ Ἡμῶν ὑπήκοοι ἀπὸ ἐπιβολῆς νέων φόρων, καθίσταται ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναγκαιοτάτη καὶ ἀπαραίτητος ἡ ἐλάττωσις τῶν δημοσίων ἐξόδων. Ἐπιθυμοῦντες νὰ συνεισφέρωμεν καὶ ἐξ ἰδίων εἰς τὴν εὐτυχεστέραν ἐπιτυχίαν τοῦ ῥηθέντος σκοποῦ, καὶ νὰ δώσωμεν εἰς τὸν ἀγαπητὸν Ἡμῶν λαόν, τοῦ ὁποίου ἡ εὐημερία εἶναι διηνεκὴς Ἡμῶν φροντὶς καὶ καταθύμιος μελέτη, καὶ τοῦ ὁποίου τὴν χαρὰν καὶ θλῖψιν λογιζόμεθα ὡς ἰδίαν Ἡμῶν, νέον δεῖγμα τῆς πατρικῆς Ἡμῶν ἀγάπης καὶ κηδεμονίας, ἀπεφασίσαμεν τὰ ἀκόλουθα. Παραχωροῦμεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐκ τῆς Ἀναχτορικῆς Ἡμῶν χορηγήσεως (liste civile) τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους, δραχμὰς 200,000 (διακοσίας χιλιάδας), ὡς ἰδιαιτέραν Ἡμῶν συνεισφορὰν εἰς πλήρωσιν τῶν δημοσίων ἐξόδων, ἐκφράζοντες συνάμα τὴν Ἡμετέραν πρόθεσιν τοῦ νὰ ἐξακολουθήσωμεν συνεισφέροντες τὸ ποσὸν τοῦτο καὶ εἰς τὰ ἑξῆς ἔτη, ἑωσοῦ εἰσαχθῇ τελεία ἰσορροπία τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων». Τὸ Β. Διάταγμα τοῦτο ἐπηκολούθησαν

ναστάσεως ἐπέβαλον εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος.

Πραγματευόμενοι ἀνωτέρω τὰ περὶ τῶν ὀργάνων τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας ὑπὸ τὴν Ἀπόλυτον Μοναρχίαν, ἐσημειώσαμεν καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ἐνησκοῦντο ἡ νομοθετικὴ καὶ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν μόνον, ὅτι, ὡς συνέβαινε καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἀντιβασιλείας, οὐδὲν ἀσφαλὲς ἐξωτερικὸν γνώρισμα ὑπάρχει καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀπολύτου Μοναρχίας πρὸς διάκρισιν τῶν νομοθετικῶν ἀπὸ τῶν ἐκτελεστικῶν πράξεων

ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι ἄλλα· ἤτοι τὸ Β. Διάταγμα τῆς 31 Μαρτίου (12 Ἀπριλίου) 1843 περὶ κρατήσεως ἐκ τῶν μισθῶν τῶν ὑπαλλήλων, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 16 (28 Ἀπριλίου) 1843 περὶ κρατήσεως ἐκ τῶν μισθῶν τῶν συνταξιούχων, ὁ Νόμος τῆς 26 Ἀπριλίου (8 Μαΐου) 1843 περὶ κρατήσεως τῶν μισθῶν τῶν δικαστικῶν ὑπαλλήλων, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 9 (21 Ἰουνίου) 1843 περὶ ἀντιμισθίας τῶν Εἰρηνοδικῶν καὶ Γραμματέων αὐτῶν, τὰ Β. Διατάγματα τῆς 29 Μαΐου (10 Ἰουνίου) 1843 περὶ καταργήσεως τῆς ἀντιμισθίας τοῦ καθηγητοῦ τῆς Μαιευτικῆς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῶν μελῶν τοῦ Ἰατροσυνεδρίου, τὰ Β. Διατάγματα τῆς 29 Μαΐου (10 Ἰουνίου) 1843, τῆς 6/18 Ἰουνίου 1843 καὶ 15/27 Ἰουνίου 1843 περὶ καταργήσεως ὑγειονομικῶν, ταχυδρομικῶν καὶ ἄλλων θέσεων, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 21 Ἰουλίου (2 Αὐγούστου) 1843 περὶ καταργήσεως καθεδρῶν τινων, ἐλαττώσεως μισθῶν καὶ παύσεως ἐπιμισθίων τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ τοῖς Γυμνασίοις Καθηγητῶν, ὁ Νόμος τῆς 29 Ἰουλίου (10 Αὐγούστου) 1843 περὶ καταργήσεως τῶν ὑφισταμένων Ὑποδιοικήσεων τοῦ Κράτους, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 30 Ἰουλίου (11 Αὐγούστου) 1843 περὶ καταργήσεως τῶν κατὰ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους δύο Οἰκονομικῶν Ἐπιτροπειῶν κλπ. (πρβ. περὶ πάντων τῶν ἀνωτέρω Νόμων καὶ Διαταγμάτων τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1843 σελ. 46. 50 ἐπ. 59. 62 ἐπ. 82 ἐπ. 105 ἐπ. 144 ἐπ. 148. 151). Εὐκόλως δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ὁποίαν διατάραξιν τῶν οἰκονομικῶν τόσων τάξεων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπήνεγκον τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα μέτρα καὶ πόσον ἐβάρυναν τὰ παράπονα τούτων εἰς τὴν πλάστιγγα τῆς κατὰ τοῦ κρατοῦντος κυβερνητικοῦ συστήματος ἀντιπολιτεύσεως. Πρβ. περὶ τούτων καὶ G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 668 ff, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 124 ff.

τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος[113]. Αἱ λέξεις *νόμος*, *διάταγμα*, *ἀπόφασις*

---

[113] Πρὸς διάκρισιν τῶν νομοθετικῶν ἀπὸ τῶν ἐκτελεστικῶν πράξεων κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἀπολύτου Μοναρχίας δὲν ὑπάρχουσιν ἀσφαλῆ γνωρίσματα. Τὸ ὀργανικὸν Διάταγμα τῆς 18/30 Σεπτεμβρίου 1835 περὶ συστάσεως Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐν ἄρθροις 29 ἐπ. ἀπήτησεν, ὅπως πρὸ τῆς ἐκδόσεως νομοθετικῶν πράξεων ἀκούηται ἡ γνώμη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας· ἐξήρεσεν ὅμως τὰ ἐν κατεπειγούσαις περιστάσεσιν ἐκδιδόμενα νομοθετήματα. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἀπολύτου Μοναρχίας ἔχομεν νομοθετικὰς πράξεις φερούσας τὸ ὄνομα τοῦ *Νόμου* λύται κατὰ κανόνα φέρουσι τὴν διατύπωσιν: «*ἀκούσαντες καὶ τὴν γνώμην τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας*». Ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον ἐξεδίδοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ δικαστικοὶ καὶ οἱ φορολογικοὶ Νόμοι. Ἀλλ' ὅμως ὑπάρχουσι καὶ νόμοι ἐστερημένοι τῆς εἰρημένης διατυπώσεως, ἐκδοθέντες δὲ μόνον τῇ προτάσει τοῦ ἁρμοδίου Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, ἢ καὶ ἄνευ τοιαύτης προτάσεως, ὁποῖοί εἰσι π. χ. ὁ Νόμος τῆς 11/23 Αὐγούστου 1836 περὶ ὑποθηκῶν, ὁ Νόμος τῆς 13/25 Μαΐου 1840 περὶ τροπολογίας τοῦ ἄρθρου 33 § 2 τοῦ ἀπὸ 26 Ἀπριλίου 1840 περὶ ἐγκτητικῶν φόρων νόμου, ὁ Νόμος τῆς 11/23 Μαΐου 1843 περὶ κιβδηλοποιίας τοῦ ἐνσήμου χάρτου. Ἐπίσης κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἔχομεν νομοθετικὰς πράξεις φερούσας τὸ ὄνομα τοῦ Διατάγματος καὶ τὴν διατύπωσιν: «*ἀκούσαντες καὶ τὴν γνώμην τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας*»· τοιαῦτα δέ εἰσι π. χ. τὸ Β. Διάταγμα τῆς 20 Μαΐου (1 Ἰουνίου) 1836 περὶ μεταβολῆς ἄρθρων τοῦ Ποινικοῦ Νόμου, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 20 Ἰουνίου (2 Ἰουλίου) 1836 περὶ δικαστικοῦ ὀργανισμοῦ, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 26 Ἰουνίου (8 Ἰουλίου) 1836 περὶ συστάσεως μικτῆς ἐπιτροπῆς πρὸς διάλυσιν τῶν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ὀθωμανῶν διαφορῶν, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 18/30 Σεπτεμβρίου 1836 περὶ τοῦ Νόμου τῆς ἀντιγρήσεως, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 18/30 Σεπτεμβρίου 1836 περὶ τροπολογίας τοῦ ἄρθρου 596 τῆς πολιτικῆς δικονομίας, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 21 Σεπτεμβρίου (3 Ὀκτωβρίου) 1836 περὶ κατασχέσεως τῶν κινητῶν καὶ ἀκινήτων πραγμάτων, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 15/27 Ὀκτωβρίου 1836 περὶ ἐνηλικότητος, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 16/28 Ὀκτωβρίου 1836 περὶ ἑρμηνείας τοῦ ἄρθρου 276 τοῦ περὶ Ὀργανισμοῦ τῶν δικαστηρίων νόμου, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 16/28 Ὀκτωβρίου 1836 περὶ ἐμποροδικείων, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 7/19 Μαΐου 1837 περὶ τῆς ἁρμοδιότητος τῶν ταχτικῶν δικαστηρίων ὡς πρὸς τὰς ἀμφισβητουμένας ὑποθέσεις, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 14/26 Ἰουνίου 1837 περὶ καταδιώξεως τῶν καθυστερούντων, τὸ Β. Διάταγμα τῆς

δὲν ἔχουσιν ὡρισμένην τινὰ καὶ σταθερὰν ἔννοιαν, ἐναλλὰξ καὶ

---

25 Ἰουνίου (7 Ἰουλίου) 1837 περὶ τῶν ἐγκτητικῶν φόρων διὰ τὸ ἔτος 1837, τὸ Β Διάταγμα τῆς 6/18 Δεκεμβρίου 1837 περὶ αὐξήσεως τῶν παρὰ τοῖς Ἐμποροδίκαις δικαστῶν κλπ, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 21 Μαρτίου (2 Ἀπριλίου) 1838 περὶ τῆς ἐκδικάσεως τῶν κατ' ἔφεσιν ἐκκρεμῶν δικῶν τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ, τὸ Β Διάταγμα τῆς 6/18 Σεπτεμβρίου 1838 περὶ τροπολογίας τοῦ 10 ἄρθρου τοῦ ἀπὸ 10/22 Νοεμβρίου 1836 περὶ εὐθύνης τῶν δήμων νόμου, τὸ Β Διάταγμα τῆς 20 Ἰανουαρίου (1 Φεβρουαρίου) 1840 περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ ἀπὸ 4/16 Ὀκτωβρίου 1838 νόμου κλπ, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 8/20 Ἀπριλίου 1843 περὶ τελωνίου τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων δημητριακῶν καρπῶν εἰς τὸ Κράτος, τὸ Β Διάταγμα τῆς 29 Ἀπριλίου 1843 περὶ μεταβάσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων εἰς τὴν ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμματείαν. Σημειωτέον δ' ὅτι μεταξὺ τῶν Νόμων καὶ τῶν μετὰ γνωμοδότησιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐκδιδομένων Διαταγμάτων ἡ χρῆσις τῶν ὅρων *Νόμος* καὶ *Διάταγμα* γίνεται ἀδιακρίτως· οὕτως ὑπάρχουσι Β. Διατάγματα, ἅτινα ἐν τῷ σώματι αὐτῶν καλοῦνται Νόμοι, οἷα π. χ. εἰσὶ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα Β. Διατάγματα τῆς 7/19 Μαΐου 1837 ἄρθρ. 3, τῆς 25 Ἰουνίου (7 Ἰουλίου) 1837 ἄρθρ. 3, τῆς 6/18 Δεκεμβρίου 1837 ἄρθρ. 3, τῆς 20 Ἰανουαρίου (1 Φεβρουαρίου) 1840 ἄρθρ. 2, τῆς 8/20 Ἀπριλίου 1843 ἄρθρ. 7, ὡς ὑπάρχουσι Νόμοι ἐν τῷ σώματι αὐτῶν καλούμενοι Διατάγματα, οἷοίος π. χ. εἶναι ὁ Νόμος τῆς 29 Ἰουλίου (10 Αὐγούστου) 1837 περὶ κανονισμοῦ τῆς ἀντιμισθίας τῶν δικαστῶν ἄρθρ. 7. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἔχομεν νομοθετικὰ Διατάγματα ἀναφέροντα ὅτι ἐξεδόθησαν μετὰ γνωμοδότησιν ἢ ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, οἷοία π. χ. εἰσὶ τὸ Ὀργανικὸν Διάταγμα τῆς 18/30 Σεπτεμβρίου 1835 περὶ συστάσεως Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας τὸ Β. Διάταγμα τῆς 20 Μαΐου (1 Ἰουνίου) 1836 περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 11/23 Μαρτίου 1837 περὶ τῆς ἁρμοδιότητος τῶν Γραμματειῶν, ἢ καὶ ἁπλῶς ἀφοῦ ἠκούσθη ἡ γνώμη, ἢ ἐπὶ τῇ προτάσει ἑνὸς ἢ πλειοτέρων Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας, οἷοία π. χ. εἰσὶ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 21 Ἀπριλίου (3 Μαΐου) 1836 περὶ τῶν ἀποτιτήσεων τῶν νεοφύτων ὡς πρὸς τὰ ἰδιόκτητα αὐτῶν κτήματα τὰ διατεθέντα ὑπὸ τοῦ Δημοσίου, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 9/21 Ἀπριλίου 1836 περὶ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 14/26 Αὐγούστου 1836 περὶ ἀποδοχῶν τῶν Εἰρηνοδικῶν κλπ., τὸ Β. Διάταγμα τῆς 31 Δεκεμβρίου (12 Ἰανουαρίου) 1836

ἀδιαφόρως γενομένης χρήσεως τῶν ὅρων τούτων πρὸς χαρα-

περὶ δημοτικῆς ἀστυνομίας, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 12/24 Νοεμβρίου 1836 παρὶ προσθήκης εἰς τὸ περὶ σχεδίου τῆς πόλεως Ἀθηνῶν διάταγμα, τὸ Β Διάταγμα τῆς 21 Σεπτεμβρίου (2 Ὀκτωβρίου) 1836 περὶ ἐκτελέσεως τῶν περὶ παλαιῶν χρεῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 16/28 Νοεμβρίου 1837 περὶ ναυτικῶν πειθαρχικῶν ποινῶν κλπ., τὸ Β. Διάταγμα τῆς 12/24 Μαΐου 1842 περὶ τῶν ἐξόδων τῶν κατὰ τὴν Τουρκίαν γενομένων ἀνακρίσεων, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 20 Νοεμβρίου (2 Δεκεμβρίου) 1842 περὶ ἀντικαταστάσεως τοῦ 3 καὶ 4 ἄρθρου τοῦ ἀπὸ 2/14 Αὐγούστου 1839 Β. διατάγματος περὶ σχεδίου τῆς Ἑρμουπόλεως, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 14/26 Νοεμβρίου 1843 περὶ διορθώσεως τοῦ ἄρθρου 56 τῆς ποινικῆς διατιμήσεως. Τέλος ἔγομεν νομοθετικὰ Διατάγματα τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐκδεδομένα ἄνευ γνωμοδοτήσεως ἢ προτάσεώς τινος, ὁποῖα π. χ. εἶναι τὸ Β. Διάταγμα τῆς 20 Μαΐου (1 Ἰουνίου) 1835 περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τοῦ βαθμοῦ τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 7/19 Σεπτεμβρίου 1836 περὶ τοῦ χαρτοσήμου τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορικῶν ἐγγράφων, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 27 Δεκεμβρίου (8 Ἰανουαρίου) 1837 περὶ προσθήκης εἰς τὴν ἀστυνομίαν τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 2/14 Φεβρουαρίου 1837 περὶ καταργήσεως τῆς θέσεως τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 10/22 Αὐγούστου 1841 περὶ καταργήσεως τοῦ Ἀναχτοβουλίου. Καὶ τοῦ ὅρου *Ἀπόφασις* γίνεται χρῆσις κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν πρὸς χαρακτηρισμὸν νομοθετικῶν πράξεων· πρβ. π.χ. τὸ Β.Διάταγμα τῆς 20 Μαΐου (1 Ἰουνίου) 1836 περὶ μεταβολῆς ἄρθρων τοῦ Ποινικοῦ Νόμου ἄρθρ 3, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 9/21 Ἀπριλίου 1836 περὶ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ἄρθρ 12. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει σαφῶς, ὅτι αἱ νομοθετικαὶ πράξεις τῆς περιόδου ταύτης ὑπὸ διάφορον μορφὴν καὶ ὀνομασίαν ἐκάστοτε ἐμφανίζονται, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο οὔτε εἰς τὰ ὀνόματα αὐτῶν, οὔτε εἰς ἄλλας διατυπώσεις δύναταί τις νὰ εὕρῃ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα ἀσφαλῆ πρὸς διάκρισιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν πράξεων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἡ διάκρισις τῶν πράξεων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας εἶναι δυνατὴ μόνον ἐκ τοῦ περιεχομένου ἑκάστης, ἡ δὲ περὶ τούτου ἔρευνα γενήσεται ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς (πρβ. καὶ Π. Καλλιγᾶ Σύστημα Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου ἔκδ. III. τομ. I. § 14, ἀποφάσεις Ἀρείου Πάγου 3 (1850), 17 (1854). Ἐνίοτε ἐγένοντο ἀνεπιτυχῶς ἀπόπειραι πρὸς διάκρισιν τῶν νομοθετικῶν πράξεων ἀπὸ τῶν

κτηρισμὸν τῶν νομοθετικῶν πράξεων, οὐδὲν δ' ἐπίσης ἐξωτε-

ἐκτελεστικῶν ἐξ ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων· οὕτω π. χ. τὸ Δικαστήριον τῶν ἐν Ναυπλίῳ Ἐφετῶν ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 131 τοῦ ἔτους 1883 ἀποφάσει αὐτοῦ διετύπωσε γενικόν τινα κανόνα διὰ τῆς ἑπομένης σκέψεως: «Ἐπειδὴ ἂν καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν ἐξεδόθη τὸ ἄνω Διάταγμα ἡ νομοθετικὴ καὶ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἦτο ἡνωμένη εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον, οὐχ ἧττον ὅμως αἱ πράξεις, δι' ὧν ἐξησκεῖτο ἑκάστη τῶν ἐξουσιῶν τούτων, διεκρίνοντο ἀπ' ἀλλήλων, καὶ αἱ μὲν τῆς νομοθετικῆς ἐκαλοῦντο νόμοι, αἱ δὲ τῆς ἐκτελεστικῆς διατάγματα· ὥστε τὰ διατάγματα ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸν κύκλον τῶν καθηκόντων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἠδύναντο καὶ μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς διαχειρίσεως τῆς πρώτης ὑπὸ προσώπου διαφόρου τῆς ἐκτελεστικῆς νὰ μεταβληθῶσιν ὑπὸ ταύτης καὶ μόνης, εἰς ἣν ἀνῆκεν, ὡς εἴρηται, ἡ ἔκδοσις τῶν διαταγμάτων»· ὁ δὲ Ν. Ι. Σαρίπολος (Πραγματεία τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ἔκδ. ΙΙ. τόμ. Ι. § 122. σημ. δ'.) διδάσκει τὰ ἑξῆς: «Οὕτω καὶ ἐν Ἑλλάδι πρὸ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 τὸ ὄνομα τοῦ *Νόμου* οὐκ ἔφερον ἀδιακρίτως πάντα τὰ Βασιλικὰ Διατάγματα, ἀλλὰ πρὸ μὲν τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας (28 Ὀκτωβρίου 1835) νόμου τίτλον εἶχον ὅσα τούτων ἔφερον τὸν τύπον «*ἀκούσαντες τὴν γνώμην τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου*», μετὰ ταῦτα δὲ τὰ ἔχοντα ὡς ἑξῆς «*ἀκούσαντες καὶ τὴν γνώμην τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας*». Σημειοῦμεν ὅμως, ὅτι καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα ἁπλᾶ Βασιλικὰ Διατάγματα ἐπεῖχον ὡσαύτως ἰσχὺν νόμου. Ὥστε ἡ διαφορὰ ἦν περὶ τοὺς τύπους μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ περὶ τὴν οὐσίαν· ὁπωσδήποτε ὅμως διέφερον, διότι κατὰ τὸ διάφορον τοῦ περὶ τὴν ἔκδοσιν τύπου ἕκαστον ἠκυροῦτο ἢ ἀνεκαλεῖτο δι' οὗ τρόπου καὶ συνέστη, ἤτοι τὸ μὲν ἁπλοῦν διάταγμα δι' ἁπλοῦ ἑτέρου διατάγματος, ὁ δὲ νόμος δι' ἄλλου νόμου». Ὁ κανών, ὃν τίθησιν ἡ ἀπόφασις τοῦ Δικαστηρίου τῶν ἐν Ναυπλίῳ Ἐφετῶν, ὀφθαλμοφανῶς εἶναι ἐσφαλμένως· ἀναχριβῆ δὲ εἶναι ἐν μέρει καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Σαριπόλου λεγόμενα. Οἱ πρὸ τῆς 28 Ὀκτωβρίου 1835 νόμοι δὲν ἔφερον ἀναγκαίως τὴν διατύπωσιν «ἀκούσαντες τὴν γνώμην τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου»· οὕτω π. χ. ὁ Νόμος τῆς 13/25 Ὀκτωβρίου 1835 περὶ τῶν γενομένων πρὸ τῆς 19 Ἀπριλίου (1 Μαΐου) 1834 κακουργημάτων δὲν φέρει τοιαύτην διατύπωσιν, ἐξεδόθη δὲ ἁπλῶς ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας. Οὐδὲ οἱ μετὰ τὴν 28 Ὀκτωβρίου 1835 ἐκδοθέντες νόμοι ἔφερον πάντες τὴν διατύπωσιν «ἀκούσαντες καὶ τὴν γνώμην τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας», ὡς ἐξετέθη ἀνωτέρω.

ρικὸν γνώρισμα ὑπάρχει πρὸς διάκρισιν τῶν νομοθετικῶν ἀπὸ τῶν ἐκτελεστικῶν διαταγμάτων. Περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὀφείλει τις νὰ διακρίνῃ τὰς νομοθετικὰς πράξεις τῆς περιόδου ταύτης ἀπὸ τῶν ἐκτελεστικῶν, ἀποβλέπων εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτῶν, θὰ πραγματευθῶμεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς.

Ἡ περίοδος αὕτη τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος δὲν ὑπῆρξεν ἥρεμος, ἀλλὰ διαρκῶς τὸ Κράτος συνεταράσσετο ὑπὸ ἐσωτερικῶν ταραχῶν, ἄλλοτε μὲν λαμβανουσῶν τὸν χαρακτῆρα ληστρικῶν ἐπιδρομῶν, ἄλλοτε δὲ φερουσῶν καθαρῶς τὸν τύπον ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν καθεστώτων. Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων καὶ ὁ θεσμὸς τῆς Ἐκτάκτου Στρατιωτικῆς Δίκης ἐπανειλημμένως ἐλειτούργησεν εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος [114].

Ὁ τύπος, ἀνακύψας ἐκ τῆς πρώτης προσβολῆς, ἣν ὑπέστη κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ πρώτου νομοθετήματος περὶ ἐγγυοδοσίας, ἀνέλαβε θάρρος καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀπολύτου μοναρχίας διεξήγαγε ζωηρὸν πόλεμον κατὰ τῆς ξενοκρατείας καὶ ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς συνταγματικῶν θεσμῶν, καίτοι

Οἱ Νόμοι δὲ ἀνεκαλοῦντο οὐ μόνον δι' ἑτέρων Νόμων, ὡς διδάσκει ὁ Σαρίπολος, ἀλλὰ καὶ διὰ Β. Διαταγμάτων, οἷα π. χ. εἰσὶ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 20 Μαΐου (1 Ἰουνίου) 1836 περὶ μεταβολῆς ἄρθρων τοῦ Ποινικοῦ Νόμου, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 6/18 Σεπτεμβρίου 1838 περὶ τροπολογίας τοῦ 10 ἄρθρου τοῦ ἀπὸ 10/22 Νοεμβρίου 1836 περὶ εὐθύνης τῶν δήμων νόμου κλπ.

[114] Πρβ. Ch. Aug. Brandis Mittheilungen über Griechenland III. 288, G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 648. 658, Anton Schlossar Briefwechsel etc. 52. 68. 84. 87, Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II. 60, Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1835 σελ. 11, τοῦ ἔτους 1836 σελ. 17 ἐπ. 19 ἐπ. 21. 22 ἐπ. 77 ἐπ. 92, τοῦ ἔτους 1838 σελ. 50 ἐπ. 54 ἐπ. 118. 160 ἐπ. 191 ἐπ. 203 ἐπ., τοῦ ἔτους 1840 σελ. 34, τοῦ ἔτους 1841 σελ. 23. Ἡ Στερεά, ἡ Πελοπόννησος, ἡ Ὕδρα, καὶ αὐτὴ ἡ Πρωτεύουσα συνεταράσσοντο ὑπὸ τοιούτων στασιαστικῶν κινημάτων.

ὁ Rudhardt διὰ τοῦ νόμου τῆς 23 Νοεμβρίου (5 Δεκεμβρίου) 1837 περὶ ἐξυβρίσεων ἐν γένει καὶ περὶ τύπου ἐπεχείρησε νὰ περιορίσῃ αὐτόν [115]. Εἰς τὴν ἐλευθεροστομίαν δὲ ταύτην τοῦ

---

[115] Ὁ τύπος ἐν Ἑλλάδι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀπολύτου μοναρχίας ἀντετάχθη μετὰ σφοδρότητος κατὰ τῆς ξενοκρατείας καὶ κατὰ τοῦ ἀπολύτου κυβερνητικοῦ συστήματος τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ἀπήτει δὲ τὴν ἀπέλασιν τῶν ξένων, τὴν σύγκλησιν Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος. Βεβαίως αἱ ἐπιθέσεις τοῦ τύπου σπανιώτατα ἔφθανον μέχρι τοῦ προσώπου τοῦ Βασιλέως, οὐδὲ ἦσχουν, ὁποίαν σήμερον ἐν τῷ πεπολιτισμένῳ κόσμῳ ἀσκεῖ ὁ τύπος ἐπιρροήν, καθ' ὅσον δὲν ὑπῆρχον εἰσέτι σχηματισθῆ μεγάλαι πόλεις, ὧν τοὺς πληθυσμοὺς ἄγει ὁ ἐλεύθερος τύπος, οὐδὲ εἶχε τοσαύτην διάδοσιν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὡς ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων περιστάσεων τῆς τότε Ἑλλάδος· ἐχρησίμευσεν ὅμως οὐχ ἧττον ὁ τύπος ὡς ὅπλον ἐπίφοβον τῶν πολιτικῶν κομμάτων καὶ ὑπεστήριζε τὸ ἐθνικὸν πρόγραμμα μετὰ τοσαύτης σφοδρότητος, ὥστε καὶ τὴν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ παραμονὴν πολλῶν ὑπαλλήλων καὶ Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας καθίστα ἀδύνατον, ἐπιφέρων πολλάκις διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐπιθέσεών του τὴν ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν, καὶ τὴν κατὰ τῆς ξενοκρατείας καὶ τῆς ἀπολύτου κυβερνήσεως ἀντιπολίτευσιν διετήρει ζωηράν. Ἡ δύναμις τοῦ τύπου κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁμοφώνως ὁμολογεῖται, καὶ ὑπὸ πολλῶν συγγραφέων κακίζεται μάλιστα ὡς ἐπιβλαβῶς ἐπιδράσασα ἐπὶ τὰ πράγματα τῆς πολιτείας καὶ δυσχερὲς καταστήσασα τὸ ἔργον τῆς Κυβερνήσεως (πρβ. Chr. Aug. Brandis Mittheilungen über Griechenland III. 279. 283 ff, G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 646. 647. 657, W. F. C. Schneidler Geschichte des Königreichs Griechenland 98. 125 ff, Anton Schlossar Briefwechsel etc. 25 ff. 38. 43. 107. 145, Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II. 35. Ἐπανειλημμένως ἐγένοντο παραστάσεις εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα κατὰ τῆς ἐπικρατούσης ἐλευθερίας τοῦ τύπου, ὡς καταντώσης εἰς ἀκολασίαν πολυτρόπως ἐπιβλαβῆ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, καὶ ὑπεδείχθη εἰς αὐτόν, ὅτι ὑπῆρχεν ἀνάγκη μέτρων ἱκανῶν νὰ ἐπαναγάγωσι τὸν τύπον εἰς τὴν ὁδόν, ἣν ὑπηγόρευον τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς Μοναρχίας. Τοιαύτας συμβουλὰς ἔδωκαν εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ἐπανειλημμένως ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκος (πρβ. Ludwig Trost König Ludwig I. von Bayern etc. 48· 50 ff), ὁ Ἀρχιδοὺξ Ἰωάννης τῆς Αὐστρίας (πρβ. Anton Schlossar Briefwechsel etc 284. 289), ὁ Rudhardt ἀποχωρῶν τῆς Ἑλληνικῆς.

τύπου συνετέλεσαν ἐν μέρει μὲν ἡ ἐκδίκασις τῶν σπουδαιοτέρων ἀδικημάτων ὑπὸ τῶν ἐνόρκων, οἵτινες ὑπῆρξαν πάντοτε ἐπιεικεῖς πρὸς τὰ ἀδικήματα τοῦ τύπου, ἐν μέρει δὲ ἡ προστασία, ἣν τὰ πολιτικὰ κόμματα καὶ οἱ ἐν τῇ ἀρχῇ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας παρεῖχον εἰς τοὺς δημοσιογράφους [116].

Πρὶν ἢ περατώσωμεν τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Ἀπολύτου Μοναρχίας, ὀφείλομεν νὰ μνημονεύσωμεν νομοθετήματος στενὴν ἔχοντος σχέσιν πρὸς τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν, ἤτοι τοῦ Νόμου τῆς 1/13 Μαΐου 1841 περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς σωματεμπορίας [117].

IV. *Ἡ ἐποχὴ τῆς Συνταγματικῆς Μοναρχίας τοῦ Ὄθωνος*

ὑπηρεσίας διὰ τοῦ εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ὑποβληθέντος ὑπομνήματός του, ἐν ᾧ διετύπου τὰς ἐπενεκτέας μεταρρυθμίσεις πρὸς βελτίωσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων (πρβ. Anton Schlossar Briefwechsel etc. 350 ff). Τοὐναντίον δὲ ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας Lyons καὶ ὁ Palmerston ἀπῄτουν παρὰ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος πλήρη ἐλευθερίαν τοῦ τύπου ἐν Ἑλλάδι (πρβ. Anton Schlossar Briefwechsel etc. 313 ff. 318). Ὁ Rudhardt ἐπεχείρησε νὰ περιορίσῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου καὶ ἐδημοσίευσε τὸν Νόμον τῆς 23 Νοεμβρίου (5 Δεκεμβρίου) 1837 περὶ ἐξυβρίσεων ἐν γένει καὶ περὶ τύπου (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1837 σελ. 146 ἐπ.), χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐπιτευχθῇ δι' αὐτοῦ τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα. Ὁ Νόμος οὗτος ἰσχύει μέχρι τῆς σήμερον, ἐφ' ὅσον δὲν ἐτροποποιήθη διὰ μεταγενεστέρων νόμων, ἢ δὲν κατηργήθη ὑπὸ τοῦ Συντάγματος· τὰ περὶ τούτου δ' ὅμως θὰ πραγματευθῶμεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[116] Πρβ. Chr. Aug. Brandis Mittheilungen über Griechenland III. 284, G. F Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 650, Anton Schlossar Briefwechsel etc. 25 ff. 38. 76. 350 ff, N. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II 37. Ὁ Prokesch-Osten ἐν ταῖς πρὸς τὸν Ἀρχιδοῦκα Ἰωάννην τῆς Αὐστρίας ἐπιστολαῖς αὐτοῦ μέμφεται τῶν δικαστηρίων καὶ τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας τὴν πρὸς τὰ ἀδικήματα τοῦ τύπου ἀνοχήν· ὁ δὲ Rudhardt ἐν τῷ πρὸς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ὑπομνήματι αὐτοῦ κατακρίνει τὰ δικαστήρια ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην καὶ συμβουλεύει αὐτὸν, ν' ἀναλάβῃ τὸ προσωπικὸν πάντων τῶν δικαστηρίων.

[117] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1841 σελ. 65 ἐπ.

νος.—Τῇ τρίτῃ Σεπτεμβρίου 1843 ἡ φρουρὰ τῆς Πρωτευούσης ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ συνταγματάρχου Δ. Καλλέργη καὶ ὁ λαὸς τῆς Πρωτευούσης, περικυκλώσαντες τὰ Ἀνάκτορα, ὑπεχρέωσαν τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ν' ἀποδεχθῇ τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος καὶ νὰ συγκαλέσῃ τὴν ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ὅπως ψηφίσῃ τὸ ὁριστικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος [118].

---

[118] Εἴδομεν ἀνωτέρω τὰ αἴτια τὰ παρασκευάσαντα τὴν μεταβολὴν τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843. Πανταχόθεν μαρτυρεῖται ὅτι ἡ ἐν Ἀθήναις ἐξέγερσις, ἡ παρασκευασθεῖσα καὶ συντελεσθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν καὶ διεύθυνσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι ὀργάνων τῆς ἀπολυτόφρονος Ῥωσσικῆς πολιτικῆς, τοῦ στρατιωτικοῦ Καλλέργη καὶ τοῦ πολιτικοῦ Μεταξᾶ, ἐν διηνεκεῖ διατελούντων συνεννοήσει μετὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας Κατακάζη, ἄλλον προέθετο σκοπόν, οὐτινος ἀπέτυχε, τοὐτέστι τὴν μεταβολὴν τῆς δυναστείας διὰ τῆς παραιτήσεως τοῦ Ὄθωνος, ἣν οὗτοι ἐθεώρουν βεβαίαν. Ὁ σκοπὸς αὐτῶν ἀπέτυχεν ἕνεκα τῶν παραστάσεων τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας καὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Piscatory, οἵτινες ἔπεισαν τὸν Ὄθωνα ν' ἀποδεχθῇ τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος καὶ τὰ κατὰ ταύτην ἐπιβληθέντα αὐτῷ μέτρα, καὶ νὰ μὴ παραιτηθῇ τὸ Ἑλληνικὸν Στέμμα (πρβ M. Guizot Mémoires VII 276 suiv., ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἔκθεσιν τοῦ Piscatory πρὸς τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν περὶ τῶν κατὰ τὴν μεταβολὴν τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843 συμβάντων, Ludwig Trost König Ludwig I. von Bayern etc. 54. 106. 133 ff, ἔνθα ὑπάρχει ἔκθεσις λεπτομερὴς περὶ τῶν συμβάντων τὴν 3 Σεπτεμβρίου 1843, εὑρεθεῖσα μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, Anton Schlossar Briefwechsel etc. 164 ff. 170, G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 669 ff, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 126 ff, Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II 85 ἑπ.). Ὅτι οἱ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς μεταβολῆς ἤλπιζον εἰς τὴν παραίτησιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ ἐγγράφου τοῦ Καλλέργη τῆς 9 Νοεμβρίου 1843 πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργεῖον, δι' οὗ οὗτος ἠτήσατο τὴν ἀπαλλαγήν του ἀπὸ τῆς θέσεως στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τῆς Πρωτευούσης καὶ ἐν ᾧ δικαιολογεῖ τὴν συμμετοχὴν τοῦ Στρατοῦ τῆς Πρωτευούσης εἰς τὸ κίνημα τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843, *ὡς σκοποῦσαν νὰ προστατεύσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας ἐν περιπτώσει παραιτήσεως τοῦ Βασιλέως*, καὶ ἐν πάσῃ περι-

Τῇ 8 Νοεμβρίου 1843 συνῆλθεν ἡ ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικὴ

πτώσει νὰ τηρήσῃ τὴν ἡσυχίαν καὶ τάξιν ἐν τῇ πρωτευούσῃ (πρβ. τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐν Γερμανικῇ μεταφράσει παρὰ τῷ Alexander Clarus Heinze Der hellenische Nationalcongress zu Athen 16 ff, καὶ παρὰ τῷ W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland etc. 137). Τὰ πρὸς τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος σχέσιν ἔχοντα μέτρα εἰσὶ τὰ ἑξῆς. Ἐνῷ ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαὸς ἐπολιόρκουν τὰ Ἀνάκτορα, ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐπικρατείας, εἰς ὃ ἄλλα μὲν τῶν μελῶν προσῆλθον αὐθορμήτως, ἄλλα δ' ἐξαναγκασθέντα, ἐν ἐκτάκτῳ συνεδριάσει ἐψηφίζοντο μέτρα πρὸς συντέλεσιν καὶ νομιμοποίησιν τῆς ἐπιδιωκομένης μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος. Διὰ πράξεώς του τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843 τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἐξέφρασεν εὐχαριστίας εἰς τὸν λαὸν τῆς Πρωτευούσης καὶ τὴν ἐν τῇ Πρωτευούσῃ φρουρὰν καὶ λοιπὸν στρατὸν διὰ τὴν ἀξιοθαύμαστον καὶ πατριωτικὴν διαγωγήν των, καὶ παρήγγειλε νὰ ὁμόσῃ ὁ στρατὸς ὅλος τὸν ἑξῆς ὅρκον: «Ὀρκίζομαι πίστιν εἰς τὴν Πατρίδα καὶ τὸν *Συνταγματικὸν θρόνον* καὶ ἀπαρασάλευτον ἀφοσίωσιν εἰς τοὺς κατὰ τὰ σήμερον ἐγκριθησόμενα μέτρα *διὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καθιερωθησομένους Συνταγματικοὺς θεσμούς*», ἐκήρυξε δὲ τὴν 3 Σεπτεμβρίου ἡμέραν ἑορτάσιμον εἰς τὸ Ἔθνος ὡς παραγωγὸν λαμπροῦ μέλλοντος καὶ κατέταξεν αὐτὴν μετὰ τῶν λοιπῶν ἐθνικῶν ἑορτῶν (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1843 σελ. 163). Εἶτα τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἐψήφισε τὴν πρὸς τὴν Α. Μεγαλειότητα τὸν Βασιλέα ἀπευθυνομένην πρᾶξίν του τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843, ἔχουσαν ὡς ἑξῆς: «Μεγαλειότατε. Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας συμμετέχον καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν εὐχῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἀναλαμβάνον τὴν ὁποίαν ἡ ἀκαταμάχητος φορὰ τῶν πραγμάτων τὸ ἀναγκάζει νὰ ἐνδυθῇ ἔκτακτον δύναμιν πρὸς τοῦ Θρόνου καὶ τοῦ Ἔθνους τὴν σωτηρίαν, σπεύδει νὰ καθυποβάλῃ εὐσεβάστως εἰς τὴν ἄμεσον καὶ πλήρη παραδοχὴν τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος τὰ ἀκόλουθα μέτρα. Α'.) Ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης θέλει εὐδοκήσει νὰ ἐγκαταστήσῃ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀναβολῆς νέον Ὑπουργεῖον· ὡς καταλληλότερα μέλη αὐτοῦ, καθ' ὃ ἀπολαμβάνοντα τῆς γενικῆς ὑπολήψεως καὶ ἐμπιστοσύνης, τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας συνιστᾷ εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς Υ. Μ. τοὺς Κυρίους Ἀνδρέαν Μεταξᾶν ὡς Πρόεδρον τοῦ Ὑπουργείου καὶ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, Ἀνδρέαν Λόντον ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν, Κ. Κανάρην ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν, Ῥήγαν Παλαμήδην ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν, Δ. Μανσόλαν ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν, Λέοντα Μελᾶν ἐπὶ τῆς Δι-

Συνέλευσις ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Παναύτσου Νοταρᾶ καὶ ὁ

χαιοσύνης καὶ Μ. Σχινᾶν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως. Β') Ἡ Υ.Μ. θέλει εὐδοκήσει νὰ ὑπογράψῃ συγχρόνως πρᾶξιν ἐπιβάλλουσαν ὡς πρώτιστον χρέος εἰς τὸ νέον Ὑπουργεῖον τὴν ἐντὸς ἑνὸς μηνὸς συγκάλεσιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, μελλούσης νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ συναποφασίσῃ μετὰ τῆς Βασιλικῆς ἀρχῆς τὸ ὁριστικὸν Σύνταγμα, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ὁποίου θέλουν τεθῶσιν εἰς τὸ ἑξῆς ὁ Θρόνος καὶ τὸ Ἔθνος. Τὸ ἔκτακτον καὶ κατεπεῖγον τῶν περιστάσεων δὲν ἐπιτρέπουν τὴν σύνταξιν νέου περὶ ἐκλογῶν πληρεξουσίων ἀντιπροσώπων Νόμου· ὅθεν ἡ Υ.Μ. θέλει ἐπιτρέψει εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τὸ νὰ προσκαλέσῃ αὐτὰς συμφώνως μὲ τὰς βάσεις καὶ τὰς διατάξεις τοῦ τελευταίου περὶ ἐκλογῶν Νόμου τοῦ ἐκδοθέντος πρὸ τῶν 1833 μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι αἱ ἐκλεκτικαὶ συνελεύσεις θέλουν προεδρεύεσθαι ἀπὸ τὸν κατὰ τὴν πλειοψηφίαν αὐτῶν διορισθησόμενον· τὸ νέον Ὑπουργεῖον τῆς Υ. Μ. ἐνισχυόμενον μὲ πληρεξουσιότητα ἐνεργείας Κυβερνητικῆς ἀναλόγου μὲ τὴν δεινότητα τῶν περιστάσεων, ἥτις προσκαλεῖ τὴν σύστασίν του, θέλει δώσει λόγον τῶν πράξεών του ἐνώπιον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. — Τὰ μέτρα ταῦτα, Βασιλεῦ, συμπεριλαμβάνονται σήμερον μὲ τὸν καθαρώτερον τρόπον εἰς τὰς ζωηρὰς ἐκφράσεις τῶν εὐχῶν καὶ ἀναγκῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, τῶν ὁποίων τὸ Συμβούλιον γίνεται ἤδη ὁ πιστὸς διερμηνεὺς ἐνώπιον τῆς Υ. Μ., εἶναι συνέπεια ἀναπόφευκτος τῆς δικαιοτάτης ἀπαιτήσεώς του διὰ τὴν ἄμεσον πραγματοποίησιν ὅλων τῶν ἐγγυήσεων, ὅσας αἱ προλαβοῦσαι Ἐθνικαί του Συνελεύσεις, αἱ πράξεις τῆς Συμμαχίας καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀναδεχθέντος τὸν Ἑλληνικὸν Θρόνον καθιέρωσαν· εἶναι τέλος μέτρα, τὰ ὁποῖα τὸ Συμβούλιον σύμφωνον μὲ τὸ Ἔθνος θεωρεῖ ἐν πεποιθήσει ὄχι μόνον ὡς κατεπείγοντα, ἀλλὰ καὶ ὡς τὰ μόνα σωτήρια. Εἴθε ὡς τοιαῦτα νὰ τὰ ἐγκρίνῃ καὶ ἡ Υ. Μ. καὶ νὰ διατάξῃ τὴν ἄμεσον ἐνέργειάν των διὰ τὴν κοινὴν εὐχαρίστησιν καὶ ἐξασφάλισιν τῆς δημοσίου τάξεως καὶ ἡσυχίας. Ὑπὲρ τούτου εὔχεται καὶ ὑπὲρ τούτου τὸ Συμβούλιον ἀπευθύνει εὐσεβάστως τὰς ἐπανειλημμένας θερμὰς αἰτήσεις του εἰς τὴν Υ. Μ.» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1843 σελ. 166 ἐπ.). Τὴν πρᾶξιν ταύτην ἐνεχείρισεν ἀμέσως. Ἐπιτροπεία τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας πρὸς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, ὅστις, ἐξαναγκασθεὶς ἐκ τῆς ἀπειλητικῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ πεισθεὶς εἰς τὰς παραστάσεις τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας καὶ τοῦ Piscatory, ἀπεδέχθη ἐν τέλει πάντα τὰ ὑποβληθέντα εἰς αὐτὸν μέτρα· ἤτοι Διὰ Β. Διατάγματος τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843 ἐνέκρινε τὸν

Βασιλεὺς Ὄθων ἐκήρυξε τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς διὰ

ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας διατυπωθέντα ὅρκον (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1843 σελ. 163)· διὰ δύο Β Διαταγμάτων τῆς αὐτῆς χρονολογίας ἀπέλυσε τῆς ὑπηρεσίας τοὺς ὑπάρχοντας Ὑπουργοὺς καὶ διώρισε τοὺς ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ὑποδειχθέντας (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1843 σελ. 164)· δι' ἑτέρων δύο Β. Διαταγμάτων τῆς αὐτῆς χρονολογίας διέταξε τὰ τῆς συγκλήσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως· δηλονότι διὰ τοῦ Β Διατάγματος περὶ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἔχοντος ὡς ἑξῆς: «Ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἀπεφασίσαμεν τὰ ἀκόλουθα». Ἄρθρ 1. «Θέλει συγκαλεσθῇ ἐντὸς τὸ πολὺ τριάκοντα ἡμερῶν *Ἐθνικὴ Συνέλευσις διὰ νὰ συντάξωμεν μετ' αὐτῆς τὸ Σύνταγμα τοῦ Κράτους*. Αἱ ἐκλογικαὶ σύνοδοι θέλουν γίνει κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ τελευταίου περὶ ἐκλογῶν Νόμου τοῦ ἐκδοθέντος πρὸ τοῦ 1833 μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι αἱ ἐκλογικαὶ αὗται σύνοδοι θέλουν προεδρεύεσθαι ἀπὸ τὸν κατὰ τὴν πλειονοψηφίαν αὐτῶν διορισθησόμενον.» ἄρθρ. 2. «Τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον θέλει προσυπογράψει καὶ ἐκτελέσει τὴν παροῦσάν Μας ἀπόφασιν.», καὶ διὰ τοῦ Β. Διατάγματος περὶ συγκλήσεως τῆς Ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως, ἔχοντος ὡς ἑξῆς: «Δυνάμει τοῦ ὑπὸ σημερινὴν ἡμερομηνίαν Διατάγματός Μας ἐπιτρέπομεν εἰς τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον νὰ συγκαλέσῃ ἄνευ ἀναβολῆς τὴν *Ἐθνικὴν Συνέλευσιν*, λαμβάνον πρὸς τοῦτο ὅλα τὰ πρόσφορα μέτρα. Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ παρόντος Διατάγματος ἀνατίθεται εἰς τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, τὸ ὁποῖον θέλει προσυπογράψει.» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1843 σελ. 164)· δι' ἑτέρου Β. Διατάγματος τῆς αὐτῆς χρονολογίας ἀνετέθη ἡ φύλαξις τῆς Μεγάλης Σφραγῖδος τοῦ Κράτους εἰς τὸν Γραμματέα τῆς Δικαιοσύνης, ὅστις θέλει σφραγίζει πάντα τὰ παρὰ τοῦ Βασιλέως ἐκδιδόμενα καὶ εἰς τὰς πράξεις τῆς Κυβερνήσεως ἀφορῶντα ἔγγραφα (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1843 σελ. 165)· δι' ἑτέρου Β. Διατάγματος τῆς αὐτῆς χρονολογίας διετάχθη ἡ ἀπόλυσις ἐκ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν αὐτῇ διατελούντων ξένων, ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων Φιλελλήνων (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1843 σελ. 165)· ἕτερα δύο Β. Διατάγματα, ἅτινα τὸ πρῶτον ἠρνήθη νὰ ὑπογράψῃ ὁ Ὄθων ὡς προσβάλλοντα τὴν Βασιλικὴν ἀξιοπρέπειάν του, ὑπέγραψεν ὅμως ἐν τέλει, ἐξεδόθησαν ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν, τὸ μὲν περὶ καθιερώσεως τῆς 3 Σεπτεμβρίου ὡς Ἐθνικῆς ἑορτῆς καὶ περὶ διανομῆς ἀριστείου εἰς τοὺς κατ' αὐτὴν ἀριστεύσαντας,

Βασιλικοῦ λόγου, προσκαλοῦντος τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ὅπως ἐν πνεύματι ἀμοιβαίων παραχωρήσεων συνεργασθῇ μετὰ τοῦ Βασιλέως πρὸς συνομολόγησιν συνθήκης παρεχούσης τὰ ἐχέγγυα τῆς διαμονῆς αὐτῆς καὶ διαρκείας [119]. Ἡ Ἐθνικὴ Συν-

---

τὸ δ' ἕτερον περὶ ἀπονομῆς τῆς Βασιλικῆς εὐχαριστήσεως πρὸς τὸν Διοικητὴν τῆς φρουρᾶς Συνταγματάρχην Δ Καλλέργην, πρὸς τὸν Πρόεδρον τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου τῆς Πρωτευούσης Συνταγματάρχην Ι. Μαχρυγιάννην καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους ἀξιωματικοὺς τῆς φρουρᾶς τῆς Πρωτευούσης διὰ τὴν εὐταξίαν καὶ ἀσφάλειαν, ἣν συνετήρησαν εἰς τὰ συμβάντα τῆς 3 Σεπτεμβρίου (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1843 σελ. 164. 165).—Πρὶν ἡ συνέλθῃ ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, συναισθανόμενον τὸ χρίσιμον τῶν περιστάσεων καὶ ἐπιθυμοῦν νὰ ἐνισχυθῇ διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἑτέρων δύο ἰσχυρῶν πολιτικῶν κομμάτων, ὑπέβαλεν εἰς τὸν Βασιλέα τὴν ἀναφορὰν τῆς 23 Ὀκτωβρίου 1843, ἧς τὸ περιεχόμενον ἔχει ὡς ἑξῆς: «Μεγαλειότατε. Ἐπιθυμοῦντες νὰ δώσωμεν ὅλον τὸν χαρακτῆρα τῆς Ἐθνικῆς ἑνότητος εἰς τὰς πράξεις μας, ἔχοντες μάλιστα ὑπ' ὄψιν τὰς σημερινὰς σοβαρὰς περιστάσεις τῆς Ἑπτάδος, ἐθεωρήσαμεν ὁμοψήφως ἀναγκαῖον νὰ παρακαλέσωμεν τὴν Υ. Μ., ἵνα ἐγκρίνῃ διὰ Βασιλικοῦ Αὐτῆς Διατάγματος νὰ συμπαραλάβωμεν ὡς συνεργοὺς εἰς τὰς ὑπουργικὰς ἡμῶν σύνδιασκέψεις καὶ ἀποφάσεις τοὺς Συμβούλους τῆς Ἐπικρατείας Κυρίους Α. Μαυροχορδάτον καὶ Ι. Κωλέττην...». Κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἀναφορᾶς ταύτης ἐξεδόθη τὸ Β. Διάταγμα τῆς 25 Ὀκτωβρίου 1843, καθ' ὃ οἱ εἰρημένοι Α. Μαυροχορδάτος καὶ Ι. Κωλέττης «θέλουν λαμβάνει μέρος εἰς τὰς γενικὰς διασκέψεις καὶ ἀποφάσεις τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἔχοντες καὶ ψῆφον ὁριστικήν.» (πρβ. Ἔκτακτον Παράρτημα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 36 φύλλου τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1843).

[119] Ὁ λόγος, ὃν ἀπήγγειλεν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων κηρύσσων τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἐμφανίζομαι εἰς τὸ μέσον Ὑμῶν μὲ τὴν εὐφρόσυνον πεποίθησιν, ὅτι ἡ Συνέλευσις αὕτη θέλει εἶσθαι ἀγαθοῦ πρόξενος εἰς τὴν φιλτάτην ἡμῶν Ἑλλάδα. Ἐξ αὐτῆς τῆς καθιδρύσεως τῆς Βασιλείας διάφοροι ἐλεύθεροι θεσμοὶ ἐτέθησαν, σκοπὸν ἔχοντες νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ τελειωτικοῦ Συντάγματος. Ἐλευθέρα δημοτικὴ θεσμοθεσία, ἐπαρχιακὰ συμβούλια, ὁρκωτὰ δικαστήρια, ὑπῆρξαν πρόδρομοι τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος. Ἤδη πρόκει-

ἔλευσις αὕτη κατ' ἀπόφασιν ἑαυτῆς ἔλαβε τὸν τίτλον «Ἡ τῆς Γ' Σεπτεμβρίου ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις» [120].

Ἐκ τῆς συνεργασίας τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως μετὰ τοῦ Βασιλέως προῆλθε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844, ὑφ' ὃ ἐβίωσαν οἱ Ἕλληνες μέχρι τῆς 11 Ὀκτωβρίου 1862 [121].

ται νὰ ἐπιθέσωμεν εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο τὴν χορωνίδα διὰ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ καθιερώσεως τοῦ Συντάγματος. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ὑψίστου ἂς ἐνώσωμεν ἤδη τὰς προσπαθείας μας διὰ τὴν σύστασιν θεμελιώδους Νόμου ἁρμόζοντος εἰς τὰς ἀληθεῖς χρείας καὶ περιστάσεις τοῦ Κράτους καὶ ἐπιτηδείου νὰ προάγῃ καὶ ἀσφαλίζῃ τὰ δίκαια συμφέροντα ἑκάστου. Ναί ! Ἂς βασιλεύῃ ἐν ἰσχύϊ ἡ σοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἂς περιζώσῃ ὅλους Ἡμᾶς ὁ κοινὸς δεσμὸς τῆς ἀγάπης. Σχεδιάζοντες τὸ Σύνταγμα τῆς κοινῆς Ἡμῶν Πατρίδος *ἂς μὴ φειδωλευθῶμεν περὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους παραχωρήσεις*, ἀλλ' ἂς ἐμψυχώσῃ καὶ ὁδηγήσῃ Ἡμᾶς εἰς τὸ ἔργον τοῦτο μόνη ἡ κοινὴ ἐπιθυμία τοῦ νὰ προαγάγωμεν καὶ στερεώσωμεν τὴν εὐτυχίαν τοῦ Κράτους. Γνωρίζετε, Κύριοι, τὴν πρὸς τὸ Ἔθνος ἀγάπην μου, τὴν ὁποίαν εἰς καμμίαν περίστασιν δὲν ἀπηρνήθην. Αὕτη μὲ κάμνει νὰ μὴ ἐπιθυμῶ μήτε μεγαλητέραν μήτε μικροτέραν ἐξουσίαν παρ' ἐκείνην, ἥτις εἶναι ἀναγκαία πρὸς τὴν ἀσφάλειαν καὶ εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος. *Ἂς συνομολογήσωμεν πρὸς ἀλλήλους συνθήκην*, τῆς ὁποίας ἡ σκοπιμότης νὰ φέρῃ τὰ ἐχέγγυα τῆς διαμονῆς αὐτῆς καὶ διαρκείας. Ὅλος ὁ πολιτισμένος κόσμος ἀτενίζει εἰς Ἡμᾶς τοὺς ὀφθαλμούς του, ἡ δὲ ἱστορία θέλει κρίνει τὸ ἔργον Μας ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ. Πεποιθὼς εἰς τὸν ἔμφρονα πατριωτισμόν Σας ἀνοίγω τὴν παροῦσαν Συνέλευσιν. Ἡ εὐδοκία τοῦ Θεοῦ εἴθε νὰ ἀναδείξῃ αὐτὴν σωτήριον καὶ ὠφέλιμον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τῆς Ἑλλάδος ἡ εὐημερία εἶναι ἡ εὐχή μου, εἶναι ἡ δόξα μου.» (πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Πρακτικὰ σελ. 3 ἑπ., Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1843 σελ. 198 ἑπ.). Τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαπνέει καὶ τὴν ἀπάντησιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως εἰς τὸν Βασιλικὸν λόγον (πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Πρακτικὰ σελ. 93 ἑπ.).

[120] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Πρακτικὰ σελ. 44. Ἡμεῖς ὀνομάζομεν τὴν Συνέλευσιν ταύτην *τὴν ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν* πρὸς διάκρισιν τῆς ἐν ἔτει 1863 συγκροτηθείσης ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, περὶ ἧς κατωτέρω γενήσεται λόγος.

[121] Πρὸς σύνταξιν τοῦ Σχεδίου τοῦ Συντάγματος ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευ-

Τὸ Σύνταγμα τοῦτο, οὗτινος τὸ περιεχόμενον ἐν ταῖς κυ-

σις κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 26 Νοεμβρίου 1843 ἐξελέξατο Ἐπιτροπὴν συγκροτηθεῖσαν ἐξ εἴκοσι καὶ ἑνὸς μελῶν αὐτῆς, τῶν ἑξῆς: Α. Μαυροκορδάτου, Σ Ἰκούπη, Δ. Κυριακοῦ, Π. Χαλκιοπούλου, Δ. Περρούκα, Α. Μεταξᾶ, Γκίκα Γκιώνη, Κ. Ζωγράφου, Ν. Μαυρομμάτη, Β. Θεαγένους, Γ Γλαράκη, Ν. Κορφιωτάκη, Ι. Κωλέττη, Π. Γ. Ῥοδίου, Γεραλοπούλου, Λ. Μελᾶ, Γ. Λίνιᾶν, Πιεράκου, Γ. Γρυπάρη, Δ. Καλλιφρονᾶ καὶ Κ. Ι. Δαμιανοῦ (πρβ. Πρακτικὰ τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως σελ. 52 ἐπ. 54 ἐπ.). Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 28 Δεκεμβρίου 1843 ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτήν, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπὴ ἐπεράτωσεν ἤδη τὴν σύνταξιν τοῦ Σχεδίου τοῦ Συντάγματος, πρέπει ν' ἀποφασίσῃ ἡ Συνέλευσις· 1) ἂν θέλῃ ν' ἀναγνωσθῇ τοῦτο εἰς αὐτήν· 2) ἂν πρέπῃ νὰ τυπωθῇ καὶ διανεμηθῇ εἰς τοὺς πληρεξουσίους, ἵνα προμελετήσωσιν αὐτό. Ἡ Συνέλευσις εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἐρώτημα ἀπήντησεν ἀποφατικῶς, εἰς δὲ τὸ δεύτερον καταφατικῶς, καὶ ἀπεφάσισε νὰ διακοπῶσιν αἱ συνεδριάσεις ἐπί τινας ἡμέρας, ὅπως δοθῇ ὁ πρὸς μελέτην τοῦ Σχεδίου ἀπαιτούμενος χρόνος εἰς τοὺς Πληρεξουσίους· εἶτα δὲ ἡ Συνέλευσις ἀπεφάσισε τὰ ἑξῆς· «νὰ τυπωθῇ, διανεμηθῇ εἰς τοὺς Πληρεξουσίους τὸ Σχέδιον τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ συζητηθῇ προηγουμένως παρὰ τῆς Συνελεύσεως· ἀφοῦ δὲ αὕτη μορφώσῃ ἰδίαν ἐπ' αὐτοῦ γνώμην καὶ σχηματίσῃ κατ' αὐτὴν τὸ Σχέδιον τοῦ Συντάγματος νὰ παρουσιάσῃ αὐτὸ εἰς τὸν Βασιλέα ὡς ἁπλοῦν σχέδιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Βασιλεὺς νὰ κάμῃ ὅσας ἤθελε κρίνει εὐλόγους παρατηρήσεις· τὰ ἀντικείμενα ἐκεῖνα καὶ τὰ μέρη τοῦ Σχεδίου τοῦ Συντάγματος, ἐφ' ὧν ἤθελε κάμει παρατηρήσεις ὁ Βασιλεύς, νὰ συζητήσῃ ἐκ νέου ἡ Συνέλευσις, μέχρις οὗ ἐκ τῆς κοινῆς τῆς τε Συνελεύσεως καὶ τοῦ Βασιλέως συναινέσεως καὶ συμφωνίας νὰ προκύψῃ τὸ ὁριστικὸν τῆς Ἑλλάδος Σύνταγμα» (πρβ. τὰ Πρακτικὰ τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως σελ. 105). Τὸ Σχέδιον τοῦ Συντάγματος, ὡς ὑπεβλήθη ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, εὑρίσκει τις παρὰ τῷ A. C. Heinze (Der hellenische Nationalcongress etc. 115 ff). Μετὰ τὴν τύπωσιν καὶ διανομὴν τοῦ Σχεδίου τοῦ Συντάγματος εἰς τοὺς πληρεξουσίους ἤρξατο κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 3 Ἰανουαρίου 1844 ἡ περὶ αὐτοῦ συζήτησις δι' ἀγορεύσεως τοῦ Εἰσηγητοῦ τῆς Ἐπιτροπῆς Λ. Μελᾶ περὶ τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς (πρβ. τὰ Πρακτικὰ τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως σελ. 109 ἐπ.) καὶ ἐπερατώθη κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 19 Φεβρουαρίου 1844, κατὰ δὲ τὴν συνεδρίασιν τῆς 21 Φεβρουαρίου 1844 ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις παρεδέχθη τὸ Σύνολον τοῦ

Συντάγματος καὶ ἐξελέξατο τὴν μέλλουσαν νὰ παρουσιάσῃ τὸ ψηφισθὲν Σχέδιον εἰς τὸν Βασιλέα Ἐπιτροπὴν (πρβ. τὰ Πρακτικὰ τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως σελ. 511 ἐπ. 513 ἐπ., ἔνθα εὑρίσκει τις καὶ τὸ σύνολον τοῦ ψηφισθέντος Σχεδίου τοῦ Συντάγματος). Εἰς τὴν ἐγχειρίσασαν τὸ ψηφισθὲν Σύνταγμα Ἐπιτροπὴν ὁ Βασιλεὺς ἀπήντησεν, ὅτι «θέλει μελετήσει μετ' ἐπιστασίας τὸ Σχέδιον καὶ θέλει σπεύσει νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τὴν Συνέλευσιν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν σκέψεών του» (πρβ. τὰ Πρακτικὰ τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως σελ. 531). Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 28 Φεβρουαρίου 1844 ὁ Πρόεδρος ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅτι ἔλαβε παρὰ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως διὰ τοῦ Προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου Διάγγελμα μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ Σχεδίου τοῦ Συντάγματος παρατηρήσεων αὐτοῦ (πρβ. τὰ Πρακτικὰ τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως σελ. 569 ἐπ., ἔνθα εὑρίσκει τις τὸ Διάγγελμα τοῦ Βασιλέως). Ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τρίτης Μαρτίου 1844 οἱ Πληρεξούσιοι ἐν ἰδιαιτέραις διασκέψεσιν ἐποιήσαντο παρατηρήσεις εἰς τὸ Β. Διάγγελμα, ἃς οἱ Ἀντιπρόεδροι τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ὁ Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἐχειρίσαν τῇ 4 Μαρτίου 1844 εἰς τὸν Βασιλέα (πρβ. ταύτας ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως σελ. 589 ἐπ.) Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 4 Μαρτίου 1844 ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀνέγνω τὴν ἐπομένην ἀπάντησιν τοῦ Βασιλέως· «Κύριε Πρόεδρε! λαβὼν τὸ παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Σχέδιον τοῦ Συντάγματος, διηύθυνα εἰς αὐτὴν τὰς ἐπ' αὐτοῦ παρατηρήσεις μου. Πληροφορηθεὶς ἤδη τὰς τελευταίας εὐχὰς αὐτῆς ἐκ τῶν διαβιβασθεισῶν μοι σημειώσεων, δὲν διστάζω νὰ παραδεχθῶ αὐτάς, ἀφοῦ ἐξεπλήρωσα τὸ χρέος μου, παραστήσας εἰς αὐτὴν ὅ,τι εἰλικρινῶς ἔκρινα συντελεστικὸν εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ Ἔθνους. Ἀποπερατῶν τὸν λόγον, εὔχομαι νὰ εὐλογήσῃ ὁ Θεὸς τὸ Πολιτικὸν τοῦ Κράτους Σύνταγμα» (πρβ. τὰ Πρακτικὰ τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως σελ 592). Τοιουτοτρόπως συνετελέσθη τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844, οὗτινος τὴν τήρησιν ὤμοσεν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐνώπιον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῇ 18 Μαρτίου 1844, μεθ' ὃ ἐκήρυξε τὴν λῆξιν αὐτῆς (πρβ. τὰ Πρακτικὰ τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως σελ. 697 ἐπ. 737 ἐπ.). Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844, ὡς τοῦτο ἐψηφίσθη ὁριστικῶς, εὑρίσκει τις ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως σελ. 704 ἐπ., ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1844 σελ. 16 ἐπ., καὶ παρὰ τῷ Γ. Α. Ῥάλλῃ Οἱ Ἑλληνικοὶ Κώδικες ἐκδ. Γ' τομ. Ι. σελ. 5 ἐπ. Πνεῦμα συνέσεως, ἀξιοπρεπείας καὶ συντηρητικότητος διευθύνει τὰς ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει συζητήσεις. Περί τινων μόνον ζητημάτων αἱ συζητήσεις ὑπῆρξαν διεξοδικαί. Τοιαῦτα δὲ ζητήματα εἶναι τὸ περὶ θρησκείας, τὸ περὶ τῶν ἑτεροχθόνων, τὸ

ρίαις γραμμαῖς αὐτοῦ εἴδομεν ἀνωτέρω [122], συνετάχθη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1830 καὶ τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος τοῦ 1831, [123] ἐπέδρασε δ'ἐπὶ πολλὰς διατάξεις αὐτοῦ ἡ γνώμη τῶν προστατίδων Δυνάμεων [124]. Τὰς κατὰ μέ-

---

περὶ μιᾶς ἢ δύο βουλῶν, τὸ περὶ διορισμοῦ τῶν γερουσιαστῶν, τὸ περὶ τῆς ἰσοβιότητος ἢ τῆς ἐπὶ δεκαετίαν διαρκείας τοῦ ἀξιώματος τοῦ γερουσιαστοῦ, τὸ περὶ τῆς καταργήσεως τῶν διοικητικῶν δικαστηρίων καὶ τῆς ἐκδικάσεως τῶν ὑποθέσεων τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ ὑπὸ τῶν τακτικῶν δικαστηρίων.

[122] Πρβ. τὰς ὑποσημειώσεις 143-150 τῆς § 3 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[123] Πρβ. καὶ Βουλῆς Πρακτικὰ Ι. Α'. Β'. 206. 246. 353 ἑπ., Ι. Α': γ'. 1588, τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. 309 (ἀγόρευσιν Πετσάλη), Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ XIII. Γ'. 243 (ἀγόρευσιν Θ Δηλιγιάννη), Anton Schlossar Briefwechsel etc. 188. Ὁ Félix Berriat-Saint-Prix ἐν τῷ προλόγῳ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ : Théorie du droit constitutionnel français ἀναφέρει, ὅτι οἱ συντάκται τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος παρέλαβον τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα, τροποποιήσαντες ἐν πολλοῖς τὰς διατάξεις αὐτοῦ συμφώνως πρὸς τὰς παρατηρήσεις, ἃς οὗτος ἐποιήσατο ἐν τῇ περὶ τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1830 συγγραφῇ του (Commentaire sur la Charte constitutionnelle) : «Il y aurait de l' ingratitude à ne pas mentionner ici l'honneur inespéré que m'ont fait les rédacteurs de la Constitution grecque de 1844. En important chez eux la Charte française, ils ont transformé en lois plusieur améliorations de détail que j'avais proposées dans mon livre.»· μάλιστα δὲ καὶ ἐδημοσίευσεν ὁ συγγραφεὺς οὗτος ὀλιγοσέλιδον φυλλάδιον ἐν ἔτει 1845 ὑπὸ τὸν τίτλον : Comparaison de la Charte grecque et de la Charte française. Ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς, πραγματευόμενοι τὰ καθ' ἕκαστα τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος ἡμῶν, θὰ καταδείξωμεν τὰς πηγάς, ὁπόθεν ὁ Ἕλλην Νομοθέτης παρέλαβε τὰς διαφόρους διατάξεις τῶν δύο τελευταίων Συνταγμάτων.

[124] Αἱ δύο Κυβερνήσεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἀναγνωρίσασαι τὴν συντελεσθεῖσαν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος, ὑπέδειξαν εἰς τοὺς κυβερνῶντας τότε τὴν Ἑλλάδα τὰς βάσεις, ἐφ' ὧν ὤφειλε νὰ στηριχθῇ τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος. Περὶ τούτου εὑρίσκει τις πληροφορίας παρὰ τῷ M. Guizot Mémoires VII. 286 suiv. 298 suiv. 306, τῷ W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechen-

ρος διατάξεις αὐτοῦ θέλομεν ἐξετάσει ἐν τοῖς οἰκείοις κεφαλαίοις τοῦ εἰδικοῦ μέρους τῆς παρούσης συγγραφῆς [125].

Πλὴν τοῦ Συντάγματος ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐψήφισε προσέτι δέκα ὀκτὼ Ψηφίσματα, ὧν τινα ἐχαρακτήρισεν ἰσοδύναμα πρὸς αὐτὸ τὸ Σύνταγμα [126]. Ἐκ τούτων θὰ σημειώσωμεν μόνον τὰ πρὸς τὸ Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος σχετιζόμενα· τοιαῦτα δὲ εἶναι τὰ ἑξῆς· 1) τὸ δεύτερον Ψήφισμα τὸ ἔχον ἴσην ἰσχὺν πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος, γνωστὸν δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα «τὸ περὶ τῶν ἑτεροχθόνων Ψήφισμα» καὶ ὁρίζον, ὅτι ἡ Κυβέρνησις ὀφείλει ἀμέσως μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Συντάγματος νὰ σχηματίσῃ τὸ προσωπικὸν τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας διορίζουσα ἐκ τῶν ὑπαγομένων εἰς τὰς ἐν τῷ Ψηφίσματι διαγραφομένας κατηγορίας [127]· 2) τὸ τρίτον Ψήφισμα τὸ ἀφορῶν

---

land 138 ff, τῷ G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 676. Καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκος ἐπανειλημμένως συνεβούλευσε τὸν Βασιλέα Ὄθωνα περὶ τῶν βάσεων τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Συντάγματος· αἱ συμβουλαὶ ὅμως αὗται δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Συντάγματος (πρβ. Ludwig Trost König Ludwig I. von Bayern etc. 56 ff.).

[125] Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844 σύγκειται ἐξ ἄρθρων 107 πραγματευομένων περὶ θρησκείας (ἄρθρ. 1-2), περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ἑλλήνων (ἄρθρ. 3-14), περὶ συντάξεως τῆς Πολιτείας (ἀρθρ. 15-21), περὶ τοῦ Βασιλέως (ἄρθρ. 22-36), περὶ διαδοχῆς καὶ Ἀντιβασιλείας (ἄρθρ. 37-45), περὶ τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας (ἄρθρ. 46-58), περὶ τῆς Βουλῆς (ἄρθρ. 59-68), περὶ τῆς Γερουσίας (ἄρθρ. 69-79), περὶ τῶν Ὑπουργῶν (ἄρθρ. 80-85), περὶ δικαστικῆς ἐξουσίας (ἄρθρ. 86-96), ἐν τέλει δὲ ὑπάρχουσι γενικαὶ διατάξεις (ἄρθρ. 97-103) καὶ εἰδικαὶ διατάξεις (ἄρθρ. 104-107).

[126] Τὰ Ψηφίσματα ταῦτα εὑρίσκει τις ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως σελ. 720 ἐπ., ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1844 σελ. 31 ἐπ., παρὰ τῷ Γ. Α. Ῥάλλῃ Οἱ Ἑλληνικοὶ Κώδικες ἔκδ. Γ'. τόμ. Ι. σελ. 24 ἐπ. καὶ ἐν Γερμανικῇ μεταφράσει παρὰ τῷ A.C. Heinze Der hellenische Nationalcongress zu Athen 369 ff.

[127] Τὸ περιλάλητον τοῦτο Ψήφισμα ἔχει ὡς ἑξῆς: «Α'. Ἡ Κυβέρνησις ὀφείλει ἀμέσως μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Συντάγματος νὰ σχηματίσῃ τὸ προσωπικὸν τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας διορίζουσα ἐκ τῶν ὑπα-

εἰς τὰς περὶ Ἀντιβασιλείας διατάξεις τοῦ Συντάγματος [127].
3) τὸ τέταρτον Ψήφισμα τὸ ἔχον ἴσην ἰσχὺν πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος καὶ ἀφορῶν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν βουλευτῶν τῶν νήσων Ὕδρας καὶ Σπετσῶν καὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι

γομένων εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας· α'.) Τοὺς αὐτόχθονας κατοίκους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας καὶ τοὺς μέχρι τέλους τοῦ 1827 ἀγωνισθέντας ἐν αὐτῇ, ἢ ἐλθόντας καὶ διαμείναντας μέχρι τοῦ αὐτοῦ ἔτους· πρὸς δὲ καὶ τοὺς λαβόντας στρατιωτικῶς καὶ ἀποδεδειγμένως μέρος καὶ εἰς τὰς μετὰ ταῦτα, ἤτοι μέχρι τοῦ 1829 κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν γενομένας κατὰ τῶν ἐχθρῶν μάχας· β'.) Τοὺς μεταναστεύσαντας κατοίκους καὶ τοὺς ἀγωνιστὰς τῶν μερῶν τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν νήσων, τῶν λαβόντων τὰ ὅπλα εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, ἐλθόντας μέχρι τοῦ 1837 καὶ ἐγκατασταθέντας οἰκογενειακῶς εἰς ἕνα τῶν δήμων τοῦ Βασιλείου· καὶ τὰ τέκνα ὅλων τῶν εἰς τὰς ἀνωτέρω κατηγορίας ὑπαγομένων· γ'.) Τοὺς μὴ ἐμπεριλαμβανομένους εἰς τοὺς ἀνωτέρω δύο παραγράφους ἡ Κυβέρνησις ὀφείλει νὰ μὴ διατηρήσῃ, οὐδὲ νὰ διορίσῃ εἰς τὰς θέσεις τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, εἰμὴ τοὺς μὲν ἐλθόντας καὶ ἐγκατασταθέντας εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὸ τέλος τοῦ 1827 μέχρι τέλους τοῦ 1832 μετὰ δύο ἔτη ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Συντάγματος· τοὺς δὲ μετὰ τὸ τέλος τοῦ 1832 μέχρι τέλους τοῦ 1837 μετὰ τρία ἔτη, καὶ τοὺς μετὰ τὸ τέλος τοῦ 1837 μέχρι τέλους τοῦ 1843 μετὰ τέσσαρα ἔτη. Δὲν ὑπάγονται εἰς τὰς ἀνωτέρω κατηγορίας γενικῶς ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, οἱ ἐκτὸς τοῦ Κράτους διοριζόμενοι εἰς διερμηνευτικὰς καὶ προξενικὰς θέσεις, τὰς ὁποίας ὁ τοῦ ἀγῶνος Ἕλλην δὲν δύναται ν' ἀναπληρώσῃ, καὶ οἱ Καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων καὶ τῶν ὡραίων τεχνῶν ὡς πρὸς τὰς εἰδικὰς θέσεις των.—Β'. Τὸ παρὸν ψήφισμα ἰσχύει ὡς ἐὰν ἦτο καταχωρημένον αὐτολεξεὶ εἰς τὸ Σύνταγμα, καὶ ἡ παράβασις αὐτοῦ ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργείου θεωρεῖται ὡς παράβασις τῶν ὅρων τοῦ Συντάγματος». Τὸ μέτρον τοῦτο ἐλήφθη ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως κυρίως κατὰ τῶν Φαναριωτῶν (πρβ. καὶ G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 675 ff).

[128] Τὸ τρίτον Ψήφισμα ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἔχουσα (ἡ Συνέλευσις) ὑπ' ὄψιν τὸ ἄρθρον 44 τοῦ Συντάγματος, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ Ἀντιβασιλείας. Ψηφίζει. Ἡ Βασίλισσα Ἀμαλία, μένουσα εἰς τὴν χηρείαν της, καλεῖται αὐτοδικαίως εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν ἐν περιπτώσει ἀνηλικιότητος ἢ ἀπουσίας τοῦ κατὰ τὸ 40 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος διαδόχου τοῦ Θρόνου.»

Ψαριανῶν [129]. 4) τὸ ἕκτον Ψήφισμα τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν ἐκδίκασιν τῶν διοικητικῶν διαφορῶν [130]. 5) τὸ ἕνατον Ψήφισμα τὸ κανονίζον ὁριστικῶς τὸν ὅρκον τοῦ πολίτου Ἕλληνος, τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ τῶν στρατιωτικῶν τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης· 6) τὸ δέκατον τέταρτον Ψήφισμα περὶ τῆς

---

[129] Τὸ τέταρτον Ψήφισμα ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἔχουσα (ἡ Συνέλευσις) ὑπ' ὄψιν τὸ ἄρθρ. 61 τοῦ Συντάγματος καὶ τὸν δ' παράγραφον τοῦ 17 Νόμου τοῦ ἐκτελεστικοῦ σώματος τοῦ 1822, Ψηφίζει· Α'. Εἰς τὰς νήσους Ὕδρας καὶ Πετσῶν διατηρεῖται ὁ διὰ τοῦ εἰρημένου περὶ ἐκλογῆς παραστατῶν Νόμου ὁριζόμενος ἀριθμὸς τῶν Βουλευτῶν. Τὸ αὐτὸ δικαίωμα διατηρεῖται καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ψαριανῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ συνοικισθῶσιν ἐντὸς τοῦ Κράτους πρὸ τῆς λήξεως τῆς πρώτης Βουλευτικῆς περιόδου. Νόμος ἰδιαίτερος ἐκδοθησόμενος ἐντὸς τῆς αὐτῆς περιόδου θέλει προσδιορίσει τὸν ἀπολύτως ἀναγκαῖον ἀριθμὸν τῶν συνοικισθησομένων· Β'. Τὸ παρὸν Ψήφισμα ἔχει τὴν αὐτὴν ἰσχὺν τοῦ Συντάγματος.»

[130] Τὸ ἕκτον Ψήφισμα ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἔχουσα (ἡ Συνέλευσις ὑπ' ὄψιν τὸ ἄρθρ. 101 τοῦ Συντάγματος καὶ θεωροῦσα ἀναγκαῖον καὶ δίκαιον τοῦ νὰ μὴ ἀναβάλληται ἡ ἐκδίκασις οὐδεμιᾶς τῶν διοικητικῶν διαφορῶν, ἕως οὗ διὰ Νόμου ὑπαχθῶσι καὶ αὗται εἰς τὰ ταχτικὰ δικαστήρια, Ψηφίζει· Α'. Ἄχρις οὗ ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία κανονίσῃ διὰ Νόμου τὴν διαδικασίαν τῶν λοιπῶν διοικητικῶν διαφορῶν, καὶ παραπέμψῃ αὐτὰς εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῶν ταχτικῶν δικαστηρίων, αἱ ἁρμόδιαι διοικητικαὶ ἀρχαὶ θέλουν ἐξαχολουθεῖ νὰ δικάζωσιν αὐτὰς ὡς τὰς ἐδίκαζον καὶ πρότερον. Ὡς τοιαῦται θεωροῦνται αἱ περὶ φόρου τῶν οἰκοδομῶν καὶ ἐπιτηδευμάτων διαφοραί, αἱ περὶ στρατευσίμων, αἱ περὶ δημοτικῶν καὶ ἐπαρχιακῶν ἀρχαιρεσιῶν, αἱ περὶ χαρτοσήμου, λαθρεμπορίων, καὶ παντὸς ἐμμέσου φόρου, καὶ ὅσαι ἄλλαι τῆς αὐτῆς φύσεως θεωροῦνται ὡς διοικητικαί· Β'. Πᾶσα δὲ ἄλλη τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ διαφορὰ μεταξὺ ἰδιωτῶν καὶ τοῦ δημοσίου, ἢ τῶν δήμων, ὑπάγεται ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῶν ταχτικῶν δικαστηρίων, καὶ θέλει δικάζεσθαι ὡς κατεπείγουσα κατὰ τὴν ἐν ἰσχύϊ πολιτικὴν δικονομίαν. Αἱ μέχρι τοῦδε ὑπαγόμεναι εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας διαφοραὶ ὑπάγονται τοῦ λοιποῦ, ὅσας μὲν αὐτὸ ἐδίκαζε κατ' ἔφεσιν, εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῶν Ἐφετείων τοῦ Κράτους, ὅσας δὲ κατ' ἀναίρεσιν, εἰς τὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου. Γ'. Τὸ παρὸν Ψήφισμα θέλει ἐνεργηθῇ καὶ δημοσιευθῇ διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως συγχρόνως μὲ τὸ Σύνταγμα.»

εὐθύνης τοῦ κατὰ τὴν Γ' Σεπτεμβρίου συστηθέντος Ὑπουργείου [131].

Καὶ ἕτερον νομοθέτημα σχετιζόμενον πρὸς τὸ Πολίτευμα ἐψήφισεν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, τὸν Νόμον περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν τῆς 18 Μαρτίου 1844 [132].

Τὰ ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν Βουλῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δυναστείας τοῦ Ὄθωνος καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 ψηφισθέντα σπουδαιότερα νομοθετήματα, τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὴν λειτουργίαν τοῦ Πολιτεύματος, εἶναι τὰ ἑξῆς· 1) ὁ Νόμος τῆς 5 Δεκεμβρίου 1845 περὶ τῆς διαιρέσεως τῶν νομαρχιακῶν καὶ ἐπαρχιακῶν ἀρχῶν [133]. 2) ὁ Νόμος τῆς 3 Ἰουνίου 1846 περὶ διοργανισμοῦ τῶν Ὑπουργείων [134]. 3) Ὁ Νόμος τῆς 27 Ἰουνίου 1850 περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ

---

[131] Τὸ δέκατον τέταρτον Ψήφισμα ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἐν τῶν πρωτίστων χρεῶν τῆς Βουλῆς θέλει εἶσθαι τὸ νὰ προσκαλέσῃ ἐντὸς τῆς πρώτης Βουλευτικῆς Συνόδου τὰ μέλη τοῦ συστηθέντος κατὰ τὴν Γ' Σεπτεμβρίου Ὑπουργείου, ἵνα δώσωσιν ἐνώπιον αὐτῆς λόγον ὅλων τῶν πράξεών των ἐν γένει, καὶ ἰδίως τῆς παρ' αὐτῶν γενομένης καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ὑπουργείας των χρηματικῆς διαχειρίσεως. Τὸ παρὸν Ψήφισμα θέλει τυπωθῆ καὶ δημοσιευθῆ διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως συγχρόνως μὲ τὸ Σύνταγμα».

[132] Τὸν Νόμον περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν τῆς 18 Μαρτίου 1844 εὑρίσκει τις ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως σελ. 731 ἐπ., καὶ ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1844 σελ. 27 ἐπ. Ὁ Νόμος οὗτος σύγκειται ἐξ ἄρθρων 36 καὶ διαιρεῖται εἰς τίτλους, ὧν ὁ πρῶτος πραγματεύεται *περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Βουλευτῶν* (ἄρθ. 1—5), ὁ δεύτερος *περὶ ἐκλεκτικῶν καταλόγων* (ἄρθρ. 6—15), ὁ τρίτος *περὶ ψηφοφορίας καὶ διαλογῆς τῶν ψήφων* (ἄρθρ. 16—26), καὶ ὁ τέταρτος *περὶ βουλευτικῆς ἱκανότητος* (ἄρθρ. 27—28)· εἶτα δὲ περιέχει *γενικὰς διατάξεις* (ἄρθρ. 29), καὶ τέλος *εἰδικὰς διατάξεις* (ἄρθρ. 30—36).

[133] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1845 σελ. 157 ἐπ., Γ. Α. Ῥάλλη τοὺς Ἑλληνικοὺς Κώδικας τόμ. II. σελ. 166 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος I. σελ. 404 ἐπ.

[134] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1846 σελ. 53 ἐπ., Γ. Α. Ῥάλλη τοὺς Ἑλληνικοὺς Κώδικας τόμ. III σελ. 257 ἐπ., Θ.Ν.

ἄρθρου 2 τοῦ ἀπὸ 23 Νοεμβρίου 1837 περὶ ἐξυβρίσεων ἐν γένει καὶ περὶ τύπου Νόμου [135]. 4) ὁ Νόμος τῆς 28 Ἰουλίου 1850 περὶ ἀναθέσεως τῆς Ἀντιβασιλείας ἐν περιπτώσει νόσου ἢ ἀπουσίας τοῦ Βασιλέως εἰς τὴν Βασίλισσαν Ἀμαλίαν [136]. 5) ὁ Καταστατικὸς Νόμος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῆς 9 Ἰουλίου 1852 [137]. 6) ὁ Νόμος τῆς 1 Ὀκτωβρίου 1852 περὶ διοικήσεως τῶν δημοσίων ἐσόδων καὶ ἐξόδων καὶ περὶ δημοσίου λογιστικοῦ τοῦ Κράτους [138]. 7) ὁ Νόμος τῆς 27 Ὀκτωβρίου 1856 περὶ διαρκείας τῶν Βουλευ-

---

φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος II. σελ. 1321 ἑπ., ἔνθα εὑρίσκει τις καὶ τοὺς μεταγενεστέρους Νόμους, δι' ὧν ἐτροποποιήθησαν διατάξεις τινὲς τοῦ εἰρημένου νόμου.

[135] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1850 σελ. 65, Γ. Α. Ῥάλλη τοὺς Ἑλληνικοὺς Κώδικας τόμ. I. Μέρος Β'. σελ. 227 σημ. α, Θ. Ν. Φλογαΐτου τοὺς Δικαστικοὺς Νόμους τῆς Ἑλλάδος τόμ. II. τῆς Β' ἐκδόσεως σελ. 462 ὑποσημ. 2.

[136] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1850 σελ 81. Ὁ Νόμος οὗτος ἔχει ὡς ἑξῆς : «Ψηφισάμενοι ὁμοφώνως μετὰ τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας ἀποφασίζομεν καὶ διατάττομεν». Ἄρθρον 1. «Ἐν περιπτώσει νόσου ἢ ἀπουσίας Ἡμῶν ἐκτὸς τοῦ Κράτους δύναται ν' ἀνατεθῇ ἡ Ἀντιβασιλεία δι' Ἡμετέρας ἀποφάσεως εἰς τὴν Βασίλισσαν Ἀμαλίαν, τὴν πολυπόθητον Ἡμῶν σύζυγον, ἐφ' ὅσον διαρκεῖ ἡ προκαλέσασα τὴν Ἀντιβασιλείαν αἰτία». ἄρθρ. 2. «Πρὶν ἢ ἀναλάβῃ τὰ ἔργα τῆς Ἀντιβασιλείας ἡ Βασίλισσα θέλει δώσει ἐφάπαξ ἐπὶ παρουσίᾳ Ἡμῶν, τῶν Ὑπουργῶν, τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῶν ἐν τῇ Πρωτευούσῃ Βουλευτῶν καὶ Γερουσιαστῶν τὸν ἀκόλουθον ὅρκον. «Ὀμνύω εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος νὰ τηρῶ πίστιν εἰς τὸν Βασιλέα, νὰ προστατεύω τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, νὰ φυλάττω τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς Νόμους τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ νὰ διατηρῶ καὶ ὑποστηρίζω τὴν Ἐθνικὴν Αὐτονομίαν καὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους».

[137] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1852 σελ. 195 ἑπ., Γ. Α. Ῥάλλη τοὺς Ἑλληνικοὺς Κώδικας τόμ. II. σελ. 236 ἑπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος I. σελ. 591 ἑπ.

[138] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1852 σελ. 525 ἑπ.,

τικῶν Σωμάτων [139]. 8) Ὁ Ἀστικὸς Ἑλληνικὸς Νόμος τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1856 [140].

Ἕτερα γεγονότα σχέσιν πρὸς τὸ Πολίτευμα ἔχοντα ὑπῆρξαν ἡ ἐν ἔτει 1850 ἔκδοσις τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου, δι' οὗ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἀνεγνώρισε τὸ αὐτοκέφαλον καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας [141], καὶ

Γ. Α. Ῥάλλη τοὺς Ἑλληνικοὺς Κώδικας τόμ. II. σελ. 484 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος I. σελ. 888 ἐπ.

[139] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1856 σελ. 356 ἐπ. Ὁ Νόμος οὗτος ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ψηφισάμενοι ὁμοφώνως μετὰ τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας ἐκυρώσαμεν καὶ διατάττομεν». Ἄρθρον 1. «Ἡ διάρκεια ἑκάστης Βουλευτικῆς Συνόδου, ἥτις κατὰ τὸ 47 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος δὲν δύναται νὰ εἶναι βραχυτέρα τῶν δύο μηνῶν, δὲν θέλει ἐπεκτείνεσθαι πέραν τῶν ἓξ μηνῶν. Εἰς τὸ ἀνωτέρω διάστημα τῶν ἓξ μηνῶν δὲν συμπεριλαμβάνονται αἱ τυχὸν συμβησόμεναι κατὰ τὸ ἄρθρον 31 τοῦ Συντάγματος διακοπαί». ἄρθρ. 2. «Ἕκαστος Γερουσιαστὴς λαμβάνει σύνταξιν δραχμῶν πεντακοσίων (ἀριθ. 500) κατὰ μῆνα καθ' ὃν χρόνον δὲν εἶναι πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων της συγκεκλημένη ἡ Γερουσία. Ἰδιαίτερος Νόμος θέλει ὁρίσει τὰ περὶ συντάξεως τῶν μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ περὶ ἀναθεωρήσεως τῶν προσόντων τοῦ Γερουσιαστοῦ Νόμου διορισθησομένων Γερουσιαστῶν — Ἐὰν Γερουσιαστής τις διατελῇ ἐν ἐμμίσθῳ ὑπηρεσίᾳ, ἢ λαμβάνῃ ἤδη ἄλλην σύνταξιν, ἐφαρμόζεται ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρου 126 τοῦ Νόμου περὶ δημοσίου λογιστικοῦ». ἄρθρ. 3. «Εἰς ἑκάτερον τῶν Προέδρων τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας ἐκτὸς τῆς κατὰ τὰ ἄρθρα 67 καὶ 79 τοῦ Συντάγματος ἀποζημιώσεως αὐτῶν, ὡς μελῶν τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, χορηγεῖται καὶ ποσὸν δραχμῶν δύο χιλιάδων πρὸς ἀποζημίωσιν αὐτῶν διὰ τὰ ἔκτακτα ἔξοδα, εἰς ἃ ἕνεκεν τῆς θέσεώς των κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Συνόδου ὑποβάλλονται. Ἡ ἀποζημίωσις δ' αὕτη πληρόνεται κατὰ μῆνα μεριζομένη εἰς ἓξ ἴσας δόσεις».

[140] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1856 σελ. 399 ἐπ., Γ. Α. Ῥάλλη τοὺς Ἑλληνικοὺς Κώδικας τόμ. III. σελ. 543 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου τοὺς Δικαστικοὺς Νόμους τῆς Ἑλλάδος τόμ. III. ἔκδ. τοῦ 1898 σελ. 276 ἐπ.

[141] Πρβ. τὸν Συνοδικὸν Τόμον τῆς 29 Ἰουνίου 1850 περὶ τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ Συντάγματι τῶν θείων

ἡ ἐπακολουθήσασα ἀναγνώρισις τῆς ἰσχύος τοῦ ἄρθρου 40 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844, τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Διαδόχου τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου, ὑπὸ τῶν Δυνάμεων διὰ τῆς ἐν Λονδίνῳ ὑπογραφείσης τῇ 8/20 Νοεμβρίου 1852 Συνθήκης [142].

Ἐν προηγουμένῃ παραγράφῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς ἐξιστορήσαμεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐφήρμοσε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844. Ἡ πλημμελὴς ἐφαρμογὴ τοῦ Ἀντιπροσωπικοῦ Πολιτεύματος ἔσχεν ὡς ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ ἔτους 1862, ἥτις μετὰ τοῦ πλημμε-

---

καὶ ἱερῶν Κανόνων ὑπὸ Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ τόμ. V. σελ. 177 ἑπ., G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 691 ff, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 210 ff. Ἐν σχέσει πρὸς τὸν Συνοδικὸν Τόμον ἐδημοσιεύθησαν τὰ ἑξῆς ἔργα. Οἰκονόμου (ἀνωνύμως) «Ὁ Συνοδικὸς Τόμος ἢ περὶ ἀληθείας», ἐν Ἀθήναις 1852, Φαρμακίδου (ἀνωνύμως) «Ὁ Συνοδικὸς Τόμος ἢ περὶ ἀληθείας», ἐν Ἀθήναις 1852, Ἰακώβου Ἱερομονάχου ἐκ Βατοπεδίου «Φαρμακίδου Ἀντίδοτον τῶν εἰς δύο τὸ πρῶτον», ἐν Ἀθήναις 1852, Γ. Α. Μαυροκορδάτου «Ἡ Θεοτείχιστος Ἐκκλησία», ἐν Ἀθήναις (ἄνευ χρονολογίας), «Περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», φυλλάδια ΙΙΙ, ἐν Ἀθήναις 1852, «Ἐπιστολιμαία διατριβὴ Γ. Α. Μαυροκορδάτου πρὸς Φαρμακίδην», ἐν Ἀθήναις 1853, «Περὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας», ἐν Ἀθήναις 1852, «Αἱ δύο ἐπιστολαί», ἐν Ἀθήναις (ἄνευ χρονολογίας), «Διαφώτισις τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων», ἐν Ἀθήναις 1854, «Φαρμακίδου τὰ διπλᾶ», ἐν Ἀθήναις 1855.

[142] Πρβ. G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 693, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 194. 202. Τὸ ἄρθρον 40 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 ἔχει ὡς ἑξῆς: «Πᾶς διάδοχος τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου ἀπαιτεῖται νὰ πρεσβεύῃ τὴν θρησκείαν τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας». Κατὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἐπανειλημμένως διεμαρτυρήθη ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκος, ὅτε ἀντικειμένης εἰς τὸ ἄρθρον 8 τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου (πρβ. Ludwig Trost König Ludwig I. von Bayern etc. 57, ἔνθα παρατίθενται τεμάχια σχετικὰ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου τῆς 23 Φεβρουαρίου καὶ 18 Μαρτίου 1844 πρὸς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα). Ἐν ἔτει 1850 μετέβη ὁ Βασιλεὺς Ὄθων εἰς Βαυαρίαν πρὸς ἐξομάλυνσιν τοῦ ζητήματος τούτου, καὶ τὰς περὶ τούτου ἐν Βαυα-

λοῦς ἐκείνου κυβερνητικοῦ συστήματος συμπαρέσυρε καὶ αὐτὴν τὴν δυναστείαν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος [113].

V. *Ἡ ἐποχὴ τῆς Μεταπολιτεύσεως.*—Τῇ 10 Ὀκτωβρίου 1862 ὁ Λαὸς τῆς Πρωτευούσης ἐπαναστατήσας διὰ Ψηφίσματος κατήργησε τὴν Δυναστείαν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, καθίδρυσε Κυβέρνησιν, συγκειμένην ἐκ τοῦ Δημητρίου Βούλγαρη, προέδρου, Κωνσταντίνου Κανάρη καὶ Βενιζέλου Ρούφου, ὅπως κυβερνήσῃ τὸ Κράτος μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, καὶ ἐκάλεσεν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν πρὸς σύνταξιν τῆς Πολιτείας καὶ ἐκλογὴν Ἡγεμόνος [114].

ρίᾳ γενομένας διαπραγματεύσεις ἐπηκολούθησεν οἰκογενειακὴ Σύμβασις τῆς Βαυαρικῆς Δυναστείας, καθ' ἣν, ἀντὶ τοῦ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Θρόνον καλουμένου Βαυαροῦ Πρίγκηπος Luitpold ἀδελφοῦ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, μὴ στέργοντος εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ θρησκεύματός του, μετεβιβάσθησαν τὰ ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου κληρονομικὰ δικαιώματα εἰς τὸν Βαυαρὸν Πρίγκηπα Adalbert ἀδελφὸν ἐπίσης τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ὅστις οὐχ ἧττον ἐπεφύλαξεν ἑαυτῷ τὸ δικαίωμα νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὴν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Θρόνον ἀνάβασιν αὐτοῦ. Μετὰ τὸν κανονισμὸν τοῦτον τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος αἱ Δυνάμεις ἀνεγνώρισαν ἰσχυρὸν τὸ ἄρθρον 41 τοῦ Συντάγματος, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος.

[113] Πρβ. τὴν ὑποσημείωσιν 150 τῆς § 3 τῆς παρούσης συγγραφῆς. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ μελετήσῃ τὴν ἱστορίαν τῶν πολιτικῶν κομμάτων καὶ τοῦ περὶ ἐπικρατήσεως ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἐν Ἑλλάδι διπλωματικῶν ἀντιπροσώπων καὶ τῶν Κυβερνήσεων τῶν Δυνάμεων, ἅτινα ἐπίσης συνεβάλοντο σπουδαίως εἰς τὴν ἐν Ἑλλάδι καλὴν διοίκησιν καὶ εἰς τὴν παρακολουθήσασαν ταύτην κατάργησιν τῆς Δυναστείας τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, εὑρίσκει πολλὰς πληροφορίας ἐν ταῖς ἑπομέναις συγγραφαῖς: M. Guizot Mémoires VII. 309 suiv., L. Thouvenel La Grèce du Roi Othon (correspondance de M. Thouvenel avec sa famille et ses amis) Paris 1890, G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV.677 ff, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 166 ff, Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II. 141 ἑπ.

[114] Ἐνῷ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων καὶ ἡ Βασίλισσα Ἀμαλία περιώδευον καὶ ἀπουσίαζον τῶν Ἀθηνῶν, ἐξερράγη τῇ 6 Ὀκτωβρίου 1862 ἡ ἐπανάστασις ἐν Βονίτσῃ, ἥτις ταχέως ἐπεξετάθη εἰς Μεσολόγγιον καὶ Πά-

Τὴν ἑσπέραν τῆς 11 Ὀκτωβρίου 1862 κατέπλευσαν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων καὶ ἡ Βασίλισσα Ἀμαλία εἰς Πειραιᾶ, ὅτε πλέον ἡ κατάργησις τῆς Δυναστείας εἶχε συντελεσθῆ. Οἱ πρέσβεις τῶν Δυνάμεων, μεταβάντες εἰς Σαλαμῖνα, ἔνθα προσωρμίσθη τὸ φέρον τοὺς Βασιλεῖς ἀτμόπλοιον, συνεβούλευσαν τὸν Βασιλέα Ὄθωνα νὰ θεωρήσῃ ὡς τετελεσμένον γεγονὸς τὴν κατάργησιν τῆς Δυναστείας του καὶ προέτρεψαν αὐτὸν ν' ἀναχωρήσῃ· οὕτω δὲ τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1862 ἀπέπλευσεν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων μετὰ τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας ἐκ Σαλαμῖνος ἐπὶ

τρας, τῇ δὲ 10 Ὀκτωβρίου 1862 ὁ Λαὸς τῆς Πρωτευούσης, ἐπαναστατήσας καὶ οὗτος, διὰ Ψηφίσματος κατήργησε τὴν δυναστείαν τοῦ Ὄθωνος, κατέστησε Προσωρινὴν Κυβέρνησιν καὶ ἐκάλεσεν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν. Τὸ ψήφισμα τοῦτο ἔχει ὡς ἑξῆς : «Ψήφισμα τοῦ Ἔθνους. Τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος ἔπαυσαν. Ἅπασαι αἱ Ἐπαρχίαι καὶ ἡ Πρωτεύουσα συνενωθεῖσαι μετὰ τοῦ Στρατοῦ ἔθεσαν τέρμα εἰς αὐτά. Ὡς κοινὴ δὲ ἀπόφασις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὁλοκλήρου κηρύττεται καὶ ψηφίζεται. Ἡ Βασιλεία τοῦ Ὄθωνος καταργεῖται. Ἡ Ἀντιβασιλεία τῆς Ἀμαλίας καταργεῖται. Προσωρινὴ Κυβέρνησις συνιστᾶται, ὅπως κυβερνήσῃ τὸ Κράτος μέχρι συγκλήσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, συγκειμένη ἐκ τῶν ἑξῆς πολιτῶν, Δημητρίου Βούλγαρη Προέδρου, Κωνσταντίνου Κανάρη, Βενιζέλου Ρούφου. Ἐθνικὴ Συνταχτικὴ Συνέλευσις καλεῖται ἀμέσως πρὸς σύνταξιν τῆς Πολιτείας καὶ ἐκλογὴν Ἡγεμόνος. Ζήτω τὸ Ἔθνος, Ζήτω ἡ Πατρίς. Ἐγένετο ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1862 ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ τῇ δεκάτῃ αὐτοῦ.» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1862 (νέας σειρᾶς) σελ. 1). Ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἐξέδωκε δύο Ψηφίσματα· α') τὸ Ψήφισμα τῆς 18 Ὀκτωβρίου 1862 περὶ τοῦ Γραφείου τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως, καθ' ὃ : «Τὸ Γραφεῖον τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως συγκροτεῖται ἐξ ἑνὸς Γενικοῦ Γραμματέως, ὅστις θέλει ἔχει βαθμὸν καὶ μισθὸν Γενικοῦ Γραμματέως Ὑπουργείου καὶ θέλει προηγεῖσθαι τούτου. Ἐξ ἑνὸς Γραμματάρχου Β' τάξεως, ἐξ ἑνὸς Γραμματέως Ὑπουργικοῦ πρώτης τάξεως. Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς διορίζει τοὺς ἀναγκαίους διὰ τὴν ὑπηρεσίαν κλητῆρας», καὶ β') τὸ Ψήφισμα τῆς 1 Νοεμβρίου 1862, καθ' ὃ : «Ὁ μισθὸς τοῦ Προέδρου τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως ὁρίζεται εἰς δραχμὰς δισχιλίας, τῶν δὲ μελῶν εἰς δραχμὰς χιλίας πεντακοσίας ἑκάστου, καὶ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως εἰς δραχμὰς τετρακοσίας ὀγδοή-

Ἀγγλικοῦ σκάφους ἀπευθύνας προκήρυξιν πρὸς τοὺς Ἕλληνας [145].

Διὰ Προκηρύξεως τῆς 23 Ὀκτωβρίου 1862 πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις γνωστοποιεῖ, ὅτι συγκαλεῖ τὴν Συνέλευσιν τῶν Πληρεξουσίων τοῦ Ἔθνους εἰς Ἀθήνας καὶ προσδιορίζει ἡμέραν ἐνάρξεως αὐτῆς τὴν δεκάτην τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου 1863· διὰ τῆς αὐτῆς δὲ Προκηρύξεως γνωστοποιεῖ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν τὴν ἀπόφασίν της περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκλογῆς τῶν Πληρεξουσίων τοῦ Ἔθνους, ἣν περιέλαβεν ἐν τῷ προσηρτημένῳ εἰς τὴν Προκήρυξιν Ψηφίσματι περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν Πληρεξουσίων τοῦ Ἔθνους [146].

χοντα κατὰ μῆνα (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1862 (νέας σειρᾶς) σελ. 17. 25).

[145] Πρβ. G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 702, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 222 ff, Ν. Δραγούμη Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις II. 314 ἑπ., Ἡ πρὸς τοὺς Ἕλληνας Προκήρυξις τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος εἶχεν ὡς ἑξῆς: «Ἕλληνες! Πεποιθὼς ὅτι, μεθ' ὅσα συνέβησαν εἴς τινα μέρη τοῦ βασιλείου καὶ ἰδίως ἐν τῇ πρωτευούσῃ, ἡ κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν ἐν τῇ Ἑλλάδι διατριβή μου θὰ ἔφερε τοὺς κατοίκους εἰς αἱματηρὰς καὶ ἀνυπερβλήτους ἀταξίας, ἀπεφάσισα νὰ ἐ,καταλίπω τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον ἀείποτε ἠγάπησα καὶ εἰσέτι ἀγαπῶ, καὶ εἰς τοῦ ὁποίου τὴν εὐημερίαν οὔτε φροντίδων οὔτε κόπων ἐφείσθην ἐπὶ μίαν σχεδὸν τριακονταετηρίδα. Ἀπέχων ἀπὸ πάσης ἐπιδείξεως, ἐφρόντισα μόνον περὶ τῶν ἀληθῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος, ζητήσας παντὶ σθένει νὰ προάξω τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν ἀνάπτυξιν καὶ καταβαλὼν ἰδιαιτέραν σπουδὴν εἰς τὴν ἀμερόληπτον τῆς δικαιοσύνης διαχείρισιν. Ὁσάκις ὅμως προέκειτο περὶ πολιτικῶν ἐγκλημάτων κατὰ τοῦ ἐμοῦ ἀτόμου, μετῆλθον ἀπεριόριστον ἐπιείκειαν καὶ ἐλησμόνησα τὰ γενόμενα. Ἐπανερχόμενον εἰς τὴν γενεθλίαν μου χώραν λυπεῖ με ἡ προσφιλής μου Ἑλλὰς ἕνεκα τῆς νέας τῶν πραγμάτων τροπῆς· δέομαι δὲ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ νὰ καταπέμπῃ ἀείποτε τὴν χάριν του εἰς τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος. Ὄθων».

[146]) Πρβ. τὴν Προκήρυξιν καὶ τὸ Ψήφισμα περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν Πληρεξουσίων τοῦ Ἔθνους ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1862 (νέας σειρᾶς) σελ. 37 ἑπ. 39 ἑπ. Ὡς πρὸς τὴν σύγκλησιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἡ Προκήρυξις περιλαμβάνει τὰ ἑξῆς

Διὰ Θεσπίσματος τῆς 7 Νοεμβρίου 1862 ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ὥρισεν ἡμέραν ἐνάρξεως τῆς ψηφοφορίας πρὸς ἐκλο-

---

«Ἡ κυριωτέρα τῶν ἐντολῶν, τὰς ὁποίας κατὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον νύκτα τῆς 10 πρὸς τὴν 11 Ὀκτωβρίου ἀνέθηκεν εἰς ἡμᾶς ἡ περιφανῶς δηλωθεῖσα θέλησις τοῦ Ἔθνους, ἦτο ἡ συγκάλεσις τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, εἰς ἣν ἀπόκειται νὰ κανονίσῃ ὁριστικῶς τὰ ἀφορῶντα τὴν σύνταξιν τῆς Πολιτείας καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἡγεμόνος, καὶ νὰ ἀποπεράνῃ τὸ ἐθνικὸν ἔργον, τοῦ ὁποίου τὴν ἔναρξιν καθηγίασεν ἡ χεὶρ τοῦ Κυρίου. Τὴν ἐντολὴν δὲ ταύτην ἐκπληροῦντες νῦν συγκαλοῦμεν τὴν Συνέλευσιν τῶν Πληρεξουσίων τοῦ Ἔθνους ἐν Ἀθήναις, καὶ προσδιορίζομεν ἡμέραν ἐνάρξεως αὐτῆς τὴν δεκάτην τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου . . . ». Ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς τῶν Πληρεξουσίων τοῦ Ἔθνους ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἐν τῇ Προκηρύξει αὐτῆς ἐκτίθησιν, ὅτι τὸ μὲν περὶ ἐκλογῆς τῶν παραστατῶν τῆς Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Ψήφισμα τῆς 4 Μαρτίου 1826 τυγχάνει ἀτελὲς καὶ ἐκρίθη ὡς μὴ δυνάμενον νὰ θεραπεύσῃ νῦν τὰς ἐπιθυμίας τοῦ Ἔθνους περὶ πλήρους ἐλευθερίας κατὰ τὰς ἐκλογάς, ὁ δὲ περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν Νόμος τῆς 18 Μαρτίου 1844 εἶναι ἐπίσης ἀτελὴς καὶ συνετέλεσε κατὰ τὸ παρελθὸν εἰς τὴν νόθευσιν τῆς ἐθνικῆς θελήσεως· καταλήγει δὲ ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἐν τῇ Προκηρύξει της κηρύσσουσα ἰσχύοντα διὰ τὰς ἐκλογὰς τῶν Πληρεξουσίων τοῦ Ἔθνους τὸν περὶ ἐκλογῆς τῶν Βουλευτῶν Νόμον τῆς 18 Μαρτίου 1844, τροποποιούμενον καὶ συμπληρούμενον διὰ τοῦ προσηρτημένου εἰς τὴν Προκήρυξιν Ψηφίσματος. Ἐκ τοῦ εἰρημένου Ψηφίσματος περὶ ἐκλογῆς τῶν Πληρεξουσίων τοῦ Ἔθνους σημειοῦμεν μόνον τινὰς τῶν σπουδαιοτέρων διατάξεων αὐτοῦ. α') Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐξ ἑκάστης Ἐπαρχίας ἐκλεχθησομένων διὰ τὴν συγκροτηθησομένην Ἐθνικὴν Συνέλευσιν Πληρεξουσίων θέλει εἶναι διπλάσιος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατὰ τὴν § 2 τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ Νόμου τῆς 18 Μαρτίου 1844 περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν. Ἐξ ἑκάστου τῶν ἐν Ἀδάμαντι, Μινῴᾳ καὶ Νέᾳ Πέλλῃ συνοικισμῶν θέλει ἐκλεχθῇ εἷς Πληρεξούσιος κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Νόμου. Οἱ ὁπουδήποτε ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος εὑρισκόμενοι ὑπήκοοι Ἕλληνες, ἐὰν ἀποτελῶσιν ἀριθμὸν ἑκατὸν μέχρι χιλίων ψυχῶν, ἐκλέγουσιν ἕνα Πληρεξούσιον, ἂν δὲ χιλίους μέχρι δέκα χιλιάδων, ἐκλέγουσι δύο, καὶ ἂν ὑπερβαίνωσι τὰς δέκα χιλιάδας, ἐκλέγουσι τρεῖς. Ἐὰν οἱ κατοικοῦντες ἔν τινι πόλει δὲν ἀποτελῶσι τὸν ἀνωτέρω ἐλάχιστον ἀριθμὸν ψυχῶν, δύνανται νὰ μεταβῶσιν εἰς ἄλλην πόλιν τῆς αὐτῆς ἐπικρατείας, ἵνα μετὰ τῶν κατοίκων ἐκείνης ἀποτελέσωσι τὸν κατὰ τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον ἀπαιτούμε-

γὴν τῶν Πληρεξουσίων τοῦ Ἔθνους τὴν 24 Νοεμβρίου 1862 [147],

νον πρὸς ἐκλογὴν Πληρεξουσίου ἐλάχιστον ἀριθμόν. Ἡ ἐκλογὴ τῶν Πληρεξουσίων τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὑπηκόων Ἑλλήνων θέλει γίνεσθαι ἐν τῷ ἀρμοδίῳ Προξενείῳ κατὰ τὸ ἐκδοθησόμενον περὶ τούτου Ψήφισμα (πρβ. ἄρθρα 2—4 τοῦ Ψηφίσματος). β') Ἡ ἐκλογὴ γενήσεται διὰ ψηφοδελτίων καὶ ἄρχεται τὴν αὐτὴν ἡμέραν καθ' ὅλον τὸ Κράτος, ἡ δὲ ψηφοφορία διαρκεῖ τέσσαρας ἡμέρας (πρβ ἄρθρα 10. 17 καὶ 18 τοῦ Ψηφίσματος). γ') Ὅπως ἐκλεχθῇ τις Πληρεξούσιος ἐξ Ἐπαρχίας ἢ Συνοικισμοῦ, ἀπαιτεῖται νὰ εἶναι πολίτης Ἕλλην ἐγκατεστημένος ἐν Ἑλλάδι, νὰ ἔχῃ ἡλικίαν 25 ἐτῶν συμπεπληρωμένων, νὰ μὴ ὑπάγηται εἰς τὰς ἀνικανότητας τῆς § β' τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ Νόμου τῆς 18 Μαρτίου 1844 (πρβ. ἄρθρον 15 τοῦ Ψηφίσματος). δ') Οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου ἐκλέγουσι πληρεξούσιον, εἴτε ἐξ ἑαυτῶν εἴτε ἐκτὸς αὐτῶν, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ νόμου (πρβ. ἄρθρον 19 τοῦ Ψηφίσματος).—Τὰ προσόντα τοῦ ἐκλογέως διαγράφει ὁ περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν Νόμος τῆς 18 Μαρτίου 1844 ἐν ἄρθρῳ 5 αὐτοῦ, καθ' ὃ «τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφοφορεῖν ἀνήκει εἰς ὅλους τοὺς ἐντὸς τοῦ Βασιλείου γεννηθέντας Ἕλληνας, ἢ τοὺς ἀποκτήσαντας τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου κατὰ τούς καθεστῶτας Νόμους, συμπληρώσαντας τὸ 25 ἔτος τῆς ἡλικίας των, ἔχοντας προσέτι ἰδιοκτησίαν τινὰ ἐντὸς τῆς ἐπαρχίας, ὅπου ἔχουσι τὴν πολιτικὴν διαμονήν των, ἢ ἐξασκοῦντας ἐν αὐτῇ ὁποιονδήποτε ἐπάγγελμα, ἢ ἀνεξάρτητον ἐπιτήδευμα· ἐξαιροῦνται 1) οἱ διατελοῦντες ὑπὸ ἀνάκρισιν ἐπὶ κακουργήματι, 2) οἱ προσκαίρως, ἢ διὰ παντὸς στερηθέντες κατὰ συνέπειαν δικαστικῆς ἀποφάσεως τοῦ δικαιώματος τοῦ ψηφοφορεῖν, 3) οἱ στερούμενοι τῆς ἐλευθέρας διαχειρίσεως τῆς περιουσίας των». Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ Ψηφίσματος περὶ ἐκλογῆς τῶν Πληρεξουσίων τοῦ Ἔθνους ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως καὶ ἕτερα Ψηφίσματα καὶ Θεσπίσματα, τὸ Ψήφισμα τῆς 10 Νοεμβρίου 1862 περὶ ψηφοφορίας ἐν τοῖς συνοικισμοῖς τῶν Ψαριανῶν, Κρητῶν καὶ Μακεδόνων, τὸ Θέσπισμα τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1862 περὶ ἐκτελέσεως τῶν ἄρθρων 5 καὶ 6 τοῦ ἀπὸ 23 Ὀκτωβρίου Ψηφίσματος περὶ ἐκλογῆς τῶν Πληρεξουσίων τοῦ Ἔθνους, τὸ Θέσπισμα τῆς 2 Νοεμβρίου 1862 περὶ τῆς κατὰ τμήματα διαιρέσεως τῆς ψηφοφορίας ἐν τοῖς δήμοις α' τάξεως, τὸ Ψήφισμα τῆς 21 Νοεμβρίου 1862 περὶ τῆς τιμωρίας τῶν μελῶν τῶν ἐφορευτικῶν ἐπιτροπῶν τῶν ἀρνουμένων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων των (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1862 (νέας σειρᾶς) σελ. 41—43. 63).

[147]) Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1862 (νέας σειρᾶς) σελ. 43.

διὰ Προκηρύξεώς της δὲ τῆς 10 Νοεμβρίου 1862 πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν, ἀγγέλλουσα τὴν ἔκδοσιν τοῦ εἰρημένου Θεσπίσματος, γνωστοποιεῖ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν τὰ μέτρα, ἅτινα αὕτη ἔλαβε πρὸς ἀνεπηρέαστον διεξαγωγὴν τῶν ἐκλογῶν [148].

Ἀπὸ τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862 ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἐξηκολούθησεν ἐνασκοῦσα τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῇ ἐξουσίαν μέχρι τῆς 12 Ἰανουαρίου 1863, ὅτε ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐκήρυξεν ἑαυτὴν νομίμως συγκεκροτημένην, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τοῦτο ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἐνήσκησε τήν τε νομοθετικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν [149], μάλιστα δὲ καὶ ὑπερέβη τὰ ὅρια τῆς ὑπὸ τοῦ

---

[148] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1862 (νέας σειρᾶς) σελ. 38 ἑπ.

[149]) Ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἐνήσκει καὶ τὴν νομοθετικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν διὰ τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐκδιδομένων *Ψηφισμάτων* καὶ *θεσπισμάτων*. Καὶ τῶν μὲν Ψηφισμάτων ἐποιεῖτο χρῆσιν πρὸς ἐνάσκησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, τῶν δὲ Θεσπισμάτων πρὸς ἐνάσκησιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· ὑπὸ τὴν ἔποψιν δὲ ταύτην τὸ μὲν Ψήφισμα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν Νόμον, τὸ δὲ Θέσπισμα πρὸς τὸ Β. Διάταγμα. Ἀλλ' ὅμως ἡ χρῆσις τῶν ὅρων τούτων δὲν ἀποτελεῖ πάντοτε ἀσφαλὲς γνώρισμα περὶ τῆς φύσεως τῆς ἐνεργείας τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως· καθ' ὅσον καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Θεσπίσματος διετάχθησαν νομοθετικὰ μέτρα, κατὰ τὰ πρῶτα μάλιστα βήματα τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως, ὁποῖα π.χ. εἶναι τὸ Θέσπισμα τῆς 11 Ὀκτωβρίου 1862 περὶ διαιρέσεως τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως εἰς δύο διακεκριμένα Ὑπουργεῖα, τὸ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τὸ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, τὸ Θέσπισμα τῆς 11 Ὀκτωβρίου 1862 περὶ τοῦ ὅρκου τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, τὸ Θέσπισμα τῆς 11 Ὀκτωβρίου 1862 περὶ ἐκδόσεως τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων καὶ πάσης ἄλλης πράξεως ἐν ὀνόματι τοῦ Ἔθνους, τὸ Θέσπισμα τῆς 12 Ὀκτωβρίου 1862 περὶ τῆς ὁρκοδοσίας τῶν δικαστικῶν ὑπαλλήλων (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1862 (νέας σειρᾶς) σελ. 2. 3 11)· ἐξ ἑτέρου δὲ πάλιν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ψηφίσματος ἐνηργήθησαν καὶ πράξεις ἀνήκουσαι εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ὁποῖαι π.χ. εἶναι τὸ ἀπὸ 30 Ὀκτωβρίου 1862 Ψή-

Ψηφίσματος τοῦ Ἔθνους τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862 ἀνατεθείσης αὐτῇ ἐντολῆς, συμμορφωθεῖσα πρὸς τὴν πανταχόθεν ἐκδηλωθεῖσαν ἐπιθυμίαν τοῦ Ἔθνους καὶ προσκαλέσασα διὰ τοῦ Ψηφίσματος τῆς 19 Νοεμβρίου 1862 τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν, ὅπως προβῇ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ἐνῷ κατὰ τὸ Ψήφισμα τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862 ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἡγεμόνος ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν [150].

φισμα περὶ ἐκφράσεως εὐαρεσκείας εἰς τοὺς ἀπανταχοῦ ὁμογενεῖς (σημειωτέον, ὅτι τὸ Ψήφισμα τοῦτο, ὅπερ οὕτω τιτλοφορεῖ ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις, ἐν τέλει αὐτη καλεῖ Θέσπισμα), τὸ Ψήφισμα τῆς 8 Νοεμβρίου 1862 περὶ ἀπονομῆς ἀμνηστείας εἰς τοὺς κατὰ τὴν 31 Ὀκτωβρίου 1862 προσελθόντας εἰς τὰς ἐν Λαμίᾳ Ἀρχὰς λῃστὰς (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1862 (νέας σειρᾶς) σελ. 40.41).

[150] Κατὰ τὸ Ψήφισμα τοῦ Ἔθνους τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862, ὅπερ εἴδομεν ἐν τῇ ὑποσημειώσει 144 τῆς § ταύτης, ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἡγεμόνος ἀνετέθη εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνταχτικὴν Συνέλευσιν. Ἀλλ' ὅμως ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις διὰ τοῦ Ψηφίσματος τῆς 19 Νοεμβρίου 1862 περὶ καθολικῆς ψηφοφορίας τοῦ Βασιλέως, παρὰ τὰ διὰ τοῦ προειρημένου Ψηφίσματος τοῦ Ἔθνους διατεταγμένα, προσεκάλεσε τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν, ὅπως ἐκλέξῃ τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος. Αἱ κυριώτεραι διατάξεις τοῦ Ψηφίσματος τούτου τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως εἶναι αἱ ἑξῆς: «Προσωρινὴ Κυβέρνησις. Λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὴν πανταχόθεν πολυειδῶς δηλωθεῖσαν θέλησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἵνα προβῇ αὐτὸς οὗτος ἀμέσως εἰς τὴν ἐκλογὴν Βασιλέως. Ψηφίζει». ἄρθρον 1. «Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς καλεῖται νὰ ἐκλέξῃ δι' ἀμέσου ἐκλογῆς τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος». ἄρθρ. 2. «Ἐν ἑκάστῳ δημαρχείῳ ἐκτίθεται δημοσίως πρωτόκολλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἕκαστος πολίτης Ἕλλην, συμπληρώσας τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, καταγράφει τὸ ὄνομα τοῦ Βασιλέως, ὃν ἐκλέγει». ἄρθρ. 3. «Ὡς ἡμέρα ἐνάρξεως τῆς ἐκλογῆς εἰς ἕκαστον δῆμον ὁρίζεται ἡ τρίτη ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῷ δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος Ψηφίσματος. Ἡ ἐκλογὴ δὲ διαρκεῖ δέκα ἡμέρας». ἄρθρ. 5. «Ἐκτὸς τοῦ Κράτους θέλουσιν ἐκτεθῇ ἐν τοῖς Προξενείοις, Ὑποπροξενείοις καὶ Πρακτορείοις πρωτόκολλα κατὰ τὸ ἄρθρον 2, εἰς τὰ ὁποῖα ἕκαστος ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ πολίτης Ἕλλην θέλει καταγράφει τὸ ὄνομα τοῦ Βασιλέως, ὃν ἐκλέγει...» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1862 (νέας σειρᾶς) σελ. 62). Περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἐξέδωκε καὶ ἕτερον Ψήφισμα τῆς 23 Νοεμ-

Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ τρόπος τῆς λειτουργίας τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως δὲν ὑπῆρξεν ἀκριβῶς καθωρισμένος· ἕνεκα δὲ τοῦ λόγου τούτου αὕτη ἐνήργει ὁτὲ μὲν δι' ἑνὸς τῶν μελῶν της, τοῦ Προέδρου αὐτῆς Δ. Βούλγαρη [151], ὁτὲ δὲ διὰ δύο τῶν μελῶν της [152], καὶ πάλιν ἄλλοτε διὰ τῶν τριῶν μελῶν της [153].

Ἐκ τῶν νομοθετικῶν μέτρων, ἅτινα διέταξεν ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν καθηκόντων αὐτῆς, χρήζουσιν ἰδιαιτέρας μνείας καὶ τὰ ἑπόμενα· τὸ Θέσπισμα τῆς 11 Ὀκτωβρίου 1862 περὶ ἐκδόσεως πάσης πράξεως καὶ ἀποφάσεως ἐν ὀνόματι τοῦ Ἔθνους, τὸ Ψήφισμα τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1862 περὶ καταργήσεως τοῦ Πολιτικοῦ Θανάτου, τὸ Ψήφισμα τῆς 6 Δεκεμβρίου 1862 περὶ τοῦ ὅρκου τῶν Πληρεξουσίων τοῦ Ἔθνους [154].

Τῇ 10 Δεκεμβρίου 1862 συνῆλθε τὸ πρῶτον εἰς συνεδρίασιν ἡ ἐν Ἀθήναις Β' τῶν Ἑλλήνων Ἐθνικὴ Συνέλευσις καὶ τῇ 12 Ἰανουαρίου 1863 τῇ προτάσει τοῦ Πληρεξουσίου Χαλκιοπούλου παρεδέχθη Ψήφισμα, δι' οὗ ἐκήρυξεν ἑαυτὴν νομίμως συγκεκροτημένην, ὅπως προβῇ ἀμέσως εἰς τὰ κύρια ἔργα αὐ-

---

βρίου 1862 περὶ διαιρέσεως εἰς δύο τμήματα τῶν δήμων Α' τάξεως διὰ τὴν ψηφοφορίαν πρὸς ἐκλογὴν τοῦ Βασιλέως (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1862 (νέας σειρᾶς) σελ. 73).

[151] Τὰς πρώτας πράξεις τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως, καὶ τὰς νομοθετικὰς καὶ τὰς ἐκτελεστικάς, ἐνήργησε μόνος ὁ Πρόεδρος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως Δ. Βούλγαρης (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1862 (νέας σειρᾶς) σελ. 1—6 11. 21).

[152] Πλείστας πράξεις νομοθετικὰς καὶ ἐκτελεστικὰς ἐνήργησαν τὰ δύο μέλη τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως, ὁ Πρόεδρος αὐτῆς Δ Βούλγαρης καὶ τὸ μέλος αὐτῆς Κ. Κανάρης (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1862 (νέας σειρᾶς) σελ. 10. 11. 14. 15 ἐπ.).

[153] Ὑπῆρξαν πράξεις τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως νομοθετικαὶ καὶ ἐκτελεστικαί, ἃς ἐνήργησαν καὶ τὰ τρία μέλη αὐτῆς (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1862 (νέας σειρᾶς) σελ. 9. 10. 14. 16. 21. 25. 26 ἐπ).

[154] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1862 (νέας σειρᾶς) σελ. 3. 15. 74.

τῆς [155]. ἔλαβε δὲ δι' ἀποφάσεώς της τὸν τίτλον : «Ἡ ἐν Ἀθήναις δευτέρα τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις» [156].

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 18 Ἰανουαρίου 1863 ἀναγινώσκεται ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει «ἔγγραφον τοῦ Προέδρου τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως, δι' οὗ, ἐνῶ κοινοποιεῖ εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅτι ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις εἶναι ἑτοίμη νὰ καταθέσῃ τὴν ἐξουσίαν κατὰ τὴν ἡμέραν ἣν ἡ Συνέλευσις ὁρίσει, ταὐτοχρόνως ἐξαιτεῖται, ἵνα τῇ γνωστοποιηθῇ ἡ ὁρισθησομένη ἡμέρα» [157].

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 21 Ἰανουαρίου 1863 ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις, ἐμφανισθεῖσα εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, κατέθηκεν εἰς χεῖρας αὐτῆς τὴν ἐξουσίαν· ἡ δὲ Συνέλευσις μετὰ συζήτησιν ἐψήφισε πρότασιν τῶν Πληρεξουσίων Σαριπόλου, Βαλτινοῦ καὶ Βρατσάνου, ἥτις ἐν μοναδικῷ ἄρθρῳ ἀνατίθησι τὴν διαχείρισιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας εἰς τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν, μέχρις οὗ ἡ Συνέλευσις διαθέσει ἄλλως τὰ κατ' αὐτήν [158].

---

[155] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικὰ Ι. 240 ἐπ, καὶ Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 σελ. 29. Τὸ Ψήφισμα τοῦτο (ὅπερ εἶναι καὶ τὸ Α') περὶ νομίμου συγχροτήσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἔχει ὡς ἑξῆς : «Ἡ Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Α'. Κηρύσσει ἑαυτὴν νομίμως συγκεκροτημένην διὰ νὰ προβῇ ἀμέσως εἰς τὰ κύρια ἔργα αὐτῆς, καὶ γνωστοποιεῖ τοῦτο πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν. Β'. Διατάσσει ἵνα τὸ παρὸν Ψήφισμα δημοσιευθῇ καθ' ὅλον τὸ Κράτος».

[156]) Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ Ι. 300. 306 ἐπ.

[157]) Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ Ι. 299.

[158]) Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ Ι. 327 ἐπ., Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 σελ 29. Τὸ Ψήφισμα, δι' οὗ ἀνετέθη εἰς τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν ἡ διαχείρισις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἔχει ὡς ἑξῆς : «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β'. τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Ψηφίζει τάδε. Ἡ καταθεῖσα τὴν

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 22 Ἰανουαρίου 1863 ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις παρεδέχθη παμψηφεὶ καὶ διὰ χειροκροτημάτων Ψήφισμα, καθ' ὃ ὁ Ἑλληνικὸς Θρόνος διατελεῖ πράγματι καὶ δικαίῳ χηρεύων ἀπὸ τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862 [159]. κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ συνεδρίασιν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις παρεδέχθη ἕτερον Ψήφισμα περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἡγεμονόπαιδος τῆς Ἀγγλίας Ἀλφρέδου ὡς Συνταγματικοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων [160].

ἀρχὴν Κυβέρνησις θέλει ἐξακολουθήσει διαχειριζομένη τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, μεχρισοῦ ἡ Συνέλευσις διαθέσῃ ἄλλως τὰ κατ' αὐτήν».

[159]) Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ Ι. 339, Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 σελ. 29. Τὸ Ψήφισμα περὶ τῆς χηρείας τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β'. Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὸ ἀπὸ 10 Ὀκτωβρίου τοῦ παρελθόντος ἔτους Ψήφισμα τοῦ Ἔθνους, δι' οὗ κατηργήθησαν ἥ τε Βασιλεία τοῦ Ὄθωνος καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία τῆς Ἀμαλίας, ὡς καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου διαδοχικὰ δικαιώματα τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου τῆς Βαυαρίας· Ψηφίζει. Ὁ Ἑλληνικὸς Θρόνος διατελεῖ πράγματι καὶ δικαίῳ χηρεύων ἀπὸ τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862». Τὸ Ψήφισμα τοῦτο κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 4 Φεβρουαρίου 1863 ὑπεγράφη ὑπὸ πάντων τῶν Πληρεξουσίων, ὅπως καὶ διὰ τούτου βεβαιωθῇ ἡ ὁμόφωνος ἀπόφασις τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ Ι. 496 ἐπ.).

[160] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ Ι. 339 ἐπ., Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 σελ. 29 ἐπ. Τὸ Ψήφισμα περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἡγεμονόπαιδος Ἀλφρέδου, οὗτινος τὴν ἀνάγνωσιν ἱστάμενοι καὶ ἀσκεπεῖς ἠκροάσαντο οἱ Πληρεξούσιοι καὶ τὸ ἀκροατήριον, καὶ ὅπερ ἐν μέσῳ ραγδαίων χειροκροτημάτων ἐγένετο ἀποδεκτόν, ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β'. Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς γενομένης ὑπὸ τῆς χληρωθείσης ἐπὶ τούτῳ Ἐπιτροπῆς ἀπαριθμήσεως τῶν δοθεισῶν ψήφων ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ κατὰ τοὺς δέκα Νομοὺς καὶ κατὰ τὰς Προξενικὰς περιφερείας πρὸς ἐκλογὴν Συνταγματικοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Ἐπειδὴ ὁ Ἡγεμονόπαις τῆς Ἀγγλίας Ἀλφρέδος, δευτερόκος υἱὸς τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ Ἰρλανδίας, ἐξελέχθη διὰ ψήφων 230.016, ψηφοφορησάντων 244.202, ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ὡς Συνταγματικὸς αὐτοῦ Βασιλεύς. Κηρύττει. Ἡ Α. Β. Υ. ὁ Ἡγεμονόπαις Ἀλφρέδος ἐξελέχθη κυριαρχικῇ τοῦ

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 24 Ἰανουαρίου 1863 ἄρχεται ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει μακρὰ συζήτησις, ἥτις ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὰς ἑπομένας συνεδριάσεις, περὶ τῆς νέας Κυβερνήσεως, μεθ' ἣν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἀπεφάσισεν, ὅπως τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν διαχειρίζηται τριμελὴς Ἐπιτροπή, ἐκλεγομένη ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως καὶ ἐκτὸς τῶν μελῶν αὐτῆς, φέρουσα τὸ ὄνομα «*Προσωρινὴ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος*» καὶ προεδρευομένη κατὰ δεκαήμερον διαδοχικῶς παρ' ἑνὸς τῶν μελῶν της, τῆς ἐνάρξεως καὶ τῆς διαδοχῆς τῆς προεδρίας ὁριζομένης ἐφ' ἅπαξ διὰ κλήρου μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως [161].

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 30 Ἰανουαρίου 1863 ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐξελέξατο τὰ τρία μέλη τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως, τὸν Δημήτριον Βούλγαρην, τὸν Βενιζέλον Ῥοῦφον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Κανάρην, ὅστις, χολωθείς, ὡς φαίνεται, διότι ἐν τῇ γενομένῃ πρώτῃ ψηφοφορίᾳ δὲν ἔτυχεν ἀπολύτου πλειοψηφίας, αὐτοστιγμεὶ ὑπέβαλεν τὴν ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης παραίτησίν του [162]. ἀλλ' ὅμως ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις μετὰ

Ἔθνους θελήσει Συνταγματικὸς Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀπόφασις αὕτη τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους θέλει γνωστοποιηθῇ διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἐντελλομένην νὰ προσκαλέσῃ ἀρμοδίως ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀναβολῆς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στέμματος παρὰ τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Λαοποθήτου Ἡγεμονόπαιδος Ἀλφρέδου». Ὁ Ἡγεμονόπαις Ἀλφρέδος δὲν ἀπεδέχθη τὸ Ἑλληνικὸν Στέμμα, διότι, κατὰ τὰ ἐν τῇ ἀπαντήσει τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως λεγόμενα, αἱ τρεῖς προστάτιδες Δυνάμεις διεκήρυξαν, ὅτι τὸ Πρωτόκολλον τοῦ Φεβρουαρίου 1830, ὅπερ ἀποκλείει τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου τὰ μέλη τῶν ἐν ταῖς Ἐπικρατείαις αὐτῶν βασιλευουσῶν οἰκογενειῶν, διατελεῖ ἐτι ἐν ἰσχύϊ. Πρβ. περὶ τοῦ ζητήματος τούτου τῆς ἐν Ἀθήναις Β. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικὰ Ι. σελ. 458 ἐπ.

[161] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ Ι 353—397, 489.

[162] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ Ι. 444.

συζήτησιν διὰ Ψηφίσματός της κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 31 Ἰανουαρίου 1863 δὲν ἀπεδέχθη τὴν παραίτησιν, καὶ οὕτως ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ἀπετελέσθη ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευομένων τριῶν προσώπων [163].

Κατὰ τὴν γενομένην συνεδρίασιν τῆς 2 Φεβρουαρίου 1863 ἤρξατο ἡ συζήτησις περὶ τῶν καθηκόντων τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὴν ἑπομένην συνεδρίασιν· ἀπεφασίσθη δέ, ὅπως ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἐνεργῇ ὑπό τινας περιορισμοὺς ἅπασαν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν διὰ τῶν παρ' αὐτῆς διοριζομένων Ὑπουργῶν, οὖσα μεταλλητὴ καὶ ὑπεύθυνος μετὰ τῶν Ὑπουργῶν πρὸς τὴν **Ἐθνικὴν Συνέλευσιν**, μηδεμία δὲ πρᾶξις αὐτῆς ἦ ἔγκυρος, ἐὰν δὲν φέρῃ τοὐλάχιστον τὰς ὑπογραφὰς δύο μελῶν αὐτῆς καὶ τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ [164].

---

[163] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ Ι. 447 ἐπ., Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 σελ. 30. Τὸ κατὰ πρόταση τοῦ Πληρεξουσίου Μίλτση γενόμενον ἀποδεκτὸν Ψήφισμα περὶ μὴ ἀποδοχῆς τῆς παραιτήσεως τοῦ Ναυάρχου Κ Κανάρη ἔχει ὡς ἑξῆς : «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπὸ χθεσινὴν ἡμερομηνίαν παραίτησιν τοῦ Ναυάρχου Κ. Κανάρη, καὶ θεωροῦσα ὅτι εἰς τὰς χρισίμους τῆς Πατρίδος περιστάσεις οἱ χρηστοὶ πολῖται ἔχουσι καθῆκον νὰ ὑπακούωσι καλούμενοι παρ' αὐτῆς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πολιτείας. Δὲν παραδέχεται τὴν ἀπὸ τῆς μετοχῆς εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν παραίτησιν τοῦ Ναυάρχου Κ. Κανάρη, καὶ προσκαλεῖ τοῦτον ν' ἀποδεχθῇ καὶ ἐκτελέσῃ τὴν σπουδαίαν ἐντολήν, ἣν τῷ ἀνέθηκεν ἡ Ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπεία. Εἰς τὸν Κ. Πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως ἀνατίθεται ἡ ἐκτέλεσις τοῦ παρόντος Ψηφίσματος». Ὁ Κανάρης ὑπήκουσεν εἰς τὸ Ψήφισμα καὶ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 2 Φεβρουαρίου 1863 ἔδωκε μετὰ τῶν δύο ἄλλων μελῶν ἐνώπιον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τὸν τῆς ὑπηρεσίας ὅρκον (πρβ τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ Ι. 488).

[164] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ Ι. 489 ἐπ., Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 σελ. 30 ἐπ. Τὸ Ψήφισμα τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως περὶ καταρτισμοῦ καὶ

Ὡς φαίνεται, διαφωνία ἐπῆλθε μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς νέας Προσωρινῆς Κυβερνήσεως εὐθὺς ἀπὸ τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦτο αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ σχηματίσῃ ἀμέσως Ὑπουργεῖον. Κατὰ πρότασιν τοῦ Πληρεξουσίου Βουδούρη παρεδέχθη ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 6 Φεβρουαρίου 1863, ὅπως τὰ τρία μέλη τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως προσκαλούμενα προσέλθωσι περὶ τὴν 4 ὥραν Μ. Μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας καὶ δώσωσι λόγον περὶ τῆς ὀλιγωρίας ταύτης. Κατ' ἀκολουθίαν τῆς προσκλήσεως ταύτης ἐνεφανίσθη ὁ Πρόεδρος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως Δ. Βούλγαρης καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅτι ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἀσχολεῖται εἰς τὸν σχηματισμὸν Ὑπουργείου, μετὰ συζήτησιν δὲ ἡ Συνέλευσις ἠρκέσθη εἰς τὰ λεχθέντα. Ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 8 Φεβρουαρίου 1863, ἐνῷ τὰ δύο ἕτερα μέλη τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως προέβαινον εἰς τὸν σχηματισμὸν Ὑπουργείου, τὸ τρίτον μέλος αὐτῆς, ὁ Κανάρης, ἐδή-

---

καθηκόντων τῆς Κυβερνήσεως ἔχει ὡς ἑξῆς : «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις Ψηφίζει τάδε». ἄρθρον 1. «Ἡ ἐκλεχθεῖσα τριμελὴς Ἐπιτροπὴ πρὸς διαχείρισιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας φέρει τὸ ὄνομα «*Προσωρινὴ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος*», προταττομένου τοῦ τίτλου «*Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος*». ἄρθρ. 2. «Ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις, διὰ τῶν παρ' αὐτῆς διοριζομένων Ὑπουργῶν, ἐνεργεῖ ἅπασαν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν κατὰ τοὺς κειμένους Νόμους καὶ κατὰ τὰ Ψηφίσματα καὶ τὰς Ἀποφάσεις τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως». ἄρθρ. 3. «Ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Συνελεύσεως δὲν δύναται ἡ Κυβέρνησις α') νὰ συνομολογῇ συνθήκας, β') νὰ κηρύττῃ πόλεμον, γ') νὰ κόπτῃ νόμισμα, καὶ δ') ν' ἀπονέμῃ χάριν καὶ ἀμνηστείαν». ἄρθρ. 4 «Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ὑπουργείων ὁρίζεται εἰς ἑπτά, ἤτοι: 1) Ἐσωτερικῶν. 2) Οἰκονομικῶν. 3) Στρατιωτικῶν. 4) Ναυτικῶν. 5) Ἐξωτερικῶν. 6) Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Παιδείας. 7) Δικαιοσύνης». ἄρθρ. 5. «Οὐδεμία πρᾶξις τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως εἶναι ἔγκυρος, ἐὰν δὲν φέρῃ τοὐλάχιστον τὰς ὑπογραφὰς δύο μελῶν αὐτῆς καὶ τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ». ἄρθρ. 6. «Ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις, οὖσα μεταβλητή, εἶναι ὑπεύθυνος μετὰ τῶν Ὑπουργῶν πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν διὰ πᾶσαν ἐξ αὐτῶν προελθοῦσαν πρᾶξιν».

λου εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ὅτι οἱ ἄλλοι ἐσχημάτισαν τὸ Ὑπουργεῖον ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ καὶ ὅτι οὗτος παραιτεῖται τῆς θέσεώς του. Ἐντεῦθεν ἄρχεται μακρὰ συζήτησις καὶ ἀναγγελθέντος τοῦ νέου Ὑπουργείου εἰς τὴν Συνέλευσιν, συζητεῖται πρότασις τοῦ Πληρεξουσίου Βουδούρη ἔχουσα ὡς ἑξῆς: «Ἡ Συνέλευσις, μὴ λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὴν περὶ σχηματισμοῦ τοῦ νέου Ὑπουργείου γνωστοποίησιν τῶν δύο μελῶν τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως, παραιτηθέντος τοῦ τρίτου, θεωρεῖ αὐτὴν ὡς μὴ ὑπάρχουσαν καὶ προβαίνει εἰς τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῶν», ἀλλὰ γενομένης ψηφοφορίας, ἀπορρίπτεται αὕτη [165].

Ἐνῷ τοιαύτη διάστασις ἐπεκράτει ἐν τοῖς κόλποις τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως καὶ εἰς τοιαύτας συζητήσεις ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει παρεῖχεν αὕτη ἀφορμήν, ἤρξατο ἐξ ἑτέρου ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τῆς 8 Φεβρουαρίου 1863 ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν ἡ ἀναρχία καὶ ὁ Στρατὸς ἐλάμβανε στάσιν ἀπειλητικήν. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 9 Φεβρουαρίου 1863 ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἕνεκα τούτου ἔλαβε διάφορα μέτρα πρὸς ἀσφάλειάν της, καὶ διὰ Ψηφισμάτων ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Στρατοῦ, τῆς Ἐθνοφυλακῆς καὶ τοῦ Ναυτικοῦ, καὶ ὑπεχρέωσε τὸν Στρατόν, τὴν Ἐθνοφυλακὴν καὶ τὸ Ναυτικὸν νὰ ὁρκισθῶσιν ὑπακοὴν εἰς τὰς διαταγάς της [166]. Ἀλλὰ κατὰ τὴν

---

[165] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ Ι. 522 ἑπ. 528 ἑπ. 533 ἑπ.

[166] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ Ι. 556 ἑπ., Ἐφημερὶδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 σελ. 31. Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις παρεδέχθη τὰ ἑξῆς Ψηφίσματα 1) τὸ Ψήφισμα περὶ ὅρκου τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Θεωροῦσα ὅτι ἡ ἑνότης τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας κεῖται νῦν ἐν τῇ ἐθνικῇ δυνάμει τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, εἰς ἣν πάντες ὀφείλουσιν ὑπακοήν, καὶ ὅτι ὁ ἠθικὸς δεσμὸς τῆς διὰ τοῦ ὅρκου ὑποχρεώσεως τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν τοῦ Κράτους δυνάμεων συντελεῖ εἰς τὴν παγίωσιν τῆς ἠθικῆς αὐτῆς ἰσχύος. Ψηφίζει· α'.) Ἅπας

ὁ Στρατὸς τῆς Πρωτευούσης καὶ ἡ Ἐθνοφυλακὴ προσκαλοῦνται τὴν προσεχῆ Κυριακήν, 10 τρέχοντος, νὰ δώσωσιν ἐνώπιον τῶν Πληρεξουσίων τῆς Συνελεύσεως ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς Ὁμονοίας τὸν ἑξῆς ὅρκον. «Ὀρκίζομαι πίστιν εἰς τὴν Πατρίδα καὶ ὑπακοὴν εἰς τὰς ἀποφάσεις καὶ διαταγὰς τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς πηγαζούσης νομίμου Κυβερνήσεως». Β΄.) Τὰ στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα καὶ ἡ Ἐθνοφυλακὴ τῶν Ἐπαρχιῶν θέλουν δώσει τὸν ἀνωτέρω ὅρκον ἐνώπιον τῶν διοικητικῶν καὶ δημοτικῶν ἀρχῶν· γ΄.) Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Ναυτικοῦ καὶ τὰ πληρώματα θέλουν δώσει τὸν ἀνωτέρω ὅρκον εἰς τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας θέλει προσδιορίσει ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις». ΙΙ.) Τὸ Ψήφισμα περὶ εἰδικοῦ Φρουράρχου τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β΄ Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Θεωροῦσα ὅτι κατὰ τὰ παραδεδεγμένα ὑπὸ τῶν προλαβουσῶν Συνελεύσεων ἀείποτε ἐξελέγθη εἰδικὸς φρούραρχος πρὸς φρούρησίν των καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν τῆς ἐσωτερικῆς ἀστυνομίας των. Ψηφίζει. Α΄)Ἡ Συνέλευσις θέλει προβῆ σήμερον εἰς τὴν δι' ἀπολύτου πλειονοψηφίας ἐκλογὴν εἰδικοῦ φρουράρχου, ἐπιφορτισμένου τὴν φρούρησίν της καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν της Β΄) Ὁ οὕτω ἐκλεγθεὶς φρούραρχος, συνεννοούμενος μετὰ τοῦ Προεδρείου θέλει λαμβάνει ἐκ τοῦ ταχτικοῦ Στρατοῦ, τῆς Ἐθνοφυλακῆς καὶ τῆς Φάλαγγος τοῦ Πανεπιστημίου τὴν ἀναγκαίαν ἑκάστοτε φρουράν, ὀφείλουσαν νὰ διατελῇ ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγάς του». ΙΙΙ.) Τὸ Ψήφισμα περὶ ὑπακοῆς ἁπάντων τῶν ἀρχηγῶν καὶ σωματαρχῶν εἰς τὰς ἀμέσους διαταγὰς τῆς Συνελεύσεως, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β΄ Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Θεωροῦσα ὅτι ὑπάρχουσι περιπτώσεις, καθ' ἃς ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ταχύτητα καὶ ἑνότητα τῆς ἐνεργείας νὰ μὴ παρεμβάλληται ἑτέρου θέλησις κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν διαταγῶν τῆς Συνελεύσεως πρὸς τὰς στρατιωτικὰς καὶ ναυτικὰς τοῦ Κράτους Δυνάμεις. Ψηφίζει· α΄.) Ἅπαντες οἱ ἀρχηγοί, σωματάρχαι καὶ λοιποὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ ταχτικοῦ Στρατοῦ, τοῦ Ναυτικοῦ καὶ τῆς Ἐθνοφυλακῆς, ὁμοῦ δὲ καὶ ὁ ὑπ' αὐτοὺς Στρατός, προσκαλούμενοι ὀφείλουν νὰ ὑπακούουν ἀπ' εὐθείας καὶ ἀμέσως εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, καὶ νὰ τίθενται ἄνευ ἀναβολῆς ἢ παρατηρήσεως ὑπὸ τὸν ἀρχηγόν, τὸν ὁποῖον αὕτη ἤθελε θέσει ἐπὶ κεφαλῆς των, ὑπακούοντες εἰς τὸ πρόσταγμά του· β΄) Κηρύσσονται προδόται τῆς Πατρίδος καὶ δικάζονται κατὰ τοὺς ἐν ἰσχύϊ ποινικοὺς νόμους ἐκεῖνοι ἐκ τῶν διαχειριζομένων στρατιωτικὴν ἐξουσίαν ἢ δύναμιν, ἢ ἀνήκοντες ἐν γένει εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, οἵτινες ἤθελον ἀποδειχθῆ ἀπειθοῦντες εἰς τὸ παρὸν Ψήφισμα»,

διάρκειαν τῆς συνεδριάσεως ἀνηγγέλθη εἰς τὴν Συνέλευσιν καὶ ἐβεβαιώθη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ ὑπὸ Πληρεξουσίων, ὅτι ἐν τῇ πόλει ἤρξατο ἡ διαρπαγὴ καὶ ἡ λεηλασία καὶ ὅτι πολλοὶ στρατιῶται ἐξῆλθον τῶν στρατώνων καὶ συνεσωρεύθησαν ὀλίγον μακρὰν τῆς πόλεως. Ἐντεῦθεν νέα ἤρξατο συζήτησις περὶ τῶν ληπτέων μέτρων, ἓν μέλος τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως, ὁ Ῥοῦφος, ἕνεκα τῶν ἀπειλουμένων κινδύνων κατέθηκεν εἰς χεῖρας τῆς Συνελεύσεως τὴν ἐξουσίαν, ἡ δὲ Συνέλευσις παρεδέχθη Ψήφισμα, δυνάμει τοῦ ὁποίου ἀνελάμβανεν αὕτη τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, ἣν ἤθελε διενεργεῖ διὰ τοῦ προεδρεύοντος Ἀντιπροέδρου αὐτῆς Α. Μωραϊτίνη [167].

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 10 Φεβρουαρίου 1863 ἄρχεται ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει συζήτησις περὶ τῆς μορφῆς τῆς Κυβερνήσεως, ἥτις, ἐξακολουθήσασα καὶ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 11 Φεβρουαρίου 1863, κατέληξεν εἰς τὴν ἑπομένην ἀπόφασιν τῆς Συνελεύσεως : Νὰ ἐκλέξῃ ἡ Συνέλευσις ἑπτὰ Ὑπουργοὺς καὶ Πρωθυπουργὸν ἄνευ χαρτοφυλακίου, οἵτινες ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Προσωρινὴ Κυβέρνησις τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος*» θέλουσι διαχειρισθῆ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν [168].

---

[167] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ Ι 567 ἐπ., Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 σελ. 31 ἐπ. Τὸ Ψήφισμα περὶ ἐξασκήσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως διὰ τοῦ προεδρεύοντος Ἀντιπροέδρου αὐτῆς Κ. Α. Μωραϊτίνη ἔχει ὡς ἑξῆς : «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Ψηφίζει. Ἀναλαμβάνει εἰς ἑαυτὴν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, ἣν θέλει διατηρήσει καὶ διενεργεῖ μέχρι τῆς ἀποφάσεώς της περὶ νέας Κυβερνήσεως διὰ τοῦ προεδρεύοντος Ἀντιπροέδρου Α. Μωραϊτίνη».

[168] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ Ι. 581 ἐπ, Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 σελ. 32. Τὸ ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως δεκτὸν γενόμενον Ψήφισμα περὶ σχηματισμοῦ καὶ ἐκλογῆς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἔχει ὡς ἑξῆς : «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις Ψηφίζει». ἄρθρον 1. «Ἡ διαχείρισις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἀνατίθε-

Τὸ κυβερνητικὸν τοῦτο σύστημα ἴσχυσε μέχρι τῆς ὁρκω-

ται εἰς ἑπτὰ ὑπουργούς, τοὺς ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν, ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας, ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν, ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν, ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης, καὶ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως. Οἱ ἑπτὰ Ὑπουργοί, ἐκλεγόμενοι διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας καὶ δι' ἀπολύτου πλειονοψηφίας, θέλουσι σχηματίσει συμβούλιον ὑπὸ τὴν προεδρείαν ἑνὸς ὀγδόου Ὑπουργοῦ ἄνευ χαρτοφυλακίου, ἐκλεγομένου καὶ τούτου κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ θέλουν ἐνεργεῖ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «*Προσωρινὴ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος*». ἄρθρ. 2. «Ἡ πρὸς ἐκλογὴν τῶν ἀνωτέρω μελῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἀρχῆς φανερὰ ψηφοφορία γίνεται διὰ ψηφοδελτίων ὡς ἑξῆς· ἕκαστος τῶν πληρεξουσίων λαμβάνει παρὰ τοῦ γραφείου ἓν λευκὸν ψηφοδέλτιον καὶ ἕνα κύαμον, καὶ ἐγγράφει ἐντὸς μὲν τοῦ ψηφοδελτίου τὰ ὀνόματα τοῦ Προέδρου μετὰ τῶν Ὑπουργῶν, σημειουμένου ἑκάστου τούτων εἰς ὡρισμένον Ὑπουργεῖον, ἔξωθεν δὲ τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὄνομα· μετὰ δὲ τὸν χρόνον πρὸς ἐγγραφὴν τῶν ἀναγκαίων ὀνομάτων εἰς τὰ ψηφοδέλτια εἷς τῶν Γραμματέων ἐκφωνεῖ τὸ ὄνομα ἑκάστου τῶν Πληρεξουσίων κατὰ τὴν ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ γραφείου τάξιν, οὗτος δὲ προσερχόμενος κατατίθετι τὸ μὲν ψηφοδέλτιον εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ βήματος κειμένην ψηφοδόχον κάλπην, τὸν δὲ κύαμον εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ παρακειμένην, ἐπιτηρούντων τῶν δύο ψηφολεκτῶν, ὑπὸ τοῦ Προέδρου πρὸς τοῦτο καλουμένων. Οὕτω δὲ καταθέντων ὅλων τῶν Πληρεξουσίων τὰ ψηφοδέλτια καὶ τοὺς κυάμους, ἐξελέγχεται διὰ δημοσίας παραβολῆς ὁ ἀριθμὸς τῶν ψηφοδελτίων πρὸς τὸν τῶν κυάμων· ριπτομένων δὲ τῶν ψηφοδελτίων εἰς τὴν ἰδίαν κάλπην, ἀρχίζει ἡ ἑνὸς ἑκάστου ἐξαγωγὴ παρὰ τοῦ Προέδρου καὶ ἀναγινώσκονται δημοσίᾳ πρῶτον τὸ ἔξωθεν τοῦ ψηφοδελτίου ὄνομα τοῦ ψηφοφόρου καὶ ἔπειτα τὰ ἐν αὐτῷ ὀνόματα τῶν ἐκλεκτέων προσώπων. Ἕκαστος τῶν Γραμματέων κρατεῖ ἰδίαν σημείωσιν τῶν ψήφων ἑκάστου ὀνόματος, αἱ δὲ σημειώσεις αὗται ἀντιπαραβάλλονται, καὶ, ὑπαρχούσης συμφωνίας μεταξὺ αὐτῶν, ἐκφωνεῖται παρὰ τοῦ Προέδρου τὸ ἀποτέλεσμα· ἂν δὲ εὑρεθῇ ἀσυμφωνία τις, ἐπιρροὴν ἔχουσα εἰς τὸ ἀποτέλεσμα, γίνεται ἀναθεώρησις τῶν ψήφων. Μετὰ τὴν διαλογὴν τὸ ἀποτέλεσμα ὑπογράφεται παρὰ τοῦ Προέδρου, τῶν Γραμματέων καὶ τῶν Ψηφολεκτῶν. Πᾶν ψηφοδέλτιον, μὴ φέρον ἔξωθεν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ψηφοφοροῦντος Πληρεξουσίου, ἐντὸς δ' αὐτοῦ ἅπαντα τὰ ὀνόματα τῶν ἐκλεκτέων προσώπων, θεωρεῖται ἄκυρον». ἄρθρ. 3 «Αἱ πράξεις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, εἰς ἃς ἀπαιτεῖται κατὰ τοὺς κει-

μόσίας τοῦ Βασιλέως Γεωργίου μὲ μικρὰν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ διάλειψιν, ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ 1863, ὅτε ἕνεκα τῶν ἀρξαμένων ἐν τῇ Πρωτευούσῃ ταραχῶν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἀνέθηκε τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν Πρόεδρον αὐτῆς Διομήδην Κυριακοῦ [169].

μένους νόμους διάταγμα, θέλουσιν ἀποφασίζεσθαι ἐν Ὑπουργικῷ Συμβουλίῳ διὰ πλειονοψηφίας, ἐπικρατούσης ἐν ἰσοψηφίᾳ τῆς ψήφου τοῦ Προέδρου, καὶ θέλουσιν ἐκτελεῖσθαι διὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Προέδρου, καὶ τῆς τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ». ἄρθρ 4. «Αἱ διατάξεις τοῦ Ζ' Ψηφίσματος περὶ καθηκόντων τῆς Κυβερνήσεως ἰσχύουσι, καθ'ὅσον δὲν τροποποιοῦνται διὰ τοῦ παρόντος Ψηφίσματος. Εἰς τὸν Κύριον Πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως ἀνατίθεται ἡ ἐκτέλεσις τοῦ παρόντος Ψηφίσματος». Τὸ Ψήφισμα Ζ', περὶ οὗ ἀνωτέρω γίνεται λόγος, εἶναι τὸ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 4 Φεβρουαρίου 1863 ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως δεκτὸν γενόμενον «περὶ καταρτισμοῦ καὶ καθηκόντων τῆς Κυβερνήσεως» (πρβ ὑποσημείωσιν 164 τῆς § ταύτης).

[169] Τὰ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Ψηφίσματος τῆς 11 Φεβρουαρίου 1863 περὶ σχηματισμοῦ καὶ ἐκλογῆς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας κυβερνήσαντα τὴν Ἑλλάδα Ὑπουργεῖα ὑπῆρξαν τὰ ἑξῆς. Τὸ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ζηνοβίου Βάλβη κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 11 Φεβρουαρίου 1863 ἐκλεχθὲν Ὑπουργεῖον (πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ Ι. 589 ἐπ.). Περὶ τὰ τέλη Μαρτίου 1863 ἡ ὑπὸ τὸν Ζηνόβιον Βάλβην Κυβέρνησις ἀπώλεσε τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, κατὰ δὲ τὴν συνεδρίασιν τῆς 25 Μαρτίου 1863 ἐγένετο μετὰ συζήτησιν δεκτὴ πρότασις περὶ ἀντικαταστάσεως αὐτῆς, ἀπορριφθείσης ἑτέρας προτάσεως περὶ κατηγορίας τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν μελῶν (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ ΙΙ. 350 ἐπ.). Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 27 Μαρτίου 1863 ἐξελέγη ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τὸ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Διομήδους Κυριακοῦ Ὑπουργεῖον (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ ΙΙ. 371 ἐπ). Ἀλλὰ καὶ ἡ Κυβέρνησις αὕτη ὑπῆρξε βραχύβιος· καθ' ὅσον κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 19 Ἀπριλίου 1863 ὁ Πρόεδρος αὐτῆς Διομήδης Κυριακοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ὁ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Ὑπουργὸς Γεώργιος Πετιμεζᾶς ὑπέβαλον εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὰς παραιτήσεις των, ὁ τελευταῖος μάλιστα δηλώσας ὡς λόγον τῆς παραιτήσεώς του τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς διὰ τοῦ Ψηφίσματος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως χορηγηθείσης εἰς τοὺς Ὑπουργοὺς ἐξουσίας (πρβ. τῆς

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 20 Φεβρουαρίου 1863 ἄρχεται ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει συζήτησις περὶ συστάσεως Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν εὕρεσιν Βασιλέως, ἥτις ἐπανελήφθη κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 21 Φεβρουαρίου 1863 καὶ ἐξηκολούθησε κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 22 Φεβρουαρίου 1863, ὅτε ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἀνέθηκε τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὴν διπλωματικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Συνελεύσεως ἐν συμπράξει μετὰ τῆς Κυβερνήσεως [170].

αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ II. 458 ἐπ.). Καὶ τότε μὲν ἀνέβαλεν ἡ Συνέλευσις ν' ἀποφασίσῃ, ἀλλὰ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 29 Ἀπριλίου 1863 ἐξελέγη ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τὸ ὑπὸ τὸν Μ. Ροῦφον Ὑπουργεῖον (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ II. 565 ἐπ. 570). Ἐν τῷ μεταξὺ ἤρξατο διασαλευομένη ἡ δημοσία τάξις καὶ κατὰ τὰ μέσα Ἰουνίου 1863 ἤρξαντο ἐσωτερικαὶ ταραχαὶ καὶ συγχρούσεις ἐν Ἀθήναις μεταξὺ τῶν διαφόρων στρατιωτικῶν σωμάτων, κατὰ δὲ τὴν συνεδρίασιν τῆς 19 Ἰουνίου 1863 ἡ ὑπὸ τὸν Μ. Ροῦφον Κυβέρνησις παρητήθη καὶ ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις παρεδέχθη τῇ προτάσει τοῦ Α. Μαυρομιχάλη Ψήφισμα, καθ' ὃ διὰ τὸ ἔκτακτον τῶν περιστάσεων ἡ διαχείρισις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἀνετέθη εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Ψηφίζει. Διὰ τὸ ἔκτακτον τῶν περιστάσεων ἀνατίθησι τὴν διαχείρισιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας εἰς τὸν Πρόεδρον αὐτῆς». Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 21 Ἰουνίου 1863, γενομένην ἐν τῷ Βαρβακείῳ καταστήματι, ἐπελθούσης συνεννοήσεως μεταξὺ τῶν διαμαχομένων πολιτικῶν κομμάτων, ἐξελέγη τὸ ὑπὸ τὸν Μ. Ροῦφον νέον Ὑπουργεῖον, ὅπερ ἐκυβέρνησε τὴν Ἑλλάδα μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου 1863, ὅτε ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος διώρισε τὸ πρῶτον Ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Δ. Βούλγαρην (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Πρακτικὰ III. 315 ἐπ., Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 σελ. 120, καὶ τοῦ ἔτους 1864 σελ. 74 ἐπ.).

[170] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ II 24 ἐπ. 52 ἐπ. Ἡ πρότασις τοῦ Πληρεξουσίου Ἰαλέμου, ἣν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις παρεδέχθη κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 22 Φεβρουαρίου 1863, ἔχει ὡς ἑξῆς: «Τὸ ζήτημα περὶ εὑρέσεως Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἀνατίθεται εἰς τὰς ἡμιεπισήμους ἐνεργείας τῆς ὑπαρχού-

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 18 Μαρτίου 1863 ὁ Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ Πρόεδρος τῆς ἐπὶ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων Ἐπιτροπῆς Ζηνόβιος Βάλβης ἀνακοινοῖ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ὅτι ἡ πρὸς ἀνεύρεσιν Βασιλέως Ἐπιτροπὴ ἀνεῦρε τοιοῦτον τὸν Πρίγκηπα τῆς Δανιμαρκίας Γεώργιον Χριστιανὸν Γουλιέλμον, ὅστις δέχεται τὸν Θρόνον τῆς Ἑλλάδος, ὅταν ἐκλεχθῇ ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως, δι' ἀναστάσεως δὲ οἱ Πληρεξούσιοι καὶ ὁμοθύμως ἀπεδέχθησαν τὴν πρότασιν χειροκροτοῦντες· ἐγένετο δὲ δεκτὸν ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Ψήφισμα, δι' οὗ ἀναγορεύεται παμψηφεὶ ὁ Πρίγκηψ τῆς Δανίας Γουλιέλμος, Φερδινάνδος, Ἀδόλφος, Γεώργιος, δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Πρίγκηπος Χριστιανοῦ τῆς Δανίας, Συνταγματικὸς Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Γεώργιος Α' Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων*», καὶ συνιστᾶται τριμελὴς Ἐπιτροπή, ὅπως προσενέγκῃ αὐτῷ ἐν ὀνόματι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τὸ Στέμμα [171].

σης διπλωματικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως, συμπραττούσης μετὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ καθυποβαλλούσης τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν της εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὁσάκις ἤθελεν αὐτὴ τὸ ἀπαιτήσει».

[171] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ II. 311 ἐπ., Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 σελ. 59. Ἡ πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἀνακοίνωσις τοῦ Ζηνοβίου Βάλβη, ἧς αὕτη ἐν σιγῇ βαθείᾳ ἠκροάσατο, ἔχει ὡς ἑξῆς: «Κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεφορτίσθη ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῶν διπλωματικῶν, ἵνα δι' ἡμιεπισήμου πράξεως αὐτῆς, συμπραττούσης μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἀσχοληθῇ ν' ἀνεύρῃ Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, πολλάκις, Κύριοι, συνῆλθον τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης, ἢ μᾶλλον τὸ σύνολον αὐτῆς, καὶ διὰ διαφόρων τρόπων ἔλαβον ἐπισήμους πληροφορίας περὶ τοῦ Βασιλέως αὐτοῦ· οὗτος δ' ἐστὶν ὁ πρίγκηψ τῆς Δανιμαρκίας Γεώργιος, Χριστιανός, Γουλιέλμος, καὶ καθ' ἃς ἔχουν ἢ ἔλαβον ἀμφότεραι αἱ Ἐπιτροπαὶ ἐπισήμους καὶ ἀναμφισβητήτους πληροφορίας, ἐδηλώθη διὰ τῶν νομίμων προσώπων, ὅτι δέχεται τὸν Θρόνον τῆς Ἑλλάδος, ὅταν ἐκλεχθῇ παρὰ τῆς Συνελεύσεως. Ἐπισήμως πληροφορούμεθα, Κύριοι ὅτι ἡ ἐκλογὴ αὕτη, ἢ ἡ ὑποψηφιότης αὕτη ὑποστηρίζεται ἐγκαρδίως καὶ ἀπὸ τὰς συμμάχους Δυνάμεις.

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 24 Μαΐου 1863 ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς Θ. Δηλιγιάννης ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τηλεγράφημα τῆς ἐν Δανίᾳ τριμελοῦς Ἐπι-

---

Τοῦτο, Κύριοι, ἡ Ἐπιτροπὴ διαβιβάζει εἰς τὴν Συνέλευσιν πρὸς γνῶσιν καὶ πληροφορίαν αὐτῆς. Καθόσον δὲ αἱ Ἐπιτροπαὶ ἐπληροφορήθησαν, ὁ Πρίγκηψ αὐτός, ὡς ὑποψήφιος Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἀναφερόμενος, ἔχει ποιότητας καὶ ἐγγυήσεις τοιαύτας, αἱ ὁποῖαι θ' ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὰς εὐχὰς καὶ εἰς τὰς ἐπιθυμίας τῆς τε Συνελεύσεως καὶ τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἔχει ἀνατροφὴν συνταγματικήν, ἔχει ἡθικὴν ἀξιέπαινον, ἔχει νεαρὰν ἡλικίαν περὶ τὰ 18 ἔτη, καθόσον ἐγεννήθη κατὰ τὴν 24 Δεκεμβρίου 1845. Ἔχει καταγωγὴν ἀξιόλογον καὶ ἐπιθυμητὴν δι' ἡμᾶς. Ὥστε τούτου βασιλεύοντος, μετὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς Συνελεύσεως, χρηστὰς ἐλπίδας δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, ὅτι θέλομεν ἔχει Βασιλέα Συνταγματικόν, ἐγγυητὴν τῶν ἐλευθεριῶν μας καὶ συντηρητὴν τῶν νόμων μας. Ταῦτα μόνον, Κύριοι, ἐκ συμφώνου ἀμφότεραι αἱ Ἐπιτροπαὶ διαβιβάζουσιν εἰς τὴν Συνέλευσιν, καὶ διὰ τοὺς ἐκτεθέντας λόγους ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν λαμβάνομεν τὴν τόλμην καὶ τὴν τιμὴν νὰ συστήσωμεν εἰς τὴν φρόνησιν καὶ κρίσιν τῆς Συνελεύσεως τὴν ἐκλογὴν τοῦ Πρίγκηπος τούτου ὡς Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Ταῦτα, Κύριοι, ἐνετάλθην νὰ διαβιβάσω ὡς Πρόεδρος ἀμφοτέρων τῶν Ἐπιτροπῶν τούτων, κατὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν, εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν· ἄλλο τι δὲν δύναμαι νὰ διαβιβάσω, διότι δὲν ἔλαβον ἄλλην ἐντολήν. Κύριοι, οὐχὶ ὡς Πρόεδρος, ἀλλ' ὡς ἁπλοῦς Πληρεξούσιος λαμβάνω τὴν τόλμην νὰ καταβάλω τὴν ἐξῆς γνώμην εἰς τὴν φρόνησιν τῆς Συνελεύσεως, καθ' ὅσον νομίζω τὴν τόλμην μου αὐτὴν σύμφωνον μὲ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τῆς Συνελεύσεως καὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Ὅ,τι διεπράξαμεν, Κύριοι, ἄνευ συζητήσεως, ὅταν ἐπρόκειτο περὶ τῆς καταργήσεως τῆς δυναστείας τοῦ Ὄθωνος, ὅτε εἴπομεν *δι' ἀναστάσεως* «καταργεῖται ἡ δυναστεία αὐτοῦ», ἤδη τὸ αὐτὸ λαμβάνω τὴν τόλμην νὰ συστήσω εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὥστε, καθὼς *δι' ἀναστάσεως* κατηργήθη μία δυναστεία, οὕτω *δι' ἀναστάσεως* ν' ἀνεγερθῇ μία ἄλλη». Τὸ δὲ Ψήφισμα περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Βασιλέως Γεωργίου ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Ψηφίζει». ἄρθρον 1. «Ἀναγορεύει παμψηφεὶ τὸν Πρίγκηπα τῆς Δανίας Χριστιανόν, Γουλιέλμον, Φερδινάνδον, Ἀδόλφον, Γεώργιον, δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Πρίγκηπος Χριστιανοῦ τῆς Δανίας Συνταγματικὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Γεώργιος Α' Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων*». ἄρθρ. 2. «Οἱ νόμιμοι διάδοχοι

τροπῆς, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, ἀγγέλλον, ὅτι ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἀπεδέχθη τὸ Ἑλληνικὸν Στέμμα [172].

Περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, μετὰ διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν Δυνάμεων, συνωμολογήθη ἐν Λονδίνῳ ἡ Συνθήκη τῆς 1)13 Ἰουλίου 1863 μεταξὺ τῆς Δανίας καὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων Ἀγγλίας, Ῥωσσίας καὶ Γαλλίας, δι' ἧς ὡρίσθησαν καὶ οἱ ὅροι, ἐφ' οἷς ἐγένετο ἡ ἐκλογὴ τοῦ Βασιλέως [173].

αὐτοῦ θέλουσι πρεσβεύει τὸ Ὀρθόδοξον Ἀνατολικὸν Δόγμα». ἄρθρ. 3. «Τριμελὴς Ἐπιτροπή, ἐκλεγομένη ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως, θέλει μεταβῇ εἰς Κοπεγχάγην καὶ προσφέρει αὐτῷ ἐν ὀνόματι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τὸ Στέμμα». Ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη ἀπετελέσθη ἐκ τῶν ἑξῆς μελῶν, Κ. Κανάρη, Θ. Α. Ζαΐμη, Δ. Γρίβα. Περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως Γεωργίου πρβ. καὶ G. F. Hertzberg Geschichte Griechenlands IV. 705 ff. W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 259 ff.

[172] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ III. 38 ἐπ. 67. 107 ἐπ.

[173] Ἡ συνομολογηθεῖσα Συνθήκη ἐν Λονδίνῳ τῇ 1/13 Ἰουλίου 1863 μεταξὺ τῆς Δανίας καὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων Ἀγγλίας, Ῥωσσίας καὶ Γαλλίας περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου Α'. ἔχει ὡς ἑξῆς : ἄρθρον 1. «Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Δανίας ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ Πρίγκηπος Χριστιανοῦ τῆς Δανίας, ἐνεργοῦντος ὡς ἐπιτρόπου τοῦ δευτεροτόκου υἱοῦ του Πρίγκηπος Χριστιανοῦ—Γουλιέλμου—Φερδινάνδου—Ἀδόλφου—Γεωργίου, ἀποδέχεται διὰ τὸν Πρίγκηπα αὐτόν, ἀνήλικον ἔτι, τὴν διαδοχικὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑλλάδος, προσενεχθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων ἐν ὀνόματι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους». ἄρθρ. 2. «Ὁ Πρίγκηψ Γουλιέλμος τῆς Δανίας θέλει φέρει τὸ ὄνομα *Γεώργιος Α' Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων*». ἄρθρ. 3. «Ἡ Ἑλλάς, ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Πρίγκηπος Γουλιέλμου τῆς Δανίας καὶ τὴν ἐγγύησιν τῶν τριῶν Αὐλῶν, ἀποτελεῖ Κράτος μοναρχικόν, ἀνεξάρτητον, συνταγματικόν». ἄρθρ. 4. «Τὰ ὅρια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας, ὁρισθέντα διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταξὺ τῶν τριῶν Αὐλῶν καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Πύλης τῇ 21 Ἰουλίου 1832 συνομολογηθείσης Συμβάσεως, θέλουσιν ἐπεκταθῇ διὰ τῆς προσενώσεως τῶν Ἰονίων Νήσων τῷ Ἑλληνικῷ Βασιλείῳ, ἅμα ἡ προσένωσις αὕτη, προταθεῖσα ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τῆς Α. Βρετανικῆς Μεγαλειό-

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 15 Ἰουνίου 1863 ἡ Ἐθνικὴ

τητος, ἤθελεν εὑρεθῇ σύμφωνος πρὸς τὰς εὐχὰς τοῦ Ἰονίου Κοινοβουλίου; καὶ ἤθελε τύχῃ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Αὐλῶν τῆς Αὐστρίας, Γαλλίας, Πρωσσίας καὶ Ῥωσσίας». ἄρθρ. 5. «Αἱ Ἰόνιοι Νῆσοι, ἅμα ἀποτελεσθείσης τῆς εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον ἑνώσεως αὐτῶν, θέλουσι περιληφθῇ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 3 τῆς Συνθήκης ταύτης συνομολογουμένην ἐγγύησιν». ἄρθρ. 6. «Ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει τὰ Στέμματα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Δανίας δύνανται νὰ ἑνωθῶσιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς». ἄρθρ. 7. «Συνῳδὰ τῷ δόγματι τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος, ἀναγνωρισθέντι ὑπὸ τῆς ἐν Λονδίνῳ ὑπογραφείσης Συνθήκης τῇ 8/20 Νοεμβρίου 1852 καὶ ἀνακηρυχθέντι διὰ τοῦ ἀπὸ 18/30 Μαρτίου 1863 Ψηφίσματος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς Ἑλλάδος, οἱ νόμιμοι διάδοχοι τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' ὀφείλουσι νὰ πρεσβεύωσι τὰ δόγματα τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας». ἄρθρ. 8. «Ἡ ἐνηλικότης τοῦ Πρίγκηπος Γουλιέλμου τῆς Δανίας, ὁριζομένη ὑπὸ τοῦ Νόμου τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου εἰς τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος συμπεπληρωμένον, ἤτοι τῇ 12/24 Δεκεμβρίου 1863, θέλει θεωρηθῇ ὡς συντελεσθεῖσα πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἐὰν Ψήφισμα τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων ἀνεγνώριζε τὴν ἀνάγκην αὐτήν». ἄρθρ. 9. «Καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ προσάρτησις τῶν Ἰονίων Νήσων εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον ἐκτελεσθήσεται κατὰ τὰς ῥήτρας τοῦ ἄρθρου 3 τῆς παρούσης Συνθήκης, ἡ Α. Βρεταννικὴ Μεγαλειότης θέλει συστήσει εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῶν Ἡνωμένων Ἐπαρχιῶν τῶν Ἰονίων Νήσων, ὅπως προσδιορίσωσιν ἐτήσιον ποσὸν δεκαεξαχιλίων λιρῶν στερλινῶν πρὸς ἐπαύξησιν τῆς Βασιλικῆς ἐπιχορηγήσεως τῆς Α. Μ. τοῦ Γεωργίου Α' Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων». ἄρθρ. 10. «Ἑκάστη τῶν τριῶν Αὐλῶν θέλει παραιτήσει χάριν τοῦ Πρίγκηπος Γουλιέλμου τῆς Δανίας τέσσαρας χιλιάδας λιρῶν στερλινῶν ἐτησίως ἐκ τοῦ ποσοῦ, ὅπερ τὸ Ἑλληνικὸν Ταμεῖον ὑπεχρεώθη νὰ πληρώνῃ κατ' ἐνιαυτὸν εἰς ἑκάστην αὐτῶν, δυνάμει τῆς συμφωνίας τῆς συνομολογηθείσης ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1860 ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τῇ συνδρομῇ τῶν Βουλῶν. Ῥητῶς ὑπονοεῖται, ὅτι τὰ τρία ταῦτα ποσά, ἀπαρτίζοντα κεφάλαιον δωδεκαχιλίων λιρῶν στερλινῶν ἐτησίως, προσδιορισθήσονται, ὅπως συστήσωσι προικοδοσίαν προσωπικὴν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως ὑπὲρ τὴν ὑπὸ τοῦ Νόμου τοῦ Κράτους ὁρισθησομένην Βασιλικὴν ἐπιχορήγησιν». ἄρθρ. 11. «Ἡ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Θρόνον ἀνάβασις τοῦ Πρίγκηπος Γουλιέλμου οὐδεμίαν θέλει φέρει μεταβολὴν εἰς τὰς οἰκονομικὰς ὑποχρεώσεις, ἃς ἡ Ἑλλὰς διὰ τοῦ ἄρθρου 12 τῆς ἐν Λον-

Συνέλευσις διὰ Ψηφίσματός της, παμψηφεὶ γενομένου δεκτοῦ, ἐκήρυξεν ἐνήλικον τὸν μήπω συμπληρώσαντα τὸ 18 ἔτος τῆς ἡλικίας του Βασιλέα Γεώργιον συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 8 τῆς ἐν Λονδίνῳ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως συνομολογηθείσης Συνθήκης τῆς 1)13 Ἰουλίου 1863 [174]· κατὰ δὲ τὴν

δίνῳ ὑπογραφείσης Συμβάσεως τῆς 7 Μαΐου 1832 συνηλλάξατο πρὸς τὰς τρεῖς Δυνάμεις τὰς ἐγγυηθείσας τὸ δάνειον. Ὑπονοεῖται ἐπίσης, ὅτι αἱ Δυνάμεις θέλουσιν ἐπαγρυπνεῖ ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑποχρεώσεως, ἣν, ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν τριῶν Αὐλῶν, ἀνέλαβεν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις κατὰ τὸν μῆνα Ἰούνιον τοῦ 1860». ἄρθρ. 12. «Αἱ τρεῖς Αὐλαὶ θέλουσιν ἐργασθῆ ἀπὸ τοῦδε, ὅπως ὁ Πρίγκηψ Γουλιέλμος τῆς Δανίας ἀναγνωρισθῇ ὡς Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τῶν Ἡγεμόνων καὶ τῶν Κρατῶν, μεθ' ὧν διατελοῦσιν εἰς σχέσεις». ἄρθρ. 13. «Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Δανίας ἐπιφυλάσσεται νὰ μετέλθῃ πάντας τοὺς προσφόρους τρόπους, ὅπως διευκολύνῃ τὴν μετάβασιν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' εἰς τὰ Κράτη Του ὅσον οἷόν τε τάχιον». ἄρθρ. 14 «Αἱ τρεῖς Αὐλαὶ θέλουσιν ἀνακοινώσει τὴν Συνθήκην ταύτην εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ θέλουσιν παράσχει αὐτῇ πᾶσαν τὴν ἀπ' αὐτῶν ἐξαρτωμένην ὑποστήριξιν μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀφίξεως τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως». ἄρθρ. 15. «Ἡ Συνθήκη αὕτη θέλει ἐπικυρωθῆ, αἱ δὲ ἐπικυρώσεις αὐτῆς ἀνταλλαχθήσονται ἐν Λονδίνῳ ἐντὸς ἓξ ἑβδομάδων, ἢ καὶ ταχύτερον, εἰ δυνατόν. Εἰς πίστωσιν τούτου οἱ πληρεξούσιοι ὑπέγραψαν τὴν πρᾶξιν ταύτην καὶ ἐπέθηκαν τὰς σφραγῖδας τῶν οἰκοσήμων αὐτῶν. Ἐγένετο ἐν Λονδίνῳ τῇ 1)13 Ἰουλίου τοῦ 1863 ἔτους τῆς χάριτος» (πρβ. τὴν Συνθήκην ταύτην παρὰ τῷ Γ. Α. Ῥάλλῃ Οἱ Ἑλληνικοὶ Κώδικες τόμ. Ι. σελ. 6 ἐπ. καὶ ἐν τῷ Nouveau Recueil général de traités, conventions et autres transactions remarquables, continuation du Grand Recueil de G. Fr. de Martens par Ch. Samwer XVII. partie II. p. 79 suiv. Περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως Γεωργίου πρβ. καὶ τὰ ἐν τῷ τόμῳ XVIII. σελ. 46 ἐπ. τοῦ προειρημένου Nouveau Recueil général ἐμπεριεχόμενα διπλωματικὰ ἔγγραφα, ἐν οἷς εὑρίσκεται καὶ τὸ ἐν Λονδίνῳ ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων Γαλλίας, Ἀγγλίας, Ῥωσσίας καὶ Δανίας ὑπογραφὲν Πρωτόκολλον τῆς 1/13 Ὀκτωβρίου 1863 ἐν σχέσει πρὸς τὴν Συνθήκην τῆς 1/13 Ἰουλίου 1863, ἧς ἐμνήσθημεν πρὸ μικροῦ.

[174] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ III. 285, Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1864 σελ. 74.

συνεδρίασιν τῆς 13 Σεπτεμβρίου 1863 ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις μετὰ βραχεῖαν συζήτησιν παρεδέχθη παμψηφεὶ τὸ Ψήφισμα περὶ προσδιορισμοῦ τῆς Βασιλικῆς χορηγήσεως ἐκ δραχμῶν ὀκτακοσίων τεσσαράκοντα χιλιάδων, αὐξηθησομένης ἀναλόγως μετὰ τὴν αἰσίαν ἕνωσιν τῶν Ἰονίων Νήσων [175].

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 7 Ὀκτωβρίου 1863 ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐπελήφθη τοῦ κανονισμοῦ τῶν ὁρίων τῆς Βασιλικῆς ἐξουσίας πρὸ τῆς ἰσχύος τοῦ συνταχθησομένου νέου Συντάγματος καὶ μετὰ μακρὰν συζήτησιν, ἐξακολουθήσασαν καὶ κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῆς 8 καὶ 9 Ὀκτωβρίου 1863, παρεδέχθη τὸ Ψήφισμα περὶ ὁρκωμοσίας καὶ δικαιωμάτων τοῦ Βασιλέως, καθ' ὃ ἤθελεν ἀναλάβῃ ὁ Βασιλεὺς μετὰ τὴν ὁρκωμοσίαν του τὰ Ἡγεμονικὰ δικαιώματα καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, ἐχορηγεῖτο δὲ εἰς αὐτὸν καὶ τὸ δικαίωμα τῆς κυρώσεως τῶν νομοθετημάτων τῆς Συνελεύσεως πλὴν τοῦ Συντάγ-

---

Τὸ περὶ τῆς ἐνηλικότητος τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Ψήφισμα τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Διερμηνεύουσα τοὺς πόθους τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἵνα ἴδῃ τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων ἀναλαμβάνοντα τὸ ταχύτερον τὴν Συνταγματικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν. Ψηφίζει. Α') Κηρύττει ἀπὸ τοῦδε ἐνήλικα τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Γεώργιον Α'. Β') Εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀνατίθησι τὴν περαιτέρω ἐνέργειαν».

[175] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ III. 469 ἐπ., Ἐφημερὶδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 σελ. 182. Τὸ Ψήφισμα περὶ προσδιορισμοῦ τῆς Βασιλικῆς χορηγήσεως ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Ψηφίζει Ἡ ἐτησία Βασιλικὴ χορήγησις τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' προσδιορίζεται εἰς ὀκτακοσίας τεσσαράκοντα χιλιάδας δραχμῶν, αὐξηθησομένη ἀναλόγως μετὰ τὴν αἰσίαν ἕνωσιν τῶν Ἰονίων Νήσων. Ἡ Βασιλικὴ αὕτη χορήγησις εἶναι ὅλως ἀνεξάρτητος τοῦ παρὰ τῶν τριῶν εὐεργετίδων δυνάμεων παραχωρηθέντος ποσοῦ τῶν δώδεκα χιλιάδων λιρῶν στερλινῶν ἐτησίως, χορηγηθησομένων ἐκ τοῦ πρὸς ἀπότισιν τοῦ ἐγγυηθέντος παρ' αὐτῶν δανείου ὁρισμένου ποσοῦ κατὰ τὰ παρὰ τῆς Συνελεύσεως προαποφασισθέντα».

ματος[176], ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ παρεδέχθη ἕτερον Ψήφισμα περὶ καταργήσεως τῆς Γερουσίας καὶ τοῦ περὶ αὐτῆς Νόμου τῆς 27 Ὀκτωβρίου 1856 [177].

---

[176] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ III. 493 541 ἐπ. 575 ἐπ., Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 σελ. 201. Τὸ Ψήφισμα περὶ ὁρκωμοσίας καὶ δικαιωμάτων τοῦ Βασιλέως ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Ψηφίζει». ἄρθρον 1. «Ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος Α' ἅμα βώσῃ ἐνώπιον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τὸν ἑξῆς ὅρκον. «Ὀμνύω εἰς τὸ ὄνομα τῆς ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος νὰ προστατεύω τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, νὰ διατηρῶ καὶ ὑπερασπίζω τὴν ἀνεξαρτησίαν, τὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ νὰ φυλάττω τοὺς Νόμους αὐτοῦ», ἀναλαμβάνει τὰ Ἡγεμονικὰ δικαιώματα καὶ πλήρη τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ πρὸ τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862 ἰσχύοντος Συντάγματος, καθ' ὅσον οὗτοι δὲν ἀντιβαίνουσιν εἰς τὸ Ψήφισμα τοῦ Ἔθνους τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862, τὸ Ψήφισμα τῆς Συνελεύσεως τῆς 7 Ὀκτωβρίου 1863 καὶ εἰς τὸ παρόν. Ἀμνηστεία δὲν ἀπονέμεται εἰμὴ μόνον εἰς τὰ καθαρῶς πολιτικὰ ἐγκλήματα». ἄρθρ. 2. «Ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς κυρώσεως τῶν νομοθετημάτων τῆς Συνελεύσεως, πλὴν τοῦ Συντάγματος· τὸ δὲ τῆς προτάσεως αὐτῶν ἀνήκει εἰς τοὺς Πληρεξουσίους τοῦ Ἔθνους. Οὐδεμία ὅμως πρότασις, ἀφορῶσα αὔξησιν ἐξόδων τοῦ Κράτους, πηγάζει ἐκ τῆς Συνελεύσεως, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ὑπουργείου». ἄρθρ. 3. «Ἡ ἰσχὺς τοῦ παρόντος Ψηφίσματος παύει μετὰ τὴν παρὰ τοῦ Βασιλέως ὑπογραφὴν τοῦ παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως συνταχθησομένου πολιτεύματος καὶ τὸν ἐπὶ τούτου ὅρκον Αὐτοῦ. Μέχρι δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἰσχύουσιν, ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ 1 ἄρθρῳ τοῦ παρόντος Ψηφίσματος ἀναφερομένων, καὶ οἱ λοιποὶ ὁρισμοὶ τοῦ πρὸ τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862 Συντάγματος, καθ' ὅσον δὲν ἀντιβαίνουσιν εἰς τὸ τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862 Ψήφισμα τοῦ Ἔθνους, τὰ ἀπὸ 18 Μαρτίου, 15 Ἰουνίου καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1863 Ψηφίσματα τῆς Συνελεύσεως καὶ τὸ παρὸν Ψήφισμα».

[177] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ III. 585, Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 σελ. 198. Τὸ Ψήφισμα περὶ καταργήσεως τῆς Γερουσίας καὶ τοῦ περὶ αὐτῆς νόμου τῆς 27 Ὀκτωβρίου 1856 ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὸ τῆς

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 19 Ὀκτωβρίου 1863 ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἔδωκεν ἐνώπιον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τὸν ὅρκον, ὃν διέγραψε τὸ περὶ τούτου Ψήφισμα τῆς Συνελεύσεως, καὶ μετὰ τὴν ὁρκωμοσίαν ἀνέλαβε τὰ Ἡγεμονικὰ δικαιώματα καὶ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ προειρημένου Ψηφίσματος περὶ ὁρκωμοσίας καὶ δικαιωμάτων τοῦ Βασιλέως [178]. κατὰ δὲ τὴν συνεδρίασιν τῆς

---

10 Ὀκτωβρίου 1862 Ψήφισμα τοῦ Ἔθνους, δι' οὗ κατηργήθη ἡ Βασιλεία τοῦ Ὄθωνος καὶ Ἐθνικὴ Συνέλευσις συνεκλήθη, ἵνα συντάξῃ τὴν πολιτείαν, καὶ ὅτι διὰ τῆς Ἐθνικῆς ταύτης ἀποφάσεως κατελύθη πᾶσα ἄλλη ὑπάρχουσα νομοθετικὴ ἐξουσία. Ψηφίζει. Θεωρεῖται καταλυθεῖσα ἀπὸ τῆς 11 Ὀκτωβρίου 1862 ἡ Γερουσία καὶ, καταργηθεὶς ἔκτοτε ὁ ὑπὸ στοιχ. ΤΠΒ' τῆς 27 Ὀκτωβρίου 1856 Νόμος».

[178] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογράφ. Πρακτικὰ IV. 3 ἐπ. Πρὸ τῆς ὁρκωμοσίας τοῦ Βασιλέως καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίασιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀνεγνώσθη ἡ Προκήρυξις τοῦ Βασιλέως Γεωργίου πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἔχουσα ὡς ἑξῆς: «Ἕλληνες. Ἀναβαίνων τὸν θρόνον, ἐφ' ὃν μὲ ἐκάλεσεν ἡ ψῆφος ὑμῶν, αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην, ὅπως ἀπευθύνω ὑμῖν λόγους τινάς. Οὔτε δεξιότητα οὔτε νοῦν δεδοκιμασμένον φέρω εἰς ὑμᾶς· πρόσοντα τοιαῦτα σὺδὲ νὰ προσδοκᾶτε ἐδύνασθε ἀπὸ τῆς ἡλικίας μου. Ἀλλ' ὅμως φέρω ὑμῖν πεποίθησιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰλικρινῆ μετὰ βαθείας πίστεως εἰς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ταὐτότητα τῆς τύχης ἐμοῦ τε καὶ ὑμῶν. Ὑπόσχομαι ὑμῖν ν' ἀφιερώσω τὴν ζωήν μου σύμπασαν ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας ὑμῶν. Οὐ μόνον θέλω σεβασθῆ καὶ τηρήσει εὐσυνειδήτως τοὺς Νόμους ὑμῶν, καὶ πρὸ πάντων τὸ Σύνταγμα, τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ θέλω σεβασθῆ καὶ θέλω ἀσκηθῆ, ὅπως ἀγαπῶ τοὺς θεσμοὺς ὑμῶν, τὰ ἤθη σας, τὴν γλῶσσαν ὑμῶν, πᾶν ὅ,τι ὑμεῖς αὐτοὶ λατρεύετε, ὡς ἤδη ἀγαπῶ ὑμᾶς αὐτούς. Παρακαλέσω δὲ τοὺς ἀρίστους καὶ δεξιωτάτους τῶν παρ' ὑμῖν ἀνδρῶν, ἵνα συνταχθῶσι περὶ ἐμέ, χωρὶς νὰ ἐμβλέψωσιν εἰς προγενεστέρας πολιτικὰς διαφοράς, τῇ νοήμονι δὲ καὶ πεφωτισμένῃ συναρωγῇ αὐτῶν θέλω προσπαθήσει, ὅπως ἀναπτύξω τὰ παντοειδῆ ἀγαθὰ σπέρματα καὶ τοὺς ὑλικοὺς πόρους, οὓς περιέχει ἡ ὡραία Πατρὶς ὑμῶν, Πατρὶς καὶ ἐμοῦ γενομένη ἐφεξῆς. Σκοπὸς τῆς φιλοδοξίας μου ἔσεται οὗτος, νὰ καταστήσω τὴν Ἑλλάδα, ἐφ' ὅσον ἀπ' ἐμοῦ ἐξήρτηται, πρότυπον βασιλείου ἐν τῇ Ἀ-

28 Ὀκτωβρίου 1863 ἀνεγνώσθη Διάγγελμα τοῦ Προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου Δ. Βούλγαρη ἀναγγέλλοντος εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὸν διὰ Β. Διατάγματος τῆς 25 Ὀκτωβρίου 1863 διορισμὸν τοῦ ὑπ' αὐτὸν Ὑπουργείου [179].

Ἀλλ' ἐνῷ ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἀνετίθει εἰς τὴν ἐπὶ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων Ἐπιτροπὴν αὐτῆς, ὅπως αὕτη συμπράττουσα μετὰ τῆς Κυβερνήσεως ἀνεύρῃ Βασιλέα, καὶ εἶτα ἀνεκήρυσσε Βασιλέα τὸν νῦν βασιλεύοντα Γεώργιον Α', ἕτερον σπουδαιότατον γεγονὸς ἐτίθετο ἐπὶ τοῦ τάπητος, ἡ Ἕνωσις τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἥτις συνετελέσθη διὰ τῆς ἐν Λονδίνῳ ὑπογραφείσης Συνθήκης τῆς 17/29 Μαρτίου 1864 [180].

ναυτολῇ. Ὁ Παντοδύναμος ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἀσθενείᾳ ἀναδεικνύμενος, χειραγωγήσαι με ἐν ταῖς προσπαθείαις μου· εἴθε δὲ μηδέποτε ἐπιτρέψοι, ὅπως λησμονήσω τὰς πανδήμους ὑποσχέσεις, ἃς σήμερον ἔδωκα ὑμῖν. Ἐπὶ τούτοις ἱκετεύω τὸν Θεὸν ἡμῶν, ἵνα σκέπῃ ὑμᾶς ὑπὸ τὴν ἁγίαν καὶ σωτήριον σκέπην Αὐτοῦ. Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ τοῦ σωτηρίου ἔτους 1863. Γεώργιος».

[179] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ IV. 15 ἐπ.

[180] Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 20 Μαρτίου 1863 ἡ ἐπὶ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων Ἐπιτροπὴ ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὸ ἑπόμενον Ψήφισμα, ὅπερ ἐγένετο ἀποδεκτὸν ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως : «Ἡ ἐν Ἀθήναις Β' τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὰ περὶ ἄρσεως τῆς προστασίας τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἐπὶ τῶν Ἰονίων Νήσων δηλωθέντα διὰ τοῦ Βασιλικοῦ λόγου ἐν ταῖς Βρεταννικαῖς Βουλαῖς ὑπὸ τῆς σεπτῆς Ἀνάσσης τῆς Μεγάλης Βρετανίας, ὡς καὶ τὰ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ἀνακοινωθέντα πρὸς τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐκτάκτου Ἀπεσταλμένου τῆς Εὐεργέτιδος ταύτης Δυνάμεως. Διερμηνεύουσα μετὰ τὴν ἤδη γενομένην ἐκλογὴν τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων τοὺς πόθους τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ψηφίζει. 1) Εὐχὰς ἐγκαρδίους ἐκφράζει τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ὅπως ὅσον ἔνεστι τάχιον ἴδῃ τὴν ἀδελφὴν Ἑπτάνησον συνηνωμένην μετὰ τῆς νῦν ἐλευθέρας Ἑλλάδος ὑπὸ τὸ Συνταγματικὸν Σκῆπτρον Γεωργίου Α' Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. 2) Ὁμολογεῖ χάριτας πρὸς τὴν Μεγαλειοτάτην Ἀνασσαν

Ἡ Συνθήκη αὕτη περιέχει τὴν Ἕνωσιν τῶν Ἰονίων Νή-

τῆς Μεγάλης Βρετανίας διὰ τὴν εὐμενῆ πρόθεσιν, ἣν ἐξεδήλωσεν ἤδη ἐπὶ τοῦ διαπύου τούτου πόθου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. 3) Εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀνατίθεται ἡ ὅπου δεῖ ἀνακοίνωσις τοῦ παρόντος Ψηφίσματος.» (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ II. 322 ἐπ.). Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 23 Μαρτίου 1863 ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς Δ. Μαυροκορδάτος ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὴν ἀπάντησιν τοῦ ἐν Ἀθήναις διπλωματικοῦ Ἀντιπροσώπου τῆς Ἀγγλίας Ἔλλιοτ, πρὸς ὃν εἶχε κοινοποιήσει τὸ ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου Ψήφισμα, λέγουσαν σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς: «Κατὰ τὴν αἴτησιν Ὑμῶν θὰ διαβιβάσω διὰ τῆς πρώτης εὐκαιρίας τὸ Ψήφισμα τοῦτο εἴς τε τὴν Κυβέρνησιν τῆς Α. Μ. καὶ εἰς τὸν Ἁρμοστὴν τῶν Ἰονίων Νήσων. Δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος θὰ λάβῃ ταχέως μέτρα πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἑνώσεως τῶν Νήσων τούτων, τοῦθ' ὅπερ, κατὰ τὴν πεποίθησιν τῆς Βρετανικῆς Κυβερνήσεως, θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐημερίαν ἀμφοτέρων τῶν μερῶν καὶ θὰ συνεπιφέρῃ τὴν εὐπραγίαν τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ὑπὲρ οὗ ἡ Κυβέρνησις τῆς Α. Μ. τόσῳ ζωηρῶς ἐνδιαφέρεται». Εἰς ταῦτα προσέθηκεν ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅτι παρὰ τῶν πρέσβεων τῆς Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας ἔλαβε τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι θέλουσι συντελέσει εἰς τὴν ταχεῖαν ἀποπεράτωσιν τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου, καὶ ὅτι, καθ' ἃς ἔχει πληροφορίας, ἐδόθη ἤδη πληρεξουσιότης εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Αὐλῶν αὐτῶν ἐν Λονδίνῳ, ὅπως ὑπογράψωσι τὸ συνταχθησόμενον πρωτόκολλον πρὸς ἄρσιν τῆς προστασίας (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ II. 330 ἐπ.). Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 24 Μαΐου 1863 ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς Θ. Δηλιγιάννης, ἀναγγέλλων εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὴν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου ἐπίσημον ἀποδοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στέμματος, πληροφορεῖ αὐτήν, ὅτι τὰ περὶ τῆς Ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου δύο πρωτόκολλα ὑπεγράφησαν· κατὰ δὲ τὴν συνεδρίασιν τῆς 27 Μαΐου 1863 πληροφορεῖ ὁ αὐτὸς Ὑπουργὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ὅτι ὑπεγράφη καὶ τὸ τρίτον πρωτόκολλον· καὶ τέλος κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 30 Μαΐου 1863 ὁ αὐτὸς Ὑπουργὸς ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐπιστολὴν τῆς ἐν Κοπεγχάγῃ Ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως τῆς 21 Μαΐου (2 Ἰουνίου) 1863, καὶ διακοίνωσιν πρὸς τὴν αὐτὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργοῦ καὶ Προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου τῆς Δανίας Κ. Χάλλ, ἐξ ὧν προέ-

σων μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος εἰς ἓν Κράτος μοναρ-

κυπτεν, ὅτι ἡ ἀποδοχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στέμματος ἐγένετο ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς Ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου, ὃν ἀπεδέξαντο εὐμενῶς αἱ τρεῖς προστάτιδες Δυνάμεις, καὶ ὅτι αὕτη ἔπρεπε νὰ συντελεσθῇ πρὸ τῆς καθόδου τοῦ Βασιλέως εἰς τὴν Ἑλλάδα (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ III. 38 ἐπ. 67. 107 ἐπ.). Οὕτως δὲ μετὰ διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν Δυνάμεων ὑπεγράφη ἐν Λονδίνῳ ἡ ἀπὸ 1/13 Ἰουλίου 1863 Συνθήκη περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου Α', ἥτις διέλαβε περὶ τῆς Ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (πρβ. ὑποσημείωσιν 173 τῆς § ταύτης). Ἐνῷ τοιαῦτα ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Λονδίνῳ ἐλέγοντο καὶ ἀπεφασίζοντο, ἡ Βουλὴ τῆς Ἑπτανήσου, προσκληθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως, κατ' ἐκτέλεσιν τοῦ ἄρθρου 4 τῆς προειρημένης Συνθήκης τῆς 1/13 Ἰουλίου 1863, ὅπως ἐξενέγκῃ τὴν ἑαυτῆς ψῆφον περὶ τοῦ ζητήματος τῆς μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος Ἑνώσεως τῶν Ἰονίων Νήσων, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 23 Σεπτεμβρίου 1863 παρεδέξατο τὸ ἑπόμενον Ψήφισμα: «Ἡ Βουλὴ τῆς Ἑπτανήσου, ἐκλεχθεῖσα συνεπείᾳ προσκλήσεως τῆς Προστάτιδος Δυνάμεως, καὶ συνελθοῦσα, ὅπως ὁριστικῶς ἀποφανθῇ περὶ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Ἰονίου Λαοῦ, πιστῶς δὲ ἐκδηλοῦσα τὸν διακαῆ πόθον καὶ τὴν ἀνέκαθεν σταθερὰν αὐτοῦ θέλησιν, καὶ συμφώνως πρὸς τὰς προηγουμένας εὐχὰς καὶ διακηρύξεις τῶν ἐλευθέρων Ἰονίων Βουλῶν. Ψηφίζει. Αἱ νῆσοι Κέρκυρα, Κεφαλληνία, Ζάκυνθος, Λευκάς, Ἰθάκη, Κύθηρα, Παξοὶ καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτῶν ἑνοῦνται μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἐσαεὶ ἀποτελῶσιν ἀναπόσπαστον αὐτοῦ μέρος, ἐν μιᾷ καὶ ἀδιαιρέτῳ πολιτείᾳ, ὑπὸ τὸ συνταγματικὸν σκῆπτρον τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α' καὶ τῶν διαδόχων Αὐτοῦ. Ἐγένετο ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ. Κερκύρᾳ τῇ 23 Σεπτεμβρίου τοῦ Σωτηρίου ἔτους 1863»· τὴν ἀγγελίαν δὲ περὶ τοῦ Ψηφίσματος τῆς Βουλῆς τῆς Ἑπτανήσου μετ' ἐπευφημιῶν καὶ χειροκροτημάτων ἐνθουσιωδῶς ἤκουσεν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 25 Σεπτεμβρίου 1863, καὶ ἀσυζητητεὶ παρεδέξατο τῇ προτάσει τοῦ Πληρεξουσίου Καλλιγᾶ τὸ ἑπόμενον Ψήφισμα: «Ἡ Συνέλευσις, ἀποδεχομένη μετ' ἀνεκφράστου χαρᾶς τὴν ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως τῶν Ἰονίων Νήσων μετὰ τῆς Ἑλλάδος παμψηφεὶ ἀπόφασιν τῆς Ἰονίου Βουλῆς, παραγγέλλει, ἵνα τελεσθῇ καθ' ὅλον τὸ Κράτος ἐπίσημος δοξολογία διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ διακαοῦς τούτου πόθου

χικόν, ἀνεξάρτητον καὶ συνταγματικὸν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου καὶ ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας, διακηρυττομένων οὐδετέρων τῶν νήσων Κερκύρας καὶ Παξῶν μετὰ τὴν ἕνωσιν αὐτῶν μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, καὶ προσέτι ἄλλας τινὰς διατάξεις ἀνα-

---

τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων» (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ III. 510. IV. 930). Τὸ ζήτημα τῆς Ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς περὶ ταύτης Συνθήκης ἐπανειλημμένως ἐγένοντο ἀντικείμενον συζητήσεων ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει καὶ κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῆς 22 Νοεμβρίου 1863, τῆς 25 Νοεμβρίου 1863, τῆς 18 Δεκεμβρίου 1863, τῆς 23 Δεκεμβρίου 1863, τῆς 13 Ἰανουαρίου 1864, τῆς 24 Ἰανουαρίου 1864, τῆς 14 Φεβρουαρίου 1864, ἐπανειλημμένως δ' ἐκλήθη ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργός, ὅπως παράσχῃ πληροφορίας περὶ αὐτῶν (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ IV. 157. 183 ἑπ. 328 ἑπ. 382 ἑπ. 462 ἑπ. 541 ἑπ. 636 ἑπ.). Τέλος κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 27 Μαρτίου 1864 ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς Θ. Δηλιγιάννης ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὴν περὶ τῆς Ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐν Λονδίνῳ ὑπογραφεῖσαν Συνθήκην τῆς 17/29 Μαρτίου 1864 μεταξὺ τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, τῆς Βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας, τοῦ Αὐτοκράτορος τῶν Γάλλων καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, ὡς καὶ τὴν Σύμβασιν, τὴν ὑπογραφεῖσαν ἐπίσης ἐν Λονδίνῳ τῇ 17/29 Μαρτίου 1864. μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀγγλίας περὶ συντάξεων καὶ ἀποζημιώσεων τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν Ἰονίων Νήσων διατελεσάντων ὑπαλλήλων· ἡ δ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίασιν διὰ δύο Ψηφισμάτων αὐτῆς ἐκύρωσε τήν τε Συνθήκην καὶ τὴν Σύμβασιν (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ IV. 926 ἑπ., Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1864 σελ 137 ἑπ., Γ. Α. Ῥάλλη Τοὺς Ἑλληνικοὺς Κώδικας I. 11 ἑπ.). Περὶ τῆς Ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου πρβ. Nouveau Recueil général de traités, conventions et autres transactions remarquables, continuation du Grand Recueil de G. Fr. de Martens par Ch. Samwer et J. Hopf XVIII. p. 46 suiv., Ἔγγραφα ἐπίσημα ἀφορῶντα τὰς ἐπὶ τοῦ Ἑπτανησιακοῦ ζητήματος διαπραγματεύσεις, ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἀθήναις 1864, Συζητήσεις τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων περὶ τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου, τυπωθείσας κατ' ἀπόφασιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐν Ἀθήναις 1864, G. F. Herlzberg

φερομένας εἰς τὴν ἐν ταῖς Ἰονίοις Νήσοις ἀνεξιθρησκείαν καὶ τὴν ἐπιχορήγησιν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου [181].

Geschichte Griechenlands IV. 711 ff, W. F. C. Schmeidler Geschichte des Königreichs Griechenland 262 ff, Γ. Ν. Φιλαρέτου Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος 98 ἐπ.

[181] Ἡ περὶ τῆς Ἑνώσεως τῶν Ἰονίων Νήσων μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος Συνθήκη τῆς 17/29 Μαρτίου 1864 σὺν τοῖς ἄλλοις ἐμπεριέχει καὶ τὰς ἑπομένας διατάξεις σχετιζομένας πρὸς τὸ Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος· ἤτοι: ἄρθρον 1. «Ἡ Α. Μεγαλειότης ἡ Βασίλισσα τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας, ἐπιθυμοῦσα νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν εὐχήν, ἣν ἡ Βουλὴ τῶν Ἰονίων Νήσων ἐξέφρασεν ὑπὲρ τῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἑνώσεώς των, συνήνεσεν, ὑπὸ τοὺς παρακατιὸν διαλαμβανομένους ὅρους, νὰ παραιτήσῃ τὴν προστασίαν τῶν Νήσων Κερκύρας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Λευκάδος, Ἰθάκης, Κυθήρων καὶ Παξῶν ... Ἑπομένως ἡ Α. Μ. ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων, ἡ Α. Βρετανικὴ Μεγαλειότης καὶ ἡ Α. Μ. ὁ Αὐτοκράτωρ πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν, ὡς ὑπογράψαντες τὴν Συνθήκην τῆς 25 Ἀπριλίου (7 Μαΐου) 1832, ἀναγνωρίζουσι τὴν ἕνωσιν ταύτην, καὶ διακηρύττουσιν ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν διαγραφομένων ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταξὺ τῶν Αὐλῶν τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ῥωσσίας, ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἀφ' ἑτέρου, διαπραχθείσης Συμβάσεως τῇ 9/21 Ἰουλίου 1832,— συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Ἰονίων Νήσων, — ἀποτελέσει ἓν *Κράτος μοναρχικόν, ἀνεξάρτητον καὶ συνταγματικόν*, ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, καὶ ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν τριῶν Αὐλῶν» ἄρθρ. 2. «Αἱ Αὐλαὶ τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ῥωσσίας, ὡς Δυνάμεις ἐγγυήτριαι ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, διακηρύττουσι, τῇ συναινέσει τῶν Αὐλῶν τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας, ὅτι αἱ Νῆσοι Κέρκυρα καὶ Παξοί, ὡς καὶ τὰ παραρτήματα αὐτῶν, μετὰ τὴν ἕνωσιν αὐτῶν μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, θέλουσιν ἀπολαύει τῶν πλεονεκτημάτων διηνεκοῦς οὐδετερότητος. Ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ὑποχρεοῦται, τὸ καθ' ἑαυτόν, νὰ τηρῇ τὴν οὐδετερότητα ταύτην ..». ἄρθρ. 4. «Ἡ μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἕνωσις τῆς Ἡνωμένης Πολιτείας τῶν Ἰονίων Νήσων οὐδαμῶς ἀκυρώσει τὰς ὑπὸ τῆς ὑπαρχούσης νομοθεσίας τῶν Νήσων καθιερωθείσας ἀρχὰς τῆς ἐλευθερίας τῆς λατρείας καὶ τῆς ἀνεξιθρησκείας· ἑπομένως τὰ καθιερωθέντα θρησκευτικὰ δικαιώματα καὶ προνόμια ὑπὸ τοῦ Α'

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 23 Δεκεμβρίου 1863 ἡ ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπὴ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὑπέβαλεν εἰς τὴν Συνέλευσιν τὸ Σχέδιον τοῦ Συντάγματος ἄνευ αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως, ὁ δὲ Ἀντιπρόεδρος αὐτῆς Ῥήγας Παλαμίδης ἐδικαιολόγησε τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἐκ τῆς πρὸς ὑποβολὴν τοῦ Σχεδίου εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν σπουδῆς, προσθεὶς ὅτι ἀνετέθη εἰς ἑπτὰ τῶν μελῶν ἡ σύνταξις τῆς προσηκούσης αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως [182]. Ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 8 Μαΐου

καὶ Ε' κεφαλαίου τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τῆς Ἡνωμένης Πολιτείας τῶν Ἰονίων Νήσων, καὶ ἰδίως ἡ ἀναγνώρισις τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ὡς Ἐκκλησίας ἐπικρατούσης ἐν ταῖς Νήσοις, ἡ ἀπόλυτος ἐλευθερία τῆς λατρείας ἡ χορηγουμένη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Κράτους τῆς Προστάτιδος Δυνάμεως καὶ ἡ πλήρης ἀνεξιθρησκεία ἡ πρὸς τὰς ἄλλας Χριστιανικὰς Κοινότητας ὑποσχεθεῖσα, διατηρηθήσονται, καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν, ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ ἰσχύϊ. Ἡ εἰδικὴ προστασία, ἡ ἐγγυηθεῖσα πρὸς τὴν Καθολικὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ὡς καὶ τὰ πλεονεκτήματα, ὧν αὕτη ἤδη ἀπολαύει, διατηρηθήσονται ἐπίσης· καὶ οἱ εἰς τὸ δόγμα τοῦτο ἀνήκοντες ὑπήκοοι θ' ἀπολαύωσιν ἐν ταῖς Ἰονίοις Νήσοις τῆς αὐτῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας τῆς ἀναγνωρισθείσης ὡς πρὸς αὐτοὺς ἐν Ἑλλάδι διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 22 Ἰανουαρίου (3 Φεβρουαρίου) 1830. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπολύτου ἀστικῆς καὶ πολιτικῆς ἰσότητος μεταξὺ τῶν ὑπηκόων τῶν διαφόρων δογμάτων, καθιερωμένη ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Πρωτοκόλλου, θέλει ἐπίσης ἰσχύει ἐν ταῖς Ἰονίοις Νήσοις». ἄρθρ. 5. «Ἡ Βουλὴ τῆς Ἡνωμένης Πολιτείας τῶν Ἰονίων Νήσων ἐθέσπισε διὰ Ψηφίσματος ἐκδοθέντος τῇ 7/19 Ὀκτωβρίου 1863, ὅτι τὸ ποσὸν δέκα χιλιάδων λιρῶν στερλινῶν δοθήσεται ἐτησίως εἰς αὔξησιν τῆς ἀναχτορικῆς χορηγίας τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, κατὰ μηνιαίας δόσεις καταβαλλόμενον, εἰς τρόπον ὥστε ν' ἀποτελέσῃ τὸν πρῶτον εἰσπρακτέον φόρον ἐπὶ τῶν εἰσοδημάτων τῶν Νήσων, ἐκτὸς ἂν ληφθῇ πρόνοια κατὰ τοὺς συνταγματικοὺς τύπους περὶ τῆς ἀποτίσεως αὐτοῦ ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ συνέπειαν ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ὑποχρεοῦται νὰ ἐφαρμόσῃ δεόντως τὸ Ψήφισμα τοῦτο». ἄρθρ. 6. «Ἡ Α. Μ. ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων, ἡ Α. Μ. ἡ Βασίλισσα τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας καὶ ἡ Α. Μ. ὁ Αὐτοκράτωρ πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν, συνεφώνησάν, ὅπως πα-

1864 ὁ Ν. Σαρίπολος ὑπέβαλεν αἰτιολογικὴν ἔκθεσιν, δηλώσας συγχρόνως, ὅτι ταύτην συνέταξεν αὐτὸς κατ' ἐντολὴν τῆς πρὸς τοῦτο συσταθείσης καὶ αὐτὸν Εἰσηγητὴν διορισάσης ἑπταμελοῦς Ἐπιτροπῆς, ἥτις, εἰ καὶ συνεκλήθη πρὸς συνεργασίαν καὶ σύσκεψιν, δὲν ἠδυνήθη νὰ συνέλθῃ πρὸς τοῦτο [183]· κατὰ δὲ

ραιτήσωσιν ὑπὲρ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α', ἕκαστος τέσσαρας χιλιάδας λιρῶν στερλινῶν ἐτησίως ἐκ τῶν ποσῶν, ἃ τὸ Ἑλληνικὸν Ταμεῖον ὑπεχρεώθη ν' ἀποτίνῃ ἐτησίως ἑκάστῳ Αὐτῶν, δυνάμει τῆς συμφωνίας τῆς ἐν Ἀθήναις συναφθείσης ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, τῇ συμπράξει τῶν Ἑλληνικῶν Βουλῶν, κατὰ μῆνα Ἰούνιον 1860. Ῥητῶς συνομολογεῖται, ὅτι τὰ τρία ταῦτα ποσά, ἀποτελοῦντα κεφάλαιον δώδεκα χιλιάδων λιρῶν στερλινῶν ἐτησίως, προσδιορίζονται εἰς προσωπικὴν προίκισιν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α', πρὸς τῇ ἀναχτορικῇ χορηγίᾳ τῇ ὑπὸ τοῦ νόμου τοῦ Κράτους ὁριζομένῃ...».

[183] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ IV. 375 ἐπ. Τὸ Σχέδιον τοῦ Συντάγματος περιέχει 118 ἄρθρα καὶ πραγματεύεται περὶ θρησκείας (ἄρθρ. 1-2), περὶ τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων (ἄρθρ. 3-20), περὶ συντάξεως τῆς Πολιτείας (ἄρθρ. 21-28), περὶ τοῦ Βασιλέως (ἄρθρ. 29-44), περὶ διαδοχῆς καὶ ἀντιβασιλείας (ἄρθρ. 45-53), περὶ τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας (ἄρθρ. 54-67), περὶ τῆς Βουλῆς (ἄρθρ. 68-78), περὶ τῆς Γερουσίας (ἄρθρ. 79-88), περὶ τῶν Ὑπουργῶν (ἄρθρ. 89-94), περὶ δικαστικῆς ἐξουσίας (ἄρθρ. 95-105), καὶ πρὸς τούτοις περιλαμβάνει γενικὰς διατάξεις (ἄρθρ. 106-114) καὶ τελευταίας διατάξεις (ἄρθρ. 115-118). Ἡ πρὸς σύνταξιν τοῦ Σχεδίου τοῦ Συντάγματος ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Α. Μαυροχορδάτου συσταθεῖσα Ἐπιτροπὴ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως συνέκειτο ἐκ τῶν ἑξῆς μελῶν· Α. Μαυροχορδάτου, Ῥήγα Παλαμίδου, Κ. Ν. Δοσίου, Σ. Κ. Ἀντωνοπούλου, Κ. Π. Πλατύ, Θεοδ. Δηλιγιάννη, Μιχ. Γ. Σχινᾶ, Ν. Σαριπόλου, Σπ. Ἀντωνιάδου, Π. Καλλιγᾶ, Διομ. Κυριακοῦ, Α. Μωραϊτίνη, Ἰ. Παπαζαφειροπούλου, Γρ. Μαυρομιχάλη, Κ. Κ. Βατικιώτου, Δ. Δρόσου, Ἀδ. Παπαδιαμαντοπούλου· τὰ δὲ πρὸς σύνταξιν τῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς προσδιορισθέντα ἑπτὰ μέλη αὐτῆς ἦσαν τὰ ἑξῆς: Διομήδης Κυριακοῦ, Κ. Δόσιος, Θ. Δηλιγιάννης, Π. Καλλιγᾶς, Ν. Σαρίπολος, Ἰ. Παπαζαφειρόπουλος καὶ Γρ. Μαυρομιχάλης ὡς Γραμματεύς,

[183] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρα-

τὴν συνεδρίασιν τῆς 29 Ἰουλίου 1864 ἕτερον μέλος τῆς ἑπταμελοῦς Ἐπιτροπῆς, ὁ Διομήδης Κυριακοῦ, ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως Σχεδίου τοῦ Συντάγματος [184].

Συμπληρωθείσης τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως διὰ τῆς προσελεύσεως τῶν Πληρεξουσίων τῆς Ἑπτανήσου [185], κατὰ τὴν συν-

---

χτικὰ V. 31. ἐπ., ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ὑπὸ τοῦ Ν. Σαριπόλου ὑποβληθεῖσαν ἔκθεσιν τῆς ἐπὶ τοῦ Πολιτεύματος Ἐπιτροπῆς. Τὴν ἔκθεσιν τοῦ Ν. Σαριπόλου εὑρίσκει τις καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ (Πραγματεία τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ἔκδ. Β'. Τόμ. V. σελ. 363 ἐπ.). Ἡ ἑπταμελὴς Ἐπιτροπὴ διώρισε διὰ Πρακτικοῦ τῆς 25 Ἀπριλίου 1864 Εἰσηγητὴν τὸν Ν. Σαρίπολον πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθείσης Αἰτιολογικῆς Ἐκθέσεως περὶ τοῦ Πολιτεύματος καὶ ὡς τοιοῦτος μετέσχεν οὗτος τῶν περὶ τοῦ Σχεδίου τοῦ Συντάγματος συζητήσεων (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογραφ Πρακτικὰ V. 298 ἐπ.).

[184] Πρβ. Παράρτημα τῆς Ἐπισήμου Ἐφημερίδος τῆς Συνελεύσεως τοῦ ἀριθμοῦ 38 τοῦ τόμου V. συνεδρίασιν 286 τῆς 29 Ἰουλίου 1864, ἔνθα εὑρίσκει τις τὰς τοῦ Διομήδους Κυριακοῦ : Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως Σχεδίου τοῦ Συντάγματος. Τὸ Παράρτημα τοῦτο ἐκ σελίδων 29 εὑρίσκει τις ἐν τῷ V. τόμῳ τῶν Στενογραφημένων Πρακτικῶν τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως μετὰ τὴν σελίδα. 304. Αἱ Παρατηρήσεις τοῦ Διομήδους Κυριακοῦ ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει ἐν Ἀθήναις 1864.

[185] Συντελεσθείσης τῆς Ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου καὶ προκειμένου νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν οἱ Πληρεξούσιοι τῆς Ἑπτανήσου, ὅπως μετάσχωσι τῶν περὶ τοῦ Σχεδίου τοῦ Συντάγματος συζητήσεων, ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῇ προτάσει τῆς Κυβερνήσεως ἐψήφισε κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 14 Ἀπριλίου 1864 τὸν ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν Νόμον περὶ τῶν ἐνεργηθησομένων ἐκλογῶν τῶν Πληρεξουσίων τοῦ πρώην Ἡνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων Νήσων, ἔχοντα ὡς ἑξῆς : «Ἄρθρον μοναδικόν Ἀνατίθεται τῇ ἐκτελεστικῇ ἐξουσίᾳ νὰ κανονίσῃ διὰ Β. Διατάγματος τὰ περὶ τῶν ἐκλογῶν τῶν ἀποσταλησομένων εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Β' τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσιν Πληρεξουσίων τοῦ πρώην Ἡνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων Νήσων, ἐπὶ τοῖς ἑπομένοις ὅροις. 1) Οἱ Πληρεξούσιοι θέλουσιν ἐκλεχθῇ διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας.

ελρίασιν τῆς 29 Ἰουλίου 1864 ἤρξατο ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει ἡ περὶ τοῦ Σχεδίου τοῦ Συντάγματος συζήτησις [186]. Ἡ συζήτησις αὕτη ὑπῆρξε διεξοδικὴ καὶ μέχρι τῆς 7 Ὀκτωβρίου 1864 ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲν εἶχεν εἰσέτι περατώσει τὴν περὶ τοῦ ἄρθρου 73 τοῦ Σχεδίου (71 τοῦ νῦν ἰσχύοντος Συντάγματος) συζήτησιν, ὅτε κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 7 Ὀκτω-

---

2) Ἡ ἐκλογὴ θέλει γίνει διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας, ὡς κανονίζεται αὕτη ὑπὸ τῶν ἄρθρων 23 καὶ ἑπομένων τοῦ ἐν ἰσχύϊ Ἰονικοῦ ἐκλογικοῦ Νόμου. 3) Οἱ ἀποσταλησόμενοι Πληρεξούσιοι θέλουσιν εἶσθαι διπλάσιοι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Βουλευτῶν τῆς ΙΓ' Ἰονίου Βουλῆς. 4) Ἡ ἐξέλεγξις τῶν ἐκλογῶν τῶν Πληρεξουσίων θέλει γίνει ὑπ' αὐτῶν τούτων ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Προέδρου τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐν τῇ αἰθούσῃ αὐτῆς» (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ V. 15 ἐπ., Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1864 σελ. 79). Διὰ Β. Διατάγματος τῆς 24 Ἀπριλίου 1864 περὶ ἐκλογῆς τῶν πληρεξουσίων τῶν Ἰονίων Νήσων ἡ Κυβέρνησις ἐκανόνισε τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς τῶν Ἰονίων Πληρεξουσίων. Τὸ Β. Διάταγμα τοῦτο σύγκειται ἐξ ἄρθρων 41 καὶ διαιρεῖται εἰς τέσσαρας τίτλους, ὧν ὁ πρῶτος πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Πληρεξουσίων καὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ ψηφοφορεῖν καὶ ἐκλέγεσθαι (ἄρθρ. 2—5), ὁ δεύτερος περὶ τῶν ἐκλογικῶν καταλόγων (ἄρθρ. 6—11), ὁ τρίτος περὶ συγκαλέσεως τῶν ἐκλογικῶν συλλόγων καὶ περὶ ψηφοφορίας (ἄρθρ. 12—37), καὶ ὁ τέταρτος περιλαμβάνει γενικὰς διατάξεις (ἄρθρ. 38-41) (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1864 σελ. 91 ἐπ.)· βραδύτερον δ' ἐξεδόθη καὶ ἕτερον Β. Διάταγμα τῆς 13 Μαΐου 1864 περὶ τῆς εἰς δύο τμήματα διαιρέσεως τῶν ἐκλογικῶν διαμερισμάτων τῶν πόλεων Κερκύρας, Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1864 σελ. 112). Ἐνεργηθεισῶν ἐν Ἑπτανήσῳ τῶν ἐκλογῶν τῶν Πληρεξουσίων, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 20 Ἰουλίου 1864 προσῆλθον οἱ Πληρεξούσιοι τῆς Ἑπτανήσου εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν καὶ ἀμέσως ἤρξατο ἡ ἐξέλεγξις τῶν ἐκλογῶν κατὰ τὸν Ἰόνιον Νόμον ὑπὸ μόνων τῶν Πληρεξουσίων τῆς Ἑπτανήσου καὶ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Προέδρου τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, περατωθεῖσα κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 22 Ἰουλίου 1864 (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ V. 221 ἐπ.).

[186] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ V. 298 ἐπ.

βρίου 1864 ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀνέγνω τὸ ὑπὸ τοῦ Πρωθυπουργοῦ Κανάρη ἐγχειρισθὲν αὐτῷ **Διάγγελμα** τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως, ὅπερ φέρον χρονολογίαν τῆς 6 Ὀκτωβρίου 1864 ἀπηυθύνετο πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, δι' οὗ ὁ Βασιλεὺς προσεκάλει τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ὅπως ἐντὸς δέκα ἡμερῶν ἐξενέγκῃ τὴν ψῆφόν της περὶ τοῦ **Σχεδίου** τοῦ Συντάγματος, ὅπερ ὁ Βασιλεὺς μετὰ τοῦ Διαγγέλματος συνυπέβαλεν εἰς αὐτὴν ἐμπεριέχον τὰ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ **Συντάγματος** ἐλλείποντα ἄρθρα 73-107 [187].

[187] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στεν. Πρακτικὰ VI. 677 ἐπ. Τὸ πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν Διάγγελμα τοῦ Βασιλέως ἔχει ὡς ἑξῆς: «Γεώργιος Α' Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσιν. Προσκαλέσας Με ἐπιμόνως τῆς Ἑλλάδος, ἐνέδωκα εἰς τὴν φωνήν της, πεπεισμένος, ὅτι, τὸ καθ' ἑαυτήν, ἔμελλε νὰ τηρήσῃ τὰς πρός Με ὑποχρεώσεις της, καὶ κατέλιπον τὴν Δανίαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, πρὶν ἢ ἔτι τελεσθῇ ὁ πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στέμματος συνομολογηθεὶς ὅρος τῆς Ἑνώσεως τῶν Ἰονίων Νήσων μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, καὶ ἑπομένως πρὶν ἢ ψηφισθῇ τὸ Σύνταγμα τοῦ Νέου Κράτους. Ἓν ἔτος ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς Μου ἐνταῦθα συμπληροῦται κατ' αὐτάς, ἐλπίζω δέ, ὅτι οὐδένα διαφεύγει ἡ ὑπομονή, μεθ' ἧς ἔκτοτε ὑπέμεινα εἰς τὴν ἀνώμαλον κατάστασιν Βασιλείας ἐχούσης παρ' ἑαυτῇ Ἐθνικὴν Συνέλευσιν λειτουργοῦσαν συγχρόνως καὶ ὡς Συνταχτικὴν καὶ ὡς Βουλὴν Νομοθετικήν. Ἡ Ἕνωσις τέλος πάντων τῶν Ἰονίων Νήσων μετὰ τοῦ ὑπολοίπου Βασιλείου πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐτελέσθη. Ἡ πρὸ δύο καὶ ἐπέκεινα μηνῶν παρουσία ἐν τῇ Συνελεύσει τῶν ἀντιπροσώπων τῆς χώρας ἐκείνης παρέχει τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει πᾶσαν εὐχέρειαν, ὅπως, χωρὶς ἀναβολῆς νεωτέρας, δυνηθῇ νὰ περατώσῃ τὴν ψήφισιν τοῦ Συντάγματος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρὸ ἐνιαυτοῦ παρεσκευασμένου σχεδίου τούτου, τὰ δὲ μέχρι τοῦδε γενόμενα ἐν τῇ Συνελεύσει Μὲ πείθουσιν, ὅτι αἱ ἐργασίαι αὐτῆς δύνανται νὰ παραταθῶσιν ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον. Ἡ περαιτέρω παράτασις τῆς καταστάσεως ταύτης, παραλύουσα πᾶσαν κυβερνητικὴν μέριμναν, καὶ καταστρέφουσα τὴν ἰσορροπίαν τῆς Ἐπικρατείας, οὐ μόνον ἀναιρεῖ ἀναντιρρήτως πολύτιμα συμφέροντα τοῦ Ἔθνους, ἀλλὰ καὶ θέλει βεβαίως ἐπενέγκῃ βλάβας, τῶν ὁποίων τὴν ἀνόρθωσιν θέλει εἶσθαι δυσχερέστατον νὰ ἐπιτύχῃ τις ἐν τῷ μέλλοντι. Ἡ δὲ δυσφορία τοῦ

Μετὰ συζήτησιν ἐγερθεῖσαν ἐκ τῆς ὑποβολῆς τοῦ Διατάγματος ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐξηκολούθησε τὴν συζήτησιν καὶ ψήφισιν τῶν λοιπῶν ἄρθρων τοῦ Συντάγματος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Σχεδίου τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως, θεωρήσασα τὸ μετὰ τοῦ Διαγγέλματος συνυποβληθὲν Σχέδιον τοῦ Συντάγματος, ἄτε φέρον τὰς ὑπογραφὰς τῶν Ὑπουργῶν, οἵτινες ἦσαν καὶ μέλη τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ὡς τροπολογίαν τοῦ ἀρχικοῦ Σχεδίου μὴ δεσμεύουσαν τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν εἰς τὰς περὶ τῶν ὑπολειπομένων ἄρθρων τοῦ Συντάγματος συζητήσεις καὶ ἀποφάσεις αὐτῆς· κατὰ τὴν συνεδρίασιν δὲ τῆς 17 Ὀκτωβρίου 1864 ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευ-

---

λαοῦ ἐπὶ τοιαύτῃ ἐκρύθμῳ καταστάσει Μοὶ ἐγένετο ἤδη γνωστή. Ὅθεν καθῆκον ἀπαραίτητον πρός τε τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν καὶ πρὸς αὐτὰ ταῦτα τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος μέλλοντα νὰ περιφρουρηθῶσι συμφέροντα Μοὶ ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιζητήσω τὸ τέρμα τῆς καταστάσεως ταύτης. Ἐπὶ τούτῳ δὲ παρήγγειλα τοὺς Ὑπουργούς Μου νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὸ συνημμένον σχέδιον τοῦ ὑπολοίπου μέρους τοῦ Συντάγματος καὶ νὰ δηλώσωσιν εἰς αὐτήν, ὅτι εἰμὶ ἕτοιμος νὰ ἀποδεχθῶ καὶ νὰ ὑπογράψω τὸ μέχρι τοῦδε ψηφισθὲν μέρος αὐτοῦ μετὰ τοῦ ψηφισθησομένου κατὰ τὸ συνημμένον σχέδιον ὑπολοίπου, τοῦ ὁποίου αἱ διατάξεις οὐδόλως ἀπομακρύνονται τῶν μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ἐκδηλωθεισῶν εὐχῶν. Παρακαλῶ δὲ τὴν Συνέλευσιν νὰ ἐκφέρῃ ἐντὸς δέκα ἡμερῶν τὴν ἐπὶ τούτου ψῆφόν της. Οἱ Ὑπουργοί μου θέλουσιν ὑποβάλει εἰς τὴν Συνέλευσιν κατὰ τὸ δεκαήμερον τοῦτο διάστημα καὶ σχέδιον Νόμου περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν, τὸ ὁποῖον παρακαλῶ τὴν Συνέλευσιν νὰ συζητήσῃ καὶ ψηφίσῃ μέχρι τέλους τοῦ παρόντος μηνός. *Ἐὰν ὅμως ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲν περαιώσῃ τὰ ἔργα ταῦτα ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω χρονικῶν διαστημάτων, ἐπιφυλάσσομαι πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐπὶ τῆς μελλούσης ἀποφάσεώς μου, ὁποίαν ἡ διαψευσθεῖσα πεποίθησίς Μου Μοὶ ὑπαγορεύει, καὶ καθιστῶ ὑπεύθυνον τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐπὶ ταῖς περαιτέρω συνεπείαις*». Τὸ συνημμένον Σχέδιον τοῦ ὑπολοίπου τοῦ Συντάγματος περιλαμβάνει τὰ ἄρθρα 73—107 καὶ εἰσάγει τὸν νέον θεσμὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐν ἄρθροις 82—85, ὡς ἀντιστάθμημα βεβαίως τοῦ ἐκλιπόντος θεσμοῦ τῆς Γερουσίας. Τὰ κατὰ μέρος ἄρθρα τοῦ Σχεδίου τούτου θὰ ἴδωμεν ἐν τῷ Εἰδικῷ Μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς.

σις, περατώσασα τὰς περὶ τοῦ Συντάγματος συζητήσεις αὐτῆς, ἐψήφισε τὸ Σύνολον τοῦ Συντάγματος [188].

Τῇ 21 Ὀκτωβρίου 1864 τὸ Προεδρεῖον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως μετὰ τῆς πρὸς τοῦτο κληρωθείσης Πρεσβείας παρουσιάσθησαν πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ ὑπέβαλον αὐτῷ τὸ ψηφισθὲν Σύνταγμα, ὁ δὲ Βασιλεὺς ἀπήντησεν, ὅτι θέλει μελετήσει τὸ ψηφισθὲν Σύνταγμα καὶ θέλει δώσει τὴν ἀπάντησίν του [189]. Ὅντως δὲ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1864 ἡ Κυβέρνησις ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Διάγγελμα τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1864, ὅπερ ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 2 Νοεμβρίου 1864 τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἐμπεριέχον σὺν τοῖς ἄλλοις τὴν δήλωσιν τοῦ Βασιλέως περὶ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ψηφισθέντος Συντάγματος καὶ προκαλοῦν τὴν προσοχὴν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως εἰς τὰ ἄρθρα 2 καὶ 107 αὐτοῦ [190].

---

[188] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ VI. 679 ἐπ. 807 ἐπ., Γ. Ν. Φιλαρέτου Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος σελ. 102 ἐπ. Τὸ ψηφισθὲν ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Σύνταγμα, ὅπερ εἰσέτι ἰσχύει ἐν Ἑλλάδι, ἐμπεριέχει 110 ἄρθρα καὶ πραγματεύεται περὶ θρησκείας (ἄρθρ. 1—2), περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ἑλλήνων (ἄρθρ. 3—20), περὶ συντάξεως τῆς Πολιτείας (ἄρθρ. 21—28), περὶ Βασιλέως (ἄρθρ. 29—44), περὶ διαδοχῆς καὶ ἀντιβασιλείας (ἄρθρ 45—53), περὶ τῆς Βουλῆς (ἄρθρ. 54—76), περὶ τῶν Ὑπουργῶν (ἄρθρ 77—82). περὶ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας (ἄρθρ. 83—86), περὶ δικαστικῆς ἐξουσίας (ἄρθρ. 87—98), ἐν τέλει δὲ περιλαμβάνει γενικὰς διατάξεις (ἄρθρ. 99—103), καὶ εἰδικὰς διατάξεις (ἄρθρ. 104—110). Αἱ κατὰ μέρος διατάξεις τοῦ Συντάγματος τούτου θ' ἀποτελέσωσι τὸ ἀντικείμενον τῶν ἡμετέρων ἐρευνῶν ἐν τῷ Εἰδικῷ Μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς. Τὸ σύνολον τοῦ Συντάγματος εὑρίσκει τις καὶ ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1864 σελ. 301 ἐπ., παρὰ τῷ Γ. Α. Ῥάλλῃ Οἱ Ἑλληνικοὶ Κώδικες τόμ. Ι. σελ. 18 ἐπ., παρὰ τῷ Θ. Ν. Φλογαΐτῃ Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος Ι. σελ. 1 ἐπ.

[189] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. 850.

[190] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρα-

Μετὰ μακρὰν συζήτησιν, γενομένην κατὰ τὰς συνεδριάσεις

κτικὰ VI. 968 ἐπ., Γ. Ν. Φιλαρέτου Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος σελ. 107 ἐπ. Τὸ Β. Διάγγελμα τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1864 πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἔχει ὡς ἑξῆς : «Κύριε Πρόεδρε ! Ἐπιστρέφων τὸ κείμενον τοῦ ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ψηφισθέντος καὶ διὰ Πρεσβεύσεως Αὐτῆς ἐπιδοθέντος μοι πολιτικοῦ Συντάγματος, ἐκφράζω τὰς εἰλικρινεῖς πρὸς αὐτὴν εὐχαριστίας Μου, δι' ἣν ἐπεδείξατο προθυμίαν εἰς τὴν ταχεῖαν ἐκπεραίωσιν τῶν συνταχτικῶν ἔργων Της. Ἀποδεχόμενος τὸ Σύνταγμα τοῦτο θέλω τὸ ὑπογράψει καὶ ὀμόσει τὸν ἐν αὐτῷ διαγραφόμενον ὅρκον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ὑπουργοί Μου Μοὶ παρέστησαν, ὅτι ὑπάρχουσιν εἰσηγμέναι εἰς τὴν Συνέλευσιν προτάσεις τινές, σκοποῦσαι τὴν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἐπιόντος ἔτους 1865 μέχρι τῆς συγκαλέσεως τῆς Βουλῆς συνταγματικὴν θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν τῆς Ὑπικρατείας καὶ τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἐνεργείας τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν, κατ' αἴτησιν τῶν Ὑπουργῶν Μου, προσδιώρισα ὡς ἡμέραν ὑπογραφῆς καὶ ὀρκοδοσίας Μου ἐπὶ τοῦ Συντάγματος τὴν δεκάτην ἕκτην τοῦ ἐπιόντος μηνὸς Νοεμβρίου, ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος Δευτέραν. Ὀφείλω ἐν τούτοις πρὸ τούτου νὰ προκαλέσω τὴν προσοχὴν τῆς Συνελεύσεως ἐπὶ δύο διατάξεων τοῦ Συντάγματος. Παραστάσεις, ἀπευθυνθεῖσαι ἀρτίως πρὸς τὴν Κυβέρνησίν Μου, ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ἐν τῷ ἄρθρῳ 2 τοῦ Συντάγματος τεθέντος ὅρου, καθ' ὃν οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Δυτικῆς Ἐκκλησίας πρέπει νὰ ὦσι πολῖται Ἕλληνες. Παρακαλῶ, ἵνα ἡ ἀναγραφὴ τοῦ ὅρου τούτου μελετηθῇ αὖθις ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως, οὐχὶ πρὸς σκοπὸν ἀθετήσεως δικαιωμάτων τῆς Ἐπικρατείας, ἀλλὰ πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἐνεργειῶν τῆς νομοτελεστικῆς ἐξουσίας, αἵτινες πάντοτε θέλουσι τείνει πρὸς τὴν ὑποστήριξιν τῶν δικαιωμάτων τούτων, ἐφ' ὅσον διεθνεῖς ὑποχρεώσεις δὲν περιώρισαν τυχὸν αὐτά. Κρίνων λυσιτελῆ τὴν ἀνενόχλητον, καὶ ὑπὸ μακρῶν χρονικῶν διαστημάτων μὴ παρακωλυομένην ἀναθεώρησιν ἐκείνων τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος, ὅσας ἡ Ἐθνικὴ συνείδησις καὶ ἡ πεῖρα ἤθελε κρίνει διορθωτέας, ἀφίημι εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τὴν ἐπιψήφισιν πρακτικωτέρου τινὸς καὶ πρὸς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα μᾶλλον συνάδοντος τρόπου ἀναθεωρήσεως, τὸν ὁποῖον ἡ σύνεσις τῆς Συνελεύσεως ἤθελεν ἐξεύρει. Διατεθειμένος νὰ ἀφιερώσω ἐς ἀεὶ πάσας τὰς δυνάμεις μου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀγαπητῆς πατρίδος ἡμῶν, καὶ εὐχόμενος ἵνα τὸ νέον Σύνταγμα, διὰ τῆς εἰλικρινοῦς καὶ ἔμφρονος ἐνεργείας τῶν δι' αὐτοῦ ἀναγνωριζομένων ἐξουσιῶν, συντελέσῃ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῆς, στέλλω πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέ-

τῆς 5 καὶ 6 Νοεμβρίου 1864, περὶ τροποποιήσεως ἢ μὴ τῶν ἐν τῷ εἰρημένῳ Β. Διαγγέλματι καταδεικνυομένων ὡς τροποποιητέων διατάξεων τοῦ Συντάγματος ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐψήφισε τροποποίησιν τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ Συντάγματος, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ ἄρθρου 107 αὐτοῦ [191].

Τῇ 9 Νοεμβρίου 1864 ἡ ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως πρὸς τοῦτο κληρωθεῖσα Πρέσβευσις ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως καὶ ὑπέβαλεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπὶ τοῦ Β. Διαγγέλματος ἀπάντησιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ὁ δὲ Βασιλεὺς ἀπαντῶν εἰς αὐτὴν ἐδήλωσεν, ὅτι θὰ ὑπογράψῃ τὸ Σύνταγμα, ὁποῖον ἐψηφίσθη. [192].

λευσιν τοὺς χαιρετισμούς Μου. Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Ὀκτωβρίου 1864. Γεώργιος».

[191] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. 1013 ἐπ. 1037.—Ἡ τροποποίησις τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ Συντάγματος ἐγένετο ἐν τῷ δευτέρῳ ἐδαφίῳ αὐτοῦ ὡς ἐξῆς : «Οἱ λειτουργοὶ ὅλων τῶν ἀνεγνωρισμένων θρησκειῶν ὑπάγονται εἰς τὴν αὐτὴν ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐπιτήρησιν, εἰς ἣν καὶ οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐπικρατούσης θρησκείας», ἀντὶ τοῦ ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως προηγουμένως ψηφισθέντος ἐδαφίου, ἔχοντος ὡς ἐξῆς : «Οἱ ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ καθολικοῦ κλήρου πρέπει νὰ ὦσι πολῖται Ἕλληνες». Ὡς πρὸς τὸ ἄρθρον 107 τοῦ Συντάγματος ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἀπεφάσισε ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὸν Βασιλέα, «ὅτι ἐτροποποίησε μὲν τὸ δεύτερον ἄρθρον τοῦ Συντάγματος, δὲν δύναται ὅμως νὰ μεταβάλῃ καὶ τὸ περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος, ὡς μὴ ἐξευροῦσα καταλληλότερον τρόπον».

[192] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. 1066.—Ἡ ἀπάντησις τοῦ Βασιλέως ἔχει ὡς ἐξῆς : «Κύριοι Πληρεξούσιοι ! Λυποῦμαι, ὅτι ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἐν τῇ ἐπιστολῇ Μου τῆς 31 παρελθόντος Ὀκτωβρίου παρατήρησιν περὶ ἐπιτυχεστέρας ἀναθεωρήσεως μερῶν τινων τοῦ Συντάγματος. Μόλον τοῦτο δὲν ἀποποιοῦμαι νὰ ὑπογράψω τὸ Σύνταγμα ὁποῖον ἐψηφίσθη. Θέλω μόνον νὰ βεβαιώσω ἀκόμη μίαν φοράν, ὅτι προεκάλεσα τὴν προσοχὴν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐγκαίρως εἰσέτι. Εὐαρεστηθῆτε, Κύριε Πρόεδρε, νὰ γνωστοποιήσητε τὴν δήλωσιν ταύτην εἰς τὴν Συνέλευσιν. Χαιρετῶ Ὑμᾶς, Κύριοι»

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 16 Νοεμβρίου 1864, ἀφοῦ ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἔλαβε τὴν ἄδειαν αὐτῆς, ὅπως μετὰ τὴν ὁρκωμωσίαν τοῦ Βασιλέως κηρύξῃ διαλελυμένην τὴν Συνέλευσιν, περατωθεισῶν τῶν συνταχτικῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, προσῆλθεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ὁ Βασιλεὺς καὶ ἔδωκε τὸν ἐπὶ τοῦ Συντάγματος ὅρκον συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 43 αὐτοῦ, μεθ' ὃ ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐκήρυξε ταύτην διαλελυμένην [193].

Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐψήφισε πρὸ τῆς διαλύσεώς της τὸν Νόμον περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν [194] καὶ τὸν Νόμον περὶ Δη-

---

[193] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. 1090 ἐπ.—Ὁ Βασιλεύς, πρὶν ἢ δώσῃ τὸν ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 43 τοῦ Συντάγματος διαγραφόμενον ὅρκον, εἶπε τὰ ἑξῆς: «Ὁρκιζόμενος ἐπὶ τοῦ Συντάγματος, Κύριοι Πληρεξούσιοι, πιστεύω, ὅτι ἡ ἀκριβὴς καὶ πιστὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τε καὶ τῶν νόμων τοῦ Κράτους εἶναι ὑποχρέωσις τῶν τε ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχομένων». Μετὰ τὴν ὁρκωμοσίαν τοῦ Βασιλέως ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως εἶπε τὰ ἑξῆς: «Βασιλεῦ! Ἡ ἐπὶ τοῦ Συντάγματος ὁρκωμοσία τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος ἐπισφραγίζει ἐπισήμως καὶ δίδει πέρας ὁριστικὸν εἰς τὰς συνταχτικὰς τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐργασίας. Ἑπομένως κατ' ἐντολὴν καὶ ἐξ ὀνόματός της κηρύττω διαλελυμένην τὴν Συνέλευσιν καὶ τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς».

[194] Ἀπὸ τῆς συνεδριάσεως τῆς 20 Ὀκτωβρίου 1864 ἤρξατο ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει ἡ περὶ τοῦ Νόμου περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν συζήτησις, ἥτις, ἐξακολουθήσασα καὶ κατὰ τὰς ἑπομένας, ἐπερατώθη κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 5 Νοεμβρίου 1864 (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. 841 ἐπ. 1005 ἐπ., Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1864 σελ. 321 ἐπ.). Ὁ Νόμος ΑΓ' τῆς 19 Νοεμβρίου 1864 περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν σύγκειται ἐξ ἄρθρων 74 καὶ διαιρεῖται εἰς κεφάλαια ὡς ἑξῆς: Κεφάλαιον Α'. περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Βουλευτῶν (ἄρθρ. 1—3), κεφάλαιον Β'. περὶ τῶν ἐκλογέων (ἄρθρ. 4), κεφάλαιον Γ'. περὶ ἐκλογίμων (ἄρθρ. 5—6), κεφάλαιον Δ'. περὶ ἐκλογικῶν καταλόγων (ἄρθρ. 7—26), κεφάλαιον Ε'. περὶ τῶν ὑποψηφίων (ἄρθρ. 27—32), κεφάλαιον Στ'. περὶ ψηφοφορίας (ἄρθρ. 33—56), κεφάλαιον Ζ'. περὶ διαλογῆς τῶν ψήφων (ἄρθρ 57—61), κεφάλαιον Η'. ποινικαὶ διατάξεις (ἄρθρ. 62—67), κεφάλαιον Θ'. γενικαὶ διατάξεις (ἄρθ.

μαιρεσιῶν[195]· ἐπεράτωσε δ' οὕτω καὶ τὰ νομοθετικὰ ἔργα αὐτῆς.

VI. *Ἡ ἐποχὴ τῆς συνταγματικῆς Μοναρχίας τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α'.*—Τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐλειτούργησαν αἱ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 κατασταθεῖσαι ἐξουσίαι ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ, εἴδομεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἀνωτέρω [196], θὰ λάβωμεν δ' ἐπανειλημμένως ἀφορμὴν ἐν τῷ Εἰδικῷ Μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ θέμα τοῦτο. Ἑπομένως ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ μνημονεύσωμεν μόνον τὰ ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 μέχρι τῆς σήμερον ψηφισθέντα Νομοθετήματα, ἐφ' ὅσον ταῦτα σχετίζονται πρὸς τὴν λειτουργίαν τοῦ Πολιτεύματος.

Ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1864 περιελήφθη τὸ ἄρθρον 108, ὅπερ ἐπέτρεψε τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ περὶ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας κεφαλαίου τοῦ Συντάγματος ἐντὸς τῆς πρώτης Βουλευτικῆς Περιόδου, ἂν τὸ ζητήσωσι τὰ 3/4 τῆς Βουλῆς. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διατάξεως ταύτης κατὰ τὴν πρώτην Σύν-

---

68—72) καὶ κεφάλαιον Γ'. εἰδικὴ διάταξις (ἄρθ. 73—74). Τὰς κατὰ μέρος διατάξεις τοῦ Νόμου τούτου θὰ ἴδωμεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ τοῦ Εἰδικοῦ Μέρους τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[195] Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 6 Νοεμβρίου 1864 ἤρξατο καὶ ἐπερατώθη ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει ἡ συζήτησις καὶ ἐπιψήφισις τοῦ Νόμου περὶ Δημαιρεσιῶν (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. 1038 ἐπ., Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1865 σελ. 13 ἐπ.).—Ὁ Νόμος ΛΓ' τῆς 19 Νοεμβρίου 1864 περὶ δημαιρεσιῶν σύγκειται ἐξ ἄρθρων 26 καὶ διαιρεῖται εἰς τρία κεφάλαια ὡς ἑξῆς: Κεφάλαιον Α'. περὶ ἐκλογῆς Δημάρχου, Δημαρχικῶν Παρέδρων καὶ Δημοτικῶν Συμβούλων (ἄρθρ. 1—12), κεφάλαιον Β'. περὶ τῶν μετὰ τὴν ἐκλογὴν πραττομένων (ἄρθρ. 13—20), κεφάλαιον Γ'. περὶ ἐκλογῆς εἰδικῶν Παρέδρων (ἄρθρ. 21—26).—Περὶ ἐκλογῆς τῶν δημοτικῶν Ἀρχῶν ῥητὴν περιέλαβε διάταξιν τὸ ψηφισθὲν Σύνταγμα, καθ' ἣν: «Ἡ ἐκλογὴ τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν θέλει γίνεσθαι δι' ἀμέσου καθολικῆς καὶ μυστικῆς διὰ σφαιριδίων ψηφοφορίας» (ἄρθρ. 105 τοῦ Συντάγματος)· ἕνεκα δὲ τῆς διατάξεως ταύτης ἀπαραίτητος κατέστη ἡ ψήφισις νέου Νόμου περὶ Δημαιρεσιῶν.

[196] Πρβ. τὴν ὑποσημείωσιν 155 τῆς τρίτης παραγράφου τῆς παρούσης συγγραφῆς.

οδον τῆς πρώτης Βουλευτικῆς Περιόδου ἐγένετο δεκτὴ πρότασις περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ περὶ Συμβουλίου της Ἐπικρατείας κεφαλαίου τοῦ Συντάγματος καὶ καταργήθησαν αἱ περὶ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας διατάξεις τῶν ἄρθρων 83—86 τοῦ Συντάγματος [197].

---

[197] Τὰ περὶ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἄρθρα τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 εἶχον ὡς ἑξῆς: Ἄρθρον 83. «Καθίσταται πρὸς παρασκευὴν καὶ βάσανον τῶν νομοσχεδίων σῶμα συμβουλευτικόν, ὀνομαζόμενον Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, ἐδρεῦον ἐν Ἀθήναις». ἄρθρ. 84. «Πάντα τὰ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως εἰσαχθέντα εἰς τὴν Βουλὴν νομοσχέδια, τὰ μὴ συνταχθέντα ἢ προβασανισθέντα ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐπικρατείας, καὶ πάντα τὰ ὑπὸ βουλευτῶν εἰς τὴν Βουλὴν προταθέντα μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐπιψήφισιν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν θέλουσι παραπέμπεσθαι ὑπὸ ταύτης εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας. Ὡσαύτως ἡ Βουλή, ἐὰν ἐγκρίνῃ, δύναται νὰ παραπέμπῃ εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας καὶ πάντα τὰ ὑπ' αὐτῆς τροπολογηθέντα νομοσχέδια. Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, λαβὸν τὰ ὡς εἴρηται διαβιβασθέντα εἰς αὐτὸ ὑπὸ τῆς Βουλῆς νομοσχέδια, θέλει μελετᾷ τὰς διατάξεις αὐτῶν καὶ θέλει ἐκφέρει γνώμην ἐφ' ἑκάστης τῶν διατάξεών των, τὴν ὁποίαν θέλει διαβιβάζει εἰς τὴν Βουλὴν διὰ λεπτομεροῦς ἐκθέσεως ἐντὸς δέκα ἡμερῶν. Ἐὰν τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας κρίνῃ ἀναγκαίαν τὴν παράτασιν τῆς ταχθείσης προθεσμίας, δύναται νὰ ζητήσῃ τοιαύτην παρὰ τῆς Βουλῆς, ἥτις δύναται νὰ παρατείνῃ αὐτὴν ἐπὶ δέκα καὶ πέντε ἡμέρας. Ἐὰν τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας δὲν ὑποβάλῃ εἰς τὴν Βουλὴν τὴν ἐπὶ τῶν διατάξεων νομοσχεδίου τινὸς γνώμην του ἐντὸς τῆς εἰρημένης προθεσμίας, ἡ Βουλὴ προβαίνει καὶ ἄνευ ταύτης εἰς τὴν περαιτέρω συζήτησιν καὶ ψήφισιν τοῦ νομοσχεδίου». ἄρθρ. 85. «Ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐλάσσων τῶν δέκα καὶ πέντε, οὐδὲ μείζων τῶν εἴκοσι, ὁ δὲ μισθὸς ἑκάστου αὐτῶν προσδιορίζεται εἰς δραχμὰς ἑπτὰ χιλιάδας κατ' ἔτος». ἄρθρ. 86. «Τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας διορίζονται ὑπὸ τοῦ Βασιλέως προτάσει τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τὸ ὁποῖον προσυπογράφει τὰ διατάγματα τοῦ διορισμοῦ των. Ἡ ὑπηρεσία ἑκάστου αὐτῶν εἶναι δεκαετής· ἐκεῖνοι δέ, τῶν ὁποίων ἡ ὑπηρεσία ἔληξε, δύνανται νὰ διορισθῶσιν ἐκ νέου. Τὰ καθήκοντα τοῦ Συμβούλου τῆς Ἐπικρατείας εἰσὶν ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ καθήκοντα παντὸς δημοσίου ὑπαλλήλου, πλὴν τῶν τοῦ Ὑπουργοῦ. Οὐδέποτε δὲ ἐπιτρέπεται ἡ σύγχρονος ἐνάσκησις τῶν ἔργων τοῦ Ὑπουργοῦ καὶ τοῦ Συμ-

Ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως ἐψηφίσθησαν

βούλου τῆς Ἐπικρατείας».—Ἀλλ' ὁ θεσμὸς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, εἰσαχθεὶς διὰ τοῦ Β. Διαγγέλματος τῆς 6 Ὀκτωβρίου 1864, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω (πρβ. ὑποσημείωσιν 187 τῆς § ταύτης), ἐψηφίσθη μὲν ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ὑπῆρξε δ' ὅμως ἀντιδημοτικὸς καὶ ξένος τῶν συμπαθειῶν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου, ὅτε κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 16 Ὀκτωβρίου 1864 συνεζητεῖτο ἡ διάταξις τοῦΣυντάγματος περὶ ἀναθεωρήσεως αὐτοῦ καὶ ὁ Πληρεξούσιος Ἰάλεμος ὑπέβαλε τὴν ἑπομένην πρότασιν: «Ἐπιτρέπεται ἡ ἀναθεώρησις τοῦ περὶ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας κεφαλαίου εἰς τὴν προσεχῆ Βουλευτικὴν περίοδον, ἂν τὸ ζητήσωσι τὰ 3/4 τῆς Βουλῆς, ἡ πρότασις αὕτη ἐγένετο δεκτὴ καὶ ἐψηφίσθη ἐν ζητωκραυγαῖς καὶ χειροκροτήμασιν (πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. 806), ἀπετέλεσε δὲ τὸ ἄρθρον 108 τοῦ Συντάγματος. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἄρθρου τούτου τοῦ Συντάγματος κατὰ τὴν πρώτην Σύνοδον τῆς πρώτης Περιόδου τῆς Βουλῆς καὶ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 25 Ὀκτωβρίου 1865 ὑπεβλήθη εἰς τὴν Βουλὴν ἡ ἑπομένη πρότασις, φέρουσα τὰς ὑπογραφὰς 16 Βουλευτῶν: «Ἐπειδὴ ὁ ἐν τῷ Συντάγματι τεθεὶς θεσμὸς περὶ συστάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἀπεκρούσθη ἀφ' ὅλου τοῦ Ἔθνους, ἡ δὲ μέχρι τοῦδε μεσολάβησις τοῦ Σώματος τούτου ἐν τῇ νομοθεσίᾳ ἀπέβη ἐπιβλαβὴς καὶ γίνεται ὁσημέραι πρόσκομμα εἰς τὴν ταχεῖαν διεξαγωγὴν τῶν νομοθετικῶν ἔργων. Ἐπειδὴ ἡ διατήρησίς του πρὸς τοῖς ἄλλοις συνεπάγεται δαπάνην σημαντικὴν εἰς τὸ Κράτος. Διὰ τοὺς λόγους τούτους καὶ δι' ὅσους θέλομεν ἐκθέσει κατὰ τὴν συζήτησιν, προτείνομεν σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρον 108 τοῦ Συντάγματος τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ περὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἄρθρου τοῦ Συντάγματος, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ καταργηθῇ τὸ Σῶμα τοῦτο, οὗτινος ἡ δημιουργία ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτῶν ἡμερῶν κατέστη λαομίσητος». Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 18 Νοεμβρίου 1895 ἤρξατο ἡ συζήτησις τῆς προτάσεως περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ ἄρθρου 108 τοῦ Συντάγματος, ἥτις, διαρκέσασα καὶ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 19 Νοεμβρίου 1895, κατέληξεν εἰς ἐπιψήφισιν, διὰ ψήφων 120 κατὰ 26, τριῶν ἀρνηθέντων ψῆφον, τῆς ἑπομένης προτάσεως: «Ἡ Βουλὴ παραδέχεται τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ περὶ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἄρθρου κατὰ τὸ ἄρθρον 108 τοῦ Συντάγματος» (πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ Περιόδου Ι. Συνόδου Α'. τόμου β'. σελ. 297. 408—450)· κατὰ δὲ τὴν συνεδρίασιν τῆς 20 Νοεμβρίου 1865 ὑπεβλήθη εἰς τὴν Βουλὴν καὶ ἐψηφίσθη

οἱ ἑξῆς Νόμοι· ὁ Νόμος ΦΛΘ′ τῆς 17 Φεβρουαρίου 1877 περὶ παραχωρήσεως τοῦ δάσους Μπάφι πρὸς τὴν Α Μ. τὸν Βασιλέα [198]· ὁ Νόμος ΑΥΛΗ′ τῆς 28 Μαΐου 1887 περὶ τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας καὶ περὶ Ἀντιβασιλείας, διαλαμβάνων ἐν ἄρθρῳ 8 περὶ τῆς νομικῆς παραστάσεως τῆς περιουσίας τοῦ Βασιλέως [199]· ὁ Νόμος ΑΨΙΛ′ τῆς 19 Μαρτίου 1889 περὶ πληρωμῆς εἰς νέας δραχμὰς τῆς Βασιλικῆς χορηγίας [200].

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν Βασιλικὴν Οἰκογένειαν ἐψηφίσθησαν οἱ ἑπόμενοι Νόμοι· ὁ Νόμος ΣΞΔ′ τῆς 13 Ἰουλίου 1868 περὶ τῶν ἀφορωσῶν τὴν Βασιλικὴν Οἰκογένειαν ληξιαρχικῶν πράξεων [201], συμπληρωθεὶς διὰ τοῦ Νόμου ΑΨΛΖ′ τῆς 3 Ἀπριλίου 1889 περὶ προσθηκῶν εἰς τὸν νόμον ΣΞΔ′ τῆς 13 Ἰουλίου 1868 περὶ τῶν ἀφορωσῶν τὴν Β. Οἰκογένειαν ληξιαρχικῶν πράξεων [202]· ὁ Νόμος ΑΥΛΗ′ τῆς 28 Μαΐου 1887

ἄνευ συζητήσεως, διὰ ψήφων 119 κατὰ 24, τεσσάρων ἀρνηθέντων ψῆφον, ἡ ἑπομένη πρότασις: «Ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων, ἐπιληφθεῖσα τῆς ὑπὸ τοῦ 108 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος κατὰ τὴν α′ βουλευτικὴν περίοδον ἐπιτραπείσης ἀναθεωρήσεως τοῦ 83 ἄρθρου αὐτοῦ, ψηφίζει. Καταργεῖ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἀκυροῖ τὰ ἄρθρα 83. 84. 85 καὶ 86 τοῦ Συντάγματος». Ἡ ψηφισθεῖσα πρότασις αὕτη, ἀποδεχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ἀπετέλεσε τὸν Νόμον ΡΙΒ′ τῆς 25 Νοεμβρίου 1865 περὶ καταργήσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἀκυρώσεως τῶν ἄρθρων 83. 84. 85 καὶ 86 τοῦ Συντάγματος (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ Ι. Α′. Θ′. 450 ἑπ., Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1865 σελ. 365).

[198] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1877 σελ. 43.

[199] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1887 σελ. 401 ἑπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 3 ἑπ.

[200] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1889 σελ. 245, Θ. Ν. Φλογαΐτου Β′ Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 464 ἑπ.

[201] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1868 σελ. 259, Θ. Ν. Φλογαΐτου Τοὺς Δικαστικοὺς Νόμους τῆς Ἑλλάδος ἔκδ. 1898. Τόμ. ΙΙΙ. σελ. 291 ἑπ. ἐν τῇ ὑποσημειώσει.

[202] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1889 σελ. 309,

περὶ τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας καὶ Ἀντιβασιλείας, πραγματευόμενος περὶ τῆς ἐνηλικότητος τοῦ Διαδόχου καὶ τῶν ἐχόντων δικαίωμα ἐνδεχομένης διαδοχῆς, περὶ γάμου τῶν προσώπων τούτων, περὶ τῆς ἐπιτροπείας, κηδεμονίας καὶ ἀντιλήψεως τῶν προσώπων τούτων, περὶ τῆς κατατάξεως, τοῦ προβιβασμοῦ καὶ τῆς καταστάσεως τῶν προσώπων τούτων ἐν τῷ στρατῷ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, περὶ ἐτησίας χορηγήσεως τῷ Διαδόχῳ, περὶ δωρεῶν τῷ Διαδόχῳ Κωνσταντίνῳ [203]. ὁ Νόμος ΑΨΓ' τῆς 19 Μαρτίου 1889 περὶ προικὸς τῆς Βασιλόπαιδος Ἀλεξάνδρας [204]. ὁ Νόμος ΑΨΓΒ' τῆς 19 Μαρτίου 1889 περὶ ἀνεγέρσεως δημοσίας οἰκοδομῆς πρὸς ἐνοίκησιν τοῦ ἐνηλίκου Διαδόχου τοῦ Θρόνου [205]. ὁ Νόμος ΒΥΓ' τῆς 31 Μαρτίου 1896 περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ Διαδόχου καὶ τῶν ἄλλων Βασιλοπαίδων ἐνώπιον τῆς δικαστικῆς ἢ ἄλλης Ἀρχῆς [206]. ὁ Νόμος ΒΥΔΖ' τῆς 16 Δεκεμβρίου 1896 περὶ προικὸς τῆς Βασιλόπαιδος Μαρίας [207]. Ὡς πρὸς τοὺς Βασιλόπαιδας ἀξιοσημείωτα τυγχάνουσι καὶ τὰ ἑξῆς Β. Διατάγματα. Τὸ Β. Διάταγμα τῆς 22 Αὐγούστου 1868 περὶ ἀπονομῆς τῆς προσεπωνυμίας «Δοὺξ τῆς Σπάρτης» εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου [208]. τὸ Β. Διάταγμα τῆς 8 Νοεμβρίου 1888 περὶ τῆς ἐν τῷ βαθμῷ τοῦ ἀξιωματικοῦ ἀρχαιότητος τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Διαδόχου καὶ τῶν Βασιλοπαίδων [209]. τὸ Β. Διάταγμα, δι'οὗ ἐπε-

---

Θ Ν. Φλογαΐτου Τοὺς Δικαστικοὺς Νόμους τῆς Ἑλλάδος τόμ. III. σελ. 291 ἐπ. ἐν τῇ ὑποσημειώσει.

[203] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1887 σελ. 401 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 3 ἐπ.

[204] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1889 σελ. 245, Θ. Ν. Φλογαΐτου Β' Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ 460.

[205] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1889 σελ. 246, Θ. Ν. Φλογαΐτου Β' Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 476.

[206] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1896 σελ. 171, Θ. Ν. Φλογαΐτου Στ'. Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 636 ἐπ.

[207] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1896 σελ. 431 ἐπ.

[208] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1868 σελ. 336.

τράπη τῇ Α.Β.Υ.τῷ Πρίγκιπι Γεωργίῳ ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἐν Κρήτῃ Θέσεως [209].

Ἐν σχέσει πρὸς τὰς περὶ Ἀντιβασιλείας διατάξεις τοῦ Συντάγματος ἐξεδόθησαν οἱ ἑξῆς Νόμοι· ὁ Νόμος ΡΟΘ′ τῆς 31 Δεκεμβρίου 1866 περὶ Ἀντιβασιλείας [211], καὶ ὁ σχετικὸς πρὸς αὐτὸν Νόμος ΡΗΕ′ τῆς 26 Μαρτίου 1867 περὶ πολιτογραφήσεως τοῦ θείου τῆς **Α. Μ.** τοῦ Βασιλέως Πρίγκηπος Ἰωάνου [212]· ὁ Νόμος ΤΜΖ′ τῆς 19 Νοεμβρίου 1869 περὶ Ἀντιβασιλείας [213]· ὁ Νόμος ΤΗΑ′ τῆς 20 Μαίου 1871 περὶ Ἀντιβασιλείας [214]· ὁ Νόμος ΦΟΣΤ′ τῆς 4 Ἰανουαρίου 1876 περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας κατὰ τὴν μέλλουσαν ἐκτὸς τοῦ Κράτους ἀποδημίαν τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλίσσης [215]· ὁ Νόμος ΩΘ′ τῆς 11 Ἀπριλίου 1880 περὶ τῆς κατὰ τὴν ἐκτὸς τοῦ Κράτους ἀποδημίαν τοῦ Βασιλέως διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας [216]· ὁ Νόμος ΛΙΕ′ τῆς 21 Ἰουνίου 1882 περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας κατὰ τὴν ἐκτὸς τοῦ Κράτους μέλλουσαν ἀποδημίαν τοῦ Βασιλέως [217]· ὁ Νόμος ΑΠΘ′ τῆς 26 Μαρτίου 1883 περὶ τῆς διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας κατὰ τὴν ἐν τῷ ἐ. ἔ. ἀποδημίαν τοῦ Βασιλέως [218]· ὁ Νόμος ΑΡΟΕ′ τῆς 14 Ἀπριλίου 1884 περὶ τῆς διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας κατὰ ἐνδεχομένην ἐν τῷ ἐνεστῶτι ἔτει

---

[209] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1888 σελ. 1489, Θ. Ν. Φλογαΐτου Β′ Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 16.

[210] Τὸ Β. Διάταγμα τοῦτο δὲν εὑρον ἐν τῇ Ἐφημ. τῆς Κυβερνήσεως.

[211] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1867 σελ. 115.

[212] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1867 σελ. 144.

[213] Πρβ Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1869 σελ. 323.

[214] Πρβ Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1871 σελ 130.

[215] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1876 σελ. 5.

[216] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1880 σελ. 151 ἐπ.

[217] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1882 σελ. 227.

[218] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1883 σελ. 597 ἐπ.

ἀποδημίαν τοῦ Βασιλέως [219]· ὁ Νόμος ΑΤΠΗ' τῆς 12 Ἰουνίου 1886 περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας κατὰ τὴν διάρκειαν ἐνδεχομένης ἐκτὸς τοῦ Κράτους κατὰ τὸ ἐ. ἔ. ἀποδημίας τοῦ Βασιλέως [220]· ὁ Νόμος ΑΥΛΖ' τῆς 24 Μαΐου 1887 περὶ Ἀντιβασιλείας ἢ διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν ἐνδεχομένῃ ἐκτὸς τοῦ Κράτους ἀποδημίᾳ τοῦ Βασιλέως κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος [221]· ὁ Νόμος ΑΥΛΗ' τῆς 28 Μαΐου 1887 περὶ τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας καὶ περὶ Ἀντιβασιλείας ἐν ἄρθρῳ 9 [222]· ὁ Νόμος ΑΧΠΣΤ' τῆς 26 Ἰανουαρίου 1889 περὶ Ἀντιβασιλείας ἢ διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν ἐνδεχομένῃ ἐκτὸς τοῦ Κράτους ἀποδημίᾳ τοῦ Βασιλέως κατὰ τὸ ἔτος 1889 [223]· ὁ Νόμος ΑΩΑ' τῆς 17 Μαΐου 1890 περὶ Ἀντιβασιλείας ἢ διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν ἐνδεχομένῃ ἐκτὸς τοῦ Κράτους ἀποδημίᾳ τοῦ Βασιλέως κατὰ τὸ ἔτος 1890 [224]· ὁ Νόμος ΑΩΛΑ' τῆς 17 Μαΐου 1890 περὶ ὁρκωμοσίας τοῦ Ἀντιβασιλέως, καὶ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 7 Ἰουνίου 1890 περὶ προσωρινῆς ἀναθέσεως τῆς Ἀντιβασιλείας τῇ Α. Β. Υ. τῷ Διαδόχῳ Κωνσταντίνῳ [225]· ὁ Νόμος ΑϡΛΖ' τῆς 27 Μαρτίου 1891 περὶ Ἀντιβασιλείας ἢ διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν ἐνδεχομένῃ ἐκτὸς τοῦ Κράτους ἀποδημίᾳ τοῦ Βασιλέως κατὰ τὸ ἔτος 1891, καὶ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 30 Ἰουνίου 1891 περὶ ἀναθέσεως τῆς Ἀντιβασι-

---

[219] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1884 σελ. 679 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος Ι. σελ. 15 ἐπ. ἐν τῇ ὑποσημειώσει.

[220] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1886 σελ. 495 ἐπ.

[221] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1887 σελ. 381.

[222] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1887 σελ. 401 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 3 ἐπ.

[223] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1889 σελ. 71.

[224] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1890 σελ. 433.

[225] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1890 σελ 433 ἐπ. 551.

λείας τῇ Α. Β. Υ. τῷ Διαδόχῳ Κωνσταντίνῳ κατὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ Βασιλέως [226]· ὁ Νόμος ΒΜΓ' τῆς 23 Ἰουλίου 1892 περὶ Ἀντιβασιλείας ἢ διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν ἐνδεχομένῃ ἐκτὸς τοῦ Κράτους ἀποδημίᾳ τοῦ Βασιλέως κατὰ τὸ ἔτος 1892 καὶ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 28 Ἰουλίου 1892 περὶ προσωρινῆς ἀναθέσεως τῆς Ἀντιβασιλείας τῇ Α. Β. Υ. τῷ Διαδόχῳ Κωνσταντίνῳ [227]· ὁ Νόμος ΒΡΠΓ' τῆς 24 Φεβρουαρίου 1893 περὶ Ἀντιβασιλείας ἢ διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Βασιλέως ἐκτὸς τοῦ Κράτους κατὰ τὸ ἔτος 1893, καὶ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 28 Ἰουλίου 1893 περὶ ἀναθέσεως τῆς Ἀντιβασιλείας τῇ Α. Β. Υ. τῷ Διαδόχῳ Κωνσταντίνῳ [228]· ὁ Νόμος ΒΣΛΑ' τῆς 10 Μαρτίου 1894 περὶ Ἀντιβασιλείας ἢ διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν ἀποδημίᾳ τοῦ Βασιλέως ἐκτὸς τοῦ Κράτους κατὰ τὸ ἔτος 1894, καὶ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 8 Ἰουλίου 1894 περὶ ἀναθέσεως τῆς Ἀντιβασιλείας τῇ Α. Β. Υ. τῷ Διαδόχῳ Κωνσταντίνῳ [229]· ὁ Νόμος ΒΣΗΑ' τῆς 8 Ἰουλίου 1895 περὶ Ἀντιβασιλείας ἢ διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν ἀποδημίᾳ τοῦ Βασιλέως ἐκτὸς τοῦΚράτους κατὰ τὸ ἔτος 1895, καὶ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 15 Ἰουλίου 1895 περὶ ἀναθέσεως τῆς Ἀντιβασιλείας τῇ Α. Β. Υ. τῷ Διαδόχῳ Κωνσταντίνῳ[230]· ὁ Νόμος ΒΤΠΔ' τῆς 20 Μαρτίου 1896 περὶ κυρώσεως τοῦ διατάγματος τῆς 15 Ἰουλίου τοῦ 1895 καὶ τῶν νόμων καὶ διαταγμάτων τῶν ἐκδοθέντων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἀντιβασιλείας [231]· ὁ Νόμος ΒΤΠΕ' τῆς 20 Μαρτίου 1896

---

[226] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήτεως τοῦ ἔτους 1891 σελ. 315. 679.

[227] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1892 σελ. 861. 877.

[228] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1893 σελ. 227. 659.

[229] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1894 σελ. 39.301.

[230] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1895 σελ. 27.255.

[231] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1896 σελ. 149.

περὶ Ἀντιβασιλείας ἢ διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν ἀποδημίᾳ τοῦ Βασιλέως ἐκτὸς τοῦ Κράτους κατὰ τὸ ἔτος 1896, καὶ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 25 Αὐγούστου 1896 περὶ ἀναθέσεως τῆς Ἀντιβασιλείας τῇ Α. Β. Υ. τῷ Διαδόχῳ Κωνσταντίνῳ [232]. ὁ Νόμος ΑΦΛΕ′ τῆς 30 Ἰουνίου 1899 περὶ Ἀντιβασιλείας ἢ διαχειρίσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐν ἀποδημίᾳ τοῦ Βασιλέως ἐκτὸς τοῦ Κράτους κατὰ τὸ ἔτος 1899, καὶ τὸ Β Διάταγμα τῆς 15 Ἰουλίου 1899 περὶ ἀναθέσεως τῆς Ἀντιβασιλείας τῇ Α. Β. Υ. τῷ Διαδόχῳ Κωνσταντίνῳ [233].

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν εὐθύνην τῶν Ὑπουργῶν ἐδημοσιεύθησαν οἱ ἑξῆς Νόμοι· ὁ Νόμος ΦΠΣΤ′ τῆς 23 Δεκεμβρίου 1876 περὶ εὐθύνης τῶν Ὑπουργῶν [234], καὶ ὁ Νόμος ΧΕ′ τῆς 11 Μαρτίου 1877 περὶ μεταρρυθμίσεως τῶν διατάξεων τοῦ περὶ εὐθύνης τῶν Ὑπουργῶν Νόμου [235].

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν δημοσίευσιν τῶν Νόμων καὶ Διαταγμάτων ἐξεδόθησαν οἱ ἑπόμενοι Νόμοι· ὁ Νόμος ϡΜΣΤ′ τῆς 1 Μαΐου 1882 περὶ ἀντικαταστάσεως τοῦ 1 ἄρθρου τοῦ Ἀστικοῦ Νόμου [236]. ὁ Νόμος ΑΝΔ′ τῆς 31 Μαΐου 1882 περὶ καταχωρήσεως Διαταγμάτων ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως κλπ. [237]. ὁ Νόμος ΑΣΝΔ′ τῆς 29 Ἰουλίου 1885 περὶ

---

[232] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1896 σελ. 149. 313.

[233] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1899 σελ. 149. 549.

[234] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1877 σελ. 45 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος Ι. σελ. 42 ἐπ. ἐν τῇ ὑποσημειώσει.

[235] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1877 σελ. 75, Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος Ι. σελ. 53 ἐπ. ἐν τῇ ὑποσημειώσει.

[236] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1882 σελ. 137, Θ. Ν. Φλογαΐτου τοὺς Δικαστικοὺς Νόμους τῆς Ἑλλάδος τόμ. ΙΙΙ σελ. 276 ὑποσημ. 1.

[237] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1882 σελ. 437 ἐπ.,

μεταρρυθμίσεως τοῦ ΑΝΔ΄ νόμου περὶ καταχωρήσεως Διαταγμάτων ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως [238]· ὁ Νόμος ΒΡΞΣΤ΄ τῆς 16 Φεβρουαρίου 1893 περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου (ἄρθρ. 13) [239].

Ἐν σχέσει πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῆς Βουλῆς ἐδημοσιεύθησαν οἱ ἑξῆς Νόμοι· ὁ Νόμος ΡΛ΄ τῆς 30 Δεκεμβρίου 1865 περὶ τῶν τεσσάρων ἡμερῶν καθ' ἃς διαρκεῖ ἡ ψηφοφορία πρὸς ἐκλογὴν βουλευτῶν καὶ τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν [240]· ὁ Νόμος ΧΜΗ΄ τῆς 17 Σεπτεμβρίου 1877 περὶ ἐκλογῆς τῶν Βουλευτῶν [241]· ὁ Νόμος ΧΞΑ΄ τῆς 27 Δεκεμβρίου 1877 περὶ τροποποιήσεως ἄρθρων τινῶν τοῦ περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν νόμου [242]· ὁ Νόμος ΨΝΕ΄ τῆς 13 Δεκεμβρίου 1878 περὶ μεταρρυθμίσεως διατάξεών τινων τοῦ περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν νόμου [243]· ὁ Νόμος ΨΞΒ΄ τῆς 15 Μαΐου 1882 περὶ τῶν εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς ἐκτιθεμένων Ἀξιωματικῶν τοῦ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατοῦ [244]· ὁ Νόμος ΑΨΘ΄ τῆς 30

Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος Ι. σελ. 273 ἐπ.

[238] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1885 σελ. 286, Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος Ι. σελ. 273 ἐπ. ὑποσημ. 1.

[239] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1893 σελ. 107 ἐπ., Θ.Ν. Φλογαΐτου Ε΄ Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 65 ἐπ.

[240]. Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1865 σελ. 22 ἐπ.

[241] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1877 σελ. 393 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων Μέρος Ι σελ. 609 ἐπ.

[242] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1877 σελ. 557. ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος Ι. σελ. 699 ἐπ. ὑποσημ. 1.

[243] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1878 σελ. 568 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος Ι. σελ. 611 ἐπ. ἐν τῇ ὑποσημειώσει.

[244] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1882 σελ. 165 ἐπ Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος Ι. σελ. 619 ἐπ. ὑποσημ. 1.

Μαρτίου 1883 περὶ μεταρρυθμίσεως τῶν περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν καὶ δημαιρεσιῶν νόμων [245]· ὁ Νόμος ΑΣΝΣΤ′ τῆς 26 Ἰουλίου 1885 περὶ φυλάξεως, συντηρήσεως καὶ συμπληρώσεως τῶν ἐκλογικῶν εἰδῶν [246]· ὁ Νόμος ΑΤΛ′ τῆς 12 Ἰουνίου 1886 περὶ μεταρρυθμίσεως διατάξεων τοῦ περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν νόμου ὡς πρὸς τὴν περιφέρειαν [247]· ὁ Νόμος ΑΤΛΒ′ τῆς 12 Ἰουνίου 1886 περὶ μεταρρυθμίσεως διατάξεων τοῦ περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν νόμου ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν Βουλευτῶν [248]· ὁ Νόμος ΑΤΛ′ τῆς 12 Ἰουνίου 1886 περὶ τροποποιήσεως τοῦ Νόμου ΑΛΔ′ τῆς 22 Ἰουνίου 1882 [249]· ὁ Νόμος ΑΤΠΘ′ τῆς 12 Ἰουνίου 1886 περὶ μὴ προσμετρήσεως εἰς τὴν ἀρχαιότητα τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ διανυομένου χρόνου ἐν ἀδείᾳ $5^1/_2$ μηνῶν καὶ ἐν ὡρισμένῃ διαθεσιμότητι [250]· ὁ Νόμος ΑΥΙ′ τῆς 26 Μαρτίου 1887 περὶ μεταρρυθμίσεως καὶ συμπληρώσεως τῶν διατάξεων τῶν νόμων περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν [251]· ὁ Νόμος ΑΨΛΔ′ τῆς 27 Μαρτίου 1889 περὶ

---

[245] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1883 σελ. 625 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος Ι. σελ. 348 ἐπ. ὑποσημείωσιν.

[246] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1885 σελ. 273, Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος Ι. σελ. 612 ἐπ. ὑποσημείωσιν.

[247] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1886 σελ 501, Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος Ι. σελ. 616 ὑποσημ. 1.

[248] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1886 σελ. 502, Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος Ι. σελ. 616 ὑποσημ. 1.

[249] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1886 σελ. 496.

[250] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1886 σελ. 496, Θ. Ν. Φλογαΐτου Παράρτημα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος Μέρος ΙΙ. σελ. 622 ὑποσημείωσιν.

[251] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1887 σελ. 211, Θ. Ν. Φλογαΐτου Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 72.

παραρτημάτων τῶν ἐκλογικῶν καταλόγων [252]. ὁ Νόμος ΑΩΟΕ' τῆς 31 Δεκεμβρίου 1890 περὶ καταργήσεως τοῦ ΑΨΛΔ' νόμου τῆς 27/31 Μαρτίου 1889 περὶ παραρτημάτων τῶν ἐκλυγικῶν καταλόγων [253]. ὁ Νόμος ΑΩΟΣΤ' τῆς 31 Δεκεμβρίου 1890 περὶ καταργήσεως τῶν ΑΤΙΑ' καὶ ΑΤΙΒ' νόμων τῆς 12 Ἰουνίου 1886 κλπ. [254]. ὁ Νόμος ΑΞΕ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1891 περὶ καταργήσεως τῶν νόμων περὶ προσμετρήσεως τοῦ πρὸς προβιβασμὸν Ἀξιωματικῶν ἀπαιτουμένου χρόνου κλπ. [255]. ὁ Νόμος ΑΡΝΕ' τῆς 10 Φεβρουαρίου 1893 περὶ καταργήσεως τοῦ ἀπὸ 31 Δεκεμβρίου 1890 ΑΩΟΕ' νόμου κλπ. [256].

Ἐν σχέσει πρὸς τὰ Ὄργανα τῆς Δικαστικῆς ἐξουσίας ἐξεδόθησαν οἱ ἑπόμενοι Νόμοι· ὁ Νόμος ΥΜΓ' τῆς 29 Ἰουνίου 1871 περὶ ἀποχωρήσεως τῶν ἰσοβίων Δικαστῶν καὶ τῶν μελῶν τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου [257]· ὁ Νόμος ΧΜΖ' τῆς 28 Ἰουλίου 1877 περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ Δικαστηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου [258]· ὁ Νόμος ΧΞΣΤ' τῆς 31 Δεκεμβρίου 1877 περὶ προσόντων τῶν δικαστικῶν ὑπαλλήλων [259]· ὁ Νόμος ΑΡΚΑ'

---

[252] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1889 σελ. 297, Θ. Ν. Φλογαΐτου Β' Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 478.

[253] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1891 σελ. 9, Θ. Ν. Φλογαΐτου Γ' Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 323.

[254] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1891 σελ. 9 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Γ' Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 323. ἐπ.

[255] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1891 σελ. 382, Θ. Ν. Φλογαΐτου Γ' Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 418 ἐπ.

[256] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1893 σελ. 87 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Ε' Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 71.

[257] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1871 σελ. 215 ἐπ., Θ Ν. Φλογαΐτου τοὺς Δικαστικοὺς Νόμους τῆς Ἑλλάδος τόμ. Ι. σελ. 154 ἐπ. ὑποσημ. 1—2 τῆς Β' ἐκδόσεως.

[258] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1877 σελ. 293 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου τοὺς Δικαστικοὺς Νόμους τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Ι. σελ. 10 ἐπ. ὑποσημ. 1 τῆς Β' ἐκδόσεως.

[259] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1878 σελ. 15 ἐπ.

τῆς 12 Ἀπριλίου 1883 περὶ συντάξεως τῶν μελῶν τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῶν Ἐφετείων [260]· ὁ Νόμος ΑΦΝΓ′ τῆς 30 Ἰουνίου 1887 περὶ μεταρρυθμίσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ νόμου περὶ προσόντων τῶν δικαστικῶν ὑπαλλήλων [261]· ὁ Νόμος ΑΩΟΔ′ τῆς 31 Δεκεμβρίου 1890 περὶ τροποποιήσεως τοῦ Νόμου ΑΦΝΓ′ τοῦ 1887 κλπ. [262]· ὁ Νόμος ΑϡΜ′ τῆς 27 Μαρτίου 1891 περὶ ἑρμηνείας καὶ συμπληρώσεως τοῦ Νόμου ΑΡΚΑ′ τῆς 13 Ἀπριλίου 1883 περὶ συντάξεως τῶν οἰκογενειῶν τῶν μελῶν τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῶν Ἐφετείων [263]· ὁ Νόμος ΑϡΜΒ′ τῆς 27 Μαρτίου 1891 περὶ τροποποιήσεως τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ ΧΜΖ′ νόμου τῆς 28 Ἰουλίου 1877 καὶ τῶν περὶ μισθοῦ τῶν μελῶν τοῦ δικαστηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου διατάξεων τοῦ νόμου ΦΛΣΤ′ τῆς 28 Μαΐου 1859 [264]· ὁ Νόμος ΒΕ′ τῆς 7 Ἰουλίου 1892 περὶ ἀναστολῆς τῆς ψηφισθείσης αὐξήσεως μισθοῦ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρείου Πάγου [265]· ὁ Νόμος ΒΟΓ′ τῆς 5 Αὐγούστου 1892 περὶ ἑρμηνείας τοῦ ἄρθρου 23 τοῦ ΧΞΣΤ′ νόμου τῆς 31 Δεκεμβρίου 1877 [266]· ὁ Νόμος ΒΡΠΘ′ τῆς 20 Ἀπριλίου 1893 περὶ ἀντικαταστάσεως ἄρθρων τινῶν τῶν νόμων περὶ προσόν-

---

[260] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1883 σελ. 788, Θ. Ν Φλογαΐτου τοὺς Δικαστικοὺς Νόμους τῆς Ἑλλάδος τομ. Ι. σελ. 157 ὑποσημείωσιν τῆς Β΄ ἐκδόσεως.

[261] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1887 σελ. 796 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 41 ἐπ.

[262] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1891 σελ. 6 ἐπ., Θ.Ν.Φλογαΐτου Γ΄ Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 379 ἐπ.

[263] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1891 σελ. 323, Θ. Ν. Φλογαΐτου Γ΄ Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 293 ἐπ.

[264] Πρβ Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1891 σελ. 337, Θ. Ν. Φλογαΐτου Γ΄ Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 294.

[265] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1892 σελ. 755, Θ. Ν. Φλογαΐτου Δ΄ Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 78 ἐπ.

[266] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1892 σελ. 949 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Δ΄ Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 52.

των τῶν δικαστικῶν ὑπαλλήλων [267]. ὁ Νόμος ΑΥΠΗ' τῆς 27 Ἰουλίου 1895 περὶ μεταρρυθμίσεως τῶν νόμων περὶ προσόντων τῶν δικαστικῶν ὑπαλλήλων [268].

Τοὺς λοιποὺς Νόμους, ἐφ' ὅσον οὗτοι ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸ Πολίτευμα, θέλομεν μνημονεύσει ἐν τῷ Εἰδικῷ Μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν σχετικῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἱστορίας τοῦ ἡμετέρου Πολιτεύματος συνετελέσθη καὶ ἡ προσάρτησις τῶν νέων Ἐπαρχιῶν. Διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 20 Ἰουνίου (2 Ἰουλίου) 1881 ὑπογραφείσης Συνθήκης μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἐγένετο ἡ διαρρύθμισις τῶν Ἑλληνο-Τουρκικῶν ὁρίων, δυνάμει δὲ ταύτης προσηρτήθησαν εἰς τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος αἱ νέαι Ἐπαρχίαι τῆς Θεσσαλίας καὶ ὁ Νομὸς τῆς Ἄρτης. Ἡ Συνθήκη αὕτη σὺν τῇ διαρρυθμίσει τῶν ὁρίων περιέλαβεν ὡς πρὸς τὰς προσαρτωμένας Ἐπαρχίας καὶ διατάξεις σχετιζομένας πρὸς θεμελιώδεις διατάξεις τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος, ἀφορώσας δὲ εἰς τὴν θρησκείαν, τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν κατοίκων τῶν παραχωρουμένων τῇ Ἑλλάδι χωρῶν [269].

---

[267] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1893 σελ. 354 ἐπ., Θ. Ν Φλογαΐτου Ε' Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 249 ἐπ.

[268] Πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1895 σελ. 139 ἐπ., Θ. Ν. Φλογαΐτου Στ' Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων σελ. 453 ἐπ.

[269] Μετὰ Σύμβασιν ὑπογραφεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 12/24 Μαΐου 1881 μεταξὺ Ἀγγλίας, Γερμανίας, Αὐστρίας, Γαλλίας, Ἰταλίας καὶ Ῥωσσίας περὶ διακανονισμοῦ τῶν νέων ὁρίων τῆς Ἑλλάδος, ὑπεγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 20 Ἰουνίου (2 Ἰουλίου) 1881 ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας Συνθήκη περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου. Κατὰ τὸ ἄρθρον 1 τῆς Συνθήκης ταύτης τὰ νέα ὅρια τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος προσδιορίζονται ὡς ἑξῆς: «Ἡ νέα ὁροθετικὴ γραμμή, ἀρχομένη ἐγγὺς τῆς στενοπορίας τοῦ Καραλὶκ Δερβὲν μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σαλαμβριᾶ καὶ τοῦ Πλαταμῶνος, τέσσαρα περίπου χιλιό-

μετρα πρὸς μεσημβρίαν τοῦ τελευταίου τούτου σημείου, κατευθύνεται πρὸς δυσμὰς παρακολουθοῦσα τὰς ἀκρωρείας; διέρχεται πρῶτον μεταξὺ Κρανιᾶς καὶ Ἀβαρνίτζας, ἔπειτα μεταξὺ Νεζεροῦ καὶ Ἀναλήψεως, φθάνει εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Γοδαμάν, εἶτα κατέρχεται πρὸς μεσημβρίαν παρακολουθοῦσα τὴν ἀκρώρειαν τοῦ Ὀλύμπου, φθάνει εἰς τὴν κορυφὴν τῆς Κοκκινόπετρας, καὶ διευθυνομένη πρὸς δυσμὰς ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου, διὰ τῆς αὐτῆς πάντοτε ἀκρωρείας, διέρχεται μεταξὺ Λιγαριᾶς καὶ Δερβὲν Μελούνας, καὶ φθάνει εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Κριτῆρι. Διευθυνομένη ἐκεῖθεν πρὸς νότον ἡ γραμμή, φθάνει εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ξηράγη, καὶ, παρακολουθοῦσα τὴν γραμμὴν τῆς διανομῆς τῶν ὑδάτων πρὸς τὸ νοτιοδυτικόν, ἀναβαίνει εἰς τὴν κορυφὴν τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ χωρίου Ζάρκος ὑψωμάτων, στρέφει ἔπειτα πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν διευθυνομένη πρὸς τὴν Δεμνίτζαν, παραμένει δὲ πάντοτε ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῆς διανομῆς τῶν ὑδάτων, ἀφίνουσα εἰς τὴν Τουρκίαν τὸ Ἐλευθεροχῶρι. Πρὶν φθάσῃ εἰς τὴν Δεμνίτζαν, εἰς ἀπόστασιν δέκα καὶ ὀκτὼ περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου, ἡ μεθόριος γραμμὴ στρέφει πρὸς δυσμάς, παρακολουθοῦσα πάντοτε τὴν γραμμὴν τῆς διανομῆς τῶν ὑδάτων καὶ διερχομένη διὰ τῶν χωρίων Φλαμουρίτσι, Γάβροβον καὶ Γεωργίτσα, φθάνει εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Κράτσοβον. Εἶτα βαίνουσα πρὸς δυσμὰς διὰ τῶν ἀκρωρειῶν διέρχεται διὰ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων Ζυγοῦ, Δοκίμι καὶ Περιστέρι, καὶ φθάνει εἰς τὸν ποταμὸν τῆς Ἄρτης, παρακολουθοῦσα τὸν ῥύακα, ὅστις φέρει διὰ τῆς βραχυτέρας ὁδοῦ τὰ βρόχινα ὕδατα ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Περιστερίου εἰς τὸν ποταμὸν ἐκεῖνον, διερχομένη πλησίον τῶν χωρίων Καλαρρυτῶν καὶ Μιχαλῆτσι. Ἐπέκεινα τῶν τελευταίων τούτων σημείων ἡ μεθόριος γραμμὴ παρακολουθεῖ τὴν συνάγκειαν τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἄρτης μέχρι τῶν ἐκβολῶν του» Κατὰ τὸ ἄρθρον 2 τῆς Συνθήκης: «Ἡ Πούντα καὶ ἡ περιοχὴ αὐτῆς, ὡς ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ 1 ἄρθρου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπογραφείσης τῇ 21 Ἰουλίου 1832 πράξεως, θέλουσι παραχωρηθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πάντα τὰ ὀχυρώματα τὰ δεσπόζοντα τῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης, πρός τε τὸ μέρος τῆς Πρεβέζης καὶ τὸ τῆς Πούντας, θ' ἀφοπλισθῶσιν ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς Συμβάσεως τῆς 24 Μαΐου ε. ε. (1881), καὶ θὰ διατελῶσιν ἀφωπλισμένα ἐν καιρῷ εἰρήνης μεταξὺ τῶν δύο Κρατῶν. Ὁ πλοῦς ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἄρτης θέλει εἶσθαι ἐλεύθερος». Ἄλλαι διατάξεις τῆς Συνθήκης ἀμεσώτερον σχετιζόμεναι πρὸς τὸ Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος εἶναι αἱ ἑξῆς: «Ἄρθρον 3. Ἡ ζωή, ἡ περιουσία, ἡ τιμή, ἡ θρησκεία καὶ τὰ ἤθιμα τῶν κατοίκων τῶν παραχωρουμένων τῇ Ἑλλάδι χωρῶν, ὅσοι μείνωσιν ὑπὸ τὴν Ἑλληνικὴν διοίκη-

§ 9.

Βιβλιογραφία.

Ἐπιθυμοῦντες νὰ γνωρίσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου τήν τε Ἑλληνικὴν καὶ τὴν ξένην, ἠκολουθήσαμεν διάφορον ὁδὸν ὡς πρὸς ἑκατέραν τούτων.

Τὴν Ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν περιελάβομεν ἐν πάσῃ τῇ ἐκτάσει

σιν, θέλουσιν εἶσθαι σεβαστὰ καὶ ἀπαραβίαστα· 0' ἀπολαύωσι δὲ οὗτοι ἐντελῶς τῶν αὐτῶν ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων, ὧν καὶ οἱ ἐκ γενετῆς ὑπήκοοι Ἕλληνες». ἄρθρ. 6. «Οὐδεὶς δύναται νὰ στερηθῇ τῆς ἰδιοκτησίας του, εἰμὴ ἕνεκα λόγου δημοσίας ἀνάγκης, προσηκόντως βεβαιουμένης, ὁσάκις καὶ ὅπως ὁ Νόμος ὁρίζει, καὶ μετὰ προηγουμένην δικαίαν ἀποζημίωσιν. Οὐδεὶς ἰδιοκτήτης δύναται νὰ ἐξαναγκασθῇ, ὅπως πωλήσῃ τὰ κτήματά του εἰς τοὺς καλλιεργητὰς ἢ εἰς τρίτους, οὐδὲ νὰ τοῖς παραχωρήσῃ μέρος ἐξ αὐτῶν· οὐδεμία δ' ἐπίσης τροποποίησις θέλει εἰσαχθῇ εἰς τὰς μεταξὺ ἰδιοκτητῶν καὶ καλλιεργητῶν σχέσεις, εἰμὴ διὰ νόμου γενικοῦ ἐφαρμοστέου καθ' ὅλον τὸ Βασίλειον». ἄρθρ. 8. «Εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς τῶν παραχωρουμένων τῇ Ἑλλάδι μερῶν ἐξασφαλίζεται ἡ ἐλευθερία τοῦ θρησκεύματος καὶ τῆς λατρείας αὐτῶν. Δὲν θέλει δὲ προσβληθῇ κατ' οὐδὲν ἡ αὐτονομία καὶ ὁ ἱεραρχικὸς ὀργανισμὸς τῶν ὑπαρχουσῶν ἢ σχηματισθησομένων μουσουλμανικῶν κοινοτήτων, οὐδὲ ἡ διοίκησις τῆς περιουσίας καὶ τῶν ἀκινήτων αὐτῶν κτημάτων. Οὐδὲν κώλυμα δύναται νὰ παρεμβληθῇ εἰς τὰς θρησκευτικὰς σχέσεις τῶν κοινοτήτων τούτων πρὸς τοὺς πνευματικοὺς αὐτῶν ἀρχηγούς. Τὰ ἐγχώρια δικαστήρια (chéri) θὰ ἐξασκῶσι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῶν ἐπὶ ὑποθέσεων καθαρῶς θρησκευτικῶν» (Πρβ. τὴν Συνθήκην ταύτην ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1882 σελ. 59 ἐπ., ἔνθα εὑρίσκει τις καὶ τὸν κυρώσαντα τὴν Συνθήκην ταύτην Νόμον ΠΛΖ' τῆς 11 Μαρτίου 1882 καὶ παρὰ τῷ Γ. Α. Ῥάλλῃ. Οἱ Ἑλληνικοὶ Κώδικες ἔκδ. Δ'. τόμ. IV σελ. 971 ἐπ., τὴν δὲ Σύμβασιν τῆς 12/24 Μαΐου 1881 παρὰ τῷ Γ. Α. Ῥάλλῃ αὐτόθι σελ. 947 ἐπ.). Τὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἐτροποποιήθησαν ἐν μέρει διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 22 Νοεμβρίου (4 Δεκεμβρίου) 1897 ὑπογραφείσης Συνθήκης μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας μετὰ τὸν ἀτυχῆ κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, ἥτις ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ Νόμου ΑΦΙΕ' τῆς 6 Δεκεμβρίου 1897 (πρβ. τὴν Συνθήκην ταύτην ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1897 σελ. 497 ἐπ.).

αὐτῆς, μὴ διστάζοντες νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τὰς ἐν τοῖς περιοδικοῖς, νομικοῖς τε καὶ μή, δημοσιευθείσας διατριβὰς περὶ τῆς ὕλης ταύτης, διότι τοῦτο ἐθεωρήσαμεν ὠφέλιμον εἰς τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην καὶ ἀναγκαῖον συμπλήρωμα εἰς τὴν συνταγματικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ὡς πρὸς τὴν ξένην βιβλιογραφίαν ἠρκέσθημεν εἰς τὴν σημείωσιν τῶν σπουδαιοτέρων συγγραφῶν περὶ τοῦ πολιτεύματος ἑκάστης τῶν ξένων Πολιτειῶν· ἐν ταῖς συγγραφαῖς δὲ ταύταις δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ εὕρῃ πληρεστάτην βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ πολιτεύματος ἑκάστης τῶν ξένων Πολιτειῶν. Πληρεστέραν σημείωσιν τῆς ξένης βιβλιογραφίας, περιλαμβάνουσαν καὶ τὰς περὶ διάφορα κεφάλαια ἢ καὶ ζητήματα μερικωτέρας ἐργασίας, εἶναι ἀδύνατον νὰ περιλάβωμεν ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ ὡς ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐργασίας ταύτης, ἅμα δὲ καὶ ἀλυσιτελές, ἀφοῦ, ὡς εἴρηται, πᾶσαν τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν ταύτην εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἐν ταῖς παρατιθεμέναις ἐνταῦθα ξέναις συγγραφαῖς. Οὐχ ἧττον ὅμως ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ τοῦ Εἰδικοῦ Μέρους τῆς παρούσης συγγραφῆς γενήσεται ἑκάστοτε μνεία τῶν τοιαύτης φύσεως ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν περὶ τοῦ συγκεκριμένου ζητήματος.

Ἀλλ' ἂν περιωρίσαμεν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὸν περὶ τῆς βιβλιογραφίας λόγον ἡμῶν, ἐξ ἑτέρου δὲν περιωρίσθημεν εἰς τὴν σημείωσιν μόνον συγγραφῶν ἑρμηνευουσῶν τὸ Συνταγματικὸν Πολίτευμα τῶν διαφόρων Πολιτειῶν, ἀλλ' ἐσημειώσαμεν καὶ συγγραφὰς πραγματευομένας τὰς γενικὰς διδασκαλίας περὶ Πολιτείας, θεωροῦντες ταύτας ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς βιβλιογραφίας τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου.

I. Ἑλληνική.

Α'. Ἐπίσημοι καὶ ἰδιωτικαὶ Συλλογαί.

Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος. Ἔτη Α'—Ζ', 1825—1832, ἐν Ναυπλίῳ καὶ Αἰγίνῃ.

Ἐθνικὴ Ἐφημερίς. Ἔτη Α'—Β', ἀπὸ τῆς 18 Ἀπριλίου 1832—14 Ἰανουαρίου 1833, ἐν Ναυπλίῳ (ἡ Ἐθνικὴ Ἐφημερὶς ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς Γενικῆς Ἐφημερίδος τῆς Ἑλλάδος).

Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως. Ἔτη 1833—1899, ἐν Ναυπλίῳ τὸ πρῶτον καὶ εἶτα ἐν Ἀθήναις.

Ἀνδρέου Ζ. Μάμουκα. Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος· ἤτοι συλλογὴ τῶν περὶ τὴν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων καὶ ἄλλων ἐπισήμων πράξεων ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τέλους τοῦ 1832, τόμοι I—XI, ἐν Ἀθήναις, 1839—1852.

» » Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ διαφόρων Ἐθνικῶν Συνελεύσεων συνταχθέντα Πολιτεύματα, ἐν Πειραιεῖ 1839.

» » Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Ε' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἐκδιδόμενον νῦν τὸ πρῶτον, ἐν Ἀθήναις 1843.

RECUEIL des traités, actes et pièces concernans la fondation de la Royauté en Grèce, et le tracé de ses limites, A. Nauplie 1833.

CONSTITUTIONS, lois, ordonnances des Assemblées Nationales, des corps législatifs et du président de la Grèce (1821—1832), Athènes 1835.

GEORG LUDWIG VON MAURER. Das griechische Volk in öffentlicher, kirchlicher und privatrechtlicher Beziehung vor und nach dem Freiheitskampfe bis zum 31 Juli 1835, 3 Bände, 1835.

Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἐν Ἀθήναις 1844.

Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς τῆς Ἑλλάδος (1844—1862), ἐν Ἀθήναις (αἱ εἰς τὰ Πρακτικὰ ταῦτα παραπομπαὶ γίνονται ἐν τῇ παρούσῃ συγγραφῇ ὡς ἑξῆς: Βουλῆς Πρακτικά, εἶτα δὲ σημειοῦται διὰ Λατινικοῦ ἀριθμοῦ ἡ περίοδος, δι' Ἑλληνικοῦ κεφαλαίου γράμματος ἡ σύνοδος, δι' Ἑλληνικοῦ μικροῦ γράμματος ὁ τόμος, καὶ τέλος δι''Αραβικοῦ ἀριθμοῦ ἡ σελίς· π. χ. Βουλῆς Πρακτικὰ Ι. Α' α'. 1).

Πρακτικὰ τῆς Γερουσίας τῆς Ἑλλάδος (1844—1862), ἐν Ἀθήναις (αἱ εἰς τὰ Πρακτικὰ ταῦτα παραπομπαὶ γίνονται ἐν τῇ παρούσῃ συγγραφῇ, ὡς γίνονται καὶ εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς).

Ἐπίσημος Ἐφημερὶς τῆς Συνελεύσεως. Ἐμπεριέχει τὰ Στενογραφημένα Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Τόμοι I—VI (1863—1864), ἐν Ἀθήναις (αἱ παραπομπαὶ εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Συνελεύσεως γίνονται ἐν τῇ παρούσῃ συγγραφῇ ὡς ἑξῆς: τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφημένα Πρακτικά, εἶτα δὲ σημειοῦται διὰ Λατινικοῦ ἀριθμοῦ ὁ τόμος καὶ δι' Ἀραβικοῦ ἀριθμοῦ ἡ σελίς).

Ἔγγραφα ἐπίσημα ἀφορῶντα τὰς ἐπὶ τοῦ Ἑπτανησιακοῦ ζητήματος διαπραγματεύσεις. Ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις, 1864.

Ἐφημερὶς τῶν συζητήσεων τῆς Βουλῆς. Ἐμπεριέχει τὰ Στενογραφημένα Πρακτικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς (1865—1899), ἐν Ἀθήναις (αἱ εἰς τὰ Πρακτικὰ ταῦτα παραπομπαὶ γίνονται ἐν τῇ παρούσῃ συγγραφῇ ὡς ἑξῆς: Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικά, εἶτα δὲ σημειοῦται διὰ Λατινικοῦ ἀριθμοῦ ἡ Περίοδος, δι' Ἑλληνικοῦ κεφαλαίου γράμματος ἡ σύνοδος, δι' Ἑλληνικοῦ μικροῦ γράμματος ὁ τόμος καὶ τέλος δι''Αραβικοῦ ἀριθμοῦ ἡ σελίς· π. χ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ Ι. Α'. α'. 1).

Θ. Π. Δηλιγιάννη καὶ Γ. Κ. Ζηνοπούλου. Ἑλληνικὴ Νομοθεσία

ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1860, τόμοι I—VII, ἐν Ἀθήναις 1860—1876.

Γ. Α. Ῥάλλη. Οἱ Ἑλληνικοὶ Κώδικες, ἔκδοσις Δ', τόμοι I--IV, καὶ Παραρτήματα, ἐν Ἀθήναις, 1874—1882.

Θ. Ν. Φλογαΐτου. Οἱ Δικαστικοὶ Νόμοι τῆς Ἑλλάδος, τόμος I. ἔκδ. Β', ἐν Ἀθήναις 1894, τόμος II. ἔκδ. Β', ἐν Ἀθήναις 1897, τόμος III, ἐν Ἀθήναις 1898, τόμος IV, ἐν Ἀθήναις 1888, Παραρτήματα τῶν Δικαστικῶν Νόμων τῆς Ἑλλάδος, μέρη II, ἐν Ἀθήναις 1887, Συμπλήρωμα τῶν Δικαστικῶν Νόμων καὶ τοῦ Παραρτήματος αὐτῶν, ἐν Ἀθήναις 1888, τέλος Συμπληρώματα II—VI, ἐν Ἀθήναις 1889—1896.

Β'. Συστήματα.

Ἀγγελοπούλου Γ. Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου, τόμος I. τεύχη 1—4, ἐν Ἀθήναις 1885—1892.

Κυριακοῦ Α. Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἐν Ἀθήναις 1867 (τοῦ ἔργου τούτου ἐδημοσιεύθη μόνον ἡ εἰσαγωγὴ ἐν μικρῷ φυλλαδίῳ).

Παπαδούκα Ν. Ἱππόδαμος. Ἀρχαὶ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, ἢ τὸ Ἑλληνικὸν Σύνταγμα σχολιασμένον, ἐν Ἀθήναις 1848.

Ῥοντήρη Α. Ἡ κατὰ Σύνταγμα Ὀργάνωσις τοῦ Κράτους, τόμοι II, ἐν Ἀθήναις 1876—1879.

» » Προκατασκευὴ ἢ Εἰσήγησις εἰς τὴν κατὰ Σύνταγμα Ὀργάνωσιν τοῦ Κράτους, ἐν Ἀθήναις 1876.

Σαριπόλου Ν. Ι. Πραγματεία τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, ἔκδοσις Β', τόμοι V, ἐν Ἀθήναις 1874—1875 (ὁ πέμπτος τόμος περιέχει τὰς ἀγορεύσεις τοῦ συγγραφέως ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῇ Συνελεύσει).

Στούπη Α. Σύστημα Συνταγματικοῦ Δικαίου, τόμος I. ἐν Ἀθήναις 1889.

Φιλαρέτου Γ. Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος μετὰ εἰσαγωγῆς ἱστορικῆς καὶ σχολίων κατ' ἄρθρον, ἐν Ἀθήναις 1889.

Φλογαΐτου Θ. Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου, ἔκδοσις Β', ἐν Ἀθήναις 1894.

Γ'. Γενικαὶ διδασκαλίαι, Πραγματεῖαι, Διατριβαὶ κ.λ.π.

Α. Ζ. (ἀνωνύμως) Ἐκλογικὸν Ἐγχειρίδιον, ἐν Ἀθήναις 1859.

Ἀγγελάκη Κ. Μελέται περὶ τῆς Ἐπιστήμης τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου. Μέρος I. Περὶ πολιτικῆς διοικήσεως, ἐν Ἀθήναις 1881.

» » Περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκπροσωπήσεως τῶν μειοψηφιῶν. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ «Παρνασσῷ» II. 686.ἑπ.

Ἀγγελοπούλου Γ. Λόγοι Πανεπιστημιακοί, ἐν Ἀθήναις 1897.

» » Περὶ τῆς ἐννοίας Λαοῦ καὶ Ἔθνους ἐν τῇ Ἑλληνικῇ νομοθεσίᾳ καὶ ἱστορίᾳ, ἐν Ἀθήναις 1899.

Ἀθανασίου Γ. Λόγος περὶ ὠφελείας καὶ ἐκτάσεως τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, ἐν Αἰγίνῃ 1828.

» » Σχέδιον θεσμοῦ τῶν Ἑλλήνων μεθ' ὑπερασπίσεως τῆς μιᾶς Βουλῆς, ἐν Ἀθήναις 1843.

Ἀθναασίου Κ. Γ. Ἡ κατὰ τοῦ Ν. Ἰωνηροπούλου πρώην Ὑπουργοῦ ἐνώπιον τῆς Βουλῆς κατηγορία κλπ., ἐν Ἀθήναις 1847.

Ἀραβαντινοῦ Ι. Δύο πολιτικαὶ μελέται. Ὀλίγαι γραμμαὶ περὶ ὑπαλληλίας. Ἱστοριχοφιλοσοφικὴ μελέτη περὶ πολιτείας, ἐν Ἀθήναις 1876.

» » Πραγματεία περὶ εὐθύνης τῶν Ἡγεμόνων καὶ τῶν Ὑπουργῶν, ἐν Ἀθήναις 1880.

» » Περὶ τῆς ἀστικῆς εὐθύνης τῶν Ὑπουργῶν Ἐπίκρισις τῆς ὑπ' ἀριθ. 1299 τοῦ ἔτους 1885 ἀποφάσεως τοῦ Ἐφετείου Ἀθηνῶν. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς Νομολογίας τοῦ Σ. Μπαλάνου V. 400 ἐπ. 410 ἐπ.

» » Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἄρθρου 34 τοῦ Συντάγματος τοῦ ἔτους 1864. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλλην. καὶ Γαλλ. Νομολογίας τοῦ Σ. Μπαλάνου XI. 73 ἐπ.

» » Δίκαιον τῶν Ἐθίμων. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Θέμιδι τῶν Θ. καὶ Π. Ἀγγελοπούλων I. 68 ἐπ.

Ἀργυροπούλου Π. Προεισαγωγικὴ ἀκρόασις τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου, ἐν Ἀθήναις 1855.

Βελιανίτου Δ. Μελέτη περὶ ἀτομικῶν καθ' ὅλου δικαιωμάτων, ἐν Ἀθήναις 1882.

BERRIAT—SAINT—PRIX. F. Comparaison de la Charte grecque et de la Charte française, Paris 1845.

Βυρλαμάκη Ι. Στοιχεῖα τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου, ἐν Ἑρμουπόλει 1839.

Γλαράκη Α. Περὶ πολιτικῆς ἀποκεντρώσεως, ἐν Ἀθήναις 1883.

» » Τὰ ἄρθρα «Ἀναρχία», «Ἀποκέντρωσις καὶ Συγκέντρωσις», «Διοικητικὰ Δικαστήρια», «Ἐξύβρισις», δημοσιευθέντα ἐν τῷ Λεξικῷ Νομικῆς τοῦ Θ. Φλογαΐτου I. 95 ἐπ. 146 ἐπ. 622 ἐπ. 818 ἐπ.

Γοργιδᾶ Α. Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ δημόσιον καθολικὸν δικαίωμα, ἐξαχθὲν ἐκ τῶν γνησίων ἀρχῶν τοῦ δικαιώματος τῆς φύσεως καὶ ἐφαρμοσθὲν εἰς χρῆσιν τοῦ δημοσίου εἰδικοῦ δικαιώματος οἱωνδήποτε δημοκρατιῶν, εἴτε πολιτειῶν, ἐν Βούδᾳ 1825.

Δαμασκηνοῦ Ν. Λόγος περὶ τῶν ἀρχαίων ἀνωτάτων συνεδρίων τῆς Γαλλίας, ἐκφωνηθεὶς τῇ 10 Ἰανουαρίου 1882, ἐν Ἀθήναις 1882 (ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν τῷ Παρνασσῷ VI. 53 ἐπ).

Δηλιγιάννη Θ., Εὐκλείδου Σ. καὶ Χριστοπούλου Χ. Ἀνάλυσις τοῦ περὶ Ἑλληνικῆς Ἰθαγενείας Νόμου. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐφημε-

ρίδι τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν ἔτους Α', φυλλ. Α' σελ. 3 ἐπ.

» » Πραγματεία ἀναλυτικὴ τοῦ Νόμου περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐφημερίδι τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν ἔτους Α'. φυλλ. Β' σελ. 3 ἐπ.

Δοσίου Κ. «Συνταγματικὸν Δίκαιον. Ἱππόδαμος. Ἀρχαὶ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ἢ τὸ Ἑλληνικὸν Σύνταγμα σχολιασμένον» (ἐπίκρισις τῆς συγγραφῆς τοῦ Ν. Παπαδούκα). Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Θέμιδι τοῦ Λ. Σγούτα IV. 25 ἐπ.

» » Τὰ δύο ἐκλογικὰ ζητήματα καὶ ἡ γνωμοδότησις τῶν πέντε, ἐν Ἀθήναις 1868.

» » Ἀνταπάντησις εἰς τὴν περὶ τῶν ἐκλογικῶν ζητημάτων ἀπάντησιν τῶν τεσσάρων, ἐν Ἀθήναις 1868.

Δραγούμη Σ. Εἰς ἔργον πρὸς ἀνόρθωσιν. Ἐπιστολαὶ καὶ γνῶμαι πολιτευομένου (πρώην Βουλευτοῦ Μεγαρίδος), ἐν Ἀθήναις 1897. Τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως δὲν ἀναφέρεται ἐν τῷ φυλλαδίῳ.

Εὐδιπίδου Α. Δοκίμιον κυβερνητικῆς, ἢ περὶ πολιτείας, ἐν Ἀθήναις 1862.

Ἔσσλιν Κ Τὸ ἄρθρον 107 (τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864). Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Νομικῇ τοῦ Ἡλ. Λιακοπούλου II. 225 ἐπ.

Εὐταξίου Α. Ἡ Ἑλλὰς ἐν τῷ μεταιχμίῳ ζωῆς καὶ θανάτου. Πολιτικὴ μελέτη, ἐν Ἀθήναις 1897.

Ζέγγελη Γ. Περὶ Γερουσίας, ἐν Ἀθήναις 1874.

Ἰλιοπούλου Δ. Ὁ Βασιλεύς. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ X. 253 ἐπ.

Ἰλιοπούλου Τ. Περὶ τῆς Βασιλικῆς Προνομίας τῆς Χάριτος, ἐν Ἀθήναις 1888.

» » Περὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ δικαιώματος τῆς Χάριτος. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλλην. καὶ Γαλλ. Νομολογίας τοῦ Σ. Μπαλάνου VIII. 31 ἐπ.

Καζάζη Ν. Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Πολιτείας τόμοι III (ὁ πρῶτος ἐξεδόθη τὸ δεύτερον), ἐν Ἀθήναις 1891—1892.

» » Ἐγκυκλοπαιδεία καὶ Μεθοδολογία τοῦ Δικαίου, ἐν Ἀθήναις 1893.

» » Ἡ ἀρχαία πολιτεία καὶ αἱ περὶ αὐτῆς θεωρίαι τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν Ἀθήναις 1877.

» » Δημοτικὴ παίδευσις καὶ καθολικὴ ψηφοφορία, ἐν Ἀθήναις, 1879.

» » Λόγος ἐναρκτήριος περὶ πολιτείας καὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν Ἀθήναις 1883.

» » Λόγος εἰσαγωγικὸς εἰς τὸ μάθημα τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ II. 161 ἐπ.

» » Σκέψεις περὶ τοῦ «Ἡγεμόνος» τοῦ Μακιαβέλη. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ III. 4 ἐπ. 173 ἐπ.

» » Αἱ πολιτικαὶ θεωρίαι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἡ ἱστορικὴ σχολὴ τοῦ δικαίου, ἐν Ἀθήναις 1887.

» » Τὸ Συνταγματικὸν Πολίτευμα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἐν Ἀθήναις 1888.

» » Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν τοῦ Δικαίου. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ IV. 5. ἐπ.

» » Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ Φυσικὸν Δίκαιον. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ IV. 921 ἐπ.

Καλλιγᾶ Η. Μελέται νομικαί, πολιτικαί, οἰκονομολογικαί, ἱστορικαί, φιλολογικαὶ κλπ. καὶ λόγοι ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει καὶ τῇ Βουλῇ. Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Γ. Η. Καλλιγᾶ, τόμοι II, ἐν Ἀθήναις 1899.—Τόμ. I. σελ. 483 ἐπ. «Ἡ ἐξάντλησις τῶν Κομμάτων, ἤτοι ἠθικὰ γεγονότα τῆς κοινωνίας μας» (ἀναδημοσίευσις ἰδιαιτέρου φυλλαδίου ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον τοῦ ἔτους 1842).—Τόμ. I. σελ. 506 ἐπ. «Περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐκλογικοῦ Νόμου» (ἀναδημοσίευσις πολιτικῶν ἄρθρων ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον δημοσιευθέντων ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἐλπίδι» ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μέχρι τοῦ Αὐγούστου 1862).—Τόμ. I. σελ. 464 ἐπ. «Δίκη τοῦ Ἰωνᾶ Κὶγκ ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου» (ἀναδημοσίευσις ἀγορεύσεως Η. Καλλιγᾶ, ἥτις εἶχε δημοσιευθῇ ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει 1846 καὶ σχετίζεται πρὸς τὰς περὶ θρησκείας διατάξεις τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844).—Τομ. I. σελ. 67 ἐπ. «Περὶ πολιτικοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτοῦ δι' ἄλλου θεσμοῦ» (ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Θέμιδι τοῦ Λ. Σγούτα III. 337 ἐπ.).

Καλλισπέρη Γ. Ἡ Ἑλληνικὴ πολιτεία καὶ αἱ περὶ πολιτείας θεωρίαι τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ἐν Ἀθήναις 1884.

Καραπάνου Κ. Ἡ κατάστασις τῆς χώρας καὶ τὰ πρὸς θεραπείαν ἀναγκαῖα μέτρα, ἐν Ἀθήναις 1898.

Κοκκίνου Ἐμμ. Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὸ μάθημα τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου, ἐν Ἀθήναις 1862.

Κοκκώνη Ι. Περὶ πολιτειῶν, περὶ τῶν εἰς σύνταξιν καὶ συντήρησιν αὐτῶν καὶ περὶ πολιτικῆς κυβερνήσεως σκέψις, συνταχθεῖσα ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλλάδος, τόμοι II, ἐν Παρισίοις 1828—1829.

» » Παρατηρήσεις περὶ πληρώσεως τῶν κενῶν τοῦ Συνταγματικοῦ ἡμῶν Χάρτου (ἐδημοσιεύθη ἀνωνύμως ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Ι.Η.Κ.) ἐν Ἀθήναις 1863.

Κρασσᾶ Α. Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου Ι. σελ. 46 ἐπ., ἐν Ἀθήναις 1897.

Κρεστενίτου Ι. Περὶ τῶν προνομιῶν τοῦ Στέμματος καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς, ἐν Ἀθήναις 1873.

Κυριακοῦ Δ. Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως Σχεδίου τοῦ Συντάγματος, ἐν Ἀθήναις 1864.

» » Περὶ τῆς δικαστικῆς εὐθύνης τῶν Ὑπουργῶν καὶ τῶν λειτουργῶν τῆς ἐξουσίας, ἐν Ἀθήναις 1866.

Λοβιζέλη Ν. Σκέψεις πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἐπὶ τοῦ Συνταγματικοῦ πολιτεύματος, ἐν Ἀθήναις 1862.

Λυκούδη Ἐμμ. Ἐκλογικὸς Κώδηξ, περιλαμβάνων τοὺς ἐν ἰσχύϊ ἐκλογικοὺς νόμους μετὰ προλεγομένων καὶ σχολίων κατ' ἄρθρον, ἐν Ἀθήναις 1889.

Μακρυγιάννη Ἐμμ. Μελέτη περὶ τῆς πολιτείας τοῦ Σόλωνος, ἐν Ἀθήναις 1888.

Μανιάκη Κ. Περὶ ἀστικῆς εὐθύνης τῶν Ὑπουργῶν. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλλην. καὶ Γαλλ. Νομολογίας τοῦ Σ Μπαλάνου XIV. 33 ἐπ.

» » Περὶ τοῦ ἄρθρου 37 τοῦ περὶ ἐξυβρίσεως καὶ τύπου νόμου καὶ τοῦ ἄρθρου 14 τοῦ Συντάγματος. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Θέμιδι τῶν Θ. καὶ Π. Ἀγγελοπούλων VII. 50 ἐπ.

» » Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἄρθρου 17 τοῦ Συντάγματος πρὸς τὸ ἄρθρον 69 τοῦ ἀπὸ 1 Ὀκτωβρίου 1852 ΣΙΒ' νόμου περὶ λογιστικοῦ τοῦ Κράτους. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Θέμιδι τῶν Θ καὶ Π. Ἀγγελοπούλων VII. 308 ἐπ.

Μαυροκεφάλου Α. Ἀντώνιος, ἢ περὶ ἔμφρονος ἐκλογῆς Βουλευτῶν διάλογος, ἐν Ναυπλίῳ 1844.

Μελιδόνη Ι. Ἐπίκρισις τοῦ φυλλαδίου περὶ ἐκκλησίας τῆς ἀφομοιώσεως συνταχθέντος ὑπὸ Δ. Β., ἐν Κεφαλληνίᾳ 1868

Μοσχοβάκη Ν. Τὸ ἐν Ἑλλάδι δημόσιον δίκαιον ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐν Ἀθήναις 1882.

» » Εἰσιτήριος Λόγος εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν πολιτευμάτων, ἐν Ἀθήναις 1882.

Μπαΐρα Α. Ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ δικασταὶ ἐν Ἑλλάδι. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλλην. καὶ Γαλλ. Νομολογίας τοῦ Σ. Μπαλάνου V. 601 ἐπ. 621 ἐπ.

Μπαλάνου Σ. Περὶ τῆς ὑπὸ τῶν πολιτῶν ὀφειλομένης ὑπακοῆς εἰς τὰς διαταγὰς τῆς ἀρχῆς καὶ περὶ τῶν ὁρίων τῆς ὑπογρεώσεως ταύτης τοῦ πολίτου. Ὁμιλία ἐν τῷ Ἀττικῷ Κύκλῳ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 7 Μαρτίου 1869, ἐν Ἀθήναις 1869.

Μπουκλάκου Θ. Τὸ Συνταγματικὸν πολίτευμα ἐν Ἑλλάδι, ἐν Ἀθήναις 1894.

Οἰκονομίδου Β. Περὶ τῆς σχέσεως τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας πρὸς τὴν νομοθετικήν, ἐν Ἀθήναις 18[illegible]5 (ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν τῇ Θέμιδι τῶν Α. Ἀθανασιάδου, Λ. Κραστᾶ, Ν. Διομήδους καὶ Ι. Εὐκλείδου Ι. 301 ἑπ.).

» » Περὶ νόμου τινά. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλλην. καὶ Γαλλ. Νομολογίας τοῦ Σ. Μπαλάνου VI. 241 ἑπ.

Π. (**ἀνωνύμως**). Περὶ ἀπορρήτου ἐπιστολῶν ὀλίγα τινά, ἐν Ἀθήναις 1862.

Παγκαλάκη Ν. Κατήχησις πολιτικὴ εἰς χρῆσιν τῶν Ἑλλήνων, συνταχθεῖσα μὲν ἰταλιστὶ ὑπὸ τοῦ φιλέλληνος Κ. Α. Π, μεταφρασθεῖσα δὲ ὑπὸ Ν. Παγκαλάκη, ἐν Ὕδρᾳ 1826.

Πανταζίδου Ι. Περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις πολιτικῶν ἑταιριῶν λόγος Ι. Πανταζίδου ἀναλαμβάνοντος τὴν Πρυτανείαν, ἔτος 1892—1893.

Παπαδοπούλου Β. Ἡ ἀναδρομικὴ δύναμις τῶν νόμων. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλλην. καὶ Γαλλ. Νομολογίας τοῦ Σ. Μπαλάνου VIII. 394 ἑπ.

Παπαφράγκου Σ. Περὶ τοῦ Μονάρχου ἐν τῇ Συνταγματικῇ Πολιτείᾳ, ἐν Ἀθήναις 1898 (ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν τῇ Νομικῇ τοῦ Η. Λιακοπούλου V. 137 ἑπ.).

» » Ἡ δικαιοσύνη παρ' ἡμῖν, ἐν Ἀθήναις 1898.

Παρασκευαΐδου Φ. Ἡ δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μαρίνου. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ XVII. 268 ἑπ.

Πετρέα Χ. Ὀφείλει ὁ Δήμαρχος αἰτεῖν ἐγγραφὴν τῶν ἐκλογέων κατὰ τὴν ἐτησίαν ἀναθεώρησιν τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου; Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλλην. καὶ Γαλλ. Νομολογίας τοῦ Σ. Μπαλάνου II. 37 ἑπ.

Πετσάλη Α. Μετάφρασις τοῦ κεντρικοῦ Συντάγματος τῆς Ἀμερικῆς μετὰ ἱστορικῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἑρμηνείας τῶν κυριωτέρων ἀρχῶν αὐτοῦ, ἐν Ἀθήναις 1841.

Πινιατόρου Ν. Παραλληλισμοί τινες τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας πρὸς τὴν Ῥωμουνικήν, ἐν Κεφαλληνίᾳ 1883.

Πολυζωΐδου Α Προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος καὶ σχέδιον Ὀργανισμοῦ τῶν Ἐπαρχιῶν αὐτῆς, οἷς ἕπεται τὸ πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Βρεταννίας καὶ τὸ τῶν Ἡνωμένων Ἐπικρατειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ἐν Μεσολογγίῳ 1824.

Πολυχρόνου Κ. Ὁ Βασιλεὺς βασιλεύει καὶ δὲν κυβερνᾷ. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Σόλωνι τοῦ Μ. Κ. Γάλλη I. 593 ἑπ.

Ποτλῆ Μ. Εἰσαγωγικὸν μάθημα εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον

τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναι; 1859 (ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν τῷ Σόλωνι τοῦ Μ. Κ. Γάλλη Ι. 389 ἐπ. 424 ἐπ. 460 ἐπ.

Ῥοζάκη Α. Περὶ βουλευτικῆς μεταρρυθμίσεως, ἐν Ἀθήναις 1874.

Ῥοντήρη Α. Ἐναρκτήριος λόγος εἰς τὸ Διοικητικὸν Δίκαιον, ἐν Ἀθήναις 1882.

Σαριπόλου Ν. Ι. Λόγος ἐκφωνηθεὶς τῇ 14 Ὀκτωβρίου 1846 κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, ἐν Ἀθήναις 1846.

» » Λόγος ἐκφωνηθεὶς τῇ 22 Ἰανουαρίου 1848 κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Δικαίου τῶν Ἐθνῶν, ἐν Ἀθήναις 1848.

» » Λόγος ἐκφωνηθεὶς τῇ 21 Ὀκτωβρίου 1848 κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν Πολιτευμάτων, ἐν Ἀθήναις 1848.

» » Λόγος ἐκφωνηθεὶς τῇ 27 Ὀκτωβρίου 1849 κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς διδασκαλίας τοῦ τιμαριωτικοῦ πολιτεύματος, ἐν Ἀθήναις 1849.

» » Ἐναρκτήριον μάθημα γενόμενον τῇ 5 Νοεμβρίου 1862.

» » Ὁμιλία περὶ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἐλευθερίας, ἐν Ἀθήναις 1872.

Σιγούρα Δ. Περὶ πολιτεύματος ἐν γένει, ἰδίᾳ δὲ περὶ τοῦ κατὰ Σύνταγμα μοναρχικοῦ πολιτεύματος, ἐν Ζακύνθῳ 1867.

Σκέψεις περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ Συνταγματικοῦ πολιτεύματος (ἀνωνύμως), ἐν Πειραιεῖ 1876,

Σούτσου Ι. Σχέδιον πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1843.

» » Ἐγχειρίδιον δημοσιολογίας, ἢ θεωρία τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἐν Ἀθήναις 1864.

» » Περὶ πολιτευμάτων καὶ πολιτῶν, ἐν Ἀθήναις 1872.

Σοφιανοῦ Α. Τὸ Γερμανικὸν Ὁμοσπονδιακὸν Συμβούλιον, ἡ Βουλὴ τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Νομικῇ τοῦ Η. Λιακοπούλου ΙΙ. 242 ἐπ.

Σ. Α. Σ. [πηλιωτάκη]. Περὶ ἐκλογικῶν μεταρρυθμίσεων, ἐν Ἀθήναις 1874.

Σταματιάδου Σ. Σύντομος ἔκθεσις τῶν σχέσεων ἡμῶν πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ ἀντιθέτως. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ Βύρωνι ΙΙ. 671 ἐπ.

Στούπη Α. Περὶ πολιτευμάτων, ἰδίᾳ δὲ περὶ τοῦ κατὰ Σύνταγμα πολιτεύματος, ἐν Ἀθήναις 1875.

» » Πλάναι Συνταγματικαί, ἐν Ἀθήναις 1881.

Στρέϊτ Σ. Συνταγματικὸν Δίκαιον, Μέρος Α'. (κατὰ τὰς ἐστενογραφημένας παραδόσεις αὐτοῦ), ἐν Ἀθήναις 1893.

Σωμερίτου Δ. Αἱ Βουλαὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α' τόμ. Ι. φυλλ. 1—2, ἐν Ἀθήναις 1893.

» » Αἱ πρῶται μετὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1864 ἐκλογαί. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ XIV. 57 ἑπ.

» » Ὁ Βουλευτικὸς ὅρκος. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ XV. 93 ἑπ.

Τερτζέτη Γ. Μελέται βουλευτικῆς εὐγλωττίας ὑπὸ τοῦ Βιβλιοθηκαρίου καὶ Ἀρχειοφύλακος τῆς Βουλῆς, ἐν Ἀθήναις 1847.

Τυπάλδου Ι. Περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς Χάριτος, ἢ περὶ ἀποκαταστάσεως εἰς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, ἐν Ἀθήναις 1888 (ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν τῇ Νέᾳ Θέμιδι τοῦ Τ. Μανταφούνη VII. φύλλ. 5).

Φιλαρέτου Γ. Ἡ δικαστικὴ Ἀναδιοργάνωσις ἐν Ἑλλάδι, ἐν Ἀθήναις 1885.

» » Ἡ ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ποικίλῃ Στοᾷ τοῦ Ι. Ἀρσένη τοῦ ἔτους 1895 σελ. 132 ἑπ.

» » Τὸ ἀπόρρητον τῶν ἐπιστολῶν. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Θέμιδι τῶν Θ. καὶ Π. Ἀγγελοπούλων IV 466 ἑπ. 482 ἑπ.

» » Παῦσις ἰσοβίου δικαστοῦ. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλλην. καὶ Γαλλ. Νομολογίας τοῦ Σ. Μπαλάνου XI. 546 ἑπ.

» » Δικαστικὴ ἐξουσία. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Λεξικῷ Νομικῆς Θ. Φλογαΐτου I 597 ἑπ.

Φλογαΐτου Θ. Εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος τῆς συνταγματικότητος Ὑπουργείου τινὸς ἡ παρουσία πρωθυπουργοῦ; Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Βύρωνι III. 58 ἑπ. (ἐν σελ. 62 δημοσιεύεται καὶ ἡ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γνώμη τοῦ J. C. Bluntschli).

» » Εἶναι ὑποχρεωτικοὶ οἱ ἀντισυνταγματικοὶ νόμοι διὰ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν; Ἐδημοσιεύθησαν περὶ τούτου πολιτικὰ ἄρθρα ἐν τῇ ἐφημερίδι Αἰῶνι κατὰ Ἀπρίλιον 1875.

» » Περὶ τοῦ Συγκεντρωτικοῦ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπαρχιακῆς διοικήσεως. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ VII, 97 ἑπ.

» » Περὶ τοῦ παρ' ἡμῖν ἀνεξασφαλίστου τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Βύρωνι II. 72 ἑπ 129 ἑπ.

» » Περὶ τοῦ παρ' ἡμῖν ἀνεξασφαλίστου καὶ τῶν ἄλλων ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Βύρωνι II. 449 ἑπ. 523 ἑπ.

» » Συνταγματικὸν Δίκαιον. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Βύρωνι II. 620 ἑπ. 641 ἑπ. 705 ἑπ.

» » Αἱ κατὰ Θεόδωρον Ν. Φλογαΐτην ἀναγκαῖαι νομοθετικαὶ μεταρρυθμίσεις, ἐν Ἀθήναις 1897.

» » Διάφορα ἄρθρα δημοσιευθέντα ἐν τῷ Λεξικῷ Νομικῆς.

Τούτων εἰδικὴν μνείαν ποιησόμεθα ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ τοῦ Εἰδικοῦ Μέρους τῆς παρούσης συγγραφῆς.

Φωστηροπούλου Κ. Περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ τύπου, ἐν Ἀθήναις 1873.

Χατζηπαναγιώτου Γ. Περὶ διοικητικῆς ἀρμοδιότητος. Ἐδημοσιεύθη ἐν τοῖς Δικαστικοῖς Χρονικοῖς τοῦ Κ. Σταυροπούλου Ι. 214 ἐπ. 221 ἐπ. 229 ἐπ.

Χοϊδᾶ Γ. Περὶ πολιτείας καὶ τῆς μορφῆς αὐτῆς, ἰδίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς, ἐν Ἀθήναις 1895.

» » Τὸ ἀδίκημα τῆς καλπονοθεύσεως καὶ τὸ ἄρθρον 191 τοῦ Ποινικοῦ Νόμου. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλλην. καὶ Γαλλ. Νομολογίας τοῦ Σ. Μπαλάνου XV. 417 ἐπ.

Χριστοπούλου Α. Πολιτικὰ παράλληλα, ἐν Παρισίοις 1833.

Χρυσανθοπούλου Π. Νομικὰ ἀποτελέσματα τῆς δυνάμει συνθήκης προσαρτήσεως χώρας κράτους τινὸς εἰς ἕτερον. Ἀρχὴ παραδεχθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς νομοθεσίας καὶ νομολογίας. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλλην. καὶ Γαλλ. Νομολογίας τοῦ Σ. Μπαλάνου XIII. 404 ἐπ.

Χρυσοχοΐδου Γ. Περὶ ἀπαλλοτριώσεως διὰ δημοσίαν ἀνάγκην. Τεῦχος Α', ἐν Ἀθήναις 1898.

Δ'. Μεταφράσεις.

Ἀντωνιάδου Σ. Βελγικὸν Σύνταγμα μετὰ εἰσαγωγῆς καὶ ἐξηγητικῶν ἐπισημειώσεων ἐξηγμένων ἀπὸ τὸν Βελγικὸν Κώδηκα, ἐν Ἀθήναις 1843.

Βαγιὸτ (BAGEHOT) **Β.** Τὸ Ἀγγλικὸν Σύνταγμα. Μετεφράσθη ὑπὸ Γ. Γονίδου, ἐν Ἀθήναις 1870

Βάρνη Ι. Δημοκρατικὸν Ἐγχειρίδιον. Μετεφράσθη ὑπὸ Γ. Μουσούρη ἐν Κεφαλληνίᾳ 1875.

Βιδιέν. Διοικητικαὶ Μελέται. Μετεφράσθη ὑπὸ Σ. Ἀντωνιάδου, ἐν Ἀθήναις 1870.

Βλουντσλῆ. Ἐπιστήμη τοῦ νεωτέρου Κράτους. Τόμος Ι. Γενικαὶ Ἀρχαὶ τοῦ Κράτους. Μετεφράσθη ὑπὸ Γ. Ἀγγελοπούλου, ἐν Ἀθήναις 1882.

» » Περὶ Κράτους. Μετεφράσθη ὑπὸ Γ. Ἀγγελοπούλου καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ VI. 649 ἐπ.

Βρούχαμ. Πολιτικὴ φιλοσοφία. Μετεφράσθη ὑπὸ Σ Ι. Τσιβανοπούλου, ἐν Ἀθήναις 1867.

Βωζούρ. Θεωρία τῶν Κυβερνήσεων. Μετεφράσθη ὑπὸ Ι. Βρατσάνου, ἐν Ἀθήναις 1851.

Γρυπάρη Κ. Ἱστορία κριτικὴ περὶ ἀρχῆς καὶ καταλύσεως τῶν ἀρ-

χαίων Πολιτειῶν ἐκ μελέτης καὶ κρίσεως Ἄγγλου συγγραφέως κλπ. (κατὰ μετάφρασιν), ἐν Ἀθήναις 1851.

Δουρούτη Γ. Ἡ δημοσιογραφία κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους, κατὰ διασκευὴν ἐκ Γαλλικῆς πραγματείας. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ XIV. 548 ἑπ.

Δραγούμη Κ. Ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ Βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων καὶ ἡ κοινοβουλευτικὴ κυβέρνησις (μετάφρασις ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ). Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ V. 473 ἑπ.

Δυβερζιὲ δὲ Ὡράν. Περὶ βουλευτικῆς καὶ ἐκλογικῆς μεταρρυθμίσεως. Μετεφράσθη ὑπὸ Ἐμμ. Κοκκίνου καὶ Δ. Χατζοπούλου, ἐν Ἀθήναις 1848.

Δωνοῦ Κ. Κ. Φ. Δοκίμιον περὶ τῶν προσωπικῶν ἀσφαλειῶν, τὰς ὁποίας ἀπαιτεῖ ἡ σημερινὴ κατάστασις τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, μεταφρασμένον εἰς τὴν Γραικικὴν ὑπὸ Φ. Φ[ουρναράκη], ἐν Παρισίοις 1825.

FONBLANQUE (ALBANY DE). Πῶς κυβερνᾶται ἡ Μεγάλη Βρετανία. Μετεφράσθη ὑπὸ Ἐμμ. Μαυρογορδάτου, ἐν Ἀθήναις 1882.

Ζέφφερσον Θ. Ἐγχειρίδιον περὶ τοῦ βουλευτικοῦ δικαίου, ἢ ἐπιτομὴ τῶν κανόνων τῶν ἐν χρήσει ἐν ταῖς Ἀγγλικαῖς Βουλαῖς καὶ ἐν τῷ Συνεδρίῳ τῶν Ἡνωμένων Ἐπαρχιῶν κλπ. Μετεφράσθη ὑπὸ Α. Ἐδιπίδου, ἐν Ἀθήναις 1848.

KARCHER TH. Πραγματεία περὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ Συντάγματος. Μετεφράσθη ὑπὸ Τ. Μανταφούνη, ἐν Ἀθήναις 1863.

LAVELEYE (EMILE DE). Ὁ Πρόεδρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς Ἰάκωβος Α. Γάρφηλδ. Μετεφράσθη ὑπὸ Σ. Βλαστοῦ καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ VII. 503 ἑπ.

» » Ἡ ἀντιπροσωπεία τῶν συμφερόντων. Μετεφράσθη ὑπὸ Σ. Βλαστοῦ καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ X. 484 ἑπ.

» » Τὸ νέον εἶδος τῆς Κυβερνήσεως ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις καὶ τῇ Ἑλβετίᾳ. Μετεφράσθη ὑπὸ Σ. Βλαστοῦ καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ XI. 61 ἑπ.

» » Τὸ εἰσηγητικὸν σύστημα (referendum). Μετεφράσθη ὑπὸ Σ. Βλαστοῦ καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Παρνασσῷ XI. 383 ἑπ.

Ιακοπούλου Ἰλ. Συνταγματικὴ ἐπιθεώρησις· ἤτοι μετάφρασις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Ἑλβετικοῦ Συντάγματος τῆς 29 Μαΐου 1874 (ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Νομικῇ αὐτοῦ II. 13 ἑπ. 78 ἑπ. 205 ἑπ. 430 ἑπ. 537 ἑπ.) καὶ τῶν Συνταγματικῶν Νόμων τῆς Γαλλίας (ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Νομικῇ αὐτοῦ V. 165 ἑπ. 378 ἑπ).

Μακαρὲλ Κ. Στοιχεῖα Δημοσίου Δικαίου. Μετεφράσθη ὑπὸ Μ. καὶ Π. Ἀργυροπούλων, ἐν Ἀθήναις 1836.

Μακιαβέλη Ν. Περὶ Ἡγεμόνος. Μετεφράσθη ὑπὸ Εὐστ. Σίμου καὶ ἐδημοσιεύθη ἀνωνύμως, ἐν Ἀθήναις 1845.

ΜΑΥ (**Θωμᾶς** ERSKINE). Κοινοβουλευτικὴ εὐγλωττία ἐκ τῆς συνταγματικῆς ἱστορίας τῆς Ἀγγλίας. Μετεφράσθη ὑπὸ Ν. Λεβίδου καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ποικίλῃ Στοᾷ τοῦ Ι. Ἀρσένη τοῦ 1896.

Μιλλ. Περὶ ἀντιπροσωπικῆς πολιτείας. Μετεφράσθη ὑπὸ Γ. Ναύτη, ἐν Ἀθήναις 1864.

» » Περὶ ἐλευθερίας. Μετεφράσθη ὑπὸ Φ. Παρασκευαΐδου, ἐν Ἀθήναις 1872.

MINGHETTI. Τὰ πολιτικὰ κόμματα. Μετεφράσθη ὑπὸ Γ. Μυκονίου, ἐν Λειψίᾳ 1885.

Μιραβῶ. Περὶ τύπου, ἐν Ναυπλίῳ 1851.

Ρουσσὼ Ι.Ι. Περὶ τῆς κοινωνικῆς συνθήκης, ἢ ἀρχαὶ τοῦ πολιτικοῦ δικαιώματος. Μετεφράσθη ὑπὸ Γ. Ζαλίκου, ἐν Παρισίοις 1828.

Τοκβίλλου (Ἀλεξίου). Περὶ τῆς δημοκρατίας κατὰ τὴν Ἀμερικήν. Μετεφράσθη ὑπὸ Κ. Ἡρακλείδου, ἐν Ἀθήναις 1846.

Χολτσενδόρφου (Φραγ.). Αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς Πολιτικῆς. Μετεφράσθη ὑπὸ Δ. Βορρέ, ἐν Ἀθήναις 1885.

II. Ξένη

Α' Γενικά

α'.) Συγγραφαὶ

R. v. Mohl. Die Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften, 1855—1858, 3 Bände.

» » Encyklopädie der Staatswissenschaften, 2 Auflage, 1872.

L. Arndts. Juristische Encyklopädie und Methodologie, 5 Auflage, 1871.

A. Merkel. Juristische Encyklopädie, 1885.

C. Gareis. Encyklopädie und Methodologie der Rechtswissenschaft, 1887.

F. v. Holtzendorff. Encyklopädie der Rechtswissenschaft, 5 Auflage, 1890.

J. C. Bluntschli. Lehre vom modernen Staat.—Erster Theil. Allgemeine Staatslehre.—Zweiter Theil. Allgemeines Staatsrecht. —Dritter Theil. Politik als Wissenschaft 1875—1876, 3 Bände.

F. Schmitthenner. Grundlinien des allgemeinen oder idealen Staatsrechtes, 1845.

F. J. Stahl. Rechts=und Staatslehre auf der Grundlage christlicher Weltanschauung, 3 Auflage, 1856.

C. Gareis. Allgemeines Staatsrecht (ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ τοῦ H. Marquardsen Handbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart. 1 Band. 1 Halbband [1]) 1883.

J. v. Held. Grundzüge des Allgemeinen Staatsrechts oder Institutionen des öffentlichen Rechts, 1868.

A. Affolter. Grundzüge des Allgemeinen Staatsrechts, 1892.

C. Bornhak. Allgemeine Staatslehre, 1896.

L. Gumplowicz. Allgemeines Staatsrecht, 1897.

R. v. Mohl. Staatsrecht, Völkerrecht und Politik, 1860—1869, 3 Bände.

Baron Joseph Eötvös. Der Einfluss der herrschenden Ideen des 19 Jahrhunderts auf den Staat, 1854, 2 Theile.

F. C. Dahlmann. Die Politik auf den Grund und das Mass der gegebenen Zustände zurückgeführt, 2 Auflage, 1847.

G. Waitz. Grundzüge der Politik nebst einzelnen Ausführungen, 1862.

Otto Gierke. Untersuchungen zur deutschen Staats=und Rechtsgeschichte. VII. Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien, 1880.

G. Jellinek. Die Lehre von den Staatenverbindungen, 1882.

» » Gesetz und Verordnung. Staatsrechtliche Untersuchungen auf rechtsgeschichtlicher und rechtsvergleichender Grundlage, 1887.

» » System der subjektiven öffentlichen Rechte, 1892.

S. Brie. Theorie der Staatenverbindungen, 1886.

J. B. Westerkamp. Staatenbund und Bundesstaat. Untersuchungen über die Praxis und das Recht der modernen Bünde, 1892.

M. Guizot. Histoire des origines du gouvernement représentatif en Europe, 1851, 2 volumes.

A. Cherbuliez. Théorie des garanties constitutionnelles, 1838, 2 volumes.

J. L. E. Ortolan. Cours public d'histoire du droit politique et constitutionnel, 1831.

A. Fritot. Esprit du droit et ses applications à la politique et à l'organisation de la monarchie constitutionnelle, 1824.

J. G. L. Simonde de Sismondi. Études sur les Constitutions des peuples libres, 1843.

---

[1] Τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὸ ἑξῆς σημειοῦται κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: Marquardsen Handbuch etc.

J. P. F. Ancillon. De l'esprit des Constitutions politiques et de son influence sur la législation, 1850.

C. Henri Midy. Le régime constitutionnel, 1869.

J. Tissot. Principes du droit public. I partie. Introduction philosophique à l'étude du droit constitutionnel, 1872.

Ed. Laboulaye. Questions constitutionnelles, 1872.

A. Saint Girons. Essai sur la Séparation des pouvoirs dans l'ordre politique, administratif et judiciaire, 1881.

X. S. Combothecra. Essai sur le régime parlementaire, 1889.

» » La Conception juridique de l'État, 1899.

N. N. Saripolos. La démocratie et l'élection proportionnelle, 1899.

6'.) Περιοδικὰ

Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft. Tübingen, 1844—1899, 55 Bände.

Archiv für öffentliches Recht, von Laband und Stoerk, 1886—1899, 13 Bände.

Zeitschrift für das öffentliche und Privatrecht der Gegenwart, von Grünhut, 1874—1899, 26 Bände.

G. Jellinek und G. Meyer. Staats = und völkerrechtliche Abhandlungen, 1895—1899, 2 Bände.

Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger par F. Larnaude, 1894—1899, 12 volumes.

Revue politique et parlementaire par M. Fournier, 1894—1899, 22 volumes.

γ'.) Λεξικὰ

Karl von Rottech und Karl Welcker. Das Staats-Lexikon. Encyklopädie der sämmtlichen Staatswissenschaften für alle Stände, 3 Auflage, 1856—1866, 14 Bände.

J. C. Bluntschli und K. Brater. Deutsches Staats-Wörterbuch, 1857—1870, 11 Bände.

J. Conrad, W. Lexis, L. Elster und Ed. Loning. Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 1889—1897, 5 Bände und 2 Supplementbände.

Maurice Block. Dictionnaire général de la politique, nouvelle édition, 1873—1874, 2 volumes.

E. Duclerc et Pagnerre. Dictionnaire politique. Encyclopédie du langage et de la science politiques, 7 édition, 1868.

δ'.) Συλλογαὶ Συνταγματικῶν Νόμων.

K. H. L. Pölitz. Die europäischen Verfassungen seit dem

Jahre 1789 bis auf die neueste Zeit, 2 Auflage, fortgesetzt von Bülau, 1832—1847, 4 Bände.

F. W. Schubert. Die Verfassungsurkunden und Grundgesetze der Staaten Europa's, der Nordamerikanischen Freistaaten und Brasiliens, 1848—1850, 2 Bände.

F. R. Dareste. Les constitutions modernes, 2 édition, 1891, 2 volumes.

G. Demombynes. Constitutions européennes, 1881, 2 volumes.

A. Rauch. Parlamentarisches Taschenbuch etc., 1848—1868, 11 Lieferungen.

G. H. Engelhard. Die Verfassungen der Vereinigten Staaten Nordamerika's, aus dem Englischen übersetzt 1834, 2 Theile.

Louis Tripier. Constitutions qui ont régi la France depuis 1789 etc., 1872.

H. A. Zachariä. Die deutschen Verfassungsgesetze der Gegenwart, 1855, und 2 Fortsetzungen, 1858—1862.

F. Stoerk. Handbuch der deutschen Verfassungen, 1884.

Th. Bornhauser. Verfassungen der Kantone der schweizerischen Eidgenossenschaft, 1833.

Traugott Bromme. Die Verfassungen der Vereinigten Staaten von Nord-Amerika etc. 1849.

Β'. Τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν

α') Ἀγγλίας

Thomas Babington Macaulay. Die Geschichte Englands seit dem Regierungsantritte Jakobs II., übersetzt von Fr. Bülau, 1850—1861, 11 Bände. Ὁ ἑνδέκατος τόμος κατὰ μετάφρασιν τοῦ Th. Stromberg.

H. Hallam. L'Europe au Moyen Age, traduit de l'anglais par P. Dudouit et A. Borghers, tome II. contenant l'histoire de la constitution d'Angleterre. 1828.

» » Histoire constitutionnelle d'Angleterre depuis l'avènement de Henri VII. jusqu' à la mort de George II, traduction revue et publiée par M. Guizot, 1828—1829, 5 volumes.

Th. Ersk. May. Die Verfassungsgeschichte Englands seit der Thronbesteigung Georg's III. 1760 bis 1860, übersetzt von O. G. Oppenheim, 1862—1864, 2 Bände.

H. Th. Buckle. Geschichte der Civilisation in England, übersetzt von I. H. Ritter, 5 Bände (ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Historisch-politischen Bibliothek).

E. A. Freeman. Le développement de la constitution anglaise etc., traduit par A. Dehaye, 1877.

Lord John Russell. Geschichte der englischen Regierung und Verfassung von Heinrichs VII Regierung an bis auf die neueste, Zeit, übersetzt von P. L.Kritz, 1825.

R. Gneist. Englische Verfassungsgeschicte,1882.

» » Das Englische Parlament in tausendjährigen Wandelungen vom 9. bis zum Ende des 19. Jahrhunderts, 2 Auflage, 1886.

Ernest Glasson. Histoire du droit et des institutions politiques, civiles et judiciaires de l'Angleterre, 1881—1883, 6 volumes.

E. Boutmy. Le développement de la Constitution et de la société politique en Angleterre, 2 édition, 1898.

Montesquieu. De l'esprit des lois, livre XI. chapitre VI.

Blackstone. Commentaires sur les lois anglaises, traduit par M. D. G***, 1774—1776, 6 volumes.

L. J. De Lolme. Die Verfassung von England, übersetzt von F. C. Dahlmann, 1819.

Eduard Fischel. Die Verfassung Englands, 2 Auflage, 1864.

Homersham Cox. Die Staatseinrichtungen Englands, übersetzt von H. A. Kühne, 1867.

R. Gneist. Das Englische Verwaltungsrecht der Gegenwart in Vergleichung mit den deutschen Verwaltungssystemen,3 Auflage, 1883—1884, 2 Bände.

Earl Grey. Die parlamentarische Regierungsform betrachtet im Hinblicke auf eine Reform des Parlamentes, übersetzt von Graf Leo Thun, 1863.

B. Bagehot. Τὸ Ἀγγλικὸν Σύνταγμα, μεταφρασθὲν ὑπὸ Γ. Γονέου, 1870.

Alpheus Todd. Ueber die parlamentarische Regierung in England, ihre Entstehung,Entwickelung und praktische Gestaltung, übersetzt von R. Assmann, 1869—1871, 2 Bände.

Th. Ersk. May. Das Englische Parlament und sein Verfahren, aus der neunten Auflage des englischen Originals übersetzt von O. G. Oppenheim 1888.

6') Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς.

C. E. Stevens. Les sources de la constitution des États-Unis étudiées dans leurs rapports avec l'histoire d'Angleterre et de ses colonies, traduit par L. Vossion, 1897.

Le Fédéraliste. Paris 1792, 2 volumes.

W. Kiesselbach. Der amerikanische Federalist 1864. 2 Bände.

Ed. Laboulaye. Histoire des États-Unis, 2 édition, 1866, 3 olumes.

J. Story. Commentaire sur la Constitution des États-Unis, traduit par P. Odent, 1845, 2 volumes.

Alexis de Tocqueville. De la Démocratie en Amérique, 3 édition, 1840, 4 volumes.

R. v. Mohl. Das Bundesstaatsrecht der Vereinigten Staaten von Nordamerika, 1824.

Professor Rüttimann. Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht verglichen mit den politischen Einrichtungen der Schweiz, 1867—1876, 2 Theile.

H. von Holst. Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika (Marquardsen Handbuch etc. 4 Band. 1 Halbband) 1885.

Pierre de Chambrun. Le pouvoir exécutif aux États-Unis. Étude de droit constitutionnel, 2 édition, 1896.

γ') Γαλλίας

W. Scharffner. Geschichte der Rechtsverfassung Frankreichs 1850, 4 Bände, τῶν δύο δὲ πρώτων τόμων ἔκδοσις II, 1859.

S. Kaiser. Französische Verfassungsgeschichte von 1789—1852 in ihrer historischen Aufeinanderfolge und systematischen Entwickelung, 1852.

Duvergier de Hauranne. Histoire du Gouvernement parlementaire en France, 1857—1872, 10 volumes.

M. Guizot. Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps, nouvelle édition, 1873—1875, 8 volumes.

» » Histoire parlementaire de France, 1863 1864, 5 volumes.

Louis Blanc. Histoire de la Constitution du 25 février 1875, 1882.

Benjamin de Constant. Collection complète des ouvrages etc. 1818—1819, 3 volumes, ὑπάρχει δὲ καὶ μεταγενεστέρα ἔκδοσις ὑπὸ τοῦ Ed. Laboulaye. Cours de politique constitutionnelle, 1861, 2 volumes.

Le comte Lanjuinais. Constitutions de la nation française avec un Essai de traité historique et politique sur la Charte, 1819, 2 volumes.

F. Berriat-Saint-Prix. Commentaire sur la Charte constitutionnelle, 1836.

C. G. Hello. Du régime constitutionnel dans ses rapports avec l'état actuel de la science sociale et politique, 3 édition, 1849.

P. Rossi. Cours de droit constitutionnel 1866—1867, 4 volumes.

D. Serrigny. Traité du droit public des Français, 1846, 2 volumes.

M. Dupin. Constitution de la République Française accompagnée de notes explicatives du texte, 2 édition, 1849.

F. Berriat-Saint-Prix. Théorie du droit constitutionnel français. Esprit de la Constitution de 1848 etc., 1851.

M. F. Laferrière. Cours de droit public et administratif, 5 édition, 1860, 2 volumes.

Prévost-Paradol. La France nouvelle, 12 édition 1875.

Jules Poudra et Eugène Pierre. Traité pratique de droit parlementaire, 1878.—Supplément de 1879—1880, 1880.

Eugène Pierre. Traité de droit politique, électoral et parlementaire, 1893.

A. Saint Girons. Cours de droit constitutionnel, 2 édition, 1885.

André Lebon. Das Staatsrecht der französischen Republik (Marquardsen Handbuch etc. 4 Band. 1 Halbband) 1886.

A. Esmein. Éléments de droit constitutionnel français et comparé, 2 édition, 1899.

V. Molinier. Cours élémentaire de droit constitutionnel, 1885—1887.

Th. Aumaitre. Manuel de droit constitutionnel, 2 édition. 1893.

E. Boutmy. Etudes de droit constitutionnel, 2 édition, 1895.

F. Marcau. Précis élémentaire de droit constitutionnel, 3 édition, 1897.

δ'.) Γερμανίας

1) Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας καὶ Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

J. L. Klüber Oeffentliches Recht des teutschen Bundes und der Bundesstaaten, 3 Auflage, 1831 (ὑπάρχει καὶ 4 ἔκδοσις τοῦ ἔτους 1840).

D. R. Maurenbrecher. Grundsätze des heutigen deutschen Staatsrechts, zweiter unveränderter Abdruck, 1843.

H. A. Zachariä. Deutsches Staats=und Bundesrecht, 3 Auflage, 1865—1867, 2 Theile.

H. Zöpfl. Grundsätze des gemeinen deutschen Staatsrechts mit besonderer Rücksicht auf das allgemeine Staatsrecht etc., 5 Auflage, 1863, 2 Theile.

J. Held. System des Verfassungsrechts der morarchisehen Staaten Deutschlands mit besonderer Rücksicht auf den Konstitutionalismus, 1856—1857, 2 Theile.

H. Schulze. Einleitung in das deutsche Staatsrecht, 1867.

C. F. v. Gerber. Grundzüge eines Systems des deutschen Staatsrechts, 3 Auflage 1880.

O. Mejer. Einleitung in das deutsche Staatsrecht, 2 Auflage, 1884.

C. v. Kaltenborn. Einleitung in das constitutionelle Verfassungsrecht, 1863.

P. Laband. Das Staatsrecht des deutschen Reiches, 3 Auflage. 1895, 2 Bände.

» » Das Staatsrecht des deutschen Reiches (Marquardsen Handbuch etc. 2 Band. 1 Halbband) 1883.

G. Meyer. Lehrbuch des deutschen Staatsrechts, 4 Auflage 1895.

Ph. Zorn. Das Staatsrecht des deutschen Reiches, 2 Auflage, 1895—1897, 2 Bände.

H. Haenel. Deutsches Staatsrecht, 1892.

M. v. Seydel. Commentar zur Verfassungs—Urkunde für das deutsche Reich, 2 Auflage, 1897.

A. v. Kirchenheim. Lehrbuch des deutschen Staatsrechts, 1887.

L. v. Rönne. Das Staatsrecht des deutschen Reiches, 2 Auflage 1876—1877, 2 Bände.

J. v. Held. Die Verfassung des deutschen Reiches vom staatsrechtlichen Standpunkt aus betrachtet, 1872.

R. v. Mohl. Das deutsche Reichsstaatsrecht, 1873.

H. Schulze. Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 1880. 1886, 2 Bände.

A. Arndt. Das Verordnungsrecht des deutschen Reichs auf der Grundlage des Preussischen etc., 1884.

2) Πρωσσίας.

L. v. Rönne. Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie, 4 Auflage, 1881—1884, 4 Bände (νέα ἔκδοσις τούτου ἤρξατο δημοσιευομένη ὑπὸ τοῦ Ph. Zorn).

H. Schulze. Das Preussische Staatsrecht auf Grundlage des deutschen Staatsrechts, 2 Auflage, 1888—1890, 2 Bände.

» » Das Staatsrecht des Königreichs Preussen (Marquardsen Handbuch etc. 2. Band. 2 Halbband) 1884.

C. Bornhak. Preussisches Staatsrecht, 1888—1890, 3 Bände, 1893 Erg. Band.

3) Βαυαρίας.

J. v. Pözl. Lehrbuch des bayerischen Verfassungsrechtes, 5 Auflage, 1877.

M. v. Seydel. Bayerisches Staatsrecht, 2 Auflage, 1896, 3 Bände.

» » Das Staatsrecht des Königreichs Bayern (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 1 Halbband) 1888.

W. Vogel. Das Staatsrecht des Königreichs Bayern (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 1 Halbband) 1884—1886.

4) Βυρτεμβέργης.

R. v. Mohl. Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg, 2 Auflage, 1840, 2 Bände.

O. v. Sarwey. Das Staatsrecht des Königreiches Württemberg, 1883, 2 Bände.

L. Gaupp. Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 1 Halbband) 1884. Τοῦ ἔργου τούτου ἐγένετο καὶ δευτέρα ἔκδοσις ἐν ἔτει 1894.

5) Σαξωνίας.

H. G. Opitz. Das Staatsrecht des Königreichs Sachsen, 1884—1887, 2 Bände.

C. E. Leuthold. Das Staatsrecht des Königreichs Sachsen (Marquardsen Handbuch etc. 2 Band. 2 Halbband) 1884.

6) Βάδης.

K. Schenkel. Das Staatsrecht des Grossherzogthums Baden (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 1 Halbband) 1884.

F. Wieland. Das Staatsrecht des Grossherzogthums Baden, 1895.

7) Ἔσσης.

C. Gareis. Das Staatsrecht des Grossherzogthums Hessen (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 1 Halbband) 1884.

8) Σάξεν-Βάϊμαρ-Ἀϊζενάχ.

G. Meyer. Das Staatsrecht des Grossherzogthums Sachsen-Weimar-Eisenach (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

9) Σάξεν-Μαΐνιγγεν.

W. Kircher. Das Staatsrecht des Herzogthums Sachsen-Meiningen (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

10) Σάξεν-Ἄλτεμβουργ.

K. Th. Sonnenkalb. Das Staatsrecht des Herzogthums Sachsen-Altenburg (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

11) Σάξεν-Κόβουργ καὶ Γόθα.

F. Forkel. Das Staatsrecht der Herzogthümer Sachsen-Coburg und Gotha (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

12) Σβάρτσβουργ-Ρούδολστατ.

K. K*linghammer*. Das Staatsrecht des Fürstenthums Schwarzburg-Rudolstadt (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

13) Σβάρτσβουργ-Σονδερσχάουζεν.

C. Schambach. Das Staatsrecht des Fürstenthums Schwarzburg-Sondershausen (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

14) Ρόϋς (τῆς ἀρχαιοτέρας γραμμῆς).

O. Liebmann. Das Staatsrecht des Fürstenthums Reuss älterer Linie (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

15) Ρόϋς (τῆς νεωτέρας γραμμῆς).

R. Müller. Das Staatsrecht des Fürstenthums Reuss jüngerer Linie (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

16) Μέκλεμβουργ-Σβέριν καὶ Μέκλεμβουργ-Στρέλιτς.

Otto Büsing. Das Staatsrecht der Grossherzogthümer Meklenburg-Schwerin und Meklenburg-Strelitz (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

17) Ὄλδεμβουργ.

H. Becher. Das Staatsrecht des Grossherzogthums Oldenburg (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

18) Βρούνσβικ.

A. Otto. Das Staatsrecht des Herzogthums Braunschweig (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

19) Ἄνγαλτ.

A. Pietscher. Das Staatsrecht des Herzogthums Anhalt (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

20) Βάλδεκ.

F. Böttcher. Das Staatsrecht des Fürstenthums Waldek

(Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

21) Σχάουμβουργ-Λίππε

K. *Bömers*. Das Staatsrecht des Fürstenthums Schaumburg-Lippe (Marquardsen Handbuch etc, 3 Band. 2 Halbband) 1884.

22) Λίππε.

A. Falkmann. Das Staatsrecht des Fürstenthums Lippe (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

23) Ἄμβουργ.

J. Wolffson. Das Staatsrecht der freien und Hansestadt Hamburg (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

24) Λύβεκ.

K. *Klügmann*. Das Staatsrecht der freien und Hansestadt Lübeck (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

25) Βρέμεν.

H. Sievers. Das Staatsrecht der freien Hansestadt Bremen (Marquardsen Handbuch etc. 3 Band. 2 Halbband) 1884.

ε'.) Βελγίου.

Théodore Juste. Histoire du Congrès national de Belgique ou de la fondation de la Monarchie Belge, nouvelle édition, 1861.

J. B. Bivort. Code constitutionnel de la Belgique 1873.

J. J. Thonissen. La Constitution Belge annotée, 3 édition, 1879.

A. Giron. Le droit public de la Belgique, 1884.

M. Vauthier. Das Staatsrecht des Königreichs Belgien (Marquardsen Handbuch etc. 4 Band. 1 Halbband) 1892.

Émile Huyttens. Discussions du Congrès National de Belgique (1830—1831), 1844—1845, 5 volumes.

ϛ'.) Αὐστρο-Οὐγγαρίας.

J. Ulbrich. Das Staatsrecht der österreichisch—ungarischen Monarchie (Marquardsen Handbuch etc. 4 Band. 1 Halbband) 1884.

L. Gumplowicz. Das Oesterreichische Staatsrecht (Verfassungs=und Verwaltungsrecht) 1891.

Anton Virozsil. Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn, 1865—1866, 3 Bände.

F. Schuler-Libloy. Das ungarische Staatsrecht, 1870.

ζ'.) Ἰταλίας.

E. Brusa. Das Staatsrecht des Königreichs Italien (Marquardsen Handbuch etc 4 Band. 1 Halbband) 1892.

L. Palma. Corso di diritto costituzionale, 2 ediz., 1884—1886, 3 tom., καὶ ὡς συμπλήρωμα τούτου ὑπὸ τοῦ ἰδίου Palma Questioni costituzionali, 1886.

η'.) Ἱσπανίας.

Manuel Torres Campos. Das Staatsrecht des Königreichs Spanien (Marquardsen Handbuch etc. 4 Band. 1 Halbband) 1889.

θ'.) Δανίας.

C. Goos und H. Hansen. Das Staatsrecht des Königreichs Dänemark (Marquardsen Handbuch etc. 4 Band. 2 Halbband) 1889.

ι'.) Σουηδίας καὶ Νορβηγίας.

T. H. Aschehoug. Das Staatsrecht der vereinigten Königreiche Schweden und Norwegen (Marquardsen Handbuch etc. 4 Band. 2 Halbband) 1886.

ια'.) Κάτω-Χωρῶν.

L. de Hartog. Das Staatsrecht des Königreichs der Niederlande (Marquardsen Handbuch etc. 4 Band. 1 Halbband) 1886.

ιϐ'.) Λούξεμβουργ.

P. Eyschen. Das Staatsrecht des Grossherzogthums Luxemburg (Marquardsen Handbuch etc. 4 Band. 1 Halbband) 1890.

ιγ'.) Πορτογαλλίας.

Tavarès Medeiros. Das Staatsrecht des Königreichs Portugal (Marquardsen Handbuch etc. 4 Band. 1 Halbband)

ιδ'.) Ἑλβετίας.

J. J. Blumer. Handbuch des schweizerischen Bundesstaats-

rechts, 2 Auflage von J. Morel, 1874 — 1875, 2 Bände.

J. Dubs. Das öffentliche Recht der schweizerischen Eidgenossenschaft, dargestellt für das Volk, 1877—1878, 2 Theile.

Professor Rüttimann. Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht, verglichen mit den politischen Einrichtungen der Schweiz, 1867—1876, 2 Theile.

Alois v. Orelli. Das Staatsrecht der schweizerischen Eidgenossenschaft (Marquardsen Handbuch etc. 4 Band. 1 Halbband) 1885.

Προσθήκη

Κατὰ τὴν στοιχειοθέτησιν τῆς παραγράφου ταύτης παρελείφθησαν ἐξ ἀπροσεξίας αἱ ἑπόμεναι δύο συγγραφαί, ἀνήκουσαι εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν παρατεθεισῶν ἀνωτέρω ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν II. Α'. α'.

F. v. Raumer. Ueber die geschichtliche Entwickelung der Begriffe von Recht, Staat und Politik, 3 Auflage, 1861.

J. C. Bluntschli. Geschichte des Allgemeinen Staatsrechts und der Politik. Seit dem 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart, 1864.

ΠΙΝΑΞ

τῶν περιεχομένων ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ.

§ 1. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς πολιτείας .. .. σελ. 1.
§ 2. Περὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ... . » 21.
§ 3. Περὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας .... » 36.
§ 4. Περὶ τῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας ..... » 185.
§ 5. Περὶ τῶν πολιτευμάτων ..... » 207.
§ 6. Πολιτειῶν σύνδεσμοι ..... » 225.
I. Ἡ ὁμοσπονδιακὴ πολιτεία ..... » 226.
II. Ἡ πολιτικὴ ὁμοσπονδία ..... » 255.
III. Ἡ πραγματικὴ ἕνωσις ..... » 261.
IV. Ἡ προσωπικὴ ἕνωσις .. .. » 268.
§ 7. Περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου ..... » 281.
§ 8. Περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πολιτευμάτων .....
I. Ἡ ἐποχὴ τῆς ἐπαναστάσεως ..... » 302.
II. Ἡ ἐποχὴ τῆς ἀντιβασιλείας ..... » 350.
III. Ἡ ἐποχὴ τῆς ἀπολύτου μοναρχίας ..... » 378.
IV. Ἡ ἐποχὴ τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ..... » 423.
V. Ἡ ἐποχὴ τῆς μεταπολιτεύσεως ..... » 440.
VI. Ἡ ἐποχὴ τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' ..... » 482.
§ 9. Βιβλιογραφία ..... » 497.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ

ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1902

ΕΙΔΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Περὶ συντάξεως τῆς πολιτείας [1].

§ 10.

Περὶ συντάξεως τῖις πολιτείας.

Ἐν τῇ τρίτῃ παραγράφῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς ἐγνωρίσαμεν δύο θεμελιώδεις ἀρχάς, ἐφ' ὧν στηρίζεται τὸ Συνταγμα-

---

[1] Πρῶτον τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἔθηκεν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ πέμπτου κεφαλαίου τὸν τίτλον Περὶ συντάξεως τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον διέκρινε τὰς ἀποτελούσας τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἔθνους τρεῖς ἐξουσίας, Νομοθετικήν, Νομοτελεστικὴν καὶ Δικαστικήν, ὥρισε δὲ καὶ τὰ ὄργανα ἑκάστης τούτων. Ἔκτοτε τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα ἐποιήσαντο χρῆσιν τοῦ αὐτοῦ τίτλου πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν· ἤτοι τὸ Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς ἐν Ναυπλίῳ Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τοῦ ἔτους 1832, τὸ Σύνταγμα τοῦ ἔτους 1844 καὶ τὸ νῦν κρατοῦν Σύνταγμα τοῦ 1864, πλὴν ὅτι τὰ δύο τελευταῖα παρέλιπον τὴν λέξιν Ἑλληνικῆς. Τὰ δύο προηγούμενα Συντάγματα, τὸ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐν τίτλῳ Β' καὶ τῆς ἐν Ἄστρει Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐν τμήματι Γ' ὑπὸ τὸν τίτλον Περὶ σχηματισμοῦ Διοικήσεως πραγματεύονται περὶ τῶν συγκροτούντων τὴν Διοίκησιν ὀργάνων, τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, καὶ ἐν μέρει περὶ τῶν καθηκόντων τῶν σωμάτων τούτων, πραγματεύονται δ' ἐν αὐτοτελεῖ τμήματι περὶ τοῦ Δικανικοῦ, ὅπερ κηρύττουσιν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὰς ἄλλας δύο δυνάμεις, τὴν Βουλευτικὴν καὶ τὴν Ἐκτελεστικὴν (πρβ. περὶ πάντων τούτων τόμ. Ι. § 8. ὑποσημ. 10. 15. 31. 45. 125. 188). Ἐπειδὴ ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ τῆς συγγραφῆς μου σκοπῶ νὰ πραγματευθῶ περὶ πασῶν τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, διὰ τοῦτο παρέλαβον ἐκ τῶν ἡμετέρων Συνταγμάτων

τικὸν Πολίτευμα, τὴν ἀρχὴν τῆς κατανομῆς τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς διαφόρους διακεκριμένας κατηγορίας, καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως διακεκριμένων ὀργάνων πρὸς ἐνάσκησιν τῶν λειτουργιῶν ἑκάστης τῶν κατηγοριῶν τούτων [2].

Ἐκεῖ εἴδομεν τὰς πρὸς τοῦτο γενομένας διακρίσεις κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν καὶ ἐδηλώσαμεν τοὺς λόγους, δι' οὓς προετιμήσαμεν τὴν ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος ἀποδεχθεῖσαν διάκρισιν [3].

Τὸ Ἑλληνικὸν Σύνταγμα ἐν τῷ περὶ συντάξεως τῆς πολιτείας τμήματι αὐτοῦ διακρίνει τρεῖς ἐξουσίας, τὴν νομοθετικήν, τὴν ἐκτελεστικὴν καὶ τὴν δικαστικήν, καθορίζει δὲ δι' ἑκάστην τούτων ἴδια ὄργανα, διὰ τὴν νομοθετικὴν τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Βουλήν [4], διὰ τὴν ἐκτελεστικὴν τὸν Βασιλέα, ἐνεργοῦντα διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ διοριζομένων ὑπευθύνων ὑπουργῶν [5], καὶ τέλος διὰ τὴν δικαστικὴν τὰ Δικαστήρια [6].

Οὐδεμίαν δυσκολίαν περὶ τὴν κατάταξιν καὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν διατάξεων τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος ἤθελεν ἔχει ὁ ἑρμηνευτὴς αὐτοῦ, ἐὰν τὸ Σύνταγμα ὥριζεν ἀκριβῶς τὰς εἰς ἑκάστην τῶν τριῶν ἐξουσιῶν ὑπαγομένας λειτουργίας, περιώριζε δὲ τὰ ὄργανα ἑκάστης τούτων εἰς μόνην τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν λειτουργιῶν τῆς οἰκείας ἐξουσίας [7].

τὸν τίτλον τοῦ βιβλίου τούτου, θεωρήσας αὐτὸν ἐπιτήδειον πρὸς τὸν σκοπόν μου, χωρὶς κατὰ τὰ λοιπὰ ν' ἀκολουθήσω τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα ὡς πρὸς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ὕλης.

2 Πρβ. τόμ. Ι. σελ. 51 ἑπ. τῆς παρούσης συγγραφῆς.

3 Πρβ. τόμ. Ι. σελ. 43 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

4 Πρβ. ἄρθρ. 22 τοῦ Συντάγματος.

5 Πρβ. ἄρθρ. 27 τοῦ Συντάγματος.

6. Πρβ. ἄρθρ 28 τοῦ Συντάγματος.

7. Ὁ εἰσηγητὴς τῆς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος Ἐπιτροπῆς Σαρίπολος, περατῶν ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ τὰς εἰς τὸ περὶ συντάξεως τῆς πολιτείας κεφάλαιον παρατηρήσεις, προστίθησι τὰ ἑξῆς: «Ἐκ τούτων κατανοεῖ ἡ Συνέλευσις, ὅτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ συλλήβδην διετυπώθη ὁ χαρακτὴρ καὶ τὰ ἔργα ἑκάστης τῶν τριῶν ἀρχῶν τῆς πολιτείας, καὶ τὰ πρόσωπα, εἰς ἃ ἑκάστη αὐτῶν

Δυστυχῶς οὔτε τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα, οὔτε ἄλλο τι τῶν γνωστῶν Συνταγμάτων [8], οὐδ' αὐτοὶ δὲ οἱ τὸ πρῶτον διατυπώσαντες τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος ἐπεχείρησαν ἢ ἐπέτυχον τὴν λύσιν τοῦ δυσκόλου προβλήματος τούτου, ὅπερ ἐθεωρήθη ὡς ἓν τῶν δυσκολωτέρων προβλημάτων τοῦ Δημοσίου Δικαίου [9].

Ἀναμφισβητήτως οἱ ἐπιχειρήσαντες τὴν διάκρισιν τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς διαφόρους κατηγορίας ἀπέβλεψαν εἰς τὸ περιεχόμενον, εἰς τὴν οὐσίαν ἑκάστης τῶν λειτουργιῶν τούτων καὶ ἐπεχείρησαν ἐξ ἀντικειμένου νὰ διακρίνωσι ταύτας, διότι ἄλλως ἡ αὐθαίρετος κατάταξις ἑκάστης τῶν λειτουργιῶν εἰς ὡρισμένην κατηγορίαν ἀδιακρίτως τοῦ περιεχομένου αὐτῆς στερεῖται καὶ ἐπιστημονικῆς καὶ πρακτικῆς ἀξίας [10].

ἀνετέθη, κατωνομάσθησαν, ἐν δὲ τοῖς ἑπομένοις κεφαλαίοις ἰδίᾳ τὰ καθ' ἕκαστα τῶν ἔργων ἑκάστης ἐξουσίας διατυπωθήσονται, ἵνα ἀκριβέστερον τὰ τῆς μιᾶς ἀπὸ τῶν τῆς ἑτέρας διακρίνωνται»· (πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ V. 36-38). Ἑρμηνεύοντες κατωτέρω τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα θὰ ἴδωμεν, ὅτι ἡ ἐπαγγελία αὕτη τοῦ Εἰσηγητοῦ δὲν ὑπερέβη τὰ ὅρια εὐσεβοῦς εὐχῆς οὐδαμῶς πραγματοποιηθείσης.

[8] Καὶ αὐτὸ τὸ Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ὅπερ κατ' ἐξοχὴν στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς τὴν λύσιν τοῦ δυσκόλου προβλήματος· πρβ. τόμ. I. § 3 σελ. 65 ἐπ. τῆς παρούσης συγγραφῆς καὶ τὴν ἀρτίως ἐκδοθεῖσαν ἔξοχον συγγραφὴν τοῦ ἐπιφανοῦς Γερμανοῦ δημοσιολόγου G. Jellinek, Das Recht des modernen Staates. Band I. Allgemeine Staatslehre (1900) S. 557.

[9] Πρβ. G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre 556; A. Arndt, Das Verordnungsrecht des Deutschen Reiches auf der Grundlage des Preussischen (1884) S. 7 ff.

[10] Τοιαύτην ἀντίληψιν τοῦ δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν εἶχον πάντοτε ἐν Ἑλλάδι οἱ περὶ ταύτης ἐξενεγκόντες γνώμην. Εἴδομεν ἐν τῇ ὑποσημειώσει 7 τῆς προκειμένης παραγράφου τὴν γνώμην τοῦ Εἰσηγητοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς, ἐγνωρίσαμεν ἐν τῇ § 3 τοῦ πρώτου τόμου τῆς παρούσης συγγραφῆς τὴν προσπάθειαν Ἑλλήνων πολιτικῶν, ὅπως καθορίσωσι, τίνες λειτουργίαι κατ' οὐσίαν ἀνήκουσιν εἰς ἑκάστην τῶν ἐξουσιῶν (πρβ. τόμ. I. § 3 ὑποσημ. 8 τῆς παρούσης συγγραφῆς), θὰ ἴδωμεν κατωτέρω τὸ αὐτὸ πνεῦμα κρατοῦν καὶ ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ καὶ ἐν ταῖς Βουλαῖς καὶ ἐν τοῖς Δικαστηρίοις τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλ' ὅμως ἡ διάκρισις αὕτη ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς δὲν ἠδύνατο νὰ ᾖ ἀκριβής· καθ' ὅσον καὶ ὁ κατ' οὐσίαν καθορισμὸς τοῦ περιεχομένου ἑκάστης λειτουργίας ἀποβαίνει τὰ μάλιστα δυσχερής, καὶ πολλάκις συνδέονται διάφοροι ἑτερογενεῖς λειτουργίαι τόσον στενῶς πρὸς ἀλλήλας, ὥστε ἀποβαίνει ἀδύνατος ὁ χωρισμὸς αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων, ἡ κατάταξίς των δὲ εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην κατηγορίαν ἐγένετο ἐπὶ βλάβῃ τῆς κατ' οὐσίαν διακρίσεως τῶν παραδεδεγμένων ἐξουσιῶν. Ἐξ ἑτέρου τὸ θετὸν δίκαιον λειτουργίας τινὰς ὡρισμένης κατηγορίας εἴτε ἕνεκα τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν, εἴτε καὶ ἐξ ἄλλων λόγων σκοπιμότητος ἀνέθηκεν εἰς τὰ ὄργανα ἑτέρας ἐξουσίας, ὑπαγαγὸν τὰς λειτουργίας ταύτας εἰς ἑτερογενῆ κατηγορίαν, εἰς ἣν αὗται κατ' οὐσίαν δὲν ὑπάγονται, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω ἐν λεπτομερείᾳ [11].

Τοιουτοτρόπως ἐπῆλθε τὸ φαινόμενον, ὅτι ἡ οὐσιαστικὴ διάκρισις τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας δὲν συμπίπτει ἐντελῶς πρὸς τὴν τυπικὴν διάκρισιν αὐτῶν, καὶ ἑπομένως τὸ ὑπολανθάνον γεγονός, ὅτι πολλαὶ λειτουργίαι τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, καταταττόμεναι ὡς ἐκ τοῦ χειρίζοντος ταύτας ὀργάνου εἰς ὡρισμένην κατηγορίαν, ἀνήκουσιν οὐχ ἧττον κατ' οὐσίαν εἰς

---

[11] Ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων τὰ ὄργανα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας π. χ., παρεμβαίνοντα εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ῥυθμίζουσι διὰ νόμου τὰ τῆς ἐκτελέσεως δημοσίου τινὸς ἔργου, ἐνῷ τοῦτο εἶναι ἔργον τῆς διοικήσεως· ἐξ ἑτέρου δὲ πάλιν τὰ ὄργανα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἀποφαινόμενα ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ περὶ ἀμφισβητουμένων δικαιωμάτων, ἔνθα ὑπάρχουσιν εἰδικὰ περὶ τούτου δικαστήρια, εἰσέρχονται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας· καὶ πάλιν τὰ ὄργανα τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ἑρμηνεύοντα αὐθεντικῶς τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος ἔν τισι πολιτείαις, παρεμβαίνουσιν εἰς τὰ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἔργα· ἄλλοτε δὲ πάλιν ἀνατίθενται εἰς τὰ δικαστήρια ἔργα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, οἷα εἶναι τὰ τῆς ἐκουσίας δικαιοδοσίας ἔργα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἰδιορρυθμίαν τινὰ τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος, ἀλλὰ παρουσιάζεται παντοῦ, ἔνθα ἡ πολιτεία ἐγκαθιδρύει ὡρισμένα ὄργανα πρὸς ἐνάσκησιν ὡρισμένων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας· πρβ. A. Pernice, Formelle Gesetze im römischen Recht (Berlin 1888) S. 1 ff.

ἄλλην· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐπῆλθεν ἡ εἰς οὐσιαστικὰς καὶ τυπικὰς διάκρισις τῶν λειτουργιῶν ἑκάστης ἐξουσίας [12].

Ἕνεκα τούτου εἶναι ἀδύνατον εἰς τὸν ἑρμηνευτὴν τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς περὶ τὴν διάκρισιν τῶν ἐξουσιῶν ἐπελθούσης συγχύσεως καὶ νὰ λύσῃ πολλὰ προβλήματα γεννώμενα ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, ἂν μὴ μελετήσῃ καὶ διακρίνῃ ἀσφαλῶς τὴν οὐσιαστικὴν καὶ τὴν τυπικὴν φύσιν ἑκάστης λειτουργίας, οὗ ἄνευ ἀπολύτως ἀδύνατος καθίσταται ὁ καθορισμὸς τῶν ὁρίων τῶν χωριζόντων ἀπ' ἀλλήλων τὰς διαφόρους κατηγορίας τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας [13].

---

[12] Ὁ F. Schmitthenner, Grundlinien des allgemeinen oder idealen Staatsrechts (1845) §§ 73 καὶ 142, παρετήρησε πρῶτος, ὅτι ἡ κατ' οὐσίαν διάκρισις τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας δὲν συμπίπτει πρὸς τὴν διάκρισιν τῶν πρὸς τὰς λειτουργίας ταύτας ὑπὸ τῆς πολιτείας ὁριζομένων ὀργάνων. Ἡ ἀλήθεια αὕτη καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἀπορρέουσα ἀρχὴ τῆς διακρίσεως τῶν λειτουργιῶν ἑκάστης ἐξουσίας εἰς οὐσιαστικάς, ὡς ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ εἰς τυπικάς, ὡς ἐκ τῶν ὀργάνων, θεωροῦνται πλέον ὡς ἀνεπίδεκτοι ἀμφισβητήσεως κατὰ τὴν ἐν τῇ Γερμανικῇ Ἐπιστήμῃ ἐπικρατοῦσαν γνώμην· πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht des deutschen Reiches I. S. 640 ff; G. Meyer, Der Begriff des Gesetzes und die rechtliche Natur des Staatshaushaltsetats, in Grünhut's Zeitschrift für das Privat—und öffentliche Recht VIII. 39; τοῦ αὐτοῦ Lehrbuch des deutschen Staatsrechts, fünfte Auflage S. 499 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 223. 243 ff. 245 ff; τοῦ αὐτοῦ Allgemeine Staatslehre 555 ff; H. v. Schulze-Gaevernitz, Das Preussische Staatsrecht, zweite Auflage, II. S. 7 ff; O. v. Sarwey, Allgemeines Verwaltungsrecht (in Marquardsen's Handbuch des öffentlichen Rechts) S. 20 ff; S. Brie, Zur Theorie des constitutionellen Staatsrechts, im Archiv für öffentliches Recht von Laband und Stoerk IV. S. 10; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetze (1891) S. 2; A. Pernice, Formelle Gesetze im römischen Recht 1 ff.

[13] Ἡ ἄγνοια τῆς τοιαύτης διακρίσεως κατέστησεν ἀτελεσφόρους τὰς ἐν Ἑλλάδι πρὸς διάκρισιν τῶν λειτουργιῶν ἑκάστης τῶν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ἀνεγνωρισμένων ἐξουσιῶν γενομένας ἀποπείρας. Θέλοντες νὰ καθορίσωσι κατ' οὐσίαν τοὺς χαρακτῆρας ἑκάστης, εὑρίσκοντο πάντοτε ἐνώπιον ἀνυπερβλήτων δυσκολιῶν, ἀδυνατοῦντες ν' ἀνεύρωσι τοὺς χαρακτῆρας τούτους ἐν πάσαις ταῖς λειτουργίαι

Ἐπομένως πραγματευόμενοι τὰ καθήκοντα ἑκάστης τῶν ἐν τῷ Συντάγματι ἡμῶν ἀναγεγραμμένων ἐξουσιῶν, ὀφείλομεν νὰ ἐξετάσωμεν ἀκριβῶς οὐ μόνον τὰς εἰς ἑκάστην ἐξουσίαν ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν ἀνηκούσας λειτουργίας, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς ἑτερογενεῖς λειτουργίας, ἃς τὸ Σύνταγμα καὶ ἡ ἄλλη Νομοθεσία ἡμῶν ἀνέθηκαν εἰς τὰ διάφορα ἑκάστης τῶν ἐν τῷ Συντάγματι ἀναγεγραμμένων ἐξουσιῶν ὄργανα.

Κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν διατάξεων τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος, τῶν ἀναφερομένων εἰς ἑκάστην τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, θὰ ἐξετάσωμεν α΄) τὰ καθήκοντα, β΄) τὰ ὄργανα, καὶ γ΄) τὸν τρόπον τῆς λειτουργίας ἑκάστης τούτων.

ΤΙΤΛΟΣ Ι.

Περὶ τῶν καθηκόντων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας.

§ 11.

Τίνα τὰ καθήκοντα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας;

Κρίνων τις ἐκ τοῦ ὀνόματος τὴν σφαῖραν τῶν καθηκόντων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, δύναται νὰ χαράξῃ στενώτερα ὅρια κατὰ τὸν καθορισμὸν ταύτης καὶ νὰ εἴπῃ, ὅτι τὰ καθήκοντα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας συνίστανται εἰς τὸ νομοθετεῖν, τοῦτ' ἔστιν

ταῖς ὑπὸ τῶν ὀργάνων τῆς συγκεκριμένης ἐξουσίας συντελουμέναις (πρβ. τόμ. I. § 3 ὑποσημ. 8 καὶ τόμ. II. § 14 τῆς παρούσης συγγραφῆς).

εἰς τὸ τιθέναι ἐν τῇ πολιτείᾳ κανόνας τοῦ δικαίου, ὧν τὸ σύνολον ἀποτελεῖ τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατοῦσαν ἔννομον τάξιν [1].

Ἀλλ' ὅμως τόσον στενὰ ὅρια τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας οὔτε τὸ Ἑλληνικὸν Σύνταγμα οὔτε ἄλλο τι τῶν ξένων Συνταγμάτων καθώρισαν.

Ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἀπῄτησε τὴν ὕπαρξιν διακεκριμένων ὀργάνων πρὸς ἐνάσκησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας· θεμελιῶδες δὲ ἄξίωμα τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος ἀναγνωρίζεται ἡ συμμετοχὴ τοῦ Λαοῦ δι' ἀντιπροσώπων εἰς τὸ νομοθετεῖν, ἣν ἀπεδέξατο καὶ τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα [2].

---

[1] Πρβ. F. Schmitthenner, Grundlinien des allgemeinen oder idealen Staatsrechts §§ 72. 73; A. Affolter, Grundzüge des allgemeinen Staatsrechts S. 63.

[2] Εἴδομεν ἀνωτέρω (τόμ. I. § 3 ὑποσημ. 19 τῆς παρούσης συγγραφῆς), ὅτι ὁ Montesquieu, περιγράφων τὸ Ἀγγλικὸν πολίτευμα καὶ ἀπαιτῶν τὴν συμμετοχὴν τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, σκοπὸν προέθετο νὰ διακηρύξῃ ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τύπον ἀρεστὸν τοὺς ἀναγκαίους περιορισμοὺς τῆς ἐν Γαλλίᾳ κρατούσης τότε ἀπολυταρχίας πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας· θὰ ἴδωμεν δὲ κατωτέρω ἐν τῷ περὶ ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τίτλῳ τὴν ἐν Ἀγγλίᾳ ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ περὶ τῆς τοῦ λαοῦ εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν συμμετοχῆς θεσμοῦ. Τὰ ὄργανα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, καίπερ καθ' ἑαυτὰ ὑποκείμενα εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτείας, κατὰ τὴν ἐνάσκησιν ὅμως τῶν νομοθετικῶν αὐτῶν καθηκόντων ἔχουσι πλήρη ἐλευθερίαν καὶ εἶναι ἀνώτερα πάσης εὐθύνης, ἀφοῦ ἔχουσι ταῦτα τὸν προορισμὸν νὰ κατασκευάζωσι τὸ δίκαιον, ἤτοι νὰ ἰθέτωσιν, ἑρμηνεύωσι, μεταβάλλωσι καὶ καταργῶσι τοὺς ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατοῦντας κανόνας τοῦ δικαίου, ἀφ' ὧν ἀπορρέουσι πᾶν δικαίωμα καὶ πᾶν καθῆκον ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἀλλ' ὅμως ἡ τοιαύτη κατ' ἀνάγκην ὑπάρχουσα ἐλευθερία καὶ τὸ ἀνεύθυνον τῶν πράξεων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἔχουσιν ἀνάγκην περιορισμῶν, διότι ἄλλως ἡ κατάχρησις τῆς ἐξουσίας ταύτης ἤθελε θέσει εἰς κίνδυνον τὰς ἐλευθερίας τῶν πολιτῶν. Διὰ τοῦτο ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὸ νομοθετεῖν καὶ ἡ διὰ ταύτης παραγωγὴ νέου ὀργάνου, μὴ ἐξαρτωμένου ἀπὸ τῶν διαταγῶν τοῦ Ἡγεμόνος, ἀλλὰ διαγράφοντος καὶ εἰς αὐτὸν τοῦτον τὴν σφαῖραν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, παρέχουσιν εἰς τὴν πολιτείαν τὸν χαρακτῆρα τῆς δικαιοπολιτείας (Rechtsstaates) καὶ ἐξασφαλίζουσι τὰς ἐλευθερίας τῶν τῆς πολιτείας μελῶν. Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐνταῦθα περὶ τῶν περιορισμῶν, οὓς τὸ Σύνταγμα διαγράφει εἰς τὰ νομοθετικὰ ὄργανα κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῶν νομοθετικῶν καθηκόντων, περὶ ὧν κατωτέρω γίνεται λόγος· πρβ. πρὸς τούτοις P. La-

Τὸ Συνταγματικὸν Πολίτευμα δὲν ἔστη ἐνταῦθα. Ὡς ἐκ τῶν ἐγγυήσεων, ἃς παρέχει νομοθετικὸν ὄργανον συγκροτούμενον διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ Λαοῦ, ἀνέθηκεν εἰς τὸ ὄργανον τοῦτο τὴν ἐπιτέλεσιν καὶ ἄλλων μὴ νομοθετικῶν λειτουργιῶν, ἀφορωσῶν εἰς σπουδαῖα τῆς πολιτείας συμφέροντα [3].

Πολλαὶ τῶν λειτουργιῶν τούτων ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητος τοῦ ὀργάνου καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνασκήσεως αὐτῶν ἔλαβον, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ὄνομα νομοθετικῶν πράξεων [4].

---

band, Das Staatsrecht etc. I. 641 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 254 ff; A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. Das Gesetz im formellen und materiellen Sinne 157; H. Rosin, Das Polizeiverordnungsrecht in Preussen, zweite Auflage. S. 3; A. Arndt, Das Verordnungsrecht des Deutschen Reiches S. 7 ff; τοῦ αὐτοῦ, Das Staatsrecht des Deutschen Reiches (1901) S. 163.

[3] Οὕτω π.χ. τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα ἀπήτησε τὴν συγκατάθεσιν τῆς Βουλῆς εἴς τινας συνθήκας (ἄρθρ. 32), εἰς τὸν διορισμὸν διαδόχου (ἄρθρ. 46), ἀνέθηκεν εἰς τὴν Βουλὴν τὴν ἐκλογὴν ἐπιτρόπου διὰ τὸν ἀνήλικον Βασιλέα (ἄρθρ. 51), τὴν ἐκλογὴν Ἀντιβασιλέως ἐν περιπτώσει χηρείας τοῦ θρόνου (ἄρθρ. 52), τὴν ἐκλογὴν Ἀντιβασιλέως καί, χρείας καλούσης, ἐπιτρόπου διὰ τὸν ἀνίκανον νὰ βασιλεύσῃ Βασιλέα (ἄρθρ. 53), τὸν ἔλεγχον τῶν πράξεων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (ἄρθρ. 58 καὶ 78), τὸν προσδιορισμὸν τῆς στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως καὶ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ προϋπολογισμοῦ (ἄρθρ. 60), τὴν κατηγορίαν τῶν ὑπουργῶν (ἄρθρ. 80), ἀπήτησε δὲ τὴν συγκατάθεσιν τῆς Βουλῆς διὰ τὴν ἀπονομὴν χάριτος εἰς καταδικασθέντα Ὑπουργὸν (ἄρθρ. 82) καὶ νόμον διὰ τὴν παροχὴν συντάξεως ἢ ἀμοιβῆς ἐκ τοῦ δημοσίου Ταμείου (ἄρθρ. 61), ἢ ὅπως ξένος στρατὸς διέλθῃ διὰ τοῦ Κράτους, ἢ διαμείνῃ εἰς αὐτό (ἄρθρ. 99).

[4] Εἴς τινας τῶν λειτουργιῶν τούτων ἔδωκεν αὐτὸ τὸ Σύνταγμα τὸ ὄνομα νομοθετικῆς πράξεως, ἀπαιτῆσαν ῥητῶς δι' αὐτὰς νόμον. Τοῦτο ἔπραξε τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα ἐν ἄρθρ. 61: «οὐδεμία σύνταξις ἢ ἀμοιβὴ δίδωται ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου ἄνευ νόμου», καὶ ἐν ἄρθρῳ 99: «ἄνευ νόμου στρατὸς ξένος δὲν εἶναι δεκτὸς εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπηρεσίαν, οὐδὲ δύναται νὰ διαμείνῃ εἰς τὸ Κράτος, ἢ διέλθῃ δι' αὐτοῦ». Ἀλλ' ὅμως ἄλλαι λειτουργίαι, δι' ἃς τὸ Σύνταγμα δὲν ἀπήτησε νόμον, ἀλλὰ μόνον τὴν συναίνεσιν τῆς Βουλῆς, ἢ τὴν ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐπιψήφισιν αὐτῶν (ὡς π.χ. ἔπραξε διά τινας συνθήκας ἐν ἄρθρῳ 32, διὰ τὸν προϋπολογισμὸν ἐν ἄρθρ. 60), οὐχ ἧττον κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος περιεβλήθησαν τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, διαταξάσης τοῦτο πολλάκις καὶ τῆς ἄλλης νομοθεσίας, ὡς ἐγένετο π.χ. ὡς πρὸς τὸν προϋπολογισμὸν διὰ τοῦ Νόμου ΣΙΒ' τῆς 1 Ὀκτωβρίου 1852, περὶ διοικήσεως

Καὶ δὲν συνετέλεσαν μόνον τὰ Συντάγματα τῶν διαφόρων πολιτειῶν εἰς ἐπαύξησιν τῶν λειτουργιῶν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' εἰς τοῦτο συνέδραμον καὶ ἄλλοι λόγοι.

Αἱ πράξεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας φέρουσιν ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν τὸν τύπον τῆς διαρκείας, ἅμα δὲ ἀφαιροῦσι τὴν εὐθύνην ἀπὸ παντὸς συμμορφουμένου πρὸς αὐτάς. Τὰ πλεονεκτήματα ταῦτα ἐξεμεταλλεύθησαν αἱ Κυβερνήσεις τῶν διαφόρων πολιτειῶν καὶ ὑπέβαλον λειτουργίας τῆς ἑαυτῶν σφαίρας εἰς τὸν τύπον τοῦ νόμου, ὅπως περιποιήσωσι ταύταις τὸ πλεονέκτημα τῆς διαρκείας τῶν νομοθετικῶν πράξεων [5], ἢ ὅπως αὐταὶ ἀποβάλωσι τὴν περὶ τούτων εὐθύνην [6].

τῶν δημοσίων ἐσόδων καὶ ἐξόδων, καὶ περὶ δημοσίου λογιστικοῦ τοῦ Κράτους, ἄρθρ. 2, 5. Σημειοῦμεν ἁπλῶς ἐνταῦθα τὸ φαινόμενον, μὴ εἰσερχόμενοι εἰς τὴν περαιτέρω ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος, καθ' ὅσον περὶ τῶν συνθηκῶν, περὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ κλπ. θὰ πραγματευθῶμεν κατωτέρω ἐν ἐκτάσει.

[5] Πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ XI. Δ'. 462 ἐπ., ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ Τρικούπη, ὑποστηρίζουσαν τὰ ἐν τῷ κειμένῳ λεχθέντα: «Πολλάκις ἡμεῖς, ὡς Κυβέρνησις, ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἐζητήσαμεν παρὰ τῆς νομοθετικῆς αὐτὴ ν' ἀναλάβῃ τὴν διαρρύθμισιν θεμάτων, ἅτινα, ὡς κανονιστικὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου καὶ ὡς ἀφορῶντα εἰς διατυπώσεις περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου, ῥυθμίζονται συνήθως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐντεταλμένου τὴν ἐκτέλεσιν. Ὀρθῶς ἐγένετο τοῦτο, διότι ἀποκτῶσι μείζονα μονιμότητα οἱ κανονισμοὶ καὶ αἱ διατυπώσεις διὰ τῆς περιβολῆς τοῦ νομοθετικοῦ κύρους»· πρβ. καὶ P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 547; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 267; L. Gaupp, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg (in Marquardsen's Handbuch) § 52; R. v. Mohl, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg I. S. 68.

[6] Πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XIII. Γ'. 999, ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Ῥάλλη: «Ἀφοῦ ἡ Βουλὴ σᾶς συγχωρήσῃ τὴν ἄδειαν νὰ ἐκτελέσητε τὸ ἔργον, ἐκλείπει ἡ εὐθύνη σας, μένει δὲ μόνον ἡ ἠθικὴ εὐθύνη». Διὰ τῆς εἰς τὴν ψῆφον τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας ὑποβολῆς τῶν κυβερνητικῶν μέτρων ὁ κίνδυνος τῶν συγκρούσεων ταύτης πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἐξασθενεῖ, ἡ δὲ εὐθύνη τῆς Κυβερνήσεως καθίσταται ἀνεκτή, καθ' ὅσον παρέχεται εἰς αὐτὴν ἡ εὐκολία νὰ προκαλῇ τὴν σύμπραξιν τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας εἰς πάσας τὰς ὑποθέσεις, δι' ἃς θεωρεῖ ἀναγκαῖον τοῦτο· πρβ. καὶ P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 547; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 256 ff; O. v. Sarwey, Allgemeines Verwaltungsrecht S. 26; E. Brusa, Das Staatsrecht des Kö-

Ἐξ ἑτέρου θεμελιῶδες ἄξίωμα τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος ἀπαιτεῖ διὰ πᾶσαν φορολογίαν καὶ διὰ πᾶσαν δαπάνην τὴν σύμπραξιν τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας. Ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου πλῆθος διοικητικῶν μέτρων, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἀπαιτεῖ δαπάνην, ὑποβάλλεται ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν ψῆφον τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας καὶ περιβάλλεται τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, ὅπως ἐξασφαλισθῇ οὕτως ἡ ἐπιψήφισις τῆς πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν μέτρων τούτων ἀναγκαίας δαπάνης[7].

Τέλος ἡ δυσκολία, μεθ' ἧς καὶ ὁ πεπειραμένος νομοθέτης ἐνίοτε διακρίνει τὰ ὅρια τῆς νομοθετικῆς ἀπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας[8], ἡ ἀπειρία καὶ ἡ ἀδεξιότης, αἵτινες συχνὰ ἀπαντῶσι περὶ τὴν διατύπωσιν τῶν νομοσχεδίων[9], καὶ ἡ ἀνάγκη, ἣν ἐνίοτε ἐπι-

---

nigreichs Italien S. 184 ff; P. Eyschen, Das Staatsrecht des Herzogthums Luxemburg S. 92.

[7] Πρό. P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 547; τοῦ αὐτοῦ Das Budgetrecht nach den Bestimmungen der Preussischen Verfassungsurkunde etc. (Berlin 1871) S. 6 ff; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz 60 ff; G. Meyer, Der Begriff des Gesetzes und die rechtliche Natur des Staatshaushaltsetats, in Grünhut's Zeitschrift für das Privat— und öffentliche Recht VIII. 19 ff.

[8] Γενικῶς ὁμολογεῖται τὸ δυσδιάκριτον τῶν ὁρίων νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· πρό. P. Laband, Das Budgetrecht S. 12; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 243 ff. 245 ff; G. Anschütz, Kritische Studien etc. 13; Βουλῆς Πρακτικὰ Ι. Γ'. α' 278.—Ὁσάκις γεννᾶται ἀμφιβολία, ἐὰν πρᾶξίς τις ἀνήκῃ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς νομοθετικῆς ἢ εἰς τὴν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἡ πρᾶξις αὕτη πρέπει ἐκ πρακτικῶν καὶ πολιτικῶν λόγων νὰ ὑποβάλληται εἰς τὴν μορφὴν τοῦ νόμου. πρό. C. Goos und H. Hansen, Das Staatsrecht des Königreichs Dänemark S. 78; P. Eyschen, Das Staatsrecht des Herzogthums Luxemburg S. 91.

[9] Ἡ τέχνη τοῦ νομοθετεῖν ἀπαιτεῖ οὐ μόνον γνώσεις, ἀλλὰ καὶ ἰδιοφυΐαν πρὸς τοῦτο, ἧς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στεροῦνται οἱ τὴν διατύπωσιν τῶν νομοσχεδίων ἐπιχειροῦντες· πρό. P. Laband, Das Budgetrecht S. 12; Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XIV. Α'. 452 ἑπ., ἔνθα εὑρίσκει τις ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Εὐταξίου ἐλέγχουσαν τὴν περὶ τὸ νομοθετεῖν ἀπειρίαν τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας, ἧς ἕνεκεν ἐν τῷ περὶ βιβλίων τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως νομοσχεδίῳ περιέλαβεν οὗτος: «οὐχὶ μόνον νομοθετικάς, ἀλλὰ καὶ κανονιστικὰς δια-

βάλλουσιν ἡ φύσις τῶν πραγμάτων ἢ ἄλλοι λόγοι σκοπιμότητος [10], συντελοῦσι μεγάλως εἰς τὴν ἀνάμιξιν νομοθετικῶν μετ'

τάξεις καὶ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἀνάγονται εἰς ὑπουργικὰς ἐγκυκλίους, διαταγὰς καὶ προκηρύξεις».

[10] Πολλάκις ὁ νομοθέτης ἕνεκα τῆς συναφείας, ἢ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας, ὅπως ὁ νόμος ᾖ πλήρης, ἢ ὅπως καταστῇ μᾶλλον καταληπτός, περιλαμβάνει ἐν τῷ νόμῳ καὶ διατάξεις περιεχούσας μόνον ὁρισμοὺς διὰ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ δυναμένας νὰ ἐκδοθῶσιν ὡς διατάγματα καὶ ὁδηγίαι· ἐν πάσῃ δὲ κωδικοποιήσει ὕλης τινὸς κατ'ἀνάγκην συμφύρονται νομοθετικαὶ μετὰ ἐκτελεστικῶν διατάξεων ὡς ἐκ τῶν ὑφισταμένων πολλάκις μεταξὺ αὐτῶν στενῶν δεσμῶν· πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 547; G. Jellinck, Gesetz und Verordnung 257; A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz (München 1889) S. 73 ff; Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. VII. Γ'. 162, ἔνθα εὑρίσκει τις ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Θ. Δηλιγιάννη, δικαιολογοῦσαν τὴν ὕπαρξιν μὴ νομοθετικῶν διατάξεων ἐν τῷ περὶ συστάσεως Διδασκαλείου νομοσχεδίῳ: «Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία κανονίζει διὰ νόμων τὰ ἀντικείμενα μόνον ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα πρέπει διὰ νόμου νὰ κανονισθῶσιν, οὐχὶ δὲ ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἀναγκαίως δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν ἁρμοδιότητα αὐτῆς, ἀλλ' ὑπάγονται εἰς τὴν διοίκησιν. Ὅταν περιέλαβον τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 8, καθ' ἣν ἡ κατανομὴ τῶν μαθημάτων θέλει γείνει διὰ Β. Διατάγματος, δὲν ἠννόουν ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία μεταβιβάζει ἓν δικαίωμα, τὸ ὁποῖον αὕτη εἶχεν, εἰς τὴν νομοτελεστικήν· καὶ ἂν τοῦτο δὲν περιελαμβάνετο ἐν τῷ νομοσχεδίῳ, οὐχ ἧττον τὸ νομοσχέδιον ἤθελεν εἶσθαι πλῆρες. Ἐπειδὴ ὅμως τινὲς τῶν πράξεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀνάγκη νὰ γείνωσιν, ἵνα κανονίσωσι λεπτομερείας τῆς λειτουργίας τοῦ Διδασκαλείου, εἶναι πράξεις καθαρῶς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, καί τινες μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἀνήκουσιν εἰς τὴν καθ' αὐτὸ ὑπουργικὴν ἐξουσίαν, ἤθελον διὰ τῆς διατάξεως αὐτῆς ν' ἀφαιρέσω ἀπὸ τὴν ὑπουργικὴν ἐξουσίαν τὸ δικαίωμα τοῦ κανονισμοῦ αὐτῶν, καὶ νὰ ὑπαγάγω καὶ ταύτας, τὰς εἰς τὴν ὑπουργικὴν ἐξουσίαν ἀνηκούσας, εἰς τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν». Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XIV. Β'. 686, ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ Θ. Δηλιγιάννη: «Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία εἶναι ἁρμοδία νὰ κανονίζῃ τὰ τῆς ἐκτελέσεως τῶν νόμων, διότι ἡ ἐκτέλεσις τῶν νόμων εἶναι πρᾶξις διοικήσεως . . . Βεβαίως πρέπει νὰ κανονίζωνται παρὰ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας περιπτώσεις, τῶν ὁποίων ὁ κανονισμὸς εἶναι ἀναγκαῖος, ἵνα μὴ ἐπέρχηται ζημία εἰς τὸ Δημόσιον ἢ τὸ Κράτος, ἀλλὰ δὲν ἁρμόζει ἡ Βουλὴ νὰ καλῆται νὰ ψηφίζῃ τὰς διακηρύξεις τῶν δημοπρασιῶν πρὸς ἐνοικίασιν τῆς καλλιεργείας τῶν ἁλικῶν». Ἐν τῇ Γερουσίᾳ ἐχαρακτηρίσθη ἄλλοτε ἡ ἐν τῷ νόμῳ ἀνάμιξις νομοθετικῶν καὶ ἐκτελεστικῶν διατάξεων ἄτοπος καὶ ἀντισυνταγματική· πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ I. Β'. 620 ἐπ.: «Ἐδῶ εἶναι λόγος νὰ σφετερισθῇ ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία τὴν ἔκδοσιν τῶν διαταγμάτων, τὴν ὁποίαν τὸ 28 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος ἀπονέμει εἰς τὸν Βασιλέα μόνον . . . Τοιαύτας προτάσεις, αἵτινες . . . ἁρπάζουν τὰ Βα-

ἐκτελεστικῶν διατάξεων ἐν τῷ αὐτῷ νόμῳ καὶ εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν ἔργων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας.

Καὶ ἀποφάσεις ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ συνταγματικῶν πολιτειῶν ἐμφανίζονται ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου [11].

Τοιουτοτρόπως ἡ μορφὴ τοῦ νόμου κατέστη τόσον εὔχρηστος, ὥστε ἐν τῷ διακόσμῳ τῆς πολιτείας ἐμφανίζονται περιβεβλημένοι ταύτην οὐ μόνον οἱ τὴν ἔννομον τῆς πολιτείας τάξιν ἀποτελοῦντες κανόνες τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἄλλη οἱασδήποτε φύσεως ἐκδήλωσις τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας, ἐξαιρουμένων τῶν περιπτώσεων ἐκείνων, ἐν αἷς ῥηταὶ διατάξεις τοῦ Συντάγματος ἀποκλείουσι τοῦτο [12].

σιλικὰ δικαιώματα, διὰ νὰ τὰ μεταφέρουν ὅπου δὲν ἀνήκουν, ἀθετοῦν ῥητὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος, παραδίδουν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ νόμου τὰ Βασιλικὰ διατάγματα εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν καὶ ἀνατρέπουν πᾶσαν κοινωνικὴν τάξιν, δύναται εὐλόγως ἡ Γερουσία νὰ λάβῃ ὑπὸ σκέψιν». Βεβαίως οἱ φόβοι τοῦ Γερουσιαστοῦ ἐστεροῦντο σπουδαιότητος, ἀφοῦ ἄνευ τῆς κυρώσεως τοῦ Βασιλέως τοιοῦτοι νόμοι δὲν ἰσχύουσιν, ἑπομένως περὶ διαρπαγῆς Βασιλικῶν δικαιωμάτων δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος.

[11] Εἴδομεν ἀνωτέρω (Τόμ. I. § 3. σελ. 59 ἐπ. τῆς παρούσης συγγραφῆς), ὅτι τὸ Ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον διὰ νόμου λύει δικαστικὰς διαφοράς, θὰ ἴδωμεν κατωτέρω τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἐν Γερμανίᾳ διὰ νόμου λύουσαν διαφοράς τινας, θὰ ἴδωμεν δὲ καὶ ἐν Ἑλλάδι ὑπάρχοντα ὁμοίας φύσεως νομοθετικὰ προϊόντα· πρβ. καὶ G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 246 ff; E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. Der Begriff des Gesetzes im materiellen und formellen Sinne (1886) 71 ff; G. Anschütz, Kritische Studien etc. 46 ff; καὶ τὸν ἀντιδοξοῦντα A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. 271 ff.

[12] Πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ I. Β'. 228, ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Γερουσιαστοῦ Μαγγίνα: «Τὰ βουλευτικὰ σώματα ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ παραδεχθοῦν ἀδιαφιλονεικήτως ὁποιονδήποτε νόμον, μὴ ἀντιβαίνοντα εἰς τὸ Σύνταγμα». Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. III. Α'. 6'. 806, ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Θ. Δηλιγιάννη: «Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία δὲν ἔχει μόνον δικαιώματα καὶ καθήκοντα ὅσα τὸ Σύνταγμα μόνα καὶ ῥητῶς ἀπονέμει, ἔχει δικαιώματα καὶ καθήκοντα ὅλα ὅσα ἔγκεινται εἰς τὴν φύσιν τῆς ἐξουσίας της, τὴν νομοθετικήν· ἑπομένως δύναται νὰ νομοθετῇ ἐφ' ὅλων τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἢ ῥητῶς ἐκανονίσθησαν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος, ἢ τὰ ὁποῖα ῥητῶς τὸ Σύνταγμα δὲν ἀφήρεσεν ἀπὸ αὐτήν». Τὰ αὐτὰ διδάσκουσιν ἐν Βελγίῳ οἱ ἑρμηνευταὶ τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος· πρβ. A. Giron, Le droit public

Ποιούμενοι δὲ χρῆσιν τῆς μορφῆς τοῦ νόμου πρὸς διακανονισμὸν λειτουργιῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, περιορίζομεν κατὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ταύτην, διότι ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ὀφείλει σεβασμὸν πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς νομοθετικῆς καὶ ἀδυνατεῖ νὰ μεταβάλῃ ἢ καταργήσῃ ταύτας, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Ἐξ ἑτέρου ἐπεκτείνομεν κατὰ τοσοῦτον τὰ ὅρια τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἥτις γίνεται καὶ ἐν τῷ μέλλοντι κυρία τοῦ πεδίου, ἐφ' οὗ ἔθηκεν ἅπαξ τὸν πόδα αὐτῆς. Πᾶσα νέα μεταβολὴ πρέπει ἀναγκαίως εἰς τὸ ἑξῆς νὰ περιβληθῇ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου. Τοιουτοτρόπως ἔχομεν νέαν

---

de la Belgique p. 94 : « Quant au pouvoir législatif, il est illimité en ce sens qu'il peut disposer sur toutes les matières autres que celles que la Constitution a reglées elle même. Moins absolu que le Parlement anglais, le Parlement belge possède cependant une plénitude des pouvoirs, une omnipotence législative qui n'a d'autres limites que celles qui lui sont formellement posées par la Constitution ». Ὁ P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 542 καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι « δὲν ὑπάρχει ἀντικείμενον τοῦ σύμπαντος πολιτικοῦ βίου, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, δὲν ὑπάρχει στοχασμός, μὴ δυνάμενος νὰ γίνῃ περιεχόμενον νόμου »· πρβ. καὶ E. Seligmann, Beiträge etc. I. 2. ff; G. Anschütz, Kritische Studien etc. 9; A. Arndt, Das Verordnungsrecht etc. 9; K. v. Fricker, Gesetz und Budget, in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft L. S. 384 ff. — Ὁ Β. Οἰκονομίδης ἐν τῇ αὐτοῦ διατριβῇ : « Περὶ τῆς σχέσεως τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας πρὸς τὴν νομοθετικήν », τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Θέμιδι τοῦ Α. Ἀθανασιάδου, Α. Κρασσᾶ, Ν. Διομήδους καὶ Ι. Εὐκλείδου τόμ. Ι. φυλλ. Δ', σελ. 318 ἐπ., θεωρεῖ ὑπέρβασιν τῶν καθηκόντων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τὴν παρέμβασιν αὐτῆς εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἄλλων ἐξουσιῶν : « Πλημμελὴς ἔνεκεν ὑπερβάσεως καθηκόντων εἶναι ὁ νόμος ὁ στρεφόμενος περὶ ἀντικείμενα τῆς ἁρμοδιότητος τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἢ τῶν δικαστηρίων »· σημειοῖ δὲ ὡς τοιούτους τὸν Νόμον τῆς 4 Ἰουλίου 1863, δι' οὗ κηρύσσονται ἐθνικὴ ἰδιοκτησία τὰ ἀνάκτορα μετὰ τῶν παραρτημάτων αὐτῶν, καὶ τὸν Νόμον Υ'' τῆς 27 Μαΐου 1871, περὶ ἐκβολάδων, διατάσσοντα ἐν ἄρθρῳ 2, ὅτι αἱ ἐκβολάδες ἀνήκουσιν εἰς τὸ Κράτος καὶ διατίθενται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ εἰρημένου νόμου. Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Οἰκονομίδου παρέλαβε καὶ ὁ Π. Παπαρρηγόπουλος (Τὸ ἐν Ἑλλάδι ἰσχῦον Ἀστικὸν Δίκαιον, τόμ. Ι. σελ. 94 τῆς Γ'. ἐκδόσεως). Ἡ γνώμη αὕτη δὲν εὑρίσκεται ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὰς περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀρχὰς τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου.

πηγὴν πολλαπλασιασμοῦ τῶν λειτουργιῶν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας [13].

---

[13] Πρβ. καὶ P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 547.—Ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν νομοθετικῶν πράξεων, ἡ πολυνομία ἢ νομομανία, ὡς συνήθως ἀποκαλοῦσιν αὐτόν, ἐχαρακτηρίσθη ὡς νόσος ἐπικίνδυνος τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος, ἐξήγειρε δὲ τὴν ὀργὴν καὶ τὸ ἀνάθεμα καὶ δημοσιολόγων καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν. Ὁ Benjamin Constant, Collection complète des ouvrages, premier volume, première partie, p. 27 suiv., ὀνομάζει τὴν πολυνομίαν νόσον τῶν ἀντιπροσωπικῶν πολιτειῶν καὶ ἀποδίδωσι ταύτην εἰς δύο φυσικὰς κλίσεις τῶν νομοθετῶν, εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ δρῶσι καὶ εἰς τὴν εὐαρέστησιν τοῦ νὰ πιστεύωσιν ἑαυτοὺς ἀναγκαίους: « Les gouvernemens qui admettent des assemblées représentatives sont menacés d'un danger dont savent se préserver les gouvernemens absolus, qui, à la vérité, en courent d'autres en bien plus grand nombre. Ce danger, c'est la multiplicité des lois. *On peut dire que la multiplicité des lois est la maladie des états représentatifs*, parce que dans ces états tout se fait par les lois, tandis que l'absence des lois est la maladie des monarchies sans limites, parce que dans ces monarchies tout se fait par les hommes. *La multiplicité des lois flatte dans les législateurs deux penchans naturels, le besoin d'agir et le plaisir de se croire nécessaire.* Toutes les fois que vous donnez à un homme une vocation spéciale, il aime mieux faire plus que moins. . . . C'est l'imprudente multiplicité des lois, qui, à de certaines époques, a jeté de la défaveur sur ce qu'il y a de plus noble, sur la liberté, et fait chercher un asile dans ce qu'il y a de plus misérable et de plus bas dans la servitude». Τὴν γνώμην τοῦ Constant ἀκριβῶς ἀκολουθῶν ὁ P. Rossi, Cours de droit constitutionnel, tome IV. p. 232 suiv., ἀπαγγέλλει τὸ αὐτὸ κατηγορητήριον κατὰ τῆς πολυνομίας, τῆς νομομανίας.—Ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ ἡ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ ἀστασία ἐθεωρήθη ἐλάττωμα. Ὁ A. de Tocqueville, De la démocratie en Amérique, huitième édition, tome II. p. 53 suiv., παρατίθεται ἐκ τοῦ Federalist τὰς γνώμας τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐπαναστάσεως, ὁποῖαι εἰσὶν ἡ τοῦ Hamilton (Federalist nº 73): «L'instabilité législative est la plus grande tache qu'on puisse signaler dans nos institutions», καὶ ἡ τοῦ Madisson (Federalist nº 62): «La facilité qu'on trouve à changer des lois et l'excès qu'on peut faire du pouvoir législatif, me paraissent les maladies les plus dangereuses auxquelles notre gouvernement soit exposé».— Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τὸ ἀμετάβλητον τῶν νόμων ἐθεωρήθη σωτήριον εἰς τὰς πολιτείας. Ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτικὰ βιβλ. II. κεφ. 5) διδάσκει: «ὁ γὰρ νόμος ἰσχὺν οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸ πείθεσθαι, πλὴν παρὰ τὸ ἔθος· τοῦτο δ' οὐ γίνεται εἰ μὴ διὰ χρόνου πλῆθος· ὥστε τὸ ῥᾳδίως μεταβάλλειν

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ νόμου.

§ 12.

Ἀνάγκη ἀκριβοῦς χαρακτηρισμοῦ τῶν κατ' οὐσίαν νομοθετικῶν πράξεων.

Εἴδομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ τὴν εὐκολίαν, μεθ' ἧς τὰ ἐν τῇ πολιτείᾳ νομοθετικὰ ὄργανα, ἐπεκτείνοντα τὴν ἐνέργειαν

ἐκ τῶν ὑπαρχόντων νόμων εἰς ἑτέρους καινούς, ἀσθενῆ ποιεῖν ἐστι τὴν τοῦ νόμου δύναμιν». Τὰ αὐτὰ δὲ διδάσκει καὶ ὁ Θουκυδίδης (βιβλ. III. § 37): «πάντων δὲ δεινότατον, εἰ βέβαιον ἡμῖν μηδὲν καθεστήξει, ὧν ἂν δόξῃ πέρι, μηδὲ γνωσόμεθα ὅτι χείροσι νόμοις ἀκινήτοις χρωμένη πόλις κρείσσων ἐστὶν ἢ καλῶς ἔχουσιν ἀκύροις». Εἶναι τέλος ἐκ τῆς ἱστορίας γνωστὸν τὸ ἀμετάβλητον τῆς νομοθεσίας τῶν Σπαρτιατῶν, γνωστὰ δὲ καὶ τὰ ἄλλα μέτρα τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν πρὸς περιστολὴν τῆς πολυνομίας, ὁποῖον π. χ. ὁ παρὰ τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ Λοκροῖς κρατήσας νόμος τοῦ Ζαλεύκου, καθ' ὃν ὁ εἰσάγων πρότασιν νέου νόμου ἔφερε βρόχον περὶ τὸν τράχηλον· πρβ. Δημοσθένους λόγον κατὰ Τιμοκράτους σελ. 744. § 139: «ἐκεῖνοι γὰρ οὕτως οἴονται δεῖν τοῖς πάλαι κειμένοις χρῆσθαι νόμοις, καὶ τὰ πάτρια περιστέλλειν, καὶ μὴ πρὸς τὰς βουλήσεις, μηδὲ πρὸς τὰς διαδύσεις τῶν ἀδικημάτων νομοθετεῖσθαι, ὥστε, ἄν τις βούληται νόμον καινὸν τιθέναι, ἐν βρόχῳ τὸν τράχηλον ἔχων νομοθετεῖ· καὶ ἐὰν μὲν δόξῃ καλὸς καὶ χρήσιμος εἶναι ὁ νόμος, ζῇ ὁ τιθείς, καὶ ἀπέρχεται· εἰ δὲ μή, τέθνηκεν ἐπισπασθέντος τοῦ βρόχου»· καὶ Πολυβίου Ἱστοριῶν XII. 16. 9 ἑπ.: «Τοῦ δὲ νεανίσκου δεινοπαθοῦντος, καί μὴ φάσκοντος εἶναι τοῦ νομοθέτου ταύτην τὴν προαίρεσιν, προκαλέσασθαί φησι τὸν Κοσμόπολιν, εἴ τι βούλεται λέγειν ὑπὲρ τῆς γνώμης κατὰ τὸν Ζαλεύκου νόμον· τοῦτο δ' ἐστί, καθισάντων τῶν χιλίων, καὶ βρόχων κρεμασθέντων, λέγειν ὑπὲρ τῆς τοῦ νομοθέτου γνώμης· ὁπότερος δ' αὐτῶν φανῇ τὴν προαίρεσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐκδεχόμενος, τὸν τοιοῦτον διὰ τῆς ἀγχόνης ἀπόλλυσθαι, βλεπόντων τῶν χιλίων». — Τοιούτων ἐμπεφορημένοι ἀρχῶν οἵ, τε Ἕλληνες δημοσιολόγοι καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ Βουλαὶ κατέκριναν τὴν πολυνομίαν.

18 Ἀνάγκη ἀκριβοῦς χαρακτ. τῶν κατ' οὐσ. νομοθ. πράξεων αὐτῶν καὶ ἐπὶ λειτουργίας ἄλλων ἐξουσιῶν, περιβάλλουσι ταύτας τὴν μορφὴν τοῦ νόμου.

Ὁ Νικόλαος Ἰ. Σαρίπολος (Πραγματεία Συνταγματικοῦ Δικαίου Ι. § 151), ἐπικαλούμενος καὶ τὰς γνώμας τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Ταχίτου, διδάσκει περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὰ ἑξῆς: «Μὴ νομιζέτω ὁ νομοθέτης, ὅτι διὰ τῆς πληθύος τῶν νόμων βέλτιον τὴν πολιτείαν διακοσμήσει, ἀδύνατον γὰρ τοὺς πολλοὺς νόμους, ἐκ τοῦ προχείρου μάλιστα συντασσομένους, μὴ συγχρούεσθαι ἀλλήλοις. Ἀλλὰ μὴν καὶ πρόληψίς τις πολιτικὴ ἀπείργει τοῦ ἀπερισκέπτου ἔργου τούτου, ἔστι δέ, ὅτι διεφθαρμένην λογιστέον πόλιν τὴν πολλῶν χρῄζουσαν νόμων».— Ἐξ ἑτέρου οἱ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου λαλήσαντες οὐ μόνον κατέκριναν τὸ εὐμετάβολον τῶν νόμων καὶ τὴν πολυνομίαν, ἐπικαλούμενοι ὡς ἀξιοζήλευτον παράδειγμα τὸν τοῦ Ζαλεύκου νόμον, ἀλλὰ καὶ ἐχαρακτήρισαν τὴν Συνταγματικὴν Ἑλλάδα ὡς παράδοξον φαινόμενον πολυνομίας ἢ νομομανίας ἀσυνήθους εἰς τὰς εὐνομουμένας πολιτείας, ὁποία π. χ. εἶναι ἡ Ἀγγλία. Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐπεκράτησεν ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς ὑπὸ τὴν δυναστείαν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος· πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ Ι. Β'. 6'. 937 ἑπ.: «τὸ δὲ ἐκ τῆς μεταβολῆς κακῶν μέγιστον· πρὸς ταῦτα σύμφωνος καὶ ῥῆσις τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπάρχει καὶ τοῦ Δημοσθένους ἔτι τεμάχιον, καταπολεμοῦντος τὴν ψηφισματομανίαν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ καὶ ἐκθειάζοντος τὴν πρὸ αὐτοῦ ἐποχήν, ὅτε τοῖς παλαιοῖς ἐχρῶντο νόμοις, εἰς νέους μὴ προσφεύγοντες· καὶ ὁ Θουκυδίδης τὰ αὐτὰ ἀλλαχοῦ λέγει. Τούτου ἕνεκα καὶ πολλὰ προφυλακτικὰ μέτρα οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἐλάμβανον, ἵνα μὴ οἱ νόμοι προσβάλλωνται καὶ ὁ Ζάλευκος δὲν ἐπέτρεπε νὰ προτείνῃ τις νέον νόμον, εἰ μὴ βρόχον περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ φέρων, ὅπως ἀγχονίζηται, ἀπορριπτομένου τοῦ νόμου, τὸν ὁποῖον ἐπρότεινε. Καὶ νῦν, ἔνθα αἱ ἀποφάσεις τῶν νομοθετικῶν σωμάτων δὲν προσβάλλονται, οἱ λαοὶ πλειόνων ἀπολαύουσιν ἐλευθεριῶν· διὰ τοῦτο ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔνθα οἱ νόμοι δὲν μεταβάλλονται, καὶ ἂν κακοὶ ὦσι, πολλῶν ἐλευθεριῶν ἐπιδεκτικὸς ὁ λαὸς παρίσταται»· ὁμοίας δὲ γνώμας εὑρίσκει τις ἐπανειλημμένως ἐξενεχθείσας ἐν τῇ Γερουσίᾳ· πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ Ι. Α'. 392 ἑπ. 398. ΙΙ. Α'. 724, ΙΙ. Β'. 236. — Τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐπεκράτησεν ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς καὶ ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου. Ἐπανειλημμένως ὁ Βουλευτὴς Μίλησης κατέκρινε τὴν κατέχουσαν ἡμᾶς νομομανίαν· πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. ΙΙΙ. Α'. 6'. 487, VIII. Α'. 6'. 1313. Ὁ Βουλευτὴς Α. Δημητριάδης ἀπεφήνατο ἐπίσης κατὰ τῆς πολυνομίας ὡς ἑξῆς: «γνώρισμα τῆς κοινωνίας, ἐν καταπτώσει εὑρισκομένης, εἶναι ἡ πολυνομία»· πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. V. Β'. 292. Ὁ Βουλευτὴς Μεσσηνέζης ἐπανειλημμένως ἀπήγγειλε φιλιππικοὺς κατὰ τῆς νομομανίας· πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XIII. Α'. 59, XIII. Β'. 50, XIII. Α'. 490: «Κύριε Πρόεδρε, δεινὸν πάσχομεν πάθημα ἀπό τινων ἐτῶν, τὸ πάθημα τῆς νομομανίας, καὶ δή, ὑπολαμβάνοντες κατὰ πλάνην οἰκτράν, ὅτι τὰ πάντα

'Απὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης κρίνων τις εὑρίσκει, ὅτι στερεῖται πρακτικῆς σπουδαιότητος πᾶσα ἐργασία πρὸς διάκρισιν τῶν κατ'

θεραπεύονται διὰ κακῶν νόμων, καὶ αὐτὴ ἡ περὶ τὸ πράττειν ἀνικανότης ἡ ἀδυναμία ἡμῶν, νομοθετοῦμεν κατὰ πᾶσαν βουλευτικὴν σύνοδον ἑκατοστύας κακῶν νομοθετημάτων, μεταβάλλοντες τὸ Κοινοβούλιον διὰ τοῦ κομματισμοῦ εἰς νομοποιητικὴν ἀτμοκίνητον μηχανήν... Δυστυχῶς ὅμως, Κύριε Πρόεδρε, δὲν σωζόμεθα διὰ τοιαύτης πολιτείας, ὡς τὰ πράγματα μαρτυροῦσι τοῦτο, ἀλλὰ περιαγόμεθα εἰς νομοθετικὸν κυκεῶνα, εἰς πλήρη ἀνομίαν καὶ σχεδὸν ἀναρχίαν, καὶ εἰς ἐσχάτην πρὸς τοὺς νόμους ἀπείθειαν». Τινὲς μάλιστα τῶν Βουλευτῶν ἐπεχείρησαν καὶ νὰ καταπλήξωσι τὴν Βουλήν, παρέχοντες αὐτῇ στατιστικὰς πληροφορίας περὶ τῆς πληθύος τῶν ὑπ' αὐτῆς ψηφιζομένων νόμων. Οὕτω π. χ. ὁ Βουλευτὴς Λεβίδης ὑπέβαλε τοιαύτας στατιστικὰς πληροφορίας εἰς τὴν Βουλήν· πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XI. Γ'. 1033 ἐπ: «'Εντὸς τετραετίας συνέβησαν πράγματα, ἅτινα ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ ἔθνει ἀπαντῶσι. Συνέβη νὰ ψηφισθῶσι 500 νόμοι!.. 'Εντὸς τετραετίας 500 νόμοι, δι' ὧν μετεβάλετε πάντας τοὺς ὀργανισμοὺς καὶ πάντας τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, καὶ μετεβάλετε μάλιστα αὐτοὺς ἐπὶ τὸ χεῖρον καὶ διὰ τὰ δημόσια καὶ διὰ τὰ ἰδιωτικὰ συμφέροντα. 'Η τοιαύτη, Κύριοι, νομομανία κατέστησε τὴν νομοθεσίαν ἡμῶν ἄγνωστον οὐχὶ πλέον τοῖς πολίταις, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς Βουλευταῖς καὶ τῇ δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ... Καὶ σήμερον ἔχομεν ἡμερησίαν διάταξιν, περιλαμβάνουσαν 64 νομοσχέδια, ἐξ ὧν τὰ πλείονα μεταβάλλουσι τοὺς κειμένους νόμους». Τοιαύτας δὲ στατιστικὰς πληροφορίας ὑπέβαλε καὶ ὁ Βουλευτὴς Φιλάρετος εἰς τὴν Βουλήν· πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XIV. Α'. 639: «Διὰ νὰ λάβητε, κύριοι συνάδελφοι, ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς πολυνομίας καὶ τῆς κακονομίας καὶ τῆς ἀσκόπου νομοθετικῆς ἐργασίας μας, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς ὑπομνήσω, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην συνταγματικὴν περίοδον ἐψηφίσθησαν 92 νόμοι, ἤτοι 4 ἕως 5 κατὰ μέσον ὅρον κατ' ἔτος, κατὰ τὴν δευτέραν συνταγματικὴν περίοδον ἐψηφίσθησαν μέχρι τῆς σήμερον 2188 νόμοι, ἤτοι κατὰ μέσον ὅρον ἑβδομήκοντα περίπου νόμοι κατ' ἔτος». Τέλος ὁ Βουλευτὴς Χατζόπουλος, καὶ ἐν ἄλλαις περιστάσεσι κηρυχθεὶς κατὰ τῆς πολυνομίας (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XI. Γ'. 515), κατέληξεν ἐν τέλει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ 'Ελλὰς ἀποτελεῖ μοναδικὸν φαινόμενον καθ' ἅπασαν τὴν ὑφήλιον διὰ τὴν πολυνομίαν της· πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XIV. Β'. 350: «Δὲν ἠξεύρω, ἂν συλλέξῃ τις ὅλα τὰ νομοθετήματα τῆς ὑφηλίου, ἐὰν ἦναι δυνατὸν εἰς ἓν ὁλόκληρον ἔτος ν' ἀποτελέσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὅσων ψηφίζομεν ἡμεῖς εἰς μίαν καὶ μόνην σύνοδον». Κατὰ τῆς πολυνομίας πρβ. καὶ τὰς ἀγορεύσεις ἄλλων Βουλευτῶν, ὁποῖαι αἱ τοῦ Δουζίνα (Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. VIII. Β'. 1104), Πετράκη (Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. X. Β'.144), Παπαμιχαλοπούλου (Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XI. Γ'. 1019 ἐπ.), Θ. Δηλιγιάννη (Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XI. 'Εκτάκτου Συνόδου τοῦ 1890 σελ. 838 καὶ XIII. Β'. 952 ἐπ.), Ζυγομαλᾶ (Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XIII. Γ'. 395). — Πρὸ παντὸς ὀφείλομεν ν' ἀπο-

οὐσίαν νομοθετικῶν λειτουργιῶν ἀπὸ τῶν μὴ τοιούτων, ἀφοῦ οὐδεὶς φραγμὸς ἐμποδίζει τὰ ὄργανα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας

χρούσωμεν τὴν εἰς τὴν ἡμετέραν Πολιτείαν ἐπιρριφθεῖσαν μομφήν, ὅτι αὕτη παρουσιάζει μοναδικὸν καὶ ἔκτροπον παράδειγμα πολυνόμου πολιτείας. Εἴδομεν ἀνωτέρω τὰς περὶ τῆς παραγωγῆς νομοθετημάτων στατιστικὰς πληροφορίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθησαν αἱ κατὰ τῆς καταλαβούσης τὴν ἡμετέραν Πολιτείαν νομομανίας μομφαί· κατὰ ταύτας δὲ τὰς στατιστικὰς πληροφορίας ἀναλογοῦσι: «κατὰ μέσον ὅρον ἑβδομήκοντα περίπου νόμοι κατ' ἔτος» ἐν τῇ δευτέρᾳ συνταγματικῇ περιόδῳ, ὡς ὑπελόγισεν ἐν τῇ ἀγορεύσει του ὁ Βουλευτὴς Φιλάρετος. Ἐξ ἑτέρου ἡ Ἀγγλία ἐχρησίμευσεν ὡς παράδειγμα συνταγματικῆς πολιτείας, σεβομένης τοὺς παλαιοὺς νόμους, μὴ μεταβαλλούσης δὲ τούτους καὶ κακοὺς ὄντας, οὗ ἕνεκα ὁ Ἀγγλικὸς λαὸς πλειόνων ἀπολαύει ἐλευθεριῶν. Λαμβάνω λοιπὸν ὡς ὅρον συγκρίσεως ἐν τῷ πεδίῳ τῆς πολυνομίας τὴν Ἀγγλικὴν Πολιτείαν καὶ κρατῶ ἀνὰ χεῖρας ἕνα τῶν δοκιμωτέρων περὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ Πολιτεύματος συγγραφέων, τὸν Eduard Fischel, Die Verfassung Englands, zweite Auflage (1864). Εὐθὺς ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ἐξόχου τούτου ἔργου, σελ. VIII, ἀναγινώσκω τὴν ἑπομένην πληροφορίαν: «Σήμερον εἶναι εὐκολώτερον νὰ φωτογραφήσῃ τις τὴν θάλασσαν ἐν τῇ μεγίστῃ θαλασσοταραχῇ, ἢ νὰ παραστήσῃ τὴν κατάστασιν τῆς νεωτέρας ἐξελίξεως τοῦ Ἀγγλικοῦ Δικαίου κατὰ πάντα τὰ μέρη ταύτης»· παρατίθεται δὲ προσέτι ὁ Fischel τὴν πληροφορίαν, ἣν λαμβάνει παρὰ τοῦ Toulmin Smith (Parliamentary Remembrancer vol. IV. 11.), ὅτι ἐγένετο μομφὴ κατὰ τοῦ Ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου, διότι κατὰ τὴν σύνοδον τοῦ ἔτους 1860 ἐψήφισε μόνον 154 νόμους. Ἐν σελίδι 446 ἐπ. τῆς αὐτῆς συγγραφῆς του παρατίθεται ὁ Fischel στατιστικὸν πίνακα τῶν νόμων, οἵτινες ἐψηφίσθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας ἑκάστου τῶν Βασιλέων τῆς Ἀγγλίας, ἐκ τῶν στατιστικῶν δὲ πληροφοριῶν τούτων παρατιθέμεθα τὰς ἀναφερομένας εἰς τοὺς τελευταίους Βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας. Ἐψηφίσθησαν λοιπόν: α') ἐπὶ Γεωργίου III. (1768 - 1820) νόμοι 14,800, β') ἐπὶ Γεωργίου IV. (1820 - 1830) νόμοι 3223, γ') ἐπὶ Γουλιέλμου IV. (1830 - 1837) νόμοι 1862, δ') ἐπὶ Βικτωρίας (1837 - 1853) νόμοι 5334. Ἑπομένως ἀναλογοῦσιν ἐτησίως νόμοι ἐπὶ Γεωργίου III. 246,7, ἐπὶ Γεωργίου IV. 322,3, ἐπὶ Γουλιέλμου IV. 257,4, καὶ ἐπὶ Βικτωρίας 333,4. Ἀπέναντι τῶν στατιστικῶν τούτων πληροφοριῶν ὠχριῶσιν οἱ ἀριθμοὶ τῶν ἐτησίως ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν Βουλῶν ψηφιζομένων νόμων, οἱ Ἕλληνες Βουλευταὶ ἀποδεικνύονται μὴ ἀκριβολογοῦντες καὶ ἡμεῖς ἀπαλλασσόμεθα τῆς ἀνάγκης τῆς περαιτέρω ἀνασκευῆς τῶν περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι πολυνομίας ἢ νομομανίας λεχθεισῶν ἀνακριβειῶν. — Βεβαίως τὸ εὐμετάβολον τῶν κανόνων τοῦ δικαίου, τῶν ἀποτελούντων τὴν κρατοῦσαν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἔννομον τάξιν καὶ καθοριζόντων τὴν σφαῖραν τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων, καθίστησιν ἀσταθῆ καὶ ἀβέβαια τὰ ἐντεῦθεν ἀπορρέοντα δικαιώματα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις

νὰ περιλάβωσιν ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ πᾶσαν ἄλλην ἑτερογενῆ λειτουργίαν.

τῶν προσώπων τούτων, καὶ μάλιστα τὰ δικαιώματα τῆς περιουσίας καὶ τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, ἐπιδρᾷ δ' ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν καὶ εὐημερίαν τῆς πολιτείας καὶ μεταβάλλει τοὺς νόμους εἰς παγίδας, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ H. Hallam, Histoire constitutionnelle d'Angleterre, tom. V. p. 126: «Nous marchons littéralement au milieu des embûches et des pièges de la loi». Ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ συμμεριζόμεθα τὰς ἀνωτέρω διατυπουμένας κατὰ τῆς πολυνομίας ἢ νομομανίας τῶν πολιτικῶν μορφὰς καὶ ὑποστηρίζομεν, ὅτι τοιαῦται μεταβολαὶ ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ δικαίου πρέπει νὰ γίνωνται μετὰ πολλῆς φειδοῦς καὶ περισκέψεως, ἐφ' ὅσον ἡ ἐξέλιξις τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ παραγομένων νεωτέρων καὶ πολυπλοκωτέρων σχέσεων ἐπιβάλλει τοιαύτας μεταβολὰς πρὸς συμπλήρωσιν ἢ βελτίωσιν τῆς ὑπαρχούσης νομοθεσίας. Πέρα τοῦ ὁρίου τούτου ἐπεκτείνων τις τὴν ἐπὶ πολυνομίᾳ ἢ νομομανίᾳ τῆς νεωτέρας Συνταγματικῆς Πολιτείας μορφήν, μαρτυρεῖ, ὅτι λανθάνει αὐτὸν σπουδαιοτάτη διαφορά, ὑπάρχουσα μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτέρων πολιτειῶν καὶ τῆς νεωτέρας συνταγματικῆς πολιτείας, ὅτι ὀηλονότι ἡ τελευταία, καλοῦσα τὴν Ἐθνικὴν Ἀντιπροσωπίαν πρὸς σύμπραξιν ἐν τῇ κυβερνήσει τῆς χώρας, τείνει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον νὰ ὑποβάλῃ τὴν ἐνέργειαν τῶν διαφόρων αὐτῆς ὀργάνων, καὶ κατ' ἐξοχὴν τῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, εἰς τὴν ψῆφον τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας μέχρι καὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς διοικήσεως· πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τούτου ὑποβάλλει, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, πολλὰς λειτουργίας τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας εἰς τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, ὅπως σὺν τοῖς ἄλλοις δικαιολογήσῃ τὴν εἰς ξένην σφαῖραν παρέμβασιν τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, διασώσῃ δὲ κατὰ τὸ φαινόμενον ἄθικτον τὴν ἀρχὴν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, ἥτις μέχρι τοῦδε ἐθεωρεῖτο καὶ διατελεῖ εἰσέτι ἐν πολλοῖς θεωρουμένη ἡ εὐρεῖα βάσις, ἐφ' ἧς ἑδραιοῦται ὁλόκληρον τὸ Συνταγματικὸν Πολίτευμα. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λοιπὸν ἐν τοῖς ψηφιζομένοις νόμοις δὲν πρόκειται περὶ μεταβολῆς τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατούσης ἐννόμου τάξεως, περὶ κανόνων τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου, ἀλλὰ μέγα πλῆθος τῶν ψηφιζομένων νόμων ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τυπικῶν νόμων, περὶ ὧν κατωτέρω γενήσεται λόγος, δηλονότι εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν διοικητικῶν μέτρων, ἅτινα ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων λόγων περιβάλλονται τὴν μορφὴν τοῦ νόμου. Τοιοῦτοι νόμοι δὲν δύνανται νὰ ὦσι διαρκεῖς καὶ ἀμετάβλητοι, οὐ μόνον διότι ἐν τῇ φύσει τῆς διοικήσεως κεῖται τὸ εὐμετάβολον, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, ἀλλὰ καὶ διότι ὑπὸ τὸ κρατοῦν Κοινοβουλευτικὸν Σύστημα ἑκάστη κυβερνητικὴ μεταβολή, φέρουσα εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὸ ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ πλειοψηφοῦν πολιτικὸν κόμμα, ἔχει ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα καὶ τὴν μεταβολὴν τοῦ κυβερνητικοῦ προγράμματος, καθίσταται δὲ πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτοῦ ἀναγκαία ἡ μεταβολὴ πάντων τῶν ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου παρὰ τῆς προκατόχου Κυβερνήσεως ἐφαρμο-

Δὲν ἔχει ὅμως οὕτω τὸ πρᾶγμα, ὅταν ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως κρίνοντες ἐπισκοπήσωμεν τὴν λειτουργίαν τῶν ὀργάνων τῶν ἄλλων ἐξουσιῶν.

Τὸ ἄρθρον 22 τοῦ Συντάγματος ἀνέθηκε τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν νομοθετικῶν καθηκόντων εἰς ὡρισμένα ὄργανα, τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Βουλήν· ἑπομένως μόνον διὰ τῆς συνεργασίας τῶν δύο τούτων νομοθετικῶν παραγόντων, καθ' ὃν τρόπον διαγράφει τὸ Σύνταγμα, τίθενται, μεταβάλλονται, ἑρμηνεύονται αὐθεντικῶς καὶ καταργοῦνται οἱ ἐν τῇ πολιτείᾳ νόμοι.

σθέντων κυβερνητικῶν μέτρων, ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν συμβιβάζονται πρὸς τὸ νέον πρόγραμμα, ὡς καὶ ἡ διὰ νόμων εἰσαγωγὴ νέων τοιούτων μέτρων. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἄριστα διέγνω καὶ διετύπωσεν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ ὁ Πρωθυπουργὸς Θ. Δηλιγιάννης· πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XIV. Β'. 437: «Ἤκουσα πολλάκις καταγγελίας καὶ μομφὰς κατὰ τῆς μεταβολῆς τῶν νόμων. Τὸ πρᾶγμα παρέστησαν ὡς μέγα δεινόν, ἐπερχόμενον ὅταν μεταβάλλωνται οἱ νόμοι, καὶ ὅτι ἑπομένως πρέπει οἱ νόμοι νὰ μὴ μεταβάλλωνται. Καὶ αἱ καταγγελίαι αὗται περιστρέφονται κατὰ τῶν νομοθετικῶν μεταβολῶν, τὰς ὁποίας προτείνομεν ἡμεῖς, ὅταν καλώμεθα εἰς τὴν ἀρχήν. Ἤκουσα πολλάκις τῶν τοιούτων μεμψιμοιριῶν, τὰς ὁποίας μόνον τὸ πολιτικὸν κόμμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει ὁ κ. Βουλευτὴς Παρνασσίδος, πολλάκις ἀπήγγειλεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς, καὶ διὰ τῶν ὀργάνων τῆς φιλίας δημοσιογραφίας αὐτοῦ διεσάλπιζεν. Ἀλλὰ παρεπονεῖτο πάντοτε καὶ ἐμεμψιμοίρει κατὰ τῶν νομοθετημάτων, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς προεβάλλομεν, ἐλησμόνει ὅμως, ὅτι αὐτό, ὁσάκις διεδέχετο ἡμᾶς, ἀνέτρεπε πάντας τοὺς τῇ προτάσει ἡμῶν κατασταθέντας νόμους, οὐδ' ἄφινε νόμον εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ ὄρθιον, ἀλλ' ἐζήτει τὴν ἀνατροπὴν αὐτῶν. Οὐδέποτε ἐμέμφθην ἐγὼ αὐτοὺς ἐπὶ τούτῳ, διότι φρονῶ, ὅτι, ἐὰν τὸ κόμμα αὐτῶν διέφερεν ἀπὸ ἡμᾶς κατὰ τὰς ἰδέας, ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ τὴν πραγματοποίησιν τῶν γνωμῶν αὐτοῦ διὰ τῶν νομοθετημάτων του, ὡς καὶ ἡμεῖς, οἵτινες διαφέρομεν κατὰ τὰς ἰδέας καὶ τὰς γνώμας ἀπὸ τὸ κόμμα τοῦτο, πράττομεν αὐτό. Ἀλλὰ ποῖον δικαίωμα ἔχει νὰ παραπονῆται καθ' ἡμῶν, ὅτι ἡμεῖς ζητοῦμεν τὴν μεταβολὴν τῶν νόμων; Οἱ νόμοι δὲν πρέπει νὰ μεταβάλλωνται, ὅταν ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν ἀποδεικνύῃ τὰς ἀτελείας αὐτῶν; δὲν πρέπει νὰ μεταβάλλωνται, ὅταν αἱ βάσεις αὐτῶν δὲν συμβιβάζωνται μὲ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Κράτους; δὲν πρέπει νὰ μεταβάλλωνται, ὅταν τὰ κόμματα, τὰ ὁποῖα ἀνέρχονται εἰς τὴν ἀρχήν, φρονῶσιν, ὅτι ἡ ὀργάνωσις τῆς διοικήσεως πρέπει νὰ γένηται κατ' ἄλλον τρόπον ἢ κατ' ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἐλειτούργει ἐπὶ τῶν προκατόχων αὐτοῦ;»

Ἡ διάταξις αὕτη τίθησι φραγμοὺς εἰς τὰ ὄργανα τῶν ἄλλων ἐξουσιῶν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰ ὄργανα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν ἀνάμιξιν αὐτῶν εἰς νομοθετικὰ καθήκοντα[1].

Ἑπομένως ἀναγκαῖον καθίσταται νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς τὸν χαρακτῆρα τῶν κατ' οὐσίαν νομοθετικῶν πράξεων, ὅπως χαράξωμεν τὰ ὅρια τῆς ἐνεργείας τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ προλάβωμεν τὴν διὰ τῆς ἀναμίξεως αὐτῶν εἰς νομοθετικὰ καθήκοντα παραβίασιν θεμελιωδῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος.

Τὴν ἀνάγκην ταύτην τοῦ ἀκριβοῦς καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τῶν κατ' οὐσίαν νομοθετικῶν πράξεων καθιστᾶσιν ἐναργεστέραν αἱ ἰδιαίτεραι περιστάσεις τῆς ἡμετέρας πολιτείας[2].

Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1833 μέχρι τοῦ ἔτους 1843 ἡ Ἑλλὰς ἐκυβερνήθη ἀπολύτως. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ μέχρι τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 ἡ νομοθετικὴ καὶ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐνησκοῦντο ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας τὸ πρῶτον καὶ εἶτα ὑπὸ τοῦ Βασιλέως· οὐδεμία δὲ διάκρισις ἀσφαλὴς ἐξ ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων δύναται νὰ γίνῃ τῶν νομοθετικῶν καὶ τῶν ἐκτελεστικῶν διατάξεων τῆς περιόδου ταύτης, καθ' ὅσον ἀμφότεραι ἐμφανίζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τὰ αὐτὰ ὀνόματα καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς διατυπώσεις[3].

---

[1] Ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τὸ ἄρθρον 22 τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος ἔχει ὑπ' ὄψει τὰς κατ' οὐσίαν νομοθετικὰς πράξεις, δι' ἃς ἀπαιτεῖ τὴν σύμπραξιν τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βουλῆς.

[2] Ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, καὶ ἀλλαχοῦ εὑρίσκονται εἰς τὴν αὐτὴν ἀνάγκην τοῦ ἀκριβοῦς χαρακτηρισμοῦ τῶν κατ' οὐσίαν νομοθετικῶν πράξεων, ἀφοῦ τὸ Συνταγματικὸν Πολίτευμα διεδέχθη τὴν ἀπόλυτον Μοναρχίαν, ἐν ᾗ ἡ ἑνάσχησις τῶν τε νομοθετικῶν καὶ τῶν ἐκτελεστικῶν λειτουργιῶν ἀνῆκον εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, τὸν Μονάρχην, δυσδιάκριτα δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἶναι τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τῶν πράξεων ἑκατέρας τῶν δύο ἐξουσιῶν, καὶ ἑπομένως δυσδιάκριτος ἡ ἁρμοδιότης τῶν νέων ὀργάνων τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος ὡς πρὸς τὰς πράξεις ἐκείνας τοῦ ἀπολύτου Μονάρχου.

[3] Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἐξωτερικὰ γνωρίσματα πρὸς διάκρισιν τῶν κατὰ τὸν χρόνον τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας νομοθετικῶν καὶ ἐκτελεστικῶν διατάξεων ἀπ' ἀλλήλων· εἴδομεν ὅμως καὶ

Ἐπίσης εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1862 συντελεσθεῖσαν Μεταπολίτευσιν ἐγκαθιδρύθη Προσωρινὴ Κυβέρνησις,

---

γνώμας τινὰς ἐξενεχθείσας ἔν τε τῇ νομολογίᾳ τῶν δικαστηρίων καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ περὶ διακρίσεως τῶν νομοθετικῶν ἀπὸ τῶν ἐκτελεστικῶν διατάξεων τῆς περιόδου ἐκείνης (πρβ. τόμ. Ι. § 8. ὑποσημ. 72 καὶ 113 τῆς παρούσης συγγραφῆς), αἵτινες ὅμως δὲν ὑπῆρξαν αἱ μόναι, ἀλλ' εὑρίσκονται καὶ ἄλλαι τοιαῦται, ἐξενεχθεῖσαι ἔν τε τῇ νομολογίᾳ τῶν δικαστηρίων καὶ ἐν ταῖς Βουλαῖς. Ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς διάφοροι ἐξηνέχθησαν γνῶμαι. Ἐνίοτε ὁ χαρακτηρισμὸς διατάξεώς τινος ὡς νομοθετικῆς ἐξηρτήθη ἐκ τῆς εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον ἢ εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ὑποβολῆς αὐτοῦ· πρβ. π. χ. Βουλῆς Πρακτικὰ Ι. Α'. δ'. 2161, ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν Βουλευτοῦ ὑποστηρίζοντος τὴν διάκρισιν ταύτην: «οὐδεμία σύνταξις δύναται νὰ δοθῇ ἄνευ νόμου κατὰ τὸ ἄρθρον 54 αὐτοῦ, αἱ δὲ ὑπάρχουσαι συντάξεις ἐδόθησαν δι' ἁπλῶν διαταγμάτων, διαφερόντων καὶ ἐπὶ βαυαροκρατίας τοῦ νόμου, συζητουμένου εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας καὶ ὑπογραφομένου παρ' ὅλου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου». — Γερουσίας Πρακτικὰ Ι. Β'. 231 ἑπ., ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν Ι. Κωλέττου: «Τὰ Διατάγματα εἶναι μία πρᾶξις γιγνομένη μεταξὺ ἑνὸς Ὑπουργοῦ καὶ τοῦ Βασιλέως. Τοιαῦτα Διατάγματα, κατὰ τὸ προϋπάρχον σύστημα, ὑποβαλλόμενα εἰς τὴν βάσανον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ συζητούμενα ὑπ' αὐτοῦ, ἐγίνοντο νόμοι». — Γερουσίας Πρακτικὰ Ι. Γ'. 82, ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν: «Τὸ καταστατικὸν Διάταγμα τοῦ Ναυτικοῦ Διευθυντηρίου, τὸ ἐκδοθὲν κατὰ τὸ 1833, καὶ τὸ ὁποῖον ὡς νόμος ἐθεωρεῖτο, διότι παρὰ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου προσυπεγράφη. . .». — Καὶ ἐν ταῖς νεωτέραις Βουλαῖς ὑπεστηρίχθη ἡ τοιαύτη ἐξ ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων διάκρισις· πρβ. π. χ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ IX. Α'. 290, ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Δημητρακάκη: «Ὅσα διατάγματα ἔλεγον «ἀκούσαντες καὶ τὴν γνώμην τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας», αὐτὰ ἦσαν νομοθετικά· τὰ δὲ ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν Ὑπουργῶν ἦσαν κανονιστικά». — Ἐπίσης ἐξωτερικὰ γνωρίσματα ἀπήτησε διὰ τὰς νομοθετικὰς διατάξεις ὁ Ἄρειος Πάγος διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 231 τοῦ ἔτους 1890 πολιτικῆς ἀποφάσεώς του: «Ἐπειδὴ τὸ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 4/16 Δεκεμβρίου 1836 βασιλικὸν διάταγμα, δι' οὗ ἐπετράπη τῇ ἐκτελεστικῇ ἐξουσίᾳ νὰ παραχωρήσῃ ὑπὸ τοὺς ἀναγραφομένους ἐν αὐτῷ ὅρους εἰς τοὺς ἔχοντας κτηματικὴν περιουσίαν δημότας Πειραιῶς τὰς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κειμένας γαίας, καὶ ὅπερ ἐξεδόθη, καθ' ὃν χρόνον ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀπεδήμει τοῦ Κράτους, ὑπὸ τοῦ διαχειριζομένου τότε συμφώνως πρὸς τὸ ἀπὸ 23 Ἀπριλίου διάταγμα τὴν κυβερνητικὴν ἐξουσίαν Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, δὲν ἔχει χαρακτῆρα νόμου ἢ νομοθετικοῦ διατάγματος κατὰ τὸ σχῦον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Ἑλλάδι πολίτευμα, κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς

ἐνασκήσασα τήν τε νομοθετικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν

τοῦ ὁποίου τῆς ἐκδόσεως τῶν νόμων προηγεῖτο γνωμοδότησις τοῦ συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας (ἄρθρ. 29 τοῦ ἀπὸ 18 Σεπτεμβρίου 1835 διατάγματος περὶ συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας), ἀλλὰ διατάγματος, δι' οὗ κανονίζεται ἡ διοίκησις τῆς ἐθνικῆς περιουσίας». — Οὐχ ἧττον καὶ ἐν ταῖς Βουλαῖς τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος καὶ ἐν ταῖς νεωτέραις ἀνεγνωρίσθη, ὅτι τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα δὲν παρέχουσιν ἀσφαλῆ γνώμονα πρὸς διάκρισιν τῶν νομοθετικῶν ἀπὸ τῶν ἐκτελεστικῶν διατάξεων τῆς πρὸ τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος ἐποχῆς· πρβ. π. χ. Βουλῆς Πρακτικὰ Ι. Α'. δ'. 2169 ἐπ., ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν: «Τὸ ζήτημα λοιπὸν εἶναι, ἐὰν προϋπῆρχον νόμοι τοιοῦτοι περὶ συντάξεων, καθ' οὓς ὁ Ὑπουργὸς ἠδύνατο νὰ χορηγήσῃ σύνταξιν, μ' ἄλλας λέξεις ἐὰν αἱ πρό τινος καιροῦ δημοσιευόμεναι θελήσεις τῆς μοναρχίας δύνανται νὰ λάβωσιν ἤδη χαρακτῆρα Νόμου; καὶ ἐὰν αὗται ἔχωσιν οὐσιώδη τινὰ διαφορὰν μεταξύ των ἢ ταυτίζωνται· αἱ διατάξεις αὗται τῆς μοναρχίας διττῶς ἐνεφανίζοντο, ἢ διὰ Νόμων, ἢ διὰ Διαταγμάτων, καὶ μ' ὅλον ὅτι ὁ Νόμος ἀπὸ Διατάγματος διαφέρει οὐσιωδῶς, διότι ὁ Νόμος ἀφορᾷ τὴν καθιέρωσιν δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων, τὸ δὲ Διάταγμα ἁπλῶς τὸν τρόπον τῆς ἐκτελέσεως τοῦ Νόμου, καὶ ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἦτο εὔκολος ἡ οὐσιώδης αὕτη διάκρισις, μ' ὅλα ταῦτα ἐξετάζοντες δὲν εὑρίσκομεν τοιαύτην διάκρισιν μεταξὺ τῶν ἐπὶ τῆς δεκαετίας ἐκδοθέντων Νόμων καὶ Διαταγμάτων, ἀλλὰ μάλιστα καὶ τὰ δύο ταυτίζονται, διότι ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ κανονισθῶσι διὰ Νόμου, ἐγένοντο ἀντικείμενα Διαταγμάτων, καὶ τὰ τῶν Διαταγμάτων ἐπραγματεύθησαν Νόμοι». Γερουσίας Πρακτικὰ Ι. Β'. 226, ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Γερουσιαστοῦ Μαγγίνα: «Καθ' ὅσον πολλάκις παρετήρησα, ἐπικρατεῖ μία ἰδέα, ὅτι, ἐπειδὴ εἰς τὸ παρελθὸν ἐγένοντο πολλὰ διὰ Διαταγμάτων, νομίζουν τινὲς ἐκ τούτου, ὅτι τὰ τοιαῦτα εἶναι φύσεως ὡρισμένης νὰ γίνωνται διὰ Διαταγμάτων, ὅθεν καὶ εὑρίσκονται εἰς ἀμηχανίαν τί τὸ πρακτέον. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1833, ὅτε ἐγκαθιδρύθη ἡ Βασιλεία, μέχρι τέλους Ὀκτωβρίου 1835, ὅτε ἐσυστήθη τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, ὅλα ἐγένοντο διὰ Β. Διαταγμάτων, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχεν ἄλλο νομοθετικὸν σῶμα· τινὰ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐλάμβανον τὸν τίτλον Νόμων, ὅσα δηλαδὴ ὑπεγράφοντο ἀπὸ ὁλόκληρον τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, πλὴν πραγματικῶς ἦσαν Διατάγματα· ὅσα δὲ ὑπεγράφοντο ἀπὸ τοὺς ἀνήκοντας Ὑπουργοὺς διὰ τὴν δημοσίευσιν καὶ ἐκτέλεσιν αὐτῶν, ἐλάμβανον τίτλον Διαταγμάτων· ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ἦσαν ὅμοια μὲ τὰ πρῶτα, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὰ ἔχοντα τίτλον Νόμων καὶ εἰς τὰ ἔχοντα τίτλον Διαταγμάτων εἶναι ὑπογεγραμμένον τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ἐκτὸς πολλὰ ὀλίγων ἐξαιρέσεων. Μετὰ τὴν σύστασιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐκεῖνα μόνον ἐλάμβανον τὸν τίτλον νόμων, περὶ τῶν ὁποίων ἐγνωμοδότει τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ μ' ὅλον τοῦτο εἶχον χαρακτῆρα Διαταγμάτων, ἐπειδὴ ἡ γνωμοδότησις τοῦ Συμβουλίου τῆς

διὰ Ψηφισμάτων καὶ Θεσπισμάτων, ὧν τὰ ὀνόματα ἐπίσης δὲν

Ἐπικρατείας ἦτο συμβουλευτικὴ καὶ οὐχὶ ὑποχρεωτική, καὶ εἴτε παρεδέχετο, εἴτε ἀπερρίπτετο ἡ γνωμοδότησίς του, τὸ ἀντικείμενον ἐλάμβανε τίτλον νόμου... περιέχοντος τὴν φράσιν «ἀκούσαντες καὶ τὴν γνώμην τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας», μολονότι ἦτο διαφορετική». Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ XII. Α΄. 575 ἑπ., ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ Θ. Δηλιγιάννη: «Ἀληθῶς μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἐτέθη εἰς ἐφαρμογὴν τὸ πολιτικὸν Σύνταγμα τοῦ 1843, ἤτοι μέχρι τῆς 18 Μαρτίου 1844, ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐνησκεῖτο ὑπὸ τοῦ Βασιλέως μόνον, ὡς ἐνησκεῖτο ὑπ' αὐτοῦ, ὡς ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, καὶ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία. Ἑπομένως ἡ βασιλικὴ ἀρχὴ ἐξέδιδε καὶ τὰ διατάγματα τὰ καθαρῶς ἐκτελεστικά. Εἶχεν ὅμως ληφθῇ πρόνοιά τις, δι' ἧς ἐτίθετο περιορισμός τις εἰς τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν περὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν νόμων, καὶ ὁ περιορισμὸς οὗτος συνίστατο εἰς τὸ ὅτι ἔπρεπε, πρὶν ἢ ἐκδώσῃ νόμον τινά, νὰ ἀκούσῃ τὴν γνώμην τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, καὶ προσέτι τὴν γνωμοδότησιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Ἀλλ' ἂν καὶ ταῦτα ἀνεγράψησαν ἐν διατάξεσι νομοθετικαῖς τοῦ χρόνου ἐκείνου, παντάπασι δὲν ἐτηρήθησαν, καὶ μέχρι τοῦ 1843 ἐξεδίδοντο πράξεις διὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Βασιλέως ἄνευ γνωμοδοτήσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἄνευ τῆς γνωμοδοτήσεως τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, αἱ ὁποῖαι οὐχ ἧττον ἦσαν νομοθετικαί».—Ἐν ἔτει 1843 μετερρυθμίσθη τὸ περὶ Ναυτικοῦ Διευθυντηρίου νομοθετικὸν Β. Διάταγμα τοῦ ἔτους 1833 διὰ Β. Διατάγματος μὴ προσυπογεγραμμένου ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν ἐχαρακτήρισε τὸ Β. Διάταγμα τοῦ ἔτους 1843 ὡς ἐκτελεστικόν, διότι δὲν ἦτο προσυπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, καὶ μετέβαλεν αὐτὸ δι' ἑτέρου Β. Διατάγματος τοῦ ἔτους 1845· ὅτε δὲ κατενόησεν ὁ Ὑπουργὸς τὴν πλάνην του καὶ ὑπέβαλε Νομοσχέδιον περὶ Ὀργανισμοῦ τοῦ Ναυστάθμου, ἡ προηγουμένη ἐνέργειά του ἐχαρακτηρίσθη ἀντισυνταγματική, ἀνεπαρκεῖς δὲ ὑπῆρξαν αἱ ὑπ' αὐτοῦ δοθεῖσαι τῇ Γερουσίᾳ ἐξηγήσεις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθειμένης σκέψεώς του· πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ Ι. Γ΄. 80 ἑπ. — Ἕνεκα τοῦ δυσδιακρίτου τῶν νομοθετικῶν ἀπὸ τῶν ἐκτελεστικῶν πράξεων τῆς περιόδου ἐκείνης καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος εὑρέθη ἐνίοτε εἰς σύγχυσιν, χαρακτηρίσας τὴν αὐτὴν πρᾶξιν ἄλλοτε μὲν ὡς νομοθετικήν, ἄλλοτε δὲ ὡς ἐκτελεστικήν· οὕτω π. χ. ὁ Ἄρειος Πάγος διὰ δύο πολιτικῶν ἀποφάσεών του, τῆς ὑπ' ἀρι0. 233 καὶ τῆς ὑπ' ἀρι0. 234 τοῦ ἔτους 1887, ἐχαρακτήρισε νομοθετικὸν τὸ Β. Διάταγμα τῆς 4/16 Δεκεμβρίου 1836, δι' οὗ παρεχωρήθησαν αἱ ἐν Πειραιεῖ ἑλώδεις γαῖαι τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου καὶ ἐν μέρει τοῦ Δημοσίου εἰς τοὺς ἔχοντας κτηματικὴν ἰδιοκτησίαν δημότας Πειραιῶς, ἐνῷ ἠρνήθη ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς νομοθετικὸν καὶ ἐχαρακτήρισεν ὡς ἐκτελεστικὸν τὸ αὐτὸ Β. Διάταγμα διὰ τῶν ἑπομένων πολιτικῶν ἀποφάσεών του: τῆς ὑπ' ἀρι0. 231 τοῦ ἔτους 1890, τῆς ὑπ' ἀρι0. 200 τοῦ ἔτους 1891 (τῆς Ὁλομελείας τοῦ Ἀρείου Πάγου), τῆς ὑπ' ἀρι0. 321 τοῦ

ἐμφαίνουσι πάντοτε τὸν νομοθετικὸν ἢ ἐκτελεστικὸν χαρακτῆρα αὐτῶν [4].

Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπῆρχον ἐξωτερικὰ γνωρίσματα πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν νομοθετικῶν καὶ τῶν ἐκτελεστικῶν διατάξεων τοῦ Μονάρχου καὶ τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως, τὰ ἐξωτερικὰ ταῦτα γνωρίσματα δὲν ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀσφαλὴς ὁδηγὸς εἰς τὸν Ἕλληνα Νομοθέτην καὶ εἰς τὸν ἑρμηνευτὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτεύματος. Ἐὰν μέλλῃ σήμερον νὰ χαρατηρισθῇ διάταξίς τις τῆς περιόδου ἐκείνης, ὅπως ἐξευρεθῇ, ἂν πρὸς μεταβολὴν ἢ κατάργησιν ταύτης ἀπαιτῆται νόμος, ἢ ἀρκῇ Β. Διάταγμα, ὁ πρὸς τοῦτο γνώμων ἔσεται τὸ Σύνταγμα [5]· ὁ αὐτὸς

ἔτους 1891. Τὰς ἀποφάσεις ταύτας εὑρίσκει τις ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς Νομολογίας τοῦ Σ. Κ. Μπαλάνου VII. 299, X. 416 ἑπ., XI. 262 καὶ 433.

[4] Πρβ. τόμ. I. § 8. ὑποσημ. 149 τῆς παρούσης συγγραφῆς. Τὸ δυσδιάκριτον τῶν νομοθετικῶν ἀπὸ τῶν ἐκτελεστικῶν ἀποφάσεων τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ νομολογίᾳ τῶν δικαστηρίων, ἥτις τὴν αὐτὴν πρᾶξιν ἄλλοτε μὲν χαρακτηρίζει νομοθετικήν, ἄλλοτε δ' ἐκτελεστικήν· πρβ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 656 ἀπόφασιν τοῦ Ἐφετείου Ἀθηνῶν καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 36 τοῦ ἔτους 1882 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ταύτην εὑρίσκει τις ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς Νομολογίας τοῦ Σ. Κ. Μπαλάνου II. 19 ἑπ.

[5] Προσδιορίζον τὸ Σύνταγμα τὴν ἁρμοδιότητα τῶν διαφόρων ὀργάνων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀναγνωρίζει μόνον συνταγματικὰ δικαιώματα τούτων καὶ δὲν ἀναγνωρίζει παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Συνταγματικοῦ Βασιλέως συνυπάρχοντα καὶ Βασιλέα τῆς προσυνταγματικῆς ἐποχῆς, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Jellinek. Ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν ἀπορρέει ἐκ τῆς ἀνάγκης, ἣν δημιουργεῖ τὸ δυσδιάκριτον τῶν νομοθετικῶν ἀπὸ τῶν ἐκτελεστικῶν πράξεων τῆς προσυνταγματικῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ἀπορρέει ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων. Ὁσάκις τὸ πολίτευμα πολιτείας τινὸς ἀντικαθίσταται διὰ νεωτέρου, εἰς τὸ τελευταῖον ἀνήκει καὶ ἡ κατανομὴ τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς διαφόρους κατηγορίας καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν ὀργάνων διὰ τὴν ἐνάσκησιν ἑκάστης τῶν λειτουργιῶν τούτων. Καὶ εἶναι μὲν βέβαιον, ὅτι διὰ τὸ κῦρος τῶν πρὸ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ νέου πολιτεύματος πράξεων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὀφείλομεν ν' ἀποβλέψωμεν εἰς τοὺς ὅρους, οὓς πρὸς τοῦτο ἀπῄτει τὸ πολίτευμα τοῦ χρόνου τῆς γενέσεώς των· ὅταν ὅμως μέλλωμεν νὰ μεταβάλωμεν αὐτάς, θὰ ζητήσωμεν κατὰ τὸ νέον πολίτευμα τὰ πρὸς τοῦτο ἁρμόδια ὄργανα.—Ὁ R. v. Mohl (Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg I. 70), ἀναγνωρίζων τὴν ἀρχήν, ὅτι αἱ πρὸ τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος πράξεις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὀφείλουσι νὰ χαρακτη-

δὲ γνώμων χρησιμεύει, ὁσάκις ἐν τῇ αὐτῇ διατάξει συμφύρονται

ρισθῶσιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος ἀνεξαρτήτως τῶν διατυπώσεων καὶ τῶν ὀνομάτων, ἅτινα φέρουσιν αὗται, εὑρίσκει τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀπορρέουσαν ἐκ τῆς πρὸς παραδοχὴν ἄλλης ἀσφαλοῦς διακρίσεως αὐτῶν ἀδυναμίας, ἥτις ὑποχρεοῖ ἡμᾶς νὰ ἐφαρμόσωμεν καὶ ἐπ' αὐτὰς ἀναδρομικῶς τὰς τοῦ ἰσχύοντος πολιτεύματος ἀρχάς· ὁ C. G. Wächter ὅμως (Handbuch des im Königreich Württemberg geltenden Privatrechtes II. 30 ff.), ἀναγνωρίζων ὀρθὴν τὴν καὶ ὑφ' ἡμῶν ἀνωτέρω ὑποστηριζομένην ἀρχήν, χαρακτηρίζει ἀναχριβῆ τὴν περὶ ἀναδρομικῆς δυνάμεως τῶν διατάξεων τοῦ νέου Συντάγματος γνώμην τοῦ Mohl. — Ἐν Ἑλλάδι ἐπανειλημμένως ὑπεστηρίχθη ἡ ὀρθὴ γνώμη, ὅτι δηλαδὴ ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν πρὸ τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος πράξεων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας κρίνεται ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν ἀδιακρίτως τοῦ ὀνόματος καὶ τῶν διατυπώσεων, ὑφ' ἃς ἐξεδόθησαν αὗται· πρβ. τόμ. I. § 8. ὑποσημ. 113 τῆς παρούσης συγγραφῆς· Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ XII. Α'. 575 ἑπ., ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἐν τῇ τρίτῃ ὑποσημειώσει τῆς παρούσης παραγράφου παρατεθεῖσαν ἀγόρευσιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ Θ. Δηλιγιάννη: «Διὰ τοῦτο ὅταν τις μέλλῃ νὰ ἐξετάσῃ τὰς μέχρι τοῦ 1843 ἐκδοθείσας πράξεις, ἂν ἦναι νομοθετικαί, δὲν πρέπει νὰ προσέχῃ εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τῶν πράξεων τούτων, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξετάζῃ αὐτὰς κατ' οὐσίαν, ἂν ἦναι νομοθετικαὶ ἢ νομοτελεστικαί. Καὶ ἐὰν διάταγμά τι, φέρον τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Βασιλέως, κανονίζῃ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ κανονισθῶσιν ἢ διὰ νόμου, τὸ διάταγμα τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς νόμος. Αὐτὴ δὲν εἶναι θεωρία, ἀλλ' ἑρμηνεία τῆς νομοθετικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης». — Ἐκ τῆς οὐσίας κρίνων τὴν φύσιν τῶν Β Διαταγμάτων τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας φαίνεται καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 203 τοῦ ἔτους 1893 πολιτικῇ ἀποφάσει του: «Ἐπειδὴ ἀποφηνάμενον τὸ Ἐφετεῖον, ὅτι τὸ ἀπὸ 16 Μαΐου 1833 Β. Διάταγμα, δι' οὗ τὸ Δημόσιον ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παραχωρήσῃ εἰς ἑκάστην πρόσφυγα οἰκογένειαν Σαμίων ἀνάλογον ἔκτασιν γαιῶν ἐθνικῶν, καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου, ὡς ἐκρίθη, στηρίζεται ἡ ἀγωγὴ τῆς νῦν ἀναιρεσειούσης, εἶναι νόμος εὐρυτέρου περιεχομένου ἢ οἱ προσωπικοὶ νόμοι, ἅτε ἀφορῶν οὐ μόνον εἰς τὰ τῶν μεταναστῶν Σαμίων συμφέροντα, ἀλλ' εἰς γενικωτέρας σημασίας τοιαῦτα, διὰ νόμου μόνον δυνάμενα νὰ διαρρυθμισθῶσι, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ εἰρημένος νόμος, τοιοῦτον ἔχων περιεχόμενον, μόνον διὰ τῆς ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως δημοσιεύσεως αὐτοῦ ἐδύνατο νὰ λάβῃ νόμιμον ὕπαρξιν καὶ συνεπείας κατὰ τὸ ἄρθρον 2 τοῦ ἀπὸ 1/13 Φεβρουαρίου 1833 Β. Διατάγματος, ὀρθῶς ἡρμήνευσε τὴν διάταξιν τοῦ τελευταίου τούτου Διατάγματος». — Τὸ δυσδιάκριτον τῶν νομοθετικῶν ἀπὸ τῶν ἐκτελεστικῶν διατάξεων τῆς πρὸ τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος ἐποχῆς παρουσιάζεται καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς Συνταγματικαῖς Πολιτείαις· παρεδέχθησαν δὲ καὶ ἐκεῖ τὴν ἀνωτέρω τεθειμένην ἀρχήν, ὅτι δηλονότι ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διατάξεων τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος ὀφείλει νὰ γίνῃ ἡ διάκρισις αὐτῶν, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς διακρίσεως ταύτης

λειτουργίαι διαφόρων ἐξουσιῶν, ὅπως ἐξακριβωθῇ, τίνες τούτων

νὰ ἐνεργηθῇ πᾶσα μεταβολή, ἑρμηνεία ἢ κατάργησις αὐτῶν· πρβ. πλὴν τῶν ἀνωτέρω παρατεθεισῶν συγγραφῶν τοῦ Mohl καὶ τοῦ Wächter καὶ τὰς ἑπομένας: R. Gneist, Verwaltung, Justiz, Rechtsweg, Staatsverwaltung und Selbstverwaltung nach englischen und deutschen Verhältnissen (1869) S. 73; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 373; L. v. Rönne, Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 366; J. Ulbrich, Das Staatsrecht der österreichisch = ungarischen Monarchie S. 88 Anmerkung; Johann Zolger, Oesterreichisches Verordnungsrecht (1898) 75 ff; M. Seydel, Das Staatsrecht des Königreichs Bayern (in Marquardsen's Handbuch) 166; L. Gaupp, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg 159; L. de Hartog, Das Staatsrecht des Königreichs der Niederlande, 49; P. Eyschen, Das Staatsrecht des Herzogthums Luxemburg 90. 92. — Διάφορον γνώμην περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐν μέρει ἔχει ὁ Arndt, ὑποστηρίζων, ὅτι κατὰ τὸ Πρωσσικὸν Σύνταγμα ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκδίδῃ διατάγματα περιέχοντα κανόνας τοῦ δικαίου, ἐφ' ὅσον τὸ ἀντικείμενον, περὶ οὗ τὸ διάταγμα, δὲν ἐκανονίσθη ἤδη διὰ νόμου, ἢ ἐφ' ὅσον τὸ Σύνταγμα δὲν ἀπαιτεῖ ῥητῶς τὴν ἔκδοσιν νόμου δι' αὐτό (πρβ. A. Arndt, Das Verordnungsrecht des Deutschen Reiches etc. 57 ff). Ἡ ἐξέτασις τῶν πρὸς τοῦτο ἐπιχειρημάτων τοῦ Arndt, ἅτινα στηρίζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἱστορικοὺς λόγους τοῦ Πρωσσικοῦ Πολιτεύματος, καὶ τῶν ὁρίων τῆς παρούσης συγγραφῆς ἐξέρχεται καὶ πρακτικὸν ἐνδιαφέρον δὲν ἔχει δι' ἡμᾶς, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ Arndt (αὐτόθι σελ. 63 ἑπ.) ὁμολογεῖ, ὅτι ἡ θεωρία του δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἐφαρμογὴν ὡς πρὸς τὸ Βελγικὸν Σύνταγμα, ἐν ᾧ διάφορος ἐδόθη θέσις τῷ Βασιλεῖ, τὸ δὲ ἡμέτερον Σύνταγμα τὰς αὐτὰς πρὸς ἐκεῖνο περιέχει διατάξεις. — Ἐν Βελγίῳ ὁ M. Vauthier (Das Staatsrecht des Königreichs Belgien 78), ἐξετάζων ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως τὸ ζήτημα καὶ ἀναχωρῶν ἐκ τῆς ἰδέας, ὅτι ἐν Ῥώμῃ ὁ νομοθετικὸς χαρακτὴρ εἰς τὰς πράξεις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐδίδετο ἐκ τῶν ὀργάνων, ὅτι δ' ἐν Βελγίῳ καὶ πρὸ τοῦ Συντάγματος καὶ μετ' αὐτὸ αἱ αὐταὶ ἰδέαι ἐπεκράτησαν, καταλήγει εἰς συμπέρασμα, ὅτι αἱ ὑπὸ τὰ προηγούμενα πολιτεύματα λαβοῦσαι γένεσιν πράξεις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀπορρέουσαι ἔκ τινος Ἀρχῆς ἐνεργούσης κατὰ κανόνα ὡς νομοθετικῆς ἐξουσίας, δὲν δύνανται ἄλλως σήμερον νὰ τροποποιηθῶσιν ἢ καταργηθῶσιν, εἰμὴ διὰ νομοθετικῆς πράξεως. Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Vauthier, ἀνεξαρτήτως τοῦ ζητήματος τῆς ὀρθότητος αὐτῆς, παρέχουσα τυπικὸν γνώμονα διὰ τὴν μεταβολὴν ἢ κατάργησιν τῶν πράξεων, αἵτινες κατὰ τὸ πολίτευμα τοῦ χρόνου τῆς ἑαυτῶν γενέσεως ἀπορρέουσιν ἀπὸ τῶν νομοθετικῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας, σιωπᾷ ἐντελῶς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ προγενεστέρου πολιτεύματος τὸ αὐτὸ ὄργανον ἐνήσκει καὶ τὴν νομοθετικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, δὲν ὑπάρχουσι δὲ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα πρὸς ἀσφαλῆ διάκρισιν τῶν πράξεων ἑκατέρας τούτων ἀπὸ τῶν τῆς ἑτέρας, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω. Ἐν τοιαύτῃ

δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν ἢ καταργηθῶσι διὰ νόμου, καὶ τίνες διὰ Β. Διατάγματος [6].

περιπτώσει εἶναι ἠναγκασμένος καὶ αὐτὸς ὁ Vaulhier νὰ διακρίνῃ οὐσιαστικῶς τὰς εἰς ἑκατέραν τῶν ἐξουσιῶν ὑπαγομένας πράξεις, ὅπως ἀποφανθῇ, ἂν διὰ τὴν μεταβολὴν ἢ κατάργησιν αὐτῶν ἀπαιτῆται νόμος, ἢ ἀρχῇ Β. Διάταγμα. — Ἐν Γαλλίᾳ ἐδέησεν ἐπίσης νὰ σκεφθῶσι περὶ τῆς λύσεως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ζητήματος, εἷς δὲ τῶν νεωτέρων ἑρμηνευτῶν τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς Γαλλίας, ὁ M. Hauriou, Précis de droit administratif et de droit public général, III. édit. (1897), p. 37 suiv., ἐκφράζεται ὡς ἑξῆς περὶ αὐτοῦ: «A la vérité, sous certains gouvernements, le pouvoir législatif et le pouvoir exécutif ayant été en fait confondus, il a bien fallu en venir à une distinction autre que la forme. Ainsi en a-t-il été pour les décrets de la Convention et pour les décrets du premier empire; mais, même alors, on ne s'est pas précisément attaché à la «matière» de la loi ou du règlement, on s'est servi d'un principe qui est encore d'ordre formel, à savoir que les règlements essentiellement subordonnés aux lois, sont pour l'exécution de celles-ci; on a donc distingué des mesures de principes et des mesures d'exécution»· παρατίθεται δὲ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν λεγομένων του τὴν ἀπὸ 27 Ἰουνίου 1831 ἀπόφασιν τοῦ Ἐφετείου τῶν Παρισίων καὶ τὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἀχυρωτικοῦ τῆς 13 Φεβρουαρίου 1827 καὶ τῆς 18 Μαρτίου 1835· πρβ. πρὸς τούτοις Dalloz, Répertoire, ἐν λέξει «Lois» nº 74 suiv., E. V. Foucart, Éléments de droit public et administratif, IV. édit., tom. I. § 107. — Ἐν τῷ Βασιλείῳ τῶν Κάτω Χωρῶν ἴσχυσεν ἐπίσης ἡ Γαλλικὴ Νομοθεσία καὶ ἐκεῖ ἐγεννήθη ἐπίσης ζήτημα περὶ τῆς ἁρμοδίας Ἀρχῆς πρὸς μεταβολὴν τῶν τῆς πρώτης Γαλλικῆς Αὐτοκρατορίας Διαταγμάτων· ἐπεκράτησε δ' ἐκεῖ ἡ γνώμη, ὅτι ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν θὰ κριθῇ, ἂν κατὰ τὸ ἰσχῦον Σύνταγμα ἡ νομοθετικὴ ἢ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία εἶναι ἁρμοδία πρὸς τοῦτο· πρβ. L. de Hartog, Das Staatsrecht des Königreichs der Niederlande S. 49. Anmerkung.

[6] Εἴδομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ, ὅτι πολλάκις ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἕνεκα διαφόρων λόγων ἐν τῇ αὐτῇ πράξει της περιλαμβάνει λειτουργίας κατ' οὐσίαν διαφερούσας, νομοθετικὰς καὶ ἐκτελεστικάς. Τὸ φαινόμενον τοῦτο κατὰ μείζονα λόγον παρουσιάζεται εἰς τὰς διατάξεις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας κατὰ τὴν πρὸ τοῦ Συντάγματος περίοδον, ὅτε ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ ἡνοῦντο ἥ,τε νομοθετικὴ καὶ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν δύναταί τις ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι ἔν τινι πράξει τῆς προσυνταγματικῆς περιόδου περιέχονται διατάξεις νομοθετικαί, νὰ χαρακτηρίσῃ ὁλόκληρον τὸ περιεχόμενον τῆς πράξεως ταύτης νομοθετικόν, καὶ κατα τὴν μεταβολὴν ἢ κατάργησιν τῶν κατὰ μέρος διατάξεων ν' ἀποκλείσῃ ἐντελῶς τὴν ἁρμοδιότητα τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Τοὐναντίον θὰ χαρακτηρίσῃ κατ' οὐσίαν τὴν φύσιν ἑκά-

Τέλος οἱ ἐφαρμόζοντες τοὺς νόμους δικασταὶ ὀφείλουσιν ἐπίσης πρὸς ὀρθὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης νὰ διακρίνωσι μεταξὺ τῶν διαφόρων λειτουργιῶν, αἵτινες κατὰ τὰ ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ ἐκτεθειμένα περιβάλλονται τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, ὡς καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων διατάξεων τοῦ Μονάρχου καὶ τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως, τὰς κατ' οὐσίαν νομοθετικάς [7].

στης τῶν κατὰ μέρος διατάξεων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐργασίας ταύτης θ' ἀπαιτήσῃ διὰ μὲν τὴν μεταβολὴν ἢ κατάργησιν τῶν κατ' οὐσίαν νομοθετικῶν διατάξεων νομοθετικὴν πρᾶξιν, διὰ δὲ τὴν μεταβολὴν ἢ κατάργησιν τῶν κατ' οὐσίαν ἐκτελεστικῶν πράξεων θὰ ἐπιτρέψῃ καὶ τὴν χρῆσιν Βασ. Διατάγματος· πρβ. E. V. Foucart, Éléments de droit public et administratif tom. I. § 107: «Nous avons déjà vu que les Assemblées de la révolution et l'Empereur Napoléon Ier avaient cumulé le pouvoir législatif avec le pouvoir exécutif. Il en résulte que quelques actes des ces Assemblées, de même que certains décrets impériaux, contiennent des dispositions de deux natures différentes: les unes qui ont le caractère législatif, les autres qui sont purement réglementaires. L'empereur ne peut pas par un décret modifier les premières; mais son droit reste entier à l'égard des autres, qui n'ont pas changé de nature par suite de la qualification qu'on a donnée à l'acte qui les contient». Dalloz, ἐν λέξει «Lois» nº 74 suiv. καὶ τὰς αὐτόθι παρατεθειμένας ἀποφάσεις τῶν Γαλλικῶν Δικαστηρίων. R. v. Mohl, Das Staatsrecht des Königreichs Würtlemberg I. 70: «Εἶναι ἀναπόφευκτος ἡ διάκρισις τῶν ἐν τῷ αὐτῷ διατάγματι περιεχομένων διατάξεων καὶ ἡ κατὰ μέρος κατάταξις ἑκάστης τούτων εἰς τὰς νέας κατηγορίας»; C. G. Wächter, Handbuch des im Königreiche Würtlemberg geltenden Privatrechtes II. 31. Anm. 3.: «Οὐδεμίαν ἀσκεῖ ἐπιρροὴν τὸ ὄνομα τῶν πρὸ τοῦ Συντάγματος ἐκδοθεισῶν διατάξεων, καθ' ὅσον συνήθως ἐν τῷ πρὸ τοῦ Συντάγματος χρόνῳ ὑπὸ τὸ ὄνομα διαταγμάτων ἐξεδίδοντο νόμοι καὶ τἀνάπαλιν. Ὀφείλει τις νὰ προσέχῃ μόνον εἰς τὸ περιεχόμενον, καὶ συχνὰ τὸ περιεχόμενον μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς διατάξεως νὰ χαρακτηρίζῃ ἐν μέρει ὡς νόμον καὶ ἐν μέρει ὡς διάταγμα, καθ' ὅσον οἱ παλαιότεροι νόμοι (ὡς καί τινες νόμοι τῶν νεωτάτων χρόνων) συνηθέστατα τὸ εἰς τὴν τοῦ ἁπλοῦ διατάγματος σφαῖραν ἀνῆκον ἐνοῦσι μετὰ τοῦ εἰς τὴν κυρίως νομοθεσίαν ἀνήκοντος».

[7] Τὸ ἄρθρον 807 § 7 τῆς ἡμετέρας Πολιτικῆς Δικονομίας, ἐπιτρέπον τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἀποφάσεων τῶν δικαστηρίων τῆς οὐσίας ἕνεκεν ἐσφαλμένης ἐφαρμογῆς καὶ ψευδοῦς ἑρμηνείας τοῦ νόμου, ὑποχρεοῖ τὸν Ἄρειον Πάγον νὰ διακρίνῃ τὰς νομοθετικὰς ἀπὸ τῶν ἐκτελεστικῶν πράξεων, ὅπως κρίνῃ ἀσφαλῶς τὸ βάσιμον ἢ μὴ τῶν ἐπὶ ἐσφαλμένης ἐφαρμογῆς καὶ ψευδοῦς ἑρμηνείας τοῦ νόμου στηριζομένων λόγων ἀναιρέσεως, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω· πρβ. καὶ Β. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα τοῦ Ἀστυκοῦ Δικαίου I. § 3. ὑποσημ. 2. E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. 171 ff.

§ 13.

Περὶ τῆς διττῆς ἐννοίας τοῦ Νόμου ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι [1].

Ἡ ἐξοχωτάτη καὶ σπουδαιοτάτη λειτουργία τῆς καλουμένης

---

[1] Ἡ λέξις νόμος εἶναι ἐν χρήσει οὐ μόνον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις. Συχνὰ ἀκούει τις περὶ τοῦ νόμου τῆς ἕλξεως, περὶ τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος, περὶ τῶν νόμων τῆς λογικῆς, τῆς ῥητορικῆς, τῆς ἠθικῆς κλπ. Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου ἡ λέξις νόμος ἔχει πολλαπλῆν σημασίαν, ἄλλοτε μὲν λαμβανομένην ἐκ τοῦ περιεχομένου, ἄλλοτε δ' ἐκ τῆς πηγῆς, ἐξ ἧς οὗτος ἀπορρέει. Ἡ λέξις νόμος ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου λαμβάνεται ἐν εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ, σημαίνουσα κανόνα τοῦ δικαίου ἄνευ διακρίσεως τῆς πηγῆς, ἐξ ἧς ἀπορρέει οὗτος· περιλαμβάνει δ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν ἐθίμων παραγομένους κανόνας τοῦ δικαίου. Ὑπὸ τὴν γενικωτέραν ἔννοιαν ταύτην ἐγένετο χρῆσις τῆς λέξεως ταύτης ἐν τῇ Γερμανικῇ νομοθεσίᾳ: «*Gesetz ist jede Rechtsnorm*»· πρβ. τοὺς ἑπομένους νόμους τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας: Einführungsgesetz zur Strafprocessordnung § 7; Einführungsgesetz zur Cirilprocessordnung § 12; Einführungsgesetz zur Concursordnung § 2· πρὸς τούτοις πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 488 Anm. 1; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 227; J. C. Bluntschli, Allgemeines Staatsrecht 120; E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. 23 ff; F. Regelsberger, Pandekten I. § 18. Anm. 1; C. G. Wächter, Handbuch des im Königreich Württemberg geltenden Privatrechts II. S. 3. Anm. 1. Ἐν τῇ εὐρυτάτῃ ταύτῃ ἐννοίᾳ εἶναι εὔχρηστος ἡ λέξις «νόμος» ἐν τοῖς Συντάγμασι τῶν νεωτέρων Πολιτειῶν καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ· οὕτω π. χ. ἐν ἄρθρῳ 3 τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος εὑρίσκει τις τὴν διάταξιν: «Οἱ Ἕλληνες εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου». — Ἀλλ' ὅμως ἡ λέξις «νόμος» χρησιμεύει καὶ πρὸς δήλωσιν τῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας τεθειμένων κανόνων τοῦ δικαίου, τοῦ γραπτοῦ δικαίου, ἀσχέτως πρὸς τὴν τιθεῖσαν αὐτὸν Ἀρχήν· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἀντιτίθεται πρὸς αὐτὸν τὸ δίκαιον τῶν ἐθίμων, τὸ ἄγραφον δίκαιον, οἱ ὑπὸ τῆς κοινῆς συνειδήσεως παραγόμενοι κανόνες τοῦ δικαίου· πρβλ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 488; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 229; F. Schmitthenner, Grundlinien des allgemeinen oder idealen Staatsrechts S. 300. Anm. 1; C. G. Bruns, Das heutige Römische Recht, neu durchgesehen und ergänzt von E. Eck (in der Encyklopädie der Rechtswissenschaft von Holtzendorff, fünfte Auf-

Περὶ τῆς διττῆς ἐνν. τοῦ Νόμου ἐν τῷ Συντ. Πολιτεύματι 33

νομοθετικῆς ἐξουσίας εἶναι ἡ κατασκευὴ τοῦ νόμου, ἐξ οὗ καὶ ἔλαβεν αὕτη τὸ ὄνομα [2].

---

lage) 436; J. Fr. Behrend, Das heutige deutsche Privatrecht (in der Encyklopädie v. Holtzendorff) 569.— Τέλος ἡ λέξις «νόμος» χρησιμεύει καὶ πρὸς δήλωσιν πάσης διατάξεως, ἀσχέτως πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, ἀπορρεούσης ἀπὸ τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ ὑπαρχούσης ὑψίστης Ἀρχῆς, ἢ ἄλλως πάσης τοιαύτης διατάξεως ἐκδηλουμένης καθ' ὡρισμένον τρόπον διαγραφόμενον ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος· ἐν τῇ ἐννοίᾳ δὲ ταύτῃ νόμοι εἰσὶ τὰ ψηφίσματα τῶν Ῥωμαϊκῶν Ἐκκλησιῶν, αἱ διατάξεις τῶν Ῥωμαίων Αὐτοκρατόρων, αἱ διατάξεις τῶν ἀπολύτων Ἡγεμόνων τῶν νεωτέρων χρόνων, αἱ καθ' ὡρισμένον τρόπον ἐκδηλούμεναι θελήσεις τῆς Συνταγματικῆς Πολιτείας, δηλονότι αἱ ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος κυρωθεῖσαι καὶ δημοσιευθεῖσαι ἀποφάσεις τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας· πρβ. G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 229. Τοιουτοτρόπως ἡ λέξις «νόμος» ἀπὸ τῆς ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς ἀπορρεούσης οὐσιαστικῆς ἐννοίας καταντᾷ βαθμηδὸν εἰς τὴν καθαρῶς τυπικὴν ἔννοιαν. — Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου ἡ λέξις «νόμος» χρησιμεύει καὶ πρὸς δήλωσιν τοῦ συνόλου τῶν διατάξεων ὡρισμένου τινὸς κλάδου τοῦ δικαίου· οὕτω π. χ. λέγομεν ὁ «ποινικὸς νόμος», ὁ «ἀστικὸς νόμος»· πρβλ. καὶ Πολιτικῆς Δικονομίας ἄρθρον 807. § 7, Ποινικῆς Δικονομίας ἄρθρ. 407. § 11, 458. § 19, καὶ G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 229. Anm. 10.

[2] Ἡ λειτουργία τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, δι' ἧς αὕτη τίθησι τοὺς κανόνας τοῦ δικαίου, τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατοῦσαν ἔννομον τάξιν, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἡ σπουδαιοτάτη λειτουργία αὐτῆς, οὐ μόνον διότι διὰ τῶν κανόνων τοῦ δικαίου ὀργανοῦται ἡ πολιτεία εἰς νομικὸν πρόσωπον τοῦ δημοσίου δικαίου, δυνάμενον νὰ ἔχῃ ἰδίαν θέλησιν καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ ταύτην, ἀλλὰ καὶ διότι διὰ τῶν κανόνων τοῦ δικαίου καθορίζεται καὶ ἐξασφαλίζεται ἡ θέσις τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ βιούντων προσώπων. Ὁ F. C. von Savigny, System des heutigen Römischen Rechts I. § 13, καλεῖ τὸ νομοθετεῖν ἓν τῶν εὐγενεστέρων δικαιωμάτων τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ ὑψίστης ἐξουσίας· πρβ. καὶ F. Regelsberger, Pandekten I. § 17. — Ἕνεκα τῶν ἐγγυήσεων, ἃς παρέχει ἡ καθ' ὡρισμένους κανόνας ἐνέργεια τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, τὸ Συνταγματικὸν Πολίτευμα, ὡς διὰ τοῦ χρόνου διεμορφώθη, ἐπεξέτεινε βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω καὶ κατ' ἐπανάληψιν θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τὴν ἐνέργειαν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας λειτουργίας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τὴν σφαῖραν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, καθώρισε δὲ διὰ κανόνων σταθερῶν πλείστας λειτουργίας αὐτῆς, περιορίζον οὕτω τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἀρχὴ αὕτη τοῦ νὰ ὑποβάλλωνται μᾶλλον καὶ μᾶλλον αἱ λειτουργίαι τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας εἰς σταθεροὺς κανόνας, διαγραφομένους ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἐθεωρήθη ὅτι τείνει εἰς τὸ ἰδανικὸν τῆς τελείας πολιτείας, ἣν

Ἡ ἔννοια τοῦ νόμου ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν στενῶς συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου· λέγων δέ τις «νόμον» ἀναπαριστᾷ ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου, οὗτινος τὴν ἐξωτερίκευσιν διαβλέπει ἐν τῷ νόμῳ, ἐν τῇ ἐκδηλώσει ταύτῃ τῆς θελήτεως τῆς πολιτείας, τῇ παραγούσῃ τὸ καλούμενον δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου, ἐφ' οὗ ἑδραιοῦται ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἔννομος τάξις [3].

οἱ νεώτεροι καλοῦσι δικαιοπολιτείαν (Rechtsstaat)· π. χ. ὁ R. Gneist ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ: Rechtsstaat, ὁ L. v. Stein ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ: Verwaltungslehre, ὁ Bähr ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ: Rechtsstaat· πρβ. καὶ O. Meyer, Deutsches Verwaltungsrecht I. 61 ff; G. Meyer, Lehrbuch des deutschen Staatsrechts S. 24· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους βλέπομεν τοὺς πολιτειολόγους ἀποβλέποντας εἰς τὸ ἰδανικὸν τοῦτο· πρβ. Ἀριστοτέλους, Πολιτικὰ βιβλ. III. κεφ. 11: «νόμου ἄρχοντος, ἄρχει ὁ θεὸς καὶ οἱ νόμοι, τοὐναντίον ἀνθρώπου ἄρχοντος, καὶ θηρίον». — Αἱ καταπληκτικαὶ διαστάσεις, ἃς ἔλαβεν ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ δρᾶσις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, παρέχει εἰς αὐτὴν τὴν ὄψιν ἐξουσίας ὑπερτάτης δεσποζούσης τῶν ἄλλων ἐξουσιῶν, δι' ὃ καὶ ἡ δικαστικὴ καὶ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ὑποτεταγμέναι τρόπον τινὰ αὐτῇ ἐχαρακτηρίσθησαν (πρβ. H. Schulze, Das Preussische Staatsrecht I. 133. II. 53; G. Meyer, Lehrbuch des deutschen Staatsrechts S. 24; G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre 561); ἐνῷ περὶ ὑποταγῆς ἐν τῇ κυρίᾳ ἐννοίᾳ δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος, διότι αὕτη προϋποτίθεται τὴν σχέσιν προϊσταμένου διατάσσοντος καὶ ὑφισταμένου ὑπακούοντος, ἡ δὲ θέλησις τῆς πολιτείας, ἡ κυρίαρχος πολιτικὴ ἐξουσία, εἶναι μία, ἀνεπίδεκτος διαιρέσεως ἢ περιορισμοῦ, ἐκδηλουμένη ἐν τῇ ἐνεργείᾳ παντὸς ὀργάνου τῆς πολιτείας ἐνεργοῦντος ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἑαυτοῦ ἁρμοδιότητος, εἴτε νομοθετικὴ πρᾶξις εἶναι αὕτη, εἴτε διαταγὴ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, εἴτε ἀπόφασις δικαστική· πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 552; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 249; τοῦ αὐτοῦ Allgemeine Staatslehre 437.

[3] Πρβ. F. C. v. Savigny, System des heutigen Römischen Rechts I. § 13; C. G. Wächter, Handbuch des im Königreich Württemberg geltenden Privatrechts II S. 3; B. Windscheid Lehrbuch des Pandectenrechts, siebente Auflage, I §. 14; H. Dernburg, Pandekten, fünfte Auflage, I. § 23; F. Regelsberger, Pandekten I. § 18; F. Schmitthenner, Grundlinien des allgemeinen oder idealen Staatsrechts § § 73. 74; L. de Hartog, Das Staatsrecht des Königreichs der Niederlande 45; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. I.—Ὁ P. Laband, Das Budgetrecht nach den Bestimmungen der Preussischen Verfassungsurkunde etc. S. 3, διδάσκει τὰ ἑξῆς: «Ἡ λέξις

Ὁ νόμος λοιπὸν ἐμπεριέχει διαταγὴν τῆς πολιτείας, καθ' ἣν ὁ ἐν αὐτῷ περιεχόμενος κανὼν τοῦ δικαίου ὀφείλει ν' ἀποτελέσῃ μέρος τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατούσης ἐννόμου τάξεως, ἤτοι ν' ἀποτελέσῃ δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου, ὡς λεπτομερέστερον θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀδύνατος ἡ σύλληψις τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἄνευ τῆς ὑπάρξεως ὀργάνων τῆς πολιτείας ἐπιτετραμμένων τὴν διὰ τοῦ νόμου ἐξωτερίκευσιν τῶν τοῦ δικαίου κανόνων.

Ἅμα τις δεχθῇ τὴν ὕπαρξιν ὡρισμένου ὀργάνου πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς νομοθετικῆς θελήσεως τῆς πολιτείας, παράγεται νέα ἄποψις τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, ὃν δύναταί τις νὰ ὁρίσῃ ὡς «τὸ προϊὸν τῆς ἐνεργείας τοῦ νομοθετικοῦ ὀργάνου τῆς πολιτείας» [4].

Ἑπομένως ἐφ' ὅσον μὲν ἐν τῷ νόμῳ διαβλέπει τις τὴν διάταξιν κανόνος τοῦ δικαίου ἔχει τὴν οὐσιαστικὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, ἐφ' ὅσον δ' ἐν τῷ νόμῳ διαβλέπει τὸ προϊὸν τῆς ἐνεργείας

νόμος εἶναι κατὰ πολὺ ἀρχαιοτέρα τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος καὶ κατὰ τοὺς προγενεστέρους ἐκείνους χρόνους εἰς οὐδεμίαν εὑρίσκετο σχέσιν πρὸς τὰ δικαιώματα τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας, ἀλλ' ἐσήμαινε τὴν ἐκδήλωσιν κανόνος τοῦ δικαίου, ἤτοι τὴν ἐξωτερίκευσιν ἐκείνης τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας, ἧς τὸ περιεχόμενον ἦτο κανὼν τοῦ δικαίου, κανὼν πρὸς ῥύθμισιν ἢ ἀπόφασιν περὶ νομικῶν σχέσεων. Εἰς οὐδενὸς τὴν διάνοιαν ἐπῆλθε νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς νόμους τὰς δικαστικὰς ἀποφάσεις ἢ τὰς διατάξεις τῶν διοικητικῶν Ἀρχῶν, καθ' ὅσον ταῦτα ἀποτελοῦσι πολὺ μᾶλλον ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου. Ὡσαύτως δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς νόμος πᾶσα ἐνέργεια τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας, π.χ. ὁ διορισμὸς ὑπαλλήλων, ἡ διαπίστευσις πρέσβεων, ἡ προμήθεια ἐμπορευμάτων διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς πολιτείας, ἡ συνομολόγησις συμβάσεως μετὰ ξένης δυνάμεως. Ἡ συνομολόγησις διεθνῶν συμβάσεων, ἡ συνομολόγησις συμβάσεων περὶ προμηθειῶν, αἱ πληρωμαί, ὁ διορισμὸς εἰς δημοσίας θέσεις καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι ἐπίσης ἐκδηλώσεις τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας, ἀπορρέουσαι ἐν μέρει ἀμέσως ἀπὸ τοῦ Ἡγεμόνος, ἀλλ' ὅμως δὲν εἶναι νόμοι, διότι δὲν περιέχουσι κανόνας τοῦ δικαίου. — Τὴν περὶ τούτου γνώμην τῶν Ἑλλήνων νομικῶν θὰ ἴδωμεν ἐν τῇ ἀμέσως ἑπομένῃ παραγράφῳ τῆς συγγραφῆς ταύτης. — Βεβαίως δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου παράγει καὶ τὸ τῶν ἐθίμων δίκαιον, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω· ἀλλ' ὅμως ἡ πηγὴ αὕτη τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου περιωρίσθη ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις καὶ ἐμειώθη σπουδαίως ἡ παραγωγικότης αὐτῆς.

[4] Πρβ. G. Anschütz, Kritische Studien etc. 1 ff.

τοῦ νομοθετικοῦ ὀργάνου τῆς πολιτείας, ἔχει τὴν τυπικὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου.

Ἀλλ' ὅμως ἐν οὐδεμιᾷ πολιτείᾳ ὑπῆρξε τόσον ἀκριβὴς ἡ κατανομὴ τῆς ἐργασίας εἰς τὰ διάφορα ὄργανα τῆς πολιτείας, ὥστε ὁ περιορισμὸς ὡρισμένων ὀργάνων εἰς μόνην τὴν ἐπιτέλεσιν νομοθετικῶν καθηκόντων νὰ ᾖ πλήρης, οὐδ' ἐξηκριβώθη ποτὲ ἡ ἔννοια τοῦ νόμου οὕτως, ὥστε νὰ προσαρμόζηται ἑκάστοτε ἀκριβέστατα εἰς ἑκάστην συγκεκριμένην περίπτωσιν. Ἕνεκα τούτου πολλὰ προϊόντα τῆς ἐνεργείας τῶν νομοθετικῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας, ὡς εἴδομεν ἐν ταῖς προηγουμέναις παραγράφοις, καίπερ φέροντα τὸ ἔνδυμα τοῦ νόμου, οὐδαμῶς εἰσι προωρισμένα πρὸς διάταξιν κανόνων τοῦ δικαίου.

Ἐντεῦθεν παρήχθησαν αἱ δύο διακεκριμέναι ἔννοιαι τοῦ νόμου, ἡ οὐσιαστικὴ καὶ ἡ τυπική [5], αἵτινες ἐναλλὰξ ἐμφανίζονται ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῶν διαφόρων πολιτειῶν, ἐξαιρετικὴν δ' ἀπέκτησαν σπουδαιότητα ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι, ἔνθα διὰ τὰς διαφόρους λειτουργίας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὑπάρχουσι καὶ διακεκριμένα ὄργανα, ὡς ἐκτεθήσεται ἐν ταῖς ἑπομέναις παραγράφοις τῆς παρούσης συγγραφῆς [6].

---

[5] Ἡ ἔννοια τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου καὶ ἡ ἔννοια τοῦ τυπικοῦ νόμου δὲν διατελοῦσι πρὸς ἀλλήλας ἐν σχέσει τοῦ γένους πρὸς τὸ εἶδος, οὐδὲ ἀποτελεῖ ἡ ἑτέρα τούτων εὐρυτέραν τινὰ ἔννοιαν, εἰς ἣν εἶναι ὑποτεταγμένη ἡ ἑτέρα ὡς στενωτέρα. Ἡ ἔννοια τοῦ οὐσιαστικοῦ καὶ ἡ ἔννοια τοῦ τυπικοῦ νόμου εἶναι ἐντελῶς διάφοροι, ἑκάστη δὲ τούτων ὁρίζεται ἐξ ἄλλου γνωρίσματος, ἡ μὲν οὐσιαστικὴ ἐκ τοῦ περιεχομένου, ἡ δὲ τυπικὴ ἐκ τοῦ τύπου τῆς ἐκδηλουμένης θελήσεως τῆς πολιτείας· πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 542 ff; E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. 1 ff; G. Anschütz, Kritische Studien etc 8.

[6] Τὴν ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῶν διαφόρων πολιτειῶν καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ὑπολανθάνουσαν διάκρισιν τοῦ οὐσιαστικοῦ καὶ τοῦ τυπικοῦ νόμου ἐκτίθησιν ὁ G. Jellinek ἐν τῇ ἐξόχῳ αὐτοῦ συγγραφῇ: Gesetz und Verordnung, συντελέσας μεγάλως διὰ τοῦ ἔργου τούτου εἰς ἐπίρρωσιν τῆς περὶ τῆς διακρίσεως τοῦ οὐσιαστικοῦ καὶ τοῦ τυπικοῦ νόμου θεωρίας τῶν νεωτέρων χρόνων.

§ 14.

Ἡ διττὴ ἔννοια τοῦ νόμου ἐν Ἑλλάδι.

1. Νομοθεσία. — Μάτην ἠθέλομεν ἀναζητήσει ἐν τῷ Συντάγματι ἡμῶν τὸν ὁρισμὸν τοῦ νόμου ἐν τῇ οὐσιαστικῇ ἐννοίᾳ αὐτοῦ.

Ἐν ἄρθρῳ 22 περιορίζεται τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βουλῆς, παρέχον οὕτως ἡμῖν τὰ στοιχεῖα τῆς τυπικῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, ὃν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην δύναταί τις νὰ ὁρίσῃ ὡς ἑξῆς: «νόμος ἐστὶ πᾶσα ἐκδήλωσις τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας, γινομένη διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βουλῆς καθ' ὃν τρόπον διαγράφει τὸ Σύνταγμα» [1].

---

[1] Πάντα τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα τὴν αὐτὴν ἠκολούθησαν ὁδόν, περιορισθέντα νὰ διατάξωσι μόνον, ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐνασκεῖται ὑπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς καθοριζομένων ὀργάνων, παρέχουσι δὲ διὰ τοῦτο ἡμῖν μόνον τὰ στοιχεῖα πρὸς ὁρισμὸν τῆς τυπικῆς ἐννοίας τοῦ νόμου· πρβ. τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως §§ ιʹ. λγ', τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Ἄστρει Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως § § ις'. ιζ', τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἄρθρα 37. 38. 40. 73, τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844 ἄρθρον 15. — Ἐξαίρεσιν παρατηρεῖ τις ἐν τῷ Συντάγματι τῆς ἐν Ναυπλίῳ Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (1832). Τὸ Σύνταγμα τοῦτο ἐν ἄρθρῳ 55 λέγει: «ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία θέτει τοὺς νόμους», ἐν ἄρθρῳ δὲ 58 λέγει: «ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐνεργεῖται κοινῶς ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, ὑπὸ τῆς γερουσίας καὶ ὑπὸ τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ». Ἕως ἐδῶ κατ' οὐδὲν διαφέρει τῶν λοιπῶν Ἑλληνικῶν Συνταγμάτων καὶ παρέχει ἡμῖν τὰ στοιχεῖα πρὸς ὁρισμὸν τῆς τυπικῆς ἐννοίας τοῦ νόμου. Ἀλλ' ὅμως ἐν ταῖς λοιπαῖς διατάξεσιν αὐτοῦ εὑρίσκει τις τὴν μεταξὺ νόμων καὶ ψηφισμάτων διάκρισιν. Ἐνῷ δὲ οὐδαμοῦ τὸ Σύνταγμα τοῦτο ὁρίζει τὴν ἔννοιαν τῶν νόμων καὶ τῶν ψηφισμάτων, ἐξ ἑτέρου ἀμφότερα τὰ εἴδη ταῦτα τῶν λειτουργιῶν ἀπορρέουσιν ἀπὸ τῶν αὐτῶν νομοθετικῶν ὀργάνων καὶ ὑποβάλλονται εἰς τὰς αὐτὰς διατυπώσεις· πρβ. π.χ. ἄρθρ. 84: «ἔχει (τὸ νομοθετικὸν σῶμα) τὴν ἐξουσίαν νὰ συζητῇ τὰ προβαλλόν-

Ἀλλ' ὅμως τοιαύτην καθαρῶς τυπικὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, καθοριζομένην ἁπλῶς ἐκ τῶν πρὸς παραγωγὴν τοῦ νόμου ἐνερ-

---

μενα ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος προβουλεύματα νόμων καὶ ψηφισμάτων· νὰ τροποποιῇ αὐτὰ μὲ προσθήκας καὶ ἀφαιρέσεις καὶ νὰ τὰ παραδέχηται ἢ μή», ἄρθρ. 119: «ἡ βουλὴ καὶ ἡ γερουσία δὲν κάμνουν, οὐδὲ προβάλλουν ἀμέσως προβουλεύματα· ἀλλὰ κάθε μία ἰδίως ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀναφέρῃ εἰς τὸν ἡγεμόνα προτάσεις περὶ προβουλεύματος νόμων ἢ ψηφισμάτων, τοὺς ὁποίους διὰ τὰς περιστάσεις καὶ χρείας τοῦ ἔθνους νομίζουσιν ἀναγκαίους», ἄρθρ. 192: «οἱ νόμοι καὶ τὰ ψηφίσματα θέτονται ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἤγουν ὑπὸ τῆς βουλῆς συμφώνως καὶ τῆς γερουσίας, καὶ τοῦ ἡγεμόνος προβάλλοντος καὶ ἐπικυροῦντος αὐτά», ἄρθρ. 246: «δὲν ἠμπορεῖ (ὁ ἡγεμὼν) νὰ τάξῃ κανένα φόρον, δασμόν, ἢ δόσιμον, ἢ εἴσπραξιν ὁποιανδήποτε, ἢ δάνειον νὰ κάμῃ χωρὶς νόμου ἢ ψηφίσματος συζητηθέντος καὶ παραδεχθέντος ὑπὸ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος».— Δυστυχῶς τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνελεύσεως ἐκείνης δὲν ὑπάρχουσιν, ὅπως ἐκ τῆς συζητήσεως φωτισθῶμεν ἀσφαλῶς περὶ τῆς ἐννοίας, ἣν ἡ Συνέλευσις ἀπέδωκεν εἰς τὰς λέξεις νόμος καὶ ψήφισμα. Ἐὰν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ συμπεράνῃ τις περὶ τῆς ἐννοίας τῶν λέξεων τούτων, νομίζομεν, ὅτι ἐν αὐταῖς ἀνευρίσκει τις τὴν οὐσιαστικὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, οἵαν παρεδέχθη ταύτην τὸ δημόσιον δίκαιον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ τὴν τυπικὴν ἔννοιαν τῶν νομοθετικῶν πράξεων, οἵαν ἀνευρίσκει τις ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος, καὶ δὴ ἐν μὲν τῇ λέξει: νόμος τὴν γενικὴν διάταξιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἐν δὲ τῇ λέξει: ψήφισμα τὴν ἐν συγκεκριμένῃ περιπτώσει ἐκδηλουμένην θέλησιν τοῦ νομοθετικοῦ ὀργάνου τῆς πολιτείας, τὴν εἰσερχομένην ἐν πολλοῖς εἰς τὴν σφαῖραν τῆς διοικήσεως κατὰ τὴν ἐν τῷ σημερινῷ δημοσίῳ δικαίῳ ἔννοιαν αὐτῆς· πρβ. Ἀριστοτέλους Ἠθικὰ Νικομάχεια βιβλ. V. κεφ. 10: «Αἴτιον δ', ὅτι ὁ μὲν νόμος καθόλου πᾶς· περὶ ἐνίων δὲ οὐχ οἷόν τε ὀρθῶς εἰπεῖν καθόλου ... τοῦτο γὰρ αἴτιον καὶ τοῦ μὴ πάντα κατὰ νόμον εἶναι, ὅτι περὶ ἐνίων ἀδύνατον θέσθαι νόμον· ὥστε ψηφίσματος δεῖ. Τοῦ γὰρ ἀορίστου ἀόριστος καὶ ὁ κανὼν ἐστιν, ὥσπερ καὶ τῆς Λεσβίας οἰκοδομῆς ὁ μολύβδινος κανών· πρὸς γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ λίθου μετακινεῖται, καὶ οὐ μένει ὁ κανών· καὶ τὸ ψήφισμα πρὸς τὰ πράγματα». Ἀριστοτέλους Πολιτικὰ βιβλ. IV. κεφ. 4: «Ἕτερον δ' εἶδος δημοκρατίας, τἆλλα μὲν εἶναι ταὐτά, κύριον δ' εἶναι τὸ πλῆθος καὶ μὴ τὸν νόμον. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν τὰ ψηφίσματα κύρια ᾖ, ἀλλὰ μὴ ὁ νόμος ... Καὶ ἔστιν ὁ τοιοῦτος δῆμος ἀνάλογον τῶν μοναρχιῶν τῇ τυραννίδι· διὸ καὶ τὸ ἦθος τὸ αὐτό, καὶ ἄμφω δεσποτικὰ τῶν βελτιόνων. Καὶ τὰ ψηφίσματα, ὥσπερ ἐκεῖ τὰ ἐπιτάγματα ... δεῖ γὰρ τὸν μὲν νόμον ἄρχειν πάντων, τῶν δὲ καθ' ἕκαστα τὰς ἀρχάς, καὶ τὴν πολιτείαν κρίνειν. Ὥστ' εἴπερ ἐστὶ δημοκρατία μία τῶν πολιτειῶν, φανερόν, ὡς ἡ τοιαύτη κατάστασις, ἐν ᾗ ψηφίσμασι πάντα διοικεῖται, οὐδὲ δημοκρατία κυρίως· οὐδὲν γὰρ ἐνδέχεται ψη-

γούντων ὀργάνων ἀνεξαρτήτως τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, δὲν δύναταί τις εὐκόλως ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος.

Ἡ ἐκδοχή, ὅτι κατὰ τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα ὁ νόμος ἔχει τυπικὴν ἔννοιαν, δὲν δύναται νὰ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς ἀσφαλῶς εἰς τὴν λύσιν τῶν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Συντάγματος γεννωμένων ποικίλων ζητημάτων, ὧν ἐν μέρει μνείαν ἐποιησάμεθα ἐν τῇ δωδεκάτῃ παραγράφῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς.

Ἐξ ἑτέρου ἡ περὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν θεωρία, ὡς παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω, προϋποτίθεται τὴν κατ' οὐσίαν διάκρισιν τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς διαφόρους κατηγορίας, διότι ἄλλως ἡ τοιαύτη διάκρισις ἤθελεν εἶναι ἐντελῶς ἐστερημένη ἐννοίας Ἑπομένως τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα,

---

φισμα εἶναι καθόλου». Ἐὰν δεχθῇ τις, ὅτι ἡ τοιαύτη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι διαστολὴ μεταξὺ νόμου καὶ ψηφίσματος εἰσήχθη εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ ἔτους 1832 (καὶ τοῦτο δύναταί τις νὰ δεχθῇ, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς ἐπαναστατικῆς ἐκείνης περιόδου κατὰ τὸ πλεῖστον ἠρύοντο τὰς περὶ πολιτείας γνώσεις των ἐκ τῆς μελέτης τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων), τότε ἐν τῷ Συντάγματι τούτῳ ἔχομεν εὐκρινῶς διατετυπωμένην τὴν διττὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, τὴν τυπικήν, ἐφ' ὅσον πᾶσα πρᾶξις τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας φέρει τὸν χαρακτῆρα νόμου, καὶ αὐταὶ αἱ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς διοικήσεως ἀνήκουσαι, καὶ τὴν οὐσιαστικήν, ἐφ' ὅσον διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ κατ' οὐσίαν νόμου ἀπαιτεῖται ὁ χαρακτὴρ τῆς γενικότητος.—Ἀλλὰ καὶ ἄλλη ἐκδοχὴ εἶναι δυνατή, ὅτι δηλονότι ἡ διάκρισις τῶν νομοθετικῶν πράξεων εἰς νόμους καὶ ψηφίσματα ἐλήφθη ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1793, ὅπερ διακρίνει ταύτας εἰς *lois* καὶ εἰς *décrets*· πρβ. art. 53: «Le corps législatif propose des *lois* et rend des *décrets*»· ἐν ἄρθροις δὲ 54 καὶ 55 ὁρίζει τὸ εἰρημένον Σύνταγμα τὰς πράξεις τοῦ νομοθετικοῦ σώματος τὰς ὑπαγομένας εἰς ἑκατέραν τῶν κατηγοριῶν τούτων· ἴδ. καὶ τόμ. I. § 3. σελ. 82. ὑποσημ. 53 τῆς παρούσης συγγραφῆς. Οὐχ ἧττον ὅμως οὔτε οἱ ἱστορικοὶ λόγοι τῆς διαιρέσεως ταύτης συνέτρεχον ἐν προκειμένῳ, οὔτε ἐκ τῶν περὶ νόμων καὶ ψηφισμάτων διατάξεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος τοῦ ἔτους 1832 προκύπτει τὸ παράπαν, ὅτι τοῦτο ἠκολούθησε περὶ τὴν κατάταξιν τῶν διαφόρων νομοθετικῶν πράξεων τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ 1793, ἐν ᾧ διακρίνει τις τὰ ἴχνη τῆς περὶ νόμου θεωρίας τοῦ Rousseau· πρβ. περὶ τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ ἔτους 1793 G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 114 ff.

ὅπερ ἐπὶ τῆς θεωρίας ταύτης τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν στηρίζεται, πραγματευόμενον περὶ νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἔχει ὑπ' ὄψει ὡρισμένην κατηγορίαν λειτουργιῶν, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν νομοθετικῶν, ἤτοι τὰς περιλαμβανούσας πᾶσαν μεταβολὴν καὶ περαιτέρω διαμόρφωσιν τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατούσης ἐννόμου τάξεως [2].

Ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων ὀφείλει τις νὰ δεχθῇ, ὅτι τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα ἐν ἄρθρῳ 22 σκοπεῖ μόνον νὰ ὁρίσῃ τὰ πρὸς ἐνάσκησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ὄργανα, τὸν δὲ ὁρισμὸν τοῦ νόμου ἢ προϋποτίθεται γνωστόν, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἔννοια τοῦ νόμου προϋπῆρξε τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος, ἢ καταλείπει αὐτὸν εἰς τὴν Ἐπιστήμην [3].

Ἕνεκα τῆς τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος σιωπῆς περὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἠναγκάσθησαν καὶ τὰ δικαστήρια καὶ αἱ βουλαὶ καὶ οἱ συγγραφεῖς ν' ἀναζητήσωσι τὸν ὁρισμὸν τῆς οὐσιαστικῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως κατωτέρω.

II. Νομολογία.—Ἡ ἐν τῇ νομολογίᾳ τῶν ἡμετέρων δικαστηρίων κρατοῦσα σύγχυσις καὶ αἱ ἐντεῦθεν περὶ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἀμφιβολίαι, ἅμα δὲ καὶ ἡ σπουδαιότης, ἣν τὰ παρακολουθοῦντα τούτῳ ἢ ἐκείνῳ τῷ ὁρισμῷ ἀποτελέσματα ἔχουσιν ὡς πρὸς τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ βιούντων προσώπων, καθιστᾶσι καταφανῆ

---

[2] Πρβ. καὶ P. Laband, Das Budgetrecht etc. 10; C. Bornhak, Gesetz, in Stengel's Wörterbuch des Deutschen Verwaltungsrechts, siebente Lieferung, S. 578.

[3] Πρβ. P. Laband, Das Budgetrecht etc. 10, ἑρμηνεύοντα τὸ ἄρθρον 62 τοῦ Πρωσσικοῦ Συντάγματος καὶ διδάσκοντα, ὅτι ὁ καθορισμὸς τοῦ περιεχομένου, τῆς ἐκτάσεως καὶ τῶν ὁρίων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀφέθη εἰς τὴν Ἐπιστήμην καὶ εἰς τὴν Πρᾶξιν. Ὁ G. Meyer, Lehrbuch des deutschen Staatsrechts S. 509 ff. διδάσκει, ὅτι ἐν τῇ διατάξει ταύτῃ τῶν Συνταγμάτων πρέπει νὰ νοηθῇ πάντοτε ὁ νόμος ἐν τῇ οὐσιαστικῇ ἐννοίᾳ· καὶ L. de Harlog, Das Staatsrecht des Königreichs der Niederlande S. 47.

τὴν ἀνάγκην τῆς ἀκριβοῦς ἐξετάσεως τοῦ νόμου καὶ ὑπὸ τὴν οὐσιαστικὴν καὶ ὑπὸ τὴν τυπικὴν ἔννοιαν αὐτοῦ.

Πολλάκις ὁ Ἄρειος Πάγος προσεκολλήθη εἰς τὴν τυπικὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, χαρακτηρίσας ὡς νόμον πᾶσαν πρᾶξιν ἢ ἀπόφασιν προερχομένην ἐκ τῆς συμπράξεως τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν Βουλῶν, ἀποκρούσας δὲ τοιουτοτρόπως πᾶσαν διάκρισιν οὐσιαστικῆς καὶ τυπικῆς ἐννοίας τοῦ νόμου [4].

Ἄλλοτε δὲ ὁ Ἄρειος Πάγος ἀπήτησεν οὐσιαστικὰ γνωρίσματα πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ νόμου, χαρακτηρίσας ὡς νόμους μόνον τὰς ἀποφάσεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τὰς ἀναφερομένας εἰς γενικὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας, ἐπικαλεσθεὶς δὲ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του καὶ τὰς ἐν ταῖς Πηγαῖς τοῦ Ἰουστινιανείου Δικαίου περὶ νόμου ὑπαρχούσας διατάξεις [5].

---

[4] Πρβ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 127 τοῦ ἔτους 1885 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου: «Ἐπειδὴ πᾶσα πρᾶξις, προερχομένη ἀπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας καὶ μὴ ἀντικειμένη εἰς τὸ Σύνταγμα, ἀποτελεῖ νόμον τῆς πολιτείας, οὐδεμίαν τούτου ποιουμένου διαστολὴν μεταξὺ πράξεων νομοθετικῶν καὶ μὴ νομοθετικῶν τῆς ἐν λόγῳ ἐξουσίας», τὴν ὑπ' ἀριθ. 187 τοῦ ἔτους 1885 ἀπόφασιν τῆς Ὁλομελείας τοῦ Ἀρείου Πάγου: «Ἐπειδὴ πᾶσα πρᾶξις ἢ ἀπόφασις ἀπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἐκπηγάζουσα εἶναι νόμος»· πρβ. καὶ τὰς ἑπομένας πολιτικὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἀρείου Πάγου: τὴν ὑπ' ἀριθ. 47 τοῦ ἔτους 1885, τὴν ὑπ' ἀριθ. 3 τοῦ ἔτους 1886, τὴν ὑπ' ἀριθ. 134 τοῦ ἔτους 1887, τὴν ὑπ' ἀριθ. 53 τοῦ ἔτους 1889, τὴν ὑπ' ἀριθ. 60 τοῦ ἔτους 1892, τὴν ὑπ' ἀριθ. 66 τοῦ ἔτους 1900.

[5] Πρβ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 13 τοῦ ἔτους 1891 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου: «Αἱ μεταξὺ ἰδιωτῶν καὶ δημοσίου συμβάσεις, καίπερ διὰ νόμου κυρούμεναι, δὲν ἰσχύουσιν ὡς νόμος τοῦ Κράτους, διότι ἀφορῶσι μόνον εἰς τὰ συμφέροντα ὡρισμένων προσώπων, δὲν σκοποῦσι δὲ νὰ δημιουργήσωσι γενικὸν ἐξ ἀντικειμένου δίκαιον», τὴν ὑπ' ἀριθ. 5 τοῦ ἔτους 1897 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου: «Ἐπειδὴ ἐκ τοῦ οὐσιώδους σκοποῦ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας περὶ τὸ προνοεῖν περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων, ἕπεται, ὅτι χαρακτῆρα κυρίως νόμου φέρουσιν αἱ πράξεις ἐκεῖναι αὐτῆς, αἱ τὸν ἀνωτέρω οὐσιώδη σκοπὸν ἐξυπηρετοῦσαι, συνεπῶς δὲ αἱ εἰς τὰ κοινὰ συμφέροντα ἀφορῶσαι, κυροῦται δὲ ὁ ὁρισμὸς οὗτος καὶ διὰ ῥητῶν διατάξεων τῶν νόμων 1. 2 καὶ 8 Πανδεκτῶν (1. 3), καθ' οὓς νόμος ἐστίν, οὐχὶ ὁ εἰς συμφέροντα ὡρισμένων προσώπων ἀφορῶν, ἀλλ' εἰς κοινά».

Καὶ αὕτη πάλιν ἡ γνώμη τοῦ Ἀρείου Πάγου εὑρίσκεται εἰς ἀντίφασιν πρὸς ἄλλας ἀποφάσεις αὐτοῦ, δι' ὧν οὗτος ἀναγνωρίζει τὴν ὕπαρξιν καὶ νόμων ἀναγομένων εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις, ἢ καὶ εἰς ὡρισμένα πρόσωπα [6].

Ἄλλοτε δὲ πάλιν ὁ Ἄρειος Πάγος, μὴ προσέχων εἰς τὴν τυπικὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, μηδὲ ἀπαιτῶν τὴν γενικότητα ὡς ἀναγκαῖον στοιχεῖον τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου, ἐχαρακτήρισεν ὡς νόμους τὰς ἀποφάσεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, δι' ὧν παράγεται δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου [7].

---

[6] Πρβ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 278 τοῦ ἔτους 1882 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου: «Ἐπειδὴ οἱ εἰδικοὶ Νόμοι καὶ αἱ Βασιλικαὶ διατάξεις, δι' ὧν προσδιορίζονται χορηγίαι εἰς ἄτομόν τι, ἢ ὡρισμένην τάξιν προσώπων, τελεσφόροι εἰσί, παράγουσι δηλαδὴ τὰ ἐν αὐτοῖς κανονιζόμενα δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις τοῦ Δημοσίου ἀπέναντι αὐτῶν καὶ ἀμοιβαίως τούτων πρὸς ἐκεῖνο, ἐὰν καὶ ἀφοῦ γνωστοποιηθῶσι πρὸς τὰ εἰς ἃ ἀφορῶσι πρόσωπα, τοῖς ἐνδιαφερομένοις ἤτοι, διότι οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος καθολικῆς γνωστοποιήσεως τῶν τοιούτων εἰδικῶν νόμων καὶ Βασιλικῶν διαταγμάτων· ὅρα καὶ Νόμον Πανδεκτῶν (22.3) 5», τὴν ὑπ' ἀριθ. 156 τοῦ ἔτους 1885 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου: «τὸ περὶ ἀποζημιώσεως τῶν καταληφθέντων ὑπὸ τοῦ σχεδίου Τριπόλεως οἰκοπέδων Β. Διάταγμα τῆς 31 Ἰουλίου 1843, ἀφορῶν σχέσιν ὡρισμένων προσώπων, ἐστὶ νόμος προσωπικός» πρβ. καὶ τὰς ἑπομένας πολιτικὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἀρείου Πάγου: τὴν ὑπ' ἀριθ. 227 τοῦ ἔτους 1886, τὴν ὑπ' ἀριθ. 233 καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 234 τοῦ ἔτους 1887, τὴν ὑπ' ἀριθ. 48 τοῦ ἔτους 1892, τὴν ὑπ' ἀριθ. 203 τοῦ ἔτους 1893, τὴν ὑπ' ἀριθ. 83 τοῦ ἔτους 1894.

[7] Πρβ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 39 τοῦ ἔτους 1889 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου: «Ἐπειδὴ μόνη ἡ ἐσφαλμένη ἐφαρμογὴ καὶ ψευδὴς ἑρμηνεία τοῦ νόμου ἐπάγει τὴν ἀναίρεσιν, τὰ δὲ ἄρθρα 1 τῆς συμβάσεως καὶ 33 τῆς συγγραφῆς ἰδιωτικὰς περιεχούσης συμφωνίας καὶ οὐχὶ κανόνας τοῦ δικαίου, καίτοι κυρούμενα διὰ νόμου, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς νόμος, ὥστε ἡ ψευδὴς ἑρμηνεία αὐτῶν ν' ἀποτελέσῃ λόγον ἀναιρέσεως», τὴν ὑπ' ἀριθ. 84 τοῦ ἔτους 1890 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου: «Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Συντάγματος νόμος ἐστὶ πᾶν ὅ,τι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία, ὡς τοιαύτη, ὁρίζει, παράγον δίκαιον κατ' ἀντικείμενον, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀπόφασις, ἀναγομένη εἰς ἀντικείμενον ὁρῶν τὴν διοίκησιν τῆς ἐθνικῆς περιουσίας, οἵα ἐστὶ καὶ ἡ παροῦσα σύμβασις περὶ παραχωρήσεως σιδηροδρόμου ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας συναφθεῖσα, δι' ἣν κατὰ

III. Βουλαί. — Ἐὰν ἐν τῇ νομολογίᾳ τοῦ Ἀρείου Πάγου εὑρίσκῃ τις συγκρουομένας τὰς περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου γνώμας, ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς παρατηρεῖ τις ἀξιοθαύμαστον ὁμοφωνίαν τῶν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἀποφηναμένων γνώμην, ἀπαιτούντων πάντων ὡς ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου τὸ προσὸν τῆς γενικότητος [8].

τὸ ἄρθρον 32 τοῦ Συντάγματος ἀπαιτεῖται ἡ ἁπλῆ συγκατάθεσις τῆς Βουλῆς, διότι ἡ τοιαύτη τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀπόφασις δὲν παράγει δίκαιον κατ' ἀντικείμενον, ἀλλὰ συνιστᾷ δικαίωμα ἐξ ὑποκειμένου ν· πρβ. καὶ τὰς ἑπομένας πολιτικὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἀρείου Πάγου: τὴν ὑπ' ἀριθ. 38 καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 94 τοῦ ἔτους 1888. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἐξήνεγκεν ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου ὁ παρ' αὐτῷ Εἰσαγγελεὺς Δ. Τσιβανόπουλος: «Ἀλλ' ἐνταῦθα ἐγείρεται τὸ ζήτημα, εἶναι καθ' ἑαυτὸ νόμοι αἱ ὑπὸ τοῦ νόμου κυρωθεῖσαι συμβάσεις ὡς καὶ αὐτὸς ὁ κυρώσας αὐτὰς νόμος;... Ἡ ῥυθμίζουσα συγκεκριμένην μόνον ἔννομον σχέσιν διάταξις οὐκ ἔστι νόμος, διότι δὲν ἔχομεν νόμον περιέχοντα διατάξεις τοῦ καλουμένου κατ' ἀντικείμενον δικαίου, καὶ ὑπαγόμενον εἰς τὸ δημόσιον ἢ ἰδιωτικὸν δίκαιον, ἀλλὰ νόμον περιέχοντα διάταξιν τοῦ καλουμένου καθ' ὑποκείμενον δικαίου, καὶ φέροντα χαρακτῆρα τίτλου ἁπλῶς δικαιώματος ὑπὲρ τοῦ προσώπου, ὃτ' ὃ ἐψηφίσθη. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν νόμων τούτων ὑπάγεται ἡ προκειμένη περίπτωσις, καθ' ἣν ἐπεκυρώθη διὰ νόμου ἡ συνομολογηθεῖσα σύμβασις... Ἐνταῦθα οἱ τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἀσκοῦντες Βασιλεὺς καὶ Βουλὴ ἐκπληροῦσιν ἔργα οὐχὶ νομοθέτου, ἀλλ' ἐπόπτου καὶ ἐπιτηρητοῦ ν· πρβ. τὴν γνωμοδότησιν ταύτην ἐν τῇ Θέμιδι τοῦ Ἀγγελοπούλου τόμ. V. σελ. 581 ἐπ. Ὀφείλομεν ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν, ὅτι πλὴν τῶν ἄλλων περιπτώσεων, ὧν ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 241 τοῦ ἔτους 1896 πολιτικῆς ἀποφάσεώς του ἐχαρακτήρισεν ὡς νόμον ὁμοίαν σύμβασιν, τὴν διὰ τοῦ νόμου ΠΗΘ' τοῦ ἔτους 1881 κυρωθεῖσαν σύμβασιν περὶ κατασκευῆς τῆς ἀπὸ Πύργου εἰς Κατάκωλον σιδηροδρομικῆς γραμμῆς.

[8] Ἐν τόμῳ I. § 3. σελ. 44 ἐπ. ὑποσημ. 8 τῆς παρούσης συγγραφῆς εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης παρατεθειμένας τινὰς τῶν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς ἐξενεχθεισῶν γνωμῶν. Ἧδη πρὸς συμπλήρωσιν παρατίθενται καὶ αἱ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ἐξενεχθεῖσαι ἄλλαι γνῶμαι· πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ I. Β'. γ'. 1986: «οἱ νόμοι γίνονται πάντοτε γενικοὶ ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, μένει δὲ εἰς τὴν νομοτελεστικὴν νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτοὺς ἰδικαιτέρως· ἑπομένως ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ νόμος πρέπει νὰ ἐννοηθῇ γενικῶς, καθόσον ἂν τὸν ἐξηγήσωμεν εἰδικῶς, δεικνύομεν, ὅτι θέλομεν ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὴν νομοτελεστικήν, μηδόλως συμφέρον». Γε-

Ἀλλ' ὅμως παρὰ τὴν ἀξιοθαύμαστον ὁμοφωνίαν τῶν ἐν ταῖς Βουλαῖς περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐξενεχθεισῶν γνωμῶν αἱ Ἑλληνικαὶ Βουλαὶ δὲν ἐδίστασαν νὰ ψηφίσωσι νόμους ἑστερημένους τοῦ προσόντος τῆς γενικότητος καὶ ἀναφερομένους εἰς ὡρισμένα πρόσωπα φυσικὰ ἢ νομικά, ὡς ἐπανειλημμένως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

IV. Ἐπιστήμη.—Τέλος ἀκούσωμεν καὶ τὴν τῶν ἐν Ἑλλάδι νομομαθῶν περὶ τῆς τοῦ νόμου ἐννοίας γνώμην.

Μεταξὺ τούτων ὑπέροχον κατέχει θέσιν ὁ Β. Οἰκονομίδης, ὅστις ἐπανειλημμένως ἠσχολήθη εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς τοῦ νόμου ἐννοίας [9]· αἱ γνῶμαι δ' αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ πράξει ἔσχον μέγα κῦρος, χρησιμεύσασαι πολλάκις κατὰ γράμμα ὡς σκέψεις δικαστικῶν ἀποφάσεων.

Κατὰ πρῶτον ὁ Οἰκονομίδης διετύπωσε τὸν ὁρισμὸν τοῦ

ρουσίας Πρακτικὰ Ι. Β'. 620 ἑπ.: «ὁ νόμος δὲν περιέχει εἰμὴ γενικὰς καὶ κανονιστικὰς διατάξεις, ποτὲ δὲν καταβαίνει εἰς μερικότητας ἢ εἰς ἄτομα, ποτὲ δὲν ἐξετάζει, οὔτε εἰς ποῖα πρόσωπα, οὔτε εἰς ποῖον καιρὸν μέλλουν νὰ ἐφαρμοσθοῦν αἱ διατάξεις του. Τοῦτο εἶναι ἔργον τῶν Βασιλικῶν Διαταγμάτων, ἢ τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων». Γερουσίας Πρακτικὰ ΙΙΙ. Α'. 218, ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης: «ὑπάρχει ἀρχὴ ἀναντίρρητος καὶ καθιερωμένη ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου, ὅτι ὁ νόμος πρέπει νὰ ἦναι γενικός, καὶ ἡ ἀρετὴ ἑκάστου νόμου εἶναι ἡ γενικότης, διὰ νὰ ἐφαρμόζηται ἐξ ἴσου εἰς ὅλους». Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. V. Α'. 6'. 490, ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Ἀθ. Πετιμεζᾶ: «νόμος εἶναι γενικὸν συμβόλαιον, τὸ ὁποῖον κανονίζει τὰς σχέσεις ὅλων τῶν πολιτῶν μεταξύ των καὶ τῶν πολιτῶν πρὸς τὸ Δημόσιον, καὶ ὁρίζει τὰς ὑποχρεώσεις καὶ τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ἕκαστος ἔχει». Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ VIII. Β'. 351 ἑπ., ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Σαράβα: «οἱ νόμοι ἀποφαίνονται γενικῶς καὶ δὲν ἔχουσιν ὑπ' ὄψιν ὡρισμένα πρόσωπα».

[9] Ὁ Β. Οἰκονομίδης ἔγραψε τὸ πρῶτον διατριβὴν ὑπὸ τὸν τίτλον: «Περὶ τῆς σχέσεως τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας πρὸς τὴν νομοθετικήν», δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ «Θέμιδι» τοῦ Α. Ἀθανασιάδου, Α. Κρασσᾶ, Ν. Διομήδους καὶ Ι. Εὐκλείδου τόμ. Ι. φυλλ Δ'. Εἶτα ἐπραγματεύθη οὗτος τὰ περὶ νόμου ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ: «Στοιχεῖα τοῦ Ἀστυκοῦ Δικαίου» βιβλ. Ι. §§. 3 ἑπ. Τέλος ὁ Οἰκονομίδης ἐδημοσίευσε διατριβὴν ὑπὸ τὸν τίτλον: «Περὶ νόμου τινά» ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς Νομολογίας τοῦ Σ. Μπαλάνου τόμ. VI. σελ. 241 ἑπ.

νόμου ἐν τῇ τρίτῃ παραγράφῳ τῶν Στοιχείων τοῦ Ἀστυκοῦ Δικαίου ὡς ἑξῆς: «νόμος ἐστὶ τὸ ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ὡς τοιαύτης τεθειμένον δίκαιον [10].

Πρὸς διευκρίνησιν τοῦ προειρημένου ὁρισμοῦ προστίθησιν ὁ Οἰκονομίδης ἐν τῇ δευτέρᾳ ὑποσημειώσει τῆς αὐτῆς παραγράφου τὰς ἑπομένας παρατηρήσεις:

«Οὐχὶ πᾶν ὅ,τι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀποφαίνεται εἶναι νόμος, ἀλλὰ μόνον ὅ,τι ὡς νομοθετικὴ ἐξουσία, ἤγουν ὡς ὑπερτάτη ἐν τῇ πολιτείᾳ δύναμις τίθησιν. Ἑπομένως ὅ,τι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ὁρίζει ἐπὶ ἀντικειμένων τῆς διοικήσεως τῆς ἐθνικῆς περιουσίας δὲν εἶναι νόμος, δικαίου κατ' ἀντικείμενον παραγωγικός, ἀλλ' εἶναι ἁπλοῦς τίτλος, δικαίωμα μόνον ἐξ ὑποκειμένου συνιστῶν· π.χ. ἐπιτρέπει ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία τῇ κυβερνήσει νὰ ἐκποιήσῃ ἀκίνητόν τι κτῆμα τοῦ δημοσίου ἢ νὰ προικοδοτήσῃ ἄπορόν τινα οἰκογένειαν ἢ νὰ συνομολογήσῃ σύμβασίν τινα πρὸς ἰδιώτην ἢ ξένην κυβέρνησιν. Αἱ ἐπὶ τοιούτων θεμάτων ἐκδιδόμεναι νομοθετικαὶ ἀποφάσεις, καλοῦνται μὲν καὶ αὐταί, ἀλλὰ δὲν εἶναι, νόμοι (Wächter, württemberg. Privatr. B'. 11, Keller, Pandekten σ. 4). Ἡ διάκρισις αὕτη ἔχει πολλὴν σπουδαιότητα· διότι π.χ. ἐπὶ μόνων τῶν κυρίως νόμων ἐφαρμόζεται τὸ ἄρθρον 807 § 7 τῆς πολιτικῆς δικονομίας καὶ αἱ περὶ δημοσιεύσεως τῶν νόμων διατάξεις· ὅθεν προδήλως ἔσφαλεν ὁ ἄρειος πάγος, ἀναιρέσας δυνάμει τοῦ ἄρθρου 807 § 7 ἀπόφασιν ἐφετείου ἕνεκα ψευδοῦς δῆθεν ἑρμηνείας συμβάσεως μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς ὀθωμανικῆς, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡ σύμβασις αὕτη ἐγκριθεῖσα ὑπὸ τῆς βουλῆς κέκτηται ἰσχὺν νόμου».

---

[10] Τὸν ὁρισμὸν τοῦ νόμου παρέλαβεν ὁ Οἰκονομίδης ἐκ τῆς συγγραφῆς τοῦ C. G. Wächter, Handbuch des im Königreich Württemberg geltenden Privatrechts II. § 5: «Gesetz im engeren Sinne ist dasjenige Rechtsgesetz, welches von der gesetzgebenden Gewalt als Solcher ausging».

Παρὰ πάντα τὸν πρὸς τὰς γνώμας τοῦ ὑπάτου τῶν ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλλάδι νομοδιδασκάλων ὀφειλόμενον σεβασμὸν ἀναγκαζόμεθα χάριν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας νὰ παρατηρήσωμέν τινα περὶ τῆς ἀνακριβείας ἐνίων τῶν ὑπ' αὐτοῦ πρὸς καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐξενεχθεισῶν γνωμῶν.

Κατὰ τὸν Οἰκονομίδην: «οὐχὶ πᾶν ὅ,τι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀποφαίνεται εἶναι νόμος, ἀλλὰ μόνον ὅ,τι ὡς νομοθετικὴ ἐξουσία, ἤγουν ὡς ὑπερτάτη ἐν τῇ πολιτείᾳ δύναμις τίθησιν».

Ἐν τῇ γνώμῃ ταύτῃ ὑπάρχει τις ἀνακρίβεια. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία δὲν δύναται ν' ἀποφανθῇ ἄλλως ἢ ὡς τοιαύτη. Ἅμα ἡ Βουλὴ ἐξενέγκῃ τὴν ἀπόφασίν της κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος περί τινος νομοσχεδίου, οἱονδήποτε περιεχόμενον καὶ ἂν ἔχῃ τοῦτο, ἡ δὲ ἀπόφασις αὐτῆς κυρωθῇ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ δημοσιευθῇ προσηκόντως, ἔχομεν ἀπόφασιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ὡς τοιαύτης, ὡς τῆς ὑπερτάτης ἐν τῇ πολιτείᾳ δυνάμεως, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Οἰκονομίδου, ἐπομένως ἔχομεν νόμον. Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὰς πράξεις ἑνὸς μόνου τῶν παραγόντων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, τῆς Βουλῆς, ἀποφαινομένης π. χ. περὶ τοῦ κύρους τῆς ἐκλογῆς τῶν ἑαυτῆς μελῶν, ἢ περὶ κατηγορίας τῶν ὑπουργῶν, ἢ χορηγούσης τὴν ἑαυτῆς συναίνεσιν εἰς ὡρισμένας πράξεις προβλεπομένας ἐν τῷ Συντάγματι· καθ' ὅσον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔχομεν ἀπόφασιν τῆς Βουλῆς καὶ οὐχὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας.

Κατὰ τὸν Οἰκονομίδην: «ὅ,τι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ὁρίζει ἐπὶ ἀντικειμένων τῆς διοικήσεως τῆς ἐθνικῆς περιουσίας δὲν εἶναι νόμος, δικαίου κατ' ἀντικείμενον παραγωγικός, ἀλλ' εἶναι ἁπλοῦς τίτλος δικαίωμα μόνον ἐξ ὑποκειμένου συνιστῶν».

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Οἰκονομίδου ἐν τῇ γενικότητι αὐτῆς στερεῖται ἐπίσης ἀκριβείας· καθ' ὅσον ὑπάρχουσι νόμοι ἐν τῇ οὐσιαστικῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως ὁρίζοντες περὶ τῆς διοικήσεως τῆς ἐθνικῆς περιουσίας· ὁποῖος εἶναι ἐν παραδείγματι ὁ Νόμος

ΣΙΒ' τῆς 1 Ὀκτωβρίου 1852, περὶ διοικήσεως τῶν δημοσίων ἐσόδων καὶ ἐξόδων καὶ περὶ δημοσίου λογιστικοῦ τοῦ Κράτους [11].

Κατὰ τὸν Οἰκονομίδην: «ἐπὶ μόνων τῶν κυρίως νόμων ἐφαρμόζονται αἱ περὶ δημοσιεύσεως τῶν νόμων διατάξεις».

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Οἰκονομίδου, ἐξενεχθεῖσα γενικῶς καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς διακρίσεως, στερεῖται ἐπίσης ἀκριβείας. Ἡ γνώμη αὕτη στερεῖται ἀπολύτως ἀκριβείας ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος. Πρόκειται περὶ ἀποφάσεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία δὲν δύναται ν' ἀποφανθῇ ἄλλως, εἰμὴ διὰ νόμου· ὅπως ἰσχύσῃ δὲ παρ' ἡμῖν οἱῳσδήποτε νόμος, ἀπαιτεῖται δημοσίευσις τούτου ὑπὸ τοῦ Βασιλέως (ἄρθρον 36 τοῦ Συντάγματος). Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ ἰσχύσῃ ἀπόφασις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἄνευ δημοσιεύσεως, ὡς δογματίζει ὁ Οἰκονομίδης; Μόνον ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου δύναται ἡ διάκρισις αὕτη νὰ ἔχῃ ἐφαρμογήν [12].

Ὁ Οἰκονομίδης ἐπαναλαμβάνει τὰς περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου μελέτας αὐτοῦ ἐν τῇ τελευταίᾳ διατριβῇ του: «Περὶ νόμου τινά» [13]· ἐν ταύτῃ δὲ ὁρίζει ἀκριβέστερον τὴν ἔννοιαν

---

[11] Ὁ Οἰκονομίδης σκοπεῖ νὰ διατυπώσῃ ὅ,τι ὁ C. G. Wächter (Handbuch etc. II. 11 ff) καὶ ὁ F. L. Keller (Pandekten, zweite Auflage v. W. Lewis I. § 2) διδάσκουσιν· ὅτι δηλονότι αἱ ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ νόμου συγκεκριμένας νομικὰς σχέσεις ῥυθμίζουσαι ἀποφάσεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, αἱ μὴ καθιεροῦσαι γενικὸν κανόνα τοῦ δικαίου, φέρουσι μὲν τὸ ὄνομα τοῦ νόμου, οὐχ ἧττον δὲν εἶναι νόμοι, δὲν παράγουσι δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου, δὲν συγκαταλέγονται εἰς τὰς πηγὰς τοῦ δικαίου, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰς παραγωγικὰς αἰτίας μοναδικῶν συγκεκριμένων νομικῶν σχέσεων καὶ δικαίων ἐξ ὑποκειμένου.

[12] Ὁ C. G. Wächter (Handbuch etc. II. § 2. Anm. 8 καὶ §§ 5. 6), οὗ τὴν γνώμην ἐπικαλεῖται ὁ Οἰκονομίδης, λύει ἀκριβῶς τὸ ζήτημα, διδάσκων, ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος καὶ αἱ τοιαῦται ἀποφάσεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας χρῄζουσι δημοσιεύσεως· εἶναι δὲ ἀπορίας ἄξιον, πῶς αἱ παρατηρήσεις τοῦ Wächter διέλαθον τὴν προσοχὴν τοῦ Οἰκονομίδου.

[13] Ἐκ τῆς διατριβῆς ταύτης τοῦ Οἰκονομίδου ἀντέγραψε τὴν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου σκέψιν της ἡ ὑπ' ἀριθ. 84 τοῦ ἔτους 1890 πολιτικὴ ἀπόφασις

τοῦ νόμου, χαρακτηρίζων ὡς νόμον ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως τὴν ἐνέργειαν εἴτε πρᾶξιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, τὴν περιέχουσαν διάταξιν τοῦ καλουμένου κατ' ἀντικείμενον δικαίου καὶ ὑπαγομένην εἰς τὸ δημόσιον ἢ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον. Πάσας τὰς λοιπὰς ἐνεργείας εἴτε πράξεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, τὰς περιεχούσας διατάξεις τοῦ καλουμένου καθ' ὑποκείμενον δικαίου καὶ φερούσας χαρακτῆρα τίτλου ἁπλῶς δικαιώματος ὑπὲρ τοῦ προσώπου, δι' ὃ ἐψηφίσθησαν, ἀποκλείει τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, καίτοι φέρουσιν αὗται τὸ ὄνομα τοῦ νόμου [14].

τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ ἐπὶ τῆς θεωρίας τοῦ Οἰκονομίδου ἐστήριξε τὴν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου γνώμην του ὁ παρὰ τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ Εἰσαγγελεύς· πρβ. τὴν ὑποσημείωσιν 7 τῆς παρούσης παραγράφου.

[14] Ἐν τῇ διατριβῇ του: «Περὶ νόμου τινὰ» ὁ Οἰκονομίδης διδάσκει τὰ ἑξῆς: «Τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἐνεργοῦσι παρ' ἡμῖν ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Βασιλεύς· αἱ ἐνέργειαι δὲ εἴτε πράξεις αὐτῆς φέρουσι μὲν πᾶσαι τὸ αὐτὸ ὄνομα, καλοῦνται δηλαδὴ νόμοι· ἀλλὰ διαφέρουσιν ἐσωτερικῶς κατὰ σημασίαν καὶ βαρύτητα· διότι ἢ περιέχουσι διατάξεις τοῦ καλουμένου κατ' ἀντικείμενον δικαίου καὶ ὑπάγονται εἰς τὸ δημόσιον ἢ ἰδιωτικὸν δίκαιον, ἢ περιέχουσι διατάξεις τοῦ καλουμένου καθ' ὑποκείμενον δικαίου καὶ φέρουσι χαρακτῆρα τίτλου ἁπλῶς δικαιώματος ὑπὲρ τοῦ προσώπου, δι' ὃ ἐψηφίσθησαν. Νόμοι ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως εἰσὶν αἱ τῆς πρώτης κατηγορίας πράξεις τοῦ νομοθέτου ... Οἱ τῆς δευτέρας κατηγορίας νόμοι στρέφονται πρὸ πάντων περὶ ἀντικείμενα τῆς διοικήσεως τῆς ἐθνικῆς περιουσίας· διότι εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ὑπάγεται οὐ μόνον τὸ νομοθετεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐποπτεύειν καὶ ἐγκρίνειν πράξεις τινὰς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἀναγομένας εἰς τὴν διοίκησιν ἢ διάθεσιν τῆς περιουσίας τοῦ Δημοσίου ἐν γένει. Οἷον πρόκειται ν' ἀπαλλοτριωθῇ ἀκίνητόν τι κτῆμα τοῦ Δημοσίου, ἢ νὰ συνομολογηθῇ σύμβασίς τις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἰδιώτου τινὸς ἢ ξένης Κυβερνήσεως, ἢ νὰ παραχωρηθῇ προνόμιόν τι πρὸς ὡρισμένον πρόσωπον ἢ ἑταιρίαν (π. χ. κατασκευῆς συστάσεως καὶ χρήσεως σιδηροδρόμου) κ.τ.λ. Ἐνταῦθα οἱ τὴν νομοθετικὴν τοῦ ἔθνους ἀσκοῦντες Βασιλεὺς καὶ Βουλὴ ἐκπληροῦσιν ἔργα οὐχὶ νομοθέτου, ἀλλ' ἐπόπτου καὶ ἐπιτηρητοῦ ... Νόμοι μὲν ὀνομάζονται καὶ αἱ περὶ τοιούτων ἀντικειμένων πράξεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι νόμοι κατὰ τὴν κυρίαν σημα-

Ὁ ὑπὸ τοῦ Οἰκονομίδου διδόμενος ὁρισμὸς τοῦ νόμου «ὡς ἐνεργείας εἴτε πράξεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας περιεχούσης διάταξιν τοῦ κατ' ἀντικείμενον δικαίου» ἐμπεριέχει ὄντως στοιχεῖα τοῦ κατ' οὐσίαν ὁρισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου.

Ἀλλ' ὅμως ὁ Οἰκονομίδης καὶ ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ διατριβῇ του καὶ ἐν τοῖς Στοιχείοις τοῦ Ἀστυκοῦ Δικαίου προσαπαιτεῖ καὶ ἕτερον οὐσιαστικὸν στοιχεῖον, τὸ τῆς γενικότητος τοῦ νόμου, προσκολλώμενος εἰς τὰς περὶ νόμου γνώμας τῶν Ἑλλήνων, τὰς περιληφθείσας ἐν ταῖς Πηγαῖς τοῦ Ἰουστινιανείου Δικαίου [15].

σίαν τῆς λέξεως ... Ἑπομένως ἐὰν ἀναφυῇ ἔρις περὶ τῆς ἑρμηνείας καὶ ἐφαρμογῆς νόμων τῆς κατηγορίας ταύτης καὶ ἐγερθῇ δικαστικὸς ἀγών, ἡ ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως τῶν δικαστηρίων τῆς οὐσίας ἁρμοδιότης τοῦ Ἀρείου Πάγου εἶναι οὐχὶ ἡ τοῦ ἄρθρου 807 § 7 τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας, ἀλλ' ἡ τοῦ ἄρθρου 810 § 2 αὐτῆς. Τῆς δευτέρας ταύτης κατηγορίας εἰσὶν ἀναμφιβόλως καὶ οἱ προϋπολογισμοὶ τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ Κράτους· ἡ Κυβέρνησις εἰσάγει εἰς τὴν Βουλὴν πίνακα τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Κράτους, ἡ δὲ Βουλὴ ἐξετάζει αὐτὸν καὶ τὸν ἐγκρίνει (Συντάγματος ἄρθρον 60). Ὁ ἐγκριθεὶς δὲ οὗτος προϋπολογισμός, κυρωθεὶς παρὰ τοῦ Βασιλέως, εἶναι ὁ τίτλος, δυνάμει τοῦ ὁποίου ἕκαστος ὑπουργὸς δαπανᾷ τὰς εἰς τὸν κλάδον του ἀναγομένας δαπάνας, καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ τίτλος οὗτος δὲν εἶναι τίτλος καὶ τῶν προσώπων, δι' ὧν τὰς ὑπηρεσίας ἢ ἄλλας παροχὰς ἐγκρίνεται ἡ δαπάνη· τίτλος αὐτῶν εἶναι μόνη ἡ ἔνδικος σχέσις αὐτῶν πρὸς τὸ Δημόσιον. «Τοῦ νομοθέτου, λέγει ὁ Wächter (würtember. Privatr. § 2), ἔργον εἶναι συνήθως τὸ νομοθετεῖν γενικὸν δίκαιον· πλὴν ἐνίοτε ὑπὸ τὸν τύπον νόμου ῥυθμίζεται καὶ συγκεκριμένη ἔννομος σχέσις· ἀλλὰ τοιοῦτος προσωπικὸς νόμος, κανόνα δικαίου μὴ περιέχων, εἶναι ἁπλῶς πηγὴ ὡρισμένης ἐννόμου σχέσεως, ἤτοι δικαιώματος ἐξ ὑποκειμένου. «Ἡ ῥυθμίζουσα συγκεκριμένην μόνον ἔννομον σχέσιν διάταξις οὐκ ἔστι νόμος κατὰ τὸν Keller» (Pand. § 2. πρβ. καὶ H. A. Zachariä «Staatsrecht § 125»· πρβ. Σ. Κ. Μπαλάνου Ἐφημερίδα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς Νομολογίας τόμ. VI. σελ. 241 ἑπ.— Παρετέθησαν τὰ κυριώτερα μέρη τῆς διατριβῆς τοῦ Οἰκονομίδου, ὅπως ὁ ἀναγνώστης ἔχῃ πλήρη τὴν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου γνώμην αὐτοῦ, ἡμεῖς δὲ μὴ ἐπαναλάβωμεν τὰ σχετικὰ χωρία ταύτης, ὅταν κατωτέρω ἐπανειλημμένως θὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτῆς.

[15] Πρβ. Β. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα Ἀστυκοῦ Δικαίου, βιβλ. Ι. § 4. ὑποσημ. 2, καὶ τὴν ἀνωτέρω μνημονευομένην διατριβήν του: «Περὶ νόμου τινά», ἔνθα

Περὶ τῆς γενικότητος ὡς στοιχείου τοῦ ὁρισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω· ἀρκούμεθα δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὁ Οἰκονομίδης εἶχε συνείδησιν τῆς διακρίσεως τῶν νόμων εἰς νόμους οὐσιαστικοὺς καὶ εἰς νόμους τυπικούς.

Ἐκ τῶν ἄλλων ἑρμηνευτῶν τοῦ ἡμετέρου Ἀστικοῦ Δικαίου συνείδησιν τῆς διττῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἔχει ὁ Α. Κρασσᾶς, πραγματευόμενος τὰ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐν τῇ περὶ τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου συγγραφῇ αὐτοῦ.

Πραγματευόμενος ὁ Κρασσᾶς περὶ τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου, περὶ νόμου καὶ ἐθίμου, καὶ καθορίζων τὴν ἔννοιαν αὐτῶν, ὁρίζει τὸν νόμον ὡς ἑξῆς: «νόμος εἶναι ἡ ἐκπεφρασμένη τῆς πολιτείας βούλησις, ὅτι κρατεῖ τι ὡς δίκαιον». [16]

Ἐξετάζων βραδύτερον τὴν κατάρτισιν τοῦ νόμου κατὰ τὸ Σύνταγμα προστίθησι τὰ ἑπόμενα διὰ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἀξιοσημείωτα: «ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου ἀναφαίνονται συμφέροντα, μὴ προστατευόμενα ἄλλως, ἢ διὰ σταθερῶν καὶ γενικῶν κανόνων, ἡ δὲ πολιτεία τιθεμένη τοὺς πρὸς ῥύθμισιν τῶν συμφερόντων τούτων ἀφηρημένους κανόνας ἐνεργεῖ νομοθετοῦσα, διὸ καὶ ὡς ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου τούτου τρόπου τῆς ἐνεργείας αὐτῆς νομοθετικὴ καλεῖται ἐξουσία». [17]

οὗτος διδάσκει τὰ ἑξῆς: «Τοῦτο ἐστὶ νόμος, εἶπεν ὁ Δημοσθένης (κατὰ Ἀριστογείτονος Α) καὶ ἐκύρωσεν ὁ Ἰουστινιανὸς (ἐν νόμ. 2. πανδ. de legibus etc. 1. 3. νόμ. 13 βασ. 2. 1), ἐν ᾧ πάντας πείθεσθαι προσῆκει διὰ πολλά, καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς νόμος εὕρημα μὲν καὶ δῶρον θεοῦ (θεῶν, κατὰ Δημοσθένην), δόγμα δ' ἀνθρώπων φρονίμων, πόλεως δὲ συνθήκη κοινή, καθ' ἣν πᾶσι προσῆκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει» (ὅρ. καὶ Πλάτωνα ἐν νόμ. α'. 13. Ἀριστοτέλους ἠθικὰ Νικομάχ. ιδ'. «ὁ νόμος καθόλου πᾶς». Νόμ. 8 πανδ. αὐτ. jura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur (νόμ. 19 βασ. αὐτ. «οὐ περὶ τοῦ καθ' ἕκαστον, ἀλλὰ κοινῶς οἱ νόμοι τίθενται»). Οὕτω γενικῶς ὁρίζουσι τὸν νόμον οἱ συγγραφεῖς. Ὑπάρχουσι βεβαίως καὶ νόμοι μικροτέραν ἔχοντες ἔκτασιν· ἀλλὰ καὶ οὗτοι περιλαμβάνουσιν ἀφῃρημένως ὁλοκλήρους τάξεις ἢ κατηγορίας ἀνθρώπων ἢ πραγμάτων».

[16] Πρβ. Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου τόμ. Ι. σελ. 16.

[17] Πρβ. Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου Ι. σελ. 60.

Ἀλλ' ὁ Κρασσᾶς δὲν σταματᾷ ἐνταῦθα, ἀλλ' αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην ἐν τῇ αὐτῇ παραγράφῳ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου καὶ προστίθησι τὰ ἑξῆς: «Ἐκ τῶν πρωτίστων καὶ σπουδαιοτάτων τῆς βουλῆς ἔργων εἶναι τὸ νομοθετικόν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ μόνον, διότι ἐν πολλοῖς ἐνεργεῖ ὡς διοίκησις [18], ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι πᾶσα οἱαδήποτε τῆς βουλῆς πρᾶξις δὲν φέρει τούτου καὶ μόνου ἕνεκα τὸν χαρακτῆρα νομοθετήματος [19], οὐ ἀλλοῖον ὅλως εἶναι τὸ στοιχεῖον. Νομοθέτησις εἶναι κανὼν δικαίου ὑποχρεωτικὴν κεκτημένος δύναμιν, ὅστις τούτου ἕνεκεν ἐκ δύο ἀποτελεῖται στοιχείων, ἐκ τοῦ ἐν αὐτῷ διατυπουμένου κανόνος τοῦ δικαίου, καὶ ἐκ τῆς ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευομένης δυνάμεως, ὅπως ὑποχρεωτικὸς ᾖ». [20]

Ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Κρασσᾶ διατυπωθέντι τελευταίῳ ὁρισμῷ τοῦ νόμου ἀναγνωρίζει τις τὰ στοιχεῖα τοῦ νόμου ἐν τῇ οὐσιαστικῇ ἐννοίᾳ αὐτοῦ, ὁποῖα διετύπωσεν ἡ ἐν Γερμανίᾳ νεωτέρα ἐπιστήμη τοῦ δημοσίου δικαίου, ὡς λεπτομερέστερον θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ἀλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα ν' ἀντιπαρέλθωμεν τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθειμένας γνώμας τοῦ συγγραφέως, χωρὶς νὰ συνοδεύσωμεν

---

[18] Ἐν τῇ ὑποσημειώσει ἕκτῃ ὁ Κρασσᾶς σημειοῖ πρὸς ἐπεξήγησιν τῆς ἐν τῷ κειμένῳ γνώμης, ὅτι δηλαδὴ ἡ βουλὴ ἐν πολλοῖς ἐνεργεῖ ὡς διοίκησις, τὰ ἑξῆς: «οἷον ἡ τοῦ προϋπολογισμοῦ ἐπιψήφισις, ὅστις τύπῳ μόνον καὶ ἐξωτερικῶς φέρει τὸ γνώρισμα τοῦ νόμου»· ἐπικαλεῖται δὲ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του τὴν γνώμην τοῦ Laband II. § 56, III. 2. ℅ 123, καὶ τὴν τοῦ Meyer ℅ 205. Βεβαίως ὁ Κρασσᾶς ἔχει ὑπ' ὄψει τὰς παλαιοτέρας ἐκδόσεις τῶν εἰρημένων συγγραφέων, εἰς ἃς ὀφείλει ν' ἀναδράμῃ ὁ ἐπιθυμῶν νὰ συμβουλευθῇ τὰς ἀνωτέρω σημειουμένας παραπομπάς.

[19] Ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἀνακρίβειαν τοῦ συγγραφέως περὶ τὴν ἔκφρασιν. Ὅταν λαλῇ τις περὶ νομοθετικῶν ἔργων, δὲν δύναται νὰ ὁμιλῇ περὶ πράξεων τῆς Βουλῆς· καθ' ὅσον ἄλλο σημαίνει: πρᾶξις τῆς Βουλῆς καὶ ἄλλο σημαίνει: πρᾶξις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Βεβαίως δὲν καταγινώσκομεν τῷ συγγραφεῖ ἄγνοιαν, ἀλλ' ἀπροσεξίαν περὶ τὴν χυριολεξίαν.

[20] Πρβ. Α. Κρασσᾶ, Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου Ι. σελ. 61.

ταύτας διὰ τῶν ἑπομένων ὀλίγων παρατηρήσεων, ἃς συνάγομεν ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ δοθέντων περὶ νόμου ὁρισμῶν.

Παραβάλλων τις τὸν πρῶτον πρὸς τὸν τελευταῖον ὁρισμὸν δύναται νὰ εὕρῃ ἐν ἀμφοτέροις ταὐτότητα τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, νοῶν τὴν ἐν τῷ πρώτῳ ἀναφερομένην «ἐκπεφρασμένην τῆς πολιτείας βούλησιν» ὡς τὴν διαταγὴν τῆς πολιτείας, ὅπως τὸ ὑπ' αὐτῆς τιθέμενον δίκαιον ἢ ὑποχρεωτικόν.

Τοιαύτην ὅμως ταὐτότητα τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου δὲν δύναταί τις ν' ἀνεύρῃ, παραβάλλων τὸν δεύτερον πρὸς τὸν τρίτον ὁρισμόν.

Κατὰ τὸν δεύτερον ὁρισμόν: νόμος ἐστὶν ὁ σταθερὸς γενικὸς καὶ ἀφηρημένος κανών, ὃν τίθησιν ἡ πολιτεία πρὸς ῥύθμισιν τῶν ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου ἀναφαινομένων συμφερόντων· κατὰ δὲ τὸν τρίτον ὁρισμόν: νόμος ἐστὶ κανὼν δικαίου ὑποχρεωτικὴν κεκτημένος δύναμιν.

Ἐκ τοῦ δευτέρου ὁρισμοῦ λείπει τὸ στοιχεῖον τοῦ περιέχειν τὸν νόμον κανόνα τοῦ δικαίου. Ἡ ῥύθμισις τῶν ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου ἀναφαινομένων συμφερόντων διὰ γενικῶν κανόνων δύναται ν' ἀποτελέσῃ καὶ περιεχόμενον ἐνεργείας τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ὁ Κρασσᾶς, ὁρίζων τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου ἐν τῇ συγγραφῇ του, ὀνομάζει δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου τοὺς κανόνας, δι' ὧν ὁρίζονται τὰ ὅρια τῆς ἐξουσίας τῆς ἀτομικῆς βουλήσεως καὶ τῆς τοῦ ἑνὸς κατέναντι τῶν ἑτέρων συμπεριφορᾶς[21]· τοιαῦτα ὅμως στοιχεῖα δὲν ἀνευρίσκει τις ἐν τῷ δευτέρῳ ὁρισμῷ.

Ἔπειτα ἐν τῷ τρίτῳ ὁρισμῷ δὲν ἀπαιτεῖται, ὅπως ὁ κανὼν τοῦ δικαίου ᾖ γενικός, ἀφηρημένος· ἑπομένως δὲν ἀποκλείεται ἡ ἔννοια τοῦ νόμου κατὰ τὸν ὁρισμὸν τοῦτον, καὶ ὅταν πρόκειται περὶ κανόνων τοῦ δικαίου μὴ γενικῶν, ἀναφερομένων εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις ἢ καὶ εἰς ὡρισμένον πρόσωπον.

---

[21] Πρβ. Α. Κρασσᾶ, Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου Ι. σελ. 34.

Ἐν ταῖς συγγραφαῖς τῶν ἑτέρων δύο ἐπιφανῶν ἑρμηνευτῶν τοῦ ἡμετέρου Ἀστικοῦ Δικαίου, Π. Καλλιγᾶ καὶ Π. Παπαρρηγοπούλου, εὑρίσκει τις τὸν ὁρισμὸν τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου, οὐδεμίαν δὲ θέσιν εὑρίσκουσιν ἐν αὐταῖς οἱ καλούμενοι τυπικοὶ νόμοι, οἱ μὴ περιέχοντες κανόνα τοῦ δικαίου.

Ὁ Π. Καλλιγᾶς, πραγματευόμενος περὶ δικαίου καὶ νόμου, διδάσκει τὰ ἑξῆς: «Ἡ εὕρεσις τῶν κανόνων, καθ' οὓς ἡ βούλησις ρυθμίζεται, εἶναι ὁμολογουμένως τὸ θέμα τοῦ δικαίου. Ὅπως παύσῃ ὁ ἀγὼν ἰσχυροτέρου πρὸς ἀσθενέστερον, ὅστις εἶναι ὁ τῆς κτηνώδους βίας, ἀπαραίτητος εἶναι κοινὴ βούλησις, ὡς τοιαύτη ἀνομολογουμένη πρὸς λύσιν πάσης διενέξεως. Ἡ κοινὴ βούλησις ὑπάρχει διὰ τῆς ἀναγορεύσεως γενικῶν κανόνων, εἰς οὓς αἱ ἀτομικαὶ βουλήσεις ὑποτάσσονται . . . Οἱ παρὰ τῆς γενικῆς βουλήσεως τεθειμένοι κανόνες εἶναι οἱ νόμοι, οἵτινες εἶναι προϊὸν τῆς κοινῆς συνειδήσεως κατὰ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν ἑκάστου ἔθνους. Δύο τινὰ δυνάμεθα τοιουτοτρόπως νὰ διαστείλωμεν, τὴν ἐν γένει συνείδησιν περὶ τῆς ἁρμοδιωτέρας ρυθμίσεως, ἤτοι τὸ δίκαιον καθ' ἑαυτό, καὶ τὸ ἑκάστοτε ἀποτέλεσμα τῆς τετελεσμένης ρυθμίσεως, ἤτοι τοὺς κειμένους νόμους . . .[22]. Ὡς δήλωσις τῆς κυριαρχικῆς βουλήσεως ὁ νόμος, παρὰ μόνης τῆς νομίμως ἐνασκούσης τὴν κυριαρχικὴν ἐξουσίαν ἀρχῆς πηγάζει» [23].

Ὁ Καλλιγᾶς θεωρεῖ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου ἀναποσπάστως συνδεδεμένην μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου, οὗτινος ἐκδήλωσις εἶναι ὁ νόμος· ἀπαιτεῖ δὲ διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου οὐσιαστικὸν στοιχεῖον, τὸ περιέχειν τὸν νόμον γενικὸν κανόνα τοῦ δικαίου.

Ἀλλ' ὅμως καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς γενικότητος [24] δὲν θεωρεῖ

---

[22] Πρβ. Π. Καλλιγᾶ Σύστημα Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου, ἔκδ. τοῦ ἔτους 1878, τόμ. Ι. § 1.

[23] Πρβ. Π. Καλλιγᾶ Σύστημα Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου, τόμ. Ι. § 14.

[24] Ἐπανειλημμένως ὁ Καλλιγᾶς πραγματεύεται περὶ τῆς γενικότητος

ὁ Καλλιγᾶς ἀπαραίτητον, καθ' ὅσον ἀναγνωρίζει οὗτος καὶ νόμους μὴ γενικούς, ἀναφερομένους εἰς ὡρισμένα πρόσωπα ἢ εἰς ὡρισμένας σχέσεις [25].

Ἑπομένως κατὰ τὸν Καλλιγᾶν ἀπομένει ὁ ἑξῆς ὁρισμὸς τοῦ νόμου: νόμος ἐστὶ κανὼν τοῦ δικαίου, πηγάζων παρὰ τῆς νομίμως ἐνασκούσης τὴν κυριαρχικὴν ἐξουσίαν ἀρχῆς, εἰς ὃν ὑποτάσσονται αἱ ἀτομικαὶ βουλήσεις.

Φρονοῦμεν, ὅτι δὲν δικαιοῦταί τις νὰ θεωρήσῃ τὸν Π. Καλλιγᾶν ὀπαδὸν τῆς θεωρίας, καθ' ἣν ὁ νόμος ἔχει καθαρῶς τυπικὴν ἔννοιαν καὶ σημαίνει πᾶσαν ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς νομίμως ἐνασκούσης τὴν κυριαρχικὴν ἐξουσίαν ἀρχῆς, οἱονδήποτε περιεχόμενον καὶ ἂν ἔχῃ αὕτη· διότι εἰς τοῦτο ἀντιτίθεται ἡ γνώμη τοῦ Καλλιγᾶ, ὅτι ὁ νόμος εἶναι ἡ ἐξωτερίκευσις τοῦ δικαίου ἐν τῇ πολιτείᾳ, τὸ δὲ δίκαιον ἀποτελεῖ τὸν καθορισμὸν τῆς σφαίρας τῶν ἀτομικῶν βουλήσεων· ἤτοι ἡ γνώμη τοῦ Καλλιγᾶ εἶναι, ὅτι ὁ νόμος ἔχει οὐσιαστικὸν περιεχόμενον.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁρίζει τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου ὁ Π. Παπαρρηγόπουλος: «νόμος, ἢ ἐκ τοῦ νόμου δίκαιον εἶναι κανὼν αὐτοῦ πηγάζων ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ καθεστὼς πολίτευμα καταρτιζομένης καὶ προσηκόντως δημοσιευομένης βουλήσεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, τῆς ἐκπροσωπούσης τὴν κοινὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ βούλησιν» [26].

Ὡς στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἀπαιτεῖ ὁ Παπαρρηγόπουλος τὸ εἶναι τοῦτον κανόνα τοῦ δικαίου.

Ἀλλ' ὅμως ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αἱ λοιπαὶ ἀποφάσεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, αἵτινες φέρουσι μὲν ἐπίσης τὸ ὄνομα τοῦ

τοῦ ἐν τῷ νόμῳ περιεχομένου κανόνος τοῦ δικαίου· πρβ. Π. Καλλιγᾶ Σύστημα Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου, τόμ. Ι. §§. 33 καὶ 42.

[25] Πρβ. Π. Καλλιγᾶ Σύστημα Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου, τόμ. Ι. § 43.

[26] Πρβ. Π. Παπαρρηγοπούλου Τὸ ἐν Ἑλλάδι ἰσχῦον Ἀστυκὸν Δίκαιον· ἔκδ. Γ'. τόμ. Ι. § 53.

νόμου, ἀλλὰ δὲν περιέχουσι κανόνα τοῦ δικαίου, δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ νόμου· μὴ ὑπαγόμεναι δὲ καὶ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν διαταγμάτων, ἀφοῦ αὗται δὲν ἐκδίδονται ὑπὸ μόνου τοῦ Βασιλέως ἄνευ τῆς συμπράξεως τῆς Βουλῆς [27], ἀποτελοῦσι κατηγορίαν ἰδιόρρυθμον καὶ ἀπροσδιόριστον ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Παπαρρηγοπούλου.

Μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς γνώμης τῶν Ἑλλήνων δημοσιολόγων περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, ἀρχόμεθα ἀπὸ τοῦ ἐπιφανεστάτου, τοῦ Νικολάου Ι. Σαριπόλου, οὗτινος αἱ γνῶμαι κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος ἔχουσι κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον βαρύτητα, καθ' ὅσον οὗτος ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῇ Συνελεύσει, τῇ ψηφισάσῃ τὸ παρ' ἡμῖν ἰσχῦον Σύνταγμα τοῦ ἔτους 1864, ὑπῆρξεν ὁ Εἰσηγητὴς τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς [28].

Ὁ Ν. Ι. Σαρίπολος ἐν τῇ περὶ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου συγγραφῇ αὐτοῦ ὁρίζει τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου ὡς ἑξῆς: «Ὁριστέον τοίνυν τὸν νόμον ὡς τὴν κατὰ τὸ αἰώνιον δίκαιον διάταξιν τῆς πολιτείας, ὑπὸ τῆς ἁρμοδίας ἐξουσίας νενομισμένην πρὸς τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εὐδαιμόνημα τῆς κοινωνίας, παρὰ δὲ τῶν πολιτῶν τηρουμένην καὶ τοὺς παραβάτας τιμωροῦσαν» [29].

Τὸν ὁρισμὸν τοῦτον δὲν εὑρίσκομεν ἄψογον.

Τὸ αἰώνιον δίκαιον, ὅπερ ἐν τῷ τοῦ νόμου ὁρισμῷ παρεισέρεται, εἶναι ἰδέα ἐντελῶς ἀόριστος καὶ μὴ νομική, οὐδαμῶς χωροῦσα ἐν τῷ τοῦ νόμου αὐστηρῶς νομικῷ ὁρισμῷ. Οὐδὲ εἶναι ἄλλως νομικῶς ἀκριβές, ὅτι στερεῖται τῆς ἰδιότητος τοῦ νόμου ἡ μὴ συμφωνοῦσα πρὸς τὸ αἰώνιον δίκαιον διάταξις τῆς

---

[27] Πρβ. Π. Παπαρρηγοπούλου Τὸ ἐν Ἑλλάδι Ἀστυκὸν Δίκαιον, τόμ. Ι. § 55. σελ. 102, ἔνθα ὁ Παπαρρηγόπουλος ὁμιλεῖ περὶ διαταγμάτων.

[28] Πρβ. τόμ. Ι. § 8. σελ. 472 ἑπ. καὶ ὑποσημείωσιν 183 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[29] Πρβ. Ν. Ι. Σαριπόλου Πραγματείαν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, ἔκδ. Β'. τόμ. Ι. § 136.

ἐν τῇ πολιτείᾳ ὑπαρχούσης νομοθετικῆς ἐξουσίας. Καὶ ὁ κακὸς νόμος, καὶ ὁ ἄδικος νόμος ἔχουσι, καὶ ὀφείλουσιν ἀναγκαίως νὰ ἔχωσι, τὴν αὐτὴν ἐξωτερικὴν ἰσχύν, τὴν ὁποίαν ἔχουσι καὶ ὁ σοφὸς καὶ ὁ δίκαιος νόμος [30].

Τὰ περὶ τελειοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ εὐδαιμονήματος τῆς κοινωνίας λεγόμενα ἁρμόζουσι μᾶλλον εἰς τὴν περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς πολιτείας διδασκαλίαν ἢ εἰς τὸν τοῦ νόμου ὁρισμόν. Ἄλλως τε τοιοῦτον σκοπὸν δύνανται καὶ ὀφείλουσι νὰ ἔχωσι καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἐνέργειαι τῆς πολιτείας.

Ἐὰν ὁ Σαρίπολος ἀντὶ τοῦ σκοποῦ τούτου, ὅστις φέρει τὸν χαρακτῆρα γενικοῦ τῆς πολιτείας σκοποῦ, περιελάμβανεν εἰδικόν τινα σκοπόν, ἁρμόζοντα ἰδιαιτέρως εἰς τὰς νομοθετικὰς πράξεις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὡς ἔπραξαν ἄλλοι δημοσιολόγοι, οἷοι π. χ. ὁ G. Jellinek, ὁ G. Anschütz, περὶ ὧν κατωτέρω γενήσεται λόγος, τότε τοιοῦτον οὐσιαστικὸν στοιχεῖον βεβαίως ἐχώρει ἐν τῷ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ὁρισμῷ.

Ἑπομένως ἀφαιροῦντες ἀπὸ τοῦ δοθέντος ὁρισμοῦ τὰ ἄνευ νομικῆς ἐννοίας μέρη ἔχομεν τὸν ἐξῆς ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου: «ὁριστέον τοίνυν τὸν νόμον ὡς τὴν διάταξιν τῆς πολιτείας, ὑπὸ τῆς ἁρμοδίας ἐξουσίας νενομισμένην, παρὰ δὲ τῶν πολιτῶν τηρουμένην καὶ τοὺς παραβάτας τιμωροῦσαν».

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ ὁρισμοῦ τούτου δέον ν' ἀφαιρέσωμεν τὸ τελευταῖον μέρος: «καὶ τοὺς παραβάτας τιμωροῦσαν»· καθ' ὅσον πάντες οἱ νόμοι δὲν ἀπαγγέλλουσι ποινὴν κατὰ τοῦ παραβάτου [31], δὲν χωρεῖ δὲ διὰ τοῦτο τὸ τελευταῖον μέρος εἰς ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐν γένει.

---

[30] Πρβ. C. G. Wächter, Handbuch des im Königreich Württemberg geltenden Privatrechts II. S. 22 ff.— Ἐὰν δ' ἄλλως ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἤθελεν εἶναι ἡ πρὸς τὸ αἰώνιον δίκαιον συμφωνία αὐτοῦ, τότε τίς ἤθελεν εἶναι ὁ γνώμων πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς συμφωνίας ταύτης;

[31] Πρβ. C. G. Wächter, Handbuch des im Königreich Württem-

Τούτου δὲ γενομένου, ὑπολείπεται ἐκ τοῦ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ὁρισμοῦ τοῦ Σαριπόλου τὸ ἑξῆς: «ὁριστέον τοίνυν τὸν νόμον ὡς τὴν διάταξιν τῆς πολιτείας, ὑπὸ τῆς ἁρμοδίας ἐξουσίας νενομισμένην, παρὰ δὲ τῶν πολιτῶν τηρουμένην».

Ἀλλ' ὅμως ὁ τοιοῦτος ὁρισμὸς δὲν ἀποτελεῖ πλήρη ἔννοιαν, ἢ καταλήγει εἰς τὴν ἄτοπον ἐκδοχήν, ὅτι πᾶσα οἱασδήποτε ἀρχῆς διάταξις, ἐκδιδομένη ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς ἁρμοδιότητος αὐτῆς, εἶναι νόμος.

Ἀλλ' ἐὰν τὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ὁρισμὸν κατέλιπεν οὕτω κενὸν ὁ Σαρίπολος, οὐχ ἧττον οὗτος, ἀσχολαύμενος ἀλλαχοῦ περὶ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ διατάγματος καὶ σημειῶν τὰς μεταξὺ νόμου καὶ διατάγματος διαφοράς, ὁρίζει προσόντα τινὰ τοῦ νόμου, ἅτινα ἠδύνατο καὶ ὤφειλε νὰ περιλάβῃ ἐν τῷ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ὁρισμῷ, ὅπως ἡ διατύπωσις ᾖ νομικωτέρα καὶ πληρεστέρα.

Κατὰ τὸν Σαρίπολον λοιπὸν ὁ νόμος φέρει τὰ ἑπόμενα χαρακτηριστικά, ὧν στερεῖται τὸ διάταγμα: α') ὁ νόμος συντάσσεται ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἀρχῆς. β') διὰ νόμου δύνανται νὰ συστηθῶσι δημόσιαι λειτουργίαι, νὰ εἰσπραχθῶσι φόροι, νὰ χαρακτηρισθῶσι πράξεις ἀξιόποινοι, νὰ μειωθῶσι τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ἐγγυημένα καὶ ἠσφαλισμένα τοῖς πολίταις δικαιώματα. γ') ὁ νόμος εἶναι φύσει διαρκὴς καὶ μόνον δι' ἑτέρου νόμου ἀκυροῦται. δ') ὁ νόμος εἶναι φύσει αὐτοτελής. ε') ὁ νόμος διατάσσει πάντοτε περὶ τοῦ μέλλοντος. ς') ἰδιάζων χαρακτὴρ τοῦ νόμου εἶναι τὸ γενικόν. ζ') ὁ νόμος παράγει ἢ ἀφαιρεῖ δικαιώματα, ἐπομένως συνίστησιν ὑποχρεώσεις[32].

Βεβαίως δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἐξετάσωμεν, κατὰ πόσον τὰ ἀνωτέρω ἀριθμούμενα προσόντα τοῦ νόμου στηρίζονται ἐπὶ

---

berg etc. II. S. 7 ff; B. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα τοῦ Ἀστυκοῦ Δικαίου, βιβλ. I. § 4. γ', καὶ τόμ. II. § 16 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[32] Πρβ. Ν. Ι. Σαριπόλου Πραγματείαν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου III. § 585.

τῆς ἀληθείας, καθ' ὅσον περὶ τούτου γενήσεται λόγος κατωτέρω ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ· ἀλλ' ὅμως ἐντεῦθεν συνάγομεν, ὅτι καὶ ὁ Σαρίπολος χαρακτηρίζει τὸν νόμον: ὡς γενικὸν κανόνα τοῦ δικαίου, τεθειμένον ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας.

Τοῦ χαρακτῆρος τῆς γενικότητος εὑρίσκει ὁ Σαρίπολος μίαν ἐξαίρεσιν οὐσιώδη, τὴν τοῦ ἄρθρου 24 τοῦ Συντάγματος· χαρακτηρίζει δὲ τὰς ὑπὸ τοῦ ἄρθρου τούτου ῥυθμιζομένας διατάξεις οὐχὶ ὡς νόμους, ἀλλ' ὡς πράξεις ἀνωτέρας διοικήσεως, φερούσας καταχρηστικῶς τὸ ὄνομα τοῦ νόμου ἕνεκα τῆς συνδρομῆς τῶν νομοθετικῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας εἰς τὴν κατασκευὴν αὐτῶν [33].

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Σαρίπολος εἶχε συνείδησιν τῆς διττῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, τῆς οὐσιαστικῆς καὶ τῆς τυπικῆς, ἀφοῦ διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν

---

[33] Πρβ. Ν. Ι. Σαριπόλου Πραγματείαν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ΙΙΙ. 585 ὑποσημ. γ΄.: «Ἀλλ' ἐξαίρεσιν οὐσιώδη τοῦ κανόνος τούτου φέρει τὸ 24 ἄρθρον τοῦ συντάγματος, τοὺς δὲ λόγους τῆς τοιαύτης ἐξαιρέσεως ὡς πρὸς τὴν προεισήγησιν τῶν τοιαύτης φύσεως νόμων προεξεθέσαμεν ἤδη ἀνωτέρω· ἀλλ' οὐδὲ καλὸν πάντως ἦν τὸ δίδοσθαι τὰς τοιαύτας ἀμοιβὰς ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἀνεξελέγκτως καὶ ἄνευ τῆς ἐπιτηρήσεως τῆς Βουλῆς. Αἱ δὲ τοιαῦται ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 24 τοῦ συντάγματος ῥυθμιζόμεναι διατάξεις, ὡς ὡρισμένον πρόσωπον ὁρῶσαι, μηδόλως δὲ πρὸς τὸ κοινὸν καὶ γενικὸν συμφέρον τῆς πολιτείας σκοποῦσαι, οὐ δύνανται κυρίως κληθῆναι νόμοι, ἀλλὰ πράξεις ἀνωτέρας διοικήσεως· λέγονται δὲ καὶ αὗται νόμοι, καταχρηστικῶς ὅμως, διότι πρὸς τὴν κατασκευὴν αὐτῶν συντρέχουσι τὰ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τμήματα, τοῦτο δ' ἕνεκα τῆς ἀνωτάτης τῶν Βουλῶν ἐποπτείας καὶ τοῦ 59 ἄρθρου τοῦ συντάγματος, διότι πᾶσα τοιαύτη εἴς τινα διδομένη ὑπὸ τοῦ κράτους σύνταξις οὐδὲν ἄλλο ἢ φόρος ἐστὶ πρὸς ὄφελος προσώπου, φόρος ὃν ἀποτίσει εἰς τὸ ταμεῖον ἡ λοιπὴ κοινωνικὴ ὁμάς. Οἱ τοιοῦτοι λοιπὸν νόμοι ὡς πρὸς τοὺς λοιποὺς πολίτας ἁπλᾶ εἰσι συμβεβηκότα· ὡς δὲ δικαστικὴ ἀπόφασις οὐκ ἰσχύει πλὴν ἢ μεταξὺ τῶν διαδίκων, ὑπὲρ ὧν ἐξεδόθη, οὕτω καὶ οἱ τοιοῦτοι νόμοι ὁρῶσι μόνον τοὺς ὑπ' αὐτῶν ὠφελουμένους, οὐδεὶς δὲ ἄλλος ὑπὲρ ἑαυτοῦ δικαιοῦται ἐπικαλεσθῆναι αὐτοὺς «legibus non exemplis statuendum est», καὶ «nil agit exemplum litem quod lite resolvit».

τοῦ νόμου ἀπαιτεῖ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα, ἀναγνωρίζει δ' ἐξ ἑτέρου καὶ τυπικοὺς νόμους, στερουμένους τῶν οὐσιαστικῶν στοιχείων καὶ μόνον ὡς ἐκ τῆς μορφῆς αὐτῶν τὸ τοῦ νόμου ὄνομα φέροντας.

Ἀλλ' ὅμως ἐκ τῆς διακρίσεως ταύτης δὲν συνήγαγεν οὗτος, ὡς ὤφειλε, τὰ δι' ἑκατέραν τῶν τοῦ νόμου ἐννοιῶν ἀναγκαῖα συμπεράσματα, παρέμεινε δὲ ἡ διάκρισις αὕτη ἄκαρπος καὶ σχεδὸν ἀπαρατήρητος.

Ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου δὲν ἠδυνήθη ὁ Σαρίπολος νὰ περιλάβῃ ἐν τῇ τῶν τυπικῶν νόμων κατηγορίᾳ ἄλλους, εἰμὴ τοὺς ἔχοντας σχέσιν πρὸς τὸ ἄρθρον 24 τοῦ Συντάγματος· ἐξ ἑτέρου δ' οὗτος, ὁμιλῶν περὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ, χαρακτηρίζει αὐτὸν νόμιον, καὶ μάλιστα τὸν οὐσιωδέστατον καὶ κυριώτατον τῶν νόμων [34], χωρὶς νὰ λεπτολογήσῃ περὶ τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ χωρὶς νὰ γεννηθῇ ἐν τῇ διανοίᾳ του ὁ ἐλάχιστος διασταγμός, ἂν ὁ προϋπολογισμὸς εἶναι ἢ δὲν εἶναι νόμος ἐν τῇ οὐσιαστικῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως.

Ἐπίσης ὁ Σαρίπολος ἄνευ διασταγμοῦ τινος χαρακτηρίζει ὡς νόμον τοῦ Κράτους τὸν ἐσωτερικὸν κανονισμὸν τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς [35].

Εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ζητημάτων τούτων θὰ ἐπανέλθωμεν κατωτέρω ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, μεταβαίνομεν δὲ ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς γνώμης τῶν ἄλλων δημοσιολόγων.

Ὁ Θ. Φλογαΐτης, πραγματευόμενος περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐν τῇ περὶ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου συγγραφῇ αὐτοῦ, διδάσκει τὰ ἑξῆς: «Ἀλλὰ τί ἐστι νόμος; καθ' ἡμᾶς νόμος εἶναι διάταξις (ἢ σύνολον διατάξεων), ὑποχρεωτικὴν

---

[34] Πρβ. Ν. Ι. Σαριπόλου Πραγματείαν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ΙΙ. § 502. ὑποσημ. 6'.: «Ὁ προϋπολογισμός ἐστι νόμων ἁπάντων ὁ οὐσιωδέστατος». § 503: «Ταῦτα ἄγουσι νῦν ἡμᾶς εἰς τὴν μερικωτέραν ἐξέτασιν τοῦ προϋπολογισμοῦ, ὅς ἐστιν ὁ κυριώτατος τῶν νόμων».

[35] Πρβ. Ν. Ι. Σαριπόλου Πραγματείαν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ΙΙ. § 476. ὑποσημ. α'.

ἰσχὺν ἔχουσα, ἀναγράφουσα καὶ ῥυθμίζουσα τὰ ἀτομικὰ καὶ πολιτικὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν ἐν ταῖς πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ πρὸς ἀλλήλους σχέσεσιν αὐτῶν. Ἀπορρέει δὲ ὁ νόμος ἢ ἀπὸ τῆς συνταχτικῆς τοῦ ἔθνους ἐξουσίας (τὸ Σύνταγμα, ὅπερ περιορίζεται εἰς τὴν ἀναγραφὴν γενικῶν διατάξεων ἀμεταβλήτων) ἢ ἀπὸ τῆς νενομισμένης νομοθετικῆς ἐξουσίας (οἱ λοιποὶ νόμοι, κανονίζοντες ἐν τῇ λεπτομερείᾳ αὐτῶν τὰ δικαιώματα ταῦτα). Ὁ διδόμενος ὁρισμὸς εἰς τὸν νόμον, ὅτι εἶναι «ἔκφρασις τῆς γενικῆς βουλήσεως», δὲν εἶναι ὀρθός, διότι πολλάκις συνταχτικὴ ἢ νομοθετικὴ ἐξουσία, ἀντιστρατευομένη εἰς τὴν γενικὴν θέλησιν, κατασκευάζει πολιτεύματα ἢ συντάσσει νόμους ἀπάδοντας εἰς τὴν ἀληθῆ ἐθνικὴν θέλησιν, καίτοι κατ' ἐπιφάνειαν ἀποκτήματα ὄντας αὐτῆς· τὸ κυριώτερον δὲ ὁ ὁρισμὸς οὗτος ἐμφαίνει τὴν πηγὴν μόνον τοῦ νόμου, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ τοῦ νόμου». [36]

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Φλογαΐτης ἀποκρούει τὸν ὁρισμὸν τοῦ νόμου ἐκ τῆς τυπικῆς ἐννοίας αὐτοῦ, ἀντλεῖ δὲ τὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ὁρισμόν του οὐχὶ ἐκ τῶν ὀργάνων, ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῶν ὁποίων προέρχεται ὁ νόμος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ περιεχομένου, ἀπὸ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, τῆς συνισταμένης: εἰς τὴν διάταξιν κανόνος τοῦ δικαίου ῥυθμίζοντος τὰ ἀτομικὰ καὶ πολιτικὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν ἐν ταῖς πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ πρὸς ἀλλήλους σχέσεσιν αὐτῶν.

Ἀλλ' ὅμως ὁ Φλογαΐτης, πραγματευόμενος μετ' ὀλίγας σελίδας περὶ τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων καὶ ποιούμενος τὴν διάκρισιν μεταξὺ Συντάγματος καὶ νόμου, εὑρίσκεται καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δώσῃ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας ἑκατέρου τούτων, διδάσκει δὲ τὰ ἑξῆς: «Τὸ Σύνταγμα δὲν εἶναι

---

[36] Πρβ. Θ. Ν. Φλογαΐτου Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου, ἔκδ. Β' σελ. 45. ὑποσημ. *.

κυρίως εἰπεῖν νόμος, ὡς οἱ λοιποί, ὥστε νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἐν τῇ γενικῇ φράσει «τῶν νόμων» περιλαμβάνεται καὶ αὐτό· διότι νόμος μὲν ὀνομάζεται ἡ πρᾶξις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, δι' ἧς ρυθμίζονται ὡρισμέναι κοινωνικαὶ ἀνάγκαι καὶ σχέσεις, προϋπάρχοντος τοῦ τὰ περὶ τῶν πολιτειακῶν ἐξουσιῶν ὁρίζοντος Συντάγματος, τὸ δὲ Σύνταγμα εἶναι πρᾶξις αὐτῆς τῆς ὅλης κυριαρχικῆς ἐξουσίας τοῦ ἔθνους, δι' ἧς ὁρίζεται ἡ δικαιοδοσία, ἡ μόρφωσις καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλας σχέσις καὶ ἐπίδρασις τῶν διαφόρων πολιτειακῶν ἐξουσιῶν (ὧν μία καὶ ἡ νομοθετική), προϋπάρχουσα ἀναγκαίως τῶν νόμων». [37]

Ἀνεξαρτήτως τοῦ ζητήματος τοῦ ὀρθοῦ ἢ σφαλεροῦ τῶν προεκτεθεισῶν περὶ τοῦ Συντάγματος καὶ τοῦ νόμου γνωμῶν τοῦ Φλογαΐτου, περὶ ὧν ἐν τῷ οἰκείῳ μέρει γενήσεται λόγος, αἱ γνῶμαι αὗται περιέχουσιν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου διάφορον τοῦ πρὸ ὀλίγου ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Φλογαΐτου διατυπωθέντος.

Ὡς εἴδομεν, κατὰ τὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου πρῶτον ὁρισμόν: ὁ νόμος εἶναι διάταξις, ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν ἔχουσα, ἀναγράφουσα καὶ ρυθμίζουσα τὰ ἀτομικὰ καὶ πολιτικὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν ἐν ταῖς πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ πρὸς ἀλλήλους σχέσεσιν αὐτῶν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν: ὁ νόμος εἶναι διάταξις κανόνος τοῦ δικαίου (τοῦ ἐξ ἀντικειμένου) ὑποχρεωτικὴν ἔχοντος ἰσχύν. Καὶ ὁ ὁρισμὸς οὗτος εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου κρατοῦσαν σήμερον γνώμην.

Ἀλλ' ὅμως κατὰ τὸν δεύτερον ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου: νόμος ὀνομάζεται ἡ πρᾶξις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, δι' ἧς ρυθμίζονται ὡρισμέναι κοινωνικαὶ ἀνάγκαι καὶ σχέσεις. Ἐνταῦθα ἐλλείπει τὸ οὐσιαστικὸν στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, τὸ εἶναι αὐτὸν κανόνα τοῦ δικαίου· καθ' ὅσον ἡ ρύθμισις ὡρισμένων κοινωνικῶν ἀναγκῶν καὶ σχέσεων δὲν περιορίζεται ἀναγκαίως

---

[37] Πρβ. Θ. Ν. Φλογαΐτου Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου σελ. 51.

ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου, ἀλλὰ δύναται ν' ἀναφέρηται εἰς πράξεις μὴ σχετιζομένας πρὸς τὸ δίκαιον, π.χ. εἰς τὴν κατασκευὴν δημοσίου τινὸς ἔργου κ.τ.τ. Ἐξ ἑτέρου ὁ Φλογαΐτης ἀντὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ στοιχείου τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου περιέλαβεν ἐν τῷ δευτέρῳ ὁρισμῷ τὸ τυπικόν, ὅτι δηλαδὴ ὁ νόμος εἶναι πρᾶξις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ὅπερ στοιχεῖον ἀπέκλεισεν ἐκ τοῦ πρώτου ὁρισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, ἅτε ἐμφαῖνον μόνον τὴν πηγὴν καὶ οὐχὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου.

Ὁ Γ. Ἀγγελόπουλος ἐν τῇ περὶ τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου συγγραφῇ αὐτοῦ λαμβάνει ἐπανειλημμένως ἀφορμὴν νὰ λαλήσῃ περὶ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου.

Πραγματευόμενος ὁ Ἀγγελόπουλος περὶ τῶν τριῶν ἐξουσιῶν τοῦ Κράτους, διδάσκει τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ νόμου: «Ἡ θέλησις τοῦ Κράτους καταρτίζεται ἐν ταῖς συνταγματικαῖς μοναρχίαις διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἀνωτάτης πολιτικῆς ἀρχῆς, ἤτοι τοῦ ἡγεμόνος. Ἡ τοιαύτη θέλησις, προσηκόντως ἐκπεφρασμένη καὶ δημοσιευομένη, καλεῖται νόμος» [38].

Ἐν τῷ ὁρισμῷ τούτῳ τοῦ Ἀγγελοπούλου ὁ νόμος ἔχει τυπικὴν ἔννοιαν, διότι ἀρκεῖ οἱαδήποτε θέλησις τοῦ Κράτους, ἀπορρέουσα ἐκ τῆς συμπράξεως τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς ἀντιπροσωπίας τοῦ λαοῦ, ὅπως ὑπάρξῃ νόμος· ἄρα πᾶσα ἀπόφασις τῆς καλουμένης νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀποτελεῖ νόμον. Ἡ γνώμη αὕτη συμπίπτει πρὸς τὴν γνώμην, ἣν παρεδέχθη ὁ Ἄρειος Πάγος ἔν τισιν ἀποφάσεσιν αὐτοῦ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω [39].

Ἀλλ' ὅμως βραδύτερον ὁ Ἀγγελόπουλος εὑρίσκεται καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δώσῃ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, ὅπως καθορίσῃ τὴν μεταξὺ συντάγματος καὶ νόμου διαφοράν, διδάσκει δ' οὗτος ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ τὰ ἑξῆς:

---

[38] Πρβ. Γ. Ἀγγελοπούλου Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου, τόμ. I. § 9.

[39] Πρβ. τὴν ὑποσημείωσιν 4 τῆς παρούσης παραγράφου.

«Τοῦ Συντάγματος διαφέρουσιν οἱ νόμοι οὐ μόνον κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς καταρτίσεως καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἰσχύος ἀμφοτέρων. Τὸ μὲν ἀπορρέει ἐκ τῆς συντακτικῆς, τὸ δὲ ἐκ τῆς νομοθετικῆς τοῦ Κράτους ἐξουσίας· ὅθεν τὸ μὲν Σύνταγμα, ὂν ἐπικρατέστερον τοῦ νόμου, δύναται νὰ καταργήσῃ αὐτόν, ὁ δὲ νόμος μόνον νόμον καὶ διάταγμα δύναται νὰ καταργήσῃ ἢ τροποποιήσῃ. Ἕνεκα τῶν διαφορῶν τούτων καλοῦνται νόμοι οἱ ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Συντάγματος καταρτισθέντες καὶ προσηκόντως δημοσιευθέντες κανόνες τοῦ δικαίου» [40].

Δὲν εἶναι ἐνταῦθα ὁ τόπος, ἐν ᾧ θὰ ἐξετάσωμεν τὸν ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Ἀγγελοπούλου διατυπούμενον ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ Συντάγματος καὶ τὰς μεταξὺ Συντάγματος καὶ νόμου διαφοράς, διότι τοῦτο θὰ πράξωμεν κατωτέρω ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Ἐνταῦθα σημειοῦμεν μόνον, ὅτι ἐν τῷ ἀνωτέρω διατυπωθέντι ὁρισμῷ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἔχομεν νέον ὁρισμὸν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον πρὸς τὸν πρῶτον.

Ὁ πρῶτος ὁρισμὸς τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, ὡς εἴδομεν, εἶναι καθαρῶς τυπικός, ἐνῷ ὁ τελευταῖος εἶναι οὐσιαστικός. Δὲν ἀρκεῖ πλέον διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου πᾶσα θέλησις τοῦ Κράτους, καταρτιζομένη διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς ἀντιπροσωπίας τοῦ λαοῦ, προσηκόντως δ' ἐκπεφρασμένη καὶ δημοσιευομένη, ὡς εἴδομεν ἐν τῷ πρώτῳ ὁρισμῷ τοῦ Ἀγγελοπούλου, ἀλλὰ προσαπαιτεῖται καὶ ἕτερον οὐσιαστικὸν στοιχεῖον, ἡ θέσις κανόνος τοῦ δικαίου.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ Ἀγγελόπουλος, περιπλεκόμενος ὀλίγον κατωτέρω ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς περὶ νόμου οὐσιαστικοῦ καὶ νόμου τυπικοῦ θεωρίας τοῦ Laband, διδάσκει περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου τὰ ἑξῆς: «Ἡ γερμανικὴ ἐπιστήμη λεπτολόγως χωροῦσα διακρίνει ἔτι τοὺς διοικητικοὺς νόμους εἰς οὐσιαστι-

---

[40] Πρβ. Γ. Ἀγγελοπούλου Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου, τόμ. I. § 52.

κοὺς (im materiellen Sinne) καὶ εἰς τυπικοὺς (im formellen Sinne). Ὁρμᾶται δὲ εἰς τοῦτο ἐκ τῆς γνώμης, ὅτι ἐνίοτε νόμος τις δὲν περιέχει κανόνας δικαίου, ἀλλὰ παραγγέλματά τινα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἢ πράξεις ἀνηκούσας εἰς τὴν φύσιν τῶν διαταγμάτων, αἵτινες ὅμως λαμβάνουσι μορφὴν νόμου πρὸς ἀσφαλεστέραν καὶ διαρκεστέραν αὐτῶν ἰσχύν.— Οἱ τοιοῦτοι λοιπὸν νόμοι, οἱ περιέχοντες διοικητικὰς πράξεις, οἷαι εἶναι ἡ ψήφισις τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἡ παραχώρησις ἐθνικοῦ ἐδάφους, ἡ ἀναγνώρισις δουλειῶν κλπ., δημοσιευόμενοι προσηκόντως ὡς καὶ οἱ λοιποὶ νόμοι, καλοῦνται ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τυπικοί, κατ' ἀντίθεσιν πάντων τῶν ἄλλων, ὄντων οὐσιαστικῶν. Ἐὰν ὅμως τοιοῦτοι τυπικοὶ νόμοι, καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι εἶναι τὸ γενόμενον τῶν δύο νομοθετικῶν παραγόντων, μὴ δημοσιευθῶσι προσηκόντως ὡς διαταγὴ τοῦ νομοθέτου, δὲν ἔχουσι μεγαλητέραν ἰσχὺν τῶν ἄλλων διοικητικῶν πράξεων (!).— Τοιαύτη διάκρισις δὲν στερεῖται ὑποστάσεως, καίτοι ἡ ἐπιστήμη ἀδυνατεῖ νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ φυσικὰ ὅρια μεταξὺ νόμου καὶ διατάγματος. Ὡς πᾶς νόμος δύναται νὰ περιληφθῇ ἐν τῷ Συντάγματι, οὕτω καὶ πᾶς νόμος κατὰ κανόνα δύναται νὰ λάβῃ μορφὴν διατάγματος, ἢ τοὐναντίον πᾶν διάταγμα νὰ μεταβληθῇ εἰς νόμον.— Οἱαδήποτε λοιπὸν πρᾶξις ἢ ἀπόφασις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, δημοσιευθεῖσα προσηκόντως ὡς ἐπιταγὴ αὐτῆς, χαρακτηρίζεται γενικῶς ὡς νόμος καὶ ἔχει πάντα τ' ἀποτελέσματα νόμου».[41]

Διδάσκων ὅσα περὶ τῆς θεωρίας τοῦ Laband εἴδομεν ἀμέσως ἀνωτέρω καὶ καταλήγων εἰς οἷον κατέληξε συμπέρασμα ὁ Ἀγγελόπουλος πλανᾶται[42], διότι οὐδαμοῦ ὁ Laband διδάσκει ὅτι:

---

[41] Πρβ. Γ. Ἀγγελοπούλου Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου, τόμ. Ι. § 54.

[42] Ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Γ. Ἀγγελοπούλου, ἣν οὗτος ἐπανειλημμένως μέχρι τοῦδε ἀνετύπωσε, παρατηρεῖ τις παντελῆ ἄγνοιαν τῆς ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ γενομένης ἐπιστημονικῆς κινήσεως περὶ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου· φαίνεται δ' ὅτι καὶ τὰ περὶ τῆς θεωρίας τοῦ Laband γραφέντα ἐλήφθησαν οὐχὶ ἐκ τῶν συγγραφῶν τοῦ ἐπιφανοῦς νομοδιδασκάλου, ἀλλ' ἐξ ἄλλου συγγραφέως.

«οἱαδήποτε πρᾶξις ἢ ἀπόφασις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, δημοσιευθεῖσα προσηκόντως ὡς ἐπιταγὴ αὐτῆς, χαρακτηρίζεται γενικῶς ὡς νόμος καὶ ἔχει πάντα τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νόμου».

Ἐὰν πᾶσα πρᾶξις ἢ ἀπόφασις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, δημοσιευθεῖσα προσηκόντως ὡς ἐπιταγὴ αὐτῆς, εἴτε περιέχει αὕτη κανόνα τοῦ δικαίου, εἴτε μή, ἤθελεν ἔχει: «πάντα τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νόμου», τότε ἡ διάκρισις νόμων οὐσιαστικῶν καὶ νόμων τυπικῶν ἤθελεν εἶναι ἀνόητος σχολαστικότης ἀναξία τῆς ἐπιστημονικῆς φήμης τοῦ μεγάλου τῆς Γερμανίας δημοσιολόγου.

Ἐὰν ὀλίγον προσεῖχεν ὁ Ἀγγελόπουλος εἰς τὰς συγγραφὰς τοῦ Β. Οἰκονομίδου, εἰς ἃς παραπέμπει τὸν ἀναγνώστην, ἢ ἂν παρηκολούθει τὴν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου νομολογίαν τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἤθελε μάθη, ὅτι οἱ περιέχοντες κανόνα τοῦ δικαίου νόμοι ἔχουσί τινα ἀποτελέσματα, ἄτινα δὲν ἔχουσι πάντες οἱ ἄλλοι νόμοι.

Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως τῆς ὀρθότητος ἢ μὴ τῶν περὶ τῆς θεωρίας τοῦ Laband εἰρημένων παρατηρεῖ τις, ὅτι ὁ Ἀγγελόπουλος, καταλήγων εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι: «οἱαδήποτε πρᾶξις ἢ ἀπόφασις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, δημοσιευθεῖσα προσηκόντως ὡς ἐπιταγὴ αὐτῆς, χαρακτηρίζεται γενικῶς ὡς νόμος καὶ ἔχει πάντα τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νόμου», ἐπιλανθάνεται λίαν ταχέως ὢν εὐθὺς ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι δηλαδὴ στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου εἶναι: τὸ ἐμπεριέχειν τοῦτον κανόνα τοῦ δικαίου, καὶ ἐπανέρχεται, χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσῃ, εἰς τὴν τυπικὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου.

Ὀφείλομεν ἐν τέλει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὁ Ἀγγελόπουλος, ὁρίζων ἐν τῇ παραγράφῳ 52 τῆς συγγραφῆς του οὐσιαστικῶς τὸν νόμον, δὲν θεωρεῖ ὡς ἀναγκαῖον στοιχεῖον αὐτοῦ καὶ τὴν

Τὴν αὐτὴν ἄγνοιαν τῆς περὶ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐπιστημονικῆς κινήσεως παρατηρεῖ τις καὶ ἐν τῇ περὶ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου συγγραφῇ τοῦ Θ. Ν. Φλογαΐτου.

γενικότητα τοῦ ἐν τῷ νόμῳ περιεχομένου κανόνος τοῦ δικαίου, ἀλλ' ἀναγνωρίζει, ὅτι ἐξαιρετικῶς οἱ νόμοι δύνανται ν' ἀναφέρωνται καὶ εἰς ἕν μόνον πρόσωπον, εἴτε ἠθικὸν εἴτε φυσικόν.

Μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου γνωμῶν τοῦ Χ. Ἀγγελάκη, εὑρίσκομεν, ὅτι οὗτος ἐν ταῖς αὐτοῦ Μελέταις περὶ τῆς Ἐπιστήμης τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου ὁρίζει τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου ὡς ἑξῆς: «Νόμος εἶναι οἱ ἀφοριστικοὶ κανόνες δικαίου οἱ τιθέμενοι ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ὡς ἀπόρροια τῆς ἐνασκήσεως τῆς ἐξουσίας ταύτης, καὶ προσηκόντως ἐκδηλούμενοι[43].

Ἑρμηνεύων ὅ' Ἀγγελάκης κατωτέρω τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐπιθέτου: «ἀφοριστικοί», διδάσκει τὰ ἑξῆς: «Διὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐννοοῦμεν, ὅτι ὁ νόμος κανονίζει τὰς ἐννόμους σχέσεις, οὐχὶ ὡς ἐμφανίζονται ἐν δεδομένῃ τινὶ περιστάσει, ἀλλ' ὡς δύνανται νὰ ἐμφανίζωνται ἐν πάσῃ περιστάσει. Τὸ ἔργον τοῦ νομοθέτου δὲν εἶναι νὰ πληροῖ τὰς ἡμερησίας ἀνάγκας τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ νὰ τιθῇ γενικὰς νομικὰς ἀρχὰς καὶ νὰ ὑποβάλλῃ ὑπὸ ταύτας τὰς σχέσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ ἢ κοινωνικοῦ βίου... Εἶναι δὲ ἀδιάφορον, ἂν ὁ νόμος εἶναι γενικὸς ἢ μερικός, ἐὰν ῥυθμίζῃ σύνολον περιπτώσεων ἢ μίαν περίπτωσιν ἢ καὶ ἁπλῆν προσωπικὴν σχέσιν. Καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει τὸ ἔργον τοῦ νομοθέτου εἶναι ἀφοριστικόν, καθότι καὶ ἡ μία περίπτωσις καὶ ἡ προσωπικὴ σχέσις τίθενται ὑπὸ γενικὴν ἔννοιαν, ἀναφέρονται εἰς τὸ μέλλον καὶ δὲν ἐμφανίζονται συγκεκριμένως ἢ κατὰ τὴν ὑπὸ τῆς διοικητικῆς ἐξουσίας ἢ ἐν γένει τῶν ὀργάνων τῆς διοικήσεως γεννησομένην βραδύτερον ἐφαρμογὴν τῆς νομοθετικῆς περὶ αὐτῶν διατάξεως»[44].

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ὁ Ἀγγε-

---

[43] Πρβ. Χ. Ἀγγελάκη, Μελέται περὶ τῆς Ἐπιστήμης τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου (1881) σελ. 32.

[44] Πρβ. Χ. Ἀγγελάκη, Μελέται περὶ τῆς Ἐπιστήμης τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου σελ. 34 ἑπ.

λάκης διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου ἀπαιτεῖ γενικὸν καὶ ἀφηρημένον κανόνα τοῦ δικαίου, ἤτοι οὐσιαστικὰ στοιχεῖα, καὶ ὅτι ὁ ὁρισμὸς αὐτοῦ δὲν περιλαμβάνει πάσας τὰς λοιπὰς ἀποφάσεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, τὰς μὴ περιεχούσας κανόνας τοῦ δικαίου, τοὺς καλουμένους τυπικοὺς νόμους.

Ἀλλ' ὅμως τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως. Ὁ Ἀγγελάκης διδάσκει, ὅτι ὁ ὁρισμὸς αὐτοῦ περιλαμβάνει πᾶσαν ἀπόφασιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, οἱονδήποτε καὶ ἂν ᾖ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς· φθάνει δ' οὗτος εἰς τὸ πόρισμα τοῦτο, υἱοθετῶν τὴν θεωρίαν, ἣν ὁ F. v. Martitz ἐν τῇ περὶ τῆς συνταγματικῆς ἐννοίας τοῦ νόμου περιφήμῳ διατριβῇ του [45] ἀντέταξε κατὰ τοῦ Laband πρὸς ἀνασκευὴν τῆς τούτου περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας. Κατὰ τὸν F. v. Martitz πᾶσα ἀπόφασις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας περιέχει ἀναγκαίως καὶ κανόνα τοῦ δικαίου. Συμφώνως δὲ πρὸς ταῦτα διδάσκει καὶ ὁ Ἀγγελάκης τὰ ἑξῆς: Οἱ νόμοι πάντες περιέχουσι κανόνας δικαίου καὶ ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἰσχύν. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία δὲν ἐνεργεῖ πράξεις διοικητικάς, ἀλλὰ θεσπίζει νομικοὺς κανόνας, ῥυθμίζει νομικὰς σχέσεις. Καὶ ὁσάκις ποιεῖ παραχωρήσεις ἢ προικοδοτήσεις, δὲν ἐνεργεῖ ὡς διοικητικὴ ἢ οἰκονομικὴ ἀρχή, ἀλλ' ὡς νομοθέτις, τοὐτέστι τίθησι κανόνας περὶ παραχωρήσεως, οἵτινες ἔχουσι γενικὸν κῦρος καὶ κανονίζουσι τὴν ἐνέργειαν τῶν διοικητικῶν ὀργάνων ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν. . . Ὁ προϋπολογισμὸς εἶναι νόμος, εἶναι νομικὸν θεμέλιον καὶ κανὼν τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ Κράτους, καὶ ἐν γένει πᾶς νόμος εἶναι νομικὸς κανών, ἔχων γενικὴν καὶ ὑποχρεωτικὴν ἰσχύν» [46].

---

[45] Ὁ F. v. Martitz τὴν ἐν τῷ κειμένῳ μνημονευομένην διατριβήν του ὑπὸ τὸν τίτλον: Ueber den constitutionellen Begriff des Gesetzes nach deutschem Staatsrecht ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ περιοδικῷ: Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI σελ. 207 ἑπ.

[46] Πρβ. Χ. Ἀγγελάκη, Μελέτας περὶ τῆς Ἐπιστήμης τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου σελ. 40.

Περὶ τῆς θεωρίας ταύτης, ἥτις ἔχει καὶ ἄλλους ὀπαδούς, θὰ πραγματευθῶμεν κατωτέρω.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω δύναταί τις ἀσφαλῶς νὰ συναγάγῃ τὸ πόρισμα, ὅτι ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Νομολογίᾳ καὶ ἐν ταῖς Βουλαῖς καὶ ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ ἐπεκράτησεν ἡ οὐσιαστικὴ ἔννοια τοῦ νόμου, ἡ ἀπαιτοῦσα ὡς ἀναγκαῖον στοιχεῖον αὐτῆς κανόνα τοῦ δικαίου· ὅτι δ' ἐξ ἑτέρου ἀναγνωρίζεται καὶ ἡ ὕπαρξις τυπικῶν νόμων μὴ περιεχόντων κανόνα τοῦ δικαίου, οἵτινες φέρουσι μὲν τὸ ὄνομα τοῦ νόμου, ἅτε προερχόμενοι ἐκ τῆς ἐνεργείας τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, δὲν εἶναι ὅμως κυρίως νόμοι οὐδ' ἔχουσι πάντα τὰ ἀποτελέσματα τῶν οὐσιαστικῶν νόμων. Παράχορδον διαφωνίαν ἀποτελοῦσιν ἀποφάσεις τινὲς τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἃς εἴδομεν ἀνωτέρω, καὶ ἡ συγκεχυμένη καὶ ἀντιφατικὴ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου γνώμη τοῦ Γ. Ἀγγελοπούλου.

§ 15.

Ἡ διττὴ ἔννοια τοῦ νόμου ἐν ταῖς ἄλλαις νομοθεσίαις.

Ἡ ἐν τῇ Γερμανικῇ Ἐπιστήμῃ ὑπὸ τοῦ διασήμου Γερμανοῦ δημοσιολόγου P. Laband διατυπωθεῖσα θεωρία περὶ τῆς διττῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, τῆς οὐσιαστικῆς καὶ τῆς τυπικῆς, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἕτερον ἐπιφανῆ τῆς Γερμανίας δημοσιολόγον, τὸν G. Jellinek, νὰ ἐρευνήσῃ ἐν τῇ περιφήμῳ αὐτοῦ συγγραφῇ περὶ: Νόμου καὶ Διατάγματος[1] κατὰ πόσον ἡ διττὴ αὕτη ἔννοια

---

[1] Ὁ G. Jellinek ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ (Gesetz und Verordnung S. 1. ff.) ἐξετάζει ἱστορικῶς τὴν διττὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, τὴν οὐσιαστικὴν καὶ τὴν τυπικήν, καὶ οὕτω σπουδαίως συνετέλεσεν, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω (πρβ. τόμ. II. § 13. ὑποσημ. 6 τῆς παρούσης συγγραφῆς), εἰς ἐπίρρωσιν τῆς περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας τοῦ νεωτέρου δημοσίου δικαίου· ἀλλ' ὅμως δὲν λείπουσι καὶ οἱ κατακρίνοντες τὴν ἱστορικὴν

Ἡ διττὴ ἔννοια τοῦ νόμου ἐν ταῖς ἄλλαις νομοθεσίαις 69

τοῦ νόμου εὕρηται ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἱστορίας τῶν νομοθεσιῶν διαφόρων πολιτειῶν, τὰ πορίσματα δὲ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ συνετέλεσαν τὰ μάλιστα εἰς τὴν διευκρίνησιν καὶ ἑδραίωσιν τῆς θεωρίας ταύτης, ἥτις, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, κατέχει τὰ σκῆπτρα ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐπιστήμῃ τοῦ δημοσίου δικαίου.

I. Ἀρχαῖοι Ἕλληνες. — Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἐν ταῖς περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου γνώμαις τῶν συγγραφέων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὑπολανθάνει ἡ διάκρισις οὐσιαστικοῦ καὶ τυπικοῦ νόμου, νόμου καὶ ψηφίσματος. [2]

II. Ῥωμαῖοι. — Ἐν ταῖς Πηγαῖς τοῦ Ἰουστινιανείου Δικαίου ἀνευρίσκομεν ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας τοῦ νόμου, τὴν οὐσιαστικὴν καὶ τὴν τυπικήν.

Νόμος, lex, κατὰ τοὺς Ῥωμαίους εἶναι ἡ τῇ εἰσηγήσει τῶν ἀρχόντων ἐκδηλουμένη θέλησις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, [3] ἥτις οὐδαμῶς περιορίζεται εἰς τὸ τιθέναι κανόνας τοῦ δικαίου, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ εἰς ἀποφάσεις, αἵτινες κατὰ τὰς περὶ δημοσίου δικαίου κρατούσας σήμερον ἰδέας ἀνήκουσιν εἰς τὴν διοίκησιν. [4]

ταύτην τοῦ Jellinek ἐκδρομήν, ὁποῖος π. χ. ὁ A. Haenel (Studien zum Deutschen Staatsrecht II. 143), ὅστις κατακρίνει τὴν πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς διττῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Rousseau ἐργασίαν τοῦ Jellinek.

[2] Πρβ. Τόμ. II. § 14. ὑποσημ. 1 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[3] Πρβ. § 4 Εἰσηγήσεων, de iure naturali, gentium et civili, 1.2: «Lex est, quod populus Romanus, senatorio magistratu interrogante, veluti consule, constituebat», καὶ Γαΐου I. 1.3: «Lex est quod populus iubet atque constituit». πρβ. καὶ Ludwig Lange, Römische Alterthümer, dritte Auflage, B. II. S. 597 ff, ὅστις διδάσκει, ὅτι δύναταί τις ἀρνητικῶς μόνον νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, λέγων: «νόμος ἐστὶ πᾶς jussus populi, μὴ ἀφορῶν εἰς ἐκλογὴν ἢ εἰς δικαστικὴν ἀπόφασιν».

[4] Ὁ ἐπιφανὴς Γερμανὸς νομοδιδάσκαλος Alfred Pernice συνέγραψεν εἰδικὴν διατριβὴν περὶ τῶν τυπικῶν νόμων ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ Δικαίῳ, ἐν ᾗ οὗτος διδάσκει, ὅτι καὶ ἐν Ῥώμῃ ἡ πρὸς τὸ διὰ νόμων διοικεῖν τάσις προσιδίαζεν εἰς τὸ δημοκρατικὸν κόμμα, ὅπερ ἔτεινε πάντοτε εἰς τὴν ἐπαύξησιν τῆς δυνάμεως τῶν συνελεύσεων τοῦ λαοῦ (οὕτω π. χ. ἐψηφίσθη νόμος, ὅπως κληθῇ ὁ Ἰογύρθας εἰς Ῥώμην· πρβ. Σαλουστίου Ἰογύρθαν 32) καὶ ὅτι καὶ ἐν Ῥώμῃ εὑρίσκει τις τοιούτους νόμους διὰ πάσας σχεδὸν τὰς περιπτώσεις, αἵτινες κατὰ

Ὅτε βραδύτερον διὰ τῆς ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ συσσωρεύσεως τῶν διαφόρων δημοκρατικῶν ἀξιωμάτων ἡ δημοκρατουμένη Ῥώμη ἐπετέλεσε τὴν ἑαυτῆς μεταμόρφωσιν εἰς ἀπολύτως μοναρχουμένην πολιτείαν, ἡ θέλησις τοῦ αὐτοκράτορος εἶχε δύναμιν νόμου. [5]

Οὐχ ἧττον αἱ περὶ δικαίου καὶ νόμου ἰδέαι τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ ῥητόρων ἐπέδρασαν ἐπὶ τὸ πνεῦμα τῶν Ῥωμαίων νομικῶν, καὶ ἰδίᾳ τῶν τῆς κλασσικῆς περιόδου, εὗρον δὲ διὰ τοῦτο ἐν ταῖς Πηγαῖς τῆς Ἰουστινιανείου Νομοθεσίας θέσιν διατάξεις οὐσιαστικῶς ὁρίζουσαι τὸν νόμον ὡς τὴν ἀφηρημένην, τὴν γενικὴν νομικὴν διάταξιν. [6]

τὰς περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου σημερινὰς ἰδέας ὑπάγονται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς διοικήσεως· πρβ. A. Pernice, Formelle Gesetze im römischen Recht (Berlin 1888) S. 4 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 40 ff; L. Lange, Römische Alterthümer II. 597 ff, καὶ εἰδικώτερον 622 ff. 633 ff. 676 ff; C. Bornhak, Allgemeine Staatslehre 158 ff.

5 Πρβ. N. 1. προοίμιον Πανδεκτῶν, de constitutionibus principum, l. 4: «Quod Principi placuit, legis habet vigorem; utpote quum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat». N. 1. § 1 Πανδεκτῶν αὐτόθι: «Quodcumque igitur Imperator per epistolam et subscriptionem statuit, vel cognoscens decrevit, vel de plano interlocutus est, vel edicto praecepit, legem esse constat; haec sunt quae vulgo constitutiones appellamus». (N. 2. Βασιλικῶν, περὶ βασιλέων κλπ., 2.6: «Ὅπερ ἀρέσει τῷ βασιλεῖ, νόμος ἐστίν, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἐνυπογράφου ὁρίσει ἢ διαγινώσκων ψηφίσηται ἢ ἐξ ἐπιπέδου διαλαλήσει ἢ διὰ δόγματος προσαγορεύσει· καὶ λέγεται ταῦτα διατάξεις»). — Οἱ αὐτοκράτορες ὑπεισήρχοντο, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἀφοῦ οὗτος διὰ νόμου, ὅστις ἐκαλεῖτο lex regia, ὁλόκληρον τὴν ἑαυτοῦ ἐξουσίαν μετεβίβαζεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα πρβ. F. C. Savigny, System des heutigen Römischen Rechts. I. § 23; C. Bornhak, Allgemeine Staatslehre 158 ff; Ἰ. Ἀραβαντινοῦ, Πραγματείαν περὶ εὐθύνης τῶν Ἡγεμόνων καὶ τῶν Ὑπουργῶν σελ. 33.

6 Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κικέρωνος εἶναι καταφανὴς ἡ ἐπιρροὴ τῶν Ἑλληνικῶν ἰδεῶν ἐπὶ τὸ πνεῦμα τῶν Ῥωμαίων νομικῶν ἐν τῇ διατυπώσει τῆς οὐσιαστικῆς ἐννοίας τοῦ νόμου καὶ ἡ ἀντίθεσις ταύτης πρὸς τὴν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τυπικὴν ἔννοιαν αὐτοῦ· πρβ. τὴν περὶ τῶν νόμων συγγραφὴν τοῦ Κικέρωνος (de legibus I 6): «Ea (= lex) est enim naturae vis, ea mens ratioque prudens, ea iuris atque iniuriae regula, sed quoniam in populari ra-

III. Ἄγγλοι.—Ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὴν πρὸ τῆς Νορμανδι-

---

tione omnis nostra versatur oratio, populariter interdum loqui necesse erit et appellare eam legem, quæ scripta sancit quod vult aut iubendo aut prohibendo, ut vulgus appellat». —Ἐν ταῖς Πηγαῖς τῆς Ἰουστινιανείου Νομοθεσίας εὑρίσκει τις περὶ τῆς οὐσιαστικῆς ἐννοίας τοῦ νόμου τὴν γνώμην τοῦ Κέλσου ἐν τῷ N. 4 Πανδεκτῶν, de legibus etc. 1. 3: «Ex his, quæ forte uno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur»· τὴν γνώμην τοῦ Οὐλπιανοῦ ἐν τῷ N. 8. Πανδεκτῶν, de legibus, 1.3: «Jura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur» (N. 19. Βασιλικῶν, περὶ δικαιοσύνης καὶ νόμου κλπ., 2. 1: «Οὐ περὶ τοῦ καθ' ἕκαστον, ἀλλὰ κοινῶς οἱ νόμοι τίθενται») (Gellii 10. 20. 2: «Lex est generale iussum populi aut plebis rogante magistratu»)· τὴν γνώμην τοῦ Παπινιανοῦ ἐν τῷ N. 1. Πανδεκτῶν, de legibus etc. 1.3: «Lex est commune praeceptum, virorum prudentum consultum, delictorum, quæ sponte vel ignorantia contrahuntur, coërcitio, communis reipublicæ sponsio» (N. 13. Βασιλικῶν, περὶ δικαιοσύνης καὶ νόμου κλπ., 2. 1: «Νόμος ἐστὶ κοινὸν παράγγελμα, φρονίμων ἀνδρῶν δόγμα, ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων ἐπιστροφή, πόλεως συνθήκη»). Τὸν ὁρισμὸν τοῦτον προφανῶς ἔλαβεν ὁ Παπινιανὸς ἐκ τοῦ λόγου τοῦ Δημοσθένους κατὰ Ἀριστογείτονος: «καὶ τοῦτ' ἔστι νόμος, ᾧ πάντας προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλά, καὶ μάλισθ', ὅτι πᾶς ἐστὶ νόμος εὕρημα μὲν καὶ δῶρον θεῶν, δόγμα δ' ἀνθρώπων φρονίμων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων, πόλεως δὲ συνθήκη κοινή, καθ' ἣν πᾶσι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει». Περὶ τοῦ νόμου τούτου οὐχ' ἧττον ὑπάρχουσιν ἀμφιβολίαι, ἂν ἀληθῶς ἐλήφθη ἐκ τῶν τοῦ Παπινιανοῦ· πρβ. A. Pernice, Formelle Gesetze etc. σελ. 4. ὑποσημ. 7. — Ὁ L. Lange, Römische Alterthümer II. 598, χαρακτηρίζει τοὺς ἀνωτέρω εἰρημένους ὁρισμοὺς τοῦ νόμου ὡς ἔχοντας στενὰ ὅρια καὶ μὴ δυναμένους νὰ περιλάβωσι τὰς ἀποφάσεις τοῦ λαοῦ, τὰς ἀναφερομένας εἰς ἓν ἢ πλειότερα πρόσωπα ἢ πράγματα, ἃς αὐστηρῶς μὲν ἐκάλει τις privilegia ἢ rogationes, οὐχ ἧττον ὅμως ἀνεγνωρισμένως αὗται ἀπετέλουν εἶδος τῆς ἐννοίας τοῦ γένους Lex, ἀφοῦ καὶ αὐταὶ αἱ ἀποφάσεις τῶν φρατρικῶν ἐκκλησιῶν αἱ περὶ υἱοθεσίας προσώπου sui juris χαρακτηρίζονται ὡς leges. — Τὸν προμνημονευθέντα ὁρισμὸν τοῦ Δημοσθένους ἐκ τῶν Εἰσηγήσεων τοῦ Μαρκιανοῦ οἱ συντάκται τῶν Πανδεκτῶν παρέλαβον ὁλόκληρον ἐν τῷ N. 2. Πανδεκτῶν, de legibus etc., 1.3, ἐν ᾧ οὗτοι περιέλαβον καὶ τὸν περὶ τοῦ νόμου ὁρισμὸν τοῦ Στωϊκοῦ φιλοσόφου Χρυσίππου, ἔχοντα ὡς ἑξῆς: «Ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην τε εἶναι τῶν καλῶν καὶ τῶν αἰσχρῶν, καὶ ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα· καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα τε εἶναι δικαίων καὶ ἀδίκων, καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζώων, προστακτικὸν μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον».— Περὶ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις οὐσιαστικῆς ἐννοίας τοῦ νόμου πρβ. καὶ G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 41 ff; C. Bornhak, Allgemeine Staatslehre 158 ff.

κῆς κατακτήσεως περίοδον εὑρίσκει τις κρατούσας τὰς παρὰ τῷ Γερμανικῷ ἔθνει ἀπαντώσας ἐννοίας περὶ δικαίου καὶ νόμου.

Πᾶν ὅ,τι ἀνεφέρετο εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν περιουσίαν τοῦ προσώπου, ἰδίᾳ δὲ τὸ δίκαιον τῆς περιουσίας, τὸ τῆς οἰκογενείας, τὸ ποινικὸν δίκαιον, ὁ ὀργανισμὸς τῶν δικαστηρίων, ἡ διαδικασία ἡ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἰδιωτικῶν δικαίων καὶ πρὸς ποινικὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀδικηθέντων, ἀπετέλει τὸ καλούμενον ἐγχώριον δίκαιον (ius terræ ἢ lex terræ), ὅπερ κατὰ τὴν τότε περὶ δικαίου ἀντίληψιν ἦτο φυσικόν, οὕτως εἰπεῖν, δίκαιον τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρός, μὴ δυνάμενον νὰ μεταβληθῇ ἄνευ τῆς συναινέσεώς του· εἰς τοῦτο δὲ τὰ μάλιστα συνεβάλετο ὁ τῆς περιόδου ἐκείνης ὀργανισμὸς τῶν δικαστηρίων, ἡ συγκρότησις δηλονότι τούτων ἐξ ἐλευθέρων ἀνδρῶν κοινωνῶν τοῦ αὐτοῦ δικαίου (iudicia parium), οἵτινες δὲν ἀνεγνώριζον νέον δίκαιον, οὐδ' ἐπέτρεπον τὴν ἐφαρμογὴν νέου δικαίου, μὴ προερχομένου ἐκ τῆς συναινέσεως τῶν συνελεύσεων τοῦ λαοῦ, ἢ ἐκ τῆς συναινέσεως τῶν meliorum terræ, δρώντων ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ, ὧν ἡ συνέλευσις ἐν Ἀγγλίᾳ ἔφερε τὸ ὄνομα witenagemôt, ἤτοι συνέλευσις τῶν witan.

Ἑπομένως κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην τὸ πατροπαράδοτον δίκαιον (ius terræ) δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβληθῇ ἄλλως ἢ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῇ συναινέσει τοῦ λαοῦ ἢ τῶν ἐκπροσωπούντων τὸν λαόν. Τὸ οὕτω πως παραγόμενον δίκαιον ἀπετέλει ἐπίσης ius terræ, ὅπερ πάλιν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἠδύνατο νὰ μεταβληθῇ. [7]

Ἐπελθούσης εἶτα τῆς Νορμανδικῆς κατακτήσεως, ἐξέλιπον οἱ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς συμπράξεως τοῦ λαοῦ περιορισμοὶ τῆς νομοθεσίας, καὶ μόλις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Ἐδουάρδου τοῦ τρίτου ἀναβιοῦσιν ἐν Ἀγγλίᾳ αἱ περὶ δικαίου καὶ νόμου ἰδέαι τῆς περιόδου τῶν Ἀγγλοσαξώνων.

---

[7] Πρβ. R. Gneist, Das Englische Parlament in tausendjährigen Wandelungen 33 ff.

Ἀπὸ τοῦ Ἐδουάρδου III μορφοῦται σταθερὸς κανὼν τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς Ἀγγλίας, ὅτι τὸ ἐκ τῆς συμπράξεως τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας (τῶν Λόρδων καὶ τῶν Κοινοτήτων) παραγόμενον δίκαιον ἀποτελεῖ τὸν ὕψιστον καὶ διαρκέστατον νόμον τοῦ Βασιλείου, μὴ δυνάμενον νὰ μεταβληθῇ ἄλλως ἢ διὰ τῆς συμπράξεως τῶν αὐτῶν νομοθετικῶν παραγόντων. Πρὸς μεταβολὴν τοῦ κοινοῦ δικαίου (common law) καὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν δικαστηρίων ἀπαιτεῖται εἰς τὸ ἐξῆς νόμος. Ὁ νόμος εἶναι ἡ ἐπικρατεστάτη διάταξις καὶ ἐν τῇ διοικήσει, κατισχύει δὲ τοῦ διατάγματος ἐν πᾶσι τοῖς κλάδοις καὶ ἐν παντὶ ἀντικειμένῳ τῆς διοικήσεως ῥυθμισθέντι ἤδη διὰ νόμου.[8]

Καὶ ἐξηκολούθησε μὲν παραλλήλως βαίνουσα ἡ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως διὰ διαταγμάτων ἐνάσκησις νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἐφ' ὅσον ἡ ἑκάστοτε προκειμένη περίπτωσις δὲν εἶχε ῥυθμισθῇ διὰ νόμου, τῇ συμπράξει τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας καταρτισθέντος, ἐπὶ πλέον δὲ διετήρησαν οἱ Βασιλεῖς τὸ δικαίωμα τοῦ ἀναστέλλειν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων καὶ τοῦ ἐξαιρεῖν τινα τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν· ἀλλ' ὅμως ἡ ὁσημέραι ἐπεκτεινομένη κατάληψις ἐδάφους ὑπὸ τῶν νόμων (οἵτινες κατήντησαν νὰ ῥυθμίσωσιν ἐν πολλοῖς καὶ τὰς τελευταίας λεπτομερείας τῆς διοικήσεως) καὶ ἡ μετὰ τὴν ἔκπτωσιν τῆς δυναστείας τῶν Στουαρτῶν διὰ τῆς bill of Rhigt κατάργησις τοῦ προειρημένου δικαιώματος τῶν Βασιλέων κατέστησαν τὸ Κοινοβούλιον παντοδύναμον καὶ μόνον διὰ νόμων ῥυθμιστὴν ὁλοκλήρου τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς πολιτείας, ἐναπολειφθείσης τῷ Βασιλεῖ περιωρισμένης τινὸς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἐπὶ ἐξωτερικῶν καὶ ἀποικιακῶν τινων ὑποθέσεων.[9]

---

[8] Πρβ. R. Gneist, Das Englische Parlament etc. 159 ff; τοῦ αὐτοῦ Englische Verfassungsgeschichte 373 ff; τοῦ αὐτοῦ Das Englische Verwaltungsrecht S. 37 ff. 122 ff.

[9] Πρβ. R. Gneist, Das Englische Verwaltungsrecht S 80 ff. 123, 125; τοῦ αὐτοῦ Verwaltung, Justiz, Rechtsweg, Staatsverwaltung und Selbstverwaltung nach englischen und deutschen Verhältnissen (Berlin 1869) S. 62 ff; H. Cox, Die Staatseinrichtungen Englands S. 7: «ἡ

Τὸ Κοινοβούλιον τῆς Ἀγγλίας δὲν περιωρίσθη, ὡς εἴρηται, εἰς μόνην τὴν νομοθετικὴν διαρρύθμισιν τοῦ ἐγχωρίου ἢ κοινοῦ δικαίου (common law), ἀλλ' ἐπεξέτεινε τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν διοίκησιν καὶ περιέλαβεν ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ οὐ μόνον τὴν διὰ τῆς νομοθετικῆς ὁδοῦ διάταξιν νομικῶν κανόνων τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου δικαίου, ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ νόμων διαρρύθμισιν ἀντικειμένων ὑπαγομένων εἰς τὴν σφαῖραν τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, ὁποῖοι νόμοι εἰσὶν οἱ καλούμενοι private bills. Τὸ Κοινοβούλιον ὑπὸ τὴν μορφὴν νόμου ἀπαγγέλλει καταδίκας (bill of attainder καὶ bill of pain and penalties), ἀποφαίνεται περὶ διαζυγίων, κανονίζει ζητήματα περὶ σιδηροδρόμων, ὑδραυλικῶν ἔργων κλπ., καὶ ἐφαρμόζει κατὰ τὴν ἐνέργειάν του ταύτην διαδικασίαν μετέχουσαν νομοθετικῆς καὶ δικαστικῆς φύσεως. [10]

Παρὰ πάσας τὰς περὶ τὸν τρόπον τῆς εἰσαγωγῆς, τῆς συζητήσεως κλπ. διαφοράς, αἵτινες παρατηροῦνται μεταξὺ τῶν διαφόρων νομοθετικῶν πράξεων τοῦ Ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου, καὶ παρὰ πᾶσαν τὴν πρὸς ἀλλήλας οὐσιαστικὴν διαφορὰν τῶν πράξεων αὐτοῦ, τῶν ἀναγομένων εἰς νομοθετικάς, διοικητικὰς ἢ δικαστικὰς λειτουργίας, οὐχ ἧττον πᾶσαι αὗται φέρουσι κοινὰ γνωρίσματα, ὅτι ἀπορρέουσιν ἀπὸ τῆς ὑψίστης ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσίας, ὅτι δὲν δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν ἄλλως ἢ διὰ νομοθετικῆς πράξεως τοῦ Κοινοβουλίου, καὶ ὅτι ἑπομένως πᾶσαι ὑπάγονται εἰς τὴν γενικὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου ἐν τῇ τυπικῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως λαμβανομένου. [11]

θέλησις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας εἶναι ὁ μέγιστος νόμος τῆς χώρας καὶ ἀπαιτεῖ πλήρη ὑπακοήν», καὶ τόμ. I. § 2. ὑποσημ. 6. τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[10] Ἰδ. Th. Erskin May, Das Englische Parlament S. 569 ff. 699 ff; R. Gneist, Das Englische Verwaltungsrecht S. 81.185 ff. — Κατὰ τὸν Gneist αἱ private bills ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν ἀνήκουσιν εἰς τὸ διοικητικὸν δίκαιον, ὡς ἐκ τῆς μορφῆς δὲ αὐτῶν εἰς τὴν νομοθεσίαν.

[11] Ἰδ. G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 5 ff; Blackstone, Commentaires etc. I. 123-124: «Nous parlerons maintenant des Lois écrites du Royaume qui sont les Statuts, les actes et les édits faits

Ἀλλ' ὅμως καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐγένετο αἰσθητόν, ὅτι ἡ προσηγορία τοῦ νόμου, ἣν περιβάλλονται πᾶσαι αἱ ἐκ τῆς συμπράξεως τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν δύο Βουλῶν προερχόμεναι ἀποφάσεις, δὲν προσαρμόζεται καὶ κατ' οὐσίαν εἰς ἁπάσας ταύτας. Ὁ ἐπιφανὴς ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ἀγγλικοῦ Δικαίου Blackstone ἠθέλησε νὰ ὁρίσῃ οὐσιαστικῶς τὸν νόμον: ὡς κανόνα τεθειμένον ὑπὸ τῆς ὑπερτάτης ἐξουσίας τῆς πολιτείας, προδιαγράφοντα ὅ,τι εἶναι δίκαιον καὶ ἀπαγορεύοντα ὅ,τι εἶναι ἄδικον. Ἀπαιτεῖ οὗτος ὡς στοιχεῖον τοῦ νόμου τὸ εἶναι αὐτὸν κανόνα, ἤτοι διαρκῆ, ὁμοιόμορφον καὶ καθολικόν· κατ' ἀκολουθίαν δὲ δὲν θεωρεῖ χωροῦσαν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ νόμου τὴν νομοθετικὴν πρᾶξιν, ἥτις δημεύει τὴν περιουσίαν ὡρισμένου προσώπου, ἢ τιμωρεῖ αὐτὸ ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ, διότι αὕτη ἀναφέρεται εἰς ὡρισμένον πρόσωπον καὶ στερεῖται τοῦ προσόντος τῆς καθολικότητος, εἶναι δὲ μᾶλλον ἀπόφασις ἢ νόμος.[12]

---

par les Rois, de l'avis et du consentement des Pairs spirituels et temporels, et des Communes assemblées en Parlement». — Ὁ P. Laband, ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ τούτου καὶ τοῦ Stœrk ἐκδιδομένῳ Archiv für öffentliches Recht I. S. 186, διδάσκει, ὅτι ἐν τῷ Ἀγγλικῷ Δικαίῳ χαρακτηρίζεται τις τὸν νόμον ἐν τῇ οὐσιαστικῇ ἐννοίᾳ αὐτοῦ ὡς Statute Law, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἄγραφον δίκαιον, ὅπερ καλεῖται Common Law, ὅτι δὲ τοὐναντίον οἱ νόμοι ἐν τῇ τυπικῇ ἐννοίᾳ αὐτῶν χαρακτηρίζονται ὡς act of parliament ἢ καὶ ὡς Bills, αἵτινες ἐκφράσεις οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. Τὴν γνώμην ὅμως ταύτην χαρακτηρίζει ὡς ἄστοχον ὁ G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 5 Anm. 6, διδάσκων, ὅτι ἐν τῷ Ἀγγλικῷ Δικαίῳ καὶ αἱ νομοθετικαὶ ἀποφάσεις αἱ καλούμεναι private acts εἰσὶ statute law.

[12] Πρβ. Blackstone, Commentaires I. 61 suiv: «La loi peut être définie «une règle de la conduite civile, ordonnée par la puissance suprême de l'État, qui prescrit ce qui est juste, et qui défend ce qui ne l'est pas»... Premièrement, c'est *une* règle, et non pas un ordre soudain et passager donné par un supérieur à l'égard d'un particulier, mais un *ordre permanent*, *uniforme* et *universel*. Ainsi un acte particulier de la législation qui confisque le bien de Titius, ou qui le punit du crime de haute trahison, n'entre pas dans l'idée de la loi municipale; car l'effet de cet acte ne tombe que sur Titius, et n'a aucun rapport avec la communauté en général; *c'est plutôt une sentence qu'une loi*».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι ἐπεκράτησε μὲν ἐπὶ τέλους ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ τυπικὴ ἔννοια τοῦ νόμου, δὲν ἔμεινεν οὐχ ἧττον ἀπαρατήρητος ἡ διάκρισις τῶν κατ' οὐσίαν καὶ τῶν κατὰ τύπους νομοθετικῶν πράξεων. [13]

Γάλλοι. — Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι αἱ θεωρίαι τοῦ Rousseau μεγάλως ἐπέδρασαν ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐπαναστάσεως. [14]

Ὁ Rousseau ἀναγνωρίζει ὡς πηγὴν τοῦ νόμου τὴν γενικὴν θέλησιν (volonté générale), ἐκδηλουμένην γενικῶς καὶ ἀφηρημένως καὶ δεσμεύουσαν τὸ σύνολον τῶν τῆς πολιτείας μελῶν· χαρακτηρίζει δ' οὗτος ὡς ἐξερχομένην τῶν ὁρίων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας καὶ μεταλαμβάνουσαν χαρακτῆρος πράξεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας πᾶσαν ἐκδήλωσιν τῆς γενικῆς θελήσεως περὶ ὡρισμένου ἀτόμου ἢ περὶ ὡρισμένης πράξεως. [15]

---

[13] Ὁ G. Meyer, Der Begriff des Gesetzes und die rechtliche Natur des Staatshaushaltsetats, in Grünhut's Zeitschrift für das Privat= und öffentliche Recht VIII. 24, διδάσκει, ὅτι τῆς ἐν Γερμανίᾳ γενομένης διακρίσεως τῶν νόμων εἰς οὐσιαστικοὺς καὶ τυπικούς, ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ πρᾶξις ἔχει συνείδησιν, καίτοι οἱ περὶ ταύτης ὅροι παρέμειναν αὐτῇ ἄγνωστοι.

[14] Πρβ. τόμ. I. § 3. ὑποσημ. 38 καὶ 51 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[15] Πρβ. Rousseau, du contrat social, livre II. chapitre II., ἔνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ ἀδιαιρέτου τῆς κυριαρχίας: «Par la même raison que la souveraineté est inviolable, elle est indivisible; car la volonté est générale, ou elle ne l'est pas; elle est seule du corps du peuple, ou seulement d'une partie. Dans le premier cas, cette volonté déclarée est un acte de souveraineté et fait *loi*; dans le second, ce n'est qu'une volonté particulière, ou un acte de magistrature; c'est un *décret* tout au plus;» livre II. chap. VI, ἔνθα ὁ λόγος περὶ νόμου: «Mais quand tout le peuple statue *sur tout le peuple*, il ne considère que lui même; et s'il se forme alors un rapport c'est de l'objet entier sous un point de vue à l'objet entier sous un autre point de vue sans aucune division du tout. Alors la matière sur laquelle on statue est *générale* comme la volonté qui statue. C'est cet acte que j'appelle une *loi*. *Quand je dis que l'objet des lois est toujours général*, j'entends *que la loi considère les sujets en corps et les actions comme abstraites, jamais un homme comme individu ni une action particulière*... en un mot, *toute fonction qui se rapporte à un objet individuel n'appartient point à la*

Ἐν ταῖς διδασκαλίαις τοῦ Rousseau εὑρίσκει τις διὰ τοῦτο καθοριζομένην τὴν οὐσιαστικὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου καὶ ἐνταυτῷ τὴν ἰδέαν μὴ νομοθετικῶν διατάξεων περιβεβλημένων τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, ἐν ἄλλαις λέξεσι τὴν ἔννοιαν τῶν τυπικῶν νόμων.[16]

Τὰς περὶ νόμου θεωρίας τοῦ Rousseau ἀναγνωρίζει τις ἐν τῷ ἄρθρῳ 6 τῆς Διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, τῆς προταχθείσης τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1791,[17] ἐν τῷ ἄρθρῳ 4 τῆς διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, τῆς προταχθείσης τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1793.[18]

---

puissance législative. . . On voit encore que, la loi réunissant l'universalité de la volonté et celle de l'objet, ce qu'un homme, quel qu'il puisse être, ordonne de son chef n'est point une loi: *ce qu'ordonne même le souverain sur un objet particulier n'est pas non plus une loi, mais un décret; ni un acte de souveraineté, mais de magistrature*»; livre II. chap. IV, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῶν ὁρίων τῆς κυριαρχικῆς ἐξουσίας: «Ainsi, de même qu'une volonté particulière ne peut représenter la volonté générale, la volonté générale à son tour change de nature, ayant un objet particulier, et ne peut, comme générale, prononcer *ni sur un homme ni sur un fait*. Quand le peuple d'Athènes, par exemple, nommait ou cassait ses chefs, décernait des honneurs à l'un, imposait des peines à l'autre, et, par des multitudes de décrets particuliers, exerçait indistinctement tous les actes du gouvernement, le peuple alors n'avait plus de volonté générale proprement dite; il n'agissait plus comme souverain, mais comme magistrat».

[16] Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου κατὰ τὸν Rousseau πρβ. καὶ G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 51 ff. Ἀντιδοξεῖ ὁ A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrechte II. 142 ff.

[17] Πρβ. Déclaration des droits de l'homme et du citoyen, art. 6: «La loi est l'expression de la volonté générale. Tous les citoyens ont droit de concourir personnellement ou par leurs représentans, à sa formation. Elle doit être la même pour tous, soit qu'elle protège, soit qu'elle punisse». Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐψηφίσθη ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Talleyrand. Ὁ Mirabeau, ὡς Πρόεδρος τῆς ἐπὶ τῆς Διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου Ἐπιτροπῆς, εἶχε διατυπώσει τὴν πρότασιν ὡς ἑξῆς: «La loi étant l'expression de la volonté générale doit être générale dans son objet»· πρβ. καὶ G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 73.

[18] Πρβ. Déclaration des droits de l'homme et du citoyen art. 14:

Ἀλλ' ὅμως ἐνῷ ἐν ταῖς ἀνωτέρω διατάξεσι διαβλέπει τις τάσιν πρὸς ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐν τῇ οὐσιαστικῇ τῆς λέξεως σημασίᾳ, εὑρίσκει οὐχ ἧττον ἐξ ἑτέρου ἐπίσης πανηγυρικῶς ὁριζομένην τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου ἐν τῇ τυπικῇ τῆς λέξεως σημασίᾳ, τῇ περιλαμβανούσῃ πᾶσαν ἀπόφασιν τῶν νομοθετικῶν ὀργάνων περιβεβλημένην τὴν μορφὴν τοῦ νόμου.

Ἡ Συνταχτικὴ Συνέλευσις τῆς Γαλλίας διὰ ψηφίσματος αὐτῆς ἀπεφήνατο, ὅτι πάντα τὰ ἑαυτῆς ψηφίσματα, ἅτινα ἤθελον περιβληθῆ τὴν βασιλικὴν κύρωσιν, φέρουσιν ἀδιακρίτως τὸ ὄνομα καὶ τὸν τίτλον τοῦ νόμου.[19] Ἐπίσης δ' εὑρίσκει τις τὴν τυπικὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου ἐν τῷ Γαλλικῷ Συντάγματι τοῦ 1795.[20]

Οἱ Συνταγματικοὶ Χάρται τῆς Γαλλίας τῶν ἐτῶν 1814 καὶ 1830, οἵτινες ἐχρησίμευσαν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τὰς ἄλλας συνταγματικὰς πολιτείας τῆς Ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, ἀπέφυγον νὰ περιλάβωσιν οἱονδήποτε οὐσιαστικὸν ὁρισμὸν τοῦ νόμου καὶ ἀφῆκαν νὰ ἐννοηθῇ ὡς νόμος πᾶσα ἀπόφασις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας.[21]

«La loi est l'expression libre et solennelle de la volonté générale; elle est la même pour tous, soit qu'elle protège, soit qu'elle punisse; elle ne peut ordonner que ce qui est juste et utile à la société; elle ne peut défendre que ce qui lui est nuisible».

[19] Πρβ. Décret du 9 novembre 1789: «Les décrets sanctionnés par le Roi porteront *le nom et l'intitulé de lois*»; Merlin, Répertoire universel et raisonné de Jurisprudence, cinquième édition, tom. X. p. 192. ἐν λέξει «loi»; Dalloz Répertoire, ἐν λέξει «lois» nº 26; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 75; P. Laband, Staatsrecht etc. I. 542. Anm. 2.

[20] Πρβ. τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ 1795 art 92: «Les résolutions du conseil des cinq-cents, adoptées par le conseil des anciens, s'appellent *lois*».

[21] Πρβ. τὸν Γαλλικὸν Χάρτην τοῦ 1814 art. 15: «La puissance législative s'exerce collectivement par le Roi, la Chambre des pairs et la Chambre des députés des départements»; καὶ τὸν Γαλλικὸν Χάρτην τοῦ 1830 art. 14: «La puissance législative s'exerce collectivement par le Roi, la Chambre des pairs et la Chambre des députés». — Ὁ ὑπομνη-

Ἐν τῇ Γαλλικῇ Ἐπιστήμῃ ἐγένετο αἰσθητὴ ἡ διττὴ ἔννοια τοῦ νόμου καὶ ἐπανειλημμένως ἐγένετο διάκρισις τῶν οὐσιαστικῶν νόμων καὶ τῶν τυπικῶν, ἤτοι τῶν ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου ἐκ τῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας προερχομένων μὴ νομοθετικῶν διατάξεων· ἀπήτησε δὲ ἡ Γαλλικὴ Ἐπιστήμη διὰ τὴν ἔννοιαν τῶν οὐσιαστικῶν νόμων τὸ στοιχεῖον τῆς γενικότητος. [22]

ματιστὴς τοῦ Γαλλικοῦ Χάρτου τοῦ 1830 F. Berriat Saint-Prix (Commentaire sur la charte constitutionnelle p. 114), ἑρμηνεύων τὸ ἄρθρον 14, διδάσκει: «La loi, proprement dite, aux termes de l'article 14, c'est la volonté collective du roi et des deux chambres».—Εἶναι οὐχ ἧττον δυνατὸν νὰ δεχθῇ τις, ὅτι οἱ Γαλλικοὶ Χάρται, καθορίσαντες ἐν τοῖς ἀνωτέρω παρατεθειμένοις ἄρθροις αὐτῶν τὰ πρὸς ἐνάσκησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ὄργανα, ἀφῆκαν τὸν οὐσιαστικὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου εἰς τὴν Ἐπιστήμην· θὰ ἴδωμεν δὲ κατωτέρω καὶ τὰς ἐν τῇ Γαλλικῇ Ἐπιστήμῃ γενομένας περὶ τῆς οὐσιαστικῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐρεύνας. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ σπουδάσῃ λεπτομερέστερον τὰς περὶ νόμων διατάξεις τῶν διαφόρων Γαλλικῶν Συνταγμάτων ἔχει πρὸς τοῦτο ἄριστον ὁδηγὸν τὴν συγγραφὴν τοῦ G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 73 ff.

[22] Ὁ Lanjuinais ἐν τῇ αὐτοῦ συγγραφῇ: Constitutions de la Nation Française avec un essai de traité historique et politique tom. I. p. 244, καίπερ ἀναγνωρίζων, ὅτι ὡς ἐκ τοῦ γράμματος τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ ἔτους 1814 ὑπὸ τὴν γενικὴν ὀνομασίαν τοῦ νόμου ὑπάγονται πᾶσαι αἱ ἀποφάσεις, αἱ προερχόμεναι ἐκ τῆς συμπράξεως τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν Βουλῶν, οὐχ ἧττον διακρίνει μεταξὺ αὐτῶν τοὺς ἐν τῇ οὐσιαστικῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως νόμους ἀπὸ τῶν μὴ τοιούτων: «Les actes du parlement, ou les résolutions des deux Chambres sanctionnées par le Roi, *sont proprement des lois quand leur objet est général*, et qu'ils ne considèrent qu'abstractivement les personnes et les choses. *Lorsqu'ils se rapportent à un individu, à un fait ou à des faits particuliers, ce ne sont pas des lois proprement dites*: ce sont des actes du gouvernement, des actes de haute administration, des applications justes ou fausses de principes vrais ou faux, des lois subsistantes ou abrogées, des lois bonnes ou mauvaises. *C'est uniquement parce que le concours de trois pouvoirs y est requis ou employé*, à cause du droit général de surveillance des Chambres, que ces actes sont appelés lois». Ὁ Merlin, Répertoire, tom. X. p. 191 suiv. ἐν λέξει «loi», υἱοθετεῖ καθ' ὁλοκληρίαν τὴν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου θεωρίαν τοῦ Rousseau καὶ διακρίνει οὐσιαστικοὺς καὶ τυπικοὺς νόμους: «Nous avons dit que la loi est l'expression de la volonté souveraine; résulte-

Οὐχ ἧττον ἐν τῇ Γαλλικῇ Ἐπιστήμῃ εὑρίσκει τις καὶ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ὑπὸ τὴν καθαρῶς τυπικὴν σημασίαν, χαρακτηριζομένης οὕτως ἀδιακρίτως πάσης πράξεως

---

t-il de cette définition que tout acte qui exprime la volonté souveraine doit être considéré comme une Loi?.. Cependant, direz-vous que, lorsque le peuple d'Athènes condamnait Socrate à mort, c'était une Loi qu'il faisait? Direz-vous que, lorsque le peuple romain bannissait Coriolan de ses murs, sa volonté pouvait être considérée comme une Loi? Non, sans doute: car pour qu'un acte forme une Loi, il ne faut pas seulement que la volonté dont il émane soit celle du plus grand nombre; il faut encore que la matière sur laquelle statue le vœu d'une nation soit *commune à tous;* et si quelque fois une nation exerçait sa puissance, ou manifestait sa volonté sur des objets particuliers, ce ne serait pas comme souverain, mais comme gouvernement; elle n'agirait pas alors en législateur, mais en magistrat, *et au lieu de faire une Loi, elle ne donnerait qu'un ordre, ou ne prononcerait qu'un jugement...* Observons cependant que, pour que l'objet des Lois soit censé *général,* il suffit qu'elles considèrent abstractivement, soit les personnes, soit les choses sur lesquelles elles prononcent, et qu'elles n'en perdraient le caractère, qu'autant qu'elles s'occuperaient spécialement de tel individu, de tel fait, de telle action... il est évident que l'*on ne peut pas considérer comme Lois proprement dites*, ceux de ces actes qui ne statuent que sur des objets d'intérêt purement local ou individuel. Ainsi, autoriser un établissement public à aliéner un immeuble, permettre à une commune de s'imposer elle-même certaines taxes pour subvenir à ses besoins, *n'est pas faire une Loi, mais un acte de* haute administration». Εἶτα προστίθησιν ὁ Merlin: «Pourquoi donc dans l'usage qualifie-t-on de lois ces sortes d'actes? C'est que, d'une part, l'assemblée constituante a réservé au pouvoir législatif le droit de statuer sur les objets dont il s'agit; et que de l'autre, elle a voulu, par son décret du 9 novembre 1789, que tous ses décrets qui seraient revêtus de la sanction royale, portassent indistinctement *le nom et l'intitulé des Lois*». — Ἐπίσης ὁ Rossi, Cours de droit constitutionnel, tom. IV. p. 249 suiv., ἀπαιτεῖ τὴν **γενικότητα** ὡς στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου καὶ ἀναγνωρίζει, ὅτι τὰ ὄργανα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας εἰσέρχονται πολλάκις εἰς τὴν σφαῖραν τῶν καθηκόντων τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ περιβάλλουσι μὲ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου πράξεις διοικητικάς, ὁποῖοί εἰσιν οἱ νόμοι, δι' ὧν χορηγεῖται σύνταξις εἰς ὡρισμένον ἄτομον, οἱ νόμοι περὶ παραχωρήσεως σιδηροδρομικῶν γραμμῶν κλπ. Οὐσιαστικὸν ἐπίσης στοιχεῖον διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου ἀπαιτεῖ ὁ Toullier, Le droit civil français, tom. I. nos 13 suiv.

ἀπορρεούσης ἀπὸ τῶν νομοθετικῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας.[23]

V. Βέλγαι. — Ἐν Βελγίῳ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1831 ἐσίγησε περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, ἀρκεσθὲν νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν δύο Βουλῶν.[24] Ἐπομένως καὶ ἐν Βελγίῳ ζητεῖται ἡ ἔννοια τοῦ νόμου.

Τὸ Ἀκυρωτικὸν τοῦ Βελγίου ἠρνήθη νὰ προσκολληθῇ εἰς τὴν τυπικὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου καὶ ἐπανειλημμένως ἀπεφήνατο, ὅτι ἡ πρᾶξις, δι' ἧς ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία χυροῖ σύμβασιν περὶ παρα-

---

[23] Εἴδομεν ἀνωτέρω (τόμ. I. § 3. ὑποσημ. 8 σελ. 47 τῆς παρούσης συγγραφῆς) τὸν ὑπὸ τοῦ Duranton δοθέντα ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου: «une règle établie par une autorité à laquelle on est tenu d'obéir». — Ὁμοιοτρόπως ὁρίζει τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου ὁ Demolombe, Cours de Code Napoléon, deuxième édition, tom. I. nº 2: «La loi est une règle établie par l'autorité qui, d'après la Constitution politique, a le pouvoir de commander, de défendre ou de permettre, dans toute l'étendue de l'État». — Τυπικῶς ὁρίζει ἐπίσης τὸν νόμον ὁ Maurice Block, Dictionnaire de l'administration française, troisième édition, ἐν λέξει «Lois»: «Les lois sont des règles obligatoires posées par les autorités compétentes et dans la forme prescrite par la Constitution». Τέλος ὁ Maurice Hauriou Précis de droit administratif et de droit public général, troisième édition, p. 36 suiv. 41 suiv., ἀναγνωρίζει μέν, ὅτι ὁ νόμος ἔχει διττὴν ἔννοιαν οὐσιαστικὴν καὶ τυπικήν, ἀλλὰ διδάσκει οὐχ ἧττον, ὅτι ἐν Γαλλίᾳ κρατεῖ ἡ τυπικὴ ἔννοια τοῦ νόμου. Τοῦτο εὑρίσκει ὁ Hauriou καὶ πρακτικῶς καὶ θεωρητικῶς ὀρθόν. Πρακτικῶς μὲν ὀρθὸν ἕνεκα τῆς ἁπλότητος τοῦ ἐκ τοῦ νομοθετικοῦ ὀργάνου τῆς πολιτείας ὁρισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, θεωρητικῶς δὲ ὀρθὸν ἕνεκα τῆς περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν ἀρχῆς· καταλήγει δὲ ὁ Hauriou εἰς τὸ ἑξῆς πόρισμα: «la loi n'est pas le Droit, elle est l'œuvre, souvent passionnée des législateurs». Ἀλλ' ὅμως αὐτὸς ὁ Hauriou διδάσκει πάλιν (p. 41), ὅτι, ὁσάκις δὲν πρόκειται περὶ τῆς τυπικῆς ἰσχύος τοῦ νόμου, ὑπάρχει περίπτωσις νὰ ἐξετασθῇ ἡ φύσις τῆς ἐν τῷ νόμῳ διατυπουμένης πράξεως: «Celle notion purement formelle doit être restreinte à tout ce qui concerne la force exécutoire de la loi. Quand la force exécutoire de la loi n'est pas en question, il peut être tenu compte de ce que, à raison de son objet, la disposition serait plutôt, ou bien un acte d'administration, ou bien un acte de juridiction»· ἀναλόγως δὲ τοῦ οὐσιαστικοῦ περιεχομένου τοῦ νόμου κανονίζει ὁ Hauriou καὶ τὰ ἀπ' αὐτοῦ ἀπορρέοντα ἀποτελέσματα.

[24] Πρβ. τὸ Βελγικὸν Σύνταγμα τοῦ 1831 art. 26: «Le pouvoir législatif s'exerce collectivement par le Roi, la Chambre des représentants et le Sénat».

χωρήσεως σιδηροδρόμου, δὲν φέρει τοὺς χαρακτῆρας τοῦ νόμου, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ψευδὴς ἑρμηνεία αὐτῆς δὲν δύναται ν' ἀποτελέσῃ λόγον ἀναιρέσεως. [25]

Οἱ Βέλγαι δημοσιολόγοι διαιροῦνται τὰς γνώμας. Τινὲς τούτων προσκολλῶνται εἰς τὴν τυπικὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, χαρακτηρίζοντες ἐστερημένον πάσης πρακτικῆς ἀξίας τὸν ὁρισμὸν τῆς οὐσιαστικῆς ἐννοίας τοῦ νόμου [26]· ἄλλοι δέ, ἀναγνωρίζοντες, ὅτι ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου ἐμφανίζονται καὶ πράξεις ἀναγόμεναι εἰς τὴν διοίκησιν, ἀπαιτοῦσιν οὐσιαστικὰ γνωρίσματα

---

[25] Πρβ. Cassation 25 février 1875 καὶ 28 juin 1883; Pasicrisie 1875 I. 232, 1883 I. 288; A. Giron, Le droit public de la Belgique p. 33; τοῦ αὐτοῦ Le droit administratif de la Belgique, deuxième édition, tom. I. p. 42. — Ὁ M. Vauthier, Das Staatsrecht des Königreichs Belgien S. 78. Anm. 1, ἀναγνωρίζει μὲν ὡς ὀρθὴν τὴν νομολογίαν ταύτην τοῦ Ἀκυρωτικοῦ τοῦ Βελγίου, ἀλλὰ προστίθησιν, ὅτι ἐντεῦθεν δὲν πρέπει νὰ ἐκλάβῃ τις, ὅτι τὸ δημόσιον δίκαιον τοῦ Βελγίου ἀναγνωρίζει τὴν διάκρισιν οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων. Ἀλλ' ὅμως τότε ποῦ δύναταί τις νὰ εὕρῃ τὴν διάκρισιν, ἣν καθιεροῖ τὸ Ἀκυρωτικόν, μεταξὺ τῶν διαφόρων νόμων, ἂν τοιαύτην διάκρισιν δὲν ἐπιτρέπῃ τὸ Βελγικὸν Σύνταγμα;

[26] Ὁ M. Vauthier ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ συγγραφῇ αὐτοῦ, Das Staatsrecht des Königreichs Belgien S. 77 ἐπ., διδάσκει, ὅτι: «ἡ διάκρισις, ἣν ποιοῦνται οἱ Γερμανοὶ ἐπιστήμονες, νόμου ἐν τῇ οὐσιαστικῇ ἐννοίᾳ καὶ νόμου ἐν τῇ τυπικῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως ἤθελεν εἶναι ἐν Βελγίῳ ἄνευ οἱασδήποτε πρακτικῆς ἐννοίας»· κατωτέρω δέ, S. 99, προστίθησιν, ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη: «οὐδέποτε ἀπησχόλησε τοὺς Βέλγας νομικοὺς καὶ πιθανῶς μετὰ δυσκολίας ἤθελε γίνῃ καταληπτὴ ἐν Βελγίῳ». Ὁ Vauthier, S. 78. 99, ὀνομάζει νόμον πᾶσαν πρᾶξιν προερχομένην ἐκ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας καὶ προσκολλᾶται εἰς τὴν παρὰ Ῥωμαίοις ἁπαντῶσαν τυπικὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, ἣν θεωρεῖ ὡς πάντοτε ἐπικρατήσασαν ἐν Βελγίῳ. Φρονοῦμεν, ὅτι τὰς γνώμας τοῦ Vauthier ἀναιροῦσιν ἐν μέρει αἱ ἐν τῇ ἀμέσως προηγουμένῃ ὑποσημειώσει παρατεθεῖσαι ἀποφάσεις τοῦ Ἀκυρωτικοῦ τοῦ Βελγίου, αἵτινες ἀπῄτησαν οὐσιαστικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου καὶ ἀπέκλεισαν τοῦ ὁρισμοῦ αὐτῆς τὰς μὴ περιεχούσας τοιαῦτα στοιχεῖα πράξεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. — Ἐπίσης ὁ J. J. Thonissen ἐν τῇ αὐτοῦ συγγραφῇ, La Constitution Belge annotée, troisième édition, p. 114, ἀποδέχεται τὴν τυπικὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, υἱοθετῶν τὸν περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ὁρισμὸν τοῦ Macarel: «Le pouvoir législatif a pour objet de prescrire les règles qui doivent régir l'association politique, dans tout ce qui ne tient pas à la Constitution même».

πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ ἀληθοῦς νόμου, οἷον ἡ γενικότης, καὶ ἐν ἐλλείψει τούτων ἀρνοῦνται εἰς τὰς πράξεις ταύτας τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τὴν ἰδιότητα τοῦ νόμου.[27]

V. Γερμανοί.— Ἐν Γερμανίᾳ εὑρίσκει τις εἰς παλαιοτέρους χρόνους τὴν ἀρχήν, ἣν εἴδομεν ἀνωτέρω πραγματευόμενοι περὶ τῆς διττῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅτι δηλονότι νέον δίκαιον (ius terræ) δὲν ἠδύνατο νὰ παραχθῇ ὑπὸ μόνου τοῦ Ἡγεμόνος ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ λαοῦ ἢ βραδύτερον τῶν meliorum terræ.[28]

Ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἡ τῇ συναινέσει τῶν τάξεων ἐνάσκησις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἀναγκαία οὖσα πρὸς

---

[27] Πρβ. A. Giron, Le droit public de la Belgique p. 33; τοῦ αὐτοῦ Le droit administratif de la Belgique I. p. 42: «La loi est l'expression formelle ou tacite de la volonté générale, qui prescrit ou défend certaines choses *d'intérêt général ou commun*. Les commandements, les prohibitions, les concessions qui ne concernent que des individus déterminés, et non la nation prise en masse, sont, de leur nature, des actes d'administration, et non des lois. La législature doit s'en abstenir, à moins que la Constitution ou une loi spéciale ne les ait placés dans ses attributions. Ainsi, l'acte par lequel la législation ratifie une concession de chemin de fer octroyée par le gouvernement, est un acte de haute tutelle administrative, *qui est appelé loi* à cause du pouvoir dont il émane, *mais qui ne possède pas les caractères essentiels de commandement et de généralité* qui distinguent les lois proprement dites».

[28] Κατὰ τὴν περίοδον τῶν Καρολιδῶν ἀπῃτεῖτο ἡ συναίνεσις ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ: «Ut populus interrogetur de capitulis, quæ in lege noviter addita sunt et postquam omnes consenserint, subscriptiones faciant». Ἐν τῷ Reichstag δὲ τῷ συνελθόντι εἰς Worms κατὰ τὸ ἔτος 1231 ὑπεβλήθη ἡ ἐρώτησις: «Si aliquis dominorum terræ aliquas constitutiones vel nova jura facere possit melioribus et majoribus terræ minime requisitis?», καὶ ἐπὶ τῆς ἐρωτήσεως ταύτης ἐλήφθη ἡ ἑξῆς ἀπόφασις: «Ut neque principes, nec alii quilibet constitutiones vel nova jura facere possint, *nisi meliorum et majorum terræ consensus* primitus habeatur»· πρβ. H. A. Zachariä, Deutsches Staats= und Bundesrecht II. § 157 Anm. 1; R. Gneist, «Verordnung» in Holtzendorff's Rechtslexikon, dritte Auflage, III. S. 1059 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 100 ff; C. Bornhak, Allgemeine Staatslehre 159 ff.

μεταβολὴν τοῦ iuris terræ, ἐπεξετάθη βαθμηδὸν καὶ ἐπὶ τὴν σφαῖραν τοῦ καλουμένου σήμερον διοικητικοῦ δικαίου ἐκ λόγων σκοπιμότητος, περιώρισε δ' ἐν πολλοῖς τὴν πρὸς διάταξιν διοικητικῶν μέτρων ἐξουσίαν τῶν Ἡγεμόνων, ἐφ' ὅσον ταῦτα εἶχον ῥυθμισθῆ διὰ τοιούτων νομοθετημάτων.

Οὐχ ἧττον σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἡ ὡς πρὸς τὸ νομοθετεῖν σχέσις μεταξὺ Ἡγεμόνος καὶ τάξεων ὑπέστη παραλλαγάς, ἀφ' οὗ χρόνου μάλιστα οἱ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου ἐμπεφορημένοι δημοσιολόγοι τῆς Γερμανίας ἤρξαντο νὰ θεωρῶσι τὸ νομοθετεῖν ὡς αὐτοδικαίως ἀνῆκον τῷ Ἡγεμόνι κατὰ τὸ Ῥωμαϊκὸν ἀξίωμα: «Quod principi placuit legis habet vigorem». Καὶ ἐν πολλαῖς μὲν Γερμανικαῖς χώραις διετήρησαν αἱ τάξεις τὸ δικαίωμα τῆς ἐν τῷ νομοθετεῖν συμπράξεως, κατὰ διάφορον βεβαίως διαβάθμισιν ἐν ἑκάστῃ χώρᾳ ἀναλόγως τῆς ἐν αὐτῇ θέσεως καὶ ἰσχύος τῶν τάξεων, ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν οἱ Ἡγεμόνες συνεκέντρωσαν εἰς τὰς ἑαυτῶν χεῖρας καὶ τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐκλιπόντων οὕτω τῶν ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων τῶν νομοθετικῶν καὶ τῶν μὴ νομοθετικῶν πράξεων τοῦ Ἡγεμόνος. Ὁ καθορισμὸς τῶν ποικίλων τούτων παραλλαγῶν καὶ δύσκολος εἶναι καὶ τῶν ὁρίων τῆς παρούσης συγγραφῆς ἐξέρχεται.[29]

Ἀφ' οὗ χρόνου ἡ Γερμανία ἤρξατο νὰ υἱοθετῇ τὸ Συνταγματικὸν Πολίτευμα, ἀνέκυψε πάλιν ἡ ἀρχή, καθ' ἣν νόμος ἐστὶ τὸ Ἡγεμονικὸν Διάταγμα, πρὸς ἔκδοσιν τοῦ ὁποίου παρέσχε τὴν συναίνεσίν της ἡ Ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπία.

Ἀλλ' ὅμως ὡς πρὸς τὴν θέσιν, ἣν ἐν τῇ Γερμανικῇ συνταγματικῇ πολιτείᾳ ἔχει ἡ Ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπία κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, δύο ἐπεκράτησαν συστήματα.

---

[29] Πρβ. H. A. Zachariä; Deutsches Staats = und Bundesrecht II. § 157 καὶ τοὺς αὐτόθι παρατιθεμένους συγγραφεῖς, R. Gneist, «Verordnung» in Holtzendorff's Rechtslexikon III. S. 1060 ff; τοῦ αὐτοῦ Englisches Verwaltungsrecht 131; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 103 ff; A. Arndt, Das Verordnungsrecht des Deutschen Reiches 58 ff.

Κατὰ τὸ ἕτερον τῶν συστημάτων ἡ σύμπραξις τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας ἀπαιτεῖται πρὸς πᾶσαν νομοθετικὴν πρᾶξιν ἢ ἀπόφασιν.[30]

Κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἡ σύμπραξις τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας ἀναγκαίως ἀπαιτεῖται (πλὴν τῆς ἐπιψηφίσεως τῶν συνταχτικῶν νόμων) ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς ἐπιψήφισιν γενικῶν νόμων περὶ τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας τῶν πολιτῶν, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ σύμπραξις αὐτῆς περιορίζεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ποινικοῦ καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου.[31]

Οὐχ ἧττον ἐν πᾶσι τοῖς Γερμανικοῖς Συντάγμασιν εὑρίσκει τις διατάξεις ἀπαιτούσας τὴν σύμπραξιν τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας πρὸς ἐνέργειαν ἄλλων τινῶν σπουδαίων λειτουργιῶν, αἵτινες διὰ τοῦτο λαμβάνουσι καὶ τὴν διὰ τὰς ἄλλας νομοθετικὰς λειτουργίας ἐν χρήσει οὖσαν μορφήν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα τὰ Γερμανικὰ Συντάγματα, ἅτινα μόνον διὰ τὴν ἐπιψήφισιν νομοθετικῶν ἀποφάσεων ὡρισμένης σφαίρας ἀνακηρύσσουσιν ἀναγκαίαν τὴν σύμπραξιν τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας, οὐδαμῶς ἀποκλείουσι τὰς Κυβερνήσεις τοῦ δικαιώματος, ἵνα ἐκ λόγων σκοπιμότητος ἢ ἀνάγκης ὑποβάλωσιν εἰς τὴν ψῆφον τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας καὶ περιβάλωσιν ἑπομένως διὰ τῆς μορφῆς τοῦ νόμου ἐνεργείας ἀνηκούσας εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, εἰς τὴν διοί-

---

[30] Πρβ. Συντάγματα Βυρτεμβέργης (1819) § 124, Μεγάλου Δουκάτου Ἕσσης (1820) § 72, Σαξωνίας (1831) § 95, Πρωσσίας (1850) § 62, Κόβουργ-Γόθας (1852) § 104, Ῥούς (νεωτέρας γραμμῆς) (1852) § 63, Βάλδεκ (1852) § 6, Σβάρτζβουργ-Σονδερσχάουζεν (1857) § 34, Λιχτενστάϊν (1862) §§ 24. 25 (πρβ. ἐξαιρέσεις τινὰς ὡς πρὸς τὸν στρατὸν ἐν § 38).

[31] Πρβ. Συνταγματικὸν Νόμον (Patent) τῆς 1/2 Σεπτεμβρίου 1814 τοῦ Νασσάου § 2, καὶ Συντάγματα Βαυαρίας (1818) τίτλ. VII. § 2, τίτλ. X. § 7, Βάδης (1818) §§ 64 65, Μαϊνιγκεν (1829) § 85, Σβάρτζβουργ-Ῥουδολστάτ (1854) §§ 23.24, Ἀνχάλτ (1859) § 19, Ἀλτεμβουργ (1831) § 201, Βάϊμαρ (1850) § 4, ἀριθ. 6.

κησιν, μὴ σκοπούσας δὲ διὰ τοῦτο τὴν παραγωγὴν δικαίου ἐξ ἀντικειμένου.[32]

Ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων καὶ ἐν ταῖς Γερμανικαῖς Πολιτείαις ἡ ἔννοια τοῦ νόμου εἶναι διττή, οὐσιαστικὴ καὶ τυπική· ἡ διάκρισις δ' αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν χαρακτήρων ἑκάστης εἰσὶν ἔργον τῆς Ἐπιστήμης.

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος οἱ Γερμανοὶ ἐπιστήμονες ἤρξαντο νὰ παρατηρῶσι τὴν ἐν ταῖς ἀποφάσεσι τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ὑπολανθάνουσαν ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν διαφοράν, ἀφορμὴν εἰς τὰς παρατηρήσεις αὐτῶν λαβόντες ἔκ τε τῶν ἄλλων ἀποφάσεων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, τῶν ἀναφερομένων εἰς πράξεις μὴ νομοθετικάς, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ.[33]

---

[32] Πρβ. M. Seydel, Das Staatsrecht des Königreichs Bayern (Marquardsen's Handbuch) 167; A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz 68.73; C. Bornhak, «Gesetz», in Stengel's Wörterbuch des Deutschen Verwaltungsrechts, siebente Lieferung S. 581.

[33] Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1836 ὁ Paul Pfizer, Das Recht der Steuerverwilligung nach den Grundsätzen der württembergischen Verfassung S. 20 ff, ἀνεγνώρισεν, ὅτι πᾶσαι αἱ ἀποφάσεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας δὲν ἀνήκουσι καὶ κατ' οὐσίαν εἰς τὴν σφαῖραν αὐτῆς, καὶ ὅτι πολλάκις ἐν ταῖς ἀντιπροσωπικαῖς πολιτείαις ὑπὸ τὴν νομοθετικὴν μορφὴν ἐμφανίζονται πράξεις ἀνήκουσαι κατ' οὐσίαν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ φέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦ νόμου ὡς ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων αὐτῶν, ὅτι δὲ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην καὶ ἅπας ὁ προϋπολογισμὸς εἶναι νόμος. Τὰ σχετικὰ χωρία τῆς συγγραφῆς τοῦ Pfizer εὑρίσκει τις ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. 3, καὶ ἐν τῇ τοῦ G. Jellinek, Gesetz und Verordnung, 113 ff. — Ὁ F. v. Martitz. Ueber den constitutionellen Begriff des Gesetzes etc ,in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI. 221, ἀποδίδωσιν εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Pfizer κομματικοὺς λόγους. — Τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία περιβάλλει διὰ τῆς μορφῆς τοῦ νόμου ἀποφάσεις ἀναγομένας εἰς τὴν διοίκησιν, μὴ οὔσας διὰ τοῦτο κατ' οὐσίαν νόμους, ἐπανέλαβον μετὰ τὸν Pfizer πολλοὶ τῶν Γερμανῶν ἐπιστημόνων· πρβ. π. χ. R. v. Mohl, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg I. 67 ff; C. G. Wächter, Handbuch des im Königreiche Württemberg geltenden Privatrechts II. S. 11 ff; Günther «Gesetz», in Weiske's Rechtslexikon IV. 695; F.

Τὴν χρῆσιν τῶν ἐπιστημονικῶν ὅρων: νόμος οὐσιαστικὸς καὶ νόμος τυπικὸς εἰσήγαγε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Γερμανικὴν Ἐπιστήμην τοῦ δημοσίου δικαίου ἐν ἔτει 1867 ὁ E. A. Chr. v. Stockmar·[34] τούτῳ δὲ ἠκολούθησεν ὁ G. A. Grolefend.[35]

Ἀλλ' ὅμως αἱ γνῶμαι αὗται παρέμενον μεμονωμέναι, μέχρις οὗ ὁ P. Laband διὰ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ προήγαγε ταύτας, διατυπώσας, ἀναπτύξας καὶ διευκρινήσας τὴν ἔννοιαν τοῦ οὐσιαστικοῦ καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ τυπικοῦ νόμου κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ διάκρισις τῶν νόμων εἰς οὐσιαστικοὺς καὶ εἰς τυπικοὺς ἀπετέλεσε θέμα γενικῆς σύζητήσεως ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου.[36]

Schmitthenner, Grundlinien des allgemeinen oder idealen Staatsrechts §§ 142. 161; K. V. Fricker, Die Natur der Steuerverwilligung und des Finanzgesetzes, in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft (1861) XVII. 640 ff. 674 (τὰ σχετικὰ χωρία τῆς διατριβῆς τοῦ Fricker εὑρίσκει τις καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ E Seligmann, Beiträge etc. I. 6 ff, καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ G. Seidler, Budget und Budgetrecht im Staatshaushalte S. 185); F. L. Keller, Pandekten, zweite Auflage, von W. Levis, I. § 2. S. 5; Γνωμοδότησιν τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γοτίγγης τοῦ ἔτους 1863: Zwei Rechtsgutachten der Juristen - Fakultäten auf der Christian - Albrechts - Universität zu Kiel und auf der Königlich - Hannoverschen Georg - August - Universität zu Göttingen über die Preussische Pressordung vom 1 Juni 1863, Berlin 1863, S. 25. 26 (τὸ σχετικὸν μέρος τῆς γνωμοδοτήσεως εὑρίσκει τις καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ E. Seligmann, Beiträge etc. I. S. 5 ff.).

[34] Πρβ. E. A. Chr. (v. Stockmar), Studien über das preussische Staatsrecht, in der Zeitschrift für deutsches Staatsrecht von Aegidi I. 201 ff. (τὸ σχετικὸν χωρίον τῆς διατριβῆς τοῦ Stockmar εὑρίσκει τις καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ E. Seligmann, Beiträge etc. I. 115 ff. Anm. 1).

[35] G. A. Grotefend, Das deutsche Staatsrecht der Gegenwart, 1869, S. 531 ff.

[36] Τὴν περὶ τῆς διακρίσεως τῶν νόμων εἰς οὐσιαστικοὺς καὶ εἰς τυπικοὺς θεωρίαν του διετύπωσε κατὰ πρῶτον ὁ P. Laband ἐν τῇ περὶ προϋπολογισμοῦ περιφήμῳ αὐτοῦ διατριβῇ: Das Budgetrecht nach den Bestimmungen der Preussischen Verfassungs - Urkunde unter Berücksichtigung der Verfassung des Norddeutschen Bundes, δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ τοῦ Behrend Zeitschrift für Gesetzgebung und Rechtspflege in Preussen, (1870) IV. 619 ff. (ἡ διατριβὴ αὕτη ἐξεδόθη εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον,

Τὴν διάκρισιν ταύτην τῶν νόμων εἰς οὐσιαστικοὺς καὶ τυπικοὺς μετὰ τὸν Laband ἀπεδέξαντο πολλοί, καὶ δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι σήμερον κατέχει αὕτη τὰ σκῆπτρα ἐν τῇ Γερμανικῇ φιλολογίᾳ τοῦ δημοσίου δικαίου. [37]

εἰς ὃ καὶ γίνονται αἱ παραπομπαὶ ἐν τῇ προκειμένῃ συγγραφῇ). Εἶτα ὁ Laband, ἐν μέρει μὲν ἀναπτύσσων καὶ τελειοποιῶν τὴν περὶ τῆς διττῆς ἐννοίας τοῦ νόμου θεωρίαν του, ἐν μέρει δὲ ἀνασκευάζων τὰ κατὰ τῆς θεωρίας ταύτης ὑπὸ τῶν ἀντιδοξούντων ἐπισωρευθέντα ἐπιχειρήματα, ἐπραγματεύθη τὰ περὶ αὐτῆς ἰδίᾳ ἐν τῇ ἐξόχῳ αὐτοῦ συγγραφῇ: Das Staatsrecht des deutschen Reiches (πρβ. τοῦ ἔργου τούτου τὴν τρίτην ἔκδοσιν, τόμ. I. σελ. 488 ἑπ. 540 ἑπ. II. 938 ἑπ.) καὶ ἐν τῷ ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον δημοσιευθέντι ἔργῳ αὐτοῦ ἐν τῷ Handbuch des öffentlichen Rechts τοῦ Marquardsen II. 1. S. 70 ff. 79 ff., ὡς καὶ ἐν διαφόροις διατριβαῖς αὐτοῦ: Das Finanzrecht des deutschen Reiches, in Hirth's Annalen (1873) S. 524 ff; ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Stœrk ἐκδιδομένῳ περιοδικῷ τοῦ δημοσίου δικαίου: Archiv für öffentliches Recht I. 172 ff. (ἔνθα ὁ Laband ἐδημοσίευσε βιβλιοκρισίαν τοῦ ἔργου τοῦ Gustav Seidler, Budget und Budgetrecht im Staatshaushalte der constitutionellen Monarchie) καὶ II. Anhang.

[37] Πρβ. G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 1 ff. 226 ff; G. Meyer, Der Begriff des Gesetzes und die rechtliche Natur des Staatshaushaltsetats, in C. S. Grünhut's Zeitschrift für das Privat = und öffentliche Recht VIII. S. 1 ff; τοῦ αὐτοῦ Lehrbuch des deutschen Staatsrechts, fünfte Auflage, § 155. S. 499 ff; τοῦ αὐτοῦ Besprechung von Laband's Staatsrecht Bd. II. in Hirth's Annalen (1878) S. 369 ff; Gerhard Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 1. ff; Ernst Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. Der Begriff des Gesetzes im materiellen und formellen Sinne S. 1 ff; Anton Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz zunächst nach bayerischem Staatsrecht S. 2 ff; (ἡ διατριβὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη in den Annalen des Deutschen Reiches τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1889 καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, εἰς ὃ γίνονται αἱ παραπομπαὶ ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ); A. Pernice, Formelle Gesetze im römischen Rechte S. 1 ff; G. Prazak, Beiträge zum Budgetrecht und zur Lehre von den formellen Gesetzen, in Laband's Archiv für öffentliches Recht II. 441 ff; S. Brie, Zur Theorie des constitutionellen Staatsrechts, in Laband's Archiv für öffentliches Recht IV. 1 ff; Præbst, in Hirth's Annalen des deutschen Reiches (1882) S. 287 ff; O. Gierke, in Grünhut's Zeitschrift für das Privat=und öffentliche Recht VI. 228; τὸν αὐτὸν ἐν Schmoller's Jahrbuch, Neue Folge, VII. Jahrgang, S. 1109; τοῦ αὐτοῦ Deutsches Privatrecht I. S. 129; R. Gneist, Gesetz und Budget S. 162 ff. 166 ff; v.

Ἀλλ' ὅμως ἡ θεωρία αὕτη δὲν ἔμεινε καὶ ἄνευ ἀντιπάλων, ἐν

Starzynski, Beitrag zur Lehre von Gesetz und Verordnung, in der österreichischen Zeitschrift für Verwaltung XV. S. 221 ff; H. A. Zachariä, in Göttingischen Gelehrten Anzeigen (1871) S. 361 ff; F. Eisele, Unverbindlicher Gesetzesinhalt, im Archiv für die civilistische Praxis LXIX. 277; H. Göppert, Das Princip: «Gesetze haben keine rückwirkende Kraft», herausgegeben von E. Eck, in Jechrbüchern für die Dogmatik (1884) S. 76 ff. 144. 147 ff; K. Fr. v. Stengel, Organisation der Preussischen Verwaltung S. 7 ff; H. Rosin, Das Polizeiverordnungsrecht in Preussen, zweite Auflage, S. 4 ff; C. F. v. Gerber, Grundzüge des deutschen Staatsrechts, dritte Auflage, S. 147 Anm 3; L. v Rönne Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie, vierte Auflage, I. S. 347 ff; H. Schulze, Das Finanzrecht der Reichs=und Landlage etc., in Grünhut's Zeitschrift für Privat=und öffentliches Recht II. S. 189 ff; τοῦ αὐτοῦ Lehrbuch des deutschen Staatsrechts Band I, dritte Lieferung, § 184 S. 519 ff; τοῦ αὐτοῦ Das Preussische Staatsrecht, zweite Auflage, II. § 169. S. 7 ff; M. Seydel, Bayrisches Staatsrecht II. 306 ff; τοῦ αὐτοῦ Das Staatsrecht des Königreichs Bayern (in Marquardsen's Handbuch) S. 165 ff; τοῦ αὐτοῦ βιβλιοκρισίαν περὶ τοῦ δευτέρου τόμου τῆς συγγραφῆς τοῦ Laband, in Holtzendorff - Brentano's Jahrbuch, Neue Folge, II. 423; τοῦ αὐτοῦ βιβλιοκρισίαν περὶ τῆς συγγραφῆς τοῦ Zorn, in der kritischen Vierteljahresschrift, Neue Folge, VII. 397; L. Gaupp, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg (in Marquardsen's Handbuch) S. 158 ff; O. Meyer, Deutsches Verwaltungsrecht S. 6; J. Ulbrich, Das Staatsrecht der österreichisch=ungarischen Monarchie (in Marquardsen's Handbuch) S. 88. 149; C. Gareis, Allgemeines Staatsrecht S. 76 ff; A. Affolter, Grundzüge des Allgemeinen Staatsrechts S. 70 ff; H. Rehm, Allgemeine Staatslehre S. 296 ff; E. Meier, in Holtzendorff's Encyklopädie, fünfte Auflage, S. 1157 ff; O. v. Sarwey, Allgemeines Verwaltungsrecht S. 7. Anm. 1 (τὸν Sarwey θὰ ἴδωμεν ἐν τῇ ἀμέσως ἑπομένῃ ὑποσημειώσει πολέμιον τῆς περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας τοῦ Laband· ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐν τῇ ἀνωτέρω ἀναφερομένῃ ὑποσημειώσει παραδέχεται οὗτος μίαν ἐξαίρεσιν καὶ χαρακτηρίζει ὡς καθαρῶς τυπικὸν νόμον μόνον ἐκεῖνον, ὅστις ἐν τῇ νομικῇ γλώσσῃ καλεῖται lex imperfecta); Trieps, Reich und Bundesstaaten, S. 188; O. Stobbe, Handbuch des deutschen Privatrechts I. 124. — Ἡ περὶ τῆς διακρίσεως τῶν νόμων εἰς οὐσιαστικοὺς καὶ τυπικοὺς θεωρία ἐπεκτείνεται ὁσημέραι καὶ ἐν τῇ μὴ Γερμανικῇ φιλολογίᾳ τοῦ δημοσίου δικαίου· πρβ. L. de Hartog, Das Staatsrecht des Königreichs der Niederlande S. 45; E. Brusa, Das Staatsrecht des Königreichs Italien S. 180. — Ὁ Γ. Ἀγγελόπουλος, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς, ἐν τῷ ἑαυτοῦ

90 Ἡ διττὴ ἔννοια τοῦ νόμου ἐν ταῖς ἄλλαις νομοθεσίαις οἷς συγκαταλέγονται διαπρεπεῖς τῆς Γερμανίας νομοδιδάσκαλοι.[38]

Συστήματι Διοικητικοῦ Δικαίου (I. § 54) ἐκφράζει περὶ τῆς θεωρίας ταύτης τὴν ἑξῆς γνώμην: «Τοιαύτη διάκρισις δὲν στερεῖται ὑποστάσεως, καίτοι ἡ ἐπιστήμη ἀδυνατεῖ νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ φυσικὰ ὅρια μεταξὺ νόμου καὶ διατάγματος». Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Ἀγγελοπούλου δὲν εἶναι σαφὴς καὶ ἐν μέρει ὁμοιάζει πρὸς τοὺς χρησμοὺς τῆς Πυθίας.

[38] Πρῶτος ἀντεπεξῆλθεν ὁ F. v. Martitz διὰ τῆς διατριβῆς του: Ueber den constitutionellen Begriff des Gesetzes nach deutschem Staatsrecht, σκοπούσης τὴν καταπολέμησιν καὶ ἀναίρεσιν τῆς θεωρίας τοῦ Laband περὶ τῆς ὑπάρξεως τυπικῶν νόμων μὴ περιεχόντων κανόνα τοῦ δικαίου καὶ δημοσιευθείσης, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω, ἐν τῇ Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI.207 ff.—Εἶτα ἐπιφανῆ μεταξὺ τῶν ἀντιδοξούντων κατέχει θέσιν ὁ A. Haenel, καταπολεμήσας τὴν θεωρίαν τοῦ Laband καὶ τὰς πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς διδασκαλίας τῶν ὁμοδοξούντων αὐτῷ ἐν συγγραφῇ διακρινομένῃ ἐπὶ ἀναλυτικότητι καὶ διαλεκτικῇ δεινότητι: Studien zum Deutschen Staatsrecht, Band II., Das Gesetz im formellen und materiellen Sinne.—Εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀντιδοξούντων συγκαταλέγεται ὁ Ph. Zorn, φθάσας ἐν τῇ κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ Laband πολεμικῇ του μέχρι τῶν ἄκρων· πρβ. τὰς συγγραφὰς αὐτοῦ: Das Staatsrecht des Deutschen Reiches, zweite Auflage, I. S. 404 ff. 439 ff; τοῦ αὐτοῦ «Die deutschen Staatsverträge», in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI. S. 11 Anm. 3; τοῦ αὐτοῦ Zu den Streitfragen über Gesetz und Verordnung, in Hirth's Annalen (1885) S. 301 ff; τοῦ αὐτοῦ in Grünhut's Zeitschrift für Privat=und öffentliches Recht X. 735 ff.—Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀντιδοξούντων πρβ. K. V. Fricker, Gesetz und Budget, in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft L. S. 381 ff; A. Arndt, Das Verordnungsrecht des deutschen Reiches auf der Grundlage des Preussischen S.13; τοῦ αὐτοῦ Das Staatsrecht des Deutschen Reiches (1901) S. 156 ff; A. Thon, Das Gesetz im formellen und materiellen Sinne mit Beziehung auf die gleichbenannte Abhandlung von Dr Albert Hänel, in Laband's Archiv für öffentliches Recht V. 149 ff; C. Bornhak, «Gesetz», in Stengel's Wörterbuch des deutschen Verwaltungsrechts, siebente Lieferung, S. 578 ff; τοῦ αὐτοῦ Preussisches Staatsrecht I. 457 ff; τοῦ αὐτοῦ Allgemeine Staatslehre S. 165 ff; G. Seidler, Budget und Budgetrecht im Staatshaushalte der constitutionellen Monarchie mit besonderer Rücksichtnahme auf das österreichische und deutsche Verfassungsrecht S. 184 ff; E. Løning, Lehrbuch des Deutschen Verwaltungsrechts S. 225 ff; O. v. Sarwey, Allgemeines Verwaltungsrecht S.7. Anm.1. S.10 ff, 24 ff; H.G.Opitz, Das Staatsrecht des Königreichs Sachsen II. S. 81. N. 5; L. Gumplowicz, Das Oesterreichische Staatsrecht S. 16 ff. — Εἰς τοὺς ἀντιδοξοῦντας δέον νὰ καταλέξωμεν καὶ τὸν

Κατωτέρω θὰ ἴδωμεν ἐν λεπτομερείᾳ τὰς περὶ τῆς νέας θεωρίας συζητήσεις.

Διατρέχοντες τὴν ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ ἐκτιθεμένην ἱστορικὴν παρὰ τοῖς διαφόροις πεπολιτισμένοις λαοῖς ἐξέλιξιν τοῦ ὁρισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἀποκομίζομεν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἡ διττὴ ἔννοια τοῦ νόμου, ἡ οὐσιαστικὴ καὶ ἡ τυπική, δὲν ἔπαυσεν ὑπάρχουσα, εἰ καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου καὶ οἱ νομοθέται δὲν εἶχον σαφῆ περὶ τῆς διττῆς ταύτης ἐννοίας τοῦ νόμου γνώμην.

§ 16.

Περὶ τῶν οὐσιαστικῶν νόμων

Οὐσιαστικὸς νόμος ἐστὶν ἡ προσταγὴ τῆς πολιτείας, ὅτι κανών τις τοῦ δικαίου ὀφείλει ν' ἀποτελέσῃ ὑποχρεωτικῶς μέρος τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατούσης ἐννόμου τάξεως, τοῦ καλουμένου δικαίου ἐξ ἀντικειμένου.

Τοιουτοτρόπως ἡ ἔννοια τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου ἀπαιτεῖ δύο στοιχεῖα, προσταγὴν καὶ κανόνα τοῦ δικαίου.[1]

Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν νὰ διατυπωθῇ ὁ κανὼν τοῦ δικαίου, ἀλλὰ προσαπαιτεῖται καὶ ἡ προσταγή, ὅτι οὗτος εἶναι ὑποχρεωτικός,

---

ἡμέτερον Χ. Ἀγγελάκην (Μελέται περὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου σελ. 32. 34 ἑπ. 40), ἀκολουθοῦντα, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς, τὰς διδασκαλίας τοῦ F. v. Martitz.

[1] Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ οὐσιαστικὸς νόμος ἀντιτίθεται τὸ μὲν πρὸς τὸ δίκαιον τῶν ἐθίμων, ὅπερ περιέχει κανόνα τοῦ δικαίου, ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐννόμου τάξεως, τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου, ἀλλὰ δὲν ὀφείλει τὴν ἑαυτοῦ ὕπαρξιν εἰς τὴν προσταγὴν τῆς πολιτείας· τὸ δὲ πρὸς τὴν δικαιοπραξίαν, ἥτις δὲν περιέχει κανόνα τοῦ δικαίου, ἀλλὰ μόνον δικαιώματα καὶ καθήκοντα, δίκαιον ἐξ ὑποκειμένου, ἂν καὶ αὕτη ἐμπεριέχῃ ἐκδήλωσιν θελήσεως, διάταξιν νομικῶς ἰσχυράν· πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 488 ff.

ὅτι ὁ ἐν τῷ νόμῳ διατυπούμενος κανὼν τοῦ δικαίου πρέπει ὑποχρεωτικῶς νὰ τηρῆται.[2]

---

[2] Ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἐν τῷ ὁρισμῷ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου περιελήφθη ὡς στοιχεῖον αὐτῆς ἡ προσταγή. Ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (τόμ. II. § 15. ὑποσημ. 3 τῆς παρούσης συγγραφῆς), ὁ Γάϊος (I. 1. 3.) ἐν τῷ ὁρισμῷ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου περιέλαβε τὸ στοιχεῖον τοῦτο: « Lex est quod populus iubet atque constituit ». Ἡ ἐπικρατοῦσα μεταξὺ τῶν συγγραφέων γνώμη ἀπαιτεῖ διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου τὸ στοιχεῖον τῆς προσταγῆς· πρβ π. χ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 488 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 214 ff; E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. 29 ff; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz 1. 36; A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz 2 ff; A. Thon, Das Gesetz im formellen und materiellen Sinne etc., im Archiv für öffentliches Recht V. 151 ff; τοῦ αὐτοῦ Rechtsnorm und subjektives Recht S. 8; A. Hænel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. 120; Er. Bierling, Zur Kritik der juristischen Grundbegriffe II. 12; B. Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts, siebente Auflage. I. § 37. Ὁ E. Zitelmann ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ: Irrthum und Rechtsgeschäft S. 203 ff. ἀρνεῖται, ὅτι ὁ νόμος περιέχει προσταγήν· ἡ γνώμη ὅμως αὕτη τοῦ Zitelmann ἀνασκευάζεται ὑπὸ τοῦ Schlossmann, Kritik, in Grünhut's Zeitschrift für Privat=und öffentliches Recht VII. 550 ff; Er. Bierling, Zur Kritik der juristischen Grundbegriffe II. 12 ff; Sturm, Recht und Rechtsquellen S. 81; A. Thon, der Rechtsbegriff, in Grünhut's Zeitschrift etc. VII. 246 ff; K. Binding, Handbuch des Strafrechts I. § 30. Anm. 8; E. Seligmann, Beiträge etc. I. 30 ff. — Ἡ διατύπωσις τοῦ ἐν τῷ νόμῳ περιεχομένου κανόνος τοῦ δικαίου δύναται μὲν νὰ εἶναι ἔργον τῶν νομοθετικῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας, ἀλλ' ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι καὶ ἀναγκαῖον, καθ' ὅσον τὸν κανόνα τοῦ δικαίου δύναται νὰ παραλάβῃ καὶ ἄλλοθεν ὁ νομοθέτης, ἐκ τῆς ἐργασίας ἐπιτροπῆς, ἐκ συγγράμματος ἐπιστημονικοῦ, ἐκ νομοθεσίας ξένης· ἔχομεν δὲ πρόχειρα παραδείγματα περὶ τούτου τὴν νομοθεσίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, παραλαβοῦσαν τοὺς κανόνας τοῦ δικαίου ἐκ τῶν συγγραφῶν τῶν νομομαθῶν, τὸν ἡμέτερον Ἐμπορικὸν Νόμον, μεταφρασθέντα ἄνευ οὐδεμιᾶς παραλλαγῆς ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ Ἐμπορικοῦ Κώδηκος δυνάμει τοῦ ἀπὸ 19 Ἀπριλίου /1 Μαΐου 1835 Β. Διατάγματος, καὶ πλεῖστα ἄλλα νεώτερα νομοθετήματα, ἅτινα ὁ ἡμέτερος νομοθέτης παρέλαβεν ἐκ ξένων νομοθεσιῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς Γαλλικῆς. Τοὐναντίον ἡ προσταγή, ὅτι ὁ ἐν τῷ νόμῳ διατυπούμενος κανὼν τοῦ δικαίου πρέπει νὰ ἰσχύσῃ ὑποχρεωτικῶς, εἶναι ἔργον ἀποκλειστικὸν τῆς πολιτείας, εἶναι δικαίωμα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. — Ἡ μεταξὺ τοῦ περιεχομένου τοῦ νόμου καὶ τῆς προσταγῆς τοῦ νόμου διάκρισις ὀφείλεται εἰς τὸν P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 490 ff· πρβ. καὶ G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 314 ff; Ph. Zorn, Das Staatsrecht des Deutschen Reiches I. 407 Anm. 2.

Ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνο, ὅπερ προσδίδωσιν εἰς τὸν οὐσιαστικὸν νόμον τὴν προσιδιάζουσαν αὐτῷ ἔννοιαν, εἶναι ὁ ἐν αὐτῷ περιεχόμενος κανὼν τοῦ δικαίου· καθ' ὅσον προσταγὴν τῆς πολιτείας εὑρίσκει τις καὶ ἐν ἄλλαις λειτουργίαις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἐν αἷς δὲν πρόκειται περὶ θέσεως δικαίου ἐξ ἀντικειμένου, ἀλλὰ περὶ ἐνασκήσεως δικαίου ἐξ ὑποκειμένου, οἷαί εἰσι π. χ. αἱ διαταγαὶ τῆς πολιτείας πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν τεθειμένων κανόνων τοῦ δικαίου.[3] Ἑπομένως καθίσταται ἀναγκαῖον πρὸς καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου νὰ ὁρισθῇ πρὸ παντὸς ἡ ἔννοια τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου.[4]

---

[3] Πρβ. G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 36; E Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. 46; F. Regelsberger, Pandekten I. S 84.

[4] Ὁ κανὼν τοῦ δικαίου ὡς στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου εἶναί τι διάφορον τοῦ κατὰ θεωρίαν ἐκ πλειοτέρων νόμων συναγομένου γενικωτέρου κανόνος (regulae iuris). Ἐν ταῖς Πηγαῖς τοῦ ἡμετέρου ἀστικοῦ δικαίου εὑρίσκει τις τὸν ὁρισμὸν τοῦ κατὰ θεωρίαν κανόνος τοῦ δικαίου· πρβ. N. 1. Πανδεκτῶν, de diversis regulis iuris antiqui, 50. 17, N. 1. Βασιλικῶν, περὶ διαφόρων κανόνων δικαίου ἀρχαίου, 2. 3: «Κανών ἐστι σύντομος τοῦ πράγματος ἀφήγησις καὶ σύνδεσμος, ὅστις ἅμα τῷ περί τι πταῖσαι, οὐ σημαίνει τὸ ὑποκείμενον Ὁ δὲ κανὼν ἐκ τῶν νόμων, οὐ μὴν ὁ νόμος ἐκ τοῦ κανόνος λαμβάνεται». Ἐννοεῖται οἴκοθεν, ὅτι οἱ ἐν τοῖς παρατεθεῖσι τίτλοις τῶν Πανδεκτῶν καὶ τῶν Βασιλικῶν περιλαμβανόμενοι κανόνες τοῦ δικαίου, ἀνήκοντες πρότερον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν θεωρητικῶν κανόνων τοῦ δικαίου, μετεβλήθησαν εἰς δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου, ὅτε βραδύτερον διὰ προσταγῆς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀπεδόθη εἰς αὐτοὺς ὑποχρεωτικὴ ἰσχύς — Τὴν διάκρισιν τῶν διαφόρων κανόνων τοῦ δικαίου εὑρίσκει τις καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Toullier, Le Droit Civil Francais I. nº 17: «La loi diffère de ce que nous appelons des règles de droit, *regulæ iuris*. Ces règles ne sont que des maximes générales, formées par les jurisconsultes, qui, après avoir observé ce qu'il y a dans les lois de commun à plusieurs cas particuliers, énoncent cette conformité par une maxime qu'ils appellent une règle; parce qu'en effet, dans les cas douteux et imprévus, elle sert de règle de décision, elle sert à rattacher les cas particuliers aux principes généraux»· πρβ. καὶ A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 7; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 13; A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. 117; F. Regelsberger. Pandekten I. § 27. no 1.

Ἡ πολιτεία, καθορίζουσα τὴν σφαῖραν τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῶν ἐν αὐτῇ βιούντων προσώπων[5] πρὸς ἀποφυγὴν συγκρούσεως τῶν θελήσεων τούτων πρὸς ἀλλήλας καὶ ἐπίτευξιν τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐπιδιωκομένων σκοπῶν,[6] πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον καὶ ἑαυτὴν ὑποβάλλουσα εἰς περιορισμούς,[7] τίθησι κανόνας ὑποχρεωτικοὺς διὰ τὰ ἐν αὐτῇ βιοῦντα πρόσωπα.

---

[5] Ὁμιλοῦντες περὶ προσώπων ἐννοοῦμεν οὐ μόνον τὰ ἐν τῇ πολιτείᾳ βιοῦντα φυσικὰ πρόσωπα, τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τὰ νομικὰ πρόσωπα, μὴ ἀποκλειομένου καὶ αὐτοῦ τοῦ νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας.

[6] Τὸ δίκαιον δὲν διαγράφει τὴν διαγωγὴν ἑκάστου πρὸς ἑαυτόν, ἀλλὰ καθορίζει τὸν τρόπον τῆς μετὰ τῶν ἄλλων συμβιώσεως ἑκάστου τῶν ἐν αὐτῇ βιούντων προσώπων. Ὁ ἐν τῷ Ἰουστινιανείῳ δικαίῳ εὑρισκόμενος κανὼν «honeste vivere» (§ 3. Εἰσηγήσεων, de justitia et jure, 1. 1: «Juris præcepta sunt hæc: honeste vivere...») ἐν τῇ γενικότητι αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἠθικῆς καὶ οὐχὶ εἰς τὴν τοῦ δικαίου. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἔχῃ καθ' ἑαυτοῦ νομικήν τινα ἀπαίτησιν, ἢ πρὸς ἑαυτὸν νομικήν τινα ὑποχρέωσιν, ἢ νὰ διαπράξῃ καθ' ἑαυτοῦ προσβολήν τινα δικαιωμάτων. Μόνον ἐφ' ὅσον καθορίζεται ἡ σφαῖρα τῆς θελήσεως ὑποκειμένου τινὸς ἀπέναντι τῆς σφαίρας ξένων θελήσεων, καὶ ἐφ' ὅσον ἐντεῦθεν παράγεται δικαίωμα, ὑποχρέωσις, προστασία κατὰ προσβολῆς ἢ ἀντιστάσεως ἐκ μέρους ἄλλων, δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐννόμου τάξεως· πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 649; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 36; ἰδὲ οὐχ ἧττον περὶ τῆς ἀνωτέρω παρατεθείσης διατάξεως τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου F. C. Savigny, System des heutigen Römischen Rechts I. S. 407 ff.

[7] Βεβαίως ἡ πολιτεία εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς ἐν αὐτῇ κρατούσης ἐννόμου τάξεως, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην εἰς οὐδένα ἐξ αὐτῆς ὑποβάλλεται περιορισμὸν τὸ νομικὸν τῆς πολιτείας πρόσωπον, ἀφοῦ τοῦτο προώρισται ἑκάστοτε νὰ μεταβάλλῃ τὴν κρατοῦσαν ἔννομον τάξιν. Ἀλλ' ὅμως ἐφ' ὅσον τὸ νομικὸν τῆς πολιτείας πρόσωπον διὰ τῶν διαφόρων ὀργάνων του ἐνεργεῖ πρὸς τήρησιν τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ ἐκτέλεσιν τῶν παραγγελμάτων ταύτης, ἡ θέλησις αὐτοῦ εὑρίσκεται ἀντιμέτωπος πρὸς τὰς θελήσεις τῶν ἐν αὐτῇ βιούντων ἄλλων προσώπων· πρὸς ἀποφυγὴν δὲ συγκρούσεων ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατοῦσα ἔννομος τάξις, τὸ ἐξ ἀντικειμένου δίκαιον, καθορίζει ἐπίσης τὰ ὅρια τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τοῦ νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας, διαγράφουσα τὴν σφαῖραν τῆς ἐνεργείας τῶν πρὸς ἐπιτέλεσιν τοιούτων λειτουργιῶν προωρισμένων ὀργάνων τῆς πολιτείας ἀπέναντι τῶν ἄλλων προσώπων, ἀκόμη δὲ καὶ ἀπέναντι τῶν ἄλλων ὀργάνων αὐτῆς τῆς πολιτείας· πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 649; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 214 ff. 217; H. Rosin, Das Polizeiverord-

Οἱ κανόνες λοιπὸν οὗτοί εἰσι κανόνες τοῦ δικαίου καὶ τὸ σύνολον αὐτῶν ἀποτελεῖ τὸ ἐν τῇ πολιτείᾳ καλούμενον δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου,[8] ἐξ οὗ ἀπορρέουσι τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων, τὸ καλούμενον δίκαιον ἐξ ὑποκειμένου.

Ἑπομένως μόνον ὁσάκις πρόκειται περὶ καθορισμοῦ τῶν ὁρίων τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων, δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ κανόνος τοῦ δικαίου, καὶ κατ' ἀκολουθίαν περὶ νόμου ἐν τῇ οὐσιαστικῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως.[9]

Ὁ ἐν τῷ οὐσιαστικῷ νόμῳ περιεχόμενος κανὼν τοῦ δικαίου δύναται νὰ εἶναι γενικός, ἤτοι ν' ἀναφέρηται εἰς πάντα τὰ μέλη τῆς πολιτείας, ἢ εἰς ὡρισμένην τάξιν αὐτῶν, καὶ τοῦτο συμβαίνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἅτε κείμενον ἐν τῇ φύσει τοῦ νόμου. Ἀλλ' ὅμως ἡ γενικότης δὲν εἶναι ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου καὶ ὁ νόμος δύναται ν' ἀναφέρηται εἰς ὡρισμένα ἄτομα, ἢ καὶ εἰς ὡρισμένον πρόσωπον, ἢ καὶ εἰς συγκεκριμένην περίπτωσιν, χωρὶς ἐντεῦθεν ν' ἀναιρῆται ἡ ἔννοια τοῦ νόμου ἐν τῇ οὐσιαστικῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως. Οἱ νεώτεροι λέγουσιν, ὅτι τὸ

---

nungsrecht in Preussen, zweite Auflage, S. 2; καὶ τόμ. I. § 2. ὑποσημ. 6. σελ. 28 ἐπ. τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[8] Δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου ἐστὶ τὸ σύνολον τῶν κανόνων τοῦ δικαίου καὶ κανόνες τοῦ δικαίου εἰσὶ τὰ παραστατικὰ μέσα τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου· πρβ. A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrechte II. 118.

[9] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 551. 649; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 216. 240; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 36; H. v. Schulze-Gaevernitz, Das Preussische Staatsrecht II. 3 ff; H. Rosin, Das Polizeiverordnungsrecht S. 1; A. Merkel, Elemente der allgemeinen Rechtslehre, in Holtzendorff's Encyklopädie der Rechtswissenschaft, fünfte Auflage, S. 5; τοῦ αὐτοῦ Juristische Encyklopädie §§ 22 ff; B. Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts, siebente Auflage, I. § 27; F. Regelsberger, Pandekten I. S. 50; Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. σελ. 34.

στοιχεῖον τῆς γενικότητος εἶναι *naturale* καὶ οὐχὶ *essentiale* τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου. [10]

---

[10] Ἡ γενικότης τοῦ ἐν τῷ νόμῳ περιεχομένου κανόνος τοῦ δικαίου ἐχρησίμευσεν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ χρησιμεύει εἰσέτι μέχρι τῆς σήμερον ὡς στοιχεῖον τοῦ ὁρισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω ἐν τόμῳ II. §§ 14 καὶ 15 τῆς παρούσης συγγραφῆς. Ἐπὶ τοῦ στοιχείου τούτου τῆς γενικότητος ἐστήριξε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὴν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ καὶ τοῦ τυπικοῦ νόμου θεωρίαν του ὁ G. Meyer ἐν τῇ σπουδαίᾳ διατριβῇ αὐτοῦ: Der Begriff des Gesetzes und die rechtliche Natur des Staatshaushaltsetats, in Grünhut's Zeitschrift für das Privat=und öffentliche Recht VIII. 15 ff, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις συγγραφαῖς αὐτοῦ: Lehrbuch des Deutschen Staatsrechts S. 22. 503 ff; καὶ Lehrbuch des Deutschen Verwaltungsrechts I. § 1· τοῦτον δὲ ἠκολούθησαν ὁ E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. S. 61 ff, ὁ H. Schulze, Lehrbuch des Deutschen Staatsrechts I. 516 ff (σημειωτέον ὅτι ὁ H. Schulze μετὰ μελέτην ὡριμωτέραν τοῦ ζητήματος, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, μετέβαλε γνώμην καὶ διέγραψε τὸ στοιχεῖον τῆς γενικότητος ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ: Das Preussische Staatsrecht II. S. 4 ff. Anm. 2), ὁ L. v. Rönne, Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 347 ff; ὁ E. v. Meier, Das Verwaltungsrecht, in Holtzendorff's Encyklopädie der Rechtswissenschaft, fünfte Auflage, S. 1157, καὶ ἄλλοι τινές, οὓς εὑρίσκει τις παρὰ τῷ G. Meyer, Lehrbuch des Deutschen Staatsrechts § 8. Anm. 1. — Ἡ θεωρία αὕτη ἀναγνωρίζει ὡς ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου τὴν γενικότητα, πᾶσαν δὲ ἄλλην διάταξιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, στερουμένην τοῦ στοιχείου τούτου καὶ ἀναφερομένην εἰς τὸν κανονισμὸν ἀτομικῶν ἢ συγκεκριμένων σχέσεων, χαρακτηρίζει ὡς πρᾶξιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, καὶ ὅταν αὕτη φέρῃ τὴν μορφὴν τῶν νομοθετικῶν πράξεων, ὡς νόμον τυπικόν. — Ἡ θεωρία αὕτη, ἐὰν εἶναι ἀκριβής, λύει μετ' ἀπιστεύτου εὐκολίας ἓν τῶν δυσκολωτάτων προβλημάτων τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, τὸ τοῦ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τῶν ὁρίων τῶν χωριζόντων τὴν σφαῖραν τῶν λειτουργιῶν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῶν τῆς ἐκτελεστικῆς. Ἀλλ' ὅμως ἡ θεωρία αὕτη κατὰ δυστυχίαν δὲν εἶναι ἀκριβής, τὰ δὲ πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς προσαγόμενα ἐπιχειρήματα, ὑποβαλλόμενα εἰς τὴν δοκιμασίαν τῆς κριτικῆς, καταρρέουσι καὶ ἀποδεικνύονται ἐστερημένα ἐπιστημονικῆς ἀληθείας. Βεβαίως αἱ ἀτομικαὶ καὶ κοινωνικαὶ σχέσεις τῶν προσώπων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φέρουσι σταθερούς χαρακτῆρας, καὶ διὰ τοῦτο αἱ διατάξεις τῆς πολιτείας, αἱ μέλλουσαι νὰ καθορίσωσι τὰ ὅρια τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων, φέρουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸν χαρακτῆρα γενικῶν καὶ ἀφῃρημένων κανόνων, ὅπως περιλάβωσι πάσας τὰς ἐν τῷ μέλλοντι ἐμφανισθησομένας ὁμοιομόρφους σχέσεις· ἐξ ἑτέρου δὲ αἱ διατάξεις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας

Τὸ διαρκὲς ἢ βραχὺ τῆς ἰσχύος τοῦ νόμου κατ' οὐδὲν χρησι-

ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σκοποῦσι τὸν κανονισμὸν ἀτομικῶν, μοναδικῶν σχέσεων, φέρουσι δὲ διὰ τοῦτο κατὰ κανόνα τὸν χαρακτῆρα ἀτομικῶν, μοναδικῶν διατάξεων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἀλλ' ὅμως οὔτε πάντες οἱ νόμοι φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τῆς γενικῆς καὶ ἀφῃρημένης διατάξεως, οὔτε αἱ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας πράξεις σκοποῦσι πάντοτε τὸν κανονισμὸν ἀτομικῶν, μοναδικῶν σχέσεων. Ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐμφανίζονται καὶ ἀτομικαί, μοναδικαὶ σχέσεις, μὴ δυνάμεναι νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς πολιτείας τεθειμένους γενικοὺς καὶ ἀφῃρημένους κανόνας τοῦ δικαίου, εἴτε διότι οὗτοι δὲν προέβλεψαν περὶ τῶν ἀτομικῶν σχέσεων τούτων, εἴτε διότι ἀντίκεινται εἰς αὐτάς· πρὸς κανονισμὸν δὲ τούτων ἀπαιτεῖται συμπλήρωσις ἢ κατάργησις τῶν ἀποτελούντων τὴν ἔννομον τῆς πολιτείας τάξιν γενικῶν καὶ ἀφῃρημένων κανόνων τοῦ δικαίου, καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἔργον τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, τοῦ διατάγματος, ὅπερ ὀφείλει νὰ διατελῇ πάντοτε ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατούσης ἐννόμου τάξεως καὶ οὐδέποτε νὰ ἐξέρχηται τῶν ὁρίων αὐτῆς, ἢ ν' ἀναιρῇ αὐτήν. Προκειμένου λοιπὸν περὶ κανονισμοῦ τῶν ὑπὸ τῶν γενικῶν νόμων τῆς πολιτείας μὴ προβλεπομένων ἀτομικῶν περιπτώσεων, ἀπαιτεῖται διάταξις κανόνος τοῦ δικαίου συμπληροῦντος τὴν κρατοῦσαν ἔννομον τάξιν καὶ καθορίζοντος νέα ὅρια τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων ὡς πρὸς τὴν ἀτομικήν, τὴν μοναδικὴν σχέσιν ταύτην. Προκειμένου δὲ πάλιν περὶ τροποποιήσεως τῆς κρατούσης ἐννόμου τάξεως πρὸς ῥύθμισιν τῆς ἀτομικῆς, τῆς μοναδικῆς σχέσεως, τῆς ἀντικειμένης εἰς τοὺς ὑπάρχοντας γενικοὺς νόμους, ἀπαιτεῖται κατάργησις τῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας τεθειμένων ὁρίων τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῶν ἐν αὐτῇ προσώπων ὡς πρὸς τὴν σχέσιν ταύτην, καὶ πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἐπίσης διάταξις κανόνος τοῦ δικαίου. Ἑπομένως ἐν ἑκατέρᾳ τῶν περιπτώσεων τούτων ὁ λόγος εἶναι περὶ καθορισμοῦ ὁρίων τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων πρὸς ἀποφυγὴν συγκρούσεως τῶν θελήσεων αὐτῶν, ἤτοι πρόκειται περὶ θέσεως κανόνος τοῦ δικαίου, ὅστις ἀποτελεῖ στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου. Νόμους ἀναφερομένους εἰς μοναδικὰς σχέσεις, εἰς μοναδικὰ πρόσωπα, ἀνευρίσκει τις εὐκόλως ἐν πάσῃ νομοθεσίᾳ καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ (πρβ. Β. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα Ἀστικοῦ Δικαίου βιβλ. Ι. § 4, Π. Καλλιγᾶ Σύστημα Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου Ι. § 43, Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου Ι. § 21). Τοιοῦτοι νόμοι π. χ. εἰσὶ τὸ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 15 Ἰουνίου 1863 τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως γενόμενον ἀποδεκτὸν Ψήφισμα, δι' οὗ ἡ Συνέλευσις αὕτη ἐκήρυξεν ἐνήλικον τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα Γεώργιον (πρβ. τόμ. Ι. § 8. ὑποσημ. 174 τῆς παρούσης συγγραφῆς), ὁ νόμος ΒΥΑ' τοῦ ἔτους 1896 περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ Διαδόχου καὶ τῶν ἄλλων Βασιλοπαίδων ἐνώπιον τῆς δικαστικῆς ἢ ἄλλης ἀρχῆς, οἱ νόμοι ΒΡΞ' καὶ ΒΡΞΑ' τοῦ ἔτους 1893 περὶ τῆς ἐπὶ δικαστηρίου παραστάσεως τῆς διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς περιουσίας Πάγκα καὶ τῆς Ζαππείου Ἐπιτροπῆς. Ὡς τοιούτους νόμους ὁ P. Laband ἀναφέρει ἐν παραδείγματι τὸν νόμον, δι' οὗ ἐν συγκεκριμένῃ περιπτώσει κωλύματος τοῦ Ἡγεμόνος συνιστᾶται Ἀντιβασιλεία, τὸν νόμον, δι' οὗ ἐν συγκεκριμένῃ περιπτώσει χηρείας τοῦ θρόνου ῥυθμίζεται τὸ

μεύει πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου· εὑρίσκει δέ τις

ζήτημα τῆς εἰς τὸν θρόνον διαδοχῆς, τὸν νόμον, δι' οὗ ἀναγνωρίζεται δικαίωμα διαδοχῆς εἰς ἀτομικῶς ὡρισμένον Πρίγκηπα, μὴ προερχόμενον ἐκ γάμου μετὰ προσώπου ἐξ ἡγεμονικοῦ αἵματος καὶ ἀποκλειόμενον διὰ τοῦτο τῆς εἰς τὸν θρόνον διαδοχῆς κλπ. Περὶ τῶν ἀνωτέρω μνημονευομένων νόμων, εἰ καὶ οὗτοι στεροῦνται τοῦ στοιχείου τῆς γενικότητος, ῥυθμίζουσι δὲ μοναδικὰς καὶ ἀτομικὰς σχέσεις, δὲν δύναταί τις οὐχ ἧττον νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν οὐσιαστικῶν νόμων. Ἐξ ἑτέρου ἡ γενικότης δὲν ἀποτελεῖ, ὡς εἴρηται, ἀποκλειστικῶς τὸν χαρακτῆρα τῶν οὐσιαστικῶν νόμων· καθ' ὅσον πολλάκις διατάγματα, πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν νόμων ἐκδιδόμενα, ὑπερβαίνουσι κατὰ τὸ προσὸν τῆς γενικότητος τοὺς πλείστους τῶν νόμων, ὡς μαρτυρεῖ π. χ. παρ' ἡμῖν τὸ Β. Διάταγμα τῆς 5 Δεκεμβρίου 1845 περὶ τῶν καθηκόντων τῶν νομαρχῶν καὶ τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν· πρβ. καὶ P. Laband, Das Budgetrecht nach den Bestimmungen der Preussischen Verfassungsurkunde etc. S. 3; τοῦ αὐτοῦ Das Staatsrecht etc. I. 489 ff. 648 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 238 ff. 257 ff; H. v. Schulze - Gaevernitz, Das Preussische Staatsrecht II. S. 4 ff. Anm. 1; C. Gareis, Allgemeines Staatsrecht S. 76. 116. 180; A. Affolter, Grundzüge des Allgemeinen Staatsrechts § 40. Anm. 62; τοῦ αὐτοῦ, Der Rechtssatz und seine Geltung, in Grünhut's Zeitschrift für Privat =und öffentliches Recht VIII. 732; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 23 ff; H. Rosin, Das Polizeiverordnungsrecht in Preussen S. 4 ff; A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 10 ff. 19 ff; G. Prazâk, Beiträge zum Budgetrecht und zur Lehre von den formellen Gesetzen, im Archiv für öffentliches Recht II. S. 454; S. Brie, zur Theorie des constitutionellen Staatsrechts, im Archiv für öffentliches Recht IV. S. 14; F. v. Martitz, Ueber den constitutionellen Begriff des Gesetzes nach Deutschem Staatsrecht, in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI. S. 241 ff; A. Hænel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. 130 ff; E. Læning, Lehrbuch des Deutschen Verwaltungsrechts S 226; A. Thon, Das Gesetz im formellen und materiellen Sinne etc., im Archiv für öffentliches Recht V. S. 151 ff; R. v. Jhering, Der Zweck im Rechte, zweite Auflage, I. 339 ff. 344 ff; F. Regelsberger, Pandekten I. § 30.—Τὰ ἐπιχειρήματα, ἅτινα ἤντλησεν ὁ G. Meyer πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θεωρίας του ἐκ τῆς ἐν τῇ Γερμανικῇ γλώσσῃ ἐπικρατούσης καὶ ἐν τοῖς Γερμανικοῖς Συντάγμασιν ἀποδεκτῆς γενομένης χρήσεως τῆς λέξεως «νόμος» πρὸς δήλωσιν τῶν γενικῶν κανόνων τοῦ δικαίου (πρβ. G. Meyer, Der Begriff des Gesetzes etc. S. 15 ff.) ἀναιρεῖ ὁ A. Hænel ὡς ἀνακριβῆ (πρβ. A. Hænel Studien etc. II. 125 ff.). — Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἡ ἔννοια τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου ὑπῆρχε, καὶ ὁπότε προέκειτο περὶ κανόνος τοῦ δικαίου μὴ γενικοῦ, ἀναφερομένου εἰς μίαν μοναδικὴν περίπτωσιν, εἰς ἕν ἄτομον. Παρὰ Ῥωμαίοις ἐκαλεῖτο ὁ ἀτομικὸς κανὼν τοῦ δικαίου: lex in privos

ἐν ἑκάστῃ νομοθεσίᾳ πολυπληθεῖς οὐσιαστικοὺς νόμους, ὧν ἡ ἰσχὺς περιορίζεται ἐντὸς βραχέος χρονικοῦ διαστήματος.[11]

Ἐπίσης δὲν χρησιμεύει πρὸς ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου τὸ στοιχεῖον, ὅτι οὗτος πρέπει νὰ εἰσάγῃ νέον κανόνα τοῦ δικαίου, μὴ ἀποτελοῦντα εἰσέτι μέρος τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατούσης ἐννόμου τάξεως· καθ' ὅσον καὶ ἡ ἐν τῷ νόμῳ ἐπανάληψις διατάξεων προϋπαρχουσῶν καὶ ἡ διευκρίνησις τούτων δι' ἑρμηνευτικῶν διατάξεων ἐμπεριέχουσι κανόνας τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου καὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν οὐσιαστικῶν νόμων.[12]

---

lata, constitutio personalis, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ius generale, lex ἢ constitutio generalis· τοὐναντίον δὲ ὁ ὅρος jus speciale, οὗτινος ποιοῦνται χρῆσιν οἱ νεώτεροι, δὲν εὑρίσκεται ἐν ταῖς Πηγαῖς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου. Ἀπὸ τῶν ἀτομικῶν κανόνων τοῦ δικαίου ἀφεῖλε πᾶσαν νομοθετικὴν ἰσχὺν ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τῆς Νεαρᾶς 113. κεφ. 1. πρβ. F. C. v. Savigny, System des heutigen Römischen Rechts I. S. 134 ff; F. Regelsberger, Pandekten I. § 30 Anm. 1; E. Lœning, Lehrbuch des Deutschen Vewaltungsrechts S. 226 Anm. 1.

[11] Ὑπάρχουσι νόμοι, ὧν ἡ διάρκεια περιορίζεται ἐντὸς βραχέος χρονικοῦ διαστήματος, ὁποῖοι εἰσὶ π. χ. πάντες οἱ ἐτήσιοι φορολογικοὶ νόμοι, τὰ ἄρθρα 104 καὶ 108 τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος τοῦ 1864, πᾶσαι αἱ ἐν τοῖς διαφόροις νόμοις περιλαμβανόμεναι μεταβατικαὶ διατάξεις. Οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῇ, ὅτι οἱ νόμοι οὗτοι περιέχουσι κανόνα τοῦ δικαίου καὶ ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο περιλαμβάνονται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου· πρβ. καὶ P. Laband, Das Budgetrecht nach den Bestimmungen der Preussischen Verfassungsurkunde. S 4; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 242.

[12] Ὁ E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. 144 ff, ἀπαιτεῖ ὡς ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου τὴν εἰσαγωγὴν νέου κανόνος τοῦ δικαίου εἰς τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατοῦσαν ἔννομον τάξιν, υἱοθετήσας κατὰ τοῦτο τὴν θεωρίαν τοῦ K. Binding, in der Kritischen Vierteljahres - Schrift, Neue Folge, B. II. S. 552, καθ' ἣν ὁ νομοθέτης δύναται μὲν νὰ διατάξῃ τί ὀφείλει νὰ γίνῃ δίκαιον, οὐχὶ ὅμως καὶ τί ἐστὶ δίκαιον, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ νομοθετικὴ πρᾶξις εἶναι πάντοτε δημιουργικὴ δικαίου· πᾶσαν δ' ἄλλην πρᾶξιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἐπαναλαμβάνουσαν ἰσχύοντας ἤδη κανόνας τοῦ δικαίου, χαρακτηρίζει ὁ Seligmann ὡς νόμον τυπικόν. Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Seligmann δὲν εἶναι ὀρθή, ἐφαρμοζομένη δὲ φέρει εἰς ἄτοπα, διότι πᾶσαι αἱ κωδηκοποιήσεις τῶν νόμων, αἵτινες οὐδὲν ἄλλο πράττουσιν ἢ νὰ παραλαμβάνωσι τοὺς ἐν τῇ νομοθεσίᾳ ἢ ἐν τῷ δικαίῳ τῶν ἐθίμων εὑρισκομένους κανόνας τοῦ δικαίου, πᾶσα ἀναθεώρησις καὶ μεταρρύ-

Τινὲς τῶν νομοδιδασκάλων ἀπαιτοῦσιν ὡς ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου τὴν καλουμένην κύρωσιν αὐτοῦ (sanction),[13] δηλονότι τὸ στοιχεῖον τοῦ ἐξαναγκασμοῦ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐκτελέσεώς του, καὶ ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἀρχαιοτάτη.[14] Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, ὅπως διάταξίς τις χαρακτηρισθῇ κανὼν τοῦ δικαίου, πρέπει νὰ φέρῃ καὶ τὴν κύρωσιν (sanctionem), τὴν ἐξαναγκάζουσαν εἰς ὑπακοήν. Ὅταν τὸ στοιχεῖον τοῦτο λείπῃ, οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας ταύτης ἀρνοῦν-

---

θμισις οἱουδήποτε νομοθετήματος, περιλαμβάνουσα παλαιοὺς μετὰ τῶν νέων κανόνων τοῦ δικαίου, ἤθελον φέρει τὸν χαρακτῆρα νόμου τυπικοῦ· ἑπομένως πάντες οἱ νέοι ποινικοὶ κώδηκες τοῦ μέλλοντος, οἵτινες θὰ τιμωρῶσι τὸν φόνον καὶ τὴν κλοπὴν δὲν θ' ἀποτελῶσι νόμους οὐσιαστικούς, ἀλλὰ νόμους τυπικούς· κατὰ τὴν θεωρίαν δὲ ταύτην καὶ αἱ διατάξεις τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος τοῦ 1864, αἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον περιείχοντο καὶ ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1844, δὲν εἶναι οὐσιαστικαὶ νομοθετικαὶ διατάξεις, ἀλλὰ τυπικαί. Ὁ Seligmann προσπαθεῖ νὰ παρακάμψῃ τὰ ἄτοπα, εἰς ἃ ὁδηγεῖ ἡμᾶς ἡ θεωρία αὐτοῦ, υἱοθετῶν τὴν γνώμην τοῦ J. F. Kierhulff, Theorie des gemeinen Civilrechts I. (1839) S. 45 ff, καὶ διδάσκει, ὅτι τοιαῦται νομοθετικαὶ διατάξεις ἐπαναληπτικαὶ ἰσχυόντων ἤδη κανόνων τοῦ δικαίου δὲν δημιουργοῦσι δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου, ἀλλ' ὑπομιμνήσκουσι τὸ ἤδη ὑπάρχον. Ἑπομένως ἔχομεν κατὰ τὸν Seligmann τυπικοὺς νόμους, μὴ περιέχοντας κανόνας τοῦ δικαίου, ἔχοντας δ' οὐχ ἧττον τὴν ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν τῶν κανόνων τοῦ δικαίου. Δικαίως ὁ Anschütz ἀποκαλεῖ τὴν θεωρίαν ταύτην λαβυρινθώδη καὶ ἥκιστα συντελεστικὴν εἰς τὴν διευκρίνησιν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου. Ὁ κανών: «lex posterior derogat priori» ἔχει ἐφαρμογήν, καὶ ὅταν ὁ νέος νόμος συμφωνῇ κατὰ τὸ περιεχόμενον πρὸς τὸν παλαιόν. Διὰ τῆς κυρώσεως τοῦ νέου νόμου αἴρεται ἡ τοῦ παλαιοῦ νόμου κύρωσις, καὶ αἱ τοῦ νέου νόμου διατάξεις ἀποτελοῦσιν ὑποχρεωτικοὺς κανόνας τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου· πρβ. καὶ G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 241 ff; G. Anschütz, Kritische Studien vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 29 ff; A. Hænel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. 148 ff; A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 2 ff.

[13] Ὀφείλει τις νὰ μὴ συγχέῃ τὴν κύρωσιν ταύτην πρὸς τὴν κύρωσιν τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, περὶ ἧς προβλέπει τὸ ἄρθρον 36 τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος, διότι πρόκειται περὶ δύο διαφόρων ἐννοιῶν.

[14] Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἡ κύρωσις, ὁ ἐξαναγκασμὸς ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἀποτελῶν μέρος τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου. Τοιαύτην καὶ οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀντίληψιν τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου, δι' ὃ καὶ παρέστησαν τὴν δικαιοσύνην προσωποποιουμένην ἐν τῇ Θέμιδι, κρατούσῃ διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς πλάστιγγα καὶ διὰ τῆς ἑτέρας ξίφος.

ται εἰς τὴν διάταξιν τὴν ἰδιότητα κανόνος τοῦ δικαίου καὶ χαρακτηρίζουσι ταύτην ὡς παράγγελμα τῆς ἠθικῆς. Ἡ κύρωσις χαράσσει κατὰ τούτους τὰ ὅρια τὰ διαχωρίζοντα τὴν σφαῖραν τοῦ δικαίου ἀπὸ τῆς σφαίρας τῆς ἠθικῆς.[15] — Βέβαιον εἶναι, ὅτι κατὰ κανόνα ἡ κύρωσις συνοδεύει τοὺς κανόνας τοῦ δικαίου· οὐδόλως ὅμως ἀποτελεῖ αὕτη ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου, οὐδὲ ἡ ἔλλειψις κυρώσεως ἀποκλείει τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ. Εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ταύτης δύναταί τις εὐκόλως νὰ ἐπικαλεσθῇ διατάξεις ἐκ τῶν διαφόρων κλάδων τοῦ δικαίου, ἐστερημένας ἐντελῶς οἱασδήποτε κυρώσεως ἐξαναγκαζούσης τὴν εἰς αὐτοὺς ὑπακοήν, ἀναγνωριζομένας δ' οὐχ ἧττον καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀντιδοξούντων[16] ὡς ἀνηκούσας εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ δικαίου καὶ οὐχὶ εἰς τὴν τῆς ἠθικῆς. Οὕτω δύναταί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ ἐκ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου τοὺς καλουμένους ἀτελεῖς νόμους (leges imperfectas). Ἐπίσης δύναταί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ ἐκ τοῦ δημοσίου δικαίου τὰς περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ Βασιλέως διατάξεις τοῦ Συντάγματος, ὧν ἡ ἐκπλήρωσις ὡς ἐκ τοῦ ἀνευθύνου τοῦ προσώπου τοῦ Βασιλέως δι' οὐδεμιᾶς ἐξαναγκάζεται κυρώσεως. Τέλος ὁλόκληρος κλάδος τοῦ δικαίου, τὸ διεθνὲς δίκαιον, κατὰ τὴν ἀντίθετον θεωρίαν δὲν δύναται νὰ χωρήσῃ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Δικαίου, καθ' ὅσον οἱ ἀποτελοῦντες τοῦτο κανόνες ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν εἰσιν ἀνεπίδεκτοι τοιαύτης κυρώσεως.

---

[15] Ὁ R. v. Jhering ἐν τῇ αὐτοῦ συγγραφῇ: Der Zweck im Rechte, zweite Auflage, I. 318 ff, διὰ μακρῶν ὑποστηρίζει τὴν θεωρίαν ταύτην, ὁρίζων τὸ δίκαιον: «ὡς τὸ σύνολον τῶν ἔν τινι πολιτείᾳ ἰσχυόντων κανόνων ἐξαναγκασμοῦ» (Zwangsnormen) (S. 320). Κατὰ τὸν Jhering (S. 322) κανὼν τοῦ δικαίου ἄνευ κυρώσεως «ἀντιψάσκει πρὸς ἑαυτόν, εἶναι πῦρ μὴ καῖον, φῶς μὴ φωτίζον», ὁ δὲ ἀφαιρῶν τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἀπὸ τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου τίθησιν ἐκποδὼν τὴν μεταξὺ δικαίου καὶ ἠθικῆς διάκρισιν· πρβ. καὶ Ph. Zorn, Die Deutschen Staatsverträge, in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI. 6 ff, τοῦ αὐτοῦ Das Staatsrecht des Deutschen Reiches I. 392 ff, 395; Rümelin, Reden und Aufsätze N. F. S. 327; A. Lasson, System der Rechtsphilosophie S. 206. 207; A. Pernice, Rechtsgeschäft und Rechtsordnung, in Grünhut's Zeitschrift für Privat= und öffentliches Recht VII. 474 ff.

[16] Πρβ. π. χ. R. v. Jhering, Der Zweck im Rechte I. 323 ff.

Ἡ ἐπικρατοῦσα διὰ τοῦτο γνώμη μεταξὺ τῶν νομοδιδασκάλων ἀρνεῖται ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου τὴν κύρωσιν, τὸν ἐξαναγκασμόν.[17]

Πολλάκις ἡ πολιτεία περιβάλλει μὲ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου πράξεις, ὧν ἡ φύσις μετὰ δυσκολίας δύναται νὰ καθορισθῇ, ἂν δηλονότι δι' αὐτῶν σκοπῇ ἡ πολιτεία νὰ νομοθετήσῃ, ἢ ἂν ἁπλῶς διοικητικὰ μέτρα ἐκ λόγων σκοπιμότητος περιβάλλῃ μὲ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου. Ἡ ἐξεύρεσις καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς φύσεως τοιούτων διατάξεων βεβαίως εἶναι ἔργον τῆς ἑρμηνείας αὐτῶν· κατὰ τὴν ἑρμηνείαν δ' οὐχ ἧττον ὀφείλομεν νὰ προσέχωμεν εἰς τὸν ἐγγύτερον σκοπόν, ὃν προέθετο ἡ πολιτεία, καὶ ἐντεῦθεν νὰ καθορίζωμεν τὴν φύσιν τῆς συγκεκριμένης νομοθετικῆς πράξεως, νὰ χαρακτηρίζωμεν δὲ ὡς κατ' οὐσίαν νομοθετικὰς πράξεις ἐκείνας, ὧν ἐγγύτερος σκοπὸς εἶναι ὁ καθορισμὸς τῶν ὁρίων τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων· οὕτω π. χ. ἐν τοῖς περὶ στρατολογίας νόμοις ὁ ἐγγύτερος σκοπὸς τῆς πολιτείας εἶναι ὁ περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας τῶν μελῶν της, ἅτινα ἡ πολιτεία καλεῖ εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, πρὸς ἐπιδίωξιν τοῦ ἀπωτέρου διοικητικοῦ σκοποῦ τῆς ἀμύνης τῆς πολιτείας κατὰ τῶν ἔσω καὶ ἔξω ἐχθρῶν. Ἐνταῦθα ὁ ἐγγύτερος σκοπὸς εἶναι ἡ νομοθεσία, ἀπώτερος δὲ ἡ διοίκησις· ἑπομένως οἱ περὶ στρατολογίας νόμοι εἶναι νόμοι οὐσιαστικοί. Τοιοῦτοι νόμοι ἁπαντῶσι συνήθως, διότι ἡ πολιτεία διὰ τῶν κανόνων τοῦ δικαίου, οὓς αὕτη τίθησιν, ἐπαρκεῖ εἰς τὰς ἑαυτῆς ἀνάγκας, περιορίζουσα τὴν ἐλευθερίαν τῶν μελῶν της καὶ προσπορίζουσα οὕτω

---

[17] Πρβ. A. Thon, Rechtsnorm und subjektives Recht S. 6 ff; τοῦ αὐτοῦ Der Rechtsbegriff, in Grünhut's Zeitschrift für Privat = und öffentliches Recht VII. S. 223 ff; Er. Bierling, Kritik der juristischen Grundbegriffe I. S. 139 ff; K. Binding, Handbuch des Strafrechts I. S. 161. 162. 164 Anm. 4; A. Merkel, Juristische Encyklopädie § 57; E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag S. 48 ff; G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre S. 304 ff; B. Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts, siebente Auflage, I. § 37; F. Regelsberger, Pandekten I. § 10 nº III.

ἑαυτῇ τὰ πρὸς συντήρησιν καὶ εὐημερίαν της ἀναγκαῖα μέσα.[18]

Ὁ καθορισμὸς τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου καὶ ἡ διάκρισις ταύτης ἀπὸ τῆς τυπικῆς ἐννοίας αὐτοῦ εἰσὶ σπουδαιόταται ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι, διότι διὰ τούτων τίθενται τὰ μεταξὺ τῶν ἐννοιῶν τοῦ νόμου καὶ τοῦ διατάγματος ὅρια.[19]

---

[18] Πρβ. G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 214 ff. 240 ff. — Ὁ G. Jellinek, πραγματευόμενος περὶ τῶν πράξεων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, αἵτινες ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου γεννῶσιν ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀληθοῦς φύσεώς των καὶ παρέχουσι δυσκολίας περὶ τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτῶν, προσέφυγεν εἰς στοιχεῖον, ὅπερ ἤντλησεν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ νομοθέτου, ἐκ τοῦ σκοποῦ, ὃν οὗτος προέθετο, ὅπως χαρακτηρίσῃ ἑκάστοτε κατ' οὐσίαν τὴν συγκεκριμένην πρᾶξιν τοῦ νομοθέτου, καὶ ὥρισεν ὡς κριτήριον τὸν ἐγγύτερον σκοπὸν τοῦ νομοθέτου. Ἐντεῦθεν ὁρμώμενος ὁ G. Anschütz, Kritische Studien vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 33 ff. 39, ἀπήτησε διὰ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου, πλὴν τοῦ ἀντικειμενικοῦ στοιχείου, τοῦ καθορισμοῦ δηλονότι τῶν ὁρίων τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων, καὶ ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον, τὸν σκοπὸν τοῦ νομοθέτου δηλονότι πρὸς τοιοῦτον καθορισμόν. Ὁ H. Rosin, Das Polizeiverordnungsrecht in Preussen S. 1. Anm. 2, ἀποκρούων τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Anschütz, χαρακτηρίζει τὰ περὶ τοῦ ἐγγυτέρου σκοποῦ τοῦ νομοθέτου λεγόμενα ὡς ἀποτελοῦντα τὸν γενικὸν καὶ θεμελιώδη ἑρμηνευτικὸν κανόνα, καθ' ὃν πρὸς καθορισμὸν τῆς ἐννοίας νομοθετικῆς τινος διατάξεως ὀφείλει ὁ ἑρμηνευτὴς ἐν ἀμφιβολίᾳ νὰ προσφεύγῃ εἰς τὴν θέλησιν τοῦ νομοθέτου· διὰ τοῦτο δὲ δὲν θεωρεῖ ὁ Rosin ἀναγκαῖον νὰ συμπεριληφθῇ ἰδιαιτέρως τοιοῦτον στοιχεῖον εἰς τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου. — Πολλάκις ἔν τινι νομοθετήματι ἀναμιγνύονται νομοθετικαὶ διατάξεις περιέχουσαι κανόνας τοῦ δικαίου καὶ τοιαῦται μὴ περιέχουσαι τοιούτους· ἐὰν δὲ πρόκειται νὰ κρίνωμεν, τίνες τούτων ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν οὐσιαστικῶν νόμων καὶ τίνες ἀποκλείονται ταύτης, δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν ἐνίων διατάξεων μήτε ἐκ τοῦ γράμματος μήτε ἐκ τῆς ἀλληλουχίας αὐτῶν, ἐν τοιαύτῃ ἀμφιβολίᾳ, ὡς διδάσκει καὶ ὁ P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 650, ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ νομοθέτης, περιβαλὼν διὰ τῆς μορφῆς τοῦ νόμου τὴν συγκεκριμένην διάταξιν, ἐσκόπει καὶ κατ' οὐσίαν νὰ νομοθετήσῃ.

[19] Πρβ. G. Meyer, Der Begriff des Gesetzes etc., in Grünhut's Zeitschift für Privat=und öffentliches Recht VIII. 25 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 239 ff. 254 ff; H. v. Schulze-Gævernitz, Das Preussische Staatsrecht II. S. 10; G. Anschütz, Die gegenwärtigen Theorieen über den Begriff der gesetzgebenden Gewalt und den Umfang des Königlichen Verordnungsrechts nach preussischem Staatsrecht, zweite Auflage (1901) S. 15 ff.

Ἡ θέσις τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι ἡμῶν εἶναι ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, τῆς ἐνασκουμένης τῇ συμπράξει τοῦ Ἡγεμόνος καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας, καθ' ὅσον ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία δὲν δικαιοῦται ν' ἀναιρέσῃ, ἢ μεταβάλῃ, ἢ συμπληρώσῃ τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατοῦσαν ἔννομον τάξιν, ὀφείλουσα πάντοτε νὰ κινῆται ἐντὸς τῶν ὑπὸ ταύτης χαρασσομένων ὁρίων. [20]

Ὄντως δύναταί τις ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν οὐσιαστικὸν νόμον καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ διατάγματος καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν διαταγῶν τῶν ἄλλων ὀργάνων τῆς διοικήσεως, ἀκόμη δὲ καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν δικαστικῆς ἀποφάσεως· ἀλλ' οὐχ ἧττον πάντοτε ὄπισθεν τῶν πράξεων τούτων τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἢ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας ὀφείλομεν ν' ἀναζητήσωμεν καὶ ἀνεύρωμεν τὴν πρὸς τοῦτο ἐξουσιοδότησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας (délégation), εἴτε τὴν ἐκ τοῦ Συντάγματος γενικήν, [21] εἴτε τὴν διὰ νόμου εἰδικήν, [22] ἵνα

---

[20] Πρβ. H. v. Schulze - Gavernitz, Das Preussische Staatsrecht II. S. 10; L. de Hartog, Das Staatsrecht des Königreichs der Niederlande S. 47; G. Anschütz, Die gegenwärtigen Theorieen über den Begriff der gesetzgebenden Gewalt etc. S. 16. — Περὶ τῆς διαφερούσης γνώμης τοῦ Λ. Arndt ὡς πρὸς τὸ Πρωσσικὸν Σύνταγμα ἐπραγματεύθημεν ἀνωτέρω· πρβ. τόμ. II. § 12 ὑποσημ. 5 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[21] Οὕτω π. χ. εὑρίσκει τις ἔν τισι Γερμανικοῖς Συντάγμασι διατάξεις ἐπιτρεπούσας τῷ Ἡγεμόνι ἐν κατεπειγούσαις ἀνάγκαις καὶ ἐν ἀπουσίᾳ τῶν Βουλῶν τὴν ἔκδοσιν Β. Διαταγμάτων, ἐχόντων ἰσχὺν προσωρινοῦ νόμου, μέχρις οὗ ἡ μετὰ τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν συνερχομένη Ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπία ἐξενέγκῃ τὴν περὶ ἐπικυρώσεως ἢ ἀκυρώσεως αὐτῶν γνώμην της· πρβ. Συντάγματα Βάδης (1818) § 66, Βυρτεμβέργης (1819) § 89, Μεγάλου Δουκάτου τῆς Ἔσσης (1821) § 73, Σαξωνίας (1831) § 88, Ἀλτεμβουργ (1831) § 214, Πρωσσίας (1850) § 63, Κόβουργ - Γόθας (1852) § 130. — Ἐπίσης ὑπάρχουσι Γερμανικὰ Συντάγματα διαγράφοντα τὴν σύστασιν εἰδικῶν δικαστηρίων ἐχόντων τὸ δικαίωμα τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων, ὅπερ ἀναμφιβόλως ἀνήκει εἰς τὴν σφαῖραν τῶν καθηκόντων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας· πρβ. π. χ. Συντάγματα Σαξωνίας (1831) § 153, Ἀλτεμβουργ (1836) § 266, Ὀλδεμβουργ (1852) ἄρθρ. 209.

[22] Τὴν διὰ νόμου ἐξουσιοδότησιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας πρὸς ἔκδοσιν νομοθετικῶν διαταγμάτων εὑρίσκει τις κατὰ πᾶν βῆμα καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ νομοθεσίᾳ καὶ ἐν ταῖς νομοθεσίαις τῶν ἄλλων συνταγματικῶν πολιτειῶν, ὡς εὑρίσκει ἐπίσης καὶ τὴν διὰ νόμου ἐξουσιοδότησιν κατωτέρων ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς

μὴ ἀρνηθῶμεν εἰς τοιαύτην διάταξιν τὴν ἰδιότητα τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου.

§ 17

Περὶ τῶν τυπικῶν νόμων

Λέγοντες ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι τυπικὸν νόμον, νοοῦμεν τὴν θέλησιν τῆς πολιτείας, ἥτις, προερχομένη ἐκ τῆς συμπράξεως τοῦ Ἡγεμόνος καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας, περιβάλλεται τὴν μορφὴν τοῦ νόμου ἀνεξαρτήτως τοῦ περιεχομένου αὐτῆς.

Ὁ τυπικὸς νόμος δύναται νὰ περιέχῃ κανόνα τοῦ δικαίου, καὶ τότε οὗτος εἶναι ἅμα οὐσιαστικός·[1] δύναται ὅμως οὗτος νὰ μὴ περιέχῃ κανόνα τοῦ δικαίου, καὶ ἑπομένως ν' ἀνήκῃ εἰς τοὺς τυπικοὺς νόμους ἐν τῇ στενωτέρᾳ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ, εἰς ἣν ὑπάγεται πᾶσα ἐκδήλωσις τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας, περιβαλλομένη μὲν τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, μὴ περιέχουσα δὲ κανόνα τοῦ δικαίου, ἀλλὰ πρᾶξιν ἀνήκουσαν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐκτελεστικῆς ἢ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας.

Ἀλλ' ὅμως ἡ ὕπαρξις τοῦ τυπικοῦ νόμου ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ,

ἐξουσίας πρὸς ἔκδοσιν νομοθετικῶν διατάξεων. Περὶ τῆς τοιαύτης ἐξουσιοδοτήσεως (délégation) θὰ πραγματευθῶμεν διὰ μακρῶν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[1] Τὸ ἄρθρον 22 τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος τοῦ 1864, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἀπήτησε πρὸς ἐνάσκησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τὴν σύμπραξιν τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βουλῆς. Ἑπομένως ὁ οὐσιαστικὸς νόμος, ὅπως ἔχῃ κῦρος καὶ ἀποτελέσῃ μέρος τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατούσης ἐννόμου τάξεως, πρέπει ἀναγκαίως ν' ἀπορρέῃ ἐκ τῆς συμπράξεως τῶν εἰρημένων δύο νομοθετικῶν παραγόντων, ἐν ἄλλαις λέξεσι νὰ ὑπάγηται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τυπικῶν νόμων. Καὶ δύναται μέν, ὡς ἐν τῇ ἀμέσως προηγουμένῃ παραγράφῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς εἴδομεν, ὁ οὐσιαστικὸς νόμος νὰ μὴ ἀπορρέῃ ἀμέσως ἐκ τῆς συμπράξεως τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βουλῆς, ἑπομένως νὰ μὴ ὑπάγηται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τυπικῶν νόμων· οὐχ ἧττον καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐμμέσως ἐκ τοιαύτης συμπράξεως ἀπορρέει οὗτος δυνάμει ἐξουσιοδοτήσεως (délégation), περὶ ἧς κατωτέρω γενήσεται λόγος.

ἄτοι νόμου μὴ περιέχοντος κανόνα τοῦ δικαίου, ἀμφισβητεῖται ἐν τῇ ἐπιστήμῃ· ἐκλιπούσης δὲ τῆς ἐννοίας τοῦ τυπικοῦ νόμου, συνεκλείπει ὁλόκληρος ἡ περὶ διακρίσεως τῶν νόμων εἰς οὐσιαστικοὺς καὶ τυπικοὺς θεωρία.

Ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς εἴδομεν σειρὰν ὁλόκληρον νομοδιδασκάλων ἀντιτασσομένην κατὰ τῆς περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας τοῦ Laband.

Οἱ ἀντιδοξοῦντες ὁρμῶνται ἀπὸ διαφόρων ἀρχῶν. Ἡμεῖς διακρίνομεν δύο κατηγορίας τούτων.

Εἰς τὴν ἑτέραν τῶν κατηγοριῶν τούτων δύνανται νὰ καταταχθῶσιν οἱ ὑποστηρίζοντες, ὅτι ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι ἡ ἔννοια τοῦ νόμου εἶναι καθαρῶς τυπικὴ καὶ δὲν συνδέεται μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου οὕτως, ὥστε, ὅταν λέγῃ τις νόμον, ν' ἀναπαριστᾷ ἐν τῇ διανοίᾳ του τὴν ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας περὶ τῆς ἐν αὐτῇ κρατούσης ἐννόμου τάξεως. Κατὰ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς θεωρίας ταύτης ὁ κανὼν τοῦ δικαίου δὲν ἐμφανίζεται ὑπὸ μόνην τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν τοῦ διατάγματος, τοῦ δὲ νόμου ἡ ἔννοια εἶναι ταὐτόσημος πρὸς τὴν ἔννοιαν διατάξεως, ἀπορρεούσης ἐκ τῆς συμπράξεως τοῦ Ἡγεμόνος καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας, μὴ δυναμένης δὲ διὰ τοῦτο νὰ μεταβληθῇ ἢ καταργηθῇ ἄλλως ἢ τῇ συμπράξει ἀμφοτέρων τῶν εἰρημένων νομοθετικῶν ὀργάνων. [2]

---

[2] Πρβ. π. χ. A. Arndt, Das Staatsrecht des Deutschen Reiches S. 157 ff; τοῦ αὐτοῦ Verfassung des Deutschen Reiches S. 104; τοῦ αὐτοῦ Preussische Verfassung, dritte Auflage, S. 120 ff; τοῦ αὐτοῦ Das Verordnungsrecht des Deutschen Reiches; K. Fr. v. Stengel, Preussisches Staatsrecht S. 167; C. Bornhak, Gesetz, in Stengel's Wörterbuch des Deutschen Verwaltungsrechts, siebente Lieferung, S. 579; τοῦ αὐτοῦ Allgemeine Staatslehre S. 158 ff. — Ἐν ταῖς προηγουμέναις §§ 14 καὶ 15 τῆς παρούσης συγγραφῆς εἴδομεν ἐπανειλημμένως ὑποστηριζομένην τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι ἔννοια τοῦ νόμου εἶναι τυπική. — Ἀναίρεσιν τῆς γνώμης τοῦ πρωταγωνιστοῦντος ἐν τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ A. Arndt εὑρίσκει τις ἐν τῇ ἀρτίως δημοσιευθείσῃ ἀξιολόγῳ συγγραφῇ τοῦ G. Anschütz, Die gegenwärtigen Theorieen über den Begriff der gesetzgebenden Gewalt und den Umfang des Königlichen Verordnungsrechts nach preussischem Staatsrecht, zweite Auflage (1901).

Ἡ θεωρία αὕτη δὲν θ' ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς ἐπὶ τοῦ παρόντος, διότι αὕτη δὲν εἶναι ἀναιρετικὴ τῆς ἐννοίας τοῦ τυπικοῦ νόμου.

Εἰς τὴν ἑτέραν κατηγορίαν δύνανται νὰ καταταχθῶσιν οἱ διδάσκοντες, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ τυπικοῦ νόμου, τοῦ μὴ περιέχοντος κανόνα τοῦ δικαίου, εἶναί τι νομικῶς ἀκατάληπτον, καὶ ὑποστηρίζοντες δι' ἰδίων ἐπιχειρημάτων ἕκαστος, ὅτι ἐν ἑκάστῳ τυπικῷ νόμῳ περιέχεται κανὼν τοῦ δικαίου, ὅτι ἐν ἄλλαις λέξεσιν: ὁ τυπικὸς νόμος εἶναι καὶ οὐσιαστικὸς νόμος, δὲν ὑφίσταται δὲ ἡ ἀξιουμένη διάκρισις οὐσιαστικῆς καὶ τυπικῆς ἐννοίας τοῦ νόμου. [3]

---

[3] Τοῦ κατὰ τῆς περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας συστηματικοῦ πολέμου ἦρξεν ὁ F. v. Martitz. Ὁ F. v. Martitz ὑπῆρξε κατ' ἀρχὰς εἷς τῶν ὀπαδῶν τῆς σχολῆς, ἥτις ἐδίδαξεν, ὅτι πᾶσαι αἱ πράξεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας δὲν φέρουσι καὶ κατ' οὐσίαν τὸν χαρακτῆρα τοῦ νόμου, εἰδικῶς δὲ ὅτι ὁ προϋπολογισμὸς κατ' οὐσίαν δὲν εἶναι νόμος (πρβ. F. v. Martitz, Betrachtungen über die Verfassung des Norddeutschen Bundes [1868] S. 101: «ὁ προσδιορισμὸς τοῦ προϋπολογισμοῦ οὐσιαστικῶς δὲν εἶναι νομοθετική, ἀλλὰ διοικητικὴ πρᾶξις», καὶ S. 99. 104. 106. 112)· ὅτε ὅμως ὁ P. Laband διετύπωσε τὴν περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίαν ἐν τῇ περιφήμῳ διατριβῇ του: Das Budgetrecht nach den Bestimmungen der Preussischen Verfassungs - Urkunde etc. (πρβ. τόμ. II. § 15 ὑποσημ. 36 τῆς παρούσης συγγραφῆς), τότε ὁ F. v. Martitz ἀνεκρούσατο πρύμναν καὶ ἠμφισβήτησε τὴν ὀρθότητα τῆς θεωρίας τοῦ Laband διὰ τῆς ἐπίσης περιφήμου καταστάσης διατριβῆς: Ueber den constitutionellen Begriff des Gesetzes etc. (πρβ. τόμ. II. § 15 ὑποσημ. 38 τῆς παρούσης συγγραφῆς). Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ διδάσκει ὁ F. v. Martitz, ὅτι: «ὁ νόμος, οἱονδήποτε καὶ ἂν ᾖ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, πάντοτε ἀποτελεῖ δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου, εἶναι κανὼν τοῦ δικαίου· νόμοι δέ, μὴ περιέχοντες κανόνα τοῦ δικαίου, μόνον τυπικοί. μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον νόμοι, εἶναί τι ἀνύπαρκτον» (πρβ. F. v. Martitz, Ueber den constitutionellen Begriff des Gesetzes, in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI. S. 250). Κατὰ τὸν F. v. Martitz ἡ ἔννοια τοῦ νόμου δὲν ἐπιτρέπει τὸν διαμελισμὸν αὐτῆς εἰς τυπικὴν καὶ εἰς οὐσιαστικήν, ἐκ τοῦ τύπου καὶ ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ νόμου (πρβ. F. v. Martitz αὐτόθι S. 270). Ὁ νόμος παράγει πάντοτε ἐγχώριον δίκαιον (Landesrecht), οὗτινος ἰδιάζων χαρακτὴρ εἶναι τὸ ἀδιάρρηκτον (die Unverbrüchlichkeit), ὁρίζει δὲ τὸν νόμον ὁ F. v. Martitz ὡς ἑξῆς: «νόμος ἐστὶν ἡ τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας ἐκδήλωσις, δι' ἧς ἐγχώριον δίκαιον καθίσταται ἀδιάρρηκτον καὶ ἀπέναντι τοῦ Στέμματος» (πρβ. F. v. Martitz αὐτόθι S. 247 ἑ. 258). — Τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ F. v. Martitz, εἰς ἣν καὶ κατώτερω θὰ ἐπανέλθωμεν ἐξετάζοντες ἐν ταῖς λεπτομερείαις τὴν περὶ τυπικῶν

Ἡ θεωρία αὕτη ἐλέγχεται ἐκ τῶν πραγμάτων ἐσφαλμένη. Ὑπάρχουσι νόμοι ἀναμφισβητήτως μὴ περιέχοντες κανόνα

νόμων θεωρίαν, υἱοθέτησε παρ' ἡμῖν ὁ Χ. Ἀγγελάκης, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (πρβ. τόμ. II § 14. ὑποσημ. 47 τῆς παρούσης συγγραφῆς). — Πολέμιος τῆς περὶ νόμων οὐσιαστικῶν καὶ νόμων τυπικῶν θεωρίας τοῦ Laband ὑπῆρξεν ἐπίσης ὁ Ph. Zorn, τὸ πρῶτον ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ: Die Deutschen Verträge (πρβ. Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI. S. 11 ff.) πρὸς τὴν τοῦ Laband θεωρίαν διαφωνήσας, εἶτα δὲ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις συγγραφαῖς αὐτοῦ (πρβ. τόμ. II § 15. ὑποσημ. 38 τῆς παρούσης συγγραφῆς) τὴν τοῦ Laband διάκρισιν τῶν νόμων εἰς οὐσιαστικοὺς καὶ τυπικοὺς ὡς ἐσφαλμένην καταπολεμήσας. Ὁ Ph. Zorn ἐν τῇ αὐτοῦ διατριβῇ: Die Deutschen Verträge S. 6, ὁρίζει τὸ δίκαιον ὡς: «τὸ σύνολον προσταγῶν, ἃς ἡ πολιτεία ἀπευθύνει πρὸς τοὺς ἑαυτῆς ὑπηκόους καὶ προασπίζει διὰ τῆς βίας». Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁρίζει ὁ Zorn ἐν τῇ αὐτοῦ συγγραφῇ: Das Staatsrecht des Deutschen Reiches I. S. 392 ff. τὸ δίκαιον ὡς: «ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ συνόλου τῶν διατάξεων, ἃς δίδωσιν ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ὑπὸ τύπον προστακτικὸν καὶ ὧν ἡ πραγματοποίησις ἐν ἐνδεχομένῃ περιστάσει ἐξασφαλίζεται δι' ὅσων ἡ πολιτεία ἔχει ἀναγκαστικῶν μέσων». Ἐξετάζων ὁ Zorn ἐν τῇ αὐτοῦ διατριβῇ: Die Deutschen Verträge S. 11 ff Anm. 3. τὰ περὶ νόμου, ἀποκρούει ὡς ἐσφαλμένην τὴν τοῦ Laband διάκρισιν οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων καὶ διδάσκει, ὅτι: «ἡ διάταξις κανόνος τοῦ δικαίου εἶναι τὸ Α καὶ τὸ Ω τοῦ νόμου». Ἐὰν νόμος τις καθορίζῃ τὰς ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐφαρμοστέας ποινικὰς διατάξεις, ἢ τὴν παραχώρησιν προικοδοτήσεως πρὸς στρατηγόν, ἢ τὸν προϋπολογισμόν, τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἀδιάφορον διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου· ἐν ἑκάστῃ δὲ τῶν περιπτώσεων τούτων εὑρίσκει ὁ Zorn ἀμφότερα τὰ χαρακτηρίζοντα τὸν νόμον γνωρίσματα: 1) καθορισμὸν τοῦ περιεχομένου τῇ συμπράξει τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας, 2) προσταγὴν τῆς πολιτείας, ὅτι τὸ περιεχόμενον ἐκεῖνο τυγχάνει ἐκτελεστέον. Ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ: Das Staatsrecht etc. I. 401 ff. ὁ Zorn χαρακτηρίζει ὡς νόμον ἐν τῇ εὐρυτάτῃ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ πᾶσαν διάταξιν τεθειμένην ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, καὶ διὰ τοῦτο θεωρεῖ ταὐτιζομένας τὰς ἐννοίας τοῦ νόμου καὶ τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου μὲ μόνην τὴν διάκρισιν, ὅτι ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου περιλαμβάνεται καὶ τὸ διὰ τῶν ἐθίμων παραγόμενον δίκαιον. Ἀλλ' ὅμως ὁ ἐν τῇ εὐρυτάτῃ ταύτῃ ἐννοίᾳ ὁρισθεὶς ἀνωτέρω νόμος διαιρεῖται εἰς τὸν ἐν τῇ στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ νόμον καὶ εἰς τὸ διάταγμα. Μεταξὺ νόμου καὶ διατάγματος δὲν ὑπάρχει ἐσωτερική τις διάκρισις, ἀλλὰ διακρίνονται μόνον ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων ὡς ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν τύπων· καθ' ὅσον διὰ μὲν τὸν νόμον εἶναι ἀναγκαία ἡ συναίνεσις τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας, διὰ δὲ τὸ διάταγμα οὐχί. Ὁ νομικὸς τύπος καὶ τὰ νομικὰ ἀποτελέσματα τοῦ τε νόμου καὶ τοῦ διατάγματος εἰσὶ πάντοτε τὰ αὐτά, οἱονδήποτε καὶ ἂν ἔχῃ περιεχόμενον ὁ τὸν τύπον ἐκεῖνον περιβληθεὶς κανών. Ἰδίᾳ στερεῖται βάσεως ἡ διάκρισις οὐσια-

τοῦ δικαίου. νόμοι μὴ καθιεροῦντες δικαιώματα μηδὲ διαγράφοντες ὑποχρεώσεις, ἑπομένως μὴ παράγοντες δίκαιον ἐξ ἀντι-

---

στικῆς καὶ τυπικῆς ἐννοίας τῶν νόμων καὶ διαταγμάτων ἡ ἐξαρτωμένη ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ἐκ τοῦ ἂν δηλονότι τοῦτο εἶναι παράγγελμα τοῦ δικαίου ἢ μή· καθ' ὅσον ὅ,τε νόμος καὶ τὸ διάταγμα εἰσὶ μόνον τύποι διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ δικαίου. Ἐν ἑκάστῳ νόμῳ καὶ ἐν ἑκάστῳ διατάγματι πρόκειται ἀναγκαίως περὶ κανόνος τοῦ δικαίου· πρβ. καὶ Ph. Zorn, in Hirth's Annalen (1885) S. 301 ff. Εἰς τὰς γνώμας ταύτας τοῦ Zorn θὰ ἐπανέλθωμεν κατωτέρω. — Ἐπιφανέστατος τῶν κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ Laband πολεμίων εἶναι, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω, ὁ A. Hænel. Οὗτος ἐν τῇ αὐτοῦ συγγραφῇ: Studien zum Deutschen Staatsrecht. Band II. Das Gesetz im formellen und materiellen Sinne ἀρνεῖται ἐντελῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ τυπικοῦ νόμου καὶ θεωρεῖ τὸν τύπον τοῦ νόμου ὡς ἔχοντα ἀναγκαῖον περιεχόμενον τὸν κανόνα τοῦ δικαίου. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου δὲν διατυποῦται εὐκρινῶς ἐν τῇ τοῦ Hænel συγγραφῇ, ὡς παρατηρεῖ δικαίως ὁ G. Anschütz. Ὁ Hænel χαρακτηρίζει τὸν κανόνα τοῦ δικαίου ὡς τὴν λεκτικὴν παράστασιν τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου καὶ διδάσκει ὅτι τὸ ἐξ ἀντικειμένου δίκαιον εἶναι τὸ σύνολον τῶν κανόνων, οἵτινες ἐφ' ὡρισμένων πραγματικῶν προϋποθέσεων παράγουσιν ὑποκειμενικὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα, ἐνῷ αἱ δικαιοπραξίαι παράγουσι πάντοτε μόνον τὰς πραγματικὰς προϋποθέσεις, μεθ' ὧν τὸ ἐξ ἀντικειμένου δίκαιον συνδέει τὰ σκοπούμενα ἀποτελέσματα ὡς δικαιώματα καὶ καθήκοντα· ὁρίζει δὲ τοὺς κανόνας τοῦ δικαίου ὁ Hænel ὡς κανόνας προωρισμένους ἐπὶ προϋποτεθειμένων πραγματικῶν περιστάσεων νὰ παραγάγωσιν ὑποκειμενικὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα, ἢ μετά τινων πραγματικῶν περιστάσεων νὰ συνδέσωσι δικαιώματά τινα καὶ καθήκοντα (πρβ. A. Hænel, Studien etc. II. S. 118 ff.). Τὸν ὑπὸ τοῦ Hænel διατυπούμενον ὁρισμὸν τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου κατακρίνει, ὡς εἴρηται, ὁ G. Anschütz Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 20 ff, ἅτε ἄγοντα εἰς φαῦλον κύκλον συλλογισμῶν, καθ' ὅσον ὀφείλει τις νὰ ὁρίσῃ τὰ ὑποκειμενικὰ καθήκοντα καὶ δικαιώματα, ὅπως ἐξεύρῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου· ἂν δὲ πάλιν ταῦτα εἶναι δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου ἀπορρέοντα, τότε ὀφείλει τις πάλιν νὰ ὁρίσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου, καὶ ὁ φαῦλος κύκλος συνεπληρώθη. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὁ Hænel ἀποδίδωσι μεγάλην βαρύτητα διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου εἰς τοὺς πανηγυρικοὺς τύπους, ὑφ' οὓς ἐμφανίζεται οὗτος ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ οἵτινες ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι περιεχόμενον νομικῶς ἀνάξιον λόγου. Κατὰ τὸν Hænel «ἡ νομικὴ ἰσχὺς» τοῦ νόμου ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ προϋποτίθησι τοὺς τύπους, ἐν οἷς κατεργάζεται ἡ διάπλασις τῆς νομοθετικῆς θελήσεως. Οἱ τύποι οὗτοι παράγουσι τὴν νομικῶς ἰσχυρὰν ἀπόφασιν τῆς πολιτείας, ὅτι πρέπει νὰ ἐκδοθῇ ὡρισμένος νόμος. Ἀλλ' ὅμως ἡ νομικὴ ἰσχὺς αὕτη περιορίζεται εἰς

κειμένου, ὑπάρχουσι νόμοι ἐστερημένοι προσέτι καὶ τοῦ στοιχείου τῆς προσταγῆς, ὅπως ὑποχρεωτικῶς ἰσχύωσιν.

τὴν ἐσωτερικὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν τῶν νομοθετικῶν ὀργάνων. Αὕτη δεσμεύει ἀμφότερα τὰ μέρη διὰ τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως, καίτοι πολυτρόπως τὸ θετὸν δίκαιον παρέχει εἰς τὸν Ἡγεμόνα καὶ μετὰ τὴν κύρωσιν τοῦ νόμου τὸ δικαίωμα τῆς μὴ ἐκτελέσεως. Ἵνα ἡ κατὰ νόμον ἰσχυρῶς παραχθεῖσα θέλησις τῆς πολιτείας ἔχῃ ἀποτελέσματα καὶ πέρα τῆς σφαίρας τῶν συνταγματικῶν παραγόντων, ἵνα κερδήσῃ τὸ ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς ἀπαιτούμενον «νομικὸν κράτος» (die Rechtsverbindlichkeit) ἐν τῇ στενωτέρᾳ ταύτῃ ἐννοίᾳ, πρέπει κατὰ τὸ θετὸν δίκαιον νὰ ἐκπληρωθῶσι δύο ἔτι τύποι, ἡ Promulgation καὶ ἡ Publikation, καίτοι ἀμφότεραι αἱ πράξεις αὗται δύνανται νὰ συγχωνευθῶσιν εἰς μίαν. Ἡ *Promulgation* εἴτε ἀπεργασία (Ausfertigung) εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου ὀργάνου γινομένη πιστοποίησις, ὅτι ὁ νόμος ἐν τῇ συγκεκριμένῃ μορφῇ, ἐν ᾗ πρόκειται, παρίστησι τὴν συνταγματικῶς γεννηθεῖσαν καὶ νομικῶς ἰσχυρὰν θέλησιν τῶν νομοθετικῶν ὀργάνων. Ἡ Promulgation ἀπεργάζεται τὴν εἰς πάντα νόμον ἀναγκαίαν δημοσίαν πίστιν· συνίσταται δέ, κατὰ τὸ κοινὸν τῆς Γερμανίας θετὸν δίκαιον, ἐν τῷ ἑπομένῳ πανηγυρικῷ τύπῳ: «Ἡμεῖς — ὁ Αὐτοκράτωρ ἢ Ἡγεμών — διατάσσομεν τῇ συναινέσει τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας τὰ ἑξῆς». Ἡ *Publikation* εἴτε δημοσίευσις δὲν εἶναι μόνον ἔργῳ γνωστοποίησις, δημοσίευσις, διάδοσις, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον αὕτη εἶναι ἡ κατὰ τύπους διαγεγραμμένους ὑπὸ νόμου ἢ νομικῶς ἰσχυροῦ διατάγματος γινομένη γνωστοποίησις τοῦ διὰ τῆς Promulgation ποιστοποιηθέντος κειμένου τοῦ νόμου, σκοποῦσα νὰ καταστήσῃ νομικῶς ὑποχρεωτικὸν τὸν νόμον διὰ πάντα, εἰς ὃν οὗτος ἀφορᾷ. Δημοσίευσις ἐν τῇ νομικῇ ἐννοίᾳ εἶναι ἐκεῖνος ὁ τύπος καὶ μόνος ὁ τύπος τῆς γνωστοποιήσεως, οὗ νομικὸν ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ παραγωγὴ τοῦ ὑποχρεωτικοῦ κύρους τοῦ νόμου. Ἑπομένως τὸν τύπον τοῦ νόμου ἔχει κατὰ τὸ ἐν Γερμανίᾳ θετὸν δίκαιον μόνον ἡ κατὰ τοὺς συνταγματικοὺς τύπους γεννηθεῖσα θέλησις τῆς πολιτείας, ἐν ᾗ ἐμφανίζονται οἱ εἰδικοὶ τύποι τῆς *Promulgation* καὶ *Publikation*. Ἐντεῦθεν συνάγει ὁ Hænel ὡς λογικῶς καὶ νομικῶς ἀναγκαῖον συμπέρασμα, ὅτι μόνον ὅ,τι εἶναι δεκτικὸν τῆς Promulgation καὶ τῆς Publikation δύναται νὰ φέρῃ τὸν τύπον τοῦ νόμου. Ὑπὸ τὸν τύπον: «διατάσσομεν καὶ δημοσιεύομεν ὡς νομικῶς ὑποχρεωτικὸν» παρίσταται ὅ,τι εἶναι θέλησις τῆς πολιτείας, ὅ,τι ἀπαιτεῖ πίρησιν καὶ ὑπακοήν, ἀποκλείεται δὲ διὰ τοῦτο ἡ ἔννοια νόμου ἔχοντος περιεχόμενον νομικῶς ἀνάξιον λόγου (πρβ. Λ. Hænel, Studien etc. II. 159 ἑξ.). — Ἀνασκευὴν τῶν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου θεωριῶν τοῦ Hænel ἐπεχείρησεν ὁ G. Anschütz ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ συγγραφῇ του: Kritische Studien etc. — Ἐν τισι λεπτομερείαις θὰ ἴδωμεν κατωτέρω ἐγγύτερον τὴν γνώμην τοῦ Hænel καὶ πρὸς διαφώτισιν αὐτῆς θὰ προσφύγωμεν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν δόκιμον συγγραφὴν τοῦ Anschütz. — Οἱ τὴν ἔννοιαν τοῦ τυπικοῦ νόμου ἀποκρούοντες ἄλλοι συγγραφεῖς ἀκολουθοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰς γνώμας τῶν προμνημονευθέντων τριῶν συγγραφέων.

Ἡ πολιτεία χρησιμοποιεῖ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, ὅπως ἐκδηλώσῃ τὴν γνώμην αὐτῆς περὶ ἀφῃρημένων ἀληθειῶν,[4] ἢ ὅπως περιλάβῃ διδασκαλίας,[5] ἢ ὅπως διατυπώσῃ ἐπιστημονικοὺς ὁρισμούς,[6] ἢ ὅπως ἀπαγγείλῃ παραγγέλματα τῆς ἠθικῆς,[7] ἢ ὅπως ἐκφράσῃ εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς παρασχόντας αὐτῇ ἐκδουλεύσεις σπουδαίας,[8] ἢ ὅπως αὖτη καθορίσῃ πρό-

---

[4] Ἡ Γαλλικὴ νομοθεσία παρέχει ἡμῖν τοιαῦτα παραδείγματα· πρβ. π. χ. τὴν Διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου τὴν προτασσομένην τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1793: Déclaration des droits de l'homme et du citoyen art. 28: «Une génération ne peut assujettir à ses lois les générations futures», τὸν Γαλλικὸν Νόμον τῆς 18 Floréal an II. art 1: «Le peuple français reconnait l'existence de l'Être suprême et l'immortalité de l'âme». Ὡς νόμους ἄνευ ὑποχρεωτικοῦ ἐμπεριεχομένου, ὡς νόμους περιέχοντας ἐπιστημονικὰς ἀληθείας ἀναφέρει ὁ F. Eisele ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ: Unverbindlicher Gesetzesinhalt, δημοσιευθείσῃ im Archiv für die civilistische Praxis, Band 69. S. 275 ff, πολλὰς διατάξεις τοῦ Δικαίου, ὡς ἐν παραδείγματι τὸν κανόνα: «lex posterior derogat priori» (S. 283 ff.).

[5] Πρβ. π. χ. τὴν Διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου τὴν προτασσομένην τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1795: Déclaration des droits et des devoirs de l'homme et du citoyen. Devoirs art. 4: «Nul n'est bon citoyen, s'il n'est bon fils, bon père, bon frère, bon ami, bon époux».

[6] Βεβαίως ἐπιστημονικοὺς ὁρισμοὺς διετύπου ὁ νομοθέτης, ὅτε ἐν τῷ N. 10 § 3 Πανδεκτῶν, de iustitia et iure, 1. 1. ἔλεγε: «Jurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia» (N. 10 Βασιλικῶν, περὶ δικαιοσύνης καὶ νόμου κλπ., 2.1: «Σοφία δὲ νόμου τὸ εἰδέναι τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον»)· ὁρισμὸν δ' ἐπιστημονικὸν διετύπου ἐπίσης ὁ Βαυαρὸς νομοθέτης (Codex Maximilianeus Bavaricus civilis § 1.) λέγων: «Ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου δὲν συνίσταται μόνον εἰς τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὀρθὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν παρουσιαζομένων περιπτώσεων».

[7] Ὅτε ὁ Ἰουστινιανὸς διετύπου ἐν τῇ § 3 Εἰσηγήσεων, de iustitia et iure, 1. 1. καὶ ἐν τῷ Νόμῳ 10 § 1 Πανδεκτῶν, de iustitia et iure, 1. 1. τὰ παραγγέλματα τοῦ δικαίου: «Juris præcepta sunt hæc: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere» (N. 10 Βασιλικῶν, περὶ δικαιοσύνης καὶ νόμου κλπ., 2. 1: «παραγγέλματα δὲ τοῦ νόμου τὸ κοσμίως ζῆν, ἄλλον μὴ βλάπτειν, ἑκάστῳ τὸ ἴδιον ἀπονέμειν»), βεβαίως δὲν διέτασσε κανόνας τοῦ δικαίου, ἀλλὰ διετύπου παραγγέλματα τῆς ἠθικῆς· πρβ. καὶ F. C. v. Savigny, System des heutigen Römischen Rechts I. S. 407 ff.

[8] Πρβ. π. χ. τὸ Ψήφισμα ΙΒ' τῆς ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως:

γραμμα μελλούσης πολιτικῆς πορείας ἐν ὡρισμένῳ ζητήματι.[9]

Εἰς τὰς τοιαύτας πράξεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας δὲν δικαιοῦταί τις βεβαίως νὰ μὴ ἀπονείμῃ τὴν ἰδιότητα τοῦ νόμου· ἀλλ' ὅμως δὲν δικαιοῦταί τις καὶ νὰ εἴπῃ, ὅτι αὗται ἀποτελοῦσιν οὐσιαστικὸν νόμον, νόμον περιέχοντα κανόνα τοῦ δικαίου, νόμον παράγοντα δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου.[10]

«Ἡ τῆς 3 Σεπτεμβρίου ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὴ Συνέλευσις. Συναισθανομένη ἐν αὐτῇ τὴν ὀφειλομένην εἰς τὰς τρεῖς συμμάχους καὶ κραταιὰς τῆς Εὐρώπης Δυνάμεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους εὐγνωμοσύνην, δι' ὅσα ἐπεδαψίλευσαν εἰς αὐτὸ εὐεργετήματα ἔν τε ταῖς συνοχαῖς τοῦ πολέμου καὶ ταῖς μετὰ τοῦτον περιστάσεσι, παρασχοῦσαι αὐτῷ κραταιὰν προστασίαν καὶ ἀδιαλείπτως κηδόμεναι αὐτοῦ, προσενεγκοῦσα ἐν κατανύξει ψυχῆς θυσίαν αἰνέσεως εἰς τὸν Ὕψιστον, Ψηφίζει. Εὐγνωμοσύνη αἰωνία ὀφείλεται εἰς τὰς τρεῖς συμμάχους καὶ προστάτιδας τῆς Ἑλλάδος Δυνάμεις τὴν Γαλλίαν, Ἀγγλίαν καὶ Ῥωσσίαν διὰ τὰ μεγάλα αὐτῶν πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος εὐεργετήματα». Ὅμοιος Νόμος εἶναι ὁ Οὐγγρικὸς τοῦ 1848 εἰς ἐκδήλωσιν τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ Οὐγγρικοῦ Λαοῦ πρὸς τὸν Ἁλατῖνον Ἀρχιδοῦκα Ἰωσὴφ διὰ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα μετ' ἀόκνου ζήλου καὶ ἐν δυσκόλοις καιροῖς ὑπηρεσίας του.

[9] Ὡς τοιοῦτον νομοθέτημα, περιέχον πολιτικὸν πρόγραμμα τῆς Κυβερνήσεως, ἀναφέρει ὁ P. Laband τὸν Πρωσσικὸν Νόμον τῆς 4 Ἰουλίου 1876. Ὁ νόμος οὗτος, συγκείμενος ἐκ δύο παραγράφων, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ παραγράφῳ ἐξουσιοδοτεῖ τὴν Πρωσσικὴν Κυβέρνησιν νὰ συνομολογήσῃ σύμβασιν μετὰ τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας, δι' ἧς νὰ μεταβιβασθῶσι τὰ ἐπὶ τῶν σιδηροδρόμων δικαιώματα τῆς Πρωσσίας εἰς τὴν Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ παραγράφῳ ἐπιφυλάσσεται ὁ νομοθέτης ὑπὲρ τῶν Πρωσσικῶν Βουλῶν τὸ δικαίωμα τῆς ἐγκρίσεως τῆς συμβάσεως ταύτης. Ὁ Laband ἐξομοιοῖ τὸν νόμον τοῦτον πρὸς ἐπιστολὴν φέρουσαν τὴν ὑστερόγραφον σημείωσιν: «ἀνακαλῶ τὰ πάντα». Ἐννοεῖται οἴκοθεν, ὅτι ἡ Πρωσσικὴ Κυβέρνησις κατὰ τὸ Πρωσσικὸν Σύνταγμα δικαιοῦται νὰ συνομολογῇ συμβάσεις ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἐγκρίσεως τῶν Βουλῶν· ἑπομένως ὁ εἰρημένος νόμος οὔτε ἐξουσιοδότησιν, οὔτε ἀπαγόρευσιν, οὔτε διαταγὴν περιέχει καὶ στερεῖται ἐντελῶς περιεχομένου. Οὐχ ἧττον ὅμως ἡ ψήφισις αὐτοῦ ἐξήγειρε μεγάλως τὴν κοινὴν γνώμην καὶ ἐδέησε νὰ καταβάλῃ πᾶσαν τὴν δραστηριότητά του ὁ πρίγκηψ Βίσμαρκ, ὅπως ἐπιτευχθῇ ἡ ἐπιψήφισις. Τὸ περιεχόμενον τοῦ νόμου ἔχει μόνον τὴν σημασίαν δηλώσεως τῶν Πρωσσικῶν Βουλῶν ἐπιδοκιμαζούσης τὸ περὶ σιδηροδρόμων πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Βίσμαρκ ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου. πρβ. P. Laband, im Archiv für öffentliches Recht I. 183; E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. S. 42. Anm. 1.

[10] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. I. 511 ff; τὸν αὐτόν, im Archiv für öffentliches Recht I. 182 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 232 ff; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom

Τὴν ὕπαρξιν τοιούτων τυπικῶν νόμων, ἀποδεδειγμένως μὴ περιεχόντων κανόνα τοῦ δικαίου, μὴ περιεχόντων δὲ μηδὲ προσταγὴν ὑποχρεοῦσαν πρὸς τήρησιν αὐτῶν, παρῆλθον ἐν σιωπῇ κατ' ἀρχὰς οἱ περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος, πολέμιοι τῆς περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας. [11]

Ὅτε ὅμως οἱ ὀπαδοὶ τῆς περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας παρέταξαν πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τὴν ὕπαρξιν τῶν προμνημονευθέντων τυπικῶν νόμων, οἱ ἀντίπαλοι τῆς θεωρίας ταύτης δὲν ἠδυνήθησαν μὲν ν' ἀρνηθῶσι τὴν ὕπαρξιν νόμων μὴ περιεχόντων κανόνα τοῦ δικαίου, ἀλλὰ προσεπάθησαν κατὰ παράδοξον τρόπον νὰ παρακάμψωσι τὸν σκόπελον, χαρακτηρίσαντες τοὺς νόμους τούτους ὡς νομικὰ ἐκτρώματα καὶ ἀποκλείσαντες αὐτοὺς τῆς τιμῆς τοῦ νὰ συγκαταλέγωνται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν νόμων. [12]

Ἀλλὰ τοιουτοτρόπως δὲν λύονται τὰ ἐπιστημονικὰ ζητήματα, οὐδὲ δύναταί τις κατὰ τοιοῦτον τρόπον ν' ἀποκλείσῃ τὰ ἐπιχειρήματα, ἅτινα οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν ὕπαρξιν τυπικῶν νόμων, μὴ περιεχόντων κανόνα τοῦ δικαίου καὶ μὴ παραγόντων

Rechtssatz und formellen Gesetz S. 39 ff; E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. 42 ff; F. Eisele, Unverbindlicher Gesetzesinhalt, im Archiv für die civilistische Praxis, Band 69. S. 275 ff.

[11] Ὁ F. v. Martitz, ὁ Ph. Zorn, ὁ O. v. Sarwey, ὁ G. Seidler πρβ. περὶ τούτου καὶ G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 233. Anm. 18; G. Anschütz, Kritische Studien etc. S. 41 Anm. 83.

[12] Ὁ ἐπιφανέστατος τῶν πολεμίων τῆς περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας A. Hænel ἀναγνωρίζει, ὅτι καὶ ἐν τῷ παρελθόντι καὶ ἐν τῷ παρόντι δύναταί τις νὰ ἐπιδείξῃ πολλοὺς τοιούτους νόμους, ἔχοντας ἐμπεριεχόμενον νομικῶς ἀνάξιον λόγου. Μετὰ τὴν ὁμολογίαν ταύτην προστίθησιν ὁ Hænel, ὅτι: «ἔχει μὲν ἀρκετὴν ἀβροφροσύνην, ὥστε νὰ μὴ εἴπῃ εἰς τὸν νομοθέτην: «εἶσαι μωρός», ἀλλὰ δὲν ἔχει καὶ τοσαύτην, ὥστε νὰ τῷ εἴπῃ: «κατεσκεύασας νόμον ἐν τῇ τυπικῇ ἐννοίᾳ»· πρβ. A. Hænel, Studien zum Deutschen Staatsrecht. II. 172. Ὁ Ph. Zorn ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς συγγραφῆς του: Das Staatsrecht des Deutschen Reiches, I. S. 406 Anm. 35, ἀναγνωρίζει ἐπίσης τὴν ὕπαρξιν τοιούτων νόμων καὶ ἀναφέρεται ὡς πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν γνώμην τοῦ Hænel.

διὰ τοῦτο δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου, ἀντλοῦσιν ἐκ τοῦ θετοῦ δικαίου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθειμένων ἀποδεικνύεται ἡ ὕπαρξις νόμων τυπικῶν μὴ περιεχόντων κανόνα δικαίου· ἡ ὕπαρξις δὲ τοιούτων νόμων ἀναιρεῖ τὴν θεωρίαν τῶν ἀντιδοξούντων, ὅτι δηλονότι πᾶς τυπικὸς νόμος περιέχει ἀναγκαίως κανόνα δικαίου.

Ἀλλ' ὅμως ἡ περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρία ἤθελεν εἶναι ἐστερημένη σπουδαιότητος, ἂν τοιούτων μόνον τυπικῶν νόμων τὴν ὕπαρξιν ἐβεβαίου, ἐστερημένων δηλονότι καὶ αὐτοῦ τοῦ στοιχείου τῆς προσταγῆς, ὅπως ὦσιν ὑποχρεωτικοί.

Ἑπομένως εἶναι ἀναγκαῖον νὰ δοκιμασθῇ ἡ ἀλήθεια τῆς περὶ τυπικῶν καὶ οὐσιαστικῶν νόμων θεωρίας ἐν ἄλλῃ κατηγορίᾳ τυπικῶν νόμων, περιεχόντων προσταγὴν καὶ ὄντων ὑποχρεωτικῶν, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐν τῇ κατηγορίᾳ τῇ περιλαμβανούσῃ ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου διαταγὰς τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας· καθ' ὅσον μάλιστα ἡ μεγάλη χρησιμότης τῆς θεωρίας ταύτης ἔγκειται ἀκριβῶς ἐν τῇ διακρίσει τῶν ὁρίων τῶν λειτουργιῶν τῆς Νομοθετικῆς καὶ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, τοῦ νόμου καὶ τοῦ διατάγματος.

Πραγματευόμενοι ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ περὶ τῶν οὐσιαστικῶν νόμων εἴδομεν, ὅτι αἱ κατ' οὐσίαν νομοθετικαὶ λειτουργίαι σκοποῦσι τὴν πρὸς καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων ὑποχρεωτικὴν διάταξιν κανόνων δικαίου, ὧν τὸ σύνολον ἀποτελεῖ τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἔννομον τάξιν. Αἱ δὲ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας λειτουργίαι,[13] ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, σκοποῦσι τὴν

---

[13] Ὁμιλοῦντες ἐνταῦθα περὶ λειτουργιῶν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας νοοῦμεν τὰς κατ' οὐσίαν τοιαύτας· καθ' ὅσον, ὡς ἐγένετο προηγουμένως λόγος ἐν τῇ παρούσῃ συγγραφῇ, λεπτομερέστερον δὲ γενήσεται λόγος ἐν τῷ περὶ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας τίτλῳ, ὑπάρχουσι καὶ τυπικαὶ λειτουργίαι τῆς ἐξουσίας ταύτης, χαρακτηριζόμεναι οὕτως ὡς ἐκ τῶν ὁρώντων ὀργάνων τῆς πολιτείας.

ἐντὸς τῶν ὑπὸ τῆς νομοθεσίας τεθειμένων ὁρίων ἐλευθέραν ἐνέργειαν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας πρὸς πραγμάτωσιν τῶν τῆς πολιτείας σκοπῶν.[14]

Ἐνῷ ὁ κανὼν τοῦ δικαίου καθιεροῖ ὑποκειμενικὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα, ἡ διαταγὴ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας περιέχει ἐνάσκησιν ὑποκειμενικοῦ δικαιώματος ἀνήκοντος τῇ Ἐκτελεστικῇ Ἐξουσίᾳ· διὰ τοῦτο δὲ αἱ πράξεις τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας φέρουσι τὸν χαρακτῆρα δικαιοπραξίας.[15]

---

[14] Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐξουσία δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν τῆς Νομοθετικῆς Ἐξουσίας ἐπιταγῶν, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ, πολλάκις δὲ καὶ ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῶν δημοσιολόγων, ἀλλ' ἔχει εὐρύτερα ὅρια πρωτοβουλίας καὶ δράσεως πρὸς πραγμάτωσιν τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐπιδιωκομένων σκοπῶν, οἵτινες π. χ. εἰσὶν ἡ προστασία τῆς Ἐπικρατείας καὶ τῶν μελῶν τῆς πολιτείας ἀπέναντι ἄλλων πολιτειῶν, ἡ ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ εὐημερία καὶ προαγωγὴ τῶν τῆς πολιτείας μελῶν κ.τ.τ., περιοριζομένη ὅμως ἐντὸς τῶν ὁρίων, ἅτινα ἡ νομοθεσία ἐχάραξεν εἰς αὐτήν. Ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως, ἣν ἔχει ὁ κύκλος τῶν λειτουργιῶν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, ἡ νεωτέρα Ἐπιστήμη τοῦ Δημοσίου Δικαίου ἐπεχείρησε νὰ καθορίσῃ ἀρνητικῶς τὴν σφαῖραν αὐτῆς, δογματίσασα, ὅτι μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν κατ' οὐσίαν νομοθετικῶν καὶ δικαστικῶν λειτουργιῶν ὁλόκληρος ἡ λοιπὴ ἐνέργεια τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀνήκει εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐξουσίαν, ἣν μετωνόμασε Διοίκησιν. Περὶ τούτων γενήσεται λόγος κατωτέρω ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ· πρβ. καὶ P. Laband, Das Staatsrecht des Deutschen Reiches, Auflage IV. Band. II. S. 163 ff (εἰς τὸ ἑξῆς αἱ παραπομπαὶ γενήσονται εἰς τὴν ἀρτίως δημοσιευθεῖσαν τετάρτην ἔκδοσιν τῆς εἰρημένης συγγραφῆς τοῦ Laband, συγκειμένην ἐκ τεσσάρων τόμων); H. Schulze, Lehrbuch des Deutschen Staatsrechts I. S. 29 ff. 572; τοῦ αὐτοῦ Das Preussische Staatsrecht I. S. 134 ff. II. 164 ff; G. Meyer, Lehrbuch des Deutschen Staatsrechts S. 22 ff. 576; C. Gareis, Allgemeines Staatsrecht S. 178 ff; O. v. Sarwey, Allgemeines Verwaltungsrecht S. 5. 14; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 218 ff. 369 ff. 385 ff; τοῦ αὐτοῦ Allgemeine Staatslehre S. 559 ff. 565 ff; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 53 ff.

[15] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 175. 178; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 55. 66; H. Rosin, Das Polizeiverordnungsrecht in Preussen S. 23 ff, Ἀλλ' ὅμως ὀφείλει τις νὰ μὴ παραπλανηθῇ ἐκ τῆς χρήσεως τῆς λέξεως «δικαιοπραξία», καὶ ἐκλάβῃ, ὅτι πρόκειται περὶ δικαιοπραξιῶν κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου, διότι πρόκειται πάντοτε περὶ πράξεων τῆς Ἐκτελεστικῆς

Εἰ καὶ εὑρίσκει τις ἐν ταῖς διαταγαῖς τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας καὶ τὸ στοιχεῖον τοῦ ἐξαναγκασμοῦ καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς προσταγῆς, ἅτινα εὑρίσκει καὶ ἐν τῷ κανόνι τοῦ δικαίου, οὐχ ἧττον αὗται, ὡς εἴρηται, περιορίζονται πάντοτε ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατούσης ἐννόμου τάξεως καὶ εἶναι ἀνεπιτήδειοι νὰ καθιερώσωσι δικαιώματα καὶ καθήκοντα τῆς πολιτείας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ προσώπων· ἕνεκα δὲ τούτου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος πρὸς ἔκδοσιν αὐτῶν δὲν ἀπαιτεῖται ἡ σύμπραξις τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας, ἐκτὸς ἂν ταύτην διαγράφῃ τὸ Σύνταγμα δι' ὡρισμένας λειτουργίας τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας.[16]

Νῦν ἐρωτᾶται: ἂν αἱ διαταγαὶ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας περιβληθῶσι τὴν μορφὴν νόμου, εἴτε διότι τὸ Σύνταγμα διατάσσει, εἴτε διότι λόγοι σκοπιμότητος ὑπαγορεύουσι τοῦτο, μεταβάλλεται ὡς ἐκ τούτου ἡ φύσις αὐτῶν καὶ καθίστανται αὗται κανόνες δικαίου;

Οἱ ἀρνούμενοι τὴν ὕπαρξιν τυπικῶν νόμων, μὴ περιεχόντων κανόνα δικαίου, κατ' ἀνάγκην ἀπαντῶσι καταφατικῶς εἰς τὸ ἐρώτημα.

Τὴν τοιαύτην μεταβολὴν ἀνευρίσκουσιν οἱ πολέμιοι τῆς περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας ἐν τῷ ὅτι διὰ τῆς περιβολῆς τῆς μορφῆς τοῦ νόμου ἡ τοιαύτη πρᾶξις ἀνυψοῦται ἀπὸ τῆς χθαμαλωτέρας σφαίρας τῶν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας λειτουργιῶν εἰς τὴν ὑψηλοτέραν τῶν νομοθετικῶν πράξεων, καθισταμένη γενικῶς ὑποχρεωτικὴ καὶ διὰ τὰ ὄργανα τῆς Ἐκτε-

---

Ἐξουσίας· χρῆσις δὲ τοῦ ὅρου «δικαιοπραξία» γίνεται, ὅπως διευκρινηθῇ, ὅτι ἡ διαταγὴ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας δὲν παράγει κανόνας δικαίου, ἀλλὰ νομικὰς σχέσεις, δικαιολογεῖ συγκεκριμένα ὑποκειμενικὰ καθήκοντα καὶ εἶναι ἐνάσκησις ὑποκειμενικῶν δικαιωμάτων τῆς διοικούσης πολιτείας· πρβ. οὐχ ἧττον καὶ A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. S. 263 ff.

[16] Πρβ. E. Loening, Lehrbuch des Deutschen Verwaltungsrechts S. 226; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 56.

λεστικῆς Ἐξουσίας, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Ἡγεμόνος, ὅστις δὲν δικαιοῦται εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μεταβάλῃ ταύτην ἄνευ τῆς συμπράξεως τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας.[17]

Ἀλλ' ὅμως τὸ γενικῶς ὑποχρεωτικὸν διατάξεώς τινος τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας δὲν παρέχει διὰ τοῦτο καὶ μόνον εἰς αὐτὴν τὸν χαρακτῆρα κανόνος δικαίου. Τὰ διατάγματα καὶ αἱ ἄλλαι διαταγαὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὁσάκις ἔλαβον γένεσιν συμφώνως πρὸς τὰς περὶ αὐτῶν διατάξεις τοῦ Δημοσίου Δικαίου, ἔχουσιν ὡσαύτως γενικῶς ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν καὶ ὀφείλουσι νὰ συμμορφῶνται πρὸς ταύτας καὶ αἱ Ἀρχαὶ καὶ τὰ δικαστήρια καὶ οἱ πολῖται· οὐδὲ δύναταί τις εὐλόγως νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι ἐξαίρεσιν κατὰ τοῦτο ἀποτελεῖ ὁ Ἡγεμὼν καὶ ὅτι ἐκ τῆς θελήσεως αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἡ ἐν ἑκάστῃ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ἐφαρμογὴ ἢ μὴ ἐφαρμογὴ αὐτῶν. Ἡ ὑποχρεωτικὴ ἰσχὺς στηρίζεται εἰς τὴν διαταγὴν τῆς πολιτείας· ἀρκεῖ δ' ὅτι ἡ διαταγὴ αὕτη ἐξεδόθη κατὰ νόμιμον τρόπον καὶ εἶναι ἀδιάφορον, τίνα τύπον τὸ δίκαιον ἀναγνωρίζει ὡς ἰσχυρὸν δι' αὐτήν. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν ἔχουσιν οἱ νόμοι, ὡς καὶ τὰ διατάγματα, ἐφ' ὅσον περιέχουσι πραγματικὴν (οὐσιαστικὴν) διαταγήν· καθ' ὅσον δὲν δύναταί τις σοβαρῶς νὰ ὁμιλῇ περὶ ὑποχρεωτικῆς ἰσχύος νόμων ἑστερημένων νομικοῦ περιεχομένου, ὁποῖοί εἰσι οἱ πρὸ μικροῦ μνημονευθέντες ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ.[18] Οἱ πολέμιοι τῆς περὶ

---

[17] Πρβ. A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. S. 203 ff; F. v. Martitz, Ueber den constitutionellen Begriff des Gesetzes etc., in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI. S. 247 ff. 258 ff; E. Loening, Lehrbuch des Deutschen Verwaltungsrechts S. 227, καὶ τὴν 3 ὑποσημείωσιν τῆς παρούσης παραγράφου.

[18] Πρβ. P. Laband, Zur Lehre vom Budgetrecht, im Archiv für öffentliches Recht I. S. 186 ff; G. Prazàk, Beiträge zum Budgetrecht und zur Lehre von den formellen Gesetzen, im Archiv für öffentl. Recht II. S. 459; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 248 ff. Ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Jellinek, ὅτι ἡ ἐν Βελγίῳ διὰ νόμου πολιτογράφησις κατ'

οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας προφανῶς πλανῶνται, ἅτε ἐναλλάσσοντες τὰ ἀποτελέσματα τῆς τυπικῆς δυνάμεως τοῦ νόμου πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ νόμου. Ἡ μορφὴ τοῦ νόμου, ἡ καλουμένη τυπικὴ δύναμις νόμου (formelle Gesetzeskraft), περὶ ἧς κατωτέρω γενήσεται λόγος, παρέχει εἰς τὴν ὑπ' αὐτὴν ἐμφανιζομένην πρᾶξιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τὴν ἰδιότητα τοῦ νὰ μὴ δύνηται αὕτη νὰ μεταβληθῇ ἄλλως εἰμὴ τῇ συμπράξει τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας. Ἀλλ' ὅμως ἡ τοῦ νόμου τυπικὴ δύναμις εἶναι διάφορος τῆς ὑποχρεωτικῆς ἰσχύος τοῦ νόμου καὶ οὐδαμῶς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὸ περιεχόμενον τῆς πράξεως· δὲν δύναται δὲ ἡ δι' αὐτῆς περιβεβλημένη πρᾶξις ν' ἀποτελέσῃ οὐσιαστικὸν νόμον, ἐὰν διὰ ταύτης δὲν χαράσσωνται ὅρια εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων. Εἴδομεν ἀνωτέρω νόμους μὴ ἔχοντας νομικὸν περιεχόμενον, μὴ περιέχοντας προσταγήν, μηδὲ ὄντας ὑποχρεωτικούς. Καὶ οἱ νόμοι δ' οὗτοι οὐχ ἧττον ἔχουσι τυπικὴν δύναμιν νόμου καὶ δὲν δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος ἄνευ τῆς συμπράξεως τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας.[19]

Ἐάν τις ἀποβλέψῃ εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ, ὅτι αἱ κατ' οὐσίαν νομοθετικαί, ἐκτελεστικαὶ καὶ δικαστικαὶ λειτουργίαι τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὑπὸ πᾶσαν μορφὴν πολιτεύματος δὲν μεταβάλλουσι τὴν οὐσιαστικὴν αὐτῶν φύσιν, ἀλλὰ παραμένουσι πάντοτε αἱ αὐταί. Τὸ Σύνταγμα μετέβαλε μόνον τὸν τρόπον τῆς ἐκδηλώσεως τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς. Ἑπομένως πρὸς χαρακτηρισμὸν πράξεώς

οὐδὲν ὡς πρὸς τὸ γενικῶς ὑποχρεωτικὸν διαφέρει τῆς ἐν Αὐστρίᾳ διὰ κυβερνητικῆς διαταγῆς συντελουμένης. Ὁ ἐν Αὐστρίᾳ πολιτογραφηθείς, ὡς καὶ ὁ ἐν Βελγίῳ, ἀποκτᾷ προσωπικὴν κατάστασιν (status), ἣν ὀφείλει πᾶς τις ν' ἀναγνωρίσῃ.

[19] Πρβ. P. Laband, Zur Lehre vom Budgetrecht, im Archiv für öffentl. Recht I. S. 187 ff.

τινος τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας κατ' οὐσίαν ὡς νομοθετικῆς ἢ ἐκτελεστικῆς ἀπαιτοῦνται καὶ ὑπὸ τὸ Συνταγματικὸν Πολίτευμα τὰ αὐτὰ στοιχεῖα, ἅτινα ἀπῃτοῦντο καὶ ὑπὸ τὴν Ἀπόλυτον Μοναρχίαν.[20] Ἐὰν δὲ τοῦτο εἶναι ἀκριβές, τότε ἡ ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῶν ἀντιδοξούντων μεταβολὴ τῆς οὐσιαστικῆς φύσεως τῶν κατ' οὐσίαν ἐκτελεστικῶν λειτουργιῶν ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι διὰ μόνης τῆς περιβολῆς τοῦ τύπου τῶν νομοθετικῶν πράξεων εἶναί τι ἀκατάληπτον.[21].

---

[20] Ἡ ἀντίθετος ἐκδοχὴ ἄγει εἰς ἄτοπα. Ἐν τῇ ἐναντίᾳ ἐκδοχῇ ἤθελεν εἶναι ἀδύνατος ὁ ὁρισμὸς κανόνος δικαίου ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ, καθ' ὅσον τὰ ἀποτελέσματα τῆς μορφῆς τοῦ νόμου παραλλάσσουσιν οὐ μόνον ὑπὸ τὰ διάφορα πολιτεύματα, π. χ. ὑπὸ τὴν Ἀπόλυτον Μοναρχίαν καὶ ὑπὸ τὴν Συνταγματικὴν Βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς διαφόροις Συνταγματικαῖς Πολιτείαις ὡς ἐκ τῶν παραλλαγῶν τῶν περὶ ταύτης διατάξεων τῶν διαφόρων Συνταγμάτων· ἀλλ' ὅμως ὁ κανὼν δικαίου ἀποτελεῖ θεμελιώδη ἔννοιαν τοῦ δικαίου καὶ ὑπεράνω τῶν ἐν τῷ θετῷ δικαίῳ ἐπερχομένων μεταβολῶν παραμένει ἡ ἔννοια αὐτοῦ ἀμετάβλητος. Ἡ ἔννοια τοῦ κανόνος δικαίου ἐν τῇ Συνταγματικῇ Ἑλλάδι παραμένει ὁποία ἦτο καὶ ὑπὸ τὴν Ἀπόλυτον Μοναρχίαν. Δικαίως τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἀντιτάσσει κατὰ τοῦ A. Haenel ὁ G. Anschütz, Kritische Studien etc. S. 59.

[21] Πρβ. P. Laband, Das Budgetrecht nach den Bestimmungen der Preussischen Verfassungs-Urkunde etc. S. 5 ff; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 62 ff; E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. S. 78 ff; G. Prazàk, Beiträge zum Budgetrecht und zur Lehre von den formellen Gesetzen, im Archiv für öffentl. Recht II. S. 454 ff. 458. 460 ff. Ὁ Laband (αὐτόθι) διδάσκει, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ νόμου ὑπὸ τὸ Συνταγματικὸν Πολίτευμα κατέστη στενωτέρα, διότι εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς οὐσιαστικῆς ἐννοίας τοῦ νόμου — ὅτι δηλονότι ὁ νόμος κατὰ τὸ περιεχόμενόν του ἀποτελεῖ διάταξιν κανόνος δικαίου — προσετέθη καὶ ἕτερον στοιχεῖον ἐξωτερικόν, τυπικόν. Τοιουτοτρόπως δὲ μεταξὺ τῶν ἐν τῇ παλαιοτέρᾳ ἐννοίᾳ νόμων διακρίνεται ὡς ἐκ τοῦ τύπου τῆς γενέσεώς του ἴδιον εἶδος τοιούτων, καλουμένων νόμων ἐν τῇ στενωτέρᾳ ἢ συνταγματικῇ ἐννοίᾳ. Ἐντεῦθεν συνάγει ὁ Laband τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐκδήλωσίς τις τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας, μὴ ὑπαγομένη ἐν γένει εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ κανόνος δικαίου καὶ κατ' ἀκολουθίαν τοῦ νόμου ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, δὲν δύναται νὰ προσλάβῃ τὸν χαρακτῆρα τοῦτον ἐκ μόνου τοῦ ὅτι ἡ θέλησις αὕτη τῆς πολιτείας ἐξεδηλώθη ἐν ὁμοφωνίᾳ τοῦ Στέμματος καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντι-

Αἱ διαταγαὶ αἱ πρὸς συνομολόγησιν ἢ παροχὴν δανείου, πρὸς παροχὴν ἐγγυήσεως ὑπὲρ προσώπων, πρὸς παροχὴν συντάξεως βοηθήματος ἢ δωρεᾶς πρὸς πρόσωπα, πρὸς ἀποδοχὴν δωρεᾶς, πρὸς ἀγορὰν πραγμάτων, πρὸς κατασκευὴν δημοσίων ἔργων, πρὸς ἀνέγερσιν μνημείων, πρὸς παραχώρησιν τῆς κατασκευῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς κ.τ.τ. παραμένουσι κατ' οὐσίαν λειτουργίαι τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, καὶ ὅταν αὗται περιβάλλωνται τὴν μορφὴν τοῦ νόμου· καθ' ὅσον προφανῶς ἐν ταῖς πράξεσι ταύταις δὲν σκοπεῖται ἡ θέσις κανόνος δικαίου.[22]

προσωπίας· καθ' ὅσον ὅ,τι δὲν ὑπάγεται εἰς τὸ γένος δὲν δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὰ τῷ γένει τούτῳ ἀνήκοντα εἴδη. Ταῦτα εἶναι ἀνεπίδεκτα σπουδαίας ἀντιρρήσεως, καθ' ὅσον ὁ πανηγυρικὸς τύπος, περὶ οὗ λαλεῖ ὁ A. Haenel (πρβ. τὴν 3 ὑποσημείωσιν τῆς παρούσης παραγράφου), δὲν δύναται νὰ συντελέσῃ τὴν θαυματουργὸν ταύτην μεταμόρφωσιν, ἀφοῦ μάλιστα ὁ τοιοῦτος πανηγυρικὸς τύπος δὲν εἶναι conditio sine qua non διὰ τὰς νομοθετικὰς πράξεις, καὶ ἐν πλείσταις συνταγματικαῖς πολιτείαις δὲν γίνεται χρῆσις τούτου· πρβ. καὶ A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 70 ff; G. Anschütz, Kritische Studien etc. S. 42 ff.

[22] Πρβ P. Laband, Das Budgetrecht nach den Bestimmungen der Preussischen Verfassungs-Urkunde etc. S. 3. 6 ff; τοῦ αὐτοῦ Das Staatsrecht etc. II. S. 57. 167. 169. 184; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 60 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 240 ff; E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. S. 78 ff; G. Prazàk Beiträge zum Budgetrecht etc, im Archiv für öffentl. Recht II. 478 ff; E. Brusa, Das Staatsrecht des Königreichs Italien S. 180; Β. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα τοῦ Ἀστυκοῦ Δικαίου Ι. § 3. ὑποσημ. 2, τοῦ αὐτοῦ «Περὶ νόμου τινὰ» ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς Νομολογίας τοῦ Σ. Κ. Μπαλάνου VI. σελ. 242. Ὁ P. Laband (Das Budgetrecht etc. S. 8), ἑρμηνεύων τὸ 103 ἄρθρον τοῦ Πρωσσικοῦ Συντάγματος, καθ' ὅ: «ἡ συνομολόγησις δανείων τοῦ Δημοσίου καὶ ἡ παροχὴ ἐγγυήσεως ἐκ μέρους τῆς πολιτείας ἐπιτρέπονται μόνον δυνάμει νόμου, διδάσκει τὰ ἑξῆς: «Τὸ δανείζεσθαι χρήματα καὶ τὸ ἐγγυᾶσθαι οὐδέποτε καὶ ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν νόμων, ἀλλ' ὑπάγονται εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν συμβάσεων. Ταῦτα δὲν εἶναι κανόνες δικαίου, ἀλλὰ δικαιοπραξίαι, ἑπομένως οὐδέποτε εἶναι πράξεις τῆς νομοθεσίας, ἀλλὰ τῆς διοικήσεως. Ἐὰν κατωτέρα τις Ἀρχὴ συνομολογῇ συμβάσεις ἐπὶ πιστώσει, ὡς τοῦτο καθ' ἑκάστην καὶ εἰς πολυαρίθμους περιπτώσεις κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑπηρεσίας

Οἱ πολέμιοι τῆς περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας δὲν ἠδύναντο ν' ἀρνηθῶσι τὴν κατ' οὐσίαν φύσιν τῶν ἀνωτέρω

καθίσταται ἀναγκαῖον, ἢ ἂν τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν συνομολογῇ δάνεια, νομικῶς οὐδεμία ὑπάρχει διαφορά. Ἀλλ' ὅμως ὀφείλει ἡ Κυβέρνησις πρὸς συνομολόγησιν τοιούτων συμβάσεων κατὰ τὸ 103 ἄρθρον νὰ λάβῃ τὴν συναίνεσιν ἀμφοτέρων τῶν Βουλῶν. Τοῦτο ἐκφράζει τὸ 103 ἄρθρον, λέγον, ὅτι ἡ συνομολόγησις δανείων γίνεται μόνον διὰ νόμου... Ἀντὶ τοῦ συνήθους τύπου τοῦ ψηφίζεσθαι νόμους περὶ δανείων θὰ ἠδύνατό τις ἐπίσης καλῶς νὰ βαδίσῃ ἄλλην ὁδόν, νὰ ὑποβάλλῃ δηλονότι ἡ Κυβέρνησις τὴν μετὰ τῶν δανειστῶν σύμβασιν εἰς τὰς Βουλάς, καὶ αὗται νὰ ἐγκρίνωσι ταύτην ἀπαραλλάκτως, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς ἐμπορικὰς συμβάσεις. Ὁ καθορισμὸς τῆς τοιαύτης ἐννοίας τοῦ 103 ἄρθρου δὲν στερεῖται πρακτικῆς σπουδαιότητος· καθ' ὅσον οἱ νόμοι δύνανται νὰ καταργηθῶσιν ἢ μεταβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ νομοθέτου διὰ νέων νόμων, ὑπόκεινται εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀπόφασιν τοῦ νομοθέτου· συμβάσεις δ' ὅμως δὲν δύνανται νὰ καταργηθῶσιν ἢ μεταβληθῶσιν ἄνευ τῆς συναινέσεως ἀμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων. Ὡς δὲν εἶναι συγκεχωρημένον αἱ μετὰ ξένων Κυβερνήσεων συμβάσεις νὰ παραβιασθῶσιν ὑπὸ τῆς Πρωσσικῆς Πολιτείας διὰ νομοθετικῶν πράξεων, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δὲν ἔγκειται ἐν τῷ δικαιώματι τοῦ νομοθέτου νὰ παραβλάψῃ τὰ δικαιώματα τῶν δανειστῶν τοῦ Δημοσίου ἄνευ τῆς θελήσεως αὐτῶν. Ἐν τούτῳ καταφαίνεται ἡ δύναμις τοῦ δόγματος, ὅτι τὸ χρῆμα ἐδανείσθη οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει **νόμου**, ὡς λέγει τὸ 103 ἄρθρον, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει **συμβάσεως** ἐκ προοιμίων ἐγκριθείσης ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας». Οἱ ἀνωτέρω μνημονευόμενοι συγγραφεῖς παρατίθενται πολλὰ παραδείγματα ἐκ τῶν ξένων νομοθεσιῶν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης των· δύναταί τις δὲ καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ νομοθεσίᾳ νὰ εὕρῃ παραδείγματα λειτουργιῶν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας περιβαλλομένων κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Συντάγματος εἴτε καὶ ἐξ ἄλλων λόγων τὴν τῶν νομοθετικῶν πράξεων μορφήν, ἐνῷ κατ' οὐσίαν παραμένουσιν αὗται λειτουργίαι τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, πράξεις τῆς Διοικήσεως. Τοιοῦτοι νόμοι εἰσὶ π. χ. οἱ ἑξῆς: α') ὁ Νόμος ΩΛΘ' τοῦ ἔτους 1880, οὗ τὸ τρίτον ἄρθρον ἔχει ὡς ἑξῆς: «Τὸ δημόσιον δέχεται τὰ δωρηθέντα ὑπὸ τοῦ κυρίου Χ. Γ. Κωνσταντινίδου, συνιστάμενα εἰς ἱερὰ ἄμφια, στολὰς καὶ σκεύη, περιγραφόμενα δ' ἐν τῷ μνημονευομένῳ ἐν τῇ ἀπὸ 23 Σεπτεμβρίου 1879 ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρόξενον Διευθυντὴν τοῦ παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ Πρεσβείᾳ ἐμπορικοῦ γραφείου ἑπομένῳ καταλόγῳ (ἕπεται ἀκριβὴς κατάλογος τῶν δωρηθέντων)» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως 1880 ἀριθ. 48)· β') ὁ Νόμος ΨΔ' τοῦ ἔτους 1861: «Δωρεῖται τῷ δήμῳ Μεσολογγίου τὸ ὑλικὸν τοῦ ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς πόλεως ἐκείνης ὑφισταμένου δημοσίου ὑγειονομικοῦ φυλακείου διὰ νὰ χρησιμεύσῃ τὸ ἀντίτιμον αὐτοῦ εἰς τὴν κατασκευαζομένην, δημοτικαῖς δαπάναις, ὁδόν, ἀπὸ τῆς προκυμαίας δὲ εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως ἄγουσαν» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως 1861 ἀριθ. 73)· γ') ὁ Νόμος ΜΒ' τοῦ ἔτους 1846

μνημονευομένων δικαιοπραξιῶν καὶ ἐπεχείρησαν νὰ παρακάμψωσι τὸν σκόπελον διὰ διαφόρων ἐπιχειρημάτων, διδάξαντες, ὅτι δι-

---

ἄρθρον 1: «Δύνανται νὰ διατεθῶσι μέχρι πέντε χιλιάδων κοιλῶν σίτου ἐθνικοῦ καὶ πεντήκοντα χιλιάδων δραχμῶν ὑπὲρ τῶν ἀπόρων καὶ ἀποδεδειγμένως παθουσῶν ἐκ τῶν συμβάντων σεισμῶν οἰκογενειῶν τῆς Μεσσηνίας» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως 1846 ἀριθ. 19)· δ') ὁ Νόμος ΦΚΓ' τοῦ ἔτους 1877: «Πρὸς τὴν Ζωήν, θυγατέρα τοῦ ἀντιναυάρχου καὶ Γερουσιαστοῦ Ἀντωνίου Κριεζῆ, χορηγεῖται ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου προίκισις ἐξ εἰκοσιπενταχισχιλίων δραχμῶν δοθησομένη αὐτῇ ἀμέσως μετὰ τὸν γάμον της» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως 1877 ἀριθ. 4)· ε') ὁ Νόμος ΑΨΝΘ' τοῦ ἔτους 1889: «Τῷ Ἀνδρέᾳ Γ. Κουντουριώτῃ, ὅταν ἀποχωρήσῃ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας καὶ ἐν ὅσῳ διατελεῖ ἐκτὸς αὐτῆς, θέλει χορηγεῖται ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου μηνιαία σύνταξις δραχμῶν χιλίων μεταβιβαζομένη καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ κατὰ τὰς διατάξεις τῶν περὶ συντάξεως τῶν πολιτικῶν ὑπαλλήλων νόμων. Συγχωνεύεται δὲ εἰς τὴν διὰ τοῦ παρόντος Νόμου ἀπονεμομένην σύνταξιν καὶ ἡ δυνάμει τῶν ὑπηρεσιῶν του ἀνήκουσα αὐτῷ ἢ τῇ οἰκογενείᾳ του» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως 1889 ἀριθ. 93)· ς') ὁ Νόμος ΒΤΜΗ' τοῦ ἔτους 1895 ἄρθρον 1: «Ἐπιτρέπεται εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν ν' ἀγοράσῃ ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου καὶ πρὸς χρῆσιν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοὺς κατὰ τὸ ἀπὸ 4 Σεπτεμβρίου 1891 διάγραμμα τοῦ Ταγματάρχου τοῦ μηχανικοῦ Δ. Φωτοπούλου δύο οἰκίσκους μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῶν, ἐκ μέτρων 1167,21, κειμένους ἐντὸς τοῦ φρουρίου Ἄρτης καὶ εἰς τὸν Ἰωάννην Νικολόπουλον ἀνήκοντας ἀντὶ τῆς ἐκτιμηθείσης ἀξίας αὐτῶν δραχμῶν 1600» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως 1895 ἀριθ. 36) ζ') ὁ Νόμος ΙΘ' τοῦ ἔτους 1845 ἄρθρον 1: «Δίδεται ἡ ἄδεια εἰς τὸν ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑπουργὸν νὰ διαθέσῃ μέχρι τριάκοντα χιλιάδων κοιλῶν δημοσίου καρποῦ παντὸς εἴδους, διὰ νὰ χορηγῶνται ἐξ αὐτῶν ὡς δάνειον οἱ ἀναγκαῖοι σπόροι εἰς τοὺς γεωργούς, ὅσοι ἀποδεδειγμένως στεροῦνται αὐτῶν ἕνεκα τῆς ἐφετεινῆς ἀκαρπίας» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως 1845 ἀριθ. 27)· η') ὁ Νόμος ΡΜΛ' τοῦ ἔτους 1849: «Χορηγεῖται εἰς τὸν βιομήχανον Π. Σταυρόπουλον, ἐπὶ ἀξιοχρέῳ ἐγγυήσει, δάνειον ἐξ χιλιάδων δραχμῶν, ἀποδοθησόμενον παρ' αὐτοῦ εἰς τὸ δημόσιον εἰς ὀκτὼ ἐτησίας δόσεις· ἡ δὲ ἔναρξις τῆς πληρωμῆς θέλει γίνει εἰς τὸ τέλος τοῦ τρίτου ἔτους, ἀφ' ἧς ἡμέρας οὗτος λάβῃ τὰ χρήματα ἀπὸ τὸ δημόσιον» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως 1849 ἀριθ. 30)· θ') ὁ Νόμος ΧΝΖ' τοῦ ἔτους 1861 ἄρθρον 1: «Χορηγεῖται εἰς τὸ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑπουργεῖον ἔκτακτος πίστωσις ἐκ δραχμῶν 25,000 ὑπὸ τὸν τίτλον «προκαταβολαὶ καὶ δάνεια»· ἄρθρον 2: «Τὸ ἀνωτέρω ποσὸν προκαταβληθήσεται τῷ Γερουσιαστῇ καὶ Στρατηγῷ Ῥιχάρδῳ Τζῶρτζ λόγῳ δανείου» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως 1861 ἀριθ. 39)· ι') ὁ Νόμος ΧΚΔ' τοῦ ἔτους 1861: «Ἐπιτρέπεται τῷ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑπουργῷ νὰ ἐγγυηθῇ ἐξ ὀνόματος τοῦ δημοσίου εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος

καίωμα ἐξ ὑποκειμένου εἶναι ἔννοια ἀκατάληπτος ἄνευ τῆς προϋποθέσεως κανόνος τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου, ἐξ οὗ ἀπορρέει τὸ τοιοῦτον ἐξ ὑποκειμένου δικαίωμα· ἐχαρακτήρισαν

διὰ δραχμὰς τριακοσίας εἴκοσι χιλιάδας, δανεισθησομένας παρὰ τῆς εἰρημένης Τραπέζης εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀτμοπλοϊκὴν Ἑταιρίαν, ἐπὶ ἐτησίῳ τόκῳ οὐχὶ ἀνωτέρῳ τῶν 6 τοῖς ἑκατόν» (πρβ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως 1861 ἀριθ. 24). Ἐν τοῖς ἀνωτέρω παρατεθειμένοις νόμοις δὲν πρόκειται περὶ θέσεως κανόνος δικαίου, ἀλλὰ περὶ πράξεων τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, περὶ δικαιοπραξιῶν, αἵτινες περιεβλήθησαν τὴν μορφὴν τοῦ νόμου εἴτε κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Συντάγματος, προκειμένου περὶ διαθέσεως τοῦ χρήματος τοῦ Δημοσίου, εἴτε καὶ ἐξ ἄλλων λόγων, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ μεταβάλωσι τὴν οὐσιαστικὴν αὐτῶν φύσιν. Ὁ Νόμος ΩΛΘ' τοῦ ἔτους 1880 π. χ. περιέχει ἀποδοχὴν δωρεᾶς, δικαιοπραξίαν, ἥτις κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν Δημόσιον Δίκαιον ἀνήκει εἰς τὴν σφαῖραν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας καὶ ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἄνευ συμπράξεως τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας· περιβληθεῖσα δὲ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, δὲν ἔπαυσε διὰ τοῦτο νὰ εἶναι κατ' οὐσίαν πρᾶξις τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, καθ' ὅσον δι' αὐτῆς δὲν σκοπεῖται ἡ θέσις κανόνος δικαίου, οὐδὲ καθιεροῖ αὕτη δικαιώματα ἢ καθήκοντα, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἐνάσκησιν ὑποκειμενικοῦ δικαιώματος, ἀνεγνωρισμένου ἤδη ὑπὸ τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατούσης ἐννόμου τάξεως. Ἐπίσης ὁ Νόμος ΑΨΝΘ' τοῦ ἔτους 1889 δὲν σκοπεῖ τὴν θέσιν κανόνος δικαίου, οὐδὲ καθιεροῖ δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἁπλῶς τὴν ἐνέργειαν διοικητικῆς πράξεως περιβεβλημένης τὴν μορφὴν τοῦ νόμου ἕνεκα τοῦ 61 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος· πρβ. περὶ τοῦ νόμου τούτου καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 5 τοῦ ἔτους 1897 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου, δεχομένην, ὅτι ὡς πρὸς τὸν νόμον τοῦτον δὲν ἔχει ἐφαρμογὴν τὸ ἄρθρον 807 § 7 τῆς πολιτικῆς δικονομίας. Οἱ νόμοι περὶ παροχῆς δανείων πρὸς ἰδιώτας καὶ ἐγγυήσεως ὑπὲρ ἰδιωτῶν ἐπίσης δὲν σκοποῦσι τὴν θέσιν κανόνος δικαίου· τοιαῦται δὲ δικαιοπραξίαι δύνανται νὰ ἐπιχειρηθῶσιν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἄνευ συμπράξεως τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας, ὡς τοῦτο πολλάκις ἐγένετο· πρβ. π. χ. τὰ Β. Διατάγματα τῆς 5 Σεπτεμβρίου 1858, περὶ χορηγήσεως δανείων εἰς τοὺς ἀγγειοπλάστας Α. Σ. Χελιώτην καὶ Α. Ἡρειώτην, τὸ Β. Διάταγμα τῆς 13 Σεπτεμβρίου 1858 περὶ χορηγήσεως δανείου εἰς τὸν Γ. Δελφὸν πρὸς σύστασιν καταστήματος διὰ τὴν κατασκευὴν μελάνης τυπογραφικῆς, τὸ ἀπὸ 1 Ὀκτωβρίου 1858 Β. Διάταγμα περὶ χορηγήσεως δανείου εἰς τὸν βυρσοδέψην Καπουτσιμάδην (πρβλ. Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως 1858 ἀριθ. 45 καὶ 50). Ὁ νόμος ΒΤΜΗ' τοῦ ἔτους 1895 περὶ ἀγορᾶς τῶν οἰκίσκων τοῦ Νικολοπούλου βεβαίως δὲν σκοπεῖ τὴν θέσιν κανόνος δικαίου, ἀλλ' ἀποτελεῖ σύμβασιν ἀγοροπωλησίας· ἡ φύσις δὲ τῆς πράξεως ταύτης κατ' οὐσίαν δὲν μεταβάλλεται, διότι αὕτη περιεβλήθη τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, οὐδὲ διὰ τοῦτο παράγεται δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου κλπ.

δὲ τοὺς εἰρημένους νόμους ὡς περιέχοντας κανόνας δικαίου παρέχοντας εἰς τὰ ὄργανα τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας ἁρμοδιότητα πρὸς ἐπιχείρησιν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀναφερομένων δικαιοπραξιῶν, ὧν ἡ ἐκτέλεσις εἶναί τι διακεκριμένον τοῦ ἐν τῷ νόμῳ ὑπάρχοντος κανόνος δικαίου.[23]

Ἀλλ' ὅμως οἱ ἀνωτέρω παρατεθέντες τυπικοὶ νόμοι, οἵτινες κατὰ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας κατ' οὐσίαν εἰσὶ λειτουργίαι τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας ὑπὸ τὸν τύπον νομοθετικῶν πράξεων, ἤθελον στερεῖσθαι πρακτικῆς ἀξίας, ἂν δι' αὐτῶν ἐτίθεντο κανόνες δικαίου περὶ ἁρμοδιότητος τῶν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας ὀργάνων πρὸς ἐνέργειαν τῶν διατασσομένων· καθ' ὅσον τοιοῦτο δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου προϋπῆρχεν αὐτῶν, δυνάμει δὲ τῶν κειμένων νόμων τὰ ὄργανα τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας εἶχον τὴν ἁρμοδιότητα νὰ ἐνεργήσωσι πάσας τὰς πράξεις ταύτας.

Ὑπολείπεται λοιπὸν ἡ μόνη λογικὴ ἐξήγησις τοῦ ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι φαινομένου λειτουργιῶν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας ὑπὸ τὴν μορφὴν νόμου, ὅτι δηλαδὴ δι' αὐτοῦ ἐπιδιώκεται ἡ συναίνεσις τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας εἴτε ἕνεκα τῆς σπουδαιότητος, ἣν ἀπέδωκε τὸ Σύνταγμα εἴς τινας λειτουργίας τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, εἴτε ἕνεκα ἄλλων λόγων, ὧν μνείαν ἐποιησάμεθα ἀνωτέρω. Οἱ νόμοι οὗτοι περιέχουσι διατάξεις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας πρὸς τὰ ἑαυτῆς ὄργανα, δὲν σκοποῦσι δὲ τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων καὶ παραμένουσι διὰ τοῦτο κατ' οὐσίαν λειτουργίαι τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, καίπερ περιβαλλόμεναι τὴν μορφὴν νομοθετικῶν πράξεων.[24]

---

[23] Πρβ. F. v. Martitz, Ueber den constitutionellen Begriff des Gesetzes etc., in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI. S. 230 ff; A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. S. 262 ff; Χ. Ἀγγελάκη Μελέται περὶ τῆς Ἐπιστήμης τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου σελ. 34. 40.

[24] Πρβλ. G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz

Καὶ δύνανται μὲν ἐνίοτε τοιοῦτοι τυπικοὶ νόμοι νὰ τροποποιήσωσιν ἐν μέρει τοὺς περὶ τῶν τοιούτων πράξεων ὑπάρχοντας οὐσιαστικοὺς νόμους, ὡς παρατηρεῖ ὁ A. Haenel·[25] ἀλλ' ὅμως ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ τυπικοὶ νόμοι κατὰ τὸ μέρος τοῦτο περιέχουσι κανόνα δικαίου καὶ εἶναι οὐσιαστικοί.[26]

Τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων ἡ ἀλήθεια, ἐφ' ὅσον ὁ λόγος εἶναι περὶ διαταγῶν ἀναφερομένων εἰς συγκεκριμένην πρᾶξιν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, εἶναι καταφανής.[27]

Ἀλλ' ὅμως ὁ ἔχων τὸ δικαίωμα τῆς διαταγῆς ἔχει καὶ τὸ δικαίωμα νὰ γενικεύσῃ ταύτην.[28] Ἑπομένως ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐξουσία ἔχει διὰ τοῦτο τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκδιδόναι γενικὰς διατάξεις, αἵτινες ἀποτελοῦσι κατὰ κανόνα τὸ περιεχόμενον τῶν ὑπ' αὐτῆς κατὰ τὸ ἄρθρον 35 τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος ἐκδιδομένων Διαταγμάτων. Ἐὰν ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐξουσία, ἀντὶ νὰ περιβάλῃ τὰς τοιαύτας γενικὰς διατάξεις αὐτῆς τὴν μορφὴν διατάγματος, ὑποβάλῃ ταύτας εἰς τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, εὐλόγως δύναται ὡς ἐκ τῆς γενικότητος τοῦ περιεχο-

---

und formellen Gesetz S. 62 ff; G. Prazàk, Beiträge zum Budgetrecht und zur Lehre von den formellen Gesetzen, im Archiv für öffentl. Recht II. 478 ff. καὶ τόμ. II. § 11 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[25] Πρβ. A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. S. 267 ff.

[26] Πρβ. G. Meyer, Der Begriff des Gesetzes und die rechtliche Natur des Staatshaushaltsetats, in Grünhut's Zeitschrift für das Privat-und Oeffentliche Recht VIII. S. 22 ff.

[27] Ὀφείλομεν ἐνταῦθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐκ τῶν ὀπαδῶν τῆς περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας οἱ διδάσκοντες, ὅτι ἀναγκαῖον στοιχεῖον τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου εἶναι ἡ γενικότης, ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην χαρακτηρίζουσι πάντα νόμον ἀναφερόμενον εἰς ἀτομικήν, εἰς μοναδικὴν περίπτωσιν, καὶ μὴ φέροντα τὸ στοιχεῖον τῆς γενικότητος ὡς νόμον τυπικόν· πρβ. G. Meyer, Der Begriff des Gezetzes etc, in Grünhut's Zeitschrift VIII. S. 19 ff; τοῦ αὐτοῦ Lehrbuch des Deutschen Staatsrechts S. 503 ff; E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. S. 65 ff καὶ τόμ. II. § 16 ὑποσημ. 10 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[28] Πρβ. G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 386; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 71.

μένου τοιούτων διατάξεων νὰ γεννηθῶσιν ἀμφιβολίαι περὶ τῆς κατ' οὐσίαν φύσεως αὐτῶν.

Αἱ διατάξεις αὗται τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας ἀπευθύνονται κατὰ κανόνα πρὸς τὰ ὄργανα αὐτῆς· ἀλλ' ὅμως πολλάκις ἀπευθύνονται καὶ πρὸς τὰ μέλη τῆς πολιτείας.

Ὡς ἐκ τῆς ἐξουσίας, ἣν ἐν τῇ δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ ἔχουσιν οἱ προϊστάμενοι ἐπὶ τῶν ὑπαλλήλων Ἀρχῶν, ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐξουσία ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀπευθύνῃ πρὸς τὰ ἑαυτῆς ὄργανα εἰδικὰς καὶ γενικὰς διαταγάς, ἀναφερομένας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν καὶ περιεχούσας κανονισμοὺς καὶ ὁδηγίας περὶ τῆς διεξαγωγῆς τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας, χωρὶς ἡ ἐνέργεια τῶν διαταγῶν τούτων νὰ ἐπεκτείνηται καὶ ἐκτὸς τῆς διοικήσεως ἐπὶ τὰ μέλη τῆς πολιτείας, χωρὶς ἑπομένως διὰ τῶν διαταγῶν τούτων νὰ καθορίζηται ἡ σχέσις τοῦ διὰ τῶν Ἀρχῶν διοικοῦντος νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας πρὸς τὰ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἄλλα πρόσωπα. Τοιαῦται διαταγαί, περιβαλλόμεναι τὴν μορφὴν τοῦ νόμου ἀντὶ τῆς τοῦ διατάγματος, δὲν χρησιμεύουσι πρὸς καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῆς ἐλευθέρας τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων ἐνεργείας, οὐδὲ ἀποβάλλουσι διὰ τοῦτο τὴν φύσιν αὐτῶν, ἀλλὰ παραμένουσι κατ' οὐσίαν λειτουργίαι τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας καὶ ἐνάσκησις τοῦ ἐκ τῆς σχέσεως τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας ἀπορρέοντος ὑποκειμενικοῦ δικαιώματος τοῦ διοικοῦντος νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας ἐπὶ τὰ ὄργανα αὐτοῦ, ἡ δὲ παράβασις αὐτῶν μόνον τὴν ἐνάσκησιν τῆς πειθαρχικῆς ἐξουσίας τῆς προϊσταμένης Ἀρχῆς ἐπὶ τὰς ὑπαλλήλους δικαιολογεῖ. Τοιαῦται διαταγαὶ εἶναι νόμοι ἐν τῇ τυπικῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως.[29]

---

[29] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 184 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 384 ff. 389 ff; τοῦ αὐτοῦ System der subjektiven öffentlichen Rechte S. 228; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 78 ff. 82 ff. Ὁ A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. S. 243, συμφωνῶν κατὰ τοῦτο μετὰ τῆς τοῦ F. v. Martitz (Ueber den constitutionellen

'Αλλ' αἱ τοιαῦται διαταγαὶ τῆς 'Εκτελεστικῆς 'Εξουσίας ἀπευθύνονται, ὡς εἴρηται, καὶ πρὸς τὰ μέλη τῆς πολιτείας καὶ κανονίζουσι σχέσεις τούτων πρὸς τὰ ὄργανα τῆς πολιτείας, πάντοτε ἐντὸς τῶν ὑπὸ τῆς νομοθεσίας τεθειμένων ὁρίων. 'Εὰν τοιαῦται διαταγαὶ περιβληθῶσι τὴν μορφὴν νόμου καὶ ὁ νομοθέτης, ὑποβάλλων ταύτας εἰς τὴν μορφὴν τῶν νομοθετικῶν πράξεων, σκοπῇ νὰ χαράξῃ ὅρια εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν τοῦ διὰ τῶν 'Αρχῶν διοικοῦντος νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας ἀπέναντι τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἄλλων προσώπων, βεβαίως

Begriff des Gesetzes etc, in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI. S. 238) γνώμης, ἀντιδοξεῖ. Λαμβάνει οὗτος ὡς προϋπόθεσιν, ὅτι διάταξίς τις, ἥτις κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς καὶ συμφώνως πρὸς τὸ θετὸν δίκαιον ἠδύνατο νὰ ἐκδοθῇ ὑπὸ τοῦ κατέχοντος τὴν 'Εκτελεστικὴν 'Εξουσίαν ἢ ὑπὸ προϊσταμένης τινὸς 'Αρχῆς, ἅτε ἀπορρέουσα ἐκ τῆς 'Ιεραρχικῆς 'Εξουσίας (Dienstgewalt) (τὴν ἐκ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας ἀπορρέουσαν ἐξουσίαν, δυνάμει τῆς ὑποίας αἱ προϊστάμεναι 'Αρχαὶ ἔχουσι τὸ δικαίωμα τῆς προσταγῆς πρὸς τὰς ὑπαλλήλους 'Αρχάς, αὗται δὲ τὸ καθῆκον τῆς ὑποταγῆς πρὸς ἐκείνας, ὀνομάζομεν ἱεραρχικὴν ἐξουσίαν), ἥτις κατ' ἀκολουθίαν σκοπεῖ νὰ διαγράψῃ εἰς τὰς ὑπαλλήλους 'Αρχὰς τὰ ἔργα των, τὴν σφαῖραν τῆς ἐνεργείας των, τὴν ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ θέσιν των, ἐξεδόθη ὑπὸ τὸν τύπον νόμου· τίθησι δὲ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ταύτην τὸ ἐρώτημα: ἂν δύναταί τις ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι αὕτη εἶναι καὶ παραμένει «διάταξις τῆς διοικήσεως», «γενικὴ διαταγή», «διάταγμα ἐν τῇ οὐσιαστικῇ ἐννοίᾳ», τουτέστιν ἀπόρροια τῆς 'Ιεραρχικῆς 'Εξουσίας (Dienstgewalt). Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δίδωσιν ὁ Haenel ἀπολύτως ἀρνητικὴν ἀπάντησιν, ἐπικαλούμενος θεμελιώδες ἀξίωμα τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, καθ' ὃ: οὐδέποτε ἐνασκεῖ ὁ νομοθέτης ὑπὸ τὸν τύπον νομοθετήματος 'Ιεραρχικὴν 'Εξουσίαν (Dienstgewalt) ἐπὶ 'Αρχῶν ἢ ὑπαλλήλων, οἵτινες οὕτως ὑποχρεοῦνται νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τοὺς νομοθετικοὺς παράγοντας ὡς τοιούτους, ἤτοι εἰς τὸν 'Ηγεμόνα ὁσάκις μόνον κατὰ τὸ Σύνταγμα συμπράττει μετὰ τῆς 'Εθνικῆς 'Αντιπροσωπίας. Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Haenel ὀρθῶς ἀνασκευάζει ὁ G. Anschütz, Kritische Studien etc. S. 86 ff, διδάσκων, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἐνασκήσεως τῆς 'Εκτελεστικῆς 'Εξουσίας ὑπὸ τοῦ Νομοθέτου, ἣν οὐδεὶς ὑπεστήριξεν, ὅτι δὲ αἱ 'Αρχαί, παραβαίνουσαι τοιούτους τυπικοὺς νόμους, ὑποπίπτουσιν εἰς πειθαρχικὸν παράπτωμα καὶ καθίστανται ὑπεύθυνοι οὐχὶ ἀπέναντι τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, ἀλλ' ἀπέναντι τῆς προϊσταμένης 'Αρχῆς· πρβ. καὶ G. Meyer, Der Begriff des Gesetzes und die rechtliche Natur des Staatshaushaltsetats, in Grünhut's Zeitschrift VIII. S. 32 ff.

ἔχομεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει κατ' οὐσίαν νομοθετικὰς πράξεις· οὕτω π. χ. ἐὰν δυνάμει νόμου, διαγράφοντος εἰς τὰ ὄργανα τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας τὸ καθῆκον τοῦ νὰ λαμβάνωσι πρόσφορα μέτρα πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐν περιπτώσει ἐπιδημίας ἢ ἄλλης θεομηνίας κινδύνου, ὁρίζοντος δὲ διάφορα μέτρα, ὧν τὴν ἐκλογὴν κλπ. ἀφίνει εἰς τὰ ὄργανα ταῦτα, ἐξεδόθη διάταγμα τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, κανονίζον τὴν ἐνέργειαν τῶν ὀργάνων αὐτῆς καὶ τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τοὺς πολίτας ἐν περιπτώσει ἐπιδημίας ἢ ἄλλης θεομηνίας, τὸ δὲ διάταγμα τοῦτο ὑπεβλήθη βραδύτερον εἰς τὴν μορφὴν τῶν νομοθετικῶν πράξεων πρὸς τὸν σκοπὸν καθορισμοῦ τῶν ὁρίων τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τοῦ διὰ τῶν ὀργάνων του διοικοῦντος νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας καὶ τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἄλλων προσώπων, τότε βεβαίως ἔχομεν νόμον οὐσιαστικόν. Ἐὰν ὅμως διαταγαί, ἀπευθυνόμεναι καὶ πρὸς τὰ μέλη τῆς πολιτείας, δὲν σκοπῶσι τὸν καθορισμὸν ὁρίων τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τοῦ διοικοῦντος νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας καὶ τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἄλλων προσώπων, ἡ δ' ἐνέργεια αὐτῶν περιορίζηται ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς διοικήσεως, τότε αὗται, περιβαλλόμεναι τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, δὲν μεταβάλλονται εἰς κανόνας δικαίου, ἀλλὰ παραμένουσι κατ' οὐσίαν λειτουργίαι τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας. Ἡ ἐξεύρεσις τοῦ σκοποῦ τοῦ Νομοθέτου ἐν τοιαύταις περιπτώσεσιν εἶναι ἔργον τῆς ἑρμηνείας· ἐὰν δὲ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ νομοθέτου, ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ μορφὴ τῆς πράξεως χρησιμεύει ὡς γνώρισμα τῆς οὐσιαστικῆς φύσεως αὐτῆς.[30]

---

[30] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 79. 169 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 386 ff; τοῦ αὐτοῦ System der subjektiven öffentlichen Rechte S. 221 ff; E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertag I. S. 106 ff. 110 ff; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 57 ff. 71 ff. 79. 87; H. Rosin, Das Polizeiverordnungsrecht in Preussen S. 31 ff. Ὁ Rosin παραδέχεται ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει κατὰ πρόληψιν, ὅτι ἡ τοῦ νόμου μορφὴ περιβάλλει πρᾶξιν κατ' οὐσίαν νομοθετικήν, καὶ ἀπαιτεῖ

Αἱ γενικαὶ διαταγαὶ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, αἱ ἀπευθυνόμεναι καὶ πρὸς τὰ μέλη τῆς πολιτείας καὶ ἔχουσαι ἀποτελέσματα καὶ ἐκτὸς τῆς διοικήσεως, ἀναφέρονται κατὰ κανόνα εἰς τὸν ὀργανισμὸν τῶν δημοσίων Ἀρχῶν, εἰς τὴν Ὀργανωτικὴν Ἐξουσίαν τῆς πολιτείας. Περὶ τῆς κατ' οὐσίαν φύσεως τῶν διατάξεων τούτων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐπικρατεῖ διαφωνία ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ, ἂν δηλονότι αὗται εἶναι κατ' οὐσίαν νομοθετικαὶ ἢ ἐκτελεστικαὶ λειτουργίαι, ὡς θὰ ἴδωμεν βραδύτερον ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.[31] Ἀλλ' ὅμως καὶ ἂν δεχθῇ τις, ὅτι

ἰδιαιτέραν ἀπόδειξιν περὶ τοῦ ὅτι διάταξίς τις, ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου ἐμφανιζομένη καὶ κανονίζουσα ἐν τῷ συμφέροντι τῶν ὑπηκόων τὴν διαγωγὴν τῶν Ἀρχῶν, ἔχει διὰ ταύτας σημασίαν ὁδηγιῶν καὶ δὲν καθιεροῖ δικαιώματα τῶν πολιτῶν ἀπέναντι ἐκείνων. Περὶ τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ Rosin πρβ. E. Seligmann, Beiträge etc. I. S. 110 ff. καὶ G. Anschütz, Kritische Studien etc. S. 56 ff. Ὁ G. Jellinek ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ Gesetz und Verordnung S. 389 ff. ἀρνεῖται ἀπολύτως, ὅτι διὰ τῆς περιβολῆς τῆς μορφῆς τοῦ νόμου δύναται τὸ περιεχόμενον τοῦ (διοικητικοῦ) διατάγματος νὰ μεταβληθῇ εἰς οὐσιαστικὸν νόμον· ἀλλ' ὅμως ἐν σελ. 242. 244 ff. ἀναγνωρίζει οὗτος τὸ δυσδιάκριτον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τῶν νομοθετικῶν καὶ ἐκτελεστικῶν λειτουργιῶν καὶ διδάσκει, ὅτι ἡ περὶ τούτου ἀπόφασις ἐξαρτᾶται ἑκάστοτε ἐκ τῆς συγκεκριμένης περιπτώσεως· πρβ. περὶ τῆς γνώμης ταύτης τοῦ Jellinek G. Anschütz, Kritische Studien etc. S. 56. 57.

[31] Πρβ. π. χ. A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. S. 214. 224. 234 ff; E. Loening, Das Deutsche Verwaltungsreht S. 230; O. Gierke, in Schmoller's Jahrbuch N. F. VII. Jahrgang, Heft 4. S. 47 ff; P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 170 ff; G. Jellinek, System der subjektiven öffentlichen Rechte S. 221 ff; S. Brie, zur Theorie des constitutionellen Staatsrechts, im Archiv für öffentl. Recht IV. S. 14, ἔνθα μανθάνει τις, ὅτι αἱ περὶ τοῦ Ὀργανισμοῦ τῶν Ἀρχῶν διατάξεις εἶναι κατ' οὐσίαν νομοθετικαί. Τοὐναντίον δὲ ὁ L. v. Stein, Die vollziehende Gewalt, Aufl. II. Band I. S. 45 ff, καὶ ὁ R. Gneist, Gesetz und Budget S. 36 ff καὶ ἰδίᾳ S. 66 ff, χαρακτηρίζουσι τὸν Ὀργανισμὸν τῶν Ἀρχῶν ὡς λειτουργίαν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας. Καὶ τέλος ὑπάρχει τρίτη γνώμη, διακρίνουσα τὴν σύστασιν τῶν Ἀρχῶν, ἣν χαρακτηρίζει ὡς λειτουργίαν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, ἀπὸ τοῦ κανονισμοῦ τῆς ἁρμοδιότητος αὐτῶν, ὃν χαρακτηρίζει ὡς λειτουργίαν κατ' οὐσίαν νομοθετικήν· πρβ. G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 243. 386 ff; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 72 ff.

οἱ ὀργανικοὶ νόμοι περιέχουσι κανόνας δικαίου, ὀφείλει ν' ἀναγνωρίσῃ οὐχ ἧττον, ὅτι ὑπάρχουσι διαταγαί, ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Ὀργανισμὸν καὶ τὴν λειτουργίαν τῶν Ἀρχῶν, ὁποῖαί εἰσι π. χ. ἡ διαίρεσις τῆς αὐτῆς Ἀρχῆς εἰς διάφορα τμήματα πρὸς ἐνέργειαν τῶν ἀνατεθειμένων αὐτῇ καθηκόντων,[32] ἡ καθιέρωσις τῆς συμβουλευτικῆς ψήφου τῶν Ἀρχῶν, ἐφ' ὅσον ἡ μέλλουσα νὰ λάβῃ τὴν συμβουλευτικὴν γνώμην Ἀρχὴ εἶναι ἐλευθέρα νὰ ζητήσῃ ἢ νὰ μὴ ζητήσῃ, νὰ λάβῃ ἢ νὰ μὴ λάβῃ ταύτην ὑπ' ὄψιν[33] κ.τ.τ., αἵτινες ἀποτελοῦσι κατ' οὐσίαν λειτουργίας τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας· καθ' ὅσον διὰ τῶν διαταγῶν τούτων δὲν πρόκειται νὰ καθορισθῶσιν ὅρια τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τοῦ διὰ τῶν Ἀρχῶν διοικοῦντος νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας καὶ τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἄλλων προσώπων, οὐδὲ παράγονται ἐντεῦθεν δικαιώματα ἢ καθήκοντα δι' αὐτά.[34]

---

[32] Παρ' ἡμῖν ἡ διαίρεσις τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τῶν Ὑπουργείων διὰ Β. Διατάγματος προβλέπεται ὑπὸ τοῦ Νόμου ΛΓ' τῆς 3/4 Ἰουνίου 1846, περὶ διοργανισμοῦ τῶν Ὑπουργείων, ἄρθρ. 17· ἀλλ' ὅμως καὶ ἄνευ τοῦ νόμου τούτου καλῶς ἤθελε γίνεσθαι ἡ τοιαύτη διαίρεσις διὰ Β. Διατάγματος, ὡς πολλάκις ἐγένετο τοῦτο ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ, Βελγίῳ, Πρωσσίᾳ καὶ ἐν ἄλλαις Γερμανικαῖς Πολιτείαις, μετασχηματισθέντων πολλάκις τῶν Ὑπουργείων διὰ Διαταγμάτων τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας· πρβ. R. Gneist, Gesetz und Budget S. 43 ff.

[33] Πρβ. π. χ. τὸ Β. Διάταγμα τῆς 26 Ἰουλίου 1860, περὶ συστάσεως γνωμοδοτικοῦ συμβουλίου παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Οἰκονομικῶν, ἄρθρ. 1: «Συνιστᾶται παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Οἰκονομικῶν Συμβούλιον γνωμοδοτικόν, τοῦ ὁποίου ὁ Ὑπουργὸς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην, ὁσάκις ἀμφιβάλλει, ἐὰν πρέπῃ νὰ κινήσῃ ἢ νὰ ὑποστῇ ἀγωγάς, ἢ νὰ ἐξακολουθήσῃ διεξάγων δίκας ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων». ἄρθρ. 2: «Τὸ Συμβούλιον τοῦτο σύγκειται ἐκ τῶν κυρίων Α. Παΐκου εἰσαγγελέως παρὰ τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ, Γ. Πραΐδου Β. ἐπιτρόπου παρὰ τῇ ἱερᾷ Συνόδῳ, Π. Παπαῤῥηγοπούλου εἰσαγγελέως παρὰ τοῖς ἐν Ἀθήναις Ἐφέταις, καὶ ἐκ δύω παρὰ τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ δικηγόρων, ἑκάστοτε παρὰ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν πρὸς συγκρότησιν αὐτοῦ προσλαμβανομένων» (Ἐφημ. τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1860 ἀριθ. 38)· πρβ. προσέτι καὶ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 26 Ἰουλίου 1892, περὶ συστάσεως γνωμοδοτικῆς ἐπὶ τῆς ἀπονομῆς Β. χαρίτων Ἐπιτροπῆς (Ἐφημ. τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1892 ἀριθ. 255).

[34] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. 172; G. Jellinek, System der subjektiven öffentlichen Rechte S. 229.

Ἡ Γερμανικὴ Ἐπιστήμη, λαμβάνουσα ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῶν περὶ ἀναθεωρήσεως (Revision) διατάξεων τῆς Γερμανικῆς Πολιτικῆς Δικονομίας (§§ 511 καὶ 512 τῆς παλαιοτέρας, §§ 549 καὶ 550 τῆς νεωτέρας) καὶ τῆς Γερμανικῆς Ποινικῆς Δικονομίας (§ 376), αἵτινες ἐπιτρέπουσι τὴν χρῆσιν τοῦ ἐνδίκου μέσου τῆς ἀναθεωρήσεως διὰ παράβασιν τοῦ νόμου, παράβασιν δὲ τοῦ νόμου ἀναγνωρίζουσιν, ἐὰν δὲν ἐφηρμόσθη ποσῶς, ἢ ἂν ἐσφαλμένως ἐφηρμόσθη κανὼν δικαίου (Rechtsnorm), διέγνω, ὅτι ἐν ταῖς διατάξεσι τοῦ Ὀργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων καὶ τῶν Δικονομικῶν Νόμων περιλαμβάνονται πολλαί, αἵτινες δὲν περιέχουσι κανόνα δικαίου καὶ δὲν ἀνήκουσι διὰ τοῦτο εἰς τὴν τάξιν τῶν οὐσιαστικῶν νόμων, ἀλλὰ περιέχουσιν ἁπλῶς διατάξεις τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, ὁδηγίας καὶ κανονισμοὺς διὰ τὰ ὄργανα τῆς πολιτείας περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ ἑαυτῶν καθήκοντος· αἱ διατάξεις δ' αὗται παραμένουσι κατ' οὐσίαν τοιαῦται, καίπερ περιβαλλόμεναι τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, καὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τυπικῶν νόμων.[35]

Τοιαύτας διατάξεις ὑπὸ τὴν μορφὴν νόμου εὑρίσκει τις καὶ

---

[35] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. 57. 63 ff. 169; G. Jellinek Gesetz und Verordnung S. 244 ff; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 76 ff. 83 ff; E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. S. 40 ff. 105; Heilbut, « Müssen und Sollen », im Archiv für die civilistische Praxis LXIX. S. 331 ff; A. Wach, Handbuch des Deutschen Civilprozessrechts I. S. 297ff; J. Struckmann und R. Koch, Die Civilprozessordnung für das Deutsche Reich etc. Aufl. VII. § 550. S. 647 ff. Οἱ εἰρημένοι συγγραφεῖς παρατίθενται διαφόρους διατάξεις τοῦ Ὀργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων καὶ τῶν Δικονομιῶν, ὡς καὶ ἀποφάσεις τῶν ἀνωτέρων δικαστηρίων τῆς Γερμανίας, ἀποφηναμένων, ὅτι αἱ διατάξεις ἐκεῖναι δὲν περιέχουσι κανόνας δικαίου, ἀλλ' ὁδηγίας πρὸς τὰ ὄργανα τῆς πολιτείας, καὶ ἀποτελοῦσι διὰ τοῦτο τυπικοὺς νόμους, ὧν ἡ μὴ ἐφαρμογὴ ἢ ἡ ἐσφαλμένη ἐφαρμογὴ δὲν παρέχουσι τὸ ἔνδικον τῆς ἀναθεωρήσεως μέσον.

ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ὀργανισμῷ τῶν Δικαστηρίων καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Πολιτικῇ Δικονομίᾳ.[36]

---

[36] Πρβ. π. χ. ἄρθρ. 255 τοῦ Ὀργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων: «Ὁ τόπος τῶν συνεδριάσεων θέλει διαχοσμηθῆ ὁμοιομόρφως καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν τοῦ βασιλείου· εἰς τὰς συνεδριάσεις οἱ δικασταὶ κάθηνται εἰς ἕδρας ὑψηλὰς καὶ εἶναι χωρισμένοι ἀπὸ τοὺς ἀκροωμένους διὰ δρυφράκτων». ἄρθρ. 256: «Ὁ πρόεδρος κάθηται ἐν τῷ μέσῳ τῶν δικαστῶν, ἐκ δεξιῶν ὁ εἰσαγγελεὺς ἢ ὁ δημόσιος κατήγορος, καὶ ἐξ ἀριστερῶν ὁ γραμματεύς». ἄρθρ. 257: «Οἱ δικηγόροι καὶ οἱ κλητῆρες τοῦ ἀκροατηρίου ἔχουν μονίμους ἕδρας εἰς τὸ ἔδαφος μὲν τοῦ δικαστηρίου, ἀλλ' εἰς τόπον ἀπρόσιτον εἰς τὸ κοινόν». ἄρθρ. 258: «Διὰ τοὺς διαδίκους καὶ τοὺς μάρτυρας, εἰς δὲ τὰ ποινικὰ δικαστήρια διὰ τοὺς ἰδιώτας κατηγόρους καὶ τοὺς κατηγορουμένους, διορίζεται εἰς ἕκαστον δικαστήριον ἰδία θέσις, χωρισμένη ἀπὸ τὸ κοινὸν διὰ διαφράγματος». ἄρθρ. 260: «Τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων, καὶ τὰ πρωτότυπα τῶν ἀποφάσεων γράφονται ἐπὶ χαρτίου τοῦ αὐτοῦ σχήματος, καὶ εἰς τὸ τέλος ἑκάστου μηνὸς συρράπτονται κατὰ τὰς διατάξεις τῆς πολιτικῆς καὶ ποινικῆς δικονομίας, εἰς δὲ τὸ τέλος ἑκάστου ἔτους βιβλιοδετοῦνται». ἄρθρ. 124: «Ὁ γραμματεὺς διανέμει μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπογραμματέων τὰς ὑποθέσεις». ἄρθρ. 262: «Πᾶν πολυμελὲς δικαστήριον ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαιρῆται, ὁσάκις ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ μελῶν τὸ συγχωρεῖ, δι' ἰδιαιτέρου κανονισμοῦ εἰς δύο ἢ καὶ πλείω τμήματα, νὰ προνοῇ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τοῦ δικαστηρίου, καὶ νὰ διατάττῃ τὰ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων ἑκάστου τῶν παρ' αὐτῷ ὑπαλλήλων, ἂν αἱ γενικαὶ τοῦ νόμου διατάξεις δὲν ἤθελον ἐξαρκεῖ κατὰ τοῦτο. Τοιοῦτοι κανονισμοί, ἅπαξ ἐπικυρωθέντες παρὰ τῆς ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης γραμματείας, πρέπει νὰ τηρῶνται παρ' ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων ἐξεδόθησαν». Οὐδεὶς δύναται εὐλόγως νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι αἱ ἀνωτέρω παρατεθεῖσαι διατάξεις τοῦ Ὀργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων σκοποῦσι τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων. Αὗται περιέχουσι διαταγάς, ὁδηγίας πρὸς τὰ ὄργανα τῆς Δικαστικῆς Ἐξουσίας, εἶναι ἐντελῶς ἄσχετοι πρὸς τὰ κατ' οὐσίαν δικαστικὰ καθήκοντα, ἅτινα συνίστανται εἰς τὴν περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων δικαίων ἀπόφασιν, καὶ εἶναι φύσεως καθαρῶς διοικητικῆς, φέρουσαι μόνον τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν τῶν νομοθετικῶν πράξεων. Ὁ Ἄρειος Πάγος ἔλαβεν ἐπανειλημμένως ἀφορμὴν νὰ ἐξενέγκῃ ὁμοίαν γνώμην, ἑρμηνεύων τὸ 262 ἄρθρον τοῦ Ὀργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων· πρβ τὴν ὑπ' ἀριθ. 83 τοῦ ἔτους 1878 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου: «Ἐπειδὴ ἡ εἰς τμήματα διαίρεσις, δι' ἰδιαιτέρου κανονισμοῦ, τῶν πολυμελῶν δικαστηρίων, ὡς ἐκ τοῦ ἄρθρου 262 τοῦ Ὀργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων προκύπτει, ἐπετράπη ὑπὸ τοῦ Νόμου πρὸς εὐχερεστέραν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Δικαστηρίου, ἀλλ' οὐδόλως ἐπηρεάζει τὴν ἐκ τοῦ Νόμου ἁρμοδιότητα αὐτοῦ οὕτως ὥστε νὰ καθιστᾷ ἀναρμόδιον τὸ ἓν τμῆμα τοῦ νὰ ἐπιληφθῇ καὶ

Εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι καὶ δικαστικαὶ ἀποφάσεις ἐμφανίζονται ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου.

δικάσῃ ὑπόθεσιν εἰς ἄλλο τμῆμα διὰ τοῦ κανονισμοῦ ὑπαχθεῖσαν»· ὁμοίως ὁ' ἔλυσε τὸ ζήτημα ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 211 τοῦ ἔτους 1896 πολιτικῆς ἀποφάσεώς του· πρβ. καὶ τὰς ποινικὰς ἀποφάσεις τῆς 12 Ἰουλίου 1880 καὶ τῆς 13 Νοεμβρίου 1880 τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας (des Reichsgerichtes) (Entscheidungen in Strafsachen Bd. II. S. 195, Bd. III. S. 233), ὧν τὰς σχετικὰς σκέψεις εὑρίσκει τις καὶ παρὰ τῷ G. Anschütz, Kritische Studien etc. S. 77. 78. Κατὰ τὸ 136 ἄρθρον τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας: «τὰ παρὰ διαδίκου εἰς διάδικον, ἢ εἰς τὸ δικαστήριον διδόμενα δικόγραφα, πρέπει νὰ διαλαμβάνουν ἐπὶ τῆς πρώτης σελίδος τὸ ὄνομα, τὸ ἐπίθετον καὶ τὴν κατοικίαν τοῦ ἐνάγοντος καὶ τοῦ ἐναγομένου, τὴν ὀνομασίαν τοῦ δικαστηρίου ἢ τοῦ δικαστοῦ, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου διεξάγεται ἡ ὑπόθεσις, τοῦ ὑπὸ δίκην ἀντικειμένου, ἰδίως δὲ τίνα σκοπὸν ἔχει τὸ δικόγραφον (ἐὰν δηλαδὴ ἦναι ἀγωγὴ ἢ ἔνστασις κτλ.)»· πρβ. καὶ τὰ ἄρθρα 182. 533. 598. 767. 819 τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας καὶ τὸν Νόμον ΑΥΞΑ' τῆς 28 Μαΐου 1887, καθ' ὃν ἐν τῇ ἀποφάσει: «μνημονεύεται ῥητῶς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Εἰσηγητοῦ». Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἄρθροις τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας εὑρίσκει τις διατάξεις μὴ περιεχούσας κανόνα δικαίου, ἀποτελούσας νόμους τυπικούς, ὁδηγίας διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων καὶ μὴ σχετιζομένας ἀμέσως πρὸς τὴν περὶ τοῦ δικαίου ἀπόφασιν· πρβ. G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 244ff. Ὁ Ἄρειος Πάγος ἐπανειλημμένως ἐχαρακτήρισεν ἐπουσιώδεις τὰς διατάξεις ταύτας καὶ ἀδλαβῆ τὴν παράβασιν αὐτῶν· πρβ. π. χ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 197 τοῦ ἔτους 1871 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου: «διότι ἡ ἐν τοῖς δικογράφοις μνεία τῆς κατοικίας τῶν διαδίκων σκοπεῖ τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῆς ταὐτότητος αὐτῶν, καὶ ἑπομένως δὲν εἶναι οὐσιωδῶς ἀναγκαία, ὅταν ἐκ προηγουμένων ἐγγράφων εἶναι γνωστή», τὰς ὁμοίας πολιτικὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἀρείου Πάγου ὑπ' ἀριθ. 21 (1842), 39 (1846), 34 (1847), 463 (1866), 239 (1880), τὴν ὑπ' ἀριθ. 42 τοῦ ἔτους 1868 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου: «τὰ δικόγραφα χαρακτηρίζονται προσηκόντως ὑπὸ τοῦ Δικαστοῦ οὐχὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῶν», τὴν ὑπ' ἀριθ. 35 τοῦ ἔτους 1858 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου: «ἐπειδὴ ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐγγράφου τῆς ἀναιρέσεως ἀποδεικνύεται ἀδιστάκτως, ὅτι τοῦτο ἀπευθύνεται ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἡ δὲ ἐν τῷ ἐγγράφῳ τῆς ἀναιρέσεως ῥητὴ μνεία τοῦ δικαστηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου δὲν ἀπαιτεῖται ὑπὸ τοῦ νόμου», τὴν ὑπ' ἀριθ. 236 τοῦ ἔτους 1893 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου: «ἐπειδὴ οὔτε ἡ ἐν τῇ ἀποφάσει μνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ Εἰσηγητοῦ δικαστοῦ κατὰ τὸν Νόμον ΑΥΞΑ' (1887), οὔτε ἡ κατὰ διηγηματικὸν τρόπον σύντομος περιγραφὴ τῆς ὅλης συζη-

Ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τῷ περὶ τῆς Δικαστικῆς Ἐξουσίας τίτλῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς, ἡ περὶ τοῦ δικαίου ἀπόφασις, ἥτις ἀνήκει εἰς τὴν Δικαστικὴν Ἐξουσίαν, ἀποτελεῖ λογικὸν συμπέρασμα περὶ τοῦ ζητήματος, ἂν καὶ ὁποῖα ὑποκειμενικὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα παράγωνται ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν κανόνων τοῦ δικαίου ἐπὶ συγκεκριμένης πραγματικῆς καταστάσεως.[37]

Ὁσάκις τὸ ἔργον τοῦτο τῆς Δικαστικῆς Ἐξουσίας ἀναλαμβάνει ἡ Νομοθετικὴ Ἐξουσία καὶ τὴν περὶ τούτου ἀπόφασίν της περιβάλλει τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, ἔχομεν νόμον τυπικόν· καθ' ὅσον δι' αὐτοῦ δὲν πρόκειται νὰ τεθῇ κανὼν Δικαίου, ὅστις ἀποτελεῖ ἀναγκαῖον στοιχεῖον τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς, ἀλλὰ νὰ κριθῇ ἡ ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ἐφαρμογὴ προϋπάρχοντος κανόνος δικαίου.

Σπάνια εἰσὶ τὰ παραδείγματα τοιούτων δικαστικῶν ἀποφάσεων ὑπὸ τὴν μορφὴν νόμου ἐν ταῖς Συνταγματικαῖς Πολιτείαις.

Τὸ σπουδαιότερον παράδειγμα τοιούτων τυπικῶν νόμων ἀποτελοῦσιν αἱ private bills τῆς Ἀγγλίας, δι' ὧν τὸ Ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κειμένων νόμων ἀποφαίνεται περὶ ἀμφισβητουμένων δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων· ἐν Ἀγγλίᾳ δ' εὑρίσκει τις καὶ ἕτερον εἶδος τοιούτων ἀποφάσεων, τὰς διὰ νόμου καταδικαστικὰς ἀποφάσεις (bill of attainder καὶ bill of pains and penalties).

Ἐν τῷ Συντάγματι τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας ὑπάρχει ἐπίσης διάταξις (ἄρθρ. 76), καθ' ἣν ἀμφισβητήσεις περὶ τῆς

τήσεως εἰσὶ κατὰ τὸν νόμον (ἄρθρ. 182 Πολιτικῆς Δικονομίας) οὐσιώδη συστατικὰ μέρη τῆς ἀποφάσεως, ὥστε ἡ παράλειψις αὐτῶν νὰ συνεπαγάγῃ τὴν ἀκυρότητα αὐτῆς».

[37] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 165; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 47.

ἐννοίας διατάξεων τοῦ Συντάγματος τινὸς τῶν Ὁμοσπόνδων Πολιτειῶν, ἐν ᾗ δὲν ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ Πολιτεύματος Ἀρχή τις πρὸς λύσιν αὐτῶν, λύονται δι' ἀποφάσεως τῆς Νομοθετικῆς Ἐξουσίας τῆς Αὐτοκρατορίας.[38]

Ἐν Ἑλλάδι ὑπάρχουσιν ἐπίσης παραδείγματα δικαστικῶν ἀποφάσεων ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου ἐκδεδομένων· οὕτω π. χ. ἔχομεν τὸ Ψήφισμα Ν΄ τῆς 3 Ἰουλίου 1863 τῆς ἐν Ἀθήναις Β΄ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως,[39] τὸν Νόμον Υ΄ τῆς 27/29 Μαίου 1871, περὶ ἐκβολάδων,[40] τὸ Ψήφισμα τῆς 25 Φεβρουα-

---

[38] Ἐν Γερμανίᾳ διίστανται αἱ γνῶμαι περὶ τῆς φύσεως τῶν τοιούτων νομοθετικῶν πράξεων. Ὑπάρχουσιν οἱ χαρακτηρίζοντες ταύτας ὡς νόμους τυπικούς, ὡς δικαστικὰς ἀποφάσεις ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου· ἄλλοι δὲ πάλιν ἰσχυρίζονται, ὅτι αἱ πράξεις αὗται εἶναι νόμοι οὐσιαστικοὶ καὶ περιέχουσι κανόνας δικαίου· καὶ τέλος ὑπάρχει τρίτη γνώμη, διακρίνουσα ἐν ταύταις ἐκείνας, αἵτινες περιορίζονται εἰς τὴν περὶ τοῦ δικαίου κρίσιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀμφισβητουμένων διατάξεων τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Συντάγματος, εἶναι δὲ διὰ τοῦτο νόμοι τυπικοί, δικαστικαὶ ἀποφάσεις ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, καὶ ἐκείνας, αἵτινες περιλαμβάνουσι μεταβολὰς τῶν ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος Συντάγματι περιεχομένων κανόνων δικαίου, εἶναι δὲ διὰ τοῦτο νόμοι οὐσιαστικοί· πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. I S. 249; E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. S. 71; A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. S. 271 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 246 ff; F. v. Martitz, Ueber den constitutionellen Begriff des Gesetzes etc, in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI. S. 220. ff; H. Schulze, Lehrbuch des Deutschen Staatsrechts II. S. 62 ff; G. Anschütz, Kritische Studien zur Lehre vom Rechtssatz und formellen Gesetz S. 48 ff.

[39] Πρβ. τὸ Ψήφισμα Ν΄ ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1864 ἀριθ. 14: «Τὰ Ἀνάκτορα, οἱ Βασιλικοὶ κῆποι, οἱ σταῦλοι καὶ τὸ Φαρμακεῖον κηρύττονται Ἐθνικὴ ἰδιοκτησία, ἐπιφυλαττομένων τῶν τυχὸν δικαιωμάτων ἀποζημιώσεως παντὸς τρίτου»· τὰς περὶ τούτου δὲ συζητήσεις ἰδὲ ἐν τοῖς Στενογραφημένοις Πρακτικοῖς τῆς ἐν Ἀθήναις Β΄ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τόμ. III. σελ. 336 ἑπ.

[40] Πρβ. τὸν Νόμον Υ΄ ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1871 ἀριθ. 22, ἄρθρ. 2: «Αἱ ἐκβολάδες ὡς ἀνήκουσαι εἰς τὸ Κράτος διατίθενται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος νόμου»· τὰς δὲ περὶ τούτου συζητήσεις ἰδὲ ἐν τοῖς Στενογραφημένοις Πρακτικοῖς τῆς Βουλῆς III. Β΄. α΄. 235 ἑπ. 394 ἑπ. 461 ἑπ. III. Β΄. 6΄. 23 ἑπ. 38 ἑπ. 44. 59 ἑπ. 75 ἑπ. 145 ἑπ. 253 ἑπ. 272.

ρίου 1863 τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, δι' οὐ ἐτιμωρήθη μὲ δίμηνον φυλάκισιν ὁ προσβαλὼν τὸν Πληρεξούσιον Βατικιώτην στρατιωτικός,[41] τὸ Ψήφισμα Ξ' τῆς 9 Σεπτεμβρίου 1863 τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, περὶ διαγραφῆς ἀξιωματικῶν,[42] τὸ ψήφισμα ΞΣ' τῆς 5 Ὀκτωβρίου 1863 τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.[43]

Κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν προμνημονευθέντων νόμων ἐπανειλημμένως ἐδόθη ἡ συμβουλὴ τοῦ ἀπέχεσθαι τοιούτων νομοθετικῶν ἀποφάσεων, αἵτινες, εἶναι ἔργον τῆς Δικαστικῆς Ἐξουσίας· ἀλλ' ὅμως τὰ Νομοθετικὰ Σώματα τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐπείσθησαν εἰς τὰς παρατηρήσεις ταύτας, κατὰ δὲ τὰς ἐν αὐτοῖς συζητήσεις ἠσχολήθησαν νὰ χαρακτηρίσωσι τὰς ἀποφάσεις των ἐκείνας ὡς συμφώνους πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ ἰσχύοντος δικαίου καὶ ὡς ἐφαρμογὴν τῶν κανόνων τούτου ἐν ταῖς συγκεκριμέναις περιπτώσεσιν.[44]

Προκειμένου νὰ χαρακτηρίσωμεν κατ' οὐσίαν τὴν φύσιν

---

286 ἑπ. 351 ἑπ. 374 ἑπ. 391 ἑπ. 398 ἑπ. 413 ἑπ. 432 ἑπ. 439 ἑπ. 659 ἑπ. 662 ἑπ.

[41] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ II. 107 ἑπ.: «Νὰ τιμωρηθῇ διοικητικῶς, καθαιρουμένου τοῦ βαθμοῦ του καὶ μὲ δίμηνον φυλάκισιν εἰς τὸ Παλαμῆδι ».

[42] Πρβ. τὸ ψήφισμα Ξ' ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 ἀριθ. 35: «Διαγράφονται τῶν ἐλέγχων τοῦ στρατοῦ οἱ λοχαγοὶ Δημ. Τσῖρος καὶ Δημ. Χρυσοβέργης, ἕνεκα τῆς ἀκατονομάστου καὶ ἱεροσύλου διαγωγῆς των κατὰ τὴν ἐν Κύθνῳ καταστροφήν». Τὰς περὶ τούτου συζητήσεις ἰδὲ ἐν τοῖς Στενογραφημένοις Πρακτικοῖς τῆς ἐν Ἀθήναις Β'-Ἐθνικῆς Συνελεύσεως III. 451.

[43] Πρβ. τὸ Ψήφισμα ΞΣ' ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1863 ἀριθ. 37: «Τὰ μέλη τοῦ Ὑπουργείου τοῦ αἵματος τῆς 1 Φεβρουαρίου 1862, ἤτοι ὁ Ἀθ. Μιαούλης, Χ. Χριστόπουλος, Δ. Βότσαρης, Μ. Πυτλῆς, Εὐστάθιος Σῖμος καὶ Ἀνδρέας Κουντουριώτης, στεροῦνται ἐπὶ δεκαετίαν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων»· τὰς δὲ περὶ τούτου συζητήσεις ἰδὲ ἐν τοῖς Στενογρ. Πρακτικοῖς τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως III. 559 ἑπ.

[44] Καὶ ὁ Β Οἰκονομίδης ἐν τῇ: «Περὶ τῆς σχέσεως τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας πρὸς τὴν νομοθετικὴν» διατριβῇ καὶ ὁ Π. Παπαρρηγόπουλος ἐν τῷ Ἀστικῷ Δικαίῳ (πρβ. τόμ. II. § 11 ὑποσημ. 12 τῆς παρούσης συγγραφῆς) ἐχαρακτήρισαν τὸν περὶ τῶν Ἀνακτόρων καὶ τὸν περὶ Ἐκβολάδων νόμον ὡς παρέμβασιν τῆς Νομοθετικῆς Ἐξουσίας εἰς τὰ ἔργα τῆς Δικαστικῆς.

τῶν τοιούτων νομοθετικῶν πράξεων, ὀφείλομεν νὰ διακρίνωμεν δύο κατηγορίας· ἐκείνας δηλονότι, αἵτινες λύουσι ζητήματα ἀμφισβητούμενα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κειμένης νομοθεσίας, καὶ ἀποφαίνονται ἑπομένως περὶ τοῦ ἐφαρμοστέου νόμου,[45] καὶ ἐκείνας, αἵτινες περιλαμβάνουσι μεταβολὴν τῆς ὑπαρχούσης ἐννόμου τάξεως.[46] Αἱ πρῶται ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τυπικῶν νόμων, εἰσὶ κατ' οὐσίαν δικαστικαὶ ἀποφάσεις ὑπὸ τὴν μορφὴν νόμου· αἱ δὲ δεύτεραι ἐμπεριέχουσι κανόνας δικαίου, εἰσὶ πράξεις κατ' οὐσίαν νομοθετικαὶ καὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν οὐσιαστικῶν νόμων.

Ὁ καθορισμὸς τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου καὶ ἡ διάκρισις ταύτης ἀπὸ τῆς τυπικῆς ἐννοίας αὐτοῦ εἶναι σπουδαιότατα ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω,[47] διότι διὰ τούτων τίθενται τὰ μεταξὺ τῶν ἐννοιῶν τοῦ νόμου καὶ τοῦ διατάγματος ὅρια. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ Δικαστήρια ἔχει σπουδαιοτάτην ἀξίαν ὁ τοιοῦτος καθορισμὸς τῆς

---

[45] Τοιαῦταί εἰσι π. χ. αἱ Ἀγγλικαὶ private bills, τὸ Ἑλληνικὸν Ψήφισμα Ν' περὶ τῶν Ἀνακτόρων, ὁ Ἑλληνικὸς Νόμος περὶ Ἐκβολάδων, ὅστις ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κειμένων νόμων ἔλυσε ζητήματα περὶ ἰδιοκτησίας, ἐνῷ μάλιστα ἐνώπιον τῶν Ἑλληνικῶν Δικαστηρίων ὑφίσταντο περὶ αὐτῶν δίκαι ἐκκρεμεῖς.

[46] Τοιαῦταί εἰσι π. χ. αἱ ἐν Ἀγγλίᾳ διὰ νόμου καταδικαστικαὶ ἀποφάσεις (bill of attainder καὶ bill of pains and penalties), ὁσάκις δι' αὐτῶν τροποποιοῦνται αἱ περὶ ἀδικημάτων καὶ ποινῶν διατάξεις τοῦ Ἀγγλικοῦ Δικαίου (πρβ. E. Fischel, Die Verfassung Englands, Aufl. II. S. 458; H. Cox, Die Staatseinrichtungen Englands etc. S. 417 Anm. 1; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 246; Ἰ. Ἀραβαντινοῦ Πραγματείαν περὶ εὐθύνης τῶν Ἡγεμόνων καὶ τῶν Ὑπουργῶν σελ. 70 ὑποσημ. 1, σελ. 90 ἑπ. ὑποσημ. 4), αἱ νομοθετικαὶ ἀποφάσεις τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας, κατὰ τὸ ἄρθρον 76 τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος, ὁσάκις δὲν περιορίζονται εἰς τὴν λύσιν τῆς ἀμφισβητήσεως περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Συντάγματος, ἀλλὰ προβαίνουσιν εἰς μεταβολὴν τῆς ἀμφισβητουμένης διατάξεως. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην δύναταί τις δικαίως νὰ κατατάξῃ καὶ τὰς καταδικαστικὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, αἵτινες προφανῶς ἀπομακρύνονται τῶν διατάξεων τοῦ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν κρατοῦντος δικαίου.

[47] Πρβ. τόμ. II σελ. 103 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

οὐσιαστικῆς καὶ τυπικῆς ἐννοίας τοῦ νόμου, χρησιμεύων εἰς αὐτὰ ὡς ὁδηγὸς κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 807 § 7 τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας· καθ' ὅσον πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς εἰρημένης διατάξεως δὲν ἀρκεῖ ἡ ψευδὴς ἑρμηνεία ἢ ἐσφαλμένη ἐφαρμογὴ οἱουδήποτε νόμου, ἀλλ' ἀπαιτεῖται ψευδὴς ἑρμηνεία ἢ ἐσφαλμένη ἐφαρμογὴ νόμου οὐσιαστικοῦ, νομοθετικῆς πράξεως περιεχούσης κανόνα δικαίου, ἐνῷ ὡς πρὸς τοὺς λοιποὺς νόμους ὁ Ἄρειος Πάγος ὑποχρεοῦται νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ ἄρθρ. 810 § 2 τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας.[48]

Ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς[49] εἴδομεν, ὅτι ἡ θέσις τοῦ οὐσιαστικοῦ νόμου ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι εἶναι ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῆς Νομοθετικῆς Ἐξουσίας, ὅτι δὲ εὑρίσκει τις καὶ οὐσιαστικοὺς νόμους ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ διατάγματος ἢ τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἀλλὰ τοῦτο συμβαίνει δυνάμει ἐξουσιοδοτήσεως τῆς Νομοθετικῆς Ἐξουσίας (par délégation). Τοὐναντίον τὸ περιεχόμενον τοῦ τυπικοῦ νόμου δύναται πάντοτε νὰ κανονισθῇ διὰ διατάγματος, ἢ ἔν τισι περιπτώσεσι ν' ἀποτελέσῃ τὸ περιεχόμενον δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἐκτὸς ἂν ὑποχρεωτικῶς δι' αὐτὸ τὸ Σύνταγμα διέγραψε τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, ἢ ἂν ἡ Νομοθετικὴ Ἐξουσία προέλαβε νὰ κανονίσῃ αὐτὸ διὰ νομοθετικῆς πράξεως, ὅτε πρὸς ματαβολὴν ἢ κατάργησιν αὐτοῦ ἀπαιτεῖται ἐπίσης νόμος τυπικός.

---

[48] Πρβ. Β. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα Ἀστυκοῦ Δικαίου Ι. § 3 ὑποσημ. 2, τοῦ αὐτοῦ: «Περὶ νόμου τινὰ» ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς Νομολογίας τοῦ Σ. Κ. Μπαλάνου τόμ. VI. σελ. 242· πρὸς τούτοις δὲ τόμ. II. § 14 ὑποσημ. 5 καὶ 7. § 17 ὑποσημ. 32 καὶ 33 τῆς παρούσης συγγραφῆς. Ὁ Γ. Ἀγγελόπουλος, Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου τόμ. Ι. § 54, διδάσκων, ὅτι: «οἱαδήποτε πρᾶξις ἢ ἀπόφασις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, δημοσιευθεῖσα προσηκόντως ὡς ἐπιταγὴ αὐτῆς, χαρακτηρίζεται γενικῶς ὡς νόμος καὶ ἔχει πάντα τ' ἀποτελέσματα νόμου», ἐλέγχεται ἐντελῶς ἀγνοῶν τὴν ἐν τῷ κειμένῳ δηλουμένην διαφορὰν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ψευδοῦς ἑρμηνείας ἢ ἐσφαλμένης ἐφαρμογῆς τῶν οὐσιαστικῶν καὶ τῶν τυπικῶν νόμων.

[49] Πρβ. τόμ. ΙΙ. σελ. 104 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

§ 18.

Τυπικὴ καὶ οὐσιαστικὴ δύναμις νόμου.

I. Τυπικὴ δύναμις νόμου. — Θεμελιῶδες ἀξίωμα τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ὑπάρχει, ὅτι αἱ ἐκ τῆς συμπράξεως τοῦ Ἡγεμόνος καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας ὑπὸ τὴν μορφὴν νόμου προερχόμεναι πράξεις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας κατισχύουσι τῶν προγενεστέρων διατάξεων αὐτῆς καὶ δὲν δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν ἄλλως, εἰμὴ δι' ὁμοιομόρφου πράξεως τῶν αὐτῶν νομοθετικῶν παραγόντων.[1]

---

[1] Τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν ταύτην τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου εὑρίσκει τις ἀπὸ αἰώνων κρατοῦσαν ἐν τῷ Δημοσίῳ Δικαίῳ τῆς Ἀγγλίας, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, πραγματευόμενοι περὶ τῆς τοῦ νόμου διττῆς ἐννοίας ἐν ταῖς ἄλλαις νομοθεσίαις (πρβ. τόμ. II. § 15 σελ. 72 ἐπ. τῆς παρούσης συγγραφῆς)· εἰς ἐμπέδωσιν δὲ τῆς ἀρχῆς ταύτης συνετέλεσαν οὐχ ἧττον μεγάλως ἡ περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν θεωρία καὶ αἱ περὶ τῆς φύσεως τῆς Νομοθετικῆς Ἐξουσίας ἐπικρατήσασαι ἰδέαι. Ἤδη τὸ κράτος τῆς θεμελιώδους ταύτης ἀρχῆς οὐ μόνον ἐν ταῖς Συνταγματικαῖς Πολιτείαις, ὧν τὰ Συντάγματα ῥητῶς καθιεροῦσι ταύτην, ἀναγνωρίζεται, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκείναις, ὧν τὰ Συντάγματα σιωπῶσι, πλήρης δὲ περὶ ταύτης ἐπικρατεῖ ὁμοφωνία ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ· πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. 62; τοῦ αὐτοῦ Zur Lehre vom Budgetrecht, im Archiv für öffentliches Recht I. S. 188; A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz, S. 79 ff. 84 ff. 87. 92; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 248 ff; G. Meyer, Lehrbuch des Deutschen Staatsrechts S. 503; τοῦ αὐτοῦ Der Begriff des Gesetzes und die rechtliche Natur des Staatshaushaltsetats, in Gründhut's Zeitschrift VIII. S. 29 ff; H. Schulze, Lehrbuch des Deutschen Staatsrechts I. S. 520; R. Gneist, Verordnungsrecht, in Holtzendorff's Rechtslexikon, Aufl. III. Band. III. S. 1064. Τὴν ἀρχὴν ταύτην εὑρίσκει τις καθιερωμένην ἐν τῷ ἡμετέρῳ Συντάγματι, συνδυάζων τὰ ἄρθρα 22 καὶ 35 αὐτοῦ, θὰ ἴδωμεν δ' ἐν τῷ περὶ Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας τίτλῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἱστορίαν τοῦ τελευταίου. Καὶ ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ Δικαίῳ εὑρίσκει τις διατάξεις σχετιζομένας πρὸς ταύτην· οὕτω π. χ. ὁ Λίβιος, βιβλ. VII. κεφ. 17, παρατίθεται νόμον ἐκ τῆς Δωδεκαδέλτου, ἔχοντα ὡς ἑξῆς: «ut quotcumque postremum populus iussisset, id ius ratum-

Τὴν τοιαύτην δύναμιν τῆς νομοθετικῆς μορφῆς τῶν πράξεων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας πρῶτος ὁ Laband ἀκριβῶς διέγνω καὶ πρὸς καθορισμὸν τὸν ἐκ ταύτης ἀπορρεόντων νομικῶν ἀποτελεσμάτων εἰργάσθη, ὀνομάσας αὐτὴν: τυπικὴν δύναμιν νόμου (formelle Gesetzeskraft) κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ νόμου ἀπορρέοντα νομικὰ ἀποτελέσματα, ἅτινα ὠνόμασεν: οὐσιαστικὴν δύναμιν νόμου (materielle Gesetzeskraft).[2]

---

que essel; »· πρβ. καὶ N. 37 Πανδεκτῶν, de R. J., 50.17]: «nihil tam naturale est quam eo genere quidque dissolvere, quo colligatum est;» Ἀρμενοπούλου Α'. α'. 22: «τὰ νόμῳ συνιστάμενα ἐναντίῳ νόμῳ ἀναιρεῖται», N. 4 Πανδεκτῶν, de constitutionibus principum, 1. 4, N. 5 Βασιλικῶν, περὶ βασιλέων κλπ., 2. 6: «αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσιν». Τὴν ἀρχήν, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι νόμοι καταργοῦσι τοὺς προγενεστέρους οὐδαμῶς ἀναιρεῖ ὁ ἑρμηνευτικὸς κανών: «lex posterior generalis non derogat priori speciali»· καθ' ὅσον δι' αὐτοῦ παρέχεται ὁ γνώμων πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς θελήσεως τοῦ νομοθέτου, ἂν δηλονότι οὗτος διὰ τῆς νεωτέρας διατάξεώς του ἐσκόπει ἢ μὴ τὴν μεταβολὴν ἢ κατάργησιν τῆς προγενεστέρας· πρβ. καὶ A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 79 ff. Δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὑπομνήσῃ τις, ὅτι καὶ αἱ πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος ὑπὸ τῆς πρὸς τοῦτο ἁρμοδίας νομοθετικῆς Ἀρχῆς ἐκδοθεῖσαι νομοθετικαὶ διατάξεις ἀπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ Συντάγματος μόνον τῇ συμπράξει τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας νὰ μεταβληθῶσιν ἢ καταργηθῶσι δύνανται, εἰ καὶ ἀπὸ μόνου τοῦ πρώτου ἀπορρέουσαι· πρβ. A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 82. Anm. 2; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung, S. 373, καὶ τόμ. II. § 12 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[2] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 62 ff; τοῦ αὐτοῦ Zur Lehre vom Budgetrecht, im Archiv für öffentliches Recht I. S. 187 ff. Ἡ διάκρισις τῆς τοῦ νόμου τυπικῆς καὶ οὐσιαστικῆς δυνάμεως ἐπικρατεῖ σήμερον ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ τοῦ Δημοσίου Δικαίου· πρβ. G. Meyer, Der Begriff des Gesetzes etc, in Gründhut's Zeitschrift VIII. S. 29 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 248 ff, E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. S. 21 ff. 109; A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 54 ff. 77 ff. Καὶ ὑπὸ πολεμίων τῆς περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας ἀναγνωρίζεται ἡ διάκρισις αὕτη· οὕτω π. χ. ὁ A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. S. 111 ff. 148, ἀποδέχεται ὡς ὀρθὴν τὴν διάκρισιν τῆς τυπικῆς καὶ οὐσιαστικῆς δυνάμεως τῶν νόμων, ἂν καὶ ἀποκρούῃ τὴν περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων

Ἡ ἐκ τῆς νομοθετικῆς μορφῆς τῶν πράξεων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας παραγομένη τυπικὴ δύναμις νόμου εἶναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητος τοῦ περιεχομένου τῶν τοιούτων πράξεων. Αἱ πράξεις αὗται, εἴτε τὴν θέσιν κανόνος δικαίου σκοποῦσιν, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου λειτουργίας τῆς Ἐκτελεστικῆς ἢ τῆς Δικαστικῆς Ἐξουσίας περιλαμβάνουσι, κατισχύουσι πασῶν τῶν προγενεστέρων διατάξεων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς δὲν δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν ἢ καταργηθῶσιν ἄλλως, εἰμὴ δι' ὁμοιομόρφου ἀποφάσεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, διὰ νόμου.[3]

Ἡ τυπικὴ δύναμις νόμου ὑπάρχει, ἅμα συντελεσθεισῶν τῶν ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος πρὸς καταρτισμὸν τῶν νομοθετικῶν πράξεων διαγραφομένων διατυπώσεων, ἤτοι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως δημοσιεύσεως τοῦ νόμου, καὶ εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς οὐσιαστικῆς ἰσχύος αὐτοῦ, εἰ καὶ ἐνίοτε δύνανται νὰ συμπέσωσιν αὗται.[4] Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ὁ

θεωρίαν, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ. Πολέμιος τῆς τοιαύτης διακρίσεως τοῦ Laband ὑπῆρξεν ὁ F. v. Martitz, Ueber den constitutionellen Begriff des Gesetzes nach Deutschem Staatsrecht, in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI. S. 219 ff. 238 ff. 246 ff, ὅστις, ἀποκρούων τὴν ὕπαρξιν διττῆς δυνάμεως τῶν νόμων, τυπικῆς καὶ οὐσιαστικῆς, ὑποστηρίζει, ὅτι ἐν τοῖς νόμοις μία ὑπάρχει δύναμις, ἡ καλουμένη νόμου δύναμις (Gesetzeskraft)· ἀλλ' ὅμως τὰς ἀντιρρήσεις τούτου ἐντελῶς ἀνεσκεύασεν ὁ G. Meyer, Der Begriff des Gesetzes etc, in Gründhut's Zeitschrift VIII. S. 27 ff, ἀποδείξας αὐτὸν τὸν F. v. Martitz λεληθότως ἐν τῇ κατὰ τοῦ Laband πολεμικῇ του ἀποδεχόμενον τὴν διάκρισιν τῆς τυπικῆς καὶ οὐσιαστικῆς τῶν νόμων δυνάμεως.

[3] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 63.

[4] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. 64; A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 54. 77. Κατὰ τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Ἀστικοῦ Ἑλληνικοῦ Νόμου ΤΚΑ' τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1856, ὡς τοῦτο ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ Νόμου ΑΜϛ' τῆς 1 Μαΐου 1882: «Ὁ νόμος ἔχει ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν καθ' ὅλον τὸ Κράτος μετὰ παρέλευσιν δέκα ἡμερῶν, ἀφ' ἧς δημοσιευθῇ, πλὴν ἂν ὁρίσθη ἄλλως ἐν αὐτῷ. Ἡ δημοσίευσις λογίζεται γενομένη ἀπὸ τῆς χρονολογίας τοῦ περιέχοντος τὸν νόμον φύλλου τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως». Ἑπομένως παρ' ἡμῖν ἡ μὲν τυπικὴ δύναμις νόμου ἄρχεται ἀπὸ τῆς χρονολο-

δημοσιεύθεὶς νόμος ὑφίσταται, καὶ μόνον δι' ἑτέρου νόμου νὰ μεταβληθῇ ἢ καταργηθῇ δύναται.

Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐπέρχεται, καὶ ὅταν ὁ νόμος οὗτος δὲν ἤρχισεν ἔτι νὰ ἰσχύῃ κατ' οὐσίαν (vacatio legis), εἴτε διότι ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ὡρίσθη εἰς μεταγενέστερον χρόνον, εἴτε διότι ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἔκ τινος μήπω ἐξελθούσης αἱρέσεως, ἐκ τῆς ἐκδόσεως π. χ. μεταγενεστέρου τινὸς νόμου ἢ ἄλλης τινὸς διαταγῆς τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας.[5]

Ἔτι δὲ ἡ τοῦ νόμου τυπικὴ δύναμις ὑπάρχει, καὶ ὅταν ὁ νόμος κατ' οὐσίαν δὲν δύναται νὰ ἰσχύσῃ, εἴτε διότι κατὰ τὴν δημοσίευσιν αὐτοῦ μετεβλήθησαν αἱ πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτοῦ ἀνα-

---

γίας τοῦ περιέχοντος τὸν νόμον φύλλου τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ἡ δὲ οὐσιαστικὴ ἰσχὺς αὐτοῦ μετὰ παρέλευσιν δέκα ἡμερῶν, ἀφ' ἧς δημοσιευθῇ. Ἀλλ' ὅμως ἐνίοτε συμπίπτει καὶ παρ' ἡμῖν ἡ τυπικὴ δύναμις νόμου μετὰ τῆς οὐσιαστικῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὁσάκις δηλονότι ἐν τῷ νόμῳ περιλαμβάνεται διάταξις, ὅτι ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως δημοσιεύσεως, καὶ τοῦτο συχνὰ ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ νομοθεσίᾳ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Θεωροῦμεν οὐχὶ ἄσκοπον νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ ἐν τῷ προμνημονευθέντι νόμῳ ἀπαντῶσα φράσις: «ὁ νόμος ἔχει ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν» φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἀνεπιτυχής, ἀφοῦ, ὡς εἴρηται, καὶ ἡ τυπικὴ δύναμις τοῦ νόμου εἶναι ὑποχρεωτική, ὁ δὲ δημοσιευθεὶς νόμος ἀποτελεῖ εἰς τὸ ἑξῆς μέρος τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατούσης ἐννόμου τάξεως (πρβ. καὶ G. Jellinek, Die rechtliche Natur der Staatenverträge (1880) S. 36)· ἤθελε δὲ εἶναι ἐπιτυχεστέρα ἴσως ἡ φράσις «οὐσιαστικὴν ἰσχύν», ἅτε ἐμπεριέχουσα καὶ τὴν πρὸς τὴν τυπικὴν τοῦ νόμου δύναμιν ἀντίθεσιν.

[5] Τοιοῦτοι νόμοι εἰσὶ π. χ. οἱ ἀπαγγέλλοντες ποινὴν διὰ τὴν παράβασιν ὡρισμένων διαταγῶν ἢ κανονισμῶν ἐκδοθησομένων ὑπὸ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας, οὓς οἱ Γερμανοὶ καλοῦσι: *Blankettstrafgesetze*· πρβ. π. χ. τὰ ἄρθρα 570. 574. 575 τοῦ ἡμετέρου Ποινικοῦ Νόμου, τὸ ἄρθρον 145 τοῦ Γερμανικοῦ Ποινικοῦ Κώδηκος, καὶ πρὸς τούτοις P. Laband, Das Staatsrecht II. S. 65. Anm. 2; K. Binding, Handbuch des Strafrechtes I. S. 228; A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 55; Κ. Ν. Κωστῆ Ἑρμηνείαν τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντος Ποινικοῦ Νόμου ἔκδ. Β'. Τόμ. ΙΙΙ. σελ. 523 ἐπ. 527 ἐπ. Τῶν νόμων τούτων, καίπερ ἐχόντων ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως δημοσιεύσεώς των τυπικὴν δύναμιν νόμου, ἡ κατ' οὐσίαν ἰσχὺς ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν διαταγῶν καὶ κανονισμῶν, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος.

γκαῖαι προϋποθέσεις, εἴτε διότι ἐματαιώθη ἡ αἵρεσις, ἀφ' ἧς ἐξ-ηρτήθη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ· ὡς π. χ. ὅταν νόμος τις ἐγένετο, ἵνα ἰσχύσῃ κατ' οὐσίαν ἐν περιπτώσει πολέμου, κατὰ τὴν δημοσίευ-σιν δὲ τοῦ νόμου εἶναι πλέον βέβαιον, ὅτι ἀπεσοβήθη ὁ πόλε-μος, ἢ ὅταν κατὰ τὸν χρόνον τῆς δημοσιεύσεως τοῦ νόμου εἶχεν ἤδη ἀποβιώσει τὸ πρόσωπον, ὑπὲρ οὗ ἐξεδόθη ὁ νόμος. Εἶναι δὲ δυνατὸν καὶ νὰ καταργηθῇ ὁ δημοσιευθεὶς νόμος, πρὶν ἢ οὗ-τος κατ' οὐσίαν ἰσχύσῃ, καὶ τοιαῦτα παραδείγματα ὑπάρχουσιν ἐν ταῖς διαφόροις νομοθεσίαις.[6]

Ἡ τοῦ νόμου τυπικὴ δύναμις εἶναι καθολικὴ καὶ περι-βάλλει ταὐτοχρόνως πάσας τὰς διατάξεις τοῦ δημοσιευθέντος νόμου, ἐνῷ ἡ κατ' οὐσίαν ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου δύναται νὰ εἶναι καὶ μερική, ὡς ὅταν π. χ. ἐν τῷ νόμῳ διὰ τὴν κατ' οὐσίαν ἰσχὺν τῶν διαφόρων διατάξεων αὐτοῦ ὁρίζονται διά-φορα χρονικὰ σημεῖα.[7]

Ἡ τοῦ νόμου τυπικὴ δύναμις παρέχει ἡμῖν ἐν περιπτώ-σει συγκρούσεως νόμων ἀσφαλῆ γνώμονα πρὸς διάγνωσιν τοῦ νεωτέρου καὶ ἑπομένως ἐπικρατεστέρου νόμου· οὕτως ἐν περι-πτώσει συγκρούσεως τῶν διατάξεων διαφόρων νόμων, ὧν ὁ μὲν ἐδημοσιεύθη πρῶτος, ἀλλ' ἴσχυσε κατ' οὐσίαν τελευταῖος, ὁ δ' ἐδημοσιεύθη μὲν ὕστερον, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἴσχυσε πρὸ τοῦ προτέρου, τὸ ζήτημα, τίς εἶναι ὁ νεώτερος νόμος, καὶ πρέπει

---

[6] Πρβ. G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 329 ff; A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 77; K. Binding in der Kritischen Vier-teljahresschrift τοῦ ἔτους 1879 S. 55², ὅστις παρατίθεται ἐκ τῆς τοῦ Μεγά-λου Δουκάτου τῆς Βάδης νομοθεσίας παραδείγματα νόμων δημοσιευθέντων καὶ οὐδέποτε κατ' οὐσίαν ἰσχυσάντων. Παρ' ἡμῖν ὁ νόμος ,ΒΞΘ' τῆς 21 Ἰου-λίου 1892, περὶ μεταβολῆς τοῦ συστήματος τῆς ἀστυνομικῆς διοικήσεως, κατηρ-γήθη διὰ τῆς τελευταίας διατάξεως τοῦ Νόμου ,ΒΡΠΗ' τῆς 20/23 Μαρτίου 1893, περὶ μεταβολῆς τοῦ συστήματος τῆς ἀστυνομικῆς διοικήσεως, πρὶν ἢ ἔτι κατ' οὐσίαν ἰσχύσῃ.

[7] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 64, ὅστις ἐν τῇ 3 ὑποση-μειώσει πολλὰ τοιαῦτα παραδείγματα ἐκ τῆς νομοθεσίας τῆς Γερμανικῆς Αὐτο-κρατορίας παρατίθεται, καὶ A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 77.

ἐπομένως νὰ ἐπικρατήσῃ τοῦ ἑτέρου, ἀποφασίζεται οὐχὶ ἐκ τοῦ χρονικοῦ σημείου τῆς κατ' οὐσίαν ἰσχύος τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐκ τοῦ χρονικοῦ σημείου τῆς τυπικῆς ἰσχύος αὐτοῦ, καὶ κατ' ἀκολουθίαν νεώτερος τυγχάνει ὁ μεταγενέστερον δημοσιευθείς, καίπερ προγενέστερον κατ' οὐσίαν ἰσχύσας.[8]

Ὡς ἐκ τῆς τοῦ νόμου τυπικῆς δυνάμεως ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ νόμου ἐγκύρως ἐκδίδονται ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ἀναγκαῖα ἐκτελεστικὰ διατάγματα, ἔτι δὲ καὶ τὰ κατ' ἐντολὴν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἐκδοτέα νομοθετικὰ διατάγματα, ἐνῷ ἡ κατ' οὐσίαν ἰσχὺς τῶν τοιούτων διαταγμάτων ἄρχεται ἀπὸ τῆς κατ' οὐσίαν ἰσχύος τοῦ νόμου· καθ' ὅσον ἡ τυπικὴ δύναμις τῶν διαταγμάτων τούτων στηρίζεται ἐπὶ τῆς τυπικῆς δυνάμεως τοῦ ἐξουσιοδοτοῦντος νόμου. Ἐὰν ἡ ἔκδοσις τῶν τοιούτων διαταγμάτων μὴ ἐνομιμοποιεῖτο ἐκ τῆς τοῦ δημοσιευθέντος νόμου τυπικῆς δυνάμεως, τότε ἡ πρὸ τῆς κατ' οὐσίαν ἰσχύος τοῦ νόμου ἔκδοσις αὐτῶν ἤθελεν εἶναι παράνομος, ὁ δὲ Ἡγεμὼν δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκδώσῃ τοιαῦτα, καὶ ἂν ἔτι ἡ σύγχρονος ἔναρξις τῆς κατ' οὐσίαν ἰσχύος τοῦ νόμου καὶ τῶν διαταγμάτων ἤθελεν εἶναι ἀναγκαία πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου.[9]

---

[8] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 64 ff, ὅστις παρατίθεται τοιοῦτον παράδειγμα ἐκ τῆς Γερμανικῆς Νομοθεσίας, καὶ τὴν ἀπὸ 20 Δεκεμβρίου 1881 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Δικαστηρίου (Reichsgerichtes) κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον λύουσαν τὸ ζήτημα· πρὸς τούτοις δὲ Λ. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 80.

[9] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 65, ὅστις βεβαιοῖ, ὅτι ἐν τῇ πράξει δὲν ὑπῆρξεν ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία περὶ τῆς ἀληθείας τῆς ἐν τῷ κειμένῳ ἐκτεθειμένης ἀρχῆς. Ἡ ἀρχὴ αὕτη συνεζητήθη καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ περὶ κυρώσεως τῶν πράξεων τῶν ἐκδοθεισῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἀντιβασιλείας τοῦ 1895 Νομοσχεδίου. Εἶναι γνωστόν, ὅτι, ὅτε ἐδημοσιεύθη τὸ Β. Διάταγμα τῆς 15 Ἰουλίου 1895, δι' οὗ, κατὰ τὸν Νόμον ΒΣΛΑ' τοῦ ἔτους 1895 περὶ Ἀντιβασιλείας κλπ., ἀνετέθη ἡ Ἀντιβασιλεία τῇ Λ. Υ. τῷ Διαδόχῳ Κωνσταντίνῳ, δὲν εἶχε παρέλθει δεκαήμερον ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ εἰρημένου Νόμου, οὗ ἕνεκεν οὗτος κατ' οὐσίαν δὲν ἴσχυεν εἰσέτι. Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ προμνημονευθέντος Β. Διατάγματος

Ἡ τυπικὴ δύναμις νόμου δύναται ἐνίοτε νὰ περιβάλῃ καὶ πράξεις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας μὴ ἐκδεδομένας ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου, αἵτινες ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν ἢ καταργηθῶσιν ἄλλως, εἰμὴ διὰ νόμου. Συνήθως οἱ συγγραφεῖς παρατίθενται ὡς παράδειγμα τὸ Πρωσσικὸν Διάταγμα τῆς 12 Ὀκτωβρίου 1854, περὶ σχηματισμοῦ τῆς Πρωσσικῆς Γερουσίας, ὅπερ ἐκ τῶν προτέρων περιεβλήθη τυπικὴν δύναμιν νόμου διὰ τοῦ ἀπὸ 7 Μαΐου 1853 Πρωσσικοῦ

καὶ πρὸ τῆς παρόδου τῶν δέκα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ νόμου ἡ Α. Υ. ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος ἐνήργησε πράξεις τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ Ἀντιβασιλέως· ἀναχαλυφθείσης δὲ εἶτα τῆς ἀκυρότητος τῶν πράξεων τούτων, ἡ Κυβέρνησις ὑπέβαλεν εἰς τὴν Βουλὴν τὸ προμνημονευθὲν Νομοσχέδιον, ὅπερ ἀπετέλεσε τὸν Νόμον „ΒΤΠΔ' τῆς 20/22 Μαρτίου 1896. Κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ Νομοσχεδίου τούτου ὁ Βουλευτὴς Σιμόπιλος ἐξήνεγκε τὴν γνώμην, ὅτι τὸ πρὸ τῆς παρελεύσεως δεκαημέρου ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Νόμου „ΒΣΙΑ' ἐκδοθὲν Β. Διάταγμα τῆς 15 Ἰουλίου 1895 ἦτο ἐντελῶς ἄκυρον, ὅτι δὲ ὤφειλε νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα μετὰ τὴν πάροδον δέκα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Νόμου νέον Διάταγμα πρὸς ὑπογραφήν, ὅπως ἰσχυρῶς ἀνατεθῇ εἰς τὴν Α. Υ. τὸν Διάδοχον Κωνσταντῖνον ἡ Ἀντιβασιλεία. Τὴν γνώμην ταύτην ἀνεσκεύασεν ὁ Βουλευτὴς Ῥάλλης, ὡς ἄριστα ὑποστηρίξας τὴν ἐν τῷ κειμένῳ διατυπωθεῖσαν ἀρχήν: «Ἡ παραδρομή, τῆς ὁποίας ζητεῖται ἡ ἐπανόρθωσις διὰ τῆς ὑποβολῆς τοῦ νομοσχεδίου τούτου, εἶναι προφανής. Ἡ παραδρομὴ δὲ ἔγκειται οὐχὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ διατάγματος πρὸ τῆς παρόδου τῶν δέκα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ νόμου, ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι ἤρξατο ἡ διαχείρισις τῆς Βασιλικῆς Ἐξουσίας παρὰ τοῦ Διαδόχου, ὡς Ἀντιβασιλέως, πρὸ τῆς παρόδου τῶν δέκα ἡμερῶν. Οὐδεὶς ὅμως δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ, ὅτι τὸ διάταγμα περὶ ἀναθέσεως τῆς Ἀντιβασιλείας εἰς τὸν Διάδοχον εἶναι ἔγκυρον ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἐκδόσεώς του, διότι αὐτὸ εἶναι διάταγμα νομοτελεστικόν, τὸ ὁποῖον ἀναμφισβητήτως εἶναι ἔγκυρον, καὶ ἐὰν ὁ νόμος δὲν ἤρξατο ἰσχύων ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς δημοσιεύσεως τοῦ διατάγματος τοῦ νομοτελεστικοῦ. Τὸ διάταγμα τὸ νομοτελεστικὸν ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ νόμος θὰ ἦναι ἐν ἰσχύϊ. Λοιπὸν ὁ νόμος περὶ Ἀντιβασιλείας δὲν ἦτο ἐν ἰσχύϊ ἢ ἀπὸ τῆς 20 Ἰουλίου, δέκα ἡμέρας ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως. Τὸ διάταγμα δέ, τὸ ὁποῖον ἀνέθετε τὴν Ἀντιβασιλείαν εἰς τὸν Διάδοχον κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Βασιλέως, δὲν ἠδύνατο νὰ ἰσχύσῃ καὶ αὐτό, παρὰ μόνον ἀπὸ τῆς 20 Ἰουλίου. Ἀλλὰ τὸ διάταγμα, καίτοι ἀπ' ἀρχῆς ἐντελῶς ἔγκυρον, πρὸ τῆς 20 Ἰουλίου δὲν ἠδύνατο νὰ ἰσχύσῃ καὶ αὐτό, παρὰ μόνον ἀπὸ τῆς 20 Ἰουλίου. Περὶ τούτου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία». Τὴν αὐτὴν γνώμην διετύπωσε κατὰ τὴν

Νόμου.[10] Ἐπίσης τυπικὴν δύναμιν νόμου ἔχουσι τὰ διατάγματα τὰ κατ' ἐντολὴν τῆς Νομοθετικῆς Ἐξουσίας καθορίζοντα τὸν χρόνον τῆς ἐνάρξεως τῆς κατ' οὐσίαν ἰσχύος τοῦ νόμου· καθ' ὅσον ταῦτα μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἰσχύος τοῦ νόμου μόνον διὰ νόμου, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ διατάγματος, νὰ μεταβληθῶσιν ἢ καταργηθῶσιν δύνανται.[11]

Ἐξ ἑτέρου δύναται ἡ τυπικὴ δύναμις νόμου ν' ἀφαιρεθῇ ἀπό τινος νόμου, περιλαμβανομένης εἰς αὐτὸν διατάξεως, ὅτι ὁ νόμος οὗτος δύναται νὰ μεταβληθῇ ἢ καταργηθῇ διὰ διατάγματος.[12]

Τέλος ἡ τυπικὴ δύναμις νόμου εἶναι δεκτικὴ διαβαθμίσεως· καθ' ὅσον δύνανται νὰ γίνωσι μᾶλλον ἢ ἧττον αὐστηραὶ αἱ πρὸς μεταβολὴν νομοθετικῆς τινος διατάξεως διατυπώσεις. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ διάκρισις τῶν ἁπλῶν καὶ τῶν συντακτικῶν νόμων, ὁσάκις πρὸς μεταβολὴν ἢ κατάργησιν τῶν τελευταίων ἀπαιτοῦνται διατυπώσεις αὐστηρότεραι ἢ πρὸς μεταβολὴν ἢ κατάργησιν τῶν ἁπλῶν νόμων. Ἡ οὐσιαστικὴ δύναμις τῶν τε ἁπλῶν καὶ τῶν συντακτικῶν νόμων εἶναι ἡ αὐτή, μόνη δὲ ἡ τυπικὴ δύναμις νόμου ἑκατέρας τῶν εἰρημένων κατηγοριῶν δύναται νὰ εἶναι διάφορος, ἅτε ὑποκειμένη εἰς

συζήτησιν καὶ ὁ Βουλευτὴς Μερλόπουλος· πρβ. τὰς ἀγορεύσεις τῶν τριῶν Βουλευτῶν ἐν τοῖς Στενογρ. Πρακτικοῖς τῆς Βουλῆς XIV. Β'. 867-868.

[10] Τὸ ἄρθρον 1 τοῦ Πρωσσικοῦ Νόμου τῆς 7 Μαΐου 1853 ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἡ Γερουσία σχηματίζεται διὰ Β. Διατάγματος, ὅπερ δύναται νὰ μεταβληθῇ μόνον διὰ νόμου ἐκδοτέου τῇ συναινέσει τῶν Βουλῶν»· πρβ. τὸν νόμον τοῦτον καὶ τὸ Πρωσσικὸν Διάταγμα τῆς 12 Ὀκτωβρίου 1854 παρὰ τῷ H. A. Zachariä, Die Deutschen Verfassungsgesetze S. 99. 101 ff.

[11] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 65 ff; E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. S. 22; A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. S. 113, καὶ τὸν διαφωνοῦντα A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 82.

[12] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 66; A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. S. 112. 148; E. Seligmann Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag I. S. 21, καὶ τὸν διαφωνοῦντα A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 81.

διαβάθμισιν.[13] Ἀλλὰ περὶ τούτου θὰ πραγματευθῶμεν κατωτέρω ἐν τῇ περὶ τῶν συνταχτικῶν νόμων παραγράφῳ.

Καὶ τῶν συνταχτικῶν νόμων ἡ ἐπηυξημένη τυπικὴ δύναμις νόμου δύναται νὰ περιβάλῃ νομοθετικὰς διατάξεις μὴ περιεχομένας ἐν τῷ Συντάγματι,[14] ὡς τἀνάπαλιν δύναται ἀπὸ τῶν συνταχτικῶν νόμων ν' ἀφαιρεθῇ ἡ ἐπηυξημένη τυπικὴ δύναμις νόμου καὶ νὰ περιβληθῶσιν οὗτοι τὴν τῶν ἁπλῶν νόμων τυπικὴν δύναμιν.[15]

II. Οὐσιαστικὴ δύναμις νόμου. — Ἡ οὐσιαστικὴ δύναμις νόμου (materielle Gesetzeskraft) ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ νόμου, καὶ διὰ τοῦτο ποικίλλει αὕτη ἀναλόγως τῆς ποικιλίας τοῦ περιεχομένου τῶν νόμων.

Ἐὰν ὁ νόμος ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ ἀνήκῃ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν οὐσιαστικῶν νόμων, τότε ἡ οὐσιαστικὴ δύναμις νόμου (τὰ ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ νόμου ἀπορρέοντα ἀποτελέσματα) εἶναι ἡ τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου, ὁ καθορισμὸς τούτέστιν τῶν ὁρίων καὶ τῶν περιορισμῶν τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων.

Ὁ νόμος δύναται ν' ἀναγνωρίζῃ ἔν τινι μέτρῳ τὴν φυσικὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐνεργείας τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ προσώπων, ἐπομένως νὰ περιέχῃ ἐξουσιοδότησιν ἢ ἄδειαν· δύναται δ' ἐπίσης ὁ νόμος νὰ περιορίζῃ ταύτην ἔν τινι μέτρῳ, εἴτε διατάσσων, εἴτε ἀπαγορεύων τι· δύναται δὲ τέλος ὁ νόμος μετὰ τῆς

---

[13] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 66 ff; G. Jellinek Gesetz und Verordnung S. 248 ff. καὶ τὸν ἀντιδοξοῦντα A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. S. 113.

[14] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 66 ff. Νομοθετήματα ἰσοδύναμα πρὸς τὸ Σύνταγμα ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι τὰ Ψηφίσματα Β' καὶ Δ' τῆς ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως· πρβ. τόμ. I. § 8 ὑποσημ. 127 καὶ 129 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[15] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 66 ff. Συνταχτικοὺς νόμους, ἔχοντας ἠλαττωμένην τὴν τῶν συνταχτικῶν νόμων ἐπηυξημένην τυπικὴν δύναμιν νόμου, εὑρίσκει τις ἐν τοῖς ἄρθροις 83 ἕως 86 τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος τοῦ 1864 ὡς ἐκ τοῦ ἄρθρου 108 τοῦ αὐτοῦ Συντάγματος· πρβ. τόμ. I. § 8 ὑποσημ. 197 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

παραβάσεως τῶν διατάξεών του νὰ συνδέῃ νομικῶς ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα.[16]

Ἀμφισβήτησις ἐπικρατεῖ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων, τῶν ἀπορρεόντων ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν τυπικῶν νόμων, τῶν μὴ περιεχόντων δηλονότι κανόνα δικαίου.

Πρὸ παντὸς δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἐκ τῶν τυπικῶν νόμων τῶν ἐστερημένων νομικοῦ περιεχομένου, οὓς εἴδομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ, δὲν ἀπορρέουσιν οὐσιαστικὰ ἀποτελέσματα οἱαδήποτε, ἕνεκα δὲ τοῦ λόγου τούτου ὡς πρὸς αὐτοὺς οὐδὲ περὶ οὐσιαστικῆς δυνάμεως νόμου δύναται νὰ γίνῃ λόγος.[17]

---

[16] Ὁ Μοδεστῖνος διετύπωσε τὰ ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ νόμου ἀπορρέοντα ἀποτελέσματα αὐτοῦ καὶ τὴν περὶ τούτου γνώμην αὐτοῦ εὑρίσκει τις ἐν τῷ N. 7 Πανδεκτῶν, de legibus etc, 1. 3: «Legis virtus haec est: imperare, velare, permittere, punire»· πρβ. καὶ N. 18 Βασιλικῶν, περὶ δικαιοσύνης καὶ νόμου, 2. 1: «Ἀρετὴ νόμου καὶ δύναμις τὸ κελεύειν τρέφεσθαι παρὰ τῶν πατέρων τοὺς παῖδας καὶ τοὺς πατέρας παρὰ τῶν παίδων· τὸ κωλύειν γίνεσθαι φόνους ἢ ἁρπαγὰς ἢ ἕτερόν τι πλημμέλημα· τὸ ἐπιτρέπειν τισὶ διατίθεσθαι καὶ συναλλάσσειν· τὸ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἡμαρτηκότας»· πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 67; G Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 214 ff, 250, ὅστις διδάσκει: ὅτι ὁ νόμος διατάσσει ἢ ἀπαγορεύει τοῦ παρέχειν ἕνεκα. F. v. Martitz, Ueber den constitutionellen Begriff des Gesetzes etc, in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI. S. 246. Ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν οὐσιαστικῶν νόμων διακρίνουσι συνήθως ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοὺς νόμους εἰς ἐπιτακτικούς, ἀπαγορευτικοὺς καὶ ἐπιτρεπτικούς, ὑπάρχουσι δὲ καὶ οἱ ἀποδοκιμάζοντες τὴν διαίρεσιν ταύτην. Περὶ τῆς διαιρέσεως ταύτης θὰ πραγματευθῶμεν κατωτέρω ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ· πρβ. οὐχ ἧττον F. C. v. Savigny, System des heutigen Römischen Rechts I. S. 58 ff; C. G. Wächter, Handbuch des im Königreich Württemberg geltenden Privatrechts II. § 1. Anm. 6; H. Thöl, Einleitung in das deutsche Privatrecht §§ 33 ff; F. Regelsberger, Pandekten I. § 27; Β. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα Ἀστυκοῦ Δικαίου I. § 4. ὑποσημ. 15, Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 19.

[17] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 68 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 250; A. Dyroff, Rechtssatzung und Gesetz S. 77.

Οἱ ἀμφισβητοῦντες τὴν ἀλήθειαν τῆς περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας καὶ διδάσκοντες, ὅτι πᾶσα πρᾶξις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὑπὸ τὴν μορφὴν νόμου ἐκδιδομένη περιέχει ἀναγκαίως καὶ κανόνα δικαίου, εὑρίσκονται ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτούς, ὑποστηρίζοντες, ὅτι διὰ πάντας τοὺς νόμους μία καὶ ὁμοιόμορφος εἶναι ἡ οὐσιαστικὴ δύναμις νόμου.[18]

Ἀλλ' ὅμως τὰ ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν μὴ περιεχόντων κανόνα δικαίου τυπικῶν νόμων ἀπορρέοντα ἀποτελέσματα δὲν εἶναι τὰ τοῦ κανόνος δικαίου, ἀλλὰ τὰ τῶν δικαιοπραξιῶν, ποικίλλοντα ἀναλόγως τῆς ἐν ἑκάστῳ τυπικῷ νόμῳ περιεχομένης ἐκδηλώσεως τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας· συνίστανται δὲ ταῦτα εἴτε εἰς τὴν πρὸς ἐνέργειαν ὡρισμένων πράξεων ὑποχρέωσιν ἢ ἐξουσιοδότησιν τῆς Κυβερνήσεως, εἴτε εἰς τὴν ἄμεσον σύστασιν ὑποκειμενικῶν δικαιωμάτων, περὶ ὧν προεῖδεν ἤδη ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατοῦσα ἔννομος τάξις, ἢ καθηκόντων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κρατοῦντος δικαίου. Τὰ τοιαῦτα οὐσιαστικὰ ἀποτελέσματα διαιροῦνται διὰ τοῦτο εἰς δύο τάξεις: εἰς διοικητικὰς διαταγὰς πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ εἰς πράξεις δημιουργικὰς ἢ ἀναιρετικὰς δικαιωμάτων. Ὡς παραδείγματα τῆς μὲν πρώτης τάξεως δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι π. χ. νόμοι διατάσσοντες τὴν ἐκτέλεσιν δημοσίων ἔργων, εἴτε νόμοι ἐπιτρέποντες εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὴν συνομολόγησιν συμβάσεως περιουσιακοῦ ἐμπεριεχομένου, τῆς δὲ δευτέρας δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι π. χ. ἡ διὰ νόμου πολιτογράφησις, αἱ private acts τῆς Ἀγγλίας.[19]

---

[18] Πρβ. A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. S. 113 ff.

[19] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 68; τοῦ αὐτοῦ Das Staatsrecht des Deutschen Reiches, ἐν τῷ τοῦ Marquardsen Handbuch des Oeffentlichen Rechts II. 1. S. 84; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 250 ff. Ὅτε ὁ P. Laband διετύπωσε τὴν περὶ τυπτικῆς καὶ οὐσιαστικῆς δυνάμεως νόμου θεωρίαν του, καὶ ἐδίδαξεν, ὅτι τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ἀπορρέοντα ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν μὴ περιεχόντων κανόνα δικαίου τυπικῶν νόμων, δὲν εἶναι τὰ τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου, ἀλλὰ τὰ τῆς δικαιο-

πραξίας, καὶ ὅτι ταῦτά εἰσιν ἐν ἑκάστῃ περιπτώσει σύμφωνα πρὸς τὴν ἐν τῷ νόμῳ περιεχομένην συγκεκριμένην ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας, καὶ ὅτι ἑπομένως τὰ οὐσιαστικὰ ἀποτελέσματα διέπονται ὑπὸ τῶν διὰ τὴν συγκεκριμένην κατηγορίαν τῶν δικαιοπραξιῶν κρατούντων κανόνων (ἤτοι, ἐὰν μὲν ὁ νόμος περιέχῃ σύμβασιν, τὰ οὐσιαστικὰ ἀποτελέσματα τῶν συμβάσεων, ἐὰν δὲ πρᾶξιν διοικήσεως, τὰ τῶν διοικητικῶν διαταγῶν, καὶ τέλος, ἐὰν δικαστικὴν ἀπόφασιν, τὰ τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων), κατὰ τοῦ τοιούτου νεωτερισμοῦ ἠγέρθη διαμαρτυρία ἐν τῷ Ἐπιστημονικῷ Κόσμῳ, καὶ πρῶτος ἐξηγέρθη κατ'αὐτῆς ὁ F.v. Martitz, χαρακτηρίσας τὰς νέας ταύτας θεωρίας τρόπον τινὰ ὡς παραδοξολογήματα· πρβ. F. v. Martitz, Ueber den constitutionellen Begriff des Gesetzes etc, in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI. S. 219 ff. Εἶναι περιττὸν νὰ ὑπομνήσῃ τις, ὅτι ἡ διαφορὰ τῶν ἀπὸ τοῦ περιεχομένου τῶν νόμων ἀπορρεόντων ἀποτελεσμάτων οὐδαμῶς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν τῶν διαφόρων τούτων πράξεων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τυπικὴν δύναμιν νόμου, ἥτις κατὰ τὰ ἀνωτέρω λεπτομερέστερον εἰρημένα παραμένει ἡ αὐτή.

Οἱ ἀμφισβητοῦντες τὴν ἀλήθειαν τῆς περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν νόμων θεωρίας καὶ διδάσκοντες, ὅτι πᾶσα πρᾶξις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὑπὸ τὴν μορφὴν νόμου ἐκδιδομένη περιέχει ἀναγκαίως καὶ κανόνα δικαίου, εὑρίσκονται ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἑαυτούς, ὑποστηρίζοντες, ὅτι διὰ πάντας τοὺς νόμους μία καὶ ὁμοιόμορφος εἶναι ἡ οὐσιαστικὴ δύναμις νόμου.[18]

Ἀλλ' ὅμως τὰ ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν μὴ περιεχόντων κανόνα δικαίου τυπικῶν νόμων ἀπορρέοντα ἀποτελέσματα δὲν εἶναι τὰ τοῦ κανόνος δικαίου, ἀλλὰ τὰ τῶν δικαιοπραξιῶν, ποικίλλοντα ἀναλόγως τῆς ἐν ἑκάστῳ τυπικῷ νόμῳ περιεχομένης ἐκδηλώσεως τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας· συνίστανται δὲ ταῦτα εἴτε εἰς τὴν πρὸς ἐνέργειαν ὡρισμένων πράξεων ὑποχρέωσιν ἢ ἐξουσιοδότησιν τῆς Κυβερνήσεως, εἴτε εἰς τὴν ἄμεσον σύστασιν ὑποκειμενικῶν δικαιωμάτων, περὶ ὧν προεῖδεν ἤδη ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατοῦσα ἔννομος τάξις, ἢ καθηκόντων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κρατοῦντος δικαίου. Τὰ τοιαῦτα οὐσιαστικὰ ἀποτελέσματα διαιροῦνται διὰ τοῦτο εἰς δύο τάξεις: εἰς διοικητικὰς διαταγὰς πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ εἰς πράξεις δημιουργικὰς ἢ ἀναιρετικὰς δικαιωμάτων. Ὡς παραδείγματα τῆς μὲν πρώτης τάξεως δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι π. χ. νόμοι διατάσσοντες τὴν ἐκτέλεσιν δημοσίων ἔργων, εἴτε νόμοι ἐπιτρέποντες εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὴν συνομολόγησιν συμβάσεως περιουσιακοῦ ἐμπεριεχομένου, τῆς δὲ δευτέρας δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι π. χ. ἡ διὰ νόμου πολιτογράφησις, αἱ private acts τῆς Ἀγγλίας.[19]

---

[18] Πρβ. A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrecht II. S. 113 ff.

[19] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 68: τοῦ αὐτοῦ Das Staatsrecht des Deutschen Reiches, ἐν τῷ τοῦ Marquardsen Handbuch des Oeffentlichen Rechts II. 1. S. 84; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 250 ff. Ὅτε ὁ P. Laband διετύπωσε τὴν περὶ τυπικῆς καὶ οὐσιαστικῆς δυνάμεως νόμου θεωρίαν του, καὶ ἐδίδαξεν, ὅτι τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ἀπορρέοντα ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν μὴ περιεχόντων κανόνα δικαίου τυπικῶν νόμων, δὲν εἶναι τὰ τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου, ἀλλὰ τὰ τῆς δικαιο-

§ 19.

Περὶ τῶν συντακτικῶν νόμων [1] (Σύνταγμα).

Οἱ περὶ τὴν μεθοδικὴν κατάταξιν τῶν νόμων ἀσχολούμενοι καὶ ἀπὸ διαφόρων σημείων τὸ σύνολον νομοθεσίας τινὸς ἐπισκο-

---

πραξίας, καὶ ὅτι ταῦτά εἰσιν ἐν ἑκάστῃ περιπτώσει σύμφωνα πρὸς τὴν ἐν τῷ νόμῳ περιεχομένην συγκεκριμένην ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας, καὶ ὅτι ἑπομένως τὰ οὐσιαστικὰ ἀποτελέσματα διέπονται ὑπὸ τῶν διὰ τὴν συγκεκριμένην κατηγορίαν τῶν δικαιοπραξιῶν κρατούντων κανόνων (ἤτοι, ἐὰν μὲν ὁ νόμος περιέχῃ σύμβασιν, τὰ οὐσιαστικὰ ἀποτελέσματα τῶν συμβάσεων, ἐὰν δὲ πρᾶξιν διοικήσεως, τὰ τῶν διοικητικῶν διαταγῶν, καὶ τέλος, ἐὰν δικαστικὴν ἀπόφασιν, τὰ τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων), κατὰ τοῦ τοιούτου νεωτερισμοῦ ἠγέρθη διαμαρτυρία ἐν τῷ Ἐπιστημονικῷ Κόσμῳ, καὶ πρῶτος ἐξηγέρθη κατ' αὐτῆς ὁ F.v. Martitz, χαρακτηρίσας τὰς νέας ταύτας θεωρίας τρόπον τινὰ ὡς παραδοξολογήματα· πρβ. F. v. Martitz, Ueber den constitutionellen Begriff des Gesetzes etc, in der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft XXXVI. S. 219 ff. Εἶναι περιττὸν νὰ ὑπομνήσῃ τις, ὅτι ἡ διαφορὰ τῶν ἀπὸ τοῦ περιεχομένου τῶν νόμων ἀπορρεόντων ἀποτελεσμάτων οὐδαμῶς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν τῶν διαφόρων τούτων πράξεων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τυπικὴν δύναμιν νόμου, ἥτις κατὰ τὰ ἀνωτέρω λεπτομερέστερον εἰρημένα παραμένει ἡ αὐτή.

[1] Ποιούμεθα χρῆσιν τοῦ ὅρου «συντακτικῶν νόμων»· καθ' ὅσον καὶ γνωστὸς εἶναι οὗτος ἐν τῷ νεωτέρῳ Ἑλληνικῷ δημοσίῳ δικαίῳ (πρβ. τῆς Ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. III. 478, ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Κοκκίνου: «αὐτὸ τὸ ψήφισμα εἶναι νομοθετικὸν καὶ ὄχι συντακτικὸν» καὶ σελ. 601, ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Γλαράκη: «ὑπάρχουν τινὲς νόμοι, οἱ ὁποῖοι πολλὰ ὀλίγον διαφέρουν ἀπὸ τὸ Σύνταγμα, ἤτοι νόμοι, τῶν ὁποίων ἡ φύσις δύναται ν' ἀμφισβητηθῇ, ἂν ἦναι νομοθετικῆς φύσεως, ἢ ἂν μετέχωσι καὶ τῆς συντακτικῆς . . . ἑπομένως καὶ ἐὰν δὲν θεωρηθῶσι καθαρῶς συντακτικοί, ἐφάπτονται τοὐλάχιστον τοῦ κύκλου τῶν συντακτικῶν ἔργων». Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. III. Α'. 6'. 806, ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Θ. Δηλιγιάννη: «τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος περιέχει διατάξεις καθαρῶς συντακτικάς, ἀλλ' ἐκτὸς τῶν καθαρῶν συντακτικῶν περιέχει καὶ διατάξεις νομοθετικάς») καὶ προσαρμόζεται κάλλιον παντὸς ἄλλου εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς σκοπουμένης ἐννοίας, ἀφοῦ ἐν τῷ ἡμετέρῳ δημοσίῳ δικαίῳ ὑπάρχουσι καθιερωμένοι πλέον οἱ ὅροι «Σύνταγμα», «Σύνταξις τῆς

ποῦντες ποιοῦνται διαφόρους ἄλλας διακρίσεις τῶν νόμων, ὧν αἱ

Πολιτείας». — Ἀλλ' ὅμως πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν νόμων τούτων γίνεται ἐπίσης χρῆσις καὶ ἄλλων ὅρων· καλοῦνται δὲ οὗτοι καὶ καταστατικοὶ νόμοι (πρβ. τὸ Σύνταγμα τοῦ 1832 τῆς ἐν Ναυπλίῳ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἄρθρ. 84: «ἔχει [τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα] τὴν ἐξουσίαν . . . νὰ ἐπεξηγῇ καὶ νὰ διασαφῇ καὶ ν' ἀκυρόνῃ τοὺς κειμένους νόμους, τοὺς ἄλλους παρὰ τοὺς θεμελιώδεις καὶ καταστατικοὺς τοὺς εἰς τὸ παρὸν Πολιτικὸν Σύνταγμα»· τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. VI. 1018, ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Γλαράκη: «χαρακτηρίζοντος τὸ Σύνταγμα οὐχὶ ὡς συνάλλαγμα, ἀλλ' ὡς καταστατικὸν θεσμὸν τῆς πολιτείας». Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. VII. Γ'. 18, ἀγόρευσιν τοῦ βουλευτοῦ Ῥοντήρη: «ὑπάρχουσι νόμοι τριῶν εἰδῶν, τοὺς ὁποίους ἀναγνωρίζει ἡ ἐπιστήμη· ἤτοι νόμοι λεγόμενοι καταστατικοί, lois constitutives, νόμοι ἑρμηνευτικοί, lois déclaratives, καὶ ἕτεροι νόμοι καλούμενοι lois réglementaires, ἤτοι νόμοι κανονιστικοί»), καὶ θεσμοὶ (πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. V. 372, ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Τρικούπη: «ὑπάρχουσι θεσμοὶ συνταγματικοί, ὑπάρχουσι νόμοι ὀργανικοί, ὑπάρχουσιν ἀναπτύξεις νόμων καὶ διατάξεις νόμων· ἄλλο τὸ μὲν καὶ ἄλλο τὸ δέ· ἡμεῖς θεσμοθετοῦμεν δὲν νομοθετοῦμεν». Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XIII. Γ'. 80, ἀγόρευσιν τοῦ βουλευτοῦ Θ. Δηλιγιάννη: «ἐὰν οἱ νόμοι ἦναι κακοί, μεταβάλετε αὐτούς, ἀλλ' ἐνόσῳ λειτουργοῦσιν, ὑποταχθῆτε εἰς αὐτούς· ἐὰν οἱ θεσμοὶ ἦναι κακοί, ποιήσατε ἔκκλησιν εἰς τὸ ἔθνος, ἵνα μεταβάλῃ αὐτούς, ἤ, ἂν ἔχητε δύναμιν ἀρκοῦσαν, μεταβάλετε αὐτοὺς διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως»), καὶ θεμελιώδεις νόμοι (πρβ. τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν ἄρθρ. 84 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1832, Βουλῆς Πρακτικὰ I. Β'. α'. 260: «μόνον τὸ Σύνταγμα ὁ θεμελιώδης εἶναι νόμος», καὶ IV. Β'. 6'. 544 ἑπ., ἔκθεσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν Α. Μαυροκορδάτου: «τὸ Σύνταγμα κράτους τινός, καθὸ νόμος θεμελιώδης», τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ VI. 1021, ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Κοκκίνου: «περὶ τῆς ἀπολύτου ὑποχρεωτικότητος τοῦ θεμελιώδους νόμου»), καὶ συνταγματικοὶ νόμοι (πρβ. τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἄρθρ. 94: «τροποῖ καὶ ἀκυρόνει [ἡ Βουλὴ] τοὺς νόμους πλὴν τῶν συνταγματικῶν» καὶ ἄρθρ. 143: «οἱ παρόντες συνταγματικοὶ νόμοι ὑπερισχύουν ἀπὸ ὅλους τοὺς λοιπούς», τὸ Σύνταγμα τοῦ ἔτους 1832, ἄρθρ. 86: «δὲν ἔχει [τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα] ἐξουσίαν νὰ τροποποιῇ εἰς τὸ παραμικρόν, οὐδὲ νὰ μετακινῇ τοὺς συνταγματικοὺς νόμους», τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. V. 372, τὴν ἀνωτέρω παρατεθεῖσαν ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Τρικούπη: «ὑπάρχουσι θεσμοὶ συνταγματικοὶ») καὶ θεμελιώδεις θεσμοὶ (πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. VI. 38, ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Σαρίπόλου: «διότι τότε ἀποβάλλει πᾶσαν τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ τὸ πολίτευμα καὶ καταντᾷ νὰ μὴ ἦναι πλέον θεμελιώδης θεσμός, ἀλλὰ σύμφυρμα νόμων δια-

πλεῖσται οὐδεμίαν νομικὴν ἀξίαν ἔχουσι καὶ μόνον εἰς τὴν μεθοδικὴν κατάταξιν τῆς ὕλης συντελοῦσιν [2].

φόρων», σελ. 711, ἀγόρευσιν τοῦ ἰδίου: «τὸ Σύνταγμα εἶναι ὁ θεμελιώδης θεσμὸς τοῦ Κράτους» καὶ σελ. 39 ἑπ., ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Καλλιγᾶ: «τὸ ἀμετάβλητον τῶν θεμελιωδῶν θεσμῶν»). Ὁ ὅρος: «θεμελιώδης νόμος» δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Συντάγματος τοῦ ἔτους 1864 πρὸς χαρακτηρισμὸν πασῶν τῶν ἀποτελουσῶν τοῦτο διατάξεων, ἀφοῦ τὸ 107 ἄρθρον αὐτοῦ διακρίνει μεταξὺ θεμελιωδῶν καὶ μὴ θεμελιωδῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος. Ὁ ὅρος «συνταγματικὸς νόμος» χρησιμεύει συχνὰ ὡς ἀντίθεσις πρὸς τὸν ἀντισυνταγματικὸν νόμον καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν ἁπλοῦν νόμον ἐν τῇ νομικῇ γλώσσῃ.

[2] Πραγματευόμενοι ἀνωτέρω (τόμ. II. § 18. II) περὶ τῆς οὐσιαστικῆς δυνάμεως νόμου ἐσημειώσαμεν τὰ ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν οὐσιαστικῶν νόμων ἀπορρέοντα ἀποτελέσματα καὶ τὴν ἐντεῦθεν γενομένην ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ διάκρισιν τῶν νόμων εἰς ἐπιτακτικούς, ἀπαγορευτικοὺς καὶ ἐπιτρεπτικούς· καὶ ἄλλας δὲ τοιαύτας διακρίσεις τῶν νόμων δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ, οἷον εἰς καθολικοὺς καὶ μερικούς, εἰς γενικοὺς καὶ εἰδικούς, εἰς κοινοὺς καὶ ἐξαιρετικοὺς εἴτε ἀνωμάλους (πρβ. F. Schmitthenner, Grundlinien des allgemeinen oder idealen Staatsrechts §§ 75 ff; B. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα Ἀστυκοῦ Δικαίου I. § 4). Ἡ λεπτομερὴς ἐξέτασις τῶν διακρίσεων τούτων ἀνήκει εἰς τὰς Γενικὰς Διδασκαλίας τοῦ Δικαίου (πρβ. G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 251 ff.) καὶ δύναταί τις εὐκόλως καὶ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς καὶ ἐν ταῖς ξέναις συγγραφαῖς τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου νὰ εὕρῃ λεπτομερεῖς περὶ τούτων πληροφορίας· τούτου δ' ἕνεκα παραλείπομεν τὴν περαιτέρω ἐξέτασιν τῶν διακρίσεων τούτων, περὶ ἧς ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος (τόμ. II. § 18 ὑποσημ. 16 τῆς παρούσης συγγραφῆς), ὅπως ἐπεκτείνωμεν πλειότερον τὰς ἐρεύνας ἡμῶν περὶ τῆς διακρίσεως συντακτικῶν καὶ ἁπλῶν νόμων, Συντάγματος καὶ Νόμου, ἥτις ἀνήκει κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου καὶ εἶναι σπουδαιοτάτη κατὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἁρμοδιότητος καὶ τῆς διαδικασίας τῶν νομοθετικῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας. Ἀλλὰ πλὴν τῶν προμνημονευθεισῶν διακρίσεων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι· δύναταί τις τὰ κατατάξῃ τοὺς νόμους εἰς ποικίλας κατηγορίας, ἀποβλέπων εἰς τὸ ἀντικείμενον, εἰς ὃ οὗτοι ἀναφέρονται· π. χ. εἰς νόμους συντακτικοὺς ἢ θεμελιώδεις, ὀργανικούς, κυβερνητικοὺς ἢ διοικητικούς, πολιτικούς, οἰκονομικούς, ποινικούς, ἀστυνομικούς, δικονομικούς, ἀστικοὺς κλπ. (πρβ. π. χ J. C. Bluntschli, Allgemeines Staatsrecht S. 120 ff; H. Zoepfl, Grundsätze des gemeinen deutschen Staatsrechts II. § 430; F. Schmitthenner, Grundlinien etc. § 77; N. Ἰ Σαριπόλου Πραγματείαν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου I. § 165). Ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς ἀπαντῶσιν ἐπίσης διάφοροι διακρίσεις τῶν νόμων· οὕτω π. χ.,

Σπουδαιοτάτη ἐν τῷ Συνταγματικῷ Δικαίῳ εἶναι ἡ διάκρισις συντακτικῶν καὶ ἁπλῶν νόμων (Συντάγματος καὶ Νόμου). Ἀλλ' ὅμως, ὅπως καθορισθῇ ἀκριβῶς ἡ διάκρισις συντακτικῶν καὶ ἁπλῶν νόμων, ἥτις καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦτο γνωστή [3], καὶ ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος ἁπανταχοῦ ἔν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ πράξει [4], ἐν δὲ τῷ νεωτέρῳ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι

ὡς εἴδομεν ἐν τῇ ἀμέσως προηγουμένῃ ὑποσημειώσει, ὁ βουλευτὴς Ῥοντήρης διακρίνει τρία εἴδη νόμων, τοὺς συντακτικοὺς (lois constitutives), τοὺς ἑρμηνευτικοὺς (lois déclaratives) καὶ τοὺς κανονιστικοὺς (lois réglementaires). Περὶ τῶν ἑρμηνευτικῶν καὶ τῶν ὀργανικῶν νόμων θὰ πραγματευθῶμεν εἰδικῶς ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[3] Παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει εὑρίσκομεν τὴν διάκρισιν συντακτικῶν καὶ ἁπλῶν νόμων· πρβ. Ἀριστοτέλους Πολιτικὰ βιβλ. IV. κεφ. 1: «πρὸς γὰρ τὰς πολιτείας τοὺς νόμους δεῖ τίθεσθαι, καὶ τίθενται πάντες, ἀλλ' οὐ τὰς πολιτείας πρὸς τοὺς νόμους. Πολιτεία μὲν γάρ ἐστι τάξις ταῖς πόλεσιν ἡ περὶ τὰς ἀρχάς, τίνα τρόπον νενέμηνται, καὶ τί τὸ κύριον τῆς πόλεως, καὶ τί τὸ τέλος ἑκάστης τῆς κοινωνίας ἐστί. Νόμοι δὲ κεχωρισμένοι τῶν δηλούντων τὴν πολιτείαν, καθ' οὓς δεῖ τοὺς ἄρχοντας ἄρχειν καὶ φυλάττειν τοὺς παραβαίνοντας αὐτούς». Ἐπίσης οἱ Ῥωμαῖοι διέκρινον τοὺς συντακτικοὺς νόμους διὰ τῆς τεχνικῆς ἐκφράσεως: «rem publicam constituere»· πρβ. τόμ. I. § 7. ὑποσημ. 10 τῆς παρούσης συγγραφῆς, F. Schmitthenner, Grundlinien des allgemeinen oder idealen Staatsrechts § 127. S. 411. Anm 1; G. Jellinek, Das Recht des modernen Staates. I. Allgemeine Staatslehre, S. 461 ff.

[4] Κατὰ τὴν δεκάτην ἕκτην ἑκατονταετηρίδα ἀνακύπτει ἡ ἔννοια τοῦ θεμελιώδους νόμου. Ὁ θεμελιώδης νόμος (lex fundamentalis) ἔχει ἀνωτέραν ἢ οἱ ἄλλοι νόμοι ἰσχύν, δεσμεύων καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα, μὴ δυνάμενον νὰ μεταβάλῃ μονομερῶς τοῦτον. Κατὰ πρῶτον ἁπανταχοῦ ὁ ὅρος οὗτος παρὰ τοῖς Μοναρχομάχοις, καθ' οὓς ὁ βασιλεὺς ὑπόκειται εἰς τοὺς νόμους· διότι: lex facit regem, καὶ πρὸ παντὸς εἰς τοὺς θεμελιώδεις: «quanto magis iis legibus parere debet, quae *fundamentales* regni leges appellantur» (πρβ R. Treumann, die Monarchomachen, 1895, S. 77). Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἑρρίκου IV. ἐν Γαλλίᾳ ὁ Loyseau (Traité des Seigneuries, 1608, p. 26) διδάσκει, ὅτι οἱ θεμελιώδεις νόμοι (lois fondamentales de l'Estat) ἀποτελοῦσιν ἰσχυρὸν περιορισμὸν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ πρῶτον ὁ Ἰάκωβος I ὁμιλεῖ περὶ θεμελιωδῶν νόμων (fundamental laws)· ὑπὸ τὴν δυναστείαν δὲ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἡ ἔννοια τοῦ θεμελιώδους νόμου πρωταγωνιστεῖ ἐν ταῖς κοινοβουλευτικαῖς διαμάχαις. Ὁ κόμης Strafford κατηγορήθη καὶ κατεδικάσθη, διότι ἠθέλησε ν' ἀνατρέψῃ τοὺς θεμελιώδεις νόμους τοῦ βασιλείου (πρβ. Ἰ. Ἀραβαντινοῦ Πραγματείαν περὶ εὐθύνης τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν ὑπουργῶν

κατέλαβεν ὑπέροχον καὶ νομικῶς καθωρισμένην θέσιν, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὁρίσωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ συντακτικοῦ νόμου.

Ἡ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος ἐφαρμοσθεῖσα πολιτικὴ ἀρχή, καθ' ἣν μόνον εἰς τὸ Ἔθνος, συνερχόμενον διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ εἰς Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἀνήκει ἡ καλουμένη συντακτικὴ ἐξουσία πρὸς σύνταξιν τῆς πολιτείας, παρήγαγεν ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος τὸ πολιτικὸν ἀξίωμα, ὅτι μόνον Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις ἔχουσι τὴν ἐξουσίαν νὰ ψηφίζωσι τοὺς συντακτικοὺς νόμους [5], περι-

---

σελ. 90 ἐπ. ὑποσημ. 4). Ἐν τῷ Γερμανικῷ δημοσίῳ δικαίῳ εὑρίσκει τις κατὰ πρῶτον τὸν ὅρον «lex fundamentalis» ἐν τῇ εἰρήνῃ τῇ συνομολογηθείσῃ ἐν Osnabrück κατὰ τὸ ἔτος 1648-1649 (Instrumentum pacis Osnabrugensis VIII. 1): «De caetero omnes laudabiles consuetudines et *leges fundamentales* imposterum religiose serventur». — Ἀλλ' ὅμως ἡ ἔννοια τοῦ θεμελιώδους νόμου δὲν ἦτο ὡρισμένη, καὶ ἐν ἔτει 1651 ὁ Hobbes ἔγγραφεν (Leviathan M. XXVI. p. 275), ὅτι οὐδαμοῦ εὗρε διασάφησίν τινα περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ θεμελιώδους νόμου. Τὴν ἔννοιαν ταύτην ἠθέλησε νὰ δώσῃ ἡ Ἐπιστήμη, καὶ δὴ αὐτὸς ὁ Hobbes ὁρίζει ὡς θεμελιώδη τὸν νόμον ἐκεῖνον, οὗ ἄνευ τὸ πολιτικὸν σῶμα ἤθελε διαλυθῇ καὶ πλήρης ἀναρχία ἤθελε βασιλεύσει, ἤτοι τὸ θεμελιῶδες συνάλλαγμα, ἐφ' οὗ ὁ Hobbes στηρίζει ὁλόκληρον τὴν περὶ πολιτείας θεωρίαν του. Μετὰ τὸν Hobbes ὁ Puffendorf διδάσκει (de jure naturae et gentium VIII. § 2. 8.), ὅτι κατὰ πρῶτον μεταξὺ τῶν ἱδρυτῶν τῆς πολιτείας συνομολογεῖται τὸ καλούμενον pactum unionis, μεθ' ὃ ὁ οὕτω σχηματισθεὶς λαὸς ἐκδίδει τὸ περὶ τοῦ πολιτεύματος decretum (formae regiminis). Εἶτα ὑπὸ τοῦ Bölmer, τοῦ Wolff καὶ ἄλλων μετεσχηματίσθη ἡ ἔννοια τοῦ θεμελιώδους νόμου κατ' ἴδιον τρόπον, καθ' ὃν ὁ θεμελιώδης νόμος ἀποτελεῖ περιορισμὸν τῆς ἡγεμονικῆς ἐξουσίας διὰ τοῦ λαοῦ. Οἱ θεμελιώδεις οὗτοι νόμοι ἵστανται ὑπεράνω τοῦ νομοθέτου καὶ δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν μόνον δι' ἀποφάσεως τοῦ λαοῦ, συναινοῦντος τοῦ βασιλέως (πρβ. G. Jellinek, Das Recht der Minoritäten, 1898, S. 7 ff, τοῦ ἰδίου Allgemeine Staatslehre S. 463 ff.)

[5] Πρβ. Τόμ. I. § 2. ὑποσημ. 4, § 4. ὑποσημ. 8. καὶ § 8. τῆς παρούσης συγγραφῆς· πρὸς τούτοις δὲ τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Σαριπόλου πληρεξουσίου καὶ εἰσηγητοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως: «Τὸ σύνταγμα εἶναι ὁ θεμελιώδης θεσμὸς τοῦ Κράτους, καὶ διὰ τοῦτο Σύνταγμα δὲν πλάττουσιν ἐκάστοτε αἱ Βουλαί, ἀλλ' αἱ Συντακτικαὶ Συνελεύσεις, ἔχουσαι πρὸς τοῦτο εἰδικὴν ἐντολὴν παρὰ τοῦ Ἔθνους» (πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. σελ 711.), καὶ τὰς Παρατηρήσεις τοῦ πληρεξουσίου

λαμβανομένους ἐν ἐνιαίῳ γραπτῷ νομοθετήματι [6], ὅπερ καλεῖται «Σύνταγμα». [7]

Διομήδους Κυριακοῦ ἐπὶ τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως σχεδίου τοῦ Συντάγματος: «Μηδέποτε ἐπικρατήσαντος παρ' ἡμῖν τοῦ θείου δικαίου, ἀλλ' ἀείποτε διὰ συντακτικῶν συνελεύσεων ρυθμίσαντος τοῦ ἔθνους τὰ καθ' ἑαυτό . . .» (πρβ. σελ. 11 τῶν Παρατηρήσεων, ἃς εὑρίσκει τις ἐν τοῖς Στενογραφ. Πρακτικοῖς τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τόμ. V. μετὰ τὴν σελίδα 304).

6 Ἐνίοτε εὑρίσκει τις παρὰ τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα παραλλήλως ἰσχύοντας ἰδιαιτέρους συντακτικοὺς νόμους, τροποποιοῦντας ἢ συμπληροῦντας τὸ Σύνταγμα· οὕτω π. χ. εὑρίσκει τις τὸ Ψήφισμα τῆς 13 Ἰανουαρίου 1823 τῆς ἐν Ἄστρει Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, δι' οὗ ἡ Συνέλευσις ἐκείνη μυστικῶς ἐτροποίει ὡρισμένας διατάξεις τοῦ ὑπ' αὐτῆς ψηφισθέντος Συντάγματος (πρβ. τόμ. I. § 8. ὑποσημ. 20 τῆς παρούσης συγγραφῆς)· ἐπίσης δὲ εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ ἐν Ἀθήναις Λ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐψήφισε πλὴν τοῦ Συντάγματος καὶ ἄλλας συντακτικὰς διατάξεις, τὰ Ψηφίσματα Β' καὶ Δ' (πρβ. τόμ. I. § 8. ὑποσημ. 127 καὶ 129 τῆς παρούσης συγγραφῆς), ἀκολουθήσασα τὸ σύστημα τοῦτο, καθ' ἃ πληροφορεῖ ὁ ἐν αὐτῇ συμπράξας πληρεξούσιος Δ. Βουδούρης, ἐκ τῆς ἐπιθυμίας, ὅπως τὸ μὲν μὴ ἐξογκώσῃ τὸ περιεχόμενον τοῦ Συντάγματος διὰ πολλῶν προσθηκῶν καὶ ἄρθρων, τὸ δὲ ἱκανοποιήσῃ τὴν γνώμην, τὴν ἀπαιτοῦσαν τὴν προσθήκην, ἥτις ἐν τέλει ἐγένετο ἀποδεκτὴ ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν ἀντιφρονούντων μερῶν (πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. V. 375).

7 Ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Α'. Ἐθνικὴ Συνέλευσις τὸ ὑπ' αὐτῆς ψηφισθὲν Σύνταγμα ἐκάλεσε: «Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος». Ἡ ἐν Ἄστρει Β' Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἀναθεωρήσασα τὸ Σύνταγμα τοῦτο, ἀπεκάλεσε: «Νόμον τῆς Ἐπιδαύρου». Ἡ ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις τὸ ὑπ' αὐτῆς ψηφισθὲν Σύνταγμα ἐκάλεσε «Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος». Τὸν αὐτὸν τίτλον φέρει: «Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος» τὸ Σύνταγμα τοῦ 1832. Τέλος αἱ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις ἐκάλεσαν τὰ ὑπ' αὐτῶν ψηφισθέντα Συντάγματα: «Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος». — Τὴν ἰδέαν τῆς συγκεντρώσεως πασῶν τῶν ἀποτελουσῶν τὸ πολίτευμα συντακτικῶν διατάξεων ἐν ἐνιαίῳ ἐγγράφῳ νομοθετήματι, ἀπορρέοντι ἀμέσως ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ ἀποτελοῦντι τὸ κοινωνικὸν συνάλλαγμα, δι' οὗ τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν πολιτείαν ἄτομα τῇ ἐλευθέρᾳ αὐτῶν θελήσει διαγράφουσι τοὺς ὅρους τοῦ μέλλοντος πολιτεύματός των, εὑρίσκομεν ἐνωρὶς ἀνακύπτουσαν ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὴν δημοκρατικὴν περίοδον αὐτῆς. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην αἱ περὶ θρησκείας ἰδέαι τοῦ Καλβίνου, μετενεχθεῖσαι ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Πολιτείαν, παρήγαγον τὴν θεωρίαν, ὅτι ἡ πολιτεία εἶναι, ὡς καὶ ἡ θρησκευτικὴ κοινωνία, κατασκεύασμα τῆς συναινέσεως πάντων τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν ἀτόμων, ἅτινα διὰ τοῦτο καὶ ὑπακούουσιν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν θέλησιν, ἤτοι παρήγαγον τὴν θεωρίαν τοῦ κοινωνικοῦ συναλλάγματος καὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδεῶν

Ἀλλ' ὅμως ἡ πηγή, ἐξ ἧς ἀπορρέουσιν οἱ συντακτικοὶ νόμοι, δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀσφαλὲς γνώρισμα πρὸς διάκρισιν τῶν κατ' οὐσίαν συντακτικῶν ἀπὸ τῶν ἁπλῶν νόμων.

τούτων τὸ στρατιωτικὸν συμβούλιον τοῦ Cromwell ἐν ἔτει 1647 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ J. Libburne καὶ Ireton συνέταξεν ἐγγράφως σχέδιον κοινωνικοῦ συναλλάγματος (agreement of the people), μέλλοντος νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐπίσημος σύμβασις περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων πάντων τῶν μελῶν τῆς πολιτείας· ὑπεβλήθη δὲ τοῦτο βραδύτερον ὑπὸ μεταβεβλημένην μορφὴν εἰς τὸ Ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον καὶ ὑπὸ τούτου ὤφειλε νὰ ὑποβληθῇ πρὸς ὑπογραφὴν εἰς ὁλόκληρον τὸ Ἀγγλικὸν Ἔθνος. Ἐν τῷ θεμελιώδει τούτῳ συναλλάγματι γίνεται ἀκριβὴς διάκρισις θεμελιωδῶν καὶ μὴ θεμελιωδῶν διατάξεων, ὧν αἱ πρῶται ἀποτελοῦσι τὸ ἀναπαλλοτρίωτον δίκαιον τοῦ Λαοῦ ἀπέναντι τοῦ Κοινοβουλίου, ἔχοντος περιωρισμένην ἐξουσίαν. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἔμεινεν ἀπραγματοποίητος καὶ οὐδέποτε πλέον ἐπανελήφθη ἐν Ἀγγλίᾳ, οὐδεμίαν δὲ ἤσκησεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τὰ πολιτεύματα τῆς Ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης (πρβ. G. Jellinek, Das Recht der Minoritäten, S. 9 ff; τοῦ αὐτοῦ Allgemeine Staatslehre S. 465 ff; Charles Borgeaud, Établissement. et Révision des Constitutions en Amérique et en Europe, 1893, p. 6 suiv; James Bryce, La République Américaine, traduction française de Daniel Müller (1900) tom. I. p 508. Ἀναζητῶν τις τὰς ἀρχεγόνους πηγὰς τοῦ ἐν τῇ Ἠπειρωτικῇ Εὐρώπῃ κρατοῦντος συνταγματικοῦ πολιτεύματος, τοῦ περιλαμβανομένου ἐν ἐνιαίῳ ἐγγράφῳ νομοθετήματι καὶ ἀπορρέοντος ἐκ τῆς συνταχτικῆς ἐξουσίας τοῦ λαοῦ (ἔνθα ἐπεκράτησαν αἱ ὁημοκρατικαὶ ἰδέαι), ὑποχρεοῦται νὰ ἐκδράμῃ εἰς τὴν Β. Ἀμερικὴν καὶ ν' ἀναδράμῃ εἰς τὰς πρώτας σελίδας τῆς ἱστορίας τῶν ἐν Ἀμερικῇ Ἀποικιῶν. Πρὸ τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ἐποχῆς αἱ ἐν Ἀγγλίᾳ θρησκευτικαὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων αἱρέσεων διαμάχαι ἐφυγάδευσαν ἐξ αὐτῆς πολλούς, ζητήσαντας τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως μακρὰν τῆς ἑαυτῶν πατρίδος, καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο παρέσχε τροφὴν εἰς τὰς ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ Ἀγγλικὰς Ἀποικίας. Ἐκ τοιαύτης ἀφορμῆς τῇ 17 Σεπτεμβρίου 1620 ἑκατὸν ἐξόριστοι ἀπέπλευσαν ἐπὶ τοῦ πλοίου May Flower εἰς Ἀμερικήν· ἐπὶ τοῦ καταστρώματος δὲ τοῦ πλοίου τούτου συνετάχθη τὸ ἀπὸ 11 Νοεμβρίου 1620 περίψημον κοινωνικὸν συνάλλαγμα καὶ ὑπεγράφη ὑπὸ 41 προσώπων, δι' οὗ οἱ μετανάσται οὗτοι ἡνώθησαν εἰς πολιτικὸν σῶμα πρὸς ἐγκαθίδρυσιν ἐννόμου τάξεως καὶ ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ (πρβ. J. Story, Commentaire sur la Constitution des Étals-Unis I. 18 suiv; E. Laboulaye, Histoire des États-Unis I. 132 suiv; G. Jellinek, Die Erklärung der Menschen = und Bürgerrechte, 1895, S. 34; τοῦ αὐτοῦ, Das Recht der Minoritäten S. 13; τοῦ αὐτοῦ Allgemeine Staatslehre S. 466; Ch. Borgeaud; Établissement et Révision des Constitutions p. 12 suiv. 166 suiv. Τὸ κείμενον τοῦ περιφήμου τούτου κοινωνικοῦ συναλλάγματος, περι-

Αὐτὸ τὸ δημόσιον δίκαιον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος δύναται νὰ ἐπιδείξῃ ἐξαιρέσεις ἀναιρούσας τὸν κανόνα· δύναται δηλονότι νὰ

εχόμενον ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Story, ἔχει ἐν Γαλλικῇ μεταφράσει ὡς ἑξῆς:«Nous, dont les noms suivent, qui pour la gloire de Dieu, le développement de la foi chrétienne, et l'honneur de notre patrie, avons entrepris d' établir la première colonie sur ces rivages reculés, nous convenons dans ces présentes, par consentement mutuel et solennel, et devant Dieu de nous former en corps de société politique, dans le but de nous gouverner, et de travailler à l'accomplissement de nos desseins ; et en vertu de ce contrat, nous convenons de promulguer des lois, actes, ordonnances, et d' instituer, selon les besoins, des magistrats, auxquels nous promettons soumission et obéissance»). Τὸ παράδειγμα τοῦτο τῶν κοινωνικῶν συναλλαγμάτων ἐπανελήφθη καὶ ἐν ἄλλαις Ἀποικίαις, μεταξὺ δὲ τούτων ἐπιφανῆ κατέχει θέσιν τὸ ἐν ἔτει 1638/1639 καταρτισθὲν τοιοῦτο ἐν τῇ Ἀποικίᾳ Connecticut. ἐν ᾧ ὑπὸ τὸν τύπον πανηγυρικῆς συμβάσεως κατεστρώθη πλῆρες Σύνταγμα (πρβ. J. Story, Commentaire etc. I. 46 suiv. ; James Bryce, La République Américaine II. p. 24; E Laboulaye. Histoire etc. I. 174 suiv. ; G. Jellinek, Das Recht der Minoritäten S. 13. ff; τοῦ αὐτοῦ Allgemeine Staatslehre S. 466; Ch. Borgeaud, Établissement et Révision des Constitutions p. 13 suiv. Τῳόντι αἱ ἀποικίαι τὰ πολιτεύματα αὐτῶν ἐλάμβανον ὑπὸ τὸν τύπον Χαρτῶν ἢ Προνομίων παρὰ τοῦ Ἀγγλικοῦ Στέμματος ἢ παρὰ τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν ἰδιωτικῶν Ἀποικιῶν, οὐχ ἧττον ὅμως ὡς βάσις τούτων ἐχρησίμευον τὰ ὑπὸ τὸν τύπον κοινωνικῶν συναλλαγμάτων ἐν ταῖς Ἀποικίαις παρασκευαζόμενα πολιτεύματα. Οὕτω τὸ κοινωνικὸν συνάλλαγμα τῆς Connecticut (Fundamental Orders of Connecticut), χρησιμεῦσαν ὡς βάσις τοῦ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Καρόλου II χορηγηθέντος αὐτῇ Χάρτου καὶ κυρωθὲν ἐν ἔτει 1776 ὑπὸ τοῦ Λαοῦ, ἴσχυσεν ὡς Σύνταγμα τῆς ἐλευθέρας πολιτείας Connecticut μέχρι τοῦ ἔτους 1818, ὅτε ἀντικατέστη ἄλλο. Ἐπίσης ὁ ἐν ἔτει 1663 ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Βασιλέως τῆς Ἀγγλίας χορηγηθεὶς τῇ Ἀποικίᾳ Rhode Island Χάρτης, ὅστις ἐκύρου τὸν προϋπάρχοντα ὀργανισμὸν αὐτῆς, παρέμεινε καὶ μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν ὡς Σύνταγμα αὐτῆς μέχρι τοῦ ἔτους 1842 (πρβ. J Story, Commentaire etc. I. 51. suiv. ; G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre S. 671; Ch. Borgeaud, Etablissement et Révision des Constitutions p. 15 suiv.). Τὸν Χάρτην, ὃν ὁ Κάρολος II ἔδωκεν εἰς τὴν Ἀποικίαν Rhode-Island εὑρίσκει τις ἐν Γερμανικῇ μεταφράσει παρὰ τῷ G. H. Engelhard, Die Verfassungen der Vereinigten Staaten Nordamerika's s. I. 157 ff). Οἱ Χάρται τῶν δύο τούτων Ἀμερικανικῶν Πολιτειῶν εἶναι τὰ ἀρχαιότατα Συντάγματα ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως· κατὰ δὲ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐπαναστάσεως πᾶσαι αἱ δέκα τρεῖς Ἀποικίαι εἶχον τοιούτους Χάρτας· Σημειωτέον, ὅτι ἐν ταῖς Ἀποικίαις τῆς Βορείου Ἀμερικῆς εἰς τὴν ἐδραίωσιν τῆς ἰδέας τοῦ κοινωνικοῦ συναλλάγματος →

ἐπιδείξῃ συντακτικοὺς νόμους, μὴ ἀπορρέοντας ἐκ τῆς ψήφου Ἐθνικῶν Συνελεύσεων, ἀλλὰ ψηφισθέντας ὑπὸ τῶν τακτικῶν νομοθετικῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας [8].

συνετέλεσαν κατὰ μέγα μέρος καὶ αἱ ἰδιαίτεραι περιστάσεις τῶν Ἀποίκων, οἵτινες, εὐάριθμοι ὄντες καὶ ἐν ταῖς ἀπεράντοις ἐκτάσεσι τῆς ἀκατοικήτου χώρας πατριαρχικόν τινα βίον ἄγοντες, χωρὶς νά αἰσθάνωνται διαρκῶς εἰς ἕκαστον βῆμα τὴν δύναμιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὁσημέραι δ' αἰσθανόμενοι ἐξ ἑτέρου χαλαρωτέρους τοὺς πρὸς τὴν Μητρόπολιν καὶ τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν δεσμούς, ὁσάκις συνήρχοντο, ὅπως συσκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσι περὶ τῶν κοινῶν ὑποθέσεων, ἐφαντάζοντο ἑαυτοὺς ἐκουσίως τρόπον τινὰ ἐξερχομένους τῆς φυσικῆς καταστάσεως καὶ εἰσερχομένους εἰς τὴν μετ' ἄλλων πολιτικὴν κοινωνίαν. Ἐν ἔτει 1776 αἱ Ἀποικίαι, γενόμεναι ἀνεξάρτητοι, μετεμορφώθησαν εἰς Πολιτείας, κατὰ τὸ ἔτος δὲ τοῦτο καὶ τὰ ἑπόμενα ἐψήφισαν Συντάγματα ἢ μετεμόρφωσαν εἰς Συντάγματα τοὺς ἑαυτῶν. Χάρτας· πρβ. Ch. Borgeaud, Établissement et Révision des Constitutions p. 22 suiv. Ἡ ἀπὸ τῆς Μητροπόλεως ἀνεξαρτησία καὶ ἡ ἀπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς Πολιτείας ἐξαφάνισις τοῦ βασιλικοῦ καὶ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ στοιχείου συνετέλεσαν ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς περὶ κυριαρχίας τοῦ λαοῦ θεωρίας καὶ ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων κατεσκευάσθη ἐν ἔτει 1787 τὸ Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, περὶ οὗ ἐπανειλημμένως ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος (πρβ. τόμ. I. κ. 3. σελ. 62 ἑπ., § 6. σελ. 241 ἑπ. τῆς παρούσης συγγραφῆς). Τὰ Συντάγματα ταῦτα ὑπῆρξαν τὰ πρότυπα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Συνταγμάτων· καθ' ὅσον ἀπὸ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς αἱ περὶ συνταγματικοῦ πολιτεύματος ἰδέαι μετηνέχθησαν εἰς τὴν ἐπαναστατήσασαν Γαλλίαν, ἡ δὲ Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου τῆς 26 Αὐγούστου 1789 (déclaration des droits de l'homme et du citoyen) καὶ τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ ἔτους 1791 ἐψηφίσθησαν κατὰ τὸ Ἀμερικανικὸν ὑπόδειγμα, καίτοι ἐν πολλοῖς διαφέρει τὸ περιεχόμενον τούτου ὡς ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων περιστάσεων τῆς Γαλλίας (πρβ. Ch. Borgeaud, Établissement et Révision des Constitutions p. 4 suiv.). Ἔκτοτε ἐξηκολούθησεν ἐν Γαλλίᾳ ἡ ἀρχὴ τοῦ κυβερνᾶσθαι ἐπὶ τῇ βάσει ἐγγράφου Συντάγματος, καὶ αἱ περὶ κυριαρχίας τοῦ Λαοῦ καὶ συνταχτικῆς ἐξουσίας ἰδέαι, παρὰ πᾶσαν τὴν περιοδικὴν ἔκλειψιν αὐτῶν ἐκ τοῦ πολιτικοῦ ὁρίζοντος, οὐδὲν ἀπώλεσαν μέχρι τοῦδε ἔν τε τῇ Ἐπιστήμῃ καὶ τῇ πράξει τὸ ἑαυτῶν κῦρος. Αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ αὗται ἐκ Γαλλίας μετεφυτεύθησαν καὶ εἰς ἄλλας πολιτείας τῆς Ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης, καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν, ἐν ἐπαναστατικαῖς μάλιστα ἐποχαῖς (πρβ. G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre S. 473 ff. 477 ff; περὶ τῶν Γαλλικῶν Συνταγμάτων κλπ. τόμ. I. § 3. σέλ. 67 ἑπ, κ 7 σελ. 291 ἑπ. τῆς παρούσης συγγραφῆς).

[8] Τὴν πρώτην ἐξαίρεσιν π. χ. ἀποτελεῖ ἡ τῆς 18 Ἰανουαρίου 1828 Πρᾶξις τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, ἥτις τῇ προτάσει τοῦ Κυβερνήτου ἀνέστειλε τὴν ἰσχὺν τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζῆνος καὶ ἐψήφισε τὸ Προσωρινὸν

* Ἡ θεωρία, καθ' ἣν ἐν τῇ Συνταγματικῇ Πολιτείᾳ ὑπάρχει ἀνωτέρα τις ἐξουσία, καλουμένη συντακτικὴ (pouvoir constituant), ἀσκουμένη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κυριάρχου Ἔθνους εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως διὰ τῶν εἰς Ἐθνικὴν Συνέλευσιν συνερχομένων Ἀντιπροσώπων αὐτοῦ, ἱσταμένη δὲ διὰ τοῦτο ὑπεράνω τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ λειτουργούντων νομοθετικῶν ὀργάνων, οὔτε ἐν τῇ θεωρίᾳ οὔτε ἐν τῇ πράξει τῶν συνταγματικῶν πολιτειῶν τυγχάνει γενικῆς ἀποδοχῆς.

Ἐν Γαλλίᾳ, ἔνθα ὑπεστηρίχθη καὶ ὑποστηρίζεται ἡ ὕπαρξις τοιαύτης συντακτικῆς ἐξουσίας [9], ἠμφισβητήθη κατ' ἐξοχὴν

Πολίτευμα, καθ' ὃ ὤφειλε νὰ κυβερνηθῇ ἡ Ἑλλὰς μέχρι τῆς συγκροτήσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (πρβ. Τόμ. I. § 8. ὑποσημ. 33 τῆς παρούσης συγγραφῆς). — Ἡ ἐνάσκησις τῆς Βασιλικῆς ἐξουσίας ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι, ὁσονδήποτε καὶ ἂν συσταλῇ ἡ ἔννοια τῶν συντακτικῶν νόμων, ἀνήκει βεβαίως εἰς τὴν κατηγορίαν τούτων· ἀλλ' ὅμως τὸ Ἑλληνικὸν Σύνταγμα τοῦ ἔτους 1844 οὐδὲν διελάμβανε περὶ τῆς ἐνασκήσεως τῆς Βασιλικῆς ἐξουσίας ἐν περιπτώσει ἀσθενείας ἢ ἀπουσίας τοῦ Βασιλέως, τὸ ἀντικείμενον δὲ τοῦτο ἐκανονίσθη ἐν Ἑλλάδι νομοθετικῶς διὰ τοῦ Νόμου ΡΞϚ' τῆς 28 Ἰουλίου 1850, περὶ ἀναθέσεως τῆς Ἀντιβασιλείας ἐν περιπτώσει νόσου ἢ ἀπουσίας τοῦ Βασιλέως ἐς τὴν Βασίλισσαν Ἀμαλίαν (πρβ. τόμ. I. § 8 ὑποσημ. 136 τῆς παρούσης συγγραφῆς).— Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844 διέτασσεν ἐν τῷ 47 ἄρθρῳ αὐτοῦ τὰ περὶ τῆς διαρκείας τῶν βουλευτικῶν συνόδων ὡς ἑξῆς: «ἡ διάρκεια ἑκάστης Συνόδου δὲν δύναται νὰ ᾖναι βραχυτέρα τῶν δύο μηνῶν»· ἀλλ' ὅμως διὰ τοῦ νόμου ΤΓΒ' τοῦ ἔτους 1856, περὶ διαρκείας τῶν Βουλευτικῶν Συνόδων, συνεπληρώθη τὸ ἄρθρον τοῦτο ὡς ἑξῆς: «ἄρθρον 1. Ἡ διάρκεια ἑκάστης Βουλευτικῆς Συνόδου, ἥτις κατὰ τὸ 47 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος δὲν δύναται νὰ ᾖναι βραχυτέρα τῶν δύο μηνῶν, δὲν θέλει ἐπεκτείνεσθαι πέραν τῶν ἓξ μηνῶν. Εἰς τὸ ἀνωτέρω διάστημα τῶν ἓξ μηνῶν δὲν συμπεριλαμβάνονται αἱ τυχὸν συμβησόμεναι κατὰ τὸ ἄρθρον 31 τοῦ Συντάγματος διακοπαί.» (πρβ. Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1856 σελ. 356). Ὁ νόμος οὗτος ὄντως τροποποιεῖ τὴν σχετικὴν διάταξιν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 καὶ εἶναι συνταικτικός· διὰ μακρῶν δὲ ἠμφισβητήθη ἡ πρὸς ψήφισιν αὐτοῦ ἁρμοδιότης τῶν Βουλῶν (πρβ. τὰς περὶ τοῦ νόμου τούτου συζητήσεις ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Βουλῆς IV. Γ'. β'. 607 ἑπ. καὶ IV. Γ'. γ'. 1198 ἑπ. 1213 ἑπ. 1257 ἑπ. 1351 ἑπ. καὶ τῆς Γερουσίας IV. Γ'. 1253 ἑπ. 1349 ἑπ.), οὐχ ἧττον ἐψηφίσθη καὶ ἴσχυσεν ὡς νόμος τοῦ Κράτους. Ἠδύνατό τις ἴσως καὶ ἄλλα νὰ προσαγάγῃ παραδείγματα ἐκ τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας.

[9] Πρβ. τὴν ὑπὸ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων στεφανωθεῖσαν συγγραφὴν τοῦ Charles Borgeaud, Établissement et Révision des Constitutions,

καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει ἡ ἀλήθειχ τοῦ πολιτικοῦ δόγματος τούτου. Οἱ συνταγματικοὶ Χάρται τῶν ἐτῶν 1814 [10] καὶ 1830 [11] οὔτε εἰς Δημοψηφίσματα οὔτε εἰς Ἐθνικὰς Συνελεύσεις ὀφείλουσι τὴν καταγωγὴν αὐτῶν· καὶ αὐτῆς δὲ τῆς ψηφισάσης τοὺς νῦν ἐν Γαλλίᾳ κρατοῦντας συντακτικοὺς νόμους Συνελεύσεως ἀμφισβητεῖται ἡ ἰδιότης Συντακτικῆς Συνελεύσεως. [12] Αἱ Γαλλικαὶ Βουλαὶ ἐπανειλημμένως ἐψήφισαν συντακτικοὺς νόμους· [13] ἐν δὲ ταῖς ὑπὸ τὴν δυναστείαν τοῦ Λουδο-

---

ὑποστηρίζουσαν τὸ περὶ συντακτικῆς ἐξουσίας δόγμα· ἀλλ' ὅμως πρβ. καὶ τὴν περὶ αὐτῆς κρίσιν τοῦ P. Laband ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ F. Stoerk ἐκδιδομένῳ Archiv für öffentliches Recht, IX. 270 ff.

[10] Ὁ Λουδοβῖκος XVIII, ἀναβὰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας, ἀπεκήρυξε τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ καὶ τὸ τῆς συνταχτικῆς ἐξουσίας, ἀνεκήρυξε δ' ἑαυτὸν μοναδικὴν πηγὴν πάσης ἐξουσίας, δικαιούμενον διὰ τοῦτο νὰ δώσῃ εἰς τὸν Γαλλικὸν Λαὸν τὸν Συνταγματικὸν Χάρτην τοῦ 1814 ὡς παραχώρησιν ἐκουσίαν· πρβ. τὸ προοίμιον τοῦ Γαλλικοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ 1814: « Nous avons volontairement, et par le libre exercice de notre autorité royale, accordé et accordons, fait concession et octroi à nos sujets, tant pour nous que pour nos successeurs, et à toujours, de la charte constitutionnelle qui suit. » πρβ. Louis Tripier, Constitutions qui ont régi la France depuis 1789 p. 234 suiv.

[11] Τῇ 7 Αὐγούστου 1830 ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων ἐν Γαλλίᾳ, ἐνασκήσασα συνταχτικὴν ἐξουσίαν, ἀνεθεώρησε τὸν Συνταγματικὸν Χάρτην τοῦ ἔτους 1814, γνωστὸν ὡς Συνταγματικὸν Χάρτην τοῦ ἔτους 1830. πρβ. E Pierre, Traité de droit politique, électoral et parlementaire, 2e édition, p. 7; F. Berriat Saint-Prix, Commentaire sur la Charte p. 20 suiv; Duvergier de Hauranne, Histoire du Gouvernement parlementaire en France X. 646 suiv; Gabriel Arnoult, De la Révision des constitutions (Paris 1896) p. 129 suiv.

[12] Ἡ ἐν ἔτει 1871 συγκληθεῖσα Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐν Γαλλίᾳ δὲν ἐχαρακτηρίσθη ὡς συντακτική. Καὶ ἠμφισβητήθη μὲν ἡ συντακτικὴ ἐξουσία αὐτῆς, οὐχ ἧττον εἰς τὴν ψῆφον αὐτῆς ὀφείλονται οἱ νῦν ἰσχύοντες συνταχτικοὶ νόμοι τοῦ 1875· πρβ. E. Pierre, Traité etc. p. 9 suiv; Louis Blanc, Histoire de la Constitution du 25 février 1875 p. 1 suiv; A. Esmein, Éléments de droit constitutionnel français et comparé, 3e édition, p. 441 suiv. καὶ τόμ. I. § 4 ὑποσημ. 8 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[13] Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ ἔτους 1814 αἱ Γαλλικαὶ Βουλαὶ ἐψήφισαν τὸν συντακτικὸν νόμον τῆς 9 Ἰουνίου 1824 τῇ εἰσηγήσει

βίκου Φιλίππου Βουλαῖς ἠμφισβήτησαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἀνωτέρω εἰρημένου δόγματος δύο ἐπιφανέστατοι πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Γαλλίας, ὁ Guizot καὶ ὁ Thiers. [14]

τοῦ Ὑπουργείου Vilèlle, δι' οὗ, ἀντὶ τῆς ἐν τῷ Χάρτῃ (ἄρθρῳ 37) ἀναγραφομένης τμηματικῆς ἀνανεώσεως ἐντὸς πενταετίας, ἐγένετο δεκτὴ ἡ καθ' ἑπταετίαν γενικὴ ἀνανέωσις τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων (πρβ. E. Pierre, Traité etc. p. 315; Gabriel Arnoult, De la révision des constitutions p. 117 suiv. 121 suiv; Charles Borgeaud, Établissement et Révision des Constitutions en Amérique et en Europe p. 270; G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre S. 483)· ὑπὸ τὸ κράτος δὲ τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ ἔτους 1830 αἱ Γαλλικαὶ Βουλαὶ ἐψήφισαν τὸν περὶ Ἀντιβασιλείας συντακτικὸν νόμον τῆς 30-31 Αὐγούστου 1842 (πρβ. τὸν νόμον τοῦτον παρὰ τῷ Louis Tripier, Constitulions qui ont régi la France depuis 1789. p. 274 suiv).

[14] Κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ περὶ Ἀντιβασιλείας νόμου τοῦ ἔτους 1842, περὶ οὗ ἐν τῇ προηγουμένῃ ὑποσημειώσει ὁ λόγος, ὁ Ledru-Rollin ἐν τῇ περὶ τοῦ νομοσχεδίου ἐκθέσει ὑπεστήριξεν, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ἀνῆκεν εἰς τὴν συντακτικὴν ἐξουσίαν (pouvoir constituant) καὶ ὅτι ὤφειλε πρὸς τοῦτο νὰ γίνῃ ἔκκλησις εἰς τὸν λαόν. Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης ἀντετάχθησαν ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Ἀντιπροσώπων ὁ Guizot καὶ ὁ Thiers, οἵτινες καὶ ἐξηνέγκαν τὴν ἑαυτῶν γνώμην περὶ τῆς καλουμένης συντακτικῆς ἐξουσίας ὡς ἐξουσίας ἱσταμένης ὑπεράνω τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐγκαθιδρυμένων ἐξουσιῶν· τὴν γνώμην δὲ τῶν ἀνδρῶν τούτων ὡς ἀξιοσημείωτον παρατιθέμεθα: *Guizot*: «Il l'on prétend qu'il existe ou qu'il doit exister au sein de la société deux pouvoirs, l'un ordinaire, l'autre extraordinaire, l'un constitutionnel, l'autre constituant, l'un pour les jours ouvrables, permettez-moi cette expression, l'autre pour les jours fériés, on dit une parole insensée, pleine de dangers et fatale. Le gouvernement constitutionnel, c'est la souveraineté sociale organisée. Hors de là il n'y a que la société flottant au hasard, aux prises avec les chances d'une révolution. On n'organise pas les révolutions; on ne leur assigne pas une place et des procédés légaux dans le cours des affaires des peuples. Aucun pouvoir humain ne gouverne de tels événements; ils appartiennent à un plus grand maître. Dieu seul en dispose; et quand ils éclatent, Dieu emploie, pour reconstituer la société ébranlée, les instruments les plus divers. J'ai vu dans le cours de ma vie, trois pouvoirs constituants: en l'an VIII, Napoléon; en 1814, Louis XVIII; en 1830, la Chambre des députés. Voilà la vérité, la réalité; tout ce dont on vous parle, ces votes, ces bulletins, ces registres ouverts, ces appels au peuples tout cela c'est de la fiction, du simulacre, de l'hypocrisie. Soyez tranquilles, mes-

Σπουδαιοτάτην ἀναίρεσιν τοῦ δόγματος περὶ συντακτικῆς ἐξουσίας περιέχει τὸ παράδειγμα τῆς κατ' ἐξοχὴν συνταγματικῆς πολιτείας τῶν Ἄγγλων. Ἐν Ἀγγλίᾳ δὲν ὑπάρχει ἰδαίτερον ὄργανον πρὸς ψήφισιν τῶν συντακτικῶν νόμων, ἀλλὰ τὸ τακτικὸν νομοθετικὸν ὄργανον τῆς πολιτείας, τὸ Κοινοβούλιον, ψηφίζει καὶ τούτους ὡς καὶ πάντας τοὺς λοιποὺς νόμους τῆς πολιτείας [15] Ἐν Ἀγγλίᾳ δὲ συμβαίνει καί τι πλέον, ὅπερ καταρ-

---

sieurs ; nous, les trois pouvoirs constitutionnels, nous sommes les seuls organes légitimes et réguliers de la souveraineté nationale. Hors de nous, il n'y a qu'usurpation ou révolution.» — Thiers : « J'en ai parlé dans mon bureau avec peu de respect, et je m'en excuse ; mais savez-vous pourquoi j'ai montré pour le pouvoir constituant si peu de respect ? C'est qu'en effet je ne le respecte pas du tout. J'admets la différence qu'il y a entre l'article de la Charte et un article de loi ; mais cela ne fait pas que je croie au pouvoir constituant. Le pouvoir constituant a existé, je le sais ; il a existé à plusieurs époques de notre histoire; mais, permettez-moi de vous le dire, s'il était le vrai souverain, s'il était au-dessus des pouvoirs constitués, il aurait cependant joué par lui-même un triste rôle. En effet il a été, dans les assemblées primaires, à la suite des factions ; sous le Consulat et sous l'Empire, il a été au service d'un grand homme ; il n'avait pas alors la forme d'assemblée primaire ; il avait la forme d'un sénat conservateur qui, à un signal donné par cet homme qui faisait tout plier sous l'ascendant de son génie, faisait toutes les constitutions qu'il lui demandait. Sous la Restauration, il a pris une autre forme ; il s'est caché sous l article XIV de la Charte ; c'était le pouvoir d'octroyer la Charte et de la modifier. Voilà les divers rôles qu'a joués le pouvoir constituant depuis cinquante ans. Ne dites pas que c'est la gloire de notre histoire, car les victoires de Zurich, de Marengo et d'Austerlitz n'ont rien de commun avec ces misérables comédies constitutionnelles. Je ne respecte donc pas le pouvoir constituant. » (πρβ. τὰς γνώμας ταύτας παρὰ τῷ Guizot, Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps, nouvelle édition (1875), tom. VII. p. 26 suiv. καὶ παρὰ τῷ Gabriel Arnoult, De la révision des constitutions, p. 135 suiv.

[15] Πρβ. A. V. Dicey, Introduction à l'étude du droit constitutionnel, traduction française de A. Batut et G. Jèze (Paris 1902) p. 113 : Donc, chez nous, des lois sont appelées constitutionnelles, parce qu' elles concernent des sujets supposés affecter les institutions fondamentales de l'État, et non pas parce qu'elles sont légalement plus

ρίπτει τὰς περὶ συντακτικῆς ἐξουσίας γνώμας· καθ' ὅσον πλὴν τοῦ Κοινοβουλίου ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι πηγαὶ τῶν συντακτικῶν νόμων, τὰ ἐν τῇ πράξει ἀπαντῶντα προηγούμενα παραδείγματα, αἱ δικαστικαὶ ἀποφάσεις.[16]

Καὶ δὲν ἀποτελοῦσιν ἐξαίρεσιν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν συνταγματικῶν πολιτειῶν ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία. Καὶ ἐν ἄλλαις συνταγματικαῖς πολιτείαις οἱ συντακτικοὶ νόμοι ἀπορρέουσιν ἐκ τῶν αὐτῶν νομοθετικῶν ὀργάνων, ἐξ ὧν ἀπορρέουσι καὶ οἱ λοιποὶ νόμοι, καὶ ψηφίζονται κατὰ τὸν αὐτὸν ὡς καὶ οὗτοι τρόπον· ὡς π. χ. ἐν Ἰταλίᾳ,[17] ἐν Ἱσπανίᾳ,[18] ἐν ταῖς Γερμανικαῖς πο-

---

sacrées ou plus difficiles à changer que les autres lois». p. 128. « Nous avons, en Angleterre, des lois qui peuvent être appelées fondamentales ou constitutionnelles, parce qu'elles renferment d'importants principes— tels que, par exemple, la succession à la Couronne ou les conditions de l'Union à l'Ecosse... Si, par malheur, la loi sur les Dentistes contrevenait aux termes de l'Act d'Union, celui-ci serait *pro-tanto* abrogé; mais aucun juge ne songerait à soutenir que la loi sur les Dentistes est nulle ou inconstitutionnelle». E. Butmy, Étude de droit constitutionnel, 3e édition, p. 230 suiv; James Bryce, La République Américaine, tom. I. p 61. 507. suiv. καὶ Τόμ. I. § 2 ὑποσημ. 6 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[16] Πρβ. A. V. Dicey, Introduction à l'étude du droit constitutionnel p. 21 : « Les premières de ces règles sont, au sens le plus strict, des *lois*; ce sont, en effet, des règles qui—écrites ou non écrites, édictées par *statutes* ou dérivées de la coutume générale, de la tradition, des maximes faites par les juges, connues sous le nom de *common law* — sont sanctionnées par les tribunaux; ces règles constituent «le droit constitutionnel», dans le sens propre de ce terme, et peuvent, pour faciliter la distinction d'avec les autres, être appelées collectivement « *le droit de la constitution.* » — J. Bryce, La République Américaine tom. I. p. 507.

[17] Ἐν Ἰταλίᾳ αἱ Βουλαὶ δύνανται νὰ ψηφίσωσι συντακτικοὺς νόμους καὶ ἐψήφισαν τοιούτους, ὡς ψηφίζουσι καὶ τοὺς λοιποὺς νόμους (πρβ. E. Brusa, Das Staatsrecht des Königreichs Italien S. 14 ff., 181 ff. καὶ τοὺς αὐτόθι παρατιθεμένους Ἰταλικοὺς νόμους· G. Arnoult, De la Révision des Constitutions p. 459 suiv; Ch. Borgeaud, Établissement et Révision des Constitutions p. 101 suiv.

[18] Καὶ ἐν Ἱσπανίᾳ τὰ νομοθετικὰ σώματα δύνανται νὰ ψηφίσωσι τοὺς συν-

λιτείαις Sachsen — Meiningen, Sachsen — Altenburg, Anhalt, Reuss j. Linie. [19]

Τέλος πολλὰ Συντάγματα, τὰ καλούμενα βασιλοδώρητα [20] (octroyé), ἐδόθησαν ταῖς πολιτείαις ὑπὸ τῶν κατὰ τὸ τότε ἰσχῦον πολίτευμα ἐνασκούντων τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν Ἡγεμόνων. [21]

Ἐξ ἑτέρου ἡ πηγή, ἐξ ἧς ἀπορρέουσιν οἱ συντακτικοὶ νόμοι, δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς γνώρισμα πρὸς διάκρισιν τῶν κατ᾽ οὐσίαν συντακτικῶν ἀπὸ τῶν ἁπλῶν νόμων καθ᾽ ὅσον αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις ἔχουσι τὴν δύναμιν νὰ περιλάβωσι καὶ περιλαμβάνουσιν ἐν τῷ Συντάγματι οἱασδήποτε διατάξεις, καὶ δὴ διατάξεις οὐ μόνον μὴ προσαρμοζομένας εἰς τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον διεσταλμένην ἔννοιαν τῶν συντακτικῶν νόμων, ἀλλὰ καὶ ὑπαγομένας εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν διατάξεων ἐκείνων, δι᾽ ἃς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Συνταγματικοῦ πολιτεύματος οὐδεὶς νόμος ἀπαιτεῖται. [22]

τακτικοὺς νόμους ὡς καὶ πάντας τοὺς ἄλλους νόμους· πρβ. G. Arnoull, De la Révision des Constitutions p. 461 suiv. Ch. Borgeaud, Établissement et Révision des Constitutions p. 105 suiv.

[19] Πρβ. G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre S. 487 ; G. Arnoull, De la Révision des Constitutions p. 444 suiv.

[20] Τὸν ὅρον βασιλοδώρητα, μαρτυροῦντα τὴν καταγωγὴν τῶν τοιούτων δοτῶν Συνταγμάτων, ἔλαβον ἔκ τινος ἐν τῇ Βουλῇ ἀγορεύσεως τοῦ βουλευτοῦ Α. Δημητριάδου.

[21] Τοιαῦτα Συντάγματα εἶναι π. χ. ὁ Γαλλικὸς Συνταγματικὸς Χάρτης τοῦ ἔτους 1814, ὃν ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκος XVIII ἐδωρήσατο τῇ Γαλλίᾳ (πρβ. τόμ. I. § 3 ὑποσημ. 86 καὶ 87 καὶ ὑποσημ. 10 τῆς παραγράφου ταύτης τῆς παρούσης συγγραφῆς)· Συντάγματά τινα Γερμανικῶν Πολιτειῶν (πρβ. H Zoepfl, Grundsätze des gemeinen deutschen Staatsrechts etc Aufl. V. Theil II. § 341, καὶ Charles Borgeaud, Établissement et Révision des Constitutions p. 58 suiv)· ὁ Συνταγματικὸς Χάρτης τῆς Ἰταλίας τῆς 4 Μαρτίου 1848, δοθεὶς ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῆς Σαρδηνίας Καρόλου Ἀλβέρτου (πρβ. F. R. Dareste, Les Constitutions modernes, 2e édition, tome I. p. 598 suiv. καὶ E. Brusa Das Staatsrecht des Königreichs Italien § 4.).

[22] Πρβ. π. χ. § πα′ τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1822 καὶ § ξ′ τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἔτους

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν εἰρημένων δυσκολιῶν νέα παρέχει προσκόμματα ἡ διττὴ φύσις τῶν Ἐθνοσυνελεύσεων, αἵτινες καὶ ὡς συντακτικαὶ συνελεύσεις λειτουργοῦσι καὶ ὡς νομοθετικὰ σώματα τὴν λοιπὴν νομοθεσίαν κανονιζούσιν, [23] ἐντεῦθεν δὲ παράγονται ἐνίοτε ἀμφισβητήσεις περὶ τῆς ἀληθοῦς φύσεως τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν. [24]

1823 (Νόμου τῆς Ἐπιδαύρου): « Τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα θέλει προβάλει σχέδιον Νόμου πρὸς τὸ Βουλευτικὸν περὶ γενικῆς ἐθνικῆς στρατιωτικῆς στολῆς εἰς γῆν τε καὶ θάλασσαν, καὶ τῆς στολῆς τῆς Διοικήσεως, καὶ τῶν διαφόρων Ὑπουργῶν »· ᾗ ΚΔ' τοῦ αὐτοῦ Πολιτεύματος τοῦ ἔτους 1823: « Τὸ δὲ ἐθνικὸν σημεῖον νὰ φέρωσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὰ μέλη τῆς Διοικήσεως, καὶ οἱ Ὑπουργοὶ πάσης τάξεως, καὶ ὅλοι ἐν γένει οἱ στρατιωτικοὶ καὶ οἱ ναυτικοί »· ἄρθρον 5 τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1832: « Εἰς τὸ Κοινὸν ἑκάστης κοινότητος καὶ ἐπαρχίας οἱ Δημογέροντες θέλουν κρατεῖ δύο κατάστιχα· ἓν λεγόμενον **Φυλετικὸν κατάστιχον τῆς κοινότητος**, καὶ ἕτερον ὀνομαζόμενον **Πολιτικόν** ». Ὅσον καὶ ἂν διαστείλῃ τις τὴν κατ' οὐσίαν ἔννοιαν τοῦ **συντακτικοῦ** νόμου, εἶναι ἀδύνατον νὰ περιλάβῃ εἰς αὐτὴν καὶ τὰς ἀνωτέρω παρατιθεμένας διατάξεις τῶν Ἑλληνικῶν Συνταγμάτων, αἵτινες, μὴ σκοποῦσαι κἂν τὴν θέσιν κανόνος δικαίου, ὑπάγονται **κατ' οὐσίαν** εἰς τὴν σφαῖραν τῶν λειτουργιῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ ἀφορῶσιν εἰς πράξεις τῆς Διοικήσεως. Ὁ P. Laband (Archiv für öffentliches Recht IX. 274) παρατίθεται ἐπίσης διατάξεις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος ἐντελῶς ἐπουσιώδεις, ὁποῖαι π. χ. εἰσὶν ἡ τοῦ ἄρθρου 46, καθ' ὃ ἐν περιπτώσει ἀσυνήθους ὑπερτιμήσεως τῶν τροφίμων αἱ σιδηροδρομικαὶ ἑταιρεῖαι ὑποχρεοῦνται νὰ ὑποβιβάζωσι τὰ κόμιστρα τῶν ὁημητριακῶν καρπῶν, ἀλεύρων κλπ., ἡ τοῦ ἄρθρου 63, καθ' ὃ τὰ συντάγματα ὁλοκλήρου τοῦ Γερμανικοῦ στρατοῦ φέρουσι συνεχῆ αὔξοντα ἀριθμὸν κ. τ. τ.

[23] Πρβ. τὸ ὑπὸ χρονολογίαν 6 Ὀκτωβρίου 1864 Διάγγελμα τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν: « Ἓν ἔτος ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μου ἐνταῦθα συμπληροῦται κατ' αὐτάς, ἐλπίζω δέ, ὅτι οὐδένα διαφεύγει ἡ ὑπομονή, μεθ' ἧς ἔκτοτε ὑπέμεινα εἰς τὴν ἀνώμαλον κατάστασιν Βασιλείας ἐχούσης παρ' ἑαυτῇ Ἐθνικὴν Συνέλευσιν λειτουργοῦσαν συγχρόνως καὶ ὡς Συντακτικὴν καὶ ὡς Βουλὴν Νομοθετικήν » (πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρακτικὰ VI. 677 ἐπ). Ἐν Ἑλβετίᾳ ἀπαντᾷ ἡ ἄμεσος ἐνάσκησις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ὑπὸ τοῦ Λαοῦ (Referendum) καὶ περὶ διακρίσεως **συντακτικῆς** καὶ **νομοθετικῆς** ἐξουσίας ὡς ἐκ τοῦ ὀργάνου δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος (πρβ. P. Laband im Archiv für öffentliches Recht IV. σπο[illegible] τόμ. I. §. 4. ὑποσημ. 7. τῆς παρούσης συγγραφῆς).

[24] Πρβ. π. χ. [illegible]ντάγματος [illegible]η): « Δὲν ἔ[illegible] τῆς ἐν Ἀθήναις [illegible] Συνελεύσεως Στενογραφ. Πρα-

Πρὸς τούτοις ὁ ἐκ τοῦ ὀργάνου χαρακτηρισμὸς τοῦ συντακτικοῦ νόμου, ἐντελῶς τυπικὸς τυγχάνων, δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς εἰς τὸν μέλλοντα νὰ νομοθετήσῃ τὸ Σύνταγμα πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν διατάξεων, αἵτινες κατ' οὐσίαν ὑπάγονται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν συντακτικῶν νόμων καὶ πρέπει διὰ τοῦτο ἀναγκαίως νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς αὐτό.

Ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων καὶ ἐν τῷ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος δημοσίῳ δικαίῳ καὶ ἐν τῷ τῶν ἄλλων συνταγματικῶν πολιτειῶν ὁ κατ' οὐσίαν χαρακτηρισμὸς τῆς ἐννοίας τοῦ συντακτικοῦ νόμου ἐκ τῆς πηγῆς, ἐξ ἧς οὗτος ἀπορρέει, δὲν εἶναι ἀσφαλής, ἀλλὰ μόνον τυπικῶς δυνάμεθα ἐκ ταύτης νὰ ὁρίσωμεν τὸν συντακτικὸν νόμον.

Εἶναι ἤδη ἀναγκαῖον νὰ γνωρίσωμεν ἀκριβέστερον καὶ τίνας ἰδέας εἶχον οἱ τὸ Σύνταγμα ἡμῶν νομοθετήσαντες περὶ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, ὅπως ἴδωμεν, ἂν ἐκ τούτων δυνάμεθα νὰ ποριsθῶμεν ἀσφαλῆ γνώμονα περὶ τῆς κατ' οὐσίαν διακρίσεως τῶν συντακτικῶν καὶ τῶν ἁπλῶν νόμων.

Γενικῶς εὑρίσκομεν ἐν ταῖς περὶ τῶν Ἑλληνικῶν Συνταγμάτων συζητήσεσιν ἐκπεφρασμένον τὸ ἀξίωμα, ὅτι τὸ Σύνταγμα πρέπει νὰ περιέχῃ μόνον τὰς γενικὰς ἀρχὰς τοῦ πολιτεύματος καὶ νὰ μὴ περιλαμβάνῃ διατάξεις ἀνηκούσας εἰς τοὺς ὀργανικοὺς νόμους. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, κατὰ τὴν γνώμην ταύτην, τὸ Σύνταγμα οὐ μόνον ἀποβάλλει τὸν χαρακτῆρα θεμελιώδους νόμου, ἀλλὰ καὶ ὑποσκάπτει τὰ ἑαυτοῦ θεμέλια· διότι οἱ ὀργανικοὶ νόμοι, σκοποῦντες νὰ θεραπεύσωσι τὰς ἐν τῇ πολιτείᾳ καθημερινῶς παρουσιαζομένας νέας ἀνάγκας καὶ ἀκολουθοῦντες διὰ τοῦτο τὰς ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ ἐπερχομένας μεταβολάς, ἐξαναγκάζουσιν εἰς μεταβολὴν καὶ διαρρηγνύουσι διὰ τοῦτο

κτικὰ III. 478, ἔνθα ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον νὰ σημειωθῇ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς, ὅτι τὸ περὶ Δικηγόρων Ψήφισμα τῆς Συνελεύσεως τεύματος συντακτικόν, ἀλλὰ νομοθετικόν, καὶ ἑπομένως μεταβλητόν. τῆς Ἑλ

τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος διὰ τὸ σταθερὸν καὶ ἀμετάβλητον αὐτοῦ δημιουργούμενα δεσμά. [25]

Ἡ γνώμη αὕτη, ἀπαγγέλλουσα τὸ προειρημένον δόγμα, πα-

---

[25] Πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ IV. Β'. β' 544 ἐπ. (αἰτιολογικὴν ἔκθεσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν Α. Μαυροκορδάτου ἐπὶ τοῦ νομοσχεδίου περὶ διαρκείας τῶν συνόδων τῶν Βουλευτικῶν Σωμάτων): «Τὸ Σύνταγμα Κράτους τινός, καθὸ νόμος θεμελιώδης, πρέπει νὰ περιέχῃ μόνον τὰς γενικὰς διατάξεις. Προωρισμένον νὰ μένῃ ἐπ' ἀόριστον χρόνον ἀμετάβλητον καὶ ἀναλλοίωτον, ὁ ὀρθὸς λόγος ἀπαιτεῖ νὰ μὴ περιλαμβάνῃ ὅρους ἐκ τῆς φύσεώς των μεταβλητούς»· τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. V. 372 (ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Τρικούπη): «ἡμεῖς θεσμοθετοῦμεν, δὲν νομοθετοῦμεν, δὲν ἀναπτύσσομεν νόμους, δὲν γράφομεν διατάξεις, θέτομεν ἀρχάς, καὶ ἀπειρίαν μεγίστην τοῦ πράττειν τὰ δέοντα μὴ δεόντως ἤθελε μᾶς προσάψει τις, ἂν ἠθέλομεν εἰς τὸ Σύνταγμα νὰ γράψωμεν ὅ,τι ἀνήκει εἰς τοὺς ὀργανικοὺς νόμους τῆς πολιτείας»· τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. VI. 565 ἐπ. (ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Μίλη): «Τί πράττετε δὲ διὰ τῆς μανίας τοῦ ν'ἀναγράψητε εἰς τὸ Σύνταγμα τὰς ὀργανικὰς διατάξεις τῶν νόμων;... Ὑποσκάπτετε τὰ θεμέλια τοῦ Συντάγματος, τὸ ὁποῖον τόσον ἐρωτικῶς ἀγαπᾶτε, γεννῶντες αὐτῷ ἐχθρούς, καὶ ἐχθροὺς τοὺς φοβερωτέρους. Ποίους; Τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας. Ὅταν ἐμποδίσητε τὴν μεταβολὴν τῶν κειμένων νόμων, καὶ τὴν ἐμποδίζετε καθιεροῦντες ὅλας τὰς γενικὰς ἀρχὰς ἐν τῷ Συντάγματι, νομίζετε ὅτι θὰ ἐμποδίσητε τὸ Ἔθνος νὰ βαδίσῃ καὶ ἀναπτυχθῇ; ὄχι, Κύριοι. Τὸ Ἔθνος θὰ προχωρήσῃ. Τί θὰ γίνῃ ὅμως; ἐπειδὴ θὰ βλέπῃ, ὅτι δὲν ἔχει νόμιμον διέξοδον ἡ ἀνάπτυξίς του, θὰ συντρίψῃ τὰ δεσμά, καὶ θὰ θραύσῃ τὰ προσκόμματα»· αὐτόθι σελ. 38 (ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Σαριπόλου): «ἐν τῷ πολιτεύματι πρέπει νὰ ἐγγράφωνται αἰώνιοι καὶ μεγάλαι μόνον ἀρχαί, καὶ οὐχὶ νὰ ἐκπίπτωμεν εἰς τὰ καθέκαστα, διότι τότε ἀποβάλλει πᾶσαν τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ τὸ πολίτευμα καὶ καταντᾷ νὰ μὴ ἦναι πλέον θεμελιώδης θεσμός, ἀλλὰ σύμφυρμα νόμων διαφόρων»· καὶ σελ. 307 (ἀγόρευσιν τοῦ αὐτοῦ Σαριπόλου): «νομίζω λοιπόν, Κύριοι, ὅτι πρέπει νὰ συστήσω εἰς Ὑμᾶς, νὰ μὴ ζητήσητε νὰ καταστήσητε τὸ πολίτευμα κώδικα νόμων, διότι δύνασθε νὰ καταστήσητε αὐτὸ μίαν συλλογὴν νόμων ἀπειραρίθμων, ἀλλὰ τότε ἀντὶ νὰ φέρητε τὴν σαφήνειαν θέλετε συγχύσει τὸ πᾶν, διότι θέλουσιν ὑπάρχει ἐν τῷ πολιτεύματι ἀντιφάσκουσαι διατάξεις· θέλετε δώσει χώραν νὰ ζητῆται ἑκάστοτε τὸ σχόλιον μιᾶς διατάξεως ἐξ ἄλλου ἄρθρου, καὶ τοῦτο θέλει γεννᾷ ἀμφιβολίας· καὶ ἐπαναλέγω ὅτι, ἐὰν θελήσητε νὰ περιλάβητε τὸ πᾶν ἐν τῷ Συντάγματι, δὲν θέλετε πράξει ἄλλο παρὰ νὰ παραλύσητε πᾶσαν ἐξουσίαν»· Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. X, Β'. 61 (ἀγόρευσιν Τρικούπη): «Δὲν ἔχομεν Σύνταγμα ὀλιγόλογον. Εἶναι ἓν τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ Συντάγματος ἡμῶν, ὅτι κατῆλθεν εἰς τὰς ἐσχάτας λεπτομερείας».

ρέχει ἁπλῶς τρόπον τινὰ συμβουλὴν καὶ δὲν ἀποκλείει τῆς ἐννοίας τοῦ συντακτικοῦ νόμου τὰς ἐν τῷ Συντάγματι περιεχομένας ἄλλας διατάξεις αὐτοῦ, οἱασδήποτε φύσεως καὶ ἂν ὦσιν αὗται· θεωρεῖ δὲ ταύτας διὰ μόνης τῆς ἐν τῷ Συντάγματι ἀναγραφῆς των προβιβαζομένας ἀπὸ τῆς ταπεινῆς θέσεως τῶν μέσων εἰς τὴν ὑψηλὴν περιωπὴν τῶν γενικῶν, ἀμεταβλήτων, ἀπολύτων ἀρχῶν, τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων.[26]

Ἑπομένως καὶ ἡ γνώμη αὕτη καταντᾷ εἰς τυπικὴν διάκρισιν τῶν συντακτικῶν καὶ τῶν ἁπλῶν νόμων, μόνον κριτήριον ἔχουσαν τὴν ἐν τῷ Συντάγματι ἀναγραφὴν ἢ μὴ ἀναγραφὴν αὐτῶν. Τοιουτοτρόπως δὲ οὐδένα ἀσφαλῆ κανόνα περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ συντακτικοῦ νόμου ἔχομεν.

Καὶ ἄλλως δὲ ἡ γνώμη αὕτη ἐπολεμήθη ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῇ Συνελεύσει ὡς μὴ πρακτικὴ[27]· ἡ δὲ διάκρισις συντακτικῶν καὶ ὀργανικῶν, θεμελιωδῶν καὶ μὴ θεμελιωδῶν διατάξεων κατεδείχθη δύσκολος καὶ ἀσυμφωνία γνωμῶν περὶ ταύτης ἐπεκράτησεν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει ἐκείνῃ.[28]

---

[26] Πρβ. τὴν κατωτέρω 28 ὑποσημείωσιν τῆς παραγράφου ταύτης.

[27] Τὸ ἀπόλυτον κῦρος τῆς θεωρίας ταύτης ἀπέκρουσεν ὁ πληρεξούσιος Δ. Βουδούρης, ὑποστηρίξας κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ 19 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος πρότασιν, ἣν ἐθεώρησεν ἀναγκαίαν πρὸς προστασίαν τῶν ἐλευθεριῶν: «Δὲν μὲ λανθάνει, Κύριοι, ποσῶς, ὅτι θὰ διεγείρω κατ' ἐμοῦ τοὺς δογματιστάς μας ἐκείνους, οἵτινες φρονοῦν, ὅτι τὸ Σύνταγμα πρέπει μόνον νὰ περιέχῃ γενικὰ συνταγματικὰ ἀποφθέγματα καὶ μεγάλας τινὰς ἀρχάς, καὶ ποτὲ λεπτομερεῖς διατάξεις, αἵτινες εὑρίσκουσι μᾶλλον τὴν θέσιν ἐντὸς τῶν κωδίκων· οὐχ ἧττον ὅμως καὶ ἀπέναντι αὐτῆς ἀκόμη τῆς παρατηρήσεως ἐπιμένω εἰς τὴν ἰδέαν μου»· ἐπικαλεῖται δ' εἶτα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς προτάσεώς του ὁ Βουδούρης ἐπιχειρήματα, εἰλημμένα ἐκ τῆς ὑπὸ τὸν Βασιλέα Ὄθωνα συνταγματικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος (πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. VI. 13).

[28] Πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. III. 601 (ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Γλαράκη): «ὑπάρχουν τινὲς νόμοι, οἱ ὁποῖοι πολλὰ ὀλίγον διαφέρουν ἀπὸ τὸ Σύνταγμα, ἤτοι νόμοι, τῶν ὁποίων ἡ φύσις δύναται ν' ἀμφισβητηθῇ, ἂν ἦναι καθαρῶς νομοθετικῆς φύσεως ἢ ἂν μετέχῃ καὶ συντακτικῆς· τοιαῦτα δύναμαι νὰ ἀπαριθμήσω πολλά· ὡς ἐπὶ παραδείγματι τὸν νόμον περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν, τὸν περὶ δήμων, τὸν περὶ εὐθύνης τῶν ὑπουργῶν, τὸν περὶ ἐθνοφυλακῆς, τὸν περὶ τύπου· οἱ νόμοι αὐτοί, λέγω, δύνανται ν' ἀμφι-

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σαφῶς προκύπτει, ὅτι ἐν τῷ Ἑλληνικῷ δη-

σθητηθοῦν, ἐὰν ἔχωσι συνταγματικὴν φύσιν ἢ ἁπλῶς νομοθετικήν. Καὶ ἰδού, ποῦ στηρίζω τοῦτο· οἱ νόμοι οὗτοι εἶναι ἐκεῖνοι, διὰ τῶν ὁποίων δύναται νὰ ἐγγυηθῇ ἡ καλὴ ἐφαρμογὴ τοῦ Συντάγματος καὶ ἡ καλὴ ἐκτέλεσις αὐτοῦ. Ὁ περὶ ἐκλογῆς τῶν βουλευτῶν νόμος ἐγγυᾶται τὸν καλὸν καταρτισμὸν τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, ἤτοι τὴν καλὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Συντάγματος αὐτοῦ. Ἐπίσης ὁ περὶ τύπου νόμος ἀφορᾷ τὴν ἐλευθέραν ἔκφρασιν τῆς κοινῆς γνώμης. Ὁ περὶ ἐθνοφυλακῆς ἀφορᾷ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἔθνους ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ, καὶ οὕτω καθεξῆς· πάντες λοιπὸν οὗτοι συντελοῦσι πρὸς καλὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Συντάγματος καὶ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ. Ἐπομένως καὶ ἐὰν δὲν θεωρηθῶσι καθαρῶς συνταχτικοί, ἐφάπτονται τοὐλάχιστον τοῦ κύκλου τῶν συνταχτικῶν ἔργων καὶ ἀναμφισβητήτως πρέπει νὰ μείνουν ἀνεξάρτητοι τοῦ Βασιλέως καὶ διὰ παντὸς ἀμετάβλητοι». — Ἀλλ' ὅμως, ἐὰν ὁ πληρεξούσιος Γλαράκης διαστέλλῃ τὸν κύκλον τῶν συνταχτικῶν νόμων, ἕτεροι πληρεξούσιοι ἐν τῇ αὐτῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει συνέστειλαν τοῦτον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐδὲ αἱ ἀρχαὶ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας καὶ τῆς ἀμέσου ἐκλογῆς χωροῦσιν ἐν αὐτῷ ὡς συνταχτικαὶ διατάξεις· πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. VI. 563-564 (ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Κοκκίνου): «Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία, ὅπως καὶ ἡ ψηφοφορία ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τιμήματος, ὅπως ἡ ψῆφος ἡ ἀπονεμομένη εἰς τὴν ἱκανότητα ἀποτελεῖ μέσον καὶ οὐδέποτε ἀρχήν. Οἱ θεσμοὶ δοκιμάζονται πάντοτε εἰς τὸ χωνευτήριον τῆς ἱστορίας... ὅπως τὰ πράγματα ἔχουσι παρ' ἡμῖν, ἐγὼ πρῶτος ἀσπάζομαι τὴν καθολικὴν ψῆφον, καὶ τὴν θεωρῶ ἀναγκαίαν. Πολεμῶ ὅμως τὴν ἰδέαν τοῦ ἀξιοτίμου φίλου μου κυρίου Ἀντωνοπούλου, ζητοῦντος νὰ ἐγγραφῇ ἐν τῷ Συντάγματι ὡς ἀρχὴ ἀπόλυτος, ἀναλλοίωτος καὶ ἀμετάβλητος... Ἀλλ' ὅσον προσφιλὴς καὶ ἂν ἦναι εἰς ἐμὲ ἡ ἄμεσος ἐκλογή, ὅσον καὶ ἂν ἦμαι πρόθυμος καὶ ἕτοιμος εἰς πᾶσαν περίστασιν νὰ ὑπερμαχῶ ὑπὲρ αὐτῆς, ποτὲ δὲν ἐννοῶ νὰ ἀνακηρύξω τὴν γνώμην μου ὡς ἀπόλυτον ἀρχὴν καὶ νὰ τὴν ἐγγράψω εἰς τὸ Σύνταγμα, διότι ποτὲ ἡ θεωρία τῶν μέσων δὲν εἶναι δι' ἐμὲ τοὐλάχιστον θεωρία περὶ ἀρχῶν»· καὶ αὐτόθι VI. 565 (ἀγόρευσιν τοῦ πληρεξουσίου Μίλησῃ): «Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία πρέπει ν' ἀναγραφῇ εἰς τὸ Σύνταγμα, ὡς ἀξίωμα πολιτικόν, ὡς δόγμα ἀναλλοίωτον, ναὶ ἢ ὄχι; Ἰδοὺ τὸ ζήτημα... Ἀποκρούω ὅμως ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου τὸν ψευδῆ ἰσχυρισμόν, ὅτι ἡ καθολικὴ ψηφοφορία εἶναι ἀξίωμα πολιτικὸν καὶ συμβαδίζει ἀείποτε μὲ τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν... ἡ καθολικὴ ψηφοφορία, Κύριοι, δὲν εἶναι ἀπαραίτητον προσὸν τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, ὄχι· ὁ Κ. Κόκκινος σᾶς εἶπεν ὀρθότατα, ὅτι ἡ καθολικὴ ψηφοφορία εἶναι μέσον, καὶ πᾶν πλέον μέσον, τὸ ὁποῖον σήμερον ἠμπορεῖ νὰ ἦναι κατάλληλον νὰ σᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν, αὔριον δύναται νὰ καταντήσῃ ἄχρηστον καὶ ἀκατάλληλον. Τοιαῦτα εἶναι πάντα τὰ μέσα· ἔχουσι ζωὴν προσωρινὴν καὶ ὅλως σχετικὴν μεταβαλλόμενα ἐν χρόνῳ, καὶ δὲν μένουν πάντοτε, ὡς ἀρχαὶ ἀναλλοίωτοι, ἀΐδιοι, ἀμετάβλητοι».

μοσίῳ δικαίῳ ἀδυνατεῖ τις νὰ εὕρῃ ἀσφαλὲς κατ' οὐσίαν γνώρισμα πρὸς διάκρισιν τῶν συντακτικῶν ἀπὸ τῶν ἁπλῶν νόμων, ὁ δὲ συντακτικὸς χαρακτὴρ νόμου τινὸς ὀφείλεται εἰς τὴν ἐν τῷ Συντάγματι κατάταξιν αὐτοῦ. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐν Ἑλλάδι ἡ ἔννοια τῶν συντακτικῶν νόμων εἶναι καθαρῶς τυπική, περιλαμβάνουσα πᾶσαν δήλωσιν τῆς θελήσεως τῆς πολιτείας περιεχομένην ἐν τῷ Συντάγματι. [29]

Ἐὰν ἐξερχόμενοι τοῦ κύκλου, ὃν διαγράφει ἡμῖν τὸ Ἑλληνικὸν δημόσιον δίκαιον, ἀποβλέψωμεν εἰς τὰ ἐν ἄλλαις Συνταγματικαῖς Πολιτείαις συμβαίνοντα, εὑρίσκομεν τὴν αὐτὴν περὶ τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῶν συντακτικῶν καὶ τῶν ἁπλῶν νόμων ἀστάθειαν, μὴ ἐπιτρέπουσαν τὸν ὁρισμὸν τοῦ περιεχομένου τῶν συντακτικῶν νόμων. [30]

Ἐν πολλοῖς Συνταγματικοῖς Χάρταις παρατηροῦμεν ἐντελῆ σιωπὴν περὶ θεσμῶν ἐχόντων ἀναμφισβητήτως συντακτικὸν χαρακτῆρα, [31] ἐνῷ ἐν ἄλλοις Συνταγματικοῖς Χάρταις ἀπαν-

---

[29] Τοιαύτην τυπικὴν ἔννοιαν ἔχει ὁ συντακτικὸς νόμος καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ νομοθεσίᾳ· π. χ. ἐν τοῖς ἄρθροις 43 καὶ 81 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864, ἐν τοῖς ἄρθροις 1 καὶ 2 τοῦ νόμου ΦΠΓ' τοῦ ἔτους 1876 περὶ εὐθύνης τῶν ὑπουργῶν.

[30] Πρβ. G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre S. 488.

[31] Ἡ ἐνάσκησις τῆς Βασιλικῆς ἐξουσίας ἐν συνταγματικῇ πολιτείᾳ, ὁσονδήποτε καὶ ἂν συσταλῇ ἡ ἔννοια τῶν συντακτικῶν νόμων, ἀνήκει βεβαίως εἰς τοὺς συντακτικοὺς νόμους. Ἀλλ' ὅμως ἐν τῷ Συντάγματι τῆς 15 Ὀκτωβρίου 1850 τοῦ Μεγάλου Δουκάτου Sachsen-Weimar π. χ. οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ τοῦ Ἡγεμόνος καὶ τῆς Μοναρχίας (πρβ. τὸ Σύνταγμα τοῦτο παρὰ τῷ H. A. Zachariä, Die deutschen Verfassungsgesetze der Gegenwart S. 502 ff. καὶ παρὰ τῷ F. Stoerk, Handbuch der deutschen Verfassungen S. 277 ff). Ἐν τῷ Συντάγματι τῆς 22 Αὐγούστου 1818 τοῦ Μεγάλου Δουκάτου τῆς Βάδης ἐλλείπουσιν ἐντελῶς διατάξεις περὶ ἀντιβασιλείας (πρβ. τὸ Σύνταγμα τοῦτο παρὰ τῷ H. A. Zachariä, Die deutschen Verfassungen S. 331 ff, παρὰ τῷ F. Stoerk, Handbuch der deutschen Verfassungen S. 212 ff. καὶ παρὰ τῷ F. R. Dareste, Les constitutions modernes, 2. édit. tom. I. p. 288 suiv). Ὁ Γαλλικὸς Χάρτης τοῦ 1814 καὶ ὁ τοῦ 1830 οὐδὲν ἀναφέρουσι περὶ διαδοχῆς, οὐδὲ περὶ ἀντιβασιλείας, οὗ ἕνεκεν ἐψηφίσθη ὑπὸ τῶν Γαλλικῶν Βουλῶν ὁ περὶ ἀντιβασιλείας νόμος τοῦ 1842, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (πρβ. τοὺς δύο Γαλλικοὺς Χάρτας καὶ τὸν περὶ ἀντιβασιλείας νόμον παρὰ τῷ Louis Tri-

τῶσι διατάξεις, αἵτινες ἀναμφισβητήτως δὲν δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν κατ' οὐσίαν ἔννοιαν τῶν συντακτικῶν νόμων, ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἐπεκτείνῃ τις ταύτην. [32]

---

pier, Constitutions qui ont régi la France depuis 1789 p. 229 suiv., 261 suiv.). Οἱ Συνταγματικοὶ Νόμοι τοῦ 1875 τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας οὐδὲ λέξιν περιέχουσι περὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῆς, ἢ περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, περὶ ὧν διελάμβανον τὰ προηγούμενα Γαλλικὰ Συντάγματα (πρβ. τοὺς νόμους τούτους παρὰ τῷ F. R. Dareste, Les constitutions modernes tom. I. p. 9 suiv, καὶ τόμ. I. § 3. σελ. 128 ἐπ. τῆς παρούσης συγγραφῆς). Ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος καὶ περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος τοῦ ἔτους 1844, ὅπερ δὲν περιελάμβανε διατάξεις περὶ ἐνασκήσεως τῆς Βασιλικῆς ἐξουσίας ἐν περιπτώσει νόσου ἢ ἀπουσίας τοῦ Βασιλέως (πρβ. τὴν 8 ὑποσημείωσιν τῆς παρούσης παραγράφου).

[32] Ὡς παράδειγμα κατ' ἐξοχὴν διδακτικὸν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ τὸ τῶν Συνταγματικῶν Χαρτῶν πολλῶν Ἀμερικανικῶν Πολιτειῶν, οἵτινές εἰσι σχοινοτενέστατοι καὶ περιέχουσι διατάξεις ὑπαγομένας κατὰ τὰς παρ' ἡμῖν κρατούσας περὶ πολιτεύματος ἰδέας εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῶν τακτικῶν ὀργάνων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἢ καὶ εἰς τὴν τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς. Πνεῦμα δυσπιστίας πρὸς τὰ ὄργανα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἤγαγέ τινας τῶν Ἀμερικανικῶν Πολιτειῶν εἰς τὸ νὰ περιβάλωσι διατάξεις ἀνηκούσας εἰς τὴν νομοθεσίαν ἢ εἰς τὴν διοίκησιν τὴν μορφὴν τοῦ συντακτικοῦ νόμου, ὅπως ἕνεκα τῆς δυσκόλου διαδικασίας πρὸς μεταβολὴν τῶν συντακτικῶν νόμων μὴ ᾖ εὔκολος ἡ μεταβολὴ τῶν διατάξεων τούτων, γίνηται δὲ αὕτη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λαοῦ κατὰ τὰς περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος διατυπώσεις· οὕτω π. χ. ἐν τοῖς Ἀμερικανικοῖς Συνταγματικοῖς Χάρταις ἁπαντῶσι διατάξεις περὶ τοπικῆς διοικήσεως, περὶ φυλακῶν, περὶ νοσοκομείων, περὶ γεωργίας, περὶ ἐργασίας, περὶ τραπεζῶν, περὶ σιδηροδρόμων, περὶ σωματείων ἐν γένει, περὶ μισθοδοσίας τῶν ὑπαλλήλων, περὶ προθεσμίας τῆς ἐφέσεως, περὶ δημοσιεύσεως δικαστικῶν ἐκθέσεων, περὶ κανονισμοῦ τῶν ἐπιτροπῶν τῶν σχολείων, περὶ διδάκτρων, περὶ ἀπαγορεύσεως τῶν λαχείων, τῆς πολυγαμίας, τῆς ἐκλογικῆς διαφθορᾶς, περὶ τῆς πωλήσεως οἰνοπνευμάτων, περὶ τόκων, περὶ ἡμερομισθίων τῶν ἐργατῶν, περὶ τοῦ τρόπου τῆς δημοπρασίας διὰ τὴν προμήθειαν τοῦ διὰ τὰ νομοθετικὰ σώματα χρησίμου χάρτου καὶ τῶν δι' αὐτὰ ἀνθράκων κ. τ. τ· μετεβλήθησαν δὲ βαθμηδόν τινὰ τῶν Ἀμερικανικῶν Συνταγμάτων εἰς πλήρεις νομοθετικοὺς κώδικας (πρβ. J. Bryce, La République Américaine tom. II. p. 35 suiv.). Ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ ἐν τοῖς Συνταγματικοῖς Χάρταις τῆς Εὐρώπης εὑρίσκει τις τοιούτους σχοινοτενεῖς, περιέχοντας διαφόρους διατάξεις ἁρμοζούσας μᾶλλον εἰς τοὺς δικονομικοὺς καὶ διοικητικοὺς νόμους τῆς πολιτείας ἢ εἰς τοὺς συντακτικοὺς (πρβ. π. χ. τὸ Ἱσπανικὸν Σύνταγμα τῆς 19 Μαρτίου 1812, περιέχον 384 ἄρθρα, παρὰ τῷ F. W. Schubert, Die Verfassungen und Grundgesetze der Staaten Europa's etc. Bd.

Ἀλλ' οὐχ ἧττον τὸ Ἑλληνικὸν δημόσιον δίκαιον, τὸ μορφωθὲν κατὰ τὰς δύο ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὰς Συνελεύσεις, ἐζήτησεν ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως νὰ χαρακτηρίσῃ κατ' οὐσίαν τὴν φύσιν τῶν συντακτικῶν νόμων.

Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, ἀποστέργων τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ Λαοῦ καὶ ἐμπεφορημένος τῶν ἰδεῶν τοῦ Γερμανικοῦ δημοσίου δικαίου, [33] ἐν τῷ κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Βασιλικῷ λόγῳ ἐχαρακτήρισε τὸ ἀπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ταύτης μέλλον νὰ προέλθῃ Σύνταγμα: ὡς συνομολόγησιν συνθήκης μεταξὺ Βασιλέως καὶ τῶν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει συνηγμένων Ἀντιπροσώπων τοῦ Ἔθνους. Καὶ ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲ τὸ μέλλον νὰ ψηφισθῇ

II. S 44 ff, τὸ Σύνταγμα τοῦ Δουκάτου τῆς Σαξωνικῆς Ἀλτεμβούργης τῆς 29 Ἀπριλίου 1831 παρὰ τῷ K. H. L. Pölitz, Die europäischen Verfassungen Bd. I. S. 856 ff.). Περὶ τοῦ νῦν ἰσχύοντος Γερμανικοῦ Συντάγματος πρβ. ὅσα εἴπομεν ἀνωτέρω ἐν τῇ 22 ὑποσημειώσει τῆς παρούσης παραγράφου.

[33] Τὸ Γερμανικὸν δημόσιον δίκαιον διακρίνει δύο εἴδη Συνταγμάτων· α') τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος, ἐνασκοῦντος τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, μονομερῶς κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Γαλλικοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τοῦ ἔτους 1814 παραχωρούμενα, τὰ βασιλοδώρητα (octroirte Verfassungen), καὶ β') τὰ ἐκ συμβάσεων μεταξὺ Ἡγεμόνος καὶ Τάξεων προερχόμενα, τὰ συμβατικὰ (pactirte Verfassungen). Ἐπὶ τῶν τελευταίων τὸ Γερμανικὸν δημόσιον δίκαιον ἐφαρμόζει τὰς περὶ συμβάσεων διατάξεις τοῦ ἀστικοῦ δικαίου καὶ πραγματεύεται περὶ οὐσιαστικῶν καὶ τυπικῶν, ἀπολύτων καὶ σχετικῶν ἀκυρότήτων αὐτῶν, περὶ ἐλευθέρας δηλώσεως τῆς θελήσεως τῶν συμβαλλομένων, περὶ βίας, ἀπάτης, πλάνης κλπ. (πρβ. H. A. Zachariä, Deutsches Staats = und Bundesrecht I. S. 286 ff; J. Held, System des Verfassungsrechts etc. II. S. 73 ff; J. L. Klüber, Oeffentliches Recht des teutschen Bundes I. § 383 Anm. e; R. Maurenbrecher, Grundsätze des heutigen deutschen Staatsrechts S. 66 ff; H. Zoepfl, Grundsätze des gemeinen deutschen Staatsrechts II. S. 243 ff; Ch. Borgeaud, Établissement et Révision des Constitutions p. 57 suiv. Ἡ παράταξις τοῦ Ἡγεμόνος καὶ τοῦ Λαοῦ ἀπέναντι ἀλλήλων ὡς αὐτοτελῶν ὑποκειμένων καὶ ἡ ἔννοια τοῦ πολιτεύματος ὡς συναλλάγματος μεταξὺ τούτων ἀνήκουσιν ἀρχῆθεν εἰς τὰς διδασκαλίας τοῦ Γερμανικοῦ δημοσίου δικαίου· ἡ γένεσις δὲ καὶ ἡ ἐξέλιξις αὐτῶν ζητητέαι τυγχάνουσιν ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους· πρβ. G. Jellinek, Die Erklärung der Menschen= und Bürgerrechte S. 26 ff.

ὑπ' αὐτῆς Σύνταγμα ἐχαρακτήρισεν ἐν τῇ εἰς τὸν Βασιλικὸν λόγον ἀπαντήσει: ὡς συνθήκην μεταξὺ Ἔθνους καὶ Βασιλέως, μέλλουσαν νὰ καθορίσῃ ἀμετακλήτως τῶν Ἑλλήνων τὰ δικαιώματα καὶ τοῦ Θρόνου τὰ προνόμια.[34]

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἐν ταῖς Βουλαῖς τῆς Δυναστείας τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος σταθερῶς ἐχαρακτηρίσθη τὸ Σύνταγμα ὡς συνθήκη μεταξὺ Ἔθνους καὶ Βασιλέως, ὁσάκις περὶ τούτου ἐγένετο λόγος.[35]

Ἡ ἐπὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος παραχθεῖσα περὶ τοῦ Συντάγματος ὡς συνθήκης μεταξὺ Ἔθνους καὶ Βασιλέως ἀντίληψις ἐπέδρασεν ἰσχυρῶς καὶ ἐπὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἐν ᾗ, ἐκτὸς μεμονωμένων τινῶν γνωμῶν, γενικῶς ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῶν σκέψεων τῶν τε κυβερνώντων καὶ τῶν πληρεξουσίων ἡ ἰδέα τοῦ συναλλάγματος, κατὰ τὴν συνομολόγησιν τοῦ ὁποίου ἑκάτερος τῶν συμβαλλομένων, Ἔθνος καὶ Βασιλεύς, ἔχει δικαίωμα νὰ ἐπενέγκῃ τὰς περὶ τῶν ὅρων τοῦ συναλλάγματος τούτου παρατηρήσεις του, μέχρις οὗ ἐπιτευχθῇ ἡ σύμπτωσις τῶν βουλήσεων τῶν συμβαλλομένων μερῶν.[36]

---

[34] Πρβ. τόμ. Ι. § 4 ὑποσημ. 8. σελ. 200 ἐπ. §. 8. ὑποσημ. 119 τῆς παρούσης συγγραφῆς, τῆς ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Πρακτικὰ σελ. 3 ἐπ. 93 ἐπ.

[35] Πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ Ι. Α'. β'. 206: «τὸ Σύνταγμα δὲν εἶναι ἁπλῆ πρᾶξις, εἶναι συνθήκη μεταξὺ Ἔθνους καὶ Βασιλέως». Ι. Γ'. β'. 783: «τὸ Σύνταγμα εἶναι συνθήκη τις μεταξύ τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Ἀνωτάτου Ἄρχοντος». ΙΙ. Γ'. β'. 651-652: «τὸ Σύνταγμα εἶνε συνθήκη, ἐπελθοῦσα ἐκ τῶν δυστυχῶς διοικησάντων τὰς κοινωνίας ὑπὸ σύστημα κατακτητικόν». ΙΙΙ. Α'. γ'. 125 (ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν): «ἡ ἐξέτασις τοῦ ἀπολογισμοῦ καὶ προϋπολογισμοῦ εἶναι ἓν τῶν σπουδαιοτέρων ἔργων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἐπειδή, ὅτε ἔλαβε χώραν μία συνθήκη μεταξὺ Ἄρχοντος καὶ Λαοῦ, ὁ Λαὸς ἐκράτησεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὰς δύο αὐτὰς ἐγγυήσεις».

[36] Τὴν γνώμην ταύτην περὶ συναλλάγματος εὑρίσκομεν ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῇ Συνελεύσει ἀντιπροσωπευομένην ὑπὸ τῶν Ὑπουργῶν· πρβ. π. χ. τὰς γενομένας κατὰ τὴν περὶ τῶν Διαγγελμάτων τοῦ Βασιλέως συζήτησιν ἀγορεύσεις τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν Α. Κουμουνδούρου: «Αὐτὸ δὲν λέ-

Ἡ ἰδέα τοῦ συναλλάγματος ἀνακύπτει καὶ ἐν ταῖς με-

γεται πίεσις, ὅταν ἓν συμβαλλόμενον μέρος προτείνῃ τὴν γνώμην του καὶ τοιοῦτος εἶναι ὁ Βασιλεύς. Δὲν πιστεύω, ὅτι κανεὶς φρόνιμος ἄνθρωπος, διὰ νὰ μὴ εἴπω τίποτε ἄλλο, παραδέχεται καὶ ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἦτο ὑπόχρεως, ὅπως κάμωμεν ἐδῶ τὸ Σύνταγμα, νὰ παραδεχθῇ καὶ κύψῃ τὴν κεφαλήν, ὅτι ὁ Βασιλεὺς δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ κάμῃ παρατηρήσεις λέγων, ὅτι αὐτὸν τὸν ὅρον δὲν ἠμπορῶ νὰ τὸν ἐκτελέσω, ὅτι ὑπ' αὐτὸν τὸν ὅρον δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ τὸ Σύνταγμα. Ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐξήσκησε παρὰ τὸ δικαίωμα, τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ κάμῃ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ Συντάγματος καὶ νὰ εἴπῃ, ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν ὅρον δέχεται τὸ Σύνταγμα. Αὐτὸ δὲν λέγεται πίεσις, ἀλλ' εἶναι ὅρος, τὸν ὁποῖον ἕκαστος τῶν συμβαλλομμένων ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ εἴπῃ, ἐκτὸς ἂν νομίζωσιν ὅτι ὁ Βασιλεὺς δὲν ἔχει κανὲν δικαίωμα, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι παραλογισμός» (πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. VI. 822, καὶ ἑτέραν ἀγόρευσιν τοῦ ἰδίου ἐν σελ. 707 ἐπ.)· τὰς ἀγορεύσεις τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Θ. Δηλιγιάννη ἐπὶ τῇ αὐτῇ εὐκαιρίᾳ: «Τὸ Σύνταγμα, Συνάλλαγμα, τὸ ὁποῖον συνδέει τὸ Ἔθνος μετὰ τοῦ Βασιλέως, πρέπει νὰ ἦναι ἀπαύγασμα τῆς κοινῆς καὶ ἀμοιβαίας συναινέσεως αὐτῶν. Δὲν θέλω νὰ κάμω λόγον περὶ πεπλανημένων ἰδεῶν τινῶν εἰπόντων, ὅτι τὸ Σύνταγμα, ὅπως ποτ' ἂν ψηφισθῇ ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως, εἶναι ὑποχρεωτικὸν διὰ τὸν Βασιλέα· αἱ ἰδέαι αὗται δὲν εἶνε προϊὸν μελέτης· αὐτοὶ οἱ προτείνοντες αὐτά, ἂν μελετήσωσι τὰ πράγματα, ὑποθέτω, ὅτι θέλουσι ἐννοήσει τὴν πλάνην των . . . Ἐὰν τὸ Σύνταγμα ἦναι πολιτικὸν συνάλλαγμα, τὸ ὁποῖον θέλει συνομολογηθῇ τῇ ἐλευθέρᾳ καὶ ἀμοιβαίᾳ συναινέσει τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Βασιλέως, ὑμεῖς εἶσθε οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἔθνους, ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι θέλετε διατυπώσει τὴν συναίνεσιν καὶ ἐκφράσει τὴν θέλησιν τοῦ Ἔθνους. Ἀλλ' ἡ γνώμη Ὑμῶν δὲν δύναται νὰ ἐπιβληθῇ, νὰ δεσμεύσῃ τὴν θέλησιν τοῦ ἑτέρου μέρους, τοῦ Βασιλέως» (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. VI. 722, ὁμοίας δ' ἀγορεύσεις τοῦ αὐτοῦ ὑπουργοῦ ἐν σελ. 313. 684. 1014. 1019). Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δ' ἐξεφράσθησαν καὶ οἱ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐν τῇ αὐτῇ Συνελεύσει ἐξενεγκόντες γνώμην Πληρεξούσιοι· οὕτω π. χ. ὁ Σαρίπολος, ὅστις ὑπῆρξε καὶ Εἰσηγητὴς τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς: «Διότι, Κύριοι, ναὶ μὲν τὸ Σύνταγμα εἶναι ὁ χάρτης τῶν ἐλευθεριῶν ἡμῶν, ἀλλὰ συγχρόνως εἶναι καὶ το συμβόλαιον μεταξὺ τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Βασιλέως, καὶ μάλιστα εἶναι συμβόλαιον ἀμφοτεροβαρές, διότι τὸ Ἔθνος ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς Βασιλέα, ἐκεῖνος δὲ τὸ Ἔθνος ὡς χυρίαρχον, γενικὸς δὲ νομικὸς κανὼν εἶναι, ὅτι πρὸς σύναψιν οἱουδήποτε ἀμφοτεροβαροῦς συναλλάγματος, ἀνάγκη ἐστὶν ἀπόλυτος, ὅπως ἀμφοτέρων τῶν συναλλαττομένων αἱ θελήσεις συμπέσωσιν ἐπὶ τὸ αὐτό, διότι ἡ δι' ἐλευθέρας θελήσεως πλήρης διομολόγησις αἴρει πᾶσαν πρόφασιν ἀθετήσεως τοῦ συμβολαίου» (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. III. 585, ὁμοίας δ' ἀγορεύσεις αὐτοῦ ἐν III. 577, IV. 6 καὶ 7, VI. 711)· ὁ Κόκκινος: «Ὁ Βασιλεύς, Κύριοι, συνομολογῶν τὸ Σύνταγμα μετὰ τῆς Συνελεύσεως, εἶναι ὁμολογουμένως συναλλαττόμενον μέρος, καὶ ἤθελον νομίσει,

τέπειτα Βουλαῖς, [37] ἐν αἷς εὑρίσκει τις πάλιν μεμονωμένας φωνὰς ἀμφισβητούσας τὴν ὀρθότητα αὐτῆς. [38]

Κύριοι, παράβασιν καὶ τῆς ὑπολήψεως, τὴν ὁποίαν ὀφείλω εἰς τὰ φῶτα τῆς Συνελεύσεως καὶ ζημίαν χρόνου, ἐὰν ἐλάμβανον σπουδαίως τὸν λόγον διὰ νὰ ἀναιρέσω ὅσα ὁ ἔντιμος Κ. Γλαράκης σᾶς εἶπεν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου περὶ τῆς ἀπολύτου ὑποχρεωτικότητος τοῦ θεμελιώδους νόμου εἰς τὸν Βασιλέα. Παραδεχόμενος, Κύριοι, ὅτι ὅλοι ὑμεῖς παραδέχεσθε, ὅ,τι ἡ Συνέλευσις μέχρι τοῦδε ἀπέδειξε διὰ τῶν πράξεών της, ὅτι θεωρεῖ τὸν Βασιλέα ὡς συναλλαττόμενον μέρος» (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. VI. 1021)· ὁ Ἀθ. Πετσάλης (πρβ. Στενογρ. Πρακτ. III. 599 καὶ VI. 1903)· ὁ Χρηστόπουλος (πρβ. Στενογρ. Πρακτ. VI. 709)· ὁ Σ. Ἀντωνόπουλος (πρβ. Στενογρ. Πρακτ. VI. 712 ἑπ.)· ὁ Λομβάρδος (πρβ. Στενογρ. Πρακτ. VI. 788)· ὁ Βαλτινὸς (πρβ. Στενογρ. Πρακτ. VI. 786 ἑπ.)· ὁ Ὀδυσσεὺς (πρβ. Στενογρ. Πρακτ. VI. 823)· ὁ Βάσσος (πρβ. Στενογρ. Πρακτ. VI. 1014)· ὁ Λούζης (πρβ. Στενογρ. Πρακτ. VI. 1027). — Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σαφῶς προκύπτει, ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀρχὴ ὁμοφώνως ἀνεγνωρίσθη ἰσχύουσα καὶ ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Μίαν μόνον ἁπλῆν διαμαρτυρίαν τοῦ Πληρεξουσίου Ἰαλέμου εὑρίσκει τις ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Συνελεύσεως (πρβ. Στενογρ. Πρακτ. VI. 1021) καὶ μίαν ἐπιστημονικὴν ἀνασκευὴν τῆς ἀρχῆς ταύτης ὑπὸ τοῦ Πληρεξουσίου Γλαράκη: «Κύριοι, τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον μᾶς ἀπασχολεῖ, ἐδύνατο πολλαχῶς νὰ ἐξετασθῇ· καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τὴν φύσιν τοῦ δικαιώματος δηλ. ἐὰν τὸ σύνταγμα εἶναι συνάλλαγμα, ἐὰν ὁ Βασιλεὺς εἶναι συμβαλλόμενον μέρος καὶ ἠδύνατο διὰ Διαγγέλματος νὰ ζητήσῃ τροποποίησιν· ἐδύνατο, λέγω, νὰ συζητηθῇ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν, καὶ πολλοὶ ἴσως, μεταξὺ τῶν ὁποίων τάσσομαι καὶ ἐγώ, ἠδύναντο ν' ἀμφισβητήσουν χαρακτηρίζοντες τὸ σύνταγμα οὐχὶ ὡς συνάλλαγμα, ἀλλ' ὡς καταστατικὸν θεσμὸν τῆς πολιτείας, τὸν ὁποῖον ἐπιβάλλει ἡ κυριαρχία τοῦ Ἔθνους εἰς ὅλους τοὺς λειτουργούς του ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου· ὥστε ὅπως δὲν συναλλάσσεται μὲ τὴν βουλήν, μὲ τοὺς ὑπουργούς, μὲ τοὺς ἀξιωματικούς, μὲ τοὺς λοιποὺς ὑπαλλήλους, οὕτω καὶ μὲ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας δὲν συναλλάσσεται» (πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτ. VI. 1017 ἑπ.).

[37] Πρβ. π. χ. τὴν ἀγόρευσιν τοῦ βουλευτοῦ Δ. Ράλλη: «Τὸ κοινωνικὸν συνάλλαγμα, τὸ καλούμενον συνταγματικόν, εἶναι καλῆς πίστεως» (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. V. Β'. 104)· τὴν ἀγόρευσιν τοῦ βουλευτοῦ Καλλιγᾶ: «Τὸ Σύνταγμα εἶναι τὸ θεμελιῶδες συνάλλαγμα τὸ συνδέον τὸν Ἡγεμόνα μετὰ τοῦ Ἔθνους. Ἐὰν λοιπὸν διασχίσθη τὸ Συνάλλαγμα, ἐὰν διερρήχθη, πρέπει νὰ τὸ συρράψωμεν, διὰ νὰ μὴ προχωρήσῃ τὸ ῥῆγμα» (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. VIII. Β'. 94).

[38] Πρβ. π. χ. τὴν ἀγόρευσιν τοῦ βουλευτοῦ Ἀρ. Οἰκονόμου: «Ὄχι· δὲν ὑπάρχει συνάλλαγμα μεταξὺ Βασιλέως καὶ Ἀντιπροσώπων τοῦ Λαοῦ. Εἶναι

Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν περαιτέρω ἔρευναν πρὸς καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τῶν συντακτικῶν νόμων, ὀφείλομεν νὰ μὴ παρέλθωμεν ἀπαρατήρητον τὴν ἀνακολουθίαν, εἰς ἣν ἡ ἐν Ἀθήναις Β΄ Ἐθνικὴ Συνέλευσις περιέπεσε πρὸς ἑαυτήν, χαρακτηρίσασα τὸ Σύνταγμα ὡς συνάλλαγμα μεταξὺ Ἔθνους καὶ Βασιλέως.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Β΄ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐπανειλημμένως καὶ πανηγυρικῶς ἀνεκήρυξεν ἑαυτὴν κυρίαρχον καὶ παντοδύναμον καὶ μόνην κάτοχον τῆς συντακτικῆς ἐξουσίας· ἀνέγραψε δὲ καὶ τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ Ἔθνους ἐν τῷ 21 ἄρθρῳ τοῦ ὑπ' αὐτῆς ψηφισθέντος Συντάγματος. [39]

Ἀπὸ τοιαύτης ἀρχῆς ἀναχωροῦσα ἡ ἐν Ἀθήναις Β΄ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἠδύνατο μὲν νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῆς ἰδέας τοῦ συναλλάγματος, ἀλλὰ τοῦ συναλλάγματος τοῦ κοινωνικοῦ, καθ' ὃ ἅπαντα τὰ μέλη τῆς πολιτείας συμβάλλονται, ὅπως θεμελιώσωσι τὸ πολιτικὸν σῶμα κατὰ τοὺς κανόνας, οὓς ὑπαγορεύει ἡ κοινὴ αὐτῶν θέλησις, εἰς ἣν ὑπακούουσι ταῦτα, ἔχοντα τὸ δικαίωμα κατὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ μεταβάλωσι γνώμην καὶ προέλθωσιν εἰς τὴν συνομολόγησιν ἄλλου κοινωνικοῦ συναλλάγματος· ἤτοι ὤφειλεν ἡ ἐν Ἀθήναις Β΄ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ὅπως μὴ καταδειχθῇ ἀνακόλουθος πρὸς ἑαυτήν, νὰ υἱοθετήσῃ ἄνευ περιορισμοῦ τὰς ἐν τῷ Contrat social τοῦ Rousseau διδασκομένας ἀρχάς.

Ἀλλ' ὅταν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ κυρίαρχον Ἔθνος διὰ τῶν ἀντιπροσώπων του καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ Ἡγεμὼν συμβάλλωνται, τότε τὸ συμβόλαιον τοῦτο ἀφαιρεῖ πᾶσαν ἐλευθερίαν ἀπὸ τοῦ συμβαλλομένου Ἔθνους καὶ δεσμεύει αὐτὸ διαρκῶς ἐν τῇ τηρήσει τοῦ

δύο δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἀγωνίζονται, ἐπὶ τέλους δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἡ ἰσχυροτέρα θὰ ὑπερνικήσῃ. Συνάλλαγμα μεταξὺ ἰσχυροτέρου καὶ ἀσθενεστέρου δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ» (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. VIII. Β΄. 104). Ὁ συλλογισμὸς εἶναι νομικῶς σόλοικος· ἡ ἰδιότης τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ ἀσθενεστέρου οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ συναλλάγματος.

[39] Πρβ. τόμ. I. § 2 ὑποσημ. 4 καὶ 6, § 4 ὑποσημ. 8 καὶ 11 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

συναλλάγματος, μὴ δυνάμενον ἄνευ παραβάσεως τῶν ἑαυτοῦ ὑποχρεώσεων νὰ μεταβάλῃ τοῦτο. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, περὶ κυριάρχου Ἔθνους, μὴ ἔχοντος ὑπεράνω ἑαυτοῦ ἄλλην θέλησιν δεσμεύουσαν αὐτὸ ὑποχρεωτικῶς, δὲν δύναται νὰ γίνῃ πλέον λόγος. [40]

Καὶ οὐ μόνον εἰς ἀνακολουθίαν πρὸς ἑαυτήν, κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα, περιέπεσεν ἡ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἀποδεξαμένη τὴν θεωρίαν τοῦ συναλλάγματος, ἀλλὰ καὶ ἀφεῖλεν ἀπὸ τοῦ Συντάγματος τὸν ὑπέροχον χαρακτῆρα αὐτοῦ, ὡς περιέχοντος τὸ σύνολον τῶν περὶ τοῦ πολιτεύματος κανόνων τοῦ δικαίου καὶ ἀποτελοῦντος διὰ τοῦτο δημόσιον δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου, ὑπεβίβασε δ' αὐτὸ εἰς τὴν τάξιν τῶν δικαιοπραξιῶν, εἰς δίκαιον ἐξ ὑποκειμένου. [41]

---

[40] Τὰς παρατηρήσεις ἡμῶν πιστοποιεῖ ἡ ἀνακολουθία, εἰς ἣν περιέπεσεν αὐτὸς ὁ ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῇ Συνελεύσει γενόμενος Εἰσηγητὴς τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς Νικόλαος Ἰ. Σαρίπολος. Ὁ Σαρίπολος καὶ ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῇ Συνελεύσει καὶ ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ ἐχαρακτήρισε τὸ Σύνταγμα ὡς συνθήκην μεταξὺ Ἔθνους καὶ Βασιλέως (πρβ. τὴν 36 ὑποσημ. τῆς παραγράφου ταύτης καὶ Ν. Ἰ. Σκριπόλου Πραγματείαν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ἔκδ. Β'. τόμ. IV. § 944: «ἡ τοιαύτη κοινὴ συναίνεσις ἀποτελεῖ συνθήκην μεταξὺ λαοῦ καὶ Βασιλέως, πᾶσα δὲ συνθήκη ἐστὶ συμβόλαιον ὃ οὐκ ἔξεστι τῷ ἑνὶ τῶν συμβαλλομένων μεταρρυθμίσαι ἄνευ καὶ χωρὶς τῆς καὶ τοῦ ἑτέρου συναινέσεως»)· ταῦτα δ' ὅμως διδάσκων ἐγένετο τόσον ταχέως ἐπιλήσμων τῶν ἐν τῇ ἀμέσως προηγουμένῃ παραγράφῳ διδασκαλιῶν αὐτοῦ, καθ' ἃς ὁ κυρίαρχος λαὸς δὲν δεσμεύεται ἐκ τοῦ Συντάγματος, ἀλλὰ δύναται ἐν πάσῃ ὥρᾳ νὰ μεταβάλῃ τοῦτο κατὰ τὸ δοκοῦν (πρβ. Ν. Ἰ. Σαριπόλου Πραγματείαν τοῦ Συνταγμ. Δικαίου τόμ. IV. § 943: «Ἐὰν δὲ τῷ φυσικῷ λόγῳ προσθῶμεν τὸν πολιτικόν, ὅτι δηλαδὴ ἡ κυριαρχία ἐστὶν ἀδιαίρετος, ἀναπολλοτρίωτος, ἀπαράγραπτος καὶ ἀνυπεύθυνος, ὅτι ἐξ αὐτῆς πᾶν πολίτευμα ἔχει τὴν γέννησιν καὶ ὅτι ὁ κυρίαρχος λαὸς ἐν παντὶ καιρῷ καὶ πάσῃ ὥρᾳ ἔχει τὴν ἐξουσίαν μεταρρυθμίσαι τοῦτο κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν»).

[41] Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ περὶ τοῦ Συντάγματος θεωρία ὡς συναλλάγματος μεταξὺ Ἡγεμόνος καὶ Ἔθνους ἔχει τὴν ἀρχήν της εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Γερμανικοῦ δημοσίου δικαίου. Οὐχ ἧττον ἡ νεωτέρα Γερμανικὴ ἐπιστήμη, συμβιβάζουσα τὰς ἱστορικὰς ταύτας παραδόσεις πρὸς τὰ περὶ πολιτείας καὶ πολιτεύματος πορίσματα τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης τοῦ δημοσίου δικαίου, διδάσκει,

Ὅπως δυνηθῶμεν νὰ φθάσωμεν εἰς ἀσφαλῆ καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ συντακτικοῦ νόμου, ὀφείλομεν νὰ διαστείλωμεν κατ' οὐσίαν συνταχτικοὺς νόμους, καὶ κατὰ τύπον τοιούτους.

Κατ' οὐσίαν συνταχτικὸς νόμος εἶναι ὁ ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας πρὸς σύνταξιν τῆς πολιτείας τιθέμενος κανὼν τοῦ δικαίου.

Λέγοντες δὲ «σύνταξιν τῆς πολιτείας», νοοῦμεν τὴν εἰς διαφόρους κατηγορίας κατανομὴν τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας [42], τὸν καθορισμὸν τῶν ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἑκάστης τῶν κατηγοριῶν τούτων τιθεμένων ὀργάνων, τὸν κανονισμὸν τῆς ἁρμοδιότητος τῶν ὀργάνων τούτων, καὶ τέλος τὸν καθορισμὸν τῆς σχέσεως τῶν τῆς πολιτείας μελῶν ἀπέναντι τῶν ὀργάνων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας [43]

ὅτι ἡ περὶ τῶν συμβατικῶν Συνταγμάτων θεωρία, ὡς περιεχόντων τὰ στοιχεῖα τοῦ συναλλάγματος ἐν τῇ νομικῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως, εἶναι ἐσφαλμένη, χαρακτηρίζει δὲ τὰ συμβατικὰ Συντάγματα ὡς ἀληθεῖς νόμους καὶ οὐχὶ ὡς συμβάσεις (πρβ. C. F. v. Gerber, Grundzüge des Deutschen Staatsrechts S. 8. § 4. Anm. 3).

[42] Τὰ περὶ κατανομῆς τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς διακεχριμένας κατηγορίας, μετονομαζομένας ἐξουσίας, ἐπραγματεύθημεν ἐν τῇ τρίτῃ παραγράφῳ τοῦ πρώτου τόμου τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[43] Εἰ καὶ οἱ κανόνες τοῦ δικαίου, οἱ ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς Συνταγματικοῖς Χάρταις, πλὴν εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων, ἀπαντῶντες, τὰς προσωπικὰς δ' ἐλευθερίας καὶ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα τῶν τῆς πολιτείας μελῶν καθορίζοντες, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐμπεριέχονται ἐν τοῖς κανόσι τοῦ δικαίου, τοῖς καθορίζουσιν ἀρνητικῶς τὴν σφαῖραν τῶν καθηκόντων τῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὀργάνων, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὑπό τινων ὡς περιορισμοὶ τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὀργάνων χαρακτηρίζονται, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω πραγματευόμενοι «περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ἑλλήνων», οὐχ ἧττον οὗτοι ὡς ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας θέσεως, ἣν ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς κεχωδικοποιημένοις πολιτεύμασι κατέχουσιν, ἰδιαιτέρας τυγχάνουσι μνείας ἐν τοῖς περὶ τοῦ Συντάγματος ὁρισμοῖς· πρβ. π. χ. E. Laboulaye, Questions constitutionnelles p. 372 suiv: «La constitution est la loi qui règle la distribution et l'étendue des pouvoirs publics... L'objet propre d'une constitution, c'est ce partage d'attributions, c'est l'établissement de ces limites, c'est en outre l'énumération des libertés que le gouvernement doit garantir, et auxquelles il ne peut toucher. Toutes les autres dispositions que renferme une charte

Ὁ συντακτικὸς λοιπὸν νόμος οὐδόλως κατὰ τὸ περιεχόμενον διαφέρει τῶν ἄλλων οὐσιαστικῶν νόμων, [44] καὶ μόνον ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ οὗτος κανονίζει λαμβάνει τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τοῦ συντακτικοῦ νόμου. [45]

Τὸν κατ' οὐσίαν συνταχτικὸν νόμον δύναταί τις, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ν' ἀνεύρῃ καὶ ἐν τῷ Συντάγματι καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ὑπὸ τὴν μορφὴν ἁπλοῦ νόμου. [46]

Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην συντακτικοὺς νόμους ἔχει πᾶσα πολιτεία, οἱαδήποτε καὶ ἂν ᾖ ἡ μορφὴ τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς.

Ἀλλ' ὅμως, ἀφ' οὗ χρόνου, κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα, ἐπεκράτησε τὸ σύστημα τῆς κωδικοποιήσεως τῶν συντακτικῶν νόμων καὶ ἐν τοῖς Συνταγματικοῖς Χάρταις τῶν διαφόρων πολιτειῶν περιελήφθησαν διατάξεις διαγράφουσαι ἄλλα ὄργανα ἢ πλειοτέρας διατυπώσεις διὰ τὴν ἑρμηνείαν καὶ μεταβολὴν τῶν συντακτικῶν νόμων, ἔκτοτε ἡ ἔννοια τοῦ συντακτικοῦ νόμου ἐπεξετάθη καὶ περιέλαβε πάσας τὰς ἐν τῷ κωδικοποιηθέντι Πολιτεύματι, ἐν τῷ Συντάγματι, περιεχομένας διατάξεις. [47]

Ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, αἱ Συνταγματικαὶ Πολιτεῖαι δὲν περιωρίσθησαν εἰς τὸ ν' ἀναγράψωσιν ἐν τῷ ἑαυτῶν Συντάγματι μόνον τοὺς ἀφορῶντας εἰς τὴν σύνταξιν τῆς πολιτείας κανόνας τοῦ

---

peuvent être bonnes ou mauvaises mais elles n'ont rien de constitutionnel» ; A. Giron, Le droit public de la Belgique § 32 ; J. Bryce, La République Américaine I. p. 507 ; J.J. Bluntschli, Allgemeines Staatsrecht S. 121 ; A. Haenel, Deutsches Staatsrecht I. S. 119 ff ; G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre S 461.

[44] Περὶ τῶν οὐσιαστικῶν νόμων ἐπραγματεύθημεν ἐν τόμ. II § 16 σελ. 91 ἐπ. τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[45] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc., Auflage IV, Band II S. 66 ff.

[46] Πρβ. π. χ. τὴν 7ην ὑποσημείωσιν τῆς παρούσης παραγράφου.

[47] Πρβ. A. Arndt, Das Staatsrecht des Deutschen Reiches S. 186, περὶ τῆς τοιαύτης ἐννοίας τοῦ συντακτικοῦ νόμου ἐν τῇ Γερμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ καὶ ἐν Πρωσσίᾳ· πρβ. πρὸς τούτοις καὶ τὴν 25 ὑποσημείωσιν τῆς παρούσης παραγράφου.

δικαίου, ἀλλὰ περιέλαβον καὶ ἄλλους κανόνας δικαίου μὴ ἀναφερομένους εἰς τὴν σύνταξιν τῆς πολιτείας, ἔτι δὲ καὶ διατάξεις μὴ περιεχούσας κἂν κανόνας δικαίου, ὅπως παράσχωσιν εἰς τὰς τοιαύτας διατάξεις τὰς ὑπὲρ τῶν συντακτικῶν νόμων ἐν τῷ Συντάγματι διαγραφομένας ἐγγυήσεις ἕνεκα ἰδιαιτέρων λόγων τῆς ἑαυτῶν πολιτικῆς ἱστορίας.[48]

Πᾶσαι αἱ ἐν τῷ κωδικοποιηθέντι Συντάγματι περιληφθεῖσαι διατάξεις, ὑποβληθεῖσαι ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὴν μεταβολὴν αὐτῶν εἰς τὰς διὰ τοὺς συντακτικοὺς νόμους διαγεγραμμένας διατυπώσεις, ἐκτήσαντο καὶ αὗται ἐπηυξημένην τυπικὴν δύναμιν νόμου, ἧς ἕνεκα δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ὑπὸ τῶν τακτικῶν νομοθετικῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας ἢ κατὰ τὴν συνήθη διὰ τὰς ἄλλας νομοθετικὰς πράξεις διαγραφομένην διαδικασίαν ἑρμηνεία ἢ μεταβολὴ αὐτῶν· οὕτω δ' ἀπέβησαν αὗται τυπικῶς ὑπέρτεραι τῶν ἁπλῶν νόμων, καὶ ἂν ἔτι κατ' οὐσίαν ὑπερτερῶσι τῶν ἁπλῶν οὐσιαστικῶν νόμων, καὶ ἂν δηλονότι αὗται μὴ περιέχωσι κανόνα δικαίου.

Ἐν τῇ ἐπηυξημένῃ λοιπὸν τυπικῇ δυνάμει νόμου εὕρηται ἡ ἐν τῷ σημερινῷ Συνταγματικῷ Δικαίῳ ὑπεροχὴ τῶν

---

[48] Ὡς πολλαὶ τῶν συντακτικῶν διατάξεων ὑπηγορεύθησαν πρὸς ἀποκλεισμὸν ὡρισμένων ὑπερβασιῶν τῶν ὀργάνων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, οὕτω καὶ ἄλλαι διατάξεις συμπεριελήφθησαν εἰς Συνταγματικοὺς χάρτας ἕνεκεν ἰδιαιτέρων λόγων τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῶν διαφόρων συνταγματικῶν πολιτειῶν· πρβ. P. Laband im Archiv für öffentliches Recht IX. S. 274; Paul Janet, Histoire de la science politique, 3e édition, Introduction; E Boutmy, Études de droit constitutionnel, 3e édition, p. 275 suiv. 295 suiv. «L'article sur la liberté individuelle vise la Bastille et les lettres de cachet; l'article sur la liberté des cultes, la persécution ou la mise hors la loi commune des protestants; l'article sur les contributions publiques, l'inégalité des impôts etc» - Ὅταν φθάσωμεν εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν διατάξεων τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος: «περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ἑλλήνων», θὰ ἴδωμεν, ὅτι τινὲς τούτων, οἷαι π. χ. εἰσὶν ἐν μέρει αἱ διατάξεις τῶν ἄρθρων 5. 6. 14 20 κλπ, προῆλθον ἐξ ἰδιαιτέρων λόγων τῆς πολιτικῆς ἱστορίας ἡμῶν· πρβ. καὶ ὑποσημ. 27 τῆς παραγράφου ταύτης.

συντακτικῶν νόμων καὶ ἡ ἔννοια τοῦ συντακτικοῦ νόμου κατέστη πλέον διὰ τοῦτο τυπική. [49]

Ἑπομένως στερεῖται πρακτικῆς σημασίας ἡ διάκρισις συντακτικῶν καὶ ἁπλῶν νόμων ἐν ταῖς Συνταγματικαῖς Πολιτείαις ἐκείναις, ὧν τὸ Σύνταγμα δὲν ποιεῖται διάκρισιν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἑρμηνείας καὶ μεταβολῆς μεταξὺ συντακτικῶν καὶ ἁπλῶν νόμων. [50]

Ἡ διάκρισις συντακτικῶν νόμων κατ' οὐσίαν καὶ συντακτικῶν νόμων κατὰ τύπον παρέχει εἰς τὸν ἑρμηνευτὴν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ἀσφαλῆ γνώμονα πρὸς καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τῶν συντακτικῶν νόμων καὶ προφυλάσσει αὐτὸν ἀπὸ ἀνακολουθιῶν καὶ ἀντιφάσεων. [51]

---

[49] Πρβ. περὶ τυπικῆς καὶ οὐσιαστικῆς δυνάμεως νόμου τόμ. II. § 18 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[50] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc II. S. 66 ; τὸν αὐτὸν im Archiv für öffentliches Recht IX.S. 273; G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre S. 489 ; τοῦ αὐτοῦ Gesetz und Verordnung S. 262 ff.

[51] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. S. 66 ff. Anm. 3. — Ὁ Θ. Φλογαΐτης ἐπανειλημμένως λαμβάνει ἀφορμήν, ὅπως ὁρίσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ Συντάγματος· ὁρίζει δὲ τοῦτο ὁτὲ μὲν ὡς τὸν: «ἔγγραφον χάρτην, ἐν ᾧ περιλαμβάνεται τὸ πολίτευμα», ὁτὲ δὲ ὡς: «νόμον ἀπορρέοντα ἀπὸ τῆς συντακτικῆς τοῦ Ἔθνους ἐξουσίας καὶ περιοριζόμενον εἰς τὴν ἀναγραφὴν γενικῶν διατάξεων ἀμεταβλήτων», ὁτὲ δὲ τέλος ὡς: «πρᾶξιν αὐτῆς τῆς ὅλης κυριαρχικῆς ἐξουσίας τοῦ Ἔθνους, δι' ἧς ὁρίζεται ἡ δικαιοδοσία, ἡ μόρφωσις καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλας σχέσις καὶ ἐπίδρασις τῶν διαφόρων πολιτειακῶν ἐξουσιῶν, προϋπάρχουσα ἀναγκαίως τῶν νόμων» (πρβ. Θ. Φλογαΐτου, Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου ἔκδ. Β' σελ. 5. 45. 51). Ἐπίσης ὁ Γ. Ἀγγελόπουλος ἐπανειλημμένως λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Συντάγματος· ὁρίζει δὲ τοῦτο ὁτὲ μὲν ὡς: «τὸν θεμελιώδη καὶ γραπτὸν νόμον, δι' οὗ καθορίζεται περιεκτικῶς τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος, τὰ ὅρια τῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν, τὰ δημόσια δίκαια τῶν πολιτῶν καὶ εἴ τι ἄλλο, ὧν ἁπάντων ἢ τινων ἡ ἀναθεώρησις ὑποβάλλεται ὑπὸ αὐστηροτέρους τινὰς ὅρους ἢ ὅσον οἱ λοιποὶ νόμοι», ὁτὲ δὲ: «ὑπὸ γενικωτέραν σημασίαν καλεῖ Σύνταγμα πᾶσαν ὀργανικὴν καὶ θεμελιώδη διάταξιν τοῦ πολιτεύματος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἄλλους νόμους», ὁτὲ δὲ πάλιν εὑρίσκει τὴν διαφορὰν Συντάγματος καὶ νόμου

§ 20

Περὶ τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων (ἑρμηνεία)

I.) Πρὸς ὀρθὴν τῶν νόμων ἐφαρμογὴν εἶναι ἀναγκαία ἡ ἀκριβὴς γνῶσις τοῦ περιεχομένου αὐτῶν· τούτου δ' ἕνεκα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων προηγεῖται κατ' ἀνάγκην ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ ἐφαρμόζοντος [1] τὸν νόμον ἐργασία τις πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἐν-

---

εἰς τὸ ὅτι: «Τὸ μὲν ὑπορρέει ἐκ τῆς συντακτικῆς, ὁ δ' ἐκ τῆς κυρίως νομοθετικῆς τοῦ Κράτους ἐξουσίας· ὅθεν τὸ μὲν Σύνταγμα, ὂν ἐπικρατέστερον τοῦ νόμου, δύναται νὰ καταργήσῃ αὐτόν, ὁ δὲ νόμος μόνον νόμον καὶ διάταγμα δύναται νὰ καταργήσῃ ἢ τροποποιήσῃ», καὶ τέλος ἄλλοτε δέχεται ὅτι: «δὲν ὑπάρχει ὅριον σταθερὸν μεταξὺ Συντάγματος καὶ ὀργανικῶν νόμων, ὅτι δὲ μόνον ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη ὁρίζει τὰ περὶ τούτου ἐν δεδομένῳ τινὶ Κράτει, ὁρμωμένη ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ λεπτολόγος ἐν τῷ Συντάγματι ἀναγραφὴ ἐπουσιωδῶν διατάξεων μᾶλλον βλάπτει ἢ ὠφελεῖ» (πρβ Γ. Ἀγγελοπούλου Σύστημα Διοικητικοῦ Δικαίου Ι. σελ. 69—70.72 ἐπ. 75.). Εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν γνωμῶν τοῦ Φλογαΐτου καὶ τοῦ Ἀγγελοπούλου δὲν εἰσερχόμεθα, πιστεύοντες, ὅτι ὁ ἀναγνώστης δύναται εὐκόλως νὰ πράξῃ μόνος τοῦτο, ἔχων γνώμονα τὰ ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ συντακτικοῦ νόμου ἀναλυτικῶς ἐκτιθέμενα· πάντως ὅμως δὲν θὰ δυνηθῇ ὁ ἀναγνώστης νὰ σχηματίσῃ σαφῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ κατ' οὐσίαν συντακτικοῦ νόμου ἐκ τῶν ἀσαφῶν καὶ ἀοριστολόγων περὶ Συντάγματος γνωμῶν τοῦ Ἀγγελοπούλου. — Ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ θὰ πραγματευθῶμεν περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος καὶ τότε θὰ ὁμιλήσωμεν λεπτομερέστερον περὶ τῶν ὀργάνων καὶ τῆς διαδικασίας τῶν ἐν τῷ Συνταγματικῷ Δικαίῳ ὁριζομένων πρὸς κατασκευήν, ἑρμηνείαν καὶ μεταβολὴν τῶν συντακτικῶν νόμων.

[1] Ἡ τοιαύτη πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐργασία εἶναι ἀναγκαία οὐ μόνον εἰς τὸν ἐφαρμόζοντα αὐτόν, εἴτε Ἀρχὴ εἴτε ἰδιώτης εἶναι οὗτος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐπιστήμονα, ὅστις, ἑρμηνεύων καὶ συστηματοποιῶν τοὺς νόμους, καθορίζει τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους νόμους ἀλληλουχίαν ἑκάστου τούτων, ἐκ τῆς ἐρεύνης δὲ ταύτης συνάγει ἀσφαλῆ πορίσματα περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἑρμηνευομένου νόμου καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ συστήματι τῆς νομοθεσίας θέσεως αὐτοῦ· πρβ. καὶ F. C. v. Savigny, System des heutigen Römischen Rechts I. S. 206; C. G. Wächter, Handbuch des im Königreich

νοίας αὐτοῦ, ὅσον σαφὴς καὶ ἂν ἦ οὗτος κατὰ τὴν διατύπωσίν του, [2] καὶ τοῦτο καλεῖται ἑρμηνεία τῶν νόμων. [3]

Würtlemberg geltenden Privatrechts II. S. 133 ff; F. Regelsberger, Pandekten I. S. 140, Π. Παπαρρηγοπούλου Ἀστικὸν Δίκαιον ἔκδ. Γ'. I. § 65, Θ. Φλογαΐτου Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου σελ. 48.

[2] Ἡ ἔννοια τῆς ἑρμηνείας κατὰ τὴν ἄλλοτε σχεδὸν γενικῶς ἐπικρατοῦσαν γνώμην ὡρίζετο ὡς: ἡ διασάφησις ἀσαφῶν νόμων. Τοὺς ὑποστηρίζοντας τὴν γνώμην ταύτην συγγραφεῖς εὑρίσκει τις παρὰ τῷ F. C. v. Savigny, System etc I. § 50, S. 318. Anm. b, καὶ παρὰ τῷ J. Unger, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, Aufl. IV. Band I. S. 78. Anm. 7. Τοιαύτην τινὰ γνώμην ὑπεστήριξε καὶ παρ' ἡμῖν ἐν τῇ Γερουσίᾳ ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργός: « Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονήσωμεν ὅτι εἰς τὴν ἐπικουρίαν τῆς ἑρμηνείας τοῦ νόμου καταφεύγομεν μόνον, ὁσάκις εἰς τὸ κείμενον αὐτοῦ ἀπαντᾶται χωρίον σκοτεινὸν ἢ ἀμφίβολον, ἐπιδεκτικὸν διαφόρου ἐννοίας, οὐχὶ δὲ ὅταν τοῦτο ἦναι εὐκρινὲς καὶ θετικόν»· πρβ: Γερουσίας Πρακτικὰ V. Γ'. 413. Ἡ γνώμη αὕτη, ἐγκαταλειφθεῖσα σχεδὸν γενικῶς σήμερον, δὲν χρήζει περαιτέρω ἀνασκευῆς· πρβ. A. F. J. Thibaut, Theorie der logischen Auslegung des Römischen Rechts, Aufl. II. S. 1; F. C. v. Savigny, System etc. I. S. 207 ff. 318 ff; C. G. Wächter Handbuch etc. II. S. 134 Anm. 2; J. Unger, System etc. I. S. 78; F. Regelsberger, Pandekten I. S. 141; A. Wach, Handbuch des Deutschen Civilprozessrechts I. S. 268; R. v. Mohl, Staatsrecht, Völkerrecht und Politik I. S. 117 ff, B. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα τοῦ Ἀστυκοῦ Δικαίου I. § 9. ὑποσημ. 1, Παπαρρηγοπούλου Ἀστικὸν Δίκαιον I. § 66. Σύμφωνος πρὸς τὴν κρατοῦσαν γνώμην εἶναι καὶ ἡ ἐν ταῖς Πηγαῖς τοῦ Ἰουστινιανείου Δικαίου ἁπαντῶσα διάταξις τοῦ N. 1. § 11. Πανδεκτῶν, de inspiciendo ventre etc. 25. 4: « Quamvis sit manifestissimum Edictum Praetoris, attamen non est negligenda interpretatio eius».

[3] Ἡ ἐφαρμογὴ νόμου τινὸς ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ τὴν ἔμπρακτον ἑρμηνείαν τοῦ ἐφαρμοζομένου νόμου καὶ ἀμφότεραι αἱ ἔννοιαι, ἡ ἐφαρμογὴ δηλονότι καὶ ἡ ἑρμηνεία τῶν νόμων, εἶναι στενῶς συνδεδεμέναι εἰς τρόπον ὥστε ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐφαρμογῆς συνυπακούεται καὶ ἡ τῆς ἑρμηνείας. Πᾶς ἰδιώτης ἐν ταῖς πράξεσι καὶ ταῖς βιωτικαῖς σχέσεσιν αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον αὗται σχετίζονται πρὸς τοὺς νόμους, εἶναι ἠναγκασμένος καὶ ἔχει δικαίωμα κατὰ τὸν διακανονισμὸν τῶν πράξεων καὶ τῶν βιωτικῶν σχέσεών του νὰ συμμορφῶται πρὸς τὸν νόμον καὶ ἑπομένως νὰ ἑρμηνεύῃ αὐτόν, ὡς ὁ δικαστὴς καὶ τὰ ἄλλα ὄργανα τῆς πολιτείας, καὶ ἂν ἔτι μὴ ἔχῃ συνείδησιν τῆς ἑρμηνευτικῆς ταύτης ἐνεργείας του· ἡ δ' ἐπιστημονικὴ ἑρμηνεία τῶν νόμων ἐν συγγραφαῖς καὶ ἐν Πανεπιστημίοις χρησιμεύει μόνον, ὅπως προπαρασκευασθῇ εἰς τὸν ἰδιώτην καὶ εἰς τὰ ὄργανα τῆς πολιτείας κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων ἡ ἑρμηνεία αὐτῶν, παρασχεθῇ δ' αὐτοῖς βοηθητικὸν μέσον διὰ τὴν

Ὁ νομοθέτης σωματοποιεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἐν τῷ νόμῳ περιεχομένην θέλησιν, διατυπῶν ταύτην ἐν λέξεσιν, αἵτινες κατὰ τὴν ἑαυτοῦ κρίσιν σαφῶς ἐκφράζουσι τὴν θέλησιν ταύτην.

Ἀλλ' ὅμως ἡ διατύπωσις αὕτη δύναται νὰ εἶναι ἄστοχος, νὰ εἶναι ἀσαφής, νὰ περιέχῃ διφορουμένην ἔννοιαν, ν' ἄγῃ εἰς ἄτοπα, νὰ μὴ ἐκφράζῃ ὁλόκληρον τὴν θέλησιν τοῦ νομοθέτου, ἢ καὶ νὰ ἐκφράζῃ τι πλέον ἐκείνου, ὅπερ ὁ νομοθέτης ἠθέλησε νὰ περιλάβῃ ἐν τῷ νόμῳ. Τούτου ἕνεκεν αἱ λέξεις τοῦ νόμου, δι' ὧν

ἐφαρμογήν. πρβ. καὶ J. Bremer, Die authentische Interpretation (E Bekker und Th. Muther, Jahrbuch des gemeinen deutschen Rechts. Band. II.) S. 279 ff. Τοῦτο καλῶς διετυπώθη ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς· πρβ. π. χ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. Χ. Β'. 307 (ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Κωνσταντοπούλου): «Ἀναντιρρήτως, κύριοι, ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐξουσία ἔχει τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον νὰ ἐκτελῇ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους καὶ διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, πρέπει νὰ μεριμνήσῃ καὶ ἀνεύρῃ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν αὐτῶν, ἤγουν νὰ ἑρμηνεύσῃ αὐτούς. Δὲν εἶναι μόνον ἴδιον τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας ἡ ἐφαρμογὴ τῶν νόμων· τὰ δικαστήρια ἰδίως αὐτὴν τὴν ἀποστολὴν ἔχουσι, νὰ ἐφαρμόζωσι τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, ἑπομένως νὰ ἑρμηνεύωσιν αὐτούς»· XI. Δ'. 124. 125 (ἀγόρευσιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ Τρικούπη): «Βεβαίως ἡ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία τῶν νόμων δὲν ἀνήκει εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐξουσίαν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι ὁ ἐκτελῶν τὸν νόμον δὲν ἑρμηνεύει αὐτὸν εἰδικῶς διὰ τὴν περίπτωσιν, ἐν ᾗ τὸν ἐκτελεῖ... Ἐφαρμογὴ νόμου προϋποθέτει ἑρμηνείαν αὐτοῦ περὶ τὰ τῆς ἐφαρμογῆς... Ἑρμηνεία, καθ' ἣν ὁ ἐφαρμόζων κανονίζει τὰ τῆς ἐφαρμογῆς, εἶναι ἀπαραίτητον ταύτης στοιχεῖον καὶ ἐνασκεῖται παρὰ παντὸς τοῦ ἐφαρμόζοντος»· καὶ (ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Χατζοπούλου): «Ἐν τῇ ἐφαρμογῇ βεβαίως ὑπάρχει καὶ ἑρμηνεία τοῦ νόμου. Ἐν πάσῃ ἐκτελέσει τῶν νόμων καὶ ἐφαρμογῇ αὐτῶν, εἴτε ὑπὸ τῶν δικαστηρίων εἴτε ὑπὸ τῶν ὀργάνων τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας γενομένῃ, πάντοτε συνεπάγεται μία ἑρμηνεία, εἶναι ἑρμηνεία ἐπιστημονικὴ τῶν νόμων». Εὑρίσκομεν διὰ τοῦτο πλημμελῇ τὴν ἐν ἄλλῃ περιστάσει ἐξενεχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Βουλευτοῦ Θ. Δηλιγιάννη ἀντίθετον γνώμην· πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XIII. Β'. 285: «Τοὺς νόμους δὲν ἑρμηνεύουσιν οἱ ἐκτελοῦντες αὐτούς, ἀλλ' ἐφαρμόζουσιν αὐτούς, δὲν ἑρμηνεύουσι δὲ οὐδὲ τὰ δικαστήρια, διότι καὶ αὐτὰ τοὺς ἐφαρμόζουσιν· ὥστε δὲν πρόκειται παντάπασι περὶ ἑρμηνείας». Ἡ γνώμη αὕτη ἀντιτίθεται καὶ πρὸς ῥητὰς διατάξεις τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας· πρβ. π. χ. ἄρθρ. 807 § 7 τῆς πολιτικῆς δικονομίας, ἄρθρ. 407 § 11 καὶ 458 § 19 τῆς ποινικῆς δικονομίας, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τῆς ὑπὸ τῶν δικαστηρίων γενομένης ψευδοῦς ἑρμηνείας καὶ ἐσφαλμένης ἐφαρμογῆς τῶν νόμων.

ἐξωτερικεύεται ἡ θέλησις τοῦ νομοθέτου, δὲν ἀπεικονίζουσι πάντοτε ἀκριβῶς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, ὁ ἐφαρμόζων δὲ καὶ ὁ ἑρμηνεύων τὸν νόμον ὑποχρεοῦται ν' ἀναζητήσῃ δι' ἄλλων μέσων τὴν ἐν ταῖς λέξεσι τοῦ νόμου ὑπολανθάνουσαν ἀληθῆ θέλησιν τοῦ νομοθέτου, [4] μεθιστάμενος εἰς τὴν θέσιν τοῦ νομοθέτου, ἐξετά-

---

[4] Ἡ ἀρχὴ αὕτη εὕρηται σαφῶς διατετυπωμένη ἐν ταῖς Πηγαῖς τοῦ Ἰουστινιανείου Δικαίου· πρβ. N. 17 Πανδεκτῶν, de legibus, 1. 3 : «Scire leges non hoc est, verba earum tenere, sed vim ac potestatem» (N. 27 Βασιλικῶν, περὶ Δικαιοσύνης κλπ, 2. 1 : «Εἰδέναι νόμους ἐστὶν οὐ τὸ γινώσκειν τὰ ῥήματα, ἀλλὰ τὴν δύναμιν αὐτῶν», τὸ ὑπὸ τὸν νόμον τοῦτον σχόλιον καὶ Ἀρμενοπούλου Α'. α'. 15), N. 19 Πανδεκτῶν, de legibus, 1. 3, § 10 Εἰσηγήσεων, de lege Aquilia, 4. 3 : «Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit...», N. 13 § 2 Πανδεκτῶν, de excusationibus, 27. 1 : «ἀλλ' εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὸ ῥητὸν τοῦ νόμου ταύτην ἀποτελεῖ τὴν διάνοιαν, ὅμως γνώμῃ τοῦ νομοθέτου ἄλλο βούλεται», N. 19 Πανδεκτῶν, ad exhibentum, 10 4 : «Respondit, non oportere ius civile calumniari, neque verba captari, sed qua mente quid diceretur, animadvertere convenire». Καὶ ἐν ταῖς νεωτέραις νομοθεσίαις εὑρίσκει τις ῥητῶς διατετυπωμένην τὴν ἀρχήν, ὅτι ἐν ἀμφιβολίᾳ δέον ν' ἀναζητῆται ἡ θέλησις τοῦ νομοθέτου· πρβ. π. χ. τὸν Σαξωνικὸν Ἀστικὸν Κώδικα § 22. Κατὰ τὴν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἐπικρατήσασαν γνώμην ὁ ἑρμηνεύων ἢ ἐφαρμόζων τὸν νόμον ὀφείλει ν' ἀναζητῇ ἐν τοῖς τοῦ νόμου ῥήμασι τὴν ἀληθῆ τοῦ νομοθέτου θέλησιν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐν τῷ ἀρχαιοτέρῳ Ῥωμαϊκῷ Δικαίῳ κρατοῦσαν ἀρχήν, καθ' ἣν ἡ τοιαύτη ἀναζήτησις ἀπεκλείετο καὶ ὁ ἐφαρμόζων ἢ ἑρμηνεύων τὸν νόμον προσεκολλᾶτο αὐστηρῶς εἰς τὸ γράμμα αὐτοῦ· πρβ. Donellus, de jure civili, I. 13. § 2 : «Non enim lex est, quod scriptum est, sed quod legislator voluit, quod judicio suo probavit et recepit»; J. F. Kierulff, Theorie des Gemeinen Civilrechts I. S. 18 ff. 28. 33 ff, ὅστις διδάσκει, ὅτι : «ἡ κρατοῦσα ἀρχὴ ἐν τῷ σημερινῷ δικαίῳ εἶναι ἡ περὶ τὸν χειρισμὸν τοῦ νόμου ἐλευθερία, ὅτι δὲ κακῶς ἐκπληροῖ τὸν ἑαυτοῦ προορισμὸν ὁ νομικός, παραβιάζει τὸ ἑαυτοῦ καθῆκον ὁ δικαστής, ὑπενδιδοὺς εἰς τὴν τάσιν αὐτοῦ τοῦ προσκολλᾶσθαι περιδεῶς εἰς τὸ γράμμα τοῦ νόμου»; C. G. Wächter, Handbuch etc. I. S. 134 καὶ Pandekten I. S. 126; B. Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts, Aufl. VII, I. § 21; H. Dernburg, Pandekten, Aufl. V, I. § 34; F. Regelsberger, Pandekten I § 35. vi; L Goldschmidt, Handbuch des Handelsrechts, Aufl. II, I. S. 312, Β. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα τοῦ Ἀστυκοῦ Δικαίου I. § 9 ὑποσημ. 1, Π. Καλλιγᾶ Σύστημα Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου I. § 32, Π. Παπαρρηγοπούλου Ἀστικὸν Δίκαιον I. § 69, Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 23. Ὑπάρχουσιν οὐχ ἧττον καὶ οἱ ἀντιλέγοντες, ὅτι διὰ τῆς δημοσιεύσεώς του ὁ νόμος

ζων πάσας τὰς περιστάσεις, ὑφ' ἃς κατηρτίσθη ὁ ἑρμηνευόμενος νόμος, συσχετίζων ἑκάστην διάταξιν τούτου πρὸς τὰς λοιπὰς διατάξεις αὐτοῦ καὶ ἐπισκοπῶν τὴν θέσιν τοῦ ἑρμηνευομένου νόμου ἐν σχέσει πρός τε τὴν πρὸ αὐτοῦ καὶ τὴν μετ' αὐτὸν νομοθεσίαν. [5]

Ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ ἑρμηνευτοῦ ἔρευνα στρέφεται περὶ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐκ τῆς κατὰ τοὺς γραμματικοὺς καὶ συντακτικοὺς κανόνας τῆς γλώσσης ἀναλύσεως τῶν ἀποτελουσῶν τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν τοῦ νόμου λέξεων, ἡ ἐργασία αὐτοῦ αὕτη καλεῖται γραμματικὴ ἑρμηνεία· ἔνθα δὲ τὸ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἑρμηνευτέου νόμου ἐκ τῶν λέξεων αὐτοῦ παραχθὲν πόρισμα ἐπιβεβαιοῖ, ἢ καὶ διορθοῖ, ἢ καὶ συμπληροῖ ἡ ἄλλη τοῦ ἑρμηνευτοῦ πνευματικὴ ἐργασία, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, ἡ ἐργασία αὐτοῦ αὕτη καλεῖται λογικὴ ἑρμηνεία· [6] ἀμφότεραι δὲ αἱ ἐρ-

---

ἀποχωρίζεται ἐντελῶς ἀπὸ τοῦ νομοθέτου καὶ ἡ ἀναζήτησις τῆς θελήσεως τοῦ νομοθέτου πρὸς ἑρμηνείαν τοῦ νόμου εἶναί τι σφαλερὸν ἐπιστημονικῶς· ἀλλ' ὅμως περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γενήσεται κατωτέρω λόγος.

[5] Ὁ F. C. v. Savigny, System etc. I. S. 212 ff, συμβουλεύει τὸν ἑρμηνευτὴν πρὸς ὀρθὴν κατάληψιν τῆς τοῦ νόμου ἐννοίας νὰ μεταστῇ νοερῶς εἰς τὴν θέσιν τοῦ νομοθέτου καὶ καθ' ἑαυτὸν νὰ ἐπαναλάβῃ πᾶσαν τὴν ἐνέργειαν τούτου, ἀναπαράγων ἐν τῇ διανοίᾳ του ἐκ νέου τὸν ἑρμηνευτέον νόμον· πρβ. καὶ C. G. Wächter, Handbuch etc. II. S. 134 ff; J. Unger, System etc. I. S. 77. ff. 82; B. Windscheid, Lehrbuch etc. I. § 21; H. Dernburg, Pandekten I. § 35; F. Regelsberger, Pandekten I. § 36 II, Β. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα κλπ. I. § 9, Π. Καλλιγᾶ Σύστημα κλπ. I. §§ 33 ἑπ, Π. Παπαρρηγοπούλου Ἀστικὸν Δίκαιον I. § 69. 72, Ἀ. Κρασσᾶ Σύστημα κλπ. I. § 25. Καὶ ἐν ταῖς Πηγαῖς τοῦ Ἰουστινιανείου Δικαίου εὑρηνται διατάξεις συνηγοροῦσαι ὑπὲρ τῆς ἐν τῷ κειμένῳ διατυπουμένης γνώμης· πρβ. π. χ. N. 24 Πανδεκτῶν, de legibus, 1. 3: «Incivile est nisi tota lege perspecta, una aliqua particula eius proposita judicare, vel respondere» (N. 34 Βασιλικῶν, περὶ δικαιοσύνης κλπ., 2. 1: «Οὐ δεῖ δικάζειν ἢ ἀποκρίνεσθαι ἀπὸ προσκομιδης μέρους νόμου»), N. 26 καὶ 28 Πανδεκτῶν, de legibus, 1. 3: «Non est novum, ut priores leges ad posteriores trahantur. Sed et posteriores leges ad priores pertinent, nisi contrariae sint» (N. 36. 38 Βασιλικῶν, περὶ δικαιοσύνης κλπ., 2. 1: «Οἱ προγενέστεροι νόμοι καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἕλκονται. Καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἕλκονται πρὸς τοὺς προγενεστέρους, εἰ μὴ ἐναντίοι εἰσίν».).

[6] Ὁ F. C. v. Savigny, System etc. I. S. 213 ff. 319 ff, ἀποδοκιμάζει

γασίαι αὗται ἀποτελοῦσι τὴν καλουμένην ἐπιστημονικὴν ἢ δογματικὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων (interpretationem doctrinalem), [7] καὶ χρησιμεύουσιν ἐξ ἴσου εἰς τὸν ἑρμηνευτὴν

τὴν διάκρισιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων εἰς γραμματικὴν καὶ λογικήν, προτείνει δὲ εἰς ἀντικατάστασιν τὴν διάκρισιν αὐτῆς εἰς γραμματικήν, λογικήν, ἱστορικὴν καὶ συστηματικήν. Τὴν διάκρισιν ταύτην ἀκολουθοῦσι παρ' ἡμῖν ὁ Π. Παπαρρηγόπουλος ('Αστικὸν Δίκαιον I. § 69) καὶ ἐν μέρει ὁ Π. Καλλιγᾶς (Σύστημα κλπ. I. §§ 30. 32. 35). Οὐχ ἧττον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἐπεκράτησεν ἡ ἐν τῷ κειμένῳ διάκρισις γραμματικῆς καὶ λογικῆς ἑρμηνείας, ὧν ἡ τελευταία περιλαμβάνει καὶ τὴν ἱστορικὴν καὶ συστηματικὴν ἔρευναν πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου· πρβ. C. G Wächter, Handbuch etc. II. S. 134 ff, καὶ ἰδίᾳ Anm. 13, καὶ Pandekten I. S. 127 ff, καὶ ἰδίᾳ Anm 6 ; K. A. v. Vangerow, Lehrbuch der Pandekten, Aufl. VII, I. S. 50 ff; J. Unger, System etc. I. S. 78 ff ; L. Arndts, Lehrbuch der Pandekten § 7 ; B. Windscheid, Lehrbuch etc. I. § 21 ; H. Dernburg, Pandekten I. § 35, Β. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα κλπ. I. § 9 καὶ ὑποσημ. 1, Α. Κρασσᾶ Σύστημα κλπ. I. § 25. Τὴν διάκρισιν ἑρμηνείας γραμματικῆς καὶ λογικῆς εὑρίσκει ἀνακριβῆ ὁ F. Regelsberger (Pandekten I. S. 147), ἀφοῦ καὶ ἡ γραμματικὴ δὲν εἶναι μὴ λογική, οὐχ ἧττον προτιμᾷ ταύτην τῶν πρὸς ἀντικατάστασιν προτεινομένων ἄλλων ἀτυχῶν διακρίσεων. Περὶ ἄλλων τινῶν διακρίσεων πρβ. H. Thöl, Einleitung in das deutsche Privatrecht § 59, J. Kohler, Ueber die Interpretation von Gesetzen (Grünhut, Zeitschrift für das Privat=und Oeffentliches Recht der Gegenwart, Band XIII) S. 35 ; K. Binding, Handbuch des Strafrechts I. § 97 Anm. 3. Καὶ παρ' ἡμῖν ἐπεχείρησέ τις ἰδίαν διάκρισιν τῆς ἑρμηνείας εἰς ἐκφραστικὴν καὶ πραγματικήν· πρβ. Βουλῆς Πρακτικὰ II. Β'. α'. 229 : « ἡ δὲ ἑρμηνεία ἢ γίνεται διὰ λόγου καὶ τότε καλεῖται ἐκφραστική, ἢ ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ τότε εἶναι πραγματική ».

[7] Πρβ. F. C. v. Savigny, System etc. I. 209 ; J. F. Kierulff, Theorie etc. I. 36 ; C. G. Wächter, Handbuch etc. II S. 150, καὶ Pandekten I. S. 135 ; J. Unger, System etc. I. S. 96 ; H. Dernburg, Pandekten I. § 34. Ὁ Π. Καλλιγᾶς (Σύστημα κλπ. I. § 29), ὁ Β. Οἰκονομίδης (Στοιχεῖα κλπ. I. § 10 ὑποσημ. α') καὶ ὁ Α. Κρασσᾶς (Σύστημα κλπ. I. § 25) καλοῦσι τὴν ἑρμηνείαν ταύτην ἐπιστημονικήν, ὁ Π. Παπαρρηγόπουλος ('Αστικὸν Δίκαιον I. § 67) καλεῖ ταύτην δογματικήν, ὁ δὲ Θ. Φλογαΐτης ('Εγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου σελ. 49) καλεῖ αὐτὴν δογματικὴν ἢ ἐπιστημονικήν, προστιθεὶς ὅτι αὕτη δύναται νὰ ὀνομασθῇ καὶ ἀνεπίσημος ἢ ἰδιωτική. Ἐν τῇ ἐν 'Αθήναις Β' 'Εθνικῇ Συνελεύσει ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργὸς Διαμαντόπουλος ἀπεκάλεσε τὴν ἑρμηνείαν ταύτην : « εἰδικήν, διδομένην ἐφ' ἑκάστης περιπτώσεως »· πρβ. τῆς Συνελεύσεως ταύτης Στενογρ. Πρακτ. IV. 456.

πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἐν τῷ ἑρμηνευτέῳ νόμῳ περιεχομένης θελήσεως τοῦ νομοθέτου. [8]

Τὰ τῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων ἀνήκουσιν εἰς τὰς γενικὰς διδασκαλίας τοῦ δικαίου· τούτου δ' ἕνεκα δὲν θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν λεπτομερειῶν ταύτης. Αἱ ἔρευναι ἡμῶν θὰ στραφῶσι περὶ τὴν ἀνάλυσιν τῶν διεπουσῶν τὴν αὐθεντικὴν ἢ ἐπίσημον ἑρμηνείαν τῶν νόμων ἀρχῶν, ἥτις ὡς ἐκ τοῦ 26 ἄρθρου τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος ἀνήκει εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ Ἑλληνικοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου· μίαν δὲ μόνον ἐξαίρεσιν ἢ μᾶλλον παρέκβασιν ποιούμεθα πρὸς διευκρίνησιν ζητήματος σπουδαιοτάτου, ἀλλὰ καὶ τὰ μάλιστα ἀμφισβητουμένου, εἰς οὗ τὴν ἐξέτασιν εἰσερχόμεθα ἀμέσως.

Ἀτυχὴς εἶναι ἡ ἐκλογὴ τῶν ὅρων : ἰδιωτικὴ καὶ εἰδική, ὁ δὲ ὅρος : ἀνεπίσημος, καίτοι χρησιμεύει ὡς ἀντίθεσις τοῦ ὅρου : ἐπίσημος ἑρμηνεία, περὶ ἧς κατωτέρω γενήσεται λόγος, δὲν εἶναι χρείσσων τοῦ ὅρου : ἐπιστημονική.

[8] Πολλάκις ὑπεστηρίχθη ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν νομοθεσίαις, ὅτι ἡ βάσις πάσης ἑρμηνείας εἶναι ἡ κατὰ τοὺς γραμματικοὺς καὶ συντακτικοὺς κανόνας ἀνάλυσις τοῦ ἑρμηνευτέου νόμου καὶ ἡ κατὰ τούτους ἀνεύρεσις τῆς ἐννοίας αὐτοῦ, ἡ γραμματικὴ ἑρμηνεία, ὅτι δὲ τῆς λογικῆς ἑρμηνείας τότε μόνον πρέπει νὰ γίνηται χρῆσις, ὅταν διὰ τῆς γραμματικῆς ἀδυνατῇ ὁ ἑρμηνευτὴς νὰ φθάσῃ εἰς ἀσφαλὲς περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου συμπέρασμα· ἐχαρακτηρίσθησαν δὲ τὰ εἴδη ταῦτα τῆς ἑρμηνείας ὡς ἔναντι ἀλλήλων ἱστάμεναι ἀντιθέσεις· πρβ. A. F. G. Thibaut, Theorie der logischen Auslegung etc. § 2; C. F. Glück, Ausführliche Erläuterung der Pandekten I. S. 225, Σαξωνικὸν Ἀστικὸν Κώδικα § 22. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἐσφαλμένη γνώμη αὕτη ἐπολεμήθη τελεσφόρως ὑπὸ τοῦ F. C. v. Savigny (System etc. I. S. 215 ff. 320 ff.), ὃν ἀκολουθοῦσιν ἔκτοτε οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἑρμηνευτῶν τοῦ δικαίου· πρβ. C. G. Wächter, Handbuch etc. I. S. 135 ff, καὶ Pandekten I. § 26 Anm 6; J. Unger, System etc. I. S. 79 ff; K. A. v. Vangerow, Lehrbuch etc. I. S. 51 ff; H. Dernburg, Pandekten I. § 35, Π. Καλλιγᾶ Σύστημα κλπ. I. § 32, Π. Παπαρρηγοπούλου Ἀστικὸν Δίκαιον I. § 69, Α. Κρασσᾶ Σύστημα κλπ. I. § 26. Ἥ, τε γραμματικὴ καὶ ἡ λογικὴ ἑρμηνεία τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπιδιώκουσι, τὴν ἀνεύρεσιν δηλονότι τῆς ἐν τῷ νόμῳ περιεχομένης ἐννοίας· δὲν ἀποτελοῦσι δὲ διὰ τοῦτο διάφορα εἴδη ἑρμηνείας, ὧν ὁ ἑρμηνευτὴς κατ' ἀρέσκειαν ποιεῖται χρῆσιν, ἀλλ' εἶναι μέρη μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πνευματικῆς ἐργασίας καὶ συγχρόνως γίνεται χρῆσις αὐτῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ.

II.) Ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος αἱ προπαρασκευαστικαὶ τῶν νομοσχεδίων ἐργασίαι καὶ αἱ κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν νομοσχεδίων δηλώσεις καὶ αἱ περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ψηφιζομένων διατάξεων γενόμεναι ἀποφάσεις ἐθεωρήθησαν σπουδαῖον ἑρμηνευτικὸν μέσον πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς ἐννοίας τῶν νόμων, καὶ χρῆσις τούτων ἐγένετο, πρὶν ἡ ἡ ἐπιστήμη ἄρξηται τῆς ἐρεύνης τῶν διεπόντων τὸ ἑρμηνευτικὸν τοῦτο μέσον κανόνων. [9]

Πρῶτος ὁ Carl Georg Wächter ἐξήτασεν ἐπιστημονικῶς τὸ ἑρμηνευτικὸν τοῦτο μέσον, [10] ὑποστηρίξας τὴν χρησιμότητα τούτου πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου καὶ καθορίσας τοὺς κανόνας, οὓς περὶ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψει ὁ ἑρμηνευτής· τὴν γνώμην δὲ τοῦ Wächter ἀπεδέχθησαν ὁ R. v. Mohl καὶ ἄλλοι. [11]

---

[9] Ὁ R. v. Mohl, Staatsrecht, Völkerrecht und Politik. I. S. 122, βεβαιοῖ, ὅτι ἐν Γερμανίᾳ ἐθεωρεῖτο ἀναμφισβήτητον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ πράξει, ὅτι ἡ προσφυγὴ εἰς τοιαύτας ἑρμηνευτικὰς πηγὰς πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου εἶναι ἐπιτετραμμένη καὶ λυσιτελὴς καὶ ὅτι μεγάλη ἐγένετο χρῆσις τούτων.

[10] Ὁ C. G. Wächter ἐπραγματεύθη περὶ τοῦ ἑρμηνευτικοῦ μέσου τούτου ἐν ταῖς ἑπομέναις συγγραφαῖς αὐτοῦ: De lege Saxonica (1835) S. 46 ff; Abhandlungen aus dem Strafrechte (1835) I. S. 242 ff; Die Ausübung der Gesetzgebungsgewalt unter Theilnahme von Ständeversammlungen (Archiv des Criminalrechts N. F, 1839, S. 348, ff.); Handbuch des im Königreiche Württemberg geltenden Privatrechts (1842) II. S. 146 ff; Ueber Gesetzes = und Rechtsanalogie im Strafrechte (Archiv des Criminalrechts N. F, 1844, S. 413 ff. 535 ff.); Das Königlich Sächsische und das Thüringische Strafrecht (1857) S. 110 ff; Pandekten I. 126 ff.

[11] Ὁ R. v. Mohl ἐπραγματεύθη περὶ τοῦ ἑρμηνευτικοῦ τούτου μέσου ἐν ταῖς ἑπομέναις συγγραφαῖς αὐτοῦ: Die Verantwortlichkeit der Minister in Einherrschaften mit Volksvertretung (1837) S. 176 ff; Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg, Aufl. II, Band I. S. 101 ff; Ueber die Benutzung der ständischen Verhandlungen zur Auslegung von Gesetzen (Archiv des Criminalrechts N. F, 1842, S. 244 ff. 340 ff.); Staatsrecht, Völkerrecht und Politik, I. S. 96 ff, ἔνθα ἀνεδημοσίευσε τὴν ἐν τῷ Archiv des Criminalrehts δημοσιευθεῖσαν διατριβήν του μετά τινων προσθηκῶν καὶ τροποποιήσεων. Οἱ ἄλλοι ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας τοῦ Wächter

Ὡς συνήθως συμβαίνει ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἡ θεωρία τοῦ Wächter ἐν τῇ πρώτῃ ἐμφανίσει εὗρε τοὺς ἀντιδοξοῦντας, ὧν ἐπιφανέστατος ὁ Schaffrath, ὅστις ἀρνεῖται πᾶσαν ἑρμηνευτικὴν ἀξίαν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἑρμηνευτικοῦ μέσου καὶ διδάσκει, ὅτι ὁ ἑρμηνευτὴς ὑποχρεοῦται ν' ἀναζητῇ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἑρμηνευτέου νόμου μόνον ἐν τῷ γράμματι αὐτοῦ καὶ οὐχὶ ἐν ἄλλαις ἐκτὸς τοῦ νόμου ὑπαρχούσαις πηγαῖς. [12]

Ἀφ' οὗ δὲ χρόνου ἐν Γερμανίᾳ ἐψηφίσθησαν ὑπὸ τῶν διαφόρων ὁμοσπόνδων πολιτειῶν ὁ Ἐμπορικὸς Νόμος καὶ ὁ Νόμος περὶ Συναλλαγματικῶν, ὧν τὰ νομοσχέδια προῆλθον ἐκ τῆς ἐργασίας Ἐπιτροπειῶν, μὴ καταλεγομένων εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν νομοθετικῶν παραγόντων, ἤρξατο καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ νομολογίᾳ συζήτησις περὶ τῆς ἑρμηνευτικῆς ἀξίας τῶν ἐν τοῖς πρωτοκόλλοις τῶν Ἐπιτροπειῶν ἐκείνων περιεχομένων περὶ τῆς ἐννοίας ἑκάστης διατάξεως γνωμῶν· καθ' ὅσον μάλιστα πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐν τῇ Ἐμπορικῇ Νομοθεσίᾳ τῶν διαφόρων Γερμανικῶν πολιτειῶν ἐπιδιωκομένης ἑνότητος τὰ ὑπὸ τῶν Ἐπιτροπειῶν παρασκευασθέντα νομοσχέδια κατὰ τὸ πλεῖστον ἐψηφίσθησαν ἄνευ πολλῶν συζητήσεων καὶ ἄνευ μεταβολῶν. [13]

Ὁ ἐπιφανὴς τοῦ Γερμανικοῦ Ἐμπορικοῦ Δικαίου ἑρμηνευτὴς H. Thöl ἀπὸ τοῦ ἔτους 1851, ὑπαινισσόμενος τὴν ἑρμηνευτικὴν ἀξίαν τῶν ἐν τοῖς πρωτοκόλλοις τῶν συνεδριάσεων τῆς πρὸς παρασκευὴν τοῦ περὶ συναλλαγματικῶν νομοσχεδίου Ἐπιτροπείας περιλαμβανομένων γνωμῶν, ἐδογμάτισεν, ὅτι ἀπὸ τῆς στιγμῆς

ὑπῆρξαν ὁ Hepp, den Tex, Schletter, Gross, Zehnter, Hartitzsch, Pfeiffer, Pözl καὶ ἄλλοι· πρβ. περὶ τούτων καὶ τῶν ἔργων αὐτῶν R. v. Mohl, Staatsrecht. Völkerrecht. u. Politik. I. S. 100 ff.

[12] Schaffrath, Theorie der Auslegung constitutioneller Gesetze nach constitutionellem Staats = und gemeinem deutschen Rechte (1842)· ἄλλοι ἀντιδοξοῦντες ὑπῆρξαν ὁ Schüler, Bishop· πρβ. περὶ τούτων R. v. Mohl, Staatsrecht Völkerrecht u. Politik I. S. 103 ff.

[13] Ὁ βουλόμενος νὰ μελετήσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐμπορικῆς νομοθεσίας ταύτης τῶν Γερμανικῶν πολιτειῶν δύναται νὰ λάβῃ ἀσφαλεῖς πληροφορίας ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ H. Thöl, Das Handelsrecht. I. §§ 18 ff. καὶ II. §§ 7 ff. (147 ff).

τῆς δημοσιεύσεώς του ὁ νόμος ἀποχωρίζεται τοῦ νομοθέτου καὶ ἔχει πλήρη αὐθυπαρξίαν, ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ μόνον ἐκ τοῦ γράμματος αὐτοῦ καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν ἐν γένει νομοθεσίαν σχέσεως τῶν διατάξεών του, μὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς θελήσεως καὶ τῆς διανοίας τῶν κυρίως συντακτῶν τοῦ νόμου, καὶ ὅτι ἐπὶ τῆς αὐθυπαρξίας ταύτης τοῦ δημοσιευθέντος νόμου στηρίζεται τὸ φαινόμενον, ὅτι ὁ νόμος δύναται νὰ ᾖ σοφώτερος τοῦ νομοθέτου. [14]

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Thöl ἐθεωρήθη ῥηξικέλευθος καὶ ἐπὶ ταύτης ἐστηρίχθησαν αἱ περὶ ἑρμηνείας θεωρίαι ἄλλων Γερμανῶν νομοδιδασκάλων καὶ κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῆς Γερμανικῆς Ἐμπορικῆς Νομοθεσίας καὶ κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας νεωτέρων νομοθετημάτων, [15] ἅτινα συνωδεύοντο ὑπὸ μακρῶν καὶ σοφῶν αἰτιολογικῶν ἐκθέσεων τῶν συνταξάντων ταῦτα Ἐπιτροπειῶν· [16] εὗρε δὲ ἠχὼ καὶ ἐν τῇ νομολογίᾳ τῶν Γερμανι-

---

[14] Πρβ. H. Thöl, Einleitung in das deutsche Privatrecht § 60 S. 150; Das Handelsrecht I. § 21.

[15] Πρβ. Fr.v. Hahn, Commentar zum Deutschen Handelsgesetzbuch, Einleitung S. XLIV ff ; Schlesinger in den Göttingischen Gelehrten Anzeigen, 1864, S. 1968 ff ; K. Binding, Handbuch des Strafrechts I. S. 454 ff. 469 ff ; A. Merkel, Analogie und Auslegung des Gesetzes, ἐν τῷ τοῦ Holtzendorff Handbuch des deutschen Strafrechts II. S. 68 ff; A. Wach Handbuch des Deutschen Civilprozessrechts I. S. 255 ff. 281 ff ; J Glaser, Handbuch des Strafprozesses I. S. 315 ff; J. Kohler, Ueber die Interpretation von Gesetzen S. 1 ff. πρβ. καὶ J. Bremer, Die authentische Interpretation S. 284 ff.

[16] Πρέπει ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ, ὅτι κατὰ τὴν ἐν τῷ Reichstag τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας συζήτησιν τῶν δικαστικῶν νόμων (Juslizgesetze) ὁ Ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης καὶ Πληρεξούσιος τοῦ Βασιλείου τῆς Πρωσσίας ἐν τῷ Ὁμοσπονδιακῷ Συμβουλίῳ (Bundesrath) Leonhardt ἐδήλωσεν ἐξ ὀνόματος τῶν ὁμοσπόνδων Κυβερνήσεων ὅτι αἱ ὁμόσπονδοι Κυβερνήσεις δὲν υἱοθετοῦσι τὰς Αἰτιολογικὰς Ἐκθέσεις τῶν Νομοσχεδίων· ὁμοίαν δὲ δήλωσιν ἐποιήσατο ἐν τῇ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ἐπιτροπείᾳ τοῦ Reichslag ὁ v.Amsberg· πρβ. Stenographische Berichte des Reichstages, 2 Legislatur = Periode, 2 Session, 1874 und 1875, S. 275. 276, καὶ A Wach, Handbuch des Deutschen Civilprozesses I. S. 262 ff ; J. Glaser, Handbuch des Strafprozesses

κῶν δικαστηρίων ἡ περὶ τῆς ἀξίας τοῦ εἰρημένου ἑρμηνευτικοῦ μέσου γνώμη τοῦ Thöl. [17]

Ἀλλ' ὅμως τῆς ἑρμηνευτικῆς ἀξίας τῶν γνωμῶν τῶν περιεχομένων ἐν τοῖς πρωτοκόλλοις τῶν πρὸς σύνταξιν τῶν Γερμανικῶν ἐμπορικῶν νομοθετημάτων Ἐπιτροπειῶν, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος, ὑπέρμαχος ἐγένετο ἕτερος ἐπιφανὴς ἑρμηνευτὴς τοῦ Γερμανικοῦ Ἐμπορικοῦ Δικαίου, ὁ L. Goldschmidt, ὑποστηρίξας ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ τὴν γνώμην, ἣν πρὸ αὐτοῦ ὁ C. G. Wächter καὶ ὁ R. v. Mohl ὑπεστήριξαν, ὅτι δηλονότι ὁ ἑρμηνευτὴς ὀφείλει νὰ χρησιμοποιῇ τὴν πρὸς κατασκευὴν νόμου τινὸς προηγηθεῖσαν ἐργασίαν ἐν ταῖς Ἐπιτροπαῖς καὶ ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς ἐν τῷ γράμματι τοῦ νόμου περιεχομένης θελήσεως τοῦ νομοθέτου· [18] τὴν γνώμην δὲ ταύτην

I. § 29 Anm. 6; J. Struckmann und R. Koch, die Civilprozessordnung für das Deutsche Reich, fünfte Auflage, Einleitung S. XX. Ἡ εὐχὴ τοῦ Βουλευτοῦ Gneist, ὅπως συμφωνήσωσιν αἱ Κυβερνήσεις περὶ τῶν Αἰτιολογικῶν Ἐκθέσεων, δὲν εἰσηκούσθη· ὁ δὲ Βουλευτὴς Lasker, εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐκ μέρους τῶν ὁμοσπόνδων Κυβερνήσεων ἀποχηρύξεως τῶν Αἰτιολογικῶν Ἐκθέσεων, κατὰ τὴν Συνεδρίασιν τῆς 24 Νοεμβρίου 1884 τοῦ Reichstag εἶπεν: ὅτι διὰ τῶν λόγων τοῦ Ὑπουργοῦ αἱ Αἰτιολογικαὶ Ἐκθέσεις ἀπὸ νομοθετικοῦ ὑλικοῦ, ὡς ἐξελαμβάνοντο πρότερον, μετεβλήθησαν εἰς πολιτιμοτάτας διατριβάς· πρβ. A. Wach, Handbuch etc. I. S. 283· Anm. 37.

[17] Πρβ. τὴν ἀπὸ 13 Ὀκτωβρίου 1855 ἀπόφασιν τοῦ ἐν Jena Ἀκυρωτικοῦ, τὴν ἀπὸ 8 Νοεμβρίου 1870 ἀπόφασιν τοῦ ἐν Lübeck Ἀκυρωτικοῦ, τὴν ἀπὸ 4 Δεκεμβρίου 1874 ἀπόφασιν τοῦ ἐν Celle Ἐφετείου (Seuffert's Archiv XIV. 2, XXV. 184, XXXII. 102), καὶ τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας τὰς ἑπομένας ἀποφάσεις: τῆς 2 Ἀπριλίου 1883, τῆς 9 Ἰουνίου 1883 (ἀμφοτέρας παρατίθεται ὁ A. Wach, Handbuch I. S. 282 Anm 34), τῆς 18 Φεβρουαρίου 1885, τῆς 8 Ἀπριλίου 1885, τῆς 24 Ἀπριλίου 1883, τῆς 23 Μαΐου 1885, τῆς 8 Ἰουλίου 1885, τῆς 9 Μαΐου 1885, τῆς 5 Μαρτίου 1887, τῆς 3 Ἰανουαρίου 1889 (τὰς ἀποφάσεις ταύτας εὑρίσκει τις παρὰ τῷ A. Bolze, Die Praxis des Reichsgerichts in Civilsachen I. nº 18. 19. 20. 21, II. nº 17. 2000, IV. nº 166, VII. nº 7.).

[18] Πρβ. L. Goldschmidt, Handbuch des Handelsrechts, zweite Auflage, I. § 34. S. 312 ff, καὶ τοῦ αὐτοῦ Ueber die Benutzung und Bedeutung der Berathungsprotokolle für die Interpretation des Deutschen Handels-

ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι Γερμανοὶ νομοδιδάσκαλοι, [19] καὶ ἐπεκράτησεν αὕτη οὐ μόνον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νομολογίᾳ τῶν Γερμανικῶν δικαστηρίων. [20]

Ἡ νομολογία τῶν Ἑλληνικῶν δικαστηρίων ἐπανειλημμένως

---

gesetzbuchs ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Laband ἐκδιδομένῃ Zeitschrift für das gesammte Handelsrecht X. 40 ff.

[19] J. F. Behrend, Lehrbuch des Handelsrechts (1880) I. S. 74 ; L. Seuffert, Civilprocessordnung für das deutsche Reich S. XX ; W. Endemann, Der deutsche Civilprozess I. 31 ; Franke, Zeitschrift für Deutschen Civilprozess VIII. 64 (τὰς παραπομπὰς ταύτας ἐλάβομεν παρὰ τοῦ A. Wach I. S. 282 Anm. 34) ; Fr. O. v. Schwarze, Commentar zu der deutschen Strafprocessordnung (1878) S. XXII ff ; G. Planck, Bürgerliches Gesetzbuch nebst Einführungsgesetz, Aufl. II, B. I. S. 28 ff; E. R. Bierling, Ueber die Benutzung von Landtags=und Synodalverhandlungen zur Auslegung der neueren deutshen Staats=und Kirchengesetze, in der Zeitschrift für Kirchenrecht (1871) X. S. 141 ff ; J. Petersen, Die Benutzung der Materialien bei der Gesetzesauslegung, in der Zeitschrift für Reichs = und Landesrecht V. S 321 ff ; E. Seligmann, Der Begriff des Gesetzes im materiellen und im formellen Sinne S. 134 ff; F. Regelsberger, Pandekten I. § 35 Anm. 10 und S. 150 ff ; A. Brinz, Pandekten, zweite Auflage, I. 120, καὶ τοὺς ἀνωτέρω ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσι 4. 5. 10. 11. τῆς παρούσης παραγράφου παρατεθειμένους συγγραφεῖς.

[20] Πρβ. τὰς ἑπομένας ἀποφάσεις τῶν Γερμανικῶν δικαστηρίων : τὴν ἀπὸ 18 Ἰουνίου 1850 ἀπόφασιν τοῦ ἐν Stuttgart Ἀκυρωτικοῦ, τὴν ἀπὸ 29 Μαρτίου 1859 ἀπόφασιν τοῦ ἐν Dresden Ἀκυρωτικοῦ, τὴν ἀπὸ 9 Ἀπριλίου 1875 ἀπόφασιν τοῦ ἐν Celle Ἐφετείου (Seuffert's Archiv III. 136, XIII. 203, XXX. 219), καὶ τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας τὰς ἑπομένας ἀποφάσεις : τῆς 20 Μαΐου 1885, τῆς 12 Μαρτίου 1884, τῆς 22 Ἰουνίου 1885, τῆς 16 Ὀκτωβρίου 1885, τῆς 3/10 Μαΐου 1886, τῆς 11/15 Μαΐου 1888 (ταύτας εὑρίσκει τις παρὰ τῷ A. Bolze, Die Praxis des Reichsgerichts in Civilsachen I. nº 23. 246. 1713, II. nº 29, IV. nº 11, VI. nº 106), τῆς 28 Ἀπριλίου 1880, τῆς 9 Νοεμβρίου 1881, τῆς 29 Μαΐου 1880, τῆς 6 Νοεμβρίου 1880, τῆς 13 Μαρτίου 1880, τῆς 12 Μαΐου 1880, τῆς 10 Φεβρουαρίου 1880, τῆς 5 Νοεμβρίου 1880, τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1880, τῆς 12 Νοεμβρίου 1880, τῆς 23 Ἰουνίου 1884 (τὰς ἀποφάσεις ταύτας παρατίθεται ὁ K. Binding, Handbuch des Strafrechts I. S. 473 ff. Anm. 14), τῆς 26 Σεπτεμβρίου 1883, τῆς 2 Δεκεμβρίου 1881, τῆς 6 Ἰουνίου 1882 (τὰς ἀποφάσεις ταύτας παρατίθεται ὁ A. Wach, Handbuch des Deutschen Civilprocessrechts I S. 282. Anm. 34).

ἠσχολήθη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἑρμηνευτικῆς ἀξίας τῶν γνωμῶν, ἃς αἱ Βουλαὶ κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν νομοσχεδίων παρεδέξαντο ὡς διερμηνευούσας τὴν ἀληθῆ τοῦ νόμου ἔννοιαν, ἐπεκράτησε δ' ἐν τῇ νομολογίᾳ ταύτῃ ἡ γνώμη, ὅτι αὗται πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν ὡς τὸ ἀσφαλέστατον ἑρμηνευτικὸν μέσον, ὅπερ πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθοῦς τοῦ νόμου ἐννοίας ἔχουσι τὰ δικαστήρια, οὐ μόνον ὅταν τὸ γράμμα τοῦ ἑρμηνευτέου νόμου παρέχῃ διφορουμένην ἔννοιαν, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἔτι τὸ γράμμα τοῦ νόμου φαίνηται, ὅτι ἀντιτίθεται πρὸς τὴν τοιαύτην ἑρμηνείαν.[21]

---

[21] Ὁ Ἄρειος Πάγος, στηριζόμενος εἰς ἀποφάσεις τῶν Βουλῶν, παρεδέξατο ἑρμηνείαν νόμου μὴ προκύπτουσαν ἐκ τοῦ γράμματος αὐτοῦ· πρβ. τὴν ὑπ ἀριθ. 216 τοῦ ἔτους 1877 πολιτικὴν ἀπόφασιν, ἐν ᾗ ὁ Ἄρειος Πάγος σκέπτεται ὡς ἑξῆς : « Ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν τῶν πρακτικῶν τῶν συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς 14 καὶ 15 Μαΐου 1859 προκύπτει, ὅτι κατὰ τὰς συνεδριάσεις ἐκείνας ἐγένετο ῥητὴ πρότασις νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὸν περὶ κανονισμοῦ τῆς μισθοδοσίας τῶν ὑπαλλήλων καὶ τοῦ στρατοῦ νόμον τῆς 29 Μαΐου 1859 καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς ἐπικουρικῆς χωροφυλακῆς, περὶ ἧς οὐδεὶς ἐγένετο ὀνομαστὶ λόγος ἐν τῷ ὑπὸ συζήτησιν νομοσχεδίῳ, τῷ ὑπὸ τῶν ὑπουργῶν κατὰ παραγγελίαν τοῦ Βασιλέως ὑποβληθέντι· ἐπὶ ταύτης δὲ τῆς προτάσεως ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν ἀπήντησεν, ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ τὸ σῶμα τῆς ἐπικουρικῆς χωροφυλακῆς, δὲν εἶναι σταθερὸν σῶμα καὶ θὰ ὑπάγηται εἰς τὸ σῶμα τῶν στρατῶν τῆς γραμμῆς, μέχρις οὗ συγχωνευθῇ εἰς τὴν χωροφυλακὴν ἢ εἰς ἄλλο σῶμα. Ἐκ τούτων δὲ ἐξάγεται, ὅτι, μετὰ τὴν ἐξήγησιν ταύτην τοῦ ὑπουργοῦ, οὐδεὶς ἐγένετο ἰδιαιτέρως ἐν τῷ νόμῳ λόγος περὶ τῆς ἐπικουρικῆς χωροφυλακῆς, καθὸ περιττός, ἀφοῦ αὕτη συμπεριλαμβάνεται εἰς τὸν στρατὸν τῆς γραμμῆς. Ἐπειδὴ ἡ ἑρμηνεία αὕτη τοῦ νόμου, γενομένη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος καὶ γνωστοποιηθεῖσα τόσον εἰς τὴν γερουσίαν, εἰς ἣν ἐστέλλοντο τὰ πρακτικὰ τῆς βουλῆς καὶ ἡ ὁποία εἶχεν αὐτὰ ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νομοσχεδίου, καθὼς καὶ εἰς τὸν βασιλέα κατὰ τὴν κύρωσιν τοῦ νόμου, ἔχει τὸν χαρακτῆρα αὐθεντικῆς ἑρμηνείας. Ὅθεν οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι ὁ εἰρημένος νόμος περιλαμβάνει εἰς τὴν αὔξησιν τῆς μισθοδοσίας καὶ τοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς ἐπικουρικῆς χωροφυλακῆς, ἐξομοιώσας αὐτοὺς πρὸς τοὺς ὁμοιοβάθμους ἀξιωματικοὺς τοῦ πεζικοῦ τῆς γραμμῆς» (τὴν ἀπόφασιν ταύτην εὑρίσκει τις ἐν τῷ Γ' Παραρτήματι τῆς Πείρας τοῦ Ἰωαννίδου σελ. 291· ζητ. 343). Πλειότερον ἀπησχόλησε τὸ ζήτημα τοῦτο τὴν νομολογίαν τῶν Ἑλληνικῶν Δικαστηρίων κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν περὶ ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας νόμων ΑΣΟΓ', ΑΣΟΔ' καὶ ΑΣΟΕ' τοῦ ἔτους 1885 ἕνεκα τῆς φράσεως: «μὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν ἄλλης συμφωνίας προϋπαρχούσης» καὶ τῆς ἑρμηνείας, ἣν ἔδωκεν αὐτῇ ὁ Πρωθυπουρ-

μεμονωμέναι δὲ ἀντίθετοι γνῶμαι ἀπαντῶσιν ἐν τῇ νομολογίᾳ τῶν ἡμετέρων δικαστηρίων. [22]

γὸς Θ. Δηλιγιάννης κατὰ τὴν ἐν τῇ Βουλῇ συζήτησιν. Ἡ νομολογία παρεδέχθη ὡς ἀσφαλὲς τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἑρμηνευτικὸν μέσον τὴν περὶ ταύτης ἐν τῇ Βουλῇ γενομένην δήλωσιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ· πρβ. τὰς πολιτικὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἀρείου Πάγου ὑπ' ἀριθ. 18 καὶ 103 τοῦ ἔτους 1897, ὑπ' ἀριθ. 96 τοῦ ἔτους 1900 : « ὅτι δὲ ταύτην τὴν ἔννοιαν ἔχουσιν οἱ ῥηθέντες νόμοι προκύπτει ἐκ τοῦ κειμένου αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ Βουλῇ κατὰ τὴν ψήφισίν των συζητήσεων, καθ' ἃς ὁ εἰσηγούμενος τοὺς νόμους ὑπουργὸς ἐδήλωσεν, ὅτι ταύτην τὴν ἔννοιαν ἔχουσιν, ἤτοι ὅτι... ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην ἐψηφίσθησαν οἱ ῥηθέντες νόμοι ὑπὸ τῆς Βουλῆς καὶ πρὸς δήλωσιν τούτου, κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, κατεχωρίσθη αὐτολεξεὶ ἐν τοῖς ἐπισήμοις πρακτικοῖς ὁλόκληρος ἡ σχετικὴ τοῦ εἰσηγησαμένου τὸν νόμον ὑπουργοῦ ἀγόρευσις... κατ' ἀκολουθίαν τοῦτο δεχθὲν καὶ τὸ δικάσαν Ἐφετεῖον ὀρθῶς τοὺς ῥηθέντας νόμους ἡρμήνευσε καὶ ἐφήρμοσεν » (τὰς εἰρημένας ἀποφάσεις εὑρίσκει τις ἐν τῇ Θέμιδι τῶν Ἀγγελοπούλων VIII. 322 καὶ 531, XI. 322)· τὴν αὐτὴν δὲ ἠκολούθησαν ὁδὸν κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν εἰρημένων νόμων τὰ Ἐφετεῖα (πρβ. τὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἐφετείου Ἀθηνῶν ὑπ' ἀριθ. 1254 τοῦ ἔτους 1895, ὑπ' ἀριθ. 1175 τοῦ ἔτους 1896, καὶ τὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἐφετείου Λαρίσσης ὑπ' ἀριθ. 158 τοῦ ἔτους 1891 καὶ ὑπ' ἀριθ. 195 τοῦ ἔτους 1896. (τὰς ἀποφάσεις ταύτας εὑρίσκει τις ἐν τῇ Θέμιδι II. 393 ἑπ, VII. 461 ἑπ. καὶ ἐν τῇ τοῦ Σ. Μπαλάνου Ἐφημερίδι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς Νομολογίας VI. 163 ἑπ.), ὡς καὶ τὸ Πρωτοδικεῖον Ἀθηνῶν (πρβ. τὰς ἀποφάσεις τούτου ὑπ' ἀριθ. 4401 τοῦ ἔτους 1886 καὶ ὑπ' ἀριθ. 9266 τοῦ ἔτους 1894. τὰς ἀποφάσεις ταύτας εὑρίσκει τις ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλλ. καὶ Γαλλ. Νομολογίας VI. 129 ἑπ. καὶ ἐν τῇ Θέμιδι V. 551 ἑπ.). Κατὰ τὴν ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου συζήτησιν τῆς ὑποθέσεως, περὶ ἧς ἐξεδόθη ἡ προμνημονευθεῖσα ὑπ' ἀριθ. 18 τοῦ ἔτους 1897 ἀπόφασις, ὁ παρ' αὐτῷ Ἀντεισαγγελεὺς Ν. Μανιάκης ἡρμήνευσε τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος νόμους συμφώνως πρὸς τὴν ἐν τῇ Βουλῇ περὶ τῆς ἐννοίας αὐτῶν δήλωσιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ ἐν τῷ νόμῳ περιεχομένη θέλησις τοῦ νομοθέτου κατισχύει τοῦ γράμματος αὐτοῦ καὶ δέον νὰ ἐξακριβῶται αὕτη ὁπωσδήποτε καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν (τὴν γνωμοδότησιν ταύτην εὑρίσκει τις ἐν τῇ Θέμιδι VIII. 322 ἑπ.).

[22] Πρβ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 309 τοῦ ἔτους 1896 ἀπόφασιν τοῦ Ἐφετείου Ἀθηνῶν: « Καὶ ἕτερον ἐπιχείρημα ἀντιτάσσουσιν οἱ τὴν ἐναντίαν δόξαν ὑποστηρίζοντες, τὰς ἐν τῇ Βουλῇ συζητήσεις κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ περὶ ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας νόμου, καὶ τὴν δήλωσιν τοῦ εἰσαγαγόντος τὸν νόμον Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν, ὅτι... Ἀλλ' ἐφ' ὅσον δὲν ἐδόθη αὐθεντικὴ ἑρμηνεία, αἱ ἐν τῇ Βουλῇ συζητήσεις δὲν ἐνέχουσι μεγάλην σημασίαν ὡς οὖσαι ἀτομικαὶ γνῶμαι, μὴ δυνάμεναι νὰ μεταβάλωσι τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν καὶ τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τοῦ Νόμου » (τὴν ἀπόφασιν ταύτην εὑρίσκει τις ἐν τῇ Θέμιδι VII. 74 ἑπ.), καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 1464

Περὶ τῆς ἑρμηνευτικῆς ἀξίας τῶν κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν νομοσχεδίων ὑπὸ μελῶν τοῦ νομοθετικοῦ σώματος καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ

τοῦ ἔτους 1896 ἀπόφασιν τοῦ αὐτοῦ Ἐφετείου (ἰδὲ ταύτην ἐν τῇ Θέμιδι VIII. 9). Τὸ Ἐφετεῖον Ἀθηνῶν, ὡς φαίνεται, ἀπεδέχθη τὴν γνώμην τοῦ παρὰ τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ Εἰσαγγελέως Δ. Τσιβανοπούλου, ἣν οὗτος ἐξέθηκε κατὰ τὴν συζήτησιν τῆς ὑποθέσεως, περὶ ἧς ἐξεδόθη ἡ ὑπ' ἀριθ. 264 τοῦ ἔτους 1894 πολιτικὴ ἀπόφασις τοῦ Ἀρείου Πάγου, μὴ ἐξετάσασα ποσῶς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ζήτημα· ἡ γνωμοδότησις δ' αὕτη ἔχει ὡς ἑξῆς : « Ἡ ἐναντία γνώμη ἐπὶ τέλους στηρίζεται καὶ εἰς ὅσα εἶπεν ὁ εἰσαγαγὼν τὸν νόμον Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν καὶ ἐσημειώθησαν ἐν τοῖς πρακτικοῖς περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου· ἀλλ' ἡ ἀτομικὴ γνώμη τοῦ ὑπουργοῦ οὐδόλως συμβάλλει εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τοῦ νόμου, διότι δὲν πρόκειται περὶ ἐπισήμου ἑρμηνείας. Ἡ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία τῶν νόμων ἀνήκει εἰς τὴν Νομοθετικὴν Ἐξουσίαν, ἡ δὲ ἀτομικὴ γνώμη τοῦ Ὑπουργοῦ δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὴ διὰ τὸ δικαστήριον» (τὴν γνωμοδότησιν ταύτην εὑρίσκει τις ἐν τῇ Θέμιδι V. 502 ἑπ.). Ὀφείλομεν ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν, ὅτι κατὰ τὴν συζήτησιν τῆς ὑποθέσεως, περὶ ἧς ἐξεδόθη ἡ ὑπ' ἀριθ. 307 τοῦ ἔτους 1895 πολιτικὴ ἀπόφασις τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὁ αὐτὸς Εἰσαγγελεὺς φαίνεται μεταβαλὼν γνώμην περὶ τῆς ἑρμηνευτικῆς ἀξίας τῶν ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου ὑπουργοῦ γενομένων δηλώσεων : « ὅτι δὲ περὶ ὁδῶν ἐκτὸς τῆς πόλεως κειμένων πρόκειται... ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς ἀγορεύσεως τοῦ ἁρμοδίου ὑπουργοῦ ἀοιδίμου Κουμουνδούρου κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νομοσχεδίου» (τὴν γνωμοδότησιν ταύτην εὑρίσκει τις ἐν τῇ Θέμιδι VI. 484 ἐν ὑποσημειώσει). Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ὁ Εἰσαγγελεὺς δὲν περιέλαβεν ἐν τῇ τελευταίᾳ γνωμοδοτήσει τοὺς λόγους, οἵτινες ἔπεισαν αὐτὸν νὰ μεταβάλῃ γνώμην περὶ τόσον σπουδαίου ζητήματος. Κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἄρθρων 4 καὶ 34 τοῦ περὶ ὁδοποιίας νόμου ΣΞΓ' τοῦ ἔτους 1867 ἐπανειλημμένως ἐδόθη εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον ἀφορμὴ νὰ ἐκφράσῃ γνώμην περὶ τῆς ἀξίας τῆς προμνημονευθείσης δηλώσεως τοῦ εἰσαγαγόντος τὸν νόμον Πρωθυπουργοῦ Κουμουνδούρου, ἀντιτιθεμένης πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀποδεκτὴν γενομένην γνώμην· ἀλλ' ὅμως ὁ Ἄρειος Πάγος ἐπιμελῶς ἀπέφυγε νὰ ἅψηται τοῦ ζητήματος τούτου· πρβ. τὰς πολιτικὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἀρείου Πάγου ὑπ' ἀριθ. 97 καὶ 238 τοῦ ἔτους 1891, ὑπ' ἀριθ. 94 τοῦ ἔτους 1894, ὑπ' ἀριθ. 47. 246 καὶ 307 τοῦ ἔτους 1895, καὶ ὑπ' ἀριθ. 10 τοῦ ἔτους 1896 [τῆς Ὁλομελείας] (τὰς ἀποφάσεις ταύτας εὑρίσκει τις ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλλην. καὶ Γαλλ. Νομολογίας XI. 52 ἑπ. καὶ ἐν τῇ Θέμιδι II. 566 ἑπ, V. 276 ἑπ, VI 196. 404 καὶ 483, VII 164 ἑπ.)· Ἀλλ' ἐὰν ὁ Ἄρειος Πάγος ἐτήρησε σιγὴν ἐν ταῖς αὐτοῦ ἀποφάσεσιν, ἐλάλησεν οὐχ ἧττον ὁ Εἰσηγητὴς τῶν ὑπ' ἀριθ. 97 καὶ 238 τοῦ ἔτους 1891 ἀποφάσεων Ἀρεοπαγίτης Β. Παπαδόπουλος ὑπερμαχήσας τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου ὑποστηριχθείσης γνώμης διὰ διατριβῆς του: «Περὶ τῆς εὐθύνης τῶν δήμων κλπ", δημοσιευθείσης ἐν τῇ Θέμιδι IV. 226 ἑπ. 242 ἑπ. Ὁ Παπαδόπουλος (σελ. 244) λέγει τὰ ἑξῆς: « Ἐκ τῶν στενογραφη-

τῶν ἁρμοδίων ὑπουργῶν πρὸς καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ ψηφιζομένου νομοσχεδίου γενομένων δηλώσεων ἐπανειλημμένως ἐγένετο λόγος ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς· ἐπεκράτησε δ' ἐν αὐταῖς ἡ γνώμη ὅτι αἱ τοιαῦται δηλώσεις παρέχουσι καὶ εἰς τὰ δικαστήρια καὶ εἰς πάντα ἄλλον ἐφαρμόζοντα τὸν νόμον ἀσφαλῆ ὁδηγὸν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθοῦς τοῦ νόμου ἐννοίας, καὶ πολλάκις ἐχαρακτηρίσθη ἀπαραίτητος ἡ ἐν τοῖς ἐπισήμοις πρακτικοῖς τῶν Βουλῶν καταχώρισις τῶν τοιούτων δηλώσεων καὶ μετ' αὐτὴν περιττεύουσα ἡ πρὸς μεταβολὴν ἢ συμπλήρωσιν τοῦ νομοσχεδίου σχετικὴ πρότασις. [23]

μένων ἢ ἐκ τῶν ἐπισήμων πρακτικῶν δὲν προκύπτει, ὅτι ἡ γνώμη, ἣν ἐξέφρασεν ὁ τότε πρωθυπουργός, μὴ ἐπεξηγῶν μάλιστα τὴν ἔννοιαν τοῦ συζητουμένου ἄρθρου, ἀλλὰ κυρίως τὴν σχέσιν τοῦ ὅλου νομοσχεδίου πρὸς προηγούμενον νόμον, ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῆς Βουλῆς. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε, ὡς εἶναι κοινῶς παραδεδεγμένον, ὀλίγον συντελοῦσιν εἰς ἑρμηνείαν τῶν διατάξεων νόμου τινὸς αἱ δηλούμεναι ἐν τῷ νομοθετικῷ σώματι ἀτομικαὶ γνῶμαι τῶν βουλευτῶν ἢ καὶ αὐτῶν τῶν εἰσαγαγόντων εἰς τὸ νομοθετικὸν σῶμα τὸ ἐπιψηφισθὲν νομοσχέδιον ὑπουργῶν, ὅταν μάλιστα δὲν περιορίζωνται εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν συζητουμένων ἄρθρων, ἀλλὰ σκοπῶσι νὰ ὁρίσωσι τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς προηγουμένους νόμους, ἐκτὸς ἐὰν ῥητῶς γείνωσι δεκταὶ ὑπὸ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος καὶ καταχωρισθῶσιν ἐν τοῖς πρακτικοῖς ὡς ἐπίσημος οὕτως εἰπεῖν δήλωσις τοῦ νομοθετικοῦ σώματος περὶ τῆς ἀληθοῦς τοῦ ψηφισθέντος ἄρθρου ἐννοίας». Ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι αἱ γνῶμαι τοῦ Εἰσηγητοῦ τῶν ἀποφάσεων ἐπεκράτησαν ἐν τῷ δικαστηρίῳ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἡ περὶ τοῦ ζητήματος ἐν ταῖς ἀποφάσεσι σιωπὴ δὲν σημαίνει μεταβολὴν τῆς περὶ τούτου ἐν ταῖς ἄλλαις ἀποφάσεσι γνώμης, ἀλλὰ μόνον σημαίνει, ὅτι αἱ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ΣΞΓ' νόμου δηλώσεις τοῦ Πρωθυπουργοῦ δὲν ἐθεωρήθησαν ἔχουσαι ἑρμηνευτικὴν ἀξίαν, διότι δὲν ἐγένοντο δεκταὶ ὑπὸ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος.

[23] Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ νομολογία τῶν δικαστηρίων κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν περὶ ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας νόμων ἐστηρίχθη εἰς τὴν γνώμην, ἣν ὁ εἰσαγαγὼν τοὺς νόμους ἐκείνους Πρωθυπουργὸς Θ. Δηλιγιάνης ἐποιήσατο κατὰ τὴν συζήτησιν καὶ ἥτις κατὰ πρότασιν τοῦ Βουλευτοῦ Δραγούμη κατεχωρίσθη εἰς τὰ ἐπίσημα πρακτικά (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ Χ. Ἐκτάκτου Συνόδου 91 ἑπ. 111 ἑπ.). Ὁ Πρωθυπουργὸς Κουμουνδοῦρος ἐξ ἀφορμῆς διατάξεως τοῦ περὶ στρατολογίας νόμου ἐποιήσατο τὴν ἑπομένην ἀνακοίνωσιν εἰς τὴν Βουλήν: «Κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ περὶ στρατολογίας νόμου ὁ ἔντιμος βουλευτὴς Λευκάδος κ. Σέρβος παρετήρησεν, ὅτι πρέπει νὰ διορισθῇ ἐπιτροπὴ πρὸς ἐκδίκασιν τῶν περὶ ἀνικανότητος καὶ ὑπερηλικιότητος ἐνστάσεων τῶν ἐφέδρων. Ἐγὼ παρετήρησα τότε, ὅτι ἡ τοιαύτη διάταξις, καθιστῶσα ἐκκρεμεῖς τοὺς καταλόγους τῶν ἐφέδρων, θὰ παρεμβάλῃ προσκόμματα μέγιστα, ἐπρότεινα δὲ καὶ ἡ Βουλὴ ἐνέ-

Ὑπεστηρίχθη πολλάκις ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς ἡ ἐναντία ἐκδοχή, ὁτὲ μὲν ἐν τῇ σφοδρότητι τοῦ πολιτικοῦ ἀνταγωνι-

---

κρινε νὰ σημειωθῇ ἐν τοῖς πρακτικοῖς, ὅτι κατὰ τὴν θεώρησιν οἱ εἰς αὐτὰς τὰς κατηγορίας ὑπαγόμενοι ἔφεδροι θὰ ἀπολύωνται, ἀποφαινομένης τῆς ἐπιτροπῆς. Οὕτω δὲ αἱ στρατολογικαὶ ἐπιτροπαὶ ἐξήταζον ὄχι μόνον τὸ ζήτημα τῆς ἀνικανότητος, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς ἡλικίας » (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. VII. Δ'. 154.). Συζητουμένου τοῦ νομοσχεδίου περὶ ἐξαγορᾶς καὶ τροπῆς τοῦ δανείου τῶν 26.000.000, ὁ εἰσαγαγὼν τὸ νομοσχέδιον Πρωθυπουργὸς Τρικούπης προκληθεὶς ἔδωκεν ἑρμηνείαν τινὰ τῶν διατάξεων αὐτοῦ· ἐξακολουθούσης δὲ τῆς ἀντιλογίας, ἐπανέλαβε καὶ αὖθις τὴν δήλωσιν περὶ τῆς ἐννοίας, ἣν ἡ Κυβέρνησις ἔδωκεν εἰς τὰς διατάξεις τοῦ νομοσχεδίου, προσθείς : « Πρὸς τί, ἀφοῦ τοιαύτη ἐδόθη ἑρμηνεία τοῦ ψηφιζομένου νόμου, ἡ ἐπιμονὴ εἰς παράστασιν, ὅτι ἄλλη εἶναι ἡ ἔννοια αὐτοῦ; ». Αἱ τοιαῦται δηλώσεις δὲν ἐθεωρήθησαν ἐπαρκεῖς ὑπὸ τῶν ἀντιλεγόντων, ὁ δὲ Βουλευτὴς Ράλλης διετύπωσε τὴν ἑξῆς γνώμην : « Μόνον διὰ τῆς καταχωρήσεως τῆς δηλώσεως αὐτῆς τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ ὄχι μόνον εἰς τὰ ἐστενογραφημένα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἐπίσημα πρακτικά, εἶναι δυνατὸν νὰ τροποποιηθῇ ἡ διάταξις τοῦ νομοσχεδίου· ἐν ᾗ ὅμως περιπτώσει ὁ κ. Πρωθυπουργὸς δὲν συναινῇ νὰ καταχωρηθῶσι τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντα εἰς τὰ ἐπίσημα πρακτικά, τότε ταῦτα δὲν εἶναι ἡ ἁπλῆ γνώμη τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ, ἥτις οὐδένα δεσμεύει, διότι τὸ νομοσχέδιον λέγει τὸ ἀντίθετον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον λέγει ὁ κ. Πρωθυπουργός». Ἐπὶ τῇ παρατηρήσει ταύτῃ ὁ Πρωθυπουργὸς Τρικούπης συνῄνεσε νὰ καταχωρισθῶσιν αἱ δηλώσεις του εἰς τὰ ἐπίσημα πρακτικὰ τῆς Βουλῆς (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ XI. Γ'. 332 ἐπ.). Συζητουμένης τῆς μετὰ τῆς Γαλλίας ἐμπορικῆς συμβάσεως, ὁ Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν Καραπάνος ἠτήσατο νὰ τεθῇ εἰς τὰ ἐπίσημα πρακτικὰ ἡ δήλωσις, ἣν καὶ ὁ Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ αὐτὸς ἐποιήσαντο, ὅτι ἡ ἐν τῷ νομοσχεδίῳ λέξις «συνωμολογημένας» ἔχει τὴν ἔννοιαν, ἣν ἡ Γαλλικὴ φράσις « traitement de la nation la plus favorisée» · ἀντειπόντος δὲ βραδύτερον τοῦ Βουλευτοῦ Φιλαρέτου καὶ ὑποστηρίξαντος, ὅτι πρέπει νὰ ἐρωτηθῇ ἡ Βουλή, ἵνα ἐκφράσῃ τὴν γνώμην της, ὁ Βουλευτὴς Μαυρομαρᾶς ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν ταύτην εἰπών : «ἡ ἑρμηνεία, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ὁ κ. ὑπουργός, προηγήθη τῆς ψηφίσεως τοῦ ἄρθρου· ἑπομένως ἡ ψήφισις τοῦ ἄρθρου καὶ ἡ ψήφισις τῆς ἑρμηνείας, ἡ ὁποία ἐγένετο συγχρόνως, εἰσὶν ἀρκοῦντα διὰ τὰς νομίμους πράξεις καὶ ἀποφάσεις τῆς Βουλῆς» (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ XII. Α' 433. 435). Συζητουμένου ἑτέρου νομοσχεδίου, ὁ Πρωθυπουργὸς Θ. Δηλιγιάννης ἐποιήσατο περὶ τῆς ἐννοίας διατάξεώς τινος τοῦ νομοσχεδίου δήλωσιν, ἣν ἐθεώρησεν ἐπαρκῆ πρὸς ἑρμηνείαν αὐτῆς· ἀντειπόντος δὲ τοῦ Βουλευτοῦ Φιλαρέτου, ὅτι ἡ δήλωσις εἶναι ἀνεπαρκής, καὶ ἂν καταχωρισθῇ εἰς τὰ ἐπίσημα πρακτικά, ἢ ὅτι τοὐλάχιστον πρέπει νὰ γίνῃ ἡ τοιαύτη καταχώρισις τῇ ἀποφάσει τῆς Βουλῆς, ὁ Ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Πετρίδης καὶ ὁ Βουλευτὴς Πετσάλης ὑπεστήριξαν, ὅτι ἀρκεῖ ἡ εἰς τὰ πρακτικὰ

σμοῦ, ὅπως ἐπιρριφθῇ εἰς τοὺς ἀντιθέτους ἡ μομφὴ τῆς παρανομίας, ὁτὲ δὲ καὶ ἐξ ἐπιστημονικῆς πεποιθήσεως ἢ καὶ ἐξ ὑπερβολικῆς λεπτολογίας· ἀλλ' ὅμως ἐπεκράτησεν ἡ ἀνωτέρω ἀναφερομένη ὡς ἐπικρατοῦσα γνώμη, ἣν καὶ τὰ δικαστήρια ἠσπάσθησαν, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω. [24]

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων συνάγομεν τὸ πόρισμα, ὅτι ἐν Ἑλλάδι καὶ ὑπὸ τῶν δικαστηρίων καὶ ὑπὸ τῶν βουλῶν ἐθεωρήθη ἀσφαλὲς καὶ οἱονεὶ ὑποχρεωτικὸν ἑρμηνευτικὸν τῆς ἐννοίας τῶν νόμων μέσον ἡ ἔννοια, ἥτις ἀπεδόθη αὐτοῖς κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν νομοσχεδίων καὶ ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τοῦ νομοθετικαταχώρισις, ὁ δὲ Πρωθυπουργὸς Θ. Δηλιγιάννης ἠτήσατο νὰ σημειωθῇ εἰς τὰ πρακτικὰ ἡ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ εἰσαγαγόντος τὸ νομοσχέδιον γενομένη δήλωσις, ὅπερ καὶ ἐγένετο (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ XIV. Α' 376). Κατὰ τὴν συζήτησιν ἐκπαιδευτικοῦ τινος νομοσχεδίου ὁ εἰσαγαγὼν τοῦτο Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Πετρίδης ἐποιήσατο δήλωσιν, καθ' ἣν ἐξῃροῦντο τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου οἱ ὡρισμένα προσόντα ἔχοντες μαθηταί· ἡ δήλωσις δὲ αὕτη τῇ προτάσει βουλευτῶν κατεχωρίσθη εἰς τὰ ἐπίσημα πρακτικὰ καὶ ὁ εἰρημένος Ὑπουργὸς συμφώνως τῇ δηλώσει του ἐφήρμοσε τὸν ψηφισθέντα νόμον. Ὅτε βραδύτερον κατεκρίθη ὡς παρανομήσας, ἐστηρίχθη εἰς τὸ ὅτι οὗτος κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νομοσχεδίου τοιαύτην ἀπέδωκεν αὐτῷ ἑρμηνείαν, ἥτις καὶ κατεχωρίσθη εἰς τὰ πρακτικά· γενομένης δ' ἀντιρρήσεως, ὅτι ἡ ἐν τοῖς πρακτικοῖς περιεχομένη ἑρμηνεία δέν δύναται νὰ μεταβάλῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, ἀπήντησεν ὁ αὐτὸς Ὑπουργός: « Ἐγώ, ὡς Ὑπουργός, ἐποιησάμην δήλωσιν, καὶ δὲν λαμβάνεται αὕτη ὑπ' ὄψιν! Τί εἶναι αὐτά!.. Διὰ ἐμὲ ἡ δήλωσις τοῦ Ὑπουργοῦ ἔχει τὴν ἰσχὺν τοῦ νόμου, καὶ ἐγώ, ὡς Ὑπουργός, ἐδήλωσα ὅτι ὁ νόμος δὲν ἀθετεῖ κεκτημένα δικαιώματα. Εἶναι ἀναγεγραμμένον εἰς τὰ πρακτικά » (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XIV. Β'. 520 ἐπ. 1286). Καὶ ἄλλας περιπτώσεις καταχωρίσεως εἰς τὰ πρακτικὰ τοιούτων περὶ τῆς ἐννοίας τῶν συζητουμένων νομοσχεδίων δηλώσεων εὑρίσκει τις· πρβ. π. χ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ III. 478. VI. 559, Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ XIV. Ἐκτάκτου Συνόδου 905. 1075, XIV. Γ'. 26.

[24] Ὑπὲρ τῆς ἀντιθέτου ἐκδοχῆς πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ IV. 460 ἐπ. (ἀγόρευσιν Σαριπόλου), V. 464, VI. 560, Βουλῆς Πρακτικὰ I. Α'. β'. 638, Γερουσίας Πρακτικὰ II. Β'. 70. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ VII. Β'. 150 ἐπ. (ἀγορεύσεις Βουλευτῶν Μίλησης, Τρικούπη καὶ Ἀθ. Πετιμεζᾶ), X. Β' 307 (ἀγόρευσιν Πρωθυπουργοῦ Τρικούπη), XII. Α'. 435 (ἀγόρευσιν Βουλευτοῦ Φιλαρέτου), XIV. Β'. 1277 καὶ 1286 (ἀγορεύσεις Βουλευτοῦ Εὐταξίου).

κοῦ σώματος εἴτε διὰ ῥητῆς ἀποφάσεως τούτου, εἴτε καὶ διὰ τῆς καταχωρίσεως ταύτης ἐν τοῖς ἐπισήμοις πρακτικοῖς τῆς Βουλῆς. [25]

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν δικαστηρίων καὶ τῶν βουλῶν καὶ ἐν διατριβαῖς; δημοσιευθείσαις ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐν τῇ νομολογίᾳ τῶν δικαστηρίων ἐπικρατησασῶν γνωμῶν, συνεζητήθη ἡ ἑρμηνευτικὴ ἀξία τοιούτων δηλώσεων. Καί τινες μὲν τῶν διατριβῶν τούτων παρεδέξαντο ὡς ἀσφαλὲς ἑρμηνευτικὸν μέσον τὰς τοιαύτας δηλώσεις, [26] ἕτεραι δὲ οὐδεμίαν ἑρμηνευτικὴν ἀξίαν ἔδωκαν εἰς

---

[25] Εἴδομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ 23 ὑποσημειώσει, ὅτι δὲν ἀρκεῖ ἡ ἐν τοῖς ἐστενογραφημένοις πρακτικοῖς καταχώρισις τῶν τοιούτων ἐπεξηγηματικῶν τῆς ἐννοίας τοῦ ψηφιζομένου νομοσχεδίου δηλώσεων, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καταχώρισις αὐτῶν ἐν τοῖς ἐπισήμοις πρακτικοῖς· πρβ. τὴν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ 61 ἄρθρου τοῦ περὶ εὐθύνης τῶν ὑπουργῶν νόμου ΦΠϚ' ἐν τῇ Βουλῇ γενομένην συζήτησιν, καθ' ἣν δὲν θεωρεῖται ὑποχρεωτικὴ ἡ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διὰ τοῦ Ὑπουργοῦ Μίλῃση γενομένη δήλωσις, καίπερ περιεχομένη ἐν τοῖς ἐστενογραφημένοις πρακτικοῖς, ἅτε μὴ καταχωρισθεῖσα ἐν τοῖς ἐπισήμοις (Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ VII. Β'. α'. 431. 524 ἑπ. καὶ Ἰ. Ἀραβαντινοῦ Πραγματείαν περὶ εὐθύνης τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν ὑπουργῶν σελ. 371 ἑπ. ὑποσημ. 2.). Οὕτως τὰ ἐστενογραφημένα πρακτικὰ ἀποτελοῦσι πολύτιμον βοήθημα πρὸς ἑρμηνείαν τῆς ἐννοίας τῶν νόμων, ὁσάκις ταῦτα, ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπισήμων πρακτικῶν διατελοῦντα, ἀναπτύσσουσι πλατύτερον καὶ διευκρινοῦσι τὸ περιεκτικὸν καὶ σύντομον περιεχόμενον τούτων· ἀλλ' οὐδόλως ταῦτα δύνανται ν'ἀναπληρώσωσι τὰς τῶν ἐπισήμων πρακτικῶν ἐλλείψεις, καθ' ὅσον κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἐστενογραφημένων πρακτικῶν δὲν ἐπικρατεῖ ἡ ἀπαιτουμένη αὐστηρότης, οὐδὲ ἀσκεῖται ἔλεγχος, αἱ ἀγορεύσεις δὲ τῶν μελῶν τῆς Βουλῆς, διορθούμεναι καὶ συμπληρούμεναι ὑπ' αὐτῶν τούτων, πολλάκις παρεισάγουσι γνώμας μὴ διατυπωθείσας ἐν τῇ συζητήσει ἢ τοὐλάχιστον οὐσιωδῶς μεταβεβλημένας, ὡς θέλομεν ἀποδείξει ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς (πρβ. οὐχ ἧττον Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ I. Α'. β'. 422 (ἀγόρευσιν Α. Κουμουνδούρου) : « Ἐξάγουσι τοῦτο ἀπὸ ἐκφράσεις τινὰς ἀναφερομένας ἐν τοῖς στενογραφήμασιν· ἀλλὰ θέλουσι μοὶ ἐπιτρέψει νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι τὰ στενογραφήματα δὲν ἠμποροῦν νὰ ἔχωσιν οὐδὲν ἐπίσημον κῦρος· ὑπῆρξε πληρεξούσιος, ὅστις δὲν ἔφερε μεταβολὰς εἰς τὰς ἐν τοῖς στενογραφήμασι σημειουμένας ὁμιλίας του ; αἱ ἀμφιβολίαι δύνανται νὰ λύωνται διὰ τῶν ἐπισήμων μόνον πρακτικῶν, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀληθῶς βεβαιωμένα ἐπισήμως, ἀλλ' αὐτὰ δὲν λέγουν τίποτε περὶ αὐτοῦ »).

[26] Πρβ. τὴν διατριβὴν τοῦ Ἐφέτου Ἐμμανουὴλ Λυκούδη « Ἀναγκαστικὴ Κυκλοφορία » ἐν Θέμιδι I. 148 ἑπ. καὶ τὴν περὶ τῆς ὑπ'ἀριθ. 94 τοῦ ἔτους 1894

αὐτὰς καὶ ἐχαρακτήρισαν ταύτας ὡς ἀτομικὰς γνώμας τῶν δηλωσάντων, ἐστερημένας ἑρμηνευτικῆς ἀξίας, εἴτε ὑπουργός, εἴτε βουλευτής, εἴτε καὶ εἰσηγητὴς τοῦ νομοσχεδίου εἶναι ὁ τὴν δήλωσιν ποιησάμενος. [27]

Γενομένου λόγου περὶ τῆς ἑρμηνευτικῆς ἀξίας τῶν κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν νομοσχεδίων ἐξενεχθεισῶν ὑπὸ μελῶν τῶν Βουλῶν γνωμῶν, ὑπεστηρίχθη ἐν ταῖς κοινοβουλευτικαῖς συζητήσεσιν ἡ γνώμη, ὅτι αὗται ἔχουσιν ἴσην πρὸς ἀλλήλας ἀξίαν, ἐὰν μὴ εἰδικῶς περί τινων τούτων ἀπεφήνατο ἡ Βουλή. [28]

πολιτικῆς ἀποφάσεως τοῦ Ἀρείου Πάγου κρίσιν τοῦ δικηγόρου Ἰ Α. Μοσχονησίου ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς Νομολογίας XIII. 516 ἐπ. Ὁ Μοσχονήσιος ἐν τῇ εἰρημένῃ κρίσει του, ὡς καὶ ὁ. Ἀντεισαγγελεὺς Ν. Μανιάκης ἐν τῇ γνωμοδοτήσει, περὶ ἧς ἐν τῇ 21 ὑποσημειώσει ἐγένετο λόγος, ἐστήριξαν τὴν ἑαυτῶν γνώμην ἐπὶ τῆς τοῦ Wächter καὶ τοῦ Mohl, ἣν εἴδομεν ἀνωτέρω· τὸ κῦρος δὲ τῆς γνώμης τοῦ Wächter ἐπεκαλέσθη πρὸς ὑποστήριξιν τῆς αὐτῆς ἐκδοχῆς καὶ ὁ βουλευτὴς Μαυρομαρᾶς κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ περὶ ὁδοποιΐας ΣΞΓ′ νόμου (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ XIV. Β′. 532 ἐπ).

[27] Πρβ. τὰς ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς Νομολογίας ὑπὸ τῆς Συντάξεως δημοσιευθείσας κρίσεις : V. 275. VI. 166 ἐπ. καὶ τὴν ἐν τῇ αὐτῇ Ἐφημερίδι δημοσιευθεῖσαν διατριβὴν τοῦ Ἐφέτου Α. Θεοδωρίδου VI. 473. Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀντιθέτου γνώμης ἐγένετο χρῆσις τοῦ κύρους τῆς γνώμης τῶν Aubry et Rau, καθ' ἣν : « Les discours officiels prononcés au Corps législatif, n'exprimant que l'opinion personnelle des orateurs dont ils sont l'ouvrage, ne peuvent avoir d'autre autorité que celle d'une interprétation privée.» (Aubry et Rau, Cours de droit civil Français, cinquième édition, tome I. § 41.)· ἀντιπαρετηρήθη δ' ἄλλοθεν, ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο δὲν ἔχει ἐφαρμογήν, καθ' ὅσον δὲν πρόκειται περὶ μεμονωμένων γνωμῶν μελῶν τοῦ Κοινοβουλίου περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ψηφιζομένων νομοσχεδίων, ἀλλὰ περὶ δηλώσεων, ἃς ἀπεδέξατο ἡ Βουλὴ καὶ ἐψήφισε κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην τὸ νομοσχέδιον (πρβ. τὴν ἐν τῇ 15 ὑποσημειώσει διατριβὴν τοῦ Ἐμμ. Λυκούδη καὶ τὴν σχετικὴν σκέψιν τῆς ὑπ' ἀριθ. 9266 τοῦ ἔτους 1894 ἀποφάσεως τοῦ Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν, περὶ ἧς ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος).

[28] Πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ Χ. Ἐκτάκτου Συνόδου σελ. 96 (ἀγόρευσιν τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς Κωνσταντοπούλου) : « Αἱ ἐν τῇ Βουλῇ συζητήσεις καὶ αἱ ὑπὸ τῶν Βουλευτῶν ἐκδηλούμεναι γνῶμαι χρησιμεύουσιν εἰς ἑρμηνείαν τῶν νόμων. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ γνώμη ἑκάστου Βουλευτοῦ ἔχει τὴν αὐτὴν ἀξίαν, καὶ οὐδεμία τῶν τοιούτων γνωμῶν, ὁθενδήποτε καὶ ἂν ἐκφέρηται, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἐπικρατεστέρα ».

Ἐπίσης ἐν ταῖς κοινοβουλευτικαῖς συζητήσεσιν ὑπεστηρίχθη ἡ γνώμη, ὅτι αἱ αἰτιολογικαὶ ἐκθέσεις χρησιμεύουσιν εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων. [29]

Ἀλλ' ὅμως γενικῶς ἀνεγνωρίσθη ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς, ὅτι οὐδεμίαν ἑρμηνευτικὴν ἀξίαν ἔχουσιν αἱ μετὰ τὴν ψήφισιν τῶν νόμων περὶ τῆς ἐννοίας αὐτῶν γενόμεναι δηλώσεις εἴτε ὑπὸ Βουλευτῶν, καὶ ἂν οὗτοι ὑπῆρξαν οἱ εἰσηγηταὶ τῆς ἑρμηνευτέας διατάξεως,[30] εἴτε ὑπὸ μελῶν τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἂν αὕτη εἰσή-

---

[29] Πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ V. Γ'. 413 (ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης): «Οὐδεὶς βεβαίως θέλει ἐν γένει ἀμφισβητήσει τὴν ὑπὸ τοῦ προαγορεύσαντος ἐπικαλεσθεῖσαν ἀρχήν, ὅτι αἱ συνοδεύουσαι τὸ Νομοσχέδιον ἐκθέσεις τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ ἢ τῶν ἐπιτροπῶν τῶν Βουλευτικῶν Σωμάτων, καθ' ὃ ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος καὶ τῶν αἰτιολογιῶν τῶν διατάξεων τοῦ εἰς τὴν ἐπιψήφισιν αὐτῶν ὑποβαλλομένου νομοθετήματος, μεγίστη. ἔχουσι σημασίαν ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τῶν ὁρισμῶν τοῦ νόμου». Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ V. Α'. β'. 235 (ἀγόρευσιν Βουλευτοῦ Μίλησῃ) καὶ XIV. Β' 1292 (ἀγόρευσιν Βουλευτοῦ Ταταράκη). Ἀντίθετον γνώμην ὑπεστήριξεν ὁ Βουλευτὴς Χατζόπουλος (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ XIV. Ἐκτάκτου Συνόδου σελ. 57): «Ὅταν ὁ νόμος ἐξέρχηται ἀπὸ τὴν χεῖρα τοῦ εἰσηγουμένου αὐτόν, φεύγει ἐντελῶς ἀπὸ τὰς χεῖράς του καὶ ὄχι μόνον δὲν ἐξετάζεται ἡ ἔννοια, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἀποδίδει, ἀλλ' οὔτε ἐξετάζεται ὁ σκοπός, εἰς τὸν ὁποῖον ἀρχικῶς ὁ εἰσηγούμενος τὸν νόμον ἀπέβλεπεν».

[30] (Πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. VII. Ἐκτάκτου Συνόδου σελ. 216 (ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης Ζαΐμη): «δὲν ἔχει σήμερον τὸ δικαίωμα οὔτε ὁ κ. Σ. Πετιμεζᾶς οὔτε ὁ κ. Κατσικαπῆς, ὁ ὁποῖος δυστυχῶς μᾶς περιέπλεξε διὰ τῆς προτάσεώς του, νὰ μᾶς εἴπῃ. «ἐγὼ εἶμαι ὁ νομοθέτης, ἰδοὺ ποία ἦτο ἡ ἔννοιά μου, ὀφείλετε νὰ τὴν παραδεχθῆτε»· τοῦτο δὲν εἶναι ἑρμηνεία. . τῆς διατάξεως ταύτης ψηφισθείσης ὑπὸ τῆς Βουλῆς ὁριστικῶς, δὲν δύναται νὰ δοθῇ οὐδεμία ἑρμηνεία, ἀφοῦ ἡ Βουλὴ ἐψήφισεν αὐτήν, οὐδεμία ἑρμηνεία εἰμὴ διὰ τῶν μέσων ἐκείνων, διὰ τῶν ὁποίων προβλέπει τὸ Σύνταγμα» VII. Ἐκτάκτου Συνόδου σελ. 222 (ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν Κουμουνδούρου): «ἐκτὸς δὲ τούτου, κύριοι, ζήτημα οὐσιῶδες εἶναι, ἂν μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ ὅλου νομοσχεδίου ἠμπορῇ νὰ ἐπέλθῃ ἡ διασάφησις καὶ ἐξήγησις. Βεβαίως κατὰ τὸν Κανονισμὸν νομοσχέδιον παραδεχθὲν καὶ ψηφισθὲν εἰς τὸ σύνολόν του, ἐκφεύγει τῆς ἐξουσίας τῆς Βουλῆς».

γαγε τὸν νόμον, [31] εἴτε καὶ ὑπὸ τῆς Βουλῆς, καὶ ἂν αὕτη ἐψήφισε τὸν νόμον. [32]

---

[31] Πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ Χ. Ἐκτάκτου Συνόδου σελ. 457 (ἀγόρευσιν Βουλευτοῦ Τρικούπη, προκληθέντος, ὅπως διασαφήσῃ νόμον ψηφισθέντα τῇ εἰσηγήσει αὐτοῦ ὡς Πρωθυπουργοῦ) : «Δὲν ἔχω δυσκολίαν νὰ ἐκφράσω γνώμην, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ καλῆται ὁ ὑποβαλὼν τὸν νόμον νὰ ἑρμηνεύσῃ ὑπὸ ποίαν ἔννοιαν συνέταξε τὸ ἄρθρον, ὅπως ἡ ἑρμηνεία αὐτοῦ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγός, διότι τοῦτο δίδει εἰς τὸν ὑποβάλλοντα τὸν Νόμον ἐξουσίαν ὑπερβολικήν. Ὑπὸ ταύτην τὴν ἔννοιαν νομίζω, ὅτι πρέπει ν' ἀπόσχω νὰ δώσω ἑρμηνείαν προκαλούμενος. Ἐὰν ὅμως ἁπλῶς προκαλοῦμαι νὰ δώσω γνώμην, ἡ ἰδέα μου εἶναι ... Ἀλλ' ὡς εἶπον, ἡ γνώμη αὕτη εἶναι καθαρῶς ἀτομική». XII. Α΄. 1076 : Ὁ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν Ὑπουργὸς Κ. Κουμουνδοῦρος προύκλήθη ὑπὸ Βουλευτοῦ, ὅπως παράσχῃ διασάφησιν περὶ νόμου ψηφισθέντος τῇ εἰσηγήσει του· πρὸς τὴν πρόκλησιν δὲ ταύτην ὁ Βουλευτὴς Δραγούμης ἀντέλεξε τὰ ἑξῆς : «Πρόκειται περὶ νόμου ψηφισθέντος· ἔπαυσε λοιπὸν πᾶσα δικαιοδοσία τοῦ ἑρμηνεύειν τὸν νόμον ἐνταῦθα. Πάντα δὲ τὰ λεγόμενα ἤδη οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν». XIII. Β' 396 (ἀγόρευσιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ Τρικούπη) : «Ἂν ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἑρμηνείας, ἡ Κυβέρνησις βεβαίως δὲν ἤθελε δώσει αὐτὴν ἐν συζητήσει, ὑποία ἡ νῦν προκαλουμένη, ἀλλ' ἤθελεν ὑποβάλει εἰς τὴν Βουλὴν νομοσχέδιον... βεβαίως δὲν δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει τὰ σήμερον λεγόμενα ἐν τῇ Βουλῇ, ὅτε πλέον πρόκειται περὶ νόμου καὶ οὐχὶ περὶ νομοσχεδίου». Τὴν σπουδαιοτάτην δ' ὅμως περίπτωσιν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ἀποτελεῖ ἡ δήλωσις τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῇ Βουλῇ περὶ τῆς ἐννοίας, ἣν ἀπέδωκεν εἰς τὸ περὶ ἀστικῆς εὐθύνης τῶν Ὑπουργῶν ὑπ' αὐτῆς εἰσαχθὲν καὶ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ψηφισθὲν 61 ἄρθρον τοῦ νόμου ΦΠϚ' τοῦ ἔτους 1876, ἣν δήλωσιν ὅμως δὲν ἀπεδέξατοή Βουλή, ἅτε γενομένην μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. VII. Β'. α'. 524 ἐπ. καὶ Ἰ. Ἀραβαντινοῦ Πραγματείαν περὶ Εὐθύνης τῶν Ἡγεμόνων καὶ τῶν Ὑπουργῶν σελ. 371 ἐπ. ὑποσημ. 2.).

[32] Πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. II. Α΄ β΄. 10 (ἀγόρευσιν Βουλευτοῦ Ζαΐμη) : «Ἡ ἀπόφασις αὕτη θὰ εἶναι, κύριοι, δογματικὴ ἑρμηνεία τοῦ νόμου γενομένη ἐκ μέρους τῆς Βουλῆς· ἡ ἑρμηνεία αὕτη τοῦ νόμου βεβαίως νομικὴν ἰσχὺν δὲν ἔχει διὰ νὰ ὑποχρεώσῃ τὴν Κυβέρνησιν ν' ἀποδεχθῇ τὴν ἑρμηνείαν αὐτὴν τῆς Βουλῆς, καὶ ὡς πρὸς τοῦτο νομίζω, ὅτι ὁ κ. πρωθυπουργὸς ἔχει πληρέστατα δίκαιον». VII. Ἐκτάκτου Συνόδου σελ. 214 ἐπ. (ἀγορεύσεις τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης Ζαΐμη καὶ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν Κουμουνδούρου, ὧν μνεία ἐγένετο ἐν τῇ 19 ὑποσημειώσει τῆς παραγράφου ταύτης)· ἐνταῦθα προύκειτο νὰ ἑρμηνευθῇ νόμος ἀμέσως μετὰ τὴν ψήφισιν καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ψηφισάσης τὸν νόμον Βουλῆς). Χ. Ἐκτάκτου Συνόδου σελ. 457 (ἀγόρευσιν Βουλευτοῦ Τρικούπη): «Νομίζω δὲ ὅτι οὐδὲ ἡ Βουλὴ ἔχει τὸ δικαίωμα αὐτὴ μόνη νὰ ἐκφράσῃ γνώμην ὑποχρεωτικήν· δύναται νὰ ἐκφράσῃ γνώμην ὡς μέλος τῆς Νομοθετικῆς Ἐξουσίας, τοὐτέστιν ἐν νομοσχεδίῳ».

Παρὰ τὸν ἀνωτέρω τεθέντα κανόνα εὑρίσκει τις ἐν τῇ πρακτικῇ προτάσεις τῆς Κυβερνήσεως, ὑποβαλλομένας εἰς τὴν Βουλήν, ὅπως αὕτη ἐξενέγκῃ τὴν ἑαυτῆς γνώμην περὶ τῆς ἐννοίας ψηφισθέντων νόμων, καὶ μάλιστα διατάξεων τοῦ Συντάγματος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τῶν ἐξαιρετικῶν περιστάσεων τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τοῦ ἡμετέρου Ἔθνους. Ἡ προκληθεῖσα γνώμη τῆς Βουλῆς ἐσκόπει κυρίως νὰ καλύψῃ τὴν ἠθικὴν εὐθύνην τῆς Κυβερνήσεως, ἧς ἡ νομικὴ εὐθύνη ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις παρέμενεν ἀμείωτος· τὸ παράδειγμα δὲ τοῦτο δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀσφαλὲς προηγούμενον ἐν ὁμαλαῖς περιστάσεσιν. [33]

Ἐν ταῖς συγγραφαῖς τῶν ἑρμηνευτῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου ἐλάχιστα περὶ τοῦ ἑρμηνευτικοῦ τούτου μέσου εὕρηνται, οὐδόλως συντελοῦντα εἰς τὴν διαφώτισιν αὐτοῦ. [34]

---

[33] Ἕνεκα τῶν ἐκτάκτων περιστάσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ Πρωθυπουργὸς Κουμουνδοῦρος ἐποιήσατο τὴν ἑπομένην ἀνακοίνωσιν εἰς τὴν Βουλήν: « Αἰσθάνομαι, κύριοι, τὴν ἀνάγκην νὰ παρακαλέσω τινὰς τῶν κ. κ. βουλευτῶν ν' ἀναλάβωσι σπουδαίας κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὑπηρεσίας· κατὰ τὸ Σύνταγμα δὲ βουλευτὴς δὲν δύναται νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς ἔμμισθον ὑπηρεσίαν, νομίζω ὅμως ὅτι δύναται νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς ἄμισθον· τὴν ἀμφιβολίαν μου ταύτην παρακαλῶ νὰ λύσῃ ἡ Βουλή ». Μετὰ συζήτησιν ὁ Πρόεδρος τῆς Βουλῆς κατέληξεν εἰς τὸ ἑξῆς συμπέρασμα: « Νομίζω, ὅτι ὁ κ. Σωτηρόπουλος ἀρκετὰ σαφῶς ἐξήγησε τὸ πνεῦμα τῆς Βουλῆς, ἑπομένως κατὰ τὰς ἐξηγήσεις τὰς ὁποίας ἔδωκε, κατ' αὐτὰς θὰ συνταχθῶσι τὰ πρακτικά, ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς ἑρμηνεία ». Ἐρωτηθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ Προέδρου ἡ Βουλὴ παρεδέξατο τὴν γνώμην τοῦ Προέδρου (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ VII. Γ'. 330 ἑπ.). Ἀλλ' ὅτε μεταγενέστερον ὑπεβλήθη παρομοία πρότασις εἰς τὴν Βουλήν, ἀπεκρούσθη αὕτη καὶ ἠμφισβητήθη ἡ πρὸς τοιαύτην ἀπόφασιν ἁρμοδιότης τῆς Βουλῆς (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. VIII. Β'. 1022 ἑπ. καὶ ἰδίᾳ τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Τρικούπη): « Κατὰ τὸ 1877 εἶχε ληφθῇ ἀπόφασις παρὰ τῆς Βουλῆς, ἥτις ὅμως οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, διότι ὁσάκις ἡ Βουλὴ ἀποφασίζει ἐκτὸς τῆς ἁρμοδιότητός της, αἱ ἀποφάσεις της δὲν ἔχουσι κῦρος· καὶ σήμερον, ἐὰν προβῶμεν εἰς ἀπόφασιν κατὰ τὰ προταθέντα, ἡ ἀπόφασίς μας οὐδὲν θὰ ἔχῃ κῦρος οὔτε δι' ἡμᾶς οὔτε δι' ἄλλην Βουλήν ».

[34] Πρβ. Π. Καλλιγᾶ Σύστημα Ρωμαϊκοῦ Δικαίου ἔκδ. Γ'. τόμ. I. § 33. σελ. 107 ὑποσημ. 2, Β. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα τοῦ Ἀστυκοῦ Δικαίου I. § 9 ὑποσημ. 10, Α Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 25 ἐν τέλει, Ν. Ἰ. Σαριπόλου Πραγματείαν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, ἔκδ. Β'. τόμ. III. § 673. Ὁ Π. Παπαρρηγόπουλος οὐδένα περὶ τοῦ ζητήματος ποιεῖται λόγον.

Ἐπιχειροῦντες νὰ ἐξενέγκωμεν τὴν ἡμετέραν περὶ τοῦ σπουδαίου καὶ ἀμφισβητουμένου ζητήματος γνώμην, ὀφείλομεν πρὸ παντὸς νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ αὐθεντικῆς ἑρμηνείας· καθ' ὅσον δὲν συντρέχουσιν οἱ ὅροι ταύτης, ἤτοι ἡ ὕπαρξις δύο νόμων ἑρμηνευομένου καὶ ἑρμηνευτικοῦ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Οὔτε ὁ κατασκευαζόμενος νόμος πρὸ τῆς ἑαυτοῦ ψηφίσεως κυρώσεως καὶ δημοσιεύσεως ὑπάρχει, οὔτε αἱ αἰτιολογικαὶ τῶν νομοσχεδίων ἐκθέσεις καὶ αἱ κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νόμου ἐξενεχθεῖσαι γνῶμαι ἀποτελοῦσι νομοθετικὰς πράξεις ἑρμηνευτικὰς προϋπάρχοντος νόμου. Ἑπομένως καὶ τὸ ἑρμηνευτικὸν τοῦτο μέσον ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς ἐπιστημονικῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων. [35]

Ἡ λύσις τοῦ περὶ τῆς ἀξίας τοῦ εἰρημένου ἑρμηνευτικοῦ μέσου ζητήματος ἐξαρτᾶται, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἐκ τῆς λύσεως ἑτέρου ζητήματος: ἂν δηλονότι ὁ ἑρμηνευτὴς τῶν νόμων ὀφείλῃ νὰ περιορισθῇ εἰς τὸ ν' ἀναζητήσῃ τὴν ἔννοιαν ἐκ τοῦ γράμματος τοῦ νόμου καὶ ἐκ τῆς σχέσεως τῶν διατάξεων αὐτοῦ πρὸς τὰς λοιπὰς διατάξεις καὶ πρὸς τὴν ἐν γένει νομοθεσίαν, ἀδιαφορῶν ἐντελῶς περὶ τῆς ἐννοίας, ἣν τὰ νομοθετικὰ ὄργανα τῆς πολιτείας κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ νόμου ἀπέδωκαν εἰς ἑκάστην τῶν διατάξεων αὐτοῦ, ἢ ἂν τοὐναντίον ὀφείλῃ ν' ἀναζητήσῃ τὴν ἐν τῷ νόμῳ ἐναποτεθειμένην θέλησιν τοῦ νομοθέτου καὶ ἐξ ἄλλων ἐκτὸς τοῦ νόμου κειμένων πηγῶν.

---

[35] Προφανῶς σφάλλεται ὁ Ἄρειος Πάγος ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 216 (1877) ἀποφάσει του, ἀποδοὺς εἰς γνώμας κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νομοσχεδίου ἐξενεχθείσας καὶ ἀποδεκτὰς γενομένας «τὸν χαρακτῆρα αὐθεντικῆς ἑρμηνείας». Εἰς ὅμοιον σφάλμα περιέπεσε καὶ τὸ Ἀνώτατον Δικαστήριον τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας χαρακτηρίσαν ἔκφρασίν τινα Αἰτιολογικῆς Ἐκθέσεως ὡς «αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν» ἐν τῇ ἀποφάσει τῆς 13 Μαρτίου 1880, ἣν παρατίθεται ὁ Binding, Handbuch des Strafrechts I.S. 473 Anm.14 nº 2. πρβ. καὶ L. Goldschmidt, Ueber die Benutzung und Bedeutung der Berathungsprotokolle für die Interpretation des Deutschen Handelsgesetzbuchs, in der Zeitschrift für das Gesammte Handelsrecht X. S. 53. ὡσαύτως πρβ. Aubry et Rau, Cours de droit civil français, tome I. § 41.

Εἶναι παραδεδεγμένον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ὅτι ὁ ἑρμηνευτὴς βάσιν τῆς ἑρμηνείας νόμου τινὸς πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ κείμενον τοῦ ἑρμηνευτέου νόμου, ἀφοῦ μάλιστα διὰ τὴν ὕπαρξιν νόμου τὸ Σύνταγμα ἀπαιτεῖ ὡρισμένα προσόντα. Ἑπομένως, ἐφ' ὅσον μόνον ὁ ἑρμηνευτὴς ἐκ τῶν ἐκτὸς τοῦ νόμου κειμένων πηγῶν ζητεῖ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ἐν τῷ γράμματι τοῦ νόμου ἐναποτεθειμένην τοῦ νομοθέτου θέλησιν, εὑρίσκεται οὗτος ἐν τῷ ἀληθεῖ πεδίῳ τῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων· δὲν ἐπιτρέπεται δὲ εἰς τὸν ἑρμηνευτὴν νὰ ὑποκαθιστᾷ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου τὴν θέλησιν τοῦ νομοθέτου, ἣν οὗτος ἠμέλησεν ἢ δὲν ἠθέλησε νὰ περιλάβῃ εἰς τὸν νόμον, ἐκ μόνου τοῦ λόγου ὅτι τοιαύτην τινὰ θέλησιν ἐξεδήλωσεν ἄλλως ὁ νομοθέτης· διότι ἡ τοιαύτη θέλησις, ἐξερχομένη τῶν ὁρίων τοῦ ψηφισθέντος νόμου, δὲν ἀποτελεῖ ἑρμηνείαν τούτου, ἀλλὰ νέαν νομοθετικὴν διάταξιν, μὴ περιβεβλημένην τὰ πρὸς ἔγκυρον ὕπαρξιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ἀπαιτούμενα προσόντα.[36]

Ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τεθέντα περιορισμὸν ὁ ἑρμηνευτὴς δικαι-

---

[36] Τὸν τοιοῦτον περιορισμὸν ἀνεγνώρισεν αὐτὸς ὁ C. G. Wächter, τροποποιήσας κατὰ τοῦτο τὴν προτέραν ἀπόλυτον γνώμην, ἣν ἐξήνεγκεν ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ: Abhandlungen aus dem Strafrechte I. S. 248. Τὸν περιορισμὸν τοῦτον ἐπῃνεγκεν ὁ Wächter ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Ἀντιπροσώπων τῆς Βυρτεμβέργης τοῦ ἔτους 1838, καὶ ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ: Handbuch des im Königreich Württemberg geltenden Privatrechts II. S. 145 καὶ Das Königlich Sächsische und das Thüringische Strafrecht S. 110 ff. Τὸν αὐτὸν περιορισμὸν τίθησι καὶ ὁ Mohl, Ueber die Benutzung der ständischen Verhandlungen zur Auslegung von Gesetzen ἐν τῷ Archiv des Criminalrechts N. F, 1842, S. 242, καὶ ἐν τῷ Staatsrecht· Völkerrecht und Politik I.S. 117. 142; L. Goldschmidt, Ueber die Benutzung etc, in der Zeitschrift für das gesammte Handelsrecht X.43. 49· πρβ.καὶ τὰς ἀνωτέρω παρατεθειμένας ἀποφάσεις τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας τῆς 9 Μαΐου 1885 τῆς 18 Φεβρουαρίου 1885, τῆς 8 Ἀπριλίου 1885, τῆς 23 Μαΐου 1885. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἄριστα ἔπραξεν ὁ ἡμέτερος Ἄρειος Πάγος, ἑρμηνεύσας τοὺς περὶ ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας νόμους ἐκ τοῦ γράμματος αὐτῶν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν δήλωσιν τοῦ εἰσαγαγόντος τοὺς νόμους Πρωθυπουργοῦ Θ. Δηλιγιάννη (πρβ. τὴν 21 ὑποσημείωσιν τῆς παρούσης παραγράφου), εἰ καὶ κατ' οὐσίαν τὸ γράμμα τοῦ νόμου ἀντετίθετο εἰς τὴν δήλωσιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ.

οὖται ν' ἀναζητήσῃ καὶ ἐξ ἄλλων ἐκτὸς τοῦ νόμου κειμένων πηγῶν τὴν ἐν τῷ γράμματι τοῦ ἑρμηνευτέου νόμου ἐναποτεθειμένην θέλησιν τοῦ νομοθέτου. [37]

Ἐὰν τὸ γράμμα τοῦ νόμου εἶναι ἀσαφὲς ἢ διφορούμενον, ἐὰν ὁ νομοθέτης ἠστόχησεν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς καταλλήλου φράσεως πρὸς διερμήνευσιν τῆς θελήσεώς του, ἐὰν ἡ ὑπὸ τοῦ γράμματος τοῦ νόμου ὑποστηριζομένη ἐκδοχὴ ἄγῃ εἰς ἄτοπα, οὐδεὶς δύναται μετὰ πειθοῦς ν' ἀμφισβητήσῃ, ὅτι ὁ νομοθέτης εἶναι ὁ ἁρμοδιώτερος ἑρμηνευτὴς τῶν ἰδίων του λόγων, ἐὰν οὗτος τὴν ἀληθῆ θέλησίν του, εὐκρινῶς ἐξεδήλωσε κατ' αὐτὴν τὴν κατασκευὴν τοῦ ἑρμηνευτέου νόμου. [38]

Ὅπως δεχθῶμεν τοιαύτην δήλωσιν τῆς θελήσεως τοῦ νομοθέτου, πρέπει αὕτη νὰ προέρχηται ἐκ τῶν νομοθετικῶν παραγόντων τῆς πολιτείας [39] καὶ νὰ γίνῃ καθ' ὃν χρόνον ταῦτα κατα-

---

[37] Λίαν προσφυῶς ἁπαντᾷ ὁ F. Regelsberger, Pandekten I. §. 35 Anm. 10, εἰς τοὺς δογματίζοντας, ὅτι ὁ νόμος ἀποχωρίζεται τοῦ νομοθέτου, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ὁ ἀναζητῶν τὴν ἔννοιαν τοῦ δημοσιευθέντος νόμου ἑρμηνευτὴς ἀδιαφορεῖ ἐντελῶς περὶ τῆς ἐννοίας, ἣν ὁ νομοθέτης εἶχεν ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ. Βεβαίως, ἁπαντᾷ ὁ Regelsberger, ὁ νόμος ἀποχωρίζεται τοῦ νομοθέτου· ἀλλ'οὐχ ἧττον ὁ νομοθέτης ἀφίνει τοῦτον πεπληρωμένον τῶν ἑαυτοῦ διανοημάτων. Ἢ πρέπει τάχα οἱ νόμοι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἄλλας δηλώσεις τῆς θελήσεως νὰ εἶναι μόνον κενὸν δοχεῖον, εἰς ὃ ἐγχέει ὁ ἑρμηνευτὴς ὅ,τι αὐτῷ ὀρθὸν δοκεῖ ;

[38] Ὁ F. Regelsberger, Pandekten I. § 35.S. 143, παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: ὁ νόμος εἶναι ἐσκεμμένον ἔργον τοῦ νομοθέτου· μετὰ προνοίας ἀποφασίζει οὗτος, τί πρέπει ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἰσχύσῃ ὡς κανών, μετὰ προνοίας ἐκλέγει τὰς λέξεις πρὸς σαφῆ ἔκφρασιν τοῦ ἐν τῇ ἑαυτοῦ κεφαλῇ λογισμοῦ· ὡς εἰς πάντα ὁμιλοῦντα καὶ γράφοντα οὕτω καὶ εἰς αὐτὸν αἱ λέξεις εἰσὶ μόνον μέσον πρὸς ἐκδήλωσιν τοῦ λογισμοῦ του καὶ πρὸς διέγερσιν τοῦ αὐτοῦ λογισμοῦ ἐν τῷ ἀκροατῇ καὶ τῷ ἀναγνώστῃ· ἐντεῦθεν δὲ συνάγεται ὅτι : νόμός ἐστιν ἡ δήλωσις τῆς θελήσεως τοῦ νομοθέτου, περιεχόμενον δὲ τοῦ νόμου τὸ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ἀνεγνωρισμένως βουληθέν, ἡ θέλησις τοῦ νομοθέτου.

[39] Ἡμφισβητήθη ἡ ἀκρίβεια τῆς ἐκδοχῆς, ὅτι ὡς νομοθέτην πρέπει νὰ θεωρῇ τις τὰ νομοθετικὰ ὄργανα τῆς πολιτείας, καὶ ὑπεστηρίχθη, ὅτι νομοθέτης εἶναι μόνον ἡ πολιτεία (πρβ. J. Kohler, Ueber die Interpretation der Gesetze S. 21 Anm. 59, ἐπικαλούμενον πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του καὶ τὴν τοῦ Meyer, in Gruchot's Beiträgen, XXIII. S. 2 ff.). Βεβαίως νομοθέτης εἶναι

σκευάζουσι τὸν νόμον, δηλονότι κατὰ τήν συζήτησιν καὶ ψήφισιν αὐτοῦ, ὅτε ταῦτα ἔχουσι πλήρη ἐλευθερίαν νὰ διαπλάσωσι τὸν νόμον κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῶν, ἀποκλείεται δὲ καὶ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι διὰ τῶν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου δηλώσεών των παρεισάγουσιν ἐννοίας μὴ περιεχομένας εἰς τὸν νόμον.

Παρ' ἡμῖν ἡ συζήτησις καὶ ἡ ψήφισις τῶν νόμων ἀνήκουσιν κατὰ τὸ 57 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος εἰς τὴν Βουλήν· ἑπομένως μόναι αἱ κατὰ τὴν ἐν τῇ Βουλῇ συζήτησιν καὶ ψήφισιν τῶν νόμων ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας αὐτῆς περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ψηφιζομένων διατάξεων ἀποδεκταὶ γενόμεναι γνῶμαι ἀποτελοῦσιν ἀσφαλῆ πιστοποίησιν περὶ τῆς τούτων ἀληθοῦς ἐννοίας, ἣν ὁ ἐφαρμόζων καὶ ὁ ἑρμηνεύων τὸν νόμον ὀφείλει ν' ἀποδεχθῇ, ἂν μὴ θέλῃ νὰ καταδειχθῇ φανερῶς παρερμηνεύων αὐτόν· [40] περὶ

ἡ πολιτεία καὶ ταύτης τὴν νομοθετικὴν θέλησιν ὀφείλομεν ν' ἀναζητήσωμεν πρὸς ἑρμηνείαν τοῦ νόμου. Ἀλλὰ ποῦ εὑρίσκει τις ἀλλαχοῦ τὴν θέλησιν τοῦ νομικοῦ προσώπου τῆς πολιτείας, ὅπερ κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους ἀφ' ἑαυτοῦ δὲν δύναται νὰ ἐκφράσῃ τὴν θέλησίν του, εἰμὴ ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς θελήσεως τῶν πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς πολιτείας τεταγμένων ὀργάνων κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῶν ἑαυτῶν νομοθετικῶν καθηκόντων ;

[40] Ὅταν μετ' ἀσφαλείας ἐκ τοιαύτης ἀποφάσεως τῆς Βουλῆς προκύπτῃ ἡ ἔννοια, ἣν αὕτη ἀπέδωκεν εἴς τινα διάταξιν τοῦ συζητουμένου καὶ ψηφιζομένου νόμου, ἡ δὲ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου γνώμη αὕτη εἶναι ἑρμηνευτικὴ τοῦ ψηφισθέντος κειμένου τοῦ νόμου, τότε ἡ γνώμη αὕτη δεσμεύει τὸν ἑρμηνευτήν· πρβ. F. Regelsberger Pandekten I. S. 150 ff. καὶ ἐν μέρει Merkel ἐν τῷ τοῦ Holtzendorff Handbuch des deutschen Strafrechts Bd. II. v. S. 73. Οἱ ἀντιδοξοῦντες στηρίζουσι πολλὰ ἐπιχειρήματα εἰς τὸ ἀδύνατον συμφωνίας τῶν νομοθετικῶν παραγόντων, Βασιλέως καὶ δύο Βουλῶν, περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ψηφιζομένων διατάξεων, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὸ ἀδύνατον συμφωνίας τῶν ἐν τῇ αὐτῇ Βουλῇ ψηφιζόντων τὸν νόμον, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι μόνον περὶ τοῦ ψηφιζομένου κειμένου τοῦ νόμου ἐπέρχεται συμφωνία, οὐχὶ δὲ καὶ περὶ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ· πρβ. J. Kohler, Ueber die Interpretation der Gesetze S. 24, ὅστις ἐπικαλεῖται καὶ τὴν γνώμην τοῦ Meyer (in Gruchot's Beiträgen XXIII. S. 6), λέγοντος ὅτι τὰ περὶ τὸ νομοθετεῖν ἠσχολημένα πρόσωπα δύνανται νὰ ἔχωσιν οὐ μόνον ὁμοίους, ἀλλὰ καὶ διαφόρους σκοποὺς καὶ γνώμας, καὶ ἕκαστον δύναται νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι διὰ τοῦ γράμματος τοῦ νόμου ἀκριβῶς ἐπιτυγχάνεται ὁ σκοπός του καὶ ἀναγνωρίζεται ἡ γνώμη του· Α. Wach, Handbuch des deutschen Civilprocessrechts I. 261 ff. Χωρὶς νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἀνα-

τῶν ἀποφάσεων δὲ τούτων ἀσφαλῆ βεβαίωσιν παρέχουσι μόνον τὰ Ἐπίσημα Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς [41]

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν Σύνταγμα δύο ὑπάρχουσι νομοθετικοὶ παράγοντες, ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βουλή, ἡ δὲ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ὁμοφωνία τούτων εἶναι ἀπαραίτητος· ἀλλ' ἡ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ὁμοφωνία τοῦ Βασιλέως πρὸς τὰς γνώμας τῆς Βουλῆς ἐπέρχεται σιωπηρῶς διὰ τῆς κυρώσεως καὶ δημοσιεύσεως τοῦ νόμου. Ὁ Βασιλεὺς διατελεῖ εἰς διαρκῆ ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς συζητούσης καὶ ψηφιζούσης τοὺς νόμους Βουλῆς διὰ τῶν ὑπουργῶν του, οἵτινες κατὰ τὸ 78 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος ἔχουσιν ἐλεύθεραν εἴσοδον εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς, καὶ ἂν μὴ ὦσι μέλη αὐτῆς. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Βασιλεὺς κυροῖ καὶ δημοσιεύει τὸν νόμον διατελεῖ καὶ ὀφείλει νὰ διατελῇ ἐν πλήρει γνώσει τῶν κατὰ τὴν συζήτησιν καὶ ψήφισιν περὶ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ γενομένων ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἀποφάσεων, ἑπομένως ἢ συμφωνεῖ πρὸς ταύτας καὶ κυροῖ τὸν νόμον, ἢ διαφωνεῖ καὶ ἀρνεῖται τὴν κύρωσιν· [42] ἡ δ' ἐκ-

---

σκευὴν τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων, παρατηροῦμεν, ὅτι παρ' ἡμῖν ἡ ὕπαρξις μιᾶς Βουλῆς αἴρει τὰ πλεῖστα τῶν ἐπιχειρημάτων, ἡ δὲ τεθεῖσα ἀρχή, ὅτι : « ἑρμηνευτικὴν ἀξίαν ἔχουσιν αἱ ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ψηφιζομένων διατάξεων ἀποδεκταὶ γενόμεναι γνῶμαι », αἴρει τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι ἡ ὁμοφωνία καὶ ὡς πρὸς τὰ μέλη τῆς αὐτῆς Βουλῆς ἐπέρχεται περὶ τοῦ ψηφιζομένου κειμένου καὶ οὐχὶ περὶ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ.

[41] Πρβ. R. v. Mohl, Staatsrecht, Völkerrecht und Politik I. S. 122. Anm. 1. Καὶ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς μόνον τὰ Ἐπίσημα Πρακτικὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν ἐν ὁμοίᾳ περιπτώσει· πρβ. τὴν 25 ὑποσημείωσιν τῆς παρούσης παραγράφου. Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι πᾶσαι αἱ περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ψηφιζομένων νόμων ἀποδεκταὶ γενόμεναι δηλώσεις κατεχωρίσθησαν ἐν τοῖς ἐπισήμοις πρακτικοῖς. Ὁ Schaffrath, Theorie der Auslegung constitutioneller Gesetze S. 49, ὑποστηρίζει, ὅτι τὰ Πρακτικὰ τῶν Βουλῶν εἶναί τι ξένον καὶ ἑτερογενὲς πρὸς τοὺς νόμους καὶ ἐμπεριέχουσι ἐντελῶς διάφορον πρὸς τοὺς νόμους δικαιοπραξίαν· τοῦτον δὲ ἀνασκευάζει ὁ R. v. Mohl, Staatsrecht, Völkerrecht und Politik. I. 123.

[42] Ὁ A. Wach, Handbuch des deutschen Civilprocessrechts I.S. 260 ff. καὶ ἰδίᾳ S.262, ἀντιτιθέμενος εἰς τὴν θεωρίαν, καθ' ἣν ὁ νόμος εἶναι τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενον τῆς συναινέσεως τῶν νομοθετικῶν παραγόντων, προστίθησιν, ὅτι ἐν

δοχή, ὅτι κατὰ τὴν κύρωσιν καὶ δημοσίευσιν τοῦ νόμου ὁ Βασιλεὺς δύναται ν' ἀποδώσῃ εἰς τὰς διατάξεις τούτου ἔννοιαν διαφέρουσαν τῶν περὶ τούτου ἀποφάσεων τῆς Βουλῆς, ἀντίκειται προφανῶς πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος καὶ ἀναιρεῖ ταύτας· διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ Βασιλεὺς γίνεται μόνος νομοθέτης, ἀφοῦ δύναται νὰ κυρώσῃ καὶ δημοσιεύσῃ νόμον, μὴ ἔχοντα τὴν ἔννοιαν, ἣν ἀπέδωκεν αὐτῷ ἡ ψηφίσασα Βουλή, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἄλλοῖον νόμον. [43]

Ἀποκρούοντες οἱ ἀντιδοξοῦντες τὴν ἑρμηνευτικὴν ἀξίαν τῶν τοιούτων περὶ τῆς ἐννοίας τῶν νόμων πηγῶν, προβάλλουσι τὸ ἄτοπον, ὅπερ κατ' αὐτοὺς προέρχεται ἐντεῦθεν, τὸ ν' ἀνυψῶνται αἱ τοιαῦται πηγαὶ εἰς τὴν περιωπὴν τῶν νομοθετικῶν πράξεων,

---

τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ καθῆκον τοῦ ἑτέρου τῶν νομοθετικῶν παραγόντων, ὅπως τὴν ὑπὸ τοῦ ἑτέρου νομοθετικοῦ παράγοντος ἐξενεχθεῖσαν γνώμην σιωπηρῶς ἀποδεχθῇ ἢ ὅπως ἀντιλέξῃ εἰς αὐτήν, ἤθελε δικαιολογεῖσθαι, ἐὰν τοὐλάχιστον διὰ τὸν τὴν πρωτοβουλίαν ἔχοντα νομοθετικὸν παράγοντα ὑφίστατο ἡ ὑποχρέωσις νὰ συνοδεύῃ τὰς προτάσεις του διὰ λεπτομεροῦς δηλώσεως περὶ τῆς ἐννοίας αὐτῶν. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν δύναται ν' ἀντιταχθῇ ἐν τῇ ὑφ' ἡμῶν ἀποδεκτῇ γενομένῃ ἐκδοχῇ ἀφοῦ τῆς σιωπηρᾶς συναινέσεως τοῦ Βασιλέως προηγεῖται ἀπόφασις τῆς Βουλῆς περὶ τῆς ἐννοίας, ἣν αὕτη, ψηφίζουσα τὸν νόμον, ἀπέδωκεν εἰς ὡρισμένην διάταξιν αὐτοῦ. Περὶ τῆς τεκμαιρομένης ὁμοφωνίας τῶν νομοθετικῶν παραγόντων πρβ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 216 τοῦ ἔτους 1877 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐν τῇ 21 ὑποσημειώσει τῆς παρούσης παραγράφου.

[43] Πολλοὶ τῶν ἀντιδοξούντων, ἀκολουθοῦντες τὴν θεωρίαν τοῦ P. Laband (Deutsches Staatsrecht, vierte Auflage, Band II. S. 26 ff.), ὑπεστήριξαν, ὅτι τὴν Νομοθετικὴν Ἐξουσίαν ἀσκεῖ ὁ Ἡγεμὼν διὰ τῆς κυρώσεως καὶ δημοσιεύσεως τοῦ νόμου, ἡ δὲ Βουλὴ ἀποτελεῖ Σῶμα, οὗτινος ἡ συνεργασία διαγράφεται ὡς ἀναγκαία διὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ νομοσχεδίου, ἐστερημένον νομοθετικῆς ἐξουσίας· πρβ. A. Wach, Handbuch des deutschen Civilprocessrechts I. S. 259 ; K. Binding Handbuch des Strafrechts I. S. 470. 472. Ὑπὸ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην βεβαίως δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ τις, ὅτι εἶναι ἀδιάφορος ἡ γνώμη τῆς παρασκευασάσης τὸ νομοσχέδιον Βουλῆς διὰ τὸν ἑρμηνευτήν, ὅστις πρέπει νὰ προσέχῃ μᾶλλον εἰς τὴν ἔννοιαν, ἣν ἀπέδωκεν ὁ Ἡγεμὼν εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ κυρωθὲν καὶ δημοσιευθὲν κείμενον τοῦ νόμου. Ἡ τοιαύτη θεωρία καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἐπολεμήθη καὶ ὑπὸ τῶν διατάξεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος ἀποκλείεται· οὐδεὶς δὲ παρ' ἡμῖν ἐσκέφθη σοβαρῶς νὰ ὑποβιβάσῃ τὴν Βουλὴν εἰς νομοπαρασκευαστικὴν Ἐπιτροπείαν.

ἑνῷ πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ περιβληθῶσι τὰς διατυπώσεις τῆς κυρώσεως καὶ δημοσιεύσεως, ὧν στεροῦνται. [44]

Ἡ ἀντίρρησις αὕτη στερεῖται σπουδαιότητος. Ἐὰν αἱ περὶ τῆς ἐννοίας τῶν νόμων δηλώσεις τῶν νομοθετικῶν παραγόντων, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, μέλλωσιν ὡς νόμοι, τότε βεβαίως πρέπει νὰ περιβληθῶσι τὰς διατυπώσεις τῶν νομοθετικῶν πράξεων. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτου· πρόκειται δ' ἁπλῶς νὰ πιστοποιηθῇ δι' αὐτῶν τί ἀληθῶς περιέχει ὁ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος ψηφισθεὶς κυρωθεὶς καὶ δημοσιευθεὶς νόμος. [45]

Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἑρμηνευτικὴν ἀξίαν τῆς ἄλλης προπαρασκευαστικῆς τῶν νόμων ἐργασίας, τῶν αἰτιολογικῶν ἐκθέσεων, τῶν ἐκθέσεων τῶν ἐπιτροπῶν τῆς Βουλῆς, τῶν περὶ τῆς ἐννοίας τῶν συζητουμένων διατάξεων γνωμῶν τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως ἢ τῆς Βουλῆς, αὗται δὲν ἀντιπροσωπεύουσι τὴν γνώμην νομοθετικοῦ παράγοντος, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀξία αὐτῶν διὰ τὸν ἑρμηνευτὴν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πρὸς διαφώτισιν τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐσωτερικῆς ἀξίας των· ἀλλ' ὅμως αὗται, περιέχουσαι τὴν ἱστορίαν ἐν γένει τοῦ νόμου, κατέχουσι σπουδαίαν μεταξὺ τῶν ἄλλων ἑρμηνευτικῶν μέσων θέσιν. [46]

---

[44] Πρβ. Schaffrath, Theorie der Auslegung constitutioneller Gesetze S. 61 ff.

[45] Πρβ. R. v. Mohl, Staatsrecht Völkerrecht und Politik I. S. 111; F. Regelsberger, Pandekten I § 36. Anm. 23, ὅστις, ἐπικαλούμενος τὸν N. 21. § 1 ἐν τέλει Πανδεκτῶν, qui testam. fac, 28. 1, λέγει, ὅτι καὶ ὁ Οὐλπιανὸς τὰς scripturas vicinas δὲν χαρακτηρίζει ὡς διαθήκην, εἰ καὶ δι' αὐτῶν ἐπιτρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ ἡ ἔννοια τελευταίας διατάξεως.

[46] Αἱ προηγηθεῖσαι τῆς κατασκευῆς τοῦ νόμου ἐργασίαι κατέχουσι μεταξὺ τῶν ἄλλων ἑρμηνευτικῶν μέσων σπουδαίαν θέσιν, ἅτε διατελοῦσαι εἰς ἄμεσον πρὸς τὸν νόμον σχέσιν. Ἐν ταύταις οὖν τῷ καθαρῶς ἐπιστημονικῷ συντρέχουσιν ἰσχυρὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα τῆς ἑρμηνείας· πρβ. J. Struckmann und R. Koch, Die Civilprocessordnung für das Deutsche Reich, Einleitung S. XX. ff. Κατὰ τὸν N. I. Σαρίπολον (Πραγματεία τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου III. § 673 σελ. 267) «ἐν ταῖς ἀρεταῖς τοῦ κατὰ σύνταγμα πολιτεύεσθαί ἐστιν, ὅτι σχεδὸν ἀδύνατον παραστῆναι τὴν ἀνάγκην ἑρμηνευτικοῦ νόμου,

Ἡ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς ἀποδεκτὴ γενομένη ἀρχή, ὅτι αἱ περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ἰσχυόντων νόμων ἐν ταῖς Βουλαῖς

ἕνεκα τοῦ ὅτι αἱ πρὸ τῆς τούτου ψηφίσεως ἐκθέσεις τοῦ τε προτείνοντος τὸ νομοσχέδιον καὶ τῆς ἐπεξεργασθείσης αὐτὸ Ἐπιτροπείας, ἔτι δὲ καὶ ἡ κατὰ τὴν δημοσίαν συζήτησιν ἀνάπτυξις ἀσφαλέστατα παρέχουσι τὰ μέσα πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος τοῦ νόμου». Καὶ οἱ ἀδιαλλακτότεροι πολέμιοι τῆς ἑρμηνευτικῆς ἀξίας τῶν ἐκτὸς τοῦ γράμματος τοῦ νόμου κειμένων πηγῶν, ὁποῖαι αἱ ἐν τῷ κειμένῳ ἀριθμούμεναι, δὲν διστάζουσι ν᾽ ἀναγνωρίσωσιν αὐταῖς ἀξίαν τινὰ χρήσιμον διὰ τὸν ἑρμηνευτὴν πρὸς ἐξέλεγξιν τῆς ὀρθότητος τῶν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἐκ τῆς ἄλλης ἑρμηνευτικῆς ἐργασίας πορισμάτων του· καθ᾽ ὅσον αὗται ἀποτελοῦσι τὴν ἱστορίαν τοῦ νόμου· πρβ. A. Wach, Handbuch des deutschen Civilprocessrechts I. S. 281 ff; J. Kohler, Ueber die Interpretation der Gesetze S. 33 ff. 38 ff. Ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ καὶ τῇ Πρακτικῇ πάντοτε ἐγένετο προσφυγὴ πρὸς ἑρμηνείαν τῶν νόμων εἰς τὰς προπαρασκευαστικὰς τῶν νόμων ἐργασίας, καὶ πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος καὶ μετ᾽ αὐτήν. Ἕνεκα δὲ τοῦ αὐτοῦ λόγου μεγάλην αὐθεντίαν ἔσχον καὶ αἱ συγγραφαὶ τῶν εἰς τὴν σύνταξιν τῶν νομοθετημάτων ἐργασθέντων προσώπων· ὡς π. χ. τῶν Haug, Eisengrein καὶ Enzlin ἐν Βυρτεμβέργῃ, τοῦ Zeiller ἐν Αὐστρίᾳ κλπ. πρβ. C. G. Wächter, Handbuch etc. II. S. 146 ff; J. Unger, System etc. I. S. 82. Ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Γαλλικοῦ Κώδικος καὶ μέχρι τῆς σήμερον οἱ ἑρμηνευταὶ αὐτοῦ ὡς ἀπὸ ἀνεξαντλήτου πηγῆς ἀρύονται τὰς περὶ τῆς ἐννοίας διαφόρων διατάξεων γνώμας των ἐκ τῶν ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐπικρατείας κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Κώδικος γενομένων συζητήσεων, εἰς ἃς μεγάλη ἀποδίδεται αὐθεντία, καὶ μόνον δὲν ἐξισοῦνται αὗται πρὸς αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν. Περὶ τούτου πρβ. Aubry et Rau, Cours de droit civil Français, tom. I. § 41: «Les discussions du Conseil d'État et les observations du Tribunat sont de la plus grande utilité pour l'interprétation du Code civil... Toutefois, quelques ressources que présentent les discussions du Conseil d'État pour l'intelligence de lois qui composent le Code civil, on ne saurait assimiler à une interprétation authentique les opinions émises au sein de ce corps»; C. S. Zachariä, Handbuch des Französischen Civilrechts, sechste Auflage von S. Puchelt, I. § 41; Dalloz «Lois». nº 506. Αὐτοὶ οἱ πολέμιοι τῆς ἀξίας τῶν τοιούτων ἐκτὸς τοῦ νόμου κειμένων ἑρμηνευτικῶν πηγῶν δὲν διστάζουσι νὰ προσφεύγωσι συχνὰ εἰς ταύτας, ὡς παρατηρεῖ περὶ τοῦ Thöl καὶ τοῦ Hahn ὁ L. Goldschmidt (Handbuch des Handelsrechts I. § 34. Anm. 27). Ὁ μᾶλλον ἀδιάλλακτος τῶν πολεμίων τῆς ἑρμηνευτικῆς ἀξίας τῶν προπαρασκευαστικῶν τοῦ νόμου ἐργασιῶν εἶναι ὁ K. Binding (Handbuch des Strafrechts I. S. 472 ff.), θεωρῶν λυσιτελεστέραν πρὸς ὀρθὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων τὴν παντελῆ ἔλλειψιν τοιούτων βοηθημάτων. — Εἶναι ἀναντίρρητον, ὅτι περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἑρμηνευτικῶν τούτων πηγῶν ἀπαιτεῖται μεγάλη προ-

ἐκφερόμεναι γνῶμαι, καὶ ἂν περιβληθῶσι τὸν τύπον ἀποφάσεων τῶν Βουλῶν, οὐδεμίαν ἔχουσιν ἑρμηνευτικὴν ἀξίαν, γενικῶς ἀναγνωρίζεται ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ. [47]

III.) Μέχρι τοῦδε ἐπραγματεύθημεν περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων, ἣν μετέρχεται ἀδιακρίτως πᾶς ἐφαρμόζων

σοχῇ· καθ' ὅσον οὔτε αἱ αἰτιολογικαὶ ἐκθέσεις ἀποδίδουσι πάντοτε τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῶν τοῦ νομοσχεδίου διατάξεων (πρβ. π. χ. C.G. Wächter, Die Ausübung der Gesetzgebungsgewalt unter Theilnahme von Ständeversammlungen etc. im Archiv des Criminalrechts N. F, 1839, S. 348ff, ὅστις, καίπερ ἐξαίρων τὴν ἑρμηνευτικὴν ἀξίαν τῶν αἰτιολογικῶν ἐκθέσεων, ἀναγνωρίζει οὐχ ἧττον, ὅτι πολλάκις δὲν δίδεται κατὰ τὴν σύνταξιν αὐτῶν ἡ δέουσα προσοχή, καὶ ἀναφέρει τὸν Ποινικὸν Νόμον τῆς Βυρτεμβέργης, οὗτινος ἡ αἰτιολογικὴ ἔκθεσις καὶ τὸ ὑπ' αὐτῆς συνοδευθὲν νομοσχέδιον ἐπεξειργάσθησαν ἑκάτερον ἀπὸ διαφόρων ἀπόψεων), οὔτε αἱ κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν νομοσχεδίων ἐξενεχθεῖσαι ὑπὸ τῶν μελῶν τῶν νομοθετικῶν σωμάτων περὶ τῆς ἐννοίας διατάξεων αὐτοῦ γνῶμαι εἰσὶ πάντοτε μεμελετημέναι καὶ εὔστοχοι (πρβ. π. χ. περὶ τῶν ἐν τῷ Νομοθετικῷ Σώματι τῆς Γαλλίας ἐξενεχθεισῶν γνωμῶν κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ Γαλλικοῦ Κώδικος Aubry et Rau, Cours etc. I. § 41 : «On y rencontre un assez grand nombre d'erreurs ; pressés par la rapidité des travaux législatifs, ou détournés par d'autres occupations, les auteurs de ces discours n'ont pu apporter à leur composition tous les soins qu'elle réclamait», καὶ C. S. Zachariä, Handbuch etc. I. § 41), οὔτε δὲ καὶ αἱ γνῶμαι αὐτῶν τῶν εἰσηγουμένων τὰ νομοσχέδια Ὑπουργῶν, οἵτινες ὑποστηρίζουσι συνήθως τὰ προϊόντα ξένης διανοίας, ἀποτελοῦσιν ἀσφαλῆ ὁδηγὸν περὶ τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τῶν ψηφιζομένων νομοθετικῶν διατάξεων. Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως πάντων τῶν ἀνωτέρω ὁ ἑρμηνευτὴς ὀφείλει νὰ ἐρευνᾷ, μὴ οἱ ἁρμόδιοι πρὸς κατασκευὴν τοῦ νόμου νομοθετικοὶ παράγοντες διάφορον ἀπέδωκαν ἔννοιαν εἰς τὰς διατάξεις τοῦ ψηφισθέντος νομοσχεδίου, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τούτων ἡ γνώμη βαρύνει εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ νόμου· πρβ. καὶ Guizot Mémoires, III. p. 229—230 «Le gouvernement qui la (loi) proposait n'avait, à coup sur, nulle intention de l'appliquer aux réunions étrangères à la politique, notamment aux réunions religieuses ; il s'en expliqua formellement dans les deux Chambres ; mais des explications parlementaires ne sont pas des dispositions législatives ; les paroles d'un ministre ne lient pas ses successeurs».

[47] Πρβ. C. G. Wächter, Handbuch etc. II. S. 150 ; R. v. Mohl, Die Verantwortlichkeit der Minister S. 177 ff. καὶ Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg I. S. 102, καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἐν Celle Ἐφετείου τῆς 9 Ἀπριλίου 1875 παρὰ τῷ Seuffert, Archiv XXX. nº 219.

ἢ καὶ ἁπλῶς ἑρμηνεύων τὸν νόμον. Ἡ ἑρμηνεία αὕτη δὲν ἔχει ὑποχρεωτικὴν ἰσχύν· ἀρύεται δὲ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐπιβολὴν ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς ἀξίας, ὁσάκις τὰ πορίσματα ταύτης πείθουσι περὶ τῆς ἀληθείας τῆς ἐξευρεθείσης ἐννοίας τοῦ νόμου. [48]

Ἡ ἑρμηνεία αὕτη τότε μόνον ἔχει ὑποχρεωτικὴν ἰσχύν, ὁσάκις ἐξηνέχθη ὑπὸ προϊσταμένης τινὸς Ἀρχῆς, εἰς ἣν αἱ ὑφιστάμεναι Ἀρχαὶ ὡς ἐκ τοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατοῦντος Ὀργανισμοῦ ὀφείλουσιν ὑπακοήν. [48]

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τοιαύτην ἑρμηνείαν ἀναγνωρίζει ἡ ἡμετέρα νομοθεσία ἕτερον εἶδος ἑρμηνείας γενικῶς ὑποχρεωτικόν, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας, τὴν καλουμένην αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων. [49]

---

[48] Πρβ. C. G. Wächter, Handbuch etc. II. S. 150, καὶ Pandekten I. S. 135 ; J. Unger, System etc. I. S. 96 ; R. v. Mohl, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg I. S. 103.

[48] Τὸ ὑποχρεωτικὸν τῆς ἐπιστημονικῆς ἑρμηνείας ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν πηγάζει ἐκ τῆς ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ ἐνυπαρχούσης δυνάμεως, ἀλλ' ἐξ ἄλλων λόγων, ἐκ τοῦ δικαιώματος, ὅπερ ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς πολιτείας ἔχουσιν αἱ προϊστάμεναι Ἀρχαὶ νὰ διατάσσωσι τὰς ὑφισταμένας, καὶ ἐκ τῆς ὑποχρεώσεως, ἣν ἔχουσιν αὗται νὰ ὑπακούωσιν εἰς τὰς προϊσταμένας Ἀρχάς· πρβ. καὶ R. v. Mohl, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg I. S. 103.

[49] Τὸ 19 ἄρθρον τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος τοῦ ἔτους 1844 καλεῖ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην ἐπίσημον. Ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῇ Συνελεύσει κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ ἄρθρου τούτου ἐγένοντο ἀντιρρήσεις κατὰ τοῦ ὅρου «ἐπίσημος» (πρβ. τῆς Συνελεύσεως τὰ Πρακτικὰ σελ. 291 : «Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ 18 ἄρθρου παρετηρήθη ὑπό τινος τῶν πληρεξουσίων, ὅτι ἡ λέξις «ἐπίσημος» δὲν εἶναι κατάλληλος, καθότι ἐπίσημον ἑρμηνείαν τῶν νόμων κάμνουν καὶ τὰ δικαστήρια, ἑπομένως πρέπει νὰ ὑπάρχῃ διάκρισις μεταξὺ τῆς ὑπὸ τῶν δικαστηρίων γενομένης ἑρμηνείας τῶν νόμων καὶ τῆς ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας») μετὰ βραχεῖαν δὲ συζήτησιν ἐγένετο δεκτὸν τὸ ἄρθρον, περιληφθείσης ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς διασαφήσεως, ὅτι ἡ Συνέλευσις διὰ τῆς λέξεως «ἐπίσημος» ἐννοεῖ τὴν ἑρμηνείαν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἤτοι τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν καὶ οὐχὶ τὴν τῶν δικαστηρίων.—Τὸ 26 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος τοῦ ἔτους 1864 καλεῖ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην αὐθεντικήν. Ἡ τοιαύτη μεταβολὴ δικαιολογεῖται ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς ὡς ἑξῆς : «Ἐπειδὴ οἱ δικανικοὶ αὐθεντικὴν ὀνομάζουσι τὴν ἐπίσημον τῶν νόμων ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἀρχῆς ἑρμηνείαν, ἀντικατεστήσαμεν τὴν ἐν τῷ πάλαι ἄρθρῳ 19 λέξιν ἐπίσημον διὰ τῆς λέξεως αὐθεντικὴ ἐν ἄρθρῳ 26.» (πρβ. σελ. 37 τῆς ἐν τῷ 5

Λέγοντες : αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων νοοῦμεν : τὸν διὰ νόμου καθορισμὸν τῆς ἐννοίας προγενεστέρας νομοθετικῆς διατάξεως. [50]

Ἡ λειτουργία αὕτη τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας δικαιολογεῖ ἐπὶ τοσοῦτον μόνον τὸν ἑαυτῆς χαρακτηρισμὸν ὡς ἑρμηνείας τῶν νόμων, ἐφ' ὅσον ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς τῶν νόμων ἑρμηνείας εἶναι ὁ καθορισμὸς τῆς ἐννοίας αὐτῶν καὶ τοῦτο ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ γενικῶς ὑποχρεωτικοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ ἑρμηνευομένου νόμου ὑπ' αὐτοῦ τοῦ νομοθέτου· κατ' ἀκρίβειαν δ' ὅμως ἡ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία τῶν νόμων εἶναι ταὐτόσημος πρὸς διάταξιν κανόνος δικαίου, καθορίζοντος τὴν ἔννοιαν προγενεστέρου νόμου, ἀδιαφόρως ἂν αὕτη εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἑρμηνείας, ἢ ἀπομακρύνηται τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τοῦ ἑρμηνευομένου νόμου. [51]

τόμῳ τῶν Στενογραφημένων Πρακτικῶν τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως περιεχομένης ἐκθέσεως). Ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐν ταῖς συγγραφαῖς τῶν Ἑλλήνων νομομαθῶν συχνὰ γίνεται χρῆσις τοῦ ὅρου «ἐπίσημος ἑρμηνεία».

[50] Πρβ. J. Bremer, Die authentische Interpretation S.278 ; H.Goeppert, Das Princip: «Gesetze haben keine rückwirkende Kraft» (Jhering, Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts B. XXII. N. F. B. X.) S. 180 ; H. Dernburg, Pandekten I. §. 37 ; F. Regelsberger, Pandekten I. S. 142.

[51] Πρβ. F. C. v. Savigny, System etc. I. S. 209 ; B. Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts I. § 20 ; J. Unger, System etc. I.S. 97; F. Regelsberger, Pandekten I. S. 142, Β. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα Ἀστυκοῦ Δικαίου § 10, Π. Παπαρρηγοπούλου Τὸ ἐν Ἑλλάδι ἰσχῦον Ἀστικὸν Δίκαιον, Γενικὰς Ἀρχάς, ἔκδ. Γ'. § 67, Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 23. Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἐν τῇ διατάξει 12 Κώδικος de legibus etc. 1. 14 καθιεροῖ τὸ ἀξίωμα, ὅτι ὁ πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς ἐννοίας τῶν νόμων ἐπιτηδειότατος εἶναι ὁ τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν κατέχων Αὐτοκράτωρ : « vel quis legum aenigmata solvere, et omnibus aperire idoneus esse videbitur, nisi is, cui soli legislatorem esse concessum est ? ». Ἐὰν οὕτως εἶχε τὸ πρᾶγμα, ἡ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία ἤθελε δικαίως καλεῖσθαι οὕτως, ἅτε ἀποδίδουσα τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ ἑρμηνευομένου νόμου. Ἀλλ' ὅμως τὸ ἀξίωμα τοῦτο στερεῖται ἀκριβείας, ὡς ὀρθῶς διδάσκει ὁ J. Bremer (Die authentische Interpretation etc. S. 286 ff.), ἀντιτάσσων τὰ ἑξῆς ἐπιχειρήματα : Ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐγγύησις περὶ ἀκριβοῦς ἀποδόσεως

Τὸ Ἑλληνικὸν Σύνταγμα τοῦ ἔτους 1864 ἐν τῷ 26 ἄρθρῳ διατάσσει τὰ ἑξῆς : « Ἡ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία τῶν νόμων ἀνήκει εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν » [52]

Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα ἀναγνωρίζει τὴν ὕπαρξιν τοῦ εἴδους τούτου τῆς ἑρμηνείας, ἣν κατὰ κανόνα ἀναγνωρίζουσιν ἥ τε ἐπιστήμη καὶ αἱ ξέναι νομοθεσίαι, [53]

τῆς ἐν τῷ ἑρμηνευομένῳ νόμῳ περιεχομένης θελήσεως τοῦ νομοθέτου, ὅταν ἑρμηνεύωνται πανάρχαιοι νόμοι, μὴ ἀπορρέοντες ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ νομοθέτου, ὅστις, μὴ ἔχων ἄμεσον γνῶσιν τῶν στοχασμῶν τοῦ ἀρχαίου νομοθέτου, καταφεύγει εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἑρμηνείαν, δι' ἣν οὗτος δὲν εἶναι ἐπιτηδειότερος τῶν νομοδιδασκάλων ἢ τῶν πολυμελῶν δικαστηρίων. Ὅτι, καὶ ἂν ἀπὸ τοῦ ἰδίου νομοθέτου πηγάζῃ ὁ ἑρμηνευόμενος νόμος, ὁ νομοθέτης δὲν εἶναι ὁ ἐπιτηδειότατος ἑρμηνευτής· καθ' ὅσον ἡ προσοχὴ αὐτοῦ κατευθύνεται πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν καὶ ἀδιαφορεῖ οὗτος, ἂν ὁ ἑρμηνευόμενος νόμος ἐν τῇ ἀληθεῖ του ἐννοίᾳ ὑπῆρξεν ἀνεπαρκὲς μέσον πρὸς ἐπίτευξιν αὐτοῦ, νομοθετεῖ δ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὑπὸ τὸν τύπον αὐθεντικῆς ἑρμηνείας νέας διατάξεις, ἃς θεωρεῖ προσφόρους πρὸς τὸν σκοπόν του. Ὅτι, καὶ ἂν πρόκειται περὶ Μονάρχου ἀπεριορίστως νομοθετοῦντος καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἱκανοῦ, καὶ πάλιν οὗτος δὲν εἶναι ὁ ἐπιτηδειότατος πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τοῦ νόμου· καθ' ὅσον ἡ σύνταξις τῶν νόμων καὶ τῶν καθ' ἑκάστας διατάξεων αὐτοῦ ἀφίσταται εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, εἰς τοὺς Ὑπουργοὺς καὶ εἰς τοὺς ὑφισταμένους ὑπαλλήλους· ἀφοῦ δὲ ὡς πρὸς τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν νόμου τινὸς δὲν ἐξετάζεται, τί κατὰ τὴν σύνταξιν καὶ ἐξέτασιν τοῦ νομοσχεδίου ἐσκέφθησαν ὁ Εἰσηγητής, τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, εἷς Ὑπουργός, μέλη τινὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἀλλὰ μόνον ἡ διάνοια τοῦ ἀληθοῦς καὶ μόνου νομοθέτου κατὰ τὴν ἔγκρισιν καὶ ὑπογραφὴν τοῦ νόμου, ἕπεται ἀναγκαίως, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι ἀδύνατον νὰ τύχῃ τις αὐθεντικῆς βεβαιώσεως τῶν στοχασμῶν τούτου. Ὅτι τέλος τοῦτο δύναται νὰ λεχθῇ κατὰ μείζονα λόγον, ὅταν ἡ ἄσκησις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία ἀπαιτῶσι τὴν σύμπραξιν τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας, ἥτις ἑρμηνεύει αὐθεντικῶς καὶ τὰς πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Συντάγματος νομοθετικὰς διατάξεις τοῦ ἀπολύτου Ἡγεμόνος, κατὰ δὲ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἑαυτῆς νομοθετημάτων ἑκάστοτε ἀποτελεῖται ἐξ ἄλλων προσώπων.

[52] Ἐκ τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν Συνταγμάτων περιέχουσι διατάξεις περὶ αὐθεντικῆς ἑρμηνείας τὸ Σύνταγμα τοῦ ἔτους 1832 (ἄρθρ. 84 : « [Τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα] ἔχει τὴν ἐξουσίαν... νὰ ἐξηγῇ καὶ νὰ διασαφῇ καὶ ν' ἀχυρόνῃ τοὺς κειμένους νόμους, τοὺς ἄλλους παρὰ τοὺς θεμελιώδεις καὶ καταστατικοὺς τοὺς εἰς τὸ παρὸν πολιτικὸν Σύνταγμα ») καὶ τὸ Σύνταγμα τοῦ ἔτους 1844 (ἄρθρ. 19: « Ἡ ἐπίσημος ἑρμηνεία τῶν νόμων ἀνήκει εἰς τὴν Νομοθετικὴν ἐξουσίαν »).

[53] Ἐφ' ὅσον ἡμεῖς γνωρίζομεν, ἓν μόνον ὑπάρχει Σύνταγμα ῥητῶς ἀπαγο-

καὶ ὁρίζει τὸ ὄργανον, εἰς ὃ ἀνήκει ἡ ἐνάσκησις τῆς λειτουργίας ταύτης. [54]

ρεῦον τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων· τὸ Σύνταγμα δὲ τοῦτο εἶναι τὸ τοῦ Μεγάλου Δουκάτου τῆς Ἔσσης τοῦ ἔτους 1820, ὅπερ ἐν τῇ 72 παραγράφῳ διατάσσει τὰ ἑξῆς: « Ἐὰν ὡς πρὸς τοὺς ὑφισταμένους νόμους μὴ ἐπαρκῇ ἡ ἐπιστημονικὴ ἑρμηνεία, δὲν ἐπακολουθεῖ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία, ἀλλ' ὑπάρχει ἀνάγκη νέας διατάξεως διὰ πράξεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας »· πρβ. τὴν διάταξιν ταύτην παρὰ τῷ H. A. Zachariä, Die deutschen Verfassungsgeselze der Gegenwart S. 410.

[54] Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ N. 12 Κώδικος, de legibus etc, 1. 14 («Si enim in praesenti leges condere soli imperatori concessum est, et leges interpretari solo dignum imperio esse oportet», ἐπεκράτησεν ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων, ἐξηκολούθησε δὲ καὶ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος ἐπικρατοῦν τὸ ἀξίωμα: « Ejus est legem interpretari cujus est condere », καὶ συμφώνως πρὸς τοῦτο τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων ἐνήσκει ὁ ἐν τῇ πολιτείᾳ κατέχων τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν. Τὸ δόγμα τοῦτο ἐπανέλαβεν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἐν τῇ 150 Νεαρᾷ: «Legis interpretationem culmini tantum principali competere nemini venit in dubium, quum promulgandae quoque legis auctoritatem sibi vindicet eminentia ».— Ἐν τοῖς Συνταγματικοῖς Χάρταις πλείστων πολιτειῶν ἁπαντᾷ ῥητὴ διάταξις ἀναγνωρίζουσα τὸ δικαίωμα τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων ὡς ἀποκλειστικῶς ἀνῆκον εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν· πρβ. τὰ Συντάγματα τοῦ Βελγίου ἄρθρ. 28, τῆς Ἰταλίας ἄρθ. 73, τῆς Ἱσπανίας τοῦ ἔτους 1812 ἄρθρ. 131. α, τῆς Πορτογαλλίας τοῦ ἔτους 1822 ἄρθρ. 99 καὶ τοῦ ἔτους 1826 ἄρθρ. 15. § 6, τοῦ Μεγάλου Δουκάτου τοῦ Λουξεμβούργου τοῦ ἔτους 1848 ἄρθρ 49, τοῦ ἔτους 1856 ἄρθρ. 2. ℔ 19, καὶ τοῦ ἔτους 1868 ἄρθρ. 48, τῆς Βαυαρίας τίτλ. VII. § 2, τῆς Σαξωνίας § 86, τοῦ Ἀννοβέρου τοῦ ἔτους 1848 § 65, τῆς Βυρτεμβέργης ℔ 88. τοῦ Μεγάλου Δουκάτου τῆς Βάδης ℔ 65, τοῦ Ἐκλεκτοράτου τῆς Ἔσσης τοῦ ἔτους 1831 § 95 καὶ τοῦ ἔτους 1852 ℔ 75, τοῦ Μεγάλου Δουκάτου τῆς Σαξωνικῆς Βαϊμάρης—Ἄϊζεναχ τοῦ ἔτους 1850 ℔ 4. nº 6, τῶν Δουκάτων Κόβουργ καὶ Γόθας τοῦ ἔτους 1852 § 106, τῆς Βρουνσβίκης τοῦ ἔτους 1832 § 98 nº 3, τοῦ Μεγάλου Δουκάτου τοῦ Ὀλδεμβούργου τοῦ ἔτους 1849 ἄρθρ. 157 καὶ τοῦ ἔτους 1852 ἄρθρ. 136, τοῦ Δουκάτου Ἄγχαλτ—Βέρνβουργ τοῦ ἔτους 1850 § 72, τῆς Ἡγεμονίας Σβάρτζουργ-Σονδερσχάουζεν τοῦ ἔτους 1849 ℔ 100, τῆς Ἡγεμονίας Λιχτενστάϊν τοῦ ἔτους 1862 § 24, τῆς Ἡγεμονίας Βάλδεκ τοῦ ἔτους 1852 § 6, τῆς Ἡγεμονίας Ῥόϋς (νεωτέρας γραμμῆς) τοῦ ἔτους 1849 ℔ 79, τῆς Ἡγεμονίας Χοχεντσόλερν—Σιγμαρίγχεν τοῦ ἔτους 1833 § 54, τῆς Ῥουμανίας τοῦ ἔτους 1866 ἄρθρ. 34, τῆς Σερβίας τοῦ ἔτους 1888 ἄρθρ. 37.—Ἐν Γαλλίᾳ ἴσχυσεν ἐπίσης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τὸ εἰρημένον ἀξίωμα, ἀπὸ τοῦ ἔτους δὲ 1789 μέχρι τοῦ VIII ἔτους ἡ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία τῶν νόμων ἀνῆκεν εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν· ἀλλ' ὅμως

Ἡ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία τῶν νόμων ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ἐν τῇ τοῦ Ἰουστινιανοῦ νομοθεσίᾳ, ἐν ᾗ ἁπαντῶσιν ἐπανειλημμένως παραδείγματα ταύτης [55] καὶ ἐν πολλοῖς καθορίζονται ἡ ἔν-

---

μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Συντάγματος τοῦ VIII ἔτους (1799) τὸ δικαίωμα τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων ἀφῃρέθη ἀπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας καὶ ἀνετέθη εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας καὶ εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (règlement du 5 nivôse an VIII et loi du 16 septembre 1807). Εἰ καὶ ὁ Συνταγματικὸς Χάρτης τοῦ ἔτους 1814 δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τὸν Βασιλέα τὴν ἐνάσκησιν νομοθετικῆς ἐξουσίας ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν Βουλῶν, οὐχ ἧττον μέχρι τοῦ ἔτους 1828 διετήρησεν οὗτος τὸ ἐκ τοῦ νόμου τῆς 16 Σεπτεμβρίου 1807 ἀπορρέον δικαίωμα τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων, ὅπερ ἀπεδόθη πάλιν εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν διὰ τοῦ νόμου τῆς 30 Ἰουλίου 1828. Ὁ νεώτερος Γαλλικὸς νόμος τῆς 1 Ἀπριλίου 1837 κατήργησε τὸν νόμον τοῦ ἔτους 1828. ἐτήρησε δὲ πλήρη σιγὴν περὶ τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων. Ἐντεῦθεν διῃρέθησαν ἐν Γαλλίᾳ αἱ γνῶμαι περὶ τοῦ ζητήματος, ἐὰν μετὰ τὸν νόμον τῆς 1 Ἀπριλίου 1837 δύναται ἢ δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἐν Γαλλίᾳ λόγος περὶ ἑρμηνευτικῶν νόμων· δύναται δέ τις οὐχ ἧττον νὰ παραδεχθῇ, ὅτι καὶ μετὰ τὸν νόμον τοῦ 1837 ἐξηκολούθησεν ὑπάρχον τὸ δικαίωμα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας πρὸς αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων, ὡς τοῦτο καὶ ἐπισήμως προσεπεκυρώθη διὰ τῆς ψηφίσεως τοῦ ἑρμηνευτικοῦ νόμου τῆς 21 Ἰουνίου 1843· πρβ. περὶ τοῦ Γαλλικοῦ δικαίου Merlin, Répertoire, ἐν λέξει «Lois» nos 466 suiv ; Duvergier de Hauranne, Histoire du Gouvernement parlementaire IX. p. 539 suiv ; C. S. Zachariä v. Liegenthal, Handbuch etc. 6e Aufl. I § 39. Anm. 1 ; Aubry et Rau, Cours de droit civil français, tom. I §§ 5, 30 note 9bis, 39 ; C. Demolombe, Cours de Code Napoléon, I. nos 120 suiv ; Eugène Pierre, Traité de droit politique, électoral et parlementaire, 2e édition, nos 89. 1202 ; H. Goeppert, Das Princip: «Gesetze haben keine rückwirkende Kraft» S. 185 ff.— Ὁ J. Bremer, Die authentische Interpretation S. 263 ff. ἐξετάζει τὸ ζήτημα : εἰς τίνα ἀνήκει ἡ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία τῶν νόμων ἐν ταῖς Γερμανικαῖς πολιτείαις, ὧν τὰ Συντάγματα δὲν περιέχουσι διάταξιν περὶ τούτου, καὶ χαρακτηρίζει τὴν λύσιν αὐτοῦ δύσκολον

[55] Πρβ. N 27 προοίμ. Κώδικος, de usuris, 4. 32, N. 11 Κώδικος, de naturalibus liberis etc. 5. 27, Νεαρὰν 12 κεφ. 4, Νεαρὰν 19, Νεαρὰν 143 καὶ Νεαρὰν 150, F. Regelsberger, Pandekten I. § 35 Anm. 5 ; F. Bergmann, Das Verbot der rückwirkenden Kraft neuer Gesetze im Privatrecht (1818) S. 196 ff; J. Brenner, Die authentische Interpretation etc. S. 256 ff; H. Goeppert, Das princip : «Gesetze haben keine rückwirkende Kraft» etc S. 181 ff, ὅστις παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀνέρχεται εἰς ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου.

νοια καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς· ἐκ τῆς Ἰουστινιανείου δὲ νομοθεσίας θὰ συμπληρώσωμεν [56] καὶ ἡμεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν περὶ τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας διδασκαλίαν. [57]

Ἀνατεθείσης τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ἕπεται, ὅτι ἀναγκαῖον στοιχεῖον αὐτῆς εἶναι ἡ ὕπαρξις πράξεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἐψηφισμένης, κεκυρωμένης καὶ δεδημοσιευμένης κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος. [58]

---

[56] Τῆς ψηφίσεως τοῦ 26 ἄρθρου τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος οὐδεμία προηγήθη συζήτησις, ὅπως καθορισθῇ ἀκριβέστερον τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ (πρβ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Στενογρ. Πρακτικὰ VI. 358), ἴσως διότι δὲν ὑπῆρξε διαφωνία περὶ τῆς ἐννοίας καὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων.

[57] Ὁ J. Bremer (Die authentische Interpretation etc. S. 277) ὑποστηρίζει, ὅτι αἱ περὶ αὐθεντικῆς ἑρμηνείας διατάξεις τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου δὲν ἔχουσι πλέον ἰσχύν, ἅτε ἀναφερόμεναι εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ Δημοσίου Δικαίου, ὅπερ νῦν ἐπὶ ἄλλων θεμελιωδῶν ἀρχῶν ἐρείδεται· ἤτοι τὸ μὲν νεώτερον δημόσιον δίκαιον στηρίζεται ἐπὶ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ σεβασμοῦ τῶν κεκτημένων δικαιωμάτων καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, αἱ δὲ περὶ αὐθεντικῆς ἑρμηνείας διατάξεις τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου στηρίζονται ἐπὶ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δημοσίου δικαίου περὶ τῆς μεγαλειότητος καὶ τοῦ ἀλανθάστου τοῦ Ῥωμαίου Αὐτοκράτορος, περὶ τῆς εἰς τὸν Αὐτοκράτορα ἀμερίστως ἀνηκούσης νομοθετικῆς ἐξουσίας, περὶ τοῦ θεσμοῦ, καθ' ὃν ὁ Αὐτοκράτωρ διαρκῶς ἠσχολεῖτο μὲ τὴν κρίσιν τῶν ἀμέσως εἰς αὐτὸν ὑποβαλλομένων νομικῶν διενέξεων καὶ μὲ τὴν λύσιν τῶν εἰς αὐτὸν ὑπὸ ἰδιωτῶν καὶ δημοσίων ὑπαλλήλων ὑποβαλλομένων νομικῶν ζητημάτων, περὶ τῆς πρὸς ἑρμηνείαν τῶν νόμων προνομίας τοῦ Αὐτοκράτορος κλπ. Ὁ Bremer πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης του ἐπικαλεῖται τὸ παράδειγμα τοῦ Savigny, ἐξετάζοντος τὴν πρακτικὴν ἀξίαν τῶν διατάξεων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου περὶ τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου (System etc. I. S. 162 ff). Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Bremer εἶναι ἐσφαλμένη. Αὐτὸς ὁ Savigny (System etc. VIII. S. 511 ff.) ἀναγνωρίζει ἰσχυρὰς τὰς περὶ αὐθεντικῆς ἑρμηνείας διατάξεις τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου· πρβ. καὶ H. Goeppert (Das Princip: «Gesetze haben keine rückwirkende Kraft» etc. S. 187), ὅστις θεωρεῖ ματαίαν τὴν ἔρευναν τοῦ ζητήματος, καθ' ὅσον αἱ περὶ αὐθεντικῆς ἑρμηνείας διατάξεις ἴσχυσαν ἔκπαλαι καὶ σχεδὸν ἄνευ ἀντιρρήσεως ἐν Γερμανίᾳ καὶ κατέστησαν κανὼν τοῦ ἰθαγενοῦς δημοσίου δικαίου· ἐπίσης δὲ ἀποχρούουσι τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Bremer καὶ οἱ L. Pfaff und F. Hofmann, Exkurse über österreichisches allgemeines bürgerliches Recht I S. 373.

[58] Πρβ. καὶ C. G. Wächter, Handbuch etc. II. S. 151 καὶ Pandekten

Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία τῶν νόμων ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Συντάγματος εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἄνευ περιορισμοῦ τινος. [58] Ἑπομένως ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς λει-

---

I. S. 135 ; J. Unger, System etc. I, S. 99 ; H. Dernburg, Pandekten I. § 37 ; F. Regelsberger, Pandekten I. S. 142, Β. Οἰκονομίδου, Στοιχεῖα Ἀστυκοῦ Δικαίου I. § 10.

[59] Ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς ὑπεστηρίχθη ἐνίοτε, ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία μόνον ὑφ' ὡρισμένας περιστάσεις ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἑρμηνεύσῃ αὐθεντικῶς νόμον τινά· πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ Ι. Γ'. α'. 31 (ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Πλατύ) : « Ἐάν, κύριοι, ἦτο νόμος, ὅστις περιεῖχεν ἀμφιβολίας, ὄχι θεωρουμένας, κύριοι, ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ ἢ ἄλλου ὑπαλλήλου, ἀλλ' ἀμφιβολίας θεωρουμένας δικαστικῶς ὡς τοιαύτας· ἂν λ. χ. ἐπί τινος ζητήματος νομικοῦ ἐκφράσῃ τὴν τοιάνδε γνώμην ὁ Ἄρειος Πάγος, καὶ ὡς ἐξ αὐτοῦ ἀναιρέσῃ ἀπόφασιν τοῦ Ἐφετείου, ἡ ὁποία εἶχεν ἐκφράσει γνώμην ἐναντίαν, ἀφοῦ ἀναιρέσει ὁ Ἄρειος Πάγος παραπέμπει τὴν δίκην εἰς ἄλλο Ἐφετεῖον· ἐάν, ὑποθέσατε, ἐκφράσῃ καὶ ἐκεῖνο γνώμην ἐναντίαν τοῦ Ἀρείου Πάγου σύμφωνα μὲ τὴν γνώμην, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐκφράσει τὸ πρῶτον Ἐφετεῖον, καὶ πάλιν ὁ Ἄρειος Πάγος ἐπιμένῃ εἰς τὴν ἰδέαν του, τότε ἀποδεικνύεται δι' αὐτῆς τῆς διαφωνίας, ἡ ὁποία ἐπέρχεται μετὰ προηγουμένην συζήτησιν ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων μεθ' ὅλας τὰς προηγουμένας διατυπώσεις, ὅτι ὁ νόμος εἶναι ἀμφίβολος, ἐπειδὴ αἱ ἀνώτεραι δικαστικαὶ ἐξουσίαι ἔχουν ἐπ' αὐτοῦ γνώμας ἀντιθέτους· καὶ ὅταν ἐκφρασθῇ δι' αὐτοῦ τοῦ νομίμου τρόπου, ὅτι τῷ ὄντι ὑπάρχει ἀμφιβολία, τότε πλέον δὲν ὑπάρχει ἄλλο μέσον, διὰ ν' ἀρθῇ ἡ ἀμφιβολία, παρὰ τὸ μέσον τῆς ἐπεμβάσεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ». Παραδόξως παρομοίαν γνώμην ὑπεστήριξε καὶ ὁ Ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης Κοντόσταυλος ἐν τῇ Βουλῇ· πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ ΙΙΙ. Β'. β'. 439 ἑπ : « πρῶτον, νομίζω, ὅτι περίπτωσις πρὸς ἐπίσημον, ἤτοι αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν, δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα δὲν ἐκφράζεται περὶ τούτου, περὶ τῶν περιστάσεων τούτέστι, καθ' ἃς δύναται νὰ γείνῃ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία τοῦ νόμου· ἀλλὰ τὰ συντάγματα, ἐξ ὧν ἠρύσθημεν τὸ ἡμέτερον, τὸ Γαλλικὸν καὶ τὸ Βελγικόν δηλαδή, δὲν παρεδέχθησαν τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν, ὡς μαρτυροῦσι πολλοὶ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου νόμοι, παρὰ εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις· εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, εἰς ἃς τὸ Ἀκυρωτικὸν ἤθελε περιέλθει εἰς ἀντίφασιν ὡς πρὸς τὸ αὐτὸ νομικὸν ζήτημα μὲ τὸ Ἐφετεῖον, καὶ ἤθελεν ἐπιμένει εἰς τὴν αὐτὴν λύσιν μετὰ διπλῆν ἀναίρεσιν. Εἰς τοιαύτας περιπτώσεις μόνον ὑπάρχει ἐπιτετραμμένη ἡ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία τοῦ νόμου καὶ τότε ἔχει τὸ δικαίωμα ἡ Βουλὴ νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ ζητήματος· ἐν τῇ προκειμένῃ ὅμως περιπτώσει δὲν ὑπάρχει τοιοῦτόν τι καὶ δὲν ἠμποροῦμεν ἑπομένως νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν καὶ νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν πρᾶξίν μας ὡς ἐνάσκησιν τοῦ δικαιώματος τούτου ». Πρβ. ἐπίσης Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XIV. Β'. 376 (ἀγόρευσιν Βουλευτοῦ Πέρρου):

τουργίας ταύτης ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία κατὰ τὴν ἡμετέραν νομοθεσίαν εἶναι ἐντελῶς ἐλευθέρα καὶ δύναται νὰ ἑρμηνεύσῃ αὐθεντικῶς οἱονδήποτε νόμον· [60] μόνον δὲ λόγοι πολιτικῆς φρονήσεως δύνανται νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τὴν διάνοιαν τοῦ νομοθέτου πρὸς ἀποχὴν ἀπὸ τοῦ ἑρμηνευτικοῦ τούτου μέσου. [61]

« Ἐγὼ καὶ πρότερον εἶπον, ὅτι εἶμαι ἐναντίος τοῦ νομοσχεδίου, διότι φρονῶ, ὅτι, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ ἀμφισβήτησις ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία δὲν ἔχει ἁρμοδιότητα νὰ ἐπιληφθῇ». Αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθειμέναι γνῶμαί εἰσιν ἐσφαλμέναι, διότι εἰσάγουσι περιορισμούς, οὓς οὔτε τὸ Σύνταγμα οὔτε τὸ Ἀστικὸν Δίκαιον ἡμῶν περιέχουσιν. Εἶναι δ' ἄλλως καὶ θεωρητικῶς ἀνυποστήρικτοι αἱ γνῶμαι αὗται· καθ' ὅσον ὁ νομοθέτης δύναται νὰ ἑρμηνεύσῃ αὐθεντικῶς νόμον τινά, διότι ἀκριβῶς τὰ δικαστήρια παρερμηνεύουσι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Κατάπληξιν δ' ὅμως προξενεῖ ἡ γνώμη τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης, μαρτυροῦσα ἀσύγγνωστον ἄγνοιαν τῶν νομοθεσιῶν τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ Βελγίου, ἃς ἐπιπολαίως ἐπεκαλέσθη πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του. Αἱ μεμονωμέναι γνῶμαι αὗται δὲν ἐπεκράτησαν· ὑπεστηρίχθη δ' ἐν τῇ Βουλῇ ἐπανειλημμένως ἡ πρὸς αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων πλήρης ἐλευθερία τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἣν ἀπεδέχθη ἡ Βουλή, ψηφίσασα νόμους ἑρμηνευτικούς, χωρὶς νὰ προηγηθῇ διαφωνία τοιαύτη ἐν τοῖς δικαστηρίοις περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ἑρμηνευομένων νόμων. Τοὺς ἑρμηνευτικοὺς νόμους θὰ μνημονεύσωμεν κατωτέρω, περὶ δὲ τῶν ἐν τῇ Βουλῇ λεχθέντων πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ Ι. Γ'. α' 32 (ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Τρικούπη): «Πρὸ ὀλίγου ὁ ἀξιότιμος βουλευτὴς Σύρου εἶπεν, ὅτι ἀδύνατον νὰ φέρητε νόμον ἑρμηνευτικόν, ἐφ' ὅσον τὰ δικαστήρια δὲν εὑρέθησαν εἰς ἀντίφασιν πρὸς ἄλληλα· τοῦτο δὲν δυνάμεθα βέβαια διόλου νὰ τὸ παραδεχθῶμεν. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἔλαβε τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ Συντάγματος νὰ ἑρμηνεύῃ τοὺς νόμους». ΙΙΙ. Β'. β'. 433 (ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Σαράβα) «Ἡ Βουλὴ... ἐνασκοῦσα δικαίωμα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐκ τοῦ Συντάγματος ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία, τὸ δικαίωμα νὰ ἑρμηνεύῃ αὐθεντικῶς τοὺς νόμους, ὁσάκις εἶναι ἀσαφεῖς καὶ δίδουν χώραν εἰς σπουδαίας περὶ τῆς ἐννοίας των ἀμφισβητήσεις· οὐ μόνον δὲ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἔχει ἐκ τοῦ Συντάγματος ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία, ἀλλὰ παρ' ἡμῖν δὲν ὑπάρχουσιν, ὡς εἰς ἄλλα κράτη, περιορισμοὶ διὰ νόμων τεθειμένοι ὡς πρὸς τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων. Παρ' ἡμῖν ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἔχει ἀπεριόριστον τὸ δικαίωμα τοῦτο καὶ πλήρη ἐλευθερίαν νὰ κάμῃ χρῆσιν αὐτοῦ, ὁσάκις ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνάγκην ».

[60] Τὰ περὶ αὐθεντικῆς ἑρμηνείας ἐνταῦθα λεγόμενα δὲν ἀναφέρονται εἰς τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος. Τὰ περὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος θὰ πραγματευθῶμεν κατωτέρω ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

[61] Κατὰ τὴν εἰς τὴν Βελγικὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ὑποβληθεῖσαν ἔκθεσιν τοῦ Εἰσηγητοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς Raikem ἐν τοῖς τμήμασι τῆς Συνελεύσεως ἐγένετο σφοδρὰ συζήτησις περὶ τοῦ 40 ἄρθρου τοῦ Σχεδίου, ὅπερ

Ἐν ξέναις νομοθεσίαις ἐτέθησαν φραγμοὶ εἰς τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων, ἐν ᾧ ἐξ ἑτέρου ὑφ' ὡρισμένας προϋποθέσεις ἡ ψήφισις ἑρμηνευτικῶν νόμων ἐχαρακτηρίσθη ὑποχρεωτικὴ διὰ τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν. Τοιαῦτα παραδείγματα εὑρίσκει τις ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Βελγίῳ. [62]

ἐγένετο 28 ἄρθρον τοῦ ἐν ἰσχύϊ Συντάγματος. Τὸ Τρίτον Τμῆμα ἐπρότεινε τὴν ἑπομένην σύνταξιν τοῦ ἄρθρου : « L'interprétation des lois par voie d'autorité n'appartient qu au pouvoir législatif, *et seulement dans les cas déterminés par la loi*.» Ἐν τῷ Κεντρικῷ Τμήματι ἐλέχθη, ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας ὤφειλε νὰ περιορισθῇ ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὰς δικαστικὰς ὑποθέσεις, ἀλλ' ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον ὡς πρὸς τοὺς διοικητικοὺς νόμους. Τὸ Κεντρικὸν Τμῆμα ἐσκέφθη, ὅτι οὐδὲν προεδικάζετο, υἱοθετουμένης τῆς ἑπομένης διατυπώσεως : « L'interprétation des lois par voie d'autorité n'appartient qu'au pouvoir législatif », ὅτι δὲ βραδύτερον ἠδύνατο ὁ νομοθέτης νὰ κανονίσῃ, εἰς τίνας περιπτώσεις χωρεῖ τοιαύτη ἑρμηνεία, καὶ νὰ διακρίνῃ προσφόρως τοὺς διοικητικοὺς νόμους καὶ τοὺς νόμους τοὺς κανονίζοντας τὰ δικαιώματα τῶν ἰδιωτῶν. Ἡ Συνέλευσις ἐψήφισεν ἄνευ συζητήσεως τὸ ἄρθρον, ὡς τοῦτο διετυπώθη ὑπὸ τοῦ Κεντρικοῦ Τμήματος· πρβ. Émile Huyttens, Discussions du Congrès National de Belgique IV. p. 69, I. p. 15; A. Giron, Le droit public de la Belgique nº 410.

[62] Ἐν Γαλλίᾳ διὰ τοῦ νόμου τῆς 24 Αὐγούστου 1790 (τίτλ. II ἄρθρ. 12) ἐπετράπη εἰς τὰ δικαστήρια ν' ἀπευθύνωνται πρὸς τὸ νομοθετικὸν σῶμα, ὁσάκις νομίσωσιν ἀναγκαίαν τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν νόμου τινός. Τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ ἔτους 1791 (titr. III. chap. V. art. 21) καὶ τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ ἔτους 1795 (art. 256) περιελάμβανον διάταξιν, καθ' ἣν ἐν περιπτώσει διαφωνίας τοῦ Ἀκυρωτικοῦ πρὸς τὰ Δικαστήρια τῆς οὐσίας ὤφειλεν ἡ διαφωνία αὕτη νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὸ νομοθετικὸν σῶμα, ὅπερ ἐψήφιζε νόμον ἑρμηνευτικόν, πρὸς ὃν ὑπεχρεοῦτο νὰ συμμορφωθῇ τὸ Ἀκυρωτικόν. Παρομοίαν διάταξιν περιέλαβεν ὁ νόμος τῆς 16 Σεπτεμβρίου 1807, ὅστις, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἀνέθηκε τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας καὶ εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἐπίσης περιέλαβεν ὁμοίαν διάταξιν ὁ νόμος τῆς 30 Ἰουλίου 1828, ἀναθεὶς αὖθις τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῆς διατάξεως, περὶ ἧς ἡ διαφωνία τῶν δικαστηρίων, εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν. Τὸ παράδειγμα τῆς Γαλλίας ἐμιμήθη τὸ Βέλγιον. Κατὰ τὴν εἰς τὴν Βελγικὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ὑποβληθεῖσαν ἔκθεσιν τοῦ Εἰσηγητοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς Raikem ἐν τῷ Κεντρικῷ Τμήματι τῆς Συνελεύσεως ὑπεστηρίχθη, ὅτι ἡ ἑρμηνεία τῶν νόμων ἀνήκει εἰς τὰ δικαιώματα τῶν δικαστηρίων καὶ δὲν δύναταί τις νὰ προσφεύγῃ εἰς τὴν νομοθετικὴν ἑρμηνείαν, εἰ μὴ ὅταν βεβαιωθῇ, ὅτι τὸ δικαστήριον, εἰς ὃ εἶναι ἀνατεθειμένον εἰδικῶς τὸ δικαίωμα νὰ κρίνῃ περὶ τῆς παραβιάσεως τοῦ νόμου, χωρὶς

Καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ὑπεστηρίχθη ἡ γνώμη, ὅτι μόνον ἐν περιπτώσει διαφωνίας τῶν δικαστηρίων πρὸς ἄλληλα ἐπιτρέπεται εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν νὰ ἄρῃ τὴν διαφωνίαν, ἑρμηνεύουσα νομοθετικῶς τὴν ἀμφισβητουμένην διάταξιν· ἡ γνώμη δ' αὕτη σκοπεῖ ἕνεκα διαφόρων λόγων τὸν περιορισμὸν τῆς χρήσεως τοῦ ἑρμηνευτικοῦ τούτου μέσου. [63]

Ὁ ἡμέτερος νομοθέτης, ὡς εἴδομεν, δὲν ἠκολούθησε τὸ σύ-

νὰ δύναται νὰ ἐξετάσῃ τὴν οὐσίαν τῆς ὑποθέσεως, περιέρχεται εἰς ἄμεσον διαφωνίαν πρὸς τὰ Ἐφετεῖα· ἀλλ' ὅμως τὸ Κεντρικὸν Τμῆμα προέτεινε τὴν σύνταξιν τοῦ 28 ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος, ὡς ἤδη ἔχει τοῦτο, ἣν καὶ ἐψήφισεν ἡ Συνέλευσις. Βραδύτερον ἐξεδόθη ἐν Βελγίῳ ὁ νόμος τῆς 24 Αὐγούστου 1832, ὅστις ἐν ἄρθροις 23. 24 καὶ 25 διέτασσε τὰ ἑξῆς : « Lorsque, après une cassation, le second arrêt ou jugement est attaqué par les mêmes moyens que le premier, la cause est portée devant les chambres réunies, qui jugent en nombre impair. Si la cour annule le second arrêt ou jugement, il y a lieu à interprétation. Le procureur général transmet le jugement ou arrêt au gouvernement, qui provoque une loi interprétative. Jusqu'à ce que cette loi ait été rendue, il est sursis au jugement de la cause par la cour ou le tribunal auquel elle est rénvoyée.... » Περὶ τῆς Γαλλικῆς νομοθεσίας πρβ. τοὺς ἐν τῇ 54 ὑποσημειώσει τῆς παραγράφου ταύτης παρατεθειμένους συγγραφεῖς καὶ L. Tripier, Constitutions qui ont régi la France depuis 1789 p. 54 et 144· περὶ δὲ τῆς Βελγικῆς νομοθεσίας πρβ. Émile Huyttens, Discussions du Congrès National de Belgique IV. p. 69, I p. 15 ; J. J. Thonissen, La Constitution Belge annotée, p. 118 suiv ; A. Giron, Le droit public de la Belgique nº 140. Σχετικήν τινα διάταξιν ἐν Βυρτεμβέργῃ εὑρίσκει τις παρὰ τῷ C. G. Wächter, Handbuch etc. I. S. 719 ff. Κατάδηλον εἶναι, ὅτι αἱ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ ἐξενεχθεῖσαι γνῶμαι, ἃς εἴδομεν ἐν τῇ 59 ὑποσημειώσει τῆς παραγράφου ταύτης, προῆλθον ἐξ ἀτελοῦς γνώσεως τῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Βελγίῳ νενομοθετημένων.

[63] Πρβ. J. F. Kierulff, Theorie des gemeinen Civilrechts I. S. 37· Ὁ B. W Pfeiffer (Praktische Ausführungen aus allen Theilen der Rechtswissenschaft Bd. II. S.394 ff.) καὶ ὁ ὑπ' αὐτοῦ παρατιθέμενος Erhard (Kritik des allgemeinen Gesetzbuches für die preussischen Staaten S. 294) διδάσκουσιν, ὅτι ὁ δικαστὴς δικαιοῦται ν' ἀναγνωρίσῃ νέον νόμον ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ἑρμηνευτικοῦ καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὸν ὡς νέον νόμον (ἄνευ δηλονότι ἀναδρομικῆς δυνάμεως), ἐὰν ὑπάρχῃ ὁμοφωνία τῶν ἀνωτέρων δικαστηρίων περὶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ νόμου.

στημα τοῦτο, ὅπερ καὶ ἐν τῇ πράξει κατεδείχθη ἄστοχον καὶ ἐπιβλαβὲς καὶ θεωρητικῶς δὲν δικαιολογεῖται. [64]

Ἀλλὰ πῶς διακρίνονται οἱ ἑρμηνευτικοὶ νόμοι ἀπὸ τῶν μὴ τοιούτων ;

Ὑπεστηρίχθη ἐνίοτε, ὅτι τὸν ἑρμηνευτικὸν χαρακτῆρα εἰς τοὺς νόμους παρέχει ἡ περὶ τούτου ῥητῶς ἐκπεφρασμένη θέλησις τοῦ νομοθέτου. [65]

Ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή· καθ' ὅσον ὁ ἑρμηνευτικὸς χαρακτὴρ νόμου τινὸς δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ νόμου, καὶ ἂν οὗτος μὴ ὀνομάζῃ ἑαυτὸν ἑρμηνευτικόν. [66] Ὁ

---

[64] Ἐν Γαλλίᾳ κατηργήθη ὁ νόμος τῆς 30 Ἰουλίου 1828 διὰ τοῦ νόμου τῆς 1 Ἀπριλίου 1837 καὶ μετ' αὐτοῦ συνεξέλιπεν ὁ ἐξαναγκασμὸς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας πρὸς αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων, περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ὁποίων διαφωνοῦσι τὰ ἀνώτερα δικαστήρια. Ἐν Βελγίῳ ἐγένοντο καταφανῆ τὰ ἐλαττώματα τοῦ συστήματος τούτου καὶ διὰ νόμου τῆς 7 Ἰουλίου 1865 κατηργήθη ὁ νόμος τῆς 24 Αὐγούστου 1832, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος· πρβ. τοὺς ἐν ταῖς προηγουμέναις σημειώσεσι παρατεθειμένους συγγραφεῖς περὶ τῆς Γαλλικῆς καὶ Βελγικῆς νομοθεσίας.

[65] Πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ Ι. Γ'. α'. 37 (ἀγορεύσεις Βουλευτῶν Α. Δημητριάδου καὶ Μπαλάνου, ὑποστηριζόντων πρότασιν, ὅπως ἀποφανθῇ ἡ Βουλή, ἂν τὸ ὑπὸ συζήτησιν νομοσχέδιον ἦτο ἑρμηνευτικὸν ἢ συμπληρωτικὸν προηγουμένου νόμου)· αὐτόθι δὲ ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Δεληγεώργη: «δὲν δύναται τὸ προεδρεῖον νὰ θέσῃ ζήτημα, ἂν ὁ προκείμενος νόμος ἦναι ἑρμηνευτικὸς ἢ ἦναι αὐτοτελής διότι τὸ προεδρεῖον ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ, ὅτι οἱ ἑρμηνευτικοὶ νόμοι ἔχουν ἄλλον χαρακτῆρα, ἄλλην σύνταξιν... καὶ ὅταν πρόκειται περὶ τοιούτου νόμου ἑρμηνευτικοῦ, δὲν πρέπει νὰ φέρῃ καὶ τὸν τύπον, δὲν πρέπει νὰ λέγῃ, ὅτι ἡ τύχη τῶν ἐκκρεμῶν ὑποθέσεων κανονίζεται ἀπὸ τὸ ἄρθρον δεῖνα ;».

[66] Πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. Ι. Γ'. α'. 37 (ἀγόρευσιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ Κουμουνδούρου): «Ὁ κ. Δεληγεώργης ἐξήγαγε τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ νόμος δὲν εἶναι ἑρμηνευτικός, διότι δὲν εἶναι συντεταγμένος οὕτως ἢ ἄλλως. Ἑπομένως τὸ μόνον ἐπιχείρημα τοῦ κ. Δεληγεώργη κατὰ τοῦ νόμου εἶναι ὁ τρόπος τῆς συντάξεως... Ἐγὼ δὲν ἤκουσά ποτε, ὅτι ὁ τρόπος τῆς συντάξεως εἶναι ἰσχυρὸς νὰ μεταβάλῃ τὸν χαρακτῆρα τοῦ νόμου, καὶ ν' ἀπορριφθῇ ἑπομένως, ὅταν δὲν ἀντίκειται εἰς ἀρχήν τινα, καὶ μόνον δὲν λέγῃ «ἑρμηνεύεται τὸ δεῖνα καὶ δεῖνα ἄρθρον»· καὶ σελ. 38 (ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Τρικούπη): «Τὰ δικαστήρια, κύριοι, προσεχῶς θέλουσιν ἐξετάσει, ἂν ὁ νόμος εἶναι ἑρμηνευτικὸς ἢ ὄχι. Ὁ ἀξιότιμος κ. Δεληγεώργης λέγει, ὅτι, διὰ νὰ εἶναι ἑρμηνευτικός, πρέπει νὰ συνο-

καθορισμὸς τοῦ ἑρμηνευτικοῦ χαρακτῆρος νόμου τινὸς ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶναι πάλιν ἔργον τῆς ἐπιστημονικῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων. [67] Ὀφείλει δέ τις ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ προβαίνῃ μετὰ προσοχῆς εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ ἑρμηνευτικοῦ χαρακτῆρος τῶν νόμων· καθ' ὅσον δὲν φέρουσιν ἑρμηνευτικὸν χαρακτῆρα πᾶσαι αἱ πράξεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, αἵτινες τέμνουσιν ἐπικρατοῦσαν διαφωνίαν περὶ τῆς ἐννοίας νομοθετικῆς τινος διατάξεως, χωρὶς καὶ νὰ σκοπῶσι τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν ταύτης. [68]

Ἀλλ' ὁσάκις ὁ νομοθέτης κατηγορηματικῶς δηλοῖ, ὅτι διάταξίς τις νομοθετικὴ σκοπεῖ τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν προγενεστέρας διατάξεως, ὡς συνήθως συμβαίνει, ὁ τοῦ νόμου χαρακτηρισμὸς ὡς ἑρμηνευτικοῦ εἶναι γενικῶς ὑποχρεωτικός, καὶ

δεύηται μὲ ἄλλον νόμον, τὸν ὁποῖον ἑρμηνεύει· ἐγὼ νομίζω, ὅτι ἡ οὐσία ἀποφαίνεται περὶ τούτου καὶ ὄχι ὁ τύπος ». H. Dernburg, Pandekten I. § 37, ὅστις διδάσκει, ὅτι ἐν ἀμφιβολίᾳ ἀποκλείεται ὁ χαρακτηρισμὸς νόμου τινὸς ὡς ἑρμηνευτικοῦ, J. Bremer, Die authentische Interpretation etc. S. 245 ff, Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 41.

[67] Πρβ. F. Regelsberger Pandekten I. S. 143 ; J. Unger, System etc I. S. 98 Anm. 10 ; F. Bergmann, Das Verbot der rückwirkenden Kraft neuer Gesetze im Privatrecht S. 64, Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 41.

[68] Πρβ. π χ. N. 3 Κώδικος, de iure emphyteutico. 4.66 καὶ N. 1 Κώδικος, de communi servo manumisso, 7.7· πρὸς τούτοις δὲ J. Unger, System etc. I. S. 98 ; H. Dernburg Pandekten I § 37 ; F. Regelsberger Pandekten I. S 143 ; F. Bergmann, Das Verbot der rückwirkenden Kraft neuer Gesetze im Privatrecht S. 63 ff ; H. Goeppert, Das Princip : « Gesetze haben keine rückwirkende Kraft etc» S. 199 ff; C. G. Wächter, Handbuch etc II S. 151, ὅστις διδάσκει, ὅτι : «Δύναται νὰ συμβῇ, ὥστε αὐτὸς ὁ νομοθέτης νὰ θεωρῇ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου καὶ τὸ προγενέστερον δίκαιον ὡς ἀβέβαια καὶ ἀμφίβολα, καὶ μόνον νὰ θέλῃ διὰ τὸ μέλλον ν' ἄρῃ τὴν ἀμφιβολίαν διὰ νέου νόμου, νὰ μὴ θέλῃ ὅμως νὰ θεωρήσῃ τοῦτον ὡς περιεχόμενον τοῦ προγενεστέρου δικαίου · μόνον δὲ τότε πρόκειται αὐθεντικὴ ἑρμηνεία, ἐὰν ἐν τῇ δηλώσει τοῦ νομοθέτου ὑπάρχῃ ὁ σκοπὸς νὰ ἐκφράσῃ οὗτος, ὅτι αὕτη εἶναι τὸ ἀληθὲς περιεχόμενον τοῦ προγενεστέρου δικαίου, ἢ ὅτι τοὐλάχιστον ὀφείλει νὰ θεωρῆται ὡς περιεχόμενον τοῦ προγενεστέρου δικαίου » καὶ Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 41.

ὁ νόμος οὗτος συνεπάγεται πάντα τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων. [69]

Οἱ ἑρμηνευτικοὶ νόμοι κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν δὲν διαφέρουσι τῶν ἄλλων νομοθετικῶν πράξεων. Ὅ,τι διακρίνει τούτους ἀπὸ τῶν ἄλλων νόμων εἰσὶ τὰ ἀποτελέσματα, ἅτινα ἐπακολουθοῦσιν αὐτοῖς ὡς ἐκ τῆς ἑρμηνευτικῆς αὐτῶν φύσεως.

Πρῶτος ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν ταῖς Νεαραῖς 19. 143 καὶ 150 ὥρισεν, ὅτι αἱ ἑρμηνευτικαὶ διατάξεις ἔχουσιν ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν ἀναδρομικὴν δύναμιν καὶ ἐφαρμόζονται εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις, εἰς ἃς καὶ ὁ ἑρμηνευόμενος νόμος ἔχει ἐφαρμογήν, ὡς εἰ ἐξ ἀρχῆς ἐκεῖναι ἐμπεριείχοντο ἐν τούτῳ. [70]

Ἕνεκα τῆς ἀναδρομικῆς δυνάμεως τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων εἶναι προφανεῖς οἱ κίνδυνοι, οἵτινες δύνανται νὰ προκύψωσιν εἰς τὰ κεκτημένα δικαιώματα τῶν τῆς πολιτείας μελῶν ἐκ τῆς κα-

---

[69] J. Unger, System etc. I. S. 98 Anm. 10 ; F Bergmann, Das Verbot der rückwirkenden Kraft neuer Gesetze im Privatrecht S. 64.202 ff. 395 Anm. 494 ; B. W. Pfeiffer, Praktische Ausführungen etc Bd. II. S. 399, ὅστις ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει φαίνεται ἀρνούμενος τὰς διδασκαλίας του περὶ τοῦ δικαιώματος, ὅπερ ἔχει ὁ δικαστὴς νὰ μὴ ἐφαρμόζῃ τὸν νόμον ἀναδρομικῶς, ὅταν κρίνῃ, ὅτι ὁ νόμος δὲν εἶναι ἑρμηνευτικός. Ἀντιδοξεῖ ὁ J. Bremer, Die authentische Interpretation etc. S. 245. Ἐὰν ἐπιτρέψωμεν εἰς τὸν δικαστὴν τὸ δικαίωμα ν' ἀρνηθῇ εἰς τὸν ἑρμηνευτικὸν νόμον τὸν χαρακτῆρα τοῦτον ἐναντίον τῆς ἐκπεφρασμένης θελήσεως τοῦ νομοθέτου, τότε ὀφείλομεν νὰ ἐπιτρέψωμεν εἰς αὐτὸν ἑκάστοτε νὰ κρίνῃ, ἂν ὁ νομοθέτης ἐπέτυχεν ἢ μὴ τοῦ ἑρμηνευτικοῦ σκοποῦ του, ὅπερ συμφωνεῖ μὲν πρὸς τὴν περὶ αὐθεντικῆς ἑρμηνείας θεωρίαν τοῦ Bremer, ἀλλ' ὅμως εἶναι σφαλερόν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

[70] Πρβ. Νεαρὰν 19 προοίμιον : « Ἐπὶ δὲ τῆς τρίτης διατάξεως οὐ προσεθήκαμεν περὶ τῶν χρόνων, ὡς ἅπασι φανερώτατον ὂν χρῆναι τὰ προστεθέντα δι' ἑρμηνείας ἐπ' ἐκείνων κρατεῖν, ἐφ' ὧν καὶ τοῖς ἑρμηνευθεῖσι νόμοις γίνεται χώρα». Νεαρὰν 143 ἐν τέλει : « Quam interpretationem non in futuris tantummodo casibus, verum in praeteritis etiam valere sancimus, tanquam si nostra lex ab initio cum interpretatione tali a nobis promulgata fuisset». Νεαρὰν 150 ἐν τέλει : « Quam interpretationem non in futuris tantummodo casibus, verum in praeteritis etiam valere sancimus, tanquam si nostra lex ab initio cum interpretatione tali a nobis promulgata fuisset».

κῆς χρήσεως τοῦ τοιούτου δικαιώματος· [71] διὰ τοῦτο δὲ πρέπει

---

[71] Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία κατὰ τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων συνενοῖ ἐν ἑαυτῇ δύο τινὰς ἰδιότητας, τὴν τοῦ ἑρμηνευτοῦ καὶ τὴν τοῦ νομοθέτου· δύναται δὲ ὑπὸ τὸν τύπον ἑρμηνευτικῶν νόμων νὰ περεισάγῃ νέας νομοθετικὰς διατάξεις, αἵτινες ὡς ἐκ τῆς ἀναδρομικῆς αὐτῶν δυνάμεως προσβάλλουσι κεκτημένα δικαιώματα τῶν τῆς πολιτείας μελῶν. Μετ' εὐφυΐας ἀπεικόνισε τὸ διφυὲς τοῦτο ἔργον τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ὁ Βουλευτὴς Χατζόπουλος (πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ XIV. Β' 531) : « Εἶναι ἡ ἀνάμιξις δύο πραγμάτων ἀντιθέτων, ὅπως καὶ ἐν τῇ χημείᾳ συμβαίνει, ὅτι δύο οὐσιῶν ἀκινδύνων καθ' ἑαυτὰς ἡ ἀνάμιξις δύναται νὰ παραγάγῃ τὸ χειρότερον δηλητήριον. Σεῖς, οἱ ὁποῖοι ἑρμηνεύετε, ἔχετε καὶ τὴν δύναμιν νὰ νομοθετῆτε. Ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ νὰ νομοθετῆτε ἐπηρεάζεται ἢ ἐνθαρρύνεται ἡ ἑρμηνευτική σας ἐξουσία. Θέλετε νὰ ἑρμηνεύητε, καὶ δὲν ἑρμηνεύετε, ἀλλ' ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἑρμηνείας καταργεῖτε τὸν νόμον, διότι ἔχετε τὴν δύναμιν νὰ νομοθετήσητε. Θέλετε νὰ νομοθετήσητε, ἀλλ' εἶσθε ἐν τῷ νομοθετεῖν ὑποτεταγμένοι, ἵνα σεβασθῆτε αὐτὸν τὸν δεσπότην, τὸν ὑπάρχοντα νόμον· ἀλλὰ μία κίνησις τῆς χειρός σας, ἔστω καὶ ἀκουσία, αὐτὸν τὸν δεσπότην τὸν χρημνίζει εἰς τοὺς πόδας σας. Κάμνετε λοιπὸν κάτι τι ἀνάμικτον, κάτι τι νόθον καὶ ὀλέθριον. Εἶσθε περιβεβλημένοι δύο ἐξουσίας ἐν τῇ φύσει αὐτῶν ἀσυμβιβάστους. Ὡς ἑρμηνευταί, ὀφείλετε νὰ σεβασθῆτε τὸν ὑπάρχοντα νόμον, νὰ κύψητε εἰς αὐτόν· ὡς νομοθέται, ἔχετε αὐτὸν δοῦλον. Διὰ μίαν στιγμὴν κύπτετε, ἀλλὰ κύπτετε προσποιητῶς, καὶ μόνον διὰ νὰ συντρίψητε αὐτὸν ὑπὸ τοὺς πόδας σας. Ἀποτελεῖται λοιπὸν μία ἀνάμιξις ἐξουσιῶν, ὡς θὰ ἐλέγομεν δύο οὐσιῶν, ἡ ὁποία δημιουργεῖ ἀληθὲς δηλητήριον». Οἱ συγγραφεῖς φέρουσι παραδείγματα τοιούτων καταχρήσεων τοῦ πρὸς αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων δικαιώματος· πρβ. π. χ. J. Bremer, Die authentische Interpretation etc. S. 272 Anm. 27, ἔνθα παρατίθεται τοιοῦτο παράδειγμα ἐκ τῆς νομοθεσίας τοῦ Holstein. Ὁ H. Dernburg (Pandekten I. § 37. Anm. 3) παρατίθεται παράδειγμα ἑρμηνευτικοῦ νόμου προστατεύσαντος καταδιωκομένους πολίτας ἐνώπιον τῶν ποινικῶν δικαστηρίων, τοῦ νόμου τῆς 31 Μαΐου 1880 τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὅστις ἡρμήνευσε τὸν νόμον τῆς 21 Ὀκτωβρίου 1878 καὶ ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν δικαστηρίων· ἀλλ' ὅμως ὁ Dernburg χαρακτηρίζει τὴν εἰς τὴν πορείαν τῆς δικαιοσύνης ἐπέμβασιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀμφίστομον ὅπλον. Ὁ J. Bremer, χαρακτηρίζων ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ διατριβῇ του τὴν αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῶν νόμων ὡς ἀντιτιθεμένην πρὸς δύο θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ νεωτέρου δικαίου, τὴν τοῦ σεβασμοῦ τῶν κεκτημένων δικαιωμάτων καὶ τὴν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας δι' ἀντιπροσώπων συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ δὲν παρέχει ἐγγυήσεις ἐπαρκεῖς ὑπὲρ τῶν ἀνωτέρω ἀρχῶν· πρῶτον διότι, ὡς ἐκ τῆς πείρας ἐβεβαιώθη, ἐν ταῖς νομοθετικαῖς συνελεύσεσι δὲν ἐπικρατεῖ πάντοτε μεγάλη εὐλάβεια πρὸς τὰ κεκτημένα δικαιώματα· εἶτα διότι αὗται εἰσιν ἥκιστα ἐπιτήδειαι πρὸς ἑρμηνείαν ὑπαρχόντων νόμων· τέλος δὲ διότι εὐκολώτερον δύναν-

μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ ἕνεκα δεδικαιολογημένης ἀνάγκης νὰ γίνηται χρῆσις ἑρμηνευτικῶν νόμων. [72]

ται νὰ λάβωσιν ὕπαρξιν καὶ οἱ μάλιστα αὐθαίρετοι ἑρμηνευτικοὶ νόμοι, ὅταν ἡ δι' αὐτοὺς εὐθύνη βαρύνῃ ἀνεύθυνον πλειονοψηφίαν (πρβ. J. Bremer, Die authentische Interpretation etc. S. 273 ff). Τοὺς αὐτοὺς κινδύνους διαβλέπουσιν οἱ L. Pfaff und F. Hofmann, Excurse etc. I. S. 372. Πρβ. καὶ Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XIV. Β' 380 (ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Ῥάλλη) : «ἐὰν θελήσητε νὰ δώσητε αὐτῷ (τῷ ἑρμηνευτικῷ νόμῳ) δύναμιν ὀπισθενεργόν, θὰ τὸν καταστήσητε νόμον ὀημευτικὸν καὶ θὰ κάμητε καί τι πλέον, θὰ εἰσέλθητε εἰς τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, θὰ ἀντιποιηθῆτε ξένα δικαιώματα, θὰ καταστήσητε τελείαν πλέον τὴν σύγχυσιν τῶν ἐξουσιῶν». Ἀλλ' ὅμως εἶναι βέβαιον, ὅτι σπανίως γίνεται χρῆσις τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων πρὸς εἰσαγωγὴν νέων κανόνων, ἀναιρούντων κεκτημένα δικαιώματα ἢ ἐπιβουλευόντων τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας· ὅτι δ' ἐξ ἑτέρου πᾶσα ἐξουσία ἐν τῇ πολιτείᾳ δύναται νὰ παρεκτραπῇ εἰς κατάχρησιν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀποκλεισμὸς πάσης καταχρήσεως ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ καταντᾷ πρόβλημα ἄλυτον (πρβ. καὶ G. A. Schlayer, Ueber das Verhältniss des Richters zur Regierungsgewalt, Zeitschrift für Civilrecht und Process N. F. X. 261.). Δὲν δύναταί τις ἕνεκα τοιούτων λόγων ν' ἀρνηθῇ τὴν χρησιμότητα, ἔστιν δ' ὅτε τὴν ἀνάγκην, τοῦ θεσμοῦ τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων, ἀφοῦ μάλιστα ἐν τῷ συστήματι τοῦ δικαίου γενικῶς ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ὡς ῥηθήσεται κατωτέρω, πρὸς ἔκδοσιν νόμων ἐχόντων ἀναδρομικὴν δύναμιν.

[72] Ἐν Ἑλλάδι δύναταί τις νὰ ἐπιδείξῃ ἑρμηνευτικοὺς νόμους καὶ ἐκ τῶν χρόνων τῆς Ἀπολύτου Μοναρχίας (πρβ π. χ. τὸ Β. Διάταγμα τῆς 8/20 Αὐγούστου 1834 περὶ διασαφήσεως τοῦ § 8 τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ ἀπὸ 24 Μαρτίου (5 Ἀπριλίου) Τ. Ε. Διατάγματος, Ἐφημερίδος Κυβερνήσεως ἀριθ. 27 τῆς 10 Αὐγούστου 1834) καὶ ἐκ τῶν μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος χρόνων· πρβ. π. χ. Ψήφισμα τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως περὶ ἑρμηνείας τοῦ Ψηφίσματος ΟϚ' τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως (Στενογραφ. Πρακτικὰ IV. 265), τὸν νόμον ΑΟΑ' τῆς 11 Μαρτίου 1883, περὶ ἑρμηνείας τοῦ ΑΛΔ' νόμου περὶ τοῦ πρὸς προβιβασμὸν ἀξιωματικῶν χρόνου (Ἐφημερ. Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1883 σελ. 498), τὸν νόμον ΑϑΜ' τῆς 27 Μαρτίου 1891, περὶ ἑρμηνείας τοῦ νόμου ΑΡΚΑ' τῆς 31 Ἀπριλίου 1883 περὶ συντάξεως τῶν μελῶν τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῶν Ἐφετείων (Ἐφημερ. Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1891 σελ. 323), τὸν νόμον ΒΣΙϚ' τῆς 11 Ἰουλίου 1895, περὶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ νόμου ΑϑΙϚ' τῆς 7 Μαρτίου 1891 (Ἐφημερ. Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1895 σελ. 45), τὸν νόμον ΒΤΙΑ' τῆς 20 Μαρτίου 1896, περὶ ἑρμηνείας τοῦ νόμου τῆς 24 Ἰανουαρίου 1852 περὶ ἐξοφλήσεως τῶν χρεῶν τῶν δήμων (Ἐφημερ. Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1896 σελ. 159), τὸν νόμον ΒΥΓ' τῆς 8 Ἀπριλίου 1896, περὶ

Τὴν ἀναδρομικὴν δύναμιν τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων, ὡς ταύτην διετύπωσεν ὁ Ἰουστινιανός, παραδέχεται ἡ κρατοῦσα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ταῖς νομοθεσίαις γνώμη· [73] εὐάριθμοι δὲ εἶναι οἱ ἀρ-

---

ἑρμηνείας τοῦ ἄρθρου 34 § 1 τοῦ νόμου ὑπὸ στοιχ. ΣΞΓ' τῆς 16 Δεκεμβρίου 1867 περὶ ὁδοποιίας (Ἐφημερ. Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1896 σελ. 174), τὸν νόμον ΒΦΠΒ' τῆς 13 Ἰουλίου 1903 περὶ ἑρμηνείας τοῦ ἄρθρου 11 τοῦ ΞΗ' νόμου τῆς 22 Δεκεμβρίου 1847 περὶ δημοτικῶν φόρων (Ἐφημερ. Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1903 σελ. 517). Ἀπορεῖ τις τῇ ἀληθείᾳ, πῶς ὁ Α. Κρασσᾶς, ὁημοσιεύσας ἐν ἔτει 1897 τὸν πρῶτον τόμον τοῦ Συστήματός του, ἐν § 41 ὑποσημ. 2 διδάσκει, ὅτι : «παρ' ἡμῖν γνωστὸς μόνον εἶναι ὁ περὶ προκυμαίας Πειραιῶς νόμος τῆς 9 Αὐγούστου 1848 » ὡς νόμος ἑρμηνευτικὸς (πρβ. τὸν νόμον τοῦτον ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΡΒ' ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1848 σελ. 101)· παραδοξότερον δὲ εἶναι, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ὑπὸ τοῦ Κρασσᾶ παρατιθέμενος νόμος ΡΒ' ἀστόχως ἐξελέγη, διότι δὲν περιέχει αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν. Ἀποκλείεται ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Κρασσᾶς δὲν δύναται νὰ διακρίνῃ τοὺς ἑρμηνευτικοὺς νόμους, καὶ πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι οὗτος παρέλαβε τὴν παραπομπὴν ἄλλοθεν, χωρὶς αὐτὸς νὰ λάβῃ γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ παρατεθέντος νόμου. Ὁ F. Eisele (Unverbindlicher Gesetzesinhalt, Archiv für die civilistische Praxis Bd. 69. S. 304) διδάσκει, ὅτι ἡ ἐμφάνισις αὐθεντικῶν ἑρμηνειῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι ἀλάνθαστον σημεῖον, ὅτι εἴτε ὁ πρότερον νομοθέτης, εἴτε ἐκεῖνοι, ὧν ἀξίωμα καὶ ἔργον εἶναι ἡ ἑρμηνεία, εἴτε ἀμφότεροι δὲν ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τὸν ἑαυτῶν προορισμόν· τοῦτο δὲ ὑπεστήριξεν ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ὁ Βουλευτὴς Τριανταφυλλάκος (πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ XIV. Β' 545): «Ὅταν λέγωμεν εἰς τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, ὁμοφωνοῦσαν, ὅτι παρεῖδε τὴν ἀληθῆ ἑρμηνείαν τοῦ νόμου, δὲν λέγομεν συγχρόνως, ὅτι ἡ δικαστικὴ ἐξουσία δὲν κατέχει τὰ ἐπιστημονικὰ ἐκεῖνα ἐφόδια, ἢ δὲν κατέχει τὸν ἐπιστημονικὸν ἐκεῖνον ζῆλον καὶ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ καθῆκον αὐτῆς, ὥστε εἰς τὴν ἑρμηνείαν σαφοῦς νόμου ἐπλανήθη ; Ἢ, ἐὰν ἀντιστρόφως ἐπρόκειτο περὶ νόμου ἑρμηνευτικοῦ, τὸν ὁποῖον θὰ ἐλαμβάνομεν εἰς ἄλλην περίστασιν, καθ' ἣν τοὐτέστι περίστασιν ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἐδιχοτομεῖτο τὴν γνώμην, δὲν ἐπρόκειτο τότε νὰ εἴπωμεν καθ' ἡμῶν κατηγορητήριον, ὅτι ἐθεσπίσαμεν νόμον τόσον ἀσαφῆ, ὥστε ἡ δικαστικὴ ἐξουσία διττὴν ἔχει γνώμην ἐπὶ τοῦ νόμου, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς ἐψηφίσαμεν ; Εἶναι, Κύριοι, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἡ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία ἢ ὁ ἑρμηνευτικὸς νόμος ἐντελῶς ἐξαιρετικὸς θεσμός, ὁ ὁποῖος πρόκειται νὰ θεραπεύσῃ κατάστασιν ἀνώμαλον· ὁπωσδήποτε δὲ καὶ ἂν λυθῇ, πρόκειται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κατηγορητήριον κατὰ μιᾶς τῶν σπουδαιοτέρων ἐξουσιῶν τοῦ Κράτους».

[73] Πρβ. τὸν Αὐστριακὸν Ἀστικὸν Κώδικα § 8, τὸν Πρωσσικὸν Einleitung § 15, τὸν Βαυαρικὸν Th. 1. Kap. 1. § 18, τὸν Σαξωνικὸν § 3, καὶ τὸν Βελγικὸν νόμον τῆς 7 Ἰουλίου 1865 ἄρθρ. 5. Κατὰ τὴν ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐπικρατείας τῆς Γαλλίας γενομένην συζήτησιν περὶ τοῦ 2 ἄρθρου τοῦ Ἀστι-

νούμενοι ταύτην, ἢ συμβουλεύοντες τὴν κατάργησιν αὐτῆς, καὶ τούτων τὰ ἐπιχειρήματα ἀμέσως θὰ ἴδωμεν.

Μάλιστα δὲ τὸ τοιοῦτον ἀποτέλεσμα τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων, τὸ νὰ θεωρῶνται ἐμπεριεχόμενοι εἰς τοὺς ἑρμηνευομένους

κοῦ Κώδικος ἀπηλείφθη τὸ δεύτερον ἐδάφιον τοῦ σχεδίου, ἔχον ὡς ἑξῆς: Néanmoins la loi interprétative d'une loi précédente aura son effet du jour de la loi qu'elle explique, sans préjudice des jugements rendus en dernier ressort, des transactions, décisions arbitrales et autres passées en force de chose jugée», ὡς οἰκοθεν ἐννοούμενον : «uniquement parce qu'on a jugé inutile d'exprimer une idée d'une vérité évidente». πρβ. Merlin, Répertoire, « Effet rétroactif » § XIII ; Demolombe, Cours de Code Napoléon I. § 66 ; Aubry et Rau, Cours de droit civil français, I. § 30 note 9· πρβ. πρὸς τούτοις F.C.v.Savigny System etc VIII.S. 511 ; J. F. Kierulff Theorie etc. I. S. 36 ff ; J. N. v. Wening=Ingenheim, Lehrbuch des Gemeinen Civilrechtes, Aufl. IV. Bd. 1 §§ 11.18; C. G. Wächter, Handbuch etc. II. S. 152, ὅστις ἐν τῇ 6 ὑποσημειώσει διδάσκει τὰ ἑξῆς : « ἡ ἀναδρομικὴ δύναμις ὑπάρχει, καὶ ἂν ἡ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία ἀπέδωκε τῷ ἑρμηνευομένῳ νόμῳ ἀλλοίαν ἔννοιαν ἐκείνης, ἣν οὗτος κατὰ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἑρμηνείας ἀληθῶς ἔχει· τοῦτο δὲ πηγάζει ἀναγκαίως ἐκ τῆς φύσεως τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας, διαγραφούσης, τί ὀφείλει τις νὰ θεωρῇ ὡς περιεχόμενον τοῦ ἑρμηνευομένου νόμου, καὶ οὔσης ἑπομένως ἐφαρμοστέας εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις, εἰς ἃς ἔχει ἐφαρμογὴν καὶ ὁ ἑρμηνευθεὶς νόμος »· τοῦ αὐτοῦ Pandekten I. S. 135 ff ; F. Bergmann, Das Verbot der rückwirkenden Kraft neuer Gesetze etc. S. 63 .200 ff; A. D. Weber, Ueber die Rückanwendung positiver Gesetze S. 67 ff; K. A. v. Vangerow, Lehrbuch der Pandekten I. S. 59 ff ; J. Unger, System etc I. S. 97 ff ; B. Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts I § § 20. 33 ; H. Dernburg, Pandekten I. § 37 ; F. Regelsberger I. § 47, Β. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα Ἀστυκοῦ Δικαίου I. § 7 ὑποσημ. 3, § 10, Π. Καλλιγᾶ Σύστημα Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου I. § 28, Ἀ. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 41, καὶ Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ XIV. Β'. 377 (ἀγόρευσιν Πρωθυπουργοῦ Δηλιγιάννη) : « Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ἠρώτησεν ὁ κ. Βουλευτής, ἂν ἔχῃ ἀναδρομικὴν δύναμιν τὸ νομοσχέδιον, καὶ ἠπόρησα, πῶς νομικὸς ἀνὴρ ἐρωτᾷ, ἂν ἑρμηνευτικὸς νόμος ἔχῃ ἀναδρομικὴν δύναμιν, ἀπεκρίθην δ' ὅτι βεβαίως ἔχει τοιαύτην δύναμιν.» Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἀντιδοξοῦντες ἀνομολογοῦσιν, ὅτι ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη παραδέχεται, ὅτι οἱ ἑρμηνευτικοὶ νόμοι ἔχουσι πάντοτε ἀναδρομικὴν δύναμιν· πρβ. H. Goeppert, Das Princip : «Gesetze haben keine rückwirkende Kraft » etc. S. 183 ff ; J. Bremer, Die authentische Interpretation etc. S. 255 ff ; L. Pfaff und F. Hofmann, Excurse etc I. S. 361. 365. 372.

καὶ σύγχρονοι τούτων, πολλοὶ τῶν συγγραφέων δὲν χαρακτηρίζουσι κἂν ὡς ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος, καθ' ὃν οἱ νόμοι ἰσχύουσι διὰ τὸ μέλλον, ὡς ἀναδρομικὴν δηλαδὴ δύναμιν τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων, ἀφοῦ διὰ τούτων καθορίζεται μόνον ἡ ἀληθὴς ἔννοια, ἣν κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ νομοθέτου εἶχεν ἐξ ἀρχῆς ὁ νόμος, ὁ δὲ δικαστὴς δὲν ἐφαρμόζει τὸν ἑρμηνευτικὸν νόμον, ἀλλὰ τὸν ἑρμηνευόμενον. [74]

Ὅταν ὁ νομοθέτης ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἑρμηνείας κρατούντων κανόνων ἀνευρίσκῃ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ ἑρμηνευομένου νόμου καὶ ἀποκαθαίρῃ τὰς περὶ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ παρανοήσεις καὶ πλάνας, τότε καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντιδοξοῦντες ἀποδέχονται, ὅτι τὸ πόρισμα τῆς τοιαύτης ἐργασίας, ἅτε περιέχον ἁπλῶς τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ νόμου, πρέπει νὰ ἐφαρμόζηται εἰς πᾶσαν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἐφαρμοστέος τυγχάνει καὶ ὁ ἑρμηνευόμενος νόμος, ὃν ὁ δικαστὴς ὑποχρεοῦται νὰ ἐφαρμόζῃ συμφώνως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ἐξευρεθεῖσαν καὶ ἐν τῷ ἑρμηνευτικῷ νόμῳ διατυπωθεῖσαν ἀληθῆ ἔννοιαν αὐτοῦ· καθ'ὅσον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν πρόκειται περὶ θέσεως νέου κανόνος δικαίου, ὡς πρὸς ὃν κατὰ τοὺς ἀντιδοξοῦντας ἐφαρμοστέα τυγχάνει ἡ ἀρχὴ τῆς μὴ ἀναδρομῆς τῶν νόμων, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐν τῷ ἑρμηνευομένῳ νόμῳ ἀρχικῶς τεθειμένου κανόνος δικαίου. [75]

---

[74] Πρβ F. C. v. Savigny System etc. VIII. S. 511 ff ; B. Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts I. § 33 ; A. Brinz, Lehrbuch der Pandekten, Aufl. II ,Bd I. S. 96 ; Demolombe, Cours de Code Napoléon I. § 66 : «Nous parlerons bientôt des lois *interprétatives* ; qu'il nous suffise de dire ici que ces lois se bornant *à expliquer* le sens d'une loi précédente, ne font avec elle qu'une seule loi et s'appliquent dès lors, *sans qu'il y ait en cela rétroactivité,* à tous les faits antérieurs», Π. Καλλιγᾶ Σύστημα Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου I. § 28.

[75] Πρβ. Ch. F. Glück, Ausführliche Erläuterung der Pandekten I. S. 145 ; B. W. Pfeiffer, Praktische Ausführungen etc II. S. 392 ; F. Eisele, Unverbindlicher Gesetzesinhalt S. 306. Ἀλλ' ὅμως ὁ J. Bremer, Die authentische Interpretation etc. S. 295 ff, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀρνεῖται τὴν ἀναδρομικὴν τῶν νόμων δύναμιν, ἐὰν ἐν τῷ μεσολαβήσαντι με-

Ἀλλ' ὅταν ὁ νομοθέτης δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνεύρῃ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ νόμου, ἢ δὲν ἠθέλησε νὰ περιλάβῃ ταύτην ἐν τῷ ἑρμηνευτικῷ νόμῳ, τότε κατὰ τοὺς ἀντιδοξοῦντας δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ὁ αὐτὸς κανών· καθ' ὅσον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ἑρμηνευτικὸς νόμος περιέχει θέσιν νέου κανόνος δικαίου καὶ ἐπομένως, ἐὰν ἀναδράμῃ εἰς τὸ παρελθόν, δύναται νὰ προσβάλῃ κεκτημένα δικαιώματα· εὗρον δέ τινες μάλιστα, ὅτι ἡ ἀναδρομικὴ δύναμις τῶν νόμων ἐν γένει, ἐφ' ὅσον ὡς ἐκ ταύτης προσβάλλονται κεκτημένα δικαιώματα, περιέρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος προστατευόμενον δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας καὶ δὲν δύναται διὰ τοῦτο νὰ ἔχῃ ἰσχύν. [76]

ταξὺ τοῦ ἑρμηνευομένου καὶ τοῦ ἑρμηνευτικοῦ νόμου χρονικῷ διαστήματι τὸ περιεχόμενον τοῦ ἑρμηνευομένου νόμου ἐγένετο καταληπτὸν καὶ ἐφηρμόσθη ὑπὸ ἀλλοίαν ἔννοιαν, θεωρῶν τὴν τοιαύτην ἑρμηνείαν, καίπερ ἀληθῆ, ὡς περιέχουσαν νέον κανόνα δικαίου καὶ μεταβάλλουσαν τὸ ἰσχῦον δίκαιον. Προφανῶς ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη. Καὶ εἰς τὰ δικαστήρια ἔτι ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα μετὰ σταθερὰν πεπλανημένην νομολογίαν περὶ τῆς ἐννοίας νόμου τινὸς νὰ ἐγκαταλείψωσι ταύτην καὶ ἀποδεχθῶσι τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ νόμου, χωρὶς ἐκ τῆς πεπλανημένης νομολογίας νὰ παράγηται δίκαιον τῶν ἐθίμων ἀντιτιθέμενον εἰς τὴν τοιαύτην μεταβολήν. Πῶς εἶναι δυνατὸν ν' ἀρνηθῶμεν τῷ νομοθέτῃ τὸ δικαίωμα τοῦτο ; Αὐτὸς ὁ Bremer ἐν ἄλλῳ μέρει τῆς διατριβῆς του ἀναγνωρίζει τὴν δύναμιν τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου (πρβ. § 3 σελ. 254 τῆς διατριβῆς του). Παρ' ἡμῖν ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Bremer ὡς πρὸς τὴν νεωτέραν νομοθεσίαν ἡμῶν δὲν ἔχει ἀξίαν καὶ ἕνεκα τῆς ῥητῆς διατάξεως τοῦ 2 ἄρθρου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Νόμου ΡΛΑ' τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1856, ἀπαγορευούσης τὴν δι' ἐθίμου μεταβολὴν ἢ κατάργησιν τῶν νόμων.

[76] Τὴν ἐν τοῖς διαφόροις Συνταγματικοῖς Χάρταις καὶ τῷ ἡμετέρῳ Συντάγματι (ἄρθρ. 17) περιεχομένην διάταξιν, καθ' ἣν : «οὐδεὶς στερεῖται τῆς ἰδιοκτησίας του, εἰμὴ διὰ δημοσίαν ἀνάγκην, προσηκόντως ἀποδεδειγμένην, ὅταν καὶ ὅπως ὁ νόμος διατάσσει, πάντοτε δὲ προηγουμένης ἀποζημιώσεως», ἐπεκαλέσθη ὁ Rüttimann (Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht verglichen mit den politischen Einrichtungen der Schweiz, Theil II. §§ 542 ff. S. 214 ff.) πρὸς τὴν ἐν γένει καταπολέμησιν τῆς ἀναδρομικῆς δυνάμεως τῶν νόμων. Ἑρμηνεύων οὗτος τὴν ἐν τοῖς Ἑλβετικοῖς Συντάγμασιν ἐμπεριεχομένην διάταξιν, καθ' ἣν ἡ ἰδιοκτησία μένει ἀπρόσβλητος, διδάσκει, ὅτι διὰ τῆς διατάξεως ταύτης προστατεύονται ἐν γένει τὰ κεκτημένα δικαιώματα τῶν ἰδιωτῶν· καθ' ὅσον ὁ ὅρος «ἰδιοκτησία» δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ἐν τῇ αὐστηρῶς νομικῇ ἐννοίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ μὴ ἀκριβολόγῳ φρασεολογίᾳ τοῦ καθημερινοῦ βίου,

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ ἀντιδοξοῦντες ἐπιτρέπουσιν εἰς τὸν δικαστὴν ν' ἀρνηθῇ εἰς τὸν ἑρμηνευτικὸν νόμον ἀναδρομικὴν δύναμιν καὶ νὰ μὴ ἐφαρμόσῃ αὐτὸν εἰς τὰς πρὸ τῆς ἰσχύος του γεννηθείσας νομικὰς σχέσεις. [77]

ἥτις περιλαμβάνει πᾶν δικαίωμα περιουσίας. Καὶ παρ' ἡμῖν ἐγένετο χρῆσις ἐν τῇ Βουλῇ τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου· πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ XIV. Β'. 374 (ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Σιμοπούλου) : « προκειμένου ὅμως περὶ νόμου ἑρμηνευτικοῦ, ὁ ὁποῖος πρόκειται νὰ κανονίσῃ σχέσεις μεταξὺ τῶν δήμων καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἐκκρεμεῖς ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, νομίζω, ὅτι εἶναι καθαρῶς νόμος δημευτικὸς κεκτημένων δικαιωμάτων, καὶ ὡς τοιοῦτος ἀντίκειται εἰς τὸ Σύνταγμα... Φρονῶ ἑπομένως, ὅτι διὰ τοῦ νομοσχεδίου, τὸ ὁποῖον συζητοῦμεν, οὐδὲν ἄλλο πράττομεν, εἰμὴ νὰ δημεύωμεν ἰδιωτικὰς κτήσεις, καὶ οὕτω νὰ παραβιάζωμεν τὸ Σύνταγμα ».

[77] Πρβ. C. F. Glück, Ausführliche Erläuterung der Pandekten etc. I. S. 217, G. F. Puchta, Vorlesungen über das heutige römische Recht Aufl. VI. v. Rudorff, Bd. I. S. 217 ; B. W. Pfeiffer, Praktische Ausführungen etc. II. S. 392 ff ; H. Thöl, Einleitung in das deutsche Privatrecht I. S. 51 ff; J. Bremer, Die authentische Interpretation etc. S. 295 ff; L. Pfaff und F. Hofmann, Excurse etc. I. S. 377. Ὁ H. Goeppert, das Princip : «Gesetze haben keine rückwirkende Kraft» etc. S. 192 ff, καταπολεμῶν τὴν περὶ ἀναδρομικῆς δυνάμεως τῶν νόμων διδασκαλίαν, διδάσκει τὰ ἑξῆς : Ἕκαστος ἑρμηνευτικὸς νόμος σύγκειται ἐκ δύο ἀπ' ἀλλήλων διαιρετῶν μερῶν· ἐκ τῆς διαταγῆς : ὅτι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο πρέπει νὰ ἰσχύσῃ ὡς δίκαιον, καὶ ἐκ τῆς δηλώσεως, ὅτι ἡ διαταγὴ αὕτη ἐμπεριείχετο ἐν ἐκείνῳ τῷ ἀρχαιοτέρῳ νόμῳ. Τὸ πρῶτον μέρος εἶναι ὄντως νόμος καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀναδρομικὴν δύναμιν ἐξομοιοῦται πρὸς πάντα ἄλλον νόμον. Τὸ δεύτερον μέρος τοὐναντίον ἀποτελεῖ διαβεβαίωσιν, διδασκαλίαν. Τοῦτο δὲν διατάσσει τι, ἀλλ' ἀφηγεῖται. Δὲν ἀπαιτεῖ ὑποταγήν, ἀλλὰ πίστιν, δὲν ἀπευθύνεται εἰς τὴν θέλησιν τοῦ πολίτου, ἣν θέλει νὰ κάμψῃ, ἀλλ' εἰς τὴν διάνοιάν του, ἣν θέλει νὰ πείσῃ. Ἑπομένως ἐξέρχεται τῆς φυσικῆς σφαίρας τοῦ νομοθετεῖν καὶ τοῦ ἐξαναγκάζειν· ἡ πίστις δέ, ἡ πεποίθησις ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των δὲν ὑπόκεινται εἰς τὸ κράτος τοῦ νόμου. Ἐὰν δὲ κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν ὁ δικαστὴς ὑπακούῃ μόνον εἰς τὴν αὐθεντίαν τοῦ νόμου καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀκολουθῇ μόνον τὴν ἰδίαν ἐλευθέραν πεποίθησιν, τότε δὲν δύναται νὰ ἀφαιρεθῇ ἀπ' αὐτοῦ τὸ δικαίωμα τῆς ἐρεύνης, ἂν ἡ δήλωσις ἢ διαβεβαίωσις ἐκείνη εἶναι ἀκριβὴς ἢ ὄχι. Εἶναι ἀδιάφορον, ἂν αὕτη πηγάζῃ ἐκ τῆς ὑψίστης πολιτικῆς ἐξουσίας, κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην δὲν πρόκειται περὶ ἀπηγορευμένης ἐπικρίσεως νόμου, ἀλλὰ περὶ ἐξακριβώσεως γεγονότος. Ἐὰν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἐξέτασις ἄγῃ εἰς ἀρνητικὸν ἀποτέλεσμα, δὲν δύναται νὰ ἀπαγορευθῇ εἰς τὸν δικαστὴν νὰ ἐννοήσῃ τὸν ἑρμηνευόμενον νόμον κατ' ἄλλην ἔννοιαν ἢ ὡς ἐννόησε τοῦτον ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, καὶ κατ' ἀκολου-

Κατὰ τῆς διακρίσεως ταύτης ἀντιτάσσεται ἡ ῥιζικὴ παρατήρησις: ὅτι, ἐπιτρέποντες εἰς τὸν δικαστὴν νὰ κρίνῃ, ἐὰν ὁ ἑρμηνευτικὸς νόμος ἐμπεριέχῃ ἢ μὴ τὴν ἀληθῆ τοῦ ἑρμηνευομένου ἔννοιαν, καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει παρέχοντες αὐτῷ τὸ δικαίωμα ν' ἀρνηθῇ εἰς τὸν νόμον τοῦτον τὴν ἰδιότητα τοῦ ἑρμηνευτικοῦ καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὸν ὡς νέον κανόνα δικαίου μόνον ἐπὶ τῶν μετὰ τὴν ἰσχύν του γεννηθεισῶν ἐννόμων σχέσεων, καθιστῶμεν τὸν δικαστὴν ἀνώτερον τοῦ νομοθέτου καὶ ἐπιτρέπομεν αὐτῷ νὰ δικάζῃ οὐχὶ κατὰ τοὺς νόμους, ἀλλὰ περὶ τῶν νόμων. [78]

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς παρατηρήσεως ταύτης, ἀνεγνωρισμένη ὑπάρχει ἡ ἀρχὴ τῆς παντοδυναμίας [79] τοῦ νομοθέτου, καὶ δύ-

---

θίαν νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὸν συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἐρεύνης του, ἐφ' ὅσον δὲν ἐξικνεῖται ἡ ἰδία δύναμις τοῦ νέου νόμου, τοῦ καλουμένου ἑρμηνευτικοῦ. Ὁ δικαστὴς εὗρεν, ὅτι τοῦτο ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε τὸ δίκαιον, οὐχὶ δ' ἐκεῖνο, ὅπερ ἤδη ἐτέθη εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ, καὶ μόνον ὅ,τι εἶναι δίκαιον ὀφείλει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις τῶν ἀποφάσεών του.—Ἡ θεωρία αὕτη ἀνασκευάζεται εὐκόλως διὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ὁ Goeppert παρεγνώρισε τὴν δύναμιν τῆς ἐν τῷ ἑρμηνευτικῷ νόμῳ περιεχομένης διαταγῆς τοῦ νομοθέτου, ὅτι ὁ νόμος οὗτος πρέπει νὰ ἰσχύσῃ καὶ ἐν τῷ παρελθόντι, ὡς εἰ ἐξ ἀρχῆς περιείχετο ἐν τῷ ἑρμηνευομένῳ· εἰς τὴν διαταγὴν δὲ ταύτην ἀναμφισβητήτως ὁ δικαστὴς ὀφείλει ὑποταγήν· πρβ. καὶ H. Dernburg, Pandekten I. § 37. Anm. 6; F. Regelsberger, Pandekten I. § 35. Anm. 9; F. Eisele, Ueverbindlicher Gesetzesinhalt etc. S. 308, Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 41.

[78] F.C.v. Savigny, System etc. VIII. S. 513; J. Unger, System etc. I. S. 98; F. Bergmann, Das Verbot der rückwirkenden Kraft neuer Gesetze etc. S. 63 ff. πρβ. καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Βουλευτοῦ de Golbery ἐν τῇ Γαλλικῇ Βουλῇ, ἃς εὑρίσκει τις παρὰ τῷ Dalloz, Répertoire, ἐν λέξει «Lois» ἀριθ. 467. ὑποσημ. 1: «Si vous n'admettez pas que la loi interprétative régisse les faits passés sous l'empire de la loi ancienne; si vous ne voulez pas de la formule, *la loi doit être entendue en ce sens*, vous tomberez dans cette étrange contradiction que l'interprétation spéciale subsisterait à côté de votre interprétation authentique qui ne liera pas les tribunaux, et ceux-ci pourront en adopter une toute contraire et donner un démenti à la sagesse du législateur, en interprétant autrement qu'il ne le fait lui-même. C'est une chose inadmissible».

[79] Τὴν παντοδυναμίαν τοῦ νομοθέτου τίθεται ὑπὸ ἀμφισβήτησιν ὁ J. Bremer, Die authentische Interpretation etc. S. 291 ff., ὅστις οὐχ ἧττον ἀναγκάζεται ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ δικαίωμα τοῦ νομοθέτου πρὸς ἔκδοσιν νόμων ἐχόντων ἀναδρομικὴν δύναμιν.

ναται οὗτος νὰ ἐκδώσῃ νόμους ἀνατρέχοντας εἰς τὸ παρελθόν, ἂν μὴ παρακωλύηται ἐκ διατάξεώς τινος τοῦ Συντάγματος. [80]

---

[80] Τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Ἐθνικῆς Συνελεύσεως περιέχει ῥητὴν περὶ μὴ ἀναδρομῆς τῶν νόμων διάταξιν ἐν τῷ 19 ἄρθρῳ : «ὁ νόμος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ ὀπισθενεργὸν δύναμιν»· ὁμοίαν δὲ διάταξιν περιέχει καὶ τὸ Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1832 ἐν τῷ 44 ἄρθρῳ : « ὁ νόμος δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἀναδρομικὴν (ὀπισθενεργὸν) δύναμιν, οὐδὲ πρέπει ποτὲ νὰ θέτεται τοιοῦτος νόμος». Ἀλλ' ὅμως τοιαύτη διάταξις δὲν ὑπάρχει οὔτε ἐν τῷ Σοντάγματι τοῦ ἔτους 1844, οὔτε ἐν τῷ νῦν ἰσχύοντι Συντάγματι τοῦ ἔτους 1864· ἐπομένως ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει συνταχτικὴ διάταξις, περιορίζουσα κατὰ τοῦτο τὴν ἐν τῷ νομοθετεῖν παντοδυναμίαν τοῦ νομοθέτου. Ἐν τοῖς Συντάγμασι τῶν Εὐρωπαϊκῶν Πολιτειῶν εὑρίσκει τις ἐνίοτε διατάξεις, ἀπαγορευούσας τὴν ἀναδρομικὴν δύναμιν τῶν νόμων· πρβ. π. χ. τὸ 14 ἄρθρον τῆς προτασσομένης τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ ἔτους 1795 Διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, τὸ 14 ἄρθρον τῆς Διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου τοῦ Συντάγματος τῆς 30 Ἰουνίου 1797 τῆς Ὑπεραλπείου Δημοκρατίας, τὸ 97 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος τῆς 4 Νοεμβρίου 1814 τῆς Νορβηγίας, τὸ ἄρθρον 145 § 2 τοῦ Συντάγματος τῆς 29 Ἀπριλίου 1826 τῆς Πορτογαλίας, τὴν 47 παράγραφον τοῦ Συντάγματος τῆς 29 Ἀπριλίου 1831 τοῦ Δουκάτου τῆς Σαξωνικῆς Ἀλτεμβούργης. Ὁ Ἑλληνικὸς Ἀστικὸς Νόμος ΤΛΑ΄ τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1856 διατάσσει ἐν τῷ 2 ἄρθρῳ τὰ ἑξῆς : «Ὁ νόμος ὁρίζει περὶ τοῦ μέλλοντος μόνον, καὶ δὲν ἔχει ἀναδρομικὴν δύναμιν», παραλαβὼν τὴν διάταξιν ταύτην ἐκ τοῦ 2 ἄρθρου τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος. Ἡ διάταξις αὕτη, μὴ οὖσα περιβεβλημένη τὴν τυπικὴν δύναμιν συνταχτικοῦ νόμου, δὲν δύναται νὰ δεσμεύσῃ τὸν νομοθέτην, ὅστις ἔχει τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ἐλευθερίαν νὰ μεταβάλῃ ἢ καὶ νὰ καταργήσῃ ταύτην, ἔχει ἑπομένως καὶ τὸ δικαίωμα νὰ διατάξῃ τὴν ἀναδρομικὴν δύναμιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένων νεωτέρων νόμων. Ἡ εἰρημένη διάταξις τοῦ ἡμετέρου Ἀστικοῦ Νόμου ὑποχρεοῖ μόνον τὸν δικαστὴν καὶ πάντα ἄλλον ἐφαρμόζοντα ἢ ἑρμηνεύοντα τοὺς νόμους νὰ μὴ ἐφαρμόζωσιν ἀναδρομικῶς αὐτοὺς ἐπὶ τὰς πρὸ αὐτῶν γεννηθείσας νομικὰς σχέσεις, ἐφ' ὅσον οἱ νόμοι οὗτοι δὲν διατάσσουσι ῥητῶς τὸ ἐναντίον, ὅτε, ὡς νεώτεροι καὶ μεταρρυθμιστικοὶ τῆς γενικῆς διατάξεως ἐκείνης ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει, κατισχύουσιν ἐκείνης· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ ὑπὸ τοῦ 2 ἄρθρου τεθειμένος κανὼν ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ ἑρμηνευτικὸν κανόνα διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων· πρβ. Π. Καλλιγᾶ Σύστημα Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου I. § 27, Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 39. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἑρμηνεύεται καὶ ἐν Γαλλίᾳ τὸ ὅμοιον 2 ἄρθρον τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος· πρβ. Merlin, Réperloire ἐν λέξ. «Effet rétroactif» II ; Demolombe, Cours de Code Napoléon I § 67 ; Aubry et Rau, Cours de droit civil français I. § 30. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται δῆλον, ὅτι κατὰ τοῦτο πληρεστέρα εἶναι ἡ ἐν τῷ N. 7. Κώδικος, de

Ἐὰν δ' οὗτος ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ἀποτελέσματα οἱουδήποτε νόμου ἐπὶ τὸ παρελθόν, διατὶ πρέπει νὰ τεθῇ ὁ περιορισμὸς εἰς τὴν ἀναδρομὴν τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων, οὓς ὁ νομοθέτης ἐν γνώσει τῆς ἀναδρομικῆς δυνάμεως αὐτῶν ψηφίζει; [81]

Ἡ ἀντίρρησις, ὅτι ἡ ἀναδρομικὴ δύναμις τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων προσβάλλει κεκτημένα δικαιώματα, ἅτινα προστατεύουσι τὸ 17 ἄρθρον τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος καὶ τὰ ὅμοια ἄρθρα τῶν ξένων Συνταγμάτων, δὲν εἶναι βάσιμος. Τὸ 17 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος ἀπαγορεύει τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ἰδιοκτησίας ἄνευ

---

legibus etc, 1. 14 περιεχομένη διάταξις τῶν αὐτοκρατόρων Θεοδοσίου καὶ Βαλεντινιανοῦ : « Leges et constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta praeterita revocari, *nisi nominatim et de praeterito tempore et adhuc pendentibus negotiis cautum sit*» · πρ. καὶ Ν. 12 Βασιλικῶν, περὶ βασιλέων κλπ., 2. 6. Πρὸς τὴν ἀνωτέρω διάταξιν τοῦ Κώδικος συμφωνοῦσιν αἱ σχετικαὶ διατάξεις τῶν Ἀστικῶν Κωδίκων τῆς Πρωσσίας (Einleitung § § 14 ff.), τῆς Αὐστρίας (§. 5.), τῆς Σαξωνίας (§ §. 2.3.). Βεβαίως ἐνταῦθα δὲν θὰ πραγματευθῶμεν περὶ ἀναδρομικῆς δυνάμεως τῶν νόμων ἐν γένει, τοῦ ἔργου τούτου ἀνήκοντος εἰς τὰς γενικὰς διδασκαλίας τοῦ Δικαίου.

[81] Πρβ. καὶ F. Regelsberger, Pandekten I. § 35 Anm. 6 ; F. Eisele, Unverbindlicher Gesetzesinhalt etc. S. 306 ff; H. Goeppert, Das Princip : «Gesetze haben keine rückwirkende Kraft etc» S. 188 ff., ὅστις ἀναγνωρίζει μέν, ὅτι κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων ἐξυπακούεται ὁ σκοπὸς τοῦ νομοθέτου, ὅπως οὗτοι ἔχωσιν ἀναδρομικὴν δύναμιν, ἀλλὰ διδάσκει, ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι προϊὸν τῆς περὶ ἀναδρομικῆς δυνάμεως τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων διδασκαλίας, καὶ ὅτι, ἐὰν ἡ διδασκαλία αὕτη ἐκλίπῃ, δὲν θὰ δύναταί τις τότε νὰ συναγάγῃ ἐκ τῆς ἐκδόσεως ἑρμηνευτικοῦ νόμου τὸν περὶ ἀναδρομικῆς δυνάμεως σκοπὸν τοῦ νομοθέτου. Ὁ J. Bremer, Die authentische Interpretation etc. S 292 ff, πολεμεῖ τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἀναδρομικὴ δύναμις ἐξυπακούεται εἰς τοὺς ἑρμηνευτικοὺς νόμους, καὶ διδάσκει, ὅτι πρέπει ῥητῶς νὰ δοθῇ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ἀναδρομικὴ δύναμις εἰς τὸν ἑρμηνευτικὸν νόμον, ὅπως ἔχῃ οὗτος τοιαύτην, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται ἐπὶ τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων οἱ ὡς πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀναδρομικοὺς νόμους ὑπάρχοντες περιορισμοί· ἀλλ' ὅμως τὰ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης ταύτης προσκομιζόμενα ἐπιχειρήματα δὲν πείθουσι περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῆς. Ἀντιδοξῶν φαίνεται καὶ ὁ Βουλευτὴς Ῥάλλης· πρβ. Βουλῆς Στενογραφ. Πρακτικὰ XIV. Β'. 379 ἑπ. « Ἐκ προλήψεως δύναταί τις, ἐκ τοῦ χαρακτηρισμοῦ ἑνὸς νόμου ὡς ἑρμηνευτικοῦ, νὰ περιπέσῃ εἰς τὴν πλάνην περὶ τοῦ ὅτι ἀναγκαίως εἷς νόμος ἑρμηνευτικὸς ἔχει πάντοτε δύναμιν ἀναδρομικήν... Ὁ ἑρμηνευτικὸς νόμος, ἐκ τοῦ ὅτι εἶναι ἑρμηνευτικός, δὲν ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ δύναμιν ὀπισθενεργόν».

δημοσίας ἀνάγκης καὶ προηγουμένης ἀποζημιώσεως· ἀλλ' ὅμως ἡ ἔννοια τῆς διατάξεως ταύτης δὲν δύναται νὰ ἐπεκταθῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ περιλάβῃ πᾶσαν ἄλλην προσβολὴν κεκτημένων δικαιωμάτων. Ὁ νομοθέτης εἶναι ἐλεύθερος καὶ παντοδύναμος καὶ δύναται νὰ θέτῃ νέους κανόνας δικαίου, ῥυθμίζοντας κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ τὰς ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐννόμους σχέσεις· ὁ δ' ἐν τῷ 17 ἄρθρῳ τοῦ Συντάγματος περιεχόμενος κανὼν ἀποτελεῖ περιορισμὸν τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τοῦ νομοθέτου καὶ δὲν δύναται νὰ ἐπεκταθῇ ἐξ ἀναλογίας εἰς ἄλλας περιπτώσεις. Ἡ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἐπικρατοῦσα γνώμη δὲν ἀναγνωρίζει τοιοῦτον φραγμὸν εἰς τὴν ἐλευθέραν τοῦ νομοθέτου ἐνέργειαν· [82] ἡ δὲ νομολογία τῶν Ἑλληνικῶν δικαστηρίων ἐπανειλημμένως ἀπεφήνατο συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθειμένα. [83]

---

[82] Τὴν ἀντίθετον γνώμην τοῦ Rüttimann, ἣν εἴδομεν ἐν τῇ 76 ὑποσημειώσει τῆς παραγράφου ταύτης, ἐξήτασε διὰ μακρῶν ὁ H. Goeppert, Das Princip : «Gesetze haben keine rückwirkende Kraft» etc. S. 54 ff· ἐπικαλούμενος δ' οὗτος τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς περὶ τῆς ἰδιοκτησίας διατάξεως ἐν τοῖς Γαλλικοῖς Συντάγμασιν, ὁπόθεν αὕτη παρελήφθη εἰς τὰ ἄλλα Εὐρωπαϊκὰ Συντάγματα, ἀποδεικνύει ἐσφαλμένην τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Rüttimann. Τὴν θεωρίαν ταύτην ἀπέκρουσεν ὡς οὐχὶ ὀρθὴν καὶ ἡ ἐν Ζυρίχῃ τῆς Ἑλβετίας Σχολὴ τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν ἐν τῇ ἀπὸ 18 Ἰουνίου 1866 γνωμοδοτήσει αὐτῆς, ἣν παρατίθεται αὐτὸς ὁ Rüttimann (Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht etc. Theil II. § 543 S. 216—217). Πρβ. καὶ Βουλῆς Πρακτικὰ XIV. Β'. 543 (ἀγόρευσιν τοῦ Βουλευτοῦ Τριανταφυλλάκου)· οὗτος ὑποστηρίζει, ὅτι διὰ τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων προσβάλλονται κεκτημένα δικαιώματα, ἀλλὰ προστίθεται : «κεκτημένα οὐχὶ βεβαίως κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν θετικῶν νόμων, ἀλλὰ κεκτημένα κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν νόμων»· ἑπομένως θεωρεῖ νομικῶς ἰσχυροὺς τοὺς τοιούτους ἑρμηνευτικοὺς νόμους, ἀλλὰ περιορίζει τὴν τοιαύτην ἐλευθερίαν τοῦ νομοθέτου ἐκ λόγων σκοπιμότητος. Ἐν πλάτει θὰ πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐν τῷ περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ἑλλήνων βιβλίῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[83] Πρβ. τὰς πολιτικὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἀρείου Πάγου ὑπ' ἀριθ. 50 τοῦ ἔτους 1894 καὶ ὑπ' ἀριθ. 150 τοῦ ἔτους 1896 : «ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὸν λόγον ἀναιρέσεως ἐκ τῆς ἀντισυνταγματικότητος τῆς ὡς ἄνω καταργητικῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 21, οὗτός ἐστιν ἀπορριπτέος, διότι ἐκ τοῦ παντοδυνάμου τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας κατ' οὐδεμίαν διάταξιν τοῦ Συντάγματος ἀφῃρέθη αὐτῇ ἡ ἐξουσία, τοῦ καταργεῖν κεκτημένον δικαίωμα· δὲν πρόκειται δὲ περὶ ἀφαιρέσεως ἰδιοκτησίας, ὥστε ν' ἀντιταχθῇ

Ἀλλὰ τίς ἡ ἔκτασις τῆς ἀναδρομικῆς δυνάμεως ταύτης τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων ; Δύναται αὕτη νὰ ἐπεκταθῇ καὶ ἐπὶ τὰς νομικὰς σχέσεις, αἵτινες πρὸ τῆς ἰσχύος τοῦ ἑρμηνευτικοῦ νόμου ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον δίκης καὶ περὶ ὧν ἐπηκολούθησε τελεσιδικία μεταξὺ τῶν διαδίκων ;

Ὅτι ὁ ἑρμηνευτικὸς νόμος δὲν δύναται ν' ἀνεγείρῃ ἐκ τοῦ τάφου, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Windscheid, ἐντελῶς ἐξαντληθείσας νομικὰς σχέσεις, τοῦτο εἶναι γενικῶς παραδεδεγμένον· ἑπομένως οὐδὲ τὰς σχέσεις ἐκείνας, περὶ ὧν ἡ δικαιοσύνη εἶπε τὸν τελευταῖον αὐτῆς λόγον. [84]

Ἀλλ' ὅμως ἐρωτᾶται : πότε θεωρεῖται ἡ δικαιοσύνη εἰποῦσα τὸν τελευταῖον λόγον περί τινος νομικῆς σχέσεως ;

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀναδρομικὴν δύναμιν τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων ἐν σχέσει πρὸς τὸ δικονομικὸν δίκαιον τῶν χρόνων τῆς 19 Νεαρᾶς, βεβαίως ἡ ἀναδρομικὴ δύναμις αὕτη παύει, ἅμα ὁ κατὰ δεύτερον βαθμὸν δικάζων δικαστὴς ἐκ-

---

ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρου 17 τοῦ Συντάγματος, ἀλλὰ περὶ δικαίου ἐνοχικοῦ» καὶ τὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἐφετείου Ἀθηνῶν ὑπ' ἀριθ. 201 τοῦ ἔτους 1897 καὶ ὑπ' ἀριθ. 998 τοῦ ἔτους 1898. Τὰς ἀποφάσεις ταύτας εὑρίσκει τις ἐν τῇ Θέμιδι τῶν Ἀγγελοπούλων V. 196, VII. 356, IX. 5 ἐπ. 633.

[84] Ἐν ταῖς Πηγαῖς τοῦ Ἰουστινιανείου Δικαίου εὑρίσκομεν ῥητὴν περὶ τούτου διάταξιν· πρβ. Νεαρὰν 19 προοίμ : «Ἀλλὰ κατὰ ταύτην ἡμῶν τὴν διάταξιν οὐ προστεθείκαμεν ῥητῶς, κρατεῖν τὴν τούτων νομοθεσίαν καὶ ἐπ' ἐκείνοις, ὧν οἱ πατέρες ἔτι περίεισιν, ἢ ἐτελεύτησαν μέν, τὰ δὲ τῆς φιλονεικίας οὐδὲ δικαστικὴ ψῆφος, οὐδὲ φιλικὴ κατέλυσε σύμβασις» καὶ κεφ. α'. ἐν τέλει: «ἐξαιρουμένων ἐκείνων τῶν ὑποθέσεων, ὅσαι περ ἔφθησαν πρὶν τοὺς παρ' ἡμῶν τεθεῖναι νόμους ἢ ψήφῳ δικαστῶν ἢ διαλύσει κριθῆναι» πρβ. καὶ Βουλῆς Στενογρ. Πρακτ. XIV. Β'. 133. 377 (ἀγορεύσεις τῶν Βουλευτῶν Φιλαρέτου, Ῥάλλη καὶ Πέρρου). Ὁ J. Bremer, Die authentische Interpretation etc. S. 294 ff, συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὑποστηριζομένην γνώμην, καθ' ἣν οἱ ἑρμηνευτικοὶ νόμοι ἔχουσιν ἀναδρομικὴν δύναμιν, ὁσάκις ὁ νομοθέτης ἔδωκεν αὐτοῖς ταύτην, καὶ ὑπόκεινται διὰ τοῦτο εἰς πάντας τοὺς περιορισμοὺς τῶν ἀναδρομικῶν νόμων, διδάσκει, ὅτι ὁ ἑρμηνευτικὸς νόμος δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ πρῶτον ἐνώπιον τοῦ Ἐφετείου κατὰ τὰς περὶ τῶν ἀναδρομικῶν νόμων διατάξεις τῆς 115 Νεαρᾶς (κεφ. α'). Προφανῶς ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη· ἡ δὲ 115 Νεαρὰ δὲν ἔχει ἐφαρμογὴν ἐπὶ τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων, ὡς τοῦτο ἀριδήλως προκύπτει καὶ ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ταύτης Νεαρῶν, τῆς 143 καὶ τῆς 150.

δώσῃ τὴν τελεσίδικον ἀπόφασίν του· διότι ἐνταῦθα ἐξαντλεῖται τὸ ἔργον τῆς δικαιοσύνης. [85]

Ἀλλ' ὅμως κατὰ τὸ νεώτερον δικονομικὸν δίκαιον τὸ ἔργον τῆς δικαιοσύνης δὲν ἐξαντλεῖται διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῆς τελεσιδίκου ἀποφάσεως· δικαιοῦται δὲ ὁ ἡττηθεὶς διάδικος νὰ προσβάλῃ τὴν τελεσίδικον ἀπόφασιν διὰ τοῦ ἐνδίκου μέσου τῆς ἀναιρέσεως, καὶ δι' αὐτοῦ ἐπιτυγχάνων τὴν ἐξαφάνισιν τῆς τελεσιδίκου ἀποφάσεως ν' ἀνοίξῃ τὴν διαδικαστικὴν ὁδὸν πρὸς νέαν συζήτησιν τῶν δικαιωμάτων του.

Ἐρωτᾶται λοιπόν: ἐὰν ὁ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς τελεσιδίκου ἀποφάσεως ἰσχύσας ἑρμηνευτικὸς νόμος ἔχῃ τοιαύτην ἀναδρομικὴν δύναμιν, ὥστε ὁ Ἄρειος Πάγος ὑποχρεοῦται νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν νόμον τοῦτον καὶ εἰς τὰς πρὸ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ τελεσιδίκως κριθείσας νομικὰς σχέσεις, ἐφ' ὅσον ἐμπροθέσμως ἐγένετο χρῆσις τοῦ ἐνδίκου τῆς ἀναιρέσεως μέσου κατὰ τῆς τελεσιδίκως δικασάσης ἀποφάσεως.

Οἱ συγγραφεῖς διαιροῦνται ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ.

Τινὲς ἀπαντῶσιν ἀποφατικῶς, ἐπικαλούμενοι τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι ὁ Ἄρειος Πάγος δὲν δικαιοῦται ν' ἀναιρέσῃ ἀπόφασιν ἐπὶ ψευδεῖ ἑρμηνείᾳ ἢ ἐσφαλμένῃ ἐφαρμογῇ τοῦ νόμου, ἐὰν μὴ ὁ λόγος ᾖ περὶ νόμου σαφοῦς, [86] ὅτι ἑπομένως, ἀφοῦ αὐτὸς οὗτος ὁ νομοθέτης ἐν τῷ ἑρμηνευτικῷ νόμῳ ἀνομολογεῖ τὴν ἀσάφειαν τοῦ ἑρμηνευομένου καὶ τούτου ἕνεκεν ἐπιχειρεῖ τὸν καθορισμὸν τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας αὐτοῦ, ἡ ἀσάφεια τοῦ ἑρμηνευομένου νόμου εἶναι κατάφωρος καὶ λόγος ἀναιρέσεως ἐπὶ ψευδεῖ ἑρμηνείᾳ ἡ ἐσφαλμένῃ ἐφαρμογῇ δὲν ὑπάρχει. [87]

---

[85] Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον τὸ ἔνδικον τῆς ἀναιρέσεως μέσον· πρβ. περὶ τούτου καὶ τὴν ἀρτίως δημοσιευθεῖσαν ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ διατριβὴν τοῦ Κωνσταντίνου Α. Βασιλείου Περὶ τοῦ ἐνδίκου μέσου τῆς ἀναιρέσεως § 4 καὶ 5.

[86] Τοιαύτην διάταξιν περιέχει καὶ ἡ ἡμετέρα Πολιτικὴ Δικονομία ἐν τῷ 809 ἄρθρῳ αὐτῆς: «Ἕνεκεν ἐσφαλμένης ἐφαρμογῆς καὶ ψευδοῦς ἑρμηνείας νόμου τινὸς τότε μόνον δύναται νὰ ζητηθῇ ἀναίρεσις, ὅταν εἰς τὸ διατακτικὸν μέρος ἀποφάσεώς τινος περιέχεται ῥητὴ ἀπ' εὐθείας ἢ ἐκ πλαγίου παράβασις τῶν σαφῶν ὁριθμῶν νόμου, ἢ ἀρχαίου ἰσχύοντος ἔτι ἐθίμου».

[87] F. C. v. Savigny. System etc. VIII. S 512 ff. Anm. l; J. Unger

Τοιαύτη δικαιολογία πρὸς ἀποκλεισμὸν τῆς ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐφαρμογῆς τῶν μετὰ τὴν τελεσιδικίαν ἰσχυσάντων ἑρμηνευτικῶν νόμων δὲν πείθει ἡμᾶς περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῆς. Ὅταν ὁ νομοθέτης διὰ νομοθετικῆς πράξεως διατάσσῃ, ὁποία πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἑρμηνευομένου νόμου ἔννοια ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐνυπάρχουσα αὐτῷ, ὁ δὲ Ἄρειος Πάγος καλῆται νὰ κρίνῃ, ἂν καλῶς ἢ κακῶς ἡρμηνεύθη καὶ ἐφηρμόσθη ὁ προγενέστερος ἐκεῖνος νόμος ὑπὸ τῶν δικαστηρίων τῆς οὐσίας, ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου δὲν πρόκειται πλέον συζήτησις περὶ ἀσαφοῦς νόμου, ἀλλὰ περὶ σαφεστάτου, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ νομοθέτης καθώρισε τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ, αὐθεντικῶς ἑρμηνεύσας τὸν νόμον. [88]

Ὁ Ἄρειος Πάγος δὲν ἐδίστασε ν' ἀποδεχθῇ τὴν γνώμην, ὅτι καὶ ὁ μετὰ τὴν τελεσιδικίαν ἰσχύσας ἑρμηνευτικὸς νόμος ἔχει ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐφαρμογήν· τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἐστήριξεν ὁ Ἄρειος Πάγος ἐπὶ τῆς 143 Νεαρᾶς, ἥτις ἄνευ οἱουδήποτε περιορισμοῦ ὁρίζει, ὅτι ἡ αὐθεντικὴ ἑρμηνεία ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς πρὸ αὐτῆς νομικὰς σχέσεις, ὡς εἰ ἐξ ἀρχῆς εἶχε δημοσιευθῇ ὁ ἑρμηνευόμενος νόμος μετὰ τοιαύτης ἑρμηνείας. [89]

System etc. I. S. 100 Anm. 17; A. D. Weber, Ueber die Rückanwendung positiver Gesetze etc. S. 212. 213; H. Goeppert, Das Princip: «Gesetze haben keine rückwirkende Kraft» etc. S. 162.

[88] Ὁ J. Bremer, Die authentische Interpretation etc. S. 244 ff, εἰ καὶ πολεμεῖ τὴν ἀναδρομικὴν δύναμιν τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων, οὐχ ἧττον χαρακτηρίζει ἀστήρικτον τὴν γνώμην τῶν διδασκόντων, ὅτι ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου δὲν χωρεῖ ἀναδρομή, διότι δὲν πρόκειται περὶ ψευδοῦς ἑρμηνείας σαφοῦς νόμου. Ἐάν, λέγει οὗτος, ὁ νομοθέτης λάθῃ ἀφορμήν, ὅπως ἑρμηνεύσῃ νόμον κατὰ τὴν κρίσιν του ἐντελῶς σαφῆ, ὃν ὁ εἷς ἢ ὁ ἕτερος δικαστὴς ἐσφαλμένως ἐφήρμοσεν, ἐὰν ἐν τῇ αὐθεντικῇ ἑρμηνείᾳ ὁ ἑρμηνευόμενος νόμος χαρακτηρίζηται καθ' ἑαυτὸν σαφὴς καὶ ἀνεπίδεκτος διφορουμένης ἐννοίας, ἐὰν δ' ἐν ταὐτῷ λέγηται, ὅτι μόνον ἀσύγγνωστος ἀμέλεια καὶ ἀσυνήθης ἀδεξιότης δύνανται νὰ παραγνωρίσωσι τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ ἑρμηνευομένου νόμου καὶ ὅτι διὰ τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας ἠθέλησεν ὁ νομοθέτης νὰ ἄρῃ καὶ πᾶσαν ἀστήρικτον ἀμφιβολίαν, τότε ἡ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ἀξιουμένη σαφήνεια πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὑπὸ παντὸς δικαστοῦ ὑπάρχουσα καὶ νὰ χαρακτηρισθῇ πᾶσα ἀπόφασις ἀντιτιθεμένη εἰς τὴν νῦν ἀποδοθεῖσαν ἔννοιαν ὡς οὖσα contra jus clarum in thesi.

[89] Πρβ. Τὰς πολιτικὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἀρείου Πάγου ὑπ' ἀριθ. 198 καὶ 199

Τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζουσι καὶ συγγραφεῖς καὶ ἡ νομολογία ξένων δικαστηρίων. [90]

τοῦ ἔτους 1897, ὑπ' ἀριθ. 44 τοῦ ἔτους 1898, ὑπ' ἀριθ. 138 τοῦ ἔτους 1900. Ἰδοὺ ἡ σχετικὴ σκέψις τῶν ἀποφάσεων τοῦ Ἀρείου Πάγου : «Ἐπειδὴ κατὰ τὴν διάταξιν τῆς 143 Νεαρᾶς, ὁ ἑρμηνευόμενος νόμος θεωρεῖται ὡς δημοσιευθεὶς μετὰ τῆς ἐννοίας, ἣν ὥρισεν αὐτῷ ὁ ἑρμηνευτικὸς νόμος, καὶ ἀποτελεῖ ἓν σῶμα μετὰ τοῦ ἑρμηνευομένου καὶ συνεπῶς ἐφαρμόζεται ἐφ' ὅλων τῶν σχέσεων καὶ θεμάτων, ἐφ' ὧν καὶ οὗτος, μὴ ἐξαιρουμένων καὶ τῶν τελεσιδίκως δικασθεισῶν σχέσεων, καθ' ὅσον ἡ ῥηθεῖσα Νεαρά, ἡ ἀναγράφουσα τὸν κανόνα ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω ἀποτελέσματος τοῦ ἑρμηνευτικοῦ νόμου, δὲν ποιεῖται ἐξαίρεσιν ὡς πρὸς τὴν τελεσιδικίαν, ἐφ ὅσον, ἐννοεῖται, ἡ τελεσιδικία δὲν περιῆλθεν εἰς τὸ ἀμετάκλητον, κατ' ἀκολουθίαν καὶ αἱ σχέσεις αὗται κρίνονται κατὰ τὸν ἑρμηνευτικὸν νόμον». Τὰς εἰρημένας ἀποφάσεις τοῦ Ἀρείου Πάγου εὑρίσκει τις ἐν τῇ Θέμιδι τῶν Ἀγγελοπούλων VIII. 643, IX. 4 καὶ 195, XI 437.

[90] Πρβ. Merlin, Recueil alphabétique des Questions de droit, 4e édition, ἐν λέξει «chose jugée» § VIII π., ὅστις διδάσκει τὰ ἑξῆς : «il est de principe que les lois interprétatives doivent s'appliquer aux affaires déjà jugées en dernier ressort mais dont le jugement est encore soumis aux chances du recours en cassation»· παρατίθεται δὲ ὁ Merlin πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του καὶ τὴν ἀπὸ 25 Ἰουλίου 1823 ἀπόφασιν τοῦ Ἀκυρωτικοῦ τῶν Βρυξελλῶν, ἧς τὰς σκέψεις παρατιθέμεθα : «Attendu qu'il est de principe que la loi interprétative ou déclarative d'une loi précédente se rattache et s'identifie avec elle, tellement que son effet est d'annoncer que la première a toujours dû être entendue dans tel sens et exécutée de telle manière ; d'où il résulte que les droits non irrévocablement acquis, ainsi que les contestations non encore irrévocablement jugées, ont dû être réglés d'après l'interprétation donnée. — Attendu que, dans l'espèce, les demandeurs s'étant pourvus en temps utile en cassation contre l'arrêt dénoncé, du 19 octobre 1816, cet arrêt n'a pas acquis, en faveur des défendeurs, la force de Chose irrévocablement jugée ; qu'ainsi rien n'empêche que l'effet rétroactif attaché à la loi interprétative, n'opère dans l'espèce, en réglant la contestation donnée par ledit arrêté royal du 6 juillet 1822» ; J. J. Thonissen, La Constitution Belge annotée, nº 166 : «Comme la loi interprétative est censée avoir exactement déterminé le sens et la portée du texte interprété, il est naturel et juste qu'elle reçoive son application dans toutes les causes qui ne sont pas encore irrévocablement jugées» ; F. Regelsberger Pandekten I. S. 190, Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 41, F. Bergmann, Das Verbot der rückwirkenden Kraft neuer Gesetze im Privatrecht S. 201 ff. Ὁ J. Bremer, Die authentische Interpretation etc. S. 244 ff, παρατίθε-

Τινὲς τῶν συγγραφέων προέβησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ τὰς διὰ καταβολῆς ἢ συμβιβασμοῦ καταργηθείσας νομικὰς σχέσεις νὰ ὑπαγάγωσιν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀναδρομικῆς δυνάμεως τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων, νὰ δεχθῶσι δὲ τὸ ἄκυρον τῶν δικαιοπραξιῶν τούτων, ἅτε προερχομένων ἐκ πλάνης περὶ τὸ δίκαιον, καὶ ἐπιτρέψωσι τὴν ἀνάληψιν τῶν τυχὸν καταβληθέντων διὰ τῆς condictio indebiti. [91]

Ἡ γνώμη αὕτη δὲν ἐπεκράτησεν, ἀλλ' ἐγκατελείφθη ὡς ἐσφαλμένη· καθ' ὅσον εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανον, ὅτι ὁ νομοθέτης ἐπεκτείνει ἐπὶ τοσοῦτον τὴν δύναμιν τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων, ὥστε νὰ ἐπαναφέρῃ δι' αὐτῶν εἰς τὴν ζωὴν ἐκλιπούσας καὶ λησμονηθείσας νομικὰς σχέσεις. Ἡ γνώμη δ' ἄλλως αὕτη δὲν εὑρίσκεται καὶ ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Ἰουστινιανείου Δικαίου [92]

ται ἀπόφασιν τοῦ ἔτους 1715 τῆς ἐν Helmstädt Νομικῆς Σχολῆς, συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθειμένα λύσασαν τὸ ζήτημα.

[91] Πρβ. C. G. Wächter, Handbuch etc. II. S. 152 ff καὶ Pandekten I. S. 160; J. Unger, System etc. I. S. 100, ὅστις, προκειμένου λόγου περὶ τῆς πρὸ τοῦ ἑρμηνευτικοῦ νόμου διὰ συμβιβασμοῦ λύσεως τῆς διαφορᾶς, θεωρεῖ τὸν συμβιβασμὸν ἀπρόσβλητον, ἐὰν αἰτία τοῦ συμβιβασμοῦ ὑπῆρξεν ἡ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου ἀμφιβολία (N. 65 § 1 Πανδεκτῶν, de condictione indebiti, 12. 6), ἄλλως θεωρεῖ αὐτὸν ἕνεκα πλάνης περὶ τὸν νόμον προσβλητέον (arg. N. 3 § 1, N. 12 in f. Πανδεκτῶν, de transactionibus, 2. 15), K. A. v. Vangerow, Lehrbuch der Pandekten I. § 26 Anm. 2 nº 2, Β. Οἰκονομίδου Στοιχεῖα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 10 ὑποσημ. 2. Τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα ἐσημείωσεν ὁ Βουλευτὴς Τριανταφυλλάκος ἐν τῇ κατὰ τῆς ψηφίσεως ἑρμηνευτικοῦ νομοσχεδίου ἀγορεύσει του, ὅπως καὶ διὰ τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου μεταπείσῃ τὴν Βουλήν· πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ XIV. Β'. 544.

[92] F. C. v. Savigny, System etc. VIII 512 ff, ὅστις ἐν ὑποσημειώσει l πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς γνώμης, ὅτι ὁ ἑρμηνευτικὸς νόμος ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὰς διὰ συμβιβασμοῦ καταργηθείσας νομικὰς σχέσεις, ἐπικαλεῖται τὸν N. 65 § 1. Πανδεκτῶν, de condictione indebiti, 12 6, καὶ τὸν Νόμον 23 Κώδικος, de transactionibus 2. 4; B. Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts I. § 33. Anm. 4; H. Dernburg, Pandekten I § 37 Anm. 7; F. Bergmann, Das Verbot der rückwirkenden Kraft neuer Gesetze etc. S. 201; L. Pfaff und F. Hofmann, Excurse etc. I. S. 363 ff; F. Regelsberger, Pandekten I. § 47 S.

Οἱ συγγραφεῖς διδάσκουσιν, ὅτι δύναται ὁ νομοθέτης ν' ἀπαγορεύσῃ τὴν ἀναδρομὴν ἑρμηνευτικοῦ τινος νόμου, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἐπικαλοῦνται τὸ ἐκ τοῦ νόμου 23 § 3 Κώδικος, mandati vel contra, 4. 35 παράδειγμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. [93]

Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀκρίβεια τῆς γνώμης ταύτης ἠμφισβητήθη καὶ τὸ προμνημονευθὲν παράδειγμα ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἔχον ἀμφίβολον ἀξίαν. [94]

Ἐάν τις ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα, ὃν οὗτοι ἔχουσιν ὡς ἐκ τῆς ἀναδρομικῆς αὐτῶν δυνάμεως, μεταμορφοῦνται οἱ ἑρμηνευτικοὶ εἰς συνήθεις νό-

---

190 Anm. 22, ὅστις ὀρθῶς ἐπικαλεῖται πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Νεαρᾶς 19. κεφ. α΄.: «ἐξαιρουμένων ἐκείνων τῶν ὑποθέσεων ὅσαι περ ἔφθησαν πρίν τοὺς παρ' ἡμῶν τεθεῖναι νόμους ἢ ψήφῳ δικαστῶν ἢ διαλύσει κριθεῖναι» (πρβ. καὶ προοίμιον τῆς αὐτῆς Νεαρᾶς), Π. Καλλιγᾶ Σύστημα Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου I. § 28, Α. Κρασσᾶ Σύστημα Ἀστικοῦ Δικαίου I. § 41.

[93] N. 23 § 3 Κώδικος, mandati vel contra, 4. 35 : «Et justum quidem fuerat hoc remedium debitoribus ab Anastasianis temporibus impertiri, ex quibus etiam lex data est, quam homines astute lacerandam esse existimaverunt. Sed ne videamur in tanta temporum nostrorum benivolentia aliquid acerbius admittere, in futuris post praesentem legem casibus haec observari censemus, et omne, quod contra legem Anastasianam excogitatum est, hoc in posterum nostro perfruatur remedio». Ἐπιτομὴν τοῦ νόμου τούτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ εὑρίσκει τις ἐν τῷ N. 85 Βασιλικῶν 14. 1. Πρβ. καὶ C. G. Wächter, Handbuch etc. II. S. 152 καὶ Pandekten I. S. 160 ; J. Unger System etc, I. S. 100 ; F. Bergmann, Das Verbot der rückwirkenden Kraft neuer Gesetze etc. S. 198 Anm. 203. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἐπεκαλέσθη καὶ ὁ Βουλευτὴς Τριανταφυλλάκος, ὅπως ἐπιζητήσῃ τὸν περιορισμὸν τῆς ἰσχύος τοῦ συζητουμένου ἑρμηνευτικοῦ νομοσχεδίου εἰς τὸ μέλλον· πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ XIV. Β΄. 544.

[94] Πρβ. τὴν γνώμην τοῦ Nippel ἐν τῇ συγγραφῇ τῶν L. Pfaff und F. Hofmann, Excurse etc. I. S. 371; J. Bremer, Die authentische Interpretation etc. S. 259. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι χαρακτηρίζουσιν ἐσφαλμένην τὴν γνώμην, καθ' ἣν ἡ διάταξις 23 Κώδικος 4. 35 ἀποτελεῖ αὐθεντικὴν ἑρμηνείαν τῆς Legis Anastasianae, καθ' ὅσον ἡ γνώμη αὕτη ἀντίκειται πρὸς τὰς περὶ τῆς αὐθεντικῆς ἑρμηνείας διατάξεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καθ' ἃς ἡ ἀναδρομικὴ δύναμις ἔγκειται ἐν τῇ φύσει τῶν ἑρμηνευτικῶν νόμων.

μους, περὶ ὧν δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ἰδίας συνταγματικῆς διατάξεως, ἀφοῦ μάλιστα κατὰ τὸ Συνταγματικὸν Πολίτευμα (πρβ. 35 ἄρθρον τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος) ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας δὲν δύναται νὰ διατάξῃ τι ἀντιτιθέμενον εἰς τοὺς ἰσχύοντας νόμους. [95]

---

[95] Πρβ. καὶ Demolombe, Cours de Code Napoléon I. § 122 : «De tous ces motifs, on a conclu, M. le ministre de la justice lui-même a conclu que le législateur ne pouvait interpréter que pour l'avenir.— Mais il est évident *que ce n'est plus là interpréter,* suivant l'acception technique de ce mot ; c'est changer, c'est modifier, c'est améliorer la loi, si on veut ; mais enfin c'est faire une loi nouvelle, une loi différente ; et il est bien certain qu'une loi ainsi faite ne pourrait pas être appliquée aux faits antérieurs à sa promulgation»· συμφωνεῖ δὲ πρὸς τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Demolombe καὶ ὁ Dalloz Répertoire, ἐν λέξει, «Lois» nº 467. Ὁ J. J. Thonissen, La Constitution Belge annotée nº 165, διδάσκει, ὅτι τὸ περὶ αὐθεντικῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων 28 ἄρθρον τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος, ὅπερ εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ 26 ἄρθρον τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος, ἔχει ὑπ' ὄψει νόμους ἑρμηνευτικούς, ὧν ἡ ἀναδρομικὴ δύναμις ἀποτελεῖ οὐσιώδη ὅρον αὐτῶν : «La seule interprétation que cet article (28 de la Constitution) ait en vue est celle qui, disposant d'une manière générale, s'applique à tous les cas,et dont la rétroactivité est une des conditions essentielles». Πρβ καὶ Θ. Φλογαΐτου Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου σελ 50 : «ἄλλως, ἐπαναλέγομεν, οὐδεμία ὑπῆρχε χρεία, ἂν προέκειτο περὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι μόνον ἰσχύος τοῦ ἑρμηνευτικοῦ νόμου, νὰ καθιερωθῇ ῥητῶς τὸ δικαίωμα τῆς ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας αὐθεντικῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων ἐν τοῖς συνταγματικοῖς χάρταις, ἀφ' οὗ πασιγνώστως ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία δύναται νὰ ἀκυροῖ ἢ νὰ μεταβάλλῃ διὰ νέων νόμων τοὺς προϋπάρχοντας».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ συνθηκῶν.

§ 21.

Περὶ συνθηκῶν. [1]

Αἱ πολιτεῖαι δὲν βιοῦσι μεμονωμέναι ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ παρ' αὐτὰς βιοῦσι παραλλήλως καὶ ἄλλαι πολιτεῖαι.

Ἀποτελοῦσι δὲ αἱ πολιτεῖαι νομικὰ πρόσωπα τοῦ δημοσίου δικαίου [2], μὴ δυνάμεναι ἄνευ ἀπωλείας τῆς ἑαυτῶν αὐθυπαρξίας ἢ περιορισμοῦ τῆς ἑαυτῶν αὐτοτελείας νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ κοινήν τινα ἔννομον τάξιν διὰ τῆς δημιουργίας ἰδίας τινὸς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὑπεράνω αὐτῶν ἱσταμένης καὶ δυναμένης νὰ διατάσσῃ

---

[1] Πλὴν τοῦ ὅρου «συνθήκη» (traité), οὗ χρῆσιν ποιεῖται καὶ τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα ἐν τῷ 32 ἄρθρῳ, ὑπάρχουσιν ἐν χρήσει καὶ ἄλλοι ὅροι πρὸς δήλωσιν τῆς αὐτῆς ἐννοίας· οἷον σύμβασις (convention), δήλωσις (déclaration), πρωτόκολλον (protocole), συμφωνία (arrangement) κλπ. πρβ. π. χ. τὴν μετὰ τῆς Ῥουμανίας ἐμπορικὴν σύμβασιν τῆς 19 Δεκεμβρίου 1900 (Ἐφημ. τῆς Κυβερνήσεως 1901 σελ. 41 ἐπ.), τὴν δήλωσιν τῆς 3/15 Ἰανουαρίου 1898 μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Γαλλίας πρὸς διακανονισμὸν τῆς συμβατικῆς θέσεως τῆς Ἑλλάδος ἐν Τυνησίᾳ (Ἐφημ. Κυβ. 1898 σ. 88), τὸ μετὰ τῆς Ῥωσσίας πρωτόκολλον τῆς 25 Σεπτεμβρίου 1850 (Ἐφημ. Κυβ. 1851 σ. 16), τὸ μετὰ τῆς Τουρκίας πρωτόκολλον τῆς 5/17 Ἀπριλίου 1867 (Ἐφ. Κυβ. 1869 σ. 4), τὴν συμφωνίαν τῆς 7/19 Αὐγούστου 1875 μετὰ τῆς Ἀγγλίας (Ἐφημ. Κυβ. 1876 σ. 8 ἐπ.)· πρβ. καὶ E. Seligmann, Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag II. 5; F. v. Martens, Völkerrecht (von C. Bergbohm) I. §§ 43 καὶ 112. Ἀλλ' οὐχ ἧττον πάντες οἱ ὅροι οὗτοι κατ' οὐδὲν δύνανται νὰ μεταβάλωσι τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος καὶ ὡς πρὸς πάσας τὰς τοιαύτας διεθνεῖς πράξεις ἔχουσι πλήρη ἐφαρμογὴν τὰ ἐν τῷ ἡμετέρῳ Συντάγματι περὶ συνθηκῶν διατασσόμενα· πρβ. καὶ R. v. Mohl, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg I. 676; L. v. Rönne, Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 686 Anm. 2.

[2] Πρβ. τόμ. I. § 1 ὑποσημ. 7 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

ὑποχρεωτικῶς τὴν θέσιν κανόνων δικαίου ῥυθμιζόντων τὰς τῶν διαφόρων τούτων ἰσοτίμων νομικῶν προσώπων πρὸς ἄλληλα σχέσεις.[3]

Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων, ἥτις ὡς ἐκ τῆς ὁσημέραι καταπληκτικῶς αὐξανούσης ἐπιμιξίας τῶν διαφόρων λαῶν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιτακτικὴ καθίσταται, ὑπαγορεύει εἰς τὰς πολιτείας ν' ἀναγνωρίσωσι κοινούς τινας κανόνας ῥυθμίζοντας τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις καὶ τοιουτοτρόπως ἐξασφαλίζοντας μὲν τὴν ἐν τῇ χορείᾳ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου εἰρηνικὴν συμβίωσιν τῶν διαφόρων πολιτειῶν, περιορίζοντας δὲ κατὰ τὸ ἐφικτὸν τὰ ἐκ τῆς συγκρούσεως τῶν πολιτειῶν ἀναγκαίως ἀπορρέοντα κακά, προστατεύοντας δὲ καὶ προάγοντας ἀμοιβαίως τὰ συμφέροντα τῶν μελῶν ἑκάστης τούτων.[4]

Οἱ τοιουτοτρόπως ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἐν ἐπικοινωνίᾳ ἰδεῶν καὶ συμφερόντων διατελουσῶν πολιτειῶν μορφούμενοι κανόνες[5],

---

[3] Πρβ. τόμ. I. § 7 ὑποσημ. 6 τῆς παρούσης συγγραφῆς καὶ F. v. Martens, Völkerrecht I. § 43; A. W. Heffter, Das Europäische Völkerrecht (v. Geffcken) § 2.

[4] Ὁ Μοδεστῖνος (N. 40 Πανδεκτῶν de legibus etc. 1. 3) διδάσκει τὰ ἑξῆς: «Ergo omnes ius aut consensus fecit, aut necessitas constituit, aut firmavit consuetudo»· πρβ. καὶ A. W. Heffter, Völkerrecht § 3; F. v. Martens, Völkerrecht I. § 43 S. 187, § 45 S. 200; F. v. Liszt, Das Völkerrecht § 1 nº 1; S. Brie, Theorie der Staatenverbindungen 19 ff. 38 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung S. 341.

[5] Τὸ περιεχόμενον τῶν κανόνων, οἵτινες ῥυθμίζουσι τὰς τῶν πολιτειῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσεις, παραλαμβάνουσιν αἱ πολιτεῖαι ἐκ διαφόρων πηγῶν. Ἐκ τῶν συγγενῶν διατάξεων τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου· τῆς τοιαύτης δὲ πηγῆς πρέπει μετὰ πολλῆς προσοχῆς νὰ γίνηται χρῆσις, ὡς τοῦτο παρετηρήθη ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ῥωμαίων νομοδιδασκάλων, διότι παρὰ τὴν φαινομένην ὁμοιότητα διάφοροι ἀρχαὶ διέπουσι τοὺς θεσμοὺς ἑκατέρου τῶν κλάδων τούτων τοῦ δικαίου. Ὁ Γάϊος (III. § 94), ἀφοῦ πρῶτον λέγει, ὅτι ὑπὸ τὸν τύπον: Spondes? Spondeo μόνον Ῥωμαῖοι πολῖται δύνανται ἐγκύρως νὰ συμβάλλωνται, προστίθησι τὰ ἑξῆς: Unde dicitur, uno casu hoc verbo peregrinum quoque obligari posse, velut si Imperator noster Principem alicuius peregrini populi de pace ita interroget: Pacem futuram spondes? vel ipse eodem modo interrogetur. *Quod nimium subtiliter dictum est: quia si quid adversus pactionem fiat, non ex stipulatu agitur, sed jure belli res vindicatur*· πρβ. καὶ F. C. v. Savigny, System des heutigen Römischen Rechts III. § 140 S. 310; E. Meier, Ueber den Abschluss von Staats-

χρησιμεύοντες, ὅπως χαράξωσι τὰ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τῶν πολιτειῶν ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλας σχέσεσιν ὅρια, φέρουσι διὰ τοῦτο τὸν χαρακτῆρα κανόνων δικαίου[6], παράγουσι δηλαδὴ δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου, τὸ δὲ σύνολον αὐτῶν ἀποτελεῖ τὸ καλούμενον διεθνὲς δίκαιον[7], ἐξ οὗ αἱ πολιτεῖαι, ὡς θὰ ἴδωμεν,

---

verträgen 36 ff; J. Unger, Ueber die Gültigkeit von Staatsverträgen (Grünhut's Zeitschrift für das Privat-und Oeffentliche Recht Bd. VI) 351 ff. Ἐκ τῶν πρὸς ἀλλήλας συνωμολογημένων συμβάσεων, ὁσάκις ἐν αὐταῖς ὡρισμέναι σχέσεις καθ' ὁμοιόμορφον ῥυθμίζονται τύπον, μαρτυροῦντα τὴν γενικὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀνάγκης τοιούτων κανόνων. Ἐκ τῶν διδασκαλιῶν τῶν Νομοδιδασκάλων, οἵτινες ἀπὸ ἑκατονταετηρίδων μελετῶσι τὰς τῶν πολιτειῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσεις καὶ ὑποδεικνύουσι τοὺς κανόνας, οἵτινες ἐν αὐταῖς ὑπολανθάνουσιν, ἢ λυσιτελέστερον δύνανται νὰ προαγάγωσι τὰ συμφέροντα τῆς διεθνοῦς ταύτης κοινωνίας. — Λέγοντες δ' ὅμως, ὅτι αἱ πολιτεῖαι παραλαμβάνουσι τὸ περιεχόμενον τῶν ῥυθμιζόντων τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις κανόνων ἐκ τῶν προμνημονευθεισῶν πηγῶν καὶ ἄλλων, δὲν ἀναγνωρίζομεν διὰ τοῦτο τὰς πηγὰς ταύτας ὡς πηγὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ὅπερ ἀπὸ μιᾶς καὶ μόνης, ὡς θὰ ἴδωμεν, πηγῆς ἀντλεῖ τοὺς ἀποτελοῦντας αὐτὸ κανόνας. Παρεμφερές τι παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω περὶ τῶν ἐν τοῖς νόμοις κανόνων δικαίου· πρβ. τόμ. II. § 16. ὑποσημ. 2. τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[6] Ἐφ' ὅσον αἱ πολιτεῖαι δὲν βιοῦσιν ἀποκεχωρισμέναι τοῦ λοιποῦ κόσμου, ἀλλ' ἔρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς παρ' αὐτὰς βιούσας ἄλλας πολιτείας, συντελεῖται αὐτομάτως κοινωνία τις τῶν τοιούτων νομικῶν προσώπων. Ἵνθα δὲ δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ κοινωνίας προσώπων, αὐτομάτως προβάλλει ἡ μορφὴ τοῦ δικαίου· διότι ἡ ἔννοια τῆς κοινωνίας ἔχει ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν τὴν τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν προσώπων ἀμοιβαίαν ἀναγνώρισιν καὶ προσέγγισιν, ἥτις εἶναι λογικῶς ἀκατάληπτος καὶ πραγματικῶς ἀδύνατος, ἐὰν τὰ ἀποτελοῦντα τὴν κοινωνίαν πρόσωπα μὴ ἀναγνωρίζωσιν ὅριά τινα τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τῆς θελήσεώς των πρὸς ἀποφυγὴν τῆς πρὸς ἄλληλα συγκρούσεως, ἥτις εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς κοινωνίας καὶ διαλύει ταύτην. Τὰ ἀναγνωριζόμενα ὅρια ταῦτα τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τῶν μελῶν τῆς τοιαύτης κοινωνίας, ὅσον ἀσθενῆ καὶ ἂν ὦσιν, ἀποτελοῦσι τὴν ἔννοιαν τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου (τόμ. II. § 16 σελ. 94 ἑπ. τῆς παρούσης συγγραφῆς). Σοφῶς λοιπὸν ἔλεγον οἱ Ῥωμαῖοι *ubi societas ibi ius est*· πρβ. S. Bric, Theorie der Staatenverbindungen 19 ff; F. v. Liszt, Das Völkerrecht § 1. nº 1; Pandectes Françaises «Droit des gens ou international» nº 3.

[7] Ἡ νομικὴ φύσις τοῦ διεθνοῦς δικαίου πολλάκις ἠμφισβητήθη, κυρίως δ' ἕνεκα δύο λόγων: διότι δὲν ἁπαντᾷ ἐν τῷ διεθνεῖ δικαίῳ ὁ ἐξαναγκασμὸς πρὸς πραγμάτωσιν τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ κανόνων καὶ διότι ἐλλείπει ὁ νομοθέτης ὁ δυνάμενος νὰ θέσῃ κανόνας τοῦ διεθνοῦς δικαίου ὑποχρεοῦντας τὰς πολιτείας· πρβ. Lasson, Princip und Zukunft des Völkerrechts 43 ff καὶ Rechts-

μεν κατωτέρω, ἀρύονται ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλας σχέσεσι τὰ ἐξ ὑποκειμένου δικαιώματα αὐτῶν, ὧν σπουδαιότατον τὸ δικαίωμα τοῦ συμβάλλεσθαι.

Ἐκ τοῦ διεθνοῦς δικαίου λοιπὸν ἀρύονται αἱ πολιτεῖαι τὸ δι-

---

philosophie 389 ff; M v. Seydel, Grundzüge einer allgemeinen Staatslehre 32; Ph. Zorn, Das Staatsrecht des Deutschen Reiches I. 496 ff; Acollas, Manuel de droit civil I. introduction p. 7 καὶ De l'idée du droit p. 26 et 27: «Le droit international est une morale internationale et non pas un droit; le signe propre et caractéristique du droit, la sanction du droit, lui fait défaut». Ἀλλ' ὅμως οὔτε ἡ ἔννοια τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου ἀπαιτεῖ τὸ στοιχεῖον τοῦ ἐξαναγκασμοῦ (τόμ. II. § 16 σελ. 100 ἐπ. τῆς παρούσης συγγραφῆς), οὔτε τὸ δίκαιον ὀφείλει πάντοτε τὴν ἑαυτοῦ ἀναγνώρισιν ὡς δικαίου ἐξ ἀντικειμένου εἰς τὴν ἐνέργειαν ὀργάνου τινὸς τῆς πολιτείας, ἀλλ' ἐκδηλοῦται καὶ διὰ τῆς ἐν τῇ συνειδήσει τῶν κοινωνούντων αὐτοῦ προσώπων ἀναγνωρίσεως ὡς δίκαιον τῶν ἐθίμων, ἀντιτιθέμενον κατὰ τοῦτο πρὸς τὸν νόμον, ὅστις πλὴν τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου ἀπαιτεῖ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐννοίας αὐτοῦ καὶ τὴν προσταγὴν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας (τόμ. II. § 16 ὑποσημ. 1 τῆς παρούσης συγγραφῆς). Ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ γνώμη παραδέχεται τὴν νομικὴν φύσιν τοῦ διεθνοῦς δικαίου, πρωτοστατοῦντος τοῦ R. v. Jhering (Der Zweck im Rechte, Aufl. II. Bd. I. 323 ff). ὅστις, εἰ καὶ ἀπαιτεῖ ὡς ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου τὸν ἐξαναγκασμὸν (Zwang), οὐχ ἧττον μέμφεται τοὺς ἀρνουμένους τὴν νομικὴν φύσιν τοῦ διεθνοῦς δικαίου διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ στοιχείου τούτου καὶ χαρακτηρίζοντας αὐτὸ ὡς συνιστάμενον ἐξ ἠθικῶν παραγγελμάτων καὶ καθηκόντων, ἀναγνωρίζει δ' ἀνεπιφυλάκτως τὴν νομικὴν φύσιν τοῦ διεθνοῦς δικαίου· πρβ. καὶ A. W. Heffter Völkerrecht § 2; F. v. Martens, Völkerrecht I. §§ 1-3; F. v. Liszt, Völkerrecht § 1. II; A. v. Bulmerincq, Völkerrecht (Marquardsen's Handbuch des Oeffentl. Rechts I. II.) § 1; A. Rivier, Principes du droit des gens I. p. 3; A. Weiss, Traité élém. de dr. internat. privé, 2e édit. p. 7 suiv; H. Triepel, Völkerrecht und Landesrecht 103; F. v. Holtzendorff, Das Europäische Völkerrecht, bearbeitet von F. Stoerk (Holtzendorff's Encyklopädie der Rechtswissenschaft Aufl. V. Bd. I.) 1260 ff; Pandectes Françaises «droit des gens etc» nos 7 suiv; G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre 337 ff; L. v. Stein, Verwaltungslehre II 68. Ἐν Ἑλλάδι ἡ νομικὴ φύσις τῶν τοῦ διεθνοῦς δικαίου θεσμῶν ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐν Ὁλομελείᾳ δικάσαντος δια τῆς ὑπ' ἀριθ. 14 τοῦ ἔτους 1896 ἀποφάσεως: «Ἐπειδὴ κατ' ἀρχὴν ἀναμφισβήτητον τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἐπέχοντος ἀναντιρρήτως θέσιν νόμου τοῦ Κράτους, ὁ πρέσβυς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἐκπροσωπεῖ ἐν γένει τὸ Κράτος, παρ' οὗ τὴν πρεσβευτικὴν ἐξουσίαν ἔσχεν. Ὅθεν τὸ δικάσαν Ἐφετεῖον, ὑποχρεῶσαν τὸν πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας δι' ἀποδείξεως νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν ἐνώπιον τῶν Ἑλληνικῶν δικαστηρίων παράστασιν αὐτοῦ, ὡς ἀντιπροσώπου τῆς Κυβερνήσεως τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, παρεβίασε τὴν ὡς ἄνω θεμελιώδη ἀρχὴν τοῦ διεθνοῦς

καίωμα τοῦ συμβάλλεσθαι μετ' ἀλλήλων διὰ τῶν ἐκπροσωπούντων αὐτὰς ὀργάνων καὶ κτᾶσθαι δικαιώματα καὶ ἀναλαμβάνειν ὑποχρεώσεις ἐξ ὑποκειμένου.

Αἱ συμβάσεις δ' αὗται τῶν πολιτειῶν ἀποτελοῦσι τὴν ἔννοιαν τῶν συνθηκῶν, περὶ ὧν ἐν τῷ 32 ἄρθρῳ τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος γίνεται λόγος.

Ἑπομένως: «συνθήκη καλεῖται ἡ ὑπὸ δύο ἢ πλειοτέρων πολιτειῶν [8] ἐγκύρως κατὰ τὸ ἑκάστης πολίτευμα

δικαίου καὶ κατὰ συνέπειαν, ἀπαιτῆσαν ἀποδείξεις περὶ τῆς παραστάσεως, παρεβίασε τὰς περὶ ἀποδείξεως οὐσιώδεις διατάξεις τῆς πολιτικῆς δικονομίας»· σημειοῦμεν δ' οὐχ ἧττον, ὅτι τὸ πρῶτον Τμῆμα τοῦ Ἀρείου Πάγου περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος ἐξήνεγκε προηγουμένως διάφορον γνώμην διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 136 τοῦ ἔτους 1895 ἀποφάσεως· πρβ. Σ. Μπαλάνου Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλην. καὶ Γαλλ. Νομολογίας XV. 88 καὶ 482, ἔνθα εὕρηνται ἀμφότεραι αἱ ἀποφάσεις. Καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ ὑπεστηρίχθη ἡ νομικὴ φύσις τοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ ἡ ὕπαρξις διεθνῶν νόμων· πρβ. Βουλῆς Στενογρ. Πρακτικὰ VII. Α'. γ'. 4 ἑπ. (ἀγορεύσεις Βουλευτοῦ Τρικούπη).

[8] Ἐν Ἑλλάδι ἐνίοτε ἐπεκράτησαν συγχεχυμέναι καὶ ἐσφαλμέναι γνῶμαι περὶ τῆς ἐννοίας τῶν συνθηκῶν, περὶ ὧν προβλέπουσιν αἱ σχετικαὶ διατάξεις τῶν Ἑλληνικῶν Συνταγμάτων. Ὁ Ν. Ἰ. Σαρίπολος (Πραγματεία Συνταγματικοῦ Δικαίου III. § 596) θεωρεῖ ὡς ὑπαγομένας εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τοῦ 32 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος συνθηκῶν τὰς συμβάσεις τὰς ἀναφερομένας εἰς οἰκογενειακὰ τοῦ Βασιλέως πράγματα, μάλιστα δὲ τὰς εἰς τὰς ἐπιγαμίας. Ἐπίσης ὁ Διομήδης Κυριακοῦ (Ἑρμηνεία τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος I. σελ. 310), ἑρμηνεύων τὸ 32 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος, πραγματεύεται περὶ τῶν: «προσωπικῶν καλουμένων συνθηκῶν ἡγεμόνων πρὸς ἀλλήλους περὶ ἀμοιβαίας ὑποστηρίξεως ἢ ἐξασφαλίσεως τῶν ἰδίων δικαιωμάτων, ἢ περὶ ἀναγνωρίσεως κληρονομικῶν ἀξιώσεων κλπ.». Εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Βουλὰς ὑπεβλήθησαν πρὸς κύρωσιν συμβάσεις, ἃς ἡ πολιτεία, εἴτε ὡς πρόσωπον τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου (fiscus), εἴτε καὶ ὡς πρόσωπον τοῦ δημοσίου δικαίου, συνωμολόγησε μετ' ἄλλων φυσικῶν ἢ νομικῶν προσώπων, καὶ ῥητῶς ἐχαρακτηρίσθη ἡ τοιαύτη διαδικασία ὡς ὑπαγορευομένη ὑπὸ τῆς περὶ συνθηκῶν σχετικῆς διατάξεως τοῦ Συντάγματος πρβ. π. χ. τὴν ἀπὸ 26 Νοεμβρίου 1850 σύμβασιν μετὰ τῆς Ἑταιρείας τοῦ Αὐστριακοῦ Λόϋδ (Ἐφημ. Κυβερν. 1852 σελ. 149 ἑπ.) καὶ τὴν ἀπὸ 1 Ἀπριλίου 1853 σύμβασιν μετὰ τῆς Ἑταιρείας τῶν Ἐθνικῶν Διαπορθμεύσεων (Ἐφημ. Κυβ. 1853 σελ. 89 ἑπ.), ὧν αἱ ἐπικυρώσεις ῥητῶς ἀναφέρουσιν, ὅτι ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Γερουσία ἐχορήγησαν τὴν ἑαυτῶν συγκατάθεσιν κατὰ τὸ 25 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844. Ὡς πρὸς τὴν μετὰ τοῦ Λόϋδ σύμβασιν τὸ πρᾶγμα δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ἐκ τοῦ ὅτι αὕτη προβλέπεται ὑπὸ τῆς μετὰ τῆς Αὐστρίας Συμβάσεως τῆς 27 Νοεμβρίου 1850 καὶ χαρακτηρίζεται ὡς μέρος συνεχὲς καὶ συμπληρωτικὸν αὐτῆς (Ἐφημ. Κυβ. 1852 σελ. 149 ἑπ.). Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων τὴν περὶ ἐπικυρώσεως τῆς μετὰ τῆς Ἑταιρείας Ῥοστὰν καὶ Σας συμβάσεως πρότασιν ὑπέβαλεν

ὡς ἐξῆς εἰς τὴν Γερουσίαν. «Λαβόντες ὑπ' ὄψιν τὸ ἄρθρον 25 τοῦ Συντάγματος ἔχον οὕτως: Ὁ Βασιλεὺς συνομολογεῖ συνθήκας εἰρήνης... Διατάσσομεν τὸν Ἡμέτερον ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Ὑπουργὸν νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὴν Γερουσίαν...» (πρβ. Γερουσίας Πρακτικὰ Ι. Β'. 867 ἐπ.). Ἐν τῇ Γερουσίᾳ δ' ἐπανειλημμένως κατὰ τὴν συζήτησιν συμβάσεων μετ' ἰδιωτῶν ὑπεστηρίχθη, ὅτι καὶ ἐπὶ ταύτας ἔχει ἐφαρμογὴν τὸ 25 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 (πρβ. Γερουσίας Πρακτ. IV. Γ'. 841 ἐπ. καὶ V. Γ'. 320). Αἱ γνῶμαι αὗταί εἰσιν ἐσφαλμέναι. Ὅσάκις πολιτεία τις δὲν συμβάλλεται μετ' ἄλλων πολιτειῶν, ἀλλὰ μετ' ἄλλων φυσικῶν ἢ νομικῶν προσώπων, δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ συνθήκης, οὐδ' ἔχουσιν ἐφαρμογὴν ἐπὶ τοιαύτας συμβάσεις αἱ περὶ συνθηκῶν διατάξεις τοῦ Συντάγματος. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐπικρατεῖ σχεδὸν ὁμοφωνία ἐν τῇ ἐπιστήμῃ· πρβ. J. L. Klüber, Europäisches Völkerrecht, Aufl. II. § 141 Anm. c; G. F. de Martens, Précis du droit des gens, 2e édit. par Vergé § 47; F. v. Martens, Völkerrecht I. § 103; F. v. Liszt, Völkerrecht § 21; A. v. Bulmerincq, Völkerrecht § 55; Ch. Calvo, Le droit international, liv. XII. sect. 1 § 549; E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 51 ff; E. Seligmann, Beiträge II. 2 ff; F. Stoerk, Staatsverträge (K. F. v. Stengel's Wörterbuch des deutschen Verwaltungsrechts Bd. II.) 516. 517; J. Story, Commentaire sur la Constitution des États-Unis II. nº 1019. Ἡ διάκρισις αὕτη συνθηκῶν κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος καὶ ἄλλων συμβάσεων ἐγένετο καὶ ἐν τῇ Γερουσίᾳ· πρβ. Γερουσίας Πρακτ. IV. Γ'. 844 (ἀγόρευσιν Ρ. Παλαμίδου): «κατὰ τὸ Σύνταγμα ὁ Βασιλεὺς κλείει συνθήκας εἰρήνης, συμμαχίας καὶ ἐμπορίας, αἱ περὶ ἐμπορίας ὅμως συνθῆκαι κλπ. δὲν ἔχουσιν ἰσχὺν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Βουλῶν· ἀλλ' αἱ συνθῆκαι ἔχουσιν ὑπ' ὄψιν κράτη, καὶ οὐχὶ ἰδιώτας, ὡς ἡ προκειμένη μεταξὺ Κράτους καὶ ἰδιώτου γενομένη, καὶ διὰ τοῦτο σύμβασις λεγομένη· ὥστε ἐπ' αὐτῶν τῶν τοιούτου εἴδους συμβάσεων δὲν ἐφαρμόζεται ὅ,τι λέγει τὸ Σύνταγμα περὶ τῶν μεταξὺ κρατῶν συνθηκῶν», καὶ V. Γ'. 364 ἐπ. καὶ 384 (ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν Προβελεγγίου): «ὁ πρῶτος λόγος ὁ ἀφορῶν τοὺς τύπους εἶναι, ὅτι ἡ σύμβασις παρεβίασε τὸ 25 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος· ὁ λόγος οὗτος δὲν εἶναι παντάπασιν ἰσχυρός... ἀλλ' ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἔχῃ ἡ ἔννοια τοῦ ἄρθρου τούτου, δὲν δύναται νὰ ἀφορᾷ εἰμὴ μόνον συνθήκας μεταξὺ τῶν ἐπικρατειῶν· ἐνταῦθα δὲ δὲν ἔχομεν συνθήκην, ἀλλὰ συμβόλαιον μετὰ ἐργολάβου πρὸς ἐγκατάστασιν καλωδίου μεταξὺ Σύρου καὶ Πειραιῶς». Ἐν τέλει ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος ὑπέπεσεν εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα, ὑπαγαγὼν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τοῦ 32 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος συνθηκῶν σύμβασιν τοῦ Δημοσίου μετ' ἰδιώτου· πρβ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 84 τοῦ ἔτους 1890 πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου (ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Ἑλλην. καὶ Γαλλ. Νομολογίας τοῦ Σ. Μπαλάνου X. 65 ἐπ.): «Ἐπειδή, κατὰ τὴν τοῦ Συντάγματος ἔννοιαν, νόμος ἐστὶ πᾶν ὅ,τι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία, ὡς τοιαύτη, ὁρίζει παράγον δίκαιον κατ' ἀντικείμενον, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀπόφανσις, ἀναγομένη εἰς ἀντικείμενον ὁρῶν τὴν διοίκησιν τῆς ἐθνικῆς περιουσίας, οἵα ἐστὶ καὶ ἡ παροῦσα σύμβασις περὶ παραχωρήσεως σιδηροδρόμου ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας συναφθεῖσα, δι' ἣν κατὰ τὸ ἄρθρον 32 τοῦ Συντάγματος ἀπαιτεῖται ἡ ἁπλῆ συγκατάθεσις τῆς Βουλῆς».

ἐκδηλουμένη σύμπτωσις τῆς ἑαυτῶν θελήσεως πρὸς ῥύθμισιν ὡρισμένων μεταξὺ αὐτῶν σχέσεων».[9]

Ἡ νομοθεσία ἑκάστης πολιτείας περιέχει διατάξεις καθοριζούσας τὰ πρὸς ἐκπροσώπησιν τῆς πολιτείας ἀπέναντι τῶν ξένων πολιτειῶν ὄργανα καὶ τοὺς ὅρους, ἐφ' οἷς ταῦτα δύνανται ἐγκύρως νὰ συμβάλλωνται μετὰ τῶν ἄλλων πολιτειῶν ἐν ὀνόματι τῆς ἑαυτῶν πολιτείας·[10] τὸ σύνολον δὲ τῶν κανόνων τούτων τοῦ

---

[9] Ἐν παλαιοτέροις χρόνοις αἱ μεταξὺ τῶν πολιτειῶν συνθῆκαι ἐσκόπουν κατ' ἐξοχὴν τὴν συνομολόγησιν εἰρήνης καὶ τὸν διακανονισμὸν ζητημάτων ἀναγομένων εἰς τὸν πόλεμον καὶ εἰς τὴν εἰρήνην (πρβ. E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 18 ff)· τοιοῦτον δέ τινα ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τῶν συνθηκῶν διετύπωσε διὰ τοῦτο ἐν ἔτει 1785 ὁ Opteda, Literatur des Völkerrechts 583: «Die Verträge der Völker bestehen gewöhnlich in Friedensschlüssen und solchen Tractaten, welche sich auf Krieg und Frieden beziehen». Ἀλλ' ὅμως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ κύκλος τῶν συνθηκῶν ἐπεξετάθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε περιέλαβε τὸν διακανονισμὸν πολλῶν ζητημάτων τῆς ἐσωτερικῆς τῶν πολιτειῶν διοικήσεως· διὰ τοῦτο δὲ αἱ πλεῖσται νεώτεραι συνθῆκαι ἀνήκουσι μὲν ὡς ἐκ τῆς πηγῆς αὐτῶν εἰς τὸν κύκλον τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἀλλ' οὐχ ἧττον ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν ἀνήκουσιν εἰς τὸν κύκλον τοῦ διοικητικοῦ δικαίου· πρβ. E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 20 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 177 ff.

[10] Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀναγνωρίζεται ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ὡς ἡ κρατοῦσα. Τοῦτο ἀπέδειξεν ὁ E. Meier (Ueber den Abschluss etc. 91 ἑπ.), παρατιθέμενος τὰς γνώμας τῶν διδασκάλων τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἀπὸ τοῦ Hugo Grotius μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν πρὸς καταπολέμησιν τῆς γνώμης, ὅτι κατὰ θεμελιώδη ἀρχὴν τοῦ διεθνοῦς δικαίου ὁ Ἡγεμὼν ἔχει ἀπόλυτον καὶ ἀπεριόριστον δικαίωμα πρὸς ἐκπροσώπησιν τῆς πολιτείας ἀπέναντι τῶν ξένων πολιτειῶν· πρβ. καὶ G. F. de Martens, Précis du droit des gens I. § 48; J. L. Klüber, Völkerrecht § 142; F. v. Martens, Völkerrecht I. § 104; A. v. Bulmerincq, Völkerrecht 301; F. Gorius, Das Vertragsrecht des deutschen Staates (Hirth's Annalen des deutschen Reiches 1874) 761 ff; M. Proebst, Der Abschluss Völkerrechtlicher Verträge etc. (Hirth's Annalen d. d. Reiches 1882) 265 ff; E. Seligmann, Beiträge II 22. 47 ff; J. Unger, Ueber die Gültigkeit etc. 355; G. Jellinek, Die rechtliche Natur der Staatenverträge 52 ff καὶ Gesetz und Verordnung 342; A. Leoni, Ein Beitrag zur Lehre von der Gültigkeit der Staatsverträge (P. Laband's Archiv für öffentliches Recht Bd. I.) 499 ff; D. Naoum, Der Abschluss von völkerrechtlichen Verträgen 18 ff; P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. 122 ff; G. Meyer, Lehrbuch des deutschen Staatsrechts § 189 Anm. 1; A. v. Kirchenheim, Lehrbuch des deutschen Staatsrechts 428; H. v. Schulze-Gaevernitz, Das Preussische Staatsrecht II. 617; N. Ἰ Σαριπόλου Τὰ τῶν ἐθνῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ νόμιμα § 142. Α'. Ἀλλ' οὐχ

δικαίου, οἵτινες ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ δημοσίου δικαίου, καλοῦσί τινες, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (τόμ. I. § 7. ὑποσημ. 7 τῆς παρούσης συγγραφῆς), τὸ ἐξωτερικὸν δημόσιον δίκαιον τῆς πολιτείας (ius publicum externum).

Ἀλλὰ πρὸς συνομολόγησιν ἑκάστης συνθήκης ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσι δύο ἢ πλειότεραι πολιτεῖαι. Ἑπομένως διὰ τὸ κῦρος ἑκάστης συνθήκης εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν καὶ τεθῶσιν εἰς ἁρμονίαν τὰ πολιτεύματα πασῶν τῶν συμβαλλομένων πολιτειῶν, ἅτινα πολλάκις στηρίζονται ἐπὶ βάσεων ἀλλοίων· διότι δὲν ἀρκεῖ, ὅτι πολιτεία τις τῶν συμβαλλομένων ἀναλαμβάνει ἐγκύρως κατὰ τὸ ἑαυτῆς πολίτευμα τὰς ἐκ τῆς συμβάσεως ὑποχρεώσεις ἀπέναντι τῶν μετ' αὐτῆς συμβαλλομένων ἄλλων πολιτειῶν, ἀλλ' ἀπαιτεῖται προσέτι, ὅπως καὶ ταῖς ἄλλαις συμβαλλομέναις καταστῇ ἐπίσης δυνατὴ κατὰ τὸ πολίτευμα ἑκάστης ἡ ἔγκυρος ἀναδοχὴ τῶν ἐκ τῆς συμβάσεως ὑποχρεώσεων· μόνον δέ, ὅταν πιστοποιηθῇ, ὅτι ὑπὸ πασῶν τῶν συμβαλλομένων πολιτειῶν ἐγένετο ἐγκύρως ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἑαυτῶν θελήσεως καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῆς τῶν ἄλλων, δύναταί τις νὰ ὁμιλήσῃ περὶ συντετελεσμένης συνθήκης καὶ περὶ τῶν νομικῶν ἀποτελεσμάτων ταύτης ὡς πρὸς τὰς συμβαλλομένας πολιτείας κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον.[11]

Ὁ ἐξετάζων λοιπὸν τὰ τῶν συνθηκῶν ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὁδηγὸν τό τε ῥυθμίζον τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις τῆς πολιτείας ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον (κατ' ἄλλους: ἐξωτερικὸν δημόσιον δίκαιον) καὶ τοὺς τὰς συνθήκας διέποντας κανόνας τοῦ διεθνοῦς δικαίου.[12]

ἧττον ὑπάρχουσι καὶ οἱ ἀντιδοξοῦντες, ὁποῖοι π. χ. ὁ R. Gneist, περὶ οὗ γενήσεται κατωτέρω λόγος, F. Tezner, Zur Lehre von der Gültigkeit der Staatsverträge (Grünhut's Zeitschrift etc. Bd. XX.) 123 ff; P. Heilborn, System des Völkerrechts 143 ff.

[11] Πρβ. E. Seligmann, Beiträge II. 95 ff. 146 ff. 300 ff. P. Heilborn, Der Staatsvertrag als Staatsgesetz (P. Laband's Archiv für öffentliches Recht Bd. XII.) 151 ff, ἔνθα παρατίθεται ἡ ἱστορία τῆς μεταξὺ Γερμανίας καὶ Ἱσπανίας κατ' Αὔγουστον 1893 ὑπογραφείσης συνθήκης, βεβαιοῦσα τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐν τῷ κειμένῳ ἐκτεθειμένων.

[12] Πρβ. καὶ P. Laband, Das Staatsrecht II. 133 ff.

Ἡμεῖς θ' ἀσχοληθῶμεν ἐνταῦθα κυρίως περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ῥυθμιζουσῶν τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις τῆς Ἑλλάδος διατάξεων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐσωτερικοῦ δημοσίου δικαίου καὶ μόνον θὰ ἐξετάσωμεν τὰς διεπούσας τὰς συνθήκας ἀρχὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἐφ' ὅσον τοῦτο χρησιμεύει εἰς τὸν ἡμέτερον σκοπόν.[13]

§ 22

Νομικὸς χαρακτὴρ τῶν συνθηκῶν.

Ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῶν περὶ τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος θεωριῶν ἡ περὶ τὰς συνθήκας λειτουργία τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας κατετάχθη εἰς ἐκείνην τὴν τάξιν τῶν λειτουργιῶν αὐτῆς, ἣν σήμερον καλοῦμεν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν.

Ὁ Locke κατεσκεύασεν ἐξουσίαν τινὰ διακεκριμένην τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς, ἣν ἀπεκάλεσε federative power (pouvoir fédératif), χειρίζουσαν τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς πολιτείας, ἑπομένως καὶ τὰ τῶν συνθηκῶν, ἐνασκουμένην δὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, ὅπερ ἐνασκεῖ καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν.[1]

---

[13] Ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς παρούσης συγγραφῆς ἡ πλήρης ἔκθεσις τῶν τὰς συνθήκας διεπόντων κανόνων τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἀφοῦ ἔργον ἡμῶν εἶναι ἡ ἑρμηνεία τῶν περὶ συνθηκῶν διατάξεων τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος. Ἡ ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἐξέτασις τῶν ἐν γένει διεπόντων τὰς συνθήκας κανόνων ἀνήκει κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ διεθνοῦς δικαίου.

[1] Ὁ Locke (Essay ou civil government § 145) καθορίζει ὡς ἑξῆς τὰς λειτουργίας τοῦ pouvoir fédératif: «il a pour objet de garantir la sécurité et l'intérêt du public à l'extérieur à l'égard de tous ceux qui peuvent lui porter profit ou préjudice»· ἐν δὲ τῇ 148 παραγράφῳ διδάσκει, ὅτι αἱ δύο ἐξουσίαι: pouvoir fédératif et pouvoir exécutif πρέπει νὰ ὦσιν ἡνωμέναι ἐν ταῖς αὐταῖς χερσίν: «Bien que le pouvoir exécutif et le pouvoir fédératif de toute communauté soient réellement distincts en eux-mêmes, cependant il est difficile de les séparer et de les placer en même temps entre les mains de deux personnes distinctes»· πρὸ τὰ σχετικὰ χωρία τοῦ Locke παρὰ τῷ A. Esmein, Éléments de droit constitutionnel p. 303· πρὸς τούτοις δὲ πρβ. E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 5 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 180. Τὰς διδασκαλίας τοῦ Locke παρεδέχθησαν οἱ τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐπαναστάσεως πολιτικοὶ ἄνδρες,

Ὡσαύτως ὁ Montesquieu τὸν χειρισμὸν τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων τῆς πολιτείας, ἑπομένως καὶ τὰ τῶν συνθηκῶν, κατέταξεν εἰς τὰς λειτουργίας τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας.[2]

Πρὸς μόρφωσιν τῆς θεωρίας ταύτης ἀναμφιβόλως συνετέλεσε τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος[3], ὅπερ τὰ τῶν συνθηκῶν ἀνέθηκε τῷ Βασιλεῖ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Εἰσερχόμενοι εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ νομικοῦ χαρακτῆρος τῶν συνθηκῶν παρατηροῦμεν, ὅτι αἱ πολιτεῖαι, συμβαλλόμεναι πρὸς ἀλλήλας καὶ ῥυθμίζουσαι ποικίλας αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσεις, ἀναμφιβόλως δὲν σκοποῦσι διὰ τῆς πράξεώς των ταύτης ν' ἀναγνωρίσωσι κανόνας δικαίου, νὰ παραγάγωσι δηλονότι διεθνὲς δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου, ἀλλ' ἀναγνωρίζουσιν ἀμοιβαίως δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις ἐξ ὑποκειμένου.

Ἡ ἀντίθετος ἐκδοχή, ἡ ἀναγνωρίζουσα τὰς συνθήκας ὡς μίαν τῶν πηγῶν τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ὡς παραγωγικὰς δηλονότι δικαίου ἐξ ἀντικειμένου, καὶ ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν τοῦ διεθνοῦς δικαίου συγγραφέων δεκτὴ γενομένη, δὲν δικαιολογεῖται θεωρητικῶς· καθ' ὅσον ἐκ δικαιοπραξίας, ἥτις διὰ τὴν ἑαυτῆς ὕπαρξιν ἔχει ἀνάγκην κανόνος δικαίου, δὲν δύναται νὰ παραχθῇ δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου.[4]

ἐὰν κρίνῃ τις ἐκ τοῦ ἐν τῷ Federalist δημοσιευθέντος ἄρθρου τοῦ Hamilton· πρβ. Le Fédéraliste par A. Hamilton, J. Jay et J. Madison, édition française par G. Jèze, nº 75 p. 623 suiv.

[2] Πρβ. Montesquieu, De l'esprit des lois liv. XI. chap. VI: «Il y a dans chaque État trois sortes de pouvoirs: la puissance législative, la puissance exécutrice des choses qui dépendent du droit civil... Par la seconde, il (le prince ou le magistrat) fait la paix ou la guerre, envoie ou reçoit des ambassades, établit la sûreté, prévient les invasions»· πρβ. καὶ τόμ. I. § 3 ὑποσημ. 19 τῆς παρούσης συγγραφῆς, E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 5. 9 ff.

[3] Πρβ. A. Esmein, Éléments etc. 303 suiv; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 180.

[4] Οἱ τὴν γνώμην ταύτην ἀποδεχόμενοι τοῦ διεθνοῦς δικαίου συγγραφεῖς διακρίνουσι διὰ τοῦτο ὡς ἐκ τῆς πηγῆς: *droit des gens conventionnel* καὶ *droit des gens coutumier*· πρβ. π. χ. G. F. de Martens, Précis du droit des gens I. § 6; Dalloz, Répertoire, «traité international» nº 74. Ἀλλ' οὐδὲ τὴν διάκρισιν, ἣν ἕτεροι τοῦ διεθνοῦς δικαίου συγγραφεῖς ποιοῦνται: συνθηκῶν ὡς πηγῶν τοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ συνθηκῶν ὡς δικαιοπραξιῶν,

Ἡ ἐκδοχὴ δ' αὕτη ἄγει καὶ εἰς ἄτοπα. Ἐὰν ἑκάστη συνθήκη μεταξὺ δύο ἢ πλειοτέρων πολιτειῶν ἦτο παραγωγικὴ διεθνοῦς

θεωροῦμεν ὀρθήν. Ὡς πηγαὶ τοῦ διεθνοῦς δικαίου χαρακτηρίζονται αἱ τὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἀρχὰς (principes) ἀναγνωρίζουσαι συνθῆκαι· ὁποῖαι π. χ. ἡ Διακήρυξις τῆς Αἰκατερίνης Β' τοῦ ἔτους 1780 περὶ τῆς ἐνόπλου οὐδετερότητος, ἡ Συνθήκη τῶν Παρισίων τοῦ ἔτους 1856 περὶ τοῦ θαλασσίου δικαίου, ἥτις ἐκύρωσε καὶ τὰς διατάξεις τῆς πρώτης, ἡ Σύμβασις τῆς Γενεύης τοῦ ἔτους 1864 περὶ τῶν ἐν πολέμῳ τραυματιῶν κλπ. Ὡς δικαιοπραξίαι δὲ αἱ συμφωνίας τῶν συμβαλλομένων πολιτειῶν περὶ τῶν ποικίλων αὐτῶν συμφερόντων περιέχουσαι συνθῆκαι· ὁποῖαι π. χ. αἱ συνθῆκαι περὶ ἐμπορίας, περὶ εἰρήνης, αἱ προξενικαὶ κλπ. πρβ. F. v. Martens, Völkerrecht I. § 43 II; F. v. Liszt, Völkerrecht § 21 Anm. 2. Ἡ διάκρισις αὕτη δὲν στηρίζεται ἐπὶ ἑδραίας βάσεως· καθ' ὅσον καὶ αὐταὶ αἱ συνθῆκαι, ἃς οἱ τὴν διάκρισιν ταύτην ποιούμενοι συγγραφεῖς χαρακτηρίζουσιν ὡς πηγὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἔχουσιν ἰσχὺν διὰ τὰς συμβαλλομένας πολιτείας καὶ διὰ τὰς μεταγενέστερον εἰς τὰς συνθήκας ταύτας προσχωρούσας, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τὰς λοιπάς· πρβ. A. W. Heffter, Völkerrecht § 9 Anm. 10. Ἀναμφισβητήτως αἱ πολιτεῖαι ἐν ταῖς ὑπ' αὐτῶν συνομολογουμέναις συνθήκαις ἐκδηλοῦσι πολλάκις τὴν ἐν τῇ ἑαυτῶν συνειδήσει ἐσχηματισμένην πεποίθησιν, ὅτι ὁ διὰ τῆς συνθήκης γενόμενος γενικώτερος ἢ μερικώτερος διακανονισμὸς τῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσεων εἶναι σύμφωνος πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ πιστοποιεῖ τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῷ διὰ διαφόρων συνθηκῶν ὁμοιομόρφῳ διακανονισμῷ τῶν αὐτῶν σχέσεων ἀναγνωρίζει τις τὸν πυρῆνα τοῦ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν πολιτειῶν ἀναγνωρισθέντος κανόνος τοῦ διεθνοῦς δικαίου. Αλλ' ὅμως οὐδὲν πλέον πέρα τοῦ σημείου τούτου εἶναι ὀρθόν· καθ' ὅσον ἐκ δικαιοπραξίας, ἥτις διὰ τὴν ἑαυτῆς ὕπαρξιν ἔχει ἀνάγκην κανόνος δικαίου, δὲν δύναται νὰ παραχθῇ δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου.—Ἐπίσης θεωροῦμεν ἐσφαλμένην τὴν ὑπὸ τοῦ G. Jellinek (Die rechtliche Natur der Staalenverträge 31 ff.) ὑποστηριχθεῖσαν γνώμην, ἣν ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι (πρβ. π. χ. F. Stoerk, Staalsverträge etc. 517), καθ' ἣν αἱ συμβαλλόμεναι πολιτεῖαι, περιορίζουσαι διὰ τῆς συνθήκης ἀμοιβαίως τὴν ἑαυτῶν θέλησιν καὶ χαράσσουσαι τὰ μεταξὺ τῶν ἑκατέρωθεν θελήσεων ὅρια, παράγουσι διὰ τῆς πράξεώς των ταύτης κανόνας δικαίου, καὶ τοιουτοτρόπως ἡ συνθήκη, καίπερ οὖσα δικαιοπραξία, εἶναι ἐνταυτῷ καὶ πηγὴ κανόνων δικαίου, παράγει δηλονότι δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου. Ἡ γνώμη αὕτη ἐγκατελείφθη καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Jellinek, (System der subjektiven öffentlichen Rechte 195 ff.), ὅστις ἐν τῇ συνθήκῃ ἀναγνωρίζει δικαιοπραξίαν καὶ οὐχὶ πηγὴν δικαίου ἐξ ἀντικειμένου· πρβ. καὶ F. v. Martens, Völkerrecht I. § 103. Ὡς μοναδικὴν ἀληθῆ πηγὴν τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἀναγνωρίζομεν τὸ δίκαιον τῶν ἐθίμων, οὗ οἱ κανόνες, ἀναγνωριζόμενοι σιωπηρῶς ὑπὸ τῶν ἐν κοινωνίᾳ ἰδεῶν καὶ συμφερόντων εὑρισκομένων πολιτειῶν, ἀποτελοῦσι δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου, καθ' ὃ κρίνονται τὰ ἀποτελέσματα τῶν ὑπὸ τῶν πολιτειῶν συνομολογουμένων συνθηκῶν· πρβ. καὶ E. Seligmann, Beiträge II. 14 ff. 49 ff. Φρονοῦμεν, ὅτι ὡς πρὸς τὰς συνθήκας δὲν ἀπομακρύνεται τῆς ἀνωτέρω γνώμης ἡ τοῦ G. Jellinek

δικαίου, τότε ἐν τῇ τῶν πολιτειῶν κοινωνίᾳ ἤθελον ἰσχύει τόσα διεθνῆ δίκαια ὅσαι καὶ συνθῆκαι, συγκρουόμενα πολλάκις πρὸς ἄλληλα· ὅ,τι δὲ ὡς πρὸς δύο πολιτείας ἤθελεν εἶναι δίκαιον ἐξ ἀντικειμένου, ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς δὲν ἤθελεν εἶναι τοιοῦτον, ἢ καί τι πλέον ἤθελεν ἀναιρεῖσθαι ὑπὸ τοῦ ὡς πρὸς αὐτὰς δυνάμει τῶν ἰδιαιτέρων συνθηκῶν ἰσχύοντος διεθνοῦς δικαίου. Ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τοιούτους ὅρους εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ κοινωνία πολιτειῶν διατελουσῶν ἐν ἐπικοινωνίᾳ ἰδεῶν καὶ συμφερόντων, ἥτις διὰ τὴν ὕπαρξιν διεθνοῦς δικαίου ἀποτελεῖ ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ τῆς συγγραφῆς ταύτης.

Ἐξετάζοντες δὲ τὴν συνθήκην ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ δημοσίῳ δικαίῳ κρατοῦσαν διάκρισιν τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας παρατηροῦμεν, ὅτι αὕτη διαφέρει καὶ τοῦ νόμου καὶ τοῦ διατάγματος· καθ' ὅσον ταῦτα μὲν εἶναι διαταγαί, ἃς ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἀπευθύνει πρὸς τοὺς ὑπηκόους, ἡ δὲ συνθήκη εἶναι ὑπόσχεσις τῆς πολιτείας, διδομένη πρὸς ἰσότιμον συμβαλλόμενον περὶ παροχῆς, ἢ περὶ πράξεως, ἢ περὶ παραλείψεώς τινος, παραγωγὸς ὑποκειμενικῶν δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων. Ἑπομένως ἡ συνθήκη ἀποτελεῖ δικαιοπραξίαν καὶ ἀνήκει αὐτοδικαίως εἰς τὰς λειτουργίας τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας.[5]

Ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς συνθήκης κανονίζονται ὑπὸ τῶν πολι-

(System etc. 211 ff.), ὅστις τὸν πρὸς τὸ συμβάλλεσθαι κανόνα τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου εὑρίσκει καὶ ἄνευ ἀναγνωρίσεως τοῦ νομοθέτου ὑπάρχοντα ὡς ἐκ τῆς γενικῆς μορφῆς, ἣν ἐν τῷ δικαίῳ κατέχει ἡ σύμβασις· δηλονότι ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν, ἐν τῷ δικαίῳ τῶν ἐθίμων. — Ἀκολουθοῦντες τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην παρεδέχθημεν ἀνωτέρω (τόμ. I. § 7 ὑποσημ. 6) τὰς συνθήκας ὡς πηγὴν τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἀλλὰ μετ' ἐπανειλημμένην μελέτην τοῦ ζητήματος ἐπείσθημεν, ὅτι ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή.

[5] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. 115 ff; H. Zoepfl, Grundsätze etc. II. § 395; L. v. Rönne, Das Staatsrecht d. Pr. Mon. I. 694; P. Eyschen, Das Staatsrecht des Grossherzogthums Luxemburg 86; C. Gareis, Allgemeines Staatsrecht 20. 27; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 341 ff; E. Seligmann, Beiträge II. 14 ff; Hamilton (Fédéraliste) nº 75 p. 624: « Ce ne sont pas des règles dictées par le souverain au sujet, mais des arrangements de souverain à souverain ».

τειῶν ποικίλαι σχέσεις, προωρισμέναι νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας, ἢ καὶ νὰ τροποποιήσωσι τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἔννομον τάξιν· καθ' ὅσον τὸ νομικὸν πρόσωπον τῆς πολιτείας δύναται ἐν ταῖς μετὰ τῶν ἄλλων πολιτειῶν συνθήκαις οἱανδήποτε σχέσιν νὰ περιβάλῃ τὴν μορφὴν τῆς συνθήκης καθ' ἅπερ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς πολιτείας ὀργανισμῷ δύναται οἱανδήποτε τῶν ἑαυτῆς λειτουργιῶν νὰ περιβάλῃ τὴν μορφὴν τοῦ νόμου.[6]

Ἐντεῦθεν ἐγεννήθησαν ἀμφιβολίαι περὶ τῆς φύσεως τῆς περὶ τὴν συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν λειτουργίας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας· ὑπῆρξαν δὲ γνῶμαι, ὅτι αἱ συνθῆκαι πρέπει νὰ προέρχωνται ἐκ τῆς ἐθνικῆς θελήσεως ὡς καὶ οἱ νόμοι[7], καὶ νομοθεσίαι ἀπαιτήσασαι ἀπόφασιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας πρὸς καταρτισμὸν τῶν συνθηκῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.[8]

Ἐν τοῖς πλείστοις Συνταγματικοῖς Χάρταις τῶν διαφόρων πολιτειῶν ἀνεγνωρίσθη ὁ νομικὸς χαρακτὴρ τῆς συνθήκης ὡς δικαιοπραξίας καὶ ἐχαρακτηρίσθη ἡ συνομολόγησις τῶν συνθηκῶν ὡς λειτουργία τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἀνήκουσα εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐξουσίας ταύτης· οὐχ ἧττον δ' ὅμως ἕνεκα τῶν σοβαρῶν ἀποτελεσμάτων, ἅτινα δύνανται νὰ ἔχωσιν ἐν τῇ κυβερνήσει τῆς χώρας αἱ περὶ ὡρισμένων σχέσεων συνθῆκαι[9], ἀπή-

---

[6] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. 114 ff; E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 23 ff.

[7] Ἐν τῇ Συνταχτικῇ Συνελεύσει τῆς Γαλλίας ὁ Pélion ὑπεστήριξε τὴν γνώμην ταύτην: «Les traités de quelque nature qu'ils soient, d'alliance ou de commerce, ne sont autre chose que des lois de nation à nation... Or, s'il n'appartient pas au pouvoir exécutif de faire les lois les plus simples, comment pourrait-on lui donner le droit d'en conclure d'aussi importantes?»· πρβ. A. Esmein, Éléments etc. p. 569 note 8; L. Michon, Les traités internationaux devant les Chambres 34.

[8] Καὶ παρὰ Ῥωμαίοις πασῶν τῶν συνθηκῶν τὸ τελευταῖον κῦρος εἶχεν ὁ δῆμος, ὅστις κατὰ Πολύβιον ἦτο ὁ τὰς διαλύσεις καὶ συνθήκας ἀκύρους καὶ κυρίας ποιῶν· πρβ. τὴν σοφὴν συγγραφὴν τοῦ Σπυρίδωνος Π. Βάση, Ῥωμαίων Πολιτείαν σελ. 665, ἔνθα μετ' ἀναλυτικότητος καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν γίνεται λόγος περὶ τοῦ ζητήματος.

[9] Ὁ Benjamin Constant (Cours de politique constitutionnelle, 2e édit. par Éd. Laboulaye I. 302) περιγράφει διὰ ζωηρῶν χρωμάτων τὰ κακά,

τησαν οἱ Συνταγματικοὶ Χάρται, πλὴν εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων, ἔν τισι περιπτώσεσι τὴν συγκατάθεσιν τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας· ἐν τοῖς Συνταγματικοῖς δὲ Χάρταις τούτοις συγκαταλέγεται καὶ τὸ Ἡμέτερον Σύνταγμα.

Ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου ὀφείλομεν, χωρὶς νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰς λεπτομερείας τῶν κατὰ τὸν καταρτισμὸν τῶν συνθηκῶν πράξεων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, νὰ ἐξετάσωμεν ἐν τῷ περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας βιβλίῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς τὸν κύκλον τῆς τῶν νομοθετικῶν ὀργάνων ἁρμοδιότητος ἐν τῇ συνομολογήσει τῶν συνθηκῶν, τὰ ἐπὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἔννομον τάξιν τῶν συμβαλλομένων πολιτειῶν ἀποτελέσματα τῆς συντετελεσμένης συνθήκης καὶ τὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἀποτελέσματα τῆς ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας ἐγκρίσεως ἢ ἀποδοκιμασίας τῶν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως συνομολογηθεισῶν συνθηκῶν.

§ 23

Τὰ πρὸς συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν ὄργανα.

Ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (τόμ. II. § 21 ὑποσημ. 10), τὸ διεθνὲς δίκαιον ἀναγνωρίζει τὴν ἀρχήν, ὅτι ὁ προσδιορισμὸς τῶν πρὸς συνομολόγησιν συνθηκῶν ἁρμοδίων ὀργάνων ἀνήκει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον τῆς πολιτείας. Ἑπομένως ἑκάστη τῶν

ἅτινα ἠδύναντο νὰ συμβῶσιν εἰς τοὺς λαούς, ἐὰν ὁ Ἡγεμὼν διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνομολογουμένης συνθήκης ἠδύνατο νὰ εἰσάγῃ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν διάκοσμον τῆς πολιτείας μέτρα ὑποχρεοῦντα τὸν λαόν: «Les clauses des traités étant à la disposition du pouvoir royal, s'il pouvait rendre obligatoires pour la nation des clauses qui influeraient sur sa situation intérieure, aucune constitution ne pourrait subsister. Un roi superstitieux traiterait avec un de ses voisins pour supprimer la tolérance religieuse. Un roi ennemi de la liberté de la presse traiterait avec un autre pour soumettre les écrivains aux plus oppressives restrictions. Ainsi tous les articles constitutionnels pourraient rapporter, sans discussion et d'un trait de plume. Le despotisme et la persécution reviendraient du dehors, masqués en traités de paix, et les ambassadeurs du roi seraient le véritable pouvoir législatif d'un tel peuple».

συμβαλλομένων πολιτειῶν ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ, ἐὰν τὰ μετ' αὐτῆς συμβαλλόμενα ὄργανα τῆς ἑτέρας πολιτείας νομιμοποιῶνται πρὸς τοῦτο κατὰ τὴν νομοθεσίαν αὐτῆς.[1]

Ἐπισκοποῦντες δὲ τὰ διάφορα γνωστὰ Συντάγματα εὑρίσκομεν γενικῶς[2] παραδεδεγμένην τὴν ἀρχήν, ὅτι τῆς συνομολογήσεως τῶν συνθηκῶν ἀναγκαίως μετέχουσι τὰ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ὄργανα τῆς πολιτείας, εἴτε περὶ συνταγματικῆς μοναρχίας, εἴτε περὶ συνταγματικῆς δημοκρατίας πρόκειται.[3]

Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν πρόκειται περὶ διαπραγματεύσεων καὶ περὶ καθορισμοῦ τοῦ περιεχομένου τῆς συνομολογηθησομένης συνθήκης, γενικῶς ἀναγνωρίζεται, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν ἁρμοδιότητα τῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ὀργάνων τῆς πολιτείας, ὡς τῶν μόνων ἐπιτηδείων πρὸς διεξαγωγὴν τοιούτων διεθνῶν διαπραγματεύσεων, αἵτινες καὶ γνῶσιν ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων ἀπορρέουσαν ἐκ μακρᾶς ἀσκήσεως καὶ πείρας, καὶ πρὸ πάντων μυστικότητα καὶ ταχύτητα ἀπαιτοῦσιν.[4]

---

[1] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. 122 ff; M. Proebst, Der Abschluss etc. 253. Ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ Δικαίῳ εὕρηται ὁ N. 19 Πανδεκτῶν, de regulis juris, 50.17: « Qui cum alio contrahit, vel est, vel debet esse non ignarus conditionis eius » (N. 19 Βασιλικῶν 2. 3.)· ὁ κανὼν δ' οὗτος ἔχει ἐφαρμογὴν καὶ ἐν ταῖς τῶν πολιτειῶν συναλλαγαῖς.

[2] Ὀφείλομεν ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἔν τισι Γερμανικοῖς Συντάγμασιν οὐδὲν περὶ συνομολογήσεως συνθηκῶν λέγεται· πρβ. π. χ. τὰ Συντάγματα τῆς Βαυαρίας τοῦ 1818, τῆς Βάδης τοῦ 1818, τοῦ Δουκάτου Σάξεν-Ματνιγκεν τοῦ 1829, τῆς Σαξωνίας τοῦ 1831, τοῦ Ἐκλεκτοράτου τῆς Ἔσσης τοῦ 1831 καὶ τοῦ 1852, τοῦ Μεγάλου Δουκάτου Σάξεν-Βάϊμαρ-Ἀϊζενὰχ τοῦ 1850. Ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ ἐν ταῖς πολιτείαις ταύταις τὸ πρὸς συνομολόγησιν συνθηκῶν δικαίωμα ἀνήκει εἰς τὸν Ἡγεμόνα ὡς τὸν φορέα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας· πρβ. Max v. Seydel, Bayerisches Staatsrecht III. 735 ff; M. Proebst, Ueber den Abschluss etc. 235 ff; G. Meyer, Lehrbuch etc. 628.

[3] Ἐξαιροῦνται αἱ ἐλεύθεραι Γερμανικαὶ πόλεις Ἀμβοῦργον, Βρέμη καὶ Λυβέκη καὶ ἡ Ἑλβετικὴ Ὁμοσπονδιακὴ Πολιτεία, αἵτινες τὸ πρὸς συνομολόγησιν συνθηκῶν δικαίωμα ἀνέθεσαν εἰς τὰ ὄργανα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας· πρβ. καὶ E. Seligmann, Beiträge etc. II. 22 Anm. 2; Rüttimann, Das nordamerikanische Bundes=Saatsrechts I. § 256.

[4] Οὐδεὶς ποτε ἐσκέφθη σπουδαίως ν' ἀναθέσῃ τὸ ἔργον τῶν διαπραγματεύσεων καὶ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ περιεχομένου τῆς συνθήκης εἰς τὴν πολυπρόσωπον Ἐθνι-

Ἀλλ' ἅμα λήξῃ τὸ προπαρασκευαστικὸν τοῦτο στάδιον, τὸ καθορίζον τὸ περιεχόμενον τῆς συνομολογητέας συνθήκης[5], καὶ πρόκειται ν' ἀναλάβῃ ἡ πολιτεία ὁριστικῶς ὑποχρεώσεις, νὰ δεσμεύσῃ δηλονότι ἑαυτὴν διὰ τῆς συνθήκης ἀπέναντι τῶν μετ' αὐτῆς συναλλαξαμένων ἄλλων πολιτειῶν[6], τὰ τῶν διαφόρων πο-

---

κὴν Ἀντιπροσωπίαν, οὐχὶ τόσον ἐκ λόγων θεωρητικῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐξουσιῶν, ὅσον ἐκ λόγων πρακτικῆς ἀνάγκης. Ἡ ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ συζήτησις οὔτε ταχύτητα οὔτε μυστικότητα ἐγγυᾶται, καὶ ἂν ἔτι ἡ συνεδρία ἤθελεν εἶναι μυστική· οὐδὲ δύνανται δὲ πάντοτε ἐνώπιον τῶν ἀνταγωνιζομένων πολιτικῶν κομμάτων ν' ἀποκαλυφθῶσιν ἀκινδύνως οἱ μεμακρυσμένοι ἢ ὑπολανθάνοντες σκοποί, οὓς διὰ τῆς συνθήκης ἐπιδιώκουσιν αἱ συμβαλλόμεναι πολιτεῖαι, χωρὶς ἐντεῦθεν νὰ κινδυνεύσῃ αὐτὴ ἡ συντέλεσις τῆς συνθήκης, ἢ καὶ νὰ προέλθωσιν ἐν δεδομένῃ περιστάσει περιπλοκαὶ μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων ἢ καὶ τρίτων ἄλλων πολιτειῶν. Ἡ Ἀμερικὴ ἐγεύθη τῶν πικριῶν τοιούτου συστήματος πρὸ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1787 κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολέμου. Γενικῶς λοιπὸν ἀναγνωρίζεται, ὅτι ἡ διαπραγμάτευσις καὶ ὁ καθορισμὸς τοῦ περιεχομένου τῆς συνθήκης ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ὀφείλουσι νὰ ὦσιν ἔργον τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· πρβ. R. Gneist, Das Englische Verwaltungsrecht II. 444; Jay (Fédéraliste nº 64) p. 535 suiv; J. Story, Commentaire etc. II. nos 779. 780; J. Bryce, La République Américaine I. 87. 160 suiv; Éd. Laboulaye, Histoire des États-Unis III. 457; P. Rossi, Cours de droit constitutionnel IV. 274; A. Esmein, Éléments etc. 567 suiv; Eugène Pierre, Traité de droit politique etc. nº 546; F. G. J. Thimus, Traité de droit public etc. de la Belgique II. 173; J. J. Thonissen, La Constitution Belge annotée nos 304 suiv; H. Zoepfl, Grundsätze etc. II S. 382; Διομήδους Κυριακοῦ Ἑρμηνείαν τοῦ Ἑλλην. Συντάγματος I. 306, Γερουσίας Πρακτικὰ III. Α'. 344 (ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν): «Τὸ δικαίωμα τῶν διαπραγματεύσεων παραχωρεῖται εἰς τὴν νομοτελεστικὴν ἐξουσίαν, δικαίωμα δὲ τοιοῦτον δὲν ἔχουσι τὰ νομοθετικὰ σώματα».

[5] Τὸ προπαρασκευαστικὸν τοῦτο τῆς συνθήκης στάδιον λήγει εἰς τὴν ὑπὸ τῶν πρὸς διαπραγμάτευσιν καὶ ὑπογραφὴν αὐτῆς διωρισμένων ὀργάνων ὑπογραφὴν τοῦ καταρτισθέντος σχεδίου αὐτῆς, καλεῖται δὲ ἐπιστημονικῶς *conclusion*· πρβ. D. Naoum, Der Abschluss von Völkerrechtlichen Verträgen 6 ff. καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ παρατιθεμένους συγγραφεῖς.

[6] Ἡ συνθήκη καὶ μετὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ περιεχομένου αὐτῆς καὶ τὴν ὑπὸ τῶν πρὸς τοῦτο διωρισμένων ὀργάνων τῆς πολιτείας ὑπογραφὴν τοῦ σχεδίου παραμένει ἀνίσχυρος καὶ οὐδεμίαν μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων παράγει νομικὴν ὑποχρέωσιν. Μόνον ἀπὸ τῆς ἐπικυρώσεως (ratification) θεωρεῖται ὁριστικῶς συντετελεσμένη ἡ συνομολογηθεῖσα συνθήκη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἡ ἐπικύρωσις δὲ αὕτη ἀνήκει εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ δημοσίου δικαίου ἑκάστης τῶν συμβαλλομένων πολιτειῶν ὡρισμένα ὄργανα. Συμφώνως πρὸς ταῦτα

λιτειῶν Συντάγματα διάφορα ἀκολουθοῦσι συστήματα, δυνάμενα νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὰς ἑπομένας κατηγορίας.

Τινὰ τῶν συνταγματικῶν πολιτευμάτων παρέχουσι πλήρη ἐλευθερίαν τῷ Ἡγεμόνι πρὸς ὁριστικὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης, δι' ἧς ἡ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἀντιπροσωπευομένη πολιτεία ἀναλαμβάνει ὑποχρεώσεις καὶ κτᾶται δικαιώματα ἀπέναντι τῶν μετ' αὐτῆς συναλλαξαμένων ἄλλων πολιτειῶν. Τὴν ἀρχὴν δὲ ταύτην ἀναγνωρίζει τὸ Ἀγγλικὸν Πολίτευμα[7] καὶ

σχεδὸν ἐν παντὶ σχεδίῳ συνθήκης περιλαμβάνεται ῥητὴ ἐπιφύλαξις περὶ τῆς ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων ὀργάνων τῶν συμβαλλομένων πολιτειῶν ἐπικυρώσεως ταύτης· ὁ ὅρος δ' οὗτος ἐξυπακούεται, καὶ ἂν μὴ ἐγένετο ῥητὴ μνεία τούτου ἐν τῷ τῆς συνθήκης σχεδίῳ· πρβ. P. Laband, Das Slaatsrecht etc. II. 144; H. Schulze, Lehrbuch des deutschen Staatsrechts II. 329; G. Meyer, Lehrbuch etc. 626; A. Esmein, Éléments etc. 573 suiv; G. Jellinek, Die rechtliche Natur der Staatenverträge 53 ff; M. Proebst, Der Abschluss etc. 242; E. Seligmann, Beiträge etc. II. 25 ff; D. Naoum, Der Abschluss etc. 7 ff.

[7] Οἱ τοῦ Ἀγγλικοῦ δημοσίου δικαίου ἑρμηνευταὶ διδάσκουσιν, ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἔχει πλήρη ἐλευθερίαν πρὸς ὁριστικὴν συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν καὶ θεωροῦσιν ἐπαρκῆ ἐγγύησιν κατὰ τῆς τοῦ δικαιώματος τούτου καταχρήσεως τὴν ὑπουργικὴν εὐθύνην· πρβ. Blackstone, Commentaires sur les lois anglaises I. p. 372 suiv; H. Cox, Die Staatseinrichtungen Englands 535; A. Todd, Le gouvernement parlementaire en Angleterre I. 206 suiv; A. V. Dicey, Introduction à l'étude du droit constitutionnel 361 suiv; R. Gneist, Das Englische Verwaltungsrecht I. 158. II. 443 ff. 468 καὶ Gutachten (παρὰ τῷ E. Meier) 340 ff; E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 115 ff. 149 ff. Ὁ Benjamin Constant χαρακτηρίζει τὸ Ἀγγλικὸν πολίτευμα ὡς ἄξιον μιμήσεως ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ (Collection complète des ouvrages vol. I. part. 1. p. 41 suiv): «L'Angleterre mérite encore ici de nous servir de modèle. Les traités sont examinés par le parlement, non pour les rejeter ou pour les admettre, mais pour déterminer si les ministres ont rempli leur devoir dans les négociations. La désapprobation du traité n'a de résultat que le renvoi ou l'accusation du ministre qui a mal servi son pays». Ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἀγγλίας ἁπαντῶσι κατηγορίαι καὶ δίκαι κατὰ τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν ἕνεκα τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν κατὰ τὴν συνομολύγησιν συνθηκῶν. Τοιαῦτα παραδείγματα ὑπάρχουσι π. χ. ἡ κατὰ τοῦ κόμητος Suffolk ἐν ἔτει 1451 κατηγορία, ἡ κατὰ τοῦ Wolsey ἐν ἔτει 1529, ἡ κατὰ τῶν λόρδων Portland, Oxford, Somers καὶ Halifax ἐν ἔτει 1701· πρβ. H. Cox 535, Ἰ. Ἀραβαντινοῦ Πραγματείαν περὶ εὐθύνης τῶν Ἡγεμόνων καὶ τῶν Ὑπουργῶν σελ. 68 ὑποσημ. 2, σελ. 118 ὑποσημ. 1. Κατὰ πόσον δ' ὅμως ἡ ὑπουργικὴ εὐθύνη δύναται νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἐνάσκησιν τοῦ τοιούτου δικαιώματος καθί-

τοῦτο ἠκολούθησαν καὶ ἄλλων τινῶν πολιτειῶν Συντάγματα.[8]

Τὸ Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἕνεκα τῶν ἰδιαιτέρων περιστάσεων τοῦ Ἀμερικανικοῦ λαοῦ ἠκολούθησεν ἄλλο σύστημα· ἤτοι ἀνέθηκε μὲν τὸ τῆς συνομολογήσεως τῶν συνθηκῶν δικαίωμα εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἀμερικανικῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας, ἀλλ' οὐχ' ἧττον ἐδέσμευσεν αὐτὸν ἀπαιτῆσαν πρὸς συντέλεσιν τῶν συνθηκῶν τὴν γνώμην τῆς ἑτέρας τῶν δύο Βουλῶν, τῆς Γερουσίας, ἀποφαινομένης κατὰ πλειοψηφίαν τῶν δύο τρίτων τῶν παρόντων Γερουσιαστῶν.[9]

σταται φανερὸν ἐκ τοῦ ἑπομένου παραδείγματος· ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμος III διεπραγματεύετο αὐτὸς τὰς μετὰ τῶν ξένων πολιτειῶν συνθήκας, ὁ δὲ λόρδος σφραγιδοφύλαξ Somers ἐτίθει ἐν λευκῷ τὴν σφραγῖδα τοῦ Κράτους πρὸς χορήγησιν τῆς ἐντολῆς πρὸς τοὺς τὰ τῆς συνθήκης διαπραγματευομένους, ἐνέκρινε δ' εἶτα τὴν συνθήκην διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῆς σφραγῖδος τοῦ Κράτους, χωρὶς νὰ ζητηθῇ ἡ γνώμη αὐτοῦ περὶ τῶν τῆς συνθήκης ὅρων, ὧν τινας ἀπεδοκίμαζεν οὗτος· πρβ. Henri Hallam, Histoire constitutionnelle d'Angleterre tom. IV. p. 322 suiv. Ὁ Gneist αἰτιολογεῖ ἱστορικῶς τὴν ἐμμονὴν τῶν Ἄγγλων εἰς τὸ σύστημα τοῦτο τὸ ἀπὸ τῆς Νορμανδικῆς καταχτήσεως μορφωθέν· φρονοῦμεν δ' ὅμως, ὅτι κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Κοινοβουλευτικοῦ Συστήματος ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπῆλθε τοιαύτη μεταβολὴ τῶν ὅρων τῆς λειτουργίας τοῦ πολιτεύματος, ὥστε ἡ ἐνάσκησις τῆς Βασιλικῆς προνομίας ταύτης κατέστη ἀκίνδυνος, ὡς παρατηροῦσι δικαίως οἱ τοῦ δημοσίου δικαίου ἑρμηνευταί· πρβ. A. V. Dicey αὐτοθι, E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 152 ff; A. Esmein, Eléments etc. 571 suiv. Ὁ J. Bryce (La République Américaine I. 162 note 1) παρέχει οὐχ ἧττον ἡμῖν τὴν πληροφορίαν, ὅτι μικροῦ δεῖν ἐν ἔτει 1868 ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἐψήφιζε πρότασιν καθιστᾶσαν ἀναγκαίαν τὴν ἔγκρισιν τοῦ Κοινοβουλίου πρὸ τῆς ὁριστικῆς συνομολογήσεως πάσης συνθήκης· πρβ. καὶ L. Michon, Les traités etc. p. 336 suiv.

[8] Ἐν Γαλλίᾳ ἐπανειλημμένως τὸ πρὸς συνομολόγησιν συνθηκῶν δικαίωμα ἀνετέθη εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· πρβ. τὰ Γαλλικὰ Συντάγματα τοῦ 1814 (art. 14) τοῦ 1830 (art. 13): «Le Roi . . . fait les traités de paix, d'alliance et de commerce»· τὸ αὐτὸ δὲ δικαίωμα χορηγοῦσι τὸ Σύνταγμα τοῦ 1852 (art. 6) εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας καὶ τὸ τοῦ 1870 (art. 14) εἰς τὸν Αὐτοκράτορα. Τὸ Ἀγγλικὸν σύστημα ἠκολούθησαν καὶ ἄλλα Συντάγματα· ὁποῖα π. χ. τὰ Συντάγματα τῶν Κάτω Χωρῶν τοῦ 1806 (§ 35), τοῦ 1814 (§ 38), τοῦ 1815 (art. 58), τῆς Πολωνίας τοῦ 1815 (§ 40), τῆς Νορβηγίας τοῦ 1814 (art. 75), τοῦ Δουκάτου τῆς Βρουνσβίκης τοῦ 1832 (§ 7), τῆς Ἰαπωνίας τοῦ 1889 (art. 13).

[9] Πρβ. τὸ Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ὅπερ ἐν Γαλλικῇ μεταφράσει ἔχει ὡς ἑξῆς: art. II. sect. 2: «Le Président aura le pouvoir de conclure des traités sur et avec l'avis et le consentement

Τὸ σύστημα τοῦτο ἐχαρακτηρίσθη ὡς προσαρμοζόμενον εἰς τὰς περιστάσεις τῆς Βορείου Ἀμερικῆς καὶ ὡς συνενοῦν κατ' ἀμφότερα τὰ στάδια τῆς συνομολογήσεως τῶν συνθηκῶν πολλὰ πλεονεκτήματα, ἐπηνέθη δὲ διὰ τοῦτο ὑπὸ πολλῶν·[10] ἀλλ' ὅμως

---

du Sénat, pourvu que les deux tiers des sénateurs présents y consentent».

[10] Πρβ. τὸ ἄρθρον τοῦ Jay (Fédéraliste nº 64) καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Hamilton (Fédéraliste nº 75). Ὁ Hamilton, ἐπιχροτῶν τὴν περὶ συνθηκῶν διάταξιν τοῦ Ἀμερικανικοῦ Συντάγματος, διδάσκει σὺν τοῖς ἄλλοις τὰ ἑξῆς: «Si, dans les gouvernements où le magistrat exécutif est un monarque héréditaire, il peut être bon ou sûr de lui confier entièrement le pouvoir de faire les traités, il serait tout à fait dangereux et inconvenant de confier ce pouvoir à un magistrat électif nommé par quatre ans... D' un autre côté, confier le pouvoir de faire les traités au Sénat seul, c' eût été perdre les bénéfices attachés à l'action constitutionnelle du Président dans la conduite des négociations étrangères... Les observations faites dans un numéro précédent s'appliquent avec une force décisive contre l'admission de la Chambre des Représentants à participer à la formation des traités. Une connaissance exacte et étendue de la politique étrangère; une adhésion ferme et systématique aux mêmes plans; un sentiment délicat et uniforme du caractère national; de la fermeté, du secret et de la promptitude, voilà des qualités incompatibles avec l'esprit d'un corps si changeant et si nombreux»; J. Story, Commentaire II. nº 782; J. Bryce, La République Américaine I. 85. 160 suiv; Ed. Laboulaye, Histoire des Etats-Unis III. 379. 457; A. V. Diccy, Introduction etc. 362. Ὁ G. Jellinek (Geselz und Verordnung 180 ff) παραδέχεται, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἀγγλικοὶ θεσμοὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς νεωτέρας συνταγματικὰς θεωρίας συνετέλεσαν εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς περι συνθηκῶν διατάξεως τοῦ Ἀμερικανικοῦ Συντάγματος καὶ ὅτι ἡ συγκατάθεσις τῶν δύο τρίτων τῆς Γερουσίας ἐπέχει τὴν θέσιν τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ Ἀνακτοβουλίου (privy council). Ὡς ἀπομίμησιν τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος χαρακτηρίζει τὴν εἰρημένην διάταξιν καὶ ὁ R. Gneisl (Das Englische Verwaltungsrecht II. 444). Περὶ τοῦ Ἀμερικανικοῦ πολιτεύματος πρβ. καὶ Alexis Tocqueville, De la démocratie en Amérique I, 193. 200; Rüttimann, Das nordamerikanische Bundes-Staalsrecht I. §§ 249 ff; H. v. Holst, Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika 108 ff; E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 163 ff. καὶ 346 ff. (ἔνθα Gneist's Gutachten); A. Esmein, Éléments etc. 570 suiv., ὅστις παρέχει ἡμῖν τὴν πληροφορίαν, ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ Ἀμερικανικοῦ συστήματος διὰ τὴν Γαλλίαν προετάθη ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Broglie (le fils) κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ 1874 ὑποβληθέντι σχεδίῳ Συντάγματος: art. 19 «Le Grand Conseil (Chambre Haute) ratifie les traités négociés et conclus par le Président de la République».

κατεκρίθη ἑτέρωθεν καὶ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτοῦ ἐφάνη ἐνίοτε ἐλαττωματικόν.[11]

Ἑτέρα κατηγορία Συνταγμάτων τὴν συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν ἐχαρακτήρισε νομοθετικὴν πρᾶξιν καὶ πρὸς ὁριστικὴν κατάρτισιν αὐτῶν ἀπῄτησε προηγουμένην ἀπόφασιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Καὶ δὴ τινὰ μὲν τῶν Συνταγμάτων τούτων ἀπῄτησαν προηγουμένην ἀπόφασιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας διὰ πάσας[12] τὰς συνθήκας, ἕτερα δὲ πάλιν δι' ὡρισμένας κατηγορίας

---

[11] Αὐτὸς ὁ J. Bryce (La République Américaine I. 162), ὅστις κατὰ τὰ λοιπὰ ἐπαινεῖ τὴν σχετικὴν διάταξιν τοῦ Ἀμερικανικοῦ Συντάγματος, προστίθησι τὰ ἑξῆς: «Une majorité des deux tiers des sénateurs présents est exigée pour la ratification des traités. Cette disposition fait l'affaire d'une minorité tracassière; elle constitue un réel danger et divers incidents dans l'histoire de l'Union ont dénoté chez le Sénat ou chez des factions du Sénat une tendance à se laisser guider dans la conduite de la politique extérieure par un esprit étroit et partial et par des considérations électorales». Ὁ Woodrow Wilson (Le gouvernement congressional 57 suiv.) κατακρίνει ἐπίσης ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὴν διάταξιν τοῦ Ἀμερικανικοῦ Συντάγματος καὶ μνημονεύει τὴν ἀξιοδιάκριτον διαγωγὴν τῆς Γερουσίας κατὰ τὰ ἔτη 1868-1869 ὡς πρὸς τὴν μετὰ τῆς Δανίας ὑπογραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ Προέδρου συνθήκην περὶ παραχωρήσεως εἰς τὴν Ἀμερικὴν τῆς νήσου τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ καὶ τὴν ἀνόητον διαγωγὴν τῆς Γερουσίας ὡς πρὸς τὴν μετὰ τῆς Ἀγγλίας περὶ τῆς Alabama συνθήκην· καταλήγει δὲ εἰς τὸ ἑξῆς συμπέρασμα: «Plus d'un passage, dans l'histoire de nos relations extérieures, éclaire ce danger. Durant l'unique session du Congrès de 1868-1869, par exemple, le pouvoir du Sénat de gâter les traités fut exercé d'une façon qui rendit très visible la faiblesse comparative de l'Exécutif et fit présager de graves résultats; elle fit voir que l'Exécutif était dans son droit mais faible et irrésolu; elle montra le Sénat impérieux, bien que dans son tort». Τέλος ὁ Broglie (le père) ἐχαρακτήρισε τὸ Ἀμερικανικὸν σύστημα ἀκατάλληλον διὰ τὰς ἄλλας πολιτείας, τὰς βιούσας ὑπὸ ὅρους ἀλλοίους τῶν τῆς Ἀμερικανικῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας: «Pour poser un pareil principe dans la Constitution de son pays, il fait bon n'avoir pas de voisin, il fait bon n'être vulnérable sur aucun point de son territoire, il fait bon ne courir aucun risque d'aucune espèce, et n'avoir jamais de parti à prendre dans des circonstances délicates»· πρβ. τὴν γνώμην τοῦ Broglie παρὰ τῷ A. Esmein, Éléments etc. 571 note 2.

[12] Κατὰ πρῶτον καθιέρωσε τὸ σύστημα τοῦτο ἐν Γαλλίᾳ τὸ Décret du 22 mai 1790 art. 9: «Il appartient au Roi d'arrêter et signer avec les puissances étrangères tous les traités de paix, d'alliance, et de com-

αὐτῶν, ἤτοι τὰς περὶ εἰρήνης, συμμαχίας, ἐμπορίας, χρηματικῶν εἰσφορῶν, μεταβολῆς τῆς ἰσχυούσης νομοθεσίας, καὶ τινας ἄλλας.[13]

Τέλος ἕτερα Συντάγματα ἀναγνωρίζουσι μὲν τὸ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας δικαίωμα τοῦ συνομολογεῖν συνθήκας, ἀλλὰ διὰ τὴν ἰσχὺν ὡρισμένων συνθηκῶν ἀπήτησαν

---

merce et autres conventions qu'il jugera nécessaires au bien de l'État, *mais les dits traités et conventions n'auront d'effet qu'autant qu'ils auraient été ratifiés par le Corps législatif*», καὶ τὴν χαραχθεῖσαν ὁδὸν ἐν Γαλλίᾳ ἠκολούθησαν τὸ Σύνταγμα τοῦ 1791 titre III. chap. III. sect. I. art. 3, chap. IV. sect. III. art. 3, τὸ Σύνταγμα τοῦ 1793 art. 53. 55, τὸ Σύνταγμα τοῦ 1795 art. 333, τὸ Σύνταγμα τοῦ 1799 art. 50 (περὶ τοῦ Συντάγματος τούτου ὑπάρχει διαφωνία, ἂν ὑποβάλῃ πάσας τὰς συνθήκας εἰς τὴν νομοθετικὴν κύρωσιν ἢ οὔ· πρβ. A. Esmein, Éléments etc. 570; L. Michon, Les traités etc. 65 suiv.), τὸ Σύνταγμα τοῦ 1848 art. 53. Ὀπαδοὶ τοῦ Συστήματος τούτου εἰσὶν ὁ Berriat Saint-Prix, Commentaire sur la Charte constitutionnelle p. 105 suiv, καὶ ὁ Prévost-Paradol, La France Nouvelle, 11me edit. p. 104. Τὸ αὐτὸ σύστημα ἠκολούθησαν καὶ Συντάγματα ἄλλων πολιτειῶν· πρβ. π. χ. τὰ Συντάγματα τῶν Κάτω Χωρῶν τοῦ 1801 ἄρθρ. 39, τῆς Ῥουμανίας τοῦ 1866 art. 93, τῆς Ἑλβετικῆς Ὁμοσπονδιακῆς Πολιτείας τοῦ 1874 art. 85 nº 5. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται καὶ τὰ Συντάγματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τῆς Ἐπιδαύρου τοῦ 1822 §§ μ'. οστ', τοῦ Ἄστρους τοῦ 1823 § λη', τῆς Τροιζῆνος τοῦ 1827 ἄρθρ. 95, τοῦ 1832 ἄρθρ. 101. Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα ταῦτα ἐπιτρέπουσιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ συνομολογῇ μόνον ὀλιγοημέρου ἀναχωχῆς συμβάσεις καὶ ὑποχρεοῦσιν αὐτὴν νὰ πληροφορῇ ἀμέσως περὶ τούτου τὴν Βουλήν.

[13] Πρβ. π. χ. τὰ Συντάγματα τῆς Ἱσπανίας τοῦ 1812 art. 131. 172, τῆς Πορτογαλλίας τοῦ 1822 art. 100, τῆς Ἡγεμονίας τοῦ Σβάρτζβουργ-Σονδερσχάουζεν τοῦ 1841 § 151, τῶν Κάτω Χωρῶν τοῦ 1848 art. 57 καὶ τοῦ 1887 art. 59, τῶν Δουκάτων Κόβουργ καὶ Γόθας τοῦ 1852 § 128, Νόμον Συνταγματικὸν τῆς Γαλλίας τῆς 16-18 Ἰουλίου 1875 (sur les rapports des pouvoirs publics) art. 8. Τὰ Συντάγματα τῆς Ἱσπανίας τοῦ 1837 art. 48 καὶ τοῦ 1876 art. 55 ἀπαιτοῦσι τὴν ἔκδοσιν εἰδικοῦ νόμου, ἐξουσιοδοτοῦντος τὸν Βασιλέα πρὸς κύρωσιν τῶν συνθηκῶν: «Le Roi doit être nécessairement autorisé par une loi spéciale . . . pour ratifier les traités d'alliance offensive, les traités spéciaux de commerce, les traités qui stipulent des subsides en faveur d'une puissance étrangère, et tous ceux qui peuvent obliger individuellement des Espagnols»· πρβ. καὶ Louis Michon, Les traités etc. p. 199 suiv; Manuel Torres Campos, Das Staatsrecht des Königreichs Spanien 20; L. de Hartog, Das Staatsrecht des Königreichs der Niederlande 83;

τὴν συγκατάθεσιν τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας. Τὸ σύστημα τοῦτο ἀσπάζεται τὸ Βελγικὸν Σύνταγμα[14], καὶ τοῦτο ἠκολού-

---

[14] Τὸ 68 ἄρθρον τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος ἔχει ὡς ἑξῆς: «Le Roi . . . fait les traités de paix, d'alliance et de commerce. Il en donne connaisance aux Chambres aussitôt que l'intérêt et la sûreté de l'État le permettent, en y joignant les communications convenables. Les traités de commerce, et ceux qui pourraient grever l'État ou lier individuellement des Belges, n'ont d'effet qu'après avoir reçu l'assentiment des Chambres». Ἀφοῦ τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα εἰς πολλὰ Συντάγματα καὶ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ τῶν ἐτῶν 1844 καὶ 1864, δὲν εἶναι ἄσκοπον νὰ παρατεθῇ ἐνταῦθα ὁλόκληρος ἡ ἱστορία τῆς τοιαύτης διατυπώσεως αὐτοῦ. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 25 Νοεμβρίου 1830 τέσσαρα μέλη τῆς Βελγικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ὑπέβαλον Σχέδιον Συντάγματος, οὗτινος τὸ 39 ἄρθρον εἶχεν ὡς ἑξῆς: «Le chef de l'État entretient des relations politiques au dehors, conduit les négociations, signe et conclut les traités». Ἀλλ' ὅμως τὸ ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως συνταχθὲν Σχέδιον ἐν τῷ 51 ἄρθρῳ διετύπου ὡς ἑξῆς τὰ τῶν συνθηκῶν: «Le chef de l'État... fait les traités de paix, d'alliance et de commerce; il en donne connaissance aux chambres aussitôt que l'intérêt et la sûreté de l'État le permettent, en y joignant les communications convenables»· πρβ. Émile Huyttens, Discussions du Congrès National de Belgique tom. IV. p. 45. 52. Ἐκ τῆς κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 7 Ἰανουαρίου 1831 ὑποβληθείσης ἐκθέσεως τοῦ Εἰσηγητοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς Raikem μανθάνομεν, ὅτι τρία μέλη τοῦ τρίτου τμήματος τῆς Συνελεύσεως καὶ τὸ πέμπτον τμῆμα ἀπήτησαν: «que le chef de l'État ne pût faire les traités de commerce que sous l'approbation du pouvoir législatif», ὅτι δὲ τὸ κεντρικὸν τμῆμα διὰ ψήφων 11 κατὰ 4 ἔλυσε καταφατικῶς τὸ ζήτημα: «ἐὰν ἡ συναίνεσις τῶν Βουλῶν εἶναι ἀναγκαία διὰ τὰς περὶ ἐμπορίας συνθήκας» καὶ ὑπέβαλε πρὸς συζήτησιν τὰς ἑξῆς διατάξεις: Art. 44: «Le chef de l'État . . . fait les traités de paix, d'alliance et de commerce. Il en donne connaisance aux chambres aussitôt que l'intérêt et la sûreté de l'État le permettent, en y joignant les communications convenables. Les traités de commerce et ceux qui pourraient grever l'État ou lier individuellement des Belges, n'ont d'effet qu'après avoir reçu l'assentiment des chambres»· πρβ. Émile Huyttens IV. 83 suiv. 86 suiv. Κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ ἄρθρου ὁ Le Bègue ὑπέβαλε τὴν τροποποίησιν: «Le chef de l'État . . . fait des traités de paix, d'alliance et de commerce, avec l'assentiment des deux chambres», ἣν ἀπέσυρεν ἀποδεχθεὶς τὴν τοῦ Fransman: «Le droit . . . de faire la paix, les traités d'alliance et de commerce appartient au pouvoir législatif». Ἀπορριφθείσης ταύτης, ἡ Συνέλευσις παρεδέξατο τὴν τοῦ Van Meenen τροπολογίαν: «Les traités de commerce et ceux qui pourraient grever l'État, ou lier individuellement des Belges, n'ont d'effet qu'après avoir reçu l'assentiment des chambres», ἣν οὗτος συνώδευσε διὰ τῆς αἰτιολογίας: «Il pense que la nation doit être entendue chaque fois qu'il s'agit

θησαν μὲ μικρὰς παραλλαγὰς[15] τὰ πλεῖστα τῶν νεωτέρων Συνταγμάτων ἄλλων πολιτειῶν, ἐν οἷς καὶ τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα τοῦ ἔτους 1844 καὶ τοῦ 1864.[16]

---

de son intérêt, soit commercial, soit autre, et de l'intérêt de quelques citoyens». Κατὰ τὴν συζήτησιν τῆς προτάσεως ταύτης παρετήρησεν ὁ Le Grelle: «que les mots: *lier individuellement des Belges* sont trop vagues», ὁ δὲ Lebeau: «Les mots: *grever l'État*, sont tout aussi vagues, et l'entier amendement est une véritable superfétation». Ὁ Beyts ἐπρότεινεν, ἵνα ἀντὶ τοῦ: «*grever l'État*» τεθῇ: «*ne pourra reconnaître des dettes à charge de l'État*»· ἀντέλεξε δὲ ὁ Lebeau: «C'est inutile, parce que les Chambres votent le budget, et que par conséquent on ne peut grever l'État sans leur assentiment; et quand le roi reconnaîtrait une dette de vingt millions, il ne pourrait en grever l'État, parce qu'on lui refuserait les subsides; il n'y aurait pas même lieu à la responsabilité ministérielle, car on ne poursuivrait pas dans ce cas un ministre comme coupable de concussion, mais comme fou». Ὁ Beyts ἀπήντησε: «que le roi peut transiger et obliger l'État»· πρβ. E. Huyttens tom. II. p. 76 suiv.

[15] Πρβ. π. χ. τὰ Συντάγματα τῆς Ἰταλίας τοῦ 1848 ἄρθρ. 5, τοῦ Λουξεμβούργου τοῦ 1848 ἄρθρ. 37 καὶ τοῦ 1868 ἄρθρ. 37, τῶν Σλέσβιχ-Ὁλστάϊν τοῦ 1848 ἄρθρ. 41, Αὐστρίας τοῦ 1849 § 17, τῆς Πρωσσίας τοῦ 1850 ἄρθρ. 48, τοῦ Ὁλδεμβούργου τοῦ 1852 ἄρθρ. 6, τῆς Ἡγεμονίας Σβάρτζβουργ-Σονδερσχάουζεν τοῦ 1849 § 60 καὶ τοῦ 1857 § 42, Αὐστρίας Συνταγματικὸν Νόμον τῆς 21 Δεκεμβρίου 1867 (Staatsgrundgesetz über die Ausübung der Regierungs- und der Vollzugsgewalt) ἄρθρ. 6 καὶ τὸν Νόμον τῆς 21 Δεκεμβρίου 1867 (Gesetz, wodurch das Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26 Februar 1861 abgeändert wird) § 11. a., τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ 1871 ἄρθρ. 11, τῆς Σερβίας τοῦ 1888 ἄρθρ. 52. Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος τὸ σύστημα τοῦτο ἁπαντᾷ ἐν τῷ Συντάγματι τῆς Βυρττεμβέργης τοῦ ἔτους 1818 § 85.

[16] Τὸ 32 ἄρθρον τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος τοῦ 1864 ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ὁ Βασιλεὺς εἶναι ὁ ἀνώτατος ἄρχων τοῦ Κράτους . . . συνομολογεῖ συνθήκας εἰρήνης, συμμαχίας καὶ ἐμπορίας, ἀνακοινώνει δ' αὐτὰς εἰς τὴν Βουλὴν μετὰ τῶν ἀναγκαίων διασαφήσεων, ἅμα τὸ συμφέρον καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ Κράτους τὸ ἐπιτρέψωσιν. Αἱ περὶ ἐμπορίας ὅμως συνθῆκαι καὶ ὅσαι ἄλλαι περιέχουσι παραχωρήσεις, περὶ τῶν ὁποίων κατ' ἄλλας διατάξεις τοῦ παρόντος Συντάγματος δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ τι ἄνευ νόμου, ἢ ἐπιβαρύνουσιν ἀτομικῶς τοὺς Ἕλληνας, δὲν ἔχουσιν ἰσχὺν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς». Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἀντεγράφη ἀκριβῶς ἐκ τοῦ 25 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 καὶ ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἄνευ συζητήσεως· πρβ. τῆς Συνελεύσεως ταύτης Στενογραφημένα Πρακτικὰ IV. 378. V. 39. VI. 363. Ἑπομένως τὴν ἱστορίαν τῆς διατάξεως πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς ψηφισάσης τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844 ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Ἐν τῷ

Κατὰ τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα λοιπὸν τὸ δικαίωμα τῶν διαπραγματεύσεων καὶ τῆς συνομολογήσεως τῶν συνθηκῶν ἀνήκει εἰς τὸν Βασιλέα· ἐξεταστέον δὲ μόνον τυγχάνει, κατὰ πόσον ὁ Βασιλεύς, ἔνθα τὸ Σύνταγμα ἀπαιτεῖ διὰ τὴν ἰσχὺν τῆς συνθήκης τὴν συγκατάθεσιν τῆς Βουλῆς, δύναται διὰ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς συνθήκης (ratification) νὰ ὑποχρεώσῃ ὁριστικῶς τὴν πολιτείαν ἀπέναντι τῶν μετ' αὐτῆς συναλλαξαμένων ξένων πολιτειῶν Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου θὰ πραγματευθῶμεν κατωτέρω.

§ 24

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς συντετελεσμένης συνθήκης.

Ἡ ὁριστικῶς συνομολογηθεῖσα συνθήκη γεννᾷ ὡς δικαιοπραξία δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις μεταξὺ τῶν συναλλαξαμένων πολιτειῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ ἑπομένως ὑποχρέοῖ ταύτας νὰ ἐπιχειρήσωσι πάσας τὰς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ

σχεδίῳ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 τὸ 25 ἄρθρον ἔκειτο ὡς 24, παραληφθὲν ἐκ τοῦ 68 ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος καὶ ἐψηφίσθη ἄνευ συζητήσεως, ἔχον ὡς ἑξῆς: «Ὁ Βασιλεὺς εἶναι ὁ ἀνώτατος ἄρχων . . . συνομολογεῖ συνθήκας εἰρήνης, συμμαχίας καὶ ἐμπορίας· ἀνακοινώνει δὲ αὐτὰς εἰς τὴν Βουλὴν καὶ εἰς τὴν Γερουσίαν μετὰ τῶν ἀναγκαίων διασαφήσεων, ἅμα τὸ συμφέρον καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ Κράτους τὸ ἐπιτρέψωσιν. Αἱ περὶ ἐμπορίας ὅμως συνθῆκαι καὶ ὅσαι ἄλλαι ἐπιβαρύνουσι τὴν ἐπικράτειαν ἢ ὑποχρεώνουσιν ἀτομικῶς τοὺς Ἕλληνας, δὲν ἔχουσιν ἰσχὺν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας». Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐν τῷ πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν Διαγγέλματι, τῷ περιέχοντι τὰς περὶ τοῦ ψηφισθέντος Συντάγματος παρατηρήσεις, ὑπέδειξε τὴν ἑπομένην τροποποίησιν τοῦ 2 ἐδαφίου τοῦ 25 ἄρθρου: «Αἱ περὶ ἐμπορίας ὅμως συνθῆκαι, καὶ ὅσαι ἄλλαι περιέχουσι παραχωρήσεις, περὶ τῶν ὁποίων κατ' ἄλλας διατάξεις τοῦ παρόντος Συντάγματος δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ τι ἄνευ νόμου, δὲν ἔχουσιν ἰσχὺν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας»· προσέθηκε δ' ὅτι: «τοιουτοτρόπως ἀσφαλίζονται τὰ συμφέροντα τῶν πολιτῶν, χωρὶς νὰ περιορισθῇ τὸ περὶ συνθηκῶν Βασιλικὸν δικαίωμα ἔτι μᾶλλον πρὸς βλάβην τοῦ Κράτους». Ἡ Συνέλευσις, λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὴν τροπολογίαν τοῦ Βασιλέως, διετύπωσε τὸ εἰρημένον ἐδάφιον, ὡς τοῦτο περιέχεται ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1844 καὶ ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ 1864· ὁ δὲ Βασιλεὺς Ὄθων παρεδέξατο τὴν ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως γενομένην διατύπωσιν· πρβ. τῆς αὐτῆς Συνελεύσεως Πρακτικὰ σελ. 292. 570. 590 καὶ 592.

αὐτῶν ὀργανισμῷ ἀπαιτουμένας πράξεις πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς ἰσχύος καὶ ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης·[1] διότι ἡ συνθήκη εἶναι δικαιοπραξία, δεσμεύουσα μέν, ὡς εἴρηται, τὰ νομικὰ πρόσωπα τῶν συναλλαξαμένων πολιτειῶν, ἀλλὰ παραμένουσα ἐντελῶς ἄγνωστος ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς πολιτείας ὀργανισμῷ.

Ἡ συνθήκη δὲν εἶναι, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω (τόμ. II. § 22 τῆς παρούσης συγγραφῆς), οὔτε νόμος οὔτε διάταγμα, ἅτε μὴ περιέχουσα διαταγὴν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας πρὸς τὰ ὄργανα ἢ τὰ ἄλλα μέλη τῆς πολιτείας. Διὰ τοιαύτης δὲ δικαιοπραξίας δὲν δύναται νὰ μεταβληθῇ ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἔννομος τάξις, οὐδὲ νὰ ὑποχρεωθῶσι τὰ ὄργανα ἢ τὰ ἄλλα μέλη τῆς πολιτείας εἰς ἐνέργειαν ἢ παράλειψιν πράξεων· καθ' ὅσον πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται διαταγὴ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὰ ὄργανα καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς συναλλαξαμένης πολιτείας δὲν ὑπακούουσιν εἰς τὴν συνθήκην, οὐδ' ἐκτελοῦσιν αὐτήν, ἀλλ' ὑπακούουσιν εἰς τὴν διαταγὴν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ταύτην ἐκτελοῦσιν.[2]

---

[1] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. 115 ff. 117. 145 ff; G. Meyer, Lehrbuch etc. 626 ff; L. Gaupp, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg 169; C. Goos und H. Hansen, Das Staatsrecht des Königreichs Dänemark 76; M. Proebst, Der Abschluss etc. 265; E. Seligmann, Beiträge II. 7 ff. 58 ff. 297 ff; P. Heilborn, Der Staatsvertrag als Staatsgesetz (P. Laband's Archiv für öffentliches Recht Bd. XII.) 142; πολιτικὴν ἀπόφασιν τοῦ Γερμανικοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Δικαστηρίου (Reichsgerichts), Entscheidungen in Civilsachen Bd. XXIV. S. 13 ff. Τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἥτις, υἱοθετοῦσα τὴν θεωρίαν τοῦ Laband, χαρακτηρίζει τὰς συνθήκας: «ὡς δικαιοπραξίας, δι' ὧν παράγονται δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις μόνον μεταξὺ τῶν συναλλασσομένων πολιτειῶν», κατακρίνει ὁ Ph. Zorn (Das Staatsrecht etc. I. 497 ff. καὶ ἰδίᾳ 499 Anm. 6), ὅστις διδάσκει, ὅτι αἱ συνθῆκαι καθ' ἑαυτὰς ἀνήκουσιν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἠθικῆς καὶ ἀδίκως φέρουσι τὸν χαρακτηρισμὸν συμβάσεων, ὅτι δὲ δικαιοπραξίαι ἐν γένει δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ δημοσίου δικαίου.

[2] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht II. 116. 145 ff; G. Meyer, Lehrbuch 627 ff; H. Schulze, Lehrbuch des deutschen Staatsrecht II. 328; Ph. Zorn, Das Staatsrecht I. 499 Anm. 6; M. Proebst, Der Abschluss etc. 265; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 361 ff; E. Seligmann, Beiträge II. 8 ff. 11. 207 ff. 298; O. Gierke (Grünhut's Zeitschrift für Privat= und Oeffentliches Recht Bd. VI.) 228; P. Heilborn, Der Staatsvertrag etc. 142. Ἀντιδοξεῖ ὁ A. Leoni, Lehre von der Gültigkeit der

Καὶ οὐ μόνον δὲν ὑποχρεοῦνται, ἀλλ' οὐδὲ δικαίωμα ἔχουσι τὰ ὄργανα καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς πολιτείας πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τῆς συνομολογηθείσης συνθήκης, ἂν πρὸς τοῦτο δὲν ἐπακολουθήσῃ ἡ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας διαταγή.[3]

Πολλάκις μάλιστα ἡ συνομολογηθεῖσα συνθήκη, καίπερ ἔχουσα πλῆρες τὸ ἑαυτῆς κῦρος καὶ δεσμεύουσα τὰς συναλλαξαμένας πολιτείας κατὰ τὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἀρχάς, παραμένει οὐχ ἧττον ἄγνωστος εἰς τὰ ὄργανα καὶ εἰς τὰ ἄλλα μέλη τῆς πολιτείας, ὅταν οἱ συνομολογήσαντες τὴν συνθήκην ἀναβάλλωσι τὴν γνωστοποίησιν αὐτῆς, θεωροῦντες τὴν τοιαύτην γνωστοποίησιν ἐπιζήμιον ἢ ἐπικίνδυνον τῇ πολιτείᾳ, ἢ ὅταν αἱ συνθῆκαι εἶναι μυστικαί, ὅτε δύνανται νὰ παραμείνωσι διὰ παντὸς ἄγνωστοι.[4]

Ἐντεῦθεν καθίσταται φανερόν, ὅτι ἑκάστης συνθήκης τὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἀποτελέσματα δύνανται νὰ ὦσι διάφορα τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς ἐν τῷ τῶν συναλλαξαμένων πολιτειῶν ἐσωτερικῷ ὀργανισμῷ, καὶ ὅτι ἑπομένως συνθήκη κατὰ

Staatsverträge etc. (P. Laband's Archiv für offentl. Recht Bd. I.) 506, ὅστις, ἐπικαλούμενος καὶ τὴν γνώμην τοῦ Laghi (Teoria dei Trattati internazionali, Parma 1882 p. 12), διδάσκει, ὅτι: «ἐν πάσαις ταῖς περιπτώσεσιν, ἐν αἷς ἡ συνθήκη κανονίζει καθήκοντα τῶν Ἀρχῶν καὶ νομικὰς σχέσεις τῶν κατοίκων τῶν συναλλαξαμένων πολιτειῶν, δὲν ἐνεργεῖ αὕτη μόνον ὡς ὑποχρέωσις ἀπέναντι τοῦ συναλλαξαμένου, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐνεργεῖ ὡς νόμος ἢ διάταγμα καὶ εἶναι, ὡς ταῦτα, πηγὴ τοῦ ἐγχωρίου δικαίου»· ἐπίσης δὲ ἀντιδοξεῖ καὶ ὁ F. Stoerk (Staatsverträge, in Stengel's Wörterbuch des Deutschen Verwaltungsrechts Bd. II. 525 ff.), ὅστις χαρακτηρίζει τὴν ἐν τῷ κειμένῳ ὑποστηριζομένην γνώμην ὡς ἀποστεροῦσαν τὴν συνθήκην πάσης νομικῆς βάσεως. Ἡ γνώμη αὕτη τῶν ἀντιδοξούντων ἀναιρεῖ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος καὶ δύναται νὰ ἐπενέγκῃ ἀληθῆ ἐπανάστασιν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ὀργανισμὸν τῆς πολιτείας ἄνευ συμπράξεως τῶν κατὰ τὸ Πολίτευμα ἁρμοδίων πρὸς τοῦτο ὀργάνων αὐτῆς.

[3] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht II. 116 ff; E. Seligmann, Beiträge II. 12.

[4] Πρβ. τὸ 32 ἄρθρον τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος: «ὁ Βασιλεύς ... συνομολογεῖ συνθήκας εἰρήνης, συμμαχίας καὶ ἐμπορίας, ἀνακοινώνει δὲ αὐτὰς εἰς τὴν Βουλὴν μετὰ τῶν ἀναγκαίων διασαφήσεων, ἅμα τὸ συμφέρον καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ Κράτους τὸ ἐπιτρέψωσιν»· τὸ δὲ 33 ἄρθρον αὐτοῦ ἀναγνωρίζει τὴν ὕπαρξιν καί: μυστικῶν συνθηκῶν· πρβ. καὶ P. Laband, Das Staatsrecht II. 117 ff; E. Seligmann, Beiträge II. 12; Διομήδους Κυριακοῦ Ἑρμηνείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος I. σελ. 312 ἑπ.

τὰς ἀρχὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἰσχυρὰ καὶ ὑποχρεωτικὴ διὰ τὰς συναλλαξαμένας πολιτείας δύναται νὰ παραμείνῃ ἀνεκτέλεστος καὶ ἄγνωστος ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὀργανισμῷ τῆς πολιτείας, ἐφ' ὅσον ἡ πρὸς τοῦτο ἁρμοδία πολιτικὴ ἐξουσία δὲν ἐξέδωκε τὴν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης διαταγήν.[5]

Οὕτως ἐὰν συνθήκη τις περιέχῃ συμφωνίας ἀπαιτούσας συμπλήρωσιν ἢ μεταβολὴν τῶν ὑπὸ τῆς νομοθεσίας τῶν συναλλαξαμένων πολιτειῶν διατεταγμένων, ἀπαιτεῖται πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν τοιούτων συμφωνιῶν διαταγὴ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ πολιτεύματος ἑκάστης τῶν συναλλαξαμένων πολιτειῶν ἐκδεδομένη. Ἐπίσης ἐὰν συνθήκη τις ἐπιβάλλῃ χρηματικὰς ὑποχρεώσεις εἰς τὰς συναλλαξαμένας πολιτείας, ἀπαιτεῖται νὰ ψηφισθῶσιν ὑπὸ τῶν πρὸς τοῦτο ἁρμοδίων ὀργάνων τῆς πολιτείας αἱ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης ἀναγκαῖαι πιστώσεις.[6] Ἀφ' ἑαυτῆς δὲν δύναται ἡ συντετελεσμένη συνθήκη

---

[5] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht II. 117; E. Seligmann, Beiträge II. 13 ff. Ὁ Seligmann διδάσκει, ὅτι καὶ ἡ ἀντίθετος ἐκδοχὴ εἶναι δυνατή· ἤτοι νὰ ἐκτελῶνται ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὀργανισμῷ τῆς πολιτείας οἱ ὅροι συνθήκης ἀνισχύρου κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον.

[6] Αἱ ἐν τῷ κειμένῳ ἐκτεθειμέναι ἀρχαί εἰσι γενικῶς παραδεδεγμέναι ἔν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει καὶ πολλάκις ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς μὴ δεόμεναι περαιτέρω ἐξηγήσεως· ἐὰν δ' ἐνίοτε ἐν τῇ πράξει τῶν πολιτειῶν δὲν ἐτηρήθησαν αὐστηρῶς αἱ ἀρχαὶ αὗται, τοῦτο ἐχαρακτηρίσθη ὡς παρέκβασις καὶ κατεκρίθη ὑπό τε τῶν συγγραφέων καὶ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς πολιτείας ταύτης. Τὸ πολίτευμα ἑκάστης πολιτείας ἀποτελεῖ, ἢ τοὐλάχιστον ὀφείλει ν' ἀποτελῇ ἁρμονικόν τι σύνολον, καὶ δὲν ἐπιτρέπεται ἡ διὰ τῆς ἑρμηνείας μονομερὴς ἐπέκτασις μιᾶς τῶν διατάξεων αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ ἑρμηνευτὴς νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἄλλων διατάξεων τοῦ αὐτοῦ πολιτεύματος. Ἑπομένως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραδεχθῇ τις, ὅτι αἱ περὶ συνθηκῶν διατάξεις τοῦ Συντάγματος πολιτείας τινὸς ἀναιροῦσι τὰς ἄλλας διατάξεις αὐτοῦ περὶ τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ περὶ τῶν δι' ἑκάστην τούτων ἁρμοδίων ὀργάνων· πρβλ. R. Gneist, Das Englische Verwaltungsrecht II. 447 καὶ Gutachten (παρὰ τῷ E. Meier, Ueber den Abschluss etc.) 343 ff. 362 ff; A. Todd, Le gouvernement parlementaire en Angleterre I. 207. suiv; H. Zachariä, Deutsches Staats=und Bundesrecht II. 582 ff; H. Zoepfl, Grundsätze etc. II. § 397 IV. 2. VI; P. Laband, Das Staatsrecht II. 117. 145. Anm. 2, 146 Anm. 3; G. Meyer, Lehrbuch 627; M. v. Seydel, Kommentar zur Verfassungs-Urkunde für das Deutsche Reich 166; L. v. Rönne, Das Staatsrecht der Preuss. Monarchie I. 686. 695; M.

νὰ ἐξαναγκάσῃ τὰ ὄργανα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας εἰς ἔκδοσιν τῶν πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῆς ἀπαιτουμένων νομοθετημάτων.[7]

---

v. Seydel Bayerisches Staatsrecht III. 736. ff; L. Gaupp, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg 169; C. Goos und H. Hansen, Das Staatsrecht des Königreichs Dänemark 76; Berriat Saint-Prix, Commentaire sur la Charte constitutionnelle p. 103; P. Rossi, Cours de droit constitutionnel IV. 275 suiv; C. G. Hello, Du régime constitutionnel 296 suiv; Duvergier de Hauranne, Histoire du Gouvernement parlementaire en France V. 580 suiv. (ἀγόρευσιν τοῦ Manuel), VI. 181 (ἀγόρευσιν τοῦ Pasquier), 444 (ἀγόρευσιν τοῦ de Serre), X. 283 (ἀγόρευσιν τοῦ de Marlignac), 297 (ἀγόρευσιν τοῦ Portalis), 303 (ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν); Guizot, Histoire parlementaire de France II. 417 suiv. (ἀγόρευσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Guizot); J. Bryce, La République Américaine I. 87; H. v. Holst, Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika 111; E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 103 ff. 117 ff. 165 ff. 245 ff. 314 ff; M. Proebst, Der Abschluss etc. 265; E. Seligmann, Beiträge II. 308; S. Brie, Zur Theorie des constitutionellen Staatsrechts (P. Laband's Archiv f. öff. Recht Bd. IV) 42 ff; P. Heilborn, Der Staatsvertrag etc. 142. Ὅτε κατὰ τὴν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει τοῦ Βελγίου γενομένην συζήτησιν περὶ τοῦ νῦν 68 ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος ὁ Beyts ἐπρότεινεν ἀντὶ τῶν λέξεων «*grever l'État*» νὰ τεθῶσιν αἱ λέξεις: «*ne pourra reconnaître des dettes à charge de l'État*», ὁ Lebeau, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (τόμ. II. § 23 ὑποσημ. 14), ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, εἰπών: «C'est inutile, parce que les chambres votent le budget, et que par conséquent on ne peut grever l'État sans leur assentiment; et quand le roi reconnaîtrait une dette de vingt millions, il ne pourrait en grever l'État, parce qu'on lui refuserait des subsides». Ἐνίοτε περὶ τῆς ἐκτελέσεως γίνεται λόγος ἐν αὐτῇ τῇ συνομολογουμένῃ συνθήκῃ· πρβ. π. χ. τὴν διὰ τοῦ νόμου ΣΠ' τῆς 5 Νοεμβρίου 1868 ἐπικυρωθεῖσαν νομισματικὴν σύμβασιν, ἥτις ἐν τῷ 13 ἄρθρῳ αὐτῆς λέγει τὰ ἑξῆς: «Ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἐν τῇ παρούσῃ συμβάσει ἀμοιβαίων ὑποχρεώσεων ὑπάγεται, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀνάγκη, εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν διατυπώσεων καὶ κανόνων, τῶν καθιερουμένων διὰ τῶν Συνταγματικῶν Νόμων ἐκείνων τῶν συμβαλλομένων Ὑψηλῶν Μερῶν, ἅτινα εἰσὶν ὑπόχρεα νὰ προκαλέσωσι τὴν ἐφαρμογήν των, τοῦθ' ὅπερ ὀφείλουσι νὰ πράξωσιν ὅσον ἔνεστι τάχιον». (Ἐφημ. τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1868 ἀριθ. 57).

[7] Τὰ ὄργανα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τῶν συναλλαξαμένων πολιτειῶν, καλούμενα νὰ ψηφίσωσι τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης ἀναγκαῖα νομοθετήματα ἢ τὰς πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῆς ἀναγκαίας πιστώσεις, ἔχουσι πλήρη ἐλευθερίαν ν' ἀρνηθῶσι τὴν ἐπιψήφισιν τοιούτων μέτρων· οὕτω π. χ. τὸ Ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον ἠρνήθη νὰ ψηφίσῃ τὸν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς μετὰ τῆς Γαλλίας κατ' Ἀπρίλιον 1713 συνομολογηθείσης ἐμπορικῆς συνθήκης νόμον· πρβ. καὶ R. Gneist, Das Englische Verwaltungsrecht II. 468; A. Todd, Le gouvernement par-

Καὶ οὐ μόνον ὅταν ὁ λόγος εἶναι περὶ νομοθετημάτων καὶ πιστώσεων, ὅτε πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τῆς συνθήκης ἀπαιτεῖται

---

lementaire en Angleterre I. 207 suiv ; L. v. Rönne, Das Staatsrecht der Preuss. Monarchie I. 694 ff; E. Meyer Ueber den Abschluss etc. 104 ; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 354 Anm. 23a ; C. G. Hello, Du régime constitutionnel 297. Οἱ C. Goos und H. Hansen (Das Staatsrecht des Königreichs Dänemark 76) θεωροῦσι τὴν Ἐθνικὴν Ἀντιπροσωπίαν οὐσιαστικῶς, εἰ μὴ τυπικῶς, ὡς οὐδόλως δικαιουμένην ν' ἀρνηθῇ τὴν ἑαυτῆς σύμπραξιν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος ἁρμοδίως συνομολογηθείσης καὶ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον ὑποχρεωτικῆς διὰ τὴν πολιτείαν συνθήκης. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀνεκινήθη ἐπανειλημμένως ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς καὶ ἐγένετο ἀντικείμενον μακρῶν συζητήσεων ἐν τῇ Ἀμερικανικῇ Βουλῇ τῶν Ἀντιπροσώπων καὶ ἐν τῇ Ἀμερικανικῇ Ἐπιστήμῃ. Καὶ ἀναγνωρίζεται μὲν ἐν Ἀμερικῇ, ὅτι ἐν τοιαύταις περιπτώσεσιν ἡ ἐκτέλεσις τῆς συνθήκης τυπικῶς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Κογκρέσου ψηφίσεως τῶν πιστώσεων καὶ τῶν ἀναγκαίων νομοθετικῶν μέτρων, ἀλλ' ἡ ἔρις στρέφεται περὶ τὸ ζήτημα : ἂν τὸ Κογκρέσον, καὶ ἰδίᾳ ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων ὑποχρεοῦται εἰς τοῦτο, ἢ ἂν ἔχῃ ἐλευθερίαν ν' ἀρνηθῇ τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης ἀναγκαῖα μέτρα. Τὸ ζήτημα ἀνεκινήθη τὸ πρῶτον ἐξ ἀφορμῆς τῆς μετὰ τῆς Ἀγγλίας συνομολογηθείσης συνθήκης τῆς 19 Νοεμβρίου 1794, κατὰ δὲ τὴν συζήτησιν διηρέθησαν αἱ γνῶμαι. Ἀφ' ἑνὸς ὑπεστηρίχθη, ὅτι ὁ Πρόεδρος καὶ ἡ Γερουσία κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν ἔχουσιν ἀπόλυτον ἐξουσίαν καὶ ὅτι αἱ ὑπ' αὐτῶν συνομολογηθεῖσαι συνθῆκαι ὑποχρεοῦσιν ἀπολύτως τὸ Ἔθνος· ἡ δὲ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων, στερουμένη τοῦ δικαιώματος νὰ ἐξετάσῃ τὴν ὀρθότητα τῆς συνθήκης, ἔχει τὴν νομικὴν ὑποχρέωσιν νὰ ψηφίσῃ τοὺς πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῆς ἀναγκαιοῦντας νόμους. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπεστηρίχθη ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ συνθήκη περιλαμβάνει συμφωνίας εἰσερχομένας εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐξουσίας τοῦ Κογκρέσου, ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ψηφίσῃ ἢ ἀρνηθῇ τοὺς πρὸς ἐκτέλεσιν ἀπαιτουμένους νόμους· κατέληξε δὲ ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων εἰς τὴν παραδοχὴν προτάσεως περὶ καταθέσεως τῶν εἰς τὴν εἰρημένην συνθήκην ἀφορώντων ἐγγράφων. Μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τῆς προτάσεως ὁ Πρόεδρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν Washington ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Βουλὴν τῶν Ἀντιπροσώπων διάγγελμα, δι' οὗ ἠρνεῖτο τὴν κατάθεσιν τῶν ἐγγράφων καὶ ἐδήλου, ὅτι ἡ συνθήκη θὰ ἐκτελεσθῇ ὁποία συνωμολογήθη μετὰ τῆς Ἀγγλίας, ὅτι ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων οὐδὲν δικαίωμα ἔχει νὰ ἐξετάσῃ ταύτην καὶ ὅτι, ὁσάκις ὑπάρχουσι συμφωνίαι χρηματολογικαὶ ἔν τινι συνθήκῃ, ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων ὑποχρεοῦται ἠθικῶς νὰ ψηφίσῃ τὰς ἀναγκαίας δαπάνας. Ὡς ἀπάντησις εἰς τὸ διάγγελμα ἐπηκολούθησεν ἡ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων ἀπὸ 7 Μαΐου 1796 ἀπόφασις, ἥτις καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀποτελεῖ σπουδαῖον ἐπιχείρημα τῶν ὁμοδοξούντων· ἡ ἀπόφασις δ' αὕτη, μὴ ποιουμένη λόγον περὶ ἀμέσου συμμετοχῆς τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων εἰς τὴν συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν, ὑπερμαχεῖ οὐχ ἧττον τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τοῦ Κογκρέσου καὶ ὡς πρὸς τὰς συνθήκας καὶ καθορίζει ἀκριβῶς τὴν σφαῖραν, ἐν ᾗ τοιαύτη ἔμμεσος σύμπραξις εἶναι

διαταγὴ τῶν νομοθετικῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας ἐξερχομένη τῆς σφαίρας τῆς ἁρμοδιότητος τοῦ συνομολογοῦντος τὴν συνθήκην Ἡγεμόνος, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἔτι ἡ συνθήκη ἀφορᾷ εἰς πράξεις τῆς ἁρμοδιότητος τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, διὰ μόνης τῆς ὁριστικῆς συνομολογήσεως αὐτῆς δὲν ἀποκτᾷ αὕτη ὑποχρεωτικὴν διὰ τὰ ὄργανα καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς πολιτείας ἰσχύν, ἀλλ' ἀπαιτεῖται πρὸς τοῦτο διαταγὴ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.[8]

Ἡ διαταγὴ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τῆς συνθήκης δύναται ν' ἀναφέρηται ῥητῶς εἰς τὴν συνομολογηθεῖσαν συνθήκην·[9] δύναται δ' οὐχ ἧττον καὶ νὰ σιωπᾷ ἐντελῶς

ἀναγκαία. Τὸ ζήτημα ἐπανῆλθε κατ' ἐπανάληψιν εἰς συζήτησιν, λεπτομερέστερον δὲ καὶ ἐπιστημονικώτερον συνεζητήθη ἐν ἔτει 1868 ἐξ ἀφορμῆς τῆς μετὰ τῆς Ῥωσσίας ἀπὸ 30 Μαρτίου 1867 συνομολογηθείσης συνθήκης περὶ παραχωρήσεως τῆς ῥωσσικῆς κτήσεως Alaska. Ἀλλ' ὅμως καὶ ἐν τῇ πράξει καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη, καθ' ἣν ἡ Ἀμερικανικὴ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων τυπικῶς μόνον καλεῖται νὰ ψηφίσῃ τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Προέδρου καὶ τῆς Γερουσίας συνομολογηθείσης συνθήκης ἀναγκαῖα νομοθετήματα, ἀρνουμένη δὲ τὴν ἐπιψήφισιν τούτων πράττει ἀντισυνταγματικῶς. Ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ πραγματεύεται τὸ ζήτημα ὁ E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 163 ff. πρβλ. καὶ Rüttimann, Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht I. §§ 251. 252; J. Story, Commentaire etc. nos 1017 suiv; J. Bryce, La République Américaine I. 86 suiv; E. Laboulaye, Histoire etc. III. 458 suiv; H. v. Holst, Das Staatsrecht etc. 108 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 180 ff. Κατὰ τὰς συζητήσεις ἐγένετο χρῆσις καὶ τοῦ ἐκ τοῦ 6 ἄρθρου τοῦ Ἀμερικανικοῦ Συντάγματος ἐπιχειρήματος, ἤτοι ὅτι αἱ συνθῆκαι χαρακτηρίζονται ὡς: ὁ ὕπατος νόμος τῆς χώρας· τὸ ἐπιχείρημα δ' ὅμως τοῦτο δὲν θεωρεῖ ἀκαταμάχητον ὁ E. Meier (196 ff) καὶ ἀποδεικνύει, ὅτι ἄλλη ἔννοια πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν διάταξιν, ἥτις ἄλλως ἤθελε καταστήσει ἐντελῶς περιττὴν τὴν ἐπιψήφισιν τῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν συνθηκῶν ἀναγκαίων νομοθετημάτων, ἂν αἱ συνθῆκαι καθ' ἑαυτὰς ἤθελον εἶναι νόμοι.

[8] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht II. 116 ff. 118 ff. 146. 153; M. v. Seydel, Commentar etc. 166; L. Gaupp, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg 169; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 361 ff; E. Seligmann Beiträge II. 207 ff. 258 ff.

[9] Ὁ E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 139 ff. παρατίθεται πολλοὺς Ἀγγλικοὺς νόμους ῥητῶς ἀναφερομένους εἰς τὴν ἐκτέλεσιν συνομολογηθεισῶν συνθηκῶν· πρβ. καὶ G. Meyer, Lehrbuch etc. 628; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 179; E. Seligmann, Beiträge II. 208 ff. 273. 287.

περὶ τῆς συνθήκης, περιοριζομένη εἰς τὴν διάταξιν τῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τῆς συνθήκης ἀναγκαίων μέτρων, ὡς τοῦτο ὀφείλει νὰ γίνηται, προκειμένης τῆς ἐκτελέσεως συνθήκης μήπω ἀνακοινωθείσης ἢ μυστικῆς.[10]

Ἡ διάκρισις τῶν κατὰ τὸ διεθνὲς καὶ κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον ἀποτελεσμάτων τῆς ὁριστικῶς συνομολογηθείσης συνθήκης στερεῖται κατὰ κανόνα πρακτικῆς ἀξίας ἐν ταῖς πολιτείαις ἐκείναις, ὧν τὰ Συντάγματα πρὸς συντέλεσιν τῆς συνθήκης ἀπαιτοῦσιν ἀπόφασιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας (τόμ. II. § 23 ὑποσημ. 12 καὶ 13 τῆς παρούσης συγγραφῆς)· καθ' ὅσον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει σὺν τῇ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον συντελέσει τῆς συνθήκης λαμβάνει ὕπαρξιν καὶ ἡ πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῆς διαταγὴ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἀλλ' οὐχ ἧττον δύναται καὶ ἐνταῦθα νὰ παρουσιασθῇ τοιαύτη διάκρισις, ὅταν διὰ τῆς συνθήκης συνομολογῆται ἡ ὑποχρέωσις νὰ ληφθῶσι τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῆς ἀπαιτούμενα νομοθετικὰ μέτρα[11], ἢ ὅταν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τῆς συνθήκης ἀπαιτῶνται χρηματικαὶ καταβολαί, ὧν ἡ κατὰ τὰ Συντάγματα τῶν συναλλαξαμένων πολιτειῶν πραγματοποίησις ἔχει ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν τὴν ἐν τῷ ἐτησίῳ προϋπολογισμῷ ἀναγραφὴν αὐτῶν.[12]

Ἡ ἔλλειψις τῆς πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον συντετελεσμένης συνθήκης ἀναγκαίας διαταγῆς καθιστᾷ ἀδρανῆ τὴν συνθήκην, ἀλλὰ δὲν ἀκυροῖ αὐτήν, ἐφ' ὅσον αἱ συναλλαξάμεναι πολιτεῖαι δὲν δηλοῦσι τὴν περὶ ἀκυρώσεως τῆς συνθήκης

---

[10] Ὁ P. Laband, Das Staatsrecht II. 118 Anm. 1, παρατίθεται πολλὰ ἐκ τῆς πράξεως τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας παραδείγματα νόμων καὶ διαταγμάτων πρὸς ἐκτέλεσιν συνθηκῶν οὔπω δημοσιευθεισῶν. Ἐπίσης ὁ E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 122 ff, παρατίθεται τὸν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς μετὰ τῆς Γαλλίας ἐν ἔτει 1860 συνομολογηθείσης συνθήκης ψηφισθέντα Ἀγγλικὸν νόμον (23 Vict. c. 22), ὅστις σιωπᾷ ἐντελῶς περὶ τῆς συνθήκης· πρβ. καὶ G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 179.

[11] Πρβ. π. χ. τὴν ἀνωτέρω (ὑποσημ. 6 τῆς παρούσης παραγράφου) παρατεθειμένην καὶ διὰ τοῦ Νόμου ΣΠ' τῆς 5 Νοεμβρίου 1868 ἐπικυρωθεῖσαν νομισματικὴν σύμβασιν τῶν Παρισίων τῆς 23 Δεκεμβρίου 1865

[12] Πρβ. τὸ 60 ἄρθρον τοῦ Ἡμετέρου Συντάγματος καὶ E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 249.

θέλησιν αὐτῶν· [13] δύναται δὲ διὰ τοῦτο νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ τῶν ὑπὸ τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἀνεγνωρισμένων ἐκβιαστικῶν μέσων ἐφαρμογή, ἥτις ἐξαρτᾶται ἐντελῶς ἐκ τῆς θελήσεως καὶ τῆς δυνάμεως τῶν μετὰ τῆς παρασπόνδου πολιτείας συναλλαξαμένων πολιτειῶν. [14]

Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐντεῦθεν ἀτοπημάτων καὶ τῶν κινδύνων οἱ συγγραφεῖς συμβουλεύουσι διάφορα μέτρα. [15]

Ἐν Ἑλλάδι ἡ Κυβέρνησις τὴν ὑπογραφεῖσαν συνθήκην ὑποβάλλει πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἐπικυρώσεων εἰς τὴν ψῆφον τῆς Βουλῆς, τὴν δὲ συγκατάθεσιν ταύτης ἐπιζητεῖ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς νομοσχεδίου ἐπικυρωτικοῦ τῆς συνομολογηθείσης συνθήκης,

---

[13] Ὁ P. Laband (Das Staatsrecht II. 117. Anm. 2) ἀναφέρει ὡς παράδειγμα τοιαύτης ἀδρανοῦς συνθήκης τὸ 5 ἄρθρον τῆς ἐν Πράγᾳ μετὰ τῆς Αὐστρίας συνομολογηθείσης, δι' οὗ ἐδόθη τῇ Αὐστρίᾳ ἡ οὔπω πραγματοποιηθεῖσα ὑπόσχεσις περὶ παραχωρήσεως τοῦ Βορείου Σλέσβικ εἰς τὴν Δανίαν· πρβ. καὶ H. Zoepfl, Grundsätze etc. II. § 397. VII; L. v. Rönne, Das Staatsrecht der Pr. Monarchie I. 695.

[14] Ὁ R Gneist, Gutachten etc. (bei E. Meier) 344 ff, διδάσκει, ὅτι κατὰ τὰς περιστάσεις δύναται ἡ τοιαύτη ἄρνησις πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων συντετελεσμένης συνθήκης νὰ θεωρηθῇ ὡς «casus belli»· πρβ. καὶ τοῦ αὐτοῦ Das Englische Verwaltungsrecht II. 468; H. Zoepfl, Grundsätze etc. II, § 397 VIII; L. v. Rönne, Das Staatsrecht der Pr. Monarchie I. 695; Berriat Saint-Prix, Commentaire sur la Charte constitutionnelle p. 103 suiv; C. G. Hello, Du régime constitutionnel 297, ἔνθα εὑρηται ἡ ἐν ἔτει 1835 εἰς τὴν Γαλλικὴν Βουλὴν ὑποβληθεῖσα ἔκθεσις τοῦ Εἰσηγητοῦ Dumon.

[15] Ὡς μέτρον προληπτικὸν τῆς τοιαύτης ἕνεκα τῆς μὴ ἐκτελέσεως τῶν ὅρων τῆς συνθήκης συρράξεως τῶν συναλλαξαμένων πολιτειῶν συμβουλεύουσιν οἱ συγγραφεῖς τοῖς Ἡγεμόσι νὰ μὴ ἐπικυρῶσι τὰς συνθήκας πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν ἀναγκαίας διαταγῆς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἕτεροι δὲ συμβουλεύουσι τὴν ἐξεύρεσιν τρόπων ἢ παραχωρήσεων πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς συναινέσεως τοῦ Κοινοβουλίου, ἢ τὴν διάλυσιν τῆς δυστροπούσης Βουλῆς πρὸς σχηματισμὸν εὐνοϊκῆς πλειοψηφίας διὰ τῶν νέων ἐκλογῶν· πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht II. 130. 145; G. Meyer, Lehrbuch etc. 630; H. Zoepfl, Grundsätze etc. II. § 397 II. VIII; L. v. Rönne, Das Staatsrecht der Pr. Monarchie I. 694 ff; M. v. Seydel, Bayerisches Staatsrecht III. 736 ff; R. Gneist, Gutachten (bei E. Meier) 345; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 358; Affolter, Der deutsch-schweizerische Niederlassungsvertrag (P. Laband's Archiv f. öffentl. Recht Bd. VI.) 397; P. Heilborn, Der Staatsvertrag etc. 164.

ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τῇ ἀμέσως ἑπομένῃ παραγράφῳ· οὕτω δὲ ἥ,τε συγκατάθεσις τῆς Βουλῆς καὶ ἡ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τῆς συνθήκης ἀναγκαία νομοθετικὴ διαταγὴ εἰσὶ σύγχρονοι. Συνήθως τὸ ψηφιζόμενον νομοσχέδιον περιορίζεται εἰς τὴν τῆς συνθήκης ἐπικύρωσιν, ἐνίοτε δὲ περιλαμβάνει καὶ τὰς πρὸς ἐκτέλεσιν ταύτης εἰδικὰς διατάξεις, ὁσάκις τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον.[16] Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἐκλείπουσι τὰ ἄτοπα καὶ οἱ κίνδυνοι, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος.

§ 25

Ἡ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον συντετελεσμένη συνθήκη.

Ἡ συνθήκη θεωρεῖται κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον συντετελεσμένη, ἅμα ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τῶν πρὸς τοῦτο ἁρμοδίων ὀργάνων πασῶν τῶν συναλλαξαμένων πολιτειῶν καὶ γίνῃ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ἐπικυρώσεων τούτων, ὁσάκις αὕτη εἶναι ἀναγκαία·[1] μέχρι δὲ τῆς στιγμῆς ταύτης ἑκάστη τῶν συναλλαξαμένων πολιτειῶν,

---

[16] Πρβ. π. χ. τὸν νόμον ΧΛΒ′ τῆς 10 Μαΐου 1878 περὶ κυρώσεως τῆς μετὰ τῆς Ἰταλίας συμβάσεως περὶ ἐκδόσεως ἐγκληματιῶν (Ἐφημ. Κυβερνήσεως τοῦ 1878 ἀριθ. 30)· τὸν νόμον ΩΠΓ′ τῆς 23 Δεκεμβρίου 1880 περὶ ἐπικυρώσεως τῆς μετὰ τῆς Βαυαρίας τῇ 29/11 Δεκεμβρίου 1880 ὑπογραφείσης συμβάσεως περὶ τῶν δανείων (Ἐφημ. Κυβερνήσεως τοῦ 1881 ἀριθ. 1)· τὸν νόμον ΑΦΟΔ′ τῆς 13 Ἀπριλίου 1891 περὶ κυρώσεως τῆς μετὰ τῆς Γαλλίας τῇ 23 Ἰανουαρίου / 4 Φεβρουαρίου 1887 ὑπογραφείσης συμβάσεως περὶ ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν ἐν Δελφοῖς (Ἐφ. Κυβερνήσεως τοῦ 1891 ἀριθ. 126)· τὸν νόμον ,ΒΡΟ′ τῆς 10 Φεβρουαρίου 1893 περὶ κυρώσεως τῆς ἐν Βιέννῃ ὑπογραφείσης συμβάσεως περὶ ἀνταλλαγῆς δεμάτων μετὰ τοῦ Ἐξωτερικοῦ (Ἐφημ. Κυβερνήσεως τοῦ 1893 ἀριθ. 39)· τὸν νόμον ,ΒΡΟΑ′ τῆς 13 Φεβρουαρίου 1893 περὶ προσχωρήσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἐν Βιέννῃ τῇ 4 Ἰουλίου 1891 ὑπογραφεῖσαν συμφωνίαν περὶ τῆς ὑπηρεσίας τῶν Ταχυδρομικῶν ἐπιταγῶν (Ἐφημ. Κυβερνήσεως τοῦ 1893 ἀριθ. 39)· τὸν νόμον ,ΒΤΛΒ′ τῆς 20 Μαρτίου 1896 περὶ ἐπικυρώσεως τῆς μετὰ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς συνομολογηθείσης συμβάσεως περὶ ἀνταλλαγῆς Ταχυδρομικῶν ἐπιταγῶν (Ἐφημ. Κυβερνήσεως τοῦ 1896 ἀριθ. 42).

[1] Πρβ. Paul Heilborn, Der Staatsvertrag als Staatsgesetz (P. Laband's Archiv f. öffentl. Recht Bd. XII) 155 ff. Κατὰ κανόνα ἐν τοῖς ὑπογραφομένοις σχεδίοις τῶν συνθηκῶν γίνεται λόγος περὶ ἐπικυρώσεως αὐτῶν καὶ ἀνταλλαγῆς τῶν ἐπικυρώσεων.

καὶ ἂν ἡ συνομολογηθεῖσα συνθήκη ἐπεκυρώθη ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων τῆς πολιτείας ταύτης ὀργάνων, δικαιοῦται ν' ἀποχωρήσῃ τῆς συμφωνίας.[2]

Λοιπὸν ὅπως κρίνῃ τις, ἂν συνθήκη τις συνετελέσθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου, πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὰ πολιτεύματα τῶν συναλλαξαμένων πολιτειῶν, ἀφοῦ, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω (τόμ. II. § 21), κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον τὰ πρὸς συνομολόγησιν τῆς συνθήκης ἁρμόδια ὄργανα καὶ ἡ ἔκτασις τῆς ἁρμοδιότητος αὐτῶν κρίνονται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ πολιτεύματος ἑκάστης τῶν συναλλασσομένων πολιτειῶν, αἱ δὲ πολιτεῖαι, ὡς εἴδομεν ὡσαύτως ἀνωτέρω (τόμ. II. § 23), ποικίλα ἠκολούθησαν συστήματα.

Τὸ Ἀγγλικὸν πολίτευμα καὶ τὰ ἀκολουθήσαντα τὸ παράδειγμα αὐτοῦ Συντάγματα ἄλλων πολιτειῶν ἀνέθηκαν ἄνευ περιορισμοῦ τινος εἰς τὸν Ἡγεμόνα τὸ πρὸς συνομολόγησιν συνθηκῶν δικαίωμα. Ἑπομένως ἅμα τῇ ὑπὸ τοῦ Ἡγεμονος ἐπικυρώσει τῆς συνθήκης καὶ τῇ ἀνταλλαγῇ τῶν ἐπικυρώσεων ἡ συνθήκη θεωρεῖται συντετελεσμένη καὶ ὑποχρεοῖ τὰς συναλλαξαμένας πολιτείας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου.[3]

Ἐν ταῖς πολιτείαις ἐκείναις, ὧν τὰ Συντάγματα ἀπῄτησαν διὰ τὰς συνθήκας τὴν ἐπικύρωσιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἡ συνθήκη θεωρεῖται συντετελεσμένη κατὰ το διεθνὲς δίκαιον, ἅμα

---

[2] Ὡς ἔπραξεν ἡ Γερμανικὴ Κυβέρνησις ὡς πρὸς τὴν κατ' Αὔγουστον τοῦ 1893 μετὰ τῆς Ἱσπανίας συνομολογηθεῖσαν ἐμπορικὴν συνθήκην· πρβ. P. Heilborn, Der Staatsvertrag etc. 151 ff.

[3] Περὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ Πολιτεύματος ὁ A. Todd, Le gouvernement parlementaire en Angleterre I. 206-207, διδάσκει τὰ ἑξῆς: «Quels que soient les engagements pris ou les conventions conclues par le Roi, aucune autre autorité dans le royaume ne peut légalement les retarder, ou les briser . . . Le pouvoir constitutionnel qui appartient au Parlement, en matières des traités, est limité. La sanction formelle ou la ratification du Parlement n'est pas une condition de leur validité». Τὸ Ἀγγλικὸν σύστημα τυγχάνει ἐφαρμοστέον καὶ ἐν ταῖς πολιτείαις ἐκείναις, ὧν τὰ Συντάγματα σιωπῶσιν ἐντελῶς περὶ τῶν συνθηκῶν· πρβ. καὶ M. v. Seydel, Bayerisches Staatsrecht III. 735 ff. Anm. 6; τόμ. II. § 23 ὑποσημ. 2. 7. δ. τῆς παρούσης συγγραφῆς.

ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐξενέγκῃ τὴν ἐγκριτικὴν ἀπόφασίν της καὶ ταύτην ἐπακολουθήσῃ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ἐπικυρώσεων.[4]

Κατὰ τὸ Σύνταγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς τὴν τῶν συνθηκῶν ὁριστικὴν συνομολόγησιν ἔχει ὁ Πρόεδρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ἀφοῦ λάβῃ τὴν συγκατάθεσιν τῆς Γερουσίας διὰ πλειοψηφίας τῶν δύο τρίτων τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παρόντων Γερουσιαστῶν. Ἑπομένως ἄνευ τῆς ἀποφάσεως τῆς Γερουσίας δὲν δύναται ὁ Πρόεδρος νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν συνθήκην, οὐδὲ δεσμεύει τοιαύτη ἐπικύρωσις τὴν Ἀμερικανικὴν Ὁμοσπονδιακὴν Πολιτείαν κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον.[5]

Δυσκολίας παρέχει καὶ πολλὴν διαφωνίαν παρήγαγεν ἡ λύσις τοῦ περὶ τῆς συντετελεσμένης κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον συνθήκης ζητήματος ἐν ταῖς πολιτείαις ἐκείναις, αἵτινες, ἀκολουθήσασαι τὸ παράδειγμα τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος, ἀνέθηκαν μὲν εἰς τὸν Ἡγεμόνα τὴν συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἰσχὺν ὡρισμένων συνθηκῶν ἀπῄτησαν τὴν τῶν Βουλῶν συγκατάθεσιν, ἃς ἠκολούθησε καὶ τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα.[6]

Ὁ R. Gneist φρονεῖ[7], ὅτι τὸ 68 ἄρθρον τοῦ Βελγικοῦ Συν-

---

[4] Πρβ. τόμ. II. § 23 ὑποσημ. 12 καὶ 13 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[5] Πρβ. τόμ. II. § 23 ὑποσημ. 9. 10 καὶ 11 τῆς παρούσης συγγραφῆς. Κατὰ κανόνα εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς Γερουσίας ὑποβάλλεται ἡ συνθήκη μετὰ τὴν ὑπογραφὴν αὐτῆς, τοῦ Προέδρου δυναμένου νὰ συνομολογήσῃ ταύτην ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς τοιαύτης ἐγκρίσεως· ἀλλ' οὐχ ἧττον δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ πρὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης ἀνακοίνωσις τοῦ περιεχομένου αὐτῆς εἰς τὴν Γερουσίαν, ὅπως ἀκουσθῇ ἡ περὶ τῆς συνθήκης γνώμη αὐτῆς. Τοῦτο συνήθως ἔπραττον οἱ Πρόεδροι Washington καὶ Adams, ἐν ἔτει δὲ 1846 ἔπραξε τὸ αὐτὸ ὁ Πρόεδρος Polk διὰ τὴν μετὰ τῆς Ἀγγλίας συνθήκην· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῶν προτέρων ἐξενεχθεῖσαν γνώμην της ἡ Γερουσία ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀρνηθῇ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης· πρβ. J. Story, Commentaire etc. II. no 783; J. Bryce, La République Américaine I. 159 ff; Rüttimann, Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht. I. § 250; H. v. Holst, Das Staatsrecht der Vereinigten Staaten von Amerika 109; E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 164 ff.

[6] Πρβ. τόμ. II. § 23 ὑποσημ. 14. 15 καὶ 16 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[7] Ἐν ἔτει 1868 ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀπὸ 8 Αὐγούστου 1857 μεταξὺ Πρωσσίας καὶ Ῥωσσίας ὑπαρχούσης συνθήκης (Kartell - Konvention) συνεζητήθη ἐν ταῖς Πρωσσικαῖς Βουλαῖς ἡ τοῦ 48 ἄρθρου τοῦ Πρωσσικοῦ Συντάγματος ἔννοια, ὅπερ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐλήφθη ἐκ τοῦ 68 ἄρθρ. τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος: « Der König

τάγματος καὶ αἱ ὅμοιαι διατάξεις τῶν ἄλλων Συνταγμάτων εἰσὶ τρόπον τινὰ ἁπλῶς ἀπήχησις τοῦ ἐν τῷ Ἀγγλικῷ Πολιτεύματι περὶ συμβάσεων κρατοῦντος συστήματος, ὅτι ἑπομένως ὁ Ἡγεμών, ὅστις παριστᾷ τὴν πολιτείαν ἐν ταῖς μετὰ τῶν ξένων πολιτειῶν σχέσεσιν αὐτῆς, ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ συνομολογεῖν συνθήκας ἐγκύρους καὶ ὑποχρεωτικὰς διὰ τὴν πολιτείαν κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον, τὰ δὲ περὶ συγκαταθέσεως τῶν Βουλῶν δι' ὡρισμένας συνθήκας λεγόμενά εἰσιν ἄσχετα πρὸς τὸ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον κῦρος τῶν συνθηκῶν, καὶ μόνον σκοπὸν ἔχουσι νὰ ἐξαρτήσωσι τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὀργανισμῷ τῆς πολιτείας ἐκτέλεσιν τῶν τοιούτων συνθηκῶν ἀπὸ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Βουλῶν.[8] τοιαύτη δὲ κατ' αὐτὸν πρέπει ν' ἀποδοθῇ ἔννοια καὶ εἰς τὸ 48 ἄρθρον τοῦ Πρωσσικοῦ Συντάγματος.[9]

Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Gneist ἀπεδέξαντο καὶ ἄλλοι τοῦ Πρωσσικοῦ Συντάγματος ἑρμηνευταί[10], ἔτι δὲ καὶ πολλοὶ τῶν ἑρμηνευτῶν τοῦ 11 ἄρθρου τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος, ἡγουμένου τοῦ P. Laband.[11]

---

hat das Recht, Krieg zu erklären und Frieden zu schliessen, auch andere Verträge mit fremden Regierungen zu errichten. Letztere bedürfen zu ihrer Gültigkeit der Zustimmung der Kammern, sofern es Handelsverträge sind, oder wenn dadurch dem Staate Lasten oder einzelnen Staatsbürgern Verpflichtungen auferlegt werden»· κατὰ τὴν περίστασιν δὲ ταύτην ὁ Βουλευτὴς R. Gneist, ὡς Εἰσηγητὴς Ἐπιτροπῆς τῆς Πρωσσικῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων, ὑπέβαλε γνωμοδότησιν περὶ τῆς τοῦ 48 ἄρθρου τοῦ Πρωσσικοῦ Συντάγματος ἑρμηνείας. Τὴν γνωμοδότησιν ταύτην ἐδημοσίευσεν ὁ E. Meier ὡς παράρτημα τῆς συγγραφῆς του: Ueber den Abschluss von Staatsverträgen 339 ff, ἡμεῖς δ'ἐπανειλημμένως ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω. Περὶ τῶν ἐν ταῖς Πρωσσικαῖς Βουλαῖς γενομένων συζητήσεων περὶ τῆς τοῦ 48 ἄρθρου τοῦ Πρωσσικοῦ Συντάγματος ἐννοίας πρβ. L. v. Rönne, Das Staatsrecht der Preuss. Monarchie I. 691 ff. Anm. 2.

[8] Πρβ. R. Gneist, Gutachten etc. 353 ff.

[9] Πρβ. R. Gneist, Gutachten etc. 364 ff.

[10] Πρβ. L. v. Rönne, Das Staatsrecht der Preuss. Monarchie I. 693 ff; P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. 124 Anm. 2; E. Schwartz, Verfassungsurkunde für den Preussischen Staat (1896) S. 139; Klöppel, Preussische Jahrbücher Bd. 52. S. 294 ff; A. Arndt, Das Staatsrecht des deutschen Reichs 708 ff.

[11] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. 129 ff; G. Meyer, Lehr-

Ὁ Gneist παραδέχεται ὡς ἀνεγνωρισμένην ἔν τε τῷ διεθνεῖ καὶ τῷ συνταγματικῷ δικαίῳ ἀρχήν, καθ' ἣν ὁ Ἡγεμὼν ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκπροσωπεῖν τὴν πολιτείαν ἀπέναντι τῶν ξένων πολιτειῶν καὶ συνομολογεῖν μετ' αὐτῶν ἐγκύρους συνθήκας ὑποχρεούσας κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον τὴν ὑπ' αὐτοῦ παρισταμένην πολιτείαν.[12]

Ὁ Gneist παραδέχεται, ὅτι ἡ ἀλήθεια τῆς θεωρίας του μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς ὅλης οἰκονομίας τοῦ 48 ἄρθρου τοῦ Πρωσσικοῦ Σύντάγματος, ὅπερ ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ μέρει παρέχει τῷ Ἡγεμόνι τὸ δικαίωμα τοῦ συνομολογεῖν (errichten) συνθήκας, ἤτοι τοῦ καθιστᾷν ταύτας συντετελεσμένας καὶ ὑποχρεωτικάς, ἐνῷ, ἐὰν πρὸς τοῦτο ἀπητεῖτο καὶ ἡ συναίνεσις τῶν Βουλῶν, ἡ ἔκφρασις ἤθελεν εἶναι ἀνακριβής· καθ' ὅσον τότε οὐχὶ ὁ Ἡγεμών, ἀλλ' αἱ Βουλαὶ ἤθελον συνομολογεῖ τὴν συνθήκην, ὡς ἐν τοῖς Γαλλικοῖς Συντάγμασι τῶν ἐτῶν 1791-1799.[13]

Σπουδαῖον ἔρεισμα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του εὗρεν ὁ

---

buch des deutschen Staatsrechts 633; A. Arndt, Das Staatsrecht des deutschen Reichs 710 ff.

[12] Πρβ. R. Gneist, Gutachten etc. 342-343, 349-350, 354, 362, 365. Ὁ M. Proebst, Der Abschluss völkerrechtlcher Verträge 267 ff, ὑποστηρίζει, ὅτι ἐσφαλμένως ἀπεδόθη εἰς τὸν Gneist ἡ διατύπωσις τοιούτου ἐπιχειρήματος· τὴν γνώμην δ' ὅμως ταύτην τοῦ Proebst πολεμεῖ ὡς ἀνακριβῆ ὁ S. Brie, Aufsätze zur Theorie des constitutionellen Staatsrechts (P. Laband's Archiv für öffentl. Recht Bd. IV) 36 ff. Anm. 107. Τὴν ἀρχὴν ταύτην εὑρίσκει τις ὑποστηριζομένην καὶ πρότερον ἐν τῇ Γερμανικῇ ἐπιστήμῃ· πρβ. H. A. Zachariä, Deutsches Staats=und Bundesrecht II. 586, οὗ τὴν γνώμην ἐπικαλεῖται ὁ Gneist.

[13] Πρβλ. R. Gneist, Gutachten etc. 365. Τὴν ἑρμηνείαν ταύτην τοῦ 48 ἄρθρου τοῦ Πρωσσικοῦ Συντάγματος παρέλαβε καὶ ὁ L. v. Rönne, Das Staatsrecht der Preuss. Monarchie I. 694 ff, ὡσαύτως δὲ ὁ P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. 125 ff. 129 ff. 136, διὰ τὸ πρῶτον ἐδάφιον τοῦ 11 ἄρθρου τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος («Der Kaiser hat das Reich völkerrechtlich zu vertreten, im Namen des Reichs Krieg zu erklären und Frieden zu schliessen, Bündnisse und andere Verträge mit fremden Staaten einzugehen»), ἰσχυριζόμενος, ὅτι δι' αὐτοῦ παρέχεται γενικῶς εἰς τὸν Αὐτοκράτορα ἡ ἐξουσία νὰ συνομολογῇ συνθήκας ὑποχρεωτικὰς διὰ τὴν Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου, χωρὶς τὸ τοιοῦτον τῶν συνθηκῶν κῦρος νὰ διασείηται ὑπὸ τοῦ 3 ἐδαφίου τοῦ αὐτοῦ ἄρθρου, ὅπερ ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐν αὐτῷ περιλαμβανομένων συνθηκῶν.

Gneist ἐν τῇ τοῦ 68 ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος, ἐξ οὗ ἀναμφισβητήτως ἐλήφθη τὸ 48 ἄρθρον τοῦ Πρωσσικοῦ, ἑρμηνείᾳ τοῦ Βέλγου δημοσιολόγου Thimus, ὅστις ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα, οὕτως εἰπεῖν, τῷ Gneist καὶ τοῖς τούτου ὀπαδοῖς.[14]

Ἕτερα ἐπιχειρήματα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης των ἠρύσθησαν ὁ Gneist καὶ οἱ τούτου ὀπαδοὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν σχετικῶν διατάξεων τοῦ Πρωσσικοῦ[15] καὶ τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος[16] καὶ ἐκ τῆς ἐν ταῖς πολιτείαις ταύταις ἐφαρμογῆς τῶν διατάξεων τούτων κατὰ τὴν μετὰ ξένων πολιτειῶν συνομολόγησιν συνθηκῶν.[17]

Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς εἰρημένης γνώμης ἐγένετο χρῆσις καὶ

---

[14] Πρβ. R. Gneist, Gutachten etc. 353 ff; P. Laband, Das Staatsrecht II. 125 ff. 129 ff; A. Arndt, Das Staatsrecht etc. 708; L. v. Rönne, Das Staatsrecht der Pr. Monarchie (dritte Auflage) I. § 77 S. 474. Ὁ F. G. J. Thimus, Traité de droit public ou Exposition méthodique des principes du droit public de la Belgique tome II. p. 174, ἑρμηνεύει ὡς ἑξῆς τὸ 68 ἄρθρον τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος: «Il importe de remarquer *que c'est seulement pour l'exécution des traités* de commerce, des traités qui pourraient grever l'État ou lier individuellement des Belges que l'assentiment des chambres doit être réclamé par le gouvernement. Car, aux termes de l'article 68 de la Constitution, *dans sa première disposition, le Roi peut même conclure des traités* de commerce, des traités qui grevent l'État ou lient individuellement des Belges *sans l'intervention législative*. Cette intervention, il n'aurait besoin de la réclamer *que pour l'exécution* des mêmes traités. *Le second § de l'article ne concerne en effet que l'exécution et non point la conclusion même des traités*; il dit « Les traités de commerce et ceux qui pourraient grever l'État ou lier individuellement des Belges *n'ont d'effet* qu'après avoir reçu l'assentiment des chambres». Le gouvernement peut conclure un traité, le communiquer aux chambres, et alors même que ce serait un de ces traités dont on vient de parler, il lui est libre de n'en pas demander sanction. *Il n'a besoin de l'assentiment des chambres pour les traités de cette catégorie que pour leur faire sortir leurs effets, que pour leur mise à exécution*».

[15] Πρβ. R. Gneist, Gutachten etc. 354 ff.

[16] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. 125 Anm. 1. 134 ff; A. Arndt, Das Staatsrecht etc. 710 ff.

[17] Πρβ. R. Gneist, Gutachten etc. 365 ff; P. Laband, Das Staatsrecht II. 136 ff.

ἄλλων ἐπιχειρημάτων· ὅτι δηλονότι συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς τοιαύτης ἐκδοχῆς ἡ περὶ τὴν τῶν συναλλασσομένων ὀργάνων νομιμοποίησιν εὐκολία καὶ ἀσφάλεια, ἐνῷ κατ' ἄλλον τρόπον αἱ συναλλασσόμεναι πολιτεῖαι ὀφείλουσι νὰ γνωρίζωσιν οὐ μόνον τίς ὁ ἐν ταῖς διεθνέσι σχέσεσι παριστῶν τὴν μεθ' ἧς συναλλάσσονται πολιτείαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ πόσον ἡ νομοθεσία αὐτῆς ἐπιτρέπει τῷ ὀργάνῳ τούτῳ τὴν συνομολόγησιν ὡρισμένης συνθήκης· [18] τέλος δ' ὅτι εἶναι ἀνακόλουθον τὸ νὰ ἐπιτρέπηται μὲν τῷ Ἡγεμόνι τὸ πρὸς κήρυξιν πολέμου καὶ συνομολόγησιν τῶν περὶ εἰρήνης συνθηκῶν δικαίωμα, ὅπερ εἰς πολλοὺς κινδύνους δύναται νὰ ἐκθέσῃ τὴν πολιτείαν, νὰ μὴ ἐπιτρέπηται δ' αὐτῷ ἡ συνομολόγησις συνθήκης περὶ ἀντικειμένου ἑστερημένου μεγάλης σπουδαιότητος. [19]

Κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Gneist καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ διατυπωθείσης γνώμης ἀντεπεξῆλθεν ἐν ἔτει 1874 ὁ E. Meier διὰ τῆς πολλάκις ἀνωτέρω μνημονευθείσης περιφήμου συγγραφῆς του: Ueber den Abschluss von Staatsverträgen, ὃν ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς.

Κατὰ τὸν Meier ἡ ἐν τοῖς Συντάγμασι Πρωσσίας καὶ Γερμανίας ἁπαντῶσα διάταξις, καθ' ἣν ὡρισμέναι συνθῆκαι χρήζουσι τῆς συγκαταθέσεως τῶν Βουλῶν, δὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, ἀλλ' εἰς τὴν συντέλεσιν τῆς συνθήκης, ἥτις ἄνευ τῆς τοιαύτης συγκαταθέσεως παραμένει ἄκυρος καὶ ἄνευ ἀποτελέσματος οὐ μόνον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὀργανισμῷ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον.

Κατὰ πρῶτον ὁ Meier δι' ἀναδρομῆς εἰς τοὺς ἐπιφανεστάτους διδασκάλους τοῦ διεθνοῦς δικαίου μέχρι τοῦ Hugo Grotius ἀπέδειξεν, ὅτι ἐν τῷ διεθνεῖ δικαίῳ δὲν ἀναγνωρίζεται ἡ ἀρχή, καθ' ἣν ὁ Ἡγεμὼν παριστᾷ τὴν ἑαυτοῦ πολιτείαν καὶ δικαιοῦται νὰ συνομολογῇ συνθήκας δεσμευούσας ταύτην κατὰ τὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἀρχάς, ἀλλὰ τοὐναντίον τὸ διεθνὲς δίκαιον ἀναγνωρίζει τὴν ἀρχήν, καθ' ἣν τὰ πρὸς συνομολόγησιν συνθηκῶν

---

[18] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht II. 124. 131 ff; L. v. Rönne, Das Staatsrecht der Pr. Monarchie I. 695.

[19] Πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht II. 133.

ἁρμόδια ὄργανα καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς τούτων ἁρμοδιότητος κανονίζει τὸ πολίτευμα ἑκάστης τῶν συναλλασσομένων πολιτειῶν·[20] ἀνεσκεύασε δὲ καὶ τὴν γνώμην, καθ' ἣν ἐν τῷ Συνταγματικῷ Πολιτεύματι ἀναγνωρίζεται δῆθεν ἡ ἀρχή, ὅτι ὁ Ἡγεμὼν ἀποκλειστικῶς ἀντιπροσωπεύει τὴν πολιτείαν ἐν ταῖς μετὰ τῶν ἄλλων πολιτειῶν σχέσεσι καὶ διὰ συμβάσεων ὑποχρεοῖ ταύτην ἀπέναντι τῶν ξένων πολιτειῶν, καὶ πρὸς τοῦτο ἐστήριξε τὴν γνώμην του ἐπὶ τῆς ἐν τοῖς Συνταγματικοῖς Χάρταις ἐπικρατούσης περὶ τὴν συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν ποικιλίας.[21]

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν τοῦ Gneist γνώμην εὑρίσκει ὁ Meier, ὅτι ἐκ τῆς τοῦ 48 ἄρθρου τοῦ Πρωσσικοῦ Συντάγματος γραμματικῆς ἑρμηνείας δὲν ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ Ἡγεμὼν ἔχει μόνος τὸ δικαίωμα νὰ συνομολογῇ ὑποχρεωτικὰς διὰ τὴν πολιτείαν κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον συνθήκας, ὑποστηρίζει δ' ὅτι διὰ τῆς λέξεως «errichten», ἧς ἐγένετο χρῆσις, ἐδόθη εἰς τὸν Ἡγεμόνα τὸ ἐλάχιστον τῆς δικαιοδοσίας κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν.[22] Ἐσφαλμένη δ' ἐπίσης χαρακτηρίζεται καὶ ἡ ὑπὸ τῶν ἀντιδοξούντων ὑποστηριζομένη γραμματικὴ ἑρμηνεία τοῦ 11 ἄρθρου τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος.[23]

Τὸ ἐκ τῆς ἑρμηνείας τοῦ 68 ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος ἐπιχείρημα θεωρεῖ ὁ Meier ὡς ἐστερημένον ἀξίας ἕνεκα τῆς διαφόρου ἐκφράσεως τῶν δύο Συνταγμάτων· καθ' ὅσον ἡ ἐν

---

[20] Πρβ. E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 91 ff. Ἡ ἀρχὴ αὕτη σήμερον γενικῶς ἀναγνωρίζεται ὡς ἀληθὴς καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὀπαδῶν τῆς τοῦ Gneist θεωρίας· πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht II. 122 ff; G. Meyer, Lehrbuch etc. 626 Anm. 1, καὶ τόμ. II. § 21 ὑποσημ. 10 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[21] Πρβ. E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 214 ff. Ἐν τῇ 23 παραγράφῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς εἴδομεν τὴν ἐν τοῖς διαφόροις Συνταγματικοῖς Χάρταις ὑπάρχουσαν ὡς πρὸς τὴν συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν ποικιλίαν.

[22] Πρβ. E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 217.

[23] Πρβ. E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 280 ff; O. Gierke (Grünhut 's Zeitschrift für das Privat = und Oeffentliche Recht Bd. VI) S. 231; M. Proebst, Der Abschluss etc. 292 ff; E. Seligmann, Beiträge II. 77 ff.

τῷ Βελγικῷ ἁπαντῶσα λέξις «effet» δὲν εἶναι ταὐτόσημος τῆς ἐν τῷ Πρωσσικῷ κειμένης λέξεως «Gültigkeit».[24]

Ὁ Meier ἐπικαλεῖται ἐπίσης ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ γνώμης τὴν ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογὴν τοῦ 48 ἄρθρου τοῦ Πρωσσικοῦ Συντάγματος·[25] ἀποκρούεται δὲ ὑπὸ τῶν συγγραφέων ὡς ἀναπόδεικτος ἡ τοῦ Laband γνώμη, ὅτι ὑπὲρ τῆς ἀντιθέτου γνώμης συνηγορεῖ ἡ ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογὴ τοῦ 11 ἄρθρου τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος.[26]

Ὡς ἐστερημένον νομικῆς καὶ πρακτικῆς ἀξίας χαρακτηρίζεται τὸ τοῦ Laband ἐπιχείρημα περὶ τῶν δυσκολιῶν, ἃς κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῶν συμβάσεων παρουσιάζει ἡ τῶν ἀντιδοξούντων αὐτῷ γνώμη, ὑποχρεοῦσα τὰς συμβαλλομένας πολιτείας νὰ διατελῶσιν ἐν πλήρει γνώσει πασῶν τῶν λεπτομερειῶν τῆς νομοθεσίας τῶν μεθ' ὧν συμβάλλονται ξένων πολιτειῶν πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς τῶν ἐκπροσωπούντων αὐτὰς ὀργάνων νομιμοποιήσεως· καθ' ὅσον οὐ μόνον ὀφείλει ἑκάστη τῶν συμβαλλομένων πολιτειῶν νὰ γνωρίζῃ ἀκριβῶς τὴν νομιμοποίησιν τῶν ὀργάνων τῆς μεθ' ἧς συμβάλλεται πολιτείας, ἀλλὰ καὶ ἔχει τὸ συμφέρον νὰ γνωρίζῃ, κατὰ πόσον ἡ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον ἐγκύρως συνομολογουμένη συνθήκη εἶναι καὶ κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον τῶν ἄλλων συμβαλλομένων πολιτειῶν ἔγκυρος, ἀφοῦ ἡ κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον ἄκυρος συνθήκη εἶναι ἀνεπίδεκτος ἐκτελέσεως·[27] ἐπίσης δ' ἐστερημένη ἀξίας καὶ ἀναπό-

---

[24] Πρβ. E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 217 ff; M. Proebst Der Abschluss etc. 323.

[25] Πρβ. E. Meier, Ueber den Abschluss etc 218 ff. καὶ M. Proebst, Der Abschluss etc. 323 ff.

[26] Πρβ. M. v. Seydel, Commentar zur Verfassungsurkunde für das deutsche Reich 165; M. Proebst, Der Abschluss etc. 306 ff. 313; E. Seligmann, Beiträge. II. 94 ff.

[27] Πρβ. M. v. Seydel, Commentar etc. 163; Ph. Zorn, Die deutschen Staatsverträge (Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft Bd 36) 34 ff. καὶ Das Staatsrecht des deuschen Reichs I. 510 ff. Anm. 30; M. Proebst, Der Abschluss etc. 296 ff; E. Seligmann, Beiträge II. 81 ff. 89 ff. Σημειωτέον δ' ὅτι αἱ μετὰ τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας συναλλασσόμεναι πολιτεῖαι δὲν ἀπαλλάσσονται τοῦ πρὸς μελέτην τοῦ Γερμανι-

δεικτος χαρακτηρίζεται ἡ ὑπὸ τοῦ Laband ἀποδιδομένη εἰς τοὺς ἀντιδοξοῦντας ἀνακολουθία, ἀρνουμένους μὲν τῷ Ἡγεμόνι τὸ δικαίωμα τοῦ διακανονισμοῦ ἥσσονος σπουδαιότητος πραγμάτων, ἐπιτρέποντας δ' αὐτῷ νὰ ῥίπτῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον διὰ τῆς κηρύξεως πολέμου κλπ.[28]

Σπουδαιότατον ἐπιχείρημα κατὰ τῆς τοῦ Gneist θεωρίας ἀντλοῦσιν οἱ ἀντιδοξοῦντες ἐκ τοῦ τῆς αὐτῆς πράξεως διχασμοῦ εἰς ἔγκυρον μὲν κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον, ἄκυρον δὲ κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον, καὶ ἐκ τῶν ἀτόπων καὶ τῶν κινδύνων, οἵτινες ἐντεῦθεν δύνανται νὰ ἐπακολουθήσωσιν.[29]

Οἱ πολέμιοι τῆς τοῦ Gneist θεωρίας διαιροῦνται εἰς δύο τάξεις.

Εἰς τὴν τάξιν τῶν διδασκόντων, ὅτι ἥ,τε κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον καὶ ἡ κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον συντέλεσις τῆς συνθήκης ἐπέρχεται συγχρόνως καὶ ὅτι πρὸ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Βουλῶν ἡ συνθήκη εἶναι ἀπολύτως ἄκυρος· κατὰ τὴν γνώμην δὲ τούτων τὰ πρὸς συνομολόγησιν τῆς συνθήκης ὄργανα δὲν εἶναι μόνον ὁ Βασιλεύς, ἀλλὰ καὶ αἱ Βουλαί, ὧν ἡ συγκατάθεσις καὶ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον ἀπαιτεῖται πρὸς ἔγκυρον συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν, αἵτινες διὰ τοῦτο μετέχουσιν ἀμέ-

---

κοῦ Συντάγματος κόπου, ἅτε ὀφείλουσαι νὰ γνωρίζωσιν ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὰ ὅρια τῆς πρὸς τὸ συνθηκολογεῖν ἁρμοδιότητος τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν Κυβερνήσεων τῶν Ὁμοσπόνδων Πολιτειῶν, ὡς παραδέχεται καὶ ὁ Laband, ὃν διὰ τοῦτο οἱ ἀνωτέρω παρατιθέμενοι συγγραφεῖς κατακρίνουσιν ὡς ἀνακόλουθον.

[28] Πρβ. E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 27 ff; M. Proebst, Der Abschluss etc. 294 ff. 300 ff; J. Unger, Ueber die Gültigkeit von Staatsverträgen (Grünhut's Zeitschrift für das Privat=und Oeffentl. Recht Bd. VI.) 355 ff.

[29] Πρβ. E. Meier, Ueber den Abschluss etc. Vorwort und. S. 105. 110; J. Unger, Ueber die Gültigkeit von Staatsverträgen etc. 355 ff; M. Proebst, Der Abschluss etc. 272 ff; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 351 ff; E. Seligmann, Beiträge II. 42 ff. 49. 66 ff. 84 ff; Ph. Zorn, Das Staatsrecht etc. I. § 503 Anm. 16; A. Leoni, Ein Beitrag zur Lehre von der Gültigkeit der Staatsverträge (P. Laband's Archiv für öffentl. Recht Bd. I.) 504; S. Brie, Aufsätze zur Theorie des constitutionellen Staatsrechts 40.

σως καὶ οὐχὶ ἐμμέσως τῆς συνομολογήσεως τῶν συνθηκῶν.[30]

Καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν διδασκόντων, ὅτι ἡ πρὸς συντέλεσιν τῆς συνθήκης σύμπραξις τῶν Βουλῶν, ἔνθα αὕτη διαγράφεται, δὲν εἶναι ἄμεσος, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Meier, ὅτι δὲ πρὸς συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν μόνος ἁρμόδιος εἶναι ὁ Ἡγεμὼν καὶ μόνον πρὸς ἰσχυροποίησιν τῶν συνθηκῶν ἀπαιτεῖται ἡ συγκατάθεσις τῶν Βουλῶν.

Οὗτοι δὲ πάλιν ὑποδιαιροῦνται εἰς δύο τάξεις. Τινὲς μὲν τούτων τὴν ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος ἄνευ προηγουμένης συγκαταθέσεως τῶν Βουλῶν συνομολογηθεῖσαν συνθήκην χαρακτηρίζουσιν ὡς σχετικῶς ἄκυρον καὶ διδάσκουσιν, ὅτι αὕτη καθίσταται ἐξ ἀρχῆς ἔγκυρος ἅμα τῇ χορηγήσει τῆς συγκαταθέσεως τῶν Βουλῶν ἐξ ἀναλογίας τῶν περὶ κυρώσεως (ratihabitionis) διατάξεων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου.[31] Ἕτεροι δὲ τὴν τῶν Βουλῶν συγκατάθε-

---

[30] Πρβ. E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 27. 108. 218. 281; M. Proebst, Der Abschluss etc. 292 ff; H. Schulze v. Gaevernitz, Das Preussische Staatsrecht II. 616 ff. Τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζουσι καὶ οἱ ἑρμηνευταὶ τῆς σχετικῆς διατάξεως τοῦ Συντάγματος τῆς Βυρττεμβέργης· πρβ. R. v. Mohl, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg I. 236; O. v. Sarwey, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg II. 92 ff; L. Gaupp, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg 170· πρβ. καὶ S. Brie, Aufsätze zur Theorie des constitutionellen Staatsrechts etc. 37.· Κρίσεις περὶ τῆς γνώμης τοῦ E. Meier ἴδε παρὰ τῷ E. Seligmann, Beiträge II. 96 ff.

[31] Ὁ J. Unger, Ueber die Gültigkeit von Staatsverträgen etc. 351 ff, ἀποδέχεται τὴν τοῦ E. Meier γνώμην, ὅτι ἡ τῶν Βουλῶν συγκατάθεσις ἔχει ἀποτελέσματα καὶ ἀπέναντι τῶν συναλλαξαμένων πολιτειῶν, ἡ δ' ἔλλειψις αὐτῆς, ἔνθα ἡ συγκατάθεσις αὕτη ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ἀπαιτεῖται, καθιστᾷ καὶ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον ἄκυρον τὴν συνθήκην. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ Unger θεωρεῖ τὴν γνώμην ταύτην ὡς χρήζουσαν τροποποιήσεώς τινος. Ἐφαρμόζων ὁ Unger ἐξ ἀναλογίας τὰς ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ διὰ τὸ κῦρος τοῦ γάμου ἀνηλίκου κρατούσας ἀρχάς, καθ' ἃς ὁ τοιοῦτος δεῖται τῆς συναινέσεως τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ κηδεμόνος, διδάσκει τὰ ἑξῆς: Ὡς ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὸν γάμον συνάπτει μόνος ὁ ἀνήλικος, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ συναινῶν πατὴρ ἢ ἐπίτροπος, οὕτω καὶ τὰς συνθήκας συνομολογεῖ μόνος ὁ Ἡγεμών, οὐχὶ δὲ καὶ αἱ τὴν συγκατάθεσιν αὐτῶν πρὸς συνομολόγησιν τῆς συνθήκης παρέχουσαι Βουλαί, ὁσάκις αὕτη εἶναι ἀναγκαία· ὅτι ὡς ὁ γάμος τοῦ ἀνηλίκου μέχρι τῆς ἐγκρίσεως τοῦ πατρὸς ἢ κηδεμόνος δὲν ὑφίσταται ἀπόλυτον ἀλλὰ σχετικὴν ἀκυρότητα, οὕτω καὶ αἱ ἄνευ προηγουμένης συγκαταθέσεως τῶν Βουλῶν συνομολογηθεῖσαι συνθῆκαι δὲν εἶναι ἀπολύτως ἄκυροι,

σιν χαρακτηρίζουσιν ὡς iuris conditionem καὶ διδάσκουσιν, ὅτι μόνον ἀπὸ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Βουλῶν ἀποκτᾷ ἡ συνομολογηθεῖσα συνθήκη νόμιμα ἀποτελέσματα.[32]

Εἴδομεν ἀνωτέρω (τόμ. II. § 23 ὑποσημ. 15), ὅτι ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος βαίνουσιν οἱ τῆς Αὐστρίας Συνταγματικοὶ Νόμοι τῆς 21 Δεκεμβρίου 1867 καὶ τὸ Σύνταγμα τῆς Ἰταλίας· ἐν ἀμφοτέραις δὲ ταῖς Πολιτείαις ταύταις συνεζητήθη ἡ ἔννοια τῆς περὶ τῶν συνθηκῶν διατάξεως.

Ἐν Αὐστρίᾳ συνεζητήθη τὸ ζήτημα, ἂν ἡ διὰ τὸ κῦρος ὡρισμένων συνθηκῶν ἀπαιτουμένη συγκατάθεσις τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας (Reichsrathes)[33] ἀφορᾷ εἰς μόνην τὴν ἐκτέλεσιν, ἢ καὶ εἰς τὴν κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον συντέλεσιν τῆς συνθήκης, ἥτις μόνον ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς συγκαταθέσεως ταύτης κα-

---

ὡς διδάσκει ὁ Meier, ἀλλὰ σχετικῶς ἄκυροι· τέλος δ' ὅτι ὡς ὁ γάμος τοῦ ἀνηλίκου διὰ τῆς ἐπακολουθησάσης ἐγκρίσεως τοῦ πατρὸς ἢ κηδεμόνος θεωρεῖται ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐγκύρως γενόμενος, οὕτω καὶ αἱ συνθῆκαι θεωροῦνται ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐγκύρως συνομολογηθεῖσαι, ὅταν ἐπακολουθήσῃ ἡ τῶν Βουλῶν συγκατάθεσις. Αἱ περὶ κυρώσεως (ratihabitionis) ἀρχαὶ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου εἰσὶ γνωσταί· πρβ. π. χ. N. 7 Κώδικος, ad SC. Macedonianum, 4. 28: «omnis ratihabitio prorsus retrotrahitur et confirmat ea, quae ab initio subsecuta sunt»· καὶ N. 25 Κώδικος, de donat. i. v. et ux, 5. 16. Κρίσεις περὶ τῆς τοῦ Unger θεωρίας ἰδὲ παρὰ τῷ E. Seligmann, Beiträge II. 111 ff.

[32] Πρβ. G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 345 ff; E. Seligmann, Beiträge II. 40. 146 ff. 301 ff.

[33] Πρβ. τὸ 6 ἄρθρον τοῦ Συνταγματικοῦ Νόμου τῆς Αὐστρίας τῆς 21 Δεκεμβρίου 1867 (Staatsgrundgesetz über die Ausübung der Regierungs= und der Vollzugsgewalt): «Der Kaiser schliesst die Staatsverträge ab. Zur Giltigkeit der Handelsverträge, die das Reich oder Theile desselben belasten oder einzelne Bürger verpflichten, ist die Zustimmung des Reichsrathes erforderlich» καὶ Νόμον τῆς 21 Δεκεμβρίου 1867 (Gesetz, wodurch das Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26 Februar 1861 abgeänder wird) § 11: «Es gehören daher zum Wirkungskreise des Reichsrathes: a) Die Prüfung und Genehmigung der Handelsverträge und jener Staatsverträge, die das Reich oder Theile desselben belasten, oder einzelne Bürger verpflichten, oder eine Gebietsänderung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder zur Folge haben». Τοὺς νόμους τούτους εὑρίσκει τις παρὰ τῷ A. Rauch, Parlamentarisches Taschenbuch X und XI Lieferung, S. 407 ff. 432 ff.

θίσταται διὰ τὴν Αὐστρίαν ὑποχρεωτική; ἐπεκράτησε δὲ ἡ ὑπὲρ τῆς δευτέρας ἐκδοχῆς γνώμη.[34]

Τὴν σχετικὴν διάταξιν τοῦ Ἰταλικοῦ Συντάγματος[35] ἡ Ἰταλικὴ Ἐπιστήμη ἐχαρακτήρισεν ὡς δεκτικὴν διττῆς ἑρμηνείας·[36] συνεζητήθη δ' ὅμως αὕτη ἐν τῷ Ἰταλικῷ Κοινοβουλίῳ καὶ ἐν τῇ συζητήσει ἀμφότεραι αἱ ἐκδοχαὶ εὗρον ὀπαδούς. Ἐκ τῆς συζητήσεως ταύτης φαίνεται ἐπικρατήσασα ἡ ἐκδοχή, ἥτις θεωρεῖ

---

[34] Εἴδομεν ὑπερμαχοῦντα τῆς γνώμης ταύτης ἐν Αὐστρίᾳ τὸν J. Unger, Ueber die Gültigkeit von Staatsverträgen etc. 349 ff. Τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ὑποστηρίζουσι καὶ ὁ J. Ulbrich, Das Staatsrecht der österreichisch=ungarischen Monarchie 74, ὅστις διδάσκει, ὅτι: «ἡ νομικὴ ὕπαρξις τοιούτων συμβάσεων ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Reichsraths καὶ ὅτι διὰ τοῦτο αὗται πρέπει νὰ συνομολογῶνται ὑπὸ τὸν ῥητὸν ἢ σιωπηρὸν ὅρον τῆς ἐγκρίσεως ταύτης», καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Unger παρατιθέμενος Neumann, Grundriss des Völkerrechts Aufl. II. S. 61. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὑπάρχουσι καὶ ἐν Αὐστρίᾳ οἱ ἀντιδοξοῦντες· πρβ. F. Tezner, Zur Lehre von der Gültigkeit der Staatsverträge (Grünhut's Zeitschrift für Privat=und Oeffentl. Recht Bd. XX) 120 ff. Περὶ τῶν ἐν Αὐστρίᾳ συνθηκῶν πρβ. καὶ L. Michon, Les traités internationaux devant les Chambres p. 389 et suiv.

[35] Statuto fondamentale del Regno d'Italia art. 5: «Al Re solo appartiene il potere esecutivo; Egli è il Capo Supremo dallo Stato; comanda tutte le forze di terra e di mare; dichiara la guerra; fa i trattati di pace, d'alleanza, di commercio ed altri, dandone notizia alle Camere tosto che l'interesse e la sicurezza dello Stato il permettano, et unendovi le comunicazioni opportune. I trattati che importassero un onere alle finanze, o variazioni di territorio dello Stato, non avranno effetto se non dopo ottenuto l'assenso delle Camere».

[36] Ὁ L. Michon, Les traités internationaux etc. 375, παρατίθεται ἐν Γαλλικῇ μεταφράσει τὴν γνώμην τοῦ Carlo Chanzer, Il diritto di Guerra et dei Trattati, negli Stati a Governo rappresentativo, con particolare riguardo all Italia p. 143, ὅστις διδάσκει τα ἑξῆς: «Cela peut signifier que le roi peut bien, par la ratification d'un traité touchant aux finances ou au territoire, obliger valablement l'État, mais qu'il ne peut pas en mettre à exécution les stipulations tant qu'il n'a pas obtenu l'assentiment des Chambres; ou bien cela peut vouloir dire qu'un traité de cette catégorie, conclu et ratifié par le Roi, ne produit même pas l'effet de créer une obligation internationale pour l'État, tant que la capacité qui manque au Roi ne se trouve pas complétée par l'assentiment des Chambres».

ἀναγκαίαν τὴν συγκατάθεσιν τῶν Βουλῶν καὶ διὰ τὸ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον κῦρος τῆς συνθήκης.[37]

Μεγίστην ἀξίαν ἀναμφισβητήτως διὰ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος ἔχουσι τὰ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ 68 ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος παραδεδεγμένα, ἀφοῦ, ὡς εἴρηται, τοῦτο ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα εἴς τε ἄλλα Συντάγματα καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον.

---

[37] Ἡ συζήτησις ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1849 ἐν τῇ Ἰταλικῇ Βουλῇ τῶν Ἀντιπροσώπων ἐξ ἀφορμῆς τῆς μετὰ τῆς Αὐστρίας περὶ εἰρήνης συνθήκης· πληροφορίας δὲ περὶ τῆς συζητήσεως ταύτης εὑρίσκει τις παρὰ τῷ L. Michon, Les traités internationaux etc. 376 suiv. Ἀρνηθείσης τῆς Βουλῆς τὴν ἐν μυστικῇ συνεδριάσει συζήτησιν περὶ τῆς εἰρημένης συνθήκης, ἡ Κυβέρνησις, φοβηθεῖσα, μήπως ἡ Αὐστρία ὡς ἐκ τῆς ἀναβολῆς ἐπιβάλῃ αὐστηροτέρους ὅρους, προέβη εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν ἐπικυρώσεων τῆς συνθήκης, χωρὶς νὰ ζητήσῃ τὴν συγκατάθεσιν τῶν Βουλῶν. Ὅτε κατὰ Νοέμβριον ὑπεβλήθη ἡ συνθήκη εἰς τὴν Βουλήν, ἤρξατο μακρὰ συζήτησις καὶ ἐδιχάσθησαν αἱ γνῶμαι ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ἐνεργείας τῆς Κυβερνήσεως. Οἱ Βουλευταὶ Buffa καὶ Pinelli ὑπεστήριξαν, ὅτι ἡ τοῦ Βασιλέως ἐπικύρωσις ἤρκει νὰ καταστήσῃ ἰσχυρὰν τὴν συνθήκην κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον· τοὐναντίον δὲ οἱ Βουλευταὶ Mellana, Gastinelli καὶ Pescatore ἀντέλεξαν εἰς τὴν γνώμην ταύτην καὶ ἐχαρακτήρισαν ἀνίσχυρον κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον τὴν συνθήκην διὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς τῶν Βουλῶν συγκαταθέσεως. Ὁ Gastinelli κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Michon εἶπε: «Quand une nation vit sous le régime constitutionnel, la ratification du souverain, dans les cas où est nécessaire l'assentiment du Parlement, contient toujours la réserve, sinon expresse du moins tacite de cet assentiment»· ὁ δὲ Pescatore προσέθηκε: «Dès qu'un traité oblige la nation, il a un effet; le Statut déclare qu'un traité n'a pas d'effet sans le consentement du Parlement, donc il n'oblige pas». Ἡ Ἐπιτροπή, εἰς ἣν πρὸς μελέτην παρεπέμφθη τὸ ζήτημα, ὑπέβαλε πρότασιν μὴ λύουσαν αὐτό. Ὑποβληθείσης δὲ ὑπὸ τῶν Βουλευτῶν Rosellini καὶ Valerio, μεθ' ὧν συνετάχθη καὶ ὁ Buffa, προτάσεως περὶ κυρώσεως τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν ἡ τοῦ Βασιλέως ἐπικύρωσις συντελεῖ ὁριστικῶς τὴν συνθήκην, ἡ Βουλὴ ἀπέρριψε ταύτην. Ἐκ τῆς ἀπορρίψεως τῆς προτάσεως ταύτης ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 13 Νοεμβρίου ὑπὸ τοῦ Cavour γενομένην δήλωσιν, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐπιδοκιμάσῃ ἐντελῶς τὴν θεωρίαν ταύτην, συνάγεται ἔμμεσος καταδίκη τῆς ὑπὸ τοῦ Buffa καὶ τῶν συντρόφων του ὑποστηριχθείσης ἀρχῆς· τοὐναντίον δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ Pescatore καὶ τῶν ὁμοδοξούντων τούτῳ ὑποστηριχθεῖσα ἀρχὴ ἀνεγνωρίσθη ἐμμέσως ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐξ ἀφορμῆς ταχυδρομικῆς μετὰ τῆς Ἱσπανίας συνθήκης κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 28 Μαρτίου 1867, ὅτε ὁ Βουλευτὴς Guerrieri, οὐδενὸς ἀντειπόντος, ὑπεστήριξεν, ὅτι καὶ διὰ τὸ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον κῦρος τῆς συνθήκης ἀπαιτεῖται ἡ συγκατάθεσις τῶν Βουλῶν.

Ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, οἱ περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῆς τοῦ Πρωσσικοῦ καὶ τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος σχετικῆς διατάξεως ἀσχοληθέντες παρεδέξαντο ὡς ἀναμφισβήτητον τὴν ἑρμηνείαν, ἣν ὁ Thimus διετύπωσεν ἐν τῇ συγγραφῇ του, ἐφ' ἧς καὶ ὁ Gneist ἐστήριξε τὴν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος γνώμην του.[38] Ὡς ὁμοδοξῶν τῷ Thimus ἐχαρακτηρίσθη καὶ ἕτερος τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος ἑρμηνευτής, ὁ de Fooz[39], ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ γνώμη αὕτη ἐχαρακτηρίσθη ὡς μὴ λύουσα ὡρισμένως τὸ ζήτημα ἀλλ' ἔχουσα ἀμφίβολον ἔννοιαν·[40] ὑπάρχουσι δ' ἀφ' ἑτέρου ἐν Βελγίῳ συγγραφεῖς ὑποστηρίζοντες, ὅτι ἡ συγκατάθεσις τῶν Βουλῶν ἔχει καὶ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον ἀποτελέσματα διὰ τὸ κῦρος τῶν συνθηκῶν.[41]

---

[38] Πρό. ὑποσημ. 14 καὶ 24 τῆς παρούσης παραγράφου καὶ G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 187 Anm. 26.

[39] De Fooz, Le droit public administratif Belge I. p. 130: «C'est le pouvoir exécutif qui négocie les traités; c'est lui qui les conclut. Mais les traités de commerce ont toujours besoin de la sanction des Chambres, et les traités de paix ou d'alliance en ont besoin quand ils peuvent grever l'État ou lier individuellement des Belges». Ὁ D. Naoum, Der Abschluss von Völkerrechtlichen Verträgen 36 ff, παραδέχεται τὴν ἔννοιαν τοῦ 68 ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος, οἵαν ὑπεστήριξεν ὁ Gneist, καὶ ἐπικαλεῖται ὡσαύτως τὴν τοῦ Thimus γνώμην· ἀλλ' ὅμως ἐν σελίδι 38 ὑποσημ. 1 παρατίθεται οὗτος καὶ τὸν A. Giron, Le droit public de la Belgique p. 117, λέγοντα: «Le roi peut faire des traités de toutes espèces sans le concours des Chambres». Ἐὰν ὁ Naoum ἐπικαλῆται τὴν γνώμην ταύτην πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἰδικῆς του, βεβαίως ἁμαρτάνει, καθ' ὅσον ὀλίγον κατωτέρω ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ὁ Giron διδάσκει: «En outre, l'assentiment ou ratification des Chambres législatives est nécessaire *pour valider* les traités de commerce et ceux qui pourraient grever l'État ou lier individuellement des Belges». Ἐὰν θέλῃ τις νὰ κατατάξῃ τὴν γνώμην τοῦ Giron ἐν τῷ ζητήματι, βεβαίως ταύτην θὰ κατατάξῃ εἰς τὴν τῶν ἀντιδοξούντων τῷ Gneist τάξιν.

[40] Πρβ. E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 113 Anmerkung; L. Michon, Les traités indernationaux etc. 349.

[41] Πρβ. τὴν γνώμην τοῦ Edmond Picard, Pandectes Belges de M. M. Edmond Picard et N. d'Hoffschmidt, ἐν λέξ. «Convention internationale» nos 81 et 82: «Il découle de l'article 68 de la Constitution que les traités ne peuvent sortir leurs effets dans certains cas qu'avec l'assentiment de la représentation nationale. Il découle du principe que nous avons formulé suprà, nº 40 bis, qu'avant cette approbation né-

Εἰ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Βελγίῳ δὲν ὑπάρχει πλήρης σταθερότης ἐν τῇ πράξει, οὐχ ἧττον ὅμως ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐπεκράτησεν ἐν τῇ πράξει ἡ ἀρχὴ τοῦ νὰ ὑποβάλλωνται αἱ συνθῆκαι πρὸ τῆς ἐπικυρώσεως εἰς τὴν ἔγκρισιν τῶν Βουλῶν καὶ νὰ γίνηται ἐν ταῖς συνομολογουμέναις συνθήκαις ῥητὴ ἐπιφύλαξις διὰ τὴν συγκατάθεσιν τῶν Βουλῶν.[42]

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω περὶ τῆς κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον συντελέσεως τῶν συνθηκῶν εἰρημένα ἀρχόμεθα τῆς ἐρεύνης περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ περὶ συνθηκῶν 32 ἄρθρου τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος.

Τὸ πρῶτον ἐδάφιον τοῦ ἄρθρου τούτου περιέχει τὴν διάταξιν, ὅτι: «ὁ Βασιλεὺς εἶναι ὁ ἀνώτατος ἄρχων τοῦ Κράτους . . . συνομολογεῖ συνθήκας εἰρήνης, συμμαχίας καὶ ἐμπορίας, ἀνακοινώνει δὲ αὐτὰς εἰς τὴν Βουλὴν μετὰ τῶν ἀναγκαίων διασαφήσεων, ἅμα τὸ συμφέρον καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ Κράτους τὸ ἐπιτρέψωσιν».

Ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης σαφῶς προκύπτει, ὅτι πρὸς συνομολόγησιν πάσης συνθήκης ὁ Βασιλεὺς εἶναι τὸ τῆς πολιτείας ἁρμόδιον ὄργανον· λέγομεν δὲ πάσης συνθήκης, διότι οὐ μόνον ἡ διάταξις δὲν ποιεῖται διάκρισιν διαφόρων εἰδῶν συνθηκῶν, ἀλλὰ καὶ ῥητῶς ποιεῖται μνείαν τῶν περὶ ἐμπορίας συνθη-

---

cessaire, le souverain qui a conclu et ratifié la convention est bien personnellement et moralement obligé de ne négliger aucun effort, aucun soin, pour parfaire le traité et en obtenir la consécration finale pour les pouvoirs publics compétents, mais que l'État, la nation tout entière ne saurait être liée, tant que ses délégués naturels n'ont pas librement donné leur assentiment aux engagements souscrits en son nom, et que, par conséquent, elle ne saurait en être rendue responsable, ni être contrainte d'exécuter une convention, même ratifiée, mais non approuvée». Ὑπὲρ τῆς ἑρμηνείας ταύτης τάσσονται καὶ ἀλλοδαποὶ συγγραφεῖς· πρβ. L. Michon, Les traités internationaux etc. 350 suiv, ὅστις παρατίθεται ὡς ὁμοδοξοῦντα καὶ τὸν Joseph Chailley, De l'autorité gouvernementale compétente pour passer les traités internationaux p. 223.

[42] Ὡς πρὸς τὴν Ἰταλίαν πρβ. E. Brusa, Das Staatsrecht des Königreichs Italien 491; L. Michon, Les traités internationaux etc. 379; Albert Dauzat, Du rôle des chambres en matière de traités internationaux p. 206 suiv. ὡς πρὸς δὲ τὸ Βέλγιον πρβ. M. Vauthier, Das Staatsrecht des Königreichs Belgien 241; L. Michon, Les traités etc. 357 suiv.

κῶν, περὶ ὧν διαλαμβάνει τὸ δεύτερον ἐδάφιον τοῦ αὐτοῦ ἄρθρου, ἐντεῦθεν δὲ ἀδιστάκτως προκύπτει, ὅτι καὶ τὰς τοῦ δευτέρου ἐδαφίου συνθήκας συνομολογεῖ ὁ Βασιλεύς. Ἑπομένως μόνον ὄργανον παριστῶν τὴν Ἑλληνικὴν Πολιτείαν κατὰ τὴν μετὰ ξένων πολιτειῶν συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν εἶναι ὁ Βασιλεὺς καὶ πᾶσα σύμπραξις τῆς Βουλῆς ὡς ὀργάνου τῆς πολιτείας ἐντελῶς ἀποκλείεται.

Ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν συνομολόγησιν ὡρισμένων συνθηκῶν τὸ δεύτερον ἐδάφιον τοῦ αὐτοῦ ἄρθρου δεσμεύει τὴν πρὸς συνομολόγησιν αὐτῶν ἐλευθερίαν τοῦ Βασιλέως: «Αἱ περὶ ἐμπορίας ὅμως συνθῆκαι καὶ ὅσαι ἄλλαι περιέχουσι παραχωρήσεις, περὶ τῶν ὁποίων κατ' ἄλλας διατάξεις τοῦ παρόντος Συντάγματος δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ τι ἄνευ Νόμου, ἢ ἐπιβαρύνουσιν ἀτομικῶς τοὺς Ἕλληνας, δὲν ἔχουσιν ἰσχὺν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς».

Καὶ ἀνακύπτει πάλιν τὸ ζήτημα, ἂν ὁ τοῦ πρὸς συνομολόγησιν συνθηκῶν Ἡγεμονικοῦ δικαιώματος περιορισμὸς οὗτος ἐπιδρᾷ καὶ ἐπὶ τὸ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον κῦρος τῶν εἰρημένων συνθηκῶν, ἢ σκοπῇ μόνον τὸ κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης δικαίωμα τοῦ Βασιλέως νὰ ἐξαρτήσῃ ἀπὸ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς.

Ἡμεῖς παραδεχόμεθα τὴν ἑρμηνείαν, καθ' ἣν ἡ συγκατάθεσις τῆς Βουλῆς ἀπαιτεῖται καὶ διὰ τὸ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον κῦρος τῶν τοιούτων συνθηκῶν· στηριζόμεν δὲ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην ἐπὶ τῶν ἑπομένων σκέψεων:

Διὰ τὴν ἰσχὺν τῶν συνθηκῶν τούτων τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα ἀπῄτησε τὴν συγκατάθεσιν τῆς Βουλῆς.

Ἀλλ' ἡ συγκατάθεσις τῆς Βουλῆς δὲν εἶναι κατὰ τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα ἰσοδύναμος πρὸς νομοθετικὴν πρᾶξιν, δὲν εἶναι νόμος· ὅτι δὲ τὸ Σύνταγμα δὲν θεωρεῖ ταύτην ἰσοδύναμον πρὸς νόμον, μαρτυρεῖ τὸ ἑπόμενον 33 ἄρθρον αὐτοῦ, καθ' ὃ: «οὐδεμία παραχώρησις ἢ ἀνταλλαγὴ χώρας δύναται νὰ γίνῃ ἄνευ Νόμου»· τὸ ἄρθρον δὲ τοῦτο ἤθελεν εἶναι ἀσύγγνωστος παλιλλογία, ἐὰν τὸ Σύνταγμα ἐν τῷ 32 ἄρθρῳ ἀπέδιδεν εἰς τὴν συγκατάθεσιν τῆς Βουλῆς νομοθετικὴν δύναμιν, ἀφοῦ πᾶσα

παραχώρησις ἢ ἀνταλλαγὴ χώρας δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἄλλως ἢ δια συνθήκης ἀπαιτούσης τὴν συγκατάθεσιν τῆς Βουλῆς.[43] Ἡ γνώμη αὕτη κρατύνεται καὶ δι' ἀντιπαραβολῆς ἄλλων τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος διατάξεων πρὸς τὴν τοῦ 32 ἄρθρου διάταξιν·[44] πάντως δὲ ἡ ἐναντία ἐκδοχὴ ἀποκλείεται καὶ ἐκ τῆς τοῦ 57 ἄρθρου τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος διατάξεως, καθ' ἣν: «οὐδεν νομοσχεδιον γίνεται δεκτόν, ἐὰν δὲν συζητηθῇ καὶ ψηφοφορηθῇ ἄρθρον πρὸς ἄρθρον τρὶς κατ' ἐπανάληψιν κατὰ τρεῖς διαφόρους ἡμέρας», ἐνῷ ἡ κατὰ τὸ 32 ἄρθρον ἀπαιτουμένη συγκατάθεσις δὲν ἀπαιτεῖ τὰς διατυπώσεις ταύτας.[45]

Ἀλλ' ὅμως πρὸς ἐκτέλεσιν συνθηκῶν, αἵτινες περιέχουσι παραχωρήσεις, περὶ τῶν ὁποίων κατ' ἄλλας διατάξεις τοῦ Συντάγματος δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ τι ἄνευ νόμου, ἢ ἐπιβαρύνουσιν ἀτομικῶς τοὺς Ἕλληνας, ἀναμφισβητήτως ἀπαιτεῖται διαταγὴ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, καθ' ὅσον πρόκειται περὶ πράξεων, αἵτινες κατὰ τὰς τοῦ ἐσωτερικοῦ δημοσίου δικαίου ἀρχὰς ἀνήκουσιν εἰς τὰς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας λειτουργίας. Ἑπομένως ἡ συγκατάθεσις τῆς Βουλῆς, μὴ οὖσα, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω, ἰσοδύναμος πρὸς νομοθετικὴν διαταγήν, δὲν ἐπαρκεῖ πρὸς ἐκτέλεσιν τοιούτων συνθηκῶν· δὲν ἐπιτρέπεται δὲ διὰ τοῦτο νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ νομοθέτης τοσοῦτον ἠστόχησε τοῦ σκοποῦ, ἐκλέξας πρὸς ἐπίτευξιν τούτου οὕτως ἀνεπιτήδειον μέσον.

Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, ἀποδεικνύεται ἀληθὴς ἡ ἐκδοχή, ὅτι ἡ κατὰ τὸ 32 ἄρθρον τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος δι' ὡρι-

---

[43] Πρβ. Ν. Ι. Σαριπόλου Πραγματείαν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου III. § 594 ἐν τέλει, Θ. Φλογαΐτου Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου § 48 σελ. 74 ἐπ.

[44] Οὕτω π. χ. τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα ἀπαιτεῖ τὴν συγκατάθεσιν τῆς Βουλῆς καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις, ἐν αἷς προφανῶς δὲν πρόκειται περὶ νόμου, ἤτοι ἐν ἄρθροις 38. 46. 82· πρβ. καὶ A. Haenel, Studien zum Deutschen Staatsrechte II. S. 152; C. Goos und H. Hansen, Das Staatsrecht des Königreichs Dänemark 69 ff. 75 ff.

[45] Πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ Ι. Α'. γ'. 26. 27 (ἀγορεύσεις Δεληγεώργη καὶ Δημητριάδου καὶ τὴν τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς παρατήρησιν: «δὲν θὰ τὴν συζητήσωμεν κατ' ἄρθρον, διότι εἶναι συνθήκη») καὶ C. Goos und H. Hansen, Das Staatsrecht etc. 75 ff.

σμένας συνθήκας ἀπαιτουμένη συγκατάθεσις τῆς Βουλῆς εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον ἰσχὺν τῆς συνθήκης, καὶ ὅτι πρὸ τῆς συγκαταθέσεως ταύτης ἡ Ἑλλὰς δὲν δεσμεύεται ἐκ τῆς συνθήκης ἀπέναντι τῶν μετ' αὐτῆς συναλλαξαμένων πολιτειῶν.[46]

Ἡ τοιαύτη τοῦ 32 ἄρθρου τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος ἑρμηνεία δὲν ἠμφισβητήθη ὑπὸ τῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος ἑρμηνευτῶν, ἀλλ' ὁμοφώνως ἐγένετο ὑπὸ τούτων ἀποδεκτή·[47] ἐξαιρετέος δὲ μόνος ὁ Δ. Ναούμ, ὅστις προσεκολλήθη ἐντελῶς εἰς τὴν τοῦ Gneist θεωρίαν, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος.[48]

---

[46] Πρβ. καὶ C. Goos und H. Hansen, Das Staatsrecht etc. 75 ff.

[47] Πρβ. Ν. Ι. Σαριπόλου Πραγματείαν τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου II. § 510: «Τὴν διάταξιν δὲ ταύτην τοῦ πολιτεύματος χρώμενοι τῇ διακρίσει ἣν περὶ συνθηκῶν ποιοῦνται τὰ νόμιμα τῶν ἐθνῶν, δυνάμεθ' ἀναγαγεῖν ὑπὸ τὸν ἑξῆς τύπον: πᾶσα πραγματικὴ συνθήκη ὑπόκειται εἰς προηγουμένην συζήτησιν καὶ ἔγκρισιν τῆς Βουλῆς πρὶν ἢ περιβληθῇ πλῆρες κῦρος καὶ καταστῇ ὑποχρεωτικὴ διὰ τὸ ἔθνος» καὶ III § 594 ὑποσημ. ζ', Διομήδους Κυριακοῦ Ἑρμηνείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος I. 306: «Παρ' ἡμῖν κατὰ μίμησιν τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος ἀνεγνωρίσθη εἰς τὸν Βασιλέα τὸ δικαίωμα τοῦ συνάπτειν συνθήκας ὑπὸ τοὺς κατωτέρω περιορισμούς, ὅπερ καὶ λίαν ὀρθόν. Πᾶσαι αἱ ἐμπορικαὶ συνθῆκαι, ἅτε εἰς ἰδιωτικὰ συμφέροντα ἀποβλέπουσαι, καὶ αὐταὶ προσέτι αἱ πολιτικαί, ὅσαι ἐπιβαρύνουσιν ἀτομικῶς τοὺς Ἕλληνας ἢ ἀνάγονται εἰς παραχωρήσεις καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, ἐφ' ὧν κατ' ἄλλας διατάξεις τοῦ Συντάγματος δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ τι ἄνευ νόμου, δὲν συνάπτονται μετὰ ξένης Δυνάμεως, εἰμὴ ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ ἐγκριθῶσιν ὑπὸ τῆς Βουλῆς . . . Ὅθεν ἐὰν συνθήκη, κατὰ τύπους ὁριστικῶς συναφθεῖσα, ἀντιβαίνει εἰς τὴν ὡς ἀνωτέρω γενομένην ὑπὸ τοῦ Συντάγματος διαστολήν, δὲν εἶναι εἰς τὸ ἔθνος ὑποχρεωτική, διότι αἱ ξέναι Δυνάμεις ὑπολαμβάνονται ὡς γινώσκουσαι τὸ ἑλληνικὸν πολίτευμα καὶ τὰς περὶ περιστολῆς τοῦ βασιλικοῦ δικαιώματος διατάξεις αὐτοῦ». Αἱ γνῶμαι αὗται ἔχουσι μέγα κῦρος διὰ τὴν τοῦ 32 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος ἑρμηνείαν οὐ μόνον διότι οἱ ἐξενεγκόντες αὐτὰς ὑπῆρξαν καθηγηταὶ τοῦ τε Συνταγματικοῦ καὶ τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ, ἀλλὰ καὶ διότι ἀμφότεροι ὑπῆρξαν ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Β' Ἐθνικῇ Συνελεύσει μέλη τῆς ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος Ἐπιτροπῆς, μάλιστα δὲ ὁ Σαρίπολος ὑπῆρξε καὶ ὁ Εἰσηγητὴς αὐτῆς.

[48] Πρβ. D. Naoum, Der Abschluss von völkerrechtlichen Verträgen S. 32 ff. Ὁ Ναοὺμ ἐν τῇ ἐναισίμῳ ταύτῃ διατριβῇ του ἐξετάζει μετ' ἀξιεπαίνου ἐπιμελείας τὸ περὶ συνομολογήσεως τῶν συνθηκῶν θέμα κατὰ τὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος διατάξεις· ἀλλ' ὅμως ἐπὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀποτε-

Καὶ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς δὲ Βουλαῖς κατὰ τὴν συζήτησιν συνθηκῶν ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἡ ἀνωτέρω ὑποστηριζομένη γνώμη.[49]

λεσματικῶς ἐπέδρασαν αἱ τοῦ Gneist καὶ Laband θεωρίαι, ἃς προσήρμοσεν εἰς τὸ τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος 32 ἄρθρον.

[49] Πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ VII. Α΄. γ΄. 4 (ἀγόρευσιν τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργοῦ Κοντοσταύλου κατὰ τὴν συζήτησιν περὶ τῆς εἰς τὴν περὶ μικτῶν ἐν Αἰγύπτῳ δικαστηρίων σύμβασιν προσχωρήσεως τῆς Ἑλλάδος): «Ὅλαι αἱ Δυνάμεις ἀνεξαιρέτως εἶχον προσχωρήσει, πρὶν λάβουν τὴν ἄδειαν τῶν νομοθετικῶν σωμάτων. Προσεχώρησαν μάλιστα αὗται ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιφυλάξεως, ἐξαιρέσει μόνον τῆς Βελγικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Γαλλικῆς, αἵτινες προσεχώρησαν μὲν ὡς καὶ αἱ λοιπαί, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐπιφύλαξιν τῆς ἐγκρίσεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἡ Ἑλλὰς προσεχώρησεν ὅπως προσεχώρησαν καὶ αἱ ἄλλαι Δυνάμεις· εἶναι ἀληθές, ὅτι δὲν ἔκαμε ῥητῶς τὴν ἐπιφύλαξιν ταύτην, περὶ ἧς εἶπον, ἀλλ' αὕτη νομίζω ὅτι ὑπενοεῖτο... εἶναι λοιπὸν πάντοτε εἰς καιρὸν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἐὰν τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα ἀπορρίψῃ τὴν σύμβασιν, νὰ τὴν ἀκυρώσῃ, θεωροῦσα αὐτὴν ὡς μὴ ὑπάρξασαν». Ὅτε ὁ Πρωθυπουργὸς Τρικούπης, ὅπως ἐξουδετερώσῃ τὴν ἐκ τῆς πρὸς ἐπικύρωσιν ὑποβολῆς τῆς περὶ ὁρίων μετὰ τῆς Τουρκίας συνθήκης κακὴν ἐντύπωσιν, ἣν συνθήκην ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει εὑρισκόμενος ἐχαρακτήριζεν ὡς προδοτικήν, εἶπεν, ὅτι: «ὀφείλει τὸ ἔθνος ν' ἀποδεχθῇ τὰ γενόμενα, ὀφείλει νὰ τὰ δεχθῇ ἐν δικαιοσύνῃ καὶ εὐπρεπείᾳ, διότι ἀπέναντι τῶν ξένων ἔταξεν ὡς ἀντιπρόσωπον καὶ πληρεξούσιον αὐτοῦ τὴν Κυβέρνησιν, ἀνάρμοστον δ' εἶναι ν' ἀποκηρύττῃ τὴν ὑπογραφήν, ἧς ἐπηγγέλθη ἐκ προοιμίων, ὅτι θ' ἀναγνωρίσῃ τὸ κῦρος», ἔλαβε τὴν ἑπομένην ἀπάντησιν παρα τοῦ Βουλευτοῦ Φιλαρέτου: «Ἐγὼ διαφωνῶ εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς ὁμιλίας τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ, ἴσως πλανῶμαι, ἀλλὰ διαφωνῶ. Ὡς ἐν τῷ ποινικῷ καὶ ἐν τῷ ἀστικῷ νόμῳ δὲν ἐπιτρέπεται ἄγνοια νόμου καὶ πάντες ὀφείλουσι νὰ γινώσκωσι τὸν νόμον, οὕτω καὶ μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων ἐθνῶν εἶναι γνωστὰ τὰ πολιτεύματα αὐτῶν καὶ ἡ ἔκτασις τῆς ἐξουσίας τῶν ἀντιπροσώπων, ἢ ὑποτίθεται ὅτι εἶναι γνωστά. Ἐνόσῳ δὲν ἐκπληροῦνται ἑπομένως οἱ ὅροι τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν νόμων, δὲν εἶναι ὑποχρεωτικαὶ αἱ συνθῆκαι διὰ το ἔθνος, καίτοι παραδεδεγμέναι ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως»· εἰς τὸν Τρικούπην δ' ἀπήντησε καὶ αὐτὸς ὁ ὑπογράψας τὴν εἰρημένην συνθήκην τέως Πρωθυπουργὸς Κουμουνδοῦρος, εἰπών: «Κύριοι, ἡ σύμβασις ἐψηφίσθη καὶ ἤδη ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἤπειρος καὶ νόμῳ εἶναι Ἑλλάς. Ἐψηφίσθη ἡ σύμβασις, διότι ἡμεῖς τὴν ὑπεγράψαμεν καθ' ὑπερβασίαν; Ἐπενοήθη κακόηχος λέξις, ἵνα ἐκφράσῃ δυσοίωνον ἰδέαν. Ἡ ὑπογραφή μας αὕτη ὑποχρεοῖ Ὑμᾶς ἄρα νὰ παραδεχθῆτε ταύτην, ὡσεὶ αἱ συμβάσεις μὴ ὑπεγράφοντο ἀπὸ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν καὶ μὴ ἐκυρῶντο κατόπιν ἀπὸ ἡμᾶς, διὰ νὰ ὦσιν ὑποχρεωτικαί; Ἐὰν ἡ σύμβασις δὲν ἐψηφίζετο σήμερον, δὲν ἤθελεν ἔχει κῦρος· ἡ Συνέλευσις καὶ τὸ Σύνταγμα διατάσσουσι ῥητῶς, ὅτι αἱ τοιαῦται συμβάσεις, ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας συναφθεῖσαι, ἔχουσι κῦρος μόνον μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν αὐτῶν παρ' ἡμῶν. Ἐσπούδαζε καὶ δὲν ἔπαιζεν ἡ Συνέλευσις παραγγέλ-

Καὶ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ δὲ τῆς περὶ συνθηκῶν διατάξεως τῶν ἡμετέρων Συνταγμάτων τῶν ἐτῶν 1844 καὶ 1864 ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τὴν αὐτὴν ἠκολούθησεν ἑρμηνείαν.

Ἐν τῷ ἐγγράφῳ, δι' οὗ ὁ Βασιλεὺς χορηγεῖ τοῖς ἁρμοδίοις ὀργάνοις τὴν πρὸς διαπραγμάτευσιν καὶ ὑπογραφὴν ὡρισμένης συνθήκης ἐξουσίαν, ῥητῶς περιλαμβάνεται ἡ διὰ τὴν τῆς Βουλῆς συγκατάθεσιν ἐπιφύλαξις[50], ἧς αἱ μετὰ τῆς Ἑλλάδος συμβαλλόμεναι πολιτεῖαι λαμβάνουσι πλήρη γνῶσιν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰ τῶν ἄλλων συμβαλλομένων πολιτειῶν ἀνταλλαγὴ τῶν ἐπικυρώσεων γίνεται πάντοτε μετὰ τὴν τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς ἐξασφάλισιν.[51]

λουσα ταῦτα. Ἡ σύμβασις λοιπὸν δὲν ἦτο διὰ σᾶς ὑποχρεωτική, διότι ὑπεγράψαμεν ἡμεῖς· ἡ διάταξις τοῦ Συντάγματος οὐδεμίαν ἄλλην ἔννοιαν ἔχει. Δὲν εἶναι ἀκριβὲς λοιπὸν ὅ,τι σᾶς εἶπον, δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι κατὰ τύπον ἀποφαίνεσθε σήμερον, οὔτε καλεῖσθε νὰ καλύψητε τὴν ἀλήθειαν .... Σεῖς, κύριοι, ἐδώκατε κῦρος καὶ ζωὴν εἰς τὴν σύμβασιν αὐτήν, διότι ἄνευ τῆς ψήφου Ὑμῶν ἡ σύμβασις ἤθελεν εἶσθαι χάρτης ἄγραφος»· πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ IX. Α'. 165 ἐπ. 205. 213. Σύμφωνος πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθειμένας γνώμας εἶναι καὶ ἡ γνώμη τοῦ O. Gierke (Grünhut's Zeitschrift etc. Bd. VI. S. 231), ὅστις, ἑρμηνεύων τὸ 11 ἄρθρον τοῦ Γερμανικοῦ Συντάγματος, διδάσκει, ὅτι, ὁσάκις ἡ ἐπικύρωσις (ratification) τοιούτων συνθηκῶν προηγεῖται τῆς ἐγκρίσεως τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας (Reichstags), ὑπάρχει ἡ σιωπηρὰ ἐπιφύλαξις τῆς ἐγκρίσεως ταύτης, καθίσταται δὲ ἄκυρος ἡ συνθήκη καὶ ἀπέναντι τῶν μετὰ τῆς Γερμανίας συναλλαξαμένων ἄλλων πολιτειῶν, ἂν ἡ Ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπία ἀρνηθῇ τὴν ἔγκρισιν αὐτῆς.

[50] Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἔχει ὡς ἑξῆς: «George 1er Roi des Hellénes. Animé du désir de resserrer et de développer par un nouveau Traité les relations de commerce et de navigation entre le Royaume Hellénique et le Royaume. . . Nous avons nommé et confirmons par le présent le Sieur . . . pour Notre Plénipotentiaire à l'effet de conclure et de signer le dit Traité de commerce et de navigation avec le Plénipotentiaire de Sa Majesté le Roi . . . promettant d'approuver et de ratifier, *sauf le consentement de la Chambre des députés,* ce que Notre dit Plénipotentiaire aura, en vertu de ces Pleins-Pouvoirs, arrêté, conclu et signé. En foi de quoi etc.». Τὸν τύπον τοῦτον τῶν πρὸς συνομολόγησιν συνθηκῶν πληρεξουσίων ἐγγράφων ἐχορήγησεν ἡμῖν εὐγενῶς ὁ Κύριος ἐπὶ τῶν συνθηκῶν Τμηματάρχης τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργείου Βασίλειος Ν. Νάζος, πρὸς ὃν καὶ δημοσίᾳ ἐκφράζομεν τὴν ἡμετέραν εὐγνωμοσύνην.

[51] Οὕτως ἡ τῇ 25 Αὐγούστου 1848 μετὰ τῆς Ῥωσσίας ὑπογραφεῖσα ταχυ-

Πολλάκις δ' ἐν ταῖς συνθήκαις περιλαμβάνεται ῥητῶς, ὅτι τὸ

δρομικὴ σύμβασις ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΡΙΓ' τῆς 2 Σεπτεμβρίου 1848, τῇ 19 Νοεμβρίου 1848 ἐπεκυρώθη αὕτη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ τῇ 24 Νοεμβρίου 1848 ἐγένετο ἡ τῶν ἐπικυρώσεων ἀνταλλαγὴ (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1848 ἀριθ. 24 καὶ τοῦ 1849 ἀριθ. 3). Ἡ τῇ 27 Νοεμβρίου 1850 μετὰ τῆς Αὐστρίας ὑπογραφεῖσα ταχυδρομικὴ σύμβασις ἐπεκυρώθη τῇ 29 Μαρτίου 1852 ὑπὸ τοῦ Βασιλέως μετὰ τὴν χορηγηθεῖσαν τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας συγκατάθεσιν, ἧς ῥητὴ γίνεται μνεία ἐν τῇ ἐπικυρώσει (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1852 ἀριθ. 22). Ἡ μετὰ τῆς Σουηδίας καὶ Νορβηγίας τῇ 15/27 Ὀκτωβρίου 1852 ὑπογραφεῖσα συνθήκη ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΣΜ' τῆς 17 Ἰουνίου 1853, εἶτα τῇ 13/25 Ἰουνίου 1853 ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ τῇ 19 Ἰουνίου / 1 Ἰουλίου 1853 ἐγένετο ἡ ἀνταλλαγὴ (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1853 ἀριθ. 26). Ἡ μετὰ τῆς Τουρκίας ἐν Καυλιντζιᾷ τῇ 27 Μαΐου 1855 ὑπογραφεῖσα συνθήκη περὶ ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΣΛΔ' τῆς 25 Ἰουλίου 1855, ἡ δὲ ἀνταλλαγὴ τῶν ἐπικυρώσεων ἐγένετο τῇ 9 Ἰουλίου 1855, ἀφοῦ πρὸ ταύτης τῇ 10 καὶ 13 Ἰουνίου 1855 εἶχε χορηγηθῇ ἡ συγκατάθεσις τῶν Βουλῶν (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1855 ἀριθ. 34, Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Συλλογὴ τῶν ἐν ἰσχύϊ προξενικῶν συνθηκῶν, ἐμπορικῶν συμβάσεων καὶ ἑτέρων συμφωνιῶν τῆς Ἑλλάδος μετ' ἄλλων Κρατῶν, 1901, σελ. 402 ὑποσημ. 1, Βουλῆς Πρακτικὰ IV. Β' 407 ἐπ, Γερουσίας Πρακτικὰ IV. Β' 498 ἐπ.). Ἡ μετὰ τοῦ Μεγάλου Δουκάτου τῆς Τοσκάνης τῇ 10/22 Ἀπριλίου 1856 ὑπογραφεῖσα συνθήκη ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΤΛΕ' τῆς 3 Ἰουλίου 1856, ἡ Βασιλικὴ ἐπικύρωσις ἐγένετο τῇ 23 Μαΐου 1856, ἀφοῦ πρὸ ταύτης τῇ 8 καὶ 14 Μαΐου 1856 αἱ Βουλαὶ ἐχορήγησαν τὴν συγκατάθεσιν αὐτῶν (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1856 ἀριθ. 41, Βουλῆς Πρακτικὰ IV. Γ'. α'. 638 ἐπ., Γερουσίας Πρακτικὰ IV. Γ'. 501 ἐπ.). Ἡ μετὰ τῆς Αὐστρίας τῇ 31 Μαΐου / 12 Ἰουνίου 1856 ὑπογραφεῖσα σύμβασις περὶ τῆς δικαιοδοσίας τῶν δικαστηρίων ἀμφοτέρων τῶν ἐπικρατειῶν ἐπὶ τῶν ἀποδιούντων ὑπηκόων εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΤΝΔ' τῆς 31 Αὐγούστου 1856, ἔτυχε δὲ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Βουλῶν τῇ 6 καὶ 30 Ἰουλίου 1856 καὶ ἡ Βασιλικὴ ἐπικύρωσις ἐγένετο τῇ 16 Αὐγούστου 1856 (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1856 ἀριθ. 50, Βουλῆς Πρακτικὰ IV. Γ'. 6'. 230 ἐπ., Γερουσίας Πρακτικὰ IV. Γ'. 727 ἐπ.). Ἡ μετὰ τοῦ Βελγίου τῇ 24 Μαΐου / 5 Ἰουνίου 1856 ὑπογραφεῖσα πρόσθετος σύμβασις ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΤΗ' τῆς 31 Ἰανουαρίου 1857, αἱ Βουλαὶ ἐχορήγησαν τῇ 6 Σεπτεμβρίου καὶ 1 Ὀκτωβρίου 1856 τὴν ἑαυτῶν συγκατάθεσιν καὶ τῇ 10/22 Ἰανουαρίου 1857 ἐγένετο ἡ Βασιλικὴ ἐπικύρωσις (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1857 ἀριθ. 7, Βουλῆς Πρακτικὰ IV. Γ'. γ' 807 ἐπ., Γερουσίας Πρακτικὰ IV. Γ'. 1166 ἐπ.). Ἡ μετὰ τῆς Τουρκίας τῇ 29 Σεπτεμβρίου 1865 ὑπογραφεῖσα σύμβασις πρὸς καταστολὴν τῆς ληστείας ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΡΜΗ' τῆς 19 Ἰανουαρίου 1866, ἔτυχε δὲ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς τῇ 9 Δεκεμβρίου 1865 καὶ τῇ 10/22 Ἰανουαρίου 1866 ἐγένετο ἡ ἀνταλλαγὴ (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1866 ἀριθ. 18, Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ Ι. Α'. γ'. 25 ἐπ.). Ἡ μετὰ τῆς Ἰταλίας τῇ 5/17 Νοεμβρίου 1864 ὑπογραφεῖσα ταχυδρομικὴ σύμβασις ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΡΜΖ' τῆς 17 Δεκεμ-

---

6ρίου 1866, ἔτυχε τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς τῇ 8 Δεκεμβρίου 1865 καὶ τῇ 11/23 Δεκεμβρίου 1865 ἐγένετο ἡ ἀνταλλαγὴ ('Εφημ. Κυβερν. τοῦ 1866 ἀριθ. 21, Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ Ι. Α'. γ'. 12 ἑπ.). Ἡ μετὰ τῆς Γαλλίας τῇ 7 Ἰανουαρίου 1876 ὑπογραφεῖσα προξενικὴ σύμβασις ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΧΗ' τῆς 31 Μαρτίου 1878, ἔτυχε δὲ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς τῇ 7 Δεκεμβρίου 1876, ἡ Βασιλικὴ δ' ἐπικύρωσις ἐγένετο τῇ 11/23 Δεκεμβρίου 1876 καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ τῇ 15/27 Φεβρουαρίου 1878 ('Εφημ. Κυβερν. τοῦ 1878 ἀριθ. 25, Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ VII. Β'. 371). Ἡ μετὰ τῆς Ἰταλίας τῇ 5/17 Νοεμβρίου 1877 ὑπογραφεῖσα σύμβασις περὶ ἐκδόσεως ἐγκλημάτιῶν ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΧΗΒ' τῆς 10 Μαΐου 1878, ἔτυχε δὲ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς τῇ 22 Νοεμβρίου 1877, μεθ' ἣν ἐγένετο ἡ Βασιλικὴ ἐπικύρωσις τῇ 3/15 Μαΐου 1878 καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ τῇ 4/16 Μαΐου 1878 ('Εφημ. Κυβερν. τοῦ 1878 ἀριθ. 30, Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ VII. Γ'. 89 ἑπ.). Ἡ μετὰ τῆς Πορτογαλλίας τῇ 31 Δεκεμβρίου 1876 / 12 Ἰανουαρίου 1877 ὑπογραφεῖσα συνθήκη ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΨΝΖ' τῆς 17 Νοεμβρίου 1878, αἱ δ' ἐπικυρώσεις ἀντηλλάγησαν τῇ 18/30 Δεκεμβρίου 1878 ('Εφημ. Κυβερν. τοῦ 1879 ἀριθ. 9). Ἡ μετὰ τῆς Ῥουμανίας τῇ 6/18 Ἀπριλίου 1878 ὑπογραφεῖσα συνθήκη περὶ ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΥΛϚ' τῆς 5 Ἀπριλίου 1880 καὶ αὐθημερὸν ἐπηκολούθησεν ἡ Βασιλικὴ ἐπικύρωσις ('Εφημ. Κυβερν. τοῦ 1880 ἀριθ. 59). Ἡ μετὰ τῆς Ἰταλίας τῇ 15/27 Νοεμβρίου 1880 ὑπογραφεῖσα προξενικὴ σύμβασις ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ϠΛΒ' τῆς 26 Μαρτίου 1881 καὶ αὐθημερὸν ἐπηκολούθησεν ἡ Βασιλικὴ ἐπικύρωσις ('Εφημ. Κυβερν. τοῦ 1881 ἀριθ. 40). Ἡ μετὰ τῆς Γερμανίας τῇ 14/26 Νοεμβρίου 1881 ὑπογραφεῖσα προξενικὴ σύμβασις ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ϠΞΗ' τῆς 20 Μαΐου 1882, αὐθημερὸν δ' ἐπηκολούθησεν ἡ Βασιλικὴ ἐπικύρωσις καὶ τῇ 26 Ἰουνίου / 6 Ἰουλίου 1882 ἐγένετο ἡ ἀνταλλαγὴ ('Εφημ. Κυβερν. τοῦ 1882 ἀριθ. 72 καὶ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Συλλογὴ κλπ. σελ. 236 ὑποσημ. 1). Ἡ μετὰ τῆς Σερβίας τῇ 19 Μαΐου 1882 ὑπογραφεῖσα ἐμπορικὴ συνθήκη ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΑΜΔ' τῆς 22 Ἰουνίου 1882, αἱ δ' ἐπικυρώσεις ἀντηλλάγησαν τῇ 14 Ἰουλίου 1882 ('Εφημ. Κυβερν. τοῦ 1882 ἀριθ. 75 καὶ Κωδίκων Ῥάλλη Ζ'. Παράρτημα σελ. 1005 ἑπ.). Ἡ μετὰ τῆς Γερμανίας τῇ 27 Ἰουνίου / 7 Ἰουλίου 1884 ὑπογραφεῖσα συνθήκη ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΑΣ' τῆς 28 Ἰανουαρίου 1885, ἡ δὲ ἀνταλλαγὴ ἐγένετο τῇ 8 Φεβρουαρίου 1885 ('Εφημ. Κυβερν. τοῦ 1885 ἀριθ. 15, Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν Συλλογὴ κλπ. σελ. 242 ὑποσημ. 1). Ἡ μετὰ τῆς Ἀγγλίας τῇ 29 Ὀκτωβρίου / 10 Νοεμβρίου 1886 ὑπογραφεῖσα ἐμπορικὴ καὶ ναυτιλιακὴ συνθήκη ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΑΥΚΓ' τῆς 4 Ἀπριλίου 1887 καὶ τῇ 6 Ἀπριλίου 1887 ἐγένετο ἡ Βασιλικὴ ἐπικύρωσις ('Εφημ. Κυβερν. τοῦ 1887 ἀριθ. 90). Ἡ μετὰ τῆς Ἰταλίας τῇ 20 Μαρτίου / 1 Ἀπριλίου 1889 ὑπογραφεῖσα ἐμπορικὴ καὶ ναυτιλιακὴ συνθήκη ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΑΨΟΔ' τῆς 3 Μαΐου 1889 καὶ αὐθημερὸν ἐπηκολούθησεν ἡ Βασιλικὴ ἐπικύρωσις, ἡ δὲ ἀνταλλαγὴ ἐγένετο τῇ 4/16 Δεκεμβρίου 1889 ('Εφημ. Κυβερν. τοῦ 1889 ἀριθ. 136 καὶ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Συλλογὴ κλπ. σελ. 324 ὑποσημ. 1). Ἡ μετὰ τοῦ Μαυροβουνίου τῇ 11 Δεκεμβρίου 1896 ὑπογραφεῖσα σύμ-

κῦρος αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς·[52] ἐνίοτε δ' ἐν τῇ Βασιλικῇ ἐπικυρώσει γίνεται ῥητὴ διὰ τὴν συγκατάθεσιν τῆς Βουλῆς ἐπιφύλαξις.[53]

βασις περὶ ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΒΦΖ' τῆς 16 Μαΐου 1897, αἱ δ' ἐπικυρώσεις ἀντηλλάγησαν τῇ 24 Μαΐου / 5 Ἰουνίου 1897 (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1897 ἀριθ. 85). Ἡ μετὰ τῆς Τουρκίας τῇ 22 Νοεμβρίου / 4 Δεκεμβρίου 1897 ὑπογραφεῖσα συνθήκη περὶ εἰρήνης ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΒΦΙΕ' τῆς 6 Δεκεμβρίου 1897, αἱ δ' ἐπικυρώσεις ἀντηλλάγησαν τῇ 7/19 Δεκεμβρίου 1897 (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1897 ἀριθ. 181 καὶ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Συλλογὴ κλπ. σελ. 434 ὑποσημ. 1). Ἡ μετὰ τῆς Τουρκίας τῇ 30 Μαρτίου / 12 Ἀπριλίου 1903 ὑπογραφεῖσα συνθήκη ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΒΦΜ' τῆς 24 Μαΐου 1903 καὶ αὐθημερὸν ἀντηλλάγησαν αἱ ἐπικυρώσεις (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1903 ἀριθ. 106).

[52] Πρβ. τὴν μετὰ τῆς Γερμανίας τῇ 13/25 Ἀπριλίου 1874 ὑπογραφεῖσαν σύμβασιν περὶ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν, ἐπικυρωθεῖσαν δ' εἶτα διὰ τοῦ νόμου ΦΜΑ' τῆς 9 Νοεμβρίου 1875 (Ἐφ. Κυβ. τοῦ 1875 ἀριθ. 59)· τὴν μετὰ τῆς Ἀγγλίας τῇ 7/19 Αὐγούστου 1875 ὑπογραφεῖσαν περὶ ἀμοιβαίας ἐκδόσεως τῶν δραπετῶν ναυτῶν κλπ. συμφωνίαν, ἐπικυρωθεῖσαν δ' εἶτα διὰ τοῦ νόμου ΦΟΕ' τῆς 24 Δεκεμβρίου 1875 (Ἐφ. Κυβ. τοῦ 1876 ἀριθ. 3)· τὴν μετὰ τῆς Ἰταλίας τῇ 5/17 Νοεμβρίου 1877 ὑπογραφεῖσαν ἐμπορικὴν καὶ ναυτιλιακὴν συνθήκην, ἐπικυρωθεῖσαν δ' εἶτα διὰ τοῦ νόμου ΧΛΑ' τῆς 10 Μαΐου 1878 (Ἐφ. Κυβ. τοῦ 1878 ἀριθ. 31)· τὴν μετὰ τῆς Γαλλίας τῇ 23 Ἰανουαρίου / 4 Φεβρουαρίου 1887 ὑπογραφεῖσαν περὶ τῶν ἐν Δελφοῖς ἀνασκαφῶν σύμβασιν, εἶτα δὲ κυρωθεῖσαν διὰ τοῦ νόμου ΑΨΟΔ' τῆς 13 Ἀπριλίου 1891 (Ἐφ. Κυβ. τοῦ 1891 ἀριθ. 126)· τὴν μετὰ τῆς Αἰγύπτου τῇ 9/21 Μαρτίου 1895 ὑπογραφεῖσαν ἐμπορικὴν σύμβασιν, ἐπικυρωθεῖσαν δὲ διὰ τοῦ νόμου ΒΣΟΖ' τῆς 6 Ἰουλίου 1895 (Ἐφ. Κυβ. τοῦ 1895 ἀριθ. 18)· τὴν μετὰ τῆς Γαλλίας τῇ 3/15 Ἰανουαρίου 1898 πρὸς διακανονισμὸν τῆς ἐν Τυνησίᾳ συμβατικῆς θέσεως τῆς Ἑλλάδος ὑπογραφεῖσαν δήλωσιν, ἐπικυρωθεῖσαν δὲ διὰ τοῦ νόμου ΒΦΚΑ' τῆς 27 Φεβρουαρίου 1898 (Ἐφ. Κυβ. τοῦ 1898 ἀριθ. 31)· τὴν μετὰ τῆς Ἰταλίας τῇ 18/30 Δεκεμβρίου 1899 ὑπογραφεῖσαν περὶ ἐμπορίου καὶ ναυτιλίας προσωρινὴν συμφωνίαν, ἐπικυρωθεῖσαν δὲ διὰ τοῦ νόμου ΒΧΞ' τῆς 23 Δεκεμβρίου 1899 (Ἐφ. Κυβ. τοῦ 1899 ἀριθ. 279)· τὴν μετὰ τῆς Ῥουμανίας τῇ 19 Δεκεμβρίου 1900 ὑπογραφεῖσαν ἐμπορικὴν σύμβασιν, ἐπικυρωθεῖσαν δὲ διὰ τοῦ νόμου ΒΨΙΗ' τῆς 13 Ἰανουαρίου 1901 (Ἐφ. Κυβ. τοῦ 1901 ἀριθ 16)· τὴν μετὰ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς τῇ 19 Νοεμβρίου / 2 Δεκεμβρίου 1902 ὑπογραφεῖσαν προξενικὴν σύμβασιν, ἐπικυρωθεῖσαν δὲ διὰ τοῦ νόμου ΒΦΞΓ' τῆς 26 Ἰουνίου 1903 (Ἐφ. Κυβ. τοῦ 1903 ἀριθ. 140).

[53] Πρβ. τὸ Β. Διάταγμα τῆς 13 Μαρτίου 1875, δι' οὗ ἐπεκυρώθη ἡ ἐν Βέρνῃ τῇ 27 Σεπτεμβρίου / 9 Ὀκτωβρίου 1874 ὑπογραφεῖσα περὶ γενικῆς ταχυδρομικῆς ἑνότητος σύμβασις (Ἐφ. Κυβ. τοῦ 1875 ἀριθ. 31)· τὸ Β. Διάταγμα τῆς 18 Ὀκτωβρίου 1879, δι' οὗ ἐπεκυρώθη ἡ ἐν Παρισίοις τῇ 24 Ὀκτωβρίου / 5 Νοεμβρίου 1878 ὑπογραφεῖσα νομισματικὴ σύμβασις (Ἐφ. Κυβ. 1879 ἀριθ. 72).

Ὑπάρχουσι δὲ περιπτώσεις, καθ' ἃς ἐκ τῶν προτέρων ἡ Βουλὴ παρέσχε τὴν πρὸς συνομολόγησιν ὡρισμένης συνθήκης συγκατάθεσιν, χορηγήσασα διὰ νόμου τῇ ἐκτελεστικῇ ἐξουσίᾳ τὸ πρὸς τοῦτο δικαίωμα καὶ καθορίσασα ὅρους τινάς, οὓς ὤφειλε νὰ περιλάβῃ ἡ συνομολογητέα συνθήκη.[54]

Μοναδικὸν ἀπομένει τὸ τῆς προσχωρήσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν περὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μικτῶν δικαστηρίων σύμβασιν παράδειγμα, καθ' ὃ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις προέβη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς τοιαύτης συμβάσεως, πρὶν ἢ λάβῃ τὴν τῆς Βουλῆς συγκατάθεσιν. Ἀλλ' ὅμως τὸ μοναδικὸν τοῦτο παράδειγμα οὐδόλως δύναται ν' ἀναιρέσῃ τὴν περὶ τὰς συνθήκας πρᾶξιν· καθ' ὅσον οὐ μόνον ὑπάρχει ἡ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν δήλωσις, ὅτι τὸ κῦρος τῆς συνθήκης ταύτης ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς (ὑποσημ. 49 τῆς παραγράφου ταύτης), ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν περὶ τῆς συνθήκης ταύτης γενομένων ἐν τῇ Βουλῇ συζητήσεων κατάδηλον ἐγένετο, ὅτι ἡ παράλειψις αὕτη τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως προῆλθεν ἐκ τῆς πεπλανημένης ἰδέας, ὅτι ἡ συνθήκη αὕτη δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν τῶν συνθηκῶν κατηγορίαν, δι' ἣν ἀπαιτεῖται συγκατάθεσις τῆς Βουλῆς.[55]

Τὴν περὶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ 32 ἄρθρου τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος γνώμην τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν Βουλῶν μαρτυροῦσιν

---

[54] Πρβ. τὸν νόμον ΤΜΘ' τῆς 10 Νοεμβρίου 1869, δι' οὗ ἐπιτρέπεται εἰς τὴν νομοτελεστικὴν ἐξουσίαν νὰ συνομολογήσῃ μετὰ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως σύμβασιν περὶ τοῦ ἐξαγωγικοῦ δασμοῦ τῆς σταφίδος (Ἐφ. Κυβ. τοῦ 1869 ἀριθ. 48)· τὸν νόμον ΑΧΜΘ' τῆς 14 Ἰανουαρίου 1888, δι' οὗ ἐπετράπη εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ προβῇ εἰς συμφωνίαν περὶ εἰσαγωγῆς καπνῶν εἰς Αἴγυπτον μετὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς Κυβερνήσεως (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1888 ἀριθ. 16)· τὸν νόμον ΑΩϟΓ' τῆς 7 Φεβρουαρίου 1891 περὶ ἀδείας πρὸς συνομολόγησιν ἐμπορικῆς συμφωνίας μετὰ τῆς Γαλλίας (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1891 ἀριθ. 39)· τὸν νόμον ΑϡΠΕ' τῆς 30 Δεκεμβρίου 1891 περὶ ἀδείας πρὸς συνομολόγησιν ἐμπορικῆς συμφωνίας μετὰ τῆς Γαλλίας (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1891 ἀριθ. 368)· τὸν νόμον ΒΣΚΘ' τῆς 4 Μαρτίου 1894 περὶ ἀδείας πρὸς συνομολόγησιν προσωρινῆς ἐμπορικῆς συμφωνίας μετὰ τῆς Σερβίας ἄνευ περαιτέρω κυρώσεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας (Ἐφημ. Κυβερν. 1894 ἀριθ. 13).

[55] Πρβ. Βουλῆς Στενογραφημένα Πρακτικὰ VII. Α'. γ'. 4 ἕως 8 (ἀγορεύσεις Τρικούπη), ἔνθα εὑρίσκει τις τὴν γνώμην, ἣν περὶ τῆς συνθήκης ταύτης εἶχεν ἡ προκάτοχος Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις.

ἐπαρκῶς καὶ οἱ τῶν σχετικῶν νόμων τίτλοι, εἰ καὶ νομικῶς οἱ τίτλοι δὲν ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ νόμου.[56]

Ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατήσασα γνώμη συνάδει οὐ μόνον πρὸς τὸ γράμμα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ πρὸς τὴν ἐν γένει οἰκονομίαν τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος.

---

[56] Ἐν τοῖς νόμοις, δι' ὧν ἐπικυροῦνται αἱ συνθῆκαι, κατὰ κανόνα γίνεται χρῆσις τῆς φράσεως: «Ἡ συνθήκη . . . θέλει ἔχει πλήρη καὶ νόμιμον ἰσχύν», παραληφθεῖσα ἐκ τῆς φράσεως τῶν δύο Ἑλληνικῶν Συνταγμάτων: «δὲν ἔχουσιν ἰσχύν»· ἐν ὀλίγοις δὲ νόμοις γίνεται χρῆσις τῆς λέξεως «ἐπικυροῦται», οἱοῖοι ὁ Νόμος ΦΛΑ' τῆς 7 Ἀπριλίου 1875 περὶ τῆς ἐν Βέρνῃ ὑπογραφείσης διεθνοῦς ταχυδρομικῆς συμβάσεως (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1875 ἀριθ. 21), ὁ νόμος ΒΡΟ' τῆς 10 Φεβρουαρίου 1893 περὶ τῆς ἐν Βιέννῃ συμβάσεως περὶ ἀνταλλαγῆς ταχυδρομικῶν δεμάτων (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1893 ἀριθ. 39), ὁ νόμος ΒΤ΄ΗΒ' τῆς 20 Μαρτίου 1896 περὶ τῆς μετὰ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς συμβάσεως περὶ ἀνταλλαγῆς ταχυδρομικῶν ἐπιταγῶν (Ἐφημ. Κυβερνήσεως τοῦ 1896 ἀριθ. 42), ὁ νόμος ΒΨΓΝΒ' τῆς 8 Ἀπριλίου 1900 περὶ τῆς ἐν Βασιγκτῶνι παγκοσμίου ταχυδρομικῆς συμβάσεως (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1900 ἀριθ. 108). Ἀλλὰ πάντες σχεδὸν οἱ τίτλοι τῶν νόμων, δι' ὧν χορηγεῖται ἡ τῆς Βουλῆς συγκατάθεσις λαλοῦσι: «περὶ κυρώσεως τῆς συνθήκης». Ἐξαιροῦνται δὲ παλαιοί τινες νόμοι, οἵτινες, εἰ καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον ὁμοιάζουσι τοῖς ἄλλοις, ἐν τῷ τίτλῳ αὐτῶν λαλοῦσι: «περὶ ἐκτελέσεως τῆς συνθήκης»· τοιοῦτοι δέ εἰσιν ὁ νόμος ΤΛΕ' τῆς 3 Ἰουλίου 1856 περὶ ἐκτελέσεως τῆς μετὰ τοῦ Μεγάλου Δουκάτου τῆς Τοσκάνης συνθήκης (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1856 ἀριθ. 41) καὶ ὁ νόμος ΤΗ΄ τῆς 31 Ἰανουαρίου 1857 περὶ ἐκτελέσεως τῆς μετὰ τοῦ Βελγίου προσθέτου συμβάσεως (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1857 ἀριθ. 7)· καὶ ἐν ὀλίγοις ἄλλοις νόμοις δὲ παρατηρεῖται διαφορά τις περὶ τὴν τοῦ τίτλου ἔκφρασιν· οὕτω π. χ. νόμοι τινὲς λαλοῦσι: «περὶ ἰσχύος τῆς συνθήκης», οἱοῖοι ὁ νόμος Ν' τῆς 28 Μαρτίου 1864 περὶ ἰσχύος τῆς συνθήκης περὶ ἑνώσεως τῶν Ἰονίων Νήσων Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1864 ἀριθ. 25), ὁ νόμος ΞΓ' τῆς 10 Αὐγούστου 1864 περὶ ἰσχύος τῆς μετὰ τῆς Τουρκίας τηλεγραφικῆς συμβάσεως (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1864 ἀριθ. 40), ὁ νόμος ΠΛ' τῆς 6 Ὀκτωβρίου 1864 περὶ ἰσχύος τῆς μετὰ τοῦ Βελγίου συμβάσεως (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1864 ἀριθ. 47) καὶ ὁ νόμος ΡΜΗ' τῆς 19 Ἰανουαρίου 1866 περὶ ἰσχύος τῆς μετὰ τῆς Τουρκίας πρὸς περιστολὴν τῆς ληστείας συμβάσεως (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1866 ἀριθ 18)· τέλος δ' ἔν τισιν ἄλλοις νόμοις οἱ τίτλοι λαλοῦσι: «περὶ ἐγκρίσεως τῆς συνθήκης», οἷον ὁ νόμος ΦΛΑ' τῆς 7 Ἀπριλίου 1875 περὶ ἐγκρίσεως τῆς ἐν Βέρνῃ διεθνοῦς ταχυδρομικῆς ἑνώσεως, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, ὁ νόμος ΨΞΕ' τῆς 14 Δεκεμβρίου 1878 περὶ ἐγκρίσεως τῆς μετὰ τῆς Αὐστρίας ταχυδρομικῆς καὶ θαλασσοπλοϊκῆς συμβάσεως (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1879 ἀριθ. 2) καὶ ὁ νόμος ΨΝΔ' τῆς 14 Δεκεμβρίου 1878 περὶ ἐγκρίσεως τῆς ἐν Παρισίοις διεθνοῦς ταχυδρομικῆς συμβάσεως (Ἐφημ. Κυβερν. τοῦ 1879 ἀριθ. 6).

Ἐὰν τὸ δεύτερον ἐδάφιον τοῦ 32 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος ἐσκόπει μόνον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης σύμπραξιν τῆς Βουλῆς, ἡ διάταξις αὕτη θὰ ἀπετέλει πλεονασμὸν ἐστερημένον πρακτικῆς ἀξίας, διότι, ὁσάκις πρόκειται περὶ μεταβολῆς τῆς νομοθεσίας ἢ περὶ ἐπιψηφίσεως χρηματικῶν εἰσφορῶν, κατ' ἄλλας διατάξεις τοῦ Συντάγματος ἀπαιτεῖται ἡ τῆς Βουλῆς σύμπραξις.[57]

Ἐὰν τὸ Σύνταγμα ἐσκόπει ἐν τῷ πρώτῳ ἐδαφίῳ τοῦ 32 ἄρθρου νὰ δεσμεύσῃ ὁριστικῶς τὴν πολιτείαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἀπέναντι τῶν μετ' αὐτῆς συναλλαξαμένων πολιτειῶν χορηγοῦν τῷ Βασιλεῖ ἀπεριορίστως τὸ πρὸς συνομολόγησιν συνθηκῶν δικαίωμα, δὲν εἶναι λογικῶς δυνατὸν νὰ παραδεχθῇ τις, ὅτι ὁ νομοθέτης ἤθελεν ἐπιτρέψει εἰς ἕτερον τῆς πολιτείας ὄργανον (τὴν Βουλὴν) ν' ἀρνηθῇ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συνομολογηθείσης συνθήκης, νομιμοποιουμένης οὕτω τῆς περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διὰ τῆς συνθήκης ἀναληφθεισῶν ὑποχρεώσεων κακοπιστίας ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὑπὸ τοῦ διεθνοῦς δικαίου παραδεδεγμένων ἀντιποίνων· διότι ὁ νομοθέτης, ἀπαιτήσας διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ὡρισμένων συνθηκῶν τὴν τῆς Βουλῆς συγκατάθεσιν, κατὰ λογικὴν ἀνάγκην ἀναγνωρίζει αὐτῇ τὸ δικαίωμα ν' ἀρνηθῇ τὴν συγκατάθεσιν ταύτην.

Ἄλλως καὶ ἂν ὁ νομοθέτης ἐθεώρησεν ἀπιθάνους τοιούτους κινδύνους ἕνεκα τῆς φιλοπατρίας τῆς Βουλῆς, ἥτις πρὸς ἀποφυγὴν καταστρεπτικοῦ πολέμου θὰ χορηγῇ τὴν ἑαυτῆς συγκατάθεσιν καὶ εἰς συνθήκην, ἣν θεωρεῖ ἐπιβλαβῆ τῇ πολιτείᾳ, οὐχ ἧττον καὶ ἐν τοιαύτῃ ἐκδοχῇ ἡ διάταξις, ἐνῷ δὲν δύναται νὰ προστατεύσῃ τὰ τῆς πολιτείας συμφέροντα, χρησιμεύει ἁπλῶς εἰς τὸ νὰ ἐξαναγκάζῃ τὴν Βουλήν, ἵνα ἐναντίον τῆς συνειδήσεώς της καὶ τῶν τῆς πολιτείας συμφερόντων χορηγῇ τὴν ἑαυτῆς συγκατάθεσιν εἰς τοιαύτας συνθήκας· τοιοῦτον δὲ θεσμὸν ἐστερημένον προστατευτικῆς διὰ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα δυνάμεως καὶ ἐξευτελιστικὸν εἰς τὰ τῆς Βουλῆς καὶ ἐν γένει τοῦ Ἔθνους ὅμματα δὲν ἠδύνατο ποτὲ κατὰ τὴν λογικὴν νὰ εἰσαγάγῃ τὸ Σύνταγμα.

---

[57] Πρβ. τόμ. II. § 24 ὑποσημ. 6 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

Τέλος ἀφοῦ τὸ Σύνταγμα ἀρνεῖται ἀδιακρίτως τὴν ἰσχὺν τοιούτων συνθηκῶν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς, πῶς εἶναι δυνατόν, παρὰ τὸν ἑρμηνευτικὸν κανόνα: «ubi lex non distinguit, nec nostrum est distinguere», νὰ εἰσαγάγωμεν διάκρισιν μεταξὺ ἰσχύος τῆς συνθήκης κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον καὶ τοιαύτης κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον, καὶ νὰ παραδεξώμεθα τὴν αὐτὴν συνθήκην ἰσχυρὰν κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον καὶ ἐνταὐτῷ ἀνίσχυρον κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον;

Συντασσόμεθα λοιπὸν τῇ γνώμῃ: ὅτι κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν Σύνταγμα ἡ τῆς Βουλῆς συγκατάθεσις, ἔνθα αὕτη διατάσσεται, εἶναι καὶ διὰ τὸ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον κῦρος τῆς συνθήκης conditio juris.

§ 26

Αἱ περὶ ἐμπορίας συνθῆκαι.

Ὡς εἴδομεν ἐν ταῖς προηγουμέναις παραγράφοις, κατὰ τὸ 32 ἄρθρον τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος «αἱ περὶ ἐμπορίας συνθῆκαι» δὲν ἔχουσιν ἰσχὺν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς.

Τὸν νομικὸν ὁρισμὸν τῆς περὶ ἐμπορίας συνθήκης δὲν περιέχει τὸ Σύνταγμα. Ἀλλ' οὔτε καὶ ἐν ταῖς Ἐθνικαῖς Συνελεύσεσιν ἢ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς, ἐφ' ὅσον ἡμεῖς γνωρίζομεν, ἐγένετό ποτε συζήτησις περὶ τῆς ἐννοίας τῶν περὶ ἐμπορίας συνθηκῶν.

Οἱ ἑρμηνευταὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου[1] δὲν ἠσχολήθησαν περὶ τὸν καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς περὶ ἐμπορίας συνθήκης, ἐξαιρετέος δὲ μόνος ὁ Διομήδης Κυριακοῦ (Ἑρμηνεία τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος Ι. σελ. 309), ὅστις διδάσκει περὶ τοῦ ζητήματος τὰ ἑξῆς: «Αἱ δὲ συνθῆκαι ἐμπορίας αἱ καὶ συνηθέστεραι ὁριζουσι πλεονεκτήματα καὶ βάρη

---

[1] Ὁ Ν. Ι. Σαρίπολος (Τὰ τῶν ἐθνῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ νόμιμα § 145) ποιεῖται γενικήν τινα διάκρισιν τῶν συνθηκῶν εἰς πολιτικὰς καὶ ἐμπορικάς, τὰς τελευταίας δὲ ὑποδιαιρεῖ εἰς γενικας καὶ ειδικάς· ἀλλ' ὅμως αἱ τοιαῦται διακρίσεις ἥκιστα χρησιμεύουσιν εἰς τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς περὶ ἐμπορίας συνθήκης κατὰ τὸ τοῦ Συντάγματος πνεῦμα.

ἐπὶ ἴσοις ἢ ἀνίσοις δικαιώμασιν εἰς τοὺς ὑπηκόους ἑκατέρας τῶν Δυνάμεων».

Ὁ ὁρισμὸς τῆς περὶ ἐμπορίας συνθήκης εἶναι δύσκολος· διότι ὡς τοιαῦται δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσι καὶ αἱ περὶ καταskευῆς διώρυγος, σιδηροδρόμου καὶ ἄλλαι τοιαῦται συνθῆκαι, αἵτινες ἐμμέσως ἅπτονται τῶν συμφερόντων τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.[2]

Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος, ὡς εἴρηται ἤδη, ἐλήφθη ἐκ τοῦ 68 ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος, περὶ οὗ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπίσης δὲν ἐγένετο ἐν τῇ Βελγικῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει συζήτησις.

Εὐτυχῶς περὶ τῆς ἐννοίας τῆς διατάξεως ταύτης τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος ὑπάρχει ἡ ἀξιωματική, δύναταί τις εἰπεῖν, γνώμη τοῦ Εἰσηγητοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος Ἐπιτροπῆς τῆς τοῦ Βελγίου Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, τοῦ Raikem. Ὁ Raikem, διατελῶν Ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης ἐν ἔτει 1839, ἠρωτήθη παρὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργοῦ de Theux περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς κατὰ Ὀκτώβριον 1839 συνομολογηθείσης μεταξὺ Βελγίου καὶ Τυνησίας συνθήκης· ἀπήντησε δ' αὐτῷ διὰ τῆς ἀπὸ 31 Δεκεμβρίου 1839 ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι: «ὡς συνθήκη περὶ ἐμπορίας κατὰ τὴν ἀληθῆ ἐκδοχὴν τῆς λέξεως θεωρητέα τυγχάνει ἡ τροποποιοῦσα τελωνειακὰ δασμολόγια ἢ εἰσάγουσα νέα τινὰ πλεονεκτήματα διὰ τὴν ἀμοιβαίαν παραδοχὴν τῶν ἐμπορικῶν πλοίων».[3]

---

[2] Πρβ. F. G. J. Thimus, Traité de droit public etc. II. p. 174; R. Gneist, Gutachten etc. 352; E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 231.

[3] Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην περιέλαβεν ὁ L. Michon ἐν τῇ συγγραφῇ του: Les traités internationaux etc. p. 367· ἔχει δ' αὕτη ὡς ἑξῆς: «Pris dans son ensemble, le traité que vous m'avez communiqué garantit la sûreté des personnes et des propriétés aux sujets belges dans le royaume de Tunis. La plupart de ces dispositions n'établissent point d'obligations synallagmatiques; le gouvernement tunisien s'engage seul . . . Je citerai comme exemples les articles 2, 4, 6, 9 etc. D'autres articles concernent l'étendue des droits et de la responsabilité du consul belge, tels sont les articles 10 et suivants. Quelques autres enfin règlent les

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Βελγικῇ Γερουσίᾳ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 12 Δεκεμβρίου 1840 συνεζητήθη τὸ ζήτημα ἐξ ἀφορμῆς τῆς αὐτῆς συνθήκης, δι' ἣν δὲν ἐζητήθη ἡ συγκατάθεσις τῶν Βουλῶν. Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς Lebeau, ἐπικαλούμενος καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Raikem, ὑπεστήριξε διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, ὅτι ἡ συνθήκη αὕτη δὲν ἦτο περὶ ἐμπορίας καὶ ἑπομένως δὲν ἔχρῃζε τῆς συγκαταθέσεως τῶν Βουλῶν· ἡ δὲ Γερουσία παρεδέξατο τὴν τοῦ Lebeau γνώμην.[4]

Τὴν περὶ τῆς ἐννοίας τῆς περὶ ἐμπορίας συνθήκης γνώμην ταύτην ἠκολούθησαν καὶ οἱ Βέλγαι ἑρμηνευταὶ τοῦ 68 ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος, ὁποῖοί εἰσιν ὁ Thimus[5] καὶ ὁ Giron.[6]

Ὁ τοῦ Διομήδους Κυριακοῦ ὁρισμὸς τῆς περὶ ἐμπορίας

---

rapports de paix et d'amitié établis entre les deux États, et, s'il m'est permis de parler ainsi, l' étiquette que les vaisseaux doivent observer : articles 2 et 8. Mais je ne vois aucune disposition que l'on puisse considérer comme *commerciale* dans la véritable acception du mot, *c'est-à-dire qui modifie les tarifs de douanes ou établisse certains avantages nouveaux* pour l'admission réciproque des navires marchands». Τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ποιοῦνται μνείαν ὁ R. Gneist, Gutachten etc. 353, καὶ ὁ E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 231.

[4] Τὰ τῆς συζητήσεως ἐν τῇ Γερουσίᾳ παρατίθεται ὁ L. Michon, Les traités internationaux etc. 365 suiv. πρβ. καὶ R. Gneist, Gutachten etc. 353 ; E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 231 ; Moniteur belge du 14 decembre 1840.

[5] Πρβ. F. G. J. Thimus, Traité de droit public etc. II. p. 173 suiv : « Pour qu'on puisse dire qu'un traité soit un traité *de commerce*, pour qu'on puisse dire qu'une disposition soit *commerciale* dans la véritable acception du mot, il faut qu'elle modifie les tarifs de douanes ou établisse certains avantages nouveaux pour l'admission réciproque des navires marchands. Ce n'est point le titre qu'il faut considérer pour qualifier un traité ; il parait plus logique de consulter les diverses stipulations afin de s'assurer d'après leur objet, de la nature de l'acte. Un traité pourrait affecter les intérêts commerciaux, comme un traité pour la construction d'un canal, par exemple, sans que les Chambres législatives dûssent intervenir ».

[6] A. Giron, Le droit public de la Belgique p. 117 : « Le nom des traités *de commerce* en définit suffisamment l'objet. Il faut considérer comme tels notamment les traités qui ont pour résultat de modifier les tarifs douaniers».

συνθήκης καὶ ἀόριστος καὶ ἀνακριβὴς εἶναι, δύναται δὲ νὰ περιλάβῃ καὶ τὰς ἄλλας τοῦ 32 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος συνθήκας· οὕτω π. χ. ὁ ὁρισμὸς οὗτος ἄριστα δύναται νὰ περιλάβῃ τὴν συνθήκην, δι' ἧς παραχωρεῖται τοῖς ὑπηκόοις ἑκατέρας τῶν συμβαλλομένων πολιτειῶν τὸ δικαίωμα τοῦ παρίστασθαι ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων ἄνευ ἐγγυήσεως, ἥτις ἀπαιτεῖται διὰ τοὺς ἀλλοδαπούς· τὴν συνθήκην δὲ ταύτην δὲν δύναταί τις νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς ἐμπορικήν.

Ἑπομένως τὴν περὶ ἐμπορίας συνθήκην ὀφείλομεν νὰ ὁρίσωμεν, ὡς ὥρισαν ταύτην οἱ ἐγγύτερον πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς νομοθετησάσης τὴν διάταξιν Βελγικῆς Συνελεύσεως εὑρισκόμενοι Βέλγαι ἑρμηνευταί· ἡ τοιαύτη δ' ἑρμηνεία οὐδὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἐπιβλαβὲς ἀποτέλεσμα, ἀφοῦ ὁ Ἕλλην, μόλις ἐξελθὼν τοῦ κύκλου τοῦ τοιούτου ὁρισμοῦ, εὑρίσκεται ἀμέσως ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν ἄλλων τοῦ 32 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος περιπτώσεων, ὧν ἡ ἰσχὺς ὡσαύτως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς.

Τὴν αὐτὴν περίπου ἀντίληψιν περὶ τῆς ἐννοίας τῆς περὶ ἐμπορίας συνθήκης εὑρίσκει τις καὶ παρὰ τοῖς Γάλλοις.[7]

---

[7] Πρβ. Berrial Saint-Prix, Commentaire sur la Charte constitutionnelle, p 105: «L'utilité des traités *de commerce* consiste à assurer des garanties réciproques aux commerçants de deux nations. Dans l'usage, ils ont souvent pour but de fixer les limites de la liberté d'importation ou d'exportation des marchandises»; Eugène Pierre, Traité de droit politique etc. nº 549: «Sont considérés comme «traité de commerce» et réclamant à ce titre la participation des Chambres, les clauses par lesquelles il est stipulé qu'un Gouvernement étranger s'engage avec la France à ouvrir des négociations en vue du règlement du régime douanier et commercial et à autoriser nos nationaux à circuler et commercer librement dans certaines territoires de sa souveraineté». Ὁ de Pelichy ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς Βελγικῆς Γερουσίας, περὶ ἧς προηγουμένως ἐγένετο λόγος, ἀντέταξε κατὰ τοῦ Lebeau, ὅτι εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν περὶ ἐμπορίας συνθηκῶν ὑπάγονται καὶ αἱ ἐπιτρέπουσαι τοῖς ὑπηκόοις τῶν συμβαλλομένων πολιτειῶν τὴν ἐνάσκησιν ἐμπορίας: «que c'était une stipulation complètement commerciale que celle de l'articte 3, permettant aux Belges de trafiquer librement avec les Tunisiens en payant les droits établis, d'acheter d'eux ou de leur vendre sans empèchement toutes marchandises dont l'importation ne serait point prohibée»· πρβ. L. Michon, Les traités internationaux etc. p. 368· ἀλλ' ὅμως ἡ Γερουσία δὲν παρεδέχθη, ὡς εἴδομεν, τὴν γνώμην τοῦ de Pelichy.

§ 27

Ἄλλαι συνθῆκαι ἀπαιτοῦσαι τὴν συγκατάθεσιν τῆς Βουλῆς.

Κατὰ τὸ 32 ἄρθρον τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος πλὴν τῶν περὶ ἐμπορίας συνθηκῶν, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ, δὲν ἔχουσιν ἰσχὺν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς καὶ «ὅσαι ἄλλαι περιέχουσι παραχωρήσεις, περὶ τῶν ὁποίων κατ' ἄλλας διατάξεις τοῦ παρόντος Συντάγματος δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ τι ἄνευ Νόμου, ἢ ἐπιβαρύνουσιν ἀτομικῶς τοὺς Ἕλληνας».

Ὅπως κατανοηθῇ ἡ τῆς διατάξεως ταύτης ἔννοια, ὀφείλομεν ν' ἀναδράμωμεν εἰς τὴν τοῦ 32 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος ἱστορίαν, ἣν εἴδομεν ἀνωτέρω (τόμ. II. § 23 ὑποσημ. 16 τῆς παρούσης συγγραφῆς).

Τὸ 32 ἄρθρον τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος παρελήφθη ἐκ τοῦ 25 ἄρθρου τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος τοῦ 1844, ὅπερ, ὡς τὸ πρῶτον ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Α'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, εἶχεν ὡς ἑξῆς: «αἱ ἐμπορικαὶ ὅμως συνθῆκαι καὶ ὅσαι ἄλλαι ἐπιβαρύνουσι τὴν ἐπικράτειαν, ἢ ὑποχρεώνουσιν ἀτομικῶς τοὺς Ἕλληνας, δὲν ἔχουσιν ἰσχὺν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας», κατ' ἀκριβῆ μετάφρασιν τοῦ 68 ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος: «les traités de commerce, et ceux qui pourraient grever l'État ou lier individuellement des Belges, n'ont effet, qu'après avoir reçu l'assentiment des Chambres».

Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀντὶ τῶν δύο τελευταίων κατηγοριῶν τῶν συνθηκῶν («ὅσαι ἄλλαι ἐπιβαρύνουσι τὴν ἐπικράτειαν, ἢ ὑποχρεώνουσιν ἀτομικῶς τοὺς Ἕλληνας») ἀντικατέστησεν ἐν τῷ πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν Διαγγέλματι αὐτοῦ τὰ ἑξῆς: «ὅσαι ἄλλαι περιέχουσι παραχωρήσεις, περὶ τῶν ὁποίων κατ' ἄλλας διατάξεις τοῦ Συντάγματος δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ τι ἄνευ νόμου».

Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις παρεδέξατο τὴν τοῦ Βασιλέως τροποποίησιν ἀντὶ τῆς κατηγορίας τῶν συνθηκῶν: «ὅσαι ἄλλαι ἐπιβαρύνουσι τὴν ἐπικράτειαν»· διετήρησε δ' οὐχ ἧττον τὴν τελευταίαν κατηγορίαν, μεταβαλοῦσα μόνον τὸ ἐν τῷ σχεδίῳ ῥῆμα «ὑποχρεώνουσιν» εἰς τὸ «ἐπιβαρύνουσιν»: «ἢ ἐπιβαρύνουσιν ἀτομικῶς τοὺς Ἕλληνας».

Δυστυχῶς ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει οὐδὲν ἐλέχθη περὶ τῶν λόγων, οἵτινες ὑπηγόρευσαν τὴν τοιαύτην τοῦ περὶ συνθηκῶν ἄρθρου τοῦ Συντάγματος διαμόρφωσιν· ἐν δὲ τῇ ἐν Ἀθήναις Β΄ Ἐθνικῇ Συνελεύσει οὐδεὶς ὑπώπτευσεν, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἄρθρον παρέχει ἀφορμὴν πρὸς διευκρίνισιν τῆς ἐννοίας του, ἴσως διότι κατὰ τὴν τοῦ παλαιοῦ Συντάγματος ἐφαρμογὴν δὲν ἐδόθη ἀφορμὴ πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ἐννοίας τῆς σχετικῆς διατάξεως αὐτοῦ.

Ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Βουλαῖς, ἐφ' ὅσον ἡμεῖς γνωρίζομεν, οὐδέποτε ἐγένετο συζήτησις περὶ τῆς ἐννοίας τῆς διατάξεως ταύτης τοῦ Συντάγματος ὡς πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ διάκρισιν τῶν διαφόρων συνθηκῶν· ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ τοῦ Ἑλληνικοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου συγγραφεῖς παρέλιπον νὰ εἴπωσί τι περὶ τοῦ ζητήματος, ἐξαιρουμένου τοῦ Διομήδους Κυριακοῦ, οὗ τὴν γνώμην θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Πρὶν ἢ ἐρευνήσωμεν τὰ τῆς ἐννοίας τοῦ 32 ἄρθρου τοῦ Συντάγματος, ὡς τοῦτο διεμορφώθη, ὀφείλομεν νὰ ἐξετάσωμεν τὴν κατὰ τὴν πρώτην διατύπωσιν ἔννοιαν αὐτοῦ, ὅπως νοήσωμεν τὴν εἰς τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν ἐπελθοῦσαν μεταβολήν· κατὰ τοσοῦτον δὲ μᾶλλον ὀφείλομεν ν' ἀρχίσωμεν τὰς ἐρεύνας ἡμῶν ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου, καθ' ὅσον ἡ πρώτη διατύπωσις τοῦ ἄρθρου ἐγένετο, ὡς εἴδομεν, κατ' ἀκριβῆ μετάφρασιν τοῦ 68 ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος, ἡ ἔννοια δὲ τούτου ἐγένετο καὶ ἐν Βελγίῳ καὶ ἐν Πρωσσίᾳ ἀντικείμενον συζητήσεων.

Ἅμα τῇ ὑπὸ τοῦ Van Meenen ὑποβολῇ τῆς προτάσεως, ἥτις καὶ ἀπετέλεσε τὸ δεύτερον ἐδάφιον τοῦ 68 ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος, ἐν τῇ Βελγικῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (τόμ. II. § 23 ὑποσ. 14 τῆς παρούσης συγγραφῆς), παρετηρήθη ἡ ἀοριστία αὐτῆς. Ὁ μὲν Le Grelle εἶπε:

«Je trouve que les mots : *lier individuellement des Belges*, sont trop vagues», ὁ δὲ Lebeau προσέθηκε: «Les mots: *grever l'État*, sont tout aussi vagues, et l'entier amendement de M. Van Meenen est une véritable superfétation».

Οἱ Βέλγαι ἑρμηνευταὶ δὲν διέτριψαν πολὺ περὶ τὸν καθορισμὸν τῆς τῶν δύο τούτων περιπτώσεων ἐννοίας.

Ὁ A. Giron, ὁμιλῶν περὶ τῶν συνθηκῶν: «qui pourraient lier individuellement des Belges», ἀναγνωρίζει, ὅτι ἡ ἔννοια αὐτῶν δὲν εἶναι ἐναργής· διδάσκει δ' ὅτι ἐπιτρέπεται νὰ ὑπαγάγωμεν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην: τὰς συνθήκας τὰς ἀσκούσας ἐπιρροὴν ἐπὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων δικαιωμάτων τῶν Βέλγων.[1]

Τὴν γνώμην τοῦ Giron ἀντιγράφει κατὰ λέξιν ὁ Beltjens.[2]

Τὴν διάταξιν ταύτην ἑρμηνεύων ὁ M. Vauthier καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα: «ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἀδυνατεῖ νὰ μεταβάλῃ ἢ συμπληρώσῃ τοὺς ὑπάρχοντας νόμους διὰ συνθήκης».[3]

Τὴν αὐτὴν τῆς τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος ἔννοιαν παραδέχεται ὡς ὀρθὴν καὶ ὁ Γάλλος L. Michon.[4]

Κατὰ τὴν μυστικὴν συνεδρίαν τῆς Βελγικῆς Γερουσίας τῆς 12 Δεκεμβρίου 1840 ἡ φράσις: «lier individuellement des

---

[1] Πρβ. A. Giron, Le droit public de la Belgique n° 146. «Que faut-il entendre par des traités qui pourraient lier individuellement des Belges ? Ces termes n'offrent pas un sens précis. On doit comprendre par là les traités qui exercent une influence sur la jouissance des droits privés et publics des Belges, ceux qui, par exemple, déclarent exécutoires en Belgique les condamnations prononcées à l'étranger contre des Belges, qui autorisent les sociétés anonymes étrangères à ester en justice, qui modifient les dispositions du Code civil touchant la caution *judicatum solvi*, les traités d'extradition, les conventions internationales qui ont pour objet la garantie réciproque des marques de fabrique et de commerce».

[2] Πρβ. Beltjens, La Consitution belge révisée, sous l'art. 68, n° 3, p. 403. Τὸ σχετικὸν χωρίον τῆς συγγραφῆς τοῦ Beltjens παρατίθεται ὁ L. Michon, Les traités internationaux etc. 369.

[3] Πρβ. M. Vauthier, Das Staatsrecht des Königreichs Belgien 241.

[4] Πρβ. L. Michon, Les traités internationaux etc. 369.

Belges» ἐχαρακτηρίσθη ταὐτόσημος τῇ: «créer pour les sujets Belges des obligations».[5]

Περὶ τῆς ἑτέρας κατηγορίας τῶν συνθηκῶν: «*qui pourraient grever l'État*» ὁ baron Beyts, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (τόμ. II. § 23 ὑποσημ. 14 τῆς παρούσης συγγραφῆς), ὑπέβαλεν εἰς τὴν Βελγικὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὴν πρότασιν, ὅπως ἡ φράσις: «*grever l'État*» μεταβληθῇ εἰς τό: «*ne pourra reconnaître des dettes à charge de l'État*». Τὴν πρότασιν ταύτην ἀντέκρουσεν ὁ Lebeau ὡς ἀνωφελῆ· καθ' ὅσον αἱ Βουλαὶ ψηφίζουσι τὸν προϋπολογισμόν, καὶ ἑπομένως δὲν δύναται ὁ Βασιλεὺς νὰ βαρύνῃ τὴν πολιτείαν, διότι ἀρνεῖταί τις αὐτῷ τὰς πιστώσεις.

Οἱ Βέλγαι ἑρμηνευταὶ δὲν ἑρμηνεύουσι τὴν φράσιν: «grever l'État», ὁ δὲ Γάλλος Michon χαρακτηρίζει οὕτω τὰς συνθήκας, αἵτινες βαρύνουσι χρηματικῶς τὴν πολιτείαν, ἐπιβάλλουσι δηλονότι δαπάνην ἀπαιτοῦσαν τὴν ἐπιψήφισιν πιστώσεως, ἤτις ἀποτελεῖ νέον βάρος διὰ τοὺς πολίτας.[6]

Ἀλλ' ἐὰν τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἄρθρον τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος δὲν ἔτυχε τῆς δεούσης προσοχῆς ἐν Βελγίῳ πρὸς καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τῶν διαφόρων συνθηκῶν, ἐγένετο οὐχ ἧττον ἀντικείμενον συζητήσεων ἐν Πρωσσίᾳ, ἔνθα, ὡς εἴρηται ἤδη, τὸ 48 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος παρελήφθη ἐκ τοῦ εἰρημένου ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ.[7]

Ἐν Πρωσσίᾳ λοιπὸν ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τῶν ἑρμηνευτῶν, ὅτι αἱ φράσεις αὗται τοῦ Συντάγματος εἶναι ἐντελῶς ἀόριστοι καὶ ἀνεπίδεκτοι γραμματικῆς ἑρμηνείας καὶ ὅτι πρὸς ἑρμηνείαν αὐτῶν χρησιμεύει ἡ ratio legis· θεωροῦσι δὲ οἱ ἑρμηνευταὶ ὡς συμβιβαζομένην πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου τὴν ἑρμηνείαν, καθ' ἣν ὑπὸ τὴν φράσιν: «ἐπιβάρυνσις τῆς πολιτείας» πρέπει νὰ νοηθῇ: «οἰκονομικὴ ἐπιβάρυν-

---

[5] Πρβ. R. Gneisl, Gutachten etc. 353.

[6] Πρβ. L. Michon, Les traités internationaux 368.

[7] Τὸ 48 ἄρθρον τοῦ Πρωσσικοῦ Συντάγματος ἴδε ἀνωτέρω τόμ. II. § 2 ὑποσημ. 7.

σις», ἥτις εἶναι ἀντικείμενον οἰκονομικοῦ νόμου ἢ προϋπολογισμοῦ, ὑπὸ δὲ τὴν φράσιν: «ὑποχρέωσις τῶν πολιτῶν» πρέπει νὰ νοηθῇ: «τοιαύτη, ἥτις μόνον διὰ νόμου δύναται νὰ ἐπιβληθῇ».[8]

Ἡ ἑρμηνεία αὕτη τῶν δύο ἀορίστων φράσεων («ἐπιβαρύνουσι τὴν πολιτείαν» καὶ «ὑποχρεώνουσι τοὺς πολίτας») εἶναι ἡ μόνη λογικὴ καὶ πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος σύμφωνος.

Ἂς ἐξετάσωμεν νῦν τὴν ἔννοιαν τοῦ 32 ἄρθρου τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος, ὡς τοῦτο ὑπάρχει διατετυπωμένον.

Ὁ Διομήδης Κυριακοῦ ἑρμηνεύων τὸ ἄρθρον τοῦτο διδάσκει, ὅτι ἐπιβαρύνουσι τοὺς Ἕλληνας αἱ συνθῆκαι, δι' ὧν ἡ Κυβέρνησις ἀναδέχεται ὑποχρεώσεις τῶν ἰδίων ὑπηκόων, ἃς κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δίκαιον μόνον ὁ νόμος δύναται νὰ ἐπιβάλῃ.[9]

---

[8] Πρβ. R. Gneist, Gutachten etc. 362 ff; H. Schulze v. Gaevernitz, Das Preussische Staatsrecht II. 615 ff; G. Meyer, Lehrbuch etc. 628 Anm. 6.; E Meier, Ueber den Abschluss etc. 232 ff; M. Proebst, Der Abschluss etc. 327. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι θεωροῦσιν, ὅτι ἡ διάταξις αὕτη τοῦ Συντάγματος σκοπεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ δύο θεμελιώδη δικαιώματα τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας, ἤτοι τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφίζειν τὸν προϋπολογισμὸν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ συμπράττειν εἰς πᾶσαν τῆς νομοθεσίας μεταβολήν, ὅτι δὲ εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἀναφέρεται ἡ ἐπιβάρυνσις τῆς πολιτείας, εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἡ ὑποχρέωσις τῶν πολιτῶν· παρατηροῦσι δ' οὗτοι, ὅτι πᾶσα διαστολὴ τῆς ἐννοίας τῶν δύο φράσεων δύναται νὰ ὑπαγάγῃ εἰς αὐτὰς πᾶσαν οἱανδήποτε συνθήκην, ἀλλ' ὅτι ἡ τοιαύτη διασταλτικὴ ἑρμηνεία ἀποκλείεται, ἀφοῦ αὐτὸ τὸ ἄρθρον διακρίνει διαφόρους συνθηκῶν κατηγορίας, μὴ ὑπαγομένας εἰς τὰς εἰρημένας δύο. Ὁ L. v. Rönne, Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie I. 686 ff., εἰ καὶ παραδέχεται κατὰ τὰ λοιπὰ τὰς προμνημονευθείσας γνώμας τῶν ἄλλων, οὐχ ἧττον ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ 48 ἄρθρου τοῦ Πρωσσικοῦ Συντάγματος ὑπαγορεύει τὴν παραδοχὴν εὐρυτέρας ἐννοίας τῶν εἰρημένων φράσεων· καθ' ὅσον ἡ κατὰ τὴν ἐν τῇ Πρωσσικῇ Βουλῇ τῶν Ἀντιπροσώπων συζήτησιν αὐτοῦ ὑποβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Βουλευτοῦ Schcrer κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς τῶν ἀντιδοξούντων γνώμης πρότασις ἀπερρίφθη, ὑπάρχει δὲ διὰ τοῦτο argumentum a contrario ὑπὲρ τῆς εὐρυτέρας ἐκδοχῆς. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἀνασκευάζουσιν οἱ τῷ Rönne ἀντιδοξοῦντες· παρὰ πάντων δὲ εἶναι παραδεδεγμένον, ὅτι ἐν τῇ πράξει ἐπεκράτησεν ἡ ὑπὸ τοῦ Gneisl καὶ τῶν τούτῳ ὁμοδοξούντων ὑποστηριζομένη ἑρμηνεία.

[9] Πρβ. Διομήδους Κυριακοῦ Ἑρμηνείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος I. 309 ἑπ: «Αἱ συνθῆκαι δύνανται τολυτρόπως νὰ ἐπιβαρύνωσιν ἀτομικῶς

Ἀλλὰ τοιαύτην ἑρμηνείαν τῆς φράσεως: «ἢ ἐπιβαρύνουσιν ἀτομικῶς τοὺς Ἕλληνας» δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὡς ὀρθήν, χωρὶς νὰ θεωρήσωμεν τὸν νομοθέτην ὡς ἀδικαιολογήτως παλιλλογοῦντα· διότι αὕτη θὰ ἀπετέλει ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐπανάληψιν τῆς ἐν τῇ προηγουμένῃ φράσει διατάξεως: «ὅσαι ἄλλαι περιέχουσι παραχωρήσεις, περὶ τῶν ὁποίων κατ' ἄλλας διατάξεις τοῦ παρόντος Συντάγματος δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ τι ἄνευ νόμου».

Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, μεταβαλὼν τὰς ἀρχικὰς ἐν τῷ 25 ἄρθρῳ τοῦ Συντάγματος περιεχομένας φράσεις: «ἐπιβαρύνουσι τὴν ἐπικράτειαν, ἢ ὑποχρεώνουσιν ἀτομικῶς τοὺς Ἕλληνας» ὡς ἑξῆς: «ὅσαι ἄλλαι περιέχουσι παραχωρήσεις, περὶ τῶν ὁποίων κατ' ἄλλας διατάξεις τοῦ παρόντος Συντάγματος δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ τι ἄνευ νόμου», ἐσκόπει νὰ ἐξαρτήσῃ ἀπὸ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Βουλῶν τὴν ἰσχὺν πάσης συνθήκης ὁπωσδήποτε ἀπτομένης τῆς νομοθεσίας, ὡς μαρτυρεῖ ἡ εὐρεῖα ἔννοια, ἣν οὗτος ἐν τῷ πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν Διαγγέλματί του ἔδωκεν εἰς τὴν τροποποίησιν ταύτην: «ὡς ἀσφαλίζουσαν τὰ συμφέροντα τῶν πολιτῶν» (πρβ. τόμ. II. § 23 ὑποσημ. 16 τῆς παρούσης συγγραφῆς).

Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, δεξαμένη, ὡς δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ, ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἐκδηλωθεῖσαν Βασιλικὴν θέλησιν τὴν ὑποδειχθεῖσαν τροποποίησιν, ἣν αὕτη ἐθεώρει μὴ ἀναπληροῦσαν ἐντελῶς τὰς ἐγγυήσεις, ἃς ἀμφότεραι αἱ φράσεις: «ἐπιβαρύνουσι τὴν πολιτείαν, ἢ ὑποχρεώνουσιν ἀτομικῶς

τοὺς Ἕλληνας, ἰδίως δὲ αἱ περὶ εἰρήνης, συμμαχίας, νηοψίας κτλ., δι' ὧν ἀναδέχεται ἡ κυβέρνησις ὑποχρεώσεις τῶν ἰδίων ὑπηκόων, ἃς κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δίκαιον μόνον ὁ νόμος δύναται νὰ ἐπιβάλῃ. Αἱ περὶ νηοψίας συνθῆκαι, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη, οὐδέποτε δύνανται νὰ ἰσχύσωσιν, ἂν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὰς περὶ προσωπικῆς ἐλευθερίας διατάξεις τοῦ Συντάγματος. Αἱ δὲ περὶ μερικῆς ἐπικουρίας συνθῆκαι δὲν ἰσχύουσιν ἄνευ ἐγκρίσεως τῆς Βουλῆς, διότι ὁ Ἕλλην κατατάσσεται κατὰ τὸν νόμον εἰς τὸν στρατόν, ὅπως ὑπηρετῇ ὑπὸ τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν καὶ συνήθως μὲν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἐδάφει, ἐκτάκτως δὲ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Μεγαλειότητος, ὅτε καὶ πᾶσα στρατιωτικὴ πορεία ἐν ξένῃ χώρᾳ ὡς ἐπέκτασις τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἐκλαμβάνεται».

τοὺς Ἕλληνας» παρεῖχον, προέβη εἰς τὴν διασκευὴν τοῦ ἄρθρου κατὰ τρόπον μαρτυροῦντα μὲν τὸν πρὸς τὴν Βασιλικὴν θέλησιν σεβασμόν, ἀλλὰ καὶ ἐξασφαλίζοντα ἐνταυτῷ τὰ κατὰ τὴν κρίσιν τῆς Συνελεύσεως προστασίας δεόμενα δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον λοιπὸν μετέβαλε μὲν ἡ Συνέλευσις τὴν πρώτην φράσιν: «ἐπιβαρύνουσι τὴν πολιτείαν» ὡς ἐξῆς: «ὅσαι ἄλλαι περιέχουσι παραχωρήσεις, περὶ τῶν ὁποίων κατ' ἄλλας διατάξεις τοῦ παρόντος Συντάγματος δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ τι ἄνευ νόμου», ἀλλὰ διετήρησε τὴν δευτέραν φράσιν: «ἢ ὑποχρεώνουσιν ἀτομικῶς τοὺς Ἕλληνας». Ἀλλ' ὅμως ἡ φράσις αὕτη, ὡς ἀρχικῶς ἦτο διατετυπωμένη, ἀπετέλει ἐπανάληψιν τῆς διὰ τῆς Βασιλικῆς τροποποιήσεως χορηγουμένης ἐγγυήσεως, ἀφοῦ κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα: «*lier individuellement des Grecs*» σημαίνει: «ὑποχρεώσεις, αἵτινες μόνον διὰ νόμου δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσιν». Ὁ λόγος οὗτος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἠνάγκασε τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ν' ἀντικαταστήσῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ φράσει ἀντὶ τῆς λέξεως «ὑποχρεώνουσι» τὴν λέξιν: «ἐπιβαρύνουσιν», ἣν παρέλαβεν ἐκ τῆς πρώτης φράσεως, νομίζουσα ἴσως, ὅτι τοιουτοτρόπως μετηνέχθη μὲν ἡ τῆς δευτέρας ἀρχικῆς φράσεως ἔννοια εἰς τὴν ἀντὶ τῆς πρώτης φράσεως τεθεῖσαν Βασιλικὴν τροποποίησιν, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ ἐν τῇ ἐκλιπούσῃ πρώτῃ φράσει περιεχομένη ἐγγύησις διεσώθη διὰ τῆς εἰς τὴν δευτέραν φράσιν μεταθέσεως τῆς λέξεως: «ἐπιβαρύνουσιν».

Ἡ ἐξήγησις αὕτη τῆς τοιαύτης τοῦ ἄρθρου διασκευῆς διασώζει τὸν νομοθέτην ἀπὸ τῆς μομφῆς ἀσυγγνώστου παλιλλογίας καὶ ὑποχρεοῖ τὸν ἑρμηνευτὴν νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἡ μὲν πρώτη φράσις σκοπεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν τῶν Βουλῶν συγκατάθεσιν, ἔνθα κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον ἀπαιτεῖται ἡ σύμπραξις αὐτῶν πρὸς οἱανδήποτε τῆς ἐν ἰσχύϊ νομοθεσίας μεταβολήν,[10] ἡ δὲ δευτέρα σκοπεῖ νὰ ἐξαρτήσῃ ἐκ τῆς συγκαταθέ-

---

[10] Ἐννοεῖται οἴκοθεν ὅτι, καὶ ἂν τὸ διὰ τῆς συνθήκης κανονισθησόμενον ἀντικείμενον ἀνήκῃ εἰς τὸν κύκλον τῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας λειτουργῶν, οὐχ

σεως τῆς Βουλῆς τὴν ἰσχὺν τῶν συνθηκῶν τῶν εἰσαγουσῶν οἰκονομικὰ βάρη, δι' ἃ κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον ἀπαιτεῖται ὡσαύτως ἡ σύμπραξις τῆς τὸν προϋπολογισμὸν ψηφιζούσης Βουλῆς.[11]

Ὀφείλομεν τέλος νὰ σημειώσωμεν, ὅτι πολλάκις αἱ Κυβερνήσεις ὑποβάλλουσιν εἰς τὴν ψῆφον τῆς Βουλῆς συνθήκας κανονιζούσας ἀντικείμενα, ἀνήκοντα κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον εἰς τὸν κύκλον τῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας λειτουργιῶν καὶ κατὰ τὸ Σύνταγμα μὴ δεομένας τοιαύτης συγκαταθέσεως. Ἡ συγκατάθεσις τῆς Βουλῆς πρὸς τοιαύτας συνθήκας δὲν εἶναι ἀναγκαία, ἀλλ' ἡ κυβερνητικὴ ἐνέργεια δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀντισυνταγματική, ἀφοῦ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (τόμ. II. § 11 τῆς παρούσης συγγραφῆς), συγχωρεῖται νὰ περιβληθῇ τὴν τοῦ νόμου μορφὴν πᾶσα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας πρᾶξις. Τοιαύτας δὲ συνθήκας εὑρίσκει τις καὶ ἐν Ἑλλάδι.[12]

ἧττον πρὸ τῆς συνομολογήσεως τῆς συνθήκης ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία περιέβαλεν αὐτὸ τὴν τοῦ νόμου μορφήν, καὶ ἡ τοιοῦτον κανονίζουσα ἀντικείμενον συνθήκη δεῖται τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς, ἀφοῦ κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ τυπικοὶ νόμοι μόνον διὰ νομοθετικῆς πράξεως δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν ἢ καταργηθῶσιν· πρβ. τόμ. II. § 11 σελ 15, § 18 ὑποσημ. 1 τῆς παρούσης συγγραφῆς.

[11] Ὁ D. Naoum, Der Abschluss von völkerrechtlichen Verträgen S. 49 ff., δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν τῷ ἄρθρῳ γενομένης τροποποιήσεως, καὶ φθάνει εἰς ἐσφαλμένα συμπεράσματα περὶ τῆς ἐννοίας τῶν εἰρημένων συνθηκῶν. Παραδέχεται δηλονότι, ὅτι ἡ διάταξις περὶ τῶν συνθηκῶν, αἵτινες: «περιέχουσι παραχωρήσεις, περὶ τῶν ὁποίων κατ' ἄλλας διατάξεις τοῦ Συντάγματος δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ τι ἄνευ νόμου», ἔχει λίαν περιωρισμένην ἔννοιαν καὶ ἀφορᾷ εἰς τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ῥητῶς τὸ Σύνταγμα ἀναφέρει τὸν νόμον, ἤτοι εἰς τὰ ἄρθρα 33 καὶ 99. Ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ προφανῶς εἶναι ἐσφαλμένη· διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν ἠδύνατο ὁ Βασιλεὺς Ὄθων νὰ εἴπῃ γενικῶς ἐν τῷ Διαγγέλματί του, ὅτι ἡ διάταξις αὕτη: «ἀσφαλίζει τὰ συμφέροντα τῶν πολιτῶν». Ἕνεκα τοῦ αὐτοῦ λόγου τὴν διάταξιν περὶ τῶν συνθηκῶν, αἵτινες: «ἐπιβαρύνουσιν ἀτομικῶς τοὺς Ἕλληνας» ἑρμηνεύει, ὡς ἑρμηνεύουσιν οἱ Βέλγαι τὴν ἰδικήν των: «ou lier individuellement des Belges.», ἐνῷ ἡ τοιαύτη ἑρμηνεία ἀποδεικνύει, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω, τὸν νομοθέτην ἀστόχως παλιλλογοῦντα.

[12] Πρβ. π. χ. τὸν νόμον ΒΦΓ' τῆς 28 Ἀπριλίου 1897 περὶ ἰσχύος τῆς μετὰ τῆς Ἑλβετίας τῇ 8/20 Νοεμβρίου 1896 συνομολογηθείσης δηλώσεως περὶ ἀμοιβαίας ἀναχοινώσεως τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ ἑκατέρας χώρας (Ἐφημ. Κυβερνήσεως τοῦ 1897 σελ. 223 ἑπ.)· πρβ. καὶ P. Eyschen, Das Staatsrecht des Grossherzogthums Luxemburg 86.

§ 28

Ἡ εἰς τὴν Βουλὴν ἀνακοίνωσις τῶν συνθηκῶν.

Τὸ 32 ἄρθρον τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος ὑποχρεοῖ τὸν Βασιλέα τὰς ὑπ' αὐτοῦ συνομολογουμένας συνθήκας ν' ἀνακοινώνῃ μετὰ τῶν ἀναγκαίων διασαφήσεων εἰς τὴν Βουλήν, ἅμα τὸ συμφέρον καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ Κράτους τὸ ἐπιτρέψωσιν.

Τὴν διάταξιν ταύτην ὡσαύτως παρέλαβε τὸ ἡμέτερον Σύνταγμα ἐκ τοῦ Βελγικοῦ, ὅπερ ἠκολούθησαν καὶ ἄλλων πολιτειῶν Συντάγματα.[1]

Οἱ ἑρμηνευταὶ τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος ἐθεώρησαν τὴν διάταξιν ὡς ὑπαγορευομένην ὑπὸ τοῦ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος, ὅπερ ἔχει τὸ Ἔθνος, νὰ γνωρίζῃ τὰς συνθήκας τὰς κανονιζούσας τὰς μετὰ τῶν ἄλλων πολιτειῶν σχέσεις αὐτοῦ.[2]

Ἀλλ' ὁ διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς εἶναι

---

[1] Πρβ. τὰ Συντάγματα τοῦ Μεγάλου Δουκάτου τοῦ Λουξεμβούργου τοῦ ἔτους 1848 ἄρθρ. 37, καὶ τοῦ ἔτους 1868 ἄρθρ. 37, τῆς Ἰταλίας ἄρθρ. 5, τὸν Γαλλικὸν Νόμον τῆς 16-18 Ἰουλίου 1875 (sur les rapports des pouvoirs publics) ἄρθρ. 8, τῆς Σερβίας τοῦ 1888 (1889) ἄρθρ. 52. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος τὴν ἀρχὴν τῆς τῶν συνομολογουμένων συνθηκῶν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Ἀντιπροσωπίαν ἀνακοινώσεως, ἅμα τὸ συμφέρον καὶ ἡ ἀσφάλεια τῆς πολιτείας ἐπέτρεπον τοῦτο, καθιέρωσαν ἄλλοι Συνταγματικοὶ Χάρται· πρβ. π. χ. τὰ Συντάγματα τῶν Κάτω Χωρῶν τοῦ 1815 ἄρθρ. 58 (τοῦτο ἴσχυε πρότερον καὶ ἐν Βελγίῳ, ἐξ αὐτοῦ δὲ παρέλαβον οἱ Βέλγαι τὴν τοῦ Συντάγματός των σχετικὴν διάταξιν), τοῦ Λουξεμβούργου τοῦ 1815 ἄρθρ. 37, τῆς Βυρτεμβέργης τοῦ 1819 § 86, τῆς Πορτογαλλίας τοῦ 1826 ἄρθρ. 75, τῆς Βρουνσβίκης τοῦ 1832 § 8, τοῦ Ἀννοβέρου τοῦ 1833 § 92.

[2] Πρβ. F. G. J. Thimus, Traité de droit public etc. II. p. 173: «Quelle que soit la nature du traité, le roi doit en donner connaissance aux Chambres, aussitôt que l'intérêt et la sûreté de l'État le permettent, en y joignant les communications convenables. La nation a évidemment un grand intérêt à connaître les conventions qui règlent ses rapports avec les puissances étrangères». Τὰ αὐτὰ διδάσκει καὶ ὁ J. J. Thonissen, La Constitution Belge annotée nº 307: «La nation est toujours vivement intéressée à connaître, aussitôt que possible, les conventions destinées à régler ses rapports avec les peuples étrangers».

ἡ ἐξασφάλισις τοῦ ἐλέγχου, ὃν ἐφ' ἁπασῶν τῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας πράξεων ἀσκεῖ ἡ Ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπία. Τούτου δ' ἕνεκεν ἡ τοῦ Βασιλέως πρὸς ἀνακοίνωσιν τῶν συνθηκῶν ὑποχρέωσις δὲν περιορίζεται εἰς τὰς τὴν συγκατάθεσιν τῆς Βουλῆς ἀπαιτούσας συνθήκας, ἀλλ' ἐπεκτείνεται ἐπὶ πάσας τὰς ὑπὸ τοῦ Βασιλέως συνομολογουμένας συνθήκας.[3]

Ἀλλ' ὅμως ἡ γνωστοποίησις τοῦ περιεχομένου τῶν συνθηκῶν δύναται ἐνίοτε ν' ἀποβῇ ἐπιβλαβὴς εἰς τὰ τῆς πολιτείας συμφέροντα ἢ καὶ ἐπικίνδυνος εἰς τὴν τῆς πολιτείας ἀσφάλειαν· ἕνεκα δὲ τοῦ λόγου τούτου ἐγένετο ἐν τῷ 32 ἄρθρῳ τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος πρόνοια, ὅπως ὁ τῆς τοιαύτης ἀνακοινώσεως τῶν συνθηκῶν χρόνος ἐξαρτηθῇ ἐντελῶς ἀπὸ τῆς κρίσεως τοῦ Βασιλέως, ὅστις, ἐν γνώσει τοῦ τῶν συνθηκῶν περιεχομένου διατελῶν, δύναται νὰ κρίνῃ ἀσφαλῶς περὶ τοῦ πρὸς τοῦτο καταλλήλου χρόνου,[4]

---

[3] Πρβ. H. Zoepfl, Grundsätze etc. II. 387 ff; P. Eyschen, Das Staatsrecht des Grossherzogthums Luxemburg 86; G. Jellinek, Gesetz und Verordnung 359. Τὸ Ἀγγλικὸν Πολίτευμα δὲν περιέχει ῥητὴν περὶ τῆς εἰς τὸ Κοινοβούλιον ἀνακοινώσεως τῶν συνθηκῶν διάταξιν· ἀλλ' ὅμως εἴθισται μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν συμβαλλομένων πολιτειῶν ἐπικύρωσιν (ratification) τῶν συνθηκῶν νὰ ὑποβάλλωνται αὗται ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸ Κοινοβούλιον, ὑπάρχουσι δὲ καὶ παραδείγματα τοιαύτης ἀνακοινώσεως συνθηκῶν· οὔπω ἐπικυρωθεισῶν· πρβ. R. Gneist, Das Englische Verwaltungsrecht II. 468; A. Todd, Le gouvernement parlementaire en Angleterre I. 208 suiv. Καὶ ἐν ἄλλαις πολιτείαις, ὡς π. χ. ἐν Πρωσσίᾳ καὶ Γερμανίᾳ δὲν ὑπάρχει τοιαύτη διάταξις ὑποχρεοῦσα τὸν Ἡγεμόνα πρὸς ἀνακοίνωσιν πάσης συνθήκης· πολλάκις δὲ συνθῆκαι τῶν πολιτειῶν τούτων δὲν ἀνεκοινώθησαν ποσῶς εἰς τὰς Βουλὰς καὶ παρέμειναν ἐντελῶς ἄγνωστοι· πρβ. P. Laband, Das Staatsrecht etc. II. 117 ff; E. Meier, Ueber den Abschluss etc. 243.

[4] Ὁ Εἰσηγητὴς τοῦ Γαλλικοῦ Συνταγματικοῦ Νόμου τῆς 16-18 Ἰουλίου 1875 (sur les rapports des pouvoirs publics) εἶπε περὶ τῆς σχετικῆς διατάξεως εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὰ ἑξῆς: «Nous admettons suivant l'usage de tous les Parlements, qu'il (le Président) en doit donner connaissance aux Chambres aussitôt que l'intérêt et la sûreté de l'Etat le permettent. *Nous le laissons juge des cas qui exige le secret*»· πρβ. Annales de l'Assemblée nationale tom. XXXVIII, Projets de loi etc. p. 223; A. Esmein, Éléments de droit constitutionnel p. 576. Τὸ δικαίωμα τῆς Κυβερνήσεως νὰ κρίνῃ περὶ τῆς σκοπιμότητος τοιούτων ἀνακοινώσεων ἐθεωρήθη ὡς εὐρύτατον· οὕτω π. χ. κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Brusa ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις ἠρνήθη ν' ἀνακοινώσῃ τὰ ἔγγραφα τῆς μετὰ

ἑνῷ διὰ τοῦ ἑπομένου 33 ἄρθρου ἐπετράπη τῷ Βασιλεῖ ἡ συνομολόγησις μυστικῶν ἄρθρων, ἅτινα βεβαίως δὲν ὑποχρεοῦται οὐτος ν' ἀνακοινώσῃ τῇ Βουλῇ.

Ἡ παραδοχὴ τοῦ δικαιώματος πρὸς συνομολόγησιν μυστικῶν ἐν ταῖς συνθήκαις ἄρθρων, εἰ καὶ ἐπὶ τὰς συνθήκας, δι' ἃς κατὰ τὸ 32 ἄρθρον τοῦ Συντάγματος ἀπαιτεῖται ἡ τῆς Βουλῆς συγκατάθεσις, δὲν δύναται ν' ἀσκήσῃ ἐπιβλαβῆ ἐπιρροήν, ἀφοῦ, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω (τόμ. II. § 25 σελ. 293 ἐπ.), αὗται πρὸ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς στεροῦνται καὶ κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον ἰσχύος, οὐχ ἧττον αὕτη περιορίζει ἐπιβλαβῶς τὸ τοῦ ἐλέγχου δικαίωμα, ὅπερ ἡ Ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπία ἀσκεῖ ἐπὶ τὰς πράξεις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Τούτου δ' ἕνεκεν τὸ 33 ἄρθρον, ὅπερ ἀναγνωρίζει τὸ δικαίωμα πρὸς συνομολόγησιν μυστικῶν ἄρθρων, καθιεροῖ ἐνταυτῷ καὶ τὴν κατὰ τοῦ δικαιώματος τούτου ἐγγύησιν, διατάσσον τὰ ἑξῆς: οὐδέποτε τὰ μυστικὰ ἄρθρα συνθήκης τινὸς δύνανται ν' ἀνατρέψωσι τὰ φανερά.[5]

τῆς Γαλλίας περὶ μεταθέσεως εἰς Φλωρεντίαν τῆς πρωτευούσης τῇ 15 Σεπτεμβρίου 1864 συνομολογηθείσης συνθήκης· ἠρνήθη δ' ὡσαύτως ν' ἀνακοινώσῃ τὴν μετὰ τῆς Πρωσσίας ἐν ἔτει 1866 συνομολογηθεῖσαν συνθήκην, ὡς καὶ τὴν περὶ τῆς τριπλῆς συμμαχίας· πρβ. E. Brusa, Das Staatsrecht des Königreichs Italien 497. Περὶ τοῦ ζητήματος πρβ. καὶ R. v. Mohl, Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg I. S. 238.

[5] Καὶ τὸ 33 ἄρθρον τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος παρελήφθη ἐκ τοῦ 68 ἄρθρου τοῦ Βελγικοῦ: «Dans aucun cas, les articles secrets d'un traité ne peuvent être destructifs des articles patents». Τοιαύτην διάταξιν περιέλαβε κατὰ πρῶτον τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ 1795 ἐν ἄρθρῳ 332: «Dans le cas où un traité renferme des articles secrets, les dispositions de ces articles ne peuvent être destructives des articles patens, ni contenir aucune aliénation du territoire de la République»· εἶτα παρέλαβε ταύτην τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ 1799 ἐν τῷ 51 ἄρθρῳ αὐτοῦ: «Les articles secrets d'un traité ne peuvent être destructifs des articles patens». Ὁμοία διάταξις ἁπαντᾷ καὶ ἐν ἄλλοις Συνταγματικοῖς Χάρταις προγενεστέροις τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος· πρβ. π. χ. τὰ Συντάγματα τῆς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Δημοκρατίας τοῦ 1797 ἄρθρ. 332, τῶν Κάτω Χωρῶν τοῦ 1806 § 35. Ἐν τῷ εἰς τὴν Βελγικὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ὑποβληθέντι σχεδίῳ τοῦ ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως φιλοπονηθέντος Συντάγματος (ἄρθρ. 51) τοιαύτη διάταξις δὲν περιείχετο· ἐπρότεινε δὲ ταύτην τὸ 9 Τμῆμα τῆς Συνελεύσεως καὶ τὸ Κεντρικὸν Τμῆμα αὐτῆς παρεδέχθη τὴν εἰς τὸ 51 ἄρθρον τοῦ

§ 29

Τὰς συνθήκας: «περὶ παραχωρήσεως ἢ ἀνταλλαγῆς χώρας» θὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω ἐν τῷ περὶ «Ἐπικρατείας» κεφαλαίῳ· ὡσαύτως δὲ κατωτέρω ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ θὰ ἐξετάσωμεν τὸν τρόπον τῆς εἰσαγωγῆς, τῆς συζητήσεως καὶ ἐπιψηφίσεως τῶν συνθηκῶν καὶ τὰ τῆς δημοσιεύσεως καὶ ἀκυρώσεως αὐτῶν.

σχεδίου προσθήκην ταύτην ἔχουσαν ὡς ἑξῆς: «Dans tous les cas, les articles secrets d'un traité ne peuvent être destructifs des articles patents». Κατὰ τὴν συζήτησιν αἱ λέξεις: «*Dans tous les cas*» τῇ προτάσει τοῦ Devaux μετεβλήθησαν ὡς ἑξῆς: «*Dans aucun cas*», καὶ οὕτω διεμορφώθη ἡ διάταξις, ὡς εἴδομεν αὐτὴν ἀνωτέρω· πρβ. Émile Huyttens, Discussions du Congrès National de Belgique tom. IV. p. 84. 88. Οἱ Βέλγαι ἑρμηνευταὶ τῆς διατάξεως θεωροῦσιν αὐτόδηλον τὴν ἔννοιαν ταύτης· πρβ. J. J. Thonissen, La Constitution Belge annotée nº 308: «La disposition de l'article 68 relative aux articles secrets a été empruntée à l'article 51 de la Constitution de l'an VIII. *Les motifs de cette restriction sont palpables.* A quoi servirait le contrôle des Chambres, si les articles secrets pouvaient être destructifs des articles patents?» καὶ F. G. J. Thimus, Traité de droit public etc. II. p. 174. Ὁ Ν. Ἰ. Σαρίπολος (Πραγματεία τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου III. § 594) τὴν τοῦ 33 ἄρθρου διάταξιν θεωρεῖ ἀπόρροιαν τῆς ἀρχῆς τῆς δημοσιότητος, ἥτις ἐστὶν ὅρος πάσης ἐλευθέρας πολιτείας. Περὶ τῆς διατάξεως ταύτης πρβ. καὶ Διομήδους Κυριακοῦ Ἑρμηνείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος I. 312 ἑπ. - Οἱ ἐκ τῶν μυστικῶν συνθηκῶν κίνδυνοί εἰσι μέγιστοι, ἂν δὲν ληφθῶσιν ἐγγυήσεις πρὸς περιστολὴν τοῦ κακοῦ, ὅπερ δύναται ἐξ αὐτῶν νὰ προκύψῃ· οὕτω π.χ. ἐν Ἀγγλίᾳ ἐκινδύνευσεν ἡ Ἐκκλησία καὶ μικροῦ δεῖν ἐγκαθιδρύετο τὸ κράτος τοῦ Πάππα ἔκ τινων μυστικῶν ἄρθρων συνθήκης, ἣν θὰ ὑπέγραφεν ὁ Βασιλεὺς Ἰάκωβος Α΄ μετὰ τῆς Ἱσπανίας, ἂν μὴ ἐξ ἄλλων λόγων ἡ συντέλεσις τῆς συνθήκης ἐματαιοῦτο· πρβ. Henri Hallam, Histoire constitutionnelle d'Angleterre tom. II. p. 131. Ἐν Ἑλλάδι δὲν ἐγένετό ποτε γνωστόν, ὅτι συνωμολογήθη ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως συνθήκη τις περιέχουσα μυστικὰ ἄρθρα.

XXII

Διατρ. Διπλ.

1898

d

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
002000023698

